

 LÜĞƏT VƏ ENSİKLOPEDİYALAR

AZƏRBAYCAN DİLİNİN
İZAHLI LÜĞƏTİ

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu

AZƏRBAYCAN DİLİNİN İZAHЛИ LÜĞƏTİ

DÖRD CİLDDƏ

IV CİLD

S-Z

“ŞƏRQ-QƏRB”
BAKİ-2006

Bu kitab “Azərbaycan dilinin izahlı lügəti” I cild (Bakı, Azərbaycan Elmlər Akademiyası nəşriyyatı, 1966), II cild (Bakı, Elm, 1980), III cild (Bakı, Elm, 1983) və IV cild (Bakı, Elm, 1987) nəşrləri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü,
filologiya elmləri doktoru, professor
Əliheydər Orucovun
rəhbərliyi və ümumi redaktəsi ilə

Tərtibçilər:

Əliheydər Orucov, Bəhruz Abdullayev, Nərgiz Rəhimzadə

Nəşrə hazırlayanı, təkmilləşdirəni və redaktoru:
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü
filologiya elmləri doktoru, professor
Ağamusa Axundov

494.36131-dc21

AZE

Azərbaycan dilinin izahlı lügəti. Dörd cilddə. IV cild. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2006, 712 səh.

ISBN10 9952-34-026-5
ISBN13 978-9952-34-026-6

© “ŞƏRQ-QƏRB”, 2006

Ss

S Azərbaycan əlifbasının iyirmi beşinci hərfi. Bax se.

SAAM(LAR) is. Kola yarımadasında, habelə Norveçin, Finlandiyanın və İsveçin şimalında yaşayan uqrofin dil qrupuna daxil olan xalq.

SAAT is. [ər.] 1. Gecə-gündüzün iyirmi dördə birini təşkil edən və 60 dəqiqədən ibarət olan vaxt ölçüsü vahidi. // Saat ölçüsü vahidi. İki saat işləmək. Üç saat gözləmək. Təyyarə iki saat gecikir. – Bir saat sonra alaçığımıza köçdik. A.Şaiq. [Şahmar Şahporiyə:] Gündə kitabxanamı cəmi bir saat açıq saxlamırsan. B.Bayramov. □ **Bu saat** –indi, indicə. [Kazim:] Bu saat başını salamat saxlamaq istayırsənsə, başını aşağı sal, kasbkarlığına qurşan. Çəmənəzminli. Elə bil bu saat bütün xarici aləm yalnız sədrən asılı idi. İ.Əfəndiyev. **Haman saat** – bax o saat. Haman saat işə başladı. **O saat** – tez, əlüstü, dərhal. Əgər mən biləm ki, qardaşım casusdur, o saat onu yaxalayıb, verərəm hərbi tribunala. H.Nəzərli.

2. Günortadan, yaxud tən gecə yaridan hesablanan 60 dəqiqəlik vaxt ölçüsü. [Mərcan bəy:] Aha, saat neçədir, o vaxta bir saat qalıbdır, zərər yoxdur, qurtardım Minnətin üzündən, qurtardım! Ü.Hacıbəyov. Saat üçdü... Kazim işdan qayıtmış; Vücudunu qaplamışdı yorğunluq. M.Müşfiq.

3. Gecə-gündüz müddətində vaxtı təyin etmək üçün alət, cihaz. *Cib saatı. Qol saatı.* – Usta Zeynal Mirzə Səfərin oğluna xeyir-dua verib, yaxşı yol ilə müvəffəqiyət dileyib bir qızıl saat da verdi. Ə.Haqverdiyev. ..Özizin gözləri saatın yanından asılmış böyük bir şəklə ilişdi. S.Rəhman.

4. Tənəffüsə birlikdə dərsə, mühəzirəyə sərf olunan 60 dəqiqəlik müddət. *Akademik saat (texnikumlarda və ali məktəblərdə 50 dəqiqə davam edən vaxt, müddət). Dərs saatı (ümumtəhsil məktəblərində 45 dəqiqə davam edən məşğələ müddəti).* Dərs programını saatlara bölmək. // Pedaqoji məşğələ, mühəzirə. Saatlarını yazdırın? Xəstə müəllimin saatlarını kimə verdilər?

5. Vaxt, çağ, an, zaman. *Axşam saatlarının-ıraq olsun yaman gözdən, nə xoş saatdır ol saət; Ki, məşuqılə aşiq eyləyib naziştab oynar.* Füzuli. [Cavadın] dərələrdən quzuqulağı yığıb yediyi saatlar gözləri qabağında canlandı. Ə.Vəliyev.

6. Bax **saatlıq**. Buradan oraya neçə saat yoldur? – Bakıdan buraya dörd saatə gəlmışdik. M.Hüseyn.

◊ **Bir saatın içində** – dərhal, o saat, gecikmədən. *Bir saatın içində ağa ikən qul oldum.* B.Vahabzade. **Saatdan-saatə** – bax **saatbaşaat**. *Bina saatdan-saata ucalırdı.* – Üçüncü quyu ətrafında görülən işlər gündən-günə deyil, saatdan-saata artır. Y.Əzimzadə.

SAATBASAAT zərf Vaxt keçdiğə, saatdan-saata, durmadan artaraq. *Yağış saatbaşat güclənir.* Camaatin sayı saatbasaaat artır. – Səri-kuyin məhşər, qəddin qiyamət; Qiymət edərsən saatbasaaat. Q.Zakir.

SAATQABI is. köhn. Saat qoymaq üçün üstü zərli saplarla, güləbətinlə naxışlanmış kisəcik. Üstünə güləbətin çəkilmiş darraqqabı, saatqabı da nəzəri cəlb edirdi. H.Sarabski.

SAATLARCA bax **saatlarla**. Saatlarca davam edən qarışq fikirlər İbrahim xanı məşğıl etdi. Çəmənəzminli. [Musanın nəvəsi] saatlarca aynanın qabağında öz vücuduna tamaşa edirdi. Qantəmir.

SAATLARLA zərf Bir neçə saat, uzun müddət. Yağış saatlarla davam etdi. Saatlarla oxumaq. – [Kamal] saatlarla gözünü qarlı dağların təpəsinə zilləyib, onları seyr etməkdən doymazdı. M.Rzaquluzadə. Səməd yeməyib-içməyib saatlarla Muradin mahnilarını dirləməyə hazır idi. İ.Hüseynov.

SAATLIQ Saylarla yanaşı işlənib, bir işin neçə saatə göründüyü, görünlə biləcəyi, yaxud davam etdiyi müddəti bildirir. 8 saatlıq iş günü. – Yar, arxanda bir dağam; Yamnamışam, oyağam; Dola qolun boynuma; Bir saatlıq qonağam. (Bayati). [Qohreman:] Günorta zamanı olardı. Şəhəri yarım saatlıq bir süküt büründü. H.Nəzərli.

◊ **Bir saatlıq** – müvəqqəti olaraq, hələlik, bir anlıq. *Bir saatlıqə belə tutaq ki, ... hərəmxana işləri tüpürməyə layiq bir şeydir.* C.Məmmədquluzadə.

SAATSAZ is. [ər. saat və fars. ...saz] Saat təmir edən usta. Bununla belə onun bircə

nəfər həqiqi dostu var idi – saatsaz usta Zeynal. Ə.Haqverdiyev. Bakıda ümumiyyətlə peşkarlar: xalçaçı, zərgər, papaqcı, saatsaz, minasaz, dəllək, boyaqçı və sair çox olardı. H.Sarabski.

SAATSAZLIQ is. Saatsazın sənəti, peşəsi. [Zeynal:] *Mən də ki saatsazlığımıla səndən çox qazanıram. Ə.Haqverdiyev.*

SABAH is. [ər.] 1. Günün başlanğıcı, günün ilk saatları; səhər, sübh. *Sabah erkən. Sabah yeli. Sabah ertə. Sabah günüzi. – Axşam, sabah, çeşmə, sənin başında; Bilirsənmi necə canlar dolanır? Aşiq Ələsgər. Ol qəmli gecə sabah olunca; Rahət yuxu yatdı bir doyunca. A.Səhhət. Mən də məşə ciğri ilə .. adət etdiyim sabah gəzməyindən evə hərəkət edirdim. A.Divanbəyoğlu. □ **Sabah açılmaq (olmaq)** – səhər açılmaq, gündüz başlamaq. *Bəli, sabah açıldı, üstünüzə çoxlu xoş sabahlar açılsın. “Abbas və Gülgəz”. Sabah olan kimi Məlikməmməd almaları yiğib, bir məcməyiş qoydu və üstüne də örtük çəkib, atasına apardı. Çəmənəzəminli. **Sabaha qədər (kimi)** – işıqlanana qədər, səhər açılana kimi, səhəredək. *İşçilər bir çox danışqdan sonra, sabahadək işləməyib cavab gözləməyi qərara alıdlar. H.Nəzerli. Həmin gecə, demək olar ki, sabaha kimi Həmzənin zırzəmilərində, anbarlarında işıq yandı. Ə.Thübələsən. Sabah-hin(iz) xeyir!* – səhərcəgətir bir-birile görüşdükdə söylənilən ifadə. **Gecəni sabah eləmək (etmək)** – sabaha qədər bütün gecəni oyaq qalmaq, yatmamaq.**

2. Bu gündən sonra gələcək gün, ertəsi gün. *Bu günlün işini sabaha qoyma. (Ata, sözü). Sabahi günü Cəlil ağa gözlərini açanda özünü bir qeyri aləmdə, bir qeyri mühitdə gördü. İ.Musabəyov. [Murad:] Deyirlər sabah yaxşı film göstəriləcək. İ.Əfendiyev.*

3. məc. Gələcək mənasında. [Əmiraslan baba uşaqlar:] ..Onu demək istəyirəm ki, sabah sizin, gələcək sizindir! S.Rəhimov. Yox, yox, ayri deyildir gözəl sabahımızdan; Əziz xatirələrlə bizdən ayrılan illər. S.Rüstəm. *Bu-günkü əməliyələ; O, sabahi yaradır. B.Vahab-zadə.*

SABAH-BİRİGÜN zərf Yaxın gələcəkdə, yaxın günlərdə, yaxınlarda.

SABAHDAN zərf 1. Sabah başlanan kimi, günün başlanğıcından, günün ilk saatlarından; səhərdən. [Mahmud:] *Sabahdan balta çalıram, bir qıxmıq da qopara bilmirəm. Ə.Haqverdiyev.*

2. ertəsi gündən. *Sabahdan işə başlayırıq. – [Əsgər:] Vallah, sabahdan arşınmal satan olacağam. Ü.Hacıbəyov. Sabahdan o uşaqlar qarınin ümidiñə qalacaq, dərslərinə baxan olmayıacaq. M.Hüseyn.*

SABAHGÜLÜ is. bot. Üzərine günəş işığı düşdükdə açılan, kölgədə işə gülləri bükülən birillik gül bitkisi.

SABAHKI 1. zərf Ertəsi günü, sabahısı. *Sabahki günü bir kəllə qənd altı məni bağışladı və günahımdan keçdi. C.Məmmədquluzadə. Sabahki gün tarçı Əsədin cənazəsi arabaya qoyulub, həmişəki adət üzrə “ərrəhman” oxuna-oxuna qəbiristana aparıldı. B.Talibli.*

2. sıf. Sabah olacaq, ertəsi gün olacaq, sabaha təyin olunmuş. *Sabahki görüş. Sabahki bayram. – Sabahki vuruşma qəti və mü Hümdür. H.Nəzerli. Sabahki tətilin bir məqsədi var; Gərək buraxılsın qaladan Xanlar! S.Vurğun.*

SABAHLIQ is. və sıf. 1. Sabah görülecek, sabah olacaq. *Ancaq sabahlıq işim qalıb.*

2. Sabaha bəs edəcək, sabahki günə yetəcək. *Sabahlıq çörəyimiz vardır.*

SABAH-SABAH zərf Səhər tezdən, sübh ertədən, gün təzəcə başlayanda. *Sabah-sabah işini görüb qurtarmaq. – Nəhayət, son verildi yatmadığım gecəyə; Sabah-sabah bir mayis rəqs edərkən odamda. M.Müşfiq.*

◊ **Sabah-sabaha salmaq** – çox yubatmaq, ləngitmək, gecikdmək, bu gün-sabaha salmaq. [Piri:] *Bir bu işi uzadıb, sabah-sabaha salan adamı veriydlər mənə. M.Süleymanov.*

SABIQ sıf. [ər.] Əvvəldə olmuş, keçmişdə olmuş; keçmiş, köhnə, əvvəlki. *Zeynal ötəyəbəriyə müəracat edib sabiq xidmatını geri istəyirdiə də, müvəffəq olmayırdı. S.Hüseyn. Sabiq tacir Ağa Qurbanı hamı tanıydı. Ə.Haqverdiyev.*

SABIQƏN zərf [ər.] köhn. Bundan əvvəl, keçmiş, qabaq. *Yox ikən sabiqən gediş-gəlişi; İndi bir başqa rəng alıbdır işi. M.Ə.Sabir.*

SABIT sıf. [ər.] 1. Hərəkət etməyen, hərəkətsiz, daim bir qərarda duran (qalan), dəyiş-

məyən, tərəpnəməz; daimi. *Sabit cərəyan. Sabit temperatur. Sabit qüvvə.*

2. məc. Səbatlı, möhkəm; fikrinin, əqidəsinin üstündə möhkəm duran, fikrindən, əqidəsindən dönməyən. *Bircə Zeynal bəy toxraq durub, əvvəlki layihəsində sabit idi...* Çəmənzəminli. □ **Sabit qalmaq** – bir şeyin üstündə möhkəm durmaq, fikrindən, əqidəsindən dönməmək. *Xülasə, şəhərdə hər bir şey tərəqqi tapmışdı, dəyişilməmişdi, abad olmuşdu, bircə usta Ağabala qədimliyində sabit qalıb otuz il idi ki, bu qərar ilə məişət keçirirdi.* Çəmənzəminli.

◊ **Sabit olmaq** *köhn.* – sübut olunmaq, yəqin olmaq, sübuta yetmək. [Fərraşbaşı:] *Ağə Şahzadə soruşur ki, Hacı Qafurun bacisinin varişiliyi sizin yanınızda sabit oldumu?* M.F.Axundzadə.

SABITQƏDƏM *sif. [ər.]* Sözünün, fikrinin, vədinin üstündə möhkəm duran, sözündən, vədindən dönməyən; səbatlı, möhkəm. *Zahid, ramazanda mənən bu tövbəni verdin; Get, başın üçün, tövbədə sabitqədəmən mən.* S.Ə.Şirvani. *Mən öz əhd-peymənimdə möhkəm və sabitqədəməm.* M.F.Axundzadə. *Sabitqədəmələr olsayıdı ağar yarı-vəfadər; Aşıq dəxi qəcməzdə bələdan, dayanardı.* M.Ə.Sabir.

SABİTLƏŞDİRİLMƏ “Sabitləşdirilmək”-dən *f.is.*

SABİTLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Sabit (1-ci mənada) hala salınmaq.

SABİTLƏŞDİRİMƏ “Sabitləşdirmək”-dən *f.is.*

SABİTLƏŞDİRİMƏK *t-li.* Sabit (1-ci mənada) hala salmaq.

SABİTLƏŞMƏ “Sabitləşmək”-dən *f.is.*

SABİTLƏŞMƏK *f.* Sabit olmaq, sabit hala gəlmək.

SABİTLİK *is.* Sabit şeyin hal və vəziyyəti; daimilik, dəyişməzlilik. *Qiymətlərin sabitliyi. Valyutanın sabitliyi.* – [Rüstəm bəy:] *Təbiat müvazinatı pozulduqda əbədi qanunun sabitliyi sarsılır.* Çəmənzəminli.

SABOTÁJ [*fr. sabotage*] Qəsdən işləməmək və ya işi pozmaq yolu ilə işə mane olma.

SABOTAJÇI *is.* Sabotaj edən, sabotajla məşğul olan adam.

SABOTAJÇILIQ *b x* **sabotajlıq.**

SABOTAJLIQ *is.* Sabotaj hərəkəti, sabotaj.

SABUN *is.* Kirli və ya yağlı şeyləri və s.-ni yuyub təmizləmək üçün yaqlardan və qəlevi maddələrdən hazırlanan, suda tez əriyib köpüklənən bərk və ya yarımmaya kütələ. *Paltar sabunu. Əl-iüz sabunu. Ətirli sabun. Hamam sabunu.* – [Səriyyə:] *Səhər tezən ikimiz də eyni vaxtda qalxdıq. Məhrəba, sabun, diş fırçası götürüb suyun üstünə endik. İ.Əfəndiyev.*

◊ **Sabun köpüyünə (qovuğuna) dönmək** – heç olmaq, puç olmaq, yox olmaq. ...*Keçən ilin ortalarından tutulmağa başlanılan plan yeni ildə sabun qovuğuna dönmüşdü.* “Kirpi”.

SABUNBİŞİRƏN *is.* Sabunbışırma müte-xəssisi, sabun istehsalatı fəhləsi; sabunçu.

SABUNÇU *is.* 1. *köhn.* Sabun bişirməklə məşğul olan adam.

2. Sabun istehsalı işçisi.

SABUNÇULUQ *is. köhn.* Sabunçunun işi, peşəsi.

SABUNQABI *is.* İçinə sabun qoymaq üçün qab, qutu; sabunluq.

SABUNLAMA “Sabunlamaq”dan *f.is.*

SABUNLAMAQ *f.* Sabun sürtmək, sabunla yumaq. *Əllərini sabunlamaq. Paltarları sabunlamaq.* – *Bədnimi kisalayıb üstümər bir neçə dəfə isti su tökəndən sonra bu kişi [camadar] başladı başımı sabunlamağa.* C.Məmmədquluzadə.

SABUNLANMA “Sabunlanmaq”dan *f.is.*

SABUNLANMAQ *məch.* 1. Sabunlu suda yuyulmaq, sabunla yuyulmaq.

2. Sabun sürtülmək, sabun çəkilmək. [Ocaqverdi:] *Bəy, heç sizə əziziyət olmaya-çaq. Kəndir qayda ilə sabunlanıbdır.* Ə.Haq-verdiyev.

SABUNLU *sif.* 1. Tərkibində sabun olan. *Sabunlu su.*

2. Sabun bulaşmış, sabun sürtülmüş. *Sabunlu əl. Sabunlu paltar.*

SABUNLUQ *is. məh. b x* **sabunqabı.**

SABUNOTU *is. bot.* Kökündə saponin olan zəhərli bitki.

SABUNSUZ *sif.* Sabunu olmayan, sabun sürtülməmiş. [Mahmud:] *Qarnım sabunsuz araba çarxi səsi verir.* Ə.Haqverdiyev.

SAC *is.* Üzərində lavaş, yuxa, bozlamac, qutab və s. bişirmək üçün ortası qalxıq, dairə-səkilli çuquq və ya dəmir lövhə. [Gülsüm]

birtəhər itdən xilas olub, özünü çörək təndirinə soxdu və dəmər sacı başına çəkdi. Çəmənzəminli. Səmədin nəzərləri.. sacın, içində qurmuş xəmirdə barmaq izləri görünən teştin və oxlovun üzərində gəzdi. İ.Hüseyinov. // Sacda bisirilən. Sac qovurması (saciçı). – Hamımız bərabər yağ, süd və yenicə bışmış sac çörəyi ilə qarnımızı doydurduq. H.Nəzərli. Mənə dağ havası verin! Sac yuxası verin! R.Rza.

SACAYAQ, SACAYAĞI is. Açıq havada xörək və s. bişirmək üçün üstüne qazan qoyulan üçayaqlı demir çənbər. Təzə qalaylanmış mis qablar, şış, maşa, sacayaq, qiyıməkəs və sair ailə mətbəxində işlənməsi lazımlı olan hacətləri cehiz adı ilə atası qızına verəcəkdir. R.Əfəndiyev. Xədicə səhər yiğdiyi pencəri qazana doldurub sacayağının üstünlə qomyuş, yamaqlı qədək döşliyü ilə təzə qaladığı ocağı etəkləyirdi. Ə.Vəliyev.

SACIÇI is. Sacın içində bisirilən et qovurması. [Yüzbaşı:] Ağə, qurbanın olum, qarnınızı şor-çörəklə doydurmayın, sacıçı bu saat hazır olar! – deyirdi. Çəmənzəminli. Almurad babanın bişirdiyi bu sacıçı mənə o vaxta qədər yemiş oldduğum bışmişlərin hamisindən ləzzətli goldı. Ə.Əfəndiyev.

SAÇ is. İnsanın başında bitən tüklər. Qara saç. Xurmayı saç. – Küllək [Dürənin] qumral saçını üz-gözüna çırpırdı. S.Veliyev. [Nərgiz] anasının ona ilk dəfə saç hördüyünü xatırlayırdı. B.Bayramov. // Hörük. [Koroğlu:] Siyah saçlar dal gərdənə düzülü; Qara göz-lər xumarlanıb süzülü. "Koroğlu".

◊ **Sac ağartmaq** – bax **baş ağartmad** ("baş"da). Ömür çürütəsən, saç ağartmasan; Yaranmaz sənətkar, yaranmaz sənət! Z.Xəlil. **Sacı ağartmaq** – yaşa dolmaq, qocalmaq. Artıq saçları ağarib, qurmazı paltar ona yaraşır. **Sacı dəbanında (olmaq)** – uzun hörükleri olan qız (qadın) haqqında. [Yeter Kərbəlayı:] Özü də çox gözəldir ... uzunboylu, saçı dəbanında, ucuq evin dirəyi bir qızdır.. Çəmənzəminli. **Sacına dən düşmək** – başı (saçı) ağarmağa başlamaq, təkkət, seyrək ağ tüklər görünmək. İllər ötdükcə saçlarına dən düşdü. – Müsahibimin səliqə ilə vurulmuş saçlarına yenicə dən düşmüşdü. Q.İllkin.

SAÇAQ is. 1. Bir şeyin (adətən pərdənin, palтарın və s.-nin) kənarları boyunca tikilen çox sıx, sallanan sap telleri. Xalçanın saçاقlarını düzəltmək. Şalın saçaqları. Pərdəyə saçaq tikmək. – Libasın əlvandır, çarqat narncı; Saçaqlar yaraşır qıraqlarından. M.P.Vaqif. [Sona] ..başından styrılıb çıynına düşən ağ torunun ipək saçaqları ilə oynayır. Ə.Əbülləhəsən.

2. bot. Bəzi bitkilərdə uzun nazik tellər. Qarğıdalı saçağı. – [Huriyatın] ..tükələri məzəli bir rəng alar – gah qarğıdalı saçağına, gah da kal qarpıza bənzər. Çəmənzəminli. [Səməndərin] gözünə ancaq soyüdün soyuq saçaqları göründü. B.Bayramov.

3. mac. Şüa. Günün saçaqları yayılır düzə; Çünkü təslim olur gecə gündüzə. S.Vurğun. Günəşin enerji ilə dolu qızıl saçaqlarının təsiri altında yarpaqlarda bütün canlıların həyatının əsasını təşkil edən qıdalar, üzvi madadələr hazırlanmağa başlayır. M.Axundov.

SAÇAQLAMA "Saçaqlamaq"dan f.is.

SAÇAQLAMAQ f. Saçaq etmək, saçaq salmaq.

2. Tel-tel etmək. Kəkliyi bıçaqlaram; Tükələrin saçaqıqlaram; Vədə verib gəlməsən; Balıncı qucaqlaram. (Bayati).

SAÇAQLANMA "Saçaqlanmaq"dan f.is.

SAÇAQLANMAQ f. Saçaq-saçaq olmaq, saçaqlar şəklinde sallanmaq. Qışda bu atların tükləri bir qarışdan da artıq saçaqlanır, sonra da yapığı bir yapınıcı kimi üstlərinə yapışardı. S.Rəhimov. Yaşıl otlar qol-budag verib, saçaqlanaraq arxin üstünü elə örtmişdə ki, oradan su axdıgını ancaq arasıkəsilməz şiraltıdan bilmək olurdu. M.İbrahimov.

SAÇAQLI sif. 1. Saçaqları olan, saçaq salmış, saçaq qoyulmuş. Saçaqlı xali. Saçaqlı süfrə. Saçaqlı yaylıq. Saçaqlı pardə. – [Qadin] başına nə qədər siğal vurdusa da, kirpi saçlarını yatrda bilmədi, əlindəki saçaqlı dəsmalı başına dolamalı oldu. M.Hüseyn. Nazlı əlində bağlama, başında saçaqlı şal yürüüb gəlir. Ə.Məmmədxanlı. □ **Sacaqlı konfet** – keçmişdə: saçaqlı kağıza bükülmüş konfet növü. Teybə .. evə yolu düşəndə Bahadır üçün həmişə findiq, qoz, saçaqlı konfet, iydə və bəzən xurma gətirərdi. M.Hüseyn. [Çərçι] bəzi vaxt saçaqlı konfet də gətirərdi. S.Rəhimov.

2. Saçaq kimi sallanmış uzun tükləri olan. *Saçaqlı qoyun. Saçaqlı it.*

3. bot. Kökü saçaq şəklində (tel-tel) olan. *Saçaqlı köklər. – Eyyaz dayı da saçaqlı tütiündən papiros çəkə-çəkə başlayırdu kolxozu tərifləməyə. İ.Əfəndiyev.*

SAÇAQ-SAÇAQ *zərf* Saçaqlardan ibarət, saçaq halında. *Sənəmin başı .. saçaq-saçaq sallanan sünbüllərin arasına əylimişdi. Ə.Əbülləsən. Qaranlıq əriyib sabah olacaq; Gündən doğacaq, qızıl telləri saçaq-saçaq.* R.Rza.

SAÇAYIRAN *is.* Keçmişdə: qadınların saçının tağ şəklində qalması üçün başa vurulan naxışlı sancaq. [Yengə xonçasında] *olar: sabun, duxi, odekolon, tynə, üskük, saçayiran, yelpazə.* R.Əfəndiyev.

SAÇBAĞI *is.* Saça, hörüye bağlanan ləşəkilli bağı. *Yarpaqtək əsən olsan; Saçbağın kəsən olsan; Əzrail manə neylər; Başım üstə san olsan.* (Bayati).

SAÇ-BİRÇƏK *top.* Başda olan saçın, birçeyin hamısı.

◊ **Saç-birçək ağartmaq** – *bax saç ağartmaq. Saç-birçək dalaşmaq (qoymamaq)* – *bax saçylmaya çıxmaq.* [Səttar bay:] *Əlavə, Fatma xala ilə Çiçək xanım kütçədə saç-birçək dalaşıblar.* N.Vəzirov. **Saç-birçəyi ağarmaq** – (1) *qocalmaq, ahillaşmaq* (qadın haqqında); 2) *bir işə çox zəhmət qoymaqla, çox əlləşmək.* [Gülzada:] *Ondan xəbərim var ki, Səlbinin saç-birçəyi divanxana qapalarında aşarıb.* Ə.Vəliyev. **Saç-birçəyini yolmaq** – *dəhşət içərisində olmaq, dərd-qəm içərisində olmaq, dərin mənəvi heyəcan və iztirab keçirmək.* *Dərd əlindən solmuşam; Saç-birçəyim yolmuşam, Axır bu eşq odundan; Əriyib mum olmuşam.* (Bayati).

SAÇILMA “Saçılmaq”dan *f.is.*

SAÇILMAQ *f.* Dağılmaq, yayılmaq, səpəlenmək, ətrafi bürümək. *Göy səmti açıldıqca könüllər də açıldı; Dünya üzünən zövq, safa endi, saçıldı.* A.Səhhət. *Güllərin ətri otların iyinə qarışıb ətrafa saçılmaqdə idi.* T.Ş.Simurq. *Yamaclarда boynubükük bənövşələrin ətri saçılır, gönçələrə, diymələrə parlaq incilər düzüldürdü.* M.Rzaquluzadə.

SAÇQIRAN *is.* Saçın qırılıb tökülməsinə səbəb olan xəstəlik; muryana.

SAÇLAMA “Saçlamaq”dan *f.is.*

SAÇLAMAQ *f.* Saçından tutub dartmaq. *Kərbələyi Həsən yerindən sıçrayıb arvadı saçladı və baş-göz deməyib, hər yerinə yumruqdan döşədi.* Çəmənzəminli. *Şahpəri sözü-nün dalını göturməmiş, qarşı yaşıma yaraşmayan bir caldlıklı yerindən oynayıb onu saçladı.* B.Bayramov.

SAÇLANMA “Saçlanması”dan *f.is.*

SAÇLANMAQ *f.* Başı saçla, tüklə örtülmək, saç çıxmak.

SAÇLAŞMA “Saçlaşmaq”dan *f.is.*

SAÇLAŞMAQ *qarş.* Bir-birinin saçından tutaraq dartmaq; dalaşmaq. [Asya:] *[Gülsəbah və Turac] az qalib ki, lap saçlaşınlar.* C.Cabbarlı.

SAÇLI *sif.* Başında saçlı olan. *Cavanların arasından cesuça kostyumla lak çəkmə geymiş saçlı, tökmərək bir oğlan çıxıb irəli gəldi.* Ə.Əbülləsən.

SAÇLI-BİRÇƏKLİ *sif.* Gözel uzun saçları olan. [Qızın anası:] *Bax, saçlı-birçəkli, boylu-buxunu, ədəbli-ərkanlı, gözəl-göyçək qız bəsləmişəm.* H.Sarabski.

SAÇLI-SAQQALLI *sif.* Uzun saçlı və saq-qalı olan. *Şəkildə saçlı-saqqallı bir kişi təsvir olunmuşdu.*

SAÇMA 1. “Saçmaq”dan *f.is.*

2. *Bax qırma* 2-ci mənada. *Xəlil isə atlığı saçmanın gilizini çıxardıb üflədi.* M.Hüseyn. *Tək bir saçma [quşun] sol qanadının ucunu dəlib keçmiş, sümüyü sindirməmişdi.* M.Rzaquluzadə. *Məmmədxanla Yusifəli başqa şeylərlə, qızılıqla, ov tulası ilə, saçma, barıt və varlı uşaqlarına məxsus şeylərlə məraqlanırdılar.* P.Makulu.

3. Boş, yersiz, mənasız, rabitəsiz, məntiq-siz söz; hadyən. [Orxan:] *O macnundur, ondan bir şey umulmaz; Saçmadır hər sözü, əsla tutulmaz.* H.Cavid. [Məhərrəm] yenə arabir saçma sözlər söyləyirdi. A.Şaiq.

SAÇMAQ *f.* Yaymaq, səpmək, tökmək. *Günəşin şüaları qüvvədən düşmiş və yayda saçdığı hərarəti verməkdən aciz idi.* T.Ş.Simurq. *Sifətində şəfqəq saçan; Bir sevincdir, bir də bahar.* N.Xəzri. *Başı üstündə o tiflin dayanan; Bəs o kimdir üzəyi gizli yanın; Saçan ətrafa o nur şöləsini;* Anadır, bəsləyir öz körpəsini. M.Dilbazi.

SAÇMALAMA “Saçmalamaq”dan *f.is.*

SAÇMALAMAQ f. Mənasız, yersiz sözlər demək; boş, mənətiqsiz danışmaq.

SAÇ-SAQQAL is. Başda, üzdə olan tüklər. *Saç-saqqalı vurdurmaq.* – [Hüseyin:] *Mənsizi 6-7 ay əvvəl bir kişi ilə bərabər gəzən görərdim. Onun yipranmış vücudu, bozarmış saç-saqqalı yaşının əllidən artıqlığını bildiridi.* S.Hüseyin. *Saç-saqqalında bir dənə də ağ tük yox idi.* M.Hüseyin.

◊ **Saç-saqqal ağartmaq** – bax *saçını-saqqalını ağartmaq*. *Sən sahnədə saç ağartdin, doğrudan da sənətksən; Sən daima ətir saçan, güllər açan bir baharsan.* S.Vurğun. [Qoca:] *Biz köhnələr bu çöllərdə çox vuruşmuşuq, saç-saqqalımız bu işdə ağarıbdır.* H.Nəzərlə. **Saçı-saqqalı bir-birinə qarışmış** – səliqəsiz, pəjmürdə, dalğın halda. *Dükan qabağında isə saçı-saqqalı bir-birinə qarışmış bir dustaq dayanmışdı və Babək tələsik cibindən bir daraya çıxardı.* Ə.Məmmədxanlı. **Saçını-saqqalını ağartmaq** – bir işdə uzun müddət işleyib qocalmaq. [Ali] ömrünü, gününü [paşamın] qapısında çürüdüb, saçını-saqqalını ilxi dalında ağartmışdı. “Koroğlu”. [Baba:] *Saçını-saqqalımı bağ-bağça işində ağartmışam.* Mir Cəlal. **Saçının-saqqalının ağaran vaxtında** – qocalanda, qoca vaxtında. Ancaq budur, saçının-saqqalının ağaran vaxtında yenə dinc dayanmamış, gedib cavanlara qoşularaq Gülsənəmi “od parçalarının” içində tək qoymuşdu. V.Şixli.

SAÇSIZ sif. Başında saç, tük olmayan; tük-süz, daz.

SAÇŞƏKİLLİ sif. Saçabənzər, saç kimi, saç nazikliyində.

SAÇYOLMA: saçylmaya çıxmaq – bərk dalaşmaq, bir-birinin saçını yolmaq (ancaq qadınlar haqqında). *Ara qarışır, ana-qız düşürlər Haf Səkinin üstə, saçylmaya çıxırlar.* M.Əliyev.

SADAĞA bax *sədəqə*. *Sadağa saraydan çıxmaz.* (Ata, sözü). *Bənövşələr başın salsın aşağı; Nərgiz olsun gözlərinə sadaga.* Q.Zakir. *Ələsgər sənə sadaga;* Üzün məndən niyə döndü? Aşıq Ələsgər.

SADAQ is. köhn. Oxqabı. *Siyirə qulinci, çəkə qalxanı;* *Səksən oxu sadağından boşala.* “Koroğlu”. [Qaragünün] başının üstündən, divarda.. bir qılınc, qalxan, yay və sadaq asılmışdı. M.Rzaquluzadə.

SADALAMA “Sadalaməq”dan *f.is.*

SADALAMAQ f. Adbaad, bir-bir saymaq. *Ev şeylərini bir-bir sadalaməq.* Uşaqların adını sadalaməq. – Bundan əlavə, yenə də qeyri səbəblər ola bilər, hamisini sadalamaga ehtiyac yoxdur. F.Köçərli. *Nayiniz var?* – soruşdum; O mənə daş-qasılarını sadaladı. R.Rza.

SADALANMA “Sadalanmaq”dan *f.is.*

SADALANMAQ məch. Adbaad, bir-bir sayılmaq. Məqalədə ancaq faktlar sadalanır. – *Gəldim, dərdim azala;* *Dərd ta da sadalandı.* (Bayati).

SADƏ sif. [fars.] 1. Mürəkkəb olmayan, çətin olmayan, asan həll olunan, bəsit, asan. *Sadə məsələ.* *Sadə iş.* – Bu şərtlər olduqca sadə idi. S.Hüseyin. [Orxan:] *Bət-bənizin solmuş, çöhrən dəyişmiş; Qolay sanma, deyil bu sadə bir iş.* H.Cavid.

2. xüs. Tərkibcə bəsit olan, qatışıği olmayan, mürekkeb olmayan. *Sadə cisim.* *Sadə mexanizm.*

3. Təbii, adı, təmtəraqsız, sünilikdən uzaq, hamının başa düşəcəyi şəkildə, populyar. *Sadə danişq.* Kitab *sadə dildə* yazılmışdır. – *Telli arvadın sadə sözleri Qaraşın fikrimi işıqlandırdı.* M.Ibrahimov. *Bazən əmisiinin oxuduğunu arvadlar başa düşmədikdə Qadır sadə dillə bunu onlara izah edərdi.* Ə.Əbülləhəsən.

4. Heç bir şeylə başqalarından fərqlənməyən, ən adı, bəzək-düzəksiz, zinətsiz. *Sadə geyim.* *Sadə şey.* *Sadə yemək.* – Beş il əvvəl mən [Xədicəni] zəngin bir albisdə görmüşdüm. İndi isə sadə bir libas geymişdi. S.Hüseyin. *Qaratel sadə cüt don geyib başına ağ krepdeşin örپək örtmüdü.* Ə.Əbülləhəsən.

5. Heç bir imtiyazı olmayan, adı, hamı kimi. *Sadə fəhlə.* *Sadə müəllim babadır.* – *Rahatlıq bilməyib çalışan alimlərin vücuqları biz sadə bəndlər üçün çox bahadır.* C.Məmmədquluzadə. // Cəmiyyətin zəhmətkeş hissəsinə mənsub olan; eməkçi, zəhmətkeş. *Dünyanın sadə adamları.*

6. məc. Ürəyiaçıq, sadədil, sadəqəlbli, bicilik bilməyen, tezinanan. *Cox sadə adamdır,* hər şeyə inanır. – *Əğyrar inanma, gözəlim, qorxuram ondan;* *Cox sadəsan, hər söz ki deyirlər, inanansan.* Ə.Vahid.

SADƏCƏ *sif.* və *zərf* 1. Sadə. [Cənnətəli:] *Mənim cəmi şeirlərim belə abdar, belə sadəcədir. Çəmənəzəminli. Dumanlı dağlara boylanıb durur; İndidən sadəcə rəsmilər qurur. S.Vurğun. [Qız] güllü çitdən sadəcə don geymiş, qalın hörükərinin birini döşündən, o binri arxasından sallamışdır. M.Hüseyin.*

2. Ancaq, yalnız. *Sadəcə mən gəldim. – Belə şirniyyat bişirməyə imkanı olmayanlar bayramı sadəcə xuşgabarla keçirildilər. H.Sarabski. O, bu sözlərə sadəcə gülümsünüb, heç bir cavab vermədi. M.Rzaquluzadə.* □ **Sadəcə olaraq** – “sadəcə” demək olub, mənənanı bir qədər gücləndirir. *Sadəcə olaraq tərslik eləyir.*

SADƏDİL *sif. [fars.]* Üreyi sadə, üreyi tömiz, hiyləbilməz; sadəqəlbli, safürəklilik. *Sadədil adam. – Biçarə, sadədil, zavallı aşiq; Danışma bu sözü, danışma artıq. M.Müsfiq.* // Avam, hər seyə inanan, yazılıq. *Sadədil müzədur indi anladı ki, uzunboylu, qarabığlı müsafir xozezin deyilmiş, oğru imiş. S.M.Qəni-zadə. Sadədil qadın Əşrəfin sözlərindən son dərəcə məmnun qaldı. A.Şaiq.* // İs. mənasında. [Şeyda Məcid əfəndiyə:] *Əcəba, qüs-sur kimdə? ..Məcid əfəndidəm? Yoxsa ondan insaf, marhəmət uman sadədillərdəm? H.Cavid.* // Avamlıq.

SADƏDILLİK *is.* Sadədil olma, üreyisaflıq, üreyitəməzlik, hiyləbilməzlik, sadəqəlbilik, safürəklilik. *Nazlı işə onun barəsində, sadədilliklə (z.) [Veysdən] soruşmuşdu. Ə.Thülbülhəsən.*

SADƏQƏLB *[ər.] bax sadədil.*

SADƏQƏLBLİK *is. bax sadədillik.*

SADƏLƏŞDİRİLMƏ “Sadələşdirilmək”-dən *f.is.*

SADƏLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Sade hala salınmaq, daha sadə edilmək, bəsitləşdirilmək, asanlaşdırılmaq.

SADƏLƏŞDİRİMƏ “Sadələşdirmək”-dən *f.is.*

SADƏLƏŞDİRİMƏK *f.* Sade şəkəl salmaq, bəsitləşdirmək, asanlaşdırmaq. *Sxemi sadələşdirmək. Maşının konstruksiyasını sadələşdirmək. Orfoqrafiyanı sadələşdirmək. – Məşədibəy izahını daha da sadələşdirdi. M.Hüseyin.* // *məc.* Bəsitləşdirmək, bayğılaşdırmaq, məzmunsuzlaşdırmaq, dayazlaşdırmaq, lorulaşdırmaq. *Hadisələrin mənasını sadələş-*

dirmək. – Tərlanov məsələni həddindən artıq sadələşdirir. H.Seyidbəyli.

SADƏLƏŞMƏ “Sadələşmək”-dən *f.is.* Hər şey sadələşmədə, sən də sadələş; Bir insan kimi. M.Müsfiq.

SADƏLƏŞMƏK *f.* Daha sadə (bəsit) olmaq, bəsitləşmək; asanlaşmaq.

SADƏLİK *is.* 1. Sadə şeyin hali, bəsitlik. *Layihənin sadəliyi.*

2. *məc.* Sadədillilik, safürəklilik, düzürəklilik, hiyləbilməzlik, avamlıq dərəcəsinə çatan sadələvhilək. *Sadəliyindən, avamlığından [Səriyyə] hələ də başına galan müsibəti tama-mıla dərk edə bilmirdi. M.Ibrahimov. Xasay öz sadəliyinə istehza ilə güldü. M.Hüseyin.* // Hərəkətində, davranışında adilik, təbiilik, sünilikdən uzaqlıq; təvazökarlıq. *Əvvəl gözəllərdə gərəkdir çağlıq; Ondan sonra ola sadəlik, ağılıq. M.P.Vaqif. Pudradan, boyadan xoşlanmaz Xumar; Onun qəlibi qədər sadəliy var. S.Vurğun. Gözlərində və sözlərində elə bir sadəlik və səmimilik vardi ki, bu, diniyənlər də sirayət edirdi. M.Rzaquluzadə.*

SADƏLÖVH *[fars. sadə və ər. lövh]* 1. *Bax sadədil.* Məryəm on iki yaşında, qırmızıyanaq, sadəlövh bir qız idi. Çəmənəzəminli. *Sadəlövh arvadlar Cavahirin cavabından xəbərdar olanдан sonra güman edirdilər ki, Cavahirin taqsırını bağışlayıb, onu tamamilə azad edəcəklər. T.Ş.Simurq.*

2. *sif. və zərf* Avamcasına, çox sadə. *Dostunun suali Cəmilə çox sadəlövh göründü. M.Hüseyin.*

SADƏLÖVHANƏ *zərf köhn.* Sadəlövhcəsinə, avamcasına. *Bir az sükütdən sonra Kərbəlayı Məhəmməd sadəlövhənə bir maraq ilə başladı. Çəmənəzəminli.*

SADƏLÖVHCƏSİNƏ *zərf* Sadəlövh adam kimi; avamcasına, cahiləsinə, sadədilliklə. *Lala qonuşsunun sadəlövhcəsinə dediyi bu sözləri bəyannədi. M.Hüseyin. Onun etirafına belə sadəlövhcəsinə [Sultanın] inanlığı görrən Qoşgar özünü gülməkdən saxlaya bilmədi. İ.Hüseynov.*

SADƏLÖVHLÜK *bax sadədillik.* ..Hətta millətin dərisini soyan adamlar da millətpərvəstlikdən dəm vurub, millət belə gəldi, millət belə getdi deyirlər. *Bunların söylədiklərinə inanmaq .. sadələvhilək deyilmi?* F.Köçerli.

[Qədir] aldandığını, bu bağışlanmaz sadəlövhiliyünü bir də xatırladı. Mir Cəlal. □ **Sadəlövhilik etmək** – ürəyi təmiz olduğuna görə hər şeyə inanmaq, yaxud avamcasına hərəket etmek. *Biz düşünürdük ki, yoldaşımız Həsim sadəlövhilik edərək, heç də inspektorun bilməsi lazımlı olmayan sırrınızı açmışdır.* T.Ş.Simurq. Ancaq onda, onunla heç bilmirəm niyə mən; Sadəlövhilik edərək; Yeyib-içdim sibhəcən. Z.Xələt.

SADƏÜRƏKLİ sif. Ürəyi sadə olan, hər şeyə, hər kəsə tez inanan; sadəlövh, sadədil. ..Müəllim on yaşında sadəürəkli və heç şeydən xəbəri olmayan bir uşağın sözüne inanmayaraq: – *Səni qara basıb, – deyə cavab verdi.* B.Talibli. ..Dürdana xanım xoştəbiətli, sadəürəkli, nazik, bir qədər mövhumatçı bir adamdı. Ə.Əbülləhesən.

SADIQ sif. [ər.] Sədaqəti olan, sədaqətli, vəfali. Xacə Mübarək vaqıən çox saf və sadıq adam idi. M.F.Axundzadə.

SADIQANƏ zərf [ər.] sadiq və fars. ...anə] Sədaqətlə, ürəkdən, sədaqətlə bir dost, yoldaş kimi. Rövşənən olan etila sabahı; Payına yetər bu qəm, bu möhnət; *Yad et məni, sadıqanə yad et.* A.Səhət.

SADIQLIK is. Sədaqətlilik, vəfalılıq, sədaqət, dostluqda sabitlik. *Esqdə sadıqlıq izhar etdi dağın göstərib.* Füzuli. [Ağa Bəşir:] Ağə Cabbar, sən mən axmağa de ki, bu mərtəbədə saf və sadıqlıq olarmı ki, elə hər zada inanırsan? M.F.Axundzadə.

SADİR [ər.]: sadır olmaq – çıxməq, baş vermək, zahir olmaq. [Ağa Həsən:] *Xanım, nə taqsır məndən sadır olubdur ki, məni özündən uzaq edirsən?* M.F.Axundzadə. [Yaşlı kişi:] Məndən heç bir “günah” əmr sadır olmamışdır. S.Hüseyn.

SADİST Sadizmə tutulmuş adam. Bilir-sənmi, Fərman bay müəllimləri atının quyruguna bağlayıb sürüdüür. Onun vərdisi belədir... O, çıxdanın sadistidir. M.Hüseyn.

SADİZM [XVIII esr fransız yazılıcısı de Sad-in adından] 1. Öz ehtiraslarını təmin etmək üçün o biri şəxsə əziyyət vermək, onu incitməkdən ibarət cinsi pozğunluq.

2. məc. Başqasına, ya başqalarına işgəncə, əziyyət verməkdən, incitməkdən, başqalarını əzab və iztirabından həzz alma.

SAƏT is. [ər.] b a x **saat**. İraq olsun yaman gözdən, nə xoş saatdır ol saat. Füzuli. *Vaqif ilə döndü bir saatımız; Nə səbrimiz qaldı, nə taqətimiz.* M.P.Vaqif.

SAF sif. [ər.] 1. Tərkibi təmiz olan, heç bir qatışıqlı olmayan, xalis qatışqısız. *Saf qızıl. Saf inci. Saf metal.* – Ələsgərin ağlin aldın sorindən; *Saf gövhərsən, sərraf seçib dərindən.* Aşıq Ələsgər. [Bəxtiyar:] *Saf incidir hər bir sözü;* *Onu seçməz qoca gözü.* A.Şaiq. *Bizi yola saldı Bakıdan bahar; Ləpələr Xəzərda saf gümüşdülər.* N.Xəzri.

2. Sağlam, zədəsiz, salamat. *Saf bədən. Safürək. Saf qan.* – [Zakir:] *Hüsünə xırıdar olandan bəri; Saf cana yetişib ziyan əlindən.* Q.Zakir. [Oğlan] ..güləndə dodaqlarının arasından sədəf kimi saf dişləri ağarırdı. M.Rza-quluzadə.

3. Təmiz, aydın, parlaq, duru, şəffaf. *Ay saf göyde öz gedis sürətinini artırırmış, aq pambiq kimi seyrək buludlar onu galin aparan kimi əhatə etmişdilər.* H.Nəzərlı. *Duman tərk eləyir dağlar qasını;* *Göstərir saf sular Ayı, ulduzu.* N.Xəzri.

4. məc. Təmiz, düz, namuslu. *Saf adam.* – Xacə Mübarək vaqıən çox saf və sadıq adam idi. M.F.Axundzadə. *Qaratel İkrəmin xətrimi çox istəyir, onu öz atası Qafar kimi saf və təmiz olduğuna şübhə eləmirdi.* Ə.Əbülləhesən. // məc. Ləkəsiz, səmimi. *Saf məhəbbət. Saf duyğu. Saf qəlb.* – *Təmiz qəlbimdəki saf niyyətimi;* *İstəyirsən bir də yoxla, sevirəm.* S.Rüstəm. □ **Saf eləmək** – təmizləmək, saflaşdırmaq, qatışqlardan təmizləmək. *Deyirlər şireyi-innab təndə qanı saf eylər;* *Cox əmədim ləli-yarı, görmədim, Seyyid, bir asarın.* S.Ə.Şirvani. Ələsgər istər ki, bir bahar ola; *Əridib gövhəri saf eyləmişəm.* Aşıq Ələsgər.

◊ **Özünü safə çıxar(t)maq** – b a x **çixar(t)-maq** (“öz”də). İnsafdan xaricdir ki, biz öz qüsürümüzü bilkülliyyə özgənin boynuna atıb, özümüzü safə çıxardaq. F.Köçərli.

SAF-ÇÜRÜK: **saf-çürük eləmək** – 1) bir şeyin safini çürüyündən ayırmak. *Meyvəni saf-çürük eləmək;* 2) məc. seçmək, ayırmak, özlüyündə qiymətləndirmək, yaxşını pisdən ayırmak. Aşıq gözü sərraf olar, bircə dəfə baxmaqla adamları saf-çürük eləyər. “Koroglu”. [Qüdrət:] *Mən dinlədiyim adamların*

SAFDİL

fikrini öz-özlüyümdə saf-çürüük eləmişəm. M.Hüseyin.

SAFDİL [ər. saf və fars. dil] bax saf-ürəkli. [Həsənqulu bəy:] ..İndi mən onu demək istəyirəm ki, həmin o kənarda oturan Məşadi İbad həmin o safdıl adamların ən böyüydür. Ü.Hacıbəyov. Otağın rahat və uyğunluğundan, qulluqçunun safdıl və gözəlli-yindən başqa, student üçün bir ayrı masələ də var: bu da xanımın xoşfətliyidir. Çəmənzəminli. □ Safdıldən – ürkədən, təmiz qəlbələ, səmimi olaraq, səmimiyyətlə... Otello dəxi ona aşiq olmağımı bildirib, bir-birinə safdıl-dən məhəbbətə bağladılar. F.Köçərli.

SAFDİLLİLİK bax safürəklilik.

SAFQANLI sif. Qanı saf, təmiz; əsil, cins. Səfqanlı minik atları.

SAFQANLILIQ is. Qanı təmiz olma; əsillik, cinslilik.

SAFQƏLBLİ bax safürəkli. [Yaşılı kişi:] Anamın mənimlə [Şirinnazın] arasında tərcümənlə etməsi safqəlblı bir kəndli qadın olan Şərəf xalaya xoş gəlmədi. S.Hüseyin.

SAFQƏLBLİLİK bax safürəklilik.

SAFLAMA “Saflamaq”dan f.is.

SAFLAMAQ f. Tərkibini qatışqlardan təmizləmək, safları çürüklerdən ayırmaq, saf-çürük eləmək.

SAFLAŞDIRICI sif. Saflaşdırma üçün olan, təmizləyici. Saflaşdırıcı maşın, qurğu.

SAFLAŞDIRMA “Saflaşdırmaq”dan f.is.

SAFLAŞDIRMAQ f. 1. Qatışqlardan təmizləyib saf hala salmaq.

2. məc. Sağlamlasdırmaq, gümrəh etmək. [Piri baba:] Erkən durmaq yaxşı seydir, bədəni saflaşdırır. S.S.Axundov.

SAFLAŞMA “Saflaşmaq”dan f.is.

SAFLAŞMAQ f. Qatışqlardan temizlənmək, saf hala gelmək, təmizlənmək. // Durulmaq, şəffaflaşmaq.

SAFLIQ is. 1. Saf olma, təmiz olma, qatışqlardan təmizlənmiş, saf şeyin hali. Metalin saflığı. Qızılın saflığı. Toxumun saflığı. – Vaqifəm, çox əla bir gövhər idim; Saflıqda poluda bərabər idim. M.P.Vaqif.

2. məc. Təmizlik, şəffaflıq, aydınlıq. Ox-qay! ..Havadakı saflığa bax bir; Kötülə təzə-lənir, can təzələnir. B.Vahabzadə.

Sağ

3. məc. Mənəvi təmizlik, düzgünlük, doğruluq, namusluluq. Ay yenə də gülümsədi... saçlarını dağıdaraq; Dedi, insan qəlbindəki sadəliyə, saflığa bax! S.Vurğun. Eldar hələ gözümüz yaşlı qurumamış, gülümsəyən bir körpa saflığı ilə, qəzəbli üzündə xəşif bir təbəssümə mənə baxdı. M.Rzaquluzadə.

SAFÜRƏKLİ sif. Ürəyi saf, təmiz olan; səmimi, təmizürəkli, açıqürəkli. Safürəkli adam. – [Qız:] Aydın çox mütaliə sevən, yoldaşlıqla möhkəm, safürəkli bir gəncdir. M.Hüseyin. Gülşənə elə gəlirdi ki, göy üzü bəzən ona görə ləkəsiz və şəffaf görürün ki, onun altında Qəhrəmanlar kəndində safürəkli, xoşluklı, həqiqi məhabbatlı gənclər yaşayırlar. Ə.Vəliyev.

SAFÜRƏKLİLİK is. Səmimilik, ürəyiaçıqlıq, təmizürəklilik.

SAĞ 1. Diri, canlı, ölməmiş, salamat (ölü əksi). Atası hələ sağdır. Sağ qalsaq görərik. – Bəy xanımın əlini alıb .. dedi: – Nə qədər mənim canım sağdı, sənə mən nökərəm, ay xanım! C.Məmmədquluzadə. [Sultan bəy:] Ay... rəhmətlik Sona, sağ olaydı.. Ü.Hacıbəyov. Hər könlüdən bir səs gəlir; Ölməmişəm, sağam! – deyə. S.Vurğun.

2. Sağlam. Bu xəstələrin qanını dayışdırıb ondan maya qayrib onu sağ adəmin bədəniñə çıxık döyen kimi döyüb onları bu xəstəlikdən mühafizə edirlər. H.Zərdabi. // Salamat, zədəsiz. Nə birincin, əgər nə yağın var; Şürəq qıl, sağ əlin, ayağın var. S.Ə.Şirvani. □ **Sağ gün** – xəstə olmayan gün (daim xəstə olan adam haqqında). Cahanın sağ günü yatacaqda keçirdi. İ.Musabəyov. **Sağ qalmaq** – salamat qalmaq, ölməmək, ölümden qurtarmaq. Təpə uçdu, dağ qaldı; Maral qaçı, sağ qaldı; Yar yada qismət oldu; Mənə ağlamaq qaldı. (Bayati). **Sağ-islahat (sağ yer) qoymamaq** – tamam hər yerini əzmek, zədələmək, şikəst etmək. Hasan paşa yanındakı adamlarda sağ-islahat qoymadı. “Koroğlu”. **Sağ yer qalmamaq** – salamat yeri qalmamaq, hər yeri zədələnmək; bərk şikəst olmaq. Avariyyaya düşüb, sağ yeri qalmayıb. – [Alımı] o qədər döyüdülər ki, ağızının, burnunun qanı bir-birinə qarışdı, baş və gözündə sağ yer qalmadı. Çəmənzəminli.

3. məc. Saf, xalis, bütöv, düz. [Əlləzoğlu:] Neçə ildə bizi bir sağ söz deyib şərt kəsmə-din ki, ... mən də arxayın olam. İ Hüseyinov.

◊ (Cox) **sağ ol(un)!** – 1) təşəkkür ifadəsi; təşəkkür edirəm, çox razıyam, minnetdaram. [Şeyx Sənan Özdemir:] *Sağ olun, əskik ol-mayıñ, oğlum!* H.Cavid. [Camadarlar:] Cox sağ ol, Məşədi! Allah bərəkət versin! Ü.Hacı-bəyov; 2) vidalaşış ayrılanda deyilir: salamat qal(in). [Firidun:] *Sağ ol, Gülnaz, gedirəm.* – *Gülnazi qapıya qadır.. ötürdü.* M.Ibrahimov. **Sağ olsun** – bir kesin işindən, hərə-kətindən məmmunluğu, buna görə də təşəkkürü, razılığı bildirir. *Sağ olsunlar bizi qan-an oxucularımız!* Avama ümid yoxdur! C.Məmmədquluzadə. *Bağça müdürüni dil-ağız etdi:* – *Sağ olsun Şirzad yoldaş, gedib rayondan bu avadanlığı aldı, gətirdi.* M.Ibrahimov. **(Ay) sağ olmuş** – xıtab, ya təşəkkür kimi işlənən ifadə. [Hacı Murad:] Ay sağ olmuş, mənim ömrüm keçmişdir. S.S.Axundov. [Bayram kişi:] Eh, sağ olmuş, hökumət kimdir, biz kimik? Hökumətin bir nümayəndəsi elə lap mən özüm. M.Rzaquluzadə. **Sağ ol-mamış** – qarğış məqamında işlənən ifadə.

SAĞ² sif. 1. Bədənin sol tərəfinin öksi olan hissəsində yerleşən. *Sağ ayaq. Sağ göz.* – *Usta .. sağ əlini qaldırıb, bir az havada fırladı.* Çəmənzəminli. [Qızın] sağ yanağın-daki bir xal üzünə xüsusi bir gözəllik verirdi. Ə.Sadiq. // Sol qola müqabil olan qol tərəfdə yerləşmiş. *Ali kişi qabaqca sağ axurdakı ata yaxınlaşdı.* "Koroğlu". *Yanır sağ döşündə qızıl bir nişan.* S.Vurğun. // Üzü corəyana tərəf durduqda həmin səmtə uyğun gelən. *Çayın sağ sahili.* Arazın sağ kanarında.

2. Siyasi və ictimai həyatda qabaqcıl cərəyanlara düşmən olan; mürtəce, mühafizəkar. // Hər hansı burjua partiyası üzvlərinin, yaxud siyasi, fəlsəfi cərəyan nümayəndələrinin əsas kütləsinə nişbətnən daha mürtəce, daha mü-hafizəkar görüşləri müdafiə edən. *Sağ ley-borislər.* *Sağ sosialistlər* (bu mənə parlament salonunda mürtəce partiyaların üzvlərinin sədrənən sağ tərəfdə oturması ənənəsindən gəlməsidir). *Sağ partiyalar.* // İs. mənasında – sağlar. *Sağlara meyil edən qruplar.* – *Biz açarkən bizə düzgün yollar;* *Sürünür arxada sağlar, sollar.* M.Müşfiq.

◊ **Sağ əl məc.** – ən yaxın adam, köməkçi sirdəş, sədəqətli dost, yoldaş. *Molla Məmməd* .. seyxin sağ əlidir. E.Sultanov. [Nazlı:] *Mus-tafa Fərhad qardaşın sağ əlidir.* Ə.Məmməd-xanlı. **Sağ əli(n) başıma (başınıza, başına)** – birinə qismət olan, nəsib olan yaxşı bir şeyi, xoşbəxtliyi özü və başqları üçün də arzu etmək mənasında ifadə. **Sağ gözü kimi istəmək** – çox istəmək, həddindən artıq əziz-ləmək. [1-ci əcinne:] *Sən qorxma, səni xanım sağ gözü kimi istəyəcək.* Ə.Haqverdiyev. **Sağına-soluna keçmək** – 1) bax **sağına-soluna göz gəzdirmək.** *Qara şal çıxaklı əlin-dəki sıyahiya baxıb mahbusların sağına-soluna keçdi.* Mir Cəlal; 2) yaltaqlanmaq, ya-laqliq eləmək. *Düşdü əyyar onun ayağına;* *Soluna keçdi, gah sağına.* S.Ə.Şirvani. **Sağına-soluna göz gəzdirmək** – hər tərəfi yoxlamaq, nəzərdən keçirmək. [Anam] *sag-ına-soluna göz gəzdirir, yerə baxır, ziqqul-dayırı.* Mir Cəlal.

SAĞALDICı sif. Sağaldan, şəfa verən, şə-faverici. *Sağaldıcı dərman.* *Sağaldıcı amillər.*

SAĞALMA "Sağalmaq"dan f.is.

SAĞALMAQ f. Xəstəlikdən qurtarib ayağa durmaq, yaxşılaşmaq, şəfa tapmaq, sağlamlı-ğımı qaytarmaq. *O gündən ziyarət başlandı.* Naxos gəldi, sağaldı, getdi. *Çələq gəldi, ayaq-lı getdi.* Ə.Haqverdiyev. [Ana qızına:] *Ağlama, gözünə qurban, nə var ki səndə, sağalacaqsan, ağlama, axı evdə qonağımız var.* Ə.Məmməd-xanlı. // *Keçib-getmək, bitişmək, əvvəlkə halını almaq.* *Çibani sağalmaq.* *Yarası sağalmaq.* – *Cavadın yarası ağır olmadığından sürətlə sağalmağa başladı.* Ə.Vəliyev.

SAĞALMAZ sif. Heç zaman sağala bil-məyən, sağaldıla bilmeyən, əlacı, dərməni olmayan. *Dedi: anlatmışam mətləbi mərdə;* *Olunacaq çarə sağalmaz dərdə.* H.K.Sanılı. Lakin son iki ildə [Gileygüzarov] sağalmaz bir xəstəliyə düçər olmuşdur. S.Rüstəm. // Məc. mənada. *Nə batmışan qara sən;* *Kö-nü'l yara-yara sən;* *Nə tükenməz dərd oldun;* *Nə sağalmaz yara sən.* (Bayati).

◊ **Sağalmaz dərdə salmaq** – çox ağır bir vəziyyətə salmaq, ələcsiz dərdə salmaq, son dərəcə kədərləndirmək, böyük dərd vermək. [Kələntərlə:] *Əmirlili yoldaş ikimizi də sağal-maz dərdə salıb, qardaş!* İ.Hüseyinov.

SAĞALTMA

SAĞALTMA “Sağaltmaq”dan *f.is.*
SAĞALTMAQ *f.* Müalicə vasitəsilə sağlamlığını bərpa etmək, ayağa qaldırmaq. *Xəstəni sağaltmaq. – Rüstəm kişini əvvəlcə soyuq dəymədən müalicə edərək sağaltmışdır.* M.Ibrahimov. // Məc. mənada. *Hər nə qədər fikrү-xayal eylədim; Sağaltmadı heç bir çarə dərdimi.* Q.Zakir [Nüshabə:] *Qəlbimdə sizlayan dərin yarımı; Sağaldar ancaq bu qatilin qanı!* A.Şaiq. *Yenə dəniz sahilinin gülərzülü xoş səhəri; Ləğman olub sağaldacaq dərman üçün gedənləri.* S.Vurğun.

SAĞANAQ *is.* 1. Qaval, ələk, xəlbir və bu kimi dəyirmi şeylərə keçirilən çənber; qasnaq. *Dəf sağanağı. Xəlbir sağanağı. Təkar sağanağı.* – [Vəzir:] *Qəfləstan [xəlbirin] sağanağının bir tərəfini basdıqda, o biri tərəfi qalxbıb dizimə elə toxunubdur ki, indi uğrından qılıcını qaldıra bilmirəm.* M.F.Axundzadə. [Mirzə Cəmil:] *Zağarası getmiş papaq, sağanağı cirilmiş ələk mənən qalmayıb ki!* Ö.Vəliyev.

2. Ümumiyyətlə, çənber şəklində olan hər cür şey. *Zülfüqar katibin yanından əl çəkmir, şüşəsiz sağanaqdan gözünü bərəldirdi.* B.Bayramov.

SAĞDIRMA “Sağdırmaq”dan *f.is.*

SAĞDIRMAQ *icb.* Sağmaga məcbur etmək, başqasına sahma işi gördürmək. *İñayi sağdırmaq. Keçini sağdırmaq.*

SAĞDIŞ *is.* Toy mərasimində: bəyin (oğlanın) və ya gəlinin sağ tərəfində oturan, yaxud onları müşayit edən şəxs. *Sonra sağdışlar [Şaqqułunu] aşağı endirib, saldırlar gəlin otığına.* Çəmənzəminli. [Bəyin] yanına öz taytuşlarından iki naşır rəhbər seçilir. *Bunun biri “sağdış”, o biri “soldış”* dir. R.Əfəndiyev. [Ana:] *Qızım karet içinde, üzündə duvaq, yanında sağdışı, soldışı otursun.* A.Şaiq.

SAĞDIŞLIQ *is.* Sağdış vəzifesi, sağdış işi. *Toyda sağdışlıq etmək.*

SAĞDIŞ-SOLDIŞ *is.* Toy mərasimində: gəlinin və ya bəyin iki tərəfində oturanlar. *Görüm, ay bəy, toyun mübarək olsun; Sağdışına-soldışına borc olsun.* (El mahnisi). [Günəşin] göz yaşlarına baxmayaraq, gəlinlik paltarını geyindirib sağdış-soldış ilə bərabər xinaya oturdular. A.Şaiq.

SAĞIR NUN

SAĞICI *is.* İnəkləri sağan və onlara qulluq edən şəxs (əsasən qadın, qız). *Onun təcrübəsini bütün sağıclar arasında tətbiq edirdilər..* Ö.Vəliyev. *Sağıcılar içində .. Reyhan xala da var idi.* İ.Əfəndiyev.

SAĞICILIQ *is.* Sağıcının işi, peşəsi. *Fermada sağiciliq etmək.*

SAĞILMA “Sağılmaq”dan *f.is.*

SAĞILMAQ *1.* “Sağmaq”dan *məch.* Araz boyundakı şor qışlaqlarda; *Doyunca nə qoyun, nə mal sağıldı.* S.Vurğun.

2. Sızmaq, yığılmaq, dolmaq. [Qarı:] ..Mürdəşir Səkinə nağıl eləyirdi ki, Güləndəmin gicgahına qan sağılmışdı. Çəmənzəminli. [Onun] əlləri asır, gözlerinin nazik damalarına qan sağıldı. M.Hüseyn. [Xosrov] qan sağılmış (f.sif.) gözlərini açdı. B.Bayramov.

SAĞIM *is.* 1. Sağmaq işi; sahma. *Süd sağıtı. Sağıma başlamaq.*

2. Bir dəfədə, ya müəyyən müddət ərzində sağlanan südün miqdarı. *Sağım ildən-ilə artır.*

SAĞIMLI *sif.* Çox süd verən, sağmal.

SAĞIN *is.* 1. Bəx **sağım.** *Sabah idi, gün çıxıb xeyli qalxmışdı, mallar yavaş-yavaş sağına gəlirdilər.* A.Divanbəyoglu. *Günorta çağında olurdu sağın;* *Yox idi miqdarı pendirin, yağın.* H.K.Sanılı.

2. *dan.* Südverən heyvan, sağlanan heyvan. [Nişə xala:] *Mən uzaq yerdən gəlmisəm, malum, sağının gəlin ümidiñə qalıb.* Qantəmir.

SAĞINÇI *bəx sağıcı.* [Əhməd:] *Əntiqənin böyüyü-zadi yoxdur, iki il olar ki, atası yatalaqdan öldü, ..anası da ki sağıncıdı, yamaqcıdı.* Mir Cəlal.

SAĞINTI *is.* 1. Bədənin hər hansı bir yerində sızan, yaxud çıxan qan.

2. *Bəx sağın* 2-ci mənada.

SAĞIR *sif.* [ər.] Kar. [1-ci kor:] *Biz eșitdik yiğin-yiğin kor, lal; Hər tərəfdən sağır, çolaq və topal;* Şeyx Sənana iltica edir. H.Cavid. // Məc. mənada. *Ellər talan olur, vergilər ağır;* *Göylər cavabsızdır, buludlar sağır.* S.Vurğun. *Sağır göy altında gələrək vəcdə;* Sonsuz bir heçliyə eylədi səcdə. M.Müşfiq. *Ancaq minarədən ucaldı elə;* *Sağır göy üzünə “Allahü-əkbər”.* M.Rahim.

SAĞIR NUN *dilç.* Burunda tələffüz olunan “ñ” səsi.

SAĞIRLAŞMA “Sağırlaşmaq”dan *f.is.*

SAĞIRLAŞMAQ *f.* Karlaşmaq.

SAĞIRLIQ *is.* Karlıq.

SAĞLAM *sif.* 1. Bədənin bütün üzvləri düzgün, sağ-salamat olan, normal işləyen, bədəni hər cəhətə saz olan (*xəstə ziddi*). *Sağlam gənc. Sağlam qadın. Sağlam bədən. – Qırdı şahpərini, kəsdi qolunu; Sağlam bir işçinin iti yumruğu.* M.Müşfiq. *Sağlam bir kişi alaçığa girdi.* İ.Əfəndiyev. // *Sağlamlıq ifadə edən, sağlam olduğunu göstərən. Sağlam görünüş. Yanağında sağlam bir qurmızılıq görünür.* // *məc.* Düzgün, ağıllı, qüsursuz, dürüst. *Sağlam düşüncə. Sağlam təqnid. Sağlam olmayan fikir. Sağlam tərbiyə.* [Uluca:] *Budur ən doğru və sağlam tədbir; Olsun üç qonşu bu gündən əlbir.* A.Şaiq. *Azadlığın verdiyi nemətlərdən istifadə üçün sağlam şiir və beynin lazımdır.* M.Ibrahimov.

2. Orqanizm üçün faydalı, xeyirli; tömiz, saf. *Sağlam iqlim. – Müsaflirlərdən bir çoxu: – Bu dağlılıda heç vaxt sağlam bir havaya görəmdək, – deyə, Culfə mühitinə nifrat yağıdırırdı.* M.S.Ordubadi. *Şəhər sağlam, mülayim havanı uda-uda rahatca yuxuya getmişdi.* B.Bayramov. // *məc.* Normal, lazımı. *Sağlam mühit.*

3. *məc.* Möhkəm, sarsılmaz, işə qabil, müqətədir. *Sağlam kollektiv.*

4. *məc.* Sağ, zədəsiz, salamat, xarab olmaşı (çürüük əksi). *Sağlam qoza. Sağlam şitil. Sağlam dəri.*

SAĞLAMBƏDƏNLİ *sif.* Bədəni hər cəhətə sağılmış olan, bədəncə möhkəm, saz olan. *Bu sözləri deyən, cavanların lap ortasında dayanmış enlikürəklə, kök və sağlambədənlə, gülşərəzlü bir oğlan idi.* V.Şixli.

SAĞLAMLAŞDIRICI *sif.* Sağılmışlığı daha da yaxşılaşdırmağa yönəldilən. *Sağlamlasdırıcı tədbirlər. Üzgütülliyün sağlamlaşdırıcı əhəmiyyəti son dərəcə böyükdür.*

SAĞLAMLAŞDIRILMA “Sağlamlasdırılmaq”dan *f.is.*

SAĞLAMLAŞDIRILMAQ *məch.* Daha sağlam hala salınmaq, səhhət üçün daha münasib bir vəziyyətə getirilmək. *Müəssisədə əmək şəraiti sağlamlaşdırılmışdır.*

SAĞLAMLAŞDIRMA “Sağlamlasdırmaq”-dan *f.is.* *Sağlamlasdırma tədbirləri.*

SAĞLAMLAŞDIRMAQ *f.* 1. Sağlam etmək, orqanizmin düzgün, normal fəaliyyətinə çalışmaq. // *Sağlamlıq üçün daha əlverişli şərait yaratmaq. Əmək şəraittini sağlamlaşdırmaq. Ərazini sağlamlaşdırmaq.*

2. *məc.* Daha normal, daha yaxşı, daha sağlam vəziyyət yaratmaq. *Kollektivdə vəziyyəti sağlamlaşdırmaq. Maliyyə işini sağlamlaşdırmaq.*

SAĞLAMLAŞMA “Sağlamlasmaq”dan *f.is.*

SAĞLAMLAŞMAQ *f.* 1. Xəstəlikdən sağlamlaşmaq, sağlam olmaq, qüvvətlənmək, yaxşılaşmaq, gümrahlaşmaq.

2. *məc.* Möhkəm olmaq, sağlam əhvali-ruhiyə yaranmaq, yaxşılaşmaq, qaydaya düşmək. [Qoşqar:] *Mən elə biliirdim, Sultan-dan sonra kollektivimiz xeyli sağlamlaşdırıbdır.* İ.Hüseynov.

SAĞLAMLIQ *is.* 1. Orqanizmin sağlam vəziyyəti; bədən üzvlərinin hamisinin düzgün işlədiyi, normal fəaliyyət göstərdiyi hal; gümrahlıq. *Mən bu qadını bir az tanrıydım, .. qarabuğdayı üzündə bir dirilik, yanaqlarında vücdudunun sağlamlığından nəşət edən bir qurmızılıq, gözlərində bir dərinlik mövcud idi.* S.Hüseyn. *Ana bu qollardaki əzələlərin qüvvət və sağlamlığını hiss edirdi.* İ.Əfəndiyev.

2. Səhhət üçün yararlılıq, xeyirlilik, cana xeyirlilik. *Dağ havasının sağlamlığı. Sağlamlığı təmin edən amillər.* Ətraf mühitin sağlamlığı. □ **Sağlamlıq ocaqları** – istirahət və müalicəyə xidmət edən, havası sağlam olan yerlər – kurortlar, sanatoriyalar, istirahət evləri və s. *Azərbaycanda sağlamlıq ocaqları-nın sayı ildən-ilə artır.* (Qəzetlərdən).

SAĞLIQ *is.* 1. Bədənin bütün üzvlərinin sağlam, saz olması, düzgün, normal işləməsi, salamatlıq, səhhət. *Sağlıqça ziyan verən şeylərdən qaçma! – Abır istəsən – çox demə; Sağlıq istəsən – çox yemə.* (Ata. söyü). □ **Sağlıq olsa (olsun) – 1)** salamatlıq arzusu bildirir; inşallah, Allah qoysa. [Qonaqlar:] *İnşallah, sağlıq olsa gələrik... ancaq bir az yolunuz uzadıqr.* E.Sultanov. [Sevil Balaşa:] *Mən hər gün ürəyimi satacaq, beynimə yedirdəcəyəm, sağlıq olsun!* C.Cabbarlı; 2) bəzən hədə mənasında. [Cavad:] *Düşmənin də ömrü bu qar kimi əriyəcəkdir.* *Sağlıq olsun, səhər gərək onlara bir oyun tutaq ki, atalarının toyu*

yadlarına düşsün. Θ.Vəliyev. **(Öz) sağlığında** – yaşadığı zaman, yaşamaqda ikən, sağıkən, diri ikən, diriliyində. *Sağlığında gəlmədin; Bari can verəndə gəl.* (Bayati). Öz xəlafin gərk gözləyə kişi; *Sağlığında ola alışverisi.* Q.Zakir. [Əmiraslan baba:] *Oğul gərk nəinki öz sağlığında, hətta özündən sonra da ad-san qoysun.* S.Rəhimov.

2. Məclisdə şərəfinə badə qaldırılan şəxsə xitabən deyilən xoş sözlər, kost. *İdris onun sağlığına deyilən tostdan.. xəbərsiz yatrıldı.* Θ.Məmmədxanlı. □ **Sağlıq demək** – məclisdə badələri müəyyən münasibətdə içməyi təklif etmək. *Salman konyakın hamisini stəkana süzdü, sağlıq demədən başına çəkdi.* M.İbrahimov. *Həsrət ayaq üstə dayanıb bəylə gəlinin şərəfinə sağlıq deyirdi.* B.Bayramov.

3. **Sağlığın(iż)** şəklində – birinden hal-əhval soruşduğunda müsbət mənənədə cavab kimi işlenir. – *Nə xəbər var, Məşədi? – Sağlığın!* M.Ə.Sabir.

4. **Sağlığına** şəklində – ifadə olunan fikrə danışanın müsbət münasibəti, məmənnuluğu bildirilir. *Sağlığına, kefim kökdür.* – [Bəbir bəy:] *Bu saat, sağlığına, pristavin yanında bir sözümüz iki deyil.* Mir Cəlal.

◊ **Sağlıqla qal(un)!** – bax **sağ ol(un)** 2-ci mənənədə (“sağ”da). *Sağlıqla qal, əziz ana; Ölüm yoxdur qəhrəmana.* N.Rəfibəyli.

SAĞMA “Sağmaq”dan f.is.

SAĞMAQ f. 1. Südverən heyvanların yelindən südü süzüb çıxarmaq. *Camışı sağmaq.* – *Tez durub sübh sağırdum iniyi; Xansənəmdən diləməzdim köməyi.* M.Ə.Sabir. [Ayrılm qızı:] *İkimiz də cavān idik. Rəhim ağanın qapısında qulluq edərdik, [ərim] çoban idi, mən də aqalığın inşklorini sağar, yağ-pendirini tutardım.* A.Şaiq. [Ana Pəriyə:] *Qoy Əşrəf baba keçiləri sağsıñ, bu saat qonağımız üçün süfrə açarıq.* Θ.Məmmədxanlı.

2. məc. Birinin pulunu, malını tedricən əlin-dən almaq, birindən daim pul və s. çəkmək. [Nəbi:] [Ağamı] qumarda sağmal inək kimi sağıclar. S.S.Axundov. *Hacisan, məşhədisən, sahibimizsən, ağasan; İstəyirsən həmi qurxib bizi, həm də sağasan.* Θ.Nəzmi.

SAĞMAL sif. Südü olan, süd verən, sağılan. *Sağmal inək.* – [Sürünün] içində bir dənə də olsun sağmal heyvan yoxdur. “Koroğlu”.

Məclisin hər tərəfindən növbə ilə səslər çıxar: *gəymata – bir sağmal camış.* R.Əfəndiyev. [Ailənin] bir öküüzü, bir-iKİ sağmal keçisi var idı. Mir Cəlal.

◊ **Sağmal inək** məc. – uzun müddət biri üçün gəlir, qazanc mənbəyi olan adam və s. haqqında. *Xərcləri ödəməkçün; dövlət kassası hər gün; bir sağmal inək kimi; bollu-bollu sağılır.* R.Rza.

SAĞRI is. Heyvanın beli ilə quyruğu arasındakı dolğun və yuvarlaq tərəf. *Atın sağrısi.* – [Dərviş:] *[Ruqiyə] buzovu onun qabaq ayaqlarına bağladı, özü də inəyin sağırsına dirsəkləndi.* A.Divarbəyoğlu. [Səməd kişi] axırıcı sözləri deyə-deyə dönüb öküzlərə tərəf baxdı və bir-iKİ ağaç da onların tozlu və arıq sağırlarına “ho, ho” çıçıraraq endirdi. T.S.Simurq. // İnsan bədəninin beldən aşağı oturaq hissəsi.

◊ **Sağrı başmaq** – keçmişdə: atın sağrı gündündən hazırlanmış başmaq. *Əyləş məclisində, gəlməsini gör; Sağrı başmaq geyib, gəlməsini gör.* Aşıq Ələsgər. Çəkibdir bur-nuna qara yaşımağı; Ayaqda dikburun sağrı başmağı. H.K.Sanılı.

SAĞRILI sif. Sağrısi dolğun olan.

SAĞSAĞAN is. zool. Qarğalar fəsiləsin-dən, ağ-qara tüklü, xarakter səs çıxaran quş; qəcələ. [Fatmanisə:] *Ay oğul, sağsağan qurldayır, çıx, gör atan gələcəkdirmi?* Θ.Haqverdiyev. İndi tez-tez sağsağan, qarqa, tək-tək, ikibir, üçbir uçusan göyərçinlərə rast gəlirdik. M.Rzaquluzadə.

SAĞ-SALAMAT zərf və sif. Heç bir xətər dəyməmiş, heç bir xataya, bələya uğramadan, saz. *Sağ-salamat mühəribədən qayıtməq. Sağ-salamat qalmaq.* – [Əhməd tacir-başı:] *Allah mənə yar olsa, inşallah, bu dəfə də karvani sağ-salamat gətirəcəyəm.* “Koroğlu”. *Qüdrətin çevikliyi sayəsində qızın sağ-salamat qalmağı hamını sevindirirdi.* M.Hüseyn. [Şahin:] *Ləngidik, ancaq sağ-salamat çıxdıq.* B.Bayramov.

SAĞ-SALAMATLIQ is. 1. Salamatlıq, ölüm-itim olmama, əmin-amalıq. *Bizim tərəfdə sağ-salamatlıqdır.* – [Gövhər xanım:] *Har nə olur olsun, ta ki sağ-salamatlıq olsun.* S.S.Axundov.

2. Hər şeyin öz qaydasında, normal vəziyyətdə olması, heç bir xoşagəlməz hadisənin olmaması. [Telli Qurbana:] *Kolxoza işlər neçədir, sağ-salamatlıqdır mı?* Ə.Məmmədxanlı.

SAĞ-SOL is. Həm sağ, həm sol; hər iki tərəf, ətraf. *Sağ-soluna baxmaq. Sağ-solunu yoxlamaq.* – *Gələn atıllar sağa-sola* (z.) *səpələnlərlər.* M.Hüseyn. *Kiçik evlər şəsenin sağ-solunda dururdu.* Ə.Əbülhəsən.

◊ **Sağ-sola sovurmaq** – pulu, malı, dövləti əbəs yerə dağıtmak, puç etmək. [Əmir-xan:] *Əlikram Həmisiyev kimisi sağa-sola sovuranda.. sinəsini qabağa verib qənaət el-yən kim idi?* B.Bayramov.

SAHƏ is. [ər.] 1. Açıq yer, boş və geniş yer, tutulmamış yer, düzən. *Geniş sahə. Qumluq sahə.* // Torpağın müəyyən məqsəd üçün istifadə edilən parçası, qismi. *Həyətyani sahə. İnşaat sahəsi. Torpaq sahəsi.* – Əkin sahəsi çaya lap yaxın olan manqabəçisi *Pəri orabura qaçır, çayın o tərəfinə keçməyə can atırdı.* Ə.Vəliyev. *Müdafiə xətti keçən sahələrdən* [taxıl] *kəndə daşınmışdır.* Ə.Əbülhəsən. *Sahə dörd tərəfdən çəkilmış düz iplərlə əhatə olunmuşdu.* H.Seyidbəyli.

2. Müəyyən məqsəd üçün ayrılan və səthi kvadrat metrlərlə ölçülən yer. *Yaşayış sahəsi. Mənzilin sahəsi 2 kv. metrdir.*

3. Hər hansı bir işin, yaxud elmin, fəaliyyətin ayrıca hissəsi, müstəqil şöbəsi. *Elmin müxtəlif sahələri. Maarif sahəsi.*

SAHƏCİK is. Balaca sahə, kiçik sahə.

SAHİB is. [ər.] 1. Yiyə. *Bir şeyin sahibi. Bağın sahibi.* – *At sahibi ilə ev sahibi çuvalları atın üstündən ehmallıca alıb apardılar və sonra atı içəri çəkib qapını bağladılar.* Ə.Haqverdiyev. *At getidiyi yolla da qayıdır sahibinə yanaşdı.* M.Hüseyn.

2. Köhnə məişətdə: er mənasında. *Mərhumun, yəni bizim bədbəxt Mahrunun sahibinin başını tapmışlar.* M.S.Ordubadı. [Məmmədbağır] *Sitarənin sahibi olmaqla bütün var-yoxuna sahib olacaqdı.* S.Hüseyn.

3. köhn. Bir sira izafət tərkiblərində yiyə, ağa mənasında işlənir; məs.: sahibi-sərvət, sahibi-əql, sahibi-dövlət və s. *Məzəmmət eyləmə mən binəvəni; Sahibi-səltənət, gövhərin kamı.* Aşıq Ələsgər. [Şeyxlər:] *Oyan şeyx, oyan şeyx, sahibi-kəramət.* H.Cavid.

◊ **Öğül-uşaq sahibi olmaq** – evlənmək, ailə qurmaq, övladları olmaq. [Süleyman:] *Öğül-uşaq sahibi olsunlar!* Ü.Hacıbəyov.

SAHİBƏ is. [ər.] Qadın sahib. [Qəhrəman:] *Qarşısında kişi libası geymiş ev sahibəsi uzanmışdı.* H.Nezerli. *Qadın içəridə ev sahibəsi əvvəzində Tahiri görəndə donub qaldı.* M.Hüseyn. *Gülü xanum ev sahibəsinin zəhmətə düşməyini istəməsə də,* Əlikrama iştaha gəldi. B.Bayramov.

SAHİBKAR is. [ər. sahib və fars. ...kar] Sahib, yiyə. *Baki fəhlələrinin ümumi tətili sahibkarların qəti möglubiyyəti ilə qurtarmışdı.* M.Hüseyn. *O zamanlar Baki neft sahibkarları üçün ev ən böyük gəlir mənbələrindən biri idi.* S.Rəhman. // Məc. mənada. *Şahinlər bütün aləmlərdə – yerdə də, suda da, havada da əsil sahibkar kimi gəzirlər.* Mir Cəlal.

SAHİBKARLIQ is. Sahib olma, yiyə olma, yiyəlik.

SAHİBLƏNMƏ “Sahiblənmək” dən f.is.

SAHİBLƏNMƏK f. Sahib olmaq, tutmaq, yiyələnmək. *Torpağa sahiblənmək. Bağsahiblənmək.* – *Qıymətli kamana sahiblənmək üçün har kəs qüvvətinini sindi.* M.S.Ordubadı.

SAHİBMƏNSƏB sif. və is. [ər.] Yüksek mənsəb, vəzife sahibi olan, yüksək mənsebli (vəzifəli). [Hacı Həsən:] *Seyxən! Bu Heydar ağadır ki, telegrafxanada sahibmənsəb və əhli-elm bir vücuddur.* C.Məmmədquluzadə. [İntizarı:] *Bir tərəfdən hökumət qulluq edir-sən, bir tərəfdən də sahibmənsəblərə yaman deyirsin?* Ə.Məmmədxanlı.

SAHİBSİZ sif. 1. Sahibi, yiyəsi olmayan; yiyəsiz, nəzarətsiz. *Maral baxar təpəyə;* *Özin yixar təpəyə;* *Oba sahibsiz olsa;* *Donuz çıxar təpəyə.* (Bayati). *Ölkə tamamilə sahibsiz deyildi.* S.Hüseyn.

2. Ata-anası, yetim, baxımsız. *Mənim yetim uşağə rəhmiim gəlir;* *çünki o uşaq sahibsizdir.* C.Məmmədquluzadə. [Toxucuların] *əksəriyyəti sahibsiz.. uşaqlar idı.* Ə.Məmmədxanlı.

SAHİBSİZLİK is. 1. Sahibi, yiyəsi olmama.

2. Ata-anası olmama; yetimlik, baxımsızlıq.

SAHİL is. [ər.] Dənizin, çayın, gölün quru ilə birləşdiyi yer; dəniz (çay) kənarı. *O göl sahilinə gələn qızə bax;* *Sənki budaqlar da*

SAHİLSİZ

ona əl edir. N.Xəzri. [Dənizin] ləpələri sahilin isti qumunu yalayaraq irəli cumur, təkrar geri çəkilirdi. S.Vəliyev.

SAHİLSİZ sif. Sahili görünmeyən, ucsuzbucaqsız. *Eşqdir çalxanan köpüklü dəniz; Ya fəzadır dərin və sahilsiz. A.Şaiq.*

SAHMAN is. Qayda, səliqə, düzgün vəziyyət, qaydada, səliqədə olma. *Ev sahmanda idi. Üst-başı sahmandadır. – Qız sağının paltarı sahmanda idi, başında abi kəlağayı, əynində gödək kofta vardı. Mir Cəlal. Har gün usta buruqlara baş çəkib gözər; Quyuları sahman görüb fərəhlənərdi. Ə.Cəmil.* □ **Sahmana düşmək** – qaydaya düşmək, yoluna düşmək, her şey öz yerində, qaydada olmaq. [Hümmət Yusifə:] *Bəlkə dedilər, ay eloğlu, ..indi işlər sahmana düşür deyə gəlmisin? B.Bayramov. Sahmana götirmək* – bax **sahmana salmaq**. *Xavərnisə evi yiğisdirib, bağçaları sahmana götirib də süfrələri hazırlayırdı. T.Ş.Simurq. Sahmana salmaq* – qaydaya salmaq, səliqəyə salmaq, hər şeyi öz yerində düzgün yerləşdirmək. [Arvad] *cəld hərəkətlərlə otağın içindəki avadanlığı sahmana salmağa başladı. H.Seyidbəyli. [Ümid] ..kanalın sahmana salınmasında az zəhmət çəkməmişdi. B.Bayramov.*

SAHMANLAMA “Sahmanlamaq”dan f.is.

SAHMANLAMAQ f. Qaydaya salmaq, səliqəyə salmaq, nizama salmaq, düzəldib həzırlamaq. *Mizin üstünü sahmanlamaq. Evi sahmanlamaq. Yorğan-döşyi sahmanlamaq. – [Tapdıq] şanamı əlində sahmanlayır, yabani çəpərə ilişdirir, beləliklə, gününü keçirirdi. Ə.Vəliyev. Gəldiyev tez qalxıb üst-başını sahmanlayıb, masasının başına keçmişdi. Mir Cəlal. // Hazırkı, tədbir görəmek, şərait yaratmaq. Ya deyirik işləri sahmanlayaq; Məclisiyəyanda vurur tək səbir. M.Ə.Sabir.*

SAHMANLI sif. 1. Sahmanda, səliqədə, qaydada olan, düzgün, səliqəli. *Sahmanlı ev.*

2. Rahat, qayda-qanunda olan. [Hacı Qənbər:] *Heç bir belə sahmanlı iş olmaz. N.Vəzirov.*

SAXARÍN [yun. sakchar – şeker] Çox şirin ağ kristallik maddə; şeker surroqatı. *Saxarınla çay içmək.*

SAXLAMA “Saxlamaq”dan f.is.

SAXLAMAQ

SAXLAMAQ f. 1. Bir şeyi əlində (ağzında), dişində və s.-də) tutub düşməyə qoymamaq. *Açarı əlində saxlamaq. İpi dişində saxlamaq. – Başımı aşağı dikib durdugum halda əlimdəki çörək qismətini yumruğunda saxlamağa başladım. A.Divanbəyoglu. Bayram pulu açıb bir neçə dəqiqə əlində saxladı. M.Hüseyn.*

2. Hərəkətinə kəsmək, dayandırmaq, əyləmək. *Maşını qapıda saxlamaq. Avtobusu dayanacaqda saxlamaq. – Aralarında ən yaşlıları olan Rəşid attı saxladı. H.Nəzerli. [Leytenant] elektrik fanarları ilə işıqlanmış küçənin ortasında motosikli saxladı. İ.Əfendiyev.*

3. Getməsinə, irəli hərəkətinə mane olmaq, qabağını kəsmək, dayandırmaq. *Uşaqları meydanda saxlamaq. Adamların qabağını saxlamaq. – İnsanlar isə bu köhlən ata kəmənd atır, onu saxlamağa çalışırdılar. Ə.Vəliyev. Dürrə... polislərə çatmağa az qalmışdı ki, kimsə onu saxladı... S.Vəliyev.*

4. Sahib olmaq, həvəskarı olmaq, bəsləmək (heyvan haqqında). *İnək saxlamaq. Ari saxlamaq. İt saxlamaq. – Əmioğlumun peşəsi qoyun saxlamaq idi və qoyunları da kürd çobanlarına tapşırımdı... C.Məmmədquluzadə. ..Güman etdim ki, Eldarın saxladığı ya poçt gəyərçinləridir, ya da eləcə quşlara rəhmi əzlib onlar üçün hin qayrmışdır. M.Rzaquluzadə.*

5. Yaşamaq üçün lazımlı olan vəsaitlə təmin etmək, dolandırmaq. *Yetimləri saxlayıb böyütmək. Ev saxlamaq. Uşaqlarını saxlamaq. – Nənəcan mamalıq edib qızını saxlardı və yaxşı da saxlardı. N.Nərimanov. [Ana Nərgizə:] Axi indi mən evi təkbaşına saxlayıram, qızım, nəhaq yerə niya pul xərcləyək? O.Məmmədxanlı.*

6. Mühafizə etmək, qoruyub saxlamaq. *Ana gəlinlikdən bir örpkə saxlayırdı. C.Cabbarlı. Kərimbəy, kim bilir, haçandan saxladığı təzə, tiflik alçayı Nərimana verdi. Mir Cəlal.*

7. Gizlətmək, heç kəsə göstərməmək. *Qıymətlilərə səyləri sandıqda saxlamaq. Sənədləri seyfədə saxlamaq. – [Gülbahar Məmmədkərimə:] Portfelinizi ayaq altına niya qoymusunuz? Veriniz, şkafta saxlayım. H.Nəzerli. // Bir sözü, sırrı və s.-ni heç kəsə deməmək, yaymamaq, gizli saxlamaq. [Dəmirqaya:] Hərbi sırrı möhkəm saxlamamışdır. H.Nəzerli.*

8. Dayaq olmaq, yixılmağa, uçmağa qoymamaq. *Tırları divar saxlayır. Balkonu dörd sütun saxlayır.*

9. Ehtiyat görmək, qoruyub saxlamaq. *Qışa buğda saxlamaq. – Saxla samanı, gələr zamanı.* (Ata. sözü).

10. Müəyyən bir məqsəd üün özüne köməkçi, xidmətçi tutmaq. *Qulluqçu saxlamaq. – Varlıların oxu özlərini və mədənlərini qorumaq məqsədilə yanlarında qoçu saxlayırdılar.* A.Şaiq. [Yaşlı kişi:] *Hacı Mirzə Baba mənə bir xidmətçi və ya aşpaz saxlamağı təklif etmişdisə də, qəbul etməmişdim.* S.Hüseyn. *Hacı Səmsəm .. oğlu üçün lələ saxlamırdı.* P.Makulu.

11. Əvvəlki keyfiyyətini mühafizə etmək, qorumaq. *Gözəlliyini saxlamaq. Dişini yaxşı saxlamaq. – “Molla Nəsrəddin” realizmi və satırası yenə də öz inkaredici, ifşa edici xüsusiyyətlərini saxlayır.* M.Ibrahimov. *Yarpaqlar hələ də öz torəvətinini saxlayırdı.* M.Hüseyn.

12. Bir yerde qalmaq, durmaq məcbur etmək. *Komandanı arxaların dərin bir yerində saxlamaq lazım idi.* H.Nəzərli. *Firidunu polk qərargahının qarşısında saxlamışdır.* Mir Cəlal. // Hər hansı bir vəziyyətdə qalmağa məcbur etmək. *Şəhəri mühəsirədə saxlamaq. Cəhalətdə saxlamaq. Şeyləri səliqəli saxlamaq. Təhlükə altında saxlamaq.*

13. Söyüni, işini və s.-ni davam etdirməyə qoymamaq, yarımcıq kəsmək. *Elə burda saxla. Yiğincığı saxlamaq. – Saxlayıb iclası elə bu zaman; Süzür vuruşmamı igid pilotlar.* M.Rahim.

14. Bir sıra isimlərə qoşularaq müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: ayaq saxlamaq, dilini saxlamaq, başını saxlamaq, özünü saxlamaq, göz üstə saxlamaq və s.

SAXLANC is. Ehtiyat üçün saxlanılan şey, yaxud içində şey saxlanılan qab və s. *Yollarla gül-ciçək saçın, galəcək; Ona qonaq gəlir yeni nəsillər; Açsin saxlancını şanlı fəsillər.* M.Müşfiq.

SAXLANILMA “Saxlanılmaq” dan f.is.

SAXLANILMAQ “Saxlamaq” dan məch. *Bu kitablar gizli saxlanılmalıdır.* H.Nəzərli.

SAXLANMA “Saxlanmaq” dan f.is. *Qonaqlar şəhərdə, elmlilər evinin evyandasında toyuq-cüçə saxlanmasına güllişdülər.* B.Bayramov.

SAXLANMAQ 1. Bax **saxlanılmaq**. *Kənd təsərrüfat alətləri yay-qış ucuq-sökük, qarayağış töküldən bir xarabalıqda saxlanırdı.* M.Ibrahimov. *Üçüncü darvaza sağ yandan.. mal-qara və bir neçə at saxlayan (f.sif.) tövlələr tərəfə açılırdı.* Ə.Thülbəsən.

2. *qayid.* Özünü bu və ya digər vəziyyətdə saxlamaq, gizlənmək. *Pərdədə saxlanma, çıx, ey sevgili dildarımız.* M.Hadi.

SAXLAŞDIRMA “Saxlaşdırmaq” dan f.is.

SAXLAŞDIRMAQ: özünü saxlaşdırmaq – özünü saxlamaq. *Professor cənabları da özünü saxlaşdırmadı və daha da ucadan qah-qah çəkib Zəki Əfəndiyə dedi: – Qulaq as, mən başdan oxuyum.* C.Məmmədquluzadə. *Rəfizadə özünü saxlaşdırıa bilmədi.* M.S.Ordubadi.

SAXLATDIRMA “Saxlatdırmaq” dan f.is.

SAXLATDIRMAQ bax **saxlatmaq**. *Firidun qəsən maşını iki ev aralı saxlatdırıb düşdü.* M.Ibrahimov. *Qalxanda kişilər bəzən davaya; Qılınclar boğaza dirənən zaman; Sən öz örپəyini atıb ortaya; Neçə yol ölümü saxlatdırısan.* N.Xəzri.

SAXLATMA “Saxlatmaq” dan f.is.

SAXLATMAQ icb. *Saxlamasını, dayanmasına teləb, ya xahiş etmək.* *Faytonu xanım bir az kənardə saxlatdı, qapıya qədər piyada getmək istədi.* Çəmənzeminli. *Əbil maşını saxlatıb düşdü.* Ə.Vəliyev.

SAXSI is. Gildən hazırlanan dulusçuluq məmulati. *Saxsiya verə-verə, çıxdı misin bahası.* (Ata. sözü). // *Saxsından qayrılmış. Qəlməkar süfrənin üstündə lacivərdi saxsı boş-qablarda .. yemişlər qoyulmuşdu.* Çəmənzeminli. *Pəncərədən sarı şamdanlar, bəzi evlərdə isə saxsından çılcıraq (tunc rəngli) astaları.* H.Sarabski. // *Bu məmulatin simmiş parçaları. Alim yenə qucaq-qucaq yiğir qədim saxsıları;* Yer altındakı hər kərpicin üstündəki yazıları. S.Vurğun. *Mən cəbhədə, bir komada şeir yazıram;* Yanır saxsı parçasının üzərində şam. R.Rza.

SAXSİÇİ is. *Saxsı qablar qayıran usta; dulusçu.*

SAXSİÇİLİQ is. *Saxsıcıının işi, peşəsi; saxsı qablar qayırmə sənəti; dulusçuluq.*

SAXTA sif. [fars.] 1. Əsl olmayan, uydurma, yalan, oxşadılaraq qayrılmış və ya

yazılmış; qəlp. *Saxta vəkalətnamə*. *Saxta etibarnamə*. – Dəstədə olan adamların biri Mir-qasimdir ki, doğma bacısı Səkinənin malını yemək qəsdi ilə saxta kağız düzəltmişdi. C.Məmmədquluzadə. [Mahmud bəy:] *Siz mənə heç inanmayırsınız. Hesabınızda saxta qəbzlər tapıblar.* N.Vəzirov.

2. məc. Süni, yapma, yalan, qeyri-səmimi. *Saxta gülüş*. *Saxta söz*. *Saxta məğrurluq*. – *Biz içəri girən kimi Sərdar Rəşid saxta təbəssüm və stün bir məhabbətlə bizi qarşılıdı*. M.S.Ordubadi. *Bir neçə bənddən sonra sanki [İminin] üzündəki saxta ciddiyət niqabını çıxarıb atıldılar*. İ.Əfəndiyev.

SAXTAKAR is. və sif. [fars.] *Saxta*, qəlp şey qayıran adam, saxtakarlıqla məşgül olan. *Hər bir xalqın içərisində saxtakar, şərətçi və axmaq adamların olduğu hamiya bəllidir*. M.F.Axundzadə.

SAXTAKARLIQ is. *Saxtakarlıqla* məşgül olma, saxta iş görmə, saxta sənəd və s. düzəltmə. *Balacayevi böyük bir dəhşət büründü*. *Onun boynuna üç təqsir sarılmışdı*: “*saxtakarlıq, israfçılıq və qatililik!*” S.Rəhimov. [Dəmirçi Musa] *saxtakarlığa, ikiüzlülüyü nifrat edir*. İ.Əfəndiyev.

SAXTALAŞDIRILMA “*Saxtalaşdırılmaq*”-dan f.is.

SAXTALAŞDIRILMAQ “*Saxtalaşdırmaq*”-dan məch.

SAXTALAŞDIRMA “*Saxtalaşdırmaq*”-dan f.is.

SAXTALAŞDIRMAQ f. Bir şeyin saxtasını düzəltmək, bir şeyi saxta şəkəl salmaq; uydurmaq.

SAXTALIQ is. 1. *Saxta* şeyin hali; qəlblik. *Sənədin saxtalığı bilindi*.

2. məc. Sülənilik, riyakarlıq, ikiüzlülük, qeyri-səmimilik; saxta hərəkət. *Dünyada saxtalığı, ikiüzlülüyü, riyani və hiyləni sevməyən təmiz və samimi bir şey varsa, o da sevgidir*. M.S.Ordubadi. [Züleyxa]..*saxtalıq nə olduğunu bilmirdi*. M.İbrahimov. // *Yalan, hiylə, kələk*.

SAXURLAR Azərbaycanın Zaqtala rayonunda və Dağıstanda yaşayan etnik qrup.

SAİL is. [ər.] Dilənçi, yolcu. *Hüsnün sağası, canın zəkatı; Sail olan binəvaya düşərmə?* Aşıq Ələsgər. [Pori xanım:] *Dost,*

aşna, qonaq və sail üzünə həmişə bu qapı açıq olub. Ə.Haqverdiyev.

SAİLLİK is. Dilənçilik, yolçuluq. *Səndə kim var bu qədər dövlət; Dəxi sailliyyə nadir hacət*? S.Ə.Şirvani. *Saillik etmək Məşədi Əkbər üçün ölümdən ağır görünürdü*. S.M.Qənizadə.

SAİR sif. [ər.] Başqa, qeyri, digər. *Sair məsələlər*. – *Şabanın getməyini eşidib sair bir kar tamaşaçılardan kənardan yiğiləndi*. Ə.Haqverdiyev. // *İs. mənasında, com şəklində: sairləri – başqaları, o biriləri, digərləri. Sairləri də sənin kimi hərəkət etməli. Sairləri də biz deyəni deyəcək*.

SAİRƏ is. Bir neçə şey sayıldığdan sonra, onların sayını yenə də davam etdirmək mümkün olduğunu bildirir (bu mənada adətən “və” bağlayıcısı ilə işlənir). *Kitab, kağız və sairə*. – [Pərsən:] *Qadın içəri girəndə kişi ayağa durmalıdır, yer göstərməlidir, palto-sunut tutmalıdır və sairə*. M.İbrahimov.

SAIT sif. [ər.] dilç. Hava axınının ağız boşluğunundan heç bir maneçəyə rast gəlmədən keçməsi yolu ilə əmələ gelən (səsler haqqında). *Sait səslər. Azərbaycan dilində 9 sait səs var*. // *İs. mənasında*. Bu vəsitə ilə əmələ gelən səs. *Azərbaycan dilinin saitləri*.

SAJIN [rus.] Metri sisteminin tətbiqindən əvvəl işlənmiş 2,134 m-ə bərabər uzunluq ölçüsü. [Qurban:] *Molla əmi, yaman adamın quyusunda işləyirəm, quyu indi otuz sajından aşağı enmiş*(dir). A.Şaiq. [Toğrul] *yüz addim keçidkən sonra bir sajin hündürlükədə açıq-lıq bir tapşay çatdı*. H.Nəzərli.

SAJINLIQ sif. Adətən saylarda işlənib sajın miqdarını göstərir. *On sajinliq quyu*.

SAKİN is. [ər.] 1. Bir yerdə yurd salıb yaşayın, həmin yerin əhalisindən olan; oturan, oturucu. *Mingəçevir şəhərinin sakinləri*. *Yeni qəsəbənin sakinləri*. – Müxtəsər, biz hər ikimiz Danabəş kəndinin sakiniyik. C.Məmmədquluzadə. *Aulun sakinlərindən heç biri ləkələmusla yaşamaq istəmədi*. M.Hüseyn. // *Yaşayan, yerləşən. Binanın sakinləri. Mehmanxananın sakinləri*. – Üç ildir ki, [evin] sakinləri bir qoca qarı, bir də onun nəvəsi balaca Svetlanadır. Ə.Məmmədxanlı. *Bütün ev sakinləri ya qonaqlar bu darvazadan qəsəbəyə çıxırlılar*. Ə.Əbülhəsən. □ **Sakin etmək**

(eləmək) – yerləşdirmək, məskən saldırmaq, oturtmaq. *Hacı həyətdə olan kiçik daxmanı Aslana verdi ki, orada o öz qardaş və bacısını sakin eləsin.* C.Cabbarlı. **Sakin olmaq** – bir yerde (evdə və s.-də) yerləşmək, yaşamağa başlamaq, məskən salmaq. *Görürəm mən dünən gecə yuxuda; Yenə də sakin olmuşam Bakida.* M.Ə.Sabir. [Qonça:] *Mənim sakin olduğum evin yaxınlığına bir daha dolaşmayın.* S.Hüseyn.

2. Sakit, səssiz, hərəkətsiz. *Sakin küçələr [Midhətə] geniş göründü, əsir şəhər hürr və məsrur idi.* Çəmənzəminli. *Yorğun maral kimi sakin baxışlar; Bir öpüsdən daha kəskin baxışlar; Səndə nələr yoxdur, nələr, ah, nələr...* M.Müşfiq. □ **Sakin olmaq** – sakitləşmək, rahatlanmaq. *Dağlarda əkin olmaz; Heç kəs mən təkin olmaz; Sən yanına gəlməsən; Ürəyim sakin olmaz.* (Bayati).

3. Ərəb əlifbasında: hərəkəsiz, hərəkəsi olmayan, hərəkə ilə oxunmayan. *Sakin hərf. – Habelə sakin “nun”dan (ن) ibarət olan tənvinlər də yazida qeyd olunmalıdır.* M.F.Axundzadə.

SAKİT *sif. və zərf [ər.]* 1. Bərkədən səslənməyən, yaxşı eşidilə bilməyən, asta, yavaş (*gur, uca ziddi*). *Sakin səs. Sakit danışq. –.. Teymur sakin bir səslə əmr etdi.* H.Seyidbəyli. // Davasız, qalmaqalsız, qışkırlıqsız, səs-küysüz, həyəcansız. *İş sakit aparmaq. Sakit danışmaq. Məsələni sakin həll etmək. –Əmi ilə qardaşoğlunun səhbəti çox sakin bir ahəngdə başlandı.* M.Hüseyn.

2. Susmuş, sükut içində olan, sükuta batmış. *Sakit geca. Sakit səhra. – Sakit Azərbaycan kəndi üzərinə bir yaz axşamı enirdi.* Ə.Məmmədxanlı. ..*Kəndin küçələri qapqaranlıq, həyətlər sakit idi.* M.Rzaquluzadə. // Hərəkətsiz, səssiz-səmirsiz, hay-küysüz, sükunət içində olan. *Sakin şəhər. Sakit küçə. – Hava sakit və ilq idи.* İ.Əfəndiyev. *Yoxsa bu ikimartəbə aq evlə, bu sakin, sərin, ətirli bağla əlaqədar unudulmuş hissslər yenidən baş qaldırırdu?* İ.Hüseynov.

3. Rahat, həyəcansız, iztirabsız, qayğısız, aram. *Sakin həyat. Sakit iş. Sakit günlər keçirmək. Həyatının ən sakin çəqlarında.*

4. Dinc, əziyyət verməyən. *Sakin körpə. Cox sakin uşaqdır.*

5. Mülayim, həlim, yumşaqxasiyyətli. *Sakin baxışlı qara gözlərindən [Əsgərin] azərbaycanlı olduğu məlumdu.* Ə.Əbülhəsən. *Çox sakin və təvazökar olan Rohim iş zamanı çöldə və istirahət zamanı çadır və ya qazmalarada gəncələrin yanında olub onların səhbətlərinə diqqət yetirirdi.* Ə.Sadiq.

6. Soyuqqanlı, soyuqqanlılıqla, əsəbiləsmədən. *Poladzadə sakin qulaq asa bilmir, ürəyindən qara qanlar axırdı.* Ə.Vəliyev.

□ **Sakin etmək** – yumşaltmaq, ovundurmaq. [Mozalan bəy:] *İndi bu xəyal ilə özümü sakin etmişəm.* Ə.Haqverdiyev. Ata oğlunu sakin edib əyləşdirdi. Mir Cəlal. **Sakin olmaq** – sakitləşmək. *Fırqətdə lazımdır aşıqə əfqan; Sakit olmaq gərək yarı görəndə.* Q.Zakir. *Lağlağı sözümüz kəsib qoymadı vərəqi axıra yetirəm. Mən sakin oldum və özü başladı oxumağa.* C.Məmmədquluzadə.

7. Dinc, rahat, arxayın, həyəcansız. *Qəhrəman bir qədər sakin idi.* H.Nəzərli. *Qəlbimlə, ruhumla qoşuldum elə;* Düşüncəm sakinidir o gündən belə. M.Müşfiq. □ **Sakin etmək** – bax sakitləşdirmək. Əlahəzərat üşyançı quoşunları sakin etmək və onları tərkisilər etdirmək üçün iraqlılardan ibarət bir ordu düzələsinə əmr vermişdir. M.S.Orubbadi. [Malik] qızı ağır vəziyyətdən qurtarmaq və kəndliləri sakin etmək üçün özü irəli çıxdı. M.İbrahimov. **Sakin olmaq** – bax sakitləşmək. Gün batdı. Hər kəs öz evinə və mənzilinə qayıtdı. Şuriş və qovgā sakin oldu. M.F.Axundzadə. Ustanın istidən döyünen ürəyi hənadan sonra sakin oldu. Çəmənzəminli.

sakin-sakin bax sakitcə. *Sakin-sakin danışmaq. Sakit-sakin yerimək. Sakit-sakin cavab vermək.* – [Salatın] *Azaciq sonra .. gözlərini açıb döyüdü. Heç nə anlamadan sakin-sakin baxdı.* İ.Sixli.

SAKİTANƏ *zərf [ər.]* sakin və fars. ...ane] Sükut içərisində, səssiz halda, sakin vəziyyətdə, sakin-sakin. *Bu binanın sakinənə; Duruşunda nə hikmət var?* B.Vahabzadə. // Sakit-sakin, hay-küysüz, səssiz-səmirsiz. *Süzür sakinənə göylər gəlini;* Uzadır qələmə Hüseyn əlini. M.Rahim.

SAKİTCƏ(SİNƏ) *zərf* Sakit, sakin-sakin, səssiz, astaca, səs salmadan. *Sakinə çixib getmək.* – *İndi [Xədicənin] gözlərindən sa-*

kitcə axan yaşalar yanaqlarını isladıb axır... axır... bir dörlü bitmək bilməyirdi. S.Hüseyin. Pazixin əlindən geri dartinan at bu dəfə Nisə xalanın əlində sakitcəsinə gedirdi. Qantəmir.

SAKİTEDİCİ b a x **sakitləşdirici**.

SAKİTLƏNMƏM “Sakitlənmək”dən f.is.

SAKİTLƏNMƏK b a x **sakitləşmək**.

SAKİTLƏŞDİRİCİ sif. Sakit edən, ağrını kəsən; sakitedici. *Sakitləşdirici dərman*.

SAKİTLƏŞDİRİLMƏ “Sakitləşdirilmək”-dən f.is.

SAKİTLƏŞDİRİLMƏK “Sakitləşdirmək”-dən məc. *Uşaqlar sakitləşdirildi. Dalaşanlar sakitləşdirildi.*

SAKİTLƏŞDİRİMƏ “Sakitləşdirmək”dən f.is.

SAKİTLƏŞDİRİMƏK f. 1. Sakit etmək, rəhatlandırmaq; rahatsızlığını, iztirabını, həyəcanını aradan qaldırməq; təskin etmək. [Aslanın] xoş və tabəssümlü baxışları on qəzəbli və ya böyük həyəcan keçirən adam belə sakitləşdirə bilərdi. S.Vəliyev. *Sərvinaz qarı ilə Əsəd baba Şahmari dilə tutub güclə sakitləşdirmişdilər*. B.Bayramov. // Özünü sakit aparmağa məcbur etmək. *Uşaqları sakitləşdirmək. Dalaşanları güclə sakitləşdirə bildik*.

2. Yatırmaq, leğv etmək. *Qovganı sakitləşdirmək. Həyəcanı sakitləşdirmək.*

3. Yüngülləşdirmək, ya aradan qaldırməq, kəsmek. *Diş ağrısını sakitləşdirmək. Əsəbləri sakitləşdirmək.*

SAKİTLƏŞMƏ “Sakitləşmək”dən f.is.

SAKİTLƏŞMƏK f. 1. Səs-küy azalmaq, ya kəsilmək, sakitlik düşmək. *Gecədən keçmiş şəhər sakitləşdi. – Gündəş günorta yerinə gələndə Tehranin bütün küçələri boşalmış və sakitləşmişdi*. M.İbrahimov. // Sakit olmaq, gücü, şiddetə zəifləmək, yavaşlaşmaq, kəsilmək, keçib getmək. *Dəniz sakitləşdi. Kütlək sakitləşdi. – Su sakitləşmişdi ki, ikinci, üçüncü və dördüncü bombalar da bir-birindən aralı dənizdəki balaca qayığın ətrafına düşüb partladı*. Ə.Vəliyev.

2. Əsəbiliyi, həyəcanı, iztirabı keçmək; təskinlik tapmaq, rahatlaşmaq, müvazinət kəsb etmək. *Əgər Ağca tərəf qalib gəlsə idi, demək olar ki, Şükür sakitləşərdi*. Çəmənzəminli. [Mehriban] axır zamanlar xeyli sakitləşmişdi. H.Seyidbəyli. [Zərnigar xanım]

..dava-dalaş salar, ağlayıb-sızlayar, sonra da sakitləşərdi. İ.Şixlı.

◊ Ara sakitləşmək – b a x **ara**. *Elə ki ara sakitləşdi, Məhbub xanım yavaşça qapını açıb gəldi Bəlli Əhmədin yanına. “Koroğlu”. Get-gedə ara sakitləşdi. Sürülər kövşəyə yatdı*. B.Bayramov. **Ürəyi sakitləşmək** – bax **ürək**. [Usta Ağabalanan] istidən döyünen ürəyi öylə bil xinanın sonra sakitləşdi. Çəmənzəminli. Əbil Qənbərovun ürəyi bir az sakitləşdi. Ə.Vəliyev.

SAKİTLİK is. 1. Səs, danışq, hay-küy olmadığı hal; tam sükut, səssizlik. *Sakitliyi gözləmək. Sakitlik yaratmaq. Sakitliyi pozmaq*. – *Elə sakitlik idi ki, nə bir kimsonın səsi çıxırdu, nə da bir yarpaq tərpənirdi*. S.S.Axundov. [Qəhreman:] *Süküt deyirəm, səhv etməyiniz. Onu ancaq o vaxt sakitlik adlandırmaq olardı*. H.Nəzərli.

2. məc. *Dincliq, əmin-amanlıq, asayış, əmniyyət; dinc, sakit həyat. Hər yerdə sakitlik hökm sürür*. // Müvəqqəti süküt. *Mühəribə meydanında sakitlik idi, iki tərəf də evlərinə çəkilmiş idi*. Çəmənzəminli.

3. məc. *Arxayınlıq, xatircəmlik; iztirab, həyəcan, qayığı olmadığı hal. Sakitliyini itirmək*. – *Rüstəm kişini təccübəldəndirən Aslanın sakitliyi, həttə Yarməmmədin bir qədər mülayim rəftarı idi*. M.İbrahimov.

SAKLAR is. Qədim İran tayfalarından birinin adı.

SAKSAFÓN [xüs. addan] Misdən nəfəslə musiqi aləti.

SAKSAUL is. bot. Orta Asiya səhralarında bitən alçaq ağaç və ya kol.

SAKSAULLUQ is. Saksaul bitmiş yer, saksaullu kolluğu.

SAKSLAR is. German tayfaları.

SAKVOYAJ [fr. sac – kisə və voyaqe – söyahət] Bağlanan yeri olan yol çantası. [Həmid] vəqonda sakvoyajını .. açdı, əczaların əl dəyməmiş bir halda unuduldugunu duyub, qəh-qəhə ilə güldü. Çəmənzəminli. *Körpüyə təpilmiş adamlardan bəzisi də balaca çamadan və ya sakvoyaj tutmuşdu*. M.Hüseyin.

SAQA is. ədəb. Nəsrle yazılmış qədim is-land əsərləri.

SAQINDIRMA “Saqındırmaq”dan f.is.

SAQINDIRMAQ *f.* Çekindirmek, özünü gözləməyi, qorunmağı məsləhət görmək. // Saxlamaq, çekindirmək, bir şeydən başqasını, özünü saxlamağa çalışmaq. *Qəhrəman balaca Sabiri bəzək-düzək içərisində yaşamaqdan da saqndırmaq istəyirdi.* S.Rəhimov. *Xədicəni bu işdən saqndırmaq çox çətin olacaqdı.* S.Rəhman.

SAQINMA “Saqınmaq”dan *f.is.*

SAQINMAQ *f.* Çekinmək, qorunmaq, özünü saxlamaq. *İçkidən saqınmaq.* — *Saqın, ağırludur, tök bu harifin şərbətin, getsin.* Q.Təbrizi. *Könlümin işşası, saqın ki, sinar; Toxunursa ayna daşa, dayanmaz.* Aşıq Ələsgər. [Xacə Nizam:] *Saqın, aldrıma ki, kor olsa cahan; Gündən nuruna gəlməz nöqsan.* H.Cavid.

SAQI *is. [ər.] klas.* Kef məclisində şərab və s. içki paylayan adam. *Bir cam yetir, saqi, bu dövran belə qalmaz; Tək bir gün olur xak ilə yeksan, belə qalmaz.* M.V.Vidadi. *Saqılər şərbət piyalələrini paylayırdılar.* M.S.Ordubadı.

SAQIT *sif. [ər.] köhn.* Etibardan düşmüş, qüvvədən düşmüş, qüvvəsini itirmiş; daha hökm və etibarı olmayan. *Şəban ayının 25-dən etibarən hökumətin imzası və hökumətin möhrü ilə buraxılan məktub və vəsiqələrin hamisi etibardan saqitdir.* M.S.Ordubadı. □ **Saqit etmək** — ləğv etmək, qüvvədən salmaq. [Məhərrəm bəy:] *Dərhal durub gəldim ki, o borcu sizə verib, atamın boynundan saqit edəm.* S.S.Axundov. **Saqit olmaq** — gücdən düşmək, hökmü qalmamaq.

SAQQA *is. [ər.] köhn.* Keçmişdə dalında, yaxud da araba ilə bulaqdan su daşıyan adam; suçu.

SAQQAQUSHU *is. zool.* Sərçəkimilər fəsiləsindən olub, başında və boynunda qırmızı və sarı tükləri olan oxuyan quş.

SAQQAL *is.* 1. Kişilərin üzündə və alt çənələrinin üstündə bitən tüklər. *Uzun saqqal. Saqqal qoymaq.* — [Məşədi İbad:] *Hə... Çünkü mən saqqalima həna qoyuram, elə bildim ki, sən də saçına həna qoyursan.* Ü.Hacıbəyov. [Musa:] *Saqqal yalnız üzü örtən tüklərdən ibarətdir.* S.Rəhman.

2. Bəzi heyvanların və quşların çənəsinin altından sallanan tük topası. *Keçi saqqalı.*

◊ **Saqqal ağar(t)maq** — qocalmaq. *Saqqal ağarib, bel büküllüb, dinmə, filanı; Ovqatım olub təlx.* M.Ə.Sabir. *Ağardı saqqalı, saç qar oldu; Sənəti sərəxoşluq və qumar oldu.* S.Vurğun. **Saqqala (saqqal içina) ağ düşmək** — bəx saqqalı ağarmaq. **Saqqala salam verməmək zar.** — saymamaq, etinasiyalıq göstərmək. *Oğlan, saqqala niyə salam vermirsən?* Ə.Haqverdiyev. [İnayət:] *Xoş gör-dük, ay Məşədi Püstə bacı. Əlin böyüklər etayındadır, yənə saqqala salam vermirsən.* H.Sarabski. **Saqqala soğan doğramaq** — ələ salmaq, oynatmaq, masqaraya qoyma. [Rüstəm Səkinəyə:] *Deməli, bu ağbirçək vaxtında saqqalıma soğan doğramaq qalmışdı, hə?* M.İbrahimov. [Əşrəf Sədəfə:] *Baci, saqqalıma soğan doğrama.* B.Bayramov. **Saqqal-bığ basmaq** — üz-gözü tüklenmək, saqqalı-bığ uzanıb bir-birinə qarışmaq. *Qapidan cir-cindr içində, saqqal-bığ basmış bir adam girdi.* Çəmənzəminli. **Saqqalı callatmaq** — bəx saqqalı ağartmaq. [Seməndər Mixailə:] *Saqqalı callatsan da, yaman boşogazsan ha!* B.Bayramov. **Saqqalı ələ vermək** — başqasının tesiri altına düşmək, başqasının irade-sinə tabe olmaq, ixtiyarını başqasının əlinə vermek. **Saqqalım yoxdur, sözüm ötmür** — sözünə əhəmiyyət verilməyən, sayılmayan, dediklərinə qıymət verilməyən adamın özünə göstərilən münasibətə qarşı istehzalı cavab ifadəsi. [Salamov:] *Gördün, ağa Bahadır, nə oldu? Salamməleyküm! Saqqalım yoxdur, sözüm ötmür.* C.Cabbarlı. **Saqqalın ağarsın!** — qocal, uzun ömür sür monasında alqış ifadəsi. **Saqqalın tökülsün!** — qarış məqamında işlənən ifadə. [Arvad:] *A kişi, mənim üstümə arvad alırsan?* A sənin saqqalın tökülsün. Ü.Hacıbəyov. **Saqqalına dən düşmək** — qocalmağa, yaşa dolmağa başlamaq. *Qərəñfilin atası Rüstəm kişi qıسابoy bir adamdı.* Saqqalına dən düşmişdi. S.Rəhman. **Saqqalında bir tük (sağ) qoymamaq** — bərk dalaşmaq, saqqalını yolmaq, saqqalının tüklərini didimək (ər haqqında). [Arvad:] *Görək, Kərbəlayı Qubad, hərgah sənin saqqalında bir tük qoysam sağ, onda bu ləçək mənə haram olsun.* Ü.Hacıbəyov. **Saqqalını (saç-saqqalını) də-yirmando ağartmaq** — 1) çox görüb, çox işləyib böyük təcrübə qazanmaq; 2) qocaldığı

halda heç bir şey öyrənməmək. **Saqqalının ağ vaxtında** – qoca vaxtında, yaşı çağında. [Sultan kəndlilərə:] *Balam, mən saqqalimin bu ağ vaxtında necə sızə izin verim ki, gedib quldurluq edsiniz?* C.Məmmədquluzadə.

SAQQALLAMA "Saqqallamaq"dan *f.is.*

SAQQALLAMAQ *f. dan* Dalaşkən bir-birinin saqqalından yapışmaq, bir-birinin saqqalını yolmaq, dartsıdırmaq; savaşmaq.

SAQQALLANMA "Saqqallanmaq"dan *f.is.*

SAQQALLANMAQ *f.* Üzünü saqqal basmaq, üzünə saqqal çıxm�.

SAQQALLI *sif.* 1. Saqqalı olan, saqqal qoymuş, saqqal buraxmış. *Saqqalli kişi.* – *Bu dərisi ucaboylu, arğaz, uzunsuça və saqqallıydı.* A.Divanbəyoglu. *Dəmirovun belə saqqallı olmayı Məmmədcanın nə isə xoşuna gəldi.* S.Rəhimov.

2. Saqqalı olan. *Saqqalli keçi.*

SAQQALSIZ *sif.* Saqqalı olmayan.

SAQQIZ *is.* Saqqızagacından sizib çıxan, çökildikcə uzanmaq xassəsinə malik olan ağ kitrə (adətən ağızda çeynənmək üçün istifadə edilir). *Səriyyə xanım .. ağızndakı saqqızını yavaş-yavaş çeynəyirdi.* M.S.Ordubadı. [Məşədi İbad Sənəmə:] *Buyur, bu abbasını saxla, lazımlar, saqqızı verib çeynərsən.* Ü.Hacıbəyov. *Əbil qamçımı portselinin üstüne qoyub saqqızı yarmaçasının birini əlinə götürüb hazır dayandı.* Ə.Vəliyev. □ **Saqqız kimi yapışmaq** – bərk yapışmaq, qopmamaq, ayrılmamaq. *Palçıq saqqız kimi yapışb möhkəm;* *Qopmur uzunboğaz çəkmələrindən.* B.Vahabzadə.

◊ **Saqqız çeynəmək** *məc.* – boş-boş söhbət etmək, heç bir xeyrili işlə məşgül olmamaq. [Zalxa:] *İş görməkdənə, saqqız çeynəyirsiniz.* S.Rəhman. **Saqqız oğurlığuna getmək** – birinin yanına gedib rəyini bilməyə, fikrini öyrənməyə çalışmaq. *Qız evinə saqqızı oğurlığuna getmək.* **Saqqızını oğurlamaq** – dilə tutub aldatmaq, qılığına girib özünə tərəf çekmək, bir iş görməyə razı etmək. [Həsənağa] *Hacı Sultanın tək bircə dənə olan qızının da saqqızını oğurlamışdı.* S.Hüseyn. [Xədice:] *Belə sözlərlə saqqızımı oğurladı, sonra da qol-qanadımı qırıb atdı bir tərəfə...* S.Rəhman. *Yad qızı hələ evə ayaq basmamış gədən saqqızını oğurlayıb.* Mir Cəlal.

SAQQIZAĞACI *is. bot.* Püstə cinsindən olub meşə zolaqlarında becərilən, oduncuğın möhkəm, hem də qiymətli sayılan hündür ağac; yabanı püstə. *Püstə cinsindən olan saqqızıağacı da meşə zolaqlarında becərilmək üçün geniş istifadə oluna bilər.* *Saqqızıağacı 15 metrə qədr hündürlükdə, qışda yarpağı tökülen ağacdır.* Meyvəsi yeyilmir, oduncuğın möhkəmdir və qiymətli hesab olunur. H.Qədirov.

SAL¹ *is.* Plitə şəklində iri, bütöv yastı daş parçası. *Həyatınə sal daşı döşənmis ev iki kəllə, bir orta otaqdan ibarətdir.* Ə.Vəliyev. *Kim isə lap qədim zamanda bulağın ətrafini daş ilə hördürmiş, qabağına içi yonulmuş iri bir sal qoydurmış, əmələ gələn kiçik hovuzu novça qayırtmışdı.* Ə.Sadiq. // *Sif. mənasında.* Iri, bütöv. *Sal buz.* – Ətrafi boz daşdan uca bir hasar; *Üstü sal dəmirli qalın qapular.* H.K.Sanlı. *Mehmanxanada ilk nəzərə dəyən birinci mərtəbədəki böyük dairəvi dəhlizin bir neçə yerdən şırırm-şırırm çatlamış sal şüşəsidir.* M.Ibrahimov. [Səfərin] *cavanlıq vaxtında .. ağ sal daşlara vurdğu tişənin ahəngdar səsi gecə də qulağından getməzdə.* Mir Cəlal. // *Sif. mənasında.* Lay, təbəqə şəklində olan. *Hər bir yay fəsli küçələrdə, arabalarda buz sallarını görəndə .. o buzlu şəmpanskilərə və ləzzətli marojnalara işlədən xoşbəxtlər gözümüz qabağına gəlir.* C.Məmmədquluzadə. *Bu zaman göy qübbəsi sal dəmirə dönür.* S.Rəhimov.

SAL² *is.* Üzərndə suda üzmək, şey daşmaq və ya bir sahildən o biri sahilə keçmək üçün bir və ya bir neçə sırada bir-birinə bağlanmış şalbanlardan ibaret nəqliyyat vasitəsi. *Uğuldayıq üzəqda – o tayda toplar;* *Sal üstündə üzürəm o taya mən də.* Ə.Cəmil. *Salın üstündəkilərdən kim isə su üzərindəki səyahətdən nəşənlənərək bir ağız bayati çağırıldı.* Ə.Sadiq.

SALAKA *is. [rus.]* Balıq növü.

SALAM *is. [ər.]* Görüşəkən bir-birinə sülh və əmin-amanlıq diləmək ifadəsi. □ **Salam e(y)ləmək** *klas.* – salamlamaq, salamını yetirmək. [Qərib:] *Məndən Şahsənəmə sən salam elə;* *Gəlməsə dağıdaram bağlı, Ağcaqız.* "Aşıq Qərib". Harda gördün, ona salam eylə; *Baş əyib qultək, ehtiram eylə.* S.Ə.Sirvani.

Salam göndərmək – birisi ilə və ya məktub vasitəsilə uzaqda olan bir şəxsə öz dostluq hisslerini bildirmək. **Salam vermək** – biri ilə görüşərkən “salam” deyib təbrik etmək. *Əsgər daxil olub, salam verir.* Ü.Hacıbəyov. **Salam(ını) almaq** – salama salam ilə cavab vermək. [Dərviş:] Salamımı bir qoca aşıq-qal kişi aldı. A.Divənbəyoglu. *Lətifə* [Tahirin] salamını aldı, nə üçün belə gec gəldiklərini soruşdu. M.Hüseyn. // **Salam** – görüşərkən təbrik sözü kimi işlenir. *Salam, yoldaşlar!* Salam, əziz vətəndaşlar!

◊ **Salam atəsi** – bax **salyut**. Salam atəşləri isə o qədər də çox ara vermir, bir də uğuldayaraq yeri-göyü titrədir. M.Hüseyn.

Salama durmaq – hörmət əlaməti olaraq ayaq üstə dayanıb durmaq. [İdris] ..*Hərbi salama durub, hadisə haqqında qısa raport verdi.* Ə.Məmmədxanlı.

SALAMAT sif. və **zərf** [ər.] 1. Sağ, diri, xə-tərsiz-bələsiz, sağ-salamat. [Qurban:] Sonra yaz ki, mən də, şükkür Allaha, sağ və salamatam. A.Şaiq. [Qəndab:] Məzahiri tapıb salamat olduğunu bildim. B.Bayramov. □ **Salamat çıxməq** – sağ qalmaq, diri qalmaq, ölməmək; salamat qurtarmaq. [İlyasın dayısı:] *Tərlan olmasaydı, mən o axırinci döyüsdən salamat çıxmayaçaqdım.* Ə.Məmmədxanlı.

Salamat qalmaq – 1) ölməmək, sağ qalmaq, yaşamaq, xilas olmaq, xətərdən qurtarmaq. Bir müddət sonra isə Kərimxanan salamat qalan yoldaşları [Xavərə] əl tutmağa başlamışdı. M.İbrahimov; 2) bütöv qalmaq, sağ qalmaq, toxunulmaz qalmaq; zədəsiz, nöqsansız olmaq, dağılmamaq. Çox çəkmədi ki, gəlinlər gəlib [şairin] daxmasını suvardılar və kəndin salamat qalmış (f.sif.) yeganə çrağının da [şaire] bağışladılar. Ə.Məmmədxanlı.

Salamat qurtarmaq – bax **salamat qalmaq** 1-ci mənəda. Hələ bu vaxta kimi bir adam onun əlindən salamat qurtarmayıb. “Koroğlu”. Odaların içində düşür, çox zaman; Salamat qurtarır ölməz qəhrəman. M.Rahim. Uşaq salamat qurtaranda elə bil dünya bizim olub. Mir Cəlal.

2. məc. Sağlam, gümrah. O, sifəti qaraşın, hündür və salamat bir arvad idi. C.Məmməd-quluzadə.

◊ **Salamat qalın!** – görüşüb ayrılrakən qalan adama (adamlara) deyilən əlvida ifadəsi. *Bəlkə bu yerlərə bir də gəlmədim; Duman, salamat qal, dağ, salamat qal.* M.Araz. **Salamat yer qalmamaq** – hər yeri, hər tərefi zədələnmək, yaralamaq. *Şahnigar taqədən düşmüdü. Ayaqqabısının dəbəni qopmuş, əynindəki paltar didik-didik olmuşdu.* Bədənində salamat yer qalmamışdı. İ.Sixli. **Salamat yer qoymamaq** – hər yerini, hər tərefini ezişdirmək, zədələmək, yaralamaq, yaxud dağıtmamaq, korlamaq, bərbad hala salmaq. [Məhbusi:] *Yavaş, Kərimxan, qardaşım, yavaş. Bişərəflər məndə salamat yer qoymadılar.* M.İbrahimov.

SALAMATI is. [ər.] din. Səfərə çıxarkən salamat gedib-gəlmək üçün yoxsullara verilən nəzir; salamatlıq.

SALAMATLAŞMA “Salamatlaşmaq”dan f.is.

SALAMATLAŞMAQ f. Görüşüb ayrılrakən (bir-birinə) əl verərek sağollaşmaq, xudahifləzmək. *Bahadır salamatlaşış troykaya əyləşdi.* N.Nərimanov. *Camaat hamısı durub Rəşid ilə salamatlaşdı.* İ.Musabəyov. [Laçın:] *Mən salamatlaşış, əsgərlərin yanına qaytdım.* H.Nəzərlı.

SALAMATLIQ is. 1. Sağlıq, sağ-salamatlıq, ölüm-itim olmama. [Qoca ceyranı:] *Qac! İnsandan uzaq olmaq salamatlıqdır.* Çəmənzəminli. [Şərəfoğlu Rüstəmə:] *Otur görək, deməli, evdə salamatlıqdır.* M.İbrahimov. // Əmin-amanlıq, sakitlik, dincilik. *Hər yerdə salamatlıqdır. Təki salamatlıq olsun, hər şey düzələr.*

2. Bax **salamatı**.

SALAM-DUA bax **salam**. *Yar yarın özün istər; Salam-duanı neylər?* (Bayati). [Nurəddin Cəfərə:] *Məndən Bahara salam-dua yetir.* S.S.Axundov.

SALAMƏLEYKÜM¹, SALAMÜNƏLEYKÜM bax **salam**. [Cümşüd bəy:] *Salaməleyküm, qonşu, nə kefdəsən.* E.Sultanov. [Hüseynqulu bəy:] *Məşədi İbad, salamünəleyküm, a kişi, bu nə işdir, eşitdim ki, qızın iki adaxlısı vardır.* Ü.Hacıbəyov.

SALAMƏLEYKÜM² is. bot. Bataqlıqlarda, rütubətli yerlərdə, bezən alaş kimi əkinlərdə bitən bir bitkinin adı. *Salaməleyküm cinsinin*

nümunələri bataqlıqlarda, rütubətli yerlərdə, bəzənalaq kimi əkinlərdə yayılan çoxillik və ya birillik bitkilərdir. H.Qədirov.

SALAM-KALAM [ər.] bax **salam**. Salam-kalaman sonra Pəri xanım soruşdu. “Abbas və Gülgez”.

◊ **Salam-kalami olmaq** – tanışlığı olmaq, yaxınlığı olmaq. [Kişi:] *Mənim lap* çıxdan onunla salam-kalamım var. S.Rəhman.

SALAMLAMA “Salamlamaq”dan f.is.

SALAMLAMAQ f. 1. Salam vermək, salamaqla qarşılıqla. Ağsaqqal qocalar qatran çıbuqlarını dodaqlarından çəkib, qorxaq nəzərlərlə bizi salamladılar. H.Nəzerli.

2. məc. tənt. Təbrik etmək, alqışlamaq. Günsəq qızıl şüaları ilə sanki azadlığa çıxan adamları salamlayırdı. S.Vəliyev.

SALAMLAŞMA “Salamlaşmaq”dan f.is.

SALAMLAŞMAQ qarş. f. Bir-birinə salam vermək. *Qoca, əmim oğlu* ilə görüşdü, salamlaşdı. S.S.Axundov. // Məc. mənada. Onlar salamlaşır aydın səhərlə; Dönürlər geriye şən nəğmələrlə. M.Rahim.

SALAMSIZ-KALAMSIZ zərf Salam vermədən, salamlaşmadan; dinmədən, danışmadan. *Qələmi mürəkkəbə baturdım. Salamsız-kalamsız başladım*. Mir Celal.

SALAT¹ [ər.] Dəfn günü vəfat edənin evinin üstündə uca səslə oxunan minacat. □ **Salat çəkmək** – vəfat edənin evinin üstündə uca səslə minacat oxumaq. Bir küçənin içərisində dörd qapının önündə “tabut” qoyulmuş, dörd damda salat çəkilirdi. S.Hüseyin.

SALAT² [rus.] Tərəvəz, yumurta, bəzən əvə s. doğranaraq üstüne zeytin yağı, xama və s. tökülərək hazırlanın soyuq yemek. [Səriyyə] stolu bayırı çıxararaq, üstüne salat, gőy-göyərti, çəngəl-bıçaq qoydu. İ.Əfəndiyev.

SALAVAT is. [ər.] din. Məhəmməd peyğəmbər və imamların şəninə oxunan dua. Hamının gözü salavat səsi galən tərəfə baxırdı. M.S.Ordubadi. Salavat səsindən qulaq tutulurdu. E.Sultanov. □ **Salavat çəkmək** (çevirmək, göndərmək, cöndərmək) – dua oxunduqdan sonra sağ əli üzə çəkmə ayını. *Bu hində yuxudan oyanıb öz-özümə bir neçə dəfə salavat cöndərdim*. C.Məmmədquluzadə. Ziyafət məclisindəkilər bir səslə peyğəmbərə salavat göndərdilər. M.S.Ordubadi.

Mahmud əmi duanın arasında “allahüməssəlli” deyib, salavat çevirdi. B.Talibli.

SALÇI is. 1. Sal düzəldən usta.

2. Bəreçi.

SALDIRMA “Saldırmaq”dan f.is.

SALDIRMAQ f. 1. Salmaga məcbur etmək. *Molla tülükünün dalınca nə qədər qaçırsa, to-yuğu saldırıa bilmir*. “M.N.lətif.”

2. İki və ya bir neçə adamı, yaxud heyvanı qızışdırıb bir-birinin üstünə hücum etdirmək, salışdırmaq. [Müşavir:] *Min zəhmətlə bunları bir-birinə saldırımışq*. P.Makulu.

3. Tikdirmək, bina etdirmək, düzəldirmək. ...*Bir neçə mərdiūmazad adamlar məscid başında istəyirlər, bir imarət saldırısunlar və orada bir məktəb açıslılar*. C.Məmmədquluzadə. [Cənnətəli ağa:] *Oranı mən, orada olanda istəyirdim bağ saldırıram*. N.Vəzirov.

4. Döşətmək, yerə sərdirmək. *Evə palaz saldırmaq*. – *Molla İrandan gəbələr aldırılmış; Otağına, eyvanına saldırımiş*. A.Səhhət.

5. məc. dan. Qənaət edərək yiğmaq, top-lamaq; dala atmaq. *Maaşdan bir az saldırmaq*. – *Hacı Rüstəm burada da çalışırkı ki, bir neçə sahi, heç olmasa bir neçə qəpik saldırısin*. Ə.Haqverdiyev.

6. Qoydurmaq. *Dalına banka saldırmaq. Zəli saldırmaq*. – [Gəldiyev:] “*Soyuqlamışam*” – deyə neçə dəfə küpə saldırıdı. Mir Celal.

SALDO [ital.] Mühasibatda: mədaxil ilə məxaric (debet ilə kredit) arasında olan fərq, qalıq.

SALEH sif. [ər.] köhn. 1. Yararlı. *Dedim: saxla məni, qul olum sənə; Qardaş yox, saleh oğul olum sənə*. A.Səhhət.

2. İxtiyarı olan. *Saleh mindi qara nər; Sü-sən, sünbü'l, qaranər; Doğsa günəş camalin; Şah dağından qar anər*. (Bayati).

3. Dinin emrlərinə uyğun hərkət edən. *Əməlləri saleh olmayınları; Orda özün kimi iüryan görərsən; Qaynar tiyanlarda bürüyan görərsən*. M.Müşfiq.

SALFÉT [ital. salvieta] Yeməkdən sonra ağız və əli silmək üçün parçadan tikilmiş dördkünc dəsmal. *Ənvər biçağı, salfetləri götürüb geri qayitdı*. Ə.Vəliyev. *Nəzakət xanum* əlində ağ salfetə böyükülmüş qab gəlir. İ.Əfəndiyev. // Bu formada yumşaq ağ və ya bəzəklili kağız parçası. *İki paçka salfet almaq*.

SALĞAR is. məh. Qayda, üsul.

SALXIM is. Üzüm gilələrinin bir budaqçıdqı topası. Şəni salximi. Sarıgilə salximi. – Üzüm salxımları budaqlardan sallanaraq ağacları yolkı kimi bəzəyir... S.S.Axundov. Cabbar içəri girən kimi, Cimnaz süfrədə qalan... üzüm salxımını götürüb ona uzatdı. Ə.Əbülləsən. // Bu şəkildə olan her hansı şey. Ari salxımı. Buz salxımı. – Nə olar, bircə salxım yasəmən üz, ver mənə! Əllərinin gül ətri qarışın yasəmənə. R.Rza. Bayadın bari əncir-üzüm yeyib püstə salxımlarına gözaltı baxan ovçu dostum qızı olmayan bir hərəkətlə bir salxım püstə götürdü. M.Rzaquluzadə.

salxım-salxım zərf Salxım kimi, salxımlar şəklində. Buz salxım-salxım sallanıb. – Yasəmənin gülləri salxım-salxım olub sallanırdı. İ.Əfəndiyev. [Cimnaz] indi bir tovuz kimi əlvən boyalarla bərq vurur, ..qızıl gərdənbəndlər, mirvari boyunbağlılar boyundan salxım-salxım aşağı sallanırdı. Ə.Məmmədxanlı.

SALXIMABƏNZƏR, SALXIMVARİ sif. Salxım kimi, salxıma oxşayan, salxım şəklində olan. *Salximvari çıçəklər*.

SALXIMÇİÇƏK(Lİ) sif. Çiçəkləri salxıma oxşayan, salxım kimi sallanan. *Salximçiçək bitki*.

SALXIMLANMA "Salxımlanmaq" dan f.is.

SALXIMLANMAQ f. Salxım şəklində düşmək. [İbrahim Xəlilin] yetişdirdiyi bağda almalar qızarır, heyvalar saralır, bal şəhdli üzümlər salxımları sallanırdı. S.Rəhimov. Ümidlə Bahar .. salxımları töküllən cöka ağaclarının altı ilə yan-yana gedirdilər. B.Bayramov.

SALXIMLI sif. Salxımı olan, salxıma oxşar çıçəkləri olan. Kökü sudan ayrılmayan söyüd ağacları six və salxımlı budaqları yoluñ sağ-soluna sallayır. Mir Cəlal.

SALI is. Həftənin ikinci günü, çərşənbə axşamı, tək günü.

SALIQ is. Xəbər, soraq, bildirmə. Ardinca verdim salıq; Tükəndi səbrim artıq; Ey işıqlı dövr, gəl. M.Müşfiq. [Səməd:] Ağacın yerini sənə dədəm salıq verdi. İ.Hüseynov.

SALIQÇI is. Bələdçi.

SALIM: bir salım – az, azacıq; bir dəfə tökməyə, salmağa çatar. *Bir salım çay. Bir*

salım ədvə. – O, düşəndə qonşusuna bir salım duz, yarım sərnic ayran verib savaba çatar. S.Rəhimov.

SALIMLIQ bax **salım**.

SALINMA "Salınmaq" dan f.is.

SALINMAQ "Salmaq" dan məcəh. Yerə palaz salınmaq. Örtü salınmaq. Süfrə salınmaq.

– Eyvaz ocağın kənarına salınmış (f.sif.) keçən in üstündə zyləşmiş(di).. İ.Əfəndiyev.

SALIŞDIRMA "Salışdırmaq" dan f.is.

SALIŞDIRMAQ f. İki tərəfi bir-birilə düşmən etmək, vuruşdurmaq, bir-birinin üzərinə saldırmaq, təhrük etmək.

SALİM sif. [ər.] klas. 1. Salamat. Tək-tək ayılan varsa da, haqq dadıma çatsın; Mən salım olum, cümlə cahan batsa da batsın. M.Ə.Sabir.

2. Dinc, sakit, əmin. Başmaqçı usta Ağabala .. saleh, salım, mömin, Allah bəndəsi bir şəxs idi. Cəmənəzəminli.

SALLABAŞ sif. 1. Başı əsən, daim aşağı sallanan. *Sallabaş adam*.

2. məc. Mızı, adamin üzünə baxmayan, qəlbinqar.

SALLABIĞ bax **sallaqbığ(lı)**. *Sallabiğ kişi*.

SALLAĞI zərf Sallanmış halda, bir tərəfə əyilmiş vəziyyətdə, göməlmış halda. [Arvad] ..uzun müddət sallığı oturmaq üçün şali belinə bərk dolamışdı. H.Seyidbəyli.

SALLAQ¹ is. [ər.] Mal-heyvan kəsən, sallaqxana fehlisi.

SALLAQ² sif. Sallanmış halda olan, sallanan, aşağıya tərəf uzanmış, ya büükülmüş. Tazinin başı tülkü başı kimi uzun, qulaqları sallaq olardı. H.Sarabski. Dən düşmüş saq-qalı, sallaq biğləri; Göstərir yaşını qırxdan yuxarı. H.K.Sanlı. Kərim baba iri sallaq do-daqlarını geniş-geniş açaraq gözlərini daha da qiydi. A.Şaiq. // Asılı, asılı vəziyyətdə. [Qədir] bir əlilə qundaqdan, o biri əli ilə də tüsəngin qolundan tutub, sallaq bir vəziyyətdə saxlayır, gəzinirdi. Mir Cəlal.

SALLAQBIĞ(LI) sif. Biğləri sallaq olan. *Sallaqbığ kişi*. – Yaqubun böyründəki ağı kürklü, sallaqbığ, ariq kəndli qeyri-ixtiyari donqar hülqumunu qaldırıb saldı. M.Hüseyn. *Sallaqbıgli qoca saytonçu belini düzəltdi və nədənsə şikayatlınarək yərə endi*. Q.İllkin.

SALLAQDODAQ(LI) *sif.* Uzun və sallaq dodaqları olan. *Sallaqdodaq uşaqq.*

SALLAQXANA *is.* [ər. sallaq və fars. ...xanə] 1. Mal-heyvan kəsilmək üçün xüsusi bina, yer. *Sallaqxana sexi. – İt sallaqxanadan bir sümük aparar, öz ayağını kəsər.* (Ata. sözü). [Qulu] son zamanlar qardaşını dükəndə buraxıb, özü sallaqxanunu icarəyə götürmüdü. A.Şaiq.

2. *məc.* Qırğın yeri, kütləvi qırğın, çoxlu adam öldürülən yer. *Kazakxana həqiqi bir sallaqxanaya dönmüşdii.* P.Makulu. □ **Sallaqxanaya göndərmək** *məc.* – ölümə, qırğına göndərmek.

SALLAQQARIN(LI) *sif.* Qarnı yekə və salanmış kimi olan. *Sallaqqarin adam.*

SALLAQQULAQ(LI) *sif.* 1. Uzun və sallaq qulaqları olan (heyvanlar haqqında).

2. *məc. dan.* Qeyrətsiz, heysiyətsiz, öz hörmətinə saxlamayan. *Sallaquləq adam.*

SALLAQLIQ¹ *is.* Sallağın işi, peşəsi; mal-heyvan kəsmə peşəsi. *Sallaqlıq etmək. – Kisinin əlindən yaxşı sallaqlıq da gəlirmiş! Kirpi.*

SALLAQLIQ² *is.* Sallaq şeyin hali; sallanmış halda olma.

SALLAMA 1. “Sallamaq”dan *f.is.*

2. *zərf* Bir ucunu aşağı salladaraq, uzadaraq. *Belbağımı sallama bağlamaq. Kəlağayını sallama örtmək. – Zərnigar xanım uzun donunun ətəyi ilə gözlərini silə-silə Şamxalın arxasında cığırda düşdü və oğlunun enli kürəyinə yapışmış tərli köynəyinə, belindəki sallama kəmərinə .. baxdı.* İ.Şixlı.

3. *Bax çobanbayatısı.* [Cəbi:] *İndi sən bir sallama bayatı çal, gör mən necə oyadıram.* S.S.Axundov.

4. Sırğadan, çıçırqadan və s.-dən bəzək kimi sallanan hissəciklər. *Sallama sirğa taxmaq. Sallama çıçırqaq.*

SALLAMAQ *f.* 1. Bir şeyi üzüaşığı tutmaq, uzatmaq, sallaq vəziyyətdə saxlamaq, ucunu aşağı endirmək; asmaq. *Xalçanı balkondan sallamaq. Həyətə ip sallamaq. – Yenə böyük oğlan qabağa yeriyb dedi ki, gərk [quyuya] məni sallayasınız.* Çəmənzəminli. [Səməd] yoldaşlarına üz tutub, borulardan birini şaqılı vəziyyətdə suya sallamağı xahiş eləyir. M.Hüseyn.

2. Aşağı əymək, sallaq vəziyyət vermək. *Qurd quyuğunu sallayıb, dərənin bir o basına gedib, bir də dönüb gəlir.* A.Şaiq. *Başını sallayıv şamlar, qovaqlar; Dillənib bir nəğmə ötür budaglar.* M.Rahim.

3. *məc. dan.* Qaşqabağını tökmək, üzünü turşutmaq, dinib-danişmamaq. *Nə sallamisən? – Mənim malima mallanırsan; Məni görəndə sallanırsan.* (Ata. sözü).

4. Bir sıra sözlərin yanına götürilərək, müxtəlif ifadeler və mürəkkəb feiller düzəldilir; məs.: qaşqabağını sallamaq, qarın sallamaq, damağını sallamaq və s.

SALLANA-SALLANA zərf 1. Əzilə-əzilə, nazlana-nazlana, nazla. *Sallana-sallana gedən Salatın!* Gəl belə sallanma, göz dəyər sənə. Qurbani. *Qərq olsun yaşıla, ala gəlsin; Naz ilə sallana-sallana gəlsin.* Q.Zakir. *Sallana-sallana gedən Salatın;* O sərxoş yerişin yola yaraşır. Aşıq Ələsgər.

2. Yırğalana-yırğalana, yan basa-basa. *Məsin uzaqlaşır, karvan sallana-sallana hərəkət edib gedirdi.* M.İbrahimov.

SALLANIŞ *is.* Yeriş terzi, nazla, əzilə-əzilə yerimə. *Oturusun gözəl, duruşun gözəl; Sallanışın gözəl, yerişin gözəl.* M.P.Vaqif. *Gözəllər sultani, ay Salbixanım;* *Sallanışın bir mahala əvvəzdır.* Aşıq Ələsgər.

SALLANMA “Sallanmaq”dan *f.is.*

SALLANMAQ *f.* 1. Üzüaşığı sallaq vəziyyətdə asılmaq. *Stolun üstündəki göy mahud örtük yanlardan xeyli aşağı sallanmışdı.* M.Hüseyn. *Qarmaqdan çoxlu qıyməli şeylər sallanırdı.* Mir Cəlal.

2. *məc.* Nazla, eða ilə yerimək. *Geyinib sallanan gözəllər çoxdu;* *Tərlan kimi süzmək ona yaraşır.* “Koroğlu”. *Yarım sallanıban göləndə bizi;* *Düşübən əl-ayağından öpəydim.* M.P.Vaqif. □ **Sallanıb getmək** (keçmək) – üz tutub getmək. *Həkim başağının dalını daşa vurub taqqıldada-taqqıldada .. bazar-aşağı sallanıb getdi.* Çəmənzəminli. *Dedim öldür məni, sallanıb keçdi;* *Süzgün baxışları qəlbimi deşdi.* H.Cavid.

3. *məc.* Sallanan, enən kimi görünmək. *Göydən qara, zəhmlili buludlar sallanmışdı.* Çəmənzəminli. *Gün əyilmiş, kölgələr sallanmışdı.* Mir Cəlal.

SALLAŞMA “Sallaşma”dan *f.is.*

SALLAŞMAQ

SALLAŞMAQ b a x **sallanmaq** (çoxları haqqında). *Tələbələr yenə dərtindilər, qadın da onların atəyindən tutub sallaşdı. Çəmən-zəminli.*

SALLATMA “Sallatmaq”dan f.is.

SALLATMAQ b a x **sallamaq**.

SALMA “Salmaq”dan f.is.

SALMA?: **salma çay** – şirin çay. [Qulu:] Yəni altı-yeddi stakan salma çay içdiyini də yalan deyirəm? S.S.Axundov.

SALMAQ f. 1. Bir şeyi hündür yerdən aşağı atmaq, tullamaq, buraxmaq, düşürmək. *Asta qanad çalın, qafıl telləri; Heyfdir, salarsız düzə, durnalar!* M.P.Vaqif. *Mən də bombaları salanda kəndə;* Dədim: “Əl atmasa hakim biçağı; Xəstə şəfa tapıb durmaz ayaga”. M.Rahim.

2. Əlindən buraxmaq, düşürmək. *Qabı salmaq. Qutunu salmaq. Boşqabı salıb sindirməq.* – *Qız [müəllimi] görünce şaşırıb üzünü örtməyə tələsdikdə səhəngini salıb qırmışdı.* S.Hüseyn.

3. Özü bilmədən bir şeyi düşürüb itirmek. *Açarı bilmirəm harada salmışam.*

4. Əsasını qoymaq, təsis etmək, qurmaq, düzəltmək. *Mədən salmaq.* – *..Haman yerdə dam-dəs tikdirib, bir balaca kənd salıblar.* C.Məmmədquluzadə. *Fəhlə qardaş, nə tiki-lir bu qum çölündə?* Qəribimisən, nəsən, oğul? *Şəhər salırıq.* Ə.Cəmil.

5. Tikmək, qurmaq, qayırmak, düzəltmək. *Yol salmaq. Bənd salmaq.* – *Çayların üstündən buz körpü saldı;* Seyrəldi get-gedə gedis-gəliş də. S.Vurğun.

6. Keçirmək, taxmaq. *Əmniiyə açarı qayıya saldı.* M.İbrahimov. *Gəldiyəv əlindəki kibrət çöpünü nəm çəkmış zərflərin böyründən salır, bura-bura açıldı.* Mir Cəlal. ..*Belindən qayışını açıb bir ucunu onun buyunuza ilmək kimi salıb çəkdi.* M.Rzaquluzadə.

7. Örtmək. *Üstünə yorğan salmaq. Başına sal salmaq.* – *Əvvəz kişi cuxasını ciyininə sal-*laraq qapını örtmək üçün getdi. Ə.Veliyev. [Minaya] *başına saldığı ağı torda çox yara-*şılı görünürdü. Ə.Əbülləsən. [Axund] *qara gecə labbadəsini ehmalca ciyininə salıb, dəh-*lizə çıxdı. Mir Cəlal.

8. Tez-tələsik oturmaq, özünü yerləşdirmək. *Özünü divanın üstünə salmaq.* *Özünü boşalmış yerə salmaq.* // Tez-tələsik girmək;

yetmək, çatmaq, özünü çatdırmaq. *Ruqiyə durub alaçığa qaçıdı, orada şarpadan yixıldı.* Qoca kişi də, qari da oraya yiyürdülər. *Mən də özümü oraya saldım.* A.Divanbəyoğlu. *Yoldaşlarım .. özlərini mənim yanına salı-*lar. Mir Cəlal.

9. Yerinə oturtmaq, keçirmək, geydirmək. *Çixığı salmaq. Stulun qızını yerinə salmaq.* – *Faytonumun çarxi oxdan çıxdı, onu salın-can mən istədim ki, sizdə bir az qızınız rahat olam.* S.S.Axundov.

10. Yatağına qoymaq, yerləşdirmək, rahat-lamaq. *Əynində ağ xalat olan təmiz geyimli, yaşılı arvad uşağı alıb yerinə saldı.* M.İbrahimov. *Gilə qucağındakı körpəni yerinə salıb ayaga qalxdı.* Ə.Veliyev.

11. Tez yollamaq, dərhal göndərmək. *Mən aşiq bu çağlara; Bülbül qonub bağlara; Qayıtmasan bərzəyə; Ovçu sallam dağlara.* (Bə-yati). Nəbi Əsədi öldüründən sonra kəndlərə adam saldı ki, mən Əsədə olan borcu vermişəm. Tay siz borc verməyəcəksiniz. “Qaçaq Nəbi”.

12. Döşəmək, sərmək. *Yeşiklərə kağız salmaq. Evlərə palaz salmaq.* – [Hacı Həsən:] *Adə Heydər! Durma tez evə xəbər elə ki, otlqlarla fərş salsınlar, qonaq gələcək.* C.Məmmədquluzadə. *Atam altına balaca döşəkçə salmış, bardaş quraraq arxasını balışa söykəmişdi.* M.İbrahimov. *Göyçək bacı sevincək halda eyvana naxışlı bir keçə saldı.* Ə.Veliyev.

13. Bir şeylə örtmək, qapamaq; aşağı en-dirmək. *Ağca xanım qapının rəzəsini vurdı, pərdəsini saldı.* Mir Cəlal.

14. Qoymaq. *Xəstəyə banka salmaq. Boğazına zəli salmaq.* – *Kərimin ayagına yağlı xəmir salıb yerə uzatıldı.* H.Sarabski.

15. Ağac və s. göyərti əkmək. *Bağ salmaq. Meşə salmaq.* – *.. Arvad-uşaq kiçik bostan salıb şaxa çıxan lobya, soğan əkirdilər.* Ə.Əbülləsən. ..*Bizim məktəb kənddə gözlə bir meyvə bağı salmışdır.* M.Rzaquluzadə.

16. Yaymaq, yerləşdirmək. [Molla] *baxır ki, halvaçı təzəcə halvanı tiyandan çıxarıb, salır tabaqlara.* “M.N.lətif.”

17. Tökəmək. *Samovara kömür salmaq.* *Xörəyə duz salmaq.* – *Noxudu bozbaşa salanda aşpazı qoyub axund ilə məsləhət eləyirik.*

C.Məmmədquluzadə. // Batırmaq (mayedə). [Dəriş:] Bir dua yazacağam, onu suya salib verərsiz oğlana.. N.Vəzirov. *Mollayev təzəcə gətirilmiş çaya limon saldı.* M.Hüseyn.

18. İçeri buraxmaq, daxil etmək. *Heydərəli oğlani içəri salıb, yenə o biri otağa çəkildi.* M.Hüseyn. *Sürmə xala Əzizi hamamxanaya salıb mətbəxə qayıtdı və tələsik yemək hazırlamağa başladı.* S.Rəhman.

19. Tikmək, naxışlamaq. *Dəsmala gül salmaq. Divara naxış salmaq.* – Aşxamüstü Şəfiqə kükçəyə baxan pəncərənin qraqında oturub, yaylıgına haşıya salırdı. H.Seyidbəyli.

20. məc. Yoluxdurmaq, yagmaq. *Xəstlik salmaq.*

21. məc. Tutmaq, həbs etmək. *Həbsə salmaq. Dama salmaq.* – [İzzəddin:] *Şah bizi istəsə zindana salar.* M.Rahim.

22. Devirmək, yıxməq, taxtdan düşürmək. *Hakimiyyətdən salmaq. Padşahi taxtdan saldır.*

23. Bir sıra isimlərə qoşularaq müxtəlif ifadə və mürəkkəb feyllər əmələ getirir; məs.: məhəbbətin salmaq, könlünü salmaq, olə salmaq, araya salmaq və i.a.

SALMONELLYOZ is. tib. İnsan və heyvanlarda kəskin infeksion xəstəlik.

SALNAMƏ is. [fars.] İl ərzində bir yerde baş verən tarixi hadisələri qeydə alan kitab və s. // Hadisələrin hər il qeydə alınması; gündəlik, xronika və s. həyat salnaməsi. [Mirzə Ələkbər Sabirin] *şeirləri yarandıqları zamanın ən doğru bədii sənədləri, XX əsrin əvvəlinin salnamasıdır.*

SALNAMƏÇİ is. Salname yayan şəxs.

SALÓL ačz. Bağırsaqları və sidik yollarını dezinfeksiya etmək üçün ağ rəngli kristallilik maddə (dərman).

SALÓN [fr.] 1. Qonaqlar üçün qəbul otağı. [Firəng söyyahı:] *Bizi neçə otaqdan keçirib bir salonda əyləşdirildilər.* Ə.Haqverdiyev.

2. Zal. *Məhkəmə salonu çadralı və çadrasız qadınlarla dolu idi.* T.Ş.Simurq. *Algış səsləri salonu bürüdü.* M.Hüseyn.

3. Bərbərxanalarda: kişi, qadın və uşaqlara xidmət etmək üçün ayrılmış xüsusi otaq. *Kişi salonu. Qadın salonu.*

4. Bədii şeylər və incəsənət əsərləri satılan mağaza.

5. Avtomobilərin, avtobusların, trolleybusların və s.-nin sərnişinlərin oturduğu iç hissəsi.

SÁLTO is. [ital.] Akrobatika və idman gimnastikasında xüsusi hərəkət növü; mayallaq, mayallaq aşma.

SÁLTUS is. [lat.] Qədim Romada xüsusi şəxslərə icarəyə verilən meşə, otlaq və s. torpaq sahələri.

SALURLAR is. Oğuzların 24 tayfasından biri.

SALYÚT [fr. salut – salamlama] Şanlı bir hadisə, yaxud görkəmli bir şəxsin şərəfinə hörmət eləməti olaraq tüfəngdən və ya topdan atəş açmaq, əlvən fişənglər buraxmaq, bayraq qaldırıb endirmək (gəmidə) və s. ilə icra edilən tentənəli salam rəmzi. *Tankerdən yüksələn sirena səsi adanın ilk sakinlərinə salyut verdi.* M.Hüseyn.

SAM, SAM YELİ bax **səmum**. Bəlkə bu gəlişdən sonra qızın həyat çəmənini sam yeli əsməyəcək, ..xüsusən Hidayətə açılması müşkül olan dərdi daha qövr etməyəcəkdi? B.Bayramov.

SAMÁN is. Taxıl döyüldükdən və təmizləndikdən sonra qalan çopşəkilli hissəciklər, xırda-xırda doğranmış külöş. *Saman sənin deyil, samanlıq ki sənindir.* (Ata. sözü). *Qorxurdular ki, atlarımız üçün arpa, saman, özümüz üçün yemək alıb, parasını verməyəcəyik.* H.Nəzərli. *Calal .. saman tayısının arasında .. mağarayabənzər daldalıq bir yer düzəltmişdi.* S.Veliyev.

◊ **Saman altında su yeritmək** – əl altından iş görmək, gizli-gizli iş görüb üzə vurmaq, ara qarışdırmaq. *Bu hərif Nikolay zamanı küçə vokili idi, saman altında su yeridən idi..* E.Sultanov. [Səkinə Rüstəmə:] *Yuxuma qara-qura gətirən .. saman altında su yeridən Yasti Salmandır, bu qara əcinnələrdir.* M.İbrahimov. **Saman kimi** – həddindən artıq çoxlu şey haqqında. [Rüstəm bəy qızına:] *Sənin üçün bir ər tapmışam ki, bir ər tapmışam ki, dövlət nə dövlət, pul saman kimidir.* Ü.Hacıbəyov. **Dərisinə saman təpmək** – bax **dəri**. [Cəbi:] *Rəhmətliyin oğlu, sən zarafata salmisan nadir?* Vallah, hacı adamın dərisinə saman təpər. N.Vəzirov.

SAMAN

SÁMAN *is.* [fars.] Var, dövlət, sərvət, mal-mülk. *Fəqət zəhmət onun, saman sənindir!* Söyüş, şallaq onun, vicedan sənindir. Ə.Nəzmi.

SAMANI *sif.* Saman rəngində, sariyaçalar, sari. *Samani parça.*

SAMANLAMA “Samanlamaq”dan *f.is.*

SAMANLAMAQ *f.* 1. Saman qatmaq, saman vurmaq, saman tökmək. *Palçığı samanlamaq.*

2. Heyvana saman vermək. *Atı samanlamaq.*

SAMANLI *sif.* 1. Saman qarışdırılmış, saman qatılmış. *Samanlı kərpic. Samanlı palçıq.*

2. Samana batmış, samana bulaşmış. *Yoğun aşpaz əlində kəfər, qolları çırmaklı, mehtər əlində xəlbir, üzü samanlı gəlirlər.* Ü.Hacıbeyov.

SAMANLIQ *is.* 1. Saman yiğilan yer, saman saxlamaq üçün anbar, yer. *Axund məhərrəmin 8-ci günü uzun bir samanlıqda təziyə büsatını qurmuş və bir simq sandığı minbər əvəzinə altına qoymuşdu. Qantəmir. Samanlığın qabağında iki yəhərli at durdurdu.* M.Hüseyn.

2. *məc.* Səliqəsiz, qaydasız, nizamsız, natəmiz yer haqqında. *Uşaqlara sən deyən kimi [yol] versəm, iki gündə bu evlər samanlığa döñər.* Mir Cəlal. [Ümid:] *Bizim idarəmiz gördükələrimizin yanında samanlıq oxşayır.* B.Bayramov.

SÁMBO *idm.* [rus. “самозашита без оружия” söz. ixtisarı] Güleş zamanı şiddəli ağrılara yol verən idman güleşmə üslusu. // Özündən daha güclü və ya silahlı rəqiblə mübarizə zamanı özünü qoruma vasitəsi.

SAMBOÇU *is.* Sambonu yaxşı bilən. *Gözəl samboçu.*

SAMI *is.* Boyunduruğun hər iki ucundakı qoşa desiklərə salınan nazik ağac. [Salman əmi] arabaçının sami qayırmaq üçün ağac axtardığını biliib sakit oldu. Mir Cəlal.

SAMILƏR *b a x semitlər.*

SAMIT¹ *sif.* [ər.] Səssiz, sakit, dinməz, sakitcə. *Qanlıtəpə əhli sakit və samit dərin yuxuda idi.* S.M.Qənizadə. // Zərf mənasında. *Şəhrəbanu xanım ərinin sağ böyüründə, çənəsinə yaşmayıb ağ örpkən başında, həllaci, samit ayləşibdir.* M.F.Axundzadə.

SANAMAQ

SAMIT² *is. dilç.* Səs axınının ağızda bu və ya başqa üzvün manəsinə rast gəlməsi ilə tələffüz edilən səs.

SAMMIT *is. [ing.]* Dövlət başçılarının iştirakı ilə keçirilən zirvə toplantı.

SAMODİLƏR *cəm* Bir sıra qohum şimal xalqlarının (nenlerin, selkupların və başqa larının) ümumi adı.

SAMOVÁR *is. [rus.]* İçi kömürlə doldurulan odluğu olan çay üçün su qaynadılan metal cihaz. *Ağ samovar. Armudu samovar.* – [Arvad:] *Hovuzun başında, kölgədə xalça salaram, samovarı sazlayıb qoyaram hovuzun başına, yaxşı çay dəmlərəm.* E.Sultanov. [Gülbaci:] *Axşamdır, samovarı qaynat!* T.Ş.Simurq.

SAMOYEDLƏR *cəm* Samodi xalqlarının köhnə adı.

SAMUR *is. zool.* Dələlər sinfindən boz rəngli qiymətli xəzi olan yırtıcı heyvan. *Sibir samuru. Samur dərisi.* – *Vəhşi heyvanlardan Lənkəran sahəsində bəbir və respublikanın bütün meşələrində çoxlu ayı, canavar, tülükk və Sibir samuru vardır.* M.Qaşqay. // Samur xəzindən. *Samur kürk.*

SAMURAY *[yap.]* Feodal Yaponiyasında: imtiyazlı hərbi zadegan silkiňə mənsub adam, habelə, ümumiyyətlə, hərbi, cəsür döyüşçü. [Yunus:] *Baci, gedin rahat olun, adamlarınız sağ-salamatdır.* Yapon samuraylarını da əzəndən sonra görüşəcəksiniz. Mir Cəlal. // Təcavüzkar yapon militaristlərinə verilən ad.

SAN *is. [fars.]* 1. Şöhrət, nüfuz, hörmət, şan-şərəf (adətən ad-san şəklində işlənir).

2. *B a x say* 1 və 2-ci mənalarda. *Könlül həsrət, can müntəzir, göz yolda; Ömür azaldı, vədə keçdi san ilə.* M.V.Vidadi. *Ələsgər, üşyanın çıxıbı sandan; Öldürsən zənburu, əl çəkməz sandan.* Aşıq Ələsgər. *Kim deyir ulduzun göydə sanı var?* M.Rahim.

3. *köhn.* Təlim, yürüş. *Artıq İsfahan kəndindən qoşuna san verildiyi zaman ordunun üç min nəfər atlidan ibarət olduğu məlum oldu.* M.S.Ordubadı.

4. *Sanki.* [Külək] *Vurur, yixır, dağıdır, sindirir, ucaldır səs; Bəşər vücudun san göstərir ədavətinə.* C.Cabbarlı.

SANAMA “Sanamaq”dan *f.is.*

SANAMAQ *dan. b a x saymaq* 1 və 2-ci mənalarda. *Muzdur .. sonra pulları sanayıb*

gördü ki, altmış doqquz min manat puldur. S.M.Qənizadə. [Hacı Murad] sandığın içindən mücrünü çıxardıb pulları sanayır. S.S.Axundov. [Mirzə Cəmil:] *Allaha şükür, qız o qadərdir ki, hürkütməklə sanamaq olmur.* Ə.Vəliyev.

SANARLAR is. Büyük Qafqaz dağlarının cənub ətəklərində yaşamış tayfa.

SANASAN bağlı. Guya, sanksi, elə bil. *Yadına hər bir düşəndə ol siyah kirpiklərin; Sanasan ki, sancılar bağırma peykan, alaram.* M.P.Vaqif. *Məşşətə gözünə sürmə çəkəndə; Sanasan gözüma biçağı çəkər.* Q.Zakir.

SANATÓRİYA is. [lat. sanare – müalicə etmək] Xəstelər üçün xüsusi rejimi olan və müxtəlif müalicə üsulları (hava, mədən suluları, palçıq və s.) tətbiq edilən istirahət və müalicə müəssisəsi. *Sanatoriyada dincəlmək. Mədə-bağırsaq xəstalıkları sanatoriyası.*

SANBAL is. Çəki, ağırlıq, vezn.

SANBALLAMA “Sanballamaq” dan f.is.

SANBALLAMAQ f. 1. Bir şeyi əlinə götürərkən ağırlığını, vəznini təxmininə şəkildə yoxlamaq. *Kisani sanballamaq. Qutunu sanballamaq. – Kərbəlayı Hatəmxan vəl üçün göstərilmiş daşdan bir yekəsini əlində sanballayıb, nifrin edan bala dərvişin döşünə çırpdı.* S.Rəhimov. [Paşa bəy] yastı bir daş götürüb sanballadı. Ə.Vəliyev.

2. Sahmanlamaq, hazırlamaq. [Veys] *iri zabit tapançalarını götürüb sanballadı..* Ə.Əbülləhəsən.

SANBALLI sif. 1. Ağır, bərk, möhkəm, qurs. *Daş balaca idi, amma çox ağır, çox da sanballı idi. “Koroğlu”. Dəmir qapıların sanballı qıfları zırıqılı ilə açıldı. Çəmənzəminli.* [Xəlil:] *Bu il məhsulumuz boldu. Maşallah, qozalar aman sanballıdı.* M.Hüseyn.

2. məc. Güclü, təsirli, dərin, ciddi. *Sanballı ifadə. Sanballı cümlə işlətmək. – Gecəm belə keçdi, səhərim gəlsin! Dadima sanballı söz-lərim gəlsin!* M.Müşfiq. [Qara Kərəmoğlunun] söz ağızından külçə kimi ağır və sanballı (z.) çıxırdı. M.İbrahimov. *Vəzni xoşuma gol-mir, yenisinisi seçirəm; Daha da dolğun olsun; daha sanballı, möhkəm.* R.Rza.

3. məc. Təmkinli, ciddi, ağır, ağırlaşlı. [Sübhanverdizadə] özünü camaat arasında çox sanballı (z.) aparardı. S.Rəhimov. [Mür-

səl:] *[Ataş] həm də sanballı oğlanıdır, hər sözə cavab verməz.* Ə.Vəliyev. // Yaşılı, abırlı, hörmətli. *Sanballı adam.* // Adlı-sanlı, hörmətli, mötəbər. Sanballı alim.

4. məc. Əsaslı, böyük, dərin, ciddi. *Sanballı musiqi əsəri. Sanballı kitab.*

SANCAĞAOXŞAR b a x **sancaqvari**.

SANCAQ is. 1. Kağız vərəqlərini və s.-ni bir-birinə bəndləmək üçün dəmirdən qayrlımiş ucu iti dəftərxana gərəyi. *Sənədlərə sancaq vurmaq.*

2. Yaxaya, başa sancımaq üçün adı və ya qiymətli metaldan qayrlan müxtəlif ölçülü və formalı qadın bəzəyi. *Yaqtı qaşlı sancaq. Qızıl sancaq taxmaq. – Xonçada olar sabun, duxu, odekolon, sancaq, iynə, üskük, saçayıran, yelpazə.* R.Əfəndiyev. *Ərkənaz heç kəsin ağlına gəlməyən sırgalar, kulonlar, qolbaqlar, bilərziklər, boyunbağları, sancaqlar sıfırı elərdi..* M.Hüseyn.

SANCAQLAMA “Sancaqlamaq” dan f.is.

SANCAQLAMAQ f. Sancaqla bənd etmək, sancaqla bərkitmək. *Kağızları sancaqlamaq. Yaxasını sancaqlamaq. – [Firəngiz] saçlarını bütöv geriye daradı, yumrulayıb sancaqladı.* B.Bayramov.

SANCAQVARI sif. Sancaq formasında, sancaq kimi, sancaqoxşar.

SANCI is. Bədənin hər hansı bir yerində, əsasən qarın boşluğununda, böyürdə baş verən kəskin ağrı. *Sancıcı keçmək. Sancıcı güclənmək. – Sancıdan özümü toxdadıb, bir az da getdim. Çəmənzəminli. Teybə böyrütünən sancısından udqunub susdu.* M.Hüseyn. □ **Sancı tutmaq** – qarın boşluğununda, yaxud böyərəyində birdən kəskin ağrı başlamaq.

SANCILANMA “Sancilanmaq” dan f.is.

SANCILANMAQ f. Qarnından sancı tutmaq, bərk ağrı tutmaq. *Soyuqdəymədən sancilanmaq. – Gər dəysə soyuq, sancilanıb olsa da bimar; Hökm et, gəla cindar.* M.Ə.Sabir.

SANCILI sif. 1. Sancı tutmuş, sancılanmış.

2. Sancılmış halda olan, batırılmış vəziyyətdə olan.

3. Keçirilmiş, taxılmış, bənd edilmiş. *Qutunun içində altı cərgə səliqə ilə kəpənək, çə-yırtka və qeyri böcəklər kağıza sancılı halda düzülmüşdü.* Ə.Vəliyev.

SANCILMA “Sancılmaq” dan f.is.

SANCILMAQ

SANCILMAQ *məch.* 1. Batırılmaq, qaxılmaq. *Külünglər torpağa sancıldı.* Ə.Vəliyev.

2. Taxılmaq, asılmaq, bənd edilmək, keçirilmək.

3. Batmaq, keçmək, girmək. [Canbalayev:] *...Necə olursa stəkan qırığının bir parçası da-banına sancılır.* İ.Hüseyinov.

4. Qırub etmək, batmaq. *Axşam gün san-cılanda Qədim dayı özünü şəhərə çatdırdı.* S.Rəhimov.

5. Dikilmək. *Hamunun nəzəri Şərifzadənin dodaqlarına sancıldı.* M.Hüseyin. *...Sultanın gözləri qəribə parlaklı bir nəzərlə qardaşı oğlunun üzünə sancıldı.* İ.Hüseyinov.

SANCILMIŞ *f.sif.* 1. Batırılmış, qaxılmış. *Yüz, yüz iyirmi addım uzaqda əl ilə sancılmış kimi, ağaca oxşayan yoluq bir şey seçilirdi.* Mir Cəlal.

2. Taxılmış, keçirilmiş. *Qadir .. birdən bağ-çanın qırğındakı sonar sancılmış ağaçın di-bində Sonanı gördü.* Ə.Bülhəsən. [Musannı] ensiz toqquşına həmişə ya qəzet, ya da kitab sancılmış olardı. B.Bayramov.

SANCAK “Sancmaq”dan *f.is.*

SANCMAQ *f.* Baturmaq, geydirmək, soxmaq. *Darziyə dedilər köç, iynanı (papağına) sancdı.* (Ata, sözü). *Yetişmiş qızlar iynanı [Kiçikbəyimin] duvağına batırır, sonra ya-xalarına sancırdılar.* Çəmənəzəminli. // Məc. mənada. *Dağlar titrədi, ..göy qübbəsini doğ-rayan ildirimlər şığıybıq qızıl oxlarını qılinc qayaların təpələrinə sancdı.* Ə.Məmmədxanlı.

2. Taxmaq, ilişdirmək, keçirmək. *Dəli də-lini görəndə çomağını belinə sancar.* (Ata, sözü). [Koroğlu] *durnanın telindən dəstə kəsib Eyvazın papağına sancdı.* “Koroğlu”. // Bənd etmək, ilişdirmək, keçirmək. *Şəhər tezdən kişi sarayın yanına gəlir. Görür ki, molla çu-xasının ətəyini sancıb belinə, əlində qazma sarayın divarının dibini qazır.* “M.N.lətif.” Leyli .. atklarını nazik belinə sancıb rəqs edir. Ə.Məmmədxanlı.

3. Dişləmək. *Ari sancmaq.* *Əqrəb sancmaq.* – *Balaca uşaqlar gecələr yatmayıb siltaş elə-yəndə, anaları istəməyiblər şirin yuxudan ayılıb uşaqa süd versinlər, ya görsünlər niyə uşaqqı ağılayır və bəlkə uşağı birə sancır, ya bəlkə bir özgə dərdi var.* C.Məmmədqulu-zadə.

SANDIQÇA

4. Sanki bir şey batır kimi ağrımaq. *Ürəyi sancmaq.* *Başı sancmaq.* – [Sadıq kişi] soyuq-da oturduqca, özünü gəldikcə vücudu ağırlaşır, kürəkləri sancır. Mir Cəlal. *..Mustafanın dirsəkləri elə bərk sancdı ki, gözləri yaşardı.* S.Vəliyev.

5. *məc.* Ağır söz deyib qəlbina dəymək, incitmək, acılaməq, zəhərləmək. [Dilbər:] *Gülüs, sancmağı burax.* *Söylə məndən nə istayırsən?* C.Cabbarlı. *Səməndər Nərgizi sancı-mağaya fırsat tapdı.* B.Bayramov.

SANDALYADA [rus.] *b a x səndəq*². *Muxtar, sandalyasını xanının masasına yaxınlaşdırı və bir dəqiqədə yeməklərini də daşıyb orada yerləşdi.* Çəmənəzəminli. *O, yanındakı sandalyanın boş olduğunu ona andıran bir tövrlə yerindən qılmışdır.* H.Nəzərli. // Skamyası. *..Kəndlə bir söz deməyib, vaqon biletçisinin göstərdiyi skamyada (sandalyada) uzanmış bir müsaftirin ayağı tərəfində yer tutdu.* T.S.Simurq. *Sandalyanın ciriltisine qadınlar da gülişdülər.* Mir Cəlal.

SANDIQ *is.* [ər. sənduq] 1. İçerisində pal-tar və başqa şəyler qoymaq üçün taxtadan qayrılıb, üzəri dəmirlə işlənmiş, açırlaşdı-bağlanan qapaqlı iri uzunsov qutu (keçmişdə üstünə yorğan-döşək yiğildi). *Otağın di-varlarındakı camaxatanda böyük sandıqların üstə ipək, zərzər üzlü əlvən yorğan-döşəklər və qu tüklü balıqlar düzülərdi.* H.Sarabski. *Ağır sandıq seçmə parçalarla dolu idi.* Mir Cəlal.

2. *xüs.* Silahlarda patron, müxtəlif cihaz-larda bir cür şəyler qoyulan qutu, borucuq və s. *Fotoaparatin sandığı.* Pulemyotun sandı-dığı.

◊ **Sandıq ədəbiyyatı zar.** – neşr edilməsi mümkün olmayan, heç kəsə lazım olmayan, zəif əsərlər haqqında. [Qız:] *Müəllimimiz deyir ki, bundan sonra atanın o sandıq ədə-biyyatını oxumağı sənə qadağan eləyirəm.* S.Rüstəm.

SANDIQÇA *is.* Kiçik sandıq. *Üzükləri sandıqçaya qoymaq.* – [Şəhərbənu xanım:] *Şərəfnisə xanım, balam, pul sandıqcasını bura götir.* M.F.Axundzadə. *Kərbəlayı Xəlil pul sandıqcasından bir karandaş çıxarıb, tele-qrafcı verdiyi kağızı türkçə imzaladı.* T.S.Si-murq.

SANDIQDAR is. [ər. sənduq və fars. ...dar] köhn. Sarayda, yaxud zadəgan evlərində maliyyə (pul) işlərinə baxan şəxs. Bundan sonra Sərdar Rəşid sandiqdari çağırıldı, dörd yüz tuman gətirməsini əmr etdi. M.S.Ordubadi.

SANDIQXANA is. [ər. sənduq və fars. ...xane] köhn. Pul və qiymətli şəyərlər saxlanan yer. [Xırda xanım:] Taxtın altında bir cüt çəkmə var, onu və sandiqxanada bir yapincı var, onu da sənə verdim. N.Vəzirov.

SANI sif. [ər.] İkinci.

SANITÄR is. [lat. zanitas – sağlamlıq] Müalicə müəssisələrində xəstələrə və yaralılara xidmət edən, həmçinin binanın təmizliyinə baxan kiçik tibb xidmətçisi. Dülgərlər otaqlardan çıxar-çıxmaz sanitär-texniki briqada işə başlayır. Mir Cəlal. // Yaralıya ilk yardım göstərib, onu döyüş sahəsində çıxaran sıratı tibb xidmətçisi. Sanitar dəstəsi. Sanitar briqadası. – Zəhra ağır yaralını sanitər batalyonuna çatdırıldı. Ə.Vəliyev.

2. sif. Sanitariyaya aid olan. Sanitar maaṛifi. Şəhərin sanitär vəzifəti.

SANITÄRİYA [lat. sanitars – sağlamlıq və ars – sənət] Əhalinin sağlamlığıni mühafizə etməyə və təmizliyi gözleməyə yönəldilmiş, gigiyenənin elmi tələblərinə əsaslanan tədbirlər sistemi. Sanitariya qaydalarına əmlət etmək.

SANİTARKA is. [rus.] Xəstə baxıcısı (qadın). Sanitarka Günəş də bu il İslisuda çalışır. Ə.Vəliyev. Bir gün [Azad] pilotkasını yan qoymuş gözəl bir sanitarkanın yaralı gətirdiyini gördü. S.Rəhman.

SANIYƏ is. [ər.] Dəqiqliyin almışda bir hissəsi (vaxt ölçü vahidi). [Nureddin] suya batdı və bir neçə saniyədən sonra suyun üzünə çıxb, üzməyə başladı. S.S.Axundov. ...[Ümid] Tahirənin burada olduğunu unutmuş kimi, bir neçə saniyə şəklin ömündə dayandı. B.Bayramov. □ **Bir saniyə** – bir azca, bir qədər, az. Bir saniyə keçdi. – İki dünyadan o bir saniyə artıqdır – əgər; Aşiqin qəmli görüb naz ilə canan oxusun. Ə.Vahid. **Bir saniyədə** – ani, çox tez, göz açıb yumunca bir ləhzədə. Bir saniyədə yox oldu.

SANIYƏLİK is. Saniyə müddətində olan (adətən sayılarla). Ortalığı bir neçə saniyəlik sikut bürüdü. H.Nəzərli. Enir bəbəkləri al-

qan içində; O bir saniyəlik toran içində; Xəyalən yanaşır Azərbaycana. M.Rahim.

SANIYƏN bağl. [ər.] klas. İkinci, ikinci olaraq. Əvvələ, o köhnə torlara ki biz düşmüştük, parə-parə etməlisiniz, saniyən, təzə ixtiyarat tələb edib almalısınız. N.Vəzirov.

SANIYƏÖLÇƏN is. Saniyənin onda birinə qədər dəqiqlikən ölçən cihaz. Fasiləni saniyə-ölçənlə təyin etmək.

SANKİ bağl. Elə bil (ki), guya. Bu ay bizim ölkə sənki bir behişt olur, dağ-daş, dərə-təpə, səhra, çəmən – hamısı yaşla bürünür, rəng-bərəng çıçəklər ilə bəzənir. E.Sultanova. Rüştəm kişi rayon mərkəzinə gəlib çatanda, sənki sinəsində iyiymi yaşı bir cavanın ürəyi döyüdü. M.Ibrahimov. Ana ürəyindən sənki bir tel qırıldı. M.Rzaquluzadə.

SÁNKSIYA [lat. sanctio – pozulmaz qanun] 1. hüq. Qanunun pozulmasına qarşı təsir və ya cəza tədbiri.

2. kit. İcazə, bəyənmə. [Məhədə:] Günahı olmaya-olmaya qardaşım Mədədi tutub salıblar dama. Deyirlər, prokurorun sanksiya-stıyan tutulub. M.Hüseyn.

SANQVÍNİK is. [lat.] Qədim yunan həkimi Hippokratın aşkar etdiyi dörd temperament növündən biri.

SAN(I)LI sif. Sayılmış, sayla olan. Sanlı pul durumsuz olar. (Ata. sözü).

SANLI sif. Sanı (1-ci mənada) olan; hörmətli.

SANMA “Sanmaq”dan f.is.

SANMAQ f. Hesab eləmək, zənn etmək, gümən etmək. Sənsən sözüm, fikrim, zikrim, xəyalım; Sanma ki, bir özgə hekayatım var. Q.Zakir. Mövti-cismani ilə sanma mənim ölməyimi; Seyyida, ölmərəm aləmdə səsim var manım. S.Ə.Şirvani. [Vaqif Vidadiyə:] Ömrün nəşəsində sevinən kimi, əzabını da toy-bayram sanmalısan! Çəmənzəminli.

SANSKRÍT is. Hind-Avropa dillərinə mənsub olan qədim hind ədəbi dillərindən biri.

SANSOR bax **senzor**. ..Əl yazısını kitab surətində birdəfəlik çap eləməgə sansor idarəsi mane olur. C.Məmmədquluzadə.

SANTİQRAM [fr. senti – yüz və gramme] Qramın yüzdə birinə bərabər ağırlıq vahidi.

SANTİM

SANTİM is. [fr.] Belçika, İsviçre, Lüksemburq və Fransa frankının $\frac{1}{100}$ -nə bərabər xırda pul.

SANTİMÉTR [fr. centi – yüz və metre] 1. Metrin yüzdə bir hissəsinə bərabər uzunluq vahidi.

2. Üzərində bu ölçüdə bölgülər çəkilmiş xətkəş, ya lent. *Kətmənin ağırlığı kilogram-yarım, ağzının eni 25-26 santimetr, hündürlüyü 23-28 santimetir olmalıdır.* Ə.Veliyev.

SANTİMETRLİK is. Bir santimetri ölçüsü olma, santimetri uzunluğununda olma. *Santimetrik radio dalğaları.* // Adətən saylara qoşularaq uzunluğun, qalınlığın və s.-nın neçə santimetri olduğunu göstərir. *Üç santimetrik miix.*

SANTONÍN [lat.] Hindyovşanından hazırlanan qurd dərmanı.

SANTÚR is. [yun.] mus. Qanunaoxşar, toxmaçıqlarla çalınan mis telli çalğı aleti. *Al bu santurumu, çal, gəldi bahar əyyamı; Nəğmə əyyamı, mey əyyamı, xumar əyyamı.* A.Səhhət. *Çal, havalan, santurum; Çal ki, tellər oynasın!* Donsun dərə, uçurum; *Don ürəklər qaynasın!* A.Şaiq.

SAP¹ is. Pambiq liflərindən, ipək tellərindən, yaxud süni liflərdən nazik eşilmiş ip. *Ağ sap. Qalın sap. İpək sap.* – *Səkinə də fikirlə idi, .. bir dizinin dibində cürbəcür tyna, sap, düymə və çalkeçirt olan taxta qutu .. vardi.* M.İbrahimov. *Qərəñfil bacı sap əyirirdi.* İ.Əfəndiyev. □ **Sap kimi** – son dərəcə nazik.

◊ **Sap kimi incəlmək** – çox ariqlamaq, həddindən artıq üzülmək. *Qasıd gəldi haf kimi; İncəlmışdı sap kimi; Gözlə yarın qəlbini; Qurma çini qab kimi.* (Bayati). **Sapa düz-mək** – bax **ipə-sapa düz-mək** (“ip”də). *Köhnə həyat bağından; İnci kimi bir dastan;* *Sapa düzmək istəyir.* A.Şaiq. *Günlərimi sapa düzdüm; Dərdi qovdum, qəmə dözdüm.* B.Vahabzade. **Sapa düzülmək** – bax **ipə-sapa düzülmək** (“ip”də). *Məclisdəkiləri tamamilə heyran edən bu sözlər sanki sapa düzülmüşdü..* Ə.Veliyev. **Sapi diyün salmaq** – bax **kələfi dolaşdırmaq** (“kələf”də). *Ürəyinin sapi üzülmək* – bax *ürək.* *Üzüldü durmaqdən ürəyin sapi;* *Axşama dənəndə açıldı qapı.* H.K.Samli. **Ürəyinin sapını qırmaq** – bax *ürək.* *Gəl oxu eşqimin can kitabını;* *Qırma ürəyimin, qırma sapını.* S.Rüstəm.

SAPILCA

SAP² bax **dəstə²**. *Baltanın sapi. Külüngin sapi.* – *Lopatkanın sapi kişisinin əlinə keçdi.* Mir Cəlal. *Belin sapını sixdiqca [Səməd] ovuclarının qızılışdığını hiss edir, əzələlərində tanış, ləzzətli bir sizlili duyur.* İ.Hüseynov.

SAP³ is. Bitkilərin budaq, yarpaq, çiçek kimi hissələrini daşıyan və ağaclarla odunlaşaraq gövdə halını alan hissəsi. *Armud ağzımı, sapi Savalana.* (Ata. söyü).

SAPABƏNZƏR bax **savvari**. *..Hələ lap uzaqda, bir ucu sahilə xeyli uzanmış, bir ucu dənizdə olan, küləkdə dalğalanan sapabənzər bir xətt gördüm.* M.Rzaquluzadə.

SAPAN¹ is. Xış.

SAPAN² bax **sapand**. [Əziz bəy:] *Belə düşmənlərdən yüzü olsun, yüz qarğaya bir sapan dası.* M.F.Axundzadə. *Kim isə dası sapana qoyur, Bəbir bəyin gicgahına vurur.* Mir Cəlal.

SAPAND is. Daş atmaq üçün qədim silah. [Xaspoldə:] *..Sapandımı görmədin? Budur bax, sabah tezden gedərəm, gözlərəm, bayra çıxdı, bir böyük daş ataram, basın-gözün yararam.* C.Cabbarlı. [Səttarla Mahmud] *..kəndin bir tərəfində nişan qoyub sapand atardılar.* P.Makulu. // Xırda daş və s. qoyub atmaq üçün her iki ucuna rezin bağlanmış haça ağaç. *Sapandla quş vurmaq.*

SAPBASAĞ bax **sapsağlam**. *Sapbasağ adam. Sapbasağ olmaq.* – *Məlhəm olurdu, sağalırdı yara;* *Öldə qalırdı yenə can sapbasağ.* M.Ə.Sabir.

SAPDIRMA “Sapdirmaq” dan f.is.

SAPDIRMAQ f. 1. Doğru yoldan çıxarmaq, pis yola salmaq, azdırmaq. [Tahir Muxtara:] *Bilirsiniz, pis yoldaş adımı yoldan sapdırmaş.* Çəmənəzəminli. *Bu yanlış mühakimə onu yoldan azdırmiş, qaranlıq, uğurumlu yollarla sapdırılmışdı.* A.Şaiq.

2. Əsas məqsəddən uzaqlaşdırmaq, fikrini çasdırmaq, yayındırmaq. [Əbülhəsən bəy:] *..Qızı düşüncəsindən sapdırmaq üçün – sənin düşündüklərindən çox uzaqdayam, – deyə, vannaya keçdi.* M.S.Ordubadi. [Cavanşir:] *Mənim fikrimi sapdırma, qoca.* M.Hüseyn.

SAPFİR is. [yun.] Göt və ya sürməyi rəngdə olan qiymətli daş.

SAPILCA is. İçində et və s. qızartmaq üçün uzundəstəli mis və s. metaldan qab. *Sapılçada yağ dağlamaq.* – *Bir boşqab, bir fincan və*

SAPILMA

bir sapılcadan ibarət mətbəx müxəlləfatımı bir tərəfə topladım. Cəmənəzəminli. Tello qazan düşürüb sapılcanı ocağın üstünə qoydu. S.Rəhimov.

SAPILMA “Sapılmaq”dan *f.is.*

SAPILMAQ *f.* Başqa tərəfə dönmək, başqa yola girmek, yayınmaq. [Dəmirçioglu dedi:] *Mərd igidlər müxənnatdən sapılsın; Qarı düşmən dərələrə təpilsin.* “Koroğlu”.

SAPITMA “Sapıtmaq”dan *f.is.*

SAPITMAQ *f.* Ağlını, fikrini azdırmaq, çasdırmaq, xərifləmək. [Xacə Nizam:] *Hər nə olmuşa, mən etməm təhrif; Son zamanlarda sapılmış o hərif.* H.Cavid.

SAPQIN *sif.* [Türk.] Yolundan çıxmış, yolunu azmış, doğru yoldan uzaqlaşmış. *Sapqın adam.* – [Şeyx Hadi:] *Yola gəlsin də bəzi sapqınlar; Həq nədir, anlaşınlar azığınlar.* H.Cavid.

SAPQINLIQ *is.* Doğru yoldan çıxma, azma. [Elxan:] *Zətən hər bir düha mühitin sapqınlığından, hər bir dahi mühitin yumruqları, təpikləri altından doğur.* C.Cabbarlı.

SAPLAQ *is.* Yarpağı, gülü, meyveni budaqla birləşdirən nazik bərk hissəcik; bəndəm. *Gülün saplağı. Almanın saplağı.* – *Sultan əlini soyuq kola uzadaraq dirnaqları ilə bənövşənin nazik saplağını kəsir.* Ə.Sadiq.

◊ **Boğazı (boynu) armud saplığına dönmək, boğazı armud saplığı kimi nazikləşmək (nazilmək)** – son dərəcə arıqlamaq. Rüstəm bəy gülümsündü: – *Onun üçün iki-sinin də boynu armud saplığına dönbür də.* Cəmənəzəminli. *Balaca qızın boğazı armud saplığı kimi nazilmişdi.* M.Hüseyn. [Cimnaz arvad:] ..O qədər arıqlamusən ki, boğazın uzanıb armud saplığına dönbürdür. Ə.Əbülləhesən.

SAPLAQCIQ *is.* Kiçik saplaq, nazik saplaq. *Otan saplaqcığı. Gülün saplaqcığı.*

SAPLAQLI *sif.* Saplağı olan, bəndəmlı. *Saplaqlı meyva. Saplaqlı gül.* – Cəmənələr arası yamyasıl budagların ara-bərəsindən uzun saplaqlı armudlar saralır, yupumru almalar qızarib allanırdı. S.Rəhimov.

SAPLAMA “Saplamaq”dan *f.is.*

SAPLAMAQ *f.* İynənin gözünə sap keçirmək. *İynəni saplamaq.* – *Həsən.. sap çıxardıb sapladı və barmağına üskük taxıb, şalvarın arxasını diqqətlə bützəlməyə başladı.* Cəmən-

SAPMAQ

zəminli. [Maritsa] iynəni çətinliklə saplayır, asta-asta tikirdi. S.Vəliyev.

2. Əl yeri qayırmaq, sap taxmaq. *Baltani saplamaq. Çəkici saplamaq.* – [Əsgər] ..xəlvət sangərə çəkilib ciyində kürk, əlində dəri əlcək bel saplayır, külüng itiləyir, kərki düzəldirdi. Mir Cəlal.

3. Ucu işi, iti aləti sapına (dəstəsinə) qədər soxmaq, keçirmək. [Yusif] *qoynunda saxladığı usaq xəncəri xaqanın köksünə saplar.* H.Cavid. *Üzərimi qapladım; Ürəyinə sapladım; O dilbilməz biçağı.* S.Rüstəm.

SAPLANMA “Saplamaq”dan *f.is.*

SAPLANMAQ *məch.* 1. Dəstəsinə qədər batmaq, girmək, keçmək, soxulmaq. *Onu hey andiqça hər axşam, səhər; Qəlbimin başına saplanır xəncər.* A.Şaiq. // *məc.* Batmaq, sanctiləmək. [Səlim:] *Ah! Bu yalan bir söz, zəhərli bir ox; Ağzından uçub qəlbimə saplanır.* H.Cavid. *Fəqət bu qəhrəmanlıq, bu əvvəkliliq garşı qüvvətili bir mizraq onun qəlbinə saplandı.* H.Nəzərli.

2. *məc.* Dikilib qalmaq (göz, baxış haqqında). *Nəhayat, gözləri Mənsurun gözlərinə saplandı, baxdı, baxdı, heç bir söz demədi.* C.Cabbarlı.

SAPLI *sif.* Səpi, dəstəsi olan. *Qara saplı biçaq. Saplı bel.* – *Paşa bəy gümüş saplı qamçısının çəkməsinin burnuna vura-vura soruşdur.* Ə.Vəliyev. ..*Uzun saplı qolyanını tüstüldə-tüstüldə qulaq asan Nəcəfali kişi boğazını arıtlayıb içəri girdi.* B.Bayramov.

SAPLICA *bax sapılca.* *Qərənfil xala yağı əritmək üçün saplicanı ocağın üstünə qoydu.* Ə.Vəliyev.

SAPMA “Saplamaq”dan *f.is.*

SAPMAQ *f.* Düz yoldan çıxb, sağa və ya sola dönerək başqa bir yola girmək, başqa istiqamət almaq; yolu azdırmaq. [Kor aşiq Qəhrəmana:] *Həmən qoşдум sağa-sola saparkan;* Baxdim ki, səs galır bənövşəlikdən. H.Cavid. *Atlı çaparaq; Yoldan saparaq;* Gümbatın tərəfə çapdı atını; Üfiqlər gizlədi o qaraltı. S.Vurğun.

2. *məc.* Doğru yoldan çıxb yanlış yola düşmək (çox vaxt “yol” sözü ilə berabər işlənir). [Knyaz:] *Sən də onlar kimi sapmış* (*f.sif.*) başıboş. H.Cavid. *Qapılıb hissə bu gün doğru volumundan sapdım!* S.Rüstəm.

SAPPASAĞ

SAPPASAĞ b a x **sapsağ**. [Sərvinaz qarı:]
Bir qoca siniqli taxta qoyub sarıldı, bir azdan
sonra sappasağ oldu. B.Bayramov.

SAPSАГ sif. Lap sağ, tamamilə sağlam,
sapsağlam. *Sapsağ uşaq. – Hüseyenqulu ağa*
üzünü arvadına tərəf tutub dedi: – İndi sapsağ
qızı azarlı edəcəksən. S.S.Axundov. [Rə-
şid:] Gövhər xanımı həyətdə sapsağ (z.) gör-
düyümü demək istəmirdim. İ.Hüseynov.

SAPSАГЛАМ sif. Heç bir xəstəliyi olma-
yan, tamamilə sağlam. *Sapsağlam oğlan.*
– [Sərləmə] Şükür, çox şükr, sapsağlam, könülü
şad; *Bu gün, yarın gəlmək üzrə Qanpolad.*
H.Cavid. [Kərim baba] yaşılı olduğu halda,
daima açıq, geniş çöllərdə yaşamış bu ada-
min üzü ötlü, yanaqları qıpçırmızı, vücudu
sapsağlam idi. A.Şaiq.

SAPSАГЛАМЛИҚ is. Tamamilə sağlam
olma, heç bir xəstəliyi olmama; tamamilə
sağlam adəmin hali.

SAPSАГЛИҚ b a x **sapsağlamlıq**.

SAPSARI sif. Lap sari, tamamile sari, çox
saralmış. Kitabın sapsarı vərəqləri. – *Sapsar-*
ırdır ağacların; Xəzəl olmuş yarpaqları.
S.Vurğun. Gecə ay doğaçaq, rəngi sapsarı;
Göylərin sayrısan şüx ulduzları; Buluddan
buluda süzüləcəkdir; *Sənsiz taqıləri üzüllə-*
cəkdir! M.Müsfiq. *Bəhmən şaxta vurmus*
adamlar təkin bürüşmüssüdü. Bənizi sapsarı idı.
İ.Məlikzadə. □ **Sapsarı saralmaq** – xəstə-
likdən, acıdan və s. səbəbdən rəngi saral-
maq, solmaq. *Gəlin sapsarı saralsa da, özünü*
sindirmədi. İ.Sixli.

SAPSARILIQ is. Sapsarı şeyin hali.

SAPŞƏKİLLİ sif. Sapa oxşayan, sap kimi;
sapaoxşar. *Sapsəkilli tük. Sapsəkilli qurd.*

SAPVARI sif. Sap kimi nazik, uzun; sapaoxşar.

SAPYOR is. [fr.] Mühəndis işləri ilə məş-
ğul olan hərbi qulluqçu; minatəmizleyən.

SAPYORLUQ is. Sapyorluq peşəsi.

SAR is. [fars.] 1. Sərçələr sinifindən yırtıcı
quş. *Tərlan yerin sar tutmaz.* (Ata. sözü). *İtkin*
düşdü tülkə-tərlan; Sar da kəkklik alan oldu.
Aşıq Ələsgər. *Tutun keçidləri, kəsin yolları;*
Tərlan ovlağında sar görünməsin. H.Hüseyn-
zadə.

2. məc. Yırtıcı, vəhşi mənasında. [İskəndər:] *Ey xaqqan, mən hara, İskəndər hara?*

SARALMAQ

O igid qartalı bənzətmə sara. A.Şaiq. Bir tər-
ləni tora saldı qanlı sar; Bir göyərçin gəlib
oldu xilaskar. M.Rahim.

SARAB b a x **sərab**. *Lakin Ağabəyimin si-*
ğındığı sahil idimi, sarab idimi? Çəmənzsə-
minli.

SARAFÁN [fars. – “fexri geyim” sözün-
dəndir] 1. Uzun qadın paltarı, adətən qolsuz
olur və köynəyin üstündən geyilir. (XIX-XX
əsrlərdə Rusiyada ancaq kəndlərdə geyi-
lərdi).

2. Adətən ciyinliklə tikilən qolsuz, yüngül
yay qadın paltarı. *Cox çəkmədi, sarafan gey-*
mış bir qadın içəri girdi. Mir Cəlal.

SARAĞAN is. bot. Sarıyaçalar gövdəsi və
xırda çiçəkləri olan, süpürgəsəkilli hündür
kollardan ibarət bəzək bitkisi (bu bitkidən
boyaq maddəsi kimi də istifadə edilir). *Şəm-*
şir deyir, biilqarda bir etibar görmədim; Mən
söyüddə, saraganda, ulğunda bar görmədim.
Aşıq Şəmşir. *Əyinlərində saragana, mazı*
xəmirinə, kəpək horrasına, əhəngə bulaşmış
qısa tumanlı, bənizi soluq, ariq və xəstə gö-
rümüşlü fəhlələr nəzərə carpur və onlar insana
çox ağır təsir bağışlayırdı. P.Makulu.

SARALIB-SOLMA “Saralib-solmaq”dan
f.is.

SARALIB-SOLMAQ b a x **saralmaq**. *Əlin-*
lə qurdüğün barlı bağçalar; Tufanlar qopsa
da saralib-solmaz. S.Vurğun. *Düzənliliklərdə*
alaqanqal enə-boya verir, tez baş qaldırıb,
tez saralib-solan (f.sif.) *novruzgulləri hər*
yana sari rəng çəkirdi. Ə.Vəliyev.

SARALMA “Saralmaq”dan f.is.

SARALMAQ f. Sarı rəng almaq, sarı olmaq.
Stolların üstüna yiğilmiş qəzet, jurnallar rütü-
başdən saralımdı. İ.Əsfendiyev. *Yazısı pozul-*
muş kağız hisdən sapsarı saralımdı. B.Bay-
ramov. // Yetişmək (meyvə haqqında). *Sonra*
o ilin payızında .. heyvalar saralandı, dam
üstüna qalxmış tənəklərdə ağır üzüm sal-
xımları aşağı asılında Afaq da ilkini doğdu.
Ə.Məmmədxanlı. “N” şəhərində uzaqlaşar-
kən hər tərəfdə yetmiş taxıl zəmiləri sara-
lırdı. S.Şamilov. // Xəzan olmaq, solmaq, so-
luxmaq. *Gün altında quruduqca vətən çöl-*
ləri; Öz vaxtından tez saralır güllər, çıçəklər.
S.Vurğun. *Hava yavaş-yavaş tutulub qaralar,*
narın çıxın başlayır, asta yel saralanınçınar

yarpaqlarını töküb ətrafa səpələyirdi. S.Rəhimov. // Xəstəlikdən, dərddən, həyəcandan, qorxudan və s.-dən üzünün rəngi qaçmaq, solmaq. Azardan saralmaq. Qorxudan saralmaq. – Eşq oduna yanın aşkara yanmaz; Pünhan-pünhan mənim kimi saralı. Aşiq Ələsgər. Şahməmməd adı eşidəndə pişixidən rəngi saralı. Çəmənzəminli. Hər yerdən “doğrudur, doğrudur!” səsi gəldikən Yarməmməd ölürlər, Salman saralırdı. M.Ibrahimov.

SARALTI is. Uzaqdan sari rəngdə görünən şey. Uzaqda saraltı görünür. – Qalmışdı buludda aceza saraltı; Aşırı dağları iki qaraltı. H.K.Sanlı. Səməd gözlərini kəndin üzərindən o tərəfə, saraltıları çəkilməkdə olan üsfüqə dikdi. İ.Hüseyinov.

SARALTMA “Saraltmaq”dan f.is.

SARALTMAQ f. Saralmasına sebəb olmaq, soldurmaq. Dərd-qızı saraltdı. Azar uşağı saraltdı. – Gecə keçdi qaraldan; Seçilmirsən maraldan; Nə dərdim var, nə qəmim; Sənsən məni saraldan. (Bayati). [Şəref xanım:] Görürəm, qızı nə hala salmışın. Saraldıb heyvaya döndərmisən. S.S.Axundov.

SARAY is. 1. Padşahın, dövlət başçısının, yaxud padşah ailəsinin daimi yaşadığı həşəmətli bina, ev. *Şirvanşahlar sarayı. Qış sarayı. – Oxu tar... Səsini dinləmiş; Şahların, xanların sarayı.* M.Müşfiq. // Ümumiyyətlə, öz həşəmət və əzəməti ilə nəzəri cəlb edən bina, ev. *Mərmər saraylar.*

2. İctimai təşkilatların olduğu bəzi böyük binaların adlarının tərkibində işlənir. *Səadət sarayı. Hökumət sarayı. – Klub və mədəniyyət saraylarında xalq çalğı alatları ansambları təşkil edildi.* Ə.Bədəlbəyli. [Fərman] bu qızı bir həftə bundan əvvəl tikintinin mədəniyyət sarayında görmüşdü. Ə.Sadiq.

◊ **Saray çevrilişi** – geniş ictimai qüvvəlerin bilavasitə iştirakı olmadan bir padşahın saraydaxili qrup tərəfinden zoraki yolla başqası ilə əvəz edilməsi. II Əbdülhəmid 1876-1909-cu illərdə Türkiyə sultani olmuşdur. Liberal dairələrin başçısı Midhat Paşa-nın rəhbərliyi altında həyata keçirilən saray çevrilişi nəticəsində taxta əyləşmişdi. “Hop-hopnamə”.

SARBAN is. [fars.] Karvana aparan, karvana başçılıq edən adam; dəvəçi. *Acidin ço-*

bana, yoruldun sarbana. (Ata. sözü). Hər də-vənin örəkni şıspapaq, beli qəməli bir sarbanın əlində idi. Çəmənzəminli. Nəhayət, mahni susarkən, qaranlıqdan sarbanın səsi eşidildi. Ə.Məmmədxanlı.

SARDÉLKA [ital.] Qısa, yoğun sosiska.

SARDÍNA [ital. Sardina adasının adından] zool. Siyənək fosiləsində xırda balıq.

SARƏNC is. [fars.] Klassik Azərbaycan müğamlarından birinin adı. *Bu əsas ladlar-dan başqa, xeyli yayılmış əlavə ladlar və lad şöbələri də vardır ki, bunlara misal olaraq aşağıdakıları göstərmək mümkündür: “Şahnaz”, “Sarənc”, “Bayati-kürd”, “Hicaz”, “Qatar” və s.* Ü.Hacıbəyov.

SARGI is. 1. Yaramı sarımaq, sınıği bağlamaq və s. üçün uzun kəsilmiş tənzif, bez və s. parçası; bint. Yaramı sargı ilə bağlamaq. – Artıq sargı hazır olduqda Vera Əjdərin köynəyini çıxarıb yarasını sarımaq istədi.. S.Rəhman. // Ümumiyyətlə, bir şey sarımaq üçün uzun kəsilmiş bez və s. parça. *Baş sargı* (əmmamə).

2. Müəyyən məqsədlə qola bağlanan ensiz parça. *Qollarında qırmızı sargı olan nəzarəçilər gələnlər yer göstərir, hamını nizam və qayda üzrə yerləşdirirlər.* M.Rzaquluzadə.

SARI 1. sif. Narıncı rənglə yaşıl arasında olan (rəng), limon rəngi, qızıl rəngi. *Kiçik süfrənin qıraqında qoyulmuş sari samovar buğlana-buğlana zümzümə edirdi.* S.Qədirzadə. // sif. Bu rəngdə olan. *Sarı çit. Sarı parça. Sarı saç. Sarı kəhrəba.* – *Döyünlən sari köynəkli gənc bir qadın idi.* S.Hüseyin. // İs. mənasında. *Sarılı ağlardan ayırmak.*

2. Müxtəlif mürəkkəb sözlərin və ya terminlərin birinci tərkib hissəsi; məs.: sari zambaq, sari qızılılgıl, sari aciotu, sari bitraq və s. – *Göy və sari gilabı ilə baş yuyardılar.* H.Sababski.

3. is. dan. Qızıl mənasında. *Təmiz vicdani heç bir sari lokələyə bilməz!* S.Rəhimov. [Danışnlardan biri:] *Sarı yaman seydir. Kökü kəsilsin yer üzündən sari qızılın.* Mir Cəlal.

◊ **Sarı ev köhnə**. – ruhi xəstələr üçün xəstəxana. ...*sarı yaş kimi yayılmaq (ürəyinə, canına, bədəninə sözləri ilə)* – çox xoşuna gelmək, çox lezzət vermək, çox məmənun olmaq. *Bu söz ürəyimə sari yaş kimi yayıldı.*

—İsti adamın bədəninə sarı yağ kimi yayılırdı. Ə.Vəliyev. **Sarı simə vurmaq, sarı simdə çatdırmaq** — bir sözü, işi, mətləbi çox ince bir yolla çatdırmaq, nazikanə demək. *Əlikram Sənubərin memarlıqdan çox yer fizikası ilə məşgul olduğunu sarı simlərdə [Hidayətə] çatdırır.* B.Bayramov.

SARIŞ qoş. 1. Tərəf, səmt. *Qapıya sarı getmək. Evə sarı gəlmək. Üzünü pəncərəyə sarı çevirmək.* — Bir uşaq .. təngnəfəs [Aynaya] sarı gəldi. Ə.Məmmədxanlı. *Məşin cıdır düzünə sarı üz tutub sürətini daha da artırdı.* H.Seyidbəyli.

2. Ötrü, üçün (bəzən “ki” bağlayıcısı ilə). *Ondan sarı ki, heçnən adam boğazlayırlar.* Mir Cəlal.

3. **Sarıdan** şəklində – tərəfindən, cəhətindən. *Anam sarıdan nigaranaq.* — Bu gün neçə gündü canan sarıdan; Yetibdi guşuma səda, gedirəm. Q.Zakir. [Dərvish:] *Bu binəvaların övlad sarıdan tək bir qızları var id.* A.Divənbəyoglu. [Reyhan Əzizə:] *Nə bilim, bala, ürəyim* [Azər] sarıdan sakit deyil. Ə.Məmmədxanlı.

SARIBAŞ sif. Başı (saçları) sarı, kürən. Sarıbaş uşaqlı. — [Tələbə:]: *Bir az dayanmışdım, yanından 15 yaşında, sarıbaş bir qız gəlib keçdiyini gördüm.* Qantemir.

SARIBƏNİZ(Lİ) sif. 1. Sarışın. Sarıbəniz qız. — Uzunboylu, sarıbənizli, alağözlü taqum komandanı taqımı fişəng ilə təchiz edirdi. H.Nəzərli. Sarıbəniz uşaqlar həyəcanla bu məhbusları izləyirdilər. S.Vəliyev.

2. Solğun sıfetli, üzünün rəngi qaçmış, solğun. Sarıbənizli xəstə. — Bunda görə da Şir-aslan gündən-günə arıqlayır, onun sarıbəniz sıfəti getdiyəcə tutulur(du). S.Rəhimov.

SARIBƏNÖVŞƏ is. bot. Açıq və ya tünd-sarı, yaxud mixəyi rəngli gülləri olan çoxilik bitki; şəbgülü. Sarıbənövşə və ya şəbgülü .. açıq-sarı, tünd-sarı, mixəyi, tünd-mixəyi rəngli və kəskin xoş iyi çoxillik bitkidir, bağlarda və güllüklərdə becərilir. M.Qasimov.

SARI-BOZUMTUL sif. Sariya və boza çalan, boza yaxın (rəng). *Sari-bozumtul parça.*

SARIBUĞDA is. k.t. İri, sarı dənəli bugda növü. Saribuğda unu. Saribuğda əkinin. — Yenə aşıb-dəşəcaqdır saribuğda anbarımız. S.Vurğun. *Hər tərəfdə uzun zəhmət və əməyin məh-*

sulu olan saribuğda samandan ayrılr və koma-koma yiğilirdi. M.İbrahimov.

SARIBÜLBÜL is. zool. Parlaq sarı tükləri olan oxuyan quş. *Sordum: — Nədən, saribülbüл; Nağmandən açılr könlү?* N.Rəfibəyli. Saribülbüllər, torağaylar, göycəqarğalar, cürbəyərlər, ənlikli bülbüllər hərəsi bir cür səslə oxuyub, səs-səsə verirlər. E.Sultanov.

SARICAOTU is. bot. Sarı çiçəkləri bəzən six, bəzən de seyrək olan ot bitkisi.

SARIÇİÇƏK is. bot. Sarı çiçəkləri olan kol-bitki. [Səriyye:] *Biz sariçiçəklə örtülü yamacə çatanda günəş çıxdı.* İ.Əfəndiyev.

SARIDİMDİK is. zool. Dimdiyi sarı kiçik bir quş.

SARIĐÖŞ is. Döş hissəsi sarı olan quş, at və s. // Sif. mənəsində. Sarıđös alının ortasında boz zolaq olan qaşqa kəhər burnundan buxar çıxa-çıxa onlara yaxınlaşanda, Maya yəhərin üstündə oturmış Salmanı tanıdı. M.İbrahimov.

SARIGİLƏ is. Girdə, şirin gilələri olan üzüm növü.

SARIKOL is. bot. Çubuqşəkilli uzun budaqları və sarı rəngli çiçəkləri olan kol bitkisi. *Nazağacı və ya sarikol 3-4 metrə qədər hündürlükdə, qışda yarpağı tökülen koldur.* Çubuq şəkilli budaqları yaşıldır və ona görə bitki həmişəyəşil kimi görünür. Sarı rəngli çiçəkləri may-iyun aylarında açılır. H.Qədirov.

SARIKÖK is. bot. Köklərində efir yağları olan tropik bitki. // Bu bitkinin adıviyyə kimini işlənen kökü. *Biğlərinə bulaşan bozbaşın sarıkökünü yaylıqla sildikdən sonra Mirzə bu cürə başladı.* Qantemir. *Gülgöz dərhal əmlik bir quzu kəsdirib ləzzətli yemək hazırladı.* İçinə istiot, sarıkök, darçın vurdur. İ.Əfəndiyev.

SARIKÖKLÜ sif. Sarıkök vurulmuş. Sarıköklü piti.

SARIKÖYNƏK¹ is. zool. Sarı dimdikli, oxuyan quş; zərd. Sarıköynəklər, qaranquşlar qayalar arasında oynasır, kollar arasında itirlər. Mir Cəlal.

SARIKÖYNƏK² is. bot. Qabığı sarı yemiş növü.

SARI-KÜRƏN sif. Qonur, açıq şabalıdı rəngli (at rəngi).

SARIQ is. 1. Bax **çalma³** 1-ci mənada. [Mərsiyəxan] məğrur bir halda .. nəleyinini geydi və iki əli ilə tirmə sarığını düzəltdi..

SARIQANAD(LI)

Çəmənəzəminli. Mən sənə buyururam ki, bu saat gedib bu sarığı başından açasan, açmasan, vay sənin halına. E.Sultanov.

2. Bax **sarğı** 1-ci mənəda. *Qan quruyub sarığı daşa döndərmişdi. Ə.Thübühəsən. Aslan cibindəki paketdən sarıq çıxarıb dedi.. S.Vəliyev.*

3. Sarğı ilə bağlanmış şey, bağlı. Müəllim birinci sarğı açdı. Ə.Vəliyev.

SARIQANAD(LI) sif. Qanadlarının rəngi sarı olan. *Sarıqanadlı kəpənəklər.*

SARI-QIRMIZI sif. Tünd-sarı, qırmızıyaçalar (rəng). *Sari-qirmizi kəlağayı.*

SARI-QIZILI sif. Tünd-sarı, qızılıcalar (rəng). *Sari-qızılı parça. – Noyabrun sari-qızılı örpəyi; Açıldıqca xəzəl olar yarpaqlar. M.Dilbazi.*

SARIQLI sif. 1. *din.* Başına sarıq qoymuş, başında sarıq olan, çalmalı. *Bu küçənin .. başı sarıqlı axundları ilə başı silindirli ziyanları bir müqəddərat daşıydırlar.* S.Hüseyin. *Sarıqlı mollanın "cahad" haqqındaki sözləri çox adamlara yer elədi.* Mir Cəlal. // is. Molla, ruhani, müsəlman din xadimi (bu mənəda adətən "başısarıqlı" şəklində işlənir).

2. Bint, sarğı və s. ilə sarılmış, bağlanmış (yara, simiq və s. haqqında). *Sarıqlı qol. Sarıqlı ayaq. Üzü sarıqlı olmaq. – Bir gün Hacı Rüstəmin dükan qonşusu ustə Həsən papaqçı gördü: budur Hacı, başı, gözü sarıqlı yaman bir halda gəlir. Ə.Haqverdiyev. Xavar dörd aylıq dəhşətli əzablardan ariqlamış, orduları batmış Kərimxana baxır, gözünü sarıqlı gözündən çəkə bilmirdi.* M.Ibrahimov.

3. İp, sarğı və s. ilə bağlanmış. *Dərvish gönüünü açıb gördü ki, bir divin dalısında əlavayağı sarıqlı gedir.* (Nağılı).

4. Üzərinə bir şey sarılmış. *Şəkildə görünən zatin başındaki sarıqlı fəs, əynindəki gen və biçimsiz şalvar, onun ayağındaqı qıvrıq çarıq qızın diqqətini özünə calb etmişdi.* M.S.Ordubadi.

SARILI sif. Sarılmış, sarğı ilə bağlanmış. Müəllimin böyründə qəzetə sarılı iki şey vardi. Ə.Vəliyev.

SARILIQ is. 1. Sarışeyin hali, sarı rəngdə olma.

2. *tib.* Qaraciyərin fəaliyyətinin pozulması nəticəsində bəzən dərinin sarı rəng alması

SARIMAQ

şəklində təzahür edən xəstəliyin adı. *Bu hadnisdən Molla Qasım sarılıq azarına düşüb xəstə yatdı.* S.S.Axundov.

SARILMA "Sarılmaq"dan *f.is.*

SARILMAQ f. 1. Bir şeyin ətrafına, dövrəsinə dolanmaq, dövrelənmək. *Güləb ilə siğallanır, sulanır; Baş qoyur, sarılır qulağa zülfün.* M.P.Vaqif. [Xanının] çəhrayı arxa-liq sinəsində yarimdairə təşkil edərək qızıl toqqa sarılmış (f.sif.) incə belində düymə-lənmişdi. Çəmənəzəminli.

2. Bükülmək. *Parça kağıza sarılıb. – Tüfəng yağı bir əsgiyə sarılıb küncdə qoyulmuşdu.* M.Rzaquluzade.

3. məc. Bir-birini qucaqlamaq, qucaqlaşmaq. *Kiçik daxmada üç nəşər fəlakətədə xəyalat içində huşa gedib bir-birinə sarılmışdı.* C.Cabbarlı. *Ana-qız bir-birlərinə sarıldilar.* S.Rəhman.

4. məc. Bir şeyden bərk-bərk yapışmaq, böyük həvəsle, sövqlə bir şəyə girişmək. *Bu varlığınla sarıl zəhmət ilə biliyə; Başın dönsün günəşə, qolların bir çəliyə.* A.Şaiq. *Deyirlər sarılıb diləklərinə; Zəhmət məftunsan bir aşığı kimi.* M.Müşfiq. □ **Qələmə sarılmaq** – yazımağa, yazılılığa, müherrirliyə başlamaq. *Nurcabbarın ürəyi dolu idi və ürəyini boşaltmaq üçün qələmə sarılmaqdan savayı əncam görmürdü...* İ.Melikzade.

◊ Silaha (qılınca) sarılmaq – silahla silahlanmaq, qılınca silahlanaq, əlinə silah (qılinc) götürmək, silahdan (qılınçdan) yapışmaq. *Bu gün silaha sarılaraq [inqilab] mübarizəsinə qalxan bütün təbrizlilər bilməli və yaddan çıxarmamalıdır ki, hazırda başladığımız bu qiyam rus xalqının əleyhinə deyil.* M.S.Ordubadi. [Elçin:] *Ağvan cəngavəri on səkkiz yaşından qılınca sarılır.* M.Hüseyin.

SARIMA 1. "Sarılmaq"dan *f.is.*

2. Sarıma işi ilə məşğul olan, sarıcı.

SARIMAQ f. 1. Bir şeyin üzərinə dolamaq. *Yumaq sarılmaq. – O əllər .. cəhrə dolandırmaqdan, lülə sarımaqdan qabar olub, ağaca dönmüşdü.* Ə.Thübühəsən.

2. İp və s. ilə üstündən, hər tərəfdən dövrələmə bağlamaq. *Qutuları sarılmaq. Kitabları sarılmaq.* // İp və s. ilə başqa bir şeyi üzərinə bağlayaraq bənd etmək. [Koroğlunu] sonra *bir-iki kəndirlə də sarıldılar ata.*

“Koroğlu”. [Qədiri] *dirəyə sarıdilar*. Mir Cəlal. // Sarğı dolamaq, sarğı ilə bağlamaq. Ayağımı sarımaq. Başını sarımaq. – *Sınıqçı, Məşadi Əsgərdən üç manat alıb qolunu sarıldı*. S.M.Qənizadə. *Hənifə arvadla Gülgəz Səmədin* dizinin tikanlarını çıxardıb yarasını sarılmışlar.. İ.Hüseynov.

3. məc. Bürümək, tutmaq, qaplamaq, çulğamaq. [Nüşabə:] *Sənə qəlbində bir iman vardi; Könlümü şübhə, tərəddüd sarıldı*. A.Şaiq.

4. məc. Ələ salmaq, dolamaq, araya qoymaç. *Bir başqa tələbə Əsədi sarımaq istədi*. S.Rəhimov.

SARIMSAQ is. bot. Soğan cinsindən çox kəskin iyi və dadi olan tərəvəz.

SARIMSAQLI sif. Sarımsaq qatılmış, sarımsaq vurulmuş, içində sarımsaq olan. [Məsumə] *Fırängizin arzusu ilə bışirdiyi bugłamani, sarımsağlı qatığı süfrəyə gətirdi*. B.Bayramov. [Sultan:] [Səməd] *buralarda ol, gedək evə, sənin üçün sarımsağı, iştah-açan şey bışırdırim*. İ.Hüseynov.

SARIMSAQOTU is. bot. Meşəlik yerlərdə bitən ikiyllik yabanı bitki. *Sarımsaqotu .. meşəlik yerlərdə bitən və 20-100 sm hündürlükdə olan ikiyllik qollu-budaklı bitkidir*. M.Qasimov.

SARIMSOV, SARIMTIL sif. Sarı rəngə çalan, sariyaçalar. *Sarımtıl saç. Sarımtıl parça. Sarımtıl qaş. – Bu zaman su sarımtıl bir rəngə çalırdı*. S.Rəhman. [Leytenant] *papiros çıxartdı, kibrütin sarımtıl alovu* [leytenantının] üzündə titrədi. İ.Thəfəndiyev.

SARIMTRAQ bax **sarımtıl**. Sarımtraq üz. Sarımtraq lent. – [Araz] ayılarçon kameranın içərilrinə uzanan sarımtraq bir işq zolağından səhər olduğunu bildi. A.Şaiq.

SARINMA “Sarinmaq”dan f.is. *Pristav Mehdi bəyin ağaca sarınması xəbəri bütün mahala yayılır. “Qaçaq Nəbi”*.

SARINMAQ f. 1. Bürünmek, örtünmek. Çadraya sarımaq. *Örpəyə sarınaq*. – Mənim kimi bir sirdəsin yanında; *Qayım-qayım sarınaqın nədəndir?* M.P.Vaqif. *Molla abasına bərk sarındıqdan sonra məktubu Qur-bana oxudu*. A.Şaiq.

2. Sarğı ilə bağlanmaq. [Roza:] *Əllərimlə sarınarşa bir yara; Zəhərli də olsa, çapuq saqlar*. H.Nəzərlı.

3. İp, qayış və s. ilə başqa bir şeyin üzərini bərk-bərk bağlayıb bənd edilmək. *Çarpayıya sarındığım üçün dikələ bilmədim*. Mir Cəlal.

SARINTI bax **saraltı**. Doktor qabaqcə Rzaquluxanın üzünü mülahizə edirdi. Çöhrəsi qayət solğun isə də yanaqlarında sarıntı ilə qarışq bir qırmızılıq qalmışdı. M.S.Ordubadi.

SARISAC(LI) sif. Saçı sarı; küren. Sarısaçlı qız. Sarısaç uşaq. – *İkinci maşının qabağında .. sarısaç bir oğlan dormuşdu*. Mir Cəlal. .. *Qaradınmaz oğlana nəzər salan sarısaç katibə əlini pəncərəyə tərəf tuşladı..* B.Bayramov.

SARISƏNDƏL zool. bax **sarıköynək**¹. *.. Bir sira quşların erkak və dişiləri rənglərinə və digər xarici əlamətlərinə görə fərqlənilərlər. Məsələn, damsərçəsi, qırqovul, sarıson-dəl .. və sairə rənglərinə görə seçilirlər*. A.Əlekberov.

SARISİFƏT(Lİ) sif. Üzünün rəngi saralmış. Sarisifət adam.

SARISÜSƏN is. bot. Bataqlıq yerlərdə biten sarı gövdəli bitki.

SARIŞIN sif. Sarıyaçalar, sariyağız. Sarışın saç. Sarışın oğlan. Sarışın üz. – *Şərifzadənin yanındaki gənc sarışın, enlikürəkli, xoşşima bir adam idi*. P.Makulu. *Səməd utancaqlıla süfrənin böyründə durmuş, sarışın, çatmaqaş, eçgəli qızı baxdı*. İ.Hüseynov.

SARIŞMAQ bax **sarmaşmaq** 2-ci mənada. *Görüşübən eyləmədik xoş soşa; Qucaqlaşış sarışmadıq, ayrıldıq*. M.P.Vaqif. *Gəlin, salamlayaq doğma baharı; Ana yurdumuzun ana qolları; Baharın boynuna sarısan gündür*. N.Xəzri.

SARIŞİKAN is. bot. Yarpağı tikanlı, sarı gövdəli bitki.

SARIYAÇALAR bax **sarımtıl**. Sarıyaçalar parça. Sarıyaçalar sap.

SARIYAĞIZ, SARIYANIZ sif. Üzünün rəngi və saçları sarıya çalan; saribəniz, sarışın. Feldşer yanındaki sariyağız kök oglana göz vurdur. M.Hüseyn. *Sariyağız, ucaboy, şıq geyimli bir kişi gözücü salam verib*, [Vahid ilə Rübəbənin] yanından ötdü. Mir Cəlal.

SARIYICI is. Sap, ip və s. sariyan fəhlə. *İpək sariyicisi. Zavodun qabaqcıl sariyicisi*.

SARIZANBAQ is. bot. Zanbağın sarı növü.

SARJA

SÁRJA [fr. serge] Sapı diaqonal toxunmuş astarlıq parça.

SARKÁZM [yun. saqkasmos] ədəb. Çok acı, kəskin gülüş, kinayə. Bu yazınlarda .. imperialistlərə qarşı öldürücü bir sarkazm vardır. M.İbrahimov.

SARKOFÁQ [yun. sarkophagos] Qədim xalqlarda daş tabut; sonralar – məqbərə.

SARKÓMA [yun. sarkoma – et törəməsi] tib. Adətən sümük toxumalarında əmələ gələn xətərləri işləş. Sümük sarkomasi.

SARQAC is. 1. Qapqara, makara.

2. Məftil sarılmış çaxr.

SARMA 1. “Sarmaq”dan f.is.

2. Parça üzərində gülebətinə işlənmiş incə naxış, bəzək. [Kənd qızları] yeridikcə köy-nəklərinin atəklərinə, külçələrinin yaxalarına tikdikləri sarmalar, gümüş pullar səslənirdi. Ə.Abasov.

SARMAQ f. Bürümək, tutmaq, çulgamaq, qaplamaq; yayılıb təsiri altına almaq. *Sağ ol!* Saq ol! – səsləri məclisi sardı. M.Müşfiq. *Biz döyüdüük günsəbə bağlı qalan ümidił;* Döyüdüük, gur səsimiz geniş cölləri sardi. R.Rza.

SARMALAMAQ bax **sarmaq**. *Günəş məmnun gülümsəyərək qoltuğundakı şalla Arazı bir uşaq kimi sarır, sarmalayıր.* A.Şaiq.

SARMAŞIQ is. bot. Ağ-qırmızımtıl çıçıkları olan, sarmaşaraq uzanın bitki. *Qəməriyənin dörd tərəfini əlvən çıçəkli sarmaşıqlar almış(dı).* A.Şaiq. *Pəncərədən baş uzatsın otaqlara sarmaşıq;* Üzə gülüsün hər salıq, hər seydəki yaraşıq. S.Vurğun.

SARMAŞMA “Sarmaşmaq”dan f.is.

SARMAŞMAQ f. 1. Bir şeyin etrafına dolanmaq, sarılmaq. *Elmi tikan gülə;* *Sarmaşib tikan gülə;* *Fəlk də göz dikibmiş;* *Mon gözüm dikən gülə.* (Bayati). Dəmirov Əlisanın yay otağını gözdən keçirib: – *Doğrudan da gözəldir, – dedi, – sarmaşıqlar qəribə sarmayıbdır.* S.Rəhimov.

2. Qucaqlaşmaq, bir-birinə sarılmaq. *Beyrək və yoldaşları cəfəkeş kürəkçilərlə həsrətlə doğma qardaşlar kimi bir-birlərinə sarmayıbdilar.* M.Rzaquluzadə. *Ana ilə bala bir-birinə sarmayıbdilar.* Ə.Məmmədxanlı.

SARMATLAR Eramızdan əvvəl VI-II əsr-lərdə Volqa çayı, Qara dəniz və Azov sahil-

SARSAQLAŞMAQ

lərindəki cöllərdə yaşamış köçəri tayfalardan bir qrupunun adı.

SARP sıf. Keçilməsi, üstünə çıxılması çox çətin olan; çox dik, sıldırıım, yalçın. *Yolun sağ tərəfindəki sarp qayanın arxasından ifsiq ağarmağa başladı.* H.Nəzərli. *Tiflis şəhərini iki yerə təqsim edən Kür çayı sarp qayalara çarparaq hiddətlə çağlayırdı.* A.Şaiq. *Bir azan Aran çayının sarp qayalıqları iniltili bir səslə əks-səda verdi.* İ.Hüseynov.

SARPINKA is. [rus.] Nazik pambıq parça. **SARPMΑ** “Sarpmaq”dan f.is.

SARPMAQ bax **sapmaq**. [Qəhrəman] məsələni çox soyuqqanlılıqla həll etmək, Yusifişarplığı ayrı yoldan doğru yola davət etmək istiyirdi. Ə.Vəliyev.

SARSAQ sıf. Səfəh, gic, axmaq, abdal. *Sarsaq köpək qaysavadan pay umar.* (Ata. sözü). // Mənasız, boş, ağılsız (söz, hərəkət, iş və s.). [Cahangir ağa:] *Ondan sarsaq iş baş vermez.* Ə.Haqverdiyev. // Zərf mənasında. *Sarsaq danışmaq.* – [Niyaz:] *A kişi, sarsaq olma, gəl odunu şələlə dalına, itil cəhənnəmə.* Ə.Haqverdiyev. // İs. mənasında. Bəzən söyüş kimi işlənir. [Hacı Bayram:] *Sarsağın qızı, məni kim öldürəcək?* Ə.Haqverdiyev.

sarsaq-sarsaq zərf Gic-gic, axmaq-axmaq, mənasız. *Sarsaq-sarsaq danışmaq.* *Sarsaq-sarsaq gülmək.* – Teymur hirsənlərin ki: – Nə sarsaq-sarsaq danışısan? Necə yəni gaz birinqi olar? “M.N.İtif.”

SARSAQCA(SINA) zərf Axmaqcasına, ağılsızcasına. *Sarsaqcasına inad etmək.* *Sarsaqca hərəkət etmək.*

SARSAQLAMA “Sarsaqlamaq”dan f.is.

SARSAQLAMAQ f. Səfəhləmək, ağlini itirmək, gicləşmək, axmaqlamaq; xərifləmək. *Müəllimi gülmək tutmuşdu.* Fikrinə gəlirdi ki, bu adam sarsaqlamışdır. S.Hüseyn. // *Sarsaqlaşmaq,* başı xarab olmaq. [Misir:] [Behbud] sizin nəslin hamisi qocalanda sarsaqlayır. Ə.Vəliyev. // *Sarsaq iş tutmaq, sarsaq hərəkət etmək, sarsaq danışmaq.* [Leyla:] *A kişi, başa düş, gəl sarsaqlama;* Ağrimaz başına yaylıq bağlama. S.Rüstəm.

SARSAQLAŞMA “Sarsaqlaşmaq”dan f.is.

SARSAQLAŞMAQ f. Getdikcə ağlini itirmək, gicləşmək, axmaqlaşmaq, xərifləmək.

SARSAQLIQ is. Axmaqlıq, ağılsızlıq, giclik, səfəhlik. *Sarsaqlığından işlər başına gəlir.* – [Şamil:] *Mənim dəstəmdən xain? Yaxşı, olsun! Əgər o doğrudan da sarsaqlıq eləmişsə, əmin olsun, cəzasını mən özüm verəcəm.* M.Hüseyn. // Sarsaq hərəkət, axmaq iş.

SARSİDICI sif. 1. Cox güclü, Cox ağır, dağıdıcı, məhvədici. *Sarsidici zərbə endirmək.* – *Sarsidici zərbə altında dayanmayan düşmən təyyarələri geri qaçırdı.* S.Rəhimov.

2. məc. Cox təsirli, Cox həyəcanlı, Cox güclü, adamı sarsıdan. *Sarsidici manzara.* *Sarsidici hadisə.* – *Mahrunun gətirdiyi xəbər sarsidici bir xəbər idi.* M.S.Ordubadi. *Rəisin sözləri həkim üçün nə qədər gözlənilməzdəsə, bir o qədər də sarsidici idi.* Ə.Vəliyev.

SARSILMA “Sarsılmaq”dan f.is.

SARSILMAQ f. 1. Şiddətli zərbədən dağılməq, uçmaq, böyük zədə almaq; titrəmək. *Bizim təyyarələr... Ol saçır hər yan; Topların səsindən sarsılsın cahan.* M.Rahim. *Yaxınlığa düşən məmri partlayışından qazma möhkəməcə sarsıldı, lampa söndü .. ara qarışdı.* Ə.Əbülləhəsən.

2. məc. Təsirli, kədərli bir xəbərdən, işdən, hadisədən və s.-dən çox böyük həyəcan keçirmək, ruhi əzab çəkmək, müteəssir olmaq, sarsıntı keçirmək. *Öğlan bu dəhşətli tələbdən sarsıldı.* Mir Cəlal. *Kamal bu sərt, amansız həqiqəti ona söyləyəndə ana sarsılmışdı.* M.Rzaquluzadə.

3. məc. Qırılmaq, puç olmaq, alt-üst olmaq. *Onun iimidləri hər tərəfdən sarsılmışdı.* M.S.Ordubadi.

SARSILMAZ sif. Möhkəm, mətin, səbatlı, dayanıqlı, dəyişməz, dağılmaz, pozulmaz. *Qəribə .. Nizamının qadın gözəlliyi qarşısında sarsılmaz olduğunu bir neçə kərə sınadı etmişdi.* M.S.Ordubadi. *Paxır götürməyən düzlük, açıqlıq; Sarsılmaz qalamdır, yuvamdır mənim!* X.Rza.

SARSILMAZLIQ is. Möhkəmlik, səbatlılıq, dayanıqlılıq, dağılmazlıq, pozulmazlıq, dəyişməzlilik.

SARSIMA “Sarsımaq”dan f.is.

SARSIMAQ f. 1. Güclü bir zərbədən titrəmək, lərzəyə gəlmək, yerindən oynamaq.

2. məc. Güclü həyəcan keçirmək, sarsılmaq (bu mənada adətən tərkiblərdə işlənir).

Sübhanverdizadə əli ilə onun saçını tumarlaya-tumarlaya barmağını onun ənənəsinə toxundurdu və ildirim vurmuş kimi bütün vücudu ilə sarsıdı. S.Rəhimov.

SARSINTI is. 1. Bərk zərbə nəticəsində terpənmə, lərzəyə gəlmə, yerindən oynaması; titrəyiş, zəlzələ. *Yer sarsıntısı (zəlzələ).* – *Möhkəm bünövrəsi olan bir binanı hansı sarsıntı uğura bilər?* S.Rəhimov.

2. məc. Həyəcan. *Deyirsən, dərd oldu bizə eşqimiz; Sarsıntı, üzüntü yetməzmi artıq?* B.Vahabzadə.

3. məc. Ağır ruhi əzab, həyəcan, müsibət. *Böyük sarsıntıya düşcar olmaq.* – *Qaraş ruhi sarsıntı içərisində oturub fikrə getmişdi.* M.İbrahimov. *Muxtarə getdikcə daha artıq sarsıntı üz verirdi.* B.Bayramov.

SARSINTILI sif. 1. Silkələnən, yırğalanan, laxlayan, sarsıntıdan zədələnmiş; davamsız, etibarsız. *Sarsıntılı divar.* *Sarsıntılı pilləkən.* – *Otaqdən qarasıfət, dolaşqı saçlı, pajmürdə bir qadın çıxıb, sarsıntılı balkonda durdu.* Çəmənzəminli.

2. məc. Qüssəli, kədərli, pojmürdə, halı pozulmuş.

SARSITMA “Sarsıtmaq”dan f.is.

SARSITMAQ f. 1. Lərzəyə salmaq, titrəmək, yerindən oynatmaq, laxlatmaq, dağıtmamaq, pozmaq, alt-üst etmək. *Zəlzələ bir çox binanı sarsıdı.* – *Böyük bir gurultu ətrafi sarıldı.* M.İbrahimov.

2. məc. Dəhşətə götirmək, lərzəyə salmaq. *Faşizmin gözünə sancınız bir ox;* *Sarsıdı zərbəniz lovğa düşməni.* R.Rza.

3. məc. Müvazinəti pozmaq; bərk həyəcanlandırmamaq. *Başqa mühit, başqa vəziyyət meyli [Rozanın] dərəni aləmini sarsıtmışdı.* Çəmənzəminli. *Arvadının ölümü Haşım kişini bərk sarsıtmışdır.* Ə.Vəliyev.

SARVAN b a x **sarban**. *Sarvanlar uyuqlu, dəvələr yorğun; Nədir bu heçlikdə bu gülünç oyun?! M.Müşfiq. “Allahü-əkbər!” – deyə sarvan dua oxuyur.* B.Vahabzadə.

SASANİLƏR is. Sasanilər dövlətində (Iran) hakimiyyətdə olan sülalə.

SATAŞQAN is. və sif. dan. Adama sataşmağı, öcəşməyi, sürtüşməyi sevən, adam ələ salan. *Sataşqan adam.* *Yaman sataşqansan ha...*

SATAŞMA “Sataşmaq”dan *f.is.*

SATAŞMAQ *f.* 1. Birini açıqlandırmaq, pərt etmək, qanını qaraltdıraq, təhqir etmək, ələ salmaq məqsədilə ona söz atmaq və ya başqa bir hərəket göstərmək; sürtüşmək. [Murad bəy:] *Bax, bu adam hər kəssə, sənə sataşmaq istəmişdir, aş qazanım aparmışdır.* T.S.Simurq. [Gülzər:] *Onların ağızı nədi sənə sataşırlar, birçəklərini bircə-bircə yolaram.* İ.Hüseynov. // Zarafat məqsədilə söz atmaq, sürtüşmək, pert etmək. *Dilbərin rəfiqəsi yənə də oğlana sataşmaq istədi: – Kişi Fərhaddır, Fərhad! Görmürsən? Θ.Sadiq.*

2. Namusuna toxunmaq. [Qarı:] *O Bəylər qarnı yanmış, qız dükəna sey almağa göldikdə çəkib namusuna sataşmışdı.* Çəmənzəminli. [Əliyar Toğrula:] *[Yaşar] suyumuza kəsir, qənd vermir, çay vermir, üstəlik bir arvad-uşağımiza da sataşır.* C.Cabbarlı.

3. Toxunmaq. [Həsənin] *barmaqları zur-naya sataşcaq, əlinə alıb bir segah çaldı.* B.Talibli.

◊ **Gözü sataşmaq** – *b a x göz.* [Gülçöhrə:] *[Arşınmalıçının] gözü gözümə sataşanda elə bil ki, ildırım kimi məni vurur.* Ü.Hacıbəyov.

SATDIRMA “Satdırmaq”dan *f.is.*

SATDIRMAQ *icb.* 1. Satmağa məcbur etmək.

2. Başqasının vasitəsilə satmaq. *Köhnə paltarını satdırmaq.*

SATHASAT *is.* Çox qızığın, arasıkəsilməyən satış, alver.

SATIB-SOVMA “Satib-sovmaq”dan *f.is.*

SATIB-SOVMAQ *f.* Hər nə var heçə-puça satmaq, dağıtmaq, korlamaq, axırına çıxməq. *Mal-dövləti satib-sovmaq.* – [Cənnətəli ağa:] *Heydərqulu, doğrudurmı ki, sən gedib, mə-daxilin hamısını satib-sovub gəlmisinə?* N.Vəzirov. [Məsum kişi] *tələm-tələsik hər şeyi dəyər-dəyməzinə satib-sovdü.* Mir Cəlal.

SATIB-SOVURMA “Satib-sovurmaq”dan *f.is.*

SATIB-SOVURMAQ *b a x satib-sovmaq.* *Ailə çətinliklə dolanırdı. Evin bütün şəylərini satib-sovurmuşdular.* Q.İllkin.

SATICI *is.* Hər hansı bir şey, mal satan adam. *Bazar saticılarla dolu idi.* – *Qonşum bazardakı saticıları adbaad tanyırdı.* S.Rüstəm. // Ticarət müəssisələrində, mağazalarda,

dükənlərdə və s.-də işləyən, alıcılara mal satan işçi. *Universamin saticıları.* – *Çadır-mağazanın qabağına toplaşıp deyişən arvad-ların səsi saticını təngə gətirdi.* B.Bayramov.

SATICILIQ *is.* Saticı vəzifəsi, işi. *Qonşum mağazada saticılıq edir.*

SATIL *is.* Su, süd və s. tökmək üçün ar mudu formada ağızı gen iri mis qab. *Dərhal xəlfə aq qalaylanmış mis satillarda şərbət, əlində güləbzən camaat ilə bir yerdə küçəyə çıxardı.* H.Sarabski.

SATILCA *is.* Balaca satıl. *Satılcanı şərbətlə doldurmaq.*

SATILMA “Satılmaq”dan *f.is.*

SATILMAQ “Satmaq”dan *məch.* Axşam satılan (*f.sif.*) oğurluq maldan pristavin payı qumar oynadığı vaxt gətirilib özünə verilərdi. Ə.Haqverdiyev. [Telli:] *Gözümüz qabağında anamın birzəri nişanəsi və yadigarı olan xalçalarım üstüma galəcək arvada paltar alınmaq üçün satıldı.* S.Hüseyn.

SATILMALI *sif.* Satılmaq üçün olan, satlıq.

SATILMAZ *sif.* Satılmalı olmayan, satılmayan. // *İşə getməyən. Satılmaz mal.*

SATIN: **satın almaq** – 1) pulla almaq. *Taxılı çəki ilə satın almaq.* – *Əlbəttə, müftə mal harada idi, pul ilə satın alaq.* M.F.Axundzadə; 2) *məc.* pulla, rüsvətlə əldə etmək, öz tərəfinə çəkmək, öz iradəsinə tabe etmək. [Gültəkin Dövlət bəyə:] *Siz məni pulla satın almaq istəyirsiniz?* C.Cabbarlı. [Restoran şefi] *skripkaçıya böyük ehtiyacı olduğundan [Məzlumu] komendantdan satın aldı.* S.Veliyev; 3) bir sıra isimlərdən sonra gələrək müxtəlif frazeoloji ifadələr düzəldilir; *məs.: cənəti satın almaq, davamı satın almaq.*

◊ **Elə bil satın alıb** – bir şeyi həddindən artıq əzizləyən, qoruyan, ondan əl çəkmək istəməyen, onu özünükü hesab edən adam haqqında.

SATINALMA *sif.* Pulla alınmış, əvəzində pul verilmiş.

◊ **Satinalma qul (kimi)** *köhn.* – itaətkar, hüquqsuz, müti adam haqqında. [Rəhim:] *Məgər, Leyla xanım, görməyirsən, mən gecə-gündüz xanın qabağında satinalma qul kimi əlibağlı durmuşam?..* N.Vəzirov. [Yusifəli:] *Cənab Yavər, mən sənin satinalma qulunam.* P.Makulu.

SATIŞ *is.* 1. Satmaq işi, satma, satım.

2. Satış üçün qoyulmuş, ayrılmış, satılماq üçün olan, satılan. *Satışda olan malları gözden keçirmək.* – [Xərabati] satış üçün əlində tutmuş olduğu kitabları uzadaraq onlara göstərir. H.Cavid.

3. Satılma. *Bütün yol uzunu mənim dostum neft istehsal edilməsindən, satışından və bir də öz iki mühəndisindən danışırı.* B.Talibli.

SATÍN *[fr.]* Möhkəm parlaq pambıq parça. // Satındən tikilmiş. *Satin köynək. Satin tuman.*

SATINÉT *[fr.]* Satının nazik növü.

SATÍRA *[lat.]* 1. Cəmiyyətdəki mənfilik-ləri, eybəcərlilikləri gülməli və kəskin şəkildə ifşa və təsvir edən bədii əser. *C.Məmməd-quluzadənin satiraları.* – *Vaqif yolunun davamçısı olan Zakir şerimizə həqiqi satira gətirmişdir.* A.Şaiq.

2. İfşadıcı, acı, öldürücü gülüş. *"Molla Nəsrəddin"*in gülüşü kəskin bir gülüş, öldürücü bir satira idi. M.İbrahimov.

SATÍRÍK *1. [lat.]* sif. Satiraya xas olan, satiraya aid olan, satira mahiyyətində olan. *Satirik komediya. Satirik məcmuə.* – *Satirik şeirlərdə Cəfər Cabbarlı böyük xalq şairi Ələkbər Sabirə oxşamağa çalışırdı.* M.Arif.

SATÍRÍK *2. [lat.]* *is.* İncəsənətin hər hansı sahəsində satira cərəyanının nümayəndəsi, satira yazarı, satira müəllifi. *Satirik yazıçı. Satirik rəssam.* – *Geniş oxucu kütləsi böyük satiriki "Molla Nəsrəddin"*in adı ilə tanımağa başladı. M.İbrahimov.

SATQI *b a x* **satış** 1-ci mənənda.

SATQIN *sif.* Özünü, öz əqidəsini, məsləkini, heysiyətini pula satan; şərəfsiz, alçaq, rəzil, xain, namərd. *Bəndali Mərzəzədə satqın bir qarının evində necə gecələməli olduğunu anasına danışdı.* Mir Cəlal. [Aslan Məzluma:] *Hələlik öz işindir. Ancaq sonralar belə satqın basın qiyməti ucuz olacaqdır.* S.Vəliyev. // İs. mənasında. [Nüşabə:] *Satqını sürüyünün cidir düzüñə; Hər görən tüpürsün murdar üzünə..* A.Şaiq. *Niyə qara yaxır bu satqın bizə?* B.Vahabzadə.

SATQINLIQ *is.* Satqın adamın iş və hərəkəti; rəzillik, şərəfsizlik, namərdlik. [Adil Rəcəbə:] *Bəlkə yenə satqınlıq eləmək istəyirsən?* B.Bayramov.

SATLIQ *sif.* Satılmaq üçün olan, satılmalı olan, satılan. *Satlıq taxıl. Satlıq kartof.* – *Sağmal inək bizdə, satlıq yağ sizdə.* (Ata. sözü). [Xortdan:] *Bir yanda çuval-çuval bugda qoyulub, .. bir yanda satlıq qoyun və qaramal.* Ə.Haqverdiyev. □ **Satlıq qoymaq** – satmaq üçün ayırmak, satmaq üçün qoymak. [Məsumə Muxtara:] *Kaş borcun çıxayıdı, ananın paltarını satlıq qoymaydın, ancaq başımıza bu oyunu gətirməyəydin.* B.Bayramov.

SATMA “Satmaq”dan *f.is.*

SATMAQ *f.* 1. Pul alaraq əvəzində bir şey vermək. *Şey satmaq. Mal satmaq.* – [Cahan:] *Mən arşınmalçının xalasıyam, özüm də qızlarla, arvadlara mal satram.* Ü.Hacıbəyov.

2. Satqınlıq etmək, xain çıxmak, xəyanət etmək, ələ vermək. *Dostunu satmaq. Yoldaşını satmaq. Vətənini satmaq.* – *Əgər bu saat [Əlyarovun] başqa bir şofer rastına düşsəydi, aşcarları Teymurdan alıb ona verərdi. “Rədd ol, get, xozeynini satan şofer mənə lazım deyil!”* – deyərdi. M.Hüseyn. [Aslan Məzluma:] *Olmaya andımızı pozmaq, düşmənə təslim olmaq və bizi satmaq istəyirsən?* S.Vəliyev.

3. Bir sıra isimlərdən sonra götürilərək mürəkkəb feil və müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: ağırlıq satmaq, namusunu satmaq, naz satmaq, yalan satmaq və s.

SATURN *is. [lat.]* 1. Günəş sisteminin planeti. *Süheyil səyyarəsi.*

2. Qədim Roma mifologyasında səpinq allahi.

SAUNA *is. [ing.]* Çox yüksək dərəcədə hərəkatı olan xüsusi növ hamam.

SAVA *sif.* Öz vaxtında deyil, sonradan cüccərən, geciyetisən (*faraz* əksi). [Gülşən:] *Geçikmiş balaca, sava lalələr yaqt kimi şəfq saçırdı.* İ.Əfəndiyev.

SAVAB *is. [ər.]* İslam dinine görə pis deyil, yaxşı iş görmə (*günah* əksi). *Güman etməyin ki, Şeyx Şəban azan verməyinə muzd alırdı.* Xeyr, əstəğfirullah azan verməyi məhz savab əməl hesab edərdi və əcrini qiyamətdə Allahdan gözləyirdi. Ə.Haqverdiyev. [Gülnaz:] *Vay bizim halımıza ki, dünyada bir savab qazanmadıq.* T.Ş.Simurq. // Canlı dildə, ümumiyyətlə, yaxşı, xeyirli, xeyirxah iş mənasında işlənir.

◊ **Savab etmək (eləmək, qazanmaq)** – 1) dini baxımdan yaxşı, xeyirli bir iş görmək; 2) ümumiyyətlə, yaxşı, xeyirli bir iş görmək. Heyran göz yaşı ilə sənə yazdı dərdini; *Yazsan cavabını, edəcəksən böyük savab*. Heyran xanım. [Nəcəfali:] *Gərək elə iş görəsən ki, el savabı qazanısan, bala!* B.Bayramov. **Savab yiyesi olmaq** – bəx savab etmək (görmək, qazanmaq). [Sultən bəy:] *Mənim də muzdum budur ki, savab yiyesi olaram.* Ü.Hacıbəyov. **Savaba batmaq** – bəx savab etmək (eləmək, qazanmaq). [Ağafan:] *Mirza, savaba batdırınız. Hacı kirə verməmək üçün bəhanə axtarırdu.* Mir Cəlal.

SAVAD¹ is. [ər.] Yazib-oxumağı bacarma; yazı-pozu. [Mozalanbəy:] *Axi rusca savadım yoxdur.* Ə.Haqverdiyev. *Şagirdlərin savadı müxtəlif idi.* Aramızda əsla savadı olmayanlar da var idi. T.Ş.Simurq. □ **Savad almaq** – yazib-oxumağı öyrənmək. **Savad vermək** – yazib-oxumağı öyrətmək. [Bəhlul:] [Nənəmin] sol əli anadangoğlmə şikəst olduğu üçün atası, “bədbəxt qızın” halına acayıb ona savad vermişdi. B.Bayramov.

SAVAD² is. [ər.] xüs. Gümüşdən qayrılan şeylərin üzərinə salınan qara rəngli naxış.

SAVADÇI is. xüs. Savad uстası, gümüş şeylərə savad vuran, savadla bəzəmə uстası olan zərgər.

SAVADLAMA “Savadlamaq” dan f.is.

SAVADLAMAQ f. Gümüş şeylərin üzərinə qara naxışlar vurmaq.

SAVADLANDIRILMA “Savadlandırılmaq” dan f.is. Əhalinin savadlandırılması.

SAVADLANDIRILMAQ məch. Yazib-oxumaq öyrədilmək.

SAVADLANDIRMA “Savadlandırmaq” dan f.is.

SAVADLANDIRMAQ f. Oxumaq və yazımaq öyrətmək, oxu-yazı öyrətmək. *Savadsızları savadlandırmaq.* – [İkinci qadın:] ..Savad kursları açıb tamam savadsız qadınları savadlandırarıq. Ə.Haqverdiyev. *Firuzə bir neçə dəfə Həsəngilə gələrək Zəhrani savadlandırmaq istəmişdi.* M.İbrahimov.

SAVADLANMA “Savadlanmaq” dan f.is. Köhnə ərbə əlifbasının çətinliyi geniş xalq kütülsinin savadlanmasına imkan vermirdi. S.S.Axundov.

SAVADLANMAQ f. Yazmaq və oxumaq öyrənmək. [Almaz Yaxşıya:] *Əlində qazançın olar. Azad olarsan, adam olarsan, savadlanarsan.* C.Cabbarlı.

SAVADLI¹ sıf. Yazib-oxumağı bacaran. *Biçarə tacir məktubu əl-əl gəzdirib, heç bir kəs oxuya bilməyib, Gəncədə də ki savadlı mollə tapmaq mümkün deyildir.* C.Məmmədquluzadə. // *Qrammatik cəhətdən çox düzgün yanan və damanı. Savadlı tələbə. Savadlı şagird. – Katılıbılıyə savadlı adam olmadığından bu iş şəhərdən galənin boynunda qaldı.* Mir Cəlal. // məc. dan. Hər hansı bir sahədə yaxşı biliyi, məlumatı olan; bilikli. *Savadlı həkim.* – *Mollayev savadlı adamlarla vuruşanda daha amansız olurdu.* M.Hüseyn. *Qadirin fikrincə Veys savadlı, bilikli adam olsayıdı, sözünü belə qurtardı.* Ə.Əbülləhəsən.

SAVADLI² sıf. Üstünə qara naxışlar çəkilmiş, savad vurulmuş gümüş şeylər haqqında.

SAVADLIQ is. Savadı olma, yazib-oxumağı bacarma.

SAVADSIZ sıf. 1. Savadı olmayan, yazib-oxumaq bilməyən. *İndi ölkəmizdə savadsız adam çətin tapılar.* – [İkinci qadın:] ..Savadsız qadınlar üçün savad kursları açıb tamam savadsız qadınları savadlandırarıq. Ə.Haqverdiyev. *Xədicə savadsız bir qız idi.* S.Hüseyn.

2. məc. Bacarıqsız, qabiliyyətsiz, biliksiz; naşı. [Hüsəməddin:] *Mən qadınların ruhunu .. öyrənmək işində çox savadsızam.* M.S.Or-dubadi. // Avam, cahil.

SAVADSIZLIQ is. 1. Savadsız olma, yazib-oxumağı bacarmama; avamlıq, cəhəlet. [Mehribanın] nöqsanı yalnız savadsızlığı idi. S.Hüseyn. *“Kəşkül” də “Əkinçi” kimi savadsızlıq və cəhalət əleyhinə çıxaraq, elm və mədəniyyətin yayılması uğrunda çarpışırıdı.* M.İbrahimov. *Özünün iqrar etdiyinə görə tay-tuşları gecə kurslarında da olsa, oxuyub savadsızlıqlarını ləğv etdilər.* Ə.Vəliyev.

2. məc. Bacarıqsızlıq, qabiliyyətsizlik, biliksizlik, naşılıq.

SAVÁNNA [isp.] Tropik və subtropik zonalarda ot örtükləri.

SAVAR is. k.t. Vaxtından gec əkilən taxıl. *Onlar elə düşüñürdülər ki, “Böyük düz” [qonşu kolxoza] verilməzsə, pambıq üçün də*

*torpaq bəs edər, savar səpilən gömgöy taxılı
çevirib pambıq əkməzlər.* Ə.Thülbəsən.

SAVAS is. 1. Müharibə, döyüş, vuruşma, dava. *Uzun sürdü qanlı savaş, xalqı ağır gün-lər aldı.* A.Şaiq. *Ən qanlı savaşlarda qorxu bilməyən... Qazan xan röyadan çox qorxardı.* M.Rzaquluzade.

2. Söyüsmə, dalaşma, dava-dalaş. *Yaz gü-nünün yağışı – ər-arvadın savaşı.* (Ata. sözü.) [Gülşən:] *Biz söz dedik, savaş demədik ki. O ki qaldı hazırlığa, hər işimiz yerindədir.* Ə.Vəliyev.

SAVAŞDIRMA “Savaşdırmaq”dan *f.is.*

SAVAŞDIRMAQ icb. Bir-birinin üzərinə salışdırmaq, aralarına dava salmaq; vuruşdurmaq.

SAVAŞQAN *sif.* Dalaşqan, davakar, savaşlığı, dalaşlığı, dava salmağı sevən. *Savaş-qan uşaq.*

SAVAŞQANLIQ is. Savaşlığı, dava salmağı xoşlayan adamın xasiyyəti.

SAVASMA “Savaşmaq”dan *f.is.* Savaş, dava-dalaş. *Savaşma daha da böyükəcəkdi.* S.Vəliyev.

SAVAŞMAQ f. Dalaşmaq, vuruşmaq, söyüsmək, küsüsmək. *Dost dost ilə abəs yera savasmasız; Sevənin sevəndən könlü bulaşmaz.* M.P.Vaqif. *Gahdan xoşluğunuñ, gah savas-nan; Köksünü açmağın nə damağı var?* Aşıq Ələsgər. *Dünənki hərb gündündə də; Savaşanda ana torpaq; O dəhşətli cəbhələri; Mən burada gördüm ancaq.* B.Vahabzadə.

SAYAV(I) qoş. Başqa, qeyri. *Səndən savayı adamım yoxdur. Evdə uşaqlarıñ savayı adam yox idi.* – Təsvir etdiyimiz Mirzə Mustafanın göstərdiyimiz sıfətlərdən savayı bir başqa si-fəti də var idi. E.Sultanov. [Gülperi:] *Ayrandan savayı nəyim olacaqdır?* N.Nerimanov. *Başımı yayaça qozqayıb yan-yörəmə baxdım.* Heyyan sümüyündən və zibildən savayı bir şey görmədim. Çəmənzəminli.

SAY¹ is. 1. Ədəd, rəqəm. *Sayı yadda saxlamaq. Sayı öyrənmək.*

2. Miqdardar, kəmiyyət. [Həsən ağa:] *Şükür-lər olsun, gəldikə ziyalılarımıñ sayı artır, onları bir göndər, yanına gəlsinlər, bir söh-bət edək.* Ə.Haqverdiyev. □ **Saya gəlmə-mək** – sayı çox olmaq, miqdarı, kəmiyyəti bilinməmək. *Dənizə bax, dənizə, saya gəlməz*

buruqlar; Suların altında da neft var, qara qızıl var. S.Rüstəm. *Dedi: – Bahar əyyamıdır; Sevinclərim gəlməz saya.* N.Rəfibəyli. ...sayı yoxdur, ...sayı-hesabı yoxdur – saysızdır, çıxdır. *Qarışqanın sayı var idi, qoşunun sayı yoxdur.* “Koroğlu”. [Hacı Murad:] *Qapısında nökər-qulluqçunun sayı-hesabı yoxdur.* S.S.Axundov.

3. məc. Sayılan, seçilən, hörmətli. *Sən ul-duzsan, mən ayam; Say quşlardan mən sa-yam; Məcnun kimi gəzərəm; Leyli müştağın-dayam.* (Bayatı).

◊ **Saya almamaq** – bax saya maq 4-cü monada. *Amansız ölümü almayıb saya;* Çix-dim qarşısına qara yellərin. S.Rüstəm. *Yeni-dən girməkçin qızığın davaya; Onlar çatınlıyi almayıb saya.* M.Rahim. **Saya salmamaq** – bax saya almamaq. *Dünyani saya salma-yurdı doli şair; Dərin-dərin düşünərkən hə-yata dair.* S.Vurğun. [Xuduş:] *Bu boyda adamları da saya salımlar.* İ.Əfəndiyev. **Saya-sana salmaq** – bax saymaq 3-cü mə-nada. *Heyf ki, Musa dayının Təzə şəhər uşaq-larını saya-sana salmağı uzun çəkmədi.* Mir Cəlal.

SAY² is. Dənizdə, göldə, çayda gəmilər üçün tehlükeli olan dayaz yer. *Gəmi saya oturdu.* – Çixır gəmi karvanları neçə dəryaya; Gedir böyük bir qürurla, oturmaz saya. M.Rahim.

SAYA sif. 1. Bir rəngdə olan, birləngili. *Saya parça. Saya gülməxmər.* // Bu parçadan tikilmiş. *Saya paltar. Saya kofta.* // Naxışsız, gülsüz. *Saya ləzək. Saya şal.* – [Rüstəm] *sətin köynəyi büzməli tumanın içini salıb, üstündən göy saya jaket geymiş Tellini acıqlı-acıqli süzdü.* M.Ibrahimov.

2. Mürekkəb olmayan, sadə. *Saya naxış. Saya ilgək vurmaq.*

3. Sadə. *Saya adam.*

SAYAÇI *is. ədəb.* Qoyun, quzu və keçi haq-qında mahni qoşan və oxuyan adam. *Sayaçı mahniları.* *Sayaçı sözü.* – *Saya-saya sayadan; Yun gəlir qayadan; Sayaçıya pay verin; Maz-lığı mayadan.* (Bayatı).

SAYAD *bax səyyad.* *Sayadam, duraram mən; Boynumu buraram mən; Harda bir tərlan görsəm; Ona tor quraram mən.* (Bayatı).

SAYAĞI *qoş*. Sözə qoşularaq, onun ifadə etdiyi şeyə oxşarlığı bildirir: ...kimi, ...tək, ...bənzər, ...oxşar. *Ilan sayağı qıvrılıb. Yarpaq sayağı bükülmək. Canan sayağı geyinmək.*

SAYAQ¹ *zərf/Bənzərlilik* bildirir: cür, kimi, terzdə, vəziyyətdə, qaydada. *Paltarlarının hamisini usta Ağabala topladı, dolma bükülü sayaq bir fütəyə büküb qoydu səkiyə. Çəmən-zəminli. [Nəcmənin] on dörd yaşılı ikinci oğlu Şirin hələ bu yaşdan karikatura sayaq şəkillər çəkirdi. Ə.Əbülləsən.* □ **Ayri (özgə) sayaq** – başqa cür, ayrı cür. Çünkü qarı bildi bu keyfiyyəti; *Özgə sayaq oldu onun niyyəti.* A.Səhhət. *Məşədibəyin və atalarının har də-qiqə halını-əhvalını sorusunu bu qonaq, deyəsən, ayrı sayaq adamdı.* M.Hüseyn. **Bir sayaq** – birtəhər, bir cür, bir növlə. Bunların hamisina [müxtəlif ağır işlərə] yənə bir sayaq tab gətirmək olar, bunlar demək olar ki, dərdin yarısıdır. F.Köçərli. **Bu sayaq** – bu cür, bu təhər, bu qayda ilə. [Əsgər:] *Yox, mən bu sayaq evlənmək istəməm.* Ü.Hacıbəyov. *İyirmi beş il bu sayaq bənnəlikdə çalısbı da, [Kərbəlayı Əzim] ad qazana bilmişdi.* T.Ş.Simurq. **Qabaqkı (əvvəlki, köhnə) sayaq** – əvvəllerde (qabaqlarda, keçmişdə) olduğu kimi, keçmiş kimi. *Həkim [Molla Abbasın] üz-gözünə qabaqkı sayaq baxdıqda Molla Abbas birdən “piqq” eləyib göyə tullanır..* C.Məmmədquluzadə. *Hər tarəfdə durur işlər elə əvvəlki sayaq.* Ə.Nəzmi. **Nə sayaq** – necə, nə cür, nə təhər. *Kassio dəsmali tapıb çox heyrətə düşür ki, bu dəsmal nə sayaq və haradan onun otağına düşübdür.* F.Köçərli. *İndi mən bildim ki, qızların həyat məsələsi nə sayaq həll olunurmus.* T.Ş.Simurq.

SAYAQ² *bəxəs* **sayıq** 2-ci mənəda. [Halay-pozan] özü də elə sayaq yatardı ki, lap sərçə kimi. *“Koroğlu”.* Çadırlar uyqudadır, atanlar orda sayaq; *Gəray bayın yanında yalnız Cəlaldır oyaq.* S.Vurğun. □ **Sayaq durmaq** – diqqətli olmaq, sayıq olmaq, ayıq olmaq. *Mənim göz olduğum sayaq durduğum dünyada; Mümkünmüdüür səni salmamaq yada?* M.Rahim.

SAYAQLAMA “Sayaqlamaq” dan *f.is.*

SAYAQLAMAQ *bəxəs sayıqlamaq.* Oğlan oyuna bir mərtəbədə aludə olmuşdu ki, gecə vaqiədə də oyundan sayaqlayırı. Ə.Haqver-

diyev. *Xəstə sayaqlayır, hərarət içində çırpınb dururdu.* M.İbrahimov. [Hümmət Həmzəyə:] *Sən də aqsaqqal əmin oğlu kimi görək nə sayaqlayacaqsan.* B.Bayramov.

SAYALANMA “Sayalanmaq” dan *f.is.*

SAYALANMAQ *f.mah.* Saqlamaq *Yara salıbam.* – *Nazakat vaxtında, xublar çağında; Baxdım, yar yarası sayalamıbdı.* “Qurbani”.

SAYCA *zərf* Say etibarilə, sayına görə; miqdarda, miqdarına görə. *Sayca çox. Sayca az dəstə.* – [Döyüşçülər] kəndin sayca az və meşəyə qəçmiş olan camaatını geri qaytar-dilar. Ə.Vəliyev.

SAYDIRMA “Saydırmaq” dan *f.is.*

SAYDIRMAQ *icb.* 1. Saymağa, hesabla-maşa məcbur etmək, sayma işi gördürmək. *Pulları təzədən saydırmaq.*

2. *məc.* Saymağa, hörmət etməyə, hesablaşmağa vadar etmək. *Bir milləti saydırmaq üçün onun mədəni cəhətlərini göstərməlidir.* Çəmən-zəminli.

SAYƏ *is. [fars.]* 1. Kölge. *Sən bir ağac-san ki, ömründən heç kəs; Nə sayə görübürdür, nə səmər səndən.* Q.Zakir. [Dərviş:] *Ruqiyə əvəzində duman arasında sayə görürdüüm..* A.Divanbəyoglu. □ **Sayə salmaq** – kölgə salmaq, kölgeləmək. *Qaşın qabağında si-ğallı birçək; Sayə salmış üzə sələ mübarək.* M.P.Vaqif.

2. *məc.* Himayə, mühafizə, qoruma. [Pərvizxan:] *Mərhəmətiniz artıq, lütfünüz ziyadə, sayanız kəm olmasın.* M.S.Ordubadi. □ **Sayə salmaq** – himayə etmək, mühafizə etmək, kömək etmək, himayəsi altına almaq. *Şahlar şahı sayə salsañ üstüüm;* Ələsgərtək bəxtiqara dolansın. Aşıq Ələsgər.

3. **Sayəsində** şəklində – “nəticəsində”, “səbəbilə”, “köməyilə” mənalarında. *Müəllimlərin sayı və qeyrəti sayəsində çox qövm və tayfalar xoşbəxt olub ağ günə çıxıblar...* F.Köçərli.

◊ **Bu (o) sayədə** – bunun (onun) nəticəsində, səbəbilə, üzündən. *Qoy cahan elm ilə pürnur olsun; Vətən o sayədə məmur olsun.* A.Səhhət.

SAYƏBAN *is. [fars.] klas.* Üstü yarpaq, şax və s. ilə örtülü yer; çardaq, kölgəlik. *Göstərdi bir tarəfdə bir sayəban;* “Otur burda, bu yer sənindir” – dedi. A.Səhhət.

SAYĞAC

SAYĞAC *is.* 1. Bir şeyi hesablamaq üçün xüsusi quruluşlu cihaz, alət. *Elektrik (qaz) sayacı (işlənən elektrikin, suyun, qazın miqdarını hesablayan cihaz). Taksi sayacı (taksilərdə gedilmiş yolun məsafəsini və haqqını göstərən cihaz).*

2. Dördkünc çərçivədə köndələn millərə keçirilməsi yuvarlaq sümükçük lərdən ibarət sadə riyazi hesablamalar aparmaq üçün alət, çotka. [Mədəd:] *Mon işə idarədə oturub saygac danələrinin səsinə qulaq asmazdım. Ə. Vəliyev. [Şahmar] o biri otaqda saygacını aram-aram şaqquşdan hesabdarın yanına keçdi. B. Bayramov.*

SAYĞI *is.* 1. Hörmət, ehtiram, sayma, ehtiram etmə. [Birinci qulam:] *Çəkil ordan, nə sayğı bilməz adam.* H. Cavid.

2. Sayıqlıq, ehtiyat.

SAYĞILI *sif.* 1. Başqalarına saygı göstərən, hörmət edən; sayan.

2. Sayılan, hörmətlı, möhtərəm.

SAYĞISIZ *sif.* 1. Ehtiram göstərməyən, hörmət etməyən, hörmət gözləməyən, saymazlıq göstərən, saymaz. [Aydmər heyrətlə gülərək:] *Bu saygısız adamlara vəqonlarda gözlənilməsi lazımlı olan qaydaları anladınız, – deyə ağızından köpük saçır.* A. Şaiq. [Knyaz:] *Ən qaba insan; Ən saygısız, ən qorxulu düşman.* H. Cavid.

2. Ehtiyatsız, diqqətsiz, laqeyd, təhlükəni, qorxunu vecinə, saya almayan. *Zikirsiz mömini seytan alladalar; Sayğısız igidi düşmən alladalar.* Aşıq Ələsgər.

SAYĞISIZLIQ *is.* 1. Ehtiramsızlıq, saya almama, saymazlıq.

2. Ehtiyatsızlıq, diqqətsizlik, saymazlıq, laqeydlik, fikir verməmə, aldırmama, vecinə almama. *Bir zamanlar təkcə gecələrin qaranlığından vahimələnən Ulduz, indi zülmət gecələrda canavar kimi ağızını açıb od püss-kürən topların üstünə bir saygılıq və həqarətlə getməkdə idi.* Ə. Məmmədxanlı.

SAYXAŞ *sif. dan.* Sakit, durğun, küləksiz. *Sayxaş hava.*

SAYXAŞLIQ *is. dan.* Sayxaş havanın vəziyyəti; sakitlik, durğunluq.

SAYXAŞMA “Sayxaşmaq”*dan f.is.*

SAYXAŞMAQ *f. məh.* Sayxaş olmaq, sakitləşmək. *Hava sayxaşdı.*

◊ Ara sayxaşmaq – bax ara.

SAYILMA

SAYICI *bax hesablayıcı* 1-ci mənada.

SAYIQ *sif. və zərf 1.* Öz işində, hərəkətində ehtiyatlı, gözüəcəq, ayıq, oyanıq olan, sərvaxt. *Sayıq adam.* – *Hər cəbhədə ayıq, sayıq; Əsgər kimi durmalyıq.* S. Vurğun. *Bizdən taləb edir qurulus; Belə sayıq yaşamağı.* M. Rahim. □ **Sayıq olmaq** – işində, hərəkətində ayıq olmaq, ehtiyatlı olmaq, sərvaxt olmaq. *Nəbi deyir: sayıq olun, yatmayın; Düşmənə hayavı güllə atmayın.* “Qaçaq Nəbi”. [Gözəcəti:] *Ancaq ehtiyatlı və sayıq olmaq lazımdır.* H. Nəzərləri.

2. *məc.* Dərin olmayan, yarıyuxulu, yarı-ayıq. [Göyəçək] *sayıq yatmalı idı..* Ə. Əbülləhəsən. *Reyhan tez-tez oyanaraq; Gecəni çox sayıq yatdı.* M. Dilbazi.

SAYIQLAMA 1. “Sayıqlamaq”*dan f.is.*

2. Huşunu itirmiş xəstənin, yaxud yuxuda olan adəmin ağızından çıxan rabitosiz, mənəsiz sözlər. *Hüseyn bu qayda ilə səhərə kimi yarı qızdırma, yarı sayıqlama içərisində yatdı.* S. Rehman. O, *ətrafında zəif iniltılın və sayıqlamalar eşitdi.* Ə. Məmmədxanlı. *Səməndər bunun sadəcə sayıqlama olduğunu düşünüb güldü.* B. Bayramov. // *Ümumiyyətlə, mənəsiz, məntiqsiz sözlər haqqında.*

SAYIQLAMAQ *f. 1.* Huşunu itirmiş halda və ya yuxuda ikən rabitosiz, aydın olmayan sözlər danişmaq. *Bütün gecəni sayıqlamaq.* – *Anaxanum gecə [xanın] yuxuda sayıqladığını .. dəfələrlə eşitməsi.* Çəmənəzəminli. *Birinci günlər Yaqut qızdırma içərisində sayıqlayır, yavaş-yavaş gözlərini açırdısa da, lakin heç kəsi tanımırdu.* Ə. Məmmədxanlı.

2. *məc.* Ağlına gələni danişmaq, rabitosiz, məzmunusuz sözlər danişmaq; sarsaqlamaq. [Xacə Nizam:] *Kimdir bu? Nəçin böylə sayıqlar?* H. Cavid.

SAYIQLIQ *is.* İşində, hərəkətində saygı, ehtiyatlı, diqqətli olma; oyanıqliq, ayıqliq, sərvaxtılıq. *Sayıqlıq göstərmək.* – [Qurbanəli:] *Mon saygılığıni itirə bilmərəm.* M. İbrahimov. *Əhməddəkisi sinfi saygılıq və möhkəm iradə Yusifin fikrini alt-üst etmişdi.* Ə. Vəliyev.

SAYILI *sif. 1.* Sayı az olan, az təsadüf edilən, az görülən, tek-tək olan. *Bəzi hadisələr tarixdə sayılıdır.*

2. Sayı, miqdarı bəlli olan. *Sayılı kitablar.*

SAYILMA “Sayılmaq”*dan f.is.*

SAYILMAQ *məch.* 1. Hesablanmaq, sayı, ədədi bilinmək. *Kitablar sayılıb qurtardı.* Siyahilar sayıldı.

2. Hesab edilmək, bilinmək, ...kimi qiymətləndirilmək. [Rzaquluxan] *kəndlilərin içində azadiyyat sözləri danişdigi üçün başqa kənd sahibləri tərəfindən mənfur sayılırdı.* M.S.Ordubadi. ...Ərə gedib boşanmaq böyük bir qəbahət sayılırdı. Çəmənzəminli. // ...kimi tanınmaq, hesab edilmək. *Sayılsan vətən övladlarının bir fərdi; Vətən imdadına işə çağırıb hər fərdi.* A.Səhhət. *Bibiheybat Bakının qədim neft rayonlarından biri sayılırdı.* M.Hüseyn. *Oğlan indi evin böyüyü sayılırdı.* S.Veliyev.

SAYIR-BAYIR *sif.* və *zərf* Mənəsiz, məzmunsuz, rabitosiz, məntiqsiz. *Sayır-bayır danişmaq.* – *Güllünün hərarəti çox artmışdı.* O çapalayıv, məzmunsuz və *sayır-bayır danişirdi.* S.Rəhimov. [Şirəli] *köhnə əyyaşlar kimi sayır-bayır danişirdi.* M.Hüseyn.

SAYQA *is.* *zool.* Xortum kimi burnu və liraya oxşar buynuzları olan gövşəyən qoşa-dırnaqlı heyvan, antilopun bir növü.

SAYLAŞMA “Saylaşmaq”dan *f.is.*

SAYLAŞMAQ *f.* Dayazlaşmaq (göl, çay, dəniz və s. haqqında).

SAYMA “Saymaq”dan *f.is.*

SAYMAQ *f.* Rəqəmləri sira ilə demək, sadalamaq, sanamaq. *Yüzə qədər saymaq.* – *Salman ona qədər saydı.* S.Rəhimov. [Yusif Hümmətə:] *Barmağınla sayırsan ki, filamlı filamlı doldurmuşuq, yaxşı eləmisiniz.* B.Bayramov. // *Miqdarın bilmək üçün hesablamaq. Günləri saymaq.* – *Koroğlu da başladı pulu saymağa.* “Koroğlu”. ..*Bir qoca rus arvadı pullarını sayırdı.* Ə.Haqverdiyev. [Şahin Firəngizə:] *Onu demək istəyirəm ki, çox oxumuşam, hamisini bəlkə də saya bilmərəm.* B.Bayramov.

2. Bir-bir adlarını çəkmək, eyni cinsdən olan şeyləri adbaad sira ilə demək; sadalamaq. *Kitabları saymaq.* Uşaqları saymaq. – *Sinədə yarələrim saydı, dedi, min cərrah; Şəhv edib, hələ bu mindən birinin sayı deyil.* S.Ə.Şirvani. ..*Sayıdığımız ağalar ən hörmətli üləmə və sadat zümrəsindəndirlər.* C.Məmmədquluzadə.

3. *məc.* Ehtiram etmək, hörmətini saxlamaq, hörmət etmək; hesablaşmaq. *Sayanın quluyam, saymayanın ağıası.* (Ata. sözü). Əsgər indi səni sayacaq. Ə.Əbülhəsən. *Quliyev bu adamların onu bir o qədər də sayma diqlərini başa düşürdü.* Ə.Sadiq.

4. Ehtiyat etmək, çəkinmək. [Nəbi:] *Qurbanat, naçalnik gəlsə, saymaram; Düşmənin qurğanından içsəm, doymaram.* “Qaçaq Nəbi”.

5. *məc.* Bilmək, hesab etmək. [Hacı Qara:] *Mənim sözlərimi zarafat sayırsınız?* M.F.Axundzadə. *Özünü yenidən dünyaya gəlmış sayırdı.* Mir Cəlal. *Samirə mənim bu arzumu adı zarafatlarımdan biri sayırdı.* M.Hüseyn.

◊ Saymaqla bitməz (qurtarmaz) – həddindən çoxdur, sayı-hesabı yoxdur. *Saymaq ilə bitən deyil göstərdiyin hünərlər; Bülbül deyir bağçalarda dəstanını hər səhər.* S.Vurğun.

SAYMAMAZLIQ *b a x saymazlıq.* [Zaman:] *Daha bu yerədək adamı saymamazlıq olmaz ki?* Ə.Haqverdiyev.

SAYMAZ *sif.* 1. Saymayan, məhəl qoymayan, vecinə almayan, diqqətsiz, laqeyd, başısoyuq. *Saymaz adam.* // *Zərf mənasında.* Saymazcasına, saymazyana, etinasız. *Saymaz keçmək.* *Saymaz cavab vermək.*

2. İkrahla baxılan, sayılmayan, avara, vecsiz. *Saymaz it adam tutar.* (Ata. sözü).

SAYMAZCA *b a x saymazcasına.* Usta Qiyanas saymazca və ağır-ağır evə girib göstərilən yerdə oturdu.. M.Ibrahimov.

SAYMAZCASINA *b a x saymazyana.*

SAYMAZLIQ *is.* Etinasızlıq, hörmətsizlik, saymaz münasibət. *Ağca qariya ərinin bu saymazlığı elə ağır geldi ki, o dözməyi yerindən galxdı.* Ə.Əbülhəsən.

SAYMAZYANA *zərf* Saymaz, saymazlıqla, etina etmədən, etinasızlıqla, saymazcasına. *Saymazyana danişmaq.* *Saymazyana ölüb getmək.* – [Məmməd bəy Səfərə:] *İndi biz də saymazyana düşərgəyə girərik, elə bılərlər ki, .. ot dalınca getmişdik.* Çəmənzəminli. [Əjdər] ..saymazyana geriyə nəzər salırdı. S.Rəhman.

SAYMAZYANALIQ *is.* Saymazyana hərəkət, saymazlıq, etinasızlıq. *Saymazyanalıq etmək.*

SAYRI

SAYRI *sif. qəd.* Xəstə. *Qurbani der:* kön-lüm bundan sayrıdır; *Nə etmişəm, yarım mən-dən ayrıdır?* Qurbani.

SAYRILMA “Sayrilmaq”dan *f. is.*

SAYRILMAQ bax **sayışmaq** 1-ci mə-nada. *Siyah zülfün buxaq altda qıvrılır; Ala gözər can almağa sayırlır.* M.P.Vaqif. *Sən iti addimla qoşarkən iləri; Sayrlısın, gurlasın çalğının kaman, hey!* M.Müşfiq.

SAYRİŞMA “Sayirişmaq”dan *f. is.*

SAYRİŞMAQ *f.* 1. Titrək, zəif işiq saçmaq, parlamaq, şəfəq buraxmaq. *Məğrib səmtində hələ ulduzlar göy üzündə sayrışdı.* F.Köçərli. *Gecə idi, göydə ulduzlar sayrışdı.* S.Rəhman. *Bir-birinə siğınan ulduzlar say-rişməgə başlıdı.* B.Bayramov. // *məc.* Bəlirmək, görünmək. *Ana! Bayaq gördüm Meh-ribanutək; Üzdənə sayışır xalları tək-tək.* S.Vurğun. *Sənən gözlərinimi gənclik çağında; Yoxsa nərgizlərin sayışib oynar?* M.Müşfiq. *Payızın sonu olduğunu baxmayaraq, evlərin qarşılardakı bağçalarda al-səvan güllər, çıçəklər sayrışdı.* M.Rzaquluzadə.

2. Qaçışmaq mənasında. *Naşı ovçu bərə bəklər, əylənar; Marallar sayrışar yollara doğru.* “Qurbani”.

SAY-SEÇMƏ *sif.* Seçilən, müyyəyen üs-tünlüyü olan; seçmə. *Koroğlu həmişə yazıq-yuzuğun, əlinən iş gölməyən adamların da-lınca ya özü gedər, ya da dəlilərin say-şeçmələrindən göndərər.* “Koroğlu”. *Aşiq Ələsgər .. gördü ki, bir-birinnən say-şeçmə oğlanlardı.* “Aşiq Ələsgər”.

SAYSIZ *sif. və zərf* Sayca, miqdarda çox olan, sayılması mümkün olmayan, həddən artıq çox, saysız-hesabsız. *Saysız qoşun. Say-sız uşaq toplaşmaq.* – Kameralarda saysız adam vardi. M.Hüseyn.

SAYSIZ-HESABSIZ bax **saysız**. *Saysız-hesabsız adam. – ... Saysız-hesabsız soyğunçu tayfa atlarının ayağı altında torpaq .. bərkili-mişdi.* Ə.Məmmədxanlı. *Gül və bülbü'l haq-qında saysız-hesabsız əfsanələr hamiya mə-lumdur.* M.Rzaquluzadə.

SAYTAL *sif. məh.* Boylu-buxunlu, enli-kürək, bazburudlu; yekə, iri, sağlam. *Saytal adam.* – [Alo:] *Qanlı hər adama əl vurmaz. O həmişə saytal axtarar, – dedi.* S.Rəhimov. // *Iri, yekə, kök, atlı.* *Saytal qoç.* – [Feyzil] *süreni saymamışdan qabaq on baş saytal*

SAZAQLI *quzulu qoyun seçib öz alaçığının yanına ötür-müşdü.* B.Bayramov.

SAZ *is. [fars.]* Mizrabla çalınan, armud-vari çanağı olan simli xalq çalğı aleti. *Saz çal-maq.* – [Rəsul:] *Manə bir saz verin, dordimi sazla deyacəyəm.* “Aşiq Qərib”. Sonra əlinə alıd qonağım bir qızıl saz; *Qanadlandı, dur-madı, bilməm neçin yerində.* M.Müşfiq.

SAZ *sif. [fars.]* 1. İslətmək üçün tam yar-rarı, hazır halda olan; sinığı, zədəsi, nöqsanı olmayan; yaxşı təmir olunmuş. *Saz maşın. Saz alət. Saz saat.* – [Xortdan:] *Bala, fayto-nun sazdımı?* Ə.Haqqverdiyev. *Alınca xəbəri qaçmışdı birbaş; Ciyində saz tüsəng, beldə patrondaş.* H.K.Sanlı. □ **Saz eləmək (et-mək)** – düzəltmək, qaydaya salmaq, uyğun-laşdırmaq. *Sən də, gözüm, Allaha baxıb zülmü az eylə; Peyvəstə kənəl yixsan əgər, bir də saz eylə.* M.P.Vaqif. *Mən demənəm dərdi-qəmim az eylə; Daim meylin meylim ilə saz eylə.* Q.Zakir. **Saz olmaq** – uyğun olmaq, bərabər olmaq, tay olmaq. *Zaman sənə saz olmasa, sən zamana saz ol.* (Ata, sözü). *Yara yar saz olmasa; Pünħanda tər-tər ağlar.* (Bayati).

2. Möhkəm, qıvrıq, sağlam, döyümlü. *Bə-dəncəsə saz. Canı-başı saz.* – [Muxtar] *Feyzini səsləyib iki saz at yəhərləməsini tapsırdı.* B.Bayramov. // *Yaxşı, yerində. Onu Taşauzda gördüm, kefi saz;* Ətirli taqlardan qovun də-rərkən. S.Rüstəm. // **Sazdır** şəklində – yax-şıdır, düzgündür, qaydasındadır, yerindədir mənalarında. *Demək ki, keyfiniz sazdır.* M.S.Ordubadi. [Süleyman:] *Şükür Allaha, hər şey öz yerində sazdır.* Ü.Hacıbəyov. [Aslan starşinaya:] *Hər şey öz qaydasındadır, maşın sazdır.* S.Veliyev.

SAZAQ *is.* Bərk soyuq, şaxta. *Sazaq ada-min əl-ayağını kəsirdi.* S.Rəhimov. – *Qar yağırmı? – Elə yağır... sazaq qılınctək kəsir.* Ə.Cəmil. // *Quru soyuq külək.* [Həcer:] *Gorusun düzündə qopubdur sazaq...* “Qaçaq Nəbi”. *Qaranlıq qatulaşır, əl-ayaq çəkilir, gündüz adama xoş gələn sərinlik sazağa çev-rilirdi.* Mir Cəlal. *Şər qarışır, sazaq başla-yırıldı.* İ.Hüseynov.

SAZAQLI *sif.* Kəskin küləyi, sazağı, so-yuğu olan; şaxtəli. *Sazaqlı hava.* – *Sazaqlı bir sabah idi, yel adəmi kəsirdi.* Çəmənəzəminli.

Quru sazaqlı bir gündə Novruz yaşı olcəklərini topun qızmış lüləsi üstündə qurudurdu. R.Rza. Səhər tezdən sazaqlı qış günüünü yenicə gözünü açdığı dəqiqələrdən [Ağabala] gəlib laboratoriya qabağında [Reyhani] gözlədi. Mir Cəlal.

SAZAN is. zool. Əsasən qamışlıq, ya durğun şirin sularda yaşayan, iri pulları olan balıq növü.

SAZANDA is. [fars.] köhn. Çalğıçı. *Xan uşaqları Keçiliyə həm ova, həm də kefə gəldiklərindən yanlarında qrammonfon, xanəndə, sazəndə və bolluca araq-qaxır gatırımsıdılər.* E.Sultanov. Bir az da sazəndə, zurnaçı çalsın; Ruhunuz burada ləzzət də alsın. H.K.Sanlı. *Xanəndə və sazəndələr isə çalğı taqimini bura-xib bir tərəfə gedərlər.* H.Cavid.

SAZANDAR bax **sazanda**. [Pəri:] *Anam sazandar və lazımlı seylərin hamisini mühəyyə edib, toy bu günlərdə başlanasıdır.* C.Cabbarlı. *Qurtardı daşgahı zurnaçı Qazar;* Gördürdü tarını sonra sazandar. H.K.Sanlı. *Cunalı bir xanım çıxdı eyvana; Baxdı sazandara soyuq, bigana.* M.Rahim.

SAZBƏND is. [fars.] köhn. Saz bağlayan, saz qayıran usta. *Qəmbər onu apardı sazbəndin yanına.* “Abbas ve Gülgəz”.

SAZÇALAN, SAZÇI is. Saz çalan çalğıçı. *Sazçalan gözəl bir aşiq mahnısı çaldı.* Sazçı qızlar ansamblı.

SAZİŞ is. [fars.] 1. Qarşılıqlı razılığa gəlmə, qarşılıqlı razılıq, anlaşma, fikir birliyi, həmreylik, birlilik. *Məişət ilə məktəbin mabeynində əsla ittiifaq və sazış yoxdur.* F.Köçərli.

2. Müqavilə. *Beynəlxalq sazişlər.* *Sazışı pozmaq.* *Sazışa riayət etmək.* □ **Sazış bağlamaq** – bir məsələ haqqında dənişqən aparıb razılığa gəlmək, müqavilə bağlamaq.

◊ **Sazış etmək (eləmək)** köhn. – uyğunlaşmaq, ümumi dil tapmaq, düzəlişmək, uzlaşmaq, ünsiyət tapmaq. *Ol gül üzarda ərəqin xos soğası var; Türfə budur ki, sazış edər atəş ab ilə.* Q.Zakir. *O vaxt acıqli, qaş-qabaqlı və mütkəkkibir müəllimlər ilə sazış eləmək doğrudan da ən çətin məsələlərdən birisi idi.* F.Köçərli.

SAZİŞÇİ is. Sınıfı düşmənlə sazış, anlaşma, uzlaşma siyasəti aparan adam. // məc. Razılışma, güzəşt tərəfdarı.

SAZİŞÇİLİK is. Sınıfı düşmənlə uzlaşma, barışığa gəlmə, ona güzəştə getmə; sınıfı düşmənlə barışma siyasəti.

SAZLAMA “Sazlamaq”dan f.is.

SAZLAMAQ f. Saz hala salmaq, düzəltmək, təmir edib işləmək üçün hazır hala salmaq. *Məşinləri sazlamaq.* // Hazır vəziyyətə gətirmək. *Nəbi* [Məmmədəli bəyi] *vurmaq istəmirə də, amma yenə keçmişə yadına salıb aynalı su sazlayır.* “Qaçaq Nəbi”. *Tez aç qatarımı, sazla tüfəngi; Başlayaq könlümüüz sevdiyi cəngi.* H.K.Sanlı. // *Qaydaya salmaq, sahmana salmaq, hazırlamaq, qayırmaq.* [Hacı Həsən:] *Kabla Fatma, dəxi durmaq vaxtı deyil, ev-eşiyi sazla.* C.Məmmədquluzadə. [Arvad:] *Hovuzun başında, kölgədə xalça salaram, samovarı sazlayıb qoyaram hovuzun başına, yaxşı çay dəmlərəm.* E.Sultanov. *O, maxorka papiros sazladı, səngərin rütbətli divarına söykənərək .. papirosunu du-manlatmağa başladı.* H.Nəzerli. // Təşkil etmək, düzəltmək. *O vaxt mən gördüm ki, bu on səkkiz manat qəzetə üçün xüsusi bir mətbəə sazlamaga sərf olunur.* C.Məmmədquluzadə.

SAZLANMA “Sazlanmaq”dan f.is.

SAZLANMAQ f. Saz hala gəlmək, düzəltmək, sahmana düşmək, hazırlanmaq.

SAZLAŞMA “Sazlaşmaq”dan f.is.

SAZLAŞMAQ f. Saz olmaq, yaxşılaşmaq; işi, vəziyyəti, sağlamlığı yaxşı halda olmaq.

SAZLIQ is. Saz şeyin hali, vəziyyəti. *Aqregatın sazlılığı.* *Motorun sazlığı.* // Sağlamlıq, canı-başı saz olma.

SE “S” hərfinin və bu hərflə işaret olunan samitin adı.

SEÁNS [fi.] Bir işin icrasının arasıkəsil-məden davam etdiyi müddət, vaxt. *Kinoya gündüz seansına bilet almaq.* *Masaj seansi.* – *Saat on birdə başlanan seansa qalmaq olmazdı.* M.Hüseyn. *Özünümasajlama seanslarının hər biri sıqallama ilə başlanır və sıqallama ilə qurtarır.* Ə.Babayev.

SEÇİCİ is. Seçkidiə iştirak edən, yaxud seçkidiə iştirak etməyə hüquqlu olan adam. [Kativ] qısa bir çıxış etdikdən sonra seçicilərin görüşünə gəlmış namızad barəsində də bir neçə kəlmə deyib, danışmaq üçün sözü *Ca-hangirova* verdi. S.Qədirzadə.

SEÇİLƏN

SEÇİLƏN *f.sif.* 1. Seçki nəticəsində seçilmiş. *Seçilən namizədlər.* // İs. mənəsində. Akademiyaya seçilənlər. Seçilənlər arasında cavanlar çoxdur.

2. Nəzərə çarpan, fərqlənən, fərqləndirilən, başqalarından ayrılan. *Firəngizin qaşları tünd-qara deyildi, onda güclər seçilən qızılı bir parıltı nəzərə çarptırdı.* B.Bayramov.

SEÇİLMƏ “Seçilmək”dən *f.s.*

SEÇİLMƏK *məch.* 1. Səsvermə nəticəsində üstünlük almaq. *İclasa sədr seçilmək.*

2. Hər hansı xüsusiyyətinə, keyfiyyətinə və s.-yə görə başqalarından fərqlənmək, ayrılmak. *Qız ala gözləri ilə rəfiqələrinən seçiliirdi. – Kamran bu barədə bizim hamımızdan seçilirdi.* M.Hüseyin.

3. Nəzərə çarpmaq, görünmek. *Kəndin evləri ağaclarında güclər seçilirdi.* H.Seyidbəyli.

SEÇİLMİŞ 1. *f.sif.* Səsvermə nəticəsində üstünlük verilmiş, intixab edilmiş. *Qurultaya seçilmiş nümayəndlər.*

2. *sif.* Çap edilmək üçün ayrılmış və bəyənilmiş. *M.F.Axundzadənin seçilmiş əsərləri. A.Şaiqin seçilmiş əsərləri.*

SEÇİM *is.* 1. Seçib götürmə. 60-ci illərdə .. yazılıclar indi mövzu seçimində, yaradıcılıq axtarışlarında nisbətən sərbəst idilər. İ.Qasmızade.

2. Çeşid, assortiment.

SEÇKİ *is.* Hər hansı bir vəzifəni yerinə yetirmək üçün səsvermə yolu ilə deputat və s. seçmə (bu mənada əsasən cəmdə işlənir). *Həmi seçkilər! – On səkkizi tamam olub, on doqquza girəcək o; Sabah bizim seçkilərdə ilk səsini verəcək o.* N.Rəfibəyli.

SEÇKİQABAĞI *sif.* Seçkilərin yaxınlaşması ilə əlaqədar olan, yaxınlaşan seçkilər şərəfinə olan, seçkidən qabaq olan. *Seçkiqabağı yüksəncaqlar.* Keçən gün seçkiqabağı məni seçilər arasında küləvi iş aparmaq üçün Xidirliyə göndərdilər. S.Röhman.

SEÇKİLİ *sif.* Seçki ilə olan, seçilən. *Seçkili vəzifə.*

SEÇMƏ! 1. “Seçmək”dən *f.is.*

2. *sif.* Oxşarları, bənzərləri arasında ən yaxşısı, ən ələsi, ən gözəli, ən xoşa gələni; əla, ən yaxşı. *Seçmə üzük. Seçmə xalça. – Ağır sandıq seçmə parçalarla dolu idi.* Mir Cəlal.

3. *sif.* Ən hörmətli, ən görkəmli, ən seçilmiş, ən sayılan. *Toya seçmə adamları çağırmaq.* – [Bəhlul:] ..Mərziyənin xətrinə mən də çox yerə seçmələr (is.) sırasında dəvət edilirdim. B.Bayramov.

4. *is. biol.* Canlı təbiətin inkişafı prosesində həyatın dəyişən şəraitinə ən çox uyğunlaşmış organizmlərin davam getirib yaşaması. *Bəlliklə, mühit amilləri şəraiti ilə əlaqədar olaraq seçmə nəticəsində camışlarda tənəffüs (südlük) tipi formalasılmışdır.* A.Ağabeyli. // Seleksiya. [Qarabağ atı] xalqın uzun əsrərlər boyu apardığı yaradıcılıq işi nəticəsində, xalq seçiməsi (selleksiyası) nəticəsində yaranmışdır. “Qarabağ atı”.

5. *sif. məc.* Gözəl, xoş, ürəyəyatan. *Birinə göz edirdi, bəzisində gülümsünürdü və kimisinə də seçmə bir kompliment deyib nəzərimi özünü calb edirdi.* Əmənəzəminli.

SEÇMƏ² *is.* Saçma, qırma. *Məni oğru bilib seçməni qarnıma doldurur.* Mir Celal.

SEÇMƏK *f.* Hər hansı bir əlamətinə görə çoxları arasından birini bəyənib ayırmak, ona üstünlük vermək. *Zövqüna görə parça seçmək. Qız seçmək.* – *Qızılıgülü biçmişəm; Üstündə and içmişəm; Min gözəlin içindən; Birçə sənəi seçmişəm.* (Bayatti). [Cahan:] *Vallah, gedərəm, dolanaram, gəzərəm, baxaram, bəyanərəm, seçərəm, bir qız alaram ki, adam baxanda ağlı gedər.* Ü.Hacıbəyov.

2. Müəyyən bir şəyə, sənətə, işə və s.-yə daha çox maraq göstərmək, onu daha üstün tutmaq, üstünlük vermək. *Mühəndis sənətinə seçmək. Müəllimiyyi seçmək.*

3. Yaxşıni pisdən ayırdı edə bilmək. *Mey tökərdin, içərdik; Xeyri, şəri seçərdik; Bir əkər, bir biçərdik; Biz qardaş deyilmiyik?* Ə.Cavad. [Balaxanım Dadaşı hədələdi:] *Bu iki gözün o qazamatın bir dar deşiyindən işıldayanda baxarsan, adımı seçərsən, tanıyarsan.* S.Rəhimov.

4. Müəyyən vəzifəni, tapşırığı yerinə yetirmək üçün səsvermə yolu ilə bir və ya bir neçə şəxsə üstünlük vermək. *Prezidium seçmək. İclasa sədr seçmək. Qurultaya nümayəndlər seçmək.* – [Tələbə:] *Məni ictimayıyt dərnəyinə sədr seçdilər.* Qantəmir.

5. Müəyyən bir işi yerinə yetirmək üçün gün, vaxt, saat ayırmak, təyin etmək. *Müzə-*

SEÇMƏ-SEÇMƏ

kır üçün şənbə günüünü seçdilər. Seminar üçün həftənin birinci günüünü seçdilər.

6. Müəyyənləşdirmək, təyin etmək, ayırd etmək, bir-birindən ayırmak. Açılan güllələrin haradan, kimə atıldıqını seçmək də çətin idi. Mir Celal. [Vahid:] Lakin [anamın] oxuması ilə ağlamasını seçmək çətin idi. B.Bayramov.

7. məc. Görə bilmək, görüb fərqləndirmək. Uzağı seçmək. Yazımı seçə bilmədim. – *Dığ-qot ilə baxıb teləni seçdi; Yavuğa düşməyib uzaqdan keçdi.* Q.Zakir.

◊ **Gözü seçməmək** – bax **göz**. [Mozalan bəy:] Ancaq “Molla Nəsrəddin” qəzetiinin yazısını gözüm əməlli seçmir. Ə.Haqqverdiyev. Maya kitabı aldı, lakin oturduğu yerdə işiq az olduğundan gözü hərfləri seçmədi. M.İbrahimov.

SEÇMƏ-SEÇMƏ *sif.* Ən yaxşı, ən seçilmiş. *Məclisə seçmə-seçmə adamlar göldilər.* – [Mehdiqulu:] *Kəndin seçmə-seçmə oğlanlarını uşaqları kimi iclasdan bayura tökürmə.* Mir Cəlal.

SEGAH *is.* [fars.] *mus.* Azərbaycan klassik müğamlarından birinin adı. *Məclisin dalindan kamança səsi eşidilir. Kamança segah çalır.* Ə.Haqqverdiyev. *Dodaqaltı segah deyən qoca bənnalar; Sal daşlardan təməl qoyur, divar höürüdü.* Ə.Cəmil.

2. tar. Orta əsrlərdə Qərbi Avropada: eyni sənətlə məşğul olan şəhər sənətkarlarının təşkilatı.

SEHR *is.* [ər.] 1. Köhnə mövhumi təsəvvürlərə görə, guya insanlara və təbiətə təsir yetirməyə qadir olan ecazkar üsullar: ovsun, cadu, gözbağlayıcılıq. [Müsyö Jordan:] *Əlbəttə sehrdir, mat qalmalı işdi, bir türfətileyndə qəflətən Parij xarab olubdur.* M.F.Axundzadə.

2. məc. İnsanı heyran edən hünər, məharət, qüvvə. *Arzulardan arzu doğur... Yoxdur sonu arzunun, Bağlanmışdır mənə dolu; Sehrinə hər kəs onun.* N.Xəzri.

SEHRBAZ *is.* [ər. sehr və fars. ...baz] Sehrbazählə məşğul olan adam; ovsunçu, gözbağlayıcı. *Bu sehrbaza zirək, sağlam, gənc bir köməkçi lazımdı.* S.Vəliyev.

SEHRBAZLIQ *is.* Sehrbazarın işi, məşğəlesi, ovsunçuluq, gözbağlayıcılıq.

SEHRKAR *sif.* [ər. sehr və fars. ...kar]

1. Bax **sehrbaz**. [Əbülhəsənbəy:] *Ah, bu qız nə qədər sehrkar bir qız imiş.* M.S.Ordubadi.

2. məc. Məftunedici, füsunkar, fövqəladə gözəl. *Doğrudan da bu saat Qaraş və Mayanın üzündə ürəklərinin dərinliklərindən galxan həm sehrkar bir cəzibənin, həm də xoş bir səadətin işıqları oynayırdı.* M.İbrahimov.

SEHRKARLIQ *is.* 1. Bax **sehrbazlıq**.

2. məc. Məftunedicilik, füsunkarlıq, fövqəladə gözəllik. *Qılinc çəkdi hüsnüni sehrkarlığı; Xan danışa bilmir, susur lal kimi.* B.Vahabzadə.

SEHRLƏMƏ “Sehrləmək” dən *f.is.*

SEHRLƏMƏK *f.* 1. Ovsunlamaq. *Artıq ikinci dəzfə idi ki, maral [ovçunu] bu cür sehrleyirdi.* Ə.Məmmədxanlı.

2. məc. Məftun etmək, valeh etmək. [Məz-lum Aslana:] *Skripka mənini sehrlədi və onu bağrına basıb çılmağa başladım.* S.Vəliyev. *Dünənə-srağagünə kimi hamının nəzərində bir “ana uşağı” olan Şahpəri birdən-bira Yusifi sehrləmişdi.* B.Bayramov.

SEHRLƏNMƏ “Sehrlənmək” dən *f.is.*

SEHRLƏNMƏK *məch.* 1. Bax **ovsunlanmaq**. [Ayna] artıq tamamilə sehrlənmişdi. Ə.Məmmədxanlı.

2. məc. Valeh olmaq, məftun olmaq, vəcdə gəlmək. *O bu ilk dialoqda Hüseynin füsunkar səsindən sehrlənmişdi.* S.Rəhman.

SEHRLİ *sif.* 1. Ovsunlu, ovsunlanmış, sehr-lənmiş (nağıllarda). *Sehrlili xalat. Sehrlili pa-paq.* // 2. məc. Əsrarəngiz, fantastik, sanki xeyal aləmində cəreyan edən. [Sənubər] *layihəni unudub dumanlı, sehrlili bir aləmlə qovuşdu, xəyallarla əlləşməyə başladı.* B.Bayramov. [Teymur:] *Göstər bizə o sehrlili çeşməni.* M.Seyidzadə.

2. məc. Füsunkar, valehedici, cəzibədar.

SEX [alm. seche] 1. Sənaye müəssisəsinin, istehsal prosesinin müəyyən sahəsilə məşğul olan şöbəsi. Sex ustası. – [Lövhədə] *..hər sexin gündəlik işləri haqqında məlumat yazılıb asılırdı.* Ə.Sadiq. *Neçə gün idi ki, onların zavodu yeni bir sexi işə salmağa hazırlaşdı.* H.Seyidbəyli. // Belə şöbənin yerleşdiyi bina. *Ehtiyat xala .. ipək fabrikında, boyaq-naxış sexində çalışırdı.* Mir Cəlal.

SEKÁM *is.* [fr.] Rengli televiziyanın yadaşlı ardıcıl sistemi.

SEKRÉSIYA [lat. *secretio* – ifraz] *fiziol.* Vəzilərin orqanızmin fizioloji fəaliyyətinə lazm olan sırları hazırlayıb ifrazetmə prosesi.

SEKRÉT [lat. *secretus* – ayrılmış] *fiziol.* İnsan və heyvan bədənində vəzilərin hazırladığı maddə (məda şirəsi, tüpürçək və s.).

SEKRETÉR [fr. *secrétaire*] Üstündə yazı yazmaq üçün açılıb-örtülən qapğı (taxtası) və kağız və s. qoymaq üçün gözləri olan yazı stolu növü və ya şəkif.

SEKS *is.* [lat.] Kişi və qadın arasında fiziki yaxınılıq.

SEKSIÝA [lat. *sectio* – bölmə] 1. Bir idarənin, təşkilatın, cəmiyyətin və s.-nın şöbəsi və ya yarımsöbəsi; bölmə. *Univermağın hazır paltar seksiyası.* – [Tələbə:] *Biologiya elminə maraqlandığımdan təbiyyat şöbəsinin bioloji seksiyasında oxumağa başladım.* T.S.Simurq. // Xüsusi məsələləri müzakirə etmək üçün qurultayda, konfransda ayrılan bölmələrdən biri. *Konfransın seksiyalar üzrə işi.*

2. *tex.* Qurğunun, tikilinin və s.-nin bir sıra detallardan, hissələrdən ibarət olan hissəsi; blok. *Boru kəmərinin seksiyaları. Evin seksiyaları.* – *Nov sistemi ayrı-ayrı seksiyalarla məhlülün cərəyanı kəsilmədən təmizlənir.* S.Quliyev.

SEKSTA [lat. *sexta* – altıncı] *mus.* 1. Diatonik qammanın altıncı pilləsi.

2. Diatonik qammanın birinci pilləsi ilə altıncı pilləsi arasında fasilə.

SÉKTA [lat. *secta* – nəzəriyyə, məktəb] Hakim dindən ayrılmış dini icma; təriqət.

SEKTÁNT [lat.] Təriqətçi.

SEKTOR *is.* [lat.] Bölmə, şöbə, sahə.

SEKUNDÁNT [lat. *secundans* (*secundanus*) – köməkçi] 1. *köhn.* Dueldə iştirak edən-lərdən hər birinin şahidi və vasitəcisi. [Silvio:] *Üç sekundantımla birlikdə təyin edilmiş yerdə dayanmışdım.* Puşkindən. [Hüseyin:] *Qardaşlar, buraya zəhmət çəkin, siz burada bizim sekundantımız olun.* Ə.Haqqverdiyev.

2. *idm.* İdman (boks, şahmat) yarışı iştirakçısının vasitəcisi və köməkçisi.

SEL *is.* [ər.] 1. Güclü yaqmurlardan və ya eriyan qarlıdan əmələ gəlib, qarşısına gelən

nə varsa alıb aparan su daşqını; daşqın. *Yağışdan sonra güclü sel başladı.* – *Dağlardan axan sellər alaçıqlara dolub, bəzilərini yumatayıb aparır.* S.S.Axundov. *Haray çəkib gəlir bahar; Daşır sellər, aşır sular.* R.Rza. *Dağlara səs düşsün, çöllərə səda; Gurlayan sellərin dincə səsini.* N.Xəzri. □ **Sel kimi** – müqayisələrdə: çoxluq, bolluq bildirir. *Qan sel kimi axır.* *Pul sel kimi başından töküldür.* – *Eşşək qulaqlarını sallamış, xamuş durmuşdu, Əhməd də göz yaşlarını sel kimi axıdaraq yalvarmağında davam edirdi.* B.Talibli. *Camaat, arvadlı-kişili, sel kimi axıb gəlirdi.* B.Bayramov.

2. *məc.* Arasıkəsilmədən hərəkət edən insan kütləsi, izdiham, axın haqqında. [Əbülləhəsən bəy:] ..*Sən bu selin qarşısında durma bilməyəcəksən.* M.S.Ordubadi.

3. *xüs.* Bir yerden çıxan maqnit, işıq, qaz və s. kültəsi. *İşıq seli.* *Qaz seli.*

SELAB *is.* [ər. *seyl* və *fars.* ab.] 1. Sel suyu. *Dağdan selab gəlir.* – [Şahin:] *Görəsən, selabda deyilik ki?* B.Bayramov.

2. Selin axarkən yuyub əmələ gətirdiyi dərə, oyuq, arx; selin açıldığı yol. *Dərin selab.* *Dayaz selab.* – *Bu zaman Mehdigil [KİSİNİ] süpürüb tutdular.* *Qabaqlarına qatıb selabınan yuxarı çıxartıdilar.* “Oaçaq Nəbi”. *Dəvəboynu deyilən dağın ətəyindəki iki selab üzərindən də kiçik körpülər salınmasına başlanmışdır.* İ.Əfəndiyev.

SELBASAR *is.* Sel suyu ilə sulanan yerlər, selin basdığı yerlər.

SELÉKSIYA [lat. *selectio* – seçmə] Heyvan cinsləri və ya bitki növlərini yaxşılaşdırma, habelə sünü seçmə və ciftləşdirmə yolu ilə yeni heyvan cinsləri və bitki növləri yetişdirmə. *Seleksiya işlərinin xalq təsərrüfatı üçün böyük əhəmiyyəti vardır.* // Həmin işin nəzəriyyə və praktikası.

SELEKSIYACI *is.* Seleksiya mütəxəssisi, seleksiya ilə məşğul olan.

SELÉN *is.* [yun.] Kimyəvi element.

SELİK *is.* Bəzi heyvan və bitki hüceyrələrinin ifraz etdiyi suvaşqan maddə. *Balıq bədəninin səthi xüsusi sürüükən seliklə örtülü olur.* Y.Əbdürəhmanov.

SELİKLİ *sif. anat.* Seliyi olan, selik ayıran. *Selikli qışa.*

SELİKVARİ

SELİKVARİ *sif.* Seliyəoxşar, selik kimi. *Selikvari maddə.*

SELİNTİ *is.* 1. Selin yuyub apardığı yer, selin yatağı, selin açdığı yol. *Selinti yerlərin və çayların üstündən yeni düzülən körpülər keçirilirdi.* S.Rəhimov.

2. Selin özü ilə getirdiyi ağaç, kol, kötük, çör-cöp və s.

SELİYƏOXŞAR bax selikvari.

SELKUPLAR *cəm* Krasnoyarsk ölkəsində və Tomsk vilayetində yaşayan şimal xalqı.

SELLƏMƏ 1. *is.* Böyük əkin sahələrinə sel kimi axıdılan su. *Xanpərinin sahəsi selləmə sulandığı üçün isti günlərdə dərhal quraq-siyrdi.* Ə.Vəliyev.

2. *sif.* Güclü yağış, şiddetli yağmur, ley-san yağış. [Sevdim kişi:] *Hayalar düzəlir, ay uşaqlı, Allah elzəydi, bir selləmə (z.) yağayı.* Ə.Vəliyev. *Qoşqar qış aylarında adamın qurşağına çıxan qalın qarı, yazda tez şaqquldayaq səməni, selləmə yağışları .. lap körpəlikdən sevirdi.* İ.Hüseynov. // *İs.* mənasında. *Birdən selləmə başladı, iri yağış damcıları evlərin pəncərələrinə, küçələrin səkilərinə çırpıb, bütün səhərə qəribə bir uğultu saldı.* H.Seyidbəyli.

SELLƏMƏK *f.* Selləmə üsulu ilə suvarmaq. **SELLƏNMƏK** "Sellənmək" *dən f.is.*

SELLƏNMƏK *f.* Sel kimi axmaq, selə çevrilmək. *Gecə-gündüz, vaxtbivaxt ağlaram; Çeşmim yaşı Ceyhun olur, sellənir. Qurbani. Yağ, yağışım, sellənərək; Sirmalanib tellənərək!* M.Müşfiq.

SELLİ *sif.* Çox sel olan; çox yağılı, yağmurlu, sulu. *Selli aylar.* – *Yazın oğlan vaxtı, selli çağları; Qanıq ilə Qavri, bir də dəli Kür; Birləşib üçü də, uçurur, töküür.* H.K.Sanlı.

SELLİK *is.* Selin yuyub getirdiyi qum, xırda daş, ağaç parçaları və s.; selinti.

SELLİ-SULU bax selli.

SELLOFÁN [*lat. cellula* – hüceyrə və *phanos* – açıq, şəffaf] Sellülozdan hazırlanan nazik, şəffaf suburaxmayan elastik pylonka (sey bükmək və s. üçün işlənir). // Həmin materialdan hazırlanmış. *Sellofan kisa.*

SELLÜLÓİD [*lat. sellula* – hüceyrə və *yun. eidos* – növ] Tezalısan elastik-plastik kütlə (müxtəlif şeylər, oyuncak və s. qayılır). [Kamal] *yazı masasının dalında oturmuş, rəngli, şəffaf sellüloid parçalarından quraşdırıldığı*

SEMENT

kiçik və gözəl bir təyyarə modelini qabağına goyub ona baxırdı. M.Rzaquluzadə.

SÉLSI [*xüs. addan*] Suyun donma nöqtəsinə qaynama nöqtəsinədək 100 dərəcəyə bölünmüş termometr.

SEL-SU *top.* Çox güclü yağış, su, yağmur, çox güclü sel. *Bir saatda sel-su hər yeri basdı.* – *Eyni anda ildirüm çaxıb sel-su axan çölli gündüz kimi işıqlandırdı.* İ.Əfəndiyev. [Bayram kişi:] *Sel gücü də məlumdur, odur, Mingeçevirdə bir dəsgah başlanıb ki, selin-suyun gücü ilə düz-dünyaya işıq və qüvvət verəcək.* M.Rzaquluzadə.

SEL-SUCAQ *bax sel-su.* *Kəndi sel-sucaq basdı.*

SELVA *is.* Amazon çayı hövzəsində vaxtaşısı subasan rütubətli tropik meşələrə braziyalılarının verdiyi ad.

SEMAFÖR [*yun. sema* – işaret və *phoros* – aparıcı] *d.y.* Yolun açıq və ya bağlı olduğunu maşinistə bildirmək üçün dəmir yollarındaki işıq siqnali qurğu. *Semafor açıqdır.* – *Əjdər, Cunyatovun göstərdiyi kimi, semafora qədər ağır addımlarla getdi, semaforun yanında münasib bir yer tapıb oturdu.* S.Rəhimhan.

SEMANTİK *sif.* Semantika (məna) ilə bağlı olan, semantika ilə əlaqədar olan. *Semantik təhlil. Sözün semantik hacmi.*

SEMANTİKA [*yun. semanticos* – anladan] *dilç.* 1. Sözün, ifadənin, qrammatik formanın mənası.

2. Bax semasiologiya.

SEMASİOLÓGIYA [*yun. semasia* – məna və *logos* – elm] Dilçiliyin söz və ifadələrinin mənalarını və bu mənaların dəyişmələrini öyrənen bəhs-i.

SEMASİOLOJÍ *sif.* [*yun.*] Semasiologiya ilə bağlı olan, semasiologiyaya aid olan. *Semasioloji tədqiqat.*

SEMASİÓLOQ [*yun.*] Semasiologiya mütəxəssisi.

SEMÉNT [*alm. Zement*] Tikinti işlərində istifada edilen, su ilə qarışdırıldıqda suvaş-qan kütlə halına gələn, tez bərkiyən, tozşəkilli mineral maddə. *Həyətin ortasında sement töküldü, balaca bir bağça salındı.* Mir Cəlal. *Sement kisələri balaca təpə kimi bir tərzəfdə yığılmışdı.* M.Süleymanov. // *Sementlə örtülmüş, sementdən hazırlanmış, sement olan.*

SEMENTÇİ

Sement səki. *Sement divar.* – *Sement döşəmə-sinə bahalı xalça salınmış bir hücrədə, göy döşəkçə üstündə çömbəlib oturan araqcınıl molla cold ayağa qalxıb əmmaməsini başına qoydu.* Mir Cəlal.

SEMENTÇİ *is.* *Sement sənayesi işçisi, səment sənayesində işləyen.*

SEMENTLƏMƏK "Sementləmək" *dən f.is.*

SEMENTLƏMƏK *f.* 1. *Sement möhlulu tökmək, sementlə malalamaq, üzərinə sement çəkmək, sementlə örtmək. Divarı sementləmək. Səkini sementləmək.*

2. *tex.* *Sementlə bərkitmək, aralarını sementlə doldurub möhkəmləndirmək.* [Xanmurad:] *Sementlədiyimiz bəndi su yuyub aparıb.* İ.Əfəndiyev. *Çox keçmədi ki, Kamil borunu basdırıb sementlədi.* M.Süleymanov. // *məc.* Möhkəmlətmək, bərkitmək. [Kələntər:] *Mənə də Kələntər deyərlər, dövrəmi elə sementləmişəm ki, heç yeri qaza bilməzlər.* M.İbrahimov.

SEMENTLƏNMƏ "Sementlənmək" *dən f.is.* *Bülənd dərənin dibində sütunların sementlənməsinə baxırdı.* Ə.Əbülhəson.

SEMENTLƏNMƏK *məch.* 1. *Sementlə malaşınmaq, sement çəkilmək.*

2. *tex.* *Sementlə bərkidilmək, sementlə möhkəmləndirilmək.*

3. *B a x sementləşmək* 2-ci mənada.

SEMENTLƏŞMƏ 1. "Sementləşmək" *dən f.is.*

2. *geol.* *Süxurların tərkib hissələrinin əri-miş mineral maddələrinə yapışib bərkiməsi prosesi.*

SEMENTLƏŞMƏK *f.* *Bərkiyib sementə dönmək, daşlaşmaq.*

SEMENTLƏYİCİ *is. tex.* *Sement çəkmək üçün, sementləməyə məxsus. Sementləyici aqreqat.*

SEMENTLİ *sif.* 1. *Tərkibində sement olan, sement qarşıdırılmış. Sementli beton.*

2. *Sement çəkilmmiş, sement qarışıqlı ilə ma-lalanmış, sementlənmiş. Sementli divar. Sementli quyu.*

SEMESTR [*lat.* semestris – yarımillik] Ali və ya xüsusi orta məktəblərdə dərs ilinin yarısı. *Semestrin ortalarında texnikumda bir mənzərə çəkmək üçün müsabiqə elan olundu.* Mir Cəlal.

SENSUALİST

SEMİNÁR [*lat.* seminarium – ocaq] 1. *Ali məktəblərdə tələbələrin xüsusi fənn və ya mövzu üzrə keçirdikləri qrup məşğələsi. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixindən seminar.*

2. *İxtisası, ideya-siyasi səviyyəni artırmaq üçün qruplarla keçirilən xüsusi məşğələ.*

SEMİNARİST [*lat.*] *Seminariya tələbəsi.*

SEMİNÁRIYA [*lat.* seminarium – ocaq]

1. *Keçmişdə: orta pedaqoji məktəb. Müəllimlər seminarriyasi.* – [Musanın nəvəsi] *Qori seminarriyاسının pensionunda bircə il yaşadıqdan sonra mədəniyyət aləmində bu qədər tərəqqi etmişdi.* Qantəmir.

2. *Orta ruhani məktəbi.*

SEMİTLƏR [Bibliya əfsanələrinə görə in-san nəslinin banilərindən olan üç qardaşdan birinin – Simanın adından] *Qabaq Asiyada, Şimali və Şərqi Afrikanın bir hissəsində ya-şamış və yaşayan xalqlar qrupu, samilər (bu-raya qədim babillilər, assurilər, finikiyalılar, qədim yəhudilər və başqları, habelə müasir xalqlardan ərəblər, suriyalılar, yəhudilər və efiopiyalılar daxildir).*

SEMİTOLÓGIYA [semit və *yun.* logos – elm, anlayış] *Semit dillərini və mədəniyyə-tini öyrənməklə məşğul olan elmlərin məcmusu.*

SEMİTOLOJİ *sif.* Semitologiyaya aid və ya mənsub. *Semitoloji tədqiqat.*

SEMİTÓLOQ Semitologiya mütəxəssisi.

SEN *is.* *Yaponiyada xırda pul.*

SENÁT [*lat.* senatus – qədim] 1. *Qədim Romada yüksək hakimiyyət orqanı. Venet-siyanın işlərini senat dolandırırdı, padşahu yoxdu. Senat isə ibarət idi alınəsəb, dövlətməndə, ağıllı və insaftlı əşxasın icməindən.* F.Köçerli.

2. *İngilabdan qabaq Rusiyada: ali məhkəmə vəzifəsini görən və dövlət aparatı üzərində nəzareti həyata keçirən hökumət orqanı.*

3. *ABŞ-da konqresin baş palatası; Belci-kada, Kanadada və bəzi başqa dövlətlərdə parlament.*

SENÁTOR [*lat.*] *Senat üzvü.*

SENATORLUQ *is.* *Senator vəzifəsi.*

SENSUALİST [*lat.*] *fəls.* *Sensualizm tə-rəfdarı.*

SENSUALİZM [lat. *sensus* – duyğu] Duyğunun idrakin yeganə mənbəyi olduğunu iddia edən fəlsəfi cərəyan.

SENT is. [ing.] ABŞ və bəzi başqa ölkələrdə xırda pul.

SENTEŞİMO is. [isp.] Panama, Uruqvay və Çili də xırda pul.

SENTİMENTAL [fr.] *sif.* 1. Sentimentalizmə əlaqədar olan, sentimentalizmlə bağlı olan. *Sentimental əsər. Sentimental mövzu.*

2. Cox tez təsirlənən, müttəəssir olan, həddindən artıq həssas olan, hissə qapılan. *Sentimental adam. Sentimental hissslər.* – [Reyhan Şahsuvarova:] *Görünür, siz o gecə çox sentimental bir əhvali ruhiyyədəymişsiniz.* İ.Əfəndiyev.

SENTİMENTALİST [fr.] Sentimentalizm (1-ci mənada) cərəyanı nümayəndəsi. *Sentimentalist* yazıçı.

SENTİMENTALİZM [fr.] 1. XVIII əsrin ikinci yarısı və XIX əsrin əvvəllərində Avropana meydana gelmiş ədəbi cərəyan (bu cərəyan nümayəndərinin əsərlərində insan hissiyyatına daha çox üstünlük verilir, zəiflərə və mözlumlara hüsn-rəğbət göstərilir. Sentimentalizmin ən sociyəvi xüsusiyyəti həddindən artıq həssaslıq, hissə qapılmaqdan ibarətdir). *Füzulinin dörd əsər bundan əvvəl yazdığı sentimental əsərlər bu gün belə bütün sentimentalizm ədəbiyyatının ilk suralarında gedə bilər.* C.Cabbarlı.

2. Bax **sentimentallıq**.

SENTİMENTALLIQ is. Həddindən artıq nazikürəklilik, həssaslıq.

SENTİMO is. [isp.] Venesuela, İspaniya, Paraqvay və başqa ölkələrdə xırda pul.

SENTNER [alm. *sentner*, əsli lat. *sentum – yüz*] 100 kiloqrama bərabər metr ölçü sisteminin çəki vahidi. [Manya Fərmana:] *İstəyirəm hər hektardan yüz sentner xalis pambyıq götürürüm.* Ə.Sadiq. [Uğur:] *Sən elə güman edirsən ki, yüz sentnerdə dayanacaqıq.* İ.Əfəndiyev.

SENTRİZM [lat.] II İnternasional partiyalarda opportunizmin ən incə üsullarla masalanmış forması.

SENTYÁBR [lat.] Təqvim ilinin doqquzuncu ayı.

SENYÓR¹ [lat. senior – böyük] Qərbi Avropana orta əsrlərde: özünə məxsus olan ərazi miqyasında dövlət başçısı hüququna malik torpaq sahibi, feodal.

SENYÓR² [isp. senör] Ağa, cənab. [Zabit:] *Senyor, bağıslayın, buradan Qoritsiyaya neçə kilometrdir?..* S.Vəliyev.

SENZ is. [lat.] 1. Bir şəxsin bu və ya digər hüquqlarının həyata keçirilməsini məhdudlaşdırın şərt.

2. Bir müəssisə bu və ya digər siyahıya daxil etmək üçün lazım olan şərt.

SÉNZOR [lat.] Mətbuat üzərində nəzarəti həyata keçirən vəzifəli şəxs.

SENZORXANA [lat. sensor və *fars* ...xanə] köhn. Senzurun yerləşdiyi bina, senzor idarəsi. *Hökumətin senzorxanasına pişnihad edib biza mühəvvəl olunan məməriyyəti sədaqətlə yerinə yetirək.* C.Məmmədquluzadə.

SENZORLUQ is. Senzorun işi, vəzifəsi. *Və nə qədər ki onlar ölməyiblər və senzorluqda vardırlar, ruznaməyə izin ala bilsək də, bir şey yaza bilməyəcəyik.* C.Məmmədquluzadə.

SENZÚRA [lat.] 1. Mətbuata nəzarət edən dövlət idarəsi.

2. Çapa veriləcək, teatrda tamaşa yoluqçaq əsərlərin və ya hər hansı bir materialın həmin idarə tərəfindən yoxlanması.

SEPARATİST [lat. *separatus*-dan] Separatism tərəfdarı.

SEPARATİZM [lat. *separatus* – ayrılmış] Ayrılmağa çalışma. // Çoxmillətli burjua dövlətlərində: azlıqla qalan milletlərin, yaxud bir əyalətin dövlətdən ayrılaraq öz müstəqil dövlətini qurmağa çalışması.

SEPARATOR [lat. *separator* – ayıran] Bir maddəni digərindən ayırmak üçün işlədilən müxtəlif cihazların adları. // k.t. Üzlü süddən qaymağı ayıran cihaz. ..Kərim dayı çardağın altında ağaran separatorlara sarı addimlədi. İ.Hüseynov.

SEPARATORÇU is. Separatorda işleyən adam.

SEPSİS is. [yun.] İnsan və heyvanlarda irin törədən orqanizmlərin və onların toksinlərinin qan və toxumala düşməsindən yaranan infeksion xəstəlik.

SEPTİK

SEPTİK *is.* [ing.] Az miqdarda məişət çirkab sularını təmizləmək üçün qurğu.

SEPTİMA *is.* [lat.] Musiqidə yeddi pərdə həcmində interval.

SER *is.* [ing.] ABŞ-da və İngiltərədə möminlərin keşlərə, şagirdlərin müəllimlərə müraciət edərkən işlətdikləri söz; cənab.

SERADELLA *is.* [ital.] Paxlahılar fəsiləsində bitki cinsi.

SERB *is.* Yuqoslaviyada yaşayış cənubi slavyan xalqının adı və bu xalqa mənsub adam.

SERBCƏ *sif.* və *zərf* Serb dilində. *Serbçə danışmaq*. *Serbçə-rusça lügət*.

SERENÁDA [ital. serenade – axşam nəğməsi] 1. Orta əsrlərdə İtaliya və İspaniyada: adətən, sevgilinin pəncərəsi altında oxunan nəğmə.

2. İnstrumental ansambl üçün yazılmış süita tipli musiqi əseri. *Çaykovskinin simli orkestr üçün serenadasi*.

SÉRİYA [lat. series – sıra] 1. Bir-birinə eynilər oxşar və ya hər hansı ümumi əlamətə malik olan şeylər sırası. *Karandaşla çəkilmiş rəsmlər seriyası*. *Uşaqlar üçün yazılmış kitablar seriyası*. // Hər hansı bir işin, hərəkətin ardıcılısı. *Gimnastika hərəkətləri seriyası*.

2. Bir standart üzrə hazırlanmış şəyler, məmulat, detallar.

3. Böyük kinofilmin bütün seans vaxtı nümayisi etdirilən müstəqil hissəsi. “*Bacilar*” *kinofilmi üç seriyadır*.

4. Qiymətli kağızların (pul, istiqraz və rəqəmlər) və ya senədlərin) hərf, yaxud rəqəmlə işarə olunan dərəcəsi.

SERJÁNT [fr. sergeant] Orduda, polisdə kiçik komanda heyətinin rütbə adı və bu rütbəni daşıyan adam. *Polis serjantı*. *Kiçik serjant*. – *Serjant*, *Mədəddən gözünü çəkmədən danışırı*. Ö.Əbülhəsən. *İndi* [Ulduz] *hərbi qıyafədə serjant rütbəsində bir şəfqət bacısı idi*. Ö.Məmmədxanlı.

SEROLÓGIYA [lat. serum – zərdab və *yun*. logos – elm, anlayış] Biologiyanın, insan və heyvanların qan zərdabı xüsusiyyətlərini öyrənən şöbəsi.

SEROLOJÍ *sif.* Serologiyaya aid olan. *Sero loji tədqiqat*.

SEROZ *is.* [lat.] Epitel qatı ilə örtülmüş birləşdirici toxuma.

SEVDA

SERPANTÍN [fr. serpent – ilan] Bal, maskarad və karnavallarda oynayanların başına, üstünə tökülen rəngbərəng, uzun kağız lentlər.

SERTİFİKÁT [lat. certum – düzgün və fasere – eləmək] 1. *mal*. Dövlətin maliyyə istiqraz iltizamnaməsi. // Bəzi dövlət istiqrəzələri biletinin adı.

2. Xarici ticarətdə: göndərilən malların sənəti (cinsi), çeşidi, qiyməti və s. haqqında sənəd.

3. Hər hansı bir şey haqqında vəsiqə, şəhədnamə.

SERUM *is.* [lat.] Qan zərdabı.

SERVÁNT [fr.] Qab-qacaq, süfrə, dəsmal və s. yığmaq üçün alçaq bufet.

SERVÍZ [fr.] Müəyyən miqdardan şəxs üçün xörək və ya çay ləvazimati (qabları) komplekti. *Cay servizi*. *Xörək servizi*. *Cay-qəhvə və xörək servizləri* on iki və altı nəfərlilik olur. – *Təzə samovar, bütün servizlər, .. boşqablar, dövrələr, podnoslar, lampalar, güzgülər və bir neçə qablar .. cehiz adı ilə atası qızına verəcəkdir*. R.Əfəndiyev.

SÉSSİYA [lat. sessio – oturma] 1. Müxtəlif seçkili orqanların və kollegial idarələrin vaxtaşarı keçirilən iclasları, habelə bu iclaslar dövrü.

2. Ali və orta ixtisas məktəblərində müəyyən vaxtlarda keçilən imtahanlar, habelə həmin imtahanlar dövrü. *İmtahan sessiyası*. *Qış sessiyası*.

SESSİYALARARASI *sif.* Sessiyalar arasında olan, sessiyalar arasında görülən, aparılan.

SEŞÖNBƏ *is.* [fars.] Köhnə təqvimdə: həftənin dördüncü günü, təzə təqvimdə: çərşənbə axşamı; salı, tek gün.

SET *is.* [ing.] Voleybolda, tennisdə oynan hissələri.

SETAR *is.* [fars.] Şərq simli musiqi alətlərindən birinin adı; tarın bir növü. [Ərən:] *İçəri, əlində setar, gözəl bir qız girdi*. Çəmənzəminli.

SEVDA *is.* [ər.] 1. Sevgi, məhəbbət, eşq. *Eşq sevdasına heç kəs pis deməz*; *Məhəbbət yoldundan ayaq kəs, deməz*. M.P.Vaqif. [Qəndab:] *Sonra mənə məlum oldu ki, Çingizlə* [Qönçənin] *sevdası elə o vaxt baş tutmayıb*. B.Bayramov. □ **Sevdaya düşmək** – sevmək,

məhəbbət yetirmək, eşqə düşmək, vurulmaq, məftun olmaq. *Bir Leyli sevib eşqdə sevdalərə düdüdüm; Məcnuna dönüb daməni-səhralərə düdüdüm.* S.Ə.Şirvani.

2. Arzu, həvəs, şiddetli meyil. *Mənə hökm eyləmişdi bir xülya; Atəşin sövq, odlu bir sevda.* A.Səhhət. [Sitare:] *Yenə düyüdü xəyalımla Vətən sevdası, ya rəbbi!* C.Cabbarlı. *Xəzan acısına edib məhəmmüll; Gülün kölgəsində ötəndə bülbüll; -Həyat, həyat! -deyə çırpinur könül; Könüldən, sevdadan necə əl çəkim?* M.Müşfiq. □ ...sevdasına düşmək – ...arzusunda olmaq, ...hevəsinə düşmək, can atmaq. *Dul qalmasını görünce, Məşədi övlad məsələsini ortaya salıb, Gülcəhan xanımı almaq sevdasına düşmüdü.* T.Ş.Simurq. *Nəcibə onilliyi qurtarandan sonra ali məktəb sevdasına düdüdüm.* Mir Cəlal.

SEVDALI sif. Sevdaya düşmüş, məftun olmuş; məftun, vürgün, aşiq. *Çəman döşəyidir sevdalı yarın; Ona layla deyir səhər küləyi.* S.Vurğun. *Ətirlənir güllərin; Sevdalı bülbüllərin; Ötüşür can bağımıda.* M.Müşfiq. [Rza:] *Gülər üzləri çıxdan kədər, aydın baxışları duman, sevdalı könülləri nifrat bürümüşdü.* M.Ibrahimov.

SEVDİCİK oxş. Adətən “sevdiciyim” şəklində – çox istənilən, əzizlənən adama müraaciət tərzində işlənir. *Lay-lay mələkim, sevdiciyim, yavrucuğum, yat!* Bir də ələ düşməz bu çocuqluq dəmi, heyhat! A.Şaiq. *Oxu sevdiciyim, öz həvəsinlə!* İlham qanadlanır sənin səsinlə! M.Müşfiq.

SEVDİRMƏ “Sevdirmək”dən f.is.

SEVDİRMƏK icb. Sevməyə məcbur etmək, istətmək; nə yolla olur olsun bir şeyi başqasına istətməyə, bəyəndirməyə çalışmaq, birinin isteyini qazanmağa çalışmaq. *Bir qadın gözəlliyi, mərifəti və özünü sevdirməyi bacarırsa, ona bağlanmaq mümkündür.* M.S.Ordubadi. *Gülü də sevdiran biza atırdı; Gəl hikmət axtaraq söz gülzərində.* B.Vahabzadə.

SEVƏR Adətən “yerindən” sözü ilə: zəif, incə, çox qorxulu, xətərli. [Pəri ovçuya:] *İndi əgər sən onu sevər yerindən yaralamınsa,* mən də sağ qalmayaçağam, laçınım. Ə.Məmmədxanlı. [Süleyman:] *Güllə sevər yerindən dəyiib, haman saat yixılmasayıdı,* bunun xəncər

dislərindən qurtara bilməzdiniz. M.Rzaquluzadə.

...sevər sif. Mürəkkəb sözlərin “istəyən”, “seven”, “tərefdar olan” mənasında işlənən ikinci tərkib hissəsi; məs.: azadlıqsevər, sülh-sevər, insansevər, kitabsevər.

SEVƏ-SEVƏ ZƏRƏF Sevərək, istəyərək, məhəbbətə. Füzulini *sevə-sevə oxumaq. -Onu dinləmişəm mən sevə-sevə; Gül açıb hər sözü dodaqlarımızda.* S.Rüstəm. *Aldanmış kəvəkib* xalqımızın hər zaman sevə-sevə oxuduğu qüvvətli bir satiradır. S.Rəhman.

SEVGİ is. 1. Məhəbbət, eşq. *Sevgim mübarizə, sevgilim həyat; Yəhərlənmiş bana qanadlı bir at.* M.Müşfiq. *Sevgi əzəl gündən sevir baharı;* *Baharda insanlar arzuya çatır.* N.Xəzri.

2. klas. Sevgili. *Bir belə cavanın əqli kəm olsa; Baxırsan ki, sevgisinə naz eylər.* M.P.Vaqif. *Adətdir ki, olös xubruların;* *Sevgisinin yadigarı yanında.* Q.Zakir.

SEVGİLİ sif. Çox sevilən, əzizlənən, istənilən; əziz, mehbərin. *Sevgili uşaqlar.* *Sevgili dost. - Kötülmün sevgili məhbubu mənim;* *Vətənimdir, Vətənimdir, Vətənim!* A.Səhhət. // Is. mənasında. [Gülçöhrə:] *Mən öz sevgiliyi istəyirəm.* Ü.Hacıbəyov. [Səriyyə Rüstəmə:] *Na üçün öz sevgilini zəltənlər əlində goyub xilas etmirən?* C.Cabbarlı.

SEVGİSİZ zərf və sif. Sevgi hissi olmadan, sevmədən, məhəbbətsiz, istəmədən. *Sevgisiz əzə getmək.* – [Aşıq Sultan:] *Vicdanları parlaq tutan sevgidir;* *Sevgisiz könül ya daşdır, ya dəmir.* H.Cavid. *Sevgisiz, yoldaşız bir gözəl kimi;* *Sükuta qərq olub yaşardin əlbət.* M.Dilbazi.

SEVİB-SEÇMƏ “Sevib-seçmək”dən f.is.

SEVİB-SEÇMƏK f. İstəyərək, xoşlayaraq, bəyənərək bir neçə adamın, şeyin arasından birimi ayırmak, seçmək. *Sevib-seçdiyi qız.* *Sevib-seçdiyi sanət.* – [Bibixanım Göyçəyə:] ..Kimi sevib-seçsə, ürəyinə kim yatsa, ona da getsin. B.Bayramov. [Qosqar:] *Mən neçə dəfə təklif elədim ki, [kolxoza] Rəhimlini yox, camaatin özünün sevib-seçdiyi bir adam göndərək.* İ.Hüseyinov.

SEVİCİ is. və sif. Sevən, vürgün, aşiq. [Oqtay:] *Nəhayət, mən [Firəngizə] anladaram ki, mənim heç bir şeyim yoxsa, pak bir*

SEVİLMƏ

eşqim, sevici bir ürəyim .. [var]. C.Cabbarlı.
Bu gözəl və gənc gadın [Yaxşı] nəcib duyğulara, sevici bir qəlbə, şairənə bir hissəyyata malikdir. M.Arif.

SEVİLMƏ “Sevilmək”dən *f.is.*

SEVİLMƏK “Sevmək”dən *məch.* *Mən bəxtiyar oldum, o zamanдан ki sevildim.* B.Vahabzadə.

SEVİMLİ *sif.* 1. Mehriban, əziz, sevgili, istəkli. [İncə:]..Uşaq könlüm heç fərqiñə varmadı. *O hər kəsdən dəyərlidir, iğid, gözəl, sevimli...* C.Cabbarlı. [Xaqani:] *Oxu, bülbülcüyim, səsinə qurban; Ey ilham pərisi, sevimli canan!* M.Rahim.

2. Xoşagələn, xoşlanılan, insanların məhəbbətini cəlb edən; cazibəli. Sevimli *səs.* Sevimli *nəğmə.* – Onun *ən* gözəl və sevimli xüsusiyyətlərindən birisi zahiri görünüşündə olan məhcubluğu, həyallığı və utancaqlığı idi. M.S.Ordubadi. *Bura manım sevimli yerlərimdən biri idi.* A.Divanbəyoglu.

SEVİMİZ *sif.* Sevilməyən, xoşa gəlməyen; cazibəsiz. *Sevimiz bir sima.*

SEVİN *is.* Fərəh, sadlıq; sevinmə (*kədər əksi*). *Hər şeydə fərəh, sevinc, təravət; Artıq oyanıb gülür təbiət.* A.Şaiq.

SEVİNÇ *zərf* Sevinə-sevinə, sevinə-rək, çox şad, fərəh içərisində. *Sevincək daxil olmaq.* Sevincək getmək. – Hami sevincək ayaga qalxır. Ü.Hacıbəyov. *Lətişlə Həsən .. sevincək əl-ələ verdilər və sağ tərəfdəki mərmər pilləkənlərlə yuxarı, ikinci mərtəbəyə qalxdılar.* H.Seyidbəyli.

SEVİNCLİ *sif.* və *zərf* Sevinc içərisində, fərəhli, şad. [Student] sevincli *bir halda qulluqunu çağırırdı, xanının yanına kitab dalınca göndərdi.* Çəmənşəminli. [Laçın] sonra *ısa baxıb sevincli bir hal ilə güllümsəməyə başladı.* H.Nəzərli. [Quşlar] *dəstə-dəstə üçüb gəldilər, sevincli çıçırlılar Afaqın bağçası üstündə qanad çalıb dövrə vurdular.* Ə.Məmmədxanlı. // *Sevinc verən, sevindirən, fərəhli.*

SEVİNCİSİZ *sif.* Fərəhsiz, pərişan, məyus-edici, qəmləndirici, kədərləndirici. *Sevincsiz mənzərə.*

SEVİNDİRİCİ *sif.* Sevinc götürən, fərəh oyadan, şad edən; fərəhləndirici, sevindirən, ürəkaçan, xoş. *Sevindirici hal.* *Sevindirici xəbər.* – [Məktəb müdürü] *ayağa qalxıb şə-*

SEVMƏK

girdlərə son dərəcə ciddi, həm də sevindirici bir xəbər verdi. H.Seyidbəyli.

SEVİNDİRİMƏ “Sevindirmək”dən *f.is.*

SEVİNDİRİMƏK *f.* Sevime sinə səbəb olmaq, şad etmək, fərəhləndirmək, şadlandırmaq. *Şad xəbər hamını sevindirdi.* – *Tahirin bu cür düşüncəli və ciddi bir əda ilə danışmağı Lətifəni sevindirdi.* M.Hüseyn. *Bilirəm, ən xoşbəxt, gözəl günlərim;* *Bu evdə hamını sevindirəcək.* Ə.Kürçaylı.

SEVİNƏ-SEVİNƏ *zərf* Şad, çox razı halda, sevinərək, sevinc içində. *Sevinə-sevinə getmək.* *Sevinə-sevinə oxumaq.* – *Əhməd evdən ildürüm kimi həyətə qaçır, sevinə-sevinə və ləhləyə-ləhləyə gəldi anasının yanına.* C.Məmmədquluzadə. *Kəndlilər ağanın dağdılmış evinə baxıb, dərindən nəfəs aldılar, sonra ısa sevinə-sevinə evlərinə getdilər.* S.Rəhman.

SEVİNİŞMƏ “Sevinişmək”dən *f.is.*

SEVİNİŞMƏK *qarş.* Hami birlikdə sevinmək, şadlanmaq, fərəhlənmək. *Şad xəbərdən hamı sevinisi.* – [Qızlar] *sevinişdilər, nəhayət, atlar uzaqdan göründü.* M.S.Ordubadi.

SEVİNƏMƏ “Sevinmək”dən *f.is.*

SEVİNƏMƏK *f.* Xoş xəbərdən, hadisə və ya işdən fərəh duymaq, şadlanmaq, vecdə gəlmək. *Sairin sevinci evlə bir oldu.* Anası da həm sevinir, həm nisgillənirdi. Çəmənşəminli. *Əziz mehribanım, çatdı məktubun; Nə qədər sevindik, bilsən, ürkədən.* M.Rahim.

SEVİŞMƏ 1. “Sevişmək”dən *f.is.*

2. Sevgi, məhəbbət, eşq.

SEVİŞMƏK *qarş.* Bir-birini sevmək, bir-birinə eşq yetirmək. *Gülbənd ilə kiçik əmioğlumun sevişdiklərini bilirdim.* S.S.Axundov. [Teymur] *hələ on yeddi yaşında ikən özüylə birlikdə oxuyan Şögik adlı bir qızla sevişirdi.* M.Hüseyn.

SEVMƏ “Sevmək”dən *f.is.* *İnsanın insani sevməsi, bir-birinə məhabbat bağlaması töbütür.* N.Nərimanov.

SEVMƏK f. 1. Eşq yetirmək, aşiq olmaq. *Sən sevən çox bələya tuş olur;* *Əql gedir başdan, fəramuş olur.* M.P.Vaqif. [Əsgər:] *Əlbəttə, xanım.* Göz gördü, könül sevdilə. Ü.Hacıbəyov. *Əşrəf Nazlını ilk görən gün sevdilə.* S.Rəhman. // *Qəlbən bağlı olmaq, sadıq olmaq.* *Vətənini sevmək.* *Ailosini sevmək.*

— [Nizami:] *Mən bu yerləri sevirəm. Sevgi isə mənim ən böyük ilham mənbəyimdir.* M.Hüseyn.

2. Əzizləmək, oxşamaq, riqqət göstərmək. *Həqiqət or və arvad Bahadırə nəinki bir eyib tapmirdilər, hətta onu sevirdilər.* N.Nərimanov. *Aslan gah əmir, gah da dösdən ayrılib hıçqırırdı. Onun belə kövrəldiyini görən Gilə arvad nəvəsini qucağına alıb, sevməyə, oxşamağa başlıdı.* Ə.Vəliyev.

3. Bir şeyin aludəsi olmaq, ona hədsiz məraq göstərmək, meyli olmaq, çox istəmək, xoşlamaq. *Mütaliəni sevmək. Əl işlərini sevmək.* — [Firidun Sərhəngə:] *Sərhəng, mən sizin haqqınızda çox sey eşitmışdım, lakin sülhüğu sevin (f.is.) adam olduğunuzu eşitmışdım.* M.İbrahimov. *Yer üzündə sevdiyim; Ciçəklərdir, ciçəklər.* N.Xəzri.

◊ **Allahu sevərsən** — bax **Allah**. *Gəl, Allahu sevərsən, zahida, sən bu riyadan keç.* S.Ə.Şirvani. [Hacı Osman:] *Rəhim bəy, bir bəri gəl! Allahu sevərsən, bu xatani mənim başından elə.* Ə.Haqverdiyev.

SEYF [ing. safe – təhlükəsiz, etibarlı] Qiymətli kağızları, sənədləri, pul və s. saxlamaq üçün yanmayan metaldan qayrlımsı şkaf və ya yesik. *Kapitan.. seyfi açıb oradan bir qovluq çıxartdı.* Ə.Əbülləsən. *Katib birdən nəvisə xaturlayıb seyfə yaxınlaşdı.* B.Bayramov.

SEYİD is. [ər.] din. 1. Məhəmməd peyğəmbərin nəslindən olan müsəlmanların fəxri titulu. *Hər vilayatda var beş-on qəsəbə;* *Əlli min seyyidü axund, tələbə.* S.Ə.Şirvani. [Məsmə:] *Anam, dayilarım məni* [kor kişiyyə] *verdilər.* Çünkü onlar kənddə nüfuzlu, kəramət sahibi seyidlər hesab olunurdular. S.Hüseyin.

2. Ləqəb kimi seyidlərin adlarından əvvəl deyilir. *Bir əlli-altmış il bundan əqədəm iki nəfər kukəmərli seyid – biri Seyid Əhməd və biri Seyid Səməd Qafqaza varid olurlar.* Ə.Haqverdiyev.

SEYİDMALİ din. bax **xüms**. [Seyidlər] *cavab verdi ki, əlbət, sizdən seyidmali xahiş edəcəklər.* C.Məmmədquluzadə.

SEYİZ is. Sürünün qabağında gedən təkə.

SEYM is. [pol.] Bəzi ölkələrdə qanunverici orqan, parlament, möclis.

SEYR¹ is. [ər.] Əylənmək və istirahət məqsədilə gəzinti, ayaqseyri, gəzmə, gəzinmə. □ **Seyr etmək** – gəzmək, gəzintiyə, ayaqseyrinə çıxmaq. *Cıxb başmaqseyrinə, edib seyri-çəmən goldım;* Ayaq üstdən Qazağa bir gedib, gördüm vətən, gəldim. M.P.Vaqif. **Seyrə çıxmaq** – gəzintiyə çıxmaq, gəzməyə çıxmaq; gəzmək, gəzinmək; cəmənlilikdə, bağda və s.-də eylənmək. Əğyr ilən çıxıb seyrə, dərməsin; *Layıq olmaz anla-* maza bənövşə. M.P.Vaqif. *Yarpaqlanır ağaclar;* *Yaşlılanır yamaclar;* *Seyrə çıxır uşaqlar;* *Göy çəməndə oynaqlar.* A.Səhhət.

SEYR² is. [ər.] **Seyr etmə**, baxma, tamaşa etmə, göz gəzdirmə. [Vaqif] *meşənin seyrindən ayrılib Mədinəni süzməyə başladı.* Çəmənəzəminli. □ **Seyr etmək** – baxmaq, tamaşa etmək. *Ətrafi seyr etmək.* — Xanların sözünə baxmayaraq qapının aralığında durub yağışı seyr edirdim. Qantomir. *Seyr edib yaxını, gah da uzağı;* *Bir az seçə bildim qaranı ağdan.* B.Vahabzadə. **Seyrə dalmaq** – fikri bir şeyin seyrinə getmək, seyr etmək. [Arxeoloq:] *Bu bəzəkli çöllərin;* *Seyrinədan zaman;* *Coşmamış olmaz üzək.* H.Hüseynzadə.

SEYRAN [ər. seyr və fars. ...an] 1. Bax **seyr¹**. □ **Seyrana çıxmaq** – seyrə çıxmaq. Ay gecə qəbrində cövlana çıxsin; *Ulduzlar süzüllüb seyrana çıxsin.* M.Müşfiq. *Çıxmış dəniz sahilinə iki gənc qız seyrana;* *Xeyli gəzib dolaşırlar...* Sonra isə yan-yana; *Sahildəcə oturaraq başlayırlar söhbətə.* N.Xəzri.

2. Bax **seyrəngah**. *Xoş gün bayramın olsun;* *Gülşən seyranın olsun!* Niya gec-gec gəlirsən? *Canim qurbanın olsun!* (Bayati).

SEYRÇİ is. 1. Seyrə, gəzməyə çıxan adam. *Seyrçilər kəndə girərkən küçələrin tünülüyü daha da artmış oldu.* Ə.Əbülləsən.

2. məc. Uzaqdan baxaraq işə qarışmayan, müşahidə etməklə kifayətlənən, müşahidəçi; bir hadisəyə, işə passiv, laqeyd münasibət göstəren adam. *Hadisəyə bir seyrçi kimi baxmaq.* □ **Seyrçi qalmaq** – bir hadisə qarşısında heç bir maraq və əlaqə göstərməyərək, ona bir tamaşaçı kimi baxmaq, işə qarışma- maq. *İşə seyrçi kimi qalmaq olmaz.*

SEYRƏK sif. 1. Bir-birindən aralı, uzaq, six, qalın olmayan, adda-budda (six əksi). *Seyrək meşə.* *Seyrək ot.* — *Uzaqda görünən*

SEYRƏKBIĞ(Lİ)

seyrək pöhrəliyin içi və dilik-dilik olan yalların sinəsi yarıtlırdı. S.Rəhimov. // Eyni mənada saç, tük haqqında. Gözlərinin mehriban gülüşü yadimdadir; Saçlarının seyrək gümüşü yadimdadir. R.Rza. [Xoşqədəm nənənin] qallaşmış seyrək qaşları altdan işıldayan, çurxura düşmüş, xırda, qara gözləri hələ öz nürunu itirməmişdi. S.Qədirzadə.

2. Bütöv halında olmayan, parça-parça, ara-sıra. *Ay saf göydə öz gedisi sürətini artırıb, ağ pambıq kimi seyrək buludlar onu gəlin aparan kimi əhatə etmişdir. H.Nəzərlı. Ağ seyrək dumani aparrı külək; Üzür bir oğlanla bir qız qayığda. H.Hüseynzadə.*

3. Zərf mənasında. Ara-sıra, hərdənbir, az-az, tək-tək. *Seyrək eşitdiyin hər söhbətində; Ölüm düşünərdi, ölmək aradı. S.Vurğun. Seyrək keçir hələ atlı, piyada; Bəzəkli faytonlar yoxdur orada. H.K.Sanlı.*

◊ **Ağlıdan seyrək – bax ağlıdan kasib (“ağlı”da).**

seyrək-seyrək *zərf* Arabir, bəzən, hərdənbir, ara-sıra. *Seyrək-seyrək atılan güllələr uzaqlaşaraq qeyb oldu. Ə.Vəliyev. Yavaş-yavaş yelləncək havadan düşür, bayaqli kimi yuxarı qalxmayaraq seyrək-seyrək yellənirdi. Ə.Əbülləhesən.*

SEYRƏKBIĞ(Lİ) sif. Biği seyreklənən, qalan olmayan. *Seyrəkbigli kişi.*

SEYRƏKÇƏTİRLİLƏR *is. bot.* Çətirləri six olmayan, seyrək olan bitkilər fəsiləsi.

SEYRƏKDİŞ(Lİ) sif. Dişləri seyrək, aralı olan. *Seyrəkdişli uşaqla.*

SEYRƏKLƏMƏ¹ “Seyrəkləmək”dən *f.is.*

SEYRƏKLƏMƏ² “Seyrəkləmək”dən *f.is.*

SEYRƏKLƏMƏK¹ *f.* Seyrək etmək, bir-birindən aralamaq, ara qoymaq, seyrək hala getirmək. *Bağı seyrəkləmək. Pambıq seyrək-ləmək.*

SEYRƏKLƏMƏK² *f.* Səfəhləmək, ağlıni azdırmaq, gicleşmək, axmaqlamaq. [Diyar kişi:] *Nə seyrəkləyirsən, ay arvad!* Ə.Məmmədxanlı.

SEYRƏKLƏNDİRİMƏ “Seyrəkləndirmək”dən *f.is.*

SEYRƏKLƏNDİRİMƏK *f.* Seyrək hala getirmək, seyrək etmək. *Tingləri seyrəkləndirmək.*

SEYRƏKLƏNMƏ “Seyrəklənmək”dən *f.is.*

SEYRƏKSAC(LI)

SEYRƏKLƏNMƏK 1. *məch.* Seyrək hala götürülmək, seyrəldilmək. *Bağda ağaclar seyrəklənmışdır.*

2. *məc.* Azalmaq. *İdarəyə gələnə qədər Qorxmazin üzünü çulğamış qalın kədər dumani indi parçalanmış, seyrəklənmiş və getgedə çəkilib gedirdi. Ə.Vəliyev.*

3. Bir-birindən aralanmaq, uzaqlaşmaq; dağılışmaq. *Athlalar seyrəklənərək iki sırə olub, təpələrin arası ilə gedən ensiz cığır burudular. Ə.Vəliyev.*

SEYRƏKLƏŞDİRİLMƏ “Seyrəkləşdirilmək”dən *f.is.*

SEYRƏKLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Seyrək hala götürülmək, bir-birindən aralı etmək.

SEYRƏKLƏŞDİRMƏ “Seyrəkləşdirmək”-dən *f.is.*

SEYRƏKLƏŞDİRMƏK *bax seyrəltmək.* *Meynələri seyrəkləşdirmək.*

SEYRƏKLƏŞMƏ “Seyrəkləşmək”dən *f.is.*

SEYRƏKLƏŞMƏK *f.* 1. Seyrək hala gelmək, bir-birindən aralı olmaq; sıxlığı, qalınlığı azalmaq. *Kollar getdikcə seyrəkləşirdi. –.. Yaz buludları sanki tankın gurultusundan qorxub seyrəkləşir, hürkür, qaçırdı. M.Hüseyn. // Getdikcə seyrək olmaq, sıxlığı, qalınlığı azalmaq. Qədir Zeynalın qışqırığını qalın meşəliyin çox seyrəkləşdiyi sari qaya başlangıçına yetişərkən eşitdi.* Ə.Əbülləhesən.

2. Azalmaq, ara-sıra olmaq, az-az nəzərə çarpmaq. *Gəlib-gedən seyrəkləşdi.* S.Rəhimov.

SEYRƏKLƏTDİRİMƏ “Seyrəklətdirmək”-dən *f.is.*

SEYRƏKLƏTDİRİMƏK *icb.* Seyrək hala saldırmaq, bir-birindən aralatdırmaq. *Ağacları seyrəklətdirmək.*

SEYRƏKLƏTMƏ “Seyrəklətmək”dən *f.is.*

SEYRƏKLƏTMƏK *bax seyrəklətdirmək.*

SEYRƏKLİK *is.* Seyrək şeyin hali, azlıq (*galunlıq, sıxlıq ziddi*). *Saçın seyrəkliliyi. Məşənin seyrəkliliyi.*

SEYRƏKSAC(LI) sif. Saçı seyrək olan, saçın qalın (six) olmayan. *Seyrəksac qız. – Orta yaşlarında, arğaz, seyrəksac dəllək Leylək Ələmdərin heybatlı sıfətini görünç hırıldaya-hırıldaya [dedi]..* S.Rəhimov.

SEYRƏKSAQQAL(LI) sif. Saqqalı seyrək olan, saqqalı qalın (six) olmayan. *Seyrəksaq-qal kişi.* – [Nəbi Həcərə:] *Bəs seyrəksaqqal Sarımsaçoğlunu unutmusunmı?* S.Rəhimov.

SEYRƏKTÜKLÜ sif. Tükü seyrək olan, tükü six (qalın) olmayan.

SEYRƏKYARPAQ(LI) sif. Yarpaqları seyrək, aralı olan; az olan, six (qalın) olmayan. *Seyrəkyarpaqlı ağaclar.* *Seyrəkyarpaq kol.*

SEYRƏKYUN(LU) sif. Yunu seyrək olan, yunu six (qalın) olmayan. *Seyrəkyunu qoyun.*

SEYRƏLDİLMƏ “Seyrəldilmək”dən f.is. *Pambıq əkininin seyrəldilməsi.*

SEYRƏLDİLMƏK bax **seyrəkləndirmək.**

SEYRƏLƏMƏ “Seyrəlmək”dən f.is.

SEYRƏLMƏK f. 1. Seyrək hala gəlmək, azalmaq, tökülmək (saç, qas və s. haqqında). [Behlül:] *Seyrəlmış* (f.sif.) *tükərlər* [atamın] uzunsov başına yalanmış kimi yatmışdı. B.Bayramov.

2. Parçalanmaq, dağılmaq, seyrəkləşmək. *Torpaq qızır..., qar əriyir..., çaylar bulanır...;* *Gah seyrəlir, gah sıxlışır əlvən buludlar.* S.Vurğun. Yavaş və yeknəsəq piyada addim-larının səsi altında qaranlıq seyrəlir, tüsűq işqlanır. Mir Cəlal.

3. Ara-sıra olmaq, hərdənbir olmaq, tek-tek gərsənmək. *Gələn-gedən seyrəlməsi.* – [Qəhrəman:] *..minlərlə atılan yayım atası-*ları bir az seyrəldi, topların səsi lap kəsildi. H.Nəzərli. Küçələrdə izdiham seyrəlməsi. Ə.Məmmədxanlı.

SEYRƏLTİMƏ “Seyrəltmək”dən f.is. *Bitkinin seyrəltmə dövrü.* – *Gülşən seyrəltmə işlərilə eyni zamanda alaq vurmalarını manqa üzvlərinə məsləhət gördü.* Ə.Vəliyev.

SEYRƏLTİMƏK bax **seyrəkləşdirmək.** *Sərvinaz .. kösövləri qazanın altından çəkib közü seyrəltidikdən sonra başını qaldırdı.* B.Bayramov.

SEYRƏNGAH is. [ər. seyr ve fars. ...gah] Seyr yeri, gözinti üçün səfali, mənzərəli yer. *Kür qıraqının əcəb seyrəngahı var;* *Yaşılbaş sonası, hayif ki, yoxdur!* M.P.Vaqif. *Yayda yaylağımdır, qışda oylağım;* *Yazda seyrəngahım bu dağlar mənim!* Aşıq Ələsgər. – *Bəli, tanıyıram, - dağ gəldi dilsə;* – *Qocaman Qaf-*qazın seyrəngahını. N.Xəzri.

SEYSMİK sif. [yun. seismoz – zəlzələ] Zəlzələ ilə əlaqədar olan, zəlzəleyə aid olan. *Seysmik hadisə.* *Seysmik dalğa.* // Zəlzəleyə məruz, zəlzələ ola bilən. *Seysmik sahə.* – *Seysmoloq .. şəhərin seysmik cəhətlərini telefonla .. bir daha aydınlaşdırıldıqdan sonra təkidlə dedi...* B.Bayramov. // Yer qabığında baş verən titrəyişlərin qeydə alınması ilə bağlı olan. *Seysmik xəritə.* *Seysmik cihaz.* – *Şeyda əsasını qoymağə çalışdığı seysmik stansiyanın layihəsini özü İsləmisi.* B.Bayramov.

SEYSMÓQRAF [yun. seismos və grapho – yazırma] Yer qabığının titrəyişini avtomatik qeydə alan cihaz.

SEYSMOQRÁFIYA [yun.] 1. Yer qabığın-dakı titrəyişin seysmoqraf vasitesilə qeydə alınması.

2. Bax **seysmologiya.**

SEYSMOQRÁM [yun. seismos – zəlzəle və gramma – yazma] Yer qabığının titrəyişinin seysmoqraf vasitəsilə qeydə yazılması.

SEYSMOLÓGIYA [yun.] Geologyanın, Yer qabığının titrəyişindən bəhs edən şöbəsi.

SEYTNÓT is. [alm.] Şahmat və dama oyunlarında fikirləşmək üçün müəyyən olunmuş vaxtin darlığı.

SEYVAN bax **eyvan.**

◊ **Qulaq seyvani** anat. – qulağın xarici his-səsi.

SEZARIŽM is. [lat.] Dövlət hakimiyyəti başında hakimiyyəti zorla qəsb etmiş şəxsin durduğu siyasi üsul; idarə.

SEZDİRMƏ “Sezdirmək”dən f.is.

SEZDİRMƏK f. Hiss etdirmək, dolayı yolla anlatmaq, bildirmək, bürüzə vermək. *Məşədi-bəy göz vura-vura anasının bərk incidiyini ona sezdirmək istəyirdi.* M.Hüseyn.

SEZİLMƏ “Sezilmək”dən f.is.

SEZİLMƏK f. Duyulmaq, hiss edilmək, başa düşülmək. *Üzüntülü bir intizar* [Rübabənin] *hərəkətlərindən sezilirdi.* Mir Cəlal. *Nabat xala güclə sezilən* (f.sif.) *bir təbəssümə soruşdu.* İ.Əfəndiyev.

SEZMƏ “Sezmək”dən f.is.

SEZMƏK f. Duymaq, hiss etmək, başa düş-mək, anlamaq. *Şadlığını üzündən sezmək.*

– Çinarlıqda yalnız başıma gəzdim; Bu halda incə bir inilti sezdim. H.Cavid. *Vaqif* bütün incəliklərinə qədər bələd olduğu bu çöhrədəki dəyişikliyi sezdi. Əmənəzəminli. Əsarətdə yaşayan insanların ahını; Baxışlarda sezmişəm, ürəklərdə görmüşəm. M.Rahim.

SƏADƏT is. [ər.] 1. Həyatda ən yüksək məmənluq hissi; bir şəxsin hər hansı bir şeydən duydugu dərin məmənluq və sevinc hissi; xoşbəxtlik. [Murad] özünün səadət və istirahətini yalnız Nigarla bərabər yaşamaqda görürdü. S.Hüseyin. *Şair anam Azərbaycan, sən vüqarımsan; Nəğmənsən, şerimsən, şəriyyətimsən; Sən mənim dünənki yaralarımsan; Sən mənim bugünkü səadətimsən!* Ə.Kürçaylı. *Mən da, bu gözəl yaz gecəsi də həyəcan və səadət içindiydik.* İ.Əfəndiyev.

2. məc. Obrazlı təşbehlərdə, məs.: səadət yolu, səadət qapıları, səadət məşəli, səadət nuru və s. – [Zəhra:] Ədalət dünyada əlvan gül açın; Səadət günəşi nurunu saçın. M.Rahim. *Səadət qapıları* [Zərqələmin] üzüna açıldı. Ə.Sadiq.

SƏADƏTLİ sif. Xoşbəxt, bəxtliyar, məsud, uğurlu. *Səadətli günlər. Səadətli gələcək.* – *Hər quşun olmaz səadətli hümatək kölgəsi.* Nəsimi. [Fəxrəddin:] *Mənim ağam, nə üçün da utansımlar, bir haldə ki, bunlar üçün səadətli və rahat gələcək düzəltməyə çalışırlar.* M.S.Ordubadı.

SƏADƏTSİZ sif. Bəxtsiz, bədbəxt, uğursuz. Sözün şənində şöhrət var, bu mənə qəflətən solmaz; Ciçəksiz, sözsüz, insansız, səadətsiz bahar olmaz! S.Vurğun.

SƏADƏTSİZLİK is. Bəxtsizlik, bədbəxtlik, uğursuzluq.

SƏBA, SƏBA YELİ is. [ər.] şair. Səhər əsən xərif yel; meh. *Səba, əhvalımı bir-bir;* *Varib ol yara ərz eylə.* M.V.Vidadi. *Saba,* məndən söylə ol gülləzarə; Bülbül güllüstana gəlsin, gəlməsin? Ə.Nəbati. [Şair:] *Gəl, gəl, geniş-geniş açım qolumu;* *Səni, səba yeli,* basım bağıma. N.Xəzri.

SƏBAT is. [ər.] Axırə qədər sözünün üstündə durma, iqrarında möhkəm olma; dəyanət, sabitlik, davamlılıq, möhkəmlilik, mətanət, əzm. *Bizimdir yüksəliş, bizimdir qanad;* *Bizimdir mətanət, bizimdir səbat.* M.Müşfiq.

SƏBATLA zərf Mətanətlə, dözümlə, möhkəmliklə, səbat göstərərək.

SƏBATLI sif. Sözünün üstündə duran, iqrarında möhkəm olan; dəyanətli, mətanətli, möhkəm, əzmlı. *Səbatlı tələbə.* – [Məsmədə] ..əzmkar, səbatlı bir adamın hal və hərəkatı vardi və yaxud mənə elə təsir bağışlayırdı. S.Hüseyin.

SƏBATSIZ sif. Sözünün, qərarının üstündə durmayan, sabit olmayan, möhkəm olmayan, mətanət göstərməyen; müterəddid, dəyanətsiz. *Səbatsız adam.*

SƏBATSIZLIQ is. Sözünün, qərarının üstündə durmama; dəyanətsizlik, qərarsızlıq.

SƏBƏB is. [ər.] 1. Bir şeyin, hadisənin baş verməsini şərtləndirən başqa hadisə, şərait. Nöqsanların səbəbi. *İşə gəlməməyinizin səbəbi nadir?* Har şeyin səbəbi var.

2. Bais, balskar, səbəbkar, təqsirkar. [Yaralı:] *Səbəbin evi dağılsın. Gəldilər, camaati başdan çıxartdilar.* Ə.Haqverdiyev. *Səriyyə xalanın Qərənfıl müştəri gözü ilə baxmasının əsas səbəbi Bahadur idi.* S.Rəhman. □ **Səbəb olmaq** – bais olmaq. *Nə sən fəraqə səbəb olmusan, nə mən bais;* *Bu dərdə saldı bizi dövri-ruzigər, ey dust!* S.Ə.Şirvani. *Bu facianın yaranmasına Surxay səbəb olmuşdu.* Ə.Vəliyev.

3. Bəhanə, əsas, dəlil. *Dava salmaq üçün səbəb axtarır.* □ **Səbəb eləmək** – əlində bəhanə eləmək, əsas eləmək. [Güllü] *bu kiçik çöpü, nə üçünsə, böyük bir səbəb eləmək istəyirdi.* H.Seyidbəyli.

4. ...**səbəbinə** şəklində – ...sayəsində, ...görə, ...ucbatından, ...hesabına. [Usta arvadına:] *Bela kef!* Özü də ayrı adamları [cənnətə] qoymazlar, *biz ağanın səbəbinə gedəcəyik.* Əmənəzəminli.

◊ **Bu səbəbə** – bu səbəbdən, buna görə, bu üzdən. **Nə səbəb (səbəbə, səbəbdən)** – nə üçün, niyə. Nöqsanımı gördün sənə ixlas də əzfun, Lütfün nə səbəbdən belə, ey məh, kəm olubdur. S.Ə.Şirvani. ...Biz düz adam ol-saq, nə səbəbə biz dara düşəndə və ehtiyac məqamında Allahı yada salırıq? C.Məmmədquluzadə. **O səbəbə (ki)** – ona görə (ki)... *Qiş fəsilə nə qədər gözəl olsa da, yena də bəhar fəsilinə bərəkət.* O səbəbə ki, baharda ot

bitir vəacların dəxi Bakı milyonçularına ehtiyacı olmur. C.Məmmədquluzadə.

SƏBƏBKAR *is.* [ər. səbəb və fars. ...kar] Bir şeyə səbəb olan, bais olan adam; təqsirkar. [Şəhrebanu xanım:] *Bəli, daxi necə edək, Allah səbəbkara bəla versin!* M.F.Axundzadə. [Gülzada:] [Səlbinin] ..uşaqları çörək istəyəndə baisə, səbəbkara ağızından gələni deyib. Ə.Vəliyev. [Səməndər] özünü bütün bu xoşagəlməz hadisələrə səbəbkər bilirdi. B.Bayramov.

SƏBƏBKARLIQ *is.* Səbəbkər olma, bais olma; təqsirlilik.

SƏBƏBLİ *sif.* Müəyyən səbəbi olan, üzürlü.

SƏBƏBSİZ *sif. və zərf* Heç bir səbəb olmadan, heç bir əsas olmadan, nahaq yerə. *Səbəbsiz işdən qalmaq. Səbəbsiz gülmək.* – *Biri səbəbsiz ağlar; Biri bərk yixiləndə; Üzə vurmaz, ağartmaz!* R.Rza. [Sultan:] *Axi mən səbəbsiz hücum eləmirəm, oğul!* İ.Hüseyinov.

SƏBƏT *is.* İçinə meyvə, göyerti və s. yiğmaq üçün qarğıdan, qamışdan və s.-dən hörlən uzunsov zənbil. *Bir səbat üzüm. Bir səbat encir.* – [Kəndçi] *xurcunun hər gözündə bir yekə səbat nar yerləşdirmişdi.* Qantəmir. Məşədi Şərif içəlatı iri bir səbatə qoyub həyatə salladı. Ə.Vəliyev.

səbat-səbat *zərf* Səbatlərlə, səbetlər dolusu. *Səbat-səbat üzüm. Səbat-səbat gilas.* – *Edqar.. səbat-səbat meyvə daşıyan.. ərəbləri qonağından gizlədə bilməmişdi.* S.Vəliyev.

SƏBƏTCİK *is.* Balaca səbet.

SƏBƏTCİ *is.* Səbətdə gəzdirib şey satan adam.

SƏBƏTTOXUYAN *is.* Peşəkar səbet toxuyan.

SƏBİ *is.* [ər.] 1. Məğlub edilmiş tərəfdən əsir tutulub satılan adam.

2. Həddi-bülgə çatmamış oğlan; gənc, uşaq.

SƏBİR¹ *is.* [ər.] 1. Xoşagelməz, acı, haqsızlıq kimi üzücü hallar qarşısında səsini çıxarmadan onların keçib-getməsinə dözmə, təhəmmül etmə. *Bir dərd var ki, yerə-göyə siğışmayan, ürək yandıran, insani vərəmləndirən, səbir və təskinlik bilməyən; məsələn, birinin oziz bir övladı əlindən gedə...*

C.Məmmədquluzadə. □ **Səbir etmək (eləmək)** – çetin iş, ağır vəziyyət və s. hallarda şikayətlənmədən dözmək, təhəmmül etmək. *Bu söz-söhbətlərin, müamilə və rəftarın nə qədər Sürəyyaya acı təsiri olurdusa da, səbir eləzirdi.* Çəmənzəminli. // Gələcək və olacaq bir şey üçün tələsmeyib və təlaş göstərməyib gözləmə; hövsələ. □ **Səbir etmək** – dözmək, hövsələ etmək, tələsmədən gözləmək. *Lakin səbrin də bir dərəcəsi vardır.* M.S.Ordubadi. *İskəndər səbir edib, yarımlı qədər gözlədi.* Canina qulluq eləyib əkinəbiçinə getdi. M.Hüseyn. **Səbri kəsilmək (tükənmək)** – artıq döze bilməmək, təhəmmül edə bilməmək. *Səbrim kəsilib, yar mənim canımı alınsı;* Ya şad eləsin vəsl ilə, didar yətirsin. Heyran xanım. [Nofel Zeydə:] *Burax atların cilovunu, Zeyd, kəsdiyimiz çörəyə and içirəm ki, artıq mənim səbrim tükənmək üzrədir.* Ə.Məmmədxanlı. **Səbrini basmaq** – bax **səbir etmək.** [Bədircahan:] *Səbrini bas, ağa, hesabına bax!* N.Vəzirov. [Rəşid:] *Mən birtəhər səbrimi basıb, xörəkdən yeməyə başladım.* İ.Hüseynov.

2. **Səbirlə** şəklinde *zərf* – təmkinlə, ağır-ağır. *Səbirlə nağıl etmək.* – *Səbirlə toplamışdır gücünü damlı-damlı;* Danışb öz diliylə hər kəslə, hər adamla. R.Rza. [Qoşqar Əmirliyə:] *Düz bir ildir, mən bu aparatda işləyirəm, bir dəfə görməmişəm ki, mənimlə səbir, soyuqqanlı danışasınız.* İ.Hüseynov.

◊ **Səbir kasası daşmaq (dolmaq)** – daha döze bilməmək, təhəmmül edə bilməmək, hövsələdən çıxməq, təmkinini itirmək. [Gövhər xanım:] *Daha bəsdir! Səbir kasam dolub daşmış.* S.S.Axundov. *Molla Şiralinin səbir kasası daşdı, onszu da gərgin olan əsəbləri girdi.* S.Rəhman.

SƏBİR² *is.* Asqrıma, asqırkı, asqırıq.

◊ **Səbir gətirmək** – asqırmaq. **Tək səbir, cüt səbir** – xalq arasında: guya bir dəfə asqırma nəhslik, uğursuzluq; cüt asqırma isə keyir, uğur əlamətidir. *Ta gəlirik biz də bir az anlayaq;* Məhzəri-irsfanda vurur tək səbir. M.Ə.Sabir.

SƏBİR-ARAM bax **səbir-qərar.** *Səbiraramı qalmamaq.* – [Əbülləhəsənbəy:] *Səbrimaramı yox idi, çünki yoldaşları böyük təhlükə gözləyirdi.* M.S.Ordubadi.

SƏBİR-QƏRAR

SƏBİR-QƏRAR, SƏBRÜ QƏRAR *is.* Səbir, təmkin, hövsələ, təhəmməl. *Ey sevdiyim, səndən cüda düşəli; Nə səbrü qərarım, nə taqatım var.* Q.Zakir.

SƏBİRLİ *sif.* Səbri olan, səbir edən, təlaş və məyusluq ve ya hövsələsizlik göstərməyib mətanətlə dözen, düzümlü. *O, çox səbirli adamdır. – [Şahin Fırengizə:] Siz çox səbirli adamsınız, yoldaş Qaradağlı, mənim bağrım çatlayır, bu saat boğazimdən heç su da keçməz.* B.Bayramov.

SƏBİRSİZ *1. sif.* Səbri olmayan, hövsələsiz, düzümsüz, tələsən. *Səbirsiz adam.*

2. *Bax səbirsizliklə* (“səbirsizlik”də). *Qız anasını harada axtaracağımı bilməyərək, səbirsiz gözləməyə başladı.* T.S.Simurq. *Toplaşmışdıq, oturmuşduq; Gözləyirdik hey səbirsiz.* N.Rəfibeyli.

SƏBİRSİZLƏNMƏ “Səbirsizlənmək”dən *is.*

SƏBİRSİZLƏNMƏK *f.* Özünü saxlaya bilməyib haldan çıxməq, səbirsizlik göstərmək, səbirsiz olmaq, hövsələdən çıxməq. *Gündə bir dəfə qəzet idarəsinə baş çəkən Müsyö Qamel* çox səbirsizlənirdi. Qantəmir. *Bu sıfirlə qari oğlunu dinləyir, tez-tez ərinə baxaraq onun sözə başlaması üçün səbirsizlənirdi.* Ə.Thülbəsən.

SƏBİRSİZLİK *is.* 1. Səbri olmama, səbir edə bilməmə, bir yerdə aram tapa bilməmə, hövsələsizlik, qərarsızlıq. *Oğul, səbirsizlik adama hamışa ziyan verər.* “Koroğlu”.

2. Daxili həyəcan və iztirab, narahatlıq. *Bütün günü səbirsizlik içində olmaq.*

3. **Səbirsizliklə** şəklində *zərf* – təlaşla, həyəcanla, təlaş və həyəcan içində. *Nadir isə başını aşağı dikib diqqətlə dinləyirdi və böyük səbirsizliklə bu səhəbatın sonunu gözləyirdi.* B.Talibli. *Dəmirqaya* ön sıradə oturub səbirsizliklə məhkəmənin başlanması gözləyirdi. H.Nəzərli. *Aslan səbirsizliklə [Lazarın] sözünü kəsib, inciməş halda dedi.* S.Vəliyev.

SƏBT *is. [ər.]: səbt etmək* – qeyd etmək, yazmaq. *Od tutar kağızlar, alışar qoləm; Səbt etsələr hər tumara dərdim.* Q.Zakir. *Zəbani-ərzi-hala cürətim yoxdur, deyim, axır; Bu üz-dən səbt edib dərdi-dilim tumarə, göndərdim.* S.Ə.Sirvani. **Səbt olunmaq** – qeyd edilmək, yazılməq. *Çox şairlərin aşşarı* [Mirzə Səfərin]

SƏCCADƏ

sinə dəftərində səbt olunmuşdu. Ə.Haqverdiyev.

SƏBUHİ *sif.* [ər.] Səhərə aid olan, sübhə mənsub olan.

SƏBZƏ *is. [fars.]* 1. Əla kişmiş növü. *Süfrədə tut qurusu, miyanpur, innab, ləbləbi, kişmis, səbzə, alma, portagal* da olardı. H.Sarabski.

2. Goyərti, göylük, göyərtılık, yaşılılıq, çəmən. *Rahat üçün fərş salmış səbzəyi-tər gülşənə.* Füzuli. *Dörd tərəfi səbza bağlı; Bu Azərbaycana baxın.* Aşıq Əsəd.

SƏBZƏLİ *sif.* Tərkibində səbzi (goyərti) olan; göyərtili. *Səbzəli qovurma.*

SƏBZƏVAT *[fars. səbzə və ər. ...at]* Müxtəlif göyərtilər (səbzilər), göy-goyərti. [Koroglu] *ətrafa göz gəzdirib baxdı ki, yanında bir səbzəvat dükanı var.* “Koroğlu”.

SƏBZƏVATÇI *is.* Səbzi (goyərti) yetişdirib satan adam; göyərtici.

SƏBZƏVATÇILIQ *is.* Səbzi (goyərti) əkib satmaqla məşğul olma; göyərticilik. *Səbzə-vatçılıq etmək.*

SƏBZİ *is.* 1. Goyərti. *Yeməklər yenə də düyü, at, toyuq, yumurta və səbzilərdən bişirilmiş Təbriz xörəkləri idi.* M.S.Ordubadi.

2. *Bax səbzə* 1-ci mənada. *Məcmayıda səbzi, iydə, səməni, sumaq, ayna və təhvil bağlıtı vardi.* P.Makulu.

SƏBZİQOVURMA *is.* Goyərti ilə ətdən bişirilən qovurma. *Plovu səbziqovurma ilə yemək.* – *Usta qatıq kasasını .. səbziqovurmanın üstünə töküb ağız ləzzəti ilə yedi.* M.Süleymanov.

SƏBZİQOVURMALI *sif.* Xuruşu səbzinqovurma olan. *Səbziqovurmalı plov.*

SƏBZİQOVURMALIQ *sif.* Səbzinqovurma bişirməyə yarar. *Səbziqovurmalıq at.* *Səbzinqovurmalıq* göyərti.

SƏBZİYYAT *[fars. səbzi və ər. ...iyyat]* *bax səbzəvat.* *Yolun bir tərəfində müsəlmanlar səbziyat əkirdilər.* Ə.Haqverdiyev.

SƏCCADƏ *is. [ər.]: din.* Mömin müsəlmanların namaz qılınca istifadə etdikləri kiçik xalça və ya parçadan tikilmiş döşənək; canamaz. *Bununla bərabər hacı dayım o qədər mömin və o qədər namaz qılan idi ki, səhərdən axşamadək səccadə qabağında namaz qıldı.* C.Məmmədquluzadə. *Hacının dəs-*

təməz suyu hələ qurumamışdı ki, səccadəni [sərib] müqəddəs əqidə ilə namaza şuru etdi. Cəmənzəminli. Bütün varım-yoxum bir əba, bir səccadə, bir kəşkül və bir də nacaqdan (təbarzindən) ibarətdir. N.Vəzirov.

SƏCDƏ is. [ər.] *din*. Namazda alın möhürə söykləyib, Quranın bəzi ayələrini oxuyarkən alınmış ona söykləyib dua oxuma. *Məhəmməd-həsən əmi səbir eləyə bilməyib, ikinci səcdədə namazı yarımcıq qoyub özünü tulladı Əhmədin yanına*. C.Məmmədquluzadə. □ **Səcdə etmək (qlımaq)** – qabağında baş əymək, təzim etmək. *Səcdə qıl yara, könlük, baxma o zahid sözüñə; Adəm ol, mətləbi qan, eyləmə şeytan ilə bəhs*. S.Ə.Şirvani. *Qəmgın idim, sizi görüb gülərəm; Qiblədir qaşların, səcdə qıllaram*. Aşıq Ələsgər. [Hüseyin:] *Nə zaman, harada əmr etsəniz, öniünüzdə səcdə etməyə hazırlam*. S.Rəhman. **Səcdəyə düşmək (getmək)** – bəx səcdə etmək. *Düşüb səcdəyə cümlə ixlas ilə; Niyaz etdilər niyyəti-xas ilə*. M.Ə.Sabir. [Murad bəy] ..damağında papıros çöl balkona çıxanda camaat səcdəyə gedərdi. Qantomir.

SƏCİYYƏ is. [ər.] 1. Hər hansı bir şeyin və ya hadisənin başqalarından fərqləndirən xüsusiyyəti; xarakter. *Hadisənin səciyyəsi. Ərazinin səciyyəsi*.

2. Xasiyyət, təbiət. *Başqa-başqa səciyyəyə malik bu adamların adları da səciyyələrinə müvafiq idi*. Cəmənzəminli.

SƏCİYYƏLƏNDİRİMƏ “Səciyyələndirmək”dən f.is.

SƏCİYYƏLƏNDİRİMƏK f. Bir şeyin səciyyəvi xüsusiyyətlərini vermək, göstərmək. // Bir şəxsin ve ya şeyin fərqləndirici xüsusiyyətini təskil etmək.

SƏCİYYƏLƏNMƏ “Səciyyələnmək”dən f.is.

SƏCİYYƏLƏNMƏK f. Səciyyəvi xüsusiyyətlərilə fərqlənmək, başqalarında olmayan səciyyəvi xüsusiyyətlərə malik olmaq. *Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində bu dövr bir tərəfdən mürəkkəbliyi ilə, ikinci tərəfdən mövcud ədəbi materialların, parlaq ədəbi şaxsiyyətlərin azlığı ilə səciyyələnir*.

SƏCİYYƏVİ sif. [ər.] Bir şəxsə, ya şeyə xas olan, bir şəksi və ya şeyi başqasından fərqləndirən. *Səciyyəvidir ki, məsələn, Cəlil*

Məmmədquluzadənin öz əsərlərində hadisələrə xalq və xəlqilik cəbhəsindən yanaşıdırıgyadın görünür. M.Hüseyn.

SƏCİYYƏVİLİK is. Məhz bir şəxsə, bir şeyə, bir dövrə, bir hadiseyə xas olma.

SƏD miqd. s. [fars.] Yüz (adəten aferin, mərhəba, heyf kimi sözlərin əvvəlinə gətirilərək onların təsir gücünü artırmaq üçün nida məqamında işlənir). [Ustadlar:] *Hər görən söyləyə: ay səd aferin! Nəinki məclisə yüz qanan ola, “Letif şah”. Oxudum, öpdüm, gözə sürdüüm, dedim: səd mərhəba! Gözüm üstə var yerin, ey gülüzərin kağızı!* M.P.Vaqif. *Məst olmadığım dam yox idi dəhrdə bir gün; Səd heyf ölon vəqtədə huşyar ölürləm mən*. S.Ə.Şirvani.

SƏDA is. [ər.] Səs, avaz. *Orkestrin sədasi yayıldı. Uşaqların sədasi gəlirdi. – Quşlar.. cəh-cəh ilə min cürə nəğmələr oxuyub, məşəni sədaları ilə doldurmuşdular*. A.Divanbəyoglu. *Melodiyanın ilk sədaları təzəcə dilo gəlmİŞdi*. Ə.Məmmədxanlı. □ **Səda düşmək** – səs düşmək, yayılmaq. *Hər yana səda düşür; İgidlər gəlir məclisə*. Aşıq Ələsgər. *Qar əriyir, çaylar daşır; Dağa-daşa düşür səda*. B.Vahabzadə. **Səda etmək** – səslemək, çağırmaq. *Mollabəşinin təhrikli olmamış da bu halda kəmali-qeyz ona üz verib, Xacə Mübarəki qaim sövt ilə səda etdi*. M.F.Axundzadə. **Səda salmaq** – 1) səs salmaq, gurultu qopartmaq, hay-küy qopartmaq. *Göyün dağlara səda salan dəhşətli şaqqılıtı .. bir qızı yox, bütün kişiləri də qorxuya salır*. S.S.Axundov. *Deyirlər, qalbində bir vulkan gömülü*; *Şir kimi nəra çək, səda sal cahana!* M.Müşfiq; 2) məc. məşhurlaşmaq, gurultu qoparmaq. *Onun qüvvəsilə sənin dəmirin; Ölkəmizə səda salır, Daşkəsan!* Aşıq Məsum.

SƏDAQƏT is. [ər.] Dostluqda, məhəbətədə dəyanət, səbat, vəfa; sadıqlik, etibarlılıq. *Ürək özünündür, özün bilərsən; Mənim səhdimə sədaqətim var*. S.Rüstəm. *Mən vermişəm ürəyimi yadigar sənə; Sənin mənə yadigarın sədaqətindir*. N.Xəzri.

SƏDAQƏTLİLİK is. Sadiq (sədaqəti) olma, etibarlılıq, vəfəliliq, vəfadərlilik.

SƏDAQƏTSİZ sif. Dostluğunda, məhəbətində sadiq olmayan; etibarsız, vəfəsiz. *Sədaqətsiz yoldaş*.

SƏDAQƏTSİZLİK

SƏDAQƏTSİZLİK is. Dostluqda, məhəb-bətdə sadiq olmama; etibarsızlıq, vəfəsizliq.

SƏDARƏT is. [ər.] Başçılıq, sədrlik, rəislik. *Sədarət sandalyasında Koroğlu zyləşir, qalanları da iki tərəfdən zyləşirlər.* Ə.Haq-verdiyev. □ **Sədarət etmək** – sədrlik etmək, başçılıq etmək. *İcləsa sədarət etmək. – Dəccal bu məclisdə sədarət edir.* Ə.Haqverdiyev. **Sədarətə keçmək (çixmaq)** – sədr seçilmək, sədr vəzifesini ifa etməyə başlamaq, başçılıq etməyə başlamaq, bir işin başına keçmək. *Ömər sədarətə çıxıqda ürəklərə fərəh yayıldı.* Çəmənzəminli. *Cəmil sədarətə keçəndən sonra suala cavab verməyə başladı.* Mir Cəlal.

SƏDBƏR(G) is. [fars.] bot. bax **mixəkgüllü**. *Sədbər və ya mixəkgüllü .. birillik bo-zumtul, keçətülü, budaqlı bitkidir.* M.Qasımov.

SƏDD is. [ər.] 1. Müxtəlif məqsədlər üçün çəkilən divar, hasar. *Bütün sədd boyu dalbalal atılan tüfənglərin arası kəsimir.* M.Rza-quluzadə. *Minlərlə insan yorulmadan sədlər qururdu.* M.Süleymanov.

2. Suyun qarşısını almaq üçün betondan divar; dəhnə, bənd. *Cay .. at kimi baş alıb gedir, bəndləri və sədləri uçururdu.* Ə.Vəliyev. *Borulardan sürətlə çıxan su bu beton səddə toxunaraq parçalanacaq və öz sürtəni itirəcəkdi.* Ə.Sadiq. *Yaradırıq əməklə; Mingəçevir səddini.* M.Seyidzadə. □ **Sədd çəkmək** – suyun qarşısını almaq üçün betondan, sement-dən və s.-dən bənd tıkmək. *Hər gölmaçının dörd yanına torpaqdan sədd çəkməisdilər.* M.Hüseyn. *Ənvər camaaati yiğib sədd çəkirdi.* Ə.Vəliyev.

3. məc. Maneə. *Bir neçə dəqiqa içərisində Məşədi bəylə müəllim arasında sədd uşub töküldü.* M.Hüseyn. *Abdulla ilə öz arasında böyük sədd saydıığı Leyla [Şəkerin] fikrincə aradan çıxırdu.* B.Bayramov.

◊ **Səddi-Cin, Cin səddi** – xarici təsirdən tamamilə tecrid olunma mənasında (Cini Monqolustandan ayıran qədim bir səddin adından). **Səddi-İskəndər** (Makedoniyalı İskəndərin adından) – çox möhkəm divar mənasında. *Atasının keçmişdə Kərbəlaya zi-yarətə getməyi bu gün Mirzə Süleyman bəyin bütün amal, əfkərinin qarşısında Səddi-İskəndər kimi durub, onun gözəl məqsədina nail olmağına mane olurdu.* B.Talibli.

SƏDƏF is. [ər.] Bəzi balıqulağının iç qatını təşkil edən və müxtəlif bəzək şeyləri hazırlamaq üçün istifadə edilən, müxtəlif rənglərə çalan parlaq bərk maddə. *Yaxasına hərdən-hərdən; İnci sədəf düzən gözəl!* Aşıq Ələsgər. *İmi çəhrayı atlaz örtüyü açıb, başdan-başa sədəf tutulmuş tarını ehtiyatla çıxardı.* İ.Əfəndiyev. // *Sədəfdən qayrılmış, sədəfələ bəzədilmiş. Sədəf düymə.* *Sədəf qaval – Səba xanım öz etidalını itirmədi.* Kamançanı götürüb başındakı sədəf qıbbəni çıxardı, onun içərisindən kiçik bir məktub çıxarıb *Atabəyə uzatdı.* M.S.Ordubadi. *Tarçı, köklə sarı simi; Bir şey çal ellər eşqina!* Durma, köklə sədəf tari. M.Müşfiq. // məc. Öz parlaqlığı, zərifliyi, rənginin saflığı ilə sədəfə xatırladan (bəzən obrazlı təşbehlərdə işləyir). *Bir şirin göftarlı, bir şəkar sözü;* Ağzı sədəf, dişi dürdənədəndir. M.V.Vidadi. *Sədəf dəhanından çıxan sözlərin;* Hər biri bir qeybi-xəzanədəndir. M.P.Vaqif. *Gülzərin süzgün baxışı, yanaqlarının atlaz şəfqi, gülümşədiyi zaman görünən ağ sədəf dişləri indi də Rüstəm'in bu gün səhər gördüyü kimi qarşısında idi.* T.S.Simurq. □ **Sədəf kimi** – ağ, parlaq. *Onun sədəf kimi ağ dişləri parıldayıb, iki ala gözləri dərin bir səmimiyyətlə alışib yanırdı.* M.Hüseyn... *Güləndə dodaqlarının arasından sədəf kimi saf dişləri ağarırdı.* M.Rzaquluzadə. **Sədəf saçmaq (səpmək)** – nur saçmaq, işıqlandırmaq, parıldatmaq. *Gündüz yağan qar toxtamış, Ay aləmə sədəf saçırı.* Çəmənzəminli.

SƏDƏFGÜLÜ, SƏDƏFOTU is. bot. Limon-kimilər fəsiləsinində tərkibində efir yağı olan ağçıçəkli yarımkol bitkisi.

SƏDƏFLİ sıf. Sədəfələ bəzədilmiş, sədəfə tutulmuş. *Sədəfli tar.* *Sədəfli mürçü.* – [Rəsul:] *Əlimə almışam sədəfli sazı;* Fələk yazdı mənə belə bir yazı. “Aşıq Qərib”. Vətən sədasına düşən sənətkar; De, indi nə çalır sədəfli sazin? S.Vurğun.

SƏDƏQƏ is. [ər.] Yoxsula, dilənçiyyə verilən pul, şey. *Sədəqə vermək.* *Sədəqə payla-maq. – Yolun o tay-bu tayında hasar təşkil edən dilənçilər, kor və şillər.. sədəqə diləyir-dilər.* Çəmənzəminli. *Tapdıq olanda Göyçək çoxlu sədəqə paylamışdı.* Ə.Vəliyev. // məc. *Qurban edilən şey; qurban.* Miiddətdi həsrə-

təm, bir gəz bəri bax; O xan gözlərinin sədəqəsi canim. Q.Zakir.

SƏDƏMƏ is. [ər.] 1. Çarpma, vurma, şidətlə vurma.

2. məc. Gözlənilmədən başa gələn bəla, müsibət, fəlakət, afət; insanın maddi və ya mənəvi halını sarsıdan hadisə; mənəvi zərəbə. *Fəqət, görürsünüz, bədən ruzgarın sədəmələrinə davam etməyir.* N.Nərimanov. □ **Sədəmə toxunmaq** – fəlakətə məruz qalmaq, bəla üz vermək, zərər deymek, zərəbə deymək. [Qəhrəman:] *Balaca Sabirə heç bir şey olmasın. Ona bir sədəmə toxunmasın.* S.Rəhimov. [Hacı Rəsul:] *Başından on beş dava keçib, bu az ömründə on beş padşah dəyişib, amma heç mənə sədəməsi toxunmayıb.* Mir Cədal.

SƏDR is. [ər.] 1. İclasa, yiğincəga başçılıq edən şəxs. *Sədr icłası açdı.* İclasa sədr seçmək.

2. Dövlət, hökumət və ya ali dövlət orqanları rəhbərlərinin resmi adlarının tərkibində. *Milli Məclisin Sədri. Nazirlər Sovetinin Sədri.* // Bəzi idarələrin, təşkilatların, cəmiyyətlərin və şöbələrin rəhbəri, başçısı. *Kolxoz sədri. Yerli komitə sədri.* – *Rüstəm kişi .. rayon icraiyə komitəsi sədrinin yanına getməyi qərara aldı.* M.İbrahimov.

SƏDRİ is. [ər.] Uzun, nazik, sariyaçalar duyü növü. *Sədri düyüsündən plov.*

SƏDRLİK is. Sədr vəzifəsi, sədr olma. [Alxan:] *Gəlin bu elmlı oğlanlardan birini keçirdək sədrliyə.* İ.Əfəndiyev. □ **Sədrlilik etmək** – sədr vəzifesini ifa etmək, sədr olmaq, başçılıq etmək. *Atası Mahmudalı kişi sədrlilik eləyəndə, Şəmama “atama kömək edirəm”, – deyə həvəslə pambıq yığardı.* Ə.Əbüllahəsan.

SƏDULU is. Azərbaycanlıların etnogenetinde iştirak etmiş türk tayfalarından birinin adı.

SƏF is. [ər.] Sira, cərgə, düzgü. *Elə ki səflər düzəldi, dəstələr hərə öz yerini tutdu, Koroğlu Tanrıtanımıza çağırıldı.* “Koroğlu”. // Qatar. *Saqın gəzin, laçın gözü görməsin; Qorxuram, səfinizi poza, durnalar!* M.P.Vaqif. □ **Səf bağlılamaq (düzmək, çəkmək)** – sıraya düzülmək, cərgə-cərgə durmaq. *Qarabaşlar əlləri döşlərində səf çəkib, xanımları gözləyirdilər.* Çəmənzəminli. *Buğac atasının əlin-*

dən tutub bir neçə addım kənara çəkildi və səf çəkib yarimdairə vurmış igidlərinə əlilə bir işarə etdi. M.Rzaquluzadə.

SƏFA is. [ər.] Zövq, nəşə, lezzət, kef; rəhatlıq (adətən feillərlə işlenir). *Səfa görmək. Səfa vermek. Səfa çəkmək. Səfa sürmək.* – *Çəkdim yar cəfəsim; Görmedim səfəsim, Siz tanrı, qoyun gedim; Bir bilim vəfəsim.* (Bayati). *Kim qaytarır bir də bizə gəncliyi; Bu dünyanyan səfəsimi sürməsən?* R.Rza. // Şənlilik, əyləncə.

◊ **Səfa gətirdin!** – birinin salamına verilən qarşılıq söz.

SƏFAHƏT is. [ər.] 1. Səfəhlik. *Güldü bir qədər onun səfahətinə; Dərkinə, fəhminə, fərasatınə.* A.Səhhət.

2. Zövq, əyləncə, kef düşkünlüyü, vaxtını bu cür işlərdə keçirmə. [Müfti:] *Sərxoş olub aləmi sərsamlıdır; Anlayamam mən, bu səfahət nədir?* H.Cavid.

SƏFALƏT is. [ər.] Son dərəcə ehtiyac içərisində yaşama, sixıntı çəkmə; yoxsulluq və ehtiyacdən çəkilən sixıntı. *Əyyaşlığın sonu yorğunluq və səfəlat, səfəlatın sonu heçlik və fəlakətdir.* A.Saiq. [Məsmə:] *Düsdüyüm mühit məni zillət və səfəlat içinde sürünməyə məhkum etmişdi.* S.Hüseyn. // Düşkünlük, səfəllik, səfəl həyat. *Səfəlat içinde yaşamaq.*

SƏFALI sıf. Səfa verən, zövq verən, ləzət verən, ürəkaçan, xoşagələn, xoş. *Fəsilərin ən gözəli, ən səfəlisə bahar vaxtı olduğundan o tərəf-bu tərəf yaşıł otlar, əlvən çıçıklar ilə bəzənmişdi.* T.Ş.Simurq. *Yayın səfali, latif bir günü idi.* S.Hüseyn. // Xoş mənzərəli, axar-baxarlı. *Səfali yer. Səfali mənzərə. Səfali təbiət.* – [Səfərli Aydına:] *Dağların döşündə .. səfali istirahət evləri tikiləcək.* H.Seyidbəyli.

SƏFARƏT [ər.] bax **səfirlik** 1-ci mənada. *Rzaquluxan, səfarət ümüründə təcrübəm yox deyə, səfarətdən büsbütün imtina edirdi.* M.S.Ordubadi.

SƏFARƏTXANA is. [ər. səfarət və fars. ...xanə] Səfirliyin yerləşdiyi bina, sefirin idarəsi. *İngilis səfarətxanasının binası Tehranin şimal tərəfində ən gözəl məhəllələrin birində yerləşirdi.* P.Makulu.

SƏFBƏSƏF zərf [ər. səf və fars. bitişdici bə] Cərgə-cərgə, sira-sira. [Göyxallı at]

öz səsiylə balaca şəhəri ayağa qaldırdı. Demək olar ki, kükənən o tay-bu tayı səfbəsəf tamaşaçı çıxdı. S.Rəhimov. İgidlər başaçıq durub səfbəsəf; Baxdilar hüzün ilə gündoğan təraf. M.Rahim.

SƏFƏH sif. [ər.] 1. Gic, ağıldan kəm, axmaq, sarsaq. Səfəh adam. Səfəh iş. – [Hacı Mehdi:] Səfəh şeydir, gündə biri galır, çığırıbağırır, gedir. Ə.Haqverdiyev. // İs. mənasında. O ki Səfdərqlu ağanın oğludur, o da səfəhin birisidir; veylər-veyil gəzməkdən savayı bir işi yoxdur. N.Vəzirov. // Zərf mənasında. Səfəh danışmaq. Səfəh iş görmək.

2. Vecsiz, mənasız, boş, yaramaz. Səfəh hərəkət. Səfəh söhbətlər. // Bəzən söyüş kimi işlənir. Nə eyib olacaq, səfəh, sənə deyirəm ki, olmaz da! E.Sultanov.

SƏFƏHCƏ(SİNƏ) zərf Səfəh kimi, gic kimi, ağılsızcasına, axmaqcasına, sarsaçcasına. Səfəhcəsinə iş tutmaq, Səfəhcəsinə inad göstərmək.

SƏFEHLƏMƏ “Səfəhləmək” dən f.is.

SƏFEHLƏMƏK f. Gicləşmək, axmaqlamaq, sarsaqlamaq. // Səfəh hərəkət etmək, səfəh sözlər demək.

SƏFEHLİK is. Ağlındankəmlik, giclik, axmaqliq, sarsaqliq. Səfəhliyindən bələya düşmək. – [2-ci əcinnə:] Özünü vurubsan səfəhliyə, xanımın xoşuna gəlib, səni çörəkləyib saxlayır. Ə.Haqverdiyev. // Səfəh hərəkət, səfəh iş. □ **Səfəhlik eləmək** – səfəh iş tutmaq, qanmazlıq etmək, ağılsızlıq göstərmək. [Allahqulu:] Mən lap nahaqdan o acgöz hacının felinə uyub, səfəhlik elədim. Ə.Thülbüləsən.

SƏFƏR¹ is. [ər.] 1. Səyahət, yola çıxma, yol. Səfərdə olmaq. Səfərə getmək. Səfər üçün hazırlıq görmək. – Qəribin anası gördü ki, oğlu səfər libasındadır, xəbər aldı: – Oğul haraya gedirsən? “Aşiq Qərib”. . . Üç gün idi ki, Gülpəri səfərə yığışırdu. S.S.Axundov. [Tahirzadənin] İraq, Iran və Türküstan səfərlərində addımbaşı rast gəldiyi cansıxan ləhələr bir-bir gəlib nəzərində dayandı. Mir Cəlal. □ **Səfər etmək** – bax səfərə çıxməq. Gördüm ki, galır təngə nigarım, səfər etdim. S.Ə.Şirvani. [Rəhim xan Cavad xana:] Həzurlaş, bu gün axşam Tehrana səfər etməlisən. C.Cabbarlı. **Səfərə çıxməq (getmək)** – uzun müddət olduğu yerdə ayrılmak, yolda

olmaq. [Həmze] belə bir səfərə çıxmaq üçün cahan müharibəsinin kəsilməsini, dünyanın düzəlməsini səbirsizliklə gözləyirdi. Ə.Thülbüləsən.

2. Müharibəyə, döyüşə getmə.

SƏFƏR² is. [ər.] Dəfə, kərə, yol. [Nazir:] Ağa, başına dönüm, bu səfər məni bağışla, dəxi bundan sonra heç vaxt belə iş olmasın. M.F.Axundzadə. [Əsgər:] Xanım, sizə yaraşan şeyim çıxdır, ancaq evdədir, inşallah, gələn səfər gətirərəm. Ü.Hacıbeyov. Budur ki, [Əhməd] nişanlısı ilə görüşüb və toy tədarükü görmək söhbətini gələn səfərə buraxaraq bolu qaçaq mal almağı qət etdi. B.Talibli.

SƏFƏR³ is. [ər.] Hicri qəməri ərəb təqviminin ikinci ayı.

SƏFƏRBƏR sif. [ər. səfər və fars. ...bər] Müharibə elanı ilə əlaqədar olaraq hazır vəziyyətə getirilmiş. □ **Səfərbər etmək** – 1) müharibə elanı ilə əlaqədar olaraq ölkənin əsgəri və maddi ehtiyatlarını toplayıb hazır vəziyyətə getirmək, xalq təsərrüfatının bütün sahələrini hərbi vəziyyəti keçirmək. Əsgəri qüvvələri səfərbər etmək. Sənayeni səfərbər etmək. Ölkəni səfərbər etmək. Bütün imkanları səfərbər etmək; 2) məc. hər hansı vacib bir işi, yaxud kütləvi tödbiri və s. müvəffəqiyyətə həyata keçirmək üçün adamları, maddi vasitələri feal bir hala getirmək.

SƏFƏRBƏREDİCİ sif. Səfərbər edən, cəlb edən, çağırın. Səfərbəredici tədbirlər. Səfərbəredici şüalar.

SƏFƏRBƏRLİK is. 1. Müharibə elanı ilə əlaqədar olaraq, ehtiyatda olan müxtəlif yaşıllıların və hərbi qulluğu yararlı olanların ordu sıralarına çağırışı. Səfərbərlilik elan olunan gündən Gülpəri heç nəyə əl vurmamışdı. M.Hüseyn. // məc. Hər hansı bir işin, kütləvi tödbirin müvəffəqiyyətə yerinə yetirilməsi üçün adamları cəlb etmə, səfərbər etmə. Müharibə dövründə içi qüvvəsi çatışmadıqdan, çox vaxt bu işlər səfərbərlilik şəklində həyata keçirilirdi. İ.Sixli.

2. Ölkənin sülh vaxtı mövcud olan silahlı qüvvələrini müharibə şəraitinə keçirmə. Hava qüvvələrinin səfərbərliliyi. Ölkənin bütün qüvvələrinin səfərbərliliyə götürülməsi. // Xalq təsərrüfatının bütün sahələrini hərbi vəziyyətə keçirmə.

SƏFƏRXANA is. [ər. səfər və fars. ...xanə] köhn. Karvansara. [Əhvalat] vaqe olur Hacı Qurbanın səfərxanasında gecə vaxtı. N.Vəzirov.

SƏFƏVİ(LƏR) [ər.] 1501-1737-ci illərdə Azərbaycanda və İranda hakimiyyət sürmüş məşhur azərbaycanlı sülalə.

SƏFHƏ is. [ər.] 1. Hər hansı bir hadisənin, prosesin və s.-nın inkişafında ayrıca mərhələ, dövr, faza.

2. astr. Güneşdən işıqlanma və Yera görə vəziyyətlərində asılı olaraq Ay və planetlərin müxtəlif dövrələri.

SƏFİL sif. və zərf [ər.] Daimi yaşayış yeri olmayan, daimi məşgülüyyəti olmayan, səfəlet içərisində yaşayan; avara, sərgədan, sərsəri, veyil. *Səfil adam. Səfil həyat sürmək. Səfil yaşamaq.* – [Cavanşir bəy Dilaraya:] *Sən o səfil rəssamdan al çək! Ə.Məmmədxanlı.* [Zeynal:] *Mən əvvəlki səfil və rəzil hayatdan tamamilə al çəkib sənə tərəf gəlirəm.* S.Hüseyn. *Ata-anə nazi ilə böyümiş Budaq indi çox şeyə tamarçı qalırdı.* O, avara, səfil və sərgərdən həyat sürürdü. Ə.Vəliyev. // Is. mənasında. *Dedik ki, torpaqda nə səfil, nə ac;* *Nə də bir kimsəsiz görünsin gərək!* S.Vurğun. // Acınacaqlı, müsibətli, felaketli; səfalətli. [Qutluq:] *Sən də məni məhv et, rica edirəm.* Məni bu səfil həyatın əlindən qurtar. M.S.Or-dubadi.

SƏFİLANƏ zərf [ər. səfil və fars. ...anə] Səfilcəsinə, səfələt içərisində, səfil kimi. Zeynal özü də burasını dərk edirdi ki, xidmətlərinin əlindən çıxmazı .. həyatını səfilənə keçirməsinə sabəb olmuşdur. S.Hüseyn. [Mirzə Rza:] *Yazlıq balalarum...* Çıl yavruları kimi hərə bir yana düşmüş, səfilənə sürünlərlər. C.Cabbarlı.

SƏFİLCƏSİNƏ zərf Səfil kimi, səfil vəziyyətdə, səfilənə, sərsəri kimi, acınacaqlı halda. *Səfilcəsinə küçələri dolaşmaq.* – Zeynalın, başqa özü kimi səfilcəsinə küçə həyatı keçirən yoldaşları Mehribanın gözü qabağında keşflənmışdır. S.Hüseyn.

SƏFİLLİK is. Səfil adamın hali; məskənsizlik, işsizlik, veyillik.

SƏFİL-SƏRGƏRDAN zərf [ər. səfil və fars. sərgərdən] Yersiz-yurdsuz, ac, pis vəziyyətdə, acınacaqlı halda. *Səfil-sərgərdən qal-*

maq. – [Sevər:] *Ac, səfil-sərgərdən küçələri dolaşram.* C.Cabbarlı. [Firidun] *bazar və küçələri doldurmuş yurdsuz uşaqlara, səfil-sərgərdən bir halda hər gələnə əl açan qadın və qızlara baxır.* M.Ibrahimov.

SƏFİNƏ is. [ər.] köhn. 1. Gəmi.

2. Cüng.

SƏFİR is. [ər.] Bir dövlətin digər dövlətdə olan yüksək dərəcəli diplomatik nümayəndəsi, elçisi. *Səfir başda olmaq üzrə.. səfarət-xananın işçiləri də təyyarə meydannına gəlmişlər.* M.Ibrahimov.

SƏFİRLİK is. 1. Bir dövlətin başqa dövlətdə səfirin başçılıq etdiyi diplomatik nümayəndəliyi, həmçinin bu nümayəndəliyin yerləşdiyi bina.

2. Səfirin vəzifəsi, işi.

SƏFRƏ [ər.] bax **sifraq**.

SƏĞİR is. [ər.] köhn. 1. Azyaşlı, kiçik, bacala, həddi-bülüğə çatmamış uşaq. *Pisvazə çıxıb səgiri kabır!* Ucalır ərşə naleyi-takbir. S.Ə.Sirvani. [Molla Zaman:] *[Həmidin] xoşbəxtliyi ondadır ki, səgirdir.* Ə.Haqverdiyev.

2. Həddi-bülüğə çatmamış və qoyma möhtac olan yetim. *Xudayar bəyin qəsdi Zeynəbin və səgirlərin var-yoxuna, puluna və mülküni sahib olub Zeynəbi çölə ötürmək idi.* C.Məmmədquluzadə.

SƏHƏNG is. Su daşıməq üçün misdən və ya gildən qayırılmış qulplu, qarınlı, darboğaz qab; güyüm. *Mis səhəng.* Saxsı səhəng. – *Su səhəngi suda sinar.* (Məsəl). *Bulaşlı səhəngdən bulanıq su tökülr.* (Məsəl). ..Əmim arvadı iri mis səhəngi çıynımı verib, səhərdən axşama qədər mənə ayaqyalın, başçıq su daşıdırırdı. İ.Əfendiyev.

SƏHƏR is. [ər.] Günün başlangıcı, ilk saatları, sabah açıldıği vaxt, şübh. *Səhər yuxusu.* *Səhər soyuğu.* *Səhər tezdən durmaq.* *Səhər yeməyi.* *Səhərdən işləmək.* – *Səhər Sona yuxudan ayılıb medalyonu açıq gördü.* N.Nərimanov. *Səhər yeli nəğmalər;* *Piçıldayır gül-lərə;* *Elə bil ki, mənimçin;* *Bəzənib gözəllşir.* N.Xəzri.

SƏHƏR-AXŞAM zərf Həm səhər, həm axşam; hər vaxt, hər zaman, bütün günü. *Dəniz-kənarı park səhər-axşam adamlarla dolu olur.* *Qız anasına səhər-axşam baş çəkir.* – *Göyərçin hər səhər-axşam Araz sahilinə uşub,* bir

müddət o tayı seyr edir. M.Rzaquluzadə. *Dəniz dalğaların hər səhər-axşam; Qarı ori-* dikcə uca zirvənin. N.Xəzri.

SƏHƏRCİK is. Əsasən uşaqlar üçün düzəldilən səhər müsamirəsi, səhər tamaşası. *Parkda uşaqlar səhərciyi keçirilirdi.*

SƏHƏRKİ sif. Səhər vaxtı olmuş, səhər baş vermiş. Səhərki yağış. Səhərki səhbət. *Səhərki yığıncaq.* – Analar körpələrini yatrıdir, briqadılrlar sabahki iş üçün fikirləşir, manqabacıları səhərki tapşırığı üzvlərinə xəbər verirlər. Ə.Vəliyev.

SƏHƏR-SƏHƏR zərf Səhər vaxtı, səhər tezdən, səhər olan kimi, sübhəcqə. *Səhər-səhər qapımızın ağzını kəsdi.* – *Səhər-səhər bağda gəzən nazənin; Dəstində qonçəni üz, qadan alım!* Aşıq Ələsgər. *Səhər-səhər "Azərsərəbin" müştəriləri [Cəlilbəyi] qonaq eləmişdilər.* S.Rəhman.

SƏHHƏT is. [ər.] Sağlamlıq, cansaqliğ. *Səhhəti pozulmaq.* Səhhətinə qorumaq. – *Gül-naz indi qalın cildli bir kitabı vərəqləyir, uşaq səhhətinə aid şəkillərə baxırı.* S.Rəhimov. *Canına bax, elə olsun səhhətinə ziyan olmasın.* Mir Cəlal. □ **Səhhət tapmaq** – sağalmaq, yaxşı olmaq, şəfa tapmaq. [Fərhad:] *Nəhayat, mən səhhət tapdim.* C.Cabbarlı. *..Molla Cəfərqulu tibb elminə dara olduğundan möhtaci-dərman və müalicə olanlara müraciət edir və çoxları ondan səhhət tapır.* T.Ş.Simurq. **Səhhəti-vücud!** – canın-başın sağ olsun! (Hamamdan çıxan adama səhhət arzusu bildirir). [Məşədi Qəzənfər:] *Məşədi İbad, səhhəti-vücud!* Allah mübarək eləsin! Ü.Hacıbəyov.

SƏHİFƏ is. [ər.] 1. Kitab, dəftər, qəzet və s. vərəqinin bir üzü. *Kitab 100 səhifədir.* – *Hər səhifədə hər gün; Neçə qələbə, zəfər; Neçə-neçə xoş xəbər...* R.Rza. // Kitabda, dəftərdə vərəq. *Kitabın birinci səhifəsi cirilmüşdür.* *Səhifəni çevirirmək.* Əsərin üçüncü səhifəsində yazılmışdır.

2. məc. Dövr, bir şeyin hissəsi. *Tarixə yeni səhifə açmaq.* – [Məsmə:] *Mənim həyatımın ikinci səhifəsi iyirmi üçüncü ilin baharından başlayır.* S.Hüseyn. ..*Taqanroqu azad edən hissələr içərisində azərbaycanlılardan ibarət diviziya da öz döyüş şöhrəti ilə tarixin səhifələrinə imzasını atmışdı.* Ə.Məmmədxanlı.

SƏHİFƏBAĞLAYAN is. Mətbəədə yığılmış mətni (naboru) səhifələrə ayırib düzən mətbəə işçisi; metrapaj.

SƏHİFƏLƏMƏ “Səhifələmək” dən f.is.

SƏHİFƏLƏMƏK f. 1. Kitabın, jurnalın, dəftərin və s.-nın səhifələrini bir-bir çevirəmək, gözdən keçirmək. *Kitabı səhifələmək.* *Lügəti səhifələmək.*

2. Mətbəədə yığılmış mətni səhifələrə ayırmak, səhifə bağlamaq. *Kitabı səhifələmək.* *Qəzəti səhifələmək.*

3. Yazılı mətnin səhifələrini sıra ilə nömrələmək. *Məqaləni səhifələmək.* *Qrankaları səhifələmək.*

SƏHİFƏLƏNMƏ “Səhifələnmək” dən f.is.

SƏHİFƏLƏNMƏK “Səhifələmek” dən məch.

SƏHİH sif. [ər.] Düzgün, doğru, gerçek, əsaslı, yalan olmayan. *Səhih məlumat.* *Səhih söz.* – *Halə indiyə qədər Araz qırğından sahili bir xəbər gəlməmişdi.* Çəmənzəminli. Hami Sərdarın dediklərini: – *Doğrudur, səhih buyurursunuz, elədir, – deyə təsdiq etdi.* P.Makulu.

SƏHİHLİK is. Düzlük, doğruluq, düzgünlük, gerçəklilik, əsaslılıq. *İşin səhilihliyi aşkar oldu.*

SƏHİYYƏ is. [ər.] Əhalinin sağlamlığını qoruma, xəstəliklərin qabağını alma, onları müalicə etmə və ictimai təmizliyi saxlama. *Səhiyyə məntəqəsi.* – *Şirəli .. səhiyyə pala-tasına tərəf dirmanırdı.* M.Hüseyin. [Əsgər] küçəsağı səhiyyə şöbəsi yerləşən binaya tərəf yonəldi. S.Rəhimov.

SƏHL sif. və zərf [ər.] klas. Asan iş. – *Sizə şairlik, ədiblik, görünür, səhl işdir;* Xeyr əfkarınız ol barədə çox yanlışdır. A.Səhhət. ..*Bəli, "papaq" məsələsinə səhl saymaq ol-maz.* C.Məmmədquluzadə.

SƏHLƏB is. [ər.] bot. Türkibində selikli maddə və nişasta olan kökümssov gövdəli subtropik bitki və həmin bitkinin kökümssov meyvesi. *Azərbaycanda bitən səhləb,* .. *gecə-bənövşəsi və yaban səhləb cinslərinin bütün növlərinin yeraltı kök yumruları səhləb adlanır.* M.Qasimov.

SƏHLƏNKAR sif. [ər.] səhlən və fars. ...kar] Tapşırılan işə, vəzifəyə, tapşırığa laqeyd, soyuq baxan; diqqətsiz, qeydsiz, başı-

soyuq. *Səhlənkar adam*. – *Qızyetərin işi bilməsi və möhkəm durub səhlənkar traktoru ilə sinə-sinəyə verməsi* [Rüstəmin] xoşuna gəlmişdi. M.İbrahimov. // İs. mənasında. *Əlbəttə, sahlnkari məsuliyyətə almaq lazımdır*. S.Rəhimov.

SƏHLƏNKARLIQ is. İşe, tapşırıq, vəzifəyə soyuq baxma, laqeyd baxma; diqqətsizlik, başlısouyuqluq. – *Guya Zeynal vəzifəsinə çox soyuq baxır, dəfələrlə özünə xatırladılmasına baxmayaraq sahlnkarlıqlan qalmarmış*. S.Hüseyn. [Baxış oğlu Həsən] ..*bədəninin sağlamlığına çox sahlnkarlıqla* (z.) *baxardı*. B.Talibli. □ **Səhlənkarlıq etmək** – tapşırılan işe yüngül münasibet bəsləmək, başlısouyuqluq göstərmək. [Prokuror:] *Əlbəttə, vəzifədə sahlnkarlıq edənlər də məsuliyyət daşıyırlar*. İ.Sıxlı.

SƏHM is. [ər.] 1. Ayrı-ayrı müəssisənin işində və gəlirində iştirak etməyə hüquq vərən pul payı; həmin pula bərabər qiymətli kağız.

2. Faiz, pay, hissə. [Məmmədxan] *kiçik bir nitqdən sonra qəsdən saldıığı bu talanda özünün ən böyük səhm aparacağını eșitdirdi*. P.Makulu.

SƏHMNDAR is. [ər. səhm və fars. ...dar] Ticarət, sənaye və ya maliyyə müəssisələrində payı və ya hissəsi olan şəxs, payçı. *Öncə səhmdarlar gəldi diz-dizə; Həpsi toxluğundan açdı ağızını*. M.Müşfiq. □ **Səhmdar(lar) cəmiyyəti** – səhm (pay) əsasında qurulan müəssisə, təşkilat.

SƏHNƏ is. [ər.] 1. Teatr tamaşalarının göstərildiyi xüsusi meydانça. *Pərdə qalxdı, səhnə göründü*. – *Divanə gedir, bir neçə saniyədən sonra dəstə dəxi dəgilüb, səhnədə bir Şah Abbas və bir də Məstəvər öz düikanında qalır*. Ü.Hacıbəyov. *Səhnəyə təzə bir pianino qoyulmuşdu*. İ.Thəfəndiyev. // Teatr fəaliyyəti, teatr. *Səhnə ustaları - Kələntarlı keçən ildə.. artistləklərdən üçünün xəstələnib uzun müddət səhnədən aralandığını, repertuar planının pozulduğunu söylədi*. İ.Hüseynov. Natiq indi bütünlüklə səhnəyə bağlanmışdı. B.Bayramov.

2. Teatr tamaşasının ayrıca bir hissəsi, ayrıca bir parçası; şəkil, məclis. *Sonuncu səhnə daha maraqlıdır*. – *Əsər bədii cəhətdən nöqtə*

sansız deyildir. *Müəyyən səhnələrdə əhvalat dramatizm və kəskin münaqışlərlə deyil, söhbət və təhkiyə yolu ilə verilir*. M.Arif.

3. Pyesdə, ədəbi əsərdə, şəkildə təsvir olunan ayrıca epizod. *Əsərdə dramatik səhnələr çoxdur. Romanın qəhrəmanının ölüm səhnəsinə bir də oxumaaq*.

4. Həyatda təsadüf edilə bilən hadisə, episod, əhvalat. *Ölüm səhnəsi. Məhəbbət səhnəsi*. – *Bu qanlı səhnəyə heyran qalmayıñ; Mən öz gözlərimlə görürəm bunu*. S.Vurğun. *Alagöz öz daxili aləmi ilə bir cəzira kimi yaşayan evdən qaçmış, həyatın faciəli səhnəsinə düşmüdü*. S.Rəhimov.

5. məc. Fəaliyyət sahəsi (əsasən tərkib hələndə işlənir; məs.: tarix səhnəsinə çıxməq, səhnədən getmək və s.). [Pəri Bəhrama:] *Özün məktəb görmüş cavansan, məhəbbət səhnəsində ülviyət dolasarmı?* C.Cabbarlı. *Bu plantasiya bir həyat səhnəsi idi*. H.Seyidbəyli.

SƏHNƏCİK is. 1. Səhnələşdirilmiş kiçik pyes, tamaşa. *Televizor ekranında C.Məmmədquluzadənin bir neçə hekayəsinin səhnəcikyi göstərildi*. // Səhnə əsərindən bir hissə, bir parça. *Tamaşaçılar "Sevil" operasından bir səhnəcikyə baxdilar*.

2. Bax **səhnə** 4-cü mənada. *Mən bu səhnəciyə inandım, gerçək; Var imiş həyatın xoş zamanları*. S.Vurğun.

SƏHNƏLƏŞDİRİLMİŞ f.sif. Səhnədə göstərilmək üçün uyğunlaşdırılmış, pyes şəklinə salınmış. *Səhnələşdirilmiş roman*. *Səhnələşdirilmiş hekaya*.

SƏHNƏLƏŞDİRİMƏ “Səhnələşdirmək”-dən f.i.s.

SƏHNƏLƏŞDİRİMƏK f. Hər hansı ədəbi əsəri teatrda və ya kinoda göstərmək üçün uyğunlaşdırmaq, pyes şəklinə salmaq. *M.F.Axundzadənin "Aldanmış kəvəkib" əsərini səhnələşdirmək*. M.İbrahimovun “Böyük dayaq” romanını ekran üçün səhnələşdirmək.

SƏHNƏLİK is. Səhnə üçün yazılmış, səhnəyə yarar. *Səhnəlik əsər*.

SƏHRA is. [ər.] Susuz və bitkisiz geniş çöl; biyaban, düz. *Uzun ayların şəhərdə beynini yazı-pozu ilə yorandan sonra, bir-dən görürən ki, səhranın ortasında, təmiz və saf havada, quşların və heyvanların içindəsən*.

C.Məmmədquluzadə. [Dərviş:] Heyvanlar da tək-təkinə dolanmayıb, arxadaşlar ilə gəzdikləri halda mən öz həmcinsimdən ayrı düşüb ormanlarda, səhralarda qalmışdım. A.Divan-beyoğlu.

◊ **Səhraya (səhralara) düşmək** – vətənin-dən, yurdandan ayrı düşmək. Oluodu vətən-dən avara Zakir; Düşüb səhralara, dağlara Zakir. **Səhraya salmaq** – vətənidən, yurdandan ayırmاق, avara-sərgərdən etmək.

SƏHV is. [ar.] Yazaında, hesablamada, müyyəyən məsələnin həllində, işde və s.-də yanlışlıq; nöqsan, xata. İmla səhvi. Səhv hərəkət etmək. Səhv düşmək. – Demək, Nigar səhvini anlamış, başa düşməsidır ki, ev kişisiz dolana bilməz. S.Hüseyn. Gəldiyev sinəsinə irəli verdi, layihənin səhvini danışdı. Mir Cəlal. □ **Səhv etmək (eləmək, buraxmaq)** – xataya, nöqsana yol vermək, yanılmaq, düzgün hərakət etməmək. Birinci dəfə səhv etmək. Səhv buraxdırığına görə töhmət aldı. – Açı qabağına tarixin səhifələrini və əgər gördün ki, bir vaxt insanlar bir para işlərdə səhv eləyiylər, daxi sən haman səhvi eləmə. C.Məmmədquluzadə. [Süleyman:] ..Vallahi, çox böyük səhv eləmişəm, gərək bu qızı mən alaydım... Ü.Hacıbeyov.

SƏHVƏN zərf [ar.] Səhv olaraq, yanilaraq, anlaşılmazlıq üzündən, yanlış olaraq, özü anlamadan, başa düşmədən. Səhvən yol azmaq. Səhvən şeyləri yiğmaq. Səhvən yada düşməmək. – Padşah, xəlifə ya zamanının ən böyük ruhanisi tərəqqi yoluunu camaatın tüzünə qəsdən, ya səhvən bağlayıbdır. N.Nərimanov. Həftə [Gileyguzarov] manım adıma galən məktubları “səhvən” açıb oxuyar, heç üzr da istəməz. S.Rüstəm.

SƏXAVƏT is. [ər.] Əliaçıqlıq, comərdlik, genişürəklilik. [Vaqif:] Ağa, ..iltifat və səxavətiniz aləmə bəllidir, amma zövqü, görünüür, tək almaq istayırsınız... Çəmənzəminli. [Mirzə:] Ağanın şanı, şövkəti, calalı, dövləti, səxavəti o qədərdir ki, yazmaqla qurtarmaz. Ə.Haqverdiyev. □ **Səxavət göstərmək** – əliaçıqlıq etmək, comərdlik göstərmək. [Məcnun Nofələ:] Dostluğumuz xatirinə, səxavət göstərib [ovçunu] razi sal. Ə.Məmmədxanlı.

SƏXAVƏTLİ sif. Səxavət edən; əliaçıq, şeyini, pulunu əsirgəməyən, comərd, geniş-

ürəkli, könlüaçıq. Səxavətli adam. – Qaraca qız çox rəhmdil və səxavətli qız idi. Hər nə əlinə düşsəydi yoldaşları ilə bölüşərdi. S.S.Axundov. Bu səxavətli qonaqların hamisindən artıq, nadənsə, Təbarəkin sovgatlarına fikir verilirdi. Mir Cəlal.

SƏKİ is. 1. Piyadaların gedis-gelişi üçün küçənin hər iki tərəfində asfalt, daş, taxta və s. döşənmiş və adətən küçədən bir qədər hündür yol. Səki ilə getmək. Səkiyə çıxməq. Səkida üz-üzə gəlmək. – Faytonlar daş döşəməli bir səkinin ağzında durdular.. M.İbrahimov. Çobanlar ağır addimlara kəndin orta küçəsi ilə uzaqlaşış gedir, səkida diryə söykənib dayanmış Qurnu işə onların başı üstündən hara işə uzaqlara baxırdı. Ə.Məmmədxanlı.

2. Oturmaq üçün həyətdə, hamamda, qapı ağızında və s.-də düzəldilmiş hündür yer. Şeyləri səkiyə yiğmaq. – [Qadınlar] hər halda günəş istiliyini duymayırdılar, çadralarına bürünüb qır səki üzərində oturmuş və gözlərini məhkəmə qapısına dikmişdilər. T.Ş.Simurq. Bu, qaya içində salınmış, qabağında kiçik daş səkisi olan, torpaq damlı, kiçikcə pəncərəli, bir qapıcıqazlı daxma idi. Ə.Thübüñ həsən.

SƏKİL sif. Ayaqları qismən və ya bütünlükələk rəngdə olan. Səkil dayça. Səkil qoyun. – Xosrov səkil atın belində bir qartal kimi qanadlanardı. S.Rəhimov. Bəy [atın] kəkiliini sığalladı, səkil ayaqlarının tozunu təmizlədi. M.Hüseyn.

SƏKİLİ sif. Səkisi olan, səki tikilmiş. Səkili hamam. Səkili küçə. – Bütün kənd.. tək bacalı qara damlarda, ya da ömründə gün tüzü görməyən qabağı səkili tövlələrdə yaşayırıd. S.Rəhimov.

SƏKILLİ sif. Ayağı səkil olan. Səkilli at. Səkilli qoyun. – [İlyas Adiləyə:] “Tərlan” səkilli sol biləyini qaldırıb dırnağı ilə yeri döyəcləyir. Ə.Məmmədxanlı.

SƏKKİZ miqd. s. Yeddi dən sonra gələn ədəd – 8. Səkkiz kitab. Səkkiz ay. Səkkiz saat. Səkkiz döyüşçü. – [Əşrəf] cəmi səkkiz deşiyi olan adı, nazik mis tütəyi dodaqlarına yaxınlaşdırıb çalan adamı gözlərinin qarşısında canlandırmağa çalışdı. İ.Şıxlı.

SƏKKİZADAMLIQ sif. Səkkiz adam üçün ayrılan, səkkiz adam üçün olan; səkkiznəfərlik. *Səkkizadamlıq yer tutmaq.*

SƏKKİZAYLIQ sif. 1. Səkkiz ay davam eden ve ya davam etmiş, səkkiz ay üçün düzəldilmiş, səkkiz aylıq müddət nəzərdə tutulmuş. *Səkkizaylıq məlumat.*

2. Yaşı səkkiz olan. *Səkkizaylıq uşaq.*

SƏKKİZBUCAQ is. hənd. Səkkiz bucağı olan cisim, səkkizbucaqlı cisim.

SƏKKİZBUCAQLI sif. Səkkiz bucağı olan. *Səkkizbucaqlı fiqur. – Zahirən Mahmudun dükanı səkkizbucaqlı bir qutuya bənzəyirdi ki, içində saqqız, tumanbağı .. tapmaq mümkün idi.* B.Talibli.

SƏKKİZCƏ sif. Ancaq səkkiz, yalnız səkkiz. *Səkkizcə kitabım var. // Bəzən təyin etdiyi sözə böyüdücülük mənəsi verir. Səkkizcə manat pul vermişəm.*

SƏKKİZCİLDİLİ sif. Səkkiz cilddən ibarət olan. *Səkkizcildili liğət.*

SƏKKİZCİLDİLİK 1. Bax səkkizcildili.

2. is. Səkkiz cilddən ibarət kitab.

SƏKKİZDÜYMƏ sif. dan. Ölçüsü səkkiz dütymə olan.

SƏKKİZGUŞƏ(Lİ) bax səkkizbucaqlı. *Ağca uca taxtəndlə tavan altındaki hər bir otağın ortasındakı səkkizguşəli üç pilləli atas nəhrinə gəldi.* Ə.Məmmədxanlı. *Səkkizguşə ilduzumda səkkiz cənnət qapısı var; Yalnız oğul qeyrətilə açılacaq bu qapılar.* X.Rza.

SƏKKİZGÜNLÜK sif. Səkkiz gün sürmüş və ya süren, səkkiz gün üçün nəzərdə tutulmuş. *Səkkizgünlük səyahət. Səkkiz günlük iş.*

SƏKKİZHECALI sif. dilç. Səkkiz hecası olan. *Səkkizhecalı söz.*

SƏKKİZHƏDLİ is. riyaz. Səkkiz həddən ibarət olan cəbri ifadə.

SƏKKİZİLLİK sif. 1. Səkkiz il sürən, səkkiz il müddətli, səkkiz il davam edən. *Səkkizilli dövr. – [Xinalıq kəndinin] səkkizilli məktəbində 260 şagird oxuyur.* R.Rza.

2. Səkkiz yaşında olan.

3. Səkkiz ildən qalma, səkkiz il ömrü olan. *Səkkizilli sirkə. Səkkizilli konyak.*

SƏKKİZİNÇİ “Səkkiz”dən sıra sayı. *Səkkizinci sinif. Səkkizinci mərtəbə. Səkkizinci sıra. – [Musa] səkkizinci günü Kür çayına yaxın “İ” kəndində Güllərinin və uşağının*

meyitinin tapılıb basdırıldığı xəbərini aldı. Ə.Vəliyev.

SƏKKİZKÜNC(LÜ) bax səkkizbucaqlı. *[Çobanlar bulamayı] səkkizkünc qalın stəkan-lara doldurub qoca çobana, Qoşatxana və Kərəmə təklif etdirilər.* M.Ibrahimov.

SƏKKİZQAT(Lİ) sif. 1. Səkkiz mərtəbə(lı). Səkkizqatlı bina.

2. Bir-birinə üzərində səkkiz lay olan. *Səkkizqatlı karton.*

SƏKKİZLİK 1. sif. Ölçüsü (eni, hündürlüyü, qalınlığı) səkkiz düymə (və s.) olan. *Səkkizlik taxta.* *Səkkizlik mismar.*

2. is. Oyun kağızlarında səkkiz xalı olan vərəq, yaxud səkkiz nömrəli şey. *Səkkizlik kart.*

3. Səkkiz hecalı şeir ölçüsü.

SƏKKİZMƏRTƏBƏ(Lİ) sif. Səkkiz mərtəbəsi olan; səkkizqatlı. *Səkkizmərtəbəli bina.*

SƏKKİZNƏFƏRLİK bax səkkizadamlıq.

SƏKKİZOTAQ(Lİ) sif. Səkkiz otağı olan, səkkiz otaqdan ibarət olan. *Səkkizotaqlı ev. – İkimərtəbə səkkizotaq, böyük bir samanlıq, iki bir pəyzə, aşpazxana, uzun bir anbar, çar-daq – hamisi alov içində idi.* Ə.Vəliyev.

SƏKKİZRƏQQƏMLİ sif. Səkkiz rəqəməni olan, səkkiz rəqəmdən ibarət.

SƏKKİZSAATLİQ sif. Səkkiz saat sürmüş və ya sürən; səkkiz saat vaxt tələb edən. *Səkkizsaatlıq iş günü.*

SƏKKİZSÜTÜNLU sif. Səkkiz sütunu olan. *Səkkizsütunlu salon.*

SƏKKİZTARLALI sif. k.t. Səkkiz ildən bir dövr edən (əkin dəyişmə). *Səkkiztarlalı əkin.*

SƏKKİZÜZÜLÜ is. Səkkiz üzü olan həndəsi cisim.

SƏKKİZYAŞAR sif. Səkkiz yaşında olan, səkkizyaşlı. *Səkkizyaşar uşaq.*

SƏKKİZYAŞLI sif. Yaşı səkkiz olan. *Səkkizyaşlı uşaq.*

SƏKMƏ “Səkmək”dən f.is.

SƏKMƏK f. Bir və ya hər iki ayaq üstündə sıçrayaraq yerimək, sıçramaq, hoppnaqmaq. *Kəhər at səkərək qonşu evin həyatında göründü və bir göz qırpmısında .. Cəmilin qarşısında dayandı.* M.Hüseyn. *Çayın o təyin-dəki düzəngahda kəhər ürkə səkməyə başladı.* Ə.Vəliyev. // Bu qaydada uçmaq, yaxud yeri-mək. *Uçuşur durnalar, səkir teyhular;* Namərd

adam qalibliyin arzular. Qurbani. Qayalarda kəklik səkir; Bulud qalxır, yağış tökür. Aşiq Şəmşir. // Məc. mənada. [Püstəbanu bəyim:] Zalim oğlunun gordəni bir qarışdır. Yerisində bax!.. Səkir... N.Vəzirov. Səkdi gəlin, süzdü gəlin, bir də məclisin ortasında duruxub, əlləri ilə üzünü qapadı, gəlin hönkürürdü. Çəmənzəminli.

◊ **Quş da səkə bilməz (səkməsin)** – cürət edib yanından ötbə bilməz. – Bir quş da səkməsin onun yanından! – Baş üstü yatmaram gecəni bir an. S.Vurğun. [Ataş Mirzə Cəmилə:] Nə qədər ki Ataş sağdır, Qönçənin həndəvərinə quş da səkə bilməz. Ə.Vəliyev. **Quş səkməz (səkməyən)** yer – qorxulu, uçurum, insan ayığı dəyməyen yer haqqında. [Sübhənverdizadənin] yolu dibsiz dərələrin yaxası ilə bitişən dağların sildirim döşü, quş səkməyən yeri ilə gedir. S.Rəhimov. [Qəhrəman:] On il bundan əvvəl quşlar belə qorxusundan səkə bilmədiyi meşələr indi necə azaddır. Ə.Vəliyev.

SƏKSƏKƏ, SƏKSƏKİ is. Həyəcan, iztirab, təşviş, təlaş, narahatlıq. [Şəhrəbanu xanım:] Xanpəri, man də onun cadusunun gücünü eşitmışam. Amma genə bir az səksəkiyəm, etdiyi işlərdən heç bilirsənmi? M.F.Axundzadə. Sayad bacının ana ürəyi həmişə səksəkədə idi. M.Hüseyn. Ürəklərdə səksəkə; Baxışlar da intizar, İnsanlar axın-axın; Salona toplaşırlar. R.Rza.

◊ **Səksəka içərisində olmaq, ürəyi səksəkədə olmaq** – narahatlıq keçirmək, həyəcan içərisində olmaq, iztirab keçirmək. Min-dilli səksəkə içərisində, o yan-bu yana baxabaxa içəri keçir. S.Rəhman.

SƏKSƏKƏLİ, SƏKSƏKİLİ sif. və zərf Həyəcanlı, iztirablı, narahat. Nə olub? – deyə, ürəyi səksəkəli rəyyat bir-birinə dəydi. S.Rəhimov. Yolçular səksəkəli; Zirvələrə baxdlılar; Qayadan bir daş uçdu. N.Xəzri. Ürəyi səksəkəli olan yasavulbaşı onu narahat etdikləri üçün hırsınlı istədisə də bacarmadı. M.Rzaquluzadə.

SƏKSƏN say. Yetmiş doqquzdan sonra gələn rəqəm – 80; həştad. Səksən manat. Səksən adəd. Səksən adam.

SƏKSƏNDİRMƏ “Səksəndirmək”dən f.is.

SƏKSƏNDİRMƏK bax **diksindirmək**. Qapıya vurulan təkan Həcəri səksəndirdi. S.Rəhimov. Mahmud hırsıla “cəhənnəmə ki!” – deyərən ürkəni səksəndirdi. M.Hüseyn.

SƏKSƏNİLLİK 1. is. Səksən il davam etmiş dövr, ömür. Şairin səksəniliyi.

2. Sif. mənasında. Səksən il davam etmiş, səksən il sürmüş. Səksənilik bir ömür.

SƏKSƏNİNÇİ “Səksən”dən sıra sayı. Səksəninci qapi. Səksəninci nömrə. Səksəninci illər.

SƏKSƏNLİK sif. Səksən yaşında. Səksənlilik qoca.

SƏKSƏNMƏ “Səksənmək”dən f.is.

SƏKSƏNMƏK bax **diksənmək** 1 və 2-ci mənalarda. Sultan bəy səksənib dayanır. Ü.Hacıbəyov. Üzü o tərəfə dayanmış katib səksənib, ciyini üzərindən geri boylandı. M.Hüseyn.

SƏKSƏNYAŞLI sif. Səksən yaşında olan. Səksənyəşli qoca.

SƏKTƏ is. [ər.] köhn. 1. Durğunluq, bir yerdə dayanıb qalma.

2. Zərər, xələl, ziyan.

3. Qan dövranının, ürəyin birdən-birə fəaliyyətdən düşməsi, hərəketinin dayanması.

SƏQF is. [ər.] Tavan, bağdatı. Alçaq səqfdən asılan otuzluq “molniya” lampasi böyük otağı işıqlandırır. T.Ş.Simurq. Mən onları çatın vəziyətdən çıxarmaq üçün gözüümü səqfə diriyib soruşdum. S.Rəhman.

SƏQQƏ is. [ər.] köhn. Keçmişdə evlərə su daşıyan; su paylayan, suçu. Təbrizin məşhur səqqalarından Taci qızı Züleyxanın qapısını vururlar. M.S.Ordubadi.

SƏLAHİYYƏT is. [ər.] Vəzifəsinə görə bir işə qarışmağa, bir işi görmeyə ixtiyarı, hüquq olma. [Səba:] Bilmirəm, ağanın gətirdiyi bu qədər zəngin bir hədiyyəni qəbul etməyə səlahiyyətim vardırmı? M.S.Ordubadi. Mehriban, Zeynalın öz üzərində bir “ər” olmaq sıfırılı haqq və salahiyətini düşünürdü. S.Hüseyn. // Birinin ixtiyarı, hüququna dairəsində olan məsələlər, işlər. Məhkəmənin səlahiyyəti. Bu, mənim səlahiyyətimə daxil deyil.

□ **Səlahiyyət vermək** – ixtiyar vermek, hüquq vermek. [Xan] yerində qoyduğu Ağası bəyə xanlıqda asayışı təmin etmək üçün böyük səlahiyyət verdi. Çəmənzəminli.

SƏLAHİYYƏTDAR [ər. səlahiyət və fars. ...dar] rəs. köhn. bax **səlahiyətli**. O, peşəkarı hesab olunan Nizamilmülkün də işlərinə qarışmağa səlahiyətdar deyildir. M.S.Ordu-badi.

SƏLAHİYYƏTLİ sif. Səlahiyət verilmiş, hər hansı bir səlahiyəti, hüquq olan. **Səlahiyətli safir**.

SƏLBƏ is. 1. Ağacdan meyvəni salmaq, heyvanları qovmaq və s. üçün atılan ağaç parçası. [İmamverdi:] *Ağız, ...o nadir tolazlamusun səlbəni, gedib dəyib Haykanusun danasının gözüne, o da gəlmisdi Allahverdi kişisinin üstünə davaya.* C.Cabbarlı.

2. Səlbə kimi tullanılan, atılan hər hansı bir şey. *Dəmir səlbəsi. Papaq səlbəsi. - [Şaq-qulu] da əlini rəfə atib, "köpək oğlu özünsən!" - deyib kərbəlayıya bir qazan səlbəsi vurdu..* Çəmenzəminli.

SƏLBƏLƏMƏ "Səlbələmək" dən f.is.

SƏLBƏLƏMƏK f. Səlbə vurmaq, səlbə atmaq. Ağacı səlbələmək. Heyvanları səlbələmək.

SƏLCUQLAR cəm XI əsrin ortalarında Kiçik Asiya ərazisində, İran və İraqda böyük dövlət qurmuş köçəri türkmən qəbilələri.

SƏLDİRƏMƏ "Səldiremək" dən f.is.

SƏLDİRƏMƏK bax **səldirləmək**. *Faytonçu müvəzinətini saxlaya bilməyib səldirədi, iki addimlıqdakı qaramix kolumnun üstüne yığıldı, kürşyinə tikan doldu.* M.Hüseyn. *...Onsuz da ayaq üstündə güclə duran qarı, böyrüñə toxunan qolların təsirindən səldirədi.* İ.Hüseynov.

SƏLDİRLƏMƏ "Səldirləmək" dən f.is.

SƏLDİRLƏMƏK f. Yixilan kimi olub yerini çasdırmaq, longər vuraraq yerimək; səndələmək. *Sərxoş səldirlədi. - Tərlan səldirləyə-səldirləyə (z.) paltarını geyib qapıya yanaşdı.* M.Hüseyn.

SƏLƏ is. Küpə və s. qabların ağızını bağlamaq üçün kənd yerlərində işlədilən, kesilmiş heyvan qarnının təmizlənmiş bir parçası. *Qız durdu ayağa, getdi, küpənin sələyin açdı.* (Nağıł).

SƏLƏF is. [ər.] Hər hansı bir sahədə, işdə, mövqedə fəaliyyəti o birindən daha qabaq olmuş, yaxud qabaq yaşamış adam (xələf/ziddi). *Sələflərə dərin hörmət.* - *Bizim emblemamız,*

rəmzimiz, şərəfimiz; Qoy olsun sələf, - dedik. B.Vahabzadə.

SƏLƏM [ər.] bax **müamilə** 3-cü mənada. Əmi qeyri adamlara da sələmlə pul verərdi. N.Nərimanov. *Dadaş atlı gedir aşağı kəndə; Gedir kəndliləri salmağa bəndə; Gedir veril-məyən sələm dalınca.* M.Müşfiq.

SƏLƏMÇİ bax **müamiləçi**. [Veys:] *Şura höküməti qoymayacaq ki, sən [Allahqulu] tacir, sələmcə Hacı Tağını itələyib oturasan onun yerində.* Ə.Əbülləhəsən.

SƏLƏMCİLİK bax **müamiləcilik**.

SƏLƏMXOR [ər. sələm və fars. ...xor] bax **müamiləçi**. *Alo tərs baxışla sələmxor Məşədi Qulamı süzüb, əlavə etdi..* S.Rəhimov.

SƏLIB is. [ər.] Xaç. Bir çoxlarının başlarındakı salib qırılmış, bir qisimləri yanı üstə yera yixilmişdi. S.Hüseyn. □ **Əhlü-səlib tar.** - bax **səlibçi**.

◊ **Səlib müharibələri tar.** - katolik kilsəsinin təşəbbüsü ilə dinsizlərlə mübarizə şəhərində XI-XIII əsrlərdə Qərbi Avropa feodallarının Yaxın Şərqi və Pribaltika əhalisinə, habelə Şərqi Avropa slavyanlarına qarşı aparılmışları işğalçılıq yürüşləri.

SƏLİBÇİ is. tar. Səlib müharibəsi iştirakçısı.

SƏLİQƏ is. [ər.] Nizam və qayda, bir şəyin düzgün vəziyyəti, nizamda olması. *Səliqəye salmaq. Şeyləri səliqə ilə düzəmək.* Kitabları səliqədə saxlamaq. - *Evin səliqəsində heç bir dəyişiklik yox idi.* M.Hüseyn. *Qədir kişi Fərmanın evinin səliqəsini çox bəyəndi.* Ə.Sadiq. // Bir şeyi nizam və qaydada, gözəl vəziyyətdə saxlama və ya işləmə qabiliyyəti. *Onun səliqəsinə söz yoxdur.* □ **Səliqə ilə -** bax **səliqəli** 1 və 3-cü mənənlarda. *Oğlan çox səliqə ilə geyinmişdi.* İ.Əfendiyev. *Cahan-girovun seyrək ağ saçları səliqə ilə dala daranmışdı.* S.Qədirzadə.

SƏLİQƏLİ sif. 1. Səliqəye, üsula müvafiq, səliqəyə salınmış, müntəzəm, düzgün, nizamlı. *Səliqəli iş otağı. Səliqəli yataqxana.* Səliqəli ev. - [Hakim] səliqəli stolunun üstündə gördüyü lazımsız kağızları bir-bir cirib səbətə atırdı ki, al-ayağa dolaşmasın! Mir Cəlal. // Hər şey öz yerində, qaydada. *Balaca həyat yenə əvvəlki kimi səliqəli idi.*

2. Səliqəsi olan, işi səliqə ilə görən, səliqə qaydalarını gözləyən. *Səliqəli qız. Səliqəli şagird.* – *Səliqəli maldarlar axşam vaxtı çöldən naxır qayıdan zaman oğul-uşağı düzərlər qapılara ki, camışlar, öküzlər, inək və danalar düz girsinlər töylə həyatınə.* C.Məmməd-quluzadə.

3. Zərf mənasında. Təmiz, diqqətli, dürüst, hər şey öz yerində. *Skamyada mənimlə birlikdə səliqəli geyinmiş cavan bir gürçü də oturmuşdu.* A.Şaiq. *Şagirdlərdən, ayınlarına geyikləri formanın son dərəcə səliqəli olmasının, düymələrinin, papaqlarındaki ulduzun par-par parıldamasını tələb edirdilər.* Ə.Sadıq.

SƏLİQƏ(Lİ)LİK is. Səliqəli olma, hər şeydə səliqə, qayda gözləmə; dürüstlük, dəqiqlik. *Səliqəliliyə alışmaq.* – [Əntərzadə] nəinki səliqəlik məharətini, hətta başını da itirdi. Mir Cəlal.

SƏLİQƏ-SAHMAN is. [ər.] bax *səliqə.* *Səliqə-sahman yaratmaq.* *Səliqə-sahmanı gözləmək.* *Səliqə-sahmanı pozmaq.* – *Səliqə-sahmanı yaxşı seydir axı.* Mir Cəlal. Aran yerlərindən gəlmis adamlar öz səliqə-sahmanı, geyim-kecimi ilə dərhal fərqlənirdilər. B.Bayramov.

SƏLİQƏ-SAHMANLI sif. Son dərəcə səliqəli, diqqətli, nizamlı. *Səliqə-sahmanlı qadın.*

SƏLİQƏSİZ sif. Səliqə olmayan, qaydasız, nizamsız, tərtibsız. *Səliqəsiz yeməkxana.* *Səliqəsiz iş.* // Səliqəsi olmayan, səliqə bilməyən. *Səliqəsiz adam.*

SƏLİQƏSİZLİK is. Səliqə, nizam və qaydanın olmadığı hal; nizamsızlıq, pozğunluq. *İşdə səliqəsizlik.* *Evdə səliqəsizlik.* – Müdirin otağında səliqəsizlik, narazı rəftar və dənisiyi işə can yandırmadığını göstərirdi. M.İbrahimov.

SƏLIS sif. [ər.] Rəvan, sərbəst, axıcı, hər cəhətdən mükəmməl. *Səlis seir.* *Səlis nitq.* *Səlis süjet.* – Bir baxın, ana dilimizdə yazılın seir nə qədər mövzun, nə qədər səlis, nə qədər də oy-naq və bədiidiir. M.S.Ordubadi. Büttün müdərrislərimiz ondakı səlis, axıcı natigiliyi qıbtə edirdilər. İ.Əfəndiyev.

SƏLISLİK is. Rəvanlıq, axıcılıq. *Nitqin səlisliyi.* *Məqalə səlisliyi ilə fərqlənir.* Yazida ardıcılılığı, səlisliyi gözləmək.

SƏLSƏLƏ is. [ər.] Göyərçinə bənzər böyük quş.

SƏLT sif. dan. Bütünlüklə, başdan-ayağa, tamamilə, lap. *Xörək səlt yağıdır.* Çörək səlt duzdur.

SƏLTƏNƏT is. [ər.] 1. Padşahlıq, hökm-darlıq. *Səltənətə keçmək.* *Səltənətəlindən çıxməq.* *Səltənət sürmək.* – ..İbrahim xan Qara-bağ qayıdanda qardaşı Mehrəli bəylə arasında səltənət davası düşmüdü. Əcmənzəminli. Həddindən artıq təkabbürlü və lovğa olan şah səltənət adamlarının tələbinə görə özünü daha da təkabbürlü və qaşqabaqlı göstərməyə çalışırı. P.Makulu.

2. Dövlət, hökumət. [Müsyo Jordan:] *Parı dağlılb,* Tülyeri yixilib, Fransanın səltənəti pozulub, Kral avara düşüb. M.F.Axundzadə. *Toğrulun təzədən səltənət başına gətirilməsi üçün xəlifənin də razılığı alınmışdır.* M.S.Ordubadi. // məc. Var, dövlət, yaxud ən əziz, ən qiymətli şey, adam haqqında. [Araz:] *Sağlamlıq və zəhmət ən böyük səltənətdir.* A.Şaiq. *Gözümün qarası, ciyərimin parası, taxtim, bəxtim, səltənətim, tacı-sərim, qönçə gülüm, bülbülmə Ruqiyə idi, Ruqiyə. A.Divanbəy-oğlu.*

3. məc. Obrazlı təşbehlərdə: bir şeyin həkim, hökmran, çox bol olduğu yer haqqında. *Neft səltənəti.* *İşiq səltənəti.* – *Qarşımıza daha böyük bir dağ çıxdı.* Bu dağı da aşdıq; çıçıklar səltənəti deyilməyə layiq bir açıqlığa çıxdıq. A.Şaiq. Nə sonsuzdur bu yerlərdə səltənəti qarın, buzun! R.Rza.

SƏMA is. [ər.] Göy, asiman. *Yaz mövsümü endikə səmədan yerə axşam;* *Gün nuru verir dağlara min rəngi-dilarəm.* A.Səhhət. *Bu gün heç bilmirəm, nə üçün, nədən;* *Səma da məvidir;* *Torpaq da mavi.* N.Xəzri. *Gündoğan tərəf utancaq bir qız yanağı kimi qızarır,* ..səma ağır-agır dalğalanın bir sədəf gölü kimi hər an rəngdən-ranga girirdi. M.Rzəkuluzadə.

SƏMAVİ sif. [ər.] 1. Səmaya, göyə mənsub.

2. şair. Səma rəngində, mavi. *Allah, Allah!* Nə qədər ülvı... O mavi gözlər. O səmavi göz-lər. H.Cavid. *Səmavi tullərdən əynində köy-nək;* *Füsunkar bir gəlin oturmuşdu tək.* M.Dilbazi.

3. məc. şair. Gözəl, təmiz, saf, valehedici, qeyri-adı. Səmavi alının uc tellərində; Ülkər tək parlayıb axan, a gözlər! A.Şaiq. *O səmavi şərinin; Qəlbə intizardadir.* N.Rəfibəyli.

SƏMAYİ-ŞƏMS is. [ər.] *mus.* Azərbaycan klassik müğamlarından birinin adı. *Səmayi-şəms oxumaq.*

SƏMƏ *sif.* Ağıldan kəm, ağı çatmayan.

SƏMƏND *sif.* Qızılı ilə boz rənglər arasında xüsusi bir rəngdə olan (at haqqında).

SƏMƏNDƏR is. [fərs.] 1. İran əsatirində: odda yaşayan mövhumi bir heyvanın adı. *Qaldım səməndərtək qəm dəryasında; Yandı balü-pərim nara dəyməmiş.* Aşıq Ələsgər. *Od-alov quşudur səməndər quşu; O nə göy quşudur, nə də yer quşu.* B.Vahabzadə.

2. *zool.* Həm suda, həm də quruda yaşayan kertenkeleyə oxşar heyvan.

SƏMƏNİ is. *etnogr.* 1. Novruz bayramında boşqablarda göyərdilən buğda. *Süfrənin ortasında ara-sıra boşqablarda yaşıł səməni qoyardılar.* H.Sarabski. [Sultan və Vəli] *bu bənövşə dəstələrini novruz-bayramı münasibətilə məcməyilərdə göyərdilmiş səmənilərin ortasına qoyacaqlar.* Ə.Sadiq. □ **Səməni qoymaq** – xalq adetinə Novruz bayramı münasibətilə boşqablarda buğda gövertmək. *Səməni də qoydu gəlin bayramqabığı; Pal-paltarı, qab-qacagı çəkdikcə suya.* S.Vurğun. *Günəş öpdü çəməni;* *Evdə qoysaq səməni.* M.Dilbazi.

2. Göyərmış buğda, şirəsindən bisirlen bir növ halva. *Bəzi yerlərdə insana bir xəta üz verəndə nəzir elərlər və haman xəta rədd olandan sonra səməni qonşulara paylarlar.* “Mol. Nəşr.”

SƏMƏR [ər.] *bax səmərə.* *De görüüm, onların nadir səməri?* Bəlkə də hər kəsə çatır zərəri! M.Ə.Sabir. *Bələ acı sözlər təzə qəzətənin müştərilərini azaldıb və onu oxuyanları sövg və həvəsdən salmaqdan özgə bir səmər verməz.* F.Köçərli.

SƏMƏRƏ is. [ər.] 1. Fayda, mənfəət, xeyir. *Əməyin səmərəsi.* – [Odabaşı:] *Neçə gün ciddi axtarış getdisə də, bir səmərə hasil olmadı.* Ə.Haqqverdiyev. [Kərimxan Azadidə] öz zəhmətinin səmərəsini görən bir yaradıcı sevinci vardi. M.İbrahimov.

2. Hər hansı işdən doğan yaxşı və ya pis nəticə. [Qurbanəli:] *İndi, budur, səmərəsinin öz gözünüz ilə görürsünüz.* H.Nəzərlə. *Əgər indi toxumlar yer üzərində qalsa, onlar tuluqlayıb donacaq, heç bir səmərəsi olmayaçaq və fayda verməyəcəkdi.* S.Rəhimov.

SƏMƏRƏLƏŞDİRİCİ is. İstehsalat, istehsal proseslerini səmərələşdirmək işi ilə məşğul olan adam. // Sif. mənasında. *Səmərələşdirici fəhlə.* *Səmərələşdirici tokar.* *Səmərələşdirici təklif.*

SƏMƏRƏLƏŞDİRİLMƏ “Səmərələşdirilmək” dən f.i.s.

SƏMƏRƏLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Səməralı hala salınmaq, daha məqsədəyə uyğun şəkildə təşkil edilmək; təkmilləşdirilmək, yaxşılaşdırılmaq.

SƏMƏRƏLƏŞDİRİRMƏ 1. “Səmərələşdirilmək” dən f.i.s.

2. *Bax səmərələşdirici.* *Səmərələşdirmə bürosu.* *Səmərələşdirmə tədbirləri.*

SƏMƏRƏLƏŞDİRİRMƏK *f.* Səmərələşdirme işləri aparmaq. *Maşın detalları hazırlamaq prosesini səmərələşdirmək.* İstehsalatı səmərələşdirmək.

SƏMƏRƏLİ *sif.* Səmərə verən, yaxşı nəticə verən, faydalı, xeyirli, məqsədəyə uyğun olmayan, faydasız, xeyirsiz. *Kosa gah koridorə daxil olur, gah balkona çıxbəzirirdi.* Onun əziiyyətləri səmərəsiz qalırı. S.Rəhimov. *Şirzad bilirdi ki, yazda səmərəsiz keçən hər saat, yaxud vaxtında görülməyən ən xırda iş tonlularla məhsulun itməsi deməkdir.* M.İbrahimov.

SƏMƏRƏSİZ *sif.* və *zərf* Heç bir səmərəsi, faydası, nəticəsi olmayan, məqsədəyə uyğun olmayan, faydasız, xeyirsiz. *Kosa gah koridorə daxil olur, gah balkona çıxbəzirirdi.* Onun əziiyyətləri səmərəsiz qalırı. S.Rəhimov. *Şirzad bilirdi ki, yazda səmərəsiz keçən hər saat, yaxud vaxtında görülməyən ən xırda iş tonlularla məhsulun itməsi deməkdir.* M.İbrahimov.

SƏMƏRƏSİZLİK is. Səmərəsiz olma, faydasızlıq, nəticəsizlik.

SƏMİMİ *sif.* [ər.] Ürəkdən gələn; dəruni, həqiqi, xalis, ciddi, riyasız. *Səmimi söz.* *Səmimi dostluq.* – *O, çox mehriban, səmimi bir təbəssümə gülümsündü.* M.Rzaquluzadə. // Həqiqi, doğru, ən yaxın, qəlbən bağlı. *Səmimi dost.* *Səmimi adam.* – *Xədicə ilə yalnız barışmaqla qalmayıb səmimi bir arqadaş olduğunu.* S.Hüseyn. *Bu dəqiqə [Xasay] bayaqdan bəri daldığı şirin düşüncələrdən, səmimi*

cəbhə yoldaşlarından aralanmaq istəmirdi. Ə.Vəliyev. // Zərf mənasında. Təmiz ürək, candan, qəlbən. Səmimi qarşılıamaq. Səmimi danışmaq.

SƏMİMİ-QƏLBDƏN zərf Ürəkdən, qəlbən. Səmimi-qəlbdən təşkük etmək. Səmimi-qəlbdən təbrik etmək.

SƏMİMİLƏŞMƏ "Səmimiləşmək" dən f.is.

SƏMİMİLƏŞMƏK f. Bir-birinə daha da yaxın olmaq, səmimi olmaq, mehribanlaşmaq. [Hüseyn:] Qızla yənə yolumuza başladıq. Bu dəfə müsahibəmiz bir qədər daha səmimiləşmişdi. S.Hüseyn.

SƏMİMİLİK b ax səmimiyyət 1-ci mənada. [Daşdəmirin] gözlərində və sözlərində elə bir sadəlik və səmimilik vardi ki, bu, dilləyanlırlar da sırayot edirdi. M.Rzaquluzadə. Çiçək Ümidin danışığına, sıfatindəki uşaqlıq və səmimilik əlamətlərinə diqqət elədi. B.Bayramov.

SƏMİMİYYƏT is. [ər.] 1. Səmimilik, açıq-ürəklilik; səmimi münasibət. Ailədəki səmimiyyət. Səmimiyyət göstərmək. – Bu nəğmələr dərin-dərin; Geniş-geniş ürəklərin; Səmimiyyət nəğməsidir. M.Müşfiq. Oğlanın sözlərindəki səmimiyyəti hiss edən Məşədibəy bir qədər arxayınlaşdır sükutu qərq oldu. M.Hüseyn.

2. Səmimiyyətlə şəklinde zərf – səmimi olaraq, səmimi; açıq ürək, saf qəlblə. Səmimiyyətlə cavab vermək. – [Mansur] ..hər dəfə əlimi əlinə aldıqda səmimiyyətlə sixardı. Cəmənzəminili. Məmmədov böyük bir səmimiyyətlə arvadın əlini sixdi. H.Seyidbəyli.

SƏMİR is. [ər.] Səs, səs-səmİR.

SƏMİRƏMƏK f. məh. Kökəlmək, gombullaşmaq.

SƏMİZMƏK f. məh. Yağlanmaq, piylənmək.

SƏMT is. [ər.] 1. Cəhət, tərof, yön. Günsə səmtinə baxmaq. Dəniz səmtinə tərəf getmək. – Ağac səmtinə yuxilar. (Ata, sözü). Axırılımları [Məhəmmədhəsən əmili] gəldi, tövləsini ortadan yarı böldü və küçəyə səmt bir qapı açdı. C.Məmmədquluzadə.

2. İstiqamət. Su səmtini tutmaq. Külyəyin səmtlə getmək.

3. məc. Yaxın adam, qohum-əqrəba mənasında. Öz səmtindən qız almaq. – Aşkardı

ki, qlava öz səmtini qoyub özgəni katdalıqda saxlamayaq. C.Məmmədquluzadə.

◊ **Səmt düşmək** – yaxınlaşmaq, yaxın düşə bilmək, yaxina getmək. Xosrovdan başqa heç kəs bu havalı ata səmt düşə bilmirdi. S.Rəhimov.

SƏMTLƏNDİRMƏ "Səmtləndirmək" dən f.is.

SƏMTLƏNDİRMƏK f. Bir şeyi müəyyən səmtə yönəltmək, istiqamətləndirmək.

SƏMUM is. [ər.] Asiya və Afrika səhralarında əsən çox siddətli, isti və quru külək. // Ümumiyyətə, siddətli, isti külək. Deyirlər: çox güclü və dəhşətli olur, səmum küləkləri. O.Sarıvəlli. Səmum yeli gəlir, aman; Yaz çıxmamış isti yayı, görəcəkdir qoca Muğan. M.Dilbazi. // Məc. mənada. Olur qarşısında polad mum kimi; Güllələr yağıdır yada qum kimi; Əsir başı üstə bir səmum kimi. S.Rüstəm. Hansı dərddir səmum olub, qəlb evində hey asan? Ə.Cəmil.

SƏN İkinci şəxs əvəzliyinin təki. Sən istəyən kimi oldu. – Sən demədinmi dumada rəf olur ehtiyacımız? Mən də dedimmi çox yema, tez pozulur məzacımız. M.Ə.Sabir. [Əsgər:] Ay Süleyman, yaxşı oldu sən gəldin, axı deyirlər ki, sən bir ağıllı adamsan, gəl görək, sən nə məsləhət tökürsən? Ü.Hacıbəyov.

◊ **Sən allah, sən allahın** – b ax Allah.

[Məşədi İbad:] A Həsənqulu bəy, sən allah, indi insaf eyləyin, sənin yanında Rüstəm bəy demədi ki, qızı sənə verirəm. Ü.Hacıbəyov. [Gülsənəm:] Ay yoldaş Ağə, sən allah, məni bu ağbircək vaxtumda masqaraya qoyma. H.Nəzerli. **Sən demə** – b ax demə. Sən demə, seytan-suğulunu bəyə xəbər verib. Ə.Vəliyev. **Sən ölü dan**. – öz sözünü birinə inandırmayaq istədkdə işlənir. Sən ölü, düz deyirəm. **Sən hara, bura hara!** – gəlişti təccüb doğuran, yaxud gözənlənilmədən rast gələn adam haqqında. [Sultan bəy:] Paho, Süleyman, sən hara, bura hara? Xeyirxbər olasən, əyləş görək, nə var, nə yox? Ü.Hacıbəyov.

SƏNA is. [ər.] klas. Tərif, mədh. Duaçınam, salma məni nəzərdən; Əskik olmayısan sənədan, Pəri. M.P.Vaqif. □ **Səna etmək** klas. – mədh etmək, tərif etmək. Münəccimbaşı şahin hüzuruna daxil olub, ..əl-əl üstə qabaqda durub dua və səna etdi. M.F.Axundzadə.

Dalda qeybat, üzdə sənə etmərəm; Gizli söyüf, zahir dua etmərəm. M.Ə.Sabir.

SƏNAMƏKİ is. bot. Yarpaqları və meyvəsi xalq təbabətində işlətmə dərmanı kimi işlədiilən bitki.

SƏNAYE is. [ər.] 1. Xalq təsərrüfatının, yeraltı servətləri çıxaran və xammalı emal edən müəssisələri birləşdirən sahəsi.

2. Maşın texnikası tətbiq edən fabrik-zavod müəssisəsi. Neftçixarma sənayesi. Yüngül sənaye. Ağır sənaye.

3. klas. Sənətlər (peşə, sənət, iş). Mən anlamaram elm nədir, ya ki sənaye; Zarəm bu əməldən! M.Ə.Sabir.

◊ **Sənayeyi-nəfisə köhn.** – incəsənət(lər).

SƏNAYEÇİ is. 1. Kapitalist sənaye müəssisəsi sahibi; mədənçi, fabrikçı.

2. Mədəndə işləyən. Neft sənayecisi.

SƏNAYELƏŞDİRİLMƏ “Sənayeləşdirilmək”dən f.is.

SƏNAYELƏŞDİRİLMƏK məch. Maşın texnikasına keçirilmək, maşın texnikası tətbiq edilmək.

SƏNAYELƏŞDİRİMƏ “Sənayeləşdirmək”-dən f.is. Sənayeləşdirmə planı.

SƏNAYELƏŞDİRİMƏK f. Xalq təsərrüfatının müəyyən və ya bütün sahələrini maşın texnikasına keçirmək. Kənd təsərrüfatını sənayeləşdirmək. Ölkəni sənayeləşdirmək.

SƏNAYELƏŞMƏ “Sənayeləşmək”dən f.is.

SƏNAYELƏŞMƏK f. Maşın texnikasına keçmək, maşınlar tətbiq etmək. Ölkə yeni yollarla inkişaf etsin gərək; Sürətlə başdan-başa tez sənayeləşərək. R.Rza.

SƏNAYELİ sıf. Sənayesi olan, sənayesi inkişaf etmiş, sənayeləşmiş.

SƏNCƏ Sənə görə, sənin fikrinə, sən biləni. Səncə, yarıçın qalibi kim olacaq? Səncə, bu gün yiğincəq olacaq? – [Firəngiz Muxtarə:] Buna, səncə, nə üçün “Gəlin qayası” deyirlər? B.Bayramov.

SƏNDƏL¹ is. [ər.] 1. bot. Oduncağı efir yağı ilə zengin olan etirli, həmişəyışlı tropik ağac. Aşığın sən dəlisi; Gözəllər sən dəlisi; Sevdiyim, zülfələrindən; Gəlir səndəl iyisi. Sarı Aşıq. Nizami məzardaşını döyərək Xaqanını səslədi, gözündən bir damcı yaş düşərək qəbir daşının dalında yandırılan səndəlin üstündə düdüdü. M.S.Ordubadi. // Bu ağacdən qayril-

mış. Məst edər aləmi ənbərin budan; Hər gələndə səndəl darağa zülfün. M.P.Vaqif.

2. Bu ağacın oduncuğundan, habelə bəzi başqa ağaclarlardan alınan boyası.

SƏNDƏL² is. Dal səykənəcəyi olan qoltuqlu stul. [Mərcən bəy] yixılın səndəlin üstə, ürəyi titab olən tək olur. Ü.Hacıbəyov. Səndəllərin hamisina yumşaq və məxmər balıqlar olduqca müntəzəm bir surətdə qoyulmuşdu. M.S.Ordubadi. [Mirzə Həsən atasına:] Kitab da yazmışam, hazırlır. Miz, səndəl hazır olunca onu çap etdirərəm. P.Makulu.

SƏNDƏL³ is. [yun.] Qədim yunanların və romalıların geydikləri dabansız, yüngül ayaqqabı. // Üzü bağla bağlanan dabansız, yüngül yay ayaqqabısı. Uşağa səndəl almaq. – [Aslan] çəkmə mağazasına girdi, axırını pulunu verib, bir cüt yüngül səndəl aldı. S.Vəliyev.

SƏNDƏLƏMƏ “Səndələmək”dən f.is.

SƏNDƏLƏMƏK f. Müxtəlif səbəblərdən müvazinəti itirərək, ayaq üstə dura bilməyib yırğalanmaq. Səlim sillənin zərbindən səndələdi. M.İbrahimov. [Firuz] müvazinətini itirərək yerində səndələdi. Ə.Məmmədxanlı.

səndələyə-səndələyə zərf Yıxila-dura, yırğalana-yırğalana, o yan-bu yana əyilərək. Məmiş kişi da mənim xətrimi çox istayırdəyə, Səməd səndələyə-səndələyə Əlləzogluna səri yeridi. İ.Hüseynov.

SƏNDƏLİ b a x **səndəl**². Nəçəf kişi o zamanın adəti üzrə papağı başında, səndəlidə oturub dil-agız etdi. M.Ibrahimov.

SƏNDİRLƏMƏ “Səndirləmək”dən f.is.

SƏNDİRLƏMƏK b a x **səndələmək**. Ovcu nişan aldı, ox çıxdı yaydan; Alagöz bir maral qana boyandı; “Ah!” səsi yüksəldi bulaqdan, çaydan; Maral səndirlədi, maral dayandı. N.Xəzri. Nərgiz .. səndirləsə də, özünü düzəldə bildi, daşın üstünə çıxıb attı mindi. B.Bayramov.

SƏNƏD is. [ər.] İl. Bir gecəlik mətləbin bir sənə mabədi var. M.Ə.Sabir. Millətin beş sənə bundan əqdəm; Yüz nəfərdən biri tutmazdı qələm. A.Səhhət. Çox vaxt bir sənəyə qədər nişanlı halında qız atası evində qala-caqdır. R.Əfəndiyev.

SƏNƏD is. [ər.] 1. Bir şeyi, faktı təsdiq, bir şeyə olan hüququ sübut edən rəsmi kağız. Arxiv sənədləri. – C.Məmmədquluzadənin

SƏNƏK

təsvirinə və tarixi sənədlərə görə o zaman Azərbaycan dilində qəzet çıxarmaq çox çətin məsələ imiş. M.İbrahimov.

2. Təqdim edənin şəxsiyyətini təsdiq edən vəsiqə. *Tələbanın sənədlərini yoxlamaq. – Dərs hissəsi müdürü sənədləri alıb nəzərdən keçirdi, başını qaldırıb onun üzünü gülümsədi.* S.Rəhimov. *Axırda qət olundu ki, tədqiqat getsin, Vahidin sənədlərini yoxlatmaq direktora tapşırılsın.* Mir Cəlal.

SƏNƏK bax **səhəng**. *Su sənəyi axırda suda sinar.* (Məsəl). [Mələk] *lalə kimi rəng verib, rəng ala-alə bulağ'a endi, sənəyi bulağ'a söykədi, su gurhagur sənəyə doldu.* A.Divan-bəyoğlu. *Az keçməmiş gəlinlər gəlib onun komasını suvadılar, su dolu bir sənək gətirdilər.* Ə.Məmmədxanlı.

SƏNƏM is. [ər.] 1. klas. bax **büt** 1-ci mənada. *Surəti ziba sənəmlər yox demək bütxanadə; Var çox, əmma sənə bənzər bütü-xunxar yox.* Füzuli.

2. Gözelin epitetlərindən biri – dilbər. *O qədər sənəm var ki, yasəmənə vaxt yoxdur.* (Ata. sözü). *Yenə yada düşdü bizim sənəmlər; Getməyin binası, hayif ki, yoxdur.* M.P.Vaqif. [Mərcan bəy:] *Bir saatdan sonra bir nazənin sənəm gələcəkdir.* Ü.Hacıbəyov.

SƏNƏT is. [ər.] 1. Müəyyən hazırlıq teləb edən və sahibinin yaşaması üçün əsas mənbə sayılan əmək fəaliyyətinin bir növü; peşə. *Özünə sənət seçmək. Sənət öyrənmək. Sənətini dəyişmək.* – [Yusif] usta Xəlilin yanında qurx yaşında ikən sərraqlıq sənətini bir il müddətində öyrənib Qəzvinə müraciət etdi. M.F.Axundzadə. [Qurban Nəməxanıma:] *[Şaqqulunu] istəməşəm sənətə qoyam ki, avara galmasın, demisən ki, o neynir sənəti, cavan uşaqlı, qoy böyüüsün. Çəmənzəminli..* *Qulam müəllim bütün sənətlər içərisində öz sənətini* [müəllimliyi] çox yüksək tuturdu. S.Rəhimov. // İş, peşə, məşgülüyyət. *Hacının sənəti hammamçılıq idi...* C.Məmmədquluzadə. *Gördü ayı kəndli çəkir zəhməti; Var əcəb asudo, asan sənəti.* // A.Səhhət. *Gəmi muzduruluğu ..* çox ağır sənətdir. S.M.Qənizadə // Məc. mənada. [Sultan bəy:] *Qərəz ki, təklik bir sənət deyildir.* Ü.Hacıbəyov. *Yaxşılıq insana bir sənət olsun; Dünya başdan-başa qoy cənnət olsun.* S.Vurğun.

SƏNƏTŞÜNASLIQ

2. İncəsənətin qollarından hər biri. *Musiqiçilik gözəl sənətdir. Bədii sənətin gücü. Sənət əsəri.* – Əsil tamaşaçılar [Səttarzadəni] görəndə musiqi aləminin, sənət dünyasının zənginliklərini bir daha xatırlayırlar. Mir Cəlal.

3. Bax **sənətkarlıq** 2-ci mənada.

♦ **Sənət məktəbi** – ixtisaslı fəhlə hazırlayan məktəb. [Aslan:] *Mən sənət məktəbini təzə qurtarmış ustaların briqadırıyam.* S.Rəhman. *Sənət məktəbinə maxsus göy rəngli palṭar Həsənlə Lətifə çox yaraşırdı.* H.Seyidbəyli.

SƏNƏTÇİ bax **sənətkar** 1-ci mənada.

SƏNƏTKAR is. [ər. sənət və fars. ...kar] 1. Hər hansı bir sənətlə məşğul olan, sifarişlə iş qəbul edib öz əmək alətləri ilə, kustar üsulla məhsul hazırlayan şəxs, usta; bir sənətlə keçinen adam. *Burada allı üç minə qədər müxtəlif yerlərdən gəlmüş fəhlələr, ustalar, sənətkarlar vardır.* M.S.Ordubadi. *Gənc sənətkarlar neftçilər üçün borusixan hazırlamalı idilər.* H.Seyidbəyli.

2. Öz işində, peşəsində, sənətində böyük məharət və ustalıq qazanmış şəxs. [Şair Ərəstun:] *Ela mən də böyük sənətkarlardan, şeirdə böyük hünərdən, coşqun bir ilhamdan danışram.* S.Rəhimov. *Heç şübhəsiz ki, Nizami, Xaqani və Nəsimi kimi böyük sənətkarlar müəyyən tarixi-ədəbi hazırlıq olmadan meydana çıxa bilməzdi.* M.İbrahimov.

SƏNƏTKARANƏ sif. və zərf [ər. sənət və fars. ...karane] Sənətkarlıqla, ustalıqla, məharətlə, bacarıqla; mükəmməl surətdə, nümunəvi surətdə. *Sənətkarana işlənmiş divar naxıları. Sənətkarana təsvir.*

SƏNƏTKARLIQ is. 1. Öz sənətini yaxşı bilmə; ustalıq. *Dərzinin sənətkarlığına söz yoxdur.*

2. Hər hansı bir sahədə böyük bacarıq, məharət, hüner, ustalıq. *Sənətkarlıq nöqtəyinən nəzərindən zəif əsər.* Aktyor sənətkarlığı. Müasirlik və sənətkarlıq bir-birini tamamlayır.

SƏNƏTŞÜNAS is. [ər. sənət və fars. ...şünas] Sənətşünaslıq mütəxəssisi, incəsənətin hər hansı sahəsi üzrə mütəxəssis olan alım.

SƏNƏTŞÜNASLIQ is. İncəsənətlər (əsəsən təsviri incəsənət) haqqında elm. *Sənətşünaslıq doktoru.*

SƏNGƏK is. [fars.] Uzun, yasti çörək növü. [Usta] şagirdinin vərdənə ilə yaydığı kündələri kürəyə sərir, tez-tez oda atır, neçə dəqiqə keçməmiş buglanan səngəkləri qızmar kürədən çıxarırdı. Mir Cəlal. *Ertəsi gün səhər tez-dən Məmməd bazardan təzə səngəklə pendir aldt.* P.Makulu.

SƏNGƏKÇİ is. Səngək bişirib satan adam, çörəkçi. *Qoca dayanır, səngəkçi şagirdi bir neçə səngək büküb qocaya verir.* Ə.Məmmədxanlı.

SƏNGƏR is. Güllədən, qəlpədən qorunmaq üçün qazilan çuxur, xəndək. *Səngər qazmaq.* Səngərdə gizlənmək. – Nəbi cəld özünə bir səngər tapıb daldalanandan sonra aynalı tufəngi işə salır. “Qaçaq Nəbi”. Döyüşçülər veni qazidiqları üstüörtülü səngərdə oturmışdular. Ə.Vəliyev.

SƏNGƏRLƏNMƏ “Səngərlənmək”dən f.is.

SƏNGƏRLƏNMƏK qayid. Səngərdə gizlənmək, səngərə girmək. Əsgərlər səngərləndilər. – Körpüdəki partizanlar .. çuxurlarda səngərləndilər. M.Hüseyin.

SƏNGİMƏK f. 1. Yavaşımaq, azalmaq. 2. Daşlaşmaq (hərəkətsiz olmaq mənasında).

3. İnkışafdan qalmaq, ləngimək.

SƏNGİN sıf. [fars.] 1. Bərk, sərt.

2. Ağır. *Oylə səngindir ki, əsgəli-təəssübən yiküm; Gündə min tərpənə yer, tərpənməz əsla bir tüküm!* M.Ə.Sabir.

3. məc. Qəddar.

SƏNLİK is. Sənə aid, səninlə bağlı, sənə dəxli olan. *Bu məsələ sənlilik məsələ deyil.* – [Vəzir Hacı Salaha:] *Olan, sənlilik nə var?* Sənə hər nə buyururam, elə elə. M.F.Axundzadə. [Hacı Mehdi:] *Sənlilik ki bir iş yoxdur.* Ə.Haqqverdiyev.

SƏNLİ-MƏNLİ 1. is. Sən, mən, hamımız, hamı bir yerde, hamılıqla, birgə. *Sənlı-mənlı birləşək, işi yerinə yetirək.* – [Qurban Teliliyə:] *Orası elədir, Telli, amma qorxuram sənli-mənlı bütün kolxoza söz gələ.* Ə.Məmmədxanlı.

2. zərf Öz aralarında, ikilikdə; möhrəmanə, öz aramızda. [Telli] *bu barədə düşünürdü;* yenə əvvəlki kimi üzünü [müəllimdən] tutub yaşınsın və ya bu gecəki kimi onunla sənli-mənlə danişsin. S.Hüseyin.

SƏNUBƏR is. [ər.] 1. Şam ağacı, küknar. 2. məc. Gözelin boyu, qaməti.

SƏPƏLƏMƏ “Səpələmək”dən f.is.

SƏPƏLƏMƏKf. 1. Bir şeyi müxtəlif tərəfə necə gəldi atmaq, dağıtmak, töküsdürmək, yaymaq. *Bunlardan əlavə, [Əbiş] şəkfin gözlərini eşələyir, kağızlardan çıxarıır, stolun üstüne səpələyirdi.* S.Rəhimov.

2. Səpmək, tökmək. *Buğda səpələmək.* Dari səpələmək. – Afaq çoxdan bu yerləri tərk etmiş quşları da geri qaytarmaq istəyərək, bağçadakı təpəciyə gətirib bir çanaqarpa səpələdi. Ə.Məmmədxanlı.

3. Sovurmaq, sıçratmaq. *Külək qarı səpələr, – Bəxtiyar! Ağ geyinər təpələr, – Bəxtiyar!* R.Rza // Narin-narın yağmaq, çiləmək. Arabir narın yağış da səpələyir, soyuq adəmin iliklərinə işləyirdi. M.Rzaquluzadə.

SƏPƏLƏNMƏ “Səpələnmək”dən f.is.

SƏPƏLƏNMƏKf. 1. Dağılmaq, ora-bura tökülmək, qeyri-müntəzəm halda tökülmək. Kitablar yera səpələnib. – Son dəftəri yoxlayıb qurtaran müəllim cib saatinə çıxarıb baxdı, stol üstünlə səpələnmiş (f.sif.) dəftərləri topayıb sahmana saldı. S.Rəhimov. *Lalənin ləçəkləri yera səpələndi.* M.Hüseyin. [Zakirin] saçları dağlılb üzüna səpələnmişdi. H.Seyidbəyli. // Tökülüşmək. *Sərnisişinlər qatardan yera səpələndilər.* – Rüstəm kişi dəstə-dəstə yollar boyu səpələnib irəliləyən kolxoçoğu qadın və kişiləri gördü. M.İbrahimov. *Gələn atilar sağa-sola səpələndilər.* M.Hüseyin.

2. Çilənmək. *Qirov səpələndi çölə, yamacı; Göylərdə buz kimi dondu ulduzlar.* S.Vurğun. *Göydən xırda yağış səpələnirdi.* Ə.Vəliyev.

SƏPGİ is. Dəri üzərində əmələ gelən keçici iiltahablı qabarçıqlar; sızaq, səpişik.

SƏPGİLİ sıf. Səpgi olan, səpmiş, səpməli. *Səpgili üz.*

SƏPIÇİ 1. Bax səpinçi.

2. Bax toxumsəpən. Səpici maşınlar. Səpici alət.

SƏPİLMƏ “Səpilmək”dən f.is.

SƏPİLMƏK “Səpmək”dən məch. *Xanın yumruğunuñ zərbindən pəncərə cilik-cilik olub yera səpildi.* Çəmənzəminli. *Düsdükən günəş qırmızı bayraqların üstü;* Güllər səpilər sanki bu torpaqların üstü. S.Rüstəm.

Səpindən sonra cərgələrin üstünə çürümüş peyin sapılmışdı. Ə.Əbülhəsən.

SƏPİN is. k.t. Toxum səpmə işi. Səpin işləri yaxşı gedir. – Bəzi yerlərdə sabahdan səpinə başlamaq olardı. M.Hüseyin. Yaz gəlib səpin başlananda Əli əsil ustalığını, məhərətini göstərdi. B.Bayramov.

SƏPİNÇİ is. Tarlaya, torpağa toxum səpən adam. *Toxumsapən maşına təcrübəli səpinçilər təkəm edilməlidir.*

SƏPINQABAĞI is. Tarlanın sürülməsi ilə səpin arasındaki vaxt, səpindən əvvəl. *Səpin-qabağı malalamaq. Əkin yerini səpinqabağı kol-kosdan təmizləmək.*

SƏPİNTİ is. Hündürdən tökülen, fışqıran sudan əmələ gələn su zərrəcikləri; sıçrantı. [Ayın] işqları böyük fontanın səpintiləri arasından keçir(di).. M.S.Ordubadı.

SƏPİŞİK b a x səpəgi.

SƏPKİ is. Şəkil, biçim, üsul, tərz, qayda. Bir səpkidə evlər tikilmək. Eyni səpkidə ağaç əkmək. – Bəli, indi kandlılarda bir səpkidə olan, bir biçimli, bir donlu adam kimi baxmaq dürüst olmazdı. S.Rəhimov. // Üslub, tərz, üsul. Şərq səpkisində musiqi. – Vaqifin əbnayi-vətənənə vaz və nəsihat səpkisində yazdığı müxəmməsin məali-pürməzmunu həmişə doğruluq üzrə qalib. F.Köçərli. "Bahadır və Sona" öz əslub ilə də fərqlənir. Bu kiçik roman lirik səpkidə yazılmışdır. M.Arif.

SƏPMƏT "Səpmek¹"dən f.is.

SƏPMƏT² 1. "Səpmək²"dən f.is.

2. B a x səpki.

SƏPMƏK¹ f. 1. Toxumu səpin üçün hazırlanmış torpağa səpələmək; toxum atmaq, əkmək. Ciyyid səpmək. –.. Vəliqulu çöldə idi. Zəmiyə toxum səpirdi. C.Məmmədquluzadə. [Tarverdi:] ..İkicə pud bu il yərə [buğda] səpdim. C.Cabbarlı.

2. Tökəmək (toz halında olan şeylər haqqında). Tarlaya dərman səpmək. Qapının qabağına qum səpmək. – Firəngiz göbələklərin çökəyinə duz səpib, bir-bir közünə üstünə düzürdü. B.Bayramov. // Dən atmaq, yem tökmək. [Novruzəli xana:] Xan, qadani alım, bu xoruzlar qaldılar burada, heyvandılar, qoyaydın qızlarını açıb bir az burada dən səpəydim. C.Məmmədquluzadə. Sənəm qarı balağından çəngə ilə dən götürüb .. toyuq-cüçələrə səpirdi. Ə.Məmmədxanlı. // Çilə-

mək, tökmək, səpələmək (maye haqqında). Başına ətir səpmək. – Araşqının təpəndə; Üzə güləb səpəndə; Könüllü çatar murada; Ağ üzündən öpəndə. (Bayati). Əyyarlar başladılar Dəmirçioğlunun üstünə bihuşları səpməyə. "Koroğlu" ..Nökərlər də Rzaquluxanın üzünə su sapılı huşa gətiirməyə çalışırlar. M.S.Ordubadı.

3. Perakəndə halda atmaq, necə geldi atmaq, tökmək, töküb-töküsdürmək. Paltarları evin içinə səpmək. – Bir gün Stürzəyanın cehizlərini qayınatası çıxardıb, evdən birbəbir həyətə səpdi. Çəmənzəminli. [Birinci fəhlə:] Budur ha, genə kağız səpiblər ki... H.Nəzərlə.

4. Yağmaq, səpələmək. Yağış səpir. – Səpir qarı ağaaclara, kollara; Dərələrə, təpələrə, yollarla. A.Səhhət.

5. Atmaq (çoxlu miqdarda). Səlim dayana bilmədi. Bir qatar gülla səpdi.. Mir Cəlal.

6. Obrazlı təşbəhlərde: işiq səpmək, nur səpmək, səadət çəçəyi səpmək və s.

7. Bir sira isimlərlə işlənərək müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: yarasına duz səpmək, gözünə torpaq səpmək, ürəyinə soyuq su səpmək və s.

SƏPMƏK² f. Dərisi səpgi tökmək, səpgi çıxarmaq. Üzü səpmək. Qolları səpmək.

SƏPSUVAR sif. k.t. Səpindən sonra torpağı dərhal suvarma üsulu. Səpsuvan əkin. – [Oruc kişi:] Sən özün bilirsən ki, bu il mən də, bax bu Əlipaşa da arat qoya bilmədik. İkimiz də səpsuvar (z.) əkdik. T.Ş.Simurq.

SƏR [fars.] klas. 1. is. Baş. [Qurbani:] Sərim sadağadı, üzüm payəndaz; Candan qeyri yoxdur bir matah məndə. "Qurbani". Ələsgərin ağlin aldin sərindən; Saf gövhərsən, sərraf seçib dərindən. Aşıq Ələsgər.

2. sif. Ən yaxşı, əla, baş. [Nəbi:] Boz at, səni sər tövlədə bağlaram; Qabağına yağlı quyruq doğraram. "Qaçaq Nəbi".

SƏRAB [fars.] b a x ilğim. Hər şey dəniz kimi bərəq vuran bir sərab içinde itib gedirdi. İ.Əfəndiyev. □ **Sərab olmaq, sərabə dönmək** məc. – xəyal kimi yox olub getmək, puça çıxməq, yox olmaq. Əməllərim bir səraba dönərkən; Çəşib verdim şimşəklərə könlümü. M.Müşfiq.

SƏRAPƏRDƏ is. [fars.] köhn. Şərq padşahlarının saraylarında böyük qəbul otağının

qapısında və ya hərəmxana ilə qonaq və qəbul otağı arasında böyük pərdə. *Dövlət adamları həyətə yiğilib, şahin pəncərədə sərapər-dənin arxasından görünməyini gözlayırdılar.* Çəmənzəminli. // Keçmişdə padşahların öz-lərinə məxsus olan otaq.

SƏRASƏR *zərf* [fars.] Başdan-başa, bütünlükle, tamamilə, bütöv, tamam, başdanayağa. *Sevdiyim, ləblərin yaquta bənzər; Sərasər dişlərin dürdənəndir.* M.P.Vaqif. *Sərasər əlvana batsın gül bədən; Siyah zülfiün töksün qamatınəmən.* Q.Zakir. // Eyni mənada vaxt haqqında. [Səkinə xanım:] *Biçarə iki il sərasər mərhum qardaşına yalvardı ki, məni yola versin.* M.F.Axundzadə. *Necə gün-dü ki, sərasər yağış yağırdı.* H.Seyidbəyli.

SƏRASIMƏ *zərf* [fars.] Hövlnak, qorxu içərisində, dehşət içərisində, vahiməli. [Molla] *sərasimə yuxudan oyanih yanında yatan arvadını dürtmələyir ki: – Arvad, dur!* “M.N.İətif.” *Şəhərbənu xanım sərasimə yerindən qalxır, qorxu ilə gedir qapıya sari.* M.F.Axundzadə.

SƏRBАЗ *is.* [fars.] Əsgər, döyüşü (İranda). [Səttarxan:] *Hər ikimiz üşyan ordusunun bir sərbəziyiq.* M.S.Ordubadi. *Divanxananın qabağı silahlı sərbəz va göy mahud geyimli valižhd fərrasları ilə dolu idi.* P.Makulu.

SƏRBАЗXANA *is.* [fars.] Əsgər qışlaşır, sərbazların yaşadığı ev (İranda). *Sərbəz xanın iki qapısı vardi.* P.Makulu.

SƏRBАЗLIQ *is.* Əsgərlər (İranda).

SƏRBƏSƏR [fars.] *b a x sərasər.* Tavuz kimi cilvələnə hər səhər; Bəzək verə camalına sərbəsər. M.P.Vaqif. *Şaxta qurutmuş bədənin sərbəsər;* *Zərracə yox hissən onda əsər.* A.Səhhət. *Vətənim al geyir indi sərbəsər;* *Göy şamlar bürüyür sahili yena.* O.Sarıvelli.

SƏRBƏST *sif. və zərf* [fars.] 1. Başqasından asılı olmayan, özü öz ixtiyarında, başqası ilə bağlı olmayan; müstəqil. *Ah, bu çocuqlar olmasa idilər,* Zeynal nə qədər sərbəst və bəxtiyar olacaqdı. S.Hüseyn. // Azad, hürr. *Sərbəst həyat.* – *Söylə, nə göstərim bu günə dair;* *Könüllər sərbəstdir, duyğular azad.* S.Vurğun. // Heç bir şeylə məhdud edilməyən, maneəsiz. *Sərbəst seçkilər.* *Sərbəst ticarət.* *Sərbəst fikir mübadiləsi.*

2. Sixilmadan, çəkinmədən, istədiyi kimi, təklifsiz. *Mayanın Qaraşla belə sərbəst rəftəri, hətta ona söz buyurması Rüstəm kişiə xoş gəlmədi.* M.Ibrahimov. // *zərf* Maneəsiz, çətinliksiz. *Özünü sərbəst hiss etmək.* – *Sübhanverdizə arxası üstə çevrildi.* İndi onun golları hər yana sərbəst hərəkət edə bilərdi. S.Rəhimov. *Qadir, yəhərdə sərbəst oturmağına baxmayaraq, dönbü .. qızılı şəfəqlərə diqqət etdi.* Ə.Bühlhəsən.

3. Öz giç, öz bacarığı ilə, təkbaşına, müstəqil. *Mövzunu sərbəst işləmək.* // Asanlıqla, çətinlik çəkməden.

SƏRBƏSTCƏ(SİNƏ) *zərf* 1. Tamamilə sərbəst, müstəqil, başqasından asılı olmadan. *Sərbəstcə yaşamaq.* // Asanlıqla, heç bir çətinlik çəkməden, tamamilə sərbəst. *Rusca sərbəstcə danışır.*

2. Çəkinmədən, utanmadan, saygısızcasına. *Sərbəstcəsinə hərəkət.* – *Xalıqverdi kişi-nin gözlədiyinin əksinə, Ataş əsla utanmadan, sərbəstcə cavab verdi.* Ə.Vəliyev. // Sadəcə, heç bir şeylə hesablaşmadan. [İskəndər kişi] *şapkasını götürüb sərbəstcə stolun üstünə atdı.* İ.Hüseynov.

SƏRBƏSTLƏŞMƏ “Sərbəstləşmək” dən *f.is.*

SƏRBƏSTLƏŞMƏK *f.* Sərbəst olmaq, heç kəsdən asılı olmamaq.

SƏRBƏSTLİK Azadlıq. [Məhkəmə sədri:] *Sənin talaq verməməyin Tellinin sərbəstliyini əlindən ala bilməyəcəkdir.* S.Hüseyn. *Əbil fikir aləminə qapılıb kəhər atın cilovunu boşaltmış, ona tamam sərbəstlik vermişdi.* Ə.Vəliyev.

SƏRÇƏ *is. zool.* Tükləri qəhvəyi-boza çalar, adətən yaşayış binalarının yaxınlığında yaşayan kiçik quş. *Bala sərçə.* – *Builkı sərçə* birlərki sərçəyə cib-cib öyrədir. (Məsəl).

SƏRDABƏ *is.* [fars.] Bir və ya bir neçə ölü-nün basdırıldığı üstü tikili qəbir; məqberə. *Tabutu sərdabəyə qoymaq.* Şirvanşahlar sərdabəsi. – *Sən get qəbiristanda bir sərdabədə gizlən ki, bu zalımlar səni tapa bilməsinlər.* C.Cabbarlı.

SÖRDAR *is.* [fars.] 1. *tar.* Keçmişdə: bir velayəti idarə edən və dövlət başçısı adından sərəncam vermək hüququna malik olan həkim. *Qafqaz sərdarı.* – [Vəkillər] ..bu ərizələri

və siyahıları makinada səliqə ilə çap eləyib, gətirib qoymuşdular sərdarın qabağına. C.Məmmədquluzadə. Gorus naçalnikindən başlayıb, Gəncə qubernatundan ötüb, Tiflis-dəki sərdara qədər padşaha hey xəbər yazıtlı, yuxarıdan hey fərman gəlirdi. S.Rəhimov.

2. Başçı. [Koroğlu Eyyava:] Səni Çənlibəz özümə oğul, dəlilərə sərdar eləməyə aparıram. “Koroğlu”. // məc. Obrazlı təşbehlərde. Gözəllər sardarı. – Hüsnün sərsəsgəri, vəslin sərdarı; Haşa gələ bu siğnağın üstünlə. Q.Zakir. Sən ey gül fəslinin dildəri lal; Yaşıl çəmənlərin sərdarı lal! N.Rəfibəyli.

SƏRDARI is. köhn. Keçmişdə əyanların geydiyi uzun üst geyimi. Ləbbadəni çıxarıb yaxşı bir sərdarı geymiş olsaydın, lap nişanlı bir oğlan şəklində düşəcəkdir, – deyə Sərdar güldü. M.S.Ordubadi. [Camaatin] içərisində... sərdarı geyinmiş əyanlardan tutmuş, keçə börkli kənd varlılarında hər təbəqədən olanlara rast gəlmək olardı. P.Makulu.

SƏRƏFRAZ sıf. və zərf [fars.] klas. Başı uca. Sərəfraz gəzirən büllür otaqda; Uzaqda oduna yanani gözəl! Aşiq İman. □ **Sərəfraz buyurmaq** tənt. – bax **sərəfraz etmək**. Mən özümü borclu hesab edirəm, sizdən razılıq eləməyə ki, bu uzun yolu zəhmət ilə buraya gəlib, məni sərəfraz buyurubsunuz. C.Məmmədquluzadə. Xeyli sərəfraz buyurmuşsunuz, biz ata-babadan xalqın məsləhəti ilə hökumət sürmüşük... M.S.Ordubadi. **Sərəfraz etmək** (eyləmək, qılmaq) – gəlməyi və ya başqa bir hərəkəti ilə birinin başını uca etmək, hörmətini qaldırməq, hörmətə mindirmək, adamların gözündə yüksəltmək; şərəfləndirmək. Məcnun dedi: Ey açan mənə raz; Lütifə qılan məni sərəfraz! Füzuli. [Ağa Kərim xan:] Əziz qonaq bizi sərəfraz edib, xoş gəlib.. N.Vəzirov. **Sərəfraz olmaq** – başı uca olmaq, yüksəlmək. Nazənin-nazənin edərsiz avaz; Ruh tazələnir, olur sərəfraz. M.P.Vaqif.

SƏRƏK is. Gic, səfəh. Tacir bilirdi ki, Səlim necə sərəkin bürüdü. Qızı ona vermək istəmədi. (Nağıl). [Sona Qadırə:] A sərək, mən sinaməq istəvirdim, – demişdi. Ə.Əbülhəsən.

SƏRƏLƏNMƏ “Sərələnmək”dən f.is.

SƏRƏLƏNMƏK bax **sərilmək**¹ 1-ci mənada. [Mehriban] qapının ağızında yerə sərələndi. S.Hüseyni.

SƏRƏNCAM is. [fars.] 1. Əmr, göstəriş. Səməndər qayda-qanunu bilmədiyi üçün sərəncam gözləyirdi. B.Bayramov. □ **Sərəncam çəkmək** – bir şeyi həll etmək, qaydaya salmaq üçün sərəncam vermək, göstəriş vermək, tedbir görmək. İnmirə məhəlləsində bir ittifaq düşərdi, tez [Əmri] özü gedərdi, işlərinə diqqətlə baxardı, sərəncam çəkərdi. N.Nərimanov. [Müdir:] İndi ki, deyirsən mən kəndli qızıyam, sözümüz yoxdur, gətir, ərizəni ver, görkə bir sərəncam çəkə bildirikmi? – demiş və nəhayət, Zeynəbi məktəbə götürmüdü. Qantemir. // Həll etmək, xitam vermək. [İbrahim kişi:] Görək, Mehralı, elə günün bu gün işə sərəncam çəkək. S.Rəhman. **Sərəncam olmaq** – göstəriş verilmək. Nahar tədarükü oldu sərəncam; Qoyuldu süfrəyə qımız, gümüş cam. A.Səhhat. **Sərəncam vermək** – göstəriş vermək, əmr vermək. Kağızlar qalaq-qalaq; Miz üstüne sarılır; Qol çəkilir anbaan; Sərəncamlar verilir. N.Xəzri.

2. Aqibət, son, nəticə, axır. Yaxşı görünür surəti məhvəşlərin, əmma; Yaxşı nəzar etdikdə sərəncamı yamandır. Füzuli.

3. **Sərəncamında** – əlində, ixtiyarında. Belə hallarda düşüncə və kədəri dostlara danışmaq və onların sərəncamında olan imkanlardan istifadə etmək lazımdır. M.S.Ordubadi. Opera əsərinin tərkibinə daxil olan bütün bu saydıgımız cəhətlər göstərir ki, opera bəstələyən kompozitorun sərəncamında çox geniş ifadə imkanları vardır. Ə.Bədəlbəyli.

SƏRƏNCAMÇI is. Tapşırılan işə məsul olan və bilavasitə ona rəhbərlik edən adam.

SƏRF¹ is. [ər.] Xərc; sərf etmə, xərclemə, işlətme. □ **Sərf etmək (eləmək, qılmaq)** – 1) xərc etmək, işlətmək, xərclemək, pul və s. qoymaq (bir işə). Əziz balalar!.. Məktəb vasi-təsilə öyrəndiyimiz elmləri, fənləri insanlar arasında intişar etmək fikrində bulunduğuq, .. biz üç yoldaş qüvvətimizi sərf etdik. N.Nərimanov. Əziz artıq pul sərf edib özgə maşınınə xəlvət minməyi sevməzdi. S.Rəhman; 2) xeyir vermək, xeyirli olmaq, lazım olmaq, sərfeli olmaq. Kar özünə sərf eyləyəni eşidər. (Ata. sözü); 3) həsr etmək. Qulam müəllimin arzusu o idi ki, yetmiş-həştad yaşına qədər ömür sürsün və bu ömrün hamisini da müəllimliyə sərf etsin.. S.Rəhimov. [Dustaq] vax-

tunin çıxunu oxumağa, yazmağa sərf edirdi. Ə.Vəliyev.

SƏRF² is. [ər.] qram. Morfolojiyanın köhnə adı.

SƏRFƏ is. Mənfəət, xeyir, fayda. *Bu işin sənə sərfəsi yoxdur.*

SƏRFƏLİ sif. Xeyirli, mənfaətli, faydalı, əlverişli. *Sərfəli iş.* – [Dərya:] *Belə bilirom ki, adamın canına, ruhuna, əsəbinə bifşaya mətbələrdən xali olsan sərfəlidir.* B.Bayramov.

SƏRFƏSİZ sif. və zərf Xeyirsiz, faydasız, əlverişsiz, əbəs, hədər. *Sərfəsiz iş.* *Sərfəsiz saziş.* – *Naqdi-ömrüm sərfəsiz xərc eylədim bazarida.* Q.Təbrizi.

SƏRFİYYAT is. [ər. “sərf” söz. cəmi] köhnə. Sərf olunan şeylər, xərc olunan pullar; məxaric.

SƏRF-NƏHV is. [ər.] Grammatikanın köhnə adı.

SƏRF-NƏZƏR is. [ər.]: **sərf-nəzər etmək** – bir şeyi nəzərə almamamaq, fikrini, diqqətini, nəzərini ondan uzaqlaşdırmaq, ayırmaq; nəzərini çevirmək. *Bu məslədən sərf-nəzər etdi.* – [Sənubər Hidayətə:] *Seysmik imkamlardan sərf-nəzər eləmək, .. əhalinin taleyi har hansı göstəriş, tələbə qurban vermək olarmı?* B.Bayramov.

SƏRGƏRDAN sif. və zərf [fərs.] Yersiz-yurdsuz, sərsəri, avara. *Sərgordan adam.* – *Ata-ana nazi ilə böyümiş Budaq indi çox şeyə tamarçı qalırdı.* O, avara, səfil və sərgordan həyat sürürdü. Ə.Vəliyev. // Başını itmiş, çıxış yolu tapa bilmeyən. *Yazlıq Ələsgərəm, sərgordan canım;* *Qurban sizin kimi dosta, gözəllər!..* Aşiq Ələsgər. *Boynu çıyındı, qoltuğunda əli;* *Zarıü-məhzun, məlülisərgordan.* C.Cabbarlı. □ **Sərgordan gəzmək (dolanmaq)** – veyillənmək, işsiz-güçsüz, bikiar gəzmək, avaralanmaq. *Ey soran halim mənim, mən bir dili-sədpərəyəm;* *Eşq səhra-sında sərgordan gəzən avarəyəm.* M.V.Vidadi. *Ömrü olduqca sərgordan dolandı;* *Hor saatı min il olub uzandi.* A.Səhhat. **Sərgordan qalmaq** – əli hər şeyden çıxməq, yersiz-yurdsuz qalmaq, işindən, yurdundan avara düşmək. *Baş tülək deyilsən, çolpa balasan;* *Sərgordan qalarsan, tora düşərsən.* Aşiq Ələsgər. [Kəndli:] ..*Biz 40 gün nə üçün avara, sərgordan qalaq?* Qantəmir. **Sərgordan qoy-**

maq (eləmək) – işdən-gücdən eləmək, işindən ayırb avara qoymaq. *Bu dərdlər oyar məni;* *Al qana boyar məni;* *Ögeydən ana olmaz;* *Sərgərdən qoyer məni.* (Bayati). *Bir nəzər qıl mənə, ey çeşmi-xumar;* *Eylayibdir məni sərgərdən zülfün.* M.P.Vaqif. [Mirze:] *Evi bərbad olmuş məni işimdən, gücündən avara, sərgərdən eləyib, gətirib buraya.* Ə.Haqverdiyev.

SƏRGƏRDANLIQ is. Sərgərdən adamın hali, vəziyyəti; özündən asılı olmayaq heç bir iş görə bilməmə, avara qalma. *Hicr sərgərdanlığın çərxi-fəlakədən görməzəm;* *Bu cəfaları qulan ol yarı-məhrudur mənə.* Xətayı. *Sərgərdanlığının üçüncü günü meşədə ona bir səs:* – *Dayan!* – dedi. Mir Cəlal.

SƏRGİ is. 1. Camaata göstərilmək üçün müyyəyen qaydada qoyulmuş, ya asılmış şeylər və onların nümayiş etdirildiyi yer. *Rəsm sərgisi;* *Sənaye sərgisi;* *Xalça sərgisi.* – *O güñün sabahı, iclasdan əvvəl qurultay binasında təşkil edilmiş kənd təsərrüfat sərgisini gözərkən Eldar [Ceyranı] yaxınlaşır.* S.Hüseyn. [Lətifə:] *Rəssəm Mehmanzadənin fərdi sərgisi* idi. M.Hüseyn. [Cavanşir bəy Bəhruba:] *Opera teatrının foyesində sizin sərginizi düzəltmək olar.* Ə.Məmmədxanlı.

2. Qurumaq üçün sərilmış meyvə və s. // Bunların sərildiyi yer. *Baba bağın bir guşəsində mövcalan qayırardı ki, külək siddətli əsəndə sərgini külək aparması.* H.Sarabski.

SƏRGÜZƏŞT is. [fərs.] Birinin başına gələn hadisə, qəziyyə, əhvalat, macəra. *Başına gələn sərgüzəştə danışmaq.* – *Bələ kiçik yaşıda olan bir qızın nə kimi faciəli bir sərgüzəştə ola bilərdi.* S.Hüseyn. [Qaraca qızın] başına gələn fəlakətlər, acı sərgüzəstilər daha çoxdur. S.S.Axundov. *Mən Güneyqışlaqdan çıxandan bəri həyatımın bu kədərləi sərgüzəştə haqqında kimsəyə bir söz deməmişəm.* İ.Əfəndiyev.

SƏRHESAB sif. [fərs. sər və ər. hesab] Gözüaçıq, ayıq, sayıq. □ **Sərhəsab olmaq** – ayıq olmaq, sayıq olmaq. [Şahmar bəy:] ..*Gedin, görək, Allah nə istəyib, sərhəsab olun,* özünüüzü gözləyin... N.Vəzirov.

SƏRHƏD is. [fərs. sər və ər. hədd] 1. Qonşu torpaqları, sahəleri, ərazini bir-birindən ayıran xətt; mərz. *Avropa ilə Asiyənin sərhədi.*

// Qonşu dövlətlərin ərazisini, ya sularını biri-birindən ayıran xətt; hüdud. *Dövlət sərhədi. Su sərhədi. Sərhədi pozmaq. – Qoşunlarımız irəliləyi, Almaniya sərhədlərinə yaxınlaşdırılar.* M.Hüseyn. [Eldar:] *Biz sərhəd boyunda yaşayırıq, buralarda tez-tez qəribə və gözlänilməz hadisələr baş verir.* M.Rzaquluzadə.

2. məc. Yol verilən norma; hədd, hüdud. *Hər şeyin bir sərhədi olmalıdır. – Bəzən də heç bir sərhəd, heç bir məqam gözləməyən arvadı inandırmaq üçün çatın bəhsə girişməli olurdu.* B.Bayramov. □ **Sərhəd qoymaq** – son qoymaq, hədd qoymaq. **Sərhədi keçmək** – ədəb dairəsindən çıxmak, cızığı keçmək, heddini aşmaq.

SƏRHƏDÇİ is. Dövlət sərhədini müdafiə edən, onu qoruyan əsgər. *Sərhədçi dəstəsi. Sərhədçilər marşı. – Burada sərhədin keşiyində duranlar yalnız rəsmi sərhədçilər deyil.* M.Rzaquluzadə.

SƏRHƏNG is. [fars] 1. Qoşun böyüyü, alay komandiri.

2. Polkovnik.

SƏRXOS sif. [fars.] İçmiş, kefli. *Sərxos adam. – Yusif sərxos (z.) halda, o tərəfə-bu tərəfə yırğalana-yırğalana gəlib çıxdı.* S.S.Axundov. □ **Sərxoş etmək (eyləmək)** – kefləndirmək, məst etmek. [Tərxan:] *Eidi sərxoş məni bu bircə qədəh. A.Şaiq. Sərxoş olmaq* – içib keflənmək. *Səməd artıq sərxos olduğunu, bir az da dayansa bəlkə çox şeylər danışacağını hiss etdi.* İ.Hüseynov. // İs. mənasında. *Dəli sərxoşdan qorxar.* (Ata, sözü). // klas. Məc. mənada. *Əzizim, məzə sizdə; Mey sizdə, məzə sizdə; Mən sənin sərxoşunam; Meysiz də, məzəsiz də.* (Bayati). // klas. Göz haqqında – xumar, süzgün. *Dəli könül, gör başına bir çarə; Gözü sərxoş, zülfü ilan gəlməmiş.* Q.Zakir.

◊ Sovet dövründə: **Sərxoşları ayıltma məntəqəsi** – sərxoşları ayıltmaq üçün tibb məntəqəsi.

SƏRXOŞLUQ is. 1. Sərxoş adəmin hali; keflilik. *Cüñki içmək onu xarab elədi, o qədər içirdi ki, bir saat da sərxoşluqdan ayıq olmurdu.* E.Sultanov. Zeynal sərxoşluğundan müvazinətini saxlaya bilmədiyi üçün Mehribanə gücü yetmirdi. S.Hüseyn.

2. Daima içib keflənməyə adət etmə, içki düşkünlüyü. *Vaxtnı sərxoşluqda keçirmək.*

SƏRİN sif. [ər.] 1. Açıqdan-açığa, aydınca. 2. Şəksiz-şübhəsiz.

SƏRİLİ¹ zərf Sərələnmiş halda (olan), yerde sərili qalmış.

SƏRİLİ² sif. Sərilmüş. *Sərili paltar.*

SƏRİLİ³ b a x **sarılı.** *Sübhdən axşamadək Səməd ağaca sarılı çigirardi, bağırardı və ağzına gələni də qardaşına deyordı.* Çəmənzəminli.

SƏRİLƏMƏ¹ “Sərilmək¹”dən f.is.

SƏRİLƏMƏ² “Sərilmək²”dən f.is.

SƏRİLƏMƏK¹ f. 1. Əl və ayaklılarını açıb uzanmaq. *Divana sərilmək. Xalça üstüna sərilmək. – Qucağı uşaqlı arvadlardan bir neçəsi özündən gedib, qarın üstüna sərilmədi.* Çəmənzəminli. *Hər ikisi yumşaq otların üzərinə sərildilər.* H.Nəzərli. // Yere dəymək, yixilmaq. *Yazıq Məşədi Teymur yera dəyib çıl kimi sərildi.* Ə.Haqqverdiyev. *Məmə .. [Seyid]* bütün qıvvətlə özündən o tərəfə itələyir. *Kor Seyid üzü üstə yera sərillir.* S.Hüseyn. // Düşüb qalmaq, yixilib qalmaq. *Yaxınlaşanda [İmamverdi] gördü ki, bir uşaq hərəkətsiz yerə salıbdır.* S.S.Axundov.

2. məch. Salınmaq, döşənmək. *Usta Ağabala... pəncərənin qabağında sərilməf.* (f.sif.) fitalər üstə hanalanıb yatmış iki kişini süzdü. Çəmənzəminli. *Sobanın yanında Tellinin yatağı sərilmədi.* S.Hüseyn.

3. məch. Qurumaq üçün ip, məftil, ağac və s. üzərinə salınmaq, asılmaq.

SƏRİLƏMƏK² b a x **sarımaq**. *Qaraqaş tilsimli qılıncınə əjdahani quyrugunnan yaraladı.* Əjdaha dönüb sərildi *Qaraqaşa.* (Nağıl). *Mahmud ağacın kötүyündə sərilməf* (f.sif.) yekə bir ilan gördü. S.Vəliyev.

SƏRİMƏ “Sərimək”dən f.is.

SƏRİMƏK f. 1. B a x **sarımaq** 2-ci mənada. *Əlini sərimək. Belini sərimək. – Kazımın başını səriyib bir tərəfə yixmişdilar.* Çəmənzəminli. *Musa kişi keçə papagını başına basdı.* Yun şərfini boğazına səridi. M.İbrahimov.

2. B a x **sarımaq** 4-cü mənada. *Məşədi Kazım ağa təəccübələ gözlərimin içini baxaraq dedi:* – Deyəsən, axı məni sərimisiniz? M.S.Ordubadi.

SƏRİN sif. 1. Az soyuq, ılıq ilə soyuq arası. *Sərin hava. Sərin su. Sərin çəşmə. Sərin meh.*

– İtlər, çobanlar meşələrə, sərin kölgələrə çəkilmisdilər. A.Şaiq. Sərin çeşəmlərin qaynayırları; Yenə dirləyirəm aram-aram mən. N.Xəzri. // is. Serin hava, sərin yer. Sərində oturmaq. Sərində yola düşərik. Sərina çəkil-mək. –.. Ətəyindən tutmuş və axşam sərinində titrəşən körpələr bir az da [Səriyyə xalaya] qısqıldılar. M.Ibrahimov. □ **Sərin düşmək** – hava bir qədər soyumaq, sərinləşmək. Axşamlar sərin düşəndə əhalini küçələrə töküllür. M.Ibrahimov.

2. məc. Arası soyuq, incik, incimiş. Əzizim, nə darındı; Döryalar nə darındı; Mən yara nə dedim ki; O mənimlə sərində? (Bayati). Yarpız isə çox sərin (z.) və etinasız cavab verirdi. Mir Cəlal.

◊ **Sərin baxmaq** – laqeyd olmaq, üreyi yanmamaq, vecinə gəlməmək. *Yad yiğilib sarin baxar, ağlamaz; Qərib oldüm, bikəs öldüm, ad oldüm.* M.V.Vidadi. **Ürəyini sərin saxlamaq** – baxır **ürəyinə sərin su səpmək**.

SƏRİNCƏ *sif.* Bir az sərin, az sərin, bir az soyuq. *Sərincə bir axşam. Sərincə yer tapib oturmaq.* – Evinin qabaq tərəfi eniş dağdır, dal tərəfi şəhərə baxır. Həmə vaxt sərincə yel əsər. N.Vəzirov.

SƏRİNKEŞ *is.* Otaqda, binada sərinlik yaratmaq üçün cihaz, qurğu; ventilator. *Sərince bayırdan havanı çəkib süzgəcdən keçirərək soyudur, sonra isə ventilator havanı otağa verir.*

SƏRİNLƏDİCİ *sif.* Sərinlik verən; soyuq. Sərinlədici içkilər.

SƏRİNLƏMƏ “Sərinləmək” *dən f.is.*

SƏRİNLƏMƏK 1. *f.* Sərin olmaq, sərin düşmək. *Axşamüstü hava sərinlədi.*

2. *Bax sərinlənmək* [Nuriyyə] *Mən arxin bühlür kimi duru suyu ilə üzümü yuyub sərinlədim.* İ.Əfəndiyev. *Dərədə işləyənlər üçün isti olsa da, məktəb həyətində quyuqazanlar arabir əsən küləkdən sərinləyirdilər.* Ə.Vəliyev.

SƏRİNLƏNMƏ “Sərinlənmək” *dən f.is.*

SƏRİNLƏNMƏK *məch.* Sərində oturmaq, yaxud sərin su içmək, sərin su ilə yuyunmaq və s. ilə özünü sərinlətmək, hərərətini azaltmaq. *Balkonda oturub sərinləndim. Soyuq su içib sərinləndim.* – [Şıraslan düşünürdü] ..hər çeşmədən yüz-yüz maşının min-min sərni-

şini yayın isti, qızmar günlərində bu sudan [turş sulardan] içib sərinlənərsə, .. bizim işçi adamlar üçün nə qədər də xeyirli bir iş görəlmüş olar. S.Rəhimov. *Pəncərəmi döyüür çinar; Deyir çinar:* – Çix sərinlən kölgəmdə sən. N.Xəzri. // Sərin olmaq, sərin düşmək. Cığır aşağıya günüs şüaları buraxmayan bu göyçək əzəmətli ağacların arası ilə keçib dik yuxarıdır mandıraqca meşə kölgələnin sərinlənirdi. Ə.Thülbəsən.

SƏRİNLƏŞDİRİCİ *sif.* Sərinlik yaratmaq, sərin etmək üçün işlədilən. *Sərinləşdirici içkilər.*

SƏRİNLƏŞDİRMƏ “Sərinləşdirmək” *dən f.is.*

SƏRİNLƏŞDİRMƏK *bax* **sərinlətmək.**

SƏRİNLƏŞMƏ “Sərinləşmək” *dən f.is.*

SƏRİNLƏŞMƏK 1. *Bax* **sərinləmək.** [Pəri Cadu:] *San də get içəri, su töksünlər, al-üzünü yu, bir az sərinləş.* Ə.Haqverdiyev. *Sərinləşən* (f.sif.) *havada nəfəs almaq istəyənlər dəniz qıraqına doğru axışmağa başlamışdilar.* M.Hüseyn.

2. *məc.* Münasibətlərində sərinlik, soyuqluq əmələ gəlmək.

SƏRİNLƏTMƏ “Sərinlətmək” *dən f.is.*

SƏRİNLƏTMƏK *f.* 1. Sərin etmək, sərinləşdirmək. *Yağış havanı sərinlətdi.* – [Ağacalar] *qəsrin alçaq hasarının dibində bitdikləri üçün qəsrin həyatını sərinlətmək vəzifəsini bitirirdi.* M.S.Ordubadi. *Təmiz hava yataq otağına dolub qızı sərinlətdi.* Ə.Vəliyev.

2. *məc.* Teşkin etmək, teşkinlik vermək, təselli verərək förehləndirmək. *Sərinlədin baxışınla könlümü;* *Buludların uçusundan yaradın.* Ə.Cavad. *Vaxtsız qovlamayıñ siz mahəbbəti;* *Ürək sərinlədir eşqin şərbəti.* S.Vurğun.

SƏRİNLİK *is.* 1. Sərin hava. *Sərinlik düşmək.* – Bir az əvvəl yağımış yağışdan sonra havada sərinlik və rütubət hiss olunurdu. T.Ş.Simurq. *Dənizdən əsən xəşif meh fahla qəsəbəsinə xoş bir sərinlik gətirirdi.* M.Hüseyn.

2. Sərin yer. *Sərinlikdə oturmaq.* –..Hava sərinlikdən xoş bir ətir gətirirdi. Mir Cəlal. [Yarpaqlar] ..sərinlik yaradır. Ə.Thülbəsən.

3. Sərin şeyin hali. *Suyun, havanın sərinliyi.*

4. məc. Münasibətdə soyuqluq. *Ancaq son zamanlarda Mürsəl ilə mənim aramadıki bu sərinlik birdən-birə gözlənilmədən çəkildi.* Mir Cəlal.

SƏRİŞTƏ is. [fars.] Bir işə bələdlik, bir işi bacarma; təcrübə, bacarıq. *Bağ işlərində səriştəm yoxdur. Ovçuluğda səriştəsi var.* – [Sadıq kişinin övrəti ərinə:] *Qaç tez usta Hüseynin yanına, onun həkimlikdə səriştəsi çıxdu.* C.Məmmədquluzadə.

SƏRİŞTƏLİ sif. Səriştəsi, bacarığı, təcrübəsi olan, bir işə bələd olan. *Əkinçilikdə səriştəli aqronom. Dülgərlikdə səriştəli adam.*

SƏRİŞTƏSİZ sif. Bir işdə səriştəsi, bacarığı, təcrübəsi olmayan, bir işə bələd olmayan. *Səriştəsiz adam.*

SƏRKƏŞ [fars.] b a x **dikbaş**.

SƏRKƏRDƏ is. [fars.] Büyük qoşun birləşmələrinin başçısı; komandan. *Əyinlərinə dəmir geyim geymiş sərkərdələr öz dəstələri ilə bərabər küçələrə çıxmışdır.* M.S.Ordubadı.

SƏRKƏRDƏLİK is. Sərkərdə vəzifəsi, böyük qoşun hissələrinə başçılıq etmə; komandanlıq. *Bu möhtəşəm qalani hədələyən orduların on böyüyüնə o, sərkərdəlik etmişdir.* M.Hüseyn.

SƏRKİ is. Tənə, qaxıncı, töhmət, məzəmət, danlaq. *Özüm də bilmirəm, nədir güñahım; Başına yer-yerdən sərkilər yağır.* S.Rüstəm.

◊ (**Başına**) **sərki vurmaq** – etdiyi yaxşılığı üzər vurmaq, tənə etmək, başına vurmaq. [Gültəkin:] *Neçin siz həmişə mənim başına sərki vurursunuz?* C.Cabbarlı.

SƏRLÖVHƏ is. [fars.] sər və ər. lövhə] Əsərin və ya qəzetiñ başda yazılın qisa adı; məqalənin adı; başlıq. *Birinci hissənin sərlövhəsi. Məqalənin sərlövhəsi. Dastanın sərlövhəsi. – Məktubun sərlövhəsi “Vətənimizin sədaqətli oğlu Nuriyev yoldaşa” deyə başlayırdı.* Ə.Vəliyev. *Görən nə düşündü, görən nə andı;* *Oxumum göründə bu sərlövhəni.* B.Vahabzadə.

SƏRLÖVHƏLİ sif. Sərlövhəsi olan, sərlövhə qoyulmuş. *Sərlövhəli məktub.* – Bu şeir Lermontovun “Mələk” sərlövhəli mənzuməsinə nəzirədir, – dedim. T.Ş.Simurq.

SƏRMAYƏ is. [fars.] Bir şey üçün qoyulan və ya lazım olan pul, maya; kapital. [Hacı Fərəc:] ..*Həmin o sərmayədir məni dəlivanə eyləyən.* N.Vəzirov. [Yusifəli Mahmuda:] *Mənə də bir sərmayə lazımdır ki, bəsimi dolandırırm.* P.Makulu.

SƏRMAYƏÇİ is. və sif. Sərmayəsi olan, varlı, dövlətli; kapitalist.

SƏRMAYƏÇİLİK is. Sərmayə sahibliyi; varlılıq, dövlətlilik. [Mahmud bəy:] *Hacı! Belə müsibətlərə bəis sərmaya və sərmayaçılıkdir.* N.Vəzirov.

SƏRMAYƏDAR [fars.] b a x **sərmayəçi**.

SƏRMAYƏDARLIQ b a x **sərmayəçilik**.

SƏRMƏ “Sərmək”dən f.i.s.

SƏRMƏK f. 1. Bir şeyi qurumaq üçün ip və s. üzərinə salmaq. *Xalçaları yuyub sərmək.* – *Qız anasının yuduğu paltaları sərmək üçün dam üstüñə çıxmışdı.* Ə.Məmmədxanlı. // *Qurutmaq üçün meyvəni və s.-ni bir şeyin üzərinə nazik qat şəklində tökmək, yamaq.* *Nanəni süfrə üstüñə sərmək.* – *Qızılıgülü dərəsən; Yayıq üstə sərasən; Yerin mənə nişan ver; At göndərim goləsən.* (Bayatı) ..*Vəlīqulu əynində cindr gödək arxalıq və başında köhnə boz papaq kürəklə peyin sərirdi.* C.Məmmədquluzadə.

2. Bükülmüş, lülələnmiş, qatlanmış bir şeyi açılmış hala getirmək. *Mühəndis Haqverdi-zadə xəritəni götürüb bir də yerə sərdi və axtarıb burada olan Gøy qayani yoxladı.* S.Rəhimov. *Müdir girdələnib bükülmüş qəzeti şəkafın üstündən götürüb stolun üstüñə sərdi.* M.İbrahimov.

3. Dösemək, salmaq. *Palazı balkona sərmək. Xalçamı evin yerinə sərmək.*

4. Yerə yixmaq, vurub salmaq. *Dünyaya səs saldı öz səsilə o;* *O sərdi torpağı qanlı düşməni.* N.Xəzri.

5. Bükmək, sarımaq. *Bəyaz-bəyaz vərəqlərə sərdik səni, ağ çıçək!* N.Xəzri.

◊ **Yatağa (yerə) sərmək** – xəsto salmaq, yatağa düşməsinə səbəb olmaq, yorğan-döşeyə salmaq. *Heç bir xəstəlik bu vaxta qədər [Arazi] yatağa sərməmişdi.* A.Şaiq. *Şirəkeşlik yaziq kişini cavanlığında yerə sərmiş* və üç balasını yetim qoymuşdu. Ə.Sadiq.

SƏRNİC is. [fars.] Misdən, saxsından və s.-dən qayrılmış ağızigen bir və ya iki dəstəli

qab. Sərnici dolu süd. Sərnici yağla doldurmaq. – Böyükler mis güyüm, cürdək, vedrə, sərnic götürmüştü. Ə.Vəliyev. Xalisə arvad ağ mis sərnici dizləri arasında tutaraq inək sağır. İ.Əfəndiyev.

SƏRNİŞİN is. [fars.] 1. köhn. Yuxarı başda əyləşən.

2. Müxtəlif nəqliyyat vasitələrində hərəkət edən insanlar. *Getdikcə vaqonda sərnışın çoxalırdı.* S.Rəhman. // [Bəhrəm] Reyhəni sərnışın qatarına aylasdırdı, cibinə bəz yüz manat da pul qoyub yola saldı. Mir Cəlal.

SƏRPAYI is. [fars.] köhn. Büyük məclisi, toyu ve s.-ni idarə edən adam; ayaqüstü. Məclisin sərpayı. – *Toy gecələrini idarə edənə sərpayı deyərdilər.* H.Sarabski.

SƏRPAYILIQ is. köhn. Toyda, məclisdə və s.-de qonaqlara xidmət etmə; ayaqüstü. Məclisə sərpayıq etmək.

SƏRPMƏK f. Bədəndə yumşaq toxumaların zədələnməsi; yixilmaq, dartinmaq.

SƏRPUŞ is. [fars.] 1. köhn. Baş örtüyü, örtük. *Gəncin sərpuşu niqab qarşıq [Bey-rayının] qoltuğunda qaldı.* M.Rzaquluzada.

2. Soyumamaq üçün xörək çəkilmis qabın üstüne qoyulan kasayaoxşar mis qab; qalpaq. *Plovun üstündə də bir mis sərpuş, yanında da bir boşqabın içində üstü qatıqlı dörd yarpaq dolması qoyulardı.* H.Sarabski.

SƏRRAC is. [ər.] Yəhər və sair qoşqu ləvazimati qayırıb satan adam. [Bir kişi:] *Yoldaşımın adı Məşədi Səttardır.* Şuşada sərrac dükanı var. Ə.Haqverdiyev. *Qafqaz şəhərlərinin birində Usta Zeynal adlı bir sərrac öz arvadı Şərəfnisə ilə yaşıyirdi.* S.S.Axundov. // Dəridən müxtəlif memələt hazırlayan usta.

SƏRRACLIQ is. Sərrac işi, sərrac pesəsi, sənəti. *Usta Zeynal sərraclıq etməklə külfətinin bir tövr dolandırır.* S.S.Axundov. // Dəridən müxtəlif şeylər hazırlayan.

SƏRRAF is. [ər.] 1. Müəyyən faizlə pul dəyişməklə məşğul olan (adam). *..Kağızlarını yoxladığım zaman sərrafların yanında yüz min təmən əmanət pul qoyulduğunu gördüm.* M.S.Ordubadi. [Səttar] sonra barati dəyişmək üçün yaxındakı sərraf dükənlərinin binərinə tərəf getdi. P.Makulu.

2. məc. Tez başa düşən, tanıyan, bilən; arif. *Adam sərrafi (adamtanıyan).* Söz sərrafi (söz-

lori yaxşı bilib yerində işlətməyi bacaran adam). – *El gözü sərrafdır.* (Ata. söyü). Aşıq gözü sərraf olar, bircə dəfə baxmaqla adamları saf-çürüük eləyər. “Koroğlu”. Bu qoşmalar, Azərbaycan aşiq ədəbiyyatının klassiki sayılan Qurbanı, Aşıq Abbas Tufarqanlı, Şəmsiyyəli Aşıq Hüseyn, Aşıq Ələsgər kimi söz sərraflarının inciləri ilə yanaşı durur. M.İbrahimov.

SƏRRAFLIQ is. Sərraf (1-ci mənada) işi, peşəsi, sənəti. [Hacı Rəcəbəli:] *Bu qəzvinli Şeydadır ki, gündüz sərraflıq elər, gecə ay-yarlıq.* M.F.Axundzadə.

SƏRRAST sif. və zərf [fars.] 1. Duz, düzgün, dəqiq, hədəfi düz vuran. Sərrast atıcı. *Gülləni sərrast atmaq.* – *Düşmən dərhal bizim sərrast top atəşimizin altına düşdü.* Ə.Əbülləsən. *Belə müştərək ovun yaxşı cəhəti odur ki, bir neçə ovçudan hər halda biri sərrast atacaq.* M.Rzaquluzada.

2. məc. Düzgün, doğru, dəqiq, səlis, tutarlı. *Gülşənin sözləri, sərrast danışığı Qorxmaz İləyovun çox xoşuna gəldi.* Ə.Vəliyev.

SƏRRASTCA zərf Sərrast, düz, birbaşa. [Əsgər:] *Hər halda bu top güllələrindən sərrastca gedib zabit qazmasına da düşəni olub.* Ə.Əbülləsən.

SƏRRASTLIQ is. 1. Sərrast şeyin hali.

2. Düzgülük, mütənasiblik (bədəndə), təndürüslük. *..Qızın sıfatındakı mərdənən gözəllik, sərrastlığı, ..danışığındakı cazibə ..* [Səlimin] gözündən qaçmamışdı. B.Bayramov.

SƏR-SAHMAN is. Səliqə, qayda, nizam. Üst-başını sər-sahmana salmaq. Otaqda sər-sahman yaratmaq. – *Şəhərdə sakin olduqdan sonra Nürəcan xala evin sər-sahmanı ilə məşğul olardı.* H.Sarabski.

SƏRSƏM sif. [fars.] Ağlımlı itirmiş, zehni qarışmış, fikri azmış [Kabla Türbət:] *Cənab həkim, mən bu dəli, sərsəm Heydərin atabır, anabır qardaşıyam.* C.Məmmədquluzadə. *Aximity Şaban sərsəm halətinə gəldi.* Ə.Haqverdiyev. □ **Sərsəm eyləmək** – dəli eləmək, ağlımlı əlindən almaq. *Abad qaşın xəyalı ilə sərsəm eyləyib;* *Mehrəb içində bir bax onun güftügusuna.* S.Ə.Şirvani. **Sərsəm olmaq** – ağlımlı itirmək, dəli olmaq, başı xarab olmaq, fikrini azdırmaq. [Göyçək:] *..Bəhənə gətirdi ki, ..sərsəm olmuşam.* Ə.Əbülləsən.

SƏRSƏMLƏMƏ “Sərsəmləmək”dən *f.is.*

SƏRSƏMLƏMƏK *f.* Hər hansı bir səbəbdən ağlıni itirmək, gicəlmək, dəli kimi olmaq, zehni qarışmaq. [Şabanın] *sərsəmləyən* (*f.sif.*) vaxtda dilindən *Gülsüm* adı bilmərrə düşmürdü. Ə.Haqverdiyev.

SƏRSƏMLİK *is.* Sərsəm hal və vəziyyət və ya sərsəmcəsinə iş, hərəkət; dəllilik, ağlışlılıq. [Musa:] *Fəqət ilanı öldürüb də yavrusunu buraxmaq sərsəmlilik deyilmi ... ya?* H.Cavid. *Qızın elçisiz, sorğusuz-sualsız qoşulub gəlməsi sərsəmlilikdir, ağılsızlıqdır.* M.İbrahimov.

SƏRSƏR *is. [ər.]* Güclü və soyuq külək.

SƏRSƏRƏ *b ax dənlilik* 2-ci mənada.

SƏRSƏRİ *sif. [fars.]* 1. İslı-güçü və müeyyən yeri olmayıb orada-burada dolaşan, heç bir işlə məşgül olmayan; avara, vevil. [Zeynalı] *bela sərsəri həyata keşdən .. ayılmayan bəzi arqadaşları .. sürükləmişdi.* S.Hüseyin. // İs. mənəsində. *Dəyibidr Zakirə eşqin əsəri; Kimi dəli deyir, kimi sərsəri.* Q.Zakir. [Ferhad Sitarəyə:] *Sən Nəsrəddin şahın hərəmi, mən saflat içində çapalayan bir sərsəri, elə deyilmi?* C.Cabbarlı.

2. *zəf* Sərsəricəsinə, dəlicəsinə. *Tamam içəridən çıxır və sarsarı, qorxunc bir qəh-qəhə çəkərək ildirim kimi çaya tərəf qaçıır.* S.S.Axundov. □ **Sərsəri olmaq** – dəli olmaq, ağlıni itirmək. *Aşığınam canü dildən, ey pəri! Dərdi-fəraigindən oldum sərsəri.* Aşıq Pəri.

3. Sahibsiz, yersiz-yurdsuz, avara. [Səfil uşaq] *gündüz diləndiyi bir parça cœuryi şəhərin sərsəri itlərinə paylayırdı.* Ə.Məmmədxanlı.

SƏRSƏRİLİK *is.* Sərsəri adamın halı; avaralıq, veyillik. *Sərsərilik etmək.*

SƏRT *sif.* 1. Bərk, möhkəm. *Sərt daş. – Bu vaxt yaxında, sərt qayaların dalında insan gülüşləri, külüng və motor səsləri eşidildi.* Z.Xəlil.

2. Şiddətli, kəskin (yumşaq, müləyim ziddi). *Sərt iqlim. Sərt soyuq. Sərt şaxta. Sərt külək.* – Əlimizi aparardi sərt ayaz; Ruzimiz olurdu gündən-günə az. Aşıq Ələsgər. [Seyfəli] *aranın .. istisindən çıxıb yaylağın sərt soyuq havasına düşdüyü üçün tüşüyüb acı alma kimi bütübümişdi.* B.Bayramov. // Zərf mənəsində.

Ellərə car çəkən payızın səsi; Düzlərdə sərt əsən küləklərdədir. N.Xəzri.

3. *məc.* Qaba, kobud, tünd, kəskin. *Sərt adam. Sərt xasiyyət.* – *Rüstəm kişi Səkinəyə sərt bir cavab verdi.* M.İbrahimov. *Yaxşı, daha niyə belə lüt-üryan dayanmışan qabağında, geyin gedək!* – deyz, *Sultan qardaşı oğlunu sərt nəzərləsəsəndi.* İ.Hüseynov.

4. Cod, yumşaq olmayan. *Sərt tük. Sərt yun. Sərt parça.*

SƏRTLƏŞMƏ “Sərtləşmək”dən *f.is.*

SƏRTLƏŞMƏK *f.* 1. Getdikcə yumşaqlığı, müləyimliyi azalmaq, kəskinləşmək, daha da sərt olmaq, daha da şiddetlənmək, qatışmaq. *Hava daha da sərtləşir, külək daha da gücləşirdi.* C.Cabbarlı. *Külək gah müləyim əsir, gah sərtləşir.* R.Rza.

2. *məc.* Qaballaşmaq, kobudlaşmaq, kəskinləşmək. *Xasiyyəti sərtləşmək.* – *Ağa Murad bayının Reynəh xanımla rəftəri .. get-gedə sərtləşirdi.* T.Ş.Simurq. *Xəlil, deyəsan, katibin niyyətini duyub, birdən sərtləşdi.* M.Hüseyin.

3. Ciddi, sərt görkəm almaq, sərtlilik ifadə etmək. *Üzü sərtləşmək.* – *Səlimin gözləri də Kərimin gözləri kimi sərtləşdi.* S.Rəhimov. *Səmədin sıfəti sərtləşdi.* İ.Hüseynov.

SƏRTLİK *is.* 1. Sərt şeyin hali, keyfiyyəti; bərklik, möhkəmlik. *Qayanın sərtliliyi.*

2. *məc.* Xasiyyətde tündlük, tündməzəcliq, kəskinlik. *Əsgər özünü yiğisəndirdi.* O. Dəmirovun yumşaqlığı içərisində olan sərtliliyini də yaxşı anlamışdı. S.Rəhimov. [Vahid:] *Anam-dakı sərtlilik də, qızəb də yavaş-yavaş azalmağa başladı.* B.Bayramov. // Sərt hərəkət, sərt roftar. *Sərtlilik göstərmək.*

3. *məc.* Möhkəmlik, səbat, mətanət, ciddilik, sarsılmazlıq. [Ataşın] *gözərlərindəki məna, üzündəki sərtlilik, duruşundakı vüqar əsil kişilik xüsusiyyətləri idi.* Ə.Vəliyev. ..*Bununla belə əsgərlərin hamusunun simasında bir sərtlilik, gözlərində bir qətiyyət duyulurdu.* Ə.Əbülləhəsən.

SƏRV *is. [fars.] 1. bot.* Cənubda biten iynəyarpaqlı, həmişəyaşıl ağac. *Sərv 20-25 metr hündürlükdə, iynəyarpaqlı, həmişəyaşıl ağacıdır.* İynəyarpaqları pulcuqşəkillidir. H.Qədirov. Axşamlar [Afaq] şairlə bərabər bağçadakı qoşa sərv ağacları altında oturar, xəyalı şairin xəyalına qoşulub gələcəyə doğru uçardı. Ə.Məmmədxanlı.

2. məc. Klassik şeirdə: gözəlin qaməti bu ağaca oxşadır. Vey sərv, nə xoş canalıcı qəməzlərin var; Həm şivələrin var! M.Ə.Sabir. [Mərsiyəxan qadına:] Bu sərv qamət, bu cəzibəli gözər, siyah danə... Bunlar röyamu? Çəmənzəminli.

SƏRVAXT *sif.* və *zərf* [fars. ser və ar. vəqt] Sayıq, gözüəciq, ehtiyatlı, ayıq. Sərvaxt olmaq. — [Adilin] hər işində, hətta gülüşündə və zarafatında belə ciddi, sərvaxt bir ağılnı həkim sürdüyü duyludur. İ.Əfəndiyev. Fərid resslər arasında addimləyir tək; Gərək burda sərvaxt ola yol gözətcisi. Ə.Kürçaylı.

SƏRVAXTLIQ *is.* Sərvaxt olma, ehtiyatlılıq, gözüəciqliq, ayıqlıq, sayıqlıq. Sərvaxtlıqdan söhbət gedəndə Paşa bəy bir neçə dəfə Xalıqverdinin adını çəkdi. Ə.Vəliyev.

SƏRVBOY(LU) *sif.* şair. Sərv kimi boyu olan, uca və zərif qaməti. Hüsnünü yad eyləsəm, ey sərvboylu dilbərim, Fırqatindən çəşmətək axar gözümdən yaşlar. Xətayi. // İs. mənasında. Dolan, sərvboym, dolan; Sənsən məni eşqə salan. Aşiq Bəylər.

SƏRVƏR *is.* [fars.] klas. Başçı, rəis, rəhbər. // Məc. mənənda. Mən şaham, ey gözəllərin sərvəri; Qurbanan Vaqif tək qul ilən sənə! M.P.Vaqif. O sərvəri-xuban, o şahisan-nəm; Mübarək əlilə etməsə məlhəm; Gözüümün qan yaşı qurumaz bir dəm; Oxu sinib dildə qalan gəlməmiş. Q.Zakir.

SƏRVƏT *is.* [ər.] 1. Var, dövlət. Böyük sərvət və mülk sahibi Hacı Kərim iki gün əvvəl vəfat etmişdi. Çəmənzəminli. Hacının sərvəti haqqında növbənöv hekayətlər söylənirdi və onun banklarda olan pulunun qədərini milyon hesab edirdilər. Ə.Haqqverdiyev.

2. Maddi nemətlər. [Yaşar:] Biz təsərrüfatı maşınlaşdırmaqla təbiətin əlində olan bütün sərvəti ancaq sinifsiz cəmiyyətin ixtiyarına verməliyik. C.Cabbarlı. Şairin vətənindən hər yana, dünyanın har yerinə axan sərvət aşkıbdasırdı. Mir Celal. // məc. Hər hansı baxımdan yüksək qiyməti və ehəmiyyəti olan şey, hadisə. Musiqi sərvəti. Dil sərvətimizdir.

SƏRVƏTDAR *f.* [ər. sərvət və fars. ...dar] Sərvət sahibi olan adam; kapitalist, dövlətli, varlı. Kluba və bələdiyyəyə üzv olmaq sərvətdarlar arasında da böyük bir şərəf sayıldı. A.Şaiq. Birdən eşidir ki, filan kənddə

filan sərvətdar mərhum olubdur. Ə.Haqqverdiyev.

SƏRVƏTLƏNMƏ “Sərvətlənmək”dən *f.is.*

SƏRVƏTLƏNMƏK *f.* Sərvət sahibi olmaq, sərvətə malik olmaq, sərvətli olmaq; varlanmaq.

SƏRVƏTLİ *sif.* və *is.* Sərvəti olan, dövlətli, varlı, sərvətdar. Sərvətli adam. — Ətrafdan həyəcanlı səslər gəlirdi; sərvətlilər qızlarını basdırıldılardı, fəqirlər də damlara doluşub “Allah” sedasını göyə qovzayırdılar. Çəmənzəminli. // Zəngin. Gündüz baxdım göy dənizə dedim: nə çox suyun var, Dedi: məndən sərvətlidir yurdundakı buruqlar. R.Rza.

SƏRVQAMƏT(Lİ), SƏRVQƏD(Lİ) *b ax sərvboy(lu).* Getdi başından, könül, ol sərv-qəddin sayəsi; Ağla kim, idbarə təbdil oldu iqbalın sənin. Füzuli.

SƏRVLİK *is.* Sərv ağacları bitmiş yer, sərv ağacları əkilmiş yer. O sahra ki başdan-başa tikandi, qumdu; Döndü sərin kölgə salan sərvliklərə. Ə.Cemil.

SƏRZƏNİŞ *is.* [fars.] 1. Qaxıncı, danlaq, tənə, məzəmmət; başa qaxma. Məmməd bəy Ağabəyimin sərzənişinin mənasını anladı. Çəmənzəminli. [Arif:] Artıq yetişir bu sərzənislər; Əfv eylə, qüsürə baxma, Xavər! H.Cavid. □ **Sərzəniş etmək** – danlaməq, tənə etmək, məzəmmətləmək. [Əmiri-topxanə:] Yəqinimdir ki, bu söz Bağır xana əsər edəcək, cənubi dünən sələmi-ammda şah ona qəzəbnək olub sərzəniş edibdir ki, çaxır içib, məst olub, namaz qılmağa məscidə daxil olubdur. M.F.Axundzadə.

2. **Sərzənişlə** şəklində *zərf* – töhmətlə, tənə ilə, məzəmmətlə. [Yaşlı kişi:] Başını sərzənişlə bulayıb, Şirinəz töhmətəcidi bir baxışla mənə baxdı. S.Hüseyn. Bülənd üzünü döndərib sərzənişlə qiza göz yetirdi. Ə.Əbülhəsən.

SƏS *is.* 1. Qulağa gelən, eşidilən səda; eşitmə orqanının qavrıldığı şey; ün, səda. Uzaqdan səs gəlir. Zurna səsi. Top səsi. – Həyatda Cəfər əminin fiti və tənbəl-tənbəl atılan adımlarının səsi eşidilirdi. H.Nəzərlə. // Danışma, oxuma, qısqırma və s. zamanı səs tələrinin titrəməsindən hasil olan və ucalığı, səslenməsi ilə fərqlənən səda. Nazik səs. Səsini ucaltmaq. Səsindən tanımaq. Yaniqli

*səs. — Salam, yoldaş katib, icazə verin, əlinizi sixim, — deyə, kim işə xoş bir səslə daldan Şirzada müraciat etdi. M.Ibrahimov. Sonra qızın dizlərinin heyi kəsildi, yixilmamaq üçün ovçunun qoluna söykləndi, zəf bir səslə yalnız: — Məni evə apar, laçınım, — dedi. Ə.Məmmədxanlı. □ **Səsi batmaq** — hər hansı bir səbəbə görə səsi tutulmaq, eşidilməz olmaq. [Qəhrədə bəyin] ağızı qurumus, səsi batmışdı. Qəntəmir. Elə bil birdən səsim batdı. Ə.Məmmədxanlı.*

2. Səs tellərinin müğənnilik (vokal) qabiliyyətini göstərən səslənmə dərəcəsi. *Zil səs. Gur səs. Səsini yoxlamaq.* – [Xədicə] ..mahni oxuyub səsini mənə esitdirirdi. S. Hüseyn.

3. Bəzi cansız şeylərin çıxardığı və onlar üçün səciyyəvi olan sədə. *Külzəyin səsi*. *Selin səsi*. *Dalğaların səsi*. – *Quşların nəğması*, *suların səsi*; *İnsandan uzaq olmasayıdı ağər*. M.Dilbazi, [Məzlmü] *radioqəbuledici cihazın səsini aldı*. S.Vəliyev.

4. fiz. Hava və ya başqa mühit zərrəcik-lərinin titrəyiş hərəkəti. Səs nəzəriyyəsi. Səs sürəti. Akustikanın səs bəhsı.

5. dilç. İnsan nitqinin aydın dərk edilən elementi: sövt. *Burun səsləri*. *Dis səsləri*.

6. məc. Gurultu, patılıt; gurultu-patılıt; səs-səda. *Səsi* somra çıxacaq. □ **Səs qopmaq (düşmək)** – şayıə yayılmaq, xəber yayılmaq, gurultu qopmaq. *İkindi çağı idı. Obada "Dursunu aysi basmış" deya səs qopdu.* A.Şaiq. Kəndə səs düşdü. R.Rza.

*7. məc. Mülahizə, rəy, mühakimə, fikir.
Kütlənin səsi. Xalqın səsinə qulqə asmaq.*

8. Dövlət və ictimai idarələrdə hər hansı bir məsələnin həllində öz fikrini bildirmək hüququ. *Həlli dinci səs. Məşvərətçi səs.* □ **Səs vermək** – 1) çağrıqla cavab vermək, hay vermək. *Eşidir, amma səs vermir.* – *Gəlirəm, anacaq, – deyə, qız yuxarıdan atasına səs verir.* Ə.Məmmədxanlı; 2) seçki zamanı bir məsələni, işi həll edərkən səsvermədə iştirak etmək, səsinə bu və ya başqa adamın və ya bir işin lehine vermək. *Döyüsdə sinanmış mərd əsər kimi; Ellər vəhdətinə səs verək bu gün.* M.Rahim. **Səsən qoymaq** – bir məsələnin və ya bir namizədin nə dərəcədə məqbul olub-olmadığını səsvermə yolu ilə müəyyən etmək. *Yenə bir neçə yerdən səs gəldi ki, gündəlik təsdiq olunsun. Buna baxmayaraq,*

Nəçəf demokratiyani gözləyərək səsə qoydu. M.İbrahimov. Şəhərli gənc, Xanlar Qasim-oglunun sədr olmasına səsə qoydu. Mir Cəlal.

◊ Səs çıxarmadan – sakitcə, səssiz, susaraq, dinmədən. Nəriman səs çıxarmadan ötənin qıçından tutdu və yerə çırpıb boğazladı. Mir Cəlal. **Səs çıxmamaq** – cavab verməmək, səssiz-səmirsiz oturmaq, danışmamaq, dinləmək, susmaq. Əvvəlcə heç kimdən səs çıxmadi. M.Hüseyn. Odunçuoğlu elə bil [tarçını] eşitmır, heç kəsin üzünə baxmır, başının sağa dikiş, yerindən qumdanınmır, ondan bir səs çıxmır. Ə.Məmmədxanlı. **Səsə düşmək** – bax dilə-ağıza düşmək 1-ci mənada. Sözüm dilə düşdü, mən səsə düşdüm; Dilimin ucundan qəsəsə düşdüm. B.Vahabzadə. **Səsi kəsilmək** – susmaq, dinməmək, kirimək. Nə qədər ki gəlir təndə nəfəsim; Bülbülü-şeydatək kəsilməz səsim. Q.Zakir. Ol xoruzu öldürübən atıldı; Ta ki kasilsin səsi asudəcə. A.Səhhət. **Səsinə səs vermək** – çağırışa cavab vermək, həmrəylik göstərmək. Xalqın ən yaxşı oğulları Zərdabinin səsinə səs verir və onun atrafinə yığışırı. M.Ibrahimov. Məsəmə qadınlar arasında ..səsinə səs verənlər olduğunu görüb cürətləndi. Mir Cəlal. **Səsinə çıxartmamaq** – susub qalmaq, dinməmək, danışmamaq, susmaq. Hacı Səməd isə səsinə çıxartmayıib öz-özünə yavaşcadan oxumağa başladı. S.S.Axundov. [Veysel:] Yatanların oyanmasından qorxub səsinə çıxartmadı. Ə.Vəliyev. **Səsinə içina (icəri) salmaq (çekmək)** – tam sükit etmək, səsinin çıxartmamaq, tamamilə susmaq. Aşıq Şənan səsinə içəri saldı. “Abbas be Gülgəz”. Şahin əvvəlcə üz-gözünü turşudub ufuldu, sonra səsinə içina çəkdi. İ.Sıxlı. **Səsinə səsinə qatmaq** – 1) səsinə səs vermək, birgə hərəket etmək, həmrəy olmaq; 2) bax **səs-səsə vermək**. Molla da bunun yanında əyləşib, səsinə qatır onun səsinə, başlayır ağlamağa. “M.N.İtif.” **Səs-səsə vermək** – bir yerde ağız-ağıza verərk oxumaq, yaxud danışmaq, qışqırmaq. Uşaqlar sözlərini qurtarmamış üçü də səs-səsə verib ağlaşdırılar. Çəmənzəminli. “Körpə uşaqlar qış kimi səs-səsə vermişdilər. Mir Cəlal. **Qulağına səs galımək** – eşitmək. Bir gün Mirzə Səfər rastabazardan ötərkən qulağına səs galıldı: Mirzə Səfər! Mirzə Səfər! Ə.Haqverdiyev.

SƏSGÜCLƏNDİRİCİ, SƏSGÜCLƏNDİRƏN is. *xüs*. Səsi (həm adam, həm musiqi aletlərinin və s.-nın səsimi) gücləndirmək üçün cihaz. // Sif. mənəsində. *Səsgücləndirici cihazlar*.

SƏSƏQOYMA is. Bir məsələnin, ya bir nəmizədin məqbul olub-olmadığını səsvermə yolu ilə müəyyən etmə. *Səsəqoymanın nəticəsi*.

SƏSKEÇİRMƏYƏN *sif*. Səsi buraxmayan, keçməyən qoymayan, səslerdən təcrid olunan. *Səskeçirməyən kamera. Səskeçirməyən material*.

SƏS-KÜY is. Qişqırıq, qalmaqlaş, hay-küy, dava-dalaş səsi, qarşıq, bərk səs. *Camaat hamisi dolur içəri, səs-küy düşür*. Ü.Hacıbəyov. *Səs-küy artdı, ara qarışdı, üstü içki və yeməklə dolu stollar əvvəlib alt-üst oldu*. S.Vəliyev. [Bəkir:] *Mən ikicə kəlmə desəm, o saat səs-küyə sabəb olar*. İ.Hüseynov.

SƏS-KÜYLÜ *sif*. Çox səs olan, gurultulu, gurultuslu çox olan; qələbəlik. *Səs-küylü yer. Səs-küylü bazar. Səs-küylü məclis*.

SƏSLƏMƏT “Səsləmek”dən *f.is*.

SƏSLƏMƏK *f*. Çağırmaq, haraylamaq. *Uşağı səslə, gəlsin. Qonşunu səsləmək. – Bahadır çox sağ ol, – deyib Novruzı səslədi*. N.Nərimanov. *Eldar boylanıb onları tanıdı və səslədi*. M.Rzaquluzadə. *Yamyıl zəmilər, gömgöy meşələr; Şirin nəgməsiylə səsləyir bizi*. N.Xəzri.

SƏSLƏNDİRİMƏ “Səsləndirmək”dən *f.is*.

SƏSLƏNDİRİMƏK *f*. Hər hansı bir musiqi aletini, yaxud zəngi və s.-ni çıarmaq, sesini çıxartmaq. *Tari səsləndirmək. Sazi səsləndirmək. – Sən da alıb əla bir qızıl rübab; İncə tellərini səsləndir, a qız!* M.Müşfiq. *Hümmət süküt içində zəngi səsləndirdi*. İ.Əfəndiyev.

SƏSLƏNMƏ “Səslənmək”dən *f.is*. Əhməd öz işlərinin musiqi dilinə köçürülməsini, bütün hava dalğalarında səslənməsini istayırdı. S.Rəhimov.

SƏSLƏNMƏK *f*. 1. Səs çıxartmaq. *Budaqlar tərpəndi, ağaclar səsləndi*. Mir Cəlal. *Ağaclar başında səslənir külək; Yarpaqlar uzaqdan yelpiklənərək*. B.Vahabzadə. // 2. Səsi çıxmaq, səsi eşidilmək. *Qonşu otaqdan zəng səsləndi, Firuzənin güllüşləri və mahnısı eşildi*. C.Cabbarlı. *Radio səslənir*: – Hüseyin,

dön geri; *Qalxmışdır ehtiyat təyyarələri*. M.Rahim.

2. Çağırana cavab vermək, səsini ucaltmaq. *Bu vaxt eşikdən Qulam xan səslənir*. M.S.Ordubadi. *...Nəriman əmi nəşə ilə səsləndi*. İ.Əfəndiyev. *...Sahibkarlar və dükəncilər dayanan topadan kimsə bərkədən səsləndi*. Ə.Əbülhəsən.

SƏSLƏŞMƏ “Səsləşmək”dən *f.is*. Arabir kənd qaydası səsləşmə yolu ilə də komanda verilirdi. P.Makulu.

SƏSLƏŞMƏK 1. *qarş*. Bir-birini səsləmək. *Qızlar bir-biri ilə səsləşdilər*. – *Hər evdən şən bir gənc səsi eşidilirdi. Səsləşdik*. Çəmənzəminli. // Səs-səsə vermək, səslerini çıxarmaq (çoxları haqqında). *Zərnisanın eyvanının yarısı boyda düzəldirdiyi arakəsmə qəfəsdəki toyuqlar da çaxnaşır, səsləşirdi*. B.Bayramov.

2. *məc*. Bir-birinə uyğun gəlmək, daxilən oxşamaq, həməhəng olmaq, müvafiq olmaq. *Müasir həyatda səsləşən əsər*. – ..*O zaman Qafqaz xalqlarının həyatında, sənət və ədəbiyyatında zəmanətin qabaqcıl fikir və ideal-ları ilə səsləşən diqqətəlayiq təzahürələr olmuşdur*. M.İbrahimov.

SƏSLİ, SƏSLİ-KÜYLÜ *b ax səs-küylü*.

SƏS-SƏDA *b ax səs* 1-ci mənada. ..[Gecə yarısı] *səs-səda kəsilir*. M.S.Ordubadi. *Közün üstündə düzülmüş göbələklərin cizitlisində özgə səs-səda eşidilmədi*. B.Bayramov.

SƏS-SƏMİR is. 1. *B ax səs* 1-ci mənada. *Sonra səs-səmir kəsilib, kənd dərin bir sükuta qərq oldu*. Çəmənzəminli.

2. Xəbər, soraq, məlumat; söz-söhbət. *Əcnəbədən daha səs-səmir yox idi*. S.M.Qənizadə.

SƏS-SƏMİRSİZ *sif*. və *zərf* Səs-siz, küy-süz, səs çıxarmadan, sakitcə. [Yaşar] *səs-səmirsiz geyinib bayira çıxdı*. M.Rzaquluzadə. [Bəy öz-özüne:] *Bəxt belə səs-səmirsiz açılır da*. Mir Cəlal.

SƏSSİZ *sif*. və *zərf* 1. Səs çıxarmayan, səs çıxarmadan, asta(dan), yavaş(dan). *Lakin [Nuriyyənim] balaca qəlbə səssiz, lal nəğmələr oxuyaraq məchul bir ümidi lə yaşıdı*. İ.Əfəndiyev. *O səssiz nəğmələri; Suların qucağından; Qopara bilsin gərək*. B.Vahabzadə. // *Dinməz, dinməz-söyləməz, kirimiş*,

susmuş (halda). *Yusif və Bahadır gözlərini silib xeyli vaxt səssiz oturdular.* N.Nərimanov. *Gövhər nənə səssiz hər bir masanın kənarına bir şəkən çay qoyub qayırdı.* S.Rəhimov.

2. Sakit, ses-küysüz, sükut içinde. *Hər saat dolanır bir dəqiqə tək; Səssiz gecələrin ömrü gödəlir.* S.Vurğun. *Kənd səssiz bir haldə məzar sükütu içində yatırıldı.* M.İbrahimov.

SƏSSİZCƏ zərf Səssiz, səssiz-səmirsiz, sakitcə. *Səssizcə oturmaq.*

SƏSSİZLİK is. Heç bir ses olmadığı hal; tam sakitlik, sükut.

SƏSSİZ-SƏMIRSİZ sif. və zərf Tamam səssiz, sakit, tam sükut içinde. *Səssiz-səmirsiz gecələr. Səssiz-səmirsiz kənd. Səssiz-səmirsiz oturmaq.* – *Avqust .. səssiz-səmirsiz otaqdan çıxıb yavaşça qapını örtdü.* S.Veliyev. [Şair:] *Böyük məhbəbat də böyük çay kimi; Axar ürəklərdən səssiz-səmirsiz.* N.Xəzri.

SƏSTUTAN is. xüs. Təyyarenin, sualtı qayığın və s.-nın səsini tutmaq üçün cihaz. // Sif. mənasında. *Səstutan aparat.*

SƏSVERMƏ is. Seçki zamanı və ya bir işi, məsələni kollektiv surtdə həll etdiğdə öz səsini vermə, səs vermək vasitəsilə rəyini bildirmə; səs vermək vasitəsilə seçmə və ya bir məsələni həll etmə. *Səsvermədə iştirak etmək. Səsvermənin nəticələri. Seçkilər gizli səsvermə yolu ilə keçirilir.*

SƏSYAZAN is. xüs. Danışq səsini, müsi-qini ləntə, lövhəciyə və s.-yə yazmaq üçün xüsusi cihaz. // Sif. mənasında. *Səsyazan cihazı.*

SƏTƏLCƏM is. [ər.] Bərk soyuqdəymə nəticəsində ağ ciyərdə əmələ gələn iltihab – xəstəlik. *Hacı Nəsim. arvadının üstüնə müalicə üçün bir neçə məşhur hakim gətirdi* də, *sətəlcəm azarından sağalda bilmədi.* S.S.Axundov. [Həkim Kərəmə:] *İkitərəfli sətəlcəmdir, çox bərk soyuq dəyişib.* M.Ibrahimov.

SƏTH is. [ər.] 1. Bir şeyin xarici tərəfi, üst tərəfi, üz tərəfi. *Yer kürəsinin səthi. Taxtanın səthi.*

2. Səviyyə. *Pəncərənin yarısı küçənin səthindən aşağı olduğu üçün bütün zibilləri yel daşıyıb, buraya toplandı.* Çəmənzəminli. // riyaz. Həndəsi cismi digər cisimdən və ya xarici fəzadan ayıran hədd, hüdud.

SƏTHİ sif. və zərf [ər.] 1. Səthə aid olan. 2. məc. Dərin olmayan, dayaz, çox məhdud, qeyri-ciddi. *Hadisələrə səthi münasibət. Səthi mühakimələr.* – [Böyük oğlu] *bisavad idi, səthi düşündürdü.* Qantəmir. *Vəlinin adamlar haqqındaki təsəvvürü çox səthi idi.* M.Hüseyn.

SƏTHİLƏŞDİRİLMƏ “Səthiləşdirilmək”-dən f.is.

SƏTHİLƏŞDİRİLMƏK məc. Səthi (2-ci mənada) hala salınmaq, bəsitləşdirilmək, sadələşdirilmək, bayığlaşdırılmaq.

SƏTHİLƏŞDİRİMƏ “Səthiləşdirmək”-dən f.is.

SƏTHİLƏŞDİRİMƏK f. Səthi (2-ci mənada) hala salmaq, səthi etmək; bəsitləşdirmək, bayığlaşdırmaq. *Bizcə, bu həm Kosəoglunun təbiətinə ziddir, həm də surəti səthiləşdirir.* M.Ibrahimov.

SƏTİR is. [ər.] Hər hansı bir mətnin bir xətdə yazılmış hissəsi, yazı sırası. *İki satır yazı.* – *Səmədin köməyilə sətirləri höccələyə-höccələyə oxuduqca çobanın gözlərində qeyri-adı bir parılı əmələ gəlirdi.* İ.Hüseynov.

SƏTİRALTI sif. 1. Sətirlərin (səhifənin) altında olan. *Sətiralı qeyd, işarə.*

2. məc. Gizli, örtülü. *Sətiralı məna.*

SƏTİRBƏŞ is. Mətnin hər hansı bir hissəsinin birinci sətrinin başında buraxılan açıq yer, boşluq; abzas.

SƏTİRBƏŞTİR sif. [ər. sətir və fars. bitişdirici bə] Hər sətri ayrılıqda, sətir-sətir. *Sətirbaşatır təhlil etmək. Sətirbaşatır tərcümə etmək.*

SƏTRİ sif. [ər.] Sətirbəştir, hərfi. *Sətri tərcümə.*

SƏTTAR sif. [ər.] köhn. Örtən, ört-basdır edən.

SƏVA klas. bax **savayı.** Candan səvə dəhanına yox nəzri Seyyidin; *Olsun qəsəm o canına kim, yoxu vardır.* S.Ə.Şirvani.

SƏVAB klas. bax **savab.** *Mənim könlüm olubdur səngdil bütül evi, Qövsi; Səvab üçün onu mən dəxi viyran etməyim, neylim?* Q.Təbrizi. *Halvanın və xeyrat plovlarının savabı və lazım olmağını dananlar kafir və mürtəddilər.* Ə.Haqverdiyev.

SƏVAYI klas. bax **savayı.** *Munca kim etdim tamaşa, sözlərə asdım qulaq; Kızbü böhtəndən savayı bir hekayət görmədim.*

M.P.Vaqif. *Qəmdən səvayı qəm günü qəm-xar yox, könül.. X.Natəvan. [Ömrə:] Əvvələ, qızı görməmişəm və ondan səvayı, qız on, ya on bir yaşında.* N.Nerimanov.

SƏVİYYƏ is. [ər.] 1. Suyun və b. bir məyin qalxma, yüksəlmə dərəcəsi. *Çayda suyun səviyyəsi xeyli qalxmışdır. Dəniz səviyyəsi (yer səthində yüksəklikləri müəyyən etmək üçün asas götürülen nöqtə).*

2. Bir şeyin hündürlüyüünü hüdudunu təşkil edən şərti üfüqi xətt və ya səth.

3. Bir şeyin inkişafının keyfiyyət və kəmiyyət dərəcəsi. *Xalqın maddi və mədəni həyat səviyyəsi. Bilik səviyyəsi. Əsərin bədii səviyyəsi aşağıdır. – Yalnız kollektiv təsərrüfat quruluşu bizim kəndimizi indiki mədəni, varlı səviyyəyə gətirib çatdırmuşdur.* İ.Əfəndiyev.

SƏY is. [ər.] 1. Çalışma, çalışıb-çapalama, cəhd. *Səyi bir nəticə vermedi. – Öhdəmizə götürdiyümüz vəzifəni əda etməkdə bacarığımızı və səyimizi əsirgəməyəcəyiz..* C.Məmmədquluzadə. □ **Səy etmək (eləmək)** – bir işi yerinə yetirmək və ya bir şeyi əldə etmək üçün var gücü ilə çalışmaq, cəhd etmək, çalışıb-çapalamaq, əlləşmək. *Aslan nə qədər səy eləyirdi ki, Əsgərin hüsн-rəğbatını qazansın, mümkün olmurdur.* C.Cabbarlı. *Eşikdə olanlar özlərini evə salmağa səy edirlər.* Mir Cəlal. **Səy göstərmək** – çalışmaq, əlləşmək, cidd-cəhd etmək. *Sosialistlərə yaxınlaşanda Kərim "səy" göstərdi, gözə girməyə, qabaq cərgəyə çıxmaga cəhd etdi.* M.İbrahimov.

2. **Səyla** şəklində zərf – səy göstərərək, çox çalışaraq, bacardığı qədər cəhd edərək, var gücü ilə. *Ağdöşlüklü qadınlar müşərələrə səylə qulluq eləyirdilər.* M.Hüseyn. *Rüstəm kışının başına [Yarməmməd] xüsusi bir səylə fırlanırdı.* M.Ibrahimov.

SƏYAHƏT is. [ər.] Müəyyən məqsədlə (elmi, bir yerlə tanışlıq, idman və s.) ayaqla, ya miniklə yaşadığı yerdən uzaqlara getmə, sefər etmə. *Dağlarda səyahətdə olmaq. Dəniz səyahəti. – Mirzəgə elmi tənəzzöhlərə, səyahətlərə bir kərə də olsun getməmişdi.* S.Hüseyn. *Validə məzuniyyətə çıxıb İbadla təzə maşında səyahətə getmişdi.* H.Seyidbəyli. □ **Səyahət etmək** – bax səyahətə çıxməq. **Səyahətə çıxməq** – gəzmək, sefər etmək. *Hacı Səlimin övladı yox idi, işlərinə arvadı-*

nın qardaşı baxırdı, özü ildə bircə dəfə səyahətə çıxıb şöbələrinə və əmlakına nəzər yetirirdi. Ə.Haqqverdiyev. [Gündüz Güllüşə:] *Bax, bibi, biz dünən məktəbdə uşaqlarla dünya səyahətinə çıxmışdıq.* C.Cabbarlı.

SƏYAHƏTCİ is. Səyahət edən, səyahətə çıxan adam. *Çayın üzərində bircə dənə də yelkən yox idi, çünkü şəhərin bu tərəfləri uzaq olduğu üçün səyahətçilər mərkəzdə gəzməyi sevirdilər.* M.S.Ordubadi. *Bir də gördüm .. səyahətçi libasında bir şəxs .. imarətə baxır.* S.S.Axundov.

SƏYAHƏTNAMƏ is. [ər. səyahət və fars. ...namə] Səyahət zamanı səyahətçinin görüb, gözdən keçirdiyi şeylərə dair yazdığı kitab və s. [Mozalanbəy:] *İranda da bir səyahətnamə yazaram, axırdı genə Qafqaz durur, mən dururam.* Ə.Haqqverdiyev. *Əski səyahətnamələrə indikilər arasında çox ayılıqlar var.* Qantəmir.

SƏYİRMEK "Səyirmek" dən f.is.

SƏYİRİMƏK bax səyrimək. *Naçalnik Qu-lam dayının gözlərinin içinə baxdı, onun üst dodağı acza səyirdi.* M.Hüseyn.

SƏYİRTMƏ "Səyirtmək" dən f.is.

SƏYİRTMƏK f. 1. Çapmaq, dördnala sürmək (ati). [Ayaz] "Tərlanı" üzüyuxarı kəndə tərəf səyirtdi. Ə.Məmmədxanlı. *Atımı dördnala səyirdərək mən; Nəhayət, Boz dağa gəlib yetidiim.* H.Hüseynzadə.

2. Uçurtmaq (quşlar haqqında). [Kərəm:] *Şahini gəzdirər bəylər golunda; Quşları səyirdər sagı solunda.* "Əсли və Kərəm".

SƏYLİ sıf. 1. Səy edən, çalış姜an, cəhdli. *Səyli tələba. – Ağabalanan çənasından tutub: – Maşallah, çox səyli uşaqdır! – deyirdi. Cəmənzəminli.*

2. İnadlı, ardıcıl, gərgin. *Həkimin səyli müalicəsi, verdiyi dərmanlar bu xəstəliyin qabağında acizlik edirdi.* S.Rəhimov.

SƏYRİMƏK "Seyrimek" dən f.is.

SƏYRİMƏK f. Hirsdən, acıqdan və s. hissələrdən əsmək, titrəmək (üz əzələləri). *Ağzı səyrimək. Burun pərəkləri səyrimək.* – İsmayıllızadənin dodaqları xəşif bir tərzədə səyirdi. M.Hüseyn. *Hərdən Mirzə Cəlilin yanqlarının atı səyriyir, dodaqları tərpənirdi.* Ə.Vəliyev.

SƏYRİŞMƏ "Seyrişmək" dən f.is.

SƏYRİŞMƏK f. 1. Bax **sayışmaq** 1-ci mənada. *Böyük əgar desə gündüzə gecə; De, göydə ulduzlar səyrişir necə!* Q.Zakir. *Şəhər elektrik içində səyrişir, göyün qübbəsindən təyyarələrin gurultusu gəlirdi.* S.Rəhimov.

2. Titrəmək, xəzif-xəzif əsmək, seyrimek. *..Sarayın darvazası açıldı, orada qaralılar səyrişdi, cəsarətsiz qırıq səslər gəldi. Çəmənzəminli. Baxlıqca adama elə gəlir ki, [dağlar] xəzif-xəzif səyrişir.* R.Rza.

SƏYYAD is. [ər.] klas. Ovçu. *Gəzmə, ey könlüm quşu, qafıl fəzayi-eşqdə; Kim, bu səh-ranın gizərgahlarında çox səyyadı var.* Füzuli. *Mən sənin bir rəhmədil səyyadınam, gal qoy-numa; Gal öpüm, gal oxşayım, ey nazənin ahu, səni!* M.Müşfiq.

SƏYYAH [ər.] bax **səyahətçi**. İki gündən bəri yeməmiş səyyahlar böyük bir iştahla ilə yeməyə başladılar. Çəmənzəminli. [Gilan-qızı:] *Siz özünüüzün bir qəzet müxbiri, səyyah olduğunuzu söyləyirdiniz.* S.Hüseyn.

SƏYYAHLIQ is. Səyyah olma, səyahətə çıxma. *Teymur müəllim bunu da bilirdi ki, o öz maraqlı hekayələri ilə şagirdlərin qəlbində səyyahlıq, kəşfiyyatçılığı böyük həvəs oyatmışdır.* Ə.Sadiq.

SƏYYAL sif. [ər.] Axıcı, axan, sərbəst, rəvan. *Tahir sükanı qaba və sərt hərəkatlərlə o yan-bu yana firladır, maşının səyyal hə-rəkətinə mane olurdu.* M.Hüseyn.

SƏYYAR sif. [ər.] 1. Hərəkət edən, gəzən, dolaşan; bir yerde durmayan. *Səyyar ulduzlar.*

2. Daim bir yerde qalmayan, yerini dəyişdirən, daim bir yerde durmayıb istənilen tə-rəfə daşınan. *Səyyar ticarət. Səyyar sərgi. Səyyar xəstəxana.* – [Memun] ..iki gün orda səyyar bir sarayı andiran qara məxmərlə nəhəng çadırı altında istirahət edəcəkdi. M.İbrahimov. ..Bu [parlaq kölgələr] kolxoza gəlmış səyyar kinonun ekranı idi. Ə.Sadiq. *Balaqan səyyar kütə teatrına deyilir.* Ə.Bə-dəlbəyli.

SƏYYARƏ [ər.] bax **planet**. *Gah doğur, gah batır könül diqqətim; Tez-tez yanub-sənən səyyarələrtək.* S.Vurğun. *Sən elə bir dərya-san ki, bütün çaylar axır sənə; Sən elə bir günəşsan ki, işiq alır səyyarələr.* N.Xəzri.

SƏZA sif. [fars.] Layiq, uyğun, yaraşan, münasib. *Məncə, təqdirə səzadır, kişi seytan-*

dan alıb; Kamil öyrəndiyi elmilə, dürusilə belə. M.Ə.Sabir.

SFERA is. [yun.] Sahə, dairə, mühit, şərait.

SFERİK sif. [yun.] Kürəşəkilli, kürəyə-bənzer, yuvarlaq.

SFINKS is. Qədim Misirdə şir bədənli, insan başlı və ya heyvan başlı fantastik vərlığın heykəli.

SXEM [yun. schema – şəkil, surət] 1. Bir şeyin sistemini, quruluşunu və ya hissələri arasında rabitəni təsvir edən sadə çertyoj. *Telefon qurğusunun sxemi. Radioaparatin sxemi.* // Bir şeyin quruluşu, təşkili, planı. *Başqa sxem üzrə qurulmuş təşkilat.*

2. Bir əsərin, yazının və s.-nin əsas fikirlərinin ümumi şəkildə verilmiş şərhi, təsviri, xülasəsi. *Pyesin sxemi. Məruzənin sxemi.*

3. məc. Şablon fikir, bir şeyin çox bəsit və mücərrəd təsviri; basmaqəlib. *Əsərdə canlı insanlar avzının sxemlər verilmişdir.* – *Cabbarlı Almaz simasında cansız bir sxem yox, bütün xüsusiyyətləri ilə meydana çıxan, sevib-sevilən bir ənsan surəti yaratmışdır.* M.Arif.

SXEMATİK sif. [yun.] 1. Sxem şəklinde, sxem halında. *Sxematik xəritələr.*

2. Ümumi şəkilde, təfərrüatsız, çox sadə şəkilde, yiğcam. *Əsərin sxematik şərhi.* – *Əsərdə Ağa Məhəmməd şah Qacarın cəllad, qatil və talançı sıfəti sxematik şəkildə deyil, mürəkkəb bir xarakter kimi, kamil bədii xasiyyətnamə ilə canlandırılır.* M.Arif.

SXEMATİKLİK is. Sxematik (2-ci mənada) şeyin hali. *Təsvirin sxematikliyi. Pyesin sxematikliyi.*

SXEMATİZM [yun.] Təfəkkürdə, bir şeyin şərhində, təsvirində bayağılıq, şablonluq. *Yazıcılarımız müasir qəhrəman surətinin təsvirində bəzi sxematizmə yol verirlər.*

SXOLASTİK 1. Sxolastika (1-ci mənada) tərəfdarı.

2. Sxolastika (2-ci mənada) ilə məşğul olan adam.

SXOLASTİK sif. [yun.] 1. Sxolastikaya (1-ci mənada) aid olan, sxolastika mahiyətində olan. *Sxolastik fəlsəfə.*

2. məc. Formal, zahiri, real məzmundan məhrum, real həyatdan uzaq. *Sxolastik təqnid. Sxolastik mühakimə.* – *“Kəşkül” səhifələrində köhnə sxolastik ədəbiyyat üslubu ilə hakim*

SXOLASTİKA

ədəbi cərəyan olmağa başlayan realizm ədəbi üslubu mübarizə edir. M.İbrahimov.

SXOLASTİKA [lat. scholasticus, əslî yun. shole – məktəb] 1. Orta əsr folsəfəsində kilsə ehkamlarına mücərrəd, formal mənətiqi dəlil-lərlə haqq qazandırmaq məqsədini daşıyan həkim cərəyan.

2. məc. Real həyatdan, təcrübədən uzaq olan; boş, formal.

3. məc. Boş mühakimə, həyat və təcrübədən uzaq formal bılık; əzberçilik, əllaməlik.

SICAQ sif. 1. İsti.

2. Mehriban, yaxın.

SİÇRAMA “Sıçramaq”dan f.is.

SİÇRAMAQf. 1. Atılmaq, túllanmaq, hoppanmaq. *Yerindən sıçramaq. İrəliyə sıçramaq.* – Əsəd sıçrayıb bir daşın dalında gizlənərək bayaq gördüyü yerə baxdı. B.Talibli. // Atlambil (hoppanıb) keçmək. *Gülşən Yasəmənin sözündən xoşlanmadı: – Arxi sıçramamış barakallah gözləməyin.* Ə.Vəliyev. // Hoppanıb qalxmaq (oturmaq). *Surxay kəhərin belinə sıçradı.* M.İbrahimov. *Oğul sıçradı ata, yel kimi uçdu getdi; Elə bil ov dalınca alici quşdu, getdi.* R.Rza.

2. Səpilmək, çilənmək. *Sıçrayarkən işlədayar damcılar; San saçular mirvaridlər, inçilər.* A.Səhhət.

SİÇRANTI is. Sıçrayan, ya sıçradılan su və s. zərrecikləri.

SİÇRATMA “Sıçratmaq”dan f.is.

SİÇRATMAQf. Sıçramasına səbəb olmaq. *Suyu sıçratmaq.*

SİÇRAYIŞ is. 1. Sıçrama işi, sıçrama tərzi; yerindən hoppanma, atılma. *Zərəngiz sıçrayışa hazırlanan pişik kimi özünü yığışdırıldı.* H.Seyidbəyli.

2. məc. Bir şeydə birdən-birə baş verən dəyişiklik.

3. fəls. Tədriclə yox, birdən-birə və çox sürətlə bir keyfiyyətdən başqasına keçmə. *İngilabi sıçrayış.*

SİÇRAYIŞLI sif. Sıçrayışlarla olan, sıçraşalarla inkişaf edən, baş verən; qeyri-münətəzəm. *Sıçrayışlı inkişaf.*

SİÇRAYIŞVARİ sif. və zərf Sıçrayışlarla (3-cü mənada) inkişaf edən, baş verən; qeyri-münətəzəm. *Sıçrayışvari inkişaf.*

SİĞALLAMAQ

SIFIR is. [ər.] 1. Kəmiyyətin olmadığını göstərən “0” şəklində rəqəm işarəsi (sağ tərəfdən hər hansı bir rəqəmin yanına gətirildikdə onun on dəfə artdığını bildirir).

2. Bir şeyin temperaturunu hesablamaq üçün nisbet götürülen şərti kəmiyyət. *Sifir dərəcə.* Sifirdan aşağı üç dərəcə soyuq.

3. məc. Heç bir əhəmiyyəti, rolü, qiyməti olmayan adam haqqında; heç. *Tutaq ki, sən indi heç bir şəysən, bir sıfırsan.* Çexovdan.

◊ Sıfır dərəcə məc. – heç, qətiyyən, əsla. *Əlikram bu danışığa sıfır dərəcə əhəmiyyət vermirmiş kimi Səlimin qalın cildini götürüb goltuğuna vurdu.* B.Bayramov.

SİĞA is. [ər.] köhn. 1. Kiçik uşaqlar.

2. Yetimlər.

SİĞAL is. [ər. seyqəl] 1. Bir şeyin üzərine əlini yavaş-yavaş gəzdirmək və ya ona xərif-xərif toxundurmaqla öz sevgisini, nəvazığını göstərmə. □ **Sığal çəkmək** məc. – oxşamaq, tumarlamaq, sıgallamaq. *Meh sığal çəkən zaman aqronomun telinə; Bir ovuc torpaq aldı o, fərəhələ olını.* M.Rahim. *Dağların külyyi, bağların mehi; İncik ruhumuza bir sığal çəkir.* B.Vahabzadə.

2. Cila, süs, bəzək. □ **Sığal vermək (vurmaq, çəkmək)** – bəzək, süs vermək, yaraşıq üçün saçlarına, üst-başına səliqeli görkəm vermək. *Canan sığal vurub çıxır otaqdan; Nə gözəl yaraşır bu gedış ona.* S.Vurğun. *O, fikrində bu məsələni vuruşdurduğu zaman Qərənfil Nərgizə sığal verdi.* Ə.Vəliyev. *Gözə sürmə, tellerinə sığal çək; Sənə heyran olub çəmən, gül, çıçək.* A.Şəmşir.

SİĞALLAMA “Sığallamaq”dan f.is.

SİĞALLAMAQf. Əllərini, barmaqlarını bir şeyin üzərində xəfifcə gəzdirərək onu hamar şəkli salmaq, düzəltmək; tumarlamaq. *Saqqlamı sığallamaq. Saçlarını sığallamaq. Telini sığallamaq.* // Masaj eləmək, ovmaq. *Əlacı üzülmüş Nərgiz gah oğlunu dils tutur, gah qarıya kömək elayıb uşağın qarunu sığallayır.* Ə.Vəliyev. // Nəvaziş, mehribanlıq, riqqət, oxşama əlaməti olaraq əlini xəfifcə birinin başına və ya üstünə sürtmək, çəkmək. *Kosa isə öz işində olmaqla toyuqlardan tutub başını sığallayır və buraxırı.* S.Rəhimov. *Kabla Novruzqulu [uşaqları] öpüb, sığalla-yıb, hərəsinin ovcuna bir ağ pul bayramlıq*

basardı. H.Sarabski. // Məc. mənada. *Ləpələr siğallayır nəhəng gövdəsini "Avrora"nın; Yuxulu bir ananın əli kimi.* R.Rza.

SIĞALLANMA “Sığallanmaq”dan f.is.

SIĞALLANMAQ qayid. Özüne siğal, yaraşıq vermek, gözə xoş, gözəl görünmək üçün saçlarına, üz-gözüne, üst-başına səliqə vermek. *Mənim yarım siğallanıb gələndə; Sanasən qan stüzür dodaqlarından.* M.P.Vaqif. [Milis müvəkkili] sıq geyinmişdi, siğallamış toqqalılmışdı. B.Bayramov. // Məc. mənada. *Qoca çinar! Bir siğallan kəhriz başında; Göy çəmənə xali kimi öz kölgəni sər!* S.Vurğun. *Səhər yelləriylə siğallanmışan; Ay bizim çı-nara bənzəyən çınar!* N.Xəzri.

SIĞALLI sıf. Hamar, siğal çəkilmış kimi olan; səliqəli. *Siğalli saçlar.* – *Yuyundun, daradın, qarlar kimi saf; Tellərin siğallı, gözlərin şəffaf.* Ə.Cavad.

SİĞINAQ, SIĞINACAQ is. Sığınlacaq yer, daldalanmağa yarar yer; daldanacaq; siğıncaq. *Partizanlar .. özlərinə siğınacaq bir yer düzəltildər.* M.Hüseyin. [Ana] ətrafinə baxınır, gözləri daldalanmaq üçün bir bucaq, siğinaq axtarır. Ə.Məmmədxanlı. *Nəriman zirzəminin siğınacaq olduğunu görüb sevindi.* Mir Cəlal. // xiüs. Bombadan, mərmidən, güllədən və ya zehərləyici maddələrdən qorunmaq üçün xüsusi surətdə düzəldilib təchiz edilmiş yer, bina və s. *Bomba siğınağı.*

SİĞINCAQ b a x **siğnaq.** Bu dağ başındaki möhtəşəm qala; Olmuş siğincığı qəhrəmanların. S.Vurğun.

SİGINMA “Sığınmaq”dan f.is. Dara qocanın etinasızlığına və heyvanın ona siğınmasına heyvət edərək hiddətlə: – *Qoca!* – deyir, – sən kimsən? Çəmənəzəminli.

SİGINMAQ f. Bir təhlükədən etibarlı bir yerde gizlenmək və ya birinə pənah getirmək, himayəsi altına girmək; daldalanmaq. *Səhərlərə məxsus olan nəsimdən ara-sıra yarpaqlar qumıldanır, ..yaşıl yarpaqlar arasına siğinmiş quşcuğazlar səs-səsə verib ötüyürdü.* A.Şaiq. *Bir gün toplanıb Almazın siğındığı qayınatasi Ağa kişinin evinə getdik.* S.Rəhimov.

SİGIR is. 1. Qaramal. [Çopo:] *Piyaləni qaldırdım, yavaş səslə: – Sənin şərəfinə, – dedim, – xoşbəxt olaq, qəbilə siğirləri kök, itləri itidişli olsun!* Çəmənəzəminli.

2. zool. Belşəkilli buynuzları olan maral fəsiləsindən iri kövşəyən məməli heyvan.

SIĞIRÇI is. Mal-qara çobanı; naxırçı. [Sona xanım:] ..*Xalça burda qalıbdır. Yerdən qal-xib gəldim götürəm ki, tezdən siğirçiya, bu-zovçuya rast gəlib aparmasıñ.* M.F.Axundzadə. *Bizim qarabaş qız siğircimizi oyadırdı.* A.Divənbeoğlu. *Gəlir cənəzəsi Hacının kəndə; Çoban, siğirçilar dağda, çəməndə; Baxırlar uzaqdan qanlı karvana.* H.K.Sanılı.

SIĞIRCIN is. Quşların serçekimilər dəstəsindən olan, tündüklü, oxuyan, kōçəri quş. *Siğircınlar sahərəcə gələr, budaglara qonub səsslənər, baharın müjdəsini gətirərlər.* Mir Cəlal. *Baharla birlidə onun şüx elçiləri: qarangoşlar, siğircinlər.. hərəni öz dilində qarşılıyordular...* M.Rzaquluzadə.

SIĞIRDİLİ is. bot. Ətrili yağ verən ot-bitki. *Siğirdili .. alaq otlarındañdır.* Pipepə oxşar ətrili yağı vardır. M.Qasimov.

SIĞIRQUYRUĞU is. bot. Kök ətrafinda bölmə-bölmə yarpaqları olan ikiiliklə ot-bitki.

SIĞISDIRILMA “Siğisdirılmaq”dan f.is.

SIĞISDIRILMAQ məch. Yerləşdirilmək, zorda siğdırmaq.

SIĞISDIRMA “Siğisdirmaq”dan f.is.

SIĞISDIRMAQ f. 1. Yerləşdirmək, güclə siğdırmaq. [Şair Ərostun Şıraslana dedi:] ..[Ağbulağın işlərini] heç balaca bir şərə siğisdirmaq olarmı, şair? S.Rəhimov.

2. məc. Dözmək, qatlaşmaq, sinirmək. *Ay-rım qızı .. naxır sahiblərinin töhmət və mə-zəmmətlərinə izzəti-nəfsinə siğisdirə bilmə-diyyindən Karim babanın arxasında har gün söyləndərdi.* A.Şaiq. *Siğisdirə bilməyib; Paxıl arı bu dərdi; Dedi: "Gərək mən onu; Ruhdan salıb öldürəm".* M.Dilbazi.

SIĞİŞMA “Sığışmaq”dan f.is.

SIĞİŞMAQ b a x **siğmaq.** Geyib əsgər pal-tarını, silahlandı qəhrəman; Onun polad sinəsinə siğışmadı ürəyi. S.Vurğun.

SIĞMA “Sığmacı”dan f.is.

SIĞMAQ f. Yerləşmək, girə bilmək. [Məhəmmədəfərin] *portfeli o qədər dol-muşdu ki, qoltuğuna siğmayırdı.* Qantəmir. *Nəriman Ülfətin quçağına siğmirdi.* Mir Cəlal. *Nəbi pəncəsinə siğmayan bəfanı yerə qoyub belini düzəltdiyi zaman günəş onu salamladı.* Ə.Abasov.

SIĞMAZ *f.sif.* Bir araya sıqlısa bilmeyen, bir araya sıqlısmaz, uyuşmaz. *Ömür sürən bəxtiyar; Pozulmasın düz ilqar; Sığmaç bu dünyalara; Könlümdəki arzular.* R.Rza.

SIĞORTA *is.* Təbii fəlakət və bədbəxt hədise nəticəsində zərər görəmiş şəxsə və ya təşkilata xüsusi təşkilat tərəfindən müntəzəm olaraq pul vermək vasitəsilə zərərini ödəməkdən ibarət təminat vasitələrindən biri. *Dövlət siğortası. İctimai siğorta. Əmlakını siğorta etdirmək.* – [Məhemmədçəfər:] *Bu üçüncü – siğorta dəftərim, bu da mənim Bak-soyuz dəftərim. Qantəmir.* [Məsmə:] *Mənim həyatımın 2-ci səhifəsi 23-cü ilin baharından başlayır. Bu zaman ev qulluqçularının siğorta edilməsi üçün qanun naşr edilmişdi. S.Hüseyin. Qələmi yaxana sanc!* Məndən sənə nə qazanc! Mən ölümdən siğorta istəmirəm. R.Rza.

SIĞORTACI *is.* Siğorta idarəsi işçisi.

SIĞORTALI *sif.* 1. Siğorta edilmiş.

2. *məc.* Əmniyyət altına alınmış; təminatlı.

SIX *sif.* 1. Ağacları, budaqları, yarpaqları və s. bir-birinə çox yaxın, bitişik. *Six meşə. Six kol. Six çəmən.* – ..Dərələrində adamboyu qalxan six, ətirlə otlar bitən bu yerləri körpəlikdən sevirdi. İ.Hüseynov.

2. Qalın, gur, yoğun. *Six höküklər.* – *Natiq sadə fəhlə paltarı geymiş, papağını əlinə almışdı. Onun six saçları uzanıb boynunun ardına sari tökülmüşdü.* M.Hüseyin. Füzuli çataraq six qışalarını; Leylinin eşqinə saldı Məcnunu. S.Vurğun.

3. *zərf* Bir-birinə yapışmış, çox yaxın. *Cərgədə six durmaq.* *Seyləri six qoymaq.* // *sif.* və *zərf* Bir-birindən ayrılmaz, yaxın, əlaqəli (bəzən “sixi” şəklində işlənir). *Six əlaqə.* – ..Arasında six bir rabitə vardi. S.Hüseyin.

SIXAC *is.* Bir şeyi sixmaq, sixib saxlamaq üçün alət, qurğu.

SIXCALAMA “Sixcalamaq” dan *f.is.*

SIXCALAMAQ *f.* 1. Sixib əzmək, basıb əzmək.

2. Sixidirməq.

SIXICI *sif.* 1. Sixan, sixmaq üçün olan. *Sixici alət.*

2. *məc.* Darıxdırıcı, üzücü, cansixici. *Sixici bir mühit.* – [Qətibənin Qızıl Arslana məktubundan:] *Buna görə də hökmər məni bu*

sixici məngənənin altından qurtarmalıdır. M.S.Ordubadi.

SIXILMA “Sixilmaq” dan *f.is.* *Suyun sixilma dərəcəsi.*

SIXILMAQ *f.* 1. Təzyiq, sixma və s. nəticəsində həcmiye kicilmək, sixlaşmaq. // *Daralmaq, sixlaşmaq, balacalaşmaq. ..Gətdikə izdiham çıxalı, Ayazın ətrafinı almış halqa daha da sixilirdi.* Ə.Məmmədxanlı. Nəhayət .. üç yol ayricında bu halqa tamamilə siyildi. H.Seyidbəyli.

2. Büzüşmək, yiğilmaq, qısilmaq. [Nadir:] *Müharibə zamanı üzərimə minlərcə düşmən qurşunu yağıdı da, heç qorxmadım. Burada nə üçün sixildim, cürcəyə döndüm?!* B.Talibli. *Zərifə təzədən oturduğu yerdə qurcalanıb dayısına sixildi.* Ə.Əbülhəsən. [Tapdıq] bərk-bərk anasının qucağına sixilib dayandı. Ə.Veliyev.

3. Pərt olmaq, utanmaq, tutulmaq. *Əhməd bundan bir şey anlamadı.* *Fəqət Zəkinin ona qarşı olan soyuq hərəkətindən çox sixildi.* A.Şaiq. *Fərman həmişə belə qoçaq və dilavər qızların yanında sixilar və özünü itirərdi.* Ə.Sadiq.

◊ **Sixilib qalmaq** – balaca, dar bir yerde yaşamalı olmaq; sıqınmaq, daldalanmaq. [Dilarə Qurbanlıya:] *Bağışlayın, evimiz darkəmdir, iki otaga sixilib qalmışq.* Çəmənzəminli. Əri Heydərqulu [Hörməti] *indi həyətin künündə sixilib qalan və ailənin bir anbar kimi istifada etdiyi bir daxmaya götirmişdi.* Ə.Sadıq. **Üräyi (könlü, qəlb) sixılmaq** – qüssələnmək, darıxməq, xiffət etmək. [Pərviz xan:] *Ana, sən allah, burax qızı, aparaq, dərsini oxusun, hərgah Münəvvər orada olmasa bizim də qəlbimiz sixilar.* M.S.Ordubadi. [Rüstəm bəy:] *Bir adam bir adama öyrəşir, alışır, onu görmədikdə könlü sixılır.* Çəmənzəminli. *Qədirin üräyi çox sixıldı, yüzbaşını o indi başa düşmüştü.* Mir Cəlal.

SIXINTI *is.* 1. Çətinlik, qisıntı, yoxsulluq, ehtiyac, korluq, güzəranlığı. [Əmrəh] *başdan-ayağa sixıntı, fəryadla yoğrulmuş bir həyatdan küsməkdə haqlı idi.* M.Hüseyin. *Durnanın uşaqlığı sixıntı içərisində keçmişdi.* Ə.Sadiq. □ **Sixıntı çəkmək** – 1) maddi cəhətdən çətinlik çəkmək, korluq çəkmək, ehtiyac içinde olmaq. *Min sixıntı çəkirəsn, güzəranın ağrıdır;* *Dərdini eşitməyir tanrıñ,*

niyə, sağırdır? N.Rəfibəyli; 2) əzab çəkmək, əziyyət çəkmək. [Aydəmir İnciyə:] *Istəmirməm sən mənimçin bir sixinti çəkəsən, sənin adın çəkilsin.* C.Cabbarlı.

2. Darsıqallıq nəticəsində duyulan narahatlıq. *Aılə bir otaqda sixinti içərisindədir.* – [Kənd məktəbinin müəllimi:] *Sizin evdə [müəllim] sixinti çəkər.* Ə.Haqverdiyev.

SIXINTILI *sif.* Qüssəli, kədərlə, ağır, üzüntülü, cansixici. *Gecə düşmüşdü. Bir neçə dəriqə əvvəl sixintili görünən otaq sanki istirahət saçmağa başladı.* Çəmənzəminli. Ağır əzablar içində və olduqca sixintili bir tərzədə o, gecəni səhər elədi. Ə.Vəliyev.

SIXİŞDIRILMA “Sixışdırılmaq”dan *f.is.*

SIXİŞDIRILMAQ *məch.* Başqasının təzyiqinə, sixintisina məruz qalmaq; sixışdırılıb aradan çıxarılmaq.

SIXİŞDIRIMA “Sixışdırımaq”dan *f.is.*

SIXİŞDIRIMAQ *f.* 1. Sixmaq, sixcalamaq. *Kəndlilər bir-birini sixışdıraraq aralığı açıb Firdunu qabağa buraxdilar.* M.İbrahimov. Hümmətlə Yusif özünü yetirəndə Həmzə Şah-mari yaxalayıb, hesabdarın stoluna sixışdırı-mışdı. B.Bayramov.

2. Sixinti vermək, incitmək, əziyyət vermək, qışnamaq, qısqı gəlmək. *Hacı Kərim* [Bəxtiyarı] *sixışdırır və pulunu tələb edirdi.* S.Hüseyn. [Bəhlul:] *Baş mühəndis* [Qara-xalov] *sixışdırırdu.* B.Bayramov. // Sixışdırıb aradan çıxarmaq, təzyiq etmək, təsir etmək. *İbrahim xanı sixışdırımaq yaxın tədbirlərdən biri idi.* Çəmənzəminli.

SIXİŞMA “Sixışmaq”dan *f.is.*

SIXİŞMAQ *f.* Yan-yana gəlib bir-birinin təzyiqi altında olmaq, bir-birini sixmaq, sixışdırımaq.

SIXLAŞDIRILMA “Sixlaşdırılmaq”dan *f.is.*

SIXLAŞDIRILMAQ *məch.* Daha six edilmək, daha six hala götürilmək, birləşdirilmək.

SIXLAŞDIRIMA “Sixlaşdırımaq”dan *f.is.*

SIXLAŞDIRIMAQ *f.* Daha six etmək, six hala götürmək, birləşdirmək, lap yaxınlaşdırımaq.

SIXLAŞMA “Sixlaşmaq”dan *f.is.*

SIXLAŞMAQ *f.* 1. Getdikcə six olmaq, six hala gəlmək; kəsifləşmək, qatlaşmaq, qəlizləşmək. *Göy üzündə... qara buludlar sixlaşır,* yavaş-yavaş yağış çılşəyirdi. Ə.Vəliyev. *Six-*

laşdı qaranlıq... gəldi çən, duman; Çəkildi üfüqdən Elbrus tamam. N.Xəzri.

2. Bir-birinə lap yaxın durmaq, qovuşmaq, çox six dayanmaq. *Məşədibəy cavab vermadı, onun üzündəki qırışlar daha da sixlaşdı.* M.Hüseyn.

3. *məc.* Birləşmək, həmrəylik, birlik yaratmaq, birgə hərəkət etmək üçün bir araya toplaşmaq. *Partiya sıraları döyüşlərdə sixlaşan; Dənizlər, dağlar aşan; Müzəffər bir ordudur.* Ə.Cəmil. *Kəndlilər sixlaşmağa başladılar.* Ə.Vəliyev.

SIXLIQ *is.* Six şeyin hali; bir-birinə çox yaxın olma, bitişik olma. // *Qalınlıq. Meşənin sixlığı.*

SIXMA “Sixmaq”dan *f.is.*

◊ **Bir sixma** – bir atım, bir çımdık. *Xatun qaydırıb içəriyə girdi, xörəyə baxıb bir balaca sixma duz atdı.* S.Rəhimov.

SIXMA-BOĞMA *is.* Bir-birini sixma, sixışdırma, basabas. [Əqliulu:] *Sonra yavaş-yavaş sixma-boğma başlandı.* S.Rəhman. *Bu sonsuz sixma-boğmaya daha nə qədər dözmək olar.* İ.Hüseynov.

◊ **Sixma-boğmaya salmaq** – çox sixışdırımaq, çıxılmaz vəziyyətə salmaq. [Pərişan:] *Telli xala kimi ağbirçəklər milçəkdən dəvə qayıranda yazılı kişi lər neyləsin, qulaqlarına çatr, arvadı salırlar sixma-boğmaya.* M.İbrahimov. *Sona.. içəridə omisi arvadını sixma-boğmaya salanlara da eşitdirmək istəyib bərk-dən dedi.* Ə.Əbülləhəsen.

SIXMAQ *f.* 1. Üstündən, ya yanlarından basmaq, təzyiq etmək. *Qarpızı sixib yoxlamaq.*

2. Kip birləşdirmək, bir-birinin üstünə bərk basmaq, qışmaq. *Cavan müəllim .. susdu, dığlarıni bir-birinə sixdi, gözləri isə çox şəyər söyləyirdi.* M.Rzaquluzadə. □ **Əlini sixmaq** – salamlama və ya başqa bir hissini (təşəkkür, hüsн-rəğbət, razılıq və s.) ifadə etmək üçün birinin əlini tutub bərk sixmaq.

3. Meyvəni əl və s. ilə bərk basıb (sixib) suyunu çıxarmaq. *Üzüm sixmaq.* Meyvə sixmaq. *Limon sixmaq.* // Bərk buraraq suyunu çıxartmaq. *Paltarları sixmaq.* – *Kimi dolاقلارını açıb, çəkmələrini çıxarıb, kimi patavalarını sixib yenə də yaş-yaş geyirdi.* Ə.Vəliyev.

4. *məc.* Sixışdırımaq, ruhən incitmək, sixinti vermək. *Belə hərəkət adəmi sixir.* – *Məni çox*

dərin bir kədər pəncəsinə alıb sixmağa başladı. M.S.Ordubadi. *Bilirəm, könlünü sixir iztirab; Keçən məktubuna verirəm cavab.* M.Rahim. *Bəlkə mənim bu ziyarətlərim Yaqutu və gənc doktoru sixirdi?* Ə.Məmmədxanlı.

5. Tətiyi çəkib boşaltmaq (odlu silahı). [Bəhadir] *bu sözləri yazandan sonra tapancam gicgahına qoyub sixdi...* N.Nərimanov. *..Kəblə Abbasəli aşpzaxananın səqfinə iki güllə sixdi.* Mir Cəlal.

6. Dar gəlmək, dar olmaq (paltar, ayaqqabı). *Tufli ayağımı sixir.*

7. Bərk çəkib bağlamaq. [Gülbadam] *boyunca düşmüş ağ çit, qara çiçəkli yaylığı başına salib, boğazının altından sixdi.* N.Nərimanov.

◊ **Sixib suyunu çıxartmaq** *məc.* – bərk sixışdırmaq, bərk tənqid etmək, abrını vermək. *Çünki Qoşatxan büro iclaslarının birində [Rüstəmin] da sixib suyunu çıxartmışdı.* M.İbrahimov. [Şofer:] *Qayda-qanunu nə tez unutduñ, ay Yusif? Bəs demirsən sessiyada sixib suyunu çıxardılar?* B.Bayramov.

SIX-SIX *zərf və sif.* 1. Cox six, bir-birinə çox yaxın, bitişik. *Six-six kollar.* Ağaclar sixsix əkilmışdır.

2. Tez-tez, hər addimdə. *Belə hallara sixsix təsadüf edilir.*

SIXYARPAQ(LI) *sif.* Yarpaqları six olan. *Sixyarpaqlı ağac.*

SILDIRIM *sif.* Çılpaq, dik və uca; yalçın. *Sildirim dağ.* – [İskəndər bəy] *sildirim bir qayanın basında laçın yuvasına bənzər, ağ daşdan bina olunmuş ikimərtəbəli sarayında oturub hər tərəfə fərman göndərərdi.* Ə.Haqverdiyev. *Xos gəldin söyləyir yənə şairə; Sınası sildirim qayalı dağlar.* S.Rüstəm. // *Sildirimi. Biz sildirim və çətin bir yol ilə gedirik.* M.İbrahimov. // *is.* Dik qaya. *Uşaqlığım uçurumlar, sildirimlər arasında keçmişdi.* İ.Əfondiyev. *Nərgizin fikri .. qanad çalır, sildirimlarda dayanan ağacların .. yandında süzürdü.* B.Bayramov. // *Uçurum, yarğan.* [Koroğlu] atı vurub sildirimin kənarına gəldi. "Koroğlu".

SILDIRIMLI *sif.* 1. Sildirim olan, sildirim halında olan. [Ağbulaq kəndi] *sildirimi dağların geniş etəyində yerləşərək hər tərəfdən meşə ilə əhatə olunmuşdu.* S.Rəhimov.

2. Uçurumu. *Sildirimi sahil. Sildirimi dərə.*

SIMSIQ, SIMSIRIQ: *simsığına dəymək* – bax *damağına dəymək* ("damaq"da). [Xursid:] *Srağagün* [Gülsabah] orada oturmuşdu, mən də .. çıxdım getdim. Bu [Gülsabah] *simsığına dəyiб.* C.Cabbarlı. *Simsığını (simsırığını) sallamaq* – bax *qaş-qabağıni sallamaq* ("qaşqabaq"da). [Cəbi:] *O arvadan həzər etmək gərək, hansı ki əri evə gələndə simsığın sallaya..* N.Vəzirov. *Tapdıq simsığını salladı, bir müddət küsdii.* Ə.Vəliyev.

SINAQ *is.* Sınama işi, imtahan. *Söhbətin* bu yerində mən *sınaq üçün xalça üstündə* oynayan qızı *çağırdım.* S.Rəhimov. [Əlikram:] *Səlim, ..bilirən ki, yaradıcılıq böyük sınaqlar tələb edir.* B.Bayramov. □ **Sınaqdan keçirmək** – *sınaqaq, yoxlamaq, imtahandan keçirmək.* Varaz oğlunun da *cəsarətini bəyəndi, amma onu daha çətin bir sınaqdan keçirmək istədi.* M.Hüseyn. [Ferrux] *mollanın ağızını yoxlamaq, sınaqdan keçirmək üçün tədbir tökürdü.* Ə.Vəliyev. **Sınaqdan (sınaqlardan) keçmək (çixmaq)** – *yoxlanmaq, sınananmaq, imtahandan keçmək.* *Bu rota böyük sınaqlardan çıxmışdı.* S.Vəliyev. *Həyat* *yalında, yaxşılıq uğrunda bütün sınaqlardan keçməyə hazırlam, sevincdən üz döndərmirəm,* *qəm-qüssədən qorxmuram.* Ə.Məmmədxanlı.

SINAQÇI *is.* Aparatları, materialları və s.-ni *sınaqdan keçirən mütəxəssis.* *Sınaqçı* *təyyarəci.* *Sınaqçı şofer.*

SINAQLI *sif.* Təcrübəli, sınaqdan çıxmış. *Vaqifin sınaqli gözloru arvadına rast gələrək parladi.* Çəmənəzəminli. *Səngərdən-səngərə verirlər xəbər; Seçirlər üç nəşər sınaqli rəhbər.* H.K.Sanlı.

SINAMA "Sınamaq"dan *f.is.*

SINAMAQ *f.* Yoxlamaq, təcrübədən, sınaqdan keçirmək. [Əhməd:] *Qızım, mənim nə oğlum var, nə də qızım, səni sinayurdum, xatircəm ol, Qəribini tapıb sənə yetirərəm.* "Aşıq Qərib". [Elxan yoldaşlarına:] *Qardaşlar, taleyimizi sinayaq.* C.Cabbarlı. [Əsgər:] *Mən də qəsdən demədim ki, qoy axıra kimi gizi sinayım.* Ü.Hacıbəyov.

SINAN(IL)MA "Sinan(il)maq"dan *f.is.*

SINAN(IL)MAQ *məc.* Sınaqdan keçirilmək (çıxarılmaq), yoxlanılmaq, təcrübədən keçirilmək. *Adamlar təcrübədə sinanmalıdır.*

Ə.Əbülhəsən. *Hüseyin yoldasını qoyarmı dar-
da; Sədaqət sinanib vuruşmalarda.* M.Rahim.

SINANMIŞ f.sif. Sınaqdan çıxmış, təcrübə-
dən keçirilmiş, yoxlanılmış. *Döyüsdə sinanmış
mərd əsgər kimi; Ellər vəhdətinə səs verək bu
gün.* M.Rahim. *Burda çox sinanmış şerin hü-
nəri; Bura ilham yurdunu sənət şəhəri.* N.Refi-
bəyli.

SINAYICI sif. Sinayan, bilmək istəyən,
imtahanedici, sual ifadə edən. *Mahmud.. ana-
nin sinayıcı baxışlarının mənasını başa düşdü.*
Ə.Əbülhəsən. *Polkovnik sinayıcı nəzərlə [ka-
pitana] baxdı.* S.Vəliyev.

SINDIRMA “Sindirməq”dan f.is.

SINDIRMAQ f. 1. Berk bir şeyə vurmaqla,
toxundurmaqla, yaxud yere salmaqla parça-
lamaq, qırıb tökmək. *Stəkanı yerə salıb sindirmaq.* *Su dolcasını sindirmaq.* *Güzgüni sindirmaq.* – ..Birdən gülümü üzdiim, tacımı daşa vurdum. ..sindirdim. A.Divanboyoglu.
Noldu, ehtiyatızs yenə dolandin; *Bulağda ku-
zəni sindirdin dünən.* N.Xəzri. // Büttöv bir
şeyi bərk bir şeyə vuraraq xincim-xincim
etmək, qırmaq. *Daş sindirmaq.*

2. Qopararaq üzmək, qırmaq. *Şaxı sindir-
maq.* *Stolun qızını sindirmaq.* – Getdi meşə
içrə odun qurmağı; *Şax budağı başladı sindir-
mağa.* A.Səhhət [Güllü:] *Mən daha budaq
sindirmayacağam.* H.Seyidbəyli.

3. Korlamaq, xarab etmək, yararsız hala
salmaq. *Saatı sindirmaq.* *Oyuncağı sindir-
maq.* *Alöti sindirmaq.*

4. Şikəst etmək, qırmaq. *Qolunu sindir-
maq.* *Ayağını sindirmaq.* – *Molla bir uşaqın
ayaqlarını falaqqaya qoyanda on bir cubuq
sindirir.* C.Məmmədquluzadə. [Hambal:] *A
Məşədi, bu qədər xəlqə pul paylayırsan, mənə
də bir abbası ver, belimi sindiribsan.* Ü.Hacı-
bəyov.

5. məc. Məhv etmək, yox etmək, mağlub
etmək, dağıtmak. *Köhnəlmış idarə üsulunu
sindrib yenisini qurmaq.* – *Qoşun sindirmiş,
qala fəth etmiş əsgər sevinci ilə Durmuş ya-
tağına girdi.* Mir Cəlal.

6. məc. Pərt etmək, xətrinə dəymək, mə-
yus etmək. *Səlim* [Naşadı] *son sözilə məclis-
də sindirmüşdi.* S.Hüseyn. *Bu gülişlər də onu
sindirmişdi.* H.Nəzərli. *Yoldaş komandır!*
*Gəlin siz məni sindirmayın, mənim də tay-
tuşum var.* Ə.Vəliyev.

7. məc. dan. zar. Həvəslə, şövqlə oynamaq
(rəqs etmək). [Kərbəlayı Fatmanisə:] *Vallahi,*
*zalimin qızı elə sindirir ki, elə sindirir ki, bü-
tün sümükləri başatılan kimi şaraq-şaraq
şəqqıldayırlar.* C.Cabbarlı. □ **Sindira-sindira
oynamaq** – həvəslə, ehtirasla, şövqlə oyna-
maq. *Gələnlərdən iki nəfəri ortada sindira-
sindira oynayırdı.* M.Hüseyn.

8. Bir sıra isimlərin yanına gətirilərək, mü-
rəkkəb feil və müxtəlif ifadələr düzəldilir;
mos.: üreyini sindirməq, sözünü sindirməq,
başını sindirməq, qol-qanadını sindirməq,
belini sindirməq və s.

SINIXMA “Sinixmaq”dan f.is.

SINIXMAQ f. Zəifləmək, arıqlamaq, ətinə
tökəmək, üzülmək, ərimək. *Kiçikbəyimin ..
solğun çöhrəsi sinixmişdi və dərin bir kədər
saçırdı.* Çəmənzəmənli. *Züleyxa bir tərəfdən
ərinin rəşfərini, digər tərəfdən qardaşının
zələlatını görüb günü-gündən sinixirdi.*
C.Cabbarlı. [Çəpal:] *Qız, bu nə gündür, sinix-
ib əriyibsən?* Mir Cəlal.

SINIQ sif. Sınnış halda olan; qırıq. *Sınıq
dołça.* *Sınıq boşqab.* *Sınıq güzgü.* *Sınıq ma-
şın.* – *Mirbalayev oturduğu sıniq taburetdən
qalxaraq gəzinməyə başladı.* M.Hüseyn.
*Dağınıq və ucuq evləri, küçələrə tökülmüş
sınıq qab-qacaqları görərkən dağılış insan
yurdunun bu xarabazarlığı qarşısında yolcu-
nun ürəyi sıxlıldı.* Ə.Məmmədxanlı.

2. is. Sınnış, qırılmış bütöv bir şeyin kiçik
hissəsi. *Stəkan sınığı.* *Maşının sınıqlarını dü-
zəltmək.* *Qabların sınığını atmaq.*

3. məc. Pərişan, qüssəli, dərdli. [Şükür]
sınıq bir ürəkla kəndə qayıtmaga məcbur ol-
muşdu. S.Hüseyn. *Açı qəmlərlə onun qəlbini
sınıq, ruhu sınıq;* *Ona rəhm eyləyen əllər
hani? Oluşmuşu qırıq?* M.Müşfiq. [Sona:] *Ay
oğul!* *Gözümüzə bir az sınıq dəyirsən?* Z.Xəlil.

4. İflas etmiş, müflis.

5. məc. Mağlubiyətə uğramış, basılıb po-
zulmuş. *Sınıq qoşun.*

◊ **Sınıq çıxmaq** – iflas etmək, müflis ol-
maq. *Nəhayət, Hacı Sultan sınıq çıxdı.* S.Hü-
seyn. *Həmzə sınıq çıxıb iflas etmiş “intiligeni”
tacir və əmisi oğlu Ağasəfəri öz yanında işə
götürmək niyyətində idi.* Ə.Əbülhəsən. **Sınıq
düşmək** – 1) bax **sınıq çıxmaq**; 2) məglub
olub dağılmaq, darmadağın olmaq. *Sınıq dü-*

şən Səlim bəy suyu süzüllənə-süzüllənə Gorusa qayidib, istər-istəməz Peterburqa bir də xəbər yazdı. S.Rəhimov. **Sınıq salmaq** – dağıtmak, basmaq, məğlub etmək, darmadağın etmek. *Nəbi dağın bir tərəfində olan qosunu sıniq salıb, dərə enişə qovdu.* “Qaçaq Nəbi”.

SINIQÇI is. Çixmış və ya simmiş sümüyü yerinə sala bılan arahəkimini. *Biçarə qolunun ağrısından bitab düşüb, nəhayət, məşəqqətlə özünü sıniqçı Kərbəlayı Piriyə yetirdi.* S.M.Qənizadə. *Sınıqçı dalınca gedən atlı alçaqboy, qırımızısaqqal qoca bir kişi ilə qayıtdı.* P.Makulu.

SINIQCILIQ is. köhn. Sınıqçının işi, pəşəsi, sənəti. *Sınıqçılıq eləmək.*

SINIQLIQ is. 1. Sınıq şeyin hali, qırıqlıq.

2. Sümüklerdə, oynaqlarda, damarlarda küt ağrı; əzginlik, yorgunluq hissi. *Mədəd işləyir, çalışır, heç bir işdən geri qalmır, ancaq yenə də özündə bir sıniqlıq hiss edirdi.* S.Rəhimov.

SINIQ-SALXAQ sıf. dan. Yarı sıniq, yarı sökülmüş; köhnəlmış, yıpranmış, yalarsız. *Sınıq-salxaq yesik. Sınıq-salxaq ev. Sınıq-salxaq körpü.* – Xədicə bu sıniq-salxaq faytonun xatirinə hər zülmə döziürdü. S.Rəhman. *Ətraf evlərdə yaşayınlar öz sıniq-salxaq daxmalarını tərk edirlər.* H.Seyidbəyli.

SINIQ-SINIQ sıf. və zərf Sınıq, qırıq (çoxları haqqında). *Sınıq-sınıq qablar. Boşqablar sıniq-sınıq olmuşdur.*

SINIQ-SÖKÜK b a x **sınıq-salxaq.** *Sınıq-sökük divar. Sınıq-sökük daxma.* – Yan küçədə sıniq-sökük darvazaya çəkmə şəkilli iri bir lövhə çəlinmişdi. Çəmənzəminli. // is. Dağılmış, sökülmüş, yıxılmış, uçulmuş ev, bina və s. [İmrən:] *Həmi sıniq-sökükklər kəndinizin içərisində düzəlacəkdir.* Ə.Haqverdiyev.

SINIRMAQ f. Hüdudlaşdırmaq, məhdudlaşdırmaq.

SINMA “Sinmaq”dan f.is.

SINMAQ f. 1. Bir şəyə bərk toxunaraq parçalanmaq, tike-tike olmaq, xırda hissələrə ayrılmak; qırılmaq, zədələnmək. *Boşqablar əlimdən düşüb sindi.* *Pəncərə sinib töküldü.* – *Su səhəngi suda sinar.* (Ata. sözü). ..*Əli yumurtasının künəsini tutur və deyir:* – *Vur! Vəli vurmur, bilir ki, yumurtası sinacaq.* C.Məmmədquluzadə. *Gəminin şüşə-pəncərləri cingilti ilə sinib töküldü.* M.Rzaqulu-

zadə. // Ağır bir şeyin təzyiqi altında əyilərək yerində qopmaq, qırılmaq. *Küləkdən ağacın budaqları sindi.* // Bərk bir şeyə sidətlə dəyərək, toxunaraq sıkəst olmaq; qırılmaq, zədələnmək. *Ayağı sinmaq. Qolu sinmaq.* – [Hambar:] *Məşədi, belim sinibdir, bir abbası da verəcəksən.* Ü.Hacıbeyov.

2. məc. İncimək, xətrinə, qəlbinə dəymək, pərt olmaq. *Xan, şahın bu təhqirli məktubundan simdi.* Çəmənzəminli. Uzaqdan çaparın Mirzə Valehsiz qayıtdığını görən Yədulla xan bərk sindi və çox pərt oldu. S.Rəhimov. *Qulam dayı sinmadı, nağılını söyləməyə davam etdi.* M.Hüseyn.

3. Basılmaq, məğlub olub dağılmaq, müqavimet qabiliyyətini itirmək. *Düşmən qoşunu sinib qaçandan sonra Nəbi dəstəsiyinən Telli qarının meyiti yanına gəldi.* “Qaçaq Nəbi”. Ən əvvəl *Gamışvan tərəfindən hicüm edən Maku ordusı sindi.* M.S.Ordubadi.

4. Azalmaq, zeifləmək, yenmək. *Quyrıq doğandan bir həftə sonra idı.* Nədənsə istilər hələ sinmamışdı. Gün günortadan əyləsə də hava sərinləşmirdi. Ə.Vəliyev. *Yavaş-yavaş hava sinir.* B.Vahabzadə.

5. məc. Aşağı düşmək, enmək. *Qiymətlər sindi.*

6. məc. İflas etmək, müflis olmaq.

7. Bir sira isimlərdən sonra getirilərək, mürəkkəb feil və müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: ürəyi sinmaq, könlü sinmaq, canına sinmaq, qol-qanadı sinmaq və s.

SIPA is. Bir yaşar qoduq (bəzən söyü yerində işlənir).

SIRA is. 1. Yan-yana və ya ard-arda duran adamlar və ya şeylər düzüüm; səf, cərgə. *Evlər sırası. İki sıra durmaq.* – [Uşaqlar:] *Sıralara duraq biz; İrəliyə, irəliyə; Yeni dünya quraq biz.* C.Cabbarlı. [Xasay] *sıradə dayandı.* *Sıra nömrəsini* saidı. Ə.Vəliyev. // *Kinoda, teatrda və s.-də oturmaq üçün bir xətdə düzülmüş yerlər.* *Qabaq sıradə oturmaq.* *Yerimiz dördüncü sıradadır.* – *Birinci sıradada makinalara buraxılmış xam dəmir parçaları son sıralarda hazır avtomobil olaraq vagonlara yüklənirdi.* Çəmənzəminli. *Qurultayın birinci iclasında təsdiifimi və ya bilərkəndənmi Eldar* [Ceyranın] arxasındaki sıradə oturur. S.Hüseyn.

2. Bu və ya başqa bir münasibətlə, ya təşkilati cəhətcə bir arada birləşən adamlar top-lusu; heyət. – [Fərman] həmişa bu yerlərin gələcəyini, sabahını görür və sabahi yaradınlar sırasında olması ilə fəxri edirdi. Ə.Sadiq. [Məzəlum:] Məni sıranızdan pozun. S.Vəliyev.

3. cōğr. Cərgə, silişlə. Qarlı dağlar sırası. – Budur önungdər tapəsi qarlı; Qafqazın möhtəşəm sira dağları. M.Rahim.

4. Növbəti. Sırası göldikcə. İndi sizin sıranızdır. Mənim sıram hələ gəlməyiib.

5. Sınıf, dərəcə, cərgə, mərtəbə, rütbə, zümrə. Bizi onların sırasına daxil etməyin.

6. Adətən “bir” sözü ilə: **bir sira** – bir çox, bir miqdar, çoxlu, yaxud bir qədər, bezi. *Bir sira məsələ. Bunun bir sira səbəbi var. Oxuculardan bir sira məktub gəlməsidir.*

◊ **Sıradan çıxartmaq** – korlamaq, xarab etmək, işləməz, yarasız hala salmaq. *Maşını sıradan çıxartmaq. – [Sultan:] Lap açıq demişəm ki, [Qoşqar], səni sıradan çıxartmaq üçün Sultan Əmirlinin kifayət qədər gücü də var idi.* İ.Hüseyinov. **Sıradan çıxməq** – korlanmaq, xarab olmaq, daha işə yaramamaq, işləyə bilməmək. *Maşın sıradan çıxmışdır.*

Sıradan qalmamaq – hamı ilə birgə hərəkət etmək, yoldaşlarından geri qalmamaq, ayaqlaşmaq. *Oğul-uşaq zoğal, findiq, moruq dərməyə gedərkən Kərim baba da sıradan qalmazdı.* A.Saiq. **Sırası göldikeçə** – yeri göldikeçə, növbəti göldikcə. **Bu sırade** – bu vaxt, bu arada, bu zaman, bu anda. *Bu sıradə Rüstəm bəy də artıq gülməyə başladı. Cəmənzəminli. Bu sıradə yaxında dörd-beş əl siddətli tapança atılır.* H.Cavid. *Bu sıradə zavallı mühəndisin gözlüyü də gözündən düşdü.* B.Talibli. **O sıradan** – o cümlədən. *Qurultayın böyük tərbiyəvi əhəmiyyəti daha yaxından ədəbiyyatın və o sıradan dramaturgiyanın yeni yüksək pillələrə qalxmasına yardım edəcək, geniş imkanlarla özünü göstərmiş olacaqdır.* C.Cabbarlı.

SIRACA is. bax **xanazır.**

SIRALAMA “Sıralamaq”dan f.is.

SIRALAMAQf. Siraya düzəmkən, siraya qoymaq, sira-sira düzəmkən, sira halına getirmək.

SIRALANMA “Sıralanmaq”dan f.is.

SIRALANMAQf. Bir-birinin yanına sıra ilə dal-dala düzəlmək, sira ilə düzəlmək.

Natiq .. sıralanıb baxan uşaqları göstərdi. – Bunlar, – dedi, – bu yeni nəsil səadət üçün, həyat və işləqliq üçün doğulmuşdur. Mir Cəlal. Fabriklər, zavodlar sıralandı yan-yana; Xoşbəxt həyat verməkçün azad olmuş insana. R.Rza.

SIRALANMIŞf.sif. Bir-birinin yanına sıra ilə düzəlmüş. *Lakin getdiyəcə Şirzad, Nəcəf və başqları susaraq kənddəki səliqəyə, cərgə ilə sıralanmış evlərə, onların dal tərəfində uzanan bağçalarə baxırdılar.* M.Ibrahimov.

SIRALI sif. Sıra ilə olan, sıra ilə düzəlmüş, sıralanmış. *Sıralı dağlar.*

SIRASIZ sif. Sıradə olmayan; qaydasız, nizamsız.

SIRATAĞ is. memar. Dirəklər və ya süntulular üzərində duran tağlar sırası.

SIRAVİ sif. Rəhbər işdə olmayan, başqalarından fərqlənməyən; adı. *Siravi fəhlə. – Mollayev tək-tək nüfuzlu dostlarına arxalandığı halda, Aslanov saysız-hesabsız siravi, sadə adamların gücünə söykənirdi.* M.Hüseyn. [Bənövşə:] *Sən burada siravi mühəndis də işləmək istəmirsin?* S.Rohman. // Komanda heyətinə mənsub olmayan, adı. *Mən siravi bir əsgərəm xoşbəxt ana Vətənimdə.* S.Rüstem. *Az bir müddətdə bütün orduda yüzlərlə siravi .. əsgər komanda heyətinə irəli çəkilmişdir.* M.Ibrahimov.

SIRF sif. Xalis, məhz, ancaq, büsbütnün. *Sırf yanlan. Sirf böhtan. – Mən heç vaxt dəmdəndişmə deməmişəm ki, .. hicab yoxdur. Bu söz mən Molla Nəsrəddinin barəsində sirf böhtandır.* C.Məmmədquluzadə. *Qulu təhsilə sirf tüccarı bir zehniyyətlə getmişdi. “Oxumaq, qazanmaq, sarvət sahibi olmaq” – onun birinci şüarı idi.* Cəmənzəminli.

SIRÇA is. Qadınlارın qulaqlarına taxdıqları qızıl, gümüş və s.-dən qayrılmış müxtəlif formali bəzək; tana. *Brilyant sirğa. Yaqut sirğa. – Ərknaz heç kəsin ağlına gəlməyən surğalar, klonlar, qolbaqlar, bilərziklər, boyunbağılar, sancaklar sıfəri elərdi...* M.Hüseyn. [Sara xanının] ..sirğası, qozası, ətəkliliyi, nəyi, nəyi yox idi? Qantəmir.

◊ **Qulağında sirğa olmaq** – bax **qulaq.**

SIRĞACIQ is. Balaca sirğa, kiçik sirğa. *Qızın qulağına sirğacıq taxmaq.*

SIRĞALIQ *is.* Qulağın et halında olan aşağı hissəsi; mərçək.

SIRIQ *is.* Paltara, yorğına və s.-yə atılan iri və möhkəm tikiş. *Döşəyin sıriğı açılıb. Paltonun sıriqları bilinir. – Aradan onun sıriq alt köynəyinin qurımızı sapla işlənmiş sıriqları görünürdü.* S.Rəhimov.

SIRIQLI *1. sif.* Sıriq vurulmuş, sıriq atılmış. *Sıriqli paltar. – [Rəiyyətin] isti-soyuqdan saxlayan mortal papağı, bir də döşü sıriqli, əzayi büzəməli arxalığı var idi.* S.Rəhimov. [Əsgər bəy] sari, ipək arxalığının sıriqli böğazının ciliqalarını açdı. Ə.Vəliyev.

2. is. Gödəkcə, candonu. *Sıriqli tikidirmək. – Şofer əynindəki sıriqlını çıxarıb [Aydınının] dalınca qışqırdı.* H.Seyidbəyli. [Firəngiz Şahinə:] *Əgər sən üzüyürsənsə, götür sıriqlını ge... B.Bayramov.*

SIRIMA *1.* “Sırımaq” dan *f.is.*

2. Bax sıriqli 1-ci mənəda. *Bu adamlar (şəhərin alverçi, baqqal, tacir, dəllalları) çiyinlərinə güləbətinli sırima ilə başlılı cuxa.. salardılar.* H.Sarabski.

SIRIMAQ *f.* 1. Arasına (iqinə) yun, pam-bıq qoyulmuş mitili və s.-ni iri tikiş ataraq tikmək. *Yorğanca sırimaq. Döşək sırimaq. – [Gülcahan:] Vay, yorğanı sıriyanda yaddan çıxıb [qayıçı] içində qalıbdr.* T.S.Simurq. ..*Əlində təzə yorğan sıriyan arvad ərinə müraciət elədi.* Ə.Abasov.

2. məc. dan. Zorla və ya aldatma yolu ilə qəbul etdirmək, almağa məcbur etmək. [Ələsgər:] *Bir vədə var idi, arşını beş şahiya satdığın çiti Hacıya iki abbasıya sıriyirdin.* Ə.Haqqverdiyev. [Mirzə Cəlil:] *Əsgər bəy yüz gədənini artığı baldızını mənə sırimaq istəyir.* Ə.Vəliyev.

SIRINMA *1.* “Sırınmaq” dan *f.is.*

2. Bax sıriqli 2-ci mənəda. *Yunis sırin-mani alib əyninə taxmamış Davud kəndiri belinə bağladı.* Mir Cəlal.

SIRINMAQ *məch.* Sıriq vurulmaq, sıriq atılmaq. *Döşək sırimib qurtardı.*

SIRMA *is.* 1. Qızıl kimi parlayan incə gümüş tel.

2. Əsgəri rütbəleri bir-birindən ayırmak üçün rəsmi paltarların qollarına, boyunlarına və s.-yə tikilən forqlənmə nişanı. *Bir də rəsiqlərindən biri deyirdi ki, Ağə Əli xan yazıb,*

məndən yaranal sırması və şaşka istəmişdi. Çəmənəzəminli. // Ümumiyyətlə, bəzək üçün paltarın və s.-nin üstündə tikilən şey.

SIRMALAMA “Sırmalamaq” dan *f.is.*

SIRMALAMAQ *f.* Sırma tikmək, sırma ilə bəzəmək. *Köynəyi sırmalamaq.*

SIRMALI *sif.* Sırması olan, sırma tikilmiş, sırma ilə işlenmiş və ya bəzədilmiş. *Sırmalı köynək.*

SIRSIRA *is.* Axmaqdə olan su damcıları-nın donması neticəsində əmələ gələn buz lüləleri. *Daşın kənarı sırsıra bağlamışdır. – Arada hava ayaziyb açılında ağaclardan sırsıra tərpəniñ tökülinəndə adamlar balta, dəhrəsini götürür.* S.Rəhimov. Külək əsir; Şaxta kəsir; Pərdilərdən asılmışdır sursıralar. R.Rza.

SIRT *1. is.* Bel, kürək. *Sırtına bir-iki tutarlı daridi; Qolundan yapışır, irəli atdı.* H.K.Sanlı. Haydi, minib sırtına yel gedişli atların; Yerdə, göydə, dənizdə oynasın qanadlarının. M.Müfiq. Suyu tamam çəkilməmiş xalçanın saçağlarından süzülən iri damlalar onun enli sırtını, bugumlu topuqlarını isladırdı. İ.Hüseynov.

SIRT *2. is. məh.* Yamac üstü, uzanan təpə-liyin üstü.

SIRTIQ *sif.* Utanmaz, həyasız, arsız, üzlü; özünü hər yerə soxan, heç seydən utanmayan. [İsfəndiyar:] *Mənim sırtıq adamdan xoşum gəlmir.* Ə.Vəliyev. [Teymur:] *Axi nəyi bilirsiniz? Mən sırtıq adam olsaydım, bütün günü ac qalmazdım.* M.Hüseyn. // İs. mənəsində. [Gülməli:] *Mənim bir adamın sırtıqından zəhləm gedir, bir də mozalan tutmuşdan nadan.* Ə.Abasov.

SIRTIQLAŞMA “Sırtıqlaşmaq” dan *f.is.*

SIRTIQLAŞMAQ *f.* Daha da sırtıq olmaq; həyasızlaşmaq, arsızlaşmaq. *Uşaq döyüldükə sırtıqlaşar.*

SIRTIQLIQ *is.* Utanmazlıq, həyasızlıq, abırsızlıq, arsızlıq; sırtıq adamin xasiyyəti. *Mayanın üzündə və gözlərində heç bir biclik, sırtıqlıq və ya bayağılıq yox idi.* M.İbrahimov.

SIRTILMA “Sırtılmaq” dan *f.is.*

SIRTILMAQ *bax sırtıqlaşmaq.*

SISQA *sif.* Cılız, çox zəif, çox ariq. *Səttar kişinin yanında oturan topsaqqal, amma buradakıların hamısı kimi sisqa bir kişi sözə gərmişdi.* Ə.Əbülləsən. [Qəndab:] *Onların*

yanında doğrudan da sisqa uşağa oxşayır-dim. B.Bayramov. // Məc. mənada. *Payızin sisqa yağışını da, cillənin amansız soyuğunu da eyni havəslə torıflərdi.* M.Ibrahimov. *Suçular əkini dərin şırımla və sisqa axınla suvar-dilar.* Ə.Vəliyev. *Bir az yuxarıda üstünü xəzəl basmış, lakin nazik budaqlarını göyə uzadan, yaşamaq istəyən sisqa kollar görünür.* Mir Cəlal.

SISQALAŞMA “Sisqalaşmaq” dan f.is.

SISQALAŞMAQ f. Getdikce zəifləmək, sisqa olmaq, ariqlamaq, cılızlaşmaq.

SISQALIQ is. Cılızlıq, ariqlıq, zəiflik.

SISLAMAQ f. Tepinmək, üstünə qışqırmək.

SITQAMAQ f. Ağlamaq, sizildaya-sizildaya ağlamaq, inləmək.

SIYIQ 1. sif. Yarıduru halda olan; horra. *Siyiq məhlul. Siyiq gil. – Tüfəng açılan kimi, onun səsindən ürkən eşşək bir qoşa sillaq atdı və “ovçu” aşib başı üstə siyiq palçığın içində düşdü.* M.Rzaquluzadə.

2. is. Südəl və ya su ilə bişirilən duru xörək; qasıqası, sıyıqası. *Düyüy siyığı. Darı sıyığı. Ötli sıyıq.*

SIYIQAŞI b ax qasıqası.

SIYIQLAŞDIRMA “Siyıqlaşdırmaq” dan f.is.

SIYIQLAŞDIRMAQ f. Daha da sıyiq etmək, yaxud qatı halda olan şeyi sıyiq hala salmaq; durulaşdırmaq. *Palçığı sıyıqlaşdırmaq.*

SIYIQLIQ is. Sıyiq şeyin hali, xassəsi, keyfiyyəti; duruluq (*qatı ziddi*). *Məhlulun sıyılığı. – Şorbanın sıyılığı dənən azlığındandır.* (Ata. sözü).

SIYIQVARİ sif. Suyu çox olan, sıyığaoxşar, sıyiq kimi, horra kimi. *Siyiqvari məhlul. Siyiqvari palçıq.*

SIYIRIM, SIYIRINTI is. Siyrılmış, sıyrılıb qopmuş, dərisi qopmuş (yixılaraq, bir şeyə deyərək). *Üzünün sıyırıntısı görünür. Qolundakı sıyırıma yod sırtımək.*

SIZAĞAN is. Sızan, sizib keçən su, maye.

SIZAQ b ax **sizanaq**. *Üzünü sizaq basmaq.*

SIZANAQ is. Dəri üzərində əmələ gələn irinli sərgi. *Bədənini sizanaq basmaq. Siza-naq çıxarmaq.*

SIZI is. b ax **sizaltı**. *Bütün vücudumda bir qırıqlıq, bir sizi hiss edirəm.* A.Şaiq.

SIZILDAMA “Sizıldamaq” dan f.is.

SIZILDAMAQ f. 1. Yüngüləcə ağrımaq, sizi vermək. *Sümüklərim sizildayır. Dişi sizilda-maq. – Zeynəb bucaqda ayaq üstə durmaqdan lap yoruldu. Qızları ağrıybı sizildayırdı.* C.Məmmədquluzadə. [Firuzun] *sümükləri sizildayır.* Ə.Məmmədxanlı.

2. məc. Halından, həyatından şikayətlənmək, ağlayıb-sızlamaq. *Ey sevdiyim, səndən cüda düşəli; Qan-yaş töküb sizildaram, yanar-am. Q.Zakir. [Mirzə Bağır Mirzə Həsənə:] Sizildamaq elə sənin köhnə peşəndir. Çəmən-zəminli. // Zarımaq, inildəmək, ağlamaq. [Uşaq] neçə dəfə sizildayıb anasını çağırıldı. Mir Cəlal. [Camal] sizildayırdı, arvadı Tükəz-ban da başına-gözünə vura-vura şivan qo-parırdı. Ə.Abasov. *Qapı ağzında xəstə, ariq, sarıbəniz bir uşaq yerə yixilb sizildayırdı.* S.Vəliyev.*

SIZILMA “Sizilməq” dan f.is.

SIZILMAQ b ax **sizmaq**. *Palidlı meşənin damarlarından sizilan (f.sif.) sular saxsı tünklərdə boğularaq şəhərin içində nəfəs alırdı.* S.Rəhimov. [Kazım] *meşənin sərin və ətirli havasını udaraq qayanın arasından sizilan (f.sif.) bulağın sırlıltısını öz məhzun həyatının faciası kimi dinləyirdi.* M.Ibrahimov.

SIZILTI is. 1. Xəff və ince ağrı; göynərti, sizi, sizildama. *Dişin siziltisi. Barmağlarının siziltisindən yata bilməmişəm. – Yaziq muzdur bir tərəfdən qolunun siziltisi, bir tərəfdən də üzryinin ağrısı ilə özünü evə yetirdi.* S.M.Qənizadə. [Qazan xan] *başında, bədəninin bəndlərində bir ağırlıq və sizilti duydu.* M.Rzaquluzadə.

2. məc. Taleyindən, həyatından, halından şikayətlənmə; inildəmə, ağlayıb-sitqama. // *Yaniqli, iniltili səs, çalğı. Alipaşa ağa bu sözləri dedikcə səsində acı bir mağlubiyət və küdurəti bir sizilti eşidilirdi.* Çəmən-zəminli. *Muxtar radionu söndürdü. İndi sizilti ona da xoş gəlmədi.* B.Bayramov. // Məc. mənada. *Peçdə yanın yaş odunun siziltisi eşidildi.* M.Hüseyn.

SIZİLTİLİ sif. Sizilti ifadə edən; yaniqli, təsirli, ağlar kimi səs çıxaran. *Siziltili səs. – [Vaqif:] Şairə də bu lazımdır: siziltili bir ney, qan saçan bir qəlb, səmalarda dolaşan bir sevgi pərisi...* Çəmən-zəminli. *Yaralı .. si-ziltili səslə dedi.* Mir Cəlal.

SIZIM b a x **SİZİNTİ**. *Neft sizimi. Su sizimi.*

SİZİNTİ is. Sızıb axan maye. *Su sizintisi. Neft sizintisi.*

SIZQA sif. Suyu az-az, sizlaraq axan. *Məşəli dağların ətəklərindən süzülən, sizqa bulaglardan toplanıb üzüsağı gölən su dərənin bir kənarını tuturdu.* S.Rəhimov. *Məşənin ortasından axan sizqa bulağın sakit şirləti xəzəllərin xişlətisi ilə həməhəng olmuşdu.* Ə.Vəliyev.

SIZQOV b a x **SİZQA**. *Hər yandan tel-tel, çubuq-çubuq, budaq-budaq axıb gölən siz-qovlar, çeşmələr bir-birinə qarışaraq yetmiş dəyirmanlıq su olub.* R.Rza.

SIZLAMA “Sizlamaq”dan f.is.

SIZLAMAQ f. 1. B a x **SIZLDAMAQ**. *Murdan qəlbini [qəbirlerin] bu halına sizlədi.* S.Hüseyn. — *Şahsuvər, Şahsuvər!* — deyib ağladım; *İçimdə sizlədi bir yanıq kaman.* M.Müşfiq.

2. məc. Ağlamaq, inildəmək, yana-yana ağlamaq. [Əhməd:] *Haq sənə göndərsin Xızır İl-yası; Ağlar, sizlər gördüm nazlı sənəmi.* “Aşıq Qərib”. *Gilə isə bir müddət ağladı, sizlədi, sonra kişini danlamaga başladı.* Ə.Vəliyev.

SIZMA “Sizmaq”dan f.is.

SIZMAQ f. Bir şeyin arasından, məsamələrindən yavaş-yavaş, damcı-damcı sizib çıxməq, keçmək, dammaq (mayeler haqqında). *Qayığa su sizir. Divarlardan su sizir. — Bu dərə başdan-başa su qaynağı idi. Hər ağaçın, hər daşın dibindən su sizirdi.* A.Şaiq. *Qayalardan göz yaşı kimi şəffaf sular sizirdi.* İ.Əfəndiyev.

Sİ is. Musiqi qamması notlarının yeddincisi.

SİAM is. Tai tayfalarına verilən ad.

SİAN is. Kəskin iyi, röngsiz qaz (kimya).

SİANID is. Açı badam iyi röngsiz uçucu maye.

SİBO is. Çinə yaşayan xalq.

SİCİLLƏMƏ sif. Uzun-uzadı, çox müfəssəl, çox ətraflı surətdə (adətən “bir” sözü ilə). *Bir sicilləmə söz dedi.* — [Rəşid:] *Qapının arasından boğazını uzadıb mənə bir sicilləmə öyüd-nəsihat verdi.* İ.Hüseynov.

SİCİM is. Yundan, keçi qılından əyrilmiş ip. [Əsgər bəy:] *Xurcundan sicimi çıxart, bura ver!* M.F.Axundzadə ... *Abbas dəhrəsini və sici-mini götürüb.. meşəyə üz qoydu.* S.S.Axundov.

SİCİMLƏMƏ “Sicimləmək”dən f.is.

SİCİMLƏMƏK f. Sicimlə bağlımaq. *Yükü sicimləmək.*

SİÇAN is. Təsərrüfata ziyan vuran balaca, uzunsifət, uzunquyuq, adətən boz rəngli gəmirici.

SİCANABƏNZƏR, SİCANAOXŞAR sif. Görünüşcə sıçana oxşayan. *Sığancaoxşar gəmiricilər.*

SİCANQUYRUĞU is. bot. Nazik köklü, dəstə şəkilli budaqları olan bitki.

SİCAN-PIŞİK is. Uşaq oyunlarından birinin adı.

◊ **Sıçan-pişik (oyunu) oynamamaq** – aldatmaq, bir-birinə kələk gəlmək. *Fəqət dərd burasındadır ki, quldurlar bizimlə sıçan-pişik oynayırlar.* H.Nəzərli.

SİÇOVUL is. zool. Sığancaoxşarlar fəsiləsindən, sıçandan iri, uzun, xallı quyruğu olan boz rəngli gəmirici. [Adamlar Laləşova de-dilər:] *Tüküli bir sıçovul kimi [kooperativdə] şəkar taylarını gəmirməsən!* S.Rəhimov. [Saran:] *İnsanlardan qorxum yoxdur. Mən qızlları sıçovullardan gizlədirəm...* M.Hüseyn.

SİDİK is. Böyrəklərin, maddələr mübadiləsi məhsulü kimi ifraz etdiyi və orqanizm-dən sidik tənəsül üzvləri vasitəsilə çıxan su, maye.

SİDİKLİK is. anat. Orqanizmin sidik saxlayan üzvü; sidik kisəsi.

SİDQ is. [ər.] Sədaqət, səmimilik, ürek təmizliyi. □ **Sidqlə, sidq ilə** – b a x **sidqi-ürəkdən**. *Bitibdir dağda lalə;* *Oxşar gül üzdə xalə;* *Sidqinən sevən ürək;* *Axır çatar vüsalə.* (Bayati). *Artıran söz qədrini sidq ilə qədrin artırar;* *Kim nə miqdarda olsa, əhlin eylər ol miqdardan söz.* Füzuli. **Sidqi-ürəkdən (ürəklə), sidqi-dildən (dilla)** – səmimiyyətlə. *Sidqi-ürəkdən təşəkkür etmək;* *Sidqi-dildən qulluq etmək...* — *Mən qonaqların qabağına çıxıb, sidqi-ürəkdən onları pişvaz edirdim və onlara – xoş gəldin – deyirdim.* C.Məmməd-quluzadə. [Kətxuda:] *Hərgədən doğrudan Əmi sidqi-ürəklə camaatın tərəfini saxlayır isə, əlbəttə, bir iş meydana gələcəkdir.* N.Nərimanov. [Mirzə Cəmil:] *Nə qədər canım sağdır, nəfəsim gedib-gəlir, ağama sidqi-dilla qulluq eləyəcəyəm.* Ə.Vəliyev.

SİDR is. [ər.] bot. Ucaböylü, iynəyarpaqlı, həmisiyoşasil ağac. *Şam ağacından fərqli*

olaraq sidr ağacının iynələri dəstələrlə yerləşir və bozumtul rəngli olur. H.Qədirov.

SİFARIŞ is. 1. Bir şeyi hazırlamağı, yerine yetirməyi və ya götirməyi tapşırma, ismarlama. *Sifarişlər qəbulu*. – *Hər iki qonağın başı üstündə iki nəfər qız durub sifarişləri qabul edirdi*. M.S.Ordubadi. // Hazırlanması tapşırılan şey, sifariş edilmiş şey. *Sifarişi qurtarmaq*. *Sifarişlərin verilməsi*. *Sifarişləri vaxtında yerinə yetirmək*. – *Kosa öz qohumu evində gecələmiş, Əsgərin sifarişini tədariük etmiş, indi də aq bağlamada aparırdı*. S.Rəhimov.
□ Sifariş eləmək (etmək) – bir şey hazırlamağı, ya götirməyi tapşırmaq, ismarlamaq. *Bir yana sifariş eləyəndə bir nişanə göndərmək* qədim adotların biridir. C.Məmmədquluzadə. *Kərbəlayı Xəlil bacısına dedi ki, bu gün yağ, yumurta və süd göndərər, öti də qəssaba sifariş edər*. T.Ş.Simurq. [Mürsəl kişi Yunusa:] *Atana üç dəfə kağız göndərmişəm, sifariş eləmişəm ki, tez səni göndərsin, imtahanlar qurtarub, bu gün-sabah dərslər başlanacaq*. Ə.Məmmədxanlı.

2. Tapşırıq. ..*Qayadibi camaati Səfərdən dəhşətli bir sifariş aldı*. S.S.Axundov. *Bu iki ailnin qidalığı bir-birilə baş tutarsa, qız evi sifariş göndərir ki, filan gündə nişan götər sinlər*. R.Əfəndiyev.

SİFARIŞÇI is. Sifariş verən, iş tapşırıran.

SIFERBLAT [alm. Zifferblatt] Əqrəbli ölçü cihazları üzərində ölçülən kəmiyyəti hesablaşdırmaq üçün cedvəl, rəqəm, işara olan lövhəcik. // Saatlarda: üzərində rəqəmlər olan lövhəcik.

SİFƏT¹ is. [ər.] 1. Üz. ..*Hər kəs [Xudayar bəyin] sifətinə diqqətlə baxsaydı, əlüstü duyardı ki, Xudayar bəy bu dəqiqlişik dəryasına, bəlkə qəm daryasına qərqdir*. C.Məmmədquluzadə. [Gülçöhrə:] *Asya demişkən arşın-malçının sifəti yaxşı idi*. Ü.Hacıbəyov.

2. Bir şəxsi və ya şeyi başqalarından fərqləndirən hal, surət, keyfiyyət. *Mərdlik insana yaraşan ən gözəl sifətlərdən biridir*.

◊ **Sifat göstərmək** – bəx üz göstərmək (“üz”də). **Sifəti tutulmaq** – qanı qaralmaq, üzü tutulmaq. *Nazxanımın sifəti tutuldu*. İ.Əfəndiyev. **Sifətin tökülsün!** – qarğış ifadəsi. **Sifətini turşutmaq** – bəx sir-sifətini turşutmaq. *Kosa* [Meşinovun] döşündə itəlayərək bürüşmiş sifətini turşutdu. S.Rəhimov.

SİFƏT² is. [ər.] qram. Əşyanın əlamət və ya keyfiyyətini bildirən nitq hissəsi. *Sadə sifət. Mürəkkəb sifət. Sifətin müqayisə dərəcəsi*.

SİFƏTCƏ sif. Sifətinə görə, üzdən, sifət-dən, sifət cəhətdən. [Musa] *vücdəcə sağlam, boyca uca və sifətcə yapışqılı idi*. Ə.Vəliyev. *Ağayar ucaboylu, sifətcə çox yapışqılı, yaşı təzəcə qurxi ötmüş qarınlı bir kişi idi*. Ə.Əbülhəsən.

SİFÓN [yun.] 1. Mayeni yuxarı səviyyədə duran qabdan aşağı səviyyədə duran qaba axıtmaq üçün eyni boru.

2. Qazlı və ya mədən suları üçün bu cür borusu olan qab.

SİFONLU sif. tex. Sifonu olan, sifon qoymulmuş.

SİFRAQ is. [ər. səfraq] Öddəki yaşılımtraqsarı maddə; qusma, öyümə. *Günvurmasının əlamətləri: bərk başağrısı, başigicallənməsi, göz qaralması, dörinin qızarması, ürək bulanması, sifraqdır*. Ə.Babayev. **□ Sifraq etmək** – qusmaq, öyümək, ürəyi bulanmaq.

SİFTƏ 1. sif. və *zərf* Qabaqca, evvəlcə, evvəl, ilk dəfə olaraq. *Siftə Bayramdan başlamalyam*. Ə.Vəliyev. [Mərcan nənə:] *Qız xeylağı elə siftə istəmir, sonra olur yağın bal kimi*. B.Bayramov. // *İş. mənasında*. İlk nəticə verən bir işin başlangıcı. *Siftəsi yaxşı gəlmək*. – *Sözüm bəyənilib, işim saz olub; Sən allah, siftəmi kor eyləməynən*. Aşıq Ələsgər.

2. is. Bir şeyi satıb və ya satın alıb alış-veriş başlama. *Siftə eləmək. Hələ siftə eləmənişəm. Siftəsi uğurlu oldu*.

SİĞƏ is. [ər.] Köhnə məişətdə: müvəqqəti nikah, evlənmə (çoxarvadlılığın bir növü). *Qazi nikah siyəsini oxudu*. M.S.Ordubadi.

□ Siğə etmək (eləmək) – köhnə məişətdə: mollaya kəbin kəsdirərək müvəqqəti evlənmək. [Qadin:] *Ağə, qulluq deyil, şəriati-peyğəmbərdir. Məni özüñə siğə etməni xahiş edirəm*. Çəmənəzminli. *Seyid Səmədə təklik əl verməyib, on altı-on yeddi yaşında bir qız siğə elayıb ocağın qırğında əyləşdi*. Ə.Haqverdiyev. // **Siğə qardaş, siğə bacı** – köhnə məişətdə: əslində qardaş və ya bacı olmayıb müəyyən dini mərasimlə əhd-peyman bağlama nəticəsində qardaş, ya bacı olmuş oğlan, ya qız. *Qərvəndə Zaman xan oğlu Qaray-*

nan Aşıq Ələsgər siğə qardaşyldılar. “Aşıq Ələsgər”. Deyilməyə görə, Usta Ağabala Ələsgər Ağə ilə siğə qardaş imiş və ağa ustannı xatirini belə istəyirmiş ki, onu özü ilə cənətə aparmağı da vəd etmiş imiş. Çəmənzəminli. □ **Siğə oxutdurmaq** – siğələşmə ayını icra etmək. [Dursun] Sabah şəhərə get, bir axunda bacı-qardaşlıq siğəsi oxutdur.. C.Cabbarlı.

SÍKKƏ is. [ər.] 1. Metal pul üzərinə vurulan damğa, naxış, yazı. *Sikkə vurmaq.* – *Dəmirçioğlu bu dəfə pulları iki baş barmağının arasında sürtüb sikkələrini pozdu. “Koroğlu”.*

2. Kəsilmiş, zərb olunmuş pul. *Sikkə kəsmək.* – *Kasib deyiliz, sikkeyi-pulu tanırız biz.* M.Ə.Sabir. *Tahirin əlinə İran sikkəsi düşəndə, dağıtmadan cibində saxlayırdı.* S.Rəhimov. [Təbriz inqilabçıları] ..*Azərbaycanı bir müstəqil ölkə kimi idarə etmək istəyirlər. Bu gün-sabah yəqin onlar adlarına sikkə də kəsdirəcəklər.* P.Makulu.

SÍKKƏXANA is. [ər. sikkə və fars. ...xanə] Pul kəsilən yer, müəssisə.

SÍKKƏLİ sıf. Sikkəsi olan, sikkə vurulmuş. [Hacı Kərim zərgər:] *Şeyx Salah öz gözü ilə görürdü ki, Əylis erməniləri iyirmi beş min manat sikkəli pul gətirib, Molla İbrahim Xəlildən əlli pud xalis gümüş alıb aparıblar.* M.F.Axundzadə.

SÍKKƏSİZ sıf. Sikkəsi olmayan. [Şeyx Salah:] ..*Mən gözümlə gördüm ki, Molla İbrahim Xəlilə hər kəs sikkəli pul gətirdi, iki çəkisi sikkəsiz xalis gümüş aldı, apardı.* M.F.Axundzadə.

SÍKL is. [yun.] Dövr, dövrlə, silsile.

SÍKLÓN [yun. kyklon – fırlanan] 1. Sıx buludlu və yağmurlu havada atmosferin qasırgalı, burągınlı hərkəti.

2. Qasırğa, boran.

SÍQÁR [fr. cigarette] Çəkmək üçün lülə şəkilde sıx bütülmüş tütin yarpaqları. *Siqar çəkmək.* *Siqar fabriki.* – *Çarşabin içindən gəlin əvəzinə Sərvər çıxıb, əlindəki siqarı tapança kimi uzadır Məşədi İbada tərəf.* Ü.Hacıbeyov. *Mayor masa üstündən iki siqar aldı, birini Kurta verib, birini özü yandırdı.* Ə.Əbülhəsən. *General da şəst ilə damağında siqarı; Dayanmış qərargahın o hündür eyvanında.* B.Vahabzadə.

SÍQARABƏNZƏR sıf. Siqara oxşayan, siqar şəklində olan.

SÍQARÉT [fr.] 1. Kiçik, nazik siqar. [Fər-rux] ..*siqareti ağ sümük müştiyə keçirib yan-dırdı və tüstülməyə başladı.* B.Bayramov.

2. Müştüsüz papiros. *Külgəbi siqaret kö-tükləri ilə dolmuşdu.* İ.Hüseynov.

SÍQLƏT is. [ər.] Ağırılıq. *Havani görmək olmur, amma onun varlığına şəkk yoxdur, hətta onun siqlətini, yəni vəznini belə bilmək mümkündür.* H.Zərdabi. *Qız tutulub, heç bil-mazır nə eləsin, nə?* *Sanki əzmiş siqlətilə güclü dağ onu.* N.Xəzri. // Məc. mənada. *Gə-lin qurşunlardan tökək seri biz; Hər sözün siqləti dönsün bir tona.* S.Vurğun. *Kim deyər ki, bu dərdin siqlətinə qədərdir?* R.Rza.

SÍQNÁL [alm. Signal] 1. Hər hansı bir məlumatı, xəbəri, komandanı və s.-ni uzaqlara vermək üçün şərti səs və ya işıq işarəsi. *İşıq signalı.* *Signal vermək.* *Hava signalı.* – [Ta-hir] uzaqdan signal verdi. M.Hüseyn. *Hava təhlükəsi signalı arasıkəsilmədən eşidilirdi.* Ə.Vəliyev. *Mehriban bütün gücünü toplayıb signalara cavab verməyə çalışır, lakin bacarmıldı.* H.Seyidbəyli. // məc. İşarə. *Fikrimiz və yolumuz sinifsız gələcəyə signaldır.* S.Vurğun.

2. məc. Arzuədilməz bir işin baş verdiyi və ya baş vere bilecəyi haqqında xəbərdarlıq, məlumat. [Əlyarov Ərknazə:] ..*Sənin barəndə signal var, Riqadan hökumət mağaza-sının qiymətli şeylərini götürüb qaçmışan.* M.Hüseyn.

SÍQNALÇI is. Signal verən (adam).

SÍQNALİZÁSİYA [rus., əslı alm. – Signal-dan] 1. tex. Bir yerdə tətbiq edilən signalar sistemi. *Dəmiryolu signalizasiyası.* *Dəniz sig-nalizasiyası.*

2. tex. Signal vermək üçün xüsusi qurğu, cihaz. *Signalizasiya xarab olmuşdu.* *Signalizasiya yaxşı işləmir.*

SÍLAH is. [ər.] 1. Hücum və ya müdafiə üçün alət; yaraq. ..*Silahlarını yanlarına atıb oturmuş üç əsgər .. söhbət edirdi.* Ə.Əbülhəsən. *Ölinə silah alanlar .. düşmən üstünə yürüdü.* Mir Cəlal. *İsi dayı silahi çarpayıya söykədi.* B.Bayramov.

2. məc. Bir şeyi əldə etmək üçün vasitə, üsul, yol. *Qələm silahımız, səngər sıramız;*

Yarasa düşməni basmış qaramız. M.Müşfiq. [Ovçu anasına:] İndi bu kitablardır mənim silahım, indi işıqsıçan bu silahlala mən əbədi olaraq qaranlığa qarşı vuruşacağam. Ə.Məmmədxanlı. □ Silah oynatmaq – müharibə ilə hədələmək, qorxutmaq. Silaha sarılmaq – silahlanaq, silaha əl atmaq. [Qoca:] Pars sarayında əsas təşkil edən yeddi əsil ailə nümayəndələri muğlara boyun əyməyərək silaha sarılıb Smerdisi devirdilər. Cəmənəzəminli. Haqqıqət qılınclada durur tüz-üza; Silaha sarlaq, ummayaq artıq; İländən dostluq, qurddan aşnaliq. S.Vurğun. Soyuq silah – kəsici, ya baticı silah (xəncər, qılinc, süngü və s.).

SİLAHDAR [ər. silah və fars. ...dar] b a x silahdaşyan.

SİLAHDAŞ is. Döyüş yoldaşı, mübarizə yoldaşı, birlikdə vuruşan adamlardan hər biri. Sərkərdənin silahdaşları. // Hər hansı fəaliyyət sahəsində yoldaş, tərəfdar, arxadaş. [Məhbubə:] Təzə silahdaşımıza eşq olsun! – deyə, ucadan səsləndi. H.Seyidbəyli.

SİLAHDAŞIYAN is. Orta əsrlərdə: ritsarın silahlarına baxan, onları yanınca gəzdirən gənc əsgər. [Ovcular] yan-yana durdunda, Don Kixot ilə onun silahdaşlığını Sanço kim iqrəbə və gülünc görünürdürlər. M.Rzaqulu-zadə.

SİLAHXANA is. [ər. silah və fars.] Silah, hərbi sursat anbarı.

SİLAHQAYIRAN sif. və is. Cürbəcür silahlar qayran usta, sənətkar.

SİLAHLANDIRILMA “Silahlandırılmaq”-dan f.is.

SİLAHLANDIRILMAQ məch. Silahla təchiz edilmək, yaraqlandırılmaq, əlinə silah verilmək.

SİLAHLANDIRMA “Silahlandırmaq”-dan f.is.

SİLAHLANDIRMAQ f. 1. Silahla təchiz etmək, əlinə silah vermək.

2. Hər hansı bir iş üçün lazımi vasitələrlə təmin etmək. Sənaye sahələrini müasir texnika ilə silahlandırmaq. // məc. Məlumat, bilik vermək, nəzəri cəhətdən hazırlamaq.

SİLAHLANMA “Silahlanmaq”-dan f.is.

SİLAHLANMAQf. 1. Özünü silahla təmin etmək, özü üçün silah tedarük etmək, silahlı

halə gəlmək; yaraqlanmaq. [Kəndlə Sultan ağaya:] ..Əgər bizə mərhəmət eyləsən və izin versən, bu saat atlara minib, silahlanıb karvanın qabağınu kəsərik. C.Məmmədquluzadə. Onun mübarizə apardığı düşman, təpəsindən dirnağına qədər silahlanmışdır. M.S.Ordubadı. Geyib əsgər paltarını, silahlandı qsh-rəman. S.Vurğun.

2. Hər hansı bir iş üçün lazımi vasitələr, materiallər və s. ilə özünü təmin etmək. Nəfər sənayesi qabaqcıl texnika ilə silahlanmışdır. // məc. Hər hansı bir iş üçün lazıim olan bilikləri, məlumatı və s. əldə etmək. Qabaqcıl nəzəriyyə ilə silahlanmaq.

SİLAHLI sif. Silahı olan, silah daşıyan, əlində, üstündə silah olan, silaha sarılmış. Silahlı dəstə. – Ucqar stansiyalarda ..şuluqluq salan silahlı hərbçilərə rast gəlmək olur. Ə.Thübələsən. // Herbi əməliyyat, hərbi toqquşma, əldə silah ilə aparılan, icra edilən. Silahlı hücum. Silahlı üzşən. Silahlı mübarizə.

SİLAHSIZ sif. və zərf 1. Silah olmayan. ..Düşmən qabağına silahsız çıxməq olmaz. C.Məmmədquluzadə. İndi Məhərrəm bu silahsız ordunun baş komandanı sayılırdı. H.Nəzərli. Silahsız çıxan yoxdur kütçələrə; Gecə tövşüyüb gedir; Gecə gedir səhərə. R.Rza.

2. Silahla olmayan. Silahsız mübarizə aparmaq.

SİLAHSIZLANMA “Silahsızlanmaq”-dan f.is.

SİLAHSIZLANMAQf. 1. Silahını, ya silahlarını tökmək, silahsız olmaq. // Öz silahlarını məhv etmək, ya azaltmaq. // Yerləşdirilmiş silahları götürmək, silahlardan məhrum olmaq (hərbi istehkamlar, gəmilər və s. haqqında).

2. məc. Mübarizədən əl çəkmək, tabe olmaq, təslim olmaq.

SİLAHSIZLAŞDIRILMA “Silahsızlaşdırılmaq”-dan f.is.

SİLAHSIZLAŞDIRILMAQ məch. Silahsız hala getirilmək, silahları əlindən alınmaq.

SİLAHSIZLAŞDIRMA “Silahsızlaşdırmaq”-dan f.is.

SİLAHSIZLAŞDIRMAQf. Silahını əlindən almaq, silahsız etmək.

SİLƏ is. [ər.] 1. Qovuşma, əlaqə.

2. Bağ, rabbitə.

3. Hədiyyə, mükafat. [Seyid Əzim Şirvani-nın Sabirə yazdığı məktubdan] “*Nuri-didəm Sabir! Qızılimin birinə yazığın məlih və şirin cavab çox xoşuma gəldi. Hazırda başqa bir şəyə gümanın olmadıqından həmin kitabı sənə silə göndərirəm...*” A.Səhhət.

SİLƏLƏMƏ “Silələmək”dən *f. is.*

SİLƏLƏMƏK f. Ağızına qədər doldurmaq. *Qabı silələmək.*

SİLƏCƏK bax **silgi**.

SİLFON is. [ing.] Paslanmayan polad, bütünc, fosforlu və ya beriliumlu tuncdan hazırlanmış nazik divarlı köndələn büzməli borucuq.

SİLGİ is. Silmek üçün yarar əsgı və s.; siləcək. Çəkməsini silgi ilə silmək. *Yazı tax-tasının yanına silgi qoymaq.*

SİLİB-SÜPÜRMƏ “Silib-süpürmək”dən *f. is.*

SİLİB-SÜPÜRMƏK f. 1. Süpürge, əsgı və s. ilə bir yeri silmək, süpürmək, temizləmək. *Dükəncilərin bir çoxu öz dükanlarının qabığını silib-süpürürdü.* P.Makulu. [Bəyim xala] gündə iki-üç yol həyatımızı silib-süpürür. İ.Hüseyinov.

2. məc. Özü ilə yiğib aparmaq, götürüb aparmaq, heç bir şey qoymamaq. [Xəlil:] *Zalim qızı otaqları elə silib-süpürüb aparıbdır ki, kağız-kuğuzdan savayı bir şey qalmayıb-dır.* N.Vəzirov. [Yusif:] *Əshi, birdən elə sel gəlir ki, az qalır Sultanbud meşəsini silib-süpürüb apara.* B.Bayramov.

SİLİKAT [lat. silex (silicis) – çaxmaqdaşı] *miner.* 1. Tərkibində silisium oksidi birləşməleri olan mineralların adı.

2. Bu mineraldan qayrlımlı mərmulatın (şüşə, çini, sement, kərpic və s.) ümumi adı. *Şəfer gündüz saat ikidə sement anbarından beş ton sement və silikat tozu alıb şərqə tərəf yola düşdü.* M.Süleymanov.

SİLÍNDİR [yun. kylinistros – diyirlədirəm] 1. *riyaz.* Qapalı silindrik səth və onu qət edən iki paralel müstəvidən düzələn həndəsi cisim.

2. *tex.* Bu cisim şəklində qurğu və ya maşın hissəsi. *Mühərrinin silindrı. Porşenin silindrı.*

3. Təpəsi hündür, kənarları (dövrəsi) bərk şlyapa. *Şoster, başına dövrəsi geniş qara at-laz silindr qoymuşdu.* P.Makulu.

SİLİNDRİK *sif.* [yun.] Silindr kimi, silindrə oxşayan, silindr şəkilli. *Silindrik forma. Silindrik boru.* – Hazırda ayrı-ayrı yataqlardan neft çıxarmaq üçün yer üzərindən müxtəlif mexaniki vasitələrlə silindrik neft quyuları qazıvırlar. M.Məmmədlı.

SİLİNDRİL *sif.* Başına silindr (3-cü mənada) qoymuş, başında silindr olan. *Bu küçənin .. başı sarıqlı axundları ilə başı silindri ziyanlıları .. bir müqəddərat daşıyırdılar.* S.Hüseyn.

SİLİNDRŞƏKİLLİ bax **silindrik**.

SİLİN MƏZ “Silinmək”dən *f. is.*

SİLİN MƏK *məch.* 1. Yuyularaq, sürtülərək və ya silinərək temizlənmək. *Stollar, pəncərələr silinmişdir.* – *Kitab şəkfinin şüşələri tərtəmiz silinmişdi.* Mir Cəlal.

2. Pozulmaq, görünməz olmaq, silinib getmək, silinib yox olmaq. *Divarın naxışları silinib. Abidənin yazıları silinmişdir.* – *Bunlardan aşağı bir pəhləvan çəkilib, boğuşan sırlarə tamaşa edirdi.* Yağmurdan sırların birinin quşruğu silinib yox olmuşdu. Cəmənzəminli.

3. qayd. Öz bədənini, əlini-üzünü və s.-ni silmək; qurulanmaq. *Xidmətçi əlində aʃtafa-loyan içəri girdi. Mərsiyəxan əllərini yuyub silindi.* Cəmənzəminli. *Bədən yaş dəsmalla yuxarıdan aşağıya doğru silinməlidir.* “Səhər gimnastikası”.

4. məc. Unudulmaq, yaddan çıxarılmaq; yox olmaq, silinib getmək, izi qalmamaq. [İskəndər:] *Ad-sanım dünyada bilinsin gərək!* Fatehər tarixdən silinsin gərək! A.Şaiq. *Eşqin ürk yaxan hicrani da var; Fəqət ca-sus kimi gəzən qanunlar;* Tarixdən silinib getdiyi zaman; *Azad bir eşq ilə güləcək insan.* S.Vurğun. *Yenə də Lətiş Tahirin təsəvvüründən silinib getmirdi.* M.Hüseyn.

5. məc. Çəkilmək, görünməz olmaq, yox olmaq. *Hər iki qızı daha da məlahətli göstərən xərif təbəssümələr heç birinin üzündən silinmirdi.* M.Hüseyn. *Rəhimlinin qıçıq gözlərin-dən silinməyən* (f.sif.) *təbəssüm qızartısı çə-kilməyən, yumru, ətli, tüksüz sıfatınə yaraşq verirdi.* İ.Hüseyinov.

SİLİN MƏZ *sif.* 1. Silinə bilməyən, getməyən. *Silinməz ləkə.*

2. məc. Yaddan çıxmaz, unudulmaz, xatirdə qalan. *Silinməz iz.* *Silinməz xatirələr.*

– [Bu hadisə] .. qəlbimdə elə silinməz nəqş bağlamışdır ki, sanki .. dünən vəqə olmuşdur. S.S.Axundov. [Qəhrəman:] O gözlərdə, o do-daqlarda silinməz, ümidi və səmimi bir tə-bəssüm durdu. H.Nəzərli.

SİLİSİÜM [lat. silicium – çaxmaqdası] kim. Süxurların çıxunun tərkibində olan kimyəvi element.

SİLİST [rus. “следствие” sözündən] *dan.* İstintaq, dindirmə, sorğu-sual. [Hacı Qara:] *Onların qılınca-tüfəngi o qədər məni qorxutmur ki, silisti, apar-götür canuma valvala salır.* M.F.Axundzadə. *Tahirzadə cibindəki son manatı Məşədi İsmayıla verib silistdən qurtarmış kimi sevincək və cəld məscid hə-yətindən çıxdı.* Mir Cəlal. □ **Silist etmək** – dindirmək, istintaq etmək, sorğu-sual etmək, sorğu-suala çəkmək. ..*Təaccüb budur ki, hamı silist edənə deyib ki, ..bəy tək olub, onun yoldaşı olmayıb.* N.Vəzirov. [Hacı Murad:] *İndi durub mənnən silist edəcəkdir.* S.S.Axundov.

SİLİSTÇİ *is.* [rus. “следователь” sözündən] *dan.* İstintaq aparan vəzifəli şəxs; müstəntiq. 1920-ci ilin noyabr ayında qəza milis idarəsindən Naxçıvan xalq silistçisinə .. bir təliqə golmişdi. E.Sultanov. Çayxananın pil-ləkanını çıxan Meşinov dönlüb Əlyara dedi: – *Sən ölü yoldaş silistçi, telefonçu gülünü vurdur.* S.Rəhimov.

SİLK *is. [ər.]* 1. Feodalizm dövründəki sinfi münasibətlər əsasında meydana gələ-rək, varislilik hüquq və vəzifələri qanunən möhkəmlənmiş ictimai qrup, təbəqə. *İmtiyazlı silklər.*

2. Ümumiyyətlə, ictimai qrup, təbəqə, zümrə. *Cüntki Kərbəlayı Səlim bir mömin .. adam idi. İstədi ki, oğlu molla olub üləmə sil-kinə daxil olsun.* M.F.Axundzadə. ..*Gündə min dəfə Allaha şükiür və sənə eləyi rəm ki, ana dillərinini bilməyən və iş görməyən mü-səlman müəllimlərinin silkindən çıxıb alım, qabil və çalışan qlasnilərə yoldaş oldum.* “Mol. Nəsr.” [Qocanın] ..qiyafəsindən hansı silkə mənsub olduğu belə sezilmirdi. Çəmən-zəminli.

SİLKƏLƏMƏK “Silkeləmək”dən *f.is.* “TU”-da adı təyyarələrdə olduğundan daha sərbəst hərəkət etmək mümkündür. Burada kəskin silkələmə yoxdur. M.İbrahimov.

SİLKƏLƏMƏK *f.* 1. Təkan verərək, dartaq bu tərəfdən-o tərəfə bərk tərpətmək, yerindən oynatmaq, sarsıtməq. *Gənc sərt əlilə Bayramı silkələdi.* M.Hüseyn. *Arvad* [Aydr-nin] üstünə atılıb bərk silkələdi. H.Seyidbəyli.

// Meyveleri salmaq üçün ağacı bərk tərpətmək, əsdirmək. *Tül ağacını silkələmək.* // Bir şeyin üstündəki tozu, zibili və s.-ni təmizləmək üçün çırpmaq, bərk əsdirmək, silkib təmizlemək. *Süfrəni silkələmək.* *Xalçamı silkələmək.* – *Pınacı bir da Gülnaza baxub fikrə getdi. Ayağa durub çirkli döşlüyüni silkələdi və: – Dalımcə gəlin, – deyib, dükanın arxasına keçdi.* M.İbrahimov. [Bəy] çubuğun külünü silkələyərək dik-dik rəncəbərin üzünü baxırdı. Mir Cəlal.

2. Atılıb-tutmaq, yırgalamaq. *Araba bizi yaman silkələdi.* – *Bir dəfə maşın nəyin işə üzərindən tullanaraq bizi bərk silkələdikdə do-daqlarım* [leytenantın] *kürəyinə toxundu.* İ.Əfəndiyev.

3. Oynatmaq, o tərəf-bu tərəfə əsdirmək, tərpətmək. *Seyid Səməd başını bir silkələdi:* – *Bilirsənmi, dadaş! Burada başqa bir sərr yoxdur.* Ə.Haqverdiyev. *Boz at qəşəng başını silkələyib səkdi.* Ə.Əbülhəsən.

SİLKƏLƏNMƏK “Silkelənmək”dən *f.is.*

SİLKƏLƏNMƏK 1. “Silkelənmək”dən *məch.*

2. *qayid.* Atılıb-düşmək, yırgalanmaq, o tərəf-bu tərəfə tərpənmək. *Maşının üstündə bər qız dayanmışdı, hey o yan-bu yana silkələnirdi.* M.İbrahimov. *Arabanın təkəri yoluñ çuxur yerinə düşdükdə arabə bərk silkələndi.* Ə.Vəliyev. *Maşında adam az olduğundan .. silkələnir/di,* Ə.Əbülhəsən.

SİLKƏMƏ “Silkəmək”dən *f.is.*

SİLKƏMƏK *f.* Çırpmaq, silkələmək. *Kan-kan Qeybəli ayağa qalxıb, ətayını silkədi, öz palçıq kərpicli evinə tərəf yönəldi.* S.Rəhimov. // Silkələyib, əsdirib yere salmaq. *Sizin kimi, kal meyvəni ağacdən silkəyib yerə tökmürük!* A.Şaiq.

SİLKİNİMƏK “Silkinmək”dən *f.is.*

SİLKİNİMƏK 1. *qayid.* Silkənərək üstündəki tozu-torpağı və s.-ni düşürmək. [Səfər kişi] *divarın dalına çəkilib silkinər, ətəklərini çırpıb tez qaçardı.* Mir Cəlal.

2. Bütün bədəninin cəld hərəkəti ilə üstündəki şeydən azad olmaq çalışmaq; çırpinmaq. İslənmüş qoyun, üşüyən at silkinər. (Məsəl). Sonatək silkinib gərdən çəkəndə; Bənzəyir-sən quya, qaza, Müşkünaz! Aşiq Ələsger.

3. mac. Hərəkətə gəlmək, ayılmak (adətən köməkçi feillərlə). Silkinib çıxmasa qadın mətbəxdən; Nə azad ana var, nə azad Vətən! S.Vurğun. Silkin, qoy dağlışın başının üstədən; Sənə gün verməyən qara buludlar. S.Rüstəm.

SILKMƏ “Silkmək”dən f.is.

SILKMƏK f. 1. Bir şeyi, üstündəki tozu, xırda şeyləri düşürmek üçün əsdirmək, çırpmamaq. Palazi silkmək. Üst-başını silkmək. – Qurban .. durdu ayağa və ətəklərinin gəcini silkib başmaqlarını geydi və yavaş-yavaş üz qoydu getməyə. C.Məmmədquluzadə. [Alo] iki əl səpdikdən sonra çıxasının ətəyini silkarək gəlib, cütün dəstəyindən yapışdı. S.Rəhimov.

2. Silkələmək. Cənnət xanım.. başını silkib el əqiqirdi ki, üzündən pudra ələndi. Mir Cəlal. Bu zaman Natiq ciyinlərinin silkib abanı minbərin üstüñə saldı. P.Makul.

SILL is. [ər.] köhn. Vərəm. [Ələkbər:] Hər kim bu arvadın üzünü baxsa, sill azarına düşər. N.Vəzirov. [Hacı Murad:] Malı, dövləti cox, özünün də sill azarı var. S.S.Axundov.

SILLABİK sıf. [yun. syllabikos] ədəb. Heca vəzninə əsaslanan, heca vəznində yazılmış. *Sillabik* şeir.

SILLƏ is. Açıq əllə, əl ayası ilə üzə vurulan zərbe. *Sillə* ilişdirmək. – [Məşədi İbad:] Rəhmətlik Parizada günlərin bir günü bir sillə çəkdim ki, bir dişi sindi. Ü.Hacıbəyov. Nəzarətçi söyüş söyüdü və sağında dayanmış növbətinin qızımı yanğına əlinin tərsilə ağrı bir sillə vurdur. M.Hüseyn.

SILLƏLƏMƏ “Sillələmək”dən f.is.

SILLƏLƏMƏK f. Sillə vurmaq. *Gülnaz* verindən sıçrayıb dardı, mübaşir Məmmədi sillələdi. M.Ibrahimov.

SILLƏLƏNMƏ “Sillələnmək”dən f.is.

SILLƏLƏNMƏK

SILLƏLƏNMƏK məch. Sillə vurulmaq.

SİLMƏ “Silmək”dən f.is.

SİLMƏK f. Dəsmal və s. ilə qurulamaq. Ol-üzünü silmək. Bədəni silmək. – [Tahir] yayaqla Alının yanaqlarını və alını silib təmizlədi. M.Hüseyn. Nərgiz hər tərəfdən üstüñə

yağan suallara cavab vermədən əvvəl qolu ilə gözünü sildi, başına yiğilmiş adamların üzünə baxdı. Ə.Məmmədxanlı. // Əsgə və başqa bir şeylə silib çirkini və s.-ni təmizləmək. .. Uşağın əlindəki taqalaq çörəklərin hərdən biri düşürdü yerə, arvad qaldırıb, tozunu silib verirdi uşağa. C.Məmmədquluzadə. Tüfənglərimizi silib təmizlədikdən sonra əl-iüzümüzü yuyub otağa keçdi. M.Rzaquluzadə.

2. Pozmaq, üstündən xətt çəkmək, çıxarmaq. Siyahidən silmək. Dəftərdən adını silmək. – Elə ki müəllimin adını sildilər, sədr dedi: – Adam verin, kandidat qoyaq. Mir Cəlal.

3. məc. Unutmaq, xatirində çıxartmaq. O ilin yay tətilini bitirərək şəhərə qayıdır işlərimə başlayınca Ceyramı tamamilə xatirim-dən sildim. S.Hüseyn.

SİLOS [isp. silo] Xırda-xırda doğranmış yem bitkilərini xüsusi yerlərdə (quyularда, xəndəklərdə və s.-də) qıcqırma yolù ilə alinan şirəli heyvan yemi. *Silos basdırmaq. Silos doğramaq. Qarğıdalı silosu.* – [Gülsənəm:] [İmrən] bildir o qədər silos basdırılmışdı ki, indiyə də qalıb. M.Hüseyn. *Quru ot, yonca, çugundur, silos inəklərin xoşluduğu yemdir.* Ə.Vəliyev.

SILOSDOĞRAYAN is. Silos hazırlamaq üçün yem bitkilərini doğrayıb xirdalanayın maşın. // Sif. mənasında. *Silosdoğrayan maşın.*

SIOSLAMA 1. “Siloslamaq”dən f.is.

2. Yem bitkilərinin qıcqırma yolù ilə hazırlanması və saxlanması üsulu; silos hazırlama. *Siloslama yolù ilə bir sira yabani otları (qamış, dəvətikanı, biyan və s.) qiyomatlı yeməcəvirmək mümkündür.*

SIOSLAMAQ f. Silos etmək, silosa çevirmeğ, silos halına salmaq. *Qarğıdalı silos-lamaq.*

SİLSİLƏ is. [ər.] 1. Keçmişdə qadınların başlarına taxdiqləri bir-birinə keçirilmiş hal-qalar, pileklər şəklində bəzek, zəncir. Bir də görərdin ki, dövlətli qadın .. başına qızıl cütüqqabağımı bağladı. Onun üstündən cərgə gül, qızıl silsiləsini, həmailini bağladı.. H.Sarabski. // Zəncir.

2. Bir-birinə bitişərək sıra təşkil edən şey. *Dağ silsiləsi.* – *Silsilə dağlarından axan sel-lərin;* *Doğma bir oğluymam, doğma şairi.* A.Şaiq. *Silsilə dağlartək durub yan-yanı;*

Bakının bəzəyi neft buruqları. S.Rüstəm. Bir azdan .. silsilə ilə görünən qum təpələri .. işığa qərəq oldu. S.Rəhman. // Sira dağlar. Dağ silsiləsi. – Uzanan dik qayalar, silsilələr; Qara yellər ora dörd yandan əsər. S.Vurğun. □ **Silsilə kimi** – sira ilə, bir-birinin yanında, zəncir kimi. Klavişlərin silsilə kimi düzülmüş bütün cərgəsinə klaviatura deyilir. Ə.Bədəlbəyli.

3. Şəcərə, nəsil. Üçüncü otağın divarlarında İranın sair silsilədən olan padşahlarının timsali nəqsə olunmuşdu. M.F.Axundzadə. [Mehrəli bəy:] Ədil bəy, mənim silsiləmdə .. mehtər olmuş şəxs yoxdur. S.S.Axundov. Nəslimizin qırılmaz silsiləsi onun qoynunda güvvət alıb gələcəyə yol açmışdır – o, ədəbi və yaradıcı bir anadır. Ə.Məmmədxanlı. // Zümrä, təbəqə.

4. məc. Bir şeyin ardıcıl sırası. Xəlqilik böyük sənətkarın [C.Məmmədquluzadənin] xüsusiən əsərlərinin surətlər silsiləsinə öz damgasını basmış, qabarıq və parlaq çıxmasına kömək etmişdir. M.İbrahimov. İndi o, fikir silsiləsinin qırıldığını görürdü. Ə.Əbülhəsen. // Seriya. Təngidçinin jurnalda dərc etdirdiyi silsilə məqalələri.

SİLSİLƏCÜNBAN is. [ər. silsilə və fars. cünban] zar., köhn. Bir məclisi idare edən, bir dəstənin irəlidə gedənə; başçı. [Naşadin atası] ..məhərrəmlikdə məhəllə məscidində "silsiləcünban" olmuşdu. Ə.Hüseyn. Əhvatal vəqəf olur məsciddə, camaat oturub sinələri açıq, .. silsiləcünban hacılara çay verir. M.Əliyev.

SİLSİLƏLİ sif. Silsilə şəklində, silsiləyə oxşar, zəncirvari.

SİLSİLƏVİ sif. [ər.] Arasıkəsilmədən davam edən, fasılısız, arasıksılməz. Silsiləvi reflekslər.

SİL-SÜPÜR is. Bir yeri silib-süpürüb təmizləmə; yiğisdirma. Evin sil-süpürü qurtardı. □ **Sil-süpür eləmək** – yiğib-yiğisdirmaq, qaydaya salmaq, təmizləmək. Həyati sil-süpür eləmək.

SİLUÉT [fr. silhouette] Kölge; kölgə kimi görünən hər hansı bir şey; uzaqda, qaranlıqda, dumanda görünən şeyin çevrələri. Onlar saat və oğrun addimlarla asta-asta yeriyib,

qabaqda siluet kimi görünən ağ evin yanından sola döndülər. M.Hüseyn.

SİLVİ is. Silvilər fəsiləsindən quş cinsi.

SİM¹ is. 1. Simli musiqi alətlərinə çəkilən və tərpəndikdə səs verən elastiki tel (metaldan, bağırısqadan və s.-dən). Tara sim çəkmək. Ağ sim. Kök sim. – Səbə oturdu, kamançanın simlərini düzəltməyə başladı. M.S.Ordubadi. Tarçı tarımı kökləyir, kamançاقa simləri düzəldir, nəğmə-ney səsi göy qayalardan əksəsdə verirdi. S.Rəhimov.

2. tex. Məfətil, tel. Telefon simləri kəsilmişdi. M.S.Ordubadi. Mürsəlin göstərişilə parkin dörd tərəfinə elektrik simləri çəkilmiş və əlvən lampalar düzülmüşdü. Ə.Sadiq.

SİM² is. [fars.] Yaranın iltihablanması nəticəsində mikrobların qana keçməsi. □ **Sim eləmək** – b ax simləmək². İndi Kərbəlayının başı sim eləyib, yatr və hərdən şışmış gözlərini açıb arvada deyir.. Çəmənzəməlini. Yara işləyib sim eləmiş, iki ay [sarıqlı molalanı] ibadətdən qoymuşdu. Mir Cəlal.

SİMA is. [ər.] 1. Üz, sıfət, bəniz. Gözəl sima. Solğun sima. Uşağın siması. – Aşıq oldum simasına, boyuna; Hayif ki, kamalda dərin görmədim. Aşıq Ələsgər. [Kərim babanın] hərəkətindən və simasından gəncliyində çox iğid və qoçaq olduğu anlaşılırdı. A.Saq. □ **Mənəvi sima** – bir şəxsin daxili ələmi, daxili keyfiyyətlərinin məcmusu. // Suret, sıfət. [Qazi Xudayar bəyə:] Rəfiqim, mən şəxsin simasından biliyəm ki, bu nə tövr adamdı. C.Məmmədquluzadə. Bəli, çox fitnələr baş verər, inan; Mələk simasına girəndə iblis. M.Rahim.

2. məc. Xarici görünüş, bir şeyi səciyyələndirən əlamətlərin məcmusu. Bakının siması gündən-günə dəyişir. – Biz kəndlərimizin simasının bu cür kökündən dəyişilməsinə sevinirik. Ə.Sadiq.

3. Sənətkarın öz əsərində yaratdığı tip.

4. Şəxsiyyət, şəxs. Öz musiqi və sənəti ilə, özünün dilruba səsilə minlərin şadlığına səbəb olan bu tarixi sima ömründə kədərdən başqa bir mükafat qazana bilmədi. M.S.Ordubadi. Cəlil Məmmədquluzadə Azərbaycan klassik yazıçıları içərisində görkəmli və böyük simallardan biridir. M.İbrahimov.

SİMASIZ *sif.* Siması olmayan, şəxsiyyəti olmayan, özünə məxsus sıfırları olmayan, fərdi xasiyyətləri olmayan, şəxsiyyətsiz. *Nə zaman dünyadan silinəcəkdir; Simasız adamlar, yalqaq adamlar.* M.Rahim.

SİMASIZLAŞDIRMA “Simasızlaşdırmaq”-dan *f.is.*

SİMASIZLAŞDIRMAQ *f.* 1. Simasını, fərdi xüsusiyyətlərini, şəxsiyyətini itirməsinə səbəb olmaq. *Həyat Yarməmmədi zəbib qorxuzmus, simasızlaşdırılmışdı.* M.İbrahimov.

2. *məc.* Məsuliyyətsizlik yaratmaq, iş üçün şəxsi məsuliyyət olmadığı bir şərait yaratmaq. *Rəhbərliyi simasızlaşdırmaq.*

SİMASIZLAŞMA “Simasızlaşmaq”-dan *f.is.*

SİMASIZLAŞMAQ *f.* Simasını itirmək, özünə məxsus keyfiyyətlərini, xüsusiyyətlərini itirmək; şəxsiyyətsizləşmək.

SİMASIZLIQ *is.* 1. Siması olmama; fərdi xüsusiyyətlərdən, keyfiyyətlərdən mohrulluq; şəxsiyyətsizlik. *Simasızlıq, yüz il ömür sürsən də sən; Alqış səsi eşitməzsən bircə kərə.* S.Vurğun. *Simasızlıq [Yarməmmədin] qalxanı idi.* M.İbrahimov.

2. *məc.* Tapşırılan iş, mexanizm, alət və s. üçün adamların şəxşən məsuliyyət daşımasına imkan yaradan hal, iş şəraiti. *İsdə simasızlıqla mübarizə. Simasızlığı aradan qaldırmaq.*

SİMFORİK *[yun. symphonos – ahengdar]* *sif. mus.* 1. Simfoniya musiqi forması ilə bağlı olan. Mövzunun simfonik işlənməsi. *Simfonik muğam.*

2. Nəfəslı, zərbli, simli ansamblın ifası üçün yazılmış; bu cür ifa ilə bağlı olan. *Simfonik musiqi. Simfonik etüdlər. Simfonik konsert.* – *İndi bizim dünyada şöhrət qazanmış simfonik əsərlərimiz, romanslarımız, mahnilarırmız vardır.* İ.Əfendiyyev.

◊ **Simfonik orkestr** – üç qrup simli, zərbli və nəfəslı musiqi alətini birləşdirən musiqi ansamblı. *Lakin bunun dالinca simfonik orkestr orta səviyyəli bir süütə çalanda [Yavər] başını buladı.* M.İbrahimov. 1938-ci ildə Moskvada keçirilən Azərbaycan incəsənəti ongünlüyündə bu orkestr “Arşın mal alan” musiqili komedyasında simfonik orkestri əvəz etdi. Ə.Bədəlbəyli.

SİMFONİST *[yun.]* Simfonik əsərlər yaranan bəstəkar, simfoniya müəllifi.

SİMFONİYA *[yun. symphonia – ahengdar]* Orkestr üçün yazılmış bir-birindən sürət və ahənginə görə fərqlənen, adətən 3-4 hissəli böyük musiqi əsəri. *Bu gün çaldığı əsər [Səlbənin] “Azad insan” simfoniyası idi.* M.Hüseyn. *Bax! Hər yandan səs gəlir; Simfoniyalar yüksələr. M.Dilbazi. // məc.* Çoxlu müxtəlif səslərin, röngörənin, tonların ahəngi, ahəngdar birliyi. *Sənki simfoniyadır bu gözəl ahang; Neçə sim üstündə o qurulmuşdur.* S.Vurğun. *[Ağbulaq məşələrinə] toplanıb galən saysız-hesabsız bülbüllərin ahəngdar nəğmələri bir simfoniyani təşkil edirdi.* S.Rəhimov.

SİMFONİZM *[yun.]* Simfoniya sənətkarlığı, simfoniya üslubu. ..“Yeddi gözəl” *baletinin musiqisi simfonizm əzəmətinin yaradıldığı vüsətə malik və emosional cəhətcə dolğun məzmunlu böyük bir ilham məhsuludur.* Ə.Bədəlbəyli.

SİMİC *sif.* Xəsis, bərk. *Simic adam. Simic (z.) olmaq.*

SİMİCLƏŞMƏ “Simicləşmək”-dən *f.is.*

SİMİCLƏŞMƏK *f.* Simic olmaq, xəsis olmaq.

SİMİCLİK *is.* Xəsislik. [Faytonçu:] *Sənin pulunun sayı-hesabı yoxdur; belə simiclik nəyə lazımdır?* Ə.Haqqverdiyev. [Rüstəm:] *Qoy dost-aşna da deməsin ki, Rüstəm kişi simiclik elədi, malına qıymadı.* M.İbrahimov.

SİMİN *sif. [fars.] köhn.* 1. Gümüşdən qayrılmış, düzəldilmiş.

2. Gümüşü.

SİMLƏMƏ¹ “Simləmək!”-dən *f.is.*

SİMLƏMƏ² “Simləmek²”-dən *f.is.*

SİMLƏMƏK¹ *f.* Sim çəkmək (musiqi alətinə). *Tari, kamançanı simləmək.*

SİMLƏMƏK² *f.* Yaranın iltihabı nəticəsində qana keçmək (mikrob). [Allahqulu:] *Gülla içəridə qalib simləyər.* Ə.Əbülləsən.

SİMLİ *sif.* Simi olan, sim salılmış. *Simi saz. Simli tar. – Tar, malum olduğu kimi, Əsədroğlu Mirzə Sadıqadək yalnız beş simli bir musiqi aləti idi.* Ə.Bədəlbəyli. // Simlərlə çalınan, simlərlə səsləndirilən. *Simli çalğı alətləri. Simli orkestr.*

SİMMENTAL *is. [fr.]* İribuynuzlu mələkara cinsi.

SİMMETRÍK *sif.* [yun.] Simmetriyası olan, simmetriya qanununa görə qurulmuş; mütənasib. *Simmetrik planlaşdırma. Şəkilləri di-vardan simmetrik* (z.) *asmaq. Şeylərin sim-metrik düzülüşü.* – Xalının üstündə simmetrik düzülmüş altı yumşaq kreslo vardi. M.İbrahimov.

SİMMETRİKLİK *is.* Simmetrik şeyin hali; bir şeydə simmetriya olması; mütənasiblik.

SİMMETRÍYA *is.* [yun. symmetria] Bü töv bir şeyin hissələrinin mərkəzə, ortaya gərə uyğun, mütənasib düzülüş, yerləşməsi; düz-zülüşə uyğunluq, mütənasiblik. *Həndəsi ci-simlərin simmetriyası. İnsan bədəni hissələri-nin simmetriyası.*

SIMPÁTIYA [yun. sympathēia – rəğbət] Bir adama və ya bir şe yə qarşı rəğbət, meyil, cəzibə.

SIMPLEKS *is.* [lat.] Kombinator topolo-gianın əsas anlayışlarından biri.

SIMPÓZIUM [lat. simposium, əsl yun. kef məclisi] Hər hansı bir xüsusi elmi məsələyə dair bəzi, o cümlədən beynəlxalq müşavirə-lərin adı. *Tarix məsələlərinə həsr olunmuş simpozium. Astronavтика üzrə beynəlxalq sim-pozium.*

SİMPТОM *is.* [yun.] Hər hansı bir şeyin, hadisənin əlamətləri.

SİMSAR *sif.* [fars.] 1. Yaxın, daha yaxın. 2. Gümüş rəngli, gümüşü.

SİMURQ *is.* [fars.] Qədim İran əsatirində guya Qaf (Elbrus) dağında yaşayan böyük bir quş. *Qaf dağıdır bura, quşlar soltanı; Ancaq simurqlar qonan qayani; Kim çulğayıq qalın qara dumanlar. A.Şəhhət. Hər cahangir bir dəfə dirməndi Qaf dağına; Bir çıxları qur-şəndi simurqun sorağına.* Ə.Cavad.

SİMVOL [yun. symbolon] Hər hansı bir anlayışın, ideyanın şərti əlamətini ifadə edən işare; rəmz. *Göyərçin sülh simvoludur. Gənc-lik cəsarət simvoludur. – Gözəl Əlhəmra sa-rayları, həqiqət və mərdlik simvolu olan Mad-rid tar-mar edilirkən .. bəşəriyyət Münhen oyununun şahidi oldu.* M.İbrahimov. *Sevil Güllüsün köməyilə əsarətin simvolu olan çad-ranı Balaşın üzünə çırpıb evdən çıxır.* M.Arif. // ədəb. Hər hansı fikri, duygunu, hissəyyatı ifadə edən bədii obrax. *Sevgi simvolu. Xalq*

qudrətinin simvolu. Qəhrəmanlıq simvolu. // xüs. Hər hansı bir elmdə qəbul olunmuş kəmiyyətin şərti işarəsi, rəmzi. Kimyəvi ele-mentlərin simvolu. Kristalloqrafiya simvolları.

SİMVOLÍK *sif.* [yun.] Simvoldan ibarət olan, bir şeyin rəmzi olan, hər hansı bir şeyi simvollarla ifadə edən; rəmzi. *Simvolik təsvir. Simvolik rəsm.*

SİMVÓLICA [fr. symbolon-dan] 1. Fikir-ləri, məfhum və ya hissələri şərti işarələr (sim-vollar) vasitəsilə ifadə etmə.

2. *top.* Simvollar; hər hansı simvolların məcmusu.

SİMVÓLÍST [yun.] Simvolizm tərəfdarı.

SİMVOLÍZM [fr. symbolisme, əsl yun.] XIX əsrin axırlarında və XX əsrin əvvəllərində incəsənət və ədəbiyyatda burjuazadəgan əhvali-ruhiyyəsini ifadə edən cə-reyan (simvolizm tərəfdarları öz fikirlərini eyhamlarla, kinaye və işarələrlə ifadə edir, siyasetə qarışmamışı və “sənət sənət üçündür” şüarını təbliğ edirdilər).

SİN [ər.] Ərəb əlifbasında (س) hərfinin adı.

SINAQOQ *is.* [yun.] 1. Yəhudü məbədi.

2. Yəhudilərin ibadət etdikləri yer.

SINC [fars.] İki metallik (mis) diskdən ibarət olub, bir-birinə vurduqda spesifik ses çıxaran musiqi aləti. [Xortdan:] *Qədim za-manda gün çıxanda onu seypur, tabil və sinc ilə istiqbal edirdilər.* Ə.Haqqverdiyev. [Ha-run:] *Çalınsın tabil, sinc, qoşun rəqs etsin.* Ü.Hacıbəyov. *Sincərin amansız cingiltisi, tabillərin müdhiş gumbultusu göyə yüksəlir.* Ə.Məmmədxanlı.

SINCAB *is.* [fars.] zool. Ağaclarda yaşayan və açıq-kül rəngində qıymətli xəzi olan gəmiricili kiçik heyvan. // Bu heyvanın dərisindən tikilmiş kürk.

SINCÇI *is.* Sinc çalan.

SİNDİKALÍST [yun.] Sindikalizm tərəfdarı.

SİNDİKALÍZM [fr. syndicalisme] XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində fəhlə hə-rəkatında ortaya çıxmış xırda burju cəre-yani; bu cəreyan tərəfdarları proletariatin sinfi mübarizəsini və proletar dövlətin yaradılması zəruriyyətini inkar edirdilər.

SİNDİKÁT [fr. syndicat] 1. Kapitalist ölkələrində: satış bazarlarına hakim olmaq və ifrat qazanc götürmək üçün sahibkarların inhisarçı birləşmə formalarından biri.

2. Fransada və bəzi burjuя ölkələrində həmkarlar ittiifaqlarının adı.

SİNDİKATLAŞDIRMA “Sindikatlaşdırmaq” dan f. is.

SİNDİKATLAŞDIRMAQ f. Sindikatlar şəklinde birləşdirmək. *Mən və metallurgiya sənayesini sindikatlaşdırmaq.*

SİNDİRİMƏK f. məh. 1. Əymək.

2. Kiməsə, nəyəsə əyilməyə, tanınmağa məcbur etmək.

SİNDRÓM is. [yun.] Hər hansı xəstəliyin səciyyəvi əlamətləri.

SİNEKDOXA is. [yun.] Əks mənali sözlər işlətməkdən ibarət olan stilistik üslub.

SİNEL is. [fr.] Qotaz, saçaq qayırmaq üçün məxmər qaytan.

SİNƏ is. [fars.] 1. Döş, köks. [Müəllim] Tellinin *nəfəs aldıqca qalxıb-enən sinəsinə baxırdı*. S.Hüseyin. *Qız başını sinəsinə endirdi*. M.Hüseyin. // Bədənin, ciyərlərin və ürəyin yerləşdiyi həmin nahiyyəsi; döş qəfəsi.

2. Yamac. *Dağların sinəsindən axıb gələn bulağlar və xarda çaylar isə birləşərək daha güclü və iri çaylara çevirilir*. M.Ibrahimov. *Budur, dikbaşlı dağlar; Sinəsi daşlı dağlar; Yerli-dibli söküfür*. M.Müşfiq.

3. məc. Ürək, qəlb mənəsində. *Sinəm yanır*. *Sinəsindən məhəbbəti olmaq*. – Aləm bilir, çoxdur sinəmdə dərdim; *Doqquz ay qoynumda oğul bəslədim*. “Aşıq Qərib”. Varımız sinədə dərdü qəmi-nihan, ölüram; *Fəda olum sənə, gəl eyla imtahan, ölüram*. X.Natəvan.

4. **Sinəsindən** şeklinde – özündən. *Bundan sonra görüm kim cürət edib dilinə gətirə biləcək ki, belə iş yoxdur, bu əhvalati dərvish öz sinəsindən icad edib*. N.Vəzirov.

◊ **Sinə gərmək** – özünü qorxmadan qabağa verərək, mərdcəsinə qorumaq, müqavimət göstərmək; köks gərmək. *O hər cövrə, cəfaya sinə gərdi, dayandı*; *Yanmadı tək həyatda, öləndə də o yandı!* B.Vahabzadə. **Sinə vermək** – bax sinə gərmək. **Sinə vurmaq** – məhərrəm ayında yas əlaməti olaraq əlləri ilə öz sinələrinə vurma mərasimi. [Uşaqlar]

sıra ilə oturub, avaz ilə .. mərsiyə deyər, sinə vurardılar. H.Sarabski. [Fərəc:] *Mən danışdıqca, ərz olsun, gərək siz də ağlayasınız və sinə vurasınız*. Qantəmir. **Sinəsinə dağ çəkmək** – bax ürəyinə dağ çəkmək (“ürək”də). [Əbdül:] [Saranın] *ölümü mənim sinəmə dağ çəkdi*. C.Cəbbarlı. *Rübəbə bu rəftarı ilə Gəldiyevin sinəsinə sanki bir dağ çəkdi*. Mir Cəlal. *Mən tez endim atımdan, əyildim ona sari; Sinəmə dağ çəkirdi həzin piçılıtları*. B.Vahabzadə. *Sinəsinə sərin su səpmək* – bax ürəyinə buzlu su səpmək (“ürək”də). *Nisə xalanın sinəsinə sərin su səpdilər*. Mir Cəlal. **Sinəsinə yatmaq (düşmək)** – bax ürəyinə yatmaq (“ürək”də). *Dəmirin hərəkətləri, həzircəvələgi Sevdim kişinin sinəsinə yatrdı*. Ə.Vəliyev. **Sinəsinə qabağa (irəli) vermek (sipər etmək)** – bax sinə gərmək. [Rüstəm Qızıyetərə:] *Nə deyəcəksən, həm mangabəcisişan, həm də fəsal, sinəni ver qabağı, katibi oturt yerində*. M.Ibrahimov. *Cəngavarlər sinələrini sipər edib, ağ gün uğrunda ölümdirim döyüşlərinə atlırlar*. S.Rəhimov.

SİNƏBƏND is. [fars.] 1. Zinət üçün qadınların döşlərinə taxdiqləri qızıl və ya gümüş bəzək, sancaq və s.

2. Yəhəri saxlamaq üçün atın boyundan düşüne doğru çəkilən qayış. *Ağ at gəlir eniş-dən; Sinəbəndi gümüşdən; Biza də qismət ol-sun; Heybədəki yemişdən*. (Bayati).

SİNƏBƏNDLİ sif. Sinəbənd taxmış. *Sinəbəndli qız*.

SİNƏDƏFTƏR sif. və is. [fars. sinə və ər. dəftər] Yaddaşı, hafızəsi möhkəm olan; çox bilən, üryində çox sözü olan, hazırlıq. [Mürsel:] *Dədə, deyirlər Turaclıda sinədəftər kişilər olub*. Ə.Vəliyev. [Aşıq Vahchin] *gənciliyi gözəllərin həsrəti ilə yanmış, sinədəftəri qapanmış, səsindəki sux tərənlər susmuşdu*. Ə.Məmmədxanlı. // Hafızə, yaddaş. Çox şairlərin əşəri [Mirzə Səfərin] sinədəftərində səbt olunmuşdu. *Şeirlər oxuyardı və oxuyandan sonra da onları əyri-üyrü rus dilinə tərcümə edərdi*. Ə.Haqqverdiyev.

SİNƏDƏN bax **döşdən**. *Sinədən demək, oxumaq*. – O gündən camuatın içində yayıldı ki, Ələsgərə vergi verilib; sazi götürüüb sinədən deyir. “Aşıq Ələsgər”.

SİNƏDOLUSU 1. *zərf* Dərindən, köks do-lusu. [Tahirzadə] sərbəst sinədolusu nəfəs alaraq yoluna davam etdi. Mir Cəlal. Aydin .. sinədolusu rahat nəfəs aldı. H.Seyidbəyli.

2. Bax **ürəkdolusu**. Belə gündə adamlar könüldolusu məhəbbət, sinədolusu iftixar hissi ilə bayram təntənasına gəlirlər. R.Rza.

SİNƏGİR [fars.] bax **astma**.

SİNƏK is. Milçək, çibin.

◊ **Sinək viziltisi qədər** – əsla, qətiyyən, zərrə qədər. Bu sözün Kərim babaya bir sinək viziltisi qədər təsiri olmadı. A.Şaiq.

SİNƏKKAPAN is. *zool.* Milçəkyeyən quş.

SİNİF *sif.* Müəyyən bir sinfə, onun ideologiyasına xas olan, bu ve ya başqa sinfin mənafeyindən irəli gələn, doğan. *Sinif mü-barizə*. *Sinif ziddiyatlər*. *Sinif baxımdan*.

SİNXRÖN *sif.* [yun.] 1. xüs. Sinxronizmi ilə fərqlənən; eyni zamanda, bir vaxtda olan, baş verən. Motorun sinxron fırlanması. Kinokadr-ların sinxron çəkilməsi (eyni zamanda şəkil çəkilməklə bərabər səsin yazılması). Sinxron tərcümə (danışanın sözlərini, o danışdıqca eyni zamanda tərcümə etmə).

2. *tex.* Sinxronizm prinsipi tətbiqinə əsaslanan. *Sinxron mühərrik*. *Sinxron motorlar*. *Sinxron kino çəkilişi*.

SİNXRONİK *sif.* [yun.] Eyni zamanda, bir vaxtda olmasına göstəren, ifadə edən; eyni zamanda, bir vaxtda olan, davam edən, baş verən.

SİNXRONİYA [yun.] 1. Bax **sinxronizm**.

2. *dilç.* Hər hansı tarixi bir dövrə bə və ya başqa dil elementlərinin eyni zamanda möv-cud və bir-birindən asılı olması.

SİNXRONİZM [yun. *synchronismos*] *kit.* İki və ya bir neçə hadisənin və ya prosesin eynilə bir vaxtda, eyni zamanda olması.

SİNXRONLUQ is. bax **sinxronizm**.

SİNİ is. Misdən, büründən və s.-dən qay-riilmiş böyük, deyirmi, dayaz qab. *Cörəyi siniyi qoymaqla*. *Siniyi plov çəkmək*. *Şamları sininin ətrafına düzəmək*. – [Kərbəlayı Cəfər] ..naəlac qalib getdi, süfrəni açdı ortalığa, bir az quru cörək doğradı siniyi.. C.Məmmədquluzadə. *Hərifə qazanı içəri gətirib yera qoydu, ətəyilə sininin üstünə tökülmüş kültü sildi*. İ.Hüseynov.

SİNİF is. [ər.] 1. Elmi və digər təsnifatda: a) *biol.* bitki və heyvanların təsnifatında böyük bölmələrdən (şöbələrdən) biri. *Suda-quruda yaşayanlar sinfi*. *Məməlilər sinfi*. *Iki-ləpəli bitkilər sinfi*. – Zooloji təsnifatda görə bal və ya ev arısı bugumayaqlılar tipinin ci-cülər sinfindən, pərdəqanadlılar dəstəsinə daxil olan artılar fəsiləsinin bal verən arılar cinsindəndir. R.Ibrahimov; b) *mənt.* müəyyən keyfiyyətə, xüsusiyyətə malik olan eynicinsli şeylərin məcmusu.

2. Dərəcə, bölgü. // Gəmilərin, vaqonların, paroxodların və s.-nin quruluş tipindən və təchizatından asılı olaraq bölgü dərəcəsi.

3. İctimai təbəqə, zümrə. *Cəxov müxtəsər və qisaca həkayələrdə rus millətinin hər bir sinfinə dair əhvalat yazıb*. F.Köçərli. *İki şey lazım olur: ya gorək san elə bir zat olasan ki, bu söz sənə deyilsin, ya budur ki, sən haman sözü deyən sinifdən olasan*. Qantəmir. *Mən əzilən bir sinfin hayqırı; Haqq bağırın sədasından yarandım*. M.Müşfiq.

4. İbtidai və orta məktəb şagirdlərinin, oxuduqları dərs ilinə uyğun olaraq bölgüsü. *İkinci sinif şagirdi*. – *Mirzə Səfərin iki oğlu ədliyyə məktəbinin beşinci sinfində oxuyurdular*. Θ.Haqverdiyev. *Aşağı siniflərdə birinci döslərim pis keçmədi*. A.Şaiq. // *Musiqi və rəssamlıq məktəblərində müəyyən müəllimin rəhbərliyi altında məşğələ və ya müəyyən fənn keçən şagirdlər qrupu*. *Royal sinif. Heykəltəraşlıq sinfi*. // Məktəbdə dərs keçilən otaq. *Sinif qapıları açılır birdən; Cixır həyəcanla bir-bir uşaqlar*. N.Rəfibəyli. *Bir canlanma, bir şərqlik var; Geniş sinif otagi*nda. M.Dilbazı.

SİNİFDΑŞ is. 1. Eyni ictimai sinfə mənsub olanlardan her biri, eyni sinifdən olan adam.

2. Bir sinifdə oxuyanlardan her biri.

SİNİFDƏNKƏNAR, SİNİFDƏNXARIC *sif.* Sinif, dərs məşğoləleri zamanı deyil, kənar vaxtda olan. *Sinifdənxaric məşğalələr*.

SİNİFLİ *sif.* Siniflərə bölünmüş, sinifləri olan (bax **sinif** 3-cü mənada). *Sinifli cəmiyyət*.

SİNİFSİZ *sif.* Siniflərə bölünməmiş, siniflər olmayan (bax **sinif** 3-cü mənada). *Sinif-siz cəmiyyət*.

SİNİR b a x əsəb. [Solmaz:] *Bütün sinir-lərim kaman teli kimi inləyir.* C.Cabbarlı. [Xəlil] *xirdə otağında bir-iki dəfə ötəyə-bəriyə gedib, sinirlərini yatırmaq üçün yazı masasına oturdu.* Çəmənzəminli.

SİNIRLƏNMƏ “Sinirlənmək”dən f.is.

SİNIRLƏNMƏK b a x əsəbileşmək. [Reyhan:] *Möhsün, sakit ol, axır həkim sənə deyi ki, sinirlənmək olmaz.* Çəmənzəminli. [Knyaz:] *Heç sinirlənmə, yoruldun, enəlim; Musiqi dinləyərək yazonalıım.* H.Cavid.

SİNİRLİ b a x əsəbi. [Dilbər:] *Belə sinirlili bir halda [Balaşa] danışa bilmərəm.* C.Cabbarlı. [Murad] *..hissiyatına məğlub olan, zəif sinirlili bir adam da deyildi.* S.Hüseyin.

SINK [alm.] kim. *Göyümtül-ağ rəngli dö-yüllə bilən metal – kimyəvi element.* // Sink-dən qayrılmış, sinkdən hazırlanmış. *Sink vedrə. Sink əlüzyuyan.*

SINKLƏMƏ “Sinkləmək”dən f.is.

SINKLƏMƏK f. Polad və çuqun məmələti korroziyadan qorumaq üçün üzərinə sink çəkmək.

SINKLƏNMİŞ f.sif. Sink sürtülmüş, sinklə örtülmüş, üzərinə sink çəkilmiş. *Sinklənmiş dəmir. Sinklənmiş vedrə. – Sinkdən olan və yaxud üzü sinklənmiş qablarda süd, qatıq, şorba və bu kimi turşulu və duzlu şeylər saxlamaq olmaz.* A.Quliyev.

SINKÓQRAF [alm. Zink və yun. grapho] Sinkoqrafiya mütəxəssisi.

SINKOQRƏFİYA [alm. və yun. graphio] 1. Mətbəə çapı üçün sink klişe hazırlama üsulu.

2. Bu cür klişeler hazırlayan müəssisə.

SINQÁ [rus.] tib. Qidada vitaminların çatışmaması nöticəsində meydana gələn və diş etinin boşalması, yumşalması və ondan qan axması şəklində təzahür edən xəstəlik.

SİNQALI sif. Sinqa xəstəliyi olan.

SİNLI sif. Yaşlı, yaşa dolmuş, ahil, qocalmış. *Sinli qadın. Sinli kişi.*

SİNİMƏ “Sinmək”dən f.is.

SİNİMƏK f. 1. Gözə daha az çarpmaq üçün aşağı oturmaq, əyilmək, gizlənmək, cuxura yatmaq; qorxub büzülmək. *Kərbəlayı Tapdıq bəllədiyi tağların dibinə sindi.* Mir Cəlal. *Tank Aslanın yerə sindiyi çökək üzərinə sıçradı.* Ö.Məmmədxanlı. *Bu quşlar çox vaxt tək-tək,*

bəzən cüt-cüt gəzər və bir təhlükə hiss etdikdə sinib gizlənər. M.Rzaquluzadə.

2. Çökəmək. Yeni gülümsəməkdə olan baharın həyatverici munis günsü arxasında gizləndiyindən ətrafa həzin bir axşam qaranlığı simməkdə idi. İ.Hüseynov.

3. Tutub eyilmək. Kərəm yəhərin qasına sinmişdi. M.Hüseyin. *Baxış bəy hırslaşata birki şallaq vurub, onun yalına sindi.* Ə.Abasov.

4. məc. Cəsareti qırılaraq səsini kəsmək, qorxməq, çəkinmək. *Xudayar bəy bir az sinib çəkildi kənarə.* C.Məmmədquluzadə.

5. Tərkiblərde: **ürəyinə** (canına və s.) **sin-mək** – üreyinə yatmaq, xoşuna gəlmək, üreyinçə olmaq. [Heybet Salmana:] *Kökəlməyin də şərti var. Əgər istəyirsən yediyin canına sinsin, gərək mayana haram qatmayasan.* M.Hüseyin.

SİN is. [ər.] Yaş. *Xudayar bəyin ancaq otuz yeddi-otuz sakkız sinni olar, artıq olmaz, bəlkə, əskik ola.* C.Məmmədquluzadə. *Gül-süm xalanın sinni əlli beşə yaxınlaşdırı.* Ə.Haqqverdiyev. [Ağalarov Dilaraya:] *Mənim sinnim almış keçmişdir, qızım!* Ə.Məmmədxanlı.

SİNÓD is. [yun.] Pravoslav və protestant kilsələrində yüksək rütbeli ruhaniş möclisi.

SİNOLOGİYA [lat. Sina – Çin və yun. loqos – anlayış, elm] b a x **çinşünashlıq.**

SİNOLOQ b a x **çinşünas.**

SİNÓNİM [yun. synonymous – eyniadlı] dilç. Mənaca başqa sözlə bir, yaxud ona çox yaxın, deyilişcə (səslənmə cəhətdən) isə müxtəlif olan söz; məs.: “ürək” və “qəlb”, “qoçaq” və “cəsur” və s.

SİNONİMİK sif. dilç. Sinonim olan, mənaca çox yaxın və ya eyni olan. *Sinonimik ifadələr.*

SİNONÍMİKA [yun.] dilç. 1. Bir dilə məxsus sinonimlər.

2. Leksikologiyadan sinonimlər bəhsü.

SİNONİMİYĀ [yun. synonymous – eyniadlılıq] b a x **sinonimika** 1-ci menada.

SİNONİMLİK is. Sinonim olma, mənaca çox yaxın və ya eyni olma. *Sözlərin sinonimliyi.*

SİNÓPTİK [yun.] Havanın proqnozunun necə olacağını qabaqcadan xəbər verən mütəxəssis – meteoroloq.

SİNÓPTİKA [yun. synoptikos] Hava və onun necə olacaqı haqqında qabaqcadan məlumat verən elm.

SİNOV: *sinov getmək* dan. – bir şeyin tamarzsında, həvəsində, həsrətində olmaq. *Bələ şeyləri dirigözlü divanın ovçuna qoymaqdan ötrü, baxırsan ki, Göyərçin apaşkar sinov gedir.* S.Rəhimov. [Tahir Səməndərə:] *Ancaq qızdan nahaq əl çəkdi, görmürdürin, oynamaq üçün sinov gedirdi?* M.Hüseyin. [Mirzə Qərənfil:] *Təqsir səndədir. Qızlar var ki, sənin üçün sinov gedirlər. Sən onları gəzüyəşli qoyub dağ-a-daşa əl atrısan.* S.Rəhman.

SİNSİMƏ “Sinsimək”dən *f.is.*

SİNSİMƏK f. İncimək; birindən incidiyini başqasına söyləmək, şikayətlənmək, gileyəlmək.

SİNSİTMƏ “Sinsitmək”dən *f.is.*

SİNSİTMƏK f. İncitmək, narahat etmək, iztirab vermək; xatırın dəymək, narazı salmaq. *Ehiyyac və alich qorxusu xüsusən yaşı adamları, qocaları sinsidirdi.* M.İbrahimov. *Aldığın cavabdan gileyilmə sən; Qaydadır, sinsidər sevən sevəni.* B.Vahabzadə.

SİNTAKSİS [yun. syntaxis – tərtib] *dilç.*

1. Bir dilə xas olan cümlə quruluşu və cümlədə sözlərin birləşməsi üsulları.

2. Grammatikanın, cümlə quruluşunu və cümlədə sözlərin birləşməsi üsullarını öyrənən bölməsi.

SİNTAKTİK *sif.* [yun.] *dilç.* Sintaksisə aid olan. *Cümlənin sintaktik təhlili.*

SİNTAQMATİKA *is.* [yun.] 1. Dil tədqiqinə inki aspektindən biri.

2. Nitq vahidlərinin birləşmə qayda-qanunlarının məcmusu.

SİNTETİK *sif.* [yun.] 1. Sintez (1-ci mənada) tətbiqinə əsaslanan. *Sintetik tədqiq üsulu.*

2. *kim.* Sintez (2-ci mənada) əsasında alınmış, sintez yolu ilə alınmış materialdan hazırlanmış; süni. *Sintetik kauçuk. Sintetik lif. Sintetik yanacaq. Sintetik mallar.*

3. *dilç.* Cümlədə qrammatik əlaqələrin sözlərin formalıları ilə ifadə olunması. *Dilin sintetik quruluşu.* □ **Sintetik dillər** – elə dil-lərə deyilir ki, analitik dillərin əksinə olaraq, bunlarda sözlər bir neçə mənalı hissələrdən

(morphemlərdən) əmələ gəlir və yalnız məlum anlayışı deyil, habelə cümlədə sözlər arasındakı qrammatik əlaqələri də ifadə edir.

SİNTEZ [yun. synthesis – birləşmə] 1. Bir şeyi və ya hadisəni küll halında, onu təşkil edən hissələri arasındaki qarşılıqlı əlaqə və vəhdəti daxilində tədqiq etmə üsulu; (*analiz ziddi*). *Sintez elmi idrak prosesində analizlə bağlıdır.* // kit. Birləşmə, ümumiləşmə, qovuşma. [Lətifə:] *Bu cür əsərlər xalq sənəti ilə professional sənətin sintezindən əmələ gəlir.* M.Hüseyin.

2. *kim.* Bəsít maddə və ya elementləri birləşdirmə yolu ilə mürəkkəb kimyəvi birləşmələr alma. *Zülali maddə sintezi.* *Mürəkkəb üzvi maddələr sintezi.*

SİNTEZLƏMƏ “Sintezləmək”dən *f.is.*

SİNTEZLƏMƏK bax **sintezləşdirmək.**

SİNTEZLƏŞDİRİMƏ “Sintezləşdirmək”-dən *f.is.*

SİNTEZLƏŞDİRİMƏK f. *kim.* Sintez (2-ci mənada) yolu ilə almaq, əldə etmək.

SİNTOMİSİN *is. tib.* Antibiotik, levomiselin optik izomer qarışığı.

SİNÜS [lat. sinus – əyrilik] *riyaz.* Bucağın triqonometrik funksiyalarından biri.

SİONİST Sionizm hərəkatına mənsub adam, sionizm məsləkində olan adam.

SİONİZM [Qüds şəhəri yaxınlığındağı Sion dağının adından] XIX əsrin axırında bir sıra ölkələrin yəhudİ burjuaziyası arasında meydana gəlmiş ən mürtəce burjua millətçi hərəkatı.

SİPƏR *is. [fars.]* 1. Qalxan. *Sipəri üzünə tutmaq.* – *Dövlətşin başını döndərdi və heç bir mənə anlatmayan, donuxmuş gözlərini sipərə zillədi.* Çəmənzəməlinli.

2. Qoruyucu vasitə kimi istifadə edilən hər cür şey, qurğu və s. *Yurdumuzun solu, sağı; Hər qaya bir sipər bizə.* A.Şaiq. □ **Sipər etmək** – qorunmaq üçün qabağa vermək. [Mehriban] *başını sağ tərəfinə ayıraq iki alını qarşısına sipər edib qışkırmaga başladı.* S.Hüseyin. // İstehkamda əsgəri düşmən mərmişindən və s.-dən qoruyan sədd, xəndek və s. // *tex.* Qoruyucu, pərdə. *Elektrotutucunun sipəri. Qurğunun sipəri.*

◊ **Döşünü (köksünü, sinəsini) sipər etmək (qılmaq)** – mordcəsinə, qorxmadan mü-

qavimət göstərmək, köks gərmək, özünü qabağa vermək, sinə gərmək. *Zakirəm, sinəmi sipər bəlaya; Qılımışam, at oxun, pənah xudaya.* Q.Zakir. [M.F.Axundzadə:] *Mən sinəmi sizin nasəza sözlərinizə sipər eləmişəm.* Ə.Haqverdiyev.

SİPƏRLİ *sif.* Sipər qoyulmuş; sipəri, qoruyucu vəsiatı olan. *Sipərli qurğu.*

SİRAB *sif. [fars.] klas.* Döymüş (su və s. mayelərlə). □ **Sirab etmək** (eləmək, qılmaq) – 1) *klas.* doydurmaq (su, şərab və s. ilə). Yarı gecələr ki çəşmeyi-xab; Gözlər çəmənin qılırdı sirab. Füzuli. *Demarəm badə ilə et məni sirab, xuda; Bari, çox olmasa da, qismətimiz az olsun.* S.Ə.Şirvani. Sirab eləyib ləli-ləbin Sabırı, ey şüx! M.Ə.Sabır; 2) bolluca su vermək, su ilə doyuzdurmaq. Dağın sağ və sol ətəklərindən köpüklenərkən sürətlə axan çay axırda iki mehriban qardaş kimi birləşib axaraq, düzlərdə yaşayın əhalinin bağlarını, əkinlərini sirab edir. Ə.Haqverdiyev. **Sirab olmaq** – döyunca içmək, içib doymaq. *Qoymuşdum evə bir neçə şışə şərab; Yatdim ki, durub sübh olam ondan sirab.* S.Ə.Şirvani. [Mirab:] *Nə danışırsan o! – deyə, Qədim danyını acıqlı-acıqlı süzdü. – Ağlığın yeri qovrulacaq, armudboğaz Qədim suya sirab olacaq!*? S.Rəhimov. [Mühəndis Fərəcova:] *Yuxarı Qarabağın neçə-neçə kolxozu sirab olacaq.* B.Bayramov.

SİRAT *is. [ər.] klas.* 1. Yol.

2. Dini etiqada görə cəhənnəm üzərində qurulmuş çox dar və keçilməsi çox çətin körpü; qıl körpü (guya məhşər günü adamlar bu körpünün üstündən keçməli olacaq, gənəhə olanlar cəhənnəmə, günah olmayanlar isə behiştə vasil olacaqlar). *Mizan, sırat, sual, qəbir əzabı; Bu işlər qabaqda var olacaqdı!* Aşıq Ələsgər.

SİRAYƏT *is. [ər.] Yoluxma, keçmə.* □ **Sirayət etmək** – 1) yoluxmaq, keçmək. Xəstəlik sirayət etdi. *Qırıp sirayət edən xəstəlikdir;* 2) keçmək, keçərək yayılmaq. *Səs əvvəl [Zeynalın] qulaqlarında əcaib bir halda cingildəyib, cəmi bədəninə sirayət etdi...* Çəmənzəminli. [Əhməd:] *Durdugum yerdə ayaqlarının xəfiçəsinə əsməsi bütün bədənimə sirayət etmişdi.* T.Ş.Simurq. // Məc. mənada. [Daşdəmirin] gözlərində və sözlərində elə bir

sadəlik və səmimilik vardi ki, bu, dirləyənlərə də sirayət edirdi. M.Rzaquluzadə. ..*Bir anda qızın həyəcanı ovçuya da sirayət elədi, hər ikisi təpədən enib meşyə sarı yüyürdü.* Ə.Məmmədxanlı. *Səməndərin gülüşü Nərgizə də sirayət elədi.* B.Bayramov.

SİRAYƏTEDİCİ *sif. 1. Keçici, yolu xucu, sirayət edən. [Sərdar:] Keçəllik, gözağrısı, qızdırma və başqa sirayətedici xəstəliklər xalqı qırıb qurtarır.* P.Makulu.

2. *məc.* Başqalarına tez keçən. *Şirzad mülä-yim və sirayətedici baxışlarla Pərişanı süzərək sazi aldı və kökləməyə başladı.* M.İbrahimov. İndi hamı Nərgizin çəngələyi dəğidigi və anasına göstərdiyi Rəşidin krem çəkilmiş işldayan saçlarına baxır, sirayətedici qəhqəhədən adamların gözləri yaşardı. Ə.Məmmədxanlı.

SİRDAŞ *is.* Bir-birinə ən yaxın, sadiq iki yoldaşdan, dostdan hər biri. Ataşa Qaçay kimi arxa, Qaçaya Ataş kimi sirdəş lazımdı. Ə.Vəliyev. *Torpaqlara sinəsinə; Bəzən zülmət gecələrdə; Mən itirdim sirdəşimi.* N.Xəzri. // Məc. mənada. Mənim bahar adlı bir sirdəşim var; Mən onu anıram, o məni anır. S.Rüstəm. *Xoyal insanın ən yaxın sirdəşini, məsləhətçisidir.* H.Seyidbəyli.

SİRENA *is. [fr.]* Müəyyən tezlikli səs rəqs-lərini almaq üçün akustik şüalandırıcı.

SİRİMŞİMƏK *f. məh.* Nəmləşmək, nəm çəkmək.

SİRİŞK *is. [fars.] köhn.* 1. Göz yaşı. *Ağlam bülbütl kimi bir gülrxin hicrində mən; Axar ol sərvin ayağınə sırışkim cu kimi.* Ə.Vahid.

2. Damla, zərrə, damcı.

SİRK [*lat. circus – dairə*] 1. Akrobatlıq, canbazlıq, ekvilibristika, heyvanat və s. kimi tamaşaları özündə birləşdirən teatr sənəti növü. *Sirkə tamaşa etmək.* Sirkə sevmək. – *Ela haman gün Qarabağın qoca və cavan bəyləri “Sirk”də əvvələmci cargo da oturub sirk qızlarını .. tamaşa eləyirdilər.* C.Məmmədquluzadə.

2. İncəsənətin bu növünü nümayiş etdirməklə məşğul olan tamaşa müəssisəsi. *Sirkə işləmək.* // Tamaşaçıların yerləşməsi üçün amfiteatr şəklində sahəsi olan bina. *Böyük sirk maneqi.* – *Oyunlar çox vaxt .. Nikitin*

qardaşlarının sirkində.. və bir neçə bu kimi yerlərdə gedirdi. S.Rəhman.

SİRKAN *is.* bot. Sarı çiçəkli kol bitkisi. [Şirzad] yeridikcə hündür qalxmış qanqal və sirkan kolları qızına dolaşırı. M.Ibrahimov.

SİRKANLIQ *is.* Coxlu sirkan bitmiş yer. [Mühəndis Mayaya:] Bir baxın, hər tərəf boş çöllər, arxalar, sirkanlıqlardır, qabağınızla tülküdən, çəqqaldan çıxar, qorxarsınız. M.Ibrahimov.

SİRKƏ¹ *is.* Qıcqırıldılmış üzümdden hazırlanan tünd turş şirə. *Sirkə turşusu.* Xörəyə sirkə tökmək. *Tünd sirkə.* – Sirkə tünd olar, öz qabını çatlalar. (Ata. sözü). Aşıq sözün bitirməz; *Ovçu ovun itirməz;* *Üzüm gündə qalmasa;* *Döniüb sirkə yetirməz.* (Bayati).

SİRKƏ² *is.* Bitin yumurtası.

SİRKƏLİK *sif.* Sirkə qoymağa yaranan. Sirkəlik üzüm.

SİRKULYASIYA *is.* [lat.] 1. Fırlanma.

2. Dövr etmə.

SİRLİ *sif.* 1. Üreyində sırrı olan. *Sirli adama oxşayır.*

2. Məxfi, gizli, heç kəsin bilmədiyi. *Çıxar sorağına dediyim gözəl;* *Könlündə sirli, gizli bir əməl.* S.Vurğun. *Xoş bir yel insanı oxşayır,* köksünə sirli bir fərəh doldururdu. Çəmənzəminli. // Əsrarəngiz. *Mən təyyarənin kiçik pəncərəsindən gah əbədi hərəkətdə olan dəraya, gah da sakit, sirli göylərə baxırdım.* M.Ibrahimov.

SİRLİLİK *is.* Gizlilik, müəmmalıq, anlaşılıqlı. Aldı öz qoynuna budaqlar bizi; *Açıq bu yerdəcə ürəyimizi;* *Bir sirlilik qalmadı bizim sirdə ki?* N.Xəzri.

SİRR *is.* [ər.] 1. Başqalarından gizli saxlanılan, başqalarına bildirilməyən, deyilməyen, hamının bilmeli olmadığı söz, iş və s. *Ev bizim, sərr bizim.* (Məsəl). [Kəndli Bala-sultana:] *Sultan ağa, səndən savayı bizim sahibimiz yoxdur və heç bir sərrimiz yoxdur ki, səndən pünhan olsun.* C.Məmmədquluzadə. [Şərif Almaza:] *Biz də deyirik ki, belə olsun ki, sərrimiz bayra çıxmasın.* C.Cabbarlı. [Südabənin anası:] *Qulaq asın, sizə bir sərr deyəcəyəm.* M.Ibrahimov. // Gizli səbəb; bir şeyin daxili, gizli mahiyyəti. *Müvəffəqiyətin sirri.* *Qələbənin sirri.*

2. Hələ açılmamış, dərk edilməmiş, öyrənilməmiş bir müəmmə kimi qalmış şey. *Təbiətin sirləri.* Kosmosun sirləri. – [Usta Ramazan] torpağın sırrını öz ürəyinin sırrı kimi bilirdi. M.Hüseyn. *Dünyanın bütün sirlərini öz arzu və əməllərinə görə açan və şərh edən insan özünü bu sırrə də vaqif bilirdi.* M.Rzaquluzadə. // Başqalarının bilmədiyi məlumat, bilik, üsul, yol. *Aktyorluq sənətinin sirlərini bilmək.* Öz ixtisasının sirlərini dərinlən öyrənmək.

SİRROZ *is.* [yun.] Orqanın yeni birləşdirici toxuma əmələ gəlməsi nəticəsində böyük bərkiməsi.

SİR-SİFƏT *is.* Üz, sifət, üz-göz. Bir onun sir-sifətinə bax. *Sir-sifəti qızarmaq.* – [Səfədərin arvadı:] *Sir-sifətlərini boyamaq* [Zivərgilin] heç yadlarından çıxmır. S.Vəliyev. *Səməd diqqətlə .. nə sir-sifətində, nə də xəsiyyətində heç bir dayışıklık olmayan Yusifə* baxdı. İ.Hüseynov. // Üzün ifadəsi. *Sir-sifətindən görünür...* *Sir-sifətindən bəllidir...* – [Hacı Bayram:] *Sir-sifətindən kamallı oğlana oxşayırı.* Ə.Haqverdiyev.

◊ **Sir-sifətini turşutmaq (yığmaq)** – bax qaşqabağıni sallamaq (turşutmaq, tökmək). Almammədov indi də ağızında acı bir sey varmış kimi sir-sifətini yığış tamsınatamsına stolun qurağındakı düyməni basdı. B.Bayramov. [Məmməd] nə üçünsə sir-sifətini turşudub üzünü yana çevirdi. V.Şixli.

SİS, SİS-DUMAN *is.* Yerə çökmüş buluddan ibarət olan rütubətli duman; çən. *Dağ başına sis gəldi;* *Ocaq yandı, his gəldi.* (Bayati). Gilanın üzərində qalın bir sis, günəşin ziyanas mane ola biləcək kəsif bir kölgə vardi. S.Hüseyn. Uca dağlarının almaz kimi parıldayan qarlı-buzlu təpələrindən sis-duman çəkilir. M.Rzaquluzadə.

SİSLİ *sif.* Çənli, sis basmış, duman basmış. *Qızarırdı daha az-az dan yeri;* *Açılrırdı sisli payız sahəri.* H.K.Sanlı. *Alma, armud, gavalı* dənizində batan ağacların arasından uzaqdakı mavi sisli meşə görünürdü. Çəmənzəminli. Sisli buludlarla qaralmış bayır; Mür-güləyir dağ, dərə, orman, çayır. A.Şaiq.

SİSTÉM [yun. systema – bütöv] 1. Bir şeyin hissələri arasında düzgün, müntəzəm düzülülmüş və qarşılıqlı əlaqəyə əsaslanan müəyyən

qayda, üsul. *Kitabxanada kitabların düzülüş sistemi. Hər şeydə səliqə və sistem lazımdır.* Yazdıqlarını sistemə salmaq. // Qəbul edilmiş qayda, üsul. *Attestasiya sistemini tətbiq etmək. Teatrda abunəçilik sistemi. İşçilərin məzuniyyət sisteminiə riyat etmək.* // Adı qayda, üsul, nizam. *Qəbul edilmiş sistem üzrə.*

2. zool. bot. Təsnifat, qruplaşdırma. *Linnéyin nəbatat sistemi.*

3. Hər hansı bir nəzəriyyənin, təlimin əsasını təşkil eden prinsiplerin məcmusu. *Uşinşkinin pedagoji sistemi. Dekartın fəlsəfi sistemi.*

4. Bir şeyin (tosərrüfat, dövlət, siyasi və s. vahidlərinin) təşkilat, quruluş forması. *Dövlət quruluşu sistemi. Məhkəmə sistemi.*

5. Bir-birile qarşılıqlı surətdə bağlı hissələrdən ibarət struktur, quruluş. *Günəş sistemi. Dilin qrammatik sistemi. Əsəb sistemi. Bitkinin kök sistemi. Qan sistemi.* // geol. Qazıntı halında təplannedilən müəyyən heyvan və bitki qalıqları ilə səciyyələnən süxurların məcmusu. // Təşkilati cəhətdən birləşdirilmiş tosərrüfat, müəssisə, idarə vahidlərinin məcmusundan ibarət struktur. *Xalq məarifi orqanları sistemi. Səhiyyə sistemi. Elmlər akademiyası sistemində işləmək.* // Bir məqsədə xidmət eden mexanizm, maşın və s. vasitələrin qarşılıqlı əlaqəsi məcmusundan ibarət texniki qurğu. *Elektrik şəbəkəsi sistemi. İslitmə (qızdırma) sistemi.* // Bir-birile bağlı olan və bir məqsədə xidmət edən maşınların, mexanizmlərin və s.-nın məcmusundan ibarət texniki qurğular.

6. Texniki quruluş prinsipi; konstruksiya. *Avtomat pulemyot sistemi. Hər cür sistemə aid traktorlar.*

SİSTEMATİK *sif.* [yun. *systematikos*] 1. Müəyyən bir sistem təşkil edən; müəyyən bir plan əsasında qurulmuş, müəyyən sistem üzrə qurulmuş. *Sistematik təsvir. Sistematik katalog. Sistematik suratda.*

2. Müəyyən sistemə əsaslanan; tam, ardıcıl, planlı. *Təbii sərvətlərin sistematik tədqiqi. Sistematik təhsil almaq. Xarici dillərin sistematik öyrənilməsi.*

3. Daimi, müntəzəm. *Əməkçilərin həyat səviyyəsinin sistematik yaxşılaşdırılması. Tapşırıqların yerinə yetirilməsini sistematik yoxlamaq.*

SİSTEMATİK [yun.] Sistematika (2-ci mənada) mütəxəssisi.

SİSTEMATİKA [yun.] 1. xüs. Hadisələrin, əşyaların təsnifi, qruplaşdırılması. *İzotopların sistematikası.*

2. Botanika və zoologianın, bitkilərin və ya heyvanların təsnifi və təsviri ilə məşğul olan bölməsi.

SİSTEMLƏŞDİRİLMƏK “Sistemləşdirilmək” dən *f.is. Müşahidələrin sistemləşdirilməsi.*

SİSTEMLƏŞDİRİLMƏK *f.* 1. Sistemə salınmaq, nizama salınmaq. *İşlər sistemləşdirildi.*

2. xüs. Təsnif edilmək, qruplaşdırılmaq.

SİSTEMLƏŞDİRİMƏK “Sistemləşdirmək” dən *f.is.*

SİSTEMLƏŞDİRİMƏK *f.* 1. Sistemə salmaq, nizama salmaq. *Əsərin materiallarını sistemləşdirmək. Təcrübəni sistemləşdirmək.*

2. Təsnif etmək, qruplaşdırmaq. *İzotopları sistemləşdirmək.*

SİSTEMLİ *sif.* 1. Hər hansı sistemə aid olan, sistem mahiyyətində olan. // Müəyyən sistem üzrə qayrılımış. ..*Zirzəmidən on iki dənə cürbəcür sistemli tapança tapmışdır. H.Seyidbəyli.*

2. Bax **sistematik** 2-ci mənada. *Sistemli iş.*

SİSTEMLİLİK *is.* Sistemli şeyin hali, xassəsi, keyfiyyəti; bir şeydə sistem olması; müntəzəmlik. *İşdə sistemlilik. Qayda və sistemlilik müvafiqiyyətin başlıca şərtlərindən biridir.*

SİSTEMSİZ *və zərf* Heç bir sistemi, planı olmayan, heç bir sistemə riyət etməyən; plansız, qaydasız, nizamsız, tərtibsız. *Sistemsiz adam. Sistemsiz oxumaq. Sistemsiz işləmək.*

SİSTEMLİSLİK *is.* İşdə müəyyən sistem olmadığı hal; plansızlıq, qaydasızlıq, nizamsızlıq, tərtibsızlıq. *İşdə sistemsizlik. Sistemliyi aradan qaldırmaq.*

SİSTERN [lat. *cisterna – hovuz*] Neft, benzin və s. mayeləri saxlamaq və ya daşımış üçün böyük çən, habelə belə çəni olan vəqon, avtomobil və s. *Dəmiryol sisternləri. Neft sisterni.* – [Zakirə Mehriban] sistern vəqonunu andiran ağ, uzunsov bir çənin yanında dayandılar. H.Seyidbəyli. *Böyük bir meydancada*

SİSTİT

yerləşən avtobatalyonda bir-birindən aralı
iyirmi sistern vardı. S.Vəliyev.

SİSTİT is. [yun.] Sidik kisəsinin iltihabı
xəstəliyi.

SİTAL sif. Sırtıq, üzlü, nadinc. [Mələk:]
Bəs deyil? Sital uşağı sital, lap zəhləmi tökdünüz. Çəmənzəminli.

SİTALLAŞMA “Sitallaşmaq”dan f.is.

SİTALLAŞMAQ b a x **sırtıqlaşmaq**.

SİTALLIQ b a x **sırtıqlıq**. Kirəçi sitallığa
salıb, otaqda qalır və normaya görə də aylıq
verirdi. Çəmənzəminli.

SİTARƏ is. [ər.] *klas. şair.* Ulduz. *Ey bəxtim*in sitarəsi, bu sübh açılmasın; *Mahi-rüxün*
yetər bu gecə karivanə şəm! S.Ə.Şirvani.
Camalın atəşinə ay və gün deyən çox olub;
Üzündə xalına yanmış sitarə mən demişəm.
Ə.Vahid.

SİTAT [lat. citatum] Olduğu kimi, hərfi-hərfi
hərfindən mətndən götürülmüş yazı. *Klassik-lərdən* götürülən sitatlar. *Bədii əsərlərdən*
sitat seçmək.

SİTATBAZ is. [lat. citatum və fars. ...baz]
Yazısında, nitqində sitat götürməyi sevən
adam, sitat həvəskarı; sitatçı.

SİTATBAZLIQ is. Həddindən artıq sitat
getirməyi sevmə, sitat həvəskarı olma, sitat-
çılıq.

SİTATÇI b a x **sitatbaz**.

SİTATÇILIQ b a x **sitatbazlıq**.

SİTAYİŞ is. [fars.] Pərəstiş, tapınma; dərin
ehtiram, hörmət. □ **Sitayış etmək** – 1) ibadət
etmək, pərəstiş etmək, tapınmaq, ilahi-
ləşdirmək. *Həla tarixi-miladidən çox-çox*
əvvəl atəspərəstlik meydana çıxdığı zaman
bizim qədim babalarımız bir sırə atəsgahlar
qurub, oda sitayış edərlərmiş. M.Hüseyn.
Deyirlər, Hindistanda indi də öküzə sitayış
edən tayfalar var. M.Rzaquluzadə; 2) bir
şəxsi və ya bir şeyi pərəstiş dərcəsində sev-
mək, dərin ehtiram olaməti olaraq qabağında
səcdə etmək, pərəstiş etmək, məftun olmaq.
Bax, mən səni bu saat başa salım; bax, bu
evdə üç qisim kitab var, biz üç qardaş bun-
lara sitayış edirik. C.Məmmədquluzadə.

SİTƏM is. [fars.] *klas.* Zülm, əziyyət, cəfa.
[Sənəm:] *Lənət olsun o günlərə, o dəmə!* Ya-
ziq canım necə dözsün sitəm? “Aşıq Qərib”.
Çərxin sitəmindən, dövrün zülmündən; Tö-

SİVİŞMƏ

külər dəmbədəm yaşım, ağlaram. Q.Zakir.

□ **Sitəm etmək (qılmaq)** – zülm etmək,
əziyyət vermək, cəfa vermək. *Ey ağalar, necə*
sitəm etdirilər; Vaqfin canını çox incitildilər.
M.P.Vaqif. [Nazlı Ağabeyimə:] *Təzə arvad*
gününsündən hər gün ərinə bir söz deyir, əri də
yazış arvada sitəm eləyirmiş. Çəmənzəminli.

SİTƏMKAR is. [fars.] *klas.* Zülm edən,
əziyyət verən, incident; zülmkar. *Badi-səba,*
söylə ol sitəmkara; Ölürəm, eyləsin dərdimə
çara! Q.Zakir. *Bu çərxi-sitəmkarın aman*
məsxərəsindən! *Bais, yalan olsun!* M.Ə.Sabir.

SİTƏMLİ sif. Əziyyət çekən, zülm çekən;
məzəlum. *Sitəmlı kəndlərdən qaçarkən dağa;*
Rast gəlib qozluqda bu yiğincəga. H.K.Samlı.
Mən ana görürəm yuxuda tez-tez; *Gözləri*
qayğılı, könlü sitəmlı. Ə.Kürçayı.

SİTOGENETİKA is. [yun.] İrsiyyətin qanuna uyğunluqlarını hüceyrədaxili komponenntlərin quruluş və funksiyası ilə əlaqəli
surətdə öyrənen elm.

SİTRA is. [alm.] Mizrabla çalınan simli
müsiqui aləti.

SİTRAMÓN is. *tib.* Türkibində aspirin,
fenasenin, kofein, kakao, limon turşusu və
şəker olan ağrıkesici dərman.

SİTRUS is [lat.] *bot.* İsti ölkələrdə yayılmış
və tərkibində efit yağları olan, qabılılı
iri meyvələri olan kol və ya ağac (sitruslara
portağal, limon, mandarin və s. aiddir). *Sitrus*
cinsinin limon, naringi, portağal və sair növləri
ağac və kollardır. M.Qasimov. *Divar-*
larda .. sitrus bitkilərininbecarılması haqqında təlimatlar.. asılmışdı. H.Seyidbəyli.

SİTRUSÇU is. Sitrus bitkiləri mütəxəssisi;
sitrus bitkiləribecərən adam.

SİTRUSÇULUQ is. Sitrusbecərmə işi, sitrus
yetişdirməklə məşğul olma.

SİTUASIYA is. [fr.] Vəziyyət, şərait, hadisələrin gedisi.

SİVİL [lat.] Mülki, qeyri-hərbi. *Hücrənin*
*ətrafında yüz nəfərə qədər sivil palta*rında
mühafizəçilər gözirdi.. M.S.Ordubadi. *..Zabitlər və sivil palta*rları saray adamları qonaqları
böyük ehtiramlı qəbul edib, onlara hər
cür qulluq göstərməyə çalışırdılar. P.Makulu.

SİVİŞGƏN sif. Sürüşkən.

SİVİŞGƏNLİK sif. Sürüşkənlik.

SİVİŞMƏ “Sivişmək”dən f.is.

SİViSMƏK f. 1. Sürüşmək, sürüşüb çıxməq. *Qız sivisiib* [Mübaşir Məmmədin] *golları* arasından çıxdı, otağın ortasında durub gözünüñ içini baxdı. M.İbrahimov.

2. Gizlince çıxıb getmek, ötüb keçmək, aradan çıxməq, qaçıb yaxasını qurtarmaq. *Şahmar Xəlilin* əlindən belə asanlıqla yaxa qurtardığına sevinib, yavaşcadan Əlyarovun böyründən sivisərək o biri otağa keçdi. M. Hüseyin. [Şirkət idarəsi] yanından keçərkən yənə iki itin sivisiib həmin dəhlizə girdiyini gördüm. Ə.Məmmədxanlı.

SİVRİ sif. İti, şış. *Sivri qılinc. Sivri burun.* – Zehnin, düşüncənin səyyar qanadı; *Sivri bir ox kimi sancıldı yerə.* S. Vurğun. [Firəngizin] sivri burnundan geniş, qaraşın alnına ağ bir keçid vardi. B. Bayramov. [Səməndər] bulaşmış barmagları ilə tez-tez alnını eşir, hələ də uşaqlıq şəklini itirməmiş sivri çənəsini ovuşdurdu. Q. İlkin.

SİVRİBURUN(LU) sif. Burnu sivri, iti olan. *Sivriburun balıq.*

SİVRİLƏŞMƏ "Sivrileşmək" dən f.is.

SİVRİLƏŞMƏK f. Sivri şəkil almaq, sivri olmaq, ucu nazikləşmək. *Şiddətli küləklərin nəticəsində qayalar get-gedə sivriləşirdi.* S. Veliyev.

SİVRİUCLU sif. Ucu sivri olan, itiuculu, şiuclu. *Sivriuclu nizə.* – *Telli arvad cavab verməyib, köynəyinin ətəyini yiğişdirdi, bürmələyib büzməli tumanının içini saldı, sivriuclu beli götürüb Qızyetərə baxdı:* – Hardan başlayaq, manqabaçısı? Ə.Veliyev.

SİVRİYARPAQ(LI) sif. Yarpaqları sivri, ucu getdikcə iti, şış olan. *Sivriyarpaqlı ağca-qayın.*

SİYAH [fars.] klas. Qara. *Səf-səf duran siyah kirpiklərindir;* *Yoxsa ki gözümə millər görünür?* M.P. Vaqif.

SİYAHİ is. [fars.] Üzərində sira ilə adlar sadalanmış, yazılışmış kağız və s. *Şagirdlərin siyahısı.* Kitabların siyahısı. *Evlərin siyahısı.* *Seçicilərin siyahısı.* – [Məhərrəm bəy:] ..*Atamın siyahı dəftəri əlimə düşdü.* S.S.Axundov. *Qonaqların siyahısı otuz nəfərə çatanda Tərlanovun arvadı deyinməyə başlamışdı.* H. Seyidbəyli. □ **Siyahi tutmaq** – bir-bir, sira ilə adları kağız üzərində yazmaq, sıralamaq. *Kitabların siyahısını tutmaq.* *Gələnlərin siyahisini tutmaq.*

husını tutmaq. **Siyahiya almaq (vurmaq, götürmək)** – bax **siyahi tutmaq.** [Oğlan:] Varlıların, tacirlərin, mülk sahiblərinin varyoxlарını siyahiya vurub əllərindən alıblar. Ə.Haqverdiyev. [Nuriyyə:] *Balaca bir kata-loq düzəltmək* üçün kitabları yenidən siyahiya aldım. İ.Əfəndiyev. [Məmməd İsmayılov:] *Elə isə, Murad, götür siyahiya, Hüseyn Xələfov.* S.Rəhmətov.

SİYAHİYAALMA is. Hər hansı bir şeyin kütłəvi şəkildə qeyde alınması işi.

SİYAL is. məh. Üzümdə güləmə xəstəliyi.

SİYASƏT is. [ər.] 1. Dövlətin, partiyanın və ya hər hansı bir ictimai qrupun daxili dövlət və ya beynəlxalq münasibət məsələlərində öz sinfi mənafeyinə uyğun fəaliyyəti. *Dövlətin daxili siyasəti.*

2. dan. İnqilabi işdə, inqilab hərəkatında iştirak etmə. *Siyasət təstükdə tutulmaq.*

3. Canlı dildə: hiylə, fənd; bicilik, hiylə-bazlıq, fəndgirlik mənasında. *Siyasət İslətmək.*

4. klas. Cəza, tənbəh, cəza vermə. □ **Siyasət eyləmək (etmək)** klas. – cəzalandırmaq. *Neylərsən zəqr atan eşitsə;* *Qəhr ilə sənə siyasət etsə?* Füzuli. *Üzündən göz götürməm, eyləsən yüz min siyasətlər.* Q.Zakir.

SİYASƏTBAZ is. [ər. siyaset və fars. ...baz] Prinsipsiz siyasetçi, öz məqsədini çatmaq üçün heç bir vasiyədən çəkinməyən adam. *Burjuə siyasetbazları.*

SİYASƏTBAZLIQ is. Siyasetbaz adamın iş və hərəkəti. *Siyasətbazlıq etmək.*

SİYASƏTÇİ is. 1. Siyaset məsələləri ilə məşğul olan adam, siyasi xadim. *Uzaqgörən siyasetçi.* *Tərəqqiparvar siyasetçilər.* – [Dilara Behruza:] *Mən nə mübariz, nə də siyasetçi-yəm, xəzim!* Ə.Məmmədxanlı. // isteh. Siyaset məsələləri ilə çox maraqlanan, siyasetdən dəm vurmağı sevən adam.

2. dan. Çox məharətə iş görən, bic, fəndigir, hiyləger adam haqqında. *Yaman siyasetçidir.*

SİYASI sif. [ər.] 1. Siyasetlə bağlı, siyasetə aid olan, siyaseti həyata keçirməklə bağlı olan. *Kütlələrin siyasi aktivliyi.* *Siyasi fəaliyyət.* *Siyasi sayıqlıq.* *Siyasi görüş dairəsi.* – *Dilbər nahar fasılələrində kolxoçulara qəzet oxuyur, ictimai və siyasi mövzularda söhbətlər edirdi.* Ə.Sadiq.

2. Dövləti-hüquqi. *Siyasi quruluş. Siyasi rejim. Siyasi sistem.*

3. İnqilabi hərəkatda iştirakına görə həbs (sürgün) edilmiş. *Siyasi dastaq.*

SİYENA is. [xüs. is.-dən] Açıq-qəhvəyi rəngdə təbii piqment.

SİYENİT is. [yun.] Tam kristal sükür.

SİYƏNƏK is. Əsasən duzlanmış və hisdə qurudulmuş halda yeyilən xırda dəniz balığı. *Xəzər-Qaradəniz siyənakları.*

SİYİMƏ "Siyimək" dən f.is.

SİYİMƏK f. İşəmək.

SİYİRMƏ¹ "Siyirmək" dən f.is.

SİYİRMƏ² is. Stolda, şkafda və s.-də girib-çıkan yesik; göz. *Komodun siyirması. Şkaflın siyirməsi. – .Xəlil qürurla düşündü və kitabını stolun orta siyirmasına qoyub ayağı qalxdı.* M.Hüseyn. *Vefs.. haqq-hesab və nisya dəftərləri qoyulan siyirməni çəkdi. Ə.Thülhəsən. Sultan siyirməni açıb dərman çıxartdı.* İ.Hüseynov.

SİYİRMƏ³ is. Qapını, pəncərəni bağlamaq üçün hər iki tərəfdən halqlara keçirilib, irəli-geri hərəkət etdirilə bilən ağaç, dəmir parçası və s. *Qapının siyirməsini vurmaq.*

SİYİRMƏK f. 1. Sıddətlə toxunaraq, sür-tünərk üzərindən qoparmaq, soymaq, aparmaq, cizmaq, qabığını çıxartmaq. *Daş dizimi siyirdi. Ağac qolumu siyirdi.*

2. Qabda qalan yemək qalığını çörək və ya barmaqla silib təmizləmək. *Boşqabı siyirmək. Qazanın dibini siyirmək. Nimçədəki xörəyi siyirmək.*

3. Qımdan çəkerək çıxarmaq. *Xəncəri siyirmək. Qılinci siyirmək.* – [İgid] *Siyirə qılinci, çəkə qalxanı! Səksən oxu sadağından boşana. "Koroğlu". Cəllad gəlib, qılinci siyirib hazır durur.* Ü.Hacıbeyov. [Katib:] ..Sonra da xəncərimizi siyirib, Dövlətin evinə (gedək). Ə.Thülhəsən. // məc. Ölümə hədə-ləmək, öldürməyə amada olmaq. *İndi azar soxulub; İljinə, qanına; Ölüm qılinc siyirib; Həyat qəhrəmanına.* R.Rza.

4. Öynindən sürüdürlüb salmaq, çıxartmaq. [Nərgiz] ..[plaşımı] siyirib otun üstüne saldı. B.Bayramov.

5. Üzüb atmaq, kəsmək. ..[Kovxa] belindəki xəncərini çəkib xoruzun başını siyirdi. S.Rəhimov.

◊ Ürəyini siyirmək – bax ürək.

SİYİRMƏQİLİNÇ zərf Qımdan çıxarılmış halda, qılıncla, yalınqılinc. *Siyirməqılinc hückuma keçmək.* – Fəxrəddin əlində siyirməqılinc atının qabağında göründü. M.S.Ordubadı. *Karetadan siyirməqılinc iki soldat çıxdı.* M.Ibrahimov.

◊ **Siyirməqılinc eləmək** – aradakı düşmənciliyi, edavəti, ziddiyəti daha da kəskinləşdirmək; düşmən etmək. *Gədə, niyə bunları mənimlə siyirməqılinc elyirsən?* M.Ibrahimov.

SİYİTMƏK icb. İşətmək.

SİYRİLƏMƏ "Siyrilmək" dən f.is.

SİYRİLƏMƏK f. 1. Dərisi soyulmaq, dərisi qopmaq. *Yerə dəyib dizi siyrildi.* // Sürtünüb getmək, yeyilmək. *Əyilmiş çəkmənin nəli, dabani; Siyrilib papağın o yan-bu yani.* H.K.Sanlı.

2. Qımdan çıxarılmaq. *Qılınclar siyrildi.*

3. Sürüşmək, sürüşüb düşmək. ..*Sona da indi döniň bayaqı yerində dayanmış, başından siyrilib ciyinə düşən ağ turunun ipək saçları ilə oynayırdı.* Ə.Thülhəsən.

4. Bir şeyin arasından, altından görünmək, bir şeyi yararaq çıxməq. *Kələ-kötür ocaq daşlarının arasından siyirlən* (f.sif.) *qırmızı dilli alov gecənin qaranlığını yararaq nəhayətsiz səhrada itirdi.* M.Ibrahimov. *Üçgülüük ay bulud bölüyünün altından siyrilib çıxırdı.* B.Bayramov.

5. Açılmış, aralanmaq. *Buludun pərdəsi siyrildi bir az.* R.Rza. *Oyan, bu yatlığın yuxudan oyan!* Siyrlisin pərdələr, açılsın müşkü'l. M.Rahim.

SİYİNTİ is. Siyrimiş, qopmuş, soyulmuş şey. *Uşağın qolunda siyıntı var.*

SİZ İkinci şəxs əvəzliyinin cəmi; çox və ya bir neçə adama, həmçinin hörmət olaraq bir adama müraciət forması. *Sizi bu gün gözləyirik. Siz sabahki tamaşaşa gələcəksiniz?* – [Mərcan bəy:] *Təzə arvad alıram, ona görə sizin hərənizə bir abbası pul bağışlayacağam.* Ü.Hacıbeyov. *Bir sözüm iz salsa üzərinizdə; Bilin, mənim deyil, o da sizindir!* N.Xəzri.

SİZAL [xüs. is.-dən] Tor, kanat və s. hazırlanmasında istifadə olunan qaba toxuculuq lifi.

SİZCƏ əvəz. Sizin fikrinizcə. *Sizcə yağacaq? Sizcə yarışda kim qalib gələcək?* // Müsahibin fikrincə, isteyinə, arzusuna uyğun. *Qoy sizcə olsun.*

SİZİNKİ əvəz. 1. Sizə məxsus olan, sizə aid olan. *O kitablar sizinkidir. – Şirvanın şirin nari; Dadlıdır şirin nari; Sizinki sizin olsun; Göndərin bizim yarı.* (Bayatı).

2. İs. mənasında, adəton cəm şəklində: **sizinkilər** – siza yaxın olanlar (qohumlar), sizinle bir yerde olanlar, sizin ailənin üzvləri, sizin adamlar. *Sizinkilar axşam teatrda idilər.*

SİZLİ-BİZLİ əvəz. Siz və biz birlikdə, həm siz, həm biz, hamımız bir yerde. *Sizlibizli bu işi düzəldək. – [Əjdər müəllim]: Mən deyirəm, elə olsun, hərtarəfli, sizli-bizli bu balaca Cəmişa kömək edək.* S.Rəhimov.

SKAFANDR is. [fr.] 1. Dalğic geyimi.

2. Stratonavt geyimi.

3. Kosmos uçuşları üçün geyim.

SKAMYÁ [rus.] Üstündə oturmaq üçün dataqlar üzərində düzəldilmiş söykənəcəklə kürsü. *Bir ağacın altında skamyanın üstünə; Qəzət salib oturmış bir gözəl sarışın qız.* S.Rüstəm. *...Fəridə Zərifə ilə bulvara, skamyada əyləşmişdi.* S.Vəliyev.

◊ **Məktəb** (institut və s.) **skamyasında** – hələ məktəbdə (institutda və s.-də) oxuyarkən, oxuduğu zaman. **Məktəb** (institut və s.) **skamyasından** – məktəbi (institutu və s.-ni) qurtaran kimi. **Mütəhilmər skamyası** – məhkəmə salonunda müttəhimplərin oturması üçün ayrılmış yer. **Mütəhilmər skamyasında oturmaq** – məhkəməyə düşmək, məhkəmədə işinə baxılmaq.

SKARLATÍN [ital. scarlattina – qıqpırmızı] *tib.* Boğazda ağrı və bədəndə qırmızı səpgilər şəklində təzahür edən, ekseriyətlə uşaq-ları tutan çox yoluxucu xəstəlik.

SKELÉT [yun. skeleton – qurumuş bədən] 1. İnsan və onurğalı heyvan bədəninin əsasını, gövdəsini təşkil edən sümüklerin hamisi bir yerdə. *İnsan skeleti. Quş skeleti. At skeleti.* // *məc.* Müqayisələrdə – quru cəsəd, bir dəri, bir sümük (cox ariq adam haqqında). [Güllərə] *zəiflikdən bir skelet şəklini almışdı.* Ə.Vəliyev. [Zərqələmin] anası sanki canlı deyil, bir skelet idi. Ə.Sadiq. □ **Skeletə dönəmək** – son dərəcə arıqlamaq, bir sümük, bir dəri qalmaq. *Lap skeletə dönüb.*

2. Bir şeyin əsası, gövdəsi, özülü. Yanmış buruqların skeleti çar xəyanətinin qara heykəli kimi baxıldı. M.S.Ordubadi.

3. *məc.* Sonradan inkişaf etdiriləcək və ya qurulacaq bir şeyin əsasını, ən mühüm hissəsini təşkil edən cəhət. *Ösərin skeleti hazırlır.*

SKÉPTİK is. [yun.] 1. Skeptisizm tərəfdarı.

2. Hər şeydən şübhələnən adam, hər şeyə şübhə ilə baxan adam; şəkkak.

SKEPTISÍZM [yun. skepsis – baxma]

1. Obyektiv varlığın insan tərəfindən gerçek dərk edile bilməsini inkar edən idealist fəlsəfi cərayan. *Qədim yunan fəlsəfi cərayan-larından biri skeptisizmdir.*

2. Hər şeye tənqidlə, şübhə ilə baxma, hər şeyə şəkk etmə, bir şeyin varlığına, gerçəkliliyinə şübhə etmə; şəkkaklıq. *Xanim danışdıqca, elə bil.. rasionalizm və skeptisizm zəncirlərini qırır, sanki Muxtar yüngül-yüngül nəfəs almağa başlayırdı.* Çəmənzimənlilə.

SKETÇ is. [ing.] Estrada üçün yazılmış kiçik mözəhəkə.

SKÍFLƏR Eramızdan əvvəl VII əsrden eramızın III əsrinə qədər Qara dənizin şimalında yaşamış müxtəlif köçəri xalqların ümumi adı.

SKÍPIDÁR [rus.] İynəyarpaqlı ağacların qatranından hasil edilən kəşkin iyi, rəngsiz və sarımtıl röngli maye maddə (təbabətdə, lağ-boya emalında işlənir).

SKLÉRA is. [yun.] Göz almasının qeyri-şəffaf xarici qışası.

SKLERÍT is. Göz ağı qışasının iltihabı.

SKLERÓZ [yun. skleros – bərk] Bədənin müxtəlif orqanlarında bu və ya digər spesifik elementin azalması və onu birləşdirici sərt toxuma əvəz etməsi nəticəsində təzahür edən xəstəlik prosesi. *Ürək sklerozu. Beyin damarları sklerozu.*

SKLEROZLU sif. Sklerozu olan.

SKRÍPKA [rus.] Diapazon cəhətcə ən yüksək olan, yayla çalınan dördşimli musiqi aləti. Daşıdığı adından bəlli olduğu kimi, simli orkestrin tərkibi yalnız simli musiqi alətlərin-dən (skripka, alt, violonçel və kontrabas) ibarətdir. Ə.Bədəlbəyli. *Sarışın, gödəkboy bir oğlan özü ilə bir skripka gətirmişdi.* Ə.Sadiq.

SKRÍPKAÇALAN, SKRÍPKAÇI is. Skripkada çalan musiqiçi.

SKÚMBRIYA is. [yun.] Dəniz balığı.

SKÚTER *is.* [ing.] Daxiliyanma mühərriki ilə işləyən bir yerli idman qayığı.

SLÁLOM *is.* [norveç.] Dağ-xızək idmanında qarlı dağ enişində bayraqlarla göstərilmiş “qapılardan” keçməklə dolanbac yolun qəd edilməsi.

SLAVYANÍZM *is. dilç.* 1. Hər hansı bir slavyan dilindən qeyri-slavyan dilinə keçmiş söz və ya ifadə.

2. Qədim slavyan dilindən rus dilinə keçmiş söz və ya ifadə.

SLAVYÁNLAR *cəm* Avropada yaşayan, dil və mədəniyyətcə bir-birinə yaxın böyük xalqlar qrupu. Slavyanlar üç qola bölünür: şərqi slavyanlar (ruslar, ukraynalılar, beloruslar), qərbi slavyanlar (polyaklar, çexlər, slovaklar, lujicanlar), cənubi slavyanlar (bolqarlar, serblər, xorvatlar, slovenlər, makedoniyalılar).

SLAVYANLAŞDIRMA “Slavyanlaşdırmaq”dan *f.is.*

SLAVYANLAŞDIRMAQ *f.* Dil, adət cəhətdən slavyan etmək; slavyan xarakteri, əşəklərini vermək.

SLAVYANLAŞMA “Slavyanlaşmaq”dan *f.is.*

SLAVYANLAŞMAQ *f.* Dil və adət və s. cəhətdən slavyan olmaq.

SLAVYANLAŞMIŞ *s.if.* Dil, adət və s. cəhətdən slavyan olmuş.

SLAVYANŞÜNAS *is.* Slavyansünləq mütəxəssisi.

SLAVYANŞÜNALIQ *is.* Slavyan dillərini, ədəbiyyatını, mədəniyyətini, tarixini, onların adətlərini tədqiq edən elmlərin məcmusu.

SLAYD *is.* [ing.] Proyeksiya fanarı vəsi-təsilə göstərilmək üçün şüşə və s. üzərinə salınan şəkil.

SLƏNQ *is.* [ing.] Jarqon.

SLOVAKCA *sif.* və *zərf* Slovak dilində. *Slovakca* əsər. *Slovakca danışmaq.*

SLOVÁKLAR *cəm* Çexoslovakiya Respublikasının tərkibinə daxil olan Slovakiyanın əsas əhalisini təşkil edən qərbi slavyan xalqı.

SLOVENCƏ *sif.* və *zərf* Sloven dilində. *Slovençə danışmaq.*

SLOVÉNLƏR *cəm* Yuqoslaviyanın tərkibinə daxil olan Sloveniyanın əsas əhalisini təşkil edən cənubi slavyan xalqı.

SMETA *is.* Nəzərdə tutulan çıxar və gəlinin hesablanması; bir şeyin təxmini hesablanması. *Smeta tutmaq.* – *Tikintinin layihə və smetasi dövlət tərəfindən tasdiq edilmişdir.* M.Rzaquluzadə. [Mirzə Salman:] Yox, qızım, sənin maliiyyə işlərində heç bir səriştən yoxdur. *Smeta gərək bank vasitəsilə yerinə yetsin.* S.Rəhman.

SMETÁN [rus. сметана] *b a x xama.* Vera smetani təzəcə soyumuş isti kartofun üstündə töküb qaşıqla əzir və yeyirdi. M.S.Ordubadı.

SNÁYPER [ing. sniper] Mahir atıcı, sərrast nişançı. *Qeyri-ixtiyari olaraq mən [cavani] sərhəd boyunda keşikdə və ya cəbhədə snayper səngərində təsəvvür etdim.* M.Rzaquluzadə. [Əsəd:] *Bizim içərimizdə yaxşı snayperlər var.* S.Veliyev.

SOBA *is.* Mənzili qızdırmaq, üstündə xörək bışirmək üçün damdan hörülülmüş və ya metaldan qayrlımlı qurğu; peç. *Hollandiya sobası. Rus sobası. Kafelli soba.* – [Müəllim] sobasını yenidən qalayıb, yatağına uzanmışdı. S.Hüseyin. *Künçdə .. bir arvad sobanın üstündündə xörək bışırırdı.* Cəmənşöminli.

SÓDA 1. Texnikada, təbabətdə və məişətdə geniş işlənən bəzi natrium duzları karbohidratlarının adı.

2. Təbabətdə və aşpzahlıda işlədilən ağ toz şeklinde natrium-bikarbonat.

SOFÁ [fr. sofa, əslə *ər.*] Alçaq qoltuğu və söykənəcəyi olan yumşaq divan.

SOFÍ *is.* [ər., əslə *yun.*] 1. Təsəvvüfə mənsub adam, təsəvvüflü möşəğul olan adam (b a x **təsəvvüf**). // Dini ehkamlardan əsla konara çıxmayan adam; zahid, dindar (müsəlman).

2. *məc.* İkiüzlü, riyakar.

SOFİLİK *is.* Dindarlıq, zahidlik.

SOFÍST [yun. sophistes] 1. Eramızdan əvvəl V-IV əsrlərde: əsas diqqəti etika, siyaset, idrak nezəriyyəsi məsələlərinə verən və öz fikirlerini məntiqi delillərlə sübut etməkdə ad qazanmış fəlsəfi məktəbin nümayəndəsi olan qədim yunan filosofu.

2. *kit.* Açıqdan-açıqa düzgün olmayan fikirləri sofizmlərlə (məntiqcə düzgün görünə bilən hökmərlə) sübut etməyə çalışan adam. // Səfsətəçi.

SOFİSTİKA 1. Sofistlərin nəzəriyyəsi (b a x **sufist** 1-ci mənada).

2. kit. Sofizmlərə əsaslanan mühakimələr, dəllərlər, sübutlar; adamı yanında biləcək sözler; boş və əsassız sözlər; səfsətə.

SOFİZM [yun. sophisma] Məntiqçə (zahirən) düzgün görünə bilən, həqiqətdə isə düzgün olmayıb qəsdən adamı yanında bilən hökm, iddia, səfsətə.

SOFU is. [ər.] Hər şeydən iyrənən, şübhələnən, çəkinən; vasvası adam.

SOĞAN is. Bostan bitkisi və bu bitkinin lüləşəkilli yeməli yarpaqları və qat-qat qabılardan ibarət kökü. *Baş soğan.* – *Soğan da meyvə cərgəsinə keçdi.* (Məsəl). *Bir dəqiqə əvvəl soyulmuş soğanın acısından [Xavərnisişənin] gözləri yaşarmışdı.* T.S.Simurq.

◊ **Soğan (qabığı) kimi soyulmaq** – varyoxu tamamilə əlindən çıxməq və ya əlin-dən alınmaq; müflisləşmək. *Onlar qarşılarda, əsir düşəndə soğan qabığı kimi soyulan və qılınç yaraları altında əsir düşən qızı deyil, qaragozlu bir Bağdad gözəlini gördülər.* M.S.Ordubadi. [Məsədi Məmməd:] [Qazi] *mənə bir dil tökdü, yazdı, verdi. Soğan kimi soyuldum, gəldim.* R.Əfəndiyev. **Soğan kimi qabığını soymaq** – bütün var-yoxunu əlindən almaq. **Kefinə (ovqatına) soğan doğramaq** – bax kef. **Saqqala soğan doğramaq** – bax saqqal. **Ürəyi soğan kimi soyulmaq** – bax ürok.

SOĞANAQ is. bot. 1. Bəzi bitkilərin gövdələrinin qalınlaşmış, çox vaxt yumrulaşmış hissəsi. *Lalə soğanağı.* *Zanbağın soğanağı.*

SOĞANBOZBAŞI is. Ət əvəzinə yaşıda qizardılmış soğanla bişirilən duru xörək; bozbaş. ...*Həttə soğan belə yox idi ki, Fatma soğanbozbaşı bişirə.* S.Vəliyev.

SOĞANÇA is. Yaşıda qizardılmış soğan. *Soğanca hazırlamaq.* – [Fərrux:] *Mənzər, soğançanı ayrı qızart, özünü də çox elə.* Ə.Vəliyev.

SOĞANLI sif. Soğan qatılmış, tərkibində soğan olan, soğanla bişirilmiş.

SOĞANLIQ is. Soğan qatılmış yer. *Bostanın bir tərəfi soğanlıqdır.*

SOĞDİLƏR is. Mərkəzi Asiya və Qazaxistanda, Savd vilayətində ermənidən əvvəl birinci minilliyyin ortalarında məskunlaşmış olan İrandilli xalqı.

SOXMA “Soxmaq”dan f.is.

SOXMAQ f. 1. Bir şeyin altına, içərisinə, arasına və ya dalına qoymaq, daxil etmək; dar bir yerin içəin qoymaq. *Parçanı dolaba soxmaq.* – [Qız] *məni görünce yazdığını kağızı kitab altına soxub qaldı.* M.S.Ordubadi. *Döşyini söküb paketi yunların arasına soxdu.* H.Nəzerli. // Zorla soxmaq, dürtmək. *Dadasım məni qalağın içəin soxandan sonra özü də başını uzadı içəri..* C.Məmmədquluzadə. □ **Özünü soxmaq** – zorla girməyə çalışmaq, özünü təpmək, dürtmək, girmək, soxulmaq. *Bir bəhanə gətirməklə özünü o arvad, qız olan məhəlləyə soxardı.* R.Əfəndiyev. [Gülsüm] birtəhər itdən xilas olub, özünü çörək təndirinə soxdu və dəmir sacı başına çəkdi. Çəmən-zəminli.

2. Salmaq. *Əlimi hina soxub suyun içindən cüçələrin cəmdəklərini bir-bir çıxarddım.* A.Şaiq. [Əşrəf] *əlini sürətlə cibinə soxaraq təhdidəmiz:* – *Musa!* – qışqırdı. H.Cavid.

3. Batırmaq, saplamaq, keçirmək. *Eł bil qışma işi soxdular.*

4. Bir sıra sözlərə qoşularaq müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: baş soxmaq, gőzə soxmaq, burun soxmaq.

SOXULCAN is. zool. Yumşaq, uzun və əksəren yuvarlaq (halqalı) bədənli, torpaq içində, nəm yerlərdə yaşayan qurd.

SOXULCANAOXŞAR sif. Görünüşə soxulcana oxşayan. *Soxulcanaoxşar çıxıntı.*

SOXULMA “Souxulmaq”dan f.is.

SOXULMAQ f. 1. Özünü soxmaq, dürtmək; təpilmək, girmək. *Sonra obaya goldik. Sürülərin içində soxulduq.* Quzularla, oğlaqlarla oynadıq. A.Şaiq. *Lakin dəstəbaşı araya soxulan* (f.sif.) *bu artıq adamı çıxarmaq istədi.* Mir Cəlal.

2. Zorla girmək, basıb girmək. *Özgənin torpaqlarına soxulmaq.*

3. məc. Qarışmaq, müdaxilə etmək. *Hər işə soxulmaq.*

SOXULUŞMA “Souxuluşmaq”dan f.is.

SOXULUŞMAQ f. Soxulmaq (çoxları haqqında).

SOXUŞDURMA “Souxusdurmaq”dan f.is.

SOXUŞDURMAQ f. dan. 1. Bax **soxmaq** 1-ci mənada.

2. məc. dan. Aldadaraq, dilə tutaraq, bicilik işlədərək, hiss etdirmədən vermək, ötürmək, başından eləmək.

SOL is. 1. Bədənin ürək yerləşən tərəfi, bədənin sağ tərəfinin əksinə olan hissəsi. // sif. Həmin tərəfdə olan, yerləşən. *Sol əl. Sol ayaq. Sol böyür.* – [Heydərqulunun] kürrəyindən dəyən güllə sol ciyərini parçalaya-raq döşündən çıxmışdı. Ə.Sadiq. *Lakin Yusif yenə də tövbə deməmiş, dacalliyini tərgitmək əvəzinə, eşşəkdən yuxılıb sol biləyini sindirmişdi.* İ.Hüseynov. // sif. Sağ qola müqabil olan, sol tərəfdə, ya tərefdən yerləşmiş; sağ müqabili. *Sol tarəfə döndü. Sol cibindən pul çıxartmaq.* Kürün sol sahili. – Pərdə qalxmazdan qabaq Əsgər sağ tarəfə və xalası sol tarəfə oturublar. Ü.Hacıbəyov. *Sol divarda bir əl, iki ayaq kölgəsi göründü.* H.Seyidbəyli.

2. sif. Sıyası cəhətdən başqlarına görə daha radikal olan (bu mənə parlament salonnunda radikal və inqilabçı partiyaların üzvlərinin sədrən sol tərəfdə oturması ənənəsindən gelmişdir). *Parlementin sol fraksiyaları.* // Cəm şəklində: **sollar** – sol partiyaların üzvləri, sol partiyaların nümayəndələri. *Səsvermədəollar istirak etmədilər.* – *Biz açar-kən bizə düzgün yollar; Sürenür arxada "sağlar", "sollar".* M.Müşfiq.

3. sif. Ancaq üzdən radikal olub, öz mahiyətlerini inqilabi ibarətlərlə gizlədən opportunist. *Sol təməyül.*

SOLAXAY sif. və is. Hər işi sol əli ilə görən, sağ əlinə nisbətən sol əli ilə daha yaxşı yazar, işleyən. *Solaxay adam. Solaxay tələbə. Tarçı solaxaydır.*

SOLAXAYLIQ is. Solaxay olma.

SOLA(QA)N sif. Tez solan.

SOLÇU is. fəls. Öz xırda burjuva görüşlərini inqilabi cümləpərdəzliqlə gizlədən opportunist.

SOLÇULUQ is. Solcu mövqeyində durma, solçunun yeritdiyi siyaset, solçunun görüşü; solluq.

SOLDÁT [rus.] 1. Bax əsgər.

2. Bax valet.

SOLDİŞ is. etnoqr. Toy mərasimində bayın (oğlanın) və ya gəlinin sol tərəfində oturan, yaxud müşayiyet edən şəxs. [Bəyin] yanına öz tay-tuşlarından iki nəfər rəhbər seçilir. *Bunun biri sağdış, o biri soldışdır.* R.Əfəndiyev. *Rüxsarə xanım Firəngizin soldışı idi.* T.Ş.Simurq.

SOLDURMA "Soldurmaq"dan f.is.

SOLDURMAQ f. Solğun etmək, solğunlaşdırmaq. Hansı boyalardan vurmuşdu naxış; Soldura bilməmiş onu zaman da. N.Rəfibəyli. Payız gaLIB.. meşələri solduranda, körpə Bahar daha da taravatlanmışdı. B.Bayramov.

SOLFÉCİO is. [ital.] mus. Musiqini eşitmə və duyma qabiliyyətini inkişaf etdirmək, eləcə də not oxumaq təcrübəsini artırmaq məqsədi daşıyan tədris fənni.

SOLĞUN sif. 1. Rəngi qaçmış, rəngi solmuş, soluq. *Solğun cöhrə.* – [Övcünün] solğun dodaqları əsir, bir-birindən xeyli aralı olan qövsəbənzər qasları çatılmışdı. M.Rzaquluzadə. [Mahmudun] solğun sıfıtı qızarmışdı. S.Vəliyev. // Təravəti getmiş, teravətinə itirmiş, solmuş, saralmış, ölgün. *Solğun çıçək. Solğun yarpaq.* // məc. Pejmürdə, tutqun, perişan, dilxor. [Gülüş:] *Sevil, na üçün belə solğunsan, yoxsa bir yerin ağrıyır?* C.Cabbabri.

2. Rəngi yaxşı bilinməyən, pariltısı nəzəri cəlb etməyən, ölgün. *Solğun parça. Solğun pərdə.* – [Hacı Qara:] *Rus mali alıram, solğun (z.) çıxır, qızılbaş mali alıram, çüriük çıxır.* Ə.Haqverdiyev. // Ağarmış, bozarmış, rəngi getmiş. *Orada-burada solğun paltarlı qocalar və arvadlar gözə çarpıldı.* Çəmen-zəminli. *Kosa iki əli ilə öz başına bərk bir qapaz vurdu. Onun solğun kepkasının burnu öz burnu ilə qoşlaşdı.* S.Rəhimov. // Parlıtısız, tutqun, işığı zəifləmiş, ölgün. *Solğun şəfqəq.* *Solğun işiq.* – *Bəzən də göyləri gəzən solğun ay; Yarib buludları hücumla çıxır.* S.Vurğun. *Günəş solğun, üfüq də tutulmuş kimi dərdə;* *Orda sari buludlar sallanır pərdə-pərdə.* M.Müşfiq.

3. məc. Dili, üslubu təsirli, ifadəli olmayan; çox zəif. *Solğun tərcümə.* Əsərin solğun dili var.

SOLĞUNLAŞMA "Solğunlaşmaq"dan f.is.

SOLĞUNLAŞMAQ f. 1. Rəngi solmaq, solğun olmaq. Üzü solğunlaşmaq. – [Bibixanının] solğunlaşışib altı kölgələnən gözləri elə yenidən canlandı. B.Bayramov.

2. məc. İfadəsini, təsirini itirmək, cılızlaşdırmaq. *Xüsusən sona, finala doğru obrazlar solğunlaşır, dialoqlar təravətini, təzəliyini itirib adıləşir.* S.Rəhman.

SOLĞUNLUQ is. Solğun olma, saralma, rəngi qaçma, solğun şeyin hali. *Lakin onun*

sifatində bir solğunluq nişanı var; Məncə onun bu dərdini dərd əkənlər duyub anlar. S.Vurğun. *Çimnaz arvad da gecə yatmadı-*ğandan çox solğunu və bu solğunluğu ağ-
birçək, kiçik arvada çox yaraşır, onun qara
qas-ğözünü daha gözəgəlimli göstərirdi.
Ə.Thülbüləşən.

SOLİST [ital.] Solo ifa edən müğənni, rəq-
qasə və ya çalğıçı.

SOLLAŞMA “Sollaşmaq”dan f.i.s.

SOLLAŞMAQ f. Siyasi görüşcə sol parti-yalarla yaxınlaşmaq.

SOLLUQ b a x **solçuluq**.

SOLMAQ f. Rəngi qaçmaq, rəngini, par-laqlığını itirmək, saralmaq, təravətini itirmək. Payız gəldi, yarpaqlar soldu. *Gülü suya qoy-*masan solar. – [Xuraman:] Külək əsər, yarpaq düşər, çiçək solar; *Viran qalmış mənim bu can otağımdan..* S.Vurğun. Kosanın bosta-nunda xiyr tağları salarlı, göy gülbüslərləri solurdu. S.Rəhimov. // Ağarmaq, bozarmaq, rengini itirmək. Paltar günün altında geyin-məkdən solub. // Məc. mənada. Adam haq-qında. [Sənəm Züleyxaya:] Bir ildir gəlin gəlmisin, hələ səni şad görməmişik, .. dərd əşkməkdən gül kimi solmusan. Çəmənzə-minli. [Asya ve Telli:] Niyo solmuş rüxsərin; *Gül-çöhrə, tez söylə.* Ü.Hacıbəyov. Elə bir vaxt oldu ki, qız solmağa, çirkinləşməyə üz qoydu. M.Hüseyin.

SOLMAZ sıf. 1. Solmayan, təravətini itirməyen. *Solmaz ciçək. – Siz bu xalıların par-*laq və solmaz naxışlarında böyük bir xalqın arzularını, faciəsini, sevinclərini görə bilər-siniz. M.İbrahimov.

2. məc. Həmişəyaşar, unudulmaz, əbədi.

SOLO [ital. Solo – tek] Bir çalğıçı, bir müğənni tərefindən ifa olunan musiqi əsəri və ya onun ayrıca bir hissesi. *Tarda solo.* Skripkada solo calmaq. – “Koroğlu” operasının üçüncü pərdəsində Çənlibeldə toplanmış Koroğlu dəstəsinin igidilləri hərbi rəqs ifa edərkən, bu musiqisinin solo hissəsi orkestrin müşayiəti ilə zurnada ifa edilir. Ə.Bədəl-bəyli. // Bir rəqqas tərefindən ifa edilən rəqs və ya onun ayrıca partiyası.

SOLTAN is. [ər. sultan] Padşah, hökmədar. *Hər kimin ki, mövla olur köməyi; Nə işi var sultan ilə, xan ilə.* M.V.Vidadi. Dindar ca-maati hələ başa salmaq olmur ki, şahsiz və

soltansız məmləkət şura üsulu ilə idarə oluna bilər. M.İbrahimov.

SOLUB-SARALMA “Solub-saralmaq”dan f.i.s.

SOLUB-SARALMAQ f. Solmaq, saralmaq; rəngini, parlaqlığını, təravətini itirmək; bo-zarmaq. *Burada siniq budaqlı ağaclar susuz qalib qurumağa başlamış, bağçalar solub-saralmış(d)..* Ə.Məmmədxanlı.

SOLUXMA “Soluxmaq”dan f.i.s.

SOLUXMAQ f. Solmaq. [Dostumun] rast və gözəl qaməti əyilib, rəngi soluxub, gözlərinin işığı gedib. F.Köçərli. *Gün batdı, ağardı hər cığır, hər iz; Amma soluxmadı dağ başında nur.* N.Xəzri.

SOLUQ sıf. Solmuş, solğun, rəngi qaçmış, təravəti qaçmış. [Qurbanın] biixtiyar soluq dodaqlarından bütün iztirab və kədərlərinə tərcümən olan bir “of” uşdu. A.Şaiq. Ömür qəndilinin sələlərindən; Dördiyiçiçəklər ola-caq soluq. M.Müşfiq.

SOLYARI is. [lat.] Günəş vannası qəbul edənlər üçün avadanlığı olan yer.

SOLYARKA is. [rus.] Neft yanacağının bir növü.

SOMATOLOGİYA is. [yun.] tibb. İnsan bədənin ölçülərini və tənasübünü öyrənən elm sahəsi.

SOMBİRÉO is. [isp.] Konarları enli sılyapa.

SON is. 1. Bir şeyin qurtaracağı, nəhayəti, axırı; axır. *Yolun sonu. Küçənin sonu. – Bayramın Məşədibəygılə qonaq gəldiyi ilk gün son gün olmadı.* M.Hüseyin. Əhmədov Əzizi ancaq işin sonunu xəbər verən zəng çalınanda buraxdı. S.Rəhman.

2. Eyni mənəda zaman haqqında. *İlin sonu.* Ayın sonunda. İş gününün sonu. // Bir işin bitməsi, qurtarması, başa çatması. *İşi sona çatır.* Hadisənin sonunu gözləmək. // sıf. Axırıncı, sonuncu. *Yayın son ayı. Son cərgədə oturmaq.* – [Nuriyyə:] Son kursda oxuyan Ayna adlı bakılı bir qızla dost olmuşuq. İ.Əfəndiyev.

3. Aqibət, nəticə, axır. *Kambayev dəhşətli sonun yaxınlaşdığını görürdü.* S.Rəhman.

4. məc. Ölüm, ölmə, son nefəs. *Son gələcətmişdir.* Onun sonudur. Son nəfəsə kimi.

5. Ən yeni, ən təzə, yenice meydana çıxmış, axırıncı. *Son moda.* *Elmin son nailiy-yətləri.* Son xəbərlər. – *Patefonda son dəbli bir oyun havası calınır.* İ.Əfəndiyev.

◊ Son dərəcə – olduqca çox, lap çox. *Son dərəcə gözləl*. *Son dərəcə çalışqan*. *Son dərəcə arıq*. – [Fatma arvad] qonağının, bəlkə də gələcək golininin gəlişinə son dərəcə şad idi. Mir Cəlal. *Leyla təəccübləndi*: – *Son dərəcə həssas oğlanlıdır*, – deyə, ürəyindən keçirdi. B.Bayramov. **Son qoymaq (vermək)** – nəhayət vermək, daha etməmək, yol verməmək, əl çəkmək, dayandırmaq. [Fərəc Qurbana:] *Məsuliyyətsiz danişqıllara son qoymaq lazımdır*. Ə.Məmmədxanlı. *Cahandar ağa keçirdiyi iztirabların gözlərindən oxuna biləcəyini başa düşüb, nəzərlərini Əşrəfin üzündən yandırdı və ani şəşqinliga son qoyub, özünü toxtatdı*. İ.Sixli. **Son nəfəs** – axır nəfəs, həyatının son dəqiqliəri. *Rzaquluxan isə son nəfəsədə ağlayırdı, həm də güllürdü*. Zira doktorun sözlərinin təsəllidən ötrü olduğunu almışdı. M.S.Ordubadi. *Son nəfəsədə qısqırıraq; Hava çatmir, hava çatmir*. B.Vahabzadə. **Sona yetirmək (çatdırmaq)** – bitirmək, qurtarmaq, tamamlamaq, axıra çatdırmaq. *Bütün gecəni yetməmiş Firdüna elə gəldi ki, qorxunc və əzablı bir yuxu sona yetir*. M.İbrahimov. *Sanki bu nöqtədə çatırdı sona; Onun sıltıqları, onun nazları*. B.Vahabzadə. **Sonuna çıxməq** – bax **axırına çıxməq** (“axır”da). *O səni yumruqla torpağa yixdi; Bütün duyguların sonuna çıxdı*. M.Müşfiq.

SONA is. Əsil mənəsi ördək olub, gözelliyinə görə aşiq şerində gözəlin epitetlərindən biri kimi (çox vaxt yaşılbaş sona tərkibində) işlənir. *Gecə-gündüz oda düşüb yanaram; Siyah telli bir sonanın ucundan*. M.V.Vidadi. Könüll, abəs yerə üzümə canımı; Sonaların əhdə olmaz vəfəsi. Q.Zakir.

SONALAMA “Sonalamaq”dan f.is.

SONALAMAQ f. Hər şeyə irad tutmaqça çalışmaq, hər şeydə nöqsan axtarmaq. Əfruz bacı hər şeyi sonalayan idi. *O, evin qabağında Kosamı qarşılayıb bala baxdı və qızışdı*. S.Rəhimov. *Öz evlərində heç bir şeyi sonalaman, anası gətirən hər xörəyi yeyən Qədir qonaq getdiyi yerdə mərəkə açardı*. Mir Cəlal.

SONÁTA [ital.] Xarakter və tempi etibarilə adətən üç və ya dörd hissədən ibarət instrumental musiqi əsəri.

SONATÍNA [ital.] *mus.* Kiçik sonata.

SONBEŞİK is. Sonuncu, axırıncı uşaq, övlad. *Ailonın sonbeşiyi*. – *Tükəzban ilk və sonbeşiyi olan Qüdrəti min əziyyətlə boy-a-başa çatdırıldıqdan onum üstündə, öz təbirincə, nanə yarpağı kimi əsirdi*. M.Hüseyin. *Ulduz ailədə sonbesik idi*. Ə.Məmmədxanlı.

SONCUQ is. Təpik, şıllaq. □ **Soncuq atmaq** – bax **soncuqlamaq**. *Öküz soncuq atr*. // Tərslik eləmək, deyilənə qulaq asmamaq. *Gülsənəm arvad oğlunun sözlərindən bir az da asılıbdı: Eh, qurbanın olum, – dedi, – sevir sevsin, mən demirəm ki, onlar da düşmən olsun, amma sevməyin də bir təhəri var axı. Daha bundan ötrü niyə soncuq atr*? M.Hüseyin.

SONCUQLAMA “Soncuqlamaq”dan f.is. Kötçün yaraşığı dananın soncuqlamasıdır. (Ata. söyü).

SONCUQLAMAQ f. Soncuq atmaq, təpik atmaq, şıllaq atmaq. *Cöngə isə hey soncuqlayılar, təkə kimi atılıb-düşürdü*. S.Rəhimov.

SÓNÉT is. [fr.] Şeir janrı.

SONLUQ is. *gram.* Sözün qrammatik deyişən son hissəsi. *Hal sonluqları*.

SONOR is. [lat.] Səs tellərinin ahengdar hərəkəti ilə yaranan samit səs.

SONRA 1. *zərf* Bir işin, hadisənin baş verməsində zaman ardıcılılığı göstərən zaman zərfi. *Əvvəlcə müəllim, sonra da Məşədi-bəylər vidalaşıb çıxdı*. M.Hüseyin. *On beş gün sonra aparılan işlərin ilk nəticəsi yoxlandı*. H.Seyidbəyli.

2. *qoş*. Arxasınca, ardınca, dalınca. *Məndən sonra kimdir? Hamidan sonra galmək. Saat 2-dən sonra. Yağışdan sonra gün çıxdı*. – *Uşaglar dağlışıldalar və xanım da ancaq bundan sonra eyvandan otağa çəkildi*. P.Makulu. □ **Bir azdan (qədərdən) sonra** – azaçıq sonra, az, aradan çox keçməmiş. *Bir qədərdən sonra qapı açılır*. Ü.Hacıbeyov. *Bir azdan sonra dəmirçi Musa galib çıxdı*. M.Hüseyin. **Bundan sonra** – bundan belə, bir də, daha, artıq. *Bundan sonra belə işlər etmə*. *Bundan sonra gözümə görünmə*. // Yoxsa, eks təqdirdə. *Ora getmə, sonra özün peşman olarsan*.

3. Bir də, ondan başqa, yenə, habelə. *Sonra, canım sənə desin...*

SONRADAN *zərf* Sonra, axırda, nəhayətdə, nəticədə, aqibətdə; bir müddət, bir az keçəndən sonra. *Məsələni sonradan başa düşdü*. Sonradan peşman olmaq. Sonradan ağlına gəlmək. – [Kərem:] *Səqrəqibin fitnəsinə inandım; Firqət nə olduğunu sonradan qandim*. “Öсли ве Көрәм”. *Həqiqət halda Sitarə barəsində [Məmmədbağırın] belə, sonradan boşumaq fikri yoxdu*. S.Hüseyn.

SONRADAN-SONRAYA *zərf* Axırda, bir az keçəndən sonra, bir qədər fikirləşəndən sonra. *İsmayıllı kişi fikrə getdi*. Sonradan-sonraya dedi: – *Silahlarını ələ götürə bilsək, daha yaxşı ola*r. P.Makulu.

SONRAKİ *zərf* 1. Sonra olan, sonra baş verən, bir şeyin ardınca gələn. *Sonraki hadisə*. *Sonrakı fikir*. *Sonrakı nəticələr*. *Sonrakı peş-mançılıq fayda verməz*.

2. Gələcək, qarşısındakı, növbədəki. *Sonrakı işləri fikirləşmək*. – *Sonrakı illər Nadirələ Züleyxani bir-birinə daha möhkəm bağlıdır*. H.Seyidbəyli.

SONRALAR(I) *zərf* Bir hadisədən, əhvalatdan, işdən sonrakı vaxt, sonrakı vaxtlar(da). *Əvvəl yaxşı idi, sonraları əhvali pozuldu*. – *Bu əhvalati mənə sonralar anam danışmışdım*. M.Rzaquluzadə. *Qəzənfor sonralar Dürrənin ailəsinə böyük yardım göstərdi*. S.Vəliyev. *Əvvəllər kənd usaqları “xan cığal olar”* – deyə, [Məmmədxanlı] *oynamaq istəməsələr də, sonralar razılıq vermişdir*lər. P.Makulu.

SONRALIQ 1. *Bax sonradan*. *Bu kağızın məzmunundan və 2000 manat puldan hamisi şad olub, sonralıq xoşbəxt və şadlıq ilə yaşadılar*. B.Talibli.

2. *sif*. Sonra görülməli olan, görüləcək; sonrakı vaxtı nəzərdə tutan. *Bu, sonralıq işdir*.

SONRALIQCA *zərf* Sonradan, sonra. *Sonralıqca hamı geldi*. – *Bəs bu yazılı Tükəzbana niyə erkək deyirlər, albəttə, sonralıqca hamımız biləcəyik*. B.Talibli.

SONRASI *zərf* Axırı, ardi, nəticəsi, aqibəti. *Sonrası bəlli ola*r. *Sonrasına baxarıq*.

SONSUZ¹ *sif*. Sonu, nəhayəti, axırı olmayan; hədsiz, bitməz-tükənməz. *Sonsuz qayğı*. *Sonsuz boşluq*. *Sonsuz bir maraqlı*. *Sonsuz məhəbbət*. – *Bu bəxtiyar üzlərdə nə nadir yaraşlıq var!* *Sonsuz sevinc doğurur işıqların yanması*. R.Rza. *Sən açdın beləcə son sə-*

hərin; *Son səhər bir sonsuz gecəyə döndü*. N.Xəzri.

SONSUZ² *sif*. Uşağı, övladı olmayan. *Sonra Tutu xala, mənim bu sonsuz mehribən xalam, ayağă qalxıb işığı yandırdı*. Ə.Məmmədxanlı. *Sonsuz, dul kişi [Sultan Əmirli]* çox zaman evə baş salmaq belə istəməzdə. İ.Hüseynov.

SONSUZLUQ¹ *is*. Sonu, nəhayəti olmama; nəhayetsizlik, intəhasızlıq. *Amma bu qısqıcı mosafa Qulama sonsuzluq təsiri bağışladı*. Ə.Bülhəsən.

SONSUZLUQ² *is*. Sonsuz olma, övladı, uşağı olmama. *Sadiqin qardaşı da ağlam-sındı, sonsuzluğun bütün ağırlığını duymuş adamlar kimi bütüzdü*. M.Hüseyn. [Məsumə Müxtara:] *Sənin kimi övladdansa, sonsuzluq yaxşıdır*. B.Bayramov.

SONUC *b a x son* 3-cü mənada.

SONUNCU *sif*. Ən axırıncı, axırdaklı, axırdan. *Sonuncu dərs*. *Sonuncu tamasha*. – *Qoca kişi sonuncu daşı da yonub hazır etmişdi*. S.Rəhimov.

SOPLO *is. tex. Ucluq*.

SOPRÁNO [ital.] *mus*. 1. Ən yüksək qadın səsi.

2. Belə səsi olan müğənni haqqında.

SORAQ *is*. Axtarma, arama, soruşma, soruşub bilmə (öyrənmə, xəbər tutma); soruşmaqla öyrənilən şey, xəbər, məlumat. *Xucuklu Mahmudbəyçoxdandı ki, Nəbinin sorağındı id*. “Qaçaq Nəbi”. // Biri haqqında məlumat, xəbər. [Ümid naziro:] *Bəs sizin sorağınız “Nərimanov” kolxozundan galır*. B.Bayramov. □ **Sorağında olmaq** – həsrətində olmaq, axtarmaq, təmənnasında olmaq. *Vaqif durnalardan təmənna eləyir ki, intizarımı çəkdəyi və sorağında olduğu alağözlü həmdəmdən görüsünələr ona bir xəbər və əsər götərə bilərlərmi?* F.Köçərli. **Soraq almaq** – bir xəbər bilmək, məlumatı olmaq. *Sorağımı aldım*. – [Əlyar xan] *harada nadir, gözəl, diqqətəlayiq bir şeyin sorağını alardısa, hər necə vasitə ilə olursa olsun, dərhal onu ələ keçirməyə çalışardı*. Ə.Məmmədxanlı. **Soraq etmək** – axtarmaq, aramaq, ondan-bundan soruşub öyrənmək, bilmək, xəbər tutmaq, məlumat almaq. – *İnəyi itən soraq edər*. (Ata. sözü). *Haraları gəzib aramalı, kimi soraq etməli idim*. S.Hüseyn. [Şahin:] [Müəllimi-miz] *fikirləşib ki, saatın itdiyini tələbələrdən*

soraq eləsəm yaxşı düşməz. B.Bayramov. **Soraq vermək** – xəbər vermək, məlumat vermək. *Gələcək günlərdən verərək soraq; Oldu bir-birinə ürəklər dayaq.* S.Rüstəm. [Katibədən] heç kəs bir soraq verməyirdi. Ə.Əbülləhesən.

SORAQÇI is. Soraq edən, soruşan, axtaran. Soraqçının tüstüsü dabanından çıxar. (Məsəl).

SORAQLAMA, SORAQLAŞMA “Soraqlamaq” və “soraqlaşmaq”dan f.is.

SORAQLAMAQ, SORAQLAŞMAQ f. Soruşturmaq, soraq etmək, ondan-bundan soruşaraq bilmək. *Yar dağdan aşdı, getdi; Ürəyi daşdı, getdi; Axtardım, soraqladım; Dedilər, qaçıdı getdi.* (Bayati). [Əhməd:] *Qoyaram yolunda şirin canımı; Soraqlaşış Qəribini taparam. “Aşıq Qərib”. O, uzun müddət axtardıqdan, soraqlaşdıqdan sonra Gövhərin yerini öyrənmişdi.* Ə.Vəliyev.

SORAQSIZ sif. ve zərf Xəbərsiz, xəbər vermədən, xəbərdarlıq etmədən. *Soraqsız itmək. Soraqsız gəlmək.* – [Mədinə Yavəre:] *Bilmirəm səndə nə adətdir, soraqsız, xətersiz adəmin başının üstünü alursan.* M.İbrahimov.

SORAQ-SORAQLA zərf Soruşa-soruşa, soruşub xəbər tutmaqla, axtara-axtara. *Soraq-soraqla istədiyini taparsan.* – *Doğrudur, deyərlər ki, soraq-soraqla həccə getmək olar.* M.Rzaquluzadə.

SORĞU, SORĞU-SUAL is. Sual, sual etmə, verilən sual. *Sorğuuya qısa cavab vermək.* – *Ağsaçı, ağbiaklı, ağsaqqallı, ancaq lalə kimi qurmazıyanıqlı Əmirsəslan baba nəvəsinin sorgularına cavab verirdi.* S.Rehimov. [Azad:] *Qoy xəbər verim, yoxsa sorğu-sualdan yaxamızı qurtara bilməyəcəyik.* S.Rehman. *Səfiyyə sorğu-sualı uzatmamaq üçün tələsilik ünvani, hətta evin nömrəsini da deyib getməyə icazə istədi.* H.Seyidbəyli. // Dindirmə, suallar vermə, soruşma, istintaq. □ **Sorğu (sorğu-sual) etmək** – soruşturmaq, sual vermək. [Çiyəlek] *sorğu-sual eləmədi, lakin mahiyətinə də emədi.* B.Bayramov. **Sorğu-suala tutmaq** – dalbaladı sual vermək, çox dindirmək, soruşturmaq. [Malik] *məsələni anlamaq üçün kim gəldi, sorğu-suala tuturdu.* M.İbrahimov. [Həkim:] [Ataşı] *bu saat sorğu-suala tutmaq olmaz.* Ə.Vəliyev.

SORMA¹ “Sormaq¹”dan f.is.

SORMA² “Sormaq²”dan f.is.

SORMAQ¹ f. Soruşturmaq, sual etmək, xəbər almaq. *Gər sual eyləsə zahid, ki nədir nəseyim? Degilən, get onu meyxanədə sağərdən sor.* S.Ə.Şirvani. *Bahadır papiroş yandırıb Sultandan sordu.. N.Nərimanov. Əhməd hekayesini tamam etdi. İkimiz də bir-birimizin üzünə baxırdıq. Əhməd gözləyirdi ki, mən bir şey soracağam.* T.Ş.Simurq.

SORMAQ² f. 1. Əmmek. *Boynum qolunu dilər həvədan; Ləlim ləbini sorar sabadan.* Füzuli. *Uşaq iyən ürkən kimi olub başını buladı, lakin yenə də döşü tapıb sordu.* M.İbrahimov.

2. Dil vo dodaqların hərəkətilə konfet, qənd və bu kimi şeyləri ağızında yavaş-yavaş əridərək yemek. *Monpasi sormaq. Nabat sormaq.* – [Mustafa] haradansa tapdıği çay dasını durmadan sururdu. S.Vəliyev.

3. Bax **sovurmaq**. *Dağ üstə boran gəlir; Qarları soran gəlir. Atın dördnala çapır; Arxamda duran gəlir.* (Bayati).

◊ **Qanımı (şirəsimi) sormaq** – bax **qanımı sormaq** (“qan”da). ..Mir Yəhya ağalar avam qardaşlarımın canına daraşib .. qanlarını sorurlar. C.Məmmədquluzadə. Nə qədər ki, [mülkədarlar] yaşayırlar, sizin şirənizi sora-caqlar. Ə.Vəliyev.

SORT [fr. sorte, əsli lat.] 1. Hər hansı bir malın keyfiyyət və qiymət cəhətdən dərəcəsi, növü, çeşidi. *Çayın sortu. Tütümün sortu. Birinci sort un.* – [Xəlil:] *Pambıçı tez yiğanda ikinci sortla təhvil verirlər.* M.Hüseyn.

2. Hər hansı bir mədəni bitkinin təsərrüfat üçün daha qiymətli xüsusiyyətlərə malik olan növü. *Buğdanın quraqlığa davamlı sortu. Şərablıq üzüm sortları.* Tezyetişən alma sortları.

SORTAMENT is. [fr.] Eyni cinsli məməlat və materialların sort, növ, tip və ölçü cəhətdən çeşidi.

SORTLAMA “Sortlamaq”dan f.is.

SORTLAMAQ bax **sorlaşdırmaq**.

SORTLAŞDIRMA “Sortlaşdırmaq”dan f.is.

SORTLAŞDIRMAQ f. Sortlara ayırmak, növlərə ayırmak; çeşidləmək.

SORTLAYICI is. Bir şeyi sortlara, növlərə, çeşidlərə ayıran işçi (maşın).

SORTLUQ *is.* Müəyyən sorta (2-ci mənada) aid olma; cins. *Sortluq toxum.*

SORTSINAMA *is. k.t.* Toxumların sortunu (növünü, cinsini, keyfiyyətini) yoxlayıb qiymətləndirme.

SORUCU¹ *sif.* Soran, sorub çekən. *Bitkinin sorucu rişələri. Sorucu həşərat. Sorucu orqan.* // Sormağ, sorub çekməyə məxsus. *Sorucu klapan. Sorucu nasos.*

SORUCU² *is.* Sual edən, soruşan, sualedici, sual ifadə edən. *Sorucu baxış. – Qız tanımadağı bu adamları utancaq və sorucu nəzərlərlə seyr edirdi.* Ə.Sadiq.

SORUŞMA “Soruşmaq”dan *f.is.*

SORUŞMAQ *f.* 1. Bir şeyi bilmək, bir şey haqqında məlumat almaq üçün birinə sualla müraciət etmək; sual etmək. *Xəstənin halını soruşmaq. Dərslərini soruşmaq. Yaşımı soruşmaq. – Kimin ixtiyarı var idi, soruşsun haradan [Xudayar bəyə] bəylilik yetişib. C.Məmmədquluzadə. Bəli, mənim qürurum; Gəl, soruşma nədəndir; Çağlayan Xəzərimi; Bu cür sevdiyimdəndir. N.Xəzri.* // Fikrimi bilmək istəmək, icazə istəmək. *Soruş, sonra get.*

2. Birin görəmək, birilər görüşmək arzusunda olduğunu bildirmək. *Kimsə sizi sorusurdu. Müdir səni soruşturdu.*

3. Üzərinə məsuliyyət düşmək, bir şey haqqında qanedici cavab tələb etmək. *Bu işi səndən soruşaqlar.*

SORUŞULMA “Soruşulmaq”dan *f.is.*

SORUŞULMAQ *məch.* Sual edilmək. *Soruşula bilər ki, indi bundan sonra daha kim qaradama tövlə səkisindən qopub, pəncərəli bir otaqça tikib buraya çıxa bilərdi.* S.Rəhimov.

SOSİÁL [*lat.*] Mürəkkəb sözlərin sosialist mənasında olan birinci tərkib hissəsi; məs.: sosial-demokrat, sosial-demokratizm və s.

SOSİÁL-DEMOKRÁT Sosial-demokrat partiyasının üzvü, sosial-demokratiya tərəfdarı.

SOSİÁL-DEMOKRÁTIK *sif.* Sosial-demokratiyaya aid. *Sosial-demokratik ideologiya. Sosial-demokratik görüşlər.*

SOSİÁL-DEMOKRÁTİYA XIX əsrin sonuncu rübündə meydana gələn sosialist partiyalarının ümumi adı. *Rusiya sosial-demokratiyası. Alman sosial-demokratiyası.*

SOSİÁL-DEMOKRÁTÍZM Sosial-demokratiyanın ideologiyası və taktikası.

SOSİÁL-İMPERİÁLÍST Sosial-imperializm siyasəti yeridən və ya bu siyasəti müdafiə edən adam.

SOSİÁL-İMPERİÁLÍZM Opportunizmin bir növü, sosial-demokratların öz ölkələrinin imperialist hökumətini dayaqlama siyasəti.

SOSİALÍST 1. Sosializm (2-ci mənada) tərəfdarı.

2. Sosialist partiyasının üzvü.

SOSİALÍSTLƏŞDİRƏMƏK “Sosialistləşdirmek”dən *f.is.*

SOSİALÍSTLƏŞDİRƏMƏK *f.* Bütün cəmiyyətin mülkiyyəti etmək, sosialist mülkiyyətinə çevirmək. *Ağır sənayeni sosialistləşdirmək.*

SOSİALÍZM [*lat.* *sosialis* – ictimai, müstərək] 1. Sosialist inqilabı, burjuva hakimiyətinin devrilməsi və proletar diktaturası yaradılması, istismarçı sınıfların ləğv edilməsi nəticəsində qurulan dövlət və ictimai quruluş – kommunizmin birinci fazası.

2. Sosializm cəmiyyəti qurulması haqqında nəzəriyyə. *Elmi sosializm.*

3. Bərabərçilik və ya antaqonist ziddiyyətləri yumşaltma əsasında kapitalist cəmiyyətin islah etmək haqqında müxtəlif xırda burjuva və burjuva nəzəriyyələrinin adı. *Xalqçı sosializm. Xristian sosializm.*

SOSİÁL-REVOLYUSIÖNÉR [ixtisari: “eser”] 1902-ci ildə Rusiyada xalqçı qrupları qalıqlarından əmələ gəlib, Oktyabr inqilabından sonra sovet hakimiyətinə qarşı mübarizə aparmış əksinqilabçı qolçomaq partiyasının üzvü.

SOSİOLÓGIYA [*lat.* *societas* – cəmiyyət və *yun.* *logia* – təlim] Cəmiyyət inkişafının ümumi qanunları haqqında elm.

SOSİOLOJÍ *sif.* [*lat.*] Sosiologiyaya aid. *Sosioloji qanun. Sosioloji nəzəriyyə.*

SOSİÓLOQ [*lat.* *societas* – cəmiyyət və *yun.* *logos* – məfhum, təlim] *Sosiologiya mütəxəssisi.*

SOSÍSKA [*rus.*] Bişmiş halda yeyilən nazik kolbasa. [Vəlibəy:] *Canım, Allahın kələm suyu borşu istayırsən, içindən sosiska çıxır.* S.S.Axundov.

SOSYARIŞ

SOSİSKAXANA *is.* Sosiska bişirilib satılan qəlyanaltı düükəni.

SOSYARIŞ *is.* “Sosializm yarışı” qısaltma forması.

SÓUS [fr. sauce] Xörək şirəsi.

SOUSLU *sif.* Sousu olan, sousla bişirilmiş.

SOVÉT¹ *is.* [rus.] Müəyyən sahəyə aid müttəxəssisler qrupu; şura. *Elmi sovet. Muharibə veteranları şurası.*

SOVÉT² *is.* [rus.] 1. *köhn.* Rusiyada sosializm cəmiyyətinin siyasi təşkilat forması. *SSRİ Ali Soveti.*

2. *köhn.* Müxtəlif kollegial orqanların adı. *Nazirlər Soveti.*

SOVETLƏŞDİRİLMƏ “Sovetləşdirilmək” *dən f.is.*

SOVETLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Sovet hakimiyyəti qurulmaq, Sovet hakimiyyəti orqanları yaradılmaq.

SOVETLƏŞDİRİMƏ “Sovetləşdirmək” *dən f.is.*

SOVETLƏŞDİRMƏK *f.* Bir yerdə Sovet hakimiyyəti, Sovet hakimiyyəti orqanları qurmaq, yaratmaq.

SOVETLƏŞMƏ “Sovetləşmək” *dən f.is.*

SOVETLƏŞMƏK *f.* Sovet qaydasınca qurulmaq, sovet xarakteri almaq.

SOVXA *is.* Ölən adamın qalmış şeyləri. [Hacı Qara:] *Heç kəs malın üzünə baxmır. Deyəsən, ölüdən qırılanların sovxasıdır.* M.F.Axundzadə. □ **Sovxaya qalsın,sovxa yaya qalmış!** – qarğış, nifrin mənənasında. [Mürsel:] *Görüm ki, canını dərd, azar alsın; Süpürgə bişgəlin sovxaya qalsın.* S.Rüstəm. [Nisə xanım:] *Sovxaya qalmış eynəyi tapa bilmirəm!..* Ə.Məmmədxanlı. // Söyüş yerində işlenir.

SOVXÓZ [rus. “советское хозяйство” söz. ixtisarı] Dövlətə tabe olan kollektiv kənd təsərrüfatı; təsərrüfat birlüyü. *Qoyunçuluq sovxozu. Taxılçılıq sovxozu. Sovxozi direktoru. Sovxozi təsərrüfati.* – Sovxozi fəhlələri əllərində böyük zənbillər plantasiyalara yayılmışdır. H.Seyidbəyli.

Sov.İKP – Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası.

SÓVKA [rus.] *zool.* Tırtılları kənd təsərrüfatı bitkilərinə ziyan verən gecə kəpənəkləri

SOVURMAQ

grupunun adı. *Kələm sovkası. – Alov burula-burula ətrafi qarsır, elə bil qəsdən çor və sovkənin artıb törəmək istədiyi yerləri yandırırı.* Ə.Vəliyev.

SOVQAT *is.* Birinə göndərilən pay; hədiyyə, bəxşis. [Vəzir:] *Bağışlayanda mən deyəcəyəm ki, bacım, Hidayət xanın arvadı buna nimənəni Şöлə xanımı sovgat göndəribdir.* M.F.Axundzadə. *Kəblə Məmmədhüseynin kirvə oğlu “Qurdbasar” kəndindən bura bir quzu sovgat göndərmişdi.* C.Məmmədquluzadə. *Anam heybəni sovgatla doldurur, atam qoşulu araba yanında məni gözləyirdi.* Ə.Məmmədxanlı.

SOVMAQ *f.* Kənar eləmək, başdan eləmək.

SOVMƏƏ *is.* [ər.] İbadətxana, ibadətgah, hückə. [Mirzə] *əllaşib bu daşların arasında özünə bir sovməə tikdi.* S.Rəhimov. *Tağların bir başqasında balaca sovməələr olardı, bunlara da xəlvəti deyərdilər.* H.Sarabski.

SOVURMA “Sovurmaq” *dan f.is.*

SOVURMAQ *f.1.* Havaya atmaq, sovurucu maşın vasitəsilə dəni samandan, zibildən təmizləmək. *Bir azdan Dəmirov şanı ilə taxılı sovurmağa başladı.* S.Rəhimov. ..Döyülən taxılı sovururdular. Ə.Thbülhəsən.

2. Havaya qaldırmaq, səpələmək, dağıtmək. *Hərdən küllək qalxır, yerdən qarı qapıya sovurur; Gəlib-gedən insanların üz-gözünü qovurur.* A.Səhhət. *Biz şəhərə girdiyimiz zaman siddətlə xəzri əsir, küçələrin tozunu havaya sovurur, göydən başımıza torpaq yığırdı.* A.Şaiq.

3. *məc.* Hədər yero, boş-boşuna xərclemək, puç etmək; israfçılıq etmək.

4. *məc.* Yağdırmaq, demək. [Qorxmaz Dönməzə:] *Bir gün böyük bir izdihamın səni söyərək, lənətlər sovuraraq, səni daşlaşdırıbmı gördüm.* C.Cabbarlı. [Rauf:] *Evi [vaxtında] boşaltmadığı üçün biçarəni alçaqcasına təhqir etmiş, ağızına gələni sovurmuş.* H.Cavid.

◊ **Yelə sovurmaq** – heç eləmək, puça çıxartmaq. [Atabala:] ..Çox müstəbidin ocağını söndürüb yelə sovurmuşdu. A.Şaiq. **Külünü göyə (ərşə) sovurmaq** – bax sovurmaq. [Nizami:] *Mən Əxi Fərruxun fikirləri üzərində böyük və qiymətli əsərlər yazmışdım, lakin onları sizin kürkəniniz Atabay Məhəmməd*

SOVURUCU

məhv etdiirdi, onların külünü göyə sovurdu.
M.S.Ordubadi.

SOVURUCU *is. k.t.* Taxilsovuran maşın, alet. // Sif. mənəsində. *Sovurucu maşın.*

SOVURUQ *1. Bax burulğan* 2-ci mənəda. *Qar sovuruğu. Çovğun sovuruğu.*

2. Taxılı temizləmək üçün havaya atma. *Firidun sovurug ata-atə, Musa kişinin güñəsdən tunc kimi qaralmaş üzünə baxdı və heç bir söz demədi.* M.İbrahimov.

SOVUŞMA “Sovuşmaq”dan *f.is.*

SOVUŞMAQ *f. 1.* Getmək, keçmək, uzaqlaşmaq, çəkiləmek (nəzerə çarpmadan). Arabiş *səkilərlə keçənlər mühüm bir işi olan adamlar kimi küçələrdən tez sovuşub gedirdi.* A.Şaiq. *Rüxsara bir şey edir kimi, çıyinləri üstündən geriyə baxdı, gödək tumanlı bir qaraltı sağıdan sovuşub yuxarıya ötdü.* S.Rəhimov. // *Əkilmek, sıvişmək, yayılmaq, xəlvəti qaçmaq. Balaca Sabır günorta yeməyini yeyib sovuşdu.* S.Rəhimov.

2. Ötmək, keçmək; keçib getmək, ötüb keçmək. [Axund:] *Hərçənd ki, az qalmışdı aralıqda güllə mənə dəysin, amma sükür Allaha ki, xata yandan sovuşdu.* B.Talibli. [İlyas Adiləyo:] *Beləliklə, ilk fəlakət sovuşdu, yoxsa hər ikimiz uçuruma aşib məhv olacaqdıq.* Ə.Məmmədxanlı. // Eyni zamanda vaxt, zaman, mövsüm haqqında. *Həftə sovuşdu, getdi; Ay gəldi, başa çatdı.* R.Rza.

3. Dayanmaq, ara vermek, kəsmək, keçmək, ötmək. *Qoy yağış sovuşsun, sonra söylə!* Ə.Vəliyev.

4. *məc.* Yaddan çıxməq, unudulmaq; yox olmaq, keçib getmək. *Amma o duyğu tez sovuşdu məndən; Vallah, gərək bayın düüssün bədəndən.* A.Səhhət. [Bəhrəm:] *Bəhrəm, qorx! Qorx öz vicdanından!* Sən ki Saranın xatiri üçün bu işə iqdam etmişdin, nə tez sovuşduñ! C.Cabbarlı. *Pirinin dilxorluğu bir anda sovuşdu.* İ.Əfəndiyev.

SOY *is.* Əsil, əcdad, əsil-nəsəb, mənşə, cins.

SOYA *is. [yapon.]* Paxla fəsiləsindən birillik bitki.

SOYAD *is.* Şəxsi addan başqa nəslən verilen ad; familiya.

SOYDAŞ *is.* Bir soydan, bir nəsildən, bir kökdən olan adamlardan hər biri.

SOYUDUCU

SOYĞUN *is.* Soyma, talama, talan, çapqın. *Şəhərdə böyük soyğun oldu.*

SOYĞUNÇU *is.* Soyğunuluqla, qarətlə məşğul olan adam; çapovulcu, qarətgər, adamsoyan; quldur. *Baki yanğınlarin, barit tüstüllerinin, quldurların və soyğunçuların ittiyariya verilmişdi.* M.S.Ordubadi. *Dağlar arasından keçdikcə, hər addımda oğru soyğunçunu gözlənlərildi.* Mir Cəlal.

SOYĞUNÇULUQ *is.* Talançılıq, çapqınçılıq, quldurluq, qarətgərlik. *Gülprini qorxuya salan dağlar arasından və meşələr içindən keçən yollar ki, oralarda çox vaxtı soyğunçuluq ittifəq düşərdi.* S.S.Axundov. [Həsən] ..keçmiş ağaların zülm və soyğunçuluğunun şahidi olmuşdu. M.İbrahimov.

SOYMA “Soymaq”dan *f.is.*

SOYMAQ *f. 1.* Hər hansı bir şeyin üst qabığını, dərisini çıxartmaq, yapışığı yerdən qoparmaq, aralayıb götürmək. *Alma soymaq.* – *İt yetib, arvadın əllərinin dərisini tamam disləri ilə soyub töküdü.* Cəmənşəminli. *Arvad soyuduğu kartofu bir yana qoyub təaccüblə Qəribova yaxınlaşdı.* S.Rəhman. // *Kesilmiş heyvanın dərisini çıxartmaq.* *Qoyun soymaq.* – *Aşpazlar erkəkləri soyub dərilərini çevir-məkdə idilər.* Ə.Vəliyev.

2. *məc.* Bütün var-yoxunu əlindən almaq; çapmaq, talamaq. [Murov Hacı Qaraya:] *Bəs sən Əylis ermənilərini soyub, ipəklərini aparanların yoldaşı deyilsən?* M.F.Axundzadə.

◊ Dərisini soymaq – *bax dəri.* [Mirzə Hüseyin Nərimana:] *Hacı Bayram kimi qan içənə, camaatin dərisini soyana nökəçilik edincə öz işinə qulluq edərsən.* Ə.Haqqverdiyev. **Soyub soğana döndərmək** – *bax soğan kimi (qabığım) soymaq.* [Böyük oğul:] *Hə-kimlərdə o taqsır var ki, əlinə azarlı keçəndə soyub soğana döndərirlər.* Qantəmir.

SOYSUZ *sif.* Soyu, əsli olmayan, ya məlum olmayan.

SOYUDUCU *is.* 1. Bir şeyi soyutmaq üçün aparat, cihaz. *Nefi emali zavodlarında .. maye halında olan məhsulları soyudan aparatlara isə soyuducular deyilir.* M.Məmmədli. // Bir şeyi soyutmağa məxsus maddə və s.

2. Tez xarab olan məhsulları mühafizə etmək, soyutmaq üçün daxilində süni surətdə aşağı temperatur yaradılan cihaz, qurğu, otaq

SOYUDULMA

və s. [Səriyyə:] [Evimdə] televizor, soyuducu, paltaryuyan maşın, toz soran vardi. İ.Əfəndiyev. Bibixanım Fərruxun işarəsi ilə soyuducudan içki çıxartdı. B.Bayramov.

SOYUDULMA “Soyudulmaq”dan f.is.

SOYUDULMAQ məch. Soyuq hala getirilmək, hərarəti azaldımaq.

SOYUĞADAVAMLI sif. Soyuqdan, şaxtadan qorxmayan, soyuğa, şaxtaya davam götərən. Soyuğa davamlı bitkilər. Soyuğadavamlı materiallər.

SOYUĞADAVAMLILIQ is. Soyuğadavamlı şeyin xassəsi. Bitkilərin soyuğa davamlılığı.

SOYUQ sif. 1. Hərarəti olmayan, temperaturu aşağı olan (hava və s. haqqında). Soyuq külək. Soyuq hava. Soyuq qış. – Usta ortadakı soyuq su hovuzunun yanından keçib keçə ilə döşənmis səkinin üstündə oturdu. Çəmənzəminli. [Şofer:] Bir yandan İsləmib soyuqdan əsirəm, bir yandan da qorxudan məni soyuq tər basıb. M.Rzaquluzadə. // İs. mənasında. Soyuq hava, şaxta. Bu soyuqda hara gedəcəksən? Soyuqda oturmaq. – [Kerbeləyi Qurban:] Tez ol, qapını aç, soyuq məni kəsdi! Çəmənzəminli. Qadın ayaqyalın idi və belə məlum olurdu ki, soyuğu hiss etmir. H.Seyidbəyli. // Cəm şəklində: **soyuqlar** – davamlı, sürəkli şaxtalar, soyuq hava. İlk soyuqlar. Soyuqlar düşdü. Soyuqlar hələ də davam edir. // Üşümə hissi, üzütmə. Canima soyuq düşdü. □ **Soyuq aparmaq** – don vurmaq, şaxtadan (suoqdan) donmaq. Barmaqlarımı soyuq apardı. **Soyuq dəymək (olmaq)** – soyuqlamaq, soyuqdan azarlamaq. [Sultan bəy:] İndi üstüəciq yatmışam, deysən, beləmə soyuq dəyiibdir. Ü.Hacıbəyov. **Soyuq düşmək** – soyumaq (hava haqqında). Axşam oldu, soyuq düşdü, dərələrdən duman qalxmaga başladı. S.S.Axundov. Dağlarda isə gözlənilmədən soyuq düşmişdi. M.Hüseyn.

2. Qızdırılmamış, qızdırılmayan, yaxud istini saxlamayan. Soyuq otaq. Soyuq zal. – [Nəbi] qışda odsuz-ocaqsız, soyuq tövlədə buza dönmiş bədənini qızdırmaq üçün özünü günə verdi. Ə.Abasov. // Bədəni soyuqdan qoruya bilməyən, soyuq keçən, istiliyi olmayan; nazik. Soyuq paltar. Soyuq yorğan. // Soyumuş, lazımlıca isti olmayan. Soyuq

SOYUQQANLILIQ

çay. Soyuq xörək. Soyuq samovar. // Soyudulmuş halda hazırlanın və yeyilən. Soyuq qalyanaltı. Soyuq yeməklər. // Şimali. Soyuq ölkələr.

3. məc. Sərt, riqqətsiz, etinasız. Soyuq rəftar, münasibət. Soyuq cavab. Soyuq (z.) görürəmək. – Qız professora iti və soyuq (z.) bir nəzər salaraq heç bir cavab vermədi. İ.Əfəndiyev. Nərgiz Qorxmazı bir az soyuq (z.) qarsıladı. Ə.Vəliyev. // məc. Coşğunluq, ehtirası, hərarəti olmayan; ehtirassız, üzügülməz. Soyuq qəlb. Soyuq adam. Soyuq baxış.

4. məc. Darixdirci, usandırıcı, üreksikan, cansızıcı, maraqsız, süst. Məclis çox soyuq (z.) keçdi. Məclisi soyuq (z.) görən Məryəm qayıdış getdi. B.Talibli.

◊ **Soyuq mühəribə** – imperialist dairələrin beynəlxalq münasibətlərdə gərginlik yaranan və yeni mühəribə alışdırmağa doğru yönəldilən düşməncəsinə təcavüzkar siyaseti.

SOYUQDƏYMƏ is. Özünü soyuğa vermə; soyuqlama. [Şərəfoglu Rüstəmə:] Hərarətinin ölçəmkən lazımdır, başağrısı soyuqdəymədən də ola bilər. M.İbrahimov. [Necəfali:] Bir aydır ki, bircə gecə cimir eləməmişəm, indi soyuqdəymədən qorxub taxılı bada verə bilərəm. B.Bayramov.

SOYUQQANLI sif. və zərf 1. Hər cür şəraitdə özünü sakit, səbirli, təmkinli, döyümlü apara bilən. Soyuqqanlı olmaq. – Cox mülayim və soyuqqanlı danişan İmran kişinin hər sözü [Hümmətəlinin] ortasından qilinc kimi keçirdi. M.Hüseyn. Bayraqçıqlarla tulkü və qurd ovuna çıxarkən, ovçu soyuqqanlı və cürətli, mahir iztapan olmalıdır. M.Rzaquluzadə. [Qoşqar Əmirliyə:] Düz bir ildir mən bu aparatda işləyirəm. Bir dəfə görməmişəm ki, mənimlə səbirlə, soyuqqanlı danişasınız. İ.Hüseynov.

2. Qanisoyuq, xoşagelməz, sevimsiz, ürəyəyatmaz. Cox soyuqqanlı adamdır.

SOYUQQANLILIQ is. 1. Soyuqqanlı adamın xasiyyəti; təmkinlilik, səbirlilik, təmkin. [Vaqif:] soyuqqanlılığını saxlayaraq ricaya gələnlərin bir-ikisini içəri çağırıldı. Çəmənzəminli. [İslam:] “Belə mühüm” işlərdə insan gərək soyuqqanlılığını əldən verməsin. S.Hüseyn. Nadir [Məryəmin] xasiyyətini və soyuqqanlılığını biliirdi. B.Talibli.

SOYUQLAMA

2. məc. Laqeydlik, biganəlik. // Qansoyuqluq, xoşagəlməzlik, sevimsizlik, ürəyəyat-mazlıq.

SOYUQLAMA “Soyuqlamaq”dan f.is.

SOYUQLAMAQ f. Soyuqdəymədən xəs-tələnmək, özünü soyuğa vermək. *Rüxsara xanım bir il bundan əvvəl soyuqlayıb naxoş-lamışdı.* T.Ş.Simurq. [Ana:] *Bala, pəncərə qabağında çox oturursan, küləkdir, soyuq-layarsan!* Mir Cəlal.

SOYUQLAŞMA “Soyuqlaşmaq”dan f.is.

SOYUQLAŞMAQ f. Get-gedə soyuq olmaq (hava haqqında). *Avqust ayı aralığa gəldi, hava soyuqlaşdı.* N.Nərimanov. *Yavaş-yavaş havalar soyuqlaşdıqca bağ mövsümü başa çatardı.* H.Sarabski.

SOYUQLUQ is. 1. Soyuq şeyin hali, hə-rət olmaması, hərərətsizlik; soyuq. *Havanın soyuqluğu. Suyun soyuqluğu. Küləyin soyuqluğu. – Havanın artar istisi; Daha soyuqluq az ola.* A.Səhhət. *Payızın rütubətliləri havaları başlanmış olduğundan soyuqluq hiss olunurdu.* T.Ş.Simurq. *Payızdır... havada soyuqluq da var; Onunçun yarpağı tökürləndi o.* N.Xəzri.

2. məc. Əvvəlki məhəbbətin, hörmətin, yaxınlığın olmadığı hal, soyuq münasibət; sərinlik. *Aralarında soyuqluq var.* – *Bu səfər usaqlar müəllimləri tərəfindən soyuqluq gör-dülər.* Çəmənəzəminli. [Murad Nigarın] rəfətar və hərəkətlərində özünə qarşı bir soyuqluq hiss etdi. S.Hüseyin. □ **Soyuqluq göstərmək** – soyuq münasibət göstərmək, soyuq qarşılıqla.

3. məc. Başisoyuqluq, səhlənkarlıq. □ **Soyuqluq eləmək** – öz işinə soyuq baxmaq, səhlənkarlıq, diqqətsizlik eləmək, fikir ver-məmək, laqeydlik göstərmək. [Qaragozov:] *Soyuqluq eləməyin, müalicəni yarımcı qoy-mayıñ!* Mir Cəlal.

SOYUQ-SOYUQ zərf Soyuq halda, qızdırılmasından. *Xörəyi soyuq-soyuq yemək.*

SOYULMA “Soyulmaq”dan f.is.

SOYULMAQ f. 1. Qabığı, dərisi çıxarılmış, kəsilib götürülmək.

2. məc. Var-yoxu, paltarı və üstündə nə varsa əlindən alınmaq, qarət edilmək. *Yenə kimin isə öldürildiyini, qız qaçırıldıqını, ya adam soyulduğunu güman edirdilər.* Mir

SOYUTMAQ

Cəlal. *Nə üçün sən soyulduğun haqda milis şöbəsinə xəbər vermədin?* H.Seyidbəyli.

SOYUMA “Soyumaq”dan f.is. Zeynalın evdən soyumasına səbəb yalnız Mehrivanın xəstə yatlığı deyildi. S.Hüseyin.

SOYUMAQ f. 1. Soyuq olmaq, hərarətini itirmək, temperaturu aşağı düşmək. *Payız gəldi, havalar soyudu.* – *Hava da bərk soyu-mağça başlayırdı.* M.Hüseyin. *..Xəzəllər tö-küldü, toz qopdu, hava soyudu.* Mir Cəlal.

2. məc. Getdikcə həvəsdən düşmək, ruh-dan düşmək. *İşdən soyumaq.* – *Elə mən özüm də bir həftə, bir ay; Yazmasam, şeirdən çox soyuyaram.* S.Vurğun. [Dəmirov] işin qal-mağından, adamların soyumagından ehtiyat edirdi. S.Rəhimov.

3. məc. Getdikcə məhəbbətini, hissini itirmək, daha istəməmək. *Uşaqlardan soyumaq.* – [Sona xanım:] *Heydər, görünür ki, məndən soyumusun?* M.F.Axundzadə.

◊ **Açığı (hırsı) soyumaq** – bax açıq. *Zalış Məşədi Qasımı döyməklə soyumayıb, tamam boğdu.* Çəmənəzəminli. *Tükəzənin hırsı bir az soyudu və qışqabağı da bir az açıldı.* B.Talibli.

SOYUNDURMA “Soyundurmaq”dan f.is.

SOYUNDURMAQ f. Paltarını çıxarmaq (başqasının). *Xədicə oğluna təsəlli verdi, sonra .. soyundurub yatağa uzandırdı.* S.S.Axundov.

SOYUTMA 1. “Soyutmaq”dan f.is.

2. is. Suda bişirilmiş ət, toyuq. *Soyutma hazırlamaq.* – [Səlim bəy:] *Qoyunlar ax-şamdan kəsilib, soyutma olub, cah-calal ilə, brovhabrov ilə düşürdük yola, guya bir qoşun gedir.* Ə.Haqverdiyev. [Katibə:] *Bu gün bufetdə soyutma (sif.) toyuq var. Gətirimmi?* M.Hüseyin.

SOYUTMAQ f. 1. Bir qədər soyuq eləmək, soyuq hala salmaq, soyumasına səbəb olmaq. *Pəncərəni açıb otağı soyutmaq.* *Xörəyi soyutmaq.* – *Nə qədər yel soyutsa da havanı;* Çoban artıq büründü bərk cuxanı. A.Səhhət. [Salman] özünü havaya verib, tərini soyudurdu. M.İbrahimov.

2. məc. Ruhdan salmaq, həvəsdən salmaq, uzaqlaşdırmaq, gözündən salmaq. *Sonra gündən-günə divanəsər etdin məni sən;* Mək-təbimdən soyudub dərbədər etdin məni sən.

A.Səhhət. [Mirva] dünən bu qızı xəstə kimi qələmə verməkdə Aslandan soyutmaq istəyirmiş. S.Vəliyev.

◊ **Açığını (hirsini) soyutmaq** – açığını, hirsini yatırmaq, sakitləşdirmək. ..Gülyaz qocanı dıl tutub yumşaltmaq, onun hirsini soyudub, öz istəklə qızını bu ağır xəstəlik yatağından qaldırmak istəyirdi. S.Rəhimov.

SOZALMAQ f. Rəngi ağarmaq, rəngi qaçmaq.

SÖHBƏT is. Şifahi fikir, melumat mübadiləsi; danışq, mürsəhibə, ixtilat. Uzun-uzadı söhbət. – *Əsas söhbətlər axşam şərbəti içilən zaman başlanacaq idi.* M.S.Ordubabı. Tərbiyyəçinin söhbətləri da gəzmək kimi ləzzətli idi. Mir Cəlal. □ **Söhbət açmaq** – bir şəxs və ya sey haqqında danışmaq, fikir mübadiləsinə başlamaq. O biri otaqda Yetər macal tapıb istədi söhbət açsun. Çəmənzəminli. **Söhbət aparmaq** – fikir mübadiləsi etmək, müəyyən bir məsələ ətrafında müzakirə aparmaq, danışmaq, söhbət etmək. Cavad öz döyüşçülərini ətrafına toplayaraq müxtəsər bir söhbət apardı. Ə.Vəliyev. **Söhbət etmək** – bir yerde oturub danışmaq. [Rüstəm bəy:] Bir neçə nəfər dost-aşna çağırımuşam, indi bu saat gələrlər, oturub söhbət edərək. Ü.Hacıbəyov. İş üçün gələn kəndilərlə həmişə Mirzə şirin dillə zarafat eleyərək söhbət edərdi. Ə.Haqverdiyev. Qurban ilə Məsmə xala bir qədər söhbət elədilər. S.Rəhman. **Söhbəta tutmaq** – danışğa tutmaq, söhbətə başının qarışdırmaq, söhbətlə fikrini yayındırmaq. Pəri [Bohramin] başını qarışdırıb, söhbətə tutur. C.Cabbarlı. **Söhbəti ayrı yerə salmaq** – söhbəti dəyişdirmək, söhbət zamanı metləbi qoyub başqa məsələyə keçmək. Səriyyə xala qızın utandığını görüb söhbəti ayrı yerə saldı. S.Rəhman.

SÖHBƏTARASI zərf Söhbət əsnasında, söhbət zamanı. Söhbətarası işarə vurmaq. Söhbətarası başa salmaq. – Qaraqum səhra-sının bu gənc novatorunu; Qızlar söhbətarası məhəbbətlə anırdı. S.Rüstəm. O, söhbətarası durdu ayağ'a; Yandakı otağa apardı məni. Z.Xəlil.

SÖHBƏTCİLLİK is. Söhbətcil adəmin xayıyyəti, söhbət etməyi sevmə.

SÖHBƏTCİL, SÖHBƏTCİ sıf. Söhbət etməyi sevən, yaxşı, maraqlı söhbətərlər etməyi bacaran. Söhbətcil adam. – [Bir kişi:] [Məşədi Səttar] bir söhbətcil arif adam idi. Ə.Haqverdiyev. Adətan söhbətcil olan Qara Kərəmoglu və Zeynəb Quliyeva da susmuşdu. M.İbrahimov.

SÖKDÜRMƏ “Sökdürmək”dən f.is.

SÖKDÜRMƏK icb. 1. Sökəmə işi gördürmek. Paltarı söküdurmək.

2. Sökəmeye, dağıtmaga məcbur etmək, dağıtdırmaq, uçurtdurmaq. Evi söküdurmək.

SÖKMƏ “Sökəmək”dən f.is.

SÖKMƏK f. 1. Qurulmuş bir şeyi uçurtmaq, dağıtmamaq, yuxmaq. Hasarı sökmək. Köhnə evi söküb təzəsini tikdilər. – Bir neçə yerdə əli belli və kürəkli kişilər ucuq damların daşını və torpağını sökməkdə idilər. C.Məmmədquluzadə. Kəblə İsrafil iki atlını evin dalında qoymuşdu ki, Bəndali damı söküb arxadan qaçmasın. Mir Cəlal. // Qurulu bir şeyi hissəlerinə ayırmak. Maşını sökmək. Cihazı sökmək.

2. Tikişini açmaq. Döşəyini söküb paketi yunlarının arasına soxdu. H.Nəzərləri.

3. Xam torpağı işləmək, açmaq, qaldırmaq. [Muxtar kişi Adiləyə:] Eşidirsən təpənin dalından gələn o gur səsi? Təzə aldığımız traktordur, güney talada xam torpağı sökür. Ə.Məmmədxanlı. Kotan yeri sökən kimi, Nəcəfəli qarda şırıム aça-aça getdi. B.Bayramov.

4. İşıqlaşmaq, işıqlaşmağa başlamaq; işıqlandırmaq. Oyadır sahər-səhər; Quşlar məni yuxudan; Elə bil ki, mənimçin; Yenə söküür qızıl dan. N.Xəzri. Sarımtıl fişəng işığı yanvar gecəsinin qatı qaranlığını sökərək, yuxarı qalxdıqca zülmət seyrəlir. Ə.Əbülləsən.

5. məc. Parçalamaq, dağıtmaka, möhv etmək (bu mənada bəzən “söküb-dağıtmak” şəklində işlənilir). Zahirdi qəmzənin ciger sökməyi; Can almağı, nahaq qanlar tökməyi. Q.Zakir. [Qız:] Vərəm ciyərlərimi söküb-dağıtdıqca qüvvədən düşdüm. Ə.Məmmədxanlı.

SÖKÜK sıf. 1. Sökülmüş, uçulmuş, dağılmış halda olan. Sökük divar. Sökük döşəmə. Sökük daxma. – O zaman kolxoz idarəsi iki otaqdan ibarət köhnə və yan-yörəsi sökük bir binada yerləşirdi. M.İbrahimov. [Cinayətkar adamlar]..dar dalanlar, sökük hasarlar, ucqar məhəllələr, kimsəsiz səhralar axtarır, öz çir-

kin işlərini belə yerlərdə görürdülər. H.Seyidbəyli. // is. Binanın və s.-nin sökülmüş yeri. Evin sökükləri görünür. Divarın söküklərini təmir etmək.

2. Tikişi, sapi, hörgüsü açılmış, sapi qaçmış. *Sökük xalça. Sökük papaq. Sökük ətək. – [Mürsəl]: ...Sınıq qələm, sökük zənbil heç kəsin evində yoxdur. Mir Cəlal. // is. Paltarın və s.-nın tikişi, sapi açılmış yeri. Paltarın söküyüni tikmək. Corabin söküyüni gözəmək.*

SÖKÜLMƏ “Sökülmək”dən *f.is.* [Şahlar] eyvanda dayanıb şəfəqin sökülməsinə tamaşa edirdi. B.Bayramov.

SÖKÜLMƏK f. 1. Tikişi açılmaq. *Paltarının qolu sökülib. Paltonun astarı sökülib. – Ələsgər, ağlayır qızlar, arvadlar; Söküldü döşəklər, yorğan qalmadı. Aşıq Ələsgər.*

2. *məc.* Uçurulmaq, dağıdılmak (qurulu bir şey). *Çal-çapır sökülibiň dağılmışdı. Małqara sürüniň bəzi ağaclarının tonşını salmışdı.* B.Bayramov. // *Məc. mənada. [Məşədi İbad:] Ə kişi, vallah, mən dağıldım, mən söküldüm, mən bu qədər pulu haradan alım verim?* Ü.Hacıbəyov.

3. İşıqlanmaq, açılmaq (adətən “üfüq”, “şəfəq” və s. sözlərlə). *Dan yeri sökülibəndə; Zülf üzə tökülibəndə; Şeh düşmüş güllə banzər; Ağ üzdən öpübəndə.* (Bayati). *Yolda açdım səhəri; Üfüq üzüma güldü; Qızıl donlu dan yeri; Gözlərimdə söküldü.* Ə.Kürçaylı.

SÖKÜNTÜ *is.* 1. Paltarda və s. tikilmiş şeydə sökülmüş, tikişi açılmış, ipi qaçmış yer. *Qolunda söküntü görünür.*

2. Sökülmüş şeyin qırıntıları, hissələri. *Maşının söküntülləri yera tökülmüşdü.*

SÖKÜŞDÜRMƏ “Söküsdürmək”dən *f.is.*

SÖKÜŞDÜRMƏK f. Dartışdırmaq, didmək. *.. Bir balaca uşaq bir örəvətin döşlərini ağlaya-ağlaya söküşdürürdü.* C.Məmmədquluzadə.

SÖNDÜRMI “Söndürmək”dən *f.is.*

SÖNDÜRMEK f. Kecirmek (yanan şeyi). *Papirosu söndürmək. İşığı söndürmək. Yanğını söndürmək. – Otaqda lampanı söndürmüştüksə də, ancaq Ayın söləsi pəncərədən düşüb otağın yarısını işıqlandırmışdı.* M.Rzaquluzadə.

2. *məc.* Yatırtmaq, boğmaq, qabağını almaq. *Həvəsini söndürmək. Ə davəti söndürmək. Ehtirasını söndürmək.*

SÖNDÜRÜCÜ *is. xiüs.* Yanan bir şeyi, yanğını, işığı və s.-ni söndürməyə məxsus cihaz, alət və s. // *Sif. mənasında. Söndürücü madələr.*

SÖNDÜRÜLMƏ “Söndürülmək”dən *f.is.*

SÖNDÜRÜLMƏK *məc.* Keçirilmək (yanan şeyi). *Bes-on dəqiqədən sonra yanığın da söndürüldü.* M.Hüseyn. *Bu işıqlar tapdanıb söndürülən (f.sif.) nəhəng bir tonqalın közə-rən qıqlıclılara bənzəyir.* M.Rzaquluzadə.

SÖNMƏ “Sönmək”dən *f.is.*

SÖNMƏK f. 1. Keçmək (yanan şey). *Ocaq söndü. Lampa söndü. – ..Ocağın alovu söniüb tamam olurdu.* A.Divanbəyoglu. [Pəncərə] şairin pəncərəsi idi ki, yalnız sübhə yaxın ağ vərəqlərin rəngi sariya çalanda onun çırığı sönərdi. Ə.Məmmədxanlı.

2. Qaralmaq, işiği kəsilmək. *Daş əriyər, günəş sönr; Çixmaz o gün yaddaşından.* R.Rza. *Səhər ovuna gecikməmək üçün hələ ulduzlar sönməmiş evdən çıxdıq.* M.Rzaquluzadə.

3. *məc.* Sakitləşmək, azalmaq, zəifləmək. *Ər-arvad ixtilafı nəinki sönmür, daha da alovlanırıldı.* Mir Cəlal.

4. Bir sıra isimlərə qoşularaq mürəkkəb feil və müxtəlif ifadeler düzəldilir; *məs.: şam kimi sönmək, ümidi sönmək, ocağı sönmək və s.*

SÖNÜK *sif.* və *zərf* 1. Parlaq olmayan, parlamanan və ya çox az parlayan; parıltısız. *Sönük işıq. – Dağların, bağların libası sari; Günəşin də sönük ziyasi sari.* A.Səhhət. // *məc.* Solğun, ölgün, cansız. *[Ay] da Vaqif kimi eşq yorgunu olaraq, təpələr arxasından sönük cöhrası ilə aləmə tamaşa edir.* Cəmənzimili. *Lakin bu suala cavab olmayıaraq, [Qasımın] sönük gözləri həmişəlik yumuldu.* T.Ş.Simurq.

2. *məc.* Yekrəng, maraqsız, zəif. *[Şair Ərəstun Şirəslana:] Sənətkarlıqla yazılışın bacara şerin özü hər hansı sönük bir poemadan qat-qat üstündür.* S.Rəhimov. [Rəsim Yavərə:] *Necə ola bilər ki, xırda və sönük əsərə müasir və yeni deyəsən?* M.İbrahimov.

SÖNÜKLÜK *is.* 1. Sönük şeyin halı.

2. *məc.* Ölgünlük, ruhsuzluq, cansızlıq; ruh düskünlüyü. // *məc.* Yekrənglik, maraqsızlıq, zəiflik. *..Təbiətdə bunların əksini*

gördükdə, bunun müqabilində rəssamin lövhəsinin sönülüyünü dərk edir(sən).. M.Rzaquluzadə.

SÖR-SÖKÜNTÜ bax **söküntü** 2-ci mənada.

SÖVDA [ər.] bax **ekzema**.

SÖVDALI bax **ekzemalı**.

SÖVDƏ is. [ər.] Alver, alış-veriş. [Həkim gülüb dedi:] *Hacı ağa, belə də sövdə olarmış?* Ə.Haqverdiyev. [Əli Sərdara:] *Sövdənizin baş tutmaması, yaqın ki, heç xoşlarına galmadı.* P.Makulu. □ **Sövdə etmək** – alış-veriş etmək. [Hacı Qara:] *Əgər nağd pulsunuz yox isə, mən yaş ilə sövdə edərəm, bəşərti ki, xalis inək yağı ola.* M.F.Axundzadə.

SÖVDƏGƏR is. [ər. sövdə və fars. ...gər] köhn. Parça alverile məşğul olan adam, tacir, parça mağazası sahibi. [Hacı Saleh:] *Sənə məlumdur ki, bu şəhərin sövdəgarlarının əksərini mən pullu etmişəm.* S.S.Axundov. [Qönçə:] [Mirzə Cəmil] *məni Şuşa qala-sında bir sövdəgər oğluna vermək istəyirdi.* Ə.Vəliyev.

SÖVDƏGƏRLİK is. köhn. Sövdəgerin işi, peşəsi; parça ticarəti ilə məşğul olma. [Hacı Qara:] *...Mən bir fəgir adamam, peşəm sövdəgərlilikdir.* M.F.Axundzadə.

SÖVDƏLƏŞMƏ 1. “Sövdələşmək” dən f.is. 2. məc. Dilləşmə, uzlaşma; gizli saziş, razılıq, sözbirlik.

SÖVDƏLƏŞMƏK f. köhn. Alverdə, sövdədə razılığa gəlmək, saziş bağlamaq, razılıq əldə etmək, razılışmaq. – *Sonra sövdələşərik, – deyib, tacir qeyri-müəyyən cavab verdi.* M.Ibrahimov. *Gün olmaz ki, qızın özüնə, ya nənəsinə deyən olmasın ki, “daha vaxtdır, bir halal süd əmmis ilə təpişin, Allah xeyir versin, sövdələşin a!”* Mir Cəlal.

SÖVQ is. [ər.]: **sövq etmək** – 1) gətirmək, qabağına qatışdırmaq, aparmaq, irəli gətirmək; 2) tehrik etmək, səbəb olub bir nəticəyə aparıb çıxarmaq, çəkiq aparmaq, calb etmək, məcbur etmək, vadə etmək. *Nəbini kəskin mübarizəyə, qaçaqlığa sövq edən torpaq məsələsi olmuşdur. “Qaçaq Nəbi”.* Fikrimi vermərəm əbəs siz kimi nadanlıra; *Sövq edəsiz oğlumu bir para hədyanlara.* M.Ə.Sabir.

SÖVQİ-TƏBİİ is. [ər.] bax **instinkt**. Əlbəttə, burada sövqi-təbiinin də qüvvətlə bir

amil kimi böyük rolü vardı. Ə.Əbülləsən. [Süleyman] əlində yalın xəncər durmuş Nüs-rəti görərkən bir sövqi-təbii ilə tez Həmidin yatağına doğru atıldı və elə bu anda Nüs-rət də Həmida sarı cumdu. Ə.Məmmədxanlı. Ancaq [Kamalın] əlləri, ayaqları ona tabe olmur, sövqi-təbii ilə bu ölüm təhlükəsindən çəkinirdi. M.Rzaquluzadə.

SÖVT is. [ər.] Səs, səda. Çixanda sövtü o şirin kəlamının, Seyyid; O sövtə başdan-ayaq guş olduğum gecələr. S.Ə.Şirvani. Xoş sövtə söylənən sözlər təkcə-təkcə almaz danələri kimi düşüb göz şüşələrinə rəxnə salırdı. Çəmənzəminli. // Hava, avaz... Tamam Gülüstan [“Suliko” neğməsinin] sövt ilə oxuyur. F.Köçərli.

SÖTİYYAT [ər.] köhn. b a x **fonetika**.

SÖYKƏK is. 1. Dayaq, söykənəcək; söykənmək üçün hər cür şey. *Salman söykəyə dirsəklənərək bir-iki dəfə öskürdü.* Ə.Vəliyev. *Növrəstə evdən mütəkkə gətirib Nəbiyə söykək qoydu.* Ə.Abasov. □ **Söykək vermək** – dayaq etmək. *Dirşəyə söykək vermək.* – *Oğlan qolunu Nərgizin başına söykək verdi.* B.Bayramov. **Söykək durmaq** – dayaq olmaq.

2. məc. Kömək, arxalanılacaq, dayanılacaq şey. □ **Söykək durmaq** – kömək etmək, dayaq olmaq. *Yixilənə söykək durmaq.*

3. Yavanlıq mənasında. O kişi, atası rəhmətlik dər bir yüksək kartof düzəldərdi, gətirib gələrdim, həm yavanlıq, həm də çörəyə söykək olardı. S.Rəhimov.

4. Yapışqı, bitişik, söykənmiş, dayanmış, dirənmiş. *Dağın bir tərəfi meşəyə söykəkdi.* Ə.Vəliyev. *Az keçməmiş, meşəyə söykək bir yerdə tongal çatıldı.* B.Bayramov.

SÖYKƏKLİ sif. və zərf Söykənmiş halda, söykənərek, dayanaraq. *Söykəkli yatmaq.* – [Səlim] ayaq üstə ağaca söykəkli durdur. S.Rəhimov.

SÖYKƏM “Söykəmək” dən f.is.

SÖYKƏMƏK f. Dayamaq, dirəmək, yapışdırmaq. Əlini başına söykəmək. *Belini divara söykəmək.* – Ağca başını oğlunun gen sinəsinə söykəyib mürəğələyirdi. Ə.Əbülləsən. Nəriman yazı masasını şüşəbəndə söykəmədi. Mir Cəlal... Yaşar türfəngin lüləsini üst daşa söykəyib nişan aldı. M.Rzaquluzadə.

SÖYKƏNƏCƏK is. 1. Divanda, stulda, skamyada və s.-də kürəyi söykəmək üçün dayaq. [Qadın] yun şalını umuzundan alıb kreslonun söykənəcəyinə saldı. Ə.Əbülləsən. Qoşqar kürəyini stulun söykənəcəyinə verib, başını sinasına əydi. İ.Hüseynov.

2. məc. Dayaq, istinadgah, arxa, kömək, himayəçi. [Səlimi] bir yol axtarmalı idi. Özü-nə söykənəcək tapmalı idi. M.İbrahimov. Atalar oğul istər ki, qocalıqda söykənəcəkləri olsun. Mir Cəlal.

SÖYKƏNMƏ “Söykənmək” dən f.is.

SÖYKƏNMƏK f. 1. Arxasını və ya bədənin bir yerini bir şeyə dayayaraq dayanmaq; durmaq, istinad etmək. Bir daşa söykənib, tüsəngimi [pələngə] təraf yönəldim. A.Şaiq. [Fərhad] əvvəlcə sağ əlinə söykənib güclə qalxdı. Ə.Vəliyev. Gecə keçmiş, ulduzlar ağa, göy, qara; Söykənmişəm qocaman bir çinara. R.Rza.

2. məc. Arxalanmaq, güvənmək, etibar etmək. Atasına söykənmək. – Mollayev tək-tük nüfuzlu dostlarına arxalandığı halda, Aslanov saysız-hesabsız sirayı, sadə adamların gücünə söykənirdi. M.Hüseyn. // məc. Əsaslanmaq, istinad etmək. Qabaqcıl nəzəriyyəyə söykənmək. Faktlara söykənmək.

3. Bir-birinə six qoyulmaq, durmaq. Çuvala çuvala söykənib. – Dalda kisələr bir-birinə söykənmişdi. Ə.Əbülləsən.

SÖYLƏMƏ “Söyləmək” dən f.is.

SÖYLƏMƏK f. Demək. Nə söyləyirsən? – [Sultan bəy:] Qızım, sənin istədiyin, kimdir? Söylə görək. Ü.Hacıbəyov. Zeynal yavaşca addimlarla Mehribana yaxınlaşdı. Bir söz deyəcəkdi. Söyləməyə üzü golmirdi. S.Hüseyn. // Anlatmaq, bildirmək, xəbər vermək. Əhvatalı olduğu kimi söylədi. Bunu sizə kim söylədi? – Badi-səba, söylə mənim yarıma; Gözzəllər çıxbı seyrana, gəlsin. Q.Zakir. Molla Fərzəli əsnaya-əsnaya bir kağız parçasını dizi üzərinə alaraq: – Hamşəri nə yazılaceq? Söyla! – dedi. A.Şaiq.

SÖYLƏNMƏ “Söylənmək” dən f.is.

SÖYLƏNMƏK 1. qayid. Öz-özünə danişaraq bir şeydən şikayətlənmək; deyinmək, donquldanmaq. Pərdə açıldıqda Qulu otağı sıüpürərkən öz-özünə söylənir. S.S.Axundov. Hər kəs qonşuluğundakı tiryəki kişisin arxa-

sinca deyib söylənirdi. S.Hüseyn. Üç-dörd qadın oturub əllərini ölçə-ölçə nə isə söylənirdi. Ə.Vəliyev.

2. məc. Deyilmək, danişılmaq. Bütün dağlar arasında İskəndər bəyin adı söylənirdi. İgidlikdə, at çapmaqdə, düşmən bağırtı yarında tayr-bərbəri yox idi. Ə.Haqverdiyev. Söylənir haqqında uzun dastanlar; Deyirlər bitməzmiş onda bostanlar. H.K.Sanlı. Çingiz rəsmən Həsənin yanında söhbətlərə qarışmirdısa da, bunun əleyhina söylənənlərin hamısına şərik idi. Çəmənzəminli.

SÖYLƏNƏ-SÖYLƏNƏ zərf Deyinə-deyinə, donquldana-donquldana, öz-özünə danişadənişə. Söylənə-söylənə çıxıb getdi. Söylənə-söylənə iş görmək. – Pasi söylənə-söylənə hövl ilə dönüb, o biri otağa keçdi. S.Rəhimov. Səhərlər xalam söylənə-söylənə məni oydur, durub könlüsüz halda dərsə gedirdim. Ə.Məmmədxanlı.

SÖYLƏŞMƏ “Söyləşmək” dən f.is.

SÖYLƏŞMƏK qarş. Bir işin necə edilməsi haqqında danışmaq, müzakirə etmək; söhbətleşmək, dilləşmək, məsləhətleşmək. İstəyirik bir iş açaq filməsəl; Söyləşirik bir-iki il laəqəl. M.Ə.Sabir. Yusif xeyli fikirdən sonra dedi: – Qızım, mənim fikrimə bir şey galır. Sənində bir yerdə Peterburqa gedəlim. Bahadır ilə bir yerdə sözləşəlim, bəlkə birlilikdə bir çara tapdıq. N.Nərimanov.

SÖYLƏTMƏ “Söylətmək” dən f.is.

SÖYLƏTMƏK icb. Söyləməyə məcbur və ya sövq etmək; danışdırmaq, dindirmək. Hanki bir sərxoşu söylətdim, inan; Bəhs edər gördüm o, huşyarlıqlan. H.Cavid. [Dərviş:] Əgar mənim başına gələndən xəbərin var isə, niyə məni söylətmək istəyirsin? A.Divanbəyoğlu. [Kamal:] Hələ altı-yeddi yaşlarından hər gecə nənəsinə bir-iki nağıl söylətməmiş yatmadı. M.Rzaquluzadə.

SÖYMƏ “Söymək” dən f.is.

SÖYMƏK f. Nalayıq, pis, ədəbsiz sözlərlə təhqiç etmək. Kişi evə qayıdb götürür dəyənəyi və arvadına bir-iki çəkib başlayır söyməyə. C.Məmmədquluzadə. [Əhməd:] Əlbəttə, adam kasib olanda onu söyərlər də, döyərlər də. Ə.Haqverdiyev. // Pislemək, dələmək, kəşkin sözlərlə məzəmmətlemək. Geridə qaldığımız üçün bizi söyürlər. – Səlim

öz sadəliyinə zaman-zaman çox söymüşdü.
B.Bayramov.

SÖYÜD *is. bot.* Adətən sulaq yerlərdə bitən, ensiz yarpaqları, elastiki budaqları olan ağac və ya kol. *O tay-bu tay arx boyu düzülmüş cavan söyüldərin zərif yarpaqları xəzif mehdən titrəşdilər.* İ.Əfəndiyev.

SÖYÜDGÜLÜ *is. bot.* Ətirli çəhrayı və ya ağ çiçəkləri olan, ensiz yarpaqlı, həmişəyaşıl kol-bitki. *Oleandr və ya söyüdgülü* geniş becərilən bəzək bitkisidir, yarpaqları dəstə halında üç-üç düzülür. Bitki zəhərlidir, tərkibində storofantınə oxşar maddə vardır. M.Qasimov. *Səfər kişi .. göy-göyərti əkib-biçir, şimala, canuba gəlib-qedən yolçuların* çoxunu söyüdgülü, ətirşahla qarşılayıb yola salır. Mir Cəlal.

SÖYÜDLÜ *sif.* Söyüd ağacları olan, kənarlarında söyüd bitən. Söyüdü yollar. Söyüdü bağlar. – *Ey söyüdü dərə, ey dumanlı dağ; Səfaya daldığım yerdir bu yerlər.* M.Müşfiq. *Həyat ona verib bütün rəngini; Söyüdü çayların ilk ahəngini.* N.Xəzri.

SÖYÜDLÜK *is.* Söyüd ağacları olan yer, söyüd olan yer. [Miraxurla Səfer] yaxındakı çay keçib bir söyüdüllükən dayandılar. Çəmənzəminli. *Biz görünə gələndə söyüdüllükən durub tək; O gözəylər sübhədək.* Z.Xəlil.

SÖYÜLMƏ “Söyülmək” *dən f.is.*

SÖYÜLMƏK *məch.* Söyüşə mərəz qalmaq. // Danlanmaq, məzəmmətlənmək. *Hər gün söyüllürəm, hey danlanıram; Bəlkə danlaqlardan xoşhallanıram.* B.Vahabzadə.

SÖYÜŞ *is.* Nalayıq, qaba, təhqirli söz(lər). *Bu söz Qurban üçün söyüsdən də pis oldu.* T.Ş.Simurq. *Hacı Aslan söyüdükcə qızışır, qızışdıqcə söyüsiünü qəlizləşdirirdi.* S.Hüseyn. □ **Söyüş söymək** – qaba, nalayıq, təhqiredicili sözler söyləmek. *Nəzarətçi söyüş söyüd və sağında dayanmış növbətçinin qırmızı yanağına əlinin tərsilə ağır bir sillə vurdu.* M.Hüseyn.

SÖYÜŞÇÜ, SÖYÜŞCÜL *sif. və is.* Söyüş söyməyə adət etmiş, çox söyüş söyən (adam). *Söyüşçü adam.* – *Fərəc bəy .. böyük şəhərlər gəzməsinə, məktəblərdə oxumasına baxma-yaraq, çox kobud, olduqca söyüşcül, dedikcə davakar imiş.* Ə.Vəliyev.

SÖYÜŞKƏN *b a x* **söyüşçü.** Nadinc, söyüskən, *bu doqquz yaşında uşaq bütün müəllimləri təngə gətirmişdi.* S.S.Axundov. *Bəy yekaxananın biriminçi mülkdəri, söyüşkən zülmkarı idi.* S.Rəhimov.

SÖYÜŞMƏ “Söyüşmək” *dən f.is.*

SÖYÜŞMƏK *f.* Bir-birini söymek, bir-birinə nalayıq, qaba, təhqirli sözlər demək. *Qonşular bir az söyüdükdən sonra iş vuruşmağa müncər oldu.* Çəmənzəminli. *Söyüşsələr də, döyüşsələr də .. bəzən Cəmil [Səməndərin] könlünü alar(di)..* M.Hüseyn.

SÖZ *is.* 1. Bir şey və ya hadisə haqqındaki anlayışın səsle ifadəsindən ibarət olan nitq vahidi; kəlmə. *Sözün mənası.* – *Hamiya bir vahimə düşdü, söz demək istəyənlərin sözləri boğazlarında qurudu.* B.Talibli. *Əşrəfin danışıdıığı gözəl sözlərə qulaq asanlar heyran qalırlar.* S.Rəhman.

2. Dil, nitq. *Doğma sözlərimizdən geniş istifadə etmək.* *Söz mədəniyyəti.* Şairin silahi sözdür. – ..*Hər kəs rusca, yainki erməni və gürcüçə, yainki avropalılar işlətdikləri hürufat ilə yazı yazmaq bilir, – bizim sözlərimizi başa düşər və bilər ki, nə deyirik.* C.Məmmədquluzadə.

3. Danışiq, söylənilən şey, nitq. *Sözünü qiyatdan salmaq.* *Sözünü bilməyən adam.* – *İmran kişi necə qəzəblənməmişdən söz deməyə dili də gəlmirdi.* M.Hüseyn. *Telli sözlərini bu cümlərlə bildirdi.* – *Bu bizim ölkəmizin dəbidir.* *Bizdə bir arvadlı ev çox azdır.* S.Hüseyn.

4. Əmr, göstəriş. *Sözündən çıxmamaq.* *Böyüyün sözün eşitmək.* *Onun sözü mənim üçün qanundur.*

5. Vəd. *Sözünü yerinə yetirmək.* *O, sözündə duran adam deyil.* – [Əsgər:] [Gülçöhrə] amma əcəb sözü üstə dayanan qızdır. Ü.Hacıbəyov. [Sona xala:] ..*Qorxuram Başır sözündən qaça.* S.S.Axundov. [Aslan Anitaya:] *Komendant iki gün bizi tamam ac qoydu, ancaq heç birimiz sözümüzdən dönmədik.* S.Vəliyev.

6. Çıxb danışmaq ixtiyarı, çıxış üçün icazə. *Söz istəmək.* *Son söz demək.* *Söz verməmək.* – [Kərbəlayı:] *Yol verin, ay qardaşlar, Mirzə söz danışmaq istəyir.* H.Nəzərli. *Züleyxa iclasın lap axırında söz aldı.* H.Seyidbəyli.

7. Ancaq cəm şəklində – **sözləri, sözlərinə** – müsiqi yazılın ədəbi mətn. “Sənsiz” romansının sözləri Nizaminiñdir. S.Vurğunun sözlərinə yazılmış romans.

8. Fikir, mülahizə, rey... *Kişi sözünü deyib, dik-dik baxdı Məhəmmədhəsən əminin üzünə.* C.Məmmədquluzade.

9. İş, hadisə mənasında. *Bu əhvalat ki indi istayıram nəql eləyim, çıxdanın sözüdür.* C.Məmmədquluzade.

10. Şayiə, xəber. *Ortalıqda söz dolaşır.*

◊ **Söz açılmaq** – bir şey haqqında danışılmağa başlanmaq, danışmaq üçün fürsət düşmək, yeri gəlmək. [Gültəkin Aydına:] *İndi söz açılmış, mən nə deyirəm: hamı mənə deyir ki, Aydın oynaq fikirli bir adamdır.* C.Cabbarlı. [Avqust:] *Yoldaşlar, söz açıldı, mən bu məsələni sizə xatırlatmaq istayıram.* S.Vəliyev. **Söz açmaq** – danışmaq, səhbət açmaq, haqqında danışmağa başlamaq. *İgid neftçi o günlərdən; Dönə-dönə söz açardı.* N.Rəfibəyli. *Deyin necə söz açmasın; Xudafərin körpüsündən.* H.Hüseynzadə. **Söz altında qalma-maq** – özüna toxunan sözün qarşılığını, lazımı cavabını dərhal verə bilmək. *Həkim çox görüb-götürmiş adam olduğunu, söz altında qalmadı.* Ə.Vəliyev. *Büləndin eşitdiyi sözə dodağı qacır, gözündə şirin bir təbəssüm oy-nayirdısa, deməli, o, söz altında qalmaya-caqdı.* Ə.Əbülhəsən. **Söz aramızda** – danışılan sözün gizli qalmalı olduğunu bildirir. *Söz aramızda, heç qızdan xoşum gəlmir.* **Söz atmaq** – 1) birinin fikrini bilmək üçün bir söz demək, işarə vurmaq, eşitdirmək. *Söz atdım, cavab gəlmədi;* 2) üstürtlü şəkildə söz demək, sataşmaq. *Xanım yola düşdükdə bu da ardınca gedib söz atdı.* Çəmənzəmili. *Rux-sara çamadanı götürüb qapıdan çıxarkən Gülöyşə arxadan: – Sağ gedib, salamat gələ-sən, ay qız! – deyərkək söz atmışdı.* S.Rehimov. **Söz çıxartmaq** – şayiə yaymaq. *Ay uzana-uzana; Sözüm düşdü yazana; Hər adam sözü bilməz; Söz çıxardar yazana.* Ə.Cavad. **Söz (sözü, sözləri) dəymək** – sözdən incimək, sözü toxunmaq. *Pasının iyərəndirici sözləri Həsiyə güllə kimi dəydi.* S.Rehimov. **Söz dö-yüsdürmək** – bax söz güləşdirmək. **Söz düşmək** – bax söz açılmaq. *Nağıl qurta-randa uşaqlar arasında kimin qorxaq olma-*

ğından söz düşdü.

M.Hüseyn. **Söz eləmək** – dedi-qodu, söz-söhbət üçün hədəf olmaq, dedi-qodu salmaq. [Rübəbə] *bilirdi ki, qızın oğlana qoşulub getməsini söz eyləyərlər.* Mir Cəlal. [Səriyye:] *Burada qız xeylağı-nın oxumaşını söz elərlər.* İ.Əfəndiyev. **Söz gəlmək** – töhmət olunmaq, töhmət gəlmək. *Sənin üstündə mənə söz gəldi.* **Söz gəzdir-mək** – xəbərçilik eləmək. *Nə gülündən bül-bül ayrılmaz, nə aşiq yardım;* *Ortada söz gəzdirən naahl ağyar olmasa!* Ə.Vahid. **Söz güləşdirmək** – boş-boşuna, yersiz mübahisə etmək, mübahisəye girişmək. [Maya:] *Onda da [Rüstəm] deyəcək ki, arvadsan, get işinə, kişi ilə söz güləşdirmə.* M.İbrahimov. [Dilşad Lətəfətə:] *Mənimlə söz güləşdir-sən?* Ə.Əfəndiyev. **Söz qoşmaq** – 1) şeir demək. [C.Cabbarlı] *bəzən xoşuna gələn adamlar baradə güləməli sözlər qoşardı.* M.Arif. *Aşıqlar [Yaqtı] söz qoşaraq, saz çalıb mahni oxuyurdular.* Ə.Məmmədxanlı; 2) araya qoymaq, lağla qoymaq, məsxərə etmək, dolamaq. **Söz qoymaq** – bax sözü bir yerə qoymaq. *Bir gün xanlar xanı Bayandır xanın qonaqlığında Baybura bəy ilə Baybecan bəy söz qoymuşdular.* M.Rzaquluzadə. *Söz qoyular görüşüb;* *Sevda, Adilə, Zivər.* M.Seyidzadə. **Söz olmaq** – dedi-qoduya mövzu olmaq. *Bulaq başı toz olar;* *Üstü dolu qız olar;* *Əyil dəsmalın götürür;* *Mən götürsəm söz olar.* (Batyati). **Söz salmaq** – bir şəxs və ya şey haqqında danışmaq, səhbət eləmək. *Məryəm Səlimdən nigaran idi.* *Qulağı həmişə səsəd idi:* *bəlkə mədəndən qayidan atası Səlimin adını çəkə,* ondan söz sala. İ.Qasimov. **Söz tut-maq** – söz təsir etmək, bərk toxunmaq, sözden pərt olmaq, tutulmaq. *Onun söz tutma-yan doğallarından;* *Bir sərxoş qəhqəhə qopdu,* yayıldı; *Yuxudəymış kimi,* birdən ayıldı. B.Vahabzadə. **Söz vermək** – vədə vermək, öhdəsinə götürmək. [Gülsabah:] *Siza söz verirəm ki,* [Qüdrət Arslan] yazar. C.Cabbarlı. [Ana:] **Söz verirsən?** [Nərgiz:] *Anamın canı üçün.* Ə.Məmmədxanlı. **Söz yox** – əlbəttə, şübhəsiz. **Söz yoxdur** – şübhə yoxdur, əladır. **Sözə baxmaq** – deyilən sözə əməl etmək, deyiləni qəbul etmək, qulaq asmaq. [Ana Nərgizə:] *Sən mənim sözümə baxsan, mən heç vaxt ağlamaram.* Ə.Məmmədxanlı. **Sözə**

gəlmək – mübahisəsi çıxmaq, sözləşmək, mübahisə eləmək, toqquşmaq. *Zeynəb də .. ağlayırdı, nəinki məhz oğluynan sözə gəlmək üstə, xeyr, ancaq keçən günləri yadına düşmüşdü.* C.Məmmədquluzadə. *Çimnaz urvad çarşab almaq barədə Veysla əməlli sözə gəlmışdı.* Ə.Əbülləsən. **Sözü azdırmaq** – əsas mətləbdən uzaqlaşdırmaq, yayındırmaq. [Mur-tuz:] *Yaxşı, Göyiş, bunlarda işimiz yox. Gəl, sözü azdırma.* Ə.Abbasquliyev. **Sözü bir yerə qoymaq** – hamı bir qərara gəlmək, sözü bir eləmək, dilləşmək. **Sözü keçmək** – hörməti, nüfuzu olmaq, sayılmaq. [Gülgəz Hacıya:] .. Özün deyirsən ki, [Aslanın] *divan-dərədə hörməti var, sözü keçir.* C.Cabbarlı. **Sözü uzatmaq** – mətləbdən kənar damışmaq, mətləbi uzatmaq, uzunçuluq eləmək. *Dilmanc dəxi səbir eləmədi və qoymadı Yarməmməd sözü uzatsın.* C.Məmmədquluzadə. **Sözü yerə düşmək** – xahişi, istəyi, arzusu, tələbi nəticəsiz qalmaq, qəbul olunmamış, rədd edilmək. **Sözü yerə düşməmək** – xahişi, tələbi yerinə yetmək, nəticəsiz qalmamaq, qəbul olunmaq. [Hacı Qurban:] .. *Sənin heç yerdə sözün yerə düşməyi birləşdirir.* N.Vəzirov. **Söz (sözünü) qaytarmaq** – qabacasına cavab vermək, etiraz etmək. [Veys] ömründə sözünü qaytarmadığı, həmişə hörmət etdiyi müəllimin pencəyinin ətəyindən tutdu, ağlamsı, bir az da yalvarıcı səslə dedi. Ə.Əbülləsən. **Sözündən çıxmaq** – deyilənə qulaq asma-maq, əməl etməmək, yerinə yetirməmək. [Zibeydə Səkinə xanıma:] *Sən nəkarəsən ki, mənim sözündən çıxasan.* M.F.Axundzadə. [Səməd:] *Ağam nə desə olur. Heç birisi onun sözündən çıxmaz.* B.Talibli. **Sözüna baxmaq (qulaq asmaq)** – deyilən sözə əməl etmək, deyiləni qəbul etmək. [Sərvər Gülnazə:] *Ola bilsin ki, bu gün deyər və bir də sənə nə deyəcəkdir. Sənin borcum onun sözünə qulaq asmaqdır.* Ü.Hacıbəyov. *Uşaq böyüyün sözünə baxar.* S.Rəhimov. **Sözünü kəsmək, sözünü ağızında qoymaq** – danışmağa imkan verməmək, sözünü yarımcıq qoyma-
q. Aslan səbirsizliklə [Lazarın] sözünü kəsib, incimiş halda dedi. S.Vəliyev. *Oğlan onun sözünü ağızında qoysu: – Əvvəla onu deyim ki, burada milislik heç bir şey yoxdur.* Q.İlkin. **Atalar sözü – bax ata.** Mənə də müəllimi-

miz atalar sözündən bir hekaya düzəldib yaz-
mağı əmr etmişdir. S.S.Axundov.

SÖZANLAYAN *sif. və is.* Sözü, mətləbi, işarəni tez derk edən, başa düşən; arif.

SÖZARASI *ara s.* Yeri gəlmışkən, yeri gəldikcə, səhbət əsnasında. *Mirzə Kərim maası-nın azığını sahibkar olan Ağa Murad bəyə sözərən neçə dəfə söyləmişdisə də, lakin quru vəddən başqa bir şey almamışdı.* T.Ş.Simurq.. Rüstəm kişi sözərəsi ferma müdürü haqqında *Kələntirin taklifini lağ'a qoyub gülmüşdü.* M.Ibrahimov.

SÖZARDI *is.* Əsərin (kitabın) axırında müəllif və ya naşir tərəfindən verilən son izah, məlumat, son söz.

SÖZBAŞI *1. zərf* Hər sözün əvvəlində, tez-tez. *Hacı hər sözbaşı gözünün ucu ilə ona baxıb qorxa-qorxa davam edirdi.* Mir Cəlal.

2. is. Giriş (kitabda, əsərdə və s.-də).

SÖZBAZ *sif. və is.* Dedi-qoduçu, sözgəzdirən, qeybətçi, xəbərçi, uydurma sözlər yayan, söz şiri-dən. *Sözbaz adam.* Sözbazın biridir.

SÖZBAZLIQ *is.* Dedi-qoduçuluq, xəbərçilik, şayıə yayma, sözü şiri-dib yayma, söz-bazlıq eləmə.

SÖZBƏSÖZ *zərf* Kəlməbəkəlmə, bir-bir, kəlmə-kəlmə. *Sözbəsöz oxumaq.*

SÖZBİR: *sözbir eləmək (olmaq)* – sözü bir yerə qoyma-
q. gizlice sözləşmək. [Mirzə:] *Sözbir, əlbir olandan sonra yenə də [korluq] çəkmərik.* Mir Cəlal.

SÖZBİRLİK *is.* Sözü bir eləmə, sözbirliyi, dilbirlik.

SÖZÇÜLÜK *is. və sif.* Əsərdə, danışçıda yüksəmlılıq, məzmunun dərinliyinə, dolğunluğuna deyil, artıq sözlərə, uzunçuluğuna yol vermə.

SÖZDƏYİŞDİRİCİ: *sözdəyişdirici şəkilçi dilç.* – ayrılıqda işlənməyən və sözlərin maddi hissəsinə bitişərək sözlər arasındaki grammatiq münasibəti bildirən, yəni həmin sözləri cümlədəki roluna görə bir-birinə bağlayan şəkilçi.

SÖZDƏYİŞMƏ *is. dilç.* Dildə sözlərin deyişməsi, habelə belə deyişmənin üsulları. *Sözdəyişmənin məhsuldar növləri.*

SÖZDÜZƏLDİCİ: *sözdüzəldici şəkilçi dilç.* – ayrılıqda işlənməyən, köklə sözdeyiş-

dirici şəkilçilər arasında yer tutan, yeni sözlərin maddi hissəsinin axıllarına bitişərək, sözlər arasındaki qrammatik münasibəti deyil, sözlərin əsil mənalarını dəyişdiren şəkilçi.

SÖZDÜZƏLTMƏ *is. dilç.* Dildə sözlərin düzəlməsi, habelə bu düzəlmənin üssulları.

SÖZƏBAXAN *sif.* Məsləhət qəbul edən, deyilənə əməl edən, razılaşan, söz eşidən, sözə qulaq asan. *Sözəbaxan oğlanıdır.*

SÖZƏBAXMAZ, SÖZƏBAXMAYAN *sif.* Deyilənə əməl etməyən, məsləhət qəbul etməyən, sözə qulaq asmayan. *Sözəbaxmaz uşaq.*

SÖZGƏLİŞİ *zərf* Yeri golmişkən, yerində, elə belə, məsəl üçün. [Balas:] *Dilbər, mən onu demədim, mən sözgəlişi deyirəm.* C.Cabbarlı. [Vəfadər Səkinəyə:] *Sözgəlişi deyirəm, ürəyinə pis şey gəlməsin.* M.Ibrahimov.

SÖZGƏZDİRƏN *sif. və is.* Sözyayan, xəbərci; arada söz, xəbər aparıb gözdiyən.

SÖZGÖTÜRMƏYƏN, SÖZGÖTÜRMƏZ *sif.* Məğrur, mütekəbbir, dikbaş. *Səkinə ərinin özünəsevən, sözgötürməz bir adam olduğunu biliirdi.* M.Ibrahimov.

SÖZLƏŞMƏ "Sözləşmək" *dən f.is.*

SÖZLƏŞMƏK *f. 1.* Bir-birilərə danışın rəsili gəlmək, razılaşmaq, müyyəyən qərara gəlmək; qərarlaşmaq. *Elçilər sözləşib evə qayıdırular. Qurbanquluya xəbər verirlər ki, ona bir qız almışlar.* T.Ş.Simurq. [Babəklə Cavidən] sözləşdilər, səhər açılanda Babək də onlarla birlikdə yola çıxdılar. M.Rzaquluzadə.

2. Aralarında söz olmaq, davaları, mübahisələri düşmek, söyleşmek, sözə gəlmək. *Qonşu ilə sözləşmək.* – [Səfi bəy:] *Dayı, deyəsən, yenə Şəmsi ilə sözləşmişən, çox hırslı gedirdi, mənə də məhəl qoymadı.* S.S.Axundov. *Kərimov Aydınla sözləşəndən sonra özünü qalib hiss edir.* H.Seyidbəyli.

SÖZLÜ *sif.* Deməyə sözü olan, ürəyində sözü olan, nə isə bir söz demək isteyən. *Gülsabah atasının tez-tez ona baxmasının manasını anladı; sözlü adam olduğunu başa düşüb, balkona çıxdı.* Ə.Vəliyev. *Sözlü adama oxşayırsan, Bağır, – deyə* [Səttarxan] *diqqətlə ona baxdı.* P.Makulu.

SÖZLÜK *is.* Lügətlərdə izah və ya tərcümə ediləcək sözlərin tərkibi, lügət üçün toplanmış sözlərin siyahısı. *İzahlı lügətin sözlü-*

lüyü. Lügətin sözlüyüni tutmaq. // Bəzən lügət mənasında işlənir. Terminoloji sözlük.

SÖZ-SOV *is.* Danışq, söz, dedi-qodu, mübahisə, narazılıq. *Əsgər bostan suvaranların danışığını və söz-sovlarını qaldırmaq üçün Kosanın bostanına cətacəq miqdarda su artırırdı.* S.Rəhimov. [Pərşən:] *Qadanzı alım, qızlar, bir də əyər-əskiyi yoxlayın ki, söz-sov olmasın.* M.Ibrahimov.

SÖZ-SÖHBƏT 1. Söhbət, danışılan sözler. *Söz-söhbəti naz oğlan; Keyf-damağı saz oğlan; Özün gələ bilməsən; Nə sözün var yaz, oğlan.* (Bayati). *Nə sözüm-söhbətim, nə həmdəmim var; Dərdim üzəyimdə pünhan, ağlaram.* S.Vurğun. [Camal:] *Necəsən, Nəbi dayı? Evdə darixdim. Gəldim, bir söz-söhbət elə-yək.* Ə.Abasov.

2. *B a x SÖZ-SOV.* *Zənnimcə, isti-isti boşaldarsam könlümü;* Sonralar aramızda artıq söz-söhbət olmaz. S.Rüstəm. *Adam var ki, sözdan-söhbətdən həzz alar.* Ə.Abasov.

SÖZSÜZ *sif. və zərf 1.* Danışmadan, söz demədən, sözle başa salmadan, sözle ifadə etmədən. *Sözsüz rol.* – [Komandir:] *Biz o qədər ünsiyyət bağlamışq ki, sözsüz də bir-birimizi anlayırıq.* M.Ibrahimov. *Plantasiyada sözsüz mahni get-gedə genişlənib güclənirdi.* H.Seyidbəyli.

2. Danışqsız, qeydsiz-şərtlisiz, etirazsız. *Göstərişə sözsüz əməl etmək.* Əmri sözsüz yerinə yetirmək.

SÖZSÜZCƏ *zərf* Heç bir söz demədən, dinməden, danışmadan, etirazsız. *Təklifi söz-süzəcə qəbul etdilər.*

SÖZSÜZ-SOVSUZ *zərf* Danışqsız, mübahisəsiz, etirazsız, sakitcə. *Abbas kişi hər işi sakitcə, sözsüz-sovsuz görməyi sevirdi.* Ə.Vəliyev. – Kimsən, aşağı düş, – deyə çıçırdı. *O, sözsüz-sovsuz ağacdən düşüb əl-lərini yuxarı qaldırdı.* M.Rzaquluzadə.

SÖZÜBÜTÖV, SÖZÜBÜTÜN *sif.* Dediyi sözün üstündə duran, sözündə sabit duran, dediyinə mütləq əməl edən. [Məşədi] ..onun sözübüütöv adam olduğunu yaxşı bilirdi. S.Rəhimov.

SÖZÜDÜZ *b a x SÖZÜBÜTÜV.*

SÖZÜKEÇƏN, SÖZÜKEÇƏR *sif.* Hörmətli, nüfuzlu. *Sözi keçən adam.* – [Hacı Sultan] sözükeçər ağsaqqalların iştirakı ilə Həsənağa ilə olan ixtilafını həll etmək istədi. S.Hüseyn.

SPARTAKİADA [xüs. *addan*] İdman komandaları və cəmiyyətlərinin idmanın müxtəlif növü üzrə kütləvi yarışı (bu, bir neçə idman növü üzrə birləkde aparılan yarışlardır, hemin yarışlarda da qabaqcıl kollektivler, komandalar və idmançılar aşkar çıxarılır).

SPАЗМА [yun.] Müyyəyen əzələnin və ya əzələ qrupunun bir müddət sıxlaması, yiğilması, qic olması.

SPAŻMATÍK *sif.* [yun.] Spazma nəticəsində olan, spazma ilə bağlı olan, spazmadan töreyən. *Spazmatik öskürək. Spazmatik ağrı.*

SPEKTR [*lat. spectrum – görme*] İşiq şüaları; prizmadan və ya digər şüasından mühitdən keçərkən əmələ gələn rəngli zolaq. *Spektrin əsas rəngləri. İşiq spektri.*

SPEKTROSKÓP [*lat. spectrum – görme* və *yun. scopeo – baxıram*] Spektrleri müşahidə etmək üçün cihaz.

SPÉRMA [yun. *spermo – toxum*] *fiziol.* Erkək (insan və heyvan) tənasül vəzilərinin hasil etdiyi maye; toxum, məni.

SPERMATOZÓİD [yun. *sperma (spermato)* – toxum və *zoon* – canlı və *eidos* – növ] *fiziol.* Kişi tənasül hüceyrəsi.

SPESİFİKA *is.* [*lat.*] Özümlük, özünə məxsusluq, yalnız ona xas olan.

SPİDÓMETR [*ing. speed – sürət* və *yun. metreo – ölçürəm*] Avtomobilərdə, motosikllərdə sürəti və keçilən məsafəni göstərən cihaz.

SPÍKER *is.* [*ing.*] 1. Parlament sədri.

2. Boks yarışında hakimlərin qərarını tamaşaçılara bildirən hakim.

SPİNİNQ *is.* [*ing.*] Balıq tutmaq üçün uzun tilov.

SPÍRAL *is.* [*lat.*] Buruq məftil, burulmuş məftil.

SPÍRANT *is.* [*lat.*] Nəfəslı samit.

SPÍRIT *is.* [*lat.*] Ölülərin ruhunu çağırان və onrlarla əlaqə yarada bilən adam.

SPÍROXÉT [*lat. spira – əyri* və *yun. choete – uzun tük*] Uzun spiral sap şeklinde bakteriya.

SPÍROMÉTRİYA *is.* Ağciyərin tutumunu ölçmək üsulu.

SPÍRT *is.* [*lat. spiritus*] 1. Tərkibində çoxlu kraxmal və şəkər olan (buğda, kartof və s.) məhsullardan distillə yolu ilə alınan alışqan

maye. *Naznaz pambiğı spirtə batırdı, Qaraşın barmağını silib təmizləməyə başladı. M.İbrahimov.*

2. *kim.* Öz tərkibində hidrogen atomu ilə oksigen atomu birləşmələri olan bir sıra üzvi birləşmələrin adı. *Kamfor spirti.*

SPÍRTLİ *sif.* 1. Tərkibində spirt olan, spirtlə hazırlanan. *Spirtli içkilər.*

2. Spirtdə ısladılmış, spirt vurulmuş. *Spirtli cuna. Spirtli pambıq.*

SPÍRTÖLÇƏN *is.* *xüs.* Spirtli mayelərdə spirtin miqdarını göstərən cihaz. *Spirtin dərəcəsini spirtölçənlə təyin edirlər.*

SPONSOR *is.* [*ing.*] Müyyəyen bir müəssisəni, layihəni və s. maliyyələşdirən hüquqi və ya fiziki şəxs.

SPONTAN *sif.* [*lat.*] Heç bir xarici təsir olmadan öz-özüne meydana çıxan; bədahətən.

SPORT [*ing. sport*] Orqanizmi möhkəmlətmək və inkişaf etdirmək və insanda iradi keyfiyyətlər təribyə etmək məqsədilə edilmiş fiziki mümarisələr (gimnastika, güləşmə, müxtəlif oyunlar və s.); idman. *Sportla məşğul olmaq. Sportu sevmək. – Əlavə, xanın sporta böyük həvəsi var imiş. Ə.Haqverdiyev. Ovçuluq yalnız xalq təsərrüfatı nöqtəyinə nəzərindən deyil, sport və ölkə müdafiəsi nöqtəyi-nəzərindən də böyük əhəmiyyətə malikdir.* M.Rzaquluzadə.

SPORTÇU *is.* Sportu peşə etmiş adam, müntəzəm surətdə sportla məşğul olan adam; idmançı. [*Selim:*] *Darülfünun sportçuları arasında özünün qüvvəti ilə məşhur idi.* S.Hüseyn.

SRAĞAGÜN *zərf* Deyilən gündən iki gün qabaq, dünəndən qabaqkı gün. *Heç kəs [Rəhilənin] sözlərini eşitməsin deyə piçildadi: – Zəfər dayını srağagün tutublar.. M.Hüseyn. Hər şeyi o qədər aydın görüb, hiss edirəm ki, elə bil bunlar hamisi dünən, srağagün baş verib.* İ.Əfendiyyev.

SRAĞAGÜNKÜ *zərf* Srağagün olmuş, srağagünə aid. *Srağagünkü iclas. Srağagünkü oyun. Srağagünkü əhvalat. – Srağagünkü tur-nirdə Zəki qiyamət edirdi.* M.Süleymanov.

SSENARI [*ital.*] 1. Kinofilmin məzmununu təfsilatı ilə şərh edən və onun tərtibat cəhətlərini göstərən ədəbi əsər. *Filmین ssenarisi.*

2. *teatr.* Dram əsərinin planı, süjet sxemi.

3. teatr. Pyesdə iştirak edənlərin siyahısı (burada onların çıxış vaxtı və qaydası da göstərilir).

SENARİCİ, SSENARÍST *is.* Ssenari yazan, ssenari müəllifi.

SSRİ Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqı.

STABÍL sif. [lat.] Sabit, daimi, dəyişməz. *Stabil dərslik.*

STABILİZÁTOR [lat. stabilis – sabit] *xüs.* 1. Hərəkət zamanı cismin sabitliyini saxlamaq üçün qurğu, cihaz. *Avtomobilin stabilizatoru.*

2. Hər hansı bir kəmiyyətin sabitliyini saxlamaq üçün qurğu. *Gərginlik stabilizatoru.*

STABILLİK *is.* Sabitlik, daimilik, dəyişməzlilik.

STADIÓN [yun.] Sport-idman məşqələri və oyunları üçün futbol meydançaları, qaçış yolları və tamaşaçılar üçün dairevi tribunaları olan tikililər kompleksi. *Stadionda voleybol yarışları keçirilir.*

STAXANOVÇU *is.* [rus. xüs. addan] Yeni texniki vasitələri yaradıcı surətdə mənimsmiş və sosializm yarışında adı istehsal normalarını çox-çox ötüb keçən qabaqcıl fəhlə (SSRİ-de 30-40-ci illerde geniş yayılmış ad). [Reyhan] *kolxozun staxanovçu sağıcısı hesab olunurdu.* İ.Əsfəndiyev. [Daşdəmir:] *Sən staxanovçu olub bir gündə on-on beş norma ödəyəndə, mən niyə miçürinçi olmayı? M.Rzaquluzadə.*

STAJ [fr.] 1. Hər hansı bir işin, fəaliyyətin davam etdiyi müddət. *Əmək stajı. İstehsalat stajı.* // Hər hansı ictimai təşkilatda olma müddəti. *Otuz illik stajı olan Murad "Yeni həyat" kolxozunda brigadir işləyir.* Ə. Veliyev.

2. Tələbənin istehsalat təcrübəsi, yenidə işə başlamış şəxsin öz ixtisası üzrə təcrübə qazanması. *Təcrübə stajı keçmək.*

STAJÇI *is.* Praktik biliyini, iş təcrübəsini, ixtisasını artırmaq üçün bir idarə, ya müəssisəyə göndərilmiş mütəxəssis, fəhlə; təcrübəçi. *Stajçı ćilingər.*

STAJÇILIQ *b a x* **stajorluq.**

STAJKEÇƏN *is.* Təcrübə keçən şəxs.

STAJLI *sif.* Stajı olan.

STAJÓR [fr. stagiaire] *b a x* **stajkeçən.**

STAJORLUQ *is.* Təcrübə keçmə; stajılıq.

STANDÁRT [ing.] 1. Öz ölçüsünə, formasına, keyfiyyətinə görə tələbata cavab verən hər hansı bir şeyin nümunəsi. // Bir şeyin təşkilində, qurulmasında, hazırlanmasında, həyata keçirilməsində tətbiq edilen forma, ceyni tip, ceyni nümunə. *Standart hissə. Standart mebel.*

2. məc. Bir-birinə oxşayan, şablon, basma-qəlib, orijinallıqdan məhrum. *Standart sözlər. Standart ifadələr. Standart mövzular. Standart sual.*

STANDARTLAŞDIRILMA “Standartlaşdırılmaq”dan *f.is.*

STANDARTLAŞDIRILMAQ *məc.* Standart (1-ci mənada) hala götürilmək, standart şəklə salınmaq.

STANDARTLAŞDIRMA 1. “Standartlaşdırmaq”dan *f.is.*

2. Bir şey üçün məcburi standartlar müəyyən etmə, birtipli formalar tətbiq etmə. *Detalları standartlaşdırma. Şrifləri standartlaşdırma. İnşaat işlərinə standartlaşdırma.*

STANDARTLAŞDIRMAQ *f.* Hər hansı bir şey üçün standart (1-ci mənada) təyin etmək, standart şəklə salmaq. *Detalları standartlaşdırmaq. İstehsalı standartlaşdırmaq.*

STANDARTLIQ *is.* 1. Bir tipdə, bir ülgündə, bir şəkildə olmaq; birtiplilik. *Məmulatların standartlığı. Ölçülərin standartlığı.*

2. məc. Şablonluq, basmaqəliblik, orijinallıqdan məhrumluq. *Sözlərin standartlığı. Çıxışların standartlığı.*

STANÍTSA *is.* [rus.] Kənd tipli yaşayış məntəqəsi.

STÁNSIYA [lat. stansia – duracaq] 1. Müəyyən marşrut üzrə hərəkət edən dəmiryol qatarlarının və digər naqliyyat vasitələrinin dayanacağı. *Metro stansiyası. Dəmiryol stansiyası. – Stansiyada izdiham çox idi. Sərnişinlər əldə bilet oturacaq yerlərini axtarırıdlar.* T.Ş. Simurq. [Nuriyyət] *Düişdiyüm stansiya balaca bir yer idi.* İ.Əsfəndiyev.

2. Müəyyən əraziyə (her hansı bir cəhətdən) xidmət edən və ya orada tədqiqat işi aparan xüsusi idarə, müəssisə. *Meteoroloji stansiya. Seleksiya stansiyası. Meşəqorumla stansiyası. Telefon stansiyası. – Stansiya yenidə yaradılmışdı və rayonda ən cavan MTS hesab olunurdu.* M.İbrahimov. *Kənddə*

stansiya olandan bəri; Sular təslim olur, bas əyir ona. Z.Xəlil. □ **Elektrik stansiyası** – başqa enerji növlərindən elektrik enerjisi istehsal eden müəssisə. *Gecənin bu vaxtı elektrik stansiyası həmişa işgi kasirdi.* H.Seyidbeyli.

STAPEL is. [hol.] Tikilməkdə olan gəminin saxlandığı yer, tərsanə.

STARŞİNƏ [rus.] 1. Sovet Ordusunun kiçik komanda heyətində on yüksək rütbə. *Rota starşinası. – Kəyan bölüyə tamaşa etməklə elə maşğuldú ki, starşinanın yaxınlaşmış batalyon komandiri ilə danışdığını eşitmədi.* Ə.Əbülləsən.

2. Hərbi donanmanın kiçik komanda heyətində serjanta bərabər rütbə.

3. köhn. Kətxuda, yüzbəsi. *...Belə bir məsələ üçün kətxuda [starşına] hər iki məhəllədən adam çağırırdı, vəkillər dəvət edərdi.* N.Nerimanov.

START [ing.] 1. Müəyyən məsafə üzrə idman yarışlarının başlanma momenti, vaxtı.

□ **Start götürmək** – yarışda qaçısa, üzməye və s.-yə başlamaq. // Uçuçu aparatların havaya qalxma momenti, vaxtı. *Təyyarə starta hazırlıdır.*

2. Qaçış yarışında: yarışın başlangıçı yer. *Esfət iştirakçılarının starta çıxışı.* // Uçuş aparatlarının havaya qalxdığı yer.

STARTÇI is. idm. Start (1-ci mənada) siqnalı verən hakim.

STASİONAR [lat. stationarius] 1. Daim, həmişə bir yerdə olan, yerini dəyişməyən, bir yerdən başqa yerə köçməyən idarə, müəssisə və s. *Stasionar kitabxana. Stasionar xəstəxana. Stasionar kinoteatr.*

2. Ambulatoriyada deyil, xəstəxanada müalicə edilən. *Stasionar xəstə.* // Belə xəstələrə xidmət edən. *Stasionar həkim. Xəstəxanada stasionar şöbə.*

3. Sabit, yer dəyişməz, hərəkətsiz, həmişə bir yerdə olan, bir yerə bənd edilmiş. *Stasionar akkumulyator.*

STATİK sif. [yun.] 1. Statikaya aid.

2. Sabit, hərəkətsiz, inkişafsız (*dinamik ziddi*).

STÁTIKA [yun. statos – duran, dayanan] 1. Məkanın, cisimlərin güc təsiri altında tarazlıq şərtlərində bəhs edən bölməsi.

2. Süküntə, müvazinət halı (*dinamika ziddi*).

STATÍST [yun.] Səhnədə ikinci dərəcəli, sözsüz rolları oynayan, kütləvi səhnələrdə iştirak edən aktyor.

STATÍSTİKA [lat. status – vəziyyət] 1. İnsan cəmiyyətinin və xalq təsərrüfatının inkişafında kəmiyyət dəyişikliklərini öyrənən və bu sahədə əldə edilən məlumatı (rəqəmləri) elmi və praktik məqsədlər üçün işləyib hazırlamaqla məşğul olan elm.

2. Xalq təsərrüfatının, ictimai həyatın hər hansı bir sahəsində həmin elmin metodları ilə aparılan hesablama və bu hesablama neticəsində alınan məlumat. *Dəmiryol statistikası. Kənd təsərrüfatının statistikası. Əhalinin statistikası.*

3. Bir sıra elmlərdə, əsasən dəqiq elmlərdə tətbiq edilən xüsusi tədqiqat üsulu. *Riyazi statistika. Dilçilik statistikası.*

STATOR is. [lat.] Maşınları və turbinləri hərkətə getirən mexanizm.

STATUS is. [lat.] Vətəndaşın, hüquqi şəxsin vəziyyəti.

STELLAJ is. [alm.] Bir şeyi dikinə qoyub saxlamaq üçün mebel, qəfəsə.

STEND [ing.] 1. Nümayiş etdirmək üçün üzərinə eksponatlar qoyulan lövhə, dəzgah, piştaxta. *Sərgi stendləri.*

2. tex. Maşınları quraşdırmaq və yoxlamaq üçün xüsusi qurğu, yer. *Sınaq stendi.*

3. idm. Sərrast atıcılıq sınaq və yarışları üçün xüsusi qırğuları olan meydança. *Ovçuluq stendi.*

STENOQRAFÇI is. Stenoqrafiya mütəxəssisi.

STENOQRAFIYA [yun. stenos – sıx və grapho – yazırəm] Ağızdan çıxan sözləri olduğdu kimi xüsusi işaretlər və ixtisarlarla cəld yaza能看到的 üsulu.

STENOQRAFLAMA “Stenoqraflamaq”-dan f.is.

STENOQRAFLAMAQ f. Stenoqrafiya üsulu ilə yazmaq, stenoqrafiyasını göttürmək.

STEREOMÉTRİYA [yun. stereos – məkan və metreo – ölçürem] Həndəsənin, həndəsi fiqurların (xətt, cisim, səth) fəzada vəziyyətindən bəhs edən şöbəsi.

STEREOSKÓP [yun. stereos – məkan və skopeo – baxıram] Hər iki gözə baxdıqda iki eyni şəkli bir şəkil kimi göstərən cihaz.

STEREOTİP

STEREOTÍP [yun. stereos – bərk və typos – iz] mətb. Metal, rezin və s. lövhəcik üzərinə keçirilmiş mətbəə naboru surəti (çoxtıraklı və tekrar nəşr çap etmək üçün işlədirilir).

STERÍL sif. [lat.] Sterilizasiya yolu ilə mikroorqanizmləri məhv edilmiş, mikroblardan təmizlənmiş; mikrobsuz. *Steril bint. Steril xalat. Steril pambıq.*

STERILİZASÍYA [lat.] Suda qaynatma, filtreldən keçirmə və ya kimyəvi maddələrin təsirilemikroorqanizmlərin məhv edilməsi; mikrobsuzlaşdırılma. *Südün sterilizasiyası. Cərrahi alətlərin sterilizasiyası.*

STERILİZÁTOR [lat.] 1. Sterilizasiya üçün aparat, cihaz. *Şprisler üçün sterilizator.*

2. Sterilizasiya mütəxəssisi.

STERILİZƏ: *sterilizə etmək* – bax **sterrilləşdirmək** 1-ci mənada. *Yeyinti mahsul-larını sterilizə etmək. Konservləri sterilizə etmək.*

STERILLƏŞDİRMƏ “Sterilləşdirmək” dən f.is.

STERILLƏŞDİRMƏK f. 1. Mikrobsuzlaşdırmaq, mikroorqanizmləri məhv etmək, sterilizə etmək. *Konservləri sterilləşdirmək.*

2. Dölsüzləşdirmək, axtalamaq.

STÉRLINQ [ing.] İngilterə qızıl və gümüş pullarının qanunu standart meyarı.

STÍL [fr. style] bax **üslub.**

STÍLÍSTIKA [fr., ösl yun.] 1. Ədəbiyyat nəzəriyyəsinin, bədii əsərlərin dil xüsusiyyətlərini və ifadə vasitələrini öyrənən bölməsi; üslubiyat.

2. Dilçilik elminin, dilin bədii ifadə vasitələrini öyrənməklə məşğul olan bölməsi.

STÍMUL [lat. stimulus] Həvəs və maraq oydacılı amil, vadaredicili səbəb. *Əmək məhsuldarlığını yüksəldən stimul.*

STÍMULÝÁTOR [lat.] Bitkinin inkişafını və böyüməsini sürətləndirmək üçün tətbiq edilən kimyəvi maddə.

STÍMULLAŞDIRMA “Stimullaşdırmaq”-dan f.is.

STÍMULLAŞDIRMAQ f. Stimul yaratmaq, bir şeyin həyata keçməsini təzələşdirmək, gücləndirmək.

STÍROL is. Paltar yumaq üçün sabun-qələvi tozu.

STRATEJÍ

STOL [rus.] 1. Miz, masa. *Uzunsov stol. Girdə stol. Yazı stolu. Cərrahiyə stolu.* – Zirzəminin ortasında palid taxtasından iri bir stol qoyulmuşdu. S.Rəhman. *Stolların üstündə yiğilmiş qəzet, jurnallar rütubətdən saralıdı.* İ.Əfəndiyev.

2. məc. dan. Süfra. *Stol açmaq. Yaxşı stol düzəltmək.* – [Səkina Rüstəmə] *Özün deyir-sən ki, stol açacağam, qoyun kasdırəcəyəm, düyü islatdıracağam.* M.İbrahimov.

3. Xüsusi bir işlə məşğul olan idarə və ya onun bir şöbəsi. *Adres stolu. Qeydiyyat stolu. Tapıntılar stolu.*

STOLBAZ [rus. стол və fars. ...baz] bax **vazifəpərəst**. [Dilşad:] *Bu, Cahangir kimi stolbazlarının .. düzəldikləri fitnədir.* İ.Əfəndiyev.

STOLÜSTÜ sif. 1. Stol üstünə qoyulmaq üçün düzəldilmiş, stol üstünə qoyulan, yaxud stol üçün uyğunlaşdırılmış. *Stolüstü saat. Stolüstü oyunlar. Stolüstü tennis.* – Hətəmov barmaqlarını stolüstü süfrəyə vuraraq düşünnürdü. B.Bayramov. *Stolüstü lampanın işığında, arxası üstə uzanmış Gülgəzin genişəilmiş gözləri parıldayırdı.* İ.Hüseynov.

2. məc. Həmişə lazım olduğuna görə daim stol üstündə saxlanılan, əl altında, yaxında olan (kitab, vesait və s. haqqında). *Bu lügət mənim stolüstü kitabumdır.*

STOMATOLÓGIYA [yun. stoma (stomatos) – ağız və loqos – elm] Tibbin ağız boşluğu, dişlər, çənə və onlara yaxın yerlərin xəstəliklərindən bəhs edən şöbəsi.

STOMATOLOJÍ sif. [yun.] Stomatologiya ilə bağlı olan, stomatologiyaya aid olan. *Stomatoloji klinika. Stomatoloji tədqiqat.*

STOMATÓLOQ [yun.] Stomatologiya mütəxəssisi.

STRATÉGIYA [yun. strategia – qoşun və ago – aparıram] 1. Geniş miqyasda hərbi əməliyyat, müharibə hazırlama və aparma sənəti. *Strategiya və taktika.* // Müharibə aparma elmi. *Strategiya haqqında leksiya. Strategiya kursu.* // Müharibə, hərbi əməliyyat planı.

2. məc. İctimai, siyasi mübarizəyə rəhbərlik etmək məhərəti, bacarığı.

STRATEJÍ sif. [yun.] 1. Strategiya ilə bağlı olan, strategiyaya aid, strategiya tələblərinə

cavab verən, ümumi hərbi məqsədləri həyata keçirmək üçün əhəmiyyəti olan.

2. Hərbi əhəmiyyəti olan, müharibənin ümumi məqsədlərinin həyata keçirilməsi baxımından əhəmiyyəti olan. *Strateji xammal*.

Strateji tikintilər. Strateji ehtiyat qüvvələri. Cəbhənin strateji mərkəzi. □ **Strateji aviasiya** – uzaq məsafələrdə əməliyyat aparmaq, uzaq məsafələri bombalamak üçün aviasiya.

Strateji xammal – müharibə üçün lazım olan materiallar.

3. məc. Siyasi, inqilabi mübarizənin hə hansı bir mərhələsində ümumi əsas məqsədlərin həyata keçirilməsi üçün çox böyük əhəmiyyəti olan. *Strateji plan. Strateji şuar*.

STRATÉQ [yun. strategos] Mahir sərkərdə, strategiyani yaxşı bilən şəxs. // məc. tənt. İctimai, siyasi mübarizəyə rəhbərlik etməkdə böyük məhareti olan şəxs.

STRATOSFÉR [lat. stratum – döşəmə və yun. sphaira – küre, şar] Atmosferin dəniz səthindən 9–11 km yüksəklilikdə olan üst təbəqəsi.

STRATOSTÁT [lat.] Stratosferə qalxmaq üçün aerostat. *Stratostat qalxır boş ənginlərə; Rənglərə boyanan xoş ənginlərə*. N.Rəfibəyli.

STREPTOKÓK [yun. streptos – zəncir və kokkos – toxum] tib. İrinli iltihablар, qızılıyel və s. xəstəliklər törədən, zəncir teşkil edən girdə bakteriya.

STREPTOSÍD [yun. streptos və lat. caedere – öldürmək] Streptokok xəstəliklərinin müalicəsində tətbiq edilən dərman. [İmanov] ...ağ və qırmızı streptosidi, kalseksi qayda ilə [Tahirə] içirdir, amma qızdırmanın düşmədiyini, əksinə, yavaş-yavaş qalxdığını görəndə daha da qanı qaralırdı. M.Hüseyn.

STRESS [ing. stress – gərginlik] Xarici və ya daxili mühitin mənfi qeyri-spesifik amillərinin təsirinə cavab olaraq canlı orqanizmdə əmələ gələn spesifik fizioloji reaksiya.

STRİXNÍN [yun. strychnos] Hindqozu tropik bitkisi toxumlarından alınan, çox güclü zəhər (təbabətdə istifadə edilir). *Strixnin rəngsiz, dördkünlü kristal olub suda və efirdə pis, spirit və benzolda işə asan həll olur*. R.Əliyev.

STRUKTURALÍST Strukturalizm tərəfdarı.

STRUKTURALÍZM [lat. structura] Müəsir dilçilik elmində dil vahidləri arasındaki daxili (struktur) əlaqələri dəqiq təsvir etmek üçün üsullar irəli sürən cərəyanlardan birinin adı.

STUDIYA [ital.] 1. Rəssam və ya heykəltəraş emalatxanası.

2. Artist, rəssam, heykəltəraş hazırlayan məktəb (bu məktəbdə keçirilən dörsler yaradıcı möşğələrlə birgə aparılır). *İndi məktəbin sahnesinə çıxıram, bu üzümüzə gələn ildə dram studiyasına yazılacağam*. S.Rəhimov.

3. Bax **kinostudiya**.

4. Bax **radiostudiya**.

STUL [rus.] Adətən bir nəfərin oturması üçün oturacağı və söykənəcəyi olan mebel növü; kürsü. *Ortada dayanıb danışan adam yaxın stillərin birində oturdu*. S.Rəhman. *Zala şəhərdən gətirilmiş yumşaq stillər düzülmüşdü*. İ.Əfəndiyev.

STÜARDÉSSA [ing. stewardess] Təyyarədə sərnişinlərinə xidmət edən qadın.

SU is. 1. Dənizləri, gölləri, çayları, bulaqları əmələ gətirən və hidrogenlə oksigenin kimyəvi birləşməsində ibarət olan şəffaf rəngsiz maye. *Yağış suyu. Çay suyu. İçməli su. – Stol üzərindəki qrafindən stekana su töküb içdim*. A.Şaiq. // Müalicə məqsədilə işlədilən mədən suları. *Badamlı suyu. Borjom suyu*. // Cəm şəklində: **sular** – mədən suları çıxan yerlər, bu sularla müalicə olunan kurort yerləri. *Məktubundan belə görünür ki, yayda müalicə üçün sulara gedəcəksən*. S.S.Axundov. // məc. Boş, mənasız sözlər, ibarələr, ifadələr, danışqlar, əsərlər haqqında. *Əsərdə su çıxdır. Kitabın yarısı sudur*.

2. Çayın, dənizin, gölün su kütləsi. *Su ilə əhatə olunmaq. Sudan keçmək*. // Çay, bulaq, axar su. [Kərəm:] *Su başında duran qızlar, gəlinlər; Allı gəlin, Xan əslimə bənzərsən*. “Əslı və Kərəm”... *Naməlsəm məhəlləsinin bir neçə cavanları daha artıq səbir edə bilməyib əllərində bel su başına getdilər*. N.Nərimanov. // Cəm şəklində – sular. Su sahələrinin, dənizlərin, göllərin, çayların bir hissəsi. *Dövlət suları. Territorial sular*.

3. məc. Tər mənasında. *Su içində gəlib çıxdıq. Uşaq su içindədir, paltarını dəyiş*.

4. Meyvədən, səbzəvatdan çıxarılan şirə. *Nar suyu. Kök suyu. Alma suyu. Portağal suyu.* // Bəzi ətirlə bitkilərin yarpaq və çiçəklərindən distillə yolu ilə alınan ətirlə maddə, maye. *Gül suyu. Nanə suyu.*

5. Xörəyin duru hissəsi. *Xörəyin suyunu çoxaltımaq. Düşbərənin suyu çox düşüb.*

◊ **Su(yunu) dəyişmək** – müalicə məqsədilə yaşadığı yerdə başqa yera köçmək, ya getmək, iqlimini dəyişmək, havasını dəyişmək. **Su ilə or arasında qalmaq** – çəşbaş qalmaq, nə edəcəyini bilməmək, çəşmaq. **Su kimi** – rahat, rəvan, səlis; tez, incimədən, çətinlik çekmədən. *Su kimi əzbərləmək. Su kimi cavab vermək.* – [Səriyyə Saraya:] [Müəllim] dedi ki, iki ayda lap su kimi oxumaq öyrədəcəyəm. Mir Cəlal. **Su kimi getmək** – tez xərclənib getmək (pul haqqında). **Sudan quru çıxmamaq** – çətin, ağır vəziyyətdən qurtarmaq, heç bir ziyan, coza görmədən yaxasını qurtarmaq. [Qurban:] *Elədir, bu haramzada sudan quru çıxacaq.* Ə.Məmmədxanlı. **Suyu bir yerdən axmamaq** – düz gəlməmək, bir-birinə öyrəşə biləməmək, yola getməmək (adətən ər-arvad haqqında). *Əmisi qızı ilə Cəmilin ər-arvadlığı cəmisi üç ay çəkdi. Onların suyu bir yerdən axmazdı, ulduzları barışmadı.* Ə.Vəliyev. **Suyu bulandırmaq** – aranı qarışdırmaq, araya fitnə salmaq. [Muxtar anasına:] *Bunlar hamısı bəhanədir, suyu bulandırmaqdır.* B.Bayramov. **Suyu sovulmuş dəyirmana oxşamaq (dönmək)** – xaraba qalmaq, pis kökə düşmək, dağılmaq, işləməz hala gəlmək. [Qəndab:] *Çingizin yaşadığı otaq suyu sovulmuş dəyirmana dönmüşdü.* B.Bayramov. **Suyu süzülə-süzüla (süzəlnə-süzəlnə) getmək (qayıtməq)** – kor-peşman, qanı qara, kefi pozulmuş halda, pərt. *Sınıq düşən Səlim bəy suyu süzəlnə-süzəlnə Gorusa qayıdib, istər-istəməz Peterburqa bir də xəbər yazdı.* S.Rəhimov. **Suyu üfürə-üfürə içən** – çox ehtiyatlı, vəsəti adam haqqında. [Zeynəb Leyliyə:] *Ölçüb-biçəndən, suyu üfürüb içəndən aşiq olmaz?* Ə.Məmmədxanlı. **Cox (nə qədər) su axmış** – illər keçmiş, çox vaxt keçmiş, xeyli ötmüş. *Bu illər ərzində nələr olmamışdı, nə qədər sular axmış, nə qədər adamlar həlak olmuş, torpağın üstündə nə qədər dəyişikliklər*

baş vermişdi. M.İbrahimov. **Gözü su içməmək** – bax göz. **Üzündə su yoxdur** – bax üz. **Üstünə su ələnmək** – bax üst.

SUAXAN is. Keçmişdə: cimmək üçün evlərin küncündə düzəldilən xüsusi yer. [Arvad] *qazanda su qoyub qızdırıldıdan sonra Kəbəleyini suaxanda yuyundurub yatırdı.* H.Sərabski.

SUAL is. [ər.] 1. Bir şey haqqında cavab, məlumat almaq üçün müraciət etmə, soruşma; sorğu. *Sualla müraciət etmək. Suala cavab vermək. Suallar barədə fikirləşmək.* – *Gülsənəm arvadın sualindəki təəccüb nidası çox qüvvətli idi.* M.Hüseyin. □ **Sual vermək (etmək)** – soruşmaq. Kitabi əlindən yəz qoyub, *Sona Bahadirdan sual etdi..* N.Nərimanov. *Hayat nədir? Sual verdim özümə; Mənasını çiçəklərden öyrəndim.* M.Müşfiq.

2. Məsələ, problem. *İndi [Şükürün] başında fikrini məşğıl edən bir sual vardı.* S.Hüseyin.

SUALBAZ sıf. [ər. sual ve fars. ...baz] Yerli-yersiz sual verməyi sevən adam; sualçı. *Bu zaman həmən sualbaz Şirəliyə yaxınlaşdı.* S.Rəhman.

SUAL-CAVAB bax sorğu-sual. *Sual-cavab başlandı.* *Sual-cavab uzun çəkdi.* *Sual-cavab zamanı.* – *Bu sual-cavabdan sonra tam pərt olmuş “ovçu” çəşqin-çəşqin yan-yörəsinə göz gəzdirdi.* M.Rzaquluzadə. [Əliqulu:] *Sual-cavabdansa, mənə bir əlac tap..* S.Rəhman.

SUALÇI bax sualbaz.

SUALEDİCİ sıf. *Sual ifadə edən; sualli.* *Sualedici gözlər.* *Sualedici baxış.* – *Diqqətlə, sualedici nəzərlərlə Ulduzun gözlərinə baxan qoca qadının birdən dodaqları titrədi.* Ə.Məmmədxanlı. ..*Cəlal sualedici bir nəzərlə [ustaya] baxdı.* S.Veliyev.

SUALLI bax sualedici. *Hacı Rəsul Tahir-zadənin sualli baxışını görüb əllaməlik bürüza vermək istədi.* Mir Cəlal.

SUALTI sıf. 1. Suyun altında olan, icra edilən, su səviyyəsindən aşağıda olan. *Sualtı daşlar.* *Sualtı axtarışlar.* – *Ara-sıra sualtı vulkanlar da püşkürürdü.* M.Qaşqay. *Maşinist barkası sualtı qayalardan qoruya-qoruya irəliləyiirdi.* M.Süleymanov. // Su altında yاشayan, su altında bitən. *Sualtı canlılar.*

2. Su altında hərəkət edən. *Sualtı mina. Sualtı gəmi.* // Su altında edilən, su altında görünlən. *Sualtı işlər. Sualtı kinofilm çəkmə.*

SUAŞIRAN *is. tex.* Artıq suyun axıb getməsi üçün bəndin divarlarında düzəldilən hidrotexniki qurğu, deşik, pəncəre, boru və s.

SUAŞIRI *is.* Çayda suyun iti axlığı yer.

SUAYIRICI *is. coğr.* Çay hövzələrini, yəni suların axımını iki eks istiqamətə ayıran təpə, xətt. *Suayiricidən axan çaylar.*

SUBASAN, SUBASAR *bax çaybasar.* *Subasan çəmən.* – *Qoy yamyasıl məxmər geysin hər biçənək, hər zəmi;* Körpə ceyran dütə gəlsin subasarı görəndə. S.Vurğun. *Göz qaralan tarlaları pambıqlar örtüsün bu yaz! Qoruqlarda, subasarda qalmasın bir yer boyaz!* R.Rza.

SUBAY *sif.* Evlənməmiş. *Subay oğlan. Subay qız.*

SUBAYLIQ *is.* Subay olma, eşi və ya arvadı olmama, subay adamın vəziyyəti. *Subaylıq sultanlıqdır.* (Ata, sözü). [İlyas:] *Əzizim, mən subaylıqda da xörəkdən, istirahətdən korluq çəkməmişəm.* Mir Cəlal.

SUBAYSAYAĞI *sif. və zərf* Subayda olduğu kimi, subay kimi. *Subaysayağı sıfır. Subaysayağı yaşamaq.*

SUBSTĀNSIYA *[lat. substantia] fəls.* Büttün əşya və hadisələrin ilk əsası, mahiyyəti, məzgi.

SUBSTANTİVLƏŞMƏ *is. dilç.* Digər nitq hissələrinin isim kateqoriyasına keçməsi; isimləşmə. *Sifətin substansiyələşməsi.*

SUBSTANTİVLƏŞMƏK *f. dilç.* İsim kateqoriyasına keçmək; isimləşmək.

SUBTROPİK *sif.* Subtropik sahəyə aid, subtropikda olan. *Subtropik iqlim.* – *Elə subtropik bitki yoxdur ki, Azərbaycanda yetişməsin.* İ.Thəfədiyev.

SUBTRÓPIKLƏR *[lat. sub – alt və yun. tropikos] cəm* Yer kürəsinin tropik qurşaqla mötədil qurşaq arasında aralıq vəziyyət tutan iki fiziki-coğrafi zona.

SUBURAXICI *is. tex.* Suyu su anbarından su kəmərlərinə, suvarma və ya gəmiçilik kənallarına buraxmaq üçün qurğu.

SÜBÝÉKT *is. [lat. subjectum]* 1. *fəls.* Xərici aləmi (obyekti) dərk edən və öz əməli fəaliyyətində, işində ona təsir edən şəxs.

// Şəxs, şəxsiyyət, adam. *O subyekt kimdir?* *Bu subyekt mənə tanış gəlir.*

2. *hüq.* Müəyyən hüquq və vəzifələri olan şəxs və ya teşkilat, hüquq subyekti. *Cinayət subyekti (cinayət işləmiş və buna görə də cinayət masuliyəti daşıya bilən şəxs).*

3. Məntiqdə: haqqında bəhs olunan şey, haqqında mühakimə yürüdülən şey. *Mühamkimə subyekti.*

4. *gram.* Mübtəda.

SÜBYEKTİV *sif. [lat.]* Subyektdə, şəxsə, şəxsiyyətə aid olan, onunla bağlı olan, ondan asılı olan. *Subyektiv səbəblər.* *Tarixdə subyektiv amil. İşin subyektiv tərəfi.* // Tək bir şəxsə (subyektdə) aid olan, xas olan, ancaq onun fikirlərini, hissiyatını, təəssüratını eks etdirən; şəxsi, fərdi. *Məsələyə subyektiv yanaşma.* *Bu sənin subyektiv fikrindir.* // Qərəzkər, qeyri-obyekтив. *Subyektiv olmaq.*

◊ **Subyektiv idealizm** *fals.* – idealizmin əsas formalarından biri, subyektivizm (1-ci mənada).

SÜBYEKTİVİST *is.* Subyektivizm (1-ci mənada) tərəfdarı.

SÜBYEKTİVİZM *[lat.]* 1. Maddi aləmin obyekтив varlığını inkar edən idealist fəlsəfi cəreyan.

2. Burjua sosiologiyasında: cəmiyyətin inkişafının obyekтив qanunlara əsasən deyil, guya subyektiv amillərə, yəni ayrı-ayrı şəxslərin iradəsinə, səyinə əsasən inkişaf etdiyini iddia edən idealist cəreyan.

3. *kit.* Subyektivlik, bir şeyə məhdud subyekтив münasibət (*obyekтивlik ziddi*). *Elmdə subyektivizmlə mübarizə.*

SÜBYEKTİVLİK *is.* 1. Ancaq bir subyektdə, şəxsə, fərdə aid olma; şəxsi, fərdi. *Görüşlərin subyektivliyi.*

2. Bir şeyə həddən artıq subyekтив münasibət, qeyri-obyekтивlik. *Məsələnin həllində subyektivlik göstərmək.*

SUCUQ *is.* 1. İçərisinə findiq, qoz, şabalıd və s. doldurulmuş kolbasa şəkilli şirniyyat növü. *İçində şabalıd, findıqla üzüm; Qozlu sucuqlardan beş-alı düzüm.* H.K.Sanlı.

2. *Bax tərək.*

SUÇ *is. köhn.* Günah, təqsir. [Xəyyam:] *İçsə o, bir suçmu bizim içməmiz;* *Qorxusu yox, sən də gəl iç, ey aziz.* H.Cavid.

SUÇEKƏN *is.* Suyu canına çökən, hopdurana kağız. // Suçekən (suqurudan) kağız – bax **suçəkən**.

SUÇİÇƏYİ *is. tib.* Yoluxucu uşaq xəstəliyi.

SUÇİLƏYƏN *bax susapən..* *Mehtər əlin-də xəlbir, üzü samanlı; birinin əlində süpür-gə, suçılıyən və Gulpəri də gəlirlər.* Ü.Hacıbeyov.

SUÇLU *sif. köhn.* Təqsiri, günahı olan; müqəssir.

SUÇU *is.* 1. Keçmişdə dalında və ya başqa bir vasitə ilə su daşıyıb əhaliyə satan adam. Küçəldə arabaçılar, suçular və qeyri qəsəbə əhli o yan-bu yana yeriməkdə idi. S.M.Qəni-zadə. *Ucqarlarla suçular su daşıyırıldilar.* A.Şaiq.

2. Əkin, bağ və s.-ni suvaran adam. *Mayanın suçularla söhbəti xeyli çəkdi.* M.İbrahimov. *Suçular əkinin darın şırımla və sisqə axınına suvardılar.* Ə.Vəliyev.

SUDAŞIYAN *is.* 1. Bax a **suçu** 1-ci mənada.

2. İcmək, sulamaq, işlətmək və s. üçün su aparan, su daşıyan maşın və s.

SUDUR *bax suluq* 1-ci mənada. *Ayaqlarının altı yəqin sudur olmuşdur.* M.Hüseyn.

SUDURLAMA "Sudurlamaq"dan *f.is.*

SUDURLAMAQ *f.* Sudur əmələ gəlmək, suluqlamaq.

SUF, SUFBALIĞI *is. zool.* Xani balığı fəsiləsindən qiymətli bir balıq.

SUFƏRƏSİ *bax cüllüt.*

SUFİ *is. [ər.]* 1. Təsəvvüfə məşğul olan adam; mistik.

2. Dindən, dini göstərişlərdən əsla kənaraya çıxmayan adam; zahid.

SUFLYÓR [fr. souffleur] Artistlərə suflıyrlıq edən teatr işçisi. [Oqtay:] *Xaspoland, haydi, sən də get, suflyordan kitabı al, sözlərinə bax.* C.Cabbarlı. *Bələ bir qənaət var ki, artist mütləqə suflyor altında getməlidir.* S.Rehman.

SUFLYORLUQ *is.* Tamaşa zamanı aktyorlara rolların sözlərini yavaşcadan söyləmə. □ **Suflyorluq etmək** – tamaşa zamanı aktyorlara rollarının sözlərini demək.

SUGÜLÜ *is. bot.* Sulaq yerlərdə bitən, bəzi hallarda çiçək açan bitki.

SUXARI [rus. сухарь] Qurudulmuş çörək tikəsi. *Çörəyi suxarı eləmək.* *Suxarı qurut-*

maq. // Quru peçenye növü. *Uşaglar dinməz-söyləməz, xırpa-xırpla suxarı çeynəməyə başladılar.* Ə.Thəbülhəsən.

SUI-İSTİFADƏ *[ər.]: sui-istifadə etmək* – bir şeyin və ya bir adamin zərərinə işləmək. *Vəzifəsindən sui-istifadə etmək.* Özüñə olan etimaddən *sui-istifadə etmək.* – [Məmmədxanla Yusifeli] ..bəzən uşagları iki yera bö-lüb, hərəsi dəstənin birinə başçı olardı, öz xanzadəliklərindən *sui-istifadə edərək* onları vurudurardılar. P.Makulu. *Yataqxana müdürü Rəhim vəzifəsindən sui-istifadə edir.* M.Süleymanov.

SUI-QƏSD *is. [ər.]* Birinin canına qəsd etmək, birini öldürmək və ya yaralamaq qəsdində olma. *Rənaya qarşı düzəldilən sui-qəsd Nizamini har şeydən çox düşündürdü.* M.S.Ordubadi.

SUI-QƏSDÇİ *is.* Sui-qəsd edən, sui-qəsd hazırlayan. *Vəsiqələrdən ən əhəmiyyətli sui-qəsdçilərin ingilis konsuluna yazdığı məktub idi.* M.S.Ordubadi. [Yazgül Şeydaya:] *Kimdir sui-qəsdçi?* Ə.Məmmədxanlı.

SUİLANI *is. zool.* Bəzi zəhərsiz ilanlarının adı. [Lətife:] *Bir də onu gördüm ki, bax, bu qolun yoğunuğuqda suilanı qılçama dolanıb, məni dartsıdırıv.* M.Hüseyn.

SUITİ *is. zool.* Pərəyaqlılar dəstəsinəndən də-niz heyvanı. *Yeraltı gözə-gözə dəlmələrdə su-itiləri* yaşıyır, balayıyır, törəyir və artırdı. S.Rəhimov. *Orada-burada dənizdə baş qaldıran suitiləri qayığın yaxınlaşdığını gördükəcə dərhal suya cumub yox olur, özlərindən sonra dairəvi izlər buraxırdılar.* M.Hüseyn.

SUKEÇİRMƏYƏN, SUKEÇMƏZ *sif.* Suyu özündən keçirməyen, su keçmeyən, suyu buraxmayan. *Sukeçirməyən lay.* *Sukeçirməyən parça.* *Sukeçirməyən plas.*

SUKƏSƏN *bax suyaran.*

SUQAMİŞİ *is. bot.* Sulaq yerlərdə bitən, yarpaqlarından ip, kağız, səbət və s. hazırlanın, gövdəsi bəzi mal-qara üçün qiymətli yem sayılan ot bitkisi.

SUQARANQUŞU *is. zool.* Qağayılar fəsiləsindən su quşu.

SUQOZU *is. bot.* Suda bitən ot bitkisi.

SUQUZĞUNU *is. zool.* İribaşlı, əlvantüklü, uzundimdikli su quşu.

SULAQ *is.* Durğun su, bataqlıq, bataq yer. // Suyun yiğildiği yer, gölməçə.

SULAMA “Sulamaq”dan *f.is.*

SULAMAQ *f.* 1. Sərinlik üçün su tökmək, su axıtməq, su çiləmək, su səpmək. *Küçəni sulamaq.* Meydançanı sulamaq. – *Hüseynəli əmi həyəti sulamaqdə idi.* M.S.Ordubadi. [Cəlil] dükanın qabağını süpürüb sulayardı. İ.Musabəyov. // Məc. mənada. ..Xəzri haradansa buludları qovub gətirmiş, Bakını şiddətlə və qisa yağışla sulayandan sonra, bir-dən xırıq kəsilmişdi. M.Hüseyn.

2. Bax **suvarmaq**. [İlyas Adiləyə:] *Məndən başqa bir neçə oğlan uşağı da göl qarağında atını sulayırdı.* Ə.Məmmədxanlı.

3. Dibinə su tökmək, su vermək. *Ağacları sulamaq.* *Dibçəkləri sulamaq.* – Südabə axşam sərini düşəndə balaca bağçasındaki qırmızı gülləri sulayıb çarhovuz daşının üstündə oturmuşdu. M.İbrahimov.

4. Yumşaltmaq üçün su çiləmək. [Səriyyə:] ..Nazik ağ yuxadan bir neçəsini sulayıb qoydum. İ.Əfəndiyev.

SULANDIRMA “Sulandırmaq”dan *f.is.*

SULANDIRMAQ: *ağzını sulandırmaq* – bax *ağzı¹*.

SULANMA “Sulanmaq”dan *f.is.*

SULANMAQ *f.* 1. Bax **suvarılmaq**. *Əkin sahələri sulambil.* – Bağcanın ortasında yənə də dördkünc bir çarhovuz vardi, ..bu hovuzdan bağça sulanırdı. Ə.Əbülhəsən. Ancaq əkilən ağacların bir qismi Mingəçevirin yandırıcı hərarətinə davam gətirə bilmir, vaxtında sulanmadıqda quruyurdu. Ə.Sadiq.

2. Su sepilmək, su çilənmək. *Həyət sulandi.* *Küçə sulambil.* – Araz kimi bulannam; Bağça kimi sulannam. (Bayatı). *Molla sulanub süppürülmüş eyvanda, palazın üstündə namaz qılırdı.* P.Makulu.

3. Dəymək, yetişmək, sütülləşmək, su (şirə) salmaq. *Armudlar sulanub.* – Meyvə vaxtı şəhər uşaqları sərçə kimi bu ağaca dırmaşar, alçaq budaglarda önciri sulanmağa qoymazdalar. Mir Cəlal. // Su salmaq, şirəsi çıxmaga başlamaq. *Kabab yavaş-yavaş sulanır bu an;* Ağ lavaş qoyulub yaşlı süfrəyə. H.Hüseynzadə.

4. xüs. Suya salıb çıxartmaq, su vurmaq (kürdən çıxmış qızığın metal haqqında). *Tiyəni sulamaq.* *Bıçağı sulamaq.* – Atamin

günəş altında qaralmış alni, üzü və bütün bədəni kürdən döyülmüş və sulanmış (f.sif.) polad parçasına oxşayırıldı. M.İbrahimov. Burada xəncarlar sulanır, itilənir, hər cür tufşnglər yoxlanır.. Mir Cəlal.

5. Yaşarmaq. *Anıb o günləri fikri dolandı;* Sinəsi atləndi, gözü sulandı. H.K.Sanlı. [Yarməmməd] gözləri sulanıncaya qədər asqrıldı. M.İbrahimov.

◊ **Ağzı sulanmaq** – bax *ağzı¹*.

SULAŞMA “Sulasmaq”dan *f.is.*

SULAŞMAQ *f.* 1. qarş. Bir-birinə su atmaq. [Uşاقlar] *bir-birilə ötüşərək, hay salıb gah üzür, gah batıb yox olur, birdən baş qaldırıb ikiölli sulaşırdılar.* Mir Cəlal. Bir ara dəhlizdən otağa, otaqdan mətbəxə qaça-qaça bu üç xoşbəxt adam nəşə ilə sulaşdır, su qurtarandan sonra taxtabənddə üz-üzə durub, bir-birinə baxaraq gülüşməyə başladılar. Ə.Əbülhəsən.

2. Su salmaq, su buraxmaq, sıyıqlaşmaq.

SULEYLƏYİ *is.* zool. Ayağıpərdəlilər sinfindən suda yaşayan bir quş.

SULFAT [*lat. sulfur* – kükürd] *kim.* Kükürd turşusunun duzu.

SULFAZOL [*xar.*] Kokkların törətdiyi xəstəliklerin müalicəsində işlədilən dərman preparati.

SULFIÐİN [*lat. sulfur* – kükürd] Kokkların törətdiyi xəstəliklerin müalicəsində tətbiq edilən dərman preparati.

SULFİFT [*lat. sulfur* – kükürd] *kim.* Sulfit turşusunun duzu. *Sulfit natrium.*

SULU *sif.* 1. Tərkibində suyu, şirəsi çox olan; şireli. *Sulu gilənar.* *Sulu üzüm.* – *Ağacalar gümrahdır, meyvələr sulu;* *Nə yarpaq, nə də bir ot saralmışdır.* S.Vurğun. // Tərkibində su olan. *Sulu karbon.* *Sulu mineral turşular.* *Sulu neft.*

2. İslaq, yaş, rütubətli, nəm. *Sulu torpaq.* *Sulu yer.* □ **Sulu qar** – tez əriyən, nəm halda olan qar. Gözlə bir şey görmək mümkün deyildi də, sulu qarla qarışq narın yağış yağıdıği hiss olunurdu. M.Rzaquluzadə. *Sulu qar* yağıdıqca yer təkina qədər islənir, elə bil köpüb şishirdi. Ə.Əbülhəsən.

3. Duru. *Sulu xörək.* *Sulu xingal.*

SULUF bax **darı.** Çəltik xatırınə suluflar da su içir. (Ata. sözü). Azərbaycanın çəltik

tarlalarında olan əsas alaq otları iridənli dari, çəltik dari, toyuq dari adlanır. Bizim kəndlərdə bu cür alaq otuna suluf deyilir.

X.Axundov.

SULUQ is. 1. İçi maye ilə dolu qabarcıq; qabartı, ucuq. [Mahmud:] *Balta vurmaqdan qollarım düşdürü, əllərim suluq-suluq qabar oldu.* Ə.Haqverdiyev. [Sitarənin] əllərinin içi qabar-qabar olmuşdu. Bır yerdən isə suluq atmışdı. Ə.Abbasquliyev.

2. mah. Qoyunun ilk südündən hazırlanan pendirəoxşar ağarti. *Gülli qarı usaqlarının hərasınə bir parça suluq verdi.* İ.Əfəndiyev.

SULUQLAMA “Suluqlamaq”dan f.is.

SULUQLAMAQ f. Suluq əməle gölmək, qabarlamaq. ... Üç qardaşın üçünün də əli üç dəfə qabar qoyub suluqladı. S.Rəhimov. [Səməndər] əlləri suluqlayana qədər günbəzin bünövrəsinə kültüng çaldı. B.Bayramov.

SULUQLANMA “Suluqlanmaq”dan f.is.

SULUQLANMAQ f. Suluq bağlamaq, suluqlar əməle gölmək, qabar olmaq. *Dar çəkmədən ayığı suluqlanıb.*

SULULUQ is. Sulu şeyin hali və keyfiyyəti; şirəlilik. *Meyvənin sululuğu.*

SUMAĞI sif. Sumaq rəngində, tünd-qırmızı. *Züleyxa gen, sumaği paltarda idi.* Ə.Əbülhəsen.

SUMAQ is. Yarpaqlarından aşı, boyaq və dərman maddələri hasil edilən ağaç və ya kol. *Sumaq üç metrə qədər hündürlükdə, qışda yarpağı töküldən alçaqboylu ağaç və ya koldur. Yaşıl-ağ rəngli çiçəkləri iyunda açır, tünd-qırmızı ranglı meyvəsi sentyabrda yetişir. Yarpağından dəri aşılamaqdə geniş istifadə olunur.* H.Qədirov. // Həmin ağacın xörəklə yeyilən qurudulub döyülmüş tünd-qırmızı meyvəsi.

SUMAQDAŞI is. geol. Püskürmə, ya çöküntü sūxurların quruluşunun dəyişməsi yolu ilə əməle gəlmiş daş. *Eyyavın sütunları sumaqdaşından idi.* M.S.Ordubadi.

SUMBATA is. Şüşəni, metalı, daşı cilalamaq, parıldatmaq, hamarlamaq, habelə metaldan qayırılmış şeyləri sürtüb təmizləmək üçün narınlaşmış halda istifadə edilən mineral. // Üzərinə lay şəklində həmin mineral ovuntusu yapıdırılmış kağız, ya parça. *Sumbata kağızı.*

SUMBATALAMA “Sumbatalamaq”dan f.is.

SUMBATALAMAQ f. Sumbata çəkmək, sumbata ilə sürtüb cilalamaq, parıldatmaq, təmizləmək.

SUMBATLI sif. Görkəmli, yaraşıqlı, ləyaqətli. *Sumbatlı oğlan.*

SUMKÁ [rus.] Dəridən, parçadan və s. materialdan hazırlanmış, adətən tutacağı olan qadın çantası. *Sumkasında cürbəcür pomada, üzayağı var; Dillənir dindirməmiş gərəksiz bir saz kimi.* S.Rüstəm. [Səkinə Mayaya:] *Xoş gəlmisinə, bala! Qədəmlərin xoş olsun! – deyib, noxudu rəngli balaca sumkasını əlindən aldı.* M.İbrahimov.

SUNƏRGİZİ is. bot. Nohurların, göllərin etrafında bitən sarıcıçaklı ot-bitki.

SUÖLÇƏN is. Sərf olunan suyun miqdarını göstərən cihaz.

SUP [rus.] Şorba. *Sup gətirdilər, yoldaşlarının hamısı xörəyə məşğul idi, Nərimanın isə iştahası yox idi.* Mir Cəlal.

SUPERFOSFÁT [lat. super və phorus] Təbii fosfatlardan, apatit, fosforit və s.-dən alınan fosforlu gübə.

SUPƏRİSİ is. Xalq əfsanələrində: suda yaşıyan, dağının uzunsaçı, baliqquryuqlu çılpaq qadın surətində təsəvvür olunan əfsanəvi vücdü.

SURƏ is. [ər.] Quranın bölgündüyü 114 fəsildən hər biri. *Səhər usaq mollaxanaya gedər, Quranın axırıncı surəsini əzbərdən oxuyardı.* H.Sarabski. *Molla Əkbər tamam gecəni can verən Baxışoğlu Həsanın başı üstə oturub, təsbeh çevirib, yasin surəsini oxumaqla məşğul idi.* B.Talibli.

SURƏT is. [ər.] 1. Zahiri görünüş, şəkil. *Surəti dəyişmək.* – [Yusif:] *On ildir ki, Şəmdan ilə görüşməmişəm. İndi görək ki, surəti də təgəvir tapıbdır.* N.Nərimanov. *Bədənnüma güzgüdə o;* *Baxış görür surətini.* N.Rəfibəyli. // Üz, sıfət, cöhre, sima. *O saat sevgili anasının surəti* [Nurəddinin] gözlərinin önündə durdu. S.S.Axundov. ..*Mehriban çobanın surəti* gözləri öünüə gəldikdə, *Səmədin qəlbində nakam məhəbbətin yarası daha siddətlə sizildə damaga başlamışdı.* İ.Hüseynov.

2. Şəkil, üsul, qayda, tərz. [Odabaşı:] *Bu məhəbbət onlar böyüdükcə təbəddülata uğrayıb axırda başqa bir surət aldı.* Ə.Haqverdiyev.

3. Bir şeyin əslindən eynilə köçürülmüş nüsxəsi, üz. *Protokolun surəti. Şəhadətnamənin surəti*. – Gəldiyev əvvəl bu vərəqənin surətini çıxartdırdı. Mir Cəlal. *Bu, Yusifin öz xahiş ilə .. azad olunması barədə əmrinin surəti idi*. B.Bayramov.

4. Yaziçinin, rəssamin, artistin yaratdığı tip, obraz, xarakter. *Yeni insan surəti. Səhnə surətləri*. – *Gənc Baxşı Cabbarlının maraqlı surətlərinəndən*. M.Arif.

5. Şəkil, portret, təsvir. *İndi başına das düşmüş müsəlman belə surətləri görüb dinindən dənəndə deyirlər: "dəli olub"*. Ə.Haqverdiyev.

6. riyaz. Kəsirdə: bölünən ədəd. *Kəsrin surəti*.

7. **"Surətdə"** – şəklinde bir sıra sözlərlə işlənərək zərf birləşmələri düzəldilir; məs.: sünü surətdə, narazı surətdə, belə olan surətdə, təcili surətdə, rəsmi surətdə və s.

♦ **Bu surətdə** – belə olduqda, bu halda. [Hacı Nuru şair:] *Bu surətdə mənim hünərim-dən nə fayda hasıl olacaq, mənim şerim nəyə məsrəfdir?* M.F.Axundzadə. **Bu surətlə** – bu qayda ilə, beləliklə. [Qızılıquş balalarının] anası bu surətlə balalarına ovçuluq öyrədər. A.Şaiq. **O surətdə** – onda, o zaman, o halda. *Bu elçinin oğlan evinə gətirdiyi məlumat əlvərmişli olsa, .. o surətdə oğlanın ana və bacısı o evə rəsmi surətdə elçi gələcəklər*. R.Əfəndiyev.

SURƏTPƏRƏST *sif.* və *is.* [zr. surət və fars. ...porəst] Gözel surəti, zahiri gözəlliyyi sevən, zahiri gözəlliyye aldanan (adam).

SURĞUC *is.* Asanlıqla əriyən və tez bərkilən rəngli bərk qatran (və ya mum) (konvertləri möhürləmək, şüşələrin ağzını bərkitmək üçün işlədir). *Qubernator əlini uzadıb dörd tərəfi surğucla möhürlənmiş* (*f.sif.*) bir paket çıxardı. M.S.Ordubadi. *Katib güclə stolun gözündən qırımızı surğuc, spiçka və ağ saplı iynə çıxardı*. S.Rəhimov.

SURĞUCLAMA "Surğuclamaq" dan *f.is.*

SURĞUCLAMAQ *f.* Surğuc vurmaq. *Konvertləri surğuclamaq. Bağlamani surğuclamaq.*

SURĞUCLU *sif.* Surğuc vurulmuş, surğulanmış, surğucu olan, surğucla möhürlənmiş. *Mühasib surğuclu konverti aldıqdan sonra çox maraqlanmışdı: "Açım, açmayım?"* – *deyə, çox düşünmüştü*. S.Rəhimov.

SURROQAT *is. [lat.]* 1. Nəyişə qismən əvəz edə bilən qayırmə (geydirmə) məhsul; bədəl.

2. Saxta şey.

SURSAT *is. 1. Bax azuqə. [Qatırlara] su tuluqları, asma manqal, cürbəcür sursat yüksəlməmişdi. Cəmənzəminli. [Allahverdi İmam-verdiyə] Dayan, mənim heybəmdə sursat var. C.Cabbarlı.*

2. Güllə, mərmi, patron və s. hərbi ləvazimat. *Gələn kimi böülüyə nə qədər döyüş sursatı lazımdısa almış, böülüyü sursatla təmin etmişdi. Ə.Əbülhəsən. Şəhərdə bütün əhaliniayağa qaldırmaq, düşmənin hərbi sursat və avadanlıq aparmasına yol verməmək lazımdı. S.Vəliyev.*

SUSAMA "Susamaq" dan *f.is.*

SUSAMAQ *f.* 1. Su içməyə şiddetli ehtiyac hiss etmək, özündə yanğı hiss etmək. *Bərk susamaq. Yayda adam tez-tez susayır. – Qəlbisi sinmiş, gözü dolmuş, pozulmuş; İstidən susamış, acmış, yorulmuş. A.Səhəhet. Susamışdır atıllar; Hami axtarırdı su.* M.Seyidzadə.

2. *məc.* Bir şeyin həsretində, arzusunda olmaq. *Mənim namərdə əmim onun nəyinə susadi?* Ə.Haqverdiyev. *Həqiqətə susayan tarlan könlündən üzr istəmişdi ki, "bu qəfəsdən mən səni əlbəttə azad eyləyərəm..."* Mir Cəlal.

SUSAMURU *is. zool.* Tünd-qonur rəngli qiyaməlli xəzi olan yırtıcı su heyvanı.

SUSDURMA "Susdurmaq" dan *f.is.*

SUSDURMAQ *icb.* 1. Susmağa, dinməməyə, səsini kəsməyə məcbur etmək. [Birinci rəqqasə:] *Dur, getmə, səadət quşu, bir dur; Bas bağırna məşuqını, susdur!* H.Cavid. *Məni susdursa zaman; Səni özüm sanaram; Səhər kimi oyansan; Günəş kimi yanaram.* N.Xəzri.

2. *məc.* Bir şeyi təzahür etməyə, üzə çıxmaga qoymamaq; boğmaq. *Kədərini susdurmaq.* – [Muradın] *kefini pozmamaq üçün marağımı susdurdum.* Cəmənzəminli.

SUSDURULMA "Susdurulmaq" dan *f.is.*

SUSDURULMAQ *məch.* Susmağa, səsini kəsməyə, dinməməyə məcbur edilmək. *Pulemyot saqqıltısı eşidildi. Ancaq o, tezə susduruldu.* S.Vəliyev.

SUSEVƏN, SUSEVƏR *sif.* Suda bitən, rütubət yerlərdə bitən, rütubətsevən, yaxud

suda yaşayan, suyu sevən. *Susevən bitkilər.*
Susevər heyvanlar.

SUSƏPƏN is. Sulamaq, su çiləmək üçün lüləyinin başında xırda deşiklər olan vedrə-şəkilli qab; suçiləyən. *Susəpənlə gülləri sular-maq.* – *Qızlar susəpənlə kicə suvarır;* *Sərvələr baş əyib xəyalı varır.* S.Vurğun.

SUSQUN zərf Dimməz, susmuş (halda), sakit, dimməz-söyləməz. [Toğrul Elxana:] *Halbuki bu tərəfdə susqun oturub kimsəyə görünməyəcəyinə söz vermişdən.* C.Cabbarlı. *Onlar hər ikisi bir vaxt sevinclə getdikləri yolu bu dəfə susqun və fikirli bir halda çıxmaga başladılar.* Ə.Məmmədxanlı. *Sən, ey mənim xayalımlıkt; Göy havanı dələn qartal!* *Qonub dağlar zirvəsinə; De, susqunsan nədən, qartal?* N.Xəzri.

SUSQUNLUQ is. Susma, danışmama, sü-kut etmə. *Kosanın susqunluğuna qarşı Sübhənverdizadə bağırdı.* S.Rəhimov. *İzdihəmin susqunluğu yalnız bir neçə an sürdü.* M.Hüseyin.

SUSMA “Susmaq”dan f.is.

SUSMAQ f. 1. Dinməmək, danışmamaq, dimməz oturmaq, ağzını açıb bir söz deməmək. *Qaragün, xanın sarsıldıqını, susduğunu görüb ürəkləndi.* M.Rzaquluzadə. *Bütün bu söhbət vaxtı Teymur bərk həyacan keçirməsinə baxmayaraq susdurdu.* H.Seyidbəyli. // Kəsmək, dayanmaq, daha səsi eşidilməmək, gəlməmək, kəsilmək (səs). *Quşlar susdu.* *Musiqi səsi bir anlıq susdu.* – *Çalğı susduq-dan sonra Səlim öz badəsini qaldırdı.* M.İbrahimov. // Eyni mənənda top, tűfəng və s. səsi haqqında. *Cəbhə susdu.* *Top səsləri susdu.* *Minaatañlar susdu.* // Məc. mənəda.. Ucalır bağadan bülbülin səsi; *Çay susur, əsmayırlı çəməndə yel də.* N.Xəzri. *Susurdu əsan külək,* susurdu axan *bulaq;* *Qəlbinin səslərini eşidirdi o ancaq.* B.Vahabzadə. // Cavab verməmək, səs verməmək. *Nə üçün susmusan,* *cavab vermirsən?* *Susub, özündən heç bir xəber bildirmir.*

2. məc. Öz duyğusunu, hissini bürüzə verməmək. *Zəhra susub dolduqca Həsənin şübhələri dərinlaşdırıldı.* M.İbrahimov. *Məsum kişi bütün bu gözənlənməz şeylərə susur,* səbir edirdi. Mir Cəlal.

3. Əmr şəklində: **sus!** – danışma, dinmə, səsini kəs. [Hüseynqulu ağa Pəricahan xanıma:] *Sus!* *Tezliklə sənə göstərərəm ki, bu evin sahibi manəm.* S.S.Axundov.

SUSMAZ sif. Susmayan, dayanmayan, araverməyen (səs haqqında).

SUSPENZİYA is. [lat.] Maye dispersiya (ayırılma, səpilmə, parçalanma) mühitində ya-yılmış bərk hissəciklərdən (dispers fəzadən) ibarət dispers sistem.

SUSTALMA “Sustalmaq”dan f.is.

SUSTALMAQ bax **süstləşmək.** [Qoca Baxşı:] *Sona havanın birinci yarısını oxumuşdu, birdən sustaldı, uzandi, susdu.* C.Cabbarlı. [Yoldaşımız:] *Yavaş-yavaş qulagiما tar-qaval səsləri də gəlməyə başladı.* Əlim-ayağım sustaldı. M.Rzaquluzadə.

SUSUZ sif. 1. kim. Tərkibində su olmayan. *Susuz efir.* *Susuz spirt.*

2. Suyu olmayan, suyu çəkilmiş. *Uşaqsız ev susuz dəyirman kimidir.* (Ata. sözü).

3. Quru, suyu qurmuş, quraq. *Susuz çöl.* *Susuz çay.* *Susuz bulaq.* – *Çobanlar Turutun susuz çöllində;* *Boğulub baturdı qəmən selində.* H.K.Sanlı. *Boğazın o tayında susuz ada qəsəbəsinin çraqları xeyli seyrəkləşmişdi.* M.Süleymanov. // Sudan məhrum, su cəhət-dən çətinlik çəkən. *Port-Səid şəhərinin bütün əhalisi susuzdu.* S.Vəliyev.

SUSUZLAMA “Susuzlamaq”dan f.is.

SUSUZLAMAQ bax **susamaq** 1-ci mənada.

SUSUZLUQ is. 1. Üreyi bərk su istəmə, su içmə ehtiyacı; yanğın. [Yaralı:] *Ay bala, susuzluqdan yandım.* Ə.Haqverdiyev. *Şirzad susuzluqdan dodağının quruduğunu hiss edib düşərgəyə tərəf yollandı.* M.İbrahimov. [Nuriyyə:] *Mən aclişa davamlıyam, susuzluğa yox.* İ.Əfəndiyev.

2. Quraqlıq, rütubətsizlik. [Tahir:] *Həmən kanal susuzluqdan yanan düzlərə can verəcək.* M.Hüseyin.

SUSÜNBÜLÜ is. bot. Uzunsaplaqlı, çiçəkli, ortayarpaqlı su bitkisi.

SUTKÁ [rus.] 24 saatə bərabər vaxt ölçüsü, gecə və gündüzün davam etdiyi müddət; gün. *Düz yeri bir yumpyumru şey qapır;* *Həm də deyir, sutkada bir firlanır.* M.Ə.Sabir. [Qədir] *bir sutka ayaq üstə durdu.* Mir Cəlal.

SUTUTAR *is.* Sonradan istifadə etmək üçün su toplanılan yer, gölməçə. *Təbii sututarlar. Sünü sututar.*

SUVACAQ *is.* Su bəndlərində suyu buraxmaq üçün qapağı olan desik.

SUVAQ *is.* Binaların divarlarına, içine və s.-yə çəkilən suvaşqan maddelerin qum və su ilə qatışığından ibarət tikinti məhlulu; mala. *Divara suvaq çəkmək.* // Binaların tavanında, iç və bayır divarlarında həmin məhlulun bərkimiş təbəqəsi; mala. *Divarlardan asılmış xəritələr .. olmasayıd, suvaqların töküldüyü zahira çıxardı.* H.Nəzərli. *..Divarların suvağı xal-xal olmuş, yağışdan yuyulmuş kərpiclərin sarı samarı biz-biz çıxmışdı.* İ.Hüseynov.

SUVAQCİ *is.* Suvaq çəkən fəhlə, suvaq ustası; malaçı, malakes. [Direktor:] *Bizə xarrat, suvaqcı lazımdır.* M.Hüseyn. Otaqları boşaldın, yoldaşlar! – deyə, *tüst-başı müxtəlif rəngə boyanmış suvaqcılar, malakeslər, rəngsazlar gəlirdi.* Mir Cəlal.

SUVAQLAMA “Suvaqlamaq” dan *f.is.*

SUVAQLAMAQ *f.* Suvaq çəkmək, mala çəkmək, malalamaq.

SUVAQLI *sif.* Suvaq çəkilmiş, suvağı olan; malalı. *Üz-üzə durmuşdur suvaqli damlar; Hay verib, hay alır gümrəh adamlar.* S.Vurğun. *Sahil. ...Suyun gümüş aynasında əks olunur; Ağ suvaqli böyük bir bina.* O.Sarıvəlli.

SUVAQSIZ *sif.* Suvaq çəkilməmiş, suvağı olmayan; malasız. *Suvaqsız divarda qədim tüsənglər və qılınclar asılmışdı, rəflərdə pas basmış mis qablar üst-üstə yığılmışdı.* Çəmən-zəminli.

SUVAMA “Suvamaq” dan *f.is.*

SUVAMAQ *f.* Suvaq çəkmək, malalamaq. *Cox çəkmədi ki, gəlinlər gəlib [sairin] daxmasını suvadilar.* Ə.Məmmədxanlı.

SUVAND *b a x əyə².* İlk əyələr (*suvand*) köpəkbaliğinin dərisindən hazırlanmışdır. *Bələ əyələrlə ağacı, hətta mərməri cilalamaq olurdu.*

SUVANDLAMA “Suvndlamaq” dan *f.is.*

SUVANDLAMAQ *b a x əyələmək.*

SUVANMA “Suvanmaq” dan *f.is.*

SUVANMAQ *məch.* Suvaq, mala çəkilmək; malalamaq. *İndi də divarlar sementlə suvanır, körpüyə döşənəcək taxtaya mazut sür-tülür, qaralmış, qalın pərdilər körpü salinan*

yerə yaxın çəkilib rahlanır. Ə.Əbülhəson. *Otaqların üstü palçıqla suvanmışdı.* B.Bayramov.

SUVARMA 1. “Suvarmaq” dan *f.is.*

2. Suvarmaqla bağlı olan, suvarmaya məxsus. *Suvarma sistemi. Suvarma kanalı. Suvarma qurğusu.*

SUVARMAQ *f.* 1. Sünü vəsitələrlə torpağı, yeri islatmaq, nəmləndirmək; sulamaq. *Ləkləri suvarmaq.* Əkin yerlərini suvarmaq. – *Har suçunun cirası gündə bir hektar yeri suvarmaqdır.* Ə.Vəliyev. *Çəpərin kölgəsində yaşıl qalmış nar kollarının dibinə [Səməd] arz çəkdi, suvardı.* İ.Hüseynov. // *Dibinə su tökmək. Ağacları suvarmaq.* – *Hüseynəli əmi .. gülləri suvarırdı.* M.S.Ordubadi. *Ağ saçlı bir qadın əlində vedrə, köhnə mis dolça pomidor və xiyrə tağlarını suvarırdı.* H.Seyidbəyli.

2. Su vermək, su içirtmək. *Qoyunları suvarmaq. Mal-qarani suvarmaq.* – *Taşı əmi .. atları suvarmağa göndərəndə mənə də boz madyana minməya izin verərdi.* S.S.Axundov. *..Xırman döyənlər öküzləri vəldən açıb suvarır, yemləyir, tövlələrdə, həyətlərdə rahatlaşdırırdılar.* Ə.Abasov.

SUVAŞQAN *sif.* Yapışan, yapışqan. *Suvaşqan maddələr.*

SUVAŞQANLIQ *is.* Suvaşqan maddənin xassəsi. *Kitrənin suvaşqanlığı.*

SUVAŞMA “Suvaşmaq” dan *f.is.*

SUVAŞMAQ *f.* Yapışmaq (suvaşqan şey haqqında). *Yasti-yapalaq evlər, odu sönməyən ocaqlar, palçıqlı yapışqan ayağa suvaşan torpaq [insana] yüz qat əziz görünür.* M.İbrahimov. [Adıl:] *O qədər yaxşı bisməmiş çörək xəmir kimi adamın əlinə, dişlərinə suvaşırıdı.* B.Bayramov. // *Məcə. mənada. Oğlan usağı atasına suvaşıb qışqırıq qopardı.* M.İbrahimov. [Həbibə:] *Saqqız kimi suvaşan sən idin, mən?* Mir Cəlal.

SUVAT *is.* Çaydan, arxdan və s.-dən su götürülen, habelə malların su içdikləri dayaz yer. *İnəkləri suvata yönəltmək.* // Heyvanların su içməsi üçün içnə su doldurulan müxtəlif materiallardan düzəldilmiş qurğu.

SUVENİR *is.* [fr.] Yadigarlıq hədiyyə, yadigarlıq şeylər.

SUVERƏN *sif.* [fr. souverain] Beynəlxalq hüquqda: ali hakimiyyyəti temsil edən, öz döv-

letinin daxili və xarici işlərində tamamilə müstəqil olan, başqa dövlətin hakimiyyətin-dən asılı olmayan. *Suveren dövlət*.

SUVERENLİK is. Müstəqillik, öz dövlətində hökmran olma, başqa dövlətlərdən asılı olmama; hakimiyyət hüququ. [Asiya ölkələri] müstəqil milli xarici siyasetlərini davam etdirərkən öz dövlət suverenliklərinə xeyli möhkəmlətmış və milli iqtisadiyyat yaratmaq yolunda çox irəliləmişlər.

SUYACAQ is. Cımmək üçün daş və s. ilə axar suyun qarşısı tutulan yer; gölməçə. *Suyacaq qayrib səndə yay günü; Nə qədər cim-mişəm mən sərin-sərin*. B.Vahabzadə.

SUYARAN is. Gəmi burnunun suyu yaran hissəsi.

SUYOLU is. Binanın və s.-nin altında suyun axıb getməsi üçün balaca yol; arx. *Ev sahibi qapısını bağlamışdısa da, altındaki suyolunu açıq buraxmışdı*. S.Hüseyn.

SUYUŞİRİN sif. Gözə xoş gələn, yapışqlı, yaraşıqlı, gözəşirin, qanışırın. *Suyuşırın qız. Suyuşırın uşaqqı*. – [Eyvaz] suyuşırın, çevik bir oğlan idi. B.Bayramov.

SUYUŞİRİNLİK is. Suyuşırın adamın xassası, yapışqlılıq, qanışırınlılık.

SUZANBAĞI is. bot. Sulaq yerlərdə bitən ciçəkli su bitkisi. *Suzanbağı fəsiləsinin nü-mayandələri dərgün və ya yavaş axan sularda bitən qədim (relikt) bitkilərdir*. M.Qasimov.

SÜBH is. [ər.] Səhər erkən çağrı, günün başlanğıçı, günün ilk saatları; səhər, sabah. *Sübh tezdən. Sübh saat beşdə. Sübh alaqa-ranlıqda*. – *Qurbanqulu çox işsəven bir cavən idi. Sübh hamı qonşularından ertə durub oduna, biçinə, alağə, xira, bağğa gedərdi*. T.Ş.Simurq. ..*Sübhün əbədi aşıqları olan boz torağayılar havanıban səhər nəğmələrini oxuyur, bildirçinlər, turaclar səs-səsə verib doğaçaq günüəsi pişvaz edirdi*. M.Rzaquluzadə.

SÜBH-ŞAM [ər. sübh və fars. şam] klas. bax **səhər-axşam**.

SÜBUT is. [ər.] Hər hansı bir şeyin həqiqiliyini, düzlüğünü göstərən fakt, mülahizə, müddəə, dəlil. [Almaz:] [Kəndin ağalarının] əlində sübut var. C.Cabbarlı. *Müəllim hiss etdi ki, belə mühüm bir məsələni Telli kimi avam bir qadına qandırmaq üçün əsaslı də-lillər və sübutlar lazımlı galəcəkdir*. S.Hüseyn.

□ **Sübüt etmək (qılmaq)** – bir faktın olduğunu dəllillərlə birinə qəbul etdirmək, təsdiq etdirmək. *Yaqo .. Kassio ilə Dezmanonanın mabeynində məhz ülfət və məhəbbət olduğunu qisim-qisim dəllillər ilə ərabə sübut qılır*. F.Köçərli. *Ovçu .. məharətini sübut etmək üçün ətrafa göz gəzdi*. H.Seyidbəyli. **Sübüt yetirmək** – sübut etmək. *Mədəd bu saat həmdəm axtarırdu ki, Xanpəri haqqında ürəyini boşaltsın. Özünün haqlı olduğunu, Xanpərinin səhv etdiyini sübuta yetirsin*. Ə.Veliyev.

SÜBUTLU sif. Sübutu, dəlili olan.

SÜBUTSUZ sif. Heç bir sübutu, dəlili olmayan, sübut edilə bilməyən. *Sübutsuz ittiham. Sübutsuz iddialar*.

SÜBUTSUZLUQ is. Heç bir dəlili, sübutu olmama, sübut edilə bilməyən şeyin hali.

SÜD is. 1. Balalarını yedirib bəsləmək üçün qadınların və məməli heyvanların məmələrindən galən ağ, qidalı maye. *Uşaqa süd vermək. Qoyun südü. İnək südü*. – [Şekinə:] *Vallah, döşüməd südiüm quruyub*. H.Nəzərli. *Qərənfil bacı südü a Ağ qalaylı mis qazana boşaldaraq, həyətdə qaladığı ocağın üstündə qoydu*. İ.Əfəndiyev. □ **Süd vermək** – əmizdirmək (uşağı).

2. Bəzi bitkilərin ifraz etdiyi ağ maye.

◊ **Süd anası (nənəsi)** – körpəyə süd verən başqa qadın; dayə, tərbiyə edib böyükən qadın. [Xarrat:] *Oradan da [uşağı] kənddə bir süd anasına (dayayı) verdilər*. T.Ş.Simurq.

Süd dişi – uşağı çıxardığı ilk diş. *Təzə çıxan süd dişinə; Qəhəqəhəli gülüşünə; Tirip-tirip yerişinə; Çox baxıb heyran olmuşam*. M.Dilbazi.

Süd gölüna düşmək – rifah və səadət içerisinde yaşamaq, həyatın bütün nemətlərindən faydalanaşma başlamaq. *Əhmədlə Məmməd çatdıqları gündən süd gölünə düşübər*. S.Rəhimov. **Süd kimi** – 1) ağappaq, qar kimi. *Yer süd kimi dümağ, iżfıqlar açıq, hava dərgün idi*. Mir Cəlal; 2) aydın, temiz.

Gecə süd kimi aydın idi, ağaclar hərəkətsiz dayanmışdı. Ə.Məmmədşanlı. **Süd kimi aydınlıq bir gecə idi**. Ə.Veliyev. **Süd qardaşı (bacısı)** – bir vaxtda bir ananın südünü əmən uşaqlardan hər biri. *Məzkur abxazının süd qardaşı qabardalı Səfər bəy ona qonaq olur*. F.Köçərli. **Südüm halal olsun!** – ananın öz

övladının hərəkətindən məmənunluğunu bildirən ifadə. [Səlma:] *Südüm halal olsun, oğul! Qanpolad!* H.Cavid. **Anasının südü halal olsun!** – yaxşı, nəcib uşaq haqqında. **Halal süd əmmiş** – bax **halal**. [Kərbəlayı:] *Doğrudan, arvad, bir halal süd əmmişini tapsa idin, yaxşı olardı.* Çəmənzəminli.

SÜDAŞI is. Südləsiyiq, südlüa.

SÜDÇÜ is. 1. Südsatan adam. *Oba içində gəzinirdim. O gün südçülərdən biri şəhərə çox tez qaytımışdı.* A.Şaiq. [Əhməd:] *Bildim ki, görmüş olduğum gözəl qız südçü Fətəlinin qızı imiş.* T.Ş.Simurq.

2. Süd satılan. [Məmmədcəfər:] *Bax, qabağımızdakı südçü dükanını görürsənmi?* Qantəmir. *Tahirzadənin ilk işi o oldu ki, şərqli kəsdikləri şıxşın bütöv bir şəqqasını ayırb südçü məhəlləsinə, Məsmənin evinə göndərdi.* Mir Cəlal.

SÜDÇÜLÜK is. 1. Südçünün işi, peşəsi. *Südçülük eləmək.*

2. Süd mehsulları hazırlama. *Südçülüyün inkişafı.*

SÜDDAŞ sif. Eyni anadan süd əmən uşaq-lardan hər biri; süd qardaşı (bacısı).

SÜDƏCƏR sif. Bir-birinin dalınca doğulan. *Südəcər uşaqlar.* – [Peri nənə:] [Hümətin] bir böyük külfəti vardır. *Südəcər, əkit-tay, cin çolpası kimi zılğa-zılğa bir-birinə qarışmışdı.* S.Rəhimov.

SÜDƏMƏR sif. 1. Döş əmən, süd əmən; körpə, çaga. [Ceyran:] *Qucağındakı südəmər uşağıni nə etsin?* S.Hüseyn. ..[Fotoqraf] südəmər uşaq tutan qadın gördükdə diksindi. S.Vəliyev. // İs. mənasında. *Qocaların, cavaların, südəmərlərin; Üz-gözündən səhər kimi nurlar töküller.* S.Vurğun.

2. isteh. Uşaq, körpə (təcrübəsiz mənəsində). *Sarı Musa* açığından titrəyirdi, çünki *o bilirdi ki, sabah "Sarı Musanın tüsəngini gecə südəmər bir uşaq əlindən almışdır"* – sözləri dillərdə dastan olacaqdı. A.Şaiq. *Biz kimə arxalanıb turbin qazmasına keçəcəyik? Südəmər uşaqlaramı?* M.Hüseyn.

SÜDXANA is. Süd mehsulları hazırlanan və saxlanılan yer, bina. *Heyvandarlıq fermalarında tikilən köməkçi binalar: yem sexi və ya yem mətbəxi, qırvəlli yemlər saxlamaq üçün anbarlar, tərəvəz anbarı, silos qülləsi (quyusu,*

xəndəyi), südxana və başqalarından ibarətdir. "Qaramal".

2. Süd və süd məhsulları satılan mağaza, dükən. // Qəhvəxana.

SÜDQABI, SÜDDAN is. Süd tökmək üçün qab.

SÜDLƏYƏN is. bot. İçində süd kimi ağı maye olan bitki növü.

SÜDLÜ sif. 1. Yaxşı süd verən, südü çox olan. *Südlü inak. Südlü qoyun.*

2. Südə bişirilmiş, südlə hazırlanmış, südlə qarışiq. *Südlü çay. Südlü qəhvə.*

SÜDLÜAŞ bax **südlüplov.** Aşpaz aşpazlığıni artırb, südlüasha soğan doğrayır. (Məsələ).

SÜDLÜK is. Süd vermek üçün yetişdirilən, südverən, sağlamal. *Südlük cins.*

SÜDLÜLÜK is. Ev heyvanlarının bu və başqa miqdarda südvermə qabiliyyəti. Heyvanların yüksək südlüülüyü. *Bu inək öz südlüülüyü cəhətdən başqalarından fərqlənir.*

SÜDLÜPLOV is. Südlə hazırlanmış südlüplər. *Südlüplov yeyildikdən sonra süfrə yiğilir.* H.Sarabski. [Ramazan] *nahar üçün hazırlanmış südlüplovu ləzzətlə yeyib, çay içir, radio ilə musiqiyə qulaq asırı.* M.Hüseyn.

SÜDLÜSIYIQ is. Südlə düyüdən hazırlanın duru xörək; südaşı. *Nəriman əllərini yub yub otağə girəndə, anası onun qabağına bir boşqab südlüsiyiq qoydu.* M.İbrahimov. *Südlüsiyiq bişirmək üçün Susənbərin həyətdə qaladığı ocaq balaca ailəni öz başına yiğdi.* B.Bayramov.

SÜDSATAN bax **südçü.**

SÜDUR sif. [ər.] köhn. Zahir olma, hasıl olma, çıxmama, baş vermə.

SÜDVERƏN bax **südlü** 1-ci mənada. *Südverən inək.*

SÜDYOLU bax **kəhkəşan.**

SÜFLƏ sif. [fars.] köhn. Deşilmis, dəlinmiş.

SÜFRƏ is. 1. Yemək stolunun üstüne, yaxud yərə salınan xüsusi parçadan tikilmiş örtük. *Kətan süfrə. Tikməli süfrə. Böyük süfrə.* – ..*Kənizlər tut ağacının altında süfrə salmağa başladılar.* Çəmənzəminli. *Bir azdan sonra ortalığa süfrə döşəndi.* H.Nəzərli.

2. Yemək, xörək; süfrə üstüne qoyulan yeməklər. Yaxşı süfrələri vardi. *Zəngin süfrə düzəltmək.* – *Muxtar istəsə də, istəməsə də, Şahini süfrəyə dəvət etməli oldu.* B.Bayramov.

SÜXUR is. [ər. “səxr” söz. cəmi] Yer qabığının tərkib hissəsini təşkil edən, müəyyən dərəcədə sabit tərkibli mineral. *Vulkan süxurları. Dağ süxurları.* // Yer altından çıxarılan hər cür qiymətli mineral.

SÜTİA [fr.] Ümumi bedii qayə və ya proqram cəhətdən eyni olan bir neçə müstəqil hissədən ibarət musiqi əsəri. // Bir mövzu ətrafında birləşmiş bir neçə rəqsədən ibarət kompozisiya.

SÜJÉT [fr. sujet] 1. Ədəbiyyatda: əsərdə iştirak edən surətlərin xarakterlərini açıb göstərən və əsərin əsas konflikti ilə bağlı olan hadisələrin məcmusu; mövzu, məzmun. Əsərin süjeti həyatdan alınmışdır. – *Qüdrət arvadına romanın süjetini danişdı və son səhifələrini ucadan oxuyub, Lalənin də eyni dərəcədə həyəcanlandığını hiss etdi.* M.Hüseyin.

2. Təsviri incəsənətdə: təsvir obyekti.

SÜKAN is. [ər.] 1. Gəmidə, avtomobildə, teyyarədə və s.-də istenilən istiqamətə yönəlmək üçün hərəkəti idarə edən qurğu. *Gəmi sükanı. Avtomobilin sükanı. Velosipedin sükanı. Kombayının sükanı.* – Kamal qəti bir hərəkətlə sükanı çəkdi. M.Rzaquluzadə. [Kamil] sükanı məharətlə idarə edirdi. M.Süleymanov.

2. məc. Başçılıq, rəhbərlik, idarə vəsитəsi. Dövlət idarəsi sükanı.

SÜKANÇI is. 1. Gəmidə sükanı idarə edən dənizçi.

2. məc. Rəhbər, başçı, idarə edən. [Almaz:] *Bir də, yoldaşlar, sovet sədri kənddə ictimai işlərin sükançısı olmalıdır.* C.Cabbarlı.

SÜKUN is. [ər.] klas. Sakitlik, asayış, aram, iztrabsızlıq. *Qurd-quş daxi girmiş aşıyan; Cökümüş də ağır sükun cahano.* A.Şaiq.

SÜKUNƏT is. [ər.] 1. Sakitlik, aram, asayış, rahathlıq. *Yandıraram sükütu da, sükunəti də; Qəlbimi alovlandıran yaşamaq-yaratmaq gözüylə.* R.Rza. [Nuriyyə:] *Bu aydınlıq çöllərin mehriban sükunəti.. indi manə anlaşılmaz bir təsəlli, məchul bir ümidi təlqin edirdi.* İ.Əfəndiyev. *O, sükunət içində ömrünüň başa vurdu.* B.Vahabzadə. □ **Sükunət etmək** – 1) aram tutmaq, sakit olmaq; 2) sakın olmaq. *Otellonun əslı ərəbdir, Afrika qıtəsinin şimal səmtində sükunət edən Marokko tayfasındandır.* F.Köçerli.

2. xüs. Durğunluq. *Cismin sükunət hali.*

SÜKUT is. [ər.] 1. Susma, danışmama, dinməmə. // Sakitlik. *Bir qədər sükutdan sonra Tahir səhbatın mövzusunu dəyişdi..* M.Hüseyn. Gör nələr danışır o qərib sükut; Bəli, sükutun da öz dili vardır. N.Xəzri. □ **Sükut etmək** – dinməmək, danışmamaq, susmaq. *Heç yazmayım, dedim, istiyim söndü; Qələm süket etdi, könlüm düşündü.* Ə.Cavad. *Bəxtiyar-bəxtiyar açıclar səhər; Dünya sükut edib səni dinləyər; Sən danışanda.* N.Xəzri. **Sükuta dalmaq (batmaq), sükuta qərq olmaq** – bax sükut etmək. *Dostlar.. gözlərini bir-birinə zilləyib, sükuta daldılar.* M.Hüseyin. *Birdən-birə aləm sükuta dalır.* Mir Cəlal. *Sevgisiz, yoldaşsız bir gözəl kimi; Sükuta qərq olub yaşardın, əlbət.* M.Dilbazi. **Sükuta getmək** – bir müddət danışmamaq, dinməmək, səsini çıxarmamaq. *Cənnətəlinin .. məzəli hoppanmalarının bəxş etdiyi təsir sayasında canavarlar bir müddət sükuta getdilər.* Çəmənzəminli. **Sükutu pozmaq** – danışmağa başlamaq, sakitliyi pozmaq. *Kənardə dayanıb deyilənlərə qulaq asan Mürsəl sükutu pozdu.* Ə.Vəliyev. *Müəllim sükutu pozdu.* S.Vəliyev.

2. Aram, rahatlıq. *Dilbər, sən gedəndən bəri könlüümün; Nə səbri, sükutu, nə qərarı var.* Q.Zakir.

SÜQUT is. [ər.] Düşmə, aşağı enmə, yixılma, dağılma. *Təhkimçilik üsulunun süqutu. Roma imperiyasının süqutu.* – Bu şadlıq cəsində Eldəniz xanədəminin süqutuna əsas qoyuldu və hökmardarlar qarşı .. süi-qəsdin müqəddiməsi başlandı. M.S.Ordubadi. □ **Süqut etmək** – yixılmaq, dağılmaq, düşmək, məhv olmaq. *Ənisə çox yaxşı bilirdi ki, ər evinə getməklə istər özünü, istər atası Məşədi Əhmədin maddi həyatı qismən yoluna düşə bilər.* Fəqət mənəviyyatca özü süqut edəcəkdi. S.Hüseyn.

SÜLALƏ is. [ər.] Qohumluq və varislik hüququna əsasən taxtda ardıcıl surətdə bir-birimə əvəz edən, eyni soydan olan padşahlar, hökmardarlar sırası. *Səfəvi sülaləsi. Şirvanşahlar sülaləsi.*

SÜLB¹ is. [ər.] köhn. Sülalə, nəsil.

SÜLB² sif. [fars.] köhn. 1. Bərk, sərt, qatı. 2. Hissiz, heç nədən təsirlənməyən.

SÜLEYMANI is. [ər.] Güclü zəhər; dezinfeksiya vəsítəsi kimi boyan istehsalında və s.-də işlədilən ağ toz.

SÜLƏNMƏ “Sülənmək”dən *f.is.*

SÜLƏNMƏK *f.* Daima yemək ardınca düşmək, yemək axtarmaq, yemək olan yerə getmək; sümşünmək (əsasən it haqqında, ya da təhqir, söyüş mənasında adam haqqında). [Mayor:] *Sən Məhəmməd yüzbaşının oğlu deyilsənmi ki, mənim qapımda dünənəcən sülənirdin?* N.Vəzirov. [Şeyda qaroulçuya:] *De görüm, gecə sümşük it kimi harada sülənir-din? Hanı bu taxtalar? A.Şaiq.*

SÜLH *is.* [ər.] 1. Barış, əmin-amanlıq, dinclik, sakitlik. *Sülh uğrunda mübarizə.* – *Silahını bağırına basmış döyişçülərin gözündə əbədi sülhün işqları yanurdu.* M.İbrahimov. // Mühəribə edən tərəflərin mühabəti dayandırmaq haqqında razılığı; saziş, barış, barışq. □ **Sülh etmək** – barışmaq, barışmaq haqqında müşahidə bağlamaq.

2. İncikliyi, ədaveti, küslüülüyü aradan qaldırma, barışma. *Yox, karbəlayiya hirs qalib olub, sühlə arası yoxdur.* Çəmənzəminli. [Molla Xəlil] *qalibiyətinə xatircəm deyildi. Bunun üçün müəllimə sülh təklif edirdi.* S.Hüseyin.

SÜLHPƏRVƏR *sif.* [ər. sülh və fars. ...pərvər] *ba x sülhsevər.* [Bağır xan:] *Biz düşmənin sülh təklifini qəbul etməklə, sülhpərvər dünyanın məhəbbətini daha artıq qazana bilərik.* M.S.Ordubadi.

SÜLHSEVƏR *sif.* və *is.* Sülh tərəfdarı, xalqlar arasında sülh olmasını istəyən (adam), sülhpərvər. *Sülhsevər siyasət.* *Sülhsevər dövlət.*

SÜLÜĞƏN *is.* Tərkibində qurğuşun olan mineral. // Qırmızı-narinci və ya qırmızı-qəhvəyi rəngində boyası.

SÜLKÜ *is.* Baldırı koğuş bitkilərin (qarğıının və s.-nın) təzə göyərmiş gövdəsi. *Qarğı sülüyü. Qanqal sülüyü.* – *Göy soğan su içəndən sonra sülüük* (*sif.*) qarğı kimi dayanmışdı. B.Bayramov.

SÜMSÜ *is.* Quşları aldadıb tutmaq üçün onların səsini yamsılayan ovçu aleti. [Kərim baba:] *Sümsü quş kimi oxuyur, bununla qızıl-balı basılarlar, – dedi.* A.Şaiq. // Ümumiyyətlə, qarğıdan qayrlan primitiv çalğı aleti; tütkə. *Beləliklə, insanlar sümşü, tütkə kimi musiqi alətlərini icad etmişlər.* Ə.Bədəlbəyli.

SÜMSÜK *sif.* Daim sülənən, sümşünən (it haqqında, çox vaxt söyüş, təhqir mənasında işlənir). *Faşizm qısqırdaraq sümsük itləri; Dalayır, talayır məmləkətləri.* M.Müşfiq. [Şamxal:] *Sənə neçə dəfə demişəm ki, bizim bu it sümşüyün biridi, qabağına bir tikə şey atan kimi aldanarım.* 1.Əfəndiyev.

SÜMSÜNMƏK *“Sümşünmək”dən f.is.*

SÜMSÜNMƏK *f.* Kapıları gəzib dilənmək, əl açmaq, yemek aramaq (çox vaxt təhqir, söyüş kimi işlənir). *İt itliyini tərgidər, süm-süməyini tərgitməz.* (Ata, sözü). [Hacı:] *Bu donuz harada sümşinür? – deyə sordu.* A.Şaiq.

SÜMÜK *is.* 1. İnsan və onurğalı heyvan skeletinin ayrı-ayrı tərkib hissəsi. *Qol sümüyü. Baldır sümüyü.* – [İlmanqulunun] *bədəni elə tərpənirdi ki, elə bil heç sümüyü yox idi.* Çəmənzəminli. [Məsmə] *özünü bərk verən kimi kürəklərindən ağrı qopur, damarları gizildiyir, sümükləri sancırı.* Mir Cəlal.

2. Müxtəlif şeýler qayırmaq üçün istifadə edilən bezi heyvanlarının (fil, suiti) dişi, yaxud buna oxşar başqa bərk cisim. *Qarmona sümük dil salmaq.* *Fil sümüyündən hazırlanan sancaq.* – *Tahir sümük çərçivəli eynək taxmış ucaboy, bugdayı sıfət, qırırmışaç alımı yaxşı xatırlayırdı.* M.Hüseyin. [Fərrux] *siqarəti ağ sümük müştiyə keçirib yandırıdı və tüstülməyə başladı.* B.Bayramov. // *Sümük-dən qayırılmış.* *Sümük daraq.* *Sümük dəstək.*

3. Zər (nərd və s. oyunlarda). □ **Sümük atmaq** – nərd oynamamaq. *Bozən də yuxudan yarımcıq galxib; Aylı gecələrdə sümük atardıq.* S.Vurğun.

◊ **Sümük sindırmaq** – çox əziyyət çekmək, çalışmaq; can qoymaq. *Elmi təhsil etmək lazımdır, sümük sindırmaq lazımdır.* C.Məmmədquluzadə. [Fərhad:] *Bu sözləri buyurursan, amma məgor man bundan ötrü sümük sindirmişəm!?* Ə.Haqverdiyev. **Sümük sindirmiş** – təcrübəli; can qoymuş. *O isə belə işlərdə sümük sindirmiş adamdır.* “Kirpi”. **Sümükləri çıxmaq** – çox ariqlamaq. **Sümükləri çıxmış** – çox ariqlamış. *Arvad sümükləri çıxmış əli ilə* [Südəbenin] *ətir qoxusu verən qara saçlarını, başını oxşadı.* M.İbrahimov. **Sümükləri çürümək** – tamamilə məhv olmaq, nişanı, izi-tozu qalmamaq. **Sümüklərini qırmaq (sindırmaq)** – bərk döymək, əzişdirmək. **Sümüyünə (sü-**

müklərinə) düşmək (oyun havası haqqında) – xoşu gəlmək, oynamaya həvəsləndirmək, sövq etmək. *Bu oyun havası adamın sümüyünə düşür. Sümüyünə qədər işləmək* – çox derin təsir etmək. *Şiddətli külək, sən hər yerdə amansızsan! Sən soyuq şaxtadan da pişən, sən insanın sümüyünə işləyirsən!* S.Vəliyev. *Ağzına sümük atmaq* – susdurmaq üçün bir şey vermək. **Bir dəri, bir sümük** – bax dəri. *Karl bir dəri, bir sümük olmuşdu.* Ə.Əbülləsən.

SÜMÜKALTI *sif. anat.* Sümüyün altında olan.

SÜMÜKARASI *sif. anat.* Sümüklərin arasında olan.

SÜMÜKLƏŞMƏ “Sümükləşmək” dən *f.is.*

SÜMÜKLƏŞMƏK *f.* Bərkimək, qurumaq, sümük kimi olmaq. *Çörək qalıb sümükləşib.*

SÜMÜKLÜ *sif. 1.* Sümüyü olan. *Sümüklü ət.*

2. Sümükləri çıxmış, sümükləri bilinən. *Sümüklü əl.*

3. *məc.* Boylu-buxunlu, şaqqalı, sümükləri iri. *Natiqin bir suyu Veysə oxşayırdu. Ancaq bu ondan cavan, boylu, özü də sümüklü adamlı.* Ə.Əbülləsən.

SÜMÜKSÜZ *sif.* Sümüyü olmayan. *Sümüksüz ət. Sümüksüz heyvanlar.*

◊ **Sümüksüz dil** – danışığını bilməyen, ağzına geləni danışan, danışdıği sözlərə fikir verməyən adam haqqında.

SÜMÜKÜSTÜLYÜ *is. anat.* Sümüyü örtən birləşdirici toxumalarдан ibarət nazik qışa.

SÜMÜKVARI *sif.* Sümük kimi, sümüyə oxşar.

SÜMÜRGƏ *is. bot.* Sümürgən fəsiləsindən iki ləpəli, bir, iki və çoxillik ot, az halda yarımkol, kol, ağac və sarmaşıq bitkisi.

SÜMÜRƏMƏ “Sümürmək” dən *f.is.*

SÜMÜRƏMƏK *f. 1.* Ağız və dodaqları ilə bir şeyi sorub çekmək: əmmək. *Suyu sümürmək. Papirosu sümürmək.* – *Cümüşüd bəy qolyanı hərdənbir sümürüb qəhvəni qarışdırır və qurtum-qurtum içib səhbətə qulaq asırdı.* E.Sultanov. *Qarlı bu suala diqqətlə qulaq asıb çubuğunu sümürdü.* S.Rəhman.

2. *məc.* Aldadaraq, dilə tutaraq birinin var-yoxunu sorub çəkmək, soymaq.

◊ **Qanını sümürmək** – bax **qanını sormaq** (“*qan*”da). [Şeyda:] *Təbi, o sizin qanınızı sorub sümürmək istər.* H.Cavid. [Qarakış]

Hümmətə:] .. *Taxtabiti kimi kolxozun qanını sümürdün, indi də bizim üstümüzə yixırsan?!* B.Bayramov.

SÜNBƏ *is.* Odlu silahların lüləsinin içini təmizləmək, yaqlamaq, habelə bir şeyi bir yera topmek və ya çıxarmaq üçün uzun dəmir mil. *Tüfəng sünbəsi.* – [Məşədi:] *Bu sünbə nəinki tamam artıqdır, hətta arşından iki versək də azdır.* Ə.Haqverdiyev. [Övcü] sonra sünbəni bayurdan tutub gördü ki, lülənin dibindən aralı durur. M.Rzaquluzadə.

SÜNBƏKİ: sünbəki getmək (vurmaq) – danışmağa başlarkən sözü tələffüz etməkdə çətinlik çəkməkdən, kəkələməkdən ibarət nitq nöqsani.

SÜNBƏLƏMƏ “Sünbələmək” dən *f.is.*

SÜNBƏLƏMƏK *f.* Sünbə ilə təmizləmək (tüfəngin və s.-nın lüləsinin içini).

SÜNBÜL *is. 1.* Taxıl bitkilərinin gövdəsinin başında denlərin yerləşdiyi hissə. *Dənli sünbül başın aşağı salar.* (Məsəl). *Taxillar boy atmış və sünbül bağlamağa başlamışdır.* Ə.Sadiq. *Sənəmin başı sünbüllərin arasına yilmişdi.* Ə.Əbülləsən.

2. Salxım şeklinde etirli çiçəkləri olan bir bitki. *Süsəndən, sünbüldən, lalə, nərgizdən; Siyah tellərinə düz, qadan alım!* Aşıq Ələsgər.

SÜNBÜLCİCƏK *is. bot.* Uzunsov yarpaqları və etirli çiçəkləri olan dekorativ ot bitkisi.

SÜNBÜLQIRAN *is. zool.* Tarlaya, taxila ziyan vuran siçanaoxşar gəmirici.

SÜNBÜLLƏNMƏ “Sünbüllənmək” dən *f.is.*

SÜNBÜLLƏNMƏK *f.* Sünbül bağlamaq, sünbül eməle gəlmək. *Taxıl sünbüllənib.*

SÜNBÜLLƏŞMƏ “Sünbülləşmək” dən *f.is.*

SÜNBÜLLƏŞMƏK *f.* Sünbül halına gəlmək, sünbül bağlamaq; sünbüllənmək. *Səməd.. sünbülləşməmişdən yanib qaralış zəmilərə, uzaqdan görünən kimsəsiz tarlalara baxdıqca ürəyi sixılırdı.* İ.Hüseynov.

SÜNBÜLLÜ *sif.* Çox sünbül olan, iri sünbülli. *Qurban olsun canımız; Bu sünbülli cöllərə; Bu mehriban ellərə.* S.Vurğun.

SÜNG *is. [fars.]: süng eləmək* – bütünlük-də var-yoxunu əlindən çıxarmaq, yox etmək, dağıtmaq, yoxa çıxarmaq, müflis etmək. **Süng olmaq** – var-yoxu əlindən çıxmaq, yoxa çıxmaq, yox olmaq, müflis olmaq. **Süngə çəkmək** – bax **süng eləmək.** [Nəbi:] *Cəbi,*

sən ölüsən, bu gecə ağan Mehdi bəyi tamam süngə çəkiblər. S.S.Axundov.

SÜNGƏR is. zool. 1. Dənizdə yaşayan ibtidai, çox hüceyrəli, bitkiyəoxşar heyvan tipi. *..Bitki və heyvanların ibtidai formaları arasında kəskin sərhəd qoymaq lazımlı deyildir. Məslən, süngər, polip, mərcan və s. bu kimi heyvanlar bitki kimi bir yerə yapışaraq yaşayır.* M.Qasimov.

2. Bu heyvanların, suyu asanlıqla canına çəkən və yuyunmaq üçün istifadə edilən bəzi növlərinin yumşaq, məsaməli gövdəsi. // Təbii süngər oxşayan məsaməli, elastik rezin məmulat.

SÜNGƏRDASI is. Cılalama, taraşlama işlərində və s.-də istifadə edilən sünger kimi məsaməli, çox yüngül vulkanik süxur; dəbandası, pemza.

SÜNGÜ is. Tüfəng lüləsinin başına taxılan ucuşış silah. *Süngü ilə vuruşma. Süngü davası. – Sən süngünlə, dirnağınla yer altına yol açırsan; Sən qaralıq gecələrə gözlərindən nur saçırsan.* S.Vurğun. Lakin bir azdan sonra düşmən süngü zərbinə dözməyərək çəkildi. Ə.Əbülləsən.

SÜNGÜLƏMƏ “Süngüləmək”dən f.is.

SÜNGÜLƏMƏK f. Süngü ilə vurmaq, süngü batırmaq. Dənizdə parlayan elektrik işıqları onu süngüləmək istəyən bir dəstə çar soldatını xatırlatdı. M.S.Ordubadi.

SÜNGÜLƏŞMƏ 1. “Süngüləşmək”dən f.is.

2. Süngü davası.

SÜNGÜLƏŞMƏK qarş. Bir-birini süngü ilə vurmaq, süngüləmək.

SÜNGÜLÜ sif. Süngüsü olan, süngü taxılmış. *Süngülü tüfəng.*

SÜNI sif. [ər.] 1. Təbii deyil, insan əli ilə düzəldilmiş, əslində olduğu kimi düzəldilmiş. *Süni dişlər. Süni lif. Süni dəri. Süni işiq.*

2. Saxta, uydurma, qeyri-səmimi. *Süni güllüs. – [Oqtay:] Mən artıq süni bir həyata soxulmaram.* C.Cabbarlı. [Cəlil Məmmədquluzadə] heç vaxt süni süjetlər, uydurma hekayələr yaratmış. M.İbrahimov. *Səfir süni təbəssümələ ayağa qalxdı və ona tərəf getdi.* P.Makulu.

SÜNİLƏŞDİRİLMƏ “Süniləşdirilmək”dən f.is.

SÜNİLƏŞDİRİLMƏK məch. Süni hala gətirilmək, qeyri-təbii hala salınmaq, saxtalaşdırılmaq, bayağılaşdırılmaq.

SÜNİLƏŞDİRİMƏ “Süniləşdirmək”dən f.is.

SÜNİLƏŞDİRİMƏK f. Süni etmək, qeyri-təbii hala salmaq, saxtalaşdırmaq, bayağılaşdırmaq.

SÜNİLİK is. Saxtalıq, qeyri-təbiiilik, qeyri-səmimilik. [Mirzə Cəmilin] *səsində, danışq tərzində heç bir sünilik duyulmurdu.* Ə.Vəliyev. *Səməd əmisimin qaqqlıltı güllüşündəki qeyri-təbiiiliyi duymasa da, öz güllüşünün sünililiyini hiss etdi.* İ.Hüseynov.

SÜNNƏT is. [ər.] din. Müsəlmanlarda, yəhudilərdə: yetkinlik yaşına çatmadış oğlan uşaqlarının kişilik əzasının ucunu örtən dərinin kəsilməsindən ibarət əməliyyat. □ **Sünənət toyu** – köhnə mösiətdə: usağın sünnet edilməsi münasibətiələ düzəldilən şənlik. [Mirzə Bağır Mirzə Həsənə:] *Qarğadələn Mələkin oğlunun sünnet toyundu Nazi Ağakışinin Zurnaburun Abbasqulunu öldürməyi yadindadırı? Cəmənzəminin. [Qaçay Vey-sələ:] Əvvəlcə sənin toyunu mən elyəcəyəm, sonra sünnet toyuna gedəcəksən.* Ə.Vəliyev.

SÜNNİ is. [ər.] İslam məzhəblerindən birinin adı. *Bu kəndin [Merğuzlunun] əqli sünni, Mollu kəndinin əqli isə şədir.* “Qaçaq Nəbi”. *Şiyəm, amma nə bu əskaldən; Sünniyəm, amma nə bu əmsaldən; Şufiyəm, amma nə bu abdaldən; Həq sevən insanəm, a şirvanlılar!* M.Ə.Sabir.

SÜNNİLİK is. Sünni məzhəbinə mənsubluq. *Sünnilik ilə şəhəli qaldıracalar; İslama yetib raxna, xələldər olacaqdır.* M.Ə.Sabir.

SÜPRƏK is. bot. Taxillar fəsiləsindən birillik ot cinsi.

SÜPRÜM is. bot. Yetişdikdə kökündən ayrılıraq küləklə diyirlənib yox olan çöl və ya səhra bitkisi.

SÜPÜRGƏ is. Süpürmek üçün topa halında bağlanmış nazik çubuqlardan, ya budaqcılardan ibarət alət. *Narın süpürgə. Şax süpürgə. Çubuq süpürgə. – Səfər əlində süpürgə daxil olur.* C.Cabbarlı. *Dalandar əlindəki süpürgəni divara söykədi.* M.Hüseyn.

◊ **Süpürgə çəkmək** – yiğib-yiğışdırmaq, aparmaq, her nə var götürüb aparmaq. *Oğrular evə süpürgə çəkdilər.* – [Əminə Allah-

quluya:] *O gördüyün zırzəmiyə elə bil süpürgə çəkilib. Ə.Thülbəsən.*

SÜPÜRGƏCİ is. 1. Vəzifəsi binanı, həyəti, küçəni və s.-ni süpürmək olan adam. *Süpürgəçi qadın otaqları təmizləyirdi.* Mir Cəlal.

2. Süpürgə bağlayıb satan adam. *Süpürgəcədən bir süpürgə aldım.*

SÜPÜRGƏÇİLİK is. Süpürgəçinin işi. [Firəngiz:] *Yeddingci sinfi bitirənə qədər süpürgəçilik elədim.* B.Bayramov.

SÜPÜRGƏÇÖPÜ is. bot. Dağlıq yerlərdə bitən, süpürgə bağlanan bitki.

SÜPÜRGƏLƏMƏ “Süpürgələmək”dən f.is.

SÜPÜRGƏLƏMƏK f. Süpürgə ilə təmizləmək, süpürgə ilə süpürmək. *Otaqları süpürgələmək.*

SÜPÜRGƏSAQQAL 1. is. İrisaqqallı, qorxunc görkəmli, mövhümü vücud (uşaqları qorxutmaq üçün işlənir). *Əsəd, xorfdan deyil, süpürgəsaqqaldır, – deyə biri söylədi.* B.Talibli.

2. sif. Sixsaqqallı, irisaqqallı.

SÜPÜRLƏMƏ “Süpürləmək”dən f.is.

SÜPÜRLƏMƏK f. Birdən üstünə atılıb elləri ilə bərk-bərk yapışmaq, tutub yuxmaq. [Cənnəteli ağa:] *Ay.. hanı o günlər ki, on beş nökrə ilə kəndin üstünə bulud kimi çöküb, bunu burda süpürləyir idim, onu orda.* N.Vəzirov.

2. Hamisini qapıb götürmək, qarışdırmaq. *Şeyləri süpürləmək.* – *Palina güzgüünüн qabağındakı stir şüşələrini süpürləyib səbətə doldurdu.* H.Seyidbəyli.

SÜPÜRLƏŞMƏ “Süpürləşmək”dən f.is. *Qurbanın evində görünüməyən bir süpürləşmə amələ gəldi.* S.Rəhimov.

SÜPÜRLƏŞMƏK f. Bir-biri ilə qarşışmaq, tutuşmaq, qapışmaq. *Pəhləvanlar süpürləşdilər.* – *Uşaqlar torpaqdan sümüyü götürəndə bir-birinə aman vermir, süpürləşib yera yuxıldilar.* Cəmənəzəminli. ... *Qapıcı Qədim dəyini geri itəldi.* *Onlar süpürləşdilər.* S.Rəhimov.

SÜPÜRMƏ “Süpürmək”dən f.is.

SÜPÜRMƏK f.is. Bir yerin zibilini, tökünüsünü və s.-ni süpürgə, ya şotka ilə təmizləmək. *Eyi süpürmək.* *Həyəti süpürmək.* – ..[Ağabala] məktəbi hər gün süpürər, bazara

gedib mollaya piti alardı. Cəmənəzəminli. [Səfər Səriyyəyə:] *Xanum, dur, o biri otağa keç, buranı süpürüm.* C.Cabbarlı.

◊ **Süpürib yemək** – tortemiz yemək, boşqabda heç bir şey qoymayıb hamisini yemək. *Razaqla Burun Fərəc plovu süpürib yedilər.* S.Rəhimov.

SÜPÜRTMƏ “Süpürtmək”dən f.is.

SÜPÜRTMƏK icb. Süpürgə ilə zir-zibili təmizlətmək. *Həyəti süpürtmək.* – [Pristav Zeynal bəyə:] *Barı dəftərxanaya gələn küçəni süpürt ki, qubernator görüb acığı tutmasın.* Cəmənəzəminli.

SÜPÜRÜLMƏ “Süpürləmək”dən f.is.

SÜPÜRÜLMƏK məch. Süpürgə ilə təmizlənmək. *Həyət tərtəmiz süpürlüüb.* – *Yardım olmaq üçün otağın süpürlüüb təmizlənməsini [Sarıköynəyə] tapşırar, zəhmət haqqı verərdim.* S.Hüseyn.

SÜPÜRÜNTÜ is. Süpürlən yerdən çıxan zir-zibil, tör-töküntü. *Süpürüntünü aparıb atmaq.*

SÜPÜRÜŞMƏ “Süpürişmək”dən f.is.

SÜPÜRÜŞMƏK bax süpürləşmək. *Şehlidə bir neçə qız-gəlin .. yasavulun otaqçasında pörtüncəyə qədər bir-birilə süpürişərdilər.* S.Rəhimov. *Cavamlar oynasıb, süpürlüşürdülər; Zarafat eyləyib, gülüşürdülər.* H.K.Sanlı.

SÜRAHİ is. [ər.] 1. Su və ya şərab tökmək üçün uzunboğaz şüşə qab. [İbrahim:] *Bilmək istayıram, bu sürəhilərdə nə var?* N.Vəzirov. [Qaragün] *tez-tez yerində o tarəf-bu tarəfə çevrilir, uşuldayır, sürəhidəki tünd-al şarabdan piyalı-piyalı içir, yeno rahat ola bilmirdi.* M.Rzaquluzadə. // məc. *Şairanə təşbehlərdə gözelin boyuna, gərdəninə işarə, yaxud incəlik, zəriflik, ağılıq mənasında. Boyun sürəhidir, bədənin büssür; Gərdənin çəkilmiş minadan, Pəri.* M.P.Vaqif. *Bilmədim qədrini günəş camalın;* *Sürəhi gərdənin, cöhrəyi-alın.* Q.Zakir. *Həsənin kobud və nahamar alları Sitarənin sürəhi allarına toxunanda sənki Mənsurun ürəyinə ildirim toxundu.* C.Cabbarlı.

2. Məhəccər. *Vaqif başını artırmanın sürahisindən aşağı sallayıb:* – *Ay camaat, xan bugünkü dustaqlarının təqsirini .. bağışlayır.* Cəmənəzəminli. *Telli içəri keçir, Fəridə sürahiyə yaxınlaşır.* Ə.Məmmədxanlı.

SÜRBƏ is. Sürü, dəstə, qatar. *Qaz sürbəsi. – Şahin, şonqar sürbənizi dağdır; Boyanarsız qızıl qana, durnalar!* M.V.Vidadi. *Uçurdu havada durna sürbəsi; Gəlirdi qulağa qur-qur nəğməsi.* H.K.Sanlı.

SÜRDÜRMƏ “Sürdurmək”dən *f.is.*

SÜRDÜRMƏK¹ *icb.* Bir səmtə, bir tərəfə yönəldirmək, istiqamət verdirmək. [Nuriyyə:] *Maşını Ələsgər dayıgilə sürdürdüm.* İ.Əfəndiyev. [Mirzə:] *Fayton çəğırdım. Bir-baş kəndə sürdürdüm.* Mir Cəlal. *Kamil ən uca qayaya çıxməq üçün qayığı o səmtə sürdürdü.* M.Süleymanov.

SÜRDÜRMƏK² *icb.* Şumlatmaq. *Rüstəm kişinin fikri bu idi ki, maşın-traktor stansiyası ilə danişsin, cürcərməyən sahələri pambıq şumunun içiñ qatsın, traktorla sürdürüüb əkdirsin.* M.Ibrahimov.

SÜRƏK¹ is. Bir şeyin sürdüyü, davam etdiyi müddət; davam.

SÜRƏK² is. 1. Heyvan sürüsü, böyük sürü. *Öküz alırsan sürəkdən al, qoyun alırsan maldardan.* (Ata. sözü).

2. Bir və ya bir neçə heyvanın ovçular tərəfindən dövrəyə alınması, yaxud yuvasından çıxarılması işi. *Sürəkdən qurtarmış körpə maraltı; Saçları dağınmış, əlində ətək; Yel-lənə-yellənə gəlir, qacaraq.* H.K.Sanlı.

SÜRƏKÇİ is. *ovç.* Kollektiv heyvan ovunda ovu ovçulara tərəf qovan adam.

SÜRƏKLİ Çox sürən, davamlı, uzun. *Sürəkli xəstəlik.* – *Sürəkli alqışlarla Sona xala kürsüdən endi.* S.S.Axundov. [Yağış] *bir saat sürəkli yağarsa, aləmi tufana verir.* A.Şaiq. *Dəstənin sürəkli atəsi hamiya ürkə verdi.* M.Hüseyn.

SÜRƏKLİLİK is. Sürəkli olma, uzun sürmə, davamlılıq.

SÜRƏKSİZ *sif.* Çox sürməyən, çox davam etməyən, çox çəkməyən, davamsız, çox qısa.

SÜRƏKSİZLİK is. Sürəksiz olma, çox sürməmə, çox davam etməmə, qisalıq.

SÜRƏT is. [ər.] 1. Hər hansı bir hərəkətin itilik, tezlik dərəcəsi; çapılıq. *Qaçışın sürəti. Səsin sürəti. Uçuşun sürəti.* – Ay saf göydə öz gedis sürətini artırmamış, ağ pambıq kimi seyrək buludlar onu gəlin aparan kimi əhatə etmişdilər. H.Nəzərlə. *Məsin get-geda sürətini artıraraq yağ kimi sürüyürdü.* S.Rəhman.

□ **Sürət qatarı** – böyük sürətlə işləyən, çox iti gedən qatar. // Hər hansı prosesin, işin gedisindəki tezlik dərəcəsi. *Əqrəbin sürəti. Hesablamadanın sürəti. Atışın sürəti.*

2. *fiz.* Cisinin keçidiyi yolun müvafiq saata olan nisbəti. *Sürət vahidi. Sürətin hesablanması.*

SÜRƏTCİ is. 1. Çox sürətli iş usulları mütəxəssisi, çox sürətli usullarla işləyən fehlə. *Sürətçilər briqadası.*

2. Sürətli qaçış ustası olan idmançı.

SÜRƏTLƏ *zərf* Tez, cəld, iti. *Sürətlə uzaqlaşmaq. Sürətlə addımlamaq.* – Xudat stanisiyasından *Qusara gələn avtobus sürətlə boşaldı.* Çəmənzəminli. *Çayın dila gəlmış suyu sürətlə ətrafa yayılır, o taydakı çəltik və pambıq əkinlərini yalayıb udurdu.* Ə.Vəliyev.

SÜRƏTLƏNDİRİCİ is. *tex.* Bir prosesi sürətləndirən cihaz, qurğu, maddə və s. // Sif. mənasında. *Sürətləndirici cihaz.*

SÜRƏTLƏNDİRİMƏ “Sürətləndirmək”dən *f.is.*

SÜRƏTLƏNDİRİMƏK *f.* 1. Sürətini artırmaq, tezləşdirmək. *Addımlarını sürətləndirmək. İşı sürətləndirmək.* – *Bəbirbala maşını sürətləndirdi.* S.Rəhimov.

2. Tezləşdirmək, zamanca yaxınlaşdırmaq. *Səfəri sürətləndirmək. Müalicəni sürətləndirmək.*

SÜRƏTLƏNMƏ “Sürətlənmək”dən *f.is.*

SÜRƏTLƏNMƏK¹ *f.* 1. Daha da sürətli olmaq, sürəti artırmaq, tezleşmək. *Hərəkət sürətləndi.* Sel *get-geda sürətləndi.*

2. Tezleşmək, qabağa düşmək, tez əmələ gəlmək, tez baş vermək. *Hadisələr sürətləndi.*

SÜRƏTLİ *sif.* Çox iti, çox yeyin, çox çapılıq (hərəkət haqqında). *Sürətli cərəyan. Sürətli qaçış.* – *Sürətli dalğalarla siz bizə yaxlaşınca; İçimizə hayatın cılveləri saçılır.* M.Müşfiq. *Tahirzadə sürətli addımlarla qabağa keçəndə hamı susdu.* Mir Cəlal.

SÜRƏTÖLÇƏN is. Avtomobilin, motosiklin hərəkətinin sürətini, habelə onların keçidiyi məsafəni göstərən cihaz; spidometr. *İndi sürətölçənin əqrəbi axıra dirənsə də,* Çiçək Ümidi danlayırdı. B.Bayramov.

SÜRƏYYA is. [ər.] Yeddiqardaş ulduzlar, ülker, pərvin.

SÜRFƏ is. [ər.] zool. Canlı orqanizmin (həşəratın, cüclüerin və s.-nin) ilk inkişaf mərhələlərindən biri, pupun ilk inkişaf dövrü.

SÜRGƏC is. Kirşələrin ağac (ya metal) parçasından ibarət olan, qar üzərində sürüşən alt hissələrindən hər biri.

SÜRGÜ is. Qapını, pəncərəni daldan bağlamaq üçün ağac və ya dəmir parçası; kılıd, qol. *Qapının sürgüsünü vurmaq.* // Cəfər, rəze.

SÜRGÜQOLU is. 1. tex. Maşında, mexanizmzdə pistonu (porşenini) mühərrikin valı ilə birləşdirən və işleyəndə hərəkəti ötürən detal, hissə. *Pistonun aşağıya hərəkəti sürgüqolu vasitəsilə dirsəkli vala keçrək onu fırlanmağa məcbur edir.* “Traktorçuya kömək”.

2. xii. Bəzi odlu silahlarda atəş açmaq üçün müxtəlif şəkildə qurulmuş mexanizm. ..[Kəyan] *pulemyotun dalına atılıb, sürgüqolunu iki dəfə dala verdi.* Ə.Əbülləhəsən.

SÜRGÜN is. 1. Məhkəmənin hökmü ilə cəza olaraq bir şəxsi məcburi surətdə başqa (adətən uzaq) bir yerə köçürmə, cəza çəkmək üçün yaşadığı yerdə başqa bir yerə göndərmə. *Sürgün cəzası. Ömürlük sürgün. Sürgünə göndərmək.* – Axırda [Seyranı] da, fəhlə yoldaşlarının bir neçəsini də Sibirə sürgün elədilər. M.Hüseyn. ..*Kütləvi həbslər zamanı Kərimxan Azadını də tutmuş və iki ay zindanda saxladıqdan sonra cənuba sürgün eləmişdilər.* M.İbrahimov. // Sürgündə olan adam.

2. Sürgün yeri. Sürgündə qalmaq. – *Dolmuş ağızınadak bütün qalalar; Zəncirlər səslənir uzaq sürgündə.* S.Vurğun. ..*Azadlıq üçün minlər və on minlərlə inqilabçılar sürgünlərdə, həbsxanalarda canlarını çürüdüblər.* Ə.Sadiq.

SÜRMƏ¹ is. 1. Qadınların qaşlarına, gözlerinə çəkdikləri qara boyası, toz. *Sürmə* çox olanda gözə də çəkərlər, qaşa da. (Məsel). *Sürmə* çəksin gözlərinə, qaşına; *Gündə yüz yol mən dolanım başına.* Q.Zakir. [Hafızə xanım Sayada:] *O nə sürmədir gözünə çəkib-sən? İtil burdan.* Ə.Haqverdiyev.

2. Kimyəvi element, gümüşü kövrək metal. *Ayrı-ayrı kimyəvi elementlərdən isə alüminium, vanadium, sürmə, volfram, nikel, kobalt, qurğuşun və radioaktiv metalların yeni*

yataqlarının axtarışı xüsusü əhəmiyyət kəsb edir. M.Qaşqay.

3. Sünbüldə dənlərin qaralıb toz halına gələməsindən ibarət taxıl xəstəliyi.

SÜRMƏ² is. bax **siyirmə**². *Stolun sürməsinə açmaq.*

SÜRMƏ³ bax **siyirmə**³. [Gila] içəri girib gapımlı ortdü və sürməsini vurdu. Ə.Velyev. [Hacıgili] ..*qapını əl ilə bağlayıb, açılmasın deyə uzun ağac sürməni də keçirmişdilər dala.* İ.Əfəndiyev.

SÜRMƏK¹ f. 1. Qabağına qatıb irəli hərəkət etdirmək, aparmaq, istiqamətləndirmək. *Qoyunları sürmək. Naxırı çöldə sürmək.* – *Divar dibində, kölgədə xoruz, toyuqlar uyqular; Naxırçılar qaramalı sürüüb sərin suya salar.* A.Səhhət. // *Arabayla və s.-yə qoşulmuş heyvanı yeriməyə təhrif etmək, məcbur etmək, haylamaq. Əsad “he-he” deyə-deyə öküzləri sürməkdə id.* C.Məmmədquluzadə. *Novruz istəyirdi atlari sürsün.* N.Nərimanov. *Qatırı süren* (f.sif.) *kişi dəstəni saxladı.* S.Velyev.

2. Hərəkət edən şeyi (avtomasını, təyyarəni, gəmini və s.-ni) idarə etmək. *Kombayn sürmək. Velosiped sürmək. Tramvay sürmək.* – *Şofer maşını geriyə döndərdi və hamar yolla sürərək vağzala istiqamət aldı.* M.Hüseyn. [Xala Yuniso:] *Deyirlər, Yaqut əyriplan sürrür, göydə uçur.* Ə.Məmmədxanlı.

3. Qovmaq, sürgün etmək, cəza olaraq uzaqlara göndərmək. [Paşa bəy xana:] *A kişi, indi danışanda bizi sürməyəcəklər ki, sözdür...* Çəmənzəminli.

4. Bir sira isimlərə qoşularaq mürəkkəb feil və müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: ömür sürmək, həyat sürmək, dövran sürmək, cəfa sürmək və s.

SÜRMƏK² f. 1. Davam etmək, çəkmək. *Külək üç gün sürdürdü. İclas iki saat sürdürdü.* Xəstəliyi uzun sürdürdü.

2. Vaxt keçmək, zaman keçmək. *Heç bir saat sürmədi ki, özü gəldi.*

SÜRMƏK³ f. Şumlamaq. *Tarlanı sürmək.*

SÜRMƏLƏNMƏ “Sürmələnmək” dən f.is.

SÜRMƏLƏNMƏK qayid. Qaşlarına, gözlerinə, kirpiklərinə sürmə çəkmək. *Bir qıya çəkəndə aldı canımı;* Gözləri qüdrətdən sürmələnibdir. Aşıq Ələsgər. *Şəhla xanım sürmələnmiş* (f.sif.) *qaşlarını dartdı.* S.Rəhimov.

SÜRMƏLİ *sif.* Sürmə çəkilmiş. *Qaş-gözü sūrməli qadın.* — [Gəlin] *sūrməli gözlərini yerə dikib, utandığından kimsəyə baxa bilmirdi.* Çəmənzəminli. [Nabat] *ucaboylu, tənumənd, gözləri yaranışından sūrməli bir qadın idi.*

İ.Əfəndiyev.

SÜRMƏYİ *is.* Qara ilə göy arasında tünd rəng. // *sif.* Bu rəngdə olan. *Sūrməyi parça. Sūrməyi rəng. Sūrməyi paltar.* — [Nərimanın] ayaqlarında uzunboğaz çəkmə, əynində sūrməyi yun parçadan köynək-şalvar var idi. İ.Əfəndiyev. [Mehribanın] *sūrməyi yə çalan qara gözlərində həmişə kədər oxunurdu.* H.Seyidbəyli.

SÜRPİRİZ *is. [fr.]* Gözlənilməyən hədiyyə, yaxşılıq, xoş xəbər.

SÜR-SÜMÜK *top.* İri və xırda sümükler. *Adama elə gəlirdi ki, [Karlin] tərpənən kimi bütün sūr-sümüyü bəndlərinən aralanıb tökülacekdir.* Ə.Əbülhəsən. // Ümmüyyətə, sümükler, sümük qırıntıları. *Bu ət deyil, sūr-sümükdür.* — *Bu işlədayanlar yaz bahıq ovu zamanından burada tökülib qalmış fosforlaşmış balıq çürüntüsü və sūr-sümükləri idi.* M.Rzaquluzade.

SÜRTGƏC *is.* 1. Tərəvəzi və s.-ni xırda laşlamaq, meyvenin suyunu çıxarmaq üçün iti dişçikləri və deşikləri olan metal və s.-dən alət, lövhəcik. *Kələmli sürtgəcən keçirmək. Çuğunduru sürtgəcən keçirmək.*

2. Suvağın üzünü düzəltmək və hamarlamamaq üçün destekli kürəcik – malakeş aləti. *Divarı sürtgəclə hamarlamaq.*

SÜRTKÜ *is.* Sürtməye məxsus madde. □ **Sürtkü yağıları** – bir şeyi yağlamaq, sürtmək üçün nefidən emal edilən yağların ümumi adı. *Yanacaq və sürtkü yağıları ehtiyatı.* — [Mazudtan] *vazelin, parafin və sürtkü yağıları alırlar.* “Üzvi kimya”.

SÜRTMƏ “Sürtmək”dən *f.is.*

SÜRTMƏK *f.* 1. Əlini bədənin müyyəyen yerinə basa-basa o torəf-bu torəfo gəzdirmək, ovxalamamaq. *Qolunu sürtmək. Üzünü sürtmək. Kürəyini sürtmək.* — [Fatma:] *Hərdən əlini başına sürtüb, al qana bulaşmış bir halda ayışığına tutur, şikayətlənirdi...* Çəmənzəminli. [Yusif:] *Qara kəlin boynuna keçi piyi sürtməklə onun yerişini, gücünü artırmaq olmaz, onun ayağı ilə maşına çatmaq olmaz.* B.Bayramov.

2. Sürtərək xirdalamaq, doğramaq, şirəsimi çıxartmaq. *Çuğunduru sürtgəcə sürtmək.*

3. Hərəkət zamanı ağrı vermək, dərini incitmək, əziyyət vermək, zədələmək. *Çəkmə ayağını sürtür.*

4. Çəkmək, toxunduraraq gəzdirmək, dəydirmək. [At] *Kərbəlayı Qasumin dalınca gedgedə hərdən alını sürtdü Kərbəlayı Qasumin kürəyinə.* C.Məmmədquluzadə. *Sürtədə kamançaya aylılların; Az qaldı ki, lap qopara tellərin.* A.Səhhət.

5. Qum, pasta və s. ilə sürtüb təmizləmək. *Qabları sürtmək. Vannanı sürtmək.* — *Qız əlin-də samovarın qara qapağını sürtə-sürtə saçır, başı nizamsız özünü bayırı atır.* H.Sarabski.

6. *məc. məh.* Sürvündürmək. *Madət başını bulayaraq oturmuş, Sübhanverdizadəyə olan borcunu necə olur olsun bu ayın içində vermək qərarına gəlməsi.* Əfruz bacı isə bu pulu sürtməyi qat etmişdi. S.Rəhimov.

SÜRTÜK¹ *sif.* 1. Sürtülmüş halda olan, çox sürtülməkdən yazılışı, naxışı silinib getmiş, pozulmuş. *Sürtük sikkə.*

2. *məc.* Sırtlıq, üzlülər, həyasız, utanmaz. *Sürtük adam.*

SÜRTÜK² *[fr. surtout – enli üst paltarı]* Beli dar, uzunotekli, ikibortlu kişi üst geyimi. *Həsənqulu bəy sürtükünü geyir.* Ü.Hacıbəyov. [Xortdan:] *Bir nəfər arıq, əynində bozarmış sürtük... bir hampa kəndli ilə mübahisə eləyirdi.* Ə.Haqverdiyev.

SÜRTÜKLÜK *is.* 1. Sürtülmüş şeyin halı.

2. *məc.* Sırtlıq, üzlülük, həyasızlıq, utanmazlıq.

SÜRTÜLMƏ “Sürtülmək”dən *f.is.*

SÜRTÜLMƏK *1.* “Sürtmək”dən *məch.* *Aynabəndin döşəməsi ayaqlar altında o qədər sürtülmüşdül ki, taxtaların talaşası çıxmışdı.* Mir Cəlal. *Musa kişi daha torəddid etmədən əlini cibinə salıb, üzü sürtülmüş* (f.sif.), *dördqat dəftərçəsinə çıxardı.* B.Bayramov.

2. Çəkilmək, yaxılamaq. *Dezinfeksiya üçün yaraya yod sürtülür.* — *Get-geda Müqüm bəy Cavanşirin zabitəsi birər yüz artı, o, sürtülib yağılanan bir qılınc kimi bərq verirdi.* S.Rəhimov.

SÜRTÜNMƏ “Sürtünmək”dən *f.is.*

SÜRTÜNMƏK *qayid.* Özünü bir şeyə sürtmək, toxundurmaq. *Divara sürtünmək.* *Ağaca sürtünmək.* — *Naxırdan ayrılıraq həyatə dön-*

müs sari inək ağır-agır yeriyib Səkinənin yanına gəldi, yorğun-yorğun ona sürtündü. M.Ibrahimov. *Mal-qara sürtünüb bəzi ağacların tənzəyini salmışdı.* B.Bayramov.

SÜRTÜŞKƏN *sif.* Sürtüşməyi (adama saatlaşmayı) sevən, adama saatlaşmayı adət etmiş, adama saatşan.

SÜRTÜŞKƏNLİK *is.* Adama sürtüşmək, saatlaşmayı xasiyyəti.

SÜRTÜŞMƏ “Sürtüşmək”dən *f.is.*

SÜRTÜŞMƏK *f. 1. qarş.* Bir-birinə sürtünmək, toxunmaq. // Toxunmaq, deymek, sürtünmək. [Münəvvər xanim:] *Vallah, mərəzin şiddətindən libaslarım bədənimə sürtüşəndə bədənim bütün sizildiyər.* M.S.Ordubadi. [Dadaş Balaxanıma dedi:] *Keçinin əcəli gələndə çobanın çomağına sürtüşər.* S.Rehimov.

2. məc. Sataşmaq, toxunmaq. [Telli:] *Min yol sənə demişəm, mənə sürtüşmə, xeyir apar-mazsan.* N.Vəzirov.

SÜRÜ *is.* Bir yerde otlayan, adətən bir cür heyvan dəstəsi. *Qoyun sürüüsü. İnək sürüüsü. Quzu sürüüsü. – Sürülər, itlər, çobanlar orman, sarın kölgəliklər altına çəkilmişdi..* A.Saiq. *Ferma işçiləri sürüünü qarşılıdı.* M.Ibrahimov. // Bir yerde saxlanan bir cür quş, balıq və digər heyvan qrupu. *Bir neçə həftə az gala ayaq altında üzən ördək sürüyü, indi Qara daşlardan otuz-otuz beş addım uzaqda idi.* M.Hüseyn. // *məc.* Qarmaqaçışq, nizamsız böyük insan dəstəsi.

◊ Bir sürü – çoxluq bildirir. [Mirzə:] *Bizim bir balaca hesabımız var, ondan ötrü gəlmışəm, vəssalam, nə lazım qardaş, kasib adamam, bir sürü küləfət sahibiyəm, zarafat deyil.* N.Vəzirov. [Ağ:] *Kəndin bir sürü itləri tökülib üstümcə, başladılar məni dartsıtdırmaga.* Ə.Haqverdiyev.

sürü-sürü *sif.* Sürülerlə, böyük-böyük dəstələrlə; çoxlu, saysız-hesabsız. *Sürü-sürü qoyun-quzu. – O qarlı dağları duman büridi; Çar torəfdə qoşun sürü-sürüdü.* “Qaçaq Nəbi”. *Sürü-sürü qoyunları çoban yamacda otladı; Alar ələ papağımı, oxur şikəstə, fıt çalıv.* A.Səhhət.

SÜRÜCÜ *is.* Maşını, traktoru və s.-ni idarə edən, sürən adam (şofer, traktörçü və s.). *Üç yolun ayriyinə dayanmış traktorun, Sürcüsü yol verir gedən-gələn maşına.* Ə.Cəmil.

SÜRÜCÜLÜK *is.* Sürücü işi, nəqliyyat vəsitəsini və s.-ni sürmə işi. *Sürüculük vəsiqəsi almaq. Sürücülük təlimi keçmək. Sürücülük öyrənmək.*

SÜRÜKLƏMƏ “Sürüklemək”dən *f.is.*

SÜRÜKLƏMƏK *f. 1.* Bir şeyi yerden qaldırmadan sürüyə-sürüyə aparmaq, çəkə-çekə (darta-darta) aparmaq; sürümək. [Kimon] *İncini dar ağacına sarı sürükləyir.* A.Şaiq. [Səməd:] *Qołçomaqlar bizim kolxozu görmək istəməyirlərdi... Axırda onların hamısını sürükləyib kənddən çıxardıq.* T.Ş.Simurq. Ayaqlarındaki nəleyinləri sürükləyən bu qadınlar qaz kimi yayxana-yayxana elə ağır-agır yeriyirdilər ki, canım sixilirdi. Ə.Məmməd-xanlı.

2. məc. Çəkib aparmaq, sövq etmək, cəzb etmək, cəlb etmək; aparıb çıxarmaq. ..*Digər torəfdən cəzibəli bir qüvvə [Fatmanı] qapıya doğru sürükləyirdi.* Çəmənzəminli. *İnsanı pisliklərə sürükləyən bələlərin birisi və ən qorxuluğu da şübhədir.* S.Vurğun. ..*Həyatın təbii axını [Səriyyəni] bir kor kimi istədiyi səmtə sürükləyirdi.* M.Ibrahimov.

SÜRÜKLƏNMƏ “Sürüklenmək”dən *f.is.*

SÜRÜKLƏNMƏK *bax* **sürünmək** 1-ci mənada.

SÜRÜLMƏ¹ “Sürülmək¹”dən *f.is.*

SÜRÜLMƏ² “Sürülmək²”dən *f.is.*

SÜRÜLMƏK¹ *məch. 1.* Qovulmaq, aparılmaq. *Naxır fermaya sürüldü.*

2. Sürgün edilmək. [Hacı Nuru şair Səfər bəyə:] *Axırda nadinc adam qələməna getdin. Üç il divana düşdün, üç il sürgünə sürüldün, gözəl ömrün keçdi.* M.F.Axundzadə. [Kətxuda:] *Bir-iki adam gərək bu kənddən sürülsə, özü də sizin məhəllədən.* N.Nərimanov.

SÜRÜLMƏK² *f. 1.* Şumlanmaq. *Sürülcəcək yerin hələ ondan biri şumlanmamışdı.* M.Ibrahimov. *Hatəm dayı .. sürülmüş* (f.sif.) *zəmi-lərə .. baxırdı.* Mir Cəlal.

2. məc. Sövq edilmək, cəlb edilmək. *Lakin bunu bilməlisiniz ki, sizə güllə atan soldatlar da sizinlə mühabibəyə məcburiyyətlə sürüllür.* M.S.Ordubadi.

SÜRÜMƏ “Sürümək”dən *f.is.*

SÜRÜMƏK *f.* Zorla çəkib aparmaq və ya getirmək; dartmaq, çəkmək, darta-darta, çəkə-çekə, sürüyə-sürüyə aparmaq (gətirmək). Uşağı əlindən tutub sürümək. – [Usta:] *Qor-*

xumdan səsimi çəkdim içəri. İpi bağladılar, söyə-söyə sürüyüb apardılar. Çəmənzəminli. Tövlənin qapısı açıldı və cahıllar kəhildəyə-kəhildəyə atları tövləyə çəkib, kişmiş taylarını sürüyüb saldılar tövlənin bucağına. C.Məmmədquluzadə. [Durna:] ..Çay başından gəlirkən saçlarını əllərinə doladı. Kəndin içindən sürüdü.. C.Cabbarlı.

SÜRÜNDÜRMƏ 1. “Süründürmək” dən f.is.
2. Süründürmeçilik.

SÜRÜNDÜRMƏCİ is. Bir işi, ya bir adamı qəsdən süründürən, get-gələ salan, özüne tapşırılan bir işi qəsdən uzadan, ləngidən adam. [Yusif:] Yoldaş Əlizadə, nə qədər elə süründürmeçilər tapılsa, yeri düşdükcə, başımız ağrıyaçacıdır. B.Bayramov.

SÜRÜNDÜRMƏCİLİK is. Bir işi, məsələni qəsddən uzatma, həllini gecikdirmə, ləngitmə, get-gələ salma; lüzumsuz rəsmiyətçilik. Süründürmeçılıklı mübarizə.

SÜRÜNDÜRMƏK f. Bir işi qəsdən ləngitmək, uzatmaq, yubatmaq, gecikdirmək; başda dolandırmaq, get-gələ salmaq. *İşı süründürmək.* – [Nazlı Nataşaya:] Eh, siz şəhər qızları çox ərkəyünsünüz. Əzilirsiniz, süründürürsünüz, adamin canın üzürsünüz. Ə.Məmmədxanlı. [Yusif müavina:] Yekə kişisən, ver planı, sənə deyirəm. Bu qədər süründürdün bəsdir. B.Bayramov.

SÜRÜNƏNLƏR cəm zool. İlən, kərtənkələ, tısbağa, timsah və s. heyvanların daxil olduğu onurğalı heyvanlar sinfinin ümumi adı.

SÜRÜNGƏL is. Dağlarda sürüşken, dar yerlər.

SÜRÜNMƏ “Sürünmək” dən f.is.

SÜRÜNMƏK f. 1. Üzüstə bütün bədənilə bir səth üzərində hərəkət etmək (sürünən heyvanlar haqqında). *Yolun kənarında ilan sürünür.* – *Bir əllərimi al-qırımızı boyayan qana, bir də otlar üstündə inildəyə-inildəyə sürünen* (f.sif.) o kiçik heyvana baxdim. A.Şaiq. // Qalxmadan, olın, ayağın köməyilə qabağa doğru hərəkət etmək. Bunu deyib, qadın gözlərindən yaş tökərək oğlanın ayağına sürünmək istədi. Ə.Haqverdiyev. Əşrəf yavaşcadan sürüniüb kola yaxınlığı. S.Rəhman.

2. məc. Zəhmət və məşəqqət içinde yaşamaq, səfəlet içinde yaşamaq, acınacaqlı həyat keçirmək. [Mirzə Rza:] Yazıq balalarım, ..

Çıl yavruları kimi hərə bir yana düşmüş, səfilanə sürüñürlər. C.Cabbarlı.

3. məc. Yavaş-yavaş hərəket etmək. Dərələrdən ağır duman sürüntür; Gök yamaclar ağ örپəyə bürünür. R.Rza. Qıvrılıb otəkdə bulud sürüñür. B.Vahabzadə.

SÜRÜŞDÜRMƏ “Sürüşdürmək” dən f.is.

SÜRÜŞDÜRMƏK f. Hamar bir səth üzərə hərəkət etdirmək, qaldırmadan irəli itələmək. Lakin vəzifəlilər qədəhləri qabaqlarından ortaya süründürdülər. B.Bayramov.

SÜRÜŞƏK, SÜRÜŞKƏN sıf. Tamamilə hamar, üstündə hərəkətə mane olacaq heç bir ilişik olmayan, üzərində heç bir şeyi saxlamayan. *Sürüşkən yol. Sürüşkən buz. Sürüşkən qaya.* – Uşaq nə qədər çapaladısa, sürüşkən xəndəkdən çıxa bilmədi. M.İbrahimov. Ancaq sürüşkən otların üstü və six qamışların arası ilə yeyin getmək o qədər də asan bir iş deyildi. M.Rzaquluzadə. Sürüşkən daşın ardında bəzən balığın ancaq quyrığının ucu ələ dəyərdi. İ.Hüseynov.

SÜRÜŞKƏNLİK is. Sürüşkən şeyin halı. ..Təhlükəli ciğirlərin yağışdan sonra daha təhlükəli olmuş sürüşkənliyi, atların daha ehtiyatlı addimları və yenidən başlayan çıxkinin üz-gözümüzü sancan soyuq iynələri məni bu xəyal dünyasından ayırdı. R.Rza.

SÜRÜŞMƏ “Sürüşmək” dən f.is.

SÜRÜŞMƏK f. 1. Hamar, sürüşkən səth üzərində hərəkət etmək. *Kirşə buzun üstündən sürüşüb keçdi.*

2. Asanlıqla hamar səth üstü ilə hərəkət etmək, irəliləmək. [Qasim:] *Dənizin üzü dələmə kimi idi. Gəmi suyu yara-yara sürüşürdü.* T.S.Simurq.

3. Sürüşüb düşmek, yerindən qaçmaq. *Papaq başından sürüşüb düşdü.* – [Sona anım:] Xalçanı götürüb gəlirdim, başağımın tayı ayağından sürüşüb çıxdı. M.F.Axundzadə. Ayaq altında dayanmayan narın isti qum sürüşüb aşağı getdiçə usaqlar baxmr, tövşüyötövşüyə, ağır-agır diklənirdilər. Mir Cəlal. *Qızın qara çadrası başından sürüşüb boyununa düşdü...* Ə.Məmmədxanlı.

4. Sürüşə-sürüşə düşmək.

5. Çəkilmək. *İzzət Əhmədin yanına sürüşüb olını qoydu oğlunun çıynına və başını əydi onun başının üstə. C.Məmmədquluzadə. Pasi*

bir qədər kənara sürüşərək əllərini dizinə vurub: – Bir qulaq kağıza yüz manat, – dedi. S.Rəhimov. [Surxay:] *Mehralı dayı, bir az o yana sürüş, qonağımız əyləşsin.* S.Rəhman.

6. məc. Gözə görünmədən, heç kəsə hiss etdirmədən getmək, yox olmaq, çıkmak; əkilmək. [Molla] *başmağını astanada qoyub, ətəyini ovçuna yiğdi, oğru pişik kimi sürüdü.* Mir Cəlal. *Leytenant tezəc sürüşüb çıxdı.* S.Veliyev.

SÜRVƏ is. bot. Dodaçıçıklılər fəsiləsin-dən çoxilliklər ve birilliklər və kolcuqlar.

SÜS is. Bəzək, zinət, bərbəzək. [Qızların] boyunlarında, başlarında və barmaqlarında qızıl zinət və süs olmazdı. H.Sarabski. *Bələ gürşad yağmurlar üçün babalar deyiblər ki, “yağış yağar, varlinin sisünü aparar, yoxsulun hisini – ağ ilə qara aşkar ola”*. M.Rza-quluzadə. *Biri deyir: həyatın hüsni, süsi dürənən; Biri deyir: ürəyin döyüntüsüdür sənət.* B.Vahabzadə. □ **Süs vermək** – bəzək vermək, süslemək. *Pəncərənin xırda, rəngbərəng şüşələrinində içəri düşən şüalar yerə döşənmiş xalıların boyalarına* ayrıca bir süs vermişdi. Cəmənzəminli.

SÜSƏN is. bot. İri benövşəyi, göy və ya sarımtıl gülləri olan bitki və bu bitkinin gülü. *Süsəndən, sünbüldən, lala, nərgizdən; Siyah tellərinə düz, qadan alım!* Aşıq Ələsgər. *Gəl qələm götürüb, qoşa saz tutaq; Süsənlər, sünbüllər, güllər bizdədir.* S.Vurğun.

SÜSLƏMƏ “Süsləmək”dən f.is.

SÜSLƏMƏK f. Bəzəmək, zinətləndirmək, bəzək, yaraşıq vermək. *Şairləri qanadında bəsləyən; İnsanların həyatını süsləyən; İncə ruhlu mələklərə and olsun.* M.Müşfiq.

SÜSLÜ sif. Bəzəkli, zinətli. Xacə Nizamın işarəti və Hacibin toxunması ilə ortadakı pərdə qalxar, son dərəcə parlaq və süslü bir aralıq görünür. H.Cavid. [Sönmez:] *Solmaz atəşgahın süslü bir gəlinidir.* C.Cabbarlı.

SÜST sif. [fars.] 1. Hərəkət etməyə iqtidarı olmayan, halsiz, taqətsiz. *Süst düsiib (z.) qal-maq.* – [Aslan bəy doktoru:] *Bədənim elə süstdür ki, bu əl, bu ayaq, bu baş, bu gövdə sanki mənim deyildir.* A.Şaiq. [Rizvan] *vaqonun pilləkənindən süst halda üzü aşağı düşdü.* S.Rəhimov. *Hamısı süst və şüursuz düşüb ağrlaşmışdı.* Mir Cəlal.

2. məc. Hissiz, duyğusuz, key. *Bu sözlərin hamisini rədd edən Cəfərə Nelli süst bir sima ilə baxdı.* Cəmənzəminli. [Dərvisi:] *Ruqiyə-nin belə süst hali binəva qarını qorxudurdu.* A.Divanbəyoğlu. □ **Süst olmaq** – keyləşmək, kütləşmək. ..*Əşyasına baxanda ləzzət alan gəlin indi çox laqeyd və süst olmuşdu.* M.Hüseyn.

3. məc. Cansixici, maraqsız. *Yığıncaq çox süst keçdi.* – [Koxa:] *Qoy gölsin, bizi əyləndirsin, yoxsa məclis çox süst keçir.* S.Rəhimov. **süst-süst zərf** Süst halda, key-key. *Süst-süst dolaşmaq.*

SÜSTLƏŞDİRMƏ “Süstləşdirmək”dən f.is.

SÜSTLƏŞDİRMƏK f. Süstləşməsinə səbəb olmaq, keyləşdirmək. *Bədəbin hissələr [Nemətin] bədənini süstləşdirməkdə idi.* Cəmənzəminli. *Görünməmiş vəhşiliklər Azərbaycan oğullarının əqidəsini süstləşdirmir, tutduqları yolun haqq və ədalət yolu olduğunu bir tika şübhə oyandıra bilmir.* M.İbrahimov.

SÜSTLƏŞMƏ “Süstləşmək”dən f.is.

SÜSTLƏŞMƏK f. 1. Hissini, duyğusunu itirmək, sustalmaq, keyimək. *Güldəstə bir-dən-birə süstləşdi.* H.Seyidbəyli.

2. Donub qalmaq, quruyub qalmaq, kütləşmək. *Heyrətə düşmüş bağban, saçları çıyıl-lərinindən üzü aşağı tökülen Həcəri gördü və heyrətə süstləşib dayandı.* S.Rəhimov. Cəlil danışdıqca Nəriman fikrə gedib süstləşirdi. M.İbrahimov.

SÜSTLÜK is. Hissizlik, kütlük, keylik. *Özündə süstlük hiss etmək.* – *Qar lopa-lopa yağdırdı.* Gecəki kefdən sonra hər kəsdə bir süstlük vardi. Cəmənzəminli. *İndi [Veysolin] ürəyindən nisgil azalmış, vücudundakı süstlük yoxa çıxmışdı.* Ə.Veliyev. *Əsbi gərginlikdən sonra, Səməd hər şeyə qarşı bir etinasiqliq, bədənində süstlük və yorğunluq hiss edirdi.* İ.Hüseynov.

SÜTLÜKƏN is. bot. Zəhərli ağ südəoxşar şirəsindən tobabətdə və s.-də istifadə edilən ot bitkisi.

SÜTUN is. 1. arxit. Binalarda və s. tikili-lərdə mərmərdən, daşdan və s.-dən düzəldilən hündür direk. Sarayın bəzəkli sütunları. – Telli, qısqacı çadralı başını balkonun sütununa söykəyib baxırdı. S.Hüseyn. Rüstəm kişi ikimərtəbəli binanın kərpic sütunundan

tutdu. M.İbrahimov. // məc. İstinadgah, əsas, dayaq. [Kəndli:] *Ey ağalar, düzünü axtarsanız, hökumətin sütunu biz kəndlilərlə o qantər içində yük daşıyan fəhlələrdir.* S.S.Axundov. *Köhnə yaşayışın əsas sütunları yixildi.* T.Ş.Simurq.

2. Qəzetdə, kitabda və s.-de sehifənin yuxarıdan aşağıya doğru bölmüş hissələrindən hər biri. Müdir cənablarının bu cür tərifi qəzətin bir uzun sütununu doldurub. C.Məmmədquluzadə. *Sabaha çırpinan fi-kirlərim; Milyonlar oxuyur sütunlarında.* B.Vahabzadə.

3. məc. Aşağıdan yuxariya dikələn, qalxan şey haqqında. *Yanğından qalxan tüstü sütunu.* – Sütn kimi dikəlmış bir başdaşı. A.Səhhət. *Alovun işığı samovardan qalxan buxara əks edərək, masadan tavana qədər qızıl bir sütun təşkil edirdi.* H.Nəzərli.

SÜTUNLU sıf. Sütunu, sütunları olan. *Sütunlu eyvan. İttifaqlar Evinin Sütunlu zalı.* – Sütun binanın içində xüsusi və qaynar bir həyat başlamışdı. S.Rəhimov.

SÜTÜL sıf. 1. Hələ yetişməmiş, tamam dəyməmiş. *Sütül qarğıdalu.* – *Arpanı sütül, buğdamı ötür.* (Ata, sözü). *Sütül sünbüllər ağır baslarını zyib sanki biçincini gözlayır.* Mir Cəlal. // İs. mənasında. [Gülməli:] *Gördüm ki, Toppuzlular məhəlləsindən bir tüstü, bir alov qalxır ki, göl tamaşasına. Dedim, bəlkə bu tezən sütül ütürər.* Ə.Abasov.

2. Az bişmiş, alabişmiş. [Saticı:] *Qovurma. Ay sütül ciyər kababı; Hər kimin pulu var, yeyər kababı.* M.Rahim. [Hatemov Ümide:] ..*Sütül kababdan danışib ağzımızı sulandırmağ istiyirsınız?* B.Bayramov.

3. məc. Yeniyetmə, tər. 15 yaşıni yenica doldurmuş sütül gəlinlərə ancaq bu dairədə rast gəlmək olar. Qantəmir. *Bu otaqların binası qoyanda, yaxşı yadına gəlir, mən lap süti cavandım.* Mir Cəlal.

SÜTÜLLƏNMƏ “Sütüllənmək”dən f.is.

SÜTÜLLƏNMƏKf. Təzə-təzə yetişməyə başlamaq, tam yetişməmək, sütül halına gəlmək. *Arpa sütüllənib. Qarğıdalı sütüllənir.* – *Bu saat özünüüzü Şamaxı yamaclarında, dəmyə zəmilərdə, adamboyu qalxan, sütüllənan* (f.sif.), *dəniz kimi ləpələnən six bugda sünbüllərinin arasında düşünün.* Mir Cəlal.

SÜTÜLLƏŞMƏ “Sütülləşmək”dən f.is.

SÜTÜLLƏŞMƏK b ax **sütüllənmək.**

SÜTÜLLÜK is. Sütül olma, yetişmək üzrə olan taxılıن və s.-nın hali. *Qarğıdalının sütül mərhələsi.* Taxillar sütüllükdür.

SÜVAR zərf köhn. [fars.] Ata və ya başqa heyvana minmiş. *Nagah bir süvar peydə oldu.* M.F.Axundzadə. *Baharin bir belə günlərinin birində əlvən çıçəklərlə bəzənnmiş səhrada..* eşşəyə süvar bir cavan gedirdi. E.Sultanov.

□ **Süvar olmaq** – minmək. *Mollalar.. ağ eşşəklərə süvar oldular.* M.S.Ordubadi. [Rəşid:] *Dərhal Qurbanqulu əhvalatdan müxbir olub, ərizəni şəhərə aparıb, vəkkilərə verməyi öhdəsinə götürdü və haman saat atına süvar olub yollandı.* T.Ş.Simurq.

SÜVARİ sıf. [fars.] Ata minmiş, atlı. // İs. mənasında. Atlı əsgər. [Qartal:] *Mən öz odlu qılincimla yüzə qədər süvarını biçib tökmüşəm.* M.Hüseyn. *Qızıl süvarılar isə qəti hücum gözləyirdilər.* H.Nəzərli. *Süvarılar Tülükkü təpəsindəki camaata çatarkən ikinci zurnaçılar dəstəsi fəaliyyətə başladı.* P.Makulu.

SÜYSÜN is. Atlarda və digər qoşqu heyvanlarında boynun bel sütunu ilə birləşən hissəsi. [Koroğlu] *əlini atın süysünündən qoyub sağısına qədər çəkdi.* “Koroğlu”.

SÜYÜM is. məh. İnsan bədəninin quruluşu; qamət.

SÜZƏLƏNMƏ “Süzələnmək”dən f.is.

SÜZƏLƏNMƏK b ax **süzülmək** 2-ci mənada. *Mən istidən qan-tərin içində idim və bir yandan alnumin təri damcı-damcı axırdı və bir yandan da buz.. əriyib süzələnirdi.* C.Məmmədquluzadə. Bir azdan [Mirzənin] ağa saqqalından son göz yaşları süzələndi. S.Rəhimov.

SÜZƏNƏK is. [fars.] Sidik yollarına düşməş qonokokk mikroklärının törətdiyi yolu-xucu zöhrəvi xəstelik; tripper.

SÜZGƏC is. 1. Bir şeyi süzmək üçün əlek və s. alət. *Süd süzgəci. Süzgəcdən keçirmək.* // Mayeleri və s.-ni lazımlı olmayan bərk hissəciklərdən, qatışqlardan və s.-dən ayırib təmizləmək üçün alət və ya maddə. *Tor süzgəc. Kağız süzgəc.* *Qum süzgəc.* – *Maye maddə bərk maddə ilə qarışq halda isə, ..onu adı qıfda süzgəc kağızı vasitəsilə süzüb bərk mad-*

dədən ayıırlar... “Üzvi kimya”. // xiis. Şüani, cərəyani və s.-ni saxlamaq və ya zəiflətmək üçün cihaz.

SÜZGÜN *sif.* Yarıcaq, yarıyumu. // Naz-qəmzəli, nazlı, qəmzəli göz, baxış haqqında. *Sallanıb-sallanıb özünü öymə; Elə süzgün (z.) baxıb qəlbimə dəymə. Aşıq Ələşgər. [Xəyyam:] Sərpildi alov ruhuma süzgün baxışından; Sarsıldı bütün mənliyim, ey afəti-dövran. H.Cavid. [Əhməd:] Mən bunu onun baxışında, qara gözlerinin süzgün baxışında gördüm. T.Ş.Simurq.*

SÜZMƏ¹ “Süzmək”dən *f.is.*

SÜZMƏ² *is.* Suyu süzlərək qatlaşmış qatı. *Tərs kimi qonaqlar da bir torba sızmə qatıqdan başqa bir şey gətirməmişdilər. Çəmənzəminli.*

SÜZMƏK *f.* 1. Mayeni qatışqandan, xıldtan və s.-dən təmizləmək, saflasdırmaq üçün süzgəcdən keçirmək. *Məhluu süzmək. Nefti süzmək. // Suyunu çıxarmaq, sudan ayırməq. Düyüni süzmək. Qatığı süzmək.* – [Göyçək] *şoru torbaya töküb süzdü.* Ə.Vəliyev.

2. Tökəmək (ancaq içməli şeylər, xüsusən çay haqqında). *Miss Hanna.. ikinci çayı süzməyə başladı.* M.S.Ordubadi. *Nahardan sonra çayı Səkinə özü süzüb verdi.* Ə.Abasquliyev.

3. *məc.* Oynamaq, rəqs etmək. *Nərgizi üzüm, lay-lay; Yaxana düzüm, lay-lay; Sən böyü, mən qocalım; Toyunda süzüm, laylay.* (Bayati). [Cahan:] *Toyunuda da sənin, bala; Bax beləcə süzərəm.* Ü.Hacıbeyov. “Nazbar” deyil ki, yeniyetmələr süzsün, Pərizad xala bacarmasın. Mir Cəlal.

4. Yarıqapalı gözlərlə baxıb nəzərdən keçirmək. *Başdan-ayağa süzmək. – Xəlil yuxusu-suzluqdan tutqunlaşmış qonur gözlərini qaldırıb, sərt və ağır baxışı ilə Şahmari süzdü.* M.Hüseyn. *Kərim Hüseynəğani başdan-ayağa süzdü.* M.İbrahimov. *Nərgiz ..acizanə bir baxışla oğlanı süzdü.* B.Bayramov.

5. Qanad çılmadan sakit-sakit, səssiz uçmaq. *Təsbeh kimi qatarınız düzərsiz; Havalanıb əş üzündə süzərsiz.* M.V.Vidadi. *Bu yerlərə gəlmış quşlar .. çay üzərilə süzürdüllər.* S.Rəhimov.

◊ **Gözərini süzmək** – *bax göz.*

SÜZÜLMƏ “Süzülmək”dən *f.is.*

SÜZÜLMƏK *f.* 1. Qatışqandan, aşqardan və s.-dən təmizlənmək, süzgəcdən keçirilmək. *Məhluu süzüldü. Su süzüldü.* // Sudan ayrılməq. *Qatıq süzüldü. Düyü süzüllüb.*

2. Axmaq, damcı-damcı tökülmək, sızmaq. *Sarxan.. yanaglarına süzülən (f.sif.) iri yaş damlarını sildi.* M.Hüseyn. *Maya da özünü saxlaya bilməyib başını Səkinənin sinəsində gizlədərək süzülən (f.sif.) damcıları sildi.* M.İbrahimov. *Dinlə, meşədəki bulaq nə deyir? Baxma ki, süzüllür o, gila-gila.* N.Xəzri. // *Sızıb keçmək. ..Dan yeri sökülməyə başlayır, içəriyə işiq zolaqları süzüllürdü.* M.Hüseyn. *Gülyanaga elə gəlirdi ki, göydən yera süzülən (f.sif.) şəfqə Qəhrəmanlar kəndindəki gəncliyin, cavanların oxuduğu şən mahnının, qızların sevincinin, adamların məsud həyatının timsalıdır.* Ə.Vəliyev. *Günəşin ilk şüaları hisli bacadan içəri süzülərən Fati yorgəni iştündən götürüb tulladı.* Ə.Abasov.

3. Yarıyuxulu kimi olmaq; xumarlanması, axmaq (göz haqqında). *Yuxusuz maralıtkər-hər-dən süzülib; Axan gözlərinin sədəqəsi canum.* N.Zakir. *Nə gözəl süzüllür qara gözərin;* Əcaba, onları süzmək vaxtim? M.Müşfiq.

4. Üzülmək, ilməleri qaçmaq, seyrəkləşmək. *Şalvarın dizləri süzülliib. Pencəyin qol-ları süzülmüşdür.*

SÜZÜLMÜŞ *f.sif.* 1. Süzgəcdən keçirilmiş (keçmiş). *Süzülmüş bal. Suzülmüş süd.*

2. *Bax süzgün.*

SÜZÜNTÜ *is.* Süzüləndən sonra qalan qalıq, xilt, torta və s. *Süzgəcdəki qalığı sıxb süz-diğdən sonra yeni süzüntü alırlar.* R.Əliyev.

SVANLAR *cəm* Qərbi Gürcüstan əhalisi-nin bir hissəsini təşkil edən xalq, dağlılar.

SVETOFÓR [rus.] Küçələrdə, yollarda hərəkəti nizama salmaq üçün qırmızı, sarı, yaşıl şüsləri olan elektrik siqnal fanarı. // Müxtəlif maşınlarda, qurğularda işiq siqnalı cihazı. *Lokomotiv svetoforu.* – [Qız:] [Tahir] bizi saymadı, biz də gərək [Tahirin] svetoforunu bağlayaq. M.Hüseyn.

SVEV *is.* [lat.] Eramızdan əvvəl I əsr – eramızın II əsrində yaşamış bir sira qədim German tayfalarının ümumi adı.

SVÍTER [ing. sweater – tərləmək] Başdan geyilən döşübaagli, hündür boyunluqlu toxunma yun köynək – fufayka.

ŞŞ

Ş Azərbaycan əlifbasının iyirmi altinci hərfi. **Bax** **şə.**

ŞABALID is. 1. Qoz, findiq cinsindən qabılıq meyvə və bu meyvənin ağacı. *Şabalidin* çox dadlı, qidalı meyvələrinən və ağaclarının odunçından geniş surətdə istifadə edilir. Meyvələri ciy, qovrulmuş və bisirilmiş halda işlədir. İ.Axundzadə. Yarımışlıq otağıımızın ortasında dördbucaq şəklində qayrılmış ocağın dövrüsündə döşəkəclərə düzülüb oturardıq, .. şabalid qovurardıq. Çəmən-zəminli.

2. Qəhvəyi, şabalidi. *Şabalid rəngli*. *Şabalid rəngli şal*. – Nazlı əynindəki tünd şabalid rəngli ipək köynəyini çıxartdı... S.Rəhimov.

◊ **Şabalid cinsi** – çox xəsis, xeyirverməz adam haqqında. *Bu yerlərin dağlı yox; Bağçası var, tağlı yox; Cinsi şabalid cinsi; Görkəmli var, yağı yox.* (Bayati). **Şabaliddan yağ çıxartmaq** – mümküün olmayan şeyden de fayda görməyə çalışmaq.

ŞABALIDI sif. Şabalid rəngində, qəhvəyi. *Şabalidi saç*. *Şabalidi saqqal*. – Mir Məhəmməd Kərim ağa şabalidi rəngli, qolsuz əbasını əynindən endirib ayağa durdu. Mir Cəlal. *Azaciq sonra Həmzə* .. başında şabalidi Buxara papağı olduğu halda .. otağın yuxarı başında dayandı. Ə.Əbülhəsən. [Güləsərin] yemlik yeməkdən əlləri və dodaqları bir az qaralıb, şabalidi rəngə düşmüdü. İ.Sixli.

SABALIDLIQ is. Çoxlu şabalid ağacı bitən yer, şabalid meşəsi.

ŞABAŞ is. [fars.] Toy məcclislərində oynayanlara xanəndə və çalğıçılar üçün verilən pul. *Gənclər oynayanda yoldaşları onların başına kağız pul* (əsginas) şabaş tökardılar. H.Sarabski. ..Xanəndə çalar, cavanlar oynar, şabaş toplanar. R.Əsfondiyev. *Bəzən oyananlar utanıb şabaş almırlılar*. S.Rəhman.

ŞABLON [alm.] 1. Ülgü, qəlib. // Hazır məməlatin formasını yoxlamaq üçün alet.

2. məc. Ceynənmış, bayağı, basmaqəlib. Aydının fikrincə, şair adı və şablon sözdən qaçıb, təzə bir istilah yaratmışdı. M.Hüseyn.

SABLONLUQ is. Şablon, ceynənmış, bayağı şeyin hali; adilik, bayagliq.

ŞAD sif. [fars.] 1. Sevinən, şən, fərəhli, memnun. *Şad adam*. *Şad üz*. *Şad gözər*.

Könlü şad olmaq. – Daşdəmir əmi öz tüttüni barəsində belə tərifləri çox eșitmış olduğunu göstərən şad bir səslə dedi. M.Rzaquluzadə.

□ **Şad etmək** (eləmək, qlımaq) – sevindirmək, fərəhəldirmək, şadlandırmaq, məmənun etmek. *Cövrlər kim, eyləmişdən birbəbir yad eyləyib*; *Şami-hicran könlümü bu növ ilə şad eylərəm*. S.Ə.Sirvani. *Bəzədin sən bu gün bizim çəməni*; *Şad qıldın bu gəlməgində məni*. M.Ə.Sabir. *Məni unutmayın, tez-tez yad edin*; *Bu küskün könlümü sizsə şad edin*. M.Rahim. **Şad olmaq** – sevinmək, şadlanmaq, fərəhəlmək, məmənun olmaq. *Ələsgərəm, şad olmadım dünyada*; *Səni gördüm, dərdim oldu ziyada*. Aşıq Ələsgər. [Rzaquluxan:] *Qızım, çox şad oluram ki, sənə xərc etdiyi pullar hədər getməyibdir*. M.S.Ordubadi.

2. Ürəkaçan, fərəhli, sevindirici, xoş. *Şad xəbər*. // Zərf mənasında. *Cünki bilir rahət əziyyətdədir*; *Şad yaşamaq səyda, qeyrətdədir*. M.Ə.Sabir.

3. **Şadəm (şadam)** şəklində – sevinirəm, memnunam (bir şeydən şad, memnun olmayı bildirir). *Yarın xayalılə bu gün mən şadəm*; *Qəribiliyə düşsəm qan ağclar didəm*. M.P.Vaqif. *Bu gün şadam, oxuyoram, ələriram*; *Sən yaşa doldurcuq mən ucalıram*. Aşıq Hüseyn.

◊ **Şadlığından yerə-göyə sığmamaq (sığışmamaq)** – hədsiz sevinc içerisinde olmaq, şad olmaq, sevinmək, şadlıq eləmək. *Şadlığından sığışmayıb yer ilə göyə*; *Öz eşqini övlad kimi bağırina basır*. S.Vurgun.

ŞADARA is. Buğdanın, arpanın zibilini, torpağını təmizləmək üçün xəlbir. □ **Şadara kimi** – deşik-deşik, dəlik-dəlik. *İynə vurdurmaqdan bədəni şadara kimiidir*.

ŞADARALAMA “Şadralamaq” dan f.is.

ŞADARALAMAQ f. Şadaranan keçirmək, şadarada təmizləmək. *Buğdəni şadralamaq*.

ŞADARALANMA “Şadralanmaq” dan f.is.

ŞADARALANMAQ məch. Şadaranan keçirilmək, şadarada temizlənmək.

ŞADƏNƏ sif. İri dənələri olan, iri dənəli. *Şadənə noxud*. *Şadənə bugda*. – Bildirçin yediyi adı dari olardı. Arabir şadənə də verəndilər ki, quş qızıssın. H.Sarabski.

ŞADXƏBƏR: şadxəbər olasan! – xoşxəbər gətirən adama qarşılıq olaraq deyilən təşəkkür ifadəsi. [Xavərnisi:] *Şadxəbər olasan! Ağlamıram, soğan soqəribin acısıdır ki, gözlərim yaşarmışdır.* T.Ş.Simurq.

ŞAD-XÜRRƏM sif. və zərf [fars. və ər.] Cox şad, kefi kök, sevinc içərisində. [Oda-başı:] [Oğlan] *hər yerdə özünü şad-xürrəm.. latışğrı göstərirdi.* Ə.Haqverdiyev. *Axırda hamı şad-xürrəm yixılıb yatdı.* S.S.Axundov. *Qız xoşbəxt, oğlan xoşbəxt – ikisi də əl-ələ verib şad-xürrəm, diriliyin geniş bağında ömür sürürdülər.* Çəmənzəminli.

ŞADLANDIRICI sif. Sevindirici, fərəhləndirici; şadlıq gotirən, sevinc gotirən, şadlandırıran, sevindirən, ürəkəcan. *Şadlandırıcı xəbər.*

ŞADLANDIRMA “Şadlandırmaq”dan f.i.s.

ŞADLANDIRMAQ f. Şad etmək, sevindirmək, fərəhləndirmək, ürək açmaq. *Bu xəbər bizi olduqca şadlandırdı.* – *Məktub Hacını həddindən artıq şadlandırdı.* M.S.Ordubadi.

ŞADLANMA “Şadlanmaq”dan f.i.s.

ŞADLANMAQ f. Şad olmaq, sevinmək, fərəhlənmək. *Rüstəm Hümmətəlinin vəhşi çəngəlindən xilas edilmiş Güzlara baxdıqda şadlanır.* T.Ş.Simurq. *Gəl ki, sən galonda şadlanır ömür; Gül açır gənciyin dili, ağızı. S.Vurgun.*

ŞADLIQ is. Sevinc, fərəh. *Dağıldı bu şadlıq xəbəri, dərbədər oldu;* Yəndi oda qəmlər. M.V.Vidadi. *Öz musiqi və sanəti ilə, özünün dilrübə səsilsə minlərin şadlıguna səbəb olan bu tarixi sima ömründən kədərdən başqa bir müükafat qazana bilmədi.* M.S.Ordubadi. // *İnsana fərəh, sevinc, məmənluq verən hadisə, şey; nəşə, kef, əyləncə, toy, bayram.* [Mərcan bəy qonaqlar:] *Oturun burada, yeyin, için, kef çəkin. Bu gün şadlıq günüdür, gərək şad olasınız.* Ü.Hacıbəyov. [Vəzir:] *Şadlıq dəmi çatdı, durun! Şahana bir məclis qurun!* A.Şaiq. □ **Şadlıq eləmək** (etmək) – çalıb-oynamaq, əylənmək, kef eləmək, şadlanmaq. *Toydan qabaq gəlinin başına və əl-ayağına xına yaxardılar.* O.geçəni səhərədək dəf, dum-bul çalıb, oynayıb şadlıq edərdilər. H.Sarabski.

ŞADLIQLA zərf Sevincə, sevincək, fərəhlə, şad halda, məmənuniyyətlə. [Hüseyn-qulu:] *Bir pərdələ bir vodevil belə yazılıydı, təzə olduğundan çox şadlıqla oynardıq.*

H.Sarabski. *Naznaz telini geri itələyib Qaraşa baxaraq şadlıqla gülümsədi.* M.Ibrahimov. *Sərvinaz cavan ərinə şadlıqla baxıb gülümsədi.* İ.Əfəndiyev.

◊ Şadlıqla qalın! – birilə ayrılrən deyilən xoş arzu ifadəsi. **Şadlıqlarda görüşək!** – matəm yerində birilə görüşərən deyilən arzu ifadəsi.

ŞADMAN sif. və zərf [fars.] klas. Şad, sevinc, məmənun. *Durdı qazı şahə vida etdi; Evina xeyli şadman getdi.* S.Ə.Şirvani. *Olmadım hiç şadman, əfsus!* X.Natevan. [Oda-başı:] *Dostu, Fərmanı bir növ şadman görüb yəqin etdi ki, əhvalatdan xəbəri yoxdur.* Ə.Haqverdiyev.

ŞAD-ŞAD zərf Sevinə-sevinə, sevinc içərisində, fərəhli, məmənun halda. *Məktub alanlar şad-şad çəkildi, almayanlar sakit-sakit addimlədi.* S.Rəhimov.

ŞAD-ŞALAYIN dan, bax şad. [Ana] sonra bisirdiyi xörəyi ortalığa gətirdi. *Şad-şalayın yeyib qurtardı.* Ə.Vəliyev.

ŞADYANA sif. Şadlıqla, sevinclə, məmənluqla. *Şadyana qəbul.* Şadyana məclis.

ŞADYANALIQ is. Şadlıq, şənlik, bayram. [Rüstəm bəy:] *Məşədi İbad, man sənin qohumluğunu özüm üçün böyük bir faxr bili-rəm. Ona görə bir balaca şadyanalıq edək.* Ü.Hacıbəyov. // zərf Sevinə-sevinə, şadlıqla. *Bir dəstə arvad-uşaq şadyanalıq ilə səslənib, gələnlərin qabağına çıxdılar.* Mir Cəlal.

ŞAFRÁN [ər.] Sarı-qırmızı meyxəş alma növü.

ŞAFTALI is. [fars.] Qabığı hovlu, sarı-qırmızı rəngli, iritümlü, sıroli meyvə. *Şaftalı gəlməmiş tabağı gəldi.* (Məsel). *Şaftalı, ərik və tut ağacları baş-başa verərək günün qabağını çatır kimi tutur, yaşılı otların, tər yoncanının üzərinə sərin kölgə salırıdı.* İ.Əfəndiyev. // *Şaftalıdan bişirilmiş, hazırlanmış, Şaftalı mürəbbası. Şaftalı cəmi.*

ŞAFTALILIQ is. Şaftalı ağacları əkilmış yer, şaftalı bağı.

ŞAGİRD is. [fars.] 1. İbtidai və ya orta məktəbdə oxuyan uşaq; məktəbli. *Məşədi bütün sinifdə ən yaxşı oxuyan şagirdlərdən-*dir. M.Hüseyn. *Teymur müəllim şagirdlərə vətənpərvər bir ruhun tərtibə olunmasına çox şəhəriyyət verirdi.* Ə.Sadiq.

2. Hər hansı bir usta yanında sənət, peşə öyrənən gənc. *Dərzi şagirdi. Cilingər şagirdi.* – [Cavan oğlan:] *Qardaş, – dedi, – burada o kişinin naibi olmamış olmaz! – Var, – dedilər, – burada şagirdi var.* Mir Celal.

3. Birinin telimine, məsləkini, əqidəsinə, işinə tərəfdar olan və onun işini davam etdirən şəxs.

ŞAGİRLİK is. 1. Şagird olma, şagird həyatı, məktəbdə oxuma, tələbelik. *Şagirdlik illəri.*

2. İxtisas təlimi. *Fabrik-zavod şagirdliyi.*

ŞAH¹ is. [fars.] 1. Keçmişdə İran və Əfqanistanda padşahın, hökmərin titulu, həmçi-nin bu titulu daşıyan şəxs. [Vəzir:] *Qorxma, sənin duan şahın üstündədir.* Ü.Hacıbəyov. *İmamlar, nəbilər, sultanlar, şahlar; Min il at oynatdı kürəyimizdə.* S.Vurğun.

2. Şahmat oyununda: baş figur.

3. məc. Ən birinci, ən yaxşı, ən nümunəvi. *Formanın kamilliyi və əsərin bütün ünsür-ləri arasındaki bədii vəhdətə göldikdə isə “Ölülər” Azərbaycan dramaturgiyasının şah əsəri sayılı bilər.* M.Ibrahimov. // Obrazlı təşbehlərdə: seçilən, başda duran, birinci yeri tutan. *Gözəllər sultani, mələklər şahı; Ala gözli xanım, getmə, amandı.* Aşıq Ələsgər. *Qızılıgül şahidir bütün güllərin;* *O hələ qon-çadır, yuxusu dərin.* N.Rəfibəyli.

4. Ari ailəsində dişi arıya deyilir. *Piri kişi Ağca xanıma dedi: – Hər yuvada bir dişi arı olar, ona şah deyərlər.* S.S.Axundov.

◊ **Şah(in) tənbəli** – çox tənbəl, özünü zəhmətə, canını işə vermək istəməyen adam haqqında. [Barah:] *Gör mən necə yaxşı arvadam ki, sonin kimi şah tənbəlinə çariq alıram.* Ə.Haqverdiyev. [Ballı və Xallı:] *Ay qağı, val-lah, özcüyəzləri şah tənbəlidirlər.* S.Rəhimov.

ŞAH² Atın dal ayaqları üstündə qalxıb durması. □ **Şahə qalxmaq** – iki dal ayaqları üstə qalxıb durmaq (at haqqında). *Köhlən at şahə qalxdı.* M.Hüseyn. [İlyas Adiləyə:] *Tər-lan kişnəyib şahə qalxır, sonra irəli atılıb düşmən əhatəsini yararaq məni götürüb qaçıր.* Ə.Məmmədxanlı. *At birdən şahə qalxdı.* M.Rzaquluzadə.

ŞAHAD is. Dəyirmandə üyüdülən taxıl üçün alınan haqq; dəyirman haqqı. *Dəyir-*

manda dənim yox, şahad üstə başım yarılır. (Ata. sözü). [Deyirmənçi yüzbaşıya:] *Varımı-yoxumu apardılar, bilirsən ki, əkinim yox, biçinim yox, şahadla dolanıram, yeyənim də yeddi başdır.* Cəmənzəminli.

ŞAHANƏ sif. [fars.] Şaha, şahlığı məxsus və ya şaha, hökmədərə layiq. [Vəzir:] *Sonra üzün dörd nəfər hazırda olan pişxidmətlərə tutub dedi ki, xələti-şahanəni götürin, qibleyi-aləmi geyindirin.* M.F.Axundzadə. [Vəzir:] *Şadlıq dəmi çatdı, durun; Şahanə bir məclis qurun.* A.Şaiq. // məc. Çox nefis, çox mü-kəmmel.

ŞAHANI b a x **şahanə**. *Gözəl gül, şahani gül; Ləbi gül, dəhəni gül; Öz gülümü istərəm;* Bürüsə cahani gül. (Bayati).

ŞAHBAL b a x **şahpər**.

ŞAHBAZ is. [fars.] 1. Tərlan, şahin. *Ələs-gər, torunu san tərlana qur;* *Bəlkə tora düşən bir şahbaz ola.* Aşıq Ələsgər. *Qızılcadır soyuq bulaq yaylağı;* *Bərlərəi şahin, şahbaz oylağı.* Aşıq Dilqəm.

2. məc. İgidliyi, qoçaqlığı, cəsarəti ilə fərqlənən adam haqqında. *Çanاقqala, Sarıqamış;* *İgidləri şahbaz gördüm.* “Koroğlu”. // məc. Xalq şerində möğrur gözələ işarə. *Vaqfi atası-hicran öldürdü;* *Aman, verin o şahbaza bir xəbər.* M.P.Vaqif. // *Şairane təşbehlərdə:* gözelin möğrur gözlərinə, baxışına işarə. *O şahbaz gözlərini görəndə;* *Uçar mürkü-ruhum, durmaz bədəndə.* Q.Zakir. *O mələk simalımlı, şahbaz baxışlımlı;* *O dodağı ballımlı, ceyran yerişlim.* S.Vurğun.

ŞAHBEYT is. [fars.] şah və ər. beyt] Şerin birinci beyti, mətle; həmçinin bir şerin ən gözəl, seçilmiş beyti.

ŞAHDAMAR is. 1. B a x **aorta.**

2. məc. Ən mühüm, ən əsas, başlıca yol.

ŞAHƏNSAH is. [fars.] 1. tar. 1979-cu il İran islam inqilabına qədər İran şahlarının titulu. *Sücaiddövlə imperator hökuməti ilə şahən-sah hökuməti arasında keçilməsi mümkün olmayan bir uğurum yaratmışdı.* M.S.Ordubadi.

2. məc. Başçı, padşah. [Qaz:] *Bəs mənəm quşların şahənşahı;* *Durna oldu bu nəqlin agahi.* S.Ə.Sirvanı.

ŞAHİ is. [fars.] köhn. Beşqəpiklik qara pul (adətən saylarla). *Abbasını bəyənməyən beş şahı çıxardar.* (Ata. sözü). [Hacı Qara:] *Bu*

kasad bazaarda mənim bir şahı qazancım yoxdur, abbasını haradan alıram?.. M.F.Axundzadə. [Mərcan bəy:] Cibimdə beşaltı şahı var, o da özüma lazımdır. Ü.Hacıbəyov.

ŞAHİD is. [ər.] 1. Bir hadisəni, əhvalatı, işi öz gözü ilə görmüş və ya görən adam. Mən bu hadisələrin şahidiyim. – Mənim sakın olduğum otağın üzü [Sarıköynəkgilin] həyətinə olduğu üçün hər işinə şahid olurdum. S.Hüseyn. Onsuz da evin hər tərəfində keçmiş vuruşmaların şahidi olan bir çox ucuq-sökükər var idi. H.Nəzerli. Mən bir çox belə hadisələrin nəinki şahidi, hətta bir neçə dəfə istirakçı da olmuşam. M.Rzaquluzadə.

2. Özüne məlum olan bir iş haqqında şəhadət vermək üçün məhkəməyə çağırılan şəxs. Şahidləri dinləmək. – Dava üçün bir qazi, isbat üçün min şahid. (Ata. sözü). [Səfər Həmzəyə:] Ağa, şahidlərin biri man. C.Cabbarlı. İslam, ərizəsində bir çox şahidlər göstərirdi. S.Hüseyn. Şahid lazımlımadı, çünki Şəfiqə özü boynuna götürdü. İ.Musabəyov. □ **Şahid çağırmaq** (çəkmək, göstərmək) – bir şeyin həqiqətən olub-olmadığını sübut etmek üçün rəsmi şəkildə adam göstərmək, ona insad etmək. Uçurub kökündən nəmlı zindanı; Şahid çağıraram bütün dünyani. S.Rüstəm. Qədir üzünü qonşulara tutub şahid çəkirdi. Mir Cəlal. **Şahid durmaq** (olmaq) – öz gözü ilə gördüyü bir şey, hadisə haqqında ifadə, məlumat verməklə onun doğru olub-olmadığını göstərmək. [Cimnaz Səriyyəyə:] Özüm gedib şahid duraram ki, sən özün-özünü öldürmüsən. C.Cabbarlı. [Maral:] Sözlərini təkrar elə, Mirzə Qərəfil mənim şahidim olacaq. S.Rəhman.

ŞAHİDLİK is. 1. Gözü ilə gördüyü və ya bildiyi bir hadisə və ya iş haqqında bir şəxsin məlumat verməsi, şahid durması.

2. Bir şeyin həqiqiliyini, düzlüğünü rəsmən təsdiq etmək üçün bir işdə iştirak etmə. O günün sabahı Şərifzada və Qızıl xanının şahidiyi ilə Zeynalın Mehrivanla yenidən evlənməsi zaqsa qeyd olundu. S.Hüseyn.

3. Məhkəmədə: şahidin verdiyi məlumat; şəhadət. Şahverdi yalançı şahidlilik eləyib çox adamı nahaqdan tutdurubmuş. İ.Əfəndiyev.

ŞAHİD-SÜBUT is. [ər.] Sübut edən şey, dəlil. Mənə şahid-sübüt lazımdır deyil. – Göy

guruldadi, tufan qopdu, ıldırım çaxıb evimi, mülkümü yandırdı. Ondan qalan bu kömür parçalarıdır ki, onu da şahid-sübüt kimi gətirmişəm. “Kirpi”.

ŞAHİN is. 1. Möhkəm əyridimdikli, uzun, itiqanadlı yırtıcı quş. Şahin, şunqar sürbənizi dağdır; Boyanarsız qızıl qanş, durnalar! M.V.Vidadi. [Tərxan:] Ovçu şahına qırqovul neylər! Tükün qanlı caynağında didər! A.Şaiq.

2. məc. Cəsur, mərd, igit, qorxmaz adam haqqında... Təbriz, inqilablar ocağı Tabriz; Aslanlar, şahinlər oylağı Tabriz. Şəhriyar. // məc. Obrazlı təşbehlərdə. Təyyarə və təyyarəçilərə verilən təntənəli ad. Bəzən də qartal kimi sən iki qanad üstədə; Şahinlərin qonduğu zirvələrə dayanır... A.İldırım.

ŞAHİNCƏSİNƏ zərf Şahin kimi, qəhrəməncasına, mərdcəsinə, igidəsinə, qorxmadan. Hami səbiriszliklə komanda gözlüyür, bu saat şahincəsinə düşmənin üstündə şığışma istəyirdi. Mir Cəlal.

ŞAHLIQ is. köhn. 1. Padşahlıq, hökmərliliq. // Şahin idarəsi altında olan məmləkət, torpaq və s. □ **Şahlıq etmək** köhn. – 1) padşahlıq etmək; 2) məc. hökmərlilik etmək, hökm sürmək. Meşədə caynaqlı bir şir şahlu eləyirdi. S.Rəhimov.

SAHMAR is. [fars.] 1. Zəhərli, iri ilan cinsi. İndi Kür boyunca, Araz boyunca; Gürzələr, şahmarlar çəkilir qına. S.Vürğun.

2. Obrazlı təşbehlərdə: gözəlin saçına işarə. Kəmənd kimi tökülbüdür gərdənə; Dönübür sərasər şahmara tellər. M.P.Vaqif. Zülfü şahmar, mina gərdən mötədil; Zəbərcəd kəlməli, misali-bülbül. Aşıq Ələsgər.

SAHMAT is. [fars. “şah öldü”] 1. 64 açıq və tünd xanası olan taxta üzərində 16 aq və 16 qara fiqurdan hər birini müəyyən qaydalarla hərəkət etdirərək oynanılan oyun. Şahmat da həyat kimidir – mübarizəsiz və ehtirassız oynayanda ləzzət vermir. M.İbrahimov. // Şahmat oyunu üçün fiqurlar komplekti. [Yusif şahmatı bir konara itəleyir:] Həvəsim yoxdur. Qalsın sonraya. M.İbrahimov. [Adil:] Mən bütün şahmat fiqurlarının qabaqcadan əsaslı surətdə.. hərəkət etməsini istəyirdim. İ.Əfəndiyev.

2. Şahmat taxtası kimi (xana-xana şəklində) olan. Dəyirmi binanın ətrafindakı xiyanətin

qırmızı əqiq daşları şahmat taxtası şəklində döşədilmişdi. M.S.Ordubadi. Xüsusilə minat-ananlar şahmat qaydasıla düz vurur, vəzvodon bir addum da olsun irəli getməsinə aman vermirdilər. Ə.Vəliyev.

ŞAHMATÇI is. Şahmat oyunçusu. *Məmən ehtiraslı.. şahmat həvəskarı idi.* Orta asiyalı məşhur şahmatçı Rəb-rəbi sarayına götirdə-rək tez-tez hüzurunda şahmat yarışları keçirərdi. M.İbrahimov.

ŞAHNAZ is. [fars.] 1. Azerbaycanın klassik müğamlarından birinin adı. *Rüstəm bəyin həyatı.* Pərdə qalxıqda həyatda Sərvər ilə Gülnaz görünür. Pərdədən qabaq musiqi çalınır. Sonra tarda "Şahnaz" çalınır. Ü.Hacı-beyov.

2. Keçmişdə: zərli, ipək parça növünün adı. *Şahnazdan paltar tikidirmək.*

ŞAHNİŞİN [fars.] köhn. 1. Otağın küçə tərəfə çıxan pəncərəli çıxıntısı; erker. *Şahin taxtı şahniində qoyulmuşdu.* P.Makulu.

2. Faytonda, arabada sürücünün oturduğu yer.

ŞAHPƏR is. [fars.] klas. Qus qanadının uzun tükləri, lələk; qanad. *Al məni şahpərin üstündə, apar bayala; Oradan ta ki həqarətlə baxım dünyaya.* A.Səhhət. *O dərinliklərə, boşluqlara uçağınca xəyal; Sanki çırpınmadı bir şahpəri yanmış qartal.* H.Cavid. // Obrazlı təşbehlərdə. Fikir, xəyal şahpərində çöllər keçər, dağlar aşar; Dərdinə tapmaz bir çarə, ona yalnız bir təsəlli. A.Şaiq.

ŞAHRAH is. [fars.] Baş küçə, geniş əsas yol; magistral. // məc. Bir şeyin hərəkətində ve ya inkişafında əsas xətt, istiqamət.

ŞAHSÖYÜD is. bot. Şoran torpaqlarda, düzəndə bitən söyüdəbənzər kol.

ŞAHTƏRƏ is. bot. Aran yərlərdə taxıl zəmilərində bitən və xalq təbabətində istifadə edilən bitki və onun çiçəyi.

ŞAHTUT is. Calaq edilmiş tut ağacı və onun meyvəsi. *Şahtut ağacı.* – Xəsay həyat-dəki şahtutun altında oturub, fikirdən aralana bilmir, bu dəqiqlər özünü cəbhədə hiss edirdi.. Ə.Vəliyev.

ŞAHZADƏ is. [fars.] Şah oğlu və ya padşah ailəsindən olan şəxslərin övladlarından biri. *İkinci otaq da fərşlə döşənmüşdi və divar-larında Səfəviyyə nəslindən vəfat edən pad-*

şahların və namdar şahzadələrin təsviri çəkilmişdi. M.F.Axundzadə. *Bağdadı iflas edən tacirlər, şahzadələr, xəlifə ailələri minlərcədir, qıymətli şeylər də bunların əlinindədir.* M.S.Ordubadi.

ŞAX 1. is. Ağacdən, koldan ayrılan budaq, qol; dal. Ağacdən iki şax ayrırlıb. *Pambıq kol-larının şaxı.* – *Quşlar qayıdır oxur tərəna;* *Saxlarda tikirlər aşışanə.* A.Şaiq. [Əmiraslan Nurəddinə:] *O əlin ilə tutduğun budağın başında gör nə çox gilas var, çıx o şaxı sindir.* S.S.Axundov.

2. Ağacın qırılıb yerə tökülmüş yarpaqlı qol-budağı. *Kəlbalını yoluñ qurağında şax, şəvəlin içərisində zariyan bir halda tapmış və götürmüdüdülər.* S.Rəhimov.

3. məc. Soyuqluq, şaxta. *Gün çıxdı, havanın şaxı sindi.* – *Havalaların şaxı sindiğindən bu tərəpəniş Muzdura çox ilq gəlirdi.* Ə.Əbülləhəsən.

4. sif. Hamar, düz; əzgın olmayan. *Şax pal-tar.* – *Soydular Hacının şax paltarını; Tüfəng-tapançanı, üç qatarını.* H.K.Sanlı. *Yazar-samı, ay komandır, bax, kağız da tapmışam;* *Şerî bina köçürməkçin şax kağız da tapmışam.* Z.Cabbazadə.

5. sif. Düz, sərrast, dümdüz, dik. ..[Şəref] qələmə ağaclar kimi şax və nazikbədənli Şir-zəzədən içəri buraxdı. M.İbrahimov. *Məmməd-cəfər Məmmədəlidən bir yaş böyük, uzun-boylu, şax, qüvvətli bir kişi idi.* S.Rəhman. □ **Şax durmaq (dayanmaq)** – düz durmaq, özünü dik saxlamaq. *Soldatlar şax durub əst verirdilər.* Ə.Haqverdiyev. *Qadin diksinmiş kimi düzəlib şax durdu.* Mir Cəlal.

◊ **(Üzüna) şax baxmaq** – cəsarətlə, çəkinmədən, qürurla baxmaq. **Özünü şax tutmaq** – qürurlu, təşəxxüslü olmaq. [Güllərə] özünü şax tutardı. İ.Əfəndiyev. ..Fərman özünü elə şax tutardı ki, elə bil, atasına tapşırılan işin yarısını o görəcəkdi. Ə.Sadiq. **Sözü şax (üzüne) demək** – birinin yanında heç bir eybi, utanılacaq işi olmadığını görə sərbəst halda fikrini demək, çəkinmədən sözünü demək. [Nəsir] hər kəsin çirkin əməlini şax üzünə deyərdi. S.S.Axundov. [Surxayın] sözü.. şax deməsi Həsən kişiə ləzzət verirdi. M.İbrahimov. ..[Usta] yaramaz işlərinin üstünü açır, nöqsanlarını şax üzünə deyirdi.

M.Hüseyin. **Şax gəzmək** – heç kəsin yanında eybi, qəbahəti, nöqsanı olmadığına inandığı üçün özünü almaçıq, başısuca, dikbaş aparmaq. [Forman:] *Bilirsiniz, həmişə sax gəzmiş bir adamam, indi məni əmim götürüb elə yerə çırpıbdır ki, xəcalatimdən insan arasına çıxa bilməyirəm.* Ə.Haqqverdiyev. *Elə buna görə də [Babacan] hələ sax gəzir, açıq danışır, özünə isnad olunan bir çox nöqsanları boynuna götürürmür(dü).* Ə.Əbülhəsən. **Üzünə sax baxa bilməmək** – birinin yanında qüsürü, günahı olduğu üçün ondan utanmaq, xəcalət çökəmək. [Səmire:] *Nə uşaqların, nə də qayınanın üzünə sax baxa bilirdim.* M.Hüseyin. **Üzünə sax baxmaq** – birinin yanında eyibli işi, qəbahəti olmadığı üçün özünü onun qabağında sərbəst hiss etmək, ona qürurla, cəsarətlə baxa bilmək. [Qulu:] *Deyirəm, Cimi, vicdannı olsun, elə elə ki, mən də sənə əməkgünү yazañda utanıb tar tökməyim. Camaatın üzünə sax baxım.* İ.Əfəndiyev.

ŞAX-BUDAQ top. Ağacın iri budaqları, şaxələri. *Getdi meşə içrə odun qırmağı; Şax-budağı başlıdı sindürməgə.* A.Səhhət. [İlyas Adiləyə:] *Mən əzilmiş kol-koslari, simiq şax-budaqları gördüm, lakin Tərləni görə bilmədim.* Ə.Məmmədxanlı. □ **Şax-budaq atmaq** – baxa x şaxələnmək.

ŞAX-BUDAQLI sif. İri şaxları, budaqları, qolları olan. *Sax-budaqlı ağac.* – *Münbit və saxavətli torpaq bu, cəmisi yarım hektarlıq yerdə elə qıvvətli, şax-budaqlı ağaclar yetişdirmişdi ki, payızda meyvəsini yiğib-yığışdırmaq olmurdu.* S.Rəhman. [Qacaqlar] yerli-yataqlı, şax-budaqlı qocaman bir çinarın dibində doyuncu yeyib, al şərabdan içmiş, yatab xumarlanırdılar. M.Rzaquluzadə. // *Şaxəli, şaxələnmiş, haçalanmış. Maral yürüdükcə tez-tez büdrəyir, şax-budaqlı buynuzları ağaclarla toxunurdu.* M.Hüseyin.

ŞAXƏ bax şax 1-ci mənada. *Fəriyər külləkləri, gecənin qaranlığından istifadə edərək çıçəklərlə ölüsdüyü zaman, haqqusu da çinarların şaxələrində şirin yuxuya dalan minlərcə quşların ninnisini oxuyurdu.* M.S.Ordubadi. *Oturdu şaxədə şur ilə bülbül.* M.Rahim.

ŞAXƏLƏNMƏ “Şaxələnmək” dən f.is.

ŞAXƏLƏNMƏK f. Şaxələre, qollara ayrılmak, şaxə vermək. *Dəfələrlə [ağacın] budag-*

lari kəsilsə də, yenə şaxələnib, qol-qanad açıb bar gətirdi. Ə.Vəliyev. *Toplandı bir yerə caqıl, kirəc, su; İşçi qıvvəsilə şaxələndilər.* M.Müşfiq.

ŞAXƏLİ sif. Şaxələri olan, qollu-budaqlı. *Şaxəli ağac.* – *Şaxəli sünbüllün, yerin sırdaşı; Polad da əridir alovda, odda.* S.Vurğun.

ŞAXIMAQ “Şaxımaq”dan f.is.

ŞAXIMAQ f. Güclü təsir etmək, vurmaq. *Qarabağın isti günü saxıldıqca az qala ağızlardı dili də qurudurdu.* Ə.Vəliyev. [Nuriyyə:] *Gün dik adamın təpəsindən saxıldığından biz qayıdib otağa girdik.* İ.Əfəndiyev. [Fizzə xanım:] *Nə yağış yağır, nə gün saxıyır, amma [Nisə xanım] gərək aerodroma da yapon çətiri ilə gələ..* Ə.Məmmədxanlı.

ŞAXİS is. [ər.] geod. Yer səthi nöqtələrinin nisbi yüksəkliyini təyin etmək üçün alət; nivəlir.

ŞAXLAMA 1. “Şaxlamaq”dan f.is.

2. Ağacın qurumuş qol-budağını kəsmə. *Söyüdü şaxlama.*

3. Torpağın şax ilə (1-ci mənada) mala çəkmə. // Baxa x **şaxmala**.

ŞAXLAMAQ f. 1. Ləklərə şax vurmaq, ləkələri şaxla ayırmak.

2. Şax döşəmək, şaxla örtmək. *Xəndəyin kənarlarını şaxlamaq. Barama qurdunun üstünü şaxlamaq.*

ŞAXLANMA “Şaxlanmaq”dan f.is.

ŞAXLANMAQ f. 1. Lovğalanmaq, təkəb-bürənəmək, iddialanmaq, kəkələnəmək. [Xudayar bəy övrətinə:] *Dədən evindən mənə çox dövlətlər gətirmisən, bir az da şaxlan mənim iştümə.* C.Məmmədquluzadə. *Lal Hüseyin irəklənib şaxlandı.* M.İbrahimov.

2. Şax dayanmaq, dikəlmək. ..*Kəzyan ayağa galxdı və ufultu ilə bir şaxlanıb belini dikəldi.* Ə.Əbülhəsən. // Dal ayaqları üzərinə qalxmaq, şahə qalxmaq (at).

ŞAXLI sif. 1. Şax, şaxı olan, qatlanmamış. *Şaxlı parça.* – [Ərən:] *Mariqerini hamama aparıb, ona uzun ipək paltar, şaxlı ipəkdən ləçək verdilər.* Çəmənzəminli.

2. Şaxı, qolu olan, qollu-budaqlı. *Şaxlı ağac.* – *Girib belləmədi bir dəfə bağı;* *Qurutdu susluq şaxlı budağı.* M.Dilbazi.

ŞAXLI-BUDAQLI sif. Çoxlu şaxı, budağı olan, qollu-budaqlı. [Nurəddin] *yoldan bir*

*az kənar bir şaxlı-budaqlı ağac tapıb üstüna
çixdi ki, orada gecə yatsın.* S.S.Axundov.

ŞAXLIQ is. Şax şeyin (parçanın) hali. *Pal-
tara şaxlıq vermək üçün nişastalayırlar.*

ŞAXMALA is. Şaxlardan düzəldilmiş pri-
mitiv malə.

ŞAXSEY nida. Felaketli, dehşətli, facieli bir hadisə qarşısında çıxarılan fəryad səsi. *Şəhərin arvadları dəstə-dəstə Hacının böyük bacısı Pərinisanın evinə dolub boşalmaqdə idilər. Şaxsey və şivan səsi asimana bülənd olmuşdu.* Ə.Haqverdiyev. [Heydər bəy:] *Bi-
zimkilor da şaxsey deyə, saçlarını yolurlar.* S.S.Axundov. □ **Şaxsey vurmaq (təpmək,
getmək)** – yasda, məhərrəmlilikdə ölü üçün saç yolmaq, fəryad qopararaq ağlamaq. [Fatma xanım:] *Sənin kimi oğlun paltarın töküüm, üstə şaxseyni təpim.* N.Vəzirov. [Səttar:] *Məhəl-
ləmizdə şaxsey gedəcəklər, – dedi.* – *Gəlin,
biz də gedib baxaq.* P.Makulu.

ŞAXSEY-VAXSEY is. din. Məhərrəmlilikdə: imam Hüseynin qəlti günlərində şielərin mərsiyyə, növhə oxuya-oxuya başlarına, sinələrinə vurub şivan qoparma morası (sözünə öslisi “Şah, Hüseyn! Vah, Hüseyn!”-dir). *Şəh-
nənin dalından təbil və sinc səsi gəlir.* Şaxsey-vaxsey sədasi eşidilir. Ə.Haqverdiyev.

SAX-SAX: şax-şax baxmaq – təşəxxüsle, qırurla, cəsarətlə baxmaq. [Məsmə] *üzünü Şərəbani arvada tutub şax-şax baxdı.* Mir Cəlal.

ŞAXŞAX is. Silkələdikdə içərisindəki xırda daşlardan səs çıxan uşaq oyuncağı. *Uşaq üçün şaxşax almaq.* – [Oyuncasatən:] *Ay yaxşı şaxşax, banlayan xoruz!* M.S.Ordubadi.

ŞAX-ŞƏVƏL top. Şax, ağac qırıntıları, kolkos. *Yolun kənarlarını şax-şəvəl basmışdır.* – *Kəlbələni yolun qızığında şax-şəvəlin içə-
risində zariyan bir halda tapmış və götür-
müsdüller.* S.Rəhimov. *Tutu dinləyib gözünü Qöngədən çəkdi, dərədəki şax-şəvələ baxdı.* Ə.Vəliyev. ...*Suyun bir hissəsini arxa döndür-
mək üçün adamlar möftüllə sarılmış şax-şəvəldən hər birisi iki yüksək maşını boyda “qom-
lar” düzəldib çaya salırdılar.* İ.Əfəndiyev.

ŞAXTA¹ is. Çox soyuq, qış havası, bərk soyuq, sıfirdan aşağı hava temperaturu. *Qar basmış kütçələrdə siddətli xəzri viyildayırdu.* Şaxta insanın nəfəsini belə dondururdu.

M.Hüseyn. *Şiddətli yanvar şaxtası kəsib tö-
kündü.* Mir Cəlal.

ŞÄXTA² [alm.] 1. Faydalı qazıntıların çıxa-
rıldığı və yeraltı işlərin aparıldığı yer. *Don
hövzəsi şaxtalıları.* Metro tikintisi şaxtası.

2. tex. Bəzi konstruksiyalarda uzun, verti-
kal boşluq.

ŞAXTAÇI is. Şaxtada işləyən fəhlə, məden fəhləsi. *Şaxtaçı günü.* Metro inşaatı şaxtaçı-
ları. – *Şaxtaçılar çalar kən zarbəsini dağlara;* Radiodan yayıldı bu səda uzaqlara. M.Rahim. *Yarışır hər şaxtaçı, metalçı, neftçi fəhlə.* Ə.Cəmil.

ŞAXTALI sif. Bərk soyuq. *Şaxtali günlər.* *Şaxtali gecə.* – *Dərəcəsi, ölçüsü;* *Menim vaxt ölçüm oldu;* *Bir şaxtali qışdayam;* *Mənə əlvən baharı;* *Unutdurun sən oldun.* B.Vahabzadə. *Cahandar ağa .. nə qədər çalışısa da, əllərinin, çənəsinin əsməsini dayandıra bilmədi.* *Sanki onu şaxtalu, boranlı qış gündündə buzlu suya salıdilar.* İ.Şixli.

ŞAXTYOR bax şaxtaçı.

ŞAIQ [ər.] klas. Bir şeyə böyük şövqü, he-
vəsi, meyli olan; şövqlü. [Molla İbrahim-
xəlil:] *Mən də sizi görməyə çox şad idim.* M.F.Axundzadə. *Yaran, bahar mövsümüdür
aşiq olmalı;* *Canan yolunda ölmək üçün şair
olmalı.* A.Səhəhet.

ŞAIR is. [ər.] Şeir söyləyen ve ya yazan şəxs; təbiətində şeir söyləmək və yazmaq qobiliyyəti olan şəxs. *Sabir Azərbaycanın böyük satirik şairidir.* – *Bizdə şeir də var,
sənət də vardır.* *Şairə, sənətə hörmət də var-*
dir. S.Vurğun. *Aləmə vəlvələ salmaq lazıim;* *Quruluş şairi olmaq lazıim.* M.Müşfiq.

ŞAIRANƏ sif. və zərf [ər. şair və fars. ...anə] 1. Şairə xas, şair kimi, şaire məxsus; bədi. *Xosrov yeddiillik məktəb qurtarmış,* *şeirlər yazmış və şairanə duyğularla yaşayan bir gənc olmuşdu.* S.Rəhimov.

2. məc. Gözel, qəşəng, füsunkar, məftun-
edicili, valehədici. [Şeyx Şənan:] *Nə qədər
şairanə bir xılqat!* *Yerə enmişdir adətən cən-
nət!* H.Cavid. *Şairanə bir gecədir Kür qura-
ğında;* *Ağ ulduzlar çiçək-çiçək,* *göy üzü çə-
mən.* S.Vurğun.

ŞAİRƏ is. [ər.] Qadın şair. *Cəfərin bibisi*
şairə idi. M.Arif. *Səsimizi eşitdi;* *Tez gəldi*
şairə də; *Görəndə səni birdən;* *Yerində dondu*
qaldı. R.Rza.

ŞAİRKÖNÜLLÜ

ŞAİRKÖNÜLLÜ *sif.* Şair xasiyyətli, şair təbiətli, həssasqəlbli, incəqəlbli. Şairkönüllü adam. – *Gecə açılmayırlar, doğmayırlar sabah; O şairkönüllü, xoşxayallıya.* S.Vurğun.

ŞAİRLİK *is.* Şeir yazma, şeir qoşma sənəti. *Cəfər [Abdulla Şaiqin] hər bir addimini, hərəkətini təqib edir, elə bil, ondan şairlik ilhamı almağa çalışırı.* M.Arif.

ŞAKƏR *is.* [ər.] Xasiyyət, adət, vərdiş, əda. Bildirçinin bir qəribə şakəri vardır ki, yeri gen olsa oxumaz. H.Sarabski. *Əhli-əşqə bu qədər naz eləmək yaxşı deyil; Bəsdir, insaf elə, əl çək bu yaman şakərdən!* Ə.Vahid.

ŞAQHAŞAQ *zərf* Şarlıtlı ilə, gurultu ilə, gur səsə. *Sel şaqhaşaq üzüşağı töküldürdü.* – *Guruldadı göy şaqhaşaq; İldirimlər sıyıyaraq; Qaralıqda tez-tez çaxdı.* M.Dibəzi.

ŞAQIRDAMAQ *b a x şaqqıldamaq* 5-ci mənənə. *Ağzında min bir dastan; Bülbül kimi şaqırdar.* A.Şaiq.

ŞAQIRTI *b a x şaqqılıtı.* *İri qanad şaqırtısına bənzər bir səs hələ alaçığımızın üstündə eşidildi.* A.Şaiq.

ŞAQ(Q) *təql.* Atılan güllədən və ya sinan ağacdən, budaqdən çıxan səs. *Şaqqı güllə səsi eşidildi. Şaqqı ağac sindi.* – *Bu səsə tapança da dilləndi. Şaq, şaq güllələr açıldı.* Mir Cəlal.

ŞAQQA *is.* İkiyə parçalanmış cəmdək. [Fərhad:] *Bir qoyunun da şaqqasını yemək olarmı?* Ə.Haqverdiyev. *Tahirzadənin ilk işi o oldu ki, sərkili kəsdikləri işəyin bütöv bir şaqqasını ayırb, südçü məhəlləsinə, Məsmənin evinə göndərdi.* Mir Cəlal.

ŞAQQA(NAQ): şaqqa(naq) çəkmək, şaq-qa(naq) çəkib gülmək – bərkədən gülmək, qəhəqəhə ilə gülmək, şaqqılıtı ilə gülmək. *Dəli Həsən bir Koroğluya baxdı, bir dönbü başının adamlarına baxdı, hündürdən bir şaqqa çəkib güldü. "Koroğlu". ...Xan şaqqa çəkib güldü.* S.Rəhimov.

ŞAQQALAMA "Şaqqalamaq" dan *f.is.*

ŞAQQALAMAQ *f.* Şaqqa halında bölmək, parçalamaq; iki parçaya ayırməq. [Qulu] ..qəssab kimi qızığın halda inəyi şaqqalayırdı. M.Ibrahimov. *Məmməd kişi həyətdə təzəcə kəsdiyi qoyunu şaqqalayırdı.* S.Rəhman. *Sonra Soltan xəncərini siyirib, ayını şaqqaladı.* İ.Əfəndiyev. // Məc. mənənə. [Fatma

ŞAQQILDAMAQ

xanım:] *Xiyar əyri bitəndə, a qız, analı-qızlı məni şaqqalayacaqsınız.* N.Vəzirov.

ŞAQQALANMA "Şaqqalanmaq" dan *f.is.*

ŞAQQALANMAQ *f.* 1. Uzununa iki tən hissəyə bölünmək.

2. İki yera ayrılma, haçalanmaq. *Dağ iki yana şaqqalanmışdı.* – *İki yana şaqqalanmış (f.sif.).. Tərtər çayının oynaq səsi .. dağlara cal-çağır salırdı.* S.Rəhimov.

ŞAQQALATMA "Şaqqalatmaq" dan *f.is.*

ŞAQQALATMAQ *icb.* Uzununa iki hissəyə parçalatmaq, tən yarıya böldürmək. *Qoyunu şaqqalatmaq.*

ŞAQQALI *sif.* Enlikürək, gövdəli, iri. Məmmədyarov kök, şaqqalı, qapqara şaqqalı, bişi olan bir adamdı. S.Rəhman. [Ağasəfər] .. şaqqalı cavan oğlana baxdı və grammofonun susduğundan yalnız indi xəbor tutmuş kimi təcəccüblə soruşdu. Ə.Əbülhəsən.

ŞAQQAŞAQ *təql.* Ağac və s. kövrək şeylərin sinmasından və ya bir-birinə toxunmasından hasil olan səs. // *zərf Şaqqılıtı ilə.* [Oğlan] daş-qaşı bir-bir ehtiyatla götürüb yanından sallanan qiymət kağızını nəzərdən keçirdi, sayğadakı dənələri şaqqaşaq tərpətdi. S.Rəhimov. Küçədə adam artrırdı. Kitabsatan vəziyyəti belə gördü, tez qifili əlinə aldı, qapılарını şaqqaşaq çəkib bağladı. Mir Cəlal.

ŞAQQILDAMA *is.* 1. Şaqqılıtı səsi çıxaran uşaq oyuncağı; şaxşax. // Probka gülləatan uşaq tapançası.

2. Ritmik səs yaratmaq üçün zərbli musiqi aləti.

ŞAQQILDAMA "Şaqqıldamaq" dan *f.is.*

ŞAQQILDAMAQ *f.* 1. Şaqqılıtı səsi çıxarmaq. *Dağların başında gurultu güclənir, ildirim şaqqıdayır, yeri-yurdı tərpədir.* S.Rəhimov. *Göy gurultusunu .. qulaqbatırın bir dəhşətlə şaqqıdayır.* M.Hüseyn.

2. Çatırdamaq, çirtildamaq, şaq-şaq səs çıxarmaq. *Sübəhün həzin küləyi yaşıl yarpaqları bir-birinə vurub şaqqıdadırı.* Cəmən-zəminli. *Kəhrəbadan seçilməz alximlər nəzərində;* Ağzında şaqqıdayıb hər giləsi bal dadar. S.Rüstəm. *Üzüm nə üzüm!* Şəkər kimi şaqqıdayır, diş vuran kimi qana keçir. Mir Cəlal.

3. Tərpəndikcə, bir-birinə dəyidikcə şaq-qıltı səsi çıxar(t)maq (bədən sümükləri haqqında). [Dərviş:] *Canımda bir uçunma peyda oldu, dişlərim şaqqıldamağa az qaldı, canımı yanğı düşdü.* A.Divanbəyoğlu. [İlyas:] *Tərlanın boynu şaqqıldadı. O, yanaklı sıçrayıb sildirmiş qıraqıyla çaparaq, eniş doğru getdi.* Ə.Məmmədxanlı.

4. Şaqqanaq çəkib gülmək, qəhqəhə ilə gülmək. *Məşədibəy şaqqıldayıb güldü və yu-murtamı elinə aldı.* M.Hüseyn. *Nəriman əmi.. əllərinin bir-birinə vuraraq bərkədən şaqqıldadı.* İ.Əfəndiyev.

5. Cəh-cəh vurmaq, cəh-cəhlə ötmək, oxumaq. *Meyvəlidir ormanınında ağaclar; Şaq-qıldayıv qırqovullar, turaclar.* A.Səhhət.

ŞAQQILDAŞMA “Şaqqıldaşmaq”dan f.is.

ŞAQQILDAŞMAQ qarş. 1. Şaqqıldamaq, şaq-şaq səs çıxarmaq (çox şey haqqında). *Bir tərəfdə çəsmələr şaqqıldasıldı. Bir tərəfdə gözəl çıçəklər qoxuyurdu. Mərmər hovuz-larda qızıl balıqlar oynasındı.* Çəmənzəminli.

2. Qəhqəhə çəkib gülmək (çoxları haqqında).. *Traktoristlər artıq özlərini saxlaya bil-mayıb, şaqqıldışib gültüsdüllər.* Ə.Məmmədxanlı.

ŞAQQILDATMA “Şaqqıldatmaq”dan f.is.

ŞAQQILDATMAQ icb. Bir şeyi digərinə vuraraq, toxunduraraq, çırparaq şaqqıltı səsi çıxartmaq. *Saygacın daşlarını şaqqıldatmaq. Qamçını şaqqıldatmaq.* – Əmirqulu müşqura-raq şallığını havada şaqqıldadı. M.Hüseyn.

ŞAQQILTI is. 1. Sinan, partlayan, bir-birinə dəyən şeylərdən, habelə ildirim çaxmasından, tez-tez atılan güllədən çıxan bərk qırıq səs. *Birdən dişarida şaqqıltı geldi, sonra otağın qapıları açıldı, içəri bir kişi itələyib saldılar.* Çəmənzəminli. .. *Göyün dağlara səda salan şaqqıltı.. bütün kişiləri də qor-xuya salır.* S.S.Axundov. *Pulemyotların şaq-qıltısından qulaq tutulurdu.* Ə.Vəliyev.

2. Bərkədən gülüş səsi, qəhqəhə səsi. *Elə ki ikimiz olardıq, bir demək, bir danışmaq, bir qaqqıltı, bir şaqqıltı.* Mir Cəlal.

ŞAQQIMA “Şaqqımaq”dan f.is.

ŞAQQIMÄQ b a x şaqqıldamaq. *Göydə nə ay, nə ulduz, bütün dünya qapqara;* İldirim-lar şaqqıyr torpənməyən dağlara. S.Vurğun.

ŞAQRAQ¹ sif. Şən, nəşeli, sevincgötirən, fərəhgötirən, ürəkaçan. *Gözəldir baharın ilq nəfəsi;* *Gözəldir bülbülin şaqraq nəgməsi.* A.Şaiq. *Şəhər tərəfdən qopan şən və şaqraq səslər şüalar kimi aləmə yayıldı.* Mir Cəlal. *Uşaqlar içində bir qız da vardi; Könlümü oxşardı şaqraq səsiylə.* B.Vahabzadə.

ŞAQRAQ² b a x **qarquşu**.

ŞAQREN is. [fr.] Yumşaq meşin dəri; qo-duq dərisi.

ŞAQ-ŞAQ zərf Qəhqəhə ilə, şaqqanaq cə-kərək. *Şaq-şaq gülmək.*

ŞAQŞARAQ b a x **şaqhaşaq**. Artıq “şaq-şaraq” gurultu gəlir, sanki Dəlidağ aşığı ağarib axan, köpüklnən nəhəng bir çayın ağızı açılırdı. S.Rəhimov.

ŞAQL is. [ər.] Divarın şaqqlılıyini, düz-lüyüni yoxlamaq üçün ucuna kiçik ağırlıq bağlanmış qaytan və ya ipdən ibarət alet; şüyül.

ŞAQLI sif. [ər.] Şaqul kimi yuxarıdan aşağıya enən; şaqul vəziyyətində olan; ver-tikal. *Şaquli xətt.* – *Bu zaman məzarın başı ucunda qoyulmuş top kimi yuvarlaq və şaquli şəkilli bir çox təbii daşlar gördüm.* A.Şaiq. [Səməd] *yoldaşlarına üz tutub, borulardan birini şaquli vəziyyətdə suya salmağı xahiş etdirir.* M.Hüseyn.

ŞAL is. 1. Yundan və s.-dən toxunmuş böyük baş örtüyü. *İpək saçaklı şal. Tirmə şal.* – *Köçən qızı şal, yaxud çarşaba bürüyüb, o yığıncağın bir səmtində oturdardılar.* R.Əfəndiyev. *Sənəm dönüb, otaqdan yun şalını götürdü.* S.Rəhimov.

2. Nazik, yumşaq yun parça. [Kişinin] əynində qara şaldan beli büzməli don vardi. H.Sarabski. *Gülli arvad sumağ şaldan gen-bol qırmızı tuman, yaxası və qolunun ağızı baftalı uzun arxağı geymişdi.* Ə.Əbülhəsən. // *Şaldan tikilmiş. Şal paltar.* – ..[Ərşadin] əynində oldətoxunma yun şal pencək-şalvar .. gəldi. İ.Əfəndiyev. **Kəşmiri şal** – vaxtilə Hindistanın Kəşmir vilayətindən getirilən zə-rif, yumşaq və spesifik naxışlı yun parça, şal.

ŞALAXO is. [gürç.] İti oynanılan şən oyun havası.

ŞALAQ is. məh. 1. İri, sarı yemiş. *Məlum-dur ki, bir az hava qızdı, tərəkəmə əhli aranda*

dayana bilməz. Gərəkdir yaylağa qaçsin və orada soyuq düşənə kimi gərək bağ-bostan solmamış özünü arana yetirib, şalaqdan və kal meyvədən yeyib qızdırmaaya düşsün. F.Köçərli. □ **Şalaq qovun (yemiş)** – tezyetişen iri qovun növü.

2. Kələmin kökünün dibində olan iri, qalın yarpaq.

3. məc. dan. Abırsız, həyasız. *O, şalağın biridir.*

SALAPÁY [rus.] Avara, vevil. *Amma xalaoğlum Əhməd şalapay çıxdı və özünü binamazlara yavıq saxladı.* C.Məmmədquluzadə.

SALBAN is. Şaxı, budağı, üst qatı təmizlənmiş böyük ağacın gövdəsi; direk. *Şalbanın bir ucu sənin çiyindədir.* (Ata. sözü). [Mətbəxlərdə] şalbanlardan asılan, qışdan qalmış balqabaq, kudu, soğan, quru balıq, dəstə ilə qurmuş qarğıdalı, narin süpiürə, bezdən qablaşmaları nəzərə çarpırı. H.Sarabski.

ŞALĞAM is. Xörəyə qatılan və ya heyvan yemi kimi işlədilən kökü yumru və ya uzun bostan bitkisi. *Şalğam şorbasında turp özünü yağ sanar.* (Məsəl).

◊ **Şalğam etmək (eləmək)** – darmadağın eləmək, qılıncdan keçirmək. [Dəlilər] *Xəlil pəsanın qoşunuñu har tərəfdən şalğam eləyib, arakəsməyə salıb təklədilər.* “Koroğlu”.

ŞALĞAMLIQ is. Şalğam əkilmiş yer, şalğam bostanı.

ŞALLAQ b a x qırma(n)c. Küçədən fərras Şimirəli əlində şallaq daxil olur. C.Məmmədquluzadə. *Əmirqulu muşquraraq, şallağım havada saqqıldatdı.* M.Hüseyin. □ **Şallağa tutmaq** – b a x şallaqlamaq. *Sən hey de yoxumdur, çıxarıb canım allam!* Vallah, oyub dideyi-giryənanı allam! *Şallağa tutub peysəri-üryəyanı allam!* M.Ə.Sabir.

ŞALLAQLAMA “Şallaqlamaq”dan f.i.s.

ŞALLAQLAMAQ f. Şallaqla vurmaq, qamçılamaq, qırımcılamamaq. *Atı şallaqlamaq.* – Sənki Əsgər yuxuda idi, indi ayıldı, kəlləri şallaqlamağa başladı. Ö.Vəliyev. // Məc. mənənda. [Mustafa həkimə:] *Axi bu dəlini gətirib buraya qatmışınız, bizim günahımız nədi, bizi şallaqlayır?* C.Məmmədquluzadə.

ŞALLAQLANMA “Şallaqlanmaq”dan f.i.s.

ŞALLAQLANMAQ məch. Şallaqla döyülmək, qırımcılanmaq, qamçılanmaq.

ŞALLI sif. Başına şal örtmüş, yaxud belinə şal bağlamış.

ŞALVAR is. Bədənin beldən aşağı hissəsini və qıçları örtən ikibalaqlı üst kişi geyimi. *Şərəfoglu .. şalvarının cibindən balaca bir açaq çıxarıb, stolun siyirməsini açdı və oradən böyük bir kağız vərəqi götürdü.* M.İbrahimov. *Muxtar Zeynalov .. əllərini şalvar cibinə salıb, kabinetində gəzinməyə, dodaqaltı deyinməyə başladı.* Ö.Veliyev.

ŞALVARLIQ sif. Şalvara yarar. *Yaxşı şalvarlıq parcadır.* – [Bey xonçasında] *dolaqlar, bir şalvarlıq mahud və bunların əmsali cehizlər qoyulmuş olur.* R.Əfəndiyev. // İs. mənənasında. *Mağazadan şalvarlıq almaq.*

ŞAM¹ is. [sr.] İçinə fitil qoyulmuş piyili maddələrdən hazırlanan silindrik işq ləvazimi. *Yanır qəribanə kənd axşamları;* Titrək işqularla məscid şamları. S.Vurğun. *Çapıq Abbas cibindən uzun bir şam çıxarıb ortaya qoydu.* S.Rəhman. // Lampa və s. işq cihazları mənənasında. *Axşam oldu, gün batdı, şamlar yandı.* A.Səhhət.

◊ **Şam kimi (təki) sönmək** – puça çıxməq, yox olmaq. *Orada aqladıqca hər dustaq ürək;* *Şam təki sönmüşdür ümidi dılək.* S.Vurğun. **Şam kimi ərimək, şama dönüb ərimək** – gündən-güne ərimək, çox arıqlamaq, ətinin tökmək. *Mələk şam kimi ərisə də, dərdini heç kəsə aqmırı.* İ.Sixhl. *Zeynalın verdiyi şəkər baxandan sonra Müləyim arvad ikicə gənün içində şam kimi ərimişdi.* B.Bayramov. **Burnuna şam iyi dəyməyib** – bərkədən-boşdan çıxmamış, dərd görməmiş adam haqqında.

ŞAM² is. [fars.] 1. Axşam. *Şam süfrəsi.* □ **Şam(ü) səhər** – axşam-səhər, səhər-axşam. *Şamü səhər bülbül kimi ağlaram;* *Qorxuram qönçədən gülüm pozula.* Aşıq Murad. *Gəl, baba, məscidlərə, ehsani gör!* *Şamü səhər aşı, fisincanı gör!* Ö.Nəzmi. **Şam ta səhər klas.** – axşamdan-səhərədək. *Dolanı başına şam ta səhər;* *Şəmi-cama-* *linin pərvanəsiyəm.* Q.Zakir.

2. Axşam yeməyi. .. *Yusif şah buyurdu:* – *Tapşır, mənə şam hazır etsinlər ki, bu gün bir zad yeməmişəm.* M.F.Axundzadə. *Şamdan sonra xan yenə özünü çırthaçırta yanana buxarının yanına verib oturdu.* Çəmənzəminli. *Həmi yedi, şam bitdi.* Amma Məstan bəyin gözü yolda qaldı. B.Tahibli. □ **Şam et-**

mək (eləmək) – axşam yeməyi yemək. *Saat on birdə yenə qonaqları dəvət elədilər xörək otağına və yenə ağalar və xanımlar xörək stolunun ətrafına düzülüb başladılar şam eləməyə. C.Məmmədquluzadə.*

ŞAM³, ŞAMAĞACI is. bot. İynəyarpaqlı, həmişəyaşıl, xırda qozaları olan ağaç. [Şəmsiyyə və Səlimi] Həyətə çıxdılar, cərgə ilə düzülmüş şamağaclarının arasında gəzməyə başladılar. M.İbrahimov. *Şidiraltı yaz yağışından sonra qarağac, qələma, şamağacları süküta qorq olmuşdu.* Mir Cəlal.

ŞAMAMA is. [ər.] Çox ətirlə və şirin, adətən yeyilməyən kiçik yemiş növü. *Mən gələndə şamamalar güldü; Dörd yanımı atlı kazaq bütüdü. “Qaçaq Nəbi”. Cavanlar özləri ilə toyxanaya alma, portağal, şamama, .. püstə, badam gətirərdilər.* H.Sarabski. *Xarabalar əvəzinə qovunlar, şamamalar rəng verib rəng alırdı.* M.Hüseyn. □ **Şamama kimi** – 1) çəhrayı, təzə, tər. *Qumrunun şamama kimi tər, mərmər kimi ağ vücudunu gördükdə atlı içindən qovrulur(du).* Mir Cəlal; 2) yumru, girdə.

ŞAMÁN is. [tunq.] Ruhlara, magiyaya inanan xalqlarda (əsasən şimal xalqlarında): sehrbaz, ovsunçu, cadugər (şamanlar oxumaqla, dəf əlib-oynamaqla özlerini cuşa gətirərek, guya ruhlara münasibətə girərek, adamların xəstəliklərini sağaltdıqlarına, onlara uğurlu ov təmin etdiklərinə və s.-yə inanırdılar).

ŞAMANİZM bax şamanlıq.

ŞAMANLIQ is. 1. Bəzi şimal, Orta Asiya, İndoneziya, Okeaniya, Amerika, Afrika xalqlarında ruhlara, magiyaya sitayış etməkdən ibarət din forması.

2. Şamanın işi, peşəsi; sehrbazlıq, cadugərlilik.

ŞAMATA bax şəmatat.

ŞAMAYI is. [fars.] Xəzər, Qara dəniz, Azov dənizləri hövzələrində çox yayılmış balıq. *Şamayı .. pulcuqları gümüşü, bel tərəfi tünd-yaşıl, üzgəcləri isə açıq rəngdə olur.* Y.Əbdürəhmanov.

ŞAMDAN is. [ər. və fars.] Şam qoymaq üçün altlıq. *Otaqlarda yanan şamdanlar söndürülmüşdü.* M.S.Ordubadi. *Pəncərədən sarı şamdanlar asılırdı.* H.Sarabski.

ŞAMDANÇI is. Keçmişdə: saraylarda işiq işlərinə baxan şəxs.

ŞAMDANGÜLÜ is. bot. Ətirşah fəsiləsin-dən bəzək bitkisi. *Ətirşah fəsiləsinin şam-dangülü cinsinin növləri bəzək bitkiləridir.* M.Qasimov.

ŞAMİL is. [ər.] İçine alma, qaplama, aid olma, dəxli olma (adətən “etmək”, “olmaq” köməkçi feillərilə işlənir). *Bu məsələ sizə də şamildir. Göstəriş hamiya şamildir.* □ **Şamil etmək** – aid etmək. [Nuxulular:] *Saniyan, hər birimiz bir töhfeyi-həqir xidmatına gətirmişik, əgər qəbul edib öz şəfqətini biza şamil edə.* M.F.Axundzadə. *Xəlifə onların hər birisinə tək-tək cavab verib, onlar üçün Allah dərgahından səadət və dövlət rica edəcəyini və duasını onların barəsində şamil edəcəyini vədə verdi.* M.S.Ordubadi.

ŞAMKİMİLƏR cəm bot. Çilpaq-toxumlu, iynəyarpaqlı bitkilər fəsiləsinin adı. *Şam-kimilər fəsiləsinin .. yarpaqları xırda pulcuq şəkillər və ya dəstələrlə yiğilmiş iynəşəkillidir.* Toxumdaşıyan qozaları nisbətən kiçik olub girdər, toxumları yetişəndə ağaclarlaşır və ya giləmeyvə şəklini alır. H.Qədirov.

ŞAMILIQ¹ is. Axşam yeməyi, axşam üçün hazırlanın yemək(lər). *Şamlıq nəyiniz var? Şamlıq hazırlamaq.*

ŞAMILIQ² is. Çoxlu şam ağacı bitən yer, şam meşəsi. *Kəndin üst tərəfi şamlıqdır.* – Doktor otağına qayıtdı. *Şamlıq açılan pəncərələri geniş-geniş açdı.* A.Şaiq.

ŞAMOT is. [fr.] Odadavamlı bişmiş gil və həmin gildən hazırlanmış kərpic.

ŞAMPÁN [coğrafi addan] Köpüklənən, qazlı üzüm şərabi. *Azərbaycan Şampan şərabi.*

ŞAMPÁNSKİ [rus. “шампанское” dən] dan. bax **şampan**. [Səfdərqulu bəy:] *Mənim sağlığımı bir stəkan şampanski içməyə də vaxtin yoxdur.* S.S.Axundov. [Əsgər:] *Ela belə, komandırısan, gəl gedək, bizim komanda məntəqəsinə bax: lampası... peçi... çay, şampanskisi...* Ə.Əbülləhesən.

ŞAMPÚN [ing.] Baş yumaq üçün ətirlə duru sabun və ya sabun tozu.

ŞAMSIZ zərf Axşam yeməyi yemədən. *Qonşuya ümid olan şamsız yatar.* (Ata sözü). *Cox gecəm var ki, şamsız yatram;* Çaysız,

həm təamsız yatıram. S.Ə.Şirvani. [Pəricahan xanım:] [Ağca xanımı] otağına aparın. Bu gecə şamsız qalacaqdır. S.S.Axundov.

ŞAN¹ is. [ər.] Ad-san, şöhrət, şəref. *Bürüyib aləmi şanın, söhratin; Bir de, qoç Koroğlu, nədən məlulsan?* “Koroğlu”. [Cəngavor:] *Səyavuş bu yurdun faxri, şanıdır.* H.Cavid.

ŞAN² is. Balı saxlamaq və toxum tökmək üçün arıların pətəkdə mumdan düzəltikləri gözçükler. *Bu təsəlli mənə bəsdir, olar asuda halim; Ki, bu şanlırlarda mənən də var iki qətra balım.* A.Səhhət. *Kosa əlindəki suyu süzülən şanları pəncərəyə qoyub çıxa-çıxa deyindi..* S.Rəhimov.

ŞANA is. Otu, samanı, küləsi yiğmaq üçün uzunsaplaqlı diş-diş dəmir və ya ağac alət, yaba. *Qəhrəman .. xirmandan kənara çıxmır və şanani yera salırdı.* S.Rəhimov. [Musa:] *Oğlan, şanani mənə ver..* M.İbrahimov.

ŞANAGÜLLƏ is. bot. Sulaqlı yerdərde biten çiçəklili su bitkisi..

ŞANALAMA “Şanalamaq” dan f.is.

ŞANALAMAQ f. Şana ilə otu, küləsi, samanı və s.-ni yiğmaq, yamaq, atmaq, sepmək. *Həsi bi gün böyük xirmanın qıraqını əvvəlcə çaldı, sonra şanaladı.* S.Rəhimov.

ŞANAPİPİK is. zool. Öyri dimdiyi, darağabənzər kəkili, ala-bəzək lələyi olan quş; sinenəbub.

ŞANA-ŞANA sif. Göz-göz, dəlik-dəlik.

ŞAN-BEÇƏ is. Cavan bal arısı. *Şan-beçə balı.* – *Yetər bu dəfə böyük və aq süfrə ilə örtülü bir məcməyi gətirib ortalığa qoydu,* ..[məcmeyide] *sapsarı tzə nehrədən çıxmış inək yağı, bir yekə nimə şan-beçə balı, bir böyük kasa camış qatığı, altı yumurtanın qayğanığı* (vardı). Qantəmir.

ŞANƏ is. [fars.] klas. Daraq. *Xumar-xumar baxmaq göz qaydasıdır; Lalətək qızarmaq üz qaydasıdır; Pərişanlıq zülfün öz qaydasıdır; Nə badi-sabadan, nə şanadəndir.* M.P.Vaqif.

ŞANƏLƏNMƏ “Şanəlnemek” dən f.is.

ŞANƏLƏNMƏK f. klas. Şanə-şanə olmaq. // məc. Dəlik-dəlik, deşik-deşik olmaq, parçalanmaq. *Qəmza xəncərindən, müjgən oxundan;* *Ciyər parə-parə, dil şanəlnənmiş.* M.V.Vidadi.

ŞANƏ-ŞANƏ zərf klas. Parça-parça, tikə-tikə, deşik-deşik. □ **Şanə-şanə olmaq** klas. –

parça-parça olmaq, tikə-tikə olmaq, dəlik-dəlik olmaq, şanəlnemek.

ŞANI is. Çox şirin, şireli, etirli üzüm növü. *Ağ şanı. Qara şanı.* – [Səkinə qarı:] *Qarpız da almışam, hələ Buzovnadan şanı da gətiriblər.* M.İbrahimov.

ŞANLI sif. 1. Rəşadətlı, cəsur, qəhrəman. *Şanlı əsgərlərimiz.* // Şöhrətli, şərefli, uca. – [Nüşabə:] *Şanlı tariximiz görənməmiş ləkə;* *Zəfərlər qazanmış bu şanlı ölkə!* A.Şaiq. *Bu günlər, şanlı günlər, şan günlər; Yoluna düşən günlər; Hələ qarşımızdadır.* M.Müşfiq.

2. Möhtəşəm, əzəmətli. *Şanlı saray.*

ŞANLI-ŞƏRAFƏTLİ (ŞÖHRƏTLİ) b ax şanlı-şövkətli (şöhrətli).

ŞANLI-ŞÖVKƏTLİ (ŞÖHRƏTLİ) sif. Yüksək şanlı, şərefli, yüksək mənəsəbli. // Dəbəbəli, əhəmətli, cah-calallı.

ŞANS is. [fr.] Uğur qazanmaq imkanı.

ŞANSÓN is. [fr.] XV-XVI əsrlərə fransız musiqi renessansının (intibahının) görkəmli rümayəndələrinin yaradıcılığında aydın milli xüsusiyyətlər kəsb edən polifonik mahnılar.

ŞAN-ŞAN sif. Şanlar şəklində, göz-göz, deşik-deşik. ..*Sinənin içində olan aq ciyər şan-şandır.* H.Zərdabi. □ **Şan-şan etmək (eləmək)** – deşik-deşik etmək. *Güllə sinəsinin şan-şan elədi.* – *Həmi adamların gözünün qabığında Nəbibil Məcid bəyi güllələyib şan-şan elədilər.* “Qaçaq Nəbi”. *Vurub bağırın [terlanın] elədi şan-şan.* M.Seyidzadə. **Şan-şan olmaq** – b ax şanə-şanə olmaq (“şanə-şanə”də). *Cöldə taxıl şan-şan olur, tellənir;* *Dərya kimi ləpələnir, yellənir.* A.Səhhət.

◊ **Bağrı (ürəyi) şan-şan olmaq** – b ax **bağrı qan olmaq** (“bağır”da). *Fələk saldı dürlü-dürlü odlara;* *Şan-şan olmuş, parələnmiş könlümü.* M.V.Vidadi. *Qara bağrum şan-şan oldu, dəlindi;* *Gahdan aqla, gahdan yada sal məni.* Aşıq Abbas. *Kimsənin Veysin şan-şan olan bağrından xəbəri yox idi.* Ə.Əbülləsən. **Bağrını (ürəyini) şan-şan eləmək** – b ax **bağrını qana döndərmək** (“bağır”da). *Aşıqlar bağrını şan-şan eylərsən;* *Gündə birin kəsib qurban eylərsən;* *Hər qıya baxanda yüz qan eylərsən;* *Müsküldür dolanmaq, yağı, səninlə.* Q.Zakir. *Çəkib almaz kirpiyini;* *Bağrımı şan-şan elədin.* Aşıq Ələsger.

ŞAN-ŞƏRAFƏT b ax şan-şövkət (şöhrət).

ŞAN-ŞÖVKƏT (SÖHRƏT) is. Söhrət, həşəmət, şan, ad-san. *Hani nizəm, hani atım? Kəsildi şanı-şövkətim...* “Koroğlu”. Tərk edərək bütün istirahəti; Qazanmışam mən bu şanı şövkəti. A.Səhhət. Qəhrəmandır, ığidin hörməti var; Özü gənc olsa da şan-şöhrəti var. A.Şaiq.

ŞANTAJ is. [fr.] İfşaedici məlumat yayma hədəsi ilə nə isə tələb etməkdən ibarət ci-nayət.

ŞANTAN is. [fr.] Əyləncə müəssisəsi.

ŞAPALAQ is. 1. Əlin içi ilə vurulan zərbə, şillə. Üzünə bir şapalaq çəkdi. – Məşədi Salman axırıncı dəfə bu cavabı eşitdikdə Məmmədə bir şapalaq vurdu. T.Ş.Simurq. ..[Çobanların] çomaqları ki əlindən düşdü kütüləşdirilər, yəni yumruqla, şapalaqla bir şey eləyə bilmirdilər. İ.Əfəndiyev.

2. Ovuc, əliçi. *Qoca yemə cumdu, .. iki şapalaqda payının yarısını ötdürdi.* M.Hüseyin. □ **Şapalaq vurmaq** – ovuc ilə, əlinin içiyle götürmək, ovuclamaq. *Bəziləri, xüsusun kişilər sol əllərini yerə verib, sağ əli ilə aşa iri şapalaqlar vururdular.* Ə.Əbülləhesən.

◊ **Şapalaqla üz qızartmaq** – bir şeyi sünə yolla gizlətməyə, yaxşı göstərməyə çalışmaq. [Hacı:] *Mən şapalaqla üz qızardıram, xaricilər elə bilirlər ki, Hacının qızılı daşır.* M.S.Ordubadi.

ŞAPALAQLAMA “Şapalaqlamaq”dan f.is.

ŞAPALAQLAMAQf. Şapalaq vurmaq, şillələmək. [Müqim bəy] sonra da ayaqlarının ucunda dikilib, peysərini şapalaqladı. S.Rəhimov. [Mollabaci] ..qulağımdan tutub, şapalaqlamağa başladı. H.Sarabski. Geysubəyim Manafı şapalaqlamağa, üzünə tüpürməyə, yenə də hərzə-hədyan danışmağa başladı. Ə.Vəliyev.

ŞAPALAQLANMA “Şapalaqlanmaq”dan f.is.

ŞAPALAQLANMAQ məch. Şapalaqla vurulmaq, şapalaq yemək.

ŞAPATLAMA “Şapatlamaq”dan f.is.

ŞAPATLAMAQ f. Arasikesilmədən, dalbadal, şappaşap vurmaq. [Kəndli] şəhərə bir azca ertə çatmaq üçün; Tələsirdi qabaqcə satmaq üçün; Cün bu işdə qazanc adı var idi; Qazları incidib şapatlar idi. A.Səhhət. [Hacı Qambay] əlindəki qamçı ilə çatlığı uşağı şapatlayırdı. Qantəmir.

ŞAPIR-ŞAPIR zərf Səs çıxara-çixara, tez-tez; marçamarç. *Buzov şapır-şapır anasını əmirdi.* // Məc. mənada. Bu səfahət və əyyaşlığın onlar bir gün cəzasını çəkəcəklər. Çəkincəyə qədər də həyatın bütün zövq və nəşəsini şapır-şapır əməcəklər. A.Şaiq.

ŞAPIRDATMA “Şapirdatmaq”dan f.is.

ŞAPIRDATMAQb a x **şappildatmaq**. [Sadıq] balın yarısını qayğanağa qarışdırıdan sonra qatığın çox hissəsini də üstüna töküb, ağzını şapirdata-sapirdata yeyir. Q.Qantəmir.

ŞAPIRÓQRAF [xüs. ad və yun. grapho – yazırıam] Təkmilləşdirilmiş hektotqraf, əlyazmasını və ya çap ottisklərini çoxaltmaq üçün alət.

ŞAPKÁ [rus.] Əsasen isti, yumşaq baş geyimi, papaq. *Başına şapka qoymaq.* – Kərbələyi Zalın arvadı hərdənbir deyirdi: – A kişi, sənin saqqalına nə şəşka yaraşır, nə də şapka. Ə.Haqverdiyev. [Musasin nəvəsinin] başındakı xakı rəng şapkasını görüb, zənn etmə ki, daha onun başqa borcu yoxdur. Qantəmir.

ŞAPKAÇI is. Şapka tikən usta. Şapkaçı düükəni.

ŞAPKALI sif. Başında şapka olan, şapka geymiş. Bir gün [çayçı dükənə] qara şapkali, çənəsində kiçik qarasaqqlı, qara palτarlı bir müsəfir gəldi. H.Nəzerli. Məktəbin.. şapkali tələbələri Hüseynin ariq və əsəbi üzünə yan-yanı baxır, onun curiq paltarına, atasından qalma köhnə, iri ayaqqabılарına masqara edib güllərdilər. S.Rohman.

ŞAPLAMA “Şaplamaq”dan f.is.

ŞAPLAMAQf. Şapalaq vurmaq, şapalaqlamaq. [Əhməd:] *İstəyirsənmi, peysərinə bir, beş, on yol da şaplayım, elə düz gedəsan?..* N.Vəzirov.

ŞAPPADAN zərf Birdən, qəfildən, gözleñilmədən. *Şappadan pancarədən bir sey düşdü.*

ŞAPPILDAMA “Şappildamaq”dan f.is.

ŞAPPILDAMAQf. Şappilti səsi çıxarmaq.

ŞAPPILDATMA “Şappildatmaq”dan f.is.

ŞAPPILDATMAQ icb. Bir şeyi başqa bir şeyə vuraraq, çırparaq, toxunduraraq şappilti səsi çıxartmaq. *Yenə də məsciddə heyrat başlandı, yenə də dilləri damaqlarda şappildatmağa başladılar.* M.S.Ordubadi. ..[Nəzarətçilər] qamçını .. bir-birinin qalın meşin çəkmələrinin boğazlarına çırpıb şappıldadır, bundan zövq alırlar. M.Rzaquluzadə.

ŞAPPILTI is. Bir şeyin başka bir şeye, yaxud bir-birinə dəyməsindən hasil olan səs. *Bir şappilti eşidildi.* – *Cavab əvəzinə itlərdən birləş zərbələ dəyən qurmancın şappiltisi eşidildi.* M.Hüseyn. *Bir də çayın içində şappilti səsi eşidildi.* T.S.Simurq.

SAP-SAP, ŞAP-SUP is. Yüngül, dabanı açıq, yasti ayaqqabı. *Keçmiş zamanlarda.. hər arvadın ayağında şap-sapı və yastıdan bir başlığı vardı.* Qantemir.

SAR [rus.] 1. riyaz. Öz diametri etrafında dairənin fırlanmasından yaranan həndəsi cism; küra. *Şarin radiusu. Şarin səthi.*

2. Bu şəkilde olan şey. *Bilyard şarı. Fənər şarı.*

3. köhn. Keçmişdə səsvermə zamanı istifadə edilən şərşəkilli şey (namizədin lehinə və əleyhinə verilən səsin miqdarı qutuya atılan şarin miqdarına əsasən təyin edildi). *Şarla səsəqoyma. Ağ şar (lehinə səs). Qara şar (əleyhinə səs).*

ŞARABÁN [fr.] 1. Keçmişdə bir neçə sırə uzununa oturacaqları olan dördçarxlı açıq minik arabası.

2. Biratlı, ikiçarxlı yüngül minik arabası. *Boş vaxtı axşam ki oldu, budur ha, faytonların, şarabınların başı açılırdı.* M.Rzaquluzadə.

ŞARABƏNZƏR sif. Şar kimi girdə, yumru, şaraoxşar, küreşəkilli.

ŞARADA is. [fr.] Cavabı müxtəlif sözlərdən ibarət tapmaca. *İsti + ot = istiot.*

ŞARAQQASARAQ bax **şaqqaşaq.**

ŞARAQQILTI bax **şaqqılıti.** *Şamxal [Çer-kəzə] çaxmaq şaqqılıtını eşidib dinləndi:* – *Ə, mənəm, nə səs-küy salıbsan?* İ.Şixli.

ŞARAQ-ŞARAQ zərf *Şaraqqılıti* ilə, şaraq-qasaraq. *Su şaraq-şaraq axaraq daşı, qumu bir-birinə qatış gəlirdi.* M.Ibrahimov. *Meşələr və uçurumlu dərə şaraq-şaraqla dolmuşdu.* İ.Əfəndiyev. *Darvazalar şaraq-şaraq;* *Gah örtüldü, gah açıldı.* B.Vahabzadə.

ŞARAOXŞAR bax **şarabənzər.**

ŞARAP zəql. Ağır bir şeyin bütün ağırlığı ilə yerə dəyməsindən hasil olan səs. *Şarap, yüksək düşdü yerə.* – [Əsgər:] *Bir də gördüm, dalımcı gələn götürüldü, adə dayan, adə dayan...* *Dayanmadı, part bir güllə.* *Bir də gördüm, şarap yuxıldı yerə.* Ü.Hacıbəyov.

ŞARAPPADAN bax **şappadan.** *Birdən Məmməd gördü ki, heyvanın gözləri yavaş-yavaş süzüllüb yumuldu, qulaqları sallandı, durduğu halda yixilib, şarappadan yerə düşdü.* E.Sultanov.

ŞARAPPAŞARAP təql. *zərf mənasında.* *Şappilti ilə, şappilti sesi çıxararaq.* *Bir azdan yenə də həmin oynaq dalgalarda bir adam şarappaşarapla qayıtdı.* S.Rəhimov. ...Cənnət xanımın hirsı soyumadı, şarappaşarap ilə əl-üzünü yudu. Mir Cəlal.

ŞARF bax **şərf.** *Müəllim göründü.* *Boynunu şarfla sarımıdı.* S.Hüseyn.

ŞARHAŞAR *zərf* Şiddətə, şarlıtı ilə (gur axan su haqqında). *Şarhaşar tökülmək.* *Navalça şarhaşar axırdı.* – *Tökdü birdən-birə yağış şarhaşar;* *Həyətdə, küçədə su daşdı, getdi.* R.Rza. *Bir azdan sonra yağış çılmaya başladı və çox keçmədən şarhaşarla tökdü.* Ə.Sadiq.

ŞARILDAMA “Şarıldamaq” dan f.is.

ŞARILDAMAQ f. *Şarlıtı ile axmaq, tökülmək və yaxud çarpmaq.* *Dəniz yavaş-yavaş uğuldayıv, dalğalar zərbələ qayalara çırpılaraq şarıldaydı.* M.Hüseyn.

ŞARILTI is. Gur axan sudan çıxan səs. [Xanlar] ..sahilə çırpinan dalğaların şarılıtisini belə eşitməmişdi. S.Rəhimov.

ŞARIL-ŞARIL *zərf* *Şarlıtı ilə, şir-şir.* *Sular şarıl-şarıl axır.*

ŞARJ is. [fr.] Bir şəxsin və ya şeyin qəs-dən gülünc, karikatura şəklində təsviri (söz və şəkillə).

ŞARLATÁN [fr.] Bir şey bilmədiyi halda, özünü bilən, mütəxəssis kimi göstərərek adamları aldadın, nadan; yalançı, firıldاقçı, cüvəllağı. *Şarlatanın biridir.* – *Bunlar da yaxşı adamlardır, amma şarlatandırlar.* C.Məmmədquluzadə. // zar. Yüngül söyü mənasında. [Məşədi İbad:] *Tuf!.. Rədd ol, şarlatan!*.. Ü.Hacıbəyov. *Namuslu insanların içində;* *Orda-burda şarlatanlar da vardır.* R.Rza.

ŞARLATANLIQ is. Adamların məlumat-sızlığından istifadə edərək onları həyasiçasına aldatma; kələkbazlıq, cüvəllağılıq. [Kər-bəlayı Rəcəb:] *Zamanə cahilları şarlatanlıqdan başqa bir şeyə yaramazlar.* N.Vəzirov. *Hacı Saleh* çox çalışdı ki, oğlunu oxutsun,

ancaq Əsgər şarlatanlıqdan ol çəkib oxumadi. C.Cabbarlı. □ **Şarlatanlıq eləmək** – şarlatan kimi etmək, adamları aldatmaq.

ŞARLI *sif.* Şari olan; öz quruluşunda, konstruksiyasında şaraoxşar hissələr olan. *Şarlı lampə. Şarlı fənər. – Birdən-birə enli, iki tərəfi xiyanət, baş kürəcəda cərgə-cərgə iri ağ şarlı işıqlar yandı.* M.Rzaquluzadə.

ŞARNİR *is. [alm.]* Mexanizmin hərəkətini təmin edən hissələrinin mühərrik birləşməsi.

ŞARP, ŞARPADAN *zərf* Gözlənilməden, qəfildən, birdən. *Uşaq şarpadan üzüqöyülü yixildi. – [Dərviş:] Ruqiyə durub alaçıqə qaçdı, orada şarpadan yixildi.* A.Divan-beyoğlu.

Şarpaşarp *zərf* Dalbadal, arasını kəsmədən, sıddətlə. *Şarpaşarp təpəsinə çırpmaq. Şarpaşarp kürəyinə vurmaq. – [Odabaşı:] [Ana] qızını bu halətdə görüb başladı şarpaşarp dizlərinə döyməyə.* Ə.Haqverdiyev. Araba sərən cavan uşaqlar ayağına qalxıb, zoğal ağacı ilə şarpaşarp öküzləri döyəclədilər. Mir Cəlal.

ŞARPILDATMA “Şarpıldatmaq” dan *f.is.*

ŞARPILDATMAQ *f.* Əl, qamçı və s. ilə dalbadal çırpmaq, vurmaq, səppildatmaq. [Bəbir bəy] *gah fit çalır, gah da çəkməsinin boğazından asılan qamçını səppildədaraq həzz alırdı.* Mir Cəlal.

ŞARPILTI bax şappilti.

ŞAR-ŞAR(LA) *bax a şarhaşar..* Tulumbarların *taq-taqla qalxıb-düşməsi və qara neftin* dağ çayları kimi *şar-şar axıb çənlərə tökülməsi .. ehəng və əzəmət təşkil edirdi.* B.Talibli.

ŞARTAŞART *təql.* Dalbadal açılan gülə, yaxud qamçı səsinə təqlidən deyilir. *Boynu bir-iki addım atıb, ayağını ağacların və kol-kosun seyrəldiyi yerə basınca şartaşarılı onun lap qulağının dibindən bir-iki gülə keçdi.* Ə.İbəhləsən.

ŞARTHAŞART *zərf* Güclü alovla, səsle (yanan quru ağaç, odun və s. haqqında). *Qarataşanlar şarthaşart yanır, alovlanır, burula-burula göyü bürüyürdü.* Ə.Vəliyev.

ŞARTILDAMA “Şartıldamaq” dan *f.is.*

ŞARTILDAMAQ *f.* Şart-şart səs çıxarmaq. *Musiqi susan kimi toybəyinin zoğal qamçısı şart-şart şartıldıyordı.* Mir Cəlal.

ŞART-ŞART *təql.* Gullə və ya nazik çubuq, qamçı zərbəsinin səsinə təqlidən deyilir. *Birdən şart-şart bir neçə gullə səsi eşidildi.* Ə.İbəhləsən.

ŞASSÍ *[fr.] tex.* 1. Müxtəlif maşın və qurğuların kuzovsuz çərçivəsi və ya özülü. 5 at gücündən olan motor maşını həm yedkçi traktor kimi, həm də asma kənd təsərrüfatı alətləri ilə birləşdə motorlu şassi kimi işlətməyə imkan verir. (Qəzətlərdən).

2. Müxtəlif cihazların, radioaparatlarının və s.-nin əsas hissələrinin üzərində quraşdırılan özülü.

3. Təyyarələrdə: göyə qalxıncaya qədər və enəndən sonra onların aerodrom üzərində hərəkətine xidmət edən və yerə endikləri zaman zərbə gücünü azaldan qurğu, hissə.

ŞAŞDIRMA “Şaşdırmaq” dan *f.is.*

ŞAŞDIRMAQ *f.* Heyrətə salmaq, çəşdirmaq, sarsıtmak. [Rzaquluxan:] ..*Qızım, sənin adın yanında çəkiləndə, arzu və amalının natamam qoldığı gözümüzün öndən mücəssəm durur. Məni şaşdırıb qoyur.* M.S.Ordubadı.

◊ **Ağlımlı şaşdırmaq (çaşdırmaq)** – 1) ağlımlı əlindən almaq, dəli etmək. [Ustanın arvadı:] *A kişi, cin-zadə səni vurub, ağlımlı-zadın şaşdırımayıb ki, hadərən-pədərən danışırsan.* Çəmənzəminli; 2) ağlı başından getmək, ağlı azmaq, başı xarab olmaq.

ŞAŞIRMA “Şaşırmaq” dan *f.is.*

ŞAŞIRMAQ *f.* Bir iş, bir hadisə və s. qarşısında özünü itirmək, çəşib qalmaq, nə edəcəyini bilməmək. *Dilaranın səsinə çıxan anası da şaşırımsıdı.* C.Cabbarlı. *Qız [müəllimi] göründə, şaşırıb üzünü örtməyə tələdikdə, səhəngini salıb qırımsıdı.* S.Hüseyn.

ŞAŞIRTMA “Şaşırtmaq” dan *f.is.*

ŞAŞIRTMAQ *f.* Çəşdirmaq, karıxdırmaq. *“Cənab Bax” sözü pristavi da şaşırtdı, əllərini çırpdı, yerindən qalxdı.* Çəmənzəminli. *Ömür dedikləri sorsalar nadir? Xətləri qarışq bir xəritədir; İnsanın gözünüň şaşırdır bəzən...* S.Vurğun.

ŞAŞKÁ *[rus.]* Tiyəsi uzun, azca əyri, ucu şış, kəsici soyuq silah; qılınc. *Şaşka taxmaq. – Zadeyi-Hacı Məlik təzə kvartalnı olub; Berlinin üstə asıbdır bir uzun şaşkanı.* S.Ə.Şirvani. [Süvari] *qotazlı şaşkanın dəstəsindən tutub sinəsinə yapışdırıldı.* S.Rəhimov.

ŞAŞKALI *sif.* Şaşka taxmış, şaşka gəzdirən, şaşkası olan. *Şaşkali zabitlərin ağır addimları döşəmədə fəlakət kimi səslənəndə evdə vəveyə ucaldı.* Mir Cəlal.

ŞAŞQIN *sif.* 1. Nə edəcəyini bilməyəcək dərəcədə fikirli, özünü itirmiş, çəşmiş, çəşib qalmış, qarxişmış, çəşqin. *Hikmat İsfahani* *ağır bir təəssürat altında saraydan çıxdı. Fikri şəşqin, qəlibi həyəcanlı idi.* M.İbrahimov. *Qız [oğlanın] şəşqin tərəddüdünnü görüb güllümsədi.* İ.Əfəndiyev. // *Zərf monasında. Gülfər bir şey axtaran və ya kömək gözləyən kimi, şəşqin o yan-bu yanına baxdı.* T.Ş.Simurq. *Gülyaz gecəyarısı şəşqin halda oyumb, Səmədi evdə görmədi, onun haraya getdiyini dərhal anladı.* M.Hüseyin.

2. Sərsəm, ağlım itirmiş. [Qızlar:] *Şəşqin-dır o divanə; Gal, gal, oluruz rüsva.* H.Cavid. // *is.* Şəşqin adam. [Rauf:] *Əvət, şəşqinlər daim əsəbi və bədəbin olurlar.* H.Cavid.

ŞAŞQINCA *zərf* Şəşqin kimi, çəşmiş halda, dəlicəsinə. [Xəyyam:] *İştə, bir səs ki edər göylərə şəşqinca xıtab;* *O sağır göy, əcəba, kimsəyə vermişmi cavab?* H.Cavid.

ŞAŞQINLAŞMA “Şəşqinlaşmaq”dan *f.is.*

ŞAŞQINLAŞMAQ *f.* Şəşqin hala gəlmək.

ŞAŞQINLIQ *is.* 1. Şəşqin adəmin hali; çəşqinliq. [Firdun] *böyük bir gərginliklə şəşqinliğini, həyəcanını və iztirablarını böğaraq, sərtiblə vidalaşdı.* M.İbrahimov. *Bircə qurpum* *sürən şəşqinliqdan sonra gənc qız çevik bir hərəkətlə əlini atıb, çəkməsinin boğazından alırmaz kimi parıldayan kiçik, əyri bir xəncər çıxardı.* M.Rzaquluzade.

2. Ağlım itirmə, sərsəmlik.

ŞAŞMA “Şəşmaq”dan *f.is.*

ŞAŞMAQ *f.* Özünü itirmək, çəşməq, çəşib qalmaq. *Nemət şəşdi və sənədi geri alıb baxmaq* *istədikdə cənab Bax vermədi.* Çəmənzəmənil. *Mən isə bu iki qüvvə arasında şəşmis, tamamilə ağlım itirmişdim.* T.Ş.Simurq.

ŞATIR *is.* [ər.] Çörəkbışırən, çörəkyapan, çörəkçi. [Bəndlə] *ustamı burada, xəmirxanada bir şatır olaraq tanımıştı.* Mir Cəlal. *Üzü pörtmüs şatır oxlovçunun verdiyi xəmiri* *əlindəki rəşətən üstündə yayıb təndirə yapsırdı.* P.Makulu.

ŞATIRLIQ *is.* Şatır işi, çörəkbışırırmə pəşəsi, çörəkçilik.

ŞATİR *sif.* və *zərf* [ər.] *klas.* Şən,袖. [Əhməd] *yenə nəşəsini toplamış, sən və şatir görürməyə alışmış olan siması sevinclər içərisində qalmışdı.* A.Şaiq.

ŞAVA *bax* **dava-şava**. [Hacı Mehdi:] *Övrət gətirdim, canıma bir od gətirdim. Axşamadək dava, axşamadək şava.* Ə.Haqverdiyev.

ŞAYAN *sif.* [fars.] *klas.* Layiq, münasib, yaraşan. *Səy elə, sən də böyük insan ol;* *Doğruluğda bu ada şayan ol.* A.Səhət. *Kim bilir!* *Düşsə cənnətə yolunuz; Bulunur bəlkə boyıl bir sima...* *O da şayani-şübhədir, əlbət.* H.Cavid. *Hər aşiqə ümmid günü var olsa qiyamət;* *Gül onda da sən, vəslinə şayan ola bilsən.* C.Cabbarlı.

ŞAYANI-DİQQƏT *sif.* köhn. kit. bax **diq-qətəlayiq.**

ŞÁYBA [alm.] 1. *tex.* Vint və ya qaykanın altına qoyulan yastı halqa şəklində altlıq. *Dairələr bölməsinə şaybalar, pistonlar, dişli çarxlar, makaralar, qasnaqlar və sairə daxilidir.* Ə.Mustafayev.

2. *idm.* Xokkey oyununda işlədilən ağır rezin disk.

ŞAYƏD *bağl.* [fars.] Bəlkə. *Mən ağlayıram, yatmaya ta mərdumi-aləm;* *Əgər mən Məşədi Qulamhüseyni yaxşı tanımamış olsaydım, xəyalına gələrdi ki, şayəd yalan deyir.* C.Məmmədquluzadə.

ŞAYƏSTƏ [fars.] *klas.* Layiq, yaraşan. [Şah:] *Sən tədbirli kişisən, belə danışq sənə şayəsta deyil.* Ə.Haqverdiyev. [Mirzə Rəhim ağ:] *Na qədər ki, bu naməhrəmlik vardır,* *sənin işinə baxa bilmərəm.* Çünkü xilafı-şərdir. *Şəriətmədarlara bu iş şayəstə deyil.* M.S.Ordubadi.

ŞAYİƏ *is.* [ər.] Yayılmış, dillərdə gəzən danışq, söz-söhbat. ..*Qızıl Arslanı* *yaxından tanyanlar onun Qətibə ilə evlənəcəyi haqqında buraxılan şayələrin heç birisinə inanmadı.* M.S.Ordubadi.

ŞE “Ş” hərfinin və bu hərfli işaret olunan samitin adı.

SEDEVR *is.* [fr.] İncəsənətin, ədəbiyyatın, sənətin en nümunəvi əsəri, şah əsər.

SEF [fr.] 1. Başçı, raís, rəhbər. *Katib bir az dayandı, sonra şəfini çox hirsəndirməmək üçün ehtiyatla dedi.* S.Rəhman.

2. Bir şəxsə və ya şeyə hamilik etməyi öhdəsinə götürmiş adam və ya təşkilat.

Yaralılardan bir neçesi çıkış edib, hospitallı şefi olan fabrikə təşəkkür etdikdən sonra, danışmaq üçün Dursun arvada söz verildi. Ə.Əbülləsən.

ŞEFLİK is. İstehsal, mədəni, siyasi və s. cəhətdən müntəzəm yoldaşlıq köməyi göstərməkden ibarət ictimai fealiyyət, hamilik. [Toğrul:] *Mən o qızı tovlamaq istayırdım, mən [Niyazı və Yaqtu] ata-bala şəfliyə götürmüdüüm.* C.Cabbarlı. [Fərəc Telliyə:] *Bizim elmi tədqiqat bağcılıq institutu sizin kolxozu şəfliyə götürürəndə bulaq başında nitq deyən kim idi?* Ə.Məmmədxanlı.

ŞEH is. Rütubətli havada gecələr torpaq, bitki və s.-nın üzərinə qonan ince su damcıları; qırov, şəbnəm. Yumşaq göy çəmanın üstə düşüb şəh gecədən; İsti yoxdur, hələ var bir balaca meh gecədən. A.Səhhət. *Şeh düşər otların üstə gecədən.* S.Vurğun. ...Üstünü şəh və qırov basmış körpə otlar *Günəşin işqları altında parıldayırdı.* M.Ibrahimov.

ŞEHDURAN is. bot. Gülcəçəklilər fəsiləsindən yüksək dağ çəmənlərində bitən bir bitki. *Gülcəçəklilər fəsiləsinin bir-birindən az fərqlənən cavan növləri vardır.* Belə cavan və filogenetik inkişafda olan cinslər yemişan, gül və itburnu, böyürtkən, qaytarma, şehduran və sair cinslər daxildir. M.Qasimov.

ŞEHLƏNMƏ “Şəhənmək” dən f.is.

ŞEHLƏNMƏK f. Üstü şəhlər örtülmək, üstünə şəh qonmaq.

ŞEHLİ sif. 1. Üzərində şəh olan, üzərinə şəh düşmüş. *Şehli kollar. Şehli otlar. – Ovçu Piri, lap ayağının ucundan qalxıb yaxındakı şəhli yovşan koluna qonan çobanaldadan-dan gözünü çəkib başını qaldır(di)..* İ.Əfəndiyev. *Şehli çəmənlərdə qaçıdıǵım anlar; Yadıma İslənmiş tellərim gəlir.* M.Dilbazı.

2. məc. Tər, təzə, teravətli. *Şehli meyvalar.*

ŞEHLİK 1. Bax **şehli** 1-ci mənənda. *Şehlik və nəməşlik gündə duza artıq meyil edən təpəl camış müti bir qul kimi Qaraxana baxmağa başlardı.* S.Rəhimov.

2. məc. Təzə, tər, teravətli. *Gəncliyin ən şəhlik və taravətli vaxtlarını müsəlmanların qorxusundan dəmin altında keçirmişəm.* Çəmənzəminli.

ŞEİR is. [ər.] Ritmik vəzndə ahengdar poetik əsər, nəzəmə çəkilmiş bədii əsər. *Klassik şeir. – Vaqif yolunun davamçısı olan*

Zakir şerimizə həqiqi satira göttirmişdir. A.Şaiq.

ŞELF [ing. shelf] coğr. Materikin [qurunun] su altında 200 metrə qədər dərinlikdə olan davamı, hissəsi. *Adaların bir qismi selfin qalxması nəticəsində əmələ gəlmışdır.* M.Qaşqay.

SELLĀK is. [holl.] Heyvan mənşəli təbii qatran.

ŞELLƏNMƏ “Şellənmək” dən f.is.

ŞELLƏNMƏK f. Sevinmek, ferəhlənmək.

ŞENLİK is. Abad yaşayış yeri, ümumiyyətlə, məskun yer, məntəqə; qəsəbə. [Arazgili] şenliyin qırğındında, gözəl mənzərəli bir yerdə kiçik otaq tutdular. A.Şaiq. ...Təklikdə davam eləməyi, “oldırsa də, qoy məni həmcinsim oldırsın” deyib, meşəni tərk etdim, şenlik olan tərəfə rəvan oldum. A.Divanbəyoglu. *Qərib qış axşamları yollara qar yağanda; At sürüb bir şenliyə, gecələdim Müğanda.* Ə.Cəmil.

ŞENLİKSİZ sif. Adam az olan, əhalisi az olan. [Ana:] *Bala, məktəbə gedəndə həmişə küçənin ortası ilə get-gəl, şenliksiz küçəyə ayaq basma.* Çəmənzəminli.

ŞENYON is. [fr.] 1. Başın arxasında toplanmış saç tellərindən düzəldilmiş qadın saç düzümu.

2. Yapma saç maskası.

ŞERİYYƏT is. [ər.] Bədiilik, ahenglilik, gözəllik, emosionallıq. *Əsil məharət də bundan ibarət ki, ifaçı çaldığı musiqi əsərini yüksək şeriyətlə mənalandırırsın.* Ə.Bədəlbəyli.

ŞEİRLƏSMƏ “Şeirləsmək” dən f.is.

ŞEİRLƏSMƏK f. Şeir deməkdə bir-birilə yarışmaq.

ŞEŞ¹ is. [fars.] Altı. *Dünən beş, bu gün şeş.* (Məsol). // Nərd oyununda. *Çahar atdım, şeş gəldi.* (Məsol).

ŞEŞ² is. Top, tüfəng lüləsinin içindəki hal-qavari ciziqların hər biri; yiv, xır. *Şeşi getmiş tüfəng.*

ŞEŞ-BEŞ is. Nərd oyununun başqa bir adı. *Gəl bir şeş-beş oynayaq. – [Şikayətçi:] Nə vaxt [ipək idarəsinə] müdirin yanına gedir-sən, görürsən ki, kişi oturub şeş-beş oynayır. Elə ki əli gətirmədi, vay o günü onu axtaran-ların halına.* C.Gözəlov.

ŞEŞDRƏNGİ is. [fars.] 1. Altı cür xuş-gəbdərən (kişmiş, qurağ'a, albuxara və s.)

hazırlanan plov xuruşu. [Xanım:] *Qəsdim lap şəşdrangi xörək etməkdir, abırlı olsun.* S.Rəhimov.

2. məc. Dikbaş, lovğa, iddialı, tekəbbürlü.

ŞEŞƏ sif. Dik, sıvri. [Vaqif:] *Niyə, qulağıñız çoxdan şəşədir; Böhtan eşidəndə qızarın yanar;* Doğru söz goləndə pambıq tixanar. S.Vurğun. *Qubernator dəstəsilə gəldi. Atın üstündə şəşə bişlərinə əl vurmadan "millət naminə" bir nitq söylədi.* Mir Cəlal.

ŞEŞƏBIG sif. Bişlərinin tükləri cod və dik olan. Şeşəbiq kişi. – *Hərdən bir poqonlu, şeşəbiq, çəkməsi məhmizli, başıaçıq adamlar çadırda görünür, yenə səsin içiñə baturdular.* Mir Cəlal.

ŞEŞƏBUYNUZ sif. Dikbuynuz, itibuynuz. *Zərrintac xanım, Leyləyi öz nəzərindən rədd etdiçə, yaşı ötan şeşəbuynuz bir öküz kimi hey irəliyə dörtüldür.* S.Rəhimov.

ŞEŞƏLƏMƏ "Şeşələmək" dən f.is.

ŞEŞƏLƏMƏK f. Dikəltəmək, dik saxlamaq, iti tutmaq. *Qulaqlarını şeşələmək.*

ŞEŞƏLƏNMƏ "Şeşələnmək" dən f.is.

ŞEŞƏLƏNMƏK f. Açıqlanmaq, qışqırmaq, sert söz demək, qabarmaq, xoruzlanmaq. [Sədr:] *Bu ixtiyarı sənə kim verib? – deyə o, Xəlilin üstünə şeşələndi.* M.Hüseyn. [Cahandar ağa oğluna:] *Ə, qoduq, mənim üstümə şeşələnirsən?* İ.Sıxlı.

ŞEŞƏLƏTMƏ "Şeşələtmək" dən f.is.

ŞEŞƏLƏTMƏK b a x şeşələmək. *Şeşələtdi bişlərini; Gözlərin rövşən elədi. Aşiq Ələsgər.*

ŞEŞƏLİK is. Lovğalıq, dikbaşlıq, təşəxxüs.

ŞEŞLİ sif. İçində şəsi olan, yivli, xırılı. *Şeşli lülə.*

ŞEŞPƏR is. [fars.] Altidilli toppuz – qədim silah. [Dəmirçioglu:] *Mən onun nə qılincindən qorxuram, nə şeşpərindən. "Koroğlu". Keçdi xəyalından əlində şeşpər; Qiratin belində baban Koroğlu.* Ə.Ziyatay.

ŞEVALYÉ is. [fr.] Feodal Fransada zadəgan rütbesi.

ŞEVRÉT [fr. shevrette – çəpiş] Qoyun dərisindən hazırlanmış sevroya oxşar dəri. *Qoyun dərilərini .. xrom duzu vasitəsilə aşıladıqda ona şevret deyilir.* A.Quliyev.

ŞEVRO [fr.] Keçi dərisindən hazırlanan yumşaq, zərif dəri növü. // Həmin dəridən tikilmiş. [Cavad] *ipək arxalıq, mahud çuxa,*

boz və qıymətli Buxara dərisindən papaq, şevro çəkmə, belində qızıl kəmər, döşündə çarpat asılmış qızıl saat zənciri .. onun libası həmişə bu idi. Ə.Haqverdiyev.

SEVRON is. [fr.] Rəsmi geyimin qoluna vurulmuş bucağsəkilli tikmə.

SEVYOT [ing. yer adından] Yüngül, yumşaq, incə xovluyun və ya yarıyın parça növü. *Mağazadan üç metr şevyot aldım. // Şevyotdan tikilmiş. Şevyot kostyum. – Baş aqronom ayağa qalxanda, qara şevyot şalvarının qalifeyi körück kimi işib boşaldı.* Ə.Vəliyev. [Dilbər] *əsynindəki göy şevyot pencəyini çıxarıb məhəccərin üstünə atdı.* Ə.Sadiq.

SEY is. [ər.] 1. Məişətdə, işdə və s.-də lazım olan hər hansı bir cisim, maddə, zad, əşya, nəsnə. [Əsgər:] *Xanım, sizə yaraşan şeyim çoxdur,ancaq evdədir.* Ü.Hacıbəyov. *Müəllimin böyründə qəzeti sarılı iki şey vardi.* Ə.Vəliyev. [Qulu:] *Otaq təmizdir. Ancaq şeyimiz yoxdur ki, qoyaq.* N.Nərimanov. □ **Bir şey** – 1) qeyri-müəyyən, qeyri-molum şey, hadisə və s. *Sənə bir şey verdimi?* Bazardan bir şey ala bildin? Bir şey bilə bildinmi? Ona bir şeymi olub? 2) əhəmiyyət bildirir. *Elə demə, o da bir şeydir, lazımlar.* // Adətən cəm səklində – özünə mexsus pal-paltar və s. *Şeylərini zalın küncünə yığıb, özləri də baxırdılar camaata.* Ə.Haqverdiyev. *Rübabə yaqın elədi ki, Vahid şeylərini yiğisdirib yola düşüb.* Mir Cəlal. // Bir yerdən başqa yere aparmaq üçün yiğilib bağlanmış yük, çamadan və s. *Şeyləri maşına yiğmaq. Şeyləri baqaja vermək.* – *Yenə [hambal] şeyləri götürüb qaşağa düşdü.* Ə.Haqverdiyev.

2. dan. Ədəbi, bədii, elmi və s. əsər. Bir dənə də olsun iri şey yazmamışdır. *Yazdıqları elə bir şey deyil.*

3. Fakt, iş, real hadisə. *Qeyri-adı şey. Məsələyə ciddi bir şey kimi baxmaq lazımdır.* Belə şeylərə yol vermək olmaz. Belə bir şey başına gəlib.

4. İş, hərəkət, əməl. *Belə şeylərə baş qoşma. Bu kimi şeyə mən razı ola bilmərəm.* □ **Heç bir şey** – heç nə.

SEYDA sif. [fars.] şair. Dəlicəsinə vurğun, eşq divanəsi, məftun (bəzən "seyda bülbü'l" tərkibində işlənir). *Vaqif bir şeydadır, dola-nır bağı; Xəstədir, dərməni dilbər dodağı.*

M.P.Vaqif. *Qonub pəncərəyə bu halda Osman; Şeyda bülbül kimi edirdi əfşan.* H.K.Sanlı. [Vaqif:] *Oxu bu naməni, əzizim Eldar; Qoy mənim dördimi dirləsin dağlar; Bir tarlan xayallı, qəlibi xəstəyəm; Bir şeyda bülbüləm, daş qəsfəsdəyəm.* S.Vurğun. □ **Şeyda olmaq** – delicəsinə vurulmaq, məftun olmaq. Zimistan qəhrinri çəkən bülbüllər; Şeyda olsun, güüstana can desin. Aşıq Ələsgər.

SEYDABAZ is. [fars.] Arvadbaz. *Molla şeytan idi, axund şeydabaz; Məşadi, kablayı lotu çıxmışdı.* Aşıq Ələsgər.

SEYDALIQ is. Delicəsinə vurğunluq, aşiqlik, məftunluq, eşq və məhəbbətdən irəli gəlmış divanəlik. *Şeydalığım oldu aləmə faş; Nifrat qılalar oldu yarıy yoldaş.* Füzuli.

SEYHƏ is. Atın bərk kişnəməsi. *Birdən ayıldım, duydum bir bağırtı; Xəncər bərqi, at şeyhası, çığırkı.* A.Səhhət. // *Qısqırıq, bağırtı.* □ **Şeyhə çəkmək** – bərkden qışqırmaq.

SEYX is. [ər.] 1. Ərəbistanda qəbilə və ya eşirət başçısı. *Digər şeyxlər və müridlər də gəlib bir-rə-bıror [dərvişin] ətrafinə toplasırlar.* H.Cavid.

2. Təriqət başçısı və hər hansı bir təriqətə mənəsub olub orada ibadətlə möşğul olan, dərvislərə başçılıq edən şəxs. *Şeyxlər meyxanədən iż döndərərlər mascidə.* Füzuli. *Bir gün şəhərdə belə şayılər dövrən edirdi ki, guya üsulilər ilə şeyxlərin davası olacaq.* Cəmənzəminli.

3. Pirə baxan, pirdə nəzir yiğan adam. *Pirin şeyxi qisaboylu, qarnı və peysarı yoğun, ağı-bənizli, uzunsaqqal bir molla idi.* E.Sultanov.

SEYXƏNA is. [ər.] Ey şeyx, şeyximiz (şeyxə hörmətlə müraciət). [Hacı Həsən:] *Şeyxəna, doğrusu, mən övladdan sarı bədbəxt olmuşam, bir qəlatdır eləmişəm.* C.Məmmədquluzadə.

SEYXÜLİSLAM is. [ər.] Müsəlmanların dini işlərinə baxan baş ruhani. *Həmin günün axşamı Tiflisdə iqamət edən Zaqqafqaziyanın şeyxüllislimi rus dilində ... bir telegram aldı.* E.Sultanov. // *Şiələrin baş ruhanisi. Şiələrin ruhani idarəsinin rəisi şeyxüllislimdir.* M.F.Axundzadə.

SEY-MEY dan. *bax şey-şüy.* *Nuşapəri xanım aspzadan ayrılib, şey-meyini götürüb getdi.* (Nağıl).

ŞEYPUR is. Öyri boru şəklində ağızigen musiqi və ya siqnal aləti. *Bayraq çadırdan çıxarıldığı zaman şeypur səsləri ucaldı, atlilar bir kərə qılınclarını qınıdan çıxardılar.* M.S.Ordubadi. *Xanın buyruğu ilə şeypurlar calındı.* M.Rzaquluzadə.

ŞEYPURBURUN sıf. Burnunun deşikləri iri və çevrik olan. *Şeypurburun adam.*

ŞEYPURÇALAN, ŞEYPURÇU is. Şeypur çalan çalğıçı, şeypurla siqnal verən. *Musiqi komandasının şeypurçusu.*

SEY-ŞÜY is. Hər cür lazımı şeylər, avadanlıq, müxəlləfat ve s. [Kərbəlayı Fatma xanım:] *Ay qız, hələ tələsmə. Qoy hələ görərək. Gedib şey-şüyü gətirib bura tökmə.* C.Məmmədquluzadə. [Qız:] *Getdim, çağır-dim, dedim ki, kooperativdə şey-şüy verirlər.* Qantəmir.

SEYTAN is. [ər.] 1. Dini təsəvvürlərə görə şəri təmsil edən mövhüm varlıq; cin, iblis (dini efsanələrə görə məlekələrdən olub, guya Adəm peyğəmbərə səcdə etmədiyinə görə göydən qovulmuş və o zamandan bəri insanları pis yollarla çəkməyə çalışan bir varlıq). *Ayda-ildə bir namaz, onu da şeytan qoymaz.* (Məsel). *Səcdə qıl yarə, könlül, baxma o zahid sözünə; Adəm ol, mətləbi qan, eyləmə şeytan ilə bəhs.* S.Ə.Şirvani. *Artıq nə molla var, nə cin, nə şeytan; Nə yumruq, nə qamçı, nə nökər, nə xan.* S.Vurğun.

2. məc. Araqışdırıcı, fitnəkar, xəbərçi, çugul adam haqqında. [Nəsir:] *Şeytana rast gəlməsən, nə var ki.* H.Nəzərli. [Qəhrəman:] *Sən demə, şeytan-şuğulunu bəzə xəbər verib.* Ə.Vəliyev. // məc. zar. Çox bic, kələkbaz. [Əsgər:] *Halal olsun, Süleyman, sən nə kələkbəzsən, şeytan!* *Öyrədib məni yola saldın, mənə rast gəldi yarcan.* Ü.Hacıbəyov. // məc. Dəcəl. *Şeytan bir qız nəvəsi də;* Ayaq üstə dayanmışdı. N.Rəfibəyli.

◊ **Şeytan fəhləsi** – yorulmadan havayı, müftü işləyen adam haqqında. [Molla Cəfər Qasim əməyi:] *Gərək düşəsən bu kənd manım, o kənd sənin, arvadin nə qədər qohum-qardaşı, cicisi, bacısı .. hamisini daşıybı tökəsən Danabaş kəndinə.* Kişi, sən şeytan fəhləsisən məyər? C.Məmmədquluzadə. **Şeytana bac vermək** – biçlik, hiylə işlətmək. **Şeytana papış tikar** – çoxbilməş, çox bic, hiyləbaz,

fırıldaqçı adam haqqında. [Ağa Kərim:] *Amma Ağa Salmana mənim təlimim lazım deyil. O özü şeytana papiş tikər.* M.F.Axundzadə. *Sənin biciliyini kim bilmir, sən az qalırsan ki, şeytana papiş tikəsen, sən mətləbi başa düşmürsən?* E.Sultanov. **Şeytanın ayağını (qiçını) sindirməq zar.** – çox az-az bir yərə gəlib-getmək, hərdənbir görünmək. *Cabir məni hərdən yada salırdı.. Ayda arabir şeytanın qiçını sindirirdi.* Ə.Vəliyev. **Bu meydan, bu da şeytan** – hər hansı bir şeyi sübut etmək üçün əsas, delil göstərmək mənasında ifadə. [Bexti:] *Deyin görək, mən kimi nə eyləmişəm? Bu meydan, bu da şeytan, bu göydəki allah, bu yerdəki insanlar.* S.Rəhimov. **Lənət kor şeytana** – bax **lənət sənə kor şeytan!** (“lənət”də).

SEYTANAĞACI is. bot. İynə kimi tikamları olan bəzək ağacı. *Şeytanağacı 20 metr hündürlüyündə, iri və budalanan tikamlara malik, qışda yarpağı tökülmən ağacdır.* Xirda çıçəkləri may-iyun aylarında açılır, iri meyvələri sentyabrda yetişir və bütün qışa ağacdan asılı şəkildə qalır. H.Qədirov.

SEYTANCASINA zərf Şeytan kimi; iblis-anə, xaincəsinə.

SEYTANÇILIQ dan. bax **şeytanlıq.**

SEYTANDIRNAĞI is. Dirnağın dibində sıyrılmış dəriciklər.

SEYTANDOLAŞIĞI bax **şeytandüyünü.**

SEYTANDÜYÜNÜ is. Çox çətin açıla bilən düyüñ. *İpə lap şeytandüyünü vurmusan.*

SEYTANFIKİR sif. [ər.] Fikri-zikri adamlara pişlik etmək, araqarışdırmaq, fitnə-fəsad salmaq, iblislik etməkdən ibarət olan adam haqqında. [Bayram:] *Namaz bir tamahkar, şeytanfikir adadırdı.* M.F.Axundzadə.

SEYTANI¹ is. Tətik (odlu silahda). [Vəli Tarverdiyə:] ..Əgər ayaq geri qoysan, şeytanını çəkib qarnını tüstü ilə doldurram. M.F.Axundzadə. *Onlar dayanıb özlərini toxatıldılar. Hər ikisinin əli birdən tüsənglərin şeytanını çəkdi, qoşagüllə Heydəri yera sərdi.* S.Rəhimov.

SEYTANI² is. tib. Kişilərdə adətən yuxuda qeyri-iradi olaraq toxumtökəmə hadisəsi. *Şeytanı olmaq.*

SEYTANI³ sif. [ər.] Şeytana xas olan, şeytana layiq olan; şeytancasına, ibliscəsinə.

[Yaşlı kişi:] *Şeytani fikirlər bir anda başımdan silinib getdi.* S.Hüseyn.

SEYTANLAMA “Şeytanlamaq”dan f.is.

SEYTANLAMAQ f. Gizli olaraq vermək, xəbər aparmaq, casusluq etmək, çuğullamaq, satmaq. [Mehdi:] *Məni şeytanlaşdırılar.* C.Cabarılı. *Elə bu vaxtlar o, kooperativ müdürü olan otuz yaşlı qardaşını şeytanlaşdırı.* Ə.Əbülhəsən.

SEYTANLIQ is. Xəbərçilik, casusluq, çuğulluq. [Dəmirqaya:] *Mirzəağa manı aldadıb.* O casusdur. *Mən onun etdiyi şeytanlıqlara şahidəm.* H.Nəzərlə. □ **Şeytanlıq etmək (eləmək)** – xəbərçilik etmək, çuğulluq etmək, casusluq etmək, xəbərçiliklə, çuğulluqla məşğul olmaq, şeytanlamaq. [Namaz:] *İndi məlum olur ki, belə ustalıq ilə söz qayırmaq, şeytanlıq eləmək onların işi imiş.* M.F.Axundzadə. [Həsən:] *Sən bir fikir elə, gol saatın ilə bilərizini aparsam, Allahu izniylə on pud qənd alaram, heç də gətirib burada satmaram ki, şeytanlıq edib tutdursunlar.* Qantəmir. [Sərvinaz:] [Fətişin] şeytanlıq eləyi, camaati na-haqqdan tutdurmasından deyzydi. İ.Əfəndiyev.

SEYTANSİFƏT sif. [ər.] Şeytana oxşayan, şeytan kimi, şeytan xasiyyətli. [Sənəm:] *Kişi, keçən keçibdir, Allah şeytana, şeytansıfətə lənət eləsin.* Ə.Haqverdiyev.

SEYTANŞAPALAĞI is. Çox balaca adam haqqında. *Bu kişi lap şeytanşapalağıdır.* – [Oğlan:] *Bir bunun sir-sifətinə bax, elə bil ki, şeytanşapalağıdır.* P.Makulu.

SEYTAN-SEYTAN zərf Bic-bic. *Pərşən.. gah xəyala gedir, gah da şeytan-şeytan Qaraşa baxaraq piçildiyordu.* M.İbrahimov.

SEYTAN-ŞUGUL is. Xəbərçi, çugul, adam-satan. *El-oba Nəbini öz gözünün didəsi kimi goruyub saxłasa da, Sarımsaqlı kimi şeytan-şugul qızıl vədindən ötrü işə girişirdi.* S.Rəhimov. [Xalıqverdi Paşa bəyə:] *Mənim haqqımda deyilən hamısı şeytan-şugul söyüdür.* Ə.Vəliyev.

SEYTƏNƏT [ər.] klas. Şeytanlıq, iblislik; hiylə, fitnə, fəsad. [Bu ləkə] *Naxçıvan ilə Lənkəran qulluqçularının içində çox vaxtdan bəri düşən şeytanət ləkəsidir.* C.Məmmədguluzadə. *Otellonun poruçiki, Yaqo ki onun ziri-dəstində qulluq edirdi, öz ağasından narazı idi.* Narazılığına ümdə səbəb onun zatında olan .. şeytanət, bütəl və həsəd idi. F.Köçərli.

ŞEZLONQ is. [fr.] Yüngül, mütəhərrik kreslo.

ŞƏB is. [ər.] köhn. Gecə.

ŞƏBAB(ƏT) is. [ər.] klas. Gənclik, cavanlıq. *Fəqat baharı-şəbabımda bir çiçək buldum; Qaçırdım əldən, onun hasrətilə məhv oldum.* H.Cavid. [Əmir qızlara:] Bir nəğmə çalın, ham oxuyun qəlbimi şad eyləyəsiz; Həm şəbabətdə keçən günləri yad eyləyəsiz. Ü.Hacıbəyov. *Qocaldım, gedibdir zamani-şəbabım; Alın-maz sualımlı, verilməz cavabım.* Ə.Nəzmi. □ **Şəbabətə yetmək** – gənclik dövrüne yetmək (ayaq basmaq), cavanlıq dövrü başlamasıq. *Cavan qızın sinni şəbabətə yetmişdi. Zahir və batında çocuqluq əsərləri məhv olub gedirdi.* Çəmənzəminli.

ŞƏBAHƏT is. [ər.] Oxşarlıq, bənzərlik. *Hamisi kafıra bənzər o haramzadələrin; Nə müsəlmanlığa onlarda şəbahət var idi.* M.Ə.Səbir. *Bu uşaqların yalnız adında yox, sıfətində və taleyində də şəbahət gördü.* Mir Cəlal.

ŞƏBAN is. [fars.] Qəməri ərəb təqvimində səkkizinci ayın adı. *Həmişə şəban, bir yol da ramazan.* (Məsəl). *Şəbanda gərçi bir neçə gün içmədim şərab.* S.Ə.Şirvani. *İndi şəbanın onun idi.* S.Hüseyn.

ŞƏBBU, ŞƏBBBUGÜLÜ is. [fars.] Axşamçağı ve gecə etirsaçan rəngbərəng gül; mixəkgülü. *Şəbbugülü Azərbaycanda geniş becərilən ətirli bəzək bitkilərindəndir.* H.Qədirov. *Xiyabanın hər iki tərəfini xeyri, şəbbu, qırmızı zanbaq və sair rəngarəng çiçəklər bürümüş idи.* M.S.Ordubadi.

ŞƏBCİÇƏK is. bot. Gecələr açılan çiçək növü. [Nisə xanım:] *Sənin üçün buket bağlamaq istəyirdim. Sədəf, amma nə qərənfil tapdim, nə şəbcicək* Ə.Məmmədxanlı.

ŞƏBƏDƏ is. [ər.] Rışxənd, ələ salma, araya qyma; hoqqabazlıq. [Knyaz:] *Yapdığın şəbab-dalar, gizli deyil.* H.Cavid. □ **Şəbədə qoşmaq, şəbədəyə qoymaq** – rışxənd eləmək, ələ salmaq, söz qoşmaq. [Hüseyn:] *İndi mənim dalumca şəbədə qoşanlar, məni hoydu-hoyduya götürənlər o zaman Hüseyn Xələfov adı gələndə ayağa duralar.* S.Rəhman.

ŞƏBƏDƏBAZ is. və sif. [ər. şəbədə və fars. ...baz] Hoqqabaz, adam ələ salan, adəmi lağ'a qoyan, adam oynadan, adama söz qoşan. *Bu*

növ artistlərin yeri şəbədəbazlar məclisidir. Ə.Haqverdiyev.

ŞƏBƏKƏ is. [ər.] 1. Ağacdən, metaldan, daşdan, məftildən qayrılmış tor, hörgü, barmaqlıq; ornament. *Pancara şəbəkəsi. Qapı şəbəkəsi.* // Toraoxşar, toru xatrlarından şey; tor.

2. Her hansı bir yerde müxtəlif istiqamətlərdə yolların, rabitə xətlərinin, kanalların və s.-nın məcmusu. *Dəmiryol şəbəkəsi. Elektrik şəbəkəsi. Telefon xətlərinin şəbəkəsi.*

3. Her hansı bir ərazidə yerləşən oxşar idarələrin, müəssisələrin və s.-nın məcmusu. *Müalicə şəbəkələri. Ticarət şəbəkəsi.*

ŞƏBƏKƏCİ is. Şəbekə (1-ci mənəda) ustası; ornamentçi.

ŞƏBƏKƏCİLİK is. Şəbekə kəsmə, şəbekə qayırmaya sənəti.

ŞƏBƏKƏLİ sif. Şəbekə şəklində qayrılmış, şəbekə qoyulmuş, şəbekəsi olan. *Şəbəkəli qapı. Şəbəkəli divar. Şəbəkəli pəncəra.* – *Bu gecə dəmir şəbəkəli qoşa pəncərədən işıq şüzlümüdü: artırma da, həyat də qaranlıq idи.* İ.Melikzadə.

ŞƏBGÜLÜ is. bot. Sarı, mixəyi rəngdə çiçəkləri olan çoxillilik bitki; sarıbənövşə. *Sarıbənövşə və ya şəbgülü .. açıq-sarı, tünd-sarı, mixəyi, tünd-mixəyi rəngli və kaşkin xoşılılı çoxillilik bitkidir, bağlardır və güllükıldarda becərilir.* M.Qasimov.

ŞƏBXUN is. [fars.] Gecə vaxtı düşmən üzərine gözlənilməz basqın. *Dəstə bir yerdə şəbxun atır, o biri yerdə özünü göstərir və bir-dən yox imiş kimi çəkilib itirdi.* S.Rehimov. [Nəriman] düşmən dastalarının hissəyə soxulduğunu və şəbxun vurdوغunu yəqin edib dala-naqaq aradı. Mir Cəlal.

ŞƏBİH is. [ər.] 1. klas. Bənzər, oxşar. *Şəbihə yoxdur.*

2. din. Keçmişdə: məhərrəm ayında aşura günü şiələrin göstərdikləri Kərbəla hadisələrinə həsr olunmuş faciəli tamaşa, mərasim. Camaat dörd ətrafdı oturardı, şəbihə göstərərdilər. Bu şəbihələr teatr tamaşalarını xatırladırdı. H.Sarabski. [Ağ:] *Nəbiqulu məsləhət gördü ki, onunla birləşib Dəcəlləbadın meydənında şəbih çıxardıq.* Ə.Haqverdiyev.

ŞƏBİHGƏRDAN is. [ər. şəbih və fars. gərdən] Şəbihə hazırlayan, şəbihə mərasimini idarə edən adam. *Cəm olunan pullar nəyə sərf olunardı? – Çaya, qəndə, .. imam yolunda*

çalışan hədsiz Allah bəndələrinə ki ibarət ol-sun məscid və minbər xadimlərindən, şəbih-gərdan dəstələrindən... C.Məmmədquluzadə.

ŞƏBİHGƏRDANLIQ is. Şəbihgərdanın işi, şəbih mərasimini idarə etmə. *Şəbihgərdanlıq tam mənası ilə xalq teatrı idi. Çəmənzəminli. // mac. Oyunbazlıq, hoqqabazlıq.*

ŞƏBKORLUQ is. bax **gecəkorluq**.

ŞƏBKÜLAH is. [fars.] köhn. Gecəpapağı. [Kerbəlayı Həsən].. şəbkülahını geyinib arvada tapşırı ki, bu gecə ölürlər galacak, .. dava-şava olmasın. Çəmənzəminli. [Molla Qasim:] *Hərdənbir şəbkülah da qoyardı.* H.Sarabski.

ŞƏBNAMƏ is. [fars.] İntibahnamə, bəyannamə. *Şəbnamələr hazır idi.* M.S.Ordubadi. *O, mizin üstünə şəbnaməni qoyanda əlahəz-rət Hümayuni aynada onu görüb tutmuşdu.* P.Makulu.

ŞƏBNƏM is. [fars.] bax **şəh.** [Dərviş:] *Gül qonçasında şəbnəm parıldayan kimi, [Ruqiyyənin] dodaqları arasında dişləri almaz kimi parıldadı.* A.Divanbəyoğlu. [Əhmed:] *Yerə düşmüş şəbnəm hələ qurumamışdı.* T.Ş.Simurq.

ŞƏBNƏMLİ sif. *Şəbnəm (şəh) düşmüş, şəhli. Şəbnəmləri çiçəklər səhər çəğləri; Yaqut gözərilər qəməzə satardı.* R.Rza.

ŞƏBPƏRƏ is. [fars.] 1. Yarasa, gecəquşu. *Şəbpəra gecə gəzər, gündüz gəzməz; Elə bilər, özü bilər, özgə bilməz.* (Məsəl). ..Azacıq tar olursa indi hava; Sevinir hər tərəfdə şəbərələr; Aldanıb qafılanı rəqs eylər.

2. mac. Kor, işiqdanqorxan, mədəniyyət düşməni.

ŞƏCƏRƏ is. [ər.] Bir sülałənin, xanədanının və s. nəsil qollarını (qollu-budaqlı ağac şəklinde) göstərən cədvəl. *Nəsil şəcərəsi.*

ŞƏDDƏ is. [ər.] 1. Bax **təsədid**.

2. Sapa düzülmüş mirvari, inci. *Qətibə əlini atıb, kiçik cabədan bir şəddə iridənəli inci çıxarıb Səba xanımın boynuna saldı.* M.S.Ordubadi. *İri mirvarılər beş-altı şəddə; Danənin hərəsi bir findiq həddə.* H.K.Sanılı.

ŞƏDİD sif. [ər.] klas. Şiddətli, sərt, çox ağır. ..Nadanlılıqta yaşı gözlərilə baxa-baxa biçarə. *Məryəm saraldi, soldu, bir gün də şəhid həyatından aralınıb rahətiylə çıxdı.* Çəmənzəminli.

ŞƏDİDLİK is. Şiddətlilik, şiddət. *Bu təzyiq [kişilərin qadınlar üzərində təzyiqi] tərixin hər pilləsində bir şədidlikdə olmayıb və ayrı-ayrı qövmlərin dərəcəyi-mədəniyyətlərinə bağlı deyildi.* Çəmənzəminli.

ŞƏFA is. [ər.] Xəstelikdən qurtarma, sağılma, yaxşılaşma. *Şirin, meyxəs meyvaları; Min bir dərədə şəfa bağları! Qoyunu dolu şəfa bağları!* R.Rza. *Şəfqət! Nə ülvəsən, şəfa səndədir; Ağır xəstələrə dava səndədir.* M.Rahim.

□ **Şəfa tapmaq (bulmaq)** – xəstelikdən qurtarmaq, sağılmaq. *Ol vaxt mənim əhvalim o qədər pis deyil idi və İvanov həkimin davalarını yeyib gündən-günə şəfa tapirdim.* C.Məmmədquluzadə. *Dedim: “-Əl atmasa həkim biçağı; Xəstə şəfa tapib, durmazayağa”.* M.Rahim. **Şəfa vermək** – sağaltmaq, xəstelikdən qurtarmaq. *Ver şəfa labindən, yazığam, mənə; Zəhri-fəraqınla ağulanmışam.* Q.Zakir. *Ağlar da, içün-için edə ah; Bu körpəmə sən şəfa ver, Allah!* A.Şaiq.

◊ **Şəfa evi** – bax **şəfaxana**. Məktəblərə, şəfa evlərinə, yetim evlərinə ciblərindən pul çıxarıb verən üləmədr. C.Məmmədquluzadə. **Allah şəfa versin** – xəstələrə sağalmalarını bildirən ifadə. [Xala Yunisə:] *Gördüm, bala, fağırın [Yaqtutun] üzü-gözü çox yanıb, Allah özü şəfa versin.* Ə.Məmmədxanlı.

ŞƏFABƏXS [ər. şəfa və fars. ...bəxş] klas. bax **şəfaverici**.

ŞƏFAƏT is. [ər.] klas. Bir günahkarın bağışlanması və ya bir möhtacın ehtiyacının yerinə yetirilməsi üçün başqası tərəfindən edilən vasitəçilik, iltimas. // Rəhm, mərhəmət, şəfqət. *Ey əhl-i-simal, bu azarın dərmanı kövkəbi-hürriyətin şəfaatidir.* S.S.Axundov.

ŞƏFAƏTCİ is. klas. Şəfaət edən, rəhm edən, mərhəmət göstərən, yazıçı golən, dərdinə əlac edən. *Hər kəs qəzet oxusa, istəyir müsəlman qəzeti, istəyir qeyri bir dildə, qiyamət günü ona şəfaətçi olmayacaq.* “Mol. Nəsr.”

ŞƏFAXANA is. [ər. şəfa və fars. ...xanə] köhn. Xəstəxana, müalicəxana. [Yusif Sərrac buyurdu:] ...*Hər yerdə yollar təmir olunsun və lazımı məqamlarda və mənzillərdə köprülər və karvansaralar tikilsin və hər vilayətdə şəfəxanalar qayırlısin.* M.F.Axundzadə.

ŞƏFAİYYƏ is. [ər.] köhn. Səhiyyə, sağlamlıq. ..Rusların cəmi mülki idarələri millət vəkillərinin əlində idi ki, rusca həmin vəzidərənin adı Zemstvodus, məslən: kəndlərin maarif işləri, şəfaiyyə işləri.. C.Məmməd-quluzadə.

ŞƏFALANMA “Şəfalanmaq”dan f.is.

ŞƏFALANMAQf. Şəfa tapmaq, sağalmaq. Xəsta şəflənar təri gələndə; Təbib ona yönü bəri goləndə. A.Şəmşir.

ŞƏFALI sif. Şəfa verən, şəfaverici, sağaldıcı. Şəfali hava. Şəfali əl. Günəşin şəfali şüası. - Bilmirəm, İstiyun; Şəfaldır qaynağı; Yoxsa onun hüsnüdür; Bu dirilik bulağı? N.Rəfibəyli.

ŞƏFAVERİCİ sif. Şəfa verən, şəfali, sağaldan, sağaldıcı. Şəfaverici dağ havası. Şəfaverici mədəni suları.

ŞƏFƏQ is. [ər.] 1. Gün çıxmadan və ya batarkən göydə görünən qızartı. *Od tutub qırmızı atəşlə yenə yandı üfüq; Şəfəqin qurmut rəngilə işıqlandı üfüq.* A.Səhhət.

2. məc. Parılıtı, bərq, sölə. [Qadın] üzərinə o qədər daş-qaş tökmüşdü ki, güzgüün qabağında durduğu zaman özünün belə şəfqədən gözləri qamaşırdı. M.S.Ordubadi. [Hacı Murad:] ...Almazların şəfqəqi gözlərimi qamaşdırır. S.S.Axundov. □ **Şəfqəq vermək (salmaq, saçmaq)** – parıldamaq, bərq vurmaq, işiq saçmaq, sölələnmək. Burdan bir atlı getdi; Atın oynatdı, getdi; Gün kimi şəfqə saldı; Ay kimi batdı, getdi. (Bayat). Buludlar dağlara yaviqlaşdıqca kənarları ağarıb gümüş kimi şəfqə verirdi. Çəmənzəminli.

ŞƏFƏQQƏT bax **şəfqət**. Madərləriniz etdi siza mehru mahabbat; Ağışı-şəfqəqtəsə sizi bəslədi rahət. M.Ə.Sabir. [Xarrat:] Məncə bütün maxluq .. mümkün olan şəfqəqtəsə himayeyi-insaniyyətdən məhrum qalmamalıdır. T.Ş.Simurq

ŞƏFƏQLƏNDİRİMƏ “Şəfəqləndirmək”-dən f.is.

ŞƏFƏQLƏNDİRİMƏK f. İşıqlandırmaq, sölələndirmək. ..Axşamdan yanmış çırığın sarılmış alovu birdən titrəyib uzandı, yuxarıya doğru qanad çalıb bir an ətrafi daha artıq şəfqələndirdi. Ə.Məmmədxanlı.

ŞƏFƏQLƏNMƏ “Şəfəqlənmək”dən f.is.

ŞƏFƏQLƏNMƏKf. İşıqlanmaq, sölələnmək, parıldamaq, şəfəq saçmaq, bərq vurmaq. Günəşin işığından şəfəqlənən qılınclar qırx min ildürimin birdən şığıdığini andırdı. M.S.Ordubadi. Sirğa taxib qulağına göy otlar da şəfqələndi; Yuvalardan çıxan quşlar süziüb keçdi bütün kəndi. B.Vahabzadə.

ŞƏFƏQLİ sif. Şəfəqsəcan, parlayan, işıq-saçan, bərq vuran, söləsəcan. Şəfəqli almad. Şəfəqli cilçiraq. - [Rüstəm bəy:] .. Pürqiyəmat daşlar cərgəsində [almaz] an gözəl şəfəqli və kimya aləmində bundan bərk və səxt daş hələ bu vəqtə tək dünyada tapılmayıb. C.Məmmədquluzadə. Hər tərəfi nə səhərin şəfəqli, nə də axşamın munis toranlığına bərzəməyən xoşagəlməz bir qaranlıq bürümüştü. M.Rzaquluzadə.

ŞƏFFAF sif. [ər.] Baxdıqda o biri tərəfi görünən, işığı asanlıqla buraxan, içindən keçirən. Şəffaf şüə. Şəffaf cisim. // məc. Aydin, tərtəmiz, dumdur. Şəffaf göy. Şəffaf su. - O yerdə kim, göyün üzü şəffafdır; Çəsmələri qayat sərindir, safdır. A.Səhhət. Yuyundun, darandin, qarlar kimi saf; Tellərin siğallı, gözlərin şəffaf. Ə.Cavad. Qiş gecəsinin şəffaf havasında mayakın işığı çox yaxşı görünürdü. M.Rzaquluzadə.

ŞƏFFAFLAŞDIRMA “Şəffaflaşdırmaq”-dan f.is.

ŞƏFFAFLAŞDIRMAQf. Şəffaf hala salmaq.

ŞƏFFAFLAŞMA “Şəffaflaşmaq” dan f.is.

ŞƏFFAFLAŞMAQf. Şəffaf olmaq, açılmaq, aydınlaşmaq, aydın görünmək.

ŞƏFFAFLIQ is. Duruluq, temizlik, aydınlıq; şəffaf şeyin hali. Suyun şəffaflığından çayın dibi görünür. // Məc. mənada. Sonatada musiqinin şəffaflığı, formanın aydınlığı nəzari calb edir.

ŞƏFIQ is. [ər.] klas. Şəfqəlti, mərhəmetli, üreyinazik. Fəğan ki, tez yetir oncamə, dustralar, şəbi-vəsl; Rəfiq çox ki, şəfiq oldu, yol iraq gərək. Q.Təbrizi.

ŞƏFQƏT is. [ər.] Rəhm, mərhəmet, acıma, yazıçı gəlmə, ürəyi yanma, riqqət. [Hətemxan ağa:] Səmə lazım olan ərəb, fars, türki, rus dil-ləridir ki, Allaha şüktür, dövləti-əmniyyətimizin şəfqətinən açılan mədrəsələrdə hamisini

ŞƏFQƏTLİ

oxuyub öyrənibsan. M.F.Axundzadə. [Zeynəbin] kişilər qarşı olan nifrəti azalır, qəlbində mərhəmət və şəfqət hissi oyanırdı. Qantemir. // Ananın övladına olan məhəbbəti kimi ürəkdən gələn derin məhəbbət. *Ana şəfqəti. – Ana! Sənin tükənməz əməyin, oxşayıcı şəfqətin, bəsləyici məhəbbətin, qəlb ülviviyətin kimə məlum deyil.* Mir Cəlal.

◊ **Şəfqət bacısı** – xəstəxanalarda: orta tibb tehsili olan tibb işçisi (qadın-qız). *Şəfqət bacısı özünü saxlaya bilməyi ağlamagə başladı.* Ə.Vəliyev. *Dəstədə on nəfər əla nişançı, ki də şəfqət bacısı vardi.* M.Hüseyn.

ŞƏFQƏTLİ sif. Mərhəmətli, riqqətli, mehriban, şəfqəti olan. *Qadın! Ey sevgilim, şəfqətli mələk! Bu qədər səbrü təhəmmül nə demək?* H.Cavid. Zeynal indi öz evinə qayıtməq, ailəsinin şəfqətli qanadları altına sığınub, qənaətkar bir zəhmətəş həyatı yapmaq istəyirdi. S.Hüseyn. Kamal anasının şəfqətli gözlərinə, mehriban üzünə baxıb dinnirdi. M.Rzaquluzadə.

ŞƏFQƏTSİZ sif. Rehmsiz, mərhəmətsiz, amansız, daşırəkli. *Şəfqətsiz adam.*

ŞƏFQƏTSİZCƏSİNƏ zərf İnsafsızcasına, rehmsızcəsinə, amansızcasına, qəddarcasına.

ŞƏFQƏTSİZLİK is. Rehmsızlık, mərhəmətsizlik, insafsızlıq, amansızlıq, qəddarlıq.

ŞƏHAB [ər. şıhab] klas. Alov, şöle, şorare, qığılçım; ildirim. *Düdüd şəhablar, ildirimlar, odlar.* A.Səhət. *Firuzun parlaq qılıncı havan bir şəhab kimi yarır.* H.Nəzərli.

ŞƏHADƏT is. [ər.] 1. Şahidlilik. [Ağa Salman:] ..*Gedim, sərbəzları görüüm, əhvalat xəbor alım ki, mürafətə vaxtında şəhadətlərini əda etsinlər.* M.F.Axundzadə. // Dəlalət, sübut. *Xəlqə şərh etmək qəmi-hicrin nə hacətdir mənə;* *Laləvəş sinəmdəki dağlar şəhadətdir mənə.* Q.Zakir. □ **Şəhadət etmək** – 1) bax **şəhadət vermək;** 2) göstərmək, sübut etmək, dəlalət etmək, təsdiq etmək. *Şagirdin cavabları onun zəkali olmasına şəhadət edir.* **Şəhadət vermək** – şahidlilik etmək, şahidlilik göstərmək, gözü ilə gördüyü bir işin həqiqətən olduğunu təsdiq etmək. [Axund Cımnaza:] *Yaxşı, sən öz qızın üçün şəhadət edirsən ki, Səriyyə Qurbana getməyə razıdır?* C.Cabbarlı. *Oğrular üzə çıxdılar. Amma onlar kor Hümmətin tapşırığı ilə İskəndərin əleyhinə şəhadət verdilər.* M.Hüseyn.

ŞƏHƏRƏTRAFI

2. Şəhidlik, şəhid olma (bax **şəhid**). □ **Şəhadətə yetişmək** – şəhid olmaq, hələk olmaq (yüksek bir amal yolunda). [Şeyx Nəsrulla qəbiristanlığı göstərib:] *Ondan ötrü ki, [bunlar xudavəndi-aləmin] göndərdiyi bələdan qaçmayıb şəhadətə yetişiblər.* C.Məmmədquluzadə.

◊ **Şəhadət barmağı** – baş barmaqla orta barmaq arasındaki barmaq (bir şeyi göstərmək isteyəndə bu barmaqla göstərilir). *Kərbələyi Heydar əmi çıxardı küçəyə, sağ əlinin şəhadət barmağını yuxarı qovzuyub, ancaq mənə bircə bunu deyərdi ki: "Qurişmal! Uşağı döymə!"* C.Məmmədquluzadə. Kərbələyi Xəlil şəhadət barmağını əvvəlcə əlninə tərəf uzadıb, sonra üst dodağı qarşısında saxladı. T.Ş.Simurq.

ŞƏHADƏTNAMƏ is. [ər. şəhadət və fars. ...namə] Bir şeyi təsdiq edən, bir şeyə icazə veren sənəd, rəsmi kağız; vəsiqə. *Realni məktəbin birinci sinfinə 11-12 yaşından yuxarı şagirdlər qəbul edilməyirdi, buna görə də yaş göstərən təvallüd şəhadətnaməsi tələb olunurdu.* T.Ş.Simurq.

ŞƏHƏD is. [ər.] Şan balı, bal, şirə. *Üst-üstə yiğilan pətəklərdən və bağçada qoyulan qırımızıngı yeyşiklərdən arılar dəstə-dəstə çıxar, dərələrə yayılır, şəhd toplayır və qayırdırlar.* S.Rəhimov.

ŞƏHƏR is. [fars.] İnzibati idarələr, sənaye, ticarət və mədəniyyət mərkəzi olan böyük yaşayış məntəqəsi. *Sənaye şəhəri. Böyük şəhər. – Bir saata yaviq [Məhəmməd Həsən əmi] şəhəri o üzə-bu üzə dolandı ki, bəlkə Xudayar bayı tapa.* C.Məmmədquluzadə.

ŞƏHƏRBƏŞHƏR zərf Bir-bir şəhərləri gəzərək, bir şəhərdən digərinə, şəhər-şəhər. *Şəhərbəşhər gəzmək.* *Şəhərbəşhər axtarmaq.* – [İranlı:] *Mən sənin sorağını kəndbəkənd, şəhərbəşhər alıb, golib burada tapmışam.* Ə.Haqverdiyev. *Gəzirəm kəndbəkənd, şəhərbəşhər; Galır qulağıma şirin nəğmələr.* M.Rahim.

ŞƏHƏRCİK is. 1. Balaca şəhər. 2. Hər hansı bir məqsədə xidmət edən ya-sayış və ya müəssisə binaları qrupu. *Fəhlə şəhərciyi. Akademiya şəhərciyi. Universitet şəhərciyi.*

ŞƏHƏRƏTRAFI sif. Şəhərə yapışq olan, şəhərin ətrafında, kənarında olan. *Şəhərətrafi*

bağlar. Şəhərətrafi dəmir yolu. – Bakıda və rayonlarda idarələrin çoxu şəhərətrafi təsərrüfat ilə məşğul olur. M.İbrahimov.

ŞƏHƏRKƏNARI b a x şəhərətrafi.

ŞƏHƏR(LƏR)ARASI sif. Şəhərlər arasında olan, işleyən. Şəhərlərarası telefon stansiyası. Şəhərlərarası avtobuslar işləyir.

ŞƏHƏRLİ sif. Şəhərənək, şəhərdə yaşayış. Şəhərli qız. – Səlim .. yağısa düşmüş bir şəhərliyə bələdçilik etdiyini danışdı. Mir Celal. Gözəl sürüü idi, – deyə, şəhərli işləyi kəsərək bayaqkı sözlərini təkrar etdi. İ.Əfəndiyev.

ŞƏHƏRSALMA is. Şəhər bina etmə, şəhər yaratma.

ŞƏHƏRSAYAĞI sif. və zərf Şəhər qayda-sında, şəhərdəki kimi. Şəhərsayağı geyinmək. – Qəranfil bacının əynində indi yaşıl parçadan şəhərsayağı tikilmiş tuman-kofsta var idi. İ.Əfəndiyev.

ŞƏHƏRTİPLİ sif. Şəhərə oxşar, şəhər kimi, şəhərdəki kimi. Şəhərtipli qəsəbə. Şəhərtipli xəstəxana. Şəhərtipli yaşayış məntəqələri.

ŞƏHƏRYANI b a x şəhərətrafi.

ŞƏHİD is. [ər.] Yüksək amal, məslək, əqidə yolunda ölən, həlak olan, canını fəda edən adam. Bu təmənnadıyam, ey gül, ki, şəhidin mən olam; Ölərəm, qeyrini gər mən bu təmənnadə görəm. S.Ə.Şirvani. Vətənin yolunda ölən şəhidlər; Ölümür, qovuşurlar əbədiyyətə... B.Vahabzadə. □ **Şəhid olmaq** – yüksək amal, əqidə, məslək yolunda canını fəda etmək, həlak olmaq, ölmək. Şəhid olmaq fəqər hürriyət uğrunda səadətdər; Əsarətlə həyatın bisəmər zövqü səfəsindən. Ə.Vahid.

ŞƏHLA sif. [ər.] İri tünd-mavi. Şəhla göz-lərində səadət gülər; Sənki hər əfətdən pərəs-tiş dilər; Sənin Məcnunların Leyləni neylər? H.Cavid. ... Tamam mənə təsəlli verərək sakit edirdisə də .. yas ilə dolmuş şəhla gözlərin-dən malum olurdu ki, bu ayrilıq ona da böyük təsir edir. S.S.Axundov.

ŞƏHLAGÖZ(LÜ) sif. Gözləri tünd-mavi olan. O şəhlagöz, xumargöz; Yar əğyara yu-mar göz; Bir qəlbim var, verirəm; Canımı da umar göz. (Bayati).

ŞƏHLALANMA “Şəhlalanmaq” dan f.is.

ŞƏHLALANMAQ f. İri açılmaq (gözlər haqqında). Ala gözlər nərgisi-məstanə tək şəhlalanır; Elə ki süzgünləşir, yüz mərtəbə zibalanır. M.P.Vaqif.

ŞƏHRƏ is. Açıq yara.

ŞƏHRİYAR is. [fars.] klas. Hökmədar, pad-şah, şah. Maral isə, ahu isə bu şikar; Belə seyd olur layiqi-şəhriyar. M.Ə.Sabir. O söylədi: – Yaşasın şəhriyari-hürriyət. B.Vahab-zadə.

ŞƏHRİYARLIQ is. köhn. Şahlıq, xanlıq. [Elxan:] İki addimlığında Şirvan şəhriyarlığı da [ərəb xilafətinə] qarşı vuruşur. C.Cabbarlı.

ŞƏHVANI sif. [ər.] Şəhvətə, cinsi elaqəyə aid. Şəhvani hissələr.

ŞƏHVƏT is. [ər.] Şəhvəti ehtirası, cinsi elaqə meyli. Toğrulun xanəndələri hökmədarın şəhvət və nəşəsini coşdura biləcək təzə qəzəl və rübai'lər öyrənirdilər. M.S.Ordubadi. Şəhvət hissi Fərhadin üzəyində bir dərəcəyə çatdı ki, tamam dərs, məktəb nəzərindən qeyb oldu. C.Cabbarlı.

ŞƏHVƏTKAR sif. [ər.] Şəhvət və fars. ...kar] b a x şəhvətpərəst.

ŞƏHVƏTLİ sif. Şəhvətlə dolu, şəhvət ifadə edən, ehtiraslı. Şəhvətli gözərlər. – Yüksəldi hər tərəfdən; Şəhvətli, kırılı ssəslər; Alınlarda dolandı; Ölüm iyi nəfəslər. Ə.Cavad.

ŞƏHVƏTPƏRƏST sif. [ər. şəhvət və fars. ...pərəst] Şəhvət düşkünlü. O, bu qədər şəhvətpərəst və kənizpərəst xəlifənin paytaxtından qızları nə cürə qurtara biləcəyi barəsində düşünürdü. M.S.Ordubadi.

ŞƏHVƏTPƏRƏSTLİK is. Şəhvət düşkünlüyü.

ŞƏXS is. [ər.] Cəmiyyətdə ayrıca adam; fərd, kimsə. Hər bir şəxs. Bir şəxs sizi görəmək istəyir. – Vətəni sevməyən insan olmaz; Olsa, ol şəxsədə vicdan olmaz. A.Səhhət. Aslan mərhəmatlı və əxlaqi düzgün bir şəxs idi. C.Cabbarlı.

ŞƏXSƏN zərf [ər.] Arada heç bir şəxs iştirak etmədən, heç bir vasitə olmadan, bilavasitə özü (özünü). Bu adəmi şəxsən tanıyıram. – Keçmiş zaman şəxsən [Mirzağanın] özü üçün qaranlıq idi. S.Hüseyn. İmrən kişi şəxsən [Tahirin] nə ilə məşğul olduğunu xəbər aldi. M.Hüseyn. Gəldiyəvi belə bir tədbirə vadar eləyən o idi ki, şəxsən özü layihə düzəltmək niyyətində idi. Mir Cəlal. // Bilavasitə. Məktub şəxsən ona aiddir. Məsələni şəxsən özüne bildirin.

ŞƏXSİ *sif.* [ər.] Bir şəxsə, adama məxsus (aid) olan, şəxsən onun özü üçün olan, özünü. *Budur, bu məclisə yiğişanların hamısı öz şəxsi həyatlarını, hörmətlərini təhlükə alına salaraq gəlmışlər.* S.Rəhman. // Bir şəxsin özünə məxsus olan, onun istifadəsində olan; xüsusi. *Şəxsi mülk. Şəxsi məsnən.* // Ayrıca bir şəxsə aid olan, ancaq ona xidmət edən. *Şəxsi kətib. Şəxsi mühafizə dəstəsi.* // Müəyyəyen şəxsə xas olan. *Şəxsi fikir. Şəxsi rəy. Şəxsi tacriba.* // Bir şəxsin xüsusi ailə heyatına, ailə münasibətlərinə aid olan. *Başqalarının şəxsi həyatına qarışmaq. Şəxsi həyatları yaxşı deyil.* // Şəxsiyyətə aid. *Vətəndaşların şəxsi hüquqları. Şəxsi toxunulmazlıq. Şəxsi vəsiqə.* // Müəyyəyen şəxsə yönəldilmiş, ona toxunan. *Şəxsi təhqir. Mən bunu özüümə şəxsi həqarət sayıram.*

◊ ŞƏXSI HEYƏT – hər hansı bir idarədə, müəssisədə, hərbi hissədə və s.-də xidmət edən şəxslərin heyəti. **ŞƏXSI İŞ** – bir idarədə, müəssisədə, hərbi hissədə xidmət edən və ya bir yerdə oxuyan şəxsə aid sənədlərin məcmuslu.

ŞƏXSİ-QƏRƏZ *is.* [ər.] Gimli ədavət, gizli düşməncilik, gizli niyyət, məqsəd, qərəz. *Siz bu xəbərin şəxsi-qərəzdən doğmadığını hərədan bilirsiniz?* M.S.Ordubadi. Zeynal .. söbə müdirinin özü ilə şəxsi-qərəzi olduğundan .. şikayət edirdi. S.Hüseyn. [Səməd:] *Yoldaş sədr, bu kişi yalan danışır. Üstümə ləkə atır. Mənimlə şəxsi-qərəzi var.* B.Talibli.

ŞƏXSİ-QƏRƏZLİK *is.* Birile şəxsi ədavəti, qərəzi olma; şəxsi ədavət, qərəz. ...*Şəxsi-qərəzlik üzündən haqqı inkar etmək kişilikdən deyildir.* M.F.Axundzadə. [Barat:] *Mən ancaq onu deyə bilsəm ki, bunların hamısı şəxsi-qərəzlilikdir.* Bismə kəndimizə [Almaz] kimi işləyən müəllimə gəlməmişdir. C.Cabbarlı. ...*Nəticədə yazılınların şəxsi-qərəzlik və böhtən olduğu aydın edilir.* S.Rəhman.

ŞƏXSIYYƏT *is.* [ər.] 1. Bir şəxsə xas olub onun fərdiyətini müəyyən edən xüsusiyyətlərin məcmusu. *Alarsa hər gecə üç-dörd nəfər əşxas gər vədim; Nə qəm, beş-altı da olsa, mənim şəxsiyyətim artır.* M.Ə.Sabir.

2. Öz xarakteri, əxlaqi, cəmiyyətdə mövqeyi və s. baxımından insan, şəxs, sima. *Böyük şəxsiyyət. Görkəmlı şəxsiyyət. Tanınmış*

şəxsiyyətlər. – [Qadın:] *Şairlər nə qədər həssas şəxsiyyət imiş.* M.S.Ordubadi. *Mollayev öz əcili ilə ölmüş görkəmlı şəxsiyyətlərdən dəl çəkmirdi.* M.Hüseyn.

ŞƏXSIYYƏTSİZ *sif.* Şəxsiyyəti, mənliyi, siması olmayan; simasız, mənliksiz. [Qədim Romada] *arvad şəxsiyyətsiz bir parça şey hesab olunurdu, ona görə də özünmə məxsus mal və sərvəti ola bilməzdi.* Çəmənzəminli.

ŞƏXSIYYƏTSİZLİK *is.* Şəxsiyyəti, siması, mənliyi olmama; simasızlıq; mənliksizlik.

ŞƏXSLİ *sif. gram.* Şəxs qrammatik kategoriyasını bildiren. *Şəxslü cümlə.*

ŞƏXSSİZ *sif. gram.* Mübtədəsi olmayan və təsvvvür olunmayan. *Şəxssiz cümlə.*

ŞƏKƏR *is.* [fars.] 1. Qənd. *Xalq batıbdır noqla, şəkərə, qəndə;* *Bizim evdə axta zoğal da yoxdur.* M.P.Vaqif. // *məc.* Şirin, dadlı, ləzətli şey mənasında. *Danışanda şəkər damar sözündən;* *Qaymaq dodaqları ballı sənəm, gəl!* Xəstə Qasim.

2. *tib.* Şəkər xəstəliyi, diabet. *Şəkəri olan adam ciddi pəhriz gözləməlidir.* – *Eşitdim; top gurultusunu eşidən kimi:* – *Şəkər!* Gözlərimi həkimin gözündən çəkmədim. R.Rza.

ŞƏKƏRARMUDU *is.* Sarı rəngli, çox şirin armud növü.

ŞƏKƏRBAGI *is.* Tumana, şalvara və s.-yə salınan uzun qaytan.

ŞƏKƏRBURA *is.* İçərisi şəkər tozu ilə qoz, findiq və ya badam ləpəsi qatışqıçılıq doldurulmuş, kənarları vintvari burulmuş və üstü naxışlı şirniyyat növü. *Bir sininin kənarında; Yaxılrdı iki-iç şəm;* *Qarşımızda şəkərbura;* *Noğul-nabat, püstə-badam.* M.Müşfiq. *Tabaq-tabaq paxlava, şəkərbura, nabat, qənd;* *Xonçaların bəzəyi bənd etmişdi məni, bənd.* X.Rza.

ŞƏKƏRCÖRƏYİ *is.* Şəkər, yağ, un və s.-dən bişirilən şirin qoşal növü. [Xonça] *ibarətdir yağlı şəkər bışmışlardan* – *şəkərburadan, şəkərcörəyindən,* *ovma fatirdən və s. həlviyatdan.* R.Əfəndiyev. [Səriyyə] *Stolun üzərinə ağ süfrə saldım.* Şəkərcörəyi, konfet goydum. İ.Əfəndiyev.

ŞƏKƏRİ *bax şəkərarmudu.*

ŞƏKƏRLƏMƏ 1. “Şəkərləmək” dən *f.is.*

2. Şəkər şirəsində qaynadılıb xarlanmış meyvə. *Məhərrəm əmi* çox oturmadi, şəkər-

ləmə ilə bir fincan südlü qəhvə içdikdən sonra getdi. A.Şaiq.

ŞƏKƏRLƏMƏK f. Şəkər səpmək, şəkər qarışdırmaq, yaxud şəker şirəsində qaynatmaq. *Meyvəni şəkarlaşdırmaq.*

ŞƏKƏRLƏNMƏ “Şəkərlənmək” dən f.is.

ŞƏKƏRLƏNMƏK f. Şəkər təbəqəsi ilə örtülmək, xarlanmaq.

ŞƏKƏRLİ sif. Şəkər (qənd) qatılmış, tərkibində şəker olan; sırin. *Şəkarlı qoğal.*

ŞƏKİL is. [ər.] 1. Bir şeyin, ya adamin xarici görünüşü; sıfet, surət. *Uşaq böyüdüklərə şəklini dəyişirdi. – Vidadi xəstəni gəlindi tanı; hanı o sən görən şəkli nişanı.* M.V.Vidadi. □ **Şəkli düşmək** – hamar, parlaq soth üzərində surəti, əksi düşmək (görünmək). *Suya ağacların şəkli düşməsür.*

2. Bir şeyin ve ya şəxsin el və ya foto ilə çəkilmiş surəti; table, rəsm. *Əsgər şəkli. Divardan böyük bir şəkil asılmışdı.* – [Qulu:] *Özgələrin evina gedirən – bir küncdə divan, bir yanda stullar və stollar, divarlarda xalılar və şəkillər asılıb.* N.Nərimanov. *Novruzun qəzetdə çıxmış şəkli əldən-ələ dolaşır, onun adı dillərdə əzbər olurdu.* S.Rəhman. □ **Şəkil çəkmək** – 1) rəsm çəkmək; 2) fotosurətinin çıxarmaq. **Şəklini çəkdirmək** – fotoqrafiya üsulu ilə öz əksini çıxartdırmaq. // Surət, obraz, təsvir, bənzər, timsal. *Onun şəkili indi də gözümüz qabağından getmir.*

3. məc. Öz xarici gözəlliyi, bədiiliyi ilə adamı heyran eden şəy haqqında. *İnsan deyil, bir şəkildir.* □ **Şəkil kimi** – gözəl, göyçək qəşəng (adam haqqında). [Gülgəz:] *Mənim oğlum Baki kimi yerdə oxuyur. Şəkil kimi oğlanıdır.* İ.Əfəndiyev.

4. Dram əsərlərində ayrıca dekorasiya tələb edən pərdənin bir hissesi. “Vaqif” pyesi 5 pərdə 11 şəkildir. – *Kinostudiya bir şəklin ayrı-ayrı hissələrini çəkmək üçün ekspedisiyaya hazırlaşırı.* İ.Əfəndiyev.

5. məc. Mənzərə, təsəvvür olunan şey. *Gələcək şəhərin şəklini göz qabağına gətirmək. Qürubun valehədici şəklinə tamaşa etmək.*

6. Kinofilm. *Dünen klubda maraqlı bir şəkil göstərdilər.*

7. Vəziyyət, hal, forma, xarakter. *İlyasın söhbəti çox ciddi şəkil aldı.* M.S.Ordubadi. □ **Şəkər düşmək (girmək)** – bu və ya başqa bir şəkil almaq, dona girmək, şəklini dəyiş-

mək. *Bu halda bir qoca aqsaqqal kişi əlində ağac və bir neçə jandarm daxil olurlar. Onlardan biri deyir: “Qanun hökmünə görə dustaqları edərəm siz.” Laçın bay, Cahangir bay, Qulu bay harası bir şəkər düşür.* N.Vəzirov.

ŞƏKİLCƏ zərf Formaca, forma cəhətdən. [Nizami Fəxrəddinə:] *Tovus quşunun tarbiyası və onun vücudunun istiliyi ilə yumurtadan çıxan qarğanın cürcüsü şəkilcə qarğası olsa belə, adab və tərbiyə cəhətcə tovus quşunun yolunu təqib edər.* M.S.Ordubadi.

ŞƏKİLCƏKƏN dan. b a x **fotoqraf.**

ŞƏKİLCİ is. gram. Sözün ayrılıqda işlənməyən, müstəqil mənaya malik olmayan və söz köklərinə bitişdikdə onların ya şəklini, ya da şəkli ilə birlikdə məzmununu deyişən qismi. *Sözdüzəldici şəkilçi. Sözdəyişdirici şəkilçi.*

ŞƏKİLCİLƏŞMƏ “Şəkilçiləşmək” dən f.is.

ŞƏKİLCİLƏŞMƏK f. gram. Şəkilçi şəklini almaq, döñüb şəkilçi olmaq.

ŞƏKİLDƏN-ŞƏKLƏ zərf Bir haldan (vəziyyətdən, formadan) başqa hala (vəziyyətə, formaya). *Ağız-burnunu şəkildən-şəkər salır.*

ŞƏKİLDƏYİŞMƏ is. Bir şəkildən başqa şəkər düşmə, zahiri görünüşünü dəyişmə.

ŞƏKILLİ sif. 1. İçində şəkillər olan; rəsmli. *Şəkilli jurnal. Şəkilli məcmua. – Qonça şəkilli kitabı istəyir, Aqıl vermir, bacısına gözlərini ağırdırı.* Ə.Vəliyev.

2. məc. Gözəl, göyçək, qəşəng, gözə xoşgələn, gözəşirin. *Yaylığı kirli balam; Qəlbə fikirli balam; Cahil-cuhul içində; Mənim şəkilli balam.* (Bayati). *Biri sərtasər aq, həm siyah telli; Biri buğdayıdır, alma şəkilli.* M.P.Vaqif. [Nəcibə] alagöz, ağbəniz, qırmızıyanaq, qara şəvəsaç, ucaboy, şəkilli .. ceyran kimi bir qızdır. Mir Cəlal.

3. Adətən rəqəmlərlə – səhnədə və ya kinoda göstərilən əsərin neçə şəkildən ibarət olduğunu bildirir. *10 şəkilli əsər. – Səməd Vurğun* şerinin yüksək inkişaf nümunəsi, şübhəsiz ki, şairin 1938-ci ildə yazdığı on bir şəkilli “Vaqif” adlı dramatik poemasıdır. M.Arif.

ŞƏKİLPƏRƏST sif. [ər. şəkil və fars. ...pərəst] b a x **surətpərəst.** [Qətibə:] [Kişilər] qadının qəlbini ilə yox, şəkli ilə maraqlanırlar, ümumiyyətlə, onlar şəkilpərəstdirirlər. *Gözəlliyi, hətta boyalı gözəlliyi sevirərlər.* M.S.Ordubadi.

ŞƏKİLSİZ

ŞƏKİLSİZ *sif.* 1. Şəkli, rəsmli olmayan; rəsməsiz. *Şəkilsiz jurnal*.

2. *məc.* Biçimsiz, görünüşsüz, görünüşcə nəzəri cəlb etməyən.

ŞƏKİL-ŞƏMAYİL *bax şir-şəkil.* Münəvvər xanının şəkli-şəməyili Hacını lap əvvəl gündən cəlb eləmişdi. Mir Cəlal.

ŞƏKK *is.* [ər.] Bir şeyin gerçəkliliyinə, doğruluğuna şübhə etmə; şübhə, güman, zənn. Leyli dedi: – *Cün sənə şəkkim var; Macnun isən, eylə halın izhar.* Füzuli. *Əziz balalar!.. Sizin bizi dən xoşbəxt olmağınızı heç şəkk yoxdur.* N.Nərimanov. [Hacı Osman:] *Vəli kişinin qoçaq olmasına şəkkin yoxdur ki, Cavad bəy? N.Vəzirov.* □ **Şəkdən çıxartmaq** – inandırmaq, şübhə üçün arada yer qoymaq, şəkk-şübhədən qurtarmaq, inandırmaq. [Seyid Əhməd Seyid Səmədə:] *Andına inanıram. Amma gərək bir şeyə də and içib, məni dürüst şəkden çıxaranı.* Ə.Haqqverdiyev. **Şəkdən çıxməq** – *bax şəkk-şübhədən çıxməq.* **Şəkkə düşmək** – özündə şübhə doğmaq, şübhə eləmək, şübhə altına almaq. [Derviş] *mənim şəkkə düşməni anladı.* A.Divanbəyoglu. *Mətbəxdəki arvadlar qara çadraya bürünmiş qadını gördükdə, şəkkə düşmüş və cürbəcür fikirlər irali sürməyə başlamışdılar.* T.S.Simurq. **Şəkkə eləmək (etmək)** – bir işin doğruluğuna, həqiqiliyinə, gerçəkliliyinə inanmamaq, şübhə etmək. [Səməd kişi:] *Xeyr, xeyr, əstəğfürullah elə, Allahın hünerinə şəkk eləmə.* T.S.Simurq. *Bu elə hikməli çarə idi ki, şəkk eləməyə heç kəsin cürəti çatmadı.* S.Rəhman. **Şəkkə getirmək** – *bax şəkkə düşmək.* *Sən mənim sözümə heç gətirmə şəkk; Bizim evlərdə də gol görünən tək-tək.* M.P.Vaqif. [Qohrəman:] *Rəhmətliyin qızı, sən də şəkk gətirirsən?* S.Rəhimov.

ŞƏKKAK *sif. və is.* [ər.] Her şeye şübhə edən, şübhə ilə baxan, heç şeyə inanmayan, şəkli. [Molla Kərim:] *Dünyanın axırıdır. Şəkkakə lənət, – deyə dışarı sıçradı.* B.Talibli. [Necəfali:] *Şəkkakdır o, şəkkak.* *Heç şeyə inanmur.* B.Bayramov. *Belə olan təqdirdə o şəkkakları necə qandırasan ki, siz hələ birini görmüsünüz...* S.Qədirzadə.

ŞƏKKAKLIQ *is.* Her şeyə şəkk-şübhə etmə, şəkk-şübhə ilə baxma.

ŞƏKLİ

ŞƏKK-ŞÜBHƏ *is.* [ər.] İnamsızlıq, inanmama, bədgümanlıq; şəkk, şübhə. *Bu işin şəkk-şübhəsi yoxdur.* **Şəkk-şübhədən qurtarmaq.** – [Bənna:] *Rəhmətlik öləndən sonra uşaqları .. bircə otağın divarından iki sandıqca qızıl tapıblar.* Yaxşı axtarsalar, milyona şəkkim-sübhəm yoxdur. M.Hüseyn. □ **Şəkk-şübhədən çıxartmaq** – şübhədən qurtarmaq. [Məsədi İbad:] *Bağışla, bəy, Allah səndən razi olsun ki, bizi şəkk-şübhədən çıxardın.* Ü.Hacıbeyov.

ŞƏKK-ŞÜBHƏSİZ *zərf və sif.* Heç bir şəkk, şübhə olmadan, yəqin, sözsüz, gerçək. **Şəkk-şübhəsiz** bu iş yerinə yetiriləcəkdir. – [Seyrəksəd dəllək:] *Birisi bu dünyada günahsız yərə bir qarışqanı tapdayıb öldürmüüs olsa, orada şəkk-şübhəsiz sorğu-sual olunacaqdır.* S.Rəhimov.

ŞƏKLƏMƏT “Şəkləmek” dən *f.is.*

ŞƏKLƏMƏK: *qulaqlarını şəkləmək – bax qulaq.* Birdən atlar səs eşidib qulaqlarını şəklədilər. T.S.Simurq. *Əsgər ağa birdən qulaqlarını şəklədi, ətrafi dinləməyə başladı.* S.Rəhman.

ŞƏKLƏN *zərf* [ər.] Şəklinə görə, şəkilcə, zahiri görünüşcə. *Şəklən artistə oxşayır.*

ŞƏKLƏNDİRİMƏ “Şəkləndirmək” dən *f.is.*

ŞƏKLƏNDİRİMƏK *icb.* **Şəkkə salmaq,** şübhəyə salmaq, şübhələndirmək.

ŞƏKLƏNMƏ “Şəklənmək” dən *f.is.*

ŞƏKLƏNMƏK *f.* **Şəkkə düşmək,** şübhə etmək, şübhələnmək. *Həmin şəxs bir saat bundan qabaq küçədə gəzərkən İslamiyyə mehmanxanasına cəm olan müsəlmənlərlə diqqət salıb şəklənmişdi ki, bunlar işsiz deyilərlər.* C.Məmmədquluzadə.

ŞƏKLƏTMƏ “Şəklətmək” dən *f.is.*

ŞƏKLƏTMƏK *f.* **Şəkkə salmaq,** şübhəyə salmaq, şübhələndirmək, şübhə oyatmaq. [Əhməd:] *Adamsan, adam oğlusan, beş manat nə puldur ki, sən o yandan bəri şəklədirsən?* N.Vəzirov.

ŞƏKLİ¹ *sif.* Şübhəli, şübhə doğuran; inam, etibar doğurmayan. **Şəkli adam.** **Şəkli iş.** *Bir-birindən şəkli olmaq.* // *is.* **Şəkk edən,** şübhə edən; şəkkak.

ŞƏKLİ² *sif.* [ər.] Zahiri görünüşcə (görünüşüne görə), zahirən.

ŞƏKSİZ *zərf* Şübhəsiz, yəqin, əlbəttə. [Ağə Səttar:] *Bəli, elə kişidən şəksiz saleh övlad qalacaqdır.* M.F.Axundzadə. *Qüvvətin varsa, yaşarsan məsud; Yoxsa, şəksiz olacaqsan nə bud.* A.Səhhət.

ŞƏKSİZ-ŞÜBHƏSİZ b a x şəksiz. *Səməd bu sözləri özü-özünü söyler və istiqbalının parlaq olacağına şəksiz-şübhəsiz inanardı.* B.Talibli. *Sənsən bahar, sənsən şəksiz-şübhəsiz; Nəğməmin ahəngi, şerimin rəngi.* S.Rüstəm.

ŞƏKVA *is.* [ər.] *klas.* Şikayet. □ **Şəkva etmək** (*eyləmək*) – şikayet etmək. *Cənnat həramımlı olsun, əgər şəkva eyləsəm.* S.Ə.Şirvani. *Usan, etmə şikayət bizdən əsla; Get, öz baxtından eylə indi şəkva.* M.Ə.Sabir.

ŞƏQAİQ *is.* [ər.] Laləgülü, xoruzgülü, gəlincigülü, *Şəqaıq, qərəñfil, süsən, nəstərən; Zəbani-hal ilə oxur müştəhsan.* Q.Zakir.

ŞƏLALƏ *is.* Çay yatağında sıldırımlı qaya-dan tökülen güclü su axını; çığlayan, şır-şır. *Qaraca qız iki arşın ucalıqdan tökülen şəlalənin altında durub çımdıynı görə Yasəmənin səsini eşitmədi.* S.S.Axundov. *Nəbi.. qızılı ilə gedən çaylara, qayalardan çəğayıb tökülen şəlalələrə tamaşa edirdi.* S.Rəhimov.

ŞƏLALƏCİK *is.* Kiçik şəlalə; sünü surətdə düzəldilmiş kiçik şəlalə.

ŞƏLALƏLİ *sif.* Şəlaləsi, ya şəlalələri olan. ..Çopur qara qayaların arasından piqqıldaya-piqqıldaya dəlicəsinə çıxan şəlaləli çay öz *hay-harayı ilə Qarabağ düzənlərinə təraf gedirdi.* S.Rəhimov. *Şəlaləli qoca Tərtər; Xaçın çayı, dəli Qar-qar.* Aşıq Hüseyen.

ŞƏLƏ *is.* Arxada aparıla bilecək qədər bağlanmış yük (şax, odun və s.). *Şələ bağlamaq.* – [Niyaz:] *Sən də ki odunçusən, hər gün gəlib, burada bir şələ odun tapırsan, deyirsən, bəxtim gəlib.* Ə.Haqverdiyev. *Bir gün eşq sevdasından məst olmuş Nadir dalında bir şələ odun gətirdi.* B.Talibli. [Gülcahan:] *Get, meşənin ətrafından quru odun budaqlarından bir şələ topla gətir.* T.Ş.Simurq.

◊ Şələni qoy, gəl dalaşaq (döyüşək) – heç bir səbəb olmadan dalaşmağa can atan adam haqqında. [Kişi:] *Gördüm ki, bu oldu şələni qoy yərə, gəl döyüşək.* “Kirpli”. **Şələsini sudan çıxarmaq** (*çixara bilmək*) – b a x çu-lunu sudan çıxarmaq (“çul”da). [Xanper:]

Bu gündən sübut edəcəyəm ki, mənim heç kimə minnətmi yoxdur. Özüm öz şələməni sudan çıxara bilərəm. Ə.Vəliyev. **Şələsini tutmaq** – b a x *yükünü tutmaq* (“yük”də).

ŞƏLƏKƏT *sif. məh.* Çox sakit, xay. *Şələkət bir gecə idi.* S.Hüseyn.

ŞƏLƏ-KÜLƏ b a x *şey-şüy.*

◊ **Şələ-küləsini** (*şələ-süləsini*) qoltuğuna vermək – b a x *şələ-küləsini bayira atmaq.* [Gülzar:] *Şələ-küləsini verdim qoltuqlarına, qovdum, getdilər.* İ.Hüseynov. *Şələ-küləsini bayira atmaq* – *şey-şüyünüoline verərek qovalamaq; qovmaq.* **Şələ-küləsini dalına sarımaq** – b a x *şələ-küləsini qoltuğuna vermək.* **Şələ-küləsini yiğmaq** (*yiğışdırmaq*) – nəyi varsa özü ilə götürmək. *Molla Nəsrəddin* [Teymurun] *bu xasiyyətini bilən kimi şələ-küləsini yiğışdırıb, birbaş qaćır kəndlərinə.* “M.N.İətif.” [Ağayev:] *Əgər [Qurban] ayığını yərə dirəməsəydi, Qumadadan şələ-küləmizi yiğışdırıb çıxandan çıxmışdıq.* M.Süleymanov.

ŞƏLƏQUYRUQ *is.* Tülküyə verilən ləqəb. Bir demədin ki, tülkü; *Quyruqsuz neyləsin bəs; Şələquyuq olmasa;* Tülkü baba keçin-məz. R.Rza.

ŞƏLƏLƏMƏ “Şələləmək”dən *f.is.*

ŞƏLƏLƏMƏK *f.* Şələ bağlayıb arxasına götürmək, dalına qoymaq, yüklemək (bəzən “dalına” sözü ilə). [Niyaz:] *A kişi, sarsaq olma, gəl odunu şələlə dalına, itil cəhənnəmə.* Ə.Haqverdiyev. Arvadlar və iri qızlar bu palçıqdan qazib, torbalarda dallarına şələlər, satmaq üçün aparardılar. Ə.Əbülləsən. *Masmə, Səkinə, Pari çəkillikdə ipək qurdù üçün budaq qırır, şələləyərək daşıyırıldilar.* Mir Cəlal.

ŞƏLƏLƏNMƏ “Şələlənmək”dən *f.is.*

ŞƏLƏLƏNMƏK *məch.* Şələ edib dalına götürmək, yüklenmək, dalına yük çatmaq. *Kosa, Mədətin kara gələcəyi qorxusundan Əfruz bacıya taslım olub boyun əydi.* O, kisəni şələləndi, toyuqları aldı. S.Rəhimov.

ŞƏLƏLİ *sif.* Dalına şələ götürmiş, yüklenmiş. *Yolla şələli adam gedirdi.*

ŞƏLƏPAPAQ *sif.* Başına uzuntüklü dəridən papaq qoymuş. *Şələpapaq kişi.* *Şələpapaq kəndli.* – [Hüseynqulu:] *Əmim oğlu komandır olduğuna görə rəngi saralmış, əsynində*

dəridən paltar, başında bir şələpapaq sükançının yanında durmuşdu. H.Sarabski.

ŞƏLƏ-ŞƏLƏ zərf Şələlərlə, bağlı-bağlı, yiğin-yığın. [Ayrım qızı] meşədən şələ-şələ odun daşıyar, sac asar, nehrə çalxayar və vorulmaq nə olduğunu bilməzdi. A.Şaiq. [Müci] köklərindən hər gün şələ-şələ kəndə daşındı. R.Rza.

ŞƏLƏ-ŞİLTƏ bax şəlpə-şülpə. [Qoca:] Çata bilmərik, yağı xanı, bəyləri də basar alar, şələ-siltəsini toplar, gedər, bizə ar olar. M.Rzaquluzadə.

ŞƏLƏ-ŞÜLƏ bax şələ-şiltə. [Hacı Mürad:] ..Get, şələ-şüləni yiğidir. S.S.Axundov. [Tahir:] Bilsəm ki, azarım-bezarım yoxdur, o dəqiqə şələ-süləni yiğib gedərəm. M.Hüseyin.

ŞƏLLƏMƏM “Şəlləmək”dən f.is.

ŞƏLLƏMƏK f. Dalına almaq, yüklemek. Ata [Sarani] arxasına şəlləyib qoyun otardı. İ.Əfəndiyev.

ŞƏLPƏ bax şəlpə-şülpə. Süzmə dəxi, gözlerin aç, a Babayı-Əmir; Şəlpələrin tez yiğib qaç, a Babayı-Əmir. C.Cabbarlı.

ŞƏLPƏ-ŞÜLPƏ top. dan. Pal-paltara, ya-xud xırımxırda şeylərə saymazyana verilen ad.

ŞƏLTƏ is. 1. Qadın alt tumanı, dizlik.

2. dan. Cir-cindir, yıpranmış, üzülmüş, köhnə-kürüs şeylər (xalça, palaz, geyim, parça və s.). Otaq kasib döşənmiş, dörd-beş şəltədən ibarət idi. A.Şaiq.

◊ **Şəltəni işləməmək (keçməmək)** – kələyi baş tutmamaq, hiyəsi keçməmək. ..Dəni məqsədlilərin burada şəltəsi işləməz. Onlar zərərdən savay heç bir xeyir yetirə bilməzlər. Ü.Hacıbəyov. Qarı bu yerdə şəltəsini işlədə bilmədi. Mir Cələl.

ŞƏLTƏLİK is. Şəltəyə (1-ci mənada) yarar parça. // Sif. mənasında. Şəltəlik parça.

ŞƏLTƏ-ŞƏLTƏ zərf dan. Parça-parça, tike-tike. [Humayının] papagına dörd tolamaz birdən dəydidi üçün papagın sağanağı şəltə-şəltə oldu. Ə.Vəliyev.

ŞƏLTƏ-ŞÜLTƏ dan. bax şəltə.

ŞƏM klas. bax şəm. Nə xoş olur eşq əhlinin bu hali; Şəmə yana pərvanənin misali. M.V.Vidadi. [Padşahın qızı:] Çünkü atam bilsə [Rizvani] yüz parça elər. Odur ki, danışa bilməyib, gün-gündən şəm tək əriyirəm. Ə.Haqverdiyev.

ŞƏMATƏT is. [ər.] klas. 1. Birinin başına gələn bəla və müsibətdən düşmənin sevinib kam alması; bədxahlıq.

2. Tənə, məzəmmət, danlaq. Olmayaydım ol pəri eşqində rüsvayı-cəhan; Çəkməzəydim düstü düşməndən şəmatət kaş ki. S.Ə.Şirvani. Müftəxorluq nə gözəl peşə idi, tutmuş idim; Nə aqan üstünü karin, nə şəmatət var idim. M.Ə.Sabir. □ **Şəmatət etmək** klas. – tənə vurmaq, ayıblamaq, danlamaq, məzəmmətləmək. Bir qədər [gəncə] ağır gəlirdi; İləmək bogaza keçib asılmaq; Təhqir ilə yellənib də galmaq; Meydanda duran bütün cəmaat; Hərdən edələr ona şəmatət. A.Səhhət.

ŞƏMS is. [ər.] Günəş, gün. O necə quş idi anasını əmər; Həvada dövr edər, şəms ilə qəmər? Xəste Qasim. Camalın xəcıl elər, Şəms ilə mahi, müxtəsər. Aşıq Ələsgər.

ŞƏMSİYYƏT is. [ər.] Günlük, çətir, zontik. [Qız] adə ilə əlindəki ağ və panba ipaklı şəms-siyəsini oynada-oynada hər kəsin öñündən sallanaraq keçir(di). A.Şaiq. Hər tərəfdən ağ geyimli altı qız fironun xanımının başına tavus lələklərindən yapma şəmsiyyələr tutmuşdular. Çəmənəzəminli. Sona qaranlıq küçədə şəmsiyyəsiz yağışın altında durmuş(du).. Ə.Əbülləsən.

ŞƏMSİR is. [fars.] Qılınc. İş atışmadan ölüb, şəmsir və xəncar ilə bir-birinə həmlə etməyə çatdı. M.F.Axundzadə. Yanımda gər dura cəllad əlində şəmsiri; Ölüm gücüylə mənə hökm edə olum təslim; Əyilmərəm yenə haşa. C.Cabbarlı. □ **Şəmsir çəkmək** klas. – qılıncla vuruşmağa hazırlaşmaq, qılınc çəkmək, qılıncı əl atmaq. Şəmsir çəkdi, qətlin üçün gəldi ol pəri; Sandın ki, rəhm edər sənə ol dirluba, könlü. S.Ə.Şirvani.

ŞƏMSİRBAZ sif. [fars.] Qılıncınnadan. Görəməmişim, qızdan şəmsirbaz olmaz; Məralınam, ceyranım, dönmərəm səndən. (Qoşma).

ŞƏMS-QƏMƏR is. [ər.] şair. Günəş və Ay (Şərq ədəbiyyatında gözəlin camalına təşbeh). Ey şəms-qəmər yüzlü, şirin dodağın duzlu; Vey şəhdü şəkər sözlü, didarına müştaqəm. Nəsimi. Camalındı şəms-qəmər; Dərdin bu sinəmdə dəftər; Ucundan yazılı Ələsgər; Dönübdür abdala, Maral! Aşıq Ələsgər.

ŞƏN sif. Sevinc, sevincli, şad, məmənun. [Sevda:] Güldükəcə günəş mən də gülərdim;

Şən könlümü azadə dilərdim. H.Cavid. Böyük günlər, şanlı günlər, şən günlər; Yoluna düzşən günlər; Hələ qarşımızdadır. M.Müşfiq.

ŞƏN bax **şan**¹. Getdi şənimiz, etibarımız; Varmı rütbəmiz, iqtidarımız? M.Ə.Sabir. [Səfər bəy:] Xayır, bu heç mənim şənimə yaraşan ad deyil! Qoy desinlər “ot yeyən Səfər bəy”, “yağ yeyən Səfər bəy”. B.Talibli. Mən sevirdəm dövlətimi; Onun şəni böyükdür. Ə.Cəmil. □ **Şən qazanmaq** – şöhrət tapmaq, hörmət qazanmaq, məşhurlaşmaq, ad çıxartmaq. ..Şən qazanmağın özü da, əslinə baxsan, yaxşı sıfətlərdən biridir. Ü.Hacıbəyov. **Şəni uca olmaq** – ad-sən qazanmaq, şöhrət-lənmək, xalqın gözündə yüksəlmək. [Vəzir:] ..Əgər sən bir sənət və peşə bilsən, sənin şənin daha da uca olar. Ü.Hacıbəyov. // Bir adama layiq olan keyfiyyət, sıfət, ləyaqət, şərəf. Əlsgər şənidə desin dastanı; Fəxr eləsin doğan ana, can desin. Aşıq Ələsgər. Bu haman dayımdır ki, otuz il ondan sonra Sabir onun şəninə bir belə qəzəl yazdı. C.Məmməd-quluzadə. [Xan:] Leylanın şəninə onda gərək sən; Burda bədahətən şeir deyəsən. B.Vahab-zadə.

◊ Şəninə dəymək (toxunmaq) – özü üçün alçaqlıq hesab etmək, mənliyinə toxunmaq. [Qoca:] Ay Mirzə, niyə bəs kola girirsən? Yoxsa mal otarmaq sənin şəninə dəyir. S.Rəhimov. **Şəninə kəsir saymaq** – özünə, adına layiq bilməmək, ar bilmək, özü üçün əskiklik saymaq. Deyək lap Müqim bəy bilmədi, yaxud Zərrintac xanım da bu əhvalatı şəninə kəsir sayıb, sirri başqa bir kəsə bildirmədi, bəs onda bu daş-qasın qədrini kim bilər? S.Rəhimov. **Şəninə layiq bilməmək**, **yaraşdırmaq (sigişdirməməq)** – özüne layiq bilməmək, öz ləyaqətini gözləmək, nüfuzunu, heysiyyətini saxlamaq. Yadlar ilə danışmaya, gülməyə; Hər sözü şəninə layiq bilməyə; Namənasib yera gedib-gəlməyə; Namusu, qeyrəti, arı gərəkdir. Q.Zakir. [Səmire:] Xüsusən ilk beşiyim Kəmələ birinci sinifdən əlaçı olduğu üçün müəllimlərinə zəif cavab verməyi şəninə siğisdirmurdu. M.Hüseyin.

ŞƏNBƏ is. [fars.] Həftənin cümədən sonra gələn günü. **Şənbə günü**. – [Yusif:] Uşaqlar, bilirsiniz, şənbə, nə təhər olsa, gedirəm. Çəmənzəminli.

ŞƏNDİR sif. dan. Yavan, yağısız (çox zaman “şəndir-şündür” şəklində işlənir). Şəndir ət. – Fəqir-füqəra, əlsiz-ayaqsızlar, yoxsullar, diləncilər gəlib, sədaqə istədikdə min cür danlaqdan sonra, ağalar qoyunun sürüsümük və şəndir-şündüründən verib rədd edərdilər. H.Sarabski.

ŞƏNLƏNDİRİLMƏ “Şənləndirilmək”-dən f.is.

ŞƏNLƏNDİRİLMƏK məch. Şən edilmək, şadlandırılmaq, fərehləndirilmək.

ŞƏNLƏNDİRİMƏ “Şənləndirmək”-dən f.is.

ŞƏNLƏNDİRİMƏK f. Şən etmək, fərehləndirmək, könlünü açmaq, canlandırməq, ruhlandırməq. **Şənləndirir hər kəsi**; Bir müsiki məclisi. A.Şaiq. Bir neçə il sonra körpə uşaqlar [Qədirgilin] ailəsinə şənləndirəcəkdi. S.Hüseyn. **Səadət xanım məclisi qat-qat şənləndirdi**. Mir Celal.

ŞƏNLƏNMƏ “Şənlənmək”-dən f.is.

ŞƏNLƏNMƏK f. 1. Sevinmək, fərehlənmək, şadlanmaq, açılmaq; üzü gülmək. [Goray:] Söyləmiş, biz onunla əyləndik; O da şənləndi, biz da şənləndik. A.Şaiq. Gümüş qədəhələri qaldırın görək; Bu məclis şənlənib qızışın gərək. S.Vurğun.

2. məc. Canlanmaq, ruhlanmaq.

ŞƏNLƏŞMƏ “Şənləşmək”-dən f.is.

ŞƏNLƏŞMƏK bax **şənlənmək**.

ŞƏNLƏTMƏ “Şənlətmək”-dən f.is.

ŞƏNLƏTMƏK bax **şənləndirmək**. // məc. Canlandırmaq, can vermək. [Bəypolad Cəmil bəyə:] Turxan bəydən ayrıldığımız gecə gözlerim bağçanı şənlədən çıçəklərə ilişdi. H.Cavid.

ŞƏNLİK is. 1. Şadlıq, sevinc, fərəh. *O hara gəlsə şənlilik gətirir. – İş keçsə bu surət bir müddət əgər; Qalmaz Qarabağda şənlilikdən əsər. Q.Zakir. Bəndləti həmişə evə gələndə bir şənlilik, xoşluq gətirərdi.* Mir Celal.

2. Təntənə, şadlıq məclisi, şadyanalıq, çalıb-çağırmış, bayram. *Xalq şənliliyi. Məktəbdə şənlilik keçirilirdi. – Mədəniyyət sarayında bu gün şənlilik vardi.* S.Rəhman. [Əsərə:] Düşmən pilotu bizi görəşdi, yəqin ki, bir qatar pulemyot güləssi atar, şənliliyimi pozmağa cəhd edərdi. M.Hüseyin. □ **Şənlilik etmək (eləmək)** – şadyanalıq etmək, deyib-gülmək, çalıb-çağırmış, bayram etmək.

Yığışın, şənlilik edək, qərnimizin bayramıdır; Sil gözümdən bu yüz ildən bəri göz yaşlarını. Şəhriyar..Şura hökuməti qurulduğuna görə çayqıraqlılar şənlilik eləyirlər. Ə.Əbülləsən.

ŞƏNLİKSİZ sif. Şənlilik olmayan, çalçağırsız, sakit, süst. [Mirze Mahmud:] Mən də boynuburuq və peşman bir halda şənliksiz guşədə durub, aləmin böyük həngaməsinə tamaşa edirəm. Cəmənzəminli. // Zərf mənəsində. Məclis şənliksiz keçdi.

ŞƏNLİK-ŞADLIQ bax şənlilik. Adət belədir – bayramda sevinib gülərlər, şənlilik-şadlıq düzəldərlər. M.İbrahimov.

ŞƏN-ŞƏN sif. və zərf Sevinə-sevinə, fərqli, şən halda, sevincə. Bu gördüyüin şənşən ellər bizimdir; Qarlı dağlar, coşqun sellər bizimdir. A.Şaiq. Yaşıl çəmən bayraq edər laləni; Ötərsiniz onda şən-şən, durnalar. S.Rüstəm.

ŞƏN-ŞƏRAFƏT is. Hörmət, etibar, saygı, şərəf, heysiyyət. Şən-şərafətlə gün keçirmək. – Ağcanın uşaqlıq günləri beləcə şən-şərafətlə, əzizlik, bəxtiyarlıqla keçdi. Mir Cəlal. // Əsil, nəcəbat.

ŞƏN(Ü) ŞÖVKƏT klas. bax şən-şövkət. Deyildir bərabər heç kimşənəyə; Xubların şahidir şənü şövkətdə. M.P.Vaqif. Şənü şövkət, ey əmir, səndən artıq kimdə yox; Həm ədalət, həm səxavət, həm sücaət səndə çox. Ü.Hacıbəyov.

ŞƏR is. [ər.] 1. Pislik, yamanlıq, fənalıq, pis iş. Xeyir və şər. – Şər deməsən, xeyir gəlməz. (Ata. sözü). Dünyanın gördişindən; Təng oldum har işindən; Mərdin başı qal çəkir; Namərdin şər işindən. (Bayati). Bəxtəvar başına şənin, ey rəqib; Xeyir sənə qismət oldu, şər mənə. Q.Zakir. [Cümru Ağamalı] xeyir və sərdə can-başla iştirak edərdi. H.Sarabski.

2. Böhtan, iftira, fitnə, intriqə; xata, xatabala. [İmamverdi nəvəsinə:] Yox, daha səni orada qoymaq olmaz. Mən azarlıyam, durmağa taqotim yoxdur, səni o iki şeytanın şərindən mühafizə etməyi bacarmıram. S.S.Axundov. Vagonlar [Rübabəni] götürüb, sanki Gəldiyevin şərindən uzaqlaşdırmaq üçün yeyinlədilər. Mir Cəlal. □ (**Üstünə**) şər atmaq – üstünə böhtan atmaq. [Gülnisə:] Yalandır, atamın canı üçün yalandır; üs-tümə nahaqdan şər atırlar. Ə.Haqverdiyev.

[Süleyman Heydərquluuya:] Sən canını qurtarmaq üçün gərək Abbasın üstünə bir şər atasan. M.İbrahimov. **Şərə düşmək** – dayanıb durduğu yerde, nahaqdan böhtana, ifti-rayaya məruz qalmaq, böhtana düşmək. **Şərə düşmək qəfil gülleyə diçar olmaq kimidir.** Ə.Vəliyev. **Şərə salmaq** – iftira edərək, böhtana salaraq dolaşdırmaq. [Vəzir:] ..Bir təhər elə, onu şərə sal, öldürək. “Qurbani”.

3. sif. Böhtançı, iftiraçı, fitnəçi, intriqəçi, xatakar. **Şər adamdır, ondan uzaq ol.**

◊ **Şər qarışmaq (qovuşmaq)** – qaranlıq-laşmaq, qaranlıq düşmək, qaş qaralmaq. **Şər qovuşanda dəstə kəndə çatdı.** – [Tahir:] Maşınının təkəri partlamışdı, dəyişdirib təzəsini taxanacan şər qarışdı. M.Hüseyn. **Şər qarışanda məscid həyətinə otuza qədər gənc yiğlmişdi.** Mir Cəlal. Axşam şər qarışib, qaş qaralanda; Şairin qapısı döyüldü birdən. B.Vahabzadə. **Şəri başdan uzaqlaşdırmaq** – xata-baləni özündən uzaqlaşdırmaq, gözlənilən böhtanın, iftiranın qarşısını almaq, özünü xətersizləşdirmək. [Salonda] səslər eşidilməyə başlandı: – Bir gədənin birinə alli manat verə bilməzsınız ki, bir gecənin içində şərini başınızdan uzaqlaşdırınsın. M.S.Ordubadı. [Yaşlı kişi:] Mən onu qovub şərini başından uzaqlaşdırımlı idim. S.Hüseyn. **Xeyirə-şərə yaramaz** – bax xeyir-şər.

ŞƏR is. [ər.] klas. Şəriət. [Şah:] Əhkamişərə mütabiq kimsənə nəzərdə varmı ki, səltənəti və təxtü tacı ona vəgiżər edək? M.F.Axundzadə. Söz yox ki, bədə şərdə olmuş bizi həram; Zənnim budur ki, yar ilə içsən həlal olur. S.Ə.Sirvani.

ŞƏRAB is. [ər.] Üzümdən hazırlanan spirtli içki; çaxır. **Şərab şər gətirər.** (Ata. sözü). [Qarası] məclisdən-məclisə bir-iki qədəh şərab içsə böyük işdi. M.İbrahimov. Əlyarov qurmuş şərabla dolmuş stəkanı son damlasına qədər içib, şəstlə süfrəyə çırpdı. M.Hüseyn.

ŞƏRABÇI is. 1. Şərab hazırlayan, çaxırçı.

2. Şərabsatan. ..Şərabçılar içəri girib ağızları yaşıllı ipəklərlə sarılmış şüşələri açıb rətlin içİN təknəyə başladılar. M.S.Ordubadi.

ŞƏRABÇILIQ is. 1. Şərab hazırlama, şərabçı peşəsi. **Şərabçılıqla məşğul olmaq.**

2. Üzüm və başqa meyvələrdən şərab hazırlama işi. **Şərabçılıq sənayesi.**

ŞƏRABXANA

ŞƏRABXANA is. [ər. şərab və fars. ...xanə] Şərab çəkilən karxana; şərab çölləklərinin saxlandığı yer. *Girdi şərabxanaya bir gün pişik; Ta ki, siçan tutmağa çəkdi keşik.* S.Ə.Şirvani. // Şərabçı dükani, şərab içilən yer; meyvana.

ŞƏRABXOR sif. [ər. şərab ve fars. ...xor] Şərab düşkünlü, içki düşkünlü, içkiçi. *Alagöz Zərrintac xanıma, Cavanşirə siğinmaqla öz olan-qalan azadlığını da əlindən vermiş, bu ehtiraslı şərabxor xanıma bağlanmışdı.* S.Rəhimov. // İs. mənasında. *Bütün şərabxorlar kimi Qədirdə də bu ləyaqəti gözləmək əbəs idi.* Mir Cəlal.

ŞƏRAFƏT is. [ər.] Şərəf, hörmət, etibar. *Əql ilədir şərafəti-insan zəmanadə.* S.Ə.Şirvani. *Elm idi əgər bəxş edən insana şərafət; Millət nə səbəbdən ona göstərmədi rəğbət?* M.Ə.Sabir. // Heysiyyət, mənlilik. *[Gülnaz mübaşir Məmmədə:] Şərafətiniz varsa, ağa, bu qapıdan qonaq kimi girmişsiniz, qonaq kimi də qızıb gedin.* M.İbrahimov.

ŞƏRAFƏTLİ sif. və zərf Şərefli, hörmətə layiq, mübarək, əziz. *Haman şərafəli ayın adı mahi-mübarəki-rəmazandır.* C.Məmməd-quluzadə. [Növraste:] *Bugünkü bayramımızı şərafəti keçirməliyik.* Ə.Haqqverdiyev.

ŞƏRAIT is. [ər. “sərt” söz, cəmi] 1. Bir şeyin həyata keçməsi üçün lazım olan şərtlərin məcmusu; vəziyyət. *Hər şey şəraitdən asılıdır. – Qəhrəman köhnə bir müəllim kimi mühit və şəraitə ciddi fikir verirdi.* S.Rəhimov.

2. Şərtlər. // Bir işin, hadisənin, prosesin baş verdiyi, cərəyan etdiyi mühit. *Həyat şərait. DANIŞQLAR qarşılıqlı anlaşma şəraitində keçdi.*

ŞƏRAKƏT is. [ər.] klas. Şərliklik, şərik olma, bərabər iştirak etmə, yoldaşlıq. □ **ŞƏRAKƏT ETMƏK** – bir işdə yoldaşlıq etmək, iştirak etmək; şərik olmaq. *Sidqi bu ki, bu barədə rayımdır alava; Sizla edə bilmən də şərakət, uçitelərlə!* M.Ə.Sabir. *Biz qonşularımızdan heç bunu gözləmirik də və görmürük də ki, onlar bizim cümlələri tətil eləsinlər və bayramlarımıza şərakət etsinlər.* C.Məmməd-quluzadə.

ŞƏRAKƏTLİ sif. və zərf Şərlikli, müştərək, bir yerdə, ortaqlı. *Şərakətli bağ salmaq.* – [Fərhad:] *Siz xahiş eləsəniz, hər beş adamə*

ŞƏRBƏT bir koma tikdirib şərakətli barama saxlaya bilərsiniz. Ə.Haqqverdiyev.

ŞƏRAR(Ə) is. [ər.] klas. Qiğilem. *Nagəhan bir şərərə qəlyandan; Düşdü əmmaməsinə sol yandan.* S.Ə.Şirvani. *Gatirdiyin yumurtadan nəticə cüca gözləmə;* *Qazanda qayğanğı bax, ocaqdakı şərəri gör.* M.Ə.Sabir.

ŞƏRARƏLİ sif. Qiğilcimli, qiğilcimsaçan. *Qara buludlar Günəş şüasını bizdən gizləyirkən, gün o şərərəli oxlarını biza çatdırmağa çalışırırdı.* T.Ş.Simurq.

ŞƏRARƏT is. [ər.] klas. Yamanlıq, pislik, mərdimazarlıq, şor iş; fitnə; fəsad. *Hər kəs şərərat əksə, peşmanlıq bitər.* (Ata, sözü). *Həddən aşış büxlü həsəd, şərərat;* *Yoldaş yoldaşına eylər xəyanət.* Q.Zakir. [Camal bəy:] ..Ağa İsmayıł bəy, farağat otur, bəsdir şərərat. N.Vəzirov. □ **ŞƏRƏRƏT ETMƏK** – şər iş görmək, yamanlıq eləmək, mərdimazarlıq eləmək; fitnə, fəsad salmaq. *Molla dayı, etmə şərərat belə.* M.Ə.Sabir.

ŞƏRARƏTÇİ is. Fitnəçi, fəsadçı, mərdimazar.

ŞƏRBƏF is. [fars.] Nazik saplardan ol ilə bafta və sair bu kimi şeylər toxuyan, tikmə tikən usta. *Bir dənə dülğərimiz, bir dənə dərzimiz yoxdur.* Papaqçı, dəmirçi, nalbənd, başmaqçı və şərbafdan başqa sənətkara gümanımız gəlmir. Çəmənzəminli. Ərlik yekə qızdır, deyirəm: get ərə, getmir; *Şərbaf Qasıma, bəzzaz ağa Qənbəra getmir.* Ə.Nəzmi. [Ağasəfər] bir-iki nəşər muzdurun bayaqkı qısa boylu şərbafşa yaxınlaşdığını gördükdə canını dişina tutaraq dedi. Ə.Thübələsən.

ŞƏRBƏFLİQ is. Şərbaf peşəsi, şərbaf sənəti. *Şərbəfliq eləmək.* – Ömrünün tamam iyirmi dörd ilini Həmzənin toxucu karxandasında şərbəflıqla, muzdurçuluqla keçirən otuyaşlı Veys, böyük peşmanlıqla öz-özünü dənələyirdi. Ə.Thübələsən.

ŞƏRBАЗ sif. [ər. şər və fars. ...baz] Şər, böhtan atmayı sevən; iftiraçı, fitnəçi. *Şərbəz adam.*

ŞƏRBƏT is. [ər.] 1. Meyvə şirələrinə və ya adı suya qənd qatmaqla hazırlanan şirin içki. // Sirop. *Bayram zamanı hil, darçın, zəncəfil, qəhvə çayı da vermək adət idi.* Bundan əlavə, şərbət də verərdilər. H.Sarabski. *Surahilar şərbət və şərablarla doldurulub, şərin*

bulaqlara qoyulmuş məzələr, xuruşlar boş-qablara düzülmüşdü. M.Rzaquluzadə.

2. məc. Müqayisələrdə şərbət kimi şirin şey mənəsində. *Hər kəlmən şərbətdir, dodağın nabat; Haq səni göndərib aləmə sövgət.* (Qosma). Nə şərbətdir qəmin kim, içdikimcə əskilər səbrim; Nə sehr eylər rüxün kim, bax-dığımızca rəğbətim artar. Füzuli.

ŞƏRBƏTCİ is. Şərbət hazırlayıb satan adam. *Yaşlı dalları ətrafa sarqan iri püskülli söyüd altında şərbətçi sira iskamlı üzərində oturan müşətilərinə şərbət verir.* H.Cavid.

ŞƏRBƏTCİLİK is. Şərbətçi peşəsi, şərbətçi işi.

ŞƏRBƏTİ is. Şərbət qabı. *Süfrəyə şərbətlər düzülmüşdü.*

ŞƏRBƏTLİK is. Şərbət hazırlamağa lazım olan, şərbətə yarar. *Şərbətlik ədvə. Şərbətlik şıra.*

ŞƏRCİ sif. Şər söyleyen, başqasına şər atan, iftiраçı, böhtançı. *Şərci adam.*

ŞƏRƏF is. [ər.] 1. İnsanın ictimai və şəxsi davranışında tutduğu mənəvi-əxlaqi prinsiplərin məcmusun; mənəvi yüksəklilik, ululuk, heysiyyət. *Şərəfini qorumaq.* – *Ədəbdən, elmdən gər feyziyab olsa əvamünnas; Düşər şənii şərəfdən mollalar, işanlar, insanlar.* M.Ə.Sabir. // *Fəxr, iftiخار ediləcək şey. ...[Rüstəm bəy]: [Məşədi İbad ilə] qohumluğu özüm üçün böyük bir şəraf hesab edirəm.* Ü.Hacıbəyov. // *Namus, mənəvi saflıq, təmizlik, bəkarət. Şərəfini ləkələmək. Qadınlıq şərəfi.* – *Telli kənd içində, el arasında [İslam] papağını yerə soxmuş, namus və şərəfini ayaqlar altına salmışdı.* S.Hüseyn. *Odur ki, Qulu [Teymurbəy] təhrik etmək üçün daim şəraf məsələsindən bəhs edərdi.* Çəmən-zəminli. // *Yaxşı ad, etibar. Müəssisəmizin şərəfini qoruyaq.*

2. Ehtiram, saygı, hörmət. *Xaki-dərgahinə hər sübh sürtər gün üzünü; Qaliba ondan ona hasıl olubdur bu şəraf.* Füzuli.

3. **Şərəfina** şəklində – birinə hörmət əlaməti olaraq, birinin adına, xatiresinə. *Ceyran evdə olduqca böyük bir süfrə görür. Eldar onun şərəfinə böyük bir hazırlıq yapmış(di).*.. S.Hüseyn. [Firəngiz] ilk badələri *Səmədin şərəfinə qaldıraraq, öz sözləri ilə dedi.* B.Bayramov.

4. **Şərəflə** şəklində – ləyaqətlə, vicdanla, üzüağ. *Vəzifəsinə şərəflə yerinə yetirmək.* Vətən naminə şərəflə çalışmaq. – *Qulaq as, gör anan nə öyüd verir; Şərəflə, vüqarla yaşayın ancaq.* S.Vurğun.

◊ **Şərəf lövhəsi** köhn. – istehsalatda ən yaxşı, ən qabaqcıl işçilərin adı və şəkli vurulan lövhə. *Sarayın geniş, işqli, yaraşıqlı soyesində neft qabaqcılının şəkilləri vurulmuş böyük şəraf lövhəsi var idi.* M.Rzaquluzadə.

ŞƏRƏFƏ is. [ər.] Minarenin azan verilən yeri. *Şərəfədən sonra davam edən çıxıntı isə minarənin ümumi vertikal kompozisiyasını tamamlayır.* Ə.Salamzadə.

ŞƏRƏFLƏNDİRİMƏ “Şərəfləndirmək” – dən f.is.

ŞƏRƏFLƏNDİRİMƏK f. Şərəfli etmək, hörmətini, şərəfini artırmaq; başını uca etmək. *Öz gəlininizlə məclisimizi şərəfləndiriniz.*

ŞƏRƏFLƏNMƏ “Şərəflənmək” dən f.is.

ŞƏRƏFLƏNMƏK f. Şərəfli olmaq, şərəf və hörməti artmaq, etibarı, qiyəməti artmaq, ucalmaq; başı uca olmaq. *Dağlar şərəflənər öz tərlanılı;* Vətən fəxr eləyər qəhrəmanılıq. M.Rahim.

ŞƏRƏFLİ sif. 1. Hörmətli, ehtiramlı, saylı, vüqarlı, şanlı. *Müəllim adı şərəfli addır.* – *Adın şərəfidir sənin, ey qadın;* Dahilər anası çağrılır adın. S.Vurğun.

2. Hörmət, şərəf, şan-söhrət getirən, iftiخار doğuran. *Şərəfli iş.* *Şərəfli əmək.* *Şərəfli zəhmət.*

ŞƏRƏFSİZ sif. Şərəfi, heysiyyəti olmayan; namussuz, vicdansız, alçaq, rəzil. *Kim keçər bu yerin daşından, deyin?! Vətəndən ayrılar hanki şərəfsiz?* S.Vurğun. *Heyhat!* Bir gün, nə deyim, eloğlum, düşdün dara; Diri təslim olmadın şərəfsiz cəlladllara. S.Rüstəm. // Rüsvayçı, biabırçı, rəzil, alçaq, pislənməyə layiq. *Şərəfsiz ölüm.*

ŞƏRƏFSİZCƏSİNƏ sif. və zərf Şərəfsiz surətdə, alçaqcasına, rəzalətə, rüsvaycasına. *Şərəfsizcəsinə hərəkət (etmək).* *Şərəfsizcəsinə ölüm.*

ŞƏRƏFSİZLİK is. Şərəf və namusdan möhrumluq; şərəfi, heysiyyəti olmama; vicdansızlıq, alçaqlıq, namussuzluq, razillik. *Sevgi insani bəzən şərəfsizliyə sürüklədiyi*

ŞƏRƏFYAB

üçün insan təhqirin acılıqlarını hiss etmir. M.S.Ordubadi. Cuma bu vaxta qədər belə bir şərəfsizliyə, tənəzzülə dözdüyüնə indi təccüb etməyə başlayırdı. Ə.Thbühləsən. // Zərf mənasında. Şərəfsizliklə unutmaq.

ŞƏRƏFYAB *sif.* [ər. şərəf və fars. yab] klas. Şəref və hörmət qazanan, şərəflənən. □ **Şərəfyab etmək** klas. *tənt.* – şərəfləndirmək. Hər ayınə belə olsa, o öz mədhiyyələrini və qəsidişlərini söylər, məxlüqatı-aləmi külliən fezzyab və şərəfyab edir. S.Rəhimov. **Şərəfyab olmaq** klas. *tənt.* – ...şərəfinə nail olmaq, ...şərəf və etibarını qazanmaq. [Səttarxan:] Ağaların burada olduğu vaxtda şərəfyab olmaq lazım idi. P.Makulu.

ŞƏRƏN *zərf* [ər.] İslam şəriətinə uyğun olaraq, şəriətə görə, dini ehkamlara görə; şəriətcə. [Bəhram Pəriye:] *Mənim səni öpməyə şərən ixtiyarım* yoxdur. C.Cabbarlı. [Mir Hadi:] *Oğul, Hacı ağa bu vəsiyyətnaməsində özü üçün ehsan, xeyrat ayırmayıb, qorxuram sərən düz olmasın.* Qantəmir.

ŞƏRƏR(Ə) [ər.] klas. b ax **şərər(ə)**. *Şikəstə Zakirəm, ahim şərəri;* *Od salıbdı asımana, ay Mədəd!* Q.Zakir. Ahin şərəri etməz əsər bir kəsə, Hopshop; *Bu od sənin ancaq alışan canın üçündür.* M.Ə.Sabir.

ŞƏRƏSUR(Ə) *sif.* [fars.] *dan.* Hərəkətləri düz olmayan, cəncəl, xatakar, davaaxtaran. *Şərəsur adam.* – [Qara xan Koroğlu:] *Sən, deyəsən, şərəsurə adamsan.* “Koroğlu”.

ŞƏRƏŞURLUQ *is.* *dan.* Düzgün olmayan işlər, xatakarlıq, davakarlıq. [Necmi:] *Hökumət ki, elm dalınca düşdü, şərəşurluğa rəvac vermedi, ona bel bağlamaq olar.* Ə.Thbühləsən.

ŞƏRF *is.* [fars.] Başa, boyuna sarımaq, yaxud ciyinə salmaq üçün uzunsov parçadan tikilmiş və ya yandan, iplikdən, ipəkdən toxunmuş məmələt. [Qəhrəman:] [Xanının] başında ağ ipək şərf var idi. O, bəzənmüşdi. H.Nəzərli.

ŞƏRH *is.* [ər.] Açıma, anlatma, izah (etmə), təfsir (etmə), bildirmə. // Bir şey haqqında izahəcisi və tənqidi qeydlər, mühakimələr. Siyasi mətbuatda şərh. □ **Şərh etmək (eləmək, qılmaq)** – açmaq, anlatmaq, izah etmək. *Mən nə hacət ki, qılam dağı-nihanım şərin?* Füzuli. Çox təbibə şərh elədim dər-

ŞƏRİƏTMƏDAR

dimi; Heç görmədim çarələnmiş könlümü. M.V.Vidadi. *Gəl yazaq şərt üçün öz tərcümeyi-halımızı; Həm də doğru olaraq şərh edək əhvalımızı.* M.Ə.Sabir.

ŞƏRHÇİ *is.* Yazi, hadisə və s.-ni şərh edən şəxs; kommentator. *Nasirəddin istedadlı ədəbiyyatşunas olmaqla bərabər, görkəmli müttəcim, redaktor, mətnşunas və şərhçi olmuşdur.* “Ədəb. və inc.”.

ŞƏRİ¹ *is.* [ər.] [köhn.] Nazik damar, kapillyar.

ŞƏRİ² *[ər.] din.* Şəriətcə qanuni, halal. ..[Məhkəmə] *Telli Rüstəm qızının əlindən yapışib, onu öz şəri və halal əri İslama tapşırıbm.* S.Hüseyn. // Şəriətə aid və ya müvafiq olan. Nə cür olmasın ki, əqli və şəri dəlil-lərlə mübahisə edib həqiqəti axtaracağımız yerdə, hər birimiz başımıza bir avam dəstəsi yığıb “təkfir” silahı ilə vuruşmağa başlayıraq. C.Məmmədquluzadə.

ŞƏRID *is.* [ər.] 1. Lent, yasti qaytan. // İp. İsti paltarların boğcadan çıxarılib həyatlarda, eyvanlarda çırpıldığını, şəridə asıldığını görəmək olurdu. Mir Cəlal. Şəridi bağlamaq üçün çinarın gövdəsinə arvadların vurduları dəmir çivləri, mixləri pas yeyib nəziltmişdi. B.Bayramov.

2. Texniki və s. məqsədlər üçün işlənən hər hansı bir materialdan hazırlanan dar, uzun zolaq.

3. məc. Lent kimi uzanıb gedən şey haqqında. *Maşın böyük əziyyətdən qurtardığına sevinirmiş kimi, həvəslə qaçıb, elə bil, yolun boz şəridini təkərlərinə dolayırdı.* R.Rza. Burada, aşağıda göz işlədikcə düzənliliklər, six meşələr, gümüş şərid kimi axan çaylar, məxmər çəmənlər görünürdü. M.Rzaquluzadə.

ŞƏRİƏT *is.* [fars.] İslam dini və hüquqi normalarının məcmusu, islam qanunları. *Mərifət şərbətin içə bilmirəm; Şəriət dəryədi, keçə bilmirəm...* Aşıq Ələsgər. Əsmər yənə şəriətin hökmüncə [Məmmədbağırın] halal arvadı olub qalırdı. S.Hüseyn.

ŞƏRİƏTXANA *is.* [ər. şəriət və fars. ...xanə] Ruhani idarəsi, qazixana. [Nurəddin ağa:] *Cənab Heydər, qalx ayağa, gedək şəriətxanaya.* N.Vəzirov. // Mollaxana.

ŞƏRİƏTMƏDAR *is.* [ər. şəriət və fars. mədar] İslamda: şəriət qanunlarını şərh və

tətbiq etmək hüququna malik olan yüksək rütbəli din xadimi. [Mirzə Rəhim xan:] *Nə qədər ki, bu naməhrəmlik vardır, sənin işinə baxa bilmərəm. Çünkü xilafı-şərdir. Şəriat-mədarlara bu iş şayəstə deyil.* M.S.Ordubadi. *Şəriatmədarların içini vəlvələ salan bir şair indi özü onların içini gəlir, onların cərgə-sində yer axtarır.* Mir Cəlal.

ŞƏRİF is. [ər.] klas. 1. Şərəfli, şərəf sahibi, mübarək, müqəddəs, əziz.

2. Nəcib, əsil, şərafətlı, nəcabətli, əsilli.

ŞƏRİK is. [ər.] 1. Hər hansı bir işdə (ticarətdə və s.-də) başqası ilə birgə iştirak edən adam; ortaq. *Əbülhəsənbəy cavahifürüs və onun şərəki Ağa Əsəd Tütünçü oğlu öz ticarət işlərinə baş çəkməkdən ötrü Culfa ya gedirlər.* M.S.Ordubadi. *Hacı Nəsir ayrı bir yerde yaşayış şərəkilə hesab çəkməyə getmişdi.* S.S.Axundov. □ **Şərik etmək (eləmək)** – özündə ortaq etmək. [Əsgər bəy:] *Mən onun özünü də tovlaşdırıb özümüza şərək edə billəm.* M.F.Axundzadə. [Ruyqiyə Əhmədə:] *Dərdində məni şərək et.* A.Divanbəyoglu. **Şərik olmaq** – 1) ortaq olmaq. *Alverdə şərək olmaq, ortaq olmaq;* 2) iştirak etmək, yoldaşlıq eləmək, birləşmək. *Öz müsibətimi unudub* [Xədicerin] *qominə şərək oldum.* S.Hüseyn; 3) razılışmaq, qoşulmaq. *Dostumun fikrinə şərək oldum.* **Şərək çıxməq** – bir işdə iştirak etmədiyi halda, şərəlik iddiasında olmaq.

2. İştirak edən, əli olan, əlbir olan. [Fərraşbaşı:] *Bəli, batındə o da Ağa Mərdanın şərəki imiş.* M.F.Axundzadə. [İbrahim bəy:] ..*Belə işdə Camal bəylə şərək iş görənin biri də o Hacı Qurban lənatullahdır.* N.Vəzirov.

3. **Şərikəm** şəklində – razıymam, qoşulram, etirazım yoxdur. [Həcor xanım:] *Mən də onun fikrinə şərəkəm.* S.S.Axundov. [Ata:] *Mən sənin sözünə şərəkəm, Heybat, – dedi.* S.Rəhimov.

ŞƏRİKLƏŞMƏ “Şərəlikləşmək” dən f is.

ŞƏRİKLƏŞMƏK f. 1. Şərək olmaq, ortaq olmaq.

2. Razılışmaq, həmrəy olmaq, qoşulmaq.

ŞƏRİKLİ sif. Ortaqliq, hamaşlıq, birgə. *Şərəkli mülk.* – [Mustafa bəy:] *Zalim uşaqları, mənimlə şərəkli kəhriz çıxartdırıbsınız ki, suyumu da oğurlayırsınız.* Ə.Haqverdiyev. *Tahirzadən ilk işi o oldu ki, şərəkli kəsdikləri şışayın*

bütöv bir şaqqasını ayırib südüçü məhəlləsinə, Məsmənin evinə göndərdi. Mir Cəlal. // Bölmənəz, ayrılmaz, ortaqlı. *Şərəkli mal. Şərəkli şey.*

ŞƏRİKLİK is. Ortaqliq, hamaşlıq, müştərəklik. [Rüstəm:] *Hər kəs şərəklikdə işləməsə, ona heç bir sey verilməz.* T.Ş.Simurq.

ŞƏRİKSİZ sif. Heç bir şərəki, ortağı olmayan. *Şərəksiz mülk.*

ŞƏRİR sif. və is. [ər.] Şər işlər görən, iblis, fəsadçı, deləduz, yaramaz, pis (adam). *O səbabə Xudayar bəy Zeynəbi boşamazdi ki, qorxurdu, şərir adamların birisi Zeynəbi ala və başlıya Xudayar bəyden səgirlərin mal-mülküni iddia eliya.* C.Məmmədquluzadə. [Camal bəy:] *Hərgah siz şərir adamların sözünə baxıb, inanıb iş görsəniz, uyezd xiərabaya goyarsınız.* N.Vəzirov.

ŞƏRQ is. [ər.] 1. Dünyanın dörd cəhətdən biri – günçixan tərəfi; günçixan, gündögən. *Evin pəncərələri şərqə baxır.* – *Şərqdə dan yeri yenicə söküldürdü.* Ə.Sadiq. // Qərbə (günbatana) müqabil cəhət, istiqamət. *Şəhərin şərq tərəfində gözəl bağ salılmışdı.* – *Ərşad bılırdı ki, şəhərin şərq qurtaracağında Mahmud bəyin evlərini veriblər milis rəsisi.* İ.Əfəndiyev. *Şərqə doğru bir adam gedirdi.* Ə.Məmmədxanlı.

2. Günçixan səmtdə yerləşən ölkələr (bu mənədə “Ş” böyük hərfə yazılır). *Şərqə səyahət.* Yaxın Şərq. Uzaq Şərq. *Şərqi öyrənmək.* – *Elə ucaldı ki, o böyük insan; Şərqiñ həyerindən xalqa göründü.* B.Vahabzadə. // Həmin ölkələrə aid olan, mənsub olan. *Şərq memarlıq abidələri.* *Şərq mədəniyyəti.* *Şərq xalqları.* – *“Şəbi-hicran”, qoca Şərqiñ öz varlığı, öz adıdır; Məhkum olan millətlərin “yandım” deyən fəryadıdır.* B.Vahabzadə.

ŞƏRQİ¹ sif. [ər.] *Şərqə aid olan, Şərqə məxsus olan, Şərq ilə bağlı.* *Şərqi Avropa. Şərqi Sibir.*

ŞƏRQİ² is. [ər.] Nəğmə, mahni. *Günəş qübbənin ortasına gələr-gəlməz bir şərqi səsi eşidildi.* Çəmənzəminli. *Vücudunun son bahar yarpağından şərqi yox; Dodağında bir gülliş, bir qaynayan şərqi yox.* M.Müşfiq. *Bir doyumluluq möhlət umdum ömürdən;* *Qara dəniz, heç şərqindən doymadım.* M.Araz.

ŞƏRQİYYUN

ŞƏRQİYYUN is. [ər.] kit. 1. Şərq məmləetləri əhalisi, şərqlilər, Şərq xalqı.

2. B a x **şərqşünas**.

ŞƏRQLİ sif. Şərq ölkələrindən birinin əhalisinə mənəsüb olan adam, Şərq əhli. *Şərqli-lərin adat və ənənələri. Şərqli geyimində bir adam. —...Şərqlilərin zövqünü korlayıb həttə ruhlarını belə incidentən bir şey varsa, o da bu saxta “Şərq stil”dir...* Ü.Hacıbəyov.

ŞƏRQŞÜNAS is. [ər. şərq və fars. ...şünas] Şərqşünaslıq mütəxəssisi. M.F.Axundzadənin komediyaları 1817-1874-cü illərdə Mirzə Cəfərin tərcüməsi ilə fars dilində Tehranda daş çapı ilə nəşr olunmuşdur. Avropa şərqşünasları bizim yazığımız əsərləri ilə bu tərcümənin sayəsində tanış olurlar. Ə.Haqverdiyev.

ŞƏRQŞÜNASLIQ is. Şərq ölkələrinin tərixini, iqtisadiyyatını, dillərini, mədəniyyətlərini və s. öyrənən elmərin hamısına verilən ümumi ad. *Azərbaycan Elmlər Akademiyası Şərqşünaslıq İnstitutunun arxiv şöbəsində şərqşünaslığa aid nadir elmi əsərlərin fotosurətləri və mikrofilməri toplanmaqdadır.*

ŞƏRM is. [fərs.] klas. Abır, həya, utanma, xəcalet. Nə rəhm bilsər, şərm qanar, ağlamaq anlar; Böylə fələk olmaz. M.Ə.Sabir. □ **Şərm etmək (qılmaq, eyləmək)** klas. — utanmaq, həya etmək, xəcalet çəkmək. *Arif ola, ey-hamnan söz qana; Naməhrəmdən şərm eyləyə, utana.* Aşıq Ələsgər.

3. “İlə” qoşması ilə – utana-utana, xəcalet çəkerək.

ŞƏRMƏNDƏ sif. [ər.] klas. Utanan, utancaq. // Xəcalətli, üzüqara. *Deyirlər ki, sabah galacak yarım; Şərməndəyəm, artıb dərdü qu-barım.* Q.Zakir. [Güllü:] *Allah gətirib, salib məni bu odun-alovun içini. Qohumdan şərməndə, dostdan, aşınadan şərməndə.* Ə.Haqverdiyev. □ **Şərməndə etmək (qılmaq)** – utandırməq, xəcalet çəkdirmək. *Bağda gülü şərməndə qılar qönçə dodağım, Süzgün ba-xışım, qarə gözüm, alma yanagım.* M.S.Ordubadı. **Şərməndə olmaq** – utanmaq, xəcalet çəkmək, xəcalətli olmaq. [Molla İbrahim Xəlil:] *Vallah, sizin kimi əziz gonaqlardan şərməndə oluram.* M.F.Axundzadə. *Tellərin dönüb kəməndə; Gözəllər olub şərməndə;*

ŞƏRT

Qara saçın dal gərdəndə; Hör, başına dolan-dığım. Aşıq Hüseyin.

ŞƏRMƏNDƏLİK is. Utanma, xəcalet çəkmə, utenilacaq hal, vəziyyət; üzüqaralıq. *Bəsdir mənə çəkdiyim xəcalət; Şərməndəli-yimdəki məlamət.* Füzuli.

ŞƏRMSAR is. [fərs.] b a x **şərməndə.** *Min-min şükürlər olsun, ancaq sənin sayəndə; Olmadıq bu həyatda biz şərmsar, musiqi. Şəhriyar.*

ŞƏRMSİZ sif. Abırsız, həyasız, utanmaz. [Səlbə:] *Sizin əndamınıza piltə qoyulsun, ay şərmsiz, həyasız şəhər qızları.* Ə.Vəliyev.

ŞƏRT is. [ər.] 1. Bir şeyin var olması, həyata keçməsi üçün lazıim olan amillər; əsas, zəmin. *Fiziki hazırlıq uçuş üçün əsas şərtidir. İcranın yoxlanılması müvəffəqiyyətin mühüm şərtidir.* — *Yalnız qabaqcıl fikirlərlə yaşamaq azdır, bu fikirləri yüksək bəddi şəkildə eks etdirmək də sənət əsəri üçün zəruri şərtidir.* M.İbrahimov.

2. Bir-birilə saziş bağlayan tərəflərdən hər hansı birinin irəli sürdüyü tələb və ya təklif. [Məmmədbağır] axırda Əsməri tapıb onunla evləndi, çünki Əsmər onun istədiyi şərtlərə tamamilə uyğun idi. S.Hüseyin. □ **Şərt etmək (qılmaq, kəsmək)** – əvvəlcədən razılışmaq, uzlaşmaq, sözü bir etmək, kəsdimək. *Aqibət şərt qıldı iki təbib; Hərə bir zəhr eyləsin tərtib.* S.Ə.Şirvani. [Zakirov Nisə xanımı:] *Nisə, evdən çıxanda səninlə söz danışdıq, şərt kəsdik.* Ə.Məmmədxanlı.

3. Müqavilənin, tərəflərin bu və ya digər öhdəliyini müəyyənləşdirən maddəsi. □ **Şərt bağlamaq** – bir şey haqqında razılığa gələrək yazılıb və ya şifahi şəkildə qarşılıqlı öhdəlik götürmək.

4. İki və ya bir neçə şəxs arasında saziş, uzlaşma, bağlaşma, şərtləşmə. *Şərtə görə o, işi dünən qurtarmalı idi.* □ **Şərt bağlamaq** – müqavilə (saziş) bağlamaq, şərtləşmək. *Sizin yanınızda şərt bağladıq biz; Boyun qaçırmadıq öz vədimizdən...* S.Vurğun.

◊ **Şərti şumda kəsmək** – sonradan mübahisə, anlaşılmazlıq olmasın deyə, bir şey haqqında qabaqcadan razılığa gəlmək, əvvəlcədən razılışmaq, şərtləşmək, qərarlaşmaq. *Dəstəyə təzə adamlar gələndə Şəmil əvvəlcədən şərti şumda kəsərdi.* M.Hüseyin.

[Allahqulu:] Kənddə belə məsəl çəkərlər ki, “şərti şumda kəsək, xırmandan yaba qapmaq”. Ə.Əbülləhəsən.

ŞƏRTİ sif. [ər.] 1. Aralarında şortlaşdırılmış, qabaqcadan şortleşmiş. Partizanlar məşənin kənarında durub şərti işarəni gözləyirdilər. S. Veliyev.

2. Müəyyən şortlərlə məhdud edilmiş, ancaq müəyyən şortlər əsasında qüvvəsi olan. Şərti razılıq. Şərti cəza (cəzaya məhkum olmuş şəxsin sinəq müddəti orzında heç bir günah işləmədiyi təqdirdə həyata keçirilməyən cəza).

3. Nisbi, məşrut; başqa şəraitdə başqa cür olı bilən. Həyatda bir çox şey şərtidir. Deyilənlərin hamisi şərtidir.

4. Həqiqətdə təsvir edildiyi, göstərildiyi şəkildə mövcud olmayan. Hüdudlar arasında şərti xətt çəkmək. Bir şeyin şərti təsviri.

5. Hadisəni olduğu kimi yox, simvolik sırtda oks etdirən, qeyri-real. Şərti səhnə kompozisiyası. Şərti gözallik.

ŞƏRTİLİK is. Şərti olma. Cəzanın şərtiliyi.

ŞƏRTLƏNDİRİLMƏ “Şortləndirilmək”-dən f.is.

ŞƏRTLƏNDİRİLMƏK məch. Bir şortlə bağlanmaq, qabaqcadan şərt qoyma, müəyyən şortlərə tabe və ya onlarla məhdud edilmək.

ŞƏRTLƏNDİRİRMƏ “Şortləndirmək”-dən f.is.

ŞƏRTLƏNDİRİRMƏK f. 1. Bir şortlə bağla- maq və ya məhdudlaşdırmaq, şərt qoyma.

2. Bir şeyin töremesinə əsas olmaq, sabəb olmaq. Aydındır ki, xalqlar arasındaki belə dərin münasibət öz növbəsində yüksək səviyyədə duran millətin ədəbiyyatının o biri millətlərin ədəbiyyatları üzərinə təsirini da şortləndirir. M. Hüseyin.

ŞƏRTLƏŞMƏK 1. “Şortləşmək”-dən f.is.

2. Şərtname.

ŞƏRTLƏŞMƏK f. Bir-birile şərt bağla- maq, qabaqcadan sözleşmək, söz qoyma, vədələşmək, müəyyənləşdirmək. Professor Aslanla şortlaşdırı yerdə görüs(dü).. M.Rza- quluzadə.

ŞƏRTLİ sif. Əvvəlcədən şortləşdirilmiş, şərt qoylan, müəyyən şortlə bağlı olan.

ŞƏRTNAMƏ is. [ər. şərt və fars. ...namə] İki tərəfin razılığı əsasında yazılı şəkildə tərtib edilən bağışma, müqavilənamə; kon-

trakt. Mədət muzdurlar komitetinin təlimatçılığı vəzifəsində çalışıar, əsas etibarılə kulaklarla muzdurlar arasında şərtname bağladı. S.Rəhimov.

ŞƏRTSİZ sif. Heç bir şortlə mehdudlaşmayan, bağlı olmayan, şortlənməyən; danişsiz. // Zərf mənasında. Təkliflərin şərtsiz qəbulu.

ŞƏRT(i)-ŞÜRÜT bax şərt 2-4-cü mənəlarda. Müsəlmanın da öz şərt-şürütü var. C.Məmmədquluzadə. □ **Şərt(i)-şürüt bağlamaq** – şortləşmək, şərt bağlamaq. ..Cəlil ağa Olya ilə şərti-şürüt bağlayırdı ki, o, sirkədən çıxırsın və həmişə ona yar olsun, yoldaş olsun. İ.Musabəyov.

ŞƏST is. [fars.] Ləyaqət, vüqar, şərəf, hey-siyyat; təşəxxüs. // **Şəstinə** şəklində – şəninə, adına, ləyaqətinə. Dərədən çıxanda bir bəlük qazaq; Aynalı işlədi, qopdu tozanaq; Nəbinin şəstinə bu sözü yazaq. “Qaçaq Nəbi”. □ **Şəstinə dəymək (toxunmaq)** – mənliyin toxunmaq, özünə layiq bilməmək ad-sanına, hörmətinə toxunmaq; şəninə kəsir saymaq.

ŞƏSTLƏ zərf Vüqarla, qürurla, təşəxxüsle, lovğa-lovğa. Şəstlə qabağa gəlmək. Şəstlə durmaq. – Hünər istər ki, İskandər kimi bir şit galib şəstlə dursun meydanda və desin: – Cənab Şeyx, hər nə qədər bu qəbiristanlıqda ölü dəfn olunub, hamısını dirilt. C.Məmmədquluzadə. [Əbuzərbəy] əllərini şalvar cibinə salib, zabitin yanında şəstlə dayanmışdı. M.Hüseyn.

ŞƏŞBƏR sif. məh. Yoğun, dik big. Bir sənin şəşbər bigin yüz Nikolaya dəzər. S.Rəhimov.

ŞƏŞBƏRLƏMƏ “Şəşbərləmək”-dən f.is.

ŞƏŞBƏRLƏMƏK f. məh. Dikəltmək, qalxımaq, qabartmaq.

ŞƏŞƏÐ is. [ər.] klas. tənt. 1. Parlaqlıq, parlama, parlıtı. Şəmi-rüxiün surəti qarşıma gəlmüşdir; Şəşəsindən bənə şölə düşər, yanaram. Nəsimi.

2. məc. Dəbdəbə, təmtəraq; zahiri bəzək, zinet, parlaqlıq.

ŞƏŞƏÐAR sif. [ər. şəşəə və fars. ...dar] klas. tənt. Parıldayan, parlayan, parılıtı. Mənsur axırıncı gücünü yığış qanlı göz yaşları arasından: – Sitarə! Məni yandırma, gəl, gəl, ey həyatımın zöhreyi-şəşədəri. C.Cabbarlı. // Bax şəşəli.

ŞƏŞƏELİ *sif.* Təntənəli, dəbdəbəli, təmtəraqlı, parılıtlı. *İkinci məclis birinci şəkil İsfəhan şəhərində, padşahın sarayında vəqə olur. Saray mümkün mərtəbədə şəşəeli döşənmişdir.* Ü.Hacıbəyov. [Nigarın] tüzündə gənclik tarzatı o qədər şəşəli idi, danışanda səsində bəkarət canlanır, süslənirdi. Çəmənzəminlini.

ŞƏTARƏT *is.* [ər.] *klas.* Şənlük, şüxlüq. [Sevda:] Heyrət!.. Nə gözəllik, nə şətarət; Seyr et! O nə daşqınca bəkarət. H.Cavid. Əşrəf indi büsbütün dəyişmiş, əvvəlki gözəlliyyini, şən və şətarətinə itirmiş(di).. A.Şaiq.

ŞƏTARƏTLİ *sif.* Şən, sevincili, şux. Şətarətli nağma. – Nə şətarətli bahar, işta baxın; Sarmış ətrafi bədli bir axın. H.Cavid.

ŞƏTƏL *dan.* b a x **cığal**. Şətəl adam.

ŞƏTƏL *is. mah.* Yun corab.

ŞƏTƏLLİK *b a x cığallıq.* Şətəllik eləmək.

ŞƏTRƏNC *is.* [fars.] Şahmat. Zülm zəncirinin altında çəkir işgəncə; Eybirid sən uyasan gəncəfəyə, şətrəncə. A.Səhhət. [Rəmziyyə] rusca az-çox oxuyur, yazır, danışır, nərd, şətrənc oynamağı, yoldaşlarını məşğul etmək yollarını bilir(di). A.Şaiq.

ŞƏVƏ *is.* [fars.] 1. Əhəq (qiymətli daş).

2. *məc.* Qara. Şəvə saç. Şəvə biğ. – [Zabit:] Yox, birdən-birə o şəvə gözərlər açılıb adəmin üzünə baxanda Günəş qabağında polad kimi şəfaqlənib, ox kimi insanın üzvindən keçir. E.Sultanova. □ **Şəvə kimi** – zil qara, qapqara. [Məşədi İbad:] Mən saqqalıma həna qoydum, qoymadım, həmişə qapqara şəvə kimidir. Ü.Hacıbəyov. [Nuriyyə:] [Leytenantın] səsinə eidiib, ay işığında şəvə kimi parlayın iri, qara gözərlərini görərkən diksindi. İ.Əfəndiyev. // Qara rəngli iri, qiymətli muncuq; qara kəhrəba. [Xanının] atlığında bir sira əşrəfi, boyunda qızılı şəvəsi vardi. Çəmənzəminlini.

ŞƏVƏL *b a x sax-şəvəl.*

ŞƏVƏLLİK *is.* Şəvel tökülmüş yer. [Cəmилə Səltənət] dəhrələri və ipləri ağacın altına qoyub, qalın şəvəlliya girdilər. Ə.Vəliyev.

ŞƏVƏSAÇ *sif.* Saçı qapqara olan. *Qara şəvəsaç gəlin; Dur qapını aç, gəlin; Atan səni verməyir; Kəhəri min qaç, gəlin.* (Bayati).

ŞƏVVAL *is.* [ər.] Hicri qəməri əreb təqvimində onuncu ayın adı. [Sara xanım:] De-

misən ki, şəvval ayının birində gərək hamı latin dili danışın, bu da borcumə deyil, bir sən bil, bir də sənin Allahın bilsin. Qantəmir.

ŞƏYATİN [ər. “şeytan” söz. cəmi] Şeytanlar. [Salman bəy:] Bu ev cin, şəyatın ocağıdı. N.Vəzirov.

ŞİDIRĞI *sif.* 1. Arasıkəsilmədən şiddetlə yağan; gur (yağış haqqında). *Anma məzə burasındadır ki, yağış da nataraş kimi başlayır şidirğι ilə yağmağa.* C.Məmmədquluzadə. Toran qarışında şidirğι yağış başladı və Əziz bundan da xəbər tutmadı.. Dünyadan səssiz-səmirsiz köçdü. İ.Melikzadə.

2. *məc.* zərf Aravermədən, cəld, çox sürətlə. Başqa seydə göstərirəm istedadımı; Mən şidirğι həftədə bir roman yazıram. S.Rüstəm.

ŞİĞİMA “Şığımaq”dan *f.i.s.*

ŞİĞİMAQ *f.* 1. Cox böyük sürətlə enərek hədəfə hücum etmək, üzərinə atılmaq. *Təyyarələr düşmən üzərinə şığıdilar.* – Mübaşir Məmməd [Gülnazın] üstünlə şığıdı. M.İbrahimov. İki qartal qıy vuraraq şığıyır və qəzəblə didişirdi. Ə.Sadiq.

2. Çaxmaq. *Hava qaralır, ildirim şığıyır, göy peydərpey guruldayır.* Ə.Haqverdiyev. Dağlar titrədi, göy qübbəsini doğrayan ildirimlər şığıybı qızıl oxlarını qılinc qayaların tapşırınına sancdı. Ə.Məmmədxanlı.. Buludlarda şığıyan şimşəklərdən yərə tökülen qıçılıcumlardır hər tərəfi çulğayan bir yanğına çevrilir. M.Rzaquluzadə.

ŞİĞİYICI: *şığıyıcı təyyarə* – şığima üsulu ilə hücum edən hərbi təyyarə.

ŞIQ (**ŞIK**) [fr. chic] *dan.* Zahiri bəzək, zinet, dəbdəbə, cah-calal. // Gözəl, zərif, moda ilə, süslü, qəşəng. *Ortaböylü, şıq qıyalıbu* li oğlan heç kəsə diqqət etməyərək yalnız parada baxırı. M.S.Ordubadı. O vaxt Əhməd də .. gimnaziya taləbəsi idi, həm də Əhməd şıq gəzən taləbələrdən idi. T.Ş.Simurq. [Musanın nəvəsi] öz şəhərinə qayıdanda o qədər şıq, o qədər zərif geyinmişdi ki, hamının gözü bunda idi. Qantəmir.

ŞIQQ *təql.* Sinan və ya bir-birinə toxunan ağaç və s. bərk, kövrək şeylərdən çıxan səs.

ŞIQQAŞIQ *zərf* Şiqq səsi çıxardaraq, şıq-qıldıyaraq. *Külək əsdikcə kollar şıqqaşıq salır.*

ŞİQQILDAMA “Şıqqıldamaq”dan f.is.

ŞİQQILDAMAQ f. Şıq-sıq səs çıxarmaq.

ŞİQQILTI is. Ağac, budaq və s. bərk, kövrək şey bir-birinə dəydikdə hasil olan səs. ..Mırzə Cəmil kəhrəba tasbehini əlinə alıb, əsəbi halda çeyirin, muncuqların şıqqılıtısından həzz alırdı. Ə.Veliyev.

ŞİQLIQ is. Zəriflik, gözəllik, qəşənglik, modaya uyğunluq. Paltarın sıqlığı. Yaşlı adama o qədər sıqliq yaraşmaz.

SILLAQ is. Ayaqla vurma, təpik atma; təpik. Kəndliyə gəldi, vurdu bir şıllaq; Arıları dağıtdı ol sarsaq. S.Ə.Sırvani. [Kişi:] Gərək [atın] başını çəkəm, qorxuram, şıllağa qalxib özünü səqət eləsin. S.Rəhimov. □ **Şıllaq atmaq** – 1) təpik atmaq, şıllaqlamaq. Düz yerdə gəzə bilmir, şumda şıllaq atr. (Məsəl). Tüfəng açılan kimi, onun səsindən ürkən eşşək bir qoşa şıllaq atdı.. M.Rzaquluzadə; 2) məc. dan. Qızışmaq, həyəsizləşməq, cizığından çıxməq. [Cəbi:] O arvaddan hazırlan etmək gərək, hansı ki, əri evdən gedəndən sonra şıllaq ata. N.Vəzirov. // Azığınlaşmaq, qudurmaq. [Kürd Musa:] Ay Eldar! Doğrusu bu bəylər ki, var; Bir azca arpası çox düşən zaman; Yabi cinsi kimi şıllaq attralar. S.Vurğun. **Şıllağa durmaq** – bax şıllaq atmaq 2-ci mənada. [Hacı Murad:] ..Yeyin mənim yağlı-yağlı xörəklərimi, sonra qızışb şıllağa durun. S.S.Axundov.

SILLAQATAN, SILLAQCİ sif. Təpik (şıllaq) atmaq xasiyyəti olan. **Sıllaqatan** at.

SILLAQLAMA “Şıllaqlamaq”dan f.is.

SILLAQLAMAQ f. Şıllaq atmaq, təpik atmaq.

SILLAQLAŞMA “Şıllaqlaşmaq”dan f.is.

SILLAQLAŞMAQ qarş. Bir-birinə şıllaq atmaq, təpik atmaq, təpikləşmək (at və s. haqqında).

ŞILTAQ 1. is. Mənasız tələb, iddia, arzu, istək. Vəliqulu da başlayıb şıltığı və davamərəkəni. C.Məmmədquluzadə. [Əlyarov:] Hər yoldan ötənən şıltığından ötrü biz adamlarımız çölə tökə bilmirik ki? M.Hüseyn. // sif. Daim şıltaqlıq edən, şıltaqçı. Dürdənə xanımın qızı Sonani da, o baş çıxarmadığı şıltaq qızı da indi Qadir görmək istəmirdi. Ə.Əbülhəsən. // Ağlayıb-qışkırmalı öz istəyindən el çəkməyen; inadıl, inad, ters. **Şıltaq uşaq**. // Kefsizlik, ağrı və s. səbəblər üzün-

dən uşaqlarda ağlamaq və ya çığırmaq şəklinde təzahür edən narahatlıq, əsəbiyyət hali. [Atabala] bu çocuğun nazını çəkir, hər şıltığına dözür. A.Şaiq. □ **Şıltaq etmək (eləmək)** – 1) ağlamaqla narahatlığını bildirmək. Balaca uşaqlar gecə yatmayıb şıltaq eləyəndə, anaları istəməyiblər şirin yuxudan aylılıb uşağa süd versinlər. C.Məmmədquluzadə; 2) məc. Naz eləmək, özünü ərkötün kimi aparmaq. Qız çox şıltaq edəndə Bülənd ona nəsihat edərdi. Ə.Əbülhəsən.

2. sif. məc. Dəyişkən, qərarsız, sabit halda olmayan, gözlənilmədən dəyişən. **Şıltaq dəniz**. **Şıltaq hava**. – Necə sakicə, baxır gör, necə şıltaq Xəzərim; Başqa aylardasa hər dalğası bir dağ Xəzərim. S.Rüstəm.

SILTAQCIL bax **şıltaq**.

SILTAQCİ sif. 1. Şıltaq, şıltaqlıq edən, heç seydən razı qalmayan. [Əbülhəsənbəy:] Mən qarşında .. şıltaqçı bir qız görürdüm. M.S.Ordubadi. [Bacım:] [Xədicedə] xəstədir, anası yoxdur, şıltaqçıdır. S.Hüseyn.

2. Ağlağan, tərs, inadıl. **Coxlarının bezdiyi və uzaq qaçlığı inadlı, şıltaqçı və ağlağan uşaqları Nazimə sanki əfsun ilə ələ alır**. Mir Cəlal.

SILTAQLIQ bax **şıltaq** (1-ci mənada). Mən onu özümdən razı salmaq üçün hər işi bacarardım, nə inad, nə də şıltaqlıq yol verməzdim. M.S.Ordubadi. [Əyyar:] Bir ərköyüň uşaqsan sən; Şıltaqlıqdır işin-peşən. A.Şaiq. [Tərlan:] Mən qız deyiləm, şıltaqlıq eləyəm. M.Hüseyn.

SINDİR is. Ətin atılan hissələri.

SIPPILTI is. Bir şey suya düşdükdə və ya suya dəydikdə, yaxud da dalğalar bir-birinə dəydikdə hasil olan səs. Avarların sippiltisi. Dalğaların sippiltisi.

SIRHAŞIRLA) zərf Şir-şir səs çıxarıçılara, şırlıtlı ilə. Su şırhaşırla yera töküldü. M.İbrahimov. [Afaq:] Mən bu vətən torpağını yaxşı tamıryram, elə ki insan əli ona toxundu, elə ki şırhaşır su axıb gəldi, o, təzədən çıçək açıb güllüstanə çevriləcək. Ə.Məmmədxanlı.

SIRILDAMA “Şirildamaq”dan f.is.

SIRILDAMAQ f. Şırlıtlı ilə axmaq, tökülmək (su, yağış və s.). Bulaqların daşdan-dasha tökülib şirildamağı gözəl bağlara bir ayri lətfət verirdi. Çəmenzəminli. Dalbadal şimşək çaxdı və sonra yağış şırıldadı. İ.Əfən-

diyev. [Mələk:] [su] yenə qayaların arasından sizdiqca şirildiyurmış? İ.Sıxlı.

ŞIRILDAŞMA “Şirildaşmaq”dan f.is.

ŞIRILDAŞMAQ f. Şirilti ilə, şir-şirlə axan çoxlu ve ya çağlayan su haqqında; şirildamaq. Aşağılarda yaşıl otlar su ilə öpürür, şəlalələr şirildiştir. M.Hüseyn.

ŞIRILDATMA “Şirildatmaq”dan f.is.

ŞIRILDATMAQ f. Şirilti ilə tökmək, axıtmaq, birdən tökmək, boşaltmaq (məyeş şey haqqında). [Roza] dolçadakı iqli suyu qaldırır, birdən-birə ləyənə şirildadir. S.Rəhimov.

ŞIRILTI is. Axan, tökülen sudan hasil olan səs; şirildama səsi, şir-şir. *Suyun şırlıtsından savayı bir səs, ün yox idi.* E.Sultanov. İki qrantdan su şirilti ilə töküldürdü iki hovuzca. C.Memmedquluzadə. Yaxındakı bulağın şırlıtsı gecənin sakitliyi içərisində həzin bir iniltili kimi eşidildirdi. S.Hüseyn.

ŞIRİLTİ利 sif. Şirilti ilə axan, şir-şir axan. Oğlanları baş daşını; Qoydu onun həmin dağda; Ona şirin nəğmə dedi; Şiriltili gur bulaq da. M.Dilbazi.

ŞIRİL-ŞIRİL b a x **şir-şir**. Səhər şiril-şiril səsin gələndə; Bənəfşələr gülsün, güllər sevin sin. R.Rza. Axır gedir qapımızdan kiçik çay şiril-şiril. Z.Xəlil.

ŞIRIM is. 1. k.t. Torpaqda kotanın və ya başqa alətin açdığı dərin iz, zolaq. Tarlalar şirimplarla suvarılır. – *Gülşən dayanıb traktorun səsinən qulaq asır, cəvirdiyi torpağı, açlığı şirimplara tamaşa edirdi.* Ə.Vəliyev. Şumlanan düzlərlə baxıram, odur; Uzanır çöl boyu ağ-ağ şirimplar. Ə.Cəmil.

2. məc. Zolaq, xətt, tikiş yeri, çapiq yeri. Üz-gözündə şirim görünür.

ŞIRIMLAMA “Şirimlamaq”dan f.is.

ŞIRIMLAMAQ f. 1. Şirim açmaq.

2. məc. Şirim-şirim eləmək, cirmaq.

ŞIRİM-ŞİRİM sif. Zolaq-zolaq, zol-zol, ciziq-ciziq, şirimplar halında. *Şirim-şirim pal tar - Mehmanxanada ilk nəzərə dəyən birinci mərtəbədəki böyük dairəvi dəhlizin bir neçə yerdən şirim-şirim (z.) çatlamış sal şüşəsidir.* M.İbrahimov.

ŞIRINQA [yun.] b a x **şpris**.

ŞIRMANMA “Şirmanmaq”dan f.is.

ŞIRMANMAQ f. məh. Yaxına gəlmək, qucaqlamaq, boynuna sərilmək. *Uşaq anasına şirmandı.*

ŞIRNAQ is. Nazik su axını; fəvvərə. *Qu-yunu su şırnağı ilə yumaq.* – *On-on beş metr uzunlığında güclü su şırnağı .. dağı ovub dağıdırdı.* Ə.Sadiq.

ŞİRP zərf dan. O saat, dərhal, birdən. Şirp qapı açıldı. – [Yəhya Kamal] Hacının evi yanına çatmamışdı ki, şirp dayandı. Mir Cəlal.

ŞIRPAŞIRP zərf Tez-tez, ara vermədən, qızığın. Şirpaşirp iş görmək. – [Usta:] Başmaqcılar da hamisi işləyirlər. Şirpaşirp cüst tikirler. Ə.Thülbəhəsən.

ŞIRPILTI b a x **şappilti**. Əfruz bacının gözləri axdı, şirpilti ilə döşəməyə düşdü. S.Rəhimov.

ŞIRRAN is. Şəlalə. Xatun .. vedrəni götürüb, dağdağan dibindəki şırrana tərəf suya yollandı. S.Rəhimov.

ŞIR-ŞIR təql. 1. is. Bir qaydada axan, tökülen sudan və ya yağışdan hasil olan səs. // Zərf mənasında. Səssiz dərədə barq vurur şir-şir axan su. A.Səhhət. Yenə baş götürüb oynayır həyat; Axır şırıl-şırıl şir-şir bulaqlar. S.Vurğun. Yağış bütün siddətilə yağır, şir-şir şirildiyordu. M.Hüseyn.

2. B a x **şırran**.

ŞIRTİLDAMA “Şirtildamaq”dan f.is.

ŞIRTİLDAMAQ f. Şirilti səsi çıxartmaq. [Şirfzadənin] ikinci qamçı qulağının dibində şırtıldı. M.Hüseyn.

ŞIRTİLTİ is. Qamçı, yaxud nazik çubuqla vurduqda çıxan səs.

ŞIRVANMAQ f. 1. Nəvazış göstərmək.

2. Yalmanın (itlərdə). *İt sahibinə şırvandır.* // Quyruq bulamaq.

ŞİBİD is. bot. Xalq təbabətində dərman kimi işlənən çətiricək fəsiləsindən xoşiyli bitki.

ŞİBLÉT [alm. Stufelette] Qaytanlı kişi botinkası. [Heybət] bəzən yani rezinli jiğ-jığ şiblet də geyərdi, xoşuna gəlməyən adamların kürayinin arasını “sigallamaq” üçün əlində daima tatarı gəzdirərdi. H.Sarabski.

ŞİBLETLİ sif. Ayağında şiblet olan, şiblet geymiş.

ŞİBYƏ is. bot. Göllərin, hovuzların kənarında, daşların, ağaç gövdələrinin üzərində bitən çiçəksiz çoxillilik bitki.

SİDDƏT is. [ər.] Qüvvət, güc, kəskinlik, sərtlik. *Yaz gəldi, bahar oldu, qışın siddəti*

getdi; *Qar bitdi, külək yatdı, soyuq axıra yetdi.* A.Səhhət. [Mehriban] acılarının şiddetindən çapalarkən .. [Zeynalı] görmək və onun iztirablarından təsallı almaq istərdi. S.Hüseyin. // Artıqlıq, güclülük, şiddetlilik. Böyükxanım şiddəti-cəhalətdən bu sözlərə qurumus qalmış(d). M.S.Ordubabı. □ **Şiddət etmək (eləmək, göstərmək)** – get-gedə artmaq, güclənmək, qüvvətlənmək, sərtləşmək, kəskinləşmək. *Derlər ki, ağlama mənə hicrani-yardən; Esgim bu pənddan elayıb siddət, ağlaram.* S.Ə.Şirvani. Naxoşluq getdikcə şiddət etdi. Axırı Şaban sərsəm halətinə gəldi. Ə.Haq-verdiyev.

ŞİDDƏTLƏ zərf Bərk, güclü, çox sərt, qüvvətlə, şiddet göstərərək. Külək şiddətlə əsirdi. – *Bir az əqdəm başlamış qar şiddətlə yağırdı.* T.Ş.Simurq. Bayırda şiddətlə göy guruldadi, şimşək parıldadı. İ.Əfəndiyev.

ŞİDDƏTLƏNDİRİLƏMƏ “Şiddətləndirilmək” dən f.is.

ŞİDDƏTLƏNDİRİLƏMƏK məch. Daha da (getdikcə) qüvvətləndirilmək, gücləndirilmək, sərtləndirilmək; gücü, təsiri artırılmaq.

ŞİDDƏTLƏNDİRMƏ “Şiddətləndirmək”-dən f.is.

ŞİDDƏTLƏNDİRMƏK f. Gücləndirmək, qüvvətləndirmək; şiddətini, gücünü, təsirini daha da artırmaq. [Mirzə Şəfi] *əl-qolunu ölüçərək ifadəsinə şiddətləndirdi.* Mir Cəlal.

ŞİDDƏTLƏNMƏ “Şiddətlənmək” dən f.is.

ŞİDDƏTLƏNMƏK f. Şiddəti, gücü, qüvvəsi, təsiri daha da artmaq, güclənmək; daha da sərtləşmək, qızışmaq. *Axşamdan yağan yağış səhərə yaxın daha da şiddətləndi.* – [Qəhrəman:] Atəş getdikcə şiddətlənir və vəziyyətin ciddiliyini andırırdı. H.Nəzərli. *Hava getdikcə şiddətlənən küləyin viylitisi ilə və dənizin səslərinə qarışın quş səsləri ilə dolurdu.* M.Rzaquluzadə.

ŞİDDƏTLİ sif. Çox güclü, çox qüvvəli; dəhşətli. [Əsgər:] *Mədəndə şiddətlə bir yanğın vardi.* M.Hüseyin. [Qəhrəman:] *İkinci gün səhərdə olduğca şiddətlə bir vuruşma gedirdi.* H.Nəzərli. // Eyni mənada təbiət hadisələri haqqında. *Göyün üzünü qar havasına məxsus bir tutqunluq bütürmiş, şiddətlə küləklə qar yağırdı.* S.Hüseyin. *Bu il şiddətlə bir qış gəldi.* Ə.Məmmədxanlı.

ŞİƏ is. [ər.] din. İslamiyyətdə ayrıca bir cərəyan təşkil edən məzhəb.

ŞİƏLİK is. din. Şiə məzhəbinə mənsubiyət. Arvadlar arasında danışılırdı ki, bir ingilis mollası şəliyi qəbul edib adını da dəyişib “Mirzə Kamil” qoymuşdur. Qantəmir.

ŞİFAHİ sif. [ər.] Yazı ilə deyil, dil ilə; dilcavabı, ağızdan (yazılı eksı). *Şifahi imtahan.* *Şifahi nitq.* – *Əlibəy haqqında şifahi və ya yazılı danışqların neçə illik tarixi vardi.* Mir Celal.

◊ **Şifahi ədəbiyyat** – bax **folklor** 1-ci mənəda. Xalq mahniları da şifahi ədəbiyyat kimi nəsildən-nəslo keçərək xalq həyatındaki əhəmiyyətli tarixi hadisələri .. eks etdirir. Ə.Bədəlbəyli.

ŞİFER [alm. Schiefer] 1. Qara və ya kül rəngli gilli şist.

2. Gildən və ya asbest-sementdən plitka şəklində hazırlanmış dam örtüyü. Uzun və geniş bir binanın şiferlə örtülmüş taxtapaşu altında çoxlu traktor, kombayn vardi. M.İbrahimov. *Cəmi dörd-beş evin taxtapaşuna şifer vurulmuşdu.* İ.Əfəndiyev.

ŞİFERLİ sif. 1. Damına şifer vurulmuş, damı şiferlə örtülmüş. *Şiferli bina.* – *Şiferli damlardan qalxan boz tüstülər küləksiz havada yuxarı millənir, göyün bir qatında əriyib yox olurdu.* B.Bayramov.

2. Türkibində şifer (1-ci mənəda) olan.

ŞİFÓN [fr. shiffon] Nazik pambıq və ya ipək parça. *Güllü şifon.* *Saya şifon.* – *Şifon çox nazik və seyrək olur, sadə üsul ilə toxunur, qadın paltarlığı və koftalar üçün işlənir.* A.Quliyev. // Bu parçadan tikilmiş. *Şifon paltar.*

ŞİFONER [fr. chiffonier] Paltar, dəyışək və s. saxlanmaq üçün şkaf. *Aynalı şifoner.* *İkilaylı şifoner.* – *İndi Azərbaycan kəndlisi-nin evində şifoner, tül pərdələr görürsən.* İ.Əfəndiyev. *Birdən Maralın gözü şifoner aynasında öz əksinə satası.* Ə.Əbüllühəsən.

ŞİFR [fr. shiffre, əsli ər. sıfır] 1. Gizli yazı üçün şərti işaretlər sistemi.

2. Kitabların, yazılarının, əlyazmalarının və s.-nin saxlandığı yeri göstərən şərti işaret.

ŞİFRÇİ is. Şifrləyən və şifri açan adam.

ŞİFRLƏMƏ “Şifrləmək” dən f.is.

ŞİFRLƏMƏK f. Şifrlə yazmaq.

ŞİFRƏNMƏ “Şifrlənmək” dən *f.is.*

ŞİFRƏNMƏK *məcəh*. Şifrlə yazılməq.

ŞİFRƏNMİŞ *f.sif.* Şifrlə yazılmış, gizli işarələrlə (xətle) yazılmış.

ŞİFRƏYİCİ bəx **şifrci**.

ŞİFRİLİ *sif.* Şifrlə yazılmış. *Şifrlə məktub*. – Telegramları şifrlə olduğu üçün bir şey anlaşılmır. M.S.Ordubadi.

ŞİFROQRAM [fr. shiffre və yun. grammar] Şifrlə verilən teleqram, şifrlı teleqram.

ŞİXTA *is.* [alm.] Koks almaq üçün müxtəlif metallardan ibarət kütle.

ŞİKAR *is.* [fars.] *Ov. Cümə bekar, şənbə şikar.* (Məsəl). [Karim babanın] *indi belə fikri-zikri daima seyrü səfada, ovda və şikarda idi.* A.Şaiq. *Bir yay aldım çıxməq üçün şikarə; Tuş gəldim bir ahugözlü nigarə.* M.Müşfiq. □ **Şikar etmək (eyləmək)** – ovlamaq. *Şikar edib, tutdum bir şüx tərləni.* “Koroğlu”. Açıdı sıçanlara pişik dəstini; *Beş sıçanı eylədi zəlim şikar.* S.Ə.Şirvani. **Şikara çıxməq (getmək)** – ova çıxməq, ova getmek. [Şirin:] *Nurcahan qarı, axırətsiz, nə tez xam yera şikara çıxmışın?* N.Vəzirov. *Tez-tez şikara çıxmığı vərdiş etmiş şahin, indi bağlanmaqdə qaldığından çox bərk darixir, iki gün olardı ki, o, dimdiyini ətə də vurmurdur.* S.Rəhimov.

2. Ovlanan heyvan (qus). *Aslan ağızından şikar alınmaz.* (Ata. sözü). *Boğulduguça dara düşmüş o şikar;* *Maral kimi dil çıxarıb hay-qırar.* S.Vurğun.

3. *məc.* Hiylə, kələk yolu ilə ələkeçən, toraduşən adam haqqında. *Bir dəfə nişanlaşdırığı şikarından [Ağa Murad bəy] məqsədində nail olmayınca əl çəkməzdi.* T.Ş.Simurq. *Araq öz işini görməsdidü.* *Şikarını dəhəştli caynaqlarına alımsıdı.* İ.Musabəyov. [Beşəçilanlı adam:] *Şikarı əldən çıxarmaq olar? Di, tez olun.* Mir Cəlal.

ŞIKARÇI *is.* *Ovçu. Xanın sağında-solunda düzüllən yasavullar,.. yedəklərində tazi-tula gedən şikarçılar, nökərlər böyük bir yarımdairə təşkil etmişdilər.* M.Rzaquluzadə.

ŞIKARI *sif.* [fars.] Ova məxsus, ovda işlənən. [Oğlan] *şikari papağını sol qulağına tərəf əydi.* M.Hüseyin.

ŞİKAYƏT *is.* [ər.] 1. Öz halından və ya başına gələn bir dərəd və acıdan ah-zar etmə;

məmənuniyyətsizliyini izhar etmə; giley. *İllər ayrışışam, gəl qucaqlaşaq; Sevdiyim, şikayət zamanı deyil.* Q.Zakir. *Ata-anasını görçək qız həyatından şikayətə başlardı.* H.Sarabski. *Bu nə şikayətdir, bu nə nalədir?* B.Vahabzadə. □ **Şikayət etmək (eləmək)** – narazılılığını, məmənunsuzluğununu bildirmək, gileyəlmək, ah-zar etmək. *Xəstəliyindən şikayət etmək.* – *Şikayət eyləmə, biganədən səfa gəlməz; Nə gəlsə başına, ey xəstə, uşinadəndir.* S.Ə.Şirvani. [Mirzığa] *hər zaman şikayət edər, keçmiş günləri xatırlar, onların geri qayıtmamasını arzu edərdi.* S.Hüseyin.

2. Birinin haqsızlığı və düzgün olmayan hərəkəti barəsində rəsmi şəkildə verilən məlumat, orzə. [Qasiməli:] *Xala, q lava Xudayar bəyin şikayətinə görə oğlun Vəliqulunu tutub atdı dama.* C.Məmmədquluzadə. □ **Şikayət etmək** – 1) birinin özü barəsində edilən haqsızlıq haqqında rəsmi məlumat vermək. *Kimin Əskəndər bəyin əlinən hökümətə şikayət etməyə cürəti vardi?* Ə.Haqverdiyev; 2) şikayetlənmək. *Birindən şikayət edəsan əgər; Danışmaq qoymaz, sözünü kəsər.* Q.Zakir.

ŞİKAYƏTCİL *sif.* Şikayət bildirən, həmişə şikayət edən, narazı. [Dürdənə] *qızının saçını sinəsindən topladı, kəlağayışını başına çəkdi, şikayətcil (z.) əlavə etdi.* Ə.Əbülhəsen. *Öz stolunun arxasında oturmuş Şəmistan çox danışan, şikayətcil ferma müdirlərinin söz-lərindən daxilən narahat olsa da, çıxırını çıxarmır(dt)..* İ.Hüseyinov.

ŞİKAYƏTCİ *sif.* və *is.* Şikayət edən, şikayətçi. [Dilşad:] *Ev döncək divanxanaya, şikayətçinin biri gedib o biri gələcək.* M.Süleymanov.

ŞİKAYƏTKAR *sif.* [ər. şikayət və fars. ...kar] *köhn.* Şikayət edən, şikayetçi, şikayet məhiyyətində olan. *Şirəli dayısının şikayətkar danışığını eşidərkən təəccübəndi.* M.Hüseyin. // *məc.* Kədərli, yanıqlı, iniltili. *Qocanın otagından şikayətkar bir tar təranəsi gəldi.* İ.Əfəndiyev.

ŞİKAYƏTLƏNMƏ “Şikayətlənmək” dən *f.is.* Rüstəm kişini həmişə qüvvətli və dönməz görməyə alışmış Səkinə şikayetlənməsinə dözə bilmədi. M.İbrahimov.

ŞİKAYƏTLƏNMƏK *f.* Halından, vəziyyətindən, taleyindən və s.-dən şikayet etmək,

ŞİKAYƏTLİ

məmənunuzluğunu bildirmək. *İzzətin səsküyündən şikayətlənən bu ev indi çiraqsız, zülmət bir dama bənzəyirdi.* Mir Cəlal. // Şikayət etmək, gileyəlmək. [Hacı Mırzəağ] Məşədi Kazım ağadan şikayətləndi. M.S.Or-dubadi.

ŞİKAYƏTLİ *sif.* Şikayət ifadə edən, dərddili, imtilili. // Məc. mənəda. [Qəhrəman:] *Kənarda* buzlu ruzgar şikayətlə bir yaralı heyvan iniltisi ilə telefon tellərinə toxunur və uğuldurdu. H.Nəzerli. [Yaşar] zorla çəkmək istəyində çəpiş şikayəti bir səslə mələdi. Mir Cəlal.

ŞİKAYƏTNAMƏ *is.* [ər. şikayet və fars. ...namə] Yazılı şikayet.

ŞİKƏNCƏ *bax* **ışqəncə**.

ŞİKƏST *sif.* [fars.] 1. Bədənin hər hansı bir üzvündən məhrum olmuş və ya hər hansı bir səbəbə görə onu itirmiş; elil. *Uşaq andanqlıma şikəst* (z.) doğulmuşdur. Şikəst oğlan. Şikəst qoca. – Əlbəttə, əzadən ki bir zad əskik olsa, şikəst hökmündədir. C.Məmmədquluzadə. [Hacı Bayram:] *Onu bil ki, sənin şikəst atana, qoca anana rəhmim gəlib, istəmışam, sizə bir qədər çörək verim.* Ə.Haqverdiyev. *Qocanın isə bu şikəst qızdan başqa dünyada heç kimi yoxdur.* Ə.Məmmədxanlı. // İs. menasında. *Mühəribə şikəstləri. Şikəstlərə kömək.* □ **Şikəst etmək** (*eyləmək*) – 1) bədən üzvlərindən birini sindirmaq, qırmaq, zədələmək. *Səng şikəst eylədi balı pərim; Banlamağın hasilini anladım.* M.Ə.Sabir. [Hambal:] *Məşədi, Allah qüvvət versin, amma belimi şikəst eylərsən.* Ü.Hacıbəyov. [Sərvənaz:] *Necə qıydın, o cür gözəl atı şikəst elədin?* İ.Əfendiyyev; 2) məc. Korlamاق. xarab etmək, pozmaq. *O kaslər ki, müəllimlik kimi .. xidməti tərk edib, qeyri peşə dalsınca gediblər, mənəviyyat cəhətinə öz əhdü peymənlərini şikəst ediblər.* F.Köçərlı; 3) məc. Mühəribədə möglüb etmək. *Düşmənin qoşununu şikəst etmək.* **Şikəst olmaq** (*tapmaq*) – 1) xəstilikdən və ya başqa bir səbəbdən bədən üzvlərindən birini itirmək və ya sıradan çıxarmaq; elil olmaq. *Mühəribədə ayağından şikəst oldu.* – [Gülbəniz:] *Buruqda döşəmə və körpü həmişə palçığın içində olur.* Fəhlə sürüyüb şikəst ola bilər. M.Süleymanov; 2) məc. Xarab olmaq, korlanmaq, pozulmaq, nöqsanlı olmaq. *Əgər şerim şikəst olsa, mənə etmə*

ŞİKƏSTƏXATİR

məlamət, kim; Şikəstə söz bəyan etmək şikəst təbə mədyundur. Heyran xanim; 3) məc. Mühabibədə möglüb olmaq, basilmaq, sinmaq, pozulmaq. *Ona binaən Yusif şahin həvaxahları şikəst tapib, hər kəs bir növ ilə basın mərəkədən qıraq çəkdi.* M.F.Axundzadə.

2. məc. Sınıq, nöqsanlı. *Stolun bir qıçı şikəstdir.*

ŞİKƏSTEYİ-FARS *is.* [fars.] *mus.* Azərbaycan klassik müğamlarından birinin adı. *Sərvər şikəsteyi-fars oxuyur.* Ü.Hacıbəyov. *Çalğıclar şikəsteyi-farsa keçəndə Cavad hövlinə yerindən qalxbıq qışqurdu:* – Dayan! Ə.Haqverdiyev.

ŞİKƏSTƏ *[fars.]* 1. Segah məqamında zərbli müğam. *Sürü-sürü qoyunları çoban yamacda otladır;* *Alır ələ papagını, oxur şikəstə, fit çalır.* A.Səhhət. *Həzin şikəstə oxuması Gülzərin fikrini dağıtmış əvəzinə daha da onu qəhər və yas içinde boğurdu.* T.Ş.Simurq. *İci adamlı dolu qayıqlarda xanəndələr şikəstə oxuyurdular.* Ə.Məmmədxanlı.

2. *sif. məc. klas.* Sınıq, qırıq, qırılmış, sınımiş. *İntizarın mən çəkirəm neyvəstə;* *Könül pərişəndir, xatir şikəstə.* M.V.Vidadi. *Sınıq səbədu su tutmaz qərar, mey durmaz; Şikəstə könlümə məhvəm ki, qan ilən doludur.* Q.Təbrizi. [Cavan sevgilisine:] *Nə oldu? Söylə, neçin böylə bivaşa çıxdın?* Şikəstə könlümü, bilməm, neçin yaxib yuxdin? H.Cavid. □ **Şikəstə etmək** *klas.* – sindirmaq, qırmaq, üzmək. *Etmə şikəstə Seyyidi, ey badəxar, xar;* *Etsin sənə həmişə bu əhli-dua, dua.* S.Ə.Sırvani.

3. *sif. məc.* Qəlb qırılmış, qəlbə yaralı, ürəyi sınmış. *Şikəstə Zakirəm, sevmişdim səni;* *Atəzi-fəraqə yandırın məni.* Q.Zakir. *Hicran tückcariyəm, qəm şikəstəsi;* *Axtarıram bu dünyanı sini-sin.* Aşıq Ələsgər.

4. *is.* Fars yazısında işlədilən, sürətlə yazılın yazı xətlerindən birinin adı. *Şikəstə xətti.*

ŞİKƏSTƏDİL *sif.* [fars.] *klas.* Ürəyi sınmış, qəlb qırılmış, incik, kədərli, incimis. [Həcər xanim:] ..*Zöhrəni elə şikəstədil* (z.) *gördükdə ürəyim paralanır.* S.S.Axundov.

ŞİKƏSTƏXATİR *sif.* [fars.] *şikəstə və ər. xatir]* *klas.* Qəlbə sınmış, ürəyi sınmış, qəlb-qırıq, incik. *Sənsiz mən idim şikəstəxatir;* *Yüz şükr, sənə yetişdim axır.* Füzuli.

ŞİKƏSTƏNƏFS *sif.* [fars. şikəstə və ər. nəfs] Tələbkar olmayan, sadə təbiətli, təvazökar. ...Qənaat söhbəti də düşəndə yenə dir-sayımin gücü ilə bir elə gözəl-gözəl sözlər danışım və elə gözəl-gözəl sözlər yazım və elə hesablar verim ki, hamı desin: – *Bu adam nə həqirdir, nə şikəstənəfsdir.* C.Məmmədquluzadə.

ŞİKƏSTƏNƏFSLİK *is.* Təvazökarlıq, təbiətə sadəlik, tələbkar olmama. □ **Şikəstənəfslilik etmək** – təvazökarlıq etmək, sadəlik, təvazö göstərmək.

ŞİKƏSTLİK *is.* 1. Şikəst adamın və ya heyvanın hali, şikəst olma, əllillik. [Usta:] *Şükür ki, şikəstlik də olmadı.* Mir Cəlal.

2. *məc.* Sınıqlıq, pozuqluq, uğursuzluq. *Qardaş, nə olub, genə belə qəm dəryasına qərq olubsan? Ticarətində nə şikəstlik var?* (Nağıl).

ŞIKVƏ [ər.] *klas.* Şikayət. İgidlər könlüna şikvə gətirməz; *Necə dağdır, quzeyində qar olmaz.* Qurbani. *İstərəm ki, varam yarın kuyinə;* *Şikvə edəm qəmi-pünhan əlindən.* Q.Zakir. *Nə ki var, dirlənildi şikvəsi;* *Yerinə gəldi hər təmənnəsi.* M.S.Ordubadi.

ŞİL *sif. vo is.* [fars.] Çolaq, qolsuz, əlsiz-ayaqsız, əlil. [Yusif Sərrac:] *Dullara və yetimlərə və sillərə və karlara ianət və himayət göstərilisin.* M.F.Axundzadə. [Gülçöhre:] [Arşınmalçı] *bilirəm ki, sil deyil, kor deyil, keçəl deyil, sıfəti də xoşuma gəldi.* Ü.Hacıbəyov.

◊ **Şil olmuş, sil olasan!** – qarğış, nifrin ifadəsi. Çernil, qrafit, ručka, karandaş; İcad edəni olaydı sil, kaş! M.Ə.Sabir. Lal olsun hiyləgər danışan dilin! *Sil olsun əllərin, büküsün belin!* Aşiq Hüseyin.

ŞİLƏT *is.* Qatı düyü şorbası. *Nə yemisən turşulu silə.* (Ata. sözü). Elədir, plov gərək abırı olsun. Yoxsa keçəl plovdan nə çıxar? *Onda adına silə deyərlər.* S.Rəhimov.

ŞİLƏT *is.* Qırmızıengli sadə pambıq parça; bez. Bazarın bir küncündə tikilmiş dükənin içində qədəkdən, bezdən, silədən, alçaq çitlərdən töküllübdür. M.F.Axundzadə. Çayçı dükənində divarın dibində 50 santimetir hündürlüyündə, 75 santimetir enliyində dövrə skamyalar olardı. Onun qabağı qırmızı silə ilə örtülü olardı. H.Sarabski. Veys özü izah etdi:

– *Bu qırmızı siləni Həmzənin dükənindən götürmüşəm.* Ə.Əbülhəsən.

ŞİLƏM “Şiləmək” dən *f.is.*

ŞİLƏMƏK *f. dan.* Dalbadal vurmaq, gülləyə tutmaq. Abdulla onları gülləyə basdı. Onlar da kəndi siləməyə başladılar. Ə.Vəliyev.

ŞİLƏPLOV *is.* Südlü aş, südaşı.

ŞİLƏYİ *sif. köhn.* Şilədən tikilmiş. Köhnə çarqat, köhnə ağ çit arxalıq və köhnə solmuş şiliyi dizlik – övrətin libası budur. C.Məmmədquluzadə.

ŞİLGİR *is. bot.* Gilasaoxşar yeməli, yabani meyvəsi olan kol bitkisi.

ŞİLGİRLİK *is.* Şilgir kolları bitmiş yer. [İlyas:] *Tərlan gah kol topaları üzərindən sıçräyir, gah qabağımıza çıxan şilgirliyi döşüylə yarib keçir(dı)..* Ə.Məmmədxanlı.

ŞİL-KÜT: sil-küt etmək (eləmək) – bərk döyüb ezişdirmək, qol-qabırğasını sindirməq, şikəst eləmək, çolaq eləmək. [Hacı Qara:] *Ta mən sizin ikinizi də sil-küt etməsəm, ölkə sizin əlinizdən dincəlməz.* M.F.Axundzadə. [Günəş Araza:] *Mən arvadlığımıla bunların hər üçünü sil-küt edib yola salaram.* A.Şaiq. **Şil-küt olmaq** – bərk döyülməkdən şikəst olmaq, bədəni ezik-ezik olmaq, hərəkətsiz hala düşmək; // *məc.* Sınıq-sınıq olmaq, qırılmaq, simib tökülmək. **Şil-küt olmuş ağaclar** yaralarını sağaldır, *şivləyirdi.* S.Rəhimov.

ŞILLƏ bax sillə. [Dərviş:] *Ruqiyəni güclə itələyib, bir sillə üzünə vurdum.* A.Divanbəyoglu.

ŞILLƏLƏMƏ “Şillələmək” dən *f.is.*

ŞILLƏLƏMƏK 1. *Bax sillələmək.* Lalə Sirmayıni yalnız bir dəfə özündən kiçik bir qızı döyüb ağlatdığı üçün bərk sillələmisi idi. M.Hüseyin. Salatın anasının titrədiyini və bir-dən geri döniüb gölini sillələdiyini gördü. İ.Sıxlı.

2. Əldolusu, ovuclayıb götürmək. *Ocaq-qulunun arvadı xörəyi çəkib gətirdi, koxa sillələyib plovu ötürdü.* S.Rəhimov.

ŞILLİK *is.* Sil adamın hali, çolaqlıq, əllillik.

ŞILLİNQ [ing. shilling] Funt-sterlinin $\frac{1}{20}$ -nə bərabər ingilis pulu.

ŞİLTƏNGLİK *bax şitəngilik.* [Gülçöhre] *şiltənglik* başlayıb yenə bacısının tərəfinə silini uzadır. M.F.Axundzadə.

ŞİLTƏ-ŞİLTƏ *zərf* Parça-parça, cırıq-cırıq, yıpranmış halda. □ **Şiltə-siltə olmaq** – parça-parça olmaq, tıkə-tıkə olmaq, cırıq-cırıq olmaq, yıpranmaq. [Humayın] *papağına dörd tolamaz da birdən dəydiyi üçün papağın sağınağı siltə-siltə oldu*. Ə.Vəliyev.

ŞİMAL *is. [ər.]* Dünyanın cənuba əks olan cəhəti. *Kompasın əqrəbi şimalı göstərir.* // Cənuba əks olan səmt, cəhət. *Həm buludlar gedir şimala sari; Gün də qalxır yavaş-yavaş yuxarı*. A.Səhhət.

2. Yer küresinin soyuq və mötedil soyuq iqlim zonasında yerləşən sahəsi. *Şimal havası. – Uzaq şimal taygasında ayaq xızayındə quş kimi süzən bir gənc uca bir küknarın dibində bir anlığa durub tüfəngini çıxınından aşırır*. M.Rzaquluzadə. // (Böyük hərfle). *Avropa və Asiya qitələrinin lap qurtaracağı boyunca soyuq iqlim zonasında yerləşən ərazi, habelə Yer küresinin ona bitişik olan qütb sahəsi; Arktika. Şimal xalqları. Şimal ekspedisiyası*.

ŞİMALI *sif. [ər.]* Şimala mənsub, şimala aid; şimalda, şimal tərəfdə olan. *Şimali Avropa. Şimali Afrika*.

ŞİMAL-QƏRB *is.* Üfüqün şimalla qərb arasındakı hissesi, cəhəti. *Şimal-qərb istiqaməti. Şimal-qərb küləyi*. // Ölkənin, dövlətin, qitənin bu istiqamətdə, bu səmtdə yerləşən yerləri, hissəsi. *Qafqazın şimal-qərbi. Orta Asyanın şimal-qərbi*.

ŞİMLİ *sif.* Şimal ölkələrinin birində doğulub yaşayan. // Is. mənasında. *Şimlli-lerin adət və ənənələri*.

ŞİMAL-ŞƏRQ *is.* Üfüqün şimalla şərq arasındakı hissesi, səmti. *Şimal-şərgə tərəf istiqamət almaq*. // Ölkənin, dövlətin, qitənin bu istiqamətdə yerləşən yerləri, hissəsi. *Avropanın şimal-şərqi. Afrikaniñ şimal-şərqi*.

ŞİMALTÜLKÜSÜ *is. zool.* Şimalda yaşayan, qiyəmtli xəzi olan türlü cinsi.

ŞİMPANZƏ [*fr. chimpanze*] Tropik Afrika meşələrində yaşayan insanabənzər meymun.

ŞİMŞƏK *is.* İldirim. *Payızda şimşək nadir bir hadisə idi*. M.Hüseyn. ..*Bayırda şiddətlə göy guruldadı, şimşək parladı*. İ.Əfəndiyev.

ŞİMŞƏKLİ *sif.* İldirimi. *Dağ kimi dalğaların; Qatarını sökək! Şimşəkli bulud kimi; Düşmən üstünə çökək*. R.Rza.

ŞİMŞİRƏKLİ *b a x şimşəkli.* Bahar olsun firtinalı; *Şimşirəkli, gurultulu; Hər zərbəsi qüdrət dolu; hər parçası həyat dolu*. R.Rza.

ŞİN *is. [alm. Schine]* 1. Təker qurşağı; təkerin üstüne taxilan demir çənber. *Təkerin dəmir şini xırda daşları əzib qcirdədi*. İ.Şixli. // Avtomobil təkerinin, içi hava ilə doldurulan rezin çənbəri. *Şinlər* [avtomobilin] *sərbəst gedisiñi tömin etmək və hərəkat hissələrini tez yeyilmədən qorumaq üçündür*. Ə.Əliyev.

2. *tib.* Bədənin (çox vaxt qolun, qıçın) bint-lənmiş yerinin tərpənməməsi üçün sarığının altından qoyulan lövhəcik.

ŞİNEL [*rus.*] Xüsusi biçimdə tikilmiş əsgəri qış paltosu. *Heybat ocağın qırığında uzandi. Sirigli pencəyinin üstündən şinelinə saldı*. M.Hüseyn. *Mən də yorulmuşdum, şineli açıb yarışımı yera saldım*. H.Nəzərlə.

ŞİNELLİ *sif.* Əynində şinel olan, şinel geymiş. *Qarşında ucabaylı, uzun əsgər şinelli bir kişi durdurdu*. C.Cabbarlı. *Tahirla Qulam müəllimin söhbətinə fikir verən müsahiblər, gündüzkü əzinik şinelli və uzunboğaz çəkməli adama baxırdılar*. S.Rəhimov.

ŞİNƏBUB *b a x şanapipik.* *Dinləməyə başladıq; Bağcada “hop-hop” deyən; Şinəbubun səsini*. B.Vahabzadə.

ŞİNGİLƏ *is. bot.* Kauçuklu bitki.

ŞİNGİLİM *is. bot.* Xırda, qırmızı toxumları olan kol – bitki.

ŞİNLƏMƏ “Şinləmek”dən *f.is.*

ŞİNLƏMƏK *f.* Şin çəkmek. *Təkərləri şinləmək*.

ŞİNLİ *sif.* Şin çəkilmiş, şini olan. *Rezin şinli fayton*.

ŞİPSİRİN *sif.* Çox şirin, bal kimi şirin. *Şipşırın üzüm. Şipşırın armud*.

ŞİR *is. [fars.]* 1. Pişiklər fəsiləsindən qısa, sarımtıl tüklü, iri gövdəli məməli yirci heyvan; aslan. *Əlbir olub bir ayı bir şir ilə; Ovladilar doysanı tədbir ilə*. A.Səhhət.

2. *məc.* Çox qoçaq, qorxmaz, qüvvəli adam haqqında. *Qoçaqdı, şirdi balam; Qıblədi, pirdi balam; Gəl, fələk, qıyma mənə; Yazıqm, birdi balam*. (Bayati). □ **Şir kimi** – aslan kimi, qorxmadan, igidcəsinə, qəhrəmanca-sına. [Gülnar:] *Nə var, lap yaxşıdır, şir kimi sağıdır; İndi ova gedib, bu saat gələr. S.Vurğun. De hansı qohrəman, hansı koman-*

dan; Şir kimi cəbhələr yardığı zaman; Qəşş edib ayağı yerdən üzüldü? B.Vahabzadə. **Şirə dönmək** – qızmaq, üreklenmək, cəsarətlənmək. *Həlim, mehriban, tamizürəkli Gülbədam birdən-birə şirə döndü.* N.Nərimanov.

ŞİR² is. Saxsı qabların üzünə çekilən şü-seyəoxşar parlaq ərinti.

ŞIRANƏ zərf [fars.] 1. Şir kimi, aslan kimi. *Şiri şiranə tutarlar.* (Ata. sözü).

2. məc. Qəhrəmancasına, şücaətə, cəsa-rətlə. *Ta müqabilədə duraq şirana;* *Yaşamaq-çın çalısaq mərdana.* A.Səhhət.

ŞIRAZI sif. [fars. coğr. addan] Şirazda qay-riilmiş, Şiraz səpkisində hazırlanmış. *Şirazı kürk.* – *Xidmətçi qapını açaraq şirazi qəlyanı gətirdi və hələ də qozetləri eşəloyan Hikmət İsfəhaninin qabağına qoydu.* M.İbrahimov. [Mərsiyəxənə] *qara şirazı müştiyünün ucuna taxdıgi papirosun uzanan kütlünü küləqəbina boşaltdı.* Qantomir.

ŞIRBİRİNC is. [fars.] Südlüsüyiq. Bir az vaxtdan sonra bir ədəd yaqut məcmayıdə .. şirbirinc gəldi. Ə.Haqverdiyev.

ŞIRBİT is. zool. Çəki balığının bir növü.

ŞIRÇI is. Şir çəkən, rəngsaz.

ŞIRÇILİK is. Şirçi sənəti, rəngsazlıq.

ŞIRDAN is. [fars.] Kövşeyən heyvanların ikinci mədəsi; qursaq. *Tam məhlul halına salınmış yem qursaqları – şirdandan nazik bağırsağa keçir.*

ŞİRƏ¹ is. [fars.] 1. Toxumalarda, hüceyrə-lərdə, bitki və heyvan orqanizmi boşluqlarında olan duru maddə, maye. *Mədə şirəsi.* // Bitkilərdən, çiçəklərdən sizan şirin maye. *Şirə yiğməqda idi bal arısı zəhmət ilə;* *Qaraqus gördü onu, söylədi çox nifrat ilə.* A.Səhhət. *Qırx gözəl qız bir anda yamacaya yayılıb, ana vətənin şirəsini içmiş stırlı dağ çıçəkləri yiğdilar.* M.Rzaquluzadə.

2. Meyvə suyu. *Üzüm şirəsi.* *Ciyələk şirəsi.* – *Baba isə .. üzümləri dərib gətirir, tapdala-yar və şirə yiğardı.* H.Sarabski.

3. məc. Bir şeyin mözzi, cövhəri. *O, sözünü belə başlıdı və Əlimərdən bəyə tərcümə elə-məsini tapşırıdı:* – *Burada oturanlar müsəl-man ruhunun şirəsidir.* M.S.Ordubadi.

4. k.t. Sulu gübə. *Şamama sahəsinə peyin şirəsi də vermişdi.* Ə.Əbülləhsən.

5. Yaşlıq, rütubət. *Torpağın şirəsi.*

Şirə çəkmək məc. – ləzzət aparmaq, nəşə çəkmək, şəhvani zövq almaq. [Usta Həsən:] *Danişma, dur düş qabağıma, sən di-şini çəkdirərsən, mən də bir az şirə çəkərəm.* Ə.Haqverdiyev. *Mirzə Mustafa çadraya bii-rüniüb urvadların içinə məclislərdə, toylarda və təziyələrdə qarışırı, şirə çəkirdi.* E.Sul-tanov. **Şirəsini sormaq** – qanını sormaq, is-tismar etmək. *Nə qədər ki [mülkədərlər] ya-şayırlar, sizin şirənizi soracaqlar.* Ə.Vəliyev. **Dişində şirə qalmاق** – baxa diş.

ŞİRƏ² is. Xüsusi gil növü və divarlara çek-mek üçün ondan hazırlanan məhlul. *Şirə ilə evi ağartmaq.* *Eyvana şirə çəkmək.*

ŞİRƏ-BORAN is. Çox güclü yağış. *Çox yox, yarımcı saat şirə-boran yağış yağı-sayıdı, az qala qozalardan üzüllüb yerə tökü-lən pambiği zay eləyə bilərdi.* M.Hüseyn. Bayırda şiddetli göy gurultusu eşidilir. *Şirə-boran yağış tökürlər.* İ.Əfəndiyev. // İs. mənə-sında. *Çox güclü, arasıkəsilməz yağış. Ba-yırda şirə-borandır.*

ŞİRƏXANA is. [fars.] köhn. Şirə (tiryek) çəkilən yer, tiryekxana. *Qoqanda, Tusda hər-çənd şirəxana az olmur; Və leyk Rəştə, yəni Gilanda görməli imiş.* M.Ə.Sabir. // Şərabçı dükəni, meyxana. [Ata:] *Mənim bir pişiyim olsa, onu da Səfərə vermərəm, oruc tutmaz, namaz tanımaz, ..axşamadək .. şirəxanada oturub çaxır içir.* Ə.Haqverdiyev.

ŞİRƏXƏK is. [fars.] Şirə qarışq torpaq. Bir cürə ağrəngli torpaq vardır, şirəyə on-dan qatıb süzdükən sonra doşab turş-şirin oları. Bu torpaqdan qatılmasa idi, doşab turş-şirin olmazdı. Onun adına şirəxək de-yərdilər. H.Sarabski.

ŞİRƏKƏS is. [fars.] Tiryekçəkən, anaşa-çəkən, anaşaxor, tiryek düşkünlüyü. *Nə bən-giyəm, nə pəlakəş, nə şirəkəş, nə filan..* M.Möcüz.

ŞİRƏKEŞLİK is. Tiryekçilik, tiryekçəkmə, anaşaxorluq, tiryek düşkünlüyü. *Şirəkeşlik yaziq kişini cavanlığında yera sərmis və iüç balasını yetim qoymuşdu.* Ə.Sadiq.

ŞİRƏKİ bax şirəkəş. *Zalim oğlu Kərbə-layı şirəki də kəndə gələn divan adamlarını dördəlli qarmalayır.* S.Rəhimov.

ŞİRƏLƏMƏ “Şirələmək”dən f.is. *Şirə-ləmə işi.*

ŞİRƏLƏMƏK f. Şirə vurmaq, şirə çəkmək, şirə ilə örtmək. *Qazima zamani quyuda cərəyan edən gilli məhlul onun divarlarını şirələyir.* S.Quliyev.

ŞİRƏLƏNMƏK “Şirələnmək”dən *f.is.*

ŞİRƏLƏNMƏK f. 1. Şirə ifraz etmək, şirə buraxmaq, şirə salmaq, sulanmaq, tam yetişmək. *Payız vaxtı bağçamızın heyvaları dəyəndə; Şaftalılar şirələnib budağımı əyəndə; Xonça tutub göndərərəm sənin də öz payını.* S.Vurğun.

2. Şirə vurulmaq, şirə çekilmək. *Divarlar tərtəmiz şirələnmışdır.*

ŞİRƏLİ *sif.* 1. Şirəsi olan, sulu. *Şirələ meyvə. Şirəli yem. Şirəli bitki.* – *Ənvar şirəli üzümündən yeyir, qırmızı yanaqları gözəllənir, qüvvəsi birə yüz artırdı.* Ə.Vəliyev. [Çəpəl:] *Arvad dediyin bal arısıdır. Şirəli çıçayı qonar.* Mir Cəlal.

2. Şirə vurulmuş, şirə çəkilmiş, şirələnmiş. *Həyətin o biri tərəfində nazik bir daş divarla müntəzəm tikilmiş .. şirəli mətbəx, yanında isə dörd bir tərəfi əhənglənmiş toyuq hini, bəzi həyətlərdə köpək damı da görmək olardı.* H.Sarabski.

3. Şirəyə bulaşmış, şirə sürtülmüş. *Şirəli əl. Şirəli paltar.* – *Katib bu fikirdə ikən üstüörtülü qaloşunu ayaqlarında sürütləyən, şirəli ağ sarığı əlinde sallayan Kosa .. özünü katibin üstünə atdı.* S.Rəhimov.

4. *məc.* Təravətini, məlahətini itirməmiş, gözşirin, xoş, duzlu. *Dürdənə xanım yaşı altmışa yaxın, qədd-qamətli, hələ çox canı şirəli bir arvadı.* Ə.Əbülhəsən.

ŞİRƏLİK¹ *is.* Şirə çekmək üçün yararlı, şirə çekməyə məxsus. *Şirəlik meyvə. Şirəlik üzüm.*

ŞİRƏLİK² *is.* Şirə çıxarılan yer, şirədən ibarət torpaq (ba x **şirə²**). ..[Tamam] *şirəlikdə şirə qazırı.* Ə.Əbülhəsən.

ŞİRƏPUS(T) *is. [fars.] köhn.* Şirə çekməyə məxsus tüklü dəri parçası. *Qızı bir darbalaq tuman geydirib, əlinə bir parça şirəpus verib giniünü göy əsgiyə düyünlərdilər.* H.Sarabski.

ŞİRƏYİ *is.* Sarıronglı, girdədənəli, tezyetişən, şirin üzüm növü.

ŞİRİ-JƏYAN *is. [fars.]* Qızmış şir, qızmış aslan təşbeh məqamında işlənir. [Murtuzaqulu xan:] *Aʃərin, .. igidlər hər biri bir şiri-*

jəyan tək dava edirlər. Ə.Haqverdiyev. Ay baba, mən bu sözü yazdım əyan olmağa; Bakılılar and içib şiri-jəyan olmağa. C.Cabbarlı.

ŞİRİKLƏNMƏK f. Meyillənmək. *Həvəsində olmaq. Aluda olmaq. Aludəcilik etmək.*

ŞİRİN *sif. [fars.]* 1. Ağızda şeker, bal və s. kimi xoş tam veren; dadlı, lezzətli (*aci ziddi*). *Şirin armud. Şirin meyvə.* – [Tapdıq] bir stakan şirin çay içdi. Ə.Vəliyev. *Respublikamızda şirin nar, göy nar, mələkəş nari .. və sair qiyməti yerli nar sortları da becərilir.* İ.Axundzadə. // Şəkerlə, balla, müreibə və s. ilə hazırlanan. *Şirin qoğal. Şirin yeməklər.*

2. *zərf məc.* Ləzzətlə, böyük həvəsle, iştaha ilə, şirin-şirin. ..*Rəna el şirin yatmışdı ki, qulağının dibində top da atılsayıdı oyanmadı.* E.Sultanov. [Səlim] gələrkən qonaqlar şirin yeməklə məşgül idilər. S.Hüseyn. [Perzad xala] bişirdiyi xörəyin şirin yeyilməsindən bildi ki, o hər seyda naşı olsa da, əl suyu verməkdə, aş bişirməkdə ustadir. Mir Cəlal.

3. İçmeli, içməyə yarar (su haqqında). [Növrəstə:] *Bu gün, günorta çığı su budkası açılıb, kəndə şirin bulaq suyu axacaqdır.* Ə.Haqverdiyev. // *Tərkibində duz olmayan (sor ziddi).* *Şirin su balıqları.*

4. *məc.* Xoş, sefali, dadlı, zövqverici, ləzətli. *Şahin ömründən ancaq iyirmi iki il keçmişdi. Məlumdur ki, bu sində həyat necə şirin və əzizdir, xüsusən ki, .. təxti-səltənətin üstündə.* M.F.Axundzadə. // *məc.* Çox qiymətli, çox əziz. [Ali:] *Həsən xan, insan üçün dünyada hər naz-nemətdən şirin şey gözdür. “Koroğlu”.* [Əhməd:] *Qoyaram yolunda şirin canımı; Soraqlaşış Qəribini taparam. “Aşıq Qərib”.* İstədi, can verdim, qədir bilmədi; *O şirin canına qurban olduğum.* Ə.Cavad.

5. *məc.* Ürəyəyatan, xoşagələn, xoş. *Şirin söz. Şirin danışq.* – [Rüstəmin] *indi də üzgözü güllür, səsi şaq-şaq şaqqıldıyır, ağızman dan şirin və mehribən sözlər çıxırdı.* M.Ibrahimov. [S.Vurğunun] *hər məclisdə şirin sözü, söhbəti vardi; Dolasırkı nəğmalrı ellər içində.* Ə.Kürçaylı. □ **Şirin dil** – ürəyəyatan, xoşagələn. [Şahbaz bəy:] *Necə şirin dil ilə yaxasın quraq çəkir, dəxi niyə titrəyirsən?* M.F.Axundzadə. *Mirzə Möhsün tarixə yaxşı bələd, hafizəsi düzgün, söhbəti və dili şirin, qoca bir müəllimdir.* Qantəmir.

6. məc. Xoş, səfali, fərəhli, məsud. *Şirin tələbəlik illəri. Şirin ailə həyatı. – Uşaqlıq! Nə şirin, nə təmiz, gözəl aləmsən.* Mir Cəlal. // məc. Qızğın, canlı, maraqlı. *Lütfəli bəy və bir neçə bəylər oturub şirin söhbət eyləyən vaxtda Nəbi içəri girir. “Qaçaq Nəbi”. Qarı şirin söhbətlə hamının diqqətini cəlb etmişdi. S.Qədirzadə. [Fərəc kişi:] Şirin (z.) işlədiyimiz yerdə birdən-birə fisildiyib durdu. Q.İllkin. // məc. Xoşagələn, mehriban, riq-qətli. [Nadir] .. yorğan-döşəkdə yatdığımı və anasının mehriban rəftər və şirin sözlərindən təsəlli tapdığımı xatırladı. B.Talibli. *Gəncliyin qəribə xəyalları* [Nuriyəyə] şirin vədlər vərirdi. İ.Əfəndiyev. □ **Şirin gəlmək** – xoş gəlmək, ləzzət vermək, ürəyə yatmaq. .. *Orada sakın olanların malı quldurlara çox şirin gəlir.* Ə.Haqverdiyev.*

7. Bəzi yemli bitkilərin adlarının tərkib hissəsi. *Şirin biyan. Şirin bibar.*

8. Cox güzel olmadığı halda, olduqca sevimli, cəzibəli görünən; qanışırın, suyuşırın. *Şirin qız. Şirin uşaq.*

◊ **Şirin cana qəsd eləmək** – 1) öldürmək. *Əyibdi qəddimi qasıların tağı; Qəsd eləyiş şirin cana gözlərin.* Sarı Aşıq; 2) zar. Cox işləmekle, çalışmaqla özünə əziyyət, əzab vermək. [Fərəcov Yusifə:] *Şirin cana yaman qəsd eləmişən ha!* B.Bayramov. **Şirin dil tökmək, şirin dilə tutmaq** – şirin sözlərlə aldatmağa, yola götirməyə çalışmaq. [1-ci kəndli:] *Eşidirsən, nə şirin dillər tökürl?* Ə.Haqverdiyev. *Xumar* [Mehrinin] yan-yörəsinə keçdi, şirin dilə tutdu, rəfiqəsinin boynuna sarıldı. V.Sıxlı. **Şirin ət** – bədənin hər hansı bir yeri-nin yumşaq, qalın əti. *Qiçın şirin əti. Qolun şirin əti.* – *Qarşı-qarşıya duran iki qəbələ müməssilörünün sol əllərinin qaldıraraq, bas barmaqlarının şirin ətinin cizdilər və çıxan qanı .. yeddi daşa yaxdilar.* Cəmənzəminli. **Şirin yuxu görmək, şirin yuxuya getmək, şirin yuxuda olmaq** – xoş; rahat, ləzzətlə yatmaq mənasında. [Qarası] *Mayanı şirin sə-hər yuxusundan ayıltmaq istəməyərək ehti-yatla geyinib çölə çıxdı.* M.İbrahimov. *Xasay şirin bir yuxudan ayılmış kimi geri qanrıla-raq anasına tərəf baxdı.* Ə.Vəliyev. *Bülbü'l fəğan etmə bu gecə yarı; Şirin yuxudadır hələ nazlı gül.* N.Rəfibəyli.

ŞİRİNCƏ sif. Bir az şirin, azca şirin, şirin-təhər. // Cox şirin. *Aşiq şirin camalı; Versin şirin cam, alım. Qonşuda bir qız sevdim; Odur şirincə malim.* (Bayati). [Kerbələyi Tapdıq] şirincə yuxuda idi. Mir Cəlal.

ŞİRİNDİL(Lİ) sif. Xoşdanışan, dilisirin, güler üzü. *Şirindil qız.* – [Rəhim bəy] dün-yagörmüş .. naçalniklər yanında xidmət etmiş, şirindil, zərif, gödərboylu, altmış sinnini ötmüş bir kişi idi. Ə.Haqverdiyev.

ŞİRİNHAL bax **şirintəhər.**

ŞIRİ-NƏR [fars.] 1. Erkek aslan.

2. məc. Təsbeh möqamında işlənir. *Mənəm şiri-nərtək meydanda gəzən; Xışm ilə düşmənin bağını əzən.* “Koroğlu”.

ŞİRİNQOVURMA is. Kişmiş, qaysı, alça qurusu və s. ilə hazırlanan xuruş. *Şirinqovurma plovla yeyilir.*

ŞİRİNLƏNDİRMƏ “Şirinləndirmək”dən f.is.

ŞİRİNLƏNDİRMƏK bax **şirinləşdirmək.**

ŞİRİNLƏŞDİRMƏ “Şirinləşdirmək”dən f.is.

ŞİRİNLƏŞDİRMƏK f. Şirin etmək. *Caya qənd salıb şirinləşdirmək. Xəmirə şəkər qatıb şirinləşdirmək.*

ŞİRİNLƏŞMƏ “Şirinləşmək”dən f.is.

ŞİRİNLƏŞMƏK f. 1. Şirin olmaq. şirin dad vermək. *Xəmirə şəkər qatıldığından şirinləşdi.*

2. Daha şirin olmaq. *Meyvələr dəyib şirin-ləşdi.*

3. məc. Sərtliyi, qabalığı atmaq, xoşsifət, şirindil olmaq. *Danışıçı şirinləşib.* – *Bülbü'lün qarşısında açılı, şirinləş;* *Qızılqıl kimi. M.Müşfiq.*

4. məc. Daha da qızışmaq, daha maraqlı olmaq, canlı olmaq. [Ata:] *Söhbətimiz çox şirinləşdi.* Ə.Haqverdiyev. *Söhbət şirinləşir və uzanırdu.* H.Nəzərli. *Həbib çay içir, Gözəl findiq sindirir, söhbət həm qızışır, həm də şirinləşirdi.* Ə.Vəliyev.

ŞİRİNLƏTMƏ “Şirinlətmək”dən f.is.

ŞİRİNLƏTMƏK bax **şirinləşdirmək.**

ŞİRİNLİK is. 1. Şirin şeyin hali; şirin dad; dadlılıq, ləzzətlilik. *Şanı şirinlikdən boğazı yandırır.* // Dad, ləzzət. *Şirinliyindən adam doymur.*

2. məc. Səmimilik, mehribanlıq. *Bu şirinlik ki, var məbeynimizdə yar ilə, Seyyid!* Əgor

bilsə qiyamətlər qopar başına Fərhadın. S.Ə.Şirvani. // Zövq, səfa, ləzzət. [Qüdərət] ailə həyatının şirinliyindən doymadığını sözdə arvadına bildirməyi artıq biltə susdu. M. Hüseyin. Sərvinaz ona elə bir ifadə ilə baxdı ki, elə bil dayısı oğlunun öpməyində bu qədər şirinlik olduğuna təcəccüb edirdi. İ.Əfəndiyev.

3. məc. Zəriflik, incəlik, yapışqlıq, ürəyəytma. [Zeynalın] ..səsində dirləyənlər üzərinə bir müsiqi təsiri buraxacaq malahat və şirinlik yoxdu. S. Hüseyin.

4. məc. Xoşluq, səmimilik. Qızın üzündə şirinlik var.

◊ **Şirinlik içilmək** – bax şirni içilmək (“şirni”də). Şirinlik içilən axşam qonaqlar mübarəkbaşlıq edib dağıldilar. Mir Cəlal. **Şirinlik (şirinliyini) vermək** – şirni vermək, şirni paylamaq. Nişanın şirinliyini vermək. – [Səhnəbəni:] Ələsgər, paltarın mübarək olsun; na yaxşı da yaraşır, gərək şirinliyini verəsən. “Aşiq Ələsgər və Səhnəbəni”. **Ağzı şirinliyi** – el adətincə xeyir işdə camaata paylanan, verilən şirni. [Xudayar bəy qoca kisiyə:] Qəndi gətirmişəm qazi ağaya. Bir xeyir işimiz var. Bu da ağız şirinliyidir. C. Məmməd qədəquluzadə.

ŞİRİNSÖHBƏT(Lİ) sif. Danışıçı, səhbəti xoş olan, xoşa golən; səhbəti səmimi, ürəyəytan. **Şirinsöhbət adam**. – Teymur müəllim şirinsöhbət və xəyalpərvər bir gənc idi. Ö.Sadiq.

ŞİRİN-ŞİRİN zərf Həvəslə, şövqle, ləz-zətla, iştaha ilə. Dilənci dağarcığından bir qədər quru çörək və soğan çıxarıb Nurəddinə verdi. Nurəddin alıb şirin-şirin yeməyə başladı. S.S.Axundov. [Ağsaqqal kişi] şor-çörək tikəsinə orduna basır, yağ-bal kimi şirin-şirin yeyirdi. Mir Cəlal. // sif. məc. Şirin, xoş, dadlı. **Şirin-şirin sözələr**. **Şirin-şirin yuxular**. – **Məktəbdə** var şərafat; **Dəftərdə** var lətfat; **Cari olur** qələmdən; **Şirin-şirin hekayət**. M.Ə.Sabir. Yusif əmi hər gecə bizə şirin-şirin nağıllar danışır, çox qəribə tapmacalar deyərdi. A.Şaiq.

ŞİRİNTƏHƏR sif. Azca şirin dadi verən, bir az şirin, bir qədər şirin. **Şirintəhər meyvə**. – **Qabiğı təmizlənmiş qozanı** (palıd qozasını) 3-4 gün suda saxlayırlar, bu müddət ərzində

suyunu 3 dəfə dəyişirler, .. şirintəhər olan bu qozaları əvvəlcə havada, sonra sobada quru-dub üyüdürdülər. “Elm və həyat”.

ŞİRKƏT is. [ər.] Şəriklilik əsasında ticarət və ya sənaye birlüyü. Aksionerlər şirkəti. Kredit şirkəti. – Fransız şirkətinin paroxodu ilə Batumiya gizli ədəbiyyat göndərilmişdi. M.S.Ordubadi. // Birlik, cəmiyyət. Məşədi Əsgər tərəqqi edəndən sonra öz köhnə muzdur yoldaşlarından bir neçələrini başına yığıb, onlara el tutmaq üçün gəmiciylik şirkəti bina qoydu. S.M.Qənizadə. // Şəriklilik, ortaq-liq.

ŞİRLƏMƏ “Şirləmək”dən f.i.s.

ŞİRLƏMƏK f. Üzərinə şir çəkmək. Çini qabların üzərini şirləmək üçün çöl şpatı, kao-lin, silisium ilə bərabər təbaşir və əhəngdaşı da işlədir. A.Quliyev. // Üstünü rəngləmək, boy'a ilə boyamaq.

ŞİRLƏNMƏ “Şirlənmək”dən f.i.s.

ŞİRLƏNMƏK məch. Üzərinə şir çəkilmək, şir vurulmaq. // Rənglənmək, boyanmaq. .. Taxta fərşlər təzə şirlənmişdi. C.Məmməd-quluzadə.

ŞIRİLİ sif. Şir vurulmuş, şir çəkilmiş. [Sadıq] içi kərə yağıla dolu şirli küpəni döşəməyə qoydu. Mir Cəlal. // Rəng vurulmuş, rənglənmiş. **Şirli qapı**. **Şirli divar**.

ŞİRMA [alm. Schirm] 1. Üzərinə parça və ya başqa material çəkilmiş çörçivələrdən ibarət açılıb-bükülən arakəsmə.

2. məc. Bir şeyi örtüb gizlətmək üçün örtü, pərde.

ŞİRMAYI is. [fars. şirmahi] 1. Fil sümüyü və ya ona bənzər maddə. **Şirmayı dillərdə** süzür barmaqlar; “**Səadət nəğməsi**” yaradır bəhar. S.Vurğun. **Minaya** .. inçə, uzun barmaqlarını pianonun şirmayısti tökülmüş dilərinin üstündə oynadır. Ə.Əbülhəsən. // **Sədəf**. [Buğacın] belində zərif naxışlı tirmə qurşağı taxılmuş ağ şirmayı dastaklı, qurmazı məxmər qılılı bir biçaq var idi. M.Rzaqulu-zadə.

2. sif. məc. **Sədəf** kimi, ağappaq. **Şirmayı** dişlər. **Şirmayı dəri**. – **Şirmayı rəngli maşın**; **Rulundan** yapışdır; **Şirmayı barmaqlı əl-lər**; **Sürür** maşını kütçələrlə. N.Rəfibəyli.

ŞİRNİ is. Qənd, şəker, konfet, nabat və s. şirin şeylər; şirniyyat, qənnadı. **Şirni almaq**.

ŞIRNİÇİ

Şirni yemək. – Hünər heç vaxt öz əlində bu qədər şirni görməmişdi. Mir Cəlal. At kişimiş qoxusunu alaraq, Ayaza yaxın gəldi və şirnini onun ovucundan sümirdü. Ə.Məmmədxanlı.

♦ Şirni içilmək – nişanlanmadı, üzük taxılmaq. Bir həftə sonra şirni içildi, kəbin kasıldı, toy dəsgahı Məzədi Cavadın vəfatının ili çıxmasına qaldı. B.Talibli. **Şirni içmək** – nişanlanmaq. [Novruzqulu:] Kəbleyi, nə vaxt buyurursunuz, şirni içməyə gələk? H.Sarabski. **Şirni vermək** – xoş, xeyir bir iş münasibətilə şirniyə qonaq eləmək. Təzə evin şirnisini vermək. Paltaların şirnisini vermək.

ŞIRNİÇİ is. Şirniyyat hazırlayıb satan adam, şirniyyatçı. Səriyyə bir işçi qızı idi. Şirniçiyə ərə verilmişdi. Mir Cəlal.

ŞIRNIKDİRİCİ sif. Şirnikləndirən, həvəsləndirici, rəğbətləndirən, maraq oyanan. Şirnidirici tədbirlər.

ŞIRNIKDİRMƏ “Şirnikdirmək”dən f.is.

ŞIRNIKDİRMƏK f. Həvəsləndirmək, rəğbətləndirmək, sövqləndirmək, rəğbət oyatmaq, maraq oyatmaq. Hacı Tağı Allahqulunu şirnikdirmək üçün ərə getmək vaxtı çoxdan keçmiş, çırkinlikdə özünə oxşayan təkcə qızını da ona verməyi vad etmişdi. Ə.Thübühəsən.

ŞIRNIKLƏNDİRMƏ “Şirnikləndirmək”-dən f.is.

ŞIRNIKLƏNDİRMƏK f. Bir işə həvəsləndirmək, daha da həvəs oyatmaq, rəğbətləndirmək, sövqləndirmək.

ŞIRNIKLƏNMƏ “Şirniklənmək”dən f.is.

ŞIRNIKLƏNMƏK f. Həvəslənmək, həvesə gəlmək, sövqlənmək. Əhməd şirnikləndi, oğlu Əmrəhi yuxuda qoyub arx yuxarı getdi. (Nağıl).

ŞIRNİKƏMƏK f. Alışmaq, öyrəşmək, uyuşmaq, həvəslənmək. [Bağban:] Nə deyim, qızdır, şirnikməsə, qaçmaq istəsə, ona da həmiyyət göstərərəm. Ə.Məmmədxanlı.

ŞIRNIKLİK is. Şirni olaraq verilən pay. [Arvad derzisi:] Qayçım parçanı kəsmir, şirniklik üçün “qayçıkəməz” verin, qayçım da kəssin. R.Əfəndiyev.

ŞIRNİYYAT is. [fars.] Şirnidən hazırlanan hər növ dadlı, şirin şeylər, qənnadı məmulatı. Süfrəyə şirniyyat düzəmək. – Bayrama xüsusi şəkərçörəyi, badamçörəyi, paxlava sair bu kimi şirniyyat bişirib hazırlardılar. H.Sarabski.

ŞİŞƏBƏND

[Ceyran xala:] Bənövşə, nişanlı üçün xüsusi şirniyyat bişirmişəm. S.Rəhman.

ŞİRPƏNCƏSİ is. bot. Yaşamtıl çiçəkləri və qırış-qırış yarpaqları olan ot bitkisi.

ŞİR-SƏKİL is. dan. Üz, sıfət, görkəm, sırsıfət. Onun şir-şəkili xoşuna gəlmir. Bu nə şir-şəkildir?

ŞİRVANŞAHALAR is. Ərəb işgalina qəderki Şirvanşahlar dövlətində hökmardarlar sülaləsi.

ŞİST is. geol. Quruluşca lay-lay olan dağ sūxuru. Gil layları güclü təzyiqin və istiliyin təsirindən sısta çevrilir. M.Qaşqay.

ŞİŞ¹ 1. is. Bədənin hər hansı bir yerində əmələ gələn toxuma qabarması; ur. Üzdə sış. Başda sış. Qiçının sışı çəkiləmək. – [Kişi:] Dirsəkden yuxarı qolumda sış əmələ gəldi. M.Ibrahimov. // tib. Her hansı bir bədən üzvü toxumasının qeyri-normal böyüyüb artması. Qorxusuz sış. Qorxulu sış.

2. sıf² məc. Köp, qabarıq, irəliyə doğru çıxmış. Sış qarın. // Qalın, sışmiş. Yarməmməd sış qovluğu açdı. M.Ibrahimov.

ŞİŞ² 1. is. Kabab bişirmək üçün ucu iti dəmir və ya ağac çubuq. Əti sışə çəkmək. Bir sış kabab. – [Çingiz:] ..Bir budu sışə çəkib, iki çörək ilə tək yemişəm. Ə.Haqverdiyev. ..İncə atılı budaqlardan sışlar, ocaqlarda yaqut kimi qızarar közlər hazırlanmışdı. M.Rzaquluzadə.

2. sıf³. İti, sıvri. [Pəricahan xanım:] [Onlar] o sış papaqlarını qoyub qaçmışlar. S.S.Axundov. Sış ucları buludlarla döyüşən; Dağlarında buzları var ölkəmin. C.Cabbarlı.

♦ **Şışa taxmaq (çəkmək)** məc. – əziziyət vermek, zülm etmək, bərk incitmək. Ögey ana uşaqları sışə taxır. – Xanzadələr sışə taxır rəyəti. Q.Zakir. **Şışdə ütmək** – bax sışə taxmaq.

ŞİŞBAŞ(LI) sıf. Başı uzunsov, uzunbaşlı.

ŞİŞBURUN sıf. Burnunun ucu iti, nazik. Şişburun oğlan. – Direktor iri göz, şişburun bir adamı. Mir Cəlal.

ŞİSDİRMƏ “Şişdirmək”dən f.is.

ŞİSDİRMƏK bax sışırtımək.

ŞİŞƏ bax şüşə. Bir səbat sışə bir nəfər hammal; Aparırdı dalında malamat. S.Ə.Şirvani.

ŞİŞƏBƏND bax şüşəbənd. Zeynal geniş bir şüşəbəndi keçib yemək otağına girdi. S.Hüseyn.

ŞİŞEK is. Müxtəlif yerlərdə müxtəlif (2-4) yaşlarda olan erkək qoyun. *Toğlu birlilik, şışək ikiillik, öküz üçillik olardı.* H.Sarabski. [Ərşad] ..öz sürüsünə qatdığı toğludan, şışəkdən gecə dayisigilə ötürməyi unutmurdu. İ.Əfəndiyev. *Tahirzadənin ilk işi o oldu ki, şərikləi kəsdikləri şışayın bütöv bir şaqqasını ayırb, südçü məhəlləsinə, Məsmənin evinə göndərdi.* Mir Cəlal.

ŞİŞİK b a x **ŞİŞKİN**.

ŞİŞİRDİLMƏ “Şişirdilmək”den f.is.

ŞİŞİRDİLMƏK f. 1. Şişkin hala salınmaq, üfürülüb qabarılmaq, köpürülmək.

2. məc. Artırılmaq, üstünə qoyulmaq, mübalığa edilmək. *Damcılı bulağa söz qoşular, az qala damcısı bir dərya boyda şişirdildi.* S.Rəhimov. // məc. Lüzumsuz yerə artırılmaq. *Əsər 200 səhifədən 400 səhifəyə qədər şişirdildi.*

ŞİŞİRDİLMİŞ sif. 1. Şişkin hala getirilmiş, üfürməklə doldurulmuş (qazla, hava ilə), köpürülmüş.

2. məc. Artırılmış, üstünə qoyulmuş, mübalığa edilmiş; mübalığlı. *Şişirdilmiş hadisə.* // məc. Olduğundan daha artıq, daha güclü bir şəkildə təqdim edilmiş, göstərilmiş. *Şişirdilmiş məlumat. Şişirdilmiş hesabat. Şişirdilmiş rəqəmlər.*

ŞİŞİRİLMƏK b a x **ŞİŞİRDİLMƏK**.

ŞİŞİRİLMİŞ b a x **ŞİŞİRDİLMİŞ**. Sensasiya xasiyyəti daşıyan şişirilmiş xəbərlərdən .. [Firidun] rəsmi dairələrdə Kərimxangilin tutulması ilə əlaqədar nə kimisi fikirlər hakim olduğunu müəyyən etmək istəyirdi. M.İbrahimov.

ŞİŞİRTMƏ 1. “Şişirtmək”den f.is.

2. Sif. mənasında. Mübalığlı. *Qocalar güllüsür, ovçuluq çağlarının şişirtmə nağıllarına dadlı-dadlı qulaq asardılar.* S.Rəhimov.

ŞİŞİRTMƏK f. Üfürüb doldurmaq, köpürtmək, qabartmaq, şişkin hala getirmək. *Şarı şişirtmək. Ordalarını şişirtmək.* – Zurnaçılar ordalarını şişirdib, gözlərini süzürdülər. Cəmənzəminli. Nəriman əmi ordalarını şişirdərək əlini başına çəkib, məzəmmətlə Murada baxdı. İ.Əfəndiyev. // Böyütmək, qabartmaq, artırmaq, yekəltmək. *Bostandakı kələmlər enə verir, balqabaqlar qarınlarını şişirdir, pomidorların sıfəti qızarrıdı.* Ə.Vəliyev.

2. Olduğundan daha güclü, daha artıq, daha mübaliğəli şəkildə təqdim etmək, təsvir etmək, söyləmək. *Məsələni şişirtmək.* – Hansı bir yazıçı olur olsun, nə onu qərəzkarlıqla kiçitmək, nə də qəsdən şişirdib böyütmək olmaz. S.Rəhimov. [Salman:] *Yoldaş Şirzad çox tünd gedir, nöqsanları şişirdir!..* M.İbrahimov.

◊ Özünü şişirtmək – lovğalanmaq, qırṛələnmək, təkəbbür satmaq, özünü dartmaq.

ŞİŞKİN sif. Şişmiş halda olan. [Sübhanverdizadenin] *bir az şişkin olan sıfıtı indi yanar köz kimi qızarmış(dı)..* S.Rəhimov. // Qabarmış, şişmiş, içi dolu. *Katib, Məmməd Həsənoviçin bozardığını gördükdə könlüsüz geri döñər, qoltuğundakı şişkin qovluğu tər-pədərək qapıdan çıxardı.* M.İbrahimov.

ŞİŞKİNLƏŞMƏK f. Şişkin olmaq, şismək. *Qarnı şişkindəşmək.*

ŞİŞKİNLİK is. Şişmiş, köpmüş, qabarmış şeyin hali; şismanlıq.

ŞİŞQARIN sif. Qarnı iş, qabağa çıxmış; yekəqrin, şisman. *Bayram olcaq şövkətlilər, şanlılar; Dövlətilər, pullular, milyanlılar; Tirboyunlar, şışqarınlar, canlılar.* M.Ə.Sabir.

ŞİŞQULAQ sif. Qulaqları iş. *Şişqulaq it.*

ŞİSLƏMƏ “Şisləmək”den f.is.

ŞİSLƏMƏK f. 1. Şiş etmək, əcunu iti eləmək, şiş hala getirmək. *Student Həmzəbəy.. başını darayırdı, biglərinin uclarını maşa ilə şisləyib yuxarı qovzayırdı.* Cəmənzəminli.

2. Şişə keçirmək, şişə keçirib düzəmək. *Əti şisləmək.* // *Şişə deşmək.*

ŞİSLƏNMƏ “Şislənmək”den f.is.

ŞİSLƏNMƏK f. 1. Şiş durmaq, qabarmaq. *Onun əlləri titrəyirdi, bigləri qaplan bigləri kimi şislənirdi.* M.S.Ordubadi.

2. Getdikcə daralmaq, ensizləşmək. *Yol getdikcə şislənir.*

ŞİSLİK is. 1. Şişə çəkilərək od üstündə bişirilən tikə-tikə etdən ibarət yemek; tikə-kabab (rus dilində “şashlik” şeklinde işlənir). *Ov ətlərindən şıslık bişirmək üçün inca atırlı budaqlardan şıslər, ocaqlarda yaqut kimi qızaran közlər hazırlanmışdı.* M.Rzaquluzadə.

2. Ucu şiş alət. *Əlində şıslık meydana atıldı.*

ŞİSMAN sif. Çox kök, yekəqrin, şışqarın. *Ayrım qızı qisaböylü, şisman bir qadın idi.*

ŞİŞMANCA

A.Şaiq. // Qabağa çıxmış, şışmiş, qabarmış halda olan. *Ağ çuxaltı, ağ arxalıqlı, ikiüzlü Buxara dərisindən papaqlı, şışman göbəyi üzərində gümüş kəmərlə Mirzə Səfəri hamı tanıydırdı.* Ə.Haqverdiyev.

ŞİŞMANCA *sif.* Şışman, bir qədər şışman, bir qəder kök, dolğun. [Qonaq] *şışmanca bir adam idi.* S.Hüseyin. *Bu sıradə şışmanca, ortaboylu, ciddi simalı Məcid əfəndi Rauf ilə bərabər çıxar.* H.Cavid.

ŞİŞMANLAŞMA “Şışmanlaşmaq” dan *f.is.*

ŞİŞMANLAŞMAQ *f.* Şışman olmaq, çox kökəlmək, qarın sallamaq.

ŞİŞMANLIQ *is.* Şışman adamın hali, köklük.

ŞİŞMANSİFƏT(Lİ) *sif.* Sifəti şışman, dolu olan, köksifət. *Şişmansifət adam.*

ŞİŞMƏ “Şışmek” dən *f.is.*

ŞİŞMƏK *f.* Xəstəlik, zədə və s. nəticəsində qalxmaq, köpmək, qabarlaq. *Ayağı şısmak.* Üzü *şısmak.* – Gözün üstü *şıшиб olubdu qovuq;* Zahirən *bə gecə dəyibidə soyuq.* S.Ə.Sırvani. *Bayramın göz qapaqları *şıшиб qırmızı* olmuşdu.* M.Hüseyin. // İslənib köpmək, böymək, qabarlaq. *Noxud suda şışir.* – *Şeyxlər kişi misin bütün olaraq xörəyə qatılmasını haram bilirdilər,* cünki kişi misiş şisdikcə *icində dönüklük əmələ galib çaxır ola bilərdi.* Çəmənzəminli. *Sulu qar yağıdırca yer təkinə qədər islanır,* elə bil köpiüb *şışirdi.* Ə.Əbülhəsən.

2. *məc.* Çox kökəlmək, piylənmək. *Yaman şısmışın ha.* – *Spekulyantlar tamam *şıшиб filə dönmüşdülər.** E.Sultanov. [Xacə Firuz:] *Amma bunlar yeyib *şışirlər.** Ə.Haqverdiyev.

3. *məc. dan.* Umsunmaq, tamarzi qalmaq, gözü qalmaq. *Kabab iyindən qonşular *şışa bilər.** – *Bir tika bozbaşdan ötrü ağlama!* Umma, *şışərsən, bala, sarsaqlama!* Ə.Nəzmi.

◊ **Başı şısmək** – *bax baş.* **Ürəyi şısmək** – *bax ürək.*

ŞİŞPAPAQ *sif.* 1. Papağı dik, şış olan, bəşinə şış papaq qoymuş. *Şişpapaq kişi.* – *Hər dəvənin örknəni *şışpapaq,* beli qəməli bir sarbanın əlinde idi.* Çəmənzəminli. // İs. mənasında. *İçərişəhərdə Qala küçəsi ilə gedirdim.* Bir nəfər *şışpapaq qabağımı kəsdi.* H.Sarabski.

2. *məc. dan.* Lovğa, özünüçəkən, təşəx-xüslü.

ŞİTƏNMƏK

ŞİSTƏPƏ *is. coğr.* Dağın şış təpəsi, zirvəsi; pik. // *sif.* Təpəsi şış. *Şistəpə dağ.*

ŞİT *sif.* 1. Duz qatılmamış, duzsuz. *Şit pendir.* *Şit kərə.* – [Mahmud:] *Bir kətəyə bax, şit yağı da basıblar arasına, adamın ağzının suyu axır.* Ə.Haqverdiyev. // Duzu az, lazıminca duzlanmamış. *Şit xörək.*

2. *məc.* Danışığdı, hərəkətləri yüngül, qeyri-ciddi, bayağı; duzsuz. *Şit adam.* – Zeynalın *şit hərəkəti bitməyirdi.* A.Şaiq. [Qumru] *Bün-yada şit görünən bir tərzdə gülümsünüb dedi.* Ə.Əbülhəsən. // *məc.* Dəcəl, sırtlı, üzlü, həyasız, şüluq. *Bizim şit uşaqlar və başqasına istehza etməkdən zövq alan adamlarla işimiz yoxdur.* M.İbrahimov. // Çox maraqsız, duzsuz, et tökən. *Şit söhbətlər.* *Şit zarafat.*

◊ **Şit çıxməq** – yerinə düşməmək; yersiz, münasibətsiz, qeyri-ciddi görünmək. *Yox, çoban, bu tutmadı, – deyo,* Ali güldü, – budəşəki məsələn *şit çıxdı.* Ə.Əbülhəsən. **Şiti çıxməq** – 1) həddindən artıq bayağı görünmək, yersiz olmaq, həddini aşmaq, ifrata varmaq; 2) həddindən artıq çox olmaq, görünmək. **Şitini (şitini-şorunu) çıxartmaq** – öz hərəkətində hədd-hüdud bilməmək, həddini aşmaq, ağ eləmək, ifrata varmaq. *Lap şitini çıxardıq.*

ŞİTAB *[fars.] klas.* Tələsmə, sürət, tezlik.

□ **Şitab etmək (eyləmək)** *klas.* – tələsmək. Sonradan olur peşiman; *Hər kimsə ki, şitab eylər.* Q.Zakir. *Gün qürub etməyə edirdi şitab;* *Kainata enirdi bir zülmət.* C.Cabarlı.

ŞİTƏNGİ *sif.* Nadincə, dəcəl, şüluq, üzlü, şit. *Şitəngi uşaq.* – *Sevdim isə şitəngi, dəcəl, həm də molinan qələməni tutan, üzünə deyən idı.* Ə.Vəliyev.

ŞİTƏNGİLİK *is.* Nadinclik, dəcəllik, şüluquluq, üzünlük, şitlik. □ **Şitəngilik etmək** – nadinclik etmək, şitlik etmək. [Şərəfnisə xanım:] *Uşağı yerə girsin.* Dinc oturur məgər. *Səhərdən bəri qoymuyub ki, iki çəngəyun daryim, elə şitəngilik edir.* M.F.Axundzadə. *Biz uşaqlıqda çox şitəngilik elərdik.* C.Məmmədquluzadə.

ŞİTƏNMƏ “Şitənmək” dən *f.is.*

ŞİTƏNMƏK *f.* Nadinclik etmək, dəcəllik etmək, şitlik eləmək. *Şitənmək, dalaşmaq və barışmaq* – onların yoldaşlığı belə başlamışdı. S.Rəhimov.

ŞİTİL is. Sonradan çıxarılib başqa yerde ekilmək üçün parnikdə (istixanada) və ya xüsusi ləklərdə yetişdirilən bitki. [Sona:] *Canı çıxsın, buraxmasın danasını evimizin yanına. Baxşı üçün qorənfil şitili əkmışəm, gəlib hanımını yeyib.* C.Cabbarlı.

ŞİTİLƏKƏN is. Şitil əkməyə məxsus məşin, alət.

ŞİTILLƏMƏM 1. “Şitilləmək” dən f.is.

2. k.t. Bitki becməmə üsullarından biri (ba x şitilləmək). *Respublikamızın cənub-şərqi tərəfində olan Astara, Lənkəran və Masallı rayonlarında çəltik şitilləmə vasitəsilə yetişdirilir.*

ŞİTILLƏMƏK f. k.t. Bitkini seyröltmək, çıxarıb seyrək əkmək.

ŞİTİLLİK is. Şitil yetişdirilən yer; tinglik. [Eyvaz:] *Mən ondan ayrılıraq, təzə bağın qurtaracağında saldığımız şitilliyyə getdim.* İ.Əfəndiyev.

ŞİTLƏNMƏ “Şitlənmək” dən f.is.

ŞİTLƏNMƏK f. Yüngüllük eləmək, qeyri-ciddi hərəkətlər göstərmək, şit-şit danişmaq.

ŞİTLİK is. 1. Şit, duzu az şeyin halı, keyfiyyəti. *Şitliyindən xörəyi yemək olmur.*

2. məc. Qeyri-ciddi, yüngül, bayağı, duzsu hərəkət, söz. // məc. Nadincilik, dəcəllilik, üzüllük; şit hərəketlər, şit sözlər və s. *Müəlliminin gözleri .. bəzi uşaqların şitlik və dəcəlliyinin qarşısını almaqda onun əsas köməkçilərindən idi.* S.Rəhimov. □ **Şitlik eləmək** – 1) nadincilik eləmək, dəcəllilik eləmək, üz gətirmək. [Gülöser] *tez-tez şitlik edir(di).* İ.Şıxlı; 2) yüngüllük eləmək, hərəkətində, sözündə ifrata varmaq. *Amma Molla özü heç qorxmayıb, əvvəlkindən də bir az artıq şitlik eləyir.* “M.N.İletif.”

ŞİT-ŞİT zərf Şit, qeyri-ciddi, yüngüllüngül. *Şit-şit danışmaq. Şit-şit gülmək.* // məc. Yüngüllük, bayağılıq, qeyri-ciddilik; yüngül, bayağı, qeyri-ciddi hərəkət.

ŞİT-ŞOR: *şitini-şorunu çıxarmaq* dan. – Ba x **şitini çıxar(t)maq** (“şit”də).

ŞİV is. Ağacın nazik, kiçik budağı, cavan budaq. *Qonaqlar Gülsənin göstərdiyi şıvlərə, tez-tez qoparıb atlığı qoñçelərə uzun müddət baxdilar.* Ə.Vəliyev. *Söyüd şıvləri qırıldıqca yasavullar yenisini göttirirdilər.* Mir Cəlal.

ŞİVAİZM is. Hindistanda dağıcı allah Şivanın adından dini cərəyan.

ŞİVƏ is. [fars.] 1. Danişma tərzi, tələffüz tərzi, tələffüz. *Dostum haman kitabı bükdü, qoydu stolun üstə və durdu, getdi, şkaftdan yenə bir köhnə kitab çıxartdı, görtirdi və haman kitabı iki əlilə yuxarı qalxızdı, şairənə bir şivə ilə mənə dedi.* C.Məmmədquluzadə. *Tətbiq edəcəkdir yazımı şiveyi-türkə.* M.Ə.Sabir. *Süleyman bəy ağzını açan kimi gördülər ki, hərif dilin dəyişib, daha İstanbul şivəsilə danışmur.* B.Talibli. // Üsul, tərz, tövr. [Odabaşı:] *Bu başqa bir şivə ilə meydana çıxmışdır.* Ə.Haqverdiyev. // dilç. Bir oraziye, məhəllə aid olan dialektin yerli növü.

2. Naz, qəmzə, əda, işvə. *Canının cövhəri ol ləli-gühərbarə fəda; Ömrümün hasılı ol şiveyi-rəştərə fəda.* Füzuli. Zeynal çox müttəssir idi. *Mehribanın xoş bir işvə ilə ona xıtbat etməsi həyəcanını artırdı.* S.Hüseyn.

3. məc. Hərəkətdə, danişqda sünilik, saxtalıq, ikiüzlülük. [Laçın bəy:] ..*Cəmilin hərəkətləri olub yalan, büxl, şivə, müftəxorluq.* N.Vəzirov.

4. klas. ba x **şivən**. *Batdin genə bəxtim kimi bilməm nə qərayə; Qurban sənə, bu şivəyi-matəm nə üçündür?* S.Ə.Sirvani.

ŞİVƏBAZ sıf [fars.] Şivəli, nazlı, ədalı.

ŞİVƏBAZLIQ is. İşvəbazlıq; naz satma, işvə satma xasiyyəti.

ŞİVƏKAR ba x **işvəkar**. *Hər əqli hüsn kim, man bədbəxti yar olur; Bilməm, nə rəmzdir ki, dönüb şivəkar olur.* S.Ə.Sirvani. *Günəş işıqlı dağının dalından şivəkar qızlar kimi gülümsəyir və yavaş-yavaş kölgələri udurdu.* Ə.Vəliyev.

ŞİVƏLİ sıf. Yazlı, qəmzəli, ədalı, cilvəli, işvəkar. *Şivalı gözlər.*

ŞİVƏN is. [fars.] Fəryad, feğan, nalə, bərk ağlaşma, matəm, yas. *Seyyid, aşıq olalı bilmışəm aşıqlar işin; Ah imiş, nalə imiş, giryə imiş, şivən imiş.* S.Ə.Sirvani. *Bülbül dedi: “– Dünyada o kimdir gülə bir gün; İllərcə zəbun etməyə şən könlünü şivən”.* H.Cavid. □ **Şivən etmək (qaldırmaq, qlımaq, qoparmaq, salmaq)** – bərk ağlaşmaq, fəryad qoparmaq, feğan etmək. *Gedərəm, kuyində qıl-lam şivəni; Yiğaram başıma dostu, düşməni.*

M.P.Vaqif. Sərdarovların evində şivən qopmuşdu. Dörd bacının bircə qardaşının Türküstanda öldürüyü xəbəri teleqrafla gəlmışdı. Ə.Haqqverdiyev. // Qiyamət qoparmaq, haray salmaq, mərəkə qoparmaq. Əvvəllər evlənmək söhbatı düşəndə Şərif bir tıkə narahat olub şivən eləməzdi. C.Məmmədquluzadə. // Yas, matəm, ağlaşma. Ölüsü bir gün, şivəni min gün. (Ata. sözü). □ **Şivən qurmaq** – matəm məclisi qurmaq, yaş tutmaq. Namərd müxənnatın boynu vurulsun; Vay düşsün evinə, şivən qurulsun. Aşıq Ələsgər. **Şivən qopmaq** – fəryad qopmaq, bərk ağlaşma düşmək. ...Yenicə yatağıma uzanmışdım ki, qonşu evdən acıqlı və yanıqlı bir şivən qopdu. A.Şaiq. Bir az əvvəl qəmli və ağır sükkuta batmış qadınlardan yenə şivən qopdu. M.Hüseyn.

ŞİVƏNLİ sif. Faciəli, dəhşətli, meşum. *Şivənlər səs.* – Axşam çökdü şəhərə; Bir südlü, aylı axşam; Çoxlu xəbər gətirdi; Şivənlər, vaylı axşam. Ə.Cavad.

ŞİVƏRƏK sif. Düz, uzun və nazik. Şivərək ağac. *Şivərək budaq.* – İndi getdikcə kol-kosluk azalır, meşənin dibi açılıraq, yan-yörədə şivərək boz puf ağacları göyə baş qaldırır. Ə.Əbülləsən. // mac. Nazik və boy盧 buxunu. *Şivərək oğlan.* *Şivərək uşaq.*

ŞİVƏRƏN is. bot. Xalq təbəbətində toxumu yanğınkəsən dərman kimi işlədirən ot bitkisi.

ŞİVLƏMƏ "Şivləmek" dən f.is.

ŞİVLƏMƏK f. Şiv əməle gölmək, şiv qalxməq, şiv çıxməq. *Şil-külli olmuş ağaclar yarpaqlarını sağaldı,* şivləyirdi. S.Rəhimov.

ŞİZOFRENİYÁ [yun. schizophren] Səbəbi bəlli olmayan ruhi xəstəlik.

ŞKAF is. Paltar, kitab, qab-qacaq və s. qoymaq üçün irili-xirdalı gözəleri olan qapılı mebel növü; dolab. *Divar şkaft.* *Güzgülü şkaft.* *Kitab şkafti.* – [Kitabpaylayan:] O qədər lazımlı kitablar var ki, üstünü toz basa-basa qalib bu şkaflarda. Ə.Haqqverdiyev. *Qafar əllərini yuduqdan sonra kiçik şkafdan stol üstüne boşqab və çəngəl qoydu.* Ə.Əbülləsən.

ŞKALÁ [lat.] 1. Müxtəlif ölçü cihazlarında dərəcələrə bölünmüş lineyka və ya siferblət. *Manometr ilə seçilməlidir ki, təzyiq işlək halda olduqda əqrəb şkalanın orta hissəsində dayansın.* M.Sultanova.

2. Hər hansı bir kəmiyyəti müəyyənləşdirmək üçün qəbul olunmuş rəqəmlər sistemi. *Vergi şkalası.*

ŞKİF is. [holl.] Qayış və ya kanat vasitəsilə hərəkət ötürücü çarx.

ŞKİPER is. [holl.] köhn. 1. Ticarət gəmisi kapitanı.

2. Gəmi əmlakına baxan.

ŞLAK is. [alm.] 1. Metal kəfi və daş kömür külü.

2. Gərəksiz şey.

ŞLAQBÁUM [alm.] Dəmir yolunu kəsib keçən şose yolunu qatar gələndə, yaxud adı yollarda hər hansı bir səbəbə görə onları açıbağlamaq üçün endirilib qaldırılan tir. Növbətçi olan dəmir yolu keçidi qarşısında hər iki tərəfdən şlaqbauq qoyulur. Ə.Əliyev.

ŞLAM is. [alm.] Qiymətli hissələrindən istifadə etmək üçün xirdalanan filiz və ya kömür.

ŞLANQ [alm.] tex. Maye, qaz və s. kimi şeyləri sorub çəkmək və ya keçirmək üçün rezin, yaxud su keçirməyən materialdan qayrılmasi boru. [Mühəndis] *şlanqlar quyuşa enib-qalxdığıca baltanın səsinə qulaq asmağıq* başladı. A.Şaiq. Boş vaxtlarında [ustani].. əlində şlanq ağaclar arasında dolanan görərdin. Mir Cəlal.

ŞLEM [rus.] b a x **dəbilqə.**

ŞLEMLİ sif. Başında şlem olan, başına şlem qoymuş, dəbilqəli. *İçəridə qızınan şlemlə qızıl əsgər nədənsə çox ərinə-ərinə cavab verdi.* M.Hüseyn.

ŞLEYF is. [alm.] Qadın paltarının arxadan sürünen əteyi.

ŞLİF is. [alm.] Mədən süxurunun və yaxud mineralının yaxşı pardaxlanılmış lövhəciyi.

ŞLİX is. [alm.] 1. Kənar qarşıqlardan temizlənmək üçün xəlbirdən keçirilən yuyulmuş qızıl və ya platinli qum.

2. Metal əritmek üçün xirdalanmış filiz.

ŞLÜZ [alm.] 1. tex. Gəmilerin suyu müxtalif səviyyədə olan çay və kanallardan keçməsi üçün xüsusi hidrotexniki qurğu. *Gəmimiz birinci şlüzə daxil oldu.* M.İbrahimov. *Biz birinci darvazadan keçdik, kanalın ilk şlüzündə dayandıq.* Mir Cəlal.

2. tex. Çayda, kanalda suyu saxlamaq və lazım goldikdə açıb buraxmaq üçün xüsusi

qapı. Kür çayında müxtəlif şlüzlər düzəldiləcək ki, bu da su daşqının qarşısını alacaqdır. M.Qaşqay.

3. mad. İçerisində qızıl olan qumu və ya xırda süxuru yumaq üçün təknəyə və ya çalovaoxşar qurğu.

ŞLÜZLƏMƏ “Şlüzləmək”dən f.is.

ŞLÜZLƏMƏK f. tex. 1. Şlüz düzəltmək, şlüz qurmaq.

2. Şlüzdən buraxmaq, keçirmək. *Gəmiləri* şlüzləmək.

SLYÁPA [rus.] Fetrədən, plüsədən, həsirdən hazırlanan baş geyimi. *İskəndər* şlyapasını krovatın üstünə çırpıb, başlayır papiroş eşməyə. C.Məmmədquluzadə. [Nəriman] üzünü tərtəmiz taraş etdirərək həsir şlyapa qoymuşdu. İ.Əfəndiyev. [Cavan] xüsusun yol-daşının qalsatkuna, gözlüyüñə və divarda mixdan asılmış fetr şlyapasına ötəri nəzər saldı. M.Rzaquluzadə.

SLYAPALI sif. Başında şlyapa olan, başına şlyapa qoymus. *Şlyapalı qadın. Şlyapalı oğlan.* – Göy şlyapalı kişi bu sözə doyuncu gül(dü).. S.Rəhman. // Is. mənasında. Başında şlyapa olan. *Şlyapalı irişib arğaz adama işarə elədi.* B.Bayramov.

SOFÉR [fr. chauffeur] Avtomobil sürücüsü. *Şofer maşını geriə döndərdi və hamar yolla sürərək vağzala istiqamət aldı.* M.Hüseyn. *Bu zaman qırx yaşında, enli qaraqış, qarabığ şofer də eyvana çıxdı.* İ.Əfəndiyev.

SOFERLİK is. Şofer sənəti, şofer peşəsi. *Şoferlik etmək. Şoferlik kursunda oxumaq.* – Dursun şoferliyə qızlardan şagird qoydu. Ö.Thülbəhəsən.

SOĞƏRİB is. və sif. dan. Xoşagelməz bir şey haqqında yüngül söyüş. [Səfər:] *Şoğərib* [qənd] o qədər ağırdır ki, çıynımı lap üzüb. C.Cabbarlı. [Xavərnisi:] *Ağlamayıram, soğan şoğəribin acısidır ki, gözlerim yaşarmışdır.* T.Ş.Simurq. [Hacı:] *Görürsənmi, şoğərib adamı necə danışdırır. İndi bir az da içsə, lap müctəhid olacaq.* B.Talibli.

◊ **Şoğribə qalsın! (qalaydı!)** – “yiyəsiz qalsın” mənasında qarğış ifadesi. *Kəbələ Novruzqulu səsdən təngə gəlib:* – Ö... ə... köpək oğlunun malları, şoğribə qalasınız, xeyrata kəsiləsiniz, – deyə mirildanırdı. H.Sarabski. [Bəhlul:] *Köhnələr demişkən, kaş təzə geyim* şoğribə qalaydı. B.Bayramov.

ŞOK [fr.] tib. Ağır fiziki travma və ya ruhi sarsıntı nəticəsində orqanızın funksiyalarının kəskin surətdə pozuluşu. *Xəstə şok halındadır.* – *Fəqərələrin, çanaq və omba sümük-lərinin və başqa bu kimi sümüklərin sinması ilə nəticələnən ağır zədələnmə hallarında orqanızının ümumi şəaliyyəti pozularaq şok halına düşə bilər.* Ə.Babayev.

SOKOLAD [isp.] 1. Kakao toxumu ilə şəker və ədve qatışığından hazırlanan kütle və ya poroşok. // Bu kütlədən hazırlanan konfet və plitka şəklində qənnadı növü. *Kimi qəhvə, kimi şokolad, təyyarəçi də çaxır ilə məzə istədi.* Çəmənzəminli. *Qadın masanın üstünə şokolad və konfet düzüb, Hüseynə lap yaxın oturdu.* S.Rəhman.

2. Bu poroşokdan südlə hazırlanmış içki.

ŞOKOLADLI sif. Şokolad qarışığı, türkibində şokolad olan. *Şokoladlı dondurma. Şokoladlı konfet. Şokoladlı tort.* // məc. Çox dadlı, ləzzətli şey haqqında. *Bu kabab deyil ki, marmeladdi, şokoladddi.* N.Vəzirov.

ŞOL “Ol” işarə əvəzliyinin qədim forması. *Daima istər Xətayı şah cəmalın görməyə; Şol gədayı-alihimmət talibi-didar məst.* Xətayı. *Şol qamətin yayınanda gözümüzən; Sanasan ki, həsrü qiyamatımdır.* M.P.Vaqif. *Böyük oğlun gəzir payı-piyadə;* *Şol biri də tələf oldu aradə.* Q.Zakir.

ŞOMU is. məh. İspanaq. *Tərəciçəklilər* .. fəsiləsindən becərilən cinslərdən biri də ispanaq və ya şomudur. M.Qasimov.

SONQAR bax **şahin.** İki şonqar dalaşanda bir qarğaya cürm düşər. (Ata. sözü). *Şahin, şonqar sürbənizi dağıdar;* *Boyanarsız qızıl qana, durnalar.* M.V.Vidadi. *Xanın sağındasolunda düzülən yasavullar, qollarında qızılıq, şonqar, qaraquş aparan quş bəyləri, şikarçılar, nökrələr böyük bir yarımdairə təşkil etmişdilər.* M.Rzaquluzadə.

ŞOR¹ is. Çürüdüllük süzülmüş ayrıandan hazırlanan ağarti (qatı kütle halında sadə pendir). [Sənəm] *pəncərənin qabağında bir sıfırə salardı, üstünə çörək, pendir, şor, kərə .. qoyardı.* E.Sultanov. [Göyçək] *ayrani çürüdüb şor elədi.* Ə.Vəliyev.

ŞOR² sif. 1. Türkibində çox duz olan, duzlu. *Şor su. Şor pendir.. Görsünüz ki, Kür suyunun dadı nə acıdır, nə şordur, pis goxusu var, nə iylidir.* C.Məmmədquluzadə. [Kəbələ Rə-

SORA

cəb:] *Kor da bilir ki, balıq şordur.* Ə.Haqverdiyev. *Kamil qocanın ortaya qoyduğu çörəklə şor balığı acgözlüklə yeməyə başladı.* M.Süleymanov. // Duzlu suya qoyulmuş, şoraba edilmiş, tutulmuş. *Şor kələm.* Şor xiyar. // Duzu çox düşmüş. *Şor xörək.* – Çay gec oldumu, xörək isti verildimi, bozbaş bir az şor oldumu, arvad döyülcəkdi. T.Ş.Simurq.

2. Şoran. Araz boyundakı şor qışlaqlarda; Doyunca nə qoyun, nə mal sağıldı. S.Vurğun. *Şor düzlərə böyük arxlar çəkilib;* Toybayramın tamaşası yaxşıdır. Aşıq Əhməd.

◊ **Şorunu-şitini çıxartmaq** bax **şitini** (**şitini-şorunu**) çıxartmaq.

SORA is. Çeşidli metalların qarışığından düzəldiliib partlayıcı maddələr texnikasında aqronomiyada gübrə kimi işlədilən azot duzu.

ŞORABA is. Duzlu suya (duza) qoyulan tərəvəz. Xiyar şorabası. *Pomidor şorabası.* – Nahar süfrəsi üçün də göy-göyərti, soğan, sırka, şoraba, nə lazımdırsa hazırlandı. Ə.Vəliyev. [Səriyyə:] *Stolun üstüna təzə ağ süfrə saldım. Badımcan şorabası doğradım.* İ.Əfəndiyev.

ŞORAKƏT bax **şoran**. *Tərəçiçəklilər fəsiləsində şorakət və şoran torpaqlarda yayılmış bitkilər və əlaq bitkiləri daha çoxdur.* H.Qədirov.

ŞORAKƏTLƏŞMƏ “Şorakətleşmək” dən f.is.

ŞORAKƏTLƏŞMƏK bax **şoranlaşmaq**. *Qarabağ düzündə boz torpaqlar şorakətləşərək onların lil hissəciklərinin bir hissəsi aşağı qatlara hərəkət edir.* E.Salayev.

ŞORAKƏTLİ bax **şoranlı**.

ŞORAKƏTLİK bax **şoranlıq**. [Naz ağacı] güney yer sevən, külöyə və torpağın şorakətliyinə nisbətən davamlı, becərmə etibarilə az tələbkar bitkidir. H.Qədirov.

ŞORAQ sif. Dadi şor olan, şor. *Şoraq xörək.*

ŞORALAMA “Şoralaməq” dan f.is.

ŞORALAMAQ f. Yüksəkdən tökmək, axıtmaq. *Südü şoralaməq. Suyu şoralaməq.*

ŞORALANMA “Şoralanmaq” dan f.is.

ŞORALANMAQ f. Birdən tökülmək, güclü axmaq. *Qab əyilən kimi su yerə şoralandı.* Uşağın qolundan qan şoralandı.

ŞORAN 1. sif. Duzlu, duz hopmuş. *Şoran torpaq.* *Şoran yerlər.* – *Un ələnmış kimi ağımtıl-sarı şoran torpağın üzərində təzəcə*

ŞORGÖZLÜK

ceyran izləri aydın görünürdü. M.Rzaqulu-zadə.

2. is. Duzlu (duz hopmuş) torpaq. *Şoranda heç şey bitməz.*

ŞORANLAŞMA 1. “Şoranlaşmaq” dan f.is.

2. Torpaqda mineral duzların çıxalması və onun əkinçilik üçün yararsız hala gəlməsi.

ŞORANLAŞMAQ f. Duzlu olmaq, tərkibinə çoxlu duz yigilmaq, duzlanmaq. *Çox şoran olan torpaq suları dayazdadır, bu isə torpağın şoranlaşmasına səbəb olur.*

ŞORANLI sif. Tərkibində duz olan, duzlu. *Şoranlı torpaqlar.*

ŞORANLIQ is. Şoran, şoran yer, torpaq. Bir-birini qova-qova gəlib keçir aylar, illər; *Şoranlıqdə bağ salınır, bataqlıqdə qızılılgıllar.* S.Vurğun. Əklmiş yerlərdən sonra Günəşin altında yanıb sıfətinə boz ləkə düşmüs şoranlıqlar başlanırdı. Ə.Vəliyev.

ŞORANOTU is. bot. Şoranlıqlarda bitən boz gövdəli kol – ağac. [Şoranotu] hündür kol və ya kiçik ağac olub, açıq-boz rəngli qabıqla örtülmüş gövdəyə və rəngli qol-budaqlara malikdir. Növbə ilə düzülmüş 4-8 sm uzunluğda davamsız və sapvari yarpaqları vardır. R.Əliyev.

ŞORAZAR bax **şorakət**. *Şorazar torpaqlar.*

ŞORBA is. Ət, toyuq (və ya onlarsız) düyü, turşu və s. ilə hazırlanın duru xörək. [Şəref:] *İndicə şorba bişirəcəyəm, doyunca yeyib yataran.* Ə.Haqverdiyev. ..[Ağca xanım] qəsdən şorbanı süfrəyə tökdü ki, bəlkə onu təməbeh edib, yenə Baba otağına salalar.. S.S.Axundov.

ŞORDÜZƏN is. Şoranlıqdan ibarət düzən, çöl. [Yaşar:] *Beləliklə, bir az keçmədən şor-düzən zəngin bir pambıq tarlasına çevrilmiş olar.* C.Cabarlı.

ŞORGÖZ sif. vulq. Qadın düşkünü, arvad-baz. *Şorgöz bizim vilayətdə o kişilərə deyirlər ki, həmişə gözləri arvadların dalınca olur.* E.Sultanov. [Telli:] *Yaxşı ki, qonaq gəldi, məni ağamın əlinən qurtardı. Belə şorgöz kişi olmaz.* Ü.Hacıbəyov.

ŞORGÖZLÜK is. vulq. Şorgöz kişinin xasiyyəti, qadın düşkünlüyü. ..Şorgözlük başqa bir şey deyil, məhz mərzədir. E.Sultanov. [Kəlbali:] *Sənin canın üçün, Göyərçin, mən*

SORQOĞALI *nə* dünyada şörgölük *nə* olduğunu *əsla bilmərəm*. S.Rəhimov.

SORQOĞALI *is.* İçerisində un, yağ, ədvə ilə qarışq şorməzə iç qoyulan qoğal növü. *Ramazan ayının özünəməxsus süfrəsi vardi: firni, tərək, balhalvasti, nazik yuxa, şorqoğalı və sairə.* H.Sarabski.

SORLANMA “Şorlanmaq” dan *f.is.*

SORLANMAQ *f.* Şor olmaq, şor dadı vermək. [Veysin] *hərdənbir dili dodağına dəyərkən ağızı şorlanırdı.* Ə.Əbülləhesən.

SORLAR *cəm* Şimali Altayda yaşayan turkdilli xalq.

SORLAŞDIRMA “Şorlaşdırmaq” dan *f.is.*

SORLAŞDIRMAQ *f.* Türkibinə duz hopdurmaq, şorluğunu artırmaq, duzlu etmək, şor etmək, şoranlaşdırmaq. *..İzafə rütubətin buxarlanması zamanı duzlar torpağın səthində qədər qalxaraq onu şorlaşdırır.* H.Salayev.

SORLAŞMA “Şorlaşmaq” dan *f.is.*

SORLAŞMAQ *bax* **şoranlaşmaq**.

SORT [*ing.*] Qısa şalvar növü.

SORTMA “Şortmaq” dan *f.is.*

SORTMAQ *f.* *dan.* Bərk qaçmaq.

SORTU *sif. vulq.* Əxlaqsız, pozğun, son dərəcə həyasız, usanmaz, abırsız.

SORTULUQ *is. vulq.* Əxlaqsızlıq, pozğunluq, ifrat dərəcədə həyasızlıq, utanmazlıq, abırsızlıq.

SORYARPAQ *is. bot.* Turşəngə oxşar turş bitki.

SOSÉ [*fr.*] Çinql döşənmiş və ya asfalt, yaxud sement-betonla örtülmüş yol. [Cəmilə və Mirzağa] *ahəstə addimlarla yan-yanası olaraq mədənlərin arasına uzanıb gedən şose volu ilə gedirdilər.* S.Hüseyn. *Səlim yağışın torpağı çoxmu, azı işləmiş olduğunu yoxlamaq üçün bir addım şəsədən kənara çıxdı.* M.Rzaquluzadə.

SOŞAQ *is. məh.* Selik, ağız suyu. *Dabaq öküz kimi axır şoşağı; Saqqalı uzunu damur aşağı.* H.K.Sanili. [İlyas:] *Payızdə hər gün yanına qaçırdılar ki, yoldaş zootexnik, bəs deməzsənmə, heyvanın ağızından şoşaq töküllür.* İ.Hüseynov.

SOTKÁ [*rus. шётка*] Paltar, ayaqqabı və ya başqa bir şeyin tozunu almaq, təmizləmək üçün müxtəlif ölçü və biçimli lövhəcik üzərində six-six bərkidilmiş qıl və ya buna bən-

zər sərt tellerdən ibarət alət. *Paltar şotkası. Diş şotkası. Çəkmə şotkası.* – [Ortağı Musanın nəvəsinə] *çəkmə, qol saatı, gözlük, manjet, biğ şotkası aldı.* Qantəmir.

SOTKALAMA “Şotkalamaq” dan *f.is.*

SOTKALAMAQ *f.* Şotka ilə təmizləmək. *Arvadı da [Mədədin] dediklərinə əməl edib, hər gün ərinin çəkmələrinə yağrəng sürtüb şotkalardı.* Ə.Veliyev. [Hüseyn] *şalvarını çox diqqətlə şotkaladı.* S.Rəhman.

SOTKALANMA “Şotkalanmaq” dan *f.is.*

SOTKALANMAQ *məch.* Şotka ilə təmizlənmək, şotka vurulmaq.

SOTKALI *sif.* Şotkasi olan. *Şotkali toz-soran.*

SOT-KÖK: **şot-kök eləmək** – iri, qaba tikiş vurmaq. *Arvad bir saatda köynəyi şot-kök eləyib geydi.*

SOTLANDCA *zərf* Şotland dilində. *Şotlandca danışmaq.*

SOTLANDKÁ *is. [rus.]* Xana-xana pambıq və ya ipək parça növü. *Paltarlıq şotlandka.* // Bu parçadan tikilmiş. *Şotlandka köynək. Şotlandka paltar.*

SOTLANDLAR *cəm* Şotlandiyanın əsas əhalisini teşkil edən xalq.

SOU *is. [ing.]* Əyləncəli estrada.

SOVİNİST [*fr.*] Qatı millətçi.

SOVİNİZM [*fr. xüsusi addan*] İfrat millətçilik; başqa millətlərə qarşı ədavət və nifrət təbliğ edən ən mürtəce burjuə millətçiliyi.

SÖBƏ *is. [ər.]* 1. Bir idarənin, teşkilatın və ya müəssisenin bölməsi, hissəsi. *Xəstə-xananın cərrahiyə şöbəsi.* // Bir sistem daxilində ayrıca idarə, teşkilat və s. *Milis şöbəsi. Rabitə şöbəsi. Trestin rayon şöbəsi.*

2. Fakültə mənasında. *Universitetin hüquq şöbəsi. Biologiya şöbəsi.* – Ancaq arzusuydu oxumaq onun; *Tarix şöbəsində darülfünun-nun. B.Vahabzadə.*

3. *mus.* Hisse, parça mənasında. “*Mayeirast*” dan sonra gələn növbəti şöbə “*Hüseyni*” dir. Ü.Hacıbəyov.

SÖHRƏT *is. [ər.]* 1. Zəhmət, xidmət, istedad, məhərət və s. nəticəsində hamı tərəfindən tanınma; məşhur olma, şərəfli ad qazanma, məşhurluq, ad-san. *Əmək şöhrəti. Artistin şöhrəti. Alimin şöhrəti dünyaya yayılmışdır.* – [Ağa Mərdan:] *Əgər bu iş mən deyən kimi*

*baş tutsa, Təbrizdə mənim şöhrətim ərşifələyə çıxacaq. M.F.Axundzadə. Hüseynin [Ərəblinskinin] şöhrəti də, təcrübəsi də getgedə artırdı. S.Rəhman. // Adı çıxma, ad qazanma. C.Məmmədquluzadəni adəbiyyata gətirən nə pul qazanmaq, nə də şöhrət həvəsi idi. M.İbrahimov. □ Şöhrət etmək – məşhur olmaq, tanınmaq, ad çıxartmaq. [Hacı Nuru şair:] Mərhum zəhmət çəkib sənə pakizə dəlləklilik öyrətmışdı, sən ona razi olmayıb, Tiflis hakimləri kimi, istadin ki, həkimlikdə dəxi şöhrət edəsən. M.F.Axundzadə. **Şöhrət qazanmaq (tapmaq)** – məşhur olmaq, hamı tərefindən tanınmaq, məşhurlaşmaq. ...Qeyrətimə siğsdırı bilmirəm ki, mən dura-dura və mən olan yerdə məndən savayı bir özgə adam gəlib burada bir ad çıxartısm, gəlib Tiflisdə şöhrət qazansın. C.Məmmədquluzadə. Tapdıq qazmacılar arasında öz mehribanlığı ilə şöhrət qazanmış (f.sif.) mahir bir usta idi. M.Hüseyin.*

2. Şöhrətbazlıq, şöhrət düşkünlüyü. *Teymurbəyi .. sövq edən yeganə amil şöhrət və heysiyat məsələsi idi. Çəmənzəminli.*

3. Şan, şərəf, iftixar. *Əmək ölkəmizdə şəraf işinə çevrilmişdir. – Hər kəndə, hər şəhərə zinətdir bayraqımız; Alniaçığ hər kəsə şöhrətdir bayraqımız.* S.Rüstəm.

ŞÖHRƏTBAZ [ər. şöhrət və fars. ...baz] bax **şöhrətpərəst**.

ŞÖHRƏTBAZLIQ bax **şöhrətpərəstlik**.

ŞÖHRƏTGİR sif. [ər. şöhrət və fars. ...gir] klas. Şöhrətli, şöhrət qazanmış, şöhrəti aləmi tutan, şöhrət tapmış, namdar. [Əzra Zəhraya:] Bir baban var, cahanda şöhrətgir; Fazili-binəzir, Şeyxi-Kəbir. H.Cavid.

ŞÖHRƏTLƏNDİRİLƏM “Şöhrətləndirilmək”dən f.is.

ŞÖHRƏTLƏNDİRİLƏMƏK məch. Hamiya tanıdlımaq, məşhurlaşdırılmaq, məşhur edilmək, şöhrəti artırılmaq.

ŞÖHRƏTLƏNDİRİMƏ “Şöhrətləndirmək”-dən f.is.

ŞÖHRƏTLƏNDİRİMƏK f. Hamiya tanımaq, ad qazandırmaq, məşhur etmək, məşhurlaşdırmaq.

ŞÖHRƏTLƏNMƏ “Şöhrətlənmək”dən f.is.

ŞÖHRƏTLƏNMƏK f. Hər yerdə, hamı tərefindən tanınmaq, məşhur olmaq, ad qazan-

maq, şöhrət qazanmaq. Rəmz anlayan, söz düşünən, dərd bilən; Aləmlərdə şöhrətlənir, bəllənir. Qurbani. “Flankəst” barmaqnan göstərirler, yəni gör nə qədər şöhrətlənit ki, hər yanda adı dillərdə söylənir. C.Məmmədquluzadə.

ŞÖHRƏTLİ sif. Məşhur, məşhur olmaq, ad-san qazanmış, şöhrət qazanmış, tanınmış, namdar. Şöhrətli kompozitor. Şöhrətli qəhrəmanları. – Məlum seydir ki, alimlərimiz və şöhrətli yazıçılarımızın çoxu Bakıdairlər. C.Məmmədquluzadə.

ŞÖHRƏTPƏRƏST sif. [ər. şöhrət və fars. ...pərəst] Şöhrət düşküñ; vəzifə, fezli mövqə, ad, vəzifə və s.-yə həddən artıq can atan; təkəbbürlü, lovğa. O çox şöhrətpərəst adəmdir. – Çox savadlı və çox bılıkli, şöhrətpərəst, xudbin, hakimiyət sevən oğrunun, həris və yalançının öhdəsindən gəlmək çox çətindir. M.Ibrahimov.

ŞÖHRƏTPƏRƏSTLİK is. Şöhrət düşkünlüyü, şöhrət, adı çıxmağa, böyük vəzifə, mövqə tutmağa həddindən artıq can atma; təkəbbür, lovğalıq. İctimai mənşə etibarı ilə onlara yabançı olan bu adamın [Sıratın] şöhrətpərəstliyi də Bülənddən gizli deyildi. Ə.Thülbülhəsen.

ŞÖK sif. Dik. Xosuna gəldimi Kürün kənarı? Gördünmü, gördünmü şök çinarları? O.Sarıvəlli.

ŞÖKƏ is. Nazik cubuq dəstəsi. Yolunan yeddi yaşında bir oğlan .. ayaqyalın, qabağına bir dəstə quzu qatıb və əlindəki şökə ilə bu qızuları vura-vura gəlir kəndə. C.Məmmədquluzadə.

ŞÖKLƏMƏK f. Arxa ayaqlar üstündə oturmaq (it).

ŞÖLƏ is. [ər.] Alov, parılıtı, işiltı, şəfəq. [Xortdan:] Səhranın günbatan tərəfindən, gördüm, bir şölə asimanə bülənd olub. Ə.Haqverdiyev. Qaraca qızın sevgili şəlavəsi Günəşin qırmızı şöləsindən parlayırdı. S.S.Axundov. Aslanın gözlərində ani bir şölə parıldayıb söndü. M.Hüseyin. □ **Şölepək-mək** – alovla yanmaq, zəbanə çəkmək, alovlanmaq; işiq saçmaq. Gəldi həm növ-növ şərbətlər; Şəmlər asimanə şölə çəkər. S.Ə.Şirvani. [Qızıl qayada] yer altından çıxan qaz, kim bilir, nə zaman bir yolçunun, bir ovçunun ya

*bir çobanın çaxmaq daşından od alıb gecə-
gündüz sölə çəkib yanır. R.Rza. // Məc. mə-
nada. Alışb şölə çəkib suz ilə yandım, gör-
düm; Hicrini atəşi-nıyran dedilər, gərçək
imiş. S.Ə.Şirvani. **Şölə vermek (saçmaq)** –
qızarmaq, allanmaq; parıldamaq, işildamaq,
şölələnmək, işiq saçmaq. *Başına döñüm, ay
saqi; Doldur piyalədən yaxşı; Yanaqların şölə
verir; Qurmazı lalədən yaxşı. Aşiq Rəcəb. Yer
üzündə şölə saçır neçə min çiraq; Şəfəqlərin
ağ sütitü arşa toxunur. S.Vurgun.**

SÖLƏCİK “Şölə”dən kiç. Bir şöləcik par-
layıb söndü.

SÖLƏLƏNDİRMƏ “Şölələndirmək”dən
f.is.

SÖLƏLƏNDİRMƏK f. Alovlandırmak,
işıqlandırmak, şəfəqləndirmək. ..*Gün dağ-
lara düşəndə günün şəfəqi dağların gah bu
tərəfini şölələndirib, o tərəfinə qara kölgə
salır, gah da əksinə. C.Məmmədquluzadə.*

SÖLƏLƏNMƏK “Şölələnmək”dən f.is.

SÖLƏLƏNMƏK f. Şölə saçmaq, alovlan-
maq, alışb-yanmaq, işıqlanmaq, işiq vermek,
şəfəqlənmək. *Yenə od tutdu dan yeri, yandı;
Şölələndi işfiq, alovlandı. A.Səhhət. Düz sto-
lun üstündən ləmpədən asılmış onluq lampa
şölələnirdi. B.Bayramov.*

SÖNGÜMƏ “Söngümək”dən f.is.

SÖNGÜMƏK f. Çömbəlmək. *Alabaş quy-
ruğu üstə söngüyüb aram-aram hürür, gah da
eyvanın altına tərəf soxulurdu. B.Bayramov.*

ŞÖTDƏMƏ “Şötdəmək”dən f.is.

ŞÖTDƏMƏK f. *dan.* Tez-tələsik tikmək.
Paltaların ətəyini şötdəmək.

SÖTÜK is. məh. Dəvenin belinə bağlanan
enli ip.

SÖVKƏT is. [ər.] Calal, dəbdəbə, ehtisam,
həşəmət (klassik şeirdə bəzər tərkibdə “şöv-
kəti-şan” şəklində işlənir). *Xublara vermişəm
din-imanımı; Sövkəti-şanımı, ad və sanımı.
M.P. Vaqif. Məndadir dəbdəbə, şövkət və hü-
nar; Ulduzlu göylərə çəkmisəm əsgər. A.Şaiq.*

SÖVKƏTLİ sif. *tənt.* Əzəmətli, həşəmətli
(padşahlarla, hökmdarlara verilən ünvan).
[Əslisi:] *Ey şövkətlə paşa, Kərəmə rəhmin gəl-
sin. “Əsl və Kərəm”. At oynatdı kuyində hər
cahangir bir kərə; Ərəb meydan oxudu şöv-
kətlə qeyşərlər. Ə.Cavad. // Cah-calal sahibi,
dövlət sahibi.*

ŞÖVQ is. [ər.] 1. Şiddətli meyil, həvəs,
arzu, istək. [Nuxulular] *Molla İbrahim Xəlili
bu halət ilə görməkdən vəch edib, şövqdən
qayəm sövt ilə çağırırlar. M.F.Axundzadə.*
[Tahirzadə:] *Məsmə bacı, qızın oxumağa çox
can atrı, çox şövqü var. Mir Cəlal.* □ **Şövqə
gəlmək** – həvəs gəlmək, vəcdə gəlmək,
ilhamla gəlmək, ruhlanmaq. ..[Əmiraslan] *şövqə
gəlib sazını götürür, süzə-süzə çalardı. S.Rə-
himov. **Şövqə gətirmək** – həvəsləndirmək,
sövqləndirmək, vəcdə gətirmək, ruhlandır-
maq, ilhamlandırmak. *Qanuni-əsasi arvadları
o dərəcədə şövqə gətirib ki, dəxi gözləri na-
məhrəm kişiləri görmür. C.Məmmədquluzadə.**

2. İşiq. *Eləmi sözü xos; Kəmali xoş, özü xoş;
Aldı gözüm şövgünü; Xumar baxan gözü xoş.*
(Bayati). *Ay kimi şövq salıb ayna qabağın;*
Coxlарın eyləyib divanə, Telli! Aşiq Ələsgər.

ŞÖVQLƏ zərf Böyük həvəslə, ruh yüksək-
liyilə, vəcdlə, ürekle, ilhamla, sevə-sevə.
*Şövqlə oxumaq. Şövqlə işləmək. Tamaşaaya
şövqlə baxmaq. – Vəfasızdır, könül, hər kim
əsirgər canı canandan; Gərək canan yolunda
keçsin aşiq şövqlə candan. Ə.Vahid.*

ŞÖVQLƏNDİRİCİ sif. Həvəsləndirici, ruh-
landırıcı.

ŞÖVQLƏNDİRMƏ “Şövqləndirmək”dən
f.is.

ŞÖVQLƏNDİRMƏK f. Şövqə getirmək,
ruhlandırmak, həvəsləndirmək, ilhamlandı-
rmak. *Atası Fərmanın oynamasına və dülğər-
lik həvəsinə düşməsinə mane olmaz, əksinə,
onu şövqləndirirdi. Ə.Sadiq.*

ŞÖVQLƏNMƏ “Şövqlənmək”dən f.is.

ŞÖVQLƏNMƏK f. Şövqə gəlmək, bərk
həvəslənmək, həvəsə gəlmək, vəcdə gəl-
mək, ilhamla gəlmək, ruhlanmaq.

ŞÖVQLÜ sif. 1. *Şövqü, həvəsi olan; şövqə,
həvəsə gəlmış; bir şeyin şövqündə, həvə-
sində, arzusunda olan, həvəslı.*

2. *Şən, nəşəli, keyf içində olan.*

ŞÖVQSÜZ sif. və zərf Həvəssiz, könülsüz,
ruhsuz, istəmədən. *Şövqsüz işləmək.*

SPAL is. [rus.] Dəmir yollarında relslərin
altına düzülen ağaç, metal və ya beton tir.

SPAT¹ is. [alm.] Silikatlar turşusundan olan
müxtəlif minerallarının adı.

SPAT² is. [alm.] Atın ayaq sümüklərinin
iltihabi.

ŞPIK is. [rus.] Donuz piyi.

ŞPINDEL is. [alm.] Metalkəsən dəzgahın hərlənən vərdənəsi (valı).

ŞPINEL is. [alm.] Növlərindən biri qiyəmtəli daş sayılan minerallar qrupu.

ŞPIÓN [alm.] Casus. [Vəli:] *Bu nə sözdür, biz məgər spionuq?* Ə.Haqverdiyev. *Dariül-fürün binası ətrafında atlı və piyada polis nəfərləri qoyulmuşdu.* [Polis məmurları] *tə-ləbələr içərisinə spionlar göndərmişdilər..* T.Ş.Simurq.

ŞPIÖNLÜQ is. Casusluq. *..Bir para müsəlman müəllimlərinin canına bir cin müsəllət olub ki, yoldaşları öz aralarında hər nə deyir, danışırlarsa, haman cin gedib qorodovoya ..xəbər verir; yəni şpiönlüq edir.* C.Məmməd-quluzadə.

ŞPLİNT is. [alm.] Tən ortadan əyilmiş məftil, mil.

ŞPON is. [alm.] *poliq.* Yığılan mətni səhifələrə ayırarkən setirler arasındaki məsafəni artırmaq üçün işlədilən boşluq materialı.

ŞPRİS [alm. Spritze] Dəri altına dərman yeritmək, həmçinin dəri altından mayeni sorub çəkmək üçün içi boş iynəli cərrahiyə aləti. *Masanın üstündə tənziflə örtülü sprisilər, pinsetlər .. vardi.* Ə.Əbülləsən.

ŞPROT is. Siyənəkkimilər fəsiləsindən xırda balıq növü.

ŞPUR is. [alm.] tex. 1. Partladılması nəzərdə tutulan sükurlarda açılan dar deşik.

2. Əridici sobalarda maye axıtmaq üçün deşik.

ŞRAPNÉL [ing.] Düşmənin canlı qüvvəsini məhv etmək üçün içi yumru güllələrlə doldurulmuş top gülləsi. *Şrapnellər cavab verdi; "Bala" deyən anaların səsinə.* R.Rza. [Əsgər].. elə o dəqiqə gözləmədiyi bir amansız şrapnel və sağıdan işə pulemyot və silah atışı altına düşmüdü. Ə.Əbülləsən.

ŞRİFT [alm.] *poliq.* Müxtəlif ölçü və bircimdə olan mətbəə hürufatı.

ŞTAB [alm.] Hərbi hissələrde, birləşmələrdə qoşunları idarə edən orqan, habelə həmin orqanın tərkibinə daxil olan şəxsələr; qərargah. *Qoşun keçidkən çox sonra qoşun komandanı .. öz ştabı ilə gəlib keçdi.* M.S.Ordubadi. *Cavad əsirlərdən bir-iki məlumat öyrəndikdən sonra onları ştaba göndərib, yenə ehtiyatla yoluna davam etməyə başladı.* Ə.Vəliyev.

ŞABEL is. [alm.] Tikinti materiallarının nizamlı yiğimi.

ŞTAMM is. [alm.] Morfoloji və fizioloji xüsusiyyətləri öyrənilmiş müəyyəyen mikroorganizm növünün temiz becəriləməsi, yetişdirilməsi.

ŞTAMP [ital.] 1. İdarənin, müəssisənin və s. adı olan möhür. *Süleyman .. kağızları da və stampı da guya bilmədən yerə tökürl.* M.İbrahimov. // Vurulan stampın izi, yeri. // məc. Damğa.

2. tex. Ştamplama yolu ilə standart detalalar (hissələr) və ya başqa şəylər hazırlamaq üçün metal qəlib.

3. Bax **basmaqəlib** 1-ci mənada.

ŞTAMPÇI bax **ştamplayıcı.**

ŞTAMPLAMA “Ştamplamaq”dan f.is. *Ştamplama sexi.*

ŞTAMPLAMAQ f. 1. Stamp (2-ci mənada) vasitəsilə hazırlanmaq.

2. Stamp (1-ci mənada) vurmaq. // məc. Damğa vurmaq.

ŞTAMPLANMA “Şamplanmaq”dan f.is.

ŞTAMPLANMAQ məc. 1. Stamp (2-ci mənada) vasitəsilə hazırlanmaq. *Qazima qifillərinin hər iki hissəsinin içiəsə şəkildə pəstahı stamplanır.* Ə.Mustafayev.

2. Stamp (2-ci mənada) vurulmaq. // məc. Damşa vurulmaq.

3. məc. Basmaqəlib edilmək, tez-tələsik, başdansovma hazırlanmaq, görülmək.

ŞTAMPLAYICI is. Stamp (bax x **stamp** 2-ci mənada) vasitəsilə məmələt hazırlanmaq fəhlə.

ŞTAMPLI sif. Stamp vurulmuş, stampı olan. *..Partizanların ştamplı .. blankları da əla keçə bilər.* Ə.Əbülləsən.

ŞTANQ [alm.] 1. Bir çox alətlərdə, mexanizmlərdə detal kimi istifadə edilən metal ox. *Qazima ştanqı. – Vişkanın təpəsindən bucurgada sarınan kanatı keçirmək üçün bir blok asılır və dəmir ştanqlara bağlanmış balta quyuya endirilib qaldırılır.* S.Quliyev.

2. idm. Ağır atletikada (ağırlıq qaldırmaqdə) işlənen, hər iki başına taxılıb çıxarıla bilən disklər bərkidilmiş metal alət.

ŞTANQİST, ŞTANQCI idm. Ştanq qaldırmaqla məşğul olan idmançı. *Ştançular komandası. Ştanqistlərin yarışı.*

ŞTÁPEL [alm. Stapel] Süni və ya sintetik lif və bu lifdən toxunan parça.

STAT

STAT¹ [alm. Staat] Bəzi burjua federativ dövlətlərin tərkibində müəyyən dərəcədə özü-özünü idarə edən dövlət ərazi vahidi. Amerika Birləşmiş Ştatları (dövlət adı). Avstraliya ştatları.

STAT² [alm. Staad] Bir idarə və ya müəssisədə çalışan işçilərin sabit heyəti. Ştatları ixtisar etmək. *Ştat cədvəli. Ştatda on işçi var.*

STATDANKƏNAR sif. Ştata daxil olmayan, ştatda nəzərdə tutulmayan, ştat xaricində. *Ştatdankənar işçi.*

STATÍV is. [alm.] 1. Fotoqrafiya, geodeziya və s. aparatlarını bərkitmək üçün açılıb-bağlanan üçayaqlı səyyab vasitə.

2. iLaboratoriya aparatı və qablarını bərkitmək üçün saqılı dayaq.

STATLI sif. Ştatda olan, ştatda nəzərdə tutulan. *Ştatlı işçi. Ştatlı vəzifə.*

STÉMPPEL [alm.] Üzərndə qabarıq şəkil və ya yazı olan möhür, damğa.

STÉPSEL [alm.] Elektrik cihazlarını (məs.: lampanı, qızdırıcı cihazları və s.) elektrik xəttinə calamaq üçün haçaşəkilli metal alət.

STİFT is. [alm.] Detalları birləşmək üçün işlədilən silindr mil.

STOF is. [alm.] Mebel üzünə çəkmək və ya pərdə üçün ağır yun və ya ipək parça.

STOK is. [alm.] Dağ sükürünün böyük kütlesi.

STÓPOR is. [alm.] 1. Burğulu butulkə açan.

2. Təyyarə ilə vintvari xətt üzrə sürətlə başı aşağı enmə üsulu.

STREK is. [alm.] Yeraltı yol.

STRÍX is. [alm.] 1. Cizgi.

2. Xüsusiyyət, səciyyəvi cəhət.

STÚRMAN [holl.] Sualtı və suüstü gəmləri, təyyarəleri, dirijablları idarə edən müte-xəssis.

STURVAL is. [holl.] Gəmidə, təyyarədə sükan.

ŞUĞUL¹ 1. Bax **şüvül**.

2. Tarazlıq oxu. *Laboratoriyyada kimyəvitexniki tərzilərin daimi yeri olur və bunların yerini tez-tez dəyişdirmək yaramaz. Bu tərzilərdə olan şügül, onları duracağı yerdə düzgün yerləşdirməyə imkan verir. C.Zülfüqarlı.*

ŞUĞUL² bax **çugul**. [Qoca:] *O dünyada da elənci şügulları heç kəs içərisinə qoymur, burnuna vurub qovur.* S.Rəhimov. // Bəzən "şeytan-şuğul" şəklində işlənir. [Xalıqverdi:]

SULUQ

Mənim haqqında deyilənin hamısı şeytan-şuğul sözüdür. Ə.Vəliyev.

ŞUĞULLUQ bax **çugulluq**. *Yasavul .. Talibxanan xidmətində özümin şügulluğu ilə xüsusi məharət göstərir(di).* S.Rəhimov.

ŞUX sif. [fars.] 1. Şən, xoşəbiət, xoşadlı, işvili, oynaq. Gözlərin şüxdu sənin; Kirpiyin oxdu sənin; Dərdin məni öldürür; Xəbərin yoxdur sənin. Sarı Aşıq. *Ta ki xəbər gəldi xublar şüxundan; Əl çəkdim cahanın vari-yoxundan.* M.V.Vidadi. *Fəxrəddinin diqqətnəzərini gözəl və şüx bir qız cəlb etdi.* M.S.Ordubadi.

2. məc. Nəzərəçarpan, ürəkaçan, parlaq. *Şux rəng. – [Şəbbu:] Gar yox isə sevimli rəngim manım; Şux deyildərsə də həngim manım; Ətrim uzaqdan bürüyür aləmi.* A.Səhhət. *[Qumru] hansı tərəfə dönürdüsə, daha şüx bir rəng gözlərini oxşayıb, onu özünə doğru çağırırdı.* Ə.Məmmədxanlı.

ŞUXLUQ is. 1. Oynaqlıq, şivəlilik, nazlılıq, gülərlüzlük; naz, şivə, sərbəst və nazlı hərəkət. *Həmzəyə həmişəki kimi, yenə də Sonanın bu şüxluğu çox xoş gəldi.* Ə.Əbülləhəsən.

2. Qəşənglik, incəlik, zəriflik, məlahət. [Qızların] andamına şüxluq verən xüsusiyyətlərdən birisi də boyunlarının ağılığı və uzunluğudur. M.S.Ordubadi. *Quşun tüklərinin oynaqlığını, şüxluğunu, zərifliyini, bir sözlə, gözəlliyyini təsvir etməyə nə mövcud rənglər, nə məlum kəlmələr kifayət etməz.* M.Rzagliuzadə.

3. məc. Zarafat. □ **Şuxluq eləmək** – zarafat eləmək, əylənmək. [Pəri:] *Şuxluq edirəm, Bəhram, Sara harada olursa, bizə mane ola bilməyəcək.* C.Cabbarlı. *Usta Kazım Azadı öz övladı kimi istəyir, onuna damışanda şüxluq elzivirdi.* S.Rəhman. **Şuxluğa salmaq** – zarafata salmaq. [Kişi] söz arasında çox zaman şüxluğa salıb ruhanılər əleyhinə təbliğat apardı. Ə.Haqverdiyev.

SULUQ sif. 1. Nadinc, dəcəl, şuluqçu. *Şu-luq uşaq.*

2. is. Dələdüz. *Yoluğun nəyi var, şuluğa versin.* (Ata. sözü).

3. is. Hərc-mərclik, qarışıqlıq, qalmaqla, qayda-qanunsuzluq. [Məmmədəli:] *Güləndəm, itin olum, küçüyün olum, bu ev çox şüluqdur, aman günüdür.* N.Vəzirov. // Məsciddə

şuluq başlandı.. M.S.Ordubadi. □ **Şuluq salmaq** – qarışılıq salmaq, qarışdırmaq, pozğunluq salmaq, iğtişaş salmaq, qayda-qanunu pozmaq. [Bülənd:] *Dövlət yazır ki, Vefs şuluq salib, bəş-on adam tutdurub.* Ə.Əbülləhəsən.

◊ **İş şuluqdur** – iş təngoldur, yaxşı deyil, içindən xata çıxacaq. [Süleyman:] *Sənin işin şuluqdur.* M.İbrahimov. [Kişi:] *Bala, bu işlərin axırı şuluqdur.* Qantəmir.

SULUQÇU sif. ve is. 1. Şuluq eləyən, nadinc, dəcəl. *Şuluqcu uşaq.* – [Sabir:] *Bizdə bir Məmmədağa var, çox yaman şuluqçudur.* S.Rəhimov.

2. Dələduz, qalmaqlıçı, araya şuluqluq-salan. *Şuluqçu adam.*

ŞULUQCULUQ b a x **şuluqluq.**

ŞULUQLUQ is. 1. Nadinclik, dəcəllik. *Şuluqluq eləmək.*

2. Hərə-mərclik, araqlaşma, qarışılıq, cəxnaşma, iğtişaş, özbaşınalıq. // *Qovğa, mərəkə, həngamə, qarışılıq. Bəzən yerbəyerdən mütrübü çağırardılar. Şuluqluq başlanardı.* H.Sarabski. [Cavan oğlan:] *Şuluqluqdan qardaş qardaşı itirir.* Mir Cəlal. □ **Şuluqluq düşmək** – ara qarışmaq, qayda, nizam pozulmaq, cəxnaşma düşmək. *Həmi yiğlir. “Nə oldu, nə oldu!”* deyib, aralaşdırırlar, şuluqluq düşür. Ü.Hacıbəyov. **Şuluqluq salmaq** – aranı qarışdırmaq, qarışılıq salmaq, qalmaqlı salmaq, nizamsızlıq tövətmək. [Mirzə Cəmil] *xeyl düşünüb-dachsenandan sonra bu qərara gəldi ki, fəhlələr arasında şuluqluq salan Ataşdır.* Ə.Vəliyev. Ucğar stansiyalarда şuluqluq salan silahlı hərbçilərə rast gəlmək olar. Ə.Əbülləhəsən.

ŞULUM sif. məh. Pinti, səliqəsiz.

ŞUM¹ sif. [ər.] klas. Ugursuz, məsum, nəhs, bədbəxtlik götiرون. [Zəhra Sənəana:] *Məndə, bilməm, nədir bu talei-şum! Səna halim deyilmidir malum?* H.Cavid. [Mirzə Əliəkbər:] [Bu ruzname] düşmənlərimizin sum niyyətini dəha tez ifşa edə bilər. P.Makulu.

ŞUM² is. Şumlanmış torpaq. *Yaz şumu. Payız şumu.* – *Şumdan qabaq ..hor hektara 5 kilogram fosfor gübrəsi verilmişdi.* Ə.Əbülləhəsən. □ **Şum eləmək** – şumlamaq. *Taxıl yerin sum eyləyib əkin əkər əkinçilər; Əlində dəryaz ot biçər mayis ayi biçinçilər.* A.Səhhət. *Hələ öhdəcilikdən əlavə sum eləyənlər də vardi.* M.Hüseyn.

◊ **Dondurma şumu** – b a x **dondurma¹.** **ŞUMAL** sif. 1. Hündür, düz, sərrast. *Şumal çinar.* *Şumal ağac.* – *Tikildi divarlar, şumal dirəklər.* M.Müşfiq. [Yunis:] *Bu taxta qurudur, şumalıdır.* Mir Cəlal.

2. məc. Ucaboy, boy-buxunlu, təndürüst, qədd-qəməltli. *Şumal oğlan.* *Şumal qız.* – *Aşağı tərəfdə samovarın yanında ev xanımı oturmuşdu. İri gözlü, uzunkirpikli şumal bir qız çay fincanları(nı) düzəmkədə idi.* Çəmenzəminli. *Heybət qabaqdakı qırımsaçlı, qarayanız, şumal oğlana müraciət elədi.* M.Hüseyn.

ŞUMALTI sif. k.t. Şumlanmış torpağın alt qatı. *Şumaltı lay.*

ŞÜMLAMA “Şümlamaq”dan f.is.

ŞÜMLAMAQ f. Torpağı kotanla surmək, şum eləmək, yumşaltmaq. *Cütçü batıb qantərə, yer şumlayır;* *Şumladığı tarlasını şumlayır.* M.Ə.Sabir. *Gülşən briqadırın yanına gedib, tələb etdi ki, onun sahəsini yenidən şumlaşınlar.* Ə.Vəliyev.

ŞÜMLANMA “Şümlanmaq”dan f.is.

ŞÜMLANMAQ məch. Şum edilmək. Maya ətrafda şumlanaraq payız əkinləri üçün hazırlanmış tarlaların arxalarını yoxladı. M.İbrahimov.

ŞÜMLANMIŞ f.sif. Şum edilmiş. Traktorla şumlanmış zəmi. – *Qızlar belləri qapıb təzəcə şumlanmış sahənin traktor tuta bilməyən qıraqını belləməyə başladılar.* M.İbrahimov.

ŞÜMLUQ is. Şum edilmiş, şumlanmış yer.

ŞUR¹ is. [fars.] Azərbaycan klassik müğamlarından birinin adı. “Rast”, “Şur”, “Segah”, “Şüştər”, “Çargah”, “Bayati-Şiraz” və “Humayun” Azərbaycan musiqisinin yeddi əsas ladıdır. Ü.Hacıbəyov. [Ağai-Füzülüz-zakir:] ..neçə dəfə səyahətdə bizim üçün öz segahları ilə, şurları ilə, xüsusun bayati-qacarları ilə ləzzəti-ruhani veribdir. Ə.Hağverdiyev.

ŞUR² is. [fars.] 1. Vəcd, sövq, cuşa gəlmə; coşqunluq. *Dili-divanə sevər cantək o zülfisiyəhi;* *Başının şurini gör,* eşqdə sevdasına bax. S.Ə.Şirvani. *Məcnun öz şurılə çox da aləmə səs salmasın;* *Hansi namərd can əsir-gər bir nigarın eşqinə?* S.Vurğun. // Gurultu, patırtı. □ **Şur etmək** – b a x **şur salmaq.** **Şur salmaq** – səs-küy salmaq, gurultu qoparmaq. **Şura gəlmək** – vəcdə gəlmək, cuşa

gəlmək, ruhlanmaq, şövqlənmək. *Tarçı şura gələr tarı görəndə*. M.Rahim. **Şura gətirmək** – vəcdə gətirmək, cuşa gətirmək, ruhlandırmaq. *Pərini almaq həvəsi onu tamam şura gətirmişdi*. Ə.Thülbəsən.

2. “ilə” qoşması ilə – vəcdlə, həvəslə, şövqlə, ruh yüksəkliyi ilə. *Çıxdı günəş, doldu cahan nur ilə; Cütçü sürür tarlada cüt şur ilə*. M.Ə.Sabir. *Ötürdü şaxədə şur ilə bülbüll*. M.Rahim.

SURA is. [ər.] 1. Hər hansı bir məsələni, işi və s. müzakirə etmək, məsləhətləşmək üçün bir yere yığışma; müşavirə, məclis. *Valideynlər şurası*.

2. Hər hansı bir təşkilat, idarə, cəmiyyət yanında sərəncamverici və ya məşvərətçi orqan. *İnstitutun elmi şurası. Həmkarlar İttifaqları Şurası*. – *Rüstəm dönüb atını çəkmək istərkən, Qəhrəman pedagoji şurannın üzvlərilə içəridən çıxdı*. S.Rəhimov. [Zakirov:] *Flora, elmi şura üzvləri gəliblər*? Ə.Məmmədxanlı. **Şura etmək** – iclas çağırmaq, məclis qurmaq, yığışib məsləhətləşmək.

3. Bax **Sovet** (bəzən cəm şəklində: şuralar). *Şura katibi Məmmədəli də asudo, fikirsiz-zikirsiz gəlib dəftərxanannın sol küçündə öz yerində oturdu*. B.Talibli. *Şuralar hökumətində qadınlara zülm və cəbr edənlərin yeri həbsxanadır*. S.Hüseyn. [Kərim:] ..*Şuramın qurulmağından on il keçir, [Ərşad] niyə gətirib tüsəngi hökumətə təhvil verməyib?* İ.Əfəndiyev.

4. Seçilmiş və ya təyin olunmuş şəxslər-dən ibarət olub, dövlət, yaxud onun hər hansı bir sahəsində rəhbər rol oynayan bəzi dövlət orqanlarının adı. *Müdafıə şurası. Xalq təsərifişti şurası*.

ŞURALAŞMA “Şuralaşmaq”dan f.is. bax **sovetləşmə**.

ŞURALAŞMAQ bax **sovətləşmək**. *Ölkəmiz suralaşanda Mirza Mustafa üzüna pərdə çəkib qırmızılaşdı, özünü kommunist qələmə verdi*. E.Sultanov. [Hacı:] *Bu il aprel də gəlsə, düz on il olur ki, Azərbaycan şuralaşıbdır*. Qantəmir.

SURƏVİ sif. [ər.] tar. Sovetlərə, sovetlər ölkəsinə, sovet adamlarına xas və aid olan. *Şurəvi qardaşlar, bizim sözlərimizi eşidin və şura fəhlələrinə yetişin*. M.İbrahimov.

ŞURF is. [alm.] Mədən yataqları tapmaq üçün qazılan quyu.

SURIŞ is. [fars.] Qarışılıq, qarğasalıq, iğtişaş, şuluqluq. *Qazax mahalının vakili Pənah ağanın zamanında bir para şuriş və inqilabın vüquənə görə Qazax mahalından bir neçə elat keçib Qarabağ vilayətinə, İbrahim xanın təhti-himayəsinə gediblər*. F.Köçərli. [Mozalan bəy:] *Ay Allah, İranın bu şuriş vaxtında, görəsən, başıma nə müsibətlər galəcək..* Ə.Haqverdiyev. □ **Şuriş düşmək** – qarışılıq, qarğasalıq düşmək, iğtişaş qalxmaq, ara qarışmaq. *Kənddə şuriş düşdü*. C.Məmmədquluzadə. [Vəzir:] *Sus! Öylə söz demə, yoxsa camaat xəbərdar olsa, haman dəm şuriş düşər*. Ü.Hacıbəyov. **Şuriş salmaq** – 1) qarışılıq salmaq, qarğasalıq salmaq, aranı qarışdırmaq, iğtişaş salmaq, şuluqluq törmək. Müdir [Qurban Mərəndini] *vətənpərəstlik hissələrin itirməkdə və şuriş salmaqdə ittiham etdi*. M.İbrahimov; 2) səs-küy salmaq, gurultu salmaq. *Gelin, indi nəğməni başdan çalaq; Dağa, daşa, səhraya şuriş salaq*. A.Səhhət.

SURUP is. [alm.] Burğulu mix, vint.

ŞÜA is. [ər.] 1. Günəşdən və başqa bir işiq mənbəyindən çıxan işiq telləri. *Günəş şüası*. *İşiq şüası*. – İlk baharın yeni həyatverici günüşi, özünün işiq və munis şüasını ətrafa saçmaqla qışın biqdırıcı və soyuq havasına qələbə çalmağıda idi. S.Hüseyn. *Günəşin şüaları qüvvədən düşmüş və yayda saçdığı hərəratı verməkdən aciz idi*. T.Ş.Simurq.

2. xüs. Adətən cəm şəklində. Hər hansı enerjinin yayılma xətti. *Rentgen şüaları. İstilik şüaları. Radium şüaları*.

◊ **Şüa xəstəliyi** – radioaktiv maddələrin orqanizmə təsiri nəticəsində törəyən xəstəlik.

ŞÜALANDIRMA “Şüalandırmaq”dan f.is.

ŞÜALANDIRMAQ f. 1. Şüa buraxdırmaq, şüa saçdırmaq.

2. fiz. Radioaktiv elementlərin təsirinə məruz buraxmaq.

ŞÜALANMA is. 1. “Şüalanmaq”dan f.is.

2. fiz. Radioaktiv elementlərin şüaburaxma xassəsi.

ŞÜALANMAQ f. Şüa buraxmaq, şüa saçmaq, şüa vermək. *Elektrik aparatlarında sərbəst elektronlar mənfi kontaktın səthində şüalanır*. P.Rüstəmzadə.

ŞÜALİ *sif.* Şüaburaxan, şüaverən, şüası olan. *Şüali ulduz.*

ŞÜAR *is.* [ər.] 1. Siyasi partiyanın müeyyən tarixi şəraitdə kütlələr qarşısında irəli sürdüyü rəhbər ideyanı, vezifəni ve ya təlebi qısa və aydın şəkildə ifadə edən müraciət; çağırış. // Üstündə belə çağırış sözləri olan plakat. *Nümayişçilərin əllərində şüərlər irəli-ləyirdilər.*

2. *məc.* Bir şəxsin məsləkini, hərəkət tərzini, məqsəd və ya tələbini ifadə edən kəlam və ya ifadə. *Hacı Rüstəmin həmişə şüəri bu idi:* “Fürsəti fövt eyləməz aqıl, məgər nadan ola”. Ə.Haqverdiyev. *Oxumaq, qazanmaq, sərvət sahibi olmaq* [Qulunun] birinci şüəri idi. Çəmənzəminli.

ŞÜARÇİLİQ *is.* Əməli hərəkət, iş deyil, ancaq şuar irəli sürməklə kifayətlənmə. ..*Carbarlinin əsərlərindəki ictimai fikir daha da darinlaşır, aktual mövzu şüarcılığa çevrilir.* M.İbrahimov.

ŞÜASAÇAN, ŞÜASAÇICI *sif.* Şüaburaxan, şüayayan.

ŞÜASAÇMA *b a x şüalanma* 2-ci mənada.

ŞÜAVARI *sif.* Şüayaoxşar, süa kimi.

ŞÜBHƏ *is.* [ər.] Bir şeyin gerçekliyinə xatircəm olmama, bir şeyin həqiqətə uyğun ola biləcəyi haqqında fikir, guman, şəkk, tərəddüd. [Nüshabə:] *Sənə qalbinədə bir iman varidi; Kənlümü şübhə, tərəddüd saridi.* A.Şaiq. *Mələn şübhə Məmmədbəğira rahatlıq verirdi.* S. Hüseyin. *Məşədi Şərifin üzrəyi sakit olmur, şübhə, narahatlıq, təşviş onun yaxasından əl çəkmirdi.* Ə.Vəliyev. □ **Şübhə doğurmaq (oyandırmaq)** – şübhələndirmək, şübhəyə səbəb olmaq. ..*Qızın yaxşı geyimi məndə şübhə oyandırdı.* M.S.Ordubadi. ..*Leylək özünü düzəltməyə, izafə şübhə doğurma-mağ, ağasının müqabilində gözükölgəli ol-mamağa çalışırı.* S.Rehimov. **Şübhə etmək** – bir şeyin gerçekliyinə tam inanmamaq, xatircəm olmamaq, arxayı olmamaq. *Xəbərin düzüyünə şübhə edirəm.* **Şübhə etməmək (eləməmək)** – inanmaq, xatircəm olmaq, arxayı olmaq. *Anam buna razı oldu, cüñki ondan ayrılmayağıma şübhə etmirdi.* S.S.Axundov. *Tahir Lətifənin aydın baxışlarindakı səmimiyyətə qətiyyən şübhə eləmirdi.* M.Hüseyin. **Şübhədən çıxartmaq** – inandırmək, şübhə yeri qoymamaq. *Bir neçə*

gündən sonra görüşünüz varislər şübhədən çıxməq üçün özləri gəlib azdan-çoxdan məşədiyə verib halallıq alırlar. Ə.Haqverdiyev.

Şübəhə düşmək – şübhələnmək, şübhə əmələ gəlmək. [Axund:] *Amma indi ki siz deyirsiniz, [Səriyyə] razi deyil, ərz olsun, mən də şübhəyə düşdüm.* C.Cabbarlı. **Şübəhə salmaq** – şübhə doğurmaq, şübhələndirmək. [Nigar:] *Koroğlu, bu qızın sözü məni şübhəyə salıb.* “Koroğlu”. **Heç şübhə yoxdur ki...** – şübhəsiz, inanın, həqiqətən, gerçəkdən, yəqin. *Heç şübhə yoxdur ki,* [qız] *vəliəhdə sevdiyini demək istəyirdi, lakin buna cəsarət etmirdi.* M.S.Ordubadi. [Xəyyam:] *Varlığım bir heçə bənzər mübhəm;* *Heç var olmaz, buna yoxdur şübhəm.* H.Cavid.

ŞÜBHƏLƏNDİRİMƏ “Şübhələndirmək”-dən *f.is.*

ŞÜBHƏLƏNDİRİMƏK *f.* Şübhə oyatmaq, şübhəyə salmaq, şübhə doğurmaq. *Onun həq-qında eşitdiyi bəzi seydlər Büləndi Camaldan şübhələndirirdi.* Ə.Əbülləhesən.

ŞÜBHƏLƏNMƏ “Şübhələnmək”-dən *f.is.*

ŞÜBHƏLƏNMƏK *f.* 1. Bir şeyin gerçek olub-olmadığını kəsdirə bilməmək, şübhə etmək, şəkk etmək, inanmamaq. *Seyid Əhməd mədaxili az görüb yoldaşından şübhələndi..* Ə.Haqverdiyev. *Mehriban şübhələnməyə baş-ladı.* S.Hüseyn. *Vahid və Rübabəni tanyanı-* *lar arasından elə adam yox idi ki, bu iki ca-* *vanın evlənəcəyinə şübhələnsin.* Mir Cəlal.

2. Gümanı getmək, guman etmək, zənn etmək. *Dağda dəriyə gəzdiyini ömründə xə-* *bər verən yox idi.* *Mən bundan şübhələndim.* A.Divənbəyoglu. *Məhərrəm onun başqa bir aləmdən gəlmış fövqəladə insan olduğuna* *şübhələndirdi.* H.Nezerli.

ŞÜBHƏLİ *sif.* 1. Şübhə oyadan, şübhə do-ğuran, şübhəyə səbəb olan. *Şübhəli adam.* *Şübhəli məsələ.* – *Katibin yumşaq rəftarı Sal-* *mana bir cır gəlir, şübhəli görünür, qorxu-* *durdur.* M.İbrahimov. *Mən diqqətlə ağaca* *baxıb qalın budaqların arasında şübhəli bir* *qaraltı gördim.* M.Rzaquluzadə.

2. O qədər də inanılsı olmayan, niyyəti, ləyaqəti, mənəvi keyfiyyətləri şübhə do-ğuran. *Şübhəli adam.* Əxlaqi şübhəli.

3. Hər şeyə şübhə ilə baxan, hər şeydən şübhələnən, son dərəcə ehtiyatlı. *Aydəmir bir* *qaçaqdır,* *hər bir şeydən şübhəli.* C.Cabbarlı.

ŞÜBHƏLİLİK is. Şübhəli olma, şübhəli şeyin hali.

ŞÜBHƏLİ-ŞÜBHƏLİ zərf Şübhəli halda, şübhə edircəsinə, şübhə ilə. *Bağban şübhəli-şübhəli Hacıri nəzərdən keçirtdi.. S.Rəhimov. Mürsəl duruxa-duruxa, şübhəli-şübhəli piçildidi. Ə.Veliyev.*

ŞÜBHƏSİZ 1. zərf Mütləq, şəksiz. *Şübhəsiz mən də gələcəyəm. Şübhəsiz bu gecə yola düşəməlyik. – [Gərəy:] Beləliklə o təbe olsa biza; Şübhəsiz baş ayar har əmrimizə. A.Şaiq.*

2. ara s. Əlbəttə, təbii. O, şübhəsiz, doğru deyirdi. *Şübhəsiz, mən onu təhqir etmək istəmirdim. □ (Heç) şübhəsiz ki, şübhəsizdir ki... – yəqin ki, əlbəttə ki, görünür ki, yəqin ki. Şübhəsizdi ki, Əhməd kişi də qızı dediyi sözləri deyəcəkdi. M.S.Ordubadi. Heç şübhəsiz ki, Zərdabiyyə qarşı olan sıddətli, həyasız hücum, Seyid Əzim Şirvani kimi qüdrətli bir şair mövcud ikən, cavabsız qalmayacaqdı. M.İbrahimov. [Məmmədov:] Şübhəsiz ki, hamının işlədiyinə baxmayaraq, bu işlərdə [Kərimovun] böyük fəaliyyəti olmuşdur. H.Seyidbəyli.*

ŞÜCAƏT is. [ər.] İgidlik, rəşadət, cəsarət, cəngavərlilik, qoçaqlıq, bahadırılıq, mərdlik. *Səxavət olmayan kasdə şücaət feli nadirdir; Kərəmsiz kiməni hər yerda gördüm, bithünər gördüm. M.V.Vidadi. [Vəzir:] Leyla, bu nə halətdir? Sən hara, Harun hara. Harun şücaət və cəsarətdə ad qazanmış bir pəhləvandır. Ü.Hacibəyov. □ Şücaət göstərmək – hünər göstərmək, iigidlik, qoçaqlıq eləmək. [Toğrul:] Eh, çox böyük şücaət göstərmışsən. C.Cabbarlı.*

ŞÜCAƏTLİ sif. Cəsareti, cəsur, bahadır, qoçaq, iigid. *Öylədları qeyrətlidir, damarlı; Şücaətli, hünərli, etibarlı. A.Səhhət. [Nəcəf bəy Dilaraya:] Şücaətli qardaşın bu gün hökumətin əmri ilə Bakı milyonerlərindən Ağabala耶vi həbs eləmişdir. Ə.Məmmədxanlı.*

ŞÜƏRƏ is. [ər. "şair" söz. cəmi] klas. Şairler. *Əgərçi Sədi və Hafızdan sonra İranda seir qayətdə tənəzzülə düşüb, şüəranın əşarı küllən biməzmun və məhz puç ləffazlıq olmuşdu. M.F.Axundzadə. Seyyida, bunca ki məsciddən edirlər nifrat; Nə görUBLAR, görəsən kim, şüəra məsciddə? S.Ə.Şirvani.. Buzim şüəra cismən fövt olublarsa da, ruhən və*

mənən həlak olmayıblar. F.Köçərli. [A.Səh-hət] gənc ikən şeirlə maraqlanaraq Seyid Əzimə təqlidən bir çox qəzəl yazmışdır. Ədbəi qaydanı, xüsusən, əruz vəznini Şamaxı şüəra və ürəfəsindən sayılan Haci Cabbar Sabit-dən öyrənmiş(d).. A.Şaiq.

ŞÜĞL is. [ər.] klas. İş, məşgələ, məşgu-liyyət. *[Pəri xanım:] A qadan alım .. sözümüz qulaq as, o qədər şüglüm var ki, səni görmək olmur. M.F.Axundzadə. Ər deyil, şair imiş xanəxarab; Fikri yazmaq, oxumaq, şüglü kitab. M.Ə.Sabir. [Səlimə nəne:] Şüglüm çox-dur; vaxt tapmayıram ki, gəlib səninlə söh-bət edəm. S.S.Axundov. // Əlləşmə, bir şeyle məşgül olma.*

ŞÜĞÜLZÜMMƏ is. [ər.] köhn. din. Müsəl-manlıqda: Allah qabağında günahkarlıq, təqsirkarlıq. □ **Şügülzümmə eləmək (etmək)** – günahə batırmaq, günahkar eləmək. Mərhümün varısları bir-birlərinin üzünə baxıb, ürəkləri yumşalmış hallarında ölülrəni şügügzümmə eləmək istəməyib pulsarı verirlər. Ə.Haqverdiyev. **Şügülzümmə olmaq** – güñna batmaq, günahkar olmaq.

ŞÜHUDİ sif. [ər.] dilç. Felin iki keçmiş formasından birinin adı. *Şühudi keçmiş.*

ŞÜKKÜTMƏ "Şükkütmək" dən f.s.

ŞÜKKÜTMƏK f. Qondurmaq, oturtmaq. *[Səlim bəy:] Amma indi... Bir çəlaq yabını minirsən, bir quşu şükkübürsən barmağının başına, onun da bir gözü kor, bir gözü də məyub. Ə.Haqverdiyev.*

ŞÜKRAN is. [ər.] klas. Yaxşılıq bilmə, edilən yaxşılığı müqabil edilən minnətdarlıq, təşəkkür, şükür. *Sən azad eylədin qəmdidə hürriyyatparəstanı; Sənə ləbrizi-şükrandır bütün əhər, hürriyyət! M.Hadi.*

ŞÜKRANƏ [ər. şürə və fars. ...anə] klas. 1. Bax **şükran**. *[Divanbəyi:] Bari bu işin şükranəsinə nizama tabe olun, əyərçi heç ni-zamı və zabitini anlamursınız!* M.F.Axundzadə. // **Şükranla** şəklində – minnətdarlıqla, təşəkkürlə, derin razılıq hissi ilə. *Ey əzizi-dilü can, ey fərəhi-qəlbi-mələl! Edərəm istə bu təklifini şükranə qəbul.* A.Səhhət.

2. is. Təşəkkür, minnətdarlıq, razılıq əla-məti olaraq verilən şey.

ŞÜKRİLİLƏH, ŞÜKRÜLLAH [ər.] ara s. Allaşa şükür, xoşbəxtlikdən, bəxtimdən. *Mən*

Vaqifəm, kuyin mənə Kəbədir; Şükrillah, müsəllayə dönmüşəm. M.P.Vaqif. Şükrillah, hər nə istərdim, mühəyyadir mənə. Q.Təbrizi.

ŞÜKUFƏ is. [fars.] Gül, çiçək. Baş çıxarmış süküflər seyr elər; Yaşılınə, o alına sevdiyim! M.V.Vidadi. Səba gətirdi genə müjdəyi-gülüstəni; Süküflər açılır, fəsl-növbəhar gəlir. S.Ə.Sırvani. Bəzəklənir, düzəklənir, bağın fəzəsi rənglənir; Yaşılanır, həm allanır, süküflər çıçəklənir. A.Səhhət.

ŞÜKUFƏLNİMƏ “Şükuflənmək”dən f.is.

ŞÜKUFƏLNİMƏK f. Açılmış, çıçəklənmək, zahir olmaq (gül haqqında). Şükuflənmiş (f.sif.) güllər nəsimin dəyməsindən enib qalxdıqca Gültümün vidasına cavabən “Get, Allah səni xoşbəxt eləsin!” deyirdilər. Ə.Haqverdiyev.

ŞÜKUH(Ə) [fars.] klas. Böyüklik, ululuq, əzəmet, calal, həşəmet; şan-şərəf. Bir təxtrəvan içində Leyli; Nə şövkətə, nə sükuhə meyli. Füzuli. Gərək küllən gedib, kəmaliş-sükuh və təntənə ilə [Yusif Sərraci] gətirib, bu təxtin üstündə oturdub müstəqillən özünü padşah biləsiniz. M.F.Axundzadə. Hər bir təkəyə sahibi, təziyəsinin sükuhu üçün Sofi Hüseyni çağırmağı vacib bilərdi. Ə.Haqverdiyev.

ŞÜKUHLU sif. klas. köhn. Təntənəli, əzəmetli, calallı; şan-şərəfli. Toy çox şükuhlu (z.) keçdi. Ə.Haqverdiyev.

ŞÜKÜR is. [ər.] Edilən yaxşılığa qarşı minnətdarlıq, təşəkkür, razılıq ifadəsi. [Kərbəlayı Məhəmməd:] Pərvərdigara! Səndən üzülməyənə heç zad olmaz imiş. Sənə min sükür! – deyib, əlini ustanın toqquşmasına atdı. Cəmənzəminli. [Əli əməniyyəbəsi:] Bir gecəlik gonağıq, ev sahibi nə versə, ona da sükür. M.İbrahimov. □ **Şükür (şükür-səna) etmək (eləmək, qlımaq)** – razılıq etmək, minnətdarlığını bildirmek, təşəkkürünü ifadə etmək, razılığını bildirmek. Birini gör, fikir elə; birləri gör, sükür elə. (Ata. sözü). Mehman kişi qızının gözlərinə diqqətlə baxdığı vaxt Qəmərin ürəyi dağ boyda olur, qəlbən fərəhənlənir, sürdükləri asuda həyat üçün sükür-səna edirdi. Ə.Vəliyev.

◊ **Şükür Allahe (Tanrıya, Yaradana və s.)** – 1) yaxşı ki oldu, xoşbəxtlikdən, bəxtimizdən (bəxtinizdən). [Xəsto sövdəger:] Şü-

kür olsun Allahe, şəfa tapdim, daha canımda bir dərd qalmadı. E.Sultanov; 2) razılıq, minnətdarlıq, təşəkkür ifadəsi. [Sənəmə:] Nə üçün, sükür Allahe, yaxşıyam. Ü.Hacıbəyov. [Qurban:] Nə deyim, haqqın kərəminə sükür. Ə.Haqverdiyev. [Ana:] Oğlunu evləndirəndə, onun arvadına [hamayılı] bağışlayaram. Nə eləyim? Şükür dərgahına, qismət deyilmis. B.Talibli. **Şükür (şükürlər) olsun!** – b a x **Allaha sükür!** Hədsiz sükürlər olsun dünyada gördüyüm gülənlər! C.Məmmədquluzadə. [Həsənağ:] Şükürlər olsun, gəldikəz ziyanlılarımıza sayı artır, onları bir göndər yanişa, gəlsinlər bir söhbət edək. Ə.Haqverdiyev. Şükür olsun ki, hazırda ixtiyar əlimizə keçmişdir. M.S.Ordubadi.

ŞÜLƏ is. məh. Hər iki tərəfə uzadılmış qolların arasındaki məsafə (şərti uzunluq ölçüsü).

ŞÜLƏK is. Parça zolağı, parça topu. Pəncərədən düşən işiq ağ ipək şülağı kimi uzanıb, Muradin sol döşənə yayılmışdı. Ə.Vəliyev. Bircə dəqiqənin içində qırmızı şülləklər qolvara bağlandı. Ə.Bühləsən.

ŞÜLƏKLƏMƏ “Şüleklemək”dən f.is.

ŞÜLƏKLƏMƏK f. Şülek halına salmaq, sarıyarqa top halına salmaq. Parçanı şüleklemək. – Veys özü izah etdi: – Bu qırmızı şülləni Həmzənin dükanından götürmüşəm, – parçanı şülekleməyə başladı. Ə.Bühləsən.

ŞÜMAL sif. 1. Yeni dikəlib göyərən budaq, zoğ. Çəkil şümalı. – Bir şümal pöhrəni; Bir vurğuda qələm elədi; Və qırurla dedi; Ovxarını gördünmü baltanın? R.Rza.

2. Düz, hamar. Sahildəki şümal və zıləv daşların bir parası yuyulub təmizləndikdən sonra daha parlaq görünür. Ə.Vəliyev. Yunis biçağı işarə etdi: – Yaxşı itilənsə, yüz əlli ödəyərsən. Bu taxta qurudur, şümaldır. Mir Cəlal.

3. məc. Yeniyetmə, boylu-buxunlu. Məmməd bəy on iki-on üç yaşında alagözlü, qumralısaçı, genişkökslü, şümal bir oğlandı. Cəmənzəminli.

ŞÜMAR is. [fars.] Say, hesab. □ **Şümara gəlməmək** – saya, hesaba golməmək. Məkani-əslimdən düşdüm avarə; Dərdimin əddəi gəlməz şümarə. Aşıq Baxış.

ŞÜMARƏ is. [fars.] köhn. Əqrəb (saatda). Saati çıxardım, qoydum stolun üstə ki, görüm, saatın şümarələri nə vaxt gəlib 3-ün üstündə

duracaqdır ki, börkümü götürüm, qaçım evə. C.Məmmədquluzadə.

ŞÜMƏRƏK *sif.* Cavan, yenice qalxmış. Zeynalın, üzərində dayandığı bu cığır bitməz-tükənməz şümrək ağaclar arasında qaiib olur. Ö.Thülbülhəsen.

ŞÜMŞAD *is. [fars.]* 1. Cürbəcür alətlər, ev əşyaları və s. hazırlanan çox möhkəm oduncaqlı həmişəyaşıl ağac.

2. Müqayisələrdə işlənir. *Könlə mayıl olub siyah telinə; Nazik barmağına, şümsad əlinə. Aşıq Ələsgər. Bir az müddət keçəndən sonra qız şümsad əlini yaxasına uzadıb saatə baxıb və yerindən tez durub getdi. N.Nərimanov. Hamidan irəlidə dayanmış nazik əndamlı, qarabırçək, şümsad qamətli gəlin Xəlilin salamını almağla macal tapmadı.* M.Hüseyn.

ŞÜMUL *is. [ər.] klas.* Şamil olma, dəxli olma, aid olma; aidiyyət. [Mollabaşı:] *Ona binaən mən cəmi xütəbaya hökm yazdım ki, tamam vilayətlərin mənəbirində xalqa elan etsinlər ki, haman əhadisin silsileyi-səfəviyyəyə şümlü yoxdur.* M.F.Axundzadə.

ŞÜMÜR *is. [ər. xüsusi addan – Şümr] Zalim, qaniçən, qatil, cəllad mənasında. Düzü elə millətin ayrı-iyrüsü üçün sənin kimi ali əsməyan bir şüñür lazımdır! – deya, Müqim bəy Cavanşir Mirzə Polad mülliimi gözlərinin qabağına gətirib hiddətlə söyləndi. S.Rəhimov. [Həsənov:] Şümürə, Yezidə gələn lənət mənim atama gəlsin, əgər mən [Abbası] kolxoza buraxsam. M.İbrahimov.*

ŞÜRU [ər.]: *şürü etmək (eləmək)* – başlamaq. *Sərdar Zaman xan sözə şuru elədi.* M.F.Axundzadə. ...*Məşədi Əsgər gəmiçilik işinə mahir olduqda özü üçün bir barkaz alıb işləməyə şuru etdi.* S.M.Qənizadə. *Orada bir həftənin ərzində təzə bir otaq tikməyi bizə tapşırdı. Biz işə şuru etdik.* M.İbrahimov.

ŞÜRUT [ər. “şərt” söz. cəmi] Şərtlər (bəzən şərt-şürut şəklində işlənir). [Şeyx Əhməd:] Keçər. *Amma ortada bir neçə şərt var.* [Şeyx Nəsrullah:] *İki dost arasında nə şərt, nə şürut.* S.Rəhman. □ **Şürut bağlamaq (qoymaq)** – şərt (şərtname) bağlamaq. [Yusif şahın hökmranlığı dövründə Qolland tayfasından] ..*bir elçi əmələsi ilə Qəzvinə varid oldu ki, İran dövləti ilə .. ticarət üçün şürüt*

bağlaşınlar. Elçinin əmələsi ilə Yusif şahın hüzuruna yetirdilər. M.F.Axundzadə.

ŞÜŞ *is. Nazik ağac, çubuq. Loba ləklərinə şüş basdırmaq.*

ŞÜŞƏ *is.* 1. Kvarslı qumu əridib kimyəvi üsulla işləmək nəticəsində alınan sərt, şəffaf material. *Şüşə istehsali. Tutqun şüşə. Naxışlı şüşə. Şüşə zavodu.* □ **Şuşə kimi (tək)** – 1) öz parlıltı, şəffaflığı və s. cəhətdən şüşəye oxşayan (təsbehlərdə işlənir). *Silinib əzəkməsi, şüşətək parlak; Daranmış saçları geriyə qıvrıraq.* H.K.Sanlı; 2) məc. Durğun, ölgün, hərəkətsiz, cansız. *Qaraşın sıfəti iri, durğun, şüşə kimi soyuq gözləri vardi.* M.Hüseyn.

2. Bu materialdan hazırlanan nazik lay, təbəqə və ya başqa formalı şey, məməlat. *Stolüstü şüşə. Şüşə güldən. Lampa şüşəsi. Şüşə ttxac. Şüşə boru.* – *Kitab şəkfinin şüşələri tərtəmiz silinmişdi.* Mir Cəlal. *Qutu pəncərə şüşəsini para-para elədi.* S.Rəhman. // *Şüşə qırığı, şüşə parçası.* Əlimi şüşə kəsib. □ **Böyüdücü şüşə** – şeyi çox böyüdülmüş şəkildə göstərən linza, ədəsə. // *Butulka. Bir şüşə limonad. İki şüşə şərab.* – *Mirzə Səfər eşitmışdı ki, seir yazmaq üçün iki vasitə lazımdır: xəlvət otaq və bir şüşə şərab.* Ə.Haqverdiyev. *Murad bəy və yoldaşları içki şüşələrindən bir neçəsini boşaltmış və oturmaq-*dan yorulub uzanmışdır. T.Ş.Simurq.

ŞÜŞƏBƏND *bəx aynabənd..* *Sona xala şüşəbənd otaqda masaya süfrə salıb məni oraya təklif etdi.* S.S.Axundov. *Zeynal geniş bir şüşəbəndi keçib, yemək otağına girdi.* S.Hüseyn.

ŞÜŞƏBƏNDLİ *bax aynabəndli.* *Qoca usta fikirli-fikirli, beş-altı pilləli daş pilləkənlə qalxıb şüşəbəndli balkona çıxdı.* M.Hüseyn. *İki tərəfinə yeni səliqə ilə balkonlu, eynanlı, dik damlı, şüşəbəndli qəşəng evlər düzülmüş asfaltlı küçə gündüz kimi işiq idi.* M.Rzaquluzadə.

ŞÜŞƏCİK *is. Kiçik şüşə alət.* *Sınaq şüşəciyi. Mikroskop şüşəcisi.*

ŞÜŞƏCİ *is.* 1. Şüşə sənayesi fəhləsi, şüşə istehsali işçisi.

2. *xüs. Ərgin şüşədən üfləmə yolu ilə müxtəlif qablar, fiqurlar və s. hazırlayan usta.*

3. *Bax şüşəsalan.*

ŞÜŞƏCİLİK *is.* Şüşəsalanın işi, sənəti, peşəsi.

ŞÜŞƏKƏSƏN *sif.* Şüşə kəsməyə məxsus. *Şüşəkəsən alət.* // *İs.* mənasında. *Şüşəkəsənlə şüşələri kəsmək.*

ŞÜŞƏKİ *is. məh.* Rişxənd, ələsalma, arayaqyma; masqara, fitəbasma. □ **Şüşəkiyə basmaq (qoymaq)** *məh.* –lağla qoyub gülmək, istehza etmək, araya qoymaq, ələ salmaq, fitə basmaq. ...*Əgər buraya bir qəribin yolu düşsə, onu şüşəkiyə basacaqlar.* C.Məmmədquluzadə.

ŞÜŞƏLƏMƏ “Şüşələmək”dən *f.is.*

ŞÜŞƏLƏMƏK *f.* Şüşə salmaq. *Pəncərələri şüşələmək.*

ŞÜŞƏLƏNMƏ “Şüşələnmək”dən *f.is.*

ŞÜŞƏLƏNMƏK *f.* Şüşə vurulmaq, şüşə salınmaq. *Otağın işiq mənbəyi bircə qapı və bir də damdakı şüşələnmış* (*f.sif.*) *balaca pəncərəvari bir baca olduğundan otaq lazımı qədər işiq deyildi.* T.S.Simurq.

ŞÜŞƏLƏSDİRMƏ “Şüşələşdirmək”dən *f.is.*

ŞÜŞƏLƏSDİRMƏK *f.* Əridib şüşə halına salmaq, şüşə kimi etmək. *Qumu şüşələşdirmək.*

ŞÜŞƏSALAN *is.* Şüşə salmaqla məşğul olan adam; aynasalan, aynasaz, şüşəçi. [Məmməd Əliyev] *yaxşı dilgər, səliqəli şüşəsalan, mahir daşyanan idi.* Ə.Sadiq.

ŞÜŞƏSİLƏN, ŞÜŞƏTƏMİZLƏYƏN *sif.* Avtomobilin, nəqliyyat vasitələrinin nəzarət şüşəsini təmizləyen. *Açar horizontal vəziyyətdə saxlandığda şüşətəmizləyen cihaz işləmir.* Ə.Əliyev. // *İs.* mənasında. Bu işi görən cihaz. *Maşının şüşətəmizləyəni işləmir.*

ŞÜŞƏFÜRƏN *b a x* **şüşəçi** 2-ci mənada:

ŞÜŞƏVARİ *sif.* Şüşəyəbənzər, şüşə kimi, şüşəyəoxşar. *Şüşəvari cisim.* *Şüşəvari material.* –*Lava Yer üzərində tez soyuması nəticəsində tərkibinin bir qismi kristallaşır, digər qismi isə xirdə kristallik və yaxud şüşəvari olur.* M.Qaşqay. // Şüşə kimi şəffaf.

ŞÜŞƏYƏBƏNZƏR, ŞÜŞƏYƏOXŞAR *b a x* **şüşəvari.** *Şüşəyəbənzər cisim.*

ŞÜŞTƏR *is.* [*fars.*] *mus.* Azərbaycan klassik müğamlarından birinin adı. *Ələ aldi qavalı ol düxtər;* *Oxudu çəm-xəm ilə bir “Şüstər”.* S.Ə.Şirvani. “*Rast*”, “*Şur*”, “*Segah*”,

“*Şüştər*”, “*Çargah*”, “*Bayati-Şiraz*” və “*Hu-mayun*”. Azərbaycan musiqisinin yeddi əsas lađidir. Ü.Hacıbəyov.

ŞÜTÜLLƏMƏ “Şütülləmək”dən *f.is.*

ŞÜTÜLLƏMƏK *b a x* **şütümək.** *Dağların başında bulud oynasıır; İlən kimi şütiylləyir, dırmaşır.* A.Səhhət.

ŞÜTUMƏ “Şütümək”dən *f.is.*

ŞÜTUMƏK *f.* Bərk qaçmaq, sürətlə getmək, bərk sürüb getmək, ötüb keçmək. ...*Balaca Sabir şütiyüüb, o tərəf-bu tərəfə qaçırdı.* S.Rəhimov. *Beş dəqiqədən sonra maşın Araz çayına doğru şütidüü.* M.Hüseyn.

ŞÜUR *is. [ər.]* 1. Dərrakə, anlaq, düşünmə; dərk etmə, anlama qabiliyyəti. □ **Şüuru do-laşmaq** – sözünü, işini, hərəketini bilməmək; ağlı çəşmaq. [Alagöz] *başını itirir, onun .. şüuru dolaşırıdtı.* S.Rəhimov. **Şüu-runu çatmaq** – başa düşmək, anlamamaq. *Bayram gah yasavullara, gah da kəndlilərə baxır və elə bil qocanın sözləri onun şüuruna çatmırdu.* M.Hüseyn. *Bu dəfə qızın suali İlyasin şüuruna çatdı.* Ə.Məmmədxanlı. // *Şüurluluq.* *Şüurun inkişafı tərbiyənin ən əsas məqsədlərindən biridir.* **Şüurunu itirmək** – 1) bayılmaq, ağlıni itirmək. *Xəstə qızdırmanın sıddətindən şüurunu itirdi.* – [Səmire:] *Nə vaxt və necə şüurumu itirdiyim yadına gəlir.* M.Hüseyn; 2) dəli olmaq, sərsəmlemək, ağlı başından çıxməq.

2. Düşüncə, ağıl, fəhm. [Yaşlı kişi:] *Gənclik hissəyyatum məni ona tərəf çəksə də, şüurum belə bir işdən çəkinməyi mənə tövsiyə edirdi.* S.Hüseyn. // Qanacaq.

3. İctimai həyatın insan və ya bir qrup adam tərəfindən dərk edilməsi, başa düşülməsi, anlaşılması. *Siyasi şüurun artması.* *Vətəndaşlıq şüuri.* – Bir yazıçının şüuruna başqasıının fikrini yerləşdirmək xam xəyallardandır. M.S.Ordubadi.

4. *fəls. psix.* İnsan beyninin gerçekliyi eks etdirmə prosesi. *Şürur beynin funksiyasıdır.* *Materiyanın birinciliyi və şüurun ikinciliyi.* // Müəyyən ictimai sinifləri təmsil edən adamların psixologiyası, siyasi və fəlsəfi baxışları, dini, bədii və s. görüşləri. *Varlıq şüuri müəyyən* edir. *İctimai şüur.* *Dini şüur formaları.*

ŞÜURLANMA “Şüurlanmaq”dan *f.is.*

ŞÜURLANMAQ *f.* Şüurlu olmaq, şüuru artmaq, daha şüurlu olmaq, ağıllanmaq.

ŞÜURLU *sif.* Şüuru olan, anlaqlı, dərrakəli, düşüncəli, fəhmlı, qanacaqlı. *Şüurlu tələbə. Şüurlu uşaq.* – [Süleyman:] *Xeyr, bəy, Əsgər çox gözəl oğlandır, çox ağıllı, yaraşıqlı və çox da şüurlu oğlandır.* Ü.Hacıbəyov. // Şüurun inkişafı ilə, şüurla bağlı olan. *Şüurlu yaş. Şüurlu həyat. Şüurlu sevgi. Ömrünün şüurlu dövrü.* // Hər hansı bir görüşə, prinsipə istinad edən. *Şüurlu ateist. Şüurlu materialist.* // Zərf mənasında. Ağilla düşünərək, fikirləşərək. *İşə şüurlu yanaşmaq.* // Qəsdən, qərzelə, bilə-bilə edilən. *Şüurlu hərəkət.*

ŞÜURLULUQ *is.* Şüurlu olma, dərrakəsi olma; fəhmlilik, düşüncəlilik, dərrakəlilik.

ŞÜURSUZ *sif.* 1. Şüuru olmayan; dərrakəsiz, fəhmsiz, düşüncəsiz, anlaqsız. *Şüursuz adam.* – [Səlimbəy:] ..*Mənim qızım oynamaq bilsəydi, başına dolanardım. Amma nə etməli ki, atası kimi süursuz (z.) çıxıb, ayaq atmağı da bilmir.* S.S.Axundov. // Ağilsız, ağla uymayan, ağla, şüura zidd, qanacaqsız. *Şüursuz hərəkət. Şüursuz iş.* // *zərf* Qeyri-şüuri, qeyri-iradi. *Şüursuz təqlid etmək.*

2. Bayığın, bayılmış, özündən getmiş, şüurunu itirmiş. *Gözlərini (z.) şüursuz yummus halda.* – *Xəsta gözlərini böyük-böyük açmış, ətrafi şüursuz nəzərlərə seyr edirdi.* H.Nəzərli.

ŞÜURSUZLUQ *is.* 1. Dərrakəsizlik, fəhməsizlik, düşüncəsizlik, ağılsızlıq; qanacaqsız-

lıq. *Bu adamın hərəkətləri şüursuzluğundan irəli gəlir.*

2. Ağla, şüura uymayan hərəkət, düşüncəsiz; ağılsız iş. *Şüursuzluq etmək.*

ŞÜVƏ *b a x şəvə.* [Zalxa:] *Ətin tökülsün, a kişi! O uzun, şüvə saqqala hayfin gəlmədi?* S.Rəhman.

ŞÜVƏRƏ: *şüvərəyə vermək* *dan.* – öz hərəkəti ilə birini ağır, çıxılmaz, qorxulu vəziyyətə salmaq, ümidiyi puça çıxartmaq, aldatmaq, satmaq, ölümünə və yaxud bədəxətliyinə səbəb olmaq.

ŞÜVƏRƏN *is. bot.* Çəmənlərdə bitən, sarıloçəkli, buynuzşəkilli meyvələri xalq təbabətində dərman kimi istifadə edilən ikiillik bitki. *Dəllək Usta Cəfər xəstənin başının üstünü kəsib qan aldı, Gülsüm xala da şüvərən bişirdi, gətirdi..* C.Məmmədquluzadə.

ŞÜVÜL *is.* Uzun, düz ağac. *Bir gənc əlinə uzun, şüvül bir ağac – müvəzinət ağacı (lən-gər) alaraq, kəndirin üstündə rəqs edərdi.* H.Sarabski.

ŞÜY *is.* Cavan, nazik budaq, zoğ.

ŞÜYÜD *is. bot.* Çətirlilər fəsiləsinən yeməli, ətirli bostan bitkisi. *Tərkibində vitamin olan keşniş, şüyür, tərxun kimi göyərtiləri, xörək bişirib hazırladıqdan sonra tökmək lazımdır.* C.Nuriyev.

ŞÜYÜDPLOV *is.* Düyüye şüyür qatılaraq bişirilən plov növü.

ŞVELLER *is. [alm.]* P şəkilli yayma palaz tir.

ŞVERTBOT *is. [alm.]* Birdorlu, yelkənli yüngül idman gəmisi.

Tt

T Azərbaycan əlifbasının iyirmi yeddinci hərfi. **Bax te.**

TA *ad.* 1. Bir şeyin başlandığı nöqtəni bildirir; lap (ondan sonrakı isim çıxışlıq halda olur). *...Dənizin ta göbəyindən qopub galən dalğalar.. gəmini bir top kimi atıb-tuturdu.* A.Şaiq. [Tahir] bəlkə də sərnişinlərin hamisindən əvvəl pəncərəyə yanaşib, ta uzaqlardan şəhərə baxırdı. M.Hüseyn. *İnad və qətiyyət ta uşaqlıqdan* [Ərəblinskinin] qəlbiniə hakim olmuşdu. S.Rehman.

2. Bir işin həddini, qurtaracağıını, sonunu bildirir (ondan sonrakı isim yönük halda olur). *Onu ta saat üçə qədər gözlədik. Küçənin ta axırına qədər yüyürdüm.* – [Məlik Məmməd] *ta sübhə kimi barmağının ağrısından yata bilmədi.* Çəmənəzəminli. Məktəbin gen, hündür qapısından *ta darvazaya qədər olan bir-iki yüz addımlıq ensiz xiyaban bir az kölgəlikdi.* Ə.Əbülləhsən. *Qayanın altındaki uçurumdan çıraqlı sözərək ta dərəyə qədər gedirdi.* B.Bayramov.

3. Məqsəd bildirir – ta ki, madam ki. *Bahadır istədi ki, gizlənsin, ta qız onu görməyə.* N.Nərimanov. □ **Ta ki** – *bax ta* (3-cü mənada). *Ta ki mənzurun olubdur, Qövsü, ol qamat sənən!* Yey golir min sərvədən bir misrəi mövzun sənən. Q.Tebrizi.

4. Daha, bir də, artıq, bundan belə. [Niyazali:] *Məni öldürmə, ta heç kəsnən işim olmaz.* “Qaçaq Nəbi”. // Daha. [Məşədi Ağakəşi:] *A balam, getmirsən getmə, ta yalan niyə deyirsən?* C.Məmmədquluzadə. [Hacı Mehdi:] *İndi ta mən bir zad bilmirəm.* Ə.Haqverdiyev.

TAAM *is.* [ər.] 1. Xörek, yemək, bişmiş. *Taam bişirmək.* – [Pişidmətbaşı:] *Tapşırımsam, aspazlar şəm üçün taam hazır etməyə məşğuldurlar.* M.F.Axundzadə.

2. Yemək, yemə, yemək işi. *İnsafimin və vicdanımın yanında məsul olaram, əgər yalan desəm ki, təqrübən yarım saat mənim taamım çəkdi.* C.Məmmədquluzadə. *Taamdan sonra Qızxanım süfrəni yüksədirərəq dedi.* S.S.Axundov. □ **Taam etmək** – xörök yemək.

TAARÜF *is.* [ər.] Bir-birini tanıma, bir-biri ilə tanış olma, bir-birini tanıma.

TAB *is.* [fars.] Güc, qüvvət, taqət. *Əlinin tabı yoxdur.* – *Yatmaq üçün gözlərimin xabi var;* *Dərd çəkməyə mən yazığın tabı var.* “Qurbanı”. □ **Tab (tabı) qalmamaq** – gündən düşmək, taqətdən düşmək, üzülmək. *Artıq qollarında qalmamışdı tab;* *Üzmüşdül canımı çəkdiyim əzab.* Ə.Cavad. **Tab etmək (götirmək)** – dözmək, davam götirmək. [Abbas:] *Könül necə tab eylasın;* *Man səndən ayrılmım, gedim?* “Abbas və Gülgəz”. Əridir mum kimi daşı fəraqın, ey gül; *Man necə atası-hicranına bəs tab eləyim?* S.Ə.Şirvani.

Tab götirməmək (götirə bilməmək) – 1) özünü saxlaya bilməmək, dayana bilməmək, dözməmək. *Əvvəl kağız yazdım və sonra tab götirmədim,* bir telegraf da vurdum. C.Məmmədquluzadə. *Arvadlar tab götirə bilməyiş ağladılar,* kişişər başlarını yerə dikdilər.. N.Nərimanov. *Çoban onu bir az da sual-cavaba tutsaydı,* Gözəl tab götirməyiş yənə ağlayacaqdı. M.Hüseyn; 2) durus götirə bilməmək, davam götirə bilməmək. *Düşmən tab götirə bilməyiş qaçıր.* “Qaçaq Nəbi”. **Tab tutmamaq (tuta bilməmək)** – *bax tab götirməmək (götirə bilməmək).* [Ağa Kərim xan:] *Ürəyim tab tutmayırlar, minbaşı, məni qınama, qınama!..* N.Vəzirov. *Bir azdan Gülöşə ilə Xanım yerlərində tab tuta bilməyib,* küçə tərəfə gəldilər. S.Rəhimov. **Tabdan düşmək** – taqətdən düşmək, gündən düşmək, haldan düşmək, üzülmək. *Hüseyni o qədər vurdular ki, tabdan düşdü.* S.Rəhman. [Odunquoğlu] *tabdan düşmiş halda güclə ayaqlarını sürüyərək xan malikanasından uzaqlaşmağa başladı.* Ə.Məmmədxanlı. **Tabı gəlməmək** – gücü olmamaq, gücü çatmamaq, bacarmamaq. ..*Vahid adı bir tələbə idi,* Gəldiyev ilə tutuşmağa tabı gəlməzdi. Mir Cəlal. **Tabı kəsilmək** – *bax tabdan düşmək.* Hicrində gecələr kəsilib tabım; *Günbəğündən artar cövrü əzabım.* Q.Zakir.

TABAQ *is.* Düyü, bugda və s. hövsərləmək, yaxud şey qoymaq və ya başqa məqsədlər üçün enli taxtadan oyulmuş ağacdan hazırlanan dayaz, girdə, ya uzunsov qab. *Böyük tabaqlara bugda töküb islardardılar.* H.Sarabski. [Fatma arvad] *obaşdandan qalxıb çırmənmiş,*

tabağı qabağına qoyub, pud yarım bugda unundan xəmir yoğurmuşdu. Mir Cəlal. // Təknə. Bəzən Mələk bacı işdən qaydarkerən eyvanda stolun üstündə dəyirmandan yenicə gətirilmiş bir tabaq un, təzə bisirilmiş çörək və ya bir dolça süd görərdi. Ə.Sadiq.

TABAQÇA *is.* Kiçik tabaq, balaca tabaq. *Tabaqçada xəmir yoğurmaq.*

TABAQÇALANMA “Tabaqçalanmaq”dan *f.is.*

TABAQÇALANMAQ *bax tabaqlanmaq.* *Qızılıgül axçalandı; Gülü tabaqlanırdı; Can verəndə gəlmədin; Qəbrim də mixçalandı.* (Bayati).

TABAQÇI *is. köhn.* 1. Tabaqdə şey gəzdrib satan adam. *Naməlum şəxs tez-tez saatına baxır, tabaqçı müsəlmandan şeylərinə götürüb oradan başqa yerə getməsini tələb edirdi.* M.S.Ordubadi.

2. Tabaq qayıran usta.

TABAQLANMA “Tabaqlanmaq”dan *f.is.*

TABAQLANMAQ *f.* Tabaq kimi enli – yastı olmaq; açmaq. *Vaxt yetişib vədə çatanda, qızılıgül kolları da diüymələrin qönçələnir, sonra tabaqlanıb açır, bağçanın təmtərağını artırırı.* S.Rəhimov. *Baharın elə vaxtı idi ki, adam iki göz də satin alıb, açılan çiçəyə, tabaqlanan* (*f.sif.*) *güllərə baxmaq istəyirdi..* B.Bayramov.

TABAN *is. [fars.] köhn.* Parlaq, parıldayan, işıqlı.

TABASARANLAR *cəm* Dağıstanın Tabasaran və Xiv rayonlarında yaşayan, iber-Qafqaz dillərinin ləzgi qrupuna daxil olan bir dildə danışan kiçik xalq və bu xalqa mənsub adamlar.

TABAŞIR *is. [fars.]* Kimya, rezin və s. sənaye sahələrində işlədirən yumşaq ağ əhəngdaşı. // Həmin əhəngdaşının yazmaq, bir şeyi ağartmaq və s. üçün işlədirən parçası, tozu və ya məhlulu. *Divarı tabaşırla ağartmaq. – Semyonov lövhədə tabaşırın saat mexanizmi kimi ahəngdar şəkildə taqqıldımasından dərsin necə keçdiyini müəyyənləşdirirdi.* İ.Şıxlı.

◊ **Tabaşır dövrü** *geol.* – mezozoy erasının üçüncü geoloji dövrü.

TABAŞIRLI *sif.* 1. Tabaşır tozu qonmuş, tabaşırı bulanmış. *Əlləri bütün tabaşirlidir.*

2. Tərkibində tabaşır olan. *Tabaşırlı məhlul.* □ **Tabaşırlı kağız** – üzərinə ağ yapışqan rəngi çəkilmiş kağız.

TABE *is. [ər.]* Başqasının tabeliyində, hökm ve iradəsi altında olan, ondan asılı olan, onsuza heç bir şey edə bilməyən, tabe olan. // *sif.* Tabe olan, asılı olan, tabeliyə əsaslanan. *Tabe dövlətlər. // İs. mənasında.* Xidmet üzrə özündən böyüyü tabe olan vəzifəli şəxs. *Müdirin öz tabeləri ilə rəftarı gözəldir.* □ **Tabe etmək** – asılı etmək, itaəti altna almaq, öz iradəsinə uyğun olaraq hərəkət etməyə məcbur etmək, ram etmək. [Səməd bəy] *hamını öz fikrinə, öz arzusuna tabe etmək istərdi.* Çəmənzəminli. [Elçin:] ..*Başsız axan suları özümüzə tabe etsək də, hələlik göylərə gücüñüz çatırı.* Z.Xəlil. **Tabe olmaq** – birinin və ya bir şeyin hökmü altına düşmək, onun iradəsi ilə hərəkət etməyə məcbur olmaq, razi olmaq, itaət etmək, boyun eymek. [Gər-ray:] *Beləliklə, o tabe olsa bizə; Şübhəsiz, baş əyar hər əmrimizə.* A.Şaiq.

TABEİYYƏT *[ər.] köhn. bax tabelik.* [Şah:] *Mirzə Təqi xan, mən də istəmirəm, mənim tabeiyiyətimdə olan məmləkətdə zülm olsun.* C.Cabbarlı.

TÁBEL [*alm.* Tabella] 1. Cədvəl.

2. Fehlə ve qulluqcuların işə gəlib-getmələrini qeydə almaq üçün jetonlu lövhə (habelə jetonun özü) və ya dəftər. *Tabelə gol çəkmək.*

TABELÇİ *is.* İdarə və müəssisələrdə işçilərin işə gəlib-getmələrinin tabel üzrə uço-tunu aparan işçi.

TABELİ *sif.: tabeli mürəkkəb cümlə gram.* – budaq cümləsi baş cümleyə tabe olan mürəkkəb cümlə; məs.: *Yasəmən Qaraca qızı səslədi ki, gəlib onun başına su töksün.* S.S.Axundov.

TABELİK *is.* Tabe olma, asılılıq, tabeiy-yət. □ **Tabelik göstərmək** – tabe olmaq. **Tabeliyində olmaq** – birindən asılı vəziyyətdə olmaq, sərbəst olmamaq. **Tabeliyində saxlamaq** – özündən asılı vəziyyətdə saxlamaq, sərbəstlik verməmək. *Əri Həmzədən başqa hamını, öz tabeliyində saxlamaq istəyib, buna da müvəffəq olan Əminənin gərək indi də əmri yerinə yetə idi.* Ə.Əbülhəsən.

TABESİZ *sif.*: **tabesiz mürəkkəb cümlə qram**. – iki və daha artıq müstəqil cümlədən düzələn mürəkkəb cümlə; məs.: *Hava tut-qunlaşır, ətraf dumanlı bir pərdəyə bürünürdü*. M.Hüseyn.

TABLAMA “Tablamaq”dan *f.is.*

TABLAMAQ *b a x tablaşmaq*. *Bu darda tablamaq müşkül olsa da; Eşqisiz ürəyi das sanıram mən*. B.Vahabzadə. – *De, niyə qaçaqsan aran yerindən? – Doğrusu, istiyə tablamıram mən*. H.Hüseynzada.

TABLAŞMA “Tablaşmaq”dan *f.is.*

TABLAŞMAQ *f.* Tab götirmək, davam getirmək, dözmək, tablamaq. [Bayram:] [Pərzadın] *ölümünə heç vaxt razi ola bilmərəm və Tarverdiyə də arvad olmağına tablaşmanın!* M.F.Axundzadə. [Rüstəm:] *Bir az tablaş, səni dəmirçigilə köçürəcəyəm*. S.Rəhimov.

TABLI *sif.* Döyünlü, dayaniqli, davam gətirən, davamlı. *Məni belə tablı edən; Ancaq onun öz əlidir*. M.Rahim.

TABLO [*fr. tableau*] 1. *rəss.* Şəkil, rəsm, iri şəkil. *Güldənin üzərindən Bağdad həyatının cürbəcür tabloları var idi*. M.S.Ordubadi. *Səttar Bəhlulzadənin ilk yaradıcılıq sərgisində 180-dən yuxarı tablo və etüd toplanmışdır*. (Qəzetlərdən).

2. *xüs.* Nəzarət altında olan obyektlərin vəziyyətini göstərmək üçün üzerinde işq və ya elektromaqnit göstəricilər olan siqnal (işarə) lövhəsi.

TABOR *is.* 1. Bir yerdən başqa yerə köçən qaraçı dəstəsi, habelə onların düşərgəsi, at-arabası. *Dağların ətəyində yerləşən üzüm bağlarının kənarında köçəri qaraçı taboru dincəlir*.

2. Qədimdə: istehkam halına getirilmiş kazak düşərgəsi (at-arabalari ilə bir yerdə).

3. *köhn. hərb.* Batalyon. *Tabor komandiri. – Alay üç tabordur*. H.Nəzərli. *Mirbalayev tabora “azad” komandası verdi*. M.Hüseyn.

TABSIZ *sif.* Gücsüz, taqətsiz, qüvvətsiz.

TABSIZLAŞMA “Tabsizlaşmaq”dan *f.is.*

TABSIZLAŞMAQ *f.* Tabdan düşmək, taqətsiz olmaq, gündən düşmək.

TAB(Ü)-TAQƏT, TAB(Ü)-TAVAN *is.* [*fars.*] Güc, qüvvət, taqət, tavan. [Zəhra:] *Qalmamış məndə zərrə tabü-tavan; Məni qəhr et də, lakin atma, aman!*.. H.Cavid.

[Gülçöhrə:] *Yox, mən bu hala davam edə bilmərəm. Daha məndə tabü-taqət yoxdur*. Ü.Hacıbəyov.

TABŪ [*Polineziya dilindən*] 1. İbtidai xalqlarda: əfsanəvi etiqadılara, mövhumi təsəvvür və zehniyyətlərə görə işlənməsi (dilə getirilməsi) mütləq bədəbxılıq səbəb olacaq və buna görə də söylənməsi qadağan olmuş söz.

2. Müasir dildə: senzura tərefindən işlənməsi qadağan edilmiş söz, yaxud qaba, ədəbsiz sayıldıgına görə işlənməsi qeyri-münasib hesab edilən söz.

TABURET(KA) [*rus.*] *b a x kətil* 1-ci mənada. *Tahir böyründəki taburetdə* [*Lətifəyə*] yer göstərdi. M.Hüseyn. *Gülzər .. qayıdıb, yaş taburetkaları divar dibindən çəkdi*. İ.Hüseyinov.

TABUT *is.* [*ər.*] Cənazəni qoymaq üçün iri qutu. *Mehralı bəyin tabutunu xanlıq imarətinin bağına qoymuşdular*. Çəmənzəminli. *Zəfər bayraqlarını başı üstündə tutun; O şəfəqli, o nurlu, o işıqlı tabutun*. Ə.Cəmil.

TAC *is.* [*fars.*] 1. Hökmədarlıq rəmzi olaraq padşahların başlarına qoyduqları qızıl və cavahıratla bəzənmiş papaq. *Padşah bunların ağıl-dorrakasın görüb, yavaşça durduayağa, tacı götürüb qoydu oğlanın başına*. (Nağıl). [Vaqif:] *Nifrat! Qan çanağı taclarla nifrat; Var olsun azadlıq, bir də məhəbbət!* S.Vurğun.

2. *məc.* Padşah hakimiyyəti. *Tacdan əl çəkmək. Imperiya dağılır, taclar düşür*.

3. *məc.* Taca oxşayan, tacı xatırladan şey. // Bəzi quşların başında daraq şəklində çələng. // Zinət üçün başa qoyulan çəleng və s. [Qəmər:] *Bunlardan tac hörüb sənin başına qoyacağam*. S.S.Axundov. [Səvər:] *Qızları da göndərərəm ki, çöldən sənin üçün tac qayırmaqdan ötrü çıçək dərsinlər*. C.Cabbarlı.

4. *məc.* Son zirvə, ən yüksək zirvə; ən sevimli, ən qiymətli adam, şey haqqında. *Sən mənim həyatım, ömrüm, tacımsan*. M.Rahim. *Eşq sözü sözlərin sultanıdır, tacıdır; Eşq həyat ağacıdır*. B.Vahabzadə.

5. *astr.* Günəşin, Ayın və ya parlaq ulduzların ətrafında görünən parlaq işq dairəsi; hələ. *Tam Günəş tutulma zamanı xromosferin parlaq gümüşü rəngli geniş təbəqə ilə əhatə*

olunduğunu görürük. Buna *Günəş tacı* deyilir. R.Hüseyinov.

6. bot. bax tacçıq.

◊ **Başına tac qoymaq məc.** – yaxşı işə, münasibətə qarşı yaxşılıq etmek.

TACBITRAQ is. *bot.* Kolluq sahələrdə və məşənin açıq yerlərində bitən çoxillik ot bitkisi.

TACCIQ is. *bot.* Gülün, ayrı və ya bitişik leçəklərdən ibarət hissəsi; tac.

TACDAR is. [fars.] Padşah, hökmard (adətən şahlar, padşahlar təntənəli müraciət zamanı işlədilən epitet). *Dedi Xubçöhr: - Ey şəhi-tacdar; Hüzurunda olsam gərək bəxti-yar!* M.Ə.Sabir. [Vəzir:] *Cox sağ ol, şövkətlə, şanlı tacdar!* A.Şaiq.

TACİK is. Tacikistanın əsas əhalisini təşkil edən irandilli xalq və bu xalqa mənsub adam.

TACIKCƏ sif. və zərf Tacik dilində. *Tacik-cə* kitab. *Tacikcə öyrənmək.*

TACIR is. [ər.] Ticaretxanası olan; xüsusi ticarətlə məşgül olan adam. [Yaşlı kişi:] *Hacı Ramazan adlı bir tacirin ticarətxanasında ayda otuz manat maaşla qulluq edirdim.* S.Hüseyin. [Sultan bəy:] *Səni bir tacir oğlana verirəm ki, həmi cavan, həmi pullu, həmi mallı...* Ü.Hacıbəyov.

TACIRLIK is. Xüsusi ticarətlə məşgül olma. *Qasım bəyəd tacirlik damarı daha qüvvətli idi.* A.Şaiq. [Əsgər:] *Mən Hacı Mürsəl oğlu Əsgərəm, sənətim də tacirlikdir.* Ü.Hacıbəyov.

TAC-TAXT bax **tuxt-tac.** [Qızıl Arslanı] *Həmədana çağırıb hörmət göstərmək və əlah-həzrətin tac-taxtına sədaqət göstərməsi üçün təminat almaq lazımdır.* M.S.Ordubadı.

TAFTA is. [fars.] Six toxunmuş ipkən və ya pambıq parça. [Tarverdi:] *A gədə, nə böyük sandıqlardır! Yəqin içindəki tamam taftadır.* M.F.Axundzadə. // Həmin parçadan tikilmiş. [Tarverdi:] *Pərzad elə yaşı olduqca tafta tuman-köynək geysin.* M.F.Axundzadə. [Sara xanımının] *tafta köynəyi, zərxara arxalığı, nəyi, nəyi .. yox idi.* Qantomir.

TAĞ¹ is. Qovun, qarpız, xiyar, pomidor və s. bostan bitkilərinin yerlə sürünən kolu. *Pomidor tağı.* – *Onu Taşauzda gördüm, kefi saz; Ətirli taqlardan qovun dərərkən.* S.Rüstəm.

TAĞ² is. [farscadan] Bəzi binaların yarımdairə şəklində olan damı; qubbə, günbəz. *Hədsiz səslər bir-birinə qarışır – hamamın tağlarına düşmüdü..* Çəmənzəminli. *Nəriman kənardı dayanıb, binanın tağına baxmaq fikrində idi.* Mir Cəlal. // *Körpünün iki dəyağını birləşdirən qövsəkilli hörgü.* // *Böyük qapıların adətən qövs şəklində olan üst hissesi.* *Qəmərin nallarından qopan səs gala qapısının tağına düşüb cingildədi.* Çəmənzəminli. // *Sif. monasında.* Tavanı bu şəkilde olan; tağlı. *İçərişəhərdə, yuxarı bazar da, Qoşa karvansaranın altında tağ bir zirzəmi vardi.* H.Sarabski.

TAĞ³ is. Saçın iki yera ayrılan yeri; həmin hissələrdən hər biri. *Əlilə tağını düzəldən zaman;* *Yaxından duyuldu ayaq səsləri.* M.Müşfiq. □ **Tağ ayırmaq** – saçı iki hissəyə ayırmaq.

TAĞALAQ¹ is. Sap, iplik və s. sarınan çarx. *..Arvad ayağa qalxdı və nə isə çəşqinliqlə cəhrənin ora-burasını, tağalağımı, iyini, dəstəsini yoxladı.* Ə.Əbülləsən. [Tapdıq] özü-nü divarın dibinə verib, tağalağı diğirlətdi. Ə.Veliyev.

TAĞALAQ² bax **taqqanaq.** *..Uşağıın əlin-dəki tağalaq çörəklərin hərdən biri düşürdü yeri,* arvad qaldırıb, tozunu silib verirdi uşağı. C.Məmmədquluzada.

TAĞAR is. məh. 83,2 kilogram ağırlığında çəki vahidi. *Beş tağar arpa.* – [Həmzə:] *Məsələ bir-iki desyatın yerdə, bir-iki tağar bugdada, ya da beş-on baş qaramalda deyil.* Ə.Əbülləsən.

TAĞBƏND sif. [fars.] arxit. Tağ şəklində olan; yarımdairevi. *Tağbənd körpü.* – ... Uşaq bu saat hücrənin qoşa tağband pəncərələri arxasında göz üzündən ötüb keçən sərsarı buludların içəridəki ışığı tez-tez dəyişirdiyinin fərqliyə varacaq halda deyildi. Ə.Məmmədxanlı.

TAĞLI sif. 1. Tağı, taqları olan. *Tağlı bina.*

2. Hörgüsü tağ şəklində olan. *Tağlı pəncərə (qapi).* – *Mədəniyyət evinin tağlı, naxışlı qapılarını* [Qızıyetər Yarməmmədə] *göstərdi.* M.İbrahimov. *Taxtadan tikilmiş iki otaqlı; Döşəməsi torpaq, tavarı tağlı.* B.Vahabzadə.

TAHİR is. [ər.] köhn. Təmiz, pak.

TAXÇA is. [fars.] Şey qoymaq üçün divarda açılan oyuq. *Taxçalara düzülüdü bir neçə samovar, sandıqça .. və xirdavat şeylərdən.* C.Məmmədquluzadə. *Mətbəxin divarlarında xırda taxçalar olardı.* H.Sarabski.

TAXEÖMETR is. [yun.] Üfüqi və yer ölçmə işlərində işlədiplen şaqılı bucaqları ölçmək üçün geodeziya aləti.

TAXEOMETRİYA is. [yun.] Yerin qabarlıqlı planını düzəltmək üçün uzaqdan topoqrafik şəkilalma üsulu.

TAXIL top. Dənindən un və ya yarma həzirlanan bitkilərin (arpa, buğda, çövdər və s.) ümumi adı. *Taxil bitkiləri. Taxil əkmək. – Taxillər boy atmış və sünbül bağlamağa başlamışdı.* Ə.Sadiq. // Həmin bitkilərin dəni. *2 ton taxil.* – [Şərifoglu Rüstəmə:] *Keçən il hər hektardan neçə sentner pambıq, neçə sentner taxil götürmüüssünüz?* M.İbrahimov.

TAXILBİÇƏN is. Taxil biçmək üçün maşın, alət. *Yeni markalı taxilbiçən.* // Biçinci. // Sif. mənasında. *İndi sovxoxtarlarda yüksək avtomobiləri görünür, traktor və taxilbiçən maşınlar işləyir.* Ə.Vəliyev.

TAXILBİTİ zool. bax **buğdabiti**.

TAXILÇİÇƏKLİLƏR cəm bot. Taxillərin və bəzi başqa bitkilərin daxil olduğu bitki fəsiləsi.

TAXILÇI is. Taxılçılıqla, taxıl əkib-becərməklə məşgül olan adam. *Taxılçının qarşısında isə çörək bolluğu yaratmaq vəziyyəsi durmuşdu.* S.Rəhimov.

TAXILÇILIQ is. Kənd təsərrüfatının taxıl əkib-becərməklə məşgül olan sahəsi.

TAXILDÖYƏN is. Biçilmiş taxilı döyüb dəni samandan ayıran maşın. // Sif. mənasında. *Taxildöyən maşın, vəl azlıq eləyirdi.* Ə.Əbülləsən.

TAXILQURDU is. zool. Taxila ziyan verən cüccü.

TAXILQURUDAN is. Taxılı qurutmaq üçün maşın. // Sif. mənasında. *Taxilqurudan maşın.*

TAXILMA "Taxilmaq" dan f.is.

TAXILMAQ "Taxmaq" dan məch.

TAXILSƏPƏN is. Toxum səpmək üçün maşın. // Sif. mənasında. *Taxilsəpən maşın.*

TAXILSOVURAN is. Taxi琳 dənini samandan ayıran maşın. // Sif. mənasında. *Xır-*

manın bir tərəfində qoyulan taxilsovuran maşınların da gurultusu eşidilirdi. Ə.Əbülləsən.

TAXILTƏMİZLƏYƏN is. Taxi琳 dənini zibildən, xırda daşlardan və s.-dən təmizləmek üçün maşın. *Taxiltəmizləyəni işə salmaq.* // Sif. mənasında. *Qoca taxiltəmizləyən maşına baxır..*

TAXIKARDİYA is. [yun.] Ürək yığılmlarının tezleşməsi, ürək döyüntüsü.

TAXMAQ "Taxmaq" dan f.is.

TAXMAQf. 1. İki şeyin uclarını bir-birinə keçirmək, ilişdirmək, yaxud bir şeyi başqa bir şeyə keçirmək. *Kişi müştüyə taxmaq istədiyi papiroosa siğal verirdi.* Mir Cəlal. [Beyim xala] ..*bağırsaq kimi çözələnən rezin borunun bir ucunu su kranına taxıb asfaltı yuyurdı.* İ.Hüseynov. // *Sancımaq, ilişdirmək, keçirmək. Mən bir yolcu olub yoldan keçərkən; Qoparın köksümə taxardım sonı.* H.Cavid. *Taxir sinəsinə gıldan, çıçəkdən; Açıır sıfrasını bulaq başında.* S.Vurğun.

2. Keçirmək. *Qolbaq taxmaq. Barmağuna üzük taxmaq.* – [Şügra] *güllü-ciçəkli krepdeşindən lap yeni dəblə tikilmiş uzun bir don, lak tuflı geymiş, həttə sirğə da taxmışdı.* M.Hüseyn.

3. Bir şeyi bir şeyin üstünə qoymaq, bənd etmək, ilişdirmək. *Tahir sümük çərcivəli ey-nək taxmış ucaboy, bugdayı sıfət, qıvrımsaç alımı yaxşı xatırlayırdı.* M.Hüseyn. *Bəzən Lətif işini qurtarıb qəlibcılər şöbəsinə gəlir, gözlük taxmış gənc metaləridənlərə .. sataşırıdı.* H.Seyidbəyli.

4. dan. *Əyninə, əlinə keçirmək, geymək. Nəriman, sevimiş kimi əlcayı barmaglarına taxdı.* Mir Cəlal. [Cimnaz] ..*pambıqlı canlığımı synına taxıb, qızına da .. paltarını dəyişməyi təklif elədi.* Ə.Əbülləsən.

TAXT is. [fars.] 1. Söykənəcəyi olmayan enli divan. *Mayaya elə gəldi ki, əldən düşmiş, taxtin üstündə nımdaş və yamaqlı yorğan-döşəkdə uzanan bu xəstə öz doğma bacısı, öz doğma anasıdır.* M.İbrahimov. *Sərvinə sandıqcanı taxtin altından çıxartdı.* B.Bayramov.

2. Padşahların, hökmdarların rəsmi qəbul və təntənəli mərasimləri zamanı oturduqları zəngin bəzədilmiş kürsu. □ **Taxta oturmaq (çıxmaq)** – padşahlığa, hakimiyyətə başlamaq.

Taxdan salmaq – padşahı hakimiyyətdən məhrum etmək, devirmək.

TAXTA *is.* [fars.] 1. Şalbandan müşarla kəsilmiş çox qalın olmayan yasti ağac parçası. *Ağacdən taxta kəsmək.* – *Zalın baş tərəfində sadəcə şam taxtalarından qayrılmış hündür, enli bir bufet vardi.* M.Hüseyin. [Direktor] addımını atdıqca döşəmənin taxtaları curlayirdi. B.Bayramov. // Taxtadan qayrılmış, taxtadan olan. [Bürçəliyev:] *Hamisi biclikdir, -deyə, taxta carpayıdan ayağa qalxdı.* S.Rəhimov. *Qabaqda İmrən kişi, onun ardırınca Tahir taxta pilləkənlə ikinci mərtəbəyə qalxıb, balkonla sola doğru getdiłər.* M.Hüseyin.

2. Taxtadan qayrılmış qapı, pəncəre və s. tayı, layı. *Xasay lampanı söndürdü, pəncəranın o biri taxtasını da atdı.* M.Hüseyin.

3. Hər hansı bir məqsəd üçün taxtadan hazırlanmış lövhəcik və s. *Cərtyoj taxtası. Şahmat taxtası. Yazı taxtası.*

4. Parça (qumaş) zolağı. Üç taxtadan tikilmiş yorğanızı. – *Göyərçin üstdən on iki taxta, ayağı yaşıl lentli tuman geymişdi.* S.Rehimov. [Nənə:] *Bir gör nə deyirəm, ay qız, neçə taxtadan bir tuman çıxardı.* Mir Cəlal. // *Torpaq zolağı. Bu taxtada dari əkiləcək.*

◊ **Taxta kimi** – çox ariq, bir sümük, bir dəri. *Əllizoğlu taxta kimi qurı ovçunu qorun üstüna basıb cold yerə atıldı.* İ.Hüseyinov.

TAXTABƏND *is.* [fars.] Hər hansı məqsəd üçün taxtadan düzəldilmiş qurğu, yaxud taxtadan döşəmə vurulmuş yer. *Tut ağaçının altında taxtabənddə oturmaq.*

TAXTABİTİ *is. zool.* Qansorucu kiçik tüfeyli cüccü. *Taxtabiti dərmənani.*

TAXTAÇƏKƏN *bax taxtakəsən.*

TAXTAKƏSƏN *is.* Şalbanlardan taxta kəsən maşın; taxtaçəkən. // Sif. mənasında. [Qonaqlar] *taxtakəsən, dəmiryonan dəzgahların.. komandirlərini dənişdirib sevinir, qibətə edirdilər.* Mir Cəlal.

TAXTALAMA “Taxtalamaq”dan *f.is.*

TAXTALAMAQ *f.* Taxta vurmaq, taxta düzənmək. *Evin damını taxtalamaq.*

TAXTALANMA “Taxtalanmaq”dan *f.is.*

TAXTALANMAQ *məch.* Taxta vurulmaq, taxta düzülmək.

TAXTALATMA “Taxtalatmaq”dan *f.is.*

TAXTALATMAQ *icb.* Taxta vurdurmaq, taxta düzdürmək. *Mətbəxin damını taxtalatmaq.*

TAXTALIQ *1. sif.* Taxta kəsmək üçün yarayan. *Taxtaliq şalban.*

2. *is.* Rəqəmlərdən sonra gelərek şeyin neçə taxtadan (4-cü mənada) tikildiyini göstərir. *On taxtaliq tuman.*

TAXTA-PARA *top.* Taxta parçaları, yararlı taxta qırıqları, tikə-para taxtalar.

TAXTAPUS *is.* [fars.] Şifer və s. vurmaq üçün evin və b. tikilinin damında taxtadan qurulan çardaq. // Üstü şifer, dəmir və s. ilə örtülmüş dam. *Narın çiçkin sixlaşmış dumanın arasından əlnir, taxtapanşuların qırmızı borularından sizqa-sizqa süzüllürdü.* S.Rəhimov. *Evin hündür taxtapanşu əvvəlki kimi öz heybəti görünüşü ilə irəlidə qaralırdı.* Q İlkin. // Həmin çardaqla dam arasındaki yer. *Taxtapanşa kartof tökmək.*

TAXTAPUŞU *is.* Taxtapanş ustası olan dülger.

TAXTAPUŞLU *sif.* Taxtapanş olan, damında taxtapanş düzəldilmiş. *Birdən [Tapdığın] nəzəri kəndin qıraqındakı qırmızı taxtapanşlu, ağ imarətin həyətində oynayan çoxlu uşaqla sataşdı.* Ə.Vəliyev.

TAXTA-ŞALBAN *top.* Taxta və şalbandan ibarət tikinti materialı; taxta və şalban.

TAXTAYONAN *is.* Kələ-kötür taxtaları yonub hamar etmək üçün maşın. *Taxtayonan işə salmaq.* // Sif. mənasında. [Yunis] transportörələrin işləşərk getdiyini görüb, cihazların, taxtayonanın maşının yoxlanmasını əmər etdi. Mir Cəlal.

TAXT-RƏVAN *is.* Keçmişdə: kübarları, eyanları, xüsüsən onların qadınlarını bir yerdən başqa yere aparmaq üçün nəqliyat vəsisi kimi istifadə edilən, iki və ya dörd adam tərəfindən qaldırılıb gəzdirilən evcik. *Sevda qara qulların daşıdığı taxt-rəvanda gələr, ətrafinda saray qızları coşqın bir sevinclə şərgi söyləyərlər.* H.Cavid.

TAXT-TAC, TAXTÜ TAC *is.* Hakimiyət, hökmardarlıq rəmzi olan taxt və tac. *Hikmət İsfahani çoxdan İran taxt-tacına göz dikmişdir.* M.İbrahimov.

TAKELAJ [holl. takelage] 1. Gəmi iplərinin (kendir və metal) hamisinin bir yerdə adı.

2. xüs. Yüklemə-boşaltma və yükü yaxın məsafələrə aparmaq üçün istifadə edilən vəsitələrin (iplerin, blokların, zəncirlərin, qurğuların) hamısı bir yerde.

TAKELAJÇI is. Takelaj işləri görən fəhlə.

TAKSİ [ing., fr. taxi] Gedilən yolu və onun haqqını hesablamayaq üçün saygacı olan minik və ya yüksək avtomobili. *Taksi dayanacağı. Taxi şofəri. Taksidə işləmək.* – [Rəşid:] *Biz bulvardan çıxan kimi Bəkir taksi saxladı.* İ.Hüseynov.

TAKSİÇİ is. Taksi maşını sürücüsü, şofəri.

TAKSİR is. [ing.] Saygıcı olan minik və ya yüksək avtomobili.

TAKSÓMETR [lat. *taxo* və *yun.* metr] Yol haqqını hesablayıb göstərən taksi saygacı.

TAKSOMOTÓR [lat. *taxo* və lat. *motor*] bax **taksi**. *Taksomotor parkı.*

TAKT [alm. *Takt*, əsli lat. *tactus*] bax **vəzn** 2-ci mənənədə.

TAKTÍK¹ sif. [yun.] 1. Taktikaya aid olan, taktika ilə bağlı olan, döyüş, vuruşu, ayrıca hərbi əməliyyatı aparmaqla əlaqədar olan. *Taktik məşğəllər. Taktik üstünlük. Qoşunun taktik keyfiyyəti.*

2. Taktika (2-ci mənənədə) ilə əlaqədar, taktika baxımından edilən. *Taktik nticələr. Taktik hərəkət. Taktik prinsiplər. Taktik mülahizələr.*

TÁKTÍK² [yun.] Hərbi taktikanı yaxşı bilən, taktika mütəxəssisi (bax **taktika** 1 və 2-ci mənənəlarda).

TÁKTÍKA [yun. *taktike*] 1. Döyüşə hazırlıq və döyüşü aparmaq üssulları haqqında nəzəriyyə və praktika; döyüş vaxtı qoşun hissəlerini idarəetmə üsulu. [Cavad] ..siyasi rəhbərlə birlikdə ocaq etrafında toplanan döyüşçülərlər düşmənin taktikasını müzakirə etdi. Ə.Vəliyev.

2. məc. İctimai, siyasi mübarizə aparma üsul və qaydaları. *Terror taktikası.* // İdmanda, idman oyunlarında tətbiq edilən üsul və qaydalar. *Şahmat taktikası.*

3. məc. Bir şeyi oldu etmək üçün istifadə edilən yollar və üssullar; birisinin götürdüyü hərəket xətti. *Haşimov taktikani dəyişdi.* R.Rza.

TAQANÓK [rus.] Xörək bişirmək, su qızdırmaq və s. üçün stol üzərində qurulmuş

ikigözlü qaz cihazı; pilətə. *Taqanokda xörək bişirmək.*

TAQƏT is. [ər.] Güc, qüvvət. *Ustanın dili daha söz tutmurdu, ayaq üstə durmağa taqəti yox idi.* Çəmənzəminli. *Qışın taqəti yoxdur;*

Döyüşməyə baharla. R.Rza. □ **Taqət qal-mamaq** – bax **taqətdən düşmək.** Artıq [Qurbanın] dizlərində taqət, vücudundə qüvvət qalmamışdı. A.Şaiq. [Səriyyə:] *Mənim dəxi səbir etməyə taqətim qalmadı.* C.Cabbarlı. **Taqətdən düşmək** – güclən düşmək, daha taqəti qalmamaq, üzülmək. *Qəribin getməsindən düz altı ay yarım keçmişdi, Qəribin anası da taqətdən düşmüdü.* “Aşıq Qərib”. [Sevinc:] *Az qala taqətdən düşüb yolda qalmışdı.* Z.Xəlil. **Taqətdən salmaq** – əldən salmaq, üzmək. *Saldı məni taqətdən ol aflatı-dövrənim.* Heyran xanım. *Aclıq, zəiflik bir tərəfdən, yorğunluq və qorxu digər tərəfdən zavallı uşağı taqətdən salmışdı.* S.S.Axundov. **Taqəti kəsilmək** – bax **taqət-dən düşmək.** [Səriyyə:] *Ah, Rüstəm, ürəyim çatlayır! Taqətim kəsilir!* C.Cabbarlı. [Yaşlı kişi:] *Taqətim tamamilə kəsildiyi üçün paltarımı soyunmadan yatağa sarıldım.* S.Hüseyn.

TAQƏTSİZ sif. və zərf Gücsüz, qüvvətsiz; əldən düşmüş (halda), üzgün (halda). [Dərvish:] *Ruqiyə bu yana-o yana ilan kimi taqətsiz yollandı.* A.Divənbəyoglu. [Aydim] *taqətsiz halda çarpayının üstündə yixilib ağr yuxuya getmişdi.* H.Seyidbəyli.

TAQƏTSİZLİK is. Gücsüzlük, qüvvətsizlik, heysizlik; üzgünlük. *Mən əsəbilik, taqətsizlikdən otura bilmədim.* Mir Cəlal.

TAQIM is. köhn. 1. Bax **vəzvod**. *Uzunboylu, sarıbəñizli, alağözlü taqim komandırı taqımı fişənglə təchiz edirdi.* H.Nəzərli. *Hacıyev taqim komandırı idi.* Neçə aydı ki, taqımı ilə məşğul olur, onu öyrədir, döyüşə hazırlayıır. Ə.Əbülhəsən.

2. Bax **komplekt**. *Xəlilin qoltuğunda bir bağlı yataq taqımı və Əhmədin əllərində bişmiş, polis dairəsinə girdilər.* Çəmənzəminli.

3. “Bir” sözü ilə: **bir taqim** – 1) bir yığın, bir dəstə. [Yaşlı kişi:] *Şəhərin bir mənzilliyində mənimlə birlikdə galən bir neçə zəvvvari bir taqim adamlar qarşılıdilar.* S.Hüseyn; 2) bir miqdard, bir qədər, bir sira, cürbəcür,

dürlü-dürlü. *Hər zaman Zeynal [Mehribanı] bir taqim quru və boş vədlərlə dolandırıldı.* S.Hüseyn. *Fəqət işin çoxluğundan bədii ədəbiyyata istədiyim qədər vaxt sərf edə bil-mədiyimə görə, bir taqim yazılarının hələ indi də natamam qalmasına təəssüf edirəm.* T.Ş.Simurq.

TAQ(Q) təql. Düşən və ya bir şeyə dəyən bərk şeylərin çıxardığı ses.

TAQQANAQ sif. dan. Çox quru, quşquru. Taqqanaq cörək.

TAQQATAQ təql. Davamlı taq-taq səsi. *Döyüür dabanlar yerə taqqataq; Gurultu, şaqqlıtlı... tutulur qulaq.* H.K.Sanili.

TAQQILDAMA “Taqqıldamaq”dan f.is.

TAQQILDAMAQ f. Taqqılıtı səsi çıxartmaq, taq(q) etmek. *Lap yaxında pəncərələrdən birinin qapısı açılıb taqqıldadı.* M.Hüseyn. // Döyülmək, taqqıldadılmaq, taqqılıtı səsi çıxmamaq. *Əminə darvazanın taqqıldadığını eşitdi, dərhal da bunun nə ola biləcəyini düşünüb darvazaya cumdu.* Ə.Thülhəsən.

TAQQILDATMA “Taqqıldatmaq”dan f.is.

TAQQILDATMAQ f. Bir şeylə vuraraq taqqılıtı səsi çıxartmaq; döymek. *İldirümüzə qapıya yanaşın taqqıldatdı.* S.Rəhimov. *Təzə şəhər klubunun pəncərəsini içəridən taqqıl-datıdalar.* Mir Cəlal.

TAQQILTI is. Bərk bir şeyin bərk bir cismə toxunmasından çıxan səs, taq-taq səsi. [Əsgər bəy:] *Taqqılıtı gəlir, çıx gör nədir, deyəsən, qonaqlar gəlirlər.* Ə.Haqqverdiyev. [Qızın] *tufsilərinin taqqılıtı qaranlıq gecənin süküntündə qəribə səslənirdi.* H.Seyidbəyli.

TAQ-TAQ 1. təql. Dəmir, taxta və s. bu kimi bərk cisimlərin bir-birinə dəyməsi nəticəsində çıxan səs.

2. **Taq-taqla** şeklinde zərf – taq-taq edə-rek, taq-taq səsi çıxararaq, taqqıldatmaqla. *Dəmirçinin ömrü taq-taqla, leylyin ömrü laq-laqla keçər.* (Ata. sözü). .. *Tulumbaların taq-taqla qalxıb düşməsi və qara nefstин dağ çayları kimi şur-surla axıb çənlərə tökülməsi.. ahəng və əzəmət təşkil edirdi.* B.Talibli.

TAL is. [holl.] Yükgaldıran mexanizmlərin bir növü.

TALA is. Meşədə ağacsız, çilpaq yer, sahə; açıqliq. *Kiçikbəyim findiq və yemişan kollarını*

zəvrək otlaq bir talaya çıxdı. Çəmənzəminli. Meşə qurtarırkən qarşılarda kiçik bir tala açıldı. Ə.Məmmədxanlı.

TALAQ is. [ər.] köhn. 1. Boşama, boşanma, nikahı ləğv etmə. *Məşədi Qulamin talaq məsələsini aralığa qoymaması və həttə o barədə eşitmək belə istəməməsi Cəvahirin ardən çıxmasını daha artıq çətinləşdirirdi.* T.Ş.Simurq. □ **Talaq (talaqını) almaq** – boşanmaq, çıxmamaq, ayrılmamaq. [Kərbəlayı Qubad:] *Bəli, bu gün səndən talaq alacaqdır.* Ü.Hacıbəyov. **Talaq (talaqını) vermək** – boşamaq, çıxarmaq. [Nəbi:] *Elə sən, gəl, həci, bu qızın talaqını ver.* Ə.Haqqverdiyev. [Minnet xanım:] *Bu saat manım talaqımı ver.* Ü.Hacıbəyov.

2. Kəbin kəsilərkən kişinin arvada verdiyi kəbin kağızına qeyd edilən miqdarda məbləğ (pul). *Arvad bədbəxt olub atası evində galardı. Atası da axund otagında, divanxanalarда kəbin və talaq davası edərdi.* H.Sarabski.

TALALI sif. köhn. Talaqı olan; kəbinli. Talaqlı arvad.

TALAKSIZ sif. köhn. Talaqı olmayan; kəbinsiz. Talaqsız arvad.

TALALIQ is. Meşədə ağaçsız, açık yer; tala, açıqliq. *O biri tərəfdə qabaq-qənşər isə açıq talalı idi.* S.Rəhimov.

TALAMA “Talamaq”dan f.is.

TALAMAQ f. Qarət etmek, çalıb-çapmaq, soyub talan etmək. *Oradan töküdüllər bazarra, tamam dükkanları və karvansaraları tala-dılar.* M.F.Axundzadə. // *Var-yoxunu güc, ya hiylə ilə əlindən almaq.*

TALAN is. [fars.] 1. Qarət, çapovul, çap-qın, soyğun. *Qabaqlarda dağlarda talan və qarətlə məşğul olan quldurlar çıxdan tutulmuşdur.* Ə.Vəliyev.

2. Əhalinin hər hansı milli və ya ictimai grupuna qarşı mürtəce şövinistlərin quldurcasına çıxışı, onların mal-mülkünün qarət edilməsi və adamlarının öldürülməsi. *Şəhərdə talanlar başlandıq haqqında ciddi sayıələr buraxıldı.* M.S.Ordubadi. // məc. Soyğunçuluq. *Bu, alver deyil, talandır.* □ **Talan etmək** – bax **talamaq.** Xanlar, bəylər talan etmiş rəiyiyətin yurdunu; *Eyləyirlər mühafizə xain İran qurdunu.* A.Səhhət. **Talan olmaq** – bax

talanmaq. Züleyxa və Cəlil yenicə atasız qalmışlardı. Ataları kəndləri talan olan zaman öldürülmüşdü. T.Ş.Simurq.

TALANÇI is. Talanla məşğul olan, talan edən; qarətkar, çapovulcu, çapqınçı, soyğunçu, quldur. Araz talançı (sif.) adamı yaxşı tənimisdi. A.Şaiq. Zeynalın və o biri əlitüfşang-lilərin hədə-hərbəsi, başlarının üstündən güllə atması da bu talançılara kar eləmirdi. Ə.Əbülləhəsən.

TALANÇILIQ is. Talanla məşğul olma; soyğunçuluq, quldurluq.

TALANMA "Talanmaq"dan f.is.

TALANMAQ məch. Var-yoxu əlindən alımaq, talan edilmək, talan olunmaq. Bir evda ki belə gözəl olmaya; O ev bərbad olub talanmaq gərək. M.P.Vaqif. Dağıldı ölkələr, talandı ellər; Sonalar oylağı tarü-mar oldu. M.Müsfiq.

TALANT [yun. talanton] İstedad. Biza həyat gərəkdir! Biza həyat gərəkdir! Həyat hər talant üçün su, hava və cörəkdir. R.Rza, [Nəriminə:] Gələcək göstərər ki, böyük talant sahibi kındır. B.Bayramov.

TALANTLI sif. İstedadlı. [Elçin:] Sevinc, Qaçayı ... gənc ustaların ən talantlısıdır. Z.Xəlil.

TALASSEMIYA is. [yun.] İrsi qan xəstəliyi.

TALAŞA is. Balta ağızından çıxan kiçik ağaç, taxta parçaları. Taxta zavodunda gecə-gündüz kəsilən, yonulan taxtaların talaşası .. böyük bir sahəni tutardı. Mir Cəlal. Kiçik Fərman saatlarla atasının yanında durub ona tamaşa edər, onun müşarlayıb atlığı taxta parçaları və talaşalarla oynardı. Ə.Sadiq.

TALE is. [ər.] 1. Bəxt, qismət. [Nazlı:] Həc böylə padşah sarayında yaşayan bir xanım da taleyindən şikayət edərmi? H.Cavid. [Kiçikbəyimin] taleyə boyun əyməkdən başqa çərəsi yox idi. Çəmənzeminli.

2. Müqəddərat, gələcek, iqbal. Biçarə ana ölümünü deyil, əziz .. balalarının taleyinin necə olacağımı fikir edib ağlayırdı. C.Cabbarlı.

◊ **Tale ulduzu** – bax **bəxt ulduzu** ("bəxt"də). **Tale (taleyi) üz çevirmək** – uğursuzluğa uğramaq, işi bəd getirmək, həyatında çətin və ağır dövr başlanmaq. Yoxsa tale Salatından üz çevirmişdi? Ə.Məmmədxanlı.

Taleyi gətirmək (açılmaq) – bəxti gətirmək. [Əhməd:] Qardaş, hər nə deyirsən de, bu almada bizim bəxtimiz var. Daha taleyimiz bu almayınan açılacaq. (Nağıl). **Taleyi gülmək (gülümsəmək, üzünə gülmək)** – bəxti gətirmək, işi düz gətirmək. Rəsmi bir yığıncaqdə Tükəzban xalanın taleyi üzünə güldü və bir səslə birinci qadınlar qurultayına nümayəndə seçildi. B.Talibli. *Demək*, [Aslanın] taleyi gülməyəcəkmiş! Aslan xoşbaxt deyilmiş! S.Vəliyev. **Taleyindən (taleya) küsmək** – öz bəxtindən küsmək, təqsir özündə olmaq.

Taleyini... bağlamaq – gələcəyini, müqəddərətini birinə, ya bir şəyə, hadisəyə bağlamaq, özünü bir şəyə həsr etmək. **Taleyini kor qoymaq** – təqsir özündə olmaq, öz təqsiri üzündən müvəffəqiyyətsizliyə uğramaq. [Ayaz:] Sən öz taleyini kor qoydun, ona mən neyləyim, – deyə, cavab verdi. A.Şaiq.

TALESİZ sif. Bəxtsiz, bədbəxt, uğursuz. [Zeynal:] Mən talesiz bir adamam. S.Hüseyn. Səfdər özünü yalnız ona görə bədbəxt və talesiz (z.) hesab edirdi ki, arvadı Rüxsara xanının naxşoluğu uzanırdı və arzu etdiyi kimi tez tamam olmayırdı. T.Ş.Simurq. // İs. mənasında. [Şeyda:] Bəxtiyarların ölməsində, talesizlərin yaşamasında nə mənə var? H.Cavid.

TALESİZLİK is. Bədbəxtlik, bəxtsizlik, uğursuzluq. [Cəmil bəy:] Of! Bəxtiyarlıq içində talesizlik, nə böyük fəlakət! H.Cavid.

TALEYİKƏM sif. [ər. tale və fars. kəm] köhn. Bəxtsiz, bədbəxt. Taleyikəm adam.

TALĞA is. məh. Medal.

TALXA is. Sarı və qara xalları olan zəhərli ilan.

TALİŞCA sif. və zərf Talış dilində. *Talışca danışmaq*.

TALİŞLAR cəm Azərbaycanın cənubşərqində və Cənubi Azərbaycanın şimal hissəsində yaşayan irandilli kiçik xalq və bu xalqa mənsub adamlar.

TALİB is. [ər.] klas. 1. İstəyən, birine evlənmək isteyən oğlan, kişi və ya birinə ərə getmək isteyən qız, qadın. [Platon:] İlk talib Xumar için hər kim; Hər kim olmuş olursa, rədd etməm. H.Cavid. □ **Talib olmaq** – istəmək, evlənmək və ya ərə getmək istəmək. Qız hər necə olsa yarə talib; Əlbəttə, gərək həyasi qalib. Füzuli.

2. Meyil edən, istəyən, həvəsində olan, arzusunda olan. *Mən nəinki bircə tuta, bəlkə də meyvəcatın heç birinə o qədər talib deyiləm.* C.Məmmədquluzadə. *Mən nura fəqət təlibəm, atəş nəmə lazım.* H.Cavid.

TALİBƏ is. [ər.] Qız tələbə. *Ənisənin öhdəsinə bir vəzifə verilmişdi: söylənəcək təbrik nitqlərinə cavab olaraq talibələr tərəfindən cavab vermək.* S.Hüseyin.

TALK is. [ər.] Adətən toz halında təba-bətdə və tibdə işlədilən ağ və ya göy rəngli yumşaq mineral.

TALMUD is. qəd. Yəhudilərin ehkamçı, dini-etik və hüquqi müddəalarının külliyyatı.

TALÓN [fr.] 1. Bir şey almaq hüququ və-rən kiçik vərəqə şəklində sənəd; pətə. [Adıl:] *Məktəbdə bir dəst paltar talonunu .. başqa bir şagirdə verib dükana yolladılar.* B.Bayramov.

2. Çek, order defterçəsinin kökündə qalan surəti (dublikati).

3. Qiymətli kağızların (akkreditivin, aksiyaların və s.-nin) əsas hissəsi.

TALVAR is. 1. Güñəşdən, yağışdan qorunmaq və ya başqa məqsədlər üçün dirəklər üzərində qurulmuş üstüörtülü kölgəlik; çardaq. *Talvarın altında yüyürək yelləyən; Qarı tez dikəldi salam səsinə.* B.Vahabzada. Dörd yöndəmsiz dirək üzərində qurulmuş talvarın üstündəki hər bir şey uzaqdan aydın seçilirdi. Q.İllkin.

2. Evin giriçəyində qapiya yapışq üstüörtülü yer. *Evin talvari.* – *Mədəd idarəmin qapısındaki talvarda oturmuşdu.* Ə.Vəliyev. // Ötərəfi görmək üçün gözetçinin üstündə durduğu hündür tikili.. *Keşikçi talvarından başqa heç nə görünmürdü.* Ə.Əbülhəson.

3. Tənək üçün dirəklər üzərində üstünə nazik taxtalar, borular düzülən və ya məftil çəkilən qurğu. *Üzüm talvari.* *Tənəyi talvara çıxarmaq.* – *Talvarları bürülmüş iri meynalar .. bağın gözəliyini daha da artırırdı.* S.Vəliyev.

TALVARLAMA "Talvarlamaq" dan f.is.

TALVARLAMAQ f. Tənək üçün talvar düzəltmək; tənəyi talvara qaldırmaq. *Tənəkləri talvarlamaq.*

TALVARLI sif. Talvari olan, talvar düzəldilmiş. *Talvarlı həyət.* *Talvarlı ev.*

TAM¹ sif. [ər.] 1. Başdan-başa, bütünlükle, tamam, bütöv. *Tam qaranlıq.* // Mütləq, tama-mılə, ən yüksək, ən mükəmməl. *Tam qələbə.* – [Cingiz:] *Tam bir müvəffəqiyət əldə etmək üçün bütün tələblərimiz işə cəlb olunmalıdır.* Çəmənəzəminli.

2. Vaxt bildirən saylardan əvvəl gelərək vaxtm bütövlüyüն, qalığı, kəsiri, əskiyi olmadığını bildirir; düz. *Tam bir saat gözlədim.* – *Məmmədbağır tam üç il olardı ki, Əsmarla evlənmişdi.* S.Hüseyin.

3. Büttöv, bitmiş, qurtarmış, tamamlanmış (*nataşamən* əksi). *Tam əsar.* // Heç bir şeylə məhdud edilməyen; qeyri-məhdud. *Tam həkimiyət.* *Tam azadlıq vermək.* *Tam (z.) sahib olmaq.*

4. Müəyyən, lazımı ölçüdə, normada olan. *Tam metr.* *Tam iş günü.*

5. *riyaz.* Kəsri olmayan, kəsrlərdən ibarət olmayan. *Tam tama bölmək.* *Tamdan kəsri çıxməq.* □ **Tam ədəd** *riyaz.* – kəsri olmayan, yalnız tam(lar)dan ibarət ədəd. *Say prosesi ancaq tam ədədləri verir.* Z.Xəlilov.

◊ **Tam mənasında (mənasılıq)** – tamamilə, bütünlükə. *Dil tam mənasılı canlı bir orqanızdır.* M.İbrahimov. *Fərmani sözüñ tam mənasında gülərz və xoşşifət adlandırmıraq olardı.* Ə.Sadiq. **Tam məsuliyyətlə** – 1) bütün məsuliyyəti, cavabdehliyi öz üzərinə götürərək. *Tam məsuliyyətlə demək;* 2) bütün bacarığı ilə, bütün qüvvəsini sərf edərək. *Gənc oğlan bu etimadı yüksək qiymətləndirdi və tam məsuliyyətlə işə girişdi.* Ə.Sadiq. **Sözün tam mənasında** – bax **tam mənasında (mənasılıq).**

TAM² [ər.] bax **dad¹** 1-ci mənada. *Telli kimi dadlı, ətirli, tamindən doymaq olmayan xörək bisirən nəinki Çiçəklidə yox idi, hətta rayon mərkəzi İslıqlıda da bu barədə ara-söhbət gedirdi.* Ə.Vəliyev.

TAMADA is. Qonaqlıqlarda, toylarda və s.-də məclisi idarə edən şəxs; süfrəbəyi, masabəyi. *Qüdrət toy məclisinin tamadası oldu.* M.Hüseyin.

TAMADALIQ is. Tamadanın işi; süfrəbəyilik, masabəyilik. [Nəsir bəy:] *Şərif, təmədliq sənənlədir..* M.Əliyev.

TAMAH is. [ər. təmə] Bir şeyi əldə etməyə göstərilən hədsiz arzu; hərislik, acgöz-

lük, bir şeydə gözü qalma. *Artıq tamah bas yarar.* (Ata. sözü). [Əliqulu:] ..Mənim dünya malına tamahim yoxdur. S.S.Axundov.

◊ **Tamah dişini çəkmək** – vaz keçmək, gözünü çəkmək, elini üzmək, ümidi kəsmək. **Tamaha düşmək** – acgözlükə istəmək, həris olmaq. *Əyləşnərlər hamisi tamaha düşdü.* B.Bayramov. **Tamahi güc götirmək (zor eləmək)** – tamahını, nəfsini saxlaya bilməmək, özünü saxlaya bilməmək, həddindən artıq tamahkarlıq göstərmək. [Kerəməli:] *Demədimmi yoldaşlarından ayrılma, tamahin güc götirdi, gəldim.* M.F.Axundzadə. [Hacı Qara:] *Əlacım kəsildi, tamah zor elədi, dedim, bu bəylər ilə gedərəm Təbrizə.* Ə.Haqverdiyev.

TAMAHKAR *sif.* [ər. təmə və fars. ...kar] Hər şeyə tamah edən, hər şeydə gözü olan; varlanmağa, şey yiğməgə həddən artıq həris olan; acgöz. [Qız:] *Əmim para düşküni, tamahkar bir adam olduğundan, məni belə zəngin bir adamə vermək istayırdı.* S.Hüseyn. ..*Əbülfət mirzənin və üümüyyətla Qacar şahzadələrinin tamahkar və rüvətxor olduğunu bildirib.* M.S.Ordubadi. // İs. mənasında. *Tamahkarın biridir.*

TAMAHKARLIQ *is.* Tamahkar adamın xasiyyəti; hərılık, acgözlük. *Lakin Qətibənin özü onun tamahkarlığını biliirdi, deyilən sözlərin heç birisinə inanmırdı.* M.S.Ordubadi. [Allahqulunun] *tamahkarlığından Həmza istifadə etməli idi.* Ə.Əbülhəsən.

TAMAHLANDIRMA “Tamahlandırmaq”-dan *f.is.*

TAMAHLANDIRMAQ *f.* Tamaha salmaq, tamahsilandırmaq. *Sən məni lap tamahlandırdın.* S.Vəliyev.

TAMAHLANMA “Tamahlanmaq” dan *f.is.*

TAMAHLANMAQ *f.* Bir şeyi əldə etməyə, bir şeyə sahib olmağa həvəs göstərmək; nəfsini saxlaya bilməmək; tamahsilanmaq. ..*Bu biçarə qızın zahiri çirkinliyi bir yana dursun, ..azacıq bir cehizi də yox idi ki, bəlkə də bəzi cavalar canına görə də olmasa, malına görə tamahlanıb alınlardılar.* B.Talibli. *Ara-baçı tamahlanıb arabasını yağı boçkaları ilə doldurduğundan arabanın təkərləri bərk cirildiyib səslənirdi.* S.Rəhimov.

TAMAHSILANDIRMA “Tamahsilandırmaq” dan *f.is.*

TAMAHSILANDIRMAQ *b a x tamahlan-*
dırmaq.

TAMAHSILANMA “Tamahsilanmaq” dan *f.is.*

TAMAHSILANMAQ *b a x tamahlanmaq.*

TAMAHSIMA “Tamahsımaq” dan *f.is.*

TAMAHSIMAQ *b a x tamahsilanmaq.*

TAMAHSITMA “Tamahsitmaq” dan *f.is.*

TAMAHSITMAQ *b a x tamahsilandır-*
maq.

TAMAHSIZ *sif.* Tamahi olmayan, heç bir şeydə gözü olmayan; gözütox, təmənnasız. *Tamahsız adam.*

TAMAHSIZLIQ *is.* Heç bir şeydə tamahi, təmənnası olmama.

TAMAM *is.* [ər.] 1. Bitmə, qurtarma, sona çatma, bitirmə. □ **Tamam etmək (eləmək)** – 1) qurtarmaq, bitirmək, axıra çatdırmaq, tamamlamaq. *Barışdırmaq rəsmini tamam edəndən sonra qonaqlar şüre etdilər çay içməyə.* Ə.Haqverdiyev. [Əsəd:] *Oxudum, dər-simi tamam etdim. C.Cəbbarlı; 2) məc. öldürmək, canını almaq. **Tamam olmaq** – 1) qur-tarmaq, bitmək, tamamlamaq. *Artıq Əlyar xanın ov dəstəgahı tamam olmuşdu.* Ə.Məm-mədxanlı. *İnsan dünyaya gəlir; Doqquz ay tamam olcaq.* B.Vahabzadə; 2) məc. ölmək, keçinmək. *Qulamhüseyn nökər başına ələb deyirdi: – Ağam tamam oldu, qapımızı bağlandı.* M.S.Ordubadi.*

2. Tamamilə, bütünlükə, büsbüütün. *Otaqda adam xarici aləmi, sükutu, soyuğu tamam unudur.* Mir Cəlal. ..*Eldar birdən ürəyinin sırrını tamam açmaqdən çəkinib, söhbəti dəyişmək isteyirmiş kimi, nəğməni kəsdi.* M.Rza-quluzada.

3. Bütün, hamısı. *Məşənin tamam bülbülləri tarların səsinə cəm olmuşdular.* Ə.Haqverdiyev. *Bu iki ilin ərzində Səlim tamam işlərini düzəltdi.* İ.Musabəyov.

4. *B a x tam¹* 2-ci mənada. ..*Bu işin üstündən tamam üç il keçdi.* E.Sultanov. *Tamam beş gün beş gecə idi ki, gərgin mübarizə gedirdi.* S.Rəhimov. // *Saatda dəqiqəni deyil, düz, tam saatı göstərir.* *Tramvay yolunun üzərində bulunan elektrik saatını gecə saat iki tamamı göstərirdi.* S.Hüseyn. *Saat on iki tamamda katib .. direktorun göldiyini söylədi.* B.Bayramov.

TAMAM-DƏSGAH b a x **dəsgah** 1-ci mənada.

TAMAMƏN [ər.] b a x **tamamilə**. *Bu yerin əhalisi tamamən seyiddilər.* Ə.Haqverdiyev.

TAMAMİLƏ zərf Tamam, tamamən, bütün olaraq, bütünlükle; tamam-kamal. *Hələ bəzi vaxtlar Şərifə evə tamamilə əlibos qayıldırdı.* S.Hüseyn. *Bir azdan sonra günəş tamamilə buludların dalında qeyb oldu.* H.Seyidbəyli.

TAMAM-KAMAL zərf Tamamile, bütün-lükə, bütün, tam və kəsirsiz. *Borcunu tamam-kamal ödədi.* – *Cahangir tamam-kamal başına gələn əhvalatı nağıl elədi.* (Nağıl).

TAMAMLAMA 1. “Tamamlamaq”dan f.is.

2. is. Əgər-əskiyimi düzəltmə, kəm-kəsirini düzəldib, tam, bitmiş şəklə salma.

TAMAMLAMAQ f. 1. Tamam etmək, tam hala getirmək, əlavə edib doldurmaq, bütövləşdirmək. □ **Bir-birini tamamlamaq** – bir tam, bir bütöv əmələ getirmək, bir-birinə əlavə olmaq, tamlamaq. *Danışqlar uzanır, zaraflatlar, gülşülər bir-birini tamamlayırdı.* Ə.Veliyev.

2. Sona yetirmək, qurtarmaq, axıra çatdırmaq. *Kitabi oxuyub tamamlamaq.* – *Həcar sözünü tamamlayıb, gözünü yollara dikmişdi.* “Qaçaq Nəbi”. Bayram ehməlca güllişündü. Mənə cavab verməyib öz fikrini tamamladı. Ə.Veliyev.

TAMAMLANMA “Tamamlamaq”dan f.is.

TAMAMLANMAQ məch. 1. Tam hala getirilmək, kəsir və nöqsanları aradan qaldırılmaq, çatışmayan yerləri düzəldilmək. *Ev tiki-lib tamamlandı.*

2. Tamam olmaq, sona yetirilmək, axıra çatdırılmaq, bitirilmək.

TAMAMILAYICI sif. Tamamlayan, yekunlaşdırın, bitirici, son, axır. *Məruzənin tamamilayıcı hissəsi.*

TAMAMLIQ is. 1. Tam şəkildə olma; tam, bütöv şeyin hali; tamlıq, bütünlük.

2. qram. Üzərində iş, hal və hərəkətin icra olunduğu obyekti bildirən ikinci dərəcəli cümlə üzvü. *Vasitəli tamamlıq.* *Tamamlıq daha çox isimlə ifadə olunur.*

TAMARZI is. [ər. təmə və fars. arzu] Yeməli, içməli bir şeyin arzusunda, həsrətində olma. *Kəndlının uşağı isti xörəyə tamarzi idi.*

Ə.Veliyev. // Ümumiyyətlə, bir şeyin həsrətində olma. *Dünyada bir neməti yoxdur ki, mən ona özümü tamarzi hesab edəm.* C.Məmmədquluzadə. *Həmi onunçun tamarzi idi, [Cəbarlım] bir dəfə görməkçün həmi həsrət çəkirdi.* S.Rəhman. // Belə bir arzuda, həsrətde olan adam haqqında. *Zurna-qaval səsi düşür dağlara; Buna həsrət çəkir çox tamarzilar.* M.Müşfiq.

TAMARZILIQ is. Bir şeyin həsrətində, arzusunda olma; nisgillik. [Qönçənin] qalbində nisgil, tamarzılıq, qibtə bir-birinə qarışmışdı. Ə.Veliyev.

TAMASA is. Müxtəlif məqsədlər üçün yonulub hazırlanmış nazik ensiz taxta; reyka.

TAMAŞA is. [fars.] 1. Baxıb seyr etmə. *Siz hərəkət edən gəminin göyərtəsindən .. alçaq və uca dağların tamaşasına dalmağın zövqünü dadmışınız mı?* M.Ibrahimov. □ **Tamaşa etmək (eləmək)** – 1) baxıb seyr etmək, baxmaq. *Axşam vaxtları kəndin kənarında durub yaşıl çəmənlərə tamaşa eləyəndə görürsən ki, naxır üz qoyub kəndə gəlməyə.* C.Məmmədquluzadə. Nahardan sonra Bahadır pəncərədə oturub, qabağında meşəyə tamaşa edirdi. N.Nerimanov; 2) diqqətə nəzərdən keçirmək; bütün diqqətini toplayaraq baxmaq. *Səhə, müddət cəhanı mən də gəzdim, dərbədər gördüm; Tamaşa eylədim yaxşı-yamanı, xeyrү-şər gördüm.* M.V.Vidadi. Hüsəməddin bunları deyəndən sonra sakit olub, Toğrulun nə kimə bir vəziyyət aldıqına tamaşa edirdi. M.S.Ordubadi. **Tamaşa qılmaq** klas. – b a x **tamaşa etmək.** *Dil zülfüslə rüxsarıvər çün qıldı tamaşa;* Avar qalib küfr ilə iman arasında. Heyran xanım.

2. Görməli, baxmalı, tamaşa etməli, yaxud gəzməli yer, mərasim və s. *Xalı, xalça, palaz, fənər tanış evlərdən yiğib toyxanani döşərlər və lampaları yandırıb toya, tamaşaşa yiğisəllər.* R.Əfəndiyev. *Bu səhər Vahid Rübabəni Cidr düzüñə tamaşaşa aparmalı idi.* Mir Cəlal. // Göz qabağında açılan mənzərə; sey-rəngah. *Hər yamacda bir tamaşa;* *Könlüm uçur dağa-daşa.* M.Müşfiq.

3. Teatrda, sirkdə, kinoda və s.-də tamaşaçılarla göstərilən şey. *Azərbaycanın qabaqcıl oğulları əsərə və tamaşaşa yüksək qiymət vermişlər.* M.Ibrahimov. *Tamaşanın ikinci*

pərdəsi oynanırdı. Mir Cəlal. □ **Tamaşa etmək** – teatr, kino, sirk tamaşasına baxmaq.

“Vaqif”ə tamaşa etmək. *Balet tamaşa etmək*. **Tamaşa zali (salonu)** – teatr, kinoteatr, mədəniyyət sarayı və s.-də tamaşa göstərilən zal (salon). *Camaat tamaşa zalına axışırdı*. S.Rəhman. *Gülyanaq tamaşa zalına girəndə özünü başqa aləmdə hiss etdi*. Ə.Vəliyev. **Tamaşa yeqəməq** – səhnədə göstərmək, oynamaq. “Koroğlu” operasını bir neçə rejissor tamaşa yeqəməkdir. **Tamaşa yequlmaq** – oynanılmaq, səhnədə göstərilmək, səhnəyə yequlmaq. 1926-ci ildə “Hamlet” Azərbaycan Dövlət Dram Teatrında tamaşa yequldu. M.Arif. “Karmen” operası ilk dəfə tamaşa yequlurdu. İ.Əfəndiyev.

◊ **Tamaşa elə** – hədə, xəbərdarlıq bildirir; bax..., görərsən... [Əhməd:] Yaxşı, ata, indi mən yer deşiyindən pul çıxardım, sən də tamaşa elə! Ə.Haqverdiyev. [Balaxanım:] Hələ mən səni öz atının dirnəqləri altında tapdadanda tamaşa elə, Dadaş Lələşov. S.Rəhimov.

TAMAŞAÇI is. 1. Teatr, kino, sirk və s. tamaşalarla, yaxud televiziya verilişlərinə baxan adam. Tamaşaçılarla görüş. – Tamaşaçılar *Qaraca qızın gözəl səsinə və oynamasına təcəüb edib heyvətdə qalırdılar*. S.S.Axundov. Tamaşaçılar arasında cürbəcür söhbətlər olurdu. M.S.Ordubadi.

2. Bir işə qarışmayıb kənardan baxan, seyr edən adam; seyrçi. [Ənisə] .. kənardan gəlmış bir adam kimi hər işə tamaşaçı olurdu. S.Hüseyn.

TAMAŞAGAH is. [fars.] köhn. Tamaşa yeri, teatr.

TAMAŞAXANA is. [fars.] Tamaşa göstərilən bina.

TAMAŞALI sif. 1. Tamaşa edilməyə, görəməyə, baxmağa layiq; gözəlliyi ilə diqqəti cəlb edən; gözəl, qəşəng, maraqlı. *Tərlan tamaşalı, maral baxıslı; Qədəm qoyub asta-asta, xoş gəldin!* Aşiq Ələşgər. *Mən üməralar bağınnın maliyam; Güllər arasında tamaşalıym*. A.Səhhət. // Mənzərəli, baxmalı, axar-baxarlı. *Tamaşalı yerlər. Tamaşalı sahil*.

2. məc. zar. Her hansı bir cəhətdən qəribə görünən; əcaib, təəccübü. *Tamaşalı adam*. – *Veys bunlara baxır: – Ay dünya, – deyə*,

fikirləşirdi: – *Sənin tamaşalı işlərin varmış*. Ə.Thülhəsən.

TÂMBUR [fr. tambourin] Dəmiriyol səmisiñin vəqonunda hər terəfi bağlı meydanca. *Yer olmadığından sərnişinlərin bir çoxu tamburlarda dayanmışdır*.

TAMBURİN is. [fr.] Silindrik formalı kiçik təbil.

TAMET is. Tikinti materialı.

TAMHÜQUQLU sif. Bütün hüquqlara malik olan, hər cür hüquq olunan. *Tamhüquqlu vətəndaşlar*.

TAMHÜQUQLULUQ is. Bütün hüquqlara malik olma, hər cür hüquq olma, tamhüquqlu olma.

TAMLAMA “Tamlamaq”dan f.is.

TAMLAMAQ b a x **tamamlamaq**.

TAMLI sif. 1. Dadlı, ləzzətli. *Tamli xörək*. *Tamli yeməklər*.

2. Bir qədər başqa dad verən, başqa dadan, ...dadlı.

TAMLIQ is. Tam şeyin hali; tam halda olma; tamamlıq, bütünlük, bütövlü. *T.Məmmədovun bu heykəl qrupu tamlıq və möhtəşəmlilik təsiri oyadır*. “İncəsənet”.

TAMMETRAJLI sif. Kino. Bir seansda göstərilmək üçün kifayət qədər uzunluğu olan (kinolent, film haqqında).

TAMPÓN [fr.] b a x **piltə** 2-ci mənəda.

TANA is. 1. Sirğa. *Qızıl tana. – Qızıl üzük, zər bilarzik; Qulağında tana gəlir*. Aşiq Əli.

2. Texnikada: əsasən halqa və ya yarımhallaq şəklində müxtəlif birleşdirici detalların adı.

TANIQ is. *qəd*. Şahid.

TANIMA “Tanımaq”dan f.is.

TANIMAQ f. 1. Bir adamı, şeyi və s. görəkən, keçmişdə onunla tanış olduğunu, tanışlığını xatırlamaq. *Cəbhə dostunu tanımaq. Keçmiş sinif yoldaşını tanımaq.* // Tanış olmaq, tanışlığı olmaq. [Yaqtı:] *Onu tanıyıram. Adı Yaşardır.* C.Cabbarlı. [Süleyman:] *Bəy, sən onun özünü tanımasan da, atasını yaxşı tanıyarsan.* Ü.Hacıbəyov. // Bilmək, başqalarından fərqləndirmək, kim olduğunu seçmək. *Sizi birdən-birə tanımadım. Bu adımı tanımadın?* Yerişindən tanımaq. – *Aslan Səlminaz arvadı səsindən tanıyb, cəld pəncərəyə yanaşıdı*. M.Hüseyn. // Ayırd edə bilmək, fərqləndirə bilmək, seçmək. *Dostla düşmə-*

ni tanımaq. – *Namərdlə mərdi tanı; El sevər mərd atamı; Oğul fərsiz çıxanda; Öldürər dərd atanı.* (Bayati).

2. Bir adam və onun bütün xüsusiyətləri haqqında aydın təsəvvürü olmaq, onu yaxşı bilmək. *Mən onu tanıyıram, o belə iş görməz. Son halə onu yaxşı tanımırısan.* – [Yusif:] *Elə ki mən [Şamdan bəyi] tanımışam, heç kəs tanımaz.* N.Nərimanov.

3. İtaət etmək, təbe olmaq. *Kiçik böyüyü tanımayanda iş görmək çatindır.*

4. Saymaq, əhəmiyyət vermək, hesablaşmaq. [İbrahim xan Məmməd bəyə:] ..*Kəlbəli qudurub, məni tanımaq istəmir. Onun burnunu ovmaq lazımdır.* Çəmənzəminli.

5. dipl. Yeni dövləti rəsmi dövlət kimi qəbul edib, onunla diplomatik əlaqə yaratmaq. *Afrikada yaranmış yeni dövlətləri tanımaq.*

TANIMAZLIQ is.: *özünü tanımazlığa vurmaq (qoymaq)* – özünü tanımır kimi, tanış olmayan kimi göstərmək. *Əslı xan özünü tanımazlığa vurdu ki, qızlar bilməsinlər.* “Əslı və Kərəm”.

TANINMA “Tanınmaq” dan f.is.

TANINMAAQ “Tanınmaq” dan məch. [Xaqani:] *Yazsaydim qəsida ağar hər zaman; Şərqə tanınmazdı sevimli Şirvan.* M.Rahim. *Ağazal öz motosikletinin yanında durub, başına qazan kimi girdə papaq qoymuşdu, üzü yaxşı seçilmirdi, güclə tanınırdı.* Ə.Əbülləhesən.

TANINMAZ zərf və sıf. 1. Tanınmayıcaq dərəcədə dəyişmiş, tanınmayıcaq şəklə düşmüş, çox dəyişilmiş, əvvəlki vəziyyətdən heç bir əsər-əlamət qalmamış. *Zavod tanınmaz dərəcədə genişləndiriləcəkdir.* □ **TANINMAZ olmaq** – tamamilə başqa şəkər düşmək, öz əvvəlki şəklini, görkəmini tamamilə itirmək. *Fabrikimiz tanınmaz olmuşdu.* – *Yeni şəhər aylar müddətində deyil, həftələr, günlər ərzində dəyişilir, böyüküb artur və tanınmaz olur.* Ə.Sadiq.

2. Tanış olmayan, tanınmayan, tanına bilməyən. *Qız zənn edir, səfərdən gəlir knyaz; Birdən görür, bir qonaqdır tanınmaz.* A.Səhəhet.

TANINMAZLIQ is. Tanınmaz şəkər düşmüş adəmin və s.-nın halı.

TANINMİŞ sıf. Maşhur, adlı-sanlı, ad qazanmış. *Tanınmış alim. Tanınmış artist. Ta-*

nınnmış idmançı. – [Fərman] ölkənin məşhur, tanınmış qızı ilə yarışa girmişdi. Ə.Sadiq.

TANIŞ sıf. 1. Tanışlığı olan, əvvəller görüşmüs, bir-birini tanıyan. *İndidən hər kəs ki tanış kəndlilərindən birinə rast gəlir, qacılıb kəndlilin qabağını kəsib deyir.* C.Məmmədquluzadə. [Şükür] nazır ilə tanış bir parlaman üzvü tapdı. S.Hüseyn. // is. Tanış adam. *Rast gəlir yenə də dostlar, tanışlar; Görüşür əl verib, öpüşüriük biz.* S.Vurğun. *Qəhrəmanın Bakıda tanış yox idi.* Ə.Vəliyev. □ **Tanış etmək** – 1) iki və ya bir neçə adamı bir-birinə təqdim edərək aralarında tanışlıq yaratmaq. [Murad] *məni yoldaşı Badisəba xanımla tanış etdi.* Çəmənzəminli. [Gülsabah Qüdrətə:] *Siz məni heç kəslə tanış etmədiniz, hamısını bir-bir özüm soruştırmayıyam?* C.Cabarlı; 2) bir şey haqqında məlumat verərək, danışaraq, göstərərək birində təsəvvür oynamaq, məlum etmək. *Döyüşçüləri vaziyətlə tanış etmək.* **Tanış olmaq** – 1) birisi ilə və ya bir şeylə tanışlıq əldə etmək, bir-birini tanımaq, aralarında əlfət yaranmaq. [Balaş:] *Xalq öz işində, gücündə, gedim tutum ki, gəl mənim arvadım [Dilbər] ilə tanış ol?* C.Cabarlı. *Siz kənardıda dayanmayın, bir yaxın gəlin;* *Qayıqdakı üç nəfərlə tanış olaq biz.* Ə.Əlibeyli; 2) bir şey haqqında məlumat almaq, bilik əldə etmək, beləd olmaq. *Klassik musiqi ilə tanış olmaq.* – *İş ilə tanış olandan sonra Vahidi axırıncı dəfə rəis özü dindirdi.* Mir Cəlal.

2. Qabaqlar təsadüf olunmuş; məlum, bə-ləd. *Tahir ... tanış hayatıra göz gözdirir, qohum-əqrəbaya rast galəcəyini düşünə-düşünə irəliləyirdi.* M.Hüseyn. *Tanış bir səs nagahani bir zərbə kimi [Gülnazi] sarsıtdı.* M.İbrahimov.

◊ **Tanış gəlmək** – qabaqlar tanış olduğu halda yaxşı tanıya bilməmək, tanış kimi görünmək. *Bu səs Məmmədə tanış gəldi.* M.S.Ordubadi. *Qadının yeri, bədənin hə-rəkəti mənə tanış gəldirdi.* S.S.Axundov.

TANIŞ-BİLİŞ top. Birisinin tanıdığı adam(lar); dost(lar), tanış(lar), yaxın adam(lar). *Məsmənin yanına bir çox tanış-bilişləri gəlmiş.* S.Hüseyn. [Gövhər xanım:] *Bu boyda şə-hərdə zəng eləmədiyim tanış-biliş qalmayıb.* İ.Hüseynov.

TANIŞDIRMA “Tanışdırmaq”dan *f.is.*

TANIŞDIRMAQ *f.* Tanış eləmək. [Aydın Surxaya:] *Sən niyə məni [Gültəkinlə] tanışdırın, niyə? C.Cabbarlı.*

TANIŞLIQ *is.* Tanışların bir-birinə müna-sibəti, tanış olma. *Şahmar hələ tanışlıqlarının ilk günlərində .. Nəriminəni özündən bircə an da ayrı təsəvvür etmirdi. B.Bayramov. // Yaxınlıq, bələdlilik; ünsiyət. Könlümün səninlə tanışlığı var; O səni gördükəcə təsəlli duyar. Ə.Cavad. □ Tanışlıq vermek – özü haqqında məlumat vermək və ya əvvəllər tanış olduqlarını xatirlatmaq, kim, neçə olduğunu bildirmək. [Leytenant:] Bəs niyə bayaqdan tanışlıq vermirsiniz? İ.Əsfəndiyev. Fərəcov sədrin susdugunu görüb tanışlıq verdi. B.Bayramov.*

TANIŞMA “Tanışmaq”dan *f.is.*

TANIŞMAQ *qarş.* 1. Bir-biri ilə tanış olmaq. // Görüşmək, əlaqə saxlamaq, aralarında ülfət yaranmaq. *Fatma çox görmüşdü ki, oğlan özgə vilayətlərdə biri ilə tanışır. Mir Cəlal.*

2. *məc.* Tanış olmaq, məşğul olmaq. *Gah yazar, gah oxuyur, gah danışır; Gündə bir hərəzə kitabnan tanışır. M.Ə.Sabir.*

TANİŞ-TUNUŞ *dan. b ax tanış-biliş. Da-nışlıqlar çox idi və tanış-tunuş da komandan dəftərxanasının qarşısına toplanmışdı. B.Talibli.*

TANITDIRMA “Tanitdırmaq”dan *f.is.*

TANITDIRMAQ *f.* 1. Tanış olduğunu bildirmək, bir-birlərini tanıdıqlarını bildirmək; tanışlıq vermek. [Hümmət] ..əvvəlcə səs elə-yib, özünü itə tanitdirdi. B.Bayramov.

2. Məshhurlaşdırmaq, ad-san qazandırmaq. *Pyes dramaturqu xalqa tanıtdırdı.*

TANITMA “Tanıtmaq”dan *f.is.*

TANITMAQ *f.* 1. Tanış etmək, kim olduğunu bildirmək, tanışlıq vermek. *İndi biza lazımdır ki, Yusif Sərraci tanıdaq ki, kimdir? M.F.Axundzadə. Kimdir axı, adı nədir? Tanıt bir bu adamı. N.Rəfibəyli.*

2. Məshhurlaşdırmaq, şöhrətini yaymaq, adını yaymaq, populyarlaşdırmaq. [Cavanşir:] *Ağvanın həkimi, heykəltəraşı, ozanı Odalar yurdunun şöhrətini bütün dünyaya tanıtma-dıqca mənim ürəyim rahat döyünməyəcək. M.Hüseyn.*

TANİN *is. [fr.]* Dəri aşılanmasında, yazı mürəkkəbi istehsalında və s. istifadə olunan bitki mənşəli aşılıyıcı maddə.

TANK¹ [*ing.*] Çətin keçilən yerlərdə hə-rəkət edə bilən, top və pulemyotlarla silah-lanmış tırtıllı zirehli döyük maşını. *Tank qo-şunları. Tankların hücumu. – Tanklardan açılan sürəkli pulemyot atışı dərələrə səs saldı. M.Hüseyn.*

TANK² [*ing.*] *xüs.* Mayeləri saxlamaq və ya daşımaq üçün xüsusi şəkildə düzəldilmiş bək, sistən və s.

TANKÇI *is.* Tank qoşunlarında xidmət edən hərbi qulluqçu.

TÁNKER [*ing.*] Maye yükləri daşımaq üçün böyük gömə (bu gömələrdə neft və s. mayeler birbaşa göminin bölmələrə – tank-lara ayrılmış korpusuna tökülr). *Ağır-agır hərəkət edən böyük sahil kranları, gömələr, tankerlər, ..dəniz üzərində şəbəkə kimi yüksələn yaxın və uzaq buruqlar qəribə seyrək meşəyə bənzəyirdi. H.Seyidbeyli.*

TANKÉT(KA)¹ [*rus., əslı ing.*] Pulemyot-larla silahlanmış itiğedən kiçik tank.

TANKÉTKA² [*rus., əslı ing.*] *dan.* Altlığı pəncədən dabana doğru getdikcə qalınlaşan yüngül ayaqqabı.

TANKQAYIRAN *sif.* Tank qayırmalı məşğul olan. *Tankqayiran zavod.*

TANKQAYIRMA *is.* Tank və ya tank üçün alət və cihazlar qayırmalı sahəsinə aid (za-vod və s.) *Tankqayırma sənayesi.*

TANKODRÓM [*ing. tank və yun. dromos*] Tankları sınaqdan keçirmək və tankçılarla təlim keçmək üçün xüsusi yer.

TANKVURAN *sif.* Düşmən tanklarını vurmaq üçün işlədilən. *Burada bir dəstə əsgər avtomati, ikinci dəstə tankvuran silahi öyrənirdi. Ə.Əbülhəsən.*

TANQAH *is. köhn.* Pul, var-dövlət, döv-lət. *..Qasimdan sonra ailəsi üçün nəinki heç bir tanqah qalmamışdı, hətta kişinin uzun müddət işsiz və naxoş olması və axırdı ölməsi ailəni böyük borca salmışdı. T.Ş.Simurq.*

TANQAHLI *sif. köhn.* Tanqahı olan; varlı, dövlətli, pullu.

TÁNQO [*isp. tango*] Ağır-agır oynanılan ikibölgülü rəqs və həmin rəqsin musiqisi.

TANRI is. Allah. [Elxan:] *Mənim tanımın başqalarına zərər verməz azad diləklərimdir.* C.Cabbarlı.

◊ **Tanrı bəndəsi** – bax **Allah bəndəsi** (“Allah”da). [Nənəxanım:] [Şaqqlunun] özünün də avara gəzdiyi bəşdir, gedim, bir tanrı bəndəsinin qızını götürim, bəlkə küçələrdən daşına. Çəmənzəminli. **Tanrı bilir** – bax **Allah bilir** (“Allah”da). [Əmrəh:] *İllər ilən gözüm baxsa gözünə; Tanrı bilir, səndən dönen deyiləm.* “Əmrəh”. **Tanrı qoysa** – arzu bildirir. **Tanrıının verən günü** – bax **Allahın verən günü** (“Allah”da). **Tanrısına tapik atmaq** – qurdmuş, yolunu azmış, naşükür, nankor adam haqqında. [Anası qızına:] *Adam tanrısına tapik atmaz.* Ə.Haqverdiyev. **Tanrıya bax!** – bax **Allaha bax!** (“Allah”da). *Əqlər göl, tanrıya bax, eyləmə qəflət, Hadi.* S.Ə.Şirvani. **Tanrıya şükür** – bax **Allaha şükür** (“Allah”da). **Sən (siz, siz) tanrı** – bax **sən (siz) allah** (“Allah”da). *Sizi tanrı, bircə dürüst diqqət ilə hesab ediniz.* N.Vəzirov.

TANRİÇİ sif. köhn. Allahپرئست, Allahe inanan, mömin. [Molla Əkbər:] *Bu, tarçı Əsəd deyildi... tanrıçı Əsəd idi... Yaxşı adam idi...* B.Talibli.

TANTAL is. [lat.] Elementlərin dövrü sisteminin V qrupundan Ta-kimyəvi element.

TAP təql. Yuxarıdan düşən şeyin çıxarıdıği səs.

tap-tap, tap-tup təql. Təkrarlanan “tap” səsi. Ayaqların tap-tupu arasından yalnız bu sözləri eşitmək olurdu. B.Talibli.

TAPAN is. 1. Qırı, asfaltı, torpağı döyücləyib bərkitmək və hamarlamaq üçün ortasında dəstə vurulmuş qalın taxta parçasından ibarət olət; döyəc. *Tapanla asfaltı tapanlamaq.*

2. Müxtəlif hörgülərdə hissələri bir-birinə bənd etmək üçün qurşaq.

TAPANÇA is. Müxtəlif sistemli odlu kiçik əl silahi. *Tapança atmaq. Tapança patronu. Tapança qoburu.* – Tərlan özünü itirməyib cibindəki tapançasını çıxartdı. M.Hüseyn.

◊ **Tapança kimi açılmaq** – bax **barit kimi açılmaq** (“barit”da).

TAPANÇALI sif. Tapança ilə silahlılaşmış, tapançası olan. Əlləri tapançalı cavanlar otaya girdilər.. Çəmənzəminli. ..Kişilər içəri,

Veyzin yanına girdilər. Bunlardan tək-tək tüfənglisi, tapançalısı da vardi. Ə.Əbülhəsən.

TAPANLAMA “Tapanlamaq”dan f.is.

TAPANLAMAQf. Tapanla döyücləyib bərkitmək və hamarlamaq.. *Torpağı Səriyyənin dediyi kimi tapanlayıb səpinə hazırlamışdır.* M.Hüseyn.

TAPDAQ is. Üstündə çox gəzməkdən, tapdanmaqdən bərkimiş yer. *Tapdaq yer.*

◊ **Tapdaq olmaq** məc. – ayaqları altında qalmaq, tapdalanmaq, işgal olunmaq, tutulmaq. *Yurdum-yuvam yadlara tapdaq olmasın deyə;* *Dizə qədər su dolmuş palçıq səngərdə yatdım..* S.Rüstəm. *Bilsin yaxın, uzaq, bəd ayaqda da; Bu vətan baş əyib tapdaq olmadı.* H.Hüseyinzadə.

TAPDALAMA “Tapdalamaq”dan f.is.

TAPDALAMAQf. 1. Ayaqlamaq, ayağı ilə basdalamaq. *Müəllim ayağı ilə qaru tapdalayıb Telli üçün yol açırdı.* S.Hüseyn. *İnəklər bütün sahəni tapdalaya bilərdi.* Ə.Vəliyev. // Ayağı ilə basıb əzmək. *Bu zaman Xasay pencəyini ayaqları altına salıb tapdalamağa, alovu söndürməyə başladı.* Ə.Vəliyev. ..*Xəlil onun ardınca baxdı, papirosun kötüyüünü yera çırpıb, ayağı altında tapdaladı.* M.Hüseyn.

2. məc. Qabacasına saymazlıq göstərmək, heç yerinə qoymaq; saymamaq. *Maya Rüstəm kisinin çıxdan alışdığını, qanına, ılıyına işləmiş adət və təsəvvürləri tapdalamışı.* M.İbrahimov.

TAPDALANMA “Tapdalanaq”dan f.is.

TAPDALANMAQ məch. 1. Ayaqlanmaq, ayaqla basdalanaq, tapdanmaq.. *Heyət ağır ayaqlarla tapdalandığından xırman kimi çılpaq və qurudur.* Mir Cəlal.

2. məc. Sayılmamaq, saymazlıq göstəriləmək.

TAPDAMA “Tapdamaq”dan f.is.

TAPDAMAQ bax **tapdalamaq**. *Düşünür asta-asta: küçələr, ay küçələr!* Mən sizin sənənizi tapdamışam nə qədər. B.Vahabzadə.

TAPDANMA “Tapdanmaq”dan f.is.

TAPDANMAQ bax **tapdalanmaq**. *Evlər, damlar, taxtapaşlar gümüş kimi ağarır;* *Qar tapdanıb, palçıq olub, dağda cığır qaralır.* A.Səhhət. *Torpaq tapdanıb bərkimişdi.* Ə.Məmmədxanlı.

TAPDIQ *is.* 1. Gözlənmədən tapılan, ələ keçirilən şey. *Bu kitab lap tapdiq oldu.*

2. *məc.* Təəccüb doğuran, təəccüblü, əcaib, qəribə. *Tapdiq şey.*

TAPDIRMA “Tapdırmaq”dan *f.is.*

TAPDIRMAQ *icb.* Tapmağa məcbur etmək, tapmağı təpsirmaq, başqası vasitəsilə əldə etmək. *Çənlibeldi mənə pənah; Tapdiraram həkim, cərrah. “Koroğlu.”* [Hacı mərəsiyəxana:] *Ağə, qırqovuldan meyil buyurun, onu .. sizin üçün tapdurmışam.* Cəmənzəminli.

TAPILMA “Tapılmaq”dan *f.is.* *Tapdiğin tapılmasında ər və arvad od ayaqlamışdır.* Ə.Vəliyev.

TAPILMAQ “Tapmaq”dan *məch.* *İtən şey tapıldı. Axtardığım adam tapıldı. Meşədə azmış uşaqlar tapıldı. Xəstəliyə qarşı yeni dərmanlar tapılmışdır. Zəngin neft yataqları tapılmışdır. Mənim ayağıma ayaqqabı çətin tapılır.*

TAPINMA 1. “Tapınmaq”dan *f.is.*

2. *is.* Sitayış, səcdə, pərəstiş.

TAPINMAQ *f.* 1. Səcdə etmək, sitayış etmək, ibadət etmək, pərəstiş etmək. [Xəyyam:] *Bir tanrıya lazımsa tapınmaq; Zövq əhlə tapınsın səna bırdən.* H.Cavid. [Exan:] ..Bütün varlıq mənim qılıncıma deyil, azad diləklərə, azad vicdanlara tapınmalıdır. C.Cabbarlı.

2. *məc.* Pərəstiş dərəcəsində sevmək, məfətun olmaq. *Gözəlliyyə tapındığı o gündən bəri; Bir başqalıq duyulmaqdə onun səsinə.* Ə.Cavad. *Mən qapandığım, tapındığım hissiz, stükut aləmindən qayıdırám.* Mir Cəlal.

TAPINTI *is.* Tapılan şey. Arxeoloji tapıntılar.

TAPİŞMA “Tapışmaq”dan *f.is.*

TAPİŞMAQ *qarş.* 1. Bir-birini tapmaq, bir-biri ilə görüşmək. *Gün gələr, yenə də biz tapışarıq; Qucaglar hər ana qalib oğlunu.* R.Rza. *Ələ bil ki, iki həsrət, iki nisgil tapışdı; Qız əlilə şinəlimin düyməsindən yapışdı.* Ə.Cəmil.

2. Dostlaşmaq, yaxınlaşmaq, bir-birini tapmaq, bir məqsəd üçün birləşmək (adətən xasiyyətcə, meyil və niyyətləri bir-birinə uyğun olan adamlar haqqında). *Həriflər tapışdilar. – Piri kişi həmişə [Qaraca qızla qara*

köpəyi] bir yerda görəndə gülüb deyirdi: – İki qara yaxşı tapışmısınız. S.S.Axundov.

TAPQI, TAPQINTI *bax tapıntı.* *Veys bu yeni tapqlara sevinir.* Ə.Əbülləhesən.

TAPQIR *is.* Atın belində yehərin dal tərəfə sürüşməməsi və yanlara əyilməməsi üçün düşünün altından keçirilən qayış. *Oğlan atdan düşdü, yüyənin kəmini atın ağzından çıxarıb, tapqrını boşaltdı, otlamaga buraxdı.* Cəmənzəminli. *Yüyəni, tapqırı bütün yağladı; Qantartığaya təzə qayış bağladı.* H.K.Sanlı.

TAPMA “Tapmaq”dan *f.is.*

TAPMACA *is.* 1. Hər hansı bir şeyi və ya hadisəni bənzətmə yolu ilə, qəsdən üstüortülü şəkildə təsvir edən yiğcam məcazi ifadədən ibarət müəmmə (şifahi xalq ədəbiyyatı növlərindən biri). *Yusif əmi hər gecə bizə şirin-şirin nağıllar danışar, çox qəribə tapmacalar deyordı.* A.Şaiq.

2. *məc.* Aydın olmayan və ya qeyri-müəyyən, üstüortülü söz, məsələ, danışaq; müəmmə. *Bu məsələ mənim üçün bir tapmacadır.* – [Cəbrayıl Firəngizə:] *Mənim heç uşaqlıqdan tapmaca ilə aram olmayıb.* B.Bayramov.

TAPMACALAMA “Tapmacalamaq”dan *f.is.*

TAPMACALAMAQ *f.* Qeyri-müəyyən, üstüortülü danışmaq, müəmməli söz demək. *Usta Ramazan yalnız böyründəki adamların eşidə biləcəyi bir səslə tapmacaladısa da, hamı onun sözünü eşitdi.* M.Hüseyn.

TAPMACALI *sif.* Qeyri-müəyyən, üstüortülü, müəmməli (söz, danışaq və s. haqqında). *Tapmacalı söz.*

TAPPADAN *zərf* Tap səsi çıxararaq, tap edərək, tappilti ilə. *Birdən [dəli] yenə tappadan yerə yixildi və dirnaqları ilə torpağı eşərək ağladı.* M.İbrahimov.

TAPMAQ *f.* 1. Axtarış, aramaq nəticəsində meydana çıxarmaq, üzə çıxarmaq, əldə etmək. *Axtardığı kitabı tapmaq.* – *Gəzib güclə bir qapı tapa bildim.* S.Rəhman. *Əlində zərf gəzib tapır ünvani;* *Qaynayıb, başına vurur al qanı.* M.Rahim. // Eyni mənada adam haqqında. [Sultan bəy:] *Axır gəlib səni tapdım, maralıım, maralıım, dilbilməz!* Ü.Hacıbəyov. [Mərcan:] *Tapmışan, tut atyıyindən, bərk tut;* *Başqa dilbərləri artıq sən unut!* A.Şaiq.

// İtirdiyi və ya bir yerdə unutduğu şeyi təzədən əldə etmək, özünə qaytarmaq. *İtirdiyi pulu tapmaq. Açıarı stolun yeşiyindən tapmaq.* // Eyni mənada itkin düşmüş və ya yeri məlum olmayan adam haqqında. *Oğlunu tapmaq. –.. Millətlər yuxudan oyanıb gözlərini açıdlar və parakondə düşmiş qardaşlarını tapıb, dağlış evlərini bina etməyə üz qodular.* C.Məmmədquluzadə. [Qəndab:] *Məzahiri tapıb salamat olduğunu bildim. B.Bayramov.* // Əldə etmək, əla keçirmək. [Səlim qızı:] *Biz bu kənddə iki nəşər kimsəsiz... yavan çörək, onu da güclə tapırıq.* C.Cabbarlı. [Fərhad] *sağ cibini qurdaladı. Bir loğma quru qara çörək tapdı.* Ə.Vəliyev. // Xüsusi tədqiqat, araşdırma, axtarış nəticəsində aşkarla çıxarmaq, açmaq, kəşf etmək. *Qazdan kauçuk almaq üsulunu tapmaq.* Yeni neft yataqları tapmaq. –.. *Bəzi naxoşların qanında bakteri və mikrob adlı xırda heyvanat və ələfyyat tapdılari ki, onlar çirkəb və qeyri natəmiz yerlərdə nəşvü nüümə edirlər.* H.Zərdabi. // *Hesablayaraq, fikirləşərək bir şeyin nəticəsini, cavabını müəyyən etmək, əldə etmək. Məslənən cavabını tapmaq.* Söyüün köküni tapmaq.

2. Çox axtararaq axırda əldə etmək; tapıb almaq. *Ayağıma, nahayət, ayaqqabı tapdim. – Neft saltanəti Bakıda neft tapmaq szablı bir işə çevrilmişdi.* A.Şaiq.

3. məc. Görmək, hiss etmək. *Tahir bu bacaboy uşağın varlığında suçu uşaqların kədər və iztirablarını tapırdı.* S.Rəhimov. [Bibixanım] elə bir xüsusiyyət tapa bilmirdi ki, xoşuna gəlməsin. B.Bayramov. // məc. Birini her hansı bir veziyətdə, halda görmək. *Atasını xəstə halında tapdı.* // məc. Əldə etmək, nail olmaq. [Gəldiyev] illərdən bəri arzuladığı “normal” həyatı tapmışdı. Mir Cəlal.

4. Danışılan bir sözə və s.-yə istehzali münasibət bildirir. *Deməyə söz tapmışan! Tərifləməyə adam tapdınız!*

5. Bir sıra isimlərdən sonra galərək, mürokkəb feil və müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: fürsət tapmaq, macal tapmaq, söz tapmaq, nöqsan tapmaq, yol tapmaq və s.

TAPPATAP, TAPPATUP 1. *təql.* Bir-birinə və ya başqa şeyə toxunan taxta və s. şeylərdən çıxan aramsız səs. *Ägarzanın evindən tappatap səsi gəlirdi.* Mir Cəlal.

2. *zərf* Tappilti ilə, ayaqlarını tappıldadə-tappıldıda. *Bir qorodovoy kükənin ortası ilə tappatup gəlib çamadanın yanından sovuşdu.* S.M.Qənizadə.

TAPPATAPLA, TAPPATUPLA *zərf* Tapilti ilə. *Alma-armud ağaclarından meyvələr tappataplala töküldürdü.* S.Rəhimov.

TAPPILDAMA “Tappıldamaq”dan *f.is.*

TAPPILDAMAQ *f.* Tappilti səsi çıxarmaq, tap-tap etmek. *Boz at quyrugunu buladıqca xurcuna dəyir və taqqıldayırdı.* S.Rəhimov.

TAPPILDATMA “Tappıldatmaq”dan *f.is.*

TAPPILDATMAQ *f.* Bir şeyi bir şeyə vuraraq və ya yerə ataraq tappilti səsi çıxartmaq.

TAPPILTI *təql.* 1. Hərəkət edən insan və ya heyvanın ayağının yerə dəyməsi nəticəsində çıxan səs. [Zeynal] *bir qədər sonra qapı arxasında ayaq tappiltisi* duydular. S.Hüseyn. Bayramın qulağına at ayaqlarının tappiltisi dəydi. M.Hüseyn.

2. Bir şeyin düşməsindən və ya başqa bir şeyə dəyməsindən hasil olan qısa qırıq səs və ya dalbadal eşidilən belə səsler. *Yaşıl qapı açılıb tappilti ilə divara dəydi.* H.Seyidbəyli. [Aynanın] sanki kömək istəyən əlləri bir an havada asılı qalıb, tappilti ilə yanına düştü. İ.Hüseynov.

TAPŞIRIQ *is.* 1. Tapşırılmış şey, yerinə yetirilməsi, ifa və ya həll edilməsi bir vəzifə olaraq həvələ edilmiş iş, məsələ və s. *İctimai tapşırıq. Partiya tapşırığı.*

2. İşin qabaqcadan müəyyən olunmuş və ya göstərilmiş həcmi. *İstehsalat tapşırıqları. –.. Briqadırlar sabahki iş üçün fikirləşir, manqabasıcları səhərki tapşırığı üzvlərinə xəbər verirlər.* Ə.Vəliyev. // Dərsdənkonar vaxtda öyrənmək və ya həll etmək üçün şagirdlərə verilən dərs. *Həndəsədən tapşırıq. Ev tapşırığı. Tapşırığı yazmaq.* // Gösteriş, emr, serəncam. *Direktorun tapşırığı.* – [Xanlar:] *Mən atamın tapşırığını yerinə yetirməyə çalışaram, – dedi.* S.Rəhimov. // *hərb. Operativ vəzifə. İskəndər Quliyev döyüş tapşırığını döyüşçülərə başa saldıqlan sonra qərargaha qayitdi.* Ə.Vəliyev.

TAPŞIRILMA “Tapşırılmaq”dan *f.is.*

TAPŞIRILMAQ “Tapşırımaq”dan *məch.* Vəzifə tapşırılmaq. *Siyahıların tutulması ona*

tapşırılmışdır. – Bütün kisələri aparanlara “qonşunla bölüşdürücəksən” deyilib, möhkəm tapşırıldı. Ə.Thübühəsən.

TAPŞIRMA “Tapşırmaq”dan *f.is.*

TAPŞIRMAQ *f.* 1. Həvalə etmək, üzərinə qoymaqla. *Səadət xanum Səriyyə xala və Gülnazə bəzi işlər tapşırırdı.* M.Ibrahimov. *Sədət xala təzəcə yoldan gəldiyindən çay hazırlamağı Sürmə xalaya tapşırmışdı.* S.Rəhman.

2. Birisinin və ya bir şeyin qayğısına, qeydində qalmış həvalə etmək; inanaraq, etibar edərək öhdəsinə buraxmaq, himayəsinə buraxmaq; qızmaq. *Ona şey tapşırmaq olmaz. – Əmioğlumun peşəsi qoyun saxlamaq idi və qoyunları da .. çobanlara tapşırılmışdı.* C.Məmmədquluzadə. [Afaq:] *İlyas, körpə Məmmədimi sənə tapşırıb gedirəm, – dedi..* Ə.Məmmədxanlı.

◊ **Torpağa tapşırmaq** *tənt. – b a x torpaq. Can (canını) tapşırmaq – b a x can.*

TAR¹ *is.* Azərbaycan və İranda çox yayılmış mizrabla çalınan simli musiqi aləti. *Tar* çalmaq. *Tar Azərbaycanın milli musiqi alətidir.*

TAR² *sif. [fars.] klas.* Qara. *Könlümü qarət edir öylə ki, tari-zülfün;* *Rumə sanki həbəsi ləşkəri-yəğmə gətirir.* X.Natəvan. // *Tutqun, donuq, aydın görünməyən. Tar şüə. – Bu gün mənim gözümə qifitə tar (z.) gəlir.* S.Ə.Sirvani. □ **Tar olmaq** – qaranlıq çökəmkə, qaranlıqlaşmaq. *Dağlar başı qar oldu; Bulud gəldi, tar oldu.* (Bayati).

TAR³ *is.* Ev quşlarının üstündə durub gecələməsi üçün hincə qoyulan ağac. *Bir qış axşamıydı, qapıda soyuq; Qalxdı tar üstünə bizim çil toyuq.* S.Vurğun. *Tardakı xoruz qanadlarını şappildədib banladı.* S.Rəhimov.

◊ **Toyuq tara çıxanda (çixan vaxt)** – *b a x toyuq. Toyuq tardan düşəndə (düşən vaxt) – b a x toyuq.*

TAR⁴ *is.* Üst-üstə dərəyə yağış bir yığılmsı qalın qar yiğimi. *Tara düşmək. Tara batmaq. – Dağ başında çar qala; Duman keçə, tar qala; Bir arzum var ürkəkdə; Mən ölsəm də yar qala.* (Bayati). [Bəylər] *tarın yanına gəlib gördülər ki, Nəbigil tüsənglən ayaqyolu açıb addamışlar o tərəfə.* “Qaçaq Nəbi”. □ **Tar bağlamaq** – yağış bir yerə yiğilmək, töpə

əmələ gətirmək (qar haqqında). *Elə ki əsnəndi çovğunla külək; Çöldə tar bağlayıb qar çıxıdı dizə.* S.Vurğun.

TARAC *is. [fars.]* Qarət, çapovul, talan; talama. □ **Tarac etmək** – 1) talan etmək, qarət etmək, çapılıb talamaq. *Külli-varin etdilər tarac, yəğmə, tarūmar.* M.V.Vidadi; 2) məhv etmək, dağıtməq, yox etmək, puç etmək, puça çıxarmaq. *Pulunu tarac etmək. Tarac olmaq* – 1) talan olmaq; 2) məhv olmaq, dağılməq, yox olmaq, puç olmaq. [Nurəddin ağa:] *Mədrəsə yerinə, azarxana yerinə, bax gör, hansı yolda tarac olur sərməyə.* N.Vəzirov. *Bəylərin, xanların – qansoranların; Taxtı tarac oldu tamam onların!* S.Vurğun.

TARAKAN *is. [rus.]* Mətbəxböcəyi, mətbəxquodu.

TARAQQƏ *is.* İçi barıtla doldurulmuş kagızdan düzələn partlayıcı fişəng (atəşbazlıqda əyləncə üçün işlənir).

TARAQ-TARAQ, TARAQ-TURUQ *is.* Təkrar edən, davamlı taqqılıtə səsi. *Mədəniyyət evinin yeni binasında taraq-turuq səsindən qulaq çatılayırdı.* M.Ibrahimov. *Hey atılır güllələr; Atılır taraq-taraq.* B.Vahabzadə.

TARÁN *[rus., əsli, yun.] hərb.* 1. Öz təyyarəsini, gəmisini, ya tankını düşmən təyyarəsinə, gəmisinə, ya tankına zərbələr vurmaqdan ibarət döyüş üsulu. *Birdən gur səs ilə deyir ucadan: – Gülləm yoxsa əgər, üsul var! Tararan!* M.Rahim.

2. Düşmənin cəbhəsini yarib onun mövqelərinə soxulmaqdan ibarət döyüş əməliyyatı, həmçinin bu əməliyyatı həyata keçirən zərbə.

3. **B a x qoçbaşı.**

TARANLAMAQ *f. hərb.* 1. Öz təyyarəsinin, gəmisinin və ya tankının gövdəsi ilə düşmən təyyarəsinə, gəmisinə və ya tankına zərbə endirmək. *Düşmən təyyarəsini (tankını) taranlaməq.*

2. Taran (2-ci mənada) üsulu ilə düşmənin cəbhəsini yarmaq. *Cəbhəni taranlamaq.*

TARANTELLA *is. [ital.]* Coşqun xarakterli italyan xalq rəqsı.

TARAŞ *is. [fars.]* 1. Qırxma. □ **Taraş etdirmək** – qırxdırmaq. *Başını taraş etdirmək.* **Taraş etmək** – qırxməq. *Üzünü taraş etmək.*

2. köhn. Üzdən, üstündən səthi surətdə yonma. □ **Taraş etmək** – üzdən yonmaq. Karandaşları taraş etmək. // Bu iş üçün alət, yonma qələmi.

TARAŞLAMA “Taraşlamaq”dan f.is.

TARAŞLAMAQ f. Taraş etmək, qırxmaq. Saqqalını taraslamaq.

TARAŞLI sif. Taraşlanmış, taraşla yonulmuş. □ **Taraşlı stəkan** – tin-tin stekan.

TARAZ [fars.] 1. sif. ve zərf Düz, düzdüz, bərabər, eyni bərabərdə, eyni vəzndə. Boş tərəzinin gözləri bir-birilə taraz gəlmədi. [Kosa] daş götürdü, pərsəng atdı, qıraqları çürümüş çanaqları birtəhər düzəltişdirdi. S.Rəhimov. □ **Taraz olmaq** – bərabər olmaq, bərabərləşmək. O gün ki fəsl-i yaz olur; Gecə, gündüz taraz olur. A.Səhhət.

2. is. xüs. Dülgerlikdə, torpaq və bənnalıq işlərində səthin düzlüğünü yoxlamaq üçün alət. ..Fəhlələr yer qazar, evin binəsini qoyar, usta taraz ilə ölçər, .. başlayıb divarı qaldırardı. Mir Celal.

TARAZI [fars. tərazu] b a x **tərəzi**.

TARAZLAMA “Tarazlamaq”dan f.is.

TARAZLAMAQ f. Düzləmək, taraz etmək, bərabərləşdirmək. Tarəzinin gözlərini tarazlamaq. – ..Kamil özünü qabağa atıb sükanı burdu, pozulmuş müvazinəti tarazladı və qayığı batmaqdan qurtardı. M.Süleymanov.

TARAZLANMA “Tarazlanmaq”dan f.is.

TARAZLANMAQ qayid. Düzlənmək, birbirinə taraz olmaq.

TARAZLAŞDIRILMA “Tarazlaşdırılmaq”-dan f.is.

TARAZLAŞDIRILMAQ məch. Taraz edilmək, müvazinətəşdirilmək.

TARAZLAŞDIRMA “Tarazlaşdırmaq”-dan f.is.

TARAZLAŞDIRMAQ f. Düzləşdirmək, müvazinətəşdirilmək, uyğunlaşdırmaq. Hər anda inersiya qüvvəsi ilə nöqtəyə təsir edən qüvvələr və reaksiya qüvvələri bir-birini tarazlaşdırır. Z.Xəlilov.

TARAZLAŞMA “Tarazlaşmaq”dan f.is.

TARAZLAŞMAQ qarş. Düzləşmək, taraz olmaq, bərabərləşmək, müvazinəti bir-biri ilə uyğunlaşmaq. Mənfi balansda bədənin qida maddələri dağılır, maddələr tarazlaşan-

da isə onların gəliri çıxarına bərabər olur. “Ümumi zootexniya”.

TARAZLIQ is. 1. Üfüqi cəhətdən düzlük. Divarın tarazlığını yoxlamaq.

2. İki şeyin bir-biri ilə uyğunluğu, eyni ağırlıqlıda, vəznde olması; müvazinət. Tərəzi gözlərinin tarazlığı.

TARÇALAN, TARÇI is. Tarda çalan çalğıçı; tarzən. Ey tarçı, çal, oxu! Könlümü al, oxu! M.Müşfiq. Qurban təzə-təzə əlinə tar almağa başladığı zamanlar Qarabağda tarçalan Sadiq yaşayırdı. İ.Əfəndiyev.

TARÇILIQ is. Tar çıurma sənəti, tarçı peşəsi.

TARIM zərf Tarımlanmış, bərk dərtılıb çəkilmiş haldə olan (adəten “çəkmək”, “çəkilmək” feilləri ilə işlənir). İpi (məstili) tarım çəkmək. – Kotan yera işlədikcə zəncir tarım çəkilir, öküzlər yamac yuxarı .. sürünürdü. B.Bayramov.

TARIMLAMA “Tarımlamaq”dan f.is.

TARIMLAMAQ f. Tarım çəkmək, bərk dərtib çəkmək, tarım etmək. İpi (burazı) tarımlamaq.

TARIMLIQ is. Tarım çəkilmiş ipin, zəncirin və s.-nın hali.

TARİF [fr.] Rəsmən müəyyən edilmişən ödünc, vergi, rüsum, maaş və s. miqdəri (cədvəli). Görürxana tarifi. Əmək haqqı tarifi. Poçt tarifi.

TARIFLƏŞDİRİLMƏ “Tarifleşdirilmək”-dən f.is.

TARIFLƏŞDİRİLMƏK məch. Tarifleşdirmə aparılmışaq.

TARIFLƏŞDİRİRMƏ “Tarifləşdirmək”dən f.is. Tarifləşdirmə komissiyası.

TARIFLƏŞDİRİRMƏK f. Vergi və ödünç obyektlərinin təsnifi əsasında tarif təyin etmək, tarifleşdirmə aparmaq. Müxtəlif işləri tarifləşdirmək.

TARİX is. [ər.] 1. Bir hadisənin baş verdiyi, cərəyan etdiyi vaxt; keçmiş həyata aid olub adamların hafizəsində qalmış fakt və hadisələrin məcmusu. Tarixin təcrübəsi göstərir ki... Məsələnin tarixi. – [Nüşabə:] Şanlı tariximiz görəməmiş ləkə; Zəfərlər qazanmış bu şanlı ölkə! A.Şaiq.

2. İnkısap prosesindəki gerçəklilik. Tarixin qanunları. Tarixin dialektikası. Tarixin gedisi.

3. İnsan cəmiyyətinin inkişafı haqqında elm. *Azərbaycan tarixi. Orta əsrlər tarixi.* – *Tarix insan cəmiyyətinin həyatı haqqında elm*-dir. “Qədim dünya tarixi”. // Həmin fənnə aid kitab, dörslik, dörs. *Tarixdən “5” almaq. Tarix kitabı*.

4. Bir şəxs və ya şeylə bağlı olan fakt və hadisələrin tarixcə məcmusu. *Sumqayıt şəhərinin tarixi. Onun başına gələn hadisələrin tarixini heç kəs bilmir*. – [Qaraş:] Yaxşı, *Qız-yeterin tarixini danışma, sözünü de*. M. İbrahimov.

5. Bir hadisənin, şeyin inkişafının gedişi, ardıcıl inkişafı. *Yer qabığının təşəkkül tarixi. Hadisələrin inkişaf tarixi*.

6. Təbiətin, mədəniyyətin, elmin hər hansı bir sahəsinin ardıcıl inkişaf və dəyişməsini öyrənen elm. *Musiqi tarixi. Ədəbiyyat tarixi. – Cəlil Məmmədquluzadə (Molla Nəsrəddin) Azərbaycan mədəniyyəti və maařifi tarixinin tamamilə yeni və parlaq bir dövr açdı*. M. İbrahimov.

7. Əhvalat, hekayə, rəvayət. *Tarix uzundur... Tarixi gözdən keçirmək*.

8. Keçmiş. [Xristofor:] *Bu şüx zahirin də faciəli bir tarixi var. Çəmənzəminli*.

9. Bir hadisenin dəqiq təqvim vaxtı. *Doğum tarixi*. // Sənəddə, məktubda və s.-də onun yazılması vaxtı haqqında qeyd (il, ay, gün). *Telegramın tarixi. Əmrin tarixi. Təliqəyə tarix qoymaqla*.

◊ **Tarix boyu** – bütün tarix ərzində, bütün dövrlərdə, lap əvvəldən bu günə kimi. *Bu qurultay tarix boyu görünməmiş nəhəng bir sıçrayış dövrünün başlandığını xəbər verəcək*. M. Hüseyin. **Tarixdə görünməmiş** – heç vaxt olmamış, bu vaxta qədər misli görünməmiş hadisə haqqında. **Tarixdən əvvəl (qabaq)** – miladi tarixindən əvvəl (qabaq). *Rüstəm kişi Mayanın sözünü kaşdi*: – *Tarixdən üç yüz il əvvəl deyirsən, onda neçə il elər?* M. İbrahimov. **Tarixdən əvvəlki (qabaqkı)** – 1) miladi tarixindən əvvəlki (qabaqkı); 2) qədim dövrlərə aid olan, yazılı sənəd olmayan. **Tarixdən əvvəlki dövrlər**. **Tarixə (tarixdə) yazılmış** – heç vaxt unudulmamaq, həmişə yadda qalmaq. [Koroğlu:] *Mən gərək o Rum paşaşına bir divan tutam ki, tarixlərdə yazıla. “Koroğlu”*. **Tarixin təkərini geri döndər-**

məyə çalışmaq – tarixin qanuna uyğun inkişafının qarşısını almağa, geri qayıtmağa çalışmaq. **Canlı tarix** – bax **canlı. Xəstəlik tarixi** – bax **xəstəlik**.

TARİXÇƏ bax **tarix** 4-cü mənada. *Teymurun İsləmildəzərlərlə dostluğunun tarixçəsini yaxşı bilən İmanov zarafat tərzində Qürətə dedi..* M. Hüseyin. *Kənddə olmuş hər bir hadisənin, salınan hər bağıñ, əkilən hər ağaçın, tikilən hər evin tarixçəsini* [Xoşqədəm nənədən] soruşardılar. S. Qədirzadə.

TARİXÇİ is. Tarix mütexəssisi; tarix elmi ilə məşğul olan alim; tarixşünas.

TARİXƏN sif. [ər.] Tarixə görə, tarix etibarilə, tarix baxımından. *Tarixən düzgün qiyamtləndirmək. Tarixən doğru deyil*.

TARİXI sif. [ər.] 1. Həqiqətən olmuş, həqiqətə uyğun olan, uydurma olmayan. *Tarixi fakt. Tarixi şəxsiyyət. Tarixi şərait*.

2. Tarix üçün əhəmiyyəti olan, tarixə daxil olmuş; əhəmiyyətli, əlamətdar. *Tarixi qurultay. – Bakı ən mühüm, ən tarixi günlər keçiridir*. M.S. Ordubadi.

3. Tarixdə olmuş hadisəyə əsaslanan, tarix əsasında qurulmuş, tarixdən götürülmüş. *Tarixi roman. Tarixi dram*.

4. Hadisələrə, onların törəmə və inkişafı baxımından yanaşan, baxan, tədqiq edən. *Miiasir dil faktlarının tarixi izahı. Hadisələrə tarixi baxış*. // Hadisələri, ardıcıl inkişafı baxımından tədqiq edən, öyrənən. *Tarixi coğrafiya. Tarixi grammatika*.

5. Cəmiyyətin inkişafının müəyyən mərhəlesi ilə bağlı olan; daimi olmayan, keçici. *Tarixi kategoriya*.

6. Tarixdən əvvəlki dövrləre deyil, maddi abidələrin qaldığı dövrə aid olan. *Xalqın həyatının tarixi dövrü*.

◊ **Tarixi materializm** – bax **materializm**.

TARİXI-HİCRİ is. [ər.] Hicri tarix (Məhəmmədin Məkkədən Mədinəyə köçdüyü vaxtdan hesablanmış müsəlman təqvim).

TARİXİLİK is. 1. Hər hansı bir şey və ya hadisənin törəməsinin və inkişafının, onu doğuran konkret tarixi şəraitlə bağlı olaraq öyrənilməsi, hadisələrə tarixi yanaşma prinsipi.

2. Tarixi faktlarla uyğunluq, tarixən dəqiq və düz olma. *Tarixi romanda tarixilik principinə riayət etmək* əsas şartdır.

TARİXİ-MİLADİ *is.* [ər.] Miladi tarix (ısanın anadan olduğu gündən hesablanan təqvim).

TARİXLİ *sif.* Tarixi yazılmış, yazıldığı vaxt qeyd olunmuş, göstərilmiş. 1977-ci il 15 may tarixli məktub. 2 avqust tarixli "Molla Nəsrəddin" jurnalı.

TARIXNƏVİS [ər. tarix və fars. ...nəvis] köhn. b a x **tarixyazan**. [Şah Abbas:] Fərras göndər, Sərdar Zaman xani, Mirzə Yəhyani, Möhsün xani, tarixnəvis İskəndər bəyi, Molla Səmədi hüzuruma çağır. M.F.Axundzadə.

TARİXSİZ *sif.* Tarixi qoyulmamış, yazıldığı vaxt (il, ay, gün) göstərilməmiş. Tarixsiz məktub. Tarixsiz sonəd.

TARIXŞÜNAS [ər. tarix və fars. ...şünas] b a x **tarixçi**.

TARİXYAZAN *is.* Şahidi olduğu hadisələri qələmə alan, ümumiyyətlə, hadisələri yazar şəxs; tarixçi, tarixnəvis.

TARİK¹ *is.* [ər.] köhn. Türk edən, gedən, dünyadan el üzən.

TARİK² *sif.* [ər.] 1. Qaranlıq.

2. Qara.

TAR-QAVAL *top.* Tar və qaval (və bəzən kamançadan) ibarət çalğı. *Bu zaman doğrudan da tar-qaval səsi gəldi.* M.Hüseyin.

TARLA *is.* Taxıl, pambıq, qarğıdalı və s. əkilmış böyük sahə, əkin (yeri); zəmi. *Bu qız üç gün əvvəl atası ilə çəltik tarlasında çalışırdu.* Mir Cəlal. □ **Tarla düşərgəsi** – tarlada işləyənlərin istirahəti, yeyib-içməsi və s. məqsədlər üçün onun yanında düzəldilən tikili (talvar və s.). *Sədrələ katib başqa manqaların sahəsinə gedəndə qızlar tarla düşərgəsinə galib sahər yeməyi yeyirdilər.* Ö.Vəliyev.

TARLAÇI *is.* Tarlada işləyən kolxoçoğlu və ya sovxozi fəhləsi. *Tarlaçuların yarışı.*

TARLAÇILIQ 1. *is.* Tarlaçının işi, tarlada işləmə.

2. *Sif. mənasında.* Tarlaçılardan təşkil olunmuş, tarlaçılardan ibarət olan. *Tarlaçılıq briqadası.*

TARLAQORUYUCU *sif.* Tarlanı küləyin təsirindən qorumaq üçün əkilən. *Tarlaqoruycu meşə zolaqları.*

TARLANMA "Tarlanmaq"dan *f.is.*

TARLANMAQ *f.* 1. Qaralmaq, tutulmaq. *Hava tarlandı.*

2. Qırt yatmaq (toyuq).

TARLAŞMA "Tarlaşmaq"dan *f.is.*

TARLAŞMAQ *f.* Tar olmaq, alaqarənliq olmaq, qaranlıq düşmək. *Hava tarlaşmışdı.*

TARLIQ *is.* Tar olma; alaqarənliq, toranlıq, tar şeyin halı.

TAR-MAR *sif.* 1. Bir-birinə qarışmış, dolasıq, nizamsız, qarışiq; pərişan. [Süleyman Əsgəre:] *Nədir sənin dərdin, bu nə ah-zardır;* *Nədir sənin fikrin belə tar-mardır.* Ü.Hacıbəyov. *Məzar... Şaxta kəsir, o tənha xəyal; Yonələr yoluna fikri tar-mar.* M.Rahim.

2. Xaraba, dağınış, dağılmış, viran qalmış. *Tar-mar ev.*

◊ **Tar-mar etmək** – 1) bir-birinə qarışdırmaq, dolasdırmaq, nizamsız hala salmaq; 2) xaraba qoymaq, dağıtmak, viranə qoymaq. [Hacı Murad:] *Məhərrəm bəy mənim atamın yurdunu tar-mar edər..* S.S.Axundov; 3) məhv etmək, yox etmək, dağıtmak, darmadağın etmək. *Düşmənin soşlərini eləyəndə tar-mar; Bilişlər ki, arxada neft dəryası Bakı var.* R.Rza. **Tar-mar olmaq** – 1) bir-birinə qarışmaq, nizamsız hala düşmək, dolasmaq; 2) xaraba qalmaq, dağılmış, alt-üst olmaq. [Məmməd:] *Padşah yixıldı, gorbagor oldu; Uçdu sarayları, tar-mar oldu.* Z.Xəlil; 3) dağılmış, məhv olmaq, darmadağın olmaq. *Hitler Almaniyası tar-mar oldu.* Ə.Sadiq.

TARP *təql.* Bərk, ağır bir şeyin birdən-birə yero düşməsindən və ya ağır, bərk şeklärın bir-birinə toxunmasından çıxan səs. [Oda-başı:] *Hacı bunu eşidən tək tarp dəydi yərə.* Ə.Haqverdiyev.

TARTAN-PARTAN *is.* Boş, mənasız sözlər, danişiq; hədyan. *Tartan-partan (z.) danışmaq.*

TARZƏN [fars.] b a x **tarçı**. *Tarzən ilə kamançaçı məhərətlə çalır, qavalvuran oğlan işə boğazını arıtlayıb oxumağa hazırlaşırıdı.* M.Hüseyin.

TAS¹ *is.* Enli, dairevi, dayaz metal qab; test, ləyən. *Hamam tasi. – Hənifə bir əlində tas, o biri əlində isti su ilə dolu vedrə .. tövşüyü tövşüyü içəri girdi.* İ.Hüseyinov.

2. Köhənə möişətdə: tas qurmaqla fala baxma, tas fali. [Sərvinaz xanim:] *Deyib, arxa-*

yin ol, arvad, tas yaxşı göstərir. N.Vəzirov.
◻ Tas qurmaq – köhnə möişətdə: içi su ilə dolu tasi müşahidə etməklə fala baxmaq. *Nə-hayət, uşaq üçün fala baxdırıb tas qurdurar və dua yazdırırdılar.* H.Sarabski. *Falçı [Savalyat arvadla] tas qurardı.* Mir Celal.

◊ **Köhnə hamam, köhnə tas** – hər şey əvvəldə olduğu kimi, qətiyyən heç bir şey dəyişmədən (deyişməmiş).

TAS² is. [ər.] Nörd oyununda üç, bəzən də dörd xal qazanıb oyunu udma və ya üç, bəzən də dörd xal itirib oyunu uduzma.

TASA¹ is. [fars.] 1. Qəm, qüssə, kədər.
 2. Çırpmıaq, narahatlıq, qərarsızlıq.

TASA² is. mah. Qəzəb, hirs.

TASABAXAN is. köhn. Tasla fala baxan adam; falçı (ba x **tas¹** 2-ci mənədə).

TASKABAB is. Taskababında bisirilən xırda küftə və ya doğranmış ət və kartofdan ibarət xörək.

TASKABABI is. Ağzı kip örtülən ikiqulplu qazanca.

TASKÜLAH is. [fars.] köhn. Dəbilqə.

TASKÜLAHLİ sıf. köhn. Başında taskülah olan; dəbilqəli. *Ümumi sakit ikən etdi mətləbə ağaz; Dəmir geyimli, polad taskülahlı bir knyaz.* A.Səhhət.

TASLAQ is. Bir şeyin hələ qəti bir şəkil almamış hali; eskiz, sxem.

TAT is. Azərbaycan, Dağıstan və İranda yaşayan irandilli xalq və bu xalqa mənsub adam.

TATAR is. 1. Tatarıstanın əsas əhalisini təşkil edən türkdilli xalq və bu xalqa mənsub adam.

2. Volqaboyunda, Sibirdə və s.-də yaşayan türkdilli bəzi kiçik xalqların adı.

3. XIII-XV əsrlərdə Qızıl Orda dövlətini təşkil edən müxtəlif türk, monqol və b. tay-faların adı.

TATARCA sıf. və zərf Tatar dilində. *Tatarca öyrənmək.* *Tatarcadan tərcümə.*

TATARİ is. Qırımcı, qamçı. *Çiyində tüsəngi, döşdə qatarı;* *Belində xəncəri, əldə tatarı.* H.K.Sanlı.

TATARILAMA “Tatarılamaq”dan f.is.

TATARILAMAQf. Tatar ilə vurmaq; qırımcılamaq, qamçılamamaq.

TAUN is. [ər.] 1. Qusma və ishal şəklində təzahür edən çox yoluxucu ağır epidemik xəstəlik.

2. Qarğış məqamında işlənir. *Səni taun tutsun!*

TAU-SAQQIZ is. bot. Dağlarda bitən çoxillilik kauçuklu ot-bitki. *Tau-saqqız .. çoxillik, yoğun, kobud kökləri olan və kök bicləri verən bitkidir.* M.Qasımov.

TAVA¹ is. İçində ət və s. qızartmaq üçün kənarları yasti, dairovi metal qab. *Mis tava. Tavada ət qızartmaq.* – [Sayad] tez dönbüb, qara tavani yerə qoydu. M.Hüseyn. *Pərşən ocağı alışdırıd, tavaya yağ atdı.* M.İbrahimov.

TAVA² bax **tavadaşı**.

TAVADAŞI is. İri, əsasən yasti daş; tava. *Hamamin yeri təmiz yonulmuş ağ tavadaşilarla döşənmiş olardı.* H.Sarabski.

TAVAKABABI is. Ayrıca tavada bisirilən kiçik küftə və yumurtadan ibarət xörək. *Uşaq-lar Fatma xalanın onlar üçün hazırladığı ağ, təmiz bağlamanı açıb, çörək arasındaki tavakababını böyük iştaha ilə yedilər..* H.Seyidbəyli.

TAVALIQ is. Qayalıq, daşlıq. *Tavalıqda xırman sürmək.*

TAVAN¹ is. Binanın daxilinin üst örtüsü; sıqf. *Bir qoca da zilləyarək gözlərini tavana; Ovuşdurub ovucunda tüüt töküր qəlyana.* S.Rüstəm. *Alçacıq tavandan torpaq töküllür; Lakin üzlər gülür, baxışlar gülür.* Ə.Cəmil.

◊ **Tavan altda (altında) qalan deyil** – borcundan çıxar, əvəzini verər, xəcalatından çıxar... *Özün bilirən ki, mən tavan altda qalan oğlan deyilmər, arxayıñ ol, xəcalatından çıxaram.* “Kirpi”.

TAVAN² is. [fars.] Güc, qüvvət, qüvvə (çox vaxt “tab” sözü ilə bərabər işlənir). *Demidim, ayılığa yoxdur tavanım; Ayılıb getməsin sərv-i rəvanım.* Ə.Cavad.

TAVANA is. [fars.] 1. Maddi imkan, pul, var, dövlət. *Ev boş, ev soyuq;* *Bircə şam al-mağşa tavanası yox.* B.Vahabzadə.

2. Bax **tavan²**. *Əlinin tavanası yoxdur.*

TAVANALI sıf. Maddi imkanı olan, vari, pulu, dövləti olan; pullu, dövlətli, varlı. [Qorxmaz:] *Mən bu fikirdəyəm ki, biz daha iri, tavanalı və güclü bir kolxozda birləşməliyik.* Ə.Vəliyev.

TAVANASIZ *sif.* Maddi imkanı olmayan, pulu olmayan; kasib.

TAVANLI *b a x tavanalı.* *Naməlsəm məhəlləsinin camaaatı ata-babadan yerli, tavanlı olub, günlerini müttəsil eyş və işrətdə keçirən bir xalq idi.* N.Nərimanov.

TAVAR¹ *is.* Balaq (camış balası).

TAVAR² *sif. məh.* İri, böyük, yekə.

TAVAR³ *sif. məh.* Çalışqan, bacarıqlı, zırək.

TAVOT *is.* Sürtkü yağlarının bir növü.

TAVR *is.* Krimin cənub hissəsinin qədim əhalisi.

TAVTOLÓGIYA [yun. *tauto* – o özü və *logos* – söz] Əvvəl deyilən şeyin başqa şəkildə və ya başqa söz və ya ifadə ilə təkrarı.

TAY¹ *is.* Bab, bərabər, münasib, misl. [Züleyxa xanım:] ..Altmış yaşında qoca ona taydı? N.Vəzirov. *Xasay bir oğlandı, ona tay ham!* *Var adı, qulluğu, şöhrəti, şanı.* S.Vurğun. □ **Tay etmək** – bərabər tutmaq; bir tutmaq. *Mələkdən də səni billəm ziyadə;* *Tay etmərəm heç insanı mən sənə.* M.P.Vaqif. *Mənim qızımı bir qaraçı qızına taymı edirən,* – deyə *Hüseynqulu ağa bağırdı.* S.S.Axundov. **Tay olmaq** – bab olmaq, bərabər olmaq. [Ahil qadın:] *İndi biz gəlib Cahan xalaya tay ola bilmarik.* Ə.Haqverdiyev. *Cuma...* özünə *tay olacaq bir əsgər..* gözaltı etməyə çalışacaqdı. Ə.Əbülləsən. **Tayını tapmaq** – hər cəhətdən özünə uyğun, özünə bab, özünə münasib adam tapmaq, yoldaş tapmaq. *Tərlan idin, öz tayını tapmadın;* *Getdi, qismət oldu sarə zülflərin.* Aşıq Ələsgər. **Tay tutmaq (qoymaqlı)** – *b a x tay etmək.* *Dağarcığını çuvala tay tutur.* (Ata. sözü). [Hafizə xanım:] *Bəxtəvar başıma, gör məni aparıb kimə tay qodru.* Ə.Haqverdiyev.

TAY² *is.* 1. Tək, bir. *Öküzün taydı, işin aydı.* (Ata. söyü).

2. Ümumiyyətlə, qoşa şeylərdən hər biri. *Qırılmış cilovun, taydır tüzəngin.* M.Rahim. // Eyni mənada ayaqqabı, corab, əlcək və s. haqqında. *Əlcəyin tayı.* *Corabın bir tayı cirilib.* – [Sona xanım:] ..*Başmağının tayı ayağından sürüşüb çıxdı, qaranlıqda axtarıram, tapmiram.* M.F.Axundzadə. // Eyni mənada qapı, pəncərə haqqında; lay. *Yunis qapının bir tayımı açanda iri bir şəkil gözünə sataşdı.* Mir Cəlal.

tay-tay *b a x taybatay.* *Geniş pəncərələr açıları tay-tay.* S.Vurğun.

TAY³ *is.* 1. Kisəyə, yesiyə və s.-yə qablaşdırılmış yük. *Har birinə ağır taylor çatıldılar.* Q.Zakir. ..*Gah da Aşqabadda Hacı Zeynalabdin Tağıyevin doqquz tay manufaktur məlini uğurlayırlar.* C.Məmmədquluzadə.

2. *B a x taya.* *Küləş tayı.*

tay-tay *sif.* Tayarlara, çox, çoxlu, kisələrlə, yesiklərlə, top-top. *İndi top-top, tay-tay parça, kisa-kısa şəkar, un, düyü daşımdırı.* Ə.Əbülləsən.

TAY⁴ *is.* Bir yeri iki hissəyə bölən şeyin tərəflərindən biri. *Divarın bu tayı.* – *Pərdənin o tayında da sükut vardi.* S.Rəhman. // Eyni mənada dağ, dərə və s. haqqında. *Rübabə dərənin o tayında, lap aşağıda qarda yüyürən bir adam gördü.* Mir Cəlal. *Azərbaycan cə-nubda – Xəzər sahilində, Qafqaz sira dağların o tayında gözəl bir ölkədir.* Ə.Məmmədquluzadə. // Eyni mənada çay, göl, dəniz və s. haqqında; sahil, tərəf, yan. ..*Girdiman torpağının sərhədi Kür çayının o tayından başlanır.* M.Hüseyn. *Çayın o tayındakı yoncalıqlarda çoxlu kəpənək və çayırtı vardi.* Ə.Vəliyev.

TAY⁵ “Ta” (4-cü mənada) sözünün danışığı dilində işlənən forması. *Hökumət adamları Nəbinin dalınca tay kəndə gəlmirdilər.* “Qaçaq Nəbi”. [Süleyman:] *Naharı elədik, tay nə oturaq, dur gedək bağa.* Ə.Haqverdiyev.

TAYA *is.* Üst-üstə yiğilmiş ot, taxıl, saman, odun və s. qalağı (yiğını). *Taxıl tayası. Küləş tayası.* – Bir tərəfdən tayanın dibində su bardağı, çörək düyüncəsi, əyin paltarı və bir neçə boş çuval. C.Məmmədquluzadə. *Evin yanında bir taya təndir odunu var idi.* B.Talibli. □ **Taya basmaq (vurmaq)** – taxılı, odunu və s.-ni bir yerdə toplayıb taya düzəltmək. *Pambıqdan taya vurmaq.* – *Məşədi İsləm taya basırdı.* Mir Cəlal. **Bir taya** – çox, çoxlu. *Bir taya cirk paltar.*

TAYACIQ *is.* Kiçik taya, balaca taya. *Ot tayacıqi.* *Saman tayacıqi.*

TAYALAMA “Tayalamaq”dan f.is.

TAYALAMAQ *f.* Otu, küləşi, pambıqı, taxılı və s.-ni saxlamaq üçün bir yerdə toplayıb taya düzəltmək, taya vurmaq. *Pambıqı taya-*

TAYALATMA

lamaq. – [Arvadlar] ..çoxdan quruyub qotmanlarda qalan otu tayalayırdılar. Ə.Əbülhəsən. [Sadiq:] Yəqin İskəndər bu saat Həsən kışının qapısında ot tayalayırdı. Ə.Haqverdiyev.

TAYALATMA “Tayalatmaq”dan f.is.

TAYALATMAQ icb. Ot, küləş, taxıl, pambıq və s.-ni saxlamaq üçün toplayıb taya düzəltirmək, taya vurdurmaq. *Qurumuş otu tayalatmaq. Pambığını tayalatmaq.*

TAYAVURAN is. Ot, taxıl, pambıq və s.-dən taya düzəldən maşın və s. // Sif. mənasında. *Tayavuran maşın.*

TAYAYAQ(LI) b a x **tayqılça(h)**. *Tayayaq qoca.*

TAYBATAY zərf Hər iki tayı tamamilə açıq halda. *Pəncərə taybatay açıqdır. – Mən özümü eştitməməzliyə qoyub, qapını taybatay açdım. Qantəmir. Çox çəkmədi ki, darvaza ciraltı ilə taybatay açıldı.* Q.Illkin.

TAY-BƏRABƏR b a x **bərabər** 4-cü mənada. *Bütün dağlılar arasında İskəndər bəyin adı söylənirdi. İgidlikdə, at çapmaqda, düşmən bağırı yarmaqda tay-bərəbəri yox idi.* Ə.Haqverdiyev. *Ürəyini boşaldıb, baxdı ata oğluna; Tay-bərəbər görəmdə bu dünyada oğluna.* S.Rüstəm.

TAYBUYNUZ(LU) b a x **birbuynuzlu¹**. *Taybuynuz öküzün hali belədir ki, onun buy-nuzunun biri yoxdur və belə olan surətdə o yaziq, necə ki lazımdır, özünü xata və bələdan mühafizə edə bilmir.* F.Köçərli.

TAYDƏYİŞİK sif. Cüt olmayan, komplekt olmayan, dəyişik salınmış. *Taydəyışık tuflı.* □ **Taydəyışık düşmək** – bütövlüyü, tamlığı, komplektliliyi pozulmaq, birinin yerinə baş-qası düşmək, yerləri sehv düşmək. *Ayaqqabılar taydəyışık düşüb. Taydəyışık geymək* – sağ ayaq (əl) üçün olan ayaqqabını (əlcəyi) səhvən sol və ya əksinə, sol ayaq (əl) üçün olan ayaqqabını (əlcəyi) sağ ayağa (ələ) geymək. *Ayaqqabını taydəyışık geymək. – Köt-nayını tərs geyirsən; Çokmaları taydəyışık; Addimini atdıqca sən; İslıqlanır bu ev-eşik.* Ə.Kürçaylı. **Taydəyışık salmaq** – 1) b a x **taydəyışık geymək**. Ayaqqabalarını taydəyışık salmaq; 2) səhvən birisini, ya bir şeyi baş-qası ilə qarışdırmaq, çasdırmaq. [Hüseyn:] *Mirmahmud, deyəsən, axı bunlar bizi taydəyışık salıblar..* S.Rəhman.

TAYQULAQ(LI)

TAYFA is. [ər. taifə] 1. Sınıflı cəmiyyət-dən əvvəlki dövrə adamların qohumluq münasibətinə, dil və ərazi ümumiliyinə əsas-lanan birliyi; qövm. *Köçəri tayfalar.*

2. dan. Xalq, millet mənasında.

3. dan. Qohum, qəbilə, qohum-əqrəba. *Müslim yaxşı bilirdi ki, Qəhrəmangılın bütün tayfasında bir nəfər də olsa savadlı adam yoxdur.* S.Rəhimov. *Şirzad kişi tayfasının Pərşənan hücumlarından qorumaq təşəbbüsünün nahag olduğunu düşünüb dinmədi.* M.İbrahimov.

4. dan. zar. Ümumi bir xüsusiyyəti (əsasen ixtisası, sənəti, zehniyyəti) ilə birləşən adamlar dəstəsi, qrupu. [Beylərdən birisi:] *..Həkim tayfasının ehtiramı vacibdir, xalqın vecinə gəlirlər.* M.F.Axundzadə. [Sultan bəy Süleyman:] *Orasını doğru deyirsən, həqiqət tacir tayfası mənim xoşuma gəlir.* Ü.Hacıbəyov. [Muxtar Firəngizə:] *Şofer tayfası elə şeydir ki, üz versən astarını ikiqat istər.* B.Bayramov.

TAYGÖZ(LÜ) 1. B a x **birgözlü** 1-ci mənada. [Xan] *qəbul otağına keçəndə taygöz ya-savulbaşını qapıda gördü.* M.Rzaquluzade.

2. sif. Bir gözünün şüşəsi olmayan və ya siniq olan (eynək, binokl və s. haqqında). *Sar-xan əlindəki taygözlü durbini yanına salıb, uzandığı səngərdə dizi üstə qalxdı.* M.Hüseyn. *Zülfüqar deyinə-deyinə taygöz çeşməyi bur-nunun üstünə qoyub, sədrin yanına qaçı.* B.Bayramov.

TAYKEŞ b a x **taydəyışık**. [Uşaqlar:] *Molla əmi, başmağın niyə taykeşdir?* Mir Cəlal.

TAYQÁ [yakutcadan] Avropa, Asiya və Amerikanın şimalında çətin keçilən inyəyar-paqlı meşələri zonası.

TAYQILÇA(LI), TAYQIC(LI) sif. Bir qıcı olmayan, bir qıcı kosik; birraqlı. *Bu ortaböyülu, tayqıç, çalsaqqaq kişinin qəribə tərcüməyi-hali vardi.* S.Vəliyev. [Adil:] *Atam cəbhədən tayqılça (z.), qolunun biri də girdən düşmiş halda qayıtdı.* B.Bayramov.

TAYQOL(LU) b a x **birəlli¹** 1-ci mənada. *Tayqollu muzdur imperialları sanayıb gördü ki, iki yüz imperialdır.* S.M.Qənizadə.

TAYQULAQ(LI) sif. Bir qulağı olmayan, bir qulağı kesik. *Tayqulaq Kəblə Novruza rast gəldim.* M.S.Ordubadi.

TAYQULP *is.* Birqulplu kiçik qazan, tava, suqabı və s. [Mürsəl:] ..[Anam] yumurta bisirmək üçün aldiğim təzə tayqulpa qıymır. Mir Cəlal.

TAYLAŞDIRMA “Taylaşdırmaq”dan *f.is.*

TAYLAŞDIRMAQ *f.* 1. Bir-birinə oxşayan, bir-birinə uyğun gələn şeyləri qruplaşdırmaq.

2. *bayt.* Müxtəlif xüsusiyyətlərinə görə uyğun gələn erkək və dişi heyvanları seçib cütləşdirmək.

TAYLAŞMA “Taylaşmaq”dan *f.is.*

TAYLAŞMAQ *f.* Tay olmaq, bərabər olmaq, beraberleşmək; uyğunlaşmaq.

TAYTAQ *sif.* və *is.* Axsaq, çolaq.

TAYTAQLIQ *is.* Axsaqlıq, çolaqlıq.

TAYTIMA “Taytimaq”dan *f.is.*

TAYTIMAQ *f.* Axsamaq.

TAY-TUŞ *top.* Həmyəş və ya hər cəhətdən bir-birinə uyğun olan adamlar, yaxın yoldaşlar, yaşıdlar. [Şahbaz bəy:] *Mənim tuyuşlarım tamam marifət sahibi olub, qullug edib, hörmət, izzət tapıb xoşbəxt olublar.* M.F.Axundzadə. *Şahmar nənəsinə tək qoyub, hara gedə bilirdi? El-oba, tay-tus ona nə deyərdi?* B.Bayramov.

TAZI *is.* Berkqacaş, uzunqılıq, ariq, qıvrıq ov iti cinsi. *Dovşana qaç deyir, taziya tut.* (Ata, sözü). *Ovçular qızılıqlı, tazi, tula götürrüb ova çıxırlar.* A.Şaiq.

TAZİYANƏ *is.* [fars.] köhn. 1. Qırmancı, qamçı. [Koroğlu] *Qırata bir taziyanə vurdur.* “Koroğlu”.

2. *məc. ədəb.* Kiçik satirik şeir. *Sabirin taziyanələri.*

TE “T” hərfinin və bu hərfli işaret olunan samitini adı.

TEÁTR [yun. *teatros*] 1. İncəsənətin, aktyorların tamaşaçılar sırasında göstərdikləri səhnə tamaşaları vəsítəsile həyatı bədii sərtdə əks etdirən növü. *Azərbaycan teatrının tarixi.* – Hüseynin indi yadına düşdü ki, Həbib bəy o zaman teatrdan danışmışdı. S.Rəhman.

2. Səhnə tamaşaları göstəren və bunun üçün ixtiyarında hər cür lazımi imkanları (artist kollektivi, bina və s.) olan idarə, təşkilat, müəssisə. *Opera və balet teatri. Musiqili teatr. Dram teatri. Kukla teatri.* – [Qoşqar:] *İndicə yolda teatrın direktorunu gördüm.* İ.Hüseynov.

3. Tamaşa göstərilən bina. [Nuriyyə:] ..*Ayna zorla məni yedirir, hər gecə kinoya, teatra aparırı.* I.Əfəndiyev. // *dan.* Səhnə tamaşaşısı; tamaşa. *Teatr göstərmək. Bu axşam klubda yaxşı teatr var.*

4. Bu və ya digər müəllifə, yaxud ədəbi məktəbə və s.-ye aid dram əsərlərinin məcmusu toplusu. *M.F.Axundzadə teatri.*

5. *məc. dan.* Gülməli, masqaraya qoyulmalı, qeyri-ciddi hadisə, iş, adam və s. haqqında. *İclas deyildi, teatr idi. Onun işi lap teatrdr.*

TEATRŞUNAS *is.* [yun. *teatros* və *fars.* ...şunas] Teatrşunashlıq mütəxəssisi.

TEATRŞUNASLIQ *is.* Sənətşunaslığın, teatrın inkişafını, onun ictimai həyatda rol və əhəmiyyətini öyrənən sahəsi.

TEFLON *is.* ABŞ-da istehsal olunan sintetik materiallardan birinin ticarətdə işlədilən adı.

TEXMÍNIMUM [yun. *techne* və *lat. minimum*] Texniki minimum müəyyən ixtisas sahəsində çalışan fəhləyə lazım olan biliklərin məcmusu, həmçinin fəhlələrin istehsalatdan ayrılmadan müəssisədə aldıqları texniki təhsil. *Texminimum dərnəyi.*

TÉXNİK [yun. *technike*] 1. Texnikanın müəyyən sahəsində çalışan orta texniki təhsilli mütəxəssis. *Mühəndislər və texniklər. Mədən texniki. Texnik-elektrik.*

2. Texnika sahəsində işləyən adam.

◊ **Diş texniki** – diş protezi qayıran mütəxəssis.

TÉXNIKA [yun. *technike* – bacarıq, ustalıq] 1. İctimai istehsalda tətbiq edilən alət və vasitələrin məcmusu, habelə insanın onları öyrənmək, tətbiq etmək və təkmilləşdirmək sahəsindəki fəaliyyəti. *Elm və texnika. Texnikanın inkişafı. Elm və texnikanın nailiyyətləri. Qabaqcıl texnika.* // *top.* Maşınlar, mexaniki alətlər, qurğular. *Texnikanı qorumaq. Kənd təsərrüfatı texnikası. Texnikanı təmir etmək. Harbi texnika.*

2. Hər hansı bir işdə, sənətdə istifadə olunan professional üsulların məcmusu. *Şahmat oyunuñun texnikası.*

◊ **Təhlükəsizlik texnikası** – iş şəraitinin təhlükəsizliyini təmin edən vasitələr və üsullar sistemi.

TEXNİKİ *sif.* 1. Texnikaya aid olan, teknikadan istifadə ilə əlaqədar olan. *Texniki tərəqqi. Texniki gerilik. Texniki bilik. – Texniki elmlər fakültəsinin binasından çıxarkən bir dəstə tələbə qabağımızı kəsib, bizimlə səhbət etmək istədiyini bildirdi.* M.İbrahimov.

2. Maşın və mexanizmlərin işinə aid olan, bir şey istehsal etmək prosesi ilə bağlı olan. *Avtomobilərə texniki baxış.* // Hər hansı bir istehsalatın texnikasına xidmətlə bağlı olan. *Texniki xidmət. Texniki şura.*

3. Sənayedə istifadə və emal edilmək üçün olan. *Texniki bitkilər (qənd çuqunduru, pambit, günəbaxan və s.). Texniki yağlar. Meyvənin texniki sortları.*

4. Bir işdə müxtəlif köməkçi işləri görən. *Səhnənin texniki işçiləri. – Bu zaman texniki kətib yenə qapını açıb içəri baxdı.* Q.İllkin.

5. Texnika və ya elmin hər hansı sahəsinə aid xüsusi anlayışı ifadə edən (professional söz, ifadə haqqında). *Texniki terminlər. Texniki ifadə.*

◊ **Texniki redaktor** – kitab, jurnal, qəzet və s.-nın poliqrafik tərtibatını verən və ona rəhbərlik edən adam.

TEXNİKUM [yun.] Orta ixtisas təhsili verən texniki və ya ümumiyyətlə, peşə məktəbi. *Tikinti texnikumu. Kənd təsərrüfatı texnikumu. Texnikuma daxil olmaq.*

TEXNOLÓGIYA [yun.] techne və loqos – möfhüm, elm] İstehsal proseslərini həyata keçirmək üsul və vasitələri haqqında biliklərin məcmusu, habelə bu üsulların özü.

TEXNOLOJİ *sif.* [yun.] Texnologiyaya aid olan, texnologiya üsulları ilə əlaqədar olan. *Texnoloji institut. Texnoloji bilik. Texnoloji tələblər.*

TEXNÓLOQ [yun.] İstehsalın müəyyən sahəsinin texnologiya mütəxəssisi. *Mühəndis-texnoloq. Kimyaçı-texnoloq.*

TEİZM *is.* [yun.] Allahın fəvqəltəbii vücud kimi varlığına, bütün maddi və mənəvi proseslərə onun zəka və iradəsinə təsir göstərməsini qəbul edən dini, fəlsəfi tolim.

TEKSTOLOGIYA *is.* [lat.] Filologiya və tarix elmlərinin mətnlərin tədqiqi və nəşri ilə məşğul olan sahəsi; mətnşünaslıq.

TEKTÓNİK *sif.* [yun.] *geol.* 1. Yer qabığının hərəkətinə və deformasiyasına aid olan,

onun nəticəsi olan. *Tektonik zəlzələ. Tektonik dağlar.*

2. Yer qabığının quruluşu və inkişafına aid olan. *Tektonik xəritə. Tektonik dövr.*

TEKTÓNİKA [yun. tektonike – tikinti sənəti] Geologyanın, yer qabığının quruluşunu, hərəkət və deformasiya qanunauygunduluşlarını öyrənen sahəsi.

TEL¹ *is.* 1. Saçın hər bir dənəsi. *Məryəm qara saçlarından üç tel ayırdı. “Əslı və Kərəm”.* // Ümumiyyətlə, saç. *Telini daramaq. – Gülsəhər kəlağayıni irəli çəkib, sağ əli ilə telini siğalladı, köksünü ötürdü.* Ə.Vəliyev. // Tük. *Koroğlu durnanın telindən bir dəstə kəsib, Eyyazın papağına səndi. “Koroğlu”.* Əzəl başdan *Bəsrə, Bağdad eliniz; Bəylər üçün ərməğəndir teliniz.* M.V.Vidadi. // Ali-na tökmüş qısa saç, zülf.

2. Sapa bənzəyən, sap kimi olan hər şey. *Rüstəm kişi .. tütünün ərindən, saçaklı tellərinin rəngindən xüsusi ləzzət alardı.* M.İbrahimov. // məc. Obrazlı teşbəhlərdə işlədir. *Toğrul otağı dolaşır və Hüsaməddinlə danışmaq istədiyi sözləri seçib fikrinin telinə düzürdü.* M.S.Ordubadi. *Mən sevирəm üzərində boy atdığım torpağı; Ürəyimin bir telidir hər otunun yarpağı.* Ə.Cəmil.

3. Tar, kaməcan və s. simi. *Sürtdü kamancaya ayı əllərin, Az qaldı ki, lap qopara telərin.* A.Səhhət.

4. Məftil, naqıl, sim. *Küləyin qüvvəsindən elektrik telləri viyildiyir, sanki bir faciəni oxşayır.* T.Ş.Simurq. *Bu gün səhər çəkilib qurtarmış elektrik telləri Yenikəndi bəzəmişdi.* M.Hüseyn.

5. məc. Bağ, əlaqə, rabitə.

6. məc. “Ziya”, “şüa” mənasında. *Öpsün torpağını səhər yelləri; Üstündə titrəsin günün telləri.* M.Müşfiq. *Günəş öz tellərini yayan kimi düzərlərə, Gecə öz sirlərini danişdı gündüzərlərə.* B.Vahabzade.

TEL² *is. məh.* Düyü unu və şəkərdən bişirilən tel şəklində ağ və kövrək şirniyyat növü. *[Novruz] bayramında və oruc(luq) bayramında tel, paxlava, peşmək və s. həlviyat xonçası üstə bir albəsəlik ipək parça labiad gedəcəkdir.* R.Əfəndiyev.

TEL³ “Teleqram” sözünün qısaltması. *[Hacı Salman:] Hacı əmin sənə qurban, bu teli bir oxu.* N.Vəzirov. *[Göyçək Ümidi:]* [Çiçək]

getdi ki, nazirliyə vurduğu telin cavabını sorusun. B.Bayramov.

TEL BASAN is. Saçları başda düzgün saxlamaq üçün qadınların saçlarına sancıqları eşa.

tele... [yun. tele – uzaq] Mürəkkəb sözlərin birinci tərkib hissəsi olub, “uzaq məsaflərə işləyən, verilən, göndərilən, uzaq məsafələrdən görülən, eşidilən, yazılın” mənasını ifadə edir; məs.: teleqram, teleskop, telefilm və s.

TELEFÓN [yun. tele və phone – səs] Danışığı uzaq məsafəyə verən qurğular sistemi – elektrik rabitə növü; habelə danışq üçün siqnal zəngi və əldə tutmaq üçün dəstəsi olan aparat. □ **Telefon etmək (eləmək)** – zəng etmək, telefonla danışmaq. [Nisə xanım Zakirova:] [Şeyda] *Moskvadan telefon eləmişdi ki, Çaykovski salonundakı konsertlərə gedir.* Ö.Məmmədxanlı.

TELEFONCU is. 1. Telefon stansiyası işçisi.
2. Telefon xətti çəkən hərbi rabitəçi. *Telefonçu bölməsi.*

TELEFONLAŞDIRILMA “Telefonlaşdırılmaq”dan f.is.

TELEFONLAŞDIRILMAQ məc. Telefonla, telefon rabitəsi ilə temin edilmək.

TELEFONLAŞDIRMA “Telefonlaşdırmaq”dan f.is. *Telefonlaşdırma işləri.*

TELEFONLAŞDIRMAQ f. Telefonla, telefon rabitəsi ilə temin etmək. *Kəndi telefonlaşdırmaq.*

TELEFONOQRÁM [yun. tele, phone və gramma] Telefon vasitəsilə verilən və qəbul edilərken yazılın rəsmi məlumat; habelə üzərində belə məlumat yazılmış blank. *Telefonogram müzakirəyə qoyulurkən qapı açıldı.* M.S.Ordubadi.

TELEKİNÓ [yun.] Televiziya verilişlərinin böyük kinoekranlarında gösterilmesi.

TÉLEKS is. [ing.] Beynəlxalq abonent teqrafının telefonlu rabitə şəbəkəsi.

TELEQRÁF [yun. tele və grapho – yazılım] 1. Təcili məlumatları tez uzaq məsafəyə və verən elektrik və ya radio rabitəsi növü. □ **Telegraf agentliyi** – öz ölkəsinin və xarici ölkələrin həyatına dair mətbuat orqanlarına iqtisadi, siyasi və s. məsələlər haqqında məlumat verən idarə.

2. Belə məlumatları qəbul edən və verən rabitə idarəsi, habelə həmin idarənin yerləşdiyi bina; teleqrafxana. *Telegrafda işləmək.*

3. Belə məlumatı verən və qəbul edən aparat. *Yeni markalı telegrafi işə salmaq.*

TELEQRAFÇI is. Teleqramları qəbul edən və veren teleqraf işçisi. *Birdən telegraftçı da-xıl olub Kərbələyi Xəlilə bir telegram verdi.* T.Ş.Simurq.

TELEQRAXANA is. [yun. tele, grapho və fars. ...xane] bax **teleqraf** 2-ci mənənda.

TELEQRÁM [yun. tele və gramma – yazı] Teleqrafla verilən xəbər, məlumat, habelə məlumat yazılmış blank. *Təbrik telegramı. Telegram göndərmək. Evdən telegram almaq.* – *Xəlil izin almadan onun kabinetinə girəndə Tərlan yenicə alınmış teleqramları oxuyurdu.* M.Hüseyn.

TELEMEXÁNİKA [yun. tele və mechanike] xüs. 1. İstehsal proseslərinin rabitə vasitələrinin köməyiylə uzaq məsafədən idare olunması.

2. Bu cür idarə vasitə və üsullarını öyrənən elm sahəsi.

TELEMEXANÍKLƏŞDİRİMƏ is. İstehsal proseslərini uzaq məsafədən idare etmək üçün rabitə vasitələrin tətbiq etmək.

TELEOBYEKTİV [yun. tele və lat. objec-tum] Uzaqda olan şeylərin şəklini iri miqyasda çəkmək üçün foto və ya kinoaparat obyekтивi.

TELEPÁTİYA is. [yun.] Hiss orqanlarının köməyi ilə fikir və hisslerin məsafəyə ötürləməsi.

TELESKÓP [yun. tele və skopeo – baxıram] Götü cisimlərini müşahidə etmək üçün optik astronomiya cihazı.

TELETÁYP [ing. teletype] Yazı maşını tipli klaviaturası olan, herf çap edən teleqraf aparatı.

TELETAYPCI is. Teletaypdə işləyən rabitə işçisi.

TELEVERİLİŞ is. Televiziya verilişi. *Televi-liş vaxtı. Televeriliş programı.*

TELEVÍZİYA [yun. tele və lat. visio – görme] Əksin elektrik və ya radiorabitə vasitəsilə uzaq məsafəyə verilməsi. *Televiziya programı. Televiziya antenasi.* □ **Televiziya**

TELEVÍZOR

mərkəzi – televiziya verilişləri üçün texniki vasitələrlə təchiz olunmuş idarə.

TELEVÍZOR [yun. tele və lat. visio – gör-mə] Televiziya verilişlərini və onların səsini qəbul edən radiotexniki qurğu, cihaz. *Saat iki ola. Uşaqlar üçün; Televizor kino verəcək bu gün.* M.Rahim.

TELLİ *sif.* Telləri olan; tellərini alına tökmüş; saçlı.

TELLÜR *is.* [lat.] Elementlərin dövrü sisteminin VI qrupunda kimyəvi element.

TELSİZ *sif.* Telleri olmayan, saçsız.

TÉMA [yun.] *b a x mövzu.*

TEMATİK *sif.* [yun.] Müəyyən mövzuya (temaya) aid. *Mühəzirələrin tematik planı.* // Hər hansı bir mövzuya (temaya) həsr olunmuş. *Tematik sərgi. Tematik konsert.*

TEMATİKA [yun. thematike] Mövzular, mövzular məcmusu. *Elmi əsərlərin tematikası. Ədəbiyyatda istehsalat tematikası.*

TEMBR [fr. timbre] Hər bir səs və ya musiqi aləti üçün seciyyəvi olan xüsusi səs keyfiyyəti, səs çaları; ton. *Musiqi ifadəliyinin bir çox mühüm ünsürləri (kök, vəzn, tembr və səirə) məhz melodiyanın tərkibində birləşərək bir vəhdət təşkil edir.* Ə.Bədəlbəyli.

TEMP [lat. tempus – vaxt] 1. Musiqi əsərinin ifasının sürət dərəcəsi. *Sürətli tempdə uvertüra. Ariyanın tempi.* // *idm.* Təkrar edilən hərəkətlərin və ya müntəzəm hərəkətin sürət dərəcəsi. *Qaçış tempi. Oyun sürətli tempdə keçdi.*

2. Bir şeyin həyata keçirilməsi, cərəyanı, sürəti, dərəcəsi. *Snayenin inkişaf tempi. Silahlanma tempi. Hicun tempi.*

TEMPERAMENT *is.* [lat.] Şəxsiyyətin psixi fəaliyyətində dinamik cəhətlərin xarakteristikası.

TEMPERATUR [lat. temperatura – vəziyyət] 1. Cismi istilik dərəcəsi. *Havanın temperaturu. Suyun temperaturu.*

2. İnsanın sağlamlıq vəziyyətini göstərən istilik dərəcəsi. *Xəstənin temperaturunu ölçmək. Yüksək temperatur.* // *dan.* Xəstəlik zamanı bədənin yüksək istilik dərəcəsi; istilik. *Uşağın temperaturu var.*

TENDENSIYA *is.* [alm.] 1. Meyil, fikir, ideya gedışıtı.

2. Təməyül.

TERMİNOLOJİ

TENDER¹ *is.* [ing.] Paravozun su, yanacaq saxlanılan hissəsi.

TENDER² *is.* [ing.] 1. Təklif, arzu.

2. Müsabiqə (təkliflər müsabiqəsi).

TÉNNÍS [ing. lawn tennis] Oyunçuların xüsusi meydançada topu raketkaların zərbəsilə tor üstündən bir-birinə atmasından ibarət idman oyunu. □ **Stolüstü tennis** – *b a x pinq-ponq.*

TENNİSCİ *is.* Tennis oynayan oyunçu. *Tennisçilərin yarıçı.*

TÉNOR [ital.] Ən uca zil kişi səsi. // Belə səsi olan müğənni. *Tenor artist.*

TENT [ing.] Gündən və ya yağışdan qorunmaq üçün parusin örtük. *Avtomaşının tenti.*

TEOLOGİYA *is.* [yun.] İlahiyat, din elmi.

TEORÉM [yun. theorema – fikirləşirəm] Düzgün sübutlarla müəyyən edilən riyazi müdəddə. *Teoremi sübut etmək. Pifagor teoremi.*

TEPLOXÓD [rus.] Daxili yanacaq mühərriki ilə hərəkətə getirilən gəmi.

TEPLOVÓZ [rus.] Daxili yanacaq mühərriki ilə hərəkətə getirilən lokomotiv. *Teplovəz sürmək.*

TERAPÉVT [yun. therapeutes – xəstəyə qulluq edən] Daxili xəstəliklər mütəxəssisi olan hekim, can hekim.

TERAPÍYA [yun. therapeia – qulluq etmə, műalica] Təbabətin, daxili xəstəlikləri öyrənməkə məsələ olan sahəsi və onların dərmənlər və qeyri-corrahi vasitələrlə müalicəsi.

TÉRMİN [lat. terminus – hədd, sərhəd] 1. Elm, texnika, incəsənət və s. müəyyən ixitisas sahəsinə aid anlayışı dəqiq ifadə edən söz (və ya söz birləşməsi); istilah.

2. Məntiqdə: hökmün tərkib elementi (subjekt və predikat).

TERMINÁTOR *is.* [lat.] İşıqla kölgənin sərhədi.

TERMİNOLÓGIYA [lat. terminus və yun. logos – məfhum, təlim] Elmin, texnikanın, incəsənətin, ictimai həyatın hər hansı bir sahəsində işlədildən terminlərin məcmusu. *Dilçilik terminologiyası. Tibb terminologiyası.*

TERMİNOLOJÍ *sif.* Terminologiyaya aid olan, terminologiya ilə əlaqədar olan. *Terminoloji lügət.*

TERMODİNAMİK

termo... [yun. *thermos* – isti] Xarici mürəkkəb sözlərin, istilik mənasında olan birinci tərkib hissəsi; məs.: termometr, termodinamika və s.

TERMODİNAMİK *sif.* Termodinamikaya aid olan, termodinamika ilə əlaqədar olan. *Termodinamik müvazinət.*

TERMODİNAMİKA [yun. *thermos* və *dynamikos*] Fizikanın, istiliyin müvazinət qanununu və enerjinin başqa növlərinə keçməsi hallarını öyrənen bəhsİ.

TERMÓQRAF [yun. *thermos* və *grapho* – yarışram] Temperaturun dəyişməsini avtomatik qeyd edən cihaz.

TERMÓMETR [yun. *thermos* və *metreō* – ölçürem] Hərarətləçən cihaz. *Civəli termometr. Termometrlə xəstənin hərarətini ölçmək. – Aydın termometri yoxlayıb uşağın qoltuğuna qoyduqdan sonra ondan soruşdu.* H.Seyidbəyli.

TÉRMOS [yun.] İçindəki isti və ya soyuq şeyi olduğu kimi saxlayan xüsusi qab. *Termosda sərin su var. Çayı termosa tökmək. – [Firəngiz] yolda termosa doldurduqları sərin sudan içdi, yeməyi yiğisdirdi.* B.Bayramov.

TERMOSTÁT [yun. *thermos* və *status* – duran] Daimi temperaturu saxlamaq üçün aparat. *Hava termostati.*

TERRAS *is.* [fr.] 1. Dərə yamacları, göl və dəniz sahilərinin pilləvari relyef formaları.

2. Səki, meydança.

3. Eyvan, veranda, artırma.

4. Yer səthinin bir-birinin üstündə yerləşən üfüqi və ya bir az meyilli çıxiq hissələri.

TERRÓR [lat. *therror* – qorxu, dəhşət] Öz siyasi və sinfi düşmənlərinə qarşı onları cismən mahv etməyə qədər zoraki tədbirlər siyasəti; tedhiş. *Fasist terroru.*

TERRORÇU *is.* Fərdi terror tərəfdarı və iştirakçısı. *Terrorçu qrup.*

TERRORÇULUQ *is.* Terror siyasəti və taktikası; tədhişçilik. *Hərbi terrorçuluq.*

TERSÍYA *is.* [lat.] 1. Diatonik qammanın üçüncü pilləsi.

2. Saniyənin $\frac{1}{60}$ hissəsi.

TEST *is.* [ing.] 1. İnsanın zehni inkişafını, bacarığını yoxlamaq üçün standart tapşırıq.

TEZBAZAR

2. Ali məktəblərə qəbul imtahanlarının aparılması üsulu.

TESTER *is.* [ing.] Bir şeyi yoxlamaq, sınaqdan keçirmək cihazı.

TEŞT *is.* [fars.] İri mis tas. [Dərvish:] *Xanım, buyurun, bir teşt su götürsinlər.* N.Vəzirov. *Feyzi iç qovurmasını teştdə cizhacız gətirdi.* B.Bayramov.

TET-A-TET *zərf* [fr.] Təklikdə, üzbüüz.

TEY *sif. dan.* 1. Qatışığı olmayan, xalis, xolitəsiz, saf. *Tey buğda unu.*

2. Tamam, bütün, səlt. *Xörək tey yağıdır.*

– [Banixanım:] *Bağrımı döndərdin tey qızıl qana; Oğul, gedib, aqlar qoyma sən bizi!* “Aşıq Qərib”.

TEYF *is.* [ər.] Qarabasma, kabus; vahimə.

TEYXA *zərf məh.* Tamam, tamamilə, bütünlük.

TEYLƏMƏ “Teyləmek”dən *f.is.*

TEYLƏMƏK *f.* İti bir şeylə yaralamaq; batarmaq. *Dərin-dərin dəryaları boyladı; Xəncər alıb qara bağrım teylədi. Qurbani. Həsrətin atmacası neşər olub Qüdrətin qəlbini teylədi.* Ə.Vəliyev.

TEYLƏNMƏ “Teylənmək”dən *f.is.*

TEYLƏNMƏK *məch.* İti bir şeylə deşilmək; yaralanmaq. *Salbi boyun görən kimi zəylənir; Yar ucundan bağrim başı teylənir. “Ömrəh”.*

TEZ *zərf* 1. Dərhal, gecikmədən, gecikdirmədən, əlüstü, az zaman ərzində, sürətlə, cəld. *Tez əlac etmək. – Telli tez qalxıb öz otağına çəkildi.* S.Hüseyn. *Sərvərov tez stol yeşiyindən kağız çıxarıb, əmr qaraladı, özü aparıb makinaya verdi.* Mir Cəlal. □ **Tez eləmək** – sürətləndirmək, gecikdirməmək, yubatmamaq. *Tez olmaq* – cəld hərəket etmək, yubanmamaq. [Kərbəlayı Qurban:] *Tez ol, aq qapını, soyuq məni kəsdi.* Çəmənzəminli.

2. Qabaq, əvvəl. *Hamidan tez işə gəlmək. – Bu gün kənd həmişəkindən tez oyanmışdı.* S.Qədirzadə.

TEZALIŞAN, TEZALOVLANAN *sif.* Tez alışib-yanan, tez odlanan. *Tezalışan mad-dələr.*

TEZBAZAR *dan.* **tezbazar etmək** – 1) bir işi tələsik, keyfiyyətsiz, atüstü görmək. *Məsələni tezbazar həll etmək.* *Tapşırığı tezbazar*

yerinə yetirmək; 2) tez axırına çıxməq, öldürmək. [Abbas:] *İlqarından dönen yarı; Tanrı tezbazar eyləsin!* “Abbas və Gülgəz”. **Tezbazar olmaq** – 1) atüstü, tələsik, keyfiyyətsiz görülmək (iş). *Bu lap tezbazar oldu;* 2) vaxtsız, tez etmək. *Kim bilsin, [kişi] hansı məqsəd üçün gəlmiş, tezbazar olub.* Mir Cəlal.

TEZBÖYÜYƏN *sif. xüs.* Sürətlə böyüyən, tez boy atan. *Tezböyüyən baliq.* *Tezböyüyən ağac.*

TEZCƏ *zərf* Tez, tez bir zamanda. *Dərənin sinəsi ilə saqqıldayıb axan sarı köpüklü sel tezcə yavaşıdı.* B.Bayramov. // *Əlüstü, o saat, tez, dərhal, tez-tələsik. Tezcə otaqdan çıxdıq. – Hələ çalınmamış biçənəyin bir tarafında tezcə çadırlar qurulmağa başlandı.* B.Bayramov.

TEZDƏN *zərf* 1. Alaqqarlılıqdan, hava açılmamışdan, sübh erkəndən. *Tezdən tarlaya getmək.* – *Məmmədhəsən əmi sübh tezdən yuxudan durub, geyinib, namaz qılıb çıxdı, bir həyəti dolandı.* C.Məmmədqulu-zadə. [Züleyxa] *tezdən qulluqçusunu ayağa qaldırdı.* S.Rohimov.

2. Vaxtından əvvəl, qabaq, tez. *Gülsənəm arvad tezdən yatmadığını sevinirdi.* M.Hüseyn.

TEZDƏYƏN *sif.* Tezyetişən, pişraz. *Tezdəyən alça.* – *Tənəklərdə qoralar otə-cana dolor, tezdəyən üzümlər xal salırdı.* İ.Qasimov.

TEZƏRİYƏN *sif.* Az hərərətdə əriyən. *Tezəriyən metallar.*

TEZ-GEC *b a x gec-tez.* *Tez-gec o ciğırı tamamilə alaq basacaqdır.* Ə.Məmmədxanlı.

TEZİS *[yun. thesis]* 1. *mənt.* Doğruluğu sübut edilməli olan müddəə. *Tezis irəli sürmək.* Öz *tezisini müdafiə etmək.*

2. Bir mərzeninin, mühəzirənin, məlumatın və s.-nın qisaca ifadə edilmiş əsas müddəələri (adətən cəm şəklində işlənir). *Tezis yazmaq.* Mühəzirənin tezisləri. – *[Nərgiz] xitabat kürsüsündə yaxınlaşmış məruzəsinin tezislərini qarşısına qoydu.* Ə.Vəliyev.

TEZKEÇƏN *sif.* Tez yox olub gedən, uzun çəkməyən, sürəksiz. *Tezkeçən yağış (xəstəlik).*

TEZLƏNDİRMƏ “Tezləndirmək”dən *f.is.*

TEZLƏNDİRMƏK *b a x tezləşdirmək.*

TEZLƏSDİRMƏ “Tezləsdirmək”dən *f.is.*

TEZLƏSDİRMƏK *f.* Sürətləndirmək. [Adamlar] *qələbə gününü necə tezləşdirməyi fikirləşirlər.* M.Ibrahimov.

TEZLƏŞMƏ “Tezləşmək”dən *f.is.*

TEZLƏŞMƏK *f.* Sürəti artmaq, sürətlənmək, daha da sürəti olmaq. [Adamlar] *əvvəlcə musiqiya görə ağır, sonra musiqi tezləşdikcə tez-tez oynayırlar.* Ü.Hacıbəyov.

TEZLİK *is.* 1. Tez vaxt, az zaman; tez.

2. *xüs.* Hərəkətin, rəqsin və s.-nın vahid zamanda tez-tez olma dərəcəsini bildirən kəmiyyət. *Saat əqrəbinin tezliyi.* – *Ürək döyüntülərinin tezlik və qüvvəsi də orqanizmin tələblərlər ilə tamamilə uyğun surətdə dəyişir.* “İnsan anatomiya və fizioligiyası”. Bir saniyədə olan dövrlərin sayına dalğanın tezliyi deyilir. “Radiolokasiya”. // Yeyinlik, itilik, sürot.

3. **Tezliklə** şəklində *zərf* – tez bir zamanda, yaxın vaxtda, çox yaxın gələcəkdə. *Tezliklə görüşmək.*

TEZSİNAN *sif.* Davamsız, asanlıqla sinan, kövrək. *Tezsinan qab.* *Tezsinan ağac.* *Tezsinan material.*

TEZ-TEZ *zərf* 1. Hər anda, ara vermədən, aralarından çox keçmədən. *Cavan enisi çox çətinliklə enirdi, çünki yediyindəki atın ayaqları yamaçda tez-tez sürüşürdü.* E.Sultanov. *Qızlar bu gün Gülnazın çox narahat olduğunu, gizlincə tez-tez saatə baxdıığını hiss edildilər.* Q.İllkin.

2. Həmişə, daim. [Əliqulu:] *Ancaq başsız qoymayaçağam, tez-tez göz olacağam.* S.Rəhman. [Eldar:] *Biz sərhəd boyunda yaşayırıq, buralarda tez-tez qəribə və gözlənilməz hədisələr baş verir.* M.Rzaquluzadə.

3. Süretli, sürətla. *Tez-tez getmək.* *Tez-tez yemək.* – [Yasəmən:] *Onsuz da elə tez-tez danışular ki, heç nə yaza bilmirəm.* S.Rəhman.

TEZ-TƏLƏSİK *zərf* 1. Sürətlə, becid, tez-tez, çox tez, iti. *Tez-tələsik getmək.* – *Səkilər tez-tələsik yeriyən adamlarla dolu idi.* M.Hüseyn.

2. Cəld, əlüstü.

3. Keyfiyyətinə fikir vermədən; atüstü. *İş tez-tələsik görmək.* *Paltarı tez-tələsik tikmək.*

TEZYETİŞƏN bax **tezdəyən**. Tezyetişən üzüm. – Kəndin aşağısında tezyetişən qırmızı alma növləri var. S.Rəhman. // Faraş.

TƏAM is. bax **taam**.

TƏB¹ is. [ər.] Şeir demək, musiqi yazmaq, mahni oxumaq həvesi, meyli; ilham. [Rüstəm bəy Sofiyaya:] Məndə təb əsla yoxdur, bircə dəfə, yadimdادر, bir qızı şeir yazmışdım, o da xoşuna gəlməmişdi. Çəmənzəminli. Mənə deməyin ki: – Bu təb, bu ilham; Bir cüt qanad olub səni ucaldar. Ə.Cəmil. □ **Təbi açılmaq** (gəlmək, cuşa gəlmək) – ilhamla gəlmək, şeir yazmağa və ya deməyə, musiqi yazmağa, mahni oxumağa ruhlanmaq, ilhamlanmaq. Kərəmin təbi cuşa gəldi. “Əslı va Kərəm”. Şərab içdikdən sonra təb açılub, şeir öz-özünə su kimi axacaqdır. Ə.Haqverdiyev. Az qalib təbim də gəlsin, indica şeir dəyəcəyəm. Çəmənzəminli.

◊ **Təbdən çıxartmaq** – coşdurmaq, hirs-ləndirmək, özündən çıxartmaq, halını pozmaq. Nə hədə-qorxu, nə atılan güllələr Bəndalını təbdən çıxara bilmədi. Mir Cəlal. **Təbdən çıxməq** – coşmaq, hirslenmək, özündən çıxməq. Şahperi, qarmanın tamamilə təbdən çıxdığını görüb sarsıldı. B.Bayramov. **Təbdən-təbə düşmək** – bir haldan başqa hala keçmək, əhvalı tez-tez dəyişmək, haldan-hala düşmək. Beləliklə, Rüxsara təbdən-təbə düşürdü. S.Rəhimov. ..Veyşəl kəlmə kəsmir, təbdən-təbə düşürdü. B.Bayramov. **Təbi dəyişmək** – hali dəyişmək, əhvali dəyişmək (pozulmaq). Heydərin rəngi qaçıdı, onun təbi dəyişdi. S.Rəhimov.

TƏB² is. [ər.] köhn. Çap (etmə), nəşr (etmə). □ **Təb etmək** köhn. – çap etmək, nəşr etmək. Kitabi təb etmək. **Təb olunmaq** köhn. – çap olunmaq, nəşr olunmaq. Məcmuə təb olundu.

TƏBABƏT is. [ər.] Xəstəliklər, onların müalicəsi və qarşısının alınması haqqındaki elmlərin məcmusu; tibb. Təbabət elmi. Təbabət dair ədəbiyyat.

TƏBDİL is. [ər.] köhn. 1. Dəyişmə, dəyişdirmə. □ **Təbdil etmək** – dəyişmək. Havanın hər bir zərrəsi həmişə hərəkət edib yerini təbdil edər. H.Zerdabi. **Təbdil olmaq** – dəyişilmək, evəz olunmaq. İyirmi beş il bundan irəli

qəzet haqqında yazılın həcv və föhşərin indi mədh və tərifə təbdil olması, əlbəttə, bizim üçün böyük bir mayeyi-iftixardır. F.Köçərli.

2. xüs. Mövzusu başqa əsərdən götürülüb yeni mühitə, yeni şəraita uyğun şəkildə işlənmiş ədəbi əsər. Baki işçi teatri [repertuar qılığını] ləğv etmək üçün, başlıca olaraq, tərcümə və təbdillərdən istifadə edirdi. C.Cəfərov.

TƏBƏDDÜL is. [ər.] köhn. Dəyişmə, başqa bir şəkər düşmə.

TƏBƏDDÜLAT is. [ər.] “təbəddül” söz. cəmi] Dəyişiklik. Bu böyük tarixi təbəddülatdan ruhlanan cənubi azərbaycanlılar da azadlıq mübarizəsinə gücləndirmişdilər. M.İbrahimov.

TƏBƏƏ is. [ər. “tabe” söz. cəmi] Bir dövlətə tabe olan, onun vətəndaşı olan əhalisi, adam. İran təbəəsi. – [Qoca:] Hökmər ilə təbəələr arasında sədlər çəkildi. Çəmənzəminli.

TƏBƏƏLİK bax **vətəndaşlıq** 1-ci mənada.

TƏBƏXXÜR is. [ər.] Buxarlanma, buğa çevrilmə. □ **Təbəxxür etmək** – 1) buxarlanmaq, uçub getmək, buğa çevrilmək. Qaz təbəxxür etdi; 2) məc. zar. yox olma, yoxa çıxməq.

TƏBƏQƏ¹ is. [ər.] 1. Bir şeyin başqa bir şeyin üstünü örtən kütləsi və ya hissəsi; qat, lay. Buz təbəqəsi. Hava təbəqəsi. – Qarın nazik təbəqəsi qirova bərzəyirdi. M.Hüseyn. Hayava qatı bozumtul toz təbəqəsi qalxırdı. Ə.Əbülhəsən.

2. Adamların, əhalinin, cəmiyyətin öz icimi, mədəni və s. əlamətlərinə görə yekcinsən olan hissəsi. Əməkçilərin qabaqcıl təbəqəsi. Yoxsul təbəqə. – [Məmməd:] ..Qızım Nərgiz-xanımı varlı yera ərə vermə, çünki o təbəqə çox nanəcib olur. “Aşıq Qərib”.

TƏBƏQƏ² is. [ər.] Vərəq. Katib canının dərdindən .. bərk qorxuya düşdü, bir neçə təbəqə kağız çıxarıb qabağına qoydu. S.Rəhimov.

TƏBƏQƏLƏŞMƏ “Təbəqələşmək” dən f.is. Tez-tez bir dəstə feodal təbəqəsinin hakimiyyəti digər dəstənin hakimiyyətilə dəyişildi, ictimai-siyasi təbəqələşmə güclənirdi. M.İbrahimov.

TƏBƏQƏLƏŞMƏK f. İctimai, mədəni və s. cəhətdən yekcinsliyini itirərək təbəqələrə bölməmək (adamlar, cəmiyyət və s. haqqında).

TƏBƏRRÜK is. [ər.] 1. Dindarlara görə, xoşbəxtlik, uğur gətirən, xəstələri sağaldan müqəddəs torpaq, su, müqəddəs adamın geyiminin kiçik parçası və s. Novruz bayramında *təhvil saxlayıb, təhvil suyunun üstündə dava-mərəkə salardılar və ağsaqqal, qara-saqqal o təbərrük suyu qapış-qapış edardılar.* Ə.Qəmkişər.

2. məc. Az tapılan, az ələ düşən hər bir şey. *Əlikram gətirdiyi iki dənə ortabab Quba almاسını qəzetdən açıb təbərrük kimi çıxartdı.* B.Bayramov.

TƏBƏRZİN is. [ər.] 1. Baltaya bənzəyən qədim silah. *Orta Asyanın qədim tayfalarının silahları ox, nizə, qilinc və təbərzindən ibarət imiş.*

2. Keçmişdə: dərvişlərin gəzdirdikləri ayapa şəklində baltacıq. *Boynundan bir çox kiçik və iri muncuqlar asmış bir dərviş əlin-də kəşkül və təbərzin oxuya-oxuya gedir.* A.Şaiq.

TƏBƏSSÜM [ər.] 1. is. Gülümsəmə. [Qo-canın] *sallaq ırı dodaqlarında, yanları cizgilərlə bürülmüş kiçik gözlərində, sümükləri qalxaq, əli, qızımı üzündə bir təbəssüm vardı.* A.Şaiq. Xanların istehzali təbəssümü bir-dən yoxa çəkildi. M.Hüseyin. □ **Təbəssüm etmək** (**eyləmək**) – gülümsəmək. Könlün xos isə təbəssüm eyl! Mehrin var isə tarzhüm eyl! Füzuli. Çün baxıb əhvaluma, etdi təbəssüm nazılın; Qönçeyi-bağ-ı-behişti gör nə xəndan eylədi. Heyran xanim.

2. **Təbəssümə** şəklində *zərf* – gülümsəyə-gülümsəyə, gülümsəyərek. *Qəribə başını qaldırıb, Səba xanımın üzünə baxıb təbəssümlə dedi.* M.S.Ordubadi.

TƏBİB is. [ər.] Həkim. *Təbib olsam, yaraların bağlaram; Sinəm üstə düyünlərəm, dağlaram.* Aşıq Ələsgər. [Padşahın qızı:] *Məmləkətdə bir təbib qalmayıbdır ki, atam onu məni müalicə etmək üçün gətirməmiş olsun.* Ə.Haqverdiyev.

TƏBİBLİK is. Həkimlik. [Həkimbaşı:] *Mən qurx beş ildir ki, təbiblik edirəm.* Ə.Haqverdiyev.

TƏBİƏT is. [ər.] 1. Yerdə təbii şəraitin (yerin səthi, bitki aləmi, iqlim və s.) məcmusu; üzvi və qeyri-üzvi aləm, yerdə insan, fəaliyyəti ilə yaradılmamış her şey. *Təbiətin qanunları.* – *Təbiət canlanır, bahar çağıdır; Bağçalar, yamaclar çiçəklənmədə.* A.Şaiq. // Her hansı bir yerin xüsusiyyətlərinin məcmusu (onun relyefi, bitki və heyvanlar aləmi, iqlim şəraiti və s.). *Qafqazın təbiəti. Azərbaycanın dağlıq rayonlarının təbiəti.* – *Şimalın təbiəti* çox zangindir. M.Ibrahimov.

2. Şəhər və ya başqa yaşayış məntəqəsin-dən kənar yer və ya yerlər (meşə, dağ, çay və s.). *Təbiətə yaxınlıq. Təbiətə çıxmaq.* – *İnci heyrətlə təbiətin bu gözəlliyinə tamaşa edir.* A.Şaiq. *Hər yamacda bir tamaşa; Könlüm uçur dağa-daşa; Seyr etdiyə təbiəti.* M.Müşfiq.

3. Xasiyyət, xarakter. [Badisəba:] *Zatən, təbiətimiz [Muradla] bir-birinə uyğun gəldi, mən də firtına keçirməyi sevmərəm.* Çəmen-zəminli. *Bu iki adamın [Kərim baba və Ayrim qızımız] təbiəti bir-birinə əsla uymurdur.* A.Şaiq.

TƏBİƏTCƏ *zərf* Təbiətinə görə, xasiyyətinə görə; xasiyyətcə; təbiəten. *Mehriban açıqdan-açıqça görürdü ki, Səlim əxlaq və təbiətcə ətrafında gəzib-dolaşan, evinə qonaq gələn [kişilərin] heç birinə bənzəməyir.* S.Hüseyin.

TƏBİƏTÇİ bəx təbiətşunas. Gənc təbi-ətçilər dərnəyi.

TƏBİƏTƏN *zərf* [ər.] Xılqətçə, fitrətən, yaradılışında. [Fərman] *təbiətən diribas yaranmışdı.* Ə.Sadiq. // **Bəx təbiətçə.** Şirzad bilirdi ki, Rüstəm kişi təbiətən möğlüb olmağı, ikincilər cərgasında oturmağı, dalda qalib ayağını sürüməyi sevmir. M.Ibrahimov. *İsmayıylı zədə təbiətən diplomatik hiylələrə yad bir adamdı.* M.Hüseyin.

TƏBİƏTŞÜNAS is. [ər. təbiət və fars...şunas] Təbiətşunaslıqla məşğul olan adam, təbiətşunaslıq alimi; təbiətçi, naturalist. [Qoşatxan] *üzünü müdirə tutdu;* – *Sən təbiətşünəssan, Həsən bəy Zərdabını təməyarsan.* M.Ibrahimov.

TƏBİƏTŞÜNASLIQ is. Təbiət hadisələri və qanuna uyğunluqları haqqında elm; təbiət elmləri.

TƏBİİ *sif.* [ər.] 1. Təbiətə (yer səthinə, iqlimə, heyvan və bitki aləminə və s.) məxsus olan, təbiət tərəfindən yaradılmış. *Ölkənin təbii sərvətləri. Təbii sərhədlər. Təbii otlqlar.*

2. Təbiət qanunlarından irəli gələn, törəyən, onlardan asılı olan. *Təbii ölüm.*

3. Anadangolmə, fitri. *Üzün tabii rəngi. – Hüseyn öz tabii gözəlliyyə malik səsinə hakim, bu səsi məharətlə idarə etməyi bacaran bir aktyor idi. S.Rəhman.*

4. Adı, normal. *Bu iş biza təbii göründü. – Səadət və əmin-amanlıq məişətimizin əsil rəngi, əsil boyası kimi təbii və adı bir şey idi. M.Ibrahimov.*

5. Həqiqi, əsil, natural (*süni* əksi). *Təbii ipək. Təbii döri. – Deməli, təbii mis və ya tabii kükürd izotoplarnın qarışığından ibarətdir. C.Zülfüqarlı.*

6. Ara s. Əlbətte, yəqin ki, şübhəsiz ki. *Təbii, siz də iştirak edəcəksiniz.*

7. **Təbiidir, təbiidir ki** şəklində *ara s.* – adı haldır, normaldır, belə də olmalıdır. *Təbiidir ki, bu inam kolxoz sərdi Rüstəm kişisinin ürəyində daha güclü idi. M.Ibrahimov.*

◊ **Təbii halından çıxmaq (çixarmaq)** – adı halından çıxmaq (çixarmaq), hirslenmək (hirslandırmak). *Bu cür söhbətlər sira ilə duran qızları tabii halından çıxarmaqda idi. M.S.Ordubadi.* **Təbii seçmə** *biol.* – canlı təbiətin elə bir inkişaf prosesidir ki, bu prosesdə həyatın deyişməkdə olan şəraitiənə ən çox uyğunlaşan orqanizmlər yayılab öz varlığıni saxlayır. *Darvin yaxşı uyğunlaşanların qalmasına və pis uyğunlaşanların tələf olmasına tabii seçmə adını vermişdir. M.Axundov.*

TƏBİİLİK *is.* Təbii, qeyri-süni şeyin hali (*sünilik* əksi). *Qızın səsində bir təbililik var idi. İ.Əfəndiyev.*

TƏBİL *is.* [ər.] Iri nağara. *Səhnənin dalın-dan təbil və sinc səsi gəlir. Ə.Haqverdiyev. [Cavanşir:] Qoy şeypurlar gurlasın, təbil səs-ləri dağları titrətsin. M.Hüseyn.*

TƏBİLÇİ *is.* Təbil çalan çalğıçı. *Təbilçi Qurban, Qara Məlikin gecələr xəlvətcə Təb-rizə gəlib, Rüxsərə ilə görüşdüyüünü Nəsrəd-dinə xəbor verdi. M.S.Ordubadi.*

TƏBİR *is.* [ər.] 1. Söz, kəlmə, ifadə.

2. Yozma. □ **Təbir etmək** – yozmaq, məna çıxarmaq, məna vermək. *Məhsəti xanının hökumət əleyhinə olmasında şeir və sənəti əxlaq pozğunluğu kimi təbir edənlər müqəs-sirdir. M.S.Ordubadi.*

3. **Təbirincə, təbiri ilə, təbirinə görə** şəklində ...dediyi kimi, ...sözleri ilə desək. *Evin balaca qızı Ulduz isə, anasının təbirinə görə, od-alov idi. Ə.Məmmədxanlı.*

◊ **Təbir caizsə, təbir caiz görülsə** – demək olarsa, ...demek mümkündürse, ...demek müənasibdirse. *Təbir cayız görülsə, demək olar ki, Hacı Aslan bu küçənin can damarı misalında idi. S.Hüseyn. Qazançalara termsandan isti xörək.. töküldü və təbir caizsə, ziyaflat başlandı. Ə.Thülhəsən.*

TƏBİYYAT *is.* [ər.] köhn. Təbiət elmləri.

TƏBİYYATÇI *is.* köhn. bax **təbiətşunas.**

TƏBLİĞ *is.* [ər.] Hər hansı bir əqidəni, nəzəriyyəni, biliyi və s.-ni yayma və dərin-dən başa salma. *Elmi biliklərin təbliğ. // Geniş kütlələrə siyasi cəhətdən təsir göstərmə. □ Təbliğ etmək* – 1) hər hansı bir fikri, nəzəriyyəni, əqidəni və s.-ni yazılı və ya şifahi surətdə yamaq; 2) dan. bir fikri, əqidəni və s.-ni başqasına inandırmağa, ona təsir göstərməyə çalışmaq. *Qardaşım dün gecə iclasdan çıxb; Doyunca atamı təbliğ eylədi. M.Müşfiq.*

TƏBLİĞAT *is.* [ər. “təbliğ” söz. cəmi] Bir nəzəriyyəni, ideyanı, biliyi və s.-ni kütlə arası-nı yayma, təbliğ etmə. □ **Təbliğat aparmaq** – bir nəzəriyyəni, ideyanı, biliyi şifahi surətdə kütlə arasında yamaq, intişar etmək, təbliği etmək.

TƏBLİĞATÇI *is.* Təbliğatla məşğul olan adam. *Kitabxanaçı həm də kitab təbliğatçısıdır. // Partiyanın qərarlarını mühazirə və mü-sahibələrindən izah edən, siyasi məşğələlərə rəhbərlik edən partiya üzvü. İngilabdan sonra kəndə gələn təbliğatçılardan Molla Xəlil cox qorxmuşdu. S.Hüseyn.*

TƏBLİĞATÇILIQ *is.* Təbliğat aparma, təbliğatçının apardığı ictimai iş.

TƏBRİK *is.* [ər.] Xoş xəbər, sevindirici hadisə, bayram və s. münasibətilə yazılı və ya şifahi gözaydınlığı. *Təbrik məktubu. – [Qulamrza:] Bu gün hər yerdə təbrikə qar-sılanmışam. Çəmənəzəminli.. İranın hər tərə-*

fində yaşayış azərbaycanlılar fırqənin müqəddəs məramını alqışlayır, minlərlə məktub və təbrik teleqramları göndərirlər. M.Ibrahimov. □ **Təbrik etmək** – xoş xəbər, sevindi-rici hadisə, bayram və s. münasibətə yazılı ve ya şıfahı olaraq birinə gözaydınligi vermək. Komissar əvvəlcə [döyüşçülər] təbrik etdi. Mir Cəlal. [Mirpaşa Sevincə:] Saray açılanda sizi fəhlələr, bütün rayon təbrik edəcək. Z.Xəlil.

TƏBRİKLƏMƏM “Təbrikləmək” dən f.is.

TƏBRİKLƏMƏK f. Təbrik etmək.

TƏBRİKNAMƏ is. [ər. təbrik və fars. ...namə] Yazılı təbrik, təbrik məktubu. Yubiley münasibətə təbriknamə göndərmək.

TƏCAVÜZ is. [ər.] 1. Başqa bir dövlətin ərazisini zəbt etmək, azadlığını əlindən almaq və ya məhdudlaşdırmaq, demokratiyani boğmaq və irticacı rejimlər yaratmaq məqsədilə onun üzərinə hücum etmə. // Hücum, həmle, basqın. Düşmənin qəfil hava təcavüzüünə uğramamaq üçün uzun-uzadı əsgər sıraları səkilərdə divar dibi ilə yeriyirdi. Ə.Əbülhəsəن.

2. Zorakılıq, teziyiq, zülm, sixinti. Yasavalı-bası biliirdi ki, bəlkə də xan özünü qarşı edilən sui-qəsdi əvvəl edə bilər, amma elə, xalqa qarşı təcavüzü əsla bağışlamaz. M.Rzaqulu-zadə. // Hüququna toxunma, haqsızlıq etmə, haqsızlığa yol verme. ..Əsgər keçən yerdə heç bir qız və qadın özlərinin kişilərin təcavüzungündən saxlamağa qadir deyildi. Çəmənzə-minli. □ **Təcavüz etmək** – hüququna toxunmaq, zorakılıq etmək, qəsd etmək. [Gözəl:] [Ölkəmizdə] adam döymək, adam öldürmək, birisinin malına və torpağına təcavüz etmə yoxdur. M.S.Ordubabu.

TƏCAVÜZÇÜ b a x **təcavüzkar**.

TƏCAVÜZÇÜLÜK b a x **təcavüzkarlıq**.

TƏCAVÜZKAR is. və sif. [ər. təcavüz və fars. ...kar] Təcavüz edən, təcavüz (hücum) edən təraf; qəsbkar, təcavüzçü. Təcavüzkar bloklar. – Şimali Atlantika İtifaqının təcavüzkar mahiyyətini hər kəs anlaya bilər. M.İbrahimov.

TƏCAVÜZKARCA(SINA) zərf Təcavüzkar kimi; qəsbkarcasına. Təcavüzkarcasına hərəkət etmək. // Düşməncəsinə.

TƏCAVÜZKARLIQ is. Təcavüz etmə, təcavüz siyasəti, başqa dövlətin torpağını tut-

maq üçün onun üzərinə hücum etmə; qəsbkarlıq. Imperializm təcavüzkarlığı. Təcavüzkarlıq müharibəsi.

TƏCDİD is. [ər.] Təzələtmə, yenilətmə.

TƏCƏDDÜD is. [ər.] Yenilənmə, təzələmə.

TƏCƏLLA is. [ər.] Əyan olma, görünmə, təzahür etmə

TƏCƏSSÜM is. [ər.] Bir şeyin maddi, cismani ifadəsi, təzahürü. □ **Təcəssüm etmək** – görmək, göz öününe gelmek, cismani şekildə təzahür etmək, canlanmaq. *Bu cavanlıq xatirəsi dərhal Bəhramın xəyalında canlandı və gəlib gözlərinin önündə təcəssüm etdi. Ə.Vəliyev.*

TƏCHİZ is. [ər.] Lazımı şəyləri tedarük etmə, hazırlayıb vermə. □ **Təchiz etmək** – lazım olan şəyləri vermək, tömin etmək.

TƏCHİZAT is. [ər. “təchiz” söz. cəmi] Hər hansı təşkilat və ya əhalinin maddi ehtiyaclarını tömin etmək üçün lazım olan şeylerin, avadanlıq və s.-nin məcmusu. *Təchizat idarəsi. Mərkəzi təchizat orqanları. – [Hacıyev:] Bu üsul texniki təchizat, material cəhat-dən varlı olan təstilər üçündür.* Mir Cəlal.

TƏCHİZATÇI is. Təchizat orqanları işçisi, təchizat idarəesi işçisi, təchiz etməklə möşğul olan (idarə, işçi).

TƏCİL¹ is. [ər.] klas. 1. Tələsdirmə. □ **Təcil etmək (qılmaq)** – tələsmək. Əksiliyin budur yəqin bil; Bəs qılma daxi işində təcil. Xətayı. Bəs ki eylərdi sübh üçün təcil; Hər dəqiqə gəlir ona bir il. S.Ə.Şirvani.

2. fiz. Vaxt vahidi müddətində süretin deyişmə kəmiyyəti.

TƏCİL² is. [ər.] klas. Möhlət vermə, müəyyən bir vaxta qədər toxir etmə.

TƏCİLƏN zərf [ər.] Tecili (surətdə), tələsik, tez-tələsik, yubanmadan. Məşədi Əsgər təcilən [müsafirə] təraf yan alıb çamadanını aparmaq üçün öz dili ilə ona iltica etdi. S.M.Qənizadə.

TƏCİLİ zərf [ər.] 1. Tələsik, tez, dərhal, əlüstü, çapıq. Tecili cavab. Adamlar təcili hazır oldular. – [Kerəm] Qaragözə təcili çay hazırlatdı.. M.İbrahimov. Bahadurun.. təcili gedisi Rənanın ürəyində dərin bir kədər doğurdu. S.Rehman.

2. Gecikdirilə bilməyən, tez edilməli olan; təxir sızı, təxirəsalınmaz. *Təcili iş. Təcili tapşırıq.* — Keçmiş vaxtlarda dəftərxanalarda qulluqçuların gündə biri idarə bağlandıqdan sonra qalib təcili məktubları, teleqramları qəbul edərdi. Ə.Haqverdiyev. *Uşaq ki bu qədər həyəcanlı çıçırrıdı, deməli, təcili məsələ var-*di. B.Bayramov.

♦ **Təcili yardım** — 1) təxirə salınması mümkün olmayan hallarda xəstələnənlərə, zərər-didələrə ilk tibbi yardım göstərmək və müalicə müəssisələrinə aparıb çatdırmaqla məşğul olan tibb-sanitar idarəsi; 2) həmin iş üçün istifadə olunan avtomobil.

TƏCNİS is. [ər.] ədəb. Cinas üzərində qurulub əsasən üç, bəzən də beş bənddən ibarət klassik və aşiq ədəbiyyatında işlədilən lirik şeir formalarından biri. *Aşıq Ələsgərin "Qarlı dağlar goldı, düdüü araya"* təcnisi.

TƏCRİD is. [ər.] Ayırma, təkləmə. □ **Təcrid etdilmək (olunmaq)** — ayrılmak, başqalarından ayrı saxlanmaq, təklənmək. **Təcrid etmək** — ayrılmak, başqalarından ayrı saxlamaq, təkləmək. *Yoluxucu xəstəliklərə tutulanları təcrid etmək.*

TƏCRÜBƏ is. [ər.] 1. Sinama, sınaq, yoxlama. *Təcrübə ucuşu. Təcrübə müddəti. Təcrübə məşğələrləri.* — Bu ildən təcrübə üçün xüsusü bir sahədə əkməyə icazə verildilər. M.Rzaquluzadə. □ **Təcrübə etmək (aparmaq)** — təcrübə yolu ilə yoxlamaq, sinamaq. Yeni bugda növü üzərində təcrübə aparmaq. — İndi .. addımlayan ekskavatorla yüksəlməyi də təcrübə etmək pis olmazdı. Ə.Sadiq. **Təcrübədən çıxməq** — yoxlanmaq, sinanmaq. **Təcrübədən çıxmış** — təcrübəli, bərkəndən-bəsdən çıxmış, sınaqdan çıxmış, sinanmış. *Bir para təcrübədən çıxmış dovşanlar çarpaz yolla qaçaraq taziləri çəşdirir, arabir də vəz atardılar.* H.Sarabski. **Təcrübədən keçirmək** — yoxlamaq, sinamaq. *Məhsuldar pambıq növünü təcrübədən keçirmək.*

2. Tədqiq etmək üçün hər hansı bir hadisəni süni surətdə yaradılmış şəraitde təkrar etmə; elmi bilikləri laboratoriya yolu ilə yoxlama. *Təcrübə gözlənilən nəticəni vermədi. Alimin apardığı təcrübələr müsbət nəticə verdi.* — [Yaşarın] bu axırıncı təcrübəsindən bir şey çıxarsa, bütün kimya elmində bir inqi-

labdır.. C.Cabbarlı. Bir ay sonra Murad klinik təcrübəsini yarımçıq buraxıb, Bakıya getdi. Cəmənəzəminli.

3. Həyatdan, praktiki fəaliyyətdən və s.-dən əldə edilmiş biliklərin, vərdişlərin məcmusu. *İstehsalat yenilikciliyinin təcrübəsi. Həyat təcrübəsi.* — [Məşədi Həsən.] Şəxs dünyada nə qədər ömür etmiş olsa, bir eylə onun təcrübəsi artıq olar. Ə.Haqverdiyev. // Keçmişdə olmuş, işdə, həyatda yoxlanmış, sinanmış, əvvellər təsadüf olunmuş sey. *Şəxsi təcrübənin nəticəsi.* — Özümə görə də təcrübə hasil eləmişəm. C.Məmmədquluzadə.

4. Adamların, cəmiyyətin yaşaması üçün lazımlı olan şəraiti yaratmağa yönəldilmiş fəaliyyətin məcmusu; praktika. *Nəzəriyyənin təcrübəyə təsiri.*

5. Hər hansı nəticələrin, müddəaların praktik işdə tətbiqi və yoxlanması. *Səmərələşdirici təklifləri təcrübədə tətbiq etmək.*

6. Hər hansı bilik və vərdişlərin işdə tətbiq edilməsi, bir işi yaxşı mənimsemək üçün müntəzəm məşğul olma, təlim keçmə. *Gənc fəhlər illilik təcrübədən sonra usta oldu.* — Keçən illərin təcrübəsi göstərmişdi ki, çoxlu pambıq götürmək üçün birinci şərt torpağı əvvəlcədən hazırlamaqdır. İ.Əfendiyev. // Tələbələrin, sağirdlərin və b.-nın nəzəri biliklərinin, tədris prosesinin tərkib hissəsi kimi işdə tətbiqi və sabitləşməsi. *Tələbələrin pedagoji təcrübəsi. İstehsalat təcrübəsi.*

TƏCRÜBƏÇİ is. 1. Təcrübə keçən, praktikant. *Təcrübəçi tələbə.* // Bax **stajçı.** *Təcrübəçi cilingər.* *Təcrübəçi toxucu.*

2. Adətnən hər hansı kənd təsərrüfatı bitkiləri yetişdirmək, yeni növlər almaq və s. məqsədlərlə təcrübə keçirən adam. *Təcrübəçi seleksioner.* *Təcrübəçi bağban.*

TƏCRÜBƏÇİLİK is. Təcrübə ilə məşğul olma, təcrübəçinin (2-ci monada) gördüyü iş: təcrübə işi. *Təcrübəçiliklə məşğul olmaq.*

TƏCRÜBƏLƏNMƏ “Təcrübələnmək” dən fisi.

TƏCRÜBƏLƏNMƏK f. Təcrübə qazanmaq, təcrübəli olmaq, təcrübə əldə etmək. “*Yatağan*” balıqlar artıq “təcrübələnmış-dilər”. Təhlükə hiss edən kimi qayanın altına şütiyyür, .. dəlmə-deşiyə dürtüldürdülər. İ.Hüseynov.

TƏCRÜBƏLİ *sif.* Bir işdə, ixtisasda, sənət-də, peşədə təcrübəsi, biliyi, vərdişi, böyük səriştəsi olan. *Təcrübəli müəllim. Təcrübəli sürücü. – Fərman verir qoşunlara aqsaqqal; Təcrübəli, acıqli bir general.* A.Səhhət. *Mədən işlərinə olan böyük həvəsi sayasında [Araz] artıq ən təcrübəli bir usta olmuşdu.* A.Şaiq. // Büyük həyat təcrübəsi olan, bərkdən-boşdan çıxmış; dünyagörmüş. *Təcrübəli qadın.* – [Məşədi Həsən:] ..*Upravada gərək təcrübəli adamlar əyləşsinilər.* Ə.Haqverdiyev. *Təcrübəli Fərhadoğlu vurnuxur, nə isə qəti bir qarara gələ bilmirdi.* S.Rəhimov.

TƏCRÜBƏLİLİK *is.* Təcrübəli olma, təcrübəli adamın hal və keyfiyyəti. *Həkimin təcrübəliliyi.*

TƏCRÜBƏSİZ *sif.* Təcrübəsi, biliyi, vərdişi olmayan və ya az olan. *Təcrübəsiz usta. – Onda da bu quşlar təcrübəsiz və əsəbi ovçunu diksindirər..* M.Rzaquluzadə. *Barama bəsləmək çox incə və çətin iş olduğundan təcrübəsiz adam onun öhdəsindən gələ bilməz.* Ə.Sadiq. // Həyat təcrübəsi olmayan, bərkdən-boşdan çıxmamış. [Nazir:] *Siz .. görürəm, təcrübəsiz bir gəncsiniz.* S.Hüseyn.

TƏCRÜBƏSİZLİK *is.* Təcrübənin olmadığı hal, təcrübənin olmaması. *Təcrübəsizlikdən qəzaya yol vermək.*

TƏCRÜBƏVİ *sif. [ər.]* Təcrübəye aid olan, təcrübə üçün olan, təcrübə ilə bağlı olan; əməli, təcrubi. ..*K.A.Timiryazev birinci dəfə olaraq enerjinin saxlanması qanununu fotosintezda təcrübəvi surətdə isbat etmişdir.* "Bitki fiziologiyası".

TƏCRÜBİ *[ər.] 1. Bax təcrübəvi.* *Şiraslanın indiki təcrübə işi, gərgin vəziyyəti heç də onun ötən arzularından ayrılmır.* S.Rəhimov.

2. sif. Təcrübəyə əsaslanan, eksperimental. *Təcrubi elmlər. Təcrubi təbabət. Təcrubi metod. Təcrubi yolla sübüt etmək.*

TƏDARÜK *is. [ər.]* Bir şeyi qabaqcadan hazırlama; bir işi görmək üçün əvvəlcədən hazırlıq görmə; hazırlıq, ehtiyat. *Yun tədarükü. Heyvanlar üçün yem tədarükü.* // Həmin şeylərin özü. *Bəylər xanının çamadani və yol tədarükü daşındı.* Ə.Vəliyev. □ **Tədarük etmək (görmək)** – (qabaqcadan) hazırlamaq, hazırlıq görmək, ehtiyat görmək. [Əmir:]

Mürəxxəssiniz, gedin, qoşun tədarük edin. Ü.Hacıbəyov. [İmamverdi:] *Gülpəri, tez ol, nahar tədarük et, Hacı Nəsir yol gəlib, acdr.* S.S.Axundov; // hazırlaşmaq, hazırlıq görmək. [Kəblə Rəcəbəli:] *Cox gözəl! Axşam üçün tədarük görərik.* Ə.Haqverdiyev.

TƏDARÜKÜ *is.* Tədarük işi ilə məşgül olan adam. *Ət tədarükçüsü.*

TƏDAVİ *is. [ər.] köhn.* Müalicə etmə, müalicə aparma; müalicə.

TƏDAVÜL *is. [ər.] iqt.* Əmtəə təsərrüfatında: əmək məhsulunu və başqa mülkiyyət obyektlərini alğı-satqı yolu ilə dəyişmə forması. *Əmtəə tədavülli.*

TƏDBİR *is. [ər.] 1.* Bir işi görmək, həyata keçirmək üçün üsul(lar), vasitə(lər), yol(lar). *Məhsuldarlığı artırmaq tədbirləri.* Ərzaq problemini həll etmək üçün tədbirlər. Kütləvi tədbirlər. □ **Tədbir tökmək (görmək)** – bir şeyi əldə etmək üçün fikirləşib yollar aramaq, yol tapmaq. [Əsgər Süleymana:] *İndi, aşna, bir iş də var, hərgah ona da bir tədbir töksən, onda bılərəm ki, başdan-ayağa qədər ağıllısan.* Ü.Hacıbəyov. // məc. Bir şeyi əldə etmək üçün düşünülən yol, vasitə, üsul; hiylə. *Dəlini zəncirla yox, tədbirlə tutarlar.* (Ata. sözü). □ **Tədbir etmək** – qərarlaşmaq, qərara gelmək. [Səfər:] *Divan tədbir edib sizi tutmağa; Meydanı qızdırıb at oynatmağa.* H.K.Sanlılı.

2. Tehlükədən qorunmaq üçün görülən həzirlıq. *Qırıp qarşı mübarizə tədbirləri.*

TƏDBİRLİ *sif.* Tədbirlə iş görən, ehtiyatlı, işini bilən, ağıllı. [Seyid:] *Bax, indi gör ki, mən necə tədbirli şəxsəm.* Ə.Haqverdiyev. *Ona elə gəldi ki, qarşısında çox ağıllı, tədbirli .. bir adam dayanmışdı.* B.Bayramov.

TƏDHİŞ *is. [ər.] köhn.* Dəhşətə salma; çasdırma. // Terror.

TƏDHİŞÇİ *is. köhn.* Terrorçu.

TƏDİYƏ *is. [ər.] mal.* Ödəmə, ödənmə; ödənilən məbləğ. *Tədiyə borcu.* □ **Tədiyə etmək** – borcumu ödəmək. [Yaşlı kişi:] *Vaxtlı-vaxtında verəcəyini tədiyə edərdi, aramızda veksel olmazdı.* S.Hüseyn.

TƏDİYƏCİ *is.* Borcunu verən, ödəyən.

TƏDQİQ *is. [ər.] 1.* Bir şeyi və ya onun xüsusiyyətlərini öyrənmək, müəyyənləşdirmək məqsədile dəqiqliyi elmi araşdırma;

tədqiqat. *Torpağın tədqiqi. Arktikanın tədqiqi. Atom enerjisindən istifadə sahəsində tədqiq.* □ **Tədqiq etmək** – 1) elmi cəhətdən araşdırmaq, öyrənmək, tədqiqat aparmaq. [Nərgiz:] *Tapılan şeyləri biz yuxarı göndəririk, orada alımlar tədqiq edirlər.* B.Bayramov; 2) bir şeyi müəyyənleşdirmək üçün diqqətlə ona baxmaq, gözdən keçirmək. *Mərdan.. yarımsıq otaqda çocuğun üzünü tədqiq etməyə başladı, özünə bənzər cəhətlər aradı.* Çəmənzəminli.

2. Cəm şəklində **tədqiqlər** – elmi əsər(lər), tədqiqat əsər(lər)i. *Azərbaycan dili tarixinə aid tədqiqlər.*

TƏDQİQAT is. [ər.] “tədqiq” söz. cəmi] 1. Bax **tədqiq** 1-ci mənada. *Elmi tədqiqat institutu. Tədqiqatın nəticəsini istehsalata təbiq etmək.*

2. Bax **tədqiq** 2-ci mənada.

TƏDQİQATÇI is. Bir şəyi tədqiq etməkle, dərindən öyrənməklə məşğul olan, tədqiqat aparan adam, alim. *Tədqiqatçıların çıxardıqları elmi nəticələr.*

TƏDQİQATÇILIQ is. Tədqiqatla məşğul olma, tədqiqat işləri aparma; tədqiqat işi.

TƏDRİC is. [ər.] 1. Dərəcə-dərəcə, yavaş-yavaş irəliləmə (irəlilətmə), az-az hərəkət.

2. adəb. Bədii əsərdə ifadənin mənaca getgedə, dərəcə-dərəcə qüvvətlənməsi, yaxud ziəfləməsi.

TƏDRİCƏN *zərf* [ər.] Yavaş-yavaş, tədricə, az-az, dərəcə-dərəcə. *Keçəngürkü hadisədən və gecəki ciddi iztirablardan sonra Əbiş tədricən öz mühakiməsini itirmək üzrə idi.* S.Rəhimov.

TƏDRİCİ sif. [ər.] Yavaş-yavaş olan, yavaş-yavaş baş verən, cərəyan edən. *Tədrici hərəkət.*

TƏDRİCLƏ bax **tədricən**. *İnsan hər şeyə tədriclə alışır. –.. Firiduna elə gəldi ki, onu da yavaş-yavaş, tədriclə çürütmək üçün [zindana] salmışlar.* M.İbrahimov. *Sahibsiz uşaqları tədriclə uşaqların yağıcaqdılar.* Ə.Sadiq.

TƏDRİS is. [ər.] Dərs verme; dərs oxuma, tehsil alma, dərs keçmə. *Ali məktəbdə xarici dillərin tədrisi. Tədris planı. – Dariülfünuna daxil olduğum tədris ili dariülfünun tələbələrinin tətili ilə başlandı.* T.Ş.Simurq.

TƏƏCCÜB is. [ər.] 1. Qeyri-adi, gözlənilməz, qəribə, anlaşılmaz şeydən doğan güclü təəssürat nəticəsində insanda əmələ gələn hal; heyret. *Asəf onları heyrət və təəccüb içərisində Altun qəsrən çıxardı.* M.S.Ordubadi. [Nuriyyə:] ..Muradin baxışlarındakı təəccüb hiss edərək daha ciddi bir görkəm aldım. İ.Əfəndiyev. □ **Təəccüb etmək (eləmək)** – təəccüblənmək, heyrotlənmək. *Mənə can vermadə minlərcə polad zərbəçilər; Gördüyüm işlərə düşmən də təəccüb eylər.* M.Müsfiq. *Bələ ağır bir mərasimdə, belə ağır fəlakət müqabililərə ananın dözümüñə çıxırları təəccüb edirdi.* Mir Cəlal.

2. Əcaib, qəribə, təəccübü, heyret doğuran. *Təəccüb şeydir... – [Harun:] Cürətin, Zeyda, təəccübür sənin.* Ü.Hacıbəyov.

3. **Təəccübə** şəklində *zərf* – təəccübü nəzərlə, heyrotlə. *Bu çəkməli kimdir belə? – deyə bəy təəccübə soruşur.* S.Rəhimov. *Arvad təəccübə Teymura baxıb tələsik cavab verdi.* H.Seyidbəyli.

TƏƏCCÜBLƏNDİRİMƏ “Təəccübləndirmək” dən f.is.

TƏƏCCÜBLƏNDİRİMƏK f. Təəccüb doğurmaq, heyrotləndirmək. *Gəncin sözləri və şəhərdə gördükleri səyyahları son dərəcə təəccübləndirdi.* Çəmənzəminli. *Aslangılı kimi bir küləftən mühəndis çıxması hamını təəccübləndirirdi.* C.Cabbarlı.

TƏƏCCÜBLƏNMƏ “Təəccüblənmək” dən f.is.

TƏƏCCÜBLƏNMƏK f. Təəccüb etmək, heyret etmək. *Ləman əvvəl təəccübləndi, sonra güləməyini güclə saxlayıb, sərbəst bir hərəkətlə başını geri atdı, xurmayı saçları dalğalandı.* H.Seyidbəyli.

TƏƏCCÜBLÜ sif. Təəccüb doğuran, gözlənilməz, qəribə, heyrotə salan. *Təəccüblü iş. – Həkim təəccüblü (z.) baxır hacılara tərəf və bir şey başa düşmür.* C.Məmmədquluzadə. *Murat üçün ən təəccüblü bu idi ki, bəzi adamlar uşaqtan bezir, tənhalıq arzulayırlar.* Mir Cəlal.

TƏƏHHÜD is. [ər.] köhn. Öhdəyə götürmə; öhdəyə götürülmüş şey; öhdəlik. *Götürdüyü təəhhüdüñ yarısını [Sekinə] bir ayın arzında yerinə yetirmişdi.* H.Seyidbəyli.

ΤΕΘΗΗҮДНАМӘ

ΤΕΘΗΗҮДНАМӘ is. [ər. təəhhüd və fars. ...namə] köhn. Öhdəyə götürülmüş şeyin, öhdəliklərin yazılılığı sənəd.

ΤƏƏLLÜQ is. [ər.] Asılı olma, əlaqəli olma, ilişkə.

ΤƏƏRRÜZ is. [ər.] Sataşma, təcavüz etmə, hücum etmə.

ΤƏƏSSÜB is. [ər.] 1. Bir fikrə, əqidəyə, məsləkə kor-koranə bağlanıb, başqalarına kin və ədəvət bəsləmə; qeyrətkeşlik, fanatizm. *Bağdad xalqının gözü qarşısında meyitlərin üç gün dar ağacında qalması ərab təəssübün bir daha coşmasına səbəb ola bilər.* M.S.Ordubadi.

2. Qeyrət, namus. *Həqiqi şair .. gərəkdir öz səsini millətin səsinə qoşub, onun qeyrət və təəssüb damarını hərəkətə gətirə.* F.Köçərli. [Qəmer:] [Züleyxa] özgə qızı da olsa, yenə təəssübü sənin üstünə gələcək. M.Ibrahimov.

□ **Təəssüb çəkmək** – qeyrət çəkmək, namusunu qorumaq.

ΤƏƏSSÜBKEŞ is. [ər. təəssüb və fars. ...keş] 1. Təəssüb çəkən; fanatik. *Təhmasibin yaratdığı Əbu-Übeyd son dərəcə təəssübkeş bir ərab xadimi və islam mücahididir.* C.Cəfərov.

2. Qeyrət çəkən, namusunu qoruyan, qeyrətkəs. [Leylək Ələmdar:] *Göydəki bir tanrı bılır ki, mən necə təəssübkeşəm.* S.Rəhimov.

ΤƏƏSSÜF is. [ər.] 1. Kədərlənmə, acıma, heyifsilənmə, təəssüflənmə; kədər hissi. □ **Təəssüf etmək (eləmək)** – bəx **təəssüf-lənmək** 1-ci mənəda. [Şeyx Hadi:] *Çarəsiz biz də Hindi tark edərək; Geri döndük təəssüf eyləyərək.* H.Cavid. [Əkrəm:] *Təəssüf edirəm ki, sənən yazını oxuyub anlaya bilmədim.* S.Hüseyn.

2. Birisinə acıma, ona canı yanma, yazıçı gəlmə. □ **Təəssüf etmək (eləmək)** – bəx **təəssüflənmək** 2-ci mənəda.

◊ **Təəssüf ki, təəssüflər olsun ki** – heyif ki, əfsus ki. [Uğur:] *Təəssüf ki, mühabirə imkan vermedi, qurtaram.* İ.Əfəndiyev. [Yaqub Aslana:] *Təəssüf ki, ailəmizi tanımursan.* S.Vəliyev.

ΤΕƏSSÜFLƏNMƏ “Təəssüflənmək”dən f.is.

ΤƏƏSSÜFLƏNMƏK f. 1. Təəssüf etmək, kədərlənmək, heyifsilənmək. *Həmzə isə artıq,*

ΤƏFƏKKÜR

məsələni gizlətməyin lüzumsuz olduğunu düşünb, açıqca təəssüflənirdi. Ə.Əbülhəsən. *Kələntərli isə elə bil ki, .. cavan oğlanla axıra qədər söhbət eləyə bilmədiyinə təəssüflənirdi.* İ.Hüseynov.

2. Ürkədən acımaq, heyifsilənmək, təəssüf etmək. *Bir çoxları qızın bağlı çatlampı oldığını zənn edərək təəssüflənirdi.* M.S.Ordubadı.

ΤƏƏSSÜR is. [ər.] 1. Bir şeyin təsiri altın-da olma, təsirini hiss etmə, duyma, müttəəssir olma.

2. Hiss, təəssürat, ruhi iztirab (hiddət, qeyz, qorxu, sevinc və s.); emosiya. *Evinə çatmadan altı aydan bəri [Qurbanlıda] doğan hissələr və təəssürlər tamamilə silinib getdi.* Çəmənzəminlini.

ΤƏƏSSÜRAT is. [ər. “təəssür” söz. cəmi] Xarici aləmdəki əşya və hadisələrin insan şüurunda buraxıldığı iz, onların əksi, ona təsiri. [Nadir bəy:] *İnsanlar arasında ülfət ziyanlaşdırıcı, şübhəsiz, könüldəki təəssürat və məhəbbət də o nisbətdə artmağa başlar.* H.Cavid. *Axırda da Aslan öz təəssüratını nəql etdi.* M.Ibrahimov.

ΤƏƏŞŞÜQ is. [ər.] Aşıq olma, qarşılıqlı sevgi.

ΤƏFAVÜT is. [ər.] İki adam və ya iki şey arasındakı fərqli cəhət; fərq. [Tarverdi:] *Fə-qət yenə bilmədim ki, şeytan ilə bu Aslanın təfəvüti nədədir?* C.Cabbarlı. [Qoca:] *Bizim üçün sah və gədə – təfəvüti yoxdur.* A.Divanbəyoglu. □ **Təfəvüt qoymaq** – bir-birindən fərqləndirmək, fərq qoymaq. *Duz ilə dosaba təfəvüt qoymur.* (Ata, sözü). **Təfəvüt etməmək (eləməmək)** – fərqi olmamaq. [Mozalan bəy:] *Sizin üçün də təfəvüt eləməz.* Ə.Haqqverdiyev.

ΤΕFCİMƏK f. məh. Yamamaq, yamaq qoymaq.

ΤƏFƏKKÜR is. [ər.] 1. fəls. İnsanın fikirləşmək, düşünmək, nəticə çıxarmaq bacarığı; şüurun obyektiv varlığı əksetdirmə prosesində xüsusi pillə. *Elmi təfəkkür. Beyin təfəkkür orqanıdır.*

2. klas. Fikir. □ **Təfəkkür etmək (qlımaq)** – fikir etmək, fikirləşmək, düşünmək. *Məcnun dedi: – Eyləmə təfəkkür!* Füzuli.

TƏFƏRRÜAT [ər. “təfərrü” söz. cəmi] 1. Əsas mətbəbə az dəxli olan təfsilat; ikinci dərəcəli əhəmiyyəti olan məsələlər, xırda məsələlər. // Bir şeyin ən kiçik, ən xırda, ən incə cəhətləri. *Bir nöqtə, kiçicik bir çizgi və təfərrüat belə yerinə düşməsə o, sənət əsərini korlaya bilər.* S.Rəhimov. *Dilbar ekskavator* üstündəki görünüşün bütün təfərrüatını xatırla-yaraq bu fikri başından qovdu. Ə.Sadiq.

2. Təfərrüatla şəklində *zərf* – incədən-inceyə, müfəssel şəkildə, ətraflı, hərəkəfli, təfsilatla. [Rəşid:] [Bəyim xala] *cəmi-cüm-lətəni iki kərə manım suallarına bir qədər təfərrüatla cavab vermişdi.* İ.Hüseynov.

TƏFRİQƏ is. [ər.] 1. Narazılıq nəticəsində araya ikitirəlik düşmə; ayrılma, ayrılıq, itti-faqsızlıq, ikitirəlik. [Mirzə Heydər:] *Belə təfriqədən burjuva hökumətləri isə istifadə edirlər.* Ə.Haqqverdiyev. *O hələ uşaqlıq; Düşünmüs içün-için;* “Bu yollar, təfriqələr; Təri-qətlər nə üçün?” B.Vahabzadə. □ **Təfriqə düşmək** – ikitirəlik düşmək, ədəvət düşmək, düşmənçilik düşmək. **Təfriqə salmaq** – ikitirəlik salmaq, düşmənçilik salmaq. *Saldı araya təfriqə gülçincə-ruzgar; Ol gıl yanında qalmadı bir etibarımız.* S.Ə.Şirvani.

2. köhn. Qəzet səhifəsinin ayrılmış bir yərində hissə-hissə dərc olunan hekayə, məqalə və s.

3. köhn. bax **vodevil**. “Məstəli şah”dan sonra “Köniilsüz” ünvanında bir pərdədə tərtib olunmuş təfriqə (vodevil) oynandı. F.Köçərli.

TƏFRİQƏCİ is. Bir təşkilata təfriqə salan, ikitirəlik salan, onun vəhdətinin pozulmasına, onun parçalanmasına səbəb olan adam.

TƏFRİQƏCİLİK is. Təşkilatda, partiyada və s.-de təfriqə salma, onun vəhdətini pozma, təfriqəçinin gördüyü pozuculuq işi; ikitirəlik. *Təfriqəciliklə mübarizə.*

TƏFSİL is. [ər.] bax **təfsilat**. *Qurşaq da, bilirsən ki, on arşın gərək olsun; Təfsilə nə hacət.* M.Ə.Sabir. *Macəranın təfsilini, inşallah, özüm gələndə dilcavabı nəql elərəm.* C.Məmmədquluzadə.

TƏFSİLAT is. [ər. “təfsil” söz. cəmi] 1. Bir işin, hadisənin və s.-nin ən kiçik, ən cüzi təfərrüati. *Məsələnin təfsilatı.* – [Fərman] ..*qızla olan ilk görünüşünün təfsilatını xəyalında*

canlandırdı. Ə.Sadiq. *Verdiyev* [Gəldiyevi] yaxşı başa düşür, söhbətinin təfsilatını da bildirdi. Mir Cəlal.

2. Təfsilatla şəklində *zərf* – müfəssel su-rətdə, təfsilən. *Mürsəl kişi olub-keçənləri təfsilat yazmışdı.* M.Hüseyn.

TƏFSİLƏN *zərf* [ər.] Təfərrüati ilə, təfsilati ilə, müfəssel surətdə. Şeyx Əyləşəndən sonra Məmməd əhvalatı başdan-ayağadək təfsilən nəql elədi. E.Sultanov. [Vəkillər] kəndlilərin adlarını, acların sayını və istədikləri pulun qədərini adbaad, kəndbəkənd hamısını təfsilən yazıb, yekə-yekə kitablar bağlamışdır. C.Məmmədquluzadə.

TƏFSİLLİ sıf. Müfəssel, təfsilatla, təfsilən. *Əsər çox təfsilli yazılmışdı.* M.S.Ordubadi.

TƏFSİR is. [ər.] Şərh, izah; şərh və bəyan etmə, izah etmə. □ **Təfsir etmək** – izah etmək, şərh etmək. [Murad] *bəzi cümlələrin üzərində uzun-uzadı düşünür, özlüyündə onları təfsir edirdi.* S.Hüseyn.

TƏFSİRÇİ is. Hər hansı bir əsəri şərh və bəyan edən, izahını verən şəxs; şərhçi.

TƏFTİŞ is. [ər.] 1. İşlərin düzgünlüyünü və qanunu olub-olmadığını yoxlamaq məqsədilə hər hansı idarə və ya vəzifəli şəxsin fealiyyətinin təhqiq edilməsi, yoxlanması. *Bürcəliyev açılmış qapıdan təftiş heyəti işləyən otagi dini* əldə. S.Rəhimov. [Yusif Həsərətə:] *Təftiş komisyonunun sədri fağırun biridir.* B.Bayramov. □ **Təftiş etmək** – yoxlamaq, yoxlama aparmaq, təhqiqat aparmaq. [Qaroval] ..*dıq-qətlə bir surətdə malların hamısını təftiş etməyə başladı.* B.Talibli. [Hümmət aqronoması:] *Bura köməyə gəlmisiniz, ya təftiş eləməyə?* B.Bayramov.

2. Hər hansı dünyagörüşünün və ya nəzəriyyənin əsasını sarsıtmaq və ya təhrif etmək məqsədilə onun müddəalarını nəzərdən keçirmə.

TƏFTİŞÇİ is. Təftişçilik tərəfdarı, təftişçiliklə meşğul olan adam.

TƏFTİŞÇİLİK is. 1. İnqilabi marksizmin siyasi, felsefi və iqtisadi əsaslarını təftiş etmək, yenidən nəzərdən keçirmək və ya təhrif etmək, onları kapitalizmin xeyrinə, sosialist inqilabının və proletar diktaturasının zərərinə olaraq dəyişmək məqsədini güdən məfkurəviyyəsi cərəyan.

2. Hər hansı bir dünyagörüşünü, nəzəriyyəni təftiş edən cərəyan.

TƏĞYİR is. [ər.] Dəyişmə, dəyişiklik, dəyişdirmə, başqalaşma. *Balalar müəllimlədə zühur edən təğyiri düşündürər və hamisinin üzündə məyusluq əsəri göründü.* Çəmənzəminli. □ **Təğyir etmək (tapmaq, vermək)** – dəyişmək, dəyişilmək. [Yusif:] *On ildir ki, Şəmdan ilə görüsəmmişəm. İndi gərək ki, surəti də təğyir tapibdir.* N.Nərimanov. *Namazı qurtarib* [Xudayar boy] üzünü tutdu Vəli-quluya, amma surətinə təğyir vermədi. C.Məmmədquluzadə.

TƏHARƏT is. [ər.] Təmizlik, paklıq.

TƏHDİD is. [ər.] Qorxutma, hədələmə; hədə, qorxu, hədə-qorxu. *Aslan bəy təhqir və təhdidin bu qədərinə dayana bilmədi.* A.Şaiq. ...Mürtəcelər fitnəkarlıq və təhdidə əl atırlar. M.Ibrahimov. □ **Təhdid etmək** – hədələmək, hədə-qorxu gəlmək, qorxutmaq. [Sara Bəhrama:] *Hərgələ səni bu evdən qovmaqla təhdid edərlərsə, eybi yoxdur.* C.Cabbarlı. *Qətibə Toğrulun danışdıqlarına çox böyük əhəmiyyət verdi, çünkü bu söz-lərlə Toğrulun onu təhdid etdiyini anlayırdı.* M.S.Ordubadi.

TƏHDİDEDİCİ, TƏHDİDLİ sıf. Hədələyici, təhdid edən, hədələyen. *Qaçaqların bu təhdidəcisi sözlərinə yolcuların anlamadığı şeylər də qarışırırdı.* Mir Cəlal.

TƏHƏMMÜL is. [ər.] klas. Səbir etmə, dözmə, qatlaşma. [İsmət:] *Lakin təhəmmüldən başqa çarə nə?* H.Cavid. □ **Təhəmmül etmək** – səbir etmək, dözmək, qatlaşmaq. *Seyyid, təhəmmül et təbi-hicranə, çəkmə ah.* S.Ə.Şirvani.

TƏHƏR [ər. tövr-dən] 1. is. Cür, üsul, qayda, yol. *Nə təhər adamdır? Bu təhər hərəkət etmək olmaz.* – [At] dilə gəlib dedi: – *Padşah bir uzun örökən, bir də poladdan bir biçaq qayıtdırsın, sonra mən sənə təhərini deyərəm.* (Nağıl). □ **Təhərini bilmək** – qaydasını, yolumu bilmək, necə hərəkət edəcəyini bilmək. ...*Tacirlərə yanaşmağın təhərini bilmək lazımdır.* M.S.Ordubadi. [Hümmət Qarakışiyə:] [Yusif] *elə ki işləmədi, onda təhərini bilirəm.* B.Bayramov. **Bu təhər** – bu qayda ilə, bu yolla, bu cür, beləliklə. *Bu təhər* *Şaq-*

qulu sabahi gün qızı görüb aşıqladı və səbirsiz toyu gözləyirdi. Çəmənzəminli.

2. qoş. Kimi, bənzər, oxşar. *Atası təhəri hündürboydur.* – *Qoca usta yerindəcə doğrulub Paşamı qucaqlayanda Nisa təhəri ağladı.* M.Hüseyn.

3. Ba x **təhər-töhür.**

4. is. dan. İmkən, həvəs, arzu. *Onlara getməyə təhərim yoxdur.* – *Varsa qaçaqların əgər təhəri; Kəssinlər hər yandan əyri yolları.* H.K.Sanlı.

...**təhər** mürəkkəb sıfətlərin ikinci tərkib hissəsi olub təxminlik bildirir – ...kimi, azaçıq..., bir az... *Qızıxitəhər rəng. Acitəhər dad.* – *Bu hibridin meyvaları şirin və bir qədər turşəhər olub çox dadlıdır.* M.Axundov.

◊ **Təhər çəkmək** – yoluna qoymaqla, həll etmək, tədbir görmək, çarə çəkmək, encam çəkmək. [Sərvər:] ..*Sən atana deyinən ki, özün bilərsən. Sonra sənin işin yoxdur. Mən bu işə təhər çəkmışəm.* Ü.Hacıbəyov. [Safo:] *Alo əmi, Allah bu işlərə təhər çəkməyəcəkdir.* S.Rəhimov. **Təhərdən çıxarmaq** – xarab etmək, korlamaq. [Münəvvər xanım Rzaqulu xana:] *Cəmi təqsirlər səndədir ki, ayda yüz tuman pul verib, uşaqları təhərdən çıxarırsan.* M.S.Ordubadi. **Təhərdən çıxməq** – adı, təbii görkəmini itirmək, pis şəklə düşmək, xarab olmaq. *Minlərcə bilettsiz sərnişinlərin şinellərində gətirdiyi tozdan və çəkmələrindəki palçıdan pilləkənlər, göyərtələr təhərdən və şakıldən çıxmışdı.* Ə.Əbülhəsen. **Təhərə düşmək** – normal şəklə düşmək, adı, təbii halını almaq, qaydaya düşmək. **Təhərə salmaq** – normal şəklə salmaq, adı, təbii halına salmaq, qaydaya salmaq. **Təhərim yoxdur** – istəmirəm. *Qonaqların yanında qızarmağa təhərim yoxdur.* Mir Cəlal. **Təhərini pozmadan** – təbii halını pozmadan, etidalını pozmadan, həmişə olduğu kimi, həmişəki kimi. *Atası təhərini pozmadan cavab verdi.* Ə.Vəliyev. *Aslan təhərini pozmadan gülümsündü.* S.Vəliyev. **Bir təhər olmaq** – ba x **bir.**

TƏHƏRSİZ sıf. Biçimsiz, xarici görünüşü pis, eybəcər, yaraşıqsız.

TƏHƏR-TÖHÜR is. Xarici görünüş, görkəm (çox vaxt istehza, mənfilik çaları ilə). *Bu-nun təhər-töhüriñə baxın.* – *Təhər-töhüriñən*

TƏHƏSSÜR

mollaya oxşayan qoca bir kişi işə adamların siyahısını tuturdu. Ə.Abasov.

TƏHƏSSÜR is. [ər.] *köhn*. Həsrət çəkmə, həsrətində olma.

TƏHƏVVÜL is. [ər.] *köhn*. Haldan-hala keçmə, başqa hala keçmə, dəyişmə.

TƏHƏYYÜR is. [ər.] *köhn*. Heyran olma, heyrotə düşmə, heyrotə gəlmə, mat qalma, matı-mutu quruma.

TƏHKİM is. [ər.] (əsasən “etmək”, “edilmək”, “olmaq”, “olunmaq” köməkçi feilləri ilə işlənir). 1. Birinin sərəncamına, ixtiyarına vermə (məşqələ keçmək, öyrətmək, xidmət etmək və s. üçün), birinin üzərinə bu və ya başqa vəzifə qoyma. *Geri qalan şagirdləri əlaçılara təhkim etmək. – Azərbaycan qadınları arasında islamək üçün firqə* [Məsməni] çalışmaqdə olduğu artelənən alıb, qadınlar səbəsinə təhkim edir. S.Hüseyin. [Firəngiz:] *Ancaq aranızda olan ferma, yaylaq işçiləri, yaxşı olar ki, ..təhkim olunduğu fermaya getsin(lər)*. B.Bayramov.

2. Hər hansı bir məqsədlə, yaxud xidmət və ya istifadə üçün bir yerə qeyd olunma (etmə). *Pəhriz yeməkxanasına təhkim olunmaq*.

TƏHKİMÇİ¹ is. tar. Rusiyada təhkimçilik ictimai quruluşunda: təhkimçilik hüququna malik olan mülkədar.

TƏHKİMÇİ² is. Təhkim olunmuş, təhkim edilmiş adam (bax **təhkim** 1-ci mənənda). *Bir də yeddi nəşərlük köməkçilər heyatı; Bir də məsul təhkimçi qeyd edildi nəhayət.* R.Rza. [Nuriyyə:] *Səriyyə əvvəlcə məni mərkəzdən gəlmiş təhkimçi hesab etdi.* İ.Əfəndiyev.

TƏHKİMÇİLİK is. tar. Mülkədarların, onlara məxsus olan kəndlilərin əməyinə, malına, canına tam sahib olduqları ictimai quruluş; krepostnoyluq. *Təhkimçilik dövrü. Təhkimçilik münasibətləri. Təhkimçilik təsərrüfatı.* □ **Təhkimçilik hüququ** tar. – mülkədarlara, onlara məxsus olan kəndlilərin şəxsiyyəti, əməyi və əmlakı üzərində tam ağılıq etmək ixtiyarı və rən hüquq.

TƏHKİMLİ is. tar. Təhkimçilik ictimai quruluşunda: təhkimçilik hüququna əsasən mülkədərə məxsus olan kəndli. // Sif. mənasında. *Təhkimli kəndli. – Hani ömrü nəhayətsiz*

TƏHQİREDİCİ

əzablar içərisində keçmiş təhkimli mujiklər? M.İbrahimov.

TƏHKİYƏ is. [ər.] *ədəb*. Bədii əsərin, təsvir və mukalimədən fərqli olan, hərəkət, iş, hadisə haqqında izahdan ibaret hissəsi.

TƏHQİQ is. [ər.] Həqiqəti üzə çıxarmaq, bir şeyin düzgün olub-olmadığını müəyyən etmək məqsədilə araştırma; təhqiqat (əsasən “etmək” və “olmaq” köməkçi feilləri ilə işlənir). *Bir neçə gündən sonra Kamil .. işin təzədən təhqiq edilməsini tələb etdi.* C.Cabbarlı. [Vəzir:] *Olmazmı ki, sizin əvəzinizə mən gedim, bu işi yerində təhqiq edim?* Ü.Hacıbəyov.

TƏHQİQAT is. [ər. “təhqiq” söz. cəmi] Təhqiq etmə, araştırma, yoxlama. *Məhkəmə təhqiqatı.* – [Şerif Almaza:] *Orası biza da, kəndimizə gələn təhqiqat [komissiyasına] da malumdur.* C.Cabbarlı. □ **Təhqiqat aparmaq** – həqiqəti ortaya çıxarmaq üçün təhqiq etmək, araştırma, yoxlamaq.

TƏHQİQATÇI is. Təhqiqat aparan rəsmi şəxs.

TƏHQİR is. [ər.] Heysiyyətini alçaltma, mənliyinə toxunma, şərəfsiz etmə; həqarət, alçalma, alçaltma. [Xəyyam:] *Xəyyamə nə lazımdı ki, zəncir; Onsuz da köləndir, bu nə təhqir?* H.Cavid. [Qulu:] *Man belə təhqiqlərə döza bilmərəm.* İ.Əfəndiyev. □ **Təhqir etmək** – heysiyyətinə alçaltmaq, mənliyinə toxunmaq, şərəfsiz etmək, alçaltmaq. [Gəray:] *Məni Nüshabə eylədi təhqir;* *Tökürəm intiqam üçün tədbir.* A.Şaiq. *Onlar təhqir etmədi; Sən təhqir etdin onu.* B.Vahabzadə.

TƏHQİRAMİZ [ər. təhqir və fars. ...amız] bax **təhqire dici**. *Qoşunun təhqiramız sözü yənə Gündəstənin yadına düşdü.* Çəmənzəminli.

TƏHQİRANƏ [ər. təhqir və fars. ...anə] bax **təhqiranə**. *Zəhra Həsənin ona əl qaldırmasına və təhqiranə sözlərini heç cür unuda bilmirdi.* M.İbrahimov.

TƏHQİREDİCİ, TƏHQİRLİ sif. Heysiyyəti alçaldan, mənliyinə toxunan, təhqir edən; təhqiramız, təhqiranə. *Təhqiredici söz.* – *Xan şahın bu təhqirli məktubundan sinmadi.* Çəmənzəminli. [Bəndalının anası] *ona təh-qirli* (z.) *baxır.* Mir Cəlal.

TƏHLİL is. [ər.] 1. Tamı, bütövü tərkib hissələrinə, tərkib ünsürlərinə ayırmadan ibarət elmi tədqiqat təsviri (tərkib əksi). // **Bax analiz.** *Kimyəvi təhlil. Qanun təhlili.*

2. Bir şeyi gözden keçirmə, araşdırma, tədqiq etmə. *Tənqid təhlil. – Midhat əfəndi Bəyazid meydani ilə gedərkən Türkiyənin keçirdiyi macəranın təhlili ilə məşğul idi.* Çəmənəzəminli.

3. qram. Tərkibini, quruluşunu müəyyənləşdirmə. *Cümlənin morfoloji təhlili. Sözün fonetik təhlili.*

TƏHLÜKƏ is. [ər.] 1. Qorxu törədən hal; xəter, xəterli iş. *Özünü təhlükəyə atmaq.*

2. Xoşagəlməz, qorxulu, ağır bir hadisənin baş vermək ehtimalı. *Hər yerdə mühərabə təhlükəsindən böyük nifrat və həyəcanla danişurlar.* M.İbrahimov.

TƏHLÜKƏLİ sif. Təhlükəsi olan, həyat üçün qorxusu olan; xəterli, qorxulu. *Təhlükəli vəziyyət. Təhlükəli iş. Təhlükəli yol. – Parovozlar isə təhlükəli dairədən qatarları çəkərək uzağı apardı.* Ə.Sadiq. // *Fəlakətlə, uğursuzluqla noticələnə bilən. Təhlükəli siyaset. Təhlükəli başlangıç.* – [Səlim və Məryəm] ayrılığa dözə bilmir, çox təhlükəli addim attridalar. İ.Qasimov.

TƏHLÜKƏSİZ sif. Heç bir təhlükəsi, qorxusu olmayan; xətersiz. *Təhlükəsiz vəziyyət. – Su yolu dəmir yoldan daha təhlükəsiz və nisbətən etibarlı idi.* A.Şaiq.

TƏHLÜKƏSİZLİK is. Heç bir təhlükə olmadığı hal, vəziyyət, şərait. *Beynəlxalq təhlükəsizlik. Yol hərəkəti təhlükəsizliyi.* □ **Təhlükəsizlik texnikası** – iş şəraitinin təhlükəsizliyini təmin edən əmək vasitələri və əsulları sistemi. [Cəmil] özü də ilk dəfə bura gələndə fəhlələrdən biri onu təhlükəsizlik texnikalarının ən zəruri tələbləri ilə tanış eləmişdi. M.Hüseyn.

TƏHR dan. **bax təhər.** [Alo:] *İndi, arvad, təhrimiz ancaq sabır eləməkdir!* S.Rəhimov. [Şirzad:] *Ay Salman, böyük bir kolxozun mühasibəsən, neçə yerdə oxumusan, neçə kurs qurtarmışan, yenə də adamlı danışmağın təhrini bilmirsən.* M.İbrahimov.

TƏHRİF is. [ər.] Bir sözün, ifadənin hərf-lərini dəyişdirməklə mənasını, məhiyyətini pozma, yanlış şəkəl salma. □ **Təhrif etmək** –

dəyişərək nöqsanlı etmək, korlamaq, yanlış şəkəl salmaq. *Fikri təhrif etmək. Əsərin məzmununu təhrif etmək. – Romançılıq bəzi tarixi həqiqətləri də təhrif edir.* M.S.Ordubadi.

TƏHRİK is. [ər.] Sözlə ve ya başqa şir-nikləndirici vasitələrə birini bir iş görməyə vadar etmə, sövq etmə, meyilləndirmə, həvəsləndirmə. [Kitabpaylayan:] *Sonra eşitdim ki, bir molların təhririnə görə gəlib, məndən kitabları alıb, aparıb odluyublar.* Ə.Haqverdiyev. □ **Təhrirk etmək** – 1) bir iş görməyə həvəsləndirmek, sövq etmək. [M.F.Axundzadəni] *yazıcılığında təhrirk edən də bəddi zöv-qündən daha artıq ictimai məskurələri id.* C.Cabbarlı; 2) pis bir işe sövq etmək, həvəsləndirmək. *Oğurluğa təhrirk etmək. Cinayətə təhrirk etmək.*

TƏHRİKÇİ is. Təhrirk edən, həvəsləndirən, sövq edən adam (pis işə).

TƏHRİKEDİCİ sif. Təhrirk edən, həvəsləndirən, sövq edən (adətən pis işə).

TƏHRİR is. [ər.] *klas.* Yazma, yazı; qələmə alma. // *Yazılmış, yazılışdır, kitab və s.* *Cəhd edin, göndərdərmiş təhrirlər puç olmasın!* M.Ə.Sabir. □ **Təhrir etmək (qlımaq)** *klas.* – yazmaq, qələmə almaq. *Təhrir qılıb münasibə-hal; Bu seri ham etdi ona ırsal.* Füzuli. *Gəlməyimdə ağərci var taxır; Edirəm mən risala-mı təhrir.* S.Ə.Şirvani.

TƏHRİRİ sif. və *zərf* [ər.] Yazılı, yazılmış surətdə (*şifahi* əksi). *Təhriri cavab. Təhriri surətdə. – Dəmirov yol barəsində tərtib etdiyi təhriri məruzəni çıxarıb, yenə sədrə təqdim etdi.* S.Rəhimov. *Katib Cəmilin yazdığını təhriri məlumatı bir də nəzər salıb başını qaldırdı.* Q.İllkin. // *Zərf mənasında. Təhriri da-nışmaq.*

TƏHSİL is. [ər.] 1. Oxumaqla elm və bilik əldə etmə. *Bir neçə ildən sonra Yusif Sərrac təhsili-elm üçün İsfahana getdi.* M.F.Axundzadə.

2. Oxumaq nəticəsində əldə edilən biliklərin məcmusu. *Orta təhsil. Uşaqlara təhsil vermək. Xüsusi təhsil.* – [Qaraş Mayaya:] *Mənim sənə görə təhsilim azdır.* M.İbrahimov.

TƏHSİLLİ sif. Təhsil almış, oxumuş, bilikli. *Yoldaşların ikisi də ali təhsilli idirlər.* Ə.Vəliyev.

TƏHSİLSİZ sif. Heç bir təhsil görməmiş; oxumamış.

TƏHSİLSİZLİK is. Təhsil görməmiş, oxumamış adamın hali.

TƏHSİN is. [ər.] Bir işi və ya şeyi bəyənib tərifləmə, alqışlama; təqdir, tərif. *Malikin sözlərini [kəndlilər] diqqatla təhsin səsləri ilə dinləyirdilər*. M.İbrahimov. [Bugac] atasının təhsin və təqdirini qazanacaqdı.. M.Rzaquluzadə. □ **Təhsin etmək** – bəyənərək tərifləmək, təqdir etmək, alqışlamaq. *Hürriyətpərəst müsəlmanlar millət hadıbir Sətarxanı tərif və təhsin edirlər*. F.Köçərli.

TƏHT is. [ər.] Adətən **təhtində** şeklinde – altında, hakimiyyəti, idaresi altında, tabeiyətində, tabeliyində. [Vaqif:] [Fətəlinin] *təhtindəki yerlərin də yönü Dərbəndə tərəfdir, bir iş olsa beli* [Rusiyaya] bağlıdır. Çəmənzəminli. // köhn. Eyni mənada izafət birleşmələrinin birinci tərkib hissəsi şəklinde işlənir. *Səməd valideyninin təhti-nazarətindən qurtarıb, avara gəzməyə daha da meydand vermişdi*. Çəmənzəminli. *Qazax mahalından bir neçə elat köçüb Qarabağ vilayətinə, İbrahim xanın təhti-himayətinə gediblər*. F.Köçərli.

TƏHTƏLHESAB is. və *sif.* [ər.] Sonradan haqq-hesab vermək şərtilə alınan pul. *Təhtəlhesab pul almaq*.

TƏHVİL is. [ər.] (adətən “almaq”, “etmək” köməkçi feilləri ilə işlənir) 1. Təzə işə keçərkən və ya işdən çıxarkən tapşırılmış işi, vəzifəni, şeyi başqa adama vermə. [Nüsərət:] *Toğrul, sən işləri təhvil al!* C.Cabbarlı. *Beş gündən sonra Tərlanov işi təhvil verib, Teymuru yanına çağırıdı*. H.Seyidbeyli. // Öz əməyinin noticəsinə, məhsulunu istifadə olunmaq üçün lazımi yərə və ya şəxsə verme. [Əmrulla:] [Qüdərət] *pyesi qurtarıbdr, gətirdi təhvil versin*. C.Cabbarlı. [Yusif Həsrətə:] *O barədə işimiz pis deyil. Şahmar taxıl təhvildə iştirak eləyir*. B.Bayramov.

2. Hicri-şəmsi təqvimində köhnə ilin qurtarib yeni ilin daxil olması. [Əliməmməd Vəqifə:] ..*Hələ il təhvil olmamışdır, dəstəyə bir saat qalandala olacaq*. Çəmənzəminli. *Təbil və şeypur səsləri ilin təhvil olduğunu Təbriz xalqına bildirdi*. M.S.Ordubadi.

TƏHVİLÇİ is. Bir şey təhvil verən adam.

TƏXƏLLÜS is. [ər.] Adətən yazılıcların, rəssamların və b.-nin işlətdikləri qondarma

ad. *Az bir zamanda onun böyük şair olub Nəsimi təxəllüsü daşıdığı şəhərə yayıldı*. Çəmənzəminli.

TƏXƏLLÜSLÜ *sif.* Təxəllüsü olan, təxəllüsə yazar. “Fityuzat” in 24-cü nömrəsində, axırıcı səhifədə “Azad” təxəllüslü şair üzü-nü xanımlara tutub [deyir].. C.Məmmədquluzadə.

TƏXƏRRÜŞ is. [ər.] Xarici mühitin, bir şeyin (səs və s.-nin) orqanızmə və ya onun bir hissəsinə tösiri nəticəsində əmələ gələn hal; qıcıqlanma, qıcıq. □ **Təxərrüşə gəlmək** – qıcıqlanmaq. [Əsgər:] *Birdən onlara yox, bizimkilərə dəydi, - deyə, düşünərək təxərrüşə gəlmış asablərini sakit eləmaya başladı*. M.Hüseyn. **Təxərrüşə gətirmək** – qıcıqlandırmaq. *Spirit mədə şirəsinə qarışib onun tərkibini dəyişdirir, selik qışasını təxərrüşə gətirib, iltihab, yara və mədə xərçəngi kimi xəstəliklər törədir*.

TƏXƏYYÜL is. [ər.] Bir adamı və ya bir şeyi zehnində, xəyalında təsəvvürə gətirmə, canlandırma; xəyal, xəyalata qapılma. // Xəyal, xülya, xəyalat. *Rüxsarə o qədər təxəyyül aləminə qapılmışdı ki, elə bil lap salonda yələşmişdi*. S.Rəhimov. // Yaradıcılıq fənyizi.

TƏXFİF is. [ər.] 1. Sözün müəyyən hissəsinin ixtisarı.

2. Asanlaşdırma.

3. Azaldılma.

TƏXİR is. [ər.] Yubanma, gecikmə, lengimə. ..*Məktub sahibi gəldi idarəyə və ruznamənin təxirindən başladı giley eləməyə*. C.Məmmədquluzadə. □ **Təxir etmək** – yubatmaq, gecikdirmək, lengitmək, sonraya saxlamaq (keçirmək). [Mələkə:] *Zənn edirəm ki, hökmədən mənim bu arzumu yerinə yetirməkdə təxir və tərəddüd etməyəcəkdir*. M.S.Ordubadı. **Təxirə düşmək** – yubanmaq, gecikmək, lengimək. ..*Azərbaycan nümayəndələri yubandığı üçün bu iş bir az təxirə düşmüştü*. M.S.Ordubadı. **Təxirə salmaq** – yubatmaq, gecikdirmək, lengitmək, sonraya qoymaqla. [Sədr:] *Hələlik tədbir görülməni təxirə sala-maq tərəfdarları əllərini qaldırsın*. Çəmənzəminli. [Cavanşir:] *Biz hücumu təxirə sala-bılmərik*. M.Hüseyn.

TƏXİRƏSALINMAZ *sif.* Təxirə salına bilməyən, yubadıla bilməyən, gecikdirilə bilməyən; təcili. *Təxirəsalinmaz vəzifə.* – [Həkimin] elə bil çox taləsik, təxirəsalinmaz işi var.. H.Seyidbəyli.

TƏXLİYYƏ *is.* [ər.] köhn. Boşaltma, boşalma.

TƏXMİN *is.* [ər.] Güman, zənn, ehtimal. *Bu söhbətdən bir az sonra* [Məşədinin] *təxmin* düz çıxdı. M.Hüseyn. □ **Təxmin etmək** – güman etmek, zənn etmək, ehtimal etmek. [Hidayət] *Əhvalatın nə yerdə olduğunu təxmin edirdi.* B.Bayramov.

TƏXMİNƏN *zərf* [ər.] Bir qədər az və ya bir qədər çox, bir az tez və ya bir az gec və s.; təqribən (əsasən say və rəqəmlərdən, ölçü və vaxt adı bildirən sözlərdən əvvəl işlədirilir). *Təxminən yanvar-fevral aylarında.* – *Bu kəndlərin meyvə bağları təxminən 12-13 kvadrat kilometr yer tutaraq uzaqdan baxıhdada böyük bir meşəyə bənzəyirdi.* S.S.Axundov. *Dilbərin tikintiyə getməsindən təxminən iki həftə sonra bir gün axşam Həcər qarının ailəsinin üzvləri evə yığışmışdır.* Ə.Sadiq.

TƏXMİNİ *sif.* [ər.] Həqiqətə az və ya çox dərəcədə yaxın olan; təqribi. *Təxmini plan.* – *Rəis lülələnmış bir kağız götərib açdı.* Bu, tikinti sahəsinin təxminini xəritəsi idi. Mir Cəlal.

TƏXRİBAT *is.* [ər.] “təxrib” söz. cəmi] 1. Müharibə, təbii fəlakət və s. nəticəsində dağıntı. *Zəlzələnin törətdiyi təxribat.* – .. *Vətəndaş mühərabəsi zamanından qalan təxribatın cansızçı əsrləri gözə çarptı.* H.Nəzərli. [Dünya] mühərabəsi öz təxribatını get-gedə artırrı, işlər cığırından çıxır, pozulur, dağılırdı. Qantəmir.

2. Xarici dövlət və sinfi düşmən təşkilatları agentinin (və ya agentlərinin) yanğın, partlayış və s. şəklində törətdikləri pozuculuq işi.

TƏXRİBATÇI *is.* Təxribatçılıqla məşğul olan adam.

TƏXRİBATÇILIQ *is.* Hər hansı ölkədə xərici dövlətin casusları tərefindən ziyankarlıq məqsədilə hərbi və dövlət əhəmiyyətli obyektlərin dağıdılması, sıradan çıxarılması. *Düşmən casuslarının təxribatçılığı.*

TƏXSİS *is.* [ər.]: **təxsis etmək** – müəyyən məqsəd üçün ayırmaq. [Xəlil:] *Mənim anlayışımca, on manat təxsis etməli və növbə ilə*

yemək daşımağa adam təyin etməli. Çəmənzəminli. [Məlikşah:] *Məmləkətin gözəl bir tərəfində ona malikanə verəcəyəm, böyük və təməndicisi maaş təxsis edəcəyəm.* M.S.Ordubadı. **Təxsis olunmaq** – müəyyən edilmək, ayrılməq. *Otaqların biri qadınlara, ikisi də kişilərə təxsis olunub.* Çəmənzəminli.

TƏXXSİSAT *is.* [ər. “təxsis” söz. cəmi] 1. Bir iş üçün ayrılan pul.

2. Pul və ya natural şəkildə qaytarılmaq şərtlərə verilən borc (pul, şey və s.). *Pul təxsisati. Təxsisat buraxmaq.* – [Şah:] Arandan Darüssələmin baytülmalına göndərilməyən dördillik təxsisat göndərilməlidir. M.S.Ordubadı.

TƏXT b a x **taxt.** ...*Səfəriyyə nəslindən bir şahzadəni taxta oturdaq ki, bari nəcabətinə görə taxt və taca səzavar olsun!* M.F.Axundzadə. *Maşədi Həsən gedəndən sonra uzandım taxtın üstünə.* Ə.Haqqverdiyev.

TƏKİ 1. *say.* Təkcə, birce, bir, ancaq bir, yeganə. İki bacının tək qardaşı. *Tək övlad.* – *Bütün evin lampaları kimi, bu axşam həyətin bu tək fənəri də yandırılmamışdı.* Ə.Əbülləhəsən. □ **Tək ədəd** *riyaz.* – qalıqsız ikiyə bölünməyən ədəd (*cüt* əksi).

2. *sif.* Qoşa bədən üzvlərindən hər biri (əsasən o biri üzv sıkəst olduqda işlənilir). *Xosrovun tək gözü təlaş içinde parıldayıır, o, qardaşı Sultanı arzulayırdı.* S.Rəhimov. *Xanmuradov məmənun halda tək əlini* [Rəhimin] *çıynıñə qoydu.* Ə.Sadiq.

3. *sif.* və *zərf* Köməksiz, arxasız, yalnız, yalqız. [Hüseyn:] *O məni qoymadı döyüşlərdə tək;* *Dalimca yönəldi o böyük ürək.* M.Rahim. [Səməndər] *Nərgizi selə-suya tək buraxmaq istəmirdi.* B.Bayramov.

4. *zərf* və *sif.* Ancaq, yalnız, yalqız, təkcə, başqları olmadan, təkbaşına. *Tək qalmaq.* – *Gülپəri yaxşı bılırdı ki, .. Hacı Nəsirin cami mal və dövləti tək Nurəddinə galacaqdır.* S.S.Axundov. *Poladzadə kabinetində tək oturmuşdu.* Ə.Vəliyev.

5. “Ancaq”, “yalnız”, “təkcə” mənasında. *Ölən-qalanın dərdinə qalan həkimin nəinki tək bu kənd üçün, hətta bütün Qubadlı nahiyyəsi üçün bir sehr olduğu da təəccüblü deyildi.* S.Rəhimov. [Müellim] *tək uşaqlara savad öyrətməklə kifayətlənmirdi.* S.Qədirzadə.

6. Bənzərlilik, oxşarlıq bildirir: ...kimi. *Onuntək. Sənintək. – Qəm-qüssəm başımdan aşib; Məntək dərdə qalan yoxdu. "Koroğlu". [Xurşid:] Könlüimdəki yaram da; Qızılqültək açıldı. Ü.Hacıbeyov.*

◊ **Tək əldən səs çıxmaz** – bir adam işin öhdəsindən gələ bilməz, tek adam heç bir şey edə bilməz. [Məcid əfəndi Musaya:] *İş çox deyil, fəqat tak əldən səs çıxmaz.* H.Cavid. **Tək günü** – salı, çərşənbə axşamı. *Çərşənbə, şənbə və tək günü qəbiristanı və hamama getmək olmaz.* C.Məmmədquluzadə. **Üç cüt bir tək** – çox az şey haqqında.

TƏK² is. Dib. *Mən cəhənnəmə daxil olanda haman quyunun təkindən "vay, dadəm vay" naləsi eşitdim.* Ə.Haqqverdiyev. *Dıvar kimi dik tapədən göz işlədikcə baxırsan, dərənin təki görünmür.* Mir Cəlal. // Dərinlik, alt. *Torpağımın təkində nələr, nələr yox idi; Müğanumda, Milimdə nə xəzinələr yox idi.* R.Rza. *Yerin təkində bəzi mədənlər bir-birindən ayrı halda yerləşmir.* M.Qaşqay.

TƏK³ Cümələdə adətən feildən sonra gələrək, haqqında danışılan işin dərhal baş verdiyini bildirir: ...kimi. *O, gələn tək sakitlik düşdü.* – [Xortdan:] *Yay qurtaran tək.. taxılı döydürüb, satıb.. qumar borclarına veriblər.* Ə.Haqqverdiyev. *Yuvasından qara böcək; Cölə çıxı yaz gələn tək.* M.Dilbazi.

TƏKADAMLIQ b a x **biradamlıq.** *Təkadamlıq kamerası.*

TƏKALLAHЛИIQ b a x **monoteizm.**

TƏKALTI is. Yəhərin altından atın belinə qoyulan, üstü dəri, qalın astarlı yumşaq keçə parçası.

TƏKAMÜL is. [ər.] 1. Bir şəxsin, bir şeyin təkmilliyyətə doğru dəyişməsi, inkişafı; kamilləşmə. // Ümumiyyətə, inkişaf, dəyişmə, yeniləşmə. *Ehtiyac təkamülün babasıdır.* (Ata. sözü). [Rasim Yavərə:] *Siz razılaşın ki, hər şey kimi musiqi də təkamül möhtacdır.* M.İbrahimov. □ **Təkamül etmək** – yavaş-yavaş inkişaf etmək, dəyişmək, yeniləşmək, təkmilləşmək, kamilləşmək.

2. fəls. Təbiətdə və cəmiyyətdə hərəkət formalarından biri – inqilabi dəyişmədən fərqli olaraq, arasıkəsilmədən yavaş-yavaş cərəyan edən dəyişmə.

◊ **Təkamül nəzəriyyəsi** – üzvi aləmin bir üzvi formadan başqa üzvi formaya keçmək yolu ilə inkişafi haqqında nəzəriyyə.

TƏKAMÜLÇÜ is. Təkamül nəzəriyyəsi tərəfdarı.

TƏKAN is. Bir şeyi özündən uzaqlaşdırmaq məqsədilə bərk itələmə və ya zərbə. [Növrreste] *tarəkəmələrdən qalmış köhnə keçəni üstüna çəkdiyi zaman qapıya bir təkan vuruldu.* Ə.Abasov. // Zərbə və ya silkələnmə nəticəsində sarsıntı. *Yeraltı təkanlar.* – [Seyda:] *Əlikram əmi, zəlzələ, təkan, atom zəmanəsi deyilən çox mühüm amili hesaba almırımsınız?* B.Bayramov.

2. məc. Her hansı bir işin həyata keçməsi, sürətlənməsi və ya inkişafı üçün stimul ola biləcək daxili və ya xarici amil (bu mənada adətən "vermek", "vurmaq" feilləri ilə işlənir).

◊ **Təkan vermək** – itələmək. [Gəldiyev] *qapıya təkan verəndə bağlı olduğunu bildi.* Mir Cəlal.

TƏKANLAMA "Təkanlamaq" dan f.is.

TƏKANLAMAQ f. İtələmək. ...*Aralığa basabas düşür.* Bu onu, o bunu təkanlayır. C.Məmmədquluzadə.

TƏKATLI b a x **birathı.**

TƏKAVARLI sıf. Bir avarla sürülen, hərəkətə gətirilən (qayıq haqqında). *Təkavarlı qayıq.*

TƏKAYAQLI b a x **birayaqlı.**

TƏKBARMAQ sıf. Bir barmaqı olan.

□ **Təkbarmaq əlcək** – bir böyük barmaqı olan əlcək.

TƏKBARMAQLI b a x **birbarmaqlı.**

TƏKBAŞÇI is. Təkbaşılıq üsulu ilə rəhbərlik edən adam.

TƏKBAŞCILIQ is. Rəhbərliyin bir adının elində olduğu iş üsulu.

TƏKBAŞINA zərf 1. Yalnız, yalnız, təkcə, tək özü. *Təkbaşına qalmaq.* – Xan divan otağına gəlib, orada təkbaşına oturdu. Çəmənzəmənli. [Murad] ..nə vaxtadək bayquş kimi təkbaşına yaşayacaqdı? S.Hüseyn.

2. Başqasının köməyi olmadan; tək, təkcə. *Təkbaşına məsələni həll etmək.* – [Südabə:] *Təkbaşına Zal oğlu;* Üstün gələr onlara. H.Cavid. // Özəşinası, nəzaretsiz, baxımsız.

TƏKBƏTƏK

[Səlim:] ..Hər kəs təkbaşına işləsə, arxin içinqə uzadıb ölüncə döyəcəklər. C.Cabbarlı.

3. Öz-özünə, müstəqil, rəhbərsiz, müəllimləmsiz.

TƏKBƏTƏK zərf l. Birbəbir, bir-bir, hərəni ayrı-ayrılıqla. Xalqın hünərindən dəmşər sənəz; Dindirən təkbətək hər kəsi burda. S.Rüstəm. Murad dayı bizim hamimizi təkbətək tanrıyır. İ.Əfəndiyev.

2. Mübarizədə, vuruşmada, yarışa iki nəfərin üz-üzə gəldiyi hal. Təkbətək vuruşmaq.

TƏKBİR is. [ər.] Namaz qılan zaman deyilən “Allahu ekber” (Allah böyükür).

TƏKBUYNUZ(LU) sif. Yalnız bir buyunuza olan; birbuynuzlu, tayıbuynuz. Təkbuynuz öküz.

TƏKCƏ sif. Ancaq tək, bircə. [Durna:] Bu Aydəmir mənim təkcə qardaşımın yoldaşıdır. C.Cabbarlı. // zərf Ancaq özü, tək. Təkcə oturmaq. Təkcə qalmaq.

TƏKDƏNBİR b a x **arabir**. Gülpəri ocağın qırığında oturub, sinidə diyü arıtlayırlar, təkdənbir da əsnəyirdi. M.Hüseyin. Hərdən maşın səsi eşidilir, yaxın yollarda təkdənbir arabaya rast gəlmək olurdu. Ə.Bühləsən.

TƏKDIRNAQLILAR cəm zool. Bir və ya üç dırnağı olan məməli heyvanlar. Atların, eşşəklərin və kərgədanların barmaglarının sayı tək (bir və ya üç) olur. Bu heyvanlar təkdırnaqlılar dəstəsinə aiddir.

TƏKDİR is. [ər.] kit. Pisləmə, qəbahətləndirmə, danlama, bəyənməmə. ...Tİflisdə “Molla”nın intişarı şəriatmədarların əlinə təkdir çomağı verdi. C.Məmmədquluzadə. □ **Təkdir etmək** – pisləmək, pis hesab etmək, qəbahətləndirmək, danlamaq.

TƏKƏ is. 1. Erkek keçi.

2. Vəhşi keçi, dağkeçisi. On addım kənardan yatmayır təkə; Gəzinir oylağa baş çəkə-çəkə. S.Vurğun. Dağlarında sürü-sürü; Maral, təkə varmış. R.Rza.

TƏKBÜBÜR [ər.] 1. is. İddia, təşəxxüs, lovğalıq, özünü çıkmə, fors. [Rüstəmovun] ..hər şeyə yuxarıdan baxan büzük gözlərinə hüdudsuz bir təkəbbür çöküb qalmışdı. M.Ibrahimov.

2. sif. Təkəbbürlü, iddiyalı, dikbaş, təşəxüslü, lovğā, forslu. [Piri baba:] Rəhmətlik qardaşımın cəmi xasiyyəti oğlu Əlimardana keçmişdir. Atası kimi təkəbbür, kinli, höçət,

TƏKƏMSEYRƏK

qoçaq bir dəliqanlıdır. S.S.Axundov. Dünyada şöhrətpərəst və təkəbbür adamlar çox qorxaq ola(lar). M.Ibrahimov.

3. **Təkəbbürlə** şəklində zərf mənasında. Cəmil da öz növbəsində təkəbbürlə döşünü qabardaraq Tahirə baxıb dedi. M.Hüseyin. .. Bir galin, öz gözəlliyi dərk edən qadınlara məxsus bir təkəbbürlə gəlib [Sultan ilə Səmədin] qarşısından keçdi. İ.Hüseyinov.

TƏKBƏBBÜRLÜ sif. və zərf İddialı, təşəxüslü, lovğā, mütəkəbbir, forslu. Təkəbbürlü adam. – Xanpəri özündən bədgüman, keçmişinə arxayı, təkəbbürlü, heç kəsi bəyənməyən, bir sözə, lovğā və forsludur. Ə.Veliyev.

TƏKBƏBBÜRLÜK is. Lovğalıq, təşəxxüs, iddiyalılıq, mütəkəbbirlilik, forsluluq. Atasının əli aşağı düşməyindən [Nurəddin] bir o qədər qəm çəkmirdi, çünki təbiətində təkəbbürlük, təşəxxüsliq əsla yox idi. S.S.Axundov.

TƏKƏLDUZ is. [tek, el və fars. ...duz – tek əllə tikilən] İranda, Orta Asiyada, Azərbaycanda ipək saplarla əyri xətlər və nobati ornamentlər şəklində tirmə, mahud, şal və s. üzərində bədii tikmə növü və üsülu. Məxmər, mahud və ipək parçalar təkəlduz üçün ən münasib parçalardır. “Azərbaycan xalq sənəti”.

TƏKƏLDUZÇULUQ is. Tətbiqi xalq sənətinin təkəlduz tikməklə məşğul olan sahəsi. Xalq yaradıcılığının başqa sahələrinə nisbətən təkəlduzçuluq sahəsi ən az tədqiq olunan sahədir. “Azərbaycan xalq sənəti”.

TƏKƏLƏNMƏ “Təkəlenmək”dən f.is.

TƏKƏLƏNMƏK f. 1. Böyüyüb təkə olmaq (erkek keçi haqqında).

2. məc. zar. Həddi-bülüğə çatmaq, böyük oğlan olmaq, yetkinləşmək.

TƏKƏLLİ b a x **birəlli**¹. Təkəlli işləmək.

TƏKƏLLÜF is. [ər.] köhn. 1. Zəhmətə, əziyyətə qatlaşma.

2. Çapalama.

3. Saxta hərəkət, sünilik.

TƏKƏMMÜL is. [ər.] Kamala çatma, mükəmməlləşmə, təkmilləşmə, bitkinlik.

TƏKƏMSEYRƏK sif. və zərf Adda-budda, orada-burada, seyrək. Bu söz iclasda təkəmseyrək gülişməyə səbəb oldu. Ə.Veliyev. Meşənin atyındən, təkəmseyrək kolların

TƏKƏR

arasından qarapaltarlı, irigövdəli bir arvad çxdı. İ.Hüseynov.

TƏKƏR is. [ər.] 1. Ox ətrafında firlanıb təkərli nəqliyyat vasitələrini hərəkətə gətirən dəndəli və ya bütöv dairə; çarx. *Fayton-çu müşqurdur. Təkərlərin yeknəsəq səsi at ayaqlarının tappultusuna qarışdı.* M.Hüseyn. *Göy otlar yatarlı təkərlər altında; Beləcə düşərdi bağı ilk cığır.* N.Xəzri.

2. məc. Təkərə oxşayan hər cür şey; qövs, daire. *Əjdər öz-özüna gümündənirdi; Günsətin təkəri daha enirdi.* H.K.Sanlı.

3. məc. Obrəzli ifadələrdə: tale, qismət, bəxt. *Dünyanın təkəri gerimi döndü; Yoxsa üşüqlərdə günəşmi söndü?* S.Vurğun.

◊ **Tarixin təkərini döndərməyə çalışmaq** – tarixi inkişafın qanuna uyğun gedisiñin qabağını saxlamağa, geriyə qaytarmağa çalışmaq.

TƏKƏRCİK is. Kiçik təkər, balaca çarx; çarxçıq. *Dişli təkərcik. Oyuncağın təkərciyi.*

TƏKƏRƏK is. Təkərcik. *Şofer traktoru işə salıb təkərəyi yavaş-yavaş burmağa, kədirin gərginliyini arturmağa başladı.* Mir Cəlal.

TƏKƏRLİ sif. Təkəri olan, təkərlər hərəkətə gətirilən; çarxlı. *Təkərli traktor.*

TƏKƏRVARİ sif. Təkər şəklində olan; girdə, dairəvi, çarx kimi.

TƏKƏSAQQAL(LI) sif. Çənəsində az uzun seyrək saqqalı olan. [Nəcəfəli:] *Ariq, gödək, təkəsaqqal bir kişi eyvana çıxdı.* B.Bayramov.

TƏKƏŞ sif. məh. Lovğa, özünü çəkən, özünü dartan, forslu.

TƏKƏTƏK b a x **təkbətək**. *Təkətək öhdəsindən gəlmək.* – Bünyad Canı ilə belə təkətək görüşməmişdi. Ə.Əbülləhəsən.

TƏKFİR is. [ər.] din. köhn. Kafir elan etmə, mürtəd elan etmə, lənət oxuma; küfr, lənət. □ **Təkfir etmək** – lənətləmək, lənət oxumaq, kafir elan etmək, mürtəd elan etmək, dinsiz elan etmək. *Ziddimə söz deyən olsayıdı edardım təkfir; İşimi qurdalasın, kimdə nə cürət var id?* M.Ə.Sabir. [Mirzə Turab:] *Mollalar məni təkfir etdilər, mənə bəbi dedilər.* B.Talibli.

TƏKGÖZ(LÜ) b a x **birgözlü**.

TƏKHAKİMİYYƏTLİ sif. Hakimiyət bir adamin əlində olan, qeyri-məhdud hakimiyəti olan. *Təkhakimiyyətlidə idarə üsulu.*

TƏKQULP(LU)

TƏKHAKİMİYYƏTLİLİK is. Hakimiyətin bir adamin əlində toplanması; birisinin qeyri-məhdud hakimiyəti.

TƏKHECALI b a x **birhecalı**.

TƏKHƏDLİ b a x **birhəndlili**.

TƏKHÜCEYRƏLİ sif. biol. Tek bir hüceyrə olan, bir hüceyrədən ibarət olan. *Təkhüceyrləi yosunlar. Təkhüceyrləi ibtidai canlılar.*

TƏKİ 1. Cümlədə arzu bildirən hissəcik. *Təki siz gələsiniz. Təki tez çıxbıd gedəydik. Təki sən deyən kimi olaydı.* – [Gültekin Aydına:] *Paltar da istəmirəm, təki sən fikir çəkməyəsan, nə eləyirəm paltarı?* C.Cabbarlı. *Mənsiz bu dünyanın olsan qonağı; Nə olar, sevgilim, sağ ol təki sən.* R.Rza. // əd. Kaş, kaş ki. *Təki* [Mədəd] *Gövhərdən, Hacıyevdən bir xəbər biləydi.* Ə.Əbülləhəsən.

2. B a x **tək¹** 6-ci mənada. [Hacı Fərəc:] *..Bədənim poladdan bark, özüm saz, iyirmi yaşında cavan təki.* N.Vəzirov. *Əmək cəbhəsində də çalışdı əsgər təki; Al ipək pijamadır bu günsə əynindəki.* B.Vahabzadə.

TƏKİD [ər.] 1. is. Bir şeyin üstündə durma, israr etme; israrla tələb etme; israr. *Rəisin təkidi-dən baxmayaraq, Səlim sari şineli götürmüdü.* S.Rəhimov. □ **Təkid etmək (eləmək)** – bir şeyin üstündə durmaq, israrla tələb etmək, israr etmək. *Atası çox təkid edəndə Əmirəslan dedi: – Dədə, mən məktəbə getməyəcəyəm. Orada molla adamın ayığını falaqqaya salıb döyüür.* S.S.Axundov. *Məşədibəy bir də təkid elədi, uşaqla razi oldu.* M.Hüseyn.

2. Təkidlə şəklində – b a x **təkidiən**.

TƏKİDƏN zərf[ər.] Təkid edərək, təkidlə, israrla. [Çopo:] *Təkidan söylədim ki, onun niciati ordu toplayıb, xaqanın hücumundan özünü müdafiə etməsindədir.* Cəmənzəminli.

TƏKİDLİ sif. Təkid edərcəsinə, israrlı, inadlı. *Midhədin təkidlə tələbləri komandirin iştirayına təsir eləmişdi.* Ə.Vəliyev.

TƏKİR sif. Qırmızı ləlekli (quşlar haqqında); qızıl pullu, qırmızı ağcalı (balıqlar haqqında).

TƏKQAT(LI) b a x **birqat(h)**.

TƏKQOL(LU) b a x **tayqollu**. *Təkqollu kişi.*

TƏKQULP(LU) b a x **birqulplu**. *Bu çöülü şumlarkən 75 santimetr dərinlikdən qırmızı gildən hazırlanmış qadın figuruna oxşar bir təkqulp qab tapmışdır.* (Qəzetlərdən).

TƏKLƏMƏ “Təkləmək”dən *f.is.*

TƏKLƏMƏK *f.* Ətrafindakılardan, yanında kılardan və ya yoldaşlarından ayırib tək qoymaq, təcrid etmək. *Axırda [dəliləri] bir-birlərindən ayrı salıb təklədilər.* “Koroğlu”. // Tək olmağından istifadə edərək üzərinə atılmaq və ya sixıstdırmaq. [Telli Şeydaya:] *Eşitdim, bala, eşitdim, orda, institutda səni necə təkləyiblər.* Ə.Məmmədxanlı. // Təklidə görüşmək, danışmaq.

TƏKLƏNMƏ “Təklənmək”dən *f.is.*

TƏKLƏNMƏK *f.* Yoldaşlarından, yanında kılardan ayrılib tək qalmaq, tək özü qalmaq. [Durna] dolu torbani çiyinə alıb, qızlardan aralandı, təklənib kəndə taraf getdi. Ə.Vəliyev. [Ədhəm] bilirdi ki, Səlim təklənəndə öz təsir gücünü xeyli itirir, çəşir, təntiyir. B.Bayramov.

TƏKLİF *is.* [ər.] 1. Qəbul edilmək üçün irəli sürürlən fikir. [Cəmилə] kimsənin təklifini yerə salmamış, bir neçə gənc qəngənlər bərabər oynamışdı. S.Hüseyn. Adamların çoxu məmənuniyatla öz öhdəsinə yeni vəzifələr götürmüş və işin sürətlə getməsi üçün bir çox əməli təkliflər irəli sürmüdü. Ə.Sadiq.

2. Başqalarının müzakirəsinə verilən məsələ, onun haqqında irəli sürürlən rəy. Əjdər gurultunu kasıb, təklifi səsa qoydu.. S.Rəhimov. // Namizəd irəli sürmə. Milli Məclisə deputatlığı namizəd haqqında təklif.

3. Bir işi görməye devət etmə; dəvət. Saat iki tamanda otaq gənc qonaqlar ilə dolmuşdu. Bir azdan sonra Nurzəddin qonaqlarını yemək otağına təklif etdi. S.S.Axundov. .. *Qulluqçu qız sol tarəfdəki qapını açıb, [Rüstəm bəyə] otağa baxmağı təklif elədi.* Çəmənzəminli.

4. Göstəriş, əmr. Məşədi Həsənin təklifinə “baş üstə” dan özgə cavab tapmayıb durdurub ayağa... Ə.Haqqverdiyev. Milis nəfərləri məşəndən düşüb, şinellərini soyundular və təklif gözləmədən dəhnə, yaba götürüb, kol qurmağa başladılar. Ə.Vəliyev.

5. Borc, vəzifə. Üzərinə təklif düşmək.

◊ **Təklifini bilmək (qanmaq)** – nə edəcəyini bilmək, öhdəsinə düşən vəzifəni dərk etmək. [Müsəfir:] *Ey müsəlman qardaşlar!.. İki kəlmə sözümüz var, deyək, eşidin sonra siz də təklifinizi bilin, biza də kömək eləyin.* C.Məmmədquluzadə. [Süleyman bəy:] *Mən*

uşaq deyiləm və öz təklifimi çox yaxşı qanıram. Ə.Haqqverdiyev.

TƏKLİFSİZ *sif.* və *zərf* Ədəb normalarımı, nəzakət qaydalarını gözləməyən, hörmət gözləməyən; həyasız, ədəbsiz, sırtlıq. *Təklifsiz adam.* *Təklifsiz içəri girmək.*

TƏKLİFSİZCƏ(SİNƏ) *zərf* Hörmetsizəsinə, nəzaketsizliklə, həyasızcasına, sırtlıqla, rəsmiyət gözləmədən.

TƏKLİFSİZLİK *is.* Təklifsiz adəmin hərəkət tərzi, hörmətsizlik, ədəbsizlik, nəzakətsizlik, sırtlıqlıq; hörmət, rəsmiyət gözləməmə.

TƏKLİK *is.* 1. Onluqda birinci, ən kiçik say; həmin sayı ifadə edən 1 (bir) rəqəmi. // Cox-rəqəmlı ədədlərin axırıncı rəqəmi. *Yüzlük, onluq və təklilik.*

2. Yalnızlıq, tək olma; tək qalmış adəmin hali. *Bəli! İndi mən təkəm və bu təkliyimlə də fəxr edirəm.* Ə.Haqqverdiyev. *Birdən Mayaya elə gəldi ki, qəriblik, təklik hiss etdiyi bu qəribə yerlərdə Qaraşdan başqa bir ümidi yoxdur.* M.İbrahimov. // Əri olmayan arvadın və ya arvadı olmayan kişinin hali; dulluq, ərsizlik və ya arvadsızlıq. [Sultan bəy:] *Olmur, təklik manə əl vermir.* Ü.Hacıbəyov. [Gülsənəm] *əri öləndən bəri təkliyin ağrısını getdikcə daha çox duyurdu.* M.Hüseyn.

3. Bir manat dəyerində olan pul; bir manatlıq, manatlıq. ...*Kərbəlayı Cəfər çıxdı eşiə və bir qədər yubanıb gəldi, oturdu və cibindən bir beşlik wə iki təklik çıxarıb qoydu Xudayar bəyin qabağına.* C.Məmmədquluzadə.

TƏKLİKDƏ *zərf* 1. Təkcə, ayrıca, yalnız. *Şair təklidə oturub, saatlarla xəyalə dalmağı da çox sevirdi.* S.Rəhimov.

2. Başqasının və ya başqalarının köməyi olmadan; tekbətək, tek özü, təkbaşına. *Süli təklidə Əliqulu ilə bacarmadı, Əliqulu yerdən qalxb Süliyə bir ağac vurdu.* Çəmənzəminli.

TƏKLÜLƏ *is.* Bir lüləsi olan tüfəng, ya tapança. *Qarakişı .. gah Şahmara, gah Yusif, gah da təklüləsinə baxıb qapıdan çıxdı.* B.Bayramov. // *sif.* Bir lüləsi olan. [Səlim] özünə bir dəst yaxşı ov paltarı, rezin çəkmə və bir təklülə qatlama tifəng almışdı. M.Rzaquluzadə.

TƏKMƏNALI *sif.* dilç. Ancaq bir mənası olan (çoxmənalı əksi). *Təkmənalı söz.*

TƏKMƏNALILIQ *is. dilç.* Bir mənəsi olma (çoxmənalılıq əksi). *Söziün təkmənalılığı.*

TƏKMİL *is. [ər.] klas.* Bir işin qurtarması, sona çatması, bitməsi. □ **Təkmil etmək** *klas.* – qurtarmaq, sona yetirmək, bitirmək, başa çatdırmaq, tamamlamaq. *Söylə mənə: – Gər eyləməsəm dörsimi təkmil; Girməz başıma ar sözü, gər bitməsə təhsil.* M.S.Ordubadi. // Bütün, tam, əskiksiz, nöqsansız, kəsirsiz. □ **Təkmil olmaq** – qurtarmaq, tamamlamaq. [Molla İbrahimxəlil:] ..İkinci kürənin iksirinin təkmil və tamam olmasına bir ay qalibdir. M.F.Axundzadə.

TƏKMIΛLƏŞDİRİLMƏ “Təkmilləşdirilmək”dən *f.is.*

TƏKMIΛLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Daha yaxşı, daha mükəmməl hala getirilmek; mükəmməlləşdirilmək. *Nefşçixarma üsulları getdikcə təkmilləşdirilir.*

TƏKMIΛLƏŞDİRİMƏ “Təkmilləşdirmək”-dən *f.is.* *Ustalığı təkmilləşdirmə.* *Texnikanı təkmilləşdirmə.*

TƏKMIΛLƏŞDİRİMƏK *f.* Daha yaxşı, daha mükəmməl hala getirmək, mükəmməlləşdirilmək. *Nefşyurma üsullarını təkmilləşdirmək.*

TƏKMIΛLƏŞMƏ “Təkmilləşmək”dən *f.is.*

TƏKMIΛLƏŞMƏK *f.* Daha yaxşı, daha mükəmməl hala gəlmək; mükəmməlləşmək. *MTS-lər birləşib təkmilləşəndə Hatəmov da.. işə çox ciddi girişmişdi.* B.Bayramov.

TƏKMİLLİK *is.* Təkmil olma, mükəmməllilik, nöqsansızlıq, kəsirsizlik. *Yağlama sisteminin təkmilliliyi.*

TƏKNƏ *is.* 1. Əsasen xəmir yoğurmaq üçün işlədilən dərin, iri, taxta mətbəx aleti; dərin tabaq. *Mələk bacı dizləri üstə oturub, kəndlil qadınlara məxsus təmkin və səliqə ilə təknədə xəmir yoğururdu.* Ə.Sadiq. *Burada təknə, tabaq, oxlov, qazan, sacayaq və yemək-icmaya gərək olan sair qab-qacaq az deyildi.* Ə.Əbülhəsən.

2. Ekskavatorun çalovu. *Yarım ton ağırlığında olan təknə yüngül bir top kimi bir tərəfdən o biri tərəfə tullanırdı.* Ə.Sadiq. *Mazuta bulmış torpaq sahəsinin kiçik parçasını nəhəng bir ekskavatorun təknəsi ilə çevirmişdi-lər.* Y.Əzimzadə.

3. Bir təknə tutan miqdardı. *İki təknə buğda.* Üç təknə un. – *Tamam boşaldı anbar;* *Bircə təknə unum var.* S.Vurğun.

TƏKRAR *is. [ər.]* Bir işi bir daha, yenidən görmə, bir neçə dəfə etmə; bir sözü bir daha, yenidən söyləmə. *Məqalədə təkrar çıxdır.*

– [Şeyx Sənan:] *Ibn Məryam asılı dərə, fəqat; Onu təkrarə varmadır hacət?* H.Cavid. *Yəqin ki, təbiət də sənət kimi təkrarı sevmir.* M.Rzaquluzadə. // Zərf mənasında. *Kazım əllərini təkrar döşünə qoyub baş əydi, sonra dizi üstə döşəkçəsinin üstündə oturdu.* Əmənzəminli. *Mehriban təkrar hırslaşdı.* S.Hüseyn. □ **Təkrar etmək** – *bax təkrarlamaq.* *Eldar qayıdırıb göldikdə Daşdəmir əminin sözlərini təkrar etdi.* M.Rzaquluzadə. *Ləmanın Seymour haqqında dediklərini o da eynilə anası üçün təkrar edirdi.* H.Seyidbəyli; // dərsi və ya başqa bir şeyi daha dərindən mənimsemək üçün təkrarən oxumaq. *Məsələni təkrar həll etmək.* – [Nuriyyə:] *Keçidiyimiz bütün riyaziyyat düsturlarını, qaydalarını bir də təkrar etdim.* İ.Əfəndiyev.

TƏKRAREDİLMƏZ *sif.* Tayi-bərabəri olmayan, təkrar edilə bilməyən. *Təkraredilməz sənət əsəri.*

TƏKRARƏN *zərf* [ər.] Təkrar olaraq, təkrar-təkrar. *Kərimzadə, Sənubərin gözünün içində baxıb, Həmişəyevin fikrini təkrarən təsdiq elədi.* B.Bayramov.

TƏKRARLAMA “Təkrarlamaq”dan *f.is.*

TƏKRARLAMAQ *f.* Təkrarən etmək, bir şeyi neçə dəfə etmək; bir sözü yene də, bir daha, yenidən söyləmək. *Elə bil təbiət bir şair kimi; Sevdiyi misranı təkrarlamışdır.* N.Xəzri. [Səməndər:] *İki-üç anlamazın dediklərini niyə təkrarlayırsan, ay ana?* B.Bayramov.

TƏKRARLANMA “Təkrarlanmaq”dan *f.is.*

TƏKRARLANMAQ *məch.* Təkrarən edilmək, bir neçə dəfə edilmək, təkrar olunmaq; təkrarən, yenidən, bir daha söylənmək. *Söhbət təkrarlandı. Səhv'lər təkrarlandı.* Qapının zəngi təkrarlandı.

TƏKRARLATMA “Təkrarlatmaq”dan *f.is.*

TƏKRARLATMAQ *icb.* Təkrarən etdirilmək, bir işi bir neçə dəfə gördürmək, təkrar etdirmək.

TƏKRAROLUNMAZ *bax təkraredilməz.*

TƏKRAR-TƏKRAR *zərf* Təkrarən, bir neçə dəfə, dəfələrlə. *Dinləmişəm gənc ikən Bakıda təkrar-təkrar;* *Sizin Şirvanzadəni, biziş Şirvanzadəni.* S.Rüstəm.

TƏKRİR

TƏKRİR is. [ər.] Təkrarlama, təkrar.

TƏKSƏSLİ sif. mus. Yalnız bir səslə ifa edilən, bir səsdən ibarət olan. *Beləliklə, əvvəllər yalnız təksəslü olan musiqi getdikcə çox-səslü musiqi ilə əvəz edilmişdir.* Ə.Bədəlbeyli.

TƏK-TƏK sif. və zərf 1. Birbəbir, bir-bir, ayrı-ayrılıqda. *Mırqasın mollaların bəzilərinə tək-tək salam verməyə başladı.* S.Rəhman.

2. Hərdənbir, arabir, bəzən, nadir. *Məni də yorduqca arabir şəhər; Muğanın seyrinə çıxıram tək-tək.* S.Vürgün. [Coğrafiya müəllimi] ancaq tək-tək hallarda gimnazistlərə yüksək qiymət verirdi. Q.İlkin.

3. Birgə deyil, ayrı-ayrılıqda bir-bir, ayıri-ayıri. *Həmi tək-tək gəlib Cəfərqulu ilə əl-ələ görüşdü.* Qantəmir. *Bu quşlar çox vaxt tək-tək, bəzən də cüt-cüt gəzər, ..yalnız düz üstlərinə çıxdıqda havaya qalxalar.* M.Rzaqulu-zadə.

4. Adda-budda, bir-birindən aralı. *Ötədə-bəridə tək-tək ulduzlar fərq edildi.* S.Hüseyn. *Külək ağacları gətirir dila;* Fənərlər alışır yollarda tək-tək. H.Hüseynzadə.

TƏK-TƏNHA sif. və zərf Yalqız, tək, təkcə. *Cəlal indi tək-tənha idi.* S.Vəliyev. *Ağappaq xalat geyinmiş Aydın tək-tənha öz otağında oturub gözləyirdi.* H.Seyidbəyli.

TƏKTƏSƏRRÜFATÇI is. Ayrıca müstəqil təsərrüfatı olan və kənd təsərrüfatı artelinin üzvü olmayan kəndli. *Təktəsərrüfatçı əmlakı.*

TƏK-TÜK sif. Tək-tək, arabir. Ancaq tək-tük üstürtülü faytonlar içində miniklər görüñürdü. S.M.Qənizadə. [Koroğlu:] Doğrudur, indi də aramızda tək-tük ziyanlılar tapılır. Ə.Haqverdiyev.

TƏKYƏ is. [ər.] 1. köhn. Söykənəcək, dayanacaq. □ **Təkyə eləmək (etmək)** – 1) söykənmək, dayanmaq. Rzaquluxan suyu içdikdən sonra balışa təkyə edib, yavaş-yavaş göz yaşı tökməyə başladı. M.S.Ordubadi; // söykəmək, dayamaq, dəstəkləmək. [Molla Həmid:] Başını yuxarı qovsuyub, gözünü çadırın səqfinə dikib, sağ əlinin baş barmağı ilə çənəsinə təkyə edib, .. cavab verir. M.F.Axundzadə; 2) əsaslanmaq, istinad etmək. *Rəsmi mənbədən biza çatan bəzi məlumatata təkyə et-sək, görərik ki, keçən il təhsili qurtaran on səkkiz nəfər* [azərbaycanlı] mamaların bir

çoxu kəndlərə dağılıbdır. C.Məmmədqulu-zadə.

2. Məhəccər, söykənəcək, sürəhi. *Qərənfil bacı eyvanın təkyəsinə yaxınlaşaraq .. səslədi.* İ.Əfəndiyev.

TƏKYƏ² is. [ər.] Təriqətçilərin, dərvishlərin ayin icra etdikləri yer. *Dərvishlikdən xəbəri yox, gecə-gündüz təkyə axtarır.* (Ata. sözü). *Odur ki, hər bir toyə, təziyəyə, təkyəyə adam çağırmaq lazım olsa, bunu da Hacı Tağıya tapşırırlar.* Ə.Haqverdiyev. // *Təziyə, yas, hüzr yeri. Bir gün, baharın son ayında Şərabani xanım qonşuya təkyə yerinə getmişdi.* E.Sultanov. □ **Təkyə saxlamaq** – hüzr möclisi qurmaq, təziyədarlıq etmək. *Məhərrəmlik münasibətlə bu karvansaranın həyətində təkyə saxlayıb təziyədarlıq edilərdi.* S.Hüseyn.

TƏKYƏLƏNMƏ “Təkyələnmək” dən f.is.

TƏKYƏLƏNMƏK f. Söykənmək, dayaq vermek, dayanmaq. *Çomağa təkyələnmək.* – [Əsgər] təkyələndiyi çəntadan başını qaldırıldı. H.Nəzərli.

TƏKZİB is. [ər.] Bir məlumatın, xəbərin, şayiənin və s.-nin yalan olduğunu məlumat, çıxış, məqalə və s. ilə sübut etmə; yalanlama. □ **Təkzib etmək** – yalan olduğunu, doğru olmadığını sübut etmək, elan etmək, bildirmək. *Mərdan bir söz deməyə cəsarət etmədi, gəlinin halət və hərəkəti qayınananın iftiarasını təkzib edirdi.* Çəmənəzəminli.

TƏKZİBEDİLMƏZ, TƏKZİBOLUNMAZ sif. Təkzib oluna bilməyən; mübahisəsiz, şübhəsiz. *Təkzibedilməz* (təkzibolunmaz) fakt. – *Azərbaycanın əfsanə və nağılları* [Nazlı üçün] təkzibolunmaz bir həqiqət kimi yığılıb, sinadəftərində səbt olunmuşdu. Çəmənəzəminli.

TƏQAÜD is. [ər.] 1. Tələbələrə, aspirantlara müntəzəm surətdə verilən pul müaviniyi, yardım; stipendiya.

2. Bax **pensiya**. *Fərdi təqaüd. Təqaüd al-mağça bir ili qalib.* Təqaüdə çıxməq. – *Təqaüdə saxlayırdı;* İndi ana körpələri. M.Dilbazi.

TƏQAÜDÇÜ is. və sif. 1. Təqaüd alan tələbə; stipendiyaçı. *Təqaüdçü tələba.*

2. Bax **pensiyacı**.

TƏQAZA is. [ər.] klas. Tələb. Neçin dəyişməsin fikri insanı; *Təqazası deyilmə* bu,

dünyanın. A.Səhhət. Ərbabi-qələmimizə borcdur [qəzeti] mündəricatını xeyirli və zəmanənin təqazasına müvafiq məlumat ilə doldursun. F.Köçərli.

TƏQDİM is. [ər.] Bir şeyi vermek üçün elində tutaraq birinin (adətən böyük və ya hörmətlə bir şəxsin) hüzuruna getirmə, ona vermə. □ **Təqdim etmək** – 1) vermek üçün elində tutaraq birinin (adətən böyük və ya hörmətlə bir şəxsin) qabağına getirmek, vermək. *Dörd nafər gözəl kanız alvan yemaklar götürüb, qadına və Fəxrəddinə təqdim etdilər.* M.S.Ordubadi; 2) tanış etmək. *İşə yeni qəbul olunanları bir-bir sex müdürüne təqdim etdilər.* – Teymur bəy ev sahibəsini və qızını müsəfiirlərə təqdim etdi. Çəmənəzəminli; 3) elmi şura, iclas və s.-nın müzakirəsinə, təsdiqinə vermək. *Dissertasiya işini müdafiəyə təqdim etmək.* – Memar Sadiqzadının təqdim etdiyi layihələr salondakılar tərəfindən təqdir edildi. S.Rəhimov.

TƏQDİMAT is. [ər. “təqdim” söz. cəmi] rəs. Yuxarı təşkilatlara yazılı məlumat, müraiciət, yazılı bəyanat. *Mükafat haqqında təqdimat yazmaq.*

TƏQDİR is. [ər.] 1. Qəbul (etmə), bəyənmə, qiymətləndirmə, alqışlama; deyərini, əhəmiyyətini anlaması. [Bugac] .. atasının təhsin və təqdirini qazanacaqdı. M.Rzaquluzadə. □ **Təqdir etmək** – qəbul etmək, bəyənmək, qiymətləndirmək, alqışlamaq. *Nə qədər ki Cəvahir atasının evində idi, heç kəs bunun işini təqdir etməyirdi.* T.Ş.Simurq. Zalda müxtəlif səslər eşidildi. Kimi Zeynəbin taklifini təqdir edir, kimi şübhə altına alırı. M.İbrahimov.

2. klas. Qişnət, nəsib, tale (bəzən “təqdir-qəza” şəklində). [Kərəm:] *Bizə belə imiş təqdirin işi;* Axitidə gözümdən qan ilə yaşı. “Əslə və Kərəm”.

3. ...**təqdirdə** – şərt bildirir; ...halda, əgər... Gəldiyi təqdirdə (əgər gelsə, gələrsə). □ **Əks təqdirdə** – eks halda, belə olmadıqda. [Partizanlar] eks təqdirdə [Silan] bu döyüşə gəndərməzdilər. S.Vəliyev. **O təqdirdə** – elə olduqda (olsa), o halda.

TƏQDİRƏLAYIQ sif. Təqdir edile bilən; bəyənilməli, yaxşı. *Təqdirəlayiq təşəbbüs.* *Təqdirəlayiq hərkət.*

TƏQDİŞ is. [ər.] klas. Müqəddəs bilmə, müqəddəsləşdirmə, sitayış etmə, tapınma.

□ **Təqdis etmək** – müqəddəsləşdirmək, sitayış etmək, tapınmaq. [Bir məlek Şeyx Sənana:] *Səni taqdis edər mələklər, inan;* *Heç təlaş etmə gəl, böyük Sənan!* H.Cavid. [Ruhnevaz:] *Tolstoyla Turgenevi çox oxuyuram, Mopassanı təqdis edirəm.* Çəmənəzəminli.

TƏQƏLLÜB is. [ər.] 1. Dönmə, başqa tərəfə çevrilme.

2. Firildaq, kələk.

TƏQİB is. [ər.] 1. İzinə düşmə, ardınca getmə, addimbaaddım dalına düşmə, izləmə. *Maral başını aşağı salıb ağac gövdəsinə söykləmiş, elə bil məruz qaldığı təqiblərdən yorulub indi dərin fikrə getmişdi.* Ə.Məmmədxanlı.

2. məc. Narahat etmə, əziyyət vermə, təngə getirmə. *İki ay əvvəl [Surxay] təqibdən qaçıb kəndə gəlmədi.* Ə.Vəliyev. // Sixişdərma, zülm etmə. *Təzyiq və təqiblərə baxmayaraq.* Bakı fəhlələri gizlində üsyana hazırlaşdırular. Q.İllkin.

◊ **Təqib etmək** – 1) tutmaq, əla keçirmək, göz qoymaq və s. məqsədlə birinin izini tutub dalınca getmək; izləmək. *Ovu təqib etmək.* – *Bölliq, qaçan düşməni təqib etməkdə idi.* H.Nəzərlə; 2) ardınca getmək, dalınca getmək, müşayiət etmək. *Zeynal matəm alayıni təqib edənlərə məxsus məyus addimlar ilə sahil boyu ilə evə qayıldı.* S.Hüseyn; 3) məc. bir-birinin ardınca gəlmək, bir-birini izləmək. *Hədislər bir-birini təqib edirdi.* S.Hüseyn. ..*Bir-birini təqib edən dəhşətli gurultular dağlarda əks-sada verə-verə uzaqlara yayıldı.* B.Bayramov; // ardınca gəlmək, dalınca gəlmək. *Qişi bahar təqib edər.* – *Hər vüsalı daima təqib edər bir ayrılıq.* H.Cavid; 4) məc. sakitlik verməmək, narahat etmək, əziyyət vermək. *Fikir onu daim təqib edirdi.* – ..“Əkinçi” qəzeti üçün Zərdabını hər yerdə, hətta öz evində belə təqib edirdilər. C.Cəfərov.

TƏQLİD is. [ər.] 1. Başqasının hərkətini, danışçı tərzini və s.-ni eynilə təkrar etmə, özünü ona oxşatmağa çalışma; yamsılama.

□ **Təqlid etmək** – başqasının hərkətlərini, danışçı tərzini və s. xüsusiyətlərini təkrar etmək, özünü ona oxşatmağa çalışmaq, yamsılamaq. *Marat danışanda açıqdan-açıqa Tə-*

ləni təqlid edirdi, bəzi sözləri onun kimi cəld və kəskin deməyə xüsusi fikir verirdi. M.Hüseyin. 3-4-cü sinfin uşaqları İlyas müəllimin dərsini vaxtında öyrənir, sözünə qulaq asır, hərəkətini təqlid edirdilər. Mir Cəlal. **Təqlidini çıxarmaq** – gülmək üçün başqa-sını yamsılamaq. Əyyar Bəhrəmin iki şir arasından tacı götürüb başına qoyduğunun təqlidini çıxarıır. A.Şaiq. [Nəbi:] *Biz, ağaların qumar oynamalarının təqlidini çıxardırıq.* S.S.Axundov.

2. Başqa əsərə bənzədirək yaradılan əsər, oxşatma, bənzətmə. *Əsər orijinal əsər deyil, təqliddir.*

TƏQLİDÇİ is. Başqasını təqlid edən adam, təqlid çıxaran.

TƏQLİDÇİLİK is. Təqlid etmə, təqlid çıxarma xasiyyəti. *Təbriz xalqında təqlidçilik Şərqiñ başqa xalqlarına nisbətən bir neçə qat artıqdır.* M.S.Ordubadi.

TƏQLİDƏN zərf [ər.] Təqlid edərək, oxşadaraq, bənzədərək, yamsılayaraq. *Tibb bacısı yenə həkimə təqlidən rəsmi bir əda ilə dedi.* M.Hüseyin.

TƏQRİBƏN zərf [ər.] Dəqiq deyil, təxmin, təqribi; texminən. [Çopo:] *Təqrıbən on səkkiz-on doqquz yaşlarında olan bu qız son dərəcə ciddi və bəlkə bir az da sərt-təbatiyi idi.* Çəmənəzminli. *Təqrıbən bir-iKİ saat keçmiş qəfildən ayıldım.* Ə.Məmmədxanlı.

TƏQRİBİ sif. [ər.] Təqrıbən, təxminən, təxmin. *Təqrıbı hesablama.*

TƏQRİR is. [ər.] 1. Yerini təyin etmə.

2. Möhkəmləndirmə.

3. Bəyan etmə.

TƏQSİM is. [ər.] Hissələrə bölmə, bölüştürmə; bölgü... *Vərəsələr bu təqsimə razi idilər.* S.Hüseyin. □ **Təqsim etmək** – bölmək, bölüştürmək. *Cünki Sərdar Rəşidin vərəsələri Təbrizə gəldikdən və ev şeylərini öz aralarında təqsim etdikdən sonra, orada Mahru üçün heç bir şey qalmırıldı.* M.S.Ordubadi. **Təqsim olunmaq** – bölünmək, bölüsdürümək. [Molla Xəlil] *kəndlilərin boynuna böyük bir minnət qoyardı, cünki kəndin ölü'ləri onun namazı və qurani ilə dəfn edildiyi kimi, mal-ları da onun əli ilə vərəsələr arasında təqsim olunar(di).* S.Hüseyin.

TƏQSİR is. [ər.] Adı, hamı tərəfindən qəbul olunmuş, hamı üçün məcburi qaydalara, əxlaq norma və qaydalarına zidd hərəkət; günah, suç. *Əmiraslan təqsiri boyununa alıb əmisindən üzr istədi.* S.S.Axundov. *Peşiman-nam, bağışla, sorma təqsir kimdədir.* S.Rüstəm.

TƏQSİRKAR is. [ər. təqsir və fars. ...kar] bax **təqsırı.** // Səbəbkər.

TƏQSİRKARLIQ is. Təqsirlilik, günahkarlıq, müqəssirlik, suçluluq.

TƏQSİRLİ sif. Təqsiri, günahı olan, bir şeydə təqsirləndirilən; suçlu, təqsirkar. [Heydər bəy:] *Murov, naçalnikin qərəzi nədir, buyursun görüm, burada təqsirli yoxdur ki, ondan qaça!* M.F.Axundzadə.

TƏQSIRNAMƏ is. [ər. təqsir və fars. ...name] *İttihannamə, ittiham vərəqəsi.* [Muxtar Fırəngiz:] *Bağışlanmaz bir canini mühakimə edərkən belə, təqsirnaməsinə ondan gizlətmirlər.* B.Bayramov.

TƏQSİRSİZ sif. Təqsiri, günahı olmayan: günahsız, gücsüz.

TƏQSİRSİZLİK is. Təqsiri, günahı olmama: günahsızlıq, suçsuzluq.

TƏQTİ is. [ər.] ədəb. Şerin hər misrasında durğuya, fasileyə əsaslanan bölgü (həm heca və əruz vəznlərində, həm də sərbəst nəzmədə olur).

TƏQVİM is. [ər.] 1. Vaxtın, təbietin dövrəsini hadisələrinə əsasən hesablanması sistemi; kalendər. □ **Hicri təqvim** – bax **tarixi-hicri. Miladi təqvim** – xristian dininə görə İsanın anadan olduğu gündən hesablanan və hazırda işlənən təqvim.

2. İlin bütün günlərini (habələ istirahət, bayram, yaxud əlamətdar hadisə günlərini) göstərən, bəzən cürbəcür məlumat yazıları olan defterçə və ya vərəqə. *Divar təqvim.* – *Divarlarda təqvimlər, xəritələr, telegraf kağızları və məktublar asılmış(dır).* H.Cavid. *Gülپərinin gözü stolun üstündəki təqvimə sataşdı.* Ə.Vəliyev.

TƏLAŞ [ər.] is. 1. Həyəcan, iztirab, təşviş, həyəcan və iztirab içinde tələsmə, əl-ayağa düşmə, təşviş düşmə. *Tellinin təlaşı* [Səfəri] *heyrətə gətirdi..* Çəmənəzminli. □ **Təlaş etmək** – bax **təlaşa düşmək.** [Cəmil bəy Humaya:] *Heç quru bir heykəl edam ediləcəyi üçün təlaş edərmi?* H.Cavid. *Fəlakət başımızın üzərində idı.* *Təlaş edirdik.* S.Hüseyin.

Təlaşa düşmək – həyəcana düşmək, təşvişə düşmək, əl-ayağa düşmək, vahiməyə düşmək. [Vaqif:] *Bələ müləhizə edirəm ki, hələ təlaşa düşmək lazımlı deyildir. Çəmənəzəminli. Qaranlıqlı qalan ana sevinməyə macal tapmamış təlaşa düşdü.* Ə.Məmmədşanlı.

2. Həyəcan, gurultu-patlıt. *Meydanda bir təlaş var.*

TƏLAŞLI *sif.* və *zərf* İztirablı, təşvişli, həyəcanlı, təlaş içərisində. *Ulduz təlaşlı fikirləri* başından qovmaq üçün daha artıq səylə işləyir, özünü yorurdu. Ə.Məmmədşanlı.

TƏLATÜM *is.* [ər.] 1. Tufan, bərk ləpələnmə, dalğanma, coşma. *Dənizdə .. elə bir təlatüm var idи ki, heç deməyə gəlməz.* Ə.Sadiq. □ **Təlatümə gəlmək** – bərk dalğanmaq, ləpələnmək, coşmaq. *Bir azdan sonra, bərk yel əsib tufan qopdu, dərya təlatümə gəldi.* (Nağıl). **Təlatümə gətirmək** – bərk dalğalatmaq, ləpələndirmək, coşdurmaq. *Gilavar dənizi təlatümə gətirdi.* M.Hüseyin. // Obrazlı təşbehlerdə. *Sənin varlığından bir an içində; Milyon təlatümlər, tufanlar keçir.* N.Xəzri. *Hisslər, döyüntülər təlatümündə;* Üzür Cəmilənin fikri, xəyalı. B.Vahabzadə.

2. *məc.* Çaxnaşma, vəlvələ, həyəcan, keşməkəs. □ **Təlatümə gəlmək** – həyəcanlanmaq, coşmaq. **Təlatümə gətirmək** – həyəcana gətirmek, hərəkətə gətirmek, çaxnaşdırmaq, təlaşa salma. *Bu dastan.. Yavərin sinəsində arxayın yatan duyguları təlatümə gətirdi.* M.Ibrahimov.

TƏLATÜMLÜ *sif.* və *zərf* 1. Coşqun, dalgıdı, tufanlı. *Bu gün Adriatik dənizi son dərəcə təlatümlü idi.* S.Vəliyev.

2. *məc.* Həyəcanlı, təlaşlı, iztirablı; keşməkeşli. *Məsumə daxilən nə qədər təlatümlü idisə, zahirən o qədər sakit və təmkinli görünürdü.* B.Bayramov.

TƏLƏ *is.* Vəhşi və ov heyvanlarını və ya quşları, eləcə də sıçan və s. tutmaq üçün cürbəcür qurğu. *Sərçəni bir qırğı edərkən şikar;* *Bir tələyə oldu qəzadan diüçar.* A.Səhhət. *Tələyə də bir zorba sıçovul çıxdan düşüb gəbərmışdır.* H.Sarabski. // *məc.* Hiylə, qurğu. [Mahmud bəy:] *Çoxdandır gözləyir yolunu tələ; Nəbi bu gün-sabah keçəcək əla.* S.Rüstəm.

◊ Tələ qurmaq *məc.* – birini aldatmaq üçün qurğu qurmaq, tədbir görmək, hiylə işlətmək. [Səfi bəy:] *Çingizə bir elə tələ qurmuşam ki, əlimdən qurtarası deyil.* S.S.Axundov. **Tələyə düşmək** *məc.* – hiyləyə uymaq, hiyləyə aldanmaq, tora düşmək. *Dəmirov tələyə düşdiyiünü anlayırdı.* S.Rəhimov. **Tələyə salmaq** *məc.* – hiylə ilə birini çıxılmaz vəziyyətə salmaq, tora salmaq. [İbrahim bəy:] *..Mən onu elə bir tələyə salım ki, ölənə qədər çıxa bilməsin.* N.Vəzirov. [Veysəl:] *İki yüzdən artıq fəhlə səni görəndə zağ-zağ əssin, iki gədə səni tələyə salsın?!* Ə.Vəliyev.

TƏLƏB *is.* [ər.] 1. Bir şeyi israrla, qəti şəkildə xahiş və ya təklif etmə, istəmə. *Onun tələbini nəzərə aldılar. Sənin tələbin nədir?* – Teymurun yalvarışları da, tələbi də, təhdidi də nəticəsiz qaldı. M.Hüseyin. □ **Tələb etmək** – 1) bir şeyi israrla, qəti şəkildə istəmək, xahiş və ya təklif etmək. *Vəsiqəsinin tələb etmək. Haqqını tələb etmək. İssizliyin ləğv edilməsini tələb etmək.* –..Hökumət və partiya hər kəsdən öz vəzifəsini düzgün yerinə yetirməyi tələb edir. Ə.Sadiq; // gözləmək, ummaq. *Ondan nə tələb etmək olar?* 2) bir şeyə ehtiyacı olmaq; istəmək. *Köhnəmiş bina əsaslı təmir tələb edir.* Bu iş çoxlu vəsait tələb edir. *Quru torpaq bollu su tələb edir;* 3) bir yerə gəlməyi təklif və ya məcbur etmək; çağırmaq. *Onu polis idarəsi tələb edir.*

2. Qəti şəkildə ifadə olunan inadlı, təkidli xahiş, arzu, istək, təklif. *Tətilçilərin tələbi.* – [Xanlar:] *İndi pul davası aparmırıq biz; İndi çox böyükdür tələblərimiz.* S.Vurğun. [Ataş:] *Tələblərimizə əməl olunmayaçınca sözümüzən dönməyəcəyik!* Ə.Vəliyev.

3. Bir şəxsin və ya şeyin uyğun gəlməli olduğu şərtlərin və xüsusiyyətlərin möcəməsu; norma (adətən cəm şəklində). *Doktorluq dissertasiyasının qarşısında qoyulan tələblər.* Ali məktəbə girmək üçün tələblər. *Müasir tələblərlərə cavab vermak.*

4. Ancaq cəm şəklində: **tələblər** – tələbat, ehtiyac. *Cəmiyyətin mədəni tələbləri.* *Oxucuların tələbləri.* – Vəkil də bütün tələbləri ödəyir, kisə-kisə aşrafı xərcləyirdi. Çəmən-

zəminli. Kolxozlarımız varlandıqca kəndlinin mədəni tələbləri də çoxalır. İ.Əfəndiyev.

TƏLƏBAT is. [ər. “tələb” söz. cəmi] 1. Tələb, tələb etmə, tələb olunan şeylər. *Xalqın tələbatı*. – *Günlərin birində Qətibə bu tələbatı bir daha aralıqda atlığı zaman Qızıl Arslan qatı surətdə rədd cavabı verib dedi. M.S.Ordubadı.*

2. iqt. Bir mala, işçi qüvvəsinə olan tələb. *Təklif və tələbat. Xalqın artan tələbatı*.

TƏLƏBDAR [ər. təlob və fars. ...dar] köhn. bax **müddəci** 1-ci mənada. [Məmmədəli:] *Məcid və Qurbanəli, duruz qabağı; Məcid tələbdar, Qurbanəli cavabdeh*. N.Vəzirov.

TƏLƏBƏ is. [ər.] Ali məktəb və ya texnikumda oxuyan adam. *Mən təklif edirəm, birlinci sözü aramızdakı yaşı yoldaşlara verək, – deyə, bir tələbə yerindən dilləndi*. S.Hüseyn. *Bilikli müəllimin tələbəsi olmaq böyük şərəfdir*. Ə.Vəliyev.

TƏLƏBƏLIK is. Ali məktəbdə və ya texnikumda tələbə olma, oxuma, təhsil alma. Sonradan polis məmurları darişfunun binasında durub, gələn tələbələrin tələbəlik biletlərini yoxlamağa başladılar. T.Ş.Simurq. [Cəmile] *Əhmədin tələbəlik həyatını gözü qabağına götürir*. S.Rəhimov.

TƏLƏBKAR sif. və is. [ər. təlob və fars. ...kar] 1. Çox böyük və ciddi şeylər tələb edən, hər şeyə çox ciddi yanaşan; ciddi, zabitəli. *Tələbkar müəllim. Tələbkar sex rəisi. – [Salman] zəif və qorxaqlara özünü təpərli, tələbkar, amansız göstərirdi*. M.Ibrahimov.

2. Bax **müddəci** 1-ci mənada. *Qazi qabaqcaca tələbkari danışdırır*. “M.N.lətif.”

TƏLƏBKARLIQ is. Tələbkar olma. *Özünsə qarşı tələbkarlıq*. – *Mustafanın tələbkarlığı, işin ağası kimi tərəpnəməsi bütün az çalışıb çox qoparmaq istəyənlərin bəhanəsini kəsdii.. Mir Cəlal*.

TƏLƏBNAMƏ is. [ər. təlob və fars. ...namə] Bir şeyin verilməsi və ya bir işin görülməsi, yaxud bir şəxsin müəyyən adının sərəncamına göndərilməsi haqqında rəsmi xahiş (kağız). *Amerika qəzetləri yazırlar ki, buranın arvadlar cəmiyyəti hökumətə tələbnamə verib, dövlət qulluqlarında kişilər ilə bir ixtiyar sahibi olmaqlarını.. istayırlar*. C.Məmmədquluzadə. *Sədr tələbnaməni oxuyub*

oturmadan karandaşın yaşıl tərəfə yazdı.. S.Rəhimov.

TƏLƏF is. [ər.]: **tələf etmək (eləmək)** – məhv etmək, yox etmək, öldürmək, yoxa çıxarmaq. [Koroğlu:] *Şəhərə belə girsək, bizi tanyar, uşaqları tələf eləyərlər*. “Koroğlu”. *Ovları qorumaq lazımdır ki, hər ötan öz nadanlığna salıb, onları qırıb tələf eləməsin!* S.Rəhimov. **Tələf olmaq** – məhv olmaq, yox olmaq, ölmək. *Əcəb əyyam imiş əyyamı-sələf; Gərək o günlərdə olaydıq tələf*. Q.Zakir.

TƏLƏFAT is. [ər. “təlef” söz. cəmi] Hərbi əməliyyat, təbii fəlakət, qəza və s. nəticəsində sıradan çıxan adam, əşya, maşın, tikili və s.; zayeat. *Müəllim Mirzə Əliqulu bizə dedi ki, zəlzələnin zərəri nəhayətdir, xah can tələfatı, xah zərəri*. C.Məmmədquluzadə. □ **Tələfat vermək** – hərbi əməliyyat nəticəsində canlı qüvvə cəhətdən zayete ugramaq, itki vermək. [Zeynəb:] *Düşmən çoxlu tələfat verib qaçı*. M.S.Ordubadı. *Vuruşma zamanı hər iki tərəf böyük tələfat vermiş*(di). S.Vəliyev.

TƏLƏFFÜZ is. [ər.] Bir hərfi və ya sözü, kəlməni söyləmə xüsusiyyəti, torzi. *Tələffüz xatası*. Aydın tələffüz. Düzgün tələffüz. □ **Tələffüz etmək** – sözü, kəlməni düzgün və ya yanlış söyləmək, demək. ..[Dürre] “plankton” sözünü çətinliklə tələffüz etdi. S.Vəliyev.

TƏLƏFXƏRC [ər.] bax **bədxərc**.

TƏLƏFXƏRCLİK bax **bədxərclik**. [Səttar bəy:] *Bu gör necə höcətdir ki, onların acığına qızıllarını satıb, daha da artıq tələfxərclik edir*. N.Vəzirov.

TƏLƏKƏ sif. Köhnə cir-cindir.

TƏLƏM-TƏLƏSIK zərf Tez, tələsik; tələsə-tələsə, əlüstü. *Mehman birtəhərlərə tələmtələsik aradan çıxdı*. S.Rəhimov. *Qadınlar tələm-tələsik tabağı, süfrəni, təndiri örtüdlər*. Mir Cəlal.

TƏLƏSDİRMƏ “Tələsdirmək”dən f.is.

TƏLƏSDİRMƏK f. Bir işi tez görməyi xahiş və ya tələb etmək, işi tələsik gördürmək. Rizvan Gülpərini tələsdirdi. S.Hüseyn.

tələsə-tələsə zərf Tələsik, tələsərək, tələm-tələsik, səbirsizliklə. *Aydın məcbur oldu ki, tələsə-tələsə öz plan və arzularını Kərimova danişsin*. H.Seyidbəyli.

TƏLƏSİK zərf Teləsə-tələsə, tez-tez, tələm-tələsik; tez, celd. [Mərcan bəy] *tələsik*

TƏLƏSKƏN *sif.* İş görərkən çox tələsən, səbirsizlik göstərən. *Tələskən adam.*

TƏLƏSKƏNLİK *is.* Tələsmə xasiyyəti; səbirsizlik, hövəsəlisizlik.

TƏLƏSMƏ “Tələsmək”dən *f.is.*

TƏLƏSMƏDƏN *zərf* Tələsmeyərək, aramala, sakitəcə, yavaş-yavaş, ağır-agır. *Teymur tələsmədən ağır addimlarla yoluna davam etdi.* H.Seylibəyli.

TƏLƏSMƏK *f.* Bir işi mümkün qədər tez, çapılı yerinə yetirməyə çalışmaq; səbirsizlik göstərmək, əcələ etmək. *Fərmanla Dilbər öz aralarında evlənmək işini danışıb qurtarsalar da, toy etməyə tələsmirdilər.* Ə.Sadiq. *Şəmama aramla danişa da, bir az tələsirdi.* Ə.Əbülləhəsən. // *Tez-tez, becid getməyə səy etmək, bir yero tez çatmağa çalışmaq.* *Evimizdən ayrılanla çox da tələsmirdim.* C.Məmmədquluzadə. ..*Ağarza kəmərini bağlayıb.. tələsdi.* Mir Cəlal.

TƏLƏT *is.* [ər.] 1. Üz, sima.

2. Görkəm, zahiri görünüş.

3. Tülü etme, çıxmə (Günəş).

TƏLX *sif.* [fars.] 1. Aci.

2. məc. Pis.

TƏLXƏK *is.* 1. Keçmişdə: padşahların, feodalların saraylarında gülməli hərəkətləri və zarafatları ilə öz ağalarını və onların qonaqlarını əyləndirən şəxs. *Saray təlxayı. – Təlxəklər bütün kələklərini meydana qoydular.* Əmənəzəminli.

2. Keçmişdə: meydanlarda, küçələrdə və s. yerlərdə gülməli nömrələr göstərən şəxs; oyunbaz. [Təlxək] üzünə dəridən bir üzlük *taxib, aşağıda oyun çıxarar və yamsılamaqla pul yiğardi.* H.Sarabski. // *Adamları güldürən, əyləndirən, zarafatçı adam.* [Ədhəm] *istedadlı bir təlxək idi, həm özi gülfürdü, həm də başqalarını güldürürdü.* M.Hüseyn. [Məsumə Firəngizi:] *Burax* [Köçərini] getsin, *təlxəyin birisi*dir, *dilinə dil çatdırı bilməzsən.* B.Bayramov.

TƏLXƏKLİK *is.* 1. Təlxəyin işi, peşəsi (ba x **təlxək** 1-ci mənada). [Xan:] *Belə mir-zələrin peşəsi təlxəklilikdir.* S.Rəhimov.

2. Adam güldürmə, oyunbazlıq. *Təlxəklik-dən əl çək!*

TƏLİF *is.* [ər.] Kitab tərtib etmə, əsər yazma.

TƏLİQƏ *is.* [ər.] Müəyyən məsələ haqqında rəsmi məktub. *Riştəm bəy hirsindən təliqəni kənarə atıb düşüncəyə daldı.* Əmənəzəminli. [Sədr] *dərkənar qoyulmuş təliqəni Dəmirova uzatdı.* S.Rəhimov.

TƏLİM *is.* [ər.] 1. Öyrətmə, dərs vermə, oxutma, tədris. *Zərdabi Azərbaycan dilində təlimə xüsusi diqqət verirdi.* □ **Təlim etmək (vermək)** – dərs vermək, öyrətmək. ..*Bala-lara təlim vermək kimi uca bir vəzifəyə napaklıq yaraşmırı.* Əmənəzəminli.

2. Qoşun və s. nizami bölmələrde əsgərə döyüş və silah işlətme üsul və qaydalarını öyrətmə; əsgəri məşq. *Atəş təlimi.. Topçuluq təlimi. – Böyük bir həvəslə bağlı möhkəm; Hərbi təliminə, hərbi məşqinə.* M.Rahim. *Təlimdən yorğun-argın və İslənmüş halda qayıdan əsgərlər qadırlara doldular.* Ə.Abasov.

□ **Təlim vermək** – sirk və s.-da çıxış etmək üçün heyvanlara müxtəlif hərəkətlər öyrətmək. *Ayiya təlim vermek.* **Təlim keçmək** – təlimatçının rəhbərliyi altında məşq keçmək; öyrətmək. *Qaroval batalyonunda üç aydan artıq idi ki, təlim keçirdik.* Mir Cəlal.

3. Hər hansı bir sahə haqqında nəzəriyyə, nəzəri sistem, nəzəri müddeaların məcmusu. // Hər hansı bir alimin, mütəfəkkirin əsas müddeaları, görüşlərinin məcmusu, görüşlər sistemi. *H.Zərdabinin təbiət haqqındaki təlimi.*

TƏLİMAT *is.* [ər. “təlim” söz, cəmi] Bir şeyi həyata keçirmək üçün qayda və üsullar müəyyən edən yazılı göstəriş; əmrnamə. [İbəlləhəsənov:] *Təlimatda, göstərişdə ayrı seylər də yazılib.* Ə.Vəliyev. *Divarlıarda.. sitrus bitkilərinin becəriləməsi haqqında təlimatlar asılmışdı.* H.Seyidbəyli.

TƏLİMATÇI *is.* 1. Dövlət, kooperativ və ya ictimai təşkilatların, öz tabeliklərində olan idarələrin və işçilərin fəaliyyətini yoxlayan və işi necə qurmaq haqqında onlara göstəriş verən işçisi. *Seçki günü camaat toplantı, mərkəzdən gələn təlimatçı nitq söylədi və nitqdə kəndin ümum qadınlarının seçkidi ciddi iştirakını tələb etdi.* B.Talibli.

2. Müəyyən sənət, ixtisas öyrədən adam. *İstehsalat təlimi təlimatçısı.* İdman təlimatçısı.

TƏLİMATÇILIQ

TƏLİMATÇILIQ is. Təlimatçının işi. *Mədəd muzdurlar komitəsinin təlimatçılığı vəzifəsində çalışır, əsas etibarilə kulaklarla muzdurlar arasında şərtname bağladı. S.Rəhimov.*

TƏLİMATLANDIRMA “Təlimatlandırma-maç”dan *f.is.*

TƏLİMATLANDIRMAQ f. Bir işi necə görmək haqqında izahat vermək, təlimat vermək, rəhbər göstəriş vermək, öyrətmək. *Katib.. ayrılan on iki nəfəri təlimatlandırdı. Ö.Əbülləhesən.*

TƏLİMÇİ is. Heyvanlara təlim verməklə məşğul olan adam. *...Ayi təlimcisi Valentin Filatovun çıxışları tamaşaçıları xüsusilə valeh edir. “Bakı”.*

TƏLİMNAMƏ [ər. təlim və fars. ...namə] bax **təlimat**. Direktor zəngi basıb, hesab-dardan təlimnaməni istədi. Mir Cəlal. *Sənət məktəbinə qəbul haqqında təlimnaməni hələ də Üçərəyə göndərə bilməmişəm. Q.İllkin.*

TƏLİS¹ is. bax **kisə**.

TƏLİS² is. Əl-üz dəsmalı.

TƏLİS³ is. Əl-üzüyuan.

TƏLİS⁴ is. Üstünə tut çırpılan iri parça.

TƏLQİN is. [ər.] 1. Hər hansı bir fikri, eqi-dəni, hissi qəbul etdirmək üçün birinin iradəsinə, psixikasına teşir etmə, beyninə yeritmə. *Tahir.. yənə qocanın mənali-mənali baxan, təlqin dolu gözlərini, qüvvətlə gurlayan səsini unutmurdu. M.Hüseyn.* □ **Təlqin etmək** – bir şeyi anladıb inandırmaq, beyninə yeritmək, qəbul etdirmək. *Çox həqiqət mənə təlqin elə-yir vicdanım; Yoxdur ondan birini söyləməyə imkanım.* A.Səhhət. *Bu dəyər pakürəkli, saf bir qadındı və bu saflığı ilə də Səməd bayə düzülük və doğruluq təlqin eləmişdi.* Çəmənzəminli.

2. din. Müselmanlarda: meytid dəfn olunan-dan sonra molla tərəfindən məzar başında oxunan dua.

TƏLQINEDİCİ sif. Bir şeyi birinə təlqin edən, inandırıb beyninə yeridən; inandırıcı. *..Bir ara susub durdum, sonra təlqinedici tövrlə sözümə davam etdim.* M.S.Ordubadi. *Bəkir öz güclü, təlqinedici səsi ilə ara ver-mədən ötür, nə isə sirlə xəbərlər söyləyir..* İ.Hüseynov.

TƏLL is. Uzun təpə. [Bəxtiyar] gözünü açanda gördü, doğrudan da bir təllin dibin-

TƏMAYÜLCÜ

dədi. Yavaş-yavaş təllin başına çıxb, gördü bir qalaça var. (Nağıl). [Cəfərqulu xan:] Qar-das, buyur, bu təllin üstünə çıx! Ö.Haqqverdiyev.

TƏLLƏMƏ “Təlləmək”dən *f.is.*

TƏLLƏMƏK f. dan. Uzun təpə kimi yiğ-maq. *Daşı təlləmək.*

TƏLLƏNMƏ “Təllənmək”dən *f.is.*

TƏLLƏNMƏK məch. Uzun təpə kimi yiğilmaq, təpə əmələ gəlmək. *Dərənin içində basdırılacaq payalar bir tərəfə çinlənir, qum ələnir, əhəng, torpaq bir qırğına təllənirdi.* Ö.Vəliyev.

TƏLTİF is. [ər.] 1. Yaxşı xidmətə və ya bir işdə fərqlənməyə görə orden, medal, fəxri ad, keçici bayraq, qiymətli şey və s. vermə. *Xəstəxanada yatığının üçüncü günü [Cavadı] fərəhli bir xəbərlə – təltif xəbərlə tabrik etdirilər.* Ö.Vəliyev. □ **Təltif etmək** – orden, medal, fəxri ad, keçici bayraq, qiymətli şey və s. vermək. *Kərimin fəaliyyətini qiymətləndirən komandanlıq onu “Qızıl Ulduz” ordeni ilə təltif etməyi qorara almışdı.* S.Rəhimov.

2. Həmin münasibetlə verilən orden, medal, fəxri ad, keçici bayraq, qiymətli şey və s.

TƏM [ər.] bax **təm²**. *Dedi:* – *Meylin olurmə aluya; Təmi meyxəş qızıl gəvaluya?* M.Ə.Sabir.

TƏMAS is. [ər.] 1. Bir-birinə dəymə, toxunma. *[Zeynal biçağın] itiliyini nünumə etmək üçün barmaqı ilə tiyəsinə təmas etdi.* Çəmənzəminli. *[Oğlan] birdən Məryəmin qoluna təmas edib dayandı.* M.Hüseyn.

2. məc. Yaxınlıq, əlaqə. *Yelkən kimi ağardıqca qağayılar göy sularda; Dalgalarda təmas edir xəyalımın qanadları.* S.Rüstəm.

TƏMAYÜL is. [ər.] 1. Meyil. [Roza xanım:] *Eh, sizdə heç yüksəliş təmayülü yoxdur.* Çəmənzəminli. *Xədicənin bu fəlakətinə evdə eşitidikdə ona qarşı məndə bir təmayül hissi oyandı.* S.Hüseyn.

2. məc. Partiyanın əsas xəttindən sapma, kənara çıxma.

3. Hər hansı bir ixtisaslaşma tərəfinə meyil, istiqamət. *Texnikunda üç təmayül tizrə dənizçi hazırlanır.*

TƏMAYÜLCÜ is. Partiyanın əsas xəttindən sapan, kənara çıxan, təmayülcülüyə meyil göstərən adam. *Bizə lazımmı təmayülcülərin falçılığı? Nə deyirlərdi, beşillik yetirilməz yerinə!* M.Müşfiq.

TƏMAYÜLÇÜLÜK *is.* Partiyanın əsas xəttindən kənara çıxmaga meyil göstərmə.

TƏMAYÜLLÜ *sif.* Müəyyən ixtisaslaşmaya meyil göstərən; ixtisaslaşan. *Riyaziyyat təməyllü orta məktəb.*

TƏMƏL [ər.] 1. Bünövrə, özül. *Binanın təməli. Divarın təməli.* – [Yusif:] *Evler təməlin-dən yuxılıb, qalmadı bir dam.* H.Cavid.

2. *məc.* Bir şeyin əsası, kökü. *Mənə bir qo-caman dağı andırır; Eşqimin təməli şəhərim Bakı. S.Rüstəm. □ Təməlini (təməl daşını) qoymaq* *məc.* – əsasını qoyma.

TƏMƏLLİ *sif.* Bünövrəli, özüllü, əsashi.

TƏMƏLSİZ *sif.* Təməli olmayan, bünövrəsiz, özülsüz, əsassız.

TƏMƏNNA *is.* [ər.] 1. Arzu, istək, dilək, xahiş. *Bəxti-mənhusimə bax, mən bu təmən-nada ikən; Şışmaya başladı indi üzü qara ci-gərim.* M.Ə.Sabir. *Var idim çoxdan ol təmən-nadə; Dolaşaydım çıxıb bu səhradə.* A.Sohhet.

□ **Təmənna etmək** – rica etmək, xahiş etmək. *Vaqif durnalardan təmənna eləyir ki, intizarını çəkdiyi və sorağında olduğu ala-gözlü həmdəndən, görsünlər, ona bir xəbər .. gaTİR BILƏRLƏRMI?* F.Köçərli. [Şamo:] *Mən özüm şaxsan sizdən heç bir şey təmənna etmirəm.* S.Rəhimov.

2. Müəyyən məqsədle edilən yaxşılıq, kömək. *O heç bir kəsin təmənnasını qəbul etmir.* Ə.Vəliyev. // Arzu olunan şey, tələb, məqsəd. [Pristav Mürsələ:] *Sənin Turacılıya nə təmən-na ilə goldiyin də mənə məlumdur.* Ə.Vəliyev.

TƏMƏNNASIZ *sif.* Özü üçün bir məqsəd, fayda, mənfeət güdməyən. *Təmənnasız yar-dım. – Bəli, xalqdan böyük dayaq yoxdur, – deyib Şərafoğlu qocanın sözünü təsdiq etdi, – xalq təmənnasız dostdur, ədalatlıdır.* M.İbrahimov. // Zərf mənasında. *Siz də təmənnasız buyurun hər an; Bu sənət bağından gil-çiçək dərin.* S.Rüstəm. [Rəşid:] *Qəribə idi ki, mənim üçün bu qədər sonsuz və təmənnasız qayğı göstərən* [Bəyim xala] *Canbalayevlərin qapısını bir dəfə də açmamışdı.* İ.Hüseynov.

TƏMƏRKÜZ *is.* [ər.] Mərkəzləşmə, mərkəzləşdir(ıl)mə. // Bir yere toplanma, yığılma, cəmləşmə.

TƏMƏRKÜLƏŞDİRİLMƏ “Təmərküzləşdirilmək” *dən f.is.*

TƏMƏRKÜZLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Bir yerə toplaşdırılmaq, yığışdırılmaq, cəmləşdirilmək.

TƏMƏRKÜZLƏŞDİRİMƏ “Təmərküzləş-dirmək” *dən f.is.*

TƏMƏRKÜZLƏŞDİRİMƏK *f.* Bir yerə top-laşdırmaq, yığışdırmaq, cəmləşdirmək. *Sən-veni təmərküzləşdirmək.*

TƏMƏRKÜZLƏŞMƏ “Təmərküzləşmək”-dən *f.is.* *Kapitalın təmərküzləşməsi.*

TƏMƏRKÜZLƏŞMƏK *f.* Bir yerə toplan-maql, yığılmaq, cəmləşmək.

TƏMƏSSÜK *is.* [ər.] *bax veksel. Kağız-ları da yoxladıq, bunlar pul təməssükləri, mülk qəbalaları və sair lazımsız kağızları.* M.S.Or-dubadi. [Əbdüləli bəy:] *Baləq, sizin təməssü-küñ vaxtı dünən qurtarmışdır.* C.Cabbarlı.

TƏMHİD *is.* [ər.] *köhn.* 1. Yayma, döşəmə. 2. Nizama salma.

3. Hazırlıq.

TƏMİM *is.* [ər.] 1. Ümmüniləşdirmə.

2. Yayma, paylama.

TƏMİN *is.* [ər.] Adətən “etmək”, “edil-mək” köməkçi feilləri ilə – 1) bir şeylə lazi-mi dərəcədə təchiz etmək, lazım olan bütün şeyləri vermək. [Xəcə Nizam:] *Bir də kaşanə gərək məsraf üçün; Hər nə lazımsa edərlər təmin.* H.Cavid; 2) inandırmaq, qanə etmək. *Bu cavab Salamu təmin etmirdi.* Mir Cəlal; 3) bir şeyi həyata keçirmək üçün lazımi şə-rait yaratmaq. [Midhət Müniр bəyə:] *Şura-ların yardımı ilə istiqlaliyyətimizi təmin və ingilisləri məhv edəcəyik.* Çəmənzəminli.

TƏMİNAT *is.* [ər. “təmin” söz. cəmi] 1. Birisinin həyatını təmin etmək üçün ona verilən pul, maddi vəsaıt və s. *Aslan da dü-şünərək, çalışaraq ailəsinə təminat yolu tap-mışdı.* A.Şaiq.

2. Bir şeyin qorunub saxlanması, yerina yetirilməsini, həyata keçirilməsini təmin edən amillər; zəmanət. *Evvazın dəstənin başında durması mənim üçün bir təminatdır.* C.Cab-barlı.

TƏMİNATLI *sif.* Təminati olan, təmin edil-miş. *Təminatlı əmək haqqı.*

TƏMİNEDİCİ *sif.* Təmin edən, qane edən, razi salan. *Təminedici cavab. Təminedici iza-hat.*

TƏMİR is. [ər.] Bir şeyin xarab olmuş, sinmiş, dağılmış, sökülmüş yerini düzəltmə, qaydaya salma. Ayaqqabı təmiri. Təmir emalatxanası. – Traktorçular traktor təmirinə məşğuldular. M.İbrahimov. Bu maşını cüzi təmir-dən sonra hərəkətə gətirmək olsardı. B.Bayramov. □ **Təmir etmək** – 1) bir şeyin xarab olmuş, sinmiş, sökülmüş yerini düzəltmək. Evi təmir etmək. Yolu təmir etmək. – Ev sahibi evin qədrini bilsə, görər ki, ev uçacaq və elə ki, gör-dü uçacaq, başlar təmir eləməyə. C.Məmmədquluzadə. [Rəhim:] Bizim işimiz depoda parovoz təmir etmək idi. Ə.Sadiq; 2) köhn tik-mək, bina etmək. Bir də gördün ki, eyləyib tədbir; Bir gözəl xanə etdilər təmir. S.Ə.Şirvani.

TƏMİRƏRASI sıf. xüs. Təmirlər arasında olan, həyata keçirilən. Neft quyuşunun təmirərasi işləmə müddəti. – [Mehriban:] Məsələn, sən öz sexində tamirərasi müddəti nə qədər uzatırsın? H.Seyidbəyli.

TƏMİRAT [ər. "temir" söz. cəmi] klas. 1. is. Təmir, təmir işləri. [Rüstəm Bəylə Çingiz] yanğından saxlanılmış, xirdə təmiratla ala-yarımcıq süs verilmiş bir otagə girdilər. Çəmənzəminli. [Həmid Əlyarov:] Yoldaşlar, bu təmirati hələlik təxirə salmalısınız. M.Hüseyn.

2. top, köhn. Binalar, tikililər. [Xortdan:] Təmirat hamısı oddandır. Ə.Haqverdiyev.

TƏMİRÇİ is. Təmir işi ilə məşğul olan fəhlə. Təmirçi çılingər. Yeraltı təmirçilər.

TƏMİRŞANA is. [ər. təmir və fars. ...xanə] Təmir işləri aparılan emalatxana. – [Sədr:] Amma Hüseynqulunun Təzə şəhərdə bir me-xaniki sex düzəltməyi, təmirxana, dəmirçi-xana qurmağı mənim üçün bilirsən nə olar? Mir Celal.

TƏMİZ sıf. və zərf 1. Çirk olmayan, kirli olmayan, ləkəli olmayan, çirkənməmiş, kir-lənməmiş, yuyulmuş. Təmiz yaylıq. Təmiz dasmal. – Feldşerin peşkəş verdiyi təmiz xalat [Mahireyə] çox gözəl yaraşırdı. M.Hüseyn. Kəniz Həlimə içəri girib, dəyirmi stolun üstü-nə təmiz süfrə saldı. Ə.Əbasov. // Silinib təmizlənmiş, süpürülüb təmizlənmiş, səliqəli. Təmiz otaq. – Adamlar daş pilləkənlərdən təmiz kükəyə enəndə qırılmış boyunbağı kimi səpələnib dağlırlırdalar. Mir Celal. Biziş iş yeri-niz təmiz olmalıdır, maşınlarımız vaxtında

yağlanıb təmizlənməli, üst-başımız da silinmiş maşın kimi parıldamalıdır. Ə.Sadiq.

2. Məharətlə, ustalıqla, dəqiq və səliqəli görülmüş, düzəldilmiş, qayrılmış, heç bir qüs-suru olmayan. Təmiz iş.

3. Sonuncu dəfə üzü köçürülmüş, səhvi düzəlmüş, pozulmuş yerləri olmayan. Təmiz yazı. Təmiz səhifələri gözdən keçirmək.

4. Doldurulmamış, yazı, şəkil və s. üçün istifadə edilməmiş, yazılmamış. Təmiz blank. Təmiz kağız. // Üzərində çil, sızanaq və s. olmayan. Təmiz dəri. Təmiz üz. // Zərf mənasında. Tərtəmiz. Məzəlum .. üzünü təmiz qırxdı, xırıム-xırda seylərini və skripkasını yerbəyer edib çamatdana yiğdi. S.Vəliyev. // Dumansız, buludsuz, açıq-aydın. Təmiz fəza. – Musa kişi Firəngizin başı üstündəki təmiz göyə baxa-baxa qalxırıldı. B.Bayramov.

5. Qarışıqlı olmayan və ya çox az olan; xalis. Təmiz qızıl. Təmiz spirt. Təmiz qum. // Bulanıq olmayan. Təmiz su. // Alaqsız, alağı olmayan. Təmiz bostan. // Təmizqanlı, cinsi təmiz, cins (heyvanlar haqqında).

6. Müəyyən qaydalara, normalara uyğun gələn; düzgün (dil, üslub və s. haqqında). Ərəbcə təmiz (z.) danışmaq. – Aslan slovenca hələ təmiz danışa bilmirdi, ancaq hər şeyi başa düşürdü. S.Vəliyev.

7. mac. Mənəvi cəhətdən nöqsansız, qüsursuz; heç bir pis niyyəti, qərəzi olmayan; doğruçu, namuslu. Təmiz adam. – Mirzənin təmiz qulluquna olmağına qıymət qoyurdular və yoldaşları da onu çox istəyirdilər. Ə.Haqverdiyev. Novruzəli və Usta Zeynallar daxilən çox təmiz və xoşniyyət adamlarıdır. M.Ibrahimov. // Yüksək mənəviyyata əsaslanan; ülvi, pak. Təmiz sevgi. – Təmiz və pak məhəbbatla işinən qadın yatağı müqəddəsdir. M.Ibrahimov. // Məsum, bakır, bəkarətli, ləkələnəməmiş, korlanmamış. Təmiz qız. – [Mirzağa] Cəmilə kimi təmiz, munis, eyni zamanda gözüəcəq, gözəl bir qız haradan tapacaqdı. S.Hüseyn.

8. Bir şeyi çıxıqdan sonra qalan, alınan. Təmiz çəki (əmtəənin qabsiz çəkisi). Təmiz gəlir (xərc və vergiləri çıxıqdan sonra qalan gəlir). // Tamamilə, bùsbütün, tam. Nurəddinin ayağı təmiz sağalmışdı. S.S.Axundov. El-darin eddiyi söhbətlər, xüsusən çalıb-oxumağı

TƏMİZCƏ

ovu təmiz yadimdən çıxarmışdı. M.Rzaqulu-zadə.

TƏMİZCƏ *sif.* və *zərf* 1. Çox təmiz, lap təmiz; təmiz. [Seyid:] [Mehmanxanada] *təmizcə, pakızə müsəlman nömrələri saxlayı-* ram. Ə.Haqverdiyev.

2. Tərtəmiz. [Musamın nəvəsi] ..*şalvar ci-* bindən çıxardığı ağappaq bir yaylıqla sahəng- lərinə bulaşan qatığı təmizcə sildi. Qantəmir.

TƏMİZCİNSLİ b a x təmizqanlı.

TƏMİZKAR *sif.* Temizliyi, səliqəni sevən. *Təmizkar qadın. – Ataş görürdü ki, Mirzə Cəmil* çox təmizkar, səliqəni sevən adamdır. Ə.Vəliyev.

TƏMİZKARLIQ *is.* Təmizkar adının xasiyyəti, temizkar olma. [Feodor İvanoviç Rüstem bəyə:] [Xanım] *sizin təmizkarlığınızı isə çox bəyanır, mənə həmişə məmənuniyyətlə söyləyir..* Əmənəzəminlin.

TƏMİZQANLI *sif.* Qarışıqlı olmayan, cins, təmizcinsli (ev heyvanları haqqında). *Təmizqanlı Qarabağ att. – Əmtəə fermalarında na-*xırın təmizqanlı, yəni təmizcinsli heyvanlar- dan ibarət olması vacib deyildir. A. Ağabəyli.

TƏMİZQƏLBLİ b a x təmizürəkli. *Təmiz-* qəlbləi adam.

TƏMİZLƏMƏ “Təmizləmək”dən f.is.

TƏMİZLƏMƏK *f.* 1. Çirkini, ləkesini yu- maq və ya başqa yolla aparmaq, temiz etmek; təmizləmə işi aparmaq. *Ayaqqabının palçığıni təmizləmək. – Quşlar yuvalarında oturub dimdiklərini təmizləyirdilər.* N.Nerimanov. // Tərkibcə temiz etmek, başqa şeyin qarışığından azad etmek. *Qazi təmizləmək. Otağın havasını təmizləmək. //* Çırpmاق, püfləmək və s. yolla üzərindəki tozdan, qardan və s.-dən temiz etmek. ..*Marallarım.. moizə kitablari- ni rəfdən alıb, tozlarını təmizləyib başlayı- lar* əzbərləməyə. Ə.Haqverdiyev. [Xosrov] əl-qolunu atub qarı təmizlədi. B.Bayramov. // *məc.* Korlayan, xarab edən, pozan, yad ünsürlərdən azad etmek, təmiz etmek. *Dili ehtiyac olmadan işlədilən yabançı sözlərdən təmizləmək. //* *məc.* Mənəvi cəhətdən temiz etmek. *Əziz balalar! Bizə yemək-içməkdən başqa, ruhumuzu təmizləmək, ağlımızına sığal vermək lazımdır.* N.Nerimanov.

2. Üz hissəsini, qabığını və s.-ni soyub at- maq, kənar etmək. Kartofu təmizləmək. *Balığı təmizləmək. Yumurtanı təmizləmək.*

TƏMİZÜRƏKLİ

3. Bir yerdən artıq, lazımsız, kənar şeyləri götürmək. *Stolun üstünü təmizləmək. Otağı artıq şeylərdən təmizləmək.* // Üstündəki lü- zumsuz, mane olan şeylərdən azad etmək. *Yolu təmizlədilər. Bir dəstə soldat Montini qa-* zamatdan məhkəməyə gətirirdi. M.S.Ordu- badi.

4. Bir yeri düşməndən, arzu edilməyən kə- nar adamlardan azad etmək. *Səhər açılında bizim hissələr cəbhənin bu sahəsini tamami- la düşməndən təmizlədilər.* M.Ibrahimov.

5. Yiğisdirmaq, sil-süpür etmək. *Otağı tə- mizləmək. – Hər gün saat beşdə doktor gildən qayıdan Xavar evi təmizlər, xörək hazırlar, çay qoyar(di).* M.Ibrahimov.

6. *məc. dan.* Nə varsa hamısını aparmaq, oğurlamaq. *Oğrular evi təmizləmişdilər.*

7. *məc.* İçində olan şeyin hamısını yemək, yeyib qurtarmaq. *Kasanı təmizləmək.*

TƏMİZLƏNMƏ “Təmizlənmək”dən *f.is.* [Sarıköynəyə] yardım olmaq üçün otagının süpürülüb təmizlənməsini ona tapşırar, zəh- mət haqqı verərdim. S.Hüseyin.

TƏMİZLƏNMƏK “Təmizləmək”dən *məch.* Ev süpürülüb təmizləndi. – [Maya] ki- fayat qədər hərəkat etdikdən sonra yuyundu, təmizləndi. M.Ibrahimov.

TƏMİZLƏYİCİ *is. və sif.* Bir şeyi təmiz- ləmək üçün cihaz, qurğu və ya maddə. *Av- tomaşının təmizləyicisi. Təmizləyici qurğu.*

TƏMİZLİK *is.* 1. Təmiz şeyin hali. *Otağın təmizliyi. Köynəyin təmizliyi. Qab-qacağın təmizliyi. – Sınıfların geniş və təmizliyi, labo- ratoriya və kabinetlərin mükəmməlliyi..* [səy- yahların] *heyratına səbəb oldu.* Əmənəz- minli.

2. Saflıq, qarşıqsızlıq, xalislik. *Siyun tə- mizliyi. Havanın təmizliyi.*

3. *məc.* Mənən nöqsansızlıq; saflıq, düzlük, paklılıq. *Ana zəifdir, lakin dünyanın güclüləri və zalımlarının hiyləgarlığı və firildaqılığına qarşı onun qüdrətli silahi təmizlik və düzlük- dir.* M.Ibrahimov.

TƏMİZÜRƏKLİ *sif.* Ürəyi temiz, safqəlb- li, səmimi. *Təmizürəkli adam. – Həlim, meh- riban, təmizürəkli Gülbədam birdən-bira şirə döndü.* N.Nerimanov. [Vahid] *təmizürəkli, qızışlılılı, mərd və məgrur oğlan idi.* İ.Hüseynov.

TƏMKİN is. [ər.] 1. Özünü ələ ala bilmə bacarığı, soyuqqanlılıq, özünü itirməmə; ciddilik, ağırlıq, vüqar. Yazıçı heç zaman öz müvazinətini, təmkin və sakitliyini itirmir. M.İbrahimov. [Fərman və Cəmilin] danişuqlarında, hərəkətlərində bir təmkin nəzərə çarpardı. Ə.Sadiq.

2. **Təmkinlə** şəklində zərf – vüqarla, ciddi surətdə, özünü itirməyərək, soyuqqanlılıqla, öz halını pozmadan. Qafar təmkinlə öz fikri ni anlatdı. Ə.Sadiq. Mürsəl nə qədər odlu danışırda, Ataş bir o qədər toxdaq və təmkinlə cavab vermayə can attdı. Ə.Veliyev.

TƏMKİNLİ sif. və zərf Ağır, ağır sanballı, vüqarlı; özünü ələ ala bilən, özünü itirməyən, halını pozmayan. Təmkinli adam. – Yapıcı kişi çox müləyim və təmkinli danışırdu. Ə.Veliyev. Qaranlıqdan Azadın sakit və təmkinli səsi eşidildi. Ə.Məmmədxanlı.

TƏMKİNLİLİK is. Təmkinli olma, vüqarlılıq, ağırlıq, vüqar, soyuqqanlılıq. Mehdizadə çox vaxt dostunun zarafatlarına davam gətirməyib təmkinliliyini itirir. Ə.Əzizməzde.

TƏMRİN is. [ər.] 1. Təkrar etdirə–etdirə alışdırma, öyrətmə; təkrar edə–edə alışma, öyrənmə. // Bu məqsədlə şagird və ya telebəyə verilən misallar və bu misallardan ibarət kitab, dərslik.

2. Bezi idman növlərində (gimnastika, atletika və s.) icra edilən ayrı-ayrı hərəkət.

TƏMSİL is. [ər.] 1. Bənzətmə, oxşatma, təşbeh. □ **Təmsil etmək** – birinin müvəkkili olmaq, bir işdə onu əvəz etmək, onun adından danışmaq; birinin mənafeyini, fikrini, görüşünü ve s.-ni ifadə etmək. Xalqın mənafeyini təmsil etmək. – Bosforda lövbər atıb dayanmış iki gəmi; Hərəsi təmsil edir bir yurdub, bir aləmi. N.Rəfibəyli.

2. ədəb. Adamları və onların əməllərini eyhamlı şəkilində təsvir edən, eksərən mənzum, nəsihətamız qısa ədəbi əsər. Zakirin təmsiləri. “Ağacların bəhsisi” təmsili. Krilovun təmsilləri. // köhn. Tamaşa, pyes, səhnə üçün yazılmış əsər (bu mənada əsasən toplu – “təmsilat” şəklində işlənmişdir). Biz qurban bayramı münasibətlə gərək teatr hazırlayaq, götürürük Mirzə Fətəli Axundzadənin təmsilatı ki ibarət olsun, “Sarab xanının vəziri” kome-diyasından. S.Rəhman.

TƏMTƏRAQ is. [ər.] Dəbdəbə, təntənə, calal. Mədinə təmtəraqı və israfi sevməzdil. M.İbrahimov. Heç vaxt aldatmasın təmtəraq səni; Zəhmətlə şöhrətə çatar hər insan. B.Vahabzadə.

TƏMTƏRAQLI sif. Dəbdəbəli, təntənəli, calallı. [Ağbulaq kəndində] bu mədəniyyət sarayı .. təmtəraqlı bir kaşanə kimi ucalmışdır. S.Rəhimov. // Zahirov çox bəlağlı və parlaq. Təmtəraqlı nitq. Təmtəraqlı ibarələr. – [Mühərrir:] Belə təmtəraqlı sərlövhələr oxucuları cəlb edir. S.Veliyev.

TƏMYİZ [ər.] köhn. b a x **kassasiya**.

TƏN¹ sif. və zərf Ölçü, boy və s. cəhətdən başqası ilə eyni olan; bərabər. Dost dost ilə tən gərək; Tən olmasa, gen gərək. (Məsəl). Qalxdın şahin kimi üfüqlərlə tən; Vuruldun öz ana torpağına sən. N.Xəzri. // Lap, düz, tam. Caferin atası kömürçüllükə qazandığı pulun tən yarısını hər ay müntsəm halda oğluna göndərmiş, onu oxutmuşdu. Ə.Veliyev. [Yazgül:] Tikanlı məstilin tən ortasında iri bir doqquz var. Ə.Məmmədxanlı. □ **Tən gəlmək** – tam uyğun gəlmək, bərabər olmaq, düz gəlmək. [Rəşid:] Bu barədə mənim köhnə dostum Qəhrəman müəllimlə də fikrimiz tən gəlir. S.Rəhimov. [Qadir:] Yoldaş Bülənd, sənnən mən elə tən galərik.. Ə.Əbülləsən.

TƏN² is. [fars.] klas. Bədən. Can əgər çıxsa tənimdən əsəri-mehrin ilə; Əsəri-mehrinini sanman ki, çıxar canımızdan. Füzuli. Deşik-deşik olur nər bədənləri; Döşənir torpağa aslan tənləri. H.K.Sanlı.

TƏN³ [ər.] klas. b a x **tənə** 1-ci mənada. Alma ağacı dibində saysı; Tən eylər idi bulud da Aya.. Xətayi. Mənə tən eyləyən qafıl səni görək utanmazmı? Füzuli. Gözəlliklər yapma, duygular cansız; Mənə tən eyləyir hər yetən qansız. Ə.Cavad.

TƏNASÜB is. [ər.] Uyğunluq, mütənasiblik; aralarında uyğunluq və münasiblik olma, bir-biri ilə tutma, bir-birinə yaraşma. [Qızın] dalğın baxışı, vücudunun tənasüb hər kəsi .. özüna baxmağa məcbur edərdi. S.Hüseyn. Mehriban çox gec-gec gülümsəyir, gülümsəyəndə də üzündəki tənasüb pozulur. H.Seyidbəyli.

TƏNASÜBSÜZ sif. Tənasübü, uyğunluğu olmayan; əndəzəsiz, uyğunsuz.

TƏNASÜBSÜZLÜK is. Tənasüb, uyğunluq, əndəzə olmadığı hal; uyğunsuzluq, əndəzəsizlik.

TƏNASÜX is. [ər.] 1. Ruhun bir bədəndən başqasına, bəzən insandan heyvana və əksinə keçməsi.

2. Qurdun (həşərat) kəpənəyə çevirilməsi kimi dəyişmələr. *Barama qurd u vaxtı çatan-da kəpənəyə dörnür.*

TƏNASÜL is. [ər.] 1. Nəsil yetişdirmə; doğub-törəmkələr artma.

2. Qadın və kişilərdə cinsiyyət üzvü.

TƏNAVÜL is. [ər.] Yemək-içmək, qidalanma, xörək.

TƏNBƏH is. [ər.] Məzəmmət, danlama, danlaq. *Pərşən pis bir tənbəh eşidəcayı duygusu ilə anasının qoluna qıstıldı. M.İbrahimov.*

□ **Tənbəh etmək (eləmək)** – məzəmmət etmək, danlamaq. *Uşağı tənbəh etmək. – [Hacı Bayram:] Günahum varsa tənbəh eləyin, yox isə qalım burada. Ə.Haqverdiyev. // Ümumiyyətlə, cəza. [Hökumət] kəndlərdə tənbəh üçün qazaq qoyurdu. E.Sultanov. Xırda işlərdən ötrü suda düşən işlər və yüngül tənbəhlərin hamısı manifestə dişür. C.Məmmədquluzadə.* □ **Tənbəh etmək (eləmək)** – cəzalandırmaq. *Uşağı nadinclik üstündə tənbəh etmək. – Bayramlı arvadının qaçmağından xəbərdar olub, ona tənbəh eləmək üçün tutub, əl-ayağını bağlayıb sabahadək döyüb, bir neçə dəfə də əlindəki xəncərlə başını kəsmək istəyir. Cəmənzəminli.*

TƏNBƏKİ is. Çekilmək üçün papiros, siqaret, çubuq və s.-yə doldurulan xırda doğrənmiş tütün yarpağı. [Hacı Qara:] ..*Dəxi kisədə tənbəki yoxdur. M.F.Axundzadə. Qarakisi.. iri-iri doğrayıb cibinə yığıdıqi qəzetdən bir parça çıxarıb arasına ovma tənbəki doldurdu. B.Bayramov.*

◊ **Başına tənbəki oyunu açmaq** – bax baş.

TƏNBƏL is. və sıf. Tənbəllik edən; işdən, zəhmətdən qaçan; işləməyi, zəhməti sevməyən (adam). *Tənbəl adam. Tənbəl uşaqq. – İşdən ötrü ki getmədi tənbəl; İşinin axırı olar əngəl. A.Səhhət. Mədəd “tənbəl” sözünü deyəndə Güldanaya elə gəldi ki, onu ilan çaldı. Ə.Vəliyev. // İşdə ağır terpənən, ağır yeriyyən, ağır hərəkət edən. Tənbəl heyvan.*

◊ Bağdad tənbəli, tənbəli-Bağdad – çox tənbəl, heç bir iş görmək istəməyən, işləməklə arasında olmayan adam haqqında. *Olmuşuq misli-tənbəli-Bağdad; Edirik cümlə bəxt əlin-dən dad. S.Ə.Şirvani.*

tənbəl-tənbəl zərf Tənbəlcəsinə, həvəs-siz, könlüsüz. *Həyətdə Cəfər əminin fiti və tənbəl-tənbəl atılan addimlarının səsi eşidi-lirdi. H.Nəzərli. ..Tox inəklər quyuqlarını bulaya-bulaya tənbəl-tənbəl yeriyildilər. İ.Hüseynov.*

TƏNBƏLCƏSİNƏ zərf Tənbəl-tənbəl, la-qeydecasına.

TƏNBƏLLƏNMƏ “Tənbəllənmək” dən f.is.

TƏNBƏLLƏNMƏK f. Tənbəllilik etmək, tənbəl olmaq, tənbəlləşmək. *Usta geri dön-məyə tənbəllənib, eşşəyin altından zorla keçib getdi. Cəmənzəminli.*

TƏNBƏLLƏŞMƏ “Tənbəlləşmək” dən f.is.

TƏNBƏLLƏŞMƏK bax **tənbəlləşmək.** ..*Əmioğlu tənbəllaşib, getmək istəmirdi. C.Məmmədquluzadə.*

TƏNBƏLLİK is. 1. Tənbəl adamin hal və keyfiyyəti. *Kim ki tənbəlliya məhəbbət edər; Daim əyləncələrlə ülfət edər. M.Ə.Sabir. [Sevinc Mahmuda:] Səni kəndə qaçmağa məcbur edən tənbəllilikdir. Z.Xəlil.*

2. Başisoyuqluq, səhələnkarlıq. [Qulu:] *Eti-rəf etməliyik ki, idarə bir az tənbəllilik göstərir. Cəmənzəminli. [Prokuror Firəngizə:] Görü-nür, hələ tənbəllilikdən yaxamızı tamam qurta-ra bilməmişik. B.Bayramov.*

TƏNBUR is. [ər.] Armudvari çanağı olan qədim Şərq simli musiqi aləti. *Tənbur ilə telli sazi; Qabaqlaşış çalaq bari. S.Vurğun.*

TƏNDİR is. Çörek yapmaq üçün gildən düzəldilən konusşəkilli, üstü kəsik, yera qoyulub ətrafi səki kimi tikilən və ya yerə basdırılan iri kürə. *Təndirdə çörək yapmaq. Təndir çörəyi (təndirdə bişmiş yasti çörək).* – [Adil:] *Təndirdən yenice çıxmış isti çörəkləri götürüb alverə yollandım. B.Bayramov.*

□ **Təndir salmaq** – çörek bişirmək üçün təndirə odun qoyub yandırmaq. [Gülsüm:] *Kişi, nə vurmusan özünü yerə, dur, bir az odun yar, təndir salacağam. C.Cabbarlı.*

TƏNDİRXANA is. Təndirin yerləşdiyi yer, tikili. [Məhəmmədəli:] *Təndirxana uçmuşdu, onu qayırılmışam. N.Vəzirov. Həyətin ortasın-*

da üstü taxtапuşlu təndirxana görünürdü. Ə.Vəliyev.

TƏNDÜRÜST *sif. [fars.]* Bədəncə heç bir nöqsanı, şikəstliyi olmayan, bədəncə sağlam; gümrah. *Təndürüst adam.* – [Dostumun] *rast və gözəl qaməti əyilib, rəngi soluxub, ..qərəz, canı-başı salamat, təndürüst və müqtədir bir halda ikən, indi çox həqir və məyus görünürdü.* F.Köçərli.

TƏNDÜRÜSTLÜK *is.* Təndürüst adamın hal və keyfiyyəti; bədənin her cür nöqsan və şikəstlikdən salamat olması; sağlamlıq. *Uşaqın təndürüstlüyü.*

TƏNƏ *[ər.]* 1. *is.* Danlaq, məzəmmət. [Çopo:] *Ceynizin gülüündə mənim keçmişənənəpərəstliyimə qarşı bir tənə duydum.* Çəmənzəminli. *Xanpərinin ucundan [Mədədin]* üzü çoxlu danlaq yeyib, qulağı hədsiz tənələr eşidibdir. Ə.Vəliyev. □ **Tənə etmək** – danlamaq, məzəmmət etmək. *Axır elə oldum rüşvəyi-alım; Düşmən tənə eylər, dost qınar məni.* Q.Zakir. // Birisinin gizli işini, nöqsanını, eybini və s. xoşagəlməz cəhətlərini üzünə vurma, demo, tən. □ **Tənə etmək (vurmaq)** – birisinin gizli işini, nöqsanını, eybini və s. xoşagəlməz cəhətlərini üzünə vurmaq, demek.

2. *sif.* Tənəli. *Ov gəlsə ötürmərəm; Tənə söz götürmərəm; Yüz il ömrümdən keçəsə; Səndən əl götürmərəm.* (Bayati). Çəkilib pünhanə, deyir, dərdə döz; Cəhənnəm odundan pisdi tənə söz. Aşıq Ələsgər.

TƏNOFFÜS *is. [ər.]* 1. Canlı orqanizmlərde oksigeni udma və karbonu buraxma prosesi. *Tənəffüs üzləri.* // Ciyerlərin havanı alıb buraxması; nefəsalma və nefəsverme. *Təri soyuduqca bədəni ağırlaşan qocanın tənəffüsü də çətinləşir, .. sinəsindən bir xırılıq qopdurdu.* B.Bayramov.

2. Məktəbdə dərsler arasında fasılə. *Sabahı günü böyük tənəffüs zamanı müdər məktəbin həyatına çıxıqdıda şagirdlərin bir yera toplandığını gördü.* S.Rəhman. *Tələbələr tənəffüs vaxtı kağız rəşəflərinə yanaşır, gələn məktubları nəzərdən keçirildilər.* B.Bayramov.

3. İstirahət üçün işin müvəqqəti olaraq dayandırıldığı müddət, işin müvəqqəti dayandırılması ilə başlanması arasındaki vaxt; fasile, ara. *Manqanın qızları o qədər həvəs və səylə*

ışa girişmişdilər ki, çox zaman Şəmama tarladan onları tənəffüsə güclə çıxarırdı. İ.Əfəndiyev.

TƏNƏK *is.* Üzüm ağacı, meynə. *Tənək əkmək.* – *Salxim-salxim olacaqdır aq üzümü tənəklərin;* Yelinləri dolacaqdır yenə sağlam inaklırin. S.Vurğun. ..*Quma yatan tənəkləri sənki ağır, iri salxımlar çəkib yerə yapışdırılmışdı.* Mir Cəlal.

TƏNƏKƏ *is.* Nazik dəmir təbəqəsi. *Tənəkə parçası.* // Tənəkədən düzəldilmiş. *Tənəkə vedrə.* Tənəkə suqabı.

TƏNƏKƏCİ *is.* Tənəkədən müxtəlif şeylər qayıran usta, dəmirçi.

TƏNƏKLİK *is.* Çoxlu tənək əkilmış yer; üzümlük, meynəlik. *Tənəkliyi becərmək.*

TƏNƏLİ *sif.* Tənə ilə deyilən, tənə ilə dolu; məzəmmətli. *Tənəli sözdənsə, iti qılinc.* (Ata. sözü). [Musa] iş yoldaşlarının tənəli baxışlarını gördükdən sonra daha səy etmədi. S.Vəliyev.

TƏNƏZZÖH *is. [ər.]* Ekskursiya, səyahət.

TƏNƏZZÜL *is. [ər.]* 1. Enmə, aşağı düşmə; geriləmə, dala getmə, geri getmə, inkişafdan qalma (*tərəqqi ziddi*). *İnkişaf və tənəzzül.* Kapitalizmin tənəzzüllü. □ **Tənəzzül etmək** – enmək, aşağı düşmək, geriləmək, geri getmək, dala getmək. Hacı Nəsirin ticarət işləri tənəzzül etməyə, yavaş-yavaş var-yoxu olindən çıxmaga başladı. S.S.Axundov. *Şərq aləmi get-gedə tənəzzül edirdi.* S.Hüseyn.

2. *məc.* Düşkünlük, rəzalet, özünü alçaltma, heysiyyətini itirmə. *Cuma bu vaxta qədər belə bir şərəfsizliyə, tənəzzülə dözdüyünə indi təccüb etməyə başlayırdı.* Ə.Əbülləhəsən.

◊ **Tənəzzül etmək** – özünə eyib, ar biləmək, öz üçün alçaqlıq hesab etməmək, iltifat göstərmək. Xəspuşlardan birisi: – *Xoş gördük, Varis bay! Sən də tənəzzül edib bizim şəhərimizə gəlmisən?* A.Şaiq. *Adil və Aqil də bilirdi ki, Mirzə Valeh tənəzzül edib gəlməyəcəkdir.* S.Rəhimov.

TƏNG *sif. [fars.]* Dar, sıx. ..*Məlum edirəm ki, yazığınız namələr öz vaxtında gəlib yetişibdi.* Cavab yazmamağımı bais vaxtin təng olmayıdı. “Mol. Nəsr.” [Cəfər kişi:] *Srağagün vəqon doldururduq, yüksək idi, taylar ağır, vaxt təng.* M.Ibrahimov.

◊ **Təngə gəlmək** – bezmək, bezikmək, usanmaq, cana gəlmək, biqmaq, bezar olmaq. [İmran:] ..Məni çox incidir ki, təngə gəlib gedəm. S.S.Axundov. [Bədəl:] Camaat xanların zülmərindən təngə gəlib. Ə.Haqverdiyev. **Təngə gətirmək** – bezikdirmək, usandırməq, cana gətirmək, biqdırmaq, zəhləsini aparmad, bezar etmək. [Hacı Murad:] Daha məni təngə gətirmisən. S.S.Axundov. [Dilənçilər] bəzi adamları təngə gətirib bezikdirmək və zəhlələrin aparmaqla da pul alırdılar. Ə.Sadiq.

TƏNGİMƏ “Təngimək”dən f.is.

TƏNGİMƏK bax **təngləşmək** 2-ci mənada. *Od töküür, od töküür günəş ağızından; Torpağın nəfəsi təngiyir hərdən.* S.Vurğun.

TƏNGİŞDİRİMƏ “Təngişdirmək”dən f.is.

TƏNGİŞDİRİMƏK icb. 1. Sixmaq (paltar haqqında).

2. Əsəbiləşdirmək, ürəyini sixmaq, darıxdırməq. [Əhməd:] [Cemile] öz-özünü də daha vorub üzməz və təngişdirməz. S.Rəhimov.

TƏNGİŞMƏ “Təngişmək”dən f.is. *Mirzə özü də bu darıxmaqlığın, bu təngişmənin səbəbinə bilmir, açıq-aydın edə bilmirdi.* S.Rəhimov.

TƏNGİŞMƏK f. Təng olmaq, çetinliklə nəfəs almaq, tövüsəmək, üreyi sixılmaq. [Gövhər xanım:] *Oturub bir az özümü havaya verim, nəfəsim təngisir.* S.S.Axundov. Ər-arvad içəridə çəkişdi, axırda Şəbistan təngişib bayırı çıxdı. S.Rəhimov.

TƏNGİTMƏ “Təngitmək”dən f.is.

TƏNGİTMƏK bax **təngləşdirmək** 2-ci mənada. *Aşaltın boğuş istisi adamın nəfəsini təngidirdi.* M.Hüseyn.

TƏNGLƏŞMƏ “Təngləşmək”dən f.is.

TƏNGLƏŞMƏK f. 1. Təngə golmək, cana gəlmək, bezmək. *Katib təngləşib çıxardı, baş qoşmazdı.* Mir Cəlal.

2. Təng olmaq, sixılmaq, nəfəsi çetinləşmək, ürayı sixılmaq, təngimək. *Bir axşam ürəyim yenə təngləşdi.* T.Ş.Simurq. *Süsən yenə dinmədi. Onun nəfəsi təngləşdi.* M.Hüseyn.

TƏNGLİK is. Təngnəfəslik, çetin nəfəs alma, hava çatışmazlığı. [Cuma] köksündə nə isə bir tənglik, bundan başqa, boğazında da bir quruluq hiss edirdi. Ə.Əbülləhəsən.

TƏNGNƏFƏS zərf [fars. teng və ər. nəfəs] Nəfəsi kəsilə-kəsili, nəfəsi tutula-tutula; tez,

cəld. [Şair] dəli kimi irəli atıldı, təngnəfəs özünü içəri saldı. Ə.Məmmədxanlı. – *Yoldaş Cəlalov! Yoldaş Cəlalov!* – deyə, Nailə təngnəfəs halda özünü yetirdi. H.Seyidbəyli.

TƏNGNƏFƏSLİK is. Nefəs təngliyi, çetinliklə nefəs alma, boğulma, nefəsi çatmama, hava çatışmazlığı. *Hidayətə gözləmədiyi halda, birdən-birə təngnəfəslilik gəldi.* B.Bayramov. // Astma, sinəgirlik xəstəliyi.

TƏNHA sıf. və zərf [fars.] 1. Tək, yalnız, yalqız. *Səhryə düşüb günəş misali; Tənha yürüür oldu laibali.* Füzuli.

2. Kimsesiz, adamsız. *Bu anda qarşısındaki tindən bir neçə qaraltı çıxaraq, tənha küçə ilə mənə tərəf irəliləməyə başladı.* Ə.Məmmədxanlı. *Burda bir dalğalardı; Bir də tənha gayalar.* Ə.Cəmil.

TƏNHALIQ is. 1. Təklilik, yalnızlıq, yalqızlıq, kimsesizlik. *Könlümü tənhalıq eylərdi pərişan sinədə;* Olmasayıd cəm hər yanında peykanın görüb. Füzuli.

2. Boş yer, kimsesiz yer, adam olmayan yer; issızlıq. [Qasim:] *Mən bu tənhalıqda çox qüssələndim.* V.Əliyev.

TƏNQİD is. [ər.] 1. Yaxşı cəhətlərini üzə çıxarmaq, nöqsanlarını göstərmək və düzəltmək məqsədilə müzakirə, tehlil. *Tənqid və özünütənqidli inkişaf etdirmək.* – [Hikmət Kamal:] *Biz görürük ki, yoldaş Əmrulla bolşevik tənqidindən qorxur və metodoloji cəhətcə ya-bançı olan bir əsəri keçirmək istəyir.* C.Cabarlı. // dan. Bir şey haqqında mənfi fikir, rəy. *Hər şeyi tənqid etmək.*

2. Bir şeyin düzüyünün, sehihliyinin elmi cəhətdən yoxlanması, tədqiq olunması. *Tarixi mənbələrin tənqididə.*

3. Ədəbi-bədii, elmi və s. əsərlərin təhlili ilə məşğul olan xüsusi ədəbi janr. *Ədəbi tənqid. Teatr tənqididə.* // Tənqidin məqalə (yazı). Əsər haqqında qəzetdə böyük tənqid çıxıb. *Tənqidin müəllifi kimdir?*

◊ **Heç bir tənqidə layiq deyil** – cüzi tələblərə cavab verməyən şey haqqında.

TƏNQİDÇİ is. Tənqidlə məşğul olan adam (bax **tənqid** 3-cü mənada). *Musiqi tənqidçisi. Tənqidçinin qeydləri.* Teatr tənqidçisi. – *Pis tənqidçilər tez unudulur, amma yaxşı əsərlər qalır.* M.Hüseyn. // Tənqid edən. *Tənqidçimiz göstərir ki... Tələbkar tənqidçi.*

TƏNQİDİ *sif.* [ər.] 1. Tənqidə həsr edilmiş, tənqid mahiyyətində olan, tənqid edən (bax **tənqid** 3-cü mənada). *Tənqidi əsər. –...Can-balayevin ilk tənqidi məqalələri otuzuncu il-lərdə çıxmışdır.* İ.Hüseyinov. // Zərf mənasında. *Əsəri tənqidi gözdən keçirmək. Bir şeyə tənqidi yanışmaq.*

2. Tənqid edən, nöqsanları və onların düzəlməsini göstərən. *İclasda tənqidi çıxış. Tənqidi mülahizə.*

◊ **Tənqidi realizm** – incəsənət və ədəbiyyatda burjua-mülkədar quruluşunun həllolunmaz ziddiyiyətlərini açıb göstərən bəddi cərəyan. *Müəllif “Anamın kitabı”nda da öz tənqidi realizminə sadıq olaraq tipləri, hadisələri, komediyanın süjetini həyatdan, real varlıqlardan alır.* M.İbrahimov.

TƏNQİT *is.* [ər.] *kōhn.* bax **durğu işarələri** (“durğu”da).

TƏNLƏŞDİRİLMƏ “Tənləşdirilmək”dən *f.is.*

TƏNLƏŞDİRİLMƏK bax **bərabərləşdirilmək.**

TƏNLƏŞDİRİMƏ “Tənləşdirmək”dən *f.is.*

TƏNLƏŞDİRİMƏK bax **bərabərləşdirmək.**

TƏNLƏŞMƏ “Tənləşmək”dən *f.is.*

TƏNLƏŞMƏK bax **bərabərləşmək.** *Gecə-gündüz tənləşir; Hava hərdən çənləşir.* A.Səhhət.

TƏNLİK *is.* *riyaz.* Bir və ya bir neçə məc-hul kəmiyyəti olan və həmin məchul kəmiyyətlərin müəyyən qiymətləri zamanı öz bərabərliyini saxlayan riyazi bərabərlik. *Difərensiyal tənlilik. Birməchullu tənlilik.*

TƏNTƏNƏ *is.* [ər.] 1. Təmtəraq, dəbdəbə, būsat. *Nasillər! Qulqə asın diqiqətlə bir də mənə;* *Göydəndişmə deyildir bu calal, bu təntənə.* S.Rüstəm. ..*Qızın göz yaşlarını baxma-yaraq, zahiri bir təntənə ilə şirnisiini içədilər.* M.İbrahimov.

2. Təntəneli möclis, mərasim, ziyaflət, bayram. [Əxsitan:] *Özgə təntənədir...* *Kabab, mey, məzə;* *Deyirəm, keyf versin qoy Sühəyl bizə.* M.Rahim. *Xanlar bu hərəkətlə bayram təntə-nəsini pozmaq istəyirdi.* Mir Cəlal.

3. məc. Qələbə, qalibiyət. *Səkinənin açıq təntənəsi Rüstəm kişini pərt etmişdi.* M.İbrahimov.

TƏNTƏNƏLİ *sif.* və *zərf* 1. Təntənə ilə keçirilən; dəbdəbəli, təmtəraqlı, əzəmətli. *Təntənəli iclas.* – *Əqd gecəsi çox təntənəli keçmişdi.* S.Hüseyin.

2. Ruh yüksəkliyi ilə, təmtəraqla, təmtəraqlı surətdə. [Süreyya:] *Tanış olun, bu Mehribandır?* – deyə təntənəli surətdə onu təqdim etdi. H.Seyidbəyli.

TƏNTİK *sif.* *dan.* 1. Sadədil, sadəlövh. *Təntik qoca.*

2. Ağzı söz tutmayan, sözləri aydın deyə bilməyən. [Əlləzoglu] *tövşüyü-tövşüyü pa-pağı ilə tərini sildi, təntik (z.) halda kəkəldi.* İ.Hüseyinov.

3. Tələsik, tələsə-tələsə. *Günəş çox təntik bir halda tövşüyü-tövşüyü içəri girdi.* Ə.Vəliyev.

TƏNTİKLƏMƏ “Təntikləmək”dən *f.is.*

TƏNTİKLƏMƏK bax **təntimək.**

TƏNTİKLİK *is.* *dan.* 1. Sadədillik, sadəlövhilük.

2. Ağzı söz tutmama, sözləri aydın deyə bilməmə.

TƏNTİMƏ “Təntimək”dən *f.is.*

TƏNTİMƏK *f.* *dan.* Tələsmək, darixmaq, hövsələsini itirmək, teləsməkdən canı sıxılmaq. *Baş çatlayır istidən;* *Göydən yerə od yağır;* *Dəvələr də təntiyib;* *Yeriyir ağır-ağır.* B.Vahabzadə. [Nailə:] *Allah məni öldürsün, qardaş, lap acıdan təntidin, – deyə mənim qarşısında öz kasib süfrəsini nizama salırdı.* İ.Hüseyinov.

TƏNTİTMƏ “Təntitmək”dən *f.is.*

TƏNTİTMƏK *f.* Tələsdirərek çasdırmaq, sıxma-boğmaya salmaq. *Abdulla [quldurları] təntitdi.* Ə.Vəliyev. [Gülsenəm:] *Gör bir uşağı nə təntidiblər!* M.Hüseyin. Əhməd indicə atı ilə bərabər Qadırın qayadan yuvaranacağımı dəhşətlə gözləyir, onu təntitmək üçün atını sürüb qaya cığırına salmayırdı.. Ə.Əbüll-həsən.

TƏNUMƏND *sif.* [fars.] Boylu-buxunlu, qədd-qəmətli. *Ucaböylü,* *tənumənd qadın irəli yeriyib,* *oğlunun üzündən öpdü.* Ə.Haqverdiyev. *İki tənumənd kişi qarşı-qarşıya dayanmışdı.* B.Bayramov.

TƏNZİF *is.* [ər.] Əsasən sarğı materialı kimi işlədilən seyrək toxunmuş nazik pam-bıq parça; cuna. [Gülyaz] *tələsik çəkməsini*

çıxarıb tənziflə ayağının yarasını sarıdı. Q.İllkin. [Səməndər:] *Yardalanın yerə yod vurub, tənziflə bağlamaq lazımdır.* B.Bayramov.

TƏNZİM is. [ər.] Nizama salma (salınma), qaydaya salma (salınma), nizamlı(n)ma. □ **Tənzim etmək** – nizama salmaq, qaydaya salmaq. [Musa dayı] ..novdan tökülnə suyu tənzim etmək üçün yenə də mexaniki bir şey qayırmışdır. İ.Əsfendiyev.

TƏNZİMÇİ b a x **tənzimedici, tənzimləyici.** *Tənzimçi organ.*

TƏNZİMLƏDİCİ, TƏNZİMLƏYİCİ is. və sif. Bir prosesi və ya onun ayrı-ayrı anlarını nizama salan, tənzim edən qurğu, mexanizm, cihaz, alət və s. tənzimçi. *Tənzimedici (tənzimləyici) qayka.*

TƏNZİMLƏMƏ “Tənzimləmək” dən f.is.

TƏNZİMLƏMƏK f. Tənzim etmək, nizama salmaq, qaydaya salmaq.

TƏPCƏK is. 1. Təpilmış və ya yumşaq torpağı bellə döyücləyib bərkitmə. □ **Təpcək vurmaq** – torpağı bellə döyücləyib bərkitmək. *Arx qazanda [Gülşən] kimi təpcək vuran olmazdi.* Ə.Vəliyev.

2. Tüfəngin döşə dirənən (təpən) hissəsi; dibçək.

TƏPÇEVİR sif. və zərf k.t. Torpağı başaşağı çevirməkdən ibarət təpmə üsulu. *Təpçevir təpmək.*

TƏPÇİMƏ “Təpçimək” dən f.is.

TƏPÇİMƏK f. Parçanı üz-üzə qoyaraq qıraqımı tikmək, qıraqımı közəmək. [Qadın palelları] *bir-bir götürərək tələsmədən düyməsi qurulanın düyməsini tikir, ciriq olanına yamaq salır, təpçiyir və bu biri tərəfə qoyurdu.* M.Ibrahimov.

TƏPDİRMƏ¹ “Təpdirmək” dən f.is.

TƏPDİRMƏ² “Təpdirmək” dən f.is.

TƏPDİRMƏK¹ b a x **bellətmək.** Bağı təpərmək.

TƏPDİRMƏK² “Təpmək¹” dən icb. Cəfər paşa da hər gün onu yeddi pəhləvana döydürüb, sonra da dərisindən bir qarış soydurub yerinə saman təpdirirdi. “Koroğlu”.

TƏPƏ is. 1. Hündür yer, hündürlük; kiçicik dağ. *Səpir qarı ağaclarla, kollara; Dərələrə, təpələrə, yollarla.* A.Səhhət. *Camaatın yarısı çıxmışdı kəndin kənarına və təpələrə dırma-*

şıb boyluyurdular ki, görsünlər gəlirmi na-çalnik. C.Məmmədquluzadə.

2. Bir şeyin ən yuxarı hissəsi, başı, zirvəsi. *Dağın təpəsi. Yamacın təpəsi. Qüllənin təpəsinə çıxmaq.* – *Qocaman bir dağın təpəsinə dırmaşıdıq.* A.Şaiq. [Kamal] saatlarla gözünü qarlı dağların təpəsinə zilləyiib onları seyr etməkdən doymazdi. M.Rzaquluzadə.

3. Qalaq, taya. *Ot təpəsi. Saman təpəsi.*

4. İnsan və heyvan başının ən üst hissəsi; kələ, baş. *Qoyunun təpəsinə damğa vurmaq.* – [Məmər:] *Qılinci xainin təpəsinə çal.* M.Rahim. // *Papağın üst tərəfi, üstü. Papağın təpəsi maximərdəndir.* – [Hüseynlə əmi] əlini aparıb böركünün təpəsindən bir parça qov çıxardı. M.S.Ordubadi.

◊ Təpədən-dırnağa qədər – başdan-ayağa (qədər). [Sara xanım] hamamdan qayıdan-da da təpədən-dırnağa qədər qara çarsaba bürünərdi. Qantəmir. *İyirmi beş yaşı bu cavən oğlan; Təpədən-dırnağa nəğməyi ancaq.* B.Vahabzadə. **Təpədən-dırnağa qədər süzmək** – b a x **başdan-ayağa süzmək** (“başdan-ayağa”da). İskəndər Quliyev döyüşünү bir də təpədən-dırnağa qədər süzdü. Ə.Vəliyev. **Təpəsi üstə** – başsağrı, kəllə-mayallaq. [Əhməd:] *Bir badalaq lazımdır, özü də çox balaca, təpəsi üstə dəysin yərə, bəyni burnundan gəlsin...* N.Vəzirov. **Təpəsi üstə gəlmək** – 1) başsağrı gəlmək, kəllə-mayallaq yixiləmək. Uşaq məhəccərə durmaşında təpəsi üstə yərə gəlib. Mir Cəlal; 2) məc. tez və həvəslə gəlmək, o saat gəlmək. [Yədulla xan:] *Naməni elə yazmışam ki, Mirzə Valeh təpəsi üstə gələr.* S.Rəhimov. *Telli xalaya xəbər gedən kimi təpəsi üstə gəldi.* Mir Cəlal.

TƏPƏCİK is. Kiçik təpə, balaca təpə... Afaq çoxdan bu yerləri tərk etmiş quşları da geri qaytarmaq istəyərək bağçadakı təpəciyə..bir çanaq arpa səpələdi. Ə.Məmmədxanlı.

TƏPƏL b a x **qaşqa** 1-ci mənada. *Təpəl balaq dingildəyi həyətdən çıxdı, özünü canmış altına atdı.* B.Bayramov. *Gün altında tövşüyüür; Qara kəl, təpəl öküz.* H.Hüseynzadə.

TƏPƏLƏMƏ¹ sif. və zərf Qabı, səbəti və s.-ni kənarlarından artıq doldurma; dopdolu, ağızınacan dolu, ləbələb. [Yusif] *kolun altın-*

da gizlənmiş tənəyin üzümündən dərib, səbəti təpələmə doldurdu. B.Bayramov.

TƏPƏLƏMƏ² “Təpələmək” dən f.is.

TƏPƏLƏMƏK f. 1. Təpə kimi yiğmaq, təpə əmələ götirmək; qalaqlamaq. *Torpağı təpəlmək.*

2. Başına qapaz vurmaq.

TƏPƏLƏNMƏ “Təpələnmək” dən f.is.

TƏPƏLƏNMƏK f. Təpə kimi yiğilmaq, təpə əmələ gəlmək; qalaqlanmaq. *Məşindən boşalan qum təpələndi. – Şəkar süfrənin üstündə girdə məcməyi dolusu qalxıb təpələndi.* B.Bayramov.

TƏPƏLİ sif. Təpəsi, təpələri olan; sıvri. *Təpəli dağ. Təpəli yer.*

TƏPƏLİK is. 1. Təpə olan yer, təpə yer, dərəli-təpəli yer. [Yaşlı kişi:] *Oğlanlı-qızlı bir araya toplaşar, Şərəf xalagilin ağ və təmiz qumdan ibarət olan təpəliyində oynardıq.* S.Hüseyin. – *Onlar qaçacaq! – Tutaq təpəliyi düşməndən qabaq!* S.Vurğun.

2. Kişi, ya qadın papağının təposunin dəyirimi kəsilil tikilən parça və s. *Məxmər təpəlik.*

TƏPƏR is. Qeyrətli, namuslu, bacarıq. *Adın varmış, təpərin yox.* (Ata, sözü).

TƏPƏRLİ sif. Qeyrətli, namuslu, bacarıqlı. [Salman] *zəif və qorxaqlara özünü təpərli* (z.), *tələbkər, amansız göstərirdi.* M.Ibrahimov.

TƏPİK is. Ayaqla vurulan zərbə. *Telli bütün acığını [pişikdən] çıxarmaq istəyirdi. Ayağıyla ona bir təpik iliştirdi.* S.Hüseyin. // *Şıllaq.*

☐ **Təpik atmaq** – ayağı ilə vurmaq, vurmaq üçün ayağını, ya ayaqlarını işə salmaq (at və s. heyvanlar haqqında). [Nabat:] ..*Gülsüm bacı, hərdən bir o düyüyə də baxarsan, Allah vurmus dalıdır, təpik atıb südü dağıdar, arvadı vurar, yixar.* C.Cabbarlı. **Təpiyə qalxmaq** – hər iki ayağı ilə təpik vurmaq, təpikləmək, təpik atmaq. [Gülo:] *Yaman dəymisi gözlə, yoxsa bu da vəlleyib dərzi dağıdacaq, – dedi və özünü təpiyə qalxan ala cöngəyə təraf tulladı.* S.Rəhimov.

◊ **Təpik-təpiyə vermek (gəlmək)** – təpikləşmək, yola getməmək. [Qurban Telliyə:] *Zarafat deyil, o böyük alim Mudrova zidd gedirik. Akademiklə təpik-təpiyə vermişik!* Ə.Məmmədxanlı.

TƏPİKATAN b a x **təpikcil.**

TƏPİKCİL sif. Çok təpik atan, şillaq atan (heyvan haqqında). *Təpikcil at.*

TƏPİKLƏMƏ “Təpikləmək” dən f.is.

TƏPİKLƏMƏK f. 1. Təpiyi ilə vurmaq, təpik vurmaq, ayaqları ilə zerbə endirmək. [Bayraməli bay:] ..*Yoxsa istəyirsən yixim, qarını təpikləyim?* N.Vəzirov. *Zalış* [Məsədi Qasim] bir badalaq atıb yixdi və *Qənbəri də qəçrib bunu təpikləməyə başladılar.* Çəmənzəminli.

2. Getmesi və ya sürətini artırması üçün ayaqları ilə minik heyvanının yanlarını döyələmək. *Kərbəlayı Qasim attı çəkdi yavişa və Qurbanlı bay tez qalxdı atın üstünə və heyvanı təpiklədi.* C.Məmmədquluzadə. *Şirəli qara madyanı təpiklədi.* M.Hüseyin.

TƏPİKLƏNMƏ “Təpiklənmək” dən f.is.

TƏPİKLƏNMƏK məch. Təpiklə vurulmaq, təpiklər altında qalmaq, ayaqlanmaq. *Mihərribə* meydanda marmar başlar əzilməkdə idi, qarınlar təpiklənməkdən ayran tuluguşa dönüşdü. Çəmənzəminli.

TƏPİKLƏŞMƏ “Təpikləşmək” dən f.is.

TƏPİKLƏŞMƏK qarş. Bir-birini təpiklə vurmaq, təpikləmək. *Dayçalar təpikləşir.* – [Uşaqların] bəziləri təpikləşir, bəziləri qoşa durub yüyürür, bəziləri isə ..yoldaşlarından geri qalırlar. M.Hüseyin.

TƏPİLMƏ¹ “Təpilmək” dən f.is.

TƏPİLMƏ² “Təpilmək” dən f.is.

TƏPİLMƏK¹ b a x **bellənmək.** Meynəlik təpildi.

TƏPİLMƏK² 1. f. Soxulmaq, zorla girmək, dürtülmək, özünü soxmaq. *Uşaq anasının qucağına təpildi.* – [Sara] vaxsey, ciyərin yənsin! Kişi bilər, – deyə, evə təpildi. Mir Cəlal. [Arvad] üstünə işiq düşən toyuq hininə təpildi. B.Bayramov.

2. məch. Çətinliklə torbaya, yeşiyə və s.-yə qoyulmaq, basılmaq, dürtülmək, doldurulmaq. *Təpilir bir yanda tumac xurcuna;* *Qənaat etmirlər qaçaqlar buna.* H.K.Sanlı.

TƏPİMƏ “Təpimək” dən f.is.

TƏPİMƏK f. dan. Qurumaq, qupquru olmaq, suyu çekilmək. *Gülşərinin özü də susuz idи.* Dili-dodağı təpimişdi. M.Hüseyin. Gecə külək əsidi üçün yol təpimiş sahə qurmuşdu. Ə.Vəliyev.

TƏPİNMƏ “Təpinmək” dən f.is.

TƏPİNİMƏK^{f.} 1. Acıqlanmaq, bərk danlamaq, üstünə qışqırmaq; hədə-qorxu gəlmək. [Balaqardaş:] Rzaquluya elə təpinmişəm ki, qorxusundan evdən çölə çıxa bilməyir. N.Vəzirov. *Qardaş da bacısına təpinmək üçün onu yanladı*. B.Bayramov.

2. Üstünə cummaq, hücum etmək, həmlə etmək, şığımaq. *Nəbigil atlarını minib təpin-dilər qoşuna*. “Qaçaq Nəbi”. Nəra əzib təpi-nəndə soldata; Sel kimi axıdır qanı Dəli Ali. Aşıq Ələsgər.

TƏPİŞDİRƏMƏK “Təpişdirmək” dən f.is.

TƏPİŞDİRƏMƏK^{f.} 1. Təpib doldurmaq, basıb doldurmaq.

2. m.c. Acıqlzluklə yemək, içəri ötürmək. *Varis qarşısındaki soyuq sərbəni təpişdirər-kən qızı gözücü süzdü*. A.Şaiq.

TƏPİTMƏ¹ ^{is.} 1. Xalq təbabətində: bədən siniq, çıxiq, əzik yerinə qoyulan yağı isti xəmir parçası. *Siniq yerə təpitmə qoymaq*. – [Mustafa bəy:] Get, gədələrə deginən, bədə-ninə təpitmədən-zaddan salsınlar. Ə.Haq-verdiyev.

2. Xingal bişirmək üçün yayılıb doğranmış və azacıq qurudulmuş xəmir tikələri. Yuxası nazik yayılmış, təpitməsi yaxşı hazırlanmış xingal sinidə buglana-buglana ortaya gəldi. Ə.Vəliyev.

TƏPİTMƏ² “Təpitmek” dən f.is.

TƏPİTMƏK^{f.} Od üzərində və ya gündə azacıq qurutmaq. *Xəmiri təpitmək*. // Ümumiyyətlə, qurutmaq.

TƏPMƏ¹ bax **təpitmə¹** 1-ci mənada. [Cabar bəy:] Əndamına təpmə qoymaqdan qol-larım az qalıbdır qurusun. N.Vəzirov.

TƏPMƏ² is. Tüfəng, top və s. odlu silahların atılan zaman şiddetlə geriyə basması. *Top-un təpməsi*. –.. *Tüfəng açıldı. Özüm də təp-mənin şiddetindən kəlləmayallaq qayığın di-binə aşdim*. M.Rzaquluzadə.

TƏPMƏK¹^{f.} 1. Bir şeyi başqa bir şeyin içərisində yerləşdirmək; soxmaq, salmaq. [Xirdaxanım:] *Qırqovul başını kola təpər, dalın-dan xəbəri olmaz*. N.Vəzirov. *Səttar xanın bu səhbətdən xoşlanmadığını hiss etdim, çünkü daima bu kimi hallarda biglərimi burub, uclarını ağızına təpərdi*. M.S.Ordubadi. // Güclə soxmaq, doldurmaq, yerləşdirmək, basmaq,

qoymaq, dürtmək, dürtüsdürmək. *Paltarları çamadana təpmək. Samani kisəyə təpmək*.

2. Hükum etmək, həmlə etmək, şığımaq, üzərinə atılmaq. [Pasi] *gecələr də adamları rahat buraxmir, çobanları oyadıb*: – *Sərvaxt olun, heyvana canavar təpər* [deyərdi]. S.Rəhimov.

3. Basmaq, təpməklə, təpikləməklə hazırlamaq (keçə). *Şah bu sözlərini qurtaran tək [keçəçilər] təsnif oxuya-oxuya keçə təpirlər*. Ü.Hacıbeyov.

4. dan. Təpik atmaq, təpikləmək. *Danasını bir gün qoymaz yanına; Bizim inək təki təpər, ağlarsan*. M.V.Vidadi.

5. Atarken şiddetlə geri itələmək, basmaq, ağızı geri qayıtmək (odlu silahlar haqqında). *..Tüfəng Yaşarı elə təpdi ki, o, arxası üstə yera yixildi*. M.Rzaquluzadə.

◊ Başına at təpmək – bax **baş. Dərisinə saman təpmək** – bax **dəri**.

TƏPMƏK²^{f.} Belləmək. *Gülşən elə cəld, elə sürətlə yer təpirdi ki, onun üz-gözündən tər axırdı*. Ə.Vəliyev.

TƏPTƏZƏ ^{sif.} Lap təzə, tamamilə təzə, qədətəzə, heç işlənməmiş. *Təptəzə köynək. Təptəzə ev*. – *Təptəzə, püstə rəngində “Pobe-da” maşını asfalt yolla süzürdü*. Ə.Sadiq. *Təp-təzə bir paltar geyib əyninə; Qovuşub yurdumu xoş səhərinə*. N.Xəzri.

TƏR¹ ^{is.} 1. Xüsusi dərialtı vəzilərin ifraz etdiyi şəffaf maye. *Məşinə oturanların al-nundan tər süzüldürdü*. M.İbrahimov. Arvad kişiinin alının dərin qırışlarına dolmuş soyuq təri sildi. B.Bayramov. □ **Tər aparmaq (bas-maq)** – çox işləməkdən və ya istidən çox tərəmək. *Bir anda Nisa xalanı tər apardı*. Mir Celal. **Tər vəzisi anat**. – tər ifraz edən dərialtı vəzi.

2. Daha yüksək temperaturu olan hava mühitili ilə temas etdikdə əşyalının üzerinde əmələ gələn yaşılıq.

◊ Tər tökmək m.c. – 1) bir şeyi əldə etmək üçün çox çalışmaq, çapalamaq, çox əlləşmək, çox zəhmət çəkmək; 2) m.c. xəcalət çəkmək, utanmaq. *Ona fikir verin, danişdiqca biz; Tər töküir, sixılır, utanır hər an*. B.Vahabzadə. **Alın təri** – bax **alın**. **Alın təri ilə qazanmaq** – bax **alın**. **Alın təri tökmək** – bax **alın**.

TƏR² *sif.* və *zərf* Hələ solmamış, təzə, təravətli (gül, göyərti və s. haqqında). *Tər* *göy soğan*. *Tər bənövşə*. *Tər xiyan*. – *Aylı gecə, çay kənarı, suların səsi; Ürəyimin məhəbbəti tər* *çıçayımdır*. N.Xəzri. // *məc.* Cavan, təravətli. *Hər bir şeyə hayat verən, hər bir şeyi tər və təzə qılan məhəbbətdir!* F.Köçərli. [Nisə xalanın] yaşı əllidən keçdiyin halda, necə olub da onun belə diri və tər qaldığını ilk görüşdə təccüb edirdim. Qantəmir.

TƏRƏNƏ *is.* [fars.] Mahni, şərqi, nəğmə; ahəng. *Yayılıbdır ətrafa; Quşların təranası*. M.Seyidzadə. // Obrazlı təşbəhlərdə. *Burdadır şairin eşqi, ilhamı; Bu günün, sabahın öz təranası*. H.Hüseynzadə.

TƏRAVƏT *is.* [ar.] Təzəlik, lətfət, gözəllik. *Çiçəklərin artdı təravətləri; Fərəh verir qəlbə lətfətləri*. A.Səhhət. *Bahar bütün təravəti və gözəlliyi ilə [Ümidin] gözləri qarşısında dayandı*. B.Bayramov.

2. Təmizlik, saflıq. *Saf, səmimi, heç vaxt öz təravətinə itirməyən, solmayan eşq nə gözəldir!* Ə.Sadiq.

3. Sərinilik, təmizlik (hava haqqında). *Bundan əlavə, ağaclarдан .. təravət yayıldı*. H.Seyidbəyli.

4. Sağlımlıq, sağlam görünüş (əsasən gənc yaşlıarda). *Gənclik təravəti*. – *Əşmarın gənciliyi, təravəti Məmmədbağıra oğlan usağı qədər lazımlı idi*. S.Hüseyn. *Ana oğlunun təravət və gəncliyini bütün vücudu ilə duyurdu*. İ.Əfəndiyev.

◊ **Təravət vermək** – 1) gözəlləşdirmək, lətfət vermək. *Yaz yağışı təbiətə təravət verir*. – *Yayın günəşi, qızın şaxtası qızın yanaqlarına xoş bir qırımlıqlı və təravət vermişdi*. M.Rzaquluzadə; 2) rövnəq vermək, rövnəqləndirmək. [Xanım] *rəngsiz dodaqlarını dili ilə isladıb, əsgimis üzünə təravət vermek istədi*. Çəmənzəminli. **Təravətdən düşmək** – 1) təzəliyini, gözəlliyini, tərliyini, lətfətini itirmək; solmaq, solğunlaşmaq. *Çöllərdəki yaşıl əkinlər lazımlıca boy atmadan təravətdən düşürdü*. S.Hüseyn; 2) qocalmaq və ya xəstələnmək nəticəsində sağlamlığını, gümrahlığını, sağlam görünüşünü itirmək. *Dilbərim yorulub səyahətindən; Düşübür o keçən təravətindən*. S.Vurğun.

TƏRAVƏTLƏNMƏ “Təravətlənmək”dən *f.is.*

TƏRAVƏTLƏNMƏK *f.* 1. Təzələnmək, tərlənmək, lətfətli olmaq. *Sulandıqda güller təravətlənir*. – *Aralanır buludlar; Təravətlənir otlar*. A.Səhhət.

2. Sərinleşmək, sərin olmaq. *Hava təravətlənir*.

3. Sağlamlaşmaq, gümrahlaşmaq, canlanmaq. *Dağda adam təravətlənir*. – *Payız gəlib, meşələri solduranda körpə Bahar daha da təravətlənmişdi*. B.Bayramov.

TƏRAVƏTLİ *sif.* və *zərf* 1. Təravəti olan; tər, təzə. *Təravətli gül*. – ..*Hər tərəfdə otlar göyərmiş, ağacları təravətli yarpaqlar örtmişdür*. M.İbrahimov.

2. Təmiz, saf, sərin. *Bayırda gözəl, iliq dağ yerlərinə məxsus yüngül təravətli bir iyun sabahi açılırdı*. M.Rzaquluzadə. Öz canından əziz tutur; *Təravətli yaylaqları*. H.Hüseynzadə.

3. Sağlam, sağlam görünüşlü, gümrah, gözəl, cəzibəli. *Təravətli gənc*. – [*Şəmsiyyət*] *incə, atırlanmış və təravətli bir xanımdır*. M.İbrahimov.

TƏRBİYƏ *is.* [ər.] 1. Təhsil verməklə, hər hansı adət, ədəb və davranışın qaydaları və s. aşılamamaqla yetişdirib böyütmə. ..*Əhməd bir daha evlənməyi özünə artıq bılıb, daim [Rəfiqənin] tərbiyəsilə özü məşğul olardı*. İ.Musa-bəyov.

2. İnsanın, ümumi inkişaf, sistematik təsir

və təlim nəticəsində biliyə, mədəni vərdişlər və s.-ye yiyələnməsi; gözəl əxlaq. *Gənc-lərin tərbiyəsilə yaxından məşğul olmaq lazımlı gəlirdi*. Ə.Sadiq. *Bəzən cavanların tərbiyəsi ilə də məşğul olmaq lazımlı gəlir*. H.Seyidbəyli.

□ **Tərbiyə vermək (etmək)** – bax **tərbi-yələndirmək**. *Mirzə qazandığı pul ilə dolanıb, oğlanlarına da tərbiyə verirdi*. Ə.Haqverdiyev. *Qəhrəman yaxşı dərk edirdi ki, övlad yetişdirib tərbiyə etmək ağır dağıçıyına qal-dırmaq deməkdir*. S.Rəhimov.

TƏRBİYƏCİ *is.* 1. Uşaq tərbiyə müəssisələrində (körpələr evi, uşaq bağçası, uşaq evi və s.) uşaqların tərbiyəsi ilə məşğul olan adam. *Ağlı söz kəsəndən bəri ana nəvazışını tərbiyəçilərdə görən.. Budaq xalasının söhbətin-dən sonra uzun müddət ata və ana haqqında*

düşünürdü. Ə.Vəliyev. // Sif. mənasında. *Tərbiyəçi qadın. – Tərbiyəçi müəllim [uşağı] danladı.* Ə.Sadiq.

2. Öyrədib yetişdirən adam; müəllim. *Azərbaycan aktyorlarının birinci nəslinin tərbiyəcisi gözəl komediya aktyoru Cahangir Zeynalov olmuşdur.* M.Məmmədov.

TƏRBİYƏLƏNDİRİLMƏ “Tərbiyələndirmək” dən f.is.

TƏRBİYƏLƏNDİRİLMƏK məch. Tərbiyə edilmək.

TƏRBİYƏLƏNDİRİMƏ “Tərbiyələndirmək” dən f.is.

TƏRBİYƏLƏNDİRİMƏK f. 1. Tərbiyə vermək, tərbiyə öyrətmək. *Uşaq tərbiyələndirmək.*

2. Sistematik təsir və təlim vasitəsilə biri-ni və ya bir çoxlarının inkişafına, təfəkkür tərzi-nə, hısslerinə təsir etmək; böyütmək, yetişdirmək. *Məsuliyyət hissi tərbiyələndirmək. Azadlıq uğrunda mübarizlər tərbiyələndirmək.*

TƏRBİYƏLƏNMƏ “Tərbiyələnmək” dən f.is.

TƏRBİYƏLƏNMƏK f. Tərbiyə almaq, tərbiyə öyrənmək. *Uşaq valideynlərindən tərbiyələnir. – Altı il ərzində Budaq oxudu, tərbiyələndi.* Ə.Vəliyev.

TƏRBİYƏLİ sif. Yaxşı tərbiyə görmüş, özünü aparmağı bacaran; exlaqlı. *Tərbiyəli oğlan (qız).* – *Qoşatxan mədəni və tərbiyəli adam idi.* M.Ibrahimov.

TƏRBİYƏSİZ sif. Yaxşı tərbiyə görməmiş, özünü aparmağı bacarmayan; exlaqsız, ədəbsiz. *Tərbiyəsiz uşaq kimi boş-boşuna hırıldama!* M.Ə.Sabir.

TƏRBİYƏVİ sif. [ər.] Tərbiyə üçün edilən, tərbiyə üçün əhəmiyyəti olan, tərbiyəyə aid olan, tərbiyə baxımından. [Qüdrət:] *Tərbiyəvi məqsədlə deyilən bir sözə əsasən istehsalatın təleyini həll etmək nə mənə yarasır, nə də sizə.* M.Hüseyn. 1928-ci ilin axırlarında tamaşa-yaya qoyulan “Sevil” pyesinin tərbiyəvi rolu çox böyük idi. M.Arif.

TƏRCİBƏND is. [ər.] tərci və fars. bənd] adəb. Mövzu və vəzn etibarilə bir olub, birinci bəndin bütün misraları həmqafiyə, ikinci bəndin son beyti istisna olmaqla bütün misraları, axırda isə birinci bəndin son beyti nəqə-

rat kimi təkrar edilən klassik şeir formalarından biri. Füzulinin “Mən kiməm? – Bir biki-səsi biçarəvü bixaniman” tərcibəndi.

TƏRCİH is. [ər.]: **tərcih etmək** – üstün tutmaq, üstünlük vermək. [Ramazan] buglanan yağılı bozbaşı mübahisəyə tərcih etdi. M.Hüseyin.

TƏRCÜMAN is. [ər. “tərcümə” dən] köhn. 1. Tərcüməçi. Həmin məsələlərdən birisi da sabiq alman konsulxanası tərcümanlarından Əbülfət mirzənin evini axtarmaq və bəzi məsələləri aydın etməkdən ibarət idi. M.S.Ordu-badi.

2. məc. İfadə edən, bildirən, eks etdirən. [M.F.Axundzadə] adəbiyyatı öz duygularının, öz məfkurələrinin bir tərcümanı kimi tanır, .. “sənət həyat üçündür” prinsipini irəli sürürdü. C.Cabbarlı.

TƏRCÜMEYİ-HAL is. [ər.] Bir şəxsin həyatının təsviri; həyat tarixçəsi; bioqrafiya. [Budaq] istəyirdi ki, öz tərcümeyi-halını yaz-sın. Ə.Vəliyev. [Fərəc Fəridəyə:] Mən ancaq onu demək istəyirdim ki, siz [Şeydanın] tərcümeyi-halına bələd deyilsiniz. Ə.Məmmədhanlı. // Birisinin həyatı, həyat yolu. Veteranın iibrətamız tərcümeyi-hali. – Əsədin qəribə tərcümeyi-hali vardi. S.Vəliyev.

TƏRCÜMƏ is. [ər.] Bir dildən başqa dilə çevirmə (çeviriləmə). Sərbəst tərcümə. “Şahnamə”nın tərcüməsi. – Usta Zeynalın dükanında Mirzə qəzzəllər oxuyub, sonra oxuduğu qəzzəlləri rus dilinə tərcümə edirdi. Ə.Haqqverdiyev. [Rüstəm bəy Sofiyaya:] [Ömər Xəyyam] dünyanın hər bir dilinə tərcümə olunmuşdur. Çəmənəzəminlini.

TƏRCÜMƏÇİ is. Bir dildən başqa dilə tərcümə etməklə məşğul olan adam; mütərcim. Teymur tərcüməçi vasitəsilə alımı müraciət edərək soruşur.. “M.N.lətif.”

TƏRƏ bə x pencər. Tərə yeyən də yaza çıxar, kərə yeyən də. (Ata. sözü).

TƏRƏCƏ is. Üstünə barama qurduburaxmaq və ya üstündə pambıq, meyvə və s. qurutmaq üçün qamış, qarğı və s.-dən hörgü. Baramanı tərəcəyə buraxmaq. – Bütün man-qalarda pambığın havada qurutmaqdən ötrü hər yiğici üçün qamışdan bir səyyar tərəcə hazırlanmışdır. Ə.Vəliyev.

TƏRƏCİÇƏKLİLƏR cəm bot. Bəzi ot, yarımkol və kolların daxil olduğu bitki fəsiləsi.

TƏRƏDDÜD is. [ər.] 1. Bir işi görməkdə, bir məsələni həll etməkdə qətiyyət göstərməmə, qərarsızlıq göstərmə, nə edəcəyini bilməmə, qəti qərara gələ bilməmə; qərarsızlıq. [Əli] daima axtarış yolunda, tərəddüd içində yaşayır. Çəmənzəminli. Təliə də tərəddüdlər içərisində olduğuna baxmayaraq, vəlihədə göz qoyurdu. M.S.Ordubadi. □ **Tərəddüd etmək (göstərmək)** – qəti qərara gələ bilməmək, çətinlik çəkmək.

2. Gediş-geliş, əlaqə, hərəkət. Yollarda tərəddüd getdikcə çıxalmışdır. □ **Tərəddüd eləmək köhn.** – gedib-gəlmək, hərəkət etmək. Küçələri arşından qalın qar elə tutmuşdu ki, tərəddüd eləmək mümkün deyil idi. C.Məmmədquluzadə. **Tərəddüd kəsilmək** – gediş-geliş kəsilmək, əlaqə kəsilmək, hərəkət olmamaq. Yollar bağlandı, tərəddüdlər kəsildi. C.Məmmədquluzadə. İl'in səkkiz ayını Zəngəzur yollarını qar basar, tərəddüdlər kəsilər. Ə.Haqverdiyev.

TƏRƏDDÜDLÜ sif. 1. Tərəddüd keçirən, nə edəcəyini qəti bilməyən, bir qərara gələ bilməyən, tərəddüd içərisində qalmış. *Tərəddüdü adəm.* // Tərəddüdlə edilən, qəti olmayan. *Tərəddüdü cavab.*

2. Çok gediş-geliş olan: hərəkətli. *Hərçənd Danabaş kəndi tərəddüdü deyil, amma çok yekə kənddi.* C.Məmmədquluzadə.

TƏRƏDDÜSÜZ zərf Tərəddüd etmədən, qəti olaraq. *Bəli, Bağdad!* – deya, Zahidoglu tərəddüüsüz cavab verdi. S.Rəhimov.

TƏRƏDDÜM is. [ər.] köhn. İrləlidə olma, ötmə.

TƏRƏF is. [ər.] 1. Bir şeydən hər hansı istiqamətə doğru yerləşən sahə, yer; həmin istiqamətin özü; cəhət. Müxtəlif tərəflərə getmək. *Cöl tərəfdən, Meşə tərəfə. Evə tərəf.* // Bir şeyin ortasından və ya orta xəttindən sağda və ya solda yerləşən sahə, yer; habelə bir adamdan və ya şeydən sağa və ya sola doğru olan istiqamət; cəhət. *Sağ tərəfə dönmək.* – Məmmədhəsən əminin sol tərəfində oturan kişi bir məsələ saldı ortalığa. C.Məmmədquluzadə. // Bir şeyin kənarlarında yerləşən sahə; kənar. *Küçənin sol tərəfi.* Çayın o biri tərəfi. – İki tərəfi ağac, akses və bostan-

la bəzənmiş bir yol ilə gedirdik. A.Şaiq. *Kazarma küçənin o biri tərəfində idi.* M.Hüseyn.

2. Hər hansı bir səbəblə bir-birinə qarşı duran şəxs və ya qruplardan hər biri. *Mübahisə edən tərəflər. Dənişq aparan tərəflər. Tərəflər razılığa gəldilər.* – Əgər Ağca tərəf qalib gəlsə idi, demək olar ki, Şükür sakitləşərdi. Çəmənzəminli. *Tərəflər dalğalandı; Qarşı-qarşıya gəldi.* B.Vahabzadə.

3. Hər hansı bir şeyin üzvlərindən hər biri. *Parçanın üz tərəfi. Yeşiyin alt tərəfi.*

4. Yer, ölkə (bu mənada çox vaxt cəm şəklində işlənir). *Bizim tərəflərdə qar yağış. Bu tərəflərdə az görünürsünüz.* – Sən bizim tərəfə xoş buyurmusun; *Qardaşım, bir gün də mən sizə gəlləm.* H.Hüseynzadə.

5. riyaz. Həndəsi fiqurun kənarında olan düz xət kəsiyi. *Düzbucaqlı üçbucağın tərəfləri. Çoxbucaqlının tərəfləri.*

6. B a x **tərəfdar**. [Fatma xala:] *Kasıbin nəyi var ki, ona tərəf olan da ola?* Ə.Əbülbəhəsen.

7. Aid olduğu sözle birlikdə hərəkətin hansi istiqamətə yönəldiyini bildirir; ...sarı, ...doğru, ...tərəfə. *Əqli-qəryə yürüdü dağ tərəfə; Getməsin ta qoyun, quzu tərəfə.* M.Ə.Sabir. *Əsəd vəldən enib kəndə tərəf baxır.* C.Məmmədquluzadə.

◊ **Tərəfində durmaq** – b a x **tərəfini saxlamaq**. Kimi dindirsəydin Hikmatın tərəfində duracaqdı. Mir Cəlal. **Tərəfini saxlamaq (tutmaq)** – tərəfdar olmaq, müdafiə etmək, tərəfində durmaq. *Qız ailədə həmişə anasının tərəfini saxlasa da, Ziba atasının tərəfini saxlamış və onun dediklərinə tərəfdar çıxmırıldı.* S.Rəhimov. **Dörd (hər) tərəf** – ətraf. [İzzəddin:] *Burda məclis quraq, gözəl çəməndir; Hər tərəf nərgizdir, tərəf yasəməndir.* M.Rahim. *Hər tərəf süküt içindəydi.* İ.Əfəndiyev.

TƏRƏFDAR is. [ər. tərəf və fars. ...dar] Birinin tərəfini saxlayan, tərəfində duran, onu müdafiə edən adam; tərəfçi. *Molla Xəlil açıqdan-açıqşa göründü ki, kənddə müsləlimin tərəfdarları vardır.* S.Hüseyn. *Çıxımsan meydana, yalqızsan, tərəfdarın hamı?* Ə.Nəzəmi. // Hər hansı bir dünyagörüşüne, əqidəye, məfkurəye şərik olan, onu müdafiə edən; müdafiəçi. *Sülh tərəfdarları. Demokratiya tərəfdarı.* – [İşçilərdən biri:] *Biza nə düşübdir ki, Nikolayla tərəfdar olaq.* C.Cabbarlı.

TƏRƏFDARLIQ is. Tərəfdar olma, tərəfini tutma, tərəfgirlik.

TƏRƏFGİR [ər. tərəf və fars. ...gir] b a x tərəfdar.

TƏRƏFGİRLİK b a x tərəfdarlıq. *Təəssüf ki, bəzən təqiddə xoşa gəlməyən bir tarəfgirlik, dostbaşlıq baş verir ki, baxanda quruyub qalırsan.* S.Rəhimov.

TƏRƏHHÜM is. [ər.] klas. Rəhm, mərhəmət. Olmazmı kəniz cinsi-mərdüm? Yoxdur mu kənizə həm tarəhhüm? Füzuli. □ **Tərəhhüm etmək (eyləmək)** klas. – rəhm etmək. [Vəzir:] Başına dönüm, keçən padşahlar adalatın icrasında övlad və əqrabalarına tərəhhüm etməyiblər. M.F.Axundzadə. *Tərəhhüm eyləmədin axır, ey cavan, ölürmən.* X.Natəvan.

TƏRƏK is. [fars.] Yağda qovrulmuş şəkər və undan hazırlanmış halva növü; sucuq. *Ramazan ayının özünə məxsus süfrəsi vardi: firni, tərək, bal halvası, nazik yuxa, şorqoğlu .. və saira.* H.Sarabski.

TƏRƏKƏ is. [ər.] Mirasın varislər arasında bölüm.

TƏRƏKƏMƏ is. 1. Keçmişdə: Azərbaycanda köçəri heyvandarlarla verilən ad. *Tarverdi başıbağlı, koxa və Məşədi Qurban və Nəcəf, Namaz və başqa tərəkəmələr oturublar.* M.F.Axundzadə. *Məlumdur ki, bir az hava qızdı, tərəkəmə əhli aranda dayana bilməz, gərəkdir yaylağa qaçsin.* F.Köçərli.

2. Azərbaycan xalq oyun havalarından birinin adı. *Tərəkəmə oyun havası ilə ənzəli oyun havasını müqayisə etsək, burada hər iki havanın vəzninin eyni və çalınmaq sürətinin də taxminən bərabər olduğunu görərik.* Ə.Bədəlbeyliyev.

TƏRƏQQİ is. [ər.] İrəliləmə, irəlileyiş, inkişaf. *Mədəniyyətin tərəqqisi. – Aqronom, baytar, zootexnik, mühəndis, yerölçən yeni kəndin tərəqqisi uğrunda ciddi işə girişdi.* Ə.Vəliyev. □ **Tərəqqi etmək** – irəliləmək; inkişaf etmək. [Oqtay:] *Tərəqqi etməmək yasaşamamaq deməkdir.* C.Cabbarlı. **Tərəqqi tapmaq** – b a x **tərəqqi etmək.** *Şəhərdə hər bir şey tərəqqi tapmışdı, dəyişmişdi, abad olmuşdu.* Çəmənəzəminli.

TƏRƏQQİPƏRVƏR sif. [ər. tərəqqi və fars. ...pərvər] İctimai tərəqqiyə çalışan, ona xidmət və yardım edən; ictimai-iqtisadi cəhət-

dən qabaqcıl. *Tərəqqipərvər adam. Tərəqqipərvər qüvvələr.* – Ağəli tərəqqipərvər iranlılar in qeyrəti, in məsləkli cavanlarından idi. Çəmənəzəminli.

TƏRƏNNÜM is. [ər.] Gözəl səsle yaşaşdan oxuma, ötmə. *Qışların şən tərənnümü.*

□ **Tərənnüm etmək** – 1) gözəl səsle yaşaşdan oxumaq. *Qışlar tərənnüm edir;* 2) nəğmələrdə, mahnılarda, şeirdə təsvir etmək, şöhrətləndirmək. *Əmək igidliliklərini nəğmələrda tərənnüm etmək.* – *Xalq [Səferi] ..igid, mərd, ədalətli bir adam kimi tərənnüm edirdi.* Çəmənəzəminli. *El aşığıları inca Azərbaycan dilində xalqımızın mərdliklərini tərənnüm edən ölməz dastanlar qoşurdular.* İ.Əfəndiyev.

TƏRƏSSÜD is. [ər.] 1. Diqqətli baxış, göz dikmə.

2. Arzu etmə.

TƏRƏVƏZ is. Yemək və xorək üçün işlədilən bostan bitkiləri (xiyar, kök, çuğundur, pomidor, badımcan və s.).

TƏRƏVƏZÇİ is. Tərəvəz əkib becərməklə məşğul olan adam. *Tərəvəzçilər briqadası.*

TƏRƏVƏZÇİLİK is. Kənd təsərrüfatının tərəvəz əkib-becərməklə məşğul olan sahəsi. *Tərəvəzçilik sovxozi. Tərəvəzçilik gəlirlilişdir.* // Tərəvəz əkib-becərmə, tərəvəzçiliklə məşğul olma.

TƏRƏVƏZLİK is. Tərəvəz əkilmiş yer, tərəvəz tarlası, dirrik. *Əsəd həyətdəki tərəvəzlidə qurdalanırdu.* S.Rəhman.

TƏRƏZİ is. [fars. tərazu] Ağırlığı çəkib müyyənəşdirmək üçün cihaz. *Tərəzi başında duran kolxozçu tez-tez pambıq kisalrılarını çəkir, raqəmləri ucadan deyir, briqada başçısı da dəftərçəsinə qeyd edirdi.* T.S.Simurq.

◊ **Tərəziyə vurmaq** – çəkmək. **Tərəziyə girmək** – özünü tay tutmaq, ayaqlaşmaq. [Həsən ağa:] *Sənə varlılarla tərəziyə girmək nə yaraşar, yorğanına bax, ayaqlarını uzat.* Ə.Haqverdiyev.

TƏRƏZİCİ is. Şeyləri tərəzidə çəkən və ya onların çəkilməsinə nəzarət edən işçi. // Qapançı.

TƏRƏZİPULU is. Şeyləri tərəzidə çəkmək üçün alınan rüsum.

TƏRGİTDİRMƏ “Tərgitdirmək”dən f.is.

TƏRGİTDİRMƏK icb. Tərgitməyə məcbur etmək.

TƏRGİTMƏ “Tərgitmək” dən *f.is.*

TƏRGİTMƏK *f.* Adət etdiyi pis və ya zərərli adətdən ol çıkmək, həmin işi daha etməmək. *İçkini targitmək. Papirosu targitmək. - Əsil məsələ [tenbəllərə, şöhrətpərəstlərə, aravuruşduranlara] bu xasiyyətləri targitməkdər. Ə.Sadıq. Nə çıxar fikirdən, boş-bos xəyaldan. Tərgitmək gərəkdir bu pis vərdisi!* B.Vahabzadə.

TƏRHALVA *is.* Yağda qovrulmuş un və doşabdın bişirilən halva növü.

TƏRXAN *is.* 1. Orta əsrərədə türk xalqlarında hökmdarların titulu.

2. Zaqafqaziya və Mərkəzi Asiyada, Kazan, Həştərxan xanlıqlarında feodalların dövlət vergilərindən azad edilmiş mülkü və torpağı.

TƏRXİS *is.* [ər.] *hərb.* Ordunun sülh şəraitinə keçdiğdən sonra hərbi xidmətdən buraxılması. *Sıravi heyətin tərxisi. □ Tərxis etmək* – buraxmaq, ordu sıralarından azad etmək. *Ordunu tərxis etmək. Tərxis olunmaq* – buraxılmaq, ordu sıralarından azad olunmaq. [Qələndər:] *Bəli, tamam tərxis olunmuşam. Anan necədir?* Q. İlkin.

TƏRXUN *is.* Nazik, uzun yarpaqları yeməyə işlədilən çoxılık göyərti. *İki dəstə tərxun. - ..Kənarda keşniş, kəvər və tərxun ləkləri gözə çərpirdi.* Çəmənzəminli.

TƏRİF *is.* [ər.] 1. Bir şəxsin, ya şeyin yaxşı cəhətlərini, məziyyətlərini, müsbət xüsusiyyətlərini demə; mədh, vəsf. *İndi Sona gözəl cümlələr, təriflər.. dinləmək istəyirdi.* B.Bayramov. // Şöhrət, ad. *Əyri qılinci belində; Tərifi mərdlər dilində.* “Koroğlu”. □ **Tərif etmək** – bax **tərifləmək.** *Vaqif zülfələrini tərif edəndə; Gərəkdir ki, əvvəl yaza banövşə.* M.P.Vaqif. *Əminə nə qədər diqqət versə də, Rayanın tərif etdiyi qızı görə bilmirdi.* M.S.Ordubadi.

2. Bir şeyin məzmununu, mahiyyətini, əsas xüsusiyyətlərini qısa şəkildə ifadə edən formul; xülaşə. *Cümlənin tərifi. Okeanın tərifi. Məntiqi tərifi.*

TƏRİFƏGƏLMƏZ *sif.* Hər cür tərifdən yüksək; çox gözəl, çox yaxşı. *Tərifəgəlməz gözəllik.*

TƏRİFƏLAYİQ *sif.* Tərifli, tərif edilməyə layiq olan, çox gözəl, elə. *Tərifəlayiq təşəbbüs.*

TƏRİFLƏMƏ “Tərifləmək” dən *f.is.*

TƏRİFLƏMƏK *f.* Tərif etmək, vəsf etmək, mədh etmək. *Yarış qabaqcılarını tərifləmək.*

TƏRİFLƏNMƏ “Təriflənmək” dən *f.is.* Büləndin təriflənməsindən acığı gəldiyi, həm də əsil mətləbə keçmək vaxtı olduğu üçün *Sirat sözü dəyişib dedi.* Ə.Əbülhəsən.

TƏRİFLƏNMƏK *mach.* Tərif edilmək, vəsf edilmək, mədh olunmaq. *Yaxşı işinə görə təriflənmək. - Hər üç-dörd ayda, hər kənd təsərrüfat kampaniyasının axırında bir təriflənmək [Rüstəm kişinən] cirası idi.* M.Ibrahimov.

TƏRİFLİ *sif.* Tərifəliyiq, tərifə dəyər, yaxşı, gözəl, təriflənməli. [Cingiz:] *Cəbi lələ, get, Piri babanın o tərifli balından kəs, gətir, yeyək.* S.S.Axundov.

TƏRİFNAMƏ *is.* [ər. tərif və *fars. ...namə*] Yaxşı işləməyə, yaxşı oxumağa, yarışa, baxışda və s.-də qabaqcıl yer tutduğuna görə birləşir verilən rəsmi səned. *Orta məktəbi tərifnamə ilə bitirmək.* Konkursda *tərifnamə almaq. - Həmisə tərifnamə arzulayan Kosanın indi töhmət sözündən gözü bərələ qalmışdı.* S.Rəhimov.

TƏRİQ *is.* [ər.] *klas.* Yol. *Bir il əvvəl Varşava təriqi ilə Avropaya səfər edən bir İran [vətəndaşı] bir neçə gün Kiyev saflarının müsafiri olmuşdu.* Çəmənzəminli. [Həmzenin] böyük planları vardı, ticarətini Tiflis və Batum təriqi ilə İstanbula, oradan da o yana yeritmək istəyirdi. Ə.Əbülhəsən.

TƏRİQƏT *is.* [ər.] *din.* Hakim dindən ayrılmış dini icma, islam məsləklərindən, məzhəblərindən hər biri. [Yaşlı kişi:] *Fəqət müxtəlif məzhəb və tariqətlərə mənsub olan müsəlmanlar hamisi bu baradə müttəfiq deyillər.* S.Hüseyn. *Şərqiñ dərdi böyükdür qədim tarixi qədər; Didir biri-birini tariqətlər, nəsillər.* B.Vahabzadə.

TƏRİQƏTCİ *is.* Bu və ya digər təriqətə mənsub olan adam.

TƏRİQƏTCİLİK *is.* Təriqətlərdən birinə mənsub olma.

TƏRK¹ *is.* [*fars.*]: **tərk etmək (eləmək)** – 1) qoyub getmək, çıxıb getmək, buraxıb getmək, atıb getmək. *Evi tərk etmək. Vətənini tərk etmək.* – *Reyhan səssiz tərk eləyir; Nənəsinin otağını.* M.Dilbazi; 2) yarımcıq qoymaq, daha davam etdirməmək, buraxıb getmək. *İşti tərk etmək.* – ..[Səməd bəy] orta məktəbin

dördüncü sınıfında dərsi tərk etdi. Çəmənzəminli. **Tərkini qılmaq** – bax **tərk etmək** (eləmək). Kərbəlayı Eyvaz bu səfər ev-eşiyin tərkini qıldı. Çəmənzəminli.

TƏRK² bax **tək²**. [Məlikməmməd] quyunun tərkinə çatan kimi bir o yana-bu yana baxıb gördü ki, bir yol var. Çəmənzəminli. Dərənin tərkindən, göz güclə işləyən yerdən parlıtu gəlir, ancaq su görünmür. Mir Cəlal.

TƏRK³ is. Atın belinin yəhər qoyulan yerinin dal tərefi. ..Çavuş qəndabı içib, corabı aldı və qoydu atının tərkindəki xurcuna. C.Məmmədquluzadə. Sadıq kişi atın tərkinə bağlanmış dolu heybəni götürdü. M.Hüseyn. □ **Tərk xurcunu** – atın tərkinə, yəhərin dalına qoyulan kiçik xurcum. Tərk xurcununun bir gözündə bir neçə qutu qrim, on-on iki müxtəlif parık vardi. Ə.Vəliyev. **Tərkinə mindirmək** (almaq, götürmək) – öz arxasında atın və ya başqa heyvanın tərkinə mindirmək, oturtmaq. Aldı arxasına Qurban çobanı; Götürdü tərkinə igid Osmanni. H.K.Samılı; // eyni qaydada motosiklet, velosiped və s.-yə mindirmək. Yusif eyvanın başından motosikli endirdi, işə salıb, Şahmarı da tərkinə aldı. B.Bayramov. **Tərkinə minmək** – atlinin arxasına, minik heyvanının tərkinə minmək. Bir nəfər ağ atlı [Qəribin] qabağına çıxıb salam verdikdən sonra dedi: – Gəl min tərkim! “Aşıq Qərib”.

TƏRKALTı is. Yəhərin, at və ya başqa minik heyvanının tərkində olan dal hissəni. [Həsrət:] *Saxla, bala, keç tərkimə, yəhərdəki döşəkçəni də tərkaltının üstünə at.* B.Bayramov.

TƏRKİB is. [ər.] 1. Mürekkeb bir şeyi əmələ getirən hissələrin, şeylərin, ünsürlərin məcmusu. *Dilin lügət tərkibi.* // Hər hansı kimyəvi birləşməyə, xəlitəyə, məhlula daxil olan maddələrinin toplusu. *Kimyəvi birləşmənin tərkibi.* *Qazin tərkibi.* *Dəniz suyunun tərkibi.*

2. Müxtəlif elementi və ya maddələrdən ibarət birləşmə, xəlitə, məhlul. *Dərman tərkibləri.* *Dəriyə xüsusi tərkib hopdurmaq.*

3. Bir kollektivin, təşkilatın heyətini təşkil edən adamlar toplusu. *Komissiyanın tərkibi.* *Rəyasət heyətinin tərkibi.*

4. dilç. Bir neçə sözdən əmələ gələn birləşmə, ifadə, ibarə; söz birləşməsi. *Feli sıfət tərkibi.* *Söz və tərkib.* – *Füyuzatçılar ərab və*

fars sözlərini, tərkiblərini yerli-yersiz işlədir, dili zibilləyirdilər. M.İbrahimov.

5. mus. Şüştər və hüməyün dəsgahlarında müğəm hissəsinin adı. *Tərkibin birinci ifadəsi ümumiyyətlə mayonin üst aparıcı tonu ilə başlanır.* Ü.Hacıbəyov.

TƏRKİBBƏND is. [ər. tərkib və *fars*. bənd] ədəb. Mövzu və vəzni etibarilə bir olub, müxtəlif qafiyə sisteminə malik klassik şeir formalarından biri. Füzulinin “Mənəm ki qafıləsaları-karivani-qəməm” tərkibbəndi. S.Ə.Şirvaninin tərkibbəndləri.

TƏRKİBLİ sıf. Bir elementin tərkibinə daxil olan. *Xüsusi tərkibli maye.* *Mürəkkəb tərkibli cümlə.*

TƏRKİ-DÜNYA is. [ər.] *din.* Bu dünyanın nemətlərindən, zövq və səfəsindən əl çəkib, o dünyanın eşqi ilə yaşayan adam; asket, münzəvi. [Pərşən İntizariye:] *Səni – tərk-i-dünya bir qocanı aclar qorxudur.* Ə.Məmmədxanlı.

TƏRKİ-DÜNYALIQ is. Bu dünyanın nemət və zövqü-səfəsindən əl çəkib, o dünyanın eşqi ilə yaşaması; asketizm, münzəvilik.

TƏRKİ-ƏDƏB is. [ər.] Ədəb xaricində, ədəb və əxlaq qaydalarından kənardə olan iş, hərəkət və s.

TƏRKİ-VƏTƏN is. [ər.] Vətənini tərk edib başqa yere getme, başqa yerde yaşama; calayıvətən. *Nə Otello, nə Faustdur bizim qohrəman;* *Nə də tərk-i-vətən olmuş Harolda bənzər.* S.Vurğun.

TƏRKLƏŞMƏ “Tərklemək”dən f.is.

TƏRKLƏŞMƏK f. Birisinin tərkinə minmək (bax **tək³**). [Səttar:] *Qal, axşam ikimiz tərkləşərik.* P.Makulu.

TƏRKÖYNƏK is. Altdan geyilən köynək, alt köynəyi. // Sif. mənasında. *Tərköynək uşaqlar Mədədin əl-ayağına sarındılar.* S.Rəhimov.

TƏRK-SİLƏH is. [ər.] 1. Silahlarını əlindən alma, silahını, ya silahlarını atmağa mecbur etmə; silahsızlaşdırma. □ **Tərk-silah edilmək** – silahı əlindən alımaq; silahsızlaşdırılmaq. [Əsgərlər] *çayın o tərəfi ilə yuxarı galxdıqları vaxt səkkiz nəfər fin soldatının tərk-silah edilib gətirildiyini gördülər.* Ə.Vəliyev. [Ağagül:] *Yunkerlər tərk-silah edildi.* Ə.Məmmədxanlı. **Tərk-silah etmək** – silahlarını əlindən almaq; silahsızlaşdır-

maq. *Sergey bu zaman baş nəzarətçini yera yixib tərk-silah etdi.* S.Veliyev.

2. Bütün və hər cür silahlı qüvvələrin buraxılması, bütün silahların məhv edilməsi, ya-xud silahlı qüvvələrin əsaslı surətdə ixtisar olunması və silahlanmanın məhdudlaşdırılması üçün həyata keçirilən tədbirlər.

TƏRLAN is. 1. zool. Güclü dişindiyi və uzun qanadları olan yırtıcı quş. *Bir yanında tərlanlar, dumanlı dağlar; Bir yanda kəkliklər, ayna bulaqlar.* M.Müşfiq. // məc. Obrazlı təşbeh-lərdə. *Doğrudan da getdikcə Solmazın yeri görünür, o şux tərlanın səsi eşidilmirdi.* S.Rəhimov. [Natiq:] *Ancaq heç biri mənim könlü-mün tərlanımı ovlaya bilməz.* B.Bayramov.

2. məc. Qoçaq, iğid, zirək, qosəng mənəsində. *Misri qılınc bağlamışam belim;* Tərlanların tavarına gəlmışəm. "Koroğlu". *Əjdər o tərlani basdı bağırına;* *Qadın tək ağlamaq gəldi aruna.* H.K.Sanlı. // məc. Obrazlı təşbeh-lərdə qoçaq təyyarəçilərə verilən ad. *Uçun, tərlanlarımlı! Öpürəm sizi;* *Qəlbimdə döyüñən saf qəlbiniziz.* S.Vurğun.

TƏRLƏDİCİ sıf. Tərlədən, tərəmələ gəti-rən, tərəködürüvən. *Tərlədici dərman.*

TƏRLƏMƏ "Tərləmək" dən f.is.

TƏRLƏMƏK f. 1. Bədəni tərlə örtülmək, tərəkömək, derinin məsamələrindən tərəsiz-məq. *İstidən tərləmək.* *Alın tərləmək.* – *Bilqeyis həyəcanından tərləməmişdi.* S.Veliyev. *İşləməyə adət etmədiyindən* [Aydının] *alları tərləyib qabarlaşmışdı.* H.Seyidbəyli. // məc. Bir işlə çox və ciddi məşğul olmaq, bir şey üzərində işləməkdən çox yorulmaq. *Məsələnin həlli üzərində tərləmək.*

2. Çökəməs buxardan nəm olmaq, nəm çəkmək. *Hopduqca səhranın gövdəsinə su;* *Tərlədi qaxsimış bir bədən kimi.* S.Vurğun. *Quru-mağ üz tutmuş ağaclar su işib cana gəldi,* torpaq tərləməyə, nəfəs almağa, yenidən dir-çəlməyə başladı. Ə.Məmmədxanlı.

3. Bir tərəfi isti, o biri tərəfi soyuq olan boru, şüşə və s. kimi şeylər üzərində su damlları əmələ gəlmək; nəmlənmək. *Pəncərənin şüşə-ləri tərləyib.* *Istidən su borusu tərləyib.*

4. məc. dan. zar. İstəmədiyi halda xərclə-məyə, verməyə məcbur olmaq (pul haqqında). *100 manat tərlədim.*

◊ **Biğ(unın) yeri (yenice) tərləmək** – bax
biğ.

TƏRLƏTMƏ "Tərlətmək" dən f.is.

TƏRLƏTMƏK f. 1. Bir şeyin təsiri ilə tərəmələ gətirmək, tərəködürümək, tərləməsinə səbəb olmaq. *İsti havada çay adamı tərlədir.* *Banka qoyub xəstəni tərlətmək.*

2. məc. Cox yormaq, üzmək, əldən salmaq. *Bu iş məni lap tərlətdi.*

TƏRLİ sıf. 1. Tərləmiş, üstündə tərə olan. *Tərlı at.* *Tərlı bədən.* – [Qadınlar və qızlar] *iki-üç kilometr piyada gəldiklərindən tərlili üz-ləri qızarmışdı.* M.Ibrahimov.

2. Tərəndən islanmış. *Ana yurdun qız-galını!* *Yuyub qurudun;* *O qocanın əynindəki tərlili köynəyi.* S.Vurğun.

3. Üzərində tərə (3-cü mənəda) olan. *Tərlı şüşə.*

tərlili-tərlili zərf Tərlili halda, tərlili ikən, təri qurumamış. *Tərlili-tərlili soyuq su içmək olmaz.*

TƏRLİK is. 1. Yəhər altında atın belinə qoyulan keçə parçası. *Cəmil tərlili Qaşqanın üstüնə atıb onu həyətdən çıxardı.* Q İlkin.

2. Keçmişdə yaşılı kişilərin papayaq altındandırıqduqları nazik parçadan tikilmiş baş geyimi. *Sətin tərlilik.* – *Molla əmmaməsini yenə minibərin üst pilləsinə qoymuş, başında tərlilik, yərə oturmusdu.* P.Makulu.

3. İç tərəfdən ayaqqabının altına yapıdırlıqdan nazik dəri, parça, karton və s. *Tuflinin tərliliyi.*

TƏRPƏDİLMƏ "Tərpədilmək" dən f.is.

TƏRPƏDİLMƏK "Tərpətmək" dən məch. *Stol yerindən tərpədildi.* – *Dəyirmi dayırmən daşı yavaş-yavaş yerindən tərpədildi və sü-rütmənin üstünə mindirildi.* S.Rəhimov.

TƏRPƏNİŞ is. 1. Tərpənme, hərəkət, tər-pənti, canlanma.

2. Hərəkət, davranış, hərəkət tərzi. *Xəlilin hər addımdında, hər tərpənişində özünün də yaxşı dərk edə bilmədiyi bir qürur vardi.* M.Hüseyn. *Səməd* [qadının] *üzünü görməsə də yerisindən, boy-buxunundan, tərpənişindən onun lap cavan olduğunu dərhal bildi.* İ.Hü-seynov.

TƏRPƏNİŞMƏ "Tərpənişmək" dən f.is.

TƏRPƏNİŞMƏK f. Tərpənme, hərəkətə gəlmək (çoxlu adam haqqında). *İclasdadılar bayaqdan çox belə sey eşitdiklərinə baxma-*

yaraq, yenə də söz bura çatanda oturduqları
yerdə tərpənişdilər. Ə.Məmmədxanlı.

TƏRPƏNMƏ “Tərpənmək”dən f.is. □ **Yer tərpənmə** – zəlzələ.

TƏRPƏNMƏK f. 1. Yerindəcə hərəkət etmək, hərəkətə başlamaq, tərpəsmək, qımlıdanmaq. *Tərpənməyir gecə yarı; Ağacların yarpaqları.* S.Rüstəm. [Eldar:] *Tələsməyin, mən deməmiş tula yerindən tərpənən deyil.* M.Rzaquluzadə. □ **Yer tərpənmək** – zəlzələ olmaq.

2. Yola düşmək, hərəkət etməyə başlamaq. *Telli işə qəti surətdə bir yana tərpənməyəcəyini bildirirdi.* S.Hüseyn. [Nərgiz:] *Tez ol ata, deyəsən, anagilin dəstəsi tərpənir..* Ə.Məmmədxanlı.

3. Bir işi görməyə başlamaq, bir işə girişmək, hərəkətə gəlmək. [Qönçə atasına:] *Bəlkə sən tərpənincə onlar gecənin birləndə məni apardılar?* Ə.Veliyev.

TƏRPƏNTİ b a x **tərpəniş** 1-ci mənada. [Dərya:] *O kəsin ki ömrü zələzlədə keçsin... yerin-göyün tərpəntisindən onun xəbəri çətin ki ola!* B.Bayramov.

TƏRPƏŞMƏ 1. “Tərpəşmək”dən f.is.

2. is. Hərəkət, canlanma, həyəcan. *Heyət üzvləri arasında tərpəşmə əmələ gəldi.* Ə.Veliyev.

TƏRPƏŞMƏK f. 1. Hərəkətə başlamaq, hərəkətə gəlmək (çoxları haqqında).

2. B a x **tərpənmək** 1-ci mənada. *Hərdən külək əsər ki, yarpaq düşər; Ancaq onda suyum bir az tərpəşər.* A.Səhhət. [İzzət] nə zaryır, nə tərpaşır, nə xırıldayırdı. Mir Cəlal.

TƏRPƏTMƏ “Tərpətmək”dən f.is.

TƏRPƏTMƏK f. 1. Hərəkətə götirmək, hərəkət etdirmək; qımlıdatmaq. *Kərim baba sükütlə başını tərpətdi.* A.Şaiq. [Rəşid] ani olaraq uzun kirpiklərini döyərək qara, nazik qaşlarını tərpətdi. M.İbrahimov. // Əsdirmək, titrətmək, laxlatmaq, yerindən oynatmaq. *Basdırılmış ağacı tərpətmək olmaz.*

2. Hərəkətə götirmək, getmək üçün hərəkət etdirmək. *Faytonçu atları tərpətdi.* Ə.Haqverdiyev. *Ayaz atı tərpədib həyətdən çıxdı.* Ə.Məmmədxanlı.

TƏRS is. və sif. 1. Bir şeyin eks tərəfi, arxası, dali. *Nəzarəçi söyüş söyüdү və sağında dayanmış növbətçinin qırımızı yanağına əli-*

nin tərsi ilə ağır bir şillə vurdur. M.Hüseyn. [Veys] ..səliqəsiz qara bişərini əlinin tərsi ilə silib, borc və nisə dəftərlərini götürdü. Ə.Əbülhəsən. // Parçanın və s. dal üzü (avand eksisi). *Parçanın tərsi.*

2. Biri o birlisinin əvəzinə və ya eksinə olan. *Ayaqqabını tərs geymək.*

3. Öz dediyindən, öz əməlindən, öz xasiyyətindən ol çəkməyen, tərslik edən; inad, höcət. [Mehralı:] *Musa çox tərs adamdır, sən onun dilini bilməzsən.* S.Rəhman. [Qızıyetər:] *Rüstəm dayı əl qatmasa Şirzadın işi düzələn deyil. Elə bir tərsə rast gəlib ki!..* M.İbrahimov.

4. Açıqlı, hırslı, qasqabaklı. *Sarı özü də işlər müdürünin tərs baxışlarından bir növ matləbi anlayırdı.* S.Rəhimov. *Mirzə yenə üzümə tərs baxdı.* Mir Cəlal.

5. Əksinə, tersinə. [Məhəmməd:] *Ey müəllim, sən mənə neçə il dərs demisən; İndi belə görünür, hər şeyi tərs demisən.* B.Vahabzadə.

◊ **Tərs damarına düşmək (salmaq), tərs damarı (tərsliyi) tutmaq** – tərsliyə başlamaq, tərslik eləmək, dediyindən, öz əməlindən, öz bildiyindən ol çəkməmək; inad etmək. [İmrən:] *[Ananın] tərs damarına düşdü, qurtardı.* M.Hüseyn. [Rüstəm:] *Görürsən tərs damarı tutub, danışma, çıx get, havası keçəndə qayıt..* M.İbrahimov. [Nisə xanım Zakirova:] *Na qədər dedim ki, uşağa ayda bir-iki min cibxərciliyi göndər, saldın tərs damarına.* Ə.Məmmədxanlı. **Tərs damarını sindirmaq** – tərslikdən vaz keçməsinə nail olmaq, yumşatmaq, yola götirmək, razılığını nail olmaq. [Xəlil:] *..Yığışın başına dost-aşnanı, o Əliqulu kişinin tərs damarını sindirsin.* S.Rəhman. **Tərs kimi** – elə bil, açıqdan, eksinə. [Mərcan boy:] *Tərs kimi kəbin pulu da beş min manat yazılıb.* Ü.Hacıbəyov. **Yumurtası tərs gəlmək** – el-ayağa düşmək, bir yerdə qərar tapa bilməmək, özünə yer tapa bilməmək. **Yumurtası tərs gəlmış toyuq kimi** – bir yerdə qərar tapa bilməyən, özünə yer tapa bilməyən adam haqqında.

TƏRSA is. [fars.] klas. Xristian, xaçpərəst, isəvi. *Tərsa qızı (xristian qızı).* – *Qövmi-tərsaya mən tanıtdım rah.* Füzuli. *Sərasər sövdəyi-əsgəri tərsanın;* *Apardi əqlini Şeyx Sənanın.* Q.Zakir.

TƏRSANƏ is. [ər. darüssənə-dan] is. Gəmi düzəldilən və təmir olunan yer, verf, zavod.

TƏRSƏ sif. və zərf Tərs, eks, tərsinə, ek-sinə. Hacının oğlu çox bədbin bir adamdır. Hər şeyə şübhə ilə baxır, hər sözdən tərsə bir məna çıxarmaq istəyir. Qantəmir.

TƏRSİNƏNƏ zərf Əksinə, ziddinə, tərsinə. Bəli, zəməna dolandı və dəyirmən tərsəsinə چevrildi.. C.Məmmədquluzadə.

TƏRSİM is. [ər.] Rəsm çəkmə, cızma.

TƏRSİNƏ bax əksinə. Diqqət edib baxsan əgər dərsinə; Hər şeyi təlim eləyir tərsinə. M.Ə.Sabir. [Mozalan bəy:] Amma burada işlər tərsinədir. Ə.Haqverdiyev.

TƏRSLİK is. Tərs adəmin xasiyyəti; inad-cılıq, inadçılıq, inadkarlıq, höcətlilik. Kolxoz sədri Qara kişiinin tərsliyini bilirdi də, yenə bir şey deməkdən özünü saxlaya bilmədi. Ə.Əbülləhesən. □ **Tərslik eləmək (etmək)** – inad etmək, inadkarlıq göstərmək. [Lütfəli bəy:] Şəfiqə, gəl sən tərslik eləmə, bircə dənə balana rəhəmin gəlsin. İ.Musabəyov. **Tərsliyi tutmaq, tərsliy(in)ə salmaq** – tərslik etmək, inadkarlıq göstərmək. Tərsliyi tətbiq etmədən heç nə eşidə bilməyəcəklərinə qane olan qohum-qonşu arvadları çıxıb getdi. Ə.Əbülləhesən. Axırdı Qədər tərsliya salaraq böyük xalçanı üç yera bölməyi təklif etdi. Ə.Sadiq.

TƏRTƏMİZ sif. Lap temiz, olduqca təmiz. Qurxılıb çənəsi, buxaq tərtəmiz; Durur qabağında örtüklü bir miz. H.K.Sanlı. [Nuriyyə:] Stəkanları bir daqiqənin içində yuyub tərtəmiz (z.) sildim. İ.Əfendiyyev.

TƏR-TƏZƏ bax təptəzə. Tər-təzə otla-rın atri insanı bihüs edirdi. C.Cəbrayılbeyli. Bina təzə, ağac təzə, yer təzədir; Ördəklərin yuvası da tər-təzədir. H.Hüseynzadə.

TƏRTİ is. [ər.] 1. Ayrı-ayrı hissələri, şəyləri seçib birləşdirərək tam bir şey əmələ gətirmə, düzəltmə, yaratma. Dərsliyin tərtibi. Smeta tartibi. Lügət tartibi. – İş məntaqələri, zavodlar, sexlər, emalatxanalar öz planlarını gözdən keçirir, yeni planlar tərtib edirdilər. Ə.Sadiq.

2. Təşkil, təşkil etmə, yaratma, düzəltmə (qrup, kollektiv). Bir neçə adamdan ibarət xor tərtib etmək. Yeni hökumət tərtib etmək. // Hazırlamaq, düzəltmək. Böyük bir ziyaflı tərtib etdilər.

3. Bax **tərtibat** 1-ci mənada.

4. Səliqə, səliqə-sahman, qayda, üsul, ni-zam. [Muzdur] ..ağ pal-paltarı öz tərtib və səliqəsil bir-birinin üstünə [yığıdı]. S.M.Qəni-zadə. □ **Tərtibə salmaq** – qaydaya salmaq, səliqəyə salmaq, nizama salmaq. *İzin olsa, məhəbbatlı deyordim sənə, sağı! Sal məclisi tərtibə səbəbkər gəlinəcə.* Ə.Vahid.

5. Yazma, inşa. □ **Tərtib etmək** – yazmaq, inşa etmək. Nemətullayev hər haqq-hesabı düzgün saxladığından nəticədə təftiş komisiyası gözəl bir akt tərtib edər və burada Nemətullayevin mükafatlanmasını irəliyə sü-rərdi. S.Rəhimov.

6. mətb. Çap üçün mətbəə şriftlərinin bir yerə gətirilərək düzülməsi, yiğilması, mürəttib işi; mürəttiblik.

TƏRTİBAT is. [ər. “tərtib” söz. cəmi] 1. Tərtib olunmuş bir şeyin xarici görünüşünü, görkəmini təşkil edən xüsusiyyətlərin (kitabın, qəzətin şəkillərinin, şriftlərinin, ya səhnə tamaşasının dekorasiya ve geyimlərinin və s.-nin) məcmusu. Səhnəyə müzəyyən bir rəs-sam tərtibat vermirdi. S.Rəhman.

2. Bax **tərtib** 1-ci mənada. Külliyyatın tərtibatı, müqəddiməsi və qeydləri professor M.Arifindir.

TƏRTİBATÇI is. Tərtibat işləri ilə məşğul olan, kitabın, tamaşanın tərtibatını verən adam. // Sif. mənasında. Tərtibatçı rəssam.

TƏRTİBÇİ is. Tərtib işləri ilə məşğul olan, tərtib edən adam. Lügətin tərtibçisi. Təngidi mətnin tərtibçisi.

TƏRZ is. [ər.] 1. Üsul, qayda. Ey dilbəra-na tarzda cövlən edən çocuq! M.Ə.Sabir. Arvad gözəci vərəqəyə baxıb, bir ağızının qalın dodaqlarını iyrənc bir tərzdə bützü. H.Seyid-beyli.

2. İzafət birləşməsinin birinci tərəfi kimi işlədirilir; məs.: tərzi-hərəkət (hərəkət tərzi), tərzi-təfəkkür (təfəkkür tərzi), tərzi-hayat (ha-yat tərzi).

TƏSADÜF is. [ər.] 1. Baş vermiş gözlənil-meyən, nəzərdə tutulmayan hadisə; qəziyyə, vəqə, əhvalat. [Tosya Fəraməzə:] Nəçin bir neçə ay əvvəl təsadüf bizi bir-birimizə rast gətirdi? Cəmənzəminli.

2. Gözlənilmədən rastlaşma, görüşmə. Mə-hərrəm bu təsadüfdən çox sevindi. H.Nəzərlə.

□ **Təsadüf etmək** – 1) gözlənilmədən rast gəlmək, birdən qarşısına çıxməq. *O günün sabahı məktəbə gedərkən [qızı] təsadüf etmədim.* S.Hüseyn; 2) görmək, rastlaşmaq. *Arasıra istidən divarın dibindəki kölgəliyə qışılaraq yeriyinlərə də təsadüf etmək mümkünündür.* M.Ibrahimov. *İndi vagonlarında bir-iki sənmişinə təsadüf etmək olurdu.* H.Seyidbəyli.

3. Hal, vəziyyət. *Təliə bir çox təsadüflərdə Əbübekrin ona diqqət verib-vernədiyini də öyrənməyə çalışırı.* M.S.Ordubadi. // Gözlənilmədən ortaya çıxan keyfiyyət, hadisə, şərait. [Arif Renaya:] *Nə səadət, nə xoş təsadüf, inan; Səni gördükdə bitdi tabüb-təvan.* H.Cavid. *Uşağı bir xoşbəxt təsadüf saxladı.* Mir Cəlal.

TƏSADÜFƏN *zərf* [ər.] Gözlənilmədən, gözlənilmədən, təsadüfi olaraq, təsadüfi. *Təsadüfən Nəbi o gün yoldaşlarını Dəvəboynuna göndərmişdi.* “Qaçaq Nəbi”. *Haman qəribə “ovçunun” təsadüfən vurdugu bu gəyərçini götürüb yarasını yoxladım.* M.Rzaquluzadə.

TƏSADÜFİ *sif* [ər.] 1. Nəzərdə tutulmadığı, gözlənilmədiyilə haldə baş verən, təsadüf neticəsində olan. *Təsadüfi görüş. Təsadüfi uyğunluq.* – *Rüstəm [Şərəfoğlu] üçüncü dəfə tamamilə təsadüfi olaraq, 1942-ci ildə Ukray-nada rast gəldi.* M.Ibrahimov.

2. Hərdənbir, təsadüfdən-təsadüfə olan, baş verən, əldə edilən; daimi olmayan. *Təsadüfi gəlir.*

3. Lazımı qədər əsası, səbəbi olmadığı halda, səbəbsiz törəyən, zərurətdən doğmayan, qanuna uyğun törəməyən. *“Anamın kitabı”ni Cəlil Məmmədquluzadə yaradıcılığında təsa-düfi bir hadisə hesab etmək olmaz.* M.Ibrahimov.

TƏSBƏH *is.* [ər.] Zikr edilən duaları sayımaq, indi issə məşgülüyyət üçün istifadə edilən sapa keçirilmiş muncuq və s. dənələri düzülmü. *Molla İbrahimxəlil sabah vaxtı səccadə üstündə başında əmmama, əlində uzun təsbəh, dizi üstə oturub övrəd oxumağa məşğuldur.* M.F.Axundzadə. *Mirza Cəmil kəhrəba təsbəhini əlinə alıb, əsəbi halda çevirir, muncuqların şaqquqtısından həzz alırdı.* Ə.Vəliyev.

TƏSBİT *is.* [ər.] Əvvəl deyilmiş bir sözün, fikrin və s.-nin düzgünlünü təsdiq etmə, qəbul etmə, sabitləşdirmə. *Konstitusiyada təsbüt olunmuş hüquqlar.* *Lügətdə təsbüt edilmiş*

sözlər. // Bir şeyin doğruluğunu sübut edən dəlil.

TƏSDİQ *is.* [ər.] Deyilən sözün, başqasının mülahizəsinin, yaxud bir sənədin, faktin və s.-nin gerçek olduğunu iqrar etmə, təsdiqləmə. // *Yəqinlik.* [Ağasəfer] *pis xəbərin təsdi-qini eşidcəcəyindən qorxdu, qondarma bır vəcəlla ətrafına işarə edib dedi...* Ə.Əbülləsən.

□ **Təsdiq etmək** – 1) bir şeyin gerçek olduğunu qəbul etmək; təsdiqləmək. [Sədr:] *Mə-səla aydındır, aldiğimiz materiallar vətəndaş Yaqut Niyaz qızının sözlərini təsdiq edir.* C.Cabbarlı; 2) bir şeyin düzgünlüyünü rəsmi-ləşdirmək, qanuni şəklə salmaq. *Diplomun surətini təsdiq etmək;* 3) rəsmi olaraq qəti qə-rar çıxarmaq, qəti şəklə düşmüş hesab etmək. *Gündəliyi təsdiq etmək.* *Tezisləri təsdiq etmək.* *Mövzunu elmi şurada təsdiq etmək.* Əsəri qapı *təsdiq etmək.*

TƏSDİQƏDİCİ *sif.* Təsdiq edən, gerçəkli-yini, doğruluğunu, həqiqiliyini qəbul edən; razılıq, təsdiq, qəbul bildirən. *Təsdiqedici cavab.* *Təsdiqedici nəzər.*

TƏSDİQLƏMƏ “Təsdiqləmək” dən *f.is.*

TƏSDİQLƏMƏK *f.* Təsdiq etmək. *Məclis-dekikələr də mehtər Murtuzun sözünü təsdiq-lədilər.* “Koroğlu”. *Gülxan Gülsənin dedik-lərini təsdiqlədi.* Ə.Vəliyev.

TƏSDİQNAMƏ *is.* [ər.] təsdiq və *fars...namə]* Bir şeyin təsdiq edilməsi haqqında rəsmi kağız, sənəd.

TƏSƏDDÜQ *is.* [ər.] Sədəqə vermə; yox-sullara, dilənəçilərə verilən pul və s.; sədə-qə. □ **Təsəddüq etmək** – sədəqə vermək.

TƏSƏK *is.* Adətən gecə başa qoyulan toxunmuş və ya parçadan tikilmiş papaq; araq-çın. *Nə zynində arxalıq görürəm, nə başında naxılı təsək.* R.Rza. ..Sonanın atası başında təsək, gözlərində eynək olduğu halda.. məc-muələrdən cürbəcür məlumatlar oxuyardı. Ə.Əbülləsən.

TƏSƏLLİ *is.* [ər.] Bir acını az da olsa unutduracaq, dərdi, qəmi yüngülləşdirəcək, təskin edəcək söz, nəsihət və ya yaxşılıq; ovundurma, təskinlik. *Bir təsəlli dir sənə ol söz ki derlər var şübh.* Füzuli. *Bu təsəlli mənə bəsdir, olar asudə halim.* A.Səhhət. □ **Təsəlli vermək** – dərdinə, qəminə şərik olub onu sakitləşdir-mək, ürək-dirək vermək, təskinlik vermək.

TƏSƏLLİVERİCİ

Zərnigar dərdini deyib, başladı ağlamağa. Qarı qızı təsəlli verib, durub gəldi padşahın yanına. (Nağıl). Elə bəll [Məşədibəy] olini Səlimin çiyinə qoyub təsəlli verirdi. M. Hüseyin. **Təsəlli tapmaq** – sakitleşmək, dərdini unutmamaq.

TƏSƏLLİVERİCİ sıf. Təsəlli verən, təsəlliyyət səbəb olan; təskinə dici. *Təsəlliverici xəbər*.

TƏSƏRRÜF is. [ər.] 1. Yiyələnmə, zəbt etmə.

2. Qənaətə işlətmə.

TƏSƏRRÜFAT is. [ər.] 1. iqt. Hər hansı bir ictimai quruluşun istehsalı üsulu, istehsal münasibətlərinin məcmusu. *Kapitalist təsərrüfatı. Natural təsərrüfat. Sadə əmtəə təsərrüfatı. Kapitalist təsərrüfat sistemi*.

2. İstehsala xidmət edən, istehsali təşkil edən, onun üçün olan hər şey; iqtisadiyyat. *Xalq təsərrüfatı*.

3. İstehsalın hər hansı bir sahəsi, habelə hər hansı istehsal vahidi. *Şəhər təsərrüfatı. Meşə təsərrüfatı. – Nəticədə kənd təsərrüfatı dağlıdır, kəndli torpağı buraxıb şəhərlərə qaçırdı. M.S.Ordubadı. // Hər hansı istehsala və ya istehsal vahidinə aid olan avadanlıq, inventar, tikili və s. Kolxoz təsərrüfatı. Yol təsərrüfatı. // Kənd təsərrüfatının, alətləri, istehsal vəsiti-tələri, əkin yerləri, heyvanları və s. olan istehsal vahidi. Xırda kəndli təsərrüfatı.*

4. Meişət və ev ehtiyaclarını təmin etmək üçün lazım olan vəsaitin məcmusu. *Tamaşa bütün ailəsini kənddən, təsərrüfatdan ayıraq stansiyaya, rayon mərkəzinə gətirmişdi. Ə.Əbülləsən. [Cəlalın atası] ..kiçik bir təsərrüfat düzəldə bilmədi. S. Vəliyev. // İdarəde, müəssisədə və s.-da lazım olan şeylərin məcmusu. Təsərrüfat şöbəsi. Direktorun təsərrüfat üzrə müavini. – Təsərrüfat müdürü lampani rəfdən götürüb ortalığa gətirdi və kibrili Rəhimə verdi. Ə.Sadiq.*

TƏSƏRRÜFATÇI is. Sənayenin, kənd təsərrüfatının her hansı sahəsinin təsərrüfatına rəhbərlik edən adam. *Təsərrüfatçı [Qədirə] qırıq bir taxt göstərib dedi: – Hələlik ötüş! Mir Cəlal.*

TƏSƏRRÜFATÇILIQ is. Təsərrüfatı yaxşı, qənaətə idarə etmə bacarığı.

TƏSƏRRÜFATSIZLIQ is. Təsərrüfatı idarə edə bilməmə və ya pis idarə etmə nəticəcə-

TƏSİR

sində əmələ gələn vəziyyət, pozğunluq, qə-naətsizlik. *Təsərrüfatsızlıqqa qarşı mübarizə*.

TƏSƏVVÜF is. [ər.] bəx mistika.

TƏSƏVVÜR is. [ər.] 1. Xəyalə götirmə, xəyalən göz qabağına götirmə. *Ucsuz-bucaqsız bir meşə təsəvvür edin. – Xanım .. Qafqazın şəklini xəyalına gətirərək onu füsunkar bir ölkə kimi təsəvvür edirdi. Çəmənzəminli. // Xəyal, fikir. Sədrin təsəvvüründə arzu etdiyi düz və ayna kimi yollar parıldamağa başladı. S.Rəhimov.*

2. Bir şeyi, adamı fikrində canlandırma, zehində surət vermə, bir fikirdə olma. *Mən bu işi başqa cür təsəvvür edirdim.*

3. Bir şey, bir adam haqqında bilik, ümumi tanışlıq. *Heç bir təsəvvürü yoxdur. Botanikanın ümumi təsəvvürü var.*

4. Fikir, xəyal, təxəyyül. *Tahirin gözləri dənizə baxır, amma təsəvvüründə yalnız və yalnız Lətifə dolanırdu. M. Hüseyin. Əhrəmanın təsəvvüründə iki ata, iki oğul canlanırdu. S.Rəhimov.*

5. fəls. psix. Olmuş hadisəni xəyalına götirmə, zehində canlandırma. *Təsəvvür prosesi. // Əvvəller hiss orqanlarına təsir etmiş, indi isə bilavasitə təsir etməyən, lakin xəyalda eks olunan əşya və hadiselerin konkret surəti.*

TƏSHİH is. [ər.] 1. Yazı və s.-də səhvləri, nöqsanları düzəltmə; düzeliş. □ **Təshih etmək** – düzəliş aparmaq, düzəltmək. *Firidun öz məqəlasını bir də oxudu, .. bəzi təshihlər etdi. M.İbrahimov.*

2. köhn. Korrektura. *İftadə matbəə əməkçisi idi. Təshihə baxar və arabir şeir də yazardı. Çəmənzəminli.*

TƏSXİR is. [ər.] Ələ keçirmə, zəbt etmə.

TƏSİR is. [ər.] 1. Əsər etmə və bunun neticəsində əmələ gələn hal, əlamət, iz. *Təsir altında olmaq. Təsir altına düşmək. Günsəş şüalarının bədənə xoş təsiri. – Külliyyin təsirindən sonra ocağın qurağında oturmaq Giləyə o qədər xoş gəldi ki... Ə.Vəliyev. □ Təsir etmək – 1) əsər etmək, təsiri olmaq, nüfuz etmək. Söz ona təsir etmir. Nə qədər dedik, təsir etmədi. Dərman yaxşı təsir etdi; 2) riqqətləndirmək, kədərləndirmək. Bu səs adama ağır təsir edir. Xəbər biza çox təsir etdi. – Bu sözlər Göyüşə təsir etdi. Mir Cəlal. ...təsiri*

bağışlamaq – bir şey haqqında bu və ya başqa fikir oyatmaq, təsəvvür yaratmaq.

2. Müəyyən bir enerjinin, gücün, qüvvənin özünü bürüze verməsi, göstərməsi. *Məxaniki təsir. Qüvvənin cismə təsiri.*

TƏSİREDİCİ *sif.* Təsir edən, təsir göstərən, təsirli. *Hüseyin çox müləyim və təsireddicisi səsi olan bu müəllimin danışqlarına diqqətlə qu-laq asırdı.* S.Rəhimov.

TƏSİRLƏNMƏ “Təsirlənmək”dən *f.is.*

TƏSİRLƏNMƏK *f.* Təsir altına düşmək, bir şeyin təsirini hiss etmək. // Kədərlənmək, doluxsunmaq, riqqətə gəlmək, mütəəssir olmaq. *Kişi daha da təsirləndi.* Mir Cəlal.

TƏSİRLİ *sif.* Təsir edən, təsir göstərən, təsiri olan, təsireddici. *Təsirli musiqi. Təsirli dorman. – Xoş və təsirli bir səs meşəyə yayıldı.* Ə.Sadiq. *Mən bu təsirli musiqinin və nəğmənin hələ çox uzanmasını arzu edirdim.* M.Rza-quluzadə.

◊ **Təsirli feil** *gram.* – vasitəli tamamlıq təlob edən feil. “Yumaq” və “oxutmaq” təsirli feillərdir.

TƏSİRLİK *is.: təsirlik hal* *gram.* – ismin kimi, nəyi (müəyyən təsirlik hal), bəzən də kim, nə (qeyri-müəyyən təsirlik hal) suallarına cavab olan hali.

TƏSİRLİLİK *is.* Təsir etmə; təsir qabiliyyəti (gücü). *Dərmanın təsirliliyi. Musiqinin təsirliliyi.*

TƏSİRSİZ *sif.* Təsir etməyən, təsir göstərməyən, heç bir təsiri olmayan, nüfuz etməyən. *Təsirsiz nitq.*

◊ **Təsirsiz feil** *gram.* – vasitəsiz tamamlıq təlob edən feil. “Yuyunmaq” və “yatmaq” təsirsiz feillərdir.

TƏSİRSİZLİK *is.* Təsir etməmə, nüfuz etməmə, heç bir təsiri olmama. *Dərmanın təsirsizliyi. Sözün təsirsizliyi.*

TƏSIS *is. [ər.]* Əsasını, binasını, təməlini qoyma; qurma, yaratma. □ **Təsis etmək** – əsasını, təməlini qoymaq, yaratmaq. *O vaxtlar hökumət təsis edən məktəblərin programında xala xətrin qalmasın babətindən həftədə bir neçə saat [Azərbaycan] dili dərsi deyildi.* C.Məmmədquluzadə. *Ə.Haqverdiyev aktyor C.Zeynalovla birlidə daimi teatr cəmiyyəti təsis etməyə çalışmış, lakin münasib şərait ol-*

madiğindən bir nəticə əldə edə bilməmişdir. C.Cəfərov.

TƏSİSAT *is. [ər. “təsis” söz. cəmi] kit.* 1. Qurulmuş, təsis edilmiş, yaradılmış müəssisələr, idarələr, qurğular.

2. İctimai idare; ictimai quruluşun, nizam və qaydanın bu və ya başqa forması. *Siyasi təsisat.*

TƏSKİN *is. [ər.]* Sakitləşdirmə, təsəlli vermə; sakitlik, təsəlli. *Dərdli könüllərə təskin-dir serim.* S.Rüstəm. □ **Təskin etmək** – sakitləşdirmək, təskinlik vermək, rahatlaşdırmaq, təsəlli vermək. *Bu xəbərlərin heç birisi Hacər xanımı təskin etmirdi.* S.Hüseyn. [Züleyxa]. .pis də yaşamadım, – deyib özünü təskin etmişdi. M.İbrahimov. **Təskin tapmaq** – bax **təskinlik tapmaq** (“təskinlik”də). [Bəhram:] *Mən qızdırmalı kimiyəm. Bu çıçaklıları iyələyim, bəlkə bir az təskin tapım.* C.Cabbarlı.

TƏSKİNEDİCİ *sif.* Sakitləşdirici, rahatlaşdırıcı, təsəlliverici. *Toxtamış Səba xanıma müraciət edərək həyəcanını təskinedici bir surətdə dedi: – Həyatda bu cür hadisələr çox ola bilər.* M.S.Ordubadı. [Bahar] .. təskinedici sözlər danişə [Sonanı] ..mətanətlı olmağa çağırırdı. B.Bayramov.

TƏSKINLİK *is.* Sakitlik tapma, rahatlıq tapma, təsəlli tapma, aram tapma; sakitlik, rahatlıq, təsəlli. *Sevgilin həsrətlə baxır üzünə; Səndən söz istəyir, təskinlik umur.* N.Xəzri. □ **Təskinlik tapmaq** – sakit olmaq, rahat olmaq, təsəlli tapmaq, sakitləşmək, aram tapmaq. [Kərbəlayı:] *Nə edim? Allah məni fəqir yaradıb, – sözləri ilə təskinlik tapırı.* Cəmənzümənli. ..Züleyxa heç bir şeylə təskinlik tapırı. S.Vəliyev. **Təskinlik vermək** – sakit etmək, təsəlli vermək. [Sördarlı] *gözləri ilə qızına sanki təskinlik verirdi.* Q.İlkin. [Bəhlul:] *Psixologiya elminin köməkliyi ilə özüma təskinlik verirdim.* B.Bayramov.

TƏSLİM *is. [ər.]* 1. Bir şeyi lazımi yerine və ya şəxsa vermə, tapşırma. □ **Təslim etmək** – lazımi yerinə və ya şəxsə vermək. [Zeynalın] *əlindəki kitabları tərcümə edib təslim etməyinə yeni kitab götürməyə də imkanı yoxdu.* S.Hüseyn. [İnsan] *axırda bütün ömrü boyu qazandıqlarını təslim etməli, qoyub getməli olur.* Mir Cəlal.

TƏSLİMÇİ

2. Mühəribədə, mübarizədə öz məğlubiyətini etiraf edərək müqaviməti dayandırma.

◻ **Təslim olmaq** – müqavimətdən ümidi kəsərək hərbi əməliyyatı dayandırmaq, düşmənin ireli sürdürüyü şərtlər əsasında ona tabe olmaq, silahı yerə qoymaq. *Düşmən ordusunu təslim oldu. Qaçışlar təslim oldular. – Lakin Qara Məlik təslim olmadı.* M.S.Ordubadi.

Yolunu kəssədə da ölüm anbaan; Təslim olma-yacaq bizim qəhrəman. M.Rahim; // mübahisədə, yarışda, güləşdə və s.-də müqavimətini dayandırmaq.

3. Güzəştə getmək, razı olmaq, öz dediyində, tələbindən daha israr etməmək. *Əvvəlcə deyilənlərə razı olmadı, sonra təslim oldu. – Fazılov jurnalı pəncərəyə qoyub allarını göyə qaldırdı: – Almaz xanım, mən təslim!* Mir Cəlal.

4. məc. Tabə olma, ram olma. ◻ **Təslim olmaq** – 1) tabə olmaq, ram olmaq. *Təslim olmuş dalğalar; Polad adacığların; Ayığını yaladı.* İ.Səfərli; 2) Çətinliklər qarşısında geri çəkilmək, tamahını saxlaya bilməmək. *Qəhrəman bir an da olsun çətinlik və maneələr qarşısında təslim olmamalıdır.*

◊ **Canımı (ruhunu) təslim etmək** – bax can.

TƏSLİMÇİ is. *siyasi* Çətinliklər qarşısında təslim olan, xaincəsinə geri çəkilən adam.

TƏSLİMÇİLİK is. *siyasi*. Təslimçinin hərəkəti; mübarizəni davam etdirməkdən xaincəsinə boyun qaçırmama.

TƏSNİF¹ is. [ər.] 1. Hər hansı fərqlənmə əlamətlərinə və ya xüsusiyyətlərinə görə sı-niflərə, qruplara, dərəcələrə ayırmə; təsnifat. *Balıqların (heyvanların, bitkilərin) təsnifi.* – *Kitabda dərman növlərinə aid verilən təsnif rus alımlarının.. nəzəriyyələrinə əsaslanmışdır.* A.Əliyev. ◻ **Təsnif etmək** – hər hansı fərqlənmə əlamətlərinə və xassələrinə görə sınıflərə, qruplara, dərəcələrə ayırməq. *Mineral-ları təsnif etmək. Məşhumlari təsnif etmək.*

2. köhn. Kitab tərtib etmə; telif.

TƏSNİF² is. [ər.] *mus.* Dəsgah şöbələri arasında əvvəlkinə nəhayət vermək sonrakına keçmək üçün ifa olunan mahni formasına bənzər dəqiq və sabit ölçülü nəğmə. *Hümayun təsnifi.* – *Aydın vəzndə olan musiqiyə xalq mahnları, müxtəlif xalq rəqs havaları, habe-*

TƏSVİRÇİLİK

lə təsniflər (vocal musiqisi) və rənglər (çalğı musiqisi) daxildir. Ü.Hacıbəyov.

TƏSNİFAT is. [ər. “təsnif” söz. cəmi] Hər hansı eynicinsli şeylərin və ya anlayışların müəyyən ümumi əlamətlərə görə sınıflar, qruplara, bölmələrə ayrılması sistemi; klasifikasiya. *Bitkilərin təsnifati.* *Mineralların təsnifatı.*

TƏSNİFATÇI is. Təsnifat mütəxəssisi; klasifikator.

TƏSRİF is. [ər.]: *felin təsrifi gram.* – felin şəxs, kəmiyyət və zamana görə dəyişməsi.

TƏSVİB is. [ər.] Bəyənmə, təsdiq. *Komisyon məsələnin həll olunması yolunu tapıb, təsvib üçün dövlətə və ançüməna versin.* M.Ibrahimov. ◻ **Təsvib etmək** – bir fikir və ya hərəkətin, işin doğru olduğunu söyləmək; bə-yənmək, təsdiq etmək, alqışlamaq, torifəlayiq bilmək. [Copo:] *Xaqqan hər kəsi dinlədikdən sonra mənim rəyimi təsvib etdi.* Çəmənzəminli.

TƏSVİBEDİCİ sif. Təsvib ifadə edən, təsdiqedici, tərifleyici. *Təsvibedici cavab.* *Təsvibedici alqışlar.* – *Qonaqlar təsvibedici sima ilə başlarını tərpətilər.* Çəmənzəminli.

TƏSVİR is. [ər.] 1. Şeyin surətini, şəklini çəkmə; şəkil, rəsm. *Mənzərə təsviri.*

2. Bir adam və ya şey haqqında yazılı, ya şifahi suretdə neql etmə, danışma. *Şərifzadə vəziyyəti [Mehribana] lazıminca təsvir etmiş, əlavə olaraq demişdi..* S.Hüseyn. ..*Tehran qəzeti dədiyimiz fikri sübut edən qəribə bir şhvalatın təsvirilə dolu idi.* M.Ibrahimov.

3. Elmi məqsədə bir şeyin xüsusiyyətlərini, əlamətlərini və s.-ni müntəzəm şəkildə şərh və ifadə etmə. *Ləhcələrin xüsusiyyətlərini təsvir etmək.* // Bir şeyin sanki rəsmiçi çəkər kimi onu gözəl suretdə terif etmə. *Üfüqda günüün batması elə gözəl görünürdü ki, təsvir etmək mümkün deyildir.* M.Rzaquluzada.

TƏSVİRÇİ sif. İşin və ya şeyin mahiyyəti-nə deyil, xarici görünüşünün təsvirinə həddən artıq fikir verən sənətkar (rəssam, qrafika us-tası, heykeltəraş, yazıçı, şair).

TƏSVİRÇİLİK is. İncəsənət və ədəbiyyatda: hadisələrə üzdən yanaşma, onların dərin mahiyyətinə deyil, zahiri görünüşlərinin təsvirinə meyil etmə. *Bu əsər təsvircilikdən başqa bir şey deyil.*

TƏSVİRƏGƏLMƏZ *sif.* Çox gözəl, çox maraqlı, çox təsirli olduğu üçün təsvir oluna bilməyən; əla. *Təbriz baharının təsvirəgəlməz bir gözəlliyi var.* M.Ibrahimov.

TƏSVİRİ *sif.* [ər.] Təsvirlə əlaqədar olan, təsvir olunan, bir şeyi eyani surətdə təsəvvür etməyə, təsvir etməyə kömək eden. *Təsviri üslü.*

Ətəsviri sənət (incəsənət) – səth üzərində bədii təsvir (incəsənət) növlərinin ümumi adı (rongkarlıq, qrafika, heykəltəraşlıq).

TƏSVİYƏ *is.* [ər.] Ləğv, aradan qaldırma. □ **Təsviya etmək** – 1) ləğv etmək, fəaliyyətimi dayandırmaq, bağlamaq. *Şamaxı İcrayıyyə Komitəsinə əmr olunurdu ki, ərzaq idarəsinə tezliklə təsviyə etsin.* Qantəmir; 2) ödəmək, vermək, əda etmək. *Borcunu təsviyə etmək.*

TƏSVİYƏÇİ *is. tar.* Təsviyəçilik tərəfdarı olan adam.

TƏSVİYƏÇİLİK *is. tar.* 1908-1912-ci ilərdə RSDFP-də proletariatın qeyri-leqal inqilabi partiyasını təsviyə (ləğv) etməyə və inqilabi mübarizənin zoruriyinini inkar etməyə çəlşan irticəci menşevik cəreyəni.

TƏŞBEH *is.* [ər.] 1. Bənzər, oxşar, bənzətmə, oxşatma, bənzəmə, oxşama. *Ağ günə təşbehdir sənin cəməlin;* *Eşqindən salmışam aləmə bir ün.* M.P.Vaqif. *Oxşarı, təşbehi, kölgəsi deyil;* *Dünyada hər şeyin özü gözəldir.* B.Vahabzadə.

2. ədəb. Bədii əsərdə bir hadisəni, adamı və ya şeyi başqa bir hadisəyə, adama və ya şəyə bənzətməkdən ibarət məcəz. *Realizm və xəlqilik Vəqifin seçdiyi mövzularda, dil və təşbehlərdə də özünü göstərir.* M.İbrahimov. *Səmədin o dövrədə ədəbi dili təşbehlər, idiomlarla dolu canlı xalq dilidir.* O.Sarıvəlli.

TƏŞBEHLİ *sif.* Təşbehi olan, təşbehlə ifadə olunan (ba x **təşbeh** 2-ci mənada). *Təşbehlə ifâda.* *Təşbehlə təsvir.*

TƏŞDİD *is.* [ər.] Ərab əlifbasında samit hərfin iki dəfə oxunması üçün onun üzərinə qoyulan işarə (məs.: – şiddət, hiddət və s.).

TƏŞƏBBÜS *is.* [ər.] 1. Bir işə başlama, iqtidam etmə. *Rzaquluxan hansı təşəbbüsə başladısa da, yarımcıq qaldı.* M.S.Ordubadi. [Mürşüb:] *Özün də bilirsən ki, bu iş bizim təşəbbüsümüzdür.* S.Rəhman. □ **Təşəbbüs qaldırmaq** – yeni təşəbbüs irəli sürmək,

qarşısına yeni məqsəd qoymaq. [Qərənfil:] *İnişil təşəbbüs qaldırınız ki, hamam tikək, hələ hörgüsü bir arşın qalxmayıb.* I.Əfəndiyev. // Hər hansı bir işdə rəhbər rol, birincilik, başçılıq. *Təşəbbüsü əldən verməmək.* *Rəqib komandanın təşəbbusü.*

2. Təşəbbüskarlıq; müsteqil, feal hərəkət etmək qabiliyyəti. [Firəngiz Cəbrayila:] *Mən səndə hələ cəsarətlə bir ..təşəbbüs görməmişəm.* B.Bayramov.

TƏŞƏBBÜSCÜ *is.* Hər hansı işə başlamaq niyyətində olan, buna təşəbbüs göstəren adam; təşəbbüskar. [İldirimov:] *Bir-iki kəlmə danışmaq üçün ilk təşəbbüsçüyü söz verilir, – dedi.* S.Rəhimov.

TƏŞƏBBÜSCÜLÜK *is.* Təşəbbüs göstərmə, bir işi birinci olaraq başlama; təşəbbüskarlıq.

TƏŞƏBBÜSKAR [ər. təşəbbüs və fars. ...kar] *ba x təşəbbüsçü.*

TƏŞƏBBÜSKARLIQ *is.* Təşəbbüskar olma, təşəbbüs irəli sürmə; təşəbbüsçülük. *Təşəbbüskarlıq gənclərin əsas xüsusiyyətidir.*

TƏŞƏXXÜS [ər.] *is.* 1. Lovğalıq, tekəbbür; özünü çəkmə, iddia satma. [Nökər] *ancaq təşəxxüs üçün, kim bilsin, hansı yaralının köhnə palтарını geyinibdir.* S.M.Qənizade. *Ancaq gənclik təşəxxüsü, lovğalıq [Polada] mane olur.* Ə.Vəliyev. □ **Təşəxxüs etmək** – lovğalanmaq. [Aşıq Vəli:] *Qohum-əqrəbasına, yali artanda, təşəxxüs edənə lənət!* N.Vəzirov.

2. **Təşəxxüsə** şəklində *zərf* – lovğalanaraq, lovğalıqla, lovğalana-lovğalana, lovğa-lovğa. *Xılısa,* çox təşəxxüsə bəy paşpurtunu verdim mehmanxana nökərinə apardı. Ə.Haqqverdiyev. *Məni görən kimi yerindən galxdı;* *Hərif təşəxxüsə baxdı, nə baxdı!* S.Vurğun.

◊ **Təşəxxüs satmaq** – lovğalanmaq, təşəxxüsənəmək. *İndi qələmnən təşəxxüs satmaq vaxtı deyil!* C.Məmmədquluzadə. [Əhməd] .agər Nabat xala təşəxxüs satıb, çox iddia edərsə, nişanlısından da əl çəkə bilməsini mümkün görürdü. B.Talibli.

TƏŞƏXXÜSLƏNMƏ “Təşəxxüsənəmək”-dən f.i.s.

TƏŞƏXXÜSLƏNMƏK f. Lovğalanmaq, təşəxxüs etmək, tekəbbürənəmək.

TƏŞƏXXÜSLÜ *sif.* 1. Lovğa, tekəbbürlü, mütəkəbbir. *Fərəc bəy atası kimi forslu, təşə-*

xüslü, paxıl, dargöz bir adam imiş. Ə.Vəliyev. [Evvaz:] *Qonağın üzündə isə ciddi və doğrusunu deyim ki, bir az da təşəxxüslü bir ifadə var idi.* İ.Əfəndiyev.

2. Hörmətli, hörmət doğuran. *Baxıb görürəm ki, bəylilik bir təşəxxüslü şeydir, mən də dinməz-söyləməz adının axırına götürürəm, bir "bəy" qondarıram.* C.Məmmədquluzadə.

TƏŞƏXXÜSLÜK is. Lovğalıq, mütəkəbbirlik, təkəbbür. [Atasının] əli aşağı düşməyin-dan [Nurəddin] bir o qədar qom çəkmirdi, çünki onun təbiətində təkəbbürlük, təşəxxüs-lük əsla yox idi. S.S.Axundov.

TƏŞƏKKÜL is. [ər.] İnkışaf prosesində müəyyən xüsusiyyət və şəkil alma, müəyyən bir şəklə girmə; formallaşma. *Azərbaycan dilinin təşəkkülü.* □ **Təşəkkül etmək (tap-maq)** – formallaşmaq.

TƏŞƏKKÜR is. [ər.] Edilən yaxşılığa, göstərilən diqqətə görə razılıq, minnətdarlıq. *Ata Gülyazın əlini tutub təşəkkürünü bildirmək üçün sixdi.* Q İlkin. *Aydın təşəkkür dolu nə-zərlə qiza baxdı.* H.Seyidbeyli. // Bu hissə edən, minnətdarlıq bildiren (söz, məktub və s.). *Təşəkkür məktubu.* – Adam bunları Abbasqulu ağaya söylərkən bu cür mühiüm bir xabərdarlıq üçün ondan təşəkkür gözləmir. Ə.Sadiq. □ **Təşəkkür etmək** – təşəkkür ifadə edən sözər söyləmək, öz razılığını, minnətdarlığını bildirmək; minnətdarlıq etmək. *Bayram yalnız təşəkkür eləmirdi.* Bayram and içirdi. M.Hüseyn. // Birisinin zəhmətinə verilən rəsmi müsbət qiymət. *Əmrələ təşəkkür elan etmək.*

TƏŞƏKKÜRNAMƏ is. [ər. təşəkkür və fars. ...name] Təşəkkür yazılmış rəsmi sənəd, təşəkkür bildirən kağız, yazı. [Yazgül Fərəcə:] *Mən gənc təbiatçıyəm, yetişdiridiyim bu çı-yələk növü üçün .. təşəkkürnamə almışam.* Ə.Məmmədxanlı.

TƏŞƏR sıf. Nadinc. *Təşər uşaqlıq.*

TƏŞHİR is. [ər.] Şöhrətləndirmə, xalq arasında yayma.

TƏŞKİS is. [ər.] 1. Tanıma, tanınma.

2. Təyin etmə.

TƏŞKİL is. [ər.] 1. Düzəldilmə, təsis olunma, əsası qoyulma; düzəltmə, təsis etmə, əsasını qoyma. *Yeni nazırılıyın təşkili.* □ **Təşkil etmək** – 1) düzəltmək, təsis etmək, əsasını

qoymaq, yaratmaq. *İdman cəmiyyəti təşkil etmək.* Yeni şöbə təşkil etmək; 2) qaydaya salmaq, planlı surətdə həyata keçirmək. *Əməyi elmi əsaslarla təşkil etmək.* – Rüstəm kənd təsərrüfatını yeni qayda ilə təşkil etmək işini bugünkü məruzədən öyrənmış olduğundan dedikcə məmənun idi. T.Ş.Simurq; 3) əmələ götirmək, meydana getirmək, ibarettə olmaq.

2. Bir şeyin quruluşu. *Sexin təşkilində dəyişiklik etmək.*

TƏŞKİLAT is. [ər. "təşkil" söz, cəmi] İctimai birləşmə və ya dövlət idarəesi. *Birləşmiş Millətlər Təşkilatı.* Ticarət təşkilatları. – [Evvaz:] *Qərarı heç bir təşkilat çıxarmamışdır.* C.Cabbarlı. *Rüstəm kişi rayonun rəhbər təşkilatları ilə mübahisə etməyi lazımlı bilmədi.* M.İbrahimov.

TƏŞKİLATÇI is. Bir şeyi təşkil edən, təşəbbüsçü olan adam. *Ekspedisiyanın təşkilatçısı.* – *Jurnalın təşəbbüskarı, təşkilatçı və redaktoru C.Məmmədquluzadə "Molla Nəsrəddin" imzası ilə müntəzəm surətdə felyetonlar, baş məqalələr dərc edirdi.* M.İbrahimov. // *Təşkilatçılıq qabiliyyəti olan adam. İstedadlı təşkilatçı.* O çox yaxşı təşkilatçıdır.

TƏŞKİLATÇILIQ is. Təşkilatçı bacarığı, təşkil etmə bacarığı. [H.Ərəblinskinin] böyük aktyorluq, rejissorluq, təşkilatçılıq istədədi vardı. S.Rəhman. // *Təşkil etmə.* Təşkilatçılıq işi. *Təşkilatçılıq fəaliyyəti.*

TƏŞKİLEDİCİ is. Təşkil edən, düzəldən, təşkilatçı. *İdman yarışlarının təşkiledicisi.*

TƏŞNƏ is. və sıf. [fars.] klas. 1. Susamış, susuzluqdan yanan, susuz. *Bir təşnə qaynayan bulaq görünce;* *İtirər özünü mənim də könlüm.* M.Müşfiq.

2. mac. Bir şeyin çox həvəskarı olan (adam); bir şeyin həsrətini çəkən (adam). *Əsrlər uzu-nuna elm və ürfəna yaxın buraxılmayan qadın-lar təşnə adam kimi susuzluqlarını söndürmə-yə nail olmuşlardı.* T.Ş.Simurq. *Az bir zaman-da yüz minlərlə insanların milli azadlıq hərə-katına qoşulması.. azadlıq idealının təşəssi olduğunu meydana çıxartdı.* M.İbrahimov.

TƏŞRİF is. [ər.] Öz gəlişi ilə bir şəxsi və ya yeri şərəfləndirmə; gəlmə, gəliş, buyurub gəlmə. *Rövşən et xanəmizi bir gecə təşrifinlə.* S.Ə.Sırvani. □ **Təşrif aparmaq** – getmek (hörmət və nəzakət məqamında işlənir).

Xülasə, axırda övrət təşrif aparır. C.Məmmədquluzadə. [Hacı Murad:] *Bu gün-sabah [İmanqulu] təşrif aparacaqdır.* S.S.Axundov. **Təşrif gətirmək (etmək, buyurmaq)** – gölmək, buyurmaq (hörmət və nəzakət məqamında işlənir). *Səfalar gətirib, təşrif buyurdun; Qədəm basdır bizi, qurban olduğum.* M.P.Vaqif. [Əmrulla:] *Yeri, bircə o Güldədam xanımı da ki, özək komisyonu gözləyir, zəhmət çəkib təşrif gətirsin.* C.Cabbarlı. **Təşrif qılmaq** – bax təşrif gətirmək. [Abbas:] *Başına döndüyüm, ay Əsmər xanım; Təşrif qılıb sən bu bağa xoş gəldin!* “Abbas və Gülgəz”.

TƏŞRİFAT is. [ər. “təşrif” söz. cəmi] Təntənəli mərasimlər zamanı rəsmən qəbul edilmiş üsul və qaydaların məcmusu, habelə bu mərasimin özü.

TƏŞRİH is. [ər.] 1. Bədəni müəyyən üsulla kəsib əməliyyat aparma (operasiya).

2. köhn. Şərhətmə.

TƏŞT bax **teşt**. [İncə:] *Neyləyirəm qızıl təştə ki içinə qan qusuram.* C.Cabbarlı. *Səmədin nəzərləri... sacın içindeq qurumus xəmirdə, barmaq izləri görünən təştin və oxlovun üzərində gəzdi.* İ.Hüseyn.

TƏŞVIQ is. [ər.]: **təşviq etmək** – bir işi görmək üçün dilə tutmaq, həvəsləndirmək, şirnəkləndirmək, şövqə, qeyrətə gətirmək, həvəs və arzusunu artırmaq. *Atası da Hüseyini hər zaman rus dilini öyrənməyə təşviq edirdi.* S.Rəhman.

TƏŞVIQAT is. [ər. “təşviq” söz. cəmi] Geniş xalq kütlələrinə siyasi nüfuz göstərmək məqsədi güdən sıfahı və ya yazılı fəaliyyət.

Siyasi təşviqat. Təbligat və təşviqat.

TƏŞVIQATÇI is. Təşviqatla məşğul olan, təşviqat aparan adam (bax **təşviqat**). *Siyasi təşviqatçı. Təşviqatçıların seminarı.*

TƏŞVİŞ is. [ər.] 1. Bir-birinə eks hissələrin mübarizəsindən doğan narahatlıq; təlaş, həyəcan. [Bayram:] *Ancaq elə ondan ötrü təşvişdəyəm, ağa,.. bir sevgilim var.* M.F.Axundzadə. *Ovçu təşviş içərisində gənc həkimə baxdı.* H.Seyidbəyli. □ **Təşviş etmək (keçirmək), təşvişa düşmək** – narahat olmaq, təlaşla düşmək, həyəcanlanmaq. [Almaz:] *Ay ana, sən elə nəhaq yera belə təşviş düşürsən.* C.Cabbarlı. *Mənzil alanların bu qədər təşviş*

keçirmələrinin əsas iki səbəbi vardi.. B.Bayramov. **Təşviş salmaq** – narahat etmək, təlaşla salmaq, həyəcanlandırmır. *Getmişdi on günə, çıxdı on beşə; Neçin saldı məni belə təşvişə?* Ə.Cavad.

2. **Təşvişə** şəklində *zərf* – narahatlıqla, həyəcanla, təlaşla. *Yoxsullar soyuq və sərt Bakı qışını təşvişə qarşılayurdular.* A.Şaiq. *Seymur əlini [Teymurun] sağ əlinə toxundurub təşvişlə soruşdu..* H.Seyidbəyli.

TƏŞVİŞLİ sif. Təşviş keçirən, narahat, həyəcanlı; təşviş, təlaş ifadə edən. *Təşvişli baxış. – Bəs buruq? – deyə, sahiyyə nazirinin bu sözlərdən sonra təşvişli səsi eşidildi.* S.Rəhimov. *Gənc qadın təşvişli nəzərlərlə fotografa baxdı.* S.Vəliyev.

TƏTBİQ is. [ər.] Həyata keçirmə, icra etmə, işə salma, felə keçirmə. *Elmi nailiyyətlərin istehsalata tətbiqi. Mütərəqqi iş üsullarının tətbiqi.* – ..*Qulu planlarının tətbiqi üçün var qüvvəsinə sərf edir..* Çəmənəzəminli.

□ **Tətbiq etmək** – həyata keçirmək, felə keçirmək, işlətmək. [Mirzəyev] *kursda oxuduqlarını, öyrəndiklərini öz işinə tətbiq edir, planın artıqlamasıla yerinə yetirilməsində qazandığı bılıkdən istifadə edirdi.* Ə.Sadiq.

TƏTBİQİ sif. [ər.] Sırf praktiki əhəmiyyəti olan, praktikada tətbiq olunan. *Tətbiqi elmlər. Tətbiqi biliklər.*

□ **Tətbiqi sənət (incəsənət)** – sənətin elə sahəsinə deyilir ki, onun istehsal etdiyi mösət şeyləri eyni zamanda bədii əsər hesab olunur.

TƏTƏBBÖ is. [ər.] 1. Tədqiq etmə, araşdırma.

2. Mütaliə, mütaliə etmək.

3. Ardmıca, arxasında getmək.

TƏTİK is. Odlu silahların atəş açmaq üçün barmaqla geri çəkilən maniveləsi. *Avtomatın tətiyi. Tüfəngin tətiyi.* – *Ancaq tüfəng çox uzun və ağır olduğundan [Yaşarın] əli tətiyi zorla çatdı.* M.Hüseyn. *O canı tətiyi çəkmədi, bəli; Güllə açılmışdı... o dəyməliydi.* N.Xəzri.

TƏTİL is. [ər.] 1. İşin kütləvi ve mütəşəkkil surətdə dayandırılması. *Aprelin iyirmi doqquzunda başlanan xırda tətillər iyulin ikisindən ümumi tətil şəklini aldı.* M.S.Ordubadi. *Fəhlələrin bir həftə əvvəl başlanmış tətili hələ də davam edirdi.* M.Hüseyn.

2. Şagirdlerin istirahəti üçün təhsil müəssisələrində, təhsildə fasilə. *Məktəblərdə yay tətili. Şagirdlər tətildəirlər. – Məktəb tətillərinə az qalmışdı.* H.Seyidbəyli.

TƏTİLCİ is. Tətilde iştirak edən adam (bax **tətil** 1-ci mənada). *Tətilçilərdən bir çoxu öldürülüb, 800 nəfər də sürgün olunmuşdur.* M.S.Orduabadi.

TƏVAZÖ is. [ər.] Öz üstünlüklerini, məziyyətlərini gözə çarpdırmağı, öz xidmətləri ilə qürrelənməyi sevməmə, söhretperəstlikdən, lovğalıqdan uzaq olma; sadəlik. *Yunis mexanika baxıb ürzəyində deyirdi: – Dostum, indi təvazö göstərərsən.* Mir Cəlal.

TƏVAZÖKAR sif. [ər. təvazö və fars. ...kar] bax **təvazöli**. *Təvazökar adam. Təvazökar alim. – Bütün müləhizələrdən Firdun belə nəticəyə gəldi ki, Şəmsiyyə xanımla gələcək əlaqlərlərində mümkün qədər təvazökar (z.) dolanmalıdır.* M.İbrahimov.

TƏVAZÖKARCASINA zərf *Təvazökarlıqla, təvazökarlıq göstərərək. Təvazökarca-sına cavab vermək.*

TƏVAZÖKARLIQ is. Təvazökar adının xasiyyəti; sadəlik, təvazö.

TƏVAZÖLÜ sif. Öz üstünlüyünü, məziyyətlərini gözə çarpdırmağı, öz xidmətləri ilə qürrelənməyi sevməyən, söhretperəstlikdən, lovğalıqdan uzaq olan; özünü sadə aparən. *Təvazöli adam.*

TƏVƏCCÖH is. [ər.] Rəğbet (göstərmə), gülər üz (göstərmə), yaxınlıq hiss etmə (birincə). *Camaatin təvəccöhü yavaş-yavaş mol-lalardan dönür.* Ə.Haqverdiyev. □ **Təvəccöh etmək klas.** – nəzər salmaq, diqqət vermək, fikir vermək. [Yusif Sərrac:] *Təccüb edirəm bu dövlətə ki, ..paytaxtının rövənəqinə təvəccöh etmir.* M.F.Axundzadə. **Təvəccöhünü qazanmaq** – rəğbətinizi qazanmaq, meylini, məhəbbətini oyatmaq.

TƏVƏKKÜL is. [ər.] din. Hər şeyi Allaha buraxma, ondan kömək və imdad gözləmə, taleyə bel bağlama. *Usta Zeynal üçün yaşayışın mənası bir təvəkküldən ibarətdir.* M.İbrahimov.

TƏVƏKKÜLÜ zərf [ər.] Bəxtəbəxt, müvəffəqiyətinə ümid edərək, riskə gedərək.

TƏVƏQQE is. [ər.] Xahiş, dilek. *Sizdən təvəqqem budur ki... – [İskəndərbəyov:] Siz-*

dən bir təvəqqem vardır. H.Nəzərli. Atasının təvəqqesinə görə Arzu qız öz yazdığını “Günəşin tulusu” əsərini zərif barmaqları ilə piyano da dilə gəttirdi. S.Rəhimov. □ **Təvəqqe etmək** – xahiş etmək. [Xədico:] *Səndən [Nazlıdan] təvəqqe edirəm ki, bu gün necə olsa Yusifə deysən, mənim yanına gəlsin.* N.Nerimanov. Bir axşam yığıncaqdə Cəfərəkuludan təvəqqe etdiłər ki, o da durub danışın. Qantəmir.

TƏVƏQQECİ is. Bir şey xahiş etmək üçün birinin yanına gələn şəxs.

TƏVƏLLÜD is. [ər.] Doğulma, anadan olma, dünyaya gelmə, doğum. *Hacı Nəsir ..oğlunun təvəllüdünü şadlıq edib, şəhərin fəqir-füqərasına pul və xörək payladı.* S.S.Axundov. *Təvəllüd tarixi heç bir yerdə qeyd edilmiş olmadığından [Rüstəmin] yaşıını doğru bilən yox idi.* T.Ş.Simurq. □ **Təvəllüd şəhadətnaməsi (kağızı)** – doğum kağızı, təvəllüdnamə. *Realni məktəbin birinci sınıfında 11-12 yaşından yuxarısı şagirdlər qəbul edilməyirdi, buna görə də yaş göstərən təvəllüd şəhadətnaməsi teləb olunurdu.* T.Ş.Simurq.

TƏVƏLLÜDNAMƏ is. [ər. təvəllüd və fars. ...namə] köhn. Bir şəxsin anadan olma vaxtını və yerini təsdiq edən rəsmi sənəd; təvəllüd (yaş) şəhadətnaməsi (kağızı). *Bir neçə gün bundan əqədən şirvanlı Həsən bəy Əzizbəyov gedib Məhəmməd Ağanın yanına ki, öz oğluna təvəllüdnamə yazdırınsın.* “Mol. Nəsr.”

TƏYİN is. [ər.] 1. Müəyyən etmə, aydınlaşdırma. *Zeynal şəşirdi. Nə [edəcəyini] təyindən aciz kimi idi.* S.Hüseyn. □ **Təyin etmək (eləmək)** – 1) müəyyən etmək, müəyyənləşdirmək, aydınlaşdırmaq, qərarlaşdırmaq. *İndi Minayzə hər şey aydınıldı, Mahmud onunla görüşə təyin edirdi.* M.Hüseyn; 2) hər hansı bir vəzifəyə, işə qoymaq, müəyyən iş, vəzifə tapşırmaq. *İdarəmizə yeni müdür təyin etdiłər.* – *Mühəndis Sultanov isə cavan oğlanın dülğərlik məharətini görərək [Fərmanı] dül-gər təyin etdi.* Ə.Sadiq.

2. gram. Cümələdə isimlə ifadə olunan üzvlərin əlamətini; (necəliyini) bildirən və “necə”, “nə cür”, “hənsi” suallarından birinə cavab olan ikincidərəcəli cümlə üzvü.

◊ **Təyini-müqaddərat** – öz müqəddəratını özü təyin etmə, özü istədiyi kimi həll etmə.

TƏYİNAT is. [ər. “təyin” söz. cəmi] Kurs, məktəb və s. qurtarmış mütəxəssisləri müəyyən yerlərə işə təyin etmə, göndərmə.

TƏYİNEDİCİ sif. Bir şeyin əsasını təşkil edən, şərtləndirən.

TƏYİNNAMƏ is. [ər. təyin və *fars*. . .namə] Bir işe, vəzifəye, yero təyin olunmaq haqqında sənəd. *Səriyyə gəlib çıxmadısa da, Salam gözləmədi. Təyinnaməsinə alıb yeni iş yerinə yola düşdü*. Mir Celal. [Feridə:] *Siz yiğiyib gedin, ana, mən tayinnaməni alıb işə başla-* yacağam. Ə.Məmmədxanlı.

TƏYYARƏ is. [ər.] Mühərriki və hərəkət etməyən qanadları olan havadan ağır uçucu aparat. *Reaktiv təyyarə. Sərnişin təyyarəsi. Dördmotorlu təyyarə. Hərbi təyyarə. – Kərim göyə tərəf boyanır, buludlarda dolanan təyyarələrə baxırı*. S.Rəhimov.

TƏYYARƏCİ is. Təyyarə sürücüsü; pilot.

TƏYYARƏCİLİK is. 1. Təyyarəçinin işi, sənəti, təyyara sürücülüyü; pilotluq. *Əşrəf təyyarəcilik oxuyan yoldaşlarından ikisini yanına salıb evlərinə götürdi*. Mir Celal.

2. Təyyarə sürməyin nəzəriyyə və praktikası; aeronaviqasiya. *Təyyarəcilik nəzəriyyəsi*.

TƏYYARƏQAYIRAN sif. Təyyarə qayırmaqla məşgül olan. *Təyyarəqayiran zavod*.

TƏYYARƏQAYIRMA is. Təyyarə istehsalı ilə məşgül olma, təyyarə qayırma sahəsinə aid olma. *Təyyarəqayırma sənəyesi*.

TƏYYARƏVURAN sif: **təyyarəvurun top** *hərb*. – mərmi ilə düşmən təyyarəsini vurmaq üçün xüsusi top.

TƏZAD is. [ər.] 1. Ziddiyyət, əkslik. *Vaxtilə bir-birini anlamamış iki aləm bütün təzadı ilə qarşı-qarşıya gəldi*. Əmənəzəminli. *Tehran qabarıq bir təzad içərisində öz adı həyatını yaşayırı*. M.İbrahimov.

2. *ədəb, inc*. Müəyyən bir fikir və hissi daha qabarıq, canlı və təsirli göstərmək üçün bir-birinə zidd olan həyat lövhələrinin yanaşı verilməsi.

TƏZADLI sif. Ziddiyyətli, əks, bir-birinə əks olan; bir-birini inkar edən. *Təzadlı düşüncələrlə* [Firidun] .. *yaxınlaşdı*. M.İbrahimov.

TƏZAHÜR is. [ər.] Üzə çıxma, zahir olma, özünü göstərmə, özünü bürüzə vermə; ifadə, təcəssüm. [Vaqif:] *İnsan təbiətinin dənən təzahürü sevgidir*. Əmənəzəminli. □ **Tə-**

zahür etmək – üzə çıxmaq, zahir olmaq, özünü bürüzə vermək, özünü göstərmək. ...*Siyasi xadimlərin mətanət və iradəsi daha bariz şəkildə təzahür edər*. M.Ibrahimov.

TƏZƏ sif. [sars.] Yeni. *Aptekdən təzə dərman gətirmişdilər*. C.Məmmədquluzadə. [Gülyaz:] *Kəndimiz xəbər yayılıb ki, Bakıdan gələn var, Turşsu barəsində özləri də təzə sözlərdən danışacaqlar*. S.Rəhimov.

TƏZƏBƏY is. Yenice evlənmiş, təzəcə ailə qurmuş oğlan.

TƏZƏBINƏ sif. dan. Özüne yenice ailə düzəltmiş, ev tikmiş, ev-eşik düzəltmiş, təzə yerde yaşamağa başlamış. *Təzəbinə ailə*. – *Biz, necə deyirlər, təzəbinəyik, yoldaşlar! Siz-dən ummağa haqqımız var!* Mir Celal.

TƏZƏCƏ 1. sif. Təzə, təptəzə. *Təzəcə palatar*. *Təzəcə şey*.

2. *zərf* Yenice, lap yaxında. *Xiyar təzəcə çıxmışdır. Eva təzəcə gəlmışdım ki...* – Samirə orta məktəbi bitirəndə on yeddi yaşıma təzəcə girmişdi. M.Hüseyn. *Gördü, otlar təzəcə baş qaldırıb cüçərir; İlk bahar dağ-dərəyə yam-yışıl xalça sarır*. B.Vahabzadə.

TƏZƏDƏN *zərf* Yenidən, bir daha, yenə. *Təzədən başlamaq. Təzədən işə girişmək*. Söyü təzədən təkrar etmək. – [Gülfüş:] *Mənə qalır-sa, lap evi dibindən söküb yera qoymaq və təzədən tikmək lazımdır*. C.Cabbarlı.. *Ana, oğul, gəlin və nəvə təzədən və həmisişlik birləşdilər*. H.Seyidbəyli.

TƏZƏGƏLİN is. Yenice ərə getmiş, təzəcə ailə qurmuş qız. *Belə ki təzəgəlin üstü-başı ciriq, üzü saralmış, zavallı bir şəklə girən qulluqcuya döndəri*. H.Sarabski.

TƏZƏK is. Qurudulduğdan sonra yanacaq kimi işlədirilən qaramal peyini. *Qara damlar adda-budda salınmışdı, dal tərəflərində təzək qalaqlanmışdı*. Əmənəzəminli. *Sacın altına galanmış təzək tüstüläyirdi*. Ə.Vəliyev.

TƏZƏLƏMƏ “Təzələmek”dən f.is.

TƏZƏLƏMƏK bax **yeniləmək**. Xudayar bəy katda olan kimi lap dəyişildi. *Paltarını təzələyib, xəbər verdi ki, onun adı Xudayar deyil, Xudayar bəydi*. C.Məmmədquluzadə. *Həyatdakı siyasi, iqtisadi dəyişikliklər Mirzağanın əski ruhunu təzələyə bilməmişdi*. S.Hüseyn.

TƏZƏLƏNMƏ “Təzələnmək”dən f.is.

TƏZƏLƏNMƏK bax **yenilənmək**. [Şair:] *Təzə arzularım, təzə sözlərim; Bu gün ürəyimdə təzələnibdir.* N.Xəzri.

TƏZƏLƏŞDİRMƏ “Təzələşdirmək”dən f.is.

TƏZƏLƏŞDİRMƏK bax **yeniləşdirmək**. **TƏZƏLƏŞMƏ** “Təzəleşmək”dən f.is.

TƏZƏLƏŞMƏK bax **yeniləşmək**.

TƏZƏLİK bax **yenilik**. *..Bildim ki, dostum burada yenə bir təzəlik yaratmaq istəyir. Qan-*təmir.

TƏZƏLİKCƏ bax **təzəcə** 2-ci mənada.

TƏZƏNƏ is. Mizrab (saz).

TƏZİM is. [ər.] Baş əyərək salam vermə; baş endirmə. □ **Təzim etmək** – 1) baş əyərək salam vermək, baş endirmək. *Elçi şaha təzim edib, çıxıb getdi.* (Nağıl). *Vaqıfə Mirzə Əlimməmməd xalqa təzim edə-edə yuxarı başa keçib, göstərilən yerdə əyləşdilər.* Çəmənəzəminli; 2) *harb*, farağat vəziyyətində sağ əlinin barmaqlarını birləşdirib gicgahına aparmaqla əsgəri salam vermək. *Növbətçi təzim edərək uzaqlaşdı.* M.Hüseyn. [Midhot] *qan-tərə bata-bata aerodroma gəldi. Komandana təzim elədi.* Ə.Vəliyev.

TƏZİYƏ bax **yas** 1-ci mənada. Atasının dəfn və təziyəsi Nürəddinə yuxu kimi gəldirdi. S.S.Axundov. *Bəlkə Züleyxanın başı ərinin təziyəsinə qarışlığı üçün bu işin dalına düşən olmadı.* Ə.Vəliyev. □ **Təziyə saxlamaq** – bax **yas saxlamaq** (“yas”da). *El adətilə üç gün .. təziyə saxlayıb, üçüncü gün Əkbəri gətirib, atasının dükənini açıb əyləşdirildilər.* Ə.Haqverdiyev. [Şahnəsə xanım Vəqifə:] *Kərim xana, deyəsan, təziyə saxlamaq istəyirsiniz?* Çəmənəzəminli.

TƏZİYƏNDAR sif. [ər. təziyə və fars. ...dar] köhn. Yashlı, təziyəli. [Kazım Vəqifə:] *Dəmə bu şəhərdə adamı ölenin papağına palçıq sür-tərmışlar ki, təziyədar olduğu bilinsin.* Çəmən-zəminli.

TƏZİYƏLİ bax **yaslı** 1-ci mənada.

TƏZKİRƏ is. [ər.] Görkəmlı şəxsiyyətlərin, xüsusən şair, rəssam və b.-nın həyatı haqqında qeydlər və əsərlərindən nümunələr verilən əsər. *Lütfəli bəy Azər Beqdelinin “Ataşəddə” təzkirəsi.*

TƏZKİRƏÇİ is. Təzkirə yazan adam, təzkirə müəllifi.

TƏZMƏK f. *məh.* Hürkmək, hürküb qaçmaq.

TƏZMİNAT is. [ər. “təzmin” söz cəmi] Məğlub dövlətin qalib dövlətə verməli olduğu pul; kontribusiya. // Düşmənin işğal etdiyi ərazinin əhalisindən aldığı pul, əraq və s.

TƏZVİC is. [ər.] Əre vermə.

TƏZVİR is. [ər.] 1. Səxtalaşdırma.

2. köhn. Hiyəbazlıq.

TƏZYİQ is. [ər.] 1. Öz ağırlığı ilə basma, sıxma; basıq. *Qarın təzyiqi altında budaglar sindi.* // Qazların və mayelərin elastiklik dərəcəsi. *Buxarin təzyiqi. Atmosfer təzyiqi.*

2. Zorakı təsir, məcbur etmə; basıq. *Zəif inkişaf etmiş dövlətlərə iqtisadi təzyiq.*

TƏZYİN is. [ər.] Bəzək-düzək vermə, bəzəndirmə.

TFU *təql.* 1. Tüpürərkən çıxarılan səs. *Əcnəbi .. tfu deyərək, gözlərini ovuşturmağa başladı.* S.M.Qənizadə.

2. Danışanın bir şeyə və ya şəxsə qarşı nifrətini və ya bir şeydən və ya şəxsdən əsəbiləşdiyini, hiddətləndiyini ifadə etmək üçün işlədir. *Tfu sənə!* *Tfu, bu nə biabırçılıqdır!* – [Qurban:] *Tfu sizin kimi insafsız adamlara!* A.Şaiq.

TİĞ is. Böyük qalaq, yiğin. *Kərbələyi Hətəmənən əlindəki kürəyi buğda tiğina vurub, ağa dərvişə təraf yeridi.* S.Rəhimov. *Dağ ətəklərində isə hələ də soyuqlar davam edir, qızeylərdəki qar tiğləri gömgöy göyəyrirdi.* B.Bayramov. □ **Tığ vurmaq** – qalaq vurmaq, qalaqlamaq, tay vurmaq. *Yusif gülə-gülə izah elədi:* – *Qardan indi çoxlu yiğib tiğ vuracağıq.* B.Bayramov.

TİĞLAMA “Tİğlamaq”dan f.is.

TİĞLAMAQ dan. Tiğ vurmaq, qalaqlamaq. *Samani tiğlamaq. Buğdanı tiğlamaq.*

TİĞLANMIŞ f.is. Tiğ vurulmuş, qalaqlanmış. *Budur ..tayalarla dolu xırman,sovuruq, tiğlannmış kəhrəba buğda!* Mir Cəlal.

TIX is. 1. Ucu iti balıq sümüyü. *Balığın atını tixindən ayırmak.*

2. İtiuclu tilişkə, tikan və s. *Əlimə tix batıb.*

TIXAC is. 1. Şüsə və s. bu kimi boğazlı qabaların ağızını və ya müxtəlif cihazların deşiklərini qapamaq üçün dairəvi mantar və ya başqa şey; probka. [Musa kişi:] *parçadan tikilmiş və nazik iplə kuzənin qulpuna*

bağlanmış tıxacı açdı. M.İbrahimov. Tıxac sıçrayıb qapıya dəydi, konyak yerə çıldındı. İ.Hüseyinov.

2. *məc.* Normal hərəkətə, axına mane olan şeýlerin toplusu; probka. *Maşınlardan küçədə tıxac əmələ gəlməmişdi.*

3. Neft quyularında borunun içino yiğlan və nasosun normal işləməsinə mane olan parafin və s. qatı. *Borunu dəyişmək lazımdır, – deyə qoca usta, nəhayət qamətini düzəltdi: – Yoxsa yenə tıxac bağlayacaq.* Y.Əzimzadə. Çıxmalıdır quyudan; Tıxac tutmuş borular. Ə.Thibayli.

TIXACÇIXARDAN *is.* Şüşənin tıxacını çıxarmaq üçün yivli oxu və dəstəsi olan alət; probkacısan. *Bu zorba biçağın üç-dörd tiyəsi, qayçısı, dirnaqtutani, konservaçani, vintburani, tıxacçixardanı vardi.* M.Hüseyin.

TIXACLAMA “Tıxaclamaq”dan *f.is.*

TIXACLAMAQ *f.* Tıxac tıxamaq, şüşə və s.-nın ağızını tıxacla bağlamaq; probkalamak.

TIXACLI *sif.* Ağzı tıxacla bağlanmış, tıxacı olun; probkali. *Ağzı tıxach litrlik şüşəni pəncərə qəbəğinə qoydu.* Mir Cəlal.

TIXAMA “Tıxamaq”dan *f.is.*

TIXAMAQ *f.* Güclə sığışdırmaq, yerleşdirmək; soxmaq, dürtmək. *Serdyuk.. əsgini [Təvəkkülün] ağızına tıxadı..* Ə.Thübühəsən. // Dəliyi, deşiyi, bir şeyin aralarını əsgı və s. şeylə tutmaq, qapamaq. [Niyaz] bir gün səhərdən-axşama kimi tövlə qapısının bütün işiq gələn yerlərinə köhnə və cir-cindir tıxadı. Ə.Vəliyev.

2. Yolunu kəsmək, qapamaq. [Şamilin] *nəfəsini ağır bir şey tıxamış, gözləri dumanlanmışdı.* A.Şaiq.

◊ *Qulağına pambıq tıxamaq – b a x qulaq.*

TIXANMA “Tıxanmaq”dan *f.is.*

TIXANMAQ *1. məch.* Nəfəs ala bilməmək, nəfəsi kəsilmək, nəfəsi tutulmaq. [Qurban:] *Aşağıya getmək çox çatındır, neftin qoxusundan nəfəs tıxanır.* A.Şaiq. *Ağayar boğazı tıxanmış kimi susdu.* Ə.Thübühəsən.

2. *f.* Yapışan, özlü, qoliz, qatı bir şeyin içino batmaq. [Ataklışı:] *Bir yerdə xirdəyədək tıxandıq [palçığa].* C.Cabbarlı.

3. *f.* Dar, darısqal bir yerdə yerleşmək. *Qonaqlar Səfərin xatırı üçün bu dar, çubuq oturmaq tıxanıb qalmışdır.* Cəmənzəminli. [Nofəl

atlılara:] *Orada düşmənin sağ cinahı tar-mar oldu. Siz isə qoyun kimi bura tıxanıbsınız!* Ə.Məmmədxanlı.

TIXILI *sif.* Güclə basılmış, güclə yerləşdirilmiş. *Yun tıxili kisə.*

TIXILMA “Tıxilmaq”dan *f.is.*

TIXILMAQ *məch.* Güclə yerləşdirilmək, soxulmaq, basılmaq, keçirilmək, soxuşturulmaq. *Paltarlar çamatanda tıxıldı.*

TIXIMA “Tıximaq”dan *f.is.*

TIXIMAQ *b a x tıxamaq.* *Yorğan-döşəyi məfrəsə tıxımaq.*

TIXİŞDIRMA “Tıxişdirmaq”dan *f.is.*

TIXİŞDIRMAQ *b a x tıxımaq.*

TIXLANMA “Tıxlanmaq”dan *f.is.*

TIXLANMAQ *f.* Balaca baliqlarda tıx əmələ gəlmək.

TIXLI *sif.* Tıxi olan. *Tıxlı balıq.*

TIXMA “Tıxmaq”dan *f.is.*

TIXMAQ *f. dan.* (Açgözlükə) yemək. *Getdim, o arsiza deyim ki, gəlsin; Tıxsın zəhri-mardan, qarnı kökəlsin.* H.K.Sanlı. [Veys:] *Biz işləmişik bu vaxta kimi [dövlətlilər] tıxbılar, qoy indi onlar işləsinlər, biz yeyək!* Ə.Thübühəsən.

TIXNAŞDIRMA “Tıxnaşdırmaq”dan *f.is.*

TIXNAŞDIRMAQ *f. dan.* 1. Zorla tıxımaq, soxmaq, soxuşturmaq.

2. *B a x tıxmaq.*

TIXNAŞMA “Tıxnaşmaq”dan *f.is.*

TIXNAŞMAQ *qarş.* Güclə bir yerə girmək, soxulmaq, soxuluşmaq, sıxışmaq (çoxları haqqında). *Arxadan çapılıb gələn dəstə atların ci-lovunu çəkib, dar keçidə tıxnaşır.* Ə.Məmmədxanlı.

TIXSIZ *sif.* Tıxi olmayan.

◊ **TIXSIZ balıq** *məc.* – heç kəslə işi olmayan, heç kəsə no yaxşılığı, nə də pisliyi keçən adam haqqında. *Tıxsız balığın biridir.*

TIQQ *təql.* Yuxarıdan düşən və ya bir şeyə dəyən bərk bir şeyin çıxardığı səs (bəzən təkrar edilərək işlədirilir).

TIQQILDAMA “Tıqqıldamaq”dan *f.is.*

TIQQILDAMAQ *f.* Tıqq (tiq-tiq) səsi çıxarmaq, tiq-tiq eləmək. *Küləkdən qapı tıqqıldadı.*

TIQQILDATMA “Tıqqıldatmaq”dan *f.is.*

TIQQILDATMAQ *f.* Yavaşça taqqıldatmaq, tiq-tiq etmək. *Cingiz gülüş vəziyyətindəki*

simasını ciddiləşdirərək masanı tıqqıldatdı.. Çəmənzəminli. Koridorda qapı ağızında da-yanan Rüxsarə şəhadət barmağını qatlaya-raq üç dəfə qapını tıqqıldatdı. S.Rəhimov.

TIQQILTI is. Tıqq (tıq-tıq) səsi. *Sayad Pəri tıqqılıtı eşidib qarabaşı Ağcaqızı diürtmələdi. “Əmrəh”. A kişi, bilmirəm gecənin nə vaxtı idi, yuxuda qulağıma bir tıqqılıtı gəldi.* C.Məmmədquluzadə.

TIQ-TIQ 1. Bax **tıqq**.

2. *Zər mənasında. Tıq-tıq edərək, tıqqılda-nya-tıqqıldı. Saat kündə tıq-tıq ötür; Dəqiqlərlər keçib gedir.* M.Dilbazı.

TINCIXMA “Tincixmaq”dan f.is.

TINCIXMAQ f. mah. Çətinliklə nəfəs almaq, nəfəsi təng olmaq. *Qızdırmadan tincixmaq. – İstidən ürəkləri tincixanlar (f.sif.) da divarlara dalbadal tüpürüb canlarını rəhat edirdilər. Çəmənzəminli. [Əsgərin] nəfəsi tincixdi, artıq dayana bilməyib, Kosa ilə da-nışmağa girişmək qərarına gəldi.* S.Rəhimov.

TIN-TIN sif. və zərf Bəzi səsləri burunda deməkdən ibarət tələffüz tərzi, burnunda da-nışma. *Tin-tin danışmaq. – Mən də dedim, amma indi sözə qulaq asan han? – deyə tin-tin Qaytaran burnunda cavab verirdi.* S.Rəhimov.

TIPPILDAMA “Tippildamaq”dan f.is.

TIPPILDAMAQ f. Tippilti (tip-tip) səsi çı-xarmaq. // Tip-tip etmək, döymək, çırpınmaq (ürək haqqında). *Bağ yiyeşinin qorxusundan ürəyi tippildəyən (f.sif.) xam bülbülbələ oxiyar.* “M.N.lətif.”

TIPPIPLİT is. Tipp (tip-tip) səsi. *Tippilti eşitmək.*

TIP-TIP 1. təql. bax **tippilti**.

2. *zərf* Tippilti ilə. □ **Ürəyi tip-tip döyünmək** – qorxudan, həyecandan, sevincden və s. səbəbdən ürəyi bərk döymək, çırpınmaq. [Telli:] [Gelin] otağa aparıb gərdək dalında oturdurlar, ürəyin tip-tip döyüñə-döyüñə göz-ləyirsən. Ü.Hacıbəyov.

TIRILDAMA “Trıldamaq”dan f.is.

TIRILDAMAQ f. Tirilti səsi çıxarmaq. *Motor turıldı.*

TIRILTI is. Tır-tır səsi. *Həyətdə eşidilən motor turltısı Qoşqarın əzəblə düşüncələrini yarida qurdu.* İ.Hüseynov.

TIRTİL is. 1. zool. Bir neçə cütayaqlı qur-dabənzər bədəni olan kəpənək sürfəsi. *Kə-pənək turtılı.*

2. Yoldakı manələri keçmə qabiliyyətini artırmaq üçün maşında, traktorda, tankda, ekskavatorda və s.-de təkəri əvəz edən enli zəncir. *Ekskavatorun (traktorun) turtılı.*

TIRTILLİ sif. Tirtili olan, tirtilla hərəkət edən. *Tirtilli traktor.*

TISBAĞA is. zool. Bədəni sümük qınlı ör-tülü, qısa ayaqları ilə çox yavaş hərəkət edən, ayaqlarını və başını qının içində gizlədən sü-rünən heyvan. *Quru tisbağası. Dəniz tisbağası. Bataqlıq tisbağası. – Bir ilan, bir dəvə, bir də tisbağası. Yoldaş olmuşdular bular sabiqə. Q.Zakir. Birdən maralın sağ tərəfindən, bulanıq sular arasından bir tisbağa başını çıxarıb onu salamladı.* M.Hüseyn.

◊ **Tisbağa kimi** – çox yavaş, çox ağır. *Parovoz tisbağası kimi ağır-agır gedirdi.* M.S.Ordubadi. **Tisbağa kimi başını qınına çəkmək** – 1) ictimai işlərdən kənarə çəkilib öz xüsusi işləri ilə məşğul olmaq; 2) öz evində oturub heç bir yerə getməmək, evdən bayıra çıxmamaq. *Camaati talaməğə adət etmiş xainlər tisbağası kimi başını qınına çəkib dışarı çıxmaga cürət etmirdi(lər).* M.S.Ordubadi.

Tisbağası qınından çıxıb, (öz) qınıni bəyon-mır – böyüyüb, boy-a-baş çatdığı ailəni, mühiti, kollektivi, yeri bəyonməyən adam haqqında. [İmran kişi:] *Bəlkə tisbağası qınından çıxıb, qunu bəyon-mır, hə?* M.Hüseyn. **Tisbağası sürəti (yerisi, gedişi)** – çox yavaş, çox kiçik sürət, çox ağır yeriş. *Tisbağası sürəti ilə getmək.* – [Rüstəm kişi:] *Tisbağası yerisi ilə gedən bir kolxozu iki-iç ilə o hündürlüyü qal-xızməq qeyri-mümkündür.* M.İbrahimov.

TISILDAMA “Tisıldamaq”dan f.is.

TISILDAMAQ f. Çox yeməkdən nəfəsi çətinləşərək fişiltili səs çıxarmaq. *Qarı yaz öküzü kimi o qədər yemişdi ki, tis-tis tisıldayırdı.* (Nağıll).

TISMAQ f. İncimək, küsmək, narazı qal-maq.

TİAMİN is. B_1 vitamini.

TİBB is. [ər.] 1. Xəstəliklər, onların müali-cəsi və qarşısını almaq haqqındaki elmlərin məcmusu. *Aynadan beş-altı yaş böyük olan*

gardaşı tibb institutunda dosent idi. İ.Əfendiyev. □ **Tibb bacısı (gardaşı)** – müalicə müəssisələrində orta təhsilli tibb işçisi.

2. Bax **səhiyyə**. *Tibb işçiləri həmkarlar ittişaqı. – [Sevinc Qaçaya:] Durmayın, tez tibb məntəqəsinə aparın. Z.Xəlil.*

TİBBİ *sif. [ər.] Tibbə, təbabətlə, müalicə işi ilə əlaqədar olan, təbabətə aid olan. Tibbi yardım. Tibbi müayinə. – Rüxsərə bəzən şəhərə getmək, iş düzəlmək, sonra da ali tibbi təhsil almaq qərarına gəlirdi. S.Rəhimov. // Təbabətdə işlədilən, müalicə əhəmiyyəti olan. Tibbi yağlar. – Tibbi sabunlar yağı turşularının metal duzlarından ibarətdir. R.Əliyev.*

TİCARƏT *is. [ər.] Mal alıb-satma, geniş miqyasda alver, alğı-satçı. Xarici ticarət. Xüsusi ticarət. Ticarət olaqası. – [Həmzenin] böyük planları vardi, ticarətini Tiflis və Batum təriqi ilə İstanbul'a, oradan da o yana yeritmək istəyirdi. Ə.Əbülləhəsən.*

TİCARƏTCİ *is. Tacir. Nemətullayev illər uzunu bir mahir ticarətçi kimi bu işlə yaşırdı. S.Rəhimov.*

TİCARƏTXANA *is. [ər. ticarət və fars. ...xanə] Ticarət evi, ticarət müəssisəsi, ticarət kontoru. Türkistanda [Sərdarovun] ticarəti, hər şəhərdə mülkü, karvansarasi, ticarətxanasının səbələri var idi. Ə.Haqqverdiyev. [Yaşlı kişi:] Hacı Ramazan adlı bir tacirin ticarətxanasında ayda otuz manat maaşla qulquq edirdim. S.Hüseyn.*

TİFAQ *is. [ər.] 1. Ailə ocağı, dudman, yurd. Ə.Haqqverdiyevin “Dağılan tıfaq” draması. – [Yaşlı kişi:] Bizim əvvəlki illərdəki tıfaqımızdan bir əsrər qalmayıb, tamamilə dağılmışdı. S.Hüseyn. □ **Tifaqı dağılmaq** – asudə, firavan höyəti pozulmaq, dudmani dağılmaq. [Surxay:] O kimdi elə tıfaqı dağılan? S.Rəhman. **Tifaqın dağılsın!** – qarğış məqamında işlədirilir.*

TİFİL *is. [ər.] Uşaq. [Kazım Allahquluya:] ..Başını aşağı sal, kəsbkarlığına qurşan, bu tıfilləri saxla. Çəmənzəminli. Cox analar bu iki tifilin təriyəsinə həsrət çəkirdilər. S.S.Axundov. // məc. Aciz, yaziq, zavallı. [Salman bəy:] Bəs o biçarə tıfillər necə olacaqlar? N.Vəzirov. [Qoca Bayrama:] O qız*

xeylağıdır, günahı varmı? Tifil bir insanı vurmaq olarmı? M.Müşfiq.

TİFİLCİYƏZ oxş. Yazıq, fağır, aciz (uşaq). [Böyükxanım Ağacavada:] *Tifilciyəzimi o məktəbə qoya bilmərəm ki, Baləlinin uşaqları gündə tapasına döysünler.. B.Bayramov.*

TİFİLLİK *is. Uşaqlıq.*

TİFTİK *is. 1. Qoyunun, keçinin, dəvənin baharda qırxılan zərif və yumşaq yunu. Yunu, tükkü və tiftiyi qoyundan, keçidən, dəvədən, atdan, inəkdən və s. heyvanlardan alırlar. “Əmtəşünəslıq”. // Həmin yundan toxunmuş. Camal əmi səliqə ilə .. üç cüt yun, bir cüt tiftik əlcək, beş cüt yun corab, bir yun başlıq, dörd dənə ol daşmalı yesiyə qablaşdır. Ə.Vəliyev. Sol tərəfdəki ağ, bəzəklə uşaq [çarpayışının] toru cirildidi, tüstündəki tiftik adylə tərpəndi. Mir Cəlal.*

2. Əl silmək üçün ip, lif topası. *Əziz çəkici gətirdi və əllərini ucu cibindən bayra çixıb sallanmış yumşaq, çirkli tiftiklə sildi. Q.İllkin.*

TİFTİKLƏNMƏ “Tiftiklənmək” dən *f.is.*

TİFTİKLƏNMƏK *f. İplikləri, telləri bir-birindən ayrılmamaq, sökülmək, tiftik-tiftik olmaq, didilmək. Bu parça çox tez tiftiklənir. – Sünə ipək təbii ipəyə nisbətən qaba, çox parlaq, qoxuluq, tez tiftiklənən (f.is.) və davam-sız olur, ancaq ucuz qiymətlidir. “Əmtəşünəslıq”.*

TİFTİKLİ *sif. Tiftiyi olan, xovlu. [Nəriman] tiftikli ağ məhrəba ilə bərk-bərk qurulandıqdan sonra stulda əyləşdi. İ.Əfendiyev.*

TİĞ *is. [fars.] 1. klas. Qılınç. // Obrazlı təş-behlərde. Qəmzə tiğin çəkdi, çaldı canımı; Bir cəllada döndü, aldı canımı. M.P.Vaqif. Çək tiğini, gər var işa gümahum; Öldür, gordən mənim, ixtiyar sənin. Q.Zakir.*

TİK *[holl. tyk, ing. tick] Döşəküzü, çexol və s. tikmek üçün işlədilən miləmil qalın parça.*

TİKAN *is. 1. Dəvətikanının, qızılıqlınlı və bəzi başqa bitkilərin iynə kimi iticili hissəsi. Ayağına tikan batmaq. Nar ağacının tikani. – Evi süpürəndə süpürgənin tikani.. düşüb fərşin üstünə və batıb qonağın yumşaq yerinə. C.Məmmədquluzadə. // Tikanlı kol, dəvətikanı. Çəpərlərdən çıxan tikan kolları oynaya-oynaya gəlib yol cuxurlarında bənd alır. Mir Cəlal. Bu yerin on-on iki addımlığında*

iri bir tikan tayası var idi. M.Rzaquluzadə. // Bir şeyin iti ucu, batan tərəfi. *Məftilin tikanı.*

2. Bəzi heyvanların bədənini örtən iynələrdən hər biri. *Kirpinin tikanı.*

3. B a x **tix.** *Balığın tikanı.*

◊ **Tikan olub gözüne batmaq** – görmək istəmediyi, zehləsi getdiyi bir şey, ya adam daima gözü qabağında olmaq. [Ələmdar:] *Ancaq düzü, bu Nikolay pogonları mənim gözü-mə tikan olub batır, bəy!* S.Rəhimov. **Tikan üstündə oturan kimi** – çox narahat halda, nigarənciliq içinde, iztirab çəkə-çəkə. **Tikan üstündə oturmaq** – çox narahat olmaq, nigarənciliq çəkmək, iztirab içinde olmaq. (*Ürəyindən*) **tikan çıxarmaq** – qisasını almaq, əvəzini çıxməq, ürəyini soyutmaq. [Şirəli:] *Sağ ol, bala! Hamimizin ürəyindən tikan çıxartmışan.* S.Rəhman.

TİKANCIQ is. 1. Balaca tikan, kiçik tikan. *Qızılıgülün tikancığı.* *Əlinə tikancıq batmaq.*

2. Balaca tix, nazik tix. *Siyənək balığının tikancığı.*

TİKANÇI is. Keçmişdə: tikan qırıb satmaqla məşğul olan adam. *Biri vardi, biri yoxdu, bir tikançı vardi.* (Nağıl).

TİKANLI sif. 1. Tikanlı olan (b a x **tikan** 1-ci mənada). *Tikanlı bitkilər.* – *Alağa – qə-rəñfil, yovşana – reyhan; Tikanlı qanqala – gül desəm olmaz.* Aşıq Şəmşir. Aydin tikanlı kollar arasından çıxbıb, sinədolusu rahat nəfəs aldı. H.Seyidbəyli.

2. Üzərində tikanlar olan. [Şeyda Fəridəyə:] *İndi bizim bağla sizin bağ arasında tikanlı məftildən qara bir çəpər var.* Ə.Məmmədxanlı.

3. məc. Qəlbo, ürəyə toxunan; acı, ağır, zəherli, qaba, kobud. *Lakin Rüstəm kişi* [Şirzadın] gözlərində bu sözləri oxumadı; orada yalnız tikanlı bir ifadə gördü.. M.İbrahimov.

4. Tixli. *Tikanlı balıq.*

TİKANLIQ is. 1. Çoxlu tikan kolları bitmiş yer, tikan kolluğu. *Qaraathilar da özlərini tikanlışa vurdular.* “Koroğlu”. Nəbi tikanlıq-da gedirmiş kimi yavaş-yavaş ağacın üstü ilə yeriməyə başladı. Ə.Abasov.

2. Yandırmaq və ya başqa məqsəd üçün yerdən çıxarılmış tikanın saxlandığı yer. *Tikanlıdan tikan götürmək.*

TİKANSIZ sif. Tikani olmayan. [Orxan:] *Bəllidir ki, olmaz tikansız qoñçə.* H.Cavid.

◊ **Tikansız balıq** – heç bir kəsi özündən incitmək, heç bir kəsə nə pislik, nə də yaxşılıq etmək istəməyən adam haqqında. *Tikan-sız balığın biridir.*

TİKANYARPAQLI sif. Yarpaqları tikan kimi, itiulu olan. *Tikanyarpaqlı otlar.*

TİKDİRƏMƏK¹ “Tikdirmək!” dən f.is.

TİKDİRƏMƏK² “Tikdirmək” dən f.is.

TİKDİRƏMƏK¹ icb. Başqasına bina və s. tikmə işi gördürmək. *Ev tikdirmək.* – [Sara bibi:] *Rəhmətlik öz sağlığında tikdirdiyi tövlədir.* Qantəmir. [Nəriman:] *Əşı, o boyda mədəniyyət sarayı tikdirmişik, qalib ağızbağlı..* İ.Əfəndiyev.

TİKDİRƏMƏK² icb. Sifarişlə birinə paltar və s. tikmə işi gördürmək. *Özünə palto tikdirmək.* – [Mirzəğa] *toy üçün özünə yenicə tikdirdiyi palтарını geymiş, özünün görünüşünü Camilənin xoşuna gələcək bir şəkəl salmışdı.* S.Hüseyn. Veys kiçik bacısına qanovuzdan tuman, al faydan kofta tikdirmişdi. Ə.Thülbəsən. İ.Əfəndiyev.

TİKE is. 1. Böyük bir şeyden sınmış, qopmuş, ayrılmış və ya kəsilmiş kiçik hissə, parça, qırıq. [Rövşən] *salam-əleykəssalamdan sonra daşın bir balaca tikəsini ustaya verib dedi..* “Koroğlu”. // *Yeyilən* şeyin bir hissəsi. *Pendir tikəsi.* – [Musa kişi:] *Arvad, sən allah, yadından çıxmasın, bu ətdən bir tikə də o Həsənəlinin yetimlərinə göndər, yaziqdırlar..* M.İbrahimov. // məc. Yaşamaq üçün vəsait; yeyəcək, yeyiləcək şeylər. *Tikəsinə dostu ilə bölmək.* – *Düşmənin tikəsindən doston şilləsi yaxşıdır.* (Ata. sözü). *İnsan gərək dayanıb-durmasın, yatıb vaxtını, gününü öldürməsin, çıxan tütü, hazır tikə axtarmasın.* S.Rəhimov.

2. “Bir” sözü ilə – **bir tikə** – 1) bir az, bir zərrə, bir qırıq, zərrə qədər, qətiyyən, əsla. *Bacardıqca vermə yer beyində artıq yüksə;* *Mənə bax, ay qız, mənə, dərd çəkmirəm bir tikə.* S.Rüstəm. *Havada bir tikə də bulud, du-man və tüstü yox idi.* M.İbrahimov; 2) balaca, kiçik, bambalaca. *Bir tikə uşaq.*

◊ **Tikə boğazından getmək** – həyecandan, yorğunluqdan, hirsədən və s. hissələrdən dolayı heç nə yeyə bilməmək. **Haram tikə** – b a x **haram.** *Ürəyi bir tikə olmaq* – b a x *ürək.* **Yağlı tikə** – b a x *yağlı* 3-cü mənada.

TİKƏ-PARÇA bax **tikə-tikə**. □ **Tikə-parça eləmək** – tikə-tikə eləmək, əzib tökmək. Küçələrdə ildirim kimi çaxıyan avtomobilər axır vaxtlarda başlayıblar usaqları əzib tikə-parça eləməyə. C.Məmmədquluzađe.

TİKƏ-TİKƏ *zərf* Parça-parça, doğram-doğram, tikə-parça. *Kağızı tikə-tikə etmək*. – [Pəri Cadu:] *İtil gözümün qabağından. Bir də səni görsəm, tikə-tikə elərəm*. Ə.Haqverdiyev. [Sultan boy:] *Öldürəcəyəm! Bu papaq mənə haram olsun ki, bir də arşimalçı adı tutsan, tikə-tikə doğrayacağam*. Ü.Hacıbəyov.

TİKİLİ¹ is. Bina, tikinti; tikilmiş ev, bina və s. *Daş tikili (daşdan tikilmiş bina, ev və s.)*. – [Şəhər] gözəl bir sahənin ortasında idi, yaxşı başlıqübbəli məscidi, böyük karvansarası, müsafirxanası və qeyri tikililəri var idi. E.Sultanov. Maşının keçdiyi yerdərə, onun arxasında, uçurulan evlərin yerində inddi tikililərə bənzəməyən evlər tikilir. S.Hüseyn.

TİKİLİ² sıf. Tikilmiş. *Tikili paltar. Qoyun dərisindən tikili kürk*.

TİKİLİŞ¹ is. Tikilme, inşaat, tikinti; tikmə işi. *Məktəbin tikilişi. – İşçilər yiğilib, hökumət sarayı tikilişinə baxmağa getdilər*. Mir Cəlal.

TİKİLİŞ² is. Paltar və s. tikmə; tikmə işi, tikmə tərzi; tikim. *Paltarin tikilişi*.

TİKİLMƏK¹ “Tikmek¹”dən *məch*. *Boş yerdərə indi çıxlu ev tikilmişdir. – Qoyuldu özüllər, boylandı tağlar; Tikildi divarlar, şumal dirəklər*. M.Müşfiq. *Mədəniyyət evi kəndin cənub qurtaracağında tikilmişdi*. İ.Əfəndiyev.

TİKİLMƏK² “Tikmek²”dən *məch*. *Paltar yaxşı tikilmişdir. Şalvar çox enli tikilib. – [Tahirin] pencəyi təzə dəbdə, uzun və gen tikilmişdi*. M.Hüseyn.

TIKİM bax **tikiliş²**. *Paltonun tikimi*.

TİKİNTİ is. 1. Bina, tikili. *Möhtəşəm tikintilər; Qurulur ölkəmizdə*. M.Seyidzadə.

2. Tikme, inşaat. *Nümayəndə heyəti əvvəlcə tikinti işləri ilə maraqlandı*. Ə.Vəliyev.

3. Tikinti işi aparılan yer, inşaat meydancası. *Salman kişi axşam tikintiyə qayıdanda briqada üzvlərini orada gördü*. Mir Cəlal.

TİKİRTGƏ bax **kanifol**. *Baxşı cəld durur ayaga, kamançanı alır, çəkilib oturur dizi*

üstə, cibindən tikirtgə çıxarıb kamani çəkir tikirtgəyə. C.Məmmədquluzađe.

TİKİŞ is. 1. Tikmək işi, tikmə, tikim. *Tikiş dərnəyi. Tikiş maşını*. – [Gülnisə:] *Bu saat duraram, ana, tikişimin bir azca yeri qalib, onu qoy qurtarım*. Ə.Haqverdiyev. □ **Tikiş tikmək** – iynə-saplayan tikiş maşınınında bir şey tikməklə, tikişlə məşğul olmaq. *Hacı Mehdiin ikinci övrəti Gülli oturub tikiş tikir..* Ə.Haqverdiyev. *Pınəçi Qəşər başmaq yamarkən oxuyur, Şahsənəm də tikiş tikir*. S.S.Axundov.

2. Tikilmiş parça, dəri və s. parçalarının birləşdiyi yer. *Köynəyin tikişi. Tikişi sökülmək*.

3. Bir şeyin hissələrinin bitişdiyi, calaşlığı, bənd olduğu yer, bitişmə yeri. *Borunun tikişi*. // tex. Eyni mənada detallar, qurğular və s. haqqında. *Qaynaq edilmiş metalin tikişi*. // lib. Cərrahiyə əməliyyatında toxumaların tikilib bitişdirildiyi yer. *Yaranın tikişi sökülləb*. // Bu cür tikiş nöticəsində dəridə əmələ gələn qırış; qırışlıq. *Üzündə yara tikiş var*.

◊ **Tikiş qoymaq** – yaranın kənarlarını birləşdirilən xüsusi materialla tikmək. **Tikişi aćmaq** – tikilmiş yara sağaldıqdan sonra onun saplarını açmaq, çıxarmaq.

TIKİŞÇİ is. Tikiş sonayesi işçisi; dərzi. *Tikişçilərin bayramqabağı əmək nailiyyatları*. // Sif. mənasında.

TIKİŞLİ sıf. 1. Tikişləri olan, bitişik, bənd edilmiş yerləri olan, bütöv olmayan. *Tikişli boru*.

2. Qırış, qırışlıq (cərrahiyə əməliyyatı nəticəsində). *O vaxtdan Qəhrəmanın üzü tikişli galmışdı*. Ə.Vəliyev.

TIKİSSİZ sıf. Tikiş, tikiş yeri olmayan, bütöv hazırlanmış. *Tikişsiz boru*.

TIKMƏ¹ “Tikmek¹”dən f.is.

TIKMƏ² “Tikmek²”dən f.is.

2. is. Parça üzerinde rəngbərəng saplarla müxtəlif naxışlar salmaqdan ibarət xalq sənəti, habelə belə məməlatın özü. *Qarşı divara yekə bir tikmə vurulmuşdu*. B.Bayramov.

TIKMƏCİ is. Tikmə ustası (Bax **TIKMƏ²** 2-ci mənada).

TIKMƏK¹ f. 1. Daşdan, körpicdən, taxtadan və s.-dən bina, divar və s. ucaltmaq, qurmaq. *Ev tikmək. Məktəb tikmək. Divar tikmək*. – [Atası Rövşənə:] *İndi sən gərək böyük bir tövəl tikəsən. “Koroğlu”*.

2. Düzəltmək, qurmaq, hazırlamaq (yuva). *Tikəndə quş yuva, çör-çöp; Yığiban, zir-zibil istər. Q.Zakir. Tikan üstə qonan quşlar; Qonmaz bura, tikməz yuva!* Z.Xəlil.

3. Təyin etmək, qoymaq. *Sonra camaat Qaraqaşı tikdi padşah.* (Nağıl). [Xan:] *Mən [İsanı] Dizəq sığnağına yüzbaşı tikdim, daha demədim ki, başıma bəla olsun..* Çəmənəzəminli.

TİKMƏK² f. 1. Tikmə işi görmək, tikişlə məşğul olmaq. *Tikiş maşınınında tikmək. İynə ilə tikmək.*

2. Parçanın, dərinin və s.-nın kənarlarını iynə-sapla bir-birinə calayaraq paltar, ayaq-qabı və s. hazırlamaq. *Kostyum tikmək. Ayaq-qabı tikmək. – Yusif Sərrac ... oturub, əlində bir cilovu tikib tamam edirdi..* M.F.Axundzadə. *Mən körpəyən özü biçib, özü tikmiş paltarımı; Güllişündə görmüşəm öz çıçəklə-nən baharımı.* S.Rüstəm.

3. Parça və s. üzərində rəngbərəng saplarla həndəsi və ya nəbat naxışlar, şəkillər toxumaq. *Təkəlduz tikmək.*

4. Cərrahiyyə emalıyyatında: toxumaları iynə-sapla birləşdirmək, bitişdirmək. *Şərəfəoglunun qarnını yarmış, bağırsağını kəsib tikmişdilər.* M.İbrahimov.

◊ **Gözünü tikmək** – bax **gözünü dikmək** (“göz”də).

TİKMƏLİ *sif.* Tikməsi olan, tikmə tikilmiş, tikmə naxışlı, tikmə ilə bəzədilmiş (bax **tikmə²** 2-ci mənada). *Tikməli yaylıq.*

TİLAVƏT *is.* [ər.] Quranı avazla oxumaq.

TİLİŞKƏ *is.* Taxtanın iynə kimti iti uclu kiçik hissəsi. *Rüxsarə yaxına gəlib* [Kosanın] *əlinə diqqətlə baxdı. Onun ovcunun içi doğrudan da qaralmışdı, orada odun tilişkəsi var idi.* S.Rəhimov.

TİL(L) *is.* 1. Kənar, qiraq. *Yolun tili. – İndi Şəmo gah ciğirlə.. və gah da ciğırın tili ilə gedirdi.* S.Rəhimov.

2. Əlin çəçələ barmaqdan ovuca terəf olan hissəsi. *[Yusif] ..gah ülgücü əlinin tilinə çəkib itiləyir, gah da qabağına qoyduğu dəyirmi güzgüünü yerini rahatlayırdı.* B.Bayramov.

3. Uzunsov təpənin üstü. *Təpənin tili. – Atlar tildən üzüasağı addım-addım enirdilər.* S.Rəhimov.

4. İki səthin kəsişdiyi yer. *Piramidanın tili.*

TİLL bax **qalaq.** *Bəzi Para xırmanlarında döyüllən taxıllar xüsusi yiğanlarla toplanır və qabaq tərəfdə till vurulurdu.* S.Rəhimov.

TİLLƏMƏ “Tilləmək”dən *f.is.*

TİLLƏMƏK bax **qalaqlamaq.**

TİLOV *is.* Balıq tutmaq üçün ucu iti çengel; qarmaq. [İmamverdi Nurəddinə:] *Sənə tilov qayıracağam, hər gün çayda balıq tutarsan.* S.S.Axundov. □ **Tilov atmaq** – balıq tutmaq üçün tilovu suya salmaq.

TİLSİM *is.* [ər.] Mövhumatçılarla görə, sehri qüvvəyə malik söz və s.; ovsun, sehr (ən çox nağıllarda işlənir). *İbrahim bir tilsim oxuyub, oldu tülkü, çıxıb kolun dibindən, yapışdı dəbrüşün boğazından, boğub öldürdü.* (Nağıl). Bir tilsim oxuyub, oğlan oldu həminki Qaraqaş, özü də yixilib yatdı. (Nağıl). □ **Tilsim etmək** – bax **tilsimləmək.** *Tilsimə düşmək* – 1) bax **tilsimlənmək.** [Gülzər Behruza:] *Düz deyirəm, oğul, sən bu evda tilsimə düşmüsən.* Ə.Məmmədxanlı. *Amma indi [Zəhra] elə bil tilsimə düşmüssüd.* Y.Əzimzadə; 2) *dan;* çotinləyə düşmək, dolaşığa düşmək. *İşti tilsimə düşmək.* **Tilsimə salmaq** – bax **tilsimləmək.** [Dərvish] *Qaraqaşı görən kimi nə ki tilsimlər vardi, oxudu ki, Qaraqaş tilsimə salsın.* (Nağıl). [Telli arvad:] *Baxıram bu sədr qızının gözlərinə, elə biliram, igidləri tilsimə salan sehr-cadudur.* M.İbrahimov.

TİLSİMBƏND *sif.* [ər.] *tilsim və fars. bənd]* Tilsimlənmiş, tilsimə salınmış, ovsunlanmış, ovsunlu. *Qəmər vəzir də bildirdi ki, qız tilsim-bənddi.* *Qızı əmisi oğlu ala bilməyəcəkdir.* (Nağıl).

TİLSİMÇİ *is. və sif.* Nağıllarda: tilsim edən adam; sehrbaz, ovsunçu. *Tilsimçi goca üzüyü özü üçün götürüb, çatırla xurcumu* Əhməd Mirzəyə verib dedi.. (Nağıl).

TİLSİMLƏMƏ “Tilsimləmək”dən *f.is.*

TİLSİMLƏMƏK *f.* Tilsim etmək, tilsim oxumaq, tilsimə salmaq, ovsunlamaq.

TİLSİMLƏNMƏ “Tilsimlənmək”dən *f.is.*

TİLSİMLƏNMƏK *məch.* Tilsim edilmək, tilsimə salınmaq, tilsimə düşmək, ovsunlanmaq.

TİLSİMLƏNMİŞ *f.sif.* Tilsimə salınmış, tilsim edilmiş, sehrlənmiş, ovsunlanmış.

TİLSİMLİ *sif.* Tilsim edilmiş, tilsimə salınmış, tilsimlənmiş. [Padşah:] *O Qaçaq Nəbi*

girinizə keçən kimi onun, o güllə batmayan tilsimli Boz attının şəklini də aldırıb mənə gönüldərin. S.Rəhimov.

TİMİK *is. məh.* Bir şeyin iti çıxıntısı, tini.

TİMİKLİ *sif. məh.* İti çıxıntısı, tini olan.

TİMOL *is. [lat.]* Səciyyəvi iyi olan rəng-siz kristal maddə.

TİMPAN *is. [yun.]* Qədim zərb musiqi aləti.

TİMSAH *is. [ər.] zool.* Tropik və subtropik ölkələrdə yaşıyan qalın və sərt dərili sürünen yırtıcı iri heyvan. *Timsah darisi.*

TİMSAL *is. [ər.]* 1. Nümunə, örnek, misal.

2. Məsəl, zərbi-məsəl. *Məşədi Həsən əməyəlavə olaraq.. tat sıvəsi ilə bir timsal da söylədi.* S.Hüseyn. [Hacı:] *Nə qədər timsal və zərbi-məsəllər eşitsəniz, uşaqlarınıza deyin, dəftərlərinə yazsınlar.* Qantəmir.

3. klas. Şəkil, rəsm, surət, təsvir. Üçüncü otağın divarlarında İranın sair silsilədən olan padşahlarının timsali nəqş olunmuşdu. M.F.Axundzadə.

4. köhn. b a x **təmsil** 2-ci mənada. *Rusların məşhur ədibi.. Krilov "Ağacın yarpaqları və kökləri" adlanan bir timsalında yazar.* F.Köçərli.

TİMSİNMƏQ "Timsinmək" dən *f.i.s.*

TİMSİNMƏK *f. mah.* Tələsmək. [Dərvish:] *Qoca qarı balasının imdadına çatmaq qəsidi ilə timsindi.* A.Divanbəyoglu.

TİN *is.* 1. Bir şeyin iki xarici tərəfinin birleşdiyi, kəsişdiyi yer. *Şəfəfin tini.* // İki küçənin kəsişdiyi yer. *Bu anda qarışdakı tindən bir neçə qaraltı çıxaraq tənha küçə ilə mənə tərəf irəliləməyə başladı.* Ə.Məmmədxanlı. *Maşın tini döndü.* H.Seyidbəyli.

2. Bir şeyin kənarı, qıraqı. *Sonra Veys pəncərə tinində oturub dedi.* Ə.Əbülləhsən.

3. Tində olan, tində yerləşən; tindəki. [Həmzə:] *Qurban! Səfəri apar, bu tın dükkandan bir kəllə qənd al, ver ona gətirsin, gedək axundun yanına.* C.Cabbarlı.

◊ **O tində-bu tində** – orada-burada, hər yerde, hər tində. .. *Getdikəv evdə də, çöldə də Mayanın ətrafında danışqlar artırdı, o tində-bu tində Qaraşın qulağına bir söz çatırdı.* M.Ibrahimov.

TİNBAŞI *is. zərf* Hər tində. *Tinbaşı əl açardı adama dilənçilər.* S.Rüstəm. // *məc.* Hər yerde, hər addımda. *Hər tinbaşı Hacı*

Aslan xasiyyət.. adamlar ortaya çıxmışdı. S.Hüseyn.

TİNDƏKİ *sif.* Tində olan, tində yerləşən. [Böyükəoğlu:] *Kağızı gətirdim o tindəki aptekə.* Qantəmir.

TİNƏT *is. [ər.] klas.* Xılqət, fitrot, təbiət, yaradılış. [Mehəmməd:] *Qara torpaq olsa da ilk və axır yerimiz; Eşqdir tİNətimiz, eşqdir cövhərimiz.* B.Vahabzadə.

TİNG *is.* Calaq vasitəsilə yetişdirilən ağac şitili. *Alma tingi.* – *Tikinti rəisi hələ yazda Qubadan və başqa rayonlardan xeyli ağac tingləri gətirib küçələrə əkdirmişdi.* Ə.Sadiq.

TİNGƏ *b a x tİN* 1-ci mənada. [Məşədi Əsərə] *evin tingəsinə gedib əvvəlcə bağçasına baxdı.* S.M.Qənizadə. *Birdən tingə başından qəfildən bir dəstə qız* [Aynanın] *qarşısına çıxdı.* Ə.Məmmədxanlı.

TİNGLİK *is.* Ting yetişdirilən sahə, yer. *Şəhərin ətrafında iki park, tingliklər, parkınlər yaradılmışdır.* Ə.Sadiq.

TINKTÜRƏ *[lat.]* Spirit və ya efirdən hazırlanmış dərman maddəsi.

TİNLİ *sif.* Tini olan; tilli. *İti tinli stol.*

TİP *[yun. tynos – nümunə, forma]* 1. Şeylərin, hadisələrin məlum qrupuna uyğun gələn nümunə, model və ya variant; forma, növ. *Sərnişin təyyarəsinin tipləri. Torpaq tipləri. Kazarma tipində ev.*

2. *biol.* Heyvan və bitki sistematikasında: qohum sinifləri birləşdirən bölgü. *Gül bitkilərinin tipi. Buğumayaqlı heyvanlar tipi.*

3. İnsanın etnik mənsubiyyəti ilə bağlı olan səciyyəvi fiziki quruluşu, siması. *Afrikalı tipi. Monqol tipi. Şərq tipi.* // Sifət, xarici görünüş haqqında. *Kəndli tipi. Şofer tipində bir adam.*

4. İctimai, peşə, mənəvi və x. xüsusiyyətləri bir cür olan adamlar kateqoriyası, habelə hər hansı belə bir qrupun bariz nümayəndəsi. *Gənc kəndli tipi.* – *Usta Zeynal tamamilə dolğun, bitkin və parlaq ictimai tipidir.* M.Ibrahimov.

5. *ədəb. və inc.* Hər hansı bir insan qrupunun səciyyəvi xüsusiyyətlərini özündə birləşdirən bədii surət. *Meşən tipi. Alim tipi. Komik tip.*

6. *dan.* Adətən qəribə və ya mənfi xasiyyətlidən haqqında. *Qəribə tip.* *Tipin biridir.*

– [Məhəmməd:] *Kolxozumuzun xeyri üçün gərək belə pozğın tiplərə divan tutanda uş deməyəsən!* M.Hüseyin.

TİPÁJ [fr. typoge, əslə yun. *typos*] 1. *tex.* Hər hansı məmulat növlərinin, modellerinin məcmusu. *Təyyarələrin tipajı. Traktorların tipajı.*

2. *inc.* Adamların hər hansı ictimai kateqoriyası, tipi üçün səciyyəvi olan əlamətlərinin məcmusu. *İctimai tipaj.*

3. *kino.* Öz səciyyəvi xarici görünüşünə görə hər hansı bir rola, surətə uyğun gələn aktyor.

TİPIK *sif.* 1. Müəyyən tipə xas olan, müəyyən tipi təmsil edən.

2. Müəyyən xüsusiyyətlərə malik olan; səciyyəvi. *Tipik hadisə.*

3. *ədəb.* və *inc.* Bir sıra adam, hadisə üçün səciyyəvi olan əlamət və xassələri özündə birləşdirən, eks etdirən. [Ü.Hacıbəyov] *ailə həyatını tipik şəraitdə açır..* Ə.Sultanlı.

TİPKİLƏŞDİRİMƏ “Tipikləşdirmək” dən *f.is.*

TİPKİLƏŞDİRİMƏK *f.* Tipik etmək, tipik şəkli salmaq.

TİPKİLKİ *is.* 1. Tipik olma.

2. *ədəb.* və *inc.* Bir çox şəxs və ya hadisə üçün səciyyəvi olan fərdi əlamət və xüsusiyyətlərin bir şəxs və ya hadisə birləşməsi.

TİPLƏŞDİRİMƏ “Tipləşdirmək” dən *f.is.*

TİPLƏŞDİRİMƏK *f.* 1. *xüs.* Müəyyən tipe uyğunlaşdırmaq. *Texnoloji prosesləri tipləşdirmək. Tikinti obyektlərini standartlaşdırmaq və tipləşdirmək.*

2. *ədəb.* və *inc.* Tipik cəhəti seçib konkret bədii suretlərde, formalarda tecəssüm etdirmək, canlandırmaq.

TİPOQRAF [yun.] 1. Mətbəə işi mütəxəssisi, mətbəə işçisi; mətbəəçi.

2. *köhn.* Sətirökən, mətniyəgan maşın növü.

TİPOQRÁFIYA [yun. *typos* və *grapho*] *b ax mətbəə.*

TİPOLÓGIYA [yun. *typos* və *logos*] Şeylərin və ya hadisələrin hər hansı ümumi xüsusiyyətlərinə görə təsnifi.

TİPOLOJÍ *sif.* [yun.] Şeylərin, hadisələrin hər hansı tipinə aid olan. *Tipoloji fərq. Tipoloji xüsusiyyətlər.* // Şeylərin, hadisə-

lərin əlamətlərinin ümumiliyini müəyyənleşdirməyə əsaslanan. *Dillərin tipoloji təsnifi. Tipoloji tədqiqat.*

TİR¹ *is.* 1. Kəsilmiş böyük ağacın budaqlarından təmizlənmiş və başı kəsilmiş gövdəsi: şalban, diniş. *Bir vaqon tir. – Məktəbin yanına kərpic və tir yiğilmişdi.* Ə.Məmmədxanlı.

2. Ağac və ya dəmir şalban, dirək. *Talvarın tiri. – Ev köhnə evə oxşayırıdı, çünkü tirlərin çoxusu əyilibdir.* C.Məmmədquluzadə. [Kosa] üzərinə qoşa tir atılmış çayın üstünə çıxdı. S.Rəhimov.

TİR² [fars.] *klas. b ax ox².* *Ətrafım tir, kamən, oxdu; Dələlər yanında yoxdu.* “Koroğlu”. Versayı əgar dəstidə tir ilə kamanın; *Seyd olmaz idim, mən dəxi seydəşkən olurdum.* S.Ə.Şirvani.

TİR³ [fr.] *Təlim məqsədile odlu və ya pnevmatik el silahlarından nişana atmaq üçün xüsusi avadanlıqla təchiz edilmiş yer, bina. Alt otaqların birində tir düzəltmişdilər.* Ə.Vəliyev.

TİRÁJ¹ [fr.] 1. İstiqraz və ya lotereya udularının oynanması. *Dövlət istiqrazının növbəti tirajı.*

2. İstiqraz vərəqlərinin və ya başqa kağızları buraxan idarə tərəfindən ödənilməsi. *Ödəniş tirajı.*

TİRÁJ² [fr.] Buraxılmış çap nəşrlərin nüsxələrinin sayı. *Qəzetlərin tirajı. Bədii əsərlərin böyük tirajla çap edilməsi.*

TİRAN *is.* [yun.] 1. Qədim Yunanıstanda və XIII–XVI əsrlərdə İtaliyada hakimiyəti zorla ələ keçirən şəxs.

2. Ölkəni zorakılıqla idarə edən amansız hökmər.

TİRANNOZAVR *is.* Nəhəng yırtıcı dinozavr cinsi.

TİRBAŞI *is.* Tirin başından kəsilmiş parça (b ax **tir**¹ 1-ci mənada).

TIRCİK *is.* Balaca tir.

TIRÉ [fr.] 1. Uzun üfüqi xətt (–) şəklində durğu işaret.

2. Morze əlibasında belə işaret, habelə həmin işaretə uyğun səs siqnalı.

TIREOIDİN *is.* [yun.] Qaramalın qurudulmuş qalxanabənzər vəzisindən alınan dərman preparatı.

TİRƏ¹ is. 1. Nəsil, tayfa. [Dadaş Lələşov:] *El bilir ki, onların törəməsi ilə bizim tırə əmi-uşağı olubdur.* S.Rəhimov.

2. Bir-biri ilə düşməncilik edən və ya yola getməyən dəstelərdən her biri. *Naxçıvan əhli, demə, üç tırədir, beş tırədir.* Ə.Qəmküsər. *Əlləri xəncarlı və qılınçı qumuqlar iki tırə olub, bir-birinə soxulmaq istəyirdilər.* Çəmən-zəminli.

TİRƏ² is. 1. Arx, xəndək və s.-nın kənarlarında tökmə torpaq; azacıq hündür yer, təpəcik, təpəlik, dikdir. *Çayırlı tırə.* // Bölüm, blok.

2. Qıraq, kənar. *Pəncərə tırəsində oturduq-*da [Həmzənin] gözü fikirli-fikirli bir kənardə dayanmış *Qadırə sataşdı.* Ə.Əbülhəsən.

TİRƏLƏNMƏ “Tirelənmək”dən *f.is.*

TİRƏLƏNMƏK^f Dəstelərə, bloklara ayrılmış. *Səs-küy qopdu. Xırmançıları tıralənib tərəfbətərəf oldular.* S.Rəhimov.

TİRLƏNMƏ “Tirlənmək”dən *f.is.*

TİRLƏNMƏK^f Tir çəkmək, sərəlnitmək, uzanmaq. *Bozdar da divarın dibinə tırlənərək dilini çıxarmış, ləhləyirdi.* Ə.Vəliyev. [Arvad:] *Allah, sən saxla, Allah, sən saxla, – deyib, şarpılıtlı ilə qarın içini tırləndi.* S.Rəhimov.

TİRLİ *sif.* Tiri (tirləri) olan, üstünə tir qulmuş, yaxud tir dayağı olan.

TİRMƏ is. Şərqdə: yun və ya ipəkdən toxunma naxışlı qiyməti şal parça; tirməşəl. *5 metr tirmə.* // Həmin parçadan olan. *Bala-ka nişməzlərdə tırmə süfrənin ortasına düzülmüş xuruşlar və yeməklər hamidan artıq Məşadi Məmmədin diqqətini cəlb edirdi.* B.Talibli. [Qadın] *tırmə şallı, cavan və yaraşıqlı bir gəlin idi.* Mir Cəlal.

TİRMƏLİ *sif.* Tirmədən tikilmiş paltar geymiş və ya şal örtmüş. *Tirməli gəlin lap cavan idi.* Mir Cəlal.

TİRMƏŞAL b a x **tirmə**. *Bu küçənin tırməşal qurşaq tacırları ilə boğazı qalstuklu fabrikant və mədənçiləri.. bir müqəddərət daşıyıldilar.* S.Hüseyn.

TİRTAP *zərf:* **tırtap düşmək (uzanmaq)** – çox yorğun olduğundan el və ayaqlarını uzadaraq uzanmaq, bərk yatmaq. [Rizvan] *durub, canın dişinə alib, özün yetirdi məndəcarlığa.* Gördü ki, arvadı *Nisə tırtap uzanıbdi.*

(Nağıl). *Əleyhəzalarımızı başımızın altına qo-yub tırtap düşərdik.* Mir Cəlal.

TİR-TİR *zərf:* **tır-tır titrəmək (əsmək)** – soyuqdan, qorxudan, həyəcandan bərk titrəmək, əsim-əsim əsmək. [Ərən:] *Hər kəs Nə-bini dəhşətlə dirləyir, qorxudan tır-tır əsirdi.* Çəmən-zəminli.

TİRYƏK is. [fars.] Yetişməmiş xəşxaşın qüvvəli narkotik maddə olan qurudulmuş şirəsi (bəzən dərman maddələri istehsalında istifadə olunur). [Xart Tehraniyə.] *Tiryək sizi qurutmuşdur, qoca, hansı aslan ağzına alsa, ürəyi bulanıb geri qaytaracaq.* Ə.Məmmədxanlı.

2. Beyini, ağılı kütləşdirən, həqiqi varlığı düzgün dərk etməyə mane olan şey haqqında. *Din yoxsullar üçün bir tiryəkdir ki, onları qəflətdə saxlayıb oyanmaqlarına mane olmuşdur.* S.S.Axundov.

TİRYƏKÇİ b a x **tiryəki.** Burada köhnə tiryəkçilər var, otuz illik stagi olanlar var. B.Talibli.

TİRYƏKXANA is. [fars.] Tiryək çəkilən yer. *Abkənarda çayxana olmadığı kimi, tiryəkxana da yox idi.* S.Hüseyn. Bir kimsə qal-madı tiryəkxanada; *Azacıq halına yoxdur yan da.* M.Müşfiq.

TİRYƏKİ *sif.* [fars.] Tiryək çəkən adam; tiryəkçi, narkoman. [Qadın:] *Bu mənim oğ-lumdur, .. tənbəl, biqeyrət, biar və tiryəkinin birisidir.* S.Hüseyn. *Mən ciliz və tiryəki bir adamın səsinə oxşar bir səs eşitdim..* M.İbra-himov.

TİŞƏKLƏMƏ “Tisəkləmək”dən *f.is.*

TİŞƏKLƏMƏK^f Çisəmək, çiskinləmək, narın-narın yağmaq (yağış haqqında). *Bəzən tisəkləyan, bəzən də güclənən bahar yağışı belə [Tərlangılı] yerlərinən tərpədə bilmədi.* M.Hüseyn.

TİŞƏ is. [fars.] 1. Daş və s. üzərində naxış qazımaq üçün ucuuiti alət; qələm.

2. Külüng. [Səfərin] *cavanlıq vaxtında.. ağ sal daşlara vurdugu tişənin ahəngdar səsi gecə də qulağından getməzdi.* Mir Cəlal.

TİTAN [yun.] 1. kim. Boz-gümüşü rəngli bərk metal-kimyəvi element.

2. Su qaynatmaq üçün xüsusi quruluşlu böyük qab, cihaz.

TİTANİT

TİTANİT is. [yun.] Şeffaf növləri yarımqiymətli daş olan mineral.

TİTƏ is. Bəzi adamların göz bəbəyində olan ağ leke.

TİTƏLİ sıf. Titəsi olan, ləkəli. *Titəli göz*.

TİTR [fr.] 1. Kinolentdə yazılı, izahedici və ya danışq mətni.

2. kim. Titrləmə üçün işlədilən məhlulun qatılığı.

3. Toxuculuq sənayesində: ipək sapın və ya lifin qalınlığının çəki vahidləri ilə ifadə olunan xarakteristikası. *Təbii ipək saplardada nömrə əvəzinə titr işlədirilir. Titr 45 metr uzunluğunda olan sapın çəkisi deməkdir. “Əmtəəşünaslıq”*.

TİTRƏDİCİ sıf. Sarsıcı. Araz çayı körpüsündən İранa keçən ağır topların gurultusu hava gurultusu qədər dəhşətli və titrədici idi. M.S.Ordubadi.

TİTRƏK sıf. 1. Titrəyən, titrer, osən. Arvad zəif, titrək əlilə uşağın başını oxşayib ovutmağa çılgıncırdı. M.İbrahimov. *Nə xosbəxtəm, bir yerdəyəm öz anamla indi mən; Əllərimi çəkməyirəm onun titrək əlindən.* Z.Xəlil. // Məc. mənada səs haqqında. *O gün sənin titrək laylan yollarına işq salır.* Ə.Cavad. *Boğulmasın titrək səsin; Saçlarına dən düşməsin.* S.Vurğun.

2. məc. Yanıb-sönən, sayışan (işıq haqqında). *Yanır qəribanə kənd axşamları;* Titrək işıqlarla məscid şəmləri. S.Vurğun.

3. Tərpənən, azacıq ləpələnən. *Titrək dəniz; – Elə ucur, qanadlanır ki; Onun tək zərifidir, titrəkdir Göygöl.* N.Xəzri.

TİTRƏQUŞ is. dan. Soyuga həssas olan, azacıq soyuqdan titreməyə başlayan adam. Titrəquşun biridir.

TİTRƏMƏ “Titrəmək”dən f.is. İşığın titrəməsi. Monometr əqrəbinin titrəməsi. – [Mələyin] canı sizildiyir və aqladığı səsinin titrəməsindən anlaşılırdu. A.Divanbəyoglu. *İkram, qızın zərif əllərinin titrəməsindən, yas və iztirabla dolu gözlərinin küskün baxışlarından nə isə bir az ehtiyat elədi.* Ə.Əbülhəsən.

TİTRƏMƏK f. 1. Titrəmə tutmaq, əsmək. *Geyər cırıq bürünməsin, soyuqda titrəyər, əsər; Gedər odunu meşəyə, ağac qırar, odun kəsər.* A.Səhəhet. *Mehriban əsəbiləşdiyindən titrəyən* (f.sif.) əllərilə kəlağayışını başına

TİTRƏTMƏK

doladığı halda [dedi]. S.Hüseyin. // məc. Əsmək. *Qoca kövrək səsinin titrədiyini duyub susdu.* M.Hüseyin.

2. məc. Yanıb-sönəmək, sayışmaq, titrek işiq vermək. *O gündən titrədi mascid şamları; Qərib gecələrin Ay işığında.* S.Vurğun.

3. məc. İztirab, narahatçılıq keçirmək, narahat olmaq. *Qəhrəmanın öz oğlu üçün nə qədər titrədiyi Firəngiz yaxşı bilirdi.* S.Rəhimov. // *Dalğalanmaq, əsmək. Xalqın ciyərindən dalğalanaraq; Əllərdə titrədi bir qızıl bayraq.* S.Vurğun.

4. məc. Hərəkətə gəlmək, təlatümə galxmək, sarsılmaq. *Dünyalar titrədi, aləmlər mayallaq aşdı, fələklər bir-birinə qarışdı, millətlər yuxudan oyanıb gözlərini açıdlar.* C.Məmmədquluzadə. *Göyə lərzə düşür bomba səsindən; Dağlar da titrəyib gəlir baş-başa.* S.Vurğun.

TİTRƏR bax **titrək**. [Dərviş:] *Ruqiyənin yarpaq kimi titrər əlindən mənim əlimə bir atas* [keçdi]. A.Divanbəyoglu.

TİTRƏSMƏ “Titrəsmək”dən f.is.

TİTRƏSMƏK qarş. Titrəmək (çox adam və ya şey haqqında). *Göyərtədə durmuş adamların rəngbərəng yaylıqları titrəşirdi.* M.Hüseyn. *Səhərdir, titrəşir otlar, tər otlar.* N.Xəzri.

TİTRƏTMƏ 1. “Titrətmək”dən f.is.

2. Bax **titrətmə-qızdırma**.

TİTRƏTMƏK t-l. 1. Azacıq o yan-bu yana hərəkət etdirmək, əsdirmək, tərpətmək. ...*Siib-hün həzin yeli yaşıl yarpaqları titrədir, ..çığklär baş-başa verərək bülbüllün yanıqlı nəğməsinə səbəb olurdu.* Çəmənzəminli. [Fəhlə] gözünü yavaş-yavaş aşağı enən kvadrata dikərək tormozun dəstəyini asta-asta titrədir və qazırdu. M.İbrahimov. // məc. Sarsıtmaq, yerindən tərpətmək. *Hər gün top kimi guruldayan səslər yüksək, başıqarlı, dağları titrədir.* M.İbrahimov. *Bütün gecəni davam edən şiddətli tuşan səhərə kimi dağları, dərələri titrədir.* Ə.Məmmədxanlı.

2. Bədənin titrətmə, üzütmə düşmək. [Fatma xanım:] *Bu gecə sabaha kimi titrətmışım.* N.Vəzirov. [Sərvnaz Şahmara:] *Nəcəfali titrədir, yixilib yorğan-döşəyə. Od kimi yanır, heç hali özündə deyil.* B.Bayramov.

3. məc. “Ürəyini”, “qəlbini”, “vücudunu” və s. sözlərlə – həyəcanlandırmak, həyəcana getirmək, sarsıtmaq. *Həzin musiqi səsi*

ürəkləri titrədir. – Barmağını zəngin düy-məsinə basıldıqda, içəridən [Mehribanın] yek-nəsəq.. səsi eşidildikdə Zeynalın sanki vücu-dunu titrətdi. S.Hüseyn.

TİTRƏTMƏ-QİZDIRMA is. Titrədib-qızdırma; titrətmə, malyariya.

TİTRƏTMƏ-QOVAQ is. bot. bax əsmə-qovaq.

TİTRƏTMƏLİ sif. 1. Titrətmə (malyariya) xəstəliyinə tutulmuş; titrətmə-qızdırımlı. *...Titrətməli adamlar kimi dişləri bir-birinə dəyə-dəyə pəncərənin altında çömbəltmə oturdu.* Ə.Abasov.

2. Titrətmə xəstəliyi mənbəyi olan, titrətmə-qızdırma xəstəliyini yayan. *Bağ salır keçmişin məkan tutduğu; Sarı, titrətməli göl-lərdə gürcü.* M.Müşfiq.

TİTRƏYİŞ is. Titrəmə, əsmə; titrəmə işi. *Danışdıqca Zeynabin səsi titrəyirdi, bu titrəyişdə həm dərin bir iztirab, .. həm də incə giley-küsü vardi.* M.İbrahimov. Veys yorulmuşdu, onun qollarında və dizlərində nə isə bir gizilti və titrəyış vardi. Ə.Əbülhəsən.

TİTRLƏMƏ f.is. Hər hansı möhlulda olan maddələrin miqdarını, onun reaksiyasını, maddələrinin miqdarı məlum olan reaksiyalarda müqayisə edəcək müəyyənləşdirmə.

TİTRLƏMƏK f. kim. Titrini müəyyən etmək (bax **titrəmə**).

TİTUL [fr. titulus] 1. Feodal və ya burjua cəmiyyətində: nəsildən-nəslə keçən, yaxud sonradan verilən fəxri ad, rütbə. *İmperator titulu. Knyaz titulu. Xan titulu.*

2. mətb. Kitabın sərlövhəsi, adı. // Kitabın adı, müəllifinin adı, nəşr olunduğu il, yer və s. göstərilən birinci səhifəsi.

3. xüs. Sovet dövründə: titul siyahısına daxil edilmiş əsaslı tikinti smetasının obyektlər üzrə adı. □ **Titul siyahısı** xüs. – layihə və smetasi təsdiq olunmuş əsaslı tikinti obyektlərinin siyahısı.

4. hüq. Burjua hüquqsunaslığında: hər hansı bir hüququn əsası. *Mülkiyyət titulu.*

TİYAN is. Adətən içində qır əridilən, də-mirdən və s. metaldan qayrılmış çox iri, dərin qazan. *Qırı tiyanə tökmək.* – [Xoca Əziz] oca-ğı asıb, qır-saqqızı tökdü tiyanə, əridib elədi mum kimi. "Koroğlu". // İri qazan. Anbardan sonra Rüstəm bəy bişmiş tiyanına yanaşdı,

xörəyi daddı, məmnun qalmadı, ağıza alınması deyildi. Çəmənzəminli. Gömgöy su ilə dolu-dur; Qalaylı tiyan. R.Rza.

TİYANÇA is. Balaca tiyan, kiçik tiyan. *Qumru qalayı getmiş paxırlı tiyançanı gəti-rib künçə qoysdu.* Mir Celal.

TİYANÇI bax **qırçı.**

TİYANÇILIQ bax **qırçılıq.**

TİYƏ is. Qılinc, biçaq və s. kəsici alətlərin kəsən (iti) tərəfi, ağızı. *[Zeynal biçağın] itili-yini nümunə etmək üçün barmağı ilə tiyəsinə təmas etdi. Çəmənzəminli. Bu zorba biçağın üç-dörd tiyəsi, qayçısı... vardi.* M.Hüseyn.

TİZFƏHM sif. [fars. tiz və ər. fəhm] Tez başa düşən, çox anlaqlı, çox zirek, çox fərəsətli, zəkəli. *Mansur böyük bir havəslə oxu-maqla bərabər, çox zirək və tizfəhm olduğu üçün arif olanlar gələcəkdə bu yetim cavanı gözəl səadət gözləyəcəyini bilirdilər.* C.Cabbarlı.

TOĞAY is. cogr. Çay vadilərində meşə, çaybasar meşə.

TOĞLU is. On aylıq (bəzən də birillik) qoyun balası. *Erkək toğlu. Dişi toğlu.* – [Şərəf-nisə xanım:] Neyləyək, ana, bir-iki yüz toğlu satarıq, genə pul ola.

TOĞLUBASI sif. dan. Tikintiyə yaramayan eyri-ürrü, kele-kötür daş. *Bəziləri pəyə kəsib hazırlayır, çayın içiñə salınmış iringi daşların da-lına sancıb şəl basır və böyürlərinə toğlubaşı daşlardan töküb, çayın ağızını əkinlərin üzə-rindən azdırurdlar.* Ə.Vəliyev. // İs. mənasında. *Toğlubaşından divar olmaz.*

TOX¹ sif. 1. Aclıq hiss etməyən, yeməyə ehtiyacı olmayan, yeyib doymuş (ac ziddi). *Tox adam. – Tərəna deyir: – Toxam; Yemək istəmirəm mən.* R.Rza. □ **Tox olmaq** – yeyib doymaq, daha yemək istəməmek, ac olma-maq. *Tox oldu, ac qarınlar cümlə doldu.* S.Ə.Sirvani. // İs. mənasında. *Toxun acdan nə xəbəri.* (Məsəl).

2. Bəslənmmiş, yedirdilmiş, bəslənib kökəldilmiş, yeyib doymuş. *Tox inəklər quyrugla-rını bulaya-bulaya tənbəl-tənbəl yeriyirdilər.* İ.Hüseynov.

3. məc. Firavan yaşıyan, dövlətli, varlı. *Tox adam. Tox (z.) yaşamaq.* // məc. Özündənrazi, lovgā, harin. *Rüxsarə xanım Kərbəlayı Səfdə-*

rin tox və harin sıfətini görüb bir söz demədi, ətrafinə göz gəzdirdi. T.Ş.Simurq.

4. məc. Təngə gəlmış, çıyrənmiş, doymuş. “Sözdən, məhəbbətdən toxam” – dedin; İndi də sən məndən həyat istədin. B.Vahabzadə.

◊ **Gözü tox olmaq** – bax **göz**. Özünü tox tutmaq (saxlamaq) – özünü saxlamaq, özünü sindirməməq.

TOX² *sif.* Rəng adlarının əvvəlinə gəlib tündlük mənəsi verir; tünd. *Tox qırmızı.*

TOXA *is.* Kətmən. *Pas atır toxalar, bel-lər, kürəklər; Barmaqlar dincəlir, əllər şad olur.* S.Vurğun. *Kəndli qadın əlində alakeş, kürək, toxə gəlirdi.* Mir Cəlal.

TOXAC *is.* Yeri, torpağı, qırı, asfaltı ve s.-ni döyüb, ya basıb bərkitmək üçün alət.

TOXA CLAMA “Toxaclamaq”dan *f.is.*

TOXA CLAMAQ *f.* Toxacla döyəcləyib (basılıb) bərkitmək.

TOXA CLAN MA “Toxaclanmaq”dan *f.is.*

TOXA CLAN MAQ *məch.* Toxacla döyəclənib (basılıb) bərkidilmək.

TOXALAMA “Toxalamaq”dan *f.is.*

TOXALAMAQ *f.* Kətmənləmək. *Pambığ sahəsini toxalamaq.*

TOXALAN MA “Toxalanmaq”dan *f.is.*

TOXALAN MAQ *məch.* Kətmənlənmək. Bitkilərin arası toxalandı.

TOXALMA “Toxalmaq”dan *f.is.*

TOXALMAQ *f. dan.* Yeyib doymaq, tox olmaq. *Ver Çakərə yüz-yüz ki yesin, qarnı toxalsın.* Ə.Qəmküsər.

TOXQARIN *is.* Doymuş, ac olmayan, tox. [Həkim kişiye:] *Yəqin toxqarına özünü soyuga verib.* Çəmənzəminli.

TOXLUQ¹ *is.* 1. Tox olma, ac olmama, yeyib doyma (*aclıq* əksi). *Yaxşılıq, yamanlıq, toxluq vəaclıq məşhurlarına qarşı yenə yad və laqeyd idim.* Çəmənzəminli. ...Professor toxluqdan təngişən nəfəsini güclə alırdı. B.Bayramov.

2. məc. Harinliq, lovğalıq. *Aclıq nəyi yedirtməz; Toxluq nəyi dedirtməz?* (Ata. sözü).

◊ **Toxluq etmək (eləmək)** – həddən artıq yeməkdən xəstələnmək. [Rəhim:] *Səfərəlinin fikri odur ki, qonaqları o qədər yedirtsin ki, yazıqlar toxluq eyləyib qırılsınlar.* N.Vəzirov. [Veys:] *Heç eşitməmişəm deyələr, filan dövlətli toxluq eləyib ölüb.* Ə.Əbülhəsən.

TOXLUQ² *is.* Tündlük (bax **tox²**). *Rəng nəzəriyyəsinə görə rəng qüvvəsi onun həm toxluğundan, həm də acliğindan asılı olan bir keyfiyyətdir.* A.Qaziyev.

TOXMACAR *is.* Çoxillik bitkilərin toxumalarından alınan cavan bitki şitili. *Tut toxmacarı.* – [Neriman:] *Dəyirman altındakı açılılığı .. toxmacar şitiliyi eləyək.* İ.Əfəndiyev.

TOXMACARLIQ *is.* Toxmacar əkilmış sahə, yer. [Suçu:] *Murad dayı, sabah təzə toxmacarlığı suvaraqmı?* İ.Əfəndiyev.

TOXMAQ *is.* 1. Ağacdən yonulmuş iribaşlı çəkic, çox yoğun taxta çəkic. *Cadrı mixlərinə vurulan toxmaqların səsi Culfa dağlarını və Ələncik qalmasını titrədirdi.* M.S.Ordubadi.

2. Dəyənək, çomaq, kötək. *Çoban toxmağı.* – *Divanəmisən? Yaxud da axmaq;* *Get, yoxsa yeyərsən əlli toxmaq.* Xətayi.

3. Keçmişdə qapını döymək üçün qapılara asılan çəkiceoxşar alət. *Həmzə ilə işi olan muzdur darvazanın dəmir toxmağını döyəndə Əminə darvazanı açardı.* Ə.Əbülhəsən.

4. Paltarı suyun içində döyəcləyib təmizləmək və ya başqa məqsədlər üçün istifadə edilən bir başı qalın və yastı ağac parçası.

◊ **Nə tüsəngə çaxmaq(dir), nə sünbəyə toxmaq; nə tüsəngin çaxmağıdır, nə sünbənin toxmağı** – əlindən heç bir iş gölməyən, heç bir işə yaramayan adam haqqında. *Nə tüsəngə çaxmaq, nə sünbəyə toxmaq.* (Ata. sözü). *Bir tanış var, kəsilməyir yanımızdan ayağı;* *Nə tüsəngin çaxmağıdır, nə sünbənin toxmağı.* S.Vurğun.

TOXMAQCİQ *is.* 1. Kiçik toxmaq, balaca toxmaq.

2. *bot.* Yoğun, bəzən etləşmiş, sünbüllə oxşayan ot-bitki.

TOXMAQCİCƏKLİ(LƏR) *cəm bot.* Birleşən bitkilərin daxil olduğu bitki sırası.

TOXMAQLAMA “Toxmaqlamaq”dan *f.is.*

TOXMAQLAMAQ *f.* Toxmaqla vurmaq, döymək. *Keçəni toxmaqlamaq.*

TOXMAQLANMA “Toxmaqlanmaq”dan *f.is.*

TOXMAQLANMAQ *məch.* Toxmaqla vurulmaq, döyülmək.

TOXMAQLI *sif.* 1. Əlində və ya yanında toxmaq olan.

2. Toxmağı olan (bax **toxmaq** 3-cü mənada). *Toxmaqlı qapı.* – Dəmir toxmaqlı darvazalar tez-tez açılıb-örtülür. Ə.Əbülhəsən.

TOXTAQ sif. və zərf Sakit, rahat, aram, arxayın. *Yusif yenə də toxtaq danışır, sabah hər şeyin aydın ola ağını inamlı söyləyirdi.* B.Bayramov. □ **Toxtaq vermək** – bax **toxtaqlıq vermək** (“*toxtaqlıq*”da). [Kərbələyi Fatma:] *Kişi, gəlib eləyən yoxdur. Özünə toxtaq ver. Səni qara basıb.* M.Əliyev. *Salman vaxtında cilovu çəkib,* [Mayaya] *toxtaq verdi.* M.Ibrahimov. **Özünü toxtaq saxlamaq** – bax **toxtamaq** 1-ci mənada. [Piri baba:] *Özünü itirmə, toxtaq saxla.* S.S.Axundov. [Gülməmməd:] *Özünü toxtaq saxla, budur, camaat qayıdır.* Ə.Haqqverdiyev.

TOXTAQLANMA “Toxtaqlanmaq”dan f.is.

TOXTAQLANMAQ bax **toxtamaq** 1-ci mənada. [Derviş:] *Özümə goldim, toxtaqlanıb, özümü Ruqiyənin üstünə saldım.* A.Divənbəyoglu.

TOXTAQLIQ is. Toxtaq olma; arxayınlıq, xatircəmlik, rəhatlıq, səbir, dözüm. *Toxtaqlıq, təskinlik bədəbət hadisəni geri qaytarır.* Ə.Vəliyev. □ **Toxtaqlıq vermək** – bax **toxtatmaq**. *Haya gələn ağsaqqal, qarasaqqal Rüstəmə toxtaqlıq verməyə başladı.* S.Rəhimov. *Sərvinaz qarın kisinin fikrini başa düşmüs, ona toxtaqlıq vermişdi.* B.Bayramov.

TOXTAMA “Toxtamaq”dan f.is.

TOXTAMAQ f. 1. Dayanmaq, dözmək, səbir etmək, duruxmaq; sakit olmaq, özünü saxlamaq, özünü ələ almaq. *Sən bir toxta. Toxta görmə.* – *Gülsəhər bir az toxadtı.* Ə.Vəliyev. *İsa burada toxstäbib, bir az təşvislə arvadı Gülliyyə baxdı ki, bunun da səbəbi vardi.* Ə.Əbülhəsən. // Dayanmaq, keşilmək, sakitleşmək (ağrı haqqında). *Dişin ağrısı bir az toxadtı.*

2. Bir yerə gəlib çatmaq, yetişmək, çatış dayanmaq. *Biz gəlib kənddə toxadtıq.*

TOXTATMA “Toxtatmaq”dan f.is.

TOXTATMAQ f. Sakit etmək, rahat etmək, toxtaq vermək. *Miraxur özünü toxtatmaq üçün çubuğa bir qullab vurdu.* Çəmənzəminli. *Geçənin sərinliyi sinəsinə dolub* [Xanpərin] toxadtırdı. Ə.Vəliyev.

TOXUCU is. 1. Dəzgahda parça və s. toxuyan fehlə, usta. *Alımlar də, toxucular da bu*

fikirdədirler ki, Əzizin taplığı və təcribə üçün əkdiyi toxumun böyük gələcəyi vardır. Ə.Vəliyev. // Sif. mənasında. *Toxucu qızlar.*

2. Bax **toxuculuq** 1-ci mənada. Bakıda işçilər tatil etmişlər, toxucu fabriki tatılçıların əlindədir. H.Nəzərlə. *Toxucu karxanaları bağlanır, darvazalar tez-tez açılıb-örtülürdü.* Ə.Əbülhəsən.

TOXUCULUQ is. 1. Yüngül sənayenin parça toxumaqla məşğul olan sahəsi. *Toxuculuq fabriki.*

2. Toxucunun sənəti, peşəsi, işi. *Toxuculuq kursu.*

TOXUM is. [fars.] 1. Ali bitkilərin adətən mayalanmadan sonra inkişaf edən və maya ilə qabiqdan ibarət olan rüşeyimi; tum. *Keşniş toxumu.* – *Şair ilə Afaq ləklərə çiçək, yonca toxumu sapıb, çəpər boyu cavan ağaclar əkdi-lər.* Ə.Məmmədxanlı. *Gülqönçə toxumları yiğməq istəyir.* H.Seyidbəyli. // Bitkilərin yemək üçün və ya başqa məqsədlərlə istifadə olunan rüşeyimi (tumu). *Şirli bardaqlarda içi-nə reyhan toxumu salınmış şərbətlər qoyuldu.* Çəmənzəminli.

2. Əkmək üçün ayrılmış dən. *Əla toxum cinsi.* – *Kiminin öküüzü, çoxunun toxumu, bəzi-lərinin də cütü yox idi.* Ə.Vəliyev.

3. fiziol. Sperma, döl. *Merinos qoyunun toxumu.* // Nəsil, soy, döl.

◊ **Toxumu (toxumunuz) kəsilsin!** (yer üzərindən götürülsün!) – qarğış ifadəsi. [Hacı Qara:] *Səni lənətə gələsən arvad, toxumunuz yer üzərindən götürülsün!* M.F.Axundzadə.

TOXUMA 1. “Toxumaq”dan f.is. *Toxumunu davam etdirmək üçün ip sol əlin şəhadət barmağı üzərində eyni qayadada saxlanılır.*

2. is. *Toxunmuş arşımmalı, parça. İpək toxuma. Dekorativ toxuma.*

3. is. biol. Bir-birilə bağlı olan və orqanizmde eyni vəzifeləri gören eynicinsli hüceyrə grupu. *Əzələ toxuması. Birləşdirici toxuma.*

TOXUMAQ f. 1. Uzununa (əriş) və enina (arığac) sapları bir-birinin arasından keçirməklə parça, xalça və s. hazırlamaq. *Mahud toxumaq.* *Cit toxumaq.* – *Mürgüləyir nənəm taxib çeşməyi;* *Düşür yerə toxuduğu əlcəyi.* A.Səhhət. [Sarıköynək] *cox vaxt həyətdə oturub həsir toxuyardı.* S.Hüseyn. // Eyni üsulla

parça üzərində naxış, şəkil hörmək. *Təkəlduz toxumaq. Buta toxumaq.*

2. Hörmək. *Ağabəyim bütün günü.. rəngin xəzəldən çələng toxuyur, dayasınə min bir sual verirdi. Çəmənzəminli. Çələng toxumağa, gül var, çıçək var.* N.Xəzri.

3. “**“Özünü”** sözü ilə – bəx **vurmaq** 20-ci mənədə. *Fatma qırğı kimi özünü təndirə toxuyur, kəhrəba kimi sari çörəkləri əlində çıxarıb, buğlana-buğlana süfrənin üstünə atırdı.* Mir Cəlal.

4. *məc. dan.* Uydurmaq, özündən quraşdırmaq. *Yalan toxumaq.*

TOXUMCUQ “Toxum”dan kiç. Tumcuq.

TOXUMÇU *is.* Toxumçuluq mütəxəssisi.

TOXUMÇULUQ *is.* 1. Bitkiçiliyin, toxumculuq bitkilər yetişdirmək və cins toxumlar almaqla məşğul olan sahəsi. *Toxumçuluq soxozu. Toxumçuluq təcrübə stansiyası.*

2. Toxumçunun işi, peşəsi, ixtisası. *Toxumçuluqla məşğul olmaq.*

TOXUMLAMA “Toxumlamaq”dan *f.is.*

TOXUMLAMAQ *f.* 1. Toxum əmələ gəlmək, toxumu yetişmək. *Kələm toxumladi.*

2. *dan.* Toxum səpmək. *Ləkləri toxumlamaq.*

TOXUMLUQ *is.* 1. Toxum kimi əkilmək üçün ayrılmış dən; tumluq. *Mirzə Valeh ar-padan .. ayırib, gələcək toxumluq üçün saxladı.* S.Rəhimov. *Səriyyə isə bugđaları yoxlayıb, gələn il üçün toxumluq ayırdı.* M.Hüseyin. // Sif. mənəsində. *Əkmək üçün yararlı, əkilmək üçün ayrılmış; tumluq. Toxumluq qarğıdalı.* // Toxum almaq üçün əkilmış sahə. .. *Tarla və bostanların toxumluqları belə çalınmışdı.* Çəmənzəminli.

2. *fiziol.* Erkək cinsiyyət vezisi. *Erkəklərin toxumluq adlanan çoxalma üzvləri də qoşa olur.* Toxumluqlar içərisində spermatozoid adlanan toxum hüceyrələri əmələ gəlir. “Zoologiya”. // *bot.* Çiçəyin toxum əmələ gələn hissəsi. *Çiçəyin toxumluğu yuxarıda çox vaxt 3 yuvalı, bəzi hallarda isə 4 və ya 6 yuvalı olur.* “Çay bitkisi”.

TOXUMSƏPƏN *sif.* Toxum səpməyə məxsus (maşın); əllə toxum səpən (adam). [Malik] yaxın günlərdə kolxozun bir traktor və iki toxumsəpən maşın alacağını bildirdikdə isə hamı “çox sağ ol, çox sağ ol!” – deyib se-

vindi. M.İbrahimov. // İs. mənəsində. Toxum-səpən maşın. *Toxumsəpənləri təmir edirlər.* M.İbrahimov.

TOXUNAN *is. və sif. riyaz.* Əyri xətlə bir ümumi nöqtəsi olan, lakin onunla kəsişmə-yən (düz xətt). *Cevrəyə toxunan çəkmək.*

TOXUNDURMA “Toxundurmaq”dan *f.is.*

TOXUNDURMAQ *f.* Toxunmasına səbəb olmaq; dəydirmək. *İki şeyi bir-birinə toxundurmaq. Əlini topa toxundurmaq.*

TOXUNMA “Toxunmaq”dan *f.is.*

TOXUNMA² *1.* “Toxunmaq²”dan *f.is.*

2. *sif.* Toxunmuş, trikotaj. *Toxunma məmlətlat.*

TOXUNMAQ¹ *f.* 1. Əl və ya bədənin başqa bir üzvü ilə bir şeyə dəymek, temas etmək, əlini vurmaq. [Vaqif] *qeyri-ixtiyari olaraq əlini pəncərəyə tərəf hərləyəndə güldana toxunub saldı.* Çəmənzəminli. *Diyar kişi dirsəyi ilə arvadına toxunub piçildadi...* Ə.Məmmədxanlı.

2. Əl vurmaq, qarışdırmaq, dəymək. *Mənim şeylərimə toxunma! Bu kitablara kim toxunub?* Heç kəs bu kağızlara toxunmasın.

3. *məc.* Üstündə ötəri dayanmaq, bəhs etmək, danişmaq.

4. *məc.* Pis təsir etmək, təhqir etmək, könlüne dəymək, sataşmaq. *Könlünə toxunmaq. – Qismət olsa, bundan belə yazmaram; Toxunara sözüm elə, yazmaram.* M.Ə.Sabir. *Bu sual şəfqət bacısına toxundu.* Ə.Sadiq. // *məc.* İnkər şəklində: **toxunmamaq** – əl dəyməmək, işi olmamaq, dəyməmək, dəyib-dolaşmamaq, sataşmamaq. *Mənə toxunma!* – .. Anatolian işarə etdi ki, [faşistə] toxunmasınlar, cüntü asas plan pozula biler. S.Velyev. *Bu eybəcər quşa kimsə toxunmaz; Səsin-dən, özündən həzz alaq deyə.* B.Vahabzadə.

5. *məc.* Aidiyyəti olmaq, əlaqəsi olmaq, dəxli olmaq. *Bu məsələ mənə toxunmur.* – *Çingiz .. müsəlman “zemlyačestvo”sunun sədrini olduğu üçün bu şikayətlər ən əvvəl ona toxunurdu.* Çəmənzəminli.

TOXUNMAQ² “Toxumaq”dan *məch.* Parça toxunmaq. *Əlcək toxunmaq. Xalça toxunmaq.* – [Nəcəfəlinin] əynində güzəmdən toxunmuş (f.sif.) şalvardan, çit köynəkdən başqa heç nə yox idi. B.Bayramov.

TOXUNMUŞ *f.sif.* Toxunmaqla hazırlanmış. *Toxunmuş jaket*.

TOXUNULMAZ *sif.* 1. Vaxtı çatana qədər qorunub saxlanılmalı olan, istifadə olunmayan, sərf olummayan, işlənməyən. *Toxunulmaz ehtiyat*. *Toxunulmaz fond*. // *mac.* Heç kəsin toxunmağa, qəsd etməyə, pozmağa ixtiyarı olmayan. *Elə bil* [Həmişəyevin] *toxunulmaz hörmətinə zədə dəymisi*. B.Bayramov.

2. Birinin toxunmasından, qəsdindən qanunən qorunan, qanunun himayəsi altında olan. *Toxunulmaz şəxsiyyət*.

TOXUNULMAZLIQ *is.* Toxunulmaz şəxs, ya şeyin hali. *Diplomatik toxunulmazlıq*.

TÓKAR *[rus.] b a x tornaçı*. *Bəli*, [Həsən] *tokar olacaqdı*. H.Seyidbəyli.

TOKARLIQ *b a x tornaçlıq*.

TOKKÁTA *[ital.] mus.* Fortepiano və ya orqanda sürətlə və canlı ritmik hərəkətlə ifa olunan musiqi pyesi.

TOKSEMIYA *[yun. toxikon – zəhər və haima – qan] tib.* Toksinin qana düşməsi nəticəsində orqanızın zəhərlənməsi.

TOKSÍK *sif.* *[yun. toxikon-dan]* 1. Zəhərli, zəhərləyici. *Toksik maddələr*. *Nikotinin toksik təsiri*.

2. Toksinin təsiri nəticəsi olan. *Sinir sisteminin toksik zədələnməsi*.

TOKSÍKOLÓGIYA *[yun. toxikon – zəhər və logos – elm]* Zəhərləri və onların orqanizmə təsirinin xüsusiyətlərini öyrənən elm.

TOKSÍKOLOJÍ "Toksikologiya"dan *sif.*

TOKSÍKOLOQ *[yun. toxikon və logosdan]* Toksikologiya mütəxəssisi.

TOKSÍKOZ *[yun. toxikon-dan] tib.* Orqanizmin, zəhər və zəhərli maddələrin (toksinlerin) təsiri nəticəsində əmələ gələn xəstəlik vəziyyəti.

TOKSÍN *[yun. toxikon – dan] biol. və tib.* Bəzi mikroorganizmlərdə, eləcə də bəzi heyvanlarda və bitkilərdə əmələ gələn zəhərli maddələr.

TOKSOPLAZMOZ *is. tib.* İnsan və heyvanlarda toksoplazmaların tördəyi parazitar xəstəlik.

TOQQA *is.* Qayışı, kəməri çəkib bağla- maq üçün onun başında olan qarmaqlı bənd. *Sübhanverdizadə dərindən nəfəs alaraq yan yemək otağına keçdi*. Yaxasının diyimlərini

açdı və toqqasının dilini boşaltdı. S.Rəhimov. *[Xasar] bu əmri birinci olaraq yerinə yetirdi. Toqqasını bərkidib düzəlddi*. Ə.Vəliyev. // Ümumiyyətlə, kəmər, qayış. Axırdı Dəmirçioglu atasından gizlin bir canlı kotan zəncirini də götürüb, toqqa əvəzinə belinə bağladı, Çənlibələ tarz yola düşdü. "Koroglu". [Musinanın] ensiz toqqasına həmişə ya qəzet, ya da kitab sancılmış olardı. B.Bayramov.

◊ **Toqqanın altını bərkitmək** *zar*. – yaxşıca yemək. *Toqqanın altını bərkidib aşaq; Bir də telli sazi basır bağrına*. H.Hüseynzadə.

TOQQAC *is.* Yorğan-döşək, palaz və s. çırpmaq üçün nazik çubuq. *Güllərinə palazlara, gəbələrə endirdiyi toqqacların tagqılıtı* *atrafa yayıldı*. Ə.Vəliyev.

TOQQACЛАМА "Toqqaclamaq"dan *f.is.*

TOQQACЛАМАQ *f.* Toqqacla vurmaq, toqqacla çırpmaq.

TOQQALANMA "Toqqalanmaq"dan *f.is.*

TOQQALANMAQ *f.* 1. Belinə toqqa (qayış, kəmər) bağlamaq. [Əlisgəndər] köynəyini geyib toqgalanı. Ə.Vəliyev. [Milis müvəkkili] sıq geyinmişdi, siğallanıb toqgalanmışdı. B.Bayramov.

2. Bir şeyi ortasından toqqa, qayış və ya iplə bağlamaq. [Rizvanın] ortadan toqqalanmış (f.sif) çamadanını Nənəqız darvazanın ağzında əlindən alıb boynunu qucaqladı. S.Rəhimov.

TOQQALI *sif.* 1. Belinə toqqa bağlamış; qayışlı, kəmərli. Yaxası açıq, *toqqalı, pencək-siz, nazik bir oğlan içəri girdi*. Mir Cəlal.

2. Toqqa, qayış, ip və s. ilə bağlanmış. *Toqqalı məfrəs*.

TOQQUŞDURMA "Toqqusdurmaq"dan *f.is.*

TOQQUŞDURMAQ *f.* Bir-birinə toxundurmaq, bir-birinə vurmaq. *Maşınları toqqusdurmaq*. // *məc.* Aralarında ziddiyyət yaratmaq, aralarını vurmaq, dalaşdırmaq, toqquşmalara səbəb olmaq. *Qonşuları toqqusdurmaq*. – *Görünür, vəziyyət özü* [Tərlanı] *Əlyarovla toqqusduracaqdı*. M.Hüseyn.

TOQQUŞMA 1. "Toqqusmaq"dan *f.is.*

2. Mübahisə, münaqışə, sözə gəlmə, dalaşma, dava-dalaş. [Həcər xanım:] *Şəmsinin fikrini anlayıram, o qorxur ki, yenə aralarına toqqusma düşər*. S.S.Axundov. *Elə bil* [Mirzə Polad] heç Müqim bəylə üz-üzə gəlməmiş,

onların arasında heç bir toqquşma olmamışdır. S.Rəhimov.

3. Vuruşma, çırışma, döyüş. *Elə bu zaman polislə nümayişçilər arasında ilk toqquşma oldu.* S.Rəhman.

TOQQUSMAQ f. 1. Qarşı-qarşıya hərəkət edərkən üz-üza gələrək bir-birinə bərk toxunmaq, deymək, çarpmaq. *Qatarlar toqquşdu. – Hovuzun bu başından girib, o biri başına çatana qədər on adama toqquşursan.* Çəmənziminli. // məc. Aralarında ziddiyət baş vermek; dalaşmaq, küşümək. *Yenə də Şəfiqə ilə Zeynal toqquşḍular.* H.Seyidbəyli.

2. Gözlənmədən təsadüf etmek, təsadüfən rast gəlmək, birdən rastlaşmaq, üz-üza gəlmək. *Komendant özünü itirmiş halda qaydırıb çölə çıxarkən qapıda Həkimülmülk və sərtib Səlimi ilə toqquşdu.* M.İbrahimov.

3. Üz-üzə gəlib vuruşmağa başlamaq; döyüşmək, vuruşmaq. *Düşmənələ toqquşmaq.*

4. məc. Maraqları, mənafeləri, əqidələri, tələbləri müxtəlif olduğu üçün bir-biri ilə mübarizə aparmaq. [Saltık:] *Şübə yox, toqquşacaq xeyirlə şər.* A.Şaiq. *Gülşən indi toqquşan* (f.sif.), *çarpişan iki fikir arasında qalmışdı.* Ə.Vəliyev.

TOL [fr.] Damı örtmək üçün xüsusi toraklı maddə hopdurulmuş karton.

TOLAZLAMA 1. "Tolazlamaq"dan f.is.

2. Bax **atmaca**. [Şamo:] *Camaat içində mənə bir tolazlama söz atdı.* S.Rəhimov.

TOLAZLAMAQ f. Əlini dala gorərək bir şeyi uzağa atmaq, tullamaq. [İmamverdi:] *A qız [Sona], o nədir tolazlamışan səlbəni, gedib dəyib Haykanuşun danasının gözünü?* C.Cabarlı. *Qaraca çoban alındıktı məşəli və çomağı bir-bir yaxınlaşan atılırlara sarı tolazlayıb bir neçəsini atdan yixdi.* M.Rzaquluzadə.

TOLSTÓVKA [Yazıcı L.N.Tolstoyun adından] Qırçınları olan kəmərli, enli, uzun kişi üst köynəyi. *Mirzə Mustafanın zahiri sıfıtı başqlarından seçilmirdi üzü qurxiq, bigləri gödək kəsilmiş, başında fəhlə kepəkasi, əynində tolstovka xələti və i.a.* E.Sultanov.

TOLSTOYÇULUQ is. [Yazıcı L.N.Tolstoyn adından] Öz dövrünün ictimai quruluşunu və mədəniyyətini patriarxal kəndli mövqeyin ən təqnid və inkar edən və əxlaqi tək-

milleşmə və pisliyə qarşı müqavimət göstərməmək ideyasını təbliğ edən dini-etik nəzəriyyəsi.

TOLUOL is. [isp.] İyli, yanar rəngsiz maye.

TOMAĞA is. Bəzi quşların (o cümlədən bəzi toyuqların) başındaki kekil. *Laçın təki başda ala tomağası; Yaşmağı tutmaya dişə, dodağası.* M.P.Vaqif. // Bəzi bitkilərin yumru və ya qozə şəklində olan toxumluğu.

TOMAĞALI sif. Tomağası olan, kəkilli. *Tomağalı toyuq.*

TOMÁT [isp.] Pomidor pastası (sousu). *Tomatda bişirilmiş balıq.*

TOMATLI sif. Tomat tökülmüş, tomatla bişirilmiş. *Tomatlı şorba.*

TOMBUL sif. dan. Ağ və yumşaq. *Ağ tombul pambıqlar da; Açılar tarlalarda.* N.Rəfibəyli. // Ağ və koppuş. *Anuş o tombul, o pambıq əllərinin mənə uzadırkən: – Biz çoxdan tanışıq! – deyə əlini tutdum.* A.Şaiq.

TOMOQRAFİYA is. [yun.] Rengenoloji müayinə üsulu.

TOMPAK is. [fr.] Bürüncü bir növü.

TON¹ [fr.] Metrik ölçü sistemdə 1000 ki-loqrama bərabər çəki vahidi.

TON² [yun. tonos – səsin yüksəldilməsi] 1. fiz. Havanın dövraşırı titrəyişindən ibarət olub onun yüksəklik dərəcesini müəyyən edən səs. *Yüksək ton. Aşağı ton.* // Müəyyən yüksəklilikdə plan musiqi səsi.

2. tib. İsləyən ürəyin, onun qapaqlarının səsi; insan bədəninin içibəş üzvlərini tiqqildədən çıxan səs. *Ürəyin tonu.*

3. mus. İki yarımtondan ibarət olan və səsin yüksəkliyinə görə fərqini müəyyənləşdirmek üçün vahid kimi götürülen interval. *Ariyanı iki ton aşağı salmaq.*

4. mus. Tonallıq. *Major ton. Minor ton.* // məc. Emosional əhvali-ruhiyyə. *Şerin major tonu.*

5. Musiqi alətinin və ya səsin səslənmə çalrı, xüsusiyyəti. *Təmiz ton. Fortepianonun tonu.* // İfaçının alətə və ya səsə verdiyi səslənmə xüsusiyyəti. // Danışan adamin səsinin yüksəkliyi və ya gücü; səs. *Səsinin tonunu qaldırmaq. – Uzun bir niqş söyləməyə hazırlaşmış kimi görünən katib birdən səsini alçaldıb danışığın tonunu dəyişdi..* Ə.Sadiq.

6. Nitqin səslənməsinin xarakteri, danışın (və ya yazanın) hissələrini, onun haqqında danışığı şeyə olan münasibətini, əhvali-ruhiyəsini və s.-ni ifadə edən tələffüz (və ya yazı) xüsusiyyəti, tərzi. *Amiranə ton. Mü-layim ton.* – *Səlim bəzən açıqlı-acıqlı, bəzən həyətsiz bir tonda cavab verirdi.* M.İbrahimov. // Üslub, ifadə tərzi. *Tənqidli məqalənin tonu.*

7. Rəng, çalar, habelə hər hansı bir rəngin açıqlıq və ya tündlük dərəcəsi. *Açıq tonlar. Tünd ton.* – *Rəng tonu yalnız xromatik rəng-lərə mənsub olub, rəngin qurmazıya, sariya və s. çalmasını müəyyən edir.* A.Qaziyev.

◊ **Ton vermək** – işin gedisiini lazımı istiqamətə yöneltmək.

TONÁL [yun.] 1. *mus.* Bir tondan başqa tona keçmə (bax **ton²** 1 və 5-ci mənalarda).

2. *mus. və inc.* Tonallığa aid olan (bax **tonallıq**). Musiqi əsərinin tonal quruluşu.

TONALLIQ is. 1. *mus.* Musiqi ladının (kökünü), xromatik qammanın bu və ya digər pərdəsinin düzülüşündə asılı olaraq çıxardığı səslərin səciyyəvi xüsusiyyəti. *Do major tonallığı. Si bemol minor tonallığı.*

2. *inc.* Rəsmədə hər hansı bir əhvali-ruhiyə əməle gəlməsinə kömək edən əsas, üstün rəng, kolorit. *Tonallığın pozulması.*

TON-KILOMETR is. *xüs.* Bir ton yükü bir kilometr məsafəyə aparmaq əsasında hesablanan yüksələşmə vahidi.

TONQAL is. Yanan, yaxud yandırmaq üçün üst-üstə yiğilmiş odun, çör-cöp, sax-budaq və s. yiğimi. *Bir neçə tayqada sənən tonqalın; İstisi serimdə, sözündə qaldı.* N.Xəzri. [Qarşı:] Çobanlardır, *tonqal qalayıblar, -dedi, -gedək, bizi də qızınıb paltarımızı qu-rudaq.* Ə.Məmmədxanlı.

TONQALOTU is. *bot.* İri çiçək qrupu və sünbülcükləri olan ot-bitki.

TONLUQ sif. Rəqəmlərdən sonra gələrkən maşının neçə ton yük apardığını, kranın neçə ton qaldırdığını və s. bildirir. *25 tonluq maşın.*

TON-MİL is. *dəniz.* Bir ton yükü bir mil məsafəyə aparma əsasında hesablanan gəminin yüksələşmə vahidi.

TONNÁJ [fr.] 1. *dəniz.* Gəminin (gəmilərin) sututumu və ya yüksəltmə, yüksələşmə qabiliyyəti. *Gəminin tonnajı.*

2. *xiis.* Nəqliyyat vasitələrinin, nəqliyyatın yüksəltmə, yüksələşmə qabiliyyəti. *Vaqonun tonnaji. Təyyarənin tonnaji.*

3. *xiis.* Hər hansı bir məhsulun çəki ilə buraxılması.

TÓNUS [lat. tonus, əsl yun. tonos – gər-ginlik] 1. *fiziol.* Sinir sisteminin və əzələ toxumalarının yorğunluq törətməyən uzun-müddətli qıcıqlanması (fəaliyyəti). *Toxumaların tonusunu. Sinir sisteminin tonusunu.*

2. *məc.* Heyət fəaliyyəti, fəaliyyət.

TONYARIMLIQ sif. 1500 kilogram yük götürən. *İsti və bürkülü iyun günlərinin birində tonyarimlıq yük maşını Dəmərçilər kəndində kolxoz idarəsinin qabağında dayandı.* Ə.Vəliyev. *Qafar tonyarimlıq maşına atılıb, kəsə yolda toz qopara-qopara usta dalınca getdi.* Q.İlkin.

TOP¹ is. Bərk səthə deyəndə geri sıçrayan elastik materialdan hazırlanmış bütöv və ya içiboş şar. *Futbol topu. Voleybol topu. Rezin top. Topla oynamaq.*

◊ **Top kimi (sağlam)** – çox sağlam, heç bir xəstəliyi olmayan, sapsağlam. *Canımız top kimi sağlam, qıvrıq.* M.Müşfiq. *Sıralarda oturan sakit, top kimi sağlam kənd uşaqları müəllimlərinin xasiyyətinə öyrənmişdilər.* Mir Cəlal.

TOP² is. 1. Artilleriya silahlarının ümumi adı. *Artilleriya topu. Zenit topu. – Evlərin ürəyi qopur yerindən; Sarsılır varlığı top səslərindən.* M.Rahim. // Uzunlüləli artilleriya silahi. *Uzunlüləli top.* □ **Topa tutmaq** – hədəfə top atmaq, top atəsi açmaq. *Az qalib bizimcün qiyamat qopa;* *Tutacaqlar bizi bu saat topa.* H.K.Sanlı. [Cavad:] *De görək, Qara-bağda kəndiləri topa tutan kimdir?* H.Nəzərli.

2. *tib.* Radioaktiv maddələrin şüaları ilə müalicə edən cihaz. *Kobalt topu.*

3. *şahm.* Diaqonal üzrə istenilən qədər hərəkət edən fiqur. *Topla şah elan etmək.* – *Hər bir oyuncunun bir şahı, iki vəziri, iki topu, iki fili, iki atı və səkkiz piyadasi olur.* “Şahmat oyunu”.

◊ **Top gülləsi (mərmisi) kimi partlamaq** – bərkdən səslənmək, bərk səs çıxarmaq, beyni sarsıtmak. *Bu səs işçilərin qulağında bir top mərmisi kimi partladı.* H.Nəzərli. *Şofer maşını işə salanda motorun gurultusu*

top gülləsi kimi Rüstəmin başında partladı. M.İbrahimov. **Top kimi açılmaq** – birdən hiddətələ bərk qışkırmak. *Sübhənverdizadə Kosanın üstünə top kimi açıldı.* S.Rəhimov. **Top kimi partlamaq** – bax **top gülləsi (mərmisi) kimi partlamaq.** [Ağ:] Bir də eşitdim, bir şey top kimi partladı. Ə.Haq-verdiyev.

TOP³ is. 1. Nazik taxtaya sarılmış və ya lülə şəklində parça, arşınmali. 3 *top ağ.* – [Əsgər bəy:] *Man ki bilirəm,* [Hacı Qara], Ağcabədidə üç aydır üç top çit, qadək satma-yıbsan, dərya zorərin vardır. M.F.Axundzadə. [Mirzədadası:] *O mahud topunu bəri ver, görüm necə seydirdi.* N.Vəzirov. // Girdə saralmış kağız, divar kağızı və s. *Bir top kağız.*

2. Eynicinsli və ya əlaqədar şeylərin toplusu, komplekti. *Bir top iynə.*

3. Təkərdə dendələrin və ya dəyirmən pərlərinin bənd edildiyi hissə.

4. Top halında yığılıb bağlanmış şeylər. *Topları maşına yüklemək.* – Çamadanın içində ən əvvəlcə bir neçə top ağ köynək və zircamə və bir neçə dənə ağ dəsmal vardır. S.M.Qənizadə. // sif. Toplu, toplanmış, cəm. [Xan:] *İlyas, -dedi, -ə, ağılnın başında heç topdurmu?* S.Rəhimov.

◊ **Top etmək (eləmək)** – bax **toplamaq.** [Xan:] *Əshi, ağlimı başına top elə!* S.Rəhimov.

top-top sif. Çoxlu, toplarla. *Burada nə yoxdur, qəfəslərdə top-top çit, parça...* Ə.Əbülləhəsən.

TOPA sif. və is. 1. Qalaq, yiğin. *Torpaq topsası.* – *Dəyədən bir az aralıda, topa şeylərin arasında Rüxsərə bükülib uzanmışdı.* S.Rəhimov. [Hatəm] ..xırıman topasının qabağında oturmuşdu. Ə.Əbülləhəsən.

2. Bir yerə toplaşmış, bir yerə yığılmış adamlar; dəstə, yiğin. *Başqa bir topa uşaqla da Xəzər sahilindən... söhbət açıb keçirdiyi günlərdən qızığın danışındı.* S.Rəhimov. ...Sahibkarlar və dükançılar dayanan topadan kimsə bərkdən səsləndi. Ə.Əbülləhəsən. // Eyni mənada heyvanlar haqqında. *Tapdıq papagımı çıxarıb, kərənək topasının üstünə atdı.* Ə.Vəliyev.

3. Six, qalın (seyrək ziddi). *Qalın topa bir-çəkləri öz qanılı boyanmış; Bağlarının kənarı da qan laxtasi dayanmış.* A.Səhəhet. *Vəli kişi*

topa saqqalını siğallayıb, qəti və bir az da açılı etiraz etdi. M.İbrahimov.

topa-topa sif. və zərf 1. Qalaq-qalaq, yiğin-yiğin. *Aşağılarda kəndin üstündə ..topa-topa buludlar hərəkət edirdi.* M.İbrahimov.

2. Dostələr halında, dəstə-dəstə, yiğin-yiğin. *Ətrafda bütün damlar üstündə adamlar topa-topa dayanıb, qərbə tərəf boyanırdılar.* Ə.Məmmədxanlı. Meydançada dəstə-dəstə; Kiçikyüşlü vətəndaşlar; Oynayırlar, qacışırlar; *Topa-topa, qatar-qatar.* N.Rəfibəyli.

TOPACIQ is. Kiçik topa, kiçik qalaq. *Pambıq topaciği. Qar topaciğı.*

TOPACIÇƏK sif. bot. Çiçəkləri topa şəklində olan. *Topaçıçək ot.* □ **Topaçıçək dəlicincilim** bot. – üstü tüklə örtülü birillik ot bitkisi.

TOPAL sif. 1. Bir ayağı, ya bir qolu sıkəst və ya o birindən qısa olan. [Məmmədin] *ayaq barmaqları yanmış və ayaqları da topal bir şəkil almışdı.* T.S.Simurq. *O gündən bir qolu topal (z.) yaşıadi;* “*Topal Gəray*” deyə, çağrıldı adı. S.Vurğun.

2. məc. Ayaqlarından biri sıniq olan. *Topal stol.*

◊ **Topal olmuş** – qarğış məqamında işlədir. [Əhməd:] ..*Onu man tanıyrıram, bax odur ey, topal olmuş gəlir, mən getdim.* N.Vəzirov. **Topal yulafca** bot. – bax **topalaq.**

TOPALAQ is. bot. Kökü xalq təbabətində işlədilən soğanaqlı bitki.

TOPALAMA “Topalamaq”dan f.is.

TOPALAMAQ f. Yiğib topa halına götürmek, bir yerə yığımaq; qalaqlamaq, toplamaq. *Ötu topalamaq. Samanı topalamaq.*

TOPALANMA “Topalanmaq”dan f.is.

TOPALANMAQ məch. Bir yerə yiğilib topa halına getirilmək, bir yerə yığılmak, toplanmaq. *Qurudulmuş pambıq topalandı.*

TOPALAŞMA “Topalaşmaq”dan f.is.

TOPALAŞMAQ qarş. Bir yerə yığışmaq, toplaşmaq. *Uşaqlar topalaşdırılar.*

TOPALDIQAÇ is. İki dəstəyə bölünmiş uşaqların topu ağaçla vurmaqla oynadıqları uşaq oyunu. *Topaldıqaç oynamaq.*

TOPALLAŞMA “Topallaşmaq”dan f.is.

TOPALLAŞMAQ f. Topal olmaq, qolundan, ya qılıandan sıkəst olmaq; sıkəstləşmək.

TOPALLIQ *is.* Bir ayağın, ya qolun o birinden qısa və ya sıkış olması.

TOPALOTU *is. bot.* Qılçıqsız və ya kiçik qılçıqlı çoxillik ot bitkisi. Yanlardan ağarmaga başlayan topalotları və yaşıl pöhrələr dar ciğri örtürdü. S.Rəhimov.

TOPALOTUKİMİ(LƏR) *cəm bot.* Birçiçəklili və ya çoxçiçəklili birilik və çoxillik otların daixil olduğu bitki cinsi.

TOPASAQQAL(LI) *sif.* Six, qalın saqqalı olan, yekəsaqqal. Yuxarı başında topasaqqal, qorxunc sıfətli, təqribən əlli yaşında bir adam oturmuşdu. Çəmənzəminlini. Topasaqqal, qurmiziyanaq, dolu, gödərboy Məşədi Nuru güləgülə dedi. Ə.Abasov.

TOPAYARPAQ *sif. bot.* Yarpaqları topa halında six olan. Topayarpaq bitkilər.

TOPAZ *is. [fr.]* Şəffaf kristalları qiymətli daş olan rəngsiz, mavi, çəhrayı mineral.

TOPBİĞ(LI) *sif.* Qısa, qalın bişləri olan. Topbiğ qoca.

TOPÇƏK *is.* Qurumuş torpaq parçası; kəsək. □ **Topçək vurmaq** – kəsəkləri bellə vurub əzmək, belləmək, təpmək. [Güldənə] *da-yanib fikirləşirdi... Topçək vurub Gülşən kimi və başqa qızlar təkin qan-tərə batsınmu?* Ə.Vəliyev.

TOPÇIÇƏK(Lİ) *sif.* Çiçəkləri top şəklində olan. Topciçək gül.

TOPÇU *is.* 1. Artilleriya (topçu hissələr) əsgəri. Keçir üzəqvarun topalar bir alay; *Bizim topçulara yoxdur əslə tay!* Ə.Cəmil. O bizim topçulardır; Göz olur yerə-göyə. M.Seyidzadə.

2. *Bax artilleriya* 2-ci mənada. *Topçular alayı gəlir arxadan; Fırlanır dolaşqı təkar səsləri.* S.Vurğun. *Qoçəlinin topcu batareyasına yaxınlaşan düşmən tanklarını bir-bir dənləmək əmr olundu.* Ə.Vəliyev.

TOPÇULUQ *is.* 1. Topçunun vəzifəsi, işi. 2. *Bax artilleriya* 3-cü mənada.

TOPDAĞITMAZ *sif.* 1. Güççatmaz, məğlubedilməz, yenilməz, alınmaz. *El gücü, el köməyi; Topdağıtmaz qaldadır.* M.Rahim.

2. *məc.* Çox zəngin, çox varlı, avadanlıqla, qiymətli şeylərlə dolu. [Rüstəm bəy:] *Mən haman Rüstəməm ki, topdağıtmaz Cümşüd bəyin evini xaraba qoydum.* N.Vəzirov. Dörd

otaqdan ibarət, ağızınacan dolu, *topdağıtmaz ev-eşik təkcə* [Ağcaya] qalmışdı. Mir Cəlal.

TOPDAN *zərf və sif.* İri partiyalarla, top-larla, taylarla, böyük miqdarda, bütöv-bütöv (*pərakəndə ziddi*). *Topdan və pərakəndə satış.*

TOPDANSATIŞ *is.* İri partiyalarla, toplarla, taylarla satış, bütöv taylarla ticaret. Ağr *sə-naye məhsulunun topdansatış qiymətlərinin və yüksəküma tariflərinin aşağı salınması.*

TOPDANSATİŞÇİ *is.* Malını pərakəndə deyil, topdan satan tacir.

TOPXANA *is. köhn.* Artilleriya, toplar, topçu hissələri. [Xəzinədar:] *Gedək əmiri-topxananın yanına, onun rəyini dəxi hasil edək.* M.F.Axundzadə.

TOPQUYRUQ(LU) *sif.* Qısa, qalın quyuqlu. *Topquyruq qatrı. – Qəhrəman çəkinəçəkinə topquyruq atın belinə qalxdı.* S.Rəhimov.

TOPLADILMA “Topladılmaq”dan *f.is.*

TOPLADILMAQ *məc.* Başqası vasitəsilə toplamaq. *Xırmən döyüldü, topladılıb bugđa bir yerə.* Ə.Nəzmi.

TOPLAMA 1. “Toplamaq”dan *f.is.*

2. *Bax üstəgəl.* *Toplama və çıxma. – Say prosesində təbii olaraq ilk dəfə toplama əməli yaranmışdır.* Z.Xəlilov.

TOPLAMAQ 1. *Bax yiğmaq* 1, 2, 4 və 6-ci mənalarda. *Uşaqları tapıb, ciyələk, göbələk toplamağa gedirdik.* A.Şaiq. *Sübhanverdizadənin topladığı iki cild material Əbişin zəhri-bağrını yarurdu.* S.Rəhimov.

2. *Toplama məqsədilə iki rəqəmi bir-birinin üstüne gəlmək (bax toplama 2-ci mənada).* 3 ilə 4-ü *toplamaq.*

TOPLANAN *is. və sif.* *riyaz.* Toplama eməlində iştirak edən rəqəmlərdən hər biri. *Toplanan rəqəm.* *Toplananların yerini dəyişdikdə cəm dəyişmir.*

TOPLANILMAQ “Toplanılmaq”dan *f.is.*

TOPLANILMAQ *məc.* Başqası vasitəsilə toplamaq; *yiğılmaq,* bir yerə cəm olunmaq. *Bir neçə dəqiqənin içində bütün qaçqınlar toplanıldı.* Ə.Vəliyev. ...*Bu cəbhəyə külli miqdarda böyük bombardmançı və qırıcı təyyarə birləşmələri də toplanmışdır.* Ə.Əbülləhəsən.

TOPLANIS *is.* 1. Müəyyən bir iş görmək üçün bir yerə toplaşma, yiğılma; toplantı. *Nümayiş toplantısı səhər saat 8-də olacaq.*

TOPLANMA

– *Bu dirzyn ətrafi fəhlələrin toplanış yeridir.* S.Rəhman.

2. Hər hansı bir təşkilat, kollektiv üzvlərinin yığıncağı. *Har axşam [klubda] toplanış olurdu.* S.Hüseyin. [Reyhan:] *Sabah bunu toplanışda; Garək əzber söyləyək biz.* M.Dilbazi. // Belə yığıncağın iştirakçıları, üzvləri. *Toplanışın qərarı.*

3. Hərb mütəlləfriyyətli şəxslərin qısamüddətlə təlim üçün hərbi idarənin sərəncamında olması. *Zabitlərin toplanışı. Düsərgə toplanışı.* // Təlim, məşq, təlimat məqsədilə qısa müddətə bir yerdə olma. *Təbliğatçuların toplanışı.*

4. Dərmə, yığma, toplama. ...*Bir azdan məhsul toplanışı başlanacaq, iş qızışacaqdır.* S.Rəhimov. *Kəndlərdə məhsul toplanışı qızışın surətdə gedirdi.* Ə.Vəliyev.

TOPLANMA “Toplanmaq”dan *f.is.*

TOPLANMAQ *f.* 1. Toplaşmaq, yığışmaq, cəmləşmək. *Bayram axşamının gecəsi bütün ailə evə toplanardı.* H.Sarabski. *Bir dəqiqədə arvad-uşaq gəlinin başına toplandı.* Çəmən-zəminli.

2. *məch.* Bir yere, üst-üstə və ya yan-yanaya yığılmaq, topa, qalaq vurulmaq. *Yığılmış pambıq bir yerə toplandı.* – *Uca dağlarının başına toplanmış* (*f.sif.*) *ağ buludlar pambıq mahlicinə oxşayırırdı.* Ə.Vəliyev.

TOPLANTI *b a x toplanış* 1 və 2-ci mənəlarda. ...*Ağaxan bəy kimiləri .. toplanti yeri olan Danzaver kəndinə yığışdı.* S.Rəhimov.

TOPLAŞDIRILMA “Toplaşdırılmaq”dan *f.is.*

TOPLAŞDIRILMAQ *məch.* Bir yere cəmləşdirilmək, yığışdırılmaq, toplanmaq.

TOPLAŞDIRMA “Toplaşdırılmaq”dan *f.is.*

TOPLAŞDIRMAQ *f.* Yığışdırmaq, bir yera yığmaq.

TOPLAŞMA “Toplaşmaq”dan *f.is.*

TOPLAŞMAQ *f.* 1. Yığışmaq, bir yera cəmləşmək, toplanmaq. [Mehrəli bəy:] *Biz buraya Əmiraslan ağınan maslahatılı toplasmışıq.* S.S.Axundov. [Gülüş Balasa:] *Mən bura gələrkən qapınızın yaxınlığında bir qadın yixilmişdi.* *Kişilər başına toplaşmışdı(lar).* C.Cabbarlı.

2. Toplanmaq. *Dağların üstünə toplاشan* (*f.sif.*) *buludların hər biri bir rəngə çalırdı.* B.Bayramov.

TOPONİMİKA

TOPLATMA “Toplatmaq”dan *f.is.*

TOPLATMAQ *icb.* Başqası vasitəsilə toplamaq, başqasına toplama işi gördürmək; yiğdirmaq. *Məhsulu toplatmaq. Taxılı toplatmaq.*

TOPLAYAN, TOPLAYICI *sif.* Bir yere yiğan, toplayan; yiğici.

TOPLU *sif.* Topu olan, toplarla silahlansmış. *Qosunun toplu hissələri.*

TOPLU *1. is.* Bir yere yığılmış adamlar; dəstə, yığın. *Uşaq toplusu.* – *Gövhər birdən adam toplusunu gördü, diksindi, bərkədən bir qiy çəkdi.* Ə.Vəliyev.

2. *sif. gram.* Bir tam kimi başa düşülen şeylərin, adamların və s.-nın məcmusunu ifadə edən; ismi-cəm. “*Xalq*” sözü toplu isimdir.

3. Məcmuə. “*Qobustan*” toplusu.

TOPLULUQ *is.* 1. Toplu halda, cəmləşmiş halda olma, toplu şeylərin hali.

2. Bir yero toplanmış, yığılmış adamlar; toplu.

TOPLU-TÜFƏNGLİ *b a x top-tüfəngli.* Xəlvəti işə girişən şeytan-şuğul kar görməyəndə toplu-tüfəngli padşah qoşunu hərəkətə gəlir, böyük-böyük soldat, dəstə-dəstə qazaq yeri yirdi. S.Rəhimov.

TOPÓQRAF [*yun.*] Topoqrafiya mütəxəssisi (*b a x topografiya* 1-ci mənada).

TOPOQRAFIK *sif.* Topoqrafiyaya və ya topoqrafa aid olan, topoqrafiya ilə və ya topoqrafla əlaqədar olan. *Topografik xəritə.* *Topografik dəstə.*

◊ **Topoqrafiq anatomiya** – anatomiyanın, bədən üzvlərinin və hissələrinin qarşılıqlı yerləşməsindən bəhs edən səbəsi.

TOPOQRÁFÍYA [*yun.* *topos* – yer və *grapho* – yazırıam] 1. Geodeziyanın, Yerin forma və ölçüsünü öyrənən və Yer səthinin böyük sahələrini ölçüb planını çəkməklə meşğul olan səbəsi.

2. Hər hansı bir ölkənin və ya yerin səthinin və onun nöqtələrinin, hissələrinin qarşılıqlı yerləşməsi. *Şəhərin topoqrafiyası.*

TOPONİMİK *sif.* Toponimikaya aid olan, toponimika ilə əlaqədar olan. *Toponimik adlar.*

TOPONÍMICA [*yun.*] 1. Hər hansı bir yerin coğrafi adlarının (yaşayış məntəqələrinin, çayların, göllərin və s. adlarının) toplusu.

2. dilç. Leksikologianın coğrafi adları öy-rənən bəhsidir.

TOPONİMİYA [yun.] bax **toponimika**
2-ci mənənda.

TOPPUŞ *sif.* Kök və sağlam; koppus. *Top-pus uşaq.* – [Elxan] *toppus ayaqlarını qaldı-rub xalçaya endirdi.* S.Rəhimov.

TOPPUZ *is.* 1. Başı girdə çomaq, deyənək. *Teymurun başına yenə də elə bil ağır bir toppuz endirdilər.* H.Seyidbəyli. // Başı bu şəkildə olan. *..Evin aşağı tərzində divara səykənmış başı toppuz çomağı götürib getdi.* Ə.Abasov.

2. Ucu toxmaqlı zopadan ibarət qədim silah. *Dəmərçiçəkli* getdi, *qılinc, qalxan, cida, güzr, toppuz* götürdü, *Koroğlunun yanına qayıtdı.* “Koroğlu”. [Uluq bəy:] *Döyüşün üz-üzə bir ləzzəti var;* *Süzməsə göydə qılinc, toppuzular.* A.Şaiq.

TOPPUZLAMA “Toppuzlamaq”dan *f.is.*

TOPPUZLAMAQ *f.* Toppuzla vurmaq, toppuzla döymek.

TOPPUZLU *sif.* 1. Başında toppuzu olan. *Toppuzlu çomaq.* // Əlində toppuz olan. *Top-puzlu çoban.*

2. köhn. Toppuzla silahlanmış. *Toppuzlu pəhləvən.*

TOPPUZTIKAN *is. bot.* Kolluq və zibillik-lərdə bitən çoxillik ot bitkisi.

TOPSAQQAL(LI) *b a x* **topasaqqal(lı).** *Topsaqqal kişi.* – [Sadiq] *çox qaradı və ko-sadi, amma mən ağımtıl və topsaqqalam.* C.Məmmədquluzadə. *Necə Heydərəli?* – deyə, *Sultan alının qırışdırı, topsaqqallı çənəsini qasımağa başladı.* S.Rəhimov.

TOP-TOP *is.* Topla oynanılan uşaq oyunu; kos-kos. *Səhər tezən böyük bir həvəslə məktəbə axıṣib gələn uşaqlar hələ meydancında top-top oynayırırdılar.* M.Hüseyn. Azadım, *dıq-qətlə bax,* *gəl bu yamyəsil bağı;* *Orda top-top oynayan xoşbəxt oğul-uşağı.* S.Rüstəm.

TOP-TOPXANA *is.* Artilleriya. *Həm çalınır təbil, kusü nağara;* *Daldan gəlir top-topxana, qumbara.* A.Səhhət.

TOP-TÜFƏNG 1. *top.* Toplar, tüsflərlər, odlu silahlar. *Top-tüsflərə batandan bəri;* *Gəzir qayalarda dağ keçiləri.* S.Vurğun.

2. *məc.* **Top-tüsfləng** şəklində *zərf* – 1) səs-küylə, gurultu ilə, dəm-dəsgahla.

[Sultan bəy:] ..*Bir də təzədən top-tüsflənglə evlənmək mənə yaraşmaz.* Ü.Hacıbəyov; 2) hədə-qorxu ilə. *Top-tüsflənglə üstümüzə gəldilər.* – [Qüdrət Gülbahara:] *Siz içəri gəlirkən elə bir top-tüsflənglə goldiniz ki, hamımız özümüzü itirdik.* C.Cabbarlı.

TOP-TÜFƏNGLİ *sif.* Top ve tüsfləngle silahlanmış, odlu silahlı. *Top-tüsfləngli dəstə.*

TOPUQ *is.* Ayaqda: baldır sümükleri ilə pəncə sümüklerinin birləşdiyi yerde yanlara çıxan oynaq. *Topuğu ağırmış.* – *Avtor əsərinin başlangıcında yazır ki, qızın uzun saçları topuğuna dəyirdi.* M.Hüseyn.

◊ **Ağlı topuğunda** – gic, ağılsız adam haqqında. **Araz aşığından, Kür topuğundan** – *b a x aşıq*². Daldan atılan daş topuğa dəyər – *b a x dal.* *Dili topuq çalmaq (vurmaq)* – *b a x dil.*

TOPUQLAMA “Topuqlamaq”dan *f.is.*

TOPUQLAMAQ *f.* Arxadan qovub çatmaq; haqlamaq. *Camışlar evdən uzaqlaşan kimi [uşaq] camışları topuqladı.* S.Rəhimov.

TOPUQLU *sif.:* **topuqlu başmaq köhn.** – uzunboğaz ayaqqabı, boğazlı çəkmə. [Sara xanım:] *Bəlkə sən qurşağı, topuqlu başmağa, yun papağı, büzməli arxaltığa etiraz edəcək-sən.* Qantəmir.

TOPUŞ *b a x* **toppus.** *Cavan ana yenə də qırmızı paltarlı, qıvrımsaçı, topuş qızını atıb-tutur,* ..uşağı güldürür, damşdırıldı. S.Rəhimov.

TOR *is.* 1. Balıq, quş və s. tutmaq üçün ipden çarpat toxunaraq bərabər məsafələrdə düzünlə bərkidilmiş alət. *Balıq toru.* – *Səhibi tor* götürüb dənizə gedəndə [Çupçık] də sümsünsü-sümsünsü yortardı. Mir Cəlal. *Mən yaralı göyərçini tordan çıxarıb* [Eldara] uzatdim. M.Rzaqluzadə.

2. Çarpat toxunmuş ip, məftil və s. ibarət müxtəlif ləvazimat. *Çarpayıñın toru.* *Futbol toru.*

3. *dan.* İçinə ərzaq, xırda şey və s. qoyub aparmaq üçün ipdən və s.-dən toxunmuş zənbil, çanta, kise. *İpək tor.* *Şeyləri tora qoymaq.* – [Göyərçini] *diri saxlamaq niyyətilə işsulluca tor çantaya salıb Eldarin yanına qayıtdım.* M.Rzaqluzadə.

4. Seyrək toxunmuş köynək, baş yaylığı, pərdə və s. *Sona da indi dönüb bayraqı ye-*

rində dayanmış, başından sıyrılıb çiyininə düşən ağ torunun ipək saçqları ilə oynayır. Ə.Əbülləsən. // Tordan hazırlamış, tor şəklinde olan. *Tor köynək. Tor layka. – Pəncərələrdən tor pardələr sallanırdı.* S.Rəhimov.

5. Hörümçeyin ifraz etdiyi yapışqanlı şirədən əmələ gelən çarpışq nazik tellər. *Hörümçək toru.*

6. məc. Hiyəl, kələk, tədbir, qurğu.

◊ **Tor gənəciyi zool.** – bax **çor.** *Tor gənəciyi, pambıq manənəsi, pambıq qurdur tarlaların məhsuldarlığını xeyli aşağı salır.* **Tor qurmaq** – 1) quş, balıq və s. tutmaq üçün tor quraşdırmaq və ya suya salmaq. *Ovçu bərədə durub; Bərə üstə tor qurub.* (Bayati); 2) məc. hiyəl qurmaq, qurğu qurmaq, kələk düzəltmək. [Əbdül:] *İndi [Gülnise] istəyir ki, yaziq Sara üçün tor qurub, öz qızı Pərini Bəhramaya versin. C.Cabbarlı.* **Tora düşmək** – aldanaraq pis işə qoşulmaq, kələyə düşmək, hiyəyə uyma, tələyə düşmək. *Son zaman Rüstəm kişi oğlunun tora düşməsindən, pis bir günah işləməsindən qorxurdu.* M.İbrahimov. *Amma Göyçək bir gün tora düşəcəyindən qorxurdu.* Ə.Əbülləsən. **Tora salmaq** – hiyəl gəlmək, kələk gəlmək, tələyə salmaq. [Tehrani Ehtişamiye:] *Bəlkə sən məni tora salmaq istəyirsən, Sarhəng?* Ə.Məmmədxanlı.

TORAĞAY is. zool. Əsasən səhərlarda və çəmənliliklərdə yaşayış sərçəkimilər dəstəsindən oxuyan quş. *Qəhqəhə başladı qızılıgöz kəklik; Torağay oxudu qalxa-qalxa dik.* H.K.Sanlı.

TORAN is. 1. Səhər hava işıqlanana və ya axşam hava qaralmağa başlayan vaxt; alaqaranlıq. *Axşam toranı.* – [Kazım] *səhər tornunda meşəyə girdi.* M.İbrahimov. □ **Toran çığı (vaxtı)** – səhər havanın hələ işıqlanmadığı və ya axşam hələ qaralıq düşmədiyi vaxt; alaqaranlıq. *Toran çığı bir zorba kişi asta-asta o evə gedir.* S.Rəhimov. **Toran qovuşmaq (qarışmaq, düşmək, çökmək)** – bax **toranlaşmaq** 1-ci mənada. [Nazlı Ağabəyim:] *Daha toran qovuşur, evə gedək.* Çəmənzəminli. *Toran qarışib duman çökündə Hümmət evinin dalına hərlənib Qarakişını səslədi.* B.Bayramov.

2. məc. Qaranlıq, duman. *Neçin gözlərində aləm torandır; Yoxsa əcəl gəlir, axır zamanıdır?* M.Rahim.

TORANLAŞMA “Toranlaşmaq”dan f.is.

TORANLAŞMAQ f. 1. Axşamüstü hava qaralmağa, qaranlıq düşməyə başlamaq, toran qovuşmaq (düşmək, çökmək).

2. məc. Gözü qaralmaq, gözləri dumanlanmaq. *Hüseyn ağlaşma səsini eşidərək toranlaşan* (f.is.) və ya şla dolan gözlərinin silib soruşdu. S.Rəhman.

TORANLIQ is. Toran vaxtı (bax **toran** 1-ci mənada). *Səhər toranlığı.* – [Ağasəfər] axşam toranlığında çox qaribə görünən, alyaşlı ipək geyimli avradılara sari baxıb, Həmzənin arvadı Əminə xanımı işarə ilə yanına çağırmaq istədi. Ə.Əbülləsən. *Hürküdür toranlığı; Gülrüzlü günaşın; Odlu qızıl sələsi.* İ.Səfərli. □ **Toranlıq qovuşmaq (düşmək, çökmək)** – bax **toranlaşmaq** 1-ci mənada. Bayırda işə yavaş-yavaş axşam toranlığı çökür. Ə.Əbülləsən.

TORBA is. 1. Balaca kisə. [Gülnisə:] *Ana, düyü torbası haradadır?* Ə.Haqverdiyev. [Qəhrəman:] *Özümü pulemyot qoyulan, torpaq doldurulmuş torbanın arxasına yixdim.* H.Nəzərli. // Minik və ya yük heyvanını dəyanacaqlarda yemləmək üçün içiən yem tökülib boynundan asılan kiçik kisə. *At elin, torba əmanət, bizim daha nayımız var?* (Ata. sözü). *Comil arpanı xəlbirləyib, atların torbasına tökdü, torbaları atların başına keçirdi.* Ə.Vəliyev.

2. dan. Torba tutan qədər şeyin ağırlığı. Bu sözlərdən sonra Camal əmi salıq ilə.. bir torba qovurğa, bir torba iyədə yesiyə qabladı. Ə.Vəliyev.

3. Bədənin bu və ya başqa bir yerində içi-nə irin, su, hava və s. yiğilmiş sallaq şiş, ur, tuluq.

◊ **Boynuna torba salmaq** – dilənçilik etmek, dilənmək. *Axırda tamahkar qarı boynuna torba salıb şəhərə yollandı.* S.Rəhimov.

TORBACIQ is. Kiçik torba, balaca torba; kisəcik.

TORBALAMA “Torbalamaq”dan f.is.

TORBALAMAQ f. Dayanacaqlarda yemləmək üçün minik və ya yük heyvanının başına torba salmaq. *Ati torbalamaq.*

TORBALI sif. Torbası olan, kisəli; əlində torba, kisə olduğu halda. *Biləklər cirməklə,*

TORÇU

döşlər önlüklü; Hamısı torbali, hamısı yüklü.
S.Vurğun.

TORÇU is. Torla baliq tutan adam. Bir torçu vardi, həmişə dəryadan baliq tutardı. (Nagıl).

TORÇULUQ is. Torçunun işi, peşəsi; baliqçılıq.

TOREADOR is. [isp.] Korridada öküz döyüşünün iştirakçısı.

TORF [alm.] Çürümüş bataqlıq bitkiləri qalıqlarından emələ gələn bərk kütlə (yanacaq, gübrə kimi və müxtəlif texniki məqsədlərlə istifadə olunur). *Torf çıxarmaq*.

TORFLU sif. Torf olan. *Torflu sahə*. // Tərkibində torf olan. *Torflu torpaq*. *Torflu gübə*.

TORFLUQ is. Torf yatağı, torflu bataqlıq, torflu yer. *Torfluqdan istifadə etmək*.

TORİ is. [ing.] İngiltərədə mühafizəkar siyasi partiya.

TORIT is. Qara, qırmızımtıl, qonur rəngli mineral.

TORLAMA “Tidlamaq”dan f.is.

TORLAMAQ f. Tor çəkmək, tor vurmaq, torla qapamaq. *Pəncərəni torlamaq*.

TORLANMA “Torlanmaq”dan f.is.

TORLANMAQ məch. Tor çəkilmək, torla örtülmək. *Pəncərələr torlanmışdır*.

TORLU sif. 1. Tor çəkilmiş, torla örtülmüş, tor pərdə asılmış. *Torlu pəncərə*.

2. Tordan düzəldilmiş, tor çəkilmiş, yaxud tor kimi materialdan düzəldilmiş, tor şəklində olan. *Torlu hasarın hündürlüyü ən azı 180 sm olmalıdır*.

◊ **Torlu qışa** anat. – göz almasının daxili səthini örtən, işığa çox həssas qışa. *Torlu qışada görəmə sinirinin ucları yerləşir*.

TÖRMOZ [yun.] Hər hansı bir maşının hərəkətini dayandırmaq və ya süretini azaltmaq üçün qurğu. *Traktorun tormozu*. *Avtomobilin tormozu*. – *Qüdrət təmkinlə tormoza keçir*. M.İbrahimov.

TORMOZÇU is. xüs. Qazima qurğusunda tormozu idarə edən fəhlə. *Gənc tormozi kənardı*; *Qəzetləri yoxlayır*. İ.Səfərli.

TORMOZLAMA “Tormozlamaq”dan f.is.

TORMOZLAMAQ f. Tormoz vəsilə məşini dayandırmaq və ya sürətini azaltmaq. [Ağa Saleh:] *Adə Musa bəy, qoyma, qoyma*. Çarx

TORPAQ

dönmüş, *tormozla*, *tormozla*. S.S.Axundov. // Öz hərəkətini birdən dayandırmaq və ya azaltmaq. *Maşın birdən tormozladı*. // Ləngitmək, ağırlaşdırmaq.

TORMOZLANMA 1. “Tormozlanmaq”dan f.is.

2. is. *fiziol*. Qiçıqlandırıcı amilin davamlı təsiri nəticəsində orqanızm toxumalarında qiçıqlanmanın zəifləməsi və ya dayanması; sinir mərkəzlərinin və ya işlək orqanların fəaliyyətinin ləngiməsi. *Tormozlanma mərkəzləri*.

TORMOZLANMAQ məch. 1. Tormoz vəsilə dayandırılmaq və ya süreti azaldılmaq. *Tormoz pedalını basıldıqda takərlərin dördü də tormozlanır*.

2. *fiziol*. Tormozlanmaya səbəb olmaq (bax **tormozlanma** 2-ci mənada).

TORNA [ital.] tex. Metal, ağac və s. mərialları yonmaq üçün dəzgah; tokar dəzgahı. *Bakıdakı mehaniki zavodlarda təsadüf oluna bilən son sistemli torna, deşmə dəzgahları yan-yana işləyirdi*. Ə.Sadiq.

TORNAÇI is. Torna dəzgahında işləyən fəhlə; tokar. *Tornaçılard briqadası*.

TORNAÇILIQ is. Tornaçı peşəsi: tokarlıq.

TOROS is. Dəniz, çay və göllərdə buz parçaları yığını.

TORPAQ is. 1. Planetimizin bitki aləminin inkişaf etdiyi üst qatı. *Yer qabığının istilik, rütubət, hava və orqanizmlərin fəaliyyəti təsiri altında dəyişmiş üst qatı torpaq adlanır*. “Ümumi fiziki coğrafiya”. // Yer qabığının tərkibinə daxil olan yumşaq, dənəvər, tünd-qonur rəngli maddə. *Qumlu torpaq*. *Torpaq yığını*. *Məşə torpağı*. *Torpağın mahsuldarlığı artırmaq*. – *Gözlər qır rəngli torpağı dirənir*. M.İbrahimov. // Torpaqdan olan, torpaqdan düzəldilmiş və ya tikilmiş, döşəməsi quru torpaqdan ibarət olan. *Torpaq yol*. – *Hənifə balığı hasıyalı tumani ilə torpaq döşəməni süpürə-süpürə eşiə yiyirdi*. İ.Hüseynov.

2. Birinin ixtiyarında, istifadəsində olan yer, ərazi, sahə. *Mülkədar torpaqları*. – *Çox adamın inanlığı gəlmirdi ki, lütün birinə pulsuz-parasız torpaq verələr*. Mir Cəlal.

3. Yer (göy qarşılığı). *Səmada, torpaqda düşür qırhaqır*, *Yerdən alov yağır, göydən od yağır*. M.Rahim.

TORPAQALTI

4. Toz-torpaq. *Biz şəhərə girdiyimiz zaman şiddətli xəzri əsir, kükələrin tozunu havayasovurur, göydən başımıza torpaq yağırdı.* A.Şaiq.

5. Dövlət, məmləkət, ölkə. *Faşistlərin yuqoslav torpağına hücum etməsi çox oğulları öz yurdundan, ailəsindən ayırdı.* S.Vəliyev.

6. məc. Vətən, yurd, el. *Torpağına gırsa düşman; Köksün olsun süngü, qalxan!..* A.Şaiq. *Torpağın eşqılə vurur ürəyi; Vətənə bağılıdır qalbi, dileyi.* M.Rahim.

◊ **Torpağa düşmək köhn.** – qabağında diz çökmək, ayağına yixilmaq. *Gül camalın görüb düşsün torpağa; Bülbülü götürüb əfşanə gəlsin!* Q.Zakir. [Gültəkin:] *Dövlət bəy, aciz bir qadın kimi diz üstündə torpağa düşüb sızə yalvarıram. Məndən uzaqlaşın.* C.Cabbarlı. **Torpağa getmək** – ölmək, vəfat etmək. *Qəflətən Möhsün müəllim xəstələndi və gözənlilikdən bu pak insan torpağa getdi.* S.Rəhimov.

Torpağı (qara torpaqlara) tapşırmaq (gömmək) – bə x **torpağa təslim etmək.** [Musa:] *Bir dənəcik yavrumu, vərəmli qardaşımı .. bu tək əlimlə qara torpaqlara gömdüm.* H.Cavid. **Torpağa təslim etmək tənt.** – basdırmaq, dəfn etmək. *Parini torpağa taslim edəndən sonra bütün oba... ovçunu da laləli dərənin kənarına qədər ötürdü.* Ə.Məmmədxanlı. **Torpağı qədər (samı) yaşasın (yaşayasan)** – ölü haqqında danışarkən karşısındakı adama uzun ömür arzulamaq mənasında işlənir. *Məmmədcəfər də bəzi işlərində (torpağı samı yaşayاسınız) rəhmətlilik dayısı Hacı Səttar bəyə çox oxşayır.* Qantemir.

TORPAQALTI sif. Torpağın altında olan; yeraltı. *Torpaqaltı sular.* *Torpaqaltı sərvətlər.*

TORPAQARASI sif. Torpağın altında, yeriin qatlıları arasında olan. *Torpaqarası su.*

TORPAQBASDI is. Keçmiş zamanlarda: hərhansı bir hakimin tabeliyində olan əraziyə ayaq basıldıqda adamdan alınan bir növ vergi, rüsum. [Allahqulu:] *Karvan gedir, ..hansi xanın mülkündən keçir, torpaqbasıdı alırlar.* Çəmənzəminli.

TORPAQBƏRKİDƏN sif. Torpağı bərkitmək üçün istifadə edilən. *Torpaqbərkidən maşın.* // İs. mənasında. Torpağı basıb bərkitmək üçün maşın. *Yeni markalı torpaqbərkidən.*

TORPAQSORAN

TORPAQDAŞIYAN sif. Torpaq daşımaqla məşğul olan (fəhlə), torpaq daşımağa məxsus (maşın).

TORPAQQAZAN sif. Torpaq qazımaqla məşğul olan (fəhlə), torpaq qazımaq üçün istifadə edilən (maşın). *Torpaqqazan maşınların ahəngdar səsləri eşidilir.* // İs. mənasında. Torpaqqazan maşın, torpaqqazan fəhlə. *Müxtəlif pəşə sahibi olan yüzlərlə inşaatçı – torpaqqazanlar, betontökənlər, armaturquraşdırıclar və başqları işə başladılar.*

TORPAQLAMA “Torpaqlamaq” dan f.is.

TORPAQLAMAQ f. 1. Üstünü və ya yanlarını torpaqla örtmək. *Çən dolduqdan sonra borunun desiyini probkalayıb üstünü torpaqlardılar.* H.Sarabski. [Əmirəslan babanın] *ca-laq vurdugu, qabıq qoyub, hərləmə ilə bağlayıb sardığı, kəsik yerlərini torpaqladığı nazik-nazik çubuqlar artıq yeni kök üstündə özlərinə yer etmişdi.* S.Rəhimov.

2. Torpağa basdırmaq, dəfn etmək. *Ölünü torpaqlamaq.*

3. dan. Torpaqla sürtüb təmizləmək, yumlaq. *Hisli qazanı torpaqlamaq.*

TORPAQLANMA “Torpaqlanmaq” dan f.is.

TORPAQLANMAQ məch. 1. Üstü və ya yanları torpaqla örtülmək. *Bütün bostanlardada kartoflular boğaza qədər torpaqlanmışdı.* S.Rəhimov.

2. Torpağa basdırılmaq, dəfn edilmək.

3. dan. Torpaqla təmizlənmək, yuyulmaq. *Qablar torpaqlandı.*

TORPAQLI sif. 1. Torpağı olan, torpaqla örtülmüş. *Eləmi daşlı yerlər; Torpaqlı, daşlı yerlər; Bu dünyada hələ var; Gözləri yaşılı yerlər.* (Bayati).

2. Torpaq sahibi, torpaq yiyesi olan, torpağı olan. *Torpaqli kəndlə.*

3. Tozlu. *Gəlir o torpaqlı duman iləri; Tünd olur daha da gəldikdə bəri.* H.K.Sanlı.

TORPAQÖLÇƏN is. Torpaq sahəsini ölçən və bölen mütəxəssis. *Kolxozun torpaq ölçəni.*

TORPAQSORAN sif. Güclü nasos vasitəsilə sıyıqlaşdırılmış torpağı çıxarıb bir yerden başqa yere vuran. *Kürdə, indi isə Mingəçevir dənizində torpaqsoran maşınlar işləyir.* (Qəzetlərdən). // İs. mənasında. *Torpaqsoran işə salmaq.*

TORPAQSIZ *sif.* Torpağı olmayan. *Torpaqsız kəndli.*

TORPAQSIZLIQ *is.* Kənd təsərrüfat işləri aparmaq üçün torpağın çatışmazlığı, torpağın olmaması.

TORPAQSÜNAS *is.* Torpaqsünaslıq müte-xəssisi.

TORPAQSÜNASLIQ *is.* Torpaqları öyrənməklə məşgül olan elm (bax **torpaq** 1-ci mənada).

TORPAQÜSTÜ *sif.* Torpağın üstündə olan; yerüstü. *Bitkinin torpaqüstü hissələri. Torpaq-üstü sular.*

TORPAQYUMŞALDAN *sif.* Torpağı yumşalmağa məxsus. *Torpaqyumşaldan maşın.*

TORPÉD(A) [lat.] Özü hərəkət edən və öz-özüne idarə olunan sıqaraoxşar sualtı mərmi. // Torpedlərlə silahlanmış, torpedləri olan. *Torped gəmisi.*

TORPEDÇİ *is.* Torped(a) katerində xidmət edən herbi dənizçi, matros.

TORPEDDAŞIYAN *sif.* Torpedlərlə silahlanmış. *Torpeddaşıyan təyyarə.*

TORPEDLƏMƏ “Torpedləmək” dən *f.is.*

TORPEDLƏMƏK *f.* 1. Torpedlə hücum etmək; torpedlə vurmaq. *Düşmənin sualtı qayırmını torpedləmək.*

2. Quyunu genişləndirmək və s. məqsədlər üçün onun içində partlayıcı maddə partlatmaq. *Nefit quyusunu torpedləmək.*

TORŞER *is.* [fr.] Yerdən qoyulan hündür dayaqlı işıqlandırma cihazı.

TORT [ital.] Yağ, şəkərtozu, yumurta qatılmış xəmirdə hazırlanan şirniyyat məməlati. *Meyvə tortu. Qozlu tort.*

TORTA *is.* Yağ və s. əridilərkən qabın dibinə çökən çöküntü. *Kərə yağıñ tortası; Qızıl kəmər ortası; Allah muradın versin; Gələn bazar ertəsi.* (Bayati). [Molla Həmid:] *Sən iki pudu dəxi misin tortasına-zadına çıx, gələn ayın əvvəlində otuz pud gümüş mövcuddur.* M.F.Axundzadə.

TORTALI *sif.* Tortası olan, torta verən. *Tortali yağı.*

TORVARİ *sif.* Tora oxşayan, tor kimi.

TOSQUN *is.* Dolğun, kök, şişman. *Tosqun kişi. Tosqun adam.*

TOSQUNLAŞMA “Tosqunlaşmaq” dan *f.is.*

TOSQUNLAŞMAQ *f.* Kökəlmək, bədəncə dolğunlaşmaq.

TOST [ing.] Süfrə başında birinin ünvani-na deyilən xoş arzu, xoş sözler; bir adamın sağlığına şərab və s. içmək təklifi; sağlıq. [Firidun bəy:] *Mənim tostum var, mən danışan yerdə gərək heç kəsden səs çıxmasın.* Ə.Haqqverdiyev. □ **Tost demək** – birinin ünvani-na xoş sözələr deyərək sağlığına içməyi təklif etmək, sağlıq demək. [Zakirov Şeydaya:] *Sədəf xanım tost deyəndə sən məclis-də yoxdu.* Ə.Məmmədxanlı. // Bir adamın və ya bir şeyin sağlığına qaldırılan badə. *Birinci tost səbəbkarın sağlığına içildi.*

TOTAL *sif.* [lat.] Her şeyi əhatə edən, qavrayış; ümumi.

TOTALITÁR [fr. totalitaire, əslü lat.] Burjuaziyanın açıq terrorçu diktatürasına əsaslanan; faşist. *Totalitar rejim. Totalitar dövlət.*

TOTALİTARÍZM [fr. totalitaire lat.] Totalitar rejim.

TOTÉM [Şimali Amerika hindularının dilindən] Bəzi ibtidai xalqlarda tayfanın əcdadi və himayəcisi sayılıb sitayış edilən heyvan (bəzən isə bitki və s.). [Çopo:] *Xalq bizi totemləri olan qoçun şərəfinə “mə-ə-ə” deyə maləşərək qarşılıdı və ayaqlarımızın altına ciçəklər atdı.* Çəmənəzəminli.

TOTEMİZM [Şimali Amerika hindularının dilindən] Bəzi ibtidai xalqlarda din forması totemlərə sitayış.

TOTUQ *sif.* Sağlam, kök, koppus, ətli-canlı. *Totuq gəlinlər bir-bir oynadılar, göyçək qızlar süzdülər.* Çəmənəzəminli. *Palid ağacı tərəfdən pirpiz saçlı, qaraşın, totuq bir oğlan uşağı geldi.* İ.Hüseynov. // Eyni mənada hər hansı bir bədən üzvü haqqında. *Uşaq totuq əlini yanağına söykəyib çıxdan yatmışdı.* Çəmənəzəminli. *Atan sənin şəklini; İstəyir məndən, bala; Sabah totuq üzünü;* Çəkdirib sallam yola. S.Rüstəm.

TOTUQLUQ *is.* Sağlamlıq, köklük, kopluşluq.

TOTUŞ *məh.* bax **totuq.**

TOV *is.* Sığal, siğallama. □ **Tov vermək** – siğallamaq, yaraşq vermək. *Yanağın yanında zülfə tov vermiş; Ucun sancmış tər duvağın iştindən.* M.P.Vaqif.

◊ **Tov tutmaq** – bax **toy tutmaq** (“toy”-da). [Şəhərbanu xanım:] *Vallah, ona bir toy tutaram ki, gəldiyi yolu da azar, özü də Pariji unudar.* M.F.Axundzadə. **Tova düşmək** – əngələ düşmək, fəlakətə uğramaq, bəlaya düşcar olmaq.

TOVXAN is. Aşiq-aşiq oyununda: aşığın bir üzü – alçı üzün arxa tərəfi. *Aşiq oyununda iki şey var: tovyan və alçı.* Ü.Hacıbəyov.

TOVLAMA¹ “Tovlamaq¹”dan f.is.

TOVLAMA² “Tovlamaq²”dan f.is.

TOVLAMAQ¹ f. Tərpətmək, hərəkət etdirmək. [Zamanov] *qol-qılçasını tovlayıb boz atı yortadurdu.* S.Rəhimov. *Haci istehza ilə əlini tovladi.* Mir Cəlal. // Oynatmaq. [Dəli Həsən:] *Misri qılınclar tovladıq; Dərin dər-yalar boyladıq.* “Koroğlu”. *Oğlan dedi əzə-mətlə: – Mənim də qüvvətim var; Cəbhələrdə at çaparaq qılincini tovladi.* N.Xəzri.

TOVLAMAQ² f. Dilə tutmaq; aldatmaq, başdan çıxarmaq, yoldan çıxarmaq. [Süleyman bəy:] *Məni tovlayan çörəkçi Qulunun uşaqları oldular.* Ə.Haqverdiyev. *Nə qədər müəllim [Tapdığı] tovladi, müəllimin arvadı onu dilə tutdusa da, heç kəsə qulaq asmadı.* Ə.Valiyev.

◊ **Başına tovlamaq** – bax **baş.**

TOVLANMA “Tovlanmaq”dan f.is.

TOVLANMAQ məcəh. Aldadılmaq, yoldan çıxarılmaq.

TOVALŞDIRMA “Tovlaşdırmaq”dan f.is.

TOVALŞDIRMAQ bax **tovlamaq²**. [Şəhərbanu xanım:] *Man bu saatda Hatəmxan ağanı çağırram, görüm, Müsyö Jordan nəçi-dir ki, onun qardaşı oğlunu tovlaşdırıb Parıja aparır?* M.F.Axundzadə.

TOVUZ is. [ər.] zool. Rəngarəng tükləri və iri yarımdaire şəklində quyruğu olan, Cənubi Asiyada yaşayan iri quş. □ **Tovuz kimi** məc. – çox bəzənmiş, bəzənib-düzənmiş, cilveli gözəl haqqında. *Tovuz kimi xoş bəzənib durubsan; Ala gózə siyah sürmə vurubsan.* Aşiq Ələsgor.

TOY is. Evlənmə mərasimi, habelə həmin mərasimlə əlaqədar olaraq düzəldilən şənlik, şadlıq məclisi. *Bir yığıncaq gördüm, dedim; Bəlkə toydur, qızlar oynayır?* Ə.Cavad. *Min ölüm xəbəri ürkədə yandı;* *Nə bir toyaya getdik, nə də şadlığa.* S.Vurğun. □ **Toy eləmək**

(etmək, qurmaq, vurdurmaq, çaldırmaq, tutmaq və s.) – evlənmə münasibətilə şənlik məclisi düzəltmək. *Qızılıgül butam, layla!* Ətrinə batam, layla! Balam ərsəyə gələ; Toyunu tutam, layla! (Bayati). Çoban anar səni, tütəyi sizlər; Ellər toy eləməz, yolunu gözlər. Ə.Cavad. *Tığran yenicə evlənmədi.* O, kasib da olsa, toy çaldıranda var-yoxunu əsirgəməmişdi. M.Hüseyn. [Pərşən:] *Hə, hə, ay nənə, Qaraş qağama bir yaxşı toy quraq!* M.Ibrahimov. [Yusif] *qaradonlu Gülbənizi instruktor Məsimə verdi.* [Onlar] bir cah-calal açdır, bir toy vurdular ki, bütün rəyon tökülib gəldi. İ.Hüseynov.

◊ **Toy tutmaq** məc. – divan tutmaq, bərk cəzalandırmaq. [Sənəm:] *And olsun Allaha, sənə bir toy tutaram, özünü itirərsən.* Ə.Haqverdiyev. Sevinc ilə o baxırdı döşündəki nişanı; Toy tutdurdu yağlılara üzəyində qəzəb, kin. N.Xəzri. **Toydan sonra nağara** – vaxtı keçəndən sonra görülen faydası bir iş haqqında. *Toydan sonra nağara, – deyə Aslan qımışdı.* Ə.Məmmədxanlı. [Sənubər:] *Kənd camaati demişkən, toydan sonra nağara?* B.Bayramov.

TOYBAŞI, TOYBƏYİ is. Toy məclisini idarə eden adam; sərpayı. *Yuxarı başda toybaşı əyləşib.* Ə.Haqverdiyev. [Həsrət:] *Toybəyinin göstərişinə tabe olmaq borcumuzdur.* B.Bayramov.

TOY-BAYRAM is. Şənlik, şadlıq, bayram; şənlik məclisi, təntənə, toy-düyün, toy, toybüsat. [Qiyyas] *toy-bayram adamina bənzəyir.* Mir Cəlal. // məc. Xoşbəxtlik mənasında. [Yasəmən:] *Bir yerdə olmaq bizim üçün toy-bayramdır.* S.Rəhman.

TOY-BÜSAT bax **toy-bayram**. *Sağduşı Mələkdi, var toy-büsəti;* *Anası Nazərin, həm-zədir zati.* Aşiq Ələsgor. □ **Toy-büsət qurmaq** – şənlik etmək, təntənə düzəltmək. *Hər tərəfdə quran toy-büsət mənəm;* *Ulduzlarla edən ixtılət mənəm.* M.Müşfiq.

TOYÇU is. Toyda çalan çalğıçı. *Pristav xanının gileyini başa düşəndən sonra toyçulara çığrıdı ki, daha çalmasınlar.* C.Məmmədquluzadə.

TOY-DÜYÜN Toy, toy məclisi. // Təntənə, şadıyalıq, şadlıq. *İnandım ki, uzaq deyil, vüsal günüm yaxındır;* *Arazın o tayında da toy-düyünün yaxındır.* S.Rüstəm.

TOYXANA *is.* Toy məclisi üçün düzəldilən yer, böyük otaq və s. *Həyətdə toyxana özləri tikib, xalı, xalça, palaz, fənər tanış evlərdən yiğib, toyxanamı döşərlər.* R.Əfəndiyev. *Toy gecəsinə çox adam gələrdi. Bunun üçün böyük bina olmali idi.* Toyxana köhnə bazarlarda, böyük dükanlarda və geniş tay anbarlarında qurulardı. H.Sarabski.

TOY-MAĞAR, TOY-NAĞARA *is.* Toy büsatı; çalğı, zurna-nağara, zurna-balaban, təntənə. *Məsumu toy-nağara ilə otaga apardılar. "Məsum". Fikirli-fikirli susduqca dağlar; Ucalır göylərə toy-mağar səsi.* N.Xəzri.

TOYPAYI *is.* 1. Toy hədiyyəsi. [Qız] *anاسينin aldığı gardənbəndi xan tərifindən ancaq toy payı hesab edirdi.* Ə.Haqverdiyev.

2. Keçmişdə: şah, xan sarayında olan toy münasibətilə əhalidən yiğilan natural vergi. *Sarayda toy hazırlığı gedirdi: biçilir, tikilir, kəndlərdən toy payı yiğilir, gələcək qonaqların siyahısı tutulurdu.* Çəmənzəminli.

TOYUQ *is.* 1. Yumurta, tük və et almaq üçün saxlanan ev quşu. *Ətlük toyuq. Toyuq hini.* // Həmin quşun eti. *Toyuq bişirmək.* // *Sif. mənasında.* Həmin etdən bişirilmiş, hazırlanmış. *Toyuq kababı. Toyuq şorbası.* – [Mirzə Cəmil] *toyuq çıçırtmasından iki tık ağızına qoyub dayandı və Pərinin danışığının dalına qulaq asdı.* Ə.Vəliyev.

2. *zool.* Toyuqkimilər dəstəsindən olan quşların dişisi. *Qırqovul toyuğu.*

◊ **Toyuq bir qılıqlı (ki, bir qılıq)** – dediyi söz sehv də olsa, onun üstündə duran, dediyindən əl çəkməyən, inadkar, tərs adam haqqında. [Qara Kərəmoğlu:] *Kərim bəy tərsin biri idi. Dedi, toyuq bir qılılıdır, deməli, bir qılılıdır, daha danışq ola bilməzd.* M.İbrahimov. **Toyuq kimi büzüşmək** – soyuqdan, ya qızdırmadan büzüşmək. *Soyuqdan boyunu qisıb toyuq kimi büzüşmiş halda həyətə girdi.* Ə.Abasov. **Toyuq kimi (təki) hinə girmək** – axşam tezdən evə girib qapı-pəncərəni bağlamaq, evdə oturmaq və ya yatmaq. [Camal:] *Əşı, ay Nəbi dayı, inidən niyə toyuq təkin hinə girmisiniz?* Ə.Abasov. **Toyuq ölsə bir çəngə tükdür, dəvə ölsə dərisi bir yükdür** – kiçik şeylə böyük şeyi müqayisə məqamında işlədir. **Toyuq tara çıxanda**

(çıxan vaxt) – hava qaralan vaxt, al qaranlıq olanda, axşam. **Toyuq tardan düşəndə (düşən vaxt)** – hava işıqlaşanda, alaşaranlıqdan, səhər tezdən. *Pambıq zavodunun həyatında, fəhlələrin qapısında toyuqlar tardan düşəndə kel arabasına beş gözəmə buğda yükəldilər.* Ə.Vəliyev. **BİŞİMİ TOYUĞUN GÜLMƏYİ GƏLİR (tutur)** – mənasız, cəfəng şey ve ya söz haqqında. [Asya:] *Elə söz danişursan ki, bışmiş toyuğun gülməyi tutur.* Ü.Hacıbəyov.

TOYUQBİTİ *is. zool.* Əsasən toyuq kimi quşların tük'ləri arasında yaşayan qansoran xırda parazit.

TOYUQCİÇƏYİ *is. tib.* Keçici uşaq xəstəliyi; suçiçəyi.

TOYUQCULUQ *is.* Quşculuğun toyuq saxlayıb bəsləməkə məşğul olan sahəsi. *Toyuq-çuluğu inkişaf etdirmək.* // Yumurta və et almaq üçün toyuq, saxlayıb bəsləmə.

TOYUQKİMİLƏR *cəm zool.* Qısa və möhəkəm dimdiyi, qüvvətli ayaqları olan kəkklik, qırqovul, bildirçin və s.-nin daxil olduğu quş dəstəsi.

TOYUQLU *sif.* Toyuq etindən bişirilmiş, toyuq eti olan. *Toyuqlu xəmiraşı.*

TOYUQPLOV *is.* Dəməq qoyularkən bütöv bişmiş toyuq qazanın dibinə qoymaqla bişirilən plov növü. *Vərtilar yeddi gün yeddi gecə cibidolu başlıboslara, dən dəllallarına toyuq-plov verərdilər.* H.Sarabski.

TOY-VAY top *top.* Toy və ya yas məclisi, hər cür məclis, xeyir-şər. [Qarıl:] *Bu aburla elə toya-vaya gedirsən?* S.Rəhimov.

TOZ *is.* 1. Hava axımı ilə yerdən qalxıb şeylərin üzərinə qonan xırda hissəciklər. *Kömür tozu. Ayaqqabının tozunu silmək.* – ..Marallarım.. moızə kitablarını rəfdən alıb, tozlarını təmizləyib başlayırlar azborlaşmaya. Ə.Haqverdiyev.. *Maşın düməğ tozun içində gah görünməz olur, gah da irəli şütyüb toz boğanağını arxada qoyurdu.* B.Bayramov. □ **Toz basmaq** – üzərinə çoxlu toz qonmaq. [Oğlanın] *paltarını, çəkməsini, həttə qıvrımları saçlarını belə toz basmışdı.* S.Rəhman. **Tozunu almaq** – tozunu silmək. *Kostyumun tozunu almaq.*

2. *B a x tozcuq.* □ **Toz kisəsi (yuvacığı) bot.** – *B a x tozluq.* *Tozluqların iki toz yuvalığı olur.*

3. Bərk cismin narın üyündülmüş ovuntusu; poroşok. *Diş tozu. Şəkər tozu.* – [Həkim:] *Aptekxanalarda taxtabitili tozu satırlar, get, bir az al, səp yorğan-döşəyin ətrafına.* N.Vəzirov.
 Toz dərman – un kimi narm dərman; po-roşok.

◊ **Toz qaldırmaq (qoparmaq)** *məc.* – sü-retlə getmək, çapmaq, çaparaq getmək. *Kəhər quyuğunu düyüb toz qaldırdı.* M.İbrahimov.
Kosmik toz – *bax kosmik.*

TOZAĞACI *is. bot.* Ağ qabığı olan yarpaqlı ağac.

TOZANAQ *is.* Külək nəticəsində qalxan toz. *Yaman tozanağıdır.* – *Bakının dəhşətli, gözçixaran tozanağı hamiya məlumudur.* H.Sarabski. *Külək titrədərdi göyü, yeri də; Tozanaq üstündən bir də tozanaq.* N.Xəzri. // *sif.* Külək nəticəsində çox toz olan, toza-naqlı, tozlu (hava haqqında).

◊ **Tozanaq qaldırmaq (salmaq, qopar-maq)** – tesir etmək üçün yalana zor vermək, gözdən pərdə asmaq.

TOZANAQLI *sif.* Çox tozlu, tozla qarışq. *Bir həftə idil ki, tozanaqlı külək adada bayquş kimi ulayırdı.* Ə.Məmmədxanlı.

TOZCUQ *is. bot.* Toxumlu bitkilərin toz-luğunda inkişaf edən və hamısı birlikdə toz əmələ gotirən toxumcuqlar şəklində çoxlu xırda mikroskopik törəmələrdən hər biri. *Mi-çurin müxtəlif armud sortlarının tozcuqları-nı bir yerə toplayıb qatışdırı.* M.Axundov. // Narin toz.

TOZ-DUMAN *is.* Havada həm toz, həm duman olduğu hal; toz və duman. *Kül rəngli havada toz-duman var; Dəhşətli soyuq, ayaq, boran var.* A.Şaiq. *Motorlar Bozdağı yarib sökücəz;* *Toz-duman içindən hara baxırsan?* S.Vurğun.

TOZGÖTÜRƏN *bax tozyığan* 1-ci mənada. *Tozgötürən parça.*

TOZLAMA 1. “Tozlamaq”dan *f.is.*

2. *f.is. bot.* Mayalama məqsədi ilə çiçeyin tozcuğunu erkəkcikdən dişiciyə keçirmə. *Süni tozlama.*

3. *f.is.* Ziyانvericiləri və xəstəlikkeçirici həşəratı məhv etmək üçün bitkiləri zəhərli tozla dərmanlama.

TOZLAMAQ *f.* 1. Toza bulamaq, tozlu etmək. *Pencəyi tozlamaq. Paltarını tozlamaq.*

2. Toz qaldırmaq, tozlu etmək. // Toz kimi sovrurmaq. *Maşın tərpəndi, dolama yollarla qarı eşa-eşa tozlaşdı.* S.Rəhimov.

3. *bot.* Tozlama aparmaq (bax **tozlama** 2-ci mənada). *Çiçəyi süni tozlamaq.*

4. Bitkiləri zəhərli tozla dərmanlamaq (bax **tozlama** 3-cü mənada). *Pambıq sahə-sini tozlamaq. Ağacıları tozlamaq.*

TOZLANDIRMA 1. “Tozlandırmaq”dan *f.is.*

2. *Bax tozlama* 2-ci mənada.

TOZLANDIRMAQ *bax tozlaması.* *Miçurin bu iki bitkini bir-birilə çarpaz tozlandırmağa başladı.* M.Axundov.

TOZLANMA “Tozlanmaq”dan *f.is.*

TOZLANMAQ *məch.* 1. Toza bulanmaq, toz basmaq, tozla örtülmək, tozlu olmaq.

2. Tozlama aparılmaq (bax **tozlama** 2-ci mənada). *Qırmızı yonca cir ərilərin vasitəsilə tozlanır.* M.Axundov.

3. Zəhərli tozla dərmanlamaq (bitkilər haqqında). *Pambıq sahəsi tozlandı.*

4. Toz halına gəlmək, toza dönmək. *İkicə günün ərzində günəş yolu o qədər qurutmuşdu ki, maşınların təkərinin altında boz torpaq tozlanıb havaya qalxırdı.* M.İbrahimov.

TOZLANMIŞ *f.sif.* 1. Toz basmış, toza batmış, üstü tozla örtülmüş, üstüne toz qonmuş. *Üstü-başı gəc ilə tozlanmış ulağ.. gətirdilər.* C.Məmmədquluzadə. *Şərəfoglu stolun alt gözinü açdı, oradan işlənmədiyi üçün tozlanmış bir küləqəbi çıxardı..* M.İbrahimov.

2. *xüs.* Tozlama işi aparılmış (bax **tozlama** 2 və 3-cü mənalarda). *Tozlanmış tarla.*

TOZLAYICI *is. xüs.* Bitkiləri tozlamak üçün cihaz (bax **tozlamaq** 4-cü mənada). // Sif. mənasında. *Tozlayıcı əl aparatları.*

TOZLAM *sif.* Toz basmış, toza bulaşmış, tozlanmış, üstüne toz çökmiş. *Tozlu palto.* – [Fərhad:] *Bu gələn kişilərin tozlu, çirkili ayaqları çox adamın üzrəyindən tamızdır.* Ə.Haqqverdiyev. *Qoşqar da parusin kostyum geymiş, şalvarının balağını tozlu brezent çəkmənin böğazına salmışdı.* İ.Hüseynov. // Toz, toz-tozanaqlı. *Tozlu hava.* – *Bu soyuq tozlu gecədə biçarə Məşədi Əsgər adlı bir kişi əli qoynunda o kükədən bu kükəyə, bu kükədən o kükəyə sərgərdən [gəzib] balaları üçün ruzi axtarırı.* S.M.Qənizadə.

TOZLUQ *is. bot.* Çiçək erkəkciyinin toz əmələ gələn yuxarı hissəsi; toz kisəsi, toz yuvacığı (*b a x toz* 2-ci mənada). *Çiçək açıldıqdan az sonra tozluqlar partlayır.* “Pambıqcılıq”.

TOZSORAN *is.* Müxtəlif şeylərin tozunu temizləmək üçün cihaz; tozyığan. *Yeni mar-kalı tozsoran.* *Tozsoranla xalçanın tozunu tə-mizləmək.*

TOZTƏMİZLƏYƏN, TOZTƏMİZLƏYİCİ *is.* 1. Küçədə, yolda olan tozu təmizleyən maşın. *Toztəmizləyənlə küçəni təmizləmək.* // Sif. mənənasında. *Toztəmizləyən maşın.*

2. *B a x tozsoran.*

TOZ-TORPAQ *is.* Toz və torpaq, həm toz, həm də torpaq. *Canə gəldim toz-torpağın əlindən.* M.Müşfiq. [Bulud:] Çəmənlərdən toz-torpağı silərsən; Yağ, yağışım, al çiçəklər açılsın. M.Dilbazı.

TOZ-TORPAQLI *sif.* Toz və torpaq basmış. *Bələ pərakəndəlik, evlərin müxtəlif biçimi, yolların toz-torpaqlı olması* [Şahmarı] də-rıxırırdı. B.Bayramov.

TOZ-TOZANAQ *is.* Bərk tozanaq, küləklili-tozlu hava. // Toz, tozanaq. *Külək əsir, qum sovrulur, gözə girir toz-tozanaq;* *Qoca alım yer altından ayrılmayırla hələ ancaq.* S.Vurğun.

TOZTUTAN, TOZTUTUCU *is. xüs.* Havamı tozdan təmizləmək üçün cihaz; toztemizləyən.

TOZVARİ *sif.* Toz kimi, un kimi, narın. *Tozvari reagentlər.*

TOZYİĞAN 1. *sif.* Tez tozlanan, tozu özündə saxlayan; tozgötürən (parça haqqında).

2. *B a x tozsoran.* *Tozyığanla döşəmənin tozunu silmək.*

TÖHFƏ *is. [ər.]* Hədiyyə, bəxsış, ərmə-ğan, pay. [Məhəmməd:] *Bizim eşqimizdən bir xatirətək; Bu kiçik töhfəni alasan gərək.* B.Vahabzadə. // Məc. mənada. [Kərəm:] *Fə-lək mənim ilə inad eylədi; Qəm ilə hicrandır töhfən, söylədi.* “Əslı və Kərəm”.

TÖHMƏT *is. [ər.]* Danlama, danlaysı, mə-zəmmət, danlaq. *Lətif.. Mərdanovanın ona dikilmiş düşüncəli gözlərində həm özünə qarşı töhmət, həm də böyük qayğı hiss etmişdi.* H.Seyidbəyli. *Sona bu töhmətlərdən yuxuda da can qurtara bilmirdi.* B.Bayramov. □ **Töhmət etmək** – danlamaq, məzəmmət etmək. *Mayaya [Səkinin] ürəyi yandı,* Rüs-

təm kişiyyə töhmət etdi. M.Ibrahimov. // Birinin hərəkətinə, işə münasibətinə rəsmən verilən mənfi qiymət. *Həmişə tərifnamə arzu-layan Kosanın indi töhmət sözündən gözü bərələ qalmışdı.* S.Rəhimov. □ **Töhmət almaq** – pis əməlinə və ya işə pis münasibətinə görə töhmətləndirilmək, yazılı və ya şifa-hı töhmət verilmək. *İşə gecikdiyi üçün töhmət almaq.* **Töhmət vermək** – pis əməlinə görə töhmətləndirmək, yazılı və ya şifa-hı töhmət vermək. [Sevinc:] *Mahmudla dalaş-dığı üçün ona da töhmət verdilər.* Z.Xəlil.

TÖHMƏTEDİCİ *sif.* Töhmətli, məzəmmətli; töhmətləndirici, məzəmmətedici, töhmət, məzəmmət ifadə edən. [Yaşlı kişi:] [Şiriñaz] *başını sərzənişlə bulayıb, töhmətedici bir baxışla mənə baxdı.* S.Hüseyn.

TÖHMƏTLƏNDİRİRMƏK *f.* “Töhmətləndir-mək”dən *f.is.*

TÖHMƏTLƏNDİRİRMƏK *f.* Töhmət etmək, danlaməq, məzəmmət etmək, pisləmək. [Nadir] .özünü töhmətləndirib, Məcidin hərə-kətini haqlı görərək onun evləndiyini ağılli iş hesab edirdi. B.Talibli.

TÖHMƏTLİ *b a x töhmətedici.* [Dəlilərin] töhmətli sözləri Koroğluya dağdan ağır gə-lirdi. “Koroğlu”.

TÖKDÜRMƏK *icb.* Tökəm işi gördürmək; boşaldırməq, tökməyə məcbur etmək. *Dəni kisələrə tökdürmək.* *Suyu vedrələrə tökdürmək.* *Qumu maşından yerə tökdürmək.*

TÖKMƏ 1. “Tökmək”dən *f.is.*

2. *is. tex.* Əridilib qolibə tökülmüş metal məmulat. *Polad tökmələr.*

3. *sif.* Tökəm yolu ilə hazırlanmış, qolibə tökülməklə hazırlanmış. *Tökəm polad.* *Tök-mə dəmir.*

4. *sif.* Öz-özünə əmələ gəlmeyib, el, maşın və s. vasitəsilə düzəldilən. *Tökəm təpə.*

TÖKMƏBƏDƏN(Lİ) *sif. dan.* Sağlam, möhkəm, sərrast bədenli. *Gödəkboy, tökmə-bədən, kürən Daşdamırın yanaqları yayla-q havasından qıpırırmızı idi.* B.Bayramov.

TÖKMƏÇİ *is.* Tökəm işi mütəxəssisi (*b a x tökmə* 2-ci mənada).

TÖKMƏÇİLİK *is.* Tökəməçinin işi, sənəti, ixtisası.

TÖKMƏXANA *is. xüs.* Tökəm üsulu ilə metal məmulat hazırlanan emalatxana, sex.

TÖKMƏK f. 1. Mayeləri, narın və ya dənəvər halında olan şeyləri olduqları qabdan başqasına və ya başqa yerə boşaltmaq. *Buğ-danı anbara tökmək. Odun üstünə su tökmək.* – *Stol üzərindəki qrafından stakana su töküb içdim.* A.Şaiq. *Bəhrəm makaralarla dama çıxarılan daşı ustasına verir, semenit tökürdü.* Mir Cəlal. // Üstündən bir şeyi salmaq, düşürmək, atmaq. – *Payızda ağaclar yarpaqlarını tökiir. Toyuq tükünü tökdü.* – *Sitarə ixtiyarsız çıçəkləri alındın yera töküb, yena pəncərənin qabağına çəkilirdi və başını çıxınca qoyub fikra gedirdi.* Çəmənzəminli. // Ümmiyətələ, hər hansı şeyi bir yerden başqa yera boşaltmaq. *Dam üstündəki kərpicləri yera tökmək.* – *Bəziləri toğlubaşı daşlardan töküb, çayın ağzını əkinlərin üzərindən azdırırlar.* Ə.Vəliyev.

2. Aramsız yağmaq. *Qusbaşı qar hələ də tökürdü.* A.Şaiq. *Yağış sel kimi tökürdü.* S.Rəhimov.

3. Sallandırmaq, sallamaq, salmaq. [Qulu] seyrək tüklərini darayıb, geniş alnına tökmüşdü, nazik qaşlarınıñ altından baxan xırda gözləri hiylə saçırı. Çəmənzəminli. *Tök alnına o avara telleri; Qoy olayım bundan belə sərsəri.* Ə.Cavad.

4. Bir yere çoxlu adam və ya şey göttirmek, yiğmaq. *Balaca Sabır suyuq olanda Qəhrəman bir göz qurpımında şəhərin həkimlərini evə tökiir.* S.Rəhimov.

5. tex. Ərimiş metaldan tökmə üsulu ilə məmulat hazırlamaq, detallar istehsal etmek. *Bolt tökmə.* // Tökmə üsulu ilə heykəl hazırlamaq.

6. Bir sira isimlərdən sonra gələrək, mürrəkkəb feil və müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: tədbir tökmək, qar tökmək, qaşqabığını tökmək, acığını tökmək, plan tökmək və s.

TÖKMƏRƏK sif. Kök, dolğun. *Cavanların arasından cesuça kostyumla lək çəkmişə geymiş, saçı, tökmərək bir oğlan çıxıb irəli gəldi.* Ə.Əbülləhsən.

TÖKÜB-TÖKÜŞDÜRMƏ “Töküb-töküs-dürmək”dən f.is.

TÖKÜB-TÖKÜŞDÜRMƏK f. Nizamsız, qarışq halda tökmək, şeyləri ora-bura necə gəldi atmaq. *Evi töküb-töküsdürmək.*

TÖKÜCÜ bax tökməci.

TÖKÜLMƏ “Tökülmək”dən f.is. [Xəlil:] *Bax, çay hazır, tökülməsi də gənc xanuma həvalə olunur.* Çəmənzəminli.

TÖKÜLMƏK f. 1. Axmaq, yuxarıdan aşağıya hərekət etmek (mayelər haqqında). *Budur, böyük bir şəlalənin suyu gurultu ilə axıb töküür, aşağıda köpüklənərək yayılır.* M.İbrahimov. *Gümüş rəngli çənlərə; Axıb dağ seli kimi; Qara qızıl töküür.* İ.Səfərli. // Düşmək (səpələnən, dənəvər, ya xırda şeylər haqqında). *Tavanın suvağı töküür.* *Buğda kisədən töküür.* *Torpaq başımıza töküür.* // Düşmək, yerindən çıxıb düşmək. *Dişləri tökülmək.* Saçı tökülmək.

2. Axmaq, süzülmək, dammaq, sizmaq. *Göz yaşı tökülmək.* – *Cəlal qaranlığı sıxıdı naqanı;* *Töküldü yəhərə Gərayın qanı.* S.Vurğun. [Səlim] o qədər odlu danışırkı ki, tar başından üzünə, boyun-boğazına sızıb töküldü. Ə.Vəliyev.

3. dan. Şiddətlə, aramsız gəlmək, yağmaq. *Qar ara vermədən töküür.* // məc. Yağmaq, gəlmək, enmək, saçmaq. *Yunis çöl istisının sıddətini ancaq indi hiss edirdi, göydən od töküürdü.* Mir Cəlal. *Buludlarda şığıyan şimşəklərdən yera tökülen* (f.sif.) *qızılçımlar hər tərəfi çılğayan bir yanğına çevrilir.* M.Rzaquluzada.

4. Dənizə, gölə və ya başqa çaya axmaq, onunla birləşmək, qovuşmaq (çay haqqında). *Araz Kürə töküür.* *Volqa çayı Xəzər dənizinə töküür.* – *Cüt axıb töküür çaylar ümmana;* *Uca-uca dağlar lap baş-başadır.* N.Rəfibəyli.

5. Kütle və ya izdiham halında çıxməq, gəlmək, getmək, axtıb gəlmək, tökülmək. *Bunların çıqtısına hər iki məhəllədən adamlar töküldülər.* N.Nərimanov. *Uşaqdan böyüyər, qaridan qocaya hər kəs ünləşib,* *Cavanşir qəsəbəsinin küçərinə tökülmüşdü.* S.Rəhimov. // Eyni mənada heyvanları haqqında. *Gəlsin bahar fəsl, açılsın yazlar;* *Göllərə tökülsün aq qular,* qazlar. *Qurbanı. Gün cəst yerinə qalxanda ilxi kəndə töküldü.* Ə.Vəliyev.

□ **Üstünə tökülmək** – üstünə hückum etmək, tökülmək. *Köpəklər* [Qumrugilin] *üstünə töküldü.* Mir Cəlal.

6. Düşmək, enmək, tökülməmək. *Sərnişin-*

lər qatardan töküldülər. – *Təpədə, tarlada*

qatırçılar qatardan töküldülər. Mir Cəlal.

7. Sallanmaq, düşmək. Saçı üzünə tökülmək. – [Abbas:] *Dal gərdən tökülibdü hörmələr; Mina gərdən, incə beli bürmələr.* “Abbas və Gülgəz”.

8. Yerindən qopub, yaxud sinib, xarab olub düşmək; uçulmaq. *Divarın suvağı töküldü.* – *Deşilir pəncərə, tökülbüşüş;* Partılı səsinə səs verir meşə. H.K.Sanlı.

9. məc. Köhnəlib yıpranmaq, yararsız hala gəlmək. Uşaqlar *cırə ilə yaşamaqdan və soyuqdan sapsarı olmuşdular.* Üst-başları da tökülmüşdü. M.İbrahimov.

10. məc. Yağmaq. *Hər tərəfdən güllə tökülib.* – *İnsan düşünməyə tapmayır macal;* Tökülür meydana bomba dalbadal. M.Rahim.

11. Çıxmaq, düşmək (dişlər haqqında). Ağzında bütün dişləri tökülib. – *Qabaq dişim tökülib;* Azılarım sökülib; *Mənə qoca deməzlər;* Bir az belim bükülib. M.Ə.Sabir.

12. İfadə etmək, görünmək, görsemək, bilinmək. [Sarxan] gözlərindən *hiyləgərlilik tökülib* (f.sif.) alman əsgərinin üstüna *təpindi.* M.Hüseyn. *Yerli camaata oxşamır qonaq;* *Doğmalıq tökülib* üzündən ancaq. B.Vahabzadə.

13. Gəlmək (çoxlu şey haqqında). “*Molla Nəsrəddin* idarəsinə hər yerdən və hər tərəfdən gündə allı-altmış məktub töküldü. C.Məmmədquluzadə.

14. Yorgunluqdan, ya soyuqdan üzülmək, ağrımaq, sizildamaq. [Bahar:] *Ayaqlarım tökülib, qatığı satdım üç abbası bir şahiya.* Ö.Haqqverdiyev.

15. “Tökmək”dən (1 və 5-ci mənalarda) məch. Çəpərlər aradan bir-bir sökülsün; *Palçıqlı yolları çıngıl tökülsün.* S.Vurğun. *Evin ortasına çoxlu yorğan-döşək yunu, balış tükü tökülmüşdü.* Ə.Vəliyev. *Dəvələr dal həyatda boşalıb, taxıl elə dəvəçilərin köməyi ilə də anbara tökülmüşdü.* Ə.Əbülləsən.

TÖKÜLÜŞMƏ “Tökülüşmək”dən f.is.

TÖKÜLÜŞMƏK bax **tökülmək** 5 və 6-ci mənalarda. Uşaqlar qatardan bir-bir töküllişdü. S.Rəhimov. *Qonşular tökülibüb, anabalanı kiridirdilər.* Mir Cəlal. □ **Üstünə tökülüşmək** – üstünə hücum etmək, yerbəyerdən hücum etmək (çoxları haqqında). Aşağı məhəllənin ittidəri hürüşüb *Tahirin üstünə tökülüşdiilər.* M.Hüseyn.

TÖKÜNTÜ bax **tullantı.** *Mədəndən əla daş da çıxır, töküntü də.* Mir Cəlal. // Bir şeyin işləndikdən, yeyildikdən sonra artıq qalan hissəsi; qalıq. *Süfrə töküntüsü.*

TÖKÜŞDÜRMƏ “Töküsdürmək”dən f.is.

TÖKÜŞDÜRMƏK f. Nizamsız, səliqəsiz halda tökmək, qoymaq, dağıtmak. *Şeyləri töküşdürmək.* – *Polislər evi töküşdürməyə, yorğan-döşəyi sökməyə, uzun şislərlə divarları belə deşməyə başladılar.* Mir Cəlal.

TÖRƏ sif. məh. Hündür olmayan, yasti, kiçik. *Törə ağac.*

TÖRƏBOY sif. məh. Boyu törə, bəstəboy, alçaqboy. *Boz şaldan pencək-şalvar geyinmiş, şirvani çarlıqlı, törəboy, çatmaqaş uşaq madyanı kənarə çəkdi.* Ə.Abasov.

TÖRƏDİCİ is. 1. k.t. Nəsil törədən erkək. *Qabaqcıl fermaların təcrübəsi geniş yayılır, ..cins inək və törədicilərin gətirilməsinə fikir verilir.* (Qəzetlərdən). // Sif. mənasında. Törədici merinos qoço.

2. Bir prosesi əməle getirən, törədən, törəməsinə səbəb olan mikrob və s. *Xəstəlik törədicisi.*

TÖRƏDİLMƏ “Törədilmək”dən f.is.

TÖRƏDİLMƏK məch. Yaradılmaq, meydana gətirilmək, vücuda gətirilmək.

TÖRƏMƏ 1. “Törəmek”dən f.is.

2. is. Nəsil. [Mirzə Cəmil:] *Böyük bir törəmənin içində vur-tut fərasətlisi ortancı əminin oğlu idi ki, fələk əlimdən aldı.* Ə.Vəliyev. // Övlad, nəvə-nəticə, oğul-uşaq. [Əmiraslan:] *..Buradakıların çoxu elə mənim öz törəməm deyilmi, arvad?* S.Rəhimov. [Hümmət Şahmara:] *Bəs deyirlər, ot kökü üstə bitar,* Əsəd kimi adamdan belə törəmə? B.Bayramov.

3. Hər hansı bir proses nəticəsində törəyen, əməle gələn şey. *Dağ törəmələri.* – *Torpaq əmələgəlmə prosesi nəticəsində [boz torpaqlarda] yeni karbonatlı törəmələr az müşahidə olunur.* “*Qarabağ düzünün torpaqları*”. // Bir şeydə əməle gəlmış, töremiş yeni ünsür, forma və s. *Ciyərdə yeni törəmələr.* *Dilin lügət tərkibində yeni törəmələr.* // Sif. mənasında. Özünə bənzər şeydən əməle gəlmış, töremiş. *Törəmə söz.* *Törəmə kəmiyyət.*

TÖRƏMƏK f. 1. Əməle gəlmək, baş vermək, meydana gəlmək, vücuda gəlmək, doğmaq. *Kürdüstən dağlarında bəslənmiş bu iki*

TÖRƏNƏCƏK

çığır .. digər tərəfdən nifaqa və ondan törəyən (f.sif.) *faciəli hadisələrə də səbəb oldu.* S.S.Axundov. *Həngamə ondan törəmisi ki, Bəndali gəlib bura çıxmışdı.* Mir Celal.

2. Doğulmaq, dünyaya gəlmek. *..Hacı Yusif və Molla Nəsrəddin Molla Sədrəddin əmioğlunun əmioğlanları və qohumlarıdır və bir atadan və bir anadan törəyənlərdir.* C.Məmmədquluzadə. [Qartal:] *Böyük sərkərdəm Cavanşirdən belə xain övlad törəyə bilməz.* M.Hüseyn.

3. Nəslî artmaq, çoxalmaq, törəyib-artmaq, doğub-törəmək. [Muradin] *müəyyən bir planı da vardi, toyuqlarını çoxaldacaq, keçiləri doğub-törəyəcək, keçən payızda aldığı düyüsi gələn il bala verəcəkdi.* S.Hüseyn.

TÖRƏNƏCƏK is. Əmələgəlmə, törəmə, yaranma; törədən amil, törədən səbəb, zəminə. *Bu arzuya vasıl olmaq ancaq o vaxt mümkin olanlar ki, əşar və asarın törənəcək yeri hissiyat ola..* F.Köcherli.

TÖRƏNİS is. Törənmə, əmələ gelmə.

TÖRƏNMƏ “Törənmək”dən f.is.

TÖRƏNMƏK b a x **törəmək**. *Səndən törənidir bizim evdə belə bidət.* M.Ə.Sabir.

TÖRƏTMƏ “Törətmək”dən f.is.

TÖRƏTMƏK f. 1. Əmələ getirmək, yaratmaq, meydana getirmək, doğurməq, baş verməsinə, töremesine səbəb olmaq. [Heyat:] *..Bütün bu narazılığı törədən* (f.sif.) *səbəbləri aradan qaldırıq.* M.İbrahimov. *Bu qanlı, qorxunc işi; Kimlər idi törədən?* Ə.Cavad.

2. Nəsil artırmaq, dünyaya getirmək, törədib-artırmaq. [Rüstəm bəy:] *Yaranmışlar müəyyən yaşa çatıb törətmək qabiliyyəti duyar-duymaz hiss onları idarə etməyə başlayır.* Çəmənzəminli.

TÖRPÜ is. Müxtəlif formalarda olan iridışı yeyər növü. *Törpü ilə dəməri yonmaq.*

TÖRPÜDƏYMƏMİŞ, TÖRPÜGÖRMƏMİŞ sif. və is. Kobud, qanız, yontalanmamış. [Sədr:] *Əziz kimi özündən bədgüman və törpüdəyməmişlərlə mübarizəmiz hələ qabaqdadır.* Ə.Vəliyev.

TÖRPÜLƏMƏ “Törpüləmək”dən f.is.

TÖRPÜLƏMƏK f. Törpü ilə yonmaq; yeyələmək.

TÖR-TÖKÜNTÜ is. 1. B a x **qalıq** 1-ci mənada. *Qurban boşalmış içki şüslərini,*

TÖVBƏLƏTMƏ

seyilmış qəlyanaltıının tör-töküntüsünü süfrədən yiğdi. T.Ş.Simurq.

2. məc. Məhv olmuş ictimai quruluşun mənfi qalıqları, izi; cəmiyyətin mənənə pozulmuş ünsürləri. [Mürşüb:] *İnci, axı o gün mən sənə isbat elədim ki, qısqanclıq kapitalizmin tör-töküntüsüdür.* S.Rəhman.

3. top. Səliqəsiz halda yerə tökülmüş şeylər, qarmaqarışılıq haqqında. *Gülzar yiğisidir tör-töküntünü;* *Sonra da həyətdə çırırır örtünü.* S.Vurğun. *Ev tör-töküntü ididi.* Xanım Balacayeva arada eşəlnir və Gülöyşə ilə danışır. S.Rəhimov.

TÖR-TÖKÜNTÜLÜ sif. Səliqəsiz, qarmaqarışılıq, tör-töküntü olan. *Azəciq sonra Həmzəzinətlə, amma tör-töküntülü otağın yuxarı başında dayandı.* Ə.Əbülləsən.

TÖR-TÖKÜNTÜLÜK is. Tör-töküntülü yerin halı; səliqəsizlik, qarmaqarışılıq.

TÖSBƏRƏK sif. Qışaboylu, gödək.

TÖVBƏ is. [ər.] Etdiyi pis eməldən peşman olub bu işi daha etməyəcəyinə söz vermə, əhd etmə. [Camaat:] *[Hacının] tövbəsi bizə lazımlı deyil.* Ə.Haqverdiyev. // Bəzən nida möqamında işlənir. [Tarverdi:] *Vay aman, qələt elərəm, quldurluğa daxi çıxmanam, heç kimi soyamanam, tövbə, tövbə!* M.F.Axundzadə. // din. Günah və qəbahətlərindən əl çəkib, Allaha üz tutaraq bir daha etməyəcəyinə söz vermə. [Xanım] ..qarşısında söniük işiq yananañ İsanın təsvirinə yanaşdı, dizi üstə düşüb tövbəyə başladı. Çəmənzəminli. □ **Tövbə etmək (qlımaq) – 1)** din. günahlarından peşman olub, bir daha onları tekrar etməyəcəyinə söz vermək, and içmək: 2) təqsirlərini boynuna alıb, daha təkrar etməyəcəyinə söz vermək, and içmək. Ənvər yahvarib-yaxardı. Müşkünənin qarşısında diz çöküb dil çıxartı. Tövbə eləyib üzr istədi. Ə.Vəliyev. [Ehtişami Azərə:] *Son dəfə təklif edirəm, tövbə et, Azər, tövbə etsən, boş vəzir özü bura galib, günahından keçəcək!* Ə.Məmmədxanlı; 3) tərgitmək, əl çəkmək. Mən qumarı tövbə etmişəm. S.S.Axundov.

TÖVBƏLƏTMƏ is.: **tövbələtmə (tövbələtmə dərsi) vermə** – pis işi bir daha tekrar etməmək üçün birini tənbəh etmək, cəzalandırmaq, qulaqburmazı vermək. [Hacı Qara:] *Hamisina tövbələtmə verrəm ki, daxi heç*

qaçaqçının qabağın kəsməsinlər. M.F.Axundzadə. [Nəriman Sahibə:] *Mən də dedim ki, gəlin birləşək, birdəfəlik tövbələtmə dərsi verək.* M.İbrahimov.

TÖVBƏLİ *sif.* Tövbə etmək, bir işi görməyəcəyinə and içmiş, söz vermiş andlı. *O vaxtdan indiyə kimi Sevim mollaxana ilə arvada tövbəlidir.* Ə.Vəliyev.

TÖHVİD *is.* [ər.] 1. Bir neçə şeyi birləşdirmə.

2. Allahın birliliyinə, vahid olmasına inam.

TÖVLƏ *is.* At, inək və s. ev heyvanlarının saxlandığı bina. *İmarətin sol tərəfində tövlələr, anbarlar, mərəklər tikilmişdi.* Çəmənzəminli. *Bu zaman Nəriman əmi tövlədən yedəyində bir qasqa ürkə çıxarıb ağaca bağladı.* İ.Əfəndiyev.

TÖVRAT *is.* [qəd. yəh. tora] Yəhudilərin müqəddəs dini kitabı. Bibliyanın (İncil) ilk beş kitabıdır. Əhdi-ətiqə daxildir.

TÖVSİF *is.* [ər.] Tanıtma, xüsusiyyətlərini açıqlama.

TÖVSİYƏ *is.* [ər.] 1. Necə hərəkət etmək, bir işi necə görmək haqqında teklif, məsləhət, tapşırıq. [Mehriban] *keçən gün [Səlimin] tövsiyələrinin diqqətlə dinişmiş, onu vağzaladək müşayit belə etmişdi.* S.Hüseyin. [Məlek xanım Mehmanə:] *Mənim sənə analıq tövsiyəm vardır.* S.Rəhimov.

2. Yaxşı rəy.

◊ **Tövsiyə etmək (eləmək)** – 1) məsləhət vermək, məsləhət görmək, arzu etmək, teklif etmək. [Şahin:] *Müəllim and verdi, [saati] əbadi saxlamağımı tövsiyə elədi.* B.Bayramov; 2) bir işə yaxşı rəy vermək.

TÖVŞÜK *is.* Tövşümək işi, tövşümə.

◊ **Tövşiyünə almaq** – nəfəsinə dərmək, dərindən nəfəs almaq. *Kəngərlər gözlərini yerə zilləyib tövşiyünü aldı.* Ə.Vəliyev.

TÖVŞÜMƏ 1. “Tövşümək”dən *f/is.* [Ninanın] *həyacan və iztirabı köksünün döyünməsindən və tövşüməsindən bəlli olurdu.* M.S.Ordubadi.

2. Təngnəfəsilik. *Yenə tövşüməm tutdu.*

TÖVŞÜMƏK *f.* Çətinliklə nəfəs almaq, təngnəfəs olmaq, nəfəsi təngləşmək. *Dağı birnəfəsə qalxıb aşan kəs;* *Tövşüdü qalxanda pilləkənləri.* N.Xəzri. *Gün altında tövşütür;* *Qara kəl, təpəl öküz.* H.Hüseynzadə.

TÖYCÜ *is.* Keçmişdə: kəndlilərdən alınan vergilərdən biri (vergini və ya ümumi borcu ödəmək üçün camaatdan yiğilan pul və s.). [Allahverdi:] ..*Bildirki töycünün altından çıxa bilmirdik, indi də dinməver gəlib.* C.Cabarlı.

TRAFARÉT [ital. traforetta – desilmiş] 1. Bir şeyə köçürülməli olan şəkil və ya yazı nümunəsi kəsilmiş nazik lövhə. *Naxışlı trafaret.* // Bele lövhənin (lövhəciyin) vasitəsilə alınan şəkil, yazı.

2. Basmaqəlib, şablon.

TRAGEDİYA [yun. tragoeadia] 1. Əsasını barışmaz həyat konfliktləri, xarakter və ehtirasların kəskin toqquşması təşkil edən və adətən qəhrəmanın ölümü ilə nəticələnən dramatik əsər; faciə. *Şekspirin tragediyaları.* “Seyx Sənan” tragediyası.

2. *məc.* Cox acı, dəhşətli hadisə; bədbəxtlik, faciə.

TRAGİK¹ [yun. tragikos] Tragik (faciəvi) rollar ifa edən artist; faciə artisti. *H.Ərəblinski Azərbaycanın məşhur tragikidir.*

TRAGÍK² 1. “Tragediya”dan *sif.* *Tragik janr. Tragik artist.*

2. Faciəli. *Tragik mənzərə.*

TRAGİKOMÉDİYA [yun. tragoeedia və ital. commedia] Həm tragik, həm də komik ünsürləri özündə birləşdirən dramatik əsər.

TRAGİZM [yun.] Dramatik və musiqi əsərində və ya onun ifasında faciə ünsürü; faciəlilik. *Süjetin tragicizmi. Surətin tragicizmi.*

TRAXEYA *is.* [yun.] Boğaz, nefəs yolu.

TRAXÓMA [yun. trachys – kələ-kötür] *tib.* Göz konyuktivinin keçici xronik xəstəliyi.

TRAXOMALI *sif.* Traxomasi olan, traxoma olmuş. *Traxomali göz.*

TRAKTÁT [lat. tractaus – müzakirə] 1. Ayrıca bir məsələdən, problemdən bəhs edən elmi əsər. *Fəlsəfi traktat.* Əbu Əli ibn Sinanın “Qanun” traktatı.

2. *dip.* Beynəlxalq müqavilə, saziş, bağlaşma.

TRÁKTOR [ing.] Kənd təsərrüfatı alətlərini və başqa alətləri çəkib aparmaq üçün özüyeriyən maşın. *Tirtilli traktor.* – *Çöldə traktorun səsi canlanır;* *Obalar şənlənir;* *həyəcanlanır.* S.Vurğun. *Heybətin traktoru gurul-damağa başladı.* M.Hüseyn.

TRAKTORÇU *is.* Traktor sürücüsü. *Traktorcu sırüb gəldiyi sahələrin yaşılı bitkilərinə, kollu məhsuluna baxanda da ləzzət duymalıdır.* M.İbrahimov. *Yarışır yer şumlayan cavan traktorçular.* Ə.Cəmil.

TRAKTORÇULUQ *is.* Traktorunun işi, peşəsi, sənəti.

TRAKTORLAŞDIRILMA “Traktorlaşdırılmaq” dan *f.is.* *Kənd təsərrüfatının traktorlaşdırılması.*

TRAKTORLAŞDIRILMAQ *məch.* Xalq təsərrüfatının hər hansı bir sahəsində traktorlar, traktor dərti qüvvəsi tətbiq edilmək.

TRAKTORLAŞDIRMA “Traktorlaşdırılmaq” dan *f.is.* *Traktorlaşdırma tədbirləri.*

TRAKTORLAŞDIRMAQ *f.* Xalq təsərrüfatının hər hansı bir sahəsində traktorlar, traktor dərti qüvvəsi tətbiq etmək.

TRAKTÓVKA [rus.] Şərh, izah. *Pyesin rejissor traktovkasi.*

TRAL *is. [ing.]* Balıq ovlamaq üçün iri tor.

TRAMPLÍN [fr. tremplin] 1. Tullanarkən adamı itələyən və tullanılan məsaflənin uzunluğunu və ya hündürlüğünü artırmağa kömək edən xüsusi qurğu. *Tramplindən suya tullanma. Xızək tramplini.*

2. *məc.* Hər hansı bir işə başlamaq üçün dayaq, çıxış nöqtəsi; istinadgah.

TRAMVÁY [ing.] 1. Yerüstü relsli şəhər elektrik nəqliyyat növü.

2. Bir və ya bir neçə vəqondan ibarət qatar. *Tramvaya minmək. – İndi tramvay daha enli bir küçə ilə gedirdi.* M.Hüseyin.

3. Canlı dildə bezoñ şəhərtrafi elektrik dəmir yolu və onun qatarına verilən ad. *Gəl minmək tramvaya, gedək bir Buzovnaya; Bir heykələ bənzəyir sahilində hər qaya.* S.Rüstəm.

◊ **Cəy tramvayı** – şəhər dairəsində çayda hərəkət edən kiçik sərnişin gəmisi və ya kateri.

TRAMVAYÇI 1. Tramvay işçisi. // Tramvay parkının cilingəri.

2. Tramvaysürən. *Tramvayçılar zəngi daha da bərk vurur(lar).* Mir Cəlal.

TRAMVAYSÜRƏN *is.* Tramvay maşinisti, tramvay sürən adam; tramvayçı.

TRANSFER *is. [ing.]* Yer, iş dəyişmək, idmanda bir komandanın başqasına keçmək.

TRANSFORMASIYA [lat. transformatio] 1. *kit.* Bir şeyin öz şəklini dəyişməsi, başqa şəklə düşməsi, bir haldan başqa hala keçməsi; dəyişmə, dəyişilmə. *Hava kütləsinin transformasiyası. Işığın transformasiyası.*

2. *fiz.* Elektrik cərəyanının transformator vasitəsilə dəyişməsi.

3. Aktyorun öz zahiri görkəmini (kostyumunu, qrimini, parikını və s.) cəld dəyişməsi əsasında qurulan teatr və ya sirk nömrəsi.

TRANSFORMÁTOR [lat. transformare – dəyişmə] Dəyişən elektrik cərəyanının görənlilikini artırmaq və ya azaltmaq üçün aparat.

TRANSKRÍPSİYA [lat. transcriptio – üzünü köçürmə] 1. *dilç.* Hər hansı bir dilin, qrafik və orfoqrafik normalarından asılı olmayaraq, bütün incəliklərinin mümkün qədər dəqiq verilməsi üçün tətbiq edilən yazı, ya işarələr sistemi. *Fonetik transkripsiya. Dialektoloji materiallarda transkripsiya tətbiq etmək.*

2. Bax **transliterasiya**. *Fars sözlərinin Azərbaycan hərfli ilə transkripsiyası.*

3. *mus.* Bir alət və ya səs üçün yazılmış musiqi əsərinin başqa alətdə və ya səsəl ifa etmək üçün uyğunlaşdırılması. *Simfonik əsərin fortepiano üçün transkripsiyası.*

TRANSLITERÁSİYA [lat. trans – vasitəsilə və littera – hərf] *dilç.* Bir əlifbanın hərf-lərinin başqa əlifbanın hərfləri ilə verilməsi.

TRANSLYÁSİYA [lat. translatio – veriliş-dən] 1. Səs, musiqi, təsvir və s.-nın radio, televiziya və ya məftil vasitəsilə uzaqlara verilməsi; veriliş. *Teatrdan operanın translyasiyası. Stadiondon futbol matçının translyasiyası.*

2. *dan.* Bu üsulla verilən veriliş. *Translyasiyaya baxmaq.*

TRANSMÍSSİYA *is. [lat.]* Fırlanma hərəkətini müherrikdən enerji istehlakçularına – işlək maşınlara ötürən qurğu və ya sistem.

TRANSPARÁNT *is. [fr.]* Yazının təmiz kağızda düzxətti alınması üçün onun altına qoyulan tünd xətlərlə cizgilənmiş vərəq; şüalar yazılmış çeşidli lövhələr.

TRANSPORTYOR *is. [fr.]* 1. Konveyer.

2. Qarajda avtomobilin yerini dəyişdirmə qurğusu.

3. Nəqliyyat işləri ilə məşğul olan.

TRANŞEY *is. [fr.]* 1. *hərb.* Səngər.

2. Karxana.

3. Uzun xəndək, qanov.

TRANZİSTOR *[ing.]* Elektrik siqnallarını gücləndirmək üçün yarımkənarıcı cihaz (radiotexnikada, elektronikada çox vaxt elektron lampalarının əvəzinə işlədirilir). // Həmin princip əsasında işləyən portativ radioaparat.

TRANZİSTORLU *sif.* Tranzistorlu olan, tranzistorla işləyən. *Tranzistorlu radiocihaz.*

TRANZİT *[lat. transitus – keçid]* Yolda üçüncü bir ölkədən keçməklə, bir ölkədən digərinə və ya aralıq məntəqələrdən keçməklə bir məntəqədən digərinə yük və ya sərnişin daşıma. // Tranzit qaydası ilə həyata keçirilən. *Tranzit ticarət. Tranzit yükdaşıma.* // Təyin olunmuş yerinə qədər tranzit qaydası ilə daşınan; tranzit qaydası ilə gedən. *Tranzit va-qon.* // Müyyəyen məntəqədə bir qatardan düşüb, o birisinə minməklə təyin olunmuş yerdə gedən. *Tranzit sərnişin.* // Belə sərnişinlər üçün olan. *Tranzit bilet. Tranzit kassa. Tranzit zal.*

TRAP *[hol.]* 1. Gəmidə pilləkən. Maşın səbəsinin trapi. // Gəminin bortuna girmək və ondan düşmək üçün qırğu. *İp trapi.* // Təyyarənin yanına götərilib qoyulan pilləkən. *Trapla təyyarədən düşmək.*

2. xüs. Bəzi işlərdə (tikintidə, dalğlıchqda və s.-de) istifadə olunan müxtəlif növlü və quruluşlu pilləkən, nərdivan. *Tikinti trapi. Dəmir trap.*

TRAPESİYA *[yun. trapezion]* 1. *hənd.* İki paralel terəfi olan dördbucaq.

2. İki tros və ya ipdən asılmış tirdən ibarət gimnastika aləti. *Trapesiyada çıxış etmək.*

TRÁVMA *[yun. trauma]* Hər hansı xarici təsir (yaralanma, əzilmə, yanma və s.) nəticəsində bədən toxumalarının və ya üzvlərinin zədələnməsi; zədə. *Kəllə travması. İstehsalat travması.* // Əsəb sarsıntısı (adətn “əsəb”, “psixi” sözləri ilə birlükdə). *Mənəvi travma.*

TRAVMALI *sif.* Travması olan, zədəli. *Travmalı xəstə.*

TRAVMATİK “Travma”dan *sif.* Travmatik zədə. *Travmatik nevroz.*

TRAVMATİZM *[yun.]* Hər hansı bir şeylə əlaqədar olan travmatik zədələnmə. *Məişət travmatizmi. İdman travmatizmi.*

TRAVMATOLÓGIYA *[yun. trauma və logos]* Tibbin, travmatik zədələr və onları müalicə üssülərindən bəhs edən şöbəsi.

TRAVMATOLOJÍ “Travmatologiya”dan *sif.*

TRAYEKТОRÍYA *[lat. tractus – hərəkət]* Hərəkət edən hər hansı bir nöqtə və ya cisimin fəzada çizdiyi xətt. *Yerin sünü peykinin trayektoriyası. Meteoritin trayektoriyası.* // *hərb.* Mərminin, güllənin, minanın və s.-nin uçuş xətti.

TRED-YUNIÓN *[ing. trade-union]* İngiltərədə: həmkarlar ittifaqlarının adı.

TRED-YUNIÓNIST *[ing. trade-unionist]* Tred-yunionizm tərəfdarı.

TRED-YUNIÓNIZM *[ing. trade-unionism]* Fəhlə hərəkatının vəzifələrinin kapitalizmİN əsaslarına toxunmadan fehlələrin inqilabi tələblərini həyata keçirmək məsəlesi ilə möhduldlaşdırılan opportunist cərayan.

TREK *is. [ing.] idm.* Tamaşaçı tribunaları ilə əhatələnən və bərk örtüyü (beton, asfalt və s.) olan idman qurğusu.

TREST *[ing.]* 1. Bir sahənin bir neçə müəssisəsinin birləşməsi, habelə belə birləşmənin mərkəzləşdirilmiş idarəsi, aparati.

2. *iqt.* İstehsal əməliyyatlarını və satışı mərkəzləşdirme yolu ilə həddən artıq gelir almaq məqsədi güdən kapitalist inhişar formalarından biri (bu inhişar formasında birləşdirilmiş müəssisələr ticarət və istehsalat sahəsindəki müstəqilliklərini itirmiş olur).

TRİBÚN *[lat.]* 1. *tar.* Qədim Romada müxtəlif vəzifəli şəxslərin adı. *Xalq tribunu. Hərb tribun.*

2. Görkəmlı natiq və publisist olan ictimai xadim; natiq. *İngilab tribunu.*

TRİBÚNA *[fr. tribune, əslə lat. tribunal]* 1. Stadionlarda, meydançalarda camaat, tamaşaçılar və ya parad qəbul edənlər, nümayiş təbrik edənlər və b. üçün düzəldilmiş hindür sıralı yerlər. *Mərkəzi tribuna. – Firidun və Kürd Əhməd özlərinin ikinci mərtəbədə bir evin balkonunda düzəlmüş tribunaya çatdırmağa cəhd edirlər.* M.İbrahimov.

2. Xitabət kürsüsü. *Öynində hərbi köynəyi olan ortayaşlı bir adam tribunaya qalxdı.* Ə.Sadiq. // *məc.* Siyasətçilərin, publisistlərin və b.-nın ictimai fəaliyyətlərinin həyata keçirildiyi yer, mühit. *Ədəbi tribuna.*

TRİBUNÁL [lat.] 1. Hərbi və çox ağır mülki cinayət işlərinə baxan fövqəladə məhkəmə orqanı. *Hərbi tribunal.* // top. Hakimlər; bu orqanın məhkəmə heyəti. *Tribunalın hökmü.*

2. Belə orqanların cinayət işlərinə baxma-sı. *İşi tribunala vermək.* // Bu orqanın məhkəmə icası.

TRİKÓ [fr.] 1. Üst paltar üçün naxışlı yun parça. *Kostyumluq triko.* – *Məktəbə açıq-sumağdı trikodan qəşəng kostyum geymiş bir cavan gəldirdi.* Ə. Əbülləsən. // Həmin parçadan tikilmiş. *Səlim təzə tikdirdiyi dama-dama triko kostyuminun pencəyini düzəltdi.* M. Süleymanov.

2. Teatr və ya idman kostyumu kimi geyilən, bədənə six yapısan trikotaj paltar. *Rəq-qasə trikosu.*

3. Belə qədər bədənin aşağı hissəsini örtən qadın trikotaj alt paltarı. *İsti triko.*

TRİKOTÁJ [fr.] 1. Maşında toxunmuş parça; toxuma. *İpək trikotaj.* // Belə parçadan hazırlanmış. *Trikotaj kofta.*

2. top. Belə parçadan hazırlanmış məmulat. *İdman trikotajı.*

TRİKOTAJÇI is. Trikotaj sənayesi işçisi.

TRİQONOMETRÍK sif. [yun. trigonon və metro] 1. Trigonometriyaya aid olan, trigonometriya ilə əlaqədar olan. *Trigonometrik cədvəl.*

2. geod. Geodezik ölçmə ilə əlaqədar olan, trianqulyasiya üsulu ilə görülən. *Trigonometrik işarə.* *Trigonometrik məntəqə.*

TRİQONOMÉTRÍYA [yun. trigonon – üçbucaq və metro – ölçürəm] Həndəsənin, üçbucağın tərəfləri və bucaqları arasındaki münasibətləri öyrənen bəhs. *Düzxətti trigonometriya.* *Sferik trigonometriya.*

TRİLÓGIYA [yun.] Bir müəllifin ideya üümümliyi və mövzuya ardıcılılığı ilə birləşən üç ədəbi və ya musiqi əsəri. *Əzizə Cəfərzadənin “Eldən-elə”, “Alamda səsim var mənim” və “Vətənə qayıt” trilogiyası.*

TRİLİYÓN [fr.] Min milyarda bərabər say.

TRÍO [ital.] 1. Hər birinin müstəqil partiyaları olan üç alət və ya üç səs üçün yazılmış musiqi əsəri. *Çaykovskinin triosu. Pianino, klarnet və fagot üçün trio.*

2. Üç ifaçıdan (müğənni, ya çalğıçıdan) ibarət ansambl; üçlük. *Qarmonçular triosu.*

TRÍUMF is. [lat.] 1. Qədim Romada qalib sərkərdənin qoşunu ilə birgə paytaxta təntənəli surətdə daxil olması.

2. Parlaq qələbə.

TROFIK sif. fiziol. İnsanın qidalanmasını və fəaliyyətini tənzim edən.

TROLLÉYBUS [ing.] Elektrik qüvvəsi ilə hərəkət edən çoxyerli sərnişin maşını; relssiz şəhər elektrik nəqliyyatı növü.

TROMB [yun. trombos – laxta] Qan damarlarında əmələ gələn qan ləxtası.

TROMBOFLEBIT [yun.] tib. Vena divarlarında tromb əmələ gəlməsindən ibarət xəstəlik.

TROMBÓN [ital.] Aşağı və güclü tembrili nəfəslə çalınan boru şəklində musiqi aləti.

TROMBONÇU is. Trombonda çalan musiqici.

TROMBÓZ [yun.] tib. Damarlarda tromb (laxta) əmələgəlmə prosesi.

TRÓPIK [yun. tropikos] 1. Yer kürəsinin səthində ekvatora paralel və ondan $23^{\circ}27'$ şimala və ya cənuba tərəf uzaqda olan iki xəyali dairədən hər biri. *Oğlaq tropiki.* (ekvatorдан cənuba tərəf). *Xərçəng tropiki* (ekvatorдан şimala tərəf).

2. Adətən cəm şəklində **tropiklər** – Yer kürəsinin, həmin dairələr arasında ekvatorun hər iki tərəfində yerləşən isti qurşağı. *Ən isti ölkələrə – tropiklərdə çay kolu bütün il boyu inkişaf edir və çiçək açır.* “Çay bitkisi”.

TROPÍK sif. [yun. tropikos] Tropiklərə yerləşən, olan. *Tropik qurşaq.* *Tropik təbiət.* *Tropik meşə.* *Tropik bitkilər.* // Tropiklərə yayılmış, tropiklərə xas olan. *Tropik isti.* *Tropik xəstəliklər.*

◊ **Tropik il** astr. – Günəşin, yaz gecə-gündüz bərabərliyi nöqtəsindən iki dəfə keçməsi arasındaki dövr.

TROYKA is. [rus.] Üçatlı minik arabası və ya kirşə.

TRUBÁ [rus.] Ucunda ağızlıq olan nəfəslə mis musiqi aləti.

TRÚPPA [fr. troupe] Teatr, sirk artistləri dəstəsi.

TRUSÍK, TRUSÍ [rus.] Gödək idman şalvari (tumani); bu cür kişi və ya qadın alt yay tumanı.

TUALÉT [fr.] 1. Güzgülü və qutulu kiçik stol. [Oğlan] tualet önungdə bir qadın qədər özünə yaraşq verdi. A.Şaiq.

2. İctimai yerlərdə (teatr, kino, restoran və s.-de) ayaqyolu.

3. Zahiri görkəm, yaraşq, bəzək-düzək. *Məclis üçün hazırlıq görüldürdü, xanımlar geyim və tualetlərinə son dərəcə əhəmiyyət verirdilər. Çəmənəzəminli.*

◊ **Cərrahın tualeti** *tib.* – operasiyadan qabaq mikrobsuzlaşdırılmış paltar geymə və oluları yuma.

TUF [lat. *tofus-dan*] Vulkanik və ya çökəmə mənşəli məsaməli dağ süxuru (tikinti materialı kimi işlədir). [Zeylik yatağı] *təşkil edən süxurlar əsas etibarilə yura dövrünün porfiritləri, tufları və əhangdaşlarıdır.* M.Qaşqay.

TUFAN *is.* Cox şiddətli, küləklə qar və ya yağış; qasırga, çovğun, boran, firtina. *Yox, bizim bağlarumuz birlərə öyrəncəlidir; Dözəcək yellərə, tufanlara öyrəncəlidir.* S.Rüstəm. *Tufan həftələrlə davam etdi.* S.Rəhimov. □ **Tufan qopmaq** – tufan olmaq, tufan başlamaq. *Tufan qopar, el ağlar; Çaylar daşar, sel ağlar; Qəriblikdə ölenin; Yasın tutar el, ağlar.* (Bayati). *Əssə külək, qopsa da tufan yenə;* Əyməyə əsla gücü çatmaz mənə. M.Ə.Sabir. // Tufanlı hava. *Bu tufanda hara gedirsən? – Usta gəmiçilər tufanda belə; Sükanı düz tutar öz allərlə.* S.Vurğun. // *məc.* Keşməkəş; ağır həyat təcrübəsi, ağır sınaq. [Əlikram Hidayətə:] *Eşit bu tufanlardan dirdi çıxmış kişini.* B.Bayramov.

◊ **Tufan qoparmaq (salmaq)** – *bax qiyamət qoparmaq* ("qiymət" də). *Koroğlu qayıtmaz, tufan salmasa; Cida işlətməsə, qilinc çalmasa.* "Koroğlu".

TUFANLI *sif.* Qasırgalı, boranlı, tufan olan. *On üçüncü ilin qış fəslində tufanlı bir gecənin səhərində Həsənağanın meyiti məscid divarının dibində bulundu.* S.Hüseyn. // *məc.* Keşməkəşli, qoqalı, dəhşətli. *Sabahki tufanlı hərb meydانında; Ağ olsun üzümüz ata yanında.* S.Vurğun.

TUFLİ [rus.] Ayağın topuqdan aşağı hissəsini örtən ayaqqabı. *Dabanlı tuflı. Lak tuflı.* – [Qəhrəmanın] *əynində bahalı kostyum, bo-*

ğazında ipək qalstuk, ayağında sarı tuflı, başında koverkot kepka vardi. Ə.Vəliyev.

TUĞ *is.* 1. Qədimdə: padşahların, vəzirlərin və ya yüksək rütbəli şəxslərin baş geyimlərində taxdiqləri tük və ya saçaq şəklində bəzək.

2. Qədimdə: at quyruğu qillarından düzəldilmiş qosun bayraqı; ümumiyyətlə, bayraq.

3. Keçmişdə: məhərrəmlik mərasimində güzgülər və s. ilə bəzədilmiş cürbəcür şübhə və dəstə olaməti.

◊ **Tuğ-i-lənat olub boğazına keçmək** – əl çəkməmək, təngə götirmək, yapışib əl çəkməmək.

TUĞRA *is.* [ər.] 1. Gerb, dövlət nişanı.

2. Şah fərmani.

TUL [ər.] köhn. dan. Uzun. [Ata:] *Bu tul ömründə çox vilayətlər gəzib, cürbəcür adam-lara rast gəlmışəm..* Ə.Haqverdiyev. □ **Tul**

çəkmək (tapmaq) – uzanmaq, uzun olmaq, uzun çəkmək. *Tul tapar kələmimiz, qareə həm mələl olar.* M.Ə.Sabir. *Görmişəm çox gözəl-gözəl şeylər; Söyləsəm gər, bəyani tul çəkər.* A.Səhət. **Tul etmək** – uzatmaq. *Bəsdir daha tənqid elədin xas ilə ami;* Cox yazma, danışma, dahan *tul etmə kələmi.* C.Cabbarlı.

TULA *is.* 1. Hamar uzun tüklü, uzun qızılı, iri ov iti cinsi. *..Turac-qırqovul ovunda müvaf-fəqiyyət tulanın məharət və təcrübəsindən asılıdır.* M.Rzaquluzadə.

2. Söyüş mənasında. [Zeynal:] ..*Sözlərinə bir baxın, nanəciblər, qudurğanlar, tulalar!..* C.Cabbarlı.

TULANBAR *is.* köhn. Hamamda suyu qızdırmaq üçün ocaq; külxan. *Yer üzündə ikicə şəhərdə hamamların tulanbarında peyin yanırırlar:* bir Naxçıvanda, bir də Təbrizdə. C.Məmmədquluzadə. // Qazanxana.

TULANBARÇI *is.* köhn. Tulanbara xidmət edən adam; ocaqçı, külxançı. *Konsul dərhal tulanbarçının gətirilməsinə əmr verdi.* M.S.Ordubadı.

TULANI *sif.* [ər.] Uzun-uzun, çox uzun, uzun-uzadı, uzun. *Tulanı şikayətlər edərdin bizi,* Seyyid; *Bəs ağ şəhi görçək nə üçün müxtəsər etdin?* S.Ə.Şirvani.

TULAPAYI *is.* *dan.* Birisini öz tərəfinə çəkmək, əl almaq üçün ona verilən və ya təklif edilən cüzi pul və s., birinə saymazcasına verilən pul; dilənçipayı. [Xanlar:] *Cənab*

TULLAMA

Abuzər bəy, ..sənin tulapayına mənim ehtiyacım yoxdur. M.Hüseyn.

TULLAMA “Tullamaq”dan *f.is.*

TULLAMAQ *f.* 1. Bir şeyi az və ya çox şiddətli bir hərekətlə yaxına və ya uzağa, yuxarıya və ya aşağıya atmaq; firlatmaq. *Adətimiz daş idi dəvə günü;* *Tullar idik əldə sapan qışhaqıj.* M.Ə.Sabir. *Rəfizadə şərab şüşəsinə götürüb,* *Mahmud xana tulladı.* M.S.Ordubadi. [Qəhrəman] .. sapanda daş qoyub hərləyən kimi hərlədi və var giçü ilə ilanı qayadan aşağı tulladı. Ə.Vəliyev. // Bir şeyi əldən buraxaraq yerə düşürmək, yerə atmaq. *Papiros qırıntılarını yerə tullamaq olmaz!*

2. Çəkmək, itələmək, kənara çəkmək, atmaq. *Zərrintac xanum bəzəklə yorğanı üstündən kənara tulladı.* S.Rəhimov.

3. Tökəmək, salmaq. *Biz laqeyd olsaq əgər;* *Onlar məşum bombanı;* *Tullaya bilər yekə;* *İnsanlığın ömründə.* R.Rza. *Təyyarələr beş yüz kilogram ağırlığında olan bombaları yerə tulladı.* Ə.Vəliyev.

4. Tərk etmək; buraxıb getmək. *Hələlik tullamışq xanəyi-viranələri;* *Dolanıb kişvəri-Tiflisdə kaşanələri.* M.Ə.Sabir.

5. məc. Əl çəkmək, atmaq. *Qırxların əlin-dən bir bədə içdim;* *Tulladım namusu, həyad-an keçdim.* Molla Cümə.

6. məc. dan. İçmək. *Cümüşdə bəy evdən çıx-mamış bir neçə piyalə qurmazı çaxır tullayıb* getdi. E.Sultanov.

TULLANIŞ *is.* 1. Tullanma işi, tullanma tərzisi; tullanma. *Idman tırində tullanış.*

2. xüs. Qazın və ya mayenin quydadan fasilələrə vaxtaşırı çıxmazı, dışarı vurması. ..[Hüseynağ] *hələ də qaz tullanışı əlamətləri gözləyir.* M.Ibrahimov.

TULLANMA “Tullanmaq”dan *f.is.*

TULLANMAQ *f.* 1. Sıçramaq, hoppanmaq, atılmaq, atılıb-düşmək. *Harin at qalxdı dik ayaq üstə;* *Ox dəyən ahu kimi tullandı.* A.Səh-hət. *Qatar gedə-gedə Rüstəm tullanıb,* *bir-baş kəndlərinə doğru yollandı.* T.Ş.Simurq. // Paraşütlə atılmaq, enmək, düşmək. *Təyya-rənin ağır zədələndiyini görən təyyarəci pa-raşütla dənizə tullandı.* Ə.Vəliyev.

2. Bir şeyin üstündən atlınib keçmək, aşmaq, aşılıb keçmək, üstündən hoppanmaq. *Tul-an bağda hasarı;* *Ya ağ geyin, ya sari.* (Ba-

TULUQLANMAQ

yati). *Ağaclara dırmanır;* *Kiçik arxdan tul-lanır.* M.Dilbazi.

3. İdmanın hündürlüyü və uzununa tullanmaqdan ibarət yüngül atletika növü. [Katib:] *Qəmər çox zirək qızdır.* *Bildir rayonda yürüyürkədə birincilik, tullanmaqda ikincilik qa-zandı.* Ə.Vəliyev. Çeviklik üçün edilən hərəkətlər .. idman alətlərində edilən gimnastika hərəkətlərindən, sey atmaqdan, tullanmaqdan ibarət olan hərəkətlər olub, insan orqanizmində, xüsusən mərkəzi sinir sisteminiñ çox güclü təsir göstərir. Ə.Babayev.

4. Atlambil-düşmək, hoppanıl-düşmək, oynamaq. *Hami oturub baş, bədən, qol-qıçlarını tərpədərək yerlərində tullanardılar.* H.Sarabski. *İt istayır ki, sür-sümükdən yeyib doysun;* *Quyrığunu belinə qoysun;* *Oynaqlasın, tullansın.* N.Rəfibəyli.

TULLANTI *is.* Bir şeyin, işləndikdən sonra artıq qalan və həmin iş üçün yaramayan hissələri, qalıqları. *Sənaye tullantılıları.*

TULUQ *is.* 1. İçində maye, yağ və s. saxlamaq, nehrə çalxalaməq üçün qab kimi işlədi-lən, aşılıma ilə hazırlanmış bütöv qoyun və ya keçi dərisi. *Çoban qarşılıyır bizi xoşsif;* *Tuluqdan süd töküür;* *Buyurun, – deyir.* S.Vur-ğun. [Göyçək] *südü bişirdi, iki gündən qalmış qatığı tuluğa yiğib çalxadi.* Ə.Vəliyev.

2. B a x **dol.** *Mahmudun çox yaxşı yadın-dadır ki, o, dolamaçarxi hərlədib tuluqla qu-yudan su çəkərdi.* Y.Əzimzade.

3. köhn. Bir tuluq tutan qədər maye ölçüsü. [Zümrüd Məlikməmmədə:] *Onda gərək qırx saqqa ət,* *qırx tuluq da su alıb gətirə-sən.* Çəmənzəminli. [Həsənov:] *Deyirlər ki, .. fermaya get, bir tuluq yağdan, pendirdən götürmə.* M.Ibrahimov.

◊ **Zəhər tuluğu** – çox acidil adam haqqında işlədirilir. **Şişib tuluğa dönəmək** – 1) çox işmək; 2) həddən artıq kökəlmək.

TULUQBALABANI, TULUQZURNASI *is.* İçərisinə hava üfürülərək basdırıqca uzun və yeknəsəq səs çıxaran bir-birinə bənd edilmiş tuluq və zurnadan ibarət primitiv musiqi aləti.

TULUQLANMA “Tuluqlanmaq”dan *f.is.*

TULUQLANMAQ *f.* 1. Şişmək. *Rəisin tu-luqlanmış* (f.sif.) *qızəblı gözlərinən qıçılcm tőküldü.* M.Hüseyn.

2. Nəmdən şışmək (toxum haqqında). *Əgər indi toxumlar yer üzərində qalsa, onlar tuluqlanıb donacaq, heç bir səmərəsi olmayacaq və fayda verməyəcəkdir.* S.Rəhimov.

TULUMBA [ital.] köhn. Kaçalka, nasos. *Quyulardan neft dərtan dərin tulumbaların yeknəsəq səsleri eşidilirdi.* S.Hüseyin. Tulumbaların taq-taqla qalxıb-düşməsi və qara neftin dağ çayları kimi şır-şırla axıb çənlərə tökülməsi .. əzəmət təşkil edirdi. B.Talibli.

TUM is. dan. 1. Toxum. *Kələm tumu. Soğan tumu əkmək.* – Sonra bir ağacın tumunu, o biri ağacın şitilini salmaq, üçüncüsünü peyvənd etmək zəruridir. S.Rəhimov. // *Günəbaxan toxumu. Tum çırtlamaq.* – Onbaşı iki stəkan tum alıb qızlırla payladı. M.S.Ordubadi.

2. məc. Nəsil, soy, döл.

◊ **Tumunuz kəsilsin** – bax **toxumunuz kəsilsin** (“**toxum**”da).

TUMAC is. Aşilanmış nazik və yumşaq keçi və ya qoyun derisi. [Rəis in] ayaqlarında bahalı tumacdan uzunboğaz çəkmə var idi. İ.Əfəndiyev. // Həmin dəridən tikilmış. *Tumac məs.* – [Hacı] sonra əlini cibinə atıb, ..yekə tumac kisəsini çıxardı, onu açıb, əzilmiş və sürtülmüş kağızları dartıb çıxardı. S.Rəhimov.

TUMAN is. Beldən aşağı qadın geyimi və ya qadın palтарının həmin hissəsi. *Sənəm.. koftasının ətəyini tumanının altına salmışdı.* Ə.Əbülhəsən. *Axşamüstü Xoşqədəm nənə yaşılı məxmər donunu, qara atlaz tumanını sandıqdan çıxarıb geyindi.* S.Qədirzadə. // Beli bağlı və ya rezinli, düyməsiz kişi şalvari. *Satın tuman.*

TUMANBAĞI is. Tumanı saxlamaq üçün belinə keçirilən bağ. [Ağa Kərim xan:] *Bu şalvara nə üçün düymə tikilib, məgər tumanbağı yaramaz?* N.Vəzirov.

TUMANÇAQ sif. və zərf Əynində tumanı olmayan, əyninə heç bir şey geyməmiş, tumanlıksız. [Musanın nəvəsi] *dörd yaşına qədər tumançaq (z.) gəzərdi.* Qantəmir. Geyinmiş, tumançaq, ayaqyalın balalar maşınları dövrəyə aldilar. B.Bayramov.

TUMAN-KÖYNƏK is. Tuman və köynəkdən ibaret alt geyimi (komplekti). *Sila soldatların tuman-köynəklərini yuyub, kolun iştiñə sərdiklərini gördü.* S.Vəliyev.

TUMANLI sif. Tuman geymiş, əynində tumanı olan. [Almaz:] *Oyanda da qırmızı tumanlı bir qız yekə bir çomaqla və muncuqlu keçilərini suya aparır.* C.Cabbarlı.

TUMANLIQ is. Tuman tikmək üçün yarayan (parça). [Mahmud Sonaya:] *Hələ gör sənə nə gətirmişəm; çit, şal, yorğanızı, tumanlıq.* Z.Xəlil. // Sif. mənasında. *Tumanlıq* çit.

TUMAR¹ is. Səliqə vermek üçün saç, tükü əllə siğallama, siğal-səliqə verme; siğal.

□ **Tumar vermek (çəkmək)** – bax **tumarlamaq.** Başına tumar çəkmək. – Niyaz atı culladıqdan sonra onun başını siğalladı, yalına tumar verdi, gözlerini yumdu. Ə.Vəliyev. *Yenə sükut alıb lal otağı;* Baxdı... saq-qalına tumar da verdi. N.Xəzri. **Özünə tumar vermek** – üst-başına, saçlarına siğal-səliqə vermek. *Student Həmzə bay güzgüün qarşısında durub özünə tumar verirdi.* Çəmənzəminli.

TUMAR² is. köhn. Lülələnmiş ağ və ya yazılı kağız. [İbn Davud] ..qurşağından tumarı çıxartdı, kağız kəsib götürdü. M.S.Ordubadi. // Namə, kitab, dəftər. *Od tutar kağızlar, alişar qələm;* Səbt etsələr hər tumara dərdim. Q.Zakir.

TUMARLAMA “Tumarlamaq” dan f.is.

TUMARLAMAQ f. Səliqəye salmaq üçün siğallamaq, siğal-səliqə vermek. *Hacı.. böركünü tumarladı.* M.S.Ordubadi. // Nəvəziş əlaməti olaraq əlini birinin başına və s. çəkmək; oxşamaq. *Pişiyi tumarlamaq.* – Uşaqlar əllərlə ördəkləri tumarlayıb suallar yağıdırırlar. H.Seyidbəyli.

TUMARLANMA “Tumarlanmaq” dan f.is.

TUMARLANMAQ qayid. Özünü, saçını, başını səliqəyə salmaq, özünə siğal, siğal-səliqə vermek. *Salavatlar məxrəcdən gəlmədə davam edir, saqqallar tumarlanır.* Çəmənzəminli.

TUMBUL sif. Gombul, koppuş. *Tuturam oğlumun tumbul əlindən;* O gedir yanımca gülümşəyərək. N.Xəzri. *Orada, pəncərənin qabağında tumbul bir körpə oynayır.* B.Bayramov.

TUMCAR is. Çeltik şitili.

TUMCARLIQ is. Çeltik şitilliyyi.

TUMLAMA “Tumlamaq” dan f.is.

TUMLAMAQ *f. dan.* 1. Tum hasil etmek, tum əmələ getirmek; toxumlamaq. *Alaq otları qalğıncı tumlayır.*

2. Toxum səpmək. *Cütçü batib qan-tərə, yer şumlayıv; Şumladiği tarlaları tumlayır.* M.Ə.Sabir.

TUMLU *sif.* Tumu olan, çeyirdəkli. *Tumlu meyvələr.*

TUMLUQ *is. və sif. dan.* Əkmek üçün ayrılmış və ya yarayan; toxumluq. [Aslan bəy Tarverdiyə] *Keçən qışda goldin, .. 3 pud tumluq buğda çəkdim, apardın.* C.Cabbarlı.

TUMOV *b a x zökəm.* [Gənc:] *Ağalar, son xəbər! General həzərləri tumov olmuşdur.* Ə.Məmmədşanlı.

TUMOVLU *sif.* Tumov (zökəm) olmuş. *Tumovlu adam.*

TUMSƏPƏN *b a x toxumsəpən.*

TUMSUZ *sif.* Tumu, çeyirdəyi olmayan; çeyirdəksiz. *Tumsuz üzüm.*

TUMTURŞ *sif.* Lap turş, çox turş. *Tumturs alça.*

TUMURCUQ *is.* Gül, yarpaq və ya zoğun rüseyimi; düymə, puçur. *Qızılıgülün tumurcuğu. – Ağacların tumurcuqları açılıb, yarpaq olmuşdu.* B.Bayramov.

TUMURCUQLANMA “Tumurcuqlanmaq”-dan *f.is.*

TUMURCUQLANMAQ *f.* 1. Tumurcuq əmələ gəlmək, düymə açmaq; puçurlamaq. *Aprel-mart aylarında ağaclar tumurcuqlanır. – İlk gül, çıçək torpaqdan baş qaldırmaq üçün yerdə tumurcuqlanmışdı.* S.Rehimov.

2. *məc.* Əmələ gəlmək, doğmaq, yetişmək, çıçək açmaq. *Sixdimi dost kimi əltimi bahar; Qəlbimdə arzular tumurcuqlanar.* S.Rüstəm.

TUMURCUQLU *sif.* Tumurcuğu olan, tumurcuq əmələ getirmiş, tumurcuq açmış. *Tumurcuqlu zoğ.*

TUNC *is.* 1. Qalay, qurğunun və s. metallarla qarşıq mis erintisi. *Oymaqlar əksarıy-yətə çuqundan, poladdan və tuncdan hazırlanır.* □ **Tunc rəngi** – qızılı-qəhvəyi rəng. *İkindi günəşinin altında sular tunc rənginə çalırdı.* Mir Cəlal. *Dağ günəşi tunc rəngə; Boyamışdı gözəli.* N.Rəfibəyli. // *Tuncdan qayırılmış, tuncdan tökülmüş. Tunc dəstək. – Yaşıl məhəccərli dördküncə bağçada.. Nizamini tunc heykəli qoyulmuşdu.* M.Hüseyn.

2 *məc.* Sarsılmaz, möhkəm, bərk, qüvvətli mənasında. *Qüdrətimiz bəllidir hər yerdə, hər bucaqda; Sarsılmaz qurduguñuz dostluğun tunc qalası.* S.Rüstəm. *Sən yüksəldikcə bir səs deyir: – Min illər yasa; Üfüqlərə toxunsun tunc biləkli qolların!* M.Müşfiq.

◊ **Tunc dövrü** *arxeol.* – tunc (metal) işləndiyi ən qədim dövr (bu dövrə hələ dəmir məlum deyildi və müxtəlif şeylər qayırmaq üçün əsas metal tunc idi).

TUNCLAMA “Tunclamaq”-dan *f.is.*

TUNCLAMAQ *f.* Üzüne nazik tunc təbəqəsi çəkmək və ya tunc renginə boyamaq.

TUNDRA *[fin.]* Yer kürəsinin arktik qurşağının sərt iqlimi, daimi donuşluq və az bitkisi olan meşəsiz sahəsi.

TUNÉL *[ing.]* Yer altında və ya dağların içindən koridor şeklinde qazılmış keçid, yol. *Dəməryol qatarı uzun tuneldən çıxıb, yaşıl meşənin qoynuna girdi.* M.S.Ordubadi. *Şəfəqi sayışan bir sahər olur; Günəşli metrolar, aylı tunellər.* S.Vurğun.

TUNELÇİ *is.* Tunel qazıyan fəhlə.

TUNQ *[cin.] bot.* Qiyməli texniki yağ alınan tropik ağaç. *Tunq yarpağı.* – [Səfərli Aydına:] *Saysız-hesabsız tunq ağacları çiçəkləyəcək.* H.Seyidbəyli. // Həmin ağaçın toxumundan alınan. *Tunq yağı.*

TUR *is. [fr.]* Yarış zamanı idman tədbiri-nin müyyəyen bir hissəsinin başa çatdığı dövr, mərhələ.

TURAC *is. zool.* Toyuq cinsindən ov quşu. *Bir məsəl qalmışdır ata-babadan; Ucarda turaçdır, qaçarda ceyran.* S.Vurğun.

TURBÁZA *[rus. “туристическая база”nın ixtisarı]* Turist bazası; turistlerin istirahəti və qalib gecələməsi üçün lazımi şeylərlə təchiz edilmiş yer.

TURBÍN *[lat.]* Buxar, qaz, su enerjisini pərli rotor vasitəsilə mexaniki enerjiyə çevirən mühərrrik.

TURBÍNCI *is.* Turbin mütəxəssisi və ya turbinə xidmət edən fəhlə. *Turbincin cilingər.*

TURBOBÚR *[rus.]* Dərin quyuları qazımaya üçün hidravlik qazımı mühərriki.

TURÍST *[fr. touriste]* Turizmle məşğul olan adam. *İlk turist dəstələri.*

TURÍZM *[fr. tourisme]* İstirahət və öz vətəninin müxtəlif yerləri ilə və ya başqa

ölkələrlə tanış olmaq məqsədilə edilən səyahət; piyada, velosiped, xızık və s. ilə səyahətdən, yürüsdən ibarət idman növü. *Idman turizmi. Dağ turizmi.*

TURNİK [fr. tourner – firlanma] Üfüqi və ziyyətdə iki dayağın bərkidilmiş girdə metal tipdən ibarət gimnastika aleti. *Ancaq bircə nəşr kim idisə, həyətdə turnikdə idman eləyirdi.* Mir Cəlal.

TURNİKÉT [fr. tourniquet] İctimai bağla-ra, stadiiona, stansiyaya və s.-yə gələn adam-ların bir-bir içəri keçməsi üçün çarpez bir-leşdirilmiş tırıldırda ibarət firlanan qurğu.

TURNÍR [alm.] Orta osrlərdə: ritssarların cəngavərlik yarışı. // Bütün iştirakçıların bir-biri ilə ancaq bir dəfə görüşməsindən ibarət idman yarışı. *Futbolçuların Olimpiya turniri. Şahmat turniri.*

TURP is. Qalın kökü-başı olan birillik bos-tan bitkisi – tərəvəz növü. *Ağ turp (ağrəngili iribaşlı turp). Qırmızı turp (qırmızırxınglı xır-dabaşlı turp). Ala turp (alarəngli xırda-başlı turp).* – Ənvər ləzzətli dolmamı istahə ilə yeyir, kəvərdən, turpdan tez-tez götürüb ağızına qo-yurdu. Ə.Haqverdiyev.

◊ **Başında turp əkmək** – çox incitmək, bərk cazalandırmak, əziyyət vermək. *Xan yanında nökrəm; İşim yoxdur, bekaram; Töycünün gətirməsən; Başında turp əkərəm.* (Bayati). **Yurdunda (yerində) turp əkmək** – xaraba qoymaq, viran qoymaq, dağıtmak. [Kor:] *Əğaxan bəy sənin yurdunda.. bir yekə turp əkəcəkdir.* S.Rəhimov.

TURPƏNG is. bot. 1. Xaççıçəklilər ailə-sindən olub, toxumundan texniki yağı alınan mədəni bitki.

2. Sarı çiçəkləri olan alaqtu.

TURŞ sif. [fars.] Sirkə, limon, lavaşana və s. dadında olan. *Turş pomidor. Turş alça. – Hec kəs ayranına turş deməz.* (Məsel). .. Görürsünüz ki, Kür suyunun dadi nə acıdır, nə şordur, nə turşdur, ..nə iyildir. C.Məmmədquluzadə.

TURŞALMA “Turşalmaq”dan f.is.

TURŞALMAQ f. Turş olmaq. *Alçadan ağı-zım turşaldı.*

TURŞALTMA “Turşaltmaq”dan f.is.

TURŞALTMAQ f. 1. Turş etmək.

2. “Üzünü”, “üz-gözünü” və s. sözlərlə məc. – narazılıq, məmənunsuzluq əlaməti ola-raq üz-gözünü yığmaq, büzüşdurmək, qışqa-bağıını tökmək. [İbrahim bəy:] *Nə olub yenə qaşqabağını turşaldıbsan?* Ə.Haqverdiyev. *Usta yarı yol getməmişdi, bir ayrı kişi ilə baş-başa gəlib toqquşdular və ikisi də üz-lərini turşaldıbsan çıxıldılar ki, bir-birini döysünlər.* Çəmənzəminli.

TURŞAŞIRİN sif. [fars.] 1. Dadı həm turş, həm də şirin olan; meyxəş. *Turşasırın nar.* // is. Belə dadan içki, maye. [Bir muzdur:] *Suya .. alça lavaşanasi salırlar. O qədər qalır ki, əriyir. Sonra da qənd qatırlar, olur turşasırın..* Ə.Əbülhəsən.

2. Alaqoradan bişirilən turşməzə doşab növü.

TURŞƏNG is. [fars.] Turş dadan, uzunsov yarpaqları olan yeyilən göyerti. *İki dəstə turşəng. Dovğaya turşəng tökmək.*

◊ **Turşəng turşusu kim.** – rəngsiz kristal-lar şeklinde üzvi birləşmə (kimya və toxu-culuq sənayesində işlədirilir).

TURŞGİLƏ is. bot. Bütün il boyu tökülməyən gümüşü-yaşıl rəngli yarpaqları olan zərif kol bitkisi.

TURŞLAŞDIRMA “Turşlaşdırmaq”dan f.is.

TURŞLAŞDIRMAQ f. Turş hala salmaq, turş etmək.

TURŞLAŞMA “Turşlaşmaq”dan f.is.

TURŞLAŞMAQ f. Turş olmaq, turş hala gəlmək, turşumaq.

TURŞLUQ is. 1. Turş şeyin hali; turş dad, turş dadma.

2. məc. Narazılıq, inciklik. ..[Qonaq] *elə ki balaca bir turşluq sezdi, daha onun üçün hər sey qurtardı.* S.Rəhimov.

TURŞMƏZƏ sif. Azacıq turş dadan; turştəhər. *Turşməzə nar. Turşməzə dovğa.* – [Hümmətəli] *həmişə cibini meyvə qurusu ilə, turşməzə konfetlərlə doldurur, rast gəl-diyi dost-əşnəsini bu şeylərə qonaq eləməyi sevərdi.* M.Hüseyn.

TURŞMƏZƏLİK is. Turşməzə şeyin hali; turşməzə dad, turşməzə dadma.

TURŞSU is. Müalicə sularından birinin adı (Şuşada Turşsu deyilən bulağın adından).

TURŞU is. 1. İçi doğramış sarımsaq, biber, göyərti və s. ilə doldurulub sirkəyə qoyulan

badımcان, bibər, göy pomidor. // top. Duza və ya sirkəyə qoyulan xiyar, badımcan, pomidor, bibər və s. [Səlimə:] *Küpənin dibində bir az gərək turşu olsun.* Ə.Haqverdiyev.

2. Turş dad vermək üçün yeməyə salınan, qatılan alça qurusu, lavaşana, albuxara və s. *Ətə turşu qatmaq. Bozbaşa turşu salmaq.*

3. kim. Adətən turş dadan hər hansı bir kimyəvi birləşmə. *Sulfat turşusu. Turşu ok-sidi. Yağ turşusu.*

4. xüs. Bir şeyin tərkibində turşunun dərəcəsi. *Mədədə turşunun artması. Torpaqda turşunun miqdarnı təyin etmək.*

◊ Turş sular – tərkibində karbon turşusu olan müalicə (mədən) suları.

TURŞUBADIMCAN is. İçi doğranmış sarımsaq, bibər, göyerti və s. ilə doldurulub sirkəyə qoyulan badımcan.

TURŞUQOVURMA is. Qızardılmış ət, soyğan, şabaldı və albuxaradan ibarət plov xuruşu (qarası). *Turşuqovurma bişirmək.*

TURŞUQOVURMALI sif. Xuruşu (qarası) turşuqovurmadan ibarət olan (plov haqqında). [Səriyyo:] *Mənim plovum Adilin çox xoşuna gəlirdi. Ona görə də düyü arıtlayıb, turşuqovurmali plov bişirək dəmə qoydum.* İ.Əfəndiyev.

TURŞULU sif. Turşusu olan, turşu ilə bişirilən, turşu ilə yeyilən. [Məşədi Səməd:] *Hələ bunun turşulu dolması var.* S.S.Axundov.

TURŞULUQ is. Turşu (1-ci mənada) hazırlamaq üçün. *Turşuluq badımcan.*

TURŞUMA “Turşumaq”dan f.i.s.

TURŞUMAQ f. 1. İstidən, çox qalmaqdan və s. səbəblər üzündən qıçırıb xarab olmaq, şışib qoxumaq. *Qatıq turşuyub.* // Qıçırma halında olmaq; acımaq, qıçırımaq. ..Şərab ağızıraq qalandı turşuyub sirkə olur və sirkə açıq qalandı dönübü olur. H.Zərdabi.

2. “Üzü”, “üz-gözü” və s. sözlərlə məc. – narazılıq, məmənunsuzluq əlaməti olaraq üz-gözü yiğilmaq, büzüşmək, qas-qabağı tökülmək. *Yarməmmədin üz-gözü yiğıldı, turşudu.* M.İbrahimov.

TURŞUMUŞ f.sif. 1. İstidən, çox qalmaqdan və ya başqa səbəbdən qıçırılmış, qıçırıb xarab olmuş, şışib qoxumuş. *Turşumuş süd.* – *İrəlidəki qalın meşədən turşumuş xəzəl qoxusu gəlirdi.* M.Hüseyn.

2. məc. Narazı, pərt; narazılıq ifadə edən. *Narazılığı turşumuş üzündən bilinir.* – *Nur-cahan xala həyətə girər, nəzəri kişinin turşumuş sıfıstinə sataşdıqda qıçları quruyardı.* H.Sarabski.

TURŞUTMA “Turşutmaq”dan f.i.s.

TURŞUTMAQ f. 1. Turşumasına səbəb olmaq; qıçırımaq. *Qatığı turşutmaq. Südü turşutmaq.*

2. “Üzünü”, “üz-gözünü” və s. sözlərlə məc. – narazılıq, məmənunsuzluq əlaməti olaraq üz-gözünü yiğmaq, büzüşdürmək, qas-qabağı tökmək. *Bu əsnada şeyx cənabları birdən üzünü naxos kimi turşudub əlini qoyur belinə və “boy-boy” deyib üzüqöyli düşür.* C.Məmmədquluzادə. *Əmrəh üzünü narazılıqla turşutdu.* Q.İlkin.

TURŞUYADAVAMLI sif. xüs. Turşu təsir etməyən. *Turşuyadavamlı materiallar.* *Turşuyadavamlı qablar.*

TURŞUYADAVAMLILIQ is. Turşuyadavamlı şeyin hali. *Materialların turşuyadavamlılığı.*

TURUNC b a x **narinc**. [Əmrəh:] *Alması, heyvası, narı, turuncu; Payız yaxşı olur qora bağları.* “Əmrəh”.

TURUNCU b a x **narinci**.

TUŞ 1. is. Qabaq, qarşı, ön, qənşər. *Arvad çay verdikdən sonra [ərinin] tuşunda stulda oturdu.* Ə.Vəliyev. □ **Tuş gəlmək (olmaq)** – 1) rast gəlmək, təsadüf etmək, qabağına çıxmamaq, rastlaşmaq. [Nəbi:] *Maltapədə düşmən bizi tuş oldu.* “Qaçaq Nəbi”. Ədalət canavarla tuş gəlmış quzu kimi, naçar nəzərlərlə aşağıdan-yuxarı zabitə baxırdı. Mir Cəlal; 2) məc. mübtəla olmaq, düçər olmaq, uğramaq. [Kazım Vaqifə:] *Amma olmasın ki, xanın qızəbinə tuş gəlim.* Çəmənəzəminli. Daim sevinc axtaran daim qəmə tuş olur. B.Vahabzade.

2. zərf Birbaşa, düz, bilavasitə. [Kəlib:] *Bu yərğanın başından tuş İslisuya gözəl bir funikulyor çəkmək olardı.* B.Bayramov.

TUŞ² [alm. Tusch] Bir təntənə münasibətilə (birisinin şərəfinə düzəlmış məclisə, birini təbrik zamanı, mükafat veriləndə və s.) çalınan qısa musiqi pyesi. *Salonda tuş çalındı.*

TUŞ³ [alm. Tusche] Xüsusi surətdə hazırlanmış qara və ya başqa rəngli sulu boyaya (çertyoj, rəsm çəkmək və yazmaq üçün).

TUŞATAN, TUŞVURAN *is.* və *sif.* Nişanı tuş vuran, nişanı düz vuran, mahir atıcı (nişançı), sərrast atıcı.

TUŞQL *is.* 1. Nişanalma, nişanlama, qarovallama.

2. *sif. bax tuşatan, tuşvuran.* [Qoca:] *Belə tuşqul atıcı mən görəməmişəm, qarovallamağı da çox uzaq çəkmədi, amma yenə düz vurdu.* A.Divənbəyoglu.

TUŞQULLAMA “Tuşqullamaq”dan *f.is.*

TUŞQULLAMAQ *bax tuşlamaq.* *Ali tutduğu işin nəticəsini fikirləşmədən bu dəfə həmən yasavulu tuşqulladı.* M.Hüseyn.

TUŞQULLANMA “Tuşqullanmaq”dan *f.is.*

TUŞQULLANMAQ *bax tuşlanmaq.* [Oğulun] *enli kürəklərinə tuşqullanınan* (*f.sif.*) *tapançamı kaş anasının ürəyinə sixaydilar.* Mir Cədal.

TUŞLAMA “Tuşlamaq”dan *f.is.*

TUŞLAMAQ *f.* 1. Nişan almaq, nişanlamaq, tuş qarovallamaq, hədəfə yönəltmək. *Yaşar haman saat tüsəngi* [qurda] *tuşlayıb çaxdı.* M.Rzaquluzadə.

2. Yönültmək, sömləndirmək. *Kamal göz-lənilməz bir sürətlə havada ilmək vurub, ..təy-yarəsini faşist təyyarəsinə tuşladı.* M.Rzaquluzadə.

3. Bir şeyi nişanlayıb ona təref getmek; yönəltmək. *Yavaşca özümüzü sol tərəfə verdik və dəryani tuşlayıb gəldik, çıxıq bulvara.* C.Məmmədquluzadə. *Maya birbaşa qara-gözlü qızı tuşlayıb getdi.* M.Ibrahimov. □ **Əlini (barmağı) tuşlamaq** – eli (barmağı) ilə bir şeyi və ya bir tərəfi göstərmək, əlini (barmağını) uzatmaq.

TUŞLANMA “Tuşlanmaq”dan *f.is.*

TUŞLANMAQ *məch.* Nişan alınmaq, nişanlanmaq, tuşqullanmaq, yönəldilmək. [Səfər:] *Stolun üstündə parlayır naqan; Düz mənə tuşlanır bu ara lülə.* N.Xəzri.

TUT *is.* Ağ, qara növləri olan xırda, şirəli meyvə və onun ağacı (ağ tut şirin, qara tut isə turşməzə olur). *Tut çırpımaq.* *Tut qurusu.* *Tut doşabi.* – [Allahverdiyev:] *Tut bəhməzi bişirtdirərik.* Ə.Bülbəhəsən.

TUTACAQ *is.* 1. Bir şeyin tutulacaq yeri; dəstə, qulp, tutqac. *Pəri nənənin qulçaları tit-rədi, o, qapını tutacağından çökdi.* S.Rəhimov.

Sirat əli qapının tutacağında olduğu halda .. baxdı. Ə.Əbülbəhəsən.

2. Əl tutmaq üçün körpünün və s.-nin yanlarına vurulan taxta və s. məhəccər. *Balkonun tutacağı. Pilləkənin tutacağı.* – *Buruğa yalnız bir torəfdən tutacağı olan ensiz bir köprü üzənmışdı.* Y.Əzimzadə.

3. İsti şeyləri götürmək üçün kiçik döşəkçə; tutqac. *Gözəl tutacaqla çayniki götürüb, stəkanlara sözəndə Həbib otağın qapısını döyüdü.* Ə.Vəliyev. // İsti tava və s. götürmək üçün alət; tutqac. *Tutacaqla tavarı götürmək.*

4. *məc.* Bəhəno, bəlgə, dəlil. ..[Kişi] *bəhənəni əldə tutacaq edib, övrəti beş-on gün salır kötəyin altına, axırda övrət cana doyan-dan sonra çıxıb qaçırl.* C.Məmmədquluzadə.

TUTAQ(KI) *bax tutalm ki.* [Məmmədhəsən emi Məşədi Oruca:] *İndi mən gedib, tutaq, ziyyarət edib gəlmisəm evimə, san nə deyirsən, gəlməzsən mənim görüşümə?..* C.Məmmədquluzadə. [Cərçiyev:] *Mən, tutaq ki, avantüristləri müdafiə edirəm, bəs sən kimi müdafiə edirsin?* İ.Hüseynov.

TUTAQLAŞMA “Tutaqlaşmaq”dan *f.is.*

TUTAQLAŞMAQ *bax tutasmaq.* *Xırmançıların gəldiyini görən Alo ürəklənərək özü-nü qaratikan kollarının başından tulladı.* Bir az keçmədən o, cöngə ilə tutaqlaşdı. S.Rəhimov.

TUTALIM(KI) *ara s.* Deyək ki, fərz edək ki, belə hesab edək ki. *Tutalım, çox ağılli tacırsən;* *İş aparmaqdə xeyli mahırsən.* A.Səhhət. [Əbdürəhman bəy:] *Deyim ki, gəl mənim qızımı al, tutalım ki, dedim, axır alar-mı?* N.Vəzirov.

TUTAM *is.* Bir dəfədə və birdən tutulacaq miqdardı. *Bir tutam ot.* – [Molla Nəsreddin:] *Padşah mənim bir tutam saqqalımı bir arşın görəndə onun kəndxudası da əlli pud taxili lumi beş yüz pud görər də.* “M.N.letif.”

TUTAR *is.* Güc, qüvvət, taqət, təper. [Əzim] *nə ayaqda durmağa hali, nə danışmağa tutarı vardi.* A.Şaiq. *Verdin öz ömrünü şeirə, sənətə, Qaynar gözlərində qalınca tutar.* O.Sarivəlli.

TUTARLI *sif.* 1. Əsaslı, yerli-yerində, sübutlu, inkaredilməz, hədəfə düşən, düzgün, dəqiq. *Tutarlı sübut.* *Tutarlı cavab.* – *Lakin bir adamı yixmaq üçün tutarlı bir bəhanə də*

TUTARLILIQ

lazımdır. Mir Celal. *Vəkilin tutarlı dəllillərini; Eşidib, az qalır, qalxıb əl vura.* B.Vahabzadə.

2. Bərk, möhkəm. *Tutarlı zərbə.* – Uşaq [Əkbərin] *baldırına tutarlı bir çubuq çəkib gülə-gülə qaçıdı.* Mir Celal.

TUTARLILIQ *is.* Tutarlı şeyin xassəsi, tutarlı olma; sübutluluq, əsaslılıq. Sübutların tutarlılığı.

TUTARSIZ *sif.* Tutarı olmayan, sübutsuz, dəlilsiz, əsəssiz. *Tutarsız sözlərə inanan ol-maz; Garək uyğun gələ söziňla işin.* İ.Soltan.

TUTARSIZLIQ *is.* Sübutsuzluq, əsəssizliq, dəlilsizlik.

TUTAŞ *sif.* Qalın, six, yaxın, bitişik. *Eloğ-lu kəndindən fərqli olaraq, Dağətəyi də Şahlı kimi qalın və tutuş meşəliyin əhatəsində idi.* S.Rəhimov. *Şəkər islanmış tutuş kirpiklərini qaldırib Leylanın.. üzünə baxdi.* B.Bayramov.

TUTAŞMA “Tutuşmaq”dan *f.is.*

TUTAŞMAQ *f.* Vuruşmaq, döyüşmək, ya-xalaşmaq, dalşamaq, qovğa etmek, höctələşmək. *Vəziyyətdən aydın idi ki, Orucov alman kəşfiyyatçısı ilə tutuşmışdır.* Mir Celal. [Səfər:] *Buna şübhən varsa, gol bir tutuşaq;* Ağzın süd qoxuyur, uşaqsan, uşaq. S.Rüstəm. // Mübarizə aparmaq, döyüşmək, mübarizə etmek. *Doğrudur, Vahid adı bir tələbə idi, Gəldiyev ilə tutuşmağa tabi gəlməzdidi, lakin bir adamı yixmaq üçün tutarlı bir bəhanə də lazımdır.* Mir Celal.

TUTÇULUQ *is.* Kənd təsərrüfatının, yarpaqları barama qurdum üçün yem olan tut ağacıları əkib-becərməklə məşğul olan sahəsi. *Tutçuluğu inkişaf etdirmək.*

TUTDURMA “Tutdurmaq”dan *f.is.*

TUTDURMAQ *icb.* Yaxalatmaq, həbs etdirmək, həbsə saldırmaq, tutulmasına səbəb olmaq. [Şö'lə xanim:] *Xan* [Teymur ağanı] *axtardır ki, tutdursun, öldürsün.* M.F.Axund-zadə.

TUTHATUT *is.* Kütləvi miqyasda aparılan həbs.

TUTQAC *b a x* **tutacaq.** Körpünün tutqa-cından tutmaq. Çayniki tutqacıa götürmək. – *O gənc qadın, əri olan otağın qapısında bir əli tutqacda ..durmuşdu.* İ.Əfəndiyev.

TUTQUN *sif.* 1. Batqın, batmış, batıq (səs haqqında). *Mərsiyyəxan .. bir neçə nərə çəkib, tutqun səsi ilə çıçırdı.* Çəmənzəminli. *Tutqun*

TUTQUNLUQ

kal səsilə telefon yenə; – Dur gəl, sözüm var-dir! – deyir Hüseynə. M.Rahim.

2. *məc.* Qəmli, kədərli, məyus, pərişan, qəmgin, qaşqabaqlı. *Tutqun üz. Tutqun görü-nüş. – Tutqun, məhzun sima ilə sakit, sırin yat-mışdır.* Dösiyndəki az yaradan qan fəvvarə atmışdır. A.Səhhət. Cəlal dəyişmişdir, Cəlal tutqundur; Xəyalı dağımıq, fikri uçqundur. S.Vurğun.

3. Açıq olmayan, buludlu. *Tutqun hava. Gö-yün üzü tutqundur.* // *məc.* Kədərləndirici, cansixici, darixdirci. .. *Getdikcə hava sərtlə-sir, tutqun payız ruzgarı sərt bir qısa çevril-məyə başlayırdı.* S.Rəhimov. *Hava tutqun olan kimi Əziz də bikef idi.* Ə.Vəliyev.

4. *məc.* Üstüörtülü, aydın olmayan, dumanlı, anlaşılmaz. *Tutqun iş.* – [Bəhlul:] *Düşünməli, bir çox tutqun mətləbləri aydınlaşdırılmalıdır.* B.Bayramov.

5. Zeif, olgün, donuq. *Yağışın arasında kü-çələrdə yanın elektrik işığıları tutqun bir ziya-naşr edirdi.* S.Hüseyn. *Çıraqın tutqun işığında [Qaragünənin] əri, ətli üzündəki çopurlar daha dərin görünürdü.* M.Rzaquluzadə.

6. *məc.* Gərgin, qızgın. *İşin ən tutqun vaxtı, yorğun və əzgın bir halda hisli-pashlı paltaların içində Nadir yatmaq üçün evə gəldi.* B.Talibli.

7. Açıq olmayan, tünd (rəng haqqında). [Boz Ukrayna qaramalı] əsasən boz, gümüşü, yaxud tutqun polad rəngindədir, belində uzu-nu ağımtıl zolaq vardır. “Qaramal”.

TUTQUNLAŞMA “Tutqunlaşmaq”dan *f.is.*

TUTQUNLAŞMAQ *f.* 1. Tutulmaq, tutqun olmaq, qaralmaq. *Göyün üzü getdikcə tutqun-laşır, hava tutqunlaşmışdı, narın qar yağırdı.*

2. Rəngi qaralmaq, tündləşmək. *Yağlı boyaya ilə işlənmiş bəddi və köhnə əsərlər tutqunlaş-dıqda üzərlərinə lək çəkirər.* A.Qaziyev.

3. *məc.* Tutulmaq, pozulmaq, pərt olmaq. *Zeynəbin ..ağ üzü tutqunlaşdı.* M.Ibrahimov. *Murat qaşlarını çatdı, üzü birdən-birə tut-qunlaşdı.* İ.Əfəndiyev.

TUTQUNLUQ *is.* 1. Buludluluq, dumanlılıq; tutqun havanın, göyün vəziyyəti. *Göyün üzü-nü qar havasına məxsus bir tutqunluq bürü-müş, şiddətli küləklə qar yağırdı.* S.Hüseyn. *Hər tərəf yaş, duman kimi boz bir tutqunluq içində idi.* Mir Celal.

2. Batqınlıq, batıqlıq, boğuqluq (səs haqqında). *Valentinanın səsində tutqunluq, yaxud da qondarma bir gümrahlıq duyulsası idi, bəlkə də sözləri bu üç-dörd nəfərdə əks-təsir oydardı.* Ə.Əbülləsən.

3. məc. Qəmlilik, kədərlilik, məyusluq, pərisanlıq, qəmginlik, portılıq. *Gülyanığın indicə gülümədiyinə baxmayaraq, sıfətindəki tutqunluq, fikir-düşüncənin əksi hələ də qalırdu.* Ə.Vəliyev. *Əlikram daxili narazılığını və tutqunluğunu böyük örtülü saxladı.* B.Bayramov.

4. məc. Bir şeyde aydınlığın olmaması; dumanlılıq, qeyri-müəyyənlik. *Çar konsulu beynəlxalq vaziyətin tutqunluğunu hiss etdirməyə çalışır.* M.S.Ordubadi.

5. Tutqun şeyin hali; solğunluq. *İşığın tutqunluğu. Rəngin tutqunluğu.*

TUTMA 1. “*Tutmaq*”dan f.is. [Ayırmızı] *cüçələri tutmaması üçün əlinə böyük bir ağac alıb, “kış, kış” edərək qızılqusu qovla mağa başladı.* A.Saiq.

2. is. Hər hansı bir xəstəliyin birdən özünü bürüze vermesi, güclənməsi, kəskinləşməsi, növbə (xəstəlikdə). // Yoluxucu, kecici xəstəlik.

◊ **Tutması tutmaq** məc. – birdən hirslenmək, coşmaq, tərsliyə başlamaq. [Qasıməli:] *Tutması tutanda da, Allah göstərməsin, öhdəsindən gəlmək olmur.* C.Məmmədquluzadə. [Zalxa:] *Budur ha, yenə tutması tutdu, çıxdı göylərə.* S.Rəhman.

TUTMAQ f. 1. Əli və ya əlləri ilə bir şeydən yapışmaq. *Məhəccərdən tutmaq. Divardan tutmaq.* – *Hacı Rəsul, Bəndalinın zərbəsindən yixilmamaq üçün qapıdan bərk tutdu.* Mir Cəlal. *Poçtalyon, Xoşqədəm nənənin qoldan tutub onu maşına tərəf çəkdi.* S.Qədirzadə. // Hər hansı bir vəziyyətdə əlinde saxlamaq. *Gah çəkic vurdur əlim, gah da qələm tutdu əlim.* S.Rüstəm. [Oğlan] *indi tüsəngi rahat tuta bildi.* M.Rzaquluzadə.

2. Hədəfə dəymək, toxunmaq. *Sillə onu tutdu.* – *İkram başım cəld yana əzdiyinə görə birinci yumruq onun ciyinini tutdu.* Ə.Əbülləsən. *Fati yerdən daş götürüb itə atdı, lakin daş ala köpəyi tutmadı.* Ə.Abasov.

3. Diri-diri ələ keçirmək, ovlamaq. *Ceyran tutmaq. Balıq tutmaq.* – *On səkkiz yaşında Bəşir çıxır çınar ağacına dolaşa tutsun, quşu ci-*

binə qoyandan sonra ağacdan yixılır, qılıçası sinir. C.Məmmədquluzadə. *Mən gedib göyərçini tutdum.* M.Rzaquluzadə. // Həbs etmək, ələ keçirmək, yaxalamaq. *Oğrunu tutdular.* – *Pristav Əliağa bay Cavanşirov Nəbini tutub qazamata göndərir.* “Qaçaq Nəbi”.

4. Bir şeyin tutumunu, həcmini, yerləşdirmə qabiliyyətini bildirir. *Çamadan paltarları tutdu.* *Səbət 5 kilogram meyvə tutur.* Stəkan 20 gram tutur. – *Meydan izdihamı tutmurdu.* Ə.Abasov.

5. İşgal etmək, zorla bir yeri almaq, ələ keçirmək, bir yero daxil olmaq. *Gün əyilən zaman* [döyüçülər] *yeni bir kəndi tutdular.* Ə.Vəliyev.

6. Sirayət etmək, yolu xələmək, xəstələnmək. *Qırıp tutmaq.* – *Məlumdur ki, çıçək naxoşluğunu o uşaqlar tutur ki, onlara çıçək döyülməzibdir.* C.Məmmədquluzadə.

7. Göyərmək, bitmək. *Tıngların bir hissəsi tutmadı.* *Şitillərin hamısı tutdu.* – [Kərəm:] *Qərənfillər tutmadı imiş;* *Gül tikansı bitməz imiş.* “Əslı və Kərəm”. // Başqa bitki ilə bitişmək, calanmaq. *Qələm tutdu.* *Calalqların bir hissəsi tutmadı.*

8. Qapmaq, dişləmək. [Yazgül:] *Deyəsən, yamandıymış Bobik zəncirini qırıb, gedib istirahət evinin qızlarını tutub.* Ə.Məmmədxanlı. [Fati:] *Məni o azar dəymış it tutdu, bal!* Ə.Abasov.

9. Qapamaq, örtmək, əli və ya başqa bir şeylə görünməz etmək. *Ağzını tutmaq.* – *Əntiqə “Oğru gəlib! Eviniza oğru gəlib!”* – deyə ikiəlli gözlerini tutub, hönkür-hönkür ağladı. Mir Cəlal. *Ümid əlini ağzına tutub, xəlvətcə əsnayır, gözlerini ovuştururdu.* B.Bayramov.

10. Yaxşı göstərmək, uyğun gəlmək, yaraşmaq. *Bu paltar onu yaxşı tutur.* – [Yunis xalasına:] *Yaqt sənə demirdi ki, bu şapka məni tutmur?* Ə.Məmmədxanlı.

11. Bir iş görmək istəyənə mane olmaq, əl-qol açmağı qoymamaq. [Mərcan bəy:] *Ay camaat, məni tutmayın, bu kişini öldürəcəyəm.* Ü.Hacıbəyov.

12. Müəyyən şərtlərlə bir işə qəbul etmək, götürmək. [Hacı Mehdi:] *Birini qovub, ayrısimi tutursan, o, əzzəlkindən pis çıxır.* Ə.Haq-verdiyev. [Ağca] *dünyagörmüş xanımların*

TUTMALI

məsləhətilə bir dayə tutub, uşağı ona tapşırdı.
Mir Cəlal.

13. məc. Kirələmək, kirayə etmək, icarə etmək, pul verək müvəqqəti istifadə etmək. *Taksi tutmaq. Mehmanxanada nömrə tutmaq.*
– [Qız dedi:] *Bir minasib mənzil tut, yiğisəq ora.* (Nagıl).

14. məc. Uyğun gəlmək, bir gəlmək, düz gəlmək. *Atlı ilə piyadanın yoldaşlığı tutmaz.* (Ata, sözü). Deyirsən, mənimki tutar səninlə; *Gəl birgə əbədi bir həyat quraq.* S.Rüstəm.

15. məc. Toxunmaq, bərk təsir etmək. *Söz onu bərk tutdu.* – *Hümmətyarla Mədədin söhbəti Xanpərini bərk tutmuşdu.* Ə.Vəliyev.

16. **Tutmamaq** şəklində – nəticə verməmək, müvəffəqiyyətsizliyə uğramaq, baş tutmamaq. [Vaqif:] *İbrahim xan qardaşı Mehrəli bəyin dul arvadına evlənmək istədi, tutmadı.* Çəmənəzminli.

17. ...**tutmuş** şəklində – ...başlamış, ...başlayaraq mənənəsində işlədiril. *Krasnovodskdan tutmuş ta Daşkəndə kimi hər yerdə bu qəsəbənin cavan tacirlərinə rast gəlmək mümkündür.* Ə.Əbülləhəsən.

18. Bir sira isimlərdən sonra gələrək, mürəkkəb feil və müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: yükünü tutmaq, acığı tutmaq, yer tutmaq və s.

◊ **Tutdu qatıq, tutmadı ayran** – nəticəsindən asılı olmayaraq edilən təşəbbüs haqqında. **Tutduğunu buraxmamaq** – öz dediyindən el çəkməmək, inad etmek, istədiyini, dediyini etmək.

TUTMALI *sif.* Tez-tez tutmalara (2-ci mənada) mərəz qalan, tutması olan. *Tutmalı qoca.*

TUTU 1. B a x **tutuşu** 1-ci mənada. *Hər tərəfdə tutu, qumru; Coşur, oxur indən belə. “Əslisi və Kərəm”.*

2. məc. Dili şirin, gözəl sözlər danışan gözəl haqqında. *Tutu danışığı, qumru ağızlı: Şirin dili canım alı, əfəndim!* “Koroğlu”. Şəkər səhbətlidi, şirin dilliidi; *Tutu kimi xoşzəbanı gedibdi.* Aşıq Ələsgər. // məc. Mənasını anla- madan uzun-uzadı danışan adam haqqında.

TUTUCU *is.* Bir şeyi tutmaq üçün düzəldilmiş mexanizm, qurğu və s. *Tutucunu işə salmaq.* // *Sifət mənasında. Tutucu alətlər.*

TUTUQ b a x **tutqun.** *Verdiyev .. tutuq səslə cavab verdi.* Mir Cəlal.

TUTUŞDURMAQ

TUTUQLUQ *is.* *Tutqunluq. Havanın tutuqluğu. Səsin tutuqluğu.*

TUTUQUŞU *is.* 1. *zool.* Tropik və subtropik ölkələrin meşələrində yaşayan alabəzek rengli quş; tutu.

2. *məc. dan.* Öz müstəqil fikri olmayıb başqasının fikrini, sözlərini təkrar edən adam haqqında.

◊ **Tutuquşu kimi ötmək (danışmaq)** – dilavərcə, səlis danışmaq, rəvan danışmaq. *Teymur baxır ki, bayadandan tutuquşu kimi danışan vəzirlər, əyanlar Molla Nasreddini görçək lal oldular.* “M.N.letif.” [Şahmar:] ..*Kinolarda min dəfə görmüşəm ki, sevən oğlanlar tutuquşu kimi ötürlər.* B.Bayramov.

TUTULMA 1. “*Tutulmaq*”dan *f.is.* [Valentinov:] *Tutulması çətindir. Gerisindən qorxmayıñ.* C.Cabbarlı.

2. *is.* Göy cisinin müvəqqəti olaraq başqa göy cismi ilə örtülməsi və ya başqa göy cisinin kölgəsində qalması. *Günəşin tutulması. Ayın tutulması.*

TUTULMAQ 1. “*Tutmaq*”dan *məch.* *Xəstəliyə tutulmaq.*

2. *f.məc.* Pərt olmaq, pozulmaq. *Zahidəlu danışa-danışa qaralır, çox bərk tutulurdu.* S.Rəhimov.

3. *f.* Müvəqqəti olaraq başqa göy cismi ilə örtülmək və ya başqa göy cisinin kölgəsində qalmaq (göy cisimləri haqqında). *Ay (Günəş) tutulmaq.*

TUTULMAZ *sif.* *Tutula bilməyən, ələ keçirilə bilməyən, tutulması, yaxalanması mümkün olmayan.*

TUTUM *is.* Müəyyən qədər şeyi tutmaq, öz içərisində yerləşdirmək qabiliyyəti; həcm. *Sisterin tutumu.*

TUTUMLU *sif.* Müəyyən miqdarda şey tutu bilən; həcmli. *5 litr tutumlu neft qabı.* // *Çoxlu miqdarda şey tutan; irihəcmli. Tutumlu çən.*

TUTUMSUZ *sif.* Az şey tutan, tutumu kiçik olan; kiçik həcmli. *Tutumsuz qazan.*

TUTUŞDURMA “*Tutuşdurmaq*”dan *f.is.*

TUTUŞDURMAQ *f.* Oxşar və fərqli cəhətlərini, yaxud bir şeyin o biri şeydən üstünlüyü müəyyən etmək üçün onları qarşılaşdırmaq, müqayisə etmək. [Telli] o gün *Molla Xəlildən eşitdiyi sözlərlə əvvəlcə müəllimindən*

esitdiyi sözleri bir-birilə tutuşdururdu. S.Hüseyin. Rəis hesabı qurtarır, onu kağızdakı rəqəmlə tutuşdurduqdan sonra qəddini düzəldərək astadan əsnədi. İ.Əfəndiyev.

TUTUŞMA “Tutuşmaq”dan *f.is.*

TUTUŞMAQ 1. *Bax tutasmaq.* [Nazlı] bu saat Camalın qardaşı ilə tutuşacağını zənn edirdi. Ə.Əbülhəsən.

2. Alişmaq, yanınaq başlamaq, alışışyanmaq. [Əslili:] Ağə Kərəm, Paşa Kərəm, Xan Kərəm! Aliş Kərəm, tutuş Kərəm, yan Kərəm! “Əslî və Kərəm”. [Tərxan:] Uş, yanar odlara tutuşdum man! A.Şaiq.

3. Azacılıq bərkimək, qurumaq; suyu çökilmək. *Palçıq tutuşdu.* – *Sement tutuşub qurtardıqdan sonra bərkiməyə başlayır.* S.Quliyev.

4. qarş. Qurşaq yapışmaq, küstü tutmaq, güləşmək. *Dedi:* – *Olmaz ki, olmaz.* – *Xülasa, əlacım kəsildi, elə zorxanada tutuşduq.* Çəmənzəminli.

TUTUZDURMA “Tutuzdurmaq”dan *f.is.*

TUTUZDURMAQ *f. dan.* İlişdirmək, bərk vurmaq, çəkmək.

TUTYA *is.* [ər.] 1. köhn. Kimyəvi maddə – sink.

2. *məc.* Mövhumatçıların müqəddəs saydıqları her hansı bir şey. *Xalq dalınca yüyüürüşüb* [mollanın] uzunqulağının ayaqlarının izindən torpaq götürüb tutuya kimi evlərində saxlayırdılar. Ə.Haqverdiyev.

TUVACA *sif. və zərf* Tuva dilində. *Tuvaca-rusca lügət.*

TUVALILAR *cəm* Tuva Respublikasının əsas əhalisini təşkil eden xalq.

TUZ [pol. tuz, əsl alm. Dous] 1. Qumar kağızlarında: ortasında bir xal olan qiymətcə ən yüksək kart. *Xaç tuz.* – [Cəbi:] Xeyr, olmaz, gərək tuz vuraq, kimə çıxsa o, bank qoysun. S.S.Axundov.

2. *məc. dan.* Hər hansı bir mühitdə yüksək mövqə tutan nüfuzlu şəxs. *Maliyyə tuzları.* – [Rəşid:] ..*Bu saat Bakının tuzları fəhləyə ləbbeyk deyir, o ki qaldı mən olam.* M.Hüseyn. // Hər hansı bir mühitdə şöhrət qazanmış, tanınmış şəxs. *Teatr tuzları.* *Tuzlar yığışıblar.*

TÜCCAR *is.* [ər. “tacir” söz. cəmi] köhn. Tacirlər. *Dedi:* – *Məşhur tacirəm məni-zar;* *Tanıyırlar məni hamı tiçcar.* S.Ə.Şirvani. Müsəlmanlardan xeyli camaat: *nücəbadan,*

tüccardan və sair əsnafdan tamaşa üçün teatra toplaşdırılar. F.Köçərli.

TÜFEYLİ *is.* [ər.] 1. *biol.* Başqa orqanızmin üzərində və ya içinde yaşayib onun he-sabına qidalanan bitki; parazit. *Bit camışın xüsusi tüfeylisidir.* A.Ağabəyli. // *Sif. mənəsində. Tüfeyleli bitkilər.*

2. *məc.* Başqasının zəhməti hesabına yaşıyan adam; müftəxor, parazit. *Cəfər irəli yürüüb tapançını xozeyindən almaq, böhtan danişan və yalan sayıdə yayan bu tüfeylini camaat içərisində ifşa etmək istədikdə tapança açıldı.* Ə.Veliyev. *Beləlikdə, Rüstəm bəyi əhatə edənlər ..cəmiyyətin tüfeyliləridir.* Ə.Sultanlı. // *Sif. mənəsində. Tüfeyleli siniflərin lağv edil-ması. Tüfeyleli hayat.*

3. *dan.* Söyüş kimi işlədirilir. *Tüfeylinin biri.*

TÜFEYLİLİK *is.* 1. *biol.* Bir orqanızmin o biri orqanızmdən qida mənbəyi kimi istifadə etməsi; parazitlik, parazitizm.

2. *məc.* Başqasının əməyini istismar etmək hesabına yaşama; parazitizm, parazitlik. [Zərdabiyə] *elə gəlirdi ki, nəsihətlə bəyi, xanı, mollanı başa salmaqla, maarif və mədəniyyəti yaymaqla tüfeyliliyi yox etmək olar.* M.İbrahimov.

TÜFƏNG *is.* Uzun, ya qısa lüləli, əllə tutulub atılan odlu silah. *Ov tüfəngi. Qoşalılıq tüfəng.* *Tüfəng atmaq.* – *Bəxtiyar tüfəngi doldurub qalxdı;* *Zilləyib gözünü bir az da baxdı.* S.Vurğun. [Qarakaş] *içəri girəndə əvvəlcə tüfənginin lüləsi göründü.* B.Bayramov.

TÜFƏNGLİ *sif.* Tüfəngi olan, tüfənglə si-laqlanmış. *Tüfəngli əsgər.* – [Uşaqlar] *tüfəngli fədal dəstələrinin nümayişini görərkən əvvəlcə bu nümayişləri da bundan əvvəl olan sadə nümayişlərdən biri hesab edirdilər.* Ə.Sadiq.

TÜĞYAN *is.* [ər.] Daşma, qabarma, qayna- ma, coşub-dasma. // *məc.* Həyəcan, təlatüm.

□ **Tügən etmək** *məc.* – siddət etmək, qay-namaq, coşmaq, azığlıq etmək, qızışmaq. [Vaqif İbrahim xana:] ..*Fətəli xan bir az çəkinirdi, indi qorxuram, o da tügən eləyə.* Çəmənzəminli. *Hava yenə də tügən elədi.* S.Rəhimov. **Tügənə gəlmək** – *bax tügən etmək.* Coşdum zaman-zaman, gəldim tüğ-yana. M.Rahim. *Qoca aşığın könülü sanki tüg-yana gəldi.* Ə.Məmmədxanlı.

TÜHAF sif. [ər.] 1. Qəribə, görünməmiş, anlaşılmaz. *Tühaf hərəkət. Tühaf iş. – [Rüstəm bəy] bir-iki addım getməmiş tühaf bir mənzərəyə tasadif etdi. Çəmənzəminli.*

2. Gülünc, güldürücü, məzhekəli, əyləncəli. *Tühaf iş. Tühaf söhbətlər.*

TÜK is. 1. İnsan və heyvan dərisinin üstündə çıxan sapvari buynuz törməsi. *Ağ tük. – Qurd tüküni dəyişər, xasiyyatını dəyişməz.* (Ata. sözü). [Qarovalçunun] üzündəki seyrək tüklər *biz-biz durmuşdu.* M.Hüseyn. // Saç. *Qulunun başının tükləri, qaşları və kirpikləri xına rongında idi.* M.Ibrahimov.

2. Heyvanların müxtəlif məqsədlər üçün istifadə edilən yunu, qılı. *Keçi tükündən toxunmuş örökən. – Ələklər ipək sapdan, tükdən, bürüncü və ya polad məftildən hazırlanır.* R.Əliyev. □ **Tük gülə** – tir tüfengindən atılan, arxa tərəfində tük olan gülə. *Avtomata dönmüş cavab, tirdə atılan tük gülə kimi yənə qanadlanıb düz hədəfin ortasına yapışdı.* B.Bayramov.

3. Quşların bədənini örtən belə yumşaq və incə tellər. ..[Martı quşları] öz tüklərini tumarlayırdılar. H.Seyidbəyli. // Kəsilmiş quşların, balış və s. üçün işlədilən çıxarılmış pəri; pərqu. *Balış üçün tük almaq. Qu tükü.* // İçində pər olan, içində pərqu doldurulmuş. *Tük balış.*

4. Bəzi meyvələrin və ya yarpaqların üzərində, yaxud da altında olan xırda tükcükler; xov. *Gicitkənin tükləri.*

5. Hər hansı bir mexanizmdə, cihazda və s.-də incə sap, yay, məftil və s. *Saat mexanizminin tükü. Elektrik lampasının tükü.*

◊ **Tük qədər** – zərrə qədər, heç, qətiyyən. *Tük qədər qorxmaq. Tük salmaq (tök-mək)* – bərk qorxmaq, dəhşətə gəlmək, dəhşətlənmək. *Tük təkər məndən paşalar; Xotkarlar çəkər haşalar. "Koroğlu".* [Qurd Kərim:] *Səlim bəy nə qədər güclü olsa da, Nəbidi-dən tük salır.* S.Rüstəm. **Tükdən aslı olmaq** – qorxulu, ümidsiz vəziyyətdə olmaq, ölüm ayağında olmaq. **Tükləri biz-biz durmaq (olmaq)** – dəhşət götürmək, bərk qorxmaq. *Elə bir hala düşərsən ki, tükün biz-biz olar; Əyninə geyməyə şey tapmasan; astar üz olar!* M.Ə.Sabir. *İndi də bu hadisə yadına düşəndə tüklərim biz-biz durur.* S.S.Axundov. **Tükləri qabarmaq (qalxmaq, ürpər-**

mək) – bax **tükləri biz-biz durmaq (olmaq).** *Pələngdən elə bir bağırtı qopdu ki, səsindən dam-daş titrədi. Gözlərim qaraldı. Tüklərim ürpərdi.* A.Şaiq. [Nənəqız] *elə ağı deyir ki, adamın başının tükləri qabarır.* S.Rəhimov. **Tükü tərpanməmək** – halına qətiyyən təsir etməmək. *Rəhim bayın sözlərini dinlədikcə Bayramın tükü də tərpanmirdi.* M.Hüseyn. **Tükü tükdən seçmək** – ən ince mətləbi başa düşmək, tez başa düşmək. *Vəzirlər həmişə gərək tükü tükdən, sözü sözdən seçsinlər.* (Nağıl). [Qubernator:] *Diplomat tükü tükdən seçər.* C.Cabbarlı. **Tükü yatımına siğallamaq** məc. – bir işi yaxşılaşdırma, mübahisəsiz yola vermək. [Rəhimli:] *..Mən həmişə tükü yatımına siğallayıram, inciyən adam deyiləm.* İ.Hüseynov. **Tükünü (tüklərini) didmək** – divan tutmaq, cəza vermek, cəzalandırmak. [Oddamçı:] *Vay, [ərebler] manim cüç kimi tüklərimi didəcəklər.* C.Cabbarlı.

TÜKBƏS sif. Başına heç bir şey örtməmiş; başaçıq. *Tükbaş qız.*

TÜKÇƏ sif. və zərf Türk qədər, zərrə qədər, qətiyyən, əsla. [Kərbələyi Qubad:] *Valallah, səni mən tükcə incitmərəm!* Ü.Hacıbəyov.

TÜKÇÜK is. İncə, zərif, xırda tük. *Yarpağın tükcüyü.*

TÜKƏNDİRMƏ “Tükendirmək”dən f.is.

TÜKƏNDİRMƏK f. Hamısını işlədib qurtarmaq, sərf edib qurtarmaq, axırına çıxməq. □ **Səbrini tükəndirmək** (“səbir”də). Rüstəm kişi tutuldu. *Telli arvadın susmaq bilməyən dili onun səbrini tükəndirdi.* M.Ibrahimov.

TÜKƏNMƏ “Tükənmək”dən f.is.

TÜKƏNMƏK f. Qurtarmaq, bitmək, tamamilə işleyib qurtarmaq, daha qalmamaq. ..*Kənddən çıxıqlarının onuncu günü Səriyyə xala yemək ehtiyatının tükənməyə başladığını hiss etdi.* M.Ibrahimov. *Yusifgilin kənardan çəkib götərdikləri ələf də tükənirdi.* B.Bayramov. // *Sona çatmaq, bitmək, qurtarmaq. Ömrün tükənib oldu nəhayət şəbi-vəslin.* S.Ə.Şirvani.

TÜKƏNMƏZ sif. Tükənməyən, bitməyən, bitməz, qurtarmayan, qurtarmaz, çox, saysız-hesabsız. *Dağlardan axıb gələn çay suyu .. yaşıł bağlar üçün tükənməz bir həyat*

mənbəyidir. M.İbrahimov. Alın tərilə əkən, biçən; İnsanların fərəhi, sevinci tükənməzdir!

N.Rəfibəyli.

TÜKƏTMƏ “Tükətmək”dən *f.is.*

TÜKƏTMƏK *f.* Axıra çatdırmaq, bitirmək, sona çatdırmaq. [Şah Abbas:] *Tükəti ömrümüz zindan, yox oldu səbrü-qərar. Ü.Hacıbəyov.*

TÜKLƏNMƏ “Tükəlnəmək”dən *f.is.*

TÜKLƏNMƏK *f.* 1. Üzünə tük çıxməq, tük gəlmək, tük basmaq. *Cavadın mülayim və mehriban rəftarını gördikdən sonra [uşaq] da əllərini Cavadın tükəlnmiş* (*f.sif.*) üzündə gəzdirməyə başladı. Ə.Vəliyev.

2. Tük çıxarmaq, tük əmələ gəlmək (quş balası, cücə və s. haqqında). *Şəhərdən gətirdiyim toyuğumun cüçələri böyümiş, tükəlnmiş, xoruzu, fərəsi bəlli olmuşdu.* A.Şaiq.

TÜKLÜ *sif.* 1. Tükü olan, bədəni tükə örətülü, tük basmış. *Xanməmməd üstü tükli bur-nunu çəkə-çəkə içəri girdi.* Çəmənəzəminli. [Nəriman] ..şəpsəkini təkyənin üstünə ataraq ağ, tükli baxılklarını çırmayıb əlüzuyuna xaxınladı. İ.Əfəndiyev. // Üzü qırılxılmamış, üzünü tük basmış. *Tükli üz.* – *Fərhad gözlərinin açında yaş damecları tükli sifətinə axdi.* Ə.Vəliyev. // Qilli. *Tükli heyvan.*

2. Tükli dəridən tikilmiş. *Tükli kürk.* – [Məşədi Əhməd] *evdə işlər, qoyun və quzu dərisindən tikdiyi tükli papaqları bazaarda və meydanda satardı.* S.Hüseyin.

3. Tükü olan (bax **tük** 4-cü mənada). *Tükli heyvan.* – *Bu toxumlardan yetişən sağlam, yarpaqları tükli olan gözəl şitillər inkişaf etdi.* M.Axundov.

TÜKLÜLÜK *is.* Tükli olma, qıllılıq.

TÜKLÜPAPAQ *sif.* Başında tükli dəridən tikilmiş papaq olan. *Tüküpapaq, ayaqyalın birisi daxıl olub, bir stul gətirdi.* T.Ş.Simurq.

TÜKSÜZ *sif.* 1. Tükü olmayan, qılsız. *Tük-süz dəri.*

2. Üzünə həla tük gəlməmiş (yeniyetmə oğlan haqqında). // Üzü qırılxılmış, üzündə tük olmayan. *Rəhimlinin qiyiq gözlərindən silin-məyən təbəssüm qızartısı çəkiləməyən, yumru, əqli, tüksüz sifətinə yaraşıq verirdi.* İ.Hüseyinov.

3. Tükü olmayan (bax **tük** 4-cü mənada). [Pambığın] *bütün hissələri, ya azca tükli, ya da tamam tüksüz olur.* “Pambıqşılıq”.

TÜKÜGÖDƏK *sif.* Tükləri qısa olan; qısa tüklü.

TÜKÜRPƏRDƏN, TÜKÜRPƏRDİCİ *sif.*

Adamin tüklərini ürpərdən, çox ağır, sarsıcı, dəhşətli. *Tükürpərdən (tükürpərdici) manzərə.* – *Daşurəkli keşikçilər belə [xanın] tükürpərdən bir səslə:* “*Oğul... Buğac!..*” *fəryadını eşidəndə sarsılırlar.* M.Rzaquluzadə.

TÜL [fr. tulle] Cox vaxt güllü naxışları olan yüngül, toraoxşar şəffaf parça. *Pərdəlik tül.* // Həmin parçadan tikilmiş. *Tül kofta.* – *Açıq pəncərədən tül pardə asılmışdı.* İ.Hüseyinov.

TÜLƏK *sif.* Tükünü, yununu tökmüş. *Tülək tərlan.* – [Çopo:] *Bir dəfə də tülək şahına rast gəldim, hasarın üstündə oturub dimdiyini daşa sürtürdü.* Çəmənəzəminli.

TÜLƏMƏ “Tüləmək”dən *f.is.*

TÜLƏMƏK *f.* Müəyyən vaxtlarda köhnə tükünü, yununu, qabığını tökmək, təzəlemek (heyvanlar və quşlar haqqında). [Çopo:] *Beş addim o yanda tükünü tüləmiş* (*f.sif.*) *qoca və çələmsiz bir köpək yatmışdı.* Çəmənəzəminli. *At gündən-günən tükünü tüləyir, köklər, sağrısı düzəldirdi.* Ə.Vəliyev.

TÜLKÜ *is.* 1. *zool.* İtlər ailəsindən, uzun-sifet, uzuntüklü, quyruqlu yırtıcı məməli heyvan. *Boz tükü.* – *Tükü gəzər ikən oldu bir qurda düşcar.* Q.Zakir. *Elə bu anda yanım-dakı iri böyürtkən kolundan bir tükü çıxa-raq düzələrə sarı götürüldü.* İ.Əfəndiyev.

2. *məc.* Hiyləgər, bic, kələkbaz, yaltaq adam haqqında. *Yaman tüküdür.* – [Xart:] *Bu baş vəzir cənabları qoca tüküdür.* Ə.Məmməd-xanlı. // *məc.* Qorxaq, ağıciyər adam haqqında. *Aslanam, deyilmən tükü;* *Tanimaram qorxu, hürkü.* “*Koroğlu*”. [Atas:] *Qaçayla Atas olan yerin həndəvrinə Kangərlı kimi tükələr hər-lənə bilməz.* Ə.Vəliyev.

TÜLKÜDURMAZDAN *zərf* Səhər tezdən, alaqqaranlıqlan, şübhəçəyi. *Sabah tüküdurdan* *Gülməmməd dağá yollandı.* Ə.Vəli-yev.

TÜLKÜXASIYYƏT(Lİ) *sif.* Bic, hiyləgər, kələkbaz, yaltaq.

TÜLKÜQUYRUĞU *is. bot.* Süpürgəvari çı-çək qrupu olan yem bitkisi – ot.

TÜLKÜLÜK *is.* Hiyləgərlik, kələkbazlıq; hiylə, biclik. *Bu Məhbub xanımda bir tükü-lük var.* “*Koroğlu*”.

◊ **Özünü tülkülüyə vurmaq (qoymaq)** – biclik etmək, yaltaqlanmaq, hiyləbazlıq etmək.

TÜLKÜSİFƏT(Lİ) sif. Sifəti tülük siyətinə oxşayan, tüküsima adam haqqında.. *Başının ortası dazlaşmış, tüküsifat bir adamin nitqi Tahiri yaman qəzəbləndirdi.* M.Hüseyn.

TÜLLAB is. [ər. “tələbə” söz. cəmi] 1. köhn. Ruhani məktəbində oxuyan tələbələr. Şeyx Əbu Səid gecələr əvvəli-təbdə tül-labə dərs verardı. M.F.Axundzadə. *Məsələ məscid hücrələrində yaşayış tüləbə arasında da atəşli münaqişə və mübahisəyə səbəb oldu.* Cəmənzəminli.

2. məc. Yüngül, dəmdəməki, lotu-bambılı adam haqqında. *Tüllabin* biridir.

TÜLLƏBLİQ is. 1. köhn. Tələbəlik (dini məktəb tələbəliyi).

2. məc. dan. Yüngüllük, ciddiyətsizlik, ləyaqətsizlik, vecsizlik, bambılılıq. *Bəsdir tül-lablıq elzədin.*

TÜLU is. [ər.] 1. Doğma, çıxmə, zühur etmə (Günəş haqqında). □ **Tülu etmək (eyləmək)** – doğmaq, çıxməq, zühur etmək (Günəş). *Gün tülu etdi üfüqdən, yerə taban gəli-ri.* Heyran xanım. *Gün tülu etdi, ucaldı,fələkə;* *Ufaciq biz demə yatdıq bu gecə!* Ə.Nəzmi. // Dan yeri sökülen vaxt, sabah açılan vaxt, sübh işıqlanan vaxt. *Sübhün tüluunda gecə-ləmiş cil xoruz oyanıb, uca və zil səslə ban-ladı.* S.S.Axundov.

2. məc. Başlanğıc, ibtidə, törəniş; çıxmə, zahir olma. *Güñün ömrü öz vaxtında uzanır; Öz vaxtında gödəlir; Həyatın tüluu da; Bu qa-nuna diiz gəlir.* B.Vahabzadə.

TÜMƏN is. 1. İranda: 10 riala bərabər pul vahidi. [Xortdan:] *Rəştə telegram çəkib, bes min təmən pul istədi.* Ə.Haqverdiyev. [Səttarxan:] *Bəs bunun 210 təmənini kim verir?* M.S.Ordubadı.

2. qəd. On min.

TÜNBƏTÜN [fars.] Söyüş məqamında işlənən söz. [Hacı Qənbər:] *Tünbatünün qızı, sürün buradan!* N.Vəzirov. □ **Tünbatün ol-sun (düssün)** – söyüş, qarğış, lənət məqamında işlənən ifadə. [İzzət:] *Atana lənət, Xudayar bəy! Anana lənət, Xudayar bəy!* Də-dən tünbatün düssün, Xudayar bəy! C.Məmmədquluzadə. [Ocaqqulu:] *Qatırı axsaq olanın atası tünbatün olsun!* C.Cabbarlı.

TÜND sif. [fars.] 1. Rəngi açıq olmayan, qaraya yaxın olan, tutqun. *Tünd paltar. Tünd rəng.* // Qəliz, kəsif, tərkibində çoxlu miqdarda həll olmuş maddələr olan. *Tünd qəhvə.* *Tünd məhlul.* – *Qüdrət xörəyini həris bir iştah-ha ilə cəld yeyib, üstündən də iki şəkan tünd çay içdi.* M.Hüseyn. *Yaqub .. dəmlənmiş tünd çayı ləzzətlə içməyə başladı.* S.Veliyev.

2. Hiss orqanlarına bərk təsir edən; kəskin. *Tünd tütün.* – *Yenə də üz-üzə deyə qalxaraq; İçirdi dostları ona tünd araq.* M.Rahim. *Gə-mi sahibi bir yandan içdiyi bol müftə və tünd şərabın, bir yandan da on qat artıq aldıgi pulun nəşəsi ilə sərməst idi.* M.Rzaquluzadə.

3. məc. Bərk, iti, becid. *Tünd at.* – *Məstan da özünü görə göyçəkdi, amma sağ topuğundan, tünd (z.) yeriyəndə bir balaca axsaqlığı vardi.* (Nağılı).

4. məc. Hırslı, acıqli, ağrıxasiyyətli, tünd-məzəc, ağır. *Tünd adam.* – [Əziz bəy:] (Tünd halda) *Səkinə xanım, axır mənim günümü bu yerə yetirdin!* M.F.Axundzadə. [Sultan:] *Yol-daşlardan biri mənə dedi, eşitmışık, xasiyyətin bir az tünddürlü, buna görə də raykoma müvəqqəti göndəririk.* İ.Hüseynov. □ **Tünd olmaq** – hırslenmək, qozəblənmək, acıqlanmaq, hiddətlənmək, qanı qaralmaq. *Səni gör-cək özün soxar içəri;* *Tünd olub qapını bida-maq çəkər.* Q.Zakir.

5. məc. Bərk, şiddetli, güclü, qatı. .. *Cənab şəriətmədar küçə ilə gedərkən bir tünd yel əsdi.* Axundun əmmaməsi düdüyü yerə. “Mol. Nəsr.”

◊ **Tünd getmək** məc. – ifratı varmaq, şisirtmək. *Salman Şirzadı danışmağa qoymayıb dedi;* – *Yoldaş Şirzad çox tünd gedir, nöqsanları sıçıdır!* M.Ibrahimov.

tünd... [fars.] Mürəkkəb rəng adlarının, onların açıq olmadığını, qaraya yaxın olduğunu göstərən tərkib hissəsi; məs.: tünd-qara, tünd-sarı, tünd-yaşıl, tünd-qəhvəyi, tünd-göy və s.

TÜNDXASIYYƏT(Lİ) sif. Tez hırslenən, tez özündən çıxan, tez coşan, tündməzəc. [Sultan:] .. *Mən rayona qayidanda birinci işim bu oldu ki, ətrafıma özüm kimi tündxasiyyət adamları yiğdim.* İ.Hüseynov. *Əvvəllərdə də elə bir az tündxasiyyət olan Mahmud axır vaxtlar lap dəyişmişdi.* Y.Əzimzadə.

TÜNDXASIYYƏT(Lİ)LİK *is.* Tündməzəc adamın xasiyyəti; tez özündən çıxma, coşma; tündməzacliq.

TÜNDLƏŞMƏ “Tündləşmək”dən *f.is.*

TÜNDLƏŞMƏK *f.* 1. Rəngi tünd olmaq; tutqunlaşmaq, qəlizləşmək. *Abışın rəngi tündləşdi.* B.Bayramov.

2. Kəsifləşmək, qəlizləşmək, qatılaşmaq, kəskinləşmək, artmaq. *Havada tündləşir barış qoxusu; Berlinin üstündə ölüm yuxusu.* S.Vurğun.

3. *məc.* Hirslenmək, qəzəblənmək, acıqlanmaq, qızmaq, qızışmaq. *Yeri gələndə tündləşən* (*f.sif.*) *qocanın xasiyyətinə Qəhrəman yaxşı bələd idi.* S.Rəhimov. *İsi dayı Səməndərin tündləşdiyini görüb, araya sülh qoymağça calıdı.* B.Bayramov.

4. *məc.* Güclənmək, sıddətlənmək, gücü, sıddəti daha da artmaq. *Elə bil hava istiləşib bürkü tündləşdikcə milçək artırdı.* Ə.Əbülhəson.

TÜNDLÜK *is.* 1. Rəngi tünd olan şeyin hali; tünd olma, tutqun olma, tutqunluq. *Rəngin tündlüyü.*

2. Kəsiflik, qəlizlik, qatılıq, kəskinlik. *Qoxunun tündlüyü.*

3. Tünd olma dərəcəsi; bərklik, qəlizlik. *Şərabın tündlüyü. Tütünün tündlüyü.*

4. *məc.* Xasiyyətə ağırlıq, tündməzacliq; tez hirslenmə, tez özündən çıxma xasiyyəti. *İmanovun xasiyyətində nə isə bir tündlük vardi.* M.Hüseyn.

TÜNDMƏZAC [*sars.* tünd və *ər.* məzac] *bax tündxasiyyət(lı).* *Məşədi Qulam ev daxilində çox tündməzac idı.* T.Simurq. *Cünki Çərkəz həddindən artıq zarafatçı, aşiq isə tündməzac idı.* İ.Əfəndiyev.

TÜNDMƏZACLIQ *bax tündxasiyyət(lı)-lik.* [Köməkçi] *Xoruzoğlunun tündməzacılığından və adam döyməyindən bərk çəkinirdi.* S.Rəhimov.

TÜNDRƏNGLİ *bax tünd* 1-ci mənada.

TÜNLÜK *is.* Qələbəlik, adam çox olan yer, basabas. *Sahənin o biri briqadasının üzvləri də buraya göldikləri üçün çardağın altında əməlli-başlı tündlük idı.* Ə.Əbülhəson. Artyom adasındaki ovlaqda xüsusən istirahət günləri çox tünlik olur. M.Rzaquluzadə.

TÜNÜK *sif. dan.* Nazik, zəif. *Tünük taxta. Tünük bez.*

TÜNÜKLÜK *is. dan.* Tünük şeyin hali; naziklik. *Parçanın tünüklüyü.*

TÜPÜRCƏK *is.* Ağızdan tüpürülən ağız suyu; bəlgəm.

◊ **Tüpürçayı qurumaq** *məc.* – bərk qorxmaq, qorxu keçirmək. *Kecəl Həmzənin tüpürçayı qurudu. "Koroğlu".* **Tüpürçayını yalamaq** – *bax tüpürdüyüni yalamaq* (“tüpürmək”də). [Mezlmə:] *Mən tüpürçayımı yalanı deyilməm.* S.Vəliyev.

TÜPÜRCƏKQABI *is.* İçinə tüpürmək üçün qab. *Xəstənin ayrıca cib və üz dəsməli, qab-qacağı, tüpürçəkqabı olmalıdır.*

TÜPÜRCƏKLƏMƏ “Tüpürçəkləmək”dən *f.is.*

TÜPÜRCƏKLƏMƏK *f.* Tüpürçəyə batırmaq, tüpürçək sürtmək.

TÜPÜRMƏ “Tüpürmək”dən *f.is.*

TÜPÜRMƏK *f.* 1. Ağız suyunu, bəlgəmi, tüpürçayı və s.-ni ağızından rədd etmək, atmaq. *Xanlar.. ovçuna tüpürüüb, lopatkanı torpağa batırdı.* M.Hüseyn. *Musa kişi demisindən dərin bir qullab alaraq kənara tüpürdü.* İ.Əfəndiyev.

2. **Tüpürüm** (**tüpürəsən**) şəklində – bir şeyə, ya şəxse qarşı tam etinəsizliyi, laqeydiyi, saymazlığı ifadə etmək üçün işlədirilir.

◊ **Tüpürdüyüni yalamaq** – əvvəl dediyi sözdən, verdiyi vədden, razi olduğu bir şeydən, əvvəlki qərarından imtina etmək; sözünün üstündə durmamaq, sözündən qaçmaq. [Telli Rüstəmə:] *Sən özün öz abrını aparmışan, man niya? Bir sədr ki tüpürdüyüni yalaya, onda abırmı qalar?* M.İbrahimov. **Dabanına tüpürmək** – *bax daban.*

TÜRBƏ *is. [ər.]* Qəbir, məzar. // Böyük, yaxud müqəddəs sayılan şəxslərin qəbirləri üzərində tikilən və sonradan çox vaxt ziyrətgah olan bina; məqberə, mavzoley. *Qızıl Arslan İraqdakı türbələri ziyarət edəndən sonra Bağdada qayıldı.* M.S.Ordubəy. *Biz Nizamının türbəsinə çatarkən yuxarı dağların zirvəsindən qapqara bir bulud parçası qopub, gürün qabağıni tutan buludla birləşdi.* İ.Əfəndiyev.

TÜRBƏT *is. [ər.]* 1. Torpaq. *Elə bir ölkədə doğulmuşam ki; Onun türbətinə minnətdaram mən.* M.Rahim. // *məc.* Müqəddəs torpaq. *Ana torpağından bir ovuc alıb; Vətən türbəti tək gəzdirən ərlər.* N.Xəzri.

TÜRFƏ

2. Keçmişdə: dindarların müqəddəs sayıqları yerlərdən, müqəddəslərin qəbrinin üstündən, pirlərdən və s.-dən götürülən torpaq. [Xortdan:] *Bu türbətin təlatüm yartrmasına dəşərətla imtahan olunubdur.* Ə.Haqverdiyev.

TÜRFƏ *sif. və zərf* [ər.] *klas.* Zərif, incə, füsunkar, məlahətli, qəşəng. *Zar ağlar ikən bu rəsmə ol mah; Bir türfə səda eştidi nagah.* Füzuli. *Tazə gəlin kimi bəzəndi Bakı;* *Cox türfə bəzanib-düzdəndi Bakı.* Ə.Cavad.

TÜRFƏTÜLEYN *zərf* [ər.] *klas.* Göz açıb yumunca, bir göz qırpmında, bir anda, bir an içinde, dərhal. *Türfətüleyndə cəlladi-mühib belində xəncər, əlində tənab içəri girdi.* M.F.Axundzadə.

TÜRK *is.* Türkiyənin əsas əhalisini təşkil edən və türk dillərindən birində danışan xalq və bu xalqa mənsub adam.

◊ **Türk demişkən, türkün sözü** – “neca deyərlər” mənasında ara söz kimi işlənir. [Babakışı Sevilə:] *Bu il, qızım, türkün sözü, nəmişlik olmadı, ..mən da borca düşmüştüm.* C.Cabbarlı. **Türk dilləri** – müxtəlit türk xalqları dillərinin daxil olduğu dil qrupu.

TÜRKƏ *sif. və zərf* Türk dilində. *Türkə* öyrənmək. *Türkə-rusca liğət.*

TÜRKƏÇARƏ *is.* Xalq tebabətinin müalicə üsullarından biri; arahəkimliyi. *Evdə Xan-pəri, Gılپəri, Fatmanisə yiğilib, uşağın dərdini başa düşməzdilər, olmazın türkəçarə davaları ilə bu uşağın qarnını doldurardılar.* H.Sarabski. [Dükançının] üstəlik türkəçarə ilə məşğul olan firıldاقçı bir bacanağı vardi. Ə.Veliyev. □ **Türkəçarə etmək** – türkəçarə yolu ilə müalicə etmek. [Məmmədədin] *arvadı Banuxanın əri üçün yer salıb, türkəçarə eləməyə başladı.* “Aşıq Qərib”. [Rəşid:] *Bir qədər türkəçarə edəndən sonra, belə məlum olur ki, guya Qurbanqulunun bacısı qorxmuş(dur).* T.Ş.Simurq.

TÜRKƏÇARƏCİ *is.* Keçmişdə: xəstəni türkəçarə yolu ilə müalicə edən adam; arahəkimi.

TÜRKƏSAYA(Q) *sif. dan.* Sadədil, sadəlövh, biclik bilməyən, üreyisadə (bəzən “avam” mənasında işlənir). *Türkəsaya qoca.* – [Həsən:] [Zəhra] yazılıq, türkəsaya adamdır. M.Ibrahimov.

TÜSTÜLƏNDİRMƏK

TÜRKƏSAYA(Q)LIQ *is.* Türkəsayaq adəmin xasiyyəti; sadədillik, sadəlövhlük, üreyisadəlik (bəzən “avamlıq” mənasında işlənir). *Rüstem kişi sədrin fikrini axıra qədər bilmək üçün özünü türkəsayaliga vurdu.* M.Ibrahimov.

TÜRKMƏN *is.* Türkmenistanın əsas əhalisini təşkil edən türkdilli xalq və bu xalqa mənsub adam.

TÜRKMƏNCƏ *sif. və zərf* Türkmen dilində. *Türkmənçe dərs kitabı.* *Türkmənçe danışmaq.*

TÜRKOLOGİYA *is.* Türk dillərini və ədəbiyyatlarını, folklorunu öyrənən elmlərin bir yerdə adı.

TÜRKOLOJİ *sif.* Türkologiyaya aid olan, türkologiya ilə elaqədar olan.

TÜRKOLOQ *is.* Türkologiya mütəxəssisi.

TÜRKÜ *is. klas.* Mahnı, nəğmə, şərqi. *O yerdə ki quşlar oxur, söylənilən türkülər; Andırır ki, o torpağın zəngin təbiəti var.* S.Vurğun. *Oxuduğum türkülərin kölgəsidir övladım; Mənə məxsus vərəqlər var hər kitabda, hər dildə. M.Müsfiq.*

TÜSTÜ *is.* 1. Yanan bir şeyden havaya qalxan dumanaoxşar qazvari kəşif zərrəciklər. *Papiros tüstüsü. Qara tüstü.* – *O taydan bu taya işıqlar gəlir; Tüstülər burulub göyə yüksəlir.* S.Vurğun.

2. tar. Keçmişdə vergi vahidi kimi götürülen ev, təsərrüfat. *O zaman bu kənddə cəmi-cümlətəni 15-20 tüstü var idi.* S.Rəhimov.

◊ **Başından (təpəsindən) tüstü çıxməq** – bax bas.

TÜSTÜLƏMƏ “Tüstülemək” dən *f.is.*

TÜSTÜLƏMƏK *f.* 1. Tüstü vermək, çoxlu tüstü buraxmaq, tüstüsü çıxməq. *Yena trubka tüstüldə.* M.Ibrahimov. *Nə tüstülyib gedən qatarlar, nə sürətlə ötən maşınlar bu məxlüqa baxmırdu.* Mir Cəlal.

2. Yaxşı yanmamaq, közərib tüstülenmək, alışb-yanmamaq, sönmək üzrə olmaq. *Kösöv tüstülyir.*

3. **Bax tüstülenirdəmək.** *Papirosunu tüstülenmək.*

TÜSTÜLƏNDİRMƏ “Tüstülenirdəmək” dən *f.is.*

TÜSTÜLƏNDİRMƏK *f.* Papiros, qəlyan və s. çəkərkən tüstü buraxmaq, tüstü ilə

doldurmaq (bir yeri). *Otağı yaman tüstülen-diriblər.* — *Musa qəlyanını tüstülen dirirdi.*
M.Hüseyin.

TÜSTÜLƏNMƏ “Tüstülenmək”dən f.is.

TÜSTÜLƏNMƏK f. Tüstü buraxmaq, tüstüsü çıxmaq, tüstülenmək. *Kəndçi də söylənir: – Ədalət han! Yanub tüstülenir ağac qəlyanı.* S.Vurğun. *Ocaq tüstülenir... o fikirlidir; Uşaqlıq çağımı yadına düşdü?* H.Hüseynzadə. // Tüstü ilə dolmaq, tüstü qalamaq. *Otaq bərk tüstülenib.* // Alovşuz yanmaq, zəif yanmaq, alışmadan yanmaq, közərmek. *Fitil tüstülenir.* Kömür tüstülenir.

TÜSTÜLƏTMƏ “Tüstületmək”dən f.is.

TÜSTÜLƏTMƏK f. Tüstülenməsinə səbəb olmaq, tüstü çıxmamasına kömək etmək; tüstü-ləndirmək, tüstülemək. *Qoca bağban.. qaş-qabağını turşudub, demisini çəkdi və tüstü-lətdi.* S.Rəhimov.

TÜSTÜLÜ sif. 1. Tüstü verən, tüstüsü çıxan. *Tüstülli ocaq.*

2. Tüstü basmış, tüstü dolmuş, tüstü qaplamış, tüstü ilə dolu. *Yenə də kuyi qopdu tüstülü zalda; Yenə şüşələrdən daşdı şərablar.* N.Xəzri.

3. İçerisindən tüstü çıxan. *Yenicə puçurlamış ağacların, söyüd salxımlarının arasında damların tüstülü bacaları görünür.* Mir Cəlal.

TÜSTÜSÜZ sif. 1. Tüstüsü olmayan, tüstü çıxmayan, yanarkən tüstü verməyən. *Tüstü-siz barıt.*

2. İçerisindən tüstü çıxmayan; yanmayan. *Tüstüsüz damlar; Sarı badamlar; Tənbəl adamlar; Bu balama qurban.* (Layla).

◊ **Tüstüsüz yanmaq** məc. — yanıb-qovrulmaq. *Yaxşı saxlaya bilmir öz roluunu yadında;* Yanır, tüstüsüz yanır qışqanchığın odundə. S.Rüstəm.

TÜTƏK is. Qarğıdan və s.-dən qayrılmış nəfəsləri xalq musiqi aləti. *Tütək çalmaq.* — *Çoban anar səni, tütəyi sizlər; Ellər toy eləməz, yolunu gözlər.* Ə.Cavad. *Ayna bir müddət*

uzaqdan gələn tütək səsinə qulaq verdi. Ə.Məmmədxanlı.

◊ **Tütəyin dilini (icəri) çəkmək** — danışığını keşmək, susmaq, dinməmək. [Zeynal:] ..*Biz tütəyin dilini çəkməyə macbur olduq.* Ə.Əbülhəsən. *Şahpori Sərvnaz qarının qurumini görüb, tütəyin dilini çəkdi.* B.Bayramov.

TÜTƏKÇALAN, TÜTƏKÇİ is. Tütək çalan müsiqiçi.

TÜTMƏ “Tütmək”dən f.is.

TÜTMƏK f. Yanmaq, tüstüsü çıxmaq. *Orda-burda ocaq tüfür, evlər çıraq yandırır; Uçan durna, sönən qürub nağılları andırır.* Ə.Cəmil.

TÜTÜN is. 1. Yarpaqlarında nikotin olan quşüzümü ailəsindən ot-bitki. *Tütün zəmisi.* *Tütün yiğimi.* — *Ağacların qalın gövdələri arasından yaşıl tütin plantasiyası görünür, cöldə işləyən qızların mahnisi ucalırdı.* H.Seyidbəyli. *Tütün ən çox papiroş istehsalı üçün becərilir.* H.Qədirov.

2. Həmin bitkinin papiroş çəkmək, iyələmək və ya çeynəmkən üçün işlədirilən qurudulmuş və xırda doğranmış və ya ovulmuş yarpaqları. *Siqaret tütinü.* Əla növ tütin. □ **Tütün çəkmək** — papiroş (siqaret) çəkmək. O deyir: — *Havada deyil bu mümkün; Döyüş zamanları çəkəsən tütin.* M.Rahim.

3. Tüstü. *Oturdu diz-dizə qaçaqlar bütün; Çadırı doldurdu şərabla tütin.* S.Vurğun.

◊ **Başından (təpəsindən) tütin çıxmaq** — *bax başından (təpəsindən) tüstü çıxmaq* (“tüstü”də).

TÜTÜNCÜ is. Tütün əkib-becərməkələ məşğul olan adam. *Povestin mövzusu Azərbaycan tütinçülərinin həyatından götürülmüşdür.*

TÜTÜNCÜLÜK is. Kənd təsərrüfatının, sənaye məqsədləri üçün tütin bitkisi əkib-becərməkələ məşğul olan sahəsi; ümumiyyətlə, tütin becərmə işi. *Tütünçülük briqadası.*

Uu

U¹ Azərbaycan əlifbasının iyirmi səkkizinci hərfi və bu hərflə işarə olunan saitin adı.

U² nida. 1. Uğultu səsinə təqlid kimi işlənir (adətən uzadılaraq deyilir – u-u-u-u, u-u-u). *Uzaqdan u-u səsi gəldi.*

2. Səbirsizlik, hövsləsizlik, narazılıq ya-xud da inciklik, tənə və s. hissleri ifadə edir. *U! Bu heç yaxşı olmadı. U! Qulağımız dəng oldu.*

3. Hürkmə, diksinqə, yaxud təəccüb ifadə edir. *U! İlana bax! U! Nə dərin quyudur! U! Nə gözəldir!*

UC is. 1. Bir şeyin sıvri, şiş, nazik, baticı tərəfi, kənarı. *İynənin ucu. Mixin ucu. Süngünnün ucu.* – Bekar yabanın ucunda bir çəngə alovlu tikan götürüb, bayraq kimi göyə qaldırmışdı. Mir Cəlal. *Səlim qələmin ucunu akta söykəyib oğluna dik baxdı.* B.Bayramov. // Parçanın, paltarın və s.-nın bucaq şəklində olan hissəsi, kənarı. *Ətziyin ucu. Brezentin ucu. Xalçanın bir ucundan yapışmaq.* – Kərim baba da palazın bir ucunda Ayrım qızı ilə yan-yanaya oturdu. A.Şaiq. *Qaragöz tez künca qaçıb, ucları alaçığın iki tərəfində bərkidilib asılmış balaca nənnini yellətdi.* M.İbrahimov. // Bir şeyin qurtaracaq hissəsi, kənarı, bir başı. *Bağın bu biri ucunda. Dün-yanın o ucunda. Şəhərin o biri ucunda.* – Qurban Şeytanbazarin ucunda məktub ya-zan həmşəhərlisi Molla Fərzəlinin yanında oturmuş(du). A.Şaiq. // Uzun şeyin her iki qurtaracaq tərəfindən biri; baş. [Camal bəy:] *Xanımlar əllərində uzun ağac ucunda ağ dəsmal duracaqlar qəlbidə.* N.Vəzirov. [Bəyim] *bağırsaq kimi çözələnən rezin borunun bir ucunu su kranına taxib asfalti yuyurdu.* İ.Hüseynov. // Bir şeyin kənarını təşkil edən kiçicik hissəsi. *Burnun ucu. Barmaqların ucu.* – Usta Ağabalanan saqqalı gicgahlarına get-dikeş ucları nazilib, gözəl surtdə qulaqlarına yapışırı. Çəmənzəminli. [Quşun] *yaralı qanadının ucu sallanmışdı.* M.Rzaquluzadə. // Axır, son, intəha. *Cənnət qoxan qırlar, ən-gin obalar;* Bir atlasdır yaşıł, ucu görünməz. A.Şaiq. [Vəli:] *Milin düzündə qoyun korluq*

çəkər? Allah abad eləsin, ucu yox, bucağı yox. N.Vəzirov.

2. Baş, təpə. *Evinizin dali iydə; İydənin ucları göydə.* “Ösli və Kərəm”. *Günəş yaxın dağlar ucundan doğar; Buludları gözəl rəng-lərlə boyar.* A.Şaiq.

3. **Ucundan** şəklində – ...səbəbindən, ...üzündən, ...ucbatından, ...görə. [Xədicə:] *Biçarə Yusif mənim ucumdan nələr çəkibdir.* N.Nərimanov. *Sizin ucunuzdan üzümə söz gəlir, siz isə məni olə salırsınız.* Ə.Vəliyev.

◊ **Ucu açılmaq** – izdihamla gəlməyə, yeri-məyə, irəliləməyə başlamaq. *Gözələ ha gözələ, gözələ ha gözələ, axırda dəstənin ucu açıldı.* “Koroğlu”. **Ucundan tut, göyə çıx** – çox güclü yağış haqqında. *Gur-gur guruldadi göy, tökdü yağış; Ucundan tut, göyə çıx!* R.Rza.

Ucundan tutub ucuzluğa getmək – daniş-ğında hədd-hüdud bilməmək, artıq-əskik danişmaq, sözünün dalımı-qabağını bilməmək. [Surxay:] *Mehralı dayı, ucundan tutub ucuzluğa getmə.* S.Rəhman. **Ucunu qaćırmaq** – hesabı çasdırmaq, dolaşqı salmaq. **Ucunu tapmaq** – həllini tapmaq, həllinə yol tapmaq. ...**ucu ilə** – ...nəzərə alaraq, ...mü-vafiq olaraq, ...görə. *Əfqanistan iğtişaş və üsyənindən biz harçınd ki uzağıq, amma zəhin ucu ilə deyə bilərik ki, burada ingilis barmağı var.* C.Məmmədquluzadə. **Ayağı-nın ucunda** – yavaşça, üsulluca, ehmallı, səs çıxarmadan, yeridiyini hiss etdirmədən. *Sürəyya yavaşça pəncərəni örtüb, ayağının ucunda ehmallıqla qayıdırıb, yatacığına uzandi.* Çəmənzəminli. *Ana uşağı oyatmağı qıymayaraq ayağının ucunda evi dolasdı, işlərini gördü.* Ə.Vəliyev. **Baş ucunda** – yanında. *Baş ucundan birdən-birə;* *Qüvvətli bir səs ucalır.* N.Rəfibəyli. **Bir ucdnan** – bir tərəfdən, bir başdan, arasıksılmədən, dal-balad. *Zərgər... bir ucdnan oğurlar, bir ucdnan satar.* Q.Zakir. *Arvad kişini bir ucdnan hey dürtməlyirdi.* S.Rəhimov. **Bir ucu** – bir tə-rəfi, bir tərəfdən. [Şahmar bəy:] *Dadaş, bu, yaxşı olmadı.* Bu sözün bir ucu da sizə toxunur. N.Vəzirov. **Burnunun ucunda** – lap ya-xında, lap yaxın, yanındaca. **Dilinin ucunda** – yadda olub deyiləcək anda yaddan çıxan şey haqqında. *Onun adı dilimin ucundadır.* *Dilimin ucunda idi, yadimdən çıxdı.* **Gözünün**

ucu ilə baxmaq – bax gözücu. *Əlisəfa gözünüñ ucu ilə pula baxdı.* S.Hüseyin. Mən bilirdim ki, artıq hər şey məhv olmuşdu, lakin yenə də gözümüz ucu ilə də olsa, onu görmək istəyirdim. Ə.Məmmədşanlı.

UCA sif. 1. Yüksek, hündür. *Uca boy. Uca bina. Uca ağacı.* – *Buludlara dayır uca dağları; Cənnət güşəsidir gözəl bağları. A.Səhəhet. Xudayar bayınanca otuz yeddi-otuz sakkızı sinni olar. Boyu ucadi, çox ucadi.* C.Məmmədquluzadə. // *Ucaböylü, boylubuxunlu. Uca oğlan. Uca kişi.* – *Heç yadimdən çıxmır, konsul özü bir uca adamdır, amma mən alçaq adam.* C.Məmmədquluzadə. // *Cox hündürdə, çox yüksəkdə yerləşmiş. Uca yer. Uca uledzərlər. Dağılıq rayonun ən uca kəndi.* // is. *Uca yer. Çixım gədiklər-nən, izin izləyim; Ucalardan alçaqları gözlayım. "Koroglu".*

2. məc. Yüksek, ali, ülvi. *Min cürə uca sıfırlar və müqəddəs hissler şairin silsileyitəbinə hərəkət versə, daha [gözəl] olmazdım?* F.Köçərli. *Gözəldin bir uca əməl bəsləyib; Bu əməl uğrunda qan-tərə batmaq.* M.Müsfiq.

3. Yüksek, yuxarı, zil; ucadan, bərkdən. *Günorta idi. Müəzzzin uca səslə azan verirdi. Çəmənzəməlini. [Böyülxanım] axırdı uca səslə ağlayaraq... durub genə əlini Rzaqulu-xanın çıynıñə qoyub deyirdi.* M.S.Ordubadi.

◊ Özünü uca tutmaq – tekəbbür satmaq, başqalarına xor baxmaq, özünü hamidan yüksək sayımaq. [Sərdar Rəşid] özünü çox uca tutur. M.S.Ordubadi. **Uca tutmaq** – yüksək tutmaq, yüksəklərə qaldırmaq, şərefləndirmək. [Hidayət Mürşidə:] *İnsanlıq ləyaqətini uca tutuduğunuza görə sizə təşəkkür edirəm.* B.Bayramov.

UCABOY(LU), UCAQAMƏT(Lİ) sif. Boyu uca, boylu-buxunlu, qədd-qamətli. *Ucaboy oğlan. Ucaboy qadın.* – [Əmi] ucaboy, gərənli, qarasaqgal, xoşsima bir kişi idi. N.Nərimanov. *Sona xala kişi təbiətli, uca-qamətli.. bir qadın idi.* S.S.Axundov.

UCADAN zərf 1. Bərkdən, yüksəkdən, zildən. *Ucadan danışmaq. Ucadan gülmək. Ucadan demək. Ucadan oxumaq.* – [Adam-lar] ucadan və həyəcanla danışır, nə barədə isə mübahisə edirdilər. M.İbrahimov. [Dürə adamların] bu sözünü eşidib ucadan soruşdu. S.Vəliyev.

2. məc. Yüksək mövqedən, yuxarı vəzi-fədən. *İndi dünyada qayda belədir ki, birisi ucadan alçağa yenə, dövlətlilikdən kasibligə düşə, səhbəti həmişə aparıb çıxardacaq keçən günlərinə.* C.Məmmədquluzadə.

UCALAN f.sif. Uzaqdan görünən, qalxan, yüksələn (uca bina, ağac və s. haqqında). [Sarxan] istər-istəməz gözlərini dərədə qara zolaqlar kimi ucalan tüstiyə dikdi. M.Hüseyin. // *Havaya qalxan, yüksələn, havalanın. Ucalan tayyara (balon).*

UCALANDIRMA "Ucalandırmaq"dan f.is.

UCALANDIRMAQ f. Ucaltmaq, yüksəltmək, uca etmək, qaldırmaq. □ **Adını ucalandırmaq** – adını yüksəltmək, söhrətləndirmək. *Bu iş Əminin adını daha da ucalandırırdı.* N.Nərimanov.

UCALANMA "Ucalanmaq"dan f.is.

UCALANMAQ f. Ucalmaq, yüksəlmək, yüksəklerə qalxmaq, uca olmaq. *Dul övrət isə sailə olsun, oda yansın; Ancaq mənim avəzeyi-sənim ucalansın.* M.Ə.Sabir.

UCALAŞMA "Ucalışmaq"dan f.is.

UCALAŞMAQ f. Yüksəlmək, getdikən qalxmaq, ucalmaq. *Səs ucalası, qoymayın! Millət oyaşı, qoymayın!* M.Ə.Sabir.

UCALDILMA "Ucaldılmaq"dan f.is.

UCALDILMAQ "Ucaltməq"dan mach.

UCALIQ is. 1. Yükseklik, hündürlük. *Dağın ucalığı. Boyun ucalığı. Tavanın ucalığı.* – *Siz oləsiz, elədi, bax, odu, Hacı Namazalı özüdü, papağının ucalığı burdan da görsənir.* C.Məmmədquluzadə. // *Ətraf sahəye nisbətən daha hündür olan sahə, yer; təpə. Ölçüsüz ucalıqda; Qorxunc bir külək qopar; Kəsərdi yollarını qanadlarını.* R.Rza.

2. məc. Yüksek, içtimai mövqe, vəziyyət. *Əzələr isə süst olub indi qocalıqdan; Bir dadərəsim yox, görməzmisən əhvalimi, düşdüm ucalıqdan.* M.Ə.Sabir. [Səkinə:] *Yox, Rüstəm, san heç şeyə aldanma, nə elə ucalığını istəyirəm ki, ol çatmasın, nə də elə yixılmağını ki, ayaqlar altına düşəsən.* M.İbrahimov.

3. məc. Mənəvi yüksəklik, təmizlik, nəciblik, alicənablıq; şərəf. *İstəyim xalqımı hər an ucalıqdır, ucalıq; Mənə yaddır qocalıq.* S.Rüstəm. [Tahir] yenə də bu xüsusda düşünnür, Lətifənin mənəvi ucalığı ilə fəxr eləyirdi. M.Hüseyin.

UCALMA “Ucalmaq”dan *f.is.*

UCALMAQ *f.* 1. Daha da yüksəlmək, qalxmaq, yuxariya doğru artmaq. *Suyun səviyyəsi xeyli ucalmışdır. Binanın divarları gündən-günə ucalır.* // Uzaqdan görünmek (uca şeylər haqqında). *Artıq Şuşa şəhəri görünür, Xanqızının ağ imarəti ucalır.* S.Rəhimov. *Torpaq yoldan bir az kənarında, yasti yamacda bir fin evi, ağ çadır və buruq vişkası ucalırdı.* M.Süleymanov. // Boy atmaq, qalxmaq. [Cavan qızın] boyu ucalıb, köksü dolğunub, simasında da ayrı məlahət görünürdü. Çəmənzəminli. *Daşlıq yolun kənarlarında ot-ələf elə ucalmışdı ki, deyərdin, buralar xüsusi biçənək yeridir.* Mir Cəlal.

2. Qalxmaq, qopmaq, yüksəlmək, güclənmək, ucadan eşidilmək (səs haqqında). *Nagəhan küçədə ucaldı səda; Vurharay düşdü, qopdu bir qovğa.* M.Ə.Sabir. *Heyfa ki çıxmadi tarın sədasi; Ucalmadı kamançanın nəvəsi.* A.Səhhət.

3. *məc.* Hörməti, nüfuzu artmaq, yüksəlmək, hörmətə minmək. *Camaat arasında ucalmaq. – Aşıq qocalar, gəzər; Eldə uclar, gəzər; Sonsuz öləndən sonra; Ruhu bacalar gəzər.* (Bayati). *Şəmsir kimi sən də doğru, düz dolan; Çox olub tarixdə enən, ucalan.* Aşıq Şəmsir. // Yüksəklərə qalxmaq, göye qalxmaq. ..*Qırmızı bayraqlar ucalmış göyə; Hazırlıq görülür, qovğa var deyə.* A.Şaiq.

UCALTMA “Ucaltmaq”dan *f.is.*

UCALTMAQ *f.* 1. Yüksəltmək, daha uca etmək, qaldırmaq, getdikcə hündürlüyüni artırmaq (bina və s. haqqında). *Yeni binaları ucaltmazdan əvvəl köhnə evləri sökmək lazımlı idi.* H.Seyidbəyli.

2. *məc.* İctimai mövqeyini, əhəmiyyətini, nüfuzunu, hörmətini artırmaq, yüksəltmək. *Alicənab hərkəti cəmiyyətin nəzərində onu xeyli ucalmışdır. – Meydana buraxdırığın böylə sah əsərlərlə; Ucaldırsan ölkəmənin şöhrətini, şanını.* M.Müşfiq.

3. Gücləndirmək, yuxarı qaldırmaq, zilləşdirmək (səs haqqında). *Məmmədhəsən əmi oğluna yalvardıqca oğlan səsini ucaldırdı.* C.Məmmədquluzadə. *Salman kişi səsini getgedə ucaldırdı.* Mir Cəlal.

UCAMƏRTƏBƏLİ *sif.* 1. Uca, yüksək, hündür, çoxmərtəbəli. *Ucamərtəbəli ev (bina).*

2. *məc. köhn.* Yüksək vəzifə sahibi olan, yüksəkvəzifəli.

UCBATINDAN *zərf* ...səbəbindən, ...üzündən, ...təqsiri üzündən, ...səbəbilə. *Sənin ucbatından biza də söz gəldi. – Ac da qalsanız, susuz da, bu, bizim ucbatımızdan deyil.* M.Hüseyn. [İlyas Adileyə:] *Tərlan da dayimin atı idi, amma mənim ucbatımızdan o möcüzə məhv oldu.* Ə.Məmmədxanlı.

UC-BUCAQ *is.* Kənar, son hədd, hədd-hüdud. *Bu bizimcün elə bir dünya idil ki, ucu-bucağı yox idil.* S.Rəhman. *Edqarin ixtiyarında olan üzüm bağının ucu-bucağı yox idil.* S.Vəliyev. □ **Ucu-bucağı görünməmək (olmamaq)** – sonu, ətrafi gözəl qavranıla bilməyən çox geniş sahə haqqında. *Ucu-bucağı görünməyən .. məhsuldar çöllər yorulmadan və inadla çalışan insanlarla doludur.* M.İbrahimov. *Yolumuz ucu-bucağı görünməyən yaşıł tarlalar, təzə salınmış meşə zolaqları arasından keçirdi.* M.Dilbazi. // *Böyük izdiham, saysız-hesabsız insan kütləsi haqqında.* [Ataş:] *Adamın ucu-bucağı yox idil.* C.Cabbarlı.

◊ **Ucundan-bucağından** – oradan-buradan. *Man kitabı tapdim, ucundan-bucağından oxudum.* M.S.Ordubadi.

UC-BUCAQSIZ *sif.* Ucu-bucağı olmayan, hədd-hüdudu olmayan; çox geniş, intehasız. *İnandığım ərənlərin birini; Uc-bucaqsız bir səhrada tapmişam.* Ə.Cavad.

UCDAN-QIRAQDAN, UCDAN-QULAQ-
DAN *zərf* Başqalardan, özgələrdən; bilavasitə deyil, bilvasitə. *Ucdan-qiraqdan qulağıma dəyən sözlər Hürriyət mənasız görünürdü.* M.İbrahimov. [Rəşid:] *Man nafəs almadan, heç olmasa ucdn-qulaqdan bir şey eşitməyə çalışdım.* İ.Hüseynov.

UCDANTUTMA *zərf və sif.* Fərq qoymadan, ayırmadan, arada buraxmadan, hamını, başdan-başa, bilavasitə bir-birinin ardınca, bir-bir. *Ucdantutma siyahıya alma. Ucdantutma səfərbərlik.* – Kim insanları ucdantutma pis hesab elyirsə, onun öz üzəyi təmiz deyil. M.Hüseyn. [Ataş:] *Gündə iki dəfə mənzili axtarılanda, ucdantutma çöllə töküllüb işsiz qalandan fəhlə də qırmızı bayraq qaldırıar.* Ə.Vəliyev.

UCQAR is. Bir yerin ən uzaq hissəsi, kənarı. *Nigar nə Koroğluya baxdı, nə dəlilərə baxdı, yavaş-yavaş təpənin lap ucqarlarına gəldi. "Koroğlu" ... Meşənin ucqarında dağ-keçisi görünür.* S.Rəhimov. // Şəherin, qəsəbənin mərkəzindən kənarda olan hissəsi, məhəlləsi. Ucqarlara suçular su daşıyırlar. A.Şaiq. *Şəhərin ucqarı olan bu küçədə .. heç kəs gözlə daymirdi.* Ə.Məmmədxanlı. // Uzaq. Mənə gəl-gəl deyir hər ev, hər ocaq; Yurdumun ən ucqar bucağındayam. S.Rüstəm. *Divardan asılmış Azərbaycan xəritəsində ucqar dağlar qeynunu göstərdi.* M.Rzaqulzadə. // Ölkənin, dövlətin mərkəzdən uzaqda olan vilayəti, rayonu.

UCLUQ is. Bir şeyin ucuna keçirilən, taxılın, geydirilən adətən konusəkilli qalpaqcıq. *Karandaş ucluğu. Mərmi ucluğu.*

UCSUZ-BUCAQSIZ b a x **uc-bucaqsız.** Ucsuz-bucaqsız tarlalar. Ucsuz-bucaqsız ölkəmiz. – *Qarşida ucsuz-bucaqsız geniş bir çöl sərilməşdi.* H.Nəzərli. *Arxa tərəfdən ucsuz-bucaqsız geniş düzənlik uzanıb gedirdi.* İ.Əfəndiyev.

UCUBİZ sif. Ucu biz kimi olan, ucuşış, ucu getdikcə nazikləşən. *Ucubiz burun.*

UCUITİ sif. Ucu iti olan, ucuşış. *Ucuiti dəmir. Ucuiti yaba.*

UCUNDAN bax **ucbatından.** *Gecə-gündüz oda düşüb yanaram;* Siyah telli bir sonanın ucundan. M.V.Vidadi. *Bir-iki nəfərin ucundan iki ay təkrar təlimə saxlanan əsgərlər də, komandirlər də dərsi bilməyənlərə acıqlanmışdır.* Mir Cəlal.

UCUŞİŞ b a x **ucubiz.**

UCUZ sif. 1. Az pula satılan, qiyməti aşağı olan, dəyəri baha olmayan (*baha ziddi*). *Ucuz palto. Ucuz parça. Ucuz enerji.* – *Ucuz atın şorbası olmaz.* (Məsəl). *Söz yox, ullaq atdan vaxşıdır.* Əvvələn, ondan ötrü, ullaq atdan ucuzdu. C.Məmmədquluzadə. *Burada nisbətən ucuz qiymətə şərab da tapmaq olurdu.* Ə.Thüləsən. *İndi o qədər ov tüfəngi var ki, özü də qiymətdə ucuz.* M.Rzaqulzadə. // Zərf mənasında. [Cavad ağa:] *Taxılı ucuz buraxın, çox buraxın, çörək də ucuz olsun.* M.S.Ordubadı. *Mali ucuz alıb, baha satanlar; Dəllal-dr, onları cilovlayaq biz.* B.Vahabzadə.

2. məc. Zəhmətsiz, əziyyətsiz, asanlıqla eldə edilən (başa gələn). *Ucuz şöhrət arınca gaçmaq. Ucuz qazanc.* – [Leyla:] *De ki, üz döndərib məhəbbətimdən; Ucuz şöhrətlərə ayilmərəm mən!* B.Vahabzadə. // məc. Heç bir qiyməti, dəyəri olmayan; dəyərsiz, əhəmiyyətsiz, boş, bayağı. *Ucuz söhbətlər.* – *Nə-haqq söz od vurar qəlbə, fəqət haqq söz keçər daşdan; Ucuz söz qan qaraldar ki, küsərsən dostla sirdəşdən.* S.Vurğun.

◊ **Ucuz başa gəlmək (oturmaq)** – zəhmətsiz, əziyyətsiz, asanlıqla başa gəlmək, eldə edilmək. Lakin Əmir Həşəməti və onun təşkilatını dağıtmış təşəbbüsü çar konsuluna ucuz oturmadı. M.S.Ordubadi. **Ucuz qurtarmaq** – xoşagəlməz, yaxud xətərlər bir işdən, hadisədən çox asanlıqla, başına bir iş gəlmədən qurtarmaq. **Ucuz olmaq** məc. – qiymətdən düşmək, yüngül olmaq, hörmətdən düşmək, heysiyyətini, mənliyini itirmək. *Təmkini cünunu qılma təbdil; Qızsan, ucuz olma, qədrini bil!* Füzuli. **Ucuz tutmaq** – əhəmiyyət verməmək, saymazlıq göstərmək, qiymətləndirməmək. *Onun sözlərini ucuz tutma.* – *Görəsən vicedəni salırımı yada; Eşqin mənasını ucuz tutanlar?* S.Vurğun. [Şərəf-oğlu:] *Haqq-sayı, yoldaşlığı, dostluğu da belə ucuz tutmaq olar?* M.İbrahimov.

UCUZCA sif. və zərf Cox ucuz. *Ucuza mal. Ucuza satmaq.* // Məc. mənada. [Şəmama Cadu:] *Allahın bu ucuzca ölümü də zəlib manı tapmır.* Ə.Haqverdiyev.

UCUZÇU sif. Malını ucuz satan, yaxud ucuz mallar axtarıb satın alan adam.

UCUZLANMA “Ucuzlaşdırmaq” dan f.is.

UCUZLANMAQ b a x **ucuzlaşlaşmaq.**

UCUZLAŞDIRILMA “Ucuzlaşdırılmaq” – dan f.is. *Qiymətlərin ucuzlaşdırılması.*

UCUZLAŞDIRILMAQ mach. 1. Ucuz edilmək, qiyməti aşağı salınmaq.

2. məc. Qiymətsizləşdirilmək, qiymətdən salınmaq, hörmətdən salınmaq.

UCUZLAŞDIRILMIŞ f.sif. Qiyməti aşağı salınmış, daha ucuz edilmiş. *Ucuzlaşdırılmış mallar. Ucuzlaşdırılmış qiymət. Ucuzlaşdırılmış paltar mağazası.*

UCUZLAŞDIRMA “Ucuzlaşdırmaq” dan f.is.

UCUZLAŞDIRMAQ *f.* 1. Qiymətini aşağı salmaq, daha ucuz etmək. *Sənaye mallarının qiymətini ucuzlaşdırmaq*. – *Axır zamanlarda tikintinin hər yerində qənaət, maya qiymətini ucuzlaşdırmaq, israfa yol verməmək haqqında danışındılar*. Ə.Sadiq.

2. *məc.* Qiymətinden salmaq, qiymetsizləşdirmək, hörmətdən salmaq, etibardan salmaq,ayağa salmaq. *Sözləri ucuzlaşdırmaq*.

UCUZLAŞMA “Uczułas̄maq”¹ dan *f.is.*

UCUZLAŞMAQ *f.* Daha ucuz olmaq, qiyməti enmək. *Bazarda meyvə çox ucuzlaşmışdır*. – [Xalası Adilə:] *Xala qurban, deyəsən, bazarda çörək ucuzlaşıb?* B.Bayramov. // *məc.* Qiymətinden düşmək, ehəmiyyətini itirmək; hörmətdən düşmək.

UCUZLU *sif.* Ucuz, daha ucuz. [Anam:] *Təzə nəlbəkini qonaq qabağına qoyaram, ucuzlusunda özüm çay içərəm*. Mir Cəlal.

UCUZLUQ *is.* Qiymətlərin ucuz olduğu vəziyyət (*bahalı ziddi*). *Ucuzluqda alicimin, bahalıqda satıcının üzünü görmə*. (Ata. sözü). *Mirzənin zamanında bazarda ucuzluq idi*. Ə.Haqverdiyev.

UCUZVARİ *sif.* Bir qədər ucuz. *Ucuzvari palto*. *Ucuzvari şey*.

UÇAĞAN¹, UÇAĞANOTU *is. bot.* Söyüdçiçəklilər fəsiləsindən çoxillik ot bitkisi. *Uçağanotunun toxumları xirdadır*. *Toxumlarının aşağısında uçağan rolunu oynayan bir dəstə tükcük vardır*. H.Qədirov. *Əl laləyə qara qurşaq!* *Uçağana tükdən papaq!* Verdi yaza ana torpaq. M.Dilbazi.

UÇAĞAN² b a x parabüzən.

UÇAĞAN³ *sif.* İti uçan, qaçağan. *Uçağan at*.

UÇAR *sif.* 1. Uçan, təbəxxür edən, başqa hala keçib havaya qarışan. *Uçar mayelər*. *Uçar qaz*.

2. Uçan, havada, göylərdə seyr edən. *Uçar quşalar*. – *Uçarda turacdır, qaçarda ceyran*. S.Vurğun.

UÇQUN *is.* Dağlardan, qayalardan, ümmiyətlə, hündür yerlərdən qopub düşən qar, daş, qaya, torpaq koması. *Birdən ordan qar uçqunu uçdu*; *Bərk səsilə guruldayıb düşdü*. A.Səhhət. *Dörd il əvvəl bu ailənin Hənişə adlı böyük qızı gilabi qazdıığı yerdə uçqun altında qalıb həlak olmuşdu*. Ə.Əbülləsən.

UÇQUNYANAQLI *sif.* Yanaqları batmış, ordları batmış, ordubatiq. *Bu, on beş-on altı yaşlarında, ortaböylü, qaragözlü, uçqunyanaklı, sarımtraq .. bir qızçıqazdı*. C.Cabbarlı.

UÇMA¹ “Uçmaqlı”¹ dan *f.is.*

UÇMA² “Uçmaq”² dan *f.is.* *Qatırçılar bu yollarda arabə aşmasından, adam üçmasından faciəli hadisələr danışındılar*. Mir Cəlal.

UÇMAQ¹ *f.* 1. Qanadlar vasitəsilə havada hərəkət etmək, havaya qalxıb getmək, havada gəzmək. *Havada quşlar uçur*. – *Hələ tamam qurumamış yağış gölləri*; *Üzərində bulud-bulud uçur milçəklər*. S.Vurğun. *Dağın baş tərəfinə yaxın bir yerde qartallar uçurdu*. Mir Cəlal. // *Uçub gəlmək, uçub qonmaq, uçub getmək. Mən bir bələli quşdum; Dağdan qayaya uçdum*. (Bayati). *Pendir ağızında bir qara qarğı; Uçaraq qondu bir uca budaga*. M.Ə.Sabir. // *Uçucu maşınlar – təyyarə, dirijabl və s. haqqında. Uçur dağdaraq buludu lay-lay; Təyyarə göylərin yeddi qatında*. B.Vahabzadə. // *Təyyarə ilə getmək. Bu gün Türkiyədə uçuram. Saat neçədə uçursan? Sizinlə daha kimi uçur?* – *Hətta bir dəfə mən özüm də aeroplanda uçmuşam*. H.Nəzərləri. *İndi Əşrəf də ulduznişan bir təyyarədə uçur(dı)*. Mir Cəlal. // *Havada qanad çıalmاق, pər vurmaq. Quşlar uçdu havada; Balası var yuvada*. (Bayati). // *Havada seyr etmək, dolaşmaq, hərəkət etmək. Uçur buludlar üfüqlərdə, toplanır əlvən; Alırdı başqa lətfət dərə, təpə, orman*. A.Şaiq. *Uzaq üfüqdə dağlar qaralır, göydə tez-tez ildiz uçurdu*. I.Əfendiyev. // *Külək, təkan və s. gücü ilə havada hərəkət etmək, getmək. Güllələr başımızın üstündən uçurdu. Qıgilcımlar parıldaya-parıldaya uçur*.

2. *Zaq, ya buxar halına keçib havada yox olmaq, qarışmaq, təbəxxür etmək (bu mənada çox vaxt “uçub getmək” şəklində işlənir).* *Dərmanın spirti uçub*. – *Buzu qoydum yerə, gördüm ki, od kimi isti torpağa buz cizili ilə yapışib, az qaldı havaya uçsun*. C.Məmməduluzlizada.

3. *məc.* Çox sürətlə getmək, keçmək, ötmək, ötüb getmək. *Vaxt nə tez uçdu?* – *Zamanın budağından; Qoparaq xoyal kimi; Yenə uçurdu günlər*. R.Rza. // *məc.* Çox sürətlə yerimək, getmək, çaparaq getmək (bu mənada bəzən “qanadlanıb”, “yel kimi”, “quş

kimi” və s. sözlərlə birlikdə işlənir). *Qırat yeldən qanad taxib uçurdu. “Koroğlu”. Atlar buğlana-buğlana uçur, vağzala yaxınlaşırı. M.Hüseyin.*

4. məc. Çıxməq, qopmaq. [Selim:] *Ah! Bu yalan bir söz, zəhərli bir ox; Ağzında uçub qəlbimə saplanır.* H.Cavid.

5. məc. Solmaq, rəngi qaçmaq, rəngi çekilmək, silinib getmək. *Astanada tüstünlərin böyrübütiq samovar; Ləmədəsə rəngi uçmuş bəy-on nimçə, kasa var.* S.Rüstəm.

6. məc. Hara isə getmək, haralarda isə dolaşmaq (fikri, xəyalı və s.). *Könlüm uçur dağa-dasa; Seyr eidikcə təbiəti.* M.Müşfiq. *Sahili döydükcə bəzən ləpələr; Şairin xəyalı uçub yüksəlir.* S.Vurgun.

◊ **Bağlanıb (buğ olub) havaya uçmaq** – yox olmaq, yoxa çıxməq, hədər getmək, nail olmaq. ...*Gərək başlarımızın çanaqlarını da bərkitmək fikrində olaq ki, təhsil elədiyimiz elmlər buğlanıb havaya uçmasınlar.* C.Məmmədquluzadə. **Göyə uçmaq** – b-a x **qanadlanıb uçmaq**. *Fərhad yalandan özünü təriflədikcə Aslan şadlığından, fərəhindən az qalrıdı göyə uçsun.* C.Cabbarlı. **Qanadlanıb uçmaq** – son dərəcə sevinmək, ruhlanmaq, sevincindən yera-göyə sığmamaq. *Qadın az qaldı qanadlanıb uçsun.* Mir Cəlal. [Zərqələm] *beş qramı alınca sevinər, bir quş kimi qanadlanıb evlərinə uçardı.* Ə.Sadiq.

UÇMAQ² f. 1. Hər hansı bir səbəb üzündən yixılmaq, dağılmaq; öz ağırlığının təsiri altında düşmək; yixılmaq, uçulmaq. *Dam uedu. Qaya uçanda toz qopar.* – *Qışda uçmuş* (f.sif.) *damlar qayrılur, rəxnaləşmiş hasarlar tamir olunub düzəldirdi.* S.Hüseyin. // məc. Dağılmaq, yixılmaq, yox olmaq, möhv olmaq, alt-üst olmaq, yerlə yeksan olmaq. *Uçdu xalqlar məhbəsi; Ellər bərabər olmuş.* R.Rza.

2. Uca bir yerdən yixılmaq, düşmək, üzü-asağı aşmaq, yuvarlanmaq. [Qurban:] *Panah Allaha, haraya çıxım, qoy dağdan, qayadan uçum, yırtıcı heyvanat məni dağtısın.* Ə.Haqverdiyev. *Elə uçurum, sildirim qayalıq yerlərdən keçirdim ki, ayağımın altından bir daş uça idi, birbaş dərəyə yuvarlanıb parçaparça olacaqdım.* A.Şaiq.

UÇOT [rus.] Hesabaalma, siyahıyalma, hesablayaraq qeydəalma. *Malların uçotu.*

Yeni uçot formaları. Mal-qaranın uçota alınması.

UÇOTÇU is. Uçot işleri aparan şəxs.

UÇUCU sif. 1. Uçan, havada uç'a bilən, havada uçmaq üçün düzəldilmiş, ya uyğunlaşdırılmış. *Uçucu aparatlar (təyyarə, dirijabl, vertolyot və s.).*

2. xiş. Tez buxarlanan, buxarlanıb havaya qarışan, buxar, ya qaz halına keçə bilən. *Uçucu maddələr. Uçucu efir yağları. Spirit nə qədər qatı olarsa, o qədər də uçucudur.*

UÇUCULUQ is. 1. Uçucu aparatlarda havada uçma sənəti, bacarığı, işi. *Pilotun uçuculuq məharəti. Təyyarənin uçuculuq qabiliyyəti.*

2. Maddələrin tez buxarlanıb havaya qarışması xassəsi. *Mayenin uçuculuğu.*

UÇUQ¹ 1. sif. Uçulmuş halda olan, yixiq. *Uçuq dam. Uçuq pəncərə. – Hamamın alçaq və ucuq divarları böyük günbəzlərə söykənərək yüz illərdən bəri bu hal ilə dayanırdı. Çəmənəzəminli. Yolcu .. qarşısına çıxan ilk ucuq daxmalardan birisini girdi.* Ə.Məmmədxanlı.

2. is. Uçulmuş binanın və s.-nin qalıqları, uçulmuş yer; xarabalıq. *Adamlar dəstə-dəstə olub allərində kürək, bel, külliəng ucuqları [zəlzələdən uçmuş evləri] qazmağa başladılar.* S.S.Axundov. *Bu arada olan ev nişan-gahları və bu ucuqlar içindən qalxan palid ağacları çox uzaqları xatırladırırdı.* S.Rəhimov.

UÇUQ² is. Qızdırmanın və ya başqa səbəbdən dodaqda çıxan qabarçıqlar. *Dodağına ucuq çıxməq.*

UÇUQLAMA “Uçuqlamaq” dan f.is.

UÇUQLAMAQ f. Qızdırmanın və ya başqa səbəbdən ucuq çıxməq, ucuqlar) əmələ gəlmək. *Dodaqları ucuqlamaq.*

UÇUQ-SÖKÜK b-a x **ucuq¹**. [Almaz Camala:] *Burada na var? Uçuq-sökük daxmlar, pəncərəsiz, işıqsız komalar.* C.Cabbarlı. *Onsuz da bu evin hər tərəfində keçmiş vuruşmaların şahidi olan bir çox ucuq-sökükər var idi.* H.Nəzərli.

UÇULMA “Uçulmaq” dan f.is.

UÇULMAQ b-a x **uçmaq²**. [Türbət:] *Ay haray, köməyə gəlin, taxtabənd uçuldu, adamlar qaldı altında.* C.Cabbarlı. [Calalın atası] .. tövələ uçularkən bərk yaralanıb ölmüşdü. S.Vəliyev.

UÇUNCAQ is. Yellənmək üçün düzəldilən qurğu; yelləncək. *Oğlan-qızla dolu uçuncaqlar, yelləncəklər havada firlanırdı.* S.Rəhimov.

UÇUNMA 1. “Uçunmaq”dan *f.is.*

2. is. Titrəmə, əsmə; titrəyiş. [Dərviş:] *Canimda bir ucunma peydə oldu.. A.Divan-bəyəoglù. Göyərçini titrətmə və ucunma götürdü.* S.Rəhimov.

UÇUNMAQ f. Titrəmək, əsmək, çırpinmaq. *Bədənim ucunur. – Bay qəzəbindən qızdırmalı adamlar kimi ucundu.* M.Hüseyin. [Xanın] saçı-saqqalı qar kimi ağarmış, çuxura düşmiş gözlərinin dövrəsi qaralmış, əli-ayağı əsir, bütün vücudu ucunurdu. M.Rza-quluzadə.

UÇUNTU is. Uçulub tökülmüş şeylər; tökündü.

UÇURDULMA¹ “Uçurdulmaq¹”dan *f.is.*

UÇURDULMA² “Uçurdulmaq²”dan *f.is.*

UÇURDULMAQ¹ “Uçurtmaq¹”dan *məch.* Göyrəçin uçurduldu.

UÇURDULMAQ² “Uçurtmaq²”dan *məch.* Köhnə evlər uçurduldu.

UÇURMA¹ “Uçurmaq¹”dan *f.is.*

UÇURMA² “Uçurmaq²”dan *f.is.*

UÇURMAQ¹ b a x **uçurtmaq¹**. Quşları uçurmaq. *Planer uçurmaq. Badban uçurmaq. – Budur, xəyal məni yerdən uçurur; O mənə göylərdə aşyan qurur.* S.Vurğun.

UÇURMAQ² b a x **uçurtmaq²**. [İncə:] ..Fə-qət atam, bilmirəm kimdən eștimiş, istəyirdi bütün evi uçursun. C.Cabbarlı. Çay səllimi at kimi bas alib gedir, bəndləri və səndləri uçurdu. Ə.Vəliyev.

UÇURTMA¹ “Uçurtmaq¹”dan *f.is.*

UÇURTMA² “Uçurtmaq²”dan *f.is.*

UÇURTMA³ is. Badban, çərpələng. *Avropa üssulu ilə tərbiyə verən atalar uşaqlarını çox sevərlər, oxşarlar, onlara uçurma verərlər. “Məktəb”.*

UÇURTMAQ¹ f. Uçmağa sövq və ya məc-bur etmək, uçmasına kömək etmək, uçmağa buraxmaq. *Quşu uçurtmaq. – Soldurma gəl gülümü; Uçurtma bilbülüm; Bir xalvat yerdə otur; Deyim dərdi-dilimi.* (Bayati).

UÇURTMAQ² f. 1. Tikili, qurulu bir şeyi dağıtmak, yixmaq, uçqun hala götirmək, xarabaya döndərmək. *Köhnə binanı uçurtmaq. – Hitler Polşanı ayaqlarkən dahi şair Adam Mitskeviçin heykəlini uçurdu.* M.Hüseyin.

2. məc. Devirmək, yixmaq sindırmaq, son qoymaq, yoxa çıxarmaq. *Zaman bir gün uçurdu şöhrət taxtından məni; Dar günümdə görmədim yanında bir an səni.* S.Rüstəm.

UÇURULMA¹ “Uçurulmaq¹”dan *f.is.*

UÇURULMA² “Uçurulmaq²”dan *f.is.*

UÇURULMAQ¹ “Uçurmaq¹”dan *məch.* Quşlar yuvalarından uçuruldu. – *Yoxsa bunalar da qızıl quşları? Göyə yerdən uçurulmuşları?* M.Müşfiq.

UÇURULMAQ² “Uçurmaq²”dan *məch.* Ümumi iclasdan on gün sonra, isti may günlerinin birində çaylağın o tarəf-bu tarəfindəki yarğanlar uçurulmağa başladı. Ə.Vəliyev. *Dünən bu yerdəki böyük bir bina; Bu gün uçurulub olmuş virana.* M.Rahim.

UÇURUM is. 1. Çox sarp, dik və dərin yamac; yarğan, sildirim. *Sağımız dağ, solumuz qorxunc uçurum, meşəlik, dağlıqdır.* S.Rüstəm. *Uçurumun dibini böyük tikən kolları ilə örtülmüşdü.* Ə.Məmmədxanlı. // sif. Uçurumlu, sildirimli, sildirim. ..*Qaraca qızın qabağına bir uçurum dərə çıxdı.* S.S.Axundov. *Kəşfiyyatçılar işi gövdəli qalın meşədən bir-dən uçurum bir dərəyə düşdürlər.* S.Rəhimov.

2. məc. Dərin fərq, ayrılıq, ziddiyət. [Rəşid Naşad] ər ilə arvad arasındaki uçurumu dərinləşdirirdi. S.Hüseyin.

3. məc. Təhlükə, dəhsət, faciə, fəlakət; fəlakətli aqıbət. *Qudurğan qasırğa, çarpaçı yollar; Yolumda zülmət var, uçurular var.* Ə.Cavad. *Qarafikirli adamlar Təbriz xalqını.. uçurumlara çəkirdi.* M.S.Ordubadi.

UÇURUMLU sif. Uçurumları və yarğanları çox olan; sildirimli, yarğanlı. *Bu yer qalın, six meşəlik, çılpaq qayalıq, uçurumlu dərələrlə qucaqlanmışdı.* A.Saiq. *Kür sahili uçurumlu və qorxuludur.* M.Hüseyin.

UCUŞ is. 1. Uçma işi, uçan bir şeyin havada hərəkət etməsi. *Mərminin uçuşu. Arılarım uçuşu. – Toyuğun uçuşu zibilliyyə qədər olar.* (Ata. sözü). *Tamaşaçılar heyran-heyran bunlara baxır və böyük maraqla modellərin uçuşunu gözləyirdilər.* M.Rzaquluzadə. // *Uçma tərzi, qaydası, üsulu. Tərlan uçuşundan tamınar.* // Çox sürətli yeriş. *Tərlana bənzər uçuşun; Əl çatmaz ipək alına!* “Koroğlu”. // Müəyyən vaxtı nəzərdə tutan təyyarə reysi. *Gecə uçuşları. Təyyarələrin uçuş cədvəli.*

2. məc. tənt. Vüsət, yüksəliş, coşqunluq. *Şeir, sənət daima mübarizə, uçuş, yüksəliş tərəfdarıdır.* S.Rəhimov.

UÇUŞMA “Uçuşmaq”dan f.is. *Yaşıl yarpaqların uçuşmaları, quşların nəğmələri qaranlıq dərəni oyadır.* S.Rəhimov.

UÇUŞMAQ qarş. 1. Birlükde, bir-birlərinə qarışaraq uçmaq. *Uçuşurdu yanaş; Göyərçinlər, qızılıqlı!* Ə.Cavad. *Hinin üstündəki göyərçinlər, çardaqdakılardan da bir neçəsi həmin saat ucuşub həyata gondular.* M.Rzaquluzade.

2. məc. Saçmaq, çıxməq. [Kərim baba] ..*Qalın iri dodaqlarında daşqın sevinc qığıl-cımları uçuşaraq: – Qızılıqlı, balasını bu səslə çağırır, – dedi.* A.Şaiq.

3. Yelləncəkdə yellənmək.

UD¹ is. [ər.] Vətəni Hindistan sayılan, yandırılarda xoş iy veren bir ağac (xoş qoxu vermək üçün otaqlardan xüsusi qablarda – buxurdanlarda yandırılır).

UD² is. [ər.] Yaxın Şərqdə simli musiqi alətinin adı. *Oxuyub-çalanlar yavaş-yavaş kamança və udu hazırlayıb çalmağa başladılar.* M.S.Ordubadi. *Ud, ney, tar, kaman çaldırdıq; Qışqırıb həşir qopartdıq bu gecə!* Ö.Nəzmi.

UDDURMA “Uddurmaq”dan f.is.

UDDURMAQ icb. 1. Udmağa məcbur etmək.

2. məc. Qəbul etdirmək, qəbul etməyə məcbur etmək.

◊ **Qan uddurmaq** – bax **qan**.

UDÉL [rus.] tar. 1. Qədim Rusiyada: knyaz və onun ailəsinin ayrı-ayrı üzvlərinə məxsus olan yerlər, torpaqlar, mülklər. *Hər bir böyük knyazlıq udellərə, yəni ayrı-ayrı knyaz ailəsinin üzvlərinə məxsus olan kiçik mülklərə ayırlırdı.* “SSRİ tarixi”.

2. İngilabdan əvvəlki Rusiyada: imperator malikanələri, padşaha məxsus mülklər.

UDİN(LƏR) Azərbaycanın şimalında yaşayan, iber-Qafqaz dillərinin birində danışan xalq.

UDİNÇƏ sif. və zərf Udin dilində. *Udincə-azərbaycanca lügət.* Udincə danışmaq.

UDQUNMA “Udqunmaq”dan f.is.

UDQUNMAQ f. 1. Reflektiv (qeyri-ixtiyari) olaraq boğazında, burnunda əmələ gələn

seliyi udmaq, boğazı sanki bir şeyi udur kimi hərəkət etmək.

2. Sözünü deyə bilməmək, deməyə söz tapmamaq, sözü boğazında qalmاق, tutulmaq. [Zərifə] tez udqundu, yaşarmış gözlərini alındakı kiçik yaylığın ucu ilə sildi. T.Ş.Simurq. *Kamal udqundu, duruxdu, tutuldu, düşündü.* C.Cabarlı. *Bəhrəm udqundu, bir neçə saniyə cavab vermədi.* Ə.Vəliyev.

UDLAQ is. anat. Həzm cihazının bir hissəsi – ağız boşluğunun qida borusu ile birləşdirən əzələ borusu. *Çeynəmmiş və ağız suyu ilə islanmış qida udlaq və qida borusu ilə asanlıqla mədəyə ötürürülür.* “Zoologiya”. *Tənəffüs zamanı hava burun boşluğunundan keçərək orada tozlardan təmizlənir, isinir və nəmlənərək udlaga keçir.* “Qaramal”.

◊ **Udlığına dirənmək** – bax **boğazından yapışmaq** (“boğaz!”da).

UDMA¹ “Udmaq”dan f.is. *Udma prosesi. Udma zamanı boğazda uğri hiss etmək.*

UDMA² “Udmaq”dan f.is.

UDMAQ¹ f. 1. Udlaq əzələrinin hərəkəti ilə bir şeyi ağız boşluğunundan qida borusuna və mədəyə ötürmək. *Həbi udmaq.* Bütöv tikəni udmaq. – Daryalar tutdu məni; *Naqqalar uddu məni;* Əziz, istəkli dostum; Nə tez unutdu məni? (Bayati). *Qoca hülqumunda düyünlənən iri bir tikəni udan kimi oldu.* M.Hüseyn. // məc. Öz içində alib yox eləmək, məhv eləmək, həmişəlik aparmaq. *Arvad yerində qımlıdanı:* – Necə Ayaz gəlmədi?! *Vay, kül mənim başıma, olmaya bu cəhənnəm uşağı da uddu!..* M.Ibrahimov. *Ona çox görmə sən, gəl bu anları; Vuruş bəzən udur qəhrəmanları.* M.Rahim. // məc. Ümumiyyətlə, məhv etmək, yox etmək, puç etmək. [Nigar xanım dedi:] *Üç igidi udan dağlar; Dağlar, Eyvazı neyndiz?!* “Koroğlu”. [Vaqif qapıcıya:] *Bu torpaq [Qacarı] da udar.* S.Vurgün. // məc. Çökəmək, qaplamaq, qavramaq, içində olaraq görünməz etmək. *Çayın dilə gəlmış suyu sürətlə ətrafa yayılır, o taydakı çəltik və pambıq əkinlərini yalayıb udurdu.* Ə.Vəliyev. *Ağır buludlar get-gedə yerə enir, elə bil hər şeyi udmaq istəyir.* H.Seyidbəyli.

2. məc. Qanunsuz olaraq yiylənmək, mənimsəmək, yemək, zora salıb almaq. *Baş-*

qasının malını udmaq. – Rüşvət haramdır, – dedin, aldin, utanmadın! Mali-yetimə “od” deyə uddun da, yanmadın! M.Ə.Sabir.

3. məc. Dözmək, təhəmməl etmək, qatlaşmaq, dözərək sükut etmək, üzə verməmək. [Səkinə] dirnağına .. batan iyənin ağrısını udub, uʃ da deməndən yenə öz işi ilə məşgül idi. M.İbrahimov. // məc. Xoşagəlməz, təh-qırılı bir sözə, hərəkətə sakitcə, etirazsızca dözmək, ötürmək, cavabsız qoymaq, fikir verməmək. Belə sözləri daha ud, bay! – deya, Alagöz qışqırıb qaçmaq istərkən Müqim bəy qapının ağzını kəsdi. S.Rəhimov. [Zəhra] Həsənin ona əl qaldırmamasını və təhqirana söz-lərini heç cürə uda bilmirdi. M.İbrahimov. [Yunis xalasına:] Əgər sən bilsəydim ki, mən nəyi udub danışmiram.. Ə.Məmmədxanlı.

4. məc. Aydın, bütöv deməmək, yarımqıq demək, yaxud heç deməmək. Söyü udmaq. Həyəcandan cümlənin axırını udmaq. – Xə-lilov dilinin ucuna gələn sözünü güclə uddu. M.Hüseyn.

◊ **Açı həb kimi udmaq** – bax udmaq¹ 3-cü mənəda. *Qurban sakitcisinə bu zara-fatlara və kəskin sözlərə dözür və hamisini acı həb kimi udurdu.* T.Ş.Simurq. **Qan udmaq** – bax qan. **Hava udmaq** – təmiz havada də-rindən nəfəs alaraq havanı içəri çəkmək, hava udmağa çıxməq. *Dağlarda təmiz hava udmaq. ...havasını udmaq* məc. – ...havası ile nəfəs almaq. **Zəhər kimi udmaq** – bax **aci həb kimi udmaq**. Hər kəs peşmanlılığını bir zəhər kimi udmaq istəyirdiš də, bacarmır. B.Bayramov.

UDMAQ² f. 1. Oyunda, yarışda üstün gel-mək, aparmaq. *Nərdə udmaq. Komanda 3:1 hesabı ilə rəqibini uddu.* – [Rəsul] gördü ki, bu zalimlər udduqları pullarla kifayətlənmə-yib, üstəlik yatdıqları yorğan-döşək və balış-ları da aparmışlar. “Aşıq Qərib”. [Mərcan bay:] Mən qumar oynamamışam ki, udam ya uduzam... Ü.Hacıbəyov.

2. Lotereya, loto, istiqraz oynanışında udus əldə etmək, bəxtinə çıxməq. *Üçfaizli istiq-raz bileti üzrə yüz manat udmaq. Pul-şey lotereyasında xalça udmaq.* – İkinci tirajda da Ağaverdi bir şey uda bilmir. S.Hüseyn.

3. məc. Bir şeydə üstünlük qazanmaq, fayda, xeyir götürmək, xeyrinə həll olmaq.

Hər halda bu məslədə o uddu. Mübahisəni kim uddu? – Siyaset hər zaman bir oyuncadır; Kim usta tərpənsə, o udacaqdır. S.Vurğun.

UDMURT(LAR) Udmurt Respublikasının əsas əhalisini təşkil edən xalq.

UDMURTCA sif. və zərf Udmurt dilində. Udmurta qəzet. Udmurta danışmaq.

UDUCU sif. və is. xüs. Buğu, nəmi, rütubəti və s.-ni canına çəkən, udan. *Uducu cisimlər. Uducu maddələr.* – Bu borular tərəfdən təmizləyici cihazlar, o biri tərəfdən isə udularla rəbt olunur. M.Mövsümzadə. Kameraya karbon qazı uduları, havavuran nasos, soyuducu və rütubətudan cihaz birləşdirirlər. “Ümumi zootexniya”

UDUXMAQ f. Söyü demək istəmək, amma deyə bilməmək; boğazında qalmaq.

UDULMA¹ “Udulmaq¹”dan f.is.

UDULMA² “Udulmaq²”dan f.is. *Udulma-sından asılı olaraq həblər bir neçə vəzndə buraxılır.* R.Əliyev.

UDULMAQ¹ “Udmaq¹”dan məch.

UDULMAQ² “Udmaq²”dan məch. *Lotere-yada üç maşın udulmuşdur.*

UDUM is. Udarkən udlaq əzələlərinin bir-dəfəlik hərəkəti, udma hərəkəti. *Qarı əvvəlcə uşağa xeyli su içirdi və tapşırı ki, son udumunu udmayıb ağzında saxlasın, elə ki püf-lədi, o vədə udsun.* Ə.Veliyev. □ **Bir udum** – bir dəfəye udulacaq qədər, bir dəfə udma üçün kifayət edəcək qədər, bir qurtum. *Dər-viş handan-hana özüna gəldi, bir udum çay aldı, böğazını yaşıladı, yenə danışmağa baş-ladı.* A.Divanbəyoglu. *Qəhrəman stol üstündə buglanan çay stəkanını əlinə alıb bir udum içdi.* Ə.Veliyev.

◊ **Bir udumda** – dərhal, bir anda, o saat. *Bir udumda konyak yoxa çıxdı.* B.Bayramov.

Udum-udum zərf Udumlarla, qurtum-qurtum, az-az. *Tofiq isti çaydan udum-udum içə-içə təcəcüblə boylanıb bayırə baxdı.* M.Rzaquluzadə.

UDUŞ is. İstiqrazda, lotereyada və s.-də udulmuş pul, şey. *Uduşların ödənilməsi.* Uduş cədvəli. – [Ağaverdi] böyük uduşlar barəsində düşünmürmüş. S.Hüseyn.

UDUŞLU sif. Uduşa hüquq verən, udan, uduş düşən. *Uduşlu əmanət.* Uduşlu bilet.

UDUŞSUZ

UDUŞSUZ *sif.* Uduş düşməyən, udmayan. *Uduşsuz lotereya biletı.*

UDUZMA “Uduzmaq”dan *f.is.*

UDUZMAQ *f.* Oyunda, yarışda, döyüşdə, mübahisədə və s.-de məğlub olmaq, basılmaq, yenilmək. *Şahmatda uduzmaq. Yarışda uduzmaq. Mühəribədə uduzmaq.* – [Dəstə] *kəşfiyyatdan əlibos qaydarsa, vuruşmanı düşmən mütləq uduzacaqdır.* M.Hüseyn.

2. Qumarda pul və ya şeyini baxtalamaq, itirmək, əlindən çıxarmaq. [Həpo:] *Bu gecə on beş tümənən hamısını bir yerdə uduzdum.* M.F.Axundzadə. [Qayinatası] *Sürəyyaya: Daha nə vaxtacan [Seməd] mənim malımı, pulumu aparıb uduzacaq?* Çəmənzəminli.

3. *məc.* Üstünlüğünü, yaxşı, əlverişli imkanını, xeyrini, yaxud fürsəti əlindən qaçırmaq, itirmək, malik olduğu və ya ola biləcəyi şeydən məhrum olmaq. *Amma [Koroğlu] təlossin, yoxsa uduzar.* “Koroğlu”. *Biz əldə edilmiş qələbəni uduzmamaq üçün tədbirlər görməliyik.* M.S.Ordubadi. *Rüstəm bildi ki, işi uduzub.* M.Ibrahimov.

◊ **Ağlı uduzmaq** – *b a x a gıl!* [Ələsgər:] *Bir də ağlıni uduzma.* Ə.Haqverdiyev.

UDUZULMA “Uduzulmaq”dan *məch.*

UDUZULMAQ “Uduzmaq”dan *məch.* *Oyun uduzuldu. – İslər belə gedərsə, müvəffəqiyyətin uduzulacağı şübhəsizdir.* M.S.Ordubadi.

UF, UFF nida. Kədər, təessüs, məyusluq, ağrı, yorğunluq, bezginlik, bəzən də fərəh, sevinc hissələrini ifadə edir. [Orxan:] *Uff! Ağrıdan sanki çatlayır başım.* H.Cavid. *Kim bilir, yollarında ey rana; Nə qədər, uf, boyun bükonlar var.* A.Şaiq. *Anketov “uff” eləyib özündən getdi.* Mir Cəlal. // *Yüngüllük, xoşlanma, ürəyəyatma hissələrini ifadə edir; uxay!* *Uf, necə rahat oldum!* *Uf, adam özünü gecə yüngül hiss edir.* *Uf, nə sərin hava geldi.*

UFACIQ *sif.* Kiçicik, çox kiçik, çox xırda, çox balaca. *Ufacıq işləri hüñar sanma;* *Belə işlər keçər sühulət ilə.* M.Ə.Sabir. // *Zərf mənasında.* Azacıq, bir az, cüzi. *Sona da Bahadırın əksini ufacıq çəkdirib medalyonda döşündən asıldı.* N.Nərimanov.

UFAQ *sif.* Kiçik, balaca, xırda. *Bu kəndin qurtaracağında, meşənin başlangıcında əski və ufaq daxmada Qızxanım adlı bir qadın 12 yaşı oğlu ilə yaşayırı.* S.S.Axundov.

UĞRAŞMAQ

Məhərrəm ufaq zəngi çaldı, otağı süküt bürüdü. H.Nəzərli.

UFAQLIQ *is.* Kiçiklik, balacılıq, xirdalıq.

UFAQ-TUFAQ *sif.* Kiçik və əhəmiyyətsiz, xırda-xırda, xırda-xurş. *Ləmədə bəzi ufaq-tufaq qab-qacaq görünürdü.* S.Hüseyn.

UFAL(A)TMA “Ufal(a)tmaq”dan *f.is.*

UFAL(A)TMAQ *f.* Xirdalatmaq, ovaraq, ya əzərək xırda etmək, xırda-xırda parçalaraya ayırmək. *Əlindəki kağıza bükülli ətmək parçasını uſaldaraq balıqlara atar.* H.Cavid.

UFULDAMA “Ufuldamaq”dan *f.is.*

UFULDAMAQ *f.* Yorğunluq, üzüntü, ağrısızı duyaraq zarımaq, inləmək. *Yaralananlar uſuldayıb ilan kimi qıvrılrıldır.* Çəmənzəminli. [Mürsəl] *uſuldayırdı,* cünni yarası zoq-quldayırdı. Ə.Vəliyev.

UFULTU *is.* Ufuldama səsi; zarılıt, inilti. *Qaraca qız tamam gecəni uſultu və zarılıt ilə keçirib sübəha yaxın yuxuya getdi.* S.S.Axundov. [Dərviş:] *Ruqiyədən gələn ah-zar, uſultu bir cibin qədər də qulağımda vizilda-mayırdı.* A.Divanbəyoglu.

UĞRAMA “Uğramaq”dan *f.is.*

UĞRAMAQ *f.* Rast gəlmək, üz-tüzə gəlmək, rastlaşmaq. [Mirzə Səfər:] *Qafıyə tapmaqda çətinliyə uğradıqda iki dəfə qeyzlə təpiyini yerə çırparsan, o saat qafıyə öz-özünmə tapılar.* Ə.Haqverdiyev. [Mansur xan:] *Səhər-səhər nə gözəl bir şikara uğramışam.* C.Cabarlı.

2. Düçər olmaq, məruz qalmaq, giriftar olmaq. *Bələya uğramaq.* Fəlakətə uğramaq. Müvəffəqiyyətsizliyə uğramaq. – *Keşlə yaxınlığında qatarımız dayanmağa məcbur oldu, irəlidəki qatar qəzaya uğramışdı.* S.Hüseyn.

UĞRAŞMA “Uğraşmaq”dan *f.is.*

UĞRAŞMAQ *f.* Uzun müddət bir şeylə məşğul olmaq, çalışmaq, bir şeyə başı qarışmaq. [Naib:] *Bu cəbr, həndəsa bilməm nə demək?* *Uğraşan beynimi incitmiş olur.* H.Cavid. *Övvəllər Nəriman dərs ilə uğraşmağa çalışdı.* Mir Cəlal.

2. *B a x uğramaq* 1-ci mənada. *Bir rəh-güzordə ol nigarə;* *Uğraşıdı və qıldı bir nəzarə.* Füzuli.

3. Gəzmək, dolanmaq, keçərkən müvəqqəti bir yerdə olmaq, durmaq. *Mən ki bir şüx madmazel eşqində əldən getmişəm;* *Şəhərdən-şəhər gəzib Avropanı uğraşmışam.* M.Ə.Sabir.

UĞRATMA “Uğratmaq”dan *f.is.*

UĞRATMAQ *f.* Düçar etmek, giriftar etmek, mərəz etmek, uğramasına səbəb olmaq. *Bələya uğratmaq. Məğlubiyyətə uğratmaq. Müvəffəqiyyətsizliyə uğratmaq.* – [Kərəm:] *Pancəraya çəkib pərdə; Sən uğratdırın məni dərda.* “Əslı və Kərəm”.

ÜĞRUNDA qoş. ...yolunda, ...üçün, ...xatirinə, ...naminə. *Vətən uğrunda. Sülh və azadlıq uğrunda mübarizə.* – Gözəldir bir uca əməl baslayıb; *Bu əməl uğrunda qan-tarə batmaq.* M.Müşfiq. *Bu dünyada insan oğlu beş gün qonaqdır; El uğrunda qurban gedən həmişə sağıdr.* M.Rahim.

ÜĞULDAMA “Uğuldamaq”dan *f.is.*

ÜĞULDAMAQ *f.* 1. Uğultu səsi çıxarmaq. *Külək uğuldayır.* – [Qəhrəman:] *Kənarda buzlu ruzigar şikayətli bir yaralı heyvan iniltisi ilə telefon tellerini toxunur və uğuldayırdı.* H.Nəzərlili. *Çılğın kimi ruzigar uğuldar;* *Qar parçaları səmaya fırlar.* A.Şaiq. // *Bu cür səsin qulaqla hiss olunması haqqında.* *Bünnyadın qulaqları uğuldayırdı.* Ə.Əbülhəsən. *Onun qulaqları uğuldu, elə bil qorxunc, dəhşətli əks-səda eşidilirdi.* Q.İllkin.

2. Göyərçinlərin çıxardığı səs haqqında – quruldamaq. *Məscidin damındaki göyərçinlər kəsik-kəsik uğuldayırdılar.* M.Hüseyin.

ÜÇULTU *is.* 1. Qulağa gələn sürekli, gurlulu, boğuş səs. *Damda, bacada həzin gurlutu;* *Səhraları inlədir uğultu.* A.Şaiq. *Susmuş izdiham içərisindən yenidən bir uğultu qopdu.* Ə.Məmmədxanlı.

2. Arıların çıxardığı səs; vizilti.

ÜĞUNMA “Uğummaq”dan *f.is.*

ÜĞUNMAQ *f.* Adətən gülməkdən uğunmaq, uğunub getmək şəklində: gülməkdən qəşəs eləmək. *Mədinənin zarafatı Vaqifin çox xoşuna gəldi, uğunub getdi.* Cəmənzəminli. [Buğacın] *qidığı tutub gülməkdən uğunardı.* M.Rzaquluzadə.

ÜĞUR *is.* Bəxt, səadət, xoşbəxtlik. [Sərətan Afətə:] *Uğurlar diləram ürəkdən sizə; Görüm çatasınız məqsədinizə!* M.Rahim. *Rübabə baxıb fərəhələnir, uğura doğru getdiyinə inamı artırırdı.* Mir Cəlal. [İsmayıll:] *Uğrumuza əcəb şey çıxdı!* P.Makulu. // Bir işin, arzunun və s.-nın müvəffəqiyyəti sonu, aqibeti, müsbət nəticəsi; müvəffəqiyyət,

nailiyyət, qələbə. *İşdə uğur diləmək. Hücum ugurla nəticələndi.*

◊ **ÜĞUR(lar) olsun!** – bir işə iqdam edən, başlayan adama müvəffəqiyyət, qələbə, səadət, xoşbəxtlik arzusu bildirir. *Yaxşı yollar, yaxşı uğurlar olsun!* M.S.Ordubadi. *Gedin, dostlar, uğur olsun; Pozulmasın andınız.* S.Rüstəm. **ÜĞURA qənşər gələsən!** – bə a x **ÜĞUR olsun!** [Qoca:] *Üğura qənşər gələsən, oğul!* M.Rzaquluzadə. **ÜĞUR(lar) demək** – uğur arzu etmek. *Əqlimlə biliyim tutub qol-qola;* *Uğurlar deyərək düşdüm bu yola.* A.Şaiq. *Qoy səsindən gülsün Vətən; Ellər baxıb uğur desin.* S.Vurğun. **ÜĞRUNA gəlmək** – bəxtinə çıxmaq, qabağına çıxmaq. [Sultan bəy:] *Hanı bir elə arvad ki uğruma gələ idi, ala idim!* Ü.Hacıbəyov.

ÜĞURLU *sif.* Müvəffəqiyyətli, sonu, nəticəsi yaxşı olan, müsbət nəticələnən. *Üğurlu nəticələr.* *Üğurlu ov.* Zəhmətinin nəticəsi uğurlu oldu. *Hücum uğurlu (z.)* bitdi. – Kazım fəqət xəbərsizdi bu işdən; Xəbərsizdi bu uğurlu gedidişən. M.Müşfiq. *Gümanlı-gümansız bu axtarışlar;* *Bəzən uğurludur, bəzən uğursuz.* B.Vahabzadə. // *Xoşbəxtlik gətirən; xoşbəxt, səadətli, şükümlü.* *Sən gəzdiyin yerlər gülgüçük açar;* *Cünki uğurludur ayağın sonın.* S.Vurğun. *Ölkəmizin günləri bir-birindən nurludur;* *Qayəmiz aydın, açıq, yolunuz uğurludur.* R.Rza. □ **ÜĞURLU olsun!** – uğur arzusu bildirir. *Dağ-dərəni addan sən;* *Keç alovdan, oddan sən;* *Yolun uğurlu olsun;* *Gözlə özün yaddan sən.* (Bayati). *Ey yolcu, uğurlu olsun səfərin!* *Buludsuz günəşlə doğsun səhərin!* A.Şaiq. *Yaxşı, səfərin uğurlu olsun,* Ələmdar qardaş! – deyə, dəllək özünü ələ almağa çalışır, ancaq bacarmır. S.Rəhimov.

ÜĞURSUZ *sif.* 1. Bədbəxtlik gətirən, bədbəxtliyə səbəb olan; şükümsüz, məşum, bədşüküm, bədbəxt, fəlakətli. *Qonaqsız ev uğursuz ola!* (Ata, söyü). [Hannanın] *gözəl səsi mənim qulaqlarında bir bayquş səsindən daha uğursuz idi.* M.S.Ordubadi. *Qardaşlarımından üçü müharibədən qayitmayış, biri öz əcəli ilə vəfat etmiş, Səmədin atası Mədəd isə uğursuz bir təsdiyin qurbanı olmuşdu.* İ.Hüseynov. // Nəhs, mənhus, pis. *Uğursuz bir gündə acı bir külək;* *Dağları, daşları bir yerdə qatdı.* S.Vurğun. // Bədbəxt, talesiz, bəxtsiz. [Vəzir:]

Xeyir olsun, ah, gəlir uğursuz insan; Gözündə oynayır ehtiras, al qan. A.Şaiq. *O öz həyatını, cavan ömrünü; Uğursuz taleyin hökmüna verdi.* B.Vahabzadə.

2. Uğursuzluqla nəticələnən, heç bir müsbət nəticə verməyən, heç bir şeylə nəticələnməyən; müvəffəqiyyətsiz. *Uğursuz təşəbbüs. Uğursuz ucuş. Uğursuz axtarışlar. Büttün cəhdləri ugursuz* (z.) *qurtardı.*

UĞURSUZLUQ is. 1. Məşumluq, şüküm-süzlük, bədəxətlük, felakət, bəxti götürməmə. *Adamlar həmişə bir fəlakət, uğursuzluğa düşər olanda kor şeytandan görərdilər.* Mir Cəlal.

2. Müvəffəqiyyətsizlik, nəticəsizlik. *Cəhd-lərin uğursuzluğu. Təşəbbüsün uğursuzluğu. Axtarışların ugursuzluğu.*

UXAY nida. Məmənluq, cana sinmə, xoşlanma hisslerini ifadə edir. [Təlxək əcinnə:]
Uxay! Canıma yayıldı... Ə.Haqqverdiyev.
[Səttar:] *Uxay deyib, tirtap ayaqlarımı uzatdım, amma gözümə yuxu getmədi.* Ə.Thübəhəsən.

UKLAD is. Quruluş, sistem, qayda, üsul, forma.

UKRAYNACA sif. və zərf Ukrayna dilində. *Ukraynaca-rusca liğət. Ukraynaca danışmaq.*

UKRAYNALI is. Ukraynanın əsas əhalisini təşkil edən Şərqi Slavyan xalqı və bu xalqa mənsub adam.

UQOR is. Mərkəzi və Şərqi Avropada, habelə Asiyadan şimal-qərbində yaşayan xalqlar.

UQRO-FİN b a x fin-uqor.

ULAQ is. Yük və ya minik heyvanı. *Ulaqları o tərəfdəki otluğa buraxıb gələn Yusif atasının yanında durdu.* Ə.Abasov. // Eşşək. *Öziziyəm, nə dəm var; Nə söhbət var, nə dən var; Dəyirməna getməyə; Nə ulaq var, nə dən var.* (Bayati). *Bəli, Məmmədhəsan əmi bir ullaq aldı. Amma bu ullaq başbələli ullaq imiş.* C.Məmmədquluzadə.

ULAQCı is. köhn. Keçmişdə: ullaqla yük daşıyan adam. *Ulaqcı əvvalları ullağın üstünlə atıb, heyvanın ombasından bir dəyənək endirib həyətdən çıxdı.* C.Məmmədquluzadə.

ULAMA 1. "Ulamaq"dan f.is.

2. İt, qurd və bəzi başqa heyvanların, habelə bayquşun çıxardığı sürəkli inilti səsi.

Çaqqal ulaması. Uzaqdan canavarın ulaması eşidilir. – Oradan-buradan gecəqışlarının iniltiyəbənzər ulamaları eşidilirdi. M.Rza-quluzadə.

ULAMAQ f. 1. Ulama səsi çıxarmaq. *İt ulayı. Bayquş ulayır. – Dərələrdə ulardı çaq-qallar; Zənn edərdin ki, bir çocuq ağlar.* A.Səhhət. // Ulama səsinə bənzər səs çıxarmaq; viyildamaq, uvuldamaq. *Ancaq quduz xəzri dəqiqə-dəqiqə ara verib, damlar başında ulayırdı.* S.M.Qəniyazadə. *Kəsməyi b xəzri hələ, ac canavartək ulayır.* S.Rüstəm.

2. dan. Səslə ağlamaq, zarıldamaq. *Nə ulayırsan, bəsdir! Bu uşaq nə üçün səhərdən belə ulayır?*

ULAN is. [pol., əsl turkcədən] tar. Çar Rusiyası ordusunda və bəzi xarici ordularda yüngül süvari əsgəri, ya zabiti. *Ulan polku. – Doğrudan da, nahar yeyilən kimi uzunbığlı və mahmızlı yerölçən Şmidt və kapitan-ispravnikin bu yaxınlarda ulan hissəsində gulluğa girmiş on altı yaşlı oğlu galib çıxdı.* Puşkindən. *İstiraja durur Qozluğun üstə; Ulan kazakları burda on dəstə.* H.K.Sanlı.

ULARTI is. Ulama səsi, ulama. *Midhət .. bayquşların ulartısını eşitməməsi üçün öz zə-dəli maşını .. düşmən qırıcısına elə vurdu ki, qulaqları dərhal batdı.* Ə.Vəliyev.

ULAS is. bot. Tozağacı fəsiləsindən dağlıq yerdərde bitən ağac; vələs. *Ulas meşəsi.* – *Uzun ulas ağacı öz kökündən qopub yera gəlməşdi.* S.Rohimov.

ULAŞMA¹ “Ulaşmaq¹”dan f.is. *Uzaqlardan arasıra canavar ulaşması eşidilir.* Q.İllkin.

ULAŞMA² “Ulaşmaq²”dan f.is.

ULAŞMAQ¹ qarş. Ağız-ağıza verib ulaşmaq, hamı birdən ulaməq.

ULAŞMAQ² f. Yetişmək, görüşmək, qo-vuşmaq. *Vəfa qıl bir vəfadarə; Ulaşma hər biqrarə; Mətain atma bazarə; Xəridar olma-yan yerdə.* M.V.Vidadi.

ULDUZ is. 1. Öz təbiəti etibarilə günəşə bənzəyən və gecələr göydə parıldayaraq nöqtə kimi görünən göy cismi. *Göydə ulduzlar parlayır.* – *Uzaq üfüqdə dağlar qaralar, göydə tez-tez ulduz uçurdu.* İ.Əfəndiyev. *Bir-birinə sığınan ulduzlar sayışmağa başladı.* B.Bayramov.

2. məc. Hər hansı bir sahədə məşhur, tənmişmiş şəxs haqqında. *Elm aləminin məşhur ulduzları. Kino ulduzu (ən məşhur kinoartist). Futbol ulduzu.*

3. Dairə üzrə bərabər ucuşış çıxıntıları olan həndəsi cisim; mərkəzdən çıxan şüaları olan fiqur; həmin fiqur şəklində olan şey. *Bəsgüzəli ulduz. Ulduz şəkli çəkmək.* // Həmin şəkilde olan forqlənmə nişanı. *Marşal ulduzu.* // Təşbehlərdə: parlayan şey haqqında. *Araz öz adını elə cəsarətlə dedi ki, fəhlələrin gözləri onun ulduz kimi yanın parlaq gözlərinə dikildi.* A.Şaiq.

◊ **Ulduz ulduzu çağırır** şair. – gecə ulduzların par-par parıldaması haqqında. *Onlar kəndə yetişəndə artıq gecə idi. Göydə ulduz ulduzu çağırırdı.* M. Hüseyn. **Ulduzu (ulduzları) barışmaq** – bir-birilə dil tapmaq, yola getmək, bir-birilə xoş keçinmək. [Pakize:] ..Yox, bunların ulduzu barışib, – deyə, o yox-sul ailənin keçirdiyi bu sədə həyata heyrət edirdi. A.Şaiq. [Qaraş Mayaya:] *Sağ ol ki, görən kimi ulduzun barıdı, axı, gəlin-qayınana işi uzun işdir.* M. İbrahimov. **Ulduzu batmaq** – bəxti sənmək, söhretdən düşmək, nüfuzunu itirmək, gözdən düşmək. *Bircə günün içində xalqı tir-tir əsdirən qorodovoyun ulduzu batdı.* S. Rəhman. **Ulduzu doğmaq** – xoşbəxtliyə çıxməq, bəxti üzünə gülmək. [Cəmil bəy hə-qarotla:] *Demək ki, taleyimizin ulduzu doğmağa başlaşması da xəbərimiz yox..* H. Cavid.

ULDUZAOXŞAR, ULDUZVARİ sif. Ulduz şəklində olan. *Ulduzvari nişan.*

ULDUZLU sif. Ulduzlarla örtülü, ulduzlarla dulu, çoxlu ulduz olan. *Ulduzlu göy.* – *Sərin və ulduzlu bir gecə idi.* A. Şaiq. *Ulduzlu ayaz gecə Muğanın üstüni almışdı.* M. İbrahimov. // Üstündə ulduzaoxşar şəkil, ya naxışları, bəzekləri olan. *Ulduzlu dəsmal. Ulduzlu parça.* // Üstündə ulduz nişanı olan. *Ulduzlu təyyarə. – Ulduzlu şahinlər indi məzar qoxusu gətirən kor bayquşları oylamaq üçün bu gecə qalxmışdır.* S. Rəhimov.

ULDUZNİŞAN(LI) sif. Üstündə ulduz şəklində nişanı olan. *Ulduznişan papaq. Ulduznişan bayraq. – İndi Əşrəf də ulduznışan bir təyyarədə uçur(du).* Mir Cəlal.

ULDUŞŞƏKILLİ bax **ulduzaoxşar.**

ULDUZU bax **ulduzaoxşar.** [Ananın] yarıçılpaq vücuduna amansız qış gecəsi başqa bir don biçir, başqa bir örtü geyindirir, şaxtanın buz barmaqları ona ulduzu naxışlardan zərif bir libas toxuyur.. Ə.Məmmədxanlı.

ULTİMÁTUM [lat. ultimatum] Dövlətlerarası münasibətlərde: bir dövlətin başqa dövlətə verdiyi qötü tələb (ultimatumun məhiyyəti ondan ibarət olur ki, o heç bir mübahisə və etiraza yol vermir və irəli sürülen tələblər müçyyən müddət ərzində yerine yetirilmədiyi təqdirdə dərhal qüvvə və s. tədbirlər tətbiqini nəzərdə tutur. // məc. Ümumiyyətə, hədə-qorxu ilə verilən tələb. *Hacı titrəyə-titrəyə gəldiə da, bəyə bir ultimatum gətirdi.* Mir Cəlal. Şahpərinin bu gün ultimatum şəklində dediyi bu sözlər qızın üzəyini, necə deyərlər, şan-şan eləmişdi. B. Bayramov. □ **Ultimatum vermək** məc. – hədə-qorxu gəlmək.

ÜLTRA [lat. ultra] Siyasetdə: ifrat, ifratçı.

ultra... [lat. ultra] Bir sıra mürəkkəb sözlərin “üstün”, “son”, “ifrat” mənasında olan birinci tərkib hissəsi; məs.: ultrabənövşəyi, ultramikroskop.

ULTRABƏNÖVŞƏYİ: ultrabənövşəyi şüalar fiz. – gözəl görünməyən elektromaqnit şüaları. Ultrabənövşəyi şüalar gözəl görünməyən qısaladlıqliq şüalarıdır. R. Hüseynov.

ULTRAQISA fiz. Son dərəcə qısa. *Boyu bir metrdən 10 metrədək olan dalğalar ultraqisa dalğalar adlanır.*

ULTRAMİKROSKÓP [lat. ultra və mikroskop] Adı mikroskoplarda görünməyən ən kiçik zərrəcikləri görməyə imkan verən mikroskop. *0,1 mikronдан 0,001 mikrona qədər böyüklüyü olan hissəcikləri ultramikroskop vasitəsilə görmək olur.* H. Şahtaxtinski.

ULU sif. Çox böyük, en böyük, böyük. *Ulu divanlarda çəkilir adım;* Ərəsə bülənd oldu dadı fəryadım. Qurbani. *Yenilməz bir xalqı, əcdadi ulu;* *Qoruyur sinəmiz vətən mülküni.* Ə.Cəmil.

ULULUQ is. Böyüklik, əzəmətlilik, yüksəklik. *Ululuq istərkən qulluq eylə;* *Ayaq bir-bir basarlar nərdibana.* Xətayı. [Məsmə:] *Keçmişdə deyərdilər:* – *Nə hal ilədir; Nə mal ilədir; Fəqət ululuq;* *Kamal ilədir.* Mir Cəlal.

ULUS *is. qəd.* El, oba, yurd, kənd. *Vətənimdən, ulusumdan yad oldum; Yada salmaz qohum, qardaş, el məni.* “Koroğlu”.

UMAC *is.* Ovalmuş undan bışırılən duru xörək və bu xörək üçün üstünə su səpilərək hazırlanın xəmir ovuntularının özü (xalq arasında adətən tərləmək üçün soyuq dəymış adamlara verilir). [Ağa Kərim xan:] ..*Həflama gürzə, qurutlu aş, mal ətinin küftəsi, umac – bunlar hamisi ürəktutan şeylərdir.* N.Vəzirov. [Necafəli Şahmara:] *Nənən kaklikotu dəmləsin, bir də əvələklə umac bışırsın, tərləyib ayılsan.* B.Bayramov.

UMACAQ *is.* Umulan, gözlənilən, könüldə tutulan, istənilən, intizarı çəkilən, ürəyindən keçən şey. [Vidadi:] *Sən də qurtarmasan Vaqifi dardan; Yoxdur umacağım pərvərdigardan.* S.Vurğun. [Qəhrəman] bilirdi ki, atasının ondan kənar və başqa umacağı yoxdur. S.Rəhimov.

UMACAŞI *is.* Umacdan bışırılən duru xörək; umac.

UMAQ *f.* Bir şeyi könlündən keçirmək, ürəyində tutmaq, olmasını istəmək, arzu etmək, ümidi etmək. *Uman yerdən küsərlər.* (Məsel). *Bəşər nicat umur bayraqımızdan; Səadət açarı bizdədir ancaq.* S.Rüstəm. *Əvəzin oğlundan böyük şey ummağa haqqı var idi.* Ə.Vəliyev.

UMSUQ *sif.* Öz ümidində aldanmış; intizarı, gözləməsi, arzusu boşça çıxmış. □ **UMSUQ ETMƏK** – ümidiyi boşça çıxarmaq, aldatmaq, umsundurmaq. *Umsuq etdin, məni qoydun avara; Dədim, yəqin bir şir, aslandı indi. “Qurbani”.* **UMSUQ OLMAQ** – ümidiyi boşça çıxmak, aldanmaq, gözü qalmaq, umsunmaq.

UMSUNDURMA “Umsundurmaq” dan *f.is.*

UMSUNDURMAQ *f.* Ümidiyi boşça çıxarmaq, aldatmaq, umsuq etmək.

UMSUNMA “Umsunmaq” dan *f.is.*

UMSUNMAQ *f.* Ümidiyi boşça çıxmak, aldanmaq, umsuq olmaq, gözü qalmaq, ümidində aldanmaq.

UMSUTMA “Umsutmaq” dan *f.is.*

UMSUTMAQ *f.* Umsuq etmək, umsuq qoymaq, ümidiyi boşça çıxarmaq; umsundurmaq.

UMU-KÜSÜ *is.* Umma, küsmə, incimə, şikayətlənmə, giley. *Təhəmtədən çox umuküsüyə bənzəyən bu sözleri deyərkən* [Xan-

ların] *səsi titrədi.* M.Hüseyn. *Küçə dinmədi; Sükut etdi; Müdrik bir insan kimi; Sənki eşitmədi; Mənim umu-küsüümü.* R.Rza. □ **UMUKÜSÜ ETMƏK** – şikayətlənmək, narazılıqlı etmək, narazılığını bildirmek, incikliyini bildirmək, gileyəlmək. *Nəriman umu-küsü elədi: – Elə olar, elə olar! Daha bizləri tanımazsan katib olanдан sonra..* Mir Cəlal. *Tapdıq .. umu-küsü etdi.* Ə.Əbülhəsən.

UMULMA “Umulmaq” dan *f.is.*

UMULMAQ “Ummaq” dan *məc.* *Söylə, gözəllərin dodaqlarından; Bu oynaq güllişlər umulmuş mudur?* M.Müşfiq. □ **UMULMADIĞI YERDƏN** – gözlənilmədiyi halda. *Bəzən əsla umulmayan yerdən; Nə qədər bəxtiyar olur insan.* H.Cavid.

UMUZ *is.* Ciyin. [Zaman:] *Mən tüsəngi umuzuma sıxaraq gedirdim.* C.Cabbarlı. *Yun şalını umuzundan alıb kreslonun söykəncə-yina buraxdı.* Ə.Əbülhəsən.

UMUZDURMA “Umuzdurmaq” dan *f.is.*

UMUZDURMAQ *f.* Umsuq etmək, umsutmaq.

UN *is.* 1. Taxıl bitkiləri dənlərinin toz halına salılmış məhsulu. *Buğda unu. Qarğıdalı unu. Un cuvalı.* – *Bu dəfə on pud unun çörəyi gərək yapılaydı.* C.Məmmədquluzadə. *Ha-vada buğda ununun qoxusu duyulurdu.* İ.Əfəndiyev.

2. Toz halına salılmış heyvan sümüyü, ya mineral maddə. *Sümük unu. Fosfor unu.*

UNİFİKASIYA [*lat. unus* – bir və *facere* – etmək, yaratmaq] Ümumi bir qaydaya salma, hamisini bir şəklə, bir qaydaya salma. *Orfo-grafyanın unifikasiyası.*

UNİFÓRMA [*fr.*] Rəsmi paltar, geyim. *..Helli, İbrahim Fövzi da öz yavərləri ilə bərabər rəsmi və hərbi uniformada idi.* M.S.Orudbadı. [Gənc] *rus müəllimlərinə məxsus uniforma geymişdi.* P.Makulu.

UNİKAL *sif.* [*lat.*] Nadir, yeganə.

UNİON *is.* [*lat.*] İttifaq, birlilik.

UNISÓN *is.* [*ital.*] 1. *mus.* Ahəng uyğunluğu.

2. *fiz.* İki titrəyiş mənbəyində tənliklər bərabərliyi.

3. *məc.* Fikir dəstəkliyi, fikir birliliyi; yekdillik.

UNITÁR *sif.* [*fr.*] Birləşmiş, vahid.

ÜNİTÁZ [firmanın adından – Unitas] Kanalizasyası olan evlərin ayaqyollarında (tualetlərində) çırkabların axıb getməsi üçün xüsusi quruluşlu çanaq.

UNİVERMÁQ is. “Universal mağaza” söz birləşməsinin ixtisar forması. *Mərkəzi şəhər univermağı*.

UNİVERSÁL¹ sif. [lat.] 1. Müxtəlifcə-hətli, hərcəhətli, hərtərəfli, her şeyi qav-rayan. *Universal adam. Universal peşə. Universal bilik.*

2. Bir çox məqsədlər üçün yararlı, müxtəlif işlərdə istifadə edilə bilən, müxtəlif və-zifələr görə bilən. *Universal maşın. Universal dəzgah. Universal traktor. Universal yapışqan.*

◊ **Universal mağaza** – ən müxtəlif sənaye malları satılan böyük mağaza; univermağ.

UNİVERSAL² sif. [lat.] 1. Öz sənətinin bütün ixtisaslarına yaxşı bələd olan işçi. *Universal cilingər. Universal konstruktur.*

2. astr. geod. Həm şəhəri, həm də üfüqi səthdə bucaqları ölçmək üçün alət.

UNİVERSALLIQ is. 1. Biliyin ən müxtəlif sahələrinə bələddlik, hərtərəfli məlumatı olma; hərtərəflilik, hərcəhətlilik.

2. Universal şeyin hal və keyfiyyəti. *Maşının universallığı.*

UNİVERSÁM [rus. универсальный магазин самообслуживания] Özünəxidmət üsulu ilə işləyən universal mağaza.

UNİVERSITÉT [lat. universitas – toplu, məcmu] Tərkibində müxtəlif ictimai və tə-biiyat-riyaziyyat şöbələri (fakültələri) olan elmi tomayüllü ali məktəb. *Baki Dövlət Universiteti.*

UNÍYA is. [lat.] 1. Birlik, birləşmə, ittifaq.

2. Katolik kilsəsinin Roma papasının baş-çılığı ilə pravoslav kilsəsinin bir hissəsilə birləşməsi.

UNLAMA “Unlamaq”dan f.is.

UNLAMAQ f. Üstüne un səpmək, un tökmək. *Xəmiri unlamaq.*

UNLU sif. Üstüne un səpilmüş (tökülmüş); una batmış. *Üstü-başı bütöv unludur.*

UNLUCA is. bot. Şoran torpaqlarda yayılmış ot və ya yarımkol bitki.

UNLUQ is. Dəyirmanın un tökülen çuxur yeri. *Qarı unluğın dibini, yan-yörəsini silib-süpürdü, iki ovuc un yiğdi.* (Nağıl).

ÜNSÍYA is. [lat.] 1. Bir sıra ölkələrdə müxtəlif (28, 35 qramadək) çəki vahidi.

2. 1881-ci ilədək işlənmiş köhnə italyan, ispan, Meksika, Argentina, Boliviya qızıl, Mərakeş gümüş pulu (sikkəsi).

ÜNTA is. Maral, qoyun və s. dərisindən uzunboğaz isti çəkmə.

ÜNTER is. [alm.] Xarici ölkə ordularında aşağı komanda heyətinə mənsub hərbi rütbə.

UNUDULMA “Unudulmaq”dan f.is.

UNUDULMAQ məch. Yaddan çıxarılmış, yaddan çıxmış. *Bir az sonra Xədicənin xəstəliyi tamamilə unuduldu. S.Hüseyn. Planda heç bir şey unudulmamış, hətta yeni şəhərdə 60 min ağaç əkmək belə nəzərdə tutulmuşdu.Ə.Sadiq.*

UNUDULMAZ sif. Unudula bilməyən, yaddan çıxarıla bilməyən, həmişə yadda qalan, yadda qalmalı olan; xatirdən silinməz. *Unudulmaz dost (yoldaş). – Kənd hayatında – təbiətin o zəngin və geniş qucağında nə qədər canlı lövhələr, unudulmaz xatırələr vardır!* A.Şaiq. *Doğrudan da yaşlılıqca Qaraş və Pərşən Rüstəmin ocağına unudulmaz bir sevinc, xoş bir şadlıq göttirmişdi.* M.İbrahimov.

UNUDULMUŞ f.sif. Yaddan çıxmış, yaddan çıxarılmış. *Unudulmuş hadisələr. – [Züleyxa] unudulmuş günləri xatırlayır, hər bir nöqtəsini təhlil edir və qıtbə ilə düşünmürdü. Çəmənəzəminli. Hər daşı qaldırıb altını baxsan; Ordan unudulmuş bir nalə gəlir.* S.Vurğun.

UNUTDURMA “Unutdurmaq”dan f.is.

UNUTDURMAQ icb. Unutmağa, yadından çıxarmağa məcbur etmək, unudulmasına, yaddan çıxmasına səbəb olmaq. *Bu yerlərin səhərləri, axşamları mənə hər şeyi unutdurdu.* A.Şaiq. *Yanına gələnlər isə şairin iztirablarını unutdurmağa çalışır, xəstəlikdən yox, başqa, ürəkaçan söhbətlər edirdilər.* Mir Cəlal.

UNUTQAN sif. Tez yadından çıxaran, umudan, yadında saxlaya bilməyən, yaddaşı olmayan, huşsuz. *Unutqan adam.*

UNUTQANLIQ is. Unutqan adının hal və keyfiyyəti; yaddaşsızlıq, huşsuzluq. [Yaşlı kişi:] *Əgər həmin qulluqcu ikinci dəfə də belə bir unutqanlıq etsə idi, [tacir] haqq-hesabını verməklə “xoş gəldin!” – deyib qovardı.* S.Hüseyn.

UNUTMA “Unutmaq”dan *f.is.*

UNUTMAQ *f.* 1. Yaddan çıxarmaq, yadından çıxmak, xatırından çıxmak (çixarmaq). *Nə oldu bülbüls kim, qıldı gülüstən tərkin?* *Unutdu güllərini, etdi aşiyən tərkin.* X.Natəvan. // Lazımı anda, yeri gələndə yada salmamaq, nəzərindən qaçırmak. *Yoldan keçərəkən biziş baş çəkməyi unutdu.* *Gedəndə qapını bağlamağı unutma!* – [Süleyman:] *Amma bax unutma sən, unutma sən, bizişləri sən; Görəndə qaşıqara, gözliqara qızları sən!* Ü.Hacıbəyov. // Nəzərdən (nəzərindən) qaçırmak. *Unutma ki, sabah iclas günüdür. Az qala unutmuşdum.* – Ancaq unutma ki, sənin uşaqların var. M.Hüseyn. [Muxtar Fırəngizə:] *Sən böyük bir rayonun rəhbəri olduğunu, təssüf ki, unudursan.* B.Bayramov.

2. Saymamaq, hesablaşmamaq, riayət etməmək. *Ədəb qaydalarını unutmaq.* *Heysiyyətinə unutmaq.*

3. Təsadüfən yadından çıxaraq bir yerde qoymaq, özü ilə götürməmək. *Stolun açarını unuttum, evdə qoydum.*

◊ **Duz-çörök unutmaq** – nankorluq etmək, nankor olmaq, edilən yaxşılığı yadından çıxarmaq. **Özünü unutmamaq** – özünü yadından çıxarmamaq, öz xeyrini əldən buraxmamaq.

UPUZUN *sif.* Çox uzun, lap uzun. *Upuzun ağac.*

UR *is.* Bədənin hər hansı bir yerində çıxan iltihabsız şiş.

URA *is.* Tərəvəzin, meyvənin ən axırda dəriləni. *Gedor bostan urası;* *Qalar üzün qarası.* (Ata. sözü).

UR(R)A! *nida.* 1. Hükum zamanı qosunların döyüşnidası. *Çalınmaqdə seypurlar, naylar;* *Ucalmaqdə ləşkərdən urraylar.* M.Ə.Sabir. *Soldat “ura” deyib keçdi hücumu;* *Töküldü qanları torpağa, quma.* H.K.Sanlı.

2. Herərtəli alqış ve heyranlıq ifadə edir: əhsən! afərin! [El:] *Var olsun yeni dönyanın yenilməz mübarizi Elxan!* *Urra!* C.Cabbarlı. *Həmi bir ağızdan “urra” deyib piyalələri qaldırdılar.* Ə.Vəliyev.

URÁN [*yun.* uranos – göy] Radioaktiv kimyəvi element – atom enerjisi hasil etmək üçün xam maddə (nüvə silahında partlayıcı maddə kimi istifadə olunur).

URBANİZASIYA [*lat.* urbanus] Ölkənin və ya rayonun həyatında şəhərlərin əhəmiyyətinin artması, sosial-iqtisadi inkişafla əla-qədar şəhər əhalisinin çoxalması prosesi.

URBANİZM [*lat.* urbanus – şəhər] *kit.* 1. Maddi və mənəvi mədəniyyətin iri şəhərlərdə cəmləşdirilməsini və kəndin zərərinə olaraq şəhərlərin inkişafının gücləndirilməsinə tələb edən konsepsiya.

2. İri sonaye və ticarət şəhərlərinin həyatın təsvir edən incəsənat və ya ədəbi əsər.

URDU Pakistanın dövlət dilü.

URLAMA “Urlamaq”dan *f.is.*

URLAMAQ *f. məh.* Qoyunları sulamağa çağırmaq, səsləmək.

URLU *sif.* Uru olan, şışları olan.

URNA *is.* [*lat.*] 1. Yandırılmış cənazənin külənə saxlamاق üçün qab.

2. Seçki qutusu; səsvermə qutusu.

UROLÓGIYA [*yun.* urol və logos] Tibb elminin sidik sistemi xəstəlikləri və onların müalicə və profilaktikası ilə məşğul olan sahəsi.

UROLOJİ *sif.* [*yun.*] Urologiyaya aid olan. *Uroloji müayinə.* *Uroloji klinika.*

URÓLOQ [*yun.*] Urologiya mütəxəssisi; həkim.

URUQ *is.* Aılə. *Uruguay olsun, Urumda olsun.* (Ata. sözü). // Qəbile, tayfa.

URUQVAYLILAR *is.* Uruqvayda yaşayan ehali.

URUS “Rus” sözünün canlı dildə işlənən forması. [Məşədi İbad:] *Bax, mən iki yaşında urus balası görmüşəm ki, başı ağappaq qar kimi.* Ü.Hacıbəyov.

URVA *is.* Xəmiri kündəleyərkən və ya yayarkən ələ yapışmaması üçün onun üstünə səpişən az un. *Iki evin urvasından bir fətir olar.* (Ata. sözü).

URVALIQ *sif.* və *is.* Urva kimi istifadə edilən, işlədilən. *Nə od var, nə ocaq, nə urvalıq un;* *Bürüsüb bir kündəz yamaqlı xurçun.* S.Vurğun. [Paşa bəy:] *Yaxşı deyiblər ki, evində yoxdur urvalıq, könlündən keçir dərgaliq.* Ə.Vəliyev.

URVAT *is. dan.* Hörmət, izzət, ehtiram, saygı; təsir, nüfuz, etibar. *Keçəl Həmzə sayıl-mayan, urvatı olmayan bir adam idi.* “Koroğlu”. *Qəhrəman oxuyandan qabaq Rüstəmin bu evdə heç olmasa urvatı vardi.* S.Rəhimov.

URVATLI *sif. dan.* Sayılan, hörməti olan, hörmətli, nüfuzlu, etibarlı. [Qarakış:] *Bax, Əsəd kişi hamiya yaxşılıq elədi. Ölüsü də urvatlı oldu.* B.Bayramov.

URVATSIZ *sif. dan.* Urvatı, hörməti, nüfuzu olmayan; sayılmayan, hörmətsiz, etibarsız. *Gör nə qədər urvatsızıq ki, Qəni bayın evinin yanmasında da bizdən şübhələnlərlər.* Ə.Vəliyev.

URYÁDNİK [rus.] *tar.* Çar Rusiyasında qəza polisinin aşağı rütbəli xidmətcisi. *Lap elə axşamüstü, günün gedən vaxtı uryadnik kişini beləcə döyüdü yerdə, Abbasın cini top-lanıb kəlləsinə çıxmışdı.* S.Rəhimov. *Uryad-nik atını İskəndərin üstünə şığıdaraq qışqırdı: – Biyara!* M.Hüseyn.

US *is. qəd.* 1. Ağıl, kamal, zəka, dərrakə, fərasət, idrak.

2. Ədəb, tərbiyə.

USANDIRICI *sif.* Usandırınan, bezdirən, bıqdırıcı, bezikdirici, yorucu, üzüdü. [Rza Ul-duzu:] *Hər sey cansixicidir, usandırıcı, yorucudur.* M.Ibrahimov. *Circiramaların usandırıcı səsi ətrafi bürümüşdü.* Ə.Vəliyev.

USANDIRMA “Usandırmaq”dan *f.is.*

USANDIRMAQ *f.* Təngə getirmək, bez-dirmək, bıqdırmaq; yormaq, üzmək. *Məni candan usandırırdı, cəfədan yar usanmazmı?* Füzuli. *Böylə əsəbi qonşu hər halda insani usandırar.* H.Cavid.

USANMA “Usanmaq”dan *f.is.*

USANMAQ *f.* Təngə gəlmək, bıqmaq, bez-mək, canı sixilmaq, yorulmaq, üzülmək. [Doktor Zibeydəye:] *Həyət öz-özlüyündə mücərrəd olaraq o qədər gözəldir ki, ondan doymaq və usanmaq olmaz.* Cəmənzəminli. [Laçın] *uzun get-göllərdən usandı.* M.Hüseyn. [Rəşid:] *Yaşı altmışdan ötmüş olsa da, [Bə-yim xalanın] hələ bir dəfə “yoruldum, usandım”, – dediyini eşitməmişdim.* İ.Hüseynov.

USANMAZ *sif.* Yorulmaz, yorulmaq bilməyən.

USANMAZLIQ *is.* Yorulmazlıq, yorulmaq bilməmə.

USLU *sif. qəd.* 1. Ağılı, dərrakəli, zəkalı, fərasəthi.

2. Ədəbli, tərbiyeli, ağılı-kamallı. *Yadimdادر onun:* “*Gözəl balam usludur; Yoxsa nağıl söyləmərəm sənə*”, – deyən sədasi. M.Rahim.

USTA *is.* 1. Bir sənəti lazımlıca, əsaslı surətdə öyrənib onunla məşğul olan adam; sənətkar. *Bununla belə onun bircə nəşr həqiqi dostu var idi: saatsaz usta Zeynal.* Ə.Haqqverdiyev. *Usta Fərrux işdən kefi kök qayutmışdı.* B.Bayramov. // Peşə, sənət öyre-dən şəxs; tərbiyəçi, müəllim. [Yusif] varid oldu Həmədəna, orada usta Xəlilin yanında qırx yaşında ikən sərrachıq sənətinə bir il müddətində öyrənib, Qəzvinə müraciət etdi. M.F.Axundzadə. // Öz işində böyük bacarıq və mehərət qazanmış mahir adam, mahir sə-nətkar. *Bədii söz ustası.* İncəsənət ustalarının konserti. Üzümcülük ustası. – Usta gəmi-cilər tufanda belə; Sükəni düz tutar öz əllərilə. S.Vurğun. [Rəssam] öz sənətinin bacarıqlı bir ustası idi. M.Hüseyn. // məc. Ümumiyyətlə, mahir, bacarıqlı, zirək adam haqqında. [Aslan bəy:] *Xeyr, lazım deyil, .. Əhməd özü ustadır, əldən qoymaz.* N.Vəzirov. *Bisirdiyi xörəyin şirin yeyilməsindən bildi ki, o hər şeydə naşı olsa da, əlsuyu verməklə aş bisir-məkdə ustadır.* Mir Cəlal. □ **Usta tərpənmək** – zirəklik göstərmək, zirək tərpənmək, biclik işlətmək. *Siyasət həmişə bir oyunaqdır; Kim usta tərpənsə, o udacaqdır.* S.Vurğun.

2. İstehsalatda, ucuşda və s.-də inzibati və texniki rəhbərliyi həyata keçirən şəxs. *Növbə ustası. Buruq ustası.*

3. Ən görkəmli idmançılarla verilən ad və bu adı daşıyan şəxs. *Əməkdar idman ustası.*

USTABAŞI *is. köhn.* Bir neçə ustaya rəhbərlik edən usta, baş usta. *Ustabaşı kənarda durub məlumat verir, qabarlı əllər ilmə diyürdü.* Cəmənzəminli. // Ustaya hörmətə müraciət. [Qərib:] *Xəbər söylə mənə, ay ustabaşı;* *Ölindəki sazi necə çalırsan?* “Aşıq Qərib”. [Xərabati:] *Mana bax... Ey, mana bax, ustabaşı!* Gördüyün varmı bizim arxa-daşı? H.Cavid.

USTACASINA bax ustadanə.

USTAD *is. [fars.]* Elm ve ya sonət sahəsində geniş və dərin məlumatı və qabiliyyəti olan şəxs. *Qabil şagird ustad olur ustadan.* (Ata. söyü). // məc. Müəllim, tərbiyəçi, öyre-dici, mürşid. *Ey yorulmaq bilməyən ustadımız!* Yandi mövtünlə dili-naşadırmız. A.Səhhət.

USTADANƏ *zərf* və *sif.* [fars.] köhn. Ustalıqla, ustacasına, məharətlə, bacarıqla,

məhərətli. *Qiđrətli fikir və sözlərin düzgün, yerində, ustadanə deyilməsi cümlənin təsir qabiliyyətini artırır.* M.İbrahimov.

USTADLIQ is. Məhəret, bacarıq; bir işdə qazanılan şöhrət. *Qoribin ustadlığı ətrafa yarılmışdı.* “Aşiq Qərib”.

USTADNAMƏ is. [fars.] Azərbaycan şıfahi xalq ədəbiyyatında çox vaxt qoşma, bəzən də divani şəklində olub, məzmunca hikmətamız, nəsihətamız, fəlsəfi məzmunda şeir növlərindən biri (bir ənənə olaraq aşıqlar dastana ustادnamə ilə başlayırlar). *Elə ona görə mən də nəsi şəhər balalarına yaxşı bir ustadnamə oxudum.* S.Rəhimov.

USTALAŞMA “Ustalaşmaq” dan f.s.

USTALAŞMAQ f. Ustalığı, təcrübəsi, məhərəti, bacarığı artmaq; püxtələşmək, bişmək, təcrübələnmək. *Həmişə də qiymətli xam at alram ki, onu qoşquya öyrədim və bu yolda ustalaşmışam da.* C.Məmmədquluzadə. *Bilərsən ki, indi xalq ustalaşib, burada bir az səsinə səs vermadın, basıb rayona gedir.* Mir Cəlal.

USTALIQ is. 1. Hər hansı bir sahədə çalışın ustamış işi, peşəsi.

2. Hər hansı bir sahədə böyük bacarıq, məhərət. *İşdə bir incəlik, ustalıq və xüsusi qabiliyyət görünürdü.* Ə.Veliyev. // Ümumiyyətlə, məhərət, bacarıq. *Əsil ustalıq burdadır.* Qantemir. *Bax, bu, böyük ustalıq tələb edən bir fəndir.* Ə.Thülbəhəsən.

3. **Ustalıqla** şəklində *zərf* – məhərətlə, bacarıqla, ustacasına, mahircəsinə. *Ustalıqla hərəkət etmək.* Rolu ustalıqla ifa etmək. – *Səlim bəy çox ustalıqla.. təbəssümünü takrar etdi.* H.Nəzərli. *Ümumən Müqim bəy arvadından çəkindiyini daima özü də ustalıqla malalamaga çalışırıd.* S.Rəhimov.

USTAYANA bax **ustacasına**. *..Müalicə müvəqqəti vasitələrdən ustayana istifadə etməyi bacarmaqdan asılıdır.* Mir Cəlal.

UŞAQ is. 1. Azyaşlı oğlan, ya qız; çocuq. Uşaqlar üçün kitab. *Uşaqların tərbiyəsi.* – *Şərə başlarkən uşaqdım, dostlar!* S.Rüstəm. Uşaqlar çox vaxt qolsuz bir köynəklə yaşıł ot üstündə ayaqyalın gəzirlər. Mir Cəlal. // Cavan, gənc (oğlan, ya qız). *İnad uşaq.* Cəsarətli uşaq. Yaxşı uşaqdır. Tərbiyəli uşaqdır.

2. Oğlan, ya qız (körpə, bala). *Südəmər uşaq.* Doğulan uşaq oğlandı. Əkiz uşaqlar.

– ..*Sürəyya uşaq doğarkən vəfat etdi.* S.S.Axundov. □ **Uşağı olmaq** – övladı olmaq, uşaq doğmaq (oğlan, ya qız). **Uşağı olmamaq** – sonsuz, övladı olmayan adam haqqında. *Aşiq Cünum bilirdi ki, Koroğlu-nun uşağı olmur.* “Koroğlu”. Əsmərin uşağı olmurdur. S.Hüseyn.

3. məc. Müqayisə, bənzətmə məqamında. *Uşaq kimi hərəkət etmək.* *Havaxta qədər belə uşaq olacaqsan?* – [Sultan bəy:] *Uşaq ki deyilsən, hər bir şeyi bilirsən, anlaysısan.* Ü.Hacıbəyov. [Hümmət:] *Ay Qara Yusif, ay eloğlu, sən də belə? Əyə, sən də uşaq kimi danışdın?* B.Bayramov.

◊ **Uşaq bağçası** – məktəbəqədər yaşı uşaqlar üçün tərbiyə müəssisəsi. **Uşaq evi** – ata-anaları olmayan uşaqlar üçün internatı olan təlim və tərbiyə müəssisəsi. [Seryoja:] *Deyirlər ki, 1941-ci ilin dekabrında mən i uşaq evinə vermişlər.* Z.Xəlil. **Uşaq kimi baxmaq (bəsləmək)** – əzizləmək, çox sevmək, göz bəbəyi kimi qorumaq, başına-ayağına keçmək. [Qulu:] *Xədicə xanım, görünür, Yusif bəyçi çox istəyir. Onu lap uşaq kimi bəsləyir.* N.Nərimanov. **Uşaq şəhərciyi** – uşaqlar üçün sağlamlaşdırma və tərbiyə müəssisəsi (bağlarda, parklarda və s.-de). **Uşaqların anası evf.** – arvad, zövcə. *Gördüm uşaqların anası öz-özünə murtdanır.* C.Məmmədquluzadə. *Qurban Molla Fərzəliyə bir az da yaxınlaşı.* *Gizli bir söz söyləyirmiş kimi fisildayaraq:* – *Molla, əvvəlcə məndən uşaqların anasına salam yaz, – dedi.* **Uşaqların atası evf.** – ər, kişi.

UŞAQCANLI sif. Öz uşaqlarını, öz övladlarını həddən artıq sevən, onlara qayğı və nəvazış göstərən; övladcanlı. *Uşaqcanlı ana.* – *Nubar xala yazdı ki, mənim kişim məzлumun birisi, uşaqcanlı girdimanlıdır.* S.Rəhimov. *Qoşatxan uşaqcanlı atalarдан olduğundan Mələk onun sualındakı narahatlığı duydu.* M.İbrahimov.

UŞAQCANLILIQ is. Öz uşaqlarını, öz övladlarını həddən artıq sevmə, onlara çox qayğı və nəvazış göstərmə; övladcanlılıq.

UŞAQCASINA *zərf* Uşaq kimi, qeyri-ciddi, sadədilecisinə, sadələövhəcisinə. *Uşaqcasına hərəkət.* *Uşaqcasına mühakimə.* – *Ayrılm qızı Kərim babanın uşaqcasına işlərindən, qəribə*

hərəkətlərindən acıqlanar, Kərim babanın arxasında hər gün söylənərdi. A.Şaiq. Sona birdən uşaqcasına sual verib, Səttarin qoluna baxdı. Ə.Əbülhəsən.

UŞAQCIĞAZ “Uşaq”dan oxş. Uşaqçığaza na oldu? Uşaqçığaz bərk qızdırıb. – [Xanım-naz:] .. Uşaqçığam üçün qorxuram. Salıblar onu dilə-agıza. C.Cabbarlı.

UŞAQCIQ kiç. Kiçik uşaq, balaca uşaq, yaziq uşaq. [Tükəz:] [Hacı Qaranın] başına bir iş galəs, uşaqçıqlarım yetim qalacaq. M.F.Axundzadə.

UŞAQƏMİZDİRƏN sif. Öz südü ilə uşağını bəsləyən, südəmər uşağı olan. Uşaqəmizdirən analar.

UŞAQLAŞMA “Uşaqlaşmaq”dan f.is.

UŞAQLAŞMAQ f. Qocalıqdan ağlı zəifləşmək, xərifləşmək, özünü uşaq kimi aparmaq. Görünür, adam qocalıqca uşaqlaşır. S.Rəhimov.

UŞAQLI sif. Uşağı ya uşaqları olan. Uşaqlı qadın. – [Cəmилə:] Əhməd uşaqlı anaya heç bir zaman kəm baxa bilməz. S.Rəhimov.

UŞAQLIQ is. 1. Uşaq yaşları. Uşaqlıq dövrü. Uşaqlıq illəri yadimdادر. Uşaqlığı kənddə keçib. Uşaqlıq xatirələri. – Axtarram, uşaqlıq düşmür ələ; Halim olur şənə bu gündən belə. A.Səhhət. Fərmanın uşaqlığı İsləməlli rayonunun Zogallıq kəndində keçmişdir. Ə.Sadiq.

2. məc. Uşaq hərəkəti, uşaqcasına hərəkət; qeyri-ciddilik; ağlışlılıq. □ **Uşaqlıq eləmək (etmək)** – düşünmədən hərəkət eləmək (etmək), ağlışcasına hərəkət eləmək (etmək), ağlışlılıq eləmək (etmək).

3. Ana bətni.

UŞAQLIQDAN zərf Uşaqlıq illərindən, uşaq olduğu vaxtdan, ləp kiçik yaşlarından. Məndə uşaqlıqdan folklor maraqları oyadan Yusif əmi olmuşdur. A.Şaiq. Müşgünəz uşaqlıqdan təkliyi sevmir, yalqılıqdan darixirdi. Ə.Vəliyev.

UŞAQSALDIRMA, UŞAQSALMA is. tib. Hamiləliyin sünə yolla vaxtından qabaq dayandırılması və döllün ana bətnindən çıxarılması.

UŞAQSEVƏN sif. Uşaqları sevən, balaca uşaqlara nəvazış göstərən, onları əyləndirməyi sevən (adam).

UŞAQSEVƏNLİK is. Uşaqlara məhəbbət, uşaqları sevmə.

UŞAQSIZ sif. Uşağı, övladı olmayan, övladsız. Uşaqsız qadın.

UŞAQSIZLIQ is. Uşağı, övladı olmama; övladsızlıq; sonsuzluq.

UŞQUN is. köhn. [rus., əslı ing. Schooner-dən] İkidorlu yelkənlə gəmi (qayıq). [Yengə:] Haci ağa, gəlinin sənə salam verir, ona nə bağışlayırsan? Qayinata da ona ya on imperial, ya bir bağı, ya bir ev, ya da bir uşqun bağışlardı. H.Sarabski.

UŞQUNÇU is. köhn. Uşqun sahibi, uşqunda işləyən, gəmiçi.

UTANCAQ sif. və is. Çox utanın, alışmadığı müähltidə, şəraitdə adamların yanında sıxılan, üzü qızaran. Utancaq uşaq. O çox utancaqdır. – [Uğur:] Əmisi, man gedəndə sən bir utancaq qız idin. İ.Əfendiyyev. // Zərf mənasında. Telli utancaq bir halda üzünü müəllimə tutub dedi: – Bağışlayın, sizə zəhmət verdim! S.Hüseyn. [Əjdər] sözünə davam edə bilmədi, utancaq bir halda susdu. S.Rəhman.

UTANCAQLI bəx utanılacaq. Əslində iş öz-özlüyündə bir az [Nadir] nəzərində utancaqlı idi. B.Talibli.

UTANCAQ(LI)LIQ is. Utancaq adının hal və xasiyyəti, hər şeydə utanma xasiyyəti. Utancaqlıq yaxşı şeydir, amma öz yerində! Mir Cəlal. // İsmət, həyalılıq, aibrılıq. Onun ən gözəl və sevimli xüsusiyyətlərinən birisi zahiri görünüşündə olan məhcubluğu, həyalılılığı və utancaqlılığı idi. M.S.Ordubadi. Gəlinin utancaqlığı, hətta gəlib başının üzərində dayanan adının üzinə baxmağдан həya eləməsi Səmədə daha xoş gəldi. İ.Hüseynov.

UTANDIRMA “Utandırmaq”dan f.is.

UTANDIRMAQ f. Birinin utanmasına, xəcalət çəkməsinə səbəb olmaq, bir söz deyərək, ya danlayaraq, töhmətləndirərək onda xəcalət və ya peşmanlılıq hissi oyatmaq, qızartmaq, utancaq bir vəziyyətə salmaq. Uşağı utandırmaq. – [Həsənqulunu] lazıminca utandırıb töhmətləndirdilər və qərarın da [surətimi] əlinə verdilər. Əmənəzəminli. Oğul fikirləşir, anasının dedikləri onu utandırır, bədəninə lərzə salırı. Ə.Vəliyev.

UTANIB-QIZARMA “Utanib-qızarmaq”-dan f.is. Mən Laçının utanib-qızarmasına razi olmadım və dedim. H.Nəzərli.

UTANIB-QIZARMAQ bax **utanmaq**. [Məmməd] qalxdı, utanib-qızararaq səs gələn tərəfə getdi. Cəmənzəminli. Doktor çeşməyini götürüb cibinə qoyur, açıq gözilər Güllöşəyə baxır, Güllöşə isə utanib-qızarmıldı. S.Rəhimov.

UTANILACAQ sif. Xəcalətə, utanmağa səbəb olan, münasib olmayan, pis. Burada utanılacaq şey yoxdur.

UTANMA “Utanmaq”dan f.is.

UTANMAQf. 1. Bir işdən, hərəkət və sözdən, ya da başqa bir səbəbdən xəcalət çəkmək, mənəvi üzüntü duymaq. Bolqar öz dilini bilmədiyindən xəcalət çəkəndə bizlər də öz dilimizdə danışmadan utanırıq. C.Məmmədquluzadə. Qərənfil utanib başını aşağı saldı. S.Rehamov.

2. Utandığından, xəcalətindən bir şəyə cəsarət etməmək. Ondan xahiş etməyə utanıram. – Nə üçünsə kişilərin palatasına girib, onu soruşağa və həttə Səidə xanima bu barədə sual verməyə də utanurdım. M.Hüseyn. Gəlməyə utanan (f.sif.) qız indi cəsarətlə qapı döyüd. S.Vəliyev. // Çəkinmək (bu mənada bəzən “utanib-çəkinmək” şeklinde işlənir). Nə var qızım, nə oldu sana? Utanma, dərdini aç, söylə mana. S.Vurğun. Ümid yazdığı məktubun cavabını soruşaqlan utanib-çəkinirdi. B.Bayramov.

UTANMAQSIZIN, UTANMADAN zərf Utanmayaraq, xəcalət çəkmədən, həyasızcasına, təklifszincəsinə, arsız-arsız. Utanmaqsızın (utanmadan) böhtan atmaq.

UTANMAZ sif. və is. Heç şeydən utanmayan, həya etməyen, həyasız, arsız, abırsız. Utanmaz hərəkət. Utanmaz adam. Utanmaz biridir. – Qorx qorxmazdan, utan utan-mazdan. (Ata. söyü).

Utanmaz-utanmaz bax **utanmazcasıma**. Utanmaz-utanmaz irişmək. Utanmaz-utanmaz böhtan atmaq. – [Minirə:] Odur ey, bilmirəm, utanmaz-utanmaz niyə durub bura gəlib. M.Süleymanov.

UTANMAZCASINA zərf Həyasızcasına, abırsızcasına, sırtiqcasına, həyasız-həyasız. Utanmazcasına yalan danışmaq. Utanmazcasına cavab qaytarmaq.

UTANMAZLIQ is. Həyasızlıq, abırsızlıq, arsızlıq; utanmaz hərəkət (söz).

UTİL [lat. utilis] İşlətmək üçün yaramayan, lakin xammal kimi istifadə oluna bilən şeylər, faydalı tullantılar (metal qırıntıları, esgi-üsgü, kağız və s.). [Yunis Selimova:] Nədir o bir yığın doğranti tökübüsnüüz, həyatın izindən keçmək olmur. Aldığınız vərəqlərin yarısını işlə qaytarırsınız? Mir Cəlal. [Mehdizadə:] İş-güclərini atıb util yiğmaqla məşguldurlar. Y.Əzimzadə.

UTİ(L)ƏR is. tar. Alban tayfalarından biri; müasir udinlərin sələfləri.

UTİLITÄR sif. [lat. utilitas-dan] Ancaq praktik istifadəni, xeyir, fayda götürmək məqsədini güden; praktik, tətbiqi.

UTİLITARİZM [lat.] 1. Etikada: eqoizmə, fərdiyyətçiliyə əsaslanan burjua cərəyanı (bu cərəyan tərəfdarları iddia edirlər ki, insanın bütün omşolları ancaq hər şeydən fayda, xeyir götürmək prinsipinə əsaslanır).

2. Hər şəyə xeyir, fayda götürmək baxımdan yanaşma; utilitarlıq.

UTİLİTARLIQ bax **utilitarizm** 2-ci mənada.

UTİLİZASIYA [lat. utilis-dən] İstifadə etmə (edilmə), səmərəli istifadə. // Tullantıların, yarımfabrikatların, yanacaq materiallarının və s.-nın xammal kimi istifadə edilməsi.

UTİLYIĞAN is. Util yiğmaqla məşğul olan işçi.

UTOPİK sif. [yun.] 1. fəls. Utopiya (1-ci mənada) üzərində qurulmuş; qeyri-elmi, xəyalı. *Utopik sosializm*.

2. Həyata keçə bilməyən, qeyri-real, xam xəyaldan başqa bir şey olmayan; xəyalı. Lakin Elxanın zəif cəhətləri də vardır. Onun gələcək cəmiyyət haqqındaki fikirləri xəyalı və utopikdir. M.Arif.

UTOPİST [yun.] Utopizmə qapılmış adam: xəyalpərest.

UTÓPIYA [yun. utopos] 1. Cəmiyyəti yenidən qurmaq, ideal cəmiyyət yaratmaq haqqında qeyri-elmi fəlsəfi görüş, nəzeriyə.

2. Həyata keçirilə bilməyən fantaziya, xam xəyal.

UVERTÚRA [fr. ouverture] Operanın, baletin və s.-nin müqəddiməsi. “Koroğlu” operasının uvertürası. – Ümumiyyətlə, opera esərləri simfonik orkestr tərəfindən hələ pərdə

UVOLOGİYA

açılmazdan əvvəl ifa edilən uvertüra, ya da introduksiya (müqəddimə) ilə başlanır. Ə.Bədəlbəyli.

UVOLOGİYA is. [lat.] Üzümün salxım və giləsinin struktur komponentləri haqqında elm.

UYAR(LI) sif. Uyğun, müvafiq, münasib, düzgələn, uyan, uyğun golən.

UYARLIQ is. Uyma, uyğun gəlmə, düz gəlmə; uyğunluq, münasiblik.

UYARSIZ sif. Uymayan, uyğun gəlməyən, düz gəlməyən, müvafiq olmayan, uyğunsuz.

UYARSIZLIQ is. Uyğunsuzluq, uymama, düz gəlməmə, uyğun olmama.

UYDURMA 1. "Uydurmaq" dan f.is.

2. is. Həqiqətdə mövcud olmayıb birisi tərefindən uydurulan əsilsiz şey; qondarma, yalan, əfsanə, saxta. [Qoca Baxşı:] Çünkü oradakı hayatı ona yabançı və xəyalı bir uydurma kimi görünəcəkdir. C.Cabbarlı. Oxucu elə güman edir ki, bəlkə belə bir kənd olmayıb, uydurmadır və ya nədir. S.Rəhimov.

UYDURMAÇI is. Olmamış, ya olmayan bir şeyi özündən uyduran, özündən quraşdırınan adam; yalançı, qondarmaçı, iftiräçı, böhtənçi. Uydurmaçının biridir. Mən belə uydurmaçıya rast galmamışam.

UYDURMAÇILIQ is. Olmamış, ya olmayan bir şeyi özündən uydurma, özündən düzəltmə, qondarma; qondarmaçılıq, yalançılıq, saxtaçılıq.

UYDURMAQ f. 1. Olmamış, ya olmayan bir şeyi öz xəyalında yaratmaq, özündən düzəltmək, özündən quraşdırmaq; qondarmaq. [Kazim] hər halda bir bəhana uydurmağı qərrara aldı. M.İbrahimov. // məc. Yuxulatmaq, gözünü bağlamaq, iğfal etmək. [Güllüş Sevilə:] Balaş səni anlamır, o səni həyatdan gizlədir, uydurur, o səni öz istədiyi kimi yağışdan çıxarıb yağmura salacaqdır. C.Cabbarlı.

2. Uyğunlaşdırmaq, uyuşdurmaq, uyğun hala götirmək, uyğun etmək. Qoysanız öz oğlumu mən salım öz halimə; Sənətimi öyrədib uydurum öz halimə?! M.Ə.Sabir. Oxşadır səsini bir komandanı; Ayaqlar özünü uydurur ona. S.Vurğun.

UYDURUCU b a x **uydurmaçı**.

UYDURULMA "Uydurulmaq" dan f.is.

UYDURULMAQ məch. 1. Özündən düzəldilmək, özündən quraşdırılmaq, özündən qondarılmaq. Siz bəlkə bunu uydurulmuş

UYĞUNLAŞDIRMAQ

(f.sif.), xəyalı bir əfsanə zənn edərsiniz. S.Hüseyn. Bəlkə Tahirin ali təhsil almadığını dair deyilən sözlər nə məqsədlə işə uydurulmuş (f.sif.) sadəcə bir bəhanə idi? M.Hüseyn.

2. Uyğunlaşdırılmaq, uyuşdurulmaq, uydurulmaq, uyğun şəkəl salınmaq. Əcdadın mənəviyatına uydurulmuş (f.sif.) bir ölçü bizə də tövsiyə olunur. Çəmənzəminli.

UYÉZD [rus.] b a x **qəza**². [İsmayıllı bəy:] Necə də qudurğan olmasınlar ki, tamam uyezd onların əlindədir. N.Vəzirov. Nəinki Nəməlsəm məhəlləsində, bəlkə bütün kənddə, uyezddə dəxi bundan dövlətli, zəngin adam tapılmazdı. N.Nərimanov.

UYĞUN sif. 1. Uyar, müvafiq; düz golən, müvafiq olan, lazımı şəkildə olan, bir şey üçün yararlı olan. Qətibə bu əlaqənin başlanmasını öz məqsədinə uyğun bilirdi. M.S.Ordubadı. Dükəndən çıxdan bəri arzusunda bulunduğum bir kicik və uyğun dəstək alıb parاسını verdim. T.Ş.Simurq. [Oğlan] gülə-gülə və oranın yerli şivəsinə uyğun, xalis və təmiz bir Azərbaycan dilində mənə cavab verdi. M.Rzaquluzadə. // Münasib, layiq, yaraşan; tələbə, şərtə cavab verən. Uyğun bir vəzifə. Qabiliyyətinə uyğun bir iş. – [Jasmen:] Saray artisti demək pək uyğun. H.Cavid. // Bir-birinə uyan, həməhəng olan. Uyğun səsler uçurşur sol, sağında; Şən bühlüllər, dadlı dillər bizimdir. A.Şaiq. □ **Uyğun gəlmək** – düz gəlmək, uymaq, uyğun olmaq, müvafiq olmaq. [Badsəba:] Zatan təbiətimiz [Muradla] bir-birinə uyğun gəldi. Çəmənzəminli. İskəndər, yaşına uyğun gəlməyən bir cəvikkılıq ayaga qalxıb eşiyə çıxdı. M.Hüseyn.

2. Əlverişli, münasib. Mallar uyğun bir qıymətə satılır.

UYĞUNLAŞDIRILMA "Uyğunlaşdırılmaq" dan f.is.

UYĞUNLAŞDIRILMAQ "Uyğunlaşdırmaq" – dan məch.

UYĞUNLAŞDIRMA "Uyğunlaşdırmaq" – dan f.is.

UYĞUNLAŞDIRMAQf. Uyuşdurmaq, uyğun hala götirmək, müvafiqləşdirmək, yarışdırmaq. Sinir sistemi bədən üzvlərinin işini tənzim edir, uyğunlaşdırır və əlaqələndirir. – Səfərəli bildiyi saysız-hesabsız məzəhəkələrin ən yaxşılardan üçümüz seçib musiqiyə uyğunlaşdırılmışdı. İ.Əfəndiyev.

UYĞUNLAŞMA “Uygunlaşmaq”dan *f.is.*

UYĞUNLAŞMAQ *f.* Uygun hala gəlmək; bir şeyə uyuşmaq, verdiş etmək, öyrəşmək. *Yeni mühitə uyğunlaşmaq. Dağ iqliminə uyğunlaşmaq. Yeni hayat şəraitinə uyğunlaşmaq.* – [Surxay:] *Qazmaçilar şəraitə uyğunlaşmayıblar.* M.Süleymanov. // İç üzünü gizlədərək yeni şəraitə hərkət etməyi bacarmaq.

UYĞUNLUQ *is.* Uygun olma, uygun gəlmə; müvafiqlik, münasiblik, bir-birilə düz gəlmə; həməhenglilik. *Fikirlər arasında uyğunluq. – Camenin quruluşu, cizgilərin incəliyi, boyaların uyğunluğu Midhət Əfəndini məşğul etməyə başladı.* Çəmənzəminli.

UYĞUNSUZ *sif.* 1. Uygun olmayan, uymanın, düz gəlməyen, müvafiq gəlməyen. *Uyğunsuz yer. Uyğunsuz vəziyyət.*

2. Münasib olmayan, layiq olmayan, yaraşmayan, namənəsib, uyuşmaz. *Uyğunsuz hərəkət. Uyğunsuz söz.*

UYĞUNSUZLUQ *is.* Aralarında uyğunluq olmama, bir-birile düz gəlməmə (tutmama). *Xasiyyətlərdə uyğunsuzluq. – Ana isə dar şalvari bəyənmir, çəkmə ilə onun tənasübündə nə isə bir uyğunsuzluq görürdü.* M.Hüseyin. *Qüruru və şax gəzisi ilə paltosunu çıynındə əyri tutması .. güləməli bir uyğunsuzluq təşkil etdiyini Həmzə özü bilmir, bir ara heç kəsə baxmurdu.* Ə.Thəlbəhəsən. // Uyuşmazlıq, ahəngsizlik. *Atası ilə anası arasında olan küskünlik, ailə həyatında olan uyğunsuzluq onda acı təsirlər oyadırdı.* A.Şaiq. // Uzlaşmazlıq, uzaşmama.

UYĞUR(LAR) Orta Asiyada və Qərbi Çinin bəzi rayonlarında yaşayan turkdilli xalq. *Üyğur dili. Üyğur ədəbiyyatı.*

UYĞURCA *sif.* və *zərf* Uyğur dilində. *Uyğurca-rusca liğət. Uyğurca danışmaq.*

UYQU *is.* Yuxu. *Kəndlilər çox yorulub, uyqudan indi oyanır.* A.Səlhət. *Müəllim oyaqlıqla uyqu arasında idi.* S.Hüseyin.

UYQULU *sif.* Yuxulu. *Dideyi-bəxtim oyanmaz, nə ağır uyguludur.* Füzuli.

UYQUSUZ *is.* Yuxusuz. [İsmət:] *Keçən gecə bir xeyli fikrə daldım; Düşündüm, düşündüm, uyqusuz (z.) qaldım.* H.Cavid. *Bəziniz uyqulu, bəziniz uyqusuz;* *Sizdə var qoxusu hər yerin, küləklər!* M.Müşfiq.

UYQUSUZLUQ *is.* Yuxusuzluq.

UYMA “Uymaq”dan *f.is.*

UYMAQ *f.* 1. Ba x **qapılmaq**². *Qərinələrlə məst olub cəhalətə uyduq! Hansı günümüzü xoş keçirdik?* C.Məmmədquluzadə. *Meydan-da durun mərd kimi; Uymayın ötəri səhrətə, ada. B.Vahabzadə. // İnanaraq tabe olmaq, razi olmaq, güzəştə getmək; dilə aldanmaq; təsir altına düşmək. *Yalana uymaq. – Əzizim, içmə, dostum! Hər sudan içmə, dostum!* Uyma əğyar söyüna! *Dostundan keçmə, dostum!* (Bayati). [Ziba xanım:] *Sənin gözün örtülüb, uyubsan bu çənginin məkrinə, felinə, təmiz adını itiribsan.* M.F.Axundzadə.*

2. Bənd olmaq, vurulmaq, sevmək. *Uyub-san zəlim xoryada; Dostdan kənar gəzən gözlə!* Aşıq Ələsgər. [Tutubeyim Ağabəyimə:] *[Atan] bir müddət Hacı Kərimin qızına uydı, indi də Gəncədən təzə gətirdiyi bacıma uyub.* Çəmənzəminli.

3. Uyğun gəlmək, uygun olmaq, münasib olmaq, düz gəlmək, yaraşmaq. *Vay, vay! Deyəsan, bəşər deyil bu!* Bir şəkər uyan təhər deyil bu! M.Ə.Sabir. *Bu iki adamın təbiəti bir-birinə əsla uymayırdı.* A.Şaiq.

UYUMA “Uymaq”dan *f.is.*

UYUMAQ *f.* 1. Yuxulamaq. *Nəhayət, uyuyan* (f.sif.) *uşaq tərpənib gözlərini açdı.* T.Ş.Simurq. // Məc. mənada. *Rahat uyu, qəhrəman əşər!* – *Uyuyur mənəcə məzərində sənin; Ağlayan qanlı bir əsrin dərdi.* S.Rüstəm.

2. məc. Heyət əsəri göstərməmək, tam süküt içinde olmaq, süküta dalmaq, fəaliyyətsiz, hərəkətsiz halda olmaq. *Qapı təkrar döyüldü, səs süküt içində uyuyan* (f.sif.) *dalana düşüb, əks-sədalar doğurdu.* Çəmənzəminli. *Yer uyuyur, göy dincəlir; Ətrafa duman çökür.* H.Hüseynzadə.

UYUMUŞ *sif.* Yuxulamış, yatmış. *Uyumuş uşaqq.* // Məc. mənada. [Rüstəm bəyin] *cox-dan bəri uyumuş milli hissi qələyana gəldi.* Çəmənzəminli. *Duyduğu ətir iyi damarlarında uyumuş sevgi hissələrini oyandırıldı.* M.S.Ordubadi. // məc. *Qəflətde olmaq, yuxuda olmaq, dünyadan xəbərsiz olmaq.*

UYUŞDURMA “Uyuşdurmaq”dan *f.is.*

UYUŞDURMAQ *f.* Bir-birine uydurmaq, uyğunlaşdırmaq, uyğun etmək, yaraşdırmaq.

UYUŞMA “Uyuşmaq”dan *f.is.*

UYUŞMAQ *f.* 1. Keyləşmək, keyimək, hissizləşmək, duyma qabiliyyətini itirmək.

Soyuqdan əlləri uyuşdu. – Göyərçin uyuşan (f.sif.) əllərini bərk sixaraq: – Baxaq... görək, – dedi. S.Rehimov. Alını soyuq tər basdı. Bədəni uyuşub açıldı. Θ.Vəliyev.

2. Uyğunlaşmaq, uyğun gəlmək; alışmaq. // Müvafiq olmaq, uymaq, tutmaq, uyğun gəlmək. *Sanki [Firidun] bir-birlər heç bir zaman uyuşa bilməyəcək ziddiyətlərin əbədi ahəngini yaratmışdır. M.İbrahimov. Lakin bu kostyum [Mehdizadənin] ayaqlarındaki yumşaq məslərlə heç də uyuşmurdur. Y.Əzimzadə. // Yetişmək, qovuşmaq, ulaşmaq. [Solmaz:] İndi mən yalnız göyləri, işıqları, ulu Hörmüzin ülviyyətini və ona uyuşmağı düşünürəm. C.Cabbarlı.*

UYUŞMAZ *sif.* Bir-biri ilə uyuşmayan, düz gəlməyen, uyğun olmayan, bir-birinə uymayan, bir-birinə zidd olan; bir yerde ola bilməyen; barışmaz. *Uyuşmaz ziddiyətlər. Uyuşmaz xasiyyətlər.*

UYUŞMAZLIQ *is.* Uyuşmama, bir-birinə uyğun gəlməmə, uymama, bir-birinə zidd olma; barışmazlıq.

UYUŞUQ *sif.* Keyikmiş, keyloşmış, duyma qabiliyyətini itirmiş; uyuşmuş.

UYUŞUQLUQ *is.* Uyuşmuş şeyin hali; uyuşma, keyikmə, keyimə. [Cuma] *qiçclarında və qollarında bir uyuşuqluq, boynunda, həm də ciyinlərində ağrı, köksündə nə isə bir tənglik hiss edirdi.* Θ.Əbülhəsən.

UYUTMA “Uyutmaq”dan *f.is.*

UYUTMAQ *f.* Yatırıtmak, yuxulatmaq. *Sizin ürəyinizdə böyük sırılar yatdığı kimi, bu kiçik sırı də orada uyuda bilərsiniz!* M.S.Ordubadi. *Minarədən bütün varlığı uydudacaq bir layla kimi azançının həzin, bihuşedici səsi eşidilirdi.* M.İbrahimov.

UY-UY *təq.* Ağrı, qorxu, ürkmə və s. hissələri ifadə edir. [Şeyx Nəsrullah].. *birdən “uyuy” eləyib, sol əlini qoyur böyrünə.* C.Məmmədquluzadə.

UZADILMA “Uzadılmaq”dan *f.is.*

UZADILMAQ “Uzatmaq”dan *məch.* *İp uzadıldı. Yol bir kilometr uzadıldı. Yerə uzadılmaq.* Məsələ çox uzadıldı.

UZAĞI b ax uzaqbaşı. [Zeynal:] ..*Allah-qulu gör nə deyir? Deyir, uzağı sabah Veys anasını Sona üçün elçi göndərər.* Θ.Əbülhəsən.

UZAQ *sif.* və *zərf* 1. Məsafə etibarilə yaxın olmayan, çox aralı olan (yaxın ziddi). *Uzaq yərlər. Uzaq məsafə.* – Köhnə Azərbaycanın uzaq bir bucağında; *Qoca Həsən* dayının alçaq koması vardi. R.Rza. *Ehtiyat xala dəmir yolundan xeyli uzaq səfəri yayaq şəhərində yaşayırdu.* Mir Cəlal. // Çox uzun. *Mən necə oturum evdə, siz deyin; Axi uzaq yollar çağırır məni.* N.Xəzri. // Uzaqdan görünən, uzaqda olan. *Eldar dərindən köksünü örtüdü və sazi sinəsinə basıb, gözlərini uzaq bir nöqtəyə zilləyib çaldı.* M.Rza-quluzadə. *Uzaq işfiqdə dağlar qaralır, göydə tez-tez ulduz uçurdu.* İ.Əfəndiyev. // Uzaqdan gələn, uzaqdan eşidilən. *Uzaq top səsi.* *Uzaq uğultu səsi.* *Uzaq urra səsləri.* – *Səslənib evdə uğursuz bir zəng;* Sardi ətrafi uzaq bir ahəng. M.Müşfiq.

2. Zaman, vaxt etibarilə yaxın olmayan, indiki vaxtdan çox-çox əvvəl olan, vaxtilə, çox keçmiş zamanda olmuş, keçmiş aid olan. *Vaxtilə uzaq və amansız bir zəlzlə böyük və gözəl bir şəhəri yerlə yeksan edərkən anası da onu uçulan divarlar arasında doğmuşdu.* Θ.Məmmədxanlı. // Uzaq gelecekədə baş verəcək, olacaq, həyata keçəcək. *Uzaq perspektivlər.* *Uzaq arzular.* *Uzaq xəyallar.* *Uzaq tədbirlər.* *Uzaq ümidiłr.* *Uzaq planlar.*

3. məc. Bir şey haqqında düşünməməyi, bir şey etmək niyyətində, qəsdində, ya arzusunda olmamışı bildirir. *Bütün sevənlər kimi [Həsən de]* *Dilarada bir nöqsan tapmaqdan uzaq idi.* M.İbrahimov. *Qız savadsızlığına, hadisənin əslini əsaslı surətdə başa düşməkdən* çox uzaq olduğuna baxmayaraq, vəziyyətin fəvqəladəliyini dərk edirdi. Θ.Əbülhəsən.

4. məc. Yad, yabançı, özgə; yaxın olmayan. *Uzaqdır sevimli gözlərin mənə.* M.Müşfiq. *Yenə gün cananı;* *Ötən günləri;* *Mən sənə yaxınım;* *Sən mənə uzaq.* N.Xəzri.

5. **Uzaqda** şəklində *zərf* – uzaq yerdə, uzaqlarda, uzaq məsafədə. *Bir də nə gördüm!?* *Uzaqda iki göz məşəl kimi yanındı.* *Baxdim, pələngdi.* A.Şaiq. *Sonra Kəpəz qızardı uzaqda yavaş-yavaş;* *Yəndi bir yaqut kimi hər qaya, hər çəqil daş.* Z.Xəlil.

6. **Uzaqdan** şəklində *zərf* – 1) uzaq məsafədən, uzaq yerdən, uzaqlardan. *Uzaqdan təkbir gülə səsi galır.* C.Məmmədquluzadə. *Uzaqdan göründü bir böyük atlı;* *Atları quş-*

lardan iti qanadlı. S. Vurğun; 2) yandan, kənardan. Tülü... yavuğa düşməyib uzaqdan keçdi. Q.Zakir.

7. Cəm şəklində: **uzaqlar** – 1) uzaq yerler, uzaq məsafelər. *Eyvana açılan qapıdan gur işıqlar qaranlığı parçalayıb uzaqlara yavid.* M.Ibrahimov. *Cavad durbini gözünə qoyub uzaqlara baxdı.* Ə.Vəliyev; 2) uzaq məmləkətlər, uzaq ölkələr, uzaq yerlər. *İndi Baki neft sənayesi şöhrəti uzaqlara yayılmış güclü müütəxəssislərə malikdir.* İ.Əfəndiyev.

◊ **Uzağa buraxmaq** – təxirə salmaq, daha sonraqı qoymaq, daha gec bir vaxta buraxmaq, keçirmek. *Doğrudan da Əhməd məsləni uzağa buraxmayıb, o saat Nabat xanının yanına elçi göndərdi.* B.Talibli. **Uzağa getmək** – həyatda müvəffəq olmaq, irəli getmək, irəliləmək, artmaq, böyümək, tərəqqi etmək. ...**uzağa getmək lazım deyil** – əldə olan, hazırda olan, göz qabağında olan bir şey haqqında danişarken deyilir. *Nümunə üçün uzağa getmək lazım deyil.* **Uzağı görmək** – gələcəyi, gələcəkdə ola bilecək şeyləri, hadisələri qabaqcadan bilmək, düşünmək. **Uzaq (uzağa) getmək məc.** – həddi aşmaq, danişığında, hərekətində ifratı varmaq. **Uzaq durmaq (gözəmək)** – yaxınlaşmamaq, yaxınıqliq etməmək, yaxın durmamaq, əlaqə saxlamamaq. [Balas:] *Güllişcan, .. bir ildir səni görməmişəm. Nə üçün məndən uzaq gəzirsin?* C.Cabbarlı. **Uzaq düşmək** – bir-birindən çox aralı düşmək, uzaqda qalmaq, uzaqda olmaq. [Qərib:] *Uzaq düşdüm mən yarından; Izin ver, pəsa, mən gedim.* “Aşıq Qərib”. [Yaralı zabit Xavərə:] *Çünki yalnız manimlə uğrasa-raq; Aqıbət düşdün Arifindən uzaq.* H.Cavid. **Uzaq keçmiş** – qədim və yaxud bundan çox-çox əvvəlki dövr, zaman. *Uzaq keçmişin qalıqları.* Uzaq keçmişin xatırələri. *Uzaq keçmişə aid mədəniyyət abidələri.* Uzaq keçmişin tarixinə aid materialıllar. **Uzaq qać-maq** – yaxınlaşmamaq, yaxınıqliq göstərməmək, özünü uzaq tutmaq, uzaq gözəmək, özünü yad kimi aparmaq. [Mozalanbəy:] *Eybi yoxdur, Hacidan uzaq qaçıraq, ancaq bir hamama girək.* Ə.Haqverdiyev. *Məmməd Həsənovic nə qədər xatalı işlərdən uzaq qaçıdi, o qədər xata ondan əl çəkmədi.* M.Ibrahimov. **Uzaq qohum** – kökü bir ocdada gedib çıxan, lakin

sonradan getdikcə nəslən uzaqlaşan qohum. *Əzizim, bu yaxşıdır; İçməyə su yaxşıdır; Karsız, uzaq qohumdan; Yaxın qonşu yaxşıdır.* (Bayati). [Yaşlı kişi:] *Ehtimal, uzaq qohumlarımızdan biridir ki, anamı da tanır.* S.Hüseyn. **Uzaq olmaq** – 1) uzaqlaşmaq, yaxın durmamaq. *Pis işlərdən uzaq olmaq.* – *Məskənim Qazax oldu; Ürəyim duzax oldu; Mən yara yaxın getdim; Yar məndən uzaq oldu.* (Bayati); 2) emr şəklində: **uzaq ol(un)** – rədd ol(un), uzaqlaş(un), yaxın durma(yin). *Zeynal üçüncü kərə ona faytona oturmağı təklif etdi* *kda Mehriban əsəbiləşdi:* – *Məndən uzaq olunuz, – deyib onu rədd etdi.* S.Hüseyn. **Uzaq olsun** – arzu edilməyən, istənilməyən, zərərlili, xəterli bir şey, hadisə haqqında. *Bələlər başından uzaq olsun! Xəstəlik canımızdan uzaq olsun!* **Uzaq salmaq** – uzaqlaşdırmaq. *Bu hərəkatda iştirak etməmək .. bizi hər bir cəhətcə mədəniyyətdən uzaq sala biler.* Ü.Hacıbəyov. *Ömrün hər ilinə; Bir ümman dedim; Niyə uzaq saldı bu illər bizi?!* N.Xəzri. **Uzaq-dan baxmaq** – seyrçi kimi tamaşa etmək, seyrçi qalmaq, qarışmamaq.

UZAQBAŞI *zərf* Zaman etibarilə on uzağı, ən gecisi. *Uzaqbaşı sabah gələcəyəm.* Uzaqbaşı bir həftə çəkər. – *Adətən [Xanlar] saat beşdə, ya uzaqbaşı saat altıda evlərinə döñərdi.* S.Rəhimov.

UZAQDAN-UZAĞA *zərf* 1. Uzaq məsfədən, uzaqdan, yaxında olmadığı halda. *Uzaqdan-uzağa tamaşa etmək.* – *Tapdıq uzaqdan-uzağa dənizə baxmışdı.* Ə.Əbülhəsən.

2. *məc.* Uzaqdan, bilavasitə təməsda olmadan, konnardan; bilmədiyi, tanımadığı halda. *Uzaqdan-uzağa hökm vermək olmaz.* *Uzaqdan-uzağa fikir söyləmək çətinidir.* – *Tikinti kontorunun müdürü Ağarza Rəşid ilə uzaqdan-uzağa tanış idи.* Mir Cəlal. *Həyatda isə [Odunçuoğlu] uzaqdan-uzağa sevdiyi qızı bəzən ayalarla rast gələ bilmir, onu gün işığında gördüyüünü xatırlamırı.* Ə.Məmməd-xanlı. [Camal:] *Uzaqdan-uzağa adam haqqında bu qədər şey bilmək olar?* M.Süleymanov.

UZAQGÖRƏN *sif.* Bir şeyin aqibətini, gələcək nəticəsini qabaqcadan görməyi bacaran, bəsirətli. *Yox, yox, orda uzaqgörən oyaqlar da var;* *Haqq, ədalət, sülh söyləyən*

dodaqlar da var. S.Rüstəm. [Komandir] uzaqgörən idi. Hər bir məsələni yüz ölçər, bir biçərdi. Ə.Vəliyev. // Ehtiyatkar, tədbirlili. Uzaqgörən adamlar get-gedə dəyərini qaib edən kağız pullarını qızılı və birləyanta verirdilər. Cəmənzəminli.

UZAQGÖRƏNLİK is. Bir şeyin aqibətini, gələcək nəticəsini qabaqcadan görmək qəbiliyyəti; bəsirət. Kərəmzadə siyasi uzaqgörənləyini isbata çalışdı. B.Bayramov. Şiraslan müsibətli adam kimi, uzaqgörənləyini yada saldı. M.Süleymanov. // Ehtiyatkarlıq, tədbirlilik.

UZAQGÖRÜCÜ bax **uzaqgörən**. Mən elə bilişəm ki, iki hökmərdər öldürməyi bacaran bir zət uzaqgörücü siyasi düşüncəli bir zət olmalıdır. M.S.Ordubadi. Onların arasında məsələni dərinlən və çox düzgün başa düşən uzaqgörücü adamlar olmuşdur. M.İbrahimov.

UZAQGÖRÜCÜLÜK bax **uzaqgörənlük**.

UZAQLAŞDIRILMA "Uzaqlaşdırılmaq"-dan f.is.

UZAQLAŞDIRILMAQ "Uzaqlaşdırılmaq"-dan məch. Müstəntiq də daxıl olduğu halda, kənardan gələn adamlar xəstənin yanından uzaqlaşdırıldılar. S.Hüseyin.

UZAQLAŞDIRIMA "Uzaqlaşdırılmaq"-dan f.is.

UZAQLAŞDIRIMAQ f. 1. Bir qədər uzaq etmək, uzağa çəkmək, kənaraya çəkmək. Stolu özündən uzaqlaşdırmaq. Hədəfi on metr uzaqlaşdırmaq. // Getməyə, bir yeri tərk etməyə məcbur etmək. Qəhrəman balaca Sabiri arıxanadan uzaqlaşdırıldı. S.Rəhimov. [Ataş:] Yaxşısı budur Qönçəylə Mürsəli buradan müvəqqəti uzaqlaşdırı. Ə.Vəliyev.

2. Bir şeyin vaxtını gecikdirmək, daha uzaq bir vaxta keçirmək. Gözəlnilməz hadisə məsələnin həllini uzaqlaşdırıldı.

3. Əlaqələri kəsmək, yadlaşdırmaq. [Rüstəm bəy:] Nə edəcəyimi indidən deyə bilmərəm, ancaq onu bilişəm ki, hər nə olsa da, var qüvvəmlə rəqibimi məhbubəmdən uzaqlaşdırırdım. Cəmənzəminli. Onu başından çıxarmaq, özündən uzaqlaşdırmaq istəvirdim. S.Hüseyin. // Uzaqlaşmasına, əlaqəni kəsməsinə, yadlaşmasına səbəb olmaq. Onun bu münasibəti məni ondan uzaqlaşdırıldı.

4. Qovmaq, rədd etmək, yaxın qoymamaq. Rəhim bəy, bir bəri gal! Allahı sevirsən... al

bu on manatı da qəndər, çaya ver, bu donuzu mənim qapımdan uzaqlaşdır. Ə.Haqqverdiyev. // Eyni mənada bəzən "başından", "özündən" və s. sözlərlə. Murad gözlərini açdı. Ayağa qalxdı, damağına hücum edən qara fikirləri özündən uzaqlaşdırımaq istədi. S.Hüseyin. Vəqonlar [Rübəbeni] götürüb, sanki Gəldiyevin şərindən uzaqlaşdırmaq üçün yeyinlədi. Mir Cəlal.

UZAQLAŞMA "Uzaqlaşmaq"-dan f.is.

UZAQLAŞMAQ f. 1. Daha uzağa, uzaq məsafəyə getmək, çox aralanmaq, getdikcə uzaq olmaq. Qəsəbədən uzaqlaşmaq. Çaydan uzaqlaşmaq. - Şəhərdən bir qədər uzaqlaşmışdıq, gördük ki, yolun kənarında bir neçə adam oturub. C.Məmmədquluzadə. [Valeh] ağacını çobansayağı boynunun ardına qoyub, fiştırıq çala-çala uzaqlaşdı. Ə.Abasov. // Aralanıb getmək. Ceyran məndən uzaqlaşış getdi. S.Hüseyin. Qaratel ilə Məmməd xudahafizlaşışib.. uzaqlaşmışdılar. Ə.Əbülhəsən. // Başlanılmış bir şeyi buraxıb başqasına keçmək, əsil məqsəddən kənaraya çıxməq. Mətləbdən uzaqlaşmaq. Əsil məqsəddən uzaqlaşmaq. Əsas mövzudan uzaqlaşmaq. // Yan qaçmaq, kənar qaçmaq, yaxınlaşmamaq, uzaq gəzmək, daha görüşməmək, əlaqə saxlamamaq, getdikcə yadlaşmaq. Yoldaşlarından uzaqlaşmaq. Nə üçün hamidan belə uzaqlaşmışın? O, yavaş-yavaş ev-eşiyindən uzaqlaşdı. - Mənim ondan ani bir surətdə və həttə bir səbəb olmadan uzaqlaşmağım bizim gələcək səadətimizi də qorxu altına ala bilər. M.S.Ordubadi. Burda durulmaz, çəkilib qaçmalı; Qaçmalı, vəhşətdən uzaqlaşmalı. H.Cavid. // Durdüğü və ya durmali olduğu yeri tərk etmək, ondan aralanmaq, aralı düşmək. Belə qorxulu vaxtda postdan uzaqlaşmaq olarmı? H.Nəzərlı.

2. Getdikcə uzaqdan eşidilmək və ya görürmək. Gurultu səsi getdikcə uzaqlaşır. Gəminin işıqları get-gedə bizi dən uzaqlaşırı. - Seyrək-seyrək atılan güllələr uzaqlaşaraq qeyb oldu. Ə.Vəliyev. Səslər uzaqlaşanda, o, qanadı sınmış kimi, başı aşağı, yuvasına qayıdardı. Mir Cəlal.

3. Zaman etibarilə uzağa getmək, üstündən çox vaxt (aylar, illər, əsrərlər) keçmək. Daşlarda, qayalarda izi qaldı; Uzaqlaşan (f.is.) hər əsrin. O.Sarıvəlli.

4. məc. Məşğul olduğu bir işi getdikcə tərk etməyə başlamaq, atmaq, onunla daha məşğul olmamaq. *Bu kimi söhbət və mülahizələrə baxın yaraq, Qəhrəman kitabdan, yazı-pozudan uzaqlaşır, özünü çöl işinə verirdi.* S.Rəhimov.

UZAQLIQ is. 1. Məsafəcə uzunluq, məsa-fəcə yaxın olmama; uzaq olma, iraqlıq. *Yolun uzaqlığı. Səfərin uzaqlığı. Ulduzların uzaqlığı. Məsaflənin uzaqlığı.* // İki müyyəyen nöqtə arasındakı məsafə. *Mərmi ucuşunun uzaqlığı. Atış uzaqlığı.* // Uzaqda olan, uzaqlarda görünən şey, ya şeylər. *Planetlər, uçulub dağılan o dəhşətli uzaqlıqlar daima mənə qədim bir əfsanə kimi gözəl və irişilməz görüntürdü.* Ö.Məmmədxanlı.

2. Zamanca, dövr etibarilə yaxın olmama, uzaq olma, aradan çox zaman keçmə. *Hadsələrin uzaqlığı.*

UZAQLIQÖLÇƏN is. Müşahidəcənən uzaq cismə (şeyə) qədər olan məsafəni bilavasitə ölçmədən müəyyən etmək üçün xüsusi cihaz. *Optik uzaqlıqölçən.* // Sif. mənasında. *Uzaqlıqölçən cihaz.*

UZAQ-UZAQ sif. Çox uzaq. *Uzaq-azaq dağ başında; Talal-tala qar görünür. "Koroğlu". Uzaq-azaq ölkələrdən; Uçub gəlir qaranquşlar.* B.Vahabzadə.

UZAQVURAN sif. Uzaq məsafələrə vuran; gülləsi, mərmişini uzaqlara çatan. *Uzaqvuran artilleriya. – Gecə-gündüz qulaq asır uzaqvuran top səsinə. S.Vurğun. Uzaqvuran topların nərəltisi sahildə əks-səda verdi.* M.Hüseyn.

UZANDIRILMA "Uzandırılmaq" dan f.is.

UZANDIRILMAQ "Uzandırmaq" dan məch.

UZANDIRMA "Uzandırmaq" dan f.is.

UZANDIRMAQ icb. Uzanmış hala götürmək; uzanmağa məcbur etmək. *Xəstəni uzandırmaq.*

UZANIB-GETMƏK b a x **uzanmaq** 3-cü mənənda. *Düşərgənin [ətrafında] yamyasıl pambıq sahələri uzanıb gedir.* M.Ibrahimov.

UZANIQLI zərf Uzanmış halda, uzanmış vəziyyətdə. *Badam xala başını aşağı salıb əl vermədi, dinnədi, İnsafın əli uzanıqlı qaldı.* Mir Cəlal.

UZANIŞMA "Uzanişmaq" dan f.is.

UZANIŞMAQ qarş. Uzanmaq (çoxları haqqında). *Həmi uzanışb yatdı.*

UZANMA "Uzanmaq" dan f.is.

UZANMAQ f. 1. Üfüqi və hərəkətsiz bir vəziyyət almaq, uzanmış vəziyyət almaq (yatmaq, dincəlmək və ya başqa məqsədlə). *Divanda uzanmaq. Otun üstündə uzanmaq. Üzüqöyulu uzanmaq. Böyrü üstə uzanmaq.* – *Nahardan sonra uzandım, amma yuxum gəlmədi.* C.Məmmədquluzadə. *Qaraca qız da kölgədə uzandı və bir azdan sonra şirin yuxuya getdi.* S.S.Axundov. // Bütün bədəni ilə yero yixilmaq, sərilmək. *Tirtap yerə uzandi.*

2. Əlini, başını, ya bütün bədənini bir şəyə və ya bir adama tərəf uzatmaq, özünü qabağa vermək. *Uzanıb stolun üstündən kitabı götürdü.* Uşaq oyuncağı görən kimi ona tərəf uzandi.

3. Uzanıb-gedən sahə haqqında (çox vaxt "uzanıb-getmək" şəklində işlənir). *Dərəni aşdım. Meşənin içərisində cənuba doğru uzanan (f.sif.) daşlı-qayalı bir dağ ətəyi ilə gedirdim.* A.Qayıq. Arxa tərəfdən ucsuz-bucaqsız geniş düzənlək uzanıb-gedirdi. İ.Əfəndiyev. // Uzun məsafədə sıra ilə, yaxud yan-yanad düzülmək.

4. Boy atmaq, boyaya vermək, böyümək. *Uşaq bir ildə çox uzanıb.* // Uzunlaşmaq, çıxalmaq, artmaq; sallanmaq (saç, saqqal, dirnəq və s. haqqında). *Müəllim [Tellinin] belindən aşağı uzanan (f.sif.) höküklərinə diqqət etdi.* S.Hüseyn. [Döyüşcünün] uzanmış (f.sif.) saqqalında qan ləxtalanmışdır. Ə.Vəliyev. // Daha uzun olmaq, uzununa artırmaq, daha uzun görünmək. *Yollar boyunca hündür otların və ağacların kölgəsi uzanır, şərq üfüqlərindən enən xəsif qaranlıqla qovuşaraq qatılışır.* M.Ibrahimov. Köləklər uzanır, günəş çəkilib batmağa gedirdi. Mir Cəlal. B.Vahabzadə.

5. Bir şeyə tərəf yönəlmək. *Qabarlı əllər uzanır "Zimni" yə; Köhnə dönyanı birdəfəlik boğmaq üçün.* R.Rza. *Bizim birləyimiz kəsəcək ancaq; Düyməyə uzanan o barmaqları.* B.Vahabzadə.

6. Daha sürətli, daha uzun olmaq, yaxud görünmək. *Günlər getdikcə uzanır.* – *Ömrü olduqca sərgərdan dolandı;* Hər saatı min il olub uzandi. A.Səhhət. *Ömründən pay verir gecə gündüzə;* *Günlər uzandıqca uzanır il də.* S.Vurğun. // Bir vaxta qədər, bir müddət-dək davam etmək; çox çəkmək, davam etmək. *Mübahisə bir neçə saat uzandi.* Ziyafət gecə yarısına qədər uzandi. – *Bu hal ilə əsərə*

qədər mühabirə uzandi; Nəticədə fədailər şanlı zəfər qazandi. A.Səhhət. Məclis uzandi. Hami sevinirdi, hamı güliürdü. S.Rəhman. // məc. Longimək, yubanmaq, təxirə düşmək. Məsələnin həlli çox uzandi. İşin icrası bir qədər uzandi.

7. məc. İz buraxaraq uzaqlaşmaq, çəkilmək, getmək. *Günəş qızıl saçlarını dərələrdən, meşələrdən yavaş-yavaş toplayaraq qərbə doğru uzanmağa başlamışdı. A.Şaiq.*

UZAŞDIRMA “Uzaşdırmaq”dan *f.is.*

UZAŞDIRMAQ *f.* Uzaqlaşdırmaq.

UZAŞMA “Uzaşmaq”dan *f.is.*

UZAŞMAQ *f.* Uzaqlaşmaq. Yaxşıya yanaş; Yamandan uzaş. (Ata. sözü). *Qırıldı, qaçıdı, qoymayıñ; Gözdən uzaşdı, qoymayıñ. M.Ə.Sabir. Günəş uzaşır, kölgələr boy atır. R.Rza.*

UZATMA “Uzatmaq”dan *f.is.*

UZATMAQ *f.* 1. Daha uzun etmək; uzunluğunu, boyunu artırmaq. *Paltarın ətayıni uzatmaq. İpi bir qədər uzatmaq.*

2. Bir şeyi iroliyə doğru hərəkət etdirmek, irolı vermək, bir şeyə, ya bir adama tərəf yاخنلاشىرىماق, yönəltmək. ... *Yaviqda oturan qonaqlar da stəkanlarını uzadıb xanımın stəkanı ilə caqqıldatdilar və içildilər. C.Məmmədquluzadə. Ballı xala qabı eşib, bir qızarmış iri kələmdələsi tapıb, oğlu Qulunun ağızına uzatdı. Çəmənzəminli. // Əlini uzadaraq bir şeyi vermək, təqdim, ya təklif etmək. Bir papiroş çıxırab yoldaşına uzatdı. – Zabit... ayaqlarını qoşlaşdırıb, məktubu mənə uzatdı... M.S.Ordubadi. Eldarın göyərçin hinnini gördükdə mən yaralı göyərçini tordan çıxarıb ona uzatdım. M.Rzaquluzadə. Kənd poçtalyonu Ayaza bir dəstə qəzet uzatdı. O.Məmmədxanlı.*

3. Çıxmasına, uzanmasına mane olmamaq; vurdur mamaq, qırxdırmamaq, keşdirməmək. *Saqqalını (saçını) uzatmaq. Dirnaqlarını uzatmaq. – Arabir də papaq qoyub bişgalarını uzadar; O bilir ki, bu dünyada Koroğlunun adı var. S.Vurğun. Gənc, gözəl bir oğlanın başının tüküñü çıynıñədək uzadardılar. H.Sarabski.*

4. Uzandırmaq, yatırıtmak. *Bir az sonra dizinin üstündə huşa getdiyiini gördükdə Zeynəb [Mayanı] ehmalca yerinə uzatdı. M.İbrahimov. Kərimin ayağına yağlı xəmir salıb yerə uzadardılar. H.Sarabski.*

5. Vaxtını, müddətini artırmaq, bir işin davam müddətini artırmaq. *Qəbul saatlarını uzatmaq. Məşğələni yarım saat uzatdilar.*

6. Ləngitmək, texirə salmaq, bir məsələnin, işin həllini, icrasını geriyo atmaq, gecikdirmək, daha gec vaxta keçirmək. [Nazlı:] *Fərhad qardaşın stolu üstündə şəklini görmüşəm. Niyə uzadırsan, a-az? Niyə Fərhada getmirsən? O.Məmmədxanlı. // Lützumundan artıq davam etdirmək, gecikdirmək. Oyunu uzatmaq. İslı uzatmaq. – [Şirin:] Ay Çingiz, sənin bir müsbət tərəfin varsa, o da iclası uzatmamağındır. Çəmənzəminli. Söylədi: – Məclisi gəlin uzadəq. H.K.Sanılı.*

7. Artırmak, yaşatmak, davam etdirmək. *Təmiz hava insanların ömrünü uzadır. – Ömrü uzadıqca dillərin varlıq; Bizə nələr deyir bu bəxtiyarlıq? S.Vurğun. Səf su ömür-gün uzadır; Bulanıq su verər azar. M.Dilbazi.*

8. Uzun danışmaq, uzunçuluq eləmək, danişarkən lazımlı olmayan təfərrüata yol vermək. *Sözü uzatmaq. Mətləbi uzatmaq. – Dilmancı səbir eləmədi və qoymadı Yarməhəmməd sözü uzatsın. C.Məmmədquluzadə. Əmrəh öz nəsihətlərini çox uzatmadı. M.Hüseyin.*

UZLAŞDIRILMA “Uzaşdırılmaq”dan *f.is.*

UZLAŞDIRILMAQ *mach.* Uyğunlaşdırılmaq, uyğun bir hala götürilmək, müvafiqləşdirilmək, uyuşdurulmaq, həməhəng edilmək.

UZLAŞDIRMA “Uzaşdırmaq”dan *f.is.*

UZLAŞDIRMAQ *f.* 1. Uyğunlaşdırmaq, uyğun bir hala salmaq, müvafiqləşdirmək, uyuşdurmaq, həməhəng etmək.

2. Bir şey, bir məsələ haqqında danışib müəyyən fikrə gəlmək, bir şey haqqında razılığa gəlmək. *Hərəkət planını uzaşdırmaq. Məsələni yuxarı təşkilatla uzaşdırmaq.*

3. *qram.* Sözü, asılı olduğu sözlə cins, kəmiyyət, hallanma, ya şəxsə görə uyğunlaşdırmaq (ba x **uzlaşma** 2-ci mənədə).

UZLAŞMA 1. “Uzlaşmaq”dan *f.is.*

2. *qram.* Qrammatik əlaqənin elə formasıdır ki, burada qrammatik cəhətdən tabeedici ünsürlərin hər ikisi bir qrammatik kateqoriyada olur (uzlaşma dillerin çoxunda şəxs, kəmiyyət, cins kateqoriyalarında öz ifadəsinə tapır).

UZLAŞMAQ *f.* 1. Uyğunlaşmaq, uyğun gəlmək, müvafiq olmaq, həməhəng olmaq,

düz gəlmək. Yeni layihə əvvəlki ilə tamamilə uzaşır. Onun sözü işi ilə uzaşmur. // Sözləşmək, şərtləşmək, qərarlaşmaq, danişə razılığını almaq. Əvvəlcə yoldaşlarla danişə uzaşmaq lazımdır.

2. qram. Cümələdə asılı olduğu sözün dardığı kəmiyyətdə, halda və ya şəxsədə durmaq. Cümələdə xəbər mübtədə ilə uzaşmalıdır.

UZUN sif. 1. İki ucunun arası çox, çox olan (qısa ziddi). Uzun ağac. Uzun ip. Uzun tir. Uzun saç. – [Laçın] əlində uzun bir dəyənək beş-altı baş keçi və qoyunu otarmağa aparırdı. H.Nəzərli. Ortada uzun, lakin ensiz ayagaltı xalça salınmışdı. M.İbrahimov. // Uzunluğu bir qədər (lüzumundan) artıq olan. Uzun palto. Uzun köynək. Paltarın qolu uzundur, göldəltmək lazımdır. – Gülsad göyzəmin krepsatından yaxası düyməli, uzun don geymiş(dî). Ə.Thübühəsen. // Boyca hündür, uocaböylü. Uzun qamət. Uzun boy. – Uzun, motalpapaqlı bir çoban, Sarxanı heç saymayıb, ağızına gələni deyirdi. M.Hüseyn.

2. Uzunsüren, coxsüren, uzun müddət davam edən. Uzun məruzə. Uzun tənəffüs. Uzun mübahisə. – Kasılıbdır, yoxdur səbrü qərarım; Bir saatim olub uzun illər, hey! M.V.Vidadi. Xülasə, uzun söhbətlər oldu, genə heç kəs bu sıradən agah ola bilmədi. Çəmənzəminli. // Zərf mənasında. Müəllimin getdiyi beş gündü. Bu günlər [Telliye] çox uzun görüñürdü. S.Hüseyn. ..Hər dəqiqəsi bir ömür qədər uzun görünən cəbhə vuruşmasından bıryolluq qurtarmaq arzusu artırıldı. H.Nəzərli. □ **Uzun sürmək** (çəkmək) – uzun müddət davam etmək, çox davam etmək, çox çəkmək. [Xudayar bəylə Kərbəlayı Cəfərin] söhbəti çox uzun çəkdi. C.Məmmədquluzadə. Söhbət uzun sürmədi. Ə.Vəliyev. // Sürəkli, davamlı, arasıksılmayıb. Təkərlərdən tükkürpərdən uzun bir səs qopdu. M.Hüseyn. Telefon uzun bir zəng vurdur. B.Bayramov. // zərf Daim, arasıksılmadən, həmişə. Uzun danışmaq. – [Səfər:] Rəhmətliyin qızı, hələ uzun ağlayır. C.Cabbarlı.

3. Lüzumundan artıq, təfsilatlı. Uzun söhbət açmaq. Uzun təfərruat. – Vuruşarkən uzun (z.) danışmaq mənə çox baha oturdu. M.Hüseyn. Uzun (z.) danışmayın, deyirəm sizə; Dərinizi soymaq borc olsun bizə. S.Rüstəm.

4. məc. Qurtarmayan, həlli çetin, tez başa gəlməyən; dolaşq, yorucu. Uzun iş. Məsələ uzundur. Uzun həngamədir. – Bunların hamisi [evin təmirinə hazırlıq görüləməsi] uzun işdi. C.Məmmədquluzadə. [Qaraş Mayaya:] Sağ ol ki, görən kimi ulduzun barışdı, axı, gəlin-qayınana işi üzün işdir. M.İbrahimov.

5. **Uzunu** şəklində – 1) uzunluğu, uzununa ölçüsü, boyu. Xalçanın eni bir, uzunu iki metredir. – Tövlənin iyirmi səkkiz arşın uzunu, yeddi arşın yarım enidir. Qantəmir; 2) ...boyunca, ...davamınca, ...uzunluğunda. Küçə uzunu bir-birinin ardınca maşınlar düzüllüb. Zal uzunu xalçalar döşənib. – Hər iki divar uzunu ağ parusin örtülü stillar düzülmüşdü. M.Hüseyn. □ **İl uzunu** – bütün il, ilboyu, bütün il müddətində. İl uzunu çalışmaq. Tədqiqat il uzunu davam etdi. İl uzunu onu görməmişəm. – [Ali Səfi bəyo:] Bizi xam tovlamışdin, il uzunu işlədib, bir qapık də vermirdim... Daha indi bəy-zad dəbdən düşdü! Çəmənzəminli. **İllər uzunu** – illorcə. Ey illər uzunu çıxıksız, ətsüz; İlənlər yatağı olan Mil düzü! M.Müsfiq.

◊ **Uzun sözün qisası** ara s. mənasında – xülasə, bir sözlə, müxtəsər (danişlanınlara yekun vurma möqamında işlenir). [Hacı Əhməd Almaza:] Baciqızı, uzun sözün qisası, biz səndən incimişik. C.Cabbarlı.

uzun... – mürəkkəb sözlərin uzunluq bildirən birinci tərkib hissəsi; məs.: uzunayaqlı, uzunaklı, uzunsürən.

UZUNAYAQ(LI) sif. Ayaqları uzun olan. Uzunayaq durna.

UZUNBALDIR(LI) sif. Baldırları uzun və nazik olan.

UZUNBAŞ(LI) sif. Başı uzunsov olan.

UZUNBİĞ(LI) sif. Bişləri uzun olan, uzun big qoymuş. Uzunbiğ kişi. – Məmməd bəyin ilk zərbəsindən uzunaklı, sallaq birçəkli bir sərkardanın başı qələm kimi atıldı. Çəmənzəminli.

UZUNBOĞAZ(LI) sif. Boğazı uzun olan, uzun boğazlı. Uzunboğaz adam. Uzunboğaz şüşə. Uzunboğaz corab. – Stolun qabağında dümdüz oturmuş uzunboğaz, ariq adam qəti dedi.. M.Hüseyn. Güllioglu Xalıqverdinin synində nimdaş göy çuxa, ayağında uzunboğaz köhnə çəkmələr vardi. Ə.Vəliyev.

UZUNBOY(LU) *sif.* Boyu uzun olan, boyca hündür, ucaboy. *Dəyirman üstə çıçək; Yarpağı ləçək-ləçək; Qardaş bir qız sevibdir; Uzunboy, qarabırçək.* (Bayati). *Uzunboy, ağ-bəniz, alagöz Gülbədəmi qız ikən kənddə çox adam istayırdı.* N.Nərimanov.

UZUNBOYUN *sif.* Boynu uzun olan. *Uzunboyun adam.*

UZUNBURUN¹ *sif.* Burnu uzun olan, uzun burunlu. *Uzunburun adam. Uzunburun balıq.*

UZUNBURUN² *is.* Bəzi rayonlarda ağaç-qanadın bir adı. *Revolveri, qoçunu Badikubə məmələkətində; Uzunburun milçayı Saliyanda görməli imiş.* M.Ə.Sabir.

UZUNBUYNUZ(LU) *sif.* Buynuzları uzun olan. *Uzunbuynuzlu camışlar.. Cənubi Çində, Böyük Okeanda və İndoneziya adalarında yaşayır.* A.Ağabəyli.

UZUNCA *sif.* Çox uzun. *Uzunca ağaç. Uzunca dəhliz. Uzunca zal. Uzunca boru.* // *Çox müfəssəl, çox uzun, geniş. Ceyran burada mənə uzunca bir izahat verdi.* S.Hüseyn. *Görünür, anamlı uzunca söhbət etmişən.* S.S.Axundov.

UZUN-CAYDAQ *bax uzundraz.* *Uzuncayadaq məmər .. komendantı sari döñərək sakit, lakin amiranə bir səslə dedi.* M.Hüseyn.

UZUNCƏKƏN *bax uzunsürən.*

UZUNÇU *bax uzundanışan.* *Uzunçunun biridir. – Bu usta əvvəlkindən də uzunçu idi. "Koroğlu". [Feldşer] çox uzunçu, lağ-lağ, həm də qaba bir adamdı.* M.Hüseyn. [Nəsirov:] *Canım, sən nə uzunçu adamsanmış? Yaxşı, yaxşı, get işinə.* S.Rəhman.

UZUNCULUQ *is.* Uzun danışmaq xasiyyəti, söhbəti lüzumsuz yerə uzatma. *Əlyarov Gülpərinin bu uzunçuluğunu bəyənmirdi.* M.Hüseyn. *Lakin Firəngizin bircə baxışı əyləşənlərin canını [müvəkkilin] uzunçuluğundan qurtardı.* B.Bayramov. □ **Uzunçuluq etmək** – söhbəti, mətləbi lüzumundan artıq uzatmaq. [Mirzə Turab Cavadə:] *Yaxşı, yaxşı, yazaram, çox uzunçuluq eləmə.* B.Talibli. // *Kitabda, yazıda, danışqdə, nitqdə sözlərin lüzumundan artıq olması; sözçülük.* Əsərdə ritorik təsvirlər, ricətlər və uzunçuluq yoxdur. M.İbrahimov.

UZUNDALĞALI *sif.* Dalğaları çox uzun olan. *Uzundalğalı radiasiya.* // *Uzun dalğal-*

larda işləyən, uzun dalğaları tutan. Uzundalğalı radiostansiya. Uzundalğalı radioaparat.

UZUNDANIŞAN *sif.* Çoxdanışan, naqqal, gəvəzə, uzunçu.

UZUNDƏRƏ *is. mus.* Azərbaycan xalq oyun havalardan birinin adı. [Mirzəga:] *Mən yalnız "Uzundərə" oynaya bilərəm.* S.Hüseyn. [Birisü:] *Ay Güləşan, "Uzundərə" çal, Sənəm bacı oynayacaq.* B.Talibli.

UZUNDRAZ *sif. dan.* Boyu çox uzun, arıq və yönəmsiz, uzuncaydaq. *Uzundraz zabit* [Vəzirovu] xüsusi salonda gözləyirdi. M.İbrahimov. *Bayram şənliliklərində [Yalıncaq da] hamidən qəşəng geyinib, özü kimi uzundraz, arıq yabisini zinqrovlar, ipək qotazlarla bəzər(dı).* M.Rzaquluzadə.

UZUNƏTƏK(Lİ) *sif.* Ətəyi uzun, uzun ətəkli. [Ənisə:] .. *Uzunətək arxalığımıla dikdaban başmağımı da geyərəm.* S.Hüseyn.

UZUNGÖRDƏN(Lİ) *sif.* Gərdəni, boyunu, boğazı uzun olan.

UZUNKIRPIK(Lİ) *sif.* Kirpikləri uzun olan, uzun kirpikli. *Uzunkirpikli qız.* – [Əhməd:] *Qara saçları, eşqlə dolu uzunkirpikli gözləri, ərəbi burnu xoşuma gəldi.* T.Ş.Simurq. *İllkin mən uzunkirpikli, iri qara gözlərini əvikcə dolandırıb gəzdirən, qol-qanad açıb dırçalın Həciri qucağıma alıb, o üz-bu üzündən öpdüm..* S.Rəhimov.

UZUNQANAD(LI) *zool.* 1. *sif.* Qanadları uzun olan. *Uzunqanadlı quşlar.*

2. *İs. manasında.* **Uzunqanadlılar** – uzunqanadlıların və milçəkquşlarının daxil olduğu quşlar dəstəsinin adı.

UZUNQILÇA(LI), UZUNQIÇ(LI) *sif.* Qılçaları (qiçları) uzun olan. *Rəhimli qulac-qulac addımlar atan uzunqılça təhkimçinin arxasından güclə çatırdı.* İ.Hüseynov.

UZUNQOL(LU) *sif.* Qolları uzun olan. [Arvadın] *əynində .. uzunqol bənöyüş çit köynək vardi.* Ə.Veliyev.

UZUNQULAQ 1. *sif.* Qulaqları uzun olan, uzun qulaqlı. *Uzunqulaq tula.*

2. *is. evf.* Eşşək. [Aslanın] *dünya malından bir uzunqulağı, bir də .. iki keçidən başqa heç bir şeyi yox idi.* C.Cabbarlı. *Camal kişi yediyində odun yüklü at, uzunqulaq həyatə girdi.* Ə.Veliyev.

3. *məc.* Söyüş mənasında işlənir.

UZUNQUNC *sif.* Quncları uzun, uzun qunculu; uzunboğaz. [Səmədin] uzunqunc çəkmələri, qara göndən tikilmiş əlbisəsi və qoltuğundakı portfel hamının diqqətini cəlb edirdi. B.Talibli. Uzunqunc çəkməsinin ta üzünə kimi enən nimdən paltosunda Qara kişi əslində olduğundan daha da boylu və enli görünürdü. Ə.Thübhəsən.

UZUNQUYRUQ(LU) *sif.* Quyruğu uzun olan, [Ovcunun] *Al!* – deməsi ilə tulanın yerindən qopması və uzunquyruq iki bir qırqovul xoruzunun qaqqıldırayaraq şiddetli bir pırıltı ilə qalxması bir oldu. M.Rzaquluzadə. [Maşının] yaxınlaşdığını görən uzunquyruq sağşaganlar çığırışib uçur, uzaqda başqa ağaca qonurdu. H.Seyidbəyli.

UZUNLADICI *sif.* Uzun edən, uzunluğunu artırıran. Uzunladıcı məstil.

UZUNLAMASINA bax uzununa. [Səmədin] üst dodağı uzunlamasına iki qat açılıb, yenə burnunun dibinə çəkildi. B.Talibli.

UZUNLAŞMA “Uzunlaşmaq”dan *f.is.*

UZUNLAŞMAQ *f.* Uzun olmaq, boyca artmaq, getdikcə uzun olmaq, boyya vermək. Uşaq bir-iki ilin içində yaman uzunlaşdıb.

UZUNLATMA “Uzunlatmaq”dan *f.is.*

UZUNLATMAQ *f.* Uzun etmək, uzunluğununu, boyunu artırmaq, uzunlaşdırmaq.

UZUNLIFI *sif.* Lifləri uzun, uzun lifləri olan. *Uzunlılı pambıq.*

UZUNLUQ *is.* 1. Uzun şeyin hali. *Yolun uzunluğu. İləmən uzunluğu bir metrdən artıqdır.* – [Həsən:] *Vay! Oğlan, bu uzunluğda da isim olurmۇ?* H.Nəzərli. *Bu xəndək bir kilometr uzunluğu, qırx metr eni, otuz metr dərinliyi olan nəhəng bir dərədən ibarətdir.* Ö.Sadiq.

2. məc. Davamlılıq, sürəklilik. *Söhbətin uzunluğu bizi yordu.*

UZUNLÜLƏ *sif.* Lüləsi uzun, uzun lüləli. *Uzunlülə tüsəng.*

UZUNMÜDDƏTLİ *sif.* Uzun müddəti nəzərdə tutan, uzun müddət davam edən; uzun müddətə verilmiş. *Uzunmüddətli ezamiyat. Uzunmüddətli iş. Uzunmüddətli borc.*

UZUNÖMÜRLÜ *sif.* 1. Ömrü uzun, uzun ömür sürmüş, çox yaşamış. *Azərbaycan uzunömürlülər (is.) diyarıdır.*

2. Uzun müddət işləyə bilən, çox davamlı, çox yaşaya bilən. *Mühərrikdə qoyulmuş yeni*

izolə korpusu daha etibarlı, rütubətə davamlı və uzunömürlüdür.

UZUNÖMÜRLÜLÜK *is.* Uzun ömür, uzun həyat, uzun, çox yaşama; ömrün uzunluğu.

UZUNSAÇ(LI) *sif.* Saçı uzun, uzun saç qoymuş, saçlarını uzatmış. *Uzunsaç oğlan. – Həssən küçəyə çıxar-qıxmaz uzunsaçlı, ..qırmızı köynək geyim bir studentə rast gəldi. Çəmənzəminli. Balaca, uzunsaç, uzuntuman, başmağımı sürütləyən bir qız uşağı Vahidin boyuna atıldı.* Mir Cəlal.

UZUNSAQQAL(LI) *sif.* Saqqalı uzun, saqqalını uzatmış. *İlyas uzunsaqqallı, dolaşqasaklı, ağırgövdəli bir qoca idi.* Çəmənzəminli. *Qapını açan uzunsaqqal, ariq bir adamdı.* S.Rəhman.

UZUNSİFƏT(Lİ) *sif.* Sifəti uzunsov, sifəti uzun. *Qatırçılardan arasında gövdəsi yumru, uzunsifət, ağısaqqal bir kişi var idi.* Mir Cəlal.

UZUNSOV *sif.* Bir qədər uzun, uzuntəhor. *Uzunsov sıfat. Uzunsov otaq. – Xalis pahid ağacından qayrılmış və təzəcə alınmış yazı stoluna bitişik olan uzunsov stolun üstündə yaşıł mahud salınmışdı.* Ə.Vəliyev. [Rəşid:] *Biz dəhlizi keçəndən sonra geniş, uzunsov bir zala girdik.* İ.Hüseynov.

UZUNSOVLUQ *is.* Uzunsov şeyin hali.

UZUNSÜRƏN *sif.* Çox sürən, uzun müddət davam edən; uzun, sürekli, davamlı. *Uzunsürən xəstəlik. Uzunsürən müddət. Uzunsürən iclas.* – Nəhayət, uzunsürən səyahətimiz bitir. M.Ibrahimov.

UZUNTƏHƏR *sif.* Bir qədər uzun; uzunsov.

UZUNUNA *zərf* Uzunluq cəhətdən; boyuna. *Taxtanı uzununa yonmaq. Parçanın uzununa ölçüsü.*

UZUN-UZADI *sif.* və *zərf* Çox uzun. *Uzunuzadi söhbət. Uzun-uzadi fikirləşmək.* – Külləkli qar, yağış yağar uzun-uzadi yaylağa; Köçər o vaxt el-oba, enər tamamı qışlağa. A.Səhhət. *Mahru ilə uzun-uzadi danışmaq.. mümkinən olmadı.* M.S.Ordubadi.

UZUN-UZUN *sif.* və *zərf* Çox uzun. .. Vəkillər yanalarıca uzun-uzun ərizələr, siyahilar gətirmişdilər. C.Məmmədquluzadə. *Uzun-uzun kölgələr küçələri çal-çarpaz doğrayıb bir-birinə qarışırdu.* Ə.Məmmədxanlı.

UZUNYARPAQ(LI) *sif.* bot. *Yarpaqları uzun, uzunsov olan (bitki).* Uzunyarpaq iyidə.

Ü ü

Ü Azərbaycan əlifbasının iyirmi doqquzuncu hərfi və bu hərfə işarə olunan saitin adı.

ÜÇ say İkidən sonra gelən ədəd – 3.

Üç-üç zərf Hər dəfə üç dənə, hər adama üç dənə. Üç-üç siraya düzəmkən. – *Həsənqulu bəy, Rza, Əsgər, Həsən və xor daxil olurlar. Sonra səhnənin ortasında üç-üç durub guya söhbət edirlər kimi oxuyurlar. Ü.Hacıbəyov.*

ÜÇAÇILAN bax **üçatılan**. *Onların tüsəng-ləri başçılın və ya üçaçılan idi.* P.Makulu.

ÜÇADAMLIQ sif. Üç adam üçün olan, üç nəfər üçün nəzərdə tutulmuş; üçnəfərlilik. Üçadamlıq yer. Üçadamlıq palata. Üçadamlıq yemək.

ÜÇAKTLI bax **üçpərdəli**.

ÜÇARŞINLIQ sif. köhn. Üç arşın uzunluğunda olan.

ÜÇARVADLI sif. köhn. Keçmiş məişətdə; üç arvadı olan, üç arvad saxlayan. // İs. mənasında. *Əgər iki arvad saxlamaq qəbahatdirsa, bəs öz kəndinizdəki üçarvadlıları niya daşqalaq eləmirsiniz.* Ə.Vəliyev.

ÜÇARVADLILIQ is. köhn. Üç arvadı olma, üç arvad saxlama.

ÜÇATILAN is. dan. Xəzinəsi üç patron tutan silah (tüsəng); üçaçılan. *Fərman üçatılan əlində atıb-tutdu.* Ə.Abasov.

ÜÇATLI sif. Üç at qoşulmuş, üç at qoşulan. Üçatlı fayton.

ÜÇATOMLU sif. Üç atomdan ibarət olan. Üçatomlu birləşmə.

ÜÇAYAQ is. Üç ayaq üstündə duran şey (stol və s.); üçayaqlı, sacayaq. *Fotoaparət üçün üçayaq. Qazan üçayaqdan asmaq.*

ÜÇAYAQLI 1. sif. Üç ayağı olan, üç ayaq üstündə duran; üçqiçili. Üçayaqlı masaciq.

2. Bax **üçayaq**.

ÜÇAYLIQ sif. 1. Üç ay üçün düzəldilmiş, üç aylıq müddətə nəzərdə tutulmuş, yaxud üç ay ərzində olmuş; rüblük. Üçaylıq plan. Üçaylıq məlumat. Üçaylıq ezamiyyət. – *Kəndlərimizdə məktəblər açırıq, hələlik orda üçaylıq, altıaylıq müəllimlər kursunu qurtaranlar dərs deyrir.* İ.Şıxli.

2. Yaşı üç ay olan, üç ay əvvəl doğulmuş. Üçaylıq uşaq. Üçaylıq quzu.

ÜÇBARMAQLI sif. Əlində və ya ayağında ancaq üç barmaqlı olan.

ÜÇBAŞLI sif. Üç başı, təpəsi olan. Üçbaşlı dag.

ÜÇ-BEŞ say. Bir neçə. Üç-beş manat pul. Üç-beş nəfər. Üç-beş günlük iş. – *Gər nəsib olsa övdət eylərkən; Qalarız burda biz üç-beş gün.* H.Cavid.

ÜÇBƏNDLİ sif. ədəb. Üç bənddən ibarət olan. Üçbəndliliş.

ÜÇBİR zərf Üç-üç, üçər-üçər. Adamlar dəstə-dəstə - üçbir, beşbir bağda gəzir, söhbət edirdilər. M.Ibrahimov. İndi tez-tez sağsağana, qarğaya, tək-tək, ikibir, üçbir ucuşan göyərçinlərə rast gəlirik. M.Rzaquluzadə.

ÜÇBUCAQ(LI) 1. is. Üç bucağı olan həndəsi cisim, üçkünclü cisim. *Ax! Bu dəmir ağaclar; Həndəsi üçbucaqlar; Dünyanın o başını;* Çəkib evlərə bağlar... B.Vahabzadə.

2. sif. Üç bucağı olan. Üçbucaqlı figur.

ÜÇÇARXLI sif. Üç çarxi (təkəri) olan. Üççarxlı uşaq velosipedi.

ÜÇCƏ say Üç, ancaq üç. Üçcə manat pulum qalıb. – Bürcəliyev əmr verdiyi vaxtdan cəmisi üçcə saat keçmədi ki, Bəbirbala mühəndis Arif Bəylərzadəni taparaq maşına əyləşdirib, idarəyə gətirdi. S.Rəhimov.

ÜÇCƏRGƏLİ sif. 1. Üç cərgə əmələ getirən, üç cərgədə yerləşən. Üçcərgəli tikiş.

2. k.t. Üç cərgə toxum əkmək üçün olan; üç cərgə əkinin becərən (kənd təsərrüfatı maşınları haqqında). Üçcərgəli toxumsəpən maşın.

ÜÇCİLDİLİ sif. Üç cilddən ibarət olan; üçcildilik. Üçcildili “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi”.

ÜÇCİLDİLİK 1. Bax **üçcildili**. Üçcildilik “Rusca-azərbaycanca lügət”.

2. is. Üç cilddən ibarət kitab. *Yazıcıının üçcildiliyi.*

ÜÇDƏBİR say Bir şeyin üçdə bir hissəsi.

ÜÇDƏFƏLİK sif. Üç dəfədə icra olunan, üç dəfədə həyata keçirilən. Üçdəfəlik yemək.

ÜÇDILLİ sif. 1. Üç dil bilən, üç dildən istifadə edən.

2. Üç dildə tərtib olunmuş, üç dili ehtiva edən. Üçdilli lügət.

ÜÇDİŞLİ *sif.* Üç dişî olan. *Üçdişli yaba.*

ÜÇDORLU *sif.* Üç doru olan. *Üçdorlu gəmi.*

ÜÇ-DÖRD *say* Bir neçə, üç və ya dörd. *Üç-dörd günlüyü getmək. Üç-dörd adəd gül.* – [Kələnterli:] *Gərək gündə golib, üç-dörd saat bu meşin qapının dalında durub, boy-nunur burub gözünü döyəsən.* İ.Hüseyinov.

ÜÇDÜYİMƏ(Lİ) *sif.* 1. Üç düymə ölçü-sində olan. *Üçdüymə mix. Üçdüymə taxta.*

2. Üç düymesisi olan. *Üçdüyməli pencək.*

ÜÇƏM *sif.* və *zərf məh.* Bir dəfədə üç (üç bala doğan heyvan – əsasən qoyun haqqında). *Həmişə əlləri cibində olan cavan çoban təklif edirdi ki, ..üçəm qoyunlar yaxın yerlərdə olarsa, hər yüz qoyundan orta hesabla iki yüz quzu almaq olar.* Ə.Vəliyev. [Musa Firəngizə:] *Elə seçmə qoyunları ki çoxusu əkiz, bəzisi də həmişə üçəm doğur.* B.Bayramov.

Üçəm-üçəm b a x **üç-üç.**

ÜÇƏSRİLİK *sif.* Üç əsr (üç yüz il) tarixi olan, üç əsr davam edən; üçyüzillik. *Üçəsrlik dövr. Abidənin üçərslik tarixi var.*

ÜÇFAİZLİ *sif.* 1. Bir şeyin üç faizini təşkil edən. *Üçfaizlı gəlir.*

2. Üç faiz gəlir verən. *Üçfaizli dövlət istiqrazi.*

3. Tərkibində üç faiz hər hansı maddə olan. *Üçfaizlı məhlul.*

ÜÇFAZALI *sif.* elektr. Üçfazalı dəyişən cərəyanla bağlı olan. *Üçfazalı transformator. Üçfazalı elektrik xətti.*

◊ **Üçfazalı cərəyan** elektr. – eyni tezlikli və amplitudalı, lakin fazaya görə $\frac{1}{3}$, dövrlə forqlənən üç birləşmiş dəyişən cərəyan sistemi. *Üçfazalı cərəyan dövrlərində ayrı-ayrı fazaların cərəyanları hər an üçün müxtəlif olur.* P.Rüstəmzadə.

ÜÇGEDİŞLİ *sif. idm.* Üç gedisədə həll olunan, üç gedişlə qurtaran. *Üçgedişli kombinasiya.*

ÜÇGÖZ(LÜ) *sif.* Üç gözü (otağı) olan. *Üçgözlü manzil.*

ÜÇGUŞƏ(Lİ) *sif.* Üç guşəsi, üç bucağı olan; üçkünc(lü).

ÜÇGÜL *sif.* Üçbucaqlı, üçguşəli.

ÜÇGÜNLÜK *sif.* Üç gün sürən, üç gün davam edən, yaxud üç gün tələb edən. *Üçgünlük möhlət. Üçgünlük istirahət. Üçgünlük yol.* *Üçgünlük iş.* // Üç günə çatan, kifayət edən. *Üçgünlük ehtiyat.*

ÜÇHECALI *sif.* Üç hecası olan. *Üçhecalı söz.*

ÜÇHƏDLİ *sif.* Üç həddi olan. *Üçhəndlə rəqəm.*

ÜÇHƏFTƏLIK *sif.* Üç həftə davam edən, üç həftə çəkən. *Üçhəftəlik iş.* // Üç həftə üçün nəzərdə tutulmuş, üç həftə kifayət edən. *Üç-həftəlik ərzəq.*

ÜÇHİSSƏLİ *sif.* Üç hissədən ibarət olan. *Üçhisəlli əsar.*

ÜÇXALLI b a x **üclük** 2-ci mənada.

ÜÇXƏTLİ b a x **ücmilli.**

ÜÇİLLİK *sif.* 1. Üç il sürən, üç il müddətli, üç il davam edən. *Üçillik məktəb. Üçillik hərbi xidmət.* // Üç il müddətinə tərtib edilmiş, üç il nəzərdə tutan. *Üçillik plan.*

2. Üç yaşında olan; üçyəşar. *Üçillik at. Üçillik ağac.*

3. Üç ildən qalma, üç il ömrü olan. *Üçillik şərab.*

ÜÇKİLOMETRLİK *sif.* 1. Üç kilometr uzunluğunda olan, məsafəsi üç kilometr olan. *Üç kilometrlik yol.*

2. coğr. Santimetrdə üç kilometr miqyası olan. *Üçkilometrlik xəritə.*

ÜÇKÜNC(LÜ) b a x **üçguşəli.** Ağ qoçların boyunlarından .. ara-sıra gözmuncüğü, yaşıl meşindən tikilmiş, içi dualı üçkünc pitik asardalar. H.Sarabski.

ÜÇQAPILI *sif.* Üç qapısı olan. *Üçqapılı şifon. Üçqapılı zal.* – [Hacı Sultan] *üçqapılı böyük bir mağazaya malik idi.* S.Hüseyn.

ÜÇQAT(LI) *sif.* 1. Üç qatı olan; üçmərtəbəli. *Üçqat(lı) ev.*

2. Bir-biri üzərində üç qat olan; üçlaylı. *Üçqat xəmir. Üçqat dikt.*

ÜÇQƏPİKLİK *sif.* Üç qəpiyə dəyən, üç qəpik qiymətində olan. *Üçqəpiklik marka.* // is. Üç qəpik dəyərində olan metal pul.

ÜÇQIÇLI b a x **üçayaqlı.**

ÜÇQRAMLIQ is. Üç qram ağırlığında olan çəki daşı.

ÜÇLAYLI *sif.* 1. Üç laydan (qatdan, təbəqədən) ibarət olan. *Üçlaylı karton.*

2. Üç layı olan, üç tayı olan. *Üçlaylı güzgü.*

ÜCLƏMƏ “Ücləmə”dən f.is.

ÜCLƏMƏK f. 1. Üçə çatdırmaq. *Uşağı üçləmək.*

2. Üç dəfə artırmaq, üçə vurmaq.

3. Üç yere bölmək.

ÜÇLÜK

ÜÇLÜK 1. **B a x üçmanatlıq** 1-ci mənada. [Hafizə xanım:] *Mənə deyir, üçlüyü cibim-dən salıb itirmişəm.* Ə.Haqverdiyev.

2. is. Kart oyununda üçxalli kağız.

3. sif. Üç nömrəli. Üçlük mix. Üçlük taxta.

4. is. Üç çalğıçıdan ibarət musiqiçilər dəstəsi; trio. *Azərbaycan xalq çalğı alətləri üçlüyü.* // Üç nəfərdən ibarət ansambl. *Banduristlər üçlüyü.*

5. is. Bir iş üçün təyin edilmiş üç şəxsən ibarət komissiya, ya müvəqqəti orqan. *Rayonda tacili tədbir üçün üçlük düzəldilmişdir.* Mir Cəlal.

ÜÇLÜLƏ is. İki üst lüləsinin içi hamar (saçma üçün), üçüncü – alt lüləsi isə yivli (gülə üçün) olan ov tüsəngi.

ÜÇMANATLIQ 1. is. köhn. Üç manat qiymətində olan kağız pul; üçlük. Üçmanatlıq xirdalamaq.

2. sif. Üç manata dəyən, üç manat qiymətində olan. Üçmanatlıq bilet.

ÜÇMƏCHULLU sif. riyaz. Üç məchulu olan. Üçməchullu tənlik.

ÜÇMƏNZİLLİ b a x üçotaqlı.

ÜÇMƏRTƏBƏ(Lİ) sif. Üç mərtəbəsi olan; üçqat. Üçmərtəbəli bina. – Nəhayət, fayton Sovet kütücasında üçmərtəbəli bir evin qarşı-sında dayandı. Ə.Məmmədəxanlı.

ÜÇMİLLİ sif. Üç mil (xətt) çəkilmiş, üç mili (xətti) olan; üçxətti. Üçmilli dəftər.

ÜÇMİLYONLUQ sif. Üç milyondan ibarət olan. Üçmilyonluq ordu.

ÜÇMINLİK sif. Sayı üç min olan, üç minden ibarət. Üçminlik qoşun.

ÜÇMOTORLU sif. Üç motoru olan, üç motorla işləyən. Üçmotorlu təyyarə.

ÜÇNƏFƏRLİK b a x üçadamlıq. Üçnəfər-lilik mehmanxana nömrəsi.

ÜÇNÖVBƏLİ sif. Üç növbədə görülən, üç növbəsi olan. Üçnövbəli iş.

ÜÇOXLU sif. Üç oxu olan. Üçoxlu trolleybus.

ÜÇOTAQLI sif. Üç otağı olan; üçgöz(lü). Üçotaqlı mənzil (ev).

ÜÇÖLÇÜLÜ sif. 1. Üç ölçüsü olan, üç ölçü ilə (uzunluq, en, hündürlük) təyin edilən.

2. mus. Üç ritmik ölçüdən ibarət olan. Üç-ölçülü takt (vəzn).

ÜÇPƏNCƏRƏLİ sif. Üç pəncərəsi olan. Üçpəncərəli otaq.

ÜÇTƏRƏFLİ

ÜÇPƏRDƏLİ sif. Üç pərdədən (hissədən) ibarət olan. Üçpərdəli pyes. Üçpərdəli tamasa.

ÜÇPİLLƏLİ sif. 1. Üç pilləsi olan. Üçpilləlli pilləkan.

2. Üç hissədən, üç pillədən ibarət olan. Üçpilləlli raket.

ÜÇPLANLI sif. Üç planı, üç tərəfi olan; üç planla yerləşmiş. Üçplanlı dekorasiya.

ÜÇPUDLUQ sif. Üç pud ağırlığında olan, üç pud tutan. Üçpudluq daş. Üçpudluq kisa. // İs. mənasında. Üç pud ağırlığında olan çeki daşı. Üçpudluğu qapana qoymaq.

ÜÇRƏQƏMLİ sif. Üç rəqəmdən ibarət olan. Üçrəqəmli əzdəd.

ÜÇRƏNGLİ sif. Boya tərkibi üç rəngdən ibarət olan, yaxud üç müxtəlif rəngli hissədən ibarət olan. Üçrəngli bayraqçıq. Üç-rəngli çıçək. – Azərbaycanın üçrəngli, aylıuldulzu dövlət bayrağı ilə yanaşı, xalq mənəviyyatının parlaq rəmzi kimi qüdrətli şairimiz Şəhriyarin sənət və gözəllik bayrağı da qədim Azərbaycan torpağı üzərində əbədi dalğalanaçaqdır. B.Nəbiyev.

ÜÇSAATLIQ sif. Üç saat davam edən və ya davam etmiş, üç saat üçün müəyyən edilmiş; üç saat vaxt tələb edən. Üçsaatlıq iş. Üçsaatlıq iclas.

ÜÇSƏSLİ sif. mus. Üç səslə oxunan, üç səs üçün yazılmış. Üçsəsli xor. // İs. mənasında. [Akordlardan] ən sadəsi üçsəslilərdir: major üçsəslisi, minor üçsəslisi və başqaları. “İbtidai musiqi nəzəriyyəsi”.

ÜÇSIMİLİ sif. mus. Üç simi olan. Üçsimili musiqi aləti.

ÜÇSİNİFLİ sif. köhn. Üç sinifdən ibarət olan. Üçsinifli məktəb.

ÜÇŞAHILIQ is. köhn. 15 qəpiklik sikkə (pul).

ÜÇTAKTLI sif. mus. Üç takt davam edən, üç taktdən ibarət olan. Üçtakthi fasılə.

ÜÇΤARLALI sif. k.t. Üçtarlılıq əsasında olan. Üçtarlılı əkin sistemi.

ÜÇΤARLALIQ is. k.t. Əkin yerini üç hissəyə bölib bir hissəsini əvvəlcə payızlıqlı, sonra yazılıq əkməkdən, üçüncü il isə herikə qoymaqlan ibarət köhnəlmış növbəli əkin üsulu.

ÜÇΤƏRƏFLİ sif. Üç tərəfin iştirakı ilə olan, hər üç tərəf üçün məcburi olan; qarşılıqlı. Üçtaraklı müqavilə. Üçtaraklı danışqlar.

ÜÇTİNLİ *sif.* Üç tini olan; üçzülü. *Üçtinli süngü.*

ÜÇTONLUQ *sif.* Üç ton ağırlığında yük götürən. *Üçtonluq avtomobil.* – *Bəzən quru ot yüksəlnmiş üçtonluq maşınlara da təsadüf olunur.* Ə.Vəliyev. // Üç ton ağırlığında olan. *Üçtonluq yük.* // Üç ton tutan. *Üçtonluq çən.*

ÜÇULDUZ(LU) *sif.* Üzərində üç uledüz şəklində forqlənmə nişanı olan; üçillik. *Üçuldüz(lu) konyak.*

ÜCÜN *qos.* Feillərdən, adlıq və ya yiyəlik halında olan isimlərdən, şəxs, qayıdış və işarə əvəzliliklərindən əvvəl gələrək, həmin sözlərlə aşağıdakı mənaları ifadə edir: 1) səbəb bildirir: ...göra, ...səbəbile. *Xəsta oldugum üçün sizə göla bilmədim.* – [Lətifə] *bəlkə pesmanlıq çəkdiyi üçün ağlayırdı.* M.Hüseyin. *Komandiri ayağından ağrı yaralandığı üçün xəstəxanaya apardılar.* Ə.Vəliyev; 2) məqsəd, qayə bildirir. *Sizi görmək üçün göldim.* – *Aıləni saxlamaq üçün başqa əlac yox idi.* A.Şaiq. *Qadın körpəsini xilas etmək üçün.. uzaqlaşır.* Ə.Məmmədxanlı; 3) uğrunda, yolunda. *Vətən üçün canını vermək;* 4) aidiyət bildirir. *Özüm üçün ayaqqabı aldım.* – *Məhkəmə sadri üçün məsələ aydın idi.* S.Hüseyin.

ÜCÜNCÜ “Üç”dən *sira s.* Üçüncü mərtəba. Üçüncü cərgə. Üçüncü adam.

ÜÇÜZLÜ *sif.* Üç üzü olan; üçtinli. *Üçüzlü yeyə.* – *Günəş süası üçüzlü prizmadan keçərək öz tərkib hissələrinə ayrılır.* A.Ələkbərov.

ÜÇVALENTLİ *sif. kim.* Üç valentdən ibarət olan.

ÜÇVERSTLIK *sif.* 1. Üç verst uzunluğunda olan. *Üçverstlik yol.* *Üçverstlik məsafə.*

2. coğr. Üç verst miqyaslı. *Üçverstlik xəritə.*

ÜÇYARPAQ *sif. bot.* Rütubetli yerlərdə və axar suların kənarlarında bitən ot bitkisi.

ÜÇYAŞAR *b a x üçillik* 2-ci mənənda. Üçyaşar heyvan. – *Onun altında üçyaşar ürkə idi, mənimkində Tağı əminin boz madyanı.* S.S.Axundov.

ÜÇYAŞLI *sif.* Üç yaşı olan. Üç-yaşlı qız. Üçyaşlı uşaq.

ÜÇYERLİ *sif.* Üçadamlıq yeri olan. Üçyerli loja.

ÜÇYÜZİLLİK *b a x üçəsrlilik.* Üçyüzellilik tarixi olan qala.

ÜÇZİRVƏLİ *sif.* Üç zirvəsi (təpəsi, ucu) olan. *Üczirveli dağ.*

ÜDÜLƏMƏ “Üdüləmək”dən *f.is.*

ÜDÜLƏMƏK *f. dan.* Boş-boş danışmaq, çərenləmək, naqqallıq eləmək. □ **Üdüləyib-tökəmək** – b a x *üdüləmək.*

ÜFLƏMƏ “Üfləmək”dən *f.is.*

ÜFLƏMƏK *b a x üfürmək.* *Gülsüm xala uşağın ağzını əli ilə örtüb, üzündən üşlədi.* Ə.Haqverdiyev. *Xəlil acı-acı güllümsədi, papirosunun göyümtül, qatı tüstüsünü külayə üşlədi.* M.Hüseyin.

ÜFUNƏT *is.* Pis iy, pis qoxu. *Nə küçələrdə üfunət, nə döngələrdə zibil var.* Ə.Nəzmi. *Otağı iylənmış dəri qoxusu kimi bir üfunət bürümüşdü.* İ.Hüseyinov.

ÜFUNƏTLƏNDİRMƏ “Üfunətləndirmək”-dən *f.is.*

ÜFUNƏTLƏNDİRMƏK *f.* Üfunətlənməsinə, pis qoxu verməsinə səbəb olmaq; iy-ləndirmək. *Səliqəli maldarlar çöldən naxır qayadın zaman oğul-uşağı düzərlər qapılara ki, camışlar, öküzlər, inək və danalar düz girsinlər tövə həyatına və bağ-bağçaya giriş zibilləməsinlər və xarab etməsinlər və havanı üfunətləndirməsinlər.* C.Məmmədguluzadə.

ÜFUNƏTLƏNMƏ “Üfunətlənmək”dən *f.is.*

ÜFUNƏTLƏNMƏK *f.* Pis iy, pis qoxu vermək; iylenmək.

ÜFUNƏTLİ *sif.* Pis iy verən, pis qoxulu, üfunət yayan, pis iyi. [Həsən] *həyətdə paslı tənəkkələr arası ilə keçib, üfunətlə pilləkənə yanaşdı.* Çəmənzəminli. *Tahirzadə tozlu, üfunətlə yerlərdən keçərək das döşəməli yoxus kükçə ilə dikindlədi.* Mir Cəlal.

ÜFÜQ *is. [ər.]* 1. Göyün yer və ya su səthi ilə bitişik kimi görünən xətti. *Ulduzlar töküllür dənizə bir-bir.* *Üfüqdə açılır səhərin gözü.* R.Rza. *Üfüqdə günün batması elə gözəl görünürdü ki, tasvir etmək mümkün deyildir.* M.Rzaquluzadə. // Göyün yerə doğru əyilmiş kimi görünən hissəsi. *Bulud üfüqü örtmüdü.* – *O gün axşamüstü günəş üfüqə doğru əyilmiş, kölgələr uzanmağa başlamışdı.* S.Hüseyin. // Gözlə görünən göy sahəsi; ənginlik. *Təyyarə üfüqdə uçurdu.* // *Obrazlı təşbeh-lərdə. Bir firtina müjdəsi var üfüqlərin gözündə;* *Qasırğalar rəqs etmədə göy dənizin*

ÜFÜQİ

üzündə. A.İldirim. Açılır üfűqün nur sərhədləri; Səhər toranını göylər əridir. M.Araz.

2. məc. (adətən cəm şəklində). İmkən, fəaliyyət sahəsi. *Elmdə yeni üfűqlər açmaq.*

ÜFÜQİ *sif. [ər.] Üfűq xəttinə paralel, şaquli xəttə perpendikulyar olan. Üfűqi xətt. Üfűqi səth.*

ÜFÜRMƏ “Üfürmək”dən *fis.*

ÜFÜRMƏK *f. Dodaqlarını büzərək ağızdakı havanı şiddetlə bir şeyə yönəltmək. // Bu işi yanmaqdə olan bir şeyi söndürmək və ya qızışdırmaq, ya da qızığın şeyi soyutmaq üçün etmək. Şəmi üfürüüb söndürmək. Çayı üfürüüb soyutmaq. – Gülsənəm arvad aşağı əyilib ocağı üfürməyə başladı.* M.Hüseyn.

ÜQAB *is. [ər.] köhn. Qaraqus, qartal. Çığırma, yat, ay ac toyuq, yuxunda çoxca dari gör! Sus, ay yazuq, fəzadəki üqabi-canşikarı gör!* M.Ə.Sabir.

ÜQƏLA *is. [ər.] köhn. Ağılı adamlar. Hər nə görsən, görəcəksən üqəla və füzəla; Hamitəsdinq edəcək, hər nə buyursa üləma. Ə.Vahid.*

ÜLƏMƏ *is. [ər.] “alim” söz. cəmi] Alimlər. Üləmələr üz döndərib xudadan. Q.Zakir. Şəhərin böyük tüləma və dərvishləri [Nəsiminin] ziyanətinə getməyə başladılar. Cəmən-zəminli.*

ÜLFƏT *is. [ər.] 1. Qarşılıqlı, xoş, məhrəban münasibət, yaxınlıq, əlaqə, ünsiyyət, dostluq. [Nadir bəy:] İnsanlar arasında ülfət ziyadələşdirikcə, şübhəsiz, könüldəki təssərüt və məhəbbət də o nisbətdə artmağa başlar. H.Cavid. □ **Ülfət etmək (bağlamaq)** – bir-biri ilə əlaqəsi olmaq, yaxınlıq etmək, əlaqə yaratmaq, ünsiyyətdə olmaq. *İnsan insan ilə həmişə ülfət bağlamağa mayıldır, necə ki heyvan ilə.* C.Məmmədquluzadə. // Görüşmə, qaynayib-qarşıma.*

2. Sevgi, məhəbbət. *Bağrıma basıram ana Vətəni; Bu ülfət ilhamı çağırır məni!* S.Vurğun.

ÜLGÜ *is. 1. Paltar və ya ayaqqabı hissələrini biçmək üçün nümunə, ölçü-bici, əndazə. Paltar ülgüsü. // Nümunə model. Pəncərə qabağında bir buruq ülgüsü var.* R.Rza.

2. məc. Ölçü, ölçü vahidi, meyar. *Mən qadın xarakteri üçün bir ülgü qəbul etməkdə yanıldığımı gördüm.* M.S.Ordubadi. Zaman

ÜLVİYYƏT

qapımızda əlində qayçı... Hər adı ölçüyü, ülgüyə gəlsək; Sən kimə gərəksən; Mən kimə gərək?! M.Araz.

ÜLGÜC *is. 1. Tük qırxmaq üçün iti bıçaq. Dəllək kisəbəndindən enli ülgücünü çıxarib qırkırdı. Cəmənzəminli. [Almurad] ülgüclə qırxılmış başının tarını sildi. İ.Əfəndiyev.*

2. xüs. Müxtəlif aletlərin kəsici tərəfi, bıçağı. *Ülgücün şaquli bıçağı cərgəyə tərəf 5-8° meylli olmalıdır.* “Pambıqcılıq”.

ÜLGÜCLƏMƏ “Ülgücləmək”dən *fis.*

ÜLGÜCLƏMƏK *f. 1. Ülgüclə qırxmaq. Üzünü ülgücləmək.*

2. köhn. Ülgüclə çərtmək, ülgüclə qan almaq. *Dalını ülgücləmək.*

ÜLGÜÇÜ *is. Ülgü tutan, model düzəldən; modelçi.*

ÜLKƏR *is. Dana bürcündə yeddi ulduz topasının adı; Süreyya. // Ümumiyətlə ulduz. Karvan-karvan göydən ulduzlar köçür; Öz bəxtinə hər kas bir ülkər seçir. S.Vurğun. Kim deyr ulduzun göydə sanı var? Hər yanan ülkərin öz dövrəni var.* M.Rahim.

ÜLÜM *is. [ər. “elm” söz. cəmi] klas. Elm-lər. O əsra nisbət hələ ülümün və sənayenin ziyadə tərəqqisi yox idi.* M.F.Axundzadə. *Və bir də bu məktəblilər bilium; Oxurlar kamalınca ali ülüm.* M.Ə.Sabir.

ÜLÜŞ *is. məh. Arasına halva qoyulmuş yuxa, lavaş.*

ÜLVİ *sif. [ər.] 1. tənt. Yüksək, ali, uca, müqəddəs. Ülvı amal. – [Nizami:] Sən bilirsən, anacaq, dünyada ən yüksək, əm ülvı şey nadir?* M.Hüseyn. *Kişi söylədi ki: “Yüksəkdir ana; Ondan ülvı varlıq varmı dünyada?”* N.Xəzri.

2. klas. Qeyri-maddi, mənəvi. *Ülvı eşq.*

ÜLVİLİK *bax ülviyət. Qulam müəllim yaşaran çocuq gözlərini təsəvvürünə götürir, burada bir ülvilik və qüdsilik görürdü.* S.Rəhimov.

ÜLVİYYƏT *is. [ər.] tənt. Yüksəklik, alilik, ucalıq, ülvilik, müqəddəslik. Məcnunluq gözəldir! “Bu nadir?” – deyə; Hər cahil anlamaz bu ülviyəti; Yaziq o kəsə ki, yoxdur bir şeyə; Nə sonsuz nifrəti, nə məhəbbəti!* B.Vahabzadə. // məc. tənt. Səma, göy. *Kolgəyə aldanaraq sevmə cəfə aləmini; Yüksəl ülviyətə, seyr eylə səfa aləmini.* A.Səhhət.

ÜMDƏ *sif.* [ər.] Ən əsas, ən mühüm, başlıca, birinci. *Ümdə məsələ. Ümdə vəzifə.* – [Nuxulular:] *Əvvələn, o cənabin ziyarəti ümdə mətləbdidir.* M.F.Axundzadə. *Güllü xanım söhbətin .. ümdə mahiyyətini anlayan kimi ayağa qalxdı.* B.Bayramov.

ÜMƏRA *is.* [ər. “əmir” söz. cəmi] *klas.* Əmirlər, hakimlər. *Sən dur ayaq üstə, demə bir söz ümrəyə;* *Caiz deyil insanca danışmaq füqəraya.* M.Ə.Sabir.

ÜMİD *is.* 1. Arzu edilən bir şeyin ola biləcəyinə inanma və bu inamdan doğan daxili forəh, xatircəmlik hissi; güman. *Ümidim bircə ona idi ki, Qoçaq mənim gəlmədiyimi görüb, özü mənim köməyimə yetişər.* M.Rzaquluzadə.

2. *məc.* Ümid ediləcək adam. [Qönçə Ataşa:] *Mənim ümidim, nicatim təkcə səsəm.* Ə.Vəliyev.

3. *Çara.*

◊ **Ümid bağlamaq (bəsləmək)** – yaxşı bir şeyin olacağına inanmaq, birlərin arxayı olmaq. [Şahmar:] *Mən döşünə döyənlərdən deyiləm, Nərmənə, ancaq galəcəyə ümid bağlamaq özü də pis deyil.* B.Bayramov. *Ana kiçiyinə ümid bağladı;* *Dordini gizlətdi, gecə ağladı;* *O, bircə arzuya, bircə niyyətə;* *Verdi ürəyini, verdi büsbütün.* B.Vahabzadə. **Ümid etmək** – bir şeyə ümidi olmaq, gözləmək, güman etmək. [Gülqönçə] *ümid edirdi ki, həkim ona kömək eləyər, onun səadətini qaytarar.* H.Seyidbəyli. **Ümid vermək** – 1) arzusunun, isteyimin həyata keçəcəyinə inandırmağa, arxayı etməyə çalışmaq. [Yüzbaşı] .. *gəlib Məmməd bəyin dəstəsinə qoşuldu, lakin yenə ümid verərək onu ovundurdu.* Çəmənzəminli; 2) arzu edilən, gözlənilən bir şeyin galəcəkdə olacağına inam vermək, arxayı etmək. *Gəncliyin bəzəklə və dolğun çığı;* *Bizə ümid verir, bizə can verir.* S.Vurğun. **Ümidi boşça (puça) çıxməq** – arzusu, istəyi, gözlədiyi həyata keçməmək. *Bu kənddən qaçaqlar barəsində xəbor almaq xüsusundakı ümidlərim də boşça çıxdı.* H.Nəzərli. *Gələn adam ümidi puça çıxmış adamlar kimi əllərini yanına saldı.* Q.İllkin. **Ümidi qalmaq** – bir şeyin olacağına ümidi kəsilməmək, el üzməmək. ... **ümidinə qoymaq** – bir şeyi birisinə inanaraq tapşırmaq, qızımaq. *Sadiq dəməri yoluçunun girib-çıxmasından duydù ki, kişi mənzili*

onların ümidinə qoyub gedə bilmir. Mir Cəlal. **Ümidini itirmək** – daha inanmamaq, elini üzmək. [Almaz:] [Fuad] *da belə bir şeyə inansayıdı, dünyada bütün ümidi itirmiş olardım.* C.Cabbarlı. **Ümidini kəsmək (üz-mək)** – arzusunun, isteyimin həyata keçəcəyinə daha inanmamaq, elini üzmək. *Kəsmə ümidi vəslənə əyyami-hicrə;* *Ey dil, bu şam kim gedər, axır səhər gələr.* S.Ə.Şirvani. Dörd bir yanımı duman elə bürümiş ki, bir addım gabaq görünmüür. *O gün evə dönməkdən ümidi üzdiim.* A.Şaiq. [Ana] *ümidini üzmədi, oğlunu gözlədi.* Ə.Məmmədxanlı.

ÜMİDGAH *is.* *klas.* Ümid bağlanılan yer və ya adam. *Vüsalə rəğbətim artır çəkəndə hicr qəmin;* *Xilasi-yol dilərəm öz ümidgahimdən.* Ə.Vahid.

ÜMİDLƏNDİRİMƏ “Ümidləndirmək”dən *f.is.*

ÜMİDLƏNDİRİMƏK *f.* Ümidvar etmək, ümid vermək, arxayı etmək.

ÜMİDLƏNMƏ “Ümidlənmək”dən *f.is.*

ÜMİDLƏNMƏK *f.* Ümidvar olmaq, ümid bəsləmək, ümid etmək, arxayı olmaq.

ÜMİDLİ *sif.* 1. Bir işin yaxşı qurtaracağına ümid verən; ümidverici. *Ümidli məsləhət.* – [Qəhrəman] *o gözlərdə, o dodaqlarda silinməz, ümidli və səmimi bir təbəssüm duyurdu.* H.Nəzərli.

2. Ümid edilə bilən, inanılan, etibarlı. *Yatmışdı sağ qolda Nəbi səngərə;* *Tutmuşdu özüna ümidli bərə.* H.K.Sanlı.

ÜMİDSİZ *sif.* və *zərf* 1. Heç bir ümid verməyən, ümid edilməyən, arxayı etməyən. *Ümidsiz cavab.*

2. Ümidini kəsmiş, məyus, naümid. *Qulu bu dəfə ümidsiz və könlüsüz gəldi.* A.Şaiq. *Teymur isə o qədər də ümidsiz deyildi.* M.Hüseyn. // Sağalmasına, xilas olmasına, qurtarmasına ümid olmayan, çarəsiz (ağır xəstə haqqında). *Qüdrət ümidsiz ağır yataqdan galxmışdı.* Mir Cəlal.

ÜMİDSİZCƏ(SİNƏ) *zərf* Ümidsiz halda, ümidini itmiş halda, ümidsizliklə. *Ümidsizcə cavab vermək.* – *Bu xain və rəhəmsiz zərbə ümidsizcəsinə qayalar arxasında can çəkişən bir ağ süvarının idi.* H.Nəzərli. // Çarəsizcə(sinə).

ÜMİDSİZLİK is. Heç bir ümid olmadığı hal; naümidlik. [Kamran:] *O çöhrələrdə, o gözlərdə ümidsizlikdən bir əsər varmı?* H.Nəzərli. [Zeynəb] *ümidsizliyin ağır yollarını keçib dolanmış olduğundan o yollardaki vahiməli qaranlığa bələd idi.* M.İbrahimov. // Çaresizlik.

ÜMİDVAR sif. 1. Ümidli, ümid edən. □ **Ümidvar etmək** – bax **ümidləndirmək**. **Ümidvar olmaq** – 1) ümid etmək, arxayıñ olmaq. [Molla Xəlil] *bəla bir mübarizədən qalib çıxacağına ümidvar olsayıd, müəllimlə rəftarı tamamilə başqa tərzdə olardı.* S.Hüseyn. [Nəbi:] *Ölsəm də, oluram buna ümidvar; Analar minlərcə Nəbilər doğar.* S.Rüstəm; 2) etibar etmək, qızmaq, inanmaq, xatircəm olmaq. [Qədir] *ailəsini yalnız Nəsirə ümidvar olub gedə bilsər.* S.Hüseyn.

2. **Ümidvaram** şəklində – xatircəməm, inanıram. *Məcnun dedi: -Mən fədayı-yarəm; Vəslinə onun ümidvarəm.* Füzuli. [Elçin:] ..Ümidvaram ki, Sevinc çox gözəl usta olacaqdır. Z.Xəlil.

ÜMİDVERƏN, ÜMİDVERİCİ sif. 1. Bəs-lənilən ümidi doğrudacaq, gələcəkdə kamil bir insan olacağına ümid bəslənilən, gələcəyi olan. [Gənc yazıçılar arasında] *istedadlı və ümidverici gənclər vardır.* Qəzetlərdən.

2. Ümid ifadə edən, ümidli. Ümidverici *vəziyyət.* – Rüstəm kişi fikrini ümidverici söz-lərlə qurtardı. M.İbrahimov. *Lakin içəridən çıxanların heç birisinin sıfətində ümidverici bir əlamət görünmüdü.* B.Bayramov.

ÜMMAN is. [ər.] 1. Böyük dəniz, dərya, okean. *Bir firtına quşu olub; Baş vurmuşam ümmanlara; Dənizdə dürr axtarmışam.* R.Rza. *Cüt axıb töküür çaylar ümmana; Uca-uca dağlar lap baş-başdır.* N.Rəfibəyli. // Şairanən təşbehlərde. *Xoş olar üzrin ümmanni varsa; Sevinci, şadlığı duyani varsa.* N.Xəzri.

2. məc. Hədsiz, həddən artıq, sonsuz, çox. Ümman dərdim var mənim; Kənlüm olur xar mənim; Məskənim dağlar başı; Həmdəmim-dir qar mənim. (Bayati).

ÜMMƏT is. [ər.] 1. Xalq, camaat. *Açdın gözünü rəncü məşəqqət görəcəksən; Millətdə qəm, ümmətdə küdürüt görəcəksən.* M.Ə.Sabir.

2. din. Bir peyğəmbərə inanan adamlar, xalq, camaat. [Fərrux Molla Qurbana:]

Məhəmməd ümmətinin bu dünyaya uymayıb, o dünya üçün yaşamasından söz aç. Ə.Vəliyev.

ÜMUM is. [ər.] Hami, hamisi. *Ümuma aid məsələ.* – [Anisimin] *ixtirası keçmiş, ümumun təqdirini qazanmışdı.* S.Rəhimov.

ÜMUMBƏŞƏRİ sif. [ər.] Bütün adamlara, bütün bəşəriyyətə xas olan, aid olan, bütün insanların üçün əhəmiyyəti olan. *Ümumbəşəri mövzu.* – Əsil, həqiqi, böyük poeziya isə ümumbəşəri yaddaşdır. Y.Qarayev.

ÜMUDÜNYA is. [ər.] Bütün dünyaya, dünyanın bütün ölkəlerinə aid. *Ümumdünya əhəmiyyətli kəsf.* Ümumdünya kongresi. Ümumdünya Sülh Tərəfdarları Şurası.

ÜMUMƏN zərf [ər.] Ümumiyyətlə, ümum, hamı. *Sürməkdə idi siddət ilə hökmünü zülmət; Qalmışdı qaramlıqda ümumən bəşəriyyət.* Ə.Nəzmi. Ümumən *Miqim bəy arvadından çəkindiyini daima ustalıqla malalamağa çalışırdı.* S.Rəhimov.

ÜMUMXALQ is. [ər.] Bütün xalq üçün ümumi, bütün xalqa aid. *Ümumxalq mülkiyyəti.* Ümumxalq bayramı.

ÜMUMİ sif. [ər.] 1. Ümuma, hamiya aid olan; hər şeyi, hamini əhatə edən, qavrayan. *Ümumi seçki hüququ.* Ümumi turk-silah. // Hamiya, hər şəxə samil olan, xas olan. Ümumi nöqsanlar. Ümumi qaydalar. Ümumi vəziyyət.

2. Hamiya və ya bir neçəsinə məxsus, birgə istifadə olunan; müştərək. Ümumi əmlak. Ümumi koridor. – *Üç gün sonra qaynana* ayrıca bir otaq təxsis olundu, ümumi yoldan belə məhrum edildi. Çəmənzəminli. □ **Ümumi yataqxana** – adətən bir müəssisədə işleyen və ya bir məktəbdə oxuyan adamların bir yerdə yaşaması üçün ev. Ümumi yataqxanada işıqlar sönmüşdü. H.Seyidbəyli.

3. Başqası ilə eyni, uyğun olan, bənzər, başqası (başqları) ilə eyni zamanda olan. Ümumi manafə. Onların arasında ümumi cəhələr coxdur.

4. Birgə, birlikdə götürülmüş; bütün, tamam, ümumən, cəm. İşçilərin ümumi sayı. Ümumi nəticə.

5. Bir şeyin əsaslarına aid olan. Elmin ümumi məsələləri. Ümumi anatomiya.

6. Təfərrüatına, təfsilatına vərmədan, əsəsən başlıca xüsusiyyətləri qavrayan. Ümumi

təəssürat. Vəziyyəti ümumi şəkildə təsvir etmək. Ekspedisiyanın ümumi planı.

◊ **Ümumi dil tapmaq** – qarşılıqlı anlaşmaya nail olmaq, bir-biri ilə razılışmaq, raziliga gəlmək. [Ömer Lütfi:] *Onlar ilə ümumi bir dil tapmaq mümkünündür.* H.Nəzerli. **Ümumi iclas (yiğincəq)** – hər hansı kollektivə, teşkilata, idarəyə mənsub adamların hamisinin iştirak etdiyi iclas (yiğincəq). *Məktəbin ümumi iclası.* **Ümumi təhsil** – xüsusi ixtisas vermədən, hərtərəfli hazırlıq verən təhsil.

ÜMUMİLƏŞDİRİLMƏ “Ümumiləşdirilmək”dən *f.is.*

ÜMUMİLƏŞDİRİLMƏK “Ümumiləşdirilmək”dən *məch. Həyatdan, taledən şikayət, narahiq, giley-güzər, etibarsızlıq kimi cəhətlər bayatılarda elə ümumiləşdirilmişdir ki, onun hər bir misrasında.. xalqın üzək çırptuları duyulmaqdadır...* İ.Abbaslı.

ÜMUMİLƏŞDİRİMƏ 1. “Ümumiləşdirilmək”dən *f.is.*

2. Ayri-ayri faktları, hadisələri müşahidə və öyrənmək nəticəsində hasil olan ümumi fikir, mülahizə; ümumi nəticə. *Əsərdə irəli sırlən ümumiləşdirmələr.*

ÜMUMİLƏŞDİRİMƏK f. 1. Bir yerde birləşdirmək, vahid bir küll halında birləşdirmək. [Firəngiz Muxtarə:] *Mənə elə gəlir ki, yazılıçı hekayəsində xalqımızın müdrik fəlsəfəsinə ümumiləşdirmişdir.* B.Bayramov.

2. Bir sıra hadisə, ya faktı tutuşdurma yolu ilə onların hamisəna eyni dərəcədə xas olan xüsusiyətləri aşkara çıxarmaq, onları bir küll, bir qrup halında birləşdirmək. // Ayri-ayri faktların nəzərdən keçirilməsi əsasında ümumi nəticələr çıxarmaq. *İstehsalat qabaqcıllarının təcrübəsinə ümumiləşdirmək.*

ÜMUMİLƏŞMƏK f. 1. Bir yerdə, bir ümumi seyidə birləşmək.

2. Ümumi olmaq, eyni dərəcədə hamiya, bütün cəmiyyətə məxsus olmaq; ictimaişmək.

ÜMUMİLİK is. 1. Ümuma, hamiya və ya çoxusuna aid olma; ümumiyyət.

2. Birlilik, ayrılmazlıq, uyğunluq. *Nöqtəyinə nəzərlərin ümumiliyi. Məqsəd ümumiliyi. Dil ümumiliyi.*

ÜMUMİYYƏT [ər.] b ax **ümumilik** 1-ci mənada. [Xamburabi:] *Çünki cəmiyyət ümu-*

miyyət, fərd isə xüsusiyət deməkdir. Cəmən-zəminli.

ÜMUMİYYƏTCƏ dan. b ax **ümumiyyətə.** Ümumiyyətcə, o, hazırlıqlı tələbədir.

ÜMUMİYYƏTLƏ 1. Deyilənləri yekunlaşdırıcı, ümumiləşdirici ara söz kimi işlənir. Ümumiyyətlə, “Molla Nəsrəddin” susmağı bacarmırdı, o, etiraz etmək üçün doğulmuşdu. M.İbrahimov. Ümumiyyətlə, [Durna] pis dolanmışdı, ancaq indi oğlunun evindəki fırvar hayatı heç vaxt görməmişdi. Ə.Sadiq.

2. zərf Ayrılıqla deyil, ümumi surətdə götürdükdə; hamıliqu. [Nizami] *Fəxrəddinin qəhrəmanlığını və ümumiyyətlə azərbaycanlıların hərbi dəyərini çox gözəl bilirdi.* M.S.Ordubadi.

ÜMUMQOSUN is. və *sif.* Bütün qoşun növləri üçün ümumi, vahid olan, bütün qoşun növlərini qavrayan. Ümumqosun taktikası. Ümumqosun nizamnaması.

ÜMUMMİLLİ *sif.* [ər.] Bütün millət üçün ümumi olan, bütün millətə aid olan. Ümummili dil. Ümummilli bayram.

ÜMUMRAYON is. [ər. ümum və fr. rayon] Bütün rayon üçün ümumi, bütün rayona aid. Ümumrayon imaciyyi.

ÜMUMRESPUBLİKA is. [ər. ümum və lat. respublika] Bütün respublika üçün ümumi, bütün respublikaya aid. *Pambıq əkinlərinə ümumrespublika baxışı.*

ÜMUMŞƏHƏR is. [ər.] Bütün şəhər üçün ümumi, bütün şəhərə aid. Ümumşəhər partiya konfransı. Ümumşəhər kitabxanası.

ÜMUMTƏHSİL *sif.* [ər.] Xüsusi deyil, ümumi təhsil verən. Ümumtəhsil məktəbləri.

ÜMUR is. [ər. “əmr” söz. cəmi] *klas.* İş, vəzifə. [Yusif Sərrac] *naçar ümuri-səltənətin icrasına iqdam etdi.* M.F.Axundzadə.

ÜN is. *q.d.* Səs, səda. Ünümədən titrədi tamam vilayət; *Eylə sandılar ki, qopdu qıymat.* M.P.Vaqif. *Kədərli keçirdi dustağın günü;* *Gecə musiqisi bayquşun ünү.* H.K.Sanılı.

ÜNAS is. [ər.] *klas.* Qadın, arvad. [Hacı Mehdi:] *Mən dünən hamamdan qayıdan vaxt bir ünas tayfasına rast gəldim.* Ə.Haqverdiyev.

ÜNQA is. [ər.] b ax **simurq.**

ÜNLƏMƏK f. Səsləmək, çağırmaq.

ÜNS is. [ər.] 1. *klas.* İnsan, bəşər, adam.

2. Bax ünsiyyət. □ Üns bağlamaq (salmaq, tutmaq) – bax ünsiyyət bağlamaq (salmaq, tutmaq) (“ünsiyyət”də). Cün ol bəşəriyyəti unutdu; Ahu onunla üns tutdu. Füzuli. Oğlan Nəriman əmi ilə Qərənfil bacıya doğma ata-anası kimi üns salmışdır. İ.Əfəndiyev.

ÜNSİYYƏT is. [ər.] 1. Qarşılıqlı münasibət, əlaqə, yaxınlıq, ülfət. Hələ bir-birini tanımayan adamlar heç xəbərləri olmadan bir-birinə yaxınlaşır, onların arasında ülfət və ünsiyyət daha da möhkəmlənirdi. Ə.Əbülləhesən. Atla kişinin [Mahmudalının] arasında qəribə bir ünsiyyət əmələ gəlməsi. İ.Əfəndiyev. □ Ünsiyyət bağlamaq (salmaq, tutmaq) – aralarında yaxşı münasibət yaranmaq, bir-biri ilə yaxın olmaq, ülfət bağlamaq. Bizi sizə o qədər alışdıq, elə ünsiyyət bağladıq ki, ayrılmış çətinidir, – deyə, bir dost bizə müraciət edir. M.İbrahimov.

2. Əlaqə, rəbitə, qarşılıqlı münasibət. Dil insanlar arasında ünsiyyət vasitəsidir.

3. Xoş münasibət, yaxınlıq, mehribanlıq. Ailədə ünsiyyət artıran, ürəkdə munis duyğular oyandan belə axşamlardan sonra yuxu nə qədər şirin olardı. M.İbrahimov. Həbib Gözəlin evində hərəkət, körpələrində ünsiyyət, özündə mərhəmət gördüyü kimi, Gözəl də Həbibdə insaniyyət, mehribanlıq hiss edirdi. Ə.Veliyev.

ÜNSİYYƏTLİ sif. Adamlarla çox tez yaxşı münasibət yarada bilən; adamayovan, istiqanlı, mehriban. Ünsiyyətlili adam.

ÜNSİYYƏTSİZ sif. Adamlarla münasibət yarada bilməyen; adamayovanşız, qaniso-yuq. Ünsiyyətsiz adam.

ÜNSÜR is. [ər.] 1. Qədim materialist felsefədə: tebiətin, bütün şeylərin, hadisələrin bünövrəsini təşkil edən əsas tərkib hissələrindən biri (od, su, hava, torpaq).

2. kim. Adı kimyevi üsullarla tərkib hissələrinə ayrıla bilməyən, yaxud da sintez yolu ilə əldə edilə bilməyən bəsət maddə; element.

3. məc. Hər hansı içtimai tebəqqənin nümayəndəsi. Cəmiyyətin mütərəqqi ünsürləri. – ..Nəsir [Qədirin] istirahət və səadətini əlin-dən almağa .. çalışan müzür bir ünsürdür. S.Hüseyn. [Rəbi:] Düşmən ünsürlərdən də bir çoxunu yaxaladım. C.Cabbarlı. // Şəxs,

adam. Qəbilənin çalışmaq iqtidarından məhrum bütün ünsürləri burada [əllillər evində] idi. Çəmənzəminli.

4. Tamı əmələ gətirən hissələrdən, cüz-lərdən hər biri. Müsiqi ifadəliliyinin bir çox mühüm ünsürləri (kök, vəzn, tembr və sairə) məhz melodiyanın tərkibində birləşərək bir vəhdət təşkil edir. Ə.Bədəlbəyli. İqlim ünsürlərindən biri də havanın nisbi rütubətidir. “Çay bitkisi”. // xüs. Hər hansı qurğunun, mexanizmin hissəsi, detali.

ÜNVAN is. [ər.] 1. Bax **adres** 1 və 2-ci monalarda. [Maral] çox sağ ol! – dedi və ünvanını verərək Qara kişini Bakıya, evinə qonaq çağırıldı. Ə.Əbülləhesən. Ünvanlara baxa-baxa; Bir qapını döyüdən onlar. M.Dil-bazi.

2. **Ünvanına** şəklində – haqqında, bare-sində, aid. Ərlə arvad ünvanına qoşa sağlıqlar; Deyildikcə fikrə getdi qom yeyə-yeyə. S.Vurğun. [Qüdret] şəxşən öz ünvanına yağıdırılan ittihamları rədd etməyə haqlı deyildi. M.Hüseyn.

3. klas. **Ünvanında, ünvanlı** şəklində – adında, adlı, sərlövhəli, adı altında. Bu aprelin 4-də .. elm və kamal təhsil edən müsəlman cavanları hökumət rüssəti ilə mərhum M.F.Axundzadənin “Məstəli şah” ünvanında tərtib etdiyi komediyanı oynayıblar. F.Köçərli.

ÜNYETMƏZ sif. Çox uzaq; çox uzaq olduğunu üçün səs də gedib çatmayan; səs eşi-dilməz. Get-gedə qatilaşan sükütdən Orxan bir az vahimələndi, özünü dönyanın əlcətməz, üyətməz güşəsinə atılmış kimi tək-tənha hiss əldədi. İ.Məlikzadə.

ÜRCAH is. məh.: **ürcəh olmaq** – rast gəlmək, təsədűf etmək, rastlaşmaq. Görusün qarşısında bunlar bir bəyənən strajnikə ürcəh oldular. “Qaçaq Nəbi”. [Şahpəri:] Nəvən ürcəh olacaqdı ədabazın, yelbeyinin birinə, o da sənin qədrini nə biləcəkdi! B.Bayramov.

ÜRƏFA is. [ər. “arif” söz. cəmi] klas. kit. Arıflar, mərifətlə, ağıllı adamlar. Ürəfa məskəni olan Şirvan; Cühəla xabgahıdır əalan. M.Ə.Sabir.

ÜRƏK is. 1. İnsanda qan dövranının, döş boşluğunun sol tərəfində yerləşən əzələli kisə şəklində mərkəzi orqanı; qolb. Ürəyin döyün-məsi. Ürək xəstəliyi. // Döşün qol tərəfində

həmin orqanın üstündəki yer. *Ürəyini tutmaq.* – *Bibixanum əlini ürəyinin üstünə qoysa..* B.Bayramov.

2. məc. Həmin orqan insanın hiss, həyəcan, əhvali-ruhiyə, təəssürat simvolu kimi. *Adamın ürəyi sevinir. Ürəyini həyəcanlandırmak.* *Ürəyim sakit deyil.* – [Sultan bəy:] Yaxşı, yaxşı, naz eləmə, bilirəm ki, ürəyində sevinir-sən. Ü.Hacıbəyov. *Aılədə ünsiyət artıran, ürəkdə munis duyğular oyadan belə axşamlardan sonra yuxarı nə qadər şirin olardı.* M.Ibrahimov. // məc. Bu orqan həssaslıq, xeyirxahlıq simvolu kimi. *Ürəyi olmayan adamlar onu başa düşə bilməzlər.* // Həmin orqan məhəbbət, sevgi, eşq, vurğunluq, qəlbən bağlılıq kimi (bu mənada əsasən “qəlb” sözü işlənir).

3. məc. b a x **qəlb²** 2-ci mənada. [Fitnə:] *Bu, elin öz istəyidir; El dövlətin ürəyidir.* A.Saiq.

4. məc. Cəsarət, hünər. *Gecə ikən bir qadının təkbaşına ormana getməsi böyük bir ürək və cəsarət istor.* S.Hüseyin.

5. **Ürəyindən** şəklində *zərf* – istədiyi kimi, arzusuna müvafiq olaraq, arzuladığı kimi. [Hacı Hüseyn İslamın] *lap ürəyindən danışmışdı.* S.Hüseyin.

6. **Ürəklə** şəklində *zərf* – 1) qorxmadan, çəkinmədən, ehtiyat etmədən, hünərlə, cəsarətlə. *Ürəklə vuruşmaq.* – *Şahmar ürəklə dil-ləndi.* B.Bayramov; 2) həvəslə, ürəkdən, can və könüldən. *Çox məclis qurmuşam ağ bulağında; Ürəklə danışıb gülmüşəm, dağlar!* Aşıq Şəmsir.

◊ **Ürək ağrısı (yanğısı) ilə** – b a x **ürək-ağrısı.** O – ürək yanğısı, göz yaşları, bir çəngə bulud; *Oydub yaddaşı, vicdanı utandırdı muğam.* B.Vahabzadə. **Ürək bağlamaq** – qəlbini bağlamaq, qəlbən bağlanmaq. *Yoldaşına ürək bağlamaq.* **Ürək bulandırmaq** – nifret hissi oyatmaq, iyrendirmək. *Həla şəhərlərdə nişanələr var; Ürək bulandıran əfsanələr var.* M.Müşfiq. **Ürək çırpıntıtı ilə** – ürəyi çırpına-çırpına, intizarla, narahathılıq. *Sözün yerinə düşdüyüñə sevinən Tükəzban xala, ürək çırpıntıtı ilə Muradovun cavabını gözlədi.* İ.Şixli. **Ürək dostu (yoldaşı)** – ən yaxın dost, yoldaş, sirdəş. *Dostun bir tək dostu ol; Arxa-dirək dostu ol; Dost deyib,*

dost olanda; Söz yox, ürək dostu ol. (Bayati).

Ürək eləmək – bir işi görməyə cürət etmək, cəsarətlənmək, ürəklənmək. *Nə mən ürək edirəm, yazım ona bir kağız;* *Na da mən yaz-mayır o şən, o mehriban qız.* Ə.Cəmil. **Ürək eləməmək** – cəsarət eləməmək, ürəklənməmək. *O qədər adamdan heç kəs cincirini çıxartmağa da ürək eləməsin?* Ə.Thüləsən.

Ürək qızdırmaq – inanmaq, etibar etmək, qızmaq. *Ona ürək qızdırmaq olmaz.* – [Rüstəm kişi] *Yarməmmad hadisəsindən sonra Salman va Lal Hüseynə ürək qızdırma bilmirdi.*

M.Ibrahimov. [Gövhər xanım:] *Tanımadığım, bilmədiyim adama necə ürək qızdırırm?* İ.Hüseynov. **Ürək qoymamaq** – b a x **ürə-yini yarmaq.** *Öpdülər Osmani qaçaqlar təktək; Dedilər:* – *Qoymadin sən bizdə ürək!*

H.K.Sanlı. **Ürək sindırmaq** – ürəyinə toxunmaq, qəlbini toxunmaq, özündən incitmək. *Özgə qismətinə göz də diknədim;* *Ürək sindirmədim, qəlb incitmədim.* B.Vahabzadə.

Ürək vermək – 1) ürəkləndirmək, cəsarətləndirmək, bir işe ruhlandırmak. *Arabir Nəbi yoldaşlarına ürək vermək üçün nəzə çəkir.* “Qaçaq Nəbəi”. [Sərvinaz:] *Toyuq ölsə bir çəngə tükdür, dəvə ölsə dərisi bir yükdür, – deyə, öz-özüna ürək verdi.* B.Bayramov; 2) sevmək, məhəbbət yetirmək. [Rövşən:] *Xanım, mənim sevgilim vardır. Mən onunla əhd-peyman eləmişəm ki, bir özgəsinə ürək verməyəm.* (Nağıl). **Ürək yandırmaq** – b a x **can yandırmaq** (“can”da). *İşə ürək yandırmaq.* – [Kələntər Rüstəmə:] *Hərəsi bir dərədan gəlib. Muğana nə ürək yandıracalar..*

M.Ibrahimov. **Ürək yanğısı ilə** – b a x **ürək ağrısı ilə.** *Katib.. ürək yanğısı ilə davam etdi.* B.Bayramov. **Ürəkdən tikən çıxar(t)maq** – birinin qisasını başqasından almaq. **Ürəklərini boşaltmaq** – öz kədərlərini, həyəcanlarını, hissələrini bir-birinə danışmaq. **Ürəyə işləmək** – təsir etmək, təsirləndirmək. *Nənənin ürəyə işləyən sözlərinin müqabilində Cəmil də doluxsundu.* S.Rəhimov. **Ürəyi açı-la-maq** – qəmdən, kədərdən qurtarib sevinməyə başlamaq, kefi açılmaq. [Sara Əbdüllə:] *Zəhmət də olsa, lütf edib, məni pəncərənin qabağına aparın, bir az [xanəndəyə] qulaq asım, ürəyim açılsın.* C.Cabbarlı. [Tükezban:] *O zamanlar adamın ürəyi açılmır, üzü gülmürdü.*

M.Hüseyn. **Ürəyi ağrımaq** *məc.* – yazılı gəlmək, rəhmi gəlmək; acımaq. **Ürəyi ağızına gəlmək** – 1) iyərənmək, ciyrərənmək. [Qurban:] *Üzünə baxanda adamın ürəyi ağızına gəlir.* Ə.Haqverdiyev; 2) bərk qorxmaq, qorxu hissi keçirmək. **Ürəyi aşib-daslaşmaq** – çox sevinmək, şadlanmaq, fərəhlənmək. *Ürəyim fərəhdən aşib-dasşanda; Qışi yaz görürəm, qaranı ağ mən.* B.Vahabzadə. **Ürəyi atlanmaq** – 1) həsrətdən olmaq. *O yerləri görmək, Çinarlular bulğandan su içmək üçün Yusifin ürəyi atlanırdu.* B.Bayramov; 2) bax **ürəyi döyünmək.** [Sabırın] *dərs zamanı həmişə ürəyi atlanırdu.* S.Rəhimov. **Ürəyi atmaq** – bax **ürəyi atlanmaq** 1-ci mənəda. **Ürəyi ayağının altına düşmək** – bax **ürəyi qopmaq.** **Ürəyi bir tikə olmaq** – bax **ürəyi ərimək.** Burada bəzilərinin ürəyi bir tikə olur. Mir Cəlal. **Ürəyi birtəhər olmaq** – özünü pis hiss etmək, ürəyi üzülmək. [Sevil Atakışiyə:] *Bəsdir, ay əmi, ürəyim birtəhər oldu.* C.Cabarlı. **Ürəyi boşalmaq** – sakitleşmək, ağlayıb rahat olmaq. *Şəfiqə isə evdə tək qalıb ürəyi boşalana kimi ağladı.* İ.Musabeyov. **Ürəyi böyümək** – iftixar, məmənluq hissi ilə fərəhlənmək, sevinmək. *Səhərki sovgat şeylərinin hazırlanmasını fikirləşdikcə Qərənfil xalanın ürəyi böyütür, şadlığından otağa sığmurdı.* Ə.Vəliyev. **Ürəyi bulanmaq** – 1) qusmaq ehtiyacı hiss etmək, mədəsi qarışmaq. [Səfərqulu bəy:] *..Şoqəribin adını çəkəndə ürəyim bulanır.* S.S.Axundov. [Əlləzoglu:] *[Gülgəzin] yenə ürəyi bulanır, başı da ağrıyrı.* İ.Hüseynov; 2) nifret hiss etmək, nifrətlənmək. *Əbil gördükələrini, eşitdiklərini qeyd eləyir, dostlarını görəndə ürəyi bulanır, qan beyninə sıçrayırdu.* Ə.Vəliyev. **Ürəyi buz kimi olmaq** – tamamilə sakit, rahat, xatircəm olmaq. **Ürəyi cizildamaq (ciz-ciz cizildamaq)** – bax **ürəyi yanmaq** 2-ci mənəda. **Ürəyi çatlamaq** – ürəyi partlamaq. *Çatlayır, Xənbaci, qəmdən ürəyim; Qovuşub lap acığından kürəyim.* M.Ə.Sabir. **Ürəyi çəkilmək** – son dərəcə üzülmək, zəifləmək, canı qalmamaq. *Hacı Atakışi köksünü ötürdü:* – Yox, Əli Sadiqi, elə demə, ürəyim çəkilib, quru bədənim qalıb. Ə.Abasov. **Ürəyi çəkməmək** – bax **ürəyi götturməmək.** **Ürəyi çırpinmaq** – narahat olmaq, həyə-

canlanmaq. *Səltənətin ürəyi çırpındı.* B.Bayramov. **Ürəyi dabanına düşmək** – bax **ürəyi ayağının altına düşmək.** **Ürəyi dağ boyda olmaq (dağa dönəmək)** – fəxr etmək, iftişar etmək, hədsiz sevinmək. *Sözlərimi dalğa-dalğa yaydı sahər küləyi; Dağa döndü anaların, ataların ürəyi.* S.Vurğun. [İlyas Adiləye:] *Dayımla bərabər yanaşı at sürərək kənndən çıxanda ürəyim dağğa dönəməşdi.* Ə.Məmmədxanlı. **Ürəyi dağ-dağaya düşmək** – bərk həyecan keçirmək, narahat olmaq, seksəkeli olmaq. *Qız ha gözlədi ki, indi İbrahim gələr, bu saat İbrahim galər, gördü yox, İbrahim, deyəsən, heç burda yoxmus.* Axırda ürəyi dağ-dağaya düşdü. (Nağıl). **Ürəyi dağlanmaq** – son dərəcə qəmlənmək, kədərlənmək. *Bu zaman Lətif şahin ürəyi dağlanıb, sazi basdı sinəsinə.* “Lətif şah”. **Ürəyi darixmaq** – bax **ürəyi sixilməq.** Əşrəfin ürəyi darixdi. S.Rəhman. **Ürəyi daşa dönəmək** – zalımlaşmaq, qəddarlaşmaq, amansızlaşmaq, riqqət hissini itirmək. [Əbdül:] *Adamların ürəyi daşa dönüb.* C.Cabarlı. *Göz qızanda qulaq kar olur, ağıl başdan çıxır, ürək daşa dönür, dil lal olur.* Ə.Abasov. **Ürəyi daşdan (domirdən)** – zalim, rəhməsiz, heç kəsə yazıçı, rəhmi gəlməyən, acımayan adam haqqında. *Ürəyi daş olan bir filankəsə;* İndi necə qiyim öz ürəyimi? B.Vahabzadə. **Ürəyi dilində** – sadədil, ürəyi-açıq adam haqqında. *Qasım Kəngərli təbiətən sadə, təmiz adam idi, “siyaset” bilməzdi, ürəyi dilində idi.* M.Ibrahimov. **Ürəyi dolu** – kədərdən və ya sevincdən ürəyində çoxlu deməli, yaxud yazmali sözü olan adam haqqında. *Məstan bəyin ürəyi dolu idi.* Boşaltmağa adam axtarırı. B.Talblı. *Ürəyim doludur, qoy deyim bir-bir;* *Boldur çörəyimiz, boldur çayımız.* H.Hüseynzade. **Ürəyi düşmək** – bərk qorxmaq, vahimələnmək. [Odabaşı:] *Mürçünü gördükə Fərmanın bir qədər ürəyi düşdü.* Ə.Haqverdiyev. [Xanımnaz:] *Salıblar [Almazı] dilə-agıza.* Hələ iki adam yiğışında ürəyim düşür. C.Cabarlı. **Ürəyi ərimək** – kədərdən, qorxudan üzülmək. *Neyləyim kim, bən fəqirəm, sən əmir;* *Həsrətdən yürəyim hərdəm ərir.* Nəsimi. **Ürəyi əsmək** – 1) iztirab keçirmək, qorxudan əsmək. [Xanımnaz Almaza:] *Ay qızım, qurban olum*

sənə, ürəyim əsirdi. C.Cabbarlı. [Səlim bəy:] *Bax, yenə əlimdə əsirsən, əsir; Duyuram, qorxudan ürəyin əsir.* S.Rüstəm; 2) birinin həsrətində olmaq, arzulamaq. *Gülşadın anasından ötrü ürəyi əsirdi, burnunun ucu göynəyirdi.* Ə.Veliyev. **Ürəyi getmək** – 1) huşunu itirmek, bayılmaq. *Bu yerədəymənin zərbindən zavallı usağın ürəyi getdi.* S.S.Axundov. [Əbdül Gülnisəyə:] *Xanım, Saranın ürəyi gedib, tez həkim lazımdır!* C.Cabbarlı; 2) bərk acmaq, yemək istemek. [Maya:] *Gedak, Pərsan, mən özüm də qayğanaqdan-zaddan bışırə bilirəm, yaman da acmışam, yəqin ki, Qarasın da ürəyi gedir.* M.İbrahimov; 3) bir şeyin bərk həsrətində olmaq, arzusunda olmaq, istəmək. [Telxək əcinnə:] *Səndən ötrü ürəyim gedir.* Ə.Haqverdiyev. **Ürəyi gəlməmək** – 1) qiymamaq, əli getməmək, heyfi gəlmək. *Sürəyya sonsuz bir fərəhələ bu açılan qöncələrin üzərinə yüyüür, onları qoparmağa ürəyi gəlmir, yalnız əllərinin şəfqətli təməsilə bir-bir onları oxşamaq istəyirdi.* Ə.Məmmədxanlı. *Əsmər xala gözlərini stolun kənarında qüssəli oturmış adamdan çıxdı, ancaq bu sözləri deməyə ürəyi gəlmədi.* Q.İlkin; 2) qorxmaq, ehtiyat etmək, çəkinmək. *Əcəb xala kəndin aşağı başında olduğu üçün təkbaşına gecə vaxtı getməyə ürəyi gəlmədi.* S.Hüseyn. **Ürəyi götürməmək** – təbiəti qəbul etməmək, çəkməmək. *Həkimin yazdığı dərmanı anama çətinliklə içirdirdim, ürəyi götürmürdü.* Mir Cəlal. **Ürəyi gup (gurp, tip) eləmək** – bax **ürəyi düşmək.** Ürəyi gülmək – şadlanmaq, fərəhlenmək, sevinmək. **Ürəyi xarab olmaq** – 1) bax **ürəyi getmək.** *Mehribanın ürəyi xarab olub özündən getmişdi.* S.Hüseyin; 2) bərk kədərlənmək, təsirlənmək. *Qız özünü saxlaya bilməyib ağladı.* Ata-anasının ürəyi xarab olub dedilər. (Nağıl). **Ürəyi içinə düşmək** – bax **ürəyi düşmək.** Ürəyi istədiyi kimi – necə isteyir, necə lazımsa. **Ürəyi istədiyi qədər – nə qədər isteyir, nə qədər lazımsa o qədər.** **Ürəyi istəyən** – hər nə isteyir, hər nə lazımdır, hər nə arzulayırlar. *Novruz bayramına iki gün varyıldı...* Küsüllülər barışırıdı, ürəyi istəyənlər bir-birini qonaq çağırırdı... “Aşıq Ələsgər”. **Ürəyi keçmək** – bax **ürəyi getmək** 1-ci mənada. *Güllənin səsinə padşahın*

ürəyi keçib yerə yixildi. (Nağıl). **Ürəyi köksünə sığmamaq** – hədsiz dərəcədə fərəh-lənmək, iftخار etmək, sevinmək. **Ürəyi kövrəlmək (kövrəklənmək, kövrəkləşmək)** – doluxsunmaq, təsirlənmək, riqqətə gelmək. *Kərəm bunları görəndə ürəyi kövrəldi.* “Öсли ве Көрәм”. **Ürəyi qalxmaq** – 1) bax **ürəyi bulanmaq** 1-ci mənada. [Şamoya] *elə gəldi ki, onun quluncu bərk sancır, kürəyi qovuşur, ürəyi qalxır.* S.Rəhimov; 2) bax **ürəyi atlanmaq** 1-ci mənada. **Ürəyi qan olmaq (qana dönmək)** – son dərəcə kədərlənmək. *Kərəmin ürəyi qana döndü, elə bildi ki, bu, Өслин ceyrandır.* “Öсли ве Көрәм”. Harda qaldın, sənə qurban, ürəyim qan oldu? M.Möcüz. **Ürəyi qanla dolmaq** – bax **ürəyi qan olmaq (qana dönmək).** Ürəyi qəfəsə salınmış quş kimi çırpinmaq – bax **ürəyi quş kimi çırpinmaq.** Ürəyi qıldan (sapdan, tük-dən) asılı olmaq (asilmaq) – ürəyi xəstə, zəif adam haqqında. Ürəyi qırılıb ayağının (ayağlarının) altına düşmək – bax **ürəyi ayağının altına düşmək.** Ürəyi qısilmaq – qüssələnmək, kədərlənmək. *Tutqun havadan adamın ürəyi qısılır.* Ürəyi qızınmaq – xoşlamaq, xoşuna gəlmək, bəyənmək. [Xəlil:] *Səni görən kimi ürəyim qızındı, xoşuma gəldin.* S.Rəhman. **Ürəyi qızmaq** – 1) inanmaq, etibar etmək; qızmaq. *Hərçənd [Gülperinin] bu şəhərdə tanışları vardi, amma onlara da ürəyi qızırmır.* S.S.Axundov. [Gövhər xanım:] *Onlara da ki ürəyim qızmur, ümid eləmirəm.* İ.Hüseynov; 2) bax **ürəyi qızınmaq.** **Ürəyi qopmaq (qırılmaq)** – bərk qorxmaq, qorxu hissi keçirmək. [Dərvish:] *Paltar xışlısına eşidərək ürəyim qopdu.* A.Divanbəyoglu. *Nərgizin ürəyi qopdu.* Ə.Məmmədxanlı. **Ürəyi qubarlanmaq (qubar bağlamaq)** – bax **ürəyi qan olmaq (qana dönmək).** *Kərəmin ürəyi qubarlandı, sazını dordlu sinəsinə basıb dedi.* “Öсли ве Көрәм”. Ürəyi quş kimi çırpinmaq – bax **ürəyi yarpaq kimi əsmək.** *Yol qısalıqla Nəcəfin ürəyi quş kimi çırpinır, səbri tükənirdi.* Q.İlkin. **Ürəyi nanə (nanə yarpağı) kimi əsmək (titrəmək)** – bax **ürəyi əsmək.** Ürəyi od tutmaq (od tutub yanmaq) – bax **ürəyi yaralanmaq.** *Gəlirəm dəhşətə gördükərimdən;* *Od tutur ürəyim, hərlənir başım.* S.Rüstəm. Əbilin

tüstüsü təpəsindən çıxır, ürəyi od tutub yandı. Ə.Vəliyev. **Ürəyi oxşamaq** – həzz vermək, ləzzət vermək, zövq vermək. *Bu musiqi adamın ürəyini oxşayır.* **Ürəyi olmaq** – arzu etmək, arzusunda olmaq, istəmək. **Ürəyi parçalanmaq (parça-parça olmaq)** – bax **ürəyi partlamaq** 1-ci mənada. *Qoparıb atmışdilar bir gülü budağından; Ürəyim parçalandı, hücum çəkdi dərd mənə.* S.Rüstəm. [Əbdülkərim:] *Od çıxırdı elə bil o yanıqlı nəfəsdən; Qanda dönmüş ürəyim parçalandı bu səsden.* B.Vahabzadə. **Ürəyi partlamaq** – 1) intizardan, kədərdən, pis xəbərdən bərk həyəcanlanmaq, kəderlenmək, ürəyi parçalanmaq. [Məryəmin] *fikirdən, qüssədən az qaldı ürəyi partlasın.* M.İbrahimov; 2) ürəyin fəaliyyətinin dayanması nəticəsində ölmək. Yarım saat keçməmişdi ki, Hacı Nəsirin dükəndə ürəyi partlayıb vəfat etməsi xəbəri gəldi. S.S.Axundov. **Ürəyi sakitləşmək (sakit olmaq)** – sakit olmaq, sakitləşmək, rahatlanmaq, nigarcanlıqlıdan qurtarmaq, xatircəm olmaq. [Ata:] *Qızım, bu vilayətdə ağrı ürəyin sakit olmursa, köcüb, başqa vilayətə gedək.* (Nağıl). Əmisi uşaqları peşəş qutularını açıması Ağcanın ürəyi sakitləşməzdi. Mir Cəlal. **Ürəyi səksəkədə (səksəkəli) olmaq** – təşviş, təlaş keçirmək, intizarda olmaq. *Oturmuşdum səkida; Ürəyim səksəkədə; Yardan baş alma gəldi; Bir qızıl nəlbəkidi.* (Bayati). **Ürəyi sərinləmək** – rahatlaşmaq, sakitləşmək, xatircəm olmaq. **Ürəyi sıxlımaq** – kədərdən, qəmdən, yorğunluqdan, yaxud acı-nacaqlı bir şeyi görməkdən üzülmək, üzüntü duymaç, ürəyi ağrımıq, qəlbı sıxlımaq. *Sağcları dağınqı dolaşırsan tək; Sixılır yalnızlıq əlində ürək.* Ə.Cavad. *Budaqları sımq ağacları görərkən yolçunun ürəyi sixıldı.* Ə.Məmmədxanlı. **Ürəyi sınməq** – incimək, qəlbı sınməq. [Pəri:] *Bəhram! Sən xoşəxlaqsan, amma arabir sənin bu hərəkatlarını görəndə ürəyim tamamilə sandan sinir.* C.Cabbarlı. *Tərif etsəm, məni gözəllər qınar; Etməsəm, bilirəm, ürəyin sinar.* M.Rahim. **Ürəyi sizildəmaq** – bax **ürəyi ağrımıq.** **Ürəyi soğan qabığı kimi soyulmaq** – bax **ürəyi yanmaq** 1-ci mənada. **Ürəyi soyumaq** – 1) sakitləşmək, rahat olmaq, xatircəm olmaq. [Canbalayev:] *Ürəyi soyumayıb, indi*

də ailəmin içində əl atır, ürəyimi partlatmağa çalışır. İ.Hüseynov; 2) incimək, ürəyi sınməq, qəlbı sınməq. [Ceyniz:] *[Şiz] əllərini ac qurd kimi quzu buduna uzadandan bəri ürəyim ondan soyumuşdu.* Çəmənzəminli. **Ürəyi sökülmək (tel-tel olmaq)** – son dərəcə kədərlənmək, qəmlənmək. *Sökülür ürəyim, tutulur dilim.* M.Rahim. [Nazlı Gülgəzə:] *Bir yandan sevinirəm, bir yandan ürəyim tel-tel olur.* Ə.Məmmədxanlı. **Ürəyi şama dönmək (şam kimi ərimək)** – bax **ürəyi ərimək.** *Narınca bax, narınca; Saxlaram saralınca; Şama döndü ürəyim; Səndən cavab alıncı.* (Bayati). **Ürəyi şan-şan olmaq** – bax **ürəyi parçalanmaq (parça-parça olmaq).** *Pəri Soltan əhvalatı eşidəndə ürəyi şan-şan olub dedi.* (Nağıl). **Ürəyimiz oldu şan-şan;** *Aldığımız bu yaradan.* B.Vahabzadə. **Ürəyi şısmək** – 1) bax **ürəyi dağa dönmək.** *Oğlunun müvəffəqiyyətindən atanın ürəyi şıstdı;* 2) darixmaq, tengə gəlmək. *Sabirin “arizi qəmələr əlindən”;* *Ciyəri dağlandı, ürəyi şıstdı;* *O ürək dünəni dərk edən gündən; Nə qədər cəfaya tab eyləmişdi.* B.Vahabzadə. **Ürəyi tir-tir əsmək** – bərk həyəcan, iztirab keçirmək. **Ürəyi titrəmək** – bax **ürəyi əsmək.** *Bilsəydi ki, yerimdə mən durmuşam dağ kimi;* *Mağər titrəyərdimi ürəyi yarpaq kibi?* X.Rza. **Ürəyi tutmaq** – 1) xoşuna gəlmək, xoşlaməq, sevmək, bəyənmək, ürəyinə yatmaq. [Gəldiyev:] *Bəlkə sizin təsadüf saydığınız adam qızınızın xoşuna gəlməsidir, bəlkə ürəyi tutmuşdur.* Mir Cəlal; 2) ürək ağrısı tutmaq. **Ürəyi tutulmaq** – qəmlənmək, kədərlənmək. [Asya:] *Ay Gülcöhərə, sən oxuyanda həmişə manım ürəyim tutulur, bikef oluram.* Ü.Hacıbəyov. **Ürəyi tükdən nazik** – ürəyi yumşaq, ürəyinazık, çox riqqətlə adam haqqında. **Ürəyi uçmaq** – çox sevinmək, həddən artıq şadlanmaq. **Ürəyi ucunmaq** – bihal olmaq, titrəmək. *Oğlunun tutduğu işdən kişinin qəzəblənəcəyini yaxşı bildiyindən,* Salatının ürəyi ucunurdu. İ.Şixli. **Ürəyi üstündə durmamaq** – qorxudan, iztirabdan, intizardan və s.-dən bərk həyəcan keçirmək, çox narahat olmaq. [Gülnaz:] *Ax, qorxudan ürəyim üstündə durmur.* Ü.Hacıbəyov. **Ürəyi üstünə gəlmək** – əvvəlki rahatlığı, təskinliyi, xatir-cəmliyi qayıtmaq, rahat olmağa başlamaq.

[Sona Həmzəyə:] *Denən heç nə yoxdur, xəbər yalandır, [Qadirin] bəlkə ürəyi üstünə gəlsin!* Ə.Əbülləhsən. **Ürəyi üzülmək** – bax **ürəyi ərimək**. **Ürəyi vurulmaq** – sevmək, məhəbbət salmaq. *Ona vurulmuş ürəyim; Ondan ayrılmamış bir an; Nə arzum, nə diləyim.* N.Refibəyli. **Ürəyi yanmaq** – 1) yazılı gəlmək, rəhmi gəlmək, acımaq. *Paşa Qəribin ağlamığını görüb ürəyi yandı. “Aşiq Qərib”.* [Nəbi:] *Mən də, doğrusu, atayam, ürəyim yanır, qızıma yazığım gəlir.* Ə.Haqverdiyev; 2) berk susamaq, susuzlamaq. [Qar:] *Qızım, bir qasıq su ver, içim, ürəyim yaman yanır.* (Nağıl). [Yunis:] *Su ver, xalacan, ürəyim yanır...* Ə.Məmmədxanlı. **Ürəyi yaralanmaq** – pis bir şeydən, hadisədən və s.-dən mütəəssir olmaq, kədərlənmək. **Ürəyi yarpaq kimi əsmək** – bax **ürəyi əsmək**. **Ürəyi yerində olmamaq** – narahat olmaq, həyəcan keçirmək, iztirab içində olmaq. **Ürəyi yerin-dən qopmaq (oynamaq)** – bax **ürəyi qopmaq**. **Ürəyi yerindən oynamaq (qopmaq)** – bax **ürəyi qopmaq**. *Bu an birdən aşağıdan elə bir qışqırıq qopdu ki, ürəyim yerindən oynadı.* Ə.Məmmədxanlı. **Ürəyi yerinə gəlmək** – bərk həyəcandan, qorxudan sonra sakitleşmək, rahat olmaq, asudə nəfes almağa başlamaq. *Tamaşanın ürəyi yerinə gəldi.* Mir Cəlal. **Ürəyi yuxalmaq** – bax **ürəyi kövrəlmək**. *Bunları düşünə-dişünə Çimnaz arvadın ürəyi yuxaldı, gözlərinə yaş gəldi.* Ə.Əbülləhsən. **Ürəyi yumşalmaq** – acığ soyumaq, qəzəbi keçmək, mülayimləşmək. *Qəmərin ürəyi yumşaldı, gözlərinin yaşıni abi-niysan kimi töküb dedi: – Mehrivan dayı, mən yuxu görmüşəməsə, bəs bu üzük nədir?* (Nağıl). *Sadiqla Kərimi görən kimi [Xanpəriinin] ürəyi yumşaldı.* Ə.Vəliyev. **Ürəyində daş bağlamaq** – bax **ürəyində qalmaq**. **Ürəyində gizlətmək** – bax **ürəyində saxlamaq** 1-ci mənada. *Arzusunu ürəyində gizlətmək.* **Ürəyində kök salmaq** – unudulmaq, hemişə yadda, xatirdə olmaq, unudulmaz olmaq, hemişəlik yadda qalmaq. *İki xalqın ürəyində kök salıb; Füzulinin, Nəvai-nın qızılı.* S.Rüstəm. **Ürəyində qalmaq** – 1) həyata keçməmək, yerinə yetməmək. [Ədalət Ehtişəmiyo:] *Bu mənşur niyyətiniz ürəyinizdə qalacaq, Sərhəng!..* Ə.Məmməd-

xanlı; 2) deyilməmiş qalmaq, ifadə edilməmiş halda qalmaq. *Qaçayıñ sözləri bir nisgil kimi türəyində qaldı.* Ə.Vəliyev; 3) boğazında qalmaq (tikə və s.). **Ürəyində yağ qalma-maq** – bax **ürəyinin yağı ərimək**. *Cəfarin ata və anasını gözləməkdən ürəyində yağ qal-mamışdı.* Ə.Vəliyev. **Ürəyində yer eləmək** – unuda bilməmək, xatirindən çıxara bilməmək, hemişə yanında olmaq. *Bu arzu onun ürəyində yer elədi.* **Ürəyindən çıxarmaq** – qelbindən çıxarmaq, unutmaq, birdefəlik əl çökəmkə. *Mahəbbətini ürəyindən çıxarmaq.* Kini ürəyindən çıxarmaq. – [Surxay Aydına:] *Sən bu gün hər şeyi səmimi bir andla ürəyindən çıxar.* C.Cabbarlı. **Ürəyindən xəbər vermək** – 1) birinin ürəyində olan fikri qabaqcadan hiss edirmişcəsinə söylemək, ifadə etmək. [Ana:] *Can bala, – dedi, – ürəyim-dən xəbər verdin!* M.Rzaquluzadə; 2) ruhunu oxşamaq, xoşlaşdırmaq. *Bu, hekayənin sari simidir, bu sim lap yerində çalınır və oxu-cunun ürəyindən xəbər verir.* M.İbrahimov. **Ürəyindən keçmək** – ürəyində arzu etmək, istəmək. [Qaçayıñ ürəyindən keçdi ki, Ataşla can-dildən səhbat eləsin. Ə.Vəliyev. **Ürəyindən qara qanlar axmaq (getmək)** – acı, xoşagelməz, yaxud qorxulu bir hadisəni, işi təsəvvürə getirmək, dörin həyəcan və iztirab keçirmək. *Poladzadə sakit qulaq asa bil-mir, ürəyindən qara qanlar axırdı.* Ə.Vəliyev. [Nəcəf bəy Bəhrusa:] [Məclis] üzdən sənə elə [təntənəli] görsənir, bacıoğlu, amma içəridə ürəyimizdən qara qanlar gedir. Ə.Məmmədxanlı. **Ürəyindən qoparlı (silib, çıxarıb) atmaq** – bax **ürəyindən çıxarmaq**. *Oğlan bura gəlməyinə peşman olmuşdu və qəlbində qəflətən bas qaldırmış bu hissi boğmağa çalışırıdı.* Boğdu bu hissi. **Ürəyindən çıxarıb, bayqa gözlərinə görünən ağ pərdənin arxasına atdı...** İ.Məlikzadə. **Ürəyindən olmaq** – istədiyi, arzu etdiyi kimi olmaq. *Aygünün da ürəyindən oldu bu xəbər...* S.Vurğun. **Ürəyindən silmək, silib (çixarıb) atmaq** – bax **ürəyindən çıxarmaq**. [Nəcəf:] *Eyi yoxdur, – dedi, – mən sənin etdiklərinin hamisini ürəyimdən silib ataram.* Q.İllkin. **Ürəyindən tikan çıxarmaq** – tam razı salmaq, məmənun etmək. *Deyilənlər ürəyimdən tikan çıxartdı;* // birisindən başqasının qisasını

almaq, birisinin arzusunu yerinə yetirməklə onu tam razı salmaq, məmənun etmək. [Nisə xanım Şeydaya:] *Vahidova hücum eləmisən, ürəyimdən tikan çıxartmışan*. Ə.Məmmədxanlı. **Ürəyinə dağ basmaq (vurmaq, qoymaq, çəkmək)** – ürek ağrısı vermek, əzab və iztirab vermek, cəfa vermək, incitmək. [Camal:] *Eh, ay Nəbi dayı, bəylər coxlarını qabıqlan çıxarıblar. Mənim ürəyimə də dağ çəki blər*. Ə.Abasov. **Ürəyinə dağ-dağda düşmək** – təşviş, qorxuya düşmək, şübhəyə düşmək. **Ürəyinə dağ-dağalar (lar) göturmək (salmaq)** – cürbəcür şübhələrlə özünü narahat etmək, təşviş salmaq. [Nurulla:] *Uf, arvad, sağ olasan səni, niyə ürəyinə dağ-dağalar götirirsən?* E.Sultanov. **Ürəyinə dammaq** – qabaqcadan hiss etmək, duymaq, sezmək. [Sona Mahmuda:] *Elə bil ürəyimə dammışdı ki, gələcəksən*. Z.Xəlil. **Ürəyinə dərd eləmək** – bax ürəyinə salmaq. **Ürəyinə dəymək** – 1) bax ürəyini vurmaq. *Mən sənə dedim ki, "bir az az ye, çünki turşdu, ürəyinə dəyər"*. M.Ə.Sabir; 2) incitmək, qəlbini qırmaq, könlünü qırmaq, toxunmaq. [İbrahim:] *Onun ürəyinə dəymək heç bir la-yiq iş deyildi*. Ə.Haqverdiyev. *Maarif müdürünin istehzali rəftəri Rüstəm kisinin ürəyinə dəydi*. M.İbrahimov. **Ürəyinə düşmək** – bax ürəyinə dammaq. **Ürəyinə gəlmək** – güman etmək, zənn etmək, fikrinə gəlmək. [Surxay Aydına:] *O zavallı [Gültəkin] sənin rahatlığın üçün hər bir şeyi, hətta canını belə əsirgəmirkən sənin gör nə kimi şəyər ürəyinə gəlir*. C.Cabbarlı. **Ürəyinə göturmək** – fikrina göturmək, ehtimal etmək, güman etmək. *Belə şəyərə ürəyinə götirmə*. **Ürəyinə girmək** – müxtəlif yollarla öz torəfinə çəkməyə, ələ almağa çalışmaq. **Ürəyinə işləmək** – təsir etmək, mütəəssir olmaq. **Ürəyinə qara-qura gəlmək** – ürəyinə şübhəli şəyər gəlmək, ürəyinə qara fikirlər gəlmək. [Nisə xanım Sədəfo:] *Amma ürəyinə qara-qura gəlməsin*. Ə.Məmmədxanlı. **Ürəyinə qaynar su səpmək** – bax ürəyinə dağ basmaq. **Ürəyinə ləkə (xal) düşmək** – bir şeydən şübhələnməyə başlamaq. [Şirəlinin] *ürəyinə balaca xal düsdüsə də, üzə vurmayıb dedi*. S.Rəhman. **Ürəyinə ləkə (xal) salmaq** – şübhələndirmək, ürəyinə şübhə salmaq. **Ürəyinə**

od düşmək – bax ürəyi od tutmaq (**od tutub yanmaq**). **Ürəyinə od salmaq** – bərk həyəcanlandırməq, sarsıtmaq. **Ürəyinə ox batsın! (batmış!)** – bax ürəyinə güllə dəysin! (**dəymış!**). **Ürəyinə salmaq** – bir şeyə çox həssaslıqla yanaşmaq, bir şeyə qarşı hədsiz həssaslıq göstərmək, bir şeyi özüna dərd etmək. [Pəri:] *Bəhram! Sən ürəyinə çox danışırsan. Ürəyinə heç bir şər salma!* C.Cabbarlı. *Almanı alma, gəlin!* Al yerə salma, gəlin; *Evdə sözsov çox olar; Ürəyinə salma, gəlin!* (Bayatti). **Ürəyinə su (soyuq su) səpmək** – sakitləşdirmək, xatircəm etmək, rəhatlandırmaq. *Camal danışdıqca elə bil Qərrənfilin yanıqlı ürəyinə soyuq su səpirdilər*. Ə.Vəliyev. **Ürəyinə toxunmaq** – bax ürəyinə dəymək. [Aydmırı:] *Aydəmiri torpaqlara gömməmiş heç kəs onun ürəyinə toxunmaz. Unutma!* C.Cabbarlı. “Azərbaycan!” – deyilindən ayağa dur ki; *Füzulinin ürəyinə toxuna bilər*. M.Araz. **Ürəyinə yağ kimi yayılmaq** – çox xoşuna gəlmək, çox ləzzət vermek, çox xoş gəlmək. *Bu sözlər ürəyimə yağ kimi yayıldı*. **Ürəyinə yatmaq (yapışmaq)** – xoşuna gəlmək, xoşlamaq, bəyənmək. [Əsgər:] *Gördüyüm qızlardan da xoşum gələni, ürəyimə yatanı bir nəşər olubdur*. Ü.Hacıbəyov. *Yaxından baxıb bələd olduqca Fərhadogluñun ürəyi Əmiraslan babaya daha artıq yapışır*. S.Rəhimov. [Nazlı Nataşaya:] *Bizdə belədir. Elə ki oğlan ürəyinə yatdı, əvvəlcə ona göz-qas elə*. Ə.Məmmədxanlı. **Ürəyinə yol tapmaq** – birinin məhəbbətini, hüsən-rəğbətini qazanmaq. **Ürəyinə güllə dəysin! (dəymış!)** – qarğış ifadəsi. **Ürəyini açıb ortaya tökmək** – bax ürəyini açmaq 1-ci mənada. *Telli bütün ürəyini açıb ortaya tökmüşdü*. S.Hüseyn. **Ürəyini açmaq** – 1) ürəyindəkiləri açıb demək, ürek sırını demək, danişmaq; 2) sevindirmək, şadlandırmaq, qəmini, qüssesini unutdurmaq. *Usta Murtuz xəstənin ürəyini açmaq üçün sırin söhbətlər elədi, məzəhəkə dedi*. Mir Cəlal. *Lakin bunların heç birisi qızın ürəyini açmurdu*. Q.İllkin. **Ürəyini ağrıtmaq** – bax ürəyini incitmək. *Bu duyğu Nərimanın ürəyini ağrıldı*. Mir Cəlal. **Ürəyini almaq** – incimis bir adama xoş sözər söyləyərək onu sakitləşdirmək, incikliyini unutdurmağa çalışmaq.

Qurban ustanın ürəyini almaq, onu sakitləşdirmək üçün ciddi dedi. M.Süleymanov. **Ürəyini boşalmaq** – ürəyində nə varsa hamısını söyləyib sakitləşmək, rahatlanmaq. *Mirzə Cavad o ki demək idi, oğluna deyib ürəyini boşaltdı.* Ə.Haqverdiyev. [Yusif:] *Dedim, qoy ürəyini boşalsın, axıra qədər dinnəcə qulaq asdm.* B.Bayramov. **Ürəyini buz kimi saxlamaq** – tamamile sakit olmaq, xatircəm olmaq, soyuqqanlılıq göstərmək. **Ürəyini çalmaq** – bax **ürəyini ovlamaq.** Ürəyini çəkmək (çürütmək) – üzüntü vermek, əldən salmaq, canımı üzmək, usandırmaq, üzmək. **Ürəyini dəlmək (deşmək, didmək)** – ruhi əzab vermek, incitmək, əziyyət vermek. [Banı:] *Banının ürəyin deşdin; Boynuna xələtin biçdin.* “Aşıq Qərib”. [Solmaz Altunbayşa:] *Fəqət neçin ürəyimi didirsən!* C.Cabarlı. **Ürəyini dindirmək** – oxşamaq, əzizləmək, nəvəziş göstərmək. **Ürəyini düşürmək** – bax **ürəyini qoparmaq.** Ürəyini ələ almaq – rəğbətini, hüsn-təvəccühünü, sevgisini qazanmaq. [Müəllimin] *bir gənclərin ürəyini deyil, hətta qocaların da ürəyini ələ almağı bacarırdı.* S.Hüseynov. **Ürəyini əritmək** – bax **ürəyinin yağıni əritmək.** Ürəyini gen saxlamaq – narahat olmamaq, xatircəm olmaq. **Ürəyini gəmirmək** – bax **ürəyini yemək.** [Rəşid:] *Yenə də dumanlı bir şübhə ürəyimi gəmirirdi.* İ.Hüseynov. **Ürəyini gizlətmək** – öz fikrini, niyyətini gizli saxlamaq, ürəyindəkiləri deməmək. **Ürəyini incitmək** – mənəvi əzab və iztirab vermek. **Ürəyini isitmək** – sevindirmək, şadlandırmaq, förehləndirmək. *Günəş və gülüs hamının ürəyini isidirdi.* S.Rəhman. **Ürəyini qan etmək (qana döndərmək)** – iztirab vermek, ruhi əzab vermek, incitmək. *Genə kimlər ürəyini qan edəcəksən, ey məh!* S.Ə.Sırvani. *Bu mehriban, bu qayğılı sözər Dilavərin ürəyini qana döndərdi.* V.Şıxlı. **Ürəyini qısmاق** – bax **ürəyini sixmaq.** Leyla uşaqların ürəyini qısmamaq üçün *Qəşəmlə olan münasibətlərini qızlarına bildirməmişdi.* S.Rəhimov. **Ürəyini qopar(t)maq** – bərk qorxutmaq, dəhşətləndirmək. **Ürəyini qoparıb vermek** – bax **ürəyini yedirtmək.** Ürəyini qoymaq – bax **ürəyini vermek.** Ürəyini qubarlatmaq (qubar etmək) – ruhi əzab, iztirab

vermek, biqdırmaq, cana götürmək. **Ürəyini qurd yemək** – daxili həyəcan və iztirab keçirmək, bir şeyin aqibətində dolayı çox narahat olmaq. **Ürəyini oxşamaq** – xoşuna gelmək, ləzzət vermek, zövq vermek, xoşlamaq. **Ürəyini oxumaq** – ürəyindəkiləri başa düşmək, hiss etmək. **Ürəyini ovlamaq** – özünü sevdirmək, özünə məftun etmək. **Ürəyini ovuşdurmaq** – bax **ürəyini yemək.** Ürəyini partlatmaq (parçalamaq, parça-parça eləmək) – ağır ruhi əzab vermek, incitmək. **Ürəyini salmaq** – bax **ürəyini qoparmaq.** Ürəyini sərinləşdirmək – rahat etmək, sakitləşdirmək, xatircəm etmək. **Ürəyini sixmaq** – sixılmaq, darixmaq, dərd çəkmək, fikir eləmək. [Məşədi Oruc:] *Ay yazıq bala, ürəyini sixma, sən dəxi yetim deyilsən.* C.Məmmədquluzadə. [Qarı nənə:] *Sağdır, qızım, sağdır. Sən heç ürəyini sixma!* M.Dilbazi. **Ürəyini sindirməq** – bax **ürəyinə dəymək** 2-ci mənada. [Pəri xanım:] *Mən gərək ürəyimi sindiram, mənə zülm edən nəməddən qisas alam.* Ə.Haqverdiyev. [Bəhram:] *Pəri! Sara bizi mane ola bilmiyəcək. Yetimdir, onun ürəyini sindirmamalyıq.* C.Cabarlı. **Ürəyini siyirmək** – doydurmayan,aclığı rəf etməyən yemək haqqında. **Ürəyini soyutmaq** – bax **ürəyinə su səpmək.** [Mustafa] ..*bununla ürəyini soyutmaq istəyirdi.* S.Vəliyev. **Ürəyini şan-şan etmək** – bax **ürəyini parçalamaq.** [Dərviş:] *Ciyər yaralarımı təzələməkdən, ürəyimi şan-şan etməkdən sənə fayda varmı?* A.Divanbəyoglu. **Ürəyini üzmək** – 1) bax **ürəyini çəkmək;** 2) üzmək, əldən salmaq, taqətdən salmaq, yormaq. *Ustanın azarı gün-gündən siddətlənirdi, bədəni zəifləşib gücdən düşürdü.* Soyuq və aqlıq ürəyini üzürdü, sıfətində həyat nişanı yox idi. Çəmənzəminli. **Ürəyini vermək** – bütün varlığı ilə bağlanmaq, candan sevmək. *O, birca arzuya, birca niyyətə, Verdi ürəyini, verdi büsbütün.* B.Vahabzadə. **Ürəyini vurmaq** – tengə getirmək, bezdirmək, biqdırmaq, usandırmaq. **Ürəyini yandırmaq** – dərin təsir etmək, həyəcan və iztirab çəkdirmək. [Qoşatxan:] *Laqeydlik kənd müəllimi üçün dözülməz bir bəladır, deməli, heç şey onun ürəyini yandırmur.* M.Ibrahimov. **Ürəyini yaralamaq** – bax **ürəyini qubar-**

latmaq. Ürəyini yarmaq – bax ürəyini qoparmaq. Ürəyini yedirtmək – həddən artıq əzizləmək, nəvazış göstərmək, qeydində qalmaq. Ürəyini uşaqlarına yedirtmək. Ürəyini yerindən oynatmaq – bax ürəyini qopar(t)maq. Ürəyini yeyə-yeyə qalmaq – intizar ve teşviş içinde olmaq, ağır iztirab içinde gözləmək, nigarənciliq çəkmək. Ürəyini zorlamaq – ürəyi istəmədiyi halda bir işi görməyə, qəbul etməyə, bir seylə razı olmağa özünü məcbur etmək. [Aydin:] İki aydan bəri nə qədər ürəyimi zorlayıramsa olmur. C.Cabarlı. Ürəyinin başı (ucu) ağrımaq (yanmaq, suzldamaq, sökülmək) – bax ürəyi ağrımaq. İlk dəfə idi ki, Sadıq kişi oğlunun – əziz-xələf oğlunun səsindəki həzin riqqəti görüb duyur, ürəyinin başı ağrıydı. Mir Cəlal. Bütənd ürəyinin başı sökülmüş kimi dərin bir qəlb ağrısı ilə [Sonadan] aralandısa da, düz qabağında durub iri əli ilə onun başını oxşadı. Ə.Əbülləsən. Ürəyinin içini yemək – bax ürəyini yemək. [Xanımnaz Almaza:] Ay ballam, sahərdən hardasan? Ürəyimin içini yemisəm. C.Cabarlı. Ürəyinin qanı ilə – dərin kədər hissi ilə, böyük hüznə, ürəyi yana-yana. Ürəyinin qurdunu öldürmək – azaçıq yemək, bir balaca yemək. Ürəyinin quşu uçmaq – bax ürəyi uçmaq. Ürəyinin təlləri əsmək – bax ürəyi əsmək 2-ci mənada. [Məzəlum:] Birdən stolun üstündəki skripkani gördükdə ürəyimin telləri əsdi, nə edəcəyimi bilmədim. S.Vəliyev. Ürəyinin ucu göynəmək – bax ürəyinin başı ağrımaq. Ürəyinin yağı (piyi) ərimək – bax ürəyi ərimək. [Qerib:] Səni gördüm, ağlın oldu porişan; Əridi ürəyimin yağı, Ağcaqız! “Aşiq Qerib”. Ürəyinin yağını (piyini) əritmək – xoşa-gəlməz bir şeyin aqibətinə gözlədə-gözlədə iztirab vermək, incitmək, mənəvi əzab vermək. [Bərbərzadə:] Maral, gəl məni incitmə. Onsuz da ürəyimin yağını ərtmişən. S.Rəhman. Ürəyinin yağını (piyini) yedirtmək – bax ürəyini yedirtmək. Ürəyinin yağını (piyini) yemək – bax ürəyini yemək. Ürəyinin yanığını söndürmək – susuzluğunun rəf etmək, su içmək. [Əqliqlu:] Ürəyimizin yanığını söndürmək ümidindən əl çəkib avtobusun yola düşməsini gözləməli olduğunu. S.Rəhman.

ÜRƏKAÇAN, ÜRƏKAÇICI *sif.* Adamı fərəhələndirən, ürəyini açan, sevindirici. Ürəkaçan xəbər. – Ağasəfər Həmzənin bu cavan qardaşı oğlundan bir şey soruşmaq istədi ki, bəlkə ondan ürəkaçıcı bir cavab eşitsin. Ə.Əbülləsən. Bayır yumşaq, ürəkaçan bir bayalığa bürünmüdü. B.Bayramov.

ÜRƏKAĞRISI *is.* Dərin təessüf. [Vəkil:] Bu nə daşürəkli adamdır?! – deyə, ürəkağrısı ilə fikirləşirdi. Y.Əzimzadə.

ÜRƏKALTı *sif. anat.* Ürəyin altında yerləşən, olan. Ürəkaltı nahiyyə.

ÜRƏKBİR *sif.* Çox yaxın, səmimi. Ürəkbir dost. – [Gənc:] İndi isə sürət qatarında qızıl diplomla, əlbir və ürəkbir yoldaşlarımı evə dönürəm. Mir Cəlal.

ÜRƏKBULANDIRAN, ÜRƏKBULANDIRICI *sif.* 1. Ürəyi bulandıran. Ürəkbulandırıcı qoxu. – [Xiyabani-Xanabadda evlərde] yay-qış ürəkbulandırıcı bir çirk, dözülməz bir üfünət hökm sürməkdədir. M.Ibrahimov.

2. məc. Nifret, ikrəh hissi oyadan, mənfur, xoşagəlməz. Ancaq [Ferrux və Qurban] tez-tez xoşagəlməyən, ürəkbulandırıcı xəbər eşidirlər. Ə.Vəliyev.

ÜRƏKBULANMA(SI) *is.* Mədənin qarışması, qusma ehtiyacı neticəsində ürəyin bullanması; öyümə. Xəstəliyin başlanğıcında bəzən ürəkbulanma (öyümə) və qusma həlləri ola bilər.

ÜRƏKCİK “Ürək”dən oxş. və kiç. Dil-bərin ürəkciyi yerindən oynadı, dərin bir ah qopardı. C.Cabarlı.

ÜRƏKCİRPINTİSİ *is.* 1. Bərk ürək döyünməsi.

2. məc. Həyəcan, iztirab. □ **Ürəkçirpin-tisi ilə** – ürəyi çırpına-çırpına (sevincdən, maraqlıdan və s. hissələrdən).

ÜRƏKDƏN *zərf* Can və könlüdən, səmimi olaraq; qəlbən. Muxtar çox düşünmüş, götür-qoy eləmiş, nəhayət, Çiçəyi ürəkdən sevmişdi. Ə.Vəliyev.

ÜRƏK-DİRƏK: **ürək-dirək vermək** – ürək vermək, ürəkləndirmək, ruhlandırməq, ümidiłndirmək, təsəlli vermək, cəsarətləndirmək. Məşədibəy Səlimə ürək-dirək vermək əvəzinə, onu daha da kədərləndirdi. M.Hüseyin. Qayınanassının ona ürək-dirək verməsinə baxmayaraq, Durna qərarsız oldu.

İ.Əfəndiyev. **Ürək-dirək olmaq** – arxa olmaq, kömək olmaq, arxasında durmaq.

ÜRƏKDOLUSU *zərf*Həvəslə, fəxrələ, ağızdolusu, sevinə-sevinə.

ÜRƏKDÖYÜNMƏ(Sİ) is. Xəstəlik, həyəcan, iti yerimək və s. nəticəsində ürəyin tez-tez döyünməsi. [Xirdaxanım:] *İstəmirəm, elə ürək döyünməm artıb.* N.Vəzirov.

ÜRƏK-GÖBƏK: ürək-göbək qalmamaq zar. – gülməkdən qəşş etmək. *Xan bayira çıxb gördü ki, Qəhrəman gəlir, amma altında bir at var ki, altı ayağı, alnında bir gözü, iki də maral buyuzuna oxşar buyunuza vardi.* Xanda ürək-göbək qalmadı. (Nağıl). **Ürək-göbəyi düşmək** – bax **ürəyi düşmək.** [Qari:] *Çaydan keçəndə qurbağadan qorxub, ürək-göbəyi düşüb, dəli olub.* “Qurbanı”. **Ürək-göbəyini yemək** – bərk qorxməq, bərk həyacanlanmaq.

ÜRƏKKƏÇMƏ, ÜRƏKGETMƏ is. Xəstəlik, ruhi sarsıntı nəticəsində huşunu itirmə halı; bayığlıq, bihuşluq. [Mehriban] *indi bir ay olardı ki, ürəkkeçmənin əlaməti olan halları özündə hiss etməyirdi.* S.Hüseyn.

ÜRƏKQOPMA bax **ürəkkeçmə.** Gecə yarısı Feyzullanın arvadını, uşaqlarını ürək-qopma azarına salıb, evin altını üstünə çevirdiłər. Ə.Haqverdiyev.

ÜRƏKLƏNDİRİCİ *sif.* Ürəkləndirən, cəsarət verən, cəsarətini artırıran, ürək-dirək verən, ruhlandıran (bir işə). Ürəkləndirici sözər.

ÜRƏKLƏNDİRMƏ “Ürəkləndirmək”dən *f.is.*

ÜRƏKLƏNDİRMƏK *f.* Cəsarətləndirmək, cəsarət vermək, ruhlandırməq, ürək-dirək vermək. *Qoçar arabır Beyrəzin obasına gəlir, onun ata-anası, bacıları ilə görüşür, onları da ürəkləndirirdi.* M.Rzaquluzadə. [Bəhlul:] *Söyükat bacının da bizə köməkçi olduğu məni ürəkləndirdi.* B.Bayramov.

ÜRƏKLƏNMƏ “Ürəklənmək”dən *f.is.*

ÜRƏKLƏNMƏK *f.* Cəsarətlənmək, cəsarəti artmaq, cəsarət etmək, cəsarəti özünə qayitmaq. *Dilənənin açıq üzündən və mehriban danışığından Nurəddin ürəklənib ağacdan düşdü.* S.S.Axundov. *Aydın bu sözərdən bir az di ürəklənib sevinə-sevinə dedi...* M.Rzaquluzadə.

ÜRƏKLİ *sif.* Heç şeydən qorxmayan, qoçaq, cəsur, igid, qorxubilməz. [Yusif:] *Məhəbbət həqiqət yaxşı şeydir, danışmayanı danışdurən, çirkini gözəl edən, qorxağı ürəkli edən məhəbbətdir.* N.Nərimanov. *Fatmanısa xala çox ürəkli idi.* Ə.Haqverdiyev.

ÜRƏKLİLİK *is.* Ürəkli adamın hal və keyfiyyəti; qorxubilməzlik, cəsarət.

ÜRƏKSIXAN, ÜRƏKSIXICI *sif.* 1. Adamın ürəyini sixan, cansixan, cansixici; qəm, kədər getirən. Ürəksixan xarabalyq. Ürəksixici qış axşamı.

2. Ürəyi sixan, ürəyə pis təsir edən, nəfəs almağı çətinləşdirən, boğucu. *Otağın ürəksixan havası.* – Çox isti və ürəksixici bürkü idı. Ə.Abasov. *Şahmar dinnədi. Aralığa ürəksixan sükut çökdü.* B.Bayramov.

ÜRƏKSIXINTISI *is.* Ürəyi sixan hal, keyfiyyət, şey.

ÜRƏKSINDIRAN, ÜRƏKSINDİRİCI *sif.* Adamin qəlbini qıran, toxunan; toxunaqlı. Ürəksindirici söz.

ÜRƏKSİZ *sif.* və *zərf* 1. Qorxaq, ağıcyər, xoflu, cəsarətsiz. [Tarverdi:] *Mən də qorxumdan ki mənə ürəksiz deməsinlər, quldurluğa getdim.* M.F.Axundzadə.

2. Həvəssiz, istəmədən, həvəsi olmadığı halda, həvəssiz, maraqsız. *Allahqulu bazara da elə ürəksiz çıxmışdı.* Ə.Əbülhəsən. *Mərcan nənə qayutsa da, ürəksiz qayıtdırdı.* Mir Cəlal.

ÜRƏKSİZCƏSİNƏ *zərf* 1. Qorxaqcasına, cəsarətsizcəsinə. Ürəksizcəsinə hərəkət etmək.

2. Həvəssiz(cəsinə).

ÜRƏKSİZLİK *is.* Cəsarətsizlik, qorxaqlıq.

ÜRƏKVARI *sif.* Ürək şəklində olan; ürəyoxşar.

ÜRƏKVERƏN, ÜRƏKVERİCİ *sif.* Ruhlandırıcı, təsəlliverici. Ürəkverici xəbər.

ÜRƏKYAXAN, ÜRƏKYAXICI, ÜRƏKYANDIRAN, ÜRƏKYANDIRICI *sif.* Ürəyə pis təsir edən, adımı sarsıdan; sarsıcı, təsirli, acınacaqlı. Ürəkyandiran qışqırıq. Ürəkyaxıcı görünüş. – [Eşikağası] qapını açıb içəri baxanda ürəkyandırıcı bir mənzərəyə rast gəldi. Çəmənəzəminli. *Qaraca qızın ürəkyandırıcı faciəsindən rəhmdil Piri kişi xeyli qəməgin oldu.* S.S.Axundov.

ÜRƏYƏOXŞAR bax **ürəkvvari.**

ÜRƏYƏYATAN *sif.* Xoşagələn, gözəşirin, gözəgəlimli, bəyənilən, cəzibəli. [Məhbub xanım] *baxdu ki*, [Bəlli Əhməd], *düzdü, bir az kor-kobuddu, amma elə ürəyəyatan oğlandı ki, min paşa oğluna dəyər, min də xan oğluna*. “Koroğlu”. // Qəşəng, yaxşı, xoşagələn, xoş. *Otaq sərin və ürəyəyatan idi*. İ.Əfəndiyev.

ÜRƏYİACIQLIQ *sif.* Ürəyini gizlədə bilməyen, üreyində nə varsa açıb söyləyən; açıq-ürəkli, təmizürekli, səmimi. [Sara:] *Bəhram! Sən bilsən ki, mən bir ürəyiaçıq, sadəlövh adamam*. C.Cabbarlı. [Zakir Mehribana:] *Görürsünümüz, adam ürəyiaçıq olanda, hər şeyi düzüñə deyəndə uduzur*. H.Seyidbəyli.

ÜRƏYİACIQLIQ *sif.* Ürəyiaçıq admanın xasiyyəti; açıqürəklilik, səmimilik.

ÜRƏYİBƏRK *sif.* Başqasının halına acı-mayan; sərtürəkli, daşürəkli, zalim, qəddar. *Ürəyibərk adam*.

ÜRƏYİBƏRKLIK *is.* Ürəyibərk admanın xasiyyəti; zalimliq, qəddarlıq.

ÜRƏYİDAĞLI *sif.* Ürəyində dərdi, kədəri, nisgili olan; dərdli, kədərlı, nisgilli.

ÜRƏYİDAŞ *sif.* Heç bir şeydən təsirlən-məyən; daşürəkli, qəlbidas; rəhmsiz, insafsız.

ÜRƏYİGENİŞ *sif.* Hamiya yaxşılıq edən, genişürəkli.

ÜRƏYİINCƏ *b a x ürəyinazik.*

ÜRƏYİINCƏLİK *b a x ürəyinaziklik.*

ÜRƏYİQURDLULUQ *sif.* Ürəyiqurdulu admanın xasiyyəti; qəlbiqaralıq, paxılılıq.

ÜRƏYİNCƏ *zərf* İstədiyi, arzuladığı, ürəyində tutduğu kimi. *Burnaşov çarıcanın mərhəmət və ədalətindən danışır, camaatın güzəranına, qoşunların halına toxunmur. Bu, Vaqifin ürəyincə deyildi*. Çəmənzəminli. □ **Ürəyincə olmaq** – istədiyi, arzuladığı kimi olmaq. *Fermanın sözləri Baxış bəyin ürəyincə oldu*. Ə.Abasov. [Dustaq:] *Mən elə iş axtarırdım ki, ürəyimcə olsun*. H.Seyidbəyli.

ÜRƏYİNAZİK *b a x ürəyiymüşaq.*

ÜRƏYİNAZIKLIK *b a x ürəyiymüşaqlıq.*

ÜRƏYİSINIQ *sif.* İncimiş, küsmüş, küskün, qəlbinqırıq, ürəyi bir şeydən sınmış.

ÜRƏYİSINIQLIQ *is.* Ürəyisiniq admanın keyfiyyəti; küskünlük, qəlbinqırıqlıq.

ÜRƏYİSÖZLÜ *sif.* Ürəyində sözü olan, hələ deyilməmiş sözü olan.

ÜRƏYİTƏMİZ *sif.* Ürəyində paxilliq, kin, küdürü olmayan, qəlbi təmiz olan; səmimi.

ÜRƏYİYUXA *sif.* Tez təsirlənən, mütəəssir olan, ürəyiymüşaq. [Tutu Qönçəyə:] *Mən səni bu qədər ürəyiuxa (z.) bilməzdim*. Ə.Vəliyev.

ÜRƏYİYUXALIQ *is.* Ürəyiuxa adamin xasiyyəti; ürəyiymüşaqlıq.

ÜRƏYİYUMŞAQ *sif.* Ürəyinazik, ürəyiuxa, ürəyince.

ÜRƏYİYUMŞAQLIQ *is.* Ürəyiymüşaq adamin xasiyyəti; ürəyinaziklik, ürəyiincelik, ürəyiuxalıq.

ÜRF *is.* [ər.] *kit.* Məcburi olmayıb zəmanın tələbindən doğan adət, qayda, üsul, hökm, dəb. [Şeyx Sədra:] *Ürfü şər olmayıb bu fikrə şərik; Çəkilir şeymidir bu sərsəmlilik?* H.Cavid.

ÜRF-ADƏT *is.* [ər.] 1. Əxləq, ədəb qaydaları; etika.

2. Adət və ənənə, adətlər. [Molla Qurban:] *Elin qayda-qanunu, camaatın ürf-adəti var*. Ə.Vəliyev.

ÜRFAN *is.* [ər.] *kit.* Bilik, biliş, kamal, maarif. *Əsrlər uzunu elm və ürfəna axın buraxılmayan qadınlar təşnə adam kimi suszluqlarını söndürməyə nail olmuşlardı*. T.Simurq. *Tutdu yer üzünü ürfan çırığı; Nura qərq elədi qonşu torpağı*. M.Rahim.

ÜRKƏ *is.* İkiyaşar at balası. [Qədir] *qaşlarını çataraq öz alapaça ürkəsindən danişmağa başlayırdı*. İ.Əfəndiyev. *Elə bu vaxt Zülfüqar kəhər ürkəni səyirdib böyürdən çıxdı*. B.Bayramov.

ÜRKƏKLİK *is.* Tez hürkmə və qorxma xasiyyəti; hürkəkkılıq.

ÜRKƏYƏN, ÜRKƏK *sif.* Tez hürkən, hər şeydən hürkən, qorxan, əqli olmayan; vəhşi. *Qız isə ürkək ceyran balası kimi qaçırdı*. Mir Cəlal. *Bulud dağ döşündə dayanıb durmuş; Cöldə ürkək maral boyununu burmuş*. N.Rəfibəyli. // Ürkəklik, qorxu ifadə edən, bildirən; qorxaq. *Qadın öz ürkək nəzərləri ilə ətrafa baxıb fotografin ardınca düşdü*. S.Vəliyev. [Hidayət] *sol yandan eşitdiyi hənəriyə tərəf ürkək bir hərəkətlə çevrildi*. B.Bayramov.

ÜRKMƏ “Ürkmək”dən *f.is.*

ÜRKMƏK bax **hürkmək**. [Zaman:] *Top səsindən atlar ürkdü, kişnəzdi.* C.Cabbarlı.

ÜRKÜ bax **hürkü**. *Hünər uşaqlara məxsus bir ürkü və narahatlıqla gah əlindəki maşına, gah qonağı baxıb durur.* Mıral Cəlal.

ÜRKÜŞMƏ “Ürküşmək”dən f.is.

ÜRKÜŞMƏK bax **hürküşmək**. *Şahzadə İbrahim baxdı, əgər Kələ-kötür bu bədənnən bazara girə bilsə, camaat ürküşəcək.* (Nağıl). Çəpişlər irəliyə gedir, bəzən ürküsür. M.Seyidzadə.

ÜRKÜTMƏ “Ürkütmək”dən f.is.

ÜRKÜTMƏK bax **hürkütmək**. [Gülöyşə] doktoru ürkütmək, qaçarağa salmaq və lazım gəlsə, lap daşdan-qayadan belə uçurmaq istəyirdi. S.Rəhimov. *Mahmudun hiss və həyacan dolu baxışları, deyəsən, gənc qızı ürkütüdү.* Ə.Thülbələsən.

ÜRPƏRMƏ “Ürpərmək”dən f.is.

ÜRPƏRMƏK: tükəri (tükü, əti, bədəni, əndamı) ürpərmək – tükəri biz-biz qalxıb dərişi qabar-qabar olmaq (qorxudan, dəhşətdən və s. hissəldən). *Sahillərə hücum çəkən dalğadır, ya dağ, Türk ürpərir, fikir çağış onun səsindən.* S.Vurğun. *Çiçək dəhşətli mənzərəni gözü qabağına gətirdiyi üçün əndamı ürpərdi.* B.Bayramov.

ÜRPƏŞMƏ “Ürpəşmək”dən f.is.

ÜRPƏŞMƏK bax **ürpəmkək**. [Göyçeyin] atı ürpəşdi. *Başına ağrı sıçradı.* Ə.Vəliyev. *Bu baxışlardan qızın bədəni ürpəşdi və tez üzünü çevirdi.* Q.İllkin.

ÜRPƏTMƏ “Ürpətmək”dən f.is.

ÜRPƏTMƏK: tükü (əti, bədəni) ürpətmək – dəhşətə getirmək, sarsıtmak.

ÜRYAN sif. 1. Çılpaq, lüt. [Misir:] *Əkin əkən, biçin biçən, ov ovlayan; Bədənləri büsbütün üryan;* Yoxsul babaların yurdudur. O.Sarivelli.

2. Yarpağı tökülmüş, yarpaqsız, çılpaq (ağac, kol və s. haqqında). *Sərvü sənubərin aflatı-xazan;* *Soyub libasını qoymuşdu üryan.* Q.Zakir. *Buzlu çay sakit-sakit axır üryan ilgim kolları əsən saxtalı külzəyin altında o tərəf-bu tərəfə əyilirdi.* S.Rəhimov.

3. məc. Yoxsul, kasib, lüt. *Mən, görürsən ki, nə cür üryananam.* A.Səhhət.

ÜSKÜK is. mah. bax **oymaq³**. *Həsən sap çıxardıb sapladı və barmağına üskük taxıb,*

şalvarının arxasını diqqətlə büzmələməyə başladı. Cəmənəzəminli.

ÜSKÜKOTU is. bot. Dağ meşələrində, cəngelliklərdə bitən, üskükə oxşar çiçəkləri olan çoxillik ot bitkisi.

ÜSLUB is. [ər.] 1. Yaziçinin, rəssamin, heykəltərasının, memarın, bestekarın və b.-nın yaradılılığında özünü göstərən əsas ideya-bədii xüsusiyyətlərin, fərqlənmə əlamətlərinin vəhdəti; stil. *Romantik üslub. Qotik üslub.* – Bir tərəfdə ərəb üslubunda yapılmış bir köşk, ötəki tərəfdə Şərq bazarı, qarşısında uzunsaçı dərvish qəsidi oxuyur. Cəmənəzəminli. // Ümumiyyətlə, əsul, tərz.

2. Hər hansı bir yazıçı və ya bədii əsər, cəreyan, janr üçün səciyyəvi olan dil və nitq vasitələrindən istifadə əsərlərinin məcmusu; hər hansı bir yazıçının, əsərin dil və ifadə üsulu. *Qəzet üslubu. Felyeton üslubu. Nağıl üslubu.* // Nitqin sintaktik və sözlərin işlənmə formalarına uyğun olaraq qurulması. *Üslub səhvələri.* Öz əsərinin üslubu üzərində işləmək. Məqalənin üslubunu düzəltmək.

ÜSLUBİ sif. [ər.] Üsluba aid, üslubla əlaqədar, üslub baxımından. *Üslubi səhv. Lüggətdə üslubi işarələr.* Romanın üslubi xüsusiyyətləri.

ÜSLUBİYYAT is. [ər. “üslub” söz. cəmi] Ədəbiyyat nəzəriyəsinin, bədii əsərin dil xüsusiyyətlərini və ifadə vasitələrini öyrənen bəhs. // Bədii əsərin dilinin xüsusiyyətləri və ifadə vasitələri.

ÜSRƏT is. [ər.] köhn. 1. Çətinlik, zəhmət. 2. Sixıntı, ehtiyac.

ÜST sif. və zərf. 1. Bir şeyin ən yuxarı səthi, üzü; üzər (alt ziddi). *Şkafın üstünü təmizləmək.* – *Sona kağızı mizin üstünə qoymuşdu.* N.Nərimanov. *Dildarın hırsı xeyli soyumuş, köpük bir az alınmışdı.* Könülsüz-könülsüz gedib, kuşetkanın üstündə oturdu. Ə.Vəliyev.

2. Yuxarıda olan, yuxarıda yerləşən, yuxarındakı. *Üst çənə.* *Üst dişlər.* – *Kərimqulu isə üst eyvanda dayandığı yerdən həyətə düssədi.* S.Rəhimov. *Mən hansı pilləkənlə yuxarı qalxacağımı bilmir, üst mərtəbənin pəncərələrini gözden keçirirdim.* Ə.Məmmədxanlı.

3. Uzamış halda olan adamin üst tərəfi. *Memar Sadiqzadə üstünə çəkdiyi ipək yorğanı sinəsinə qədər endirdi.* S.Rəhimov. [Növrestə] tərəkəmələrdən qalmış köhnə keçəni üstünə

çəkdiyi zaman qapiya bir təkan vuruldu.
Ə.Abasov.

4. Tikilinin, binanın yuxarıdakı səthi; dam. *Anbarın üstü örtülmüşdür. – Alagöz kənd-bəkənd dolanır, gecələrini ucuq daxmalarda, kənd kənarındaki üstü küləşli mərəklərdə keçirirdi.* S.Rəhimov. [Cavad] evlərinin üstündən güclə görünən həmişə başıdumanlı Gədik dağını gördü. Ə.Vəliyev.

5. Üzər. Çayların üstündən buz körpü saldı; *Seyraldı get-geda gedis-gelis də. S.Vurğun. Kərimov cəld addimlarla çay kollarının üstündən keçib* getdi. H.Seyidbəyli.

6. Geyimin bayır tərəfi, üzü. *Üstünü ləkələmək. Üstünü silkələmək.*

7. Üstdən geyilən. Mürşüd kişi köhnə qara şal pencəyinin etəyini yuxarı qaldırıb, üst köynəyinin yamağını göstərdi. Ə.Vəliyev. // Paltar, üst-baş. *Üstünü dayışdırmaq. Üstünü şokkalamaq.* – Qız cəld üstünü çırpıb, qızara-qızara otağı qaçı. Çəmənzəminli.

8. Kənar, qıraq, yaxınlıq. *Nəriman yol üstündə dayanıb, gələn bir maşına dayanmaq işarəsi verdi.* Mir Cəlal. *Bu bağça mənim yolumun üstündə idi.* Mir Cəlal. // Bel, dal. *Koroğlu qırğıt kimi sıyıyb Eyvazi götürdü, atın üstünə qoydu.* “Koroğlu”. Əbil kəhər atın üstündə çox vüqarla oturmuşdu. Ə.Vəliyev.

9. **Üstündə** şeklinde – səbəb bildirir; ...görə, ...səbəbine. *Sənin üstündə mənə söz gələcək. Hər şeyin üstündə adam əsəbiləsməz.* – *Səfəri adam öldürmək üstündə Sibirə göndərilər.* S.S.Axundov. Cərimə verməmək üstündə, ya da başqa günah üstündə axtarılan yoxsun burada özünü asanlıqla aradan çıxara biliirdi. Ə.Əbülhəsən.

10. Barəsində, haqqında, xüsusunda. [Nurcahan:] *Mən Səfiqulunun xalasıym. Səninla bir mətləb üstə danışmaq istəyirəm.* N.Vəzirov. □ **Na üstə (üstdə)** – ne üçün, nəyə görə, nə səbəbə. [Cənnətəli ağa:] *Səni na üstə vurdur, a gədə?* N.Vəzirov. *Kimsə dedi: – Bəy Almazı döyüür. – Nə üstdə? – Çəkmə üstdə!* S.Rəhimov.

11. **Üstündəki** şeklinde – ixtiyarındakı, öhdəsindəki, üzərindəki. [Mustafa xan] *Bain-həmə mən də və mənim üstündəki qoşun da, hamımız özümüzü sənə qurban demişik.* Ə.Haqverdiyev.

◊ **Üst dodağı göy süpürür, alt dodağı yer** – çox qasqabaqlı, acıqlı, üzügülməz adam haqqında. *Üstü açılmaq* – faş olmaq, molum olmaq, ortaya çıxməq. [Qaraca qız] *xeyli təsvişdə idi, cünti biliirdi ki, bu sərrin üstü açılsa, Pəricahan xanım onu buradan qovub, qızını da böyük tənbəh edəcəkdir.* S.S.Axundov. [Əsgər:] *Zərər yoxdur, bir-iKİ saatdan sonra mənim kələyimin üstü açılar.* Ü.Hacıbəyov.

Üstü yoxdur – tayı-bərabəri, misli-bərabəri olmayan sey haqqında. *Burasi var ki, sərr saxlamaqda üstü yoxdur,* – deyə, Məşədibay başı ilə təsdiq etdi. S.Rəhimov. **Üstündə durmaq** – 1) fikrindən, təklifindən, sözündən əl çəkməmək, dönmədən müdafia etmək, inad göstərmək. *Fikrinin üstündə durmaq.* – *Qarı sözünün üstündə durmuş və bu il iki qutu toxum götürmüdü.* Ə.Sadiq; 2) müzakirə, götür-qos, məsləhət nəticəsində bir çox şeydən, adamdan birini seçmək, birini bəyənmək. *Nəhayət, trest altı mərtəbəli yaşayış evinin üstündə durmuşdu.* M.İbrahimov. **Üstündə zağ-zağ əsmək** – həddindən artıq eziżləmək, sevmək. *Ata-anası da, dayısı da Müşgüanzin nazi ilə oynayar, onu əzizlər, üstündə zağ-zağ əzərdilər.* Ə.Vəliyev. **Üstündən ağır yük götürülmək** – üzərində olan ağır işdən qurtarılaz adət nəfəs almaq, rahatlaşmaq. *Sözü [Rüstəm] ezişdən kimi sanki üstündən ağır bir yük götürüldü.* M.İbrahimov. **Üstündən bir daşı** – tamamilə unudulmalı, yaddan çıxarılmalıdır, bir daha maraqlanmamalı sey haqqında. **Üstündən dağ götürülmək** – ağır ruhi əzabдан, iztirabdan, yaxud qayğıdan qurtarmaq, narahatedici fikrindən azad olmaq. **Üstündən keçmək** – bənd olmamaq, əhəmiyyət verməmək, ağartmamaq. *Sualın üstündən keçmək.* **Üstündən qələm çəkmək** – yazılmış bir şeyi pozmaq, atmaq, çıxarıb atmaq. **Üstünə açılmaq** – üstünə qışkırmak, açıqlanmaq. *Aslan Rüstəm kişinin Salmana açıqlı bir nəzər saldığını görüb, indicə onun üstünə açılacağını gözlədi.* M.İbrahimov. **Üstünə artırmaq** – bax üstünə qoymaq. **Üstünə atmaq** – bax üstünə yixmaq. **Üstünə ayaqlanmaq (ayaq almaq)** – üstüne hücum etmək, qalxışmaq. [Badam xala:] *Yazılmasam, tay-tuş üstünə ayaq alar.* Mir Cəlal. [Qadin:] *Uşağım olsaydı, mən qoyardım ki, Mustafa mənim üstümə ayaq alsın?* E.Sultanov. **Ü-**

tünə buzlu su tökmək – bax **üstünə soyuq su tökmək**. **Üstünə düşmək** – 1) bir şeyi həyata keçirməkdə inad göstərmək, ona nail olmağa var qüvvəsi ilə çalışmaq; 2) üstünə hücum etmək, üzərinə atılmaq. *Sərhəd kazakları Əkbərin üstünə düşdürlər.* “Qaçaq Nəbi”; 3) üstünə hücum etmək, danlamaq, məzəmət etmək. *Kişi acığından Kərimin üstünə düşər və həyətdə qiyamət qopardı.* H.Sarabski. *Qayıdır gələndə məclisdən geri; Yolda iki nəşər düşdü üstümə.* M.Rahim. *Qoca anası və körpə bacısı [Şirzadın] üstünə düşdü.* M.İbrahimov. **Üstünə əl qaldırmaq** – vurmaq, zərbə endirməyə hazırlaşmaq. **Üstünə fitləmək zar**. – bir adamı başqasının üstünə saldırməq, vuruşmağa, sözleşməyə təhrif etmək. **Üstünə gülmək** – elə salmaq, masqaraya qoymaq, lağla qoymaq. **Üstünə xoruzlanmaq** – şəşələnmək, xoruzlanmaq, kişilənmək, kəkələnmək. **Üstünə ildirim düşsün!** – qarğış mənasında işlədirilir. [Fatma xanım:] *Ay səni öyrədənin üstünə ildirim düşsün!* N.Vəzirov. **Üstünə kəkələnmək (təpinmək)** – bax **üstünə xoruzlanmaq**. *Sarxan gözlərindən hiyləzərlik tökiilən almanın üstünə təpindi.* M.Hüseyn. **Üstünə qoymaq** – sıyrıtmək, mübaliqə etmək, eşitdiyinin üstünə əlavə edərək başqasına danışmaq. [Səkinə Rüstəmə:] *Yeyib gedəcəklər, on besini də üstüna qoyub danışacaqlar.* M.İbrahimov. **Üstünə (soyuq) su tökmək (ələmək)** – hirsini soyutmaq, sakitləşdirmək. **Üstünə su (soyuq su) ələnmək** – həvesi qacmaq, soyumaq. **Üstünə tökülmək** – üstünə hücum etmək, yerbəyerdən üzərinə atılmaq (kütlə halında). [Oba itləri] *uzaqdan kölgəni görünçə sürü ilə üstümə töküllük hürərdilər.* A.Şaiq. **Üstünə yixmaq** – başqasının üzərinə yükləmək, onun boynuna qoymaq, ona isnad etmək. *İndi hamı bütün təqsirləri [Seymurun] üstünə yixmağa çalışırı.* H.Seyidbeyli. **Üstünə açmaq** – üzə çıxarmaq, faş etmək, ifşa etmək, aşkar çıxarmaq. **Üstünə almaq** – 1) qovub çatmaq, haqlamaq, çatib yaxalamaq, çatib tutmaq. [Xəlil:] *İki dəstədir... Az qaliblər üstümü alsınlar.* N.Vəzirov. [Veys:] *Hə, Zeynal! Başlayın, karxanalardan, mağazalar-dan mal oğurlanıb gizlədilməmiş, üstlərini almaq lazımdır.* Ə.Əbülbəsən; 2) tez özünü (özlerini) çatdırmaq, yanına gəlmək. Şeyx

Abuzərlə şeyx Məryan həmən Sənanın üstümü aylar. H.Cavid. **Üstünü basdırmaq (pər-deləmək, malalamaq)** – ört-basdır etmək, gizlətmək, gizli saxlamaq. [Səfer bəy Mirzə Turaba:] *Nə təhər olmuş olsun, gərək kəndli-nin ölməyinin üstünü basdırıq.* B.Talibli. **Üstünü ot basmaq** məc. – unudulub getmək, haqqında danışılmamaq, unudulmaq, xatirdən silinmək. **Üstünü vurmamaq** – haqqında danışmamaq, ört-basdır etmək, toxumnamaq, gizli saxlamaq. *Ancaq Qazan xan bunun üstünü vurmayıb, Yalınçağı yola saldı.* M.Rzaquluzadə. [Çiçək] *çox təəccübəndisə də, üstünü vurmadi.* B.Bayramov.

ÜST-BAŞ is. Paltar, pal-paltar, geyim. [Qumral:] *Anacan, son qapını aç, mən gedim, üst-başımı qaydaya salımlı.* S.Rəhman. *Tofiqin üst-başı ıslanmışdı, özü də yaman qorxmuşdu.* M.Rzaquluzadə.

ÜSTDƏN-AŞAĞI zərf 1. Yuxarıdan-asağıya, yuxarıdan-asağıya enərek, başısağı. *Valentina işa oğlu ilə qızını öterək üstdən-asağı toplara sari cumdu.* Ə.Əbülbəsən.

2. Başdan-ayağa, yuxarıdan-asağıya. *Çox qəlbi yerdə dayanmış Tapdıq üstdən-aşağı müəllimə baxdı.* Ə.Vəliyev.

ÜSTƏGƏL is. riyaz. 1. Toplama əməlini və ya kəmiyyətin müsbətliyini göstərən işarə (+).

2. İki rəqəmin toplantıını göstərmək üçün onların arasında işlədirilir. *Beş üstəgəl üç, səkkizə bərabərdir.*

ÜSTƏGƏLMƏ is. riyaz. Rəqəmləri bir-birinin üstünə gəlmə; toplama.

ÜSTƏLƏMƏ “Üstələmək”dən f.is.

ÜSTƏLƏMƏKf. Üstün gəlmək, qalib gəlmək, məğlub etmək. *Teymur sevinir ki, molamı üstələyiib.* “M.N.İtfif.”

ÜSTƏLİK 1. is. Bir şeyin üstündə verilən şey; əlavə.

2. zərf Əlavə olaraq. [Rəsul] *gördü ki, bu zalımlar udduqları pullarla kifayatlənməyi, üstəlik yatdıqları yorğan-döşək və balışları da aparmışlar.* “Aşıq Qərib”. Şairin qəzəllörinə məftun olmuş *Dərbənd əmiri onu xaraba kənddən öz sarayına dəvət edirdi, üstəlik on gözəl kənizini də ona hədiyyə göndərmişdi.* Ə.Məmmədxanlı.

ÜSTQURUM is. Cəmiyyətin siyasi, hüquqi, dini, bədii, fəlsəfi görüşləri və onun iqtisadi

quruluşunun – bazisinin bunlara müvafiq olaraq yaratdığı siyasi, hüquqi və s. təsisatların məcmusu.

ÜSTLÜK *is.* Bir şeyin üstünü örtməyə, üstünə çəkməyə məxsus şey. *Dəri üstlüyü.*

ÜSTÜAÇIQ *1. sif.* Üstü örtülməmiş, üstü açıq olan; damı, qapığı olmayan; açıq. [Qoştxan:] *[Xəstəni] üstüaçıq maşında xəstəxanaya aparmaq olmaz.* M.İbrahimov. [Mən-təqənin] *qapi-pəncərələri və üstüaçıq taxta balkonları rənglənməmişdi.* Ə.Sadıq. // *zərf* Üstünə heç bir şey örtmədən, üstünə heç bir şey salmadan. [Sultan bəy:] *Ay qız Telli, min kərə demişəm ki, mən yatanda gəl, mənim üstümü basdır, indi üstüaçıq yatmışam, deyəsən, belimə soyuq dəyibdir.* Ü.Hacıbəyov.

2. *zərf* Açıq surətdə, açıq, gizlətmədən. [Bəhlul:] *Nicat dayı məndən soyumuşdu, hər-dən lap üstüaçıq şəkildə məni danlayırdı.* B.Bayramov.

ÜSTÜN *sif.* 1. Bənzərlərinə görə daha yaxşı, daha yüksək seviyyədə olan, onları geridə buraxan. [Ərəstən:] *Sənətkarlıqla y-azılmış balaca bir şerin özü hər hansı sönüük bir poemadan qat-qat üstündür!* S.Rəhimov. [Sərətan:] *Üstündür hələlik şair Xaqani; Odur söz mülküün qadir sultani.* M.Rahim. // Keyfiyyət və kəmiyyətəcə dərə yüksək, dərə əl-varişli olan. *Əl əldən üstün əlar.* (Məsəl).

2. Qalib gələn, qələbə çalan, qalib. □ **Üstün gəlmək** – qalib gəlmək, qələbə calmaq. [2-ci cariye Səyavuş haqqında:] *Qəhrəman-dır, üstün gəlir aslana!* H.Cavid. *Kərim baba sükütlə başını tərpətdi.* Ayrıqızı üstün gal-diyyini hiss edərək özünü doğruldu. A.Şaiq. **Üstün tutmaq** – b a x **üstünlük vermək** (“üstünlük”də).

ÜSTÜNLÜK *is.* Bənzərləri arasında daha yaxşı, daha yüksək, dərə əlvarişli olma. *Ağ-bulaq dağlarının bütün gözəllik və üstünlük-ləri Sevildə unudulmaz .. bir təsir buraxdı.* S.Rəhimov. □ **Üstünlük vermək** – bir neçələri və ya çoxları arasından ancaq birini seçmək, onu daha yaxşı, daha münasib, daha yüksək, dərə əlvarişli hesab etmək, bəyənmək.

◊ **Üstünlük dərəcəsi** *qram.* – sifətin əlamət və keyfiyyətinin adı dərəcəyə nisbətən üstün olduğunu göstərən dərəcəsi; məs.: qip-qirmizi, ağappaq, lap tünd və s.

ÜSTÜÖRTÜLÜ *1. sif.* Üstü örtülmüş, üstü açıq olmayan, örtüsü olan, örtülü. *Ancaq tək-tük üstüörtülü faytonlar içində miniklər görü-nürdü.* S.M.Qənizadə. *Üstü-örtüllü, qara bir maşın gecənin sakitliyini pozdu.* S.Vəliyev.

2. *məc.* Aydın olmayan, örtülü, müəyyən olmayan, eyhamlı, üstüpərdeli. [Şamama Cadu:] *Üstüörtülü sözdən fayda yoxdur.* Ə.Haqqverdiyev. // Zərf mənasında. *Üstüör-tüllü danışmaq.* – [Əliqulu:] *Yaxşı, baxarıq! – deyə, üstüörtüllü bir cavab verib ayrıldım.* S.Rəhman.

ÜSTÜPƏRDƏLİ *b a x* **üstüörtüllü** 2-ci mənada.

ÜSTÜRLAB *is.* [ər. əslı yun.] Keçmişdə göy cisimlərini müşahide etmək üçün işlədilmiş astronomik cihaz. *Kimi pərgar ilə həndəsi şəkillər çəkər, kimi durbinlə yan pəncərədən Günəşə baxar, kimi üstürlabla və bəziləri də kitab oxumaqla məşğuldurlar.* H.Cavid. *Məlik əlində udurma üstürlab saray xid-mətçisi Məstur ilə danışır.* A.Şaiq.

ÜST-ÜSTƏ *zərf* 1. Bir-birinin üstünə, qalaq-qalaq. *Rəflərdə pas atmış mis qablar üst-üstə yiğilmişdi.* Cəmənzəməlini. *Ana sacı kül-ləyib ocaq qalayıv, kətə bisirib içində təzə yağ qoyur, isti qalması üçün üst-üstə yiğir, süfrə ilə bərk-bərk basdırırırdı.* Ə.Vəliyev.

2. Birlidə götürüldükdə, hamısı bir yerde, birlidə. *Üst-üstə hamısın bir kisəyə yiğmaq.*

3. Əl dəymədən, olduğu kimi, əvvəlkı kimi, necə var elə. [Mahmud:] *İndi-indi işə başlamışam, üst-üstə qoyub qaçım ki, nə var küləftim yaxın olmaq istəyirəm.* Y.Əzimzadə.

ÜSÜL *is. [ər.]* 1. Hər hansı işdə tətbiq edilən sistem, yol, qayda, tərz, metod. *Qabaqcılların iş üssü. Tədris üssü.* – [Sərdarəşatlı] şagirdləri tez-tez zavoda aparıb istehsalatla, yeni üssullarla işləyən ustaların işləri ilə tanış edirdi. H.Seyidbəyli. [Daşdəmir] *Hümmətin plan doldurma üssullarından maraqlı seyər deməsiđi.* B.Bayramov.

2. Təbiətdə və ictimai həyatda baş verən hadisələri dərk və təsdiq etmə qaydası; metod. *Dialektik üsul. Tarixi-müqayisəli üsul.*

3. Tərtib, nizam, qayda.

ÜSULCA, ÜSULLUCA *zərf* Ehtiyatla, üsulla, asta-asta, yavaşça, ehməlca. [Məcid əfəndi:] *Üsulluca hərəkət etməliyidin.* H.Cavid.

ÜSULİ-CƏDİD is. [ər.] köhn. Yeni üsul, yeni qayda. *O vaxt üsuli-cədiddə bələd olan müəllim bir nəşər isə də müsəlmanlardan yox idi.* F.Köçerli. □ **Üsuli-cədiddə məktəbi** tar. – 1905-ci il inqilabından sonra Azərbaycanın müxtəlif şəhərlərində açılan yeni tipli məktəbin adı. *Günlərin bir günündə Dəcəlabad maralların məclis qayırıb qət edirlər ki, bir üsuli-cədiddə məktəbi açıslar.* Ə.Haqverdiyev. [Tahirzadə:] *Kəndli uşaqlıq məktəb lazımdır, üsuli-cədiddə məktəbi.* Mir Cəlal.

ÜSULİ-IDARƏ is. [ər.] Bir ölkənin idarə üsulu, dövlət quruluşu, rejim. *Çar üsuli-idarəsi. Xalq demokratik üsuli-idarəsi.* – *Bizim üsuli-idarədə fitnə-fəsada yol verilməz, – deyə, Nadir dayısına [cavab verdi].* B.Talibli.

ÜSULLU 1. *sif.* Ehtiyatlı, ehmallı, üsulla, ehtiyatla işgörən, hərəkət edən. *Üsullu adam. Üsullu hərəkət.*

2. *Bax üsulluca.* [Hacı Murad:] *Ay ayı oğlu ayı, üsullu tərpənə bilmirsən?* S.S.Axundov.

ÜSYAN is. [ər.] 1. Köhnə ictimai quruluşu yixib yenisi qurmaq məqsədilə hakim siniflərə qarşı kütülvə silahlı çıxış. *Kəndli üsyamları. – Bir üsyana doğacaqdır azadlığın ilk ulduzu!* S.Vurğun. *Aydın olsun hamiya; Xalqın gücü; Silahlı üsyannın nəticəsi.* R.Rza. □ **Üşyan etmək (qaldırmaq)** – hakim siniflərə qarşı silahlı çıxış etmək. *Üşyan etmiş kənd topa tutulur.* H.Nəzərli.

2. Asi olma, qarşı durma, birinə qarşı ayaqlanma, baş qaldırma. □ **Üşyan etmək (qaldırmaq)** – ayaqlanmaq, üzər durmaq, asi olmaq, baş qaldırmaq. *Bir gün Məsəmə üşyan edir. Kimsəyə əl açmayıacağını açıqdan-açıqça kor Seyidə bildirir.* S.Hüseyn. *Səkinə lap üşyan qaldırıdı: – Yenə qol-qanad açdın, ay dəli?!* M.Ibrahimov.

ÜSYANÇI is. 1. Üşyanda iştirak edən, üşyan iştirakçısı. [Qəhreman:] *Gah bizim goşun, gah da üsyancılar qalib golirdilər.* H.Nəzərli. [Komandan:] *Məqsəd xalqı qırmaq deyil, üşyanı yatırıdib, üsyancıları ələ gətirməkdir.* Ə.Haqverdiyev.

2. *məc.* Haqsızlığa və ya bir şeyə dözməyib, öz narazılığını, hiddətini fəal surətdə bildirən adam; üsyankar. *İndi [Muradda] mühi-tinə qarşı bir üsyancı ruhu vardi.* S.Hüseyn.

ÜSYANÇILIQ is. Üşyana meyil göstərmə, bir şeyə qarşı haqlı-haqsız baş qaldırma, qarşı durma.

ÜSYANKAR [ər. üsyən və fars. ...kar] 1. *Bax üsyancı.* [Kapitan qərargah rəisini: Biz .. üsyankarları taparıq. S.Vəliyev. 2. *sif.* Narazılıq, qəzəb, hiddət ifadə edən. *Üsyankar baxış. – Firidun Musa kişiinin üsyankar bir sıfılə Hikmət İsfahaninin qabağında dardlığındı.* M.Ibrahimov.

ÜSYANKARLIQ is. 1. Üşyancılıq, üşyana meyil.

2. *məc.* Bir şeyə qarşı baş qaldırma, mənfi münasibət, narazılıq, barışmazlıq göstərmə. *Anı olaraq Rüxsarədə yenə də əsəbi bir üsyankarlıq baş qaldırmıq istəyirdi.* S.Rəhimov.

ÜŞÜDÜCÜ *sif.* Üşüden, soyuq, dondurucu. *Sonra sərin, üşüdükü dərəcədə sərin bir mehəsdi.* M.Rzaquluzadə.

ÜŞÜMƏ “Üşümək”dən *f.is.*

ÜŞÜMƏK *f.1.* Canına üzütmə düşmək, bədənində soyuğun təsirini hiss etmək, soyuqdan titrəmək. *Ləhləyirlər, tərləyirlər, ol-üzləri qızarmış; Bir parası çox işşiyür, ol-üzləri bozarmış.* A.Səhhət. *Soyuq yel əsməyə başladı. Zəhra üzüdü.* Ə.Vəliyev.

2. *məc.* Dönüşməq, soyuqdan büzüşmək. *Ay külək, dərədən iti əsmə, gəl; Axi tənha qo-vaq işşiyür orda.* N.Xəzri. *Üfüqdən uzanmış şüalar altında parlayan körpə payız otları işşiyürmiş kimti titrəşirdi.* İ.Əfəndiyev.

ÜŞÜNMƏ “Üşünmək”dən *f.is.*

ÜŞÜNMƏK *bax üşümək.* *Üşünürsən, görürəm, söylə nə var?* M.Rahim.

ÜŞÜTMƏ 1. “Üşütmək”dən *f.is.*

2. Titrətmə, vicvicə. *Canima üzütmə düşdü.* – [Nemət] bir az dincəldikdən sonra bədəninə bir üzütmə goldı ki, köynəyi tamamilə soyudu. Çəmənəzəminli.

ÜŞÜTMƏK *f.* Canına üzütmə salmaq, soyuğu hiss etdirmək. *Soyuq hava [Tərləni] birdən üzüdü.* M.Hüseyn. *Çayaşağı əsan bu külək bütün kolxozçuları üzütdü və titrətdi.* Ə.Vəliyev.

ÜŞSAQ is. [ər. “aşiq” söz. cəmi] 1. *klas.* Aşıqlar. Əzəl katibləri üşşaq bəxtin qarə yazmışlar. Füzuli. *Üşşaq yarдан nəzəri-mərhəmət dilər.* Q.Zakir.

2. *mus.* Azərbaycan klassik müğamlarından birinin adı. *Şair .. yerinə görə həm dərin*

məhəbbətdən, həm də insana zövq verən üşşaq muğamından danişir. “İncəsənət”.

ÜTƏLGƏ is. zool. Alacəhrə. *Gəlib ütləgətək düşələr tora; Yolub tüklərini basdırıq qora.* H.K.Sanılı.

ÜTMƏ “Ütmək”dən f.is.

ÜTMƏK f. Qızığın demirlə və ya oda tutaraq üzdən yandırmaq, qarsalamaq, oda vermək (tükü, qabığı və s.-ni). *Kəsilmiş toyuğu ütmək. – Ev sahibi burada cavən şiv zirinc ağacından qırıb gətirir, ocağda ütüb çəkicə döyər, özü üçün lopa düzəldərdi.* S.Rəhimov. // *Yolmaq.*

ÜTÜ is. Paltar, parça və s. ütüləmək üçün işlədiplen, kömür və ya elektriklə qızdırılan demir alət. *Elektrik ütüsü.* □ **Ütü çəkmək** – bax **ütüləmək.** *Xanpəri çay dəmlədikdən sonra dünən yuyulmuş paltarlara ütü çəkirdi.* Ə.Vəliyev. [Sona] paltarına ütü çəkir, düymələrini barkıldırdı. B.Bayramov.

ÜTÜK sif. Üzdən yanmış, azacıq yanmış, ütülülmüş, yaxud yolunmuş. *Qulu dolu ağzını çöndərib, ütük qaşlarını qovzuyub .. nə deyəcək idisə, beş-altı yerdən onun sözünü kəsib çiğnışdır.* Çəmənzəminli.

ÜTÜLƏMƏ “Ütüləmək”dən f.is.

ÜTÜLƏMƏK f. Qızığın ütü ilə hamarlaması, ütü çəkmək. [Pəri] geri sürüsümiş qara kalağayısim qabagā çəkib, paltar ütüləməklə məşğul oldu. Ə.Vəliyev. [Səriyyə:] Mən ütü qızdırıb buldozerçinin köynəyini ütüləyirdim. İ.Əfəndiyev.

ÜTÜLƏNMƏ “Ütülənmək”dən f.is.

ÜTÜLƏNMƏK məch. Ütü ilə hamarlanmaq, ütü çəkilmək.

ÜTÜLƏNMİŞ f.sif. Ütü çəkilmiş, ütü ilə hamarlanmış. [Pəri] *təzə yuyulub ütülənmiş məhrəbəni yerindən asdı.* Ə.Vəliyev.

ÜTÜLMƏ “Ütülmək”dən f.is.

ÜTÜLMƏK məch. Qızığın demirlə və ya oda tutaraq üzdən yandırılmaq (tük, qabıq və s.). // Qarsaqlanmaq, azacıq yanmaq. [Yaqutun] bütün üzü qara ləkələr içində idi, saçları və qaşları ütülmüşdü, gözləri isə qapalı idi. Ə.Məmmədxanlı. // *Yolunmaq.*

ÜTÜLMÜŞ f.sif. Tükləri yandırılib təmizlənmiş. [Xuduş] *əlinə də bir ütülmüş toyuq götürmüştü.* Ə.Sadıq.

ÜTÜLÜ sif. Ütü çəkilmiş, ütülənmiş. *Daxiliyyə naziri ütülü ağı dəsmalını çıxarıb boyun-*

boğazından sel kimi axan təri sildi. S.Rəhimov.

ÜTÜSÜZ sif. Ütü çəkilməmiş, ütülənməmiş. *Baxışın geyim-keçimdə səliqəli olduğunu Qaçay bilirdi. Ütüsüz şalvar geyinməzdi.* İ.Melikzada.

ÜVƏZ bot. bax **quşarmudu.** *Üvəz soyuğadavamlı bitkidir.*

ÜYÜDÜLMƏ “Üyüdülmək”dən f.is. [Ağabəyim] çörəyin bışırıldıyini bilirdi, ancaq buğdanın bitməsini və dəyirmanda üyüdülməsini bilmirdi. Çəmənzəminli.

ÜYÜDÜLMƏK məch. Dəyirmando una çevrilmək (buğda, arpa və s.); çəkilmək. [Murad] *üyüdiilməyə toplanan taxıl bitdiyindən motoru yatırıb dışarı çıxdı.* S.Hüseyn.

ÜYÜŞMƏ “Üyüşmək”dən f.is.

ÜYÜŞMƏK bax **uyuşmaq** 1-ci mənada. [Xan] *tonqal başında uzun müddət qırmızıdanmadan oturmaqdən üyütmiş* (f.sif.) ayaqlarında bir gizilti, bədənin hər yerində sızılıtı duydı. M.Rzaquluzadə.

ÜYÜTMƏ “Üyütmək”dən f.is.

ÜYÜTMƏK f. 1. Dəyirmando buğda, arpa və s.-ni una çevirmək; çəkmək. *Buğda (arpa) üyütmək. – Cəfər tayları içəri qoydu, az keçmədən dəni üyütmeye başladı.* Ə.Vəliyev.

2. məc. dan. Boş-boş danışmaq (bəzən **üyündüb-tökəmkə** şəklində). *Şirəli yenə bağırdı: – Uzun danışma, ağızını avara qoyub ağlına gələni üyütmə.* M.Hüseyn. *Heç kimə macal verməyən Vahimə üyündüb-tökürdü.* B.Bayramov.

ÜZ is. 1. İnsan başının qabaq hissəsi; surət, sıfət, cöhərə, sima. *Üzünün ifadəsi. Qəşəng üz. – Mərcan bəy diqqətlə Kərbəlayı Qubadin üzünə baxır.* Ü.Hacıbəyov. [Qızın] yumru, gözəl üzü və yanaqları açıq sərin havada qızarmışdı. M.İbrahimov. // Heyvan başının qabaq hissəsi. *Qoyunun üzü. İtin üzü.*

2. Toxunma şeylərin üst (avand) tərəfi (astar müqabili). *Parçanın üzü. Xalçanın üzü.* // *Yorğan, balış, döşək və s.-nin üst tərəfini örtən parça və s. Yorğanın üzü qırmızıdır. Döşəyə üz çəkmək.* – [Gülbadam] *üzsüz boz balış, üzü qırmızı çiçəkli çitdən mütəkkəli döşəyin ortasına qoydu.* N.Nerimanov.

3. Bir şeyin qabaq tərəfi, ön tərəfi, irəli tərəfi, qabağı, önü. *Maşının arxası çaya, üzü*

isə meşayə tərəf idi. İ.Əfəndiyev. // Bir tikilinin, binanın və s.-nın qabaq, ön tərəfi; fasad. [Elçin:] Sarayın üzü gündoğana tikiləcək. Z.Xəlil. Təki ayaq kəsməsin könül mülkündən ilham; Üzü günəşə baxan otağım mənə bəsdir. Ə.Cəmil.

4. *riyaz*. Həndəsi figurun başqa sethlə bucaq təşkil edən düz səthi. *Kubun altı üzü var.*

5. Bir şeyin köçürülmüş, yazılmış surəti, nüsxəsi. *Firdovsi şaha göndərdi bir gün "Şahnamə"nin üzünü. M.Rahim. □ Üzünü köçürtmək* – bir yazının mətnini olduğu kimi başqa kağıza köçür(+)mək, başqa kağızda yazmaq. [Zalxa:] *Eybi yoxdur, bizim qızlardan birinə verərəm, üzünü köçürdərlər. S.Rəhman. [Vahid] ..kitabların üzünü köçürür, qaralanmış vərəqləri ağardır. Mir Cəlal.*

6. Su və s. mayelerin səthi, üst tərəfi, üstü. *Gölin üzü. Suyun üzündə ördəklər üzir. – Bu gecə keçmiş vürdüq, yixdiq; Dalğalarдан üzə sağlam çıxdıq. M.Müsfiq. Gen qoynunda layla çalır bizə göy dəniz; Su üzündə bir qayadır sanki gəmimiz. Ə.Cəmil.*

7. Göyün gördüyüümüz tərəfi. *Göyün üzünü bulud örtmüsdür. Səmanın üzü açıqdır. – Toz-torpaq göyün üzünü elə bürümüşdə ki, günəş görünmürdü. A.Şaiq. □ Üzünə pərdə çəkmək* – örtünmək, bir şeyin altında görünməz hala gəlmək, gizlənmək. *Deyirlər, göylər belə; Üzünə pərdə çəkmiş. B.Vahabzadə.*

8. "Tərəf", "səmt", "yan" mənasında (o, bu, bəri, o biri və s. sözlərdən sonra işlədilir). *Təpənin o üzü. Çayın bu üzü. – Atlar tapılmadıqda [Gülo] at sahiblərini inandırıldı ki, atlar bu üzdə deyil. S.Rəhimov.*

9. məc. Abır, həya, utanma. *Adama üz gərək.*

◊ **Üz açılmaq** – b a x **üzü gülmək**. *Hər yerdə sühl sözünü deyəndə gözlər işıqlanır, üzlər açılır. M.İbrahimov. Üz ağırtmaq* – yaxşı işi, nəcib hərəkəti, etimadi doğrultmayı və s. ilə fəxr etməyə, iftiخار etməyə əsas vermək, hüquq vermek. *Yaxşı iş üz ağardar. (Ata. sözü). [Briqadı:] Demək, əvvaklı işində üz ağardıb, indi də keçibsən başqa işə? V.Şıxlı. Üz ağılığı* – fəxr etməyə, iftiخارa layiq olan iş, hərəkət və s. *Yaxşı övlad üz ağılığıdır. Üz almaq* – keçmişdə: qadınların eşmə sapla üzlərinin tüklərini yolub təmiz-

ləməsi. **Üz bozartmaq** – b a x **üzünü bozartmaq**. **Üz çevirmək** – 1) b a x **üz döndərmək** 1 və 3-cü mənalarda; 2) b a x **üz qoymaq** 1-ci mənada. *Güləz dəli olub, yoxsa divana? Üz çevirib gedər çöl-biyabana. Aşıq Abbas; 3) birini görməmək üçün üzünü o biri tərəfe çevirmək. Sənəmin qarşısından keçəndə hamı ondan üz çevirir. M.Dilbazi; 4) əlaqəsini kəsmək, üz döndərmək. [Bəhram:] *Belə bir vücuddan [Saradan] da üz çevirmək olarmı?* C.Cəbbarlı. *Nə oldu, üz çevirib qaçdırın aqıbat məndən. H.Cavid. Üz çevirməmək* – bir yere daha getməmək, ayağını üzmek. *Səməd, doğrudan da, o gedən gedib, bir daha dəlləkxanaya üz çevirmədi. M.Hüseyn. Son illərdə bir neçə basqında burunları yaxşıca ovulmuş qıpçaqlar çıxdan bəri buralara üz çevirmirdilər. M.Rzaquluzadə. Üz döndərmək* – 1) əlaqəsini kəsmək, daha yaxınıq etməmək, üz çevirmək. *Dal gordəndə siyah zülfün höribürdür; Aşıq Ələsgərdən üz döndəribdir. Aşıq Ələsgər. Nə üçün, bilməyirəm, məndən üz döndərmisən? M.Rahim; 2) məc. xəyanet etmək, daha inanmamaq, üz çevirmək. *Üləmlər üz döndərib xudadan. Q.Zakir; 3) itaətindən çıxməq, daha tabe olmaq istəməmək, dal çevirmək. [Əxistan:] Məndən üz döndərir getdikcə Şirvan; Aşkarə öldürsəm bas verə üsyan. M.Rahim; 4) çevriləmək, başımı çevirmək. Sonra üz döndərib meydana baxdı; *Tərlan yaralanmış tərlana baxdı. M.Rahim. Üz göturmək* – nadincilik etmək, sırtlıqliq etmək. **Üz görmək** – tərəf saxlamaq, tərəfçilik etmək, havadərliq etmək. *Yalan deyən, rüşvət alan, tərəf tutan, üz görən! Dərdimizə qalmayanlar çıxın bizim cərgədən! S.Vurğun. [Məhbus:] Qoy qanun nə tələb edirsə onu yazsın, yoldaşım deyə mənə üz görməsin. Mir Cəlal. Üz göstərmək – 1) zahirən bu və ya başqa cür münasibət göstərmək. *Xüsusilə Mayaya göstərdiyi üz, dediyi sözlər yadına düşəndə Qarasəzəbdən qovrulub yanındı. M.Ibrahimov; 2) b a x **üz vermək** 2-ci mənada. Üz götürüb qaçmaq – b a x **baş götürüb qaçmaq**. *Bu mənada Məşədi Əsgər öz əməlinin qorxusundan quzu qapmış qurd kimi üz götürüb qaçırdı. S.M.Qənizadə. Üz qoymaq* – 1) yönəlmək, üz tutub getmək, yollarmaq, istiqamət almaq. *Bəli, atları götürdilər və minib, Təbrizdən******

çixib üz qoyduq Araz kənarına tərəf hərəkət etməyə. C.Məmmədquluzadə. Balıqçı gəmisi lövbərini qaldırib, şimala tərəf üz qoydu. Q.İllkin; 2) adətən feillerdən sonra gələrək hemin felin ifadə etdiyi hərəkətə, işə başlamağı ifadə edir. Bunu gördükdə adamlar bir-birini basaraq yan küçələrə qaçmağa üz qoydu(lar). S.S.Axundov. ...Abbas birdən hərada olduğunu, kiminlə danışdığını yaddan çıxarıb qışqırmağa üz qoydu. Ə.Vəliyev. **Üz tutmaq – 1) söz demək üçün üzünü birinə təref çevirmək, üzünü çevirerek demək. Rəşid oğlana üz tutdu: – Səni qulluğa götürmək mənim boynuma. M.Hüseyn; 2) bax **üz qymaç** 1-ci mənənda. *Qərib-qərib, qəmgin-qəmgin ötərsiz; Yüz tutubusuz nə məkana, durnalar?* M.V.Vidadi. Cəlil ağa düz evə üz tutdu. İ.Musabəyov; 3) başlamaq. *Qurumağa üz tutmuş ağaclar su içib cana goldı, torpaq tərləməyə, nəfəs almağa, yenidən dirçəlməyə başladı.* Ə.Məmmədxanlı. **Üz vermek** – 1) vaqe olmaq, ortaya çıxmak, baş vermek, olmaq; təsadüf etmək, birinin başına gəlmək. *Bədbəxtlik üz vermek.* – Demək, evlənmək istədiyi günlər ərafəsində [Əsədə] xoşbəxtlik üz vermişdi. S.Vəliyev; 2) adətən xoşagelməz bir işi görmesinə mane olmamaq, bu işə laqeyd baxmaq, ona şərait yaratmaq, xos sifət göstərmək. [Hacı:] *Qayınanalarınıza çox da üz verməyin. Qantəmir. Şahmar [Zülfüqarla] dərdləşmək, dağilan əməkgünlərindən danışmaq istədi, ancaq hesabdar üz vermedi.* B.Bayramov; 3) hücum etmək, üstünə cummaq. *Canavar üz verdi sürüyü.* **Üz vurmaq** – 1) bir işi görməyi və ya görməməyi dostcasına, yoldaşcasına tələb etmək, xahiş etmək, israr etmək. *Xahiş edirəm, üz vurmayasınız, sizinlə gedə bilməyəcəyəm;* 2) dan. yeşik və s.-yə yiğilan meyvənin yaxşısını üzünə düzəmkəm. *Pomidor yeşiyinə üz vurmaq.* Üzən sabatinə üz vurmaq. **Üzə çıxarmaq** – 1) meydana çıxarmaq, tapmaq. [Əmiraslan baba:] *Bu Ağbulaq meşələrində .. azi yüzə qədər çeşmə tapıb, qayalardan, çinqillərdən üzə çıxarmışam.* S.Rəhimov; 2) köhn. qeyri-qanuni, gizli vəziyyətdən çıxaraq adı həyata qaytarmaq. *Qacağı üzə çıxarmaq.* **Üzə çıxmaq** – 1) daha gizlənməyib açıq yaşamağa başlamaq (qaçaq, cani, oğru və b. haqq-**

qında). [Bəkir:] *Ev-eşiyimiz bərbad olub, var-yoxumuz gedəndən sonra üzə çıxib nə edəcəyik.* N.Vəzirov. *Oğrular üzə çıxdılar. Amma onlar Kor Hümmətin tapşırığı ilə İskəndərin əleyhinə şəhadət verdilər.* M.Hüseyn; 2) dan. öz bacarığı, qabiliyyəti və s. müsbət xüsusiyyətləri sayesində irili getmək, həyatda, cəmiyyətdə özünə layiq yer tutmaq. *Dəmirov rayonunda adamların üzə çıxmına, irəliyə getməyinə sevinən və bu uğurda çalışan bir adamdır.* S.Rəhimov; 3) aşkar çıxmaq, aşkar olmaq, müəyyənləşmək, melum olmaq. *Kimin yaxşı, kimin pis işlədiyi çox tez üzə çıxır;* 4) adamlar arasına çıxmaq, gözə görünmək. *Gözəllər içinde, xublar yanında; Üzə çıxa bilməz xəcalatindən.* Q.Zakir. **Üzə durmaq** – 1) inad etmək, öz dediyindən, tələbindən əl çəkməmək. *Bağça barın istəyir; Heyva, narın istəyir; Oğlan üzə durubdur; Getmir, yarın istəyir.* (Bayati); // məc. mənənda. *Gecə də üzə durmuşdu, işıqlanmırıldı ki, işıqlanmırıldı.* Ə.Vəliyev; 2) itaətdən çıxmaq, inad göstərmək. *Küləl durub bu gün üzə; Ver bizi bir hesab deyir.* Ə.Nəzmi. [Əxistən:] *Budur, bir kəndli də məmuru vurmuş; Bu, vergi istəmiş, o üzə durmuş.* M.Rahim. **Üzə gülmək** – 1) öz gözəlliyi, cazibədarlığı və s. ilə xoşlandırmaq, oxşamaq, xoşa gəlmək, cəzb etmək. *Yeni binalar üzə gülür.* – [Xalçanın] xüsusi zövqlə vurulan naxışları bahar çiçəyi kimi üzə gülürdü. (Qəzetlərdən); 2) yalandan üzdə özünü dəst göstərmək, yalandan xoş sifət göstərmək. [Əsma xanım:] *Üzə güllən imiş o qəlbığara; Hardan meyil verdim o biilqara.* "Lətif şah". **Üzə qabarmaq (qayıtmak)** – cavab qaytarmaq, üzə durmaq; itaətdən çıxmaq. *Hümmət, arvadın da üzə qayıtdığını görüb geri çəkildi.* B.Bayramov. **Üzə salmaq** – bax **üzünə salmaq**. [Yalınçağın] indi işi-peşəsi .. üzə salıb, hər gün bir qapıda qarın otarmaq idi. M.Rzaquluzadə. **Üzə vermek** – göstərmək, bildirmək, bürüze vermek. *Narazılığını üzə vermek.* **Üzə vurma mak** – ürəyində olan, yaxud gördüyü, bildiyi bir şeyi deməmək, bildirməmək, hiss etdirməmək. [Şirəlinin] ürəyinə balaca xal düşdişə də, üzə vurmayıb dedi. S.Rəhman. **Üzü aq çıxmaq** – bəslənilən ümidi, tapşırılan işi namuslu yerinə yetirən adam haqqında.

Üzü ağ olmaq – yaxşı işinə, əməlinə, təmizliyinə görə fəxr etməyə layiq olmaq; etimadi doğrultmaq. [Müəllim Hüseyin:] Yaxşı oxu, adam ol, bizim də tüzümüz ağ olsun, ananın da. S.Rəhman. *Qız ona qulaq oldu; Dil oldu, dodaq oldu; Anasının yanında; Hər vaxt üzü ağ oldu.* M.Dilbazi. **Üzü astarından başa gəlmək (oturmaq)** – bax astarı üzündən başa başa gəlmək (“astar”da). **Üzü dönmək** – bax üz döndərmək 1 və 2-ci mənalarda. *Gəl, ey mehrü mahabbatim; Üzün məndən niyə döndü!* Aşiq Ələsgor. *Bizi görçək yan kecirsən; Niyə üzün dönüb sənin?* Aşiq Şəmsir. **Üzü gəlməmək** – bir şeyi deməyə, istəməyə utanmaq, xəcalət çökmək. [Molla:] *Daha başqa mükafat istəməyə üzüm gəlmir.* “M.N.lətif.” *Yalan deməyə də [Səfər kisinin] üzü gəlmədi.* Mir Cəlal. **Üzü gülməmək** – sevinci üzündən bəlli olmaq. *Üzü güllür hər insanın; Banisi var bu dövrannı.* Aşiq Şəmsir. **Üzü gülməmək** – həmişə qasqabaqlı olmaq, üzü kədər ifadə etmək. *Bu gündən sonra mehriban Soltanın üzü gülmədi, könülü qəmli, gözləri nəmli oldu, saralıb solmağa başladı.* “Lətif şah”. **Üzü qara etmək** – xəcalətli etmək. **Üzü(n) ağ olsun!** – çox vaxt töhmət, məzəmmət, narazılıq məqamında işlədiril. *Qubad gecəni yatıb, səhər tezdən qardaşına bir belə kağız yazdı ki: qardaş, üzün ağ olsun, sənin Siracın bizim börkümüzü soxdu yerə.* (Nağıl). **Üzü(n) qara olsun** – niffrət, danlaq, məzəmmət bildirən ifadə. *Pis övladın üzü qara olsun!* – [Rüstəm bəy:] *Mənim qızım Məşədi İbadın tayı deyildir, amma nə eyləmək, pulsuzluğun üzü qara olsun!* Ü.Hacıbəyov. *Yoxsulluğun üzü qara olsun!* S.Rəhimov. **Üzümüzə gələn** – qarşidakı. **Üzümüzə gələn bayram.** **Üzün qara olsun!** – qarğış, danlaq məqamında işlədiril. [Zərnigar xanım:] “*Səni görürüm el içində xəcil olasın, ay kişi, oğul-uşaq yanında üzün qara olsun*”, – deyə orinə qarğayırdı. İ.Sixli. **Üzündə abır (həya, abır-haya) olmamaq** – həyəsiz, utanmaz, ədəbsiz adam haqqında. **Üzündə su yoxdur** – həyəsiz, abırsız adam haqqında. **Üzündə yazılıb (yazılmışdır)** – üzünə baxıldıqda aydın olur, üzünə baxan kimi məlum olur. **Üzündəki qırış (qırışlar) açıl-mamaq** – bax üzü gülməmək. **Üzündən**

gəlməmək – bax üzü gəlməmək. [Cəmi-lin] üzündən gəlmirdi ki, nənəsinə çağırınsın, yenə də əlibəş döndüyüünü bildirsin. S.Rəhimov. **Üzündən keçə bilməmək** – yaxın dost və ya hörmətli bir şəxs olduğuna görə xahişini, sözünü yerə sala bilməmək. *Lakin* [Rüstəm] *Şərəfoglunun üzündən keçə bilmirdi, kişi hörmətə layiq adam idi.* M.İbrahimov. **Üzündən qan qaçmaq** – üzünən rəngi saralmaq, üzünən qanı çəkilmək. [Uşağı] üzündən qan qaçıb, meyit rənginə dönmüşdü. S.S.Axundov. **Üzündən oxumaq** – üzündən, üzünən ifadəsindən bilinmək, məlum olmaq, bəlli olmaq. *Onun ürəyindəkili ri üzündən oxumaq olur.* – *Gülnaz Aqılın baxışlarından sanki onun ürəyindən nələr keçdiyini üzündən oxuya bildi.* Q.İlkin. **Üzündən zəhər tökülmək (yağmaq)** – çox hırslı, acıqli, qasqabaqlı, üzügülməz adam haqqında. [Hacı:] *Bu nə halstdır, Ağşa dərvish, yenə üzündən zəhər töküllür?* N.Vəzirov. **Üzünə ağ olmaq** – itaatindən çıxməq, tabe olmamaq, üzünə qabarmaq. [Allahqulu:] *Ağşa, başına dönüm, böyükün üzünə ağ olma!* N.Vəzirov. [Bayrama] *elə gəlirdi ki, Gülsabah atasının üzünə ağ olmaz.* Ə.Vəliyev. **Üzünə baxan (baxsa) kəffara vermalıdır (gərək kəffara versin)** – çox çirkin, kifir adam haqqında. **Üzünə bir batman dari töksən biri (birisi)** də yerə düşməz – üzü çopur adam haqqında. **Üzünə (dik, sax) demək (söyləmək)** – birisinin nöqsanını və ya onun haqqındaki fikri və s.-ni dalınca deyil, özünə demek. *Qəlbinda kin və küdurat saxlayan deyildi, açıq-sözlü idi, ərindən çəkimayib hər sözünü onun üzünə dik söylərdi.* E.Sultanov. [Serjant:] *Sözü dik adamin üzünə deyəndir.* Mir Cəlal. **Üzünə durmaq** – 1) ibtidai istintaqda və ya məhkəmə prosesində birisinin təqsirini, cinayətini özünə demək. *Şahid müttəhimin üzünə durdu. Mütsəzzirin müqəssirin üzünə durdu;* 2) bax üzünə ağ olmaq. [Fatma xanım:] *Allah, gör mən nə günə düşmişəm ki, bu kürd gədəsi də üzümə durubdu!* N.Vəzirov. [Məşədi İbad:] *Rəhmətlik Pərzada günlərin bir günü bir şillə çəkdim ki, bir dişsi sindi, o idi ki, sonra bir kərə olsun üzümə durmadı.* Ü.Hacıbəyov. **Üzünə elək (dəsmal, pərdə) tutmaq** – yalandan özünü utancaq kimi göstərmək. **Üzünə gül-**

mək – xoşuna gəlmək, cəlb etmək. *Ağ lavaşlar da süfrəyə sərilib, adamın üzünə gülürdü.* E.Sultanov. [Əsgər:] *Bu ev, bu həyat, bu yol – hamisi elə bil ki, üzülmə gülür.* Ü.Hacıbəyov. **Üzünə gün doğmaq** – xoşbəxt yaşamağa başlamaq, taleyi gülmək, bəxti açılmaq, fərqlihmək. *Qorxmaz eva galanda elə bil qardaşı ilə bacısının üzünə gün doğar, evləri fərəh və nəşə ilə dolardı.* Ə.Vəliyev. **Üzünə qabarmaq (qayitmaq)** – bax üzə qabarmaq (qayitmaq). *Eitraz Mayamı boğurdur, lakin bu qədər adamın içində Rüstəm kışının üzünə qayıda bilmirdi.* M.İbrahimov. **Üzünə qan sapılmək (çılənmək)** – hirsindən üzü qızarmaq. [Mimrəmin] üzünə qan sapıldı. Çəmənzəminli. **Üzünə pərdə çəkmək** – maskalanmaq, özünü dost kimi göstərmək. **Üzünə salmaq** – həyətsizliqlə, sırtlıqla bir şeyi əldə etmək üçün çalışmaq. **Üzünə vurmaq** – 1) bir adamın eybini, qüsürunu, çatışmayan cəhətinin kobudcasına özünə demek. [Teymur] *elə zənn eləyir ki, Molla onun çolaqlığını üzünə vurmaq istəyir.* “M.N.İsfəndiyarov.” [Səkinə Rüstəmə:] *Bizim borcumuz səbirli olmaqdır, ay Rüstəm, hövsəlsizlik eləyib hər şeyi üzlərinə vursan onlar da darılıb ipi-örkəni qırarlar.* M.İbrahimov; 2) etdiyi yaxşılığı xatrladaraq utandırmaq, minnət qoymaq. **Üzünü açmaq** – 1) qeyri-münasib bir sözü demək və ya başqa bir hərəkəti ilə uşağın tərbiyəsinə, əxlaqına pis təsir göstərmək. [Zaman:] *Ay arvad, bu uşağı niyə çağırib, üzünü açırsan?* Ə.Haqqverdiyev; 2) keçmişdə: çarşabi üzündən kənar etmək, üzünü göstərmək. [Aktyor Sona xalaya:] *A qoca qarı, heç həya etmirsən ki, üzünü açıb bu naməhrəm kisilərə göstərisən?* S.S.Axundov. [Cahan] *üzünü açıb göstərir.* Ü.Hacıbəyov; 3) məc. qızlığını almaq, bəkarətini, ismətini pozmaq. **Üzünü ağ etmək (eləmək)** – bax üzünü ağartmaq. **Üzünü ağartmaq** – 1-ci mənada. **Üzünü ağartmaq** – 1) bax üz ağartmaq. *Qulluqcu ağanın üzünü ağardar.* (Ata. sözü). [Halay Şırası:] *Şənin şerin bizim divar qəzetiñin üzünü ağardıbdır.* S.Rəhimov; 2) bir yaxının ilk mətnini, qaralamasını təmiz köçürmək, üzünü köçürmək. *Katib cavab verir ki, kağızın Mirzə Səfərdədir, üzünü ağardar, apararsan.* Ə.Haqqverdiyev. **Üzünü bozartmaq** – 1) bax

sifətini (üzünü) **bozartmaq** (“bozartmaq”da). *Nəbi üzünü bozardıb dedi: – Sən bizdən nə istəyirsən?* “Qaçaq Nəbi”; 2) özünü göstərmək, öz xasiyyətini, xüsusiyyətini bürüze vermək (osasen mənfi cəhdədən). *Artıq payız üzünü bozartmışdı.* B.Bayramov. **Üzünü çıxartmaq** – bir sənədin, yaxının üzünü olduğu kimi köçürmək, surətini çıxarmaq. *Diplomun üzünü çıxartmaq.* – [Qoca:] *[Vəsiyyətnamənin] üzünü çıxarıb sizə götirmişəm.* Mir Cəlal. **Üzünü görmə!** – pis adam haqqında işlədirilir. *Üzünü heç görəm, üzü döñəndə; Elə bil, yer altdan əjdaha çıxır.* S.Vurğun. *Elə ki bu çalsaggal kişi göy örtülü stolun dalına keçdi, daha üzünü görmə!* Mir Cəlal. **Üzünü görək dan. zar.** – çoxdan görüşmədiyi yaxın adamlı görüşərkən deyilir. **Üzünü görmək istəməmək** – zəhləsi getmək, nifrat etmək, görüşmək istəməmək. **Üzünü güldürmək** – şənləndirmək, sevindirmək, kefni açmaq. [Zeynal] *ağlamaqda olan üç anasız qızın üzünü güldürər, siniq ürəklərini sevindirə bilərdi.* S.Hüseyn. **Üzünü qara etmək** – bax üz qara etmək. [Sədr:] *Salamat olun, ay uşaqlar, – dedi, – heç olmasa siz bizim üzümüzü qara elmayıin.* M.Hüseyn. **Üzünü mürdəşir yusun!** dan. – qarış məqamında işlədirilir. [Nazlı:] *Görüm [Ağalarovun] üzünü mürdəşir mazutla yusun, bəlkə onda gözü bu nöyütəndən doya!* Ə.Məmmədxanlı. **Üzünü turşutmaq** – üz əzələlərini yığmaq, üzünü qırışdırmaq, surətile öz narazılığını, məmənnsuluşluğunu ifadə etmək. [Calal başını kənara çəkib üzünü turşudur:] *Vallah, dadaş, genç çıxır içmisan.* C.Məmmədquluzada. **Üzünü tutmaq** – 1) üzünü çevirib demək, müraciət etmək, üz tutmaq, üzünü döndərmək (çevirmək). [Şah] *üzünü hərəmlərə tutub xitab elədi.* M.F.Axundzadə. [Humay üzünü göy səmtinə tutaraq:] *Aman, ya rəbbi! Bu nə fəlakətlə hal!..* H.Cavid; 2) bax üz tutmaq. *Bilmirəm, haraya tutum üzümü?* Az qaldı, itirəm bütün özümü. H.K.Sanlı. **Üzünün əti (suyu) tökülmək** – biabır olmaq, rüsvay olmaq, hörəmtdən düşmək, abrı getmək (tökülmək). **Üzünün qanı qaçmaq** – bax üzündən qan qaçmaq. **Üzünün suyunu tökmək** – bərk danlamاق, biabır etmek, rüsvay etmek. **Alın açıq, üzü ağı – bax alın açıq.** Astarı üzündən

baha (baha başa gëlmək) – bax astar. **Hansi üzlə** – bax nə üzlə. *Əlibos Cəmil indi xəstə nənəsinin yanına hansi üzlə döñəcək, ona necə cavab verəcəkdi.* S.Rəhimov. **Qapıni üzünə çrpmaq** – bax qaptı. **Nə üzlə** – nə cəsarətlə, nə əsasla, nəyə arxalanaraq, nəyə güvənərek, nə haqla. [Səkinə:] *Mən pambıq işinə çıxmasam, sən [Rüstəm] yayın istisində nə üzlə qapı-qapı düşüb, özgə arvadlarına deyəcəksən ki, gəlin, pambıq batdı?* M.Ibrahimov. [Bey:] *Pristavın yanına bas nə üzlə gedəcəksən?* Mir Cəlal. **Taleyi üzünə gülmək** – bax tale.

ÜZBËÜZ 1. zərf Üz-üze, qabaq-qabağa, qarşı-qarşıya. *Üzbəüz oturmaq.* – [Cavad:] *Ana, mənim gözüm axundan su içməyir, əvvəl deyirdi ki, qız ilə gərək üzbəüz damışam, biz də qızı gətirdik.* B.Talibli. □ **Üzbəüz gəlmək** – rast gəlmək, tesadüf etmək, rastlaşmaq, qarşılışmaq, üz-üzə gəlmək. *Üzbəüz gələn zaman ilk dəfə səhər-səhər; Mən sənə baxdim oğrun, sən mənə saldin nəzər.* M.Rahim.

2. sıf. Qarşı, müqabil, ön. *Qarayazida binədə olan kənd camaati yaylağa qalxmazdan əvvəl Gəmi qaya ilə üzbəüz meşədə dayanardılar.* İ.Sixli.

ÜZDƏ zərf 1. Zahirən, zahirdə. *Əzizim, qəlbə nara; Tutuşdu qəlbə nara; Üzdə dost deyənlərin;* Get, öyrən, qəlbən ara. (Bayati). *Səttarzadə üzdə Rübabəyə ürək verirdəsə də, ürəkdən rahat deyildi.* Mir Cəlal.

2. Yer səthinə yaxın; dayaz. *Neft təbəqələri əvvəllər çox üzdə idi.* S.Vəliyev.

3. Açıqda, meydanda, göz önünde. [Vəzirbəyli:] *Yoldas İsləm Verdiyev, üzdə olmayan əsərlərlə də maraqlanmaq bizim vəzifəmizdir.* Mir Cəlal.

ÜZDƏN zərf 1. Az dərinlikdə, dayaz. *Üzdən belləmək.*

2. məc. Səthi, dərindən olmayıraq. *Əsərlə üzdən tanış olmaq.*

◊ **Üzdən görmək (getmək)** – mahiyətinə varmamaq, çox derinə getməmək, səthi baxmaq, ürəyinə salmamaq. [Vaqif:] *Ay Molla Vəli, – dedi, – bu, insanın özündən aslidir, insan gərək üzdən getsin, çox dərinə əl aparmasın.* Çəmənzəminli. *Bu vaxta qədr Şirzad elə bilirdi ki, Yarməmməd üzüyola*

bir məzlumdur, hər şeyə inanır, hadisələri üzdən görür. M.Ibrahimov. **Üzdən iraq** – özündən sonra gələn (adətən deyilməsi münasib olmayan) sözün və ya ifadənin təsirini azaltmaq üçün ara söz kimi işlədirilir. [Zeynal:] ..*Bir kişinin, üzdən iraq, bir eşşəyi qalıbmış.* Ə.Əbülhəson. **Üzdən olmaq** – biabır olmaq, abrı getmək. *Əzizim, üzdən oldum; Söhbatdən, sözdən oldum; Bir bivəfa yolunda; Ağladımlı, gözdən oldum.* (Bayati).

ÜZDÜRMƏ “Üzdürmək”dən f.is.

ÜZDÜRMƏK icb. Üzməsinə səbəb və ya vasita olmaq, üzməyə məcbur etmək. *Çayda Əmiraslan soyunub atı mindi və suyun dərinliyinə salıb bir neçə dəfə üzdürdü.* S.S.Axundov. *Üzdürüb atları, keçək buradan; Lazımdır qaçağa geniş bir meydan.* H.K.Sanlı.

ÜZƏCİXDI, ÜZƏCİXMA is. etnoqr. Təzəgolinin öz ərinin qohumları ilə ilk görüşü.

ÜZƏGÜLƏN sıf. İkiüzlü, riyakar; yaltaq. *Üzəgülən adam.* // Is. mənasında. *Üzəgülənin biridir.*

ÜZƏN 1. Bax üzgüyü.

2. sıf. Suyun üzerinde hərəkət edən; üzücü. *Üzən nasos stansiyası.* *Üzən elektrik stansiyası.*

ÜZƏNGİ is. Süvarinin ayağını dirəməsi üçün yəhərin iki tərəfindən asılı altı düz dəmir halqalardan hər biri. *Rüstəm kişi boz atın üzəngisinə ayaq qoyanda Maya dönüb ferma işçilərilə görüdü.* M.Ibrahimov. *Ağaxan bəy üzəngidə diklərək:* – ..*Bunlar hamisi sizə qurbandır, – deyib, ətrafi paşaya göstərməyə başlayırdı.* S.Rəhimov.

ÜZƏR (adətən **üzərinə, üzərində, üzərindən** şəklində işlənir) bax **üst.** Kitabi stolun üzərinə qoymaq. *Məsuliyəti üzərinə götürmək.* Qələmlər masanın üzərindədir. *Məsuliyət sizin üzərinizdə qalır.* Düşmən üzərinə qoşun yeritmək. – [Ərən:] *Piramidanın üzərindən düşüb əzilənlərin, ishaldan ölünlərin sayı yox idi.* Çəmənzəminli. *Hələ tamam qurumamış yağış gölləri;* *Üzərində bulud-bulud uçur milçəklər.* S.Vurğun.

ÜZƏRLİK is. 1. bot. Çılpaq gövdəsi, ensiz yarpaqları olan çoxillik kol bitkisi.

2. Həmin bitkinin quru gövdəsi, yarpaqları və ya toxumu (keçmişdə yandırılaraq tüsütü və iyi xəstələrə verilirdi). *Üzərliksən,*

havasan; *Həzar dərdə davasan.* (Bayati). *Qarı kərbəlayını .. azarlayanda üzərlik tüstüsünə verərdi, ildə neçə dəfə arxasına həcəmət qo-yardı.* Çəmənziminli. Üzərliyin iyi uşağı vurdugca o, arabir səsini kəsir və yenə də davam edirdi. Ə.Vəliyev.

ÜZGƏC is. Balq ve dəniz heyvanlarının hərəkət üzvü. *Delfinin bel üzgəci.* – Başqa heyvanlarda olan qabaq və dal ayaqlara müvafiq olaraq baliqlarda döş və qarın üzgəcləri vardır. Y.Əbdürəhmanov.

ÜZGÖRDÜ, ÜZGÖRƏNLİK b a x **tərəf-girlik.** □ **Üzgörənlilik etmək** – tərəf saxlamaq. [Çingiz:] *Nəbi lələ, burada üzgörənlilik etdin ha!* S.S.Axundov. [Xədicedə:] *Orası doğrudur ki, Allah özü də üzgörənlilik eləyir.* Ə.Vəliyev.

ÜZGÖRƏ *sif.* və *zərf dan.* Aşkar, bəlli, açıq, açıqdan-açıga, açıq-aşkar. *Üzgörə ədavət. Üzgörə düşməncilik etmək.*

ÜZGÖRÜMÇƏYİ is. *etnoqr.* Təzəbəyin ilk dəfə təzəgəlinlə görüşkən ona verdiyi hədiyyə. *Gəlin ayağını bəyin ayağının üstə qoyduqda bəy də başa düşərdi ki, gəlin ondan üzgörümçəyi istəyir.* H.Sarabski.

ÜZGÖRÜŞÜ b a x **üzəcixdi, üzəcixma.**

ÜZ-GÖZ is. Sifət, üz. [Nəbi:] *Yazığın üz-gözü, hər yeri qandır; Husunu itirib, həl yamanıdir.* S.Rüstəm. [Səlim] *üz-gözünə, pəra-kəndə saçlarına çırpılan suyu, qarı tər kimi silib, barmaqları ilə tüklərini bir az yiğisidirdi.* B.Bayramov. // Sir-sifət, zahiri sima, üzün ifadəsi. *Üz-gözündən diüz adama oxşamır.*

◊ **Üz-göz olmaq** – münasibəti pozmaq, əlaqəsini kesmək, düşmən olmaq. [Şərif:] *Yox, Almaz, mən sənən üstündə bütün kənd ilə üz-göz olmuşam.* C.Cabbarlı. **Üz-gözünü turşutmaq** – b a x **üzünü turşutmaq** (“üz”də). *Səfər .. üz-gözünü turşudub, arvadı Nisəxanıma dedi.* S.Vəliyev. [Səmed] *üz-gözünü turşudub otağa göz gəzdirdirdi.* İ.Hüseyinov.

ÜZGÜÇÜ is. Suda üzməyi bacaran adam, üzən adam; üzən, üzücü. *Üzgüçü bir əlilə [uşağı] qucaqlayıb, o biri əlilə sahilə doğru üzməyə başladı.* M.Hüseyn. // Üzgütülkələ məşğul olan idmançı. *Üzgütüllerin yarışı.*

ÜZGÜÇÜLÜK is. Suda üzmə, suyun üzərində və ya altında hərəkət etmə, üzmə. *Sualtı üzgütülliik.*

ÜZGÜN *sif.* Taqətsiz, yorğun, üzülmüş, əldən düşmüş, zəif, üzük. *Heç demirsən, qul Abbasın üzgündür;* *Qəm başından tutar, dərd ayağından.* Aşıq Abbas. [Zakir] sonra üzgün bir halda cavab verdi. H.Seyidbəyli.

ÜZGÜNLƏŞMƏ “Üzgünləşmək”dən *f.is.*

ÜZGÜNLƏŞMƏK f. Üzgün hala gölmək, taqətdən düşmək, yorulmaq, üzülmək, əldən düşmək, zəiflemek.

ÜZGÜNLÜK is. Taqətsizlik, yorğunluq, zəiflik, əldən düşmə. *Birdən Səməd bədənidən zəiflik, üzgünlük hiss etdi.* İ.Hüseyinov.

ÜZLƏMƏ “Üzləmək”dən *f.is.*

ÜZLƏMƏK f. 1. Üz çəkmək, üzünə bir şey yapışdırmaq, çəkmək. *Divari ağ daşla üzləmək. Meydanı mormərlə üzləmək.*

2. Torpağı üzdən şumlamaq, təpmək, yumşaltmaq.

3. Bir şeyin ən yaxşılарını, ən irilərini seçmək, ayırməq.

ÜZLƏNMƏ “Üzlənmək”dən *f.is.*

ÜZLƏNMƏK məch. 1. Üz çəkilmək, üzünə bir şey yapışdırılmaq. *İnsaat məhlulu üzərin-dəki izlərə əsasən binanın kürsülükk hissəsinin keçmişdə üç sıra ağ daşla üzləndiyi aydın-dir.* Ə.Salamzadə.

2. Üzdən şumlamaq, təpilmək, yumşalı-dılmaq (torpaq).

3. Yaxşılıarı, iriləri seçilmək.

4. məc. Üz açmaq, sırtıqlaşmaq, həyasızlaşmaq, üz götürmek.

ÜZLƏSDİRİMƏ “Üzləsdirmək”dən *f.is.*

ÜZLƏSDİRİMƏK f. İfadələri yoxlamaq və onların arasındaki ziddiyətləri aradan qaldırmaq məqsədilə eyni iş üstündə cinayət məsuliyyətinə cəlb olunan adamları çarraz sorğu-suala çəkmək, üz-üzə oturdaraq dindirmək. *Müttəhipləri üzləsdirmək.* – [Teymur:] *Biz [oğruları] üzləşdirə bilərik.* H.Seyidbəyli.

ÜZLƏŞMƏ “Üzləşmək”dən *f.is.*

ÜZLƏŞMƏK f. 1. Üz-üzə gölmək, bir-birinə rast gölmək, rastlaşmaq. *Cəfər küçə qapısında Hacağa ilə üzləşdi.* Ə.Vəliyev. // Məc. mənada. *Uşaq gərək çətinliklə üzləşəndə ondan qorxub qaçmasın.* S.Rəhimov. *Görüşlər, hicranlar; Belədir aləm; Daim qarınla işiq üzləşir.* N.Xəzri.

2. Üzbəüz olmaq, üz-üzə gəlmək. *Dünənki hadisədən sonra İkram qalib Ağazal ilə üz-ləşmək istəmirdi.* Ə.Thəlbülhəsən.

ÜZLÜ sif. 1. Üzü, qaymağı yığılmamış. *Üzlü süd.* – *Nənəm, a nazlı qoyun; Qırqovul gözlü qoyun; Pendiri kəsmə-kəsmə; Qatığı üzlü qoyun.* (Sayaçı sözü).

2. Üz çəkilmiş, üzü olan. *Üzlü döşək.*

3. məc. Nadinc, decəl, sırtıq, həyəsiz. [Pəri:] *Əbdül! Axır vaxtlarda sən cox üzlü (z.) olmus-sun.* C.Cabbarlı. *Saltıb sindiranda xeyli qab-qacaq; Deyərdin:* – *Uşağım üzlüdür, üzlü.* S.Rüstəm.

ÜZLÜK is. 1. Üz çəkmək üçün yarar parça və s. *Döşək üzlüyü.* // Sif. mənasında. *Üzlük çit.* *Üzlük məxmər.* // sif. Bir şeyin üzünə yapışdırmaq, çəkmək üçün yarar, üz çəkmək üçün olan. *Üzlük das.* *Üzlük material.*

2. Üze taxılan (bəzək və s.). *Əşrəfidən üzlük üzündə göyçək;* *Boğazı altında sığallı birçək.* M.P.Vaqif. // *Qorumaq üçün üzə taxılan şey. Dəbilqə üzlüyü.* // Niqab. // Maskə. [Təlxək] üzüna dəridən bir üzlük taxiб aşağıda oyun çıxarar və yamsılamaqla pul yırtardı. H.Sarabski.

3. Çörəyin üzünə sürtülen yağı və s.

ÜZMƏ¹ “Üzmək¹”dən f.is.

ÜZMƏ² “Üzmək²”dən f.is.

ÜZMƏ³ “Üzmək³”dən f.is.

ÜZMƏK¹ f. 1. Suyun üzündə və ya altında hərəkət etmək. *Bu zaman Qətibə hovuzun kənarında dayanmışdı, suda üzməkdə olan əlvən balıqlara baxırdı.* M.S.Ordubadi. *Sarışın bir rus gənci yeddi-səkkiz yaşı oğluna üzmək öyrədirdi.* M.Hüseyn. // Suda batmadan hərəkət etməyi bacarmaq. *Mən üzə bilmirəm.* O, suda cox yaxşı üzür. // Xüsusi mexanizmlər vasitəsilə müəyyən istiqamətdə suyun üzündə, ya altında hərəkət etmək (gəmi, qayıq və s. haqqında). *Qayıqlar, gəmilər üzür yanaş;* *Sallanan bayraqlar öks edir suda.* S.Vurğun. *Adamlar yerə atıldılar və sal yenə də xırıltılı mahnısını söyləyə-söyləyə sağ sahilə üzməyə başladı.* Ə.Sadiq. // *Gəmidə, qayıqda və s.-də getmək.* *Teploxforda Volqabyu ilə üzmək.* // Suya batmadan axarı ilə getmək, hərəkət etmək (şeylər haqqında). *Xəzəl suyun üzəri ilə üzür.*

2. məc. Havada yavaş-yavaş, sərbəst sutətdə hərəkət etmək; süzmək. *Planer havada üzür.* *Qartal havada üzür.* Başımızın üstündən bir təyyarə üzüb keçdi. – ..*Havada üzən yüngül seyrlərin və havanın özünün də ağırlığı vardır.* H.Zərdabi. // məc. Ay, Güneş haqqında. ..*Üstdəki Ay da göy dənizdə olan kimi axıb üzürdü.* S.Rəhimov. *Günəş çoxdan bozutul buludlar arasında üzməkdə idi.* M.Hüseyn. // məc. Hərəkət edər kimi nəzərə gəlmək. *Göz işlədikə uzanan düzərlər yaşlılığında üzürdü.* M.Hüseyn. *Qəhrəmanlar kəndi işiq içində üzdiyü vaxt Gülyanaq yuxudan qalxıb, yataq otağının kəllə pəncərasını açdı.* Ə.Vəliyev. // *Obrazlı təşbəhlərdə. Xəyalımız üzəydi sevda dənizlərində;* *Ləpələr üzərində.* M.Müşfiq. *Üzürsən qoynunda xoş xəyalların;* *Boşluğa dirənən ehtimalların.* B.Vahabzadə.

ÜZMƏK² f. 1. Dermək, qoparmaq, qırpmamaq. *Sitarə .. durub, həyatə gedirdi və hər ciçəkdən birini dərib, hər güldən bir yarpaq üzüb, hərəsindən də bir həzz aparıb, bir lətafət anlayırdı.* Cəmənzəminli. [Cahan:] *Çəməndəki o güllərin;* *Ən gözəlin üzərəm.* Ü.Hacıbəyov.

2. Kəsib atmaq, kəsmək. *Mişar barmağını üzdi.* – [Mirpaşa:] *Yaxşı ki balta ayağını təmam üzməyib.* Z.Xəlil.

3. Ayırmaq, qoparmaq. [Dərviş:] *Ruqiyyə əlini əlimdən üzüb alaçığa qaçıdı.* A.Divanbəyoglu. *Mübaşir Məmməd* [Gülnazın] üzüñə şığırdı. *Qızı qucaqlayıb ayaqlarını yerdən üzdi.* M.Ibrahimov.

4. Haqq-hesabını qurtarmaq, ödəyiş qurtarmaq, üzülüşmək. *Sonralar Maşədi Rəhime bir dəfə bir qədər pul göndərdim.* *Qalan borcunu da bu yaviqda üzdüm.* C.Məmməd-quluzadə.

ÜZMƏK³ f. 1. Taqətdən salmaq, əldən salmaq, yormaq, üzüntü vermək. *Nə söyləyim, gəlməz dila;* *Məni üzən firtinalar.* H.Cavid. *Tamaşanın dərdi Minayəni üzürdü.* B.Bayramov.

2. Bir sıra isimlərə qoşularaq mürəkkəb feil və müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: qəlbini üzmək, canını üzmək, əlini üzmək və s.

ÜZR is. [ər.] 1. Edilən bir qəbahət və ya qüsürən qeyri-ixtiyari və ya məcburiyyət qarşısında edildiyini sübuta çalışaraq, bağışlanması

üçün irəli sürülən bəhanə, səbəb. *Üzrüm var. Üzrə aglabatandır.* □ **Üzr istəmək (diləmək)** – öz qəbahət və ya hərəkətinin bağışlanmasını xahiş etmək. *Məşədibəy qapını açdı, müəllimləndən üzr istəyib içəri girdi.* M.Hüseyn. [Halay Şiraslanı:] *Sırın və həssas qəlbinə toxunduğumuz üçün üzr istəyirik!* S.Rəhimov.

2. Bəhanə, səbəb, dəlil. *Bir də görünənə bu sıfət, bu əda, Üzr yoxumdur, mənə eylə cəza.* S.Ə.Sırvani. *İnkışaf çox zəifdir; Üzrümüz yoxdur əsla.* R.Rza. □ **Üzr götirmək** – müqəssir olmadığını sübut etmək üçün səbəb göstərmək, dəlil götirmək, sübut etmək. [Şah:] *Əgər üzr götirməsə, boynunu vurdurun.* M.F.Axundzadə.

3. Qüsür, nöqsan, eyib.

4. **B a x üzr yeri.** □ **Üzr yeri** – ölü yeri, təziyə. *Üzr yerinə getmək.*

ÜZRƏ qos. 1. Uyğun olaraq, əsasen, görə. *Camaat ata-baba adətləri üzrə duz-çörəklə ordunu pişvaz edib, şadlıqlan qurban kəsdi lər.* Ə.Haqverdiyev. *Qız təkrar qızardı və qadının təkliyi üzrə qalxbıç çay tökdü.* Çəmən-zəminli.

2. Bir işin qurtarmasının, sona çatmasının yaxınlaşdığını bildirir. *Qulam müəllim telegramı yazıb qurtarmaq üzrə olan ağsaçı kişinin tuşunda dayandı.* S.Rəhimov.

ÜZRXAH is. [ər. üzr və fars. ...xah] klas. Üzr istəyən, üzr dileyən, üzr götirərək bağışlanmasını istəyən.

ÜZRXAHLIQ is. Üzr istəmə, üzr. [Ağa Rəhim:] *Nadırüst ağa Bəşir gör nə səbəb tapdı üzrxahlıq, ağa da güman edəcək ki, biz vəqinə saf və sadıq imişik.* M.F.Axundzadə. □ **Üzrxahlıq etmək** – üzr istəmək. [Manaf] xanımı görəndə üzrxahlıq eləməyə çalıdı. Ə.Veliyev. *Əhmədov Reyhana üzrxahlıq elədi: – Reyhan xanım, onu mən götirdim buraya, bağışlayın!* Mir Calal.

ÜZRİSTƏYİCİ sif. və zərf Üzr istəyən, üzr istəyər kimi, üzr istəyərək. *Cavan müqəssirmiş kimi yayaş üzristəyici bir əda ilə cavab verdi.* M.Rzaquluzadə.

ÜZRLÜ sif. və zərf Səbəbi qəbul oluna bilən, səbəbli, səbəbi olan (*üzrsüz* əksi). *Üzrlü səbəb.* Üzrlü dərs buraxmaq. Üzrlü işə çıxmamaq.

ÜZRSÜZ sif. və zərf Üzrlü səbəbi olmayan, səbəbsiz (*üzrlü* əksi). *Üzrsüz dərsə gəlməmək.* Üzrsüz səbəblərə görə...

ÜZSÜZ sif. 1. Üzü, qaymağı yığılmış. *Üzsüz süd.* Üzsüz qatıq.

2. Üz çəkilməmiş, üzü olmayan. *Üzsüz dəşək.* – [Gülbədam] üzsüz boz balışı, üzü qırımızı çıçaklı çıtdan mütəkkəni döşyin ortasına qoydu. N.Nərimanov.

3. məc. Utanmaz, həyasız, sırtıq.

ÜZÜACIQ zərf və sif. Üzünü çadra ilə örtməmiş; çadrasız. [Şərəfnisə xanım:] *Müsyö Jordan beyninə salibdir ki, Parijdə qızlar, gəlinlər məclisdə, yığıncaqda üzüaçıq oturubdururlar.* M.F.Axundzadə. *Və yenə mat qalmalı işdir ki, nə səbəbə bir para müsəlman qardaşlar razı olurlar ki, övrətləri yad kişi-lərlə üzüaçıq danışırlar.* C.Məmmədqulu-zadə.

ÜZÜAĞ sif. Utanılacaq işi olmayan, vicdanı təmiz, alnıaçıq, namuslu, vüqarlı (*üzü-qara* əksi). *Təbəssümlə oyansın beşidəki körpələr;* *Bizim xoşbəxt, üzüağ anaların səsinə.* S.Rüstəm.

ÜZÜAĞLIQ is. Üzüağ olma, alnıaçıqliq, namusluq; vüqar.

ÜZÜAŞAĞI sif. və zərf 1. Getdikcə aşağı tərəfə meyil edən, yuxarıdan-şənşə. Üzüashağı. Üzüashağı ciğir. Üzüashağı getmək. – *Şəlalələr qayalarдан üzüashağı gurlayıb axır,* kö-pükənlər. M.İbrahimov. *Qumru bunu eşidər-eşitməz yerindən qopub üzüashağı dərəyə doğru yürüdü.* Ə.Məmmədxanlı.

2. Çayda suyun axıb getdiyi tərəf; başıaşağı. *Çayda üzüashağı üzmək.*

ÜZÜBOZ sif. Utanmaz, nəzakətsiz, ədəbsiz, kobud. *Üzüboz adam.*

ÜZÜBOZLUQ is. Utanmaqlıq, nəzakətsizlik, ədəbsizlik, kobudluq.

ÜZÜCÜ¹ sif. 1. **B a x üzgüyü.** Hərçənd Yasəmən çox üzüci idи, amma bu itiaxon, daşları və böyük kolları yumalayan seldə üzmək mümkün deyildi. S.S.Axundov. *Tərlan da, həkim də nəfəs almadan uşaqla üzücünün batlığı yerə baxdılar.* M.Hüseyn.

2. Üzən, suyun üzərində duran, hərəkət edən. *Üzüci nasos.* *Üzüci kran.* *Üzüci məyak.*

ÜZÜCÜ² *sif.* Adamı üzən, taqətdən, əldən salan; yorucu. *Üzücü qızdırma. Üzücü intizar.* – Üzücü gözətləmə dəqiqlərlərində Nəriman nə təmiz bahar havasından, nə mənzərlərdən, nə də Ənvərin ara-sıra zarafatların dan xoslanırdı. Mir Cəlal.

ÜZÜDÖNÜK *sif.* və zərf Öz yaxınlarından üzünü döndərmiş, onlarla əlaqəsini keşmiş, onları atıb getmiş, onlara arxa çevirmiş, xain çıxmış. *Üzüdönük övlad.* – [Kərbəlayı Allah-verdi:] *A kişi, bu camaat necə üzüdönük olarmış?!* Ə.Haqqverdiyev.

ÜZÜDÖNÜKLÜK *is.* Üzüdönük adamın hərəkəti; üzü dönmə, arxa çevirmə; xəyanət.

ÜZÜGÜLƏR *ba x gülərzülü.* Bakıllar bütün Azərbaycan xalqı kimi saxavəlli, qonaqpərvər, üzügülər .. adamlarıdır. H.Sarabski. *Ey ürəyi sevinc dolu; Üzügülər məktəbli qız!* M.Dilbazi.

ÜZÜGÜLƏRLİK *ba x gülərzüllük.*

ÜZÜGÜLMƏZ *sif.* Heç vaxt üzü gülməyen, qasqabaqlı, hirsli, acıqli, mizi. *Üzügülməz adam.* // *məc.* Kədərli, qəmli.

ÜZÜK¹ *is.* 1. Əsasən qızıldan qayırlan, bəzək üçün və ya evlilik rəmzi kimi barmağa taxılan halqa; barmaqlıq. *Brilyant qası üzük.* – *Balaca bir qutudan* [Səkinə] “Zvezda” markalı qızıl saat və zümrüd qası bir üzük çaxardı. M.İbrahimov. *Güldənə titrəyən barmaqlarından anasının bağışladığı üzük'ləri* çaxardıb gizlətdi. Ə.Vəliyev. □ **Üzük gətirmək (aparmaq)** *etnoqr.* – razılıqlı elde edildikdən sonra qız'a nişan taxmaq üçün oğlan evindən qız evinə üzük və şirni gətirmək (aparmaq). [Rəşid:] *Bir neçə gündən sonra üzük aparırlar, Fəracın böyük qızı Qurban-qulu üçün alınır.* T.Ş.Simurq. *Iki gün somra elçiliyə gələn arvadlar üzük gətirdilər.* M.S.Ordubadi. **Üzük qası** – üzüyün üstündə olan qiymətli daş. *Qanlı göz yaşlarıyla ömrü ötiüb gecənin; Gözündə bir quruşa dəyərmi üzük qası?* B.Vahabzadə. **Üzük taxmaq** – nişanlı olduğunu bildirmək üçün qızın barmağına üzük keçirmək; nişanlamaq. *Qız üzük taxmaq.* – *Qətbənin barmağına Şərqiñ ən qiymətli cavahını daşıyan bir üzük taxıldı, kəbin siğəsi oxundu, sonra da şam süfrəsinin başına keçdiłər.* M.S.Ordubadi.

2. Üzük şəklində detal, hissə. *Valin üzüyüñü dəyişmək.*

◊ **Üzük qası kimi əhatə etmək (dövrəyə, araya almaq, halaylamaq)** – əhatə etmək, mühasirəye salmaq, etrafini tutmaq, hər terəfini sarmaq. *Məmmədəli bəy at minib, öz dəstəsilə Nəbini üzük qası kimi araya alır.* “Qaçaq Nəbi”. *Maşın məktəb həyatında dayananda camaat onu üzük qası kimi halaylamışdı.* R.Rza. **Üzükdən keçmək** – çox zərif, ince şey haqqında. *Gözel xala deyir, Qəmər dəvə yunundan bir pencəlik şal toxumuşdu, üzükdən keçirdi.* Ə.Vəliyev.

ÜZÜK² *ba x üzgün.* [Kərəm:] *Dərdü qəm çəkirəm, üzüyəm, üzük; Qıyma mənə, ay ciyərim parəsi!* “Əslı və Kərəm”.

ÜZÜKGİZLƏTDİ, **ÜZÜK-ÜZÜK** *is.* Üzükle oynanılan bir oyun adı. *Bir yanda toyə gələnlər üzük-tüzük oynarlar.* R.Əfəndiyev.

ÜZÜKVARI *sif.* Üzük şəklində olan; hal-qavari. *Üzükvari detal.*

ÜZÜQARA *sif.* və zərf Utanılacaq, əskik işi olan; xəcalətli (*üzüag* əksi). *Dünyadan köçərdim mən üzüqara; Xalqa dəyməsəydi köməyim mənim.* S.Rüstəm. *Yarın özü qaradır; Qası-gözü qaradır; Yoxsul qonaq istəməz;* Çünki üzüqaradır. (Bayati).

ÜZÜQARALIQ *is.* 1. Üzüqara olma, utanılacaq, əskik işi olma; utanılacaq vəziyyət, iş; rüsvayçılıq, biabırıcılıq. □ **Üzüqaralıq etmək** – utanılacaq, pis iş görmək. *Nə üzüqaralıq etdim, mənə bu cəfa neçindir?* S.Ə.Şirvanı.

2. *məc.* Pislik, yamanlıq. *Qış çıxar, üzüqaralıq kömüra qalar.* (Ata. sözü).

ÜZÜQIRXIQ *sif.* 1. Üzünü qırılmış, ya qırxdırmış, üzündə tük olmayan. *Üzüqirxiq kişi.*

2. Keçmişdə: cəhalətpərəstlərin üzünü qır-xan ziyalılara verdikləri təhqirli ad. *Beş nəfər üzüqirxiq, laməzhab, dinsiz kazak hər nə bilir, eləyir.* P.Makulu.

ÜZÜQQOLU *zərf* Üzü aşağı olduğu halda. Üzüqolu uzanmaq. *Nimçəni üzüqolu qoymaq.* – *Əli üzüqolu arxa yixıldı və atəşə basladı.* H.Nəzərli. [Qərenfil xala] *dəmkəsi üzüqolu qazanın ağızına çevirdi.* Ə.Vəliyev.

ÜZÜLMƏ “Üzülmək”dən *f.i.s.*

ÜZÜLMƏK *f.* Xəstelik, yorğunluq və s. nəticəsində gücdən düşmək, əldən düşmək,

ÜZÜLÜŞMƏ

taqətdən düşmək, zəifləmək. *Azərlədim, ölmədim; üzüldüm, oldüm.* (Ata. sözü). [Zeynəb Səliməyə:] *Yorğunsan, üzülmüşən, get bir az dincəl!* Ə.Məmmədxanlı.

2. Çox köhnəlmək, yıpranmad, əldən düşmək. *Köynək lap üzülmüşdür.* // Cirılmaq, süzülmək, qırılmaq. [Yusif] *köynəyin üstündən toqqanı çox bərk çəkdiyi üçün ortası az qala üzüldürdü.* B.Bayramov.

3. Qopmaq, ayrılmamaq, aralanmaq. [Həcərin] *sağ əli aynalıdan üzülməmişdi.* S.Rəhimov. *Onun əlləri; Gecə yarısınadək; Sükandan üzülməmiş.* İ.Səfərli.

4. Qurtarmaq üzrə olmaq, qurtarmaq. *An-barlardan ərzəq ehtiyyatı üzülmür, tələbələrə gündə üç dəfə yemək verilirdi.* S.Rəhimov.

5. Bir sira sözlərə qoşularaq mürəkkəb feyllər və müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: cani üzülmək, qelbi üzülmək, eli üzülmək.

ÜZÜLÜŞMƏ “Üzülməmək”dən f.is.

ÜZÜLÜŞMƏK f. 1. Borcunu verib, haqq-hesab edib qurtarmaq.

2. Ayrılmaq, aralanmaq, uzaqlaşmaq, əla-qoni keşmək. [Vaqif xana:] *İrəvan xanı Ərzurum və Qars paşalarına müraciət edib, İraklıdan üzülməmək istəyir.* Cəmənzəminli.

ÜZÜM is. Ağ, qara və ala rəngli denələri olan salxımlı meyvə. *Üzüm mürəbbəsi.* Üzüm şirəsi. – *Hər kəs ya qabağına üzüm, kişmiş yiğaraq, ya da əlində bir şey tutaraq satır.* M.İbrahimov. *Əzizim üzüm qara;* *Bağında üzüm qara;* *Yar yanına gedirəm;* *Əlim boş, üzüm qara.* (Bayati).

ÜZÜMÇÜ is. Üzümçülükə məşgül olan adam. *Azərbaycan üzümçüləri.*

ÜZÜMÇÜLÜK is. 1. Üzüm tənəkləri əkmək və üzüm yetişdirməkə məşgül olma. Üzümçülük təsərrüfatın gəlirlili sahələrindən birlidir.

2. Kənd təsərrüfatı elminin üzüm tənəkləri əkməyi və becərməyi öyrənən sahəsi.

ÜZÜMLÜK is. Üzüm bağı, meynəlik, tə-nəkklik. Birdən üzümlüklərin kənarında göyo-ucalan cınar ağacını və ilan kimi onun başına dolanan tənəyi gördü. İ.Sıxlı.

ÜZÜNDƏN qoş. Səbəb, nəticə bildirir. [Fikrət:] *Avariyalar çox vaxt [gənclərin] diq-qətsizliyinin və təcrübəsizliyinin üzündən olur.* M.Hüseyn. *Gülərə ailəsinin yoxsulluğu üzün-*

ÜZÜYOLA

dən kəndin bəylərindən Xosrov bəy Poladovun evində qulluqçuluq edirdi. Ə.Vəliyev.

ÜZÜNTÜ is. 1. Adamı üzən qom, kədər, dərd, iztirab, ruhi əzab. *Kim deyir ki, ana, vaxtını keçir; Dörd divar içində üzüntüllərlə.* M.Rahim.

2. Üzgülük, zeiflik, yorğunluq, taqətsizlik. [Əliqulunun] üzünə qayğı və kədər qonmuşdu. Gözlərində yorğunluq və üzüntü var idi. Q.İllkin.

ÜZÜNTÜLÜ sif. Adamı üzən, əldən salan; üzücü, əzici, əzablı. *Lalə Qüdrətin gəlişini gözləyir, ..amma yenə üzüntülli düşüncələrdən sonra narahat bir yuxuya gedirdi.* M.Hüseyn. // Həzin, qəmli, kədərli. Zinqirovların səsi yavaş-yavaş musiqiyə çevirilir, nər dəvə üzündə bardaş qurub oturmuş sarban həsrət dolu üzüntülli bir mahni oxuyur. Ə.Məmmədxanlı.

ÜZÜNÜK bəx üzgün. *Getdikcə üzünüük düşən mal-qara yazağdı doyuncu yeməsə, bir neçə günün içində batardı.* B.Bayramov.

ÜZÜÖRTÜLÜ sif. Üzü örtülmüş halda olan, üzüaçıq olmayan. Arvadların biri, yəni Mustafanın anası üzüörtülli (z.) sevincək qaçır oğlunun yanına. C.Məmmədquluzadə.

ÜZÜSTƏ zərf Üzü aşağı olduğu halda, üzü-qoylu. Üzüstə yixilmaq. Üzüstə yera dəymək. – Bayatı çəkən oğlan üzüstə uzanıb, nə isə deyirdi. Mir Cəlal.

ÜZÜSULU zərf dan. Biabır olmadan, öz abrını saxlayaraq. [Ələsgər:] *Gecə-gündüz Allaha şükür elə ki, üzüsulu bu bihəyanın üzündən qurtardin.* Ə.Haqverdiyev. *Əlisa dimməz-söyləməz, üzüsulu çıxıb getdi.* S.Rəhimov.

ÜZÜŞMƏ “Üzüsmək”dən f.is.

ÜZÜŞMƏK qarş. Üzmək (çoxları haq-qında). Qurbani der: – *Bahar olur, gəlir yaz; Göllərdə tüzüsür ördək ilə qaz.* Qurbani. *Birdə görürdün.. üzümçülər balıq kimi danız tökülib üzüsür, suyun dibinə enib-qalxırlar.* Mir Cəlal.

ÜZÜYOLA sif. Sözbaxan, məsləhətə qu-laq asan, söz eşidən, inad olmayan. Üzüyola adam. – *Əsmər təbiəti yumşaq, üzüyola bir qızdır.* S.Hüseyn. Dursun arvad oğlunun üzü-yola (z.) olduğunu şübhə etmədiyi üçün bu tədbirləri hələlik kafı görürdü. Ə.Thəbülhəsən.

ÜZÜYOLALIQ is. Üzüyola adamın xasiyyəti; sözə, məsləhətə qulaq asma, sözə baxma. *Üzüyolalıq yaxşı xasiyyətdir. – Səfər kişinin üzziyolalığı hamiya malumdur.* Mir Cəlal.

ÜZÜYUXARI zərf Aşağıdan yuxarıya doğru; başiyuxarı. *Üzüyuxarı çıxmış. – Maşın küləkləri axşamüstü gəzintisini çıxmış adamlarla dolu olan Şimranı üzüyuxarı qalxırdı.* M.İbrahimov. Yusif üzüyuxarı çinara baxdı. B.Bayramov.

ÜZÜYUMŞAQ sif. Xahişdən keçə bilməyen; xasiyyəti yumşaq. *Üzüyumşaq kişi.*

ÜZÜYUMŞAQLIQ sif. dan. Üzüyumşaq adamin xasiyyəti.

ÜZ-ÜZƏ b a x **üzbeüz**. *Oturub üz-üzə üç nəfər çoban; Yanıq Əjdər, Qara Qurban, gənc Osman.* H.K.Sanlı. *Vaxt olur, üz-üzə də; Dyləşir iki düşmən.* H.Hüseynzadə. □ **Üz-üzə gəlmək** – 1) b a x **üzbeüz gəlmək**. *...Mirzağa Cəmılə ilə yenə üz-üzə gəldi.* S.Hüseyn. *Səməd əmisi ilə üz-üzə galəndə həmişə ürəyində bir sixinti, qorxu və narahatlıq hiss edardı.* İ.Hüseynov; 2) məc. toqquşmaq, çarpışmaq. *Azğın küləklərlə gəlib üz-üzə; Gah batdım dənizə, gah çıxdım üzə.* Ə.Cavad. *Təbiətlə nə qədər; İnsan üz-üzə gəldi.* B.Vahabzadə.

ÜZV is. [ər.] 1. İnsan bedəninin bir hissəsi; orqan, əza. *Bədən üzvləri.* – *Organizm üzvlərdən ibarətdir. Bu üzvlərin hər biri müəy-*

yən vəzifə ifa edir. “İnsanın anatomiya və fiziologiyası”. *İnsanın heç bir üzvindən o qədər zərər insana yetişməz, nə qədər ki dilindən yetişər.* C.Məmmədquluzadə.

2. Hər hansı bir təşkilatın, birliyin, cəmiyyətin və s.-nin tərkibinə daxil olan adam. *Partiyə üzvü. Yerli komitənin üzvü.* – [Nüsrət:] *Yoldaş İmamyar da kolxozen ən çalışqan üzvlərindən biridir.* C.Cabbarlı. *Laçın ailə üzvləri ilə görüdü.* M.Hüseyn.

ÜZVİ sif. [ər.] 1. Həyat prosesleri ilə səciyyələnən; canlı, orqanik. *Üzvi aləm. Üzvi təbiət.*

2. Heyvan və bitki orqanizmlərinin pozulması, çürüməsi nəticəsində əmələ gələn; belə çürümənin möhsulu olan. *Üzvi gübrələr.* □ **Üzvi kimya** – kimyanın, karbonun başqa elementlərlə birləşməsini tədqiq edən şöbəsi.

3. məc. Bir şeyin əsil mahiyyətinə, əsasına aid olan, bir şeyle ayrılmaz surətdə bağlı olan; daxili. *Üzvi bağlılıq. Nəzəriyyə ilə praktikanın üzvi birliyi.*

4. Tami, bütövü əmələ getirən hissələrdən hər biri. *Cümlənin baş üzvləri.*

ÜZVLÜK is. Hər hansı bir qrupun, təşkilatın, birliyin, cəmiyyətin və s.-nin üzvü olma. *Üzvlük biletli.* – [Qulu Həsənə:] *Harada nə razi varsa, başımıza toplayaq. Hər kəsi görən tapşır, üzvlük haqqı verməyin, bildinmi?* Çəmənzəminli.

VV

V Azərbaycan əlifbasının otuzuncu hərfi.
Bax ve.

VA bax vah.

VABAL bax vəbal.

VABƏSTƏ sif. [fars.] klas. Bağlı, əlaqədar, asılı. Bu gündən etibarən mənim həyatım sənə vəbəstədir. A.Şaiq. *Ruhum! Səadətim sənə vəbəstə hər zaman! Sənsiz cahanda mən yaşamaq istəməm, inan!* H.Cavid.

VABƏSTƏLİK is. Bağlılıq, əlaqədarlıq, asılılıq. *Vəbəstəlikdən bəlkə qurtulaq; Açıla qoldan bu tənabimiz.* Şəhriyar.

VACİB sif. [ər.] Yerinə yetirilməsi mütləq lazımlı olan, labüd olan, zəruri, en mühüm. *Vacib məsələ. Bu gün çox vacib işim var.* – [Şəhrobanı xanım:] *Gülçöhrə, get, atan damın dalısında çobanlarla danışır, de ki, bir bura gəlsin, vacib işim var.* M.F.Axundzadə. [Əbülləsən bəy:] *Hərgah vacib işim olmasayıdı, heç vaxt mən verdiyim vədəmə xilaf çıxmazdım.* Ordubadi. □ **Vacib bilmək** – özünə borc bilmək, lazımlı bilmək, zəruri hesab etmək. *Kosa .. hələlik səbirli olmağı vacib bildi.* S.Rəhimov. **Vacib olmaq** – yerinə yetirilməsi mütləq lazımlı olmaq, zəruri olmaq. *Vacib oldu eyləmək ol biədəbdən ictinab.* S.Ə.Şirvani.

◊ **Vacib forma** gram. – felin, iş və ya hərəkətin icra edilməsinin vacib olduğunu bildirən şəkli; məs.: oxumaliyam, qayitmalı idim və s.

VACİBAT is. [ər. “vacib” söz. cəmi] köhn. Din və köhnə adab baxımından yerinə yetirilməsi və ya riayət edilməsi vacib olan işlər. // Ümumiyyətlə, çox vacib olan şey. *İnsan üçün gəzmək vacibatdır.* H.Zərdabi.

VACİBLİ bax vacib. [Salman bəy:] *Bu gecə saat birəcən yazmışam, genə qurtara bilməmişəm. Hamısı vacibli kağızlardı.* N.Vəzirov.

VACİBLİK is. Yerinə yetirilməsi vacib, məcburi olma; lazımlıq, labüdüllük. [Xəlil Rzanın] “*Hara qaçırsan, dayan!*” əsəri qaldırdığı problemin vacibliyi, əhatə dairəsinin genişliyi

və kəskin ideya-məzmunu baxımından lirik poema təsiri bağışlayır. B.Nəbiyev.

VADAR [fars.] Məcbur, məcburiyyət qarşısında qalan. *Mən belə etməyə vadaram.*

□ **Vadar etmək** – məcbur etmək. *Bu xətti-hərəkəti tutub getməyə möhtərəm yazıçılarımızı o vaxt vadər edən bilmirdim, nə idi.* C.Məmmədquluzadə. *Bir də görürdün [dəli Səməd] döyüldüyü yerdə gözləri yaşılı qəhqəhə çəkib gülürdü, məzəli-məzəli qissələr nağlı elzib, eşidənləri də güləmeye vadər edirdi.* Çəmənəzəmli. **Vadar olmaq** – məcbur olmaq. *Əlini silaha atmağa vadər oldu.*

VADI is. [ər.] 1. İki dağ arasında böyük, uzun çuxur, düzən. *Buramın [Dağıstanın] o biri dağlıq qismi bəzi məhsuldar vadı və yaylaqlara malik olsa da, ümumiyyətlə, yaşamaq üçün çox çatın və məsəqqətlidir.* A.Bakixanov.

2. Çay yatağı, çayın axıldığı yer. *Göyün üzünə ulduzların səpələnməsinə baxmayaraq, çayın vadisi qaranlıq idi.* İ.Sıxlı.

3. məc. Sahə, meydan, zəmin. *Mətbuat vədisinə təzə qədəm qoyan “Molla Nəsrəddin” Axund Əbuturabın bu məqaləsini buraxıb keçə bilməzdi.* C.Məmmədquluzadə. [Firdun] mührəbə cəbhəsi adlanan bu ölüm vədisində özünün də bir gün məhv ola biləcəyi fikrimi indidən ata-anasına bildirmək istəyir. M.Hüseyn.

4. məc. Klassik ədəbiyyatda sehra, çöl mənasında olaraq adətən tərkiblərdə işlənmişdir. *Vadiyi-qürbatda can verdim, məni ol şahi-hüsн;* Bir gecə xani-vüslü üzrə mehman etmədi. Füzuli. *Salmış məni vadiyi-kəmanə;* Bin qəmlərə eyləmisi nişanə. Məsihi. *Qalmışam vadiyi-qəm içərə, kimim var,* Zakir! *Didələr oldu həmin munisi-qəmxar mənə.* Q.Zakir.

VAFİLİ [alm.] Üzərində dama-dama naxışlar olan yüngül peçenye növü (bəzən içində dondurma və s. tökmək üçün qovuq şəklində olur).

VAGİNİZM is. [lat.] Qadınlarda xarici cinsiyət orqanlarının yüksək həssashiğı.

VAGİR is. [fars.] köhn. Bir, yaxud bir neçə şəxs tərəfindən növhə, mərsiyyə, yaxud nəgmə oxunarkən son beyti və ya beytləri təkrar edən adam.

VAGİRƏ *is. [fars.] köhn.* Bir neçə şəxs tərəfindən təkrar olunan son beyt və ya beytler.

VAGİRLİK *is. köhn.* Vagirin işi. □ **Vagirlilik etmək** – başqası tərəfindən oxunan növhənin, mərsiyənin, yaxud nəğmənin son beytini təkrar etmək. ..*Kişi maclisində iki nəşər bir-birilə meyxana yarışına çıxmışdı. Meyxana deyənlərə vagirlilik eləyən bir dəstə oğlanın qıyya vuran səsləri göye ucalmışdı.* Ö.Məmmədxdanlı.

VAGÜZAR *[fars.]: vagüzar etmək köhn.* – həvalə etmək, tapşırmaq; birinin üzərinə, öhdəsinə qoymaq. [Şah:] İndi .. mən məcburam ki, səltənatdən əl çəkib, taxt-tacı bir kimsəyə vagüzar edim. M.F.Axundzadə. Hacı Səlim öz sağlığında cəmi pul və əmlakını öz arvadı Sənəm xanıma vagüzar edibdir. Ö.Haqverdiyev.

VAĞ *is. 1. zool.* Əsasən balıqla qidalanan uzundimdik quş. Boz vağ su yaxınlığında yaşayır və orada da qidalanır; onun ayaqları uzun olur, nəinki pəncə lüləsində, hətta bədərinin çox hissəsində tüklər. “Zoologiya”.

2. *məc. dan.* Maymaq, ağızlaçıq, huşsuz adam haqqında. Ağzını ayırib vağ kimi dayanıb.

VAGAM *sif. məh.* 1. Həddindən artıq yetişmiş, vaxtı ötmüş, vaxtında biçilməmiş və ya dərilməmiş. *Qızılğullar vagam olub töküldənə budağında; Ölməz şair, sən can verdin böyük gülər sorağında.* N.Rəfibəyli.

2. Rütubətdən pozulmuş, tökülmək dərəcəsine gelmiş.

VAĞAMLAMAQ *f. 1. B ax vağanımaq.*

2. Rütubətdən pozulmaq, tökülmək.

VAĞANIMAQ *f.* Ötmək, vaxtında biçilməyib və ya dərilməyib qalmaq. *Mirzə bir gün baxdı ki, onun tarlası tamamən yetişib vağanıyibdir.* S.Rəhimov.

VAĞANIMİŞ *f.sif.* Həddindən artıq yetişmiş, vaxtı ötmüş, vaxtında biçilməmiş və ya dərilməmiş. *Vağanmış taxila od diuşə, bütün məhsul məhv olduğu kimi, pambığasovka daraşa, insanın zəhməti əlində qalar.* Ö.Vəliyev.

VAĞZÁL *[ing.]* Sərnişinlərə xidmət etmək üçün dəmiryol stansiyasında xüsusi bina.

Maşın gedəndən sonra vağzal birdən seyrəldi. C.Məmmədquluzadə. Sanitar maşını bizi vağzala qoyub qayitdi. Mir Cəlal. □ **Çay, dəniz vağzalı** – paroxodların durduğu yerlərdə sərnişinlər üçün bina.

VAĞZALI *is. mus.* Azərbaycan xalq oyun havalarından birinin adı.

VAH *b a x* **vay** 1-ci mənada.

VAHƏ *[ər.]* Böyük səhra və ya çöl ortasında suyu və yaşılılığı olan sahə. *Bu münbüt vahə qangal və tikan bitirməz.* M.İbrahimov. Kanallar çəkilərək, səhradan minlər və on minlərlə hektar torpaq geri alınmış, yüzlərlə quyular qazılaraq, vahələr yaranmışdır. Ö.Sadiq.

VAHƏSRƏTİ *nida [ər.] klas.* Həsrət, təəssüf bildirir. *Vahəsrətə ki, bir sənəmi-bivafə üçün; Rüsva olub cahanara əfsanəyəm yenə.* Kişveri. *Cox həsrətəm dübarə görüm bir camalını;* *Vahəsrətə, könüldə qala gər bu həsrətim!* S.Ə.Şirvani.

VAHİD *[ər.] 1. sif.* Ancaq bir, tək, yeganə. Onun vahid bir oğlu var. – Kim döşünə döyər ki; *Mən vahidəm, mən birəm!* B.Vahabzadə.

2. *sif.* Ümumi, bir, birləşmiş. *Vahid cəbhə.*

3. *is.* Eynicinsi kəmiyyətləri ölçmək üçün qəbul edilmiş kəmiyyət, ölçü. *Pul vahidi. Ölçü vahidi.*

4. *is.* Bir tam təşkil edən şeyin müəyyən müstəqilliyyət malik olan xüsusi hissəsi. *Dönanmanın döyüüs vahidləri. Təsərrüfat vahidi.*

VAHİDLİK *is. 1. Təkklik.* *Ürfən nağməsi deyir Allah vahidliliyindən;* *O böyük Xacə Hafız süsləndirir ürfəni.* Şəhriyar.

2. Birlik, vəhdət, bütövlük, bölmənməzlilik; vahid şeyin hali.

VAHİMƏ *is. [ər.]* Xəyala gələn qorxulu şeylər, hövl. *Təkklik, xarabanın vahiməsi, qaranlıq gecə .. bunların heç birisi ərindən qaçmış cavan galınə əsər edə bilmədi.* Cəmənzəminli. // Qorxu, dəhşət; təşviş və narahatlıq. *Hamunun gözündə küt və vahimə ilə dolu bir ifadə hakim idi.* M.İbrahimov. *Qız vahimə və iztirabla yoldaşlarına baxır və heç bir söz demirdi.* İ.Əfəndiyev. □ **Vahimə basmaq (götürmək, bürümək)** – bərk qorxmaq, dəhşətə düşmək, qorxuya düşmək, vahimələnmək. *Nurəddin qorxaq uşaqları deyilsə də, meşənin*

vahiməsi onu da basmışdı. S.S.Axundov. *Tellini yenidən vahimə bürüdü. O qorxurdu.* S.Hüseyin. **Vahimə etmək** – qorxmaq. [Ağə Kərim:] *Gərək o hər necə desə, onun sözündən çıxmayasan və heç vahimə və ehtiyat etməyəsən.* M.F.Axundzadə. *Heç vahimə etmirəm əcəldən; Mən qorxmamışam, ana, cədəldən.* A.Səhhət. **Vahiməyə düşmək** – bax **vahimələnmək.** Dolama yollarla enirkən bəzi yoldaşlarımız vahiməyə düşdü. S.Rüstəm. Xanlar anasının daha da narahat olduğunu, doğrudan da vahiməyə düşdüğünü görüb, onu toxdatmağa çalışdı. S.Rəhimov. **Vahiməyə salmaq** – bax **vahimələndirmək.** Həyətə girdikdə əsrarəngiz.. sükit insani vahiməyə salırdı. M.İbrahimov.

VAHİMƏLƏNDİRİLMƏ “Vahimələndirmək”dən *f.is.*

VAHİMƏLƏNDİRİLMƏK *məch.* Vahiməyə salınmaq, təşvişə salınmaq, qorxudulmaq.

VAHİMƏLƏNDİRMƏ “Vahimələndirmək”dən *f.is.*

VAHİMƏLƏNDİRMƏK *f.* Qorxuya salmaq, təşvişə salmaq, qorxutmaq. *Ümumiyətlə, çoxdandı ki, xitabat kürsüsü Şəmamani vahimələndirmirdi.* Ə.Əbülləhəsən.

VAHİMƏLƏNMƏ “Vahimələnmək”dən *f.is.*

VAHİMƏLƏNMƏK *f.* Qorxuya düşmək, qorxmaq, təşvişə düşüb narahat olmaq. *Telli yatmaq zamanı çatıldıqda vahimələnməyə başladı.* S.Hüseyin. *Bir zamanlar təkcə gecələrin qaranlığından vahimələnən Ulduz, indi zülmət gecələrdən püşkürən topların üstüna bir saygısızlıq(la) getməkdə idi.* Ə.Məmmədxanlı.

VAHİMƏLİ *sif.* Vahimə doğuran, ürəyə qorxu salan; dəhşətli, qorxunc, məşum. *Birdən əsəbi bir güllüs onun vahiməli cöhrəsinə bir həlimlik saçdı.* Cəmənzəminli. *Ara-sıra haradan isə vahiməli bayquş səsi gəlirdi.* M.İbrahimov. *Birdən qabaqdan vahiməli bir səs eşidildi.* Mir Cəlal.

VAHİMƏSİZ *sif.* Heç bir vahimə, qorxu olmadan; qorxusuz, qorxmadan.

VAXMÍSTR [*alm.*] Çar Rusiyası ordusunun süvari hissələrində kiçik zabit rütbəsi.

VAXSEY *nida, dan.* Dəhşət, müsibət, fəlakət, ruhi əzab və iztirab hissələrini bildirir. *Sara: – Vaxsey, ciyərin yansın! Kişi bilər, – deyə evə təpildi.* Mir Cəlal.

VAXT *is. [ər. vəqt]* 1. Cərəyan edən bir işin, hadisənin və s.-nın əsrlər, illər, saatlar, dəqiqələr, saniyələrlə ölçülən davam müdətti; zaman.

2. Saatların, günlərin, illərin ardıcıl surətdə bir-birini əvəz etməsi. *Vaxt nə tez gəlib keçdi.*

3. Bir hadisenin, işin baş verdiyi, baş verecəyi, yaxud baş verməli olduğu an, moment. *İclasın vaxtını təyin etmək.* – *Vaxt yetişdi, anası .. rəhmətə getdi;* *Bu həsrətin ağrısını duydu Əmirxan.* S.Vurğun. *Müəllim kəndə vaxtından əvvəl qayıtdı.* S.Hüseyin. *Abbas vaxtından əvvəl açılmış bir çiçəkdir:* *o, ailə dolandırır.* S.S.Axundov. // Eyni mənada bəzən feillərdən sonra işlənir. *Kəramət uşaq-larını ancaq yaşıqları yerdə, yuxulu olduqları vaxt oxşayar, öpərdi.* Ə.Əbülləhəsən. *Göyçək həyətin ortasında Tapıldığı şirin gəzdirdiyi vaxt Qaçay işdən gəldi.* Ə.Vəliyev.

4. Dövr, zəmənə, çağ. *Çar höküməti vaxtında.* *Keçmiş vaxtlarda.* Mühəribə vaxtı. *Uşaqlıq vaxtı.* Axır vaxtlarda. *Bizim vaxtımızda* (yaşadığımız dövrdə, bizim dövriümüzdə). – *Vaxt bir vaxt idi ki, şəhərlərdə məktəb az tapılardı.* N.Nərimanov.

5. Günün, ayın, ilin, yaxud mövsümü müəyyən çəği. *İstədiyin vaxtda gələ bilərsən.* *Gecənin bu vaxtında harada idin?* – *Əntiqə Hacının evinə gələndə yayın lap isti vaxtı idi.* Mir Cəlal.

6. Mövsüm. *Öv vaxtı.* *Ağac əkmək vaxtı.* *Xırmən vaxtı.*

7. Əlverişli, münasib zaman; fürsət. *Hər şeyin öz vaxtı var.* *Vaxtdan istifadə etmək.* İndi cımmayıñ yaxşı vaxtidir. – *Məsmə, dərd-lərini Tahirzadəyə danışmaq üçün vaxt, fürsət axtarırırdı.* Mir Cəlal. □ **Vaxt qazanmaq** – fürsət eldə etməyə çalışmaq. *Firidun .. hiss etdi ki, yoldaşları nə isə gizlədirlər.* *O vaxt qazanmaq üçün bir az da ləngidi.* İ.Şixli.

8. Boş saat, işdən azad zaman. *Gəlməyə vaxtim yoxdur.* *Vaxt olmadığına görə.* *Vaxtim olanda baxaram.* *Vaxt tapsan, bizə gəl.*

9. Möhlət. *Borcυ qaytarmaq üçün vaxt vermək.*

10. Nida mənəsində: **vaxtdır** – vaxtı çatmışdır. *Vaxtdır, evə getmək lazımdır.* – [Həsənqulu bəy:] *Balam, dəxi vaxtdır, gedək gəlini gətirməyə.* Ü.Hacıbəyov.

◊ **Vaxt gözləmir** – tələsmək lazımdır (təcili iş haqqında). **Vaxt keçirmək** – 1) vaxtını hədər yera, səmərəsiz sərf etmək; 2) gün keçirmək, yaşamaq. *Nurəddin İmamverdi babanın yanından çox gözəl vaxt keçirirdi.* S.S.Axundov. [Zeynal] *hər zaman güləmkə, əylənmək, çığırıb bağırmak, gurultu qoparmak, sarxos olaraq sahahtlə vaxt keçirmək istayirdi.* S.Hüseyn. **Vaxtı ilə** – bir vaxt, bir zaman; keçmiş zamanda, keçmişdə. *Vaxtı ilə o da səhnədə oynardı.* *Vaxtı ilə onun gözəl səsi var idi.* *Vaxtı ilə bura boş bir meydan idi.* – Vaxtı ilə uzaq və amansız bir zəlzələ böyük və gözəl bir şəhəri yerlə yeksan etmişdi. Ə.Məmmədxanlı. *İndi respublikamızda vaxtı ilə adı fəhlə olmuş yüzlərə alım və müttəxəssislər, ixtiraçılar vardır.* İ.Əfəndiyev. **Vaxtını öldürmək** – vaxtını boş yerə, səmərəsiz sərf etmək. **Bəzi vaxt** – arabir, bəzən, hər-dənbir. ..*Mən bəzi vaxt heç aydınlıq gecəni də o gölməçədən çıxmırıam!* – deyə beşinci atlı dilləndi. S.Rəhimov. **Bir neçə vaxt** – bax neçə vaxt. Narincin bir neçə vaxt başı dincəldi. S.Rəhman. **Bir vaxt** – bax vaxtı ilə. **Bir vaxtda** – eyni zamanda. **Bu vaxt** – bu anda, bu əsnada, indi. *Bu vaxt qonşusu Qumru qapını açıb içəri girdi.* Şamilov. **Heç (bir) vaxt** – əsla, qətiyyən, əbəda. **Hər vaxt** – həmişə, daima, her zaman. **Neçə vaxt** – bir müddət, bir qədər zaman. *Neçə vaxt keçdi,* günorta zamanı Mirzə Cavad şəhərdən gəldi kəndə. Ə.Haqverdiyev. **O vaxt** – o zaman, onda. **Söz vaxtına çəkər** – haqqında söhbəti gedən keçmiş bir hadisənin zaman etibarı ilə həmin vaxtda baş verdiyini göstərmək üçün deyilir. *Söz vaxtına çəkər:* aprelin əvvalları idi. Mir Cəlal.

VAXTA Kİ bax vəqta ki. *Kəsilmış yolların dumandır, qardır;* *Vaxta ki bu hüdud, bu sərhəd vardır;* *Ömür dedikləri röyaya bənzər.* S.Vurğun. *Vaxta ki söz vermişdim, gərək sözümün üstündə duraydım..* S.Rəhimov.

VAXTAMUZD *sif.* [ər. vəqt və fars. muzd] *iqtis.* İşə sərf edilmiş vaxt hesabi ilə ödənilən və ya hesablanan. *Vaxtamuzd əmək haqqı.*

VAXTAŞIRI *sif.* və *zərf* Vaxtdan-vaxta, müəyyən vaxtlarda, müntəzəm surətdə. *Vaxtaşırı məlumat.* – O ağ cövhəri isə bizim tərəflərə, dəmir yolundan uzaq kəndlərə vaxtaşırı gündixəndən gələn dəvə karvanları gətirdi. Ə.Məmmədxanlı.

VAXTBAVAXT *zərf* Vaxtdan-vaxta, müəyyən vaxtlarda. *Vaxtbavaxt yoldaşımıla görüşürəm.*

VAXT-BİVAXT *bax vaxtlı-vaxtsız.* [Qulu:] ..*Bu nə ömürdür mən keçirdirəm, gecə-gündüz, vaxt-bivaxt, sərbaz kimi bu evlərin keşiyini çəkirəm...* N.Vəzirov.

VAXTDAN-VAXTA *zərf* Arabir, bəzən, gah-gah, növbə ilə.

VAXTINDA *zərf* Münasib zamanda, lazımı vaxtda, müəyyən edilmiş vaxtda; nə tez, nə gec. *Hasabat vaxtında təqdim edilmişdir.* Lap vaxtında gəlmisinən. – Bağın nemətləri olduqca dan-dan; Əmirxan onları vaxtında dərdi. S.Vurğun. *Vaxtında güllətək açılmayıñan söz;* *Sahibina dəyar, hədəfə dəyməz.* X.Rza. // Qabaqcadan. *Tədbiri vaxtında görməli.* *Vaxtında hər şeyi nəzərdə tutmaq lazımdır.* – Bəlkə bu halimdən incidi dağ-daş; *Bunu öz vaxtında duya biləydim.* M.Araz.

VAXTLI *zərf* 1. Müddətli, müəyyən müddət üçün nəzərdə tutulmuş.

2. Münasib vaxtda, vaxtında, mövsümündə.

VAXTLI-VAXTINDA *zərf* Öz vaxtında, lazımı vaxtda, müəyyən edilmiş vaxtlarda; gecikmədən, gecikdirmədən, vaxtını gecikdirmədən. *İşi vaxtlı-vaxtında görmək.* Xörayı vaxtlı-vaxtında yemək lazımdır. Uşağı vaxtlı-vaxtında əmizdirmək.

VAXTLI-VAXTSIZ *zərf* Hər vaxt, münasib və qeyri-münasib vaxtda. *Vaxtlı-vaxtsız gəlmək.* – Nə görmüşəm bu dünyada hələ mən; *Vaxtlı-vaxtsız bu dünyaya gələndən.* S.Tahir.

VAXTSIZ *sif.* və *zərf* 1. Vaxti çatmadan, vaxtı çatmamış, vaxtından tez. *Vaxtsız banlayan xoruzun başını kəsərlər.* (Ata. sözü). // Çox tez. *Qanunsuz, qaydasız mübarizələr;* *Vaxtsız ölümlərdən gətirir xəbər.* S.Vurğun.

2. Yersiz, qeyri-münasib vaxtda, gec. *Vaxtsız gəlmək.* – *Vaxtsız qonaq kisəsindən yeyər.* (Ata. sözü).

3. Mövsümündə olmayan, mövsümündən evvəl və ya sonra hasil olan. *Vaxtsız meyvə.* *Vaxtsız əkin bar verməz.*

VAİZ is. [ər.] *din*. Vəz və nəsihət edən, moizə edən. *Vaiz sözünə tutma qulaq, qafıl olma kim; Qəflət yuxusunun səbəbi ol fəsanədir*. Füzuli. Çıxmışkən günahı vaizin dizi; *Vəz edib durmaqdə, bax yenə biza!* H.Cavid.

VAİZLİK is. *din*. Vaizin peşəsi, işi. *Molla Xəlil orucluğda vaizlik, məhərrəmlikdə rövzəxanlıq edər, başqa bir mollanın kəndə gəlməsini istəməzdi*. S.Hüseyn.

VAKANSİYA is. [fr.] İdarə və müəssisədə tutulmamış vezife yeri; boş yer.

VAKS [alm.] Dəri ayaqqabılara sürtmək üçün his, piy və mumdan hazırlanın qara rəngli sürtkü yağı.

VAKSİN [lat.] *tib*. Yoluxucu xəstəliklərə qarşı müqavimət qüvvəsi yaratmaq üçün insan və ya heyvan bədəninə yeridilən tibbi preparat; aşı.

VAKSİNLƏMƏ *tib*. “Vaksinləmək”dən *f.is*.

VAKSİNLƏMƏK *f. tib*. Yoluxucu xəstəlikdən qorumaq üçün bədənə vaksin yeritmək, qoruyucu aşı vurmaq.

VAKSİNLƏNMƏ *tib*. “Vaksinlənmək”dən *f.is*.

VAKSİNLƏNMƏK *məch. tib*. Yoluxucu xəstəlikdən qorumaq üçün bədənə vaksin yeridilmək, qoruyucu aşı vurmaq.

VAKSŁAMA “Vakslamaq”dan *f.is*.

VAKSŁAMAQ *f*. Ayaqqabıya vaks sürtmək.

VAKSLANMA “Vakslanmaq”dan *f.is*.

VAKSLANMAQ *məch*. Ayaqqabıya vaks sürtülmək.

VAKUÓL is. [fr.] Heyvan və bitki hüceyrələrində, habelə bir Hüceyрeli orqanizmlərdə kiçik boşluq.

VÁKUUM [lat.] *fiz. tex*. Kapalı cihazın və ya qabın içərisində havanın, yaxud qazın seyrəlmisi vəziyyəti.

VAQ *taql*. Qurbağanın, ördəyin, qazın çıxardığı ses.

VAQE [ər.]: **vaqe olmaq** – 1) üz vermek, əmələ gəlmek, baş vermek, meydana çıxmak. *Bu gün küçədə bir hadisə vaqe oldu. – Bəli, keçmişdə vaqe olan bir iş gələcək üçün dəst-turişləməldir..* A.Bakıxanov. Əhvalat vaqe olur İrəvan yaxınlığında şəhərlərdən birində. C.Məmmədquluzadə; 2) yerleşmek,

olmaq. *Yusif Sərracın dükanı şah məclisinin .. məşriq səmtində vaqe idi*. M.F.Axundzadə. **Vaqe olan** – baş verən hadisə. *Vaqe olanları düşünmək istədim, bacara bilmədim*. Çəmənzəminli.

VAQIƏ is. [ər.] 1. Yuxu. *Bu işlərin hamısı mənə vaqıə kimi göründü*. C.Məmmədquluzadə. [Nurcan:] *Xanım, başına dönüm, mən bu gecə bir vaqıə görmüşəm*. D.Vəzirov. *Oğlan oyuna bir mərtəbədə aludə olmuşdu ki, gecə vaqıədə da oyundan sayıqlayırdı*. Ə.Haqverdiyev.

2. Hadisə, əhvalat, macəra. *Ol vaqıədən olub xəbərdar; Tutdu rəhi-dəst Zeydi-qəm-xar*. Füzuli. *Bu vaqıədən xatırə olmaq üçün pələngin dərisini soyub evə gətirdim*. A.Şaiq.

VAQIƏN *ara s.* [ər.] *klas*. Həqiqətən, həqiqətdə, doğrudan da. *Xacə Mübarək vaqıən çox saf və sadıq adam idi*. M.F.Axundzadə. *Vaqıən, İranın mehmannəvəzliginin mislini qeyri yerdə, zənn edirəm, görmək olmaz*. C.Məmmədquluzadə. *Vaqıən, Əsgər Züleyxani çox incidiirdi*. C.Cabbarlı.

VAQIF *sif.* [ər.] Bir işdə məlumatı, biliyi olan; xəbərdar, məlumatlı. *Mirzə ən qədim Şərq elmlərindən başlamış öz gününə qədər bütün elmlərə vaqif idi*. S.Rəhimov. □ **Vaqif olmaq** – aşna olmaq, xəbərdar olmaq, məlumatı olmaq, bilmək. *Nədir halın kim, olmasan özündən vaqif, ey zail!* Nəsimi. [Ay] da *Vaqif kimi eşq yorğunu olaraq, təpələr arxa-sından söniük çöhrəsi ilə aləmə tamaşa edir, sevgi üzüntülərinin sırrınə vaqif ola bilmirdi*. Çəmənzəminli. *Bu adamın hər sözündə, hər hərəkatında öz işini yaxşı bilən .. va gələcəkdə nələr görüləcəyinə yaxşı vaqif olan bir adamın tamkini və sakitliyi vardi*. Ə.Sadiq.

VAQQILDAMA “Vaqqıldamaq”dan *f.is*.

VAQQILDAMAQ *f*. Qurbağa, ördək, qaz, bayquş səsinə bənzər səs çıxarmaq. *Vaqqıldama bayquş kimi, idbar, diləncə!* M.Ə.Sabir. [Bayquş] həmişə ucuqlar aləminə seyrə çıxar, vaqqıldalar, buradan da dünyanın zövqünü əlar. S.Rəhimov.

VAQQILDATMA “Vaqqıldatmaq”dan *f.is*.

VAQQILDATMAQ *icb*. Vaqqıldamağa məcbur etmek, vaqqılıtı səsi çıxartdırmaq.

VAQQILTI *taql*. Qurbağa, ördək, qaz, bayquş səsinə bənzər səs. [Şahməmmədin]

səsində bir bayquş vaqqıltısı duyulurdu; danışdım, adəmi qorxu hissi bürüyürdü. Çəmənzəminli. [Əntərzadə:] Musiqi əvəzinə qurbağaların vaqqıltısını eşidirəm. Mir Cəlal.

VAQÓN [ing.] 1. Rels üzərində hərəkət edən minik və ya yük daşıyan üstüörtülü və ya açıq arabə. Dəmiryol vaqonu. Motorlu vaqon. Yük vaqonu. Yataqlı vaqon. – Qaraca qız yolu getdiyi zaman ayağı büdrəyib yixildi və moruğu yerə töküldü. Bunu yığan vaxt vaqon qatarı göründü. S.S.Axundov. Keçən ilin yanında Səkinə Buzovnadan bibisi evinə qayıdırdı. Vaqonlarda basabas idi. Mir Cəlal.

□ **Vaqon-restoran** – dəmiryol qatarında restoran üçün ayrılmış xüsusi quruluşlu vaqon.

2. Rəqəmlərlə – vaqonda yerləşən yükün miqdəri. Bir vaqon kömür. – Keçən il qurulan ianə komissiyası qırx beş min manatdan ancaq iki vaqon un göndərdi Zəngözura. C.Məmmədquluzada.

vaqon-vaqon zərf Vaqonlarla. Ölkənin çöllərində pambıq yiğilir ton-ton; Buraya göndərilir durmadan vaqon-vaqon. S.Rüstəm.

VAQONÇA kiç. Yaxın məsaflələrə yük daşımaq üçün üstüaçıq kiçik vaqon. Torpaq əl arabası ilə və ya vaqonçalarla daşınır.

VAQONÉT(KA) [əslı ing.] bax **vaqonça**. [Ağabala] maşını növbədənkənar irəliyə, vaqonetkalar ağızına verib xahiş etdi.. Mir Cəlal.

VAQONETSÜRƏN is. Vaqoneti idarə edən fəhlə.

VAQONQAYIRAN sif. və is. Vaqon qayırmaqla məşğul olan. Vaqonqayiran zavod.

VAQONQAYIRMA sif. Vaqonqayırma sahəsinə aid olan. Vaqonqayırma sənayesi.

VAQONQOSAN is. d.y. Vaqonları bir-birinə qoşub qatar düzəldən dəmiryol işçisi.

VAQONSÜRƏN is. Tramvay, yaxud elektrik dəmiryolu motorlu vaqonunun hərəkətini idarə edən işçi.

VAQRANKA is. [rus.] Zavodlarda çuqun əritmək üçün soba.

VAL [rus.] 1. Müxtəlif maşınlarda: öz oxu ətrafında fırlanan silindr. Dəzgahın valı.

2. Qrammofon və ya patefonda çalınmaq üçün xüsusi üssullarla üzərinə səs yazılmış yasti çarx; plastinka. Firuzə .. quş kimi yün-gül bir hərəkətlə qalxıb, balaca yeşiyin üstünn-

dəki patefona bir val qoydu. İ.Əfəndiyev. Güllüs anasının sözünü sindirmədan, patefona val qoydu. Ə.Vəliyev.

VÁLA sif. [fars.] klas. Yüksək, uca, ali. [Dərviş:] Babam heyrət, anamdir şübhə .. asla; Bilinməz mən kiməm, ey şeyxi-vala! H.Cavid.

VALÁ is. məh. Çox six ələk. // Çox six tor. Yaşmağı valadan, dili laladan; Ağ nazik əl-lərin xinası gözəl. Aşıq Həsən.

VALAY [rus. “валај” sözündən] dan. Adətən **valay vurmaq** şəklində işlənir – səndələmək, yeriyərkən o tərəf-bu tərəfə yırğalanmaq.

VALAYLA(N)MA “Valayla(n)maq” dan f.is.

VALAYLA(N)MAQ f. [rus. “валяј” sözündən] dan. bax **valay vurmaq** (“valay”da). Çadra havada bir-iki kərə yellənib valaylanıdından sonra, yera düşdü. S.Hüseyn.

VALEH [ər.] Heyran, məftun, vurğun; heyran olmuş, məftun olmuş, vurulmuş. Mən bu yerlərin gözəlliyyinə valehəm. – Hami bu halə valehü məftun; Nagəhan hadis oldu bir yanğın. M.Ə.Sabir.

□ **Valeh etmək** – heyran etmək, məftun etmək. Qulaq asanları valeh etmək mənə .. qismət deyilmiş. C.Məmmədquluzadə. – Bir tərəfdən da baharin xoş mehi insani valeh edirdi. S.S.Axundov. Günəşin batması ilə tez-tez üfüqlərdə dəyişən rənglər.. [Dilaranı] valeh etmişdi. M.İbrahimov; // məc. məst etmək mənasında. Həyəti götürən soğan, qovurma, zəfəran iyi adımı valeh edirdi. Mir Cəlal. **Valeh olmaq, valeh qalməq** – heyran olmaq, məftun olmaq, vurulmaq. Göygölün gözəlliyyinə insan valeh olur. – Surətin naşında insan valehü heyran olur. Nəsimi. [Bədircahan:] Ağə, o qədər səndən dedim ki, .. az qaldılar valeh olsunlar. N.Vəzirov. [Bünyad] təpədən dırnağa qədər ipək içində olan bu gözəl qızı valeh olmuş kimi baxırdı. Ə.Əbülhəsən.

VALEHEDİCİ sif. Valeh edən, məftun edən; öz gözəlliyi, təravəti və s. ilə insana özünü unutduracaq dərəcədə nəşə və zövq verən. İnsani valehedici mənzərə. – [Mehman] özünün güclü mənitiqi, valehedici nitiqi ilə hamını heyran etməyə başlayırdı. S.Rəhimov.

VALEHLİK is. Heyranlıq, məftunluq; vurğunuq; heyran olma, valeh olma; valeh olmuş adamin hali.

VALÉNT [lat.] kim. Kimyəvi elementin neçə atom və ya qrupla birləşə bildiyini göstərən kəmiyyət.

VALENTLİK is. kim. Atomun müəyyən miqdardır digər atomlarla birləşə bilmək qabiliyyəti.

VALERİYÁN(KA) [rus.] tib. Pişikotu kökündən hazırlanan, ürək və sinir sistemi fəaliyyətini nizama salan damcı dərman.

VALÉT [fr.] Kumar kağızlarında: üzərində silahlı adam şəkli olan kart; soldat.

VALİ is. [ər.] 1. Keçmişdə: vilayət həkimi, bir vilayəti idarə edən vəzifeli şəxs. *Hicri 296-ci ildən 306-ci ilə qədər Şirvan da Azərbaycan və Ermənistan valisi Əbülgasim Yusifin hökmü altında idi.* A.Bakixanov. [İranın] hər vilayətində cəlal sahibi, uca mərtəbədə bir vali hökmən oldu. “Qarabağ-name”.

2. Bax **qubernator**. Maşaallah, gecəgündüz valimiz; Çalır partapıyan, oynayır bilyard. Q.Zakir.

VALÍD is. [ər.] klas. Ata. *Ey millətin ümmidi, dili canı usaqlar!* Validərinin sevgili cananı usaqlar! M.Ə.Sabir.

VALÍDEYN is. [ər.] Ata və ana, ata-ana. Valideynə hörmət. Valideyn şurası (bir məktəbdə oxuyan usaqların ata-analarının müşavirəsi, şurası). – Valideynin, təbii, övladə; Nəzəri-etiñasi tərbiyədir. M.Ə.Sabir. Valideynlərindən bu vaxta qədər heç nəyi gizlətməyən Lətifə yalan deməmək üçün cald addimlarla qapıya yanadsı. M.Hüseyn. *Garay bircə baxışda onların valideyn dördünün böyüklüğünü gördü.* Ə.Əbülhəsən.

VALÍDEYNLÍK is. Valideyn vəzifəsi, işi, münasibəti.

VALÍDƏ is. [ər.] Ana. *Doğar insan ata ocağında; Bəslənir validə qucağında.* M.Ə.Sabir. *Olsun gərək də validə canpirə rəhbəri.* M.Hadi.

VALÍDÓL is. [lat.] tib. Mərkəzi sinir sisteminə sakitləşdirən, damargenəldən dərman preparati.

VALÍHANƏ zərf [ər.] şair. Valeh olmuş bir surətdə, özünü itirmiş bir halda, heyrancasına.

VALİLİK is. 1. Vali vəzifəsi. *Sultan Əhməd Cəlayir Bağdada əlib, Əmir Teymurun nəvəsi Əbübəkir Mirzəni valilikdən çıxartdı.* A.Bakixanov.

2. Bir valinin idarəsi altında olan yerlər.

VALLAH(İ) nida [ər.] Allaha and olsun (inandırmaq üçün deyilir). *Mən eylədiyim məkrı şəyatin də bacarmaz; Vallah və billah!* M.Ə.Sabir. *Vallahi, Ağa dərvish, mən .. inciməzdim, hərgah əvvəlinci günü aşkar mərd-mərdənə mənə məlum edəydilər ki, asudə ver yoxdur,* get. N.Vəzirov. // Ümumiyyətlə, inandırmaq üçün işlənən ifadə. [Eldar:] *Vallah, düz deyirəm, pələngsən, pələng!* S.Vurğun. [Turac:] *Vallah, səndə böyük hövsələ var.* I.Əfəndiyev.

VALOKORDÍN is. tib. Korvalolla eyni qəbildən olan ürək dərmanı.

VALS [fr.] 1. İki nəfərin birgə oynadığı Avropa rəqslarından birinin adı. *Vals oynayan oğlan və qızlar bir-iki-üç, bir-iki-üç sayı ilə fırlanırlar.* Ə.Bədəlbəyli.

2. Bu rəqs üçün yazılmış musiqi əsəri. *Mərmər sütunlu sarayın qabağındaki meydanda orkestr vals çalırdı.* M.İbrahimov.

VALTÓRN(A) [alm.] mus. Buynuz şəklində olan, nəfəslə çalınan müştüklü musiqi aləti. *Nəfəslü musiqi alətləri osas etibarilə üç qrupa ayrılır:* ..2. *Misdən hazırlanmış nəfəslü alətlər (truba, valtorn, trombon, tuba və səirə).* Ə.Bədəlbəyli. *Trombonla valtornanın güclü nəfəsi;* *Ordu kimi hücum çəkir mübarizəyə.* S.Vurğun.

VALUN is. [rus.] Çay daşı, qaya parçası.

VALÝÓR is. [fr.] Boyakarlıq və qrafikada tonun rəng çalarlığı.

VALÝÚTA [ital.] 1. Bir ölkədə qəbul olunmuş pul sisteminin əsasını təşkil edən pul vahidi (manat, dollar, frank və s.).

2. Xarici dövlətlərin pulları.

VAM¹ Adətən **vamla** şəklində: zəif od üstündə aramlı, yavaş-yavaş, asta-asta. *Vamla bışmək.* □ **Bir vamda** – bir qaydada, bir ısluda. *Günlərimiz bir vamda keçmədi, yaxşısı da oldu, pisi da.* R.Rza.

VAM² is. [fars.] Borc qaytarılmaq şərtlə alınan pul və ya şey.

VAMPİR is. [fr.] 1. Qaniçən, zülmkar.

2. zool. Yarasalar dəstəsinin yastıburun yarasalar fəsiləsindən məməli heyvan cinsi.

VAMÜSİBƏTA *is.* [ər.] Bir bəla, müsibət üz verdikdə işlədirilən nida – fəryad, fəğan, şivən. *Evdə vamüsibəta qopdu.*

VANADİUM [lat.] Kimyavi element, elə polad hazırlanmasında işlədirilən çox bərk gümüşü ağ metal. *Ayri-ayri kimyavi elementlərdən isə alüminium, vanadium, sürmə .. və radioaktiv metalların yeni yataqlarının axtarışı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.* M.Qaşqay.

VANDÁL [lat.] 1. Roma imperiyasının bir hissesini işgal və Roma şəhərini dağıdırıb talan etmiş qədim alman qəbiləsi.

2. Vəhşi, mədəniyyətsiz; mədəniyyət əsərlərini vəhşicəsinə dağıdan, məhv edən adam.

VANDALÍZM [lat.] Mədəniyyət əsərlərini vəhşicəsinə dağıtmış, məhv etmə; vəhşilik.

VANƏFSA *is.* [ər.] Fəryad, fəğan, şivən, qışqırıq. *Bir qışqırıq, bir vanəfsa qopdu ki, gel görəsən.* “Kirpi”.

VANİL [fr.] Tropik bir bitki və bu bitkinin ədviyyat kimi işlənilən qurudulmuş ətirli meyvəsi. *Vanil sarmaşan bitki olub, Cənubi Amerikanın tropik meşələrində yayılmışdır.* Ölyev.

VANİLLİ *sif.* Tərkibində vanil olan; vanil qatılmış. *Vanilli bulka.*

VÁNNA [alm.] 1. İçində çimmek və ya sey yumaq üçün uzunsov böyük ləyən, qab. [Həkim:] *Uşağın özü çox zəif və bədəni də cırklıdır, ..hələliyə nə hamama göndərmək və nə də vannaya salmaq olmaz.* S.S.Axundov. // Xüsusi terminologiyada *tib.: ayaq, qol və s. vannası* – müalicə məqsədi ilə ayaqları, qolları mayeyə salmaq üçün xüsusi qab. // *xüs. İçinə maye tökmək* üçün müxtəlif formalı qab. *Foto vannası.*

2. Müalicə məqsədi ilə içi su ilə dolu vannadan istifadə prosesi. *Vanna qəbul etmək.* Həkim mənənə on vanna yazılmışdır. *Vannanı tox qarına qəbul etmək olmaz.*

3. Bədənin deniz suyu, hava, günəş şüaları, müalicə palçıqları təsiri ilə müalicəsi, bərkidiləsi. *Dəniz vannası. Günəş vannası.* – *Kəndin bütün ətrafını aradım; ancaq burada bir parça qumlu yer tapdim, soyunub uzandım; günəş vannası alırdım, – deyə, doktor izahat verdi.* B.Talıblı.

VANNALI *sif.* Vannası olan, hamamxanası olan. *Üçtəqili vannalı mənzil.*

VANT *is.* [holl.] Dor ağacını və başqa şeyləri gəminin bortlarına bərkitmək üçün təkəlaj ipləri.

VAPÓR¹ [lat. “buxar” sözündən] Buxar gəmisi, paroxod. *Aliş-verişçiləri Mavərayi-bəhri-Xəzərdə;* *Vaporların malin alıbsatanda görəmlə imiş.* M.Ə.Sabir.

VAPÓR² *is.* [lat.] Neftdən alınan, özlülüyü yüksək sürtkü yağı.

VAR¹ 1. *sif.* Olan, mövcud olan. *Var qüvvə ilə çalışmaq.* *Var gücünü sərf etmək.* □ **Var gücü (qüvvəsi) ilə** – bütün qüvvəsini gərginləşdirərək, sərf edərək. *Var qüvvəmizlə işləməliyik.* – *Elə bu zaman maşından düşən zurnaçular ordularını doldurub, var giçləri ilə piləməyə başladılar.* “Kirpi”.

2. *is.* Varlıq, mövcudiyət. *Ahü zar çəkməkdən yox olub vari;* *Saf aynası tutub möhnət qubari.* Q.Zakir. *O dəhən fikri ilə cümlə yox oldu varım.* S.Ə.Şirvani. □ **Var olmaq** – mövcud olmaq, yaşaməq.

3. Xəbər mənasında (**vardır** şəklində də işlənir). *Var bir tədbiri, amma aşikar etmək mana.* Füzuli. [Bayram:] *A kişi, ov da ələ düşmür, nə bir ceyran var, nə bir turac var.* M.F.Axundzadə. *Həmişə dildə sənin solmayan baharın var.* S.Ə.Şirvani. *Burada gecələrin qərib səsi var.* S.Vurğun. *Mən çəlik ürəkli bir yeni gəncəm;* *Dildən-dilə düşdüm, hekayətim var.* M.Müşfiq. *Bununla bərabər* [Nəsir] *burasını da düşünərdi ki, arxasında Mirzə Qədir kimi bir qardaşı vardır.* S.Hüseyn. // *Olar, yaxındır. Möcüzələr yaradır ana ürəyi;* *Bir il var yaradır ana ürəyi.* S.Rüstəm.

4. Birinci şəxs sonluğunu ilə: **varam dan.** – 1) çox xoşuma galır, bəyenirəm, ürəyimə yatrı. *Varam onun oxumığına.* *Varam sənin oyununa.* – [Bəbir bəy:] *Amma mən sənin kimisinə varam.* *Kasıbsan, üzüyoləsan, işləyənsən.* Mir Cəlal; 2) hədə mənasında. [İblis:] *Mən da nə qadər dünya durub, o insanın nəslini ilə varam.* Ə.Haqqverdiyev.

5. Sual şəkilçisi ilə: **varmı?** – mövcuddurmu?, tapılarmı? *Gülşəni-aləmdə bir gül varmı bixar olmasın?* M.Hadi. □ **Var olsun!** (*nida*) – yaşasın, həmişə baqi olsun. *Var olsun azad yurdun azad oğulları!* C.Cabbarlı. *Mən deyirəm, qoy var olsun sinəndəki el ürəyi!* S.Vurğun. *Var olsun cəlalin, ey Azərbaycan!*

Ey Odalar ölkəsi, günəşli diyar! Ə.Cəmil. **Var etmək** – yaratmaq, vücuda getirmək, meydana getirmək. *Hüsnübəyim üzünü göyə tutub deyir: – Ey bizi heçdən var eləyən xalıq, səndən savayı pənah yerim yoxdu.* İ.Məlikzadə. **Nə var, nə yox?** – yeni xəber sorğusu. *Balam, necəsan?! Söylə, nə var, nə yox biza Gancədən?* M.Müşfiq. **O ki var (idi)** – lazımı qədər, istədiyin qədər; çox, çoxlu, lap çox. *O ki var dedim. O ki var yedi.* – *Dünyagörmiş dayı bacısı oğlunun sözündən o ki var garnını tutub gildi.* “Kirpi”.

VAR² is. Dövlət, sərvət, mal-mülk. *Varın dan keçmək.* Varını sərf etmək. Onun vari çıxdur. – *Varın verən utanmaz.* (Ata. sözü). *Var möhnətdir cəhanın, nə umarsan, ey kö-nül!* Lənət olsun bu cəhanə, həm cəhanın varına! Nəsimi. Mərd olanlar keçər külli-varından. M.V.Vidadi. *Cəhanə tərk edərəm cümlə dövlətə vari.* Nətəvan. *Aldada bilməmiş dünyyanın vari;* Bir məslək eşqilə yaşayınları. S.Vurğun.

VARAN is. Kərtənkələlər yarımdəstəsin-dən sürünen heyvan fəsiləsi.

VARAVURD is. *Götür-qoy eləmə, çox ölçüb-biçmə, hərtərəfli düşünmə.* [Yusif] çox varavurdan sonra axırda bu fikrin üstündə dayandı və ən çətin bir məsələni həll edən tələbə kimi sevindi. Ə.Veliyev. □ **Varavurd etmək (eləmək)** – bax **varavurdlamaq.** Qonaqlar getdilər, padşah düşdü fikrə, vəzir varavurd eləyib gördü ki, padşah çox fikirdədi. (Nağlıl). [Salavat] *Qulama qəfilcə qəbul etdiyi qərarını bir də soyuqqanlılıqla yoxlayıb,* varavurd etmək imkanını verdi. Ə.Əbülhəsen.

VARAVURDLAMA “Varavurdlamaq” dan f.is.

VARAVURDLAMAQ f. dan. *Götür-qoy eləmə, ölçüb-biçmək, hərtərəfli düşünmək; istiqamətini müəyyən etmək, bələdləmək.* Yolu varavurdlayan kapitan turbini gözündən endirərək, qarşıda sıxlışan adamlara səslənirdi. Mir Cəlal.

VARDIRILMA “Vardırılmaq” dan f.is.

VARDIRILMAQ məch. Çatdırılmaq.

VARDIRMA “Vardırmaq” dan f.is.

VARDIRMAQ f. Çatdırılmaq.

VAR-DÖVLƏT is. Sərvət, dövlət, var, mülk-mal. [Gülsənəm:] *Kişi gecə-gündüz*

əlləşir, kolxozun varını-dövlətini göz bəbəyi kimi qoruyur. M.Hüseyn.

VARƏSTƏ is. [fars.] Xilas olmuş, azad.

VAR-GƏL: var-gol etmək (eləmək) dan. – gəzinmək, o başa-bu başa getmək. *Xan çıxdı balkona və bir papiroş yandırıb başladı var-gəl eləməyə.* C.Məmmədquluzadə. *Salam ayağa qalxıb kabinetdə var-gəl eləməyə, pəncərədən payız yağışına baxmağa başladı.* Mir Cəlal.

VARILMAZ sif. Gedib çıxməq mümkün olmayan, əlcətməz.

VARİANT [lat.] 1. Bir şeyin başqa bir şəkli. // Bir planın, layihənin və s.-nin başqa şəkildə tərtibi, işlənməsi. *Layihənin variantları.* Planın ilk variantı vardır. – [Rossam:] *Yoldaş Əlyarov, mən tərtibat verəndə azi on-on beş variantı düzəldirəm.* M.Hüseyn.

2. Hər hansı bir ədəbi, bədii, musiqi və s. əsərin, yaxud onun bir hissəsinin müxtəlif redaksiyalarından birisi. “Qaçaq Nəbi” dastanının Azərbaycanda bir neçə variantı vardır.

VARIASIYA [lat.] 1. *mus.* Əsas musiqi mövzusunun, onun ayrı-ayrı elementlərini (ritm, harmoniya və s.) dəyişdirmək yolu ilə başqa şəklə salınması. “Vilayəti”nin birinci cümləsi variasiya şəklində takrar olunmasını tələb edir. Ü.Hacıbəyov. *Adından bəlli olduğu kimi, variasiya tərzində yazılmış əsərlərdə müəyyən bir melodiya (tema) sonradan müxtəlif surətdə başqa şəkildə dəyişdirilərək, hər dəfə yeni bir variantda ifadə edilir.* Ə.Bədəlbəyli. // Cəm şəklində: **variasiyalar** *mus.* – əsas mövzunun tekrarından və müxtəlif şəkildə işlənməsindən ibarət musiqi əsəri, rəqs və s.

2. *biol.* Təbii və ya sünü şərait təsiri altında heyvanların və ya bitkilərin öz əsas tipindən kənarə çıxmışı, bir qədər dəyişməsi. *Oxşar heyvanların cütləşdirilməsi faydalı variasiyaları cütləşdirməkdən əlavə, bir də bər variasiyaları nəslə mümkin qədər daha yaxşı vermək qabiliyyətini heyvanlarda təlim etmək məqsədini güdürlər.* “Ümumi zootexniya”.

VARİD [ər.]: **varid olmaq** – çatmaq, yetişmək, girmək, daxil olmaq. [Dostəli:] *Ağə dərvish, görünür ki, sən buraya təzə varid olubsan.* Ü.Hacıbəyov. [Dərvish:] *Hamımız qoca kişi ilə bir yerdə kənddən əlvida edib, şəhərimizə varid olduq.* A.Divanbəyoğlu.

VARİDAT *is.* [ər.] Bir müəssisənin, idarənin və ya şəxsin bütün gəliri, mədaxili. *Mağazanın varidati.* – *Ədliliyyət məmuru gəlib mərhum Ağaheydərdən qalan varidati siyahıya alıb.* N.Vəzirov. [Sərhəng] *Şəmsiyədən başqa öz övladı olmayan bu qoca tülküniñ varidatına varis qalacañını düşünməyə başlayırdı.* M.İbrahimov.

VARİS *is.* [ər.] 1. Bir şəxsin ölümündən sonra, yaxın qohumluq və ya vəsiyyət yolu ilə onun var və mülküne sahib olan adam; vərəsə, xəlef. *Mərhümün varisləri bir-birinin üzünə baxıb.. pulları verirlər.* Ə.Haqverdiyev. □ **Varis olmaq** – varislik yolu ilə sahib olmaq, yiyələnmək. [Səkinə xanım:] *Qardaşının övladı yoxdur ki, puluna varis ola.* M.F.Axundzadə.

2. İrs olaraq ata-anasından, nəslindən bir xasse, bir şey almış adam və ya heyvan. *Təbiətdə ırsiyətin xüsusiyyəti miras və varisidə olduğunun eynidir.* “Ümumi zootexniya”.

3. *məc.* Bir işi davam etdirən; davametdirici, davamçı. *Təyyarəçi olmaq, yəni döyüşənənlərinin varisi və davametdiricisi olmaq böyük şərəfə nail olmaq deməkdir.* – [Qara] *ənənələrin qulu deyil, həqiqi varisidir.* R.Rza.

VARİSLİK *is.* Bir admanın ölümündən sonra yaxın qohumluq və ya vəsiyyətə görə onun malına, mülküne və s.-ye sahib olma hüququ. [Xəlifə Nəsirəddinbillahın Qızıl Arslana məktubundan] ..*Xəyanətiniz nəticəsində siz Eldəniz xanədanı tərəfindən sahibləndiyiniz varislik haqqından məhrum edilə bilərsiniz.* M.S.Ordubadi.

VARİSSİZ *sif.* Varisi olmayan.

VARİSSİZLİK *is.* Varisi, vərəsesi olmama, vərəsəsizlik.

...**vari.** Sifətlərin axırına gətirilərək, oxşarlıq, bənzərlik bildirir; *məs.:* dalğavari, halqavari və i.a. // Eyni mənada bəzən adam adlarına da əlavə edilir; *məs.:* Füzulivari, Vaqifvari və s.

VARİYYAT *is.* Mal, dövlət, var. *Molla son-beşik Salehdən bəri başdan xeyli variyyat qoparıb evinə yolladı.* S.Rəhimov.

VARLANDIRMA “Varlandırmaq”dan *f.is.*

VARLANDIRMAQ *f.* Varlı etmək, maldövlət sahibi etmək, dövlətləndirmək.

VARLANMA “Varlanmaq”dan *f.is.* [Almaz:] *Bizə tək-tək adamların varlanması lazımdır.* Gərək əllik varlansın, cəmiyyət varlansın. C.Cabbarlı.

VARLANMAQ *f.* Var-dövlət sahibi olmaq, sərvətə malik olmaq, varlı olmaq. *Nurcabbar var-dövlətə də, varlanmaq ehtirası ilə özünü oda-közə vuranlara da ikrahla baxırdı.* İ.Məlikzadə.

VARLI *sif.* Dövlətli, sərvətli, bolluq və rifah içerisinde yaşayan. *Varlı yaşayış. Varlı hayatı uğrunda.* *Varlı təsərrüfat.* // *İs. mənasında.* *Varlılar və yoxsullar.* – *Varlıların çoxu özlərini və mədənələrini qorumaq məqsədi ilə yanlarında qoçu saxlayırdılar.* A.Şaiq.

VARLI-HALLI *bax varlı.* *Varlı-halli adam.* – *Bu kişi varlı-halli bir adam idi.* Ə.Haqverdiyev.

VARLI-KARLI *dan. bax varlı-halli.* [Pərzad:] *Varlı-karlı kişidir, niyə verməyək?* Mir Celal.

VARLIQ *is.* 1. Olma, var olma, mövcud olma; mövcediyət (yoxluq ziddi). *Məhabbat özü də canlı həyatdır;* *Onun varlığını yasayan duyur.* S.Vurğun. “Sual” romansında Əsəf Zeynalı xoş və gözəl təbiət qucağında yaşayan insan varlığındakı mananı oxşayır. Ə.Bədəlbəyli.

2. *fəls.* Şüürdan asılı olmayaraq mövcud olan hər şey – maddə, maddi aləm, təbiət.

3. *məc.* Həqiqətdə mövcud olan şeylər, təbiət, aləm, dünya, kainat, bütün mövcudat. *Varlıq güldüükə o nazlı bahar;* *Çiçəklər, qonçular açır hər dilək.* S.Vurğun. *Bütün varlıq, bütün kainat sənki yenidən varlanur, yenidən səslənir.. onun [şairin] gözündə işığılnurdı.* Ə.Məmmədxanlı. // *məc.* Real aləm, real həyat, ictimai mühit. [C.Məmmədquluzadə] *xəyalata uyan, idealların gözəlliyi ilə yaşıyan, varlıq tül pərdələr dalından baxan yazılıclarlardan deyildi.* M.İbrahimov.

4. *məc.* Heyat, həyat mənbəyi mənasında. *Bu torpaqdır varlığının mayası;* *Bu torpaqda alın təri tökmüşəm.* S.Rüstəm.

5. *məc.* Qüvvət, güc, səy, cəhd mənasında. [Firidun] *yalnız fəaliyyətdə,* *yalnız çalışmaqdə bir təskinlik taparaq, bütün varlığımı yenidən dərslərə və işə vermişdi.* M.Ibrahimov.

□ **Bütün varlığı ilə – 1)** var gücü ilə, ciddiyetlə. *Mənim dövlətimdir, mənim varımdır; Bütün varlığımı sevə bilməyim.* B.Vahabzadə; 2) bütün təfərrüati ilə, bütün incəlikləri ilə, olduğu kimi. *Ana qəlbini bu dünyada hansı sənətkar bütün varlığı ilə təsvir etmişdir.* S.Rəhimov.

6. Bolluq, rifah. *Varlığa nə darlıq.* (Ata. sözü).

7. Vücud, bədən mənasında. *Təliənin bütün varlığı titrədi və qız qorxdu.* M.S.Ordubadi. *Onun gözəlliyi, inca varlığı; Duyan ürəklərə lərzə salırdı.* S.Vurğun. *Bütün varlığında bir ağrı gəzdidi; Az qaldı mənliyi alışib yana.* M.Rahim.

VARLILIQ is. Maddi cəhətdən iqtidarlılıq, maddi rifah, varı-dövləti olma; dövlətlilik; varlı adamın hali. *Varlılığa tələsən yoxsuluğa tez düşər.* (Ata. sözü).

VARMA “Varmaq”dan f/is.

VARMAQ f. 1. Getmək, yetişmək, çatmaq, gəlmək, gelib çatmaq. *İstərəm kim, varayım kuyinə yüz qovğa ilən.* Kişvəri. *Leyli onun olsun, eylədim əhd; Var, indi sən et slacına cəhd.* Füzuli. *Səba, əhvalımı bir-bir;* Varib ol yarə orz eylə. M.V.Vidadi. *Səba, var, kuyidildərə söylə kim, növbəhar olmuş.* Heyran xanım. □ **Varib getmək** – çıxıb getmək, rədd olmaq. *Ellik, yerbəyerdən qalxıb dedilər: - Güloğlan, sazını vur qoltuğuna, var get.* “Aşıq Qərib”.

2. Nəticələnmək, müncər olmaq, nəhayət-lənmək, çatmaq. [Gülüş:] *Ay Sevil, artıq oyun sona varmaqdadir, çox çəkməz, sən özün görərsən.* C.Cabbarlı.

3. məc. Dalmaq, qərq olmaq, getmek. *Gəldəraq yanışı, xəyalda varaq; Bizi layla desin suların səsi.* S.Vurğun.

vara-vara zərf/Gətdikcə. *Vara-vara oldun zalim, bimürvət; Əzəldən yox idi bu güman sənə.* Q.Zakir

VARNA is. [sanskr.] Qədim Hindistanda mövcud olmuş 4 zümredən hər biri: brahmanlar, kşatrılər, vayşilər, şudralar.

VARSAĞI is. qəd. Varsaqların ifa etdikləri hava; şeir. *Türkmən şairlərinin .. qoşmalarını, varsaglilarını bilməmək, öyrənməmək bizim üçün böyük bir nöqsan ədd oluna bilər.* S.Mümtaz.

VARSAQ is. [qədim türkdilli tayfa adından] İndiki aşiq adlandırılara xalq şairi, müğənni və çalğıçının qədim adı.

VARSAQLAMAQ f. qəd. 1. Şeir oxumaq, şeir demək; deyişmek.

2. məc. Boş-boş danışmaq, hərzə danışmaq, çərəncilik etmək.

VARŞAVYÁNKA [Varşava şəhərinin adından] XX əsrin əvvəlində rus inqilabçıları arasında geniş yayılmış polyak inqilabi mahnısı.

VARVARÍZM [yun.] dilç. Bir dilin formalarına xas olmayan və həmin dilin temizliyini pozan xarici söz, ya ifadə.

VARYAQLAR cəm [rus.] tar. IX-X əsrlərdə soyğunçuluq və ticarət məqsədi ilə Şərqi və Qərbi Avropaya basqınlar etmiş, habelə qədim Rusiya və Bizansda muzdlu əsgər kimi xidmət etmiş normanlara qədim Rusiyada və Bizansda verilən ad.

VAR-YOX is. 1. Bir adamın malik olduğu şeylərin hamisi. [Xan:] *Bu gecə nömrədən var-yoxumu aparıb, bircə papağımı qoyublar.* Ə.Haqqverdiyev. ..*Bu camaatın hər bir fərdi varımı-yoxunu sizin sözlərinizin, fikirlərinizin yolların-da fəda etməyə hazırlır.* N.Vəzirov. □ **Var-yoxdan çıxməq, var-yoxu əlindən çıxməq (getmək)** – əlində olan şeylərin (pulun, mülkün və s.-nin) hamisindən məhrum olmaq. *Həştərxanda var-yoxu əlindən çıxdıqdan sonra, Varis korpeşman Bakıya qayıtmışdı.* A.Qaiq. *Səməddən sonra Məstan bəyin də işi çox pis oldu. Var-yoxu əlindən getdi.* B.Talibli. // Mal və mülk, rifah, nemət. *Ta ki, xəbər gəldi xublar şuxundan; Əl çəkdim cahanın varü yoxundan.* M.V.Vidadi.

2. Vur-tut, ancaq, yalnız, təkcə. *Var-yox bircə oğlu var.* – Müsəlman qəzetlərinin yolunda canı dildən çalışın var-yox Ağdaş vilayətində bircə nəfər şəxsdir. C.Məmməd-quluzadə.

VASİL [ər.]: **vasil etmək** – çatdırmaq, qovuşdurmaq, yetişdirmək, nail etmək. *Müjdə ki, muradım oldu hasıl;* Məqsudə səni haq etdi vasil. Füzuli; □ **vasil olmaq** – çatmaq, yetişmək, varmaq, qovuşmaq, nail olmaq. *Əzazlinin sözün tutma, anın vəsəvasına uyma;* *Ki, iblisə uyan olmaz könlük məqsudinə vasil.* Nəsimi. [Qətibə:] *Daha başqaları həqiqətə*

vasil olmadan bütün sərf edilən təlaşları mən-sətsiz görür. M.S.Ordubadi. *Bil ki, məqsudə olarsan vasil; Yerdə, göydə, nə isə əlhasıl.* A.Səhhət.

VASİTƏ *is. [ər.]* 1. Bir şeyi eldə etmək, yaxud bir işi həyata keçirmek üçün lazım olan şey, üsul, yol, alət və s. *İstehsal vasitələri. Nəqliyyat vasitələri. Müdafiə vasitələri. Texniki vasitələr. Dil insanlarının ünsiyət vasitəsidir.* – *Mirzə Səfər eştimişdi ki, şeir yazmaq üçün iki vasitə lazımdır: xəlvət otaq və bir şüxə şərab.* Ə.Haqqverdiyev. □ **Bu vasita ilə** – bu yol ilə, bu üsul ilə, bu qayda ilə. *Molla Xəlil axırda bu fikrə galmişdi ki, müəllimlə dəst olsun. Bu vasitə ilə onu özü üçün zərərsiz bir hala sala bilərdi.* S.Hüseyn.

2. Müalicə və səhiyyə üçün lazım olan şeylər, maddələr; dərman. *Sarığın vasitələri. Dezinfeksiya vasitələri.*

3. İki şəxs və ya tərəf arasında əlaqə düzəldən və ya vasitəçi olan adam; miyançı. [Gülsebə:] *Bir kişi tayfası varmı ki, aralığda vasitə ola.* M.F.Axundzadə.

vasitəsilə *zərf* Bir adamın, yaxud bir şeyin köməyi ilə; hər hansı bir üsul ilə; ...təriqi ilə, ...yolu ilə. *Məsələni müzakirə vasitəsilə həll etmək. Telefon vasitəsilə əlaqə saxlamaq.* – *Gülpəri bir neçə gün qabaq kağız vasitəsilə yazıb, hansı gün çıxmalarını atasına məlum etmişdi.* S.S.Axundov.

VASİTƏÇİ *is.* 1. Bir-biri ilə çəkişən, mübahisə edən iki tərəfi barışdırmağa kömək edən adam və ya təşkilat. // İki tərəf arasında vasitə olan, əlaqə düzəldən şəxs; araçı, miyançı.

2. Ünsiyət vasitəsi, əlaqə vasitəsi. *Xahiş edarkən həddindən artıq təvazökar və nəzakətli ol, təvazökarlıq xahişin qəbul edilməsi üçün ikinci vasitəcidir.* “Qabusname”.

VASİTƏÇİLİK *is.* Arada vasitə olma; vasitəçi işi; miyançılıq. [Bəxtiyar] *axundun özüñə müraciət etməyə, onun vasitəciliyi ilə inayini geri almağa qərar verdi.* S.Hüseyn. □ **Vasitəçilik etmək** – arada vasitə olmaq. *Mirzə Həbib ağa bir qafqazlıya vasitəçilik etmək fikri ilə rus konsuluna bir məktub yazdırmaq istəmiş.* A.Şaiq.

VASİTƏLİ *sif.* Vasitəsi olan; bir vasitə ilə əmələ gelən; birbaşa deyil, vasitə ilə olan.

◊ **Vasitəli vergi mal.** – burjua ölkələrində: istehlak şeylərində alınan vergi. **Vasitəli nitq** – qrammatikada: birisinin eyni ilə deyil, deyişilmiş şəkildə verilən sözləri. **Vasitəli tamamlıq** – qrammatikada: cümlədə ismin, təsirlik halından başqa, bütün hallarında işlənən söz.

VASİTƏSİZ *sif.* Vasitəsi olmayan; doğrudan doğruya olan, arada heç bir vasitə olmayan, bilavasiti.

◊ **Vasitəsiz nitq** – qrammatikada: birisinin olduğu kimi, yəni heç bir deyişiklik edilmədən verilən sözləri. **Vasitəsiz tamamlıq** – qrammatikada: cümlədə ismin təsirlik halında olan söz.

VASSÁL [fr.] *1. tar.* Orta əsrlərdə Qərbi Avropana: özündən daha böyük və güclü olan feodalın asılı və onun üçün müəyyən mükəlləfiyyətlər görməyə borclu olan feodal.

2. *məc.* İqtisadi və siyasi cəhətdən başqa-sından asılı olan. *Vassal dövlətlər.*

VASVASI *sif.* 1. Hər şeyden çəkinən, hər şeyden iyrənən, hər şeydən şübhələnən. *A qardaş, elə həkimlərin sözünə baxıb bu günə düşmüsən, vasvası olma.* S.S.Axundov. *Bir anda şübhə, heysiyətimi, qürurumu xırpalayan qara, ağır bir şübhə mənim vasvası qəlbimdə kök saldı.* Ə.Məmmədxanlı.

2. *dan.* Səliqəde ifratə varan, son dərəcə xırdaçı. *Vasvası adam.*

VASVASILIQ *is.* Vasvası adəmin xasiyyəti, hali. [Qəmər:] *Yox, siz qoca deyilsiniz ki. Mənə elə gəlir ki, sizin əsas xəstəliyiniz vasvasılıqdır.* S.Rəhman.

VAŞAQ *is. zool.* Pişiklər fəsile-sindən çox itigözlü yırtıcı heyvan. *Vaşaq dərisi.*

VATERPÁS [holl.] *tex.* Xəttin, müstəvinin üfüqi vəziyyətini yoxlamaq üçün cihaz.

VATERPÓL(O) [ing.] *idm.* İki üzgüyü komandası arasında suda oynanılan top oyunu. *Vaterpolo yarışları.*

VATERPÓL(O)CU *is. idm.* Vaterpol(o) oyunçusu olan idmançı. *Yarışlarda futbolculardan başqa, vaterpolçular, həndbolçular və başqaları da iştirak edəcəklər.*

VATİN [fr.] İstilik üçün paltaların üzü ilə astarı arasına tikilən çox qalın xovlu seyrək trikotaj parça.

VATİNLI *sif.* Vatin tikilmiş, vatini olan. *Vatinli palto.*

VÁTMAN [xiüs. is.-dən]: **vatman kağızı**: rəsmxətt və rəsm üçün əla möhkəm kağızın növü.

VATT [fizik C.Uattin (1763-1819) adından] *fiz.* Elektrik cərəyanı qüvvəsini ölçmə vahidi.

VATTMÉTR *fiz.* Elektrik qüvvəsini vatt-larla ölçmək üçün cihaz. *Vattmetr qazima müharrikinin* [elektromotorun] sərf etdiyi gücü qeyd edir. Quliyev.

VAV Ərəb əlifbasında “ا” yazılan hərfin adı.

VAVEYLA *is.* [ər.] Vay, dad, fəryad, fəğan. *Vaveyla qoparmaq.* – [Əbülhəsən bəy:] *Biz Təbriz küçələrində qopan bu vaveylanın təzə bir macəra olduğunu inanırdıq.* M.S.Ordubadı. Şəpəkli zabitlərin ağır addimları döşəmədə şəlakət kimi səslənəndə evdə vaveyla ucaldı. Mir Cəlal.

VAY 1. *nida.* Qorxu, həyəcan, təəssüf, kədər, ağrı, təəccüb, fərəh kimi hissleri ifadə edir. *Vay, yaziq!* *Vay, ilana bax!* – *Vay, kim, əğyar ilən ol yar həmdəmdir yenə.* Kişvəri. [Ziba xanım:] *Vay, yad kişinin səsi galır;* *vay, indicə qapıdan girəcəkdir.* M.F.Axundzadə. // Yenə yuxarıdakı mənalarda olaraq, müxtəlif tərkiblər daxilində işlənir. *Vay, dadəm, vay!* *Vay, mənim başım!* *Vay, mənim gümümə!* – [Şöla xanım:] *Vay, dadəm vay, nənəm vay!* Amandır, Teymur ağa, pərdənin dalısında gizlən. M.F.Axundzadə. Amma vay bizim arvadlarımızın gününa, şah Təhmasın vaxtında geyilən paltarı indi də geyirlər. H.Zərdabi. // Bəzən təkrar şəklində işlənir: vay-vay, vay-vay-vay. *Qorxuram Zakiri hicrin qəmi bir halə sala;* *Görən adəm deyə vay-vay, budu divanə gəlir.* Q.Zakir. *Vay-vay, nə yaman müşküla düşdü işim,* Allah! M.Ə.Sabir. [Arvad:] *Vay-vay-vay!* A kişi, bu nə üst-başdır, bu nə əl-ayaqdır, əshi, qoşunkesidən, davadan gəlirsən nadir? H.Sarabski. □ **Vay salmaq, vay-şivən salmaq (qoparmaq)** – qışqırıq salmaq, çığırmak, fəryad etmək, şivən qoparmaq. *Cənnat xanım dizlərinə çır-pib vay-şivən saldı.* Mir Cəlal. **Vayını vermək** – cəzalandırmaq, döymək, əzişdirmək və s. [Güldəstə:] *Sən neçin qaçırsan, .. axtarar, tapar, vayını verər.* N.Vəzirov.

2. *is.* Yas, ölü yeri, yaxud müsibət, bəd-bəxtlik mənasında. *Öldür Ələsgəri qurtulsun*

canı; *Vay xəbərin göndər qohum-qardaşa.* Aşıq Ələsgər. *Vayımı yar eşidib, vay, könül, söylədi kim;* *Seyyidim çoxdan ölübdür, bu onun vayı deyil.* S.Ə.Şirvani. [Vaqif:] *Bizdə hər gün bir təzə xəbər var: ya toydur, ya vay, ortası yoxdur.* Çəmənəzəminli.

VAYXIR *sif.* 1. Huşuz, fərsiz.

2. Mineral su adı.

VAYILDAMA “Vayıldamaq”dan *f.is.*

VAYILDAMAQ *f.* Vay demək, inildəmək, zarımaq, ax-vay etmək. *Alo zaryan yasavulu dümsüklədi:* – *Əyə, balam, niyə vayıldıysan, arvad deyilsən ki??* S.Rəhimov.

VAYILDAŞMA “Vayıldاشmaq”dan *f.is.*

VAYILDAŞMAQ *qarş. dan.* Birlikdə vayıldamaq (bir neçə adam).

VAYILTI *is.* Vay səsi, ax-uf səsi, inilti səsi.

VAYQANLI *sif. dan.* Əsassız olaraq adı pisliyə çıxmış (adətən “adi vayqanlı” şəkildə işlənir). *Heç kəsin adı vayqanlı olmasın.* (Ata. sözü).

VAYLI *sif.* Fəlakətli, həyəcanlı, təlaşlı. Axşam çökdü şəhərə, bir südüli, aylı axşam; Çoxlu xəbər gətirdi; şivənli, vaylı axşam. Ə.Cavad.

VAYSILANMAQ *bax vaysınmaq.* [İlyas] *təzə köynəyini geyib, güzgünün önündə dayananda, üzünü saqqal basdıığını görüb vaysılandı.* Mir Cəlal.

VAYSINMA “Vaysınmaq”dan *f.is.*

VAYSINMAQ *f. dan.* Heyfisilənmək, ax-vay etmək, çox təəssüf etmək. *Nəbi yoldaşı Mahmudun ölməsi üçün çox vaysılanırdı.* “Qaçaq Nəbi”. [Tubu:] *Gedirən, get. Sonra vaysinanda danışaram.* Ə.Haqverdiyev.

VAZ¹ *is.* Baramaçılıqlıda: kələfcə şəklində sarınan ince yalıqat ipək teli.

VAZ²: vaz keçmək – əl çəkmək, fikrin-dən daşınmaq. *Öz fikrindən, niyyatindən vaz keçmək.* – Axırda mülahizələr yürütəməkdən vaz keçərək siükuta daldım. Çəmənəzəminli. [Sərdar Rəşid:] *Təbiidir ki, mən sizin şərəfinizə toxunmamaq üçün ona cəza verməkdən vaz keçirəm.* M.S.Ordubadı. Hətta qurdun işan alıb vurmaq istədim. Nədənsə fikrim-dən vaz keçdim. A.Saiq.

VAZ³: vaz atmaq – hoppanmaq, sıçramaq, atılmaq, atılıb-düşmək. *Sürü üstündə çobanlar yatmadı qorxudan;* *Cöldə heyvan ya maral vaz atmadı qorxudan.* A.Səhhət. Budur,

qız, getsənə, ilk qatar gəlir; Ürkərək vaz atib qaçırlar dəvələr. S.Rüstəm. Dovşanlar çalın-çarpaz yolla qaçaraq, taziləri çəsdirir, arabır da vaz atardılar. H.Sarabski.

VÁZA [fr.] İçinə meyve, şirniyyat, çiçək və s. qoymaq, yaxud bezək üçün qəsəng qab. *Gülmayırlar vazamanda artıq gül, çiçək; Məni düşündürür indi hər sözün.* S.Rüstəm. [Hüseyin və Mirmahmud] uzun bühlur vazalardakı mürrəbbədən, qənddən çaya salıdlar, qaletdən yeyib, çaydan içidilər. S.Rohman.

VAZEH *sif. və zərf* [ər.] Aşkarlıq, açılıqlı, aydınlıq. *Şübhəsiz. [Səkinə xanım:] Nə danışırsan, vazeh danış, görüm mətləbin nədir?* M.F.Axundzadə. *Hicran qəminin badeyi-gülgündür əlacı; Vazeh danışırlar bunu meyxanələr içərə.* Q.Zakir. Üçüncü sual: *göydə ulduz çıxdı, ya müsəlman bazarında qumarxana? Bu da vazehdir.* C.Məmmədquluzadə.

VAZEHLİK *is.* Aşkarlıq, açılıqlı, aydınlıq.

VAZELİN [fr.] Neftdən istehsal edilən, ətriyyat və texnikada işlənən yağlı maddə.

VAZELİN LƏMƏ "Vazelinləmək" dən *f.is.*

VAZELİN LƏMƏK *f.* Vazelin sürtmək.

VAZELİN LƏNMƏ "Vazelinlənmək" dən *f.is.*

VAZELİN LƏNMƏK *məch.* Vazelin sürtülmək.

VAZELİNİLİ *sif.* 1. Tərkibində vazelin olan. *Vazelinli sabun.*

2. Vazelin sürtülmüş.

VAZIMAQ *f. məh.* Qaçmaq. [Rüstəm bəy:] *Əqliqincli, qabağımdan dovşan tazi qabağından qaçan kimi vəziyirdi.* N.Vəzirov.

VAZLAMAQ *b a x vaz atmaq* ("vaz³"da). *Ceyran yana sıçradı, bınuşlarını boynuna qısbı daha da bərk vazladı.* M.Rzaquluzadə.

VE "V" hərfinin və bu hərflə işarə olunan samitinin səssizin adı.

VEC Adətən feillərlə işlənir: **vecə gəl-mək** – lazımlı olmaq, gərək olmaq, yaranlıq göstərmək, yaramaq. [Bəylərdən birisi:] *Həkim tayfasının ehtiramı vacibdir, xalqın vecinə gəlirlər.* M.F.Axundzadə. [Bəbir bəy:] *Ancaq ki özün yovuşan adam deyilsən, ... vecə gələn deyilsən, üzünə deyirəm.* Mir Cəlal; // hörməti olmaq, əhəmiyyəti, dəyəri olmaq. *Puç olsun qocalıq, gördün ki, necə; Bir pulca xublara gəlməzmiş vecə.* M.V.Vidadi; **vecinə**

almaq – saymaq, etina etmək, əhəmiyyət vermək, hesablaşmaq. *Bizim Həzi də belə şeyi vecinə alan deyil.* S.Rəhimov; **vecinə alma-**

maq – saymamaq, etina etməmək; mütəəssir olmamaq. *Kəndin uşaqları bu dəhşətli gurultunu heç vecinə də almirdalar.* P.Makulu; **vecinə gəlməmək** – b a x **vecinə alma-**
maq. *Bu hal Rəfizadənin vecinə gəlmirdi.* M.S.Ordubadi. *Fəqət ofiser görərdi ki, dava yaman qızılıb, bunların heç birinin vecinə gəlmir.* Əmr elərdi ki, yuruşanları gülləyə bassınlar. H.Sarabski; **nə vecimə (vecinə)** – bir şeyə, bir hadisəyə qarşı laqeydiliyi ifadə edir – **nə işimə (nə işinə), nə borcuma (nə borcuna).** [Sona xanım:] *A kişi, mənim nə vecimə ki, rus firəng malını qadağan edibdir.* M.F.Axundzadə. *A qardaşlar, axır bir deyiniz görüm, mənim nə vecimə ki, səhərlər saat altıda kontora gəlib, axşam saat onda azad olursunuz.* C.Məmmədquluzadə.

VECSİZ *sif.* Lazımsız, gərəksiz, yararsız, karsız, yaramaz, dəyərsiz, xeyirsiz, işəgəlməz, bikara. *Səndə bitər bir neçə vecis qoza; Ancaq o da qismət olar donquza.* M.Ə.Sabir. *Mən hərdən oturub fikirləşirəm və bu əqidəyə gəlirəm ki, bizim çıxumuzu bədbəxt edən karsız, vecsiz və xeyirsiz qohumlarımızdır.* Ə.Vəliyev. // Mənasız. *Nə qədəri vecsiz kəlam söyləsə; Ağzından cavahir saçdı, deyərlər.* Aşiq Kamal.

VECSİZLİK *is.* Yararsızlıq, yaramazlıq, dəyərsizlik, faydasızlıq, karsızlıq, heç bir şeyə lazım olmama. [Salavat] *əlinə keçirdiyi düşmənin belə vecsizliyindən pərt olub, narazıluqla mirildəndi.* Ə.Öbühəsən. // Mənasızlıq.

VÉÇE *is. [rus.]* Qədim və orta əsr rus şəhərlərinde xalq yığıncağı.

VEDA [sanskr.] Hindistanın dini.

VEDALAR *cəm* Qədim Hindistanın dörd müqəddəs kitabı.

VEDRƏ *is. [rus. ведро]* Su və başqa maye-ləri daşmaq və saxlamaq üçün silindrşəkilli qab; böyük satılı. *Uşaqlar itin quyruguna vedrə bağlayıb qovurlar.* Ə.Haqqverdiyev.

◊ **Vedrə bağlamaq** *dan.* – ələ salmaq, araya qoymaq, lağla qoymaq, masqara etmək, dolamaq.

VEDRƏCİK *is.* Kiçik vedrə.

VEDRƏLƏMƏ *dan.* "Vedrələmək" dən *f.is.*

VEDRƏLƏMƏK *f. dan. bax vedrə bağlamaq* (“vedrə”də).

VEGETARIAN *is. [ing.]* Yalnız bitki yeməkləri ilə qidalanan adam.

VEGETASIYA *[lat.]* Bitkinin cürcəməsi, boy atması və inkişaf dövrü. *Çay bitkisinin vegetasiya döyründə istiyə çox ehtiyacı vardır.*

VEGETATİV *sif. bot. zool.* Canlı organizmlərin inkişaf və qidasına aid olan. *Çay bitkisinin vegetasiya əsasında artırılması seleksiya-toxumçuluq işində geniş tətbiq edilir.* □ **Vegetativ əşyalı** *bot.* – bitkilərin qeyri-cinsi çoxalması üsulu. **Vegetativ sinir sistemi** *anat.* – sinir sisteminin organizmdə tonəffüs, həzm, qan dövranı, ifrazat və maddələr mübadiləsi proseslərini idarə edən hissəsi. **Vegetativ nevroz** *tib.* – vegetativ sinir sisteminin funksional pozulması.

VƏKSEL *[alm.]* Bir şəxsə və ya idarəyə müəyyən müddədə, müəyyən miqdarda pul verməli olan şəxs tərəfindən verilən iltizam-name. [Düikançı:] *A kişi, yaxşı yadına düşdü, Hacı İmamqulunun vekselinin vaxtıdır, aparm onun pulunu verim.* Ə.Haqverdiyev. *Qulu o gün veksel ilə min manat alıb Yunus bəyin yanına getdi.* A.Şaiq. [Bohram:] *Bəls malumdur ki, veksel fəqərəsi doğru imis.* C.Cabbarlı.

VƏKTOR *[lat.] riyaz.* Ədədi qiyməti və istiqaməti olan riyazi kəmiyyət və bu kəmiyyətin qrafik təsviri.

VEKTORİAL *sif.* Vektora aid olan. *Bektorial hesablama. Vektorial kəmiyyət.*

VELİKORÜS *bax rus.*

VELODRÓM *[fr. velo və yun. drom]* Velosipedləri sınamaq və velosiped yarışları keçirmək üçün xüsusi meydan, betonlu yol.

VELOSÍPÉD *[lat.]* Ayaqlarla hərkətənən ikitəkərli, yaxud üçtəkərli minik maşını. *Velosiped yarışı. Uşaq velosipedi.*

VELOSÍPEDÇİ *is.* Velosiped sürən adam, velosipeddən gəzen, yaxud velosiped ilə məşğul olan adam. *Velosipedçilərin yarışı.*

VELÜR *[fr.]* 1. *toxic.* Drapin, məxmərin ən yaxşı növlərinin adı. *Velür şlyapa. Velür palto. Qoyun, yunundan, xüsusiylə zərif və yarızmərif yundan ən qiymətlisi parçalar – bas-ton, triko, velür və başqaları hasil olur.*

2. Zamşaya (üzünoxlu dəriyə) oxşayan dəri növü.

VELVÉT *is. [ing.]* Nazik iplikdən toxunmuş qabarıl milləri olan parça.

VÉNA *[lat.] anat.* Qanı ürəyə aparan qan damarı.

VENÉRA¹ *is. [lat.]* Qədim yunan mifologiyasında məhəbbət və gözəllik ilahəsi.

VENÉRA² *is. [lat.]* Günəş sistemində Günəşə yaxınlığına görə ikinci planet.

VENEROLÓGIYA *[yun.] tib.* Tibb elminin zöhrəvi xəstəliklər bəhsidir.

VENEROLOJİ *sif.* Venerologiyaya aid olan. *Veneroloji dispanseri.*

VENERÓLOQ *[yun.] tib.* Zöhrəvi xəstəliklər mütxəssisi; hekim.

VENET(LƏR) *is. [lat.]* Qədimdə Adriatik dənizinin şimal sahil lərində yaşaması tayfalar qrupu.

VENÓZ *sif. anat.* Venalara aid olan, yaxud venaların içində olan.

VÉNTİL *[alm.] tex.* Borularda, cihazlarda və s.-də mayenin, qazın, yaxud buxarın yolunu açıb-bağlamaq üçün qurğu, qapaq.

VENTİLİYÁSİYA *[lat.]* 1. Qapalı binalarda və s.-də havanın dəyişdirilməsi və təmiz hava ilə əvəz edilməsi. *Bu otağın ventilyasiyası pisdir.*

2. Qapalı yerlərin havasını dəyişdirmək və təmizləmək üçün cihazlar və ya qurğular sistemi.

VENTILYÁTOR *[lat.]* Qapalı binalarda, yeraltı qazmalarda və s.-də havanın dəyişdirilmək, təmizləmək, yaxud onun cərəyanını gücləndirmək üçün cihaz, qurğu. *Elektrik ventilator. Sorucu ventilator.*

VER-AL *is. Alver, alış-veriş. Bu ramazanlığda nə ver-alıdı bu? Ax! Nə qızetdi bu, nə jurnalıdı bu?* Ə.Nəzmi.

VERÁNDA *[port.]* Binanın yanında: qabaq tərəfi açıq və ya şüşələnmiş üstüortülü balkon, artırma, eyvan. *Qəmər verandanı salıqaya saldıqca mahnının sözlərini təkrar edir.* S.Rəhman.

VERBAL *sif. [lat.]* Şifahi, imzasız.

VERDİRMƏ “Verdirmək”dən *f.is.*

VERDİRMƏK *icb.* Verməyə məcbur etmək.

VERDİRTMƏK *icb.* Başqa bir şəxs vəsitsilə birisini bir şey verməyə məcbur etmək.

VERƏCƏK

VERƏCƏK is. Gələcəkdə verilməsi lazım olan şey; borc (*alacaq müqabili*). *Alacağın olsun, verəcəyin olmasın.* (Ata. sözü).

VERƏCƏKLİ sif. Birinə verəcəyi (borcu) olan; borclu.

VERF [holl.] Gəmi düzəldilən və təmir edilən yer. *Sovxoz və gəmi inşa edən verf ilə tanış olduq.* Ə.Məmmədxanlı.

VERGİ is. Müəssisədən, idarədən, əhalidən və s.-dən alınan məcburi dövlət rüsumu. *Galir vergisi. Kənd təsərrüfatı vergisi. Vergi qoymaq.* // Töycü. Ərəb əmiri Əbu Müslim bütün Dağıstan əhalisi üzərinə vergi təyin edib buyurdu ki, .. onu götərib Dərbənd hakiminə versinlər. A.Bakıxanov.

2. məc. Fövqəladə istedad, qabiliyyət. *O səsin, o verginin sahibi Şamaxı məşəsində çır-çırrı yiğir.* Mir Cəlal.

VERGIÇİ is. Vergi verən.

VERGIYİĞAN is. Vergi yiğmaqla məşğul olan işçi.

VERGÜL [fr.] dilç. Sözləri, söz qruplarını, yaxud cümlələri ayıran qarmaqsəkilli durğu işarəsi (.). *Vergül qoymaq. Nöqtəli vergül* (:).

VERİCİ sif. rad. Radio dalğalarını (elektromaqnit dalğalarını) fezaya buraxan. *Verici stansiya hər tərəfə radio dalğaları buraxır.*

VERİLİŞ “Verilmək”dən f.is. *Elektrik verilişi sistemləri. Televiziya, radio verilişi.*

VERİLMƏ “Verilmək”dən f.is.

VERİLMƏK “Vermək”dən məch. *Əldən-ələ verilmək. Klub üçün yaxşı bina verilmişdir. Maaş sabah veriləcəkdir. – Üçüncü sıqnal verilində Ehtiyat xalanın qəlbini tərpəndi.* Mir Cəlal.

VERİM is. Məhsul vermə qabiliyyəti; bərəkət, məhsul, səmərə. *Bu inşayın verimi yaxşıdır.*

VERİMCİL sif. 1. Bol məhsul verən, məhsuldar, bərəkətli. *Verimci inək. Verimcil ağaç.*

2. məc. Əliaçıq, sexavətli.

VERİMLİ b ax **verimci**. Verimli torpağı, geniş çölləri; .. Keçidləri, rizləri var ölkəmin. C.Cabbarlı.

VERİMLİLİK is. Məhsuldarlıq, bərəkətlilik, münbitlik. *Torpağın verimliliyi.*

VERİMSİZ sif. Məhsul verməyən, bərəkətsiz.

VERİŞ b ax **vermə**.

VERMƏK

VERİZM is. [ital.] XIX əsrin sonunda italyan ədəbiyyatında, musiqisində və təsviri sənətində realist cərəyan.

VERMƏ “Vermək”dən f.is. *Qiymət vermə. Ara vermə.*

VERMƏK f. 1. Bir şeyi öz əlindən çıxarıb başqasına ötürmək, təslim etmək, çatdırmaq; tapşırmaq. *Pul vermək. Onu mənə ver.* Hazır materialları redaktora verdim. *Əldən-ələ vermək.* – *Feldşerin verdiyi təmiz xalat ona çox gözəl yaraşdırdı.* M.Hüseyn.

2. İstifadə üçün ayırıb birinin sərəncamına tapşırmaq, ixtiyarına vermək. *Klub üçün bina vermək. Yeni binada ona üçotaqlı mənzil verdilər.*

3. Bağışlamaq, hədiyyə etmək, mükafatlandırmaq. *Mükafat vermək. Pay vermək.*

4. Sərf etmək, yönəltmək, sövq etmək. *Bütün fikrini işə vermək.*

5. Ödəmək, etə etmək, qaytarmaq. *Aldığı şeyin pulunu vermək. Haqqını vermək. Borcunu vermək istəmir.*

6. Pulla ödəmək, müəyyən qiymətə almaq. *Paltoya yüz manat vermişəm. Kitaba nə verdim?*

7. Hasıl etmək, hüsula götürmək. *Qazanc vermək. Bar vermək. Müəssisə çoxlu gəlir verir. Ağac çoxlu meyvə verir. Bu quyu daha neft vermir.*

8. Düzəltmək, təşkil etmək, tərtib etmək. *Ziyafət vermək. Tamaşa vermək. Konsert vermək.*

9. Nəşr etmək, elan etmək. *Qəzetdə elan vermək. Qanun vermək.*

10. Bildirmək, demək. *Telefonunun nömrəsini vermək. Ünvan vermək.*

11. Yaşımı təyin etmək (üzdən, zahirdən). *Ona 40 yaşından artıq vermək olmaz.*

12. Tapşırmaq, təyin etmək, həvalə etmək. *Şagirdə məsələ vermək. Çətin iş vermək.*

13. Əra getməsinə icaze vermek, yaxud məcbur etmək. *Qızı oğlana verdilər. Atası qızını verməkdən boyun qaçırdı.* // *Qovuşmasına, birləşməsinə imkan vermek. Vermədi Fərhəda çərxi-bivəfa Şirinini, Hadiya. M.Hadi.*

14. “Özünü” sözü ilə bərabər – getmək, yönəlmək, bir tərəfə üz tutmaq. *Özünü bulvara verdi.* – [Salmanov:] *Danişma, özünü*

ver dağ yoluna, ayrı əlac yoxdur. S.Rəhman. // Gizlənmək mənasında. *Özünü ağacın dalına verdi* (*ağacın dalında gizləndi*).

15. Bir sıra isimlərlə birləşdirilərək, mürəkkəb feil və ifadələr düzəldilir; məs.: *cavab vermək, emr vermək, icazə vermək, yol vermək, ad vermək, can vermək*.

VERMİŞƏL [ital.] Fabrikdə hazırlanan girdə orısta növü.

VERMİŞELLİ sif. Vermişeldən hazırlanmış, içərisində vermişel olan. *Vermişelli şorba*.

VERONAL is. [lat.] tib. Yuxu dərmanı.

VERSİYA is. [lat.] 1. Rəvayət, şayıə, xəbər.

2. Eyni faktin və ya hadisənin bir-birindən fərqli bir neçə cür izahı.

VERST [rus. верстá] köhn. 1,06 kilometrə bərabər rus uzunluq ölçüsü (metr üslubuna keçməzdən əvvəl işlənirdi). [Faytonçu] *bu sürətlə taxminən iki verst gedəndən sonra, atların cilovunu çəkdi.* Ə.Haqverdiyev. □ **Verst ağaçları** köhn. – yolların kənarında: yolun hər bir verst məsafəsini göstərən direk. *Fəqət hərdən baxar ikən uzun, uzaq çöllərə;* Alaca verst ağacları gəlir ancaq nəzərə. A.Səhhət. **Bir verstdən** – uzaqdən, çox uzaqdan. *Onun gözü bir verstdən görür.*

VERSTÁTKA [rus.] köhn. Əl ilə hərfləri yiğmaq üçün mətbəə aləti. *O kiçik bir verstatkanın ağaç üzərində yarımcıq qalmış naboru götürüb, sürətlə yiğmağa başladı.* S.Rəhman.

VERSTLİK sif. Saylarla işlənərək, məsafənin neçə verst uzunluğunda olduğunu göstərir. *Qala şəhərin qırx verstliyində idi.* – Suraxanidən Mərdəkan bağlarınınadək 17-18 verstlik bir məsafəni piyada getmək mənim üçün çətin idi. S.Hüseyn.

VERŞÓK [rus.] köhn. Arşının $\frac{1}{16}$ hissəsinə – 4,4 sm-ə bərabər köhnə rus uzunluq ölçüsü. ...*Bu sünbə nəinki tamam arşındır, hətta arşından iki verşok da azdır.* Ə.Haqverdiyev. [Cəmil:] *Bir də görüsən balta firlanır, amma heç bir verşok da dörinə getmir.* M.Hüseyn.

VERTİKÁL sif. Şaqlı. *Vertikal xətt. Vertikal vəziyyətdə.*

VERTİKALLIQ is. Şaqlılık; şaqlı şeyin hali.

VERTOLYÓT [rus.] Şaqlı xətt üzrə qalxıb enə bilən, həmcinin havada sallana bilən xüsusi quruluşlu təyyarə. *Şəhər ilə Sumqayıt və “Neft daşları” arasında vertolyot işləyir.*

VESTERN sif. [ing.] Qərbə məxsus olan, qərbə aid olan.

VESTİBÜL [fr.] Adəten ictimai binaların daxili girişcəyində böyük dəhliz, geniş eyvan. *Teatrın vestibülü.*

VETERÁN [lat.] 1. Müharibə iştirakçısı olan qocaman döyüşü. *Böyük Vətan müharibəsi veteranları ilə görüş.*

2. Hər hansı bir sahənin köhnə, əməkdardı işçisi, xadimi. *Elm veteranları. Səhnə veteranı.*

VÉTO [lat.] Qadağan etmə, ləğv etmə: a) dövlət hüququnda: bir dövlət orqanının başqa bir orqanın qərarının həyata keçirilməsini qəti və ya şərti qadağan etməsi; b) beynəlxalq hüquqda: məsələlər yalnız bir səslə həll edilən beynəlxalq təşkilatlarında üzvlərdən birinin, ekseriyətin çıxardığı qərarın qəbul edilməsinə mane olan etirazı.

VEYİL sif. Avara, boş-boşuna gəzən, heç bir iş sahibi olmayan. *Veyil adam.* // İs. mənasında. [Nabat:] *Sən elə veylini üstündə özəmini niyə belə ağrısın?* S.Rəhimov.

veyil-veyil zərf Avara-avarə, boş-boşuna, heç bir işdən yapışmayaraq, boş-bikar. *Veyil-veyil gəzmək.* – [Kərim babanın] *o qapı-bu qapıda veyil-veyil sürünməkdən başqa əlin-dən bir iş gəlməzdi.* A.Şaiq.

VEYİLLƏNMƏ “Veyillənmək”dən f.is.

VEYİLLƏNMƏK f. Heç bir iş görməyərək boş-boş, avara-avarə gəzmək. *Bu Allahın bələsinə giriftar olmuş da yaylaqlarda veyillənməkdən yorulmadı.* C.Məmmədquluzadə. Küçə-bacada veyillənməkdən, usaqlar qoy şəhərin tarixi yerlərini gəzsinlər, öyrənsinlər. Ə.Thülhəsən.

VEYİLLƏŞMƏ “Veyilləşmək”dən f.is.

VEYİLLƏŞMƏK f. Veyil olmaq, avara olub getmek, tənbəlləşmək.

VEYİLLİK is. Heç bir işdən yapışmayaraq boş-boş gəzmə; avaralıq, bikarlıq.

VEZİKUL is. [lat.] tib. Dəridə qabarcıq, suluqlar, səpgi.

VƏ **bağl.** Sadə cümlələrdə həmcins üzvləri, mürəkkəb cümlələrdə isə onun tərkibinə daxil olan cümlələri bir-birinə bağlayır. [Qız]

aslan və qəhrəman olsa da, vəhşət öündə acizdir. Mir Cəlal. // İki sözü bir-birinə bağlayaraq, onlara birləşdirici məna, yaxud ümumi məfhum verir. *Mən və sən. “Qılinc və qələm”.* Ar və namus. Dəftər və qələm. *Böyükklər və kiçiklər.*

VƏBA is. [ər.] tib. Çox yoluxucu ağır bir xəstəlik; ovma. *Bunlardan da əlavə, Rəşt şəhərində tif və vəba xəstəliyi siddətlə surətdə yayılırdı.* M.S.Ordubadi.

VƏBAL is. [ər.] köhn. Günah, məsuliyyət; babal. [Şəhrəbani xanım:] *Bunun vəbali olsun Parij qızlarının, galinlərinin boynuna ki, .. xalqı azdırıb yoldan çıxardırlar.* M.F.Axundzadə. *Vəbali nağıl edənin boynuna, yalan-doğruluğuna zəmanət etmirəm.* Ə.Haqverdiyev.

VƏBALI sif. tib. Vəba xəstəliyinə tutmuş. *Vəbali xəstələr.*

VƏCAHƏT is. [ər.] Gözelliğ, qəşənglik, göyçəlik, yaraşıq; gözəl üz. *Nəcidiñ ay vəcəhətdə ola tay sənə.* Q.Zakir. *Səndə, ey ləli şəkər buncu vəcəhat qalmaz.* S.Ə.Şirvani.

VƏCAHƏTLİ sif. Üzü gözəl, qəşəng, göyçək.

VƏCD is. [ər.] Həddən artıq sevinc, şadlıq, ruh yüksəkliyi; hədsiz sövq və həvəs. *Sevincimin, vacdimin cöxlüğündən durub oynamaq istəyirdim.* M.F.Axundzadə. *Salman “Kapital”ı əlinə alıb vəcdələ (z.): - Bu kitab köhnə aləmi tamamilə yixacaq, - dedi, - daşı daş üstə qoymayaçaq.* Çəmənzəminli. // *Özünü itirmək dərəcəsində dalğınlıq.* Şair bu söz-ləri vəcd halında söyləyərək, bihuşanı yixılıb hərəkətsiz qalır. A.Səhhət. □ **Vəcd etmək** – bax **vəcdə gəlmək.** [Xacə Mübarək:] *Şahin örvəti və qızları göndərilən töhfələrdən qayıtdə vəcd etdilər.* M.F.Axundzadə. **Vəcdə gəlmək** – son dərəcə sevinmək, sadlanmaq, sövqə gəlmək, ruhlanmaq. *Bağladım vəcdə gəlib hüsnüna şerimlə kitab.* S.Rüstəm. *Hanı vəcdə gəlir .. bu məsləhəti; Bəyənib dəyişir aşiq səhbəti.* O.Sarıvəlli. **Vəcdə gətirmək** – cuşa gətirmək, ruhlandırmaq. *Bu sözlər qo-canı vəcdə gətirdi.* İ.Əfəndiyev. *Tapdığın iri, qüvvətlə görkəmi isə topçuları vəcdə gətirdi.* Ə.Thülhəsən.

VƏCDLİ sif. Vəcdə gəlmış, cuşa gəlmış, ruhlanmış, şad, sevincli.

VƏCH is. [ər.] 1. klas. Üz, sıfət, çöhrə, surət. *Leyk hanı səndə bəsirət gözü; Ta görə-sən vəchi-dilarası.* M.Ə.Sabir.

2. Yol, üsul, vasitə, tərz, qayda (adətən “ilə” qoşması, yaxud “le” sekilçisi ilə işlə-nir). *Əvvəl zaman kürreyi-ərzin qabıq qayat nazik olub, ona görə bu vəchlə vücudə gələn çatlaqların da ədədi artıq olmuşdur.* H.Zərdəbə. *Elə asan vəchlə başa düşdülər ki, dəxi bu dildən başqa qeyri bir dil axtarmağa hacat galmadı.* C.Məmmədquluzadə. □ **Heç (bir) vəchlə** – heç bir surətə, heç bir yolla, qətiyyən, əsla. *Uşaq heç vəchlə bədbəxt anası Zeynəbin safrə getməsinə inanmamışdı.* M.S.Ordubadi. *Qaraca qız bu zülmədən xilas olmaq üçün neçə dəfə qaçmaq fikrinə düşmüsdüsə də, lakin qaçmağa heç bir vəchlə imkan tapa bilməmişdi.* S.S.Axundov. [Səriyyə xala] alt köynəyinin yaxasında gizlətdiyi 30 tūmən pulu heç bir vəchlə xərcləmək istəmir(di).. M.Ibrahimov. **Hər vəchlə** – hər bir vasitə ilə, her necə olur olsun. *Axır günlər tez-tez Gülüşlə görüşməyə can atan Günsə hər vəchlə Gülüşdən söz almaq istəmişdisə də, müvəffəq ola bilməmişdi.* Ə.Veliyev.

3. klas. Səbəb, vəsile, cəhət, münasibət. *Dəmbədəm gor düssə gözdən dürü-əşkim vəchi var.* Füzuli. *Göstərsə varə könəlini var vəchi Seyyidin;* *Öz xaneyi-xərabını memara göstərir.* S.Ə.Şirvani. Kəndli dedi: – *Vəchi budur, müxtəsər;* *Səndə o seydən əbdən yox asər.* A.Səhhət. □ **Nə vəch ilə** – nə səbəbə, nə üçün, niyə. *Nə vəch ilə tutub xət səfheyi-rüxsarın ol şüxun?* Q.Zakir.

VƏCİHƏ sif. [ər.] Gözəl, qəşəng, göyçək. *Şəhər əhalisində Nəbi İsmayılov adlı bir şəxsin bir vəcihə qızı var idi.* Ə.Haqverdiyev. [Abtalib:] *Ay arvad, o qızın barəsində mən də eşitmışam, deyirlər çox vəcihədir.* H.Sarabski.

VƏD is. [ər.] Bir işi yerinə yetirmək üçün qabaqcadan söz vermə, öhdəyə götürmə. [Molla İbrahim Xəlil:] *.İyirmi put, onu da yəhudilər aparsınlar ki, mənim vədim xilaf olmasın.* M.F.Axundzadə. □ **Vəd etmək** – bir işi edəcəyinə söz vermək, öhdəsinə götürmək. [Şəmsiyyə:] *Vəd edin ki, dostluğunuz əbədi olaraq qalacaqdır.* M.Ibrahimov. *Salman kişi [Aqile] çoxlu dəftər, rəngli qələm alacağını vəd etdi.* Mir Cəlal. **Vədinə xilaf çıxməq** – verdiyi sözü yerinə yetirməmək.

VƏDƏ

Lətifə yenə gözlərini qaldırmadan cavab verdi: – Bəli, usta! Qoy vədində xilaf çıxan utansın. M.Hüseyn.

VƏDƏ is. [ər.] 1. Bir iş üçün qabaqcadan təyin olunan vaxt, müddət. *Vədəsi çatmaq. Vədəsi qurtarmaq.* – Şəbanın vədəsi tamam oldu. *Amma qayıtmagi üçün gərək şəhər ah-lindən rizaməndlilik alına idi.* Ə.Haqverdiyev.

□ **Vədə olunmaq** – qabaqcadan müəyyən edilmək, şərtləşdirilmək. // Bir işi təxir etmək üçün təyin olunan vaxt, möhlet. *6 ay vədə verdi.* // Ümumiyyətlə, vaxt, zaman, çağ. *Könül həsrət, can müntəzir, göz yolda; Ömrə azaldı, vədə keçdi san ilə.* M.V.Vidadi. *O vədə belə işləri başa düşürdüm, cünki on yeddi yaşında idim.* C.Məmmədquluzadə. *Mən cə-hənnəmə həmişə Bakının mədənlərinə oxşar bir şey hesab edirdim və çox vədə də deyirdim ki, cəhənnəmə yəqin Bakıda olacaq.* Ə.Haqverdiyev. **Heç vədə** – heç vaxt, qətiyyən. *Bu necə məleykə-önümdə belə; Axi mən heç vədə sevilməmişdim.* M.Araz.

2. Bax **vəd**. *Hər zaman Zeynal onu [Mehribanı].. quru və boş vədələr ilə dolandırırdı.* S.Hüseyn. □ **Vədə vermək** – 1) səs vermək.

Yarım mənə vədə verdi; Dedi, gəl gəz bura-larda. Aşıq Abbas. *Keçən gün Zeynal sahər evdən çıxarkən vədə vermişdi ki, bu gün o, ən aşağısı üç yüz manat para alacaqdır.* S.Hüseyn; 2) qabaqcadan söyləmək, demək. *Bəli, anam vədə verdiyi günlər gəlib çatdı.* S.S.Axundov. **Vədəsinə əməl etmək** – verdiyi sözü yerinə yetirmək. **Vədəsinə xilaf çıxmaq** – verdiyi sözü yerinə yetirməmək. **Vədə(sini) almaq** – birinin müəyyən vaxtda qonaqlığı və s.-yə gəlməsi haqqında ondan söz almaq; dəvət etmək, çağırmaq. [Hətəm-xan ağa] *israğagün aşnasi zərdablı Qurban bəyə kağız yazırı ki, Şamaxı cəngılərinin vədəsini alsın, toya göndərsin.* M.F.Axundzadə. *İranda Məhəmmədəli şahın tərəfdarı məhz bir neçə adamdır ki, öz şəxsi mənşəti üçün, yəni kimi rüşvət alıb və kimi vədə alıb şaha kömək eləyirlər.* C.Məmmədquluzadə.

VƏDƏXİLAF sif. və zərf [ər.] Vədəsinə əməl etməyən, söz verib vaxtında yerinə yetirməyən, boynuna götürdüyü işi vaxtında görməyən. □ **Vədəxilaf çıxmaq** – verdiyi vədəni yerinə yetirməmək. *Hər seydən artıq*

VƏFADAR

onu [Nadiri] düşündürən qonaqlıq gecəsi Məstan bəygilə getməməsi deyil, Zeynəbi aldatmağı və onun qarşısında vədəxilaf çıxmışı idi. B.Talibli. [Südabə:] *Siz Firidun, vədəxilaf çıxdınız, zəng etmədiniz.* M.İbrahimov. *Azərbaycanlı balası vədəxilaf çıxmaz.* Ə.Əbülləhəsan.

VƏDƏXİLAFLIQ is. dan. Söz verib vaxtında yerinə yetirməmə, boynuna götürdüyü işi vaxtında görməmə; vədəsinə xilaf çıxma.

VƏDƏLƏŞMƏ “Vədəleşmək” dən f.i.s.

VƏDƏLƏŞMƏK f. Görüşmək üçün aralarında sözleşmək, vaxt təyin etmək, bir-birinə söz vermek. *Saat 3-də görüşməyə vədələşdilər. Yola düşmək vaxtını qabaqcadan vədələşdik.* – *Laçın bu gün də onunla [Gülyazla] vədələşmişdi.* M.Hüseyn. *Qədir Qiyyasla vədələşdiyi yera getdi.* Mir Cəlal.

VƏDƏLİ sif. 1. Müəyyən vaxtı və müddəti nəzərdə tutan; müddətli. *Vədəli borc.*

2. Bir yere müəyyən vaxtda dəvət olmuş, dəvətli. *Mən bu axşam vədəliyəm.* – *Döşənibdi xəli, yar;* *Çuxasi vəznəli yar;* *Durum, yollarla baxım;* *Vədəlidi, gəli yar.* (Bayati).

VƏDƏSİZ sif. 1. Müəyyən vaxtı, müddəti olmayan; müddətli, vaxtı təyin edilməmiş; müddətsiz, daimi. *Vədəsiz pasport.*

2. Bax **vaxtsız**. *Əzizim, o baliq-nan;* *Dəryada o baliqnan;* *Bir vədəsiz yel əsdi;* *Yandıq biz obaliqnan.* (Bayati).

VƏFA is. [ər.] Sözünün üstündə durma; borcunu, təhhidünnü yerinə yetirməkdə möhkəmlik; səbat, etibar. *Gördük bəyü bəyzadaların yoxdu vəfəsi;* *Cox-cəxədə cəfəsi.* M.Ə.Sabir. // *Məhəbbətdə sədaqət;* *Rəqib qılsa cəfa, mən vəfa, vəli şadam;* *Ki, yaxşı yaxşı uğrар, yaman yamana yetər.* Füzuli. *Vəfa rəsmiñ tutub gəl, ey pəri, cövrü cəfədan keç.* S.Ə.Şirvani. *Xəzana meyl elədi, almadı vəfa nazərə;* *Yetişdi bülbüla çox-çox qəmū cəfəsi gülün.* Natəvan.

◊ **Vəfa etmək** – yetişmək, çatmaq kifayət etmək. *Ömrü vəfa etmədi.*

VƏFADAR sif. [ər. vəfa və fars. dar] *sair.* Vəfali, dostluğunda sabit və sədaqətli olan, dostunu unutmayan. *Ey dilbəri-dildarım, sən-sən əbədi yarım;* *Vey yarı-vəfadaram, didarına müştaqəm.* Nəsimi. *Az ləfzilə ol bütü-vəfadər;*

Çox dərdini yarə qıldı izhar. Məsihi. Mərdlər ilə gəz ki, vəfadər olur; *Naməndlərə yoldaş olan xar olur.* M.V.Vidadi. *Unudulmaz el* yolunda canı qurban olanlar; *Vətan mülkü abad yaşar vəfadəri görəndə.* S.Vurğun. // Dost, sevgili. *Getma, getma, görüm kimin yarışan;* Hansı bəxtəvərin vəfadərisan? Qurbani.

VƏFADARLIQ is. Vəfəliliq, dostluqda səbat və sədaqət. [Vaqif İrakli xana:] *İnşallah, bundan sonra da sədaqət və vəfadərligimizdə paydar olarıq.* Çəmənzəminli.

VƏFALI sıf. Dostluğunda, məhəbbətində sadiq, möhkəm, sabit, etibarlı, sədaqətli. *Vəfali yoldaş.* – *Vəfali dost yad olmaz, görməsə yüz il səni.* (Ata. sözü). *Məktəb zamanı gəldi; Dur, ey vəfali oğlum!* M.Ə.Sabir. Lalə yalnız vəfali bir arvad deyil, yaxın bir dost və köməkçi idi. M.Hüseyin.

VƏFALILIQ is. Dostluqda, məhəbbətdə möhkəmlik, sabitlik; sədaqət, etibar.

VƏFASIZ sıf. Dostluqda, məhəbbətdə sabit və möhkəm olmayan; vəfasi olmayan; sədaqətsiz, etibarsız. *Nə qədr təndə canum var, işim fəşən olacaq; Vəfasızı oldu mənə* çünki yar, ağlayıram. Heyran xanim. *Sevgi dilda şürə olsun! Vəfasızı çox ar olsun!* S.Vurğun. // məc. Etibarsız, fani, müvəqqəti. *Vəfasız dünyanın mehri gedir könlündən, aldanma.* Nəsimi.

VƏFASIZLIQ is. Dostluqda, məhəbbətdə sədaqətsizlik, səbatsızlıq, etibarsızlıq. [Nurreddinin] içərisindən xəbəri olmayan adamlar onun belə lal durmasını vəfasızlıq zənn etdir. S.S.Axundov. // məc. Etibarsızlıq, fanilik, müvəqqətilik. *Bəzən.. Rüstəm odsuz, közsüz yanır, ömrün vəfasızlığından şikayətlənirdi.* S.Rəhimov.

VƏFAT is. [ər.] Öləmə, ölüm. Ancaq bir nəfəri Mirzənin vəfatı yandırdı. O adam usta Zeynal idi. Ə.Haqverdiyev. Anasının vəfatından sonra Nurəddində böyük təqziyir görüñürdü. S.S.Axundov. □ **Vəfat etmək** – ölmək. Budur, üç il bundan qabaq Aslan, sonra övrəti vəfat etdir. C.Cabbarlı. Gülpərinin anası qışda vəfat etmişdir. S.Hüseyin.

VƏGƏR bağlı klas. Və əgər. *Gər dərd və-gər dəva sənindir;* Hakim sənsən, riza sənindir. Füzuli.

VƏH nida [fars.] Bəh, bəh-bəh, əcəb, pah. *Mərhəbalar!* Vəh, nə encam etdi, amma mil-lət a! M.Ə.Sabir. // **Bax vah.** Dil deməkdən kəsilib, tən hərkətdən, vəh, kim; *Künci-qəmxanaya bir surəti-divar olubam.* Füzuli. Çakər olur, rasmdir, bəndeyi-fərmani-xan; Vəh, bu nə çakərdi kim, payına yüz xan düşər. Q.Zakir.

VƏHABİ bax vəhhabı.

VƏHALONKİ bağlı. [fars.] O halda ki, halbüki. [İkinci qadın:] *Vəhalonki savadsız qadınlar üçün savad kursları açıb, tamam savadsız qadınları savadlandırıraq.* Ə.Haqverdiyev. [İsfahani:] *Vəhalonki işlər zahirdə göründiyündən çox-çox mürəkkəb və qəлизdir.* M.İbrahimov.

VƏHDANIYYƏT is. [ər.] Dini ehkama görə Allahın birliyi və varlığı.

VƏHDƏT is. [ər.] 1. Birlik, bütövlük, bö-lünməzlilik. [Dəmirov] bilirdi ki, qüvvət vəh-dətdədir. S.Rəhimov.

2. Ümumilik, eynilik, tam oxşarlıq. Görüş-lərin vəhdəti.

3. Yalnızlıq, teklik, tənhalıq, xəlvət. *Vadiyi-vəhdət həqiqətdə məqəmi-eşqdır.* Füzuli.

VƏHHABI is. [ər.] İslamda başlıca ehkami vahid Allaha səcdə etməkdir.

VƏHHABİLİK is. XVIII əsrin sonlarında Mərkəzi Ərbəstistanda yaranmış dini-siyasi cəreyan.

VƏHM is. [ər.] Əsli-əsası olmayan fikir; xəyal. // Yersiz qorxu, vahimə, şübhə. *Gözü qəməzən gəlib can qəsdinə, amma budur vəh-mim;* *Düşənə nahəq yerə qanlar iki sərdar arasında.* Q.Zakir. Allah, Allah, nədir bu tufanlar? Az qalır vəhmdən çıxa canlar. M.Ə.Sabir. □ **Vəhm etmək** – qorxmaq, ehtiyat etmək. *Vəhm etdi ki, olsa yarə vasil;* *Nöqsan ola canıü caħħa hasıl.* Füzuli.

VƏHMƏ bax **vahimə.** Meşənin vəhməsi Pəri xanımı götürdü. Ürzinə qorxu düşüb çıxıdın qızıl ağacına. (Nağıl). □ **Vəhmə bas-maq** – bax **vahimə basmaq** (götürmək, bürümək) ("vahimə"də). Budur, qarşılıdı onu bir nəfər; *Qorxudan Dadaşı basdi vəhmələr...* M.Müşfiq. **Vəhmə düşmək** – bax **vahiməyə düşmək** ("vahimə"də). **Vəhmə salmaq** – bax **vahiməyə salmaq** ("vahimə"də).

VƏHMƏLƏNDİRMƏ

VƏHMƏLƏNDİRMƏ “Vəhmələndirmək”-dən *f.is.*

VƏHMƏLƏNDİRMƏK bax **vahimələnmək**. [Ana] hərarətli dodaqları ilə gurultudan vəhmələnan uşağının ağlar gözlərini öpərkən, başına ağır bir sey dəydi. Mir Celal.

VƏHMƏLİ bax **vahiməli**. Evdə nəyiñə intizarını çəkən vəhməli bir sükut vardi. Ə.Əbülləhəsən.

VƏHMNAK *sif.* [ər. vəhm ve fars. ...nak] Qorxaq, vahiməyə düşən, şübhəyə düşən, vahiməyə, xəyala uyan.

VƏHS *sif.* [ər.] Vəhşi, yabani, əhliləşməmiş. Ətrafinı teyrü vəhş almış; Vəhşət onu bir hisarə salmış. Füzuli.

VƏHŞƏT *is.* [ər.] 1. Vəhşilik, mədəniyyətsizlik. [Məşədi bəy:] Yəqin sənin də bacın vəhşilərlə pəncələşməkdən yorulub, özünü yandırıb. Sizdəki vəhşətlərdən xəbərim var. M.Hüseyn.

2. Qorxu, dəhşət. Hamının üzündə vəhşət, iztirab və qorxu əlaməti görünürdü. P.Makulu. □ **Vəhşət etmək (eləmək)** – qorxmaq, dəhşətə gelmək. Nə Məcnunun ki, vəhşət eyləyim Leyla cəfəsindən. S.Ə.Sirvani. // Tənha yerlərde təkkilikde hiss olunan qorxu; vahimə, qarabasma. **Vəhşət vermək** – dəhşətə salmaq, dəhşətə götirmək, bağını yarmaq. Nizə və təbəərlərin saplarındakı düşmən sümükləri vəhşət verirdi. Çəmənzəminli.

3. Hüzn, kədər, tənhalıq. [Sitarə:] Əsib badi-xəzən vəhşət düşürtüdү səhni-gülzərə. C.Cabbarlı.

VƏHŞƏTƏFZA *sif.* [ər. vəhşət və fars. əfza] klas. Dəhşəti (vəhşəti) artırıran, insanı dəhşətə götirən. Hicrətdən tu bu günə qədər din və iman xatırınə elə işlər görməkdəyik ki, onları zikr eləmək vəhşətəfzadır. M.F.Axundzadə.

VƏHŞƏTLİ *sif.* Qorxulu, dəhşətli. [Müneccimbaşı:] Nə lazım olmuşdu ki, belə vəhşətli xəbəri .. verib, bu qalmaqala sabəb ola. M.F.Axundzadə. Eşitdikə bu vəhşətli sözləri; Əsdi bədəni, qızardı gözləri. A.Səhhət.

VƏHSİ *sif.* 1. İbtidai halda olan, ibtidai mədəniyyət pilləsində olan; ibtidai. Vəhşət tayfalar. İnsanlar vəhşət halında yaşıdlıqları zaman. – [Skif tayfası] cəsarətli, vəhşət xəsiyyətli və köçəri olan müxtəlif qəbilələrdən

VƏHSİLIK

ibarət idi. A.Bakıxanov. // İs. mənasında. [3-cü cəngavər:] Anasının namusunu ləkələmək istəyən vəhşilərdən dörd nəfərini vurub yera sərdi. M.Hüseyn.

2. Heyvan və quşlar haqqında: insanlara öyrənməmiş, ələ öyrənməmiş, çöldə sərbəst yaşayış. Vəhşə pişik. Vəhşə ördək. Vəhşə öküz. – Vəhşə heyvanlardan Lənkəran sahəsində bəbir və respublikanın bütün meşələrində çoxlu ayı, canavar, tülükü və Sibir samuru vardır. M.Qaşqay. // İs. mənasında. Vəhşə heyvan. Müsiqi daşları gotırır dilə; Ram olur səsina vəhşilər belə. S.Vurğun.

3. Yabani, öz-özüňə köllərdə bitən. Göyərən vəhşü güllər; Çığırın arzum kimi... Necə belini bükdü; Ocağını qaraltdı. B.Vahabzadə.

4. məc. Adamdanqaçan, adamayovuşmaz, ürkək, utancaq. Vəhşət uşaq. Bu qız lap vəhşidir ki.

5. məc. Adamsız, insansız, tənha; insanaya daymamış, məskun olmayan. Vəhşət çöllər. // Qorxunc, vəhşətli, heybətli. Vəhşət qayalar. – Bu vəhşəti ormandan uçmaq dilərdin; Bu qara zindandan qaçmaq dilərdin. M.Müşfiq.

6. Azığın, qudurmuş, qaba, təribiyəsiz. Vəhşət hərəkət. – [Əbülləhəsən bəy:] Kəməksiz və yardımısız bir qızı sərəxos və vəhşəti zabitlərin əlindən xilas etmək vəzifəm id. M.S.Orubbadi. // Önüalınmaz, azığın, qızımış, coşmuş. Mübaşir Məmməd vəhşəti ehtirasla yanın gözlərini bir də Gülzara tərəf əvveldi.. M.İbrahimov. // Qeyri-mədəni, mədəni cəmiyyətə yaraşmayan, mədəniyyətə yaraşmayan, mədəniyyətə zidd olan. “Molla Nəsrəddi”nın qəsdi vəhşəti adətlərin ortalıqdan götürülməyi yolunda çalışmadı. C.Məmmədquluzadə. İngilabdan əvvəl vəhşəti adətlərdən biri də qan düşməniliyi id. S.S.Axundov. [Zeynal] qızımış vəhşəti bir baxışla Mehribana tərəf yürüdü. S.Hüseyn.

VƏHSİCƏ(SİNƏ) *zərf* və *sif.* Vəhşəti kimi; amansızcasına, azığıncasına. Vəhsicəsinə öldürmə. Vəhsicəsinə hərəkət. Vəhsicəsinə rəftər. Vəhsicəsinə divan tutmaq.

VƏHSİLƏŞMƏ “Vəhşiləşmək”-dən *f.is.*

VƏHSİLƏŞMƏK *f.* Vəhşəti halına gəlmək.

VƏHSİLİK *is.* 1. Vəhşəti heyvanının hali, vəziyyəti, xassəsi. Pələngin vəhşiliyi.

2. Vəhşî hərəkət, azığlıq, qudurğanlıq. *Vəhşilik etmək.* – *Belə də o, mən burada olduğuma görə, özünü ələ alacaq və məni kədərləndirməmək üçün vəhşilik etməyəcəkdir.* M.S.Ordubadi.

VƏHŞİTƏBİƏT(Lİ) sif. [ər.] Vəhşî xasiyyəlli, vəhşî, mədəniyyətsiz, çox qaba, azığın.

VƏHŞİYANƏ [ər.] bax **vəhşicəsinə.** *Vəhşiyana hərəkət.*

VƏHŞİYYƏT is. [ər.] Vəhşilik. *Lənət olsun o günü ki, məarif və mədəniyyət qapıları bizim üzümüzə bağlanıb, bizi cəhalət və vəhşiyət vadisində sərgərdan qoydu.* Ü.Hacıbəyov.

VƏHY is. [ər.] İslam dini etiqadına görə, bir fikir və ya hökmün Allah tərəfindən peyğəmbərə ilham olunması, catdırılması, verilməsi. // məc. İlahi səs, son dərəcə gözəl, məftunedici səs monasında. *Hər nəfəsin bir aya, vəhyi-müqəddəs kimi; Dünyada nemətni var bu səndəki səs kimi.* Ə.Cavad.

VƏKALƏT is. [ər.] 1. Bir işi görmek üçün birisinə verilən hüquq; vəkillik. *Mələkənin hüzuruna göndərilən heyatə geniş vəkalət verilmişdir.* M.S.Ordubadi.

2. Nazirlilik, nəzarət, vükləlalıq.

VƏKALƏTƏN zərf [ər.] Vəkalət yolu ilə, vəkalətlə.

VƏKALƏTNAMƏ is. [ər.] vəkalət ve *fars...namə* Vəkillik kağızı; birinin bir işi görmək üçün vəkil olduğu dair vəkil edən şəxs və ya idarə tərəfindən verilən sənəd. *Pul almaq üçün vəkalətnamə vermək.* *Vəkalətnaməsini təqdim etmək.* – [Ağa Salman:] *Siz də mənim adıma vəkalətnamə yazdırıb göndərin.* M.F.Axundzadə. [Aslan bəy:] *Burada heç bir çatın iş yoxdur. Cabbar bayı bu saat apar notariusun yanına, bir vəkalətnamə yazdır.* N.Vəzirov.

VƏKİL is. [ər.] 1. Vəkalətə əsasən iş gorən şəxs. [Səkinə xanım:] *Mənim bu saatda nə atam var, nə anam, nə gardaşım; özüm öz vəkiliməm.* M.F.Axundzadə. □ **Vəkil etmək** – öz əvəzinə bir işi görmək üçün birinə vəkalət vermək, bu işi ona tapşırmaq. [Fərhad:] *Ancaq mən heç kəsi vəkil eləməmişdim, məni evləndirsin.* Ə.Haqverdiyev. *Dostu Mirzə Qulamı vəkil eləmişdir ki, "Get, yer seç, ev tut, mənə xəbər ver".* Mir Cəlal.

2. Məhkəmədə tərəflərin əvəzində işi aparan şəxs, hüquqçu, advokat. [Səkinə xanım:] *Yaxşı, indi de görüüm, biz kimi vəkil tutaq?* M.F.Axundzadə. [Qəhrəmanı:] *Sən ali təhsil almış bir vəkil olacaqsan.* M.İbrahimov.

3. tar. Nazir. Baş vəkil.

4. tar. Deputat.

VƏKİLLİK is. Vəkilin gördüyü iş, vəkil vəzifəsi. **Vəkillik etmək** – 1) vəkil sıfəti ilə məhkəmədə və s.-də başqasının işini aparmaq; 2) başqasının əvəzinə danışmaq, iş görmək (mənfi mənada işlenir).

VƏQƏ is. [ər.] Baş vermiş hadisə, macəra, qəziyyə.

VƏQF is. [ər.] İslamiyyətdə: dini məqsədlə bir şəxs tərəfindən hər hansı bir iş üçün təxsis edilən və ya bağışlanan mal-mülk, pul və s. Hacı Məcid əfəndi Cümə məscid mədrəsəsinin nizamını pozdu və mollalara vəqf-dən verilən məvacib və ianəni kösdirdi. C.Məmmədquluzadə. *Gələn nəzirlərdən başqa, ocağın öz ixtiyarındakı vəqf yerlərini kəndlilər özləri əskir, becərir və məhsulunu payızda daşıyıb türbənin anbarlarına doldururdular.* Şamilov. □ **Vəqf etmək** – 1) bir mal və mülkü dini məqsədlər üçün ayırmak, vermək, bağışlamaq, təxsis etmek. *Amma bu bədbəxt də molla, seyidin kələyinə düşüb cəmi dövləti məscidə vəqf etmiş.* S.S.Axundov; 2) məc. tamamilə həsr etmək, sərf etmək, vermək. *Vəsiyyətim budu, Seyyid, vəfatım olduqda; Nə qalsa məndən, onu vəqf edin, şərabə verin.* S.Ə.Şirvani. *Ana övlada vəqf edər özünü;* *Yumamaz, yummasa uşaqları gözünü.* M.Ə.Sabir. *Bələdirsə, həmişəlik yetimlər üçün bir məktəb açın, aldiğiniz prosentlərin cüzi bir hissəsini bu xeyir işə vəqf ediniz.* N.Nərimanov.

VƏQFIYYAT is. [ər.] Vəqf olunmuş şeylər – mal, mülk, pul və s. (bax **vəqf**).

VƏQFIYYƏ [ər.] bax **vəqfnamə**.

VƏQFNAMƏ is. [ər.] vəqf və *fars...namə*] Bir vəqfin şərtlərini və idarə olunma qaydalarını müəyyən edən sənəd (bax **vəqf**).

VƏQT [ər.] bax **vaxt**

VƏQTAKİ *bağl. köhn.* Bir zaman ki, bir halda ki, elə ki, o vaxt ki. *Vəqta ki qopur bir evdə matəm;* *Təşkil edilir büsati-ehsan.* M.Ə.Sabir. [Məmmədhəsən ağa:] – Rusiya

ilə, – dedi, – anlaşmaq lazımdır, vəqta ki öz-ləri buna müştəqdır: böyük məmləkətdir, nizamlı qoşunu var. Çəmənzəminli.

VƏL is. Alt tərəfindəki oyuqlara balaca daşlar keçirilmiş, yaxud yan-yana dəmir dişləri olan ağacdan, taxtadan qayırılmış ibtidai xırman aləti (taxıldöyən alet). *Bığcın çin gə-rəkdi, xırmana vəl. S.Ə.Şirvani. Əsəd minib vəlin üstə və öküzləri çubuq ilə sürür.* C.Məmmədquluzadə. *Xırmanlarda hələ də darz döyünlərin səsi, vəl çəkan atların ayaqlarının tappıltısı eşidilir. İ.Əfəndiyev. // məc.* Cox iri, yönəmsiz şey haqqında. ...*Xan yara-lanmış ayı kimi nərə çəkdi, vəl boyda .. əlini havada yelləyib maliiyyə vəzirinin üzüna vurdu.* M.İbrahimov. [Kafirin] ayaqları vəl kimidir, saçları at quyuğu kimi. S.Rəhimov.

VƏLKİN bağlı. [ər.] *klas.* Lakin, amma, ancaq, fəqət.

VƏLƏ is. *məh.* Bir yaba dolusu, bir yaba-nın götürə biləcəyi qədər ot, kol və s.; şələ, qucaq. *Qaranlıq çökəndə Qaraxan Məcidin qəbri üstə bir vələ tikan odlayıb alov elədi.* S.Rəhimov.

VƏLƏD is. [ər.] *köhn.* Uşaq, oğul, övlad. *Amandı! Qoymayın, övladınız azib çıxa yoldan; Ola bu yaxşı vəlodlər yaman; Bu boyda-bu boyda!* M.Ə.Sabir.

VƏLƏMBƏ is. Göz qapağı.

VƏLƏMİR is. *bot.* Taxıl fəsiləsindən dənli yem bitkisi.

VƏLƏS is. *bot.* Odunçağı bərk, qollu-budaqlı hündür meşə ağıçı. *Vələs Azərbay-canın aşağı dağ qırşağı meşələrində an çok yayılmış ağaclarlardandır. – Meşələr görmüşəm, qoca palıtlı; Hündür vələsləri verib baş-başa.* R.Rza.

VƏLƏZZALİN [ər.] Ərəbcə bir tərkib olub, azərbaycanca ancaq uzunçuluq mənasında işlənir. *Vələzzalin söyləmə (uzunçuluq etmə).*

VƏLİ¹ is. [ər.] 1. Hami, himayəçi.

2. Yaxın dost.

3. Ağa.

VƏLİ² bağlı. [fars.] *klas.* Amma, lakin, fəqət. *Dedi: əsirgəməm bir qaşiq qanı; Vəl laf vuranlar gen gündə hanı?* Q.Zakir. *Vəs-lüvə şad, vəli firqətübə naşadəm.* Heyran xanım. *Yüz cəfa gördüm, vəli bir gəz şikayət etmədim.* S.Ə.Şirvani.

VƏLİƏHD is. [ər.] 1. Padşahın yerini tut-malı olan şəxs. *Vəliəhd bu etimadsızlığı .. sər-dar Rəsiddən gördüyü üçün, onlarla çox eti-nasız bir surətdə görüşdü.* M.S.Ordubadi. [Anaxatun] yaxşı bilirdi ki, .. *yegana vəlih-dini vurmağa xanın əli gəlməzdi.* M.Rza-quluzadə.

2. *məc.* Oğul, qız, övlad. [Piri baba:] *Sən də mənə vəliəhd olacaqsan.* S.S.Axundov.

3. *zar.* Əvəz, birinin yerini tutmalı olan şəxs. [Müaviyə Abdullaya:] *Səni yerimdə vəliəhd etmək istəyirəm.* Mir Cəlal.

VƏLİƏHDLİK is. Taxt-taca sahib olma qaydası. *Hidayət ağanın düzəlib işi; Vəliəhdliyi möhkəm olubadur.* Q.Zakir. *Azərbaycan-lilar Qızıl Arslan tərəfindən vəliəhdiyə namizəd edilmiş bu gənci həddindən artıq sevir-dilər.* M.S.Ordubadi.

VƏLİM is. *məh.* Çör-çöp. Bir bağ vəlim tapamın birçarə yandıra; Möhtacdır özü və səyali hərarətə. M.Möcüz.

VƏLINEMƏT is. [ər.] *köhn.* Birini böyü-düb bəsləyən, saxlayan, boynunda haqqı olan adam.

VƏLİYYÜNNEMƏ(T) [ər.] *köhn.* b ax vəlinemət. [Münəvvər xanım:] *Ana, insaf elə, mürüvvət elə, insan da Qulam xan kimi nakəsdən ötrü öz vəliyyün-nemətinə ağ olar?* M.S.Ordubadi.

VƏLLƏMƏ “Vəlləmək”dən f.is.

VƏLLƏMƏK f. Xırmanda taxılı vəl ilə döymək.

VƏLVƏLƏ is. Səs-küy, gurultu-patırı, həyəcan, çaxnaşma, qarmaqşarıqlıq. *O ge-cəki vəlvələdən ancaq bunu görə bildim.* A.Saiq. □ **Vəlvələ düşmək** – qarmaqşarıqlıq düşmək, çaxnaşma düşmək, həyəcan (gurultu-patırı) düşmək. **Vəlvələ salmaq** – qorxuya salmaq, çaxnaşma salmaq, həyəcan salmaq. *Həqiqət bu xəbər cəmi müsəlman şəhərlərində xalq arasında bir vəlvələ saldı.* C.Məmmədquluzadə. [Əmrulla Gülsabaha:] *Qüdrətgilin evinə o yandan vəlvələ salmış-sən..* C.Cabbarlı. **Canina (cisminə və s.) vəl-vələ düşmək** – qorxuya düşmək, təşvişə düşmək, qorxudan əsmək. *Oğlan, sən uşaqsan, cavansan hələ;* *Yenice cisminə düşüb vəlvələ.* M.V.Vidadi. *Növbətçinin “Qalx!” səsi töv-lədəkilorin içində vəlvələ saldı.* Mir Cəlal.

Canına vəlvələ salmaq – çox qorxuya salmaq, lərzəyə salmaq. [Hacı Qara:] *Onların qılınc-tüfəngi o qədər məni qorxutmur ki, silisti, apar-götüri canımı vəlvələ salır.* M.F.Axundzadə.

VƏN is. bot. Qabiği ağı, bərk oduncaqlı meşə ağacı. *Neçə il qabaq quruyub çığrığa dönmüş yoğun vənələrin qabıqları çürümək üzrə idi.* Ə. Vəliyev.

VƏNGİLDƏMƏ “Vəngildəmək”dən f.is.

VƏNGİLDƏMƏK f. Vurulmaqdan və ya başqa bir səbəbdən yazılıq-yazılıq, ucadan səs çıxarmaq (it haqqında).

VƏNGİLDƏTMƏK icb. Vəngildəməsinə səbəb olmaq.

VƏNGİLTİ is. Vurulmaq və ya başqa bir səbəb nəticəsində aşğıdan itin yazılıq-yazılıq çıxardığı səs.

VƏR¹ is. məh. Əkin və ya otlağın biçilməli olan bir sahəsi. *Sərvinazın manqası üzvləri vəri başa vurub geri qayıtlıqda yenə də nəşəli idilər.* Ə. Vəliyev.

VƏR² is. [fars.] Tərəf, cəhət.

VƏR³ bağ. [fars.] Mömin, dindar olma.

VƏRASƏT is. [ər.] bax **varislik**. Şirvan şahlığının hökuməti quruluşundakı varasət məsələsi ləğv olunduğu zaman Şimali Azərbaycanın mərkəzini Şirvana köçürmək və oranı Azərbaycan paytaxtı adlandırmış mümkünlü ididi. M.S.Ordubadı.

VƏRDƏLƏMƏ bax **vərdənələmə**.

VƏRDƏLƏMƏK bax **vərdənələmək**.

VƏRDƏNƏ is. 1. Xəmir və s. yaymaq üçün ağıcdan və s.-dən qayrlıan silindrşəkilli alət. *Gənclər bir tərəfi nazik olan vərdənəyi bənzər millərdən yapışış oynatmağa başladılar.* Çəmənəzəminli. [Usta] sağirdinin vərdənə ilə yeydiyi kündələri kürəyə sarır, tez-tez oda atır, neçə dəqiqliq keçməmiş, buğlanan səngökələri qızmar kürədən çıxarırdı. Mir Cəlal.

2. tex. Yeri və ya başqa bir şeyi hamarlaməq üçün işlədirilən müxtəlif alətlərin adı. *Əl vərdənəsi. Traktora qoşulan vərdənə. Qırı vərdənə ilə hamarlamaq.*

VƏRDƏNƏLƏMƏ “Vərdənələmək”dən f.is.

VƏRDƏNƏLƏMƏK f. Vərdənə ilə yaymaq, yastılamaq, hamarlamaq.

VƏRDƏNƏLƏNMƏ dan. “Vərdənələnmək”dən f.is.

VƏRDƏNƏLƏNMƏK məch. Vərdənə ilə yayılmaq, yastılادılmaq, hamarlaşdırılmaq.

VƏRDİŞ is. Təcrübə, təkrarlama və çox işləmək nəticəsində eldə edilən iş bacarığı, adət edilmiş şey; insanın öz həyatının müəyyən dövründə öyrəşdiyi, adət etdiyi şey. Əmək vərdişi. – *Uzun illərin vərdişi onu [Kərimbəyi] yenə hər şeydən ayıraraq, buraya, daftər-qələmə sari gətirdi.* Mir Cəlal.

◻ **Vərdiş olmaq (etmək)** – 1) adət etmək, öyrəşmək, alışmaq. *Qızının gözlərindən bu hərgünkü tlaşlı sualtı oxumağa vərdiş etmiş ana: – Yoxdur, qızım! – dedi.* Ə.Məmmədxanlı; 2) dadanmaq. // Adət. [Qəhrəman:] *Dədə-babadan qalma bu vərdiş sizə olduqca qorxulu bir yola yuvarlaya bilər.* Ə. Vəliyev.

VƏRDİŞLİ sıf. Vərdişi olan, vərdiş eldə etmiş, bir şeyə adət etmiş, təcrübəli. // Vərdiş etmiş, adət etmiş.

VƏRƏQ is. 1. Müəyyən şəkildə və ölçüdə kəsilmiş kağız parçası, kağız təbəqəsi. *Bir vərəq kağız.* // Səhifə. *Bir yeni aləm var hər vərəqində.* S.Vurğun.

2. mətb. Çap mətninin on altı səhifədən ibarət olan ölçü vahidi. *Kitab 10 çap vərəqidir.* ◻ **Müəllif vərəqi** – müəllif qonorunu hesablamaq üçün vahid götürülən 40.000 mətbəə nişanı.

3. Yarpaq.

◊ **Vərəqi çevrilmək** – hali dəyişmək, pozulmaq, pərt olmaq; peşman və ya narazı olmaq. *Məni görən kimi vərəqi çevrildi.*

vərəq-vərəq zərf 1) Tek-tek vərəqlərlə, hər bir vərəq ayrılıqda. *Kitabı vərəq-vərəq açmaq;* 2) məc. bir-birinin ardınca, bir-bir. Üzündəki qəm dəstəni açılmışdır *vərəq-vərəq.* S.Vurğun.

VƏRƏQBƏVƏRƏQ zərf Vərəq-vərəq, vərəqləri bir-bir çevirərək. *Kitabı vərəq-bə-vərəq gözdən keçirdim.*

VƏRƏQƏ is. 1. Kiçik vərəq; vərəq. *Sual vərəqəsi. Anket vərəqəsi.*

2. Üzərində mühüm siyasi xəbərlər və s. çap olunmuş kiçik kağız vərəqi. [Müsafir:] *Sən məndən sonra söylədiklərini anlatmalsan. Tapşırıqlarımı unutma!* Al, sənə lazım olan kitabları və vərəqləri də verim.

H.Nəzərli. *Mirbalayev vərəqəni alıb şam işi-*
ğında gözdən keçirdi. M.Hüseyn. // Üzərində
işin gedisi və s. haqqında məlumat yazılmış
kağız. *Çalızadə yavaş-yavaş məktəblərin şə-*
bəkəsini göstərən xiüssü enli vərəqəni çıxa-
rıb, stolun üstünə sordı. S.Rəhimov.

◊ **Vərəqəsini bükəmək** – tərk etmək, bir
daha məşgul olmamaq, nəhayət vermək.
[Kazım:] *Yox, bir söz demir.. Ancaq deyir ki,*
Səfər qacaqlığın vərəqəsini büksün, kasıbılığa
qurşansın. Çəmənzəminli.

VƏRƏQLƏMƏ “Vərəqləmək” dən f.is.

VƏRƏQLƏMƏK f. Kitabın və s.-nın vərəqələrini (sehifələrini) bir-bir çevirmək. *Ki-*
tabı vərəqləmək. – Şəmsiyə hamidan axırda
durmuş, nə isə əlində bir kitab vərəqləyir,
məşgül kimi görünürdü. M.İbrahimov.

VƏRƏQLƏNMƏ “Vərəqlənmək” dən f.is.

VƏRƏQLƏNMƏK mach. Vərəqləri, səhi-

fələri bir-bir çevirilmək. *Kitab çox vərəq-*
lənməkdən dağılmışdır. – Bu sinə dəftəri hər
gün açılır, onun tükənməz səhifələri Ağabəyi-
min qarşısında vərəqlənirdi. Çəmənzəminli.

VƏRƏQLƏTMƏK icb. Vərəqləri, səhifə-

ləri bir-bir açdırmaq, çevirtirmək.

VƏRƏQPARƏ is. [ər.] vərəq və *fars*. ...parə]
1. Kağız parçası. *Kitabi-mərifətdir əhli-həqqa*
hər vərəqparən. S.Ə.Sirvani.

2. Heç bir qiyməti və əhəmiyyəti olmayan
kağız parçası.

VƏRƏM is. [ər.] *tib.* Ağ ciyərdə və bəzən
bədənin başqa hissələrində Kox mikrobu
adlanan xüsusi mikroburun törendiyi yoluxucu
xəstəlik. *Ciyər vərəmi. Sümük vərəmi. Vərəm*
aşıtı. Vərəm mikrobu.

VƏRƏMLƏMƏ “Vərəmləmək” dən f.is.

VƏRƏMLƏMƏK f. 1. *Bax vərəmlən-*
mək. Yüksəklərə, mavi göylərə doğru boy-
lanan bacalar Qaraşəhərin zirzəmilərində
vərəmleyən fəhlələrin dastanını oxuyurdu.
M.S.Ordubadi.

2. məc. Dərdə düşmək, diğlamaq. *Vaqif*
haqqdan dilər lütfi kərəmlər; Belə yerdə duran,
vallah, vərəmlər. M.P.Vaqif.

VƏRƏMLƏNDİRİLƏMƏ “Vərəmləndiril-
mək” dən f.is.

VƏRƏMLƏNDİRİLƏMƏK mach. Vərəm
xəstəliyinə tutulmasına səbəb olmaq, diğlan-
dırılmaq.

VƏRƏMLƏNDİRİMƏ “Vərəmləndirmək”-
dən f.is.

VƏRƏMLƏNDİRİMƏK bax **vərəmlət-**
mək.

VƏRƏMLƏNMƏ “Vərəmlənmək” dən f.is.

VƏRƏMLƏNMƏK f. Vərəm xəstəliyinə
tutulmaq.

VƏRƏMLƏTMƏ “Vərəmlətmək” dən f.is.

VƏRƏMLƏTMƏK f. 1. Vərəmlə xəstə-
ləndirmək.

2. məc. Diğləndirmək, azara salmaq, dərdə
salmaq (acıqdan, fikirdən, qüssədən və s.-
dən).

VƏRƏMLİ sif. və is. Vərəm xəstəliyi olan.

VƏRƏNDAZ is. dan. Götür-qoy, ölçüb-
biçmə, təkrar-təkrar yoxlama. □ **Vərəndaz**
etmək – götür-qoy eləmək, ölçüb-biçmək,
təkrar-təkrar yoxlamaq. [Xoruz-oğlu:] *Val-*
lah, o qadər vərəndaz eləmədim, ancaq kişi
təsdiq elədi. S.Rəhimov.

VƏRƏSAT is. [ər.] bax **varislik.**

VƏRƏSƏ is. [ər.] köhn. rəs. Ölən bir adam-
dan sonra yaxın qohumluq və ya vəsiyyət
yolu ilə onun mülk və malına sahib olan
şəxs(lər); varis(lər). *Vərəsə arasında dava ..*
vaqe olubdur. M.F.Axundzadə. *Sərdar Rəsi-*
din vərəsələri ev seylərini öz aralarında taq-
*sim etdi*kən sonra, orada Mahru üçün heç
bir şey qalmırıldı. M.S.Ordubadi.

2. məc. Bir işi davametdirici. *İndi mən o*
babamın gənc bir vərəsəsiyəm; Yeni həyatda
onun davam edən səsiyəm. S.Rüstəm.

VƏRƏSƏLİ sif. Vərəsəsi olan, varis(lər)i
olan.

VƏRƏSƏLİK is. Vərəsənin hüquqi vəziyyəti;
varislik.

VƏRƏSƏSİZ sif. Vərəsəsi, varisi olmayan.

VƏRLƏMƏK f. k.t. məh. Ətkilmiş yeri zo-

laqlar şəklində sahələrə ayırmaq.

VƏRNİ is. Xovsuz xalça növü.

VƏRŞİKƏST is. [fars.] köhn. Büyök zərər
nəticəsində tacirin mayadan düşməsi, borc-
larımı ödəmək iqtidarıni itirməsi, iflas etməsi;
iflas, müflislik. □ **Vərşikəst olmaq (düş-**
mək) – iflas etmək, müflis olmaq, siniq çıxmə-
maq. [Ağa Qurban] *özünü yera vurub dedi:*
– *Vərşikəst olmuşam.* Ə.Haqverdiyev.

VƏRŞİKƏSTLİK is. Müflislik, siniq çıxma,
iflas.

VƏRTƏ is. [ər.] Uçurum; təhlükə. *Boz at, səni sər töylədə bağlaram; Əgər bizi bu vərtədən qurtarsan; Ayağına qızıl, gümüş nallaram. “Qaçaq Nəbi”.*

VƏSAIT is. [ər. “vasitə” söz. cəmi] 1. *Bax vasitə* 2-ci mənəda. // Ləvazimat. *İstehkam hissələrinin əlində kifayat qədər vəsait olmurdu. Mir Cəlal.*

2. Pul, kredit. *Maliyyə vəsaiti. Maddi vəsait. İnşaat üçün vəsait buraxmaq. Ayrılmış vəsait-dən bütünlükə istifadə etmək.*

3. Ehtiyat qüvvələri. *Ölkəmiz tükənməz vəsaitə malikdir.*

4. Dərslikdən əlavə tədris üçün lazımlı olan kitab və s. *Tədris vəsaiti. Bu kitab na dərslikdir və nə də öz-özünü öyrənənlər üçün tədris vəsaiti.*

VƏSAITLİ sif. Vəsaiti olan.

VƏSATƏT is. [ər.] köhn. rəs. Arada vəsiti olma; vəsitiçilik, araçlılıq, miyançılıq; rəsmi xahiş. *Vəsatət istəyirəm qəhrə getmiş eşqin üçün; Necə ki, tövbəni rind sindirar rızası ilə. Şəhriyar.*

VƏSƏT is. [ər.] 1. Orta. *Böyükxanum evin vəsətində döşək üstündə .. əyləşmişdir.* M.S.Ordubadi.

2. mus. Orta səs. *Tahir zildən vəsətə keçəndə bütün salon heyrət içində susmuşdu. M.Hüseyin.*

VƏSF is. [ər.] 1. Bir şəxsin və ya bir şeyin malik olduğu sıfət, keyfiyyət, hal; səciyyə. *Zatına kimşə iirməz, vəsfini bilməz. Nəsimi. [Vəzir:] Bəlkə bu tədbir ilə daxi Teymur ağannı vəsf onun dilinə gəlməyə.* M.F.Axundzadə. □ **Vəsf etmək** – bir şeyin xüsusiyyətlərini, sıfətlərini, keyfiyyətini təfərrüati ilə göstərmək, təsvir etmək. *Vaiz bizə dün duzəxi vəsf etdi. Füzuli. Bu məktubunda axund Molla Sadiqin vəz məclisini sənə vəsf edirəm.* M.F.Axundzadə. *Vəsf eləyim bir şeirlə dayandığım bu təpəni.* M.Rahim.

2. Tərif, hüsn, mədh. *Yaza bilməz ləblərin vəsfin tamamı-ömrədə. Füzuli. Mən sənin vəsfini, ey mahi-kərəm; Həftidən, Camidan artıq söylərəm!* M.P.Vaqif. *Vəsfin yayılıb məhala; Maşallah o xəttü xala. Aşıq Ələsgər.* □ **Vəsf etmək** – tərif etmək, mədh etmək. Nəsimi necə vəsf etsin ki, hüsnün binəhayətdir. Nəsimi. *Edər vaiz mükərrər vəsf abi-kövsəri, amma. Q.Zakir.*

VƏSFƏGƏLMƏZ sif. Təsvir edilməsi mümkün olmayan, təsvirəgəlməz. *[Şirvan hakimi] saysız əsgər və hesabsız qoşunla tam bir cəlal və vəsfəgəlməz bir dəbdəbə ilə Bayat galasını dörd bir tərəfdən mühasirəyə aldı. Mirza Adığozəlbəy.*

VƏSFİ sif. köhn. Bir şəxsin və ya şeyin xüsusi hal və keyfiyyətinə, vəsfinə aid olan.

◊ **Vəsf analiz** kim. – maddənin tərkibinin tədqiqi, onun tərkibini təşkil edən elementlərin müəyyən edilməsi.

VƏSFİ-HAL is. [ər.] 1. Bir şəxs və ya şeyin hal və xüsusiyyətini söyləyərək təsvir etmə. *Yarın vəsf-i-hali düşəndə yada; Qəm yeyər könlümü, dad-aman eylər. Şair Veli.*

2. mus. Məzəli kütləvi xalq oyunu zamanı oxununa bir mahni.

VƏSİ(Y) is. [ər.] köhn. Ölmüş bir adamın vəsiyyətini yerinə yetirən. *Cün Səd istədi ki, məsailini sorusun, həzərət buyurdu ki, .. mənim fərzəndimdən soruş ki, mənim vəsiyyəcanışınınimdır.* M.F.Axundzadə.

VƏSIQƏ is. [ər.] Bir şeyi təsdiq edən və bir şeyə icazə verən sənəd, rəsmi kağız; şəhadətnamə. *[Əbülhəsən bəy:] Biz kütələrə çıxa bilərdik. Əlimizdə vəsiqələr var idi.* M.S.Ordubadi. *Bəhram məktubu bükiüb, gərəksiz bir vəsiqə kimi kitabların üstünə tulladı.* O.Vəliyev.

VƏSIQƏLİ sif. Vəsiqəsi, sənədi olan.

VƏSİLƏ is. [ər.] 1. Vəsitə, yol, üsul. *Öz ixlas və hüsn-i-xidmətinə [her kəs] bu mətləbin təhsilinə vəsilə bilsin.* M.F.Axundzadə. *[Mirzə Məhəmmədqulu:].. Bu vəsilə ilə sizləri bəlkə qaranlıq aləmindən çıxarda.* C.Məmmədquluzadə.

2. Vəsait. *[Molla Qurban:] Arvad-uşağı ac saxlamaq olmaz, gərək əldə bir vəsilə olsun.* Ə.Haqverdiyev.

3. Səbəb, böhanə. *Bu keyfiyyət onun üçün çox yaxşı bir vəsilə göründü ki, onun və sair münəccimlərin guri-pədərini yandırsın.* M.F.Axundzadə. *Natiimid bir ricət, bir vəsiyyəti-qəhr daha çıxdı.* M.Ə.Sabir. *Bu atmacalar generalin danışması üçün bir vəsilə oldu.* Ə.Əbülhəsən. // Fürset. *Vəsilə axtarmaq.* – *Sərh edəsən ona qəmi-dilimi;* Bir vəsilə sala Tanrı, görəsən. Q.Zakir.

VƏSİYYƏT is. [ər.] Ölərkən bir şəxsin öz övladına, yaxud yaxınlarına verdiyi tapşırıq,

göstəriş, sərəncam, məsləhət, son sözü. [Hacı Xəlil:] *Mənim vəsiyyətim qoca, dünayagörmüş və səni iki gözündən artıq istəyən ata vəsiyyətidir.* Ə.Haqverdiyev. *Xədica əlavə etdi:* – Üçüncü və axırinci vəsiyyətim də budur ki, məni qəbiristanda basdırımayınız. S.Hüseyn. □ **Vəsiyyət etmək (eləmək)** – ölərkən, ya-xud sağ ikən tapşırmaq, sərəncam vermək, məsləhət görmək, son arzusunu bildirmək. [Əbdül:] *Bığara qız əvvaldan olmayıni yaqın eləmişdi, kağız da yazib vəsiyyət eləyibdir.* C.Cabbarlı.

VƏSİYYƏTNAMƏ is. [ər.] vəsiyyət və *fars*. ...name] Yazılı vəsiyyət, vəsiyyət kağızı, vəsiyyət sənədi.

VƏSL is. [ər.] *klas.* Sevgilisi ilə qovuşma; vüsal. *Ruzü şəb vəslin xəyalı canda qaldı yadigar.* Xətayi. Könlüm evi xərabtrər oldu fəraqdan; *Vəslin bu mülkü etmədi abad, ağlaram.* Nətəvan. Nə üçün verməmişəm vəsl günü canı sənə? S.Ə.Şirvani. *Mən vəslinə qəlbimdə əzəl gündən əmindim.* S.Rüstəm. □ **Vəslə yetmək** – qovuşmaq. *Hər ikimiz vəslə yetək duadan; Hieranın oduna yanmaq nadəndir?* Qurbani.

VƏSMƏ is. [ər.] *köhn.* 1. Möhür.

2. Qadınların qasılarına çəkdikləri qara boyalı rəng. *Vəsmə bol olanda qaşa da yaxarlar, gözə də.* (Ata. sözü). *Qaşa vəsmə, gözə sürmə çəkəndə;* *Siyah zülfün dal gərdənə tökəndə.* M.P.Vaqif. *Vəsmə nə lazımdır elə bir qaşa;* *Kəmər gərək incə belə yaraşa.* (Qoşma).

VƏSMƏLİ sif. *köhn.* Vəsmə çəkilmiş. *Vəsməli qas.* – *Şöleyi-şəmi-hidayətdir camalün pərtövü,* *Qibleyi-mülki-məlaik vəsməli qaşın sənin.* Kişvəri.

VƏSSƏLAM [ər.] Sözün qisası, məsələ bitdi, iş qurtardı, bu qədər. *Bəli, sözümüz oradadır ki, pişik ilə arvadin çarəsi məhz dağarcığıdır.* Sözünə baxmadılar, – qat dağarcığıga, ağızını bağla, vəssəlam! C.Məmmədquluzadə. [Durna:] *Bir atışma başlandı.* Əsəd bəyə gülə dəydi, yaralandı, vəssəlam!.. C.Cabbarlı. [Ülfət:] *Nə olsun, – demişdi, – qız xoşuna gəlib, vəssəlam!* Mir Cəlal. // Eyni mənada canlı dildə bəzən vəssəlam, şüd tamam şəklinde işlənir. [Səfər bəy:] *Mənim adım bəydir, vəssəlam, şüd tamam!* Daha artıq danışma. B.Talibli.

VƏSVAS is. [ər.] Şeytan, iblis.

VƏSVƏSƏ is. [ər.] Şübhə və tərəddüb, narahatlıq, iztirab, qorxu, səksəkə; əsl olmadığı halda xəyalə gələn şey. [Sona:] *Eh, nə vəsvəsələr galir könlüüm!* İnsallah, getməz, mənə and içibdir ki, ..heç bir quzu oğurluğuna da getmərəm. M.F.Axundzadə. [Seyid:] *Məğər mən gördüyüüm röya vəsvəsə imiş, xəyalat imiş!* Ə.Haqverdiyev. *Telli bir saata qədər bir taqım vəsvəsələrlə düşündü.* S.Hüseyn.

VƏSVƏSƏLİ sif. İztirablı, heyəcanlı, qorxulu, səksəkəli. *Vəsvəsəli yuxu.*

VƏTƏGƏ is. [rus. “batara” sözündən] Çay, göl və deniz baliqlarını ovlamaq üçün sahildə yerləşən məntəqə, müəssisə. *Balıq vətəgəsi.*

VƏTƏGƏCİ is. 1. köhn. Vətəgə sahibi.

2. Vətəgədə işləyən işçi, vətəgə fəhləsi.

VƏTƏN is. [ər.] 1. Bir adamın doğulub böyüdüyü və vətəndaşı olduğu ölkə, məmləkət; doğma yurd, Ana yurd. *Vətəni müdafı etmək.* // Bir adamın doğulduğu yer. *Şairin vətəni. Nizamini vətəni Gəncədir.* – Səndən ötən mənə dəydi; *Məndən ötən sənə dəydi;* *Məndən, səndən ötən zərbə;* *Vətən, vətən, sənə dəydi...* M.Araz.

2. məc. Bir şeyin törədiyi, meydana gəldiyi yer. *Azərbaycan balaca olsa da, böyük ədiblərin, dahi şairlərin vətənidir.* M.Hüseyn.

◊ **Vətən övladı** – xalq, millət, vətəndaşlar. *Əgər xanum qızlar kişi kimi meydana çıxmalar, vətən övladının gələcəyə arxayın olmağı çətindir.* C.Məmmədquluzadə. *Gözəlləşir günü-gündən həyatı xalqımızın; Həmisişlik vətən övladı bəxtiyar olacaq!* Ə.Vahid.

VƏTƏNDƏŞ is. 1. Müəyyən bir dövlət əhalisine mənsub olub, öz dövlətinin qanunları ilə müəyyən edilmiş bütün tələbləri yerinə yetirməyə borclu olan şəxs. *Azərbaycan vətəndaşı.* – *Ey bahar ölkəmin vətəndaşları!* *Yol açın şəfqədən hörülümuş nəslə.* A.Şaiq. *Bir balaca Vətən daşı;* *Vətən daşı olmayıandan; olmaz ölkə vətəndaşı...* M.Araz. // Bir dövlətin təbəəsi. *O hansı ölkənin vətəndaşıdır?*

2. Yaşılı adam, kişi. *Bir vətəndaş gəlməmişdi.* *Bu vətəndaş kimdir?* – *Darvazanın qapısında bir-iki nəfər vətəndaş durub, bir qulluqçu ilə nəsə danışırlar.* C.Məmmədquluzadə. // Yaşılı adamlara rəsmi müraciət forması. *Vətəndaş, vəsiqənizi göstərin!* Vətəndaş, yol verin, keçim!

◊ Vətəndaş müharibəsi – bir dövlət daxilində antaqonist siniflər arasında silahlı mübarizə.

VƏTƏNDAŞLIQ is. 1. Bir şəxsin müəyyən dövlətin vətəndaşları arasında olması; vətəndaşın hüquqi vəziyyəti.

2. Sif. mənasında. Həqiqi vətəndaşa aid və xas olan. *Vətəndaşlıq borcu. Vətəndaşlıq vəzifəsi.*

◊ Vətəndaşlıq hüququ – hər bir vətəndaşın adı hüquqları. *Sanki [Murad] vətəndaşlıq hüququnu itirmiş, yaşamaq istedəmim qeyb etmişdi.* S.Hüseyn. **Vətəndaşlıq hüququ qazanmaq (almaq)** – hamı tərəfindən qəbul edilmək, məmənsənilmək; geniş yayılmaq. *Bu söz hələ vətəndaşlıq hüququ almamışdır.*

VƏTƏNLİ sif. Vətəni, yurdu olan.

VƏTƏNPƏRƏST b a x **vətənpərvərəvər**.

VƏTƏNPƏRƏSTLİK b a x **vətənpərvərəlik**.

VƏTƏNPƏRVƏR sif. [ər. vətən və fars. ...pərvər] Öz vətənini sevən, öz xalqına və vətəninə sadıq və onların mənafeyi yolunda canından keçməyə hazır olan. *Vətənpərvər şair. Vətənpərvər gənclər. – Vətənpərvər maarifçilər haray qoparır, “vaxt ikən ayılın, sonra gec olar!”* – deyə qışqırıldalar. M.Ibrahimov. // İs. mənasında. *Mina ürəyində dedi ki, ah! Nə olaydı, hamı böylə vətənpərvər olaydı.* İ.Musabeyov.

VƏTƏNPƏRVƏRƏNƏ [ər. vətən və fars. pərvərəna] b a x **vətənpərvərcəsinə**. *Bolqar müəllimlərinəndən cavan bir qız elinə qırımızı bayraq alıb, şəhərin meydanına çıxdı və vətənpərvərəna nitqlər ilə bolqarları həyəcana gətirdi..* C.Məmmədquluzadə.

VƏTƏNPƏRVƏRCƏSİNƏ zərf və sif. Vətənpərvərə yaraşan, vətənpərvərə layiq bir surətdə. *Vətənpərvərcəsinə hərəkət.*

VƏTƏNPƏRVƏRLİK is. Vətənpərvərə xas olan sıfət; öz vətəninə və xalqına sədاقət və məhəbbət və onun yolunda hər bir fədakarlığa hazır olma. *Ədəbiyyat və incəsənətimizin ən gözəl xüsusiyyətlərinəndən biri onun yüksək vətənpərvərliliyindədir.* İ.Əfəndiyev.

VƏTƏNSEVƏR b a x **vətənpərvər.**

VƏTƏNSEVƏRLİK b a x **vətənpərvərəlik.**

VƏTƏNSİZ sif. Vətəni olmayan. *Bir Vətən həsrəti – bir ulu nisgil!* *Vətənsiz yaşamaq – yaşamaq deyil.* B.Vahabzadə.

VƏTƏR is. [ər.] anat. Əzələləri sümüklərə bağlayan lent və lövhə şəklində six birləşdirici toxumadan ibarət elastik törəmə. *Əzələlərin hər iki ucunda əzələnin özündən daha bərk vətər olur ki, bu vətərlər vasitəsilə əzələlər sümüklərə bağlanır.* “Zoologiya”.

VƏZ is. [ər.] 1. Vaizin məscidde camaata söylədiyi dini məsələlərə aid nəsihətamız və təbliği sözlər; moizə. *Vəz tamam oldu və axund Molla Rəhim minbərdən aşağı endi.* M.F.Axundzadə. *Molla qabaqca bir uzun vəz başladı.* Ə.Haqverdiyev. *Namaz qurtardıqdan sonra, vaiz minbərə çıxıb vəzə başlayır.* H.Sarabski.

2. məc. isteh. Nəsihət, öyüd, göstəriş mənasında. *On altıncı nömrəmizdə Molla Pirqulu-nun .. etdiyi vəzindən bir neçə söz danışmışıq.* C.Məmmədquluzadə. □ **Vəz etmək (eləmək, vermek)** isteh. – nəsihət vermək, öyüd vermək; uzun danışmaq, mətləbi uzatmaq, uzunçuluq etmək. [Vəli:] *Bəsdir, çox vəz vermə, görürsənmi, yuxarıda bir zad qaralır?* M.F.Axundzadə. *Bil ki, baliq qədər qanım soyuqdur; Min vəz eləsən də, mənəsi yoxdur.* S.Vurğun. **Vəz oxumaq** – b a x **vəz etmək (eləmək, vermek).** *Vəz oxumaq asandır, əməl etmək çətin.* (Ata. söyü).

VIĞ, VIĞ-VIĞ təql. b a x **viğilti.**

VIĞILDAMA “Viğildamaq”dan f.is.

VIĞILDAMAQf. Viğ-viğ eləmək, viğ-viğ səs çıxarmaq. *Ördək viğildayır.* – Kosa yerdə tərpəndikcə .. [pişik] əzilər və viğildardi. S.Rəhimov.

VIĞILTI is. 1. Bəzi quşların çıxardıqları “viğ” səsi. *Ördəyin viğiltisi.* – Birdən bir viğilti eşitdim, ah, mən; *Gördüm çapalayıyr yazıq quşcuğaz..* S.Vurğun.

2. Boğulan adamın və ya heyvanın çıxardığı boğuş səs.

VIJ təql. b a x **vijilti.**

VIJILDAMA “Vijildamaq”dan f.is.

VIJILDAMAQf. Vijilti səsi çıxarmaq, vijilti ilə axmaq.

VIJILTI is. İti gedən bir şeyin və ya iti axan suyun əmələ gətirdiyi səs. *Çayın vijiltisi, isti-*

dən yarpaqlar arasına siğinmiş quşcuğazların .. çığrtısı sükütu parçalayırdu. A.Şaiq.

VIQ, VIQ-VIQ *təql.* 1. Körpə uşağın çıxardığı səs. *Yazgül (bələyi yurǵalayaraq): – Nə var, a qoca kişi, viq-viq elə, bir görüm.* Ə.Məmmədəlxanlı.

2. Ördək balasının çıxardığı səs.

VIQQILDAMA “Viqqildamaq”dan *f.is.*

VIQQILDAMAQ f. *Viq-viq* səs çıxarmaq.

VÍMPEL [hol.] Ucu haşa kimi ayrılmış dar uzun bayraq. // Ensiz, uzun, yaxud üçbucaq şəklində kiçik bayraq. *Məktəb uşaqları estafetdə fəal iştirak etdiklərinə görə keçici vimpel almışlar.*

VIŠKÁ [rus. вышка] Neft və s. quyusu qazılacaq yerdə qurulan, yaxud başqa texniki məqsədlər üçün taxtadan, metaldan düzəldilən hündür qüllə; buruq. *Orxan gözlərini vişkanın kəlləsində yanıb-söñən lampalara dikdi.* İ.Məlikzadə.

VIŠKAQURAŞDIRAN *is. xiş.* Neft quyuşları qazmaq üçün viška düzəldən fəhlə.

VIYILDAMA “Viyıldamaq”dan *f.is.*

VIYILDAMAQ f. Viyılıtı səsi çıxarmaq (iti gedən sey haqqında). *Külək viyıldayır. – Budur şimal yeli qopub guruldar; Süriükləyi buludları, viyıldar. A.Səhhət. Cılğın kimi ruzgar viyıldar; Qar parçalarını göyo sovurar.* A.Şaiq. *Bu dəmdə tüsəng açıldı və Əhmədin qulağının dibindən bir gülla viyıldayıb keçdi.* B.Talibli.

VIYILDATMA “Viyıldatmaq”dan *f.is.*

VIYILDATMAQ 1. icb. Viyılıtı səsi çıxartdırmaq.

2. *f.* Viyılıtı ilə atmaq, firlatmaq.

VIYILTI *is.* Küleyin, güllənin, çarxın və s.-nın süretli hərəketindən hasil olan səs. *Lakin elə o dəqiqə tamam qulağının dibindən keçən gülla viyiltisi bu yoldaşlarını da onun* [Tapdığın] yadından çıxardı. Ə.Əbülhəsən. *Küleyin viyiltisi qüvvətlənir, ağ evlərin tax-tapuşlarını dəngildədir.* S.Rəhimov. *Bir tə-rəfdən parovozların səsi, digar tə-rəfdən elek-trik qatarlarının viyiltisi xəstələri narahat edirdi.* Şamilov.

VIZ, VIZ-VIZ *təql.* bax **vizaltı.** Arılar vizla uçuşur.

◊ **VIZ durmaq** *dan.* – dik durmaq, pırtlaşmaq, qarışmaq. *Saçları viz durub.*

VİZILDAMA “Vızıldamaq”dan *f.is.*

VİZILDAMAQ *is.* Vızılıtı səsi çıxarmaq, viz-viz etmək. *Ari vizıldayır. – Hər səhər hələ o, yuxudan durmamış, onun qapısında qraflar və knyazlar arı kimi vizıldayırlar.* İ.Köçərli. // İti sürətlə havanı yarib keçən şeyin çıxardığı səs. *Arxadan atılan düşmən güllələrinin səsi .. vizıldayır, partlayan minalar bayquş kimi ulayırdı.* Ə.Veliyev.

VİZILDAŞMA “Vızıldışmaq”dan *f.is.*

VİZILDAŞMAQ *qarş.* Hami birlikdə vizildamaq (həşərat haqqında). *Arular qarmaqarışıq halda vizıldışdır.* S.Rəhimov.

VİZILDATMA “Vızıldatmaq”dan *f.is.*

VİZILDATMAQ 1. icb. Vizildamasına səbəb olmaq. *Arıları vizıldatmaq.*

2. *f.* Vızılıtı ile atmaq, firlatmaq, tullamaq. *Daşı vizıldatdı.* // Tüfəngdən, tapançadan atmaq. *İki güllə vizıldatdı.*

VİZİLTİ *is.* 1. Uçan həşəratın qanadları ilə çıxardığı səs. *Hardansa uçub gəlmış bal arıları gah yarpizlara qonur, bir müddət dayanıb nə isə axtarır, sonra da vizılıtı ilə havaya qalxıb bənövşə rəngli güllərin başına dola-nırdı.* İ.Sixli.

2. İti sürətlə havanı yarib keçən şeyin çıxardığı səs. *Daşlar qulağının dibindən vizılıtı ilə keçdi.* – *Top güllələri gəldikcə başını zır-dim, vizılıtı ilə keçib o yan-bu yana düşürdü.* Ə.Əbülhəsən.

VİRASİYYA *is. [lat.]* Müxtəlif formalı elastik cisimlərin mexaniki rəqsı, titreyiş.

VİRİÓN [fr.] *mikr.* Ucu øyri çöp, yaxud vergül şəklində bakteriya, mikrob. *Düz çöp şəklində olan mikroblara basil, azca øyri (vergül şəklində) olanlara vibron deyilir.*

VİRİÓZ *is. [lat.]* Qaramal və qoyunlarda təsadüf edilən yoxlu xəstəlik.

VİCDAN *is. [ər.]* Öz hərəkəti üçün mənəvi məsuliyyət hissi, təmiz ürək hissi, öz hərəkətlərinin yaxşı və ya pis olduğunu duyma. *Vicdanı təmiz olmaq.* – *Ürək al qanə dönmüş, Hadiya, hüzni-ümumidən;* Bu hüzňü bəxş edən kimdir dilü vicdanə, bilməm ki! M.Hadi. *Vətənin sevməyən insan olmaz;* Olsa, ol şəxs-də vicdan olmaz. A.Səhhət. *Vətən torpağının qəhrəman oğlu;* Sənin vicdanın da, qüvvətin də var. S.Vurğun.

◊ **Vicdan azadlığı** siyasi – vətəndaşların istədikləri dinə etiqad etmək, yaxud dindən imtina etmək azadlığı. **Vicdan əzabı çəkmək** – görmüş olduğu bir pis işdə günahkar və ya məsul olduğunu duyaraq, vicdanən narahat olmaq və mənəvi əzab çəkmək. Atasını artıq sevdiyi üçün bu hirsənməsi də Süleymanın çox vicdan əzabı çəkməsinə səbəb olardı. B.Talibli.

VİCDANƏN zərf [ər.] Vicdanca, vicdan cəhətindən, öz hərəkəti üçün mənəvi məsuliyyət hissi ilə, təmiz ürək hissi ilə. *Vicdanən əzab çəkmək. – Deməli, burada yalnız vicdanən məsuliyyət duyan Gəray hərəkət etmali idi.* Ə.Thübəhəsən.

VİCDANI sif. [ər.] Vicdana mənsub və aid olan. [Məlikə xanım:] *Oğlum, daxili saflıq və vicdani saflıq insan üçün böyük bir vüqardır!* S.Rəhimov.

VİCDANLI sif. Vicdanı olan, öz iş və hərəkəti üçün mənəvi məsuliyyət hiss edən; ürəyindəki təmiz hiss qüvvəli olan; insaflı. *Heyat vicdanlı və namuslu adamı mübarizlər cərgəsinə çıxarımışdır.* S.Rəhman.

VİCDANLILIQ is. Vicdanı olma, vicdanla hərəkət etmə, vicdanlı münasibət.

VİCDANSIZ sif. Vicdanı olmayan, öz hərəkəti üçün cəmiyyət qarşısında mənəvi məsuliyyət hiss etməyən, ürək hissi təmiz olmayan; insafsız. *Vicdansız adam. Vicdansız hərəkət.* – [Sara:] *Əbdül adı bir nökər isə də, sizin kimi vicdansız deyil.* C.Cabbarlı.

VİCDANSIZCA(SINA) zərf Vicdana uymayan bir tərzde, insafsızcasına; həyəsizcasına. *Vicdansızcasına hərəkət.*

VİCDANSIZLIQ is. Vicdanı olmama; öz hərəkəti üçün mənəvi məsuliyyət hissini olmaması; insafsızlıq. *Zənnimcə, xılqatdən daha əvvəl ədalətsizlik və vicdansızlıq yanmışdır.* C.Cabbarlı. *İslam Tellinin izzətnəfəsini ayığı altına alıb xırpalamışdı. Bu bir vicdansızlıqdı.* S.Hüseyn.

VİCƏ dan, b a x **vicvica**. Məni vicə tutdu.

VİCƏLƏNDİRİMƏ “Vicələndirmək” dən f.is.

VİCƏLƏNDİRİMƏK f. Yüngül üzütmə emələ getirmək, vicə gətirmək.

VİCƏLƏNMƏ “Vicələnmək” dən f.is.

VİCƏLƏNMƏK f. Bədənində yüngül üzütmə hiss etmək. O, şübhəli nəzərlərlə içəri girənləri süzbü, əllərini ovuşturdu və vicələnmiş kimi: – A bala, o pəncərəni örtün, – dedi. “Kirpi”.

VİC-VİC təql. Quşların cikkiltisi. İki yolcu sevimli qırlangıç; Ötüür bir budaqda şən: “vic-vic!” A.Şaiq.

VİCVICƏ is. dan. Üşütmə. *Canıma vicvicə düşdü.*

VİDA is. [ər.] Görüşüb bir-birindən müvəqqəti və ya həmişəlik ayrıılma; xudaha-fizləşmə, sağollaşma; əlvida. *Hacı təntənəli bir vida ziyaftı düzəltmişdi.* M.S.Ordubadi. *Şüküfələnmiş gullər nəsimin dəyməsindən enib-qalxdıqca, Gülsümün vidasına cavabən:* “Get, Allah səni xoşbəxt eləsin!” deyirdilər. Ə.Haqverdiyev. □ **Vida etmək (eləmək)** – 1) görüşüb ayrıılmaq, vidalaşmaq, əlvida etmək, xudahafizləşmək, sağollaşmaq. *Xüla-seyi-kəlam, vida etdilər; Rahi-Yəmən tutub səhər getdilər.* Q.Zakir. *Göz yumub onlara Azər, köpürən; Gurlayan şəhrə vida etdi həmən.* H.Cavid. *Elm və maarif arzusunda olan Abbasqulu ağa cavan yaşlarında Amsar kəndinə vida edib, təhsil dälincə getdi.* Ə.Sadiq; // məc. menada. *Gülzara həmuz yetmədən xar; Gül qıldı vidayı-səhni-gülzar.* Füzuli; 2) b a x **həyata vida etmək**. *Qulam müəllimin arzusu o idi ki, yetmiş-səksən yaşına qədər özür sürsün və bu ömrün hamisini da müəllimliyə sərf etsin, axırıncı dəfə məsum çocuq gözlərinə baxıb vida etsin.* S.Rəhimov. **Həyata vida etmək, vidayı-həyat etmək** – həyattla vidalaşmaq, ölmək. *Dursunun gəncliyinin on azığın çağında atası Pirverdi bütün sərvətinini ona buraxıb həyata vida etdi.* A.Şaiq. – *Cörək! Cörək!* – deyərək eyləyir vidayı-həyat; Kömək dilar kimi strafını süzər sakit. C.Cabbarlı.

VİDALAŞMA “Vidalaşmaq”dan f.is.

VİDALAŞMAQ f. Görüşüb bir-birindən (həmişəlik, ya müvəqqəti) ayrıılmaq; xudahafizləşmə, sağollaşmaq. *Student xanımla vidalaşaraq, iki gündən sonra daşınacağını bildirdi.* Çəmənzəminli. *İkinci zəng vurulduqda miniklər qaqonlara minməyə başlıdilar.* Vidalaşmaq zamanı yetişdi. B.Talibli. *Tez ol, sevgilim, tez ol gəl, artıq vidalaşq.* Ə.Cəmil.

◊ **Həyatla vidalaşmaq** – ölmək. *Axşam küləkləri qarşısında uşub gedən yarpaqlar həyatla vidalaşaraq yoxluğa gedən bir bəxtin vəziyyətini təsdiq edir.* M.S.Ordubadi.

VİDEO is. [lat.] Televiziya, radiolokasiya sinyalları və başqa mürəkkəb elektrik sinyallarının elektron şüa borusu ekranında təsviri ilə bağlılıq bildirən mürəkkəb sözlərdə önlük. *Videokamera, videoinqnitafon və s.*

VÍKA [lat.] bot. Cölnoxudu; noxudaoxşar yem otu.

VİKARI is. [ing.] Əvəzedici, əvəz edən, vəkil olunmuş şəxs.

VÍKINQ [skand.] Qədim Skandinaviya dəniz döyüşçüsü; dəniz qulduru.

VÍKONT [fr.] Köhnə Fransada, İngiltərədə və bezi başqa dövlətlərde: baron ilə qraf arasında orta zadəgan rütbəsi və bu rütbəyə sahib olan adam.

VÍKTORÍNA [lat.] Biliyin müxtəlif sahələrindən şifahi və ya yazılı sualların cavabını tapma oyunu.

VÍLAYƏT is. [ər.] 1. Böyük inzibati ərazi bölgüsü. *Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti.*

2. Ölək, məmləkət, mahal, əyalət, ərazi, yer. *Buna görə mən.. müxtəlif dövrlərdə Şirvan, Dağıstan vilayatlari və ətrafında baş verən hadisələri toplayaraq, bir kitab yazmağa başladım.* A.Bakixanov. *Qarabağ xan İbrahim xan Şuşa qalasını tərk edərək, Car vilayətinə çekildi.* Mirzə Adıgözəlbəy. *Bunlar İran əhli idilər, öz vilayətlərində mösələləri məşəqqət ilə keçidiyinə görə, vətənlərini buraxıb buraya gəlməyidirlər.* S.S.Axundov.

VÍLAYƏTİ is. [ər.] mus. Azərbaycan klassik müğamlarının bəzilərinin tərkibində olan əsas səbələrdən birinin adı. "Vilayəti"nin birinci cümləsi variasiya şəklində təkrar olunmasının tələb edir. Ü.Hacıbəyov.

VÍLLA [lat.] Şəhər kənarında bağ-bağat içerisinde qəşəng ev; köşk. *Burada çox gözəl villalar tikilmiş, həyətlər, bağçalar səliqəyə salınmışdır.* M.Ibrahimov.

VÍNEQRET is. [fr.] 1. Kartof, kələm, çuğundur, yumurta və sirkə ilə hazırlanmış soyuq yemek; qəlyanaltı yeməyi.

2. Həftəbecər.

VÍNETKA is. [fr.] Orta və ya ali məktəbi qutaranların fərdi şəkillərdən ibarət kollektiv şəkli.

VÍNİL is. Kimyəvi maddə.

VÍNT [rus.] 1. Burğulu mix, burğu şəklinde olan mix. *Vintlə bərkitmək. Vinti boşaltmaq. // dan.* Ümumiyyətle, yivli şeylər: şurup, bolt və s. [Məmməd:] *Bir kranı və ya vinti burmaqda kompressorlərin və ya motorların işini nizama salırlar.* C.Cabbarlı.

2. Gəmi, yaxud təyyarəni hərəkətə gətirən mexanizmin fırlanan vala bənd edilmiş burğu şəkilli hissəsi; por, pərvanə.

◊ **(Bir) vinti çatmur** dan. – gic, ağlı çatışmayan adam haqqında. *Vintini burmaq dan.* – 1) işə salmaq. [Səfər bəy:] *Yaxşı! Yaxşı! Axund, bu Qənbərqulu maşın kimi bir şeydir, bir kərə ki, vintini burdun, .. danışacaq.* B.Talibli; 2) bir az çəkmək, yiğişdirməq, qabağını almaq.

VÍNTACAN, VÍNTBURAN is. Vinti burub bərkitmək və ya açmaq üçün alət. *Bıçağın üç-dörd tiyasi, qayçısı, dırnaqtutamı, konservaçanı, vintburanı, tıxac çıxardanı vardi.* M.Hüseyn.

VÍNTLƏMƏ "Vintləmək" dən f.is.

VÍNTLƏMƏK f. Vintlə bərkitmək, vintlə bir şeyi başqa şeyə rəbt etmək.

VÍNTLƏNMƏ "Vintlənmək" dən f.is.

VÍNTLƏNMƏK məch. Vintlə bərkidilmək.

VÍNTLƏNMİŞ f.sif. Vintlə bərkidilmiş. *Döşəməyə vintlənmış skamyə.*

VÍNTLİ sif. Bərkitmək üçün vinti olan.

2. Vintlə bərkidilmiş, vintlənmış.

3. xüs. Vintle teziz edilmiş (bax **vint** 2-ci manada). *Vintli təyyarələr dövründən sonra reaktiv təyyarələr dövrü gəlməmişdir.*

VÍNTVARÍ sif. Vintə oxşayan, vintşəkilli, vint kimi, burğuya oxşayan. *Minarənin yuxarısına çıxmaq üçün tikilmiş daş pilləkən vintvari şəkildə olub, qüllənin içərisində yerləşmişdir.* O.Salamzadə.

VÍÓLA [ital.] mus. 1. XV-XVIII əsrlərdə Qərbi Avropana yayılmış müxtəlif ölçü və diapazonlu, yayla çalınan, adətən altısimli musiqi aleti.

2. Yayla çalınan dördşimli musiqi aleti; alt.

VIOLONÇEL [ital.] mus. Skripka tipində düzəldilmiş yayla çalınan bastenor diapazonlu dördşimli musiqi aleti. *Daşlığı adından bəlli olduğu kimi, simli orkestrin tərkibi yalnız simli musiqi alətlərinindən (skripka, alt, violonçel və kontrabas) ibarətdir.* Ə.Bədəlbəyli.

VİOLONÇELÇALAN, VİOLONÇELÇİ *is.*
Violonçel çalan çalğıçı.

VİRÁJ *is.* [fr.] 1. Döngə.

2. Təyyarənin üfüqi müstəvidə pilotaj fi-quru.

3. Fotoqrafiyada pozitiv fototəsvirlərə rəng verilməsi üçün istifadə olunan məhlul.

VİRAN *sif.* [fars.] Ucuq, yixıq, dağılmış; viran qalmış; bərbad. *Viran şəhər.* Viran ev. *Viran ölkə.* – Açıdı mənə dərdli ağac; *Viran bağın malatını.* M.Rahim. □ **Viran qalsın (olsun)!** – dağılsın! məhə olsun! (qarğış). *Zülm əliylə məni yada verirlər;* *Viran qalsın belə zamana,* – dedi. Aşıq Ələsgər. **Viran qoymaq** – dağıtmak, uçurtmaq, bərbad hala qoymaq, xarabazara döndərmək. *Zaman-zaman bir div kimi köksümüzə çökdü onlar;* *Yurdumuzu, yuvamızı viran qoyub söküdə onlar.* M.Müşfiq. **Viran etmək** – 1) dağıtmak, uçurtmaq, yixmaq, alt-üst etmək, bərbad bir hala salmaq, pozmaq, kormaq. *Şamaxıda pristav Cəbrayılov sahibsiz və fəqir bir müsəl-man övrətinin evini viran etdi.* C.Məmmədquluzadə; 2) məc. mənənda. *Dilbərə, dərdidilimdən belə ünvan etdim;* *Ki, qəmi-hicrədə dil mülkiyin viran etdim.* Natəvan. *Məcnun oldum, düdüm çölo;* *Könlümü viran elədin.* Aşıq Əsəd. **Viran olmaq (qalmaq)** – dağılmamaq, uçulmaq, bərbad olmaq, xarabalığa dönmək. *Tamam aləm viran olsa, qərim yox;* *Tək canan mənimlə ittifaq olsun.* Q.Zakir. // məc. klas. Kədərli, məhzun, təsəllisiz. *Vaqifəm, olmuşam zülfə giriftar;* *Könlüm viran, halim xarab, gümüş zar.* M.P.Vaqif.

VİRANEDİCİ *sif.* Viranə halına salan, yixib-dağıdıcı, xarabazara çevirən. *Viran-edici* mühərribələr. *Viranedici zəlzələ.*

VİRANƏ *is.* [fars.] Xaraba, yixıq bina, ucuq bina qalıqları. *Mənzil olur gəh mənə viranələr;* *Cin görürəm, can görürəm, qorxmuram.* M.Ə.Sabir. *Man onda bildim ki, yaranmaq nədir?* *Bəzərsiz kainat bir viranadır.* S.Vurğun. // klas. Məc. mənənda. Xeyli müddətdir ki, könlüm eşq ilə viranadır; *İmdi ol viranəni abad qılsan, vaxtidır.* Xətayı.

VİRANƏLƏNMƏK *f.* Virane halına gel-mək, dağılmaq, bərbad olmaq. // Məc. mə-nənda. *Bir qəməzəsi qanlı, həramı, yağı;* *Çapdı könlüm şəhrin, viranələnmış.* M.V.Vidadi.

VİRANƏLİK *is.* Xarabazar yer, viran olmuş yer; xarabaklı, xarabazarlıq.

VİRANXANA *is.* [fars.] Xaraba, viranə, xaraba qalmış ev (hiddət, yaxud kəder mə-qamında eva işaretdir). [Qarlı:] *Öz viranxa-nanda otur, ... bu il taxilimiz da yaxşıdı.* M.Hüseyn.

VİRD *is.* [ər.] Dindarların bir savab iş kimi tez-tez söyledləkləri, təkrar etdikleri dini kə-lam, söz, ifadə. *Gar vəfa qıl bu Xətayı bən-dənə, ya qulma, kim;* *Ruzü şəb verdim sənəzikrū duadır, bilmış ol.* Xətayı. *Əhli-dünyaya virdi lənətdir;* *Gecə-gündüz xəyalı dövlətdir.* S.Ə.Sirvani. Açı dilini, yum gözünü, zahida; *Vird oxu,* heç anlama mənasını. M.Ə.Sabir.

□ **Vird etmək (əlmək)** – bir söz və ya kəl-məni tez-tez təkrar etmək, daim səyləmək, dilinin əzbəri etmək. *Məşədi Hacı Əlində təs-bəb dodaqları dua vird edir.* C.Məmməd-quluzadə. *Canamaz üstündə kəsilmiş taqəti;* *Vird etmək adəti.* M.Müşfiq. *Bu sözləri Səfər vird eləmişdi.* S.Rəhimov.

VİRTUÁL *sif.* [ing.] 1. Fakta əsaslanan, həqiqi, gerçək.

2. Mümkün olan, imkan daxilində, müəy-yən şəraitdə meydana çıxa bilən.

3. Xəyalı, əslî olmayan.

VİRTUÓZ *[ital.] mus.* Öz sənətinin tex-nikasına mükəmməl yiyeleñmiş mahir ifaçı (çalğıçı və ya müğənni). // *dan.* Hər hansı bir işdə ən böyük məharət qazanmış adam; mahir usta. *Çayı dəməlməkdə, bir ovcuna beş-altı armudu stəkan stola gətirməkdə o qədər mə-harət qazanıb ki, biz onun adını virtuoze çayçı goymuşuq.* S.Rəhman.

VİRTUOZLUQ *is. mus.* Ustadlıq, mahirlik, məharət, mahir sənətkarlıq. *Skripka çal-maqda virtuozluq göstərdi.*

VÍRUS *is.* [lat.] İnsan və bitkilərdə yolu-xucu xəstəlik törədən mikrob.

VÍSKİ *is.* [ing.] Tünd spirtli ingilis içkisi.

VÍSKÓZ *[lat.]* 1. Süni lif, sellafon və s. hazırlanmaq üçün işlədilən sellülozdan alınan üzvi maddə.

2. Süni ipək. // *sif.* Sünili ipəkdən hazırlanmış, tikilmiş. *Viskoz köynək.* *Viskoz jaket.* *Viskoz parça.*

VÍSKOZLU *sif.* Viskoz qarışığı olan.

VÍSMUNDİR *[xar.]* İngilabdan əvvəlki Rusiyada: məmurların geydiyi rəsmi paltar,

frak. [Maslennikov] üstdən vismundir geyinmişdi. Tolstoydan. Neva prospektində birdən-birə bahar olur; buranı yaşıl vismundir geymiş məmurlar bürüyür. Qoqoldan.

VİŞ is. Nazik bərk ip.

VİŞNƏ is. [rus.] Albalı, gilənar. *Vişnə mü-rəbbəsi*.

VİTALÍST [fr.] 1. Vitalizm tərəfdarı.

2. Vitalizmə aid olan.

VİTALÍZM [fr.] Biologiyada: həyat prosesləri və hadisələrinin maddi əsaslardan deyil, orqanizmlerde olan xüsusi qeyri-maddi əsasdan – “həyatı qüvvədən” asılı olduğunu iddia edən mürtəcə idealist cərəyan.

VİTAMÍN [lat.] 1. İnsan və heyvanın qidalanması, maddələr mübadiləsi və orqanizmin normal fəaliyyəti üçün lazım olan müxtəlif tərkibli üzvi madde. *Polşa alimi Kazimir Funk hayatı üçün zəruri olan maddələri vitaminlər adlandırmışdır* – “vita” latınca hayatı, “amin” isə atomlu birləşmə deməkdir.

2. Tərkibində bu cür maddə olan preparat, “A” vitamini. “E” vitamini.

VİTAMÍNLƏŞDİRİLƏMƏ “Vitaminləşdirilmək”dən f.is.

VİTAMÍNLƏŞDİRİLƏMƏK məch. Vitamin daxil edilmək, vitamin qatılmadı.

VİTAMÍNLƏŞDİRİLƏMİŞ f.sif. Vitamin daxil edilmiş, vitamin qatılmış, vitaminlı. *Vitaminləşdirilmiş balıq yağı*.

VİTAMÍNLƏŞDİRİMƏ “Vitaminləşdirmək”dən f.is.

VİTAMÍNLƏŞDİRİMƏK f. Vitamin daxil etmək, vitamin qatmaq.

VİTAMÍNLİ sif. Tərkibində vitamin maddəsi olan. *Vitaminlı yeməklər. Vitaminlı gö-yərtülər. Vitaminlı sabun*.

VİTAMÍNSİZ sif. Tərkibində vitamin olmayan.

VİTAMÍNSİZLİK is. Yeyintidə vitaminların olmaması, ya çatışmaması. *Vitaminsızlık xəstəliyi*.

VİTRÍN [fr.] Malları və ya müxtəlif şeyləri nümayiş etdirmək üçün mağaza pəncərəsinin dalında sərgi yeri, yaxud şüse ilə örtülü şkat, yəşik və s. *Laçın iki aydan bəri görmədiyi qəsəbənin ayrı-ayrı evlərinə, dükanların xırda-xurusla bəzənmış vitrinlərinə baxa-baxa gedirdi*. M.Hüseyin. ...Məktəblilər

vitrinlərin qabağında dayanıb baxır, kitab- ların üstünü oxuyur, bir-birinə göstərildilər. Mir Cəlal. *Böyük dükənlərin vitrinləri, divarlar, hasarlar afişa, elan və reklamlarla dolu idi*. S.Rehman.

VITSE... [lat.] Mürekkeb sözlərin əvvəlində: müavin, köməkçi mənasında olan hissəcik; məs.: vitse-prezident, vitse-konsul. *Irəvanda da, deyirlər, vitse-konsulun köməkçisi biletin birinə düşəndə on manat alır*. C.Məmmədquluzadə.

VİTSE-ADMİRAL Hərbi donanmada: ikinci admiral rütbesi.

VİVÁÇE zərf [ital.] mus. Lap tez, çox iti templə.

VİVÁRÍ is. [lat.] Təcrübədə istifadə olunmaq üçün müxtəlif heyvanlar, əsasən laboratoriya heyvanları saxlanan bina.

VÍZA [lat.] rəs. 1. Bir xarici ölkəyə daxil olmaq, orada yaşamaq, yaxud oradan getmək üçün xarici pasportda edilən xüsusi qeyd, rəsmi icazə. *Viza almaq. Viza vermək. – Miss Hannanın pasportunu Culfa jandarm polkov-niki Straub viza etmişdi*. M.S.Ordubadi.

2. Rəsmi vəzifə sahibinin, hər hansı bir kağız üzərində onun məzmunu ilə razı olduğunu göstərən qeydi. *Viza qoymaq. Müdir öz vizasını qoyma*.

VÍZALAMA “Vizalamaq”dan f.is.

VÍZALAMAQ f. rəs. Viza qoymaq (ba x viza).

VÍZALANMAQ məch. rəs. Viza qoymulmaq (ba x viza). *Pasportlar vizalanmışdır*.

VÍZALATMAQ f. rəs. Viza qoydurmaq (ba x viza).

VÍZİT [fr.] 1. Görüş. [Əbdürrehaman bəy:] *Ela şeyləri sən özün yaxşı bilsən, gorək o gəlsin vizitə, yoxsa mən gedim ona deyim?* N.Vəzirov. [Həsən ağa:] *Necə, nə üçün məktəb qurtarıbdır, ağsaqqala gərəkdirmi bir viziit versinlər?* Ə.Haqverdiyev.

2. Həkimin xəstə yanına gəlməsi.

VÍZİTKÁ [rus. əslι fr.] köhn. Qabaq tərəfdən bir-birindən aralı duran yarımdaire şəkilli uzun ətəkləri olan birborthlu sürtük (kişi paltarı). *Vizitkaların ətəkləri qartal qanadları kimi sağa və sola dönürdü*. M.S.Ordubadi.

VÍZUÁL sif. [lat.] Gözlə və ya aparatla görünən.

VODEVİL [fr.] Théâtre de l'opéra-comique. Théâtre de l'opéra-comique.

VODEVİLCİ is. Vodevil yazan yazarı.

VOJ [rus. вожжи sözündən] Uzun cilov qolları; qoşqu atını və atları sürmək üçün cilovla birləşdirilmiş uzun qayışlar. – *Qoşa qəmər atlarının vojlarını aldım əlimə. C.Məmmədquluzadə.*

VOKÁL sif. [lat.] Səsə aid olan, oxumaqla ifa edilən, oxumağa aid olan, oxunmaq üçün yazılmış. *Vokal musiqi. Vokal əsər. Konservatorianın vokal sinfi. – Vəznsiz musiqiyə bunlar daxildir: ladlar üzərində vokal və çalğı gəzişməsi (improvizasiyası).* Ü.Hacıbəyov. *Böyük Azərbaycan şairi Nizaminin qəzəlləri də vokal lirika yaratmaq işində Azərbaycan kompozitorları üçün gözəl ilham mənbəyi olmuşdur.* Ə.Bədəlbəyli.

VOKALİST [lat.] mus. Müğənni yetişdirən mütxəssis, səs mütxəssisi. // Xüsusi təhsil almış müğənni.

VOKALİZM [lat.] dilç. Bir dilin səssizlər sistemi, onların xüsusiyyətləri və bir-birinə münasibəti.

VOLEYBÓL [ing.] idm. İki komandanın topu tor üzərindən bir-birinə atmasından ibarət idman oyunu. *Voleybol zehni işdən sonra istirahət etmək üçün ən yaxşı vasitələrdən biridir.*

VOLEYBOLÇU is. Voleybol oynayan idmançı.

VOLFRÁM xüs. kim. Ağ-parlaq, çox yüksək hərarətdə orijen kimyevi element – metal. *Nadir və azaatılan elementlərdən volfram, molibden, berillium .. və başqaları xüsusi yer tutur və onların yeni yataqlarının tapılması elm və texnikanı çox maraqlandırır. M.Qaşqay.*

VOLFRAMLI sif. Tərkibində volfram olan. *Volframlı polad. Volframlı boyalar.*

VÓLOST [rus.] İngilabdan əvvəlki Rusiya və rayonlaşmadan əvvəl SSRİ-də qəzannın tərkibinə daxil olan kiçik inzibati-ərazi vahidi. *15 il bir dabana mən bu volostda can qoymuşam.* S.Rəhimov. *Kiçik zabit Prışibeyev, siz volost yüzbaşısı Alyapovu, kəndxuda Yəsimovu təhqiq etməkdə təqsirləndirilirsiniz. Çexovdan.*

VOLT [italyan fiziki Voltanın adından] Elektrik cərəyanı gərginliyinin ölçü vahidi.

◊ Volt qövsü fiz. – bir-birinə yaxın duran iki elektrondan keçən cərəyanın əmələ getirdiyi yüksək hərərətlə ağ işıqlı qövs.

VÓLTA [xar.] Yüngül pambıq parça növü.

VOLTÁJ [xar.] fiz. Elektrik dövrəsində volt ile ifade olunan gərginliyin köhnə adı.

VOLTÁMETR [xüs. Volt və yun. metr] fiz. Elektrik cərəyanı qüvvəsini, onun kimyevi təsirine görə ölçmək üçün cihaz.

VOLT-AMPÉR xüs. fiz. Dəyişən elektrik cərəyanının zahiri qüvvəsinin ölçü vahidi.

VOLTERÇİ is. tar. Volter tərəfdarı (bəx volterçilik); azad düşünen adam, azadfikirli.

VOLTERÇİLİK is. tar. Din və feodalizm düşməni olan məşhur fransız yazarı və mütefəkkiri Volterin (1694-1778) fəlsəfi görüşləri üzərində qurulmuş dünyagörüşü (XVIII əsrin ikinci yarısında və XIX əsrin əvvəllərində volterçilik adətən tərəqqipərvər maarifçilik və azadfikirlilik mənasında işləndi).

VOLTMÉTR [ital. xüs. Volt və yun. metr] fiz. Elektrik dövrəsinin iki nöqtəsi arasındakı elektrik cərəyanının gərginliyini ölçmək üçün cihaz. [Yaşar:] *Tanya, sən də voltmetri qur, reostati işlət.* C.Cabbarlı.

VOLYÉR is. [fr.] Heyvan saxlamaq üçün qəfəs, evcik və heyvanların gozişməsi üçün topla hasarlanmış meydança.

VOLYUNTARÍST [lat.] fəls. psix. 1. Volyuntarizm tərəfdarı.

2. Volyuntarizmə əsaslanan.

VOLYUNTARIÍZM [lat.] 1. fəls. İradənin dünyadan inkişafında əsas rol oynadığını iddia, təbiət və cəmiyyətdə obyektiv qanuna uyğunluğunu və zəruriyyəti inkar edən mürtəcə-idealist felsəfi cərəyan.

2. psix. Ağlı deyil, iradəni psixik həyatın həllədici amili hesab etmə.

VOLYÚTA is. [lat.] Mərkəzdən dairəsi olan spiralsəkilli memarlıq bəzəyi.

VÓNA is. Koreya Xalq Demokratik Respublikasında pul vahidi.

VÓTUM [lat.] Səsvermə vasitəsilə qəbul edilən qərar, fikir. □ **Etimad**, yaxud **qeyri-etimad votumu** – parlamentin, hökumətin, yaxud onun ayrı-ayrı üzvlərinin – nazirlərin fealiyyətini bəyənib-bəyənmədiyini səsə qoyma vasitəsilə ifadə etməsi.

VTULKA

VTULKA is. [rus.] 1. tex. Çarxların içerişinde sürtünməni azaltmaq üçün metal borucuq və halqa.

2. Tixac.

VUÁL is. [fr.] 1. Nazik daraqlanmış yun, pambıq, yaxud ipək sapdan hazırlanan hamar, şəffaf parça.

2. Örtük, örپək.

VULKÁN¹ [lat.] Təpəsindəki deşikdən od, qaz püskürən konusşəkilli dağ; yanar dağ. *Palçıq vulkanı. Sönmüş vulkan. – Vulkan hadnisələri dedikdə, biz yerin dərin qatlarından yanar odlu maddənin (maqmanın) yer sat-hinə çıxmmasını nəzərdə tuturug.* M.Qaşqay. // məc. Obrazlı təşbehlərdə. *Xilas et bu darmın qəlbini möhnətdən; Başında sevdanın vulkanı yanar.* S.Vurğun. [Afət:] *Ürək od püss-kürən coşqun vulkanıdır; Vüsala irmayıb xeyli zamandır.* M.Rahim. *Ürəyində vulkan kimi nifrat coşan Gülləra hara getdiyini, bu axşam harada galacağımı bilmirdi.* Ə.Vəliyev.

VULKÁN² is. [lat.] Qədim Roma mifologiyasında od allahı.

VULKANÍK sif. Vulkanından əmələ gələn, vulkan nəticəsində baş verən, vulkanizm hadnisi ilə əlaqədar olan. *Vulkanik hadnisələr. Vulkanik maddələr (lava, qazlar, kül və s.). Vulkanik adalar (dənizdə vulkan püskürməsi nəticəsində əmələ gəlmış adalar).* *Vulkanik süxurlar (soyumuş püskürtüdən – lavadan əmələ gəlmış süxurlar).* *Vulkanik zəlzələ (vulkanla əlaqədar yer tərpənməsi).*

VULKANİZASİYA [lat.] xüs. 1. Materiala daha artıq möhkəmlik vermək üçün kauçuku və quttaperçəni əsasən qaynar halda işləmə üsulu.

2. Xarab olmuş, deşilmiş, zədəlenmiş avtomobil, velosiped şinlərini təmir etmə üsulu.

VULKANÍZATOR [lat.] xüs. Avtomobil, velosiped və s. şinlərini və ümumiyyətə, kauçukdan qayrılmış şeyləri vulkanizasiya üsulu ilə təmir etmək üçün cihaz.

VULKANÍZM [lat.] Yer küresinin dərinliklərindən qalxan ərgin silikat kütləsinin (maqmanın) hərəkəti ilə əlaqədar olan hadnisələrin məcmusu. *Vulkanizm prosesi. – Geologiya elminin vulkanizm haqqında olan bəhsini rus alımları düzgün yola salmışlar.* M.Qaşqay.

VURÇATLASIN

VULQÁR sif. [əslə lat.] 1. Həddən artıq sadələşdirilərək (bəsitləşdirilərək) təhrif edilmiş; bayağı, qaba. □ **Vulqar materializm** – XIX əsrin 50-60-cı illərində Almaniyyada meydana gəlmiş xırda burjua fəlsəfi cəreyəni. *Vulqar materialistlər fikrin maddədən törədiyini çox bəsit, qeyri-elmi bir surətdə izah edirdilər.*

2. dilç. Qeyri-ədəbi, ədəbi dilə zidd. *Vulqar söz, ifadə.*

VULQARCASINA zərf Bayağı surətdə, qaba şəkildə.

VULQARÍZM [lat.] dilç. Ədəbi dil normalarına zidd olan qaba (qeyri-ədəbi) söz və ya ifadə.

VULQARLAŞDIRAN, VULQARLAŞDIRICI sif. Bayağılaşdırıran, qabalaşdırıran; bir məsələnin, fikrin mənasını təhrif olunacaq dərəcədə sadələşdirirən.

VULQARLAŞDIRILMA “Vulqarlaşdırılmaq” dan f.is.

VULQARLAŞDIRILMAQ məc. Bayağılaşdırılmaq, qabalaşdırılmaq, mənası təhrif olunacaq dərəcədə sadələşdirilmək.

VULQARLAŞDIRIMAQ f.sif. Bayağılaşdırılmış, qabalaşdırılmış, mənası təhrif olunacaq dərəcədə sadələşdirilmiş.

VULQARLAŞMA “Vulqarlaşdırmaq” dan f.is.

VULQARLAŞMAQ f. Bayağılaşmaq, qabalaşmaq.

VULQARLIQ is. Vulqar şeyin hali; bayağılıq, qabalılıq.

VURAĞAN sif. 1. Buynuzla, yaxud təpiklə vurmaq xasiyyəti olan. *Vurağan inək. Vurağan keçi. Vurağan at.*

2. Sancan. *Piri kişi bir pətzəyə çatdıqda dedi: – Bu pətzəyin arıları çox vurağandırlar. Bunnardan özünüüzü gözlöyin.* S.S.Axundov.

VURAĞANLIQ is. Vurağan heyvanın xasiyyəti.

VURAN¹ is. riyaz. Vurma əməlində: vurma hasilini almaq üçün bir ədədin digər ədədə neçə dəfə vurulduğunu göstərən ədəd.

VURAN² sif. b a x **vurağan** 1-ci mənada. *Vuran öküzə Allah buynuz verməz.* (Ata. sözü).

VURÇATLASIN is. dan. Qarmaqarışıqlıq, arası qızışma, mərəkə, səs-küy; dava-vuruşma

VURDURMA

(adətən bir işin, hadisənin qızışdığını, ən qızığın çağını bildirir). *Bəli, vurçatlasın, çal oynasın, yeddi gün, yeddi gecə toy eyləyib, axırıncı gün İbrahimini gətirib, qatdilar qızın otağına.* (Nağıl). *Vurçatlasının şirin yerində kəndin ağsaqqallarından biri ortaya çıxıb, sağ elini yuxarı qaldırdı.* “Kirpi”.

VURDURMA “Vurdurmaq”dan *f.is.*

VURDURMAQ “Vurmaq”dan *icb.*

VURĞU¹ *is.* 1. Vuruş, zərbə. *Yan alan gəmilərin vurgusundan qorumaq üçün əsasın qabaq hissəsində xüsusi qoruyucu qoyulur.* Quliyev. *Günəş şüalarından düzgün istifadə etmədikdə, dərinin yanması, ümumi əzginlik, Günəş vurgusu kimi hallar baş verə bilər.* Babayev. // *Vurma. Bir əsər yaranır hər düşüncədən; Hər qəlb vuruşunun öz mənəsi var.* S.Vurğun. *Döyüslərə çağırır saatların vurgusu.* S.Rüstəm.

2. *dan.* İflic, beynin qan vurma.

3. *məc.* Afət, bəla. [Nəsib əmi:] *Məməttəl qalmışam ki, bu nə bələdi, nəzordi, gözdü, afztdı, vurgudu, qarğıdı, nadı bilmirəm!* Mir Cəlal.

VURĞU² *is. qram.* Kəlmədə müəyyən səsin (səslin) ucalması və bunun üçün o səsin və ya hərfin üzərinə qoyulan işarə. *Vurğu işarəsi.*

VURĞULU *sif. dilç.* Üzərində vurğu (vurğu işarəsi) olan. *Vurğulu hərf.*

VURĞUN *sif.* 1. Vurulmuş, aşiq olmuş, həddindən artıq sevən; məftun. *Zəfər sözünün də vurğunuymam; Günəşdən ucadır onun bayraqı!* S.Vurğun. [Aybəniz:] *Elçin Reyhanın vurğunuudur, .. mən onların məhəbbətinə mane olmaq istəmirəm.* M.Hüseyn. *Mən də sənin kimi gülə vurğunam.* M.Rahim.

2. *dan. bax vurğu¹* 2-ci mənəda. *Bu böyük itik, bu kədərli faciə. Atabalaya bir vurğun kimi təsir etdi.* A.Şaiq.

VURĞUSUZ *sif. dilç.* Vurğusu olmayan. *Vurğusuz heca.*

VURĞUSUZLUQ *is. dilç.* Vurğu olmaması.

VURHAVUR 1. *is.* Dava, vuruşma, dalaşma, qarmaqrışıqlıq, səs-küy, qalmaqlı. *Kazım gülərək dedi: – Ay Allahqulu, yaxşı ki, yaxamızı bu vurhavurdan qurtardıq.* Çəmən-

VURMAQ

zəminli. *Açıldı bayraqlar, çalında boru; Fələk görməmişdi bu vurhavuru.* Ə.Cavad.

2. *zərf* Fəaliyyətlə, cəhdlə, durmadan, qızığın surətdə. *Cörəkxanadakılar vurhavur işləyir, su tökürlə, xəmir yoğurur, kürəyə od qoyurlar.* Mir Cəlal.

3. *is. dan.* Təntənə, dəbdəbə, calal mənəsində. *Qızı vurhavurla (z.) köçürüdlər.*

VURHAY, VURHARAY *is. dan.* Səs-küy, qalmaqlı, vurçatlaşın.

VURMA 1. “Vurmaq”dan *f.is.*

2. *riyaz.* Hasil almaq üçün bir ədədin başqa bir ədədə, yaxud öz-özünü vurulması. *Vurma əməli. Vurma cədvəli.*

VURMAQ *f. 1.* Əli ilə ve ya əldə tutulan bir şeylə çırpmaq, zərbə endirmək. *Ağacla vurmaq. Şillə vurmaq. Qamçı ilə vurmaq.* Əllərinə vurmaq. – [İvan bəy:] *Səsini kəs, buyuraram, başına yüz tatarı vurarlar.* N.Vəzirov. *Fərraşlar Məşədi Həsəni yixib, ayağına on cubuq vurdular.* Çəmənzəminli. *Əlimdək dəyənəyi ləti vura-vura (z.) qov-dum.* A.Şaiq. // *Buyunuz, təpik və s. ilə zərbə endirmək. İnək uşağı vurdur.* Onu at vurmuşdur. // *Döymək, kötəkləmək. Uşağı vurmaq olmaz.*

2. Bir şeylə toxundurmaq. *Qasım kişi çax-maği daşa vurub, qovu basır çubuğa.* C.Məmmədquluzadə. [Rüstəm:] *Mən yavaş-ça öküzin boynuna vurub, həyatə döndərdim.* S.Rəhimov. *Eldar Ayazın ciyinə vurdu.* Ə.Məmmədxanlı.

3. Çalmaq, çaxmaq, qaxmaq, soxmaq. *Mix vurmaq. Paya vurmaq.*

4. Güllə ilə vurub öldürmək. *Ovçular meşədə üç qaban vurdular.* – *Bir dəfə Tükəzban xala gecə bostandan qayıdırkən tüsəng ilə bir canavar vurub öldürdü.* B.Talibli. // *Bir şeylə vurub yaralamaq.* *Quşu ayağından vurmuşlar.* – [Kərbəlayı Rəcəb:] *Ariğin nə işi var goruqda, vuralar qılçası sina.* N.Vəzirov.

5. Ateş tutmaq, topa tutmaq, gülləyə basmaq. *Sahildən düşmən gəmilərini vurmaq.*

□ **Vurub salmaq** – güllə və s. zərbəsinin gücü ilə yerə düşməyə məcbur etmək. *Ağac-dan almanın vurub salmaq.* Zenitçilər düşmən təyyarəsini vurub saldılar.

6. Bir şeyi sərrast atıb hədəfə toxundurmaq, dəydirmək. *Nışanı vurmaq. Nə qədər atımsa, hədəfi vura bilmədim.*

7. Dayamaq, dirəmək, qoymaq, söykətmək. *Divara dayaq vurmaq. Ağaca dəstək vurmaq.*

8. Taxmaq, keçirmək, bağlamaq. *Atın ayağına cidar vurmaq.* – Salim bəy Nəbinin ayaqlarına qandal vurub, *Gorus qazamatına göndərir. “Qaçaq Nəbi”.* [Gile] içəri girib, qapını örtdü və sūrməsini vurdu. Ə.Vəliyev.

9. Yüklemək, yığmaq, çatmaq, doldurmaq. *Arabaya (masına, gəmiyə) yüksək vurmaq, tay vurmaq.* – Çix minbərə, zahirdə oxu nəql kitabı; *Büğdəni vur anbara, elə meyl şərabı.* M.Ə.Sabir.

10. Taqqıldatmaq, döymək. *Qapını vurmaq. Darvazanı vurmaq.* – Hələ şam yeməyi hazır olmadan, iki qız bir də anası qapını vurub içəri girdilər. M.S.Ordubadı. // Döyəcləmək, çalmaq. *Nağara vurmaq. Dəf vurmaq.* // t-siz. Zərbə və ya başqa bir səslə bildirmək, xəbər vermek. *Telefonun zəngi vurdu. Saat 12-ni vurdu.*

11. Xarab etmək, məhv etmək, zədələmək, zərər vermek. *Almaları dolu vurdu. Əkinləri don vurdu. Meyvaları şaxta vurmüşdur.* – *Şaxta vurmayıacaq göy zəmiləri;* *Qiş gəlib gedəcək bir bahar kimi.* S.Vurğun. [Nəbi:] *Yenə dolu vurdu bizim bağları; Az qaldı ki, düşmən ala dağları.* “Qaçaq Nəbi”.

12. məc. Bərk təsir etmək. *Sağlarının ətri və bədənin hərarəti Rüstəmi uzaqdan vurur, ruhunu oxşayırdı.* M.İbrahimov. *Kərim bəy qapını açanda ağır və boğucu isti hava onu vurdu.* Mir Cəlal. *Gorus dağının başında Nəbini isti vurur, bir kölgəlik tapıb uzanır.* “Qaçaq Nəbi”.

13. məc. dan. İcmək (yalnız spirtli içki haqqında). [İsmayıllı bəy:] *Günorta əyləşib, gecə yarışmadək vurdunuz, o sənin sağlığına, sən onun.* N.Vəzirov. [Səfər bəy:] *Gəlib Mirzə Turabla araq vursaydım, bundan yaxşı olardı.* B.Talibli.

14. dan. Oğurlamaq, çırpışdırmaq, çalmaq. [Əhməd dedi:] *Sandıqçanı vurmuşam, içi dolu pul.* N.Nərimanov.

15. Sürtmək, çəkmək, yaxmaq. *Pəncərələrə rəng vurmaq. Üzünə pudra vurmaq.*

16. Yapışdırmaq, asmaq. *Divara elan (afişə) vurmaq. Divara xalça vurmaq.*

17. Yixmaq, çırpmaq. *Hüseynəğa çölə çıxidiqda külək onu yumurlayıb yerə vurdu.* M.İbrahimov.

18. riyaz. Artırmaq, zərb etmək. *Beşi ikiyə vurmaq.*

19. “Özünü” sözü ilə – yalandan göstərmək, oxşatmaq. *Özünü dəliliyə, bilməməzliyə, xəstəliyə vurmaq.* – [2-ci əcinnə:] *Özünü vurubsan səfəhliyə, xanımın xoşuna gəlib, səni çörəkləyib saxlayır.* Ə.Haqverdiyev. *Nəbi özünü karlığa vurub, ona yaxın galmasını əli ilə işarə edir.* “Qaçaq Nəbi”.

20. “Özünü”, “özlərini”, “özümüzü” sözleri ilə – soxulmaq, girmək, bir şeyin içorisinə atılmaq, dalmaq, cummaq, yönəlmək, üz tutmaq. *Özünü sürüyə vurdu. Özlərimi meşyə vurdular.* – [Nəbi:] *Uşaglar, yerimiz açıldı. Zalim usağı bizi qıracaq, atları minib, özümüzü düşmənin qoşununa vuraq!* “Qaçaq Nəbi”. Eyvaz kişi özünü çaya vurdu. Ə.Vəliyev.

21. Sancmaq, çalmaq. *İlan vurmaq.* Əqrəb vurmaq. – *Əziziyəm, qan damar; Ari vurar, qan damar; Kasıbılıq adın çəkmə; Ürəyim qan damar.* (Bayatı.) [Səadət xanım:] *İlan vuran yatar, amma mənim yuxum gəlməz.* N.Vəzirov.

22. Calamaq, aşılıamaq. *Peyvənd vurmaq. Aşı vurmaq.* – *Vurdुq ağaclarla biz peyvənd, calaqla.* Seyidzadə.

23. Kəsmək, kəsib gödəltmək. *Paltarın etyindən bir qədər vurmaq.* Dəllək saçımı vurdu. *Pambıq kollarının başını vurmaq.*

24. t-siz. Döyünmək, atmaq, işləmək. *Nəbzi vurmaq.* – *Yenə də bir vuraydı qəlbimiz gizli-gizli; Sən ey əsmər bənizli!* M.Müşfiq. *Bir soruş gör, heç ürəyim bir gün onşuz vurdumu?* Ə.Cəmil.

25. t-siz. Atmaq, fişqırmaq. *Fontan vurmaq. Fəvvərə vurmaq.*

26. Xüsusi cihaz və s. vasitəsilə yeritmək (maye, hava, qaz və s.). *Nasosla su vurmaq.* – *Həkim iynəni qaynadıb, Tahirin yumşaq ətinə penisillin iynəsi vurdu.* M.Hüseyin.

27. *dan.* Çevirmək, bir vahidi əsas götürərək hesablamaq. *Kağız pulu qızılı vurmaq.*

28. Bir sıra isimlərin yanına gətirilərək, ismin ifadə etdiyi mənə ilə əlaqədar mürəkkəb feillər və müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: dövrə vurmaq, zərər vurmaq, dəm vurmaq, el vurmaq.

29. "Vurdı" şəklində – birdən, gözlənilmədən. *İki gün çəkmədi, vurdı anam xəstə düşdü.* Mir Cəlal.

30. "Vurub" şəklində – çox-çox geridə buraxıb, ötüb, aşır. *Trest müharibədən əvvəlki həcmi vurub keçəcəkdir.* Mir Cəlal.

VURNUXMA 1. "Vurnuxmaq"dan *f.is.*

2. *is.* Təlaş, təşviş, həyecan, cəxnaşma.

□ **Canina vurnuxma salmaq** – qorxuya salmaq. *Bu görünlən işlərin hamısı düşmənin canina vurnuxma salmışdı.* Ə.Vəliyev.

VURNUXMAQ *f.* 1. Boş-boşuna o tərəf-bu tərəfə getmək; qurdalanmaq, yerində hərəkət etmək, boş-boşuna daim hərəkətdə olmaq, əlləşmək, çalışıb-çapalamaq. *Səhərdən axşamadək vurnuxmaq.* – [Dayım] sonra yənə bir o tərəf-bu tərəfə vurnuxdu. C.Məmmədquluzadə. ...*Həmişə görərdin ki, [Əsgər] ülgic-bülövünүү xurcuna qoyub, tülənmış sarçə kimi vurnuxur.* B.Talibli. *Mahmud indi hospitalın uzun dəhlizində sağa-sola vurnuxur, şəfqat bacısını axtarırdı.* Ə.Thülbəsən.

2. Təşviş düşmək, telaşa düşmək, həyecana düşmək, nə edəcəyini bilməmək, özünü ora-bura vurmaq. *İndi neçə saat idи ki, əri getmişdi. Gec gəldiyindən, arvad iztiraba düşüb vurnuxurdu.* Ə.Haqverdiyev.

VUR-TUT Cəmi, hamisi, ancaq, var-yox. [Saqqlulu:] *Vur-tut səkkiz manat pul var idi.* C.Cabbarlı. [Baxış oğlu Həsənin] anası isə gözünün yaşını töküb, *vur-tut bir dənə balasının əlindən getməsinə ağlayırdı.* B.Talibli. [İdris] *burada olanda dəstəmizdə iyirmi adam vardi. Ancaq indi vur-tut səkkizi qalıb.* M.Hüseyn.

VURUB-YIXAN *sif.* Azığın, qudurğan; şüluqcu, dəcəl, zərər verən (bəzən qoçaq, qorxmaz mənasında da işlənir). *Teymur ağa həm məşhur kefçi, həm də nüfuzlu və vurub-yixan cavanlardan idi.* M.S.Ordubadi. *Səfər doğrudan da qızların xoşuna gələnlərdən deyildi.*

Fəqir, başısağı bir oğlandı, vurub-yixan deyildi. Ə.Haqverdiyev.

VURUQ *is.* *riyaz.* Vurma əməlində: iki və ikidən çox bir-birinə vurulan ədədlərdən biri.

VURULAN *is.* *riyaz.* Hesabda: tam ədələrin vurulmasında eyni toplanan kimi təkrar edilən ədəd.

VURULMA¹ "Vurulmaq"¹dan *f.is.*

VURULMA² "Vurulmaq"²dan *f.is.*

VURULMAQ¹ *məch.* 1. Zərbə endirilmək. *Ağac ilə vurulmaq.* // Döyülmək, kötəklənmək.

2. Çalınmaq, qaxılmaq, soxulmaq. *Paya vurulmaq. Taxtaya iki mix vurulmuşdur.*

3. Güllə ilə vurulub öldürilmək. *Ovda ikicə quş vuruldu. – Üzvlərdən Hacı Mirzə Həsən vuruldu.* M.S.Ordubadi. *Kəndxuda çox qorxaq adamdı. Uryadnikin vurulmağı onu bütütün haldan çıxarmışdı.* M.Hüseyn. // Güllə ilə və ya başqa bir şeyle vurulub yaralanmaq. *Ceyran ayağından vurulmuşdur.*

4. Dayadılmaq, qoyulmaq, dirədilmək. *Dəstək vurulmaq. Dayaq vurulmaq.*

5. Taxılmaq, keçirilmək, bağlanmaq. *Cidar vurulmaq. Buxov vurulmaq.*

6. Sərrast atılaraq toxundurulmaq, dəydiləilmək. *Hədəf vurulmuşdur.* // Güllə və s. ilə zədələnmək. *Vurulan təyyara qudurmuş iki kimi ulaya-ulaya yerə getdi.* Ə.Vəliyev.

7. Yüklənmək, yıgilmaq, qoyulmaq, doldurulmaq. *Vagonlara yüksək vurulub qurtardı. Məsina iki ton yüksək vurulmuşdur.* Anbarlara on tonlarda bugda vurulub.

8. Taqqıldadılmaq, döyülmək. *Səhər çay içərkən qapı vuruldu.* M.S.Ordubadi.

9. Çalınmaq, eşidilmək. *Zəng vuruldu. Bir neçə dəqiqə sonra qulluqçu Rüstəməzəyin yanına qonaq gəldiyini xəbər verdi.* Cəmənzəminli. *Üçüncü zəng vurulurdu.* Camaat tamaşa zalına açıldı. S.Rəhman.

10. Sürtlənmək, çökilmək, yaxılmaq. *Qapıya təzə rəng vurulmalıdır.*

11. Yapıdırılmaq, asılmaq, bənd edilmək. *Divarlara elan vurulmuşdur.* – *Kinoların qabağına nümayiş etdirilən filmlərin şəkilləri vurulmuşdu.* M.Ibrahimov. *Qəhvəyi telefon qutusu Miçurinin portretinin düz altından divara vurulmuşdu.* M.Hüseyn.

12. *riyaz*. Artırılmaq, zorb edilmek. *İki beşə neçə dəfə vurulmuşdur? İyirmi ikiyə vuru-*
larda qurx alınır.

13. Calanmaq, aşılanmaq. *Calaq vurulmaq.*
Qələm vurulmaq. Aşı vurulmaq.

14. Kəsilmək, kəsilib gödəldilmək, qısal-

dılmış. *Paltonun ətəkləri bir qədər vurul-*
malıdır.

15. Cihaz və s. vasitəsilə yeridilmək (maye, hava, qaz və s.). *Balona hava vurulmaq.*
Nasosla su vurulmaq. İynə vurulmaq.

16. *dan*. Bir vahid əsas götürülərək hesab-

lanmaq. [Soltan:] *Hədiyyələri hesabladım.*
Qızılı vurulsa, beş yüz min dinar qiyməti var.
M.Hüseyin.

17. Bir sira isimlərin yanına gətirilərək ismin ifadə etdiyi mənə ilə əlaqədar mürəkkəb feiller ve müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: *yamaq vurulmaq* (*yamaqlanmaq*), *nal vurulmaq* (*nallanmaq*), *əl vurulmaq* (*toxu-*
nulmaq).

VURULMAQ² f. Bənd olmaq, aşiq olmaq, möftün olmaq, həddindən artıq sevmək. *Qa-*
zamat qulluqçularından birisi Həcərə vuru-
lur. “Qaçaq Nəbi”. [Əsgər] *isə Züleyxanın*
sərv qamətinə vurulmuşdu. C.Cabbarlı. *Can,*
usta, mən bir çəlik yay kimi qurulmuşam;
Ürəkdən ahugözlü bir qızı vurulmuşam.
M.Müşfiq.

VURUM is. Sərrast vurma. *Ağalıq verim-*
lədir, igidlilik vurumla. (Ata. söyü).

VURUŞ is. 1. Vuruşma; dava, müharibə,
döyük. *Qılinc vuruşundan, güllə səsindən;*
Yuvadakı quşlar uçhauç oldu. (Qoşma). *Vurus*
meydanında vuruşmağa çıx. S.Vurğun.

2. Vurma terzi, zərbə. *Vuruşun kor vuru-*
şuna oxşamır. (Ata. söyü).

3. Vurma, tiqqılı. [Turxan bəy:] *Bu saatın*
hər vuruşu həyatınız üçün ən müdafi bir zorba
deməkdir. H.Cavid. *Qələm əldə ilhamını din-*
lərkən; Sən qəlbimin vuruşundan yarandın.
Ə.Cavad.

VURUŞAN f.sif. Döyükən, savaşan, dala-

şan, çarpışan, dava edən. *Düşmənlə vuruşan*
qoşun. // İs. mənasında. *Vuruşanları arala-*
maq. – *Ofiser gördü ki, dava yaman qızışb,*
bunların heç birinin vecinə gəlmir, əmr [etdi]
ki, vuruşanları gülləyə bassınlar. H.Sarabski.

VURUŞDURMA “Vuruşdurmaq”dan *f.is.*

VURUŞDURMAQ icb. Bir-birinin üzərinə salışdırmaq, savaşdırmaq, aralarına dava sal-

maq. *Dostları vuruşdurmaq.*

VURUŞQAN sıf. Cox vuruşan, döyükən,
savaşçı; vuruşağı, savaşlığı sevən. *Vu-*
ruşqan uşaq.

VURUŞMA 1. is. Döyük, çarşıma, dava,
savaş, savaşıma. *Fəxrəddinlə turanlıların vu-*
ruşmaları bir saatdan artıq çəkdi. M.S.Ordu-

badi. *Vuruşa zamam hər iki tərəf böyük tələ-*
fat vermiş(di). A.Şaiq. *Bu vuruşmalarda ən*
çox əzab-əziyyət çəkən, ölən zəhmətkeş adam-
lar olurdu. S.S.Axundov.

2. “Vuruşmaq”dan *f.is.*

VURUŞMAQ f. 1. Döyüşmək, savaşmaq,
çarşımaq. *Düşmənlə vuruşmaq.* – *Gəl indi*
cəbhəyə, yoldaş olaq biz; *Bir cüt aslan kimi*
vuruşaq qoşa. S.Vurğun.

2. Dalaşmaq, kötəkləşmək, bir-birini vurmaq (yumuşqla, ağacla və s. ilə).

3. məc. Bir şey uğrunda mübarizə etmək,
bir şeyi əldə etməyə ciddiyətlə çalışmaq.
Bol məhsul uğrunda vuruşmaq.

4. məc. Mübahisə etmək, höctələşmək,
bəhsəşmək. *Mollayev savadlı adamlarla vu-*
ruşanda daha amansız olurdu. M.Hüseyin.

VÜCUD is. [ər.] 1. Olma, varlıq, mövcud
olma, var olma. *Bəs bunların vücudu nəyə*
lazımdır! M.F.Axundzadə. *Kəndlilər onun*
[Xəlilin] vücudunu özləri üçün bir nemət
bilirdilər. S.Hüseyin. □ **Vücuda gəlmək** –
əmələ gəlmək, meydana gəlmək, ortaya çıx-

maq, törəmək. *Hüsniün kitabətindən gəldi*
vücudə aləm. Nəsimi. [Əhməd] bu uzun müddət
icində *Bakıda nə kimi bir dayışıklık*
vücudə goldığını görmək, bilmək istəyirdi.
A.Şaiq. **Vücuda götərmək** – yaratmaq, törət-

mək, meydana getirmək.

2. Cisim, bədən, orqanizm. [Fəxrəddin:]
Yox, o deyil, mənim sevgilimin boyu bundan
daha ucadır, vücudu daha böyük tənasiübə
malikdir. M.S.Ordubadi. [Qadının] *qarabığ-*
dayı üzündə bir dirilik, yanaqlarında vücu-
dunun sağlamlığından nəşət edən bir qırmızılıq ..
mövcuddur. S.Hüseyin. *Vücudun möhkəm*
olması döyükçü üçün mühüm şərtidir. Mir
Cəlal.

3. Adam, şəxs. *Amma mən elə başa düşmədim ki, bu yavuqlarda vəfat edən bir vücudun barəsində o qədər çığır-bağır saldılar.* C.Məmmədquluzadə. *Məşədi Səttar dedi: – Bu da bir tıhaf vücuuddur.* Ə.Haqverdiyev. *Gözümüz qarşısında mələk qədər məsum bir vücud od içində yanır.* S.Hüseyn. [Səfər bəy:] *A kişi, Mirzə Turab, sənə kişi kimi söz deyirəm, siz iki gardaşınız, ikiniz də alım vücudunuz.* B.Talibli.

VÜCUDLU *sif.* Bədənli, gövdəli, cüssəli, əndamlı. *Qız ucaboylu, sağlam vücdulu, sarısaçlı bir rus qızı idi.* M.S.Ordubadi. *Qasım ağa qalxıb qapıya çatmamış, qələmkar pərdə qaldırıldı, içəri ortaboylu, dolğun vücdulu gözəl bir qadın girdi.* Çəmənzəminli. *Rəisi onu [Rzani] uzunboylu, təqribən səkkiz put ağırlığında dolğun vücdulu bir ağaya təqdim etdi.* M.Ibrahimov.

VÜCUDNAMƏ *is.* [ər. *vücud və fars*. ...namə] Folklorda: insanın doğuldugu gündən son gününə qədər keçirdiyi həyatın ayrı-ayrı mərhələlərini eks etdirən aşiq şerif forması. *Vücdudnamənin ən gözəl nümunəsini Aşıq Bozalqanlı vermişdir.*

VÜKƏLA [ər. “vəkil” sözünün cəmi] *köhn.* Vəkillər.

VÜQAR *is.* [ər.] Öz heysiyyətini, mənlini yüksək tutma, mühafizə etmə; təmkin, ağırlıq, ciddiyət, başıucalıq. *Qartalgözü Əmirxanın baxışlarında; Bir kişilik, bir də vüqar oxuyur gəlin.* S.Vurğun. [Qohrəman:] *Onlara nə qədər həyəcanlı olsalar da, özlərini yaxşı saxlayır və vüqar göstərildilər.* H.Nəzərli. // məc. Əzəmət, böyüklik. *Poznamusdır vüqarını nə qasırğı, nə tufan.* S.Rüstəm. *Bir vüqar duyaraq onun səsində; Yer-göy alqışladı bu qohrəmanı.* M.Rahim. *Bu heykəlin vüqarı bölliye aşkar olduqca, qəribə təsir edirdi.* Ə.Əbülhəsən.

vüqarla *zərf* Əzəmətlə, başını dik tutaraq, təmkinlə. *Bir qaya başına qartal qonaraq; Dayanmış yənə də sakit vüqarla!* S.Vurğun. *Rüstəm.. bir dilək üçün heç kəsin qabağında qəddini əymir, vüqarla öz əlinə baxırdı.* S.Rəhimov. // məc. İftixarla. *Dünya gözəlləşir, dəyişir aləm;* Əmür yollarını vüqarla keçdim. B.Vahabzadə.

VÜQARLI *sif.* Öz heysiyyətini, mənliyini qoruyan; təmkinli, təşəxxüslü, ağır, başıucu, məğrur. *Vüqarlı adam.* – *Baş-başa çatılmış bu goca dağlar; Vüqarlı qəlbimtək bu uca dağlar.* S.Vurğun. [Möhsin müəllim:] *Necə ola bilər ki, o vüqarlı müəllim, 300 uşağı qayğıkəs manəvi atası, bu ətrafin yanın çırığı birdən-birə sönsün?* S.Rəhimov. // Zərf mənasında. *Özünü vüqarlı tutmaq.*

VÜQARLILIQ *is.* Təmkinlilik, ağırlıq, ciddilik, öz mənlik və heysiyyətini uca tutma, qoruma; başıucalıq. *Maral ayağa qalxanda Qara kişi onun vüqarlılıq verən dəriyaxalı qara drap paltosuna nəzər yetirdi.* Əbülhəsən.

VÜQARSIZ *sif.* Vüqarı olmayan, vüqardan məhrum; heysiyyətsiz. *Vüqarsız adam.*

VÜQARSIZLIQ *is.* Vüqarı, heysiyyəti olmama; heysiyyətsizlik.

VÜQU [ər.] *köhn.* Vaqe olma, baş vermə. *Hədisati-mütənəvvinin vüquundan sonra, Məhəmməd şah Səfəvi səltənəti öz oğlu Şah Abbasi-Əvvələ təslim etdi.* M.F.Axundzadə. *Bir qadın da .. ətrafında vüqu bulan hər bir şeyə gözaltı baxıb diqqət yetirirdi.* B.Talibli.

VÜQUAT [ər. “vüqu” sözünün cəmi] Vaqe olan hadisələr.

VÜQUF *is.* [ər.] 1. Xəbərdar olma, bilmə. 2. Durma, duruş.

VÜRUD *is.* [ər.] *köhn.* Varid olma, gəlmə, yetişmə, çatma, varma. *İrana əvvəl vüruddan Xəlinin zəkavəti, çapiqlığı, ayıqlığı Ağahüseyni təaccübə gotirdi.* Ə.Haqverdiyev.

VÜSAL *is.* [ər.] şair. Görüşmə, qovuşma; sevgilisinə çatma. *Ey Füzuli, kəsmə ol məhvəs vüsalından ümid.* Füzuli. *İstər vüsalını Vidadi xəstə; Üz xaka fərş elar, diiąya düşər.* M.V.Vidadi. *Dərmənsiz dardımı bulunmaz çar;* Miyassar olmasa vüsalın, Pəri. Mirzə Həsən. [Ənvər:] *Milyonlarcə gənclərin min bir həsrət və intizarla gözlədiyi vüsalın sahliginə!* Mir Cəlal. □ **Vüsalə yetmək (çatmaq)** – sevgilisinə qovuşmaq, istədiyinə qovuşmaq, nail olmaq. *Vüsalə yetməz əlim, zarü natəvan, ölüram.* Natəvan.

VÜSƏT *is.* [ər.] Genişlik. *Girdman məmləkətinin iki hökməndə bəsləyəcək qədər vüsstəti vardır.* M.S.Ordubadi. // Məc. mənada. *İnsanın fikir və xəyalının vüsstəti qarşısında*

yeni yollar tapmaq heç də çətin iş deyildir.
M.F.Axundzadə.

VÜSƏTLİ *sif.* Geniş.

VÜSƏTLİLİK *is.* Genişlik. *Qəhrəmanlıq [surətinə] xas olan vüsətlilik, Vətən və xalq səadəti yolunda aparılan şanlı mübarizələr kantata əsərlərində çox parlaq surətdə ifadə edilə bilər.* Ə.Bədəlbəyli.

VÜSLƏT *is. [ər.] sair.* Qovuşma; aşiqin öz sevgilisinə qovuşması; vüsal. *Əlbəttə, bular bu şəmi-fırqət; Bir şübh səadət ilə vüslət.* Məsihi. [Əziz bəy:] *İndi ki vüslət zamanı yaxınlaşır, arzuma çatacaq ümidi ilə xəyalımı xoş edib aram tutmuşam.* M.F.Axundzadə.

VÜSUQ *is. [ər.] klas.* Ürəkdən inanma, möhkəm inam, etibar, xatircəmlik. *Xanın onlara hər xüsusda vüsuqu var idi.* M.F.Axundzadə.

VÜSUL *is. [ər.]* Çatma, yetişmə, varma. *Şiraz tənbəkisi göndərdim, vüslündən məni xəbərdar eylə.* M.F.Axundzadə. □ **Vüsul olmaq** – çatmaq, yetişmək, varmaq, varid olmaq. [Fəxrəddin:] *Çox yaxşı, tənək çubuqları da ki vüslənən.* N.Vəzirov. [Nəcəf bəy:]

Bəradərim Nəcəf! Kağız yazıb Cavadnan göndərmişdin, gəldi, vüslənən oldu. Ə.Haqverdiyev. [Hacı:] Hacı Kazım Ələmşahova göndərdiyiniz kağız və pul qəpiyinə qədər gəlib vüslənən oldu. S.Rehimov.

VÜZƏRƏ *is. [ər. “vəzir” söz. cəmi] köhn.* Vəzirlər. *Və belə güman edirlər ki, [idarə və] politika elminin səltənətə əsla lüzumu yoxdur və lüzumu olsa da, onlar və onların vüzərəsi bu elmi fırəngin babasından da yaxşı bilirlər.* M.F.Axundzadə. *Vəqta ki damşətz, vüzərə oldu xəbərdar;* *Mütləq görəcəklər ki, cibışdanə zərər var.* M.Ə.Sabir.

VÜZÜH *is. [ər.] klas.* Aydınlıq, aşkarlıq; şərh və izaha ehtiyacı olmayacaq derəcədə aydınlıq (ba x **vəzəhlilik**). *Mirzə Əbdüllətif Təsuci farsı dilində pakızə və nəhayət vüzüh və cövdətdə tərcümə edibdir.* M.F.Axundzadə.

VZVOD *[rus.] hərb.* Rota, eskadron və ya topçu bölməsi və bu cür bölməni təşkil edən əsgər dəstəsi. *Vzvod komandiri. – Hacıyev Kəyan .. vzvoda yaxınlaşdı.* Ə.Əbülhəsən. *Fərhadın vzvodu xeyli iş görmüşdü.* Ə.Vəliyev.

Yy

Y Azərbaycan əlifbasının otuz birinci hərfi.
Bax **ye**

YA¹ *bağl.* Bölgü və ehtimal mənalarını bildirir (ya da, ya da ki, ya ki variantları da vardır). *Ya təmə kəs həyat zövqündən; Ya ləbiləlli-dilsizləndən keç. Füzuli. Ya buyur cəllada, ya çəkdir dara; Ya yetir darmana, iżzün bürrüüm!* Aşiq Ələsgər. *Bunu da ərz edirik ki.. məktubu Hacı Məcid əfəndi ya özü yazıb, ya öz yavuq adamlarının birinə yazdırıb..* C.Məmmədquluzadə.

YA² *nida* [ər.] Xitab bildirir. *Ya qismət!* *Ya mədəd! – Qədək aldım yaxalıq; Gəldi düşdü bahalıq; Can üzüb, yar sevmışım; Sən kömək ol, ya xalıq!* (Bayati). *Ver muradın bu Vaqifin, ya sənəm!* M.P.Vaqif. [Əsgər:] *Gəl, Əsgər, ya qismət de, bunu al!* Ü.Hacıbəyov.

YABA *is.* Ot, saman və başqa bu kimi şeyleri topmayı atmaq, qaldırmaq, habelə başqa işlər üçün uzun saplı, iki və yaxud daha da artıq dişi olan kənd təsərrüfat aleti. *Dəmir yaba.* – *Bostana girən porsuq yabani qəbul eylər.* (Ata, sözü). [Bəxtiyar] ..özünə bir yaba da ala biləcəkdi. S.Hüseyn. *Qızların, oğlanların, qoca və qadınların.. əlindəki dəvənəklər, taxta qırıqları, yabalar, bellər işə dişdü.* M.Hüseyn. // Rəqəmlərlə – yabanın götürə biləcəyi miqdarı bildirir. *İki yaba ot.* – *Yeganə giriş yoluna [Əlləzoglu] qəsdən su buraxıb, bir yaba tikan qoyubmuş ki, cuvar adlaya bilməsin.* İ.Hüseynov.

◊ **Yaba ilə dovğa içmək** – faydası, səmərsi olmayan işlə məşğul olmaq.

YABACI *is.* Balaca yaba.

YABALAMA “Yabalamaq”dan *f.is.*

YABALAMAQ *f.* 1. Yaba ilə otu, samanı və s.-ni götürürə bir yerə yiğmaq, toplamaq, yaxud atmaq.

2. Yaba ilə vurmaq.

YABALANMA “Yabalanaq”dan *f.is.*

YABALANMAQ *məch.* Yaba ilə qaldırmaq, toplanmaq, atılmaq.

YABALAŞMA “Yabalasmaq”dan *f.is.*

YABALAŞMAQ *qarş.* Yaba ilə bir-birini vurmaq; dalaşmaq. *Şərti şumda kəs, xırmana da yabalasma.* (Ata, sözü).

YABALATMA “Yabalatmaq”dan *f.is.*

YABALATMAQ *icb.* Yaba ilə yiğdirmaq, atdırmaq, qaldırmaq.

YABALI *sif.* Yabası olan, əlində yaba tutmuş. *Belli, dəhrəli, yabali, kılünglü, kürəklə adamlar bir-birinə qarışmışdır.* Ə.Vəliyev.

YABALIQ *is.* Yabanın götürə bildiyi miqdardar (adətən rəqəmlərlə). *İki yabaliq ot.*

YABAN *[fars.]* Çöl, biyaban, insan yaşamayan yer. ..*Yabana hürən köpəklərin xırxırı, hürüşü kəsmə-kəsma eşidilirdi.* S.M.Qənizadə.

◊ **Ağzımı yabana qoymaq** – boş-boş, hərzə-hərzə danişmaq, ağzına gələni danişmaq. **Sözüm yabana** – söhbət əşnasında “sözüm sənə deyməsin”, “sözüm sənə aid deyil” mənasında deyilən ifadə. *Sözüm yabana, arvadım qəzətləri gatırdı: aldım, baxdım.* C.Məmmədquluzadə.

YABANÇI *sif.* Özgə, yad. Yabançı adam. Yabançı ölkələr. – *Örində yabançı qadınlığını duydugu zaman Maya çılğincasına vuruşmaq, çarşılaşmaq istədi.* M.İbrahimov. [Sultan:] *Bilmirsən ki, hansı yabançı təsirlə belə [cavansılar] pozulurlar, qabaqlarında gözəl, günəşli bir yol dura-dura, nə üçün avantüraçılıq eləyirlər?!* İ.Hüseynov. // Tanış olmayan, aşna olmayan. [Qoca Baxşı:] *Oxuya bilməzsən, çünki bu hərflər artıq sənə yabançıdır.* C.Cabarlı. // İs. menasında. *Vətənin zindanı isə yabançıların sarayından şərəflidir.* M.S.Ordubadı.

YABANÇILIQ *is.* Yadlıq, özgəlik; yabançı adəmin halı.

YABANI *sif.* 1. Çöldə özbaşına bitən; vəhşi. *Yabani bitki. Yabani çıçək.* – *Sən sevgili vətənciyimin gül fidanısan; Sən bir gözəlcə qönçəsan, amma yabanısan.* A.Səhhət. // Cir. *Yabani mevə. Yabani armud.*

2. Əhliləşməmiş, vəhşi, yırtıcı. *Yabani pişik. Yabani keçi.*

YABANILAŞMA “Yabanilaşmaq”dan *f.is.*

YABANILAŞMAQ *f.* Vəhşiləşmək, yabanı hala düşmək; cırlaşmaq. [Çinar] *Azərbaycan-da yabanilaşmış şəkildə Zəngilan rayonunda, Bəsitiçay ətrafında yayılmışdır və bəzək məqsədi ilə küçələrdə, yolların kənarında və s.-da becərilir.* H.Qədirov.

YABI is. 1. Ariq, əldən düşmüş, yaraşıqsız at. *Dərvish yabısı hər evin yolunu tanıyar.* (Ata-sözü). *Qurbanəli bəy atını və Kərbəlayı Qasım yabisini minib düşdülər yola.* C.Məmmədquluzadə. *Kəhər olmasın, lap yabi olsun, mollaya bir at vacib idi.* Mir Cəlal.

2. məc. vulq. Ariq, sisqa, yeriyə bilməyən adam haqqında.

YABILAŞMA “Yabilaşmaq”dan f.is.

YABILAŞMAQ f. dan. vulq. Ariqlayıb qoçalmaq, əldən düşmek.

YABILIQ is. Yabi halına düşmüş atın hali.

YAD¹ sif. 1. Qohum olmayan, qohumluq və ya yaxınlıq əlaqləri ilə bağlı olmayan; özgə, kənar. *Yad uşaqlar.* Özünü yad adam kimi hiss etmək. – Bir gün kişi diqqət eləyi görür ki, övrəti gündüzlər ayağına corab geymir, .. yad kişilərin də yanında ayaqları çılpaq dolanır. C.Məmmədquluzadə. // İs. mənasında. *Yadlar buna nə deyərlər?* *Yadları özünə güldürmə!* – Bağrımı yandırdın oda; *Sirr sözümüz vermə yada.* Aşıq Ələsgər. *Taleyim belədir.* Xalqın yeddi arxa yadları ağzını açanda tərif tökürl... *Mənim.. doğma atam* ayığımdan çəkir. Mir Cəlal.

2. Öz vətoni, yeri olmayan; yabançı. *Yad şəhər.* – *Yad ölkədi, düşmən çoxdu;* Ərəb atı mən iştirəm. “Koroğlu”. [Sona] *Sən bu yad yerdə, yad adamin yanına niyə gəlibsan?!* M.F.Axundzadə. *Rüxsərə tənha olaraq bu qaranlıq vaxtda bu yad evə göndərildiyinin mənasını özünə aydın edə bilmirdi.* S.Rəhimov.

3. Ruhca, mahiyyətcə, görüşcə uzaq olan, zidd olan, hər hansı bir səbəbə görə yaxın ola bilmeyən; yabançı. *Bizə yad görüşlər.* – *İsmayıldızə təbiətən, diplomatik hiylələrə yad bir adamdı.* M.Hüseyin. □ **Yad olmaq** – təbiətinə, xasiyyətinə uyğun olmamaq, uzaq olmaq, heç bir münasibəti olmamaq. *Mənə heç vaxt yad olmadı;* *Sevinciniz, qəminiz; Xəyallarla nəfəs alan; Cavanlıq aləminiz.* B.Vahabzadə.

4. məc. Düşmən mənasında. *Qəza tutdu, qədər məni budadi;* *Ağlatdı dostları, güldürdü yadı..* Aşıq Ələsgər. ..*Dostun da sırını yada vermək namərdilikdir.* C.Məmmədquluzadə. *Yadların onda kəsilsin nəfəsi;* *Bürüsün hər tərəfi nəğmə səsi.* S.Rüstəm.

YAD² b a x **yaddaş.** □ **Yad edilmək** – yada salınmaq, anılmaq, xatırlanmaq. **Yad etmək (eləmək)** – yadına salmaq, xatirə getirmək, anmaq. *Kuyində məhrəm etdi rəqibi səfa ilə; Qəhr ilə etmadı məni həm yad, ağlaram.* X.Natəvan. *Hərdənbir ana dilini danışmaq ilə keçmişdəki gözəl günləri yad etməyin nə eybi var?* C.Məmmədquluzadə. **Yad olunmaq** – xatırlanılmamaq, yada salınmaq, anılmaq. **Yad(in)da saxlamaq (tutmaq)** – unutma maq, daim xatırlamaq, hafızosunda saxlamaq. *Bir şair sözünü yadında saxla;* *Bil ki, bu dünyada hünər qalacaq.* S.Vurğun. **Yada düşmək** – hafızədə, yaddaşda yenidən canlanmaq, xatirə gəlmək; xatırlanmaq. *Ac yadına düşməz, hər kim tox olur.* Q.Zakir. *Fikr etdikəcümələ bir-bir keçənləri;* *Yadə düşər, yanar ciyər, ağlaram.* M.V.Vidadi. *Bayaq fikirləşdiyim sözlərin heç biri yadına düşmədi.* M.Hüseyin. **Yada gəlmək** – b a x **yada düşmək** ..*Ela bir məqam və elə bir iş yadına gəlmir ki, müsəlman intelligentləri orada qorxaqlıq bütürə verələr.* C.Məmmədquluzadə. **Yada salmaq (gotirmək)** – hafızədə, yaddaşda canlandırmaq, xatirə getirmək. *Keçmişi yada salmaq.* – *Gedirəm, gəl ötür piyada məni;* *Qəlbində unutma, sal yada məni.* Molla Cümə. **Yaddan çıxməq** – hafızədən, yaddaşdan silinmək, unudulmaq. *[Çərkəz:] ...Ay Teyba, a qızım, əriştə yadında olsun haa, axşam siz-dəyəm.* İ.Məlikzadə. **Yadından çıxməq** – hafızesindən silinmək; unutmaq. *Bilmirəm haradan danışmaq istəyirdim, yadimdən çıxdı.* C.Məmmədquluzadə. [Mirzə:] *Cox raziyam sizdən.* Üç il bundan qabaq uşaqlar haqqında etdiyiniz yaxşılıq indi də mənim yadimdən çıxmır. Ə.Haqverdiyev. // **Yadimdadır** şeklinde – yadimdən çıxmamışdır, indi də hafızəmdədir, unutmamışam. ..*Bu da yadimdadır ki, tayamızın dal tərəfində itimiz yuvaya nisbət bir deşik qayrmışdı.* C.Məmmədquluzadə.

YADDAŞ is. Bir şeyi zehnində saxlamaq və yenidən təsəvvürdə canlandırmaq qabiliyyəti; hafızə. *Yaddaşı inkişaf etdirmək.* *Yaddaşı zəifdir.* Heç yaddaşım yoxdur. □ **Yaddaş dəftərçəsi** – yaddan çıxmasın deyə, bir

şeyi qeyd etmək üçün kiçik dəftərçə. *İclasda Cəmilənin dediyi misraları; Tapib yazdı o, dərhal yaddaş dəftərçəsinə.* B.Vahabzadə. **Yaddaş etmək** – yadında saxlamaq, yaxud yadında qalmaq üçün bir yerə qeyd etmək. *Deyilənləri bir dəftərə yaddaş et.* **Yaddaş kitabçası** – içorisində müəyyən bir sahəye, ixtisasa aid ən vacib məlumat olan kitabçası. [Gülşən:] *Yaddaş kitabçısını əlində bərk sixdi.* Ə.Vəliyev. **Yaddaşından çıxmaq** – yadından çıxmaq, unutmaq. *Cox yuxusuz gecələr sovuşsa da başımdan; Gözlərinin güllüsü çıxmayıb yaddaşından.* R.Rza.

YADDAŞLI *sif.* Yaddaşı, yaxşı hafızəsi olan. *Yaddaşlı uşaq.*

YADDAŞLILIQ *is.* Yaddaşı, yaxşı hafızəsi olma.

YADDAŞSIZ *sif.* Yaddaşı, hafızəsi olmayan; unutqan.

YADDAŞSIZLIQ *is.* Yaddaşı, hafızəsi olmama; hafızesizlik.

YADELLİ *sif.* Başqa ölkədən, yad ölkədən olan; yabançı. *Yadelli işgalçılardır.* – *Yadelli bir sah doğma yurda çapğına keçdi.* İ.Əfəndiyev. // İs. mənasında. *Guşələr göy gurladı, yer titrədir, sel oynadır; Göndərir yadelliyə imzalı şurman Çarigah.* B.Vahabzadə.

YADIRĞAMA “Yadırğamaq”dan *f.is.*

YADIRĞAMAQ *f.* Uzun müddət bir şeyi görmədiyi, işlətmədiyi, onunla məşgül olmadığı üçün ona əli yatmamaq; yaddan çıxarmaq, unutmaq, yadlaşmaq. *İlyas coxdan bəri sinqü ilə əvəz etdiyi, bir az da yadırğadığı qələmi barmaqları arasında bərk sixaraq, sarın şimal axşamının, başlanmaqdə olan ağ gecənin alatoran işığında yazırdı.* Mir Cəlal. *Nahag yərə adam hərbə qulluqdan-zaddan yadırğayır.* Ə.Əbülhəsən.

YADIRĞATMAQ *icb.* Yadırğamasına səbəb olmaq. *Eldar!..Atı tamamilə qəsdən yadırğatmışan.* Ə.Məmmədxanlı.

YADIGAR *is.* [fars.] 1. Xatirə olaraq verilən, saxlanılan, yaxud qalan şey. *Bu kitab sənəbzidən yadigar olsun.* – *Vaqifin və Vidadi-nin.. əşar və əbyatları.. gələcək nəsil üçün böyük yadigar məqamındadır.* F.Köçərli. [Dul qadın:] [Oğluma] *atadan yadigar olaraq bir bazubənd qalmışdı, qoluna bağlamışam.* Çəmənzəmənli. *Babalarımız burada yaşamış,*

burada ömür sürmişlər. Bu yurd onlardan bizə yadigar qalmışdır. Ə.Məmmədxanlı. // Hər hansı bir hadisəni, işi, adamı və s.-ni xatırladacaq, yaxud yada salmaq üçün vasitə olacaq şey. *Şeyx tək otaqda, Gülsümdən ya-digar qalan bir pişiyin müsahibəti ilə təbibşiz, dərmənətşər omrúnun axır saatını gözlayırdı.* Ə.Haqverdiyev. *İndi haman pələng dərisi məndədir. Atamızdan yadigar olduğu üçün saxlayram.* A.Saiq.

2. *məc.* Qalıq, nümunə. *Keçmiş dövrlərin yadigarı.* – *Məşədi Əhməd tamamilə əski hə-yatın bir yadigarı idı.* S.Hüseyn.

YADİGARLIQ *is.* Yadigar qalmağa yarar şey, yadigar verilmiş şey.

YADLAMA “Yadlaməq”dan *f.is.*

YADLAMAQ *f.* 1. *B a x yadlaşmaq.*

2. *Yada salmaq, yad etmək.*

3. *məh.* Bir-bir saymaq, sadalamaq. *Və baş-ladı bir-bir yadlamağa: qızıl üzüklər, qaş-daşlar...* C.Məmmədquluzadə.

YADLANMA “Yadlanmaq”dan *f.is.*

YADLANMAQ *b a x yadlaşmaq.*

YADLAŞMA “Yadlaşmaq”dan *f.is.*

YADLAŞMAQ *f.* Getdikcə yad olmaq, uzaqlaşmaq; qohumluq və ya yaxınlıq əla-qəsini itirmek.

YADLIQ *is.* Yad olma, yabançı olma; yabançılıq.

YADÖLKƏLİ *is. və sif.* Yadyerli, əcnəbi.

YADRO *is. [rus.] idm.* Yüngül atletika yarışlarında itələməklə tullamaq üçün polad, cuqun və büründən kürəvari alet.

YADYERLİ *sif.* Yadelli, qərib, gəlmə.

YAFƏSİ *sif.* Yafəslərə aid olan, onlara xas olan. *Yafəsi tayfalar.* □ **Yafəsi dillər** yaxud **yafəs dilləri** – akad. N.Y.Martin əvvəlcə Qafqaz dillərinin sami və hami dillərinə qohumluğunu göstərmək üçün tətbiq etdiyi, sonralar isə Aralıq dənizi hövzəsi və Ön Asiya-nın bütün ölü dillərinə, habelə Pireney və Pamir canlı dillərinə şəmil etdiyi dilçilik termini.

YAFƏS(İ)LƏR *cəm* [Bibliya əfsanəsinə görə: Nuhun üç oğlundan ən kiçiyinin, dün-yadakı tayfaların ulu babası, əcdadı sayılan Yafəsin adından] Qafqazın, Ön Asyanın, Aralıq dənizi ölkələrinin, Pireneyin bir hissəsində yaşayan, yaxud vaxtilə yaşaması

xalqlar qrupunun şərti adı (bu xalqlar qrupuna bəzi qədim tayfalar, habelə indiki xalqlar: abxazlar, basklar, gürcülər, çerkəzlər və b. daxildir).

YAĞ is. 1. Ev heyvanlarının südündən hasıl edilən, asan əriyən, yeyilən və xörek bişirmək üçün işlədirilən maddə. *Şit yağ (kərə)*. *Ərinmiş yağ. Camış yağı. Sarı yağ (ərinmiş yağ). İnək yağı.* – Yağdan sonra düyü tədarükünün dalına düşürlər, çünki plov düyüsüz olmaz. C.Məmmədquluzadə. *Hamımız süfrə başına oturub qatıq, yağ, qaymaqdan doyunca yedik.* A.Şaiq. *Pərsən ocağı alışdırıldı, tavaya yağ atdı.* M.Ibrahimov.

2. Ətin içində olan ağ və əriyən maddə; piy. *İç yağı. Quyruq yağı.* // Heyvanın dərişi altında qalın bir təbəqə təşkil edən piy maddəsi. *Yağ əridikən közün üstüne damcılaryib cizildayır, seyrək tiştü qalxıb sakit havada yayılır, həyati kabab iyi bürüyürdü.* İ.Hüseyinov.

3. Bəzi bitkilərin tumundan, çıçəyindən və ya meyvələrindən çıxarılan maddə, yağılı maye. *Günəbaxan yağı. Pambıq yağı. Zeytun yağı. Küncüt yağı. Xaşxaş yağı.* // Mineral mənşəli bəzi maddələrdən alınan yağılı maye. *Neft yağı. Maşın yağı.*

4. tib. Tərkibində yağ maddəsi olan bəzi dərmanların adı. *Sürtkü yağı.*

5. məc. dan. Fayda, xeyir mənasında.

◊ **Balıq yağı** – bəzi dəniz məməlilərindən alınan və müalicə məqsədi ilə işlədirilən yağ. *Həkim uşağa balıq yağı yazıb. Yağ çıxarmaq (tutmaq)* – südü çalxamaqla yağ hasıl etmək. Arvadların bir qismi maşınla yağ çıxarıır, o biri qismi isə südü mayalayıb pendir tuturdu. İ.Əfəndiyev. *Yağ kimi dan* – asanlıqla, maneəsiz. *Dinləyə-dinləyə “oxqay”lar deyir; Canina yağ kimi yayılır şeir.* S.Vurğun.

Yağ kimi ürəyinə yatmaq – çox xoşuna gəlmək, məmənun etmek, lezzət vermək. *Onun sözləri yağ kimi ürəyimə yatdı.* – Bağır ömründə birinci dəşəyi ki, Nurcabbara “şair” deyirdi və güman eləyirdi ki, bu söz Nurcabbarın ürəyinə sarı yağ kimi yayılmalıdır. İ.Məlikzadə. **Yağ salmaq** – 1) bişərək yağçı çıxməq. *Quymaq yağ salib;* 2) məc. kökəlmək. **Yağ yaxmacı** – üzərinə yağ sürtülmüş çörək parçası. *Rüstəm bay bir parça çörək*

götürüb özünə yağ yaxmacı qayrdı. Çəmənzəminli. **Yağ zavodu** – süddən yağ və başqa ağırtı hazırlayan zavod. **Yağa düşmək** – bax yağ salmaq 1-ci mənada.

YAĞABƏNZƏR sıf. Xüsusiyyətlərinə görə yağa oxşayan, yağ xassələri olan. *Yağabənzər maye.*

YAĞANLIQ is. məh. Yağıntı. Payız yağanlıqla girmişdi. Ə. Vəliyev.

YAĞAOXŞAR bax yağabənzər. Yağaoxşar maddələr.

YAĞAR bax yağıntı.

YAĞARLIQ bax yağıntılı. Düzülmüş damcılar, mirvari kimi; Yağarlıq illərin baharı kimi. H.K.Sanlı.

YAĞAYIRAN is. xüs. Tərkibində yağ olan maddəni tərkib hissələrinə ayırmak və ya onu yağdan təmizləmək üçün cihaz.

YAĞAYIRICI is. tex. Bəzi maşınlarda yağı ayıran cihaz.

YAĞ-BAL is. 1. Yağ və bal.

2. məc. Çox dadlı, lezzətli şey haqqında. [Ağsaqqal kişi] *şor-cörək tikəsini orduna basır, yağ-bal kimi şirin-şirin yeyirdi.* Mir Cəlal. *Qəzəb çəllayıñə barit tökənə; Qələmim yağ-ballıq eləyə bilmir.* M.Araz.

◊ **Yağ-bal içində yaşamaq** – gen-bolluq içinde yaşamaq, firavan həyat sürmək.

YAĞÇALAN is. xüs. Yağ istehsal edən işçi.

YAĞÇI is. Yağ istehsal edən və ya yağ satan adam.

YAĞÇILIQ is. Yağ istehsal etmə, yağ istehsalı. Yağçılıq işi.

YAĞDAN is. Yağ qoyulan və ya içərisinə yağ tökülen qab. *Yağdanda yağ yoxdur.* – *Kəyan bir burda traktoru Əliyə baxdı:* – Ə, yağdan zibillənmış traktor kimi orda nə tishatış salımsın? Hə! Ə. Əbülhəsən.

YAĞDIRILMA “Yağdırılmaq”dan f.is.

YAĞDIRILMAQ məch. 1. Yağmasına səbəb olmaq, yağmağa, tökülməyə məcbur edilmək. *Süni yağış yağdırılmaq.*

2. Tökülmək (hər tərəfə, çoxlu miqdarda). *Hər yandan meydana allı-güllü ipək yaylıqlar yağdırıldı.* M.Rzaquluzadə.

YAĞDIRMA “Yağdırmaq”dan f.is.

YAĞDIRMAQ icb. 1. Yağmağa, tökülməyə məcbur etmək. *Süni yağış yağdırmaq üçün qurğular.* Xəzri qar yağdırıldı. – *Hər dəfə mü-*

səlmanların müsəllaya çıxmaqları ilə Allah yağış yağdırısa, dəxi bundan sonra bir kəs dəli deyil ki, arx çıxartsın, kəhriz vurdursun. C.Məmmədquluzadə.

2. Külli miqdarda hər tərəfdən, aravermədən atmaq, tökmək, səpmək, saçmaq. *Güllə yağdırmaq*. – *Cəfa oxun mənə yağdırman, amcaq ey əflak; Demən ki, yeddi kəməndarə bir nişanə yetər*. Füzuli. // Saçmaq. *Günəş göyün bir qatindan* od yağdırır. M.Hüseyn. // Qoşulduğu sözün ifadə etdiyi şeyin coxluğununu, bolluğuunu bildirir. *Sullar yağdırmaq*. – *Şəmsiyyə uzun danişti, şikayətləndi və Pəhləviyə qarğış yağdırdı*. M.Ibrahimov.

YAĞI is. Düşmən. *Giryən dedi: "Ey gözüm çirağı; Vəhşilərə el, mənimlə yağı"*. Füzuli. *Ərz eləyim, bu sözümüz sağıdır; Yollarınız haramıdır, yağıdır*. M.V.Vidadi. *Bizik kəc yağının döşündən vuran; Azadlıq yolunda keşikçi duran*. S.Vurğun. □ **Yağı kəsilmək** – düşmən olmaq. *Cinovniklər rəhm edirmi sağrıra; Dostlarım özümə yağı kəsildi*. Aşıq Ələsgər. **Yağısı yarılmaq** – bərk qorxmaq, bağıri yarılmaq. *Pərişan olmasın bari sağıımız; Yüyürməkdən saf yarıldı yağımız*. Q.Zakir.

YAĞILIQ is. Düşmənlilik.

YAĞIN bax **yağıntı**. Üç ay var ki, yağıñ voxdur.

YAĞINLIQ 1. is. Yağışın çox olması; yağıntı. *Payız çox yağınlıq keçdi. – Bu il yağınlıq olduğundan, otlar vaxtından əvvəl göyərmiş, yazın ilqi nəfəsini duyandan sonra isə püsükürüb qalxmışdı*. İ.Sıxlı.

2. sıf. Yağmurlu, yağılı. *Maşınlar o yoldan sağa dönəmlə, sürəti azaltmalı, ..yağınlıq havaladara isə palçığa yapışib qalmalı olurdular*. Mir Cəlal.

YAĞINTI is. Yağış, qar, dolu və s. şəklində havadan yero düşən su qətrələri; yağmur. *Yeraltı suların mənbəyi atmosfer yağıntıları, çay sularıdır*.

YAĞINTILİ sıf. Yağıntısısı çox olan; yağmurlu. *Yağıntılı il. Yağıntılı yer*.

YAĞINTILIQ bax **yağıntı**. *Bu il yağıntılıqdır*.

YAĞIOTU is. bot. İriçəklilər qrupuna mənsub hündür ot bitkisi.

YAĞIR is. Bel sümüyünün üstündə əmələ gələn, gec sağalan dərin yara. [Eşşək] gör-

məyib axurunda hərgiz co; *Dalı yağır, dəxi ayağı cido*. S.Ə.Sirvani. [Qurban:] *Hər gün ölü-ölü qayut, belin olsun yağır*. Ə.Haqverdiyev.

YAĞIRLANMA “Yağırlanmaq”dan f.is.

YAĞIRLANMAQ f. Sürtülməkdən yara olmaq.

YAĞIRLATMA “Yağırlatmaq”dan f.is.

YAĞIRLATMAQ f. Yara etmək, yara açmaq, yağırlanmasına səbəb olmaq.

YAĞIRLI sıf. Yağıri olan, yarası olan. *Beli yağırlı at*.

YAĞIŞ is. Xırda su damlaları şəklində atmosfer yağıntısı; yağmur. *Güclü yağış. Yağış yağımaq. Yağış ara vermir. – Yağışın rütubəti səqfin ucan yerindən çəkilməmişdi*. C.Məmmədquluzadə. *Hələ tamam qurumamış yağış gölləri; Üzərində bulud-bulud uçur milçəklər*. S.Vurğun. *Səlim .. yağışa düşmüs bir şəhərliyə bələdçilik etdiyini danişdi*. Mir Cəlal.

◊ **Yağış kimi** – bolluq, çoxluq bildirir. *Təkdüy yağış kimi gözündən yaşı; On yeddiyə təzə çatırdı yaşı*. H.K.Sanlı. **Yağışdan çıxıb yağmura düşmək** məc. – bir çətin vəziyyətdən və ya hadisədən qurtarılınca çətin vəziyyətə düşmək.

YAĞIŞLAMA “Yağışlamaq”dan f.is.

YAĞIŞLAMAQ f. Yağış yağımağa başlaması.

YAĞİŞLİ sıf. Yağmurlu, yağış yağan, yağış olan. *Yağılı hava. – Baharı yağışlı olan illərdə; Xalıtlar döşəniib süslü çöllərdə...* H.K.Sanlı. *Yağılı bir bahar gecəsi idi*. M.Hüseyn. *Yağılı, soyuq bir gün idi*. S.Rəhman.

YAĞİŞLIQ is. 1. Yağış, yağmur. *Lənkəran yağılıq çox olan yerdir*.

2. Bax **yağmurluq** 2-ci mənənda.

YAĞİŞÖLÇƏN is. meteor. Bir yerə yağışın miqdarnı ölçmək üçün cihaz.

YAĞİŞSIZ sıf. Yağış olmayan, yağış düşməyən, yağış yağmayan. *Yağıssız yay*. // Zərf mənasında. *Payız yağıssız keçdi*.

YAĞİŞSIZLIQ is. Yağış olmama, yağış yaqmama, yağış düşməmə; yağış, yağmur olmadığı hal, vəziyyət; quraqlıq.

YAĞQABI bax **yağdan**.

YAĞLAMA “Yağlamaq”dan f.is.

YAĞLAMAQ *f.* 1. Üstünə yağı sürtmək, yağı çəkmək. Çəkməsini *yağlamaq*. – *Bəli, cəlladlar tənablari yağlayıb hazırladılar. "Koroğlu". Yüyəni, tapqırı bütün yağıladı; Qanırğaya təzə qayış bağladı..* H.K.Sanlı.

2. Yaxşı işləmək və ya paslanmamaq üçün yağı sürtmək, yağı silmək. *Tüfəngi yağlamaq. Maşını yağlamaq*.

3. *məc. dan.* Rüşvət vermək. // Qılığına girməyə çalışmaq; dile tutmaq.

◊ **Yağlayıb-ballamaq** – yalandan tərif etmək, dile tutmaq.

YAĞLANDIRILMA "Yağlandırlımaq"dan *f.is.*

YAĞLANDIRILMAQ *məch.* Yağa batırılmaq, yağı sürtülmək, yağı edilmək.

YAĞLANDIRMA "Yağlandırməq"dan *f.is.*

YAĞLANDIRMAQ *f.* Yağı etmək, yağa batırmaq, yağı bulaşdırmaq.

YAĞLANMA "Yağlanması"dan *f.is.*

YAĞLANMAQ *f.* 1. Yağı sürtülmək, üzərinə yağı çəkləmək. *Maşınlar yağlanır salınır, işə M.Rahim.*

2. Yağı batmaq, yağılı olmaq; kirlənmək. *Üst-başı yağlanıb. Paltarın yaxası yağlanıb.*

3. *məc. dan.* Köləmək, ətlənmək, piylənmək. *Qovurmalıq üçün saxlanılan bir cüt erkək o qədər yağlanmışdı ki, quyruqlarını çəkib apara bilmirdi.* Ə.Vəliyev.

4. *məc. dan.* Pullanmaq; pullu, varlı olmaq.

◊ **Gün yağlanmaq** *məh.* – Günəşin ən isti vaxtı haqqında. [Ələmdar:] *Mən axşamdan dükanın qabağında, o yastı daşın üstündə öz ciriq çıxama bürünüb yatmışam, bir də gün yağlananda ayılmışam.* S.Rəhimov. *Gün getdiçə yağlanır, qoyun kürnəcə bağlayır, köç dəhmərlənih gedirdi.* Ə.Vəliyev.

YAĞLATMA "Yağlatmaq"dan *f.is.*

YAĞLATMAQ *1. icb.* Yağı sürtdürmək, yağı çəkdirmək.

2. *f.* Kirlətmək, yağılı etmək, yağa batırmaq. *Üst-başını yağlatmaq.*

YAĞLAYICI *1. is.* Maşınları yağılayan fəhlə. *Yağlayıcı vəzifəsi.*

2. *sif. tex.* Maşınlara yağı tökməyə və ya yağılamaga məxsus. *Yağlayıcı nasos.* *Yağlayıcı cihaz.*

YAĞLI *sif.* 1. Yağı olan, tərkibində yağı çox olan. *Yağlı ət. Yağlı xörək. Yağlı balıq.*

– *Yadin oğlu yağlı aşa mehmandı; Dar gündən baxarsan ki, usandı. Aşıq Ələsgər. Ət bazarдан daşının mənzilə zənbil-zənbil; Elmədi mədələri yağlı qidanı təhlil. S.Ə.Şirvani. Axşamın toranında közərib parıldayan kömürrün üzərində şışlərə yağlı qabırğalar çəkilmişdi.* İ.Hüseynov. // Tərkibində yağı madəsi olan. *Yağlı bitkilər.*

2. Yağa bulaşmış. ..*Məmməd kişi kababı yeyib yağlı əlləri ilə biglərini eşdi.* S.Rəhman. // Üzerində yağı lekəsi olan; kırılı, çirkili. *Yağlı əsgiləri yumaq. Köynəyin boyunu yağlıdır.*

3. *məc. dan.* Pullu, varlı, gəlirli, yaxşı gəlir mənbəyi olan. *Yağlı yer.* – *Molla Xəlil düşüñürdü: hər üç, beş Quran oxudan Hacı Hüseyn kimi yağlı müştərilər Quranların sayını ixtisara salsalar, o zaman mədaxili birə-üç, birə-dörd azalacaqdır.* S.Hüseyn. Leylək Ələmdar çovğunun, azanın və zənglərin qat-qarış səslərinə qulq verir, onda yağlı bir qarət havası doğurdu. S.Rəhimov.

4. *məc. dan.* Kəsərli, tutarlı, təsirli, sıddətli. *Yağlı töhmət aldi. – Cəbhədə dəydimi ona yağlı, tutarlı bir kötək; Atəş alır, quduzaşır, dörd yanı qapır köpək.* Ə.Nəzmi.

◊ **Yağlı boy aross.** – tərkibində yağı olan rəssam boyası. *Vəzir taxt üzündə oturdu və bir müddət hamamın kəllə divarındaki yağlı boyaya ilə çəkilmiş əfsanəvi ənqə quşuna baxaraq fikrə getdi.* Ə.Məmmədxanlı. **Yağlı dil** – şirin, lakin yalan sözlər, aldadıcı dil. *Qərəz, o yan-bu yan, Xoca Əziz yağlı dilini işə salıb qorucuğunun hirsini yatırıdı.* "Koroğlu". [Qəhrəman:] *Mən [xanımın] hiyləgər və yağlı dilinə qarşı dərin bir nifrat hiss edirdim.* H.Nəzərli. *İndi Leylək .. o yağlı dili tapa bilərdimi?* S.Rəhimov.

YAĞLICA *1. sif.* Çox yağlı, olduqca yağlı. *Yağlıca ət. – Hətta namaz vaxtı da mömin müsələmanın fikri və zikri dolu olur yaxşıca, yağlıca bozbəş ilə.* C.Məmmədquluzadə.

2. is. bot. Gəven kitrəsi (bitki). *Bəzi yerlərdə gəven kitrəsini yağlıca da adlandırılar.* S.Sadiqov.

YAĞLIXƏMİR *is.* Xalq təbabətində: yaranın üstünə, yaxud ağrıyan yerə qoymaq üçün yağı ilə yoğrulmuş, yağı qatılmış xəmir. *Kərimin ayağına yağlıxəmir salıb yerə uzadardılar.* H.Sarabski.

YAĞLI-QARA *sif.* Yağlı, hisli və kirli; çirkli. // *məc.* Çirkin, kifir. *Onun yağlı-qara çöhrəsi* pörtüldü. Ə.Thübühəsən.

YAĞLILIQ *is.* 1. Yağlı şeyin hali, tərkibində yağı olma. *Ətin yağlılığı. Xörəyin yağlılığı.*

2. Yağa batmış (bulaşmış) şeyin hali; kirlilik.

YAĞLITƏRƏ *is.* Tərənin yeyilən növü; tərə.

YAĞLIVAÇA *is. məh.* Yanları hündür balaca qulplu tava.

YAĞLI-YAĞLI *sif.* 1. Cox yağılı, ləzzətli, dadlı, cox qidalı. *Yağlı-yağlı xörəklər.* – [Hacı Murad:] *Kafir uşaqları kafir, yeyin mənim yağılı-yağılı xörəklərimi.* S.S.Axundov.

2. *məc.* Şirin-şirin. *Koxanın gözü qazanda, yağılı-yağılı söhbətlərdən elədi.* S.Rəhimov. // Zərf mənasında. *Rüstəm dolamalı yollarla mənzil qət etmək üçün yağılı-yağılı danış qurtardığı zaman Qəhrəmanı dinişməyə, ondan təzə söz, yeni əhvalat eşitməyə çalışırı.* S.Rəhimov.

YAĞMA¹ “Yağmaq”dan *f.is.*

YAĞMA² *is.* Soyğun, qarət, soyğunçuluq, talan, çapovul. *Yağma etmək.*

YAĞMAQ *f.* 1. Havadan qar, yağış, dolu kimi şeylər düşmək, tökülmək. *Qar yağmaq. Dolu yağmaq.* – *Havalarda gözəl keçirdi, tez-tez yağış yağırdı.* C.Məmmədquluzada.

2. Cox miqdarda, arası kəsilmədən tökülmək. *Biz şəhərə girdiyimiz zaman şiddətli xəzri əsil, küçələrin tozunu havaya sovurur, göydən başımıza torpaq yağırdı.* A.Şaiq. // *məc.* Bir şeyin çoxluğunu, şiddətini, davamlılığını bildirir. *Üşyançılar qalib gələn kimi bizim olduğumu bu evə yağın güllələrin sayıl-hesabı olmayırdı.* H.Nəzərlı. *Göydən yerə zülm yağır;* *Cörək baha, vergi ağır.* S.Vurğun. // Bir şeyin bolluğuunu bildirir.

□ **Bərəkət yağmaq** – bolluq olmaq, artmaq, çoxalmaq. *Şəms padşahı dua-sına edib xəzinənin üstünə gəldi, açarları alıb işə başladı.* Onun vaxtında xəzinənin üstünə gündən-günə bərəkət yağıdı. (Nağıl).

3. *məc. dan.* Bir şeyi ifadə etmək. *Onun üzündən biçlik yağır.* *Sifatından nur yağır.* – *Yağır gözlərindən odlu ildürüm;* *Görəməmişdi Qozluq belə bir qırım.* H.K.Sanlı. *Hüzün və ciddiyət yağın çöhrəni bir anda iliq bir məm-*

nuniyyət ifadəsi qapladi. M.S.Ordubadi. *Kəsalət yağın vücudunun tərsinə olaraq çox cəld və quş kimi yüngül hərəkət edən ruznaməci İranpərəst tez qaçıb portfelini görtirdi.* M.Ibrahimov.

YAĞMALAMA “Yağmalamaq”dan *f.is.*

YAĞMALAMAQ *f.* Soymaq, qarət etmək, talamaq. // *məc. şair.* Əlindən almaq, məhrum etmək mənasında. *Səbrimi yağmaladı şövqin, qərarım qalmadı.* Nəsimi. *Xumar-xumar baxmağı gözlərin;* *Yağmalayıb solusağı gözlərin.* Q.Zakir.

YAĞMALANMA “Yağmalanmaq”dan *f.is.*

YAĞMALANMAQ *mach.* Qarət edilmək, soyulmaq, qəsb edilmək, zorla əlindən alınmaq.

YAĞMUR *is.* Yağış, yağıntı. *Yüngül, sərin meh əsir;* *Yağmuru birdən kasır.* A.Səhhət. *Payız mövsümü yaxınlaşduğu üçün havada yağmur olduğundan açıqda bulunan yay binasında heç bir yiğincəq yox idi.* S.Hüseyn. *Yağmur ara verdi, sevinib söylədim:* – Ay can! Quştək yeni bir nəğmə uçurtdum dodağım-dan. S.Rüstəm.

YAĞMURLU *sif.* Yağılı. *Yağmurlu hava.* *Payızın yağmurlu bir günü ididi.* – *Qiş mövsümü qayat soyuq, yağmurlu bir havada;* *Gördü ancaq arvad-uşaq qalmış kənddə, obada.* A.Səhhət.

YAĞMURLUQ *is.* 1. Yağılıqliq, yağılı hava. *Bu il cox yağmurluqdur.* – *Az qalib, lap az, ancaq buralar yağmurluq olan yerdidir,* *divarları korlaya bilər.* S.Rəhimov.

2. Yağmurdan (yağışdan) qorunmaq üçün geyim; pləş. [Sirat] *evə gəlib silahlandı.* Yağmurluğunu aldı. Ə.Thübühəsən.

3. Yağış sularının evin divarlarına axıb tökülməməsi üçün damın bir az kənara – aşagyı uzanın hissəsi.

YAĞMURÖLÇƏN *ba x yağışölçən.*

YAĞMURSUZ *sif.* Yağıssız. *Yağmursuz hava.*

YAĞMURSUZLUQ *is.* Yağıssızlıq.

YAĞÖLÇƏN *is. xüs.* Südün yağlılıq dərəcəsini ölçmek üçün cihaz.

YAĞ-PENDİR *is.* İçərisinə yağı və pendir qoyulmuş lavaş, çörək və s. [Qaraş] *bir az çörək və yağı-pendir bürmələyib yaylığa bağladı.* M.Ibrahimov.

YAĞ-RƏNG *is. dan.* Yağlı boyacı. *Evləri yağ-rəng etdirmək.*

YAĞSIZ *sif.* 1. Yağı olmayan, yağı az olan; yavan. *Yağsız ət. Yağsız xörək.*

2. Yağ tökülməmiş, yaxud yağ sürtülməmiş. [Fitnə:] *Ölkəsindən tutmaz xəbər; Yağsız çəraq çox tez sənər. A.Şaiq. [Qarı Mahmuda:] Qərnin da ki yağsız araba çarxi kimi cirildiyər. Ə.Thbülləsən.*

YAĞSIZLANDIRILMA “Yağsızlandırılmaq”*dən f.is.*

YAĞSIZLANDIRILMAQ *b a x yağsızlaşdırılmaq.*

YAĞSIZLANMA “Yağsızlanmaq”*dən f.is.*

YAĞSIZLANMAQ *b a x yağsızlaşlaşmaq.*

YAĞSIZLAŞDIRILMA “Yağsızlaşdırılmaq”*dən f.is.*

YAĞSIZLAŞDIRILMAQ *məch.* Yağsız hala salınmaq, yağı çıxarılmaq.

YAĞSIZLAŞDIRIMA “Yağsızlaşdırımaq”*-dan f.is.*

YAĞSIZLAŞDIRMAQ *f.* Yağsız etmek, yağsız hala salmaq, yağını çıxartmaq, yağını almaq. *Dərini yağsızlaşdırmaq.*

YAĞSIZLAŞMA “Yağsızlaşmaq”*dən f.is.*

YAĞSIZLAŞMAQ *f.* Yağsız hala gəlmək, yağı qalmamaq.

YAĞSIZLIQ *is.* Yağsız şeyin hali. *Ətin yağlılığı. Xörəyin yağsızlığı.*

YAĞTIKAN *is. bot.* Alçaqboylu tikanlı bitki; dəvətikani. *Pəncərələrin altında yağışkan bitmişdi.* İ.Hüseynov.

YAĞTUTAN *b a x yağıyan.*

YAĞYIĞAN *is. xüs.* Südün üzündən yağı yiğmaq üçün cihaz; yağıtutan.

YAHU nida [ər.] 1. Hey! Ey! Mənə bax! *Yahu, bura bax!* *Yahu, eşitmirsənmi!* – *Hərçi dad eylədi çoban, yahu!* *Eşidənlər dedi: yalandır bu!* M.Ə.Sabir. // Deyilən söza diqqəti cəlb etmek üçün işlenir. *Cahanda yox elə bir qüvvə baş əsim ona mən;* *Fəqət nə güclü, zəif bir vücud var, yahu?* C.Cabbarlı. // Rica, xahiş yerində. *Etməyin, yahu!*

2. *din.* Ya Allah, ay Allah (bəzən təkrar şəklində). □ **Yahu demək** köhn. – Allahı

imdada, çağırmaq, Allaha müraciət etmək. *Neçə padşahlar orda olub cəm; İki dərvisi yahu deyir dəmadəm.* Aşıq Ələsgər.

YAXA *is.* 1. Paltarın boyun keçən hissəsi, habelə bu hissəyə tikilən və boyunu əhatə edən parça zolağı. *Enli yaxa. Köynək yaxası. Kostyumun yaxası kirlənib. Sırmalı yaxa. – Mina kəmər xub yaraşır belinə; Yaxası qızıldan düymələnibdir.* Aşıq Ələsgər. *Məsum kişi arxalığının yaxasını düymələyə-düymələyə içəri girdi.* Mir Cəlal.

2. *B a x yaxalıq.* *Əlləzəoğlu qrafını götürüb yaxasını, dizlərini islada-islada su içdi.* İ.Hüseynov.

3. Sahil, kənar, tərəf. *Paris küçəsində, Nil yaxasında; Yenə al bayraqlı izdihamlar var.* S.Vurğun. *Səs verildi üsyana; Qarşidakı yaxadan, xəbər gəldi, baxsana; O yankı fabrikadən.* Ə.Cavad.

◊ **Yaxa açmaq** – 1) ölü üçün ağlamaq, yas saxlamaq. [Xortdan:] *Üç gün yaxa açıb taziyyədar olur.* Ə.Haqverdiyev; 2) qarğımaq, qarğış etmək. **Yaxa ələ vermək** – *b a x yaxasını ələ vermək.* **Yaxa ələ verməmək** – *b a x yaxasını ələ verməmək.* **Yaxa qurtara bilməmək** – xilas ola bilməmək, canını qurtara bilməmək. *Hətta kəndin ən zəngin qızları və yüzbaşının qızları belə, qadınların bu dedigodusundan, qas-gözündən yaxa qurtara bilməmişdilər.* C.Cabbarlı. **Yaxa qurtarmaq** – *b a x yaxasını qurtarmaq.* [Kərəmov öz-özünüə:] *Xeyr a!.. Bundan yaxa qurtarmaq çətin olacaq.* S.Rəhman. **Yaxa yırtmaq** – 1) başqası üçün çalışmaq, başqasını haqlı-haqsız müdafiə etmək. *Dost yolunda yaxa yırdım, baş açdım; Gecə-gündüz dadü bidad eylədim.* (Qoşma); 2) ağlamaq, fəğan etmək. *Yar odur ki, yarden sonra yar üçün;* Zülfadığda, yaxa yırtı, yara üz. Qurbani. *Bizim üçün bəzmü bərat yazarınlar;* Eşq əlindən yaxa yırtı ağlaram. Aşıq Menzur. **Yaxası əldə qalmaq** – üzərində məsuliyyət qalmaq, məsuliyyətdən qurtara bilməmək. **Yaxası ələ keçmək** – tutulmaq, girə keçmək, yaxalanmaq. *Tülək tərlən kimi havada süzən;* Sonra yaxan keçər ələ, pəhləvan! “Koroğlu”. **Yaxası(nı) qurtarmaq** – canı(nı) qurtarmaq, xilas olmaq, qurtulmaq. *Yaxası yaxşı qurtardı.* – Nə qədər çalışımsa, onun əlindən yaxamı qur-

tara bilmədim. M.Hüseyin. **Yaxasına keçmək** – yaxasından yapışmaq, tutub buraxmaq. *Keçib yaxaniza ölüümüñ əli; Hazirdır fəlakin qanlı çəngəli!* H.K.Sanlı. **Yaxasından əl götürmək (əl çəkmək)** – rahat buraxmaq, əl çəkmək, dəyib-toxum məməq, daha işi olmamaq. [Şamama Cadu:] *A gədə, itil cəhən-nəmə, yaxamdan əl götür.* Ə.Haqverdiyev. [Məmmədhəsən əmi arvadına] *Arvad, Allah xatirinə, əl çək mənəm yaxamdan.* C.Məmmədquluzadə. **Yaxasından yapışmaq** – 1) yaxalamaq, yapışmaq, tutub buraxmaq, əl çəkməmək. ...*Nə səbəbə avropalılar öz əməllərini kənarda qoyub, bizim yaxamızdan yapışblar?* C.Məmmədquluzadə. [Oğlan] *göz-ləyirdi ki, bu saat yaxamdan yapışacaq, kim bilir, nə çətin sual verəcək!* Mir Cəlal; 2) məsuliyyətə çəkmək, cavab istəmək. *Bu qaydanı mən qoymamışam, dəvədən böyük fil var, gedin, onun yaxasından yapışın.* "Kirpi". // **Yaxasından tutmaq** – 1) bax **yaxasından yapışmaq**; 2) inadla tələb etmək, bir işdən yapışib əl çəkməmək. [İndiki şairlər] *bir şeyin yaxasını tutub yüz cüra əlfaz və ibarə və istiarələr yolu ilə onu tərif və tövüsif etməyə sərfi-hümmət qılurlar.* F.Köçərli. [Əli əməniyyətəbaşı mübaşir Məmmədə:] *Nə tutmusun abconun yaxasından. Konyak da var, Şiraz şərabi da!* M.Ibrahimov. **Yaxasını buraxmaq** – bax **yaxasından əl çəkmək.** [Rauf Seydaya:] *Kağız ələ keçərsə, pək fəna...* Həm də Məcid əfəndi əsla yaxani buraxmaz. H.Cavid. **Yaxasını ələ vermək** – 1) özünü ələ vermək, tutulmasına, yaxalanmasına imkan vermək, yaxalanmaq, tutulmaq, ehtiyatsızlıq göstərmək; 2) məc. birinin tələbləri, xahiş qarşısında yumşaqlıq göstərmək, zəiflik göstərmək, qarşı dura bilməmək, təsir altına düşmək. **Yaxasını ələ verməmək** – özünü ələ verməmək, qaçmaq, yaxın durma maq, yayınmaq. **Yaxasını qırğışa (kənaraya) çəkmək** – bir iş qarışmamaq, məsuliyyətdən qaçmaq, özünü kənaraya çəkmək, boyun qaçırmamaq, imtina etmək. *Camalın anası əlayagını yiğidər ib Cənnət kişigilə elçiliyə getdi. Cənnət kişi yaxasını kənaraya çəkdi.* S.Rehimov. *Tahir açıq cavabdan yenə yaxasını kənaraya çəkdi..* M.Hüseyin. **Yaxasını qurtarmaq** – qurtarmaq, canını qurtarmaq. *Öylə aştədən*

yaxasın qurtaran olmazmı şad?

Füzuli. [Zeynal] *istəyirdi ki, yaxasını uşaqlardan qurtarıb onları analarına versin.* S.Hüseyin. **Yaxasını tanımaq** – dadanmaq, bir adama daim bir şey üçün müraciət etmək. *Dərd, qara gün yaxasını tanıyan; Biri mənəm, bir də varım, biləydim.* Molla Cüma.

YAXABƏND is. Yaxanı bağlayan düymə, ilmək və s. *Açılıb yaxabəndi; Ağ sinəsi qara baxın!* Aşıq Ələsgər.

YAXAC bax **yaxı.** [Müəssisə sahibi:] *Bu qutudakı yaxac atların dırnağı üçündür.* Yeni kəşf olunmuş bir şeydir. Çəmenzəminli.

YAXALAMA¹ "Yaxalamaq"¹"dan f.is.

YAXALAMA² "Yaxalamaq"²"dan f.is. *Qab-*lari yaxalama. Əllərini yaxalama.

YAXALAMAQ¹ f. 1. Yaxasından tutmaq, boğazından yapışmaq. *Cəllad Qəməri yaxala-yanda vəzir, vəkil və bütün əhli-məclis pad-sahin ayağına düşüb dedilər: – Şah, qəzəbini söndür!* (Nığıl). *Biz ayı vurulan yerə yetişər yetişməz itlər ayını yaxaladı.* A.Şaiq.

2. Tutmaq, ələ keçirmək, həbs etmək. *Oğruları yaxaladılar.* – *Sərdar Rəşidin evin-dəkilərin hamisini yatdıığı yerində yaxaladılar, onların hamisi sərxiş olub yatmışdı.* A.S.Ordubadi.

3. Tapmaq, haqlamaq, tutmaq (gedən yerde, qaçarkən, uzaqlaşarkən, yaxud bir iş görərkən). *Mehriban mütərəddid idi.* Bir istəyirdi ki, Zeynalın ardınca gedib onu Yelizavetanın evində yaxalasın. S.Hüseyin. // məc. *Gəlib yetişmək, başının üstünü almaq.* Əcəl onu yaxaladı. – [Abbas:] *Məmiş, mən altmışı yaxalamışam.* M.Hüseyin. // məc. Rast olmaq, rast gəlmək, tuş gəlmək. *Tərs kimi güllə həmisə elə qorxığı yaxalayır.* M.Hüseyin. *Külək [Giləni] eyvanda yaxaladı.* Ə.Vəliyev. *Bir dəfə çobanı cöldə yağış yaxalayır.* Ə.Sadiq. // Məc. mənənda. *Adamlar Kür çayını elə buradaca yaxalamaq, cilovlamaq qərarına gəlmişlər.*

YAXALAMAQ² f. Təmiz su ilə yumaq, hər tərəfinə su axıtmaq, suya çəkmək. Əllərini yaxalamaq. *Boşqabları yaxalamaq.* – [Qızıl-qışun] *balaları bir qədər böyüdükdən sonra, ovladığı quşu su kənarına alar, tüklərini yollar, cəmədəyi suda təmiz yaxaladıqdan sonra parçalayıb balalarının qabağına atar.* A.Şaiq.

YAXALANMA

[Rüstəm:] *A bala, bir o çayniki yaxalayıb dəmlə görək.. M.İbrahimov. Arvad samovarı çölə çıxardı, külünü boşaldıb yaxaladı, su töküb kömür saldı.* Ə.Vəliyev.

YAXALANMA¹ “Yaxalanmaq¹”dan *f.is.* Caninin yaxalanması.

YAXALANMA² “Yaxalanmaq²”dan *f.is.* Qab-qasığın yaxalanması.

YAXALANMAQ¹ *məch.* Ələ keçirilmək, tutulmaq, həbs edilmək, yaxası ələ keçmək. *Cinayətkar yaxalandı.* – *Xain yaxalandı ən nəhayət.* H.Cavid. [Şamogili] *taqib edən ol-sayıdı, tez yaxalana bilərdilər.* S.Rəhimov.

YAXALANMAQ² *məch.* Təmiz su ilə yulmaq, suya çəkilmək. *Qablar yaxalandı.*

YAXALAŞMA 1. “Yaxalaşmaq”dan *f.is.*

2. *is.* Dalaşma, dava. *Yaxalaşma başlandı.*

YAXALAŞMAQ qarş. Bir-birinin yaxasından tutub dalaşmaq.

YAXALATMA¹ “Yaxalatmaq¹”dan *f.is.*

YAXALATMA² “Yaxalatmaq²”dan *f.is.*

YAXALATMAQ¹ *icb.* Tutdurmaq, həbs etdirmək. [Milyonçular] *bu gün bir üşyançını yaxaladırrı, sabahı o biri inqilabçıya tindalı güllə atdırır, birisi gün baş qaldıran kəndi oda-alova tutdururdular.* S.Rəhimov.

YAXALATMAQ² *icb.* Yaxalama işi gör-dürmək (*bəx yaxalamaq²*). *Qab-qasığı yaxalatmaq.*

YAXALI *sif.* Yaxası olan. *Rüstəm bəy – rus intelligent libasında: yəni pidjak, jilet, nişastalı yaxalı köynək, boğazında qalstuk...* C.Məmmədquluzadə.

YAXALIQ 1. *is.* Geyimin, yaxanı, boğazı, döşü örtən hissəsi. *Yaxalığının üstündən bağladığı qalstuk bütün döşünü örtəcək qədər enli idi.* M.S.Ordubadı.

2. *sif.* Paltar yaxası üçün yararlı, münasib, kifayət edən. *Yaxalıq xəz.* Bir yaxalıq dəri.

YAXALIQLI *sif.* Yaxalığı olan. *Təzə uzun-boğaz çəkmalarda, qalife şalvarda və iki döş cibi olan beli kamorlu yaxalıqlı köynəkdə Şirzad yaraşlıq idı.* M.İbrahimov. [Şamama] *göy dəri yaxalıqlı paltosunun yaxasını açma-mış(di).* Ə.Əbülhəsən.

YAXALIQSIZ *sif.* Yaxalığı olmayan. *Yaxalıqsız köynək.*

YAXANTI *is. dan.* Yuyulmuş qabın bulanıq, çirkli suyu; qab suyu. *Qab yaxantısı.*

YAXIB-YIXMAQ

YAXARMA “Yaxarmaq”dan *f.is.*

YAXARMAQ *f.* Adətən “yalvarmaq” feli ilə birlikdə işlənərək, israrla yalvarmaq mənasını bildirir. [Qoca kəndlisi:] *Bir xan ki rəiy-yəti qaramal kimi qulağından tutub sata, ona nə yalvarmaq, nə yaxarmaq!* Ə.Haqverdiyev. *Göygölü oğlunu düşmən apardı; Qoca nə yalvardı, nə də yaxardı.* R.Rza.

YAXASIAÇIQ *sif.* və *zərf* Döşüaçıq.

YAXASIZ *sif.* Yaxası olmayan. *Yaxasız köynək, bacası dam olmaz.* (Ata. sözü).

YAXDAN *is. məh.* Üzünə dəri çəkilmiş ağac qutu; sandıqça, mücrü.

YAXDIRILMA¹ “Yaxdirılmaq¹”dan *f.is.*

YAXDIRILMA² “Yaxdirılmaq²”dan *f.is.*

YAXDIRILMAQ¹ *məch.* Üzerinə sürdürlənmək, çəkdirilmək.

YAXDIRILMAQ² *məch.* Yandırılmaq.

YAXDIRMA¹ “Yaxdirmaq¹”dan *f.is.*

YAXDIRMA² “Yaxdirmaq²”dan *f.is.*

YAXDIRMAQ¹ *icb.* Bir şeyin üzərinə sürdürmək, çəkdirmək. *Dirzəyin üzərinə qatran yaxdırmaq.*

YAXDIRMAQ² *məch.* Yaxmağa, yandırmağa məcbur etmək, başqasına yandırmaq.

YAXI *is.* 1. Yağ xüsusiyyətləri olan maddə; yaxila, sürtüldə bilən hər cür maddə; sürtkü. // Sürtülen, yaxilan dərman.

2. Yağ sürtülmüş çörək parçası; yaxmac.

3. *incəs.* Firça ilə yaxılmış nazik rəng qatı.

YAXIB-YANDIRICI *sif.* 1. Bərk yandiran, çox isti; qızmar.

2. *məc.* Qəlbə əzab verən, ürəyi incidən, yandırıb-yaxan, bərk acıdan. *Yaxib-yandırıcı sözlər.* – *Ruhulquds mənə yaxib-yandırıcı bir məktub yazmışdı.* M.F.Axundzadə.

YAXIB-YANDIRMA “Yaxib-yandırmaq”-dan *f.is.*

YAXIB-YANDIRMAQ *f.* 1. Bərk yandırmaq. *Qızmar günüş üz-gözümüzü yaxib-yandırır.* – *Cəhənnəmə alovu kimi insanı yaxib-yandırıran Tehran istisina dözmək hünərdir.* M.İbrahimov.

2. *məc.* Mənənə incitmək, qəlbə əzab vermək, ürəyi incitmək, yandırıb-yaxmaq, bərk acıtmaq. *Onun sözləri adamı yaxib-yandırır.*

YAXIB-YIXMAQ *f.* Yandırıb dağıtmak, məhv etmək. [Nadir bəy:] *Həmcinsinə qıymağdan, yaxib-yixmaqdan zövq alanlar, baş-*

qasının fəlakətində səadət arayanlar birər adı cəlladdan başqa bir şey deyildir. H.Cavid.

YAXICI¹ *sif.* Bir şeyi yaxan. *Yaxıcı alət.*

YAXICI² *sif.* Yandırıcı, çox isti, çox qızın; qızmar. *Yaxıcı, amansız hərərət [Arazi] gündən-günər mum kimi əridib quru skeletə döndərmişdi.* A.Şaiq.

YAXIQ *is.* Yaxılmış, yanmış yer; yanğı.

YAXILAMA “Yaxılamaq”dan *f.is.*

YAXILAMAQ *f. məh.* Yaxmaq, sürtmək.

YAXILMA¹ “Yaxılmaq¹”dan *f.is.*

YAXILMA² “Yaxılmaq²”dan *f.is.*

YAXILMAQ¹ *məch.* Bir şeyin üzərinə sürtülmək, çəkilmək.

YAXILMAQ² *məch.* 1. Yandırılmaq.

2. *B a x yamb-yaxılmaq.*

YAXIN *sif.* 1. Məsaflə etibarilə çox uzaqda olmayan; yovuq (*uzaq qarşılığı*). *Yaxın çay. Yaxın yer. Evinizə yaxın mağaza. Yaxın aptekdən dərman al.* // *Zərf mənasında. Yaxın otur. Yaxın gal.* – Kəsikçi yaxına gəlcək *Telli xanum onun təpəsindən bir əmud ilişdirib öldürdü. “Koroğlu”. İnsan oğlu, uzaqlaşma, gəl yaxın; Başqa yerdə alınmasın sorağın.* M.Müşfiq. *Pərşən iki qızla çiyid dolu çuvalı yaxına götirdi.* M.İbrahimov. // *Qısa. Yaxın yol. Yaxın manzıl.*

2. Zaman etibarilə uzaq olmayan, tezliklə olacaq, yaxınlaşan; gələcəyinə, olacağına və s.-ye az qalmış. *Yaxın gələcək. Yaxın səfər. Yaxın görüşlərdə.* // *Qan qohumluğu və ya dostluq münasibəti ilə bağlı olan. Yaxın qohum. Yaxın dost. Yaxın yoldaş. – Telli, müəllimi özünə ən yaxın bir adam hesab edirdi.* S.Hüseyn. *Cox çəkməzdi ki, ev sahibinin qohum-əqrəbəsi, yaxın yoldaşlardan bəziləri yıgilardi.* Mir Cəlal. □ **YAXIN olmaq** – 1) dost olmaq; yaxınlaşmaq. *Böyükxanım Qulam xana yaxın olmaq üçün qəlbində vəsilələr axtarırdı.* M.S.Ordubadi; 2) aralarında sevgi, məhəbbət olmaq, yaxınlıq olmaq. // *İs. mənasında. Yaxın adam, dost; qohum. Mənim yaxınlarım;* 3) oxşar, benzər, çox oxşayan (benzəyən). *Məzmunca bir-birinə yaxın əsərlər. Bir-birinə yaxın dillər. Sarıya yaxın bir rəng. Yaxın görüsələr.*

4. Bilavasitə aidiyəti olan, dərindən məraqlandıran, ürəyinə görə olan, mənafeyini eks etdirən; doğma, əziz. *Bu kölgəli gecəni*

bayğın-bayğın seyr edir və ürəklərinə yaxın şeylərdən danışırlar. M.S.Ordubadi. *Ədbəbiyyat oxucuya, xalqa yaxın (z.) olmalıdır.* M.İbrahimov.

5. Mötebər, inanılmış. [Aslan bəy:] *Yaxın yerdən bilmışəm, özü xəbər göndərmiş.* C.Cabbarlı.

6. *zərf* Texminilik, təqribilik bildirir. Üç aya yaxın bir müddət. Saat beşə yaxındır. *Sabahə yaxın (sübh açılında). Axşama yaxın (gün qaralanda).* – Bir ilə yaxın idi ki, *Gül-pərinin zülmü davam edirdi.* S.S.Axundov. *Gecədən xeyli keçib, sübhə yaxındır artıq; Ey könül, dirlə, bahar öz qonağındır artıq.* S.Rüstəm. *Qafar yaşı əlliə yaxın olan, xirdəcə, ariq bir adamdı.* Ə.Əbülləhsən.

◊ **YAXIN durmaq** – 1) yaxınlaşmaq, yanına getmək; 2) köməyə gəlmək, el yetirmək, hümmət göstərmək. *Heç kəs ona yaxın durmadı.* **YAXIN durmamaq** – 1) yaxınınə belə gəlməmək, qotiyən iştirak etməmək, heç maraqcə göstərməmək. *İşə yaxın durmur;* 2) hətta el vurmamaq, meyil etməmək, toxunmamaq. *Yeməyə heç yaxın durmadı.* – *Əli-qulu lavaş arasında iki yanmış sümük götirdi, Məsmə ona yaxın durmadı.* Mir Cəlal. **YAXIN düşmək** – *b a x yaxın durmaq* 1-ci mənada. [Mehriban] *ərindən başqa bir [kisini] sevməyi bağışlanmayan bir qəbahət sanırdı.* Bu qəbahəti əxlaqa müxalif bildiyi üçün *Səlimə yaxın düşməkdən qorxur, mümkün olduğu qədər ondan qaçırdı.* S.Hüseyn. Nə qədər əlində dövlət var idisə, Əmiraslan *Gülpəriyə yaxın düşmürdü.* S.S.Axundov.

YAXINDA *zərf* 1. Yaxın yerdə, yaxınlıqda, uzaqda olmayıaraq. *Yaxında bir meşə var. Yaxında toy var.* – *Bu arada, yaxında dörd-beş əl siddətlə tapança atılır.* H.Cavid.

2. Bilavasitə yənəsi; yaxın. *Yaxında oyləşin!*

3. Az vaxt sonra, çox keçmədən; tezliklə, yaxın vaxtda, yaxınlarda. *Yaxında gələcəkdir.* *Yaxında kəndə gedəcəyəm.* – [Sənəmə:] *Necə? Yaxında toy eləyirsinmi?* Ü.Hacıbəyov.

4. Az zaman əvvəl, az müddət bundan qabaq. *Bu yaxında bir əhvalat olmuşdu.*

YAXINDAKI *sif.* Yaxında olan, qonşuluqda olan; yaxın. *Yaxındakı dükəndən ət al. Yaxındakı evlər.* – *Qacınlar hamısı yaxındakı şah tutluğaya tərəf yürüdüllər.* Ə.Vəliyev.

YAXINDAN *zərf* 1. Yaxın məsafədən, uzaqdan olmayaraq, yaxın yerdən. *Yaxindan görəmək*. *Yaxindan bir səs gəldi*. – [Qəhrəman:] *Mən heç vaxt xanımı yaxindan görməmişdim*. H.Nəzərəli.

2. Çox yaxın, yaxşı. *Yaxindan tanış olmaq*. *Onu yaxindan tanıyıram*.

YAXINGÖRƏN *sif*. 1. Gözü uzağı görməyən və ya pis görən.

2. *məc.* Uzağı, gələcəyi görə bilməyən məhdud adam haqqında.

YAXINLARDA *zərf* 1. Yaxın yerlərin bində, bu ətrafdıda (bəzən “bu” sözü ilə). *Eviniz bu yaxinlardadır*. *O, bu yaxinlarda yaşayır*.

2. Bu günlərdə, bir az əvvəl, az müddət əvvəl. *Yaxinlarda gəlmışdır*. *Yaxinlarda dissertasiya müdafiə etmişdir*. *Yaxinlarda, deyəsən, yağış yağğıb*. // Tez bir zamanda, yaxın bir vaxtda, bir az sonra, bu günlərdə. *Yaxinlarda yubileyi olacaq*. *Yaxinlarda əlli yaş tamam olacaqdır*. *Yaxinlarda gedəcəyəm*.

YAXINLAŞDIRILMA “Yaxınlasdırılmaq”-dan *f.is.*

YAXINLAŞDIRILMAQ *məch*. Bir şeyə yaxın edilmək, bir şeyin yaxınına götürilmək (qoyulmaq, çəkilmək); yanaşdırılmaq.

YAXINLAŞDIRMA “Yaxınlasdırmaq”-dan *f.is.*

YAXINLAŞDIRMAQ *f.* 1. Bir şeyin yaxınına çəkmək, yaxınına getirmək; bir şeyə yanaşdırmaq. *Başmaqlarını bir-birinə yaxinlaşdırmaq*. *Maşını qapıya yaxinlaşdırmaq*. *Şəfi dívara yaxinlaşdırmaq*. – *Arxitektor kreslosunu stola yaxinlaşdırıldı*. M.İbrahimov. // Aralarında daha six əlaqə və münasibət yaratmaq. *Nəzəriyyə ilə təcrübəni bir-biri ilə yaxinlaşdırmaq*. *Elmlə istehsalatı bir-biri ilə yaxinlaşdırmaq*.

2. *məc.* Aralarındaki ünsiyyəti daha da artırmaq, aralarında dostluq, yaxınlıq münasibəti yaratmaq. *Zəhmət onları bir-birinə yaxinlaşdırıldı*. – *Sənki bu təkrarlar [Ağca xanımı] oğluna – əllərini köksündə çataqlayıb yatan zəif, yetim və xəstə uşağa yaxinlaşdırıldı*. Mir Cəlal.

3. Zaman etibarilə tezləşdirmək.

4. Oxşatmaq, bənzətmək, uyğunlaşdırmaq. *Mali ən yaxşı nümunələrə yaxinlaşdırmaq*.

YAXINLAŞMA “Yaxinlaşmaq”-dan *f.is.* *Bir-biri ilə yaxinlaşma*. *Qişın yaxinlaşması*. – *Münəvvər xanım gözlərini açıb sübhün yaxinlaşmasını hiss edirdi*. M.S.Ordubadi.

YAXINLAŞMAQ *f.* 1. Hərəkət edərək bir şeyin yaxınına gəlmək, yaxın durmaq, yanaşmaq üzrə olmaq; yanaşmaq. *Gəmi sahilə yaxinlaşır*. *Qatar stansiyaya yaxinlaşdı*. Evə yaxinlaşmaq. *Dívara yaxinlaşib durdum*. – *Zeynal, yavaşça addımlar ilə Mehribana yaxinlaşdı*. S.Hüseyn. *Obaya yaxinlaşınca uşaqlar, bir neçə yaşılı qadın və kişi qarşımıza çıxdı*. A.Şaiq. *Əşrəf yavaşcadan sürüñüb kola yaxinlaşdı*. S.Rəhman. // Həmsərhəd olmaq, yanlayan olmaq. // Səs, işiq haqqında: getdikcə yaxşı eşidilməyə, görünməyə başlamaq. *Adamların hay-küyü yaxinlaşır*. C.Məmmədquluzadə. *Kəndimizin işqları getdikcə yaxinlaşırı*. İ.Əfəndiyev.

2. Vaxt, zaman və s. haqqında: çatmaq, yetişmək, olacağına çox az qalmaq. *Böhran yaxinlaşır*. *Bayram yaxinlaşmaqdadır*.

3. Yaxın əlaqə, ünsiyyət yaratmaq, yaxın olmaq, aralarından dostluq münasibəti yaratmaq. *Onları tanış edib yaxinlaşdırmaq lazımdır*.

4. Oxşamaq, bənzəmək, uyğun gəlmək.

5. *məc.* Yaxın olmaq, əlaqədar olmaq, mənafəyinə, telebina cavab vermek. *Ədəbiyyat getdikcə dəha artıq həyata yaxinlaşır*.

6. Yanaşmaq, öz münasibətini bildirmək. *Kərim heç bir zaman işə soyuqqanlı, sakit ürəklə yaxinlaşa bilmirdi*. M.İbrahimov.

YAXINLATMA “Yaxinlatmaq”-dan *f.is.*

YAXINLATMAQ *bax yaxinlaşdırmaq*.

YAXINLIQ *is.* 1. Məsafə etibarilə çox uzaq olmama, yaxın olma. *Qəsəbənin demir yoluna yaxinlığı*. *Bazarın evə yaxinlığı*. *Yolun yaxinlığı*. // Yaxın yer, ətraf. *Yaxinlıqda heç bir zihiyat görünməyir, quyulardan neft dartan dərin tulumbaların yeknəsəq səsləri eşidilirdi*. S.Hüseyn. *Bu vaxt, birdən yaxinlıqda oxunan bir mahni eşidildi*. İ.Əfəndiyev.

2. Zaman etibarilə uzaq olmama, yaxın olma; yaxinlaşma. *Qişın yaxinlığı*. *İmtahanların yaxinlığı*.

3. Yaxın münasibət, yaxın əlaqə; yoldaşlıq, dostluq münasibəti. *İnsanlar arasında yaxinlıq*. – [Müəllim və Tellinin] arasında ruhi bir yaxinlıq vardi. S.Hüseyn. *Rübəb ilə*

Vahid arasında ünsiyət doğduqca, yaxınlıq artdıqca Gəldiyevdə intiqam hissi alovlanırdı. Mir Cəlal. □ **Yaxınlıq etmək** – dostluq etmək, bir-birinə yaxın olmaq, yaxın əlaqə saxlamaq. *Eldar [Ceyran]* barəsində çox maraqlanır. Lakin yaxınlıq etməyə üzü gəlmir. S.Hüseyn. *Qurban Mərəndi* ilə [Firidun] bir daha yaxınlıq etmədi. M.İbrahimov.

4. Uyğunluq, oxşarlıq, bənzərlilik. *Tərcümənin orijinalə yaxınlığı*.

YAXIN-UZAQ sıf. ve zərf 1. Həm yaxın, həm uzaq, müxtəlif. *Bu xəbəri eisidən yaxınuzaq yerlərdən qəhvəçi dükəninin gəlib Qərib-in oxumasına qulaq asırdılar. “Aşıq Qərib”*.

2. Gec-tez. [Dərvish:] Nədənsə yaxın-uzaq Ruqiyəyən mənə vasil olmasına könlüm mənə anlatmışdı. A.Divanbəyoglu.

YAXIŞMA “Yaxışmaq”dan f.is.

YAXIŞMAQ bax **yaraşmaq**. *Ruscaya gəldikcə, inanmiram, onu da bir ziyanlı qadının ağızına yaxışır surətdə danişa bilsin*. A.Şaiq.

YAXLAŞDIRILMA “Yaxlaşdırılmaq”dan f.is.

YAXLAŞDIRILMAQ bax **yaxınlaşdırılmaq**.

YAXLAŞMA “Yaxlaşmaq”dan f.is.

YAXLAŞMAQ bax **yaxınlaşmaq**. *Payan kəndinə yaxlaşırırdıq*. M.S.Ordubadi. *Ata! Əl çökəsi deyilik səndən! Deyərək, öz oğlu yaxlaştı ona*. S.Vurğun.

YAXMA¹ 1. “Yaxmaq¹”dan f.is.

2. is. Üzerinə yağı və s. yaxılmış çörək parçası; yaxmac. *Tapdıq dedi: – Ana, ona yağı yaxması ver!* Ə.Vəliyev.

YAXMA² “Yaxmaq²”dan f.is.

YAXMAC is. Üzerinə yağı, bal və s. sürtülmüş çörək parçası; yaxma. *Şıyapaların sahibi qadınlar stolun gözdündən çıxardıqları yağı yaxmacların dişləri ilə çımdıklardılar*. Mir Cəlal. *Kimisi yaxmac qayrir, .. kimisi yağıla şorun qatışığından diirmək elzyib* Qəmərin stəkanının yanına qoyurdu. Ə.Vəliyev.

YAXMAQ¹ f. 1. Qati, yağılı bir maddəni bir şeyin üstünə sürtüb yaymaq. *Cörəyə kərə yaxmaq. – Çıxdım Aya baxmağa; Qəpiya qifil taxmağa; Qızı xina gəlibdi; Əllərinə yaxmağa*. (Bayatı). [Məşədi İbad:] *Görünür ki, heyvan balası dəllək xinanı pís yaxıbdır*. Ü.Hacıbəyov. // Bulamaq, batırmaq.

2. məc. Əssəsiz olaraq isnad etmək, boyunna qoymaq, üstünə atmaq. [Fatma xanım:] *Sənin bu ləçər qızın mənim üstümə oğurluq yaxır*. N.Vəzirov. ..Çar agentlərinə və bir cassusa yaraşan sıfətləri bunun məsum və səmimi çöhrasına yaxa bilmirdim. M.S.Ordubadi.

◊ **Qara yaxmaq** – bax **qara**. **Ləkə yaxmaq** – bax **ləkə**.

YAXMAQ² bax **yandırmaq**. [Qərib:] Bir söz ilə eldən-elə atıldırm; *Bu qərib ellərdə yaxdı nar məni. “Aşıq Qərib”*. Pərvana yaxar var-yoxunu bir oda yetər; *Razi deyiləm kim, mənə pərvanə desinlər*. Qövsi.

YAXŞI sıf. 1. Müsbət xüsusiyyətlərə və ya keyfiyyətlərə malik olan; öz keyfiyyəti ilə verilən təhləbləri təmin edən, lazımı qaydada olan; bəyənilən (*yaman ziddi*). Yaxşı *yeməklər*. Yaxşı *mal*. Yaxşı *at*. Yaxşı *manzıl*. Yaxşı *xətt*. Yaxşı *tərcümə*. Yaxşı *şərait*. // Gözel, xoş. Yaxşı *kitab*. Yaxşı *musiqiyə qulaq asdıq*. Yaxşı *təsir bağışladı*. Yaxşı *şeirlər yazır*. – [Gülçöhrə:] *Özü yaxşı, sözü yaxşı..* Ü.Hacıbəyov. // Sevimli, mehriban, əziz, istəkli (“mənim” sözü ilə nəvazış bildirir). *Mənim yaxşı oğlum!* *Mənim yaxşı balam!* // Əlverişli, faydalı, dəyərli, müsbət. Yaxşı *məsləhət*. Yaxşı *noticə*. Yaxşı *fikir söylədi*. // Xoş, səfali. Yaxşı *hava*. Yaxşı *yerlərdə dincəlirik*. *Yay yaxşı (z.) keçdi*. // Təcrübəli, məharətli. Yaxşı *usta*. Yaxşı *darzi*. Yaxşı *mütəxəssis*. Yaxşı *rəssam*. // Müsbət mənəvi keyfiyyətlərə malik olan; nəcib. Yaxşı *adam*. Yaxşı *qadın*. Yaxşı *insan*. – [Sultan bey:] *Yaxşı adam? Mən! Gəl də!.. Gəl qohum olaq, mən də dumlam*. Ü.Hacıbəyov. // Dəyanətli, sədaqətli. Yaxşı *yoldaş*. Yaxşı *dost*. Yaxşı *arvad*.

2. Zərf mənasında. Kifayət qəder, lazımlıca, əməlli-başlı. Yaxşı *oxumaq*. Yaxşı *tanış olmaq*. Yaxşı *yazmaq*. – [Əsəd bey:] *Hərçənd yoldaş tacirliyin fəndini çox yaxşı bilir*. M.S.Ordubadi. [Usta Məhərrəm:] *Özümüz deyin, harda yaxşı qan aldırmaq olar?* Ü.Hacıbəyov. [Əllezoglu] *şışlardan döşəməyə yağı damlları səpələyə-səpələyə, yaxşı bələd olduğу evdə ora-bura vurnuxdu, bufetin qapılarını taqqıldatdı*. İ.Hüseynov. // Tələbələrin biliyinə verilən “orta” qiymətlə “əla” qiymət arasında qiymət – “4”. Fizikadan “yaxşı” almaq. Bütün dörslərinən “yaxşı” alıb.

3. Kifayət qədər, kafi miqdarda (böyük-lükde); çoxlu. *Yaxşı qazanc. Yaxşı artım. Yaxşı maaş. Yaxşı pul verirlər.* // *məc. Güclü, qüvvətli, bərk, əməlli-başlı. Yaxşı bir yumruq ilişidirdi.*

4. *Zərf mənasında. Salamat, itkisiz, zərərsiz. Bələdan yaxşı qurtardın.*

5. “Yaxşı”, “raziyam”, “sən deyən olsun” mənasında razılıq bildirir. *Yaxşı, mən də gedərəm. Yaxşı, sən də gəl. Yaxşı, əzizim, sən deyən olsun.* // *Sual cümlələrinində. [Əsgər:] Yaxşı, bəy, fərz edək ki, mən xalamı verdim sənə, bəs əvəzində sən mənə nə verərsən?* Ü.Hacıbəyov.

6. “Yadda saxla”, “çox əcəb”, “baxıb görərsən” və s. mənasında hədə bildirir (bəzən təkrarla işlənir). *Yaxşı, görüşərik! Yaxşı, yaxşı, gör atana nə deyərəm.*

7. İs. mənasında. *Yaxşılara yaxşısısən; Gözəllərin xası, golin!* Aşiq Ələsgər.

8. **Yaxşılıqla** şəklində *zərf – qalmaqalsız*, rahatca, dalaşmadan, mübahisəsiz, əngəlsiz, xoşluqla. *Yaxşılıqla çıxıb getdi. Yaxşılıqla məsələ həll olundu.*

◊ **Yaxşı gün** – xoşbəxtlik, xoşbəxt həyat, yaxşı güzəran. **Yaxşı olmaq** – 1) sağlamalıq. *Xəstə yaxşı oldu. Yara yaxşı oldu. – ..Camil ağanın başının ağrısı lap yaxşı oldu.* İ.Musa-bəyov; 2) kinaya tərzində məmənnunluq ifadə edir; əcəb oldu. *Sənə lap yaxşı oldu. Yaxşı yol* – yola düşən adama xeyir-dua. *Usta Zeynal Mirzə Səfərin oğluna xeyir-dua verib, yaxşı yol ilə müvəffəqiyət diləyib bir qızıl saat da verdi.* Ə.Haqverdiyev. *Qız: “Zəfərlə dönsən, sənə yaxşı yol!”* – dedi. M.Rahim.

Yaxşını pisdən ayırd etmək – işin möğzinə vararaq anlamalıq, seçmək; məsələni hərərəfli yoxlayıb düzgün nəticə çıxarmaq. *Rüstəm kişi Salmanı, cavan olsa da, gözüuaçıq, iş-bacaran, yaxşını pisdən ayırd edən bir adam sayırdı.* M.İbrahimov. **Yaxşısı budur ki...** – ən münasib, ən məsləhət görülən şey haqqında. [Zeynal:] *Yaxşısı budur ki, bir-birimizdən həmişəlik ayrılaq..* S.Hüseyn. **Nə yaxşı, nə yaxşı ki** – məmənnunluq bildirir. *Nə yaxşı, tez gəldin. Nə yaxşı ki, burada olmamışan.* – [Mərcan bəy:] *Nə yaxşı, razi oldu!* Ü.Hacıbəyov.

YAXŞI-YAMAN is. 1. Həyatda olan yaxşı və pis şeylər, müsbət və mənfi hallar. [Bədir-cahan:] *Allah vurub, deyir, cahılları, qocadan danış... Cahandidə, yaxşı-yamanı görmüş..* N.Vəzirov. □ **Yaxşı-yaman sanmaq (bilmək)** – yaxşısınıpisində ayrımaq. *Bəs ki uşaqdır hələ, yaxşı-yaman sanmayırlı; ElmİN əbəs oldğunu anlamayırlı, qanmayırlı.* M.Ə.Sabir. [Rüstəm:] *Yaxşı-yaman bilmək, irəli getmək üçün yaxşı yoldaş lazımdır.* S.Rəhimov. // Hal, vəziyyət. *Qövsi, ondan qeyri kim, könklüm onun yanındadır; Hiç kim vəqif deyil yaxşı-yamanımdan mənim.* Qövsi.

2. Yaxşı və pis sözlər, müsbət və mənfi fikirlər. *Hələ bir dəfə atam məni çağırıdı ki, ay bala, qızın adına yaxşı-yaman deyirlər.* İ.Hüseynov.

3. *Zərf mənasında. Babat, bir təhər, bir növ, bir qaydada. Məktəb öz başına qalıb, yaxşı-yaman öz işinə məşğıl olubdur.* F.Köçərli.

YAXŞICA *zərf* Yaxşı. Yaxşica gəldin. *Yaxşica yadına düşdü. Yaxşica etdin. Yaxşica cavabını verdin.* // *Yaxşı-yaxşı, lazımı surətdə. Bəlli Əhməd bazu-bəndi də, qızılları da yaxşica gizlətdi.* “Koroğlu”. [Gülçöhrə:] *Bir də görsəydim, yaxşica diqqət edərdim.* Ü.Hacıbəyov. [Qəhrəman:] *Mən burada dörd nəşər yoldaşım və bir pulemyot ilə həm körpünü, həm də meydani yaxşica atəş tuta bilərdim.* H.Nəzərli. // *Sif. mənasında. Həttitə namaz vaxtı da mömin müsəlmanın fikri və zikri dolu olur yaxşica yağılıca bozbaş ilə.* C.Məmmədquluzadə.

YAXŞILANDIRILMA “Yaxşilandırılmaq”-dan f.is.

YAXŞILANDIRILMAQ *bax yaxşilaşdırılmaq.*

YAXŞILANDIRMA “Yaxşilandırmaq”-dan f.is.

YAXŞILANDIRMAQ *bax yaxşilaşdırmaq.* Keçən zəmanədə insan köçürü olduğuna, yəni onun yeri çox olmağa binaən o, yerləri yaxşilandırmağa səy etməyi. “Əkinçi”.

YAXŞILAŞDIRICI *sif.* Bir şeyin keyfiyyətini, vəziyyətini daha da yaxşılışdırıran, tek-milləşdirən. *İş şəraitini yaxşılışdırıcı tədbirlər.*

YAXŞILAŞDIRILMA “Yaxşılışdırılmaq”-dan f.is.

YAXŞILAŞDIRILMAQ *məch.* Bir şeyin keyfiyyəti, vəziyyəti yaxşı hala salınmaq.

YAXŞILAŞDIRMA “Yaxşılaşdırmaq”dan *f.is.*

YAXŞILAŞDIRMAQ *f.* Bir şeyin keyfiyyətini, vəziyyətini daha yaxşı, daha mükəmməl, daha gözəl, daha əlverişli etmək. *Mənzil şəraitini yaxşılaşdırmaq. Əhvalını yaxşılaşdırmaq. Məhsulun keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq. Mal-qarınan cinsini yaxşılaşdırmaq.*

YAXŞILASMA “Yaxşılaşmaq”dan *f.is.* [Zeynal] *Mehribanın yaxşılaşmasını, tama-mılə xəstəlikdən sağalmasını gözləyirdi.* S.Hüseyn.

YAXŞILAŞMAQ *f.* Keyfiyyətcə, vəziyyətcə və s. cəhətdən daha yaxşı olmaq. *Vəziyyət gündən-günə yaxşılaşır. Ev şəraiti yaxşılaşmışdır.* // *Sağlamlaşmaq, əmələ gəlmək, düzəlmək, qıvrıqlaşmaq. Tapdıq vücudca yaxşılaşmışdır. Ə.Vəliyev.* // *Yaxşı olmağa, sağalmağa başlamaq, vəziyyəti düzəlməyə başlamaq. Xəstə yaxşılaşır. Kurortdan sonra xeyli yaxşılaşmışdır.*

YAXŞILIQ *is.* İnsanın müsbət mənəvi keyfiyyəti, sıfəti (*pislik, yamanlıq ziddi*). *Yaxşılığla yaxşılıq hər kisinin işidir; Yamanlıq yaxşılıq ər kisinin işidir.* (Ata. sözü). Artıq *sayıımız bunda olacaq ki, ham mürslənən qardaşları özümüzdən razi edib, heç bir kəsin nə yaxşılığını və nə pisliyini danışmayaq..* C.Məmmədquluzadə. *Yamanlıq, yaxşılıq durmuş üz-üzə;* *Dilsiz əsrlərdən mirasdır biziə.* S.Vurğun. // *Yaxşı, müsbət iş, hərəket, xeyir-xahlıq, qeydkeşlik, kömək. Adamlara yaxşılıq etmək.* – *Mənim yaxşılığımın əzəzində məni dünya işığına həsrat qoydun.* “Koroğlu”. *Yamanlıq eyləmə bir şəxsə, yaxşılıq var ikən.* S.Ə.Şirvani. [Mirzə:] *Çox razıyam sizdən. Üç il bundan qabaq uşaqlar haqqında yaxşılıq indi də mənim yadimdən çıxmır.* Ə.Haq-verdiyev.

YAXŞILI-YAMANLI *sif.* Həm yaxşısı, həm pisi olan, hər cür.

YAXŞIRAQ *sif.* *köhn.* Daha yaxşı. ..*Hər bir divardan çölün havası içəri gəlir və hansından artıq gəlir isə, o divar yaxşiraqdır.* H.Zərdabi.

YAXŞI-YAXŞI *1. sif.* Yaxşı (topluluq mənasında). *Yaxşı-yaxşı yeməklər.* *Yaxşı-yaxşı*

şeylər. – [*Şəhərdə*] *gördüm ki, bu yaxşı-yaxşı adamların surətlərini necə yaradırlar.* S.Rəhimov.

2. *zərf* Dərindən, ətraflı, diqqətlə, lazımlıca, əməlli-başlı. *Bir yaxşı-yaxşı fikirləş. Materialı yaxşı-yaxşı öyrənməli.* – *Gözlərini açıb bir yaxşı-yaxşı bax.* S.Rüstəm.

YAXŞI-YAMANLIQ *is.* Bir şeyin yaxşılıq və pislik cəhətdən keyfiyyəti; bir hərəkətin, işin mənəvi cəhətdən necəliyi.

YAXTA *is.* [ing.] Yelkenli ve yaxud mortlu idman qayığı.

YAXT-KLUB [ing. *yach-club*] 1. Su idmanı ilə məşğul olan idmançıları birləşdirən təşkilat. *Yaxt-klub üzvü. Yaxt-klub qayıqları.*

2. Həmin təşkilatın su stansiyası, onun yerleşdiyi bina. *Yaxt-kluba gedirəm. Yaxt-klubda məşqlər aparılır.*

YAXUD *bağl.* [fars.] Həmcins söz və ya cümlələri bir-birinə bağlayır, “və ya”, “ya da” mənasında işlənir (bəzən “və yaxud”, “yaxud da” şeklinde də işlənir). *Bu gün, yaxud sabah gedəcəyik.* – ..Mahmud bacısını bir yerə, yaxud bir kimsəyə verib başından rədd etməyi qərara aldı. B.Talibli. *Siz bəlkə zənn edirsiniz ki, mən Xədicəni sevmişdim və yaxud sevişmişdik..* S.Hüseyn.

YAINKİ *bağl. köhn.* Yaxud, ya, ya ki, ya da. *Rüxsari-alın üzrə o xali-siyahmidir?* *Yainki mayeyi-dili-məcruh dağdır.* S.Ə.Şirvani. ..*Hər kəs rusca, yainki .. gürcüçə, yainki avropa-hıllar işlətdikləri hürufat ilə yazı yazmaq bilir, – bizim sözlerimizi başa düşər və bilər ki, nə deyirik.* C.Məmmədquluzadə.

YAK [tibeticə] Tibetdə yetişdirilən, iri buyuzları və uzun tülkləri olan, gövşəyen iri heyvan; Tibet camışı.

YAKOBİN [xüs. *addan*] *tar.* XVIII əsrin axırında Fransa burjua inqilabı zamanı “Yakobin klubu” deyilən siyasi təşkilatın üzvü olan inqilabçı-demokrat.

◊ **Yakobin klubu** – XVIII əsrin axırında Fransa burjua inqilabı dövrü siyasi təşkilatı.

YAKOBİNLİK *is. tar.* Yakobinlərin principləri və siyasi hərəkatı.

YAKUT(LAR) *is.* Yakutiya Respublikasının yerli əhalisi; türkdilli xalqlardan biri (özlərini saxa da adlandırırlar).

YAQMA “Yaqmaq”dan *f.is.*

YAQMAQ b a x **yaxmaq**². *Rəhm edib aşiqini haşr günü yaqmayarlar; Ki, bu dünyada əsiri-qəmi-hicran olmuş. Füzuli. Bir dəm səni ol atəsi-rüxsar yaqmadi; Sən ey hicab, səddi-İskəndərmisən, nəsən? Qövsi.*

YATUT is. [ər.] 1. Qırmızı rəngdə olan qiymətli daş. *Yaqt üzük (qası yaqtından olan üzük). – Qaş-daşı əlli, vəzni yüz misqal; Qırx daşı ləldir, onu yaqt. S.Ə.Şirvani. [Hacı Mürad:] ..Bu rəngdə yaqt heç Xəta padşahının xəzinəsində də tapılmış. S.S.Axundov.*

2. məc. şair. Al-qırmızı rəng simvolu kimi. *Aç o yaqt dodağını, ey xanım, aç! Ortaya inci, cəvahir, dür saq! A.Şaiq. Şaxia vurub buz donsa da sənin yaqt yanağında; El qeyrəti, vətən eşqi gülər açıq dodağında. S. Vurğun.*

YAL¹ is. 1. Atın (və bəzi heyvanların) boyunun üst hissəsində biten uzun tüklər. *Əli ilə atın üzünü, gözinü, yalını, sağrısını tumarladı. “Koroğlu”. Bəy ata yaxınlaşdı, əli ilə onun yalını tumarladı, qayışlarını yoxladı, səliqəsiz görünən tapqrımı düzəltdi. M.Hüseyn.*

2. məc. dan. zar. Saç, saqqal mənasında. [Cənnətəli ağa:] *İki dəfə [həna] qoydurmuşam, saqqalın genə hələ kürən ağ yaldı. N.Vəzirov. Gündə həna bağlaşilan yalına; Açıma gözün, baxma bir öz halına. Ə.Qemküsər. □ Yah ağarmaq dan. zar. – qocalmaq. Həştada yetmişdir sinnü salımız; Bu dövlətdə ağarmışdır yalımız. Q.Zakir. Deyilik naşı, bu işdə, ağarıbdır yalımız. M.Ə.Sabir. Yalın ağarmış, yox ağızda dişin. Ə.Nəzmi.*

YAL² is. Hündür bir yerin təpəsi; dikdir, yoxsun başı. *Yol ötdüm, çıxdım yala; Nahaqdan düşdüm qala; Əyl üzündən öpüm; Can-dan çıxın dərd-bəla. (Bayati). Səfiqulular kəndinin qabağındakı hündür yal ilə Şehli kəndinə gedən yol görünürdü. S.Rəhimov. Dərəni keçib düşmənin müdafiədə durduğunu yala qalxmağa başlarkən birinci güllə atıldı. Ə.Əbülləsən.*

YAL³ is. İte verilən horra halında yemek. *İt yali. – Hər kəs öz itini alaçığa çəkib qabağına yal tökü. “Qaçaq Nəbi”. [Ağakərim xan:] Xeyr a... gədə köpəyə yal verməmişdi, o barədə söylənirdim. N.Vəzirov. // məc. Çox dadsız, keyfiyyətsiz, duru yemək haqqında.*

◊ **Yalı artmaq (artıq düşmək)** vulq. – varlanmaq, dövlətlənmək mənasında. [Aşıq Vəli:] *Qohum-əqrəbasına yali artanda təşəxxüs edənə lənət! N.Vəzirov. Caydaq adam qapını bərk basıb əlavə etdi: – Yali artıq düşüb! Mir Cəlal.*

YALADILMA “Yaladılmaq” dan f.is.

YALADILMAQ məch. Yalamağa məcbur edilmək. *Qoyuna, qoşa qənd verilir, duz yalandılır, su içirdilirdi. Mir Cəlal.*

YALAQ¹ sıf. dan. 1. B a x **yaltaq**. [Qumru:] *Getsin yalaq Səkinəni aldatsın. Mir Cəlal. ..Adam yada yalaq, qohuma çolaq olmaz. Ə.Vəliyev.*

2. Qarınqulu, yemək düşkünü, gözüdöyməz; qab dibi yalanı.

3. Yavadanışan, ağızipərtov.

yalaq-yalaq zərf² Yaltaq-yaltaq. *Yalaq-yalaq danişmaq.*

YALAQ² is. İtə yal tökmək üçün çuxur yevə ya qab.

YALAQLANMA “Yalaqlanmaq” dan f.is.

YALAQLANMAQ f. Yaltaqlıq etmək, yaltaqlanmaq.

YALAQLIQ is. 1. Yaltaqlıq.

2. Yemək düşkünlüyü, acgözlük, qarınquluğu, gözüdüyməzliq, qab dibi yalama.

3. Ağızipərvələk, danişarkən pis, ədəbsiz sözler işlətmə.

YALAMA 1. “Yalamaq” dan f.is.

2. Yalamaq üçün atın qabağına qoyulan duz parçası. *Qaraxan xəlvəti içəriyə girib balaca duz yalamasını götürüb arxalığının cibinə saldı. S.Rəhimov.*

YALAMAQ f. 1. Bir şeyin üstünə dilini sürtmək. *..Tulaların biri qaçib gəldi Qurbanəli bəyin qabağına və başladı bəyin ayaqlarını yalamaga. C.Məmmədquluzadə. Bu vaxt sürrüdən ayrılmış bir qoyun yeni doğduğu quzunu yalayırdı. M.S.Ordubadi. [Südəbənin anası] susub, qurumuş dodaqlarını yaladı. M.Ibrahimov. // Dilini bir şeyə sürtüb bulaşdıraraq udmaq və ya içmək. Bali yalamaq. Boşqabdakı mürəbbəni yalamaq.*

2. məc. Üzdən dəyib keçmək, azacıq toxunmaq. *..Qırmızı alov isə dilini çıxarıb yan-yörəni yalayırdı. S.Rəhimov. Güllə onun başını yalayıb keçmişdi. R.Rza.*

◊ **Düz kimi yalamaq** – b a x **duz**.

YALAN is. Aldatmaq məqsədi ilə deyilən əsilsiz söz (*doğru, gerçək ziddi*). *Yalan söyləmək*. – *Surxay öz yalanından utanıb qıpqrımızı oldu*. M. Hüseyin. □ **Yalan danışmaq** – yalançılıq etmek, doğru söyləməmək, danişarkən həqiqəti gizlətmək. [Kişi:] *Bütün rayon onu da bılır ki, bu bir ildə mən hələ yalan danışmamışam*. İ. Hüseyinov. **Yalan satmaq** – aldatmaq, yalan demək. *Yalan satar tamam bir-birinə; Zahirdə ittifaq, batındə nüfəq*. Q. Zakir. [Sultan:] *Bütün rayon bilir ki, Sultan Əmirliyə yalan satmaq adama çox baha oturur*. İ. Hüseyinov. **Yalan yerə** – yalandan, yalan olaraq, aldatmaq məqsədi ilə; naşa, səbəbsiz. **Yalan(a) çıxməq** – əsl olmadığı meydana çıxməq, düz çıxmamaq. **Yalanı çıxməq** – doğru danışmadığının üstü açılmaq, sözlərinin yalan olduğu aşkar çıxməq. **Yalanni tutmaq** – düz danışmadığını ifşa etmək, danışlığı sözlərin əsilsiz olduğunu bəlli etmək. *Hər kas istəyir ki, mənim yalanımı tutsun, təvəqqəf edirəm, bu yazdıǵıma yaxşı diq-qət eləsin*. C. Məmmədquluzadə. // sif. Düz olmayan, əsl olmayan, qeyri-həqiqi, qeyri-gerçək; uydurma. *Yalan söz. Yalan xəbər. Yalan vədlər. – Müridlərdə bütün bidəti, cinyatı, fısıq; Yalan hədisləri rövzəxanda görəməli imiş*. M. Ə. Sabir.

◊ ...*yənində yalandır* – müqayisə bildirir. Kəşfiyyat quyusundan *elə neft çıxır ki, onun yanında Suraxani nefti yalandır*. M. Hüseyin.

YALANBAŞDAN *zərf dan*. Başını aldaraq, tovlayaraq, yalandan, qeyri-ciddi olaraq. *Hər gün bir-iki saat Nardan xanım durub gələrdi Zərnigarın yanına. Yalanbaşdan Zərnigarın başını aldadıb tez durub gedərdi Mur-tuzun yanına*. (Nağılı). *Lotular oturub bir qədər mərhümü yalanbaşdan yad edib göz yaşı axıtlılar*. “Aşıq Qərib”.

YALANCI 1. is. Yalan danışan adam, yalan danışmağı özüne adət etmiş adam. *Yalançının biridir. Yalançının sözünü inanma. – Yalançının şahidi yanında ola*r. (Ata. sözü). Cənki o məlumatların əxbarı əksər övgət nəticə bağışlayır, amma özləri yalançı və bədəzatdurlar. M. F. Axundzadə. *Doğru deyən olsayıdı, yalançı usanardı; Avarə qalanlar dəxi bir söz də qanardı*. M. Ə. Sabir. □ **Yalançı çıxməq** – vədinə əməl etməmək, sözünü yerinə yetir-

məmək. [Cəmilə:] *Yalançı çıxmayım deyə gəldim*. S. Hüseyin.

2. sif. Süni, uydurma, qeyri-həqiqi, əsilsiz, saxta, doğru olmayan. *Yalançı təbəssüm. Yalançı göz yaşları. – Atam heç şəhərlə də deyil idi ki, bəylərə bazarlıq eliya-eliya axırdı bir yalançı bəylilik qazana idi*. C. Məmmədquluzadə

YALANÇIBAŞ *məh. b a x yalançı* 2-ci mənada.

YALANÇILIQ is. Yalançının xasiyyəti, yalan danışma xasiyyəti. *Yalançılıq etmək. – [Kələntər] təsadüfən yalançılıq, gopçuluq və hay-küylə bu vəzifəyə yüksələ bilmədi. M. İbrahimov*. // Yalan, uydurma sözlər. *Bura-daki yalançılıq yuxarıda göstərilən kitablardada olandan daha artıqdır*. M. S. Ordubadi.

YALANDAN *zərf* Əsl olmadan, aldaraq, aldatmaq məqsədi ilə. *Yalandan demək. – Şəmsiyə şübhələnirdi, atasının onu aldatdığını, yalandan arxayın saldıǵımu düşünməyə başlayırdı*. M. İbrahimov. // Süni suretdə, süni olaraq, ciddi olmayaraq; yalanbaşdan. *Yalandan özünü şad göstərmək. Yalandan gülmək (ağlamaq)*.

YALAN-GERÇƏK *zərf* Yalandan, ya doğrudan. [Kişi:] *Aşıq, qaçaqların qorxusunnan onların hamısını tərifləyirsən, yalan-gerçək bizi inandırırsan. “Aşıq Ələsgər”*.

YALANÇUŞDAN *dan. b a x yalanbaşdan*. *Cəhənnəmlik libasını geyənsən; Yalançusdan müsəlmanan deyənsən. Aşıq Baxış*.

YALANQOZ is. *bot. Qoz fəsilesindən ləlkvari yarpaqlı meşə ağacı*.

YALANLAMA “Yalanlamaq” dan f. is.

YALANLAMAQ f. Yalan olduğunu göstərmək, bildirmək; təkzib etmək.

YALANLIQ is. Əsilsizlik, əsl olmama, düz olmama, doğru olmama. *Xəbərin yalanlığı. Sözün yalanlığı. – Kəndçilər etdilər dübərə hücum; Yenə oldu yalanlığı məlum*. M. Ə. Sabir.

YALANMA “Yalanmaq” dan f. is.

YALANMAQ “Yalamaq” dan məch.

YALAN-PALAN *top. dan*. Yalan sözlər, boş, əsilsiz sözlər. [Mirzə:] *Yalan-palandan sonra sonra söylərəm. Ə.Haqqverdiyev. ..[Hamı] olmazın yalan-palani eşitməkdən yorulmuşdu. Ə.Öbühəsən. // Sif. mənasında*. Saxta,

uydurma. [Barat:] *Bu yalan-palan kağızlar mənim qulağıma girməz.* C.Cabbarlı.

YALANSITMA “Yalansıtmaq”dan *f.is.*

YALANSITMAQ *f.* Deyilən doğru sözü yalana çıxartmaq, yalan saymaq, təkzib etmək; danmaq. *Həqiqəti yalansıtmaq olmaz.*

YALANSIZ *sif.* Düzgün, doğru, həqiqətən olmuş, gerçək. *Yalansız söz.* // *zərf* Yalan söyləmədən, yalan danışmadan, aldatmadan. *Nə elşiyim, qibleyi-aləm sağ olsun, yalansız (z.) keçinmək olmur.* “M.N.lətif.”

YALAN-YANLIŞ *zərf* və *sif.* Düzgün və mükemməl olmayaraq, yalan və səhvlerlə dolu. [Axund] *ərəbcə, farsca yalan-yanlış bir qədər danışıdı.* Qantəmir. *Səlimnaz arvad evin xanımı ilə çoxdan dostlaşmışdı. Hələ onun adını da yalan-yanlış öyrənmişdi.* M.Hüseyn.

YALAŞMA “Yalaşmaq”dan *f.is.*

YALAŞMAQ *qarş.* Bir-birini yalaşmaq. *Quzular yalaşırlar. Küçükklər yalaşırlar.*

YALATDIRMA “Yalatdırmaq”dan *f.is.*

YALATDIRMAQ *icb.* Yalamağa məcbur etmək.

YALATMA “Yalatmaq”dan *f.is.*

YALATMAQ *icb.* Yalamağa məcbur etmək.

YALAVAC *sif. və is.* Ac-susuz, yeməksiz (çox vaxt “ac-yalavac” şəklində işlənir – əsil mənəsi: “bir xəbər bildirmək üçün göndərilmiş adam, müjdəçi, peyğəmbər”). [İmamyar:] *Qoy mən ac olum, yalavac olum, təki işiniz yerisin.* C.Cabbarlı.

YALAVACLIQ *is.* 1. Yalavacın hal və vəziyyəti; acliq.

2. Üst-baş, palтарlıq parça. [Əsgər bəy:] *Xeyr, Hacı, yalavaclıq üçün gəlməmişik, bir ayrı mətləbimiz var.* M.F.Axundzadə. *Qızım üçün bir az yalavaclıq alışam, aparıram. Sabah qızımın toyudur.* Ə.Haqverdiyev.

YALÇIN *sif.* Çox dik və çılpaq, sildirilmiş, sarp. *Yalçın qayalarla sına gərrərək; Azığın ərəblərlə dardu üz-üzə.* S.Vurğun. *Azad və möğrur Qafqazın uca dağlarını, yalçın, qartallı və müdhiş qayalarını, yollarını, körpülərini seyr edirdi.* Mir Cəlal.

YALDIZ *is.* 1. Bir şeyə qızıl və ya gümüş rəng və parlaqlığını vermək üçün onun üzərinə çekikən qızıl, ya gümüş suyu. // Parlaq.

[Şair:] *Qəlbimizin ilk baharı .. yaldız günüşi, incə buludları – həp sizə mədyundurlar.* Çəmənzəminli.

2. *məc.* Zahidən bəzəkli, parlaq, gözəl, gözəllik.

YALDIZLAMA “Yaldızlamaq”dan *f.is.*

YALDIZLAMAQ *f.* 1. Qızılı, gümüşü rəng vermek, qızıl və ya gümüş suyu vermek, qızıl və ya gümüş kimi parlatmaq, cilalandırmaq. *Yavaş-yavaş sönür, batır yıldızlar; Sarı bulud göyüñ üzün yaldızlar.* A.Səhhət.

2. *məc.* Zahidi bəzək vermək.

YALDIZLI *sif.* 1. Üzərinə qızıl və ya gümüş suyu verilmiş, qızıl və ya gümüş kimi parlaq. // Parlaq. [Ərəb:] *Axsamlar ay yaldızlı qanadını Nil çayının üzərinə gərərkən zənci qızı saray tayfasını yuxuya verib gəlir, ikisi də xurma kölgəliklərinə çəkilərək sevgi şərbətin-dən içirdilər.* Çəmənzəminli.

2. *məc.* Zahidi bəzək, zahidi parlaqlıq. *Yal-dzi zi sözlər.*

YALIN *sif.* 1. Çılpaq, açıq, heç bir şeylə örtülü olmayan. *Ayaqları yalnız* (ayaqqabısız). – [Uşaqların] *yalnız ayaqları dizlərinədək palçıq'a batmışdı.* Çəmənzəminli.

2. Boş, heç bir şeysiz. [Firudun:] ..*Biz heç-dən bir şey yaratmalı, yalnız əllərlə zindanları, zəncirləri qırmalıyuq.* M.Ibrahimov.

◊ **YALIN qılınç** – styrilmiş, qınından çıxarılmış (qılınç). *Yalın qılıncları ilə onların səf-lərinə həmlə edib ol gün axşam olunca cəng elədilər.* “Dərbəndname”.

YALINAYAQ *bəx ayaqqalın.* Məşədi bəy cindir paltarlı, yalnızcaq uşaqları bir-bir qucaqlayıb öpdü. M.Hüseyn.

YALINBAŞ *bəx başıçıq.*

YALINCA *zərf* Tamamilə çılpaq, açıq.

YALINQAT *sif.* 1. Ancaq bir qat; astarı olmayan, astarsız. [Molla Qasımın] *belində üstü sari ipəklə çəkilmiş naxışlı ağ qurşağı, ayağında genbalaqlı ağ kətandan lışlı yalnızat tumani var idi.* H.Sarabski. *Gülsənəm lap ariqlamış, yalnızat, nazik, yamaqlı büzmənin içində oturmuş və fikrə getmişdi.* S.Rəhimov.

2. *məc.* Çox ariq, sisqa, cansız, sağlam olmayan. *Mənim kimi yalnızatdan nə hasıl; Adam gərək ola püsərək topçaq.* Q.Zakir.

YALINLAŞMA “Yalınlaşmaq”dan *f.is.*

YALINLAŞMAQ

YALINLAŞMAQ *f.* 1. Getdikcə nazikləşmək.

2. Çılpaqlaşmaq.

YALINLIQ *is.* Yalın şeyin hali, çılpaqlıq. *Talib xanın .. yalınlıqdan olub dabamı çatçıat. Q.Zakir.*

YALXA, YALXI *sif. məh.* 1. Yanında başqa bir şey olmayan; yalnız, tək. *Səməd döşəmədə, yalxi döşəkəyi üzərində köynəkçək uzanmışdı. İ.Hüseyinov.*

2. Ancaq, yalnız. *Yalxi bizi eyləməyib mübtəla; Səfheyi-Qafqazı tutub bu bəla.* M.Ə.Sabir.

YALQIZ *sif.* 1. Tək, kimsəsiz, yalnız, tək-tənha. *Bir mən, bir sevdiyim, bir otaq, yalqız; Deyib-danışmağın nə damağı var!* Aşıq Ələsgər. // Zərf mənasında. *Sən ki ey bülbülb, məni heç yerdə yalqız qoymadın.* Qövsi. [Heydər bəy:] *Yoldaşlarım yoxdur, yalqız gəlmİŞAM.* M.F.Axundzadə. *Dörd divar içində yalqız durmadı; O duydu hər qışı, hər baharı da.* S.Vurğun.

2. Ancaq, təkcə, müstəsna olaraq. *Elə yalqız Zakir deyil gileyili; Azürdadır aləm sərasər səndən.* Q.Zakir.

YALQIZCA *zərf* Tək, tək-tənha, yanında heç kes olmadan. *Yalqızca oturmaq. – Qoçpolad qalxmışdı Boranlı dağa; Yalqızca yaşardı kin boğa-boğa.* A.Şaiq. [Müəllim] *gecələrini təkbaşına, yalqızca keçirirdi.* S.Hüseyn.

YALQIZLAMA "Yalqızlamaq"dan *f.is.*

YALQIZLAMAQ *f.* Yanında heç bir kəs olmamaq, yalqız qalmaq, tək-tənha qalmaq. // *Yalqız qoymaq, təkləmək. Məni yalqızladı dördü bələyi-yar bir yandan.* Qövsi.

YALQIZLIQ *is.* Təkklik, tək-tənhalıq, yalnızlıq, tək qalma. *Birdən [müəllimin] fikrinə gəldi ki, Telli yalqızlıqdan qorxar.* S.Hüseyn. *Müşküñün uşaqlıqdan təkliyi sevmir, yalqızlıqdan daralırdı.* Ə.Veliyev. // *Kimsəsizlik, adamsızlıq. Durnanın yetimlik, yalqızlıq iztirablari ilə pərvəriş tapmış qəlbi, bu sakit sevginin sadə, mehriban axşamları ilə bəxtiyar idi.* İ.Əfəndiyev.

YALQUZAQ *is.* Canavar, qurd; tək gəzən canavar. *Qəflətən yalquzaq çıxdı dərədən; Yaptıdı qır kimi, qumral kərədən.* H.K.Sanlı. *Camalin əlindən nə yalquzaq, nə ayı, nə də pələng qurtara bilirdi.* S.Rəhimov. [Sırat:]

YALMANLAMAQ

..Ən axırdı yalquzaq kimi tək qalacağam. Ə.Əbülhəsən.

YALLAMA¹ "Yallamaq¹"dan *f.is.*

YALLAMA² *zərf* Yalından tutaraq. *Səfə da bilir, cayıl, ağzıbos vaxtlarında hər əlim ilə bir xam atı qaçaraqda qayıruğundan saxlayar, hər birisini yallama minərdim.* S.Rəhimov.

YALLAMAQ¹ *f.* Yüvensiz atı yalından tutaraq sürmək.

YALLAMAQ² *f.* İtlərə yal (yem) vermək. 2. *məc. vulq.* Rüşvet vermək.

YALLANMA "Yallanmaq"dan *f.is.*

YALLANMAQ *məch.* 1. İtlərə yal verilmək. 2. *məc. vulq.* Rüşvet almaqla varlanmaq.

YALLI¹ *is.* Yalı olan (ba x **yal¹**). *Hər dalğa bir kişiyyən bəyaz yallı at kimi;* *Bizim bu həyat kimi.* M.Müsfiq.

YALLI² *is.* Bir-birinin əlindən tutaraq dəstə ilə oynanılan Azərbaycan xalq rəqsü. *Yallı havası. – Alaq vuranların mahniları, taya vuranların nəğmələri, qocaların yallısı, cavanların gülüşməsi Budagi valeh etmişdi.* Ə.Veliyev.

□ **Yalli tutmaq (getmək)** – yalı oynamaq. [Toybaşı:] *Uşaqları durguz, bir yallı tutsunlar.* Ə.Haqverdiyev. *Burda dəstə-dəstə gəzən balalar; Əl-ələ tutuşub yallı gedirlər.* S.Vurğun.

YALLI³ *zərf* Yal vermeklə, yal yedirməklə. [Hacı Osman:] *Çobanların, köpəklərin necədir, a Vəli, yallımı saxlaysırsan onları?* N.Vəzirov.

YALLIBAŞI *is.* Yallı oyununa başçılıq edən şəxs.

YALLIBAŞILIQ *is.* Yallı oyununa başçılıq etmə. *Yallibاشılıqda da bu Dolidağda heç bu qudurğanların tayları yoxdur.* S.Rəhimov.

YALLIQ *sif.* Yal üçün yararlı (ba x **yal³**).

YALMAN *is.* ba x **yal¹** 1-ci mənada. *Min Qazaxda köhlən ata; Yalmanına yata-yata; At qan tərə bata-bata; Göy yaylaqlar belinə galx.* S.Vurğun. *Koxa atın yalmanından tutub ləngərlə qalxdı.* S.Rəhimov.

YALMANIB-YALTAQLANMAQ *f. məh.* Yaltaqlıq etmək. *Məclisədəkilər yalmanıb-yaltaqlanıb eşşeyin tərifini göyə çıxarırlar.* "M.N.lətif."

YALMANLAMA "Yalmanlamaq"dan *f.is.*

YALMANLAMAQ ba x **yallamaq¹.** [Əlaltı:] *Mən qaçaraqda qatırı minib onu*

YALMANLANMA

*yalmanlamasam, onda atam Bəbəşin oğlu
deyiləm!* S.Rəhimov.

YALMANLANMA “Yalmanlanmaq”dan f.is.

YALMANLANMAQ “Yalmanlamaq”dan məch.

YALMANLI b a x **yalı¹**.

YALMANMA “Yalmanmaq”dan f.is.

YALMANMAQ f. məh. Yaltaqlıq etmək, baş eymək.

YALNIZ 1. ad. Məhdudiyət bildirir – ancaq, təkcə. *Yalnız bircə şərtlə.* *Yalnız bir adam gəlmışdır.* Məclisdən yalnız siz əşkik idiniz. *Yalnız bir arzum var.* – Usta Zeynalın övladdan yalnız altı yaşında Tutu adlı bircə qızı vardi. S.S.Axundov. *Mehriban əsəbiləşmişdi.* Uşaqları düşünmək, onların halına acımaq yalnız onunmu vəzifəsi id? S.Hüseyin. *Yalnız o biri günün axşamı o,* baş götürüb getdiyi uzaqlardan geri qayıdı. Ə.Məmməd-xanlı.

2. Zərf mənasında. Tək, tənha, başqları olmadan, başqlarından ayrıca. *Yola yalnız çıxdım.* Uşaqları evdə yalnız qoymayın. Kimsə yox idi, yalnız idim. – Ata-anası bir yerə qonaq gedən vaxt Sonani da istərdilər aparsınlar, lakin Sona “keyfim yoxdur” deyib, həmişə evdə yalnız qalırı. N.Nərimanov. *Mən o kişini indi yalnız gəzən görürəm.* S.Hüseyin. *Bəzən axşamüstü gəlirəm evə;* *Yalnız buraxmayır xəyalın məni.* S.Vurğun.

YALNIZBAŞINA zərf Tək, tək-tənha. ..Ləngird çayı ilə aşağı doğru axan kərəcida yalnızbasına oturub dalğın və mükəddər bir halda düşünürdüm. S.Hüseyin.

YALNIZCA zərf Yalnız, tekce, tək-tənha. [Müəllim] gecələrini təkbaşına, yalnızca keçirirdi. S.Hüseyin.

YALNIZLIQ is. Təkklik, tənhalıq. [Nadir bəy:] *Eşq öksüz bir çocuq kimi daima yalnızlıqdan xoşlanır.* H.Cavid. *Onda yoxdur izi əsla;* *Yalnızlığın, tənhalığın.* R.Rza.

YALOV b a x **alov.**

YALSIZ¹ sif. Yalı olmayan (b a x **yalı¹**). Yalsız dayça.

YALSIZ² sif. dan. Yal verilməmiş, yemək verilməmiş, ac. *Gülhaz və Səriyyə xala qapını döyüdüyü zaman* [Qəmərbənu] yalsız yatan köpək kimi acıqli idi. M.İbrahimov.

YALVARIB-YAXARMAQ

YALTAQ sif. Yaltaqlıq edən, başqasına yaltaqlanan. *Yaltaq adam.* – Mən dünyada hər şeydən artıq yaltaq adamlardan iyrənirəm. M.S.Ordubadi. *Şeir gəzdi dilləri, gəlib çatdı saraya; Aldı yaltaq kübarlar Zülfüqarı araya.* B.Vahabzadə. // İs. mənasında. *Yaltaqlara aramızda yer yoxdur.* – Olmasayı cahanda sarsaqlar; *Ac qalardı, yəqin ki, yaltaqlar.* M.Ə.Sabir. *Yaltaqları hazırlayan saraylar və hökmardırlar.* M.S.Ordubadi.

YALTAQCASINA zərf Yaltaqlıq edərək, yaltaq-yaltaq, yaltaq adam kimi özünü alçaldaraq. *Yaltaqcasinə hərəkət etmək.* *Yaltaqcasina “bəli, bəli” demək.*

YALTAQLANMA “Yaltaqlanmaq”dan f.is.

YALTAQLANMAQ f. Öz şəxsi xeyri və ya birino xos görünmək üçün başqasının qarşısında özünü alçaldaraq onun istədiyinə uyğun hərəkət etmək, danışmaq, riyakarcasına onu tərifləmək, yaltaqlıq etmək. *Dövlətliliyə yaltaqlanmaq bilmərəm;* *Qəmli ikən yalan yerə gülmərəm.* M.Ə.Sabir. [Məmməd Aslan bəyə:] *Gedin, almanın yaltaqlanın siz;* *Qandır, xəyanətdir bütün qəsdiniz.* Z.Xəlil.

YALTAQLIQ is. Öz şəxsi xeyri və ya birinin yanında öz qiymətini artırmaq üçün başqasının qabağında alçalaraq onun istədiyinə uyğun hərəkətlər etmə, riyakarcasına onu tərifləmə. *Yaltaqlıq etmək.* *Yaltaqlıq insani alçaldan hərəkətdir.* – Dünyada yaltaqlıq nə olduğunu Mirzə bilməzdi. Ə.Haqverdiyev. *Sona xala yalan, yaltaqlıq, alçaqlıq sevməz ..* bir qadın idi. S.S.Axundov. *Hərəkətlərdə də, sözlərdə də ürəkbulandırıcı bir yaltaqlıq və gizli bir vahimə müşahidə edən Firidun titrəməyə başladığını hiss etdi.* M.İbrahimov.

YALTAQ-YALTAQ zərf Yaltaqlıq edərək; yaltaqlana-yaltaqlana; yaltaqcasına. *Yaltaq-yaltaq danışmaq.* *Yaltaq-yaltaq gülmək.* – Qazi yaltaq-yaltaq Teymura tərəf ikiqat əyilərək deyir.. “M.N.letif.”

YALVARIB-YAXARMA “Yalvarib-yaxarmaq”dan f.is.

YALVARIB-YAXARMAQ f. Həddindən artıq yalvarmaq, çox yalvarib xahiş etmək. Ənvər yalvarib-yaxardı. *Mışkünəzin qarşısında diz çöküb dil çıxartdı, tövbə eləyib üzr istədi.* Ə.Veliyev.

YALVARIB-YAPİŞMA “Yalvarib-yapışmaq” dan f.is.

YALVARIB-YAPİŞMAQ f. dan. Yalvarib el çəkməmək, həddindən artıq yalvarmaq. *Qarı gəldi darvazanın ağızına. Qəssaba çox yalvarib-yapışdı. Axırda qassabin ona yazığı golib içəri buraxdı.* (Nağıl).

YALVARICI sif. Yalvarmaq tərzində olan; xahişdici. *Yalvarıcı səs. Yalvarıcı baxışlar. Yalvarıcı nəzərlər. Yalvarıcı tonda.*

YALVARİŞ is. Yalvarma, yalvarib-yaxarma, yalvarmaq tərzində olan xahiş. *Qulaqlarında Qönçənin iniltiləri, çıçırtıları, yalvarişları eşidildi.* S.Hüseyin.

YALVARİŞMA “Yalvarışmaq” dan f.is.

YALVARİŞMAQ qarş. Yalvarmaq (çoqları haqqında).

YALVARMA “Yalvarmaq” dan f.is.

YALVARMAQ f. Birinin könlünü yumşaldıb bir şeyə razı etmək üçün öz nəfsini alçaldaraq təkidlə acızanə xahiş etmək, rica etmək. *Cox yalvardı, bir şey çıxmadi. – [Koroglu] ağlamayan, yalvarmayan düşməni öldürməzdı, bağışlayardı. “Koroğlu”. Evinizdən ayrılanla çox da tələsmirdim, amma xalamın yalvarmağı yadına düşəndə bir qədər ayaq götürdüm.* C.Məmmədquluzadə. *Bu halda – Şərifə [Zeynalın] qarşısında diz çöküb ağladığı halda, yalvaran bir vəziyyət aldı.* S.Hüseyin.

YALVARTMA “Yalvartmaq” dan f.is.

YALVARTMAQ icb. Yalvarmağa məcbur etmək.

YALVAR-YAXAR 1. is. Yalvarış, çox yalvarma. *Şeyda .. xeyli yalvar-yaxardan sonra bir-iki ağız oxumagla kifayatlanordi.* M.Hüseyin.

2. zərf Yalvarmaqla, xahişlə, çox yalvardıdan sonra. *Bakıda səsi olan bütün adamlar yalvar-yaxar bu işə cəlb edildi.* S.Rəhman. *Anasını yalvar-yaxar xörək yeməyə razı edəndən sonra .. Vəys getməyə tələsirdi.* Ə.Əbülhəsən. □ **Yalvar-yaxar etmək (eləmək)** – çox yalvarmaq. *[Hacıyev] bölüyə getmək əvəzinə təzədən bir də kapitana müraciətlə yalvar-yaxar edib bu təzyinatdan yaxasını qurtarmağa təşəbbüs edəcəkdi.* Ə.Əbülhəsən.

YALVAR-YAPİŞ bax **yalvar-yaxar**. Bir çox yalvar-yapışdan sonra bunları buraxılar saraya. “M.N.lətif.” Aynanın yalvar-yapışlarına .. baxmayaraq, o, Mirzəni sakit bir yola qaytara bilməmişdi. S.Rəhimov. // Zərf mənasında. Sonra arvadı, qızı, oğlu gedib [mollanı] yalvar-yapış götirərlərmiş. “M.N.lətif.” Müxtəsər, qarı ayaga durdu, yalvar-yapış qızı razı elədilər. (Nağıl). □ **Yalvar-yapış eləmək** – çox yalvarmaq, yalvarib-yaxarmaq. *Qəmr zindanbanı çağırıb yalvar-yapış elədi.* (Nağıl). [Ələmdar] istədi .. yalvar-yapış eləsin. S.Rəhimov.

YAL-YALMAN is. Bəzi heyvanların boyundan uzun tüklər; yal. *Hacı kürküün sol çıynını yuxarı atıb, ata yaxınlaşdı. Onun qaşqasını, yal-yalmanını tumarladı.* Ə.Abasov.

YAL-YAMAC top. Dağın yal və yamacları. [Kosa] *yal-yamaca baxıb başını qaşıdı, məhəccərə söykənib dərin süküta getdi və özünü vəzifə seçməyə başladı.* S.Rəhimov.

YAM is. tar. Orta əsrlərdə monqol işgalinə məruz qalmış ölkələrdə, o cümlədən Azərbaycanda mövcud olmuş nəqliyyat və rabitə məntəqəsi (rus dilində işlədilən “yamşik” sözü də buradandır).

YAMAC is. Dağın, təpənin ən yüksək nöqtəsindən aşağıya mayılı səthi. *Dağ yamacı. Yamaca qalxmaq.* – *Sürü-sürü qoyunları çoban yamacda otladalar; Alar ələ papağını, oxur şikəstə, fit çalar. A.Səhhət. Naltökən dağları yel kimi keçər; Hər zümrüd yamacdan bir çiçək seçər.* S.Vurğun. *Güney yamaclarda yerləşən şəhər bu gün ləp tez yuxudan qalxımışdı.* Mir Celal.

YAMACLI sif. Yamacı olan. *Sakit liman şimaldan suldırırm qaya ilə, qərbdən və cənubdan yəsti yamacli alçaq dağlarla araya alınımışdı.* M.Süleymanov.

YAMACLIQ is. Yamaclı yer, yamaclar çox olan yer.

YAMAQ is. 1. Bir şeyin cırıq və ya yırtıq yerini qapayıb örtmək üçün hemin (və ya başqa) materialdan oraya tikilən və ya yapışdırılan qumas və s. parçası. *Yamaq salmaq.* – *Bu gəncin əynində boz rəngə çalan paltar, ayaqlarında bir-iki yerindən yamağı görünən yumşaq gürçü çəkməsi vardi.* S.Rəhman. *Mürşüd kişi köhnə, qara şal pencəyinin ətəyini*

yuxarı qaldırıb üst köynəyinin yamağını göstərdi. Ə.Vəliyev.

2. məc. Yamaq kimi görünən, ümumi ahəngi, səliqəni pozan, uymayan, yaraşmayan, yersiz, lüzumsuz əlavə, əlavə edilmiş şey. *Məqalənin bu yeri yamaq kimi görürünur.*

YAMAQÇI is. Yamaq yamamaqla mösgül olan adam; pineçi. *Ayaqqabılırları yamaqçıya ver.* // Paltryamayan. [Əntiqənin] böyüyü-zadi yoxdur, iki il olar ki, atası yatalaqdan öldü, anası da ki sağınçıdı, yamaqçıdı. Mir Cəlal.

YAMAQLAMA "Yamaqlamaq"dan f.is.

YAMAQLAMAQ f. Bir şeyin ciriq və ya yirtiq yerini yamaqla qapamaq, yamaq vurmaq; yamamaq.

YAMAQLANMA "Yamaqlanmaq"dan f.is.

YAMAQLANMAQ məch. Yamaq vurulmaq.

YAMAQLATMA "Yamaqlatmaq"dan f.is.

YAMAQLATMAQ icb. Bir şeyə yamaq vurdurmaq.

YAMAQLI sif. Yamağı və ya yamaqları olan, yamaq vurulmuş; yamanmış. *Yamaqlı paltar. Yamaqlı palaz - Arvad Cumanın.. yamaqlı çəkməsini geydi.* Ə.Əbülhəsən. [Qəhrəmanın] paltarı boz şal pencəklə yamaqlı qara şalvardan və sağanağı tamam bozarmış bir köhnə papaqdan ibarət idi. Ə.Vəliyev.

YAMAQLIQ 1. sif. Yamaq üçün yararlı. *Yamaqlı dəri (parça).*

2. is. Yamaq. *Savadın əlində köhnə bir dəsmal; Yamaqli salınmış çox yerdən xal-xal.* H.K.Sanlı.

YAMAQSIZ sif. Yamağı olmayan, yamaq-sız ayaqqabı.

YAMAQ-YAMAQ sif. Başdan-ayağa yamaqlı, hər yerinə yamaq vurulmuş. *Yamaq-yamaq şalvar. - Sanırsan ki, indi yixilacaqdır;* Əynində paltarı yamaq-yamaqdır. S.Rüstəm.

YAMAQ-YIRTIQ is. Yamanması lazımlı olan hər şey, yamanmalı paltar və s. *Arvad kişisinin yerini saldırdan sonra taxçamı-boxçamı axtarıb yamaq-yirtığını tikərdi.* H.Sarabski.

YAMAMA "Yamamaq"dan f.is.

YAMAMAQ f. 1. Bir şeyin ciriq və ya yirtiq yerini təmir etmək. *Şalvarın dizlərini yamaqaq. Corablari yamamaq. Çəkməni yamaqaq.* – Yamayardım babamın çul-çuxasın. M.Ə.Sabir. *Salatin üstünə ala-bəzək çaynik*

qoyulmuş samovarın yanında oturub əlində nə isə yamayırdı. M.Hüseyn.

2. məc. dan. Uymadığı halda bir şeyə əlavə etmək, artırmaq, yapışdırmaq. [Faytonçu:] *Özün bilirsən ki, taksi beş şahidir. Məndən iki şahı kəsib harana yamayacaqsan?* Ə.Hağverdiyev. [Möhüsün:] *Musa, gətir, bu kökdə şəklimizi çəkdir. Lazımın olar, filmlərin birinə yamayarsınız.* Mir Cəlal.

YAMAN sif. 1. Pis. *Yaman arvadının evi cəhənnəmdir.* (Ata, sözü). Biçarə münəccim-başı yaman (z.) halda idi. M.F.Axundzadə. *Bu dünyada üç şey başa bələdi; Yaman oğul, yaman arvad, yaman at.* Aşıq Ələsgər. *Saldız axırda yaman halə məni.* M.Ə.Sabir.

2. Rehmsiz, insafsız, əzazil. *Yaman adamıdır, onunla ehtiyatlı ol.* – *Kərəm kimi mən oduna yananam; Dostuna dost, düşməninə yananam.* Aşıq Əziz.

3. məc. Təsiri şiddetləndirmek üçün bəzən "çox", "həddindən artıq", "bərk", "tez", "şiddətlə" kimi mənalarda işlənir. *Yaman işə düşmüştüm.* Bu gün yaman istidir. – *Qara Pəhləvan yaman güclü, həm də yaman əyyar idi.* "Koroğlu". Bu davadan sonra iki məhəllənin arası daha da yaman pozuldu. N.Nərimanov. *Ey könül, fürsəti badə vermə gəl; Gün keçir, ay keçir, il yanın gedir.* M.Rahim. // Bəzən "çox yaxşı", "əla" mənasında işlənir. *Yaman atandır.* Yaman çalır. Yaman qoçaqdır.

4. is. Qarğış. *Məhəmmədhəsən əmi Əhməddən eşşək necə olmağını soruşan kimi İzzət uca səslə onun üstə qışqırıb başladı yamanı.* C.Məmmədquluzadə.

5. tib. Həyat üçün təhlükəli, çox qorxulu, xətərlili, zərərlili, pis. *Yaman işi. Yaman yara.* // dan. Is. mənasında. *Dilərəm üzünə çıxsın bir yaman;* Müdəm zəhər olsun alnı namərdin. (Qoşma).

♦ **Yaman demək** – söymək. *Şaban nənə Əsədi qabağına salıb yaman deyə-deyə (z.) gedir.* C.Məmmədquluzadə. **Yaman dəymmiş** – qarğış ifadəsi. *Alo kişi.. yubunun yox olduğunu gördü:* – Əşı, bu yaman dəymış hara əlli-ayaqlı itdi. S.Rəhimov. **Yaman göz** – gözdə, baxışda bədbəxtlik götürən əsrarəngiz şəhirlə qüvvə. *Yaman gözə şəşələnən buy-nuz hədəfə;* Bu daş çoxdan atılmışdı; İndi

çatıldı. M.Araz. **Yaman gün –** 1) pis gün; ağır, eziyyetli, məhrumiyyətlərə dolu vəziyyət. *Yaman günün ömrü az olar.* (Ata, sözü); 2) ağır vəziyyət (hal), pis vəziyyət. *Fətulla.. yaman gündə yatıldı.* Mir Cəlal. **Yaman günə (hala, kökə) düşmək** – səhhətəcə, zahiri görünüşcə, yaxud maddi vəziyyətəcə pis hala düşmək. *Su tükəndi sənəkdən; Sənək sindi biləkdən; Bir yaman günü düşdüm; Qurtarmadım kələkdən.* (Bayati). **Yaman günə salmaq** – korlamaq, xarab etmək, pis hala (vəziyyətə) salmaq. *Yaxlılığı əlimizdən alıblar; Yaxşı bizi yaman günə salıblar.* Şəhriyar. **Yaman olmaz** – pis olmaz, yaxşı olar. [Hüseyn:] *Gedib ona bir baş çəksən, yaman olmaz.* Qantəmir. **Yaman yerdə axşamladıq** – gözlənilmədə, çətin, çıxılmaz, təhlükəli vəziyyətə düşdükde deyilən ifadə. [Əlibala] əsəbi bir halda başını bulayıb deyindi: – *Yaman yerdə axşamladıq!* M.Süleymanov.

YAMANCA *sif.* 1. Yaman, pis. *Aşıq yamanca deyil; Xalın yamanca deyil; Günüümüz belə keçəsə; Yenə yamanca deyil.* Sarı Aşıq.

2. Cox, olduqca. [Hacı Fərəc]: *.Hər nə işə, yamanca şeytandır.* N.Vəzirov. // Zərf mənəsində. *Yoxusuñ tən ortasında, qırıldı boyundurug; Yamanca qaldınız boyunburuq.* O.Sarıvəlli.

3. *is.* Yaman, pis adam, şey və s. *Yamanca, sən dur burada, mən yaxşicanı tapınca.* (Ata, sözü).

YAMANLAMA “Yamanlamaq”dan *f.is.*

YAMANLAMAQ *f.* 1. Pisləmək, töhmətləndirmək, pisinə danişmaq. ..*Yazıq məşədilər, gündə sizi qəzetlərdə yamanlıyırlar ki, siz cümlə günləri dükənləri açıb alış-veriş eləyirsiniz.* C.Məmmədquluzadə. // Danlamaq, söymək, biabır etmək. *Günlərin birində bəyin bigiburma cavan oğlu at belində xırmana gəldi və Ramazanın atasını məhsulu gizlətməkda təqsirləndirib yamanlamağa başladı.* M.Hüseyn.

2. *dan.* Yaman yara çıxarmaq (b a x **yaman** 5-ci mənədə).

YAMANLAŞMA “Yamanlaşmaq”dan *f.is.*

YAMANLAŞMAQ *f.* Pisləşmək, xarablaşmaq, daha da pis olmaq.

YAMANLI *sif. məh.* Yaman şisi (yarası) olan (b a x **yaman** 5-ci mənədə). *Yamanlı at.*

YAMANLIQ *is.* Pis iş; pislik. *Yaxlılıqla yaxlılıq hər kişinin işidir; Yamanlıqla yaxlılıq or kişinin işidir.* (Ata, sözü). □ **Yamanlıq etmək** – pislik etmək. *Etdi bu fələk hər kəsə bir tövr yamanlıq.* M.Ə.Sabir. [Turac:] *Mən soruşmaq istiyirəm ki, mən sənə nə yamanlıq etmişdim?* C.Cabbarlı. [Biri:] *Sən ona yamanlıq etməkdə böyük səhv edirsin.* S.Hüseyn.

YAMANMA “Yamanmaq”dan *f.is.*

YAMANMAQ *1. məch.* Yamaq salınmaq (vurulmaq), calaq salınmaq. [Minayə] ..*bəzi yeri bir neçə dəfə yırtılıb yamandığına görə, hava buraxan körüyüňə diqqət edirdi.* Ə.Thübələhəsən.

2. *t-siz. məc.* Yapışmaq, yapışib ayrılmamaq (qopmamaq).

YAMANMIŞ *f.sif.* Yamaq vurulmuş (tikilmiş); yamaqlı. *Şalvarın yamanmış dizləri. Yamanmış köynək. Yamanmış paltar.*

YAMAN-YAXŞI *zərf* Birtəhər, güc-bəla ilə; nə pis, nə yaxşı. *İşti yaman-yaxşı görüb qurtardıq.* – [Hacı Mehdi:] *Allaha şükür, görürsən, beləcə, yaman-yaxşı dolanıraq.* Ə.Haqverdiyev.

YAMAN-YAMAN *1. sif.* Böhtançı, şər, pis. [Sitarə:] *Allah sizi saxlasın yaman-yaman dillərdən.* C.Cabbarlı.

2. *zərf* Pis-pis. *Yaman-yaman danışmaq.*

YAMATDIRILMA “Yamatdırılmaq”dan *f.is.*

YAMATDIRILMAQ *məch.* Başqası vasiṭəsilə yamatmaq. *Ayaqqabıların hamısı yamatdırılmışdır.*

YAMATDIRMA “Yamatdırmaq”dan *f.is.*

YAMATDIRMAQ *icb.* Başqası vasiṭəsilə yamatmaq, başqasına yamatmaq. *Ayaqqabıları yamatdırmaq.*

YAMATMA “Yamatmaq”dan *f.is.*

YAMATMAQ *icb.* Başqasına yamaq vurdurmaq, yamaq işi gördürmək. *Corabı yamatmaq.*

YAMSILAMA “Yamsilamaq”dan *f.is.*

YAMSILAMAQ *f.* Başqasının danışğını, hərəkətlərini və s.-ni mümkün qədər eyni ilə təkrar etmək; təqlid etmək. [Təlxək] *üzünə dəridən bir üzlük taxib aşağıda oyun çıxarar və yamsilamaqla pul yığardı.* H.Sarabski. Hüseyn bu dərvishləri o qədər gözəl yamsilayardı

ki, qonşu arvadlar tamaşaşa yiğilardılar.
S.Rəhman.

◊ **Ağzını yamsılamaq** – yamsılayıb, təqlidiçi xırdıb açıqlandırmaq, hirsəndirmək.

YAMSILANMA “Yamsilanmaq”dan *f.is.*

YAMSILANMAQ məch. Təqlidi çıxarılmaq.

YAMSILATMA “Yamsilatmaq”dan *f.is.*

YAMSILATMAQ icb. Yamsilamağa məcbur etmək.

YAMŞAQ bax yaşmaq. *Məni görünçə [Mələk] ..donub, yamşağı ağzına çəkib qonşu dəhanını gizlətdi.* A.Divanbeyoğlu.

YAMŞAQLI bax yaşmaqlı.

YAMŞANMA “Yamşanmaq”dan *f.is.*

YAMŞANMAQ bax yaşmanmaq.

YAMŞIMAQ bax yaşınmaq.

YAM-YAM *is.* İnsan əti yeyən vəhşi. // Vəhşi, adamyeyən. [Şeyda:] *Sakit ol, ana-can, Mudrov nə adamyeyəndir, nə Yam-yam.* Ə.Məmmədxanlı. *Kulak pusquda durur gecə Yam-yamlar kimi baxır.* S.Rüstəm.

YAMYASTI *sif.* Cox yasti olan, tamamilə yasti vəziyyətdə olan.

YAMYAŞIL *sif.* Tamamilə yaşıł, cox yaşıł. Yamyışıl parça. Yamyışıl boyası. // Tamamilə göyərib yaşıllaşmış. Yamyışıl tarlalar. Yamyaşıł bostan. – *Oldu yənə Yam-yaşıł (z.) ağclar; Dağlar, təpələr, bütün yamacalar.* A.Şaiq. Mən qarşında yamyışıl çöllər görürəm; Qeyrətlə, bacarıqlı ellər görürəm. M.Müşfiq.

YAN *is.* 1. Tərəf, ətraf. *Yanlıarda düşmən qalmamışdı.* H.Nəzərli. [Güldəstə:] *Məktub bu yandadı.* H.Seyidbəyli. □ **Yan almaq** – yanaşmaq, yaxınlaşmaq, yaxın durmaq. [Rəsul] yan alıb lotubasdın xəbər aldı: – Əmi, bu kağızlar nə olan şeydir? “Aşiq Qərib”. Bu zaman qatar sürətini azaldıb fit verə-verə stansiyaya yan aldı. A.Şaiq. Hamı ağır bir yük altında çıxıb yüngülləşmiş kimi danişanışa otaqdan çıxanda, Tahir anasına yox, kolxoz sədrinə yan aldı. M.Hüseyn. **Yan ver-mək** – yanaşmaq. Bir kəra qan bu mətləbi, xalqa ziyan verirsiniz; Molla gedir yemək üçün, siz ona yan verirsiniz. C.Cabbarlı. **Dörd (bir) yandan** – hər tərəfdən, dörd tərəfdən. [Kərəm:] *Coşqun boran alıb dörd bir yanımı; Soyuq kəsib iliyimi, qanımı.* “Əslı və Kərəm”. Hər göləməçənin dörd yanına torpaqdan sədd çəkilmişdir. M.Hüseyn. // Yer mənasında.

Heç bir yanda yoxdur. // Yön, istiqamət. Bu yandan getdi.

2. Bədənin ciyinlərdən buda qədər olan sağ və ya sol hissəsi; böyük. [Mehriban] *yani üstə çevrildi.* S.Hüseyn. *Ballı .. kürsü çəkib .. [Qara kişinin] yanında oturdu.* Ə.Əbülləsən. *Vəzirov yenə də aciz və yazılıq bir görkəm alıb, boyunu yana sari əydi.* M.Hüseyn.

3. Sağ və ya sol tərəfdə olan. *Yan cib. Yan küçə. – [Qəhrəman:] Siz gözüəçiq olun, – deyə yoldaşlarımıza təpsirdim və yan otağı getdim.* H.Nəzərli. □ **Iki yanında** – sağında ve solunda. Bu yanında, ... o yanında – sağında, solunda. [Məşədi İbad:] *Qəribə yerdəyəm, vallah, bir gözəl o yanında, bir gözəl bu yanında.* Ü.Hacıbəyov.

4. Kənar, qıraq. *Hacı Qulu .. ehtiyatla quyunun yanına uzanıb diqqətlə baxdı.* A.Şaiq. *Evin dibində yanının nazik dəmirləri qopmuş, taxtasının şirəsi çıxdan getmiş bir sandıq .. vardi.* M.İbrahimov. [Qərenfil xala] *göndərilə biləcək şeyləri bir yana yiğdi.* Ə.Vəliyev.

□ **Yan eləmək** – kənara itələmək. *Səkinə, qızın qollarını yan elədi.* M.İbrahimov. *Çal-saqqal kişi .. adamları yan eləyib .. elə bil vahimə içində sağa-sola yürüürdü.* Mir Cəlal.

Yana durmaq – kənara çekilmek, uzaq da yanmaq. *Göydə mələklər yana durdu;* *Mələklər də səna durdu.* Qurban. **Yandan çıxməq** – nagah, gözlənilmədən, birdən gəlmək, görülmək, ortaya çıxməq. **Bir yana atmaq** – laqeyd münasibətlə kənar etmək.

5. Sağrı, oturacaq. *Cox çəkmədi ki, Mirzə Süleyman yanımı ovuştura-ovuştura qapıdan çıxdı.* B.Talıbli. [Cavad] *yarımkürküün yaxasını açaraq yanımı ağac kötüyüün üstünə qoydu.* Ə.Vəliyev. □ **Yanı yer görməmək** – bir yerde oturmamaq, daim ayaq üstə olmaq, yerimək. *Əntiqənin yanı yer görmürdü.* Səhərdən axşamaca evdə maşğıl idi. Mir Cəlal. **Yanımı basmaq** – dümsükləmək, dümsüklə işarə etmək. *Alagöz bir qız, Gülsümün yanımı basdı.* M.İbrahimov. **Yanımı çəkmək** – axşamaq, tayımaq. **Yanımı yerə qoymaq (ver-mək)** – oturmaq. [Həsən:] *[Tubu] gəl, bir yanımı yerə qoy, gör nə deyirəm.* Ə.Haqverdiyev. [Vəli:] .. *Çək sürüünü keyfin hara istəyir, .. özün də yanımı ver yerə;* al titəyi əlinə, vəssalam. N.Vəzirov.

6. Bilavasitə yaxınlıq, birləşlik bildirir. *Yanında dostlarından iki nəfər dəxi var idi, onun səhbətinə qulaq asırdılar.* M.F.Axundzadə. [Ziba] çox gecələri [Əsmərin] yanında yatırıldı. S.Hüseyn. [Həbib bəy:] . Zəhmət çək, həcinn yanına minnət get. S.Rəhman. □ **Yanına almaq** – yaxınlığın göstirmək. Vahid uşağı yanına alıb oynadır, dilə tutub yatırtmaq istəyirdi. Mir Cəlal. **Yanına çəkmək** – öz tərəfinə göstirmək. Hər kəs öz yarımı çəkib yanına; O ki mənəm elə həsrat çəkirəm. Q.Zakir. **Yanına düşmək** – birlikdə getmək. Molla taytuya-taytuya düşür bunların yanına. "M.N.letif." Gəldiyev "gedək" – deyə Rübabənin yanına düşdü. Mir Cəlal. **Yanına salmaq** – özü ilə aparmaq. Sabah ertə böyük bağımımızı gəzmək bəhanəsi ilə Məmmədrəzani yanına salıb getdim. S.S.Axundov. [Müəllim] bir gün Mayisi yanına salıb Qaçaygilə getdi. Ə.Vəliyev. **Yanında saxlamaq** – özü ilə birlikdə, özündə saxlamaq. Gətirmişdən sən Zəkiri əmanə; Derdi, gedəcəyəm kuyi-cananə; Xeyir görsün, istər düşsün ziyanə; Yaman-yaşlı saxla bari yanında. Q.Zakir. ...**dən // ...dən bu yana** – ...dən bu vaxta qədər. Amma arvadların bu dərəcə həyəsizliqlarını .. dünya yaranandan bu yana heç eşidibsinizmi? C.Məmmədquluzadə. Nə var ki, unutmuşam paltosunu tutmağı; O axşamdan bu yana açılmış qışqabığı. S.Rüstəm. **Öz yanından** – 1) guya; 2) öz bildiyi kimi, özündən. Məşədi bəy student qızın adını öz yanından uydururdu. M.Hüseyn. **Fikri (xəyalı)... yanında olmaq** – diqqəti ...də olmaq. Ramazanın əvvəlinci günündən müsəlmanların fikir və xəyalı cücpəlop yanındadır. C.Məmmədquluzadə. [Qorənfil xalanı] bütün xəyalı bu saat cəbhədə olan nəvəsi İldirumin yanında idi. Ə.Vəliyev.

7. **Yanında, yanında** şeklinde: iki müqayisə obyektindən birinin digərindən üstünlüyünü bildirir. *Onun yanında bu heçdir.*

◊ **Yan baxmaq** – bəyənməmək, həqarətlə baxmaq, pis münasibət bəsləmək. [Altay:] And olsun vicdana, bu gündən sonra; Hər kim yan baxarsa bu yoxsullara; İldirimlər partlayacaq başında; Adı yazılıcaq məzar daşında. H.Cavid. **Yan gəzmək** – görüşmək istəməmək, uzaq gəzmək. Bilmirəm ki, neyləmişəm

cananə; Hər görəndə məndən belə yan gəzər. Məhəmməd bəy Aşıq. **Yanını kəsmək (kəs-dirmək)** – əl çəkməmək, ayrılib getməmək. Dərdü qəməni möhnət kəsib yanımı; Qoymaz yerə düşə, içər qanımı. Q.Zakir. Vəfəli Hüsnüyyə rəfiqasının yanını kəsdirib sübhə qədər gözlərini yummadi. S.S.Axundov. **Yanlarını qapmaq** – çox hırslaşmış, qəzəblənmiş adam haqqında. Həmin axşam Həsənəlinin evində ümumi bir övgüttəlxlik vardi. Tərlan xanım yanlarını qapıldı. Mir Cəlal. **Bir yana çıxartmaq** – 1) hell etmək, bir nəticəyə gəlmək. Bu barədə yoldaşlarımızın çox fikirləşdik, fikirləşdikdə də, bir yana çıxarda bilmədik. C.Məmmədquluzadə; 2) torbiyə vermək, böyütmək. **Bir yana çıxməq** – həyatda öz yerini tapmaq. **Bir yandan..., o biri yandan...** – mütəmadiyən, həmişə. Çürümüş parçanın dəxi faydası yoxdur: bir yandan yamadın, o bir yandan cirilacaq. C.Məmmədquluzadə. ...**o yana qalsın (dursun)** – "başqa", "əlavə" mənasında. Hər şey o yana qalsın, [Sara xanımın] on iki taxtadan kəsdiyi məxmər tumanı dövrəhədər dörd barmaq enində bafta olurdu. Qantəmir.

YANA qos. dan. 1. Ötrü, üçün, üzündən (səbəb bildirir). Ta kim maqami tark edəndə; Səndən yana əzm edib gedəndə. Füzuli. Əsi, sən niyə bu acıgöz kağızdan yana belə cinli olmusan? S.Rəhimov. Qonaq duruxdu: – Nə-dən yana soruşdu? Mir Cəlal.

2. ...barədə, ...cəhətdən, ...tərəfdən. [Hacı Həsən:] Şeyxəna, doğrusu, mən övladdan yana bədbəxt olmuşam. C.Məmmədquluzadə.

YANACAQ is. 1. Yandıqda istilik, alov vərən hər şey (odun, kömür və s.). Yanacağı bol olanlar buxarlarını qalamış, təndirlərini yanardırmış, evlərini isidib ailələrinin başını bir yerə yiğmişdilər. Ə.Vəliyev.

2. tex. Motor və mühərriklərin işləməsi üçün lazımlı olan maddələr (neft, benzİN və s.). Yanacaq sanayesi. Yanacaq qazi. Traktorlar üçün vaxtında yanacaq gatırmak.

YANACAQLI sif. Yanacağı olan, yanacaqla işləyən.

YANACAQ SIZ 1. sif. Yanacağı olmayan. 2. zərf Yanacaq olmadan. [Mehriban Zeynalın] işsiz qaldığı günlərində acliğini, çılpagliğını açıb söyləmədiyi kimi, bir çox qış

geçələrini yanacaqsız keçirmiş, sıkayı etməmişdi. S.Hüseyn.

YANACAQSIZLIQ is. Yanacaq yoxluğu, yanacaq qılığı, yanacaq olmadığı veziyyət ve şərait. *Traktorlar yanacaqsızlıq üzündən işsiz durmuşdur.*

YANAKI zərf 1. Yan tərəfə çevrilmiş vəziyyətdə, yan tərəfini irəli verərək, çıynını irəli verərək, böyrünü qabağa verərək, yarı-dönmüş halda. *Yanaki üzmək.* – *Faytonçu Əhməd atların başını çəkər, yanaki oturar, köks ötürüb Əntiqənin taleyini miniklərinə danışardı.* Mir Cəlal. *Bayram yanaki durub sağ qulağımı pəncərəyə söykəyəndə bu sözləri eşitdi:* – *Cörəyin arasında kağız var.* M.Hüseyn. // Bir qulağının üstünə, başının bir tərəfinə çəkərək. *Tüklü papağını qoyub yanaki; Baxır öz bəxtinə ayna sularda!* S.Rüstəm.

2. Başını yana çevirmediən, gözləri ilə əyri-əyri. *Yanaki baxmaq.* – *Araz başımı qaldırıb Əhmədi yanaki süzərkək:* – *Atabala mənim atam deyil, babamdır!* dedi. A.Şaiq. [Beyim] yanaki üzümə baxaraq gülümsədi. İ.Əfəndiyev.

YANAQ is. Üzün almacıq sümüyündən çə-nəyə qədər olan qismi. *Yanağından öpmək. Qırmızı yanaq.* – *Yanaq üzrə saçın tavusa bənzər; Ki, seyri cannačül-mavaya düşmüş.* Nəsimi. [Muradın] fikrindəござb dolanşan *Nigar idı.* O Nigar ki gülümşərkən yanaqlarında ufacıq çuxurlar əmələ gələr, üzü qızarardı. S.Hüseyn. *Narinc bütün bədənindəki qanın yanağına hücum etdiyini hiss eldi.* S.Rəhman. □ **Yanaqlarından qan damır** – sağlam, dolğun, qırmızıyanaq adam haqqında. [Səməd Bayramlı:] *Əmioğlu, maşallah, lap kökəlmisən, yanaqlarından qan damır.* M.Hüseyn.

YANAQLI Adətən yanağın övsafını təyin edən sıfətlərə qoşularaq işlənir. *Bir-birinə həmdəm iki növcavan; Biri güldür, biri gülgöz yanaqlı.* M.P.Vaqif.

YANAR sif. Odpüskürlən, alovsaçan, atəş-saçan, odsاقan, odlu. // Alişqan, tezodlanan, tezalişan, tezyanan. *Yanar maddələr.*

♦ **Yanar dağ** – 1) vulkan. *Vezubi adlı yanar dağın lavası altında Qerküilazm və Pompey şəhərləri basdırılıb, heç bir əsərləri qalmamışdır.* F.Ağazadə; 2) məc. simvolik mənənda. *Bir parça atəşəm, bir parça yanğın; Qəlbim*

örpəyidir yanar bir dağın. M.Müşfiq. **Yanar oda salmaq** – bələya salmaq, dərdə salmaq, çox ağır, iztirablı, əziiyyətlə vəziyyətə salmaq. [Səlimmaz xanım:] *Ay sənin qardaşların qırılsın, .. manı yanar oda saldıgin yerdə.* N.Vezirov.

YANAR-YANAR sif. Yanmaqdə olan. *Yenə manı yanar-yanar odlara; Dağılmış ayrılhə sevdiyim!* M.V.Vidadi.

YANAŞDIRILMA “Yanaşdırılmaq”dan f.is.

YANAŞDIRILMAQ məch. Yaxınlaşdırılub dirədilmək, yan-yana edilmək (qoyulmaq), kip yaxınalaşdırılmaq.

YANAŞDIRIMA “Yanaşdırmaq”dan f.is.

YANAŞDIRMAQ f. Yanbayan etmək, kip yaxınlaşdırmaq, yambayan qoymaqt, yaxınlaşdırıb birləşdirmək, bir-birinə dirəmək. *Stolları bir-birinə yanaşdırmaq.* – Ağsaqqal kişi çubuğu söndürdü. *Qatırları yanaşdırı.* Mir Cəlal.

YANAŞI zərf 1. Bir-birinə yaxın vəziyyətdə, bir-birinin yanında; yanbayan, yan-yan. *Yanaşı oturmaq.* *Yanaşı qoymaqt.* *Yanaşı getmək.* *Yanaşı durmaq.* *Qoca usta Lətifə ilə salamlış soferlə yanaşı oturdu.* M.Hüseyn. Eldarla mənim yerim yanaşı salınmışdı. İ.Əfəndiyev. // Həmhüdud, həmsərhəd.

2. Bərabər, eyni zamanda. *Bununla yanaşı.*

YANAŞIQ zərf Yanaşı, bitişik; yanaşmış, bitişmiş vəziyyətdə.

YANAŞIQLIQ is. Yanaşı olma, yanbayan olma; bitişiklik.

YANAŞILMAZ sif. 1. Yanaşmaq, yaxınlaşmaq mümkün olmayan, yanına varılma bilməyen; elçatmaz. *Yanaşılmaz bir yer.*

2. Yaxınına getmək mümkün olmayıacaq dərəcədə sərt və ağır xasiyyəti. *Yanaşılmaz adam.*

YANAŞILMAZLIQ is. Yanaşmaq, yaxınlaşmaq mümkün olmama; elçatmazlıq.

YANAŞMA “Yanaşmaq”dan f.is. *Əsgərlərin güllərüzlə onlara yanaşması bizim qorxulu olmadığımızı bildirdi.* H.Nəzərlə.

YANAŞMAQ f. 1. Yaxınına, yanına gelmək; yaxınlaşmaq, yanbayan olmaq. *O, mənə yanaşib qolumdan tutdu.* Birisi ona yanaşib nə isə dedi. – *Fəxrəddin qapıya yanaşmaq üçün heç bir bəhanə əldə edə bilmirdi.* M.S.Ordu-bədi. *Tamam mənə yanaşib dedi:* – *Gələcək-*

YANBAŞ

sən, burada şad görüşəcəyik. S.S.Axundov. *O, Nazhya yanaşdı, əlini onun çıynına qoya-*
raq: – Nazh! – dedi. H.Nəzərli.

2. Yan almaq, kip yaxınlaşmaq, yaxınlaşışdırənmək. *Gəmi körpüyə yanaşdı.*

3. Bir məsələyə və s.-yə bu və ya digər münasibət göstərmək. *İşə ciddi yanaşmaq la-*
zımdır. Müəllifin dediklərinə təngidi yanaş-
mali. – Onlar məsələyə təşkilatın mənşəti
nöqtəyi-nəzərindən yanaşdilar, sən isə belə
yanaşmadın. M.S.Ordubadi.

YANBAŞ: yanbaş atmaq *dan.* – boyun qar-
çırmaq, danmaq.

YANBAYAN bax yan-yana. Yanbayan oturmaq. – *Onda görürsən yixılıb yanbayan;*
Bir neçə növrəstə cavan laybalay. M.Ə.Sabir.

YANBIZ is. Omبا, yan. [Veli:] ..Başın üçün, Cavad bəy, yan бизinə dəyənəyi belə yapışdırırdım ki, kiçik kimi zingildədi. N.Vəzirov. ..Əməni əllərinini yan bizlərinə vurdur. Ə.Əbülləhəsən.

YANBIZLAMA “Yanbızlamaq” dan *f.is.*

YANBIZLAMAQ *f. dan.* Yanbızı (yani) ilə itələmək, vurmaq.

YANCAQ *is. dan.* Sağrı, yan (bax yan 5-ci mənada). *Əli qara öküüzün yancağına bir çu-*
buq vurdu. F.Xoşginabi. □ **Yancaq ağrısı** *dan.* – işasın (oturaq sinir iltihabının) xalq arasında adı.

YANCAQLAMA “Yancaqlamaq” dan *f.is.*

YANCAQLAMAQ *f. dan.* Yancağından tutmaq.

YANCIDAR *zərf* Çox uzağa getməsin deyə heyvanın ipini ayaqlarına sarıma. □ **Yancı-**
dar etmək – ipi heyvanın ayaqlarına bu cür bağlamaq. [Dəlilər] düşüb, atları yancıdar elayıb ota buraxdilar. “Koroğlu”. Qaraqas düşüb atdan, atını yancıdar elayıb oturdu. (Nağıl).

YANÇI *is. məh.* 1. İki küsülü tərəfi barışdırın adam; vasitəçi. *Xülasa, har iki təraf yançılardın köməyi ilə bir-birinə güzəştə gedib toyu baslayacaqlar.* R.Əfendiyyev. // Köməkçi, havadar. Əgər yançılardan sakit dursaydı, ehtimal ki, bu söz burada qurtarib gedərdi. Qantəmir.

2. *məh.* Yanında uşağı olan işçi qadın.

YANÇILIQ *is. məh.* İki küsülü tərəfi barışdırma; vasitəçilik. // Kömək, kömək etmə.

YANDIRMAQ

YANDAN *zərf* Yan tərəfdən, böyürdən. *Yandan keç.* Yandan maşın gələr.

YANDI-QINDI: yandi-qındı vermek *dan.* – elə salaraq hırslındernirmək, qızışdırmaq, açıq-qıcıq vermek.

YANDIRAN *fsif.* 1. Yanğın düzəldən, yan-
ğın salan.

2. Bax yandırıcı.

YANDIRIB-TÖKMƏ “Yandırıb-tökəmək”-dən *f.is.*

YANDIRIB-TÖKMƏK bax yandırmaq 5-ci mənada. *Onun sözləri adamı yandırıb-*
tökür.

YANDIRIB-YAXMA “Yandırıb-yaxmaq”-dən *f.is.*

YANDIRIB-YAXMAQ bax yandırmaq 5-ci mənada. *Əzizim baxar doymaz; Yandırı-*
rar-yaxar, doymaz; Baxdıqca gözlərimdən;
Qanlı yaş axar, doymaz. (Bayati). *Fırqət odu*
məni yandırıb-yaxar; Sühbü şam didəmdən
ganlı yaş axar. Q.Zakir.

YANDIRICI *sif.* Yandırmaq xassəsi olan; yandiran, yaxıcı, qızmar. [Günəşin] yandırıcı şüaları amansızcasına yerə sıyıyrı(di). Ə.Əbülləhəsən. *Qoşqar.. yandırıcı dağ günəşinin*
altında zor kimi bərq vuran baliqları yiğ-
mağa başları. İ.Hüseynov. // Məc. mənada.
Yandırıdı məni yandırıcı fırqəti anın. Nəsimi.
Heyfa ki bu ali və pakızə hiss [məhəbbət],
bu yandırıcı atəş bizim qəlbimizdə yoxdur.
F.Köçərli.

YANDIRILMA “Yandırılmaq” dan *f.is.*

YANDIRILMAQ “Yandırmaq” dan *məch.* De, bəlkə də od içində bu gecə yarı; Söndürürsən yandırılmış bir xanimanı. S.Vurğun.

YANDIRMA “Yandırmaq” dan *f.is.*

YANDIRMAQ *f.* 1. Yanmağına səbəb olmaq; alışdırmaq. *Lampani yandırmaq. Kibrıt yandırmaq. İşığı yandırmaq. Fənər yandırmaq.* – [Xudayar bəy:] *Zəhmət olmasa, bir işpiçkə çək, bu qovu yandırıbim.* C.Məmməd-quluzadə. *Əhməd aralıq peçini yandırıbı.* Mir Cəlal. // Məc. mənada. *Ələsgərdi mənim adm;*
Aləmi yandırar odum. Aşıq Ələsgər.

2. Şiddətli təsir etmək (isti, qızmar, qaynar şey). *Cay əlimi yandırıbı.* – *O gün hava*
cox isti idi. *Günəş yandırıbı.* A.Şaiq. *Muğan*
günəşini adamı yandırıbı. M.İbrahimov.

3. Qaraltmaq, rəngini tündləşdirmək. *Dağ havası adamın üz-gözünü yandırır.* – [Ceyranın] açıq hava rəngini bir qədər yandırmış, yanaqlarında təbii bir qırmızılıq görünürdü. S.Hüseyin.

4. Dalamaq. *Gicitkən allərimi yandırdı.*

5. məc. Mənəvi əzab ve iztirab vermək, ruhən incitmək, çox ağır təsir etmək. [Səlma:] *Odumu söndürdün, yandırdın məni; Get, kamə yetirməsin Allah səni!* H.Cavid. *Ancaq bir nəfəri Mirzənin vəfəti yandırıldı. O adam Usta Zeynal idi.* Ə.Haqverdiyev.

◊ Atasını yandırmaq – bax ata. Can yandırmaq – bax can.

YANDIRTMA “Yandirtmaq” dan f.is.

YANDIRTMAQ icb. Yandırmağa məcbur etmək.

YANĞI is. 1. Ürəyi su istəmə, susama, susuzluq, atəş. *Su yanğımı kəsmir. Atlar yanğıdan əldən düşdü.* □ **Yanığını (ürək yanığı-sını) söndürmək** – su içmək ehtiyacını (su içməklə) ref etmək, atəşini söndürmək. *Ürək yanığını söndürmək üçün* [Yunis] suyu son damlaşına qədər başına çəkib ağır bir nəfəs ötürdü. Mir Cəlal.

2. Yanğı. *Bels od olmaz, böylə alo! Od deyil, yanğı deyil, lovdur, lo!* M.Ə.Sabir.

3. məc. Büyük həsrət, sıddətli arzu (adətən “ürək” sözü ilə). [Bayram:] *Mənim ürəyimin yanığı su ilə sönən yanğıdır?* M.F.Axundzadə. *İsa kişi bunu elə ürək yanığı ilə soruşdu ki, Xəlil ciddən məryus oldu.* Ə.Thülbəsən.

4. məc. Təsir mənasında.

YANĞILI sif. 1. Yanğısı olan, susamış.

2. məc. Odlu, alovlu, atəşin. *El tazə havalar, yeni sözlər sevir indi; Atəşli könül, yanğılı dillər sevir indi.* Ə.Nəzmi.

YANĞIN is. 1. Binanı, əmlakı, ümumiyyətlə yana bilən hər şeyi geniş miqyasda qaplayıb məhv edən alov, atəş; habelə yanma prosesinin özü. *Yanğın baş vermək. Yanğını söndürmək. Meşə yanğısı. Yanğına qarşı tədbirlər.* – *Kükərəyb əsdiqə ugursuz küllək; Yanğının şöləsi yayılır göyo.* S.Vurğun. *Mədəndə sıddətli bir yanğın vardi.* M.Hüseyin. □ **Yanğın dəstəsi** – yanğını söndürmək üçün ixtisaslaşmış şəxslərdən ibarət dəstə. **Yanğın maşını** – yanğını söndürmək üçün qüvvətli nasoslarla təchiz olunmuş maşın (avtomobil).

2. məc. Geniş sahələrə yayılan, hər tərəfi qavrayan bir hadisənin güclü təzahürü, inkişafı haqqında. *Mühəribə yanğını.*

YANĞINSÖNDÜRƏN 1. is. Yanğın dəstəsində xidmət edən şəxs, yanğın komandası işçisi. *Rəhim orada dayanan yanğinsöndürənlərə müraciət edərək: – Gedə bilərsiniz!* – dedi. Ə.Sadiq. *Yanğinsöndürənlər dənizdən buruğa şlanqlarla su çəkirdilər.* M.Süleymanov.

2. is. Yanğın söndürmək üçün cihaz. *O, bir künçə çəkilib əlində tutduğu yanğinsöndürəni alovla tərəf çəvirdi.*

3. sif. Yanğın söndürmək üçün işlədilən, yanğın söndürməyə məxsus. *Yanğinsöndürən cihaz. Yanğinsöndürən şlanq.*

YANI dan, bax yanaklı.

YANIB-TÖKÜLMƏK f. 1. Bir haqsızlıq qarşısında və ya başqa bir səbəb üzündən ağır mənəvi əzab ve işgəncə keçirmək; yanıbxılmaq.

2. Qıbtı etmək, paxılıq etmək. *Sədr baxdı, baxdı, yandi-töküldü.* Mir Cəlal.

YANIB-YAXILMAQ f. 1. Ürəkdən heyif-silənmək, çox acımaq, ağır mənəvi əzab və iztirab keçirmək. *Vaqif bu mənzərəyə baxıb düşünür və düşündükcə də yanib-yaxılırları.* Çəmənzəməlini. *İndi yanib-yaxıllıram;* Sərt dilləndim sənə niya? M.Dilbazi.

2. məc. Aşıq və məftun olmaq, eşq mübtəlosu olmaq. *Fərhad Şirin ucundan; Yandı-yaxıldı, ay gözəl!* Aşıq Əlaşəgər.

3. Açığından, hirsindən boğulmaq, yanıbtökülmək, bərk hirslenmək. *Alı xan ağa özü yanib-yaxılır, söyüb-söylənir və muzdurlardan şikayatlınlırdı.* S.Rəhimov. Kişi yanib-yaxılaraq bu dəfə cavab verməyə söz tapmadı. İ.Thəfədiyev.

YANICI sif. Yanmaq xassəsi olan; tezyanın, alışqan. *Yanıcı qazlar.*

YANIXMAQ f. dan. Yanmaq, çox heyifsilənmək, təəssüf etmək. *Hər ikisi üçün bu iş çox ağır gəlirdi.* Alo xüsusən bərk yanıxırdı. S.Rəhimov.

YANIQ 1. is. Yanmış şey. *Yanıq qoxusu. Yanıq dadi.*

2. is. Od və ya başqa yandırıcı şeyin təsiri ilə bədən toxumasında əmələ gələn zədə. // Yanmaq əsəri, bədənin yanmış yerinin nişanəsi, izi. *Əlinin yanığı. Üzündə bir yanıq var.*

3. sif. Susuzluqdan qurumuş, yanmış. *Qu-rudu Əjdərin yanıq boğazı; Dolandi başına çıçəkli yazı; H.K.Sanlı. Yanıq torpaq yandırı-mdı hər barını; Qurutmuşdu saplağında ilk baharın novbarını. M.Dilbazi.*

4. sif. məc. Dərdli, qəmli, ürəyində dərdi olan; yanıqlı. [Qurban] tez əlini qoynuna soxdu və məktubu yanıq üzrəni üzərinə sixaraq yeridi. A.Şaiq. Açılmayı dərdini qorib bir kəsə; *Qulaq verib durur hər yanıq səsə. Ə.Cavad. Baxdı anasının yanıq üzünü; Dağının saçına, yaşı gözünə. H.K.Sanlı.*

5. sif. Cılız, zeif, sisqa.

◊ **Yanıq vermək** – acıq vermək, acıqlan-dırmaq, qəsdən hirsləndirmək, qızışdırmaq. *Deyəsən, Rübəba Vahid ilə birləşib Gəldiyevə meydən oxuyur, ya yanıq verirdilər. Mir Cəlal. Yanıgını çıxartmaq* – acığını çıxarmaq, intiqam almaq.

YANIQARA is. məh. Heyvanlarda olan bir xəstəlik; sianoz.

YANIQLI sif. 1. Yanmış yeri olan, yanığı olan.

2. məc. Birindən acığlı olan, birinə qarşı kini, qəzəbi olan; acıqlı (çox vaxt “əlindən” sözü ilə). *Çoban padşahın əlindən çox yanıqli idi. (Nağıł). Əsi, Fatmanışa xaladan nə yaman yanıqlısan! S.Rəhimov. Qızım məktubundan qeyzlənərk; Yanıqli bir məktub yazdırıldı ona. B.Vahabzadə.*

3. məc. Kədərli, ələmli, qüssəli, qəmli, həzin; kədər götürir, təsirli. *Yanıqli hava. Yanıqli səs. – Birdən eşitdiyim yanıqli bir for-yad məni yuxudan ayıltdı. S.Hüseyn. Çiçəklərin titrəşib bir-birinə baş-başa gəlmələri elə bildi bülbüllün yanıqli səsinə səbəb olurdu. Çəmənzəminli. Rəhim bəy yanıqli bir ah çəkdi. M.Hüseyn.*

4. zərf Yaniqli-yaniqli, həzin-həzin. *Yanıqli oxumaq.*

YANIQLIQ is. Yanıq şeyin hali.

YANIQLI-YANIQLI zərf Həzin-həzin, kədərli-kədərli; acı-acı. *Yanıqli-yanıqli ağlamaq. – Şahsənəm gəlib gördü ki, Qərib yanıqli-yanıqli oxuyub ağlayır. “Aşıq Qərib”. Hərdənbir kəndin üzərindən yanıqli-yanıqli çığırın durna dəstələri ötiüb keçirdi. Ə.Məmmədxanlı. Zurnaçılardı yanıqli-yanıqli çalırdılar. S.Şamilov.*

YANILMA “Yanılmaq”dan f.is.

YANILMAQ f. Bir işi düz görməmək, yanlılığa, səhvə yol vermək, səhv etmək. *Adam yanila-yanila öyrənər. (Ata, sözü). Oxşatdım, yanıldım, könlül verdim mən; Bilmədən vuruldum, ey dan ulduzu. C.Cabbarlı. Yanılmayı-ramsa o, məzəlmlüğü sevən, ..səadətini axı-rətdə arayan dindar, müzəkkil bir adam id. S.Hüseyn. Lakin elə birinci həmlədə düşmən yanıldığını başa düşdü. Ə.Thülbəsən. // Bir şey və ya adam haqqında yanlış fikirdə olmaq, düzgün təsəvvürü olmamaq. Yoldaşım haqda cox yanılmışamış. – Səməd təsəvvüründə nə qədər yanılmışdı. İ.Hüseynov.*

YANILTMA “Yanıltmaq”dan f.is.

YANILTMAQ f. Çaşdırmaq, aldatmaq, qəs-dən fikrini azdırmaq. *Əqlin aldın, yarıml, de-yin Vaqifin; Yanıltın əlifin, beynin Vaqifin. M.P.Vaqif. Parça alanlar onu yanıldib cavab verdilər: – Nəbi Sarı yataqdan yazıya çıxdı. “Qaçaq Nəbi”.*

YANILTMAC is. Dil dolaşmadan tez-tez deyilməsi çətin olan söz birləşməsi əsasında qurulan cümle, ifade (xalq yaradıcılığının məzəli formalarından biri); məs.: *qırx küp, qırxmin da qulpı qırıq küp.*

YANIMA “Yanımaq”dan f.is.

YANIMAQ f. dan. Hədeləmək. *Bu tərəf o oğlanı yanıdı, düşmən oldular. A.Divanbəy-oğlu. Elə bil o, kimi işə yanıyordı. M.Hüseyn. [Səadət xanım] üzükli barmaqları ilə məni yanıyaraq acıqlı-acıqlı baxırdı. Mir Cəlal.*

YANIMLIQ is. Can yandırma, canıyanan-lıq göstərmə, biri üçün elləşib-çalışma. *Düzü, Murtuzaya elədikləri yaxşılıqları görəndən sonra, Gülgədəmə hörmətim birə yüz artdı. Bu ürkədə, bu yanımıldıqda arvad az-az olar. Ə.Vəliyev.*

YANINCA zərf¹. Öz yanı ilə, yanında, özü ilə bərabər. *Oğlunu yanınca aparmaq. – Hə-min vəkillər yanlarıca uzun-uzadı orızələr, siyahılar gətirmişdilər. C.Məmmədquluzadə.*

2. Biri ilə bərabər, yanışı, bir yerde, yanı ilə, yan-yanı. *Yanınca getmək. Yanınca qaç-maq. – Mən aşiqəm narınca; Gül əkdim kənarınca; Sonam sallandı, gəldi; Laçın da bir yanınca. (Bayati). At çox dincdir. Adamıxan deyil, [Nurəddin] yavaş-yavaş faytonun yanınca sürər. S.S.Axundov.*

3. ...boyu, ...boyunca. *Sahil yanınca. Divar yanınca.*

YANI-YANI b a x *yan-yani*. Həcər qocanın görməməsi üçün yanı-yani çəkilib alma ağacına sixiləq istədi. S.Rəhimov.

YANIQ-YANIQ zərf Yanıqlı-yaniqlı. Aşiq Qərib yanıq-yaniq söyləsin; Enib eşqin dərvəzini boylasın. “Aşiq Qərib”.

YANQILICI zərf köhn. Yanakı (papağın başa qoyulması tərzisi). Papağı yanqılıçı qoymaq. – Yoxsa ki papaq yanqılıçı; Əldə də bir quş, həm məst və bihuş. M.Ə.Sabir.

YANLAMA “Yanlamaq”dan f.is.

YANLAMAQf. Yan almaq, yanaşmaq, yanına, yanına gəlmək, yaxınlaşmaq. Anam mətbəxdə qurdalanır. Yanılayı qulağına ayıldı. Mir Cəlal. .. Müəllim tez Meraci yanlayaraq qabağa göndərdi. Ə.Vəliyev.

YANLI sif. Yanı, tərəfi olan.

YANLIQ is. Bir şeyin yan hissəsində olan şey; yan hissəsi; bir şeyin yanını təşkil edən, yanına qoyulan, əlavə edilən şey. *Alaçığın yanlığı. Çiçəyin yanlığı.*

YANLIQLI sif. Yanlığı olan. Yanlıqli araba.

YANLIQSIZ sif. Yanlığı olmayan.

YANLIŞ 1. sif. Düzgün olmayan, doğru olmayan; səhv. Yanlış məlumat. Yanlış söz. Yanlış fikir. – Bilirdim ki, ilk təəssürat nə qədər güclü olsa da, çox vaxt insani birtarəfli, yanlış nəticələrə aparıb çıxardır. M.Hüseyn. Təcrübədə Azərbaycan xalq müsiqisinin yanlış surətdə notaya yazılış nümunələrinə təsadüf olunur. Ü.Hacıbəyov.

2. is. Səhv, qələt, xata. Yanlışlarını düzəltmək. Yanlışını tutmaq. Yanlış etdim. Bu yazının yanlışlığını çıxdır. – Yanlış da bir naxışdır. (Ata. sözü). Maliyyə işinin zəifliyini nəzərə alaraq, nəzmiyyənin bir hissəsini Təbrizdə buraxmaq fikrinizə gəldikdə, bu, tamamilə yanlışdır. M.S.Ordubadi.

YANLIŞLI sif. Yanlış (səhv, qələt) olan.

YANLIŞLIQ is. Səhv etmə, xata və səhv etmə, yanlış söz və ya hərokət; səhv, qələt. Onun sözündə bir yanlışlıq var. – Şükür əvvəllərdə Güləlinin əsgərliyə alınmasını bir yanlışlıq zənn etmişdi. S.Hüseyn.

YANLISSIZ sif. Səhvsiz, qələtsiz; düzgün. Yanlısız yazı. Yanlısız (z.) yazmaq.

YANLISSIZLIQ is. Səhvsizlik, qələtsizlik.

YANMA “Yanmaq”dan f.is.

YANMAQf. 1. Odlanmaq, alovlanmaq, od tutmaq, tutuşmaq. Odun yaxşı yanır. – Düşmən tərəfindən od vurulan kənd yanır. Ə.Vəliyev. // Odun, istinin təsiri ilə məhv olmaq, külə dönmək. Kağız tonqala düşüb yandı. Buxarıdakı odunların hamısı yandı. Taya yandı.

2. Həddən artıq od üstə qalmadandan, yaxud çox qızımaqdan yanmış kimi olmaq, xarab olmaq, qupquru kurumaq, yanıq dadi vermək. Xörək yandı. Ətyandı. Çörəklər təndirdə yandı.

3. İşləq vermək, işqlanmağa başlamaq. Lampalar yandı. Şam yandı. Evdə elektrik yanır. – Qaş qaraldı; Tiflisin bütün lampaları yandı. “Aşiq Qərib”. [Molla Xəlilin] kənd klubu nəzərini cəlb etdi. Qabağında qüvvətli bir qaz fanarı yanır. S.Hüseyn. Nəhayət, tamamilə qaranlıq düşdü, şəhərdə tək-tük qaz fanarları yanmağa başladı. S.Rəhman.

4. İşildamaq, par-par parıldamaq, bərq vurmaq. Qılınclar günəş şüaları altında yanır. Barmağında üzüyün qaşı yanır. Otların üzərindəki şəh almaz kimi yanır.

5. Bərk qızdırması, hərarəti olmaq. Gecə səhərə qədər bədənim yanıb. Əlimi alnına qoydum, gördüm yanır. – Kişini üç gündü qızdırma tutub, elədi, elədi, təndir kimi yanır. “M.N.İtəf.” // Qan axıb gələsindən hərərlənib qızarmaq. Qulaqlarım yanır. Üzü yanır. Yanagları yanır. – Rus qızı minnətdarlığını bildirən bir hərəkətlə od kimi yanın əli ilə Ulduzun əlini sıxıb. Ə.Məmmədxanlı. Kürə qabağında işləyəndə Məşədi Hüseynin sıfəti qıpqrımızı yanar, üzünün nuru daha da artardı. Mir Cəlal.

6. Görünmək, nümayan olmaq, qızararaq parlamaq. Göydə ulduzlar yandı. Üfűqda qurmazı şəfq yandı. // Nura qərq olmaq, işqlanmaq.

7. Günəş şüalarının təsirində rəngi qaralmaq. Bədəninin dərisi gündən yanıb. // Günəşin təsirində rəngi bozarmaq, rəngi qaçmaq.

8. Yağılışlılıqdan, quraqlıqdan məhv olmaq, kurumaq. ..Keçən il nəhayətdə quraqlıq olmaq səbəbi ilə və Qəzvinin ətrafında suyun qılığının cəhatilə əksəri-məhsulat yanıb əmələ gəlməmişdi. M.F.Axundzadə. [Birinci kəndli:] Doğrusu, əkin-əkanəcəyimiz yanır, camaatdan üç-dörd vəkil seçib göndərdik mirəbin

yanına. Ə.Haqverdiyev. Yağış yağmadığından bütün mahalın əkinləri yanmışdı. S.Hüseyin.

9. Bərk susuzluq hiss etmək, bərk su içmək istəmək, susuzluqdan əziyyət çəkmək. *Gəzdim hər yanını Milin, Muğanın; Yandıqca arxaların suyundan içdim. S.Vurğun. İndi yay günü Mil düzündə yolçunun susuzluqdan yanmaq qorxusu yoxdur.* İ.Əfendiyyev.

10. məc. Birisində qarşı qəzəbi, kini, acığı olmaq; acıq çəkmək (adətən tərkiblərdə). *Hind padşahı o qədər yanır. Əhmədin əlin-dən ki, o saat Əhmədi saldı sandığın içində, üstəlik bir tilsim də oxuyub döndərdi tüstüyü. (Nağıl). Üzümə dost kimi bəzən gülürsən; Daldə paxilliqdən yanıb ölürsən. S.Vurğun. Xüsusişlə Mayaya göstərdiyi üz, dediyi sözlər yadına düşəndə Qaraş əzabdan qovrulub yanır. M.Ibrahimov.*

11. məc. Güclü bir hissi, ehtirası ifadə etmək. *Üz-gözü intiqam hissi ilə yanır. Gözləri şadlıqdan yanır.*

12. dan. Hədərə çıxməq, boşa getmək, heçə çıxməq; uduzmaq. *Üçlüyü yandi. Kartı yandi. // Zərər və ziyan çəkmək, dərs almaq. Mən bu işdə yandım. // məc. Başqasının əziyyətini çəkmək, halına qalmaq, qeydinə qalmaq, başqası üçün heyif silənmək, acımaq, təəssüf etmək (bəzən "halımı", "əhvalımı" sözləri ilə də işlənir). Onun halına yanır. – Qaraca qız ölümündən qurtarmasına çox şad olub, cəvərənin tələf olmasına o qədər də yanmadı. S.S.Axundov. Yandi əhvalına kənardan baxan; Doğu ürəklərə min şəfqətli hiss. M.Rahim.*

13. məc. Cox ələm və kədər çəkmək, hicran çəkmək.

14. Bəzi sözlərə qoşularaq frazeoloji ifadələr düzəldilir; məs.: əlindən yanmaq, oduna yanmaq, canı yanmaq.

yana-yana zərf 1) yanana vəziyyətdə, yanar halda ikən, yanaraq; 2) qovrula-qovrula, əzab və iztirab çəkə-çəkə, acıq çəkə-çəkə. [Rza bəy:] ..İndi gedib [Şamdan bəyin] puçunu elə yerdən buracağam ki, axıradək yana-yana qalsın. N.Nərimanov; 3) ürək acısı çəkə-çəkə, həsrətlə, dərdli-dərdli, yanıqlı-yanıqlı. *Qarlı dağlar gəldi, düşdü araya; Qalmışam qürbətdə a yana-yana. Aşıq Ələsgər. Qoca nə yalvardı, nə də yaxardı; Yalnız yana-yana*

ardinca baxdı. R.Rza. Körpə isə yana-yana ağlayır, ananın ciyərini dağlayırdı. Ə.Vəliyev.

YANMALI sif. Halına acımlı; halı şəfqət, mərhəmət doğuran, yazılıq, zavallı (adətən "halına" sözü ilə). *Halına yanmali adam.*

YANMAZ sif. Yanmayan, alışmayan, yanmaq xəssesi olmayan, od teşir etməyən, oda davamlı, odda, alovda teləf olmayan. *Yanmaz maddələr.*

YANMIŞ "Yanmaq"dan (1, 2, 3, 6, 7, 8 və 13-cü mənalarda)f.sif. *Yanmış körpünün qalığı. Yanmış ev. Yanmış çörək (xörək). Yanmış lampalar. Susuzluqdan yanmış çöllər. – [Salamin] yanmış, yorğun və tiük basmış üzünü sərin bir külək oxşadı. Mir Cəlal.*

YANPÖRTÜ zərf Yani üstündə, yanaklı, yan tərəfə eyilərək; çəpəki, çəpinə. *Heybət yəhərin üstündə yanpörtü oturaraq Şamoya tərəf boyunu uzatdı. S.Rəhimov. Maşın axına qarşı yanpörtü durdugündən, sel onun bir tərəfini tez-tez qaldırıb-salırdı.* İ.Əfendiyyev.

YANSIZ sif. Yani olmayan.

YANSİNIRİLİLƏR is. zool. Molyusklar tipinən primivit qrupunu təşkil edən ilbizlər.

YANŞAQ sif. dan. 1. Çoxdanışan, zəvzək, uzunçu. *Cox yanşaq adamdır. □ Yanşaqlıq etmək (eləmək) – həddən artıq çox danışmaq, zəvzəklik etmək, uzunçuluq etmək. // Cox hürən; hürəyen. [Pəri Cadu:] hələ burada oturub bir üç gün də yanşaq it kimi hürəcək. Ə.Haqverdiyev.*

2. köhn. Aşıq, ozan. [Cəfər paşa dedi:] *Əyə, yanşaq, yaxşı gəlibəsən. Bu gün bizim bayramımızdır. Gal, bir az son də çal, oxi! "Korçğu". [Əslil:] Bil ki, bura yanşaqlarının gəymi basqa cür olur. "Əslili ve Kərəm".*

YANŞAQLIQ is. dan. Cox danışmaq xasiyyəti; naqqallıq, zəvzəklik, uzunçuluq. *Naşad sərxaşlara məxsus bir yanşaqlıqla (z.) danışub gedəcəkdi. S.Hüseyin. □ Yanşaqlıq eləmək (etmək) – çox danışmaq, naqqallıq etmək, zəvzəmkən, uzunçuluq eləmək. Ağa bəy: – A kişi, yanşaqlıq eləmə! Ə.Əbülləsən.*

YANŞAMA "Yanşamaq"dan f.is.

YANŞAMAQ f. dan. Həddindən artıq çox danışmaq, zəvzəklik etmək, uzunçuluq etmək. *Ağa bəy Zeynalın qoluna girdi: – Yaxşı, yanşadın bəsdi, gedək Büləndgilin yanına. Ə.Əbülləsən.*

YANŞATMAQ *icb.* Yanşatmağa, danişma-
ğa məcbur etmək; söylətmək, danişdirməq.
[Fatma xala:] *Yenə soruşdun: kimi? Məni
yanşatmaqdan, deyəsən, balam, xoşun gəlir.*
Ə.Əbülləsən.

YANTAY *is. dan.* Yağışdan, gündən qo-
runmaq üçün dirəkler üzərində düzəldilən
dam; talvar. Yağışdan yantayın altına sığın-
mış kolxozçular Poladı görən kimi saslarını
bir az da bərkdən çıxarmağa başladılar.
S.Rəhman.

YANTÖVRÜ *zərf* Yanakı, yan-yanı. *Baş
agronom yantövrü qapıya baxdı...* Mir Cəlal.

YANÜZƏNLƏR *is. zool.* Xərçəngkimilərin
şirin sularda yaşayan ən ali və böyük dəstəsi.

YANVÁR [lat. Januarius] Təqvim ilinin
birinci ayı. *Şiddətli yanvar şaxtası kəsib-
tökürdü.* Mir Cəlal.

YANYAXA *sif.* Yaxası yan tərəfdə olan.
Yanyaxa köynək.

YAN-YAN: *yan-yan baxmaq* – nifrətlə
yuxarıdan-aşağıya, öyri-öyri baxmaq; say-
mazyana, ikrahla baxmaq. *Qoçular, quldur-
lar qatar taxardı; Fağır-fügəraya yan-yan
baxardı.* Aşıq Ələsgər.

YAN-YANA *zərf* Yanaşı olaraq, bir-birinin
yanında, bir-birinin yanınca. *Yan-yana otur-
maq. Yan-yana durmaq. Yan-yana qoyma-
q.* – Düzülmüş yan-yana daşlı təpələr; *Qurul-
muş keçilməz təbii səngər..* H.K.Sanlı. *Cəfər:*
– İki dənə yan-yana nömrə verin, – dedi.
Çəmənzəminli.

YAN-YANAŞA *bax yan-yana.* [Cəmilə
və Mirzağa] *ahəstə addimlarla yan-yanaşa
olaraq mədənlərin arası ilə uzanıb gedən şose
ilə gedirdilər.* S.Hüseyn.

YAN-YANCAQ *bax yancaq.*

YAN-YANI *zərf* Yan tərəfi ilə, yanı üstə,
yaxud bir yanını irəli verərək. *Göyrəcən bir
yanı üstə çevrildi, yan-yani bir qədər uşub
çayın ortasına düşdü.* M.Rzaquluzadə.

YAN-YÖRƏ *is.* Ətraf, ətraf sahə, həndə-
vər, yaxılıq, yan. *Yan-yörəyə baxmaq* (göz
gəzdirmək). – *Yan-yörəmdən gəlib-gedən çox
idi; Mənən amma kömək edən yox idi.* A.Səh-
hət. *İkram Qaratelin gözünə sataşmamaq üçün
gözlərini yan-yörəsinə dolandırırdı.* Ə.Əbüllə-
həsən. // Ətrafində olanlar. [Mollabacı Hür-
zada:] *Paxılılıqdan qudurmuş itə dönbüb yan-
yörəni dalayırsan.* Çəmənzəminli.

YAPAG(İ) məh. 1. *is.* Yazda qırıxlın qoyun
yunu.

2. *sif.* Yapıxmiş. *Qişda bu atların tükləri
bir qarışdan da artıq saçaqlanar, sonra da
yanağı bir yapıcı kimi üstlərinə yapışardı.*
S.Rohimov.

YAPALAQ *is.* 1. Bayquşlar dəstəsindən
yirtici gecəquşu. *Laçın seydgahə qılanda gü-
zar; İlim-ilim itər bayquş, yapalaq.* Q.Zakir.
Fəqət az-az yapalaq, qarğalar edir qır-qır;
Qonubdu çöldəki cəmdəklər üstünə dağıdır.
A.Səhhət.

2. *məc.* Qorxaqlıq, acizlik simvolu kimi iş-
lənir. *İddiası tərlan, özü yapalaq.* (Ata sözü).
[Aslan bəy:] *Adın Laçın bəy, özün yapalaq-
dan acız.* N.Vəzirov. *Gündüzlər hünarlı görü-
nən qazaq; Qaranlıq düşəndə olur yapalaq..*
H.K.Sanlı.

YAPAYALNIZ *bax yappyalnız.* [Qız] ata-
sından acıq edib evlərindən çıxmış, kiçik bir
otaqda yappyalnız yaşayır. A.Saiq.

YAPDIRILMA “Yapdırılmaq”dan *f.is.*

YAPDIRILMAQ *məch.* 1. Bişmək üçün təndi-
rin divarına yapışdırılmaq. *Çörək yapdırıl-
maq.*

2. Etdirilmək, düzəldirilmək. // Qayıtdırıl-
maq, düzəldirilmək.

YAPDIRMA “Yapdırmaq”dan *f.is.*

YAPDIRMAQ *icb.* 1. Bişmək üçün təndi-
rin divarlarına yapışdırılmaq. *Çörək yapdır-
maq.*

2. Etdirilmək, etməyə məcbur etmək. *Xədicə
hər istədiyini yapdırmağa adət etmiş, ərkö-
yüň böyümüş bir qızdı.* S.Hüseyn. // Qayıtdır-
maq, düzəldirilmək. [Qoca:] [Dara] *Istəxrədə
əmsali dünyada görünməmiş bir saray yap-
dırmaq fikrinə düşmüştür.* Çəmənzəminli.

YAPI *is. kit.* Bina, tikinti. // *məc.* Təməl,
bünövrə mənasında. *Gözel ölkəm! Sən gözəl-
sən, gözəlsən öz əmənlidə; Zəncirlərdən azad
olan bir dünyanın yapısısan.* S.Vurğun.

YAPIXMA “Yapixmaq”dan *f.is.*

YAPIXMAQ *f.* Elastikliyini, yumşaqlığını,
diriliyini itirərək yapışan kimi olmaq, basılıb-
sixılmış kimi olmaq; yatmaq. *Keçə kimi ya-
pixmaq. Döşəyin yunu yapixib.*

YAPIXMIŞ *f.sif.* Yapışan kimi olmuş, yat-
mış, bir-birinə yapışmış; yatiq. *Əzilib yapixmiş
külös* [Tapdığın] ayaqları altında xişildayırdı.
Ə.Əbülləsən.

YAPIQ *sif.* İslənməkdən yapmış.

YAPIQMAQ *b a x* **yapıxmaq.**

YAPILMA 1. “Yapılmaq”dan *f.is.*

2. *sif.* Qayırılma, qayırlımlı, tikilmiş, düzəldilmiş. [Əren:] *Kənarda palçıqdan yapılma bir büt var idi.* Çəmənzəminli. [Cəmile:] [Mirzığanı] *tənəkədən yapılma xüsusi bir tüfürük və papiroş kölüyü qabının yanına apardı.* S.Hüseyn.

YAPILMAQ *məch.* 1. Bişmək üçün təndirin divarına yapışdırılmaq. *Təndirdə çörək yapılmaq.* – *Bu dəfə on pud unun çörəyi gərək yapılaydı.* C.Məmmədquluzadə.

2. Qayırılmaq, düzəldilmək, tikilmək.

YAPILMIŞ *f.sif.* 1. Bişmək üçün təndirin divarına yapışdırılmış (çörək).

2. Qayırılmış, düzəldilmiş, tikilmiş, qurulmuş. *Böyük poçt yolunun kənarında uca bir təllin üstündə vaqe, .. ağ daşdan yapılmış bina çaparlarının mənzili idi.* Ə.Haqqverdiyev. *Bir qədər keçmiş sarı kağızdan yapılmış bir fənərin işığı ilə birisinin mənə tərəf gəldiyini gördüm.* S.Hüseyn.

YAPINCI *is.* Basılmış keçi yunundan (keçədən) hazırlanan plaşa oxşar qolsuz, uzun, enli geyim. [Qurbanəli:] *Bir-iki motal tutmuşdum, onu da satıb özümə yapinci almışam.* N.Vəzirov. [Həmza] *bərk-bərk yapincısına bürümüşdii.* Ə.Thülbəsən. *Athlaların başlarında şələ papaq vardi, ciyinlərinə yapinci salmışdilar.* S.Rəhman.

YAPINCILI *sif.* Əynində yapinci olan. *Faytondan iki nəfər yapincılı adam düşdü.* M.Hüseyn. *Deyəsən, gələn yapincılı idi.* Mir Cəlal.

YAPINCILIQ *sif.* Yapinci üçün yarayan. *Yapincılıq keçə.*

YAPIRTMA “Yapırtmaq”dan *f.is.*

YAPIRTMAQ *f.* Qulaqlarını boynuna yapışdırmaq. *At qulaqlarını yapırıldı üstümə yüksürdü.*

YAPISAN *sif.* 1. Bir şeyə toxunduğda ondan qopmayan, ayrılmayan, yapışkan xassəsinə malik olan.

2. *məc.* Ürəyeyatan, xoşagolən. *Yapışan söz deyil.*

YAPISDIRICI *sif.* Yapışdırma xassəsi olan, bir-birinə yapışdırın. *Yapışdırıcı maddələr.*

YAPISDIRILMA “Yapışdırılmaq”dan *f.is.*

YAPISDIRILMAQ *məch.* Yapışqan (və s.) ilə bitişdirilmək. *Divarlara elanlar yapışdırılmışdır.*

YAPISDIRILMIŞ *f.sif.* Yapışqan (və s.) ilə bitişdirilmiş. *Yapışdırılmış kağız.*

YAPISDIRMA “Yapışdırmaq”dan *f.is.*

YAPISDIRMAQ *f.* 1. Yapışqanla və ya başqa yapışdırıcı maddə ilə bir şeyi başqa bir şeylə bitişdirmək. *Məktuba marka yapışdırmaq.* *Divarlara elan yapışdırmaq.* *Cirilmiş səhifələri yapışdırmaq.* *Taxtaları yapışqanla bir-birinə yapışdırmaq.* // *Qaynaq vermek, qaynaq vasitəsilə bir-birinə bitişdirmək, qaynaq etmək.* *Boruları bir-birinə yapışdırmaq.* *Çaydanın lüləyini yerinə yapışdırmaq.* // *Calamaq.* *Sözü sözə yapışdırmaq.*

2. Six yaxınlaşdırmaq, təmas etdirmək. *Xəvr qolunu sağının boyununa sariyaraq qucaqlamış və üzünü üzünə yapışdıraraq fikrə getmişdi.* M.Ibrahimov.

3. *məc. dan.* Vurmaq, ilişdirmək, çəkmək. *Çoban canavarın belinə bir çəmaq yapışdırırdı.*

YAPISDIRTMA “Yapışdırmaq”dan *f.is.*

YAPISDIRTMAQ *icb.* Başqası vasitəsilə yapışdırmaq; calatmaq.

YAPISICI *sif.* Yapışmaq xassəsi olan; yapışqan. *Yapışıcı maddə.*

YAPISIQ *sif.* 1. Bir-birinə yapışmış, bitişmiş. *Ətə yapışq dəri.* *Bir-birinə yapışq kağız.*

2. Six yaxınlaşdırılmış, lap yapışdırılmış; yanaşı, qonşu. *Məktəbə yapışq klub binası.* *Bir-birinə yapışq divarlar.* *Qaraj evə yapışq (z.) tikilmişdir.*

3. *məc.* Özünə qarşı xoş meyil oyatma xüsusiyyəti, qanışırınlık, xoşa gəlmə, ürəyə yatma. *Yapışığı yoxdur.*

YAPISIQLI *sif.* 1. Yanaşı, lap yaxın, bir-birinə təmas edəcək dərəcədə yaxın; qonşu. *Əmrəhəgilin evi Səlminazgilin evinə yapışqlı idi.* (Nağıl).

2. Yapışığı olan, xoşagolən, ürəyeyatan, yatımlı, qanışırın, suyuşırın, cazibeli. *Gülər ortabaylı, incə və zərif, yapışqlı bir qız idi.* C.Cabbarlı. [Musa] *vücudca sağlam, boyca uca və sıfətcə yapışqlı idi.* Ə.Vəliyev.

YAPISIQSIZ *sif.* Yapışığı olmayan, xoşa gəlməyən. *Yapışqsız adam.*

YAPISIQSIZLIQ *is.* Yapışığı olmama, xoşa gəlməmə; yapışmama.

YAPIŞQAN 1. *is.* Yapışdırmaq, bitişdirmek xassəsi olan maddə. *Yapışqan sürtmək. Xarrat yapışqanı. Sintetik yapışqan.* – Vəzirzadə paketləri götürüb: – Yapışqanı möhkəm olsun, bari açılmاسın, – dedi. S.Rəhimov. *Hidayət ehmallıca qəzeti divardan asdi, əlinin yapışqanını sildi.* Mir Cəlal.

2. *sif.* Dəydiyi yerə yapışib zorla ayrılan, yapışmaq xassəsi olan. *Yapışqan palçıq.*

YAPIŞQANLAMA “Yapışqanlamaq” dan *f.is.*

YAPIŞQANLAMAQ *f.* Yapışqanla yapışdırmaq, bitişdirmek, yapışqan sürtmək. [Dadaş] sonra ağ kağızlardan götürüb yaşıl qovluğun yapışqanladı, hər tərəfdən onu sariyib, iri hərflərlə ünvanını yazdı... S.Rəhimov.

YAPIŞQANLANMA “Yapışqanlanmaq”-dan *f.is.*

YAPIŞQANLANMAQ *məc.* Yapışqanla yapışdırılmaq (bitişdirilmək), yapışqan sürütləmək.

YAPIŞQANLAŞMA “Yapışqanlaşmaq” dan *f.is.*

YAPIŞQANLAŞMAQ *f.* Yapışqan kimi olmaq, yapışqana dönmək, yapışqan xassəsi almaq. *İsti su götürdükdə nişasta yapışqanlaşaraq həlməşik tabaqə əmələ gətirir.* R.Əliyev.

YAPIŞQANLAŞMIS *f.sif.* Yapışqan kimi olmuş, yapışqana çevrilmiş. *Yapışqanlaşmış maddə.*

YAPIŞQANLATMA “Yapışqanlatmaq” dan *f.is.*

YAPIŞQANLATMAQ *icb.* Yapışqanla yapsırtmaq, yapışqan vurdurmaq, birinə yapışqanlama işi gördürmək.

YAPIŞQANLI *sif.* Yapışqan sürtülmüş // Tərkibinde yapışqan olan.

YAPIŞQANLIQ *f.* Yapışmaq xassəsi.

YAPIŞQANOTU *is. bot.* Çay, arx və meşə kənarlarında bitən çoxillik ot bitkisi.

YAPİŞMA “Yapışmaq” dan *f.is.*

YAPİŞMAQ *f.* 1. Toxunduğu şeyə ilişib ayırmamaq, yaxud zorla qopacaq bir suretdə bitişmək; sıvaşmaq. *Kitabın səhifələri bir-birinə yapışmışdır. Ayaqqabılara qəliz palçıq yapışb.* – ..[Qurban] ayaqlarına buz kimi yapışan yurtiq əstunun çamırını təmizləyə-təmizləyə: – Molla, mənə bir məktub yaz! – dedi. A.Şaiq.

2. Bir-birinə təmas edəcək dərəcədə yaxın olmaq, tamamilə yanaşmaq; çatmaq. *Usta Ağabalanan saqqalı gicgahlarına getdikcə ucları nazilib gözəl surətdə qulaqlarına yapışmışdır. Çəmənzəminli.* // Bir-birindən qopmamaq, ayrılmamaq. *Susuzluqdan dodaqları bir-birinə yapışmışdı.*

3. Tutmaq, bərk-bərk tutmaq, qarmalamaq. *Əlindən yapışmaq. Qolundan yapışmaq.* – ..*Birə beş bir-birinə söyündən sonra bellərə yapışdırılar.* N.Nərimanov. *Kərbəlayı Heydar əmi qeyzli çıxardı küçəyə və gəlib yapışardı qulaqlarından, qalxızardı göyə.* C.Məmməd-quluzadə. *Mühəndis isə, yəhər əyilməsin deyə, üzəngidən yapışmışdı.* M.Ibrahimov. // *Tutub qaldırmamaq; qaldırmak (çəkmək, dartmaq) üçün əli ile tutmaq.* [Qurban:] *Di gəl, bu şələyə yapış, qoy dalıma.* Ə.Haqverdiyev. *İnəkləri sağib üçqulplu qazanı doldurduq, hərəmiz bir qulpundan yapışib qazanları ocağın qirağına gətirdik.* A.Divanbəyoglu. // *Dişlərini keçirmək, dişləri ilə tutub buraxmamaq.* *İt baldırımdan yapışıdı.*

4. Məşğul olmaq, başlamaq, girişmək, sürü etmək. *Bir sənətdən yapışmaq.* Bir işdən yapışmaq. – [Kərbəlayı Zalın] arvadı hərdən bir deyirdi: – *A kişi sanın saqqalına nə şəska yarasır, nə də şapka.* *Gəl bu qorodovoyluğandan əl çək!* Bir balaca alış-veriş yapış. Ə.Haqverdiyev. [Məşədi Əsgərin] *bu vasitə ilə hərçənd qolu sağalmaga başlamışdı da, amma işə yapışmağa qüdrəti yox idi.* S.M.Qənizadə.

5. *məc.* Dəymək, toxunmaq. *Çovutma bir gülə gözlənilmədən;* *Yapışır alnına, yixilirəm mən.* S.Vurğun.

6. *məc. dan.* Yapışb əl çəkməmək, bir an belə aralanmamaq; əl çəkməyərək danişmaq, müraciət etmək, təngə gotirmək. *Adama yapışdım, əl çəkən deyil.*

7. *Keçmək,* sirayət etmək. *Soyuğa öyrənmiş adama azar çətin yapışar.*

8. *məc. dan.* Bənd olmaq, mane olmaq, ...qoymamaq. *Açıq edib gedənə yapışma.*

YAPMA 1. “Yapmaq” dan *f.is.*

2. *is. arxit.* Plastik və s. materiallardan düzəldilən bəzək. *Yapma işləri.* // *sif.* Bu cür düzəldilən. *Yapma bəzək.* *Yapma naxışlar.*

3. *is.* Divara yapılan təzək. *Bir tövlə qayıldırsan əzər, bir də samanlıq;* *Mən də sağaram, həm peyinin yapma qayırram.* M.Möczü.

4. sif. Süni, saxta, yalançı, uydurma, qondarma, yalan. *Yapma gözəllik. Yapma məhbəb-bət.* – [Oqtay:] *Xatırlayırımsın, bir zaman yapma həyatın nə olduğunu .. sənə öyrədirdim.* C.Cəbbarlı. *Gözəlliklər yapma, dityğular cansız; Mənə tən eyləyir hər yetən qansız.* Ö.Cavad.

YAPMAQf. 1. Bişmək üçün təndirin divarına yapışdırmaq. *Qasım əminin övrəti Həlimə xala çörək yapırıdi.* C.Məmmədquluzadə. *Biz almışıq arvadı appək yapa.* Ə.Nəzmi. // Ümmüyyətə, yapışdırmaq. *Neyləyirdim bəzəyi, ya düzəyi? Dama, divara yapardım təzəyi.* M.Ə.Sabir.

2. köhn. Etmək. *Nə yaparsan, ay biçarə; Nə ölkəyə səs salırsan.* Molla Cümo. [İsmet:] *Get, nə yaparsan yap, çəkil get, durma!* H.Cavid. *Zeynal şəsirdi, nə yapacağını təyindən aciz kimi idi.* S.Hüseyn. *Bir axşamçağı idи. Baş-maqseyri yapmaq fikri ilə evdən çıxdım.* T.Ş.Simurq.

3. köhn. Tikmək, qayırmaq, düzəltmək, qurmaq. *Xatırın cəm eylədin, əqli-vəfa könlük pozub;* *Bir imarət yapmağa min ev yixar memar tək.* Füzuli. // *Tazədən bir möhkəm bari yapdlar.* “Derbəndnamə”. İki kamança, iki tar tapdlar; *Bir çəmənin üstə məclis yapdlar.* A.Səhhət.

YAPMALIQ is. Sünilik, saxtalıq; yapma şeyin halı.

YAPÓN is. Yaponiyanın əhalisini təşkil edən xalq və bu xalqa mənsub adam. *Yapon xalqı.* Yapon dili. *Yapon musiqisi.*

YAPONCA sif. və zərf Yapon dilində. *Yaponca danışmaq.* Yaponca lügət.

YAPRIXMA “Yaprixmaq”dan f.is.

YAPRIXMAQ bax **yapixmaq.**

YAPYALQIZ bax **yapyalnız.** *Məndən bir az aralı mənim kimi yapyalqız;* *Bir ağacın altında, skamyayan üstünə;* *Qəzet salıb oturmuş, bir gözəl sarışın qız.* S.Rüstəm.

YAPYALNIZ zərf Tamamilə yalnız, tək, tek-tənha. *Yapyalnız oturmaq.* *Yapyalnız qalmaq.* – *Belə bir anda durub yapyalnız;* *Ləkə-lənmiş bir adam lap yalnız.* S.Rüstəm.

YAR is. [fars.] 1. Dost, yoldaş. *Əkinçilər yarıyam;* *İgidlər sərdaryiyam;* *Qızılın adı çıxmış;* *Mən ondan yuxariyam.* Ə.Cavad. Bir zəmanlar nə sən, nə mən; *Şad görmədik dostu,*

yarı. S.Vurğun. □ **Yar olmaq** – yoldaş olmaq, dost olmaq, kömək olmaq. *Bizə yar olmasa saqı, biz ona yar olalıım.* Qövsi. [Teymur ağa:] *Amma cənabi-əqdəsi-ilahi doğruya yar olub, sənin muradın əksi üz verdi.* M.F.Axundzadə. □ **...yar olsun!**.. – ...kömək olsun! (xeyir-dua ifadəsi). [İlyas:] *Göylər sənə yar olsun, oğlum!* – dedi. M.Hüseyn.

2. klas. Sevgili, məşuq, məşuqə. *Yardan ayırməq.* Vəzali yar. *Yarindən ayrı düşmək.* – *Ağdamın yollarında;* *Bənd oldum kollarında;* *Bir cüt bəzbənd olaydım;* *Yarının qollarında.* (Bayati). [Şahbaz bəy:] *Tamam Pərijin qızları qurban olsun sənin bir tüküna,* mənim ki sənin tək gözəl bir yarım var.. M.F.Axundzadə. [Gərəy:] *Eşqimi nazlı yara anlatdım;* *Sözümə bal, noğul, şəkər qatdım.* A.Şaiq.

YARA is. 1. Bədən, yaxud onun daxili orqanları toxumalarının hər hansı bir silah və ya başqa iti, bərk şeylə zədələnməsi və bu zədənin yeri. *Güllə yarası.* Xəncər yarası. *Yarasını sarımaq.* *Yaradan qan axır.* – *Qılınc yarası sağalar,* dil yarası sağalmaz. (Ata. sözü). *Hənifə arvadla Gülgəz Səmədin dizi-nin tikanlarını çıxardıb yarasını sarımışlar.* İ.Hüseynov. □ **Yara almaq** – yaralanmaq. **Yara vurmaq** – 1) yaralamaq; 2) məc. qəlbini incitmək, qəlbə toxunan söz demək, tənəvurmaq. **Yarası tərsləşmək** – yarası şiddet etmək, sağalmamaq. // Hər nə şəkildə olursa olsun, bədənin bir yerində əmələ gəlmış zədə; xora. *Əlləri yara içindədir.* Yara yeri. Bədənni yara basmış.

2. məc. Dərd, ıztirab, ruhi sarsıntı, ürək acısı. *Ürək yarası.* – [Rəsul:] *Sənəm yarım mərhəm eylər yaraya;* *Şəhri-Tiflis dedikləri budumu?* “Aşıq Qərib”. [Xədice:] *Nə vaxt mənim ürəyimin yarası sağalacaqdır?* N.Nərimanov. *Qəlbinin vardi dərin bir yarası;* *Gecə-gündüz su deyib inlərdi.* M.Müşfiq.

3. məc. Cəmiyyətdə olan mənfi hadisələr haqqında. Yaziçi öz əsərində köhnə cəmiyyətin yaralarını açıb göstərmişdir. // məc. Vurulan ziyan, zərər, toxribat haqqında.

◊ **Yara bağlamaq** məc. – imdada çatmaq, kömək etmək, yardımına qoşmaq. *Əsil qəhrə-manlıq yara bağlamaqdadır,* abad etməkdədir. H.Cavid. **Yarasına toxunmaq** – birinin

gizli dərdi haqqında danışmaq, zəif yerinə toxunmaq. *Qoca bu cavabdan çobanın yarasına toxunmuş olduğunu bildi.* M.Rzaqulu-zadə. **Yarasını təzələmək** – birinin derdini yadına salıb pərişan etmək, dərdini təzəlemek.

YARADAN 1. “Yaratmaq”dan *f.is.* *Gələcəyi yaradanlar.* – *Tarixdə tarixi yaradan durur.* S.Vurğun.

2. “Yaratmaq”dan *f.sif.* *Yaradan əllər. Sabahı yaradan gənclərdir.*

3. *is. din.* Tanrı, Allah, xaliq; xəlq edən qüvvə. [Bəni xanım:] *Sənə kömək istəram mən xudadan; İşinə fərəc versin böyük Yaradan.* “Aşıq Qərib”. *Yaradan yetişsin özü dadına; Viran qaldı gözəl bağı Nigarın. Molla Cümə. Yaradan yetirsin bizi murada; Mənim ayım, günüm uzundur, gəlin!* Aşıq Əmir.

YARADICI 1. *is.* Bir şey yaradan, həyata götirən, meydana götirən adam. *Axır, bir de görün ki, bu təzə firqənin yaradıcısı kimdir?* C.Məmmədquluzadə. [Gülsabah:] .. Öz sənətini yaxşı bilməyən bir usta bir yaradıcı ola bilməz. C.Cabbarlı.

2. *sif.* Bir şey yaratmağa qadir olan, maddi və mənəvi sərvətlər yaradan. *Yaradıcı fikir. Yaradıcı qüvvələr. Yaradıcı əllər.* –.. *Hər kəsin ixtirası yaradıcı əməyinin məhsuludur.* S.Rəhimov.

3. *is. din.* Yaradan, xaliq, Allah, Tanrı.

YARADICILIQ *is.* İnsanın maddi və mənəvi sərvətlər yaratmağa doğru yönəldilmiş fəaliyyəti. *Kütünlərin canlı yaradıcılıq fəaliyyəti. Yaradıcılıq prosesi. Söz yaradıcılığı. Elmi yaradıcılıq. Bədi yaradıcılıq.* // *Yaradıcı əməyin məhsulu, yaradılmış maddi və mənəvi sərvətlərin məcmusu. Uşaq yaradıcılığı sərgisi. Sabir yaradıcılığı. Xalq yaradıcılığı (folklor).* – *Yaradıcılığı heç bir zaman öz təravətinə itirməyən, sənətkar ən bəxtiyar insandır.* Ə.Vəliyev.

YARADILAN 1. “Yaradılmaq”dan *f.sif.*

2. *is. din.* Yaranmış, məxluq.

YARADILİŞ *is.* 1. Yaratmaq işi; yaradılma, töredilmə, vücuda getirilmə. [“Vətən dili” əlifba kitabının] *yaradılışına bails olan səbəbini, məsələdən xaric olsa da, burada göstərməyə məcburam.* F.Ağazadə.

2. Varlıq, xılqat, təbiət. *Dəyişmək* – yaradılışın, təbiətin qanunudur. M.Ibrahimov.

3. Bünyad, kök, bünövrə, əsas. *Yaradılışı zəifdir.*

YARADILMA “Yaradılmaq”dan *f.is.*

YARADILMAQ *məch.* Vücuda getirilmək, töredilmək. *Stansiya yenica yaradılmışdı.*

YARADILMIŞ *f.sif.* Vücuda getirilmiş, töredilmiş.

YARA-XORA *is.* Çirkli, həm də çox yarası olan.

YARA-XORALI *sif.* Çirkli, həm də çox yarası olan.

YARAQ *is.* 1. Silah. *Koroğlu gördü, Dəmirçioglu o qədər yaraq götürüb ki, altında tərpənə bilmir.* “Koroğlu”. O saat əlimizə keçən yaraqla və bombalarla .. yola düşdü. Ə.Thülhəsən.

2. Yaraşq, bəzək şeyləri. *Düzəlib hər yarağı; Qalib saqqal darağı.* (Ata. sözü).

YARAQ-ƏSBAB *top. köhn.* Cürbəcür silahlar. [Veys:] *Uşaqlar, o yaraq-əsbabi, tapancanı da qoyun bax bura, bəri kiincə.* Ə.Thülhəsən.

YARAQ-ƏSLƏHƏ *top. köhn.* Müxtəlif silahlar. *Hacı Qara özü qorxaq olduğu halda, götürdüyü yaraq-əsləhə ilə başqalarını qorxutmaq istəyir.* “Kirpi”.

YARAQ-ƏSLƏHƏLİ *köhn.* bax **yaraqlıyasaklı**.

YARAQLANDIRILMA “Yaraqlandırılmaq”dan *f.is.*

YARAQLANDIRILMAQ *məch.* Silahlandırılmaq.

YARAQLANDIRMA “Yaraqlandırmaq”-dan *f.is.*

YARAQLANDIRMAQ *f.* 1. Silahlandırmaq.

2. Müxtəlif alət və levazimatla təchiz etmək.

YARAQLANMA “Yaraqlanmaq”dan *f.is.*

YARAQLANMAQ *f.* Silahlanmaq. *Dəlilər işi belə görəndə yaraqlanıb atlandılar.* “Koroğlu”. [Mustafa bəy:] *Xata görünür, uşaqlara deginən ki, hamısı yaraqlansınlar.* Ə.Haqverdiyev. *Yaraqlandan o gün sən də; Səsin düşdü dağdan-dağa.* S.Vurğun.

YARAQLATMA “Yaraqlatmaq”dan *f.is.*

YARAQLATMAQ *f.* Yaraqla, silahla təchiz etmək.

YARAQLI *sif. köh.* Silahlı. [Ömər] çərkəzi paltarda, çəkmədə, əlində matraq, üstü ya-

raqlı içəri daxil olur və sevinir. N.Nərimanov. *Telinin ucunu qışına tökmüş, qarayağız, qur-mızı yanaqlı, yaraqlı Qədirdən şübhələnmişdi.* Mir Cəlal.

YARAQLI-YASAQLI *sif.* və *zərf köhn.* Yaxşıca silahlansmış, cürbecür silahlarla silahlanmış. *Bir də baxdı ki, budur, bir dəstə yaraqlı-yasaqlı atlı gəlir.* “Koroğlu”. Dəmirçi. Əhməd oğlunu yaraqlı-yasaqlı görüb dedi.. (Nağıl). [Məclisi aparanın] üstü-başı yaraqlı-yasaqlıydı. “Aşiq Ələsgər”.

YARAQSIZ *sif.* və *zərf Silahsız.* Şərifzadə yaraqsız gəldiyindən, yolu kəsənlərin əmrinə təbe olub faytondan yərə düşdü.. M.Hüseyn.

YARAQSIZLIQ *is.* Silahsızlıq.

YARAQ-YASAQ *köhn.* *bax yaraq* 1-ci mənada. [Ağsaqqal kişi:] *Yaraq-yasağımı yüklərdə gizlət.* Mir Cəlal.

YARALAMA “Yaralamaq” dan *f.is.*

YARALAMAQ *f.* 1. Silah və s. ilə yara vurmaq, yara açmaq; zədələmək. *Əlini yaralamaq.* – *Marala bax, marala; Vur, ox ilə yarala;* Dərd verən dərman versin; *Dərdim düşsün qarala.* (Bayatı). *Qeyrətdən keçəndə, su üstündə yay fəsl hər bir müsəlman qardaş yeddi-səkkiz adam yaralar.* C.Məmmədquluzadə. [Aslan bay:] *Ancaq yaziq Əsəd bəyi yaralayıb qaçarkən bir qırımızı çıxı vardı əynində.* C.Cabbarlı.

2. *məc.* Mənəvi əzab və iztirab vermək, qəlbini sindirməq, ruhən incitmək (çox vaxt “qəlbini”, “üryəyini” sözləri ilə). [Məmmədbağır:] *Əsmərcan, sən mənim ürəyimi yaralayırsan!* S.Hüseyn.

YARALANDIRMA “Yaralandırmaq” dan *f.is.*

YARALANDIRMAQ *icb.* Başqasının əli ilə yara alamaq, yara vurdurmaq, yaralanmasına səbəb olmaq.

YARALANMA “Yaralanmaq” dan *f.is.*

YARALANMAQ *qayid.* 1. Güllə, kəsərti və s. ilə bədəninin bir yerində yara açılmaq, bədəninin bir yeri zədələnmək, yara olmaq. Ayağından yaralanmaq. *Mühəribədə yaralanmaq.* Güllə ilə yaralanmaq. – [Qasiməli:] *Tutublar, yaşın ki, yaralambıdı, yoxsa bu da qaca bilərdi.* C.Məmmədquluzadə. *Mirsəqulu yaralannmış və yerə yixilmişdi.* S.Hüseyn.

2. *məc.* Çox ağır mənəvi sarsıntıya məruz qalmaq; dərddənmək. *Yaralıdır könlüm quşu, yaralı;* *Yaralandı yazıq şair olalı.* Ə.Cavad.

YARALANMIŞ *f.sif.* Yara almış, silah və s. ilə bir yerində zədələnmiş; yaralı. *Yaralanmış əsgər.* // *Məc. mənada.* *Ey həmdəmim, səni qana qərq elər;* *Gəl tərpətmə yaralanmış kön-lümü.* M.V.Vidadi.

YARALATMA “Yaralatmaq” dan *f.is.*

YARALATMAQ *icb.* Yaralanmasına səbəb olmaq, yara vurdurmaq. *Atı yaraladarsan, gözlə.*

YARALĞAN *is. məh.* Yarğan. *Dağlıb havaya qanın iyisi;* *Gəlir yaralğandan yapalaq səsi.* H.K.Sanlı.

YARAMAZCA(SINA) *zərf* Yaramaz adama xas olan bir suretdə; alçaqcasına, nalyaq bir suretdə. *Yaramazcasına hərkət etmək.*

YARAM-YARAM *is. zar.* Xanəndələrin, aşıqların oxuduqları zaman havanı uzatmaq üçün işlətdikləri söz. *Aşığın sözü qurtaranda yaram-yaram çağırıar.* (Ata. sözü).

YARANAL *dan.* Keçmişdə “general” sözünün canlı dildə işlənən təhrif edilmiş forması. *İstəyirəm sana bir dastan yazam;* *Qoburnat eşidə,* yaranal bilə. Aşiq Ələsgər. Bundan ötrü lazımdır .. yüz nəfər hacını yaranal eləmək. C.Məmmədquluzadə. [Əhməd:] *Sən get, knyazlardan xəbər al, yaranallardan xəbər al.* Onda bilərsən ki, Aslan bəy kimdir. N.Vəzirov.

YARANAN *f.sif.* Yaradılmış, vücudə getirilmiş (gəlmış). // *İs. mənasında.* Məxluq. [Xanburabi:] *Hər bir yaranan yaşamalıdır.* Çəmənzəminli.

YARANIŞ *is.* 1. Yaranma, vücudə gəlmə, yoxdan var olma.

2. Xılqət, təbiət, doğuluş. *Sən ki yaranış-dan gözəlsən belə;* *Bir dastan olmusan ağıza, dilə.* S.Vurğun.

YARANMA¹ “Yaranmaq¹” dan *f.is.* Azərbaycan ordusunun yaranma günü.

YARANMA² “Yaranmaq²” dan *f.is.*

YARANMAQ¹ *f.* 1. Əmələ gəlmək, meydana gəlmək, doğulmaq, törəmək. *Mən əzilən bir sıfın hayqiran;* *Haq bağıran sədəsindən yarandım.* M.Müşfiq. *Bilirsən ki, mən gözə-ləm, dastanlara düşmüş adım;* *Yarandığım*

gündən bəri bağlanmamış qol-qanadım. S.Vurğun. [Ovçu:] *Qızım, – dedi, – üzəyiniz yuxa olur, bilişəm, amma [quşlar] bizim üçün yaranmışdır.* Mir Cəlal.

2. Təsis edilmək, təşkil olunmaq; yaradılmaq. *Əlaqə yaranmaq. Aralarında dostluq münasibəti yaranmışdır.* – *Tikintidə kiçik bir özfəaliyyət dərnəyi yarandı.* İ.Əfəndiyev.

YARANMAQ²f. Birini xoşnəd etmək üçün öz hərəkətlərini onun xeyrinə, tələbina uyğunlaşdırmağa çalışmaq, yaltaqlanmaq. *Yaxın qohumları, gələcəkdə böyük sərvətə malik olası bacılara yarananlar və yaltaqlıq edənlər hər tərəfdən bacıların qollarından tutub, onları saxlamaq istayırdırlarsa da, fayda vermirdi.* Ə.Haqqverdiyev. [Yasavul:] *Doğrudur, tüfəng bu dünya üzündə igidin birinci yaraşığıdır, – deyə Məstəli bəyə yaranmağa başladı.* S.Rəhimov.

YARANMIŞ f.sif. Xəlq olunmuş, məxluq, canlı; doğulmuş. *Məlum şeydir ki, cəmi yaranmışlar ölcəklər.* C.Məmmədquluzadə. *Qol-qanad açardım, sözün doğrusu; Hər bir yaranmışın arzusudur bu.* S.Vurğun.

YARA-PARA bax yara-xora.

YARAR bax yararlı. *Götürün oxların, ey didələrim, torpaqdan; Bu yarar nəsnələrin qədrini yaxşıca bilin.* Füzuli. [Vəzir:] *Padşah sağ olsun, keçəcilik sənəti çox yarar sənətdir.* Ü.Hacıbəyov.

YARARLAŞDIRILMA “Yararlaşdırılmaq”-dan *f.is.*

YARARLAŞDIRILMAQ məch. Yararlı hala salınmaq, uyğunlaşdırılmaq, əlverişli hala götürilmək.

YARARLAŞDIRMA “Yararlaşdırmaq”-dan *f.is.* *Bu işi Kür-Araz düzənliyində suvarılan torpaqları istifadə üçün yararlaşdırma idarəsinin işçiləri görməlidirlər.* (Qozetlərdən).

YARARLAŞDIRMAQ f. Yararlı hala salmaq, uyğunlaşdırmaq, əlverişli hala götürmek.

YARARLAŞMA “Yararlaşmaq”-dan *f.is.*

YARARLAŞMAQ f. Yararlı hala gəlmək, uyğunlaşmaq, əlverişli hala gəlmək.

YARARLI sif. Yarayan, əlverişli, uyğun, lazımlı, işə gələn, faydalı. *Kostyuma yararlı parça.* – *O, özünə yararlı bir kaman seçmək üçün qarşısına bir çox kaman tökdürmüdü.*

M.S.Ordubadi. *Əsil bəla orasındadır ki, ustə zeynallar özlərini dünyada ən ağıllı, işgütər və yararlı adam hesab edirlər.* M.Ibrahimov.

YARARLIQ is. İşə yarama, əlverişli olma, faydalı və lazımlı olma; fayda, yararlı xidmət. *Çar hökuməti İran inqilabında böyük yararlıq göstərən Culfə grupuna çox ciddi nəzarət təşkil etmişdi.* M.S.Ordubadi.

YARARLILIQ is. Yararlı şeyin hal və keyfiyyəti.

YARARSIZ sif. Yararı olmayan, faydası olmayan, heç bir fayda verməyən; əlverişsiz, lazımsız, dəyərsiz, vecsiz. *Yararsız yer. Yararsız bina.*

YARARSIZLIQ is. Yararsız şeyin hal və keyfiyyəti; heç bir şeyə yaramama, fayda verməmə.

YARASA is. 1. *zool.* Gündüzlər yatıb gecələr ov edən, siçana oxşar geniş pərdəqanadlı heyvan. *O da bir cürə yarasadır.* Gündüz yatar, gecə uçur. Ə.Vəliyev.

2. *məc.* Cəhalətpərəstlik, maarif düşməni simvolu kimi işlənir.

YARAŞDIRILMA “Yaradırılmaq”-dan *f.is.*

YARAŞDIRILMAQ məch. 1. Uyğunlaşdırılmaq, yaraşan bir şəkəl salınmaq.

2. Yaraşlıqlı edilmək, yaraşlıq verilmək, zinətləndirilmək, bərbəzək verilmək.

3. İştinad edilmək (inanılmaz bir şeyə).

YARAŞDIRMA “Yaradırmaq”-dan *f.is.*

YARAŞDIRMAQ f. 1. Uyğunlaşdırmaq, yaraşan bir şəkəl salmaq.

2. Yaraşlıqlı etmek, yaraşlıq vermək, zinətləndirmək, bərbəzək vermək.

3. Yan-yanaya düzəmək; tutuşdurmaq. *Sözü sözə yaraşdırmaq.*

4. Əsərsiz bir şeyi inanılacaq dərəcədə birisine isnad etmek.

YARAŞIQ is. Bəzək, zinət. *Ehtiyat igidin yaraşığıdır.* (Ata. sözü). // Qəşənglik, gözəllilik. *Yan durun, aşiq gəldi;* *Elə yaraşqı gəldi;* *Yel vurub sinən açdı;* *Gözümə işiq gəldi.* (Bayatı). *Arvadin yaraşığı saçdır.* Qantəmir.

□ **Yaraşığa mindirmək** – yaraşlıqlı etmek, bəzək vermək, zinət vermək. **Yaraşlıq vermək** – bəzək vermək, zinət vermək. *Özünə yaraşlıq vermək.* – *Rəhimənin qayıq gözlərin-dən silinməyən təbəssüm qızartısı çəkilməyən,*

yumuş, etli, tüksüz sıfətinə yaraşıq verirdi. İ.Hüseynov. **Yaraşıqdan düşmək** – yaraşığını itirmək, görkəmsiz olmaq, gözəlliini itirmək. **Yaraşıqdan salmaq** – yaraşıqdan, bəzəkdən, gözəllikdən məhrum etmək, görkəmsiz etmək. // Yaraşma, uyğunluq, tutma. *Heç bir yaraşığı yoxdur. Yaraşıqdan yad olmaq* – yaraşığı, gözəlliyi itmek, yox olmaq.

YARAŞIQLANMA “Yaraşıqlanmaq” dan f.is.

YARAŞIQLANMAQ f. Yaraşıqli olmaq, yaraşa minmək, qəşəngləşmək, gözəlləşmək. *Qoca istayırdı ki, onun zəhmətinin məhsulu da bu süfrədə görkəmli bir yer tutsun, .. belə ağ bir alov işığında yaraşıqlanıb bəzan-sın...* S.Rəhimov.

YARAŞIQLI sif. Yaraşığı olan, görünüşcə qəsəng, gözəl. Yaraşıqli paltar. Yaraşıqli qız. – [Ağa Mərdanın arvadı:] *Məni Hacı Qafurun arvadı yaraşıqli* (z.) görə, albəttə, artıraq sayar. M.F.Axundzadə. Ay quşcuğazlar nə yaraşıqlıslı; *Can kimi bəslənməyə layiqsiz.* A.Səhhət. [Humay] çox ariq olmasına baxmayaq, yaraşıqli bir oğlan idi. İ.Thəfendiyev.

YARAŞIQLILIQ is. Yaraşıqli şeyin hal və keyfiyyəti; gözəllik, qəşənglik.

YARAŞIQSIZ sif. 1. Yaraşığı olmayan, gözəlliyi, qəşəngliyi olmayan; görkəmsiz. *Yaraşıqsız adam.* Yaraşıqsız ev.

2. Uyğun olmayan, münasib olmayan, laiyq olmayan, yönəmsiz. *Yaraşıqsız söz.*

YARAŞIQSIZLIQ is. 1. Yaraşığı olmayan şeyin hal və keyfiyyəti, yaraşıqdan məhrumluq, görkəmsizlik, gözə xoş gəlməmə. *Geyimin yaraşıqsızlığı. Otağın yaraşıqsızlığı.*

2. Qeyri-münasiblik, uyğunsuzluq, yaraşmamazlıq, yönəmsizlik.

YARAŞMA “Yaraşmaq” dan f.is.

YARAŞMAQ f. 1. Uyğun gəlmək, yaxşı tutmaq, yaxşı göstərmək. *Bu paltar sənə yaraşmur. – Sənə al don yaraşır, niyə qarə geymisən sən?* S.Ə.Şirvani. [Mehribanım] yeni paltarı vücuduna çox yaxşı yaraşdı. S.Hüseyn. *Qaratelin üz-gözündən rişxəndə yağırdı və bu ifadə qızın munis, dolğun çöhrəsinə qətiyyən yaraşmirdi.* Ə.Əbülləsən. □ ...nə yaraşır – intonasiyadan asılı olaraq gah müsbət, gah mənfi mənada işlənir. *Bu yaşıda ona belə*

paltar nə yaraşır. – *Qabaqda qalırımı arpan səhərə? Üzəngilər nə yaraşır yəhərə.* “Koroğlu”.

2. Layiq olmaq, münasib olmaq. *Belə hərə-kətlər insana yaraşmaz.* – Yetişibsan, indən belə yaraşmaz; *Yadlar ilə deyib-danışmaq sənə.* Q.Zakir. [Vəzir:] *Mən cavab verdim ki, əgər mənə yaraşsaydım, bu əlli yaşimdə Teymur ağa ilə gülləşib onun arxasın yerə qoyardım.* M.F.Axundzadə. [Fəridə:] *Bu ki rüsvayçılıqdir, .. heç doktora yaraşarmı?* Ə.Məmmədxanlı. // Uyğun olmaq, uyğun gəlmək, münasib olmaq, uymaq. *Mənim yoldaşım Sadığın adını qoypular Lağlağı, .. bu ləqəb o kişiə heç yaraşmir.* C.Məmmədquluzadə. *Məsəmə otağını bir cavənəzənə yaraşacaq bir şəkəl salmağı özünə bir həyat qayəsi qərar verdi.* S.Hüseyn.

YARATMA “Yaratmaq” dan f.is.

YARATMAQ f. 1. Zəhmətlə, yaradıcı eməklə vücudə götirmək. Əsər yaratmaq. *Sənaye ocaqları yaratmaq.* Alımlar yeni elektron maşınları yaratmışlar. Öz səadətini insan özü yaradır. – *Yaşamaq şirindir deyir hər zaman;* *Yaşamaq eşqilə yaradır insan!* S.Vurğun. [Kərimxan Xavərə:] ..Biz sənin üçün də, oğlumuz üçün də xoşbəxt həyat, gözəl, işıqlı həyat yaradacağıq. M.İbrahimov. // Ümumiyyətə, vücudə getirmək, meydana getirmək, əmələ getirmək. *Külək Keşlənin alçaq damları qabağında qum təpələri yaradırdı.* M.S.Ordubadi. // *Doğurmaq, oyandırmaq.* [Səlimlə] son günlərin bərabər gəzismələri, əski bir məzar daşının üzərində aparılan müsahibə *Mehribanda* yeni bir hiss yaratdı. S.Hüseyn. // din. Xəlq etmək, yoxdan var etmək.

2. Təsis etmək, təşkil etmək; düzəltmək, qurmaq. *Ordu yaratmaq.* *Təsərrüfat yaratmaq.* – *Molla Nəsrəddin* birinci olaraq bizzət satirik xarakter daşıyan jurnalistika məktəbi yaratmışdır. M.İbrahimov. // Hazırlamaq, təmin etmək. *İşləmək üçün şərait yaratmaq.* Əfkari-ümumiyət yaratmaq. *Zəmina yaratmaq.*

3. Əsər yazmaq, yaradıcılıqla məşğul olmaq. *Yarat, sən köçəndə ellər söyləsin;* *Dünyadan nə gözəl bir insan gedir.* M.Rahim. *Qaranlıq daxmada gecə sübħədək;* *O, işıq naminə yazdı,* yaratdı. B.Vahabzadə.

YARD [ing.] 81 sm-ə bərabər olan ingilis uzunluq ölçüsü. // 1,2 akra bərabər olan ingilis səth ölçüsü.

YARDARLIQ is. tar. Keçmişdə: icarəyə götürülmüş torpaqdan yiğilan məhsulun yarısını icarə haqqı olaraq torpaq sahibinə verme və bu icarə üsulunun səthi.

YARDIM is. Kömək. *Maddi yardım. Tibbi yardım. □ Yardım etmək (göstərmək)* – 1) birinə bir şeylə kömək etmək. *Maddi cəhətdən yardım etmək. İşin öhdəsindən yaxşı gəlmək üçün ona yardım etmək lazımdır.* – [Nüşabə:] ..Enməyə nər kimi coşqun Tərtər; Ən çətin gündə bizə yardım edər. A.Şaiq; 2) əl tutmaq, maddi kömək etmək, müavinət göstərmək. *Ehtiyacı olanlara yardım etmək. Pulla yardım etmək.*

2. Nida məqamında: **yardım!** – imdadə, köməyə çağırış. Uzaqdan “Yardım! Yardım!” səsləri eşidildi.

◊ **İlk yardım** – gözlənilmədən xəstelənən, yaxud bədbəxt bir hadisəyə məruz qalan adama həkim gələnə qədər göstərilən ilk tibbi yardım. **Təcili yardım** – təxirsiz tibbi kömək tələb edən xəstelərə ilk tibbi yardım göstərən, habelə lazımlı geldikdə onları müalicəxanaya aparmaqla məşğul olan tibb-sanitar müəssisəsi. *Təcili yardım maşını. Təcili yardım stansiyası.* – Əgər tacili yardım maşınında tez gətirib dava-dərman verməşəymişlər, uşaqların yetim qalacaqmış. M. Hüseyin.

YARDIMÇI sıf. 1. Yardım edən, kömək edən; kömək göstərən.

2. Əsas deyil, ikinci dərəcəli rol, əhəmiyyəti olan, əsas şeyə kömək edən; əlavə. *Yardımçı təsərrüfat. Yardımçı material.*

YARDIMÇILIQ is. Yardımçı olma, yardım etmə, kömək etmə.

YARDIMSIZ sıf. Köməksiz, müavinətsiz. // Zərf mənasında. *Yardımsız qalmaq.*

YARDIMSIZLIQ is. Köməksizlik.

YARDIRMA “Yardırmaq”dan f.is.

YARDIRMAQ icb. Yarma işi gördürmək. *Şalban yardımraq. Odun yardımraq.*

YARDIRTMA “Yardırtmaq”dan f.is.

YARDIRTMAQ icb. Yarmağa məcbur etmək.

YARƏB, YARƏBBİ [ər.] din. Ey Allah! Allahım! İlahi! (Allaha müraciət). Əsərsiz ahimə sən vergilən əsər, yarəb! Qövsi. Gecə-

gündüz canan deyib ağlaram; Yarəb, belə bíllirmi ol yar məni? Q.Zakir. Nə bəlalar gətirir başına çəşmin, yarəb! Nə qədər var imiş əl nərgisi-cadudə bəla. S.Ə.Şirvani.

YARGAC is. Çapacaq, dehra.

YARGAN is. Müvəqqəti su axımlarının emələ getirdiyi dikiyamaclı cuxur.

YARGANOTU is. bot. Zibilli yerlərdə, habelə təpələrdə bitən birillik bitki, quşəppayı.

YARI is. Tən bölgənən iki hissədən biri. *Eyni yarısı. Almanın yarısı. Kitabın yarısını oxudum. Ömrünün yarısını səhayətdə keçirmişdir.* – [Məhəmmədhəsən əməl] gəldi, tövləsini ortadan yarı böldü və küçəyə səmt bir qapı açdı... C.Məmmədquluzadə. *Bəxtiyar yərə səpdəyi toxumun yalnız yarısını əldə edə bilmədi.* S.Hüseyn. □ **Yarı canı qalmamaq** – həddindən artıq arıqlamaq, üzülmək, zəifləmək. *Rəngi saralıb, qalmayıb əslə yari canı; Bir gülməz oğul, vay!* M.Ə.Sabir. **Yarı canı... yanında qalmaq** – birinin nigarənciliğini çıkmak, biri üçün çox həyəcan və iztirab keçirmək. *Ananın yarı canı balanın yanında qaldı.* Ə.Vəliyev. **Yarı gecə** – gecə yarısı, yaxud ümumiyyətlə çox gec. *Yarı gecə ev qayitdıq.* **Yarı olmaq** – 1) yarısı qurtarmaq, işlənib, xərclenib, sərf edilib yarısı qalmaq. *Yağ yarı olubdur;* 2) məc. şərik olmaq. *Mənimlə qəmərlərə yarı olarsız; Gözəlliyin intizarı olarsız.* Aşıq Şəmşir. **Yarı yolda qalmaq (dayanmaq)** – səfəri başa çatdırıa bilməmək, nəzərdə tutduğu yərə gedib çata bilməmək. *Ac atlar sildirim daslıqlara çıxa bilməyib yarı yolda qaldılar. “Koroğlu”.* **Yarı yoldan qayıtmaq** – nəzərdə tutulan işi tamamlamamaq, başa çatdırırmamaq, yarımcıq qoymaq. *Yarı yoldan qayitmamaq üçün bir çarə tapdilar.* Mir Cəlal. [Zahidoglu:] Bu dəfə oldu var, döndü yoxdur, heç bir zaman yarı yoldan qayitdi yoxdur! S.Rəhimov.

yarı... – mürekkebə sözlərin, “tam, tama-mıl” deyil, qismen, yarımcıq” mənasında olan birinci tərkib hissəsi; məs.: yapıqapalı, yarı-açıq, yariaralı.

YARIAC sıf. Lazımınca, doyunca yeməyən, yemək tapmayan (çox vaxt “yarıac, yaritox” şəklində işlənir). *Yariac insanlar. Yariac (z.) yaşamaq.* – [Yükselin] atası Mehmet bir taksici şofəri idi. Ailsəsini yarıac, yaritox dolandırıldı. M.Rzaquluzadə.

YARIAÇIQ *sif.* Tam qapalı olmayan, azacıq açıq. *Yariaçiq göz.* – *Maya ehmalca yariaçiq qapını örtüb xalatını çıxartdı.* M.İbrahimov.

YARIARALI *sif.* Bir az aralı, qismen aralı. *Yariaralı pəncərə.* *Qapını yariaralı (z.) qoymaq.*

YARIBATAQLIQ *sif.* Qismen bataqlıq olan. *Yaribataqlıq yer.*

YARIBAYARI *zərf* Yarısı qədər, tən yarı. *Cörəyi yaribayarı bölmək.* *Əhəngi quma yaribayarı qatışdırmaq.* *Xərci yaribayarı aralarında böldülər.* – *Buradakı tarla da yaribayarı əkilmişdi.* M.Hüseyn.

YARIBAYĞIN *sif.* və *zərf* Tam bayığın olmayan; azacıq bayığın, bir qədər bayığın. *Yaribayığın halda uzanmaq.* – *Sürəyya yaribayığın.. idı.* Ə.Məmmədxanlı.

YARIBAYĞINLIQ *is.* Yaribayığın hal, vəziyyət. [Nuriyyənin] nəhayətsiz dərəcədə xos bir yaribayığınlıq içində gözləri dumanlandı. İ.Əfəndiyev.

YARIBƏRK *sif.* Tam bərk olmayan, bir qədər bərk. *Yer qabiğinin üst qatlarının ağırlığı həmin maye kütlüsində (magma) çox böyük təsir göstərir.* Buna görə də bu kütlə yarimaye, yaribərk halda olmalıdır. M.Qaşqay.

YARIBİHUŞ *bax* **yaribayığın.** Rza Qəhrəmanı cəld yerində sıçrayıb yaribihuş halda torpaqdan qopmaq istəməyən Məhbusinin qollarını açdı. M.İbrahimov.

YARIBİŞMİŞ *sif.* Tam bişməmiş, lazımlıca bişməmiş, yarıçıy. *Yaribişmiş yumurta.*

YARICAN *bax* **yarımean.** Nabatoglu yaxşıca əzişdirildi, yarican çöla atıldı. S.Rəhimov.

YARICANLI *bax* **yarican.**

YARICİDDİ *zərf* Tamamilə, çox da ciddi olmayan, bir qədər ciddi. *Bu olmadı, Dilara bacı,* – deyə Tahir yariciddi, yarızarafat etiraz elədi. M.Hüseyn.

YARIÇİLPAQ *bax* **yarıçılpaq.** İndi ananın yarıçılpaq bədəni şaxta qarşısında müdafiəsiz qalmışdır. Ə.Məmmədxanlı.

YARIDƏYİMİŞ *sif.* Tam dəyməmiş, lazımlıca yetişməmiş. *Yaridəymiş alma.* *Yaridəyimiş qarpız.* – *Baba əncirin yaridəyimişindən.. dərib nənəyə verərdi.* H.Sarabski.

YARIGERÇƏK *zərf* Tam gerçek olmayan, qismen gerçek olaraq. *Yarızarafat, yarigerçək dedi.*

YARIGEYİNMIŞ *sif.* Tam geyinməmiş. *Yarigeyinmiş (z.) halda bayira çıxmaq.*

YARIHESABA *zərf* Yarıqıymətinə, yarıbahasına.

YARIKÖNÜL *zərf* Könülsüz olaraq; istəməyərək. *Tapdıq yarıkönül razı oldu.* Ə.Vəliyev.

YARIQ 1. *is.* Bir şey üzərində uzununa dərin kəsik. *Hardasa lap yaxında, deyəsan buxarının yanında, divardakı yarıqlardan bindən gizlənmiş qarafatma kəsik-kəsik oxumağa başladı.* İ.Şıxlı.

2. *is.* Yarılıb açılmış yer. *Qəhrəman səhərə yaxın daş yoluñ altındakı qayanın yarığına gırıb uzandı.* Ə.Veliyev.

3. *sif.* Yarılımış.

YARIQAPALI *sif.* Tam qapalı, örtülü olmayan; acea qapalı, bir qədər örtülü; yariaçiq. *Yarıqapalı göz.* *Yarıqapalı pəncərə.* *Yarıqapalı üz.* – *Cuma yarıqapalı kirpikləri arasından bu tədarükü gördü.* Ə.Əbülhəson.

YARIQARANLIQ *sif.* Tam qaranlıq olmayan; alaqrانlıq. *Axşam onlar yarıqaranlıq zırzəmidə oturardılar.* Ə.Məmmədxanlı. Əjdər yarıqaranlıq bir dəhlizə girdi. S.Rəhman.

YARIQLI *sif.* Yarığı, yarıqları, kəsiyi olan. *Yarıqli torpaq.*

YARIQVARİ *sif.* Yarıq şəklində olan, yarıq şəklində.

YARIQ-YARIQ *zərf* Yarığı, kəsiyi çox olan; hər tərəfi yarıq; yarılmış, yarıqlarla örtülmüş; çatlaq-çatlaq. *Əlləri yarıq-yarıq olmuşdu.* *Taxta yarıq-yarıqdır.* – *Torpağın sinəsi yarıq-yarıqdır;* *Əkinçi qocadır,* *öküz ariqdir.* S.Vurğun. *Günəş batandan azca sonra sinəsi yarıq-yarıq böyük sahranın üstündəki buludsuz göylər ulduzlarla doldu.* M.İbrahimov. *Boz dağın ətəyi insan əlindən;* *İndi yarıq-yarıq, oyuq-oyuqdur.* R.Rza.

YARILAMA “Yarilamaq” dan f.i.s.

YARILAMAQ *f.* 1. İki (bərabər) hissəyə bölmək, yarıya bölmək. *Almani yarilamaq.* *Kağzı yarilamaq.*

2. Bir işin yarısını görmək. *İşi yarilamama.* // Yolun yarısını qət etmək, yolun yarısına çatmaq. *Doğrudan da [Laçın] bir günlük yolu çıxdan yarilamışıdı.* M.Hüseyn.

YARILANMA “Yarilanmaq” dan f.i.s.

YARILANMAQ *məch.* 1. İki hissəyə bölmək, yarıya bölünmək.

2. Bir işin yarısı görülmək.

YARILATMA “Yarilatmaq”dan *f.is.*

YARILATMAQ *icb.* Yarıya böldürmək.

YARILĞAN *b a x yarğan.* *Yarılğan uçar, toz qopar;* Görərsən ki, qalan yoxdur. “Koroglu”. *Torpaqlı dərələr, sari yarılgan; Bu gündən başlamış, gözləyəcək qan.* H.K.Sanlı. *Bir portfelli oğlan göründü. Yarılğandan enib, düz məktəbə təraf gəlirdi.* Mir Cəlal.

YARILIQ *zərf* Adetən *yarılığa* şəklində – əldə edilən golirin, məhsulun və s.-nın yarısını vermək (almaq) şərti ilə; yardarlığa. *Yarılığa işləmək.* – Özüñünküni verib *yarılığa;* Özdən tutub *kıralığa.* (Ata. sözü).

YARILIQÇI *is.* Yarılığa, yardarlığa işləyən adam.

YARILMA “Yarılmaq”dan *f.is.* *Lotubaşı ertədən yolu bələdləyiib xəzinənin yarılmamasını axşama qoysu.* “Aşıq Qərib”.

YARILMAQ *f.* 1. Zərbe ilə vurulub ortadan uzununa aralanmaq; bölmək, kəsilmək, parçalanmaq.

2. Yaralanmaq. *Başı yarılmag.* // Maneə rəf edilərək yol açılmaq. *Cəbhə yarıldı. Müdafiə xətti yarıldı.*

3. Oğurluq məqsədi ilə sindirilib (dağıdılib) açılmaq. *Yenə kimin isə öldürüldüyüni, qız qəçirildigini, ya adam soyulduğunu, bəlkə dükən yarıldığını güman edirdilər.* Mir Cəlal.

4. Şəqqalanmaq. *Meşənin arası, çal qayağın ayağı iki yana yarılmışdı.* S.Rəhimov.

◊ **Bağrı yarılmag** – *b a x bağır.*

YARIM *say* Tam bir şeyin iki bərabər hissəsindən biri; tam bir şeyin tən yarısı. *Yarım manat. Yarım litr. Yarım gün. Yarım ton.* – *Yarım saatadək ayaq üstə yenə otədən-bərdən qonuşduq.* S.Hüseyn. *Bir-birinə can deyib, can eşidən qardaşlar yarıml il küsülü qaldılar.* M.Hüseyn.

yarım-yarım *zərf* Yarı-yarı, bütövün yarısı miqdərində. *Hərəsinə yarım-yarım alma vermək.*

yarım... – bax yarı... *Axırda yarimbaygün bir halda düşüb istər-istəməz sükuta məcbur oldu.* C.Cabbarlı. *Təkərlər dirsəkli yarımonoxun ifsiqi hissəsində fırlanır.* S.Məmmədov.

YARIMA “Yarımaq”dan *f.is.*

YARIMAC *b a x yariac.*

YARIMAÇIQ *b a x yariçıq.* *Qapı yarımaçıq idi.* S.Rəhimov.

YARIMADA *is.* Üç tərəfi dəniz, dördüncü tərəfi isə qiteyə bağlı olan yer sahəsi. *Hansi millətin Muğan çölü kimi, Mil düzü kimi, Şirvan səhrası kimi, Abşeron yarmadası kimi yeri, torpağı var?* Heç bir millətin!. Yaşa vətanım, çox yaşa! N.Vəzirov.

YARIMADAM *is.* 1. Hər hansı bir cəhdən çatışmazlığı olan adam haqqında.

2. Balaca uşaq haqqında.

YARIMAĞIR *sif. idm.* İdmançıların çəki dərəcələrindən biri. *Yarimağır çəkidi.*

YARIMAĞIZ *zərf dan.* Narazı, türəkdən olmayaq; həvəssiz, könülsüz. *Qardaşım onların dalınca: – Namaz! Namaz! Hara gedirsiniz? – deyə çağırdu. Namaz arxaya dönrək yarimağız: – Qoruğa gedirik, – dedi.* A.Şaiq. *Xan yarimağız cavab verdi.* M.Rzaquluzadə.

YARIMAQ *f.* 1. Lazım olmaq, gerek olmaq, faydalı olmaq, fayda vermək. *Heç şeyə yarışın deyil. – Vaqifəm, yaridim dosta, düşmənə; Ta ki cütür oldum, yetişdim sənə.* M.P.Vaqif.

2. Temin olmaq, məmən olmaq, arzusuna çatmaq. *Qəm evində zar olalı; Eşqə giriftar olalı; Yarimadıq yar olalı; Nə mən sandən, nə son məndən.* Q.Zakir. [Fatma xanım:] *Yardıq, yaza çıxdıq, bəxtəvər başımıza.* N.Vəzirov. [Atası:] *Bəlkə çörəkdən, paltardan yarımursan?* Çəmənzəməlinli.

YARIMARŞIN *sif.* Arşının yarısı uzunluğunda olan. *Yarımarsın bez. Yarımarsın enində.*

YARIMARŞINLIQ *sif.* Yarımarsın uzunluğunda olan.

YARIMASILI *sif.* Tam müstəqil olmayan, başqalarından qismən asılı olan, qismən tabe olan. *Yarimasılı ölkələr.* *Yarimasılı vəziyyət.*

YARIMAVTOMAT *sif. tex.* Tam avtomat olmayan, qismən avtomatlaşdırılmış. *Yarimatavtomat cihaz.* *Yarimatavtomat maşın.*

YARIMAVTOMATİK *b a x yarimatavtomat.*

YARIMAY¹ *is.* Təqvim ayının yarısı. *Birinci yarimayın maaşı. İkinci yarimayın plani.*

YARIMAY² *sif.* Aypara şəklində olan. *Qazamat divarları uca; Qapının yarimay deşiyindən; Zaman-zaman görünür bir qoca.* R.Rza.

YARIMAYE *sif.* Tam maye olmayan, çox duru olmayan, bir qədər qatı halda olan. *Yarimmaye maddə.*

YARIMAYLIQ *is.* Yarım ay davam edən, yarım ay müddətində görülən, yarım aya nəzərdə tutulan. *Yarimaylıq iş qalib. Yarimaylıq program.* // Yarım ayda çatacaq. *Yarimaylıq maaş.*

YARIMAZ *sif.* Məqsədinə, arzusuna, kamına çatmayan: nakam, bədbəxt, binəsib. *Əfsus, bu günlərin ömrü az oldu; Körpə quşcuğazım yarımaz (z.) oldu.* M.Rahim.

YARIMBARBAR *b a x yarımvehşi.*

YARIMBAYĞIN *b a x yarıbayığın.* Yarım saat sonra [Sürəyya] yarimbayığın bir halda sayıqlamağa başladı. Ə.Məmmədxanlı.

YARIMBƏRK *b a x yaribərk.*

YARIMBÜKÜK *sif.* Tam bükülü olmayan, qismən bükülmüş. *Qırbat sağ əlini enli və qalın toqqasına keçirib sol qızını yarimbükük halda qatladi.* Ə.Vəliyev.

YARIMCA "Yarım"dan kiç. Yarimca saat gözləyin. Yarimca gün vaxt lazımdır. – *Salman [Mayaya] səvişdi: – Bu istidə hara? Bir yarimca saat otur, mən də dururam.* M.İbrahimov.

YARIMCAN *sif.* 1. Ölümü yaxınlaşmış olan, ölümüne az qalmış; ölümcül. *Yazlıq yarimcanı, ölrə, qalmaz.* – *Yarimcan arvad balalarından utanıb daha su istəmir.* N.Nərimanov. // Zərf mənasında. *Heyvanı o qədər vurdur ki, yarimcan oldu.*

2. *məc.* Çox yorğun, zəif, üzgün, əldən düşmüş, ölüvay. [Hacı Mehdi:] *Mən gəldim evə yarimcan.* Ə.Haqverdiyev.

3. *məc. məh.* Könülsüz, həvəssiz. *İşini yarimcan (z.) görür.*

YARIMCANLIQ *is.* 1. İnsan və ya heyvanın ölməyə yaxın hali.

2. *məc.* Üzgünülk, əldən düşmə, çox yorğunluq; ölüvəliq.

YARIMCIR *sif.* Tamamilə cir olmayan. *Yarimcir alma növü.*

YARIMÇEVİRƏ *is.* Dairenin, çevrənin yarısı.

YARIMÇIQ *sif.* 1. Sona, axıra çatdırılma-mış; natamam, bitməmiş. *Yarimçıq iş.* // Zərf mənasında. Yarısında, ortasında, axıra çatdırımayaraq, natamam. *Kitabı yarimçıq qoymaq* (axıra qədər oxumamaq). *Çayı yarimçıq qaldı*

(axıra qədər içmədi). *İşini yarimçıq qoyub getmək.* – *Rzaqulu xan hansı təşəbbüsə başla-disa, yarimçıq qaldı.* M.S.Ordubadi. *Mehriban bir saat idi ki, əlindəki işini yarimçıq buraxıb otağın içində gəzisiir, gah şüşbəndə çıxıb qapıya gedir, gah evə qayıdib pəncərədən kükçəyə baxırdı.* S.Hüseyn.

2. Dolu olmayan, başı yarimçıq olan. *Yarimçıq qab.* – *Koroğlu baxdı ki, arpa çuvalları yarimçıqdı.* "Koroğlu". Mahmud yarimçıq səbəti dalına atıb.. geri qayıtdı. Ə.Bülbəhesən.

3. *məc.* Sənətinə yaxşı bilməyən, bir şey haqqında lazımlıca məlumatı, biliyi olmayan adam haqqında. *Anlayana da can qurban, anlamayanada; Dad yarimçıq əlindən.* (Ata. sözü).. Çox "yarimçıqlar" var ki, rusca danışanda bir o tərəfə-bu tərəfə baxır, görüsün ki, hansı bir həmşəri və hambal buna təəccüblü baxıb öz könlündə deyəcək: "Ədə, nə zalimdir!" C.Məmmədquluzadə. [Rüstəm bay:] *Mən bəhailiyi qabil edənlərə diqqət etdim. Bunların içində bir nəfər də olsun kamil adam yoxdur, hamısı yarimçıqlardır.* Çəmənəzəmlini.

4. *məc.* Məsələni axıra qədər həll etməyen, ardıcıl olmayan. *Yarimçıq tədbir. Yarimçıq islahat.* *Yarimçıq vədlər.*

YARIMÇIQLAMA "Yarimçıqlamaq"dan *f.i.s.*

YARIMÇIQLAMAQ *f.* Yarimçıq etmək, tamamlamamaq, axıra, sona çatdırırmamaq.

YARIMÇIQLIQ *is.* Yarimçıq olma, natamamlıq, qeyri-kamillik, yarimçıq şeyin hali.

YARIMÇILIQ *dan. b a x yarimçıq.* Çörək yedikdən sonra Mirzə üzünü Usta Zeynalə tutub: – *Usta Zeynal, bu uşaqlar qurtarublar, bunları belə qoymaq olmaz, yarimçılıqdan fayda olmaz.* Ə.Haqverdiyev.

YARIMÇILPAQ *b a x yarımlüüt.* *Yarimçıl-paq uşaq.* *Yarimçılpaq (z.) yerindən durmaq.*

YARIMÇÜRÜMÜŞ *sif.* Bir qədər çürümüş, qismən çürümüş, başdan-başa çürüməmiş.

YARIMDAİRƏ *is.* 1. Dairenin yarısı.

2. Qövsvari yarıqapalı xətt. *Yunis telefonu yera qoyub cəld təqvim vərəqindəki qeydlərin hamısını bir yarimdairəyə aldı.* Mir Cəlal. *Böyük bir yarimdairə halında toplaşmış iştirakçı və tamaşaçular kütləsinin mərkəzində bir masa qoymulmuşdu.* M.Rzaquluzadə.

YARIMDAİRƏVİ *sif.* Yarimdairə şəklində olan. *Yarimdairəvi xətt. Yarimdairəvi zal.*

YARIMDƏYİRİMİ *b a x yarimdairəvi.*

YARIMDİRSƏK *is. dan.* Qolun əlin ucundan dırşəyə qədər olan hissəsinin yarısı (xalq arasında uzunluq ölçüsü).

YARIMFABRIKAT *sif.* Sonradan işlənilə hazırlanmalı olan məməlat, yarımhəzir məməlat. *Ət yarimfabrikatları.*

YARIMFƏSİLƏ *is. biol.* Heyvan və bitki sistematikasında bölgü; fəsilə daxilində bir-birindən fərqlənən qrup.

YARIMFİNAL *is. idm.* Birincilik uğrunda finaldan qabaq keçirilən oyun, görüş. *Yarimfinala çıxməq. Yarimfinal yarışları.*

YARIMGIRVƏNKƏ *is. köhn.* Girvənkənin yarısı, iki yüz qram.

YARIMGIRVƏNKƏLİK *1. sif.* Yarım girvənkə çəkisində olan. *Yarimgirvənkəlik daş.*

2. is. Yarım girvənkə ağırlığında olan daş. *Yarimgirvənkəliyi tərəziyə qoymaq.*

YARIMGÜNBƏZ *is.* Günbəzin yarısı; ortadan kəsilmiş kimi görünən günbəz. *Divan-xananın portalı üzərində quruluşca çox mürrəkkəb və daşdan tikilmiş yarimgünbəz vardır. S.Dadaşov.*

YARIMHİSSƏ *is.* Hissənin yarısı.

YARIMXAM *sif.* Tamamilə aşılanmamış, qismən aşılanmış. *Bu alçaq binaların damlarında... xal və yarimxam keçi, qoyun dörlərinə rast gəlmək olardı.* P.Makulu.

YARIMXARABA *sif.* Yarımıçmuş, tamam uşulub dağılmamış, qismən uçulmuş. *Yarimxaraba ev.*

YARIMILLİK *sif.* İlin yarısına aid olan; altıaylıq. *Yarimillik hesabat. // Yarım il (altı ay) davam edən. Yarimillik yaradıcılıq məzuniyyəti. Yarimillik fəaliyyət. Yarimillik xidmət. Yarimillik həbs cəzası. // Yarım ili (altı ay müddətinə) nəzərdə tutan. Yarimillik iş planı.*

YARIMİSTİ *sif.* Qismən isti olan, bir qədər isti. *Yarimisti paltar.*

YARIMİŞSİZ *is.* Tamamilə deyil, qismən işsiz olan adam, ayın, həftənin yalnız bəzi günlərində işləyən, özünə iş tapan adam.

YARIMKEÇİRİCİ *fiz. 1. sif.* Keçiricilərlə dielektriklər (izolyatorlar) arasında aralıq vəziyyət tutan. *Yarimkeçirici maddə.*

2. is. Elektron elektrikkeçirmə qabiliyyətinə malik olan və onun kəmiyyətinə görə keçiricilərlə dielektriklər (izolyatorlar) arasında aralıq yer tutan maddə.

YARIMKEFLİ *sif.* Bir qədər kefli, azacıq sərxaş halda olan.

YARIMKİLOLUQ *sif.* Yarım kilo ağırlığında olan. *Yarimkiloluq daş.*

YARIMKOBUD *b a x yarimqaba.* Yarimkobud yunlu qoyunlar.

YARIMKOL *is. bot.* Gövdəsinin dib hissəsi oduncaqlaşmış, üst hissəsi isə ot olan bitki.

YARIMKOLLUQ *is.* Yarimkol bitmiş yer, sahə.

YARIMKOSA *sif.* Tamamile yox, qismən kosa olan, bir qədər kosa. *Deyilənlərə görə, molla yarimkosa imiş. "M.N.letif."*

YARIMKÖÇƏRİ *sif.* Tam oturaq halına keçməmiş, qismən köçəri hayat keçirən. *Yarimköçəri həyat. Yarimköçəri xalq.*

YARIMKÖÇƏRİLİK *is.* Yarimköçəri həyat tərzi.

YARIMKÖLGƏ *is.* Çox sıx olmayan kölgə, zəif işıqlanmış yer. *Yarimkölgədə oturmaq. // Kölgeyə oxşayan şey. Günəş ləkələri əsasən çox tutqun nüvədən və onu əhatə edən az tutqun yarimkölgədən ibarətdir.* R.Hüseynov.

YARIMKRİSTAL *is.* Qismən kristal halında olan, tam kristal olmayan cisim.

YARIMKRİSTALLİK *sif.* Yarimkristal halında olan.

YARIMKÜRƏ *is.* 1. Kürənin yarısı.

2. Həmin şəkildə olan şey. *Beyin yarimkürüsi. – Yarimkürüyə oxşayan qarız parçasının biri dilimlənərək yeyilmişdi.* M.İbrahimov.

3. coğr. Yer kürəsinin və göy sferasının şərti olaraq bölündüyü iki hissədən biri. *Cənub yarimkürüsi. Hər iki yarimkürənin xaritəsi.*

YARIMKÜRK *is.* Uzun olmayan kürk, qısa kürk. *Qoyun dörisindən tikilmiş yarimkürk. – [Cavad] ayağa qalxdı, yarımkürkünün döşünü düyməldədi, dirəkdən asdıığı qulaqlı papagını başına qoymuş..* Ə.Vəliyev.

YARIMQABA *sif.* Bir qədər qaba, lazıminca yumşaq olmayan. *Yarimqaba yunlu qoyun. Yarimqaba yem.*

YARIMQAPALI *b a x yarıqapalı.*

YARIMQARANLIQ bax **yarıqaranlıq**. Lakin mən istəsəm də, istəməsəm də başımı aşağı salıb, bu cansıxan, yarımqaranlıq otaqda saatlarını saya-saya çörəkpulu qazanmağydım. M.Hüseyin. Bu, yalnız həyətə pəncərəsi olan yarımqaranlıq bir otaqdi. S.Rəhman.

YARIMQARIN sif. Tamamilə doymamış, tam tox olmayan; yariac. □ **Yarımqarın olmaq** – doymağına az qalmاق, bir qədər qarnını doydurmaq. *Onun qaşığı badyaya bir dəfə batıb-cıxınca başqları yarımqarin olurdular.* Mir Celal.

YARIMQATI sif. Tam qatı olmayan, bir qədər qatı, qatitəhər, nə qatı, nə duru. *Yarımqati maddə.*

YARIMQAYNAR sif. Tam qaynar olmayan, bir qədər qaynar.

YARIMQIVIRCIQ sif. Çox qıvirciq olmayan, bir qədər qıvirciq. *Qara və dərin gözləri, .. yarımqivirciq saçları ona bir sənətkar, rəssam görünüşü verirdi.* S.Rəhman.

YARIMQOL sif. Qolu adı haldan çox qısa olan. *Yarimqol köynək.*

YARIMQRUP is. Bir qrupun yarısı. *İştirakçılar iki yarımgrupa bölündülər.*

YARIMQURAQ sif. Qismən quraq, bir qədər quraq.

YARIMQURUMUŞ sif. Qismən qurumuş, tam surətdə qurumamış, bir qədər nəm, nəmliyi qalmış.

YARIMQÜLLƏ is. Kiçik, balaca qüllə.

YARIMLAMA “Yarımlamaq”dan f.is.

YARIMLAMAQ f. 1. Yarıya bölmək (köşmək); yarılamaq.

2. Bir şeyin yarısını sərf etmək (işlətmək).

3. Bir işin yarısını görmək; yarılamaq.

YARIMLANMA “Yarımlanmasıq”dan f.is.

YARIMLANMAQ məch. 1. Yarıya bölünmək (kəsilmək).

2. Yarısı sərf edilmək (işlənmək).

3. Yarisi görülmək (bir işin).

YARIMLAŞMA “Yarımlaşmaq”dan f.is.

YARIMLAŞMAQ f. Tədricən yarım olmaq, getdikcə azalmaq.

YARIMLEQAL sif. Tam legal olmayan; yarımgizli, yariaçıq.

YARIMLƏBBADƏ is. köhn. Qısa ləbbadə. *Dilbər Mirzəkərimin yarımləbbadəsini, iki-üzlü papağını nə isə çəkə bilmirdi.* C.Cabbarlı.

YARIMLIQ is. Bir ölçünün yarısı miqdərində olma.

YARIMLÜT sif. və zərf Yarigeyinmiş, yarıçılpaq. *Yarimlüüt uşaqq.* *Yarimlüüt halda oturub.*

YARIMMAHUD is. Saplarının yarısı mahud, yarısı pambıq olan parça. // Bu parçadan tikilmiş. *Müsəlman paltaları ucuz yarımmahuddur ki, iki dəfə gün vuran kimi bozarır.* C.Məmmədquluzadə.

YARIMMANATLIQ 1. is. Yarım manat, əlliqəpiklik metal pul. *Bir yarımmamatlığım var.*

2. sif. Yarım manat dəyərində olan. *Yarımmanatlıq pul.*

YARIMMAYE bax **yarımaye**.

YARIMMETR sif. Metrin yarısı uzunluğunda olan, 50 santimetrlük.

YARIMMƏXMƏR is. Toxunuşu məxmərə oxşayan parça. // Bu parçadan tikilmiş. *Yarım-məxmər paltar.*

YARIMMƏRTƏBƏ sif. Mərtəbənin yarısı hündürlüyündə olan.

YARIMMÜDAFİƏCİ is. idm. İdman oyunlarında (futbol, xokkey və s.) komandanın müdafiə və hücumuna yardım edən oyuncusu.

YARIMMÜSTƏMLƏKƏ is. Zahid müstəqil, iqtisadi və siyasi cəhətdən isə hər hansı bir imperialist dövlətdən asılı olan ölkə. // Sif. mənasında. *Yarimmüstəmləkə ölkələr.*

YARIMNƏFƏS sif. və zərf Həddən artıq yorğun (halda).

YARIMNÖV is. xüs. Heyvan və bitki sistematikasında növlərin bölgüsündən biri.

YARIMOX is. tex. Qismən ox şəklində olan ciyah və s.

YARIMORTA sif. idm. İdmançıların çəki dərəcələrindən biri.

YARIMOYAQ sif. Tam oyaq olmayan, yarıyüxulu. *Yarimoyaq gözətçilər, dəri kürk-də arabı;* *Dükənlərin, bazarların qapısında gərnəşir.* H.Hüseynzadə.

YARIMPALTO is. Qısa palto. [Kamalın] zynində ağır yarımpalto, ayaqlarında isə həddindən böyük bir kobud uzunboğaz çəkmə vardi. C.Cabbarlı.

YARIMPEŞMAN zərf Bir qədər peşman halda, çox da peşman olmayan. *Pası arvad.. yarımpesman bir tərzdə başını aşağı salaraq:* – Ayaqyalın Safo ilə gümüşdəstə xəncər bir yerdə yola getmir. S.Rəhimov.

YARIMPƏRDƏ is. Qısa pərdə. *Qız evində qızə cehiz üçün yarimpərdələr və taxçalara, noğuldanlara, buxarıya əlvən pərdələr tikəcəklər.* R.Əfəndiyev.

YARIMPƏRT zərf Azacıq pərt, bir qədər pərtləmiş halda. *Yarimpərt geldi.*

YARIMPROLETAR is. Muzd ilə kapitalist müəssisəsində işleyən, lakin təserrüfatı ilə də hələ əlaqəsini kəsməmiş, tamamilə proletarlaşmamış adam. // Sif. mənasında. *Yarimproletar kəndilər.*

YARIMRÜTUBƏTLİ sif. Çox rütubətlə olmayan, bir qədər rütubətli. *Yarimrütubətli anbar.*

YARIMSAIT sif. dilç. Başqa saitlə birlikdə bir heca əmələ götürən sait (səs). *Rus dilində "i" (ü) yarimsaiti.*

YARIMSAQQAL bax **bakenbard.**

YARIMSAVADLI sif. Laziminca oxuyub-yaza bilmeyən, savadı olmayan; savadlı, kəm-savad. *Yarimsavadlı kənd.*

YARIMSƏHRA sif. Tamamilə bitkisiz deyil, kolluqları olan coğrafi zona. *Püstə meşələri qədim keçmişdə Azərbaycanın quru yarimsəhra rayonlarında daha geniş yayılmışdı.* M.Qaşqay.

YARIMSƏRXOŞ bax **yarımkeflı.** [Qonaqlar] tamamilə keflənməmişdilərsə də, yarimsərxoş bir halda bulunurdular. S.Hüseyn.

YARIMSƏRLÖVHƏ is. Birinci, əsas sərlövhənin altında olan əlavə, ikinci sərlövhə.

YARIMSTANSİYA is. 1. Kiçik dəmiryol stansiyası.

2. Mərkəzi elektrik stansiyasından gələn elektrik enerjisinin gərginliyini, cərəyanın növünü dəyişdirən və nizama salıb paylaşdırın texniki qurğular sistemi.

YARIMŞALBAN is. Yarı bölünmüş şalban, şalbanın yarısı.

YARIMŞƏFFAF sif. Tamamilə şəffaf olmayan, bir qədər şəffaf. *Yarimşəffaf şüşə. Yarimşəffaf parça. Yarimşəffaf duman.*

YARIMTƏHSİL is. Tamamlanmamış təhsil, yarımcıq təhsil. [Əmiraslan ağa:] *Bəs sən istədiyin o idi ki, Cahangir ağa yarimtəhsildə qalsın?* S.S.Axundov.

YARIMTƏMİZLƏNMİŞ f.sif. Qismən təmizlənmiş, bir qədər təmizlənmiş, tam təmiz-

lənməmiş, qatışıq qalmış. *Yarimtəmizlənmiş düyü.*

YARIMTON is. 1. mus. İki qonşu səs arasında ən qısa interval, səsin ən az qalxması və ya enməsi.

2. rəss. Açıq ton ilə tutqun ton arasını təşkil edən aralıq rəng, boyası.

YARIMTONLUQ sif. Yarım ton (500 kilogram) ağırlığında olan. *Yarimtonluq yük.* // Yarım ton tutan, yarım ton ağırlıq qaldıran. *Yarimtonluq yük maşını. Yarimtonluq kran.*

YARIMUÇUQ sif. Tamamilə uçulub dağılmamış, qismən uçulmuş. *Yarimuçuq ev. Yarimuçuq divar.*

YARIMUSTA is. dan. İxtisasa tam yiyələnməmiş, hələ tamamilə usta olmamış adam.

YARIMVƏHŞİ sif. Laziminca mədəni olmamış, vohsi kimi. *Yarimvəhşî xalq.*

YARIMYETİŞMİŞ bax **yariyetişmiş.**

YARIMYUN sif. Yarısı yun və yarısı pam-bıqdan və ya sümü iplikdən olan (toxunuş). *Yarimyun parça. Yarimyun jaket.*

YARIMYUVARLAQ sif. Tam yuvarlaq olmayan, bir qədər yuvarlaq olan.

YARIMYÜNGÜL sif. idm. İdmançıların çəki dərəcələrindən biri. *Yarimyüngül çəkili güləşçi.*

YARIMZƏRİF sif. Tam zərif olmayan, bir az qaba olan. *Yarimzərif yunlu qoyun cinsi.*

YARIMZİRZƏMİ is. Evin qismən yer altındada olan alt mərtəbəsi; zirzəmiyo oxşayan yer.

YARIN is. [Türk.] kit. Sabah, gələcək gün. *Bütün arzularım gülür yarına; Xəyaldan il-hamlar almamaq üçün.* S.Vurğun. *Mübarizə bu gün də var; yarın da; Mən də onun ən ön sıralarında.* R.Rza. // Gələcək. Kim bilir, yarın bu pırın böyük daşı şəhərin hansı ehtiyaçına sərf ediləcəkdi. S.Hüseyn. *Müjdə verdin bizlərə gözənlənilən yarından.* M.Rahim.

YARINMA "Yarinmaq" dan f.is.

YARINMAQ f. 1. Yaltaqlıq etmək.

2. Özünü bəyəndirməyə çalışmaq.

YARINTI is. Yarılan (çatlayan) yer; yarıq, çatlaq. [Toğrul:] *Sədd yarıntı verər, suyun qabağını saxlamaq olmaz.* C.Cabbarlı.

YARIOYAQ zərf Tamamilə yuxulu olmayan, yarıyuxululuq ilə oyaqliq arasında. *Yarioyaq halda cavab verdi.*

YARIOYAQLIQ *is.* Yuxululuq ilə oyaqlıq arasındaki hal.

YARIÖRTÜLÜ *sif.* Tamam örtülməmiş, bir hissesi örtülü, axıra qədər örtülməmiş. *Yarıörtülü baş. Yarıörtülü dam. Yarıörtülü pəncərə. Yarıörtülü sıfət. Yarıörtülü gözlər.*

YARIPARÇALANMIŞ *sif.* Tamam parçaalanmamış, qismən parçaalanmış.

YARIPEŞMAN *bax yaripeşman.* Həsən kişi üzündə nə isə yaripeşman bir ifadə ilə geri döndü. M.İbrahimov.

YARISƏRXOS *bax yarimsərxos.* Gülnaz dəhlizdə yarısərxos halda salondon çıxan ərbablarla üz-üzə gəldi. M.İbrahimov.

YARIŞ *is.* Bir işdə üstün gəlmək, birinci-liyi qazanmaq üçün bir-birini keçməyə çalışma. Nəcəflə yarışda da söz yox ki, Qaraş çalışırdı qalib çıxsın. M.İbrahimov. // İdmanın hər hansı bir növü üzrə birinciliyi qazanmaq üçün yarışma. *Yarış meydani. İdman yarışı. Üzgüçülük yarışı. Beynəlxalq yarış.*

◊ **Sosializm yarışı köhn.** – sosialist təsərrüfatında: qabaqcılın təcrübəsinin geniyyamaq məqsədi daşıyan və əmək möhsuldarlığının ümumi yüksəlişinə nail olmağı nəzərdə tutan iş əsəri.

YARIŞÇI *is.* Yarışda iştirak edən, yarış iştirakçısı.

YARIŞMA "Yarışmaq"dan *f.is.*

YARIŞMAQ *f.* Bir işde birinciliyi qazanmağa, bir-birini ötməyə çalışmaq. *İşləməkdə yarışmaq. Qaçışda yarışmaq. – Uşaqlar da səs salaraq, iri və dolu salxım göldikcə zənbilləri tez doldurur, sevinir və yarışırlar.* Mir Cəlal.

YARITMA "Yaritmaq"dan *f.is.*

YARITMAQ *f.* 1. Görməli olduğu və ya tapşırılmış bir iş qənaətbəxş, kifayətləndirici dərəcədə yerine yetirmək. [Barxudar] yaratmaq, yaritmaq, bütün qabiliyyətini .. işinə vermək eşqindədir. Mir Cəlal.

2. Razi olmaq, temin etmək. *Nə bülbülin yaritmiş; Nə özü yarışmış güll. Sarı Aşıq.* // Kifayət etmək, temin etmək.

YARITMAZ *sif.* Bir iş üçün əlverişli və münasib olmayan, yaxud tapşırılan və ya görəməli olduğu bir iş lazımlıca, qənaətbəxş surətdə yerinə yetirə bilməyən (yaxud yetirməyən). *Yaritmaş adam. İşin nəticələri yaritmazdır.* – *Cəbini buyurursuz bitməz işə,*

adını qoyursuz yaritmaz! N.Vəzirov. // *Zərf Pis, qeyri-qənaətbəxş. Yaritmaş işləmək.*

YARITMAZLIQ *is.* Yaritmama; tapşırılan işi lazımlıca və layiqinçə yerinə yetirməmə. // Verilən tələbləri təmin etməmə; yarasızlıq.

YARITOX *sif.* Tamamilə tox olmayan, do-yuncu yeməyen (çox vaxt "yariac" sözü ilə birlikdə işlənir).

YARIUÇUQ *bax yarımuçuq.*

YARIUZANMIŞ *zərf və sif.* Bədəninin yuxarı hissəsi bir qədər dik və bir şeyə söykənmış vəziyyətdə. *Yarimuzanmış halda oxumaq. Yarimuzanmış halda yuxulamaq.*

YARI-YARI *zərf* Yariya bölrək, yarıya bölmümmüş halda.

YARI-YARIMÇI(LI)Q *zərf* Natamam, yarımcıq. *Könlümə üz tutdum yır-yığış çağrı; Baharı yarımcıq, yarı-yarimçıq...* M.Araz.

YARI-YARIYA *zərf* Yarisi qədər, əlli faiz. *İstehsal yarı-yariya artmışdır. – Hələ gələn il dəzgahlar yarı-yariya artacaqdır.* Mir Cəlal. // Əlli faiz hesabı ilə, yarisi miqdardırna.

YARIYETİŞMİŞ *sif.* Tam yetişməmiş, bir az yetişmiş.

YARIYETKİN *sif.* Tam yetkin olmayan.

YARIYUXULU *sif.* Tam aşıq olmayan, mürkülömə halında olan, yuxulamaq üzrə olan, yaxud hələ tamamilə yuxudan ayrılmış. *Yariyuxulu gözlər. Yariyuxulu (z.) yatağından qalxmaq. – Qız yariyuxulu (z.) halda təbi bir həvəslə [Qaraşa] tərəf qıṣıldı.* M.İbrahimov.

YARIYUMŞAQ *sif.* Azca yumşaq, yaxud oturacağı yumşaq, söykənəcəyi isə bərk olan. *Yariyumşaq divan. Yariyumşaq stul.*

YARIYUMULU *sif.* Tam yumşulu olmayan, azacıq yumşulu. *Yariyumulu göz. – Nadir .. gözünü yariyumulu (z.), yarınaçıq saxlayıb .. Aya tərəf baxmağa başladı.* B.Talibli.

YARIZARAFAT *zərf* Cox ciddi olmaya-raq, qismən zarafatla (adəton "yarizarafat, yariciddi" şəkildə). *Yarizarafat demək.* – *Mirzağanın yoldaşı yariciddi, yarizarafat olaraq ona tövsiyə etmişdi...* S.Hüseyn. *Qoşatxan yarizarafat, yariciddiyəyətlə:* – *Yox, aşna, bax bunu bağışlaya bilməyəcəyik .. [dedi].* M.İbrahimov. *Tahir yariciddi, yarizarafat anasının qazancı ilə maraqlandı.* M.Hüseyn.

YARIZARAFATYANA b a x *yarizarafat*.

YARLI sif. Yarı, sevgilisi olan. Gözüm görür, yarı yarın dindirir; İstərəm ki, səndən kamim alım, yar! Aşiq Abbas.

YARLIQ is. klas. Dostluq, yoldaşlıq; məhəbbət, sədaqət. Əzmi-kuyində könül yarlıq istər bızdən; Əlimizdən nə gəlir xeyri-duadən qeyri. Füzuli. *İş mənə qalsayıdı gər, keçmiş idim badədən; Tale edib yarlıq, qoymadı danayı-eşq.* Q.Zakir.

YARLIQ is. 1. tar. Qızıl Orda xanlarının, özlerinə tabe olan ayrı-ayrı yerlərin idarəsinə aid fərmanı.

2. Malların və ya başqa bir şeyin üstüne yapışdırılan və onların adını, növünü, çoxisini, qiymətini və s.-ni göstərən kağız parçası; etiket. *Malin yarlılığı cirilib.*

3. məc. dan. Damğa. Hər kəsə bir yarlıq vurur.

YARLI-YARAQLI b a x *yar-yaraqlı*. Niftalı koxa .. həmişə biçinçilərə baş çəkməyə gələndə burada uzanıb dincəldəri. İndi da həmişəki kimi elə yarlı-yaraqlı palazın üstüənə keçib mütəkkəyə dirsəklənmək istədi. İ.Şixli.

YARLI-YARAŞIQLI b a x *yar-yaraşılı*. Gözəlin bühlür tək garək bədəni; Eyləyə özüñə heyran görəni; Yarlı-yaraşılı boyu, gərdəni; Nə uzun, nə gödək, miyanə gərək. Q.Zakir. Zahidoglu qapısındaki cavan kətibə qızə da salam verib yarlı-yaraşılı kabinetinə girdi. S.Rəhimov.

YARLI-YOLDAŞLI b a x *yar-yoldaşlı*.

YARMA¹ 1. "Yarmaq"dan f.is.

2. is. Dingdə döyülmüş dən. Buğda (arpa) yarması. Bir az yarma çək. – Axşam, lampa işığında Telli əl dəyirməni ilə yarma çəkirdi. S.Hüseyin. Kənd arvadları qışın tədarükünü qurtarırdu: kimisi hazırladığı unu kəndiyə doldurur, kimisi yapmanı kisəyə yiğir, kimisi yaman günün köməyi olan kudu və balqabaqları gizlədirdi. M.İbrahimov. // Yarmadan bishirilmiş sıyıq xörək. Yarma bişirmək. Bir boşqab südüllü yarma.

YARMA² sif. 1. Yarıq. Qolu yarma köynək. Yarma cibli şalvar.

2. B a x **yarmaça** 1-ci mənada. Yarma odun.

YARMAAŞI is. Yarmadan bishirilmiş dəməyə.

YARMAÇA is. 1. Yarılmış, ikiyə ayrılmış odun parçalarından hər biri. Yarmaçalardan

ocağa qoy. Meşədən bir yük yarmaça gətirdi. – Kamran qucağında odun yarmaçaları içəriyə girdi. S.Rəhimov.

2. Lülə şəklində olan şey. Əbil qamçını portfelin üstüñə qoyub, saqqız yarmaçasının birini əlina götürüb hazır dayandı. Ə.Veliyev.

YARMAÇALAMA "Yarmaçalamaq"dan f.is.

YARMAÇALAMAQ f. İki yerə bölmək, yarmaça halına salmaq; yarmaq, parçalamaq. Kötüy yarmaçalamaq.

YARMAÇALANMA "Yarmaçalanmaq"-dan f.is.

YARMAÇALANMAQ məch. Yarmaça halına salmaq, ikiyə böldürülmək; yardımırmaq, parçaladılmaq.

YARMAÇALATMA "Yarmaçalatmaq"dan f.is.

YARMAÇALATMAQ icb. Yardırtmaq, parçalatmaq, yarmaça etdirilmək. Ağacı yarmaçalatdım ki, tez qurusun.

YARMAÇILOV is. Yarma ile düydən bisirlən çilov. *Yarmaçilova yarmaası da deyilir.*

YARMAQ f. 1. Bir şeyi zərbə ilə vurub ortadan uzununa aralamaq, bölmək, parçalamaq. *Odunu yarmaq. Ağacı yarmaq.* // Şaq-qalamaq.

2. Kosici alətlə və ya başqa bir şəybə qırıb yaralamaq. [Zeynəb acıqlı və ucadan:] *Cə-hənnəm olun buradan, yoxsa vallah, bu daşnan vurub başınızı yararam.* C.Məmməd-quluzadə. [Xaspoldə:] *Sapandımı görmədin? Budur bax, sabah tezən gedərəm, gözlərəm, bayır çıxdı, bir böyük daş ataram, baş-gözün yararam.* C.Cabbarlı.

3. Maneəni dəf edərək yol açmaq, yarib ortasından keçmək. *Gəmi suyu yararaq irəlliləyir. – Camaati yara-yara (z.) Kərbəlayı Qubad daxil olur.* Ü.Hacıbəyov. Dəvəçi qəbiristanlarında cümlə axşamlarında olduğu kimi, camaati yarib keçmək mümkün deyildi. M.S.Ordubadi. [Qurban] *qabağında qələbəliyi yarib keçən arabaları .. süzdü.* A.Şaiq. // Müqaviməti qıraraq irəlliləmək, keçmək. *Düşmənin müdafiə xəttini yarmaq.* Mühasi-rəni yarmaq.

4. Müalicə ya yoxlama və ya başqa məqsədlə bədənin bir yerini kəsmək. *Çibarı yarmaq. Xəstənin qarnını yarmaq.* Ölənnü yarmaq.

5. Oğurluq məqsədi ilə bağlı, qapalı bir yeri sindirib açmaq. *Oğrular dükani yarılın.* – [Xortdan:] ..Qərvənd qaydası ilə saxlansa idi, yəqin xanım mənzilini yarmazdalar. Ə.Haqverdiyev. [Qurban:] İndi Məhərrəm bəy gəlincə mən min ev yarmışdım. S.S.Axundov.

YARMALAMA “Yarmalamaq” dan f.is.

YARMALAMAQ f. 1. Dəni iri üyütmək, üydüb yarma etmək, yarma halına salmaq. *Buğdəni əl dəyirmanında yarmalamaq.*

2. Odunu yarmaq, parçalamaq. *Bu odun düyündür, yarmalanmaz.*

YARMALANMA “Yarmalanmaq” dan f.is.

YARMALANMAQ məch. 1. Yarma halına salınmaq, iri üydülmək.

2. Doğranmaq, yardımılmaq (odun).

YARMALATMA “Yarmalatmaq” dan f.is.

YARMALATMAQ icb. 1. Yarma halına saldırmaq.

2. Doğratmaq, yardımılmaq, parçalatmaq.

YARMALIQ sif. Yarma üçün yaranan, yarma üçün ayrılmış. *Yarmalıq bugda.*

YÁRMARKA [alm.] İlın müəyyən vaxtlarında və müəyyən yerlərdə vaxtaşırı düzəldilən bazar. *Beynəlxalq yarmarka.* – [Ağa Qurban:] Keçən il getmişdim Nijni yarmarkasına, .. mal xırıd eyləyib yola saldıqdan sonra bir neçə gün istirahət üçün qalmaq xəyalına düşdüm. Ə.Haqverdiyev. *Gələn ayın əvvəllərində şəhərimizdə yarmarka başlanır.* Mir Cəlal.

YARNAQ is. Dağda, qayada, düz yerdə, yaxud ağaçda yarıq yer. *Yarnağa su doldu. Yarnağa düşdü.*

YAROVİZASIYA [rus.] k.t. Toxumların böyüməsini və yetişməsini sürətləndirmək, möhsuldarlığını artırmaq üçün onların səpindən qabaq xüsusi surətdə işlənməsi (yarovizasiya habelə payızlıq bitkini yazılıq bitkiyə çevirmək imkanı verir). *Buğdanın yarovizasiyası. Kartofun yarovizasiyası. Yarovizasiya etmək.*

YARPAĞABƏNZƏR b ax yarpaqvvari.

YARPAĞITÜKLÜ sif. Yarpağının üzəri tükcüklərlə örtülmüş bitkilərin ümumi adı.

YARPAQ is. 1. Ağaç və s. bitkilərin yasti və cinslərinə görə müxtəlif şəkildə olan yaşıl rəngli tənəffüs orqanı. *Çinar yarpağı. Qoz yarpağı. Meynə yarpağı. Limon yarpağı. Yarpaqlar payızda töküllür.* – Eviniz hazırdir, bir

bağ içində; *Eyvani yamyasıl yarpaq içində. S.Vurğun. Ağacların bir yarpağı belə tərpənirdi. M.Hüseyin.* □ **Yarpaq açmaq** – yarpaqlanmaq, yaşışlaşmaq. *Şəhərin kənarında olan böyük bağçada, hər yerdə olan kimi, ağaclar göyrətib yarpaq açmışdı.* C.Cabbarlı. *Pəncərənin öündə bir ağac; Puçurladı, yarpaq açdı.* N.Rəfibəyli. **Yarpaq dolması** – meynə yarpağına bükülüb bişirilən dolma. ..*Boşqabın içində üstü qatıqli dörd yarpaq dolması .. qoyulardı.* H.Sarabski. *Yusif yarpaq dolması ilə dolu boşqabı irəli çəkib yeməyə başladı.* Ə.Vəliyev. **Yarpaq (nanə yarpağı) kimi (tək) əsmək (titrəmək)** – tir-tir əsmək (qorxudan, soyuqdan). *Biçarə münəccimbaşının ərvahı uçub, başladı yarpaq kimi titrəməyə.* M.F.Axundzadə. *Gülsüm qorxusundan nanə yarpağı tək əsirdi.* Ə.Haqverdiyev.

2. Vərəq, söhife. [Rza kişi] *kağızdan bir yarpaq götürüb içən çoxlu tənbəki tökdükdən sonra biükü.* Ə.Vəliyev. // *Yarpağı oxşayan, yarpaq şəklində olan hər şey.*

3. Bənd (şeirdə). [Rəsul:] *Güloğlan, dörd yarpaq söz deyəcəyəm. Cavabin verə bilsən, mən buradan birbaş Təbrizə qayidacağam. “Aşıq Qərib”.*

YARPAQBÜKƏN is. zool. Bitkilərin yarpaqlarına ziyan verən cüccü.

YARPAQBÜRÜŞDÜRƏN b ax **yarpaqbükən.**

YARPAQCIQ “Yarpaq” dan *kiç.*

YARPAQGƏMİRƏN is. zool. Bitkilərin yarpaqlarını və cavan budalarını yeyən cüccü.

YARPAQLAMA “Yarpaqlamaq” dan f.is.

YARPAQLAMAQ f. 1. Göyərərek yarpaq açmaq; yaşışlaşmaq. *Ağaclar yarpaqlamışdır. – Bir-iki gündən sonra pambıq yarpaqladı, bitki yuxarı – Günəşə tərəf boylandı, kollar yoğun və güclü oldular.* Ə.Vəliyev.

2. İpəkqurduna yarpaq vermək, yarpaq ye-dirtmək. *İpəkqurdunu yarpaqlamaq vaxtudur.*

3. Vərəqləmək. *Kitabi o qədər yarpaqlayıblar ki, ciriq-ciriq olub.*

YARPAQLANMA “Yarpaqlanmaq” dan f.is.

YARPAQLANMAQ 1.f. Yavaş-yavaş yarpaqla örtülmək; yaşışlaşmaq. *Yaz girəndə ağaclar yarpaqlanmağa başlayır.* – *Yarpaqlanır ağaclar, yaşıllanır yamaclar.* A.Səhhat. *Cöllər, dağlar, yamaclar zümrüd xalçalarla*

döşənəcək, çıçıklar açacaq, ağaclar yarpaqlanacaq. A.Şaiq. Arxin ağızındaki sahədə eninə-uzununa nizam ilə cərgələnmiş pambıq kolları iki qarışa qədər boy verərək yarpaqlanmışdı. M.İbrahimov.

2. məch. İpəkqurduna yarpaq verilmek, yarpaq yedirilmek.

3. məch. Vərəqlənmək.

YARPAQLI *sif.* Yarpağı olan, yarpaq açan; yarpaqla örtülü. Yarpaqlı bitkilər. Yarpaqlı ağaç. – Six yarpaqlı iri palid ağaclarının temporal kölgələri uzanıb, qaladakı güllü-çiçəkli otların üstünə sərilmüşdi. İ.Şixli.

YARPAQLILIQ *is.* Yarpaq açmış bitkinin halı; yaşıllıq.

YARPAQSIZ *sif.* Yarpağı olmayan, yaşıllı olmayan, yaxud yarpağı tökülmüş. Yarpaqsız ağaç. – Budagsız, yarpaqsız bir söyüd kimi; Yixılmış torpağa, ağladır məni. S.Vurğun.

YARPAQSIZLIQ *is.* Yarpağı olmama, yarpağı tökülmə.

YARPAQVARİ *sif.* Yarpaq şəklində olan, yarpağa oxşayan.

YARPIZ *is. bot.* Öksərən su kənarlarında bitən, ağaç və qırmızı çıçıkları olan çox ətirli bitki; çölhanəsi (nanənin bir növü olub şirniyyatda və xörekdə ədvayıyyə kimi işlənir). *Yaz ola, dovğa ola, yarpızla; Yay ola, sərin sular sal buzla.* S.Vurğun. Reyhanlı, yarpızlı şır-şır bulaqlar; Başı ağaçalmalı bu qəlbə bağlar... B.Vahabzadə.

YARPIZLIQ *is.* Coxlu yarpız bitən yer; yarpız olan yer. *Yarpızlıqdən yarpız dərmək.*

YARSIZ-YOLDAŞSIZ *sif.* Dostu, yoldaşı olmayan; tək, kimsəsiz.

YARUS *[rus.]* 1. Tamaşa salonunda lojaların yerleşdiyi mərtəbələrdən hər biri. *İkinçi yarus. Biletim birinci yarusadır.*

2. *geol.* Geoloji dövr ərzində əmələ gəlmış süxur laylarının məcmusu.

YAR-YANCAQ *b a x yancaq.*

YAR-YARAQ *top.* Yaraq, silah, əsləhə. Öz yerində olsun gərək igidin yar-yarağı; Hər gün yeni bir zəfərlə gəlsin onun sorağı. S.Vurğun.

YAR-YARAQLI *sif.* Yarağı, silahı olan; silahlı. *Budur yar-yaraqlı gəlir uzaqdan; Mənim igidlərim.* M.Rahim.

YAR-YARAŞIQ *b a x yarasıq.* [Bəhram:] O idi məclislər yar-yaraşığı; O idi sarayın parlaq çırığı. A.Şaiq. Atəş vəziyyətində İlyasın yar-yaraşığı daha da artırdı. Mir Cəlal.

YAR-YARAŞIQLI *b a x yarasıqlı.*

YAR-YOLDAŞ *top.* Yoldaşlar, dostlar. Yar-yoldaşın sahərlər; Tez məktəbə gedərlər. A.Səhhət. Bir yara-yoldaşa bax! Bız qardaş deyilmiyik? Ə.Cavad. Baxıb seyrə daldıq ötən quşları; Dirlədik səsini yar-yoldaşın da. H.Hüseynzadə.

YAR-YOLDAŞLI *sif.* Yarı, yoldaşı, dostları olan (və ya çox olan). Sən ceyran gözlüsən, çatmaqaslısan; Tayın-tuşun çoxdur, yar-yoldaşlısan. N.Rəfibəyli.

YAS *is. [ər.]* 1. Yaxın bir adamın ölümü münasibətilə (hər cür zövq və əyləncədən imtina etmək və qara geymək şəklində ifadə edilən) hüzn və kədər; matəm. *Yas paltarı (gara paltar).* Yasa getmək. Onlarda yas var. – Yas iyiyəsi kiridi, yasa gələn kirimədi. (Məsəl). Vaxtını almasın nə toy, nə də yas; Gurlayan səsinə irəli hayqır! S.Vurğun. □ **Yas qurmaq** – b a x **yas saxlamaq** 1-ci mənada. İntəhası bir ölüm var ki, orada yas qurub ağlarlar. C.Məmmədquluzade. **Yas saxlamaq** – 1) ölü adam üçün matəm məclisi qurub müəyyən adətleri yerinə yetirmək; 2) yasını saxlamaq, yasda olmaq. *Sağsağan atasının ölüm xəbərini gətiribidir, ona görə yas saxlayır.* Ə.Haqverdiyev. **Yas tutmaq** – b a x **yas saxlamaq.** [Xarrat qızından sorusur:] Bu nə fikrү xəyaldır vəsəvəs; Tutmuşan hansı bir əzizinə yəs? S.Ə.Şirvani. **Yas yeri** – yas saxlanılan yer, yas olan ev, ölü yeri. *Hacı Nəsirin başı yas yerinə gələn adamlarla qarışdıqdan oğlundan xəbərsiz idi.* S.S.Axundov. Elə bil yas yerinə toplaşmışdır. M.Hüseyn. **Yasdan çıxməq** – matəm müddəti qurtarmaq, yas saxlama müddəti qurtarmaq. *Könlüm yasdan çıxdı, qəlbim qaradan; Güldə-gülə bu həvəsdə, xoş gəldin.* Aşıq Ələsgər. *Bütün şəhər silkinib; Əsər qoymadı pasdan;* Dünənki matəm hamı? Doğrudan çıxdı yasdan. Ə.Cavad. // Hər hansı bir ictimai fəlakət münasibətilə qəbul edilmiş əlamətlərlə ifadə olunan kədər. *Yas günü elan etmək.* Yas əlaməti olaraq bayraqları aşağı salmaq.

2. məc. Kədər, yas, ələm; ümidsizlik. *Getdi ol yasəməni zülf, salıb yasa məni; Yasimə bais olub, ah, o səmənbər getdi.* S.Ə.Şirvani. *Bu acı xəbəri axıdan Aras; Axdı həzin-həzin üzrəyində yas.* S.Vurğun. □ **Yasa batmaq** – çox kədərlənmək, çox qəmlənmək, çox qüssələnmək; üzü gülməmək. *Hadisə mollaya o qədər təsir eləyir ki, kişi əməlli-başlı yasa batır.* “M.N.İstif.” *Bənövşə qoxulu yordan ayrılan; Gündə yasa batar, günü zar olur.* M.P.Vaqif.

◊ **Yer altından yasa getmək** – bax yer.

YASA is. [Türkçə] Qanun. *Ana yasa (konstitusiya).*

YASAQ is. [qəd. yasa – qanun sözündən] 1. Qadağan. *Mən aşıgam, yasaq yoxdur dili-mə;* Şükər edərəm haqdan gələn zülümə. Aşıq Ələsgər. *Saqı, şərab ilə məni sən tərdəməq elə;* Kimdir baxan bu zahidi-xişkün yasağına. S.Ə.Şirvani. □ **Yasaq etmək** – qanunən qadağan etmək, mən etmək, icazə verməmək. *Babək yenə orada qaranlıqda, ocaqlardan kənarda yüksək tayına söykənib dayanmışdı, dö-nüb çadıra tərəf baxmağı özünə yasaq eləmişdi.* Ə.Məmmədxanlı. // **Yasaqdır** şeklinde – qadağandır. *İçəri girmək yasaqdır.*

2. tar. Qədimdə Volqaboyu və Sibir xalqlarından alınan vergi; tövcü. // tar. Ümumiyyətlə, natural vergi; tövcü. *Xan və qalan feodallar “qara camaatdan” puldan, baldan və başqa məhsullardan yasaq (xərac) topluyardılar.*

YASAQÇI is. köhn. Keşikçi, qarovulçu.

YASAQÇILIQ is. köhn. Qarovulçuluq, keşikçilik.

YASAQLAMA “Yasaqlamaq”dan f.is.

YASAQLAMAQ f. Yasaq etmək, qadağan etmək.

YASAQLANMA “Yasaqlanmaq”dan f.is.

YASAQLANMAQ məch. Yasaq edilmək, qadağan edilmək.

YASAQLI sif. Yasaq edilmiş, qadağan edilmiş, qadağan.

YASAQLIQ is. 1. Yasaq olunma, qadağan olunma.

2. Bax **qoruq** 1 və 2-ci mənalarda.

YASALAQ is. mah. Yasaq yeri; qoruq.

YASALAMA “Yasalamaq”dan f.is.

YASALAMAQ f. məh. 1. Əllə hamarlamaq, yastılıamaq.

2. məc. Üstünü malalamaq. *Rza duruxdu, .. cəsarət etməyib yasalamağa üz qoydu.* Ə.Vəliyev.

YASAMAL is. Dağın, təpənin üstündə düz yer. *Qoynuları yasamalda otarmaq.* – *Günəş odlu bir quş kimi üfüqdə sürətlə bir dövrə cizib qərbdəki yasamal dalına endi.* Ə.Məmmədxanlı.

YASAVUL is. tar. 1. 1917-ci il inqilabından əvvəl: başlıca olaraq kənd yerlərində polis nəfəri vəzifəsi görən şəxs. *Yüzbaşının yasavulları küçələri dolanırdılar və zərərdilər yoxlamaqda idilər.* C.Məmmədquluzadə. [Mirzə Kərim:] *Naçalniklərə, pristav-lara, yasavullara bel bağlamaq olmaz.* Ə.Haqverdiyev. [Bəy:] *Kişinin dalınca indi də köpək kimi iki yasavul gəzir.* Mir Cəlal. // *Qarovalıç, mühafizəçi, qorucu, keşikçi. [Hacı Qara:] Ta bu yasavulların bir neçəsinə toy tutulmasa, ölkə onların əlindən dincəlməz!* M.F.Axundzadə.

2. Kazak ordusunda rotmistr və kapitançının uyğun olan zabit rütbəsi.

YASAVULBAŞI is. tar. Yasavulların böyüyü, baş yasavul (bax **yasavul** 1-ci mənada). [Camal bəy:] *Cənab yasavulbaşı, buyur görək, o “dam” haradadır.* N.Vəzirov. *Yasavulbaşı .. yenə dincələ bilmirdi.* M.Rzaquluzadə.

YASAVULLUQ is. tar. Yasavul vəzifəsi. *Yasavulluq etmək.* // *Qarovalıçluq, keşikçilik.*

YASƏMƏNİ is. [fars.] bot. Ağ, qırmızı və bənövşəyi rəngdə ətirli salximvari çıçəklər açan kol. *Yasəman ağacı.* *Yasəman gülü.* Ağ yasəmən (ağ çıçəkli yasəmən). – *Lovğa-lovğa baxma mənə;* *Sar qonannız yasəmənə.* “Korğlu”. Bu gülşənin yasəməni, sünbülli; Nə bir bağ, nə bostanı düşübdi. M.V.Vidadi. // Bu kolun ağ və ya qırmızı-bənövşəyi gülü. *Yasəmən dəstəsi.* *Yasəmən qoxusu.* *Yasəmən ətri.* – *Gül ilə həmzəban olubdu bülbüll;* *Açılbənövşə, yasəmən, sünbüll.* Q.Zakir. *Mənə ilham verir o yaşıl çəmən;* *Üstümə quşbaşı yağan yasəmən.* M.Müşfiq.

YASƏMƏNİ sif. [fars.] Yasəmən rəngində olan, qırmızı-bənövşəyi. // Yasəmən kimi.

Aşığam yasəməni; Gey, sallan yasəməni; Özü toya, düyüñə; Göndərir yasə məni. Sarı Aşıq.

YASƏMƏNLİ *sif.* Tərkibində yasəmən cövhəri olan. *Yasəmənlıodekolon(sabun).*

YASƏMƏNLİK *is.* Yasəmən bitən yer, yasəmən çıçayı çok olan yer. *Bənövşəlikdə, yasəmənlilikdəyəm; Əfşan-əfşan durmuş yaşlı sünbüllər. A.Səhhət.*

YASXANA *is.* [ər. yəs və fars. ...xanə] Yas məclisi, yas olan ev. □ **Yasxana qurmaq (açmaq)** – ağlamaq, yas açmaq. *Rizvan Gülpərinə tələsdirdi. Oturub yasxana qurmaq vaxtı deyildi. S.Hüseyin. // məc.* Məclisdə bikenf oturmaq, zariya-zariya, qəmgin-qəmgin danışmaq.

YASİN *is.* [ər.] *din.* Ölü üçün oxunan Quran surələrindən birinin adı. *Doxsan min kalmədə, "Yasin" içində; Neçə yerda müttasıldı "dal"* "dal" a? Aşıq Ələsgər. *Yasini tərsə oxur, çünki boyatdır savadı; Yayılıbdır kişinin hər yerdə şöhrətlə adı... Ə.Vahid.*

YASLAMA *is. məh.* Xalq adətincə ölü yerine getirilən yemək şeyi.

YASLANMA "Yaslanmaq"dan *f.is.*

YASLANMAQ *f.* 1. Yayılmaq, sərilmək. *Bir gün yeməkdən sonra qoltuqlu sandalyaya yaslanaraq qəzet oxuyarkən Hacı Yunisin xidmətçisi yemək otağına girdi. A.Şaiq. Yaslanıb samanın üstünə cansız; Yatur qaqqıltısız, ahsız, amansız. S.Vurğun.*

2. Söykənmək, dayanmaq, siğinmaq. *Göl, qəhrəman bala, göl, körpə aslan; Esqinlə döyünen sinəmə yaslan. S.Rüstəm. Onlar da aşıqli, heyrandı sənə; Yaslanmaq istərdi mavi köksünə. R.Rza. Kiçik evlər.. dikdirə yaslanıb sakit-sakit dururdu. Ə.Əbülləsən.*

YASLATMA "Yaslatmaq"dan *f.sif.*

YASLATMAQ *f.* Sərmək, yixamaq. *Gülzər baxışlarını yerə sancdı; sanki bütün kainat üzərinə yuvarlanmış, onu yerə yaslatmaq istəyirdi. C.Cabbarlı.*

YASLI 1. Yaxın adamının ölümü münasibətilə yas saxlayan, matəm tutan; matəm əlaməti olaraq qara geyinmiş. *Yaslı adam. – Yaslıyam, baş bağlarım; Yuyaram, yaş bağlarım; Tay-tuşunu görəndə; Bağrıma daş bağlarım. (Bayati). Yaslı gəlinlərin, yaslı qızların; Ahindən əridi dağların qarı. S.Vurğun.*

2. *məc.* Qəmli, kədərli, ələmli. *Ərməğanum yaslı nəğmə; Bir quş oldum, çıxdım yola. Ə.Cavad.*

YASLILIQ *is.* Yaslı, matəmli olma.

YASLI [rus.] *dan. bax körpələr evi ("körpə" də). [Cahan:] Yaşları ötmüş qadınlar üçün gecə məktəbimiz var. Yaslı bina etmişik. Ə.Haqverdiyev.*

YASSAR *sif. və is. məh.* 1. Bacarıqsız, fərasətsiz, əlindən iş gəlməyən, fərsiz. *[Zalxa] ..Hamı heyif silənlər ki, Tarverdi necə gözəl oğlanıdır, heç tayı yoxdur, amma çifayda qorxaqdır, yassardır. M.F.Axundzadə. [Əbdürəhman bəy:] Qorxma yassar, mərdana ol, oturt, Əhməd, gir qoluna, ha... belə. N.Vəzirov. Sakit! Qorxaq yassarlar; Silahi qorumayan binamusdur, yassardır. R.Rza.*

2. Çox çırkin.

YASSARLANMA "Yassarlanmaq"dan *f.is.*

YASSARLANMAQ *f. məh.* 1. İşə yaramaz hala gəlmək; kütləşmək.

2. Çırkinləşmək, pisləşmək.

YASSARLIQ *is. məh.* Bacarıqsızlıq, fəsətsizlik, əlindən iş gəlməmə, fərsizlik.

YASTAN(A) *is. məh.* Dağda, təpədə, dikdirdə, qayalıqda yastı düz yer. *Alaçığı yastanada qurmaq. – Nəbinin qoyun sürüüsü arxacın üst tərəfindəki yastana toplanmışdı. "Qaçaq Nəbi". Gülü qızı güllü-çiçəklə bir yastanda dəfn elədik. Ə.Vəliyev.*

YASTANMAQ *bax yaslanmaq.* Bimar tənində qalmayıb tab; Qılınmış məzarə yastanıb xab. Füzuli.

YASTI *sif.* 1. Səthi düz, üzərində girinticixinti olmayan. *Yasti tava daşı. Yasti təpə. Yasti yer. // Yatiq, batıq, basılmış kimi olan. Yasti döş. Yasti burun. – [Gülgəzin] qulaqlarındakı iri, yasti qızıl sırgalar ağacdə yarpaq kimi titrəyirdi. İ.Hüseynov.*

2. Çox qalın və ya hündür olmayan; alçıq. *Yasti qutu. – Alçıq, yasti və torpaq evlərdən buranın kiçik bir kənd xarabası olduğu anlaşıldı. Ə.Məmmədxanlı. Bu dağlar yasti dağlar; Qur üstün basdı, dağlar; Üç ay toylu, bayramlı; Doqquz ay yaslı dağlar. (Bayati).*

yasti... – mürəkkəb sözlərin yastılıq mənasında olan birinci tərkib hissəsi; məs.: yastiburun, yastidilli.

YASTIAĞIZ

YASTIAĞIZ is. Tutan tərəfi (ağzı) uzun və yasti olan qısqac (alət).

YASTIBALABAN is. Balaban növü. *Xanəndə yastibalabana ooxub gecəyə xitam verərdi.* H.Sarabski.

YASTIBAŞ sif. Başı yasti olan.

YASTIBİĞ sif. Biği yasti olan.

YASTIBURUN sif. Burnu yasti olan. *Balaça, yastiburun Zivər gəlib Kərimin qucağında oturdu.* M.İbrahimov.

YASTIBUYNUZ sif. Buynuzu yasti olan.

YASTICA sif. Yasti.

YASTIDABAN sif. Dabanı hündür olmayan, dabani yasti olan. *Xəstə Əsgər yenə də Gülöysəyə nəzar saldı, qapıdan çıxaraq bir ayağına çəkənə, o biri ayağına yastidaban cüst geymiş Əlyara tərəf ayılərək nə isə piçildədi.* S.Rəhimov. [Qızın] ayağında yastidaban qurmazı tuflı vardi. Ə.Vəliyev.

YASTIDİB(Lİ) sif. Dibi yasti, düz olan. *Yastidibli qayıq.*

YASTIDİMİKLİLƏR cəm zool. Dimdikləri yasti olan quşlar növü.

YASTIQ is. 1. Yatanda baş altına qoyulan, içərisi quş tükü, pambıq və ya hava ilə doldurulan dördkünc kisəcik; balış. *Pərqu yastıq. Üz yastiğı.* – [Kərbəlayı Fatma xanım:] ..Ay qız, Zeynəb, tez ol, yastıqları gətir, bu tərəfdən qoy. C.Məmmədquluzadə. Vədə olunmuş fit səsi Gülsümün qulağına gəldi. Gülsüm cəld başını yastıqdan qalxızbı durdu ayağı.. Ə.Haqqverdiyev. Ev yiyəsinin arvadı yastıq qoydu. Ancaq Cavadın yatmağa vaxtı yox idi. Ə.Vəliyev. □ **Ölüm yastiğı** – ölümü gözlənilən xəstənin yatağı, ölüm yatağı. *Ölüm yastığında ümidi bir bax;* Elə bil dünyani tek qurtaracaq. S.Vurğun.

2. Minikdə, mebeldə, yəhərdə yumşaq oturacaq.

3. tex. Maşınların hərlənən və silklənən hissələri üçün dayaqlıq. // Müxtəlif mexanizmlərdə: tekanın, zərbənin qüvvəsini azaltmaq üçün onların müxtəlif hissələri altına qoyulan hər cür elastik şey. *Top yastiğı.* // Arabanın qolu ilə oxu arasına qoyulan ağac. *Araba yastiğı.* // Qoşqu heyvanının boyunu sırtməmək üçün boyunduruğun iç tərəfinə bənd edilən yastiğa oxşar şey.

YASTILAŞDIRMA

◊ **Başının altına yastıq qoymaq** – yalan-dan söz vermək, vəd etmək, arxayı etmək. *Ayn on birində Sultan da .. qoşunun başının altına yastıq qoymaq qəsdi ilə guya ki qanuni-asası elanını elayib.* C.Məmmədquluzadə.

Yastığın yüngül olsun! – xəstəyə şəfa diləyi. [Adamlar:] *Hacı, yastığın yüngül olsun!..* Qantəmir.

YASTIQARIN is. zool. Çəkikimilər fəsilə-sindən kiçik enli balıq.

YASTIQCIQ is. Balaca yastıq, kiçik yastıq.

YASTIQÇA bax **yastıqcıq.**

YASTIQƏLSƏMƏLİ(LƏR) cəm zool. Qı-ğırdaqlı balıqlar yarımsınıfi.

YASTIQLAMA “Yastıqlamaq”dan f.is.

YASTIQLAMAQ f. 1. Arabanın oxuna yas-tıq vurmaq, yastıq qayırmaq.

2. məc. Qəsdən arxayıncılıq yaratmaq, yu-xulatmaq, iğfal etmək.

YASTIQLATMA “Yastıqlamaq”dan f.is.

YASTIQLATMAQ icb. Arabanın oxuna yastıq qoydurmaq.

YASTIQLI sif. Yastiğı olan; yumşaq. *Yas-tıqlı kürsü.*

YASTIQLIQ sif. Yastıq üçün yararlı.

YASTIQOTU is. bot. Xaççıçəkkilər fəsilə-sindən çoxillilik, bəzən bir və ya ikiillilik ot bitkisi.

YASTIQÜZÜ is. Yastiğa keçirilən örtü, üz. *İpək yastıqüzü.*

YASTILAMA “Yastılamaq”dan f.is.

YASTILAMAQ f. Çəkiclə döyməklə, ya-xud ezməklə, basmaqla, yaymaqla bir şeyin şəklini düz, yasti hala salmaq; yastılaşdırmaq. *Kündəni yastılamaq.* Torpağı, yolu yastıla-maq. – [Rüstəm bəy:] *Yəni dəməri qızığın ikən yastıla.* S.S.Axundov.

YASTILANMA “Yastılanmaq”dan f.is.

YASTILANMAQ f. 1. Yasti hala düşmək; yayılmaq,

2. Yayılmaq, yayılıb oturmaq, naqolay oturmaq. *Salman yastilanaraq kənarda oturmuşdu.* M.İbrahimov.

YASTILAŞDIRILMA “Yastilaşdırılmaq”-dan f.is.

YASTILAŞDIRILMAQ məch. Yasti hala salınmaq.

YASTILAŞDIRMA “Yastilaşdırmaq”dan f.is.

YASTILAŞDIRMAQ *f.* Yasti hala salmaq.

YASTILAŞMA “Yastilaşmaq”dan *f.is.*

YASTILAŞMAQ *f.* Yasti hala düşmək, yasti şəkər düşmək. *Kamilə elə gəldi ki, Zəfərin üzündəki çopur çıxalıb, burnu daha da yastılaşdırıb.* M.Süleymanov.

YASTILATDIRMA “Yastılatdırmaq”dan *f.is.*

YASTILATDIRMAQ *icb.* Yasti hala saldırmaq.

YASTILATMA “Yastılatmaq”dan *f.is.*

YASTILATMAQ *f.* 1. *Bax yastılaşdırmaq.*

2. Yatırmaq. *Pişik qulaqlarını yastıladıb gözlərini qıvaraq başını geri çəkdi.* S.Hüseyin.

YASTILIQ *is.* Yasti şeyin hali. *Yerin yastılığı. Daşın yastılığı.*

YASTISINA *zərf* Yasti və enli tərəfi üstündə, yasti tərəfi ilə. *Baltamı yastısına vurmaq.*

YASTISİFƏT *sif.* Sifəti, üzü yasti olan. *Yastisifət adam.*

YASTIVARI *sif.* Bir qədər yasti.

YASTIYAPALAQ *sif.* Pota, kök və yaraşıqsız. [Səfər:] *Bu qız evimizdə şümsad kimi idi. Anma indi gör nə yastiyapalaq olub?* C.Cabbarlı. // Alçaq, yönəmsiz. *Şirzad yaşavaş-yavaş addımlayaraq yastiyapalaq kənd evlerinin arasında itdi.* M.Ibrahimov.

YASTIYAPALAQLIQ *is.* Boyca alçaq və işsizman olma; potalıq, yönəmsizlik. *Bu gün [Salmanın] paltarı bədəninin yastiyapalaqlığını bir qədər itirdi.* M.Ibrahimov.

YASTI-YASTI *zərf* 1. Aramla, asta-asta, sakit-sakit. □ **Yasti-yasti danışmaq** – söz-ləri uzada-uzada və astadan danışmaq.

2. Yasti (coxluq bildirir). *Yasti-yasti təpələr yastiğidir çobanın.* (Mahni).

YAŞ¹ *is.* 1. Doğuluş, dünyaya gəlmə gүnündən keçən vaxt, il; insanın, heyvanın, bitkinin böyüməsində, inkişafında dövr; ömrü. *Bir yaşda olan adamlar. Yaşın neçədir? İnsan üç yaş var. – Ağıl yaşda deyil, başdadır.* (Ata. sözü). *Nola xəm olsa qəddim, səndən artıqdır mənim yaşım.* Füzuli. [Əsgər:] *Ay xala, bura bax, ağlıncə mənim neçə yaşım var?* Ü.Hacıbəyov. □ **Yaşa dolmaq** – böyüymək, yaşlı olmaq. *İnsan oğlu yarandığı vəzənidən kam alar; Ömür gəlib yaşa dolar düz*

ilqarı görəndə. S.Vurğun. [Hüseyin] *bu zavallı arvadın nə qədər böyük əzablarla yaşıyb bu yaşa dolduğuunu düşünürdü.* S.Rəhman. **Yaşı ötmək** – hər hansı bir yaş həddini ötmek, keçmək. *Yaşı ötdüyüünə görə aspiranturaya qəbul olunmadı.* Onun aşqərlər yaşı ötmüşdür. **Yaşı samı** – ömründəki illər qədər, oxlu. *Usta yaşı samı bənnə yetişdirmişdir.*

2. Çıxışlıq halda: **yaşından** – anadan olduğu gündən: bütün ömrü boyu, ömründə; heç vaxt. *Heç dərsə baxmayıb sanki yaşından; Fikirlər quş olub uçdu yaşından.* M.Rahim.

YAŞ² 1. *sif.* Canına su, rütubət hopmuş; rütubetli, çox nəm, az islaq, sulu (*guru ziddi*). *Yaş paltar. Yaş yer. Yaş qum. Yaş əlləri ilə tutmaq.* // Hələ canında su qalmış, qurumamış. *Yaş səbzə. Yaş meyvə. – Yaş ağaca balta vurmazlar.* (Ata. sözü). [Kərim baba] *iki barmaq qalınlığında yaş çubuğu yonurdu.* A.Saiq. *Peçdə yanmış yaş odunun sizlilişi eşidildi.* M.Hüseyin.

2. *is.* Su, nəm, yaşlıq.

3. *is.* Göz yaşı. *Sözüm yoxdur, fələk gər baxmasa gözdən axan yaşa;* Budur qorxum kim, ol seyli-bəla bu körpüdən aşa. Qövsi. *Hər şey günəşə qurutdu yaşın;* Qövsi-qüzeħ açdı tər qumaşın. Xetayı. *Bulaqlar qaynaşır yaş kimi duru;* Daşlı küçələri hər zaman gurū. H.K.Sanlı. Sarxan .. yanaqlarına süzülən iri yaş damlalarını sildi. M.Hüseyin. □ **(Qanlı) yaş axıtmaq (tökəmkən)** – ağlamaq, acı-acı ağlamaq. *Əjdərin arvadı qanlı yaş tökdü;* Xırda uşaqları boyununu bükdü. H.K.Sanlı. *Məsum kişi özünü saxlaya bilmədi,* gözündən parul-parul yaş tökdü. Mir Cəlal. **Yaş boğmaq** – ağlamaq istəmək. *Gülsəhəri yaş boğur, rəng verib rəng alırdı.* Ə.Vəliyev.

4. *sif.* və *is. qəd.* Cavan, gənc, azyaşlı. *Dəmbədəm gər düssə gözdən dürri-əşkim, vəchi var;* Yaş uşaqlardır yetim, onlarda yox rəsmiədəb. Füzuli.

◊ **Qurunun oduna yaş da yanır** – günahsız olaraq cəza çəkənlər haqqında.

yaş-yaş *zərf* Yaş halda; qurumamış, qurumadan. *Odunları yaş-yaş ocağa qoymaq.* Köynəyi yaş-yaş ütülmək.

YAŞAMA “Yaşamaq”dan *f.is.* Yoxsul şərbaf ailələrinin coxusunun burda yaşaması təcəccüblü deyildi. Ə.Əbülləsən.

YAŞAMAQ f. 1. Həyatda var olmaq, diri olmaq, sağ olmaq. *Babası hələ də yaşayır.* – [Sərvər:] Çünkü mən Gülnazi öldürəndən sonra daha özüm yaşamayaçağam. Ü.Hacıbəyov. // İs. manasında. Həyat, dirilik. ..Tək bircə nəşərin də fikrinə galmir ki, dünyada yaşamaq ibarət deyil ondan ki, sahər dükkana gedib, axşam abguştu yeyib yatasan. C.Məmmədquluzadə. *Zəfər! Zəfər! Məncə, bu söz yaşamağın mənasıdır; Tarix deyir ölməmişdir, ölməyəcək qəhrəmanlar. S.Vurğun. Bu dünyada yaşamaqdan şirin bir şey ola bilməz.* S.Rəhimov.

2. Ömr sürmək, həyat keçirmək. *Mirzə Qədir bir kübar həyatı yaşayırıdı.* S.Hüseyin. Piri kişi *Qaraca qızın kim olduğunu, bu vaxta qədər necə yaşadığını ona ətraflı nağıl edirdi.* S.S.Axundov. // Həyatdan, onun zövq və sefasından faydalana maq. *Əzizim, yaşamaq lazımdır!*

3. Davam etmək, mövcud olmaq, var olmaq. *Köhnə adətlərin qalıqları hələ də yaşayır.* – *Biz [kəndlilər və fehlələr] əkməsək, biçməsək, onlar da işləməsə, heç bir hökumət yaşaya bilməz.* S.S.Axundov.

4. Bu və ya başqa tərzdə həyat sürmək, dolanmaq, keçinmek, güzerən etmek. *Varlı yaşamaq. Kasıb yaşamaq. Pis yaşamaq. Tək yaşamaq.* – *Axi bilmirik hara gedəcəyi, necə yaşayacağıq.* M.Hüseyin. // Həyati, diriliyi, dolanışı üçün vasitə olmaq. *Maaşla yaşamaq. Atasının hesabına yaşamaq. Təqaiidlə yaşamaq.*

5. Bir yerin sakini olmaq, daim və ya müvəqqəti bir yerdə həyat sürmək. *Şəhərdə yaşamaq. Kənddə yaşamaq. Harada yaşamağı məlum deyil. Tezə evdə yaşamaq. Ümumi yataqxanada yaşamaq. Hənsi küçədə yaşayırınız?* – *Ata-oğul Çənlibeldə yurd saldilar, yaşamağa başladilar. "Koroğlu". [Orxan:] Yaşar dağlar başında qartal kimi; Qosar səhrlarda bir maral kimi.* H.Cavid. *Coxdan bəri yaşadığı balaca daxmanın qarşısındaki hündür yerdə dayanıb şəhərə baxırdı.* M.Hüseyin. // Heyvanlar, quşlar haqqında. *Balıq suda yaşayır. Dəvəquşu Afrikada yaşayır.*

6. Bir yerdə həyat keçirmək, bərabər ömr sürmək. *Elə adamlı yaşamaq çətindir.* – [Mirzağa] *ata və anası ilə bir evdə yaşayır, onlarla*

bərabər yatıb-dururdu. S.Hüseyin. // Aralarında ər-arvadlıq münasibəti olmaq. *O, arvadı ilə daha yaşamır.* – *Beləliklə, [Murad] sevə bilmədiyi bir qadınla yaşamaq məcburiyyətində ididi.* S.Hüseyin.

7. Aralarında qeyri-qanuni, intim əlaqə olmaq.

8. Bir şeyin aludəsi olmaq, bir şeydən ilham almaq, bir şeyi öz həyati üçün əsas hesab etmək. *Gələcək ümidi ilə yaşamaq. Yoldaşının xatırı ilə yaşamaq.* O, ancaq elmlə yaşayır. – *Sizinlə yaşayır qəlbim indidən;* *Bizim də başqa bir baharımız var.* S.Vurğun. *Qəhrəman məktəb üçün düşünür, çalışır, onunla yaşayırıdı.* S.Rəhimov.

9. Əmr formasında: **yaşa!** – müvəffəqiyyət, uğur arzusu bildirən, yaxud mərhəbə! afərin! var ol! mənasında nida.

10. Əmr formasında: **yaşasın!** *tənt.* – var olsun! *Yaşasın bütün dünyada sülh!* *Yaşasın Vətənimiz!*

YAŞAR sif. 1. ...yaşında olan, ...yaşı olan (heyvan haqqında). [Əqliqulu xanın] *bir ilxisi vardi ki, dünyada olan atların hər rəngindən, hər yaşarından bu ilxida bir cüt var idi.* "Koroğlu".

2. Cox yaşayan, çok ömr sürən; ölməz.

YAŞARMA "Yaşarmaq"dan f.is.

YAŞARMAQ f. 1. İslanmaq, nəmlənmək, yaş olmaq, yaş görünmək.

2. "Gözləri" sözü ilə – yaşıla dolmaq, yaş tökmək, ağlamaq istəmək. *Zəhra analarını itirmiş bu üç qızın halını, ürəkparçalayan səmimi göz yaşlarını görərək ixtiyarsız gözələri yaşardı.* S.Hüseyin. *Qəhrəmanın gözələri yaşarmışdı, səsində dərin bir əlam və təəssüf duyulurdu.* H.Nəzərli. // *Sulanmaq. İşıqdan gözləri yaşarmaq.*

YAŞARTI is. Yaş, gözyaşı, damcı. ..*Sübhənəveridəzə Rüxsərənin gözündəki yaşartını lampa işığı ilə birləşən parılıtlısından aydın edə bilirdi.* S.Rəhimov.

YAŞARTMA "Yaşartmaq"dan f.is.

YAŞARTMAQ: gözlərini yaşartmaq – 1) qıcıqlama və ya başqa şeyin təsiri ilə gözlərinin yaşamasına səbəb olmaq; gözlərinini sulandırmaq. *Tüstü adamin gözərini yaşardır.* Çay gözümüz yaşardı. – ..[Nüreddinə qulluqşuları Baharın] *bu qayda ilə görüşmələri*

YAŞATMA

iki qocanın gözlərini yaşırtdı. S.S.Axundov; 2) ağlamaq. Yetişdilər kəndə; ucaldı şivən; Yaşırtdı gözünü istəyən, sevən. H.K.Sanılı.

YAŞATMA “Yaşatmaq”dan *f.is.*

YAŞATMAQ *icb.* Yaşamasına səbəb olmaq, yaşamasına imkan vermək, yaşamasına yardım və kömək etmək. [Elxan] ..*Tanrı ol-sayıdim əgər, gerçəkdən; Ya bu insanları xəlq etməz idim; Əgər etsəm, yaşadardım daim şadü məsud..* H.Cavid. *Məhəbbət! Ömrü sevdasız yaşıtmış bir cinayətdir; Gözəllik! Canlı bir sənat, əzəldən ömrə zinətdir.* S.Vurğun. *Güləcək baharın çıçaklılarında; Onu yaşada-caq ürəklərində.* M.Rahim.

YAŞAYIŞ *is.* 1. Həyat tərzi, yaşamaq tərzi, həyat şəraiti; dolanacaq, məişət, həyat. *Yaşa-yışı pis keçmir. Yaşayışı yaxşıdır.* – [Kərim xan və qız] *ciyin-ciyinə verərək həyatın ağır yükünü birlilikdə çəkir, öz qarşılıqlı məhəbbət və sədaqətləri ilə ağır yaşayışı yüngülləşdir-məyə, şad keçirməyə çalışırdalar.* M.Ibrahimov. *Ona elə gəlirdi ki, kənddəki qaynar həyat, gümrəhliq, fərəhli yaşayış da qonaqların ayağı ilə golmısdır.* Ə.Vəliyev.

2. Yaşamaq üçün olan, yaşamaq üçün zəruri olan. *Yaşış məntəqəsi. Yaşış evi. Yaşış vasitələri.*

YAŞID *is. və sif.* Bir başqası ilə bir yaşıda olan (adam); həmyəş. *Baxdı, yaşıdları oynayıb-gülür; Üzdündən, gözündən sevinc süzülür.* M.Rahim. *Qoşqar öz yaşıdları ilə birgə günlərini bu çayın sağa-sola ayrılib yenidən birləşən qolları arasında daşlı-qayalı adacığlarında keçirirdi.* İ.Hüseynov.

YAŞIDLIQ *is.* Bir yaşıda olma, həmyəş olma; həmyəşlik.

YAŞIL *sif.* 1. Yarpaq, ot rəngində olan. *Yaşıl yarpaq. Yaşıl mahud. Yaşıl boyası.* – *Axşam vaxtları kəndin kənarında durub yaşıl çəmənlərə tamaşa eləyəndə görürsən ki, naxır üz qoyub kəndə gəlməyə.* C.Məmmədqulu-zadə. [Orxan:] *Ey mavi göylər! Ey yaşıl ormanlar! Ey bacalardan yüksələn dumanlar!* H.Cavid. [Minayə] ..*belini çox zəif göstərən yaşıl ipək koftada, başına saldığı ağ torda çox yaraşlılı görünürdü.* Ə.Əbülhəsən.

2. Kal, yetişməmiş. *Alma hələ yaşıltdır.*

3. *köhn.* Yaşıl rəngli şey. Yaşılı sarışın-dan çoxdur.

YAŞILLAŞDIRILMAQ

YAŞILBAŞ *is.* 1. Ördəyin erkəyi. *Tərlan görüb yaşılbəsi; Sağın, qaynaq çala, Maral!* Aşıq Ələsgər. *Yaşılbaşlar qanaççıpar su-yuna; Gah durular, gah da dönüb bulanar.* S.Vurğun.

2. Şeirdə adətən gözəl mənəsində işlənir.

□ **Yaşılbaş sona** – aşıq poeziyasında gözəlin epitetlərindən biri. *Ürküdüyü alıcı tərlan; Yaşılbəsə sona yeri.* Aşıq Ələsgər. *Sallanıban kəkklik kimi sakəndə;* *Dönər bir yaşılbəs sonaya Telli.* Aşıq Əbdi.

YAŞILBAŞLI *sif.* Başı yaşıł olan. *Yaşılbəşli ördək.* □ **Yaşılbaşlı sona** – bəx **yaşılbaş sona** (“yaşılbəş”da). *Hərgiz olmaz həq gölün-nün fənəsi;* *Əskik olmaz yaşılbəşli sonası.* M.V.Vidadi. *Teli ziyyi, yaşılbəşli sonasan;* *Gəl bizim göllərdə üz, qadan alm!* Aşıq Ələsgər.

YAŞILGÖZLÜ *sif.* Gözlərinin rəngi yaşıł olan. *Yaşılköz pişik.* *Yaşılköz qız.*

YAŞILIMSOV *sif.* Yaşılı çalar, yaşılı oxşar rəngdə olan.

YAŞILIMTIL *bəx yaşılımsov.*

YAŞILIMTRAQ *bəx yaşılımsov.*

YAŞILLAMA “Yaşillamaq”dan *f.is.*

YAŞILLAMAQ *f.* Yaşıl rəngə boyamaq, yaşıl etmək.

YAŞILLANDIRILMA “Yaşillandırılmaq”-dan *f.is.*

YAŞILLANDIRILMAQ *məch.* 1. Yaşıl rəngə boyadılmaq.

2. *Bəx yaşillaşdırılmaq.*

YAŞILLANDIRMA “Yaşillandırmaq”dan *f.is.*

YAŞILLANDIRMAQ *f.* 1. Yaşıl rəngə boyamaq. *Divarı yaşillandırmaq.*

2. *Bəx yaşillaşdırmaq* 2-ci mənada.

YAŞILLANMA “Yaşillanmaq”dan *f.is.*

YAŞILLANMAQ *f.* Yaşıl olmaq, göyərmək, yarpaq açmaq, otlı, yarpaqla örtülmək. *Ağaclar yaşillandı.* – *Elə çöllər yaşillanan kimi, arvad səhər yerindən durur və ac yatmış uşaqlarını oyadıb deyir..* C.Məmmədquluzadə.

2. Yaşila çalmaq, yaşıl görünmək, öz yaşıl rəngi ilə ayrılmış.

YAŞILLAŞDIRILMA “Yaşillaşdırılmaq”-dan *f.is.*

YAŞILLAŞDIRILMAQ *məch.* Ağac, kol və s. bitki əkdirilərək yaşılılıq yaradılmaq. *Məktəbin ətrafi yaşillaşdırılmışdır.*

YAŞILLAŞDIRMA “Yaşillaşdırmaq”dan f.is. Yaşillaşdırma işləri. Şəhəri yaşillaşdırma həftəsi.

YAŞILLAŞDIRMAQ 1. Bax **yaşıllandırmaq** 1-ci mənada.

2. f. Kol və s. gəyerti əkməklə yaşılıq yaratmaq. Şəhərləri yaşillaşdırmaq üçün tədbirlər. Küçələri yaşillaşdırmaq.

YAŞILLAŞMA “Yaşillaşmaq”dan f.is.

YAŞILLAŞMAQ bax **yaşıllanmaq**. Baharın son ayı idи. Yağışlar yenice dayanmış, hər yer də yaşallaşmışdı. Çəmənzəminli. Hüseyn tapşırıldı torpaq altına; Yazda yaşillaşan budaq altına. M.Rahim. Yaşıllış çöllər, oyanır torpaq; Bəzəmir gəlin tək hər dərə, hər dağ. N.Rəfibəyli.

YAŞILLATMA “Yaşillatmaq”dan f.is.

YAŞILLATMAQ 1. icb. Yaşıl rəngə boyatmaq.

2. Bax **yaşillaşdırmaq** 2-ci mənada.

YAŞILLI sif. 1. Yaşıl rəngi və ya yaşıl xalları, cızgiləri və ya çiçəkləri olan. Yaşılı, qurmızılı parça.

2. məc. Bəzəkli, qəşəng, gözəl geyimli. Tərifli gözəllər gəlhagəl oldu; Yaşılı, zərbaflı, allı sənəm, gəl! Xəstə Qasımlı.

YAŞILLIQ is. 1. Yaşıl şeyin hal və keyfiyyəti. Rəngin yaşılılığı.

2. Təzə otlarla örtülü yer, çıoxlu gövərti olan yer. O, gözəl çıçəklərdən, bulaqlardan, yaşılıqlardan doymaz, ayrılmazdım. A.Şaiq. Hər tərəfdən yaşılıqlar nəzərləri oxşayırıdı. H.Cavid. Batıqlar, cuxurlar, keçəl təpalər; Burda yaşılıqlardan görünüməz əsər. S.Vurğun.

YAŞILLIQLAŞMA “Yaşılıqlaşmaq”dan f.is.

YAŞILLIQLAŞMAQ f. Yaşılığa dönük; yaşılıqlı halına gəlmək.

YAŞIL-MAVİ sif. Yaşıla və maviyə çalan rəngdə olan.

YAŞIMTIL bax **yaşılımtıl**.

YAŞINDIRMA “Yaşındırmaq”dan f.is.

YAŞINDIRMAQ icb. Yaşınmağa məcbur etmek.

YAŞINMA “Yaşınmaq”dan f.is.

YAŞINMAQ qayid. Köhnə məisətdə: yad kisilər görününmək üçün üzünü örtmək, üzünü bir şeylə örtüb gizlətmək. Ay üzünü görmək istər, seviyim! Söylə görüm, bəs yaşınmaq nədəndir? Qurbanı. Görənda Zakiri

istər yaşına; Bimürüvvət qoymaz dönüm başına. Q.Zakir.

YAŞIÖTMÜŞ sif. Ahillaşmış, cavalıq dövrü çoxdan keçmiş. Yaşıötmiş bir adamın evlənməsindən ötrü Səmədin bu qədər sevinməsi [həmyerlisinə] bir cür gəldi. İ.Hüseynov.

YAŞIRMAQ f. Gizlətmək. Bəndən yüzün yaşırına kim, səcdəgahım oldur. Nəsimi. Səni qamışlıqla yaşaran fələk; Əqlini başından qaşıran fələk. M.V.Vidadi. Dədim: illərcən görməm visalı; Dedi: bədnəzərdən yaşır camalın. Aşıq Saleh.

YAŞLAMA “Yaşlamaq”dan f.is.

YAŞLAMAQ Yaş etmək, islatmaq. Gəldiyev bükdüyü papiroso dili ilə yaşılaya-yaşılaya (z.) etinasızlıqla bir də: – Əyləş! – dedi. Mir Cəlal.

◊ **Boğazını yaşlamaq** – bax **boğazını islatmaq** (“boğaz”da). Dərvish handan-hana özüne gəldi, bir udum çay aldı, boğazını yaşıladı, yenə danışğa başlandı. A.Divanbəyoglu. Müdir birdən içəri girdi. Natiq əlini stökənə atdı ki, bir az boğazını yaşılasın. “Kirpi”.

YAŞLANDIRILMA “Yaşlandırılmaq”dan f.is.

YAŞLANDIRILMAQ məch. Yaş edilmək, isladılmaq.

YAŞLANDIRMA “Yaşlandırmaq”dan f.is.

YAŞLANDIRMAQ f. Yaş etmək, islatmaq.

YAŞLANMA¹ “Yaşlanmaq¹”dan f.is.

YAŞLANMA² “Yaşlanmaq²”dan f.is.

YAŞLANMAQ¹ f. Yaşa dolmaq, yaşı çıxalmaq. Dursun yaşlandıqca əyyaş .. və xudpəsənd bir gənc olaraq yetişirdi. A.Şaiq. Doğrudan da, yaşlandıqca Qaraş və Pərşən Rüstəmin ocağına unudulmaz bir sevinc, xoş bir şadlıq gətirmişdi. M.İbrahimov.

YAŞLANMAQ² f. Yaş olmaq, islanmaq, nəmlənmək.

YAŞLAŞMA “Yaşlaşmaq”dan f.is.

YAŞLAŞMAQ f. Tədriceən yaş olmaq, islanmaq, su salmaq, nəmlənmək.

YAŞLATMA “Yaşlatmaq”dan f.is.

YAŞLATMAQ f. Yaş etmək, islatmaq, nəmlətmək.

YAŞLI sif. Yaşa dolmuş; sinli, ahil. Yaşı adam. Yaşı qadın. // İs. mənasında. Qoymayın, ay köhnələr, ay yaşlılar; Heyvərlər hər yerə dırmasırlar! M.Ə.Sabir. // Cavan

olmayan. [İsrafil] yaşlı və təcrübəli minicilərlə at qoşaşdırmağı belə bacarırdı. M.Hüseyin. // ...yaşında olan; yaşı ... olan. *Qırx-qırx* beş yaşlı bir kişi. – [Zeynalın] qarışına on bir-on iki yaşlı qara bir qız çıxdı. S.Hüseyin. *Otuz üç* yaşlı Veys birinci dəfə olaraq böyük peş-manlıqlı öz-özünüň danlayırdı. Ə.Əbülhəsen. // ...illik, ömrü ... il olan. Çəpər salmaq üçün 1-2 yaşlı sittillərdən istifadə edilir.

YAŞLI² *sif.* Yaşla dolu, yaşamış. *Baxdı* anasının yanıp üzünü; *Dağımıq saçına*, yaşlı gözünü. H.K.Sanılı.

...yaşlı – yaş mıldıramını göstərən mürekkeb sözlərin ikinci tərkib hissəsi; məs.: beşyaklı, onyaşlı.

YAŞLIQ *is.* 1. Yaş şeyin hali. *Paltarın yaşlığı. Otların yaşlığı.* // Nəmlik rütubətlilik dərəcəsi. *Pambığın yaşlığı hər 19 kilograma bir kilogramdır.*

2. Nəmisişlik, yağmurlu və rütubətli hava. *Havada bir yaşlıq var.*

YAŞLI-QURULU *sif.* Həm yaşı, həm qurusu olan. *İki dəqiqə çəkmədi ki, kitabxana nərdivani, sabunlu su ilə dolu vedrə, yaşlı-qurulu silgilər hazır oldu.* Mir Cəlal.

YAŞMAQ *is.* 1. Müsəlman qadınlarının yad keşiflərdən yaşınmaq üçün üzlərinin adətən gözdən aşağı hissəsini örtükləri örtü. *Sal ağızdan yaşmaq, şəkkər dəhanın; Şirin-şirin danişmağı görünsün.* Q.Zakir. *Çəkibən yaşmağı, üzünü örтмө;* *Sinəmin üstünə dağ qoyan dilbər!* Molla Cüme. [Mələk] məni görünce dönüb, yaşmağı ağızına çəkib qonçə dəhanın gizlətdi. A.Divanbəyoğlu. □ **Yaşmaq tutmaq (vurmaq)** – üzünün alt hissəsini yaşmaqla örtmək. *Mən yad bir kişi xeylagı olduguşa görə,* [Nisa xala] şalın ucunu boymundan dolayıb, ağızına yaşmaq vurmuşdu. Qantəmir. Arvadlar bir aq geri çəkilmiş, yaşmaq tutmuşdular, cavanların ancaq gözləri güclə görşənirdi. Ə.Əbülhəsen. // *məc.* Ümmüyyətə, örtü, pərdə mənasında. *Alov artır, qaranlıq qamçılanır, günəş nazla yaşmağımı qaldırır və Rüxsərənin üzünü gülümsəyirdi.* S.Rəhimov.

2. *xüs.* Qapı taylarından birinə və qapı çərçivəsinin alt hissəsinə vurulan nazik uzun taxta parçası.

3. *məc.* Toyuğun cəhənglərində olan tüklər.

YAŞMAQLAMA “Yaşmaqlamaq”dan *f.is.*

YAŞMAQLAMAQ *f.* 1. Üzünü yaşmaqla örtmək.

2. *xüs.* Qapıya yaşmaq vurmaq.

YAŞMAQLANMA “Yaşmaqlanmaq”dan *f.is.*

YAŞMAQLANMAQ *1. qayid.* Yaşmaqla öz üzünü örtmək.

2. *məch. xüs.* Qapıya yaşmaq vurulmaq.

YAŞMAQLATMA “Yaşmaqlatmaq”dan *f.is.*

YAŞMAQLATMAQ *icb.* Üzünə yaşmaq tutmaq.

YAŞMAQLI *sif.* 1. Üzünə yaşmaq tutmuş. *Yaşmaqlı qarı.* – Arvad, kişi, oğlan, qız gön çariqli, başmaqlı; Gedir qoruq-qaytaqsız, gəlin, qızlar yaşmaqlı. A.Səhhət. Çarsablı qızlar, gəlinlər dərvazalarдан içəri girmir, çarşablarını açmamış, işin yerinə çatmaq üçün o yan-bu yana uşaqlar qacırırdı(dilar). Ə.Əbülhəsen. Konarda dayanıb asta-asta söhbət edən ağzı yaşmaqlı iki arvad Nərgizə baxan kimi dörindən ah çəkdi. Ə.Vəliyev.

2. Yaşmağı olan. *Yaşmaqlı qapı.*

YAŞMAQLILIQ *is.* Yaşmağı olma.

YAŞMAQSIZLIQ *is.* Yaşmağı olmama, yaşmaqla tutmama, üzüaçıqlıq.

YAŞMAMA “Yaşmamaq”dan *f.is.*

YAŞMAMAQ *bax* **yaşmanınmaq.** Şəhrəbanu xanım ərinin sağ böyründə çənəsini yaşmayıb, aq örpkə başında, həllaci, samit əyləşibdir. M.F.Axundzadə.

YAŞMANMA “Yaşmanmaq”dan *f.is.*

YAŞMANMAQ *f.* Kişi lərdən gizlənmək məqsədi ilə yaşmaqla üzünü örtmək. *Qarı yaşmanıb:* – *Allahın əmri ilə,* – *deyə cavab verdi.* S.Rəhimov.

YAŞYARIM *say.* Bir il altı aylıq olan. Möhsün kişi *Qoşqarın anasını hələ Qoşqar yaşyarım olanda boşamışdı.* İ.Hüseynov.

YAŞYARIMLIQ *sif.* Bir yaşı altı aylıq, on səkkiz aylıq.

YATA *zərf k.t.* Hər yerinə yayaraq, hopduraraq. *Əkini yata sulamaq.*

YATAB [rus. “stan”dan, əsl. fr.] 1917-ci il inqilabından əvvəlki Rusiyada: silahlı soldatların müsayiəti ilə bir yerdən başqa yerə gəndərilən dustaq dəstəsi. *Bildilər yatabdır gələn bu tozda;* *Əlli nəfər soldat tüsəng omuzda;* *Almışlar araya yeddi dustağı.* H.K.Sanılı. *Qabağından uzaqdan bir yatab gəldi, keçdi;*

Bu dəstə xeyli yorğun, çox bitab gəldi, keçdi. M.Rahim.

YATACAQ is. 1. Bax **yataq**¹ 1-ci mənada. [Xan] dodaqlarını gəmirdə-gəmirdə pəncərənin qabağına yeriib elə çığrdı ki, xanım yatacqdan dik atıldı. Çəmənzəminli. □ **Yataq otağı** – yataq otağı.

2. Yorğan-döşək, yataq ləvazimati. Mən gəlmişəm, Səməd Vahidin kitablarını və yatağını aparam. C.Məmmədquluzadə.

YATAĞANI is. Ucu öryi xəncər. [Xaqanın] yalnız qurşağındakı altın yatağunu nəzəri cəlb edirdi.. Çəmənzəminli.

YATAĞAN² sıf. Yatmağı çox sevən, çox yatan. *Yatağan adam. Yatağan pişik.*

YATAQ¹ is. 1. Yatmaq üçün yorğan-döşək salınmış yer, yorğan-döşək; ümumiyyətə, yatmaq üçün yer. *Yataqdan qalxmaq. Yatağına girib yatdı. – Xan səsə yuxudan ayıldı. Əvvəl qulaqlarına inanmayıb durdy, yatağınn iştə oturdu.* Çəmənzəminli. *Dustaqlar daş kimi bork və quru yataqlarında uzanmışdilar. A.Şaiq. Ziba yatağına girincə yuxulmuşdu. S.Hüseyn. Məsum kişi .. havanın tamam qaranlıqlaşdığını görüüb yatağını açdı. Mir Cəlal. □ **Yataq otağı** – yatmaq üçün ayrılmış otaq. *O heç bir söz demədən yataq otağına keçdi, ..carpiyiya sərildi və o dəqiqliş ağır bir yuxuya getdi.* M.Hüseyn. Səməd pil-ləkəni qalxıb dəhlizdən keçində açıq qapıdan yataq otağına nəzər saldı. İ.Huseynov. **Yatağa düşmək** – ağrı xəstelənmək, yorğan-döşəyə düşmək. *Bir kəndli naxoslayaraq yatağa düşübümiş...* M.İbrahimov. *Anam düşdü yatağı; Döndü solğun yarpağı.* S.Rüstəm. **Yataqda olmaq** – bax **yatağa düşmək.** Neçə gündür yataqdadır. **Yataqdan qalxmaq (durmaq)** – sağalmaq, xəstelikdən durmaq. // Məc. mənada. *Günəş yatağına doğru endi.**

2. məc. Bir şeyin çox olduğu yer; yiğinaq, yuva. *Sökülmüş köyümü kim, doludur qəməzən xəyalılı;* Həramılər yatağı mənzili-virənə bənzədim. Füzuli. *Şəhri-füzələ, diyarı-irfan; Mömin yatağı, qədim Şirvan.* M.Ə.Sabir.

3. Payızda, qışda qoyun-quzu, mal-qara saxlanılan yer. *Mal-qararı çıxardırlar yataqdan; Azan səsi eşidilir uzaqdan.* A.Səhhət. *Qoyun yatağı qamışlığın dalında, çölün ortasında, açıq havada salınmışdı.* M.İbrahimov.

YATAQ² is. geol. Faydalı qazıntı olan yer; mədən. *Daş kömür yataqları. Mədən yatağı. Daşkəsən dəmir filizi yatağı.* – *Gədəbəyədə mis .. və bir çox başqa yataqlar vardır.* M.Qaşqay. *Geoloji əsaslarla görə Yenikəndin altında zəngin neft yatağı olduğu güman edilirdi. M.Süleymanov.*

YATAQ³ is. Çayın axdığı yer səthində emələ gətirdiyi çuxur. *Bu çay yatağını daim dəyişir. – Kür oynayır köhlən kimi; Ləngər vurur yatağında.* M.Rahim.

YATAQ⁴ is. tex. Maşınların hərlənən ve ya yırğalanan hissələrinin yerləşdiyi dayaq yeri. *Yataqları yağılamaq.*

YATAQXANA is. 1. Adətən bir müəssisədə işleyən adamların, yaxud bir məktəbdə oxuyan tələbələrin bir yerde yaşadığı ev. *Fəhlə yataqxanası. Tələbə yataqxanası. Yataqxana növbətçi. Yataqxanada yaşamaq. – Özü kimi iri bir oğlanın rayon markazindəki ümumi yataqxanada müfiş yeyib-içib yaşaması nədənsə [Fərmanı] ağır gəlirdi.* Ə.Sadiq.

2. Yataq otağı.

YATAQLI¹ sıf. Yatağı, yatmaq üçün yeri olan. *Yataqlı vəqon.*

YATAQLI² sıf. Yatağı, məcrası (dərin) olan. *Yataqlı çay.*

YATALAQ is. tib. Çox yolu xucu bir neçə xəsteliyin ümumi adı; tif. *Qarın yatalağı. Səpmə yatalaq. Qayıdan yatalaq. – [Gülchan:] ..Mirzədədəş bu gün üç gündür yatalaq yatur.* N.Vəzirov. *[Əntiqənin] atası qarışığı lu illərində yatalaqdan ölmüşdü.* Mir Cəlal. *Feldşerin deməsindən bəlli oldu ki, Qəhrəmanın yatalaq xəsteliyinə tutulubdur.* Ə.Vəliyev.

YATALAQLI sıf. Yatalaq xəsteliyinə tutulmuş. *Yatalaqlı xəstələr.*

YATALQA is. Düşərgə, yataq; müvəqqəti yaşışdır yeri. *[İvan bəy:] Sənin evin olub qaçıqlar yatalqası.* N.Vəzirov.

YATAR¹ is. 1. Yatmaq, oyilmək səmti, bir şeyin aşağı yatmış törfi. *..Danışan gənc mühəndis uzunsov başının ortadan ayrılmış saçlarını yatarına (z.) siğallayaraq, bütün günahı neft sənayesinə təzə gəlmış cavanlarda görürdü.* M.Hüseyn.

2. məh. Gecə yatmaq çığı, yatmağa yaxın. *Yatar qarına yumurta yemə.*

YATAR² bax **yatır.**

YATIXMA “Yatixaq”dan f.is.

YATIXMAQ *f.* Lay-lay yastilaşaraq çök-mək; yatmaq. *Torpağın yatıxbı yerə çökməsi*.

YATIQ *sif.* 1. Öylmiş, yastılanmış, yatmış, çökmüş, basılmış kimi olan. *Köksü yatiq. Beli yatiqdır. Samovarın böyrü yatiqdir.*

2. *məc.* Heç bir şeydən xəbəri olmayan, ayıq olmayan; xəbersiz, fərasətsiz. [Mahmud] *ən yatiq adımı belə şübhələndirə bilərdi. Ə.Əbülləsən.*

YATIQLIQ *is.* Yatiq şeyin hali.

YATILI *zərf* Yatmış halda, yuxulu halda, yuxulu-yuxulu. *Axırda onu yatlı halda götürüb evə gətirdilər. "Aşiq Qərib".*

YATIM¹ *is.* Bir şeyin yatmaq, əyilmək səmti, qaydası, üsulu; yatmış, əyilmiş şeyin hali. *Saçın yatımı. // Xov. Xalçanın yatımı.*

YATIM² *is. geol.* Mədən yatağının forması, quruluşu.

YATIMINA zərf Yasti və enli tərəfi üstündə; yaştısına.

YATIMLI *sif.* 1. Yaxşı, asan yatırıla bilən, qoyula bilən, yerləşdirilə bilən.

2. *məc.* Xoşagələn, ürəyəyatan, sevimli. *Xüsusən çalanın ürəyə yatımlı səsi, oxunan bayatıdakı mənanın kəskinliyi, sazin uyğun səsinə qarışlığı zaman, insan özünü büsbüttün başqa bir aləmdə hiss edirdi.* A.Şaiq.

YATIMLILIQ *is.* 1. Yatımlı şeyin hali.

2. Xoşa gəlmə, ürəyə yatma.

YATIR *is.* 1. Toxunulmayıb saxlanılan dəyərlı, qiymətli şeylər; qızıl-gümüş, var-dövlət. [Cavanşir bəy:] *Kişinin gərək qiymətdə ağır, çəkidə yüngül yatrı olsun.* S.Əhəmidov.

2. Qənaət edilib yiğilmiş, saxlanmış pul və s.

YATIRDILMA "Yatırıldılmaq" dan *f.is.*

YATIRDILMAQ *məch.* Yatmağa məcbur edilmək; yatzırılmaq.

YATIRILMA "Yatırılımaq" dan *f.is.* *Üsyə-nin yatırılması. Uşağın yatırılması uzun çəkdi.*

YATIRILMAQ *məch.* 1. Yatmağa məcbur edilmək.

2. Zoraki yolla bir şeyə nəhayət verilmək, silah gücü ilə dayandırılmaq. *İğrişən yaturıldı.*

YATIRIM *is.* Qənaət edilib yiğilmiş xəzinə.

YATIRMA "Yatırımaq" dan *f.is.*

YATIRMAQ *f.* Yuxuya vermək, yatmağa vadar etmək, yatağa qoymaq, uyuymaq, yuxu-latmağa çalışmaq. *Uşağı yatırımaq.* – Zeynal

qapı ağzına gəldi, arvadı Mehriban, dörd ayını hələ bitirməmiş körpə Xalidəsini yaturdu. S.Hüseyn. Böyük qız lap kiçiyi yaturib ortancilla oynayırdu. Ə.Vəliyev.

2. *məc.* Zoraki yolla nəhayət vermek, silah gücü ile dayandırmaq, susdurmaq, boğmaq. *Üsyani yatırımaq. // məc.* Sakitləşdirmək, ya-vaşıtmaq, təsirini, gücünü azaltmaq, siddət-ləndirməyə, gücləndirməyə, yayılmaq qoymamaq. *Təbrizlilərin həyəcanını yatırımaq üçün Hacı Səməd xan mollaları və müctəhidləri səfərbər etdi..* M.S.Ordubadi.

3. Aşağı əymək, aşağı sallamaq, səmtinə görə əymək. Ağacın budağını bir qədər yatarımaq.

4. İşini, hərkətini dayandırmaq. ..*Üyüdülməyə toplanan taxıl bitdiyindən* [Murad] motoru yaturib dışarı çıxdı. S.Hüseyn.

YATIRTMA "Yatırımaq" dan *f.is.*

YATIRTMAQ *icb.* 1. Yuxuya vermək, yatmağa məcbur etmek. *Xavar bütün günü ağzına çörək dəyməmiş Azadı dilə tutaraq təzəcə yatırılmışdı.* M.İbrahimov.

2. Aşağı əymək, aşağı sallamaq, səmtinə görə əymək, yataqlı hala salmaq. *Meynəni pəncərə tərəfə yatırıdn! – Şiraslan .. üzüyüuxarı, qabaran saçlarını, bir anlığa da olsa, dala yatırtdı.* S.Əhəmidov.

3. *məc.* Sakit etmək, hirsini soyutmaq, həyəcanını azaltmaq. [Südəbənin anası:] ..*Axırda hər yandan qarğı-qazığın kimi dövlətlilər töklük şeyxi yatırıldılar.* M.İbrahimov.

4. Təsirini azaltmaq. *Çay insanın susuzluğununu yaxşı yaturdır.*

5. Fealiyyətini, işini dayandırmaq; bağlamaq. *Min doqquz yüz beşinci ilin yanvar ayında qəzətinin təzə il üçün abunəsi hər yandan şirin gəldiyi bir vaxtda Məhəmmədəağa qəzetənini yatırtdı və başladı Bakıya köçməyə hazırlaşmağa.* C.Məmmədquluzade.

YATIŞ *is.* Yatmaq, uzanmaq tərzi; yatma. *Aslan yatışından da bəlliidir.* (Ata. sözü). [Azadın yoldaşlarının] belə sakit yatışı onun kədərlərini silib, qəlbini bir az təsəlli verdi. A.Şaiq.

YATİŞMA "Yatışmaq" dan *f.is.*

YATİŞMAQ *qarş.* 1. Hami birlikdə uza-nıb yatmaq, hərə öz yerində uzanıb yatmaq. *Çaydan sonra yatışdıq.* C.Məmmədquluzadə. Gecədir. Yatışır dustaqlar tamam. H.K.Sanlı.

Uşaqlar köhnə yorğanın altına doluşub, nə barədə isə xosunlaşandan sonra, daş kimi ağır düşüb yatışdır. M.Hüseyin.

2. Hamı, çox adam birlikdə aşağı yatmaq; uzanmaq. *Mehdi öz dəstəsi ilə yaxınlaşıb sən-gərlərə yatsırlar. “Qaçaq Nəbi”.*

3. məc. Yatmaq, sükuta dalmaq, səs-küy kəsilmək, sakitləşmək, sayxaşmaq. *Kənd ya-tışandan sonra Sayalının dizinə kaftar qüvvəti gəldi.* Mir Cəlal.

YATIZDIRILMA “Yatızdırılmaq”dan f.is.

YATIZDIRILMAQ b a x **yatırılmaq**.

YATIZDIRMA “Yatızdırmaq”dan f.is.

YATIZDIRMAQ b a x **yatırıtməq**.

YATQIN sif. Əylənilmiş, yatırdılmış, yatiq, yatmış.

YATQINLIQ is. Yatmış şeyin hali.

YATMA “Yatmaq”dan f.is. *Uşağın başını [Səriyyə xalanın] dizi üstə qoyması ilə yat-ması bir oldu.* M.İbrahimov.

YATMAQf. 1. Yuxu halında olmaq; yuxulamaq. *Bərk yatmaq. Uzanıb yatmaq. Yatib dincini alımaq. Yatdıği yerdə (yorğan-döşəkdə, yuxuda olduğu zaman).* – *Gecəni yatdıq ki, sə-hər duraq, Məşədi Qulamhüseyn ilə bahəm Naxçıvana gedək.* C.Məmmədquluzadə. *Xü-susən ev qulluqçuları, gədə, Almaz və qul-luqçu qız Pəri o gecə səhərə kimi yatmamış-dilar.* N.Nərimanov. □ **Yatıb qalmaq** – vaxtında ayılmamaq. **Yatıb durmamaq** – ölmək. // məc. Əbədi istirahətgahda olmaq, dəfn olunmaq. *Qəbirdə yatanlar (ölülər).* Bu qə-birdə kim yatır? // Yuxulamaq üçün yatağa girmək. *Saat neçədə yatsınız?* O, çox tez yatır. – *Mirza iştahasız nahar yeyib yatmaq istədi, hərci çalışdı, yuxusu gəlmədi.* Ə.Haq-verdiyev. // Uzanmaq, uzanmış vəziyyət almaq. *Tutdular bərəni, eyləməyi ləng, Yatdi-lar səngərə o iki pələng.* H.K.Sanlı. // Gecəni keçirmək. *Gecəni harada yatırdınız?*

2. Xəste olmaq, xəstələnmək, azarlamaq, yorğan-döşəyə düşmək (bəzən “xəste” sözü ilə). *Düz iki ay yatdım. Çoxdandır yatr. – Bir aya qədər Rəştə xəsta yatdım.* S.Hüseyin. *Nəhayət, Almaz xeyli sozaldı, bir gün durdu, o biri gün yatdı, axırıncı dəfə yixildiği yerin-dən qalxmadi.* S.Rəhimov. *Şərəf ölümcül hal-da hospitalda yatırıkan döyüsdən göz açmayan Rüstəm onu unuda bilmirdi.* M.Ibrahimov.

3. Uçulmaq, düşmək, süqut etmək, dağlı-maq. *Toplar guruldadı, saraylar yatdı; Bun-ları insanın əli yaratdı.* S.Vurğun. // Çökəmək, enmək. *Suyun bulanlıq olmağına səbəb onun içində üzən xırda torpaqdır. Belə saxlanan zaman onlar suyun dibinə yatlığına görə su durulur.* H.Zərdabi. *Maşın düşərgəyə doğru irəlilədikə təkarın altından çıxan toz bulud kimi qalxıb otların üstünə yatdırdı.* M.İbra-himov.

4. Bir işin, hadisənin təsiri azalmaq, zəif-ləmək, sakitləşmək, dayanmaq, qurtarmaq. *Külək yatdı. İstilər bir az yatdı.* Hirsi yatdı. Ehtiraslar yatdı. – *Yaz gəldi, bahar oldu, qışın sıddati getdi; Qar bitdi, külək yatdı, soyuq axıra yetdi.* A.Səhhət. [Çiçək xanım:] *A Fatma xanım, dincəldinmi? Nasın-pasın yatdim?* N.Vəzirov. *Dava təzə şey deyil. Man bu altı-mış yaşimdə davamı yatdığını görməmişəm.* Mir Cəlal.

5. məc. Qəflət etmək, qəflətdə olmaq, ar-xayın olmaq, xəbərsiz olmaq, heç bir hərəkət göstərməmək. *Yatmaq vaxtı deyil!* *Yatanları oyatmaq (qəflətdə olanları ayıltmaq).* *Yatmı-san, heç nədən xəbərin yoxdur.* – *İndi isbatı-hünər, sidqu sədaqət vaxtıdır!* *Yatmayıñ, huş-yar olun, iş vaxtı, qeyrət vaxtıdır!* M.Ə.Sabir. ..*Qorxuram İranın hürriyyətinə ümidi var olub yenə yatasınız.* C.Məmmədquluzadə.

6. məc. Dayanmaq, işləməmək, fəaliyyət-dən qalmaq. *İş yatıb qalıb.* – *Qəzetənin hə-mişəlik yatıağı bu qarar ilə əmələ gəldi.* C.Məmmədquluzadə. *Qış-yay elə bir gün olmamışdır ki, Musanın dəyirmanı yatsın.* İ.Thəfəndiyev.

7. Keyimək, uyuşmaq, yuxulamaq. *Ayaq-larım yatıb.*

8. Yiğilib qalmaq, işə getməmək, satıl-mamaq (bu mənada adətən “yatıb-qalmaq” şəklində işlənir). *Dükənlərdə mal yatıb qalıb.*

9. Həbsxanada olmaq, həbsde olmaq, məh-bus (dustaq) olmaq. *Hərif neçə il yatıb?* – [Müəllim] zənn etdi ki, Tellinin əri ölmüş-dür və ya bir cinayət yapmış da, həbsxanada yatır. S.Hüseyin.

10. Bir sıra sözlərə qoşularaq müxtəlif ifa-dələr düzəldilir; məs.: ürəyinə yatmaq, kön-lünə yatmaq, ağlına yatmaq, dilinə yatmaq.

YATMALI *sif.* Yatmaq üçün çox əlverişli, yararlı, münasib, rahat. *Əcəb yatmalı yerdir.*

YATMIŞ *f.sif.* Yuxuda olan; yuxulu. *Yatmiş uşaq.* // *İs.* mənasında. *Yatmışları razi deyiləm kimsə oyatsın.* M.Ə.Sabir. *Gün..*, yavaş-yavaş qalxıb dağın dalından göründü və ruh verən qızıl zərrələrini alırmə dağıdıb, bütün yatmışları oyatdı. S.S.Axundov.

YATMIŞLIQ: özünü yatmışlığı qoymaq – özünü yatmış, yuxulu kimi göstərmək, özünü yuxuluğunu vurmaq. [Məsmə] *yorgun olduğu üçün özünü yatmışlığı qoyur, cavab verməyir.* S.Hüseyin.

YAVA *sif.* 1. Pis, xarab, ədəbsiz, həyasız. □ **Yava danışmaq (söyləmək)** – pis-pis danışmaq, ədəbsiz danışmaq, söyüş söymək. [Hacı Kərim:] *Bu nə qələt edir, nə yava danışır. Səni kim bu məclisə çağırıldı?* M.F.Axundzadə. [Allahqulu:] *Nə yava söyləyirsən, ay gədə!* N.Vəzirov.

2. *vulq.* Əxlaqsız, pozğun (bəzən söyüş mənasında).

3. Yersiz-yurdsuz, avara.

YAVALAMA “Yavalamaq”dan *f.is.*

YAVALAMAQ *f. məh.* Pisləmək, xarab-lamaq.

YAVALANMA “Yavalanmaq”dan *f.is.*

YAVALANMAQ *məch. məh.* Xarab olmaq, korşalmaq, kəsərdən düşmək. *Meydanda, yaman yerdə qılıncım yavalandı;* Başdan yara-landım, dedim Allaha təvəkkül. Ə.Nəzmi.

YAVALAŞMA “Yavalışmaq”dan *f.is.*

YAVALAŞMAQ *f. dan.* 1. Pisləsmək, xarablaşmaq.

2. Həyasızlaşmaq, sırtılmaq.

YAVALIQ *is.* Pislilik, heyvəlilik, ədəbsizlik. [Sırat] *bəyin ağızının yavalığına bələd idi.* Ə.Əbülləsən.

YAVAN *sif.* 1. Təkcə çörəkdən ibarət olan; yavanlığı olmayan. *Yavan çörək yedi.* – *Adamın öz yavan çörəyi özgənin plovundan yaxşıdır.* (Ata. sözü). [Surxay:] *Al, on üç qəpik, yenə yavan çörək alb yeyə bilərsən, səni za-voda götürüb'lər?* S.Rəhman. // *Zərf mənasında.* Yavanlıqsız. Çörəyi yavan yemək.

2. Yağlı olmayan, yağısız. *Yavan ət.* – [Mahmud:] *Suyu asdim, di buyur, yenə yavan şor-bani bişir.* Ə.Haqverdiyev.

3. *məh.* Boş, mənasız, şit, duzsuz. *Yavan söz.* – *Sanki Əzizin yavan və duzsuz söhbatınə şəkər qatdlar.* Ə.Vəliyev.

4. *k.t. məh.* Qidalı maddelərdən məhrum (torpaq haqqında). [Miçurin] *qəti olaraq öz tingliyini başqa bir yerə – yavan, qumsal torpağı olan səhraya köçürməyi qərara aldı.* M.Axundov.

YAVANA *zərf* Yavan. [Məşədi İbad:] *Çörəyi yemərəm mən yavana;* Yaxşı demərəm man yamana. Ü.Hacıbeyov.

YAVANLIQ *is.* Çörekəleyənilən hər şey. *İmanın satib appayıno yavanlıq eləyib.* (Ata. sözü). [Pirverdi:] *Srağagün sabah vaxtı .. evdən çıxıb oğlanlarımı .. yavanlıq aparırdım.* N.Vəzirov. *Körpənin adını Qərib qoyduınız;* Yediyi arpadir, yavanlığı duz. S.Vurğun.

YAVANLIQSIZ *1. sif.* Yavanlılığı olmayan. *Yavanlıqsız çörək.*

2. *zərf* Yavanlıq olmadan. *Yavanlıqsız qalmاق.*

YAVANSIZLIQ *is.* Yavanlığın olmadığı hal.

YAVAN-YAVAN *zərf* Yavanlıq olmadan, yavanlıqsız. *Tərlan doğranmış çörəkdən bir parça götürüb yavan-yavan gəvələməyə başladı.* M.Hüseyn.

YAVAS *zərf* 1. Hərəkəti asta, zəif, ağır. *Yavaş yerimək.* // *Sif.* mənasında. *Qız .. yavaş addımlarla onu izləyir.* M.Hüseyn.

2. Sakit, asta, qısqırıqsız, səssiz. *Yavaş danış!*

3. *sif.* Sakit, mülayim, həlim. *Yavaş inək.* *Yavaş uşaq.*

yavaş-yavaş *zərf* Asta-asta, zəif-zəif, sakit-sakit. *Yavaş-yavaş yerimək.* *Yavaş-yavaş danış, tələsmə.* – *Batdı yavaş-yavaş Hacının səsi;* Kəsildi axırda, bayquş nəfəsi. H.K.Samil. *Yavaş-yavaş pilləkənləri endik.* Mir Cəlal. // *Azca-azca, ağır-agır, tədricələ, aramlı.* *Xəstə yavaş-yavaş özünə gəlir.* *Qarlar yavaş-yavaş əriyir.* *İşlə yavaş-yavaş tanış olur.* – *Aşşam yavaş-yavaş araya gəldi.* *Gün qıruba yaxınlaşdı.* N.Nərimanov. [Hacı Sultan] *yavaş-yavaş alver edib çörək pulsusunu qazanırdı.* S.Hüseyn. *Əvvəlcə qayığa minməkdən qor-xan Tofiq yavaş-yavaş öyrəşmişdi.* M.Rza-quluzadə. *Kabab yavaş-yavaş sulanır bu an;* *Ağ lavaş qoyulub yaşıl süfrəyə.* H.Hüseyn-zadə.

YAVAŞAN is. məh. b ax **yovşan**. *Xirdaca-xirdaca çəpişlər; Yavaşanın başın dişlər.* (Sayaçı sözü).

YAVAŞCA zərf Astaca, üsulluca, yavaşcadan, hiss etdirmədən, səs çıxarmadan, bildirmədən. *Yavaşca yerindən durdu. Yavaşca konara çökildi. – Axırdı zəiflər yavaşça başlayırlar əkilməyə və güclülər, yəni dəstə sahibləri qalurlar məclisdə.* C.Məmmədquluzadə. Zeynal yavaşça addimları ilə Mehribana yaxınlaşdı. S.Hüseyn. ..Qoşqar yavaşça qalxıb dinməz-söyləməz kabinetin tərk edəndə Sultan elə bil yuxudan ayıldı. İ.Hüseynov. // Başqalarına eştidirmədən, astadan, yavaş səsle. *Qulluqcu .. sözümüz axırını yavaşcadan söyləyərək, qızarmış bir halda otaqdan çıxdı.* Çəmənzəminli. Ana Südabəyə yavaşça: – Qızım, Firdunu qonaq çağırırsana, – dedi. M.Ibrahimov.

YAVAŞCADAN b ax **yavaşça**. [Məmmədcəfər] əyilib yavaşcadan qulağıma piçıldadı. Qantəmir. *Yenə əvvəlki gecələr kimi [müəllim və Telli] yavaşcadan söhbətə başlımlışlardı.* S.Hüseyn. Əzzizin dizləri titrədi, yavaşcadan çamadanının üstündə oturdu. S.Rəhimov.

YAVAŞCALIQLA zərf dan. Yavaş, yavaşca. *Çoban yavaşcalıqnan əyilib Aşıq Şirvandan xəbər aldı.* “Abbas və Gülgəz”.

YAVAŞCANA dan. b a x **yavaşça**.

YAVAŞDAN zərf b ax **yavaşça**. *Qoca kəpitən qəməgin səslə yavaşdan dilləndi.* M.Süleymanov.

YAVAŞİDICI sıf. və is. tex. Sürəti, hərəkəti yavaşdan, azaldan (cihaz və s.).

YAVAŞIMA “Yavşamaq”dan f.is.

YAVAŞIMAQ f. Bir şeyin hərəkətinin, sürətinin, şiddətinin, təsirinin və s.-nin gücü getdikcə azalmaq, zəifləşmək, ağırlaşmaq, sakitləşmək. *Külək yavaşmağa başladı.* Sel yavaşdı. *Məşinin hərəkəti yavaşdı.* Ağrı yavaşdı. – *Mehribanın hıçkırıqları yavşamağa başlayıncı Səlim onun tərləmiş üzüna tökülmüş pərişan saçlarını bir tərəfə edib alınının tərini sildi.* S.Hüseyn. Budur, zurna yavaşdı. Çəmənzəminli.

YAVAŞITMA “Yavşitməq”dan f.is.

YAVAŞITMAQ icb. Hərəkətin sürətini azaltmaq, astalaşdırmaq, zəiflətmək, alçaltmaq. *Addimini yavşitməq.* – *Xanım bir yerdə*

durdumu, *Həmzə bəy də yerişini yavaşdıb gözlərini ondan çəkmirdi.* Çəmənzəminli. Bəbir bəy səsini yavaşdı. Mir Cəlal. *Tapdıq ağlamasını yavaşdı.* Ə.Vəliyev.

YAVAŞLAMA “Yavşlamaq”dan f.is.

YAVAŞLAMAQ f. Yerisini, sürətini azaltmaq, yavş etmək. *Məşədi Əsgər bir az yavşayıb özünü bir qaranlıq yerə çatdırıdı.* S.M.Qənizadə.

YAVAŞLANDIRICI b ax **yavaşidıcı**.

YAVAŞLANDIRMA “Yavşlandırməq”dan f.is.

YAVAŞLANDIRMAQ icb. Yavaş etmək, yavaşıtmaq, ağırlaşdırmaq, azaltmaq.

YAVAŞLANMA “Yavşlanmasıq”dan f.is.

YAVAŞLANMAQ f. Yavaş olmaq, yavaşımıaq, ağırlaşmaq, azalmaq, zəifləşmək.

YAVAŞLATMA “Yavşlatmaq”dan f.is.

YAVAŞLATMAQ icb. Yavaş etməyə, azaltmağa, zəifləşdirməyə, yavaşıtmağa məcbur etmək. *Külək Dilbərin üzünə çırprı, qulaqlarında uğuldadayır,* yerişini yavaşladırdı. C.Cabbarlı.

YAVAŞLIQ is. Hərəketdə, sürətdə astalıq. *Bir-iki yolcu da bu yavaşlıqdan istifadə edərək tramvaydan atılıb çıxdı.* Qantəmir.

YAVA-YAVA zərf dan. Hərzə-hərzə, ağızına nə gəldi, heyasız-heyasız, ədəbsizcəsinə, terbiyəsizcəsinə. *Yava-yava danışmaq.* – [Hacı Qara:] *Yava-yava danışma, yoldan çox adam gedir, doğrusun de görüm, kimsiniz?* M.F.Axundzadə. [Sultan bəy Əsgərə:] *Nə yava-yava damışsan?* Ü.Hacıbəyov. [Sultan:] *Bura sizə rəziyyət Vəlməmmədin evi deyilir ki, .. yava-yava hirildərsiniz.* S.Rəhimov.

YAVƏR is. [fars.] 1. klas. Yardımcı, köməkçi, imdada çatan. *Anadan yaxşı yavər olmaz.* (Ata. sözü). *Təklif nə hacətdi, gözüm, vaqif-i-halə;* *Dildadələrin dadrısi, yavəri səssən.* Q.Zakir. *Bikəsəm aləmara dərdü qəmim-dən özgə;* *Nə həvadarı nə yavər, nə kəsim var mənim.* S.Ə.Şirvani.

2. hərb. Yuxarı rütbəli zabitlərin yanında xidməti tapşırıqları və ya qərargah işlərini yerinə yetirən kiçik rütbəli, hərbi vəzifəli şəxs. ..*Nazirin hərbi geyimli yavəri içəri girdi.* S.Rəhimov.

YAVƏRLİK is. Yavərin gördüyü iş, vəzifə.

YAVINC *is. məh.* Tabeçilik, tabe olan.

YAVRU *is.* Çocuq, uşaq, körpə, bala (nə-vazışlı deyilir). Yavrum, *quzum!* Yatanlar ayılmaz mahaldır? Ancaq mənimki nalə, sə-ninki sualdır. M.Ə.Sabir. Yanasər bəstəri-ətfalə ana; Uyqudan yavrusu istər oyana. A.Səhhət [Nazlı Marala:] Mən sənə ana ye-rindəyəm, yavrum! Nə dərdin varsa, aç söylə! H.Cavid. Məsum yavrusunun buz kimi soyu-muş çöhrəsi bir an belə [anınan] gözlərinin qabağından getmirdi. M.Hüseyin.

YAVRUCUQ “Yavru”dan oxş. *Lay-lay mə-ləyim, sevdiciyim, yavrucuğum yat;* *Bir da ələ düşməz bu cəcuqluq dəmi, heyhat!* A.Şaiq. Zəhra yuvası dağılmış bu yavrucuqların, ana-larını itmiş bu üç qızın halını, ürək parçala-yan səmimi göz yaşlarını görərək ixtiyarsız gözləri yaşırdı. S.Hüseyin.

YAVUQ *sif.* Yaxın. *Qarı gəlir biza yavuq;* *Əl-ayağı tutub soyuq.* “Koroğlu”. Mehman-lara var saf suyun özgə səfəsi; Derlər ki, ya-vuqdur ola on dörd gecəlik ay. Qövsi. [Xə-dicə:] [Nazlım] özümə bacıdım yaviq adam bilib hamı gizlin olan fikirlərimi sənə demi-şəm. N.Nərimanov.

YAVUQLAŞMA “Yavuqlaşmaq”dan *f.is.*

YAVUQLAŞMAQ *f.* Yaxınlaşmaq. *Elə ki Bahadır Sonaya yavuqlaşdı, Sona gülümsü-nüb aq əlləri ilə Bahadırın əllərindən tutub çəkdi.* N.Nərimanov. [Mırzə] stola tərəf ya-vuqlaşış kağızda yazı görüb oxudu: – Dərvə-zəmizi fələk vurubdu. Ə.Haqverdiyev.

YAVUQLU *sif.* və *is. məh.* Adaxlanmış, nişanlanmış; adaxlı, nişanlı, deyikli.

YAVUQLUQ *is.* Yaxınlıq. *İtaliya məmlə-kətinin Napoli* [Neapol] şəhərinin yavuqlu-gündə bir qədim bütürəstlərə təsəllüq ibadat-gahın xərabəsi var. H.Zərdabi. [Kətxuda] bilirdi ki, bunlara yavuqluq etsə, qulluq işləri də yaxşı gedəcəkdir. N.Nərimanov.

YAVUZ *sif. qəd.* 1. Şiddətli, çox sərt və tünd, yaman.

2. Məharətli, ustad. *Yavuz çox sağlam ba-yati sevər;* *Gah öyünər, tək-tək özündən de-yər.* M.P.Vaqif.

YAY¹ *is.* İlin, yazılı payız arasında olan ən isti fəsli. *Yay isti günləri.* Yay günləri. Yay meyvələri. Yay tətili. Yay istirahəti. – Hami bunu bili ki, yay fəsli üç ay məktəblər bağlı-

dir. C.Məmmədquluzadə. *Bu il yay tətili mü-nasibəti ilə .. vətənə gəlmış dayum mənimlə görüsdükdə anama dedi:* – *Bunun da oxumaq zamanı çatmış.* S.S.Axundov. Nə gözəldir do-laşmaq isti yay fəsilləri; *Bu sorin sahilləri.* M.Müşfiq. □ **Yaydan-yaya** – hər ilin yayında, hər dəfə yayda.

YAY² *is.* 1. Ox atmaq üçün yarımdairə şek-lində əyilib ucları tarım iplə birləşdirilmiş ibtidai silah. Dəmirçioglu yayı çıynindən aşırı, oxları bir-bir cillaya-kamana mindirib ye-rindən tarpanəni vurub yerə saldı. “Koroğlu”. Şah oxluqdan bir ox alıb yaya qoyur. A.Şaiq. □ **Yaya dönəmək** *məc.* – düz, şaquli vəziyyətini itirmək, əyilmək. *Qaşların əyrisin yad eylədikcə; Qamatım əyilib, yaya dönəməşəm.* M.P.Vaqif.

2. Spiral şəklində burulmuş məftil. *Polad yay. Saatin yayı. Çaxmağın yayı simib.* // Hə-rəkət zamanı təkan və sarsıntıının təsirini azaltmaqdan ötürü avtomobil, vagon və s. min-nik vasitələrinin, banla ox arasında olan, bir-birinə pərcim edilmiş, adətən bir neçə qat uzun elastik polad lövhələrindən ibarət his-səsi. *Araba yayı. Vagonun yayları.*

3. *məc.* Klassik şeirdə: gözəlin qaşına işarə. *Can alar qaşı, tökər kirpiyi qan; Mərhəba, ol oxa, ol yayə baxın!* Heyran xanım. *Ləb qonça, diş inci, yanağı lala;* Çəkilib qaşların yay, Sarıköynək! Aşiq Ələsgər.

◊ **Ox atıb yayımı gizlətmək** – fikrini tamamilə deməmək, eyhamla, işarə ilə kifayətlənmək. *Ox atıb gizləmə dalında yayı.* M.Rahim.

YAYBAŞI *zərf* Yayın başlangıcında, yayın əvvəlində, yay girişində. *Yaybaşı Bəbir bəy küləfti [dağ] aparmaq istədi.* Mir Cəlal.

YAYDIRMA *“Yaydırmaq”*dan *f.is.*

YAYDIRMAQ *icb.* Başqasına yayma işi gördürmək, yaymağa məcbur etmək.

YAYDIRTMA “Yaydırmaq”dan *f.is.*

YAYDIRTMAQ *bax* **yaydırmaq.**

YAYĞIN *sif.* 1. Tez yayılmaq xassəsi olan, tez yayılan; sıyıq. 2. *məc.* Konkret, dəqiq olmayan, lazıminca aydın olmayan; qeyri-müəyyən. *Yayığın fikir.*

YAYĞINLAŞDIRILMA “Yayğınlasdırılmaq” dan f.is.

YAYĞINLAŞDIRILMAQ məch. 1. Yayığın hala salınmaq, yayığınlıq xassəsi verilmək; sıyıqlaşdırılmaq.

2. məc. Konkretlikdən, aydınlıqdan, dəqiqlikden məhrum edilmək.

YAYĞINLAŞDIRMA “Yayğınlasdırmaq”-dan f.is.

YAYĞINLAŞDIRMAQ f. 1. Yayığın hala salmaq, yayığınlıq xassəsi vermək; sıyıqlaşdırmaq.

2. məc. Konkretlikdən, aydınlıqdan, dəqiqlikden məhrum etmək. *Fikri yayğınlasdırmaq*.

YAYĞINLAŞMA “Yayğınlasmaq” dan f.is.

YAYĞINLAŞMAQ f. 1. Yayığın hala düşmək, yayığınlıq xassəsi almaq; sıyıqlaşmaq.

2. məc. Konkretliyini, dəqiqliyini itirmek.

YAYĞINLIQ is. 1. Tez yayılmaq xassəsi, yayığın şeyin halı; sıyıqlılıq.

2. məc. Qeyri-müəyyənlik, qeyri-konkretlik; bir şeydə lazıminca aydınlıq, konkretlik, müəyyənlik olmaması.

YAYXAMA “Yayxamaq” dan f.is.

YAYXAMAQ b a x **yaxalamaq**².

YAYXANMA “Yayxanamaq” dan f.is.

YAYXANMAQ f. dan. 1. Yayılıb oturmaq və ya uzanmaq. *Sultan stulda yayxanaraq gözlənilmədən qəhəhə çəkdi*. İ.Hüseynov.

2. Yırğalanaraq yerimək. [Cuma] gəminin hərəkətiñə görə sağa-sola yayxanaraq ağır addimlarla kayutdan çıxdı. Ə.Thülhəsən. Ağ mayaların üstündə oturub yayxana-yayxana (z.) gedən qoca qaruların quçağında camış balası .. gözə dəyirdi. Ə.Vəliyev.

YAYXINMAQ f. dan. 1. Kənara çıxməq, qırqaq çəkilmək, özünü kənara çekmek.

2. İşdən boyun qaçırmaq, yayınmaq.

YAYICI sif. 1. Bir şeyi yayan, intişar etdirən, yayılmasına səbəb və ya vasitə olan. Ağcaqanadlar malyariya xəstaliyinin yayıcısidir.

2. xüs. Yastıldadan, yayan. *Yayıcı dəzgah*.

YAYIQ sif. məh. 1. Göz qabağında olmayan, uzun müddət öz yurdundan, ev-eşiyindən uzaq düşən, uzaqda olan.

2. Tənbəl, ərinçek.

YAYIQLIQ is. Göz qabağında olmama, gözdən uzaq olma, uzaqda olma.

YAYILMIŞ is. Yayılmaq işi, yayılma, intişar etmə.

YAYILMA “Yayılmaq” dan f.is.

YAYILMAQ f. 1. Öz əhətə, təsir, nüfuz dairəsinə genişləndirmək, geniş sahə tutmaq, əhətə etmək; genişlənmək, intişar etmək. *Xəstəlik yayıldı. Mühəribə atası bir çox ölkələrə yayıldı. Daşqın suları hər tərəfə yayıldı. – Yağ əridikəcə közin üstünə damcılıyib cizildəyir, seyrək tüstü qalxıb sakit havada yayılır, həyati kabab iyi büriyürdü*. İ.Hüseynov.

2. Hər tərəfdə eşidilmək, hər yerde məlum olmaq. *Xəbər çox tez yayıldı. Şöhrəti yayılmaq (məşhurlaşmaq)*. – *Mirzənin ölməyinin xəbəri şəhərə yayıldı*. Ə.Haqverdiyev. Yayılur ətrafa qarmonun səsi; *Təmiz bir vicdanın saf zümzüməsi*. S.Vurğun.

3. məc. Zahir olmaq, görünmək, gəlmək. *Birdən Leylanın çatılmış qasları açıldı, üzünə bir təbəssüm yayıldı*. Ə.Məmmədxanlı.

4. məc. dan. Çox sərbəst vəziyyətlə oturaraq və ya uzanaraq çoxlu yer tutmaq. *Nə yayılmış divanda?* – *Hikmət İsfəhani qızlarını uzadaraq kresloya yayıldığı halda və təsbeh çevirə-çevirə gözünün ucu ilə İrənpərəstə baxdı*. M.Ibrahimov.

5. Yayığın hala gəlmək. *Xəmir yayılmışdır*. **YAYIM** is. Yayımaq işi.

YAYINDIRMA “Yayındırmaq” dan f.is.

YAYINDIRMAQ f. 1. Fikrini, diqqətini, nəzərini bir şeydən əzaqlaşdırmaq, kənara, başqa terəfə cəlb etmək (adətən isimlərlə birlikdə işlənir). *Nəzərini yayındırmaq*. *Fikrini yayındırmaq*. – *Gözlərimi Şumşadxanının üzündən bir an belə yayındırmazdım*. M.S.Ordubadi. *Yanında bulunan qadınlar [Gülzər] yayındırmaq və əyləndirmək üçün gramofon oxudurlardı*. T.Ş.Simurq.

2. Xəberi olmadan, hiss etdirmədən uğurlatmaq; gizlətmək, itirtmək. [Qədim:] *Balam, sənənin atan qulplu qazanları dirigözü yayındırmazdi?* S.Rəhimov. // *Qaçırtmaq; qaçmasına, əkilməsinə imkan yaratmaq*.

YAYINIQ b a x **yayğın**.

YAYINMA “Yayınmaq” dan f.is.

YAYINMAQ f. 1. Başqa yerdə (cəhətə, şeyə və s.) cəlb olunmaq, başqa şeylə məşğul

olmaq, kənara çıxməq (adətən “fikri, nəzəri, diqqəti” və s. sözləri ilə). *Fikri yayınmaq.* // Qaçmaq. *Fikrindən yayınmaq.* – [Gülsə-nomin] narazılığını bürüzə verən bu hərəkəti *Tahirin də, Cəmilin də nəzərindən yayınmadı.* M.Hüseyn.

2. Cürbəcür bəhanələrlə boyun qaçırmamaq, can yanırdırmamaq. *Tapşırılan işdən yayınmaq .. na qədər çətindir.* S.Rəhimov.

3. dan. Xəlvəti getmək, qaçmaq, gözdən itmək, yox olmaq, aradan çıxməq; əkilmək, gizlənmək. // Uzaqlaşmaq, getmek. *Al-yaşıl geyinib durma qarşısında; Yayın bədnəzərdən, göz dəyar sənə.* Qurbani. [Tariverdi:] *Barı qacım, .. vəqt ikən bir tərəfə yayınınm.* M.F.Axundzadə. [Nağı:] *Söylədi: – Qardaşlar, gəlin ya-yınaq; Çoxdanır Samuxa olmuşuq qonaq.* H.K.Sanlı. *Axşam istirahətindən sonra qızlar əl-əla verib parka çıxanda mən yayınurdum.* Mir Cəlal.

4. Yandan keçmək, hədəfə dəyməmək; sapmaq. *Gündən-günə* [Kərimin] *atlığı güllə* daha heç yayınmirdi. S.Rəhimov. // Canını qurtarmaq, qaçmaq, qaçıb qurtara bilmək. *Güllədən ilan yayınası deyil.* – *Sonadı, ovçusundan; Yayındı yana, yeridi.* Aşıq Ələsgər.

YAYIŞMA “Yayışmaq”dan f.is.

YAYIŞMAQ f. Kütləvi halda hər tərəfə yayılmaq; dağlışmaq.

YAYQI is. Yerə və ya döşəmə üzərinə səriliş şeylər: palaz, xalça, həsir, cecim və s.

YAY-QIS zərf Hər zaman, həmişə, ilin bütün fəsillərində. *O, yay-qış başaçıq gəzir.*

YAYLA is. 1. Yaylaq. [Molla Həmid:] *Allaha şükrür, belə səfəli yerdə, yaylada damaq çağş olmazı?* M.F.Axundzadə.

2. coğr. Dağlıqdə olan düzən yerlər. *Qarabağ yayları.* – *Yaylanın başından hay-kük səsi gəlirdi.* Mir Cəlal. *Nəhayət, onlar yoxusuşun başına çatıb hamar və yüksək bir yaylaya çıxdılar.* Ə.Məmmədxanlı.

YAYLAQ is. Səriniyyinə görə yay istirahəti üçün əlverişli olan dağ yeri. *Yaylaq havası.* *Yaylaqda istirahət etmək.* *Yaylağa köçmək.* – *İnək, camış, qoyun, quzu;* *Çixar naxırda otlağa;* *Köçər arandan el, gedər;* *Yavaş-yavaşca yaylağa.* A.Səhhət. *Qaldı Qızdırma! Bu Allahanın bəlasına giriftar olmuş da yaylaqlarda veyillənməkdən yorulmadı.* C.Məmmədqulu-

zadə. *Ehtiyat xala .. səfali yaylaq şəhərində yaşayırdu.* Mir Cəlal. // *Yayda qoyun və mal-qara sürülərinin saxlandığı yer (qışlaq müqabili).* // Ümumiyyətlə, sərin və səfali yer.

YAYLAQÇI is. İstirahət üçün yaylağa gəlmış, yaylaqda dincəlen adam. *Bu yay İstisuda yaylaqlaşcların sayı-hesabı yox idi.*

YAYLAQLAMA “Yaylaqlamaq”dan f.is.

YAYLAQLAMAQ f. Yaylaqda istirahət etmək, yayı dağlıq və sərin yerdə keçirmək.

YAYLAQLANMA “Yaylaqlanmaq”dan f.is.

YAYLAQLANMAQ b a x **yaylaqlamaq.**

YAYLAQLIQ is. 1. Yaylaq.

2. Yaylaq üçün lazım və yararlı olan şey.

YAYLAMA “Yaylamaq”dan f.is.

YAYLAMAQ¹ f. 1. Yay vaxtını bir yerdə keçirmək, istirahət etmək (qışlamaq müqabili). *Dağlarda yaylamaq.* *Bu il harada yaylamışdırınız?* – *Getmə, dağlar səndən xəbər alayım; Sinəndə yaylayan ellər necoldu?* “Koroglu”. *Hani bu yaylaqda yaylayan ellər? Görəndə gözümdən car oldu sellər.* Aşıq Ələsgər.

2. Yaylaqda otlamaq, yaylaqda olmaq.

3. m.c. Yay olmadığı halda ona xas olan işlər görmək.

YAYLAMAQ² f. Yay qoyma, yayla bərkitmək (b a x **yay²** 2-ci mənada).

YAYLANMA “Yaylanmaq”dan f.is.

YAYLANMAQ məch. Yay qoyulmaq, yayla bərkidilmək (b a x **yay²** 2-ci mənada).

YAYLATMA “Yaylatmaq”dan f.is.

YAYLATMAQ icb. Yayı yaylaqda saxlamaq, yaylaqda qalması üçün şərait yaratmaq, yaylamağa məcbur etmək.

YAYLI sif. Yayı olan. *Yaylı kürsü.* *Yaylı oyuncuq.* – *Bu vaxt Əhməd yaylı krovatın üzərində uzamb ağır-agır nəfəs alırdı.* Ə.Veliyev. *Ağır yaylı qapının bir tayı ləngər ilə aralanmağa başladı.* Mir Cəlal.

YAYLIQ¹ sif. Yay fəslinə aid olan, yaya məxsus, yay üçün ayrılmış (həzirlanmış). *Yaylı paltar.* – *[Bəbir bəy] qalxıb Məşədi Cahangırə bir boşqab yaylıq üzüm gətirdi.* Mir Cəlal.

YAYLIQ² is. Üçkünc və ya dördkünc parçadan ibarət qadın baş örtüsü. *Yaylığı başına örtmək.* *Başında yaylıq.* *Başını yaylıqla sarımaq.* – *[Xirdaxanım:] Pəri, otaqda .. bir yaylıq var, ört başına, onu sənə bağışladım.*

N.Vəzirov. [Qadın] başından nimdaş yaylığını da çıxarıb körpəni bürüyür. Ə.Məmməd-xanlı. // Burun, üz, tər silmək üçün dördkünc parça. İpək yaylıq. Burun yaylığı. – Yaylığı kırli balam; Qəlbə fikirli balam; Cahil-cuhul içində; Mənim şəkilli balam. (Bayati). Hə, .. böyükən xoşun gəldim? – deyə, kapitan yaylıqla alnının tərinə sildi. Ə.Əbülləhəsən.

YAYLI-QIŞLI bax yay-qış.

YAYLIM¹: yayılm atəşi – bir neçə silahdan eyni zamanda açılan atəş. Yayılm atəsi açıldı, dəstələrdən soldatlara daş atmağa başladılar. M.S.Ordubadi. Çəkilib soldatlar, yerə yatdlar, Yayılm atəşini peydər atdırılar. H.K.Sanlı. O taydan qalxdıqca bir qara dəstə; Yayılm atəşləri yayıldı düzə. S.Vurğun. □ Yaylm güllə – bax yaylım güllə (“yaylim”da).

YAYLIM² is. Mal-qaranın gecə otarılması. Çəkirdi yayılma sürüünü çoban; Olurdu qacaqlar yoluна rəvan. H.K.Sanlı. Yazda Rüstəm özü mal-qaranı yayılma aparmağa çalışıar. S.Rəhimov. Almurad baba .. gecə biz yuxuda ikən qoyun-quzunu yayılma çıxarırdı. İ.Əfəndiyev.

YAYLIMI¹ sıf. Yayılımla atılan. □ Yaylım güllə – çovumuş (sovüşən, naqafil) güllə.

◊ ...yaylım gülləyə gələsən – qarğış ifadəsi. [Nurcahan:] .. A səni yayılım gülləyə gələsən, .. bu nə sözlərdir ki, özündən qayırısan?! N.Vəzirov.

YAYLIMI² is. məh. Musiqi havası. Xan Sultan tütəyi ağzına aldı, bir yaylımı çaldı. S.Rəhimov.

YAYLIMLAMA “Yayımlamaq” dan f.is.

YAYLIMLAMAQ¹ f. Yayılm atəsi açmaq, bir yerdə eyni zamanda güllə atmaq.

YAYLIMLAMAQ² f. Mal-qaranı gecə otla-masına çıxarmaq.

YAYLIMLATMA¹ “Yayımlatmaq¹” dan f.is.

YAYLIMLATMA² “Yayımlatmaq²” dan f.is.

YAYLIMLATMAQ¹ icb. Yayılm atəsi açdırmaq, eyni zamanda hamiya birdən atəş açdırmaq, silahlıların hamisi ilə birdən atəş açdırmaq.

YAYLIMLATMAQ² icb. Mal-qaranı gecə otlatmaq (otlamaga çıxartdırmaq).

YAYMA 1. “Yaymaq” dan f.is.

2. is. Acıtmazız xəmirdən bişirilən nazik çörək. [Tellil] sobanı qalayıb sac asdı, yayma bişirməyə başladı. S.Hüseyin. □ **Südüli yayma məsh.** – südlə düyüdən bişirilən xörek; südlüsüz iq. [Tubu Gülnisəyə:] Bir az düyü artıla, atanı bir dövər südüli yayma bişir. Ə.Haq-verdiyev.

3. is. tex. Metalı hərlənən vallar arasında saxlamaqla ona istenilən formanın verilməsi. Zavodun yayma sexi.

YAYMAÇI is. xüs. Yayma işi ilə möşgül olan adam (bax yayma 3-cü mənada).

YAYMAQ^f 1. Bir şeyle yastılardaraq nazik qat halına salmaq, uzatmaq, açmaq, böyütmək. Qadınlardan birisi yuxa yayır, o birisi də qeyirirdi. Ə.Vəliyev.

2. Ətrafa səpələmək, dağıtmaq, tək-tək, sərbəst otlağmaq buraxmaq. Sürünü otlağa yaymaq. – [Kərim baba:] Qışlaqda idik, payızın aydınlıq gecəsi idi. Qoyunları yayıb bir daş üstündə uzanmışdım. A.Saiq.

3. Hamiya bildirmək, hamının bilməsinə səbəb (vasitə) olmaq. Söz yaymaq. Şayə yaymaq. Xəbər yaymaq. – [Zeynal:] [İnce] ona-buna xəbər yayıb. C.Cabbarlı. [Ağzar:] Pis olmaz ki, şikəyətlərinizi üzümüzə deyəsiniz. Biz də nöqsanımızı bilək, .. nəinki daldə da-nışmaq, söz yaymaq, filan. Mir Cəlal. □ **Xalqa (camaata) yaymaq** – hamiya bildirmək, hamiya tanıtmaq, hamiya xəbər vermək. Molla Cümə sonın vəsfin deyibdi; Götürübən əziz xalqa yayıbdi. Molla Cümə.

4. Təhliliq məqsədi ilə paylamaq, intişar etmək, dağıtmaq. Vərəqləri yaymaq isə Tütüncüoğluna və Həsənağaya tapşırıldı. M.S.Ordubadi. .. Firidungil ikinci kitabdan yüzünü dərülüfun tələbələri, məktəblilər, müəllimlər arasında yaymış, üç yüzünü fəhlələrə və əsnafa çatdırmışdır. M.İbrahimov.

5. Başqalarına öyrətmək məqsədi ilə intişar etdirmək. Qabaqcılların təcrübəsini geniş yaymaq.

6. Öz təsirini (səsini, iyini və s.) ətrafda hiss etdirmək (eşitdirmək), ətrafa saçmaq, ətrafi doldurmaq. Çiçəklər ətrini ətrafa yayırdı. – Külləklər yayırdı geniş düzələr, Muğan qızlarının şərqişlərini. S.Vurğun. Yavaş-yavaş çıxmışda olan Ay öz .. işığını ətrafa yayırdı. M.İbrahimov.

YAYMALIQ *sif.* Yagma üçün yararlı (ayrılmış). *Yaymalıq un.*

YAY-OX bax ox-yay.

YAZ is. İlin qış ilə yay arasında olan fəsl: bahar. *Yaz gəldi. Yaz çıxdı. Yaz çıçayı. Yaz fəsli. Yaz yağışı. Yaz şumu. – Bir gül ilə yaz olmaz.* (Ata. sözü). [Qurbanəli:] *Elə ki genə yaz açıldı, hamisi genə kənd işlərinə gedəcəklər.* N.Nərimanov. *Bu yaz başqa yazdır, bu yaz daha da xoşdur; Vay o qəlbə ki boşdur.* M.Müsfiq. □ **Yaz ağızı** – yazın başlangıcı. *Yaz ağızı molla bazarдан bir ikicanlı keçi alır ki, südü ilə uşaq-larını dolandırırsın. "M.N.letif."* **Yaz başı** – yazın əvvəli. *Bax dumana dağ başında; Dördə düşmüş gül yanında; Coşmuş gözələr, yaz başında; Duman ağları, bən ağlaram!* Ə.Cavad. *O enən, o qalxan səslər, avazlar; Yaz başı dağların selidir, bəlkə?* B.Vahabzadə. **Yazdan-yaza** – her ilin yazında, hər yazda.

YAZDIRILMA "Yazdırılmaq"dan *f.is.*

YAZDIRILMAQ məch. Yazmağa məcbur edilmek, başqasına yazma işi gördürülmək.

YAZDIRMA "Yazdırmaq"dan *f.is.*

YAZDIRMAQ icb. 1. *Yazmağa məcbur etmək, başqasına yazma işi gördürmək, başqası vəsítəsilə yazmaq. Məktub yazdırmaq. Şagirdlərə imla yazdırmaq.* – [Qurban] *kisəsinə cixarıb iki sahi molların ovcuna sıxaraq: – Al, həmşəri! Bayramqabağı yenə məktub yazdıracağam.* A.Şaiq. *Qtızın məktubundan qeyz-lənərək; Yanıqlı bir məktub yazdırırdı ona.* B.Vahabzadə. □ **Deyib (söyləyib) yazdırmaq** – dikte etmək.

2. Siyahiya daxil etdirmək. *Könüllü yazdırmaq. Əsgərliyə yazdırmaq.*

3. Başını bağladırmak. [Kərbəlayı Qubad:] *Bu saat pulu ver, yoxsa gedib bu saat notariüsə gətirrəm, evini yazdıraram.* Ü.Hacıbəyov.

YAZI¹ *is.* 1. *Yazmaq üçün tətbiq edilən qrafik işarələr sistemi; əlifba.* Ərəb yazılı. *Slavyan yazılı. Qot yazılı. Çin yazılı.* □ **Yazı ləvaziməti** – yazmaq üçün lazım olan şeylər: qələm, mürəkkəb, kağız və s. **Yazı masası (stolu)** – yazı işləri üçün xüsusi şəkildə düzəldilmiş stol. *Səlimnəz arvad yazı stolunun üstünə dağınık xirdəcə kağız parçalarına baxdı.* M.Hüseyn. **Yazı makinası** – yazı yazmaq üçün xüsusi sistemli maşın. **Yazı tax-**

tası – üzərində təbaşirlə yazmaq üçün enli qara lövhə. – *Divardakı yazı taxtasını, skamyaları, xəritəni görəndə bayaqki kazak yenidən bağrıdı: – Bu nadir? İ.Şıxlı.* // *Yazılmış şeyin zahiri görünüşü; xətt. Aydin yazılı. Qarışiq yazılı. Yazısı pis deyil.*

2. *Kağız ve ya başqa material üzərində yazılmış şeylər; xətt. Şəklin altındakı yazılar.* – *Səlim baş-başa düzülən daşların yazılarını oxumaqla Mehribana məlumat verərək əylənirdi.* S.Hüseyn. // *Hər hansı bir dövrə və xalqa aid yazılı abidələr. Orxon yazıları. Qədim albən yazıları. Qədim yazılar.*

3. *Savad, yazı-pozu, yazma qabiliyyəti. Yazı yaza bilmir.* – *Nə yar yazı bilir, yazib göndərəm;* *Nə deyən var o dildərə dərdimi.* Q.Zakir.

4. *Yazılmış hər hansı bir şey; əsər, məqale, mətn və s.* *Yazının mətnini hazırlamaq.* – [Zeynalın] *xüsusi yazılar və tərcümələrdən də mədəxili vardi.* S.Hüseyn.

5. *məc.* Bəxt, tale mənasında. *Əlimə almış sədəfli sazi;* *Fələk yazdı mənə belə bir yazi!* "Aşiq Qərib". *Əzəl başdan belə yazıldı yazi;* *Şirindi səhbəti, şirindi sazi.* Qurbani.

◊ **Yazı qaydaları** – düzgün yazma qaydaları; orfoqrafiya.

YAZI² *is. qəd.* Cöl, sehra, düzən. [Əhməd tacirbaşı:] ..*Bayazid yazısında yaxşı ceyranlar olur, göndər, onlardan vurub gətirsinlər, bizə ceyran kababı ver.* "Koroğlu". *Bu zəfilə, Qövsi, məni yazırlara salmaz;* *Gər mur dilin bilsə Süleymani-zəmanın.* Qövsi. // Cöl, eşik, bayır. *Bu bəzmi-xası-iünsidür, aramgahi-qüdsidür;* *Aç qapını, sal yazıya biganəni, biganəni.* Ə.Nəbatı.

YAZIB-OXUMAQ *f.* Oxu-yazı bilmek, oxuyub-yazmayı bacarmaq, savadlı olmaq.

YAZIB-POZMAQ *f. dan.* 1. *Yazı işləri ilə məşğul olmaq.* // Bir şey yazmaq. *Yazır-pozur Səbuhi; Qulaqları ssasdədir.* H.Hüseynzadə.

2. Bir şey haqqında götür-qoy etmək, fikirləşmək. *Qocalar dışünüüb yazib-pozdular.* M.Rahim.

YAZIB-YARATMAQ *f.* Əsər yazmaqla, əsər yaratmaqla, yazıçılıqla məşğul olmaq. M.F.Axundzadə XIX əsrda yazib-yaratmışdır.

YAZICI *sif. tex.* Yazan, qeyd edən. Yazıcı cihazlar. – *Yüklərin qiyməti və nasosun təzyiqi*

yazıcı cihazdakı iki qələmlə indikatorun diaq-ramı üzərinə yazılır. S.Quliyev.

YAZICI is. Bədii əsərlər yazan, ədəbi yaradıcılıqla məşğul olan adam. *İstedadlı yazıçı. Gənc yazıçı. Yazıçılar İttifaqı. – Məlum şeydir ki, alimlərimiz və söhrətlə yazıçılarımızın çoxu Bakıdairlər. C.Məmmədquluzade.. Heyfən ki, yazıçıları nalə və fəryadi sahibi-ixtiyarların və dadrəslərin qulaqlarına yetişməyibdir. F.Köçərli. Əgər yazıçı öz oxucu-sunu hayəcanlandırmırsa, o, yazıçı deyildir. C.Cabbarlı.*

YAZICILIQ is. Yazıçının sənəti, peşəsi. *Yazıçılıq istedadı. Yazıçılıq tacriübəsi. Yazıçılıq çox çətin, lakin şərəflə sənətdir. – Müəllimi Süleyman Saninin "Məktəb" jurnalında dərc olunan .. hekayələrini oxuyan Cəfərdə yazıçılıq həvəsi getdikcə daha da artırdı. M.Arif.*

YAZIXANA is. Dəftərxana, yazı işləri aparılan yer, otaq.

YAZIQ¹ sif. Dinc, sakit, fağır, aciz. *Yaziq adam. – Yaziq Ələsgəri oda salibdi; Fələk gözdən salib, o da salibdi. Aşıq Ələsgər. Gah müdürin acıqlı qaşqabağı; O sayaq qorxudub yaziq uşağı.. A.Səhəhet. Vəzirov yenə də aciz və yaziq bir görkəm alıb, boynunu yana sari əydi. M.Hüseyn. // İs. mənasında. [Əkinçi] Xanı görcək yaziq baş endirdi; Gör onu xan nə gunə dindirdi. S.Ə.Sırvani. Yazıqlar çəkildi bir az uzağa; Dözməzdi Ayışə bu ağır dağa. H.K.Sanili. // Acinacaqlı, zavallı, bədbəxt. Etmək olmaz səni agah könül halından; Yaziq ol kim, sənə könlün vərə səndən qafıl. Füzuli. [Tanrıverdi:] Yazıq Qurban, son qabrını öz əlinlə qazdin, – dedi. A.Şaiq. [Musa kişi:] Arvad, .. bu ətdən bir tika də o Həsənəlinin yetimlərinə göndər, yazıqdırlar. M.İbrahimov.*

□ **Yazıçı gəlmək** – rəhmi gəlmək, mərhə-mət etmək, halına acımaq, heyfi gəlmək. *Minim ona yaziğim gəlir. – Balaca quşcu-ğazlara yaziğin gələrsə, analarını buraxarsan.. S.S.Axundov. // İntonasiyadan asılı olaraq bəzən kinaya, etinasızlıq, istehza məqamında işlənir. Ay yaziq! – [Bəhram:] Bax, mənə nə deyir, yaziq! Sən nə ətsən, nə də balıq. A.Şaiq.*

YAZILMAQ *məch.* 1. Kağız və ya başqa material üzərində qrafik işarələr (hərflər, rəqəmlər və s.) cızılmaq. *Bayram bir vərəq kağızda salıqə ilə yazılmış tələbnaməni Rəhim bəyə uzatdı.* M.Hüseyin.

2. Bir şeyin yazılı mətni hazırlanmaq. *Bu elan Sədrəddin bəyin təhriki ilə yazılmışdı.* S.M.Qənizadə.

3. Bir şey haqqında yazılı məlumat verilmək. *Bu xüsusda yuxarınlara yazılmışdır.*

4. Ədəbi-bədii, elmi, müsiqi və s. əsərlər yaradılmaq. *Əlbəttə, bizim tarixi mündəricəli günlərimizin günəş kimi parlaq səhifələrinə aid cild-cild kitablar, saysız-hesabsız əsərlər yazılmışdır, yenə də yazılıcaqdır.* S.Rəhimov.

5. Bir teşkilata və s.-yə qəbul edilib adı dəftərə qeyd edilmək. *Dərnəyə yazılməq. Axşam kursuna yazılməq. Kluba yazılməq.* – Zorxanaya kim yazılısaydı, gərək hər gün oyuna gələydi. H.Sarabski. // Siyahıya alınmaq, qeyd edilmək, qeydə alınmaq.

6. *dan.* Müsadire edilmək üçün siyahıya alınmaq, başı bağlanmaq.

YAZIN *zərf* Yaz vaxtı, yaz zamanı, yazda, yaz mövsümündə.

YAZIPİŞİYİ *is.* Çölpişiyi.

YAZI-POZU *is.* 1. Yazı işləri. *Bunun da səbəbi odur ki, mən əhlə-savadam, yazı-pozi mənim gözümə ziyan eləyibdir.* C.Məmmədquluzadə.

2. Yazılı-oxumaq bacarığı; savad. [Məhməddəağ:] *Oğlunuz burada oxuyub yazıpozu biləcəkdir.* N.Nərimanov. [Şamama Cadu:] *İndi heç az-maz yazidan-pozudan başın çıxırmı?* Ə.Haqverdiyev. [Cavad:] *Mən bir kasib odunçuyam, yazı-pozi bilməyirəm.* B.Talibli.

3. *məc. dan.* Yazılmış şey; əsər, məqale və s. *Orada məni qonaq elədi və məndən soruşdu ki, yazidan-pozudan nəyin var?* C.Məmmədquluzadə. *Bəlkə gənclərdir, az-dan-çoxdan mənim yazı-pozungundan oxuyublar, həvəslənirlər?* – deyə düşündüm. S.Rəhimov.

YAZIS *is.* Yazma, yazılıma.

YAZIŞMA “Yazışmaq”*dan f.is.;* məktublaşma.

YAZIŞMAQ *qarş.* Bir-birinə məktub yazmaq, məktublaşmaq. *Biz onunla çoxdan yazışırıq. Oxularla yazışmaq. Dostlarla yazış-*

maq. – ..*Biz yazışa-yazışa (z.) aylar gəlib keçdi.* M.İbrahimov.

YAZQABAĞI *b a x yaz ağızı* (“yaz”da). Bu yazqabağı axşam necə iliq və necə də xoş idi. Ə.Əbülləsen.

YAZ-QİŞ *zərf* İlın bütün fəsillərində, hər zaman, həmişə, daim. *Kamalgilin kəndi yazqış başıqarlı Kəpəzin ətəklərində idi.* M.Rəzaluluzadə.

YAZLAMA *f.* 1. Yazı bir yerdə yaşamaq, keçirmək, qalmak.

2. *dan.* İstilər düşməmiş yüngül geyimək. *Cox tez yazlamışan.*

YAZLIQ *is.* 1. Yaz vaxtı, yaz çağları. *Cənnətin yazılığı, cəhənnəmin payızlığı.* (Ata sözü).

2. Yazda, baharda əkilen, yaxud yazda yetişən. *Yazlıq bugda.* – [Qarakış:] *Yoxsa biz bostan üçün, yazlıq əkin üçün ayırdığımız sahəyə su çatdırıbilməyəcəyik!* Ə.Əbülləsen.

YAZMA 1. “Yazmaq”*dan f.is.*

2. *sif.* Əl ilə yazılmış (*basma* – çap müqabili). *Yazma kitablar.*

YAZMAQ *f.* 1. Kağız və ya başqa material üzərində qrafik işarələr (hərflər, rəqəmlər və s.) cızımaq. *Hərflər yazmaq. Not yazmaq. Mürəkkabla yazmaq. Karandaşla yazmaq.*

Təbaşir lə lövhədə yazmaq. – Bir para uşaq-larda belə bir pis xasiyyət olur ki, əllərinə karandaş düşən kimi başlayırlar evin divarlarını yazmağa. C.Məmmədquluzadə. Bütün kənd Novruza müşərək kağız yazıb göndərdi. S.Rəhman. // Yazı işi ilə möşğul olmaq. Ər oxurmuş da, yazarmış da, anam! Ər deyil, mühlik azarmış da, anam! M.Ə.Sabir. // Hərfləri, sözləri və s.-ni cizmağı bacarmaq. *Uşaq artıq adını yazır.* // Yazı üçün yaramaqla. Karandaş yaxşı yazır. *Qələm pis yazır.*

2. Bir şeyin yazılı mətnini hazırlamaq. *Məktub yazmaq. Təliqə yazmaq. Ərizə yazmaq.*

3. Bir şey haqqında yazılı məlumat vermek; fikrini yazılı və ya mətbü şəkildə bildirmek, söyləmek, ifadə etmek. *Bu xüsusda məqalləmdə yazmışam. Ona yazın ki, tez gəlsin.* O xüsusda qəzetdə yazmaq lazımdır. – *Oxucularımızdan təvəqqəf edirəm ki, müxbirimizin Ordubad və Əylis barəsində yazdığını sözlərə bir qədər əhəmiyyət versinlər.* C.Məmmədquluzadə. [Rza bəy:] *Həzərat, vallah, sabah bunu mən qəzetəmdə yazaram.* Ü.Hacıbəyov. // Məktub vasitəsilə müraciət etmək, bildir-

mək, məktub göndərmək. Çoxdandır bizi yazmursan. Yoldaşları müntəzəm surətdə yazırlar. – [Mərcan bəy:] Ay kişi, kağızda da yazıbdır ki, sabah altıda gələcəyəm. Ü.Hacıbəyov.

4. Ədəbi-bədii, elmi, musiqi və s. əsərlər yaratmaq, təlif etmək. *Hekayə yazmaq. Poema yazmaq. Dissertasiya yazmaq. Kantata yazmaq. Opera yazmaq. Balet yazmaq.* – Bu qədri seirdə olmaz nəmək, vəli; Seyyid, ləbin havası ilə yazdı bir kitabi-ləziz. S.Ə.Şirvani. Hər gün bir yeni nəğmə, hər gün bir yeni ilham; *Yazaydim səhər-axşam.* M.Müşfiq. Ellərə güvəniyib yazaşa sonatkar; *İlham xəzinəsi tükənməz olar.* S.Vurğun. // Mətbatda iştirak (çıxış) etmək, öz əsərlərini hər hansı bir mətbatda dərc etdirmək. *O, qəzetə yazar. O, aktyorluqla bərabər arabir yazar.*

5. Bir təşkilata və s.-yə qəbul edib adını dəftərə qeyd etmək. // Siyahiya almaq, qeyd etmək, qeydə almaq. *On üç il bundan irlili evləri yanzanda Danabaş kəndinin tüstü çıxanı düz altı yüz əlli ikiyə çatmışdı.* C.Məmməd-quluzadə.

6. dan. Müsadirə etmək üçün siyahıya almaq, başını bağlamaq. *Cinayətkarın əmlakını yazdilar.*

YE “Y” hərfinin və bu hərfle işarə olunan samitin adı.

YEDDİ 1. say. Altıdan sonra gələn ədədin adı – 7. Yeddi dən üç çıxmaq. // Miqdarı yeddi. *Yeddi manat. Yeddi nəfər. Yeddi gün. – Dağda yol-iz yaxşıdır; Hər yan nərgiz, yaxşıdır; Yeddi fərsiz oğuldan; Bir fərli qız yaxşıdır.* (Bayati). Bir neçə il bundan əqdəm *Danabaş kəndində bir uşaq məktəbə gedən günüünü* nün sabahısı uşağın atasının yeddi geyunu bir gecənin içində çərlayıb ölüür. C.Məmməd-quluzadə.

2. is. **Yeddisi** şəklində – ölen şəxsin ölmənün yeddinci günü və həmin gün verilən ehsan. *Bu gün mərhumun yeddisidir. Ölünün yeddisini vermək.* – Mirza rayona çatanda anasının yeddisini vermişdilər, day başsağlığına gəlib-gedən də yox idi. İ.Şixli.

◊ **Yeddi arxa** – əcdad, əsil-nəsəb. [Məşədi Əhməd:] Ax, a zəlim oğlu! Əlbət bir də müsavat hökuməti geri qayıdır, sənin yeddi arxa döñənlərinəndə vuracağam. Ə.Haqverdiyev. **Yeddi qapı qonşu** – uzaq qonşu. *Hələ olur*

ki, qızlar da gətirir. *Yeddi qapı qonşuları bədxab elşir.* Mir Cəlal. **Yeddi qifil (möhür) altında olmaq (saxlanmaq)** – bərk-bərk gizlədilmək, bərk yerdə saxlanılmaq, tamamilə naməlum olmaq, heç keşə məlum və bəlli olmamaq. **Yeddi dərədən su gətirmək** – çəşdirmək, bir işi və ya məsələni daha da qaranlıqlaşdırmaq. **Yeddi iqlim** – dünya, aləm. *Eşitsəm gəlirsən, uçaram, inan; Pənbə buludlarla qucaqlaşaram;* Açıram köksüm yeddi iqlimə. X.Rza. **Yeddi göydə bir ulduzu olmamaq** – heç bir arxası, güvənəcəyi, adamı olmamaq. **Yeddisindən yetmişinə qədər** – yeddi yaşlı uşaqlardan tutmuş yetmiş yaşlı qocalaradək; hamı. *S.Vurğunu Azərbaycanda yeddisindən yetmişinə qədər hamı tanır.* **Bir dərədə yeddi yetim ilə qalmaq** – köməksiz, kimsəsiz olmaq. *Bir dərədə yeddi yetim ilə ac və susuz qalmamış ki!* Bəzim dövlətiniz dağilan və qurtaran dövlət deyil. İ.Musabeyov.

yeddi-yeddi zərf Hər dəfəsində, hər sıradə və s. yeddi olaraq. *Yeddi-yeddi sıralanmaq. Yeddi-yeddi ayırməq.* Nümayişçilər yeddi-yeddi gəlib keçidilər.

YEDDİARŞINLIQ sif. Uzunluğu yeddi arşın olan.

YEDDİAYLIQ sif. 1. Yeddi ay davam edən və ya etmiş. *Yeddiaylıq zəhmət. Yeddiaylıq ezamiyət.*

2. Yeddi ay yaşı olan. *Yeddiaylıq uşaq. Yeddiaylıq dayça.*

YEDDİBAŞLI sif. Yeddi başı (zirvəsi, təpəsi) olan.

YEDDİBUCAQLI sif. riyaz. Yeddi bucağı olan.

YEDDİDƏRQİQƏLİK sif. Yeddi dəqiqə davam edən və ya etmiş. *Yeddi dərqiqlik fasılə.*

YEDDİDILLİ sif. Yeddi dili olan. *Yeddi dilli uşaq qarmonu.*

YEDDİDÜYMƏLİK sif. Ölçüsü yeddi dymə olan. *Yeddi düməlik taxta.*

YEDDİİLLİK 1. sif. Yeddi il davam edən və ya etmiş. *Yeddiilik səyahət. Yeddiilik fəaliyyət.* // Yeddiilik bir müddəti nəzərdə tutan. *Yeddiilik plan.* // Yeddi il müddətində başa gələn. *Yeddiilik məktəb.* Onun yeddiilik təhsili vardi.

2. is. Təhsil müddəti yeddi il olan məktəb. *Yeddiilikdə oxumaq. Yeddiilliyi bitirmək.*

– [Bəhrəm] *Reyhandan elə arxayın idi ki, deyəsan, onu kütçələrindəki yeddiilliyyə yola salıb.* Mir Cəlal.

3. is. Yeddinci ildönümü. *Qələbənin yeddiilliğini qeyd etmək.*

YEDDİQARDAS is. Bir-birinin yanına düzülmüş kimi görünən yeddi kiçik ulduz. *Səhər öz taxtına döñəcəkindi; Yeddiqardaş belə söñəcəkindi.* M.Rahim.

YEDDİQAT(LI) sif. 1. Qatları yeddi olan. *Yeddiqat lay.*

2. Yeddimərtəbəli. *Yeddiqat evlər.*

3. məc. Çox, qalın, çıxqatlı. *Yeddiqat palṭar geymiş, yenə də işsüyür.*

YEDDİQÜLLƏLİ sif. Yeddi qülləsi olan. *Yeddiqülləli qala.*

YEDDİLƏMƏ “Yeddiləmək”dən f.is.

YEDDİLƏMƏK f. Yeddiyə çatdırmaq.

YEDDİLİK sif. Ölçüsü yeddi vahiddən ibarət olan, yaxud yeddi nömrəli. *Yeddlilik piltsa.* Yeddlilik şüşa. *Yeddlilik taxta.* – *Yeddlilik lampə işığında arıq bir qızın, heç nə ilə nəzəri cəlb etməyən uzunsov cöhrəsi meydana çıxdı.* Ö.Əbülləsən. // Yeddi xali olan. *Yeddlilik kart.* // is. Yeddi xali olan qumar kağızı. *Yeddliliyi at!*

YEDDİMETRLİK sif. Yeddi metr uzunluğunda olan, uzunluğu yeddi metr olan.

YEDDİMƏRTƏBƏ(Lİ) sif. Yeddi mərtəbəsi olan, yeddiqat. *Yeddimərtəbə ev. Yeddi-mərtəbə bina.*

YEDDİNCİ “Yeddi”dən sıra sayı. Yeddinci sıra. *Yeddinci nömrə. Həftənin yeddinci günü.* – [Teymur] *yeddinci sinfi bitirib, sənət məktəbinə girmiş, oranı da müvəffəqiyətlə bitirmişdi.* M.Hüseyn.

YEDDİYAŞAR sif. Yeddi yaşı olan. *Yeddiyaşar at.*

YEDDİYAŞ(LI) sif. Yeddi yaşı olan. *Yeddiyaşlı qız.*

YEDƏK is. 1. Heyvanı çəkib arxasında aparmaq üçün boynuna və ya boyundurوغuna bağlanan ip. *İnayı yedəyindən tutub çəkmək.* – *Hacı Rüstəm gəlib cəddinin payını istədi. Köç əqli etinə eləmədi. Atının yedəyindən tutub, alaçıqları bir-bir gəzdi.* Ö.Haqverdiyev.

□ **Yedəyə (yedəyinə) almaq** – ipindən tutub dalınca çəkmək; dalınca çəkib aparmaq. [Vəzir:] *Axırda atları yedəyimə alıb təpənin başına çıxdı!..* Çəmənzəminli. **Yedək ver-**

mək – atı və ya başqa heyvanı ipindən tutub dalınca çəkmək. *Kələ, öküza yedək vermək.*

2. Gəmini, qayığı sahilə, körpüyü bağlayan ip və ya zəncir. *Qayıq və gəmilərin yedəkləri dalğaların təsiri ilə gəhərələr, gəhərələr.*

□ **Yedək ipi** – bir gəminin, maşının digərini çəkib aparması üçün onlara bağlanan ip (buraz, kanat və s.). **Yedək gəmisi (maşını və s.)** – 1) başqa gəmiləri (maşınları) yedəyində aparan kişi (maşın və s.); 2) yedəkdə gedən gəmi (maşın və s.).

3. Motorlu maşına qoşulan yük arabası. *Avtomobilərin dərticisi gücündən səmərəli istifadə etmək üçün avtomobil zavodları avtomobil yedəkləri buraxır.* Ə.Cəfərov.

4. **Yedəyində** şəklində *zərf* – arxasında, dalısında, yedəyində tutaraq. *Kor Ali qulanlar da yedəyində tapdانا-tapdانا öz evinə gəldi.* “Koroğlu”. Nəzərəli hələ atını minməyib yedəyində çəkir. C.Məmmədquluzadə. Kəndi dolaşırıam yedəyimdə at; *İçimdə bir qüvvə əmr edir: yarat!* S.Vurğun.

◊ **Yedəyi əldən qoymamaq** məc. – bərk saxlamaq, əldən buraxmamaq, boş tutmamaq. [Namaz:] *Həsən kişiinin yedəyini əldən qoymur.* Ö.Haqverdiyev. **Yedəkdə qalmaq** – hadnından geridə qalmaq, axırıncı yeri tutmaq.

YEDƏKCİL sif. Yedəkdə getməyi sevən (qoşqa heyvanı haqqında).

YEDƏKCİ is. 1. Heyvanı yedəyə alan və ya qayığı yedəkdə çəkən adam.

2. Yedək maşının, traktora qoşulan maşında və s.-də işləyən adam.

YEDƏKCİLİK is. Yedəkcinin işi, vəzifəsi.

YEDƏKLƏMƏ “Yedəkləmek”dən f.is.

YEDƏKLƏMƏK f. 1. İpindən tutub öz arxasında çəkmək. *Atı yedəkləmək.* – *Bir azdan sonra bayın də atını yedəkləyib gətirdilər.* M.Hüseyn.

2. Əlindən tutub öz dalınca aparmaq. *Üçüncü-cüsu vaxtında müalicə etməyib göz ağrısından əbədi kor olmuş atasını yedəkləyirdi.* N.Nərimanov.

3. Bir yerindən tutub saxlamaq.

4. məc. dan. Bir işə qoşmaq, calamaq. *Uşaq bir az böyüyən kimi onu bir işlə yedəkləmək lazımdır.*

YEDƏKLƏNMƏ “Yedəklənmək”dən f.is.

YEDƏKLƏNMƏK *məch.* 1. Yedəyə alınmaq. // Cilovundan tutulmaq.

2. Bir yerindən tutulub saxlanmaq.

YEDƏKLƏTMƏ “Yedəklətmək”dən *f.is.*

YEDƏKLƏTMƏK *icb.* Yedəyə alırməq.

YEDƏKLİ *sif.* Bağlı, cilovlu, yedəkdə olan. *Yedəkli at.*

YEDİRİLMƏ “Yedirilmək”dən *f.is.*

YEDİRİLMƏK *məch.* Yem, yemək və s. verdirilmək; yedirdilmək.

YEDİRİMƏ “Yedirmək”dən *f.is.*

YEDİRİMƏK *f.* Bir başqasına yemək vermək, yeməkəmək etmək. [Qızılquşun] *balaları yumurtadan çıxınca ovladığı quşları öldürüüb qanını içər, sonra da qanı quşub balalarına yedirər.* A.Şaiq. *Fəqət bir hal [Murada] çox ağır gəlirdi: arvadının qazanıb onu yedirməklə bəsləməsi.* S. Hüseyin.

YEDİRTMƏ “Yedirtmək”dən *f.is.*

YEDİRTMƏK *icb.* 1. Yeməyə sövq və ya məcbur etmək; yedirmək.

2. Yemək vermək, yem vermək, dən vermək. *Heyvanları yedirtmək. Quşları yedirtmək. – Bizim Qızılı özümə alışdırmaq ümidi ilə hər gün nə qədər çörək yedirdimsə, yenə da alaçıdan çıxıb bir yana getdiyimi görürəcə .. böyüg səslə hürər, nəşəmi pozardı.* A.Şaiq.

3. Canina çəkdirmək, bir şeyi az-az bir şeyin içinde həll etdirmək. *Yagi xəmirə yedirtmək.*

YEDİZDİRİLMƏ “Yedizdirilmək”dən *f.is.*

YEDİZDİRİLMƏK *b a x* **yedirilmək.**

YEDİZDİRİMƏ “Yedizdirmək”dən *f.is.*

YEDİZDİRİMƏK *b a x* **yedirmək.** Nəbi burada Hacərlə dincəlir, onu savaşlardan salamat çıxardan Boz ata tumar verir, arpa əvəzinə kışmış yedizdirirdi. S.Rəhimov.

YEFRÉYTOR [alm. Gefreiter] Sıravi əsgərə verilən birinci hərbi rütbə və bu rütbəni daşıyan şəxs.

YEGAH *is. [fars.] mus.* Aşağı oktavanın birinci pilləsi.

YEGAN *is. [fars.]* Nərd oyununda – qoşa gələn təklər, cüt birlər.

YEGANƏ *is. [fars.]* Bir, bircə, tək, bir, yalnız, vahid. *Yeganə övlad. – İndi yeganə bir çarə varsa, o da müdara etmək və vaxt qazanmaqdan ibarətdir.* M.S.Ordubadi. *Oturmağa boş stulumuz olmadığından, qızlarım*

ayaq üstündə durub, yeganə pəncərəmizə söyklənmışdır. M.Hüseyn. Səmədin yeganə ümidi, istinadgahı Sultan idi. İ.Hüseyinov.

YEGANƏLİK *is.* Təklilik, vahidlilik,ancaq bir olma. *Urar ol həm yeganəlikdən dəm; Der ki: aləmdə hər nə var, mənəm.* Füzuli.

YEGÉR *is. [alm.]* 1. Ovçuluq təsərrüfatlarında ov haqqında qanuna nəzarət edən peşkar ovçu.

2. Bəzi ordularda xüsusi nişançı polklarında xidmət edən əsgər.

YEHAYE *is. dan.* 1. Ardı kəsilmədən iştaha ilə yemə (çoxları haqqında). *Yehaye başlandı.*

2. *məc.* Hərə bir tərəfdən yemə, mənim-səmə, dağıtma; kütləvi rüşvetxorluq.

YEXİDNA *is. zool.* 1. Avstraliyada yaşayışan kirpiyəbənzər heyvan.

2. Avstraliyada yaşayışan zəhərli ilan.

YEK *say [fars.] klas.* Bir (adətən bir sıra mürəkkəb sıfətlərin “bir”, “tək” mənasında olan birinci tərkib hissəsi; məs.: yekdil, yek-rəng).

YEKBƏYEK *zərf [fars.]: yekbəyek gəlmək* – üz-üzə gəlmək, müxalifət göstərmək, toqquşmaq, sözü düz gəlməmək. *Axi belə ağır bir zəmanəda böyüklərlə bu cür yekbəyek gəlmək yalnız ziyan gətirə bilər.* M. Hüseyin.

YEKCƏHƏT *sif. və zərf [fars.]* *yen yekcəhətəm təriqətimdə.* Füzuli. [Molla Veli:] *Hami yekdil, yekcəhət bu yolda qan təkməyə amadə olar.* Ə.Haqverdiyev. □ **Yekcəhət olmaq** köhn. – həmrəy olmaq, yekdil olmaq, bir olmaq, birləşmək. [Xanzadeler və bəyza-dələr] *birləşib, yekdil və yekcəhət olub, ümumi məsələlər irəli yetirmək əvəzinə neçə-neçə fırqəyə bölünüb bir-biri ilə büğz və ədavət baş-ladilar.* F.Köçərli.

YEKCƏHƏTLİK *is. köhn.* Həmrəylilik, həmfikirlilik, yekdillilik. *Sənə ancaq yekcəhətlik və yekdillik lazımdır [ki], revolyusiya edib ibudiyatdan nicat tapasən.* M.F.Axundzadə.

YEKCİNS *sif. [fars.]* *yen cins]* Eynicinsli, eyni cinsdən olan, eyni xarakterli, eyni keyfiyyətli, eyni tərkibli. *Yekcins cisim. Yekcins maddə.* // Xalis, saf, qatışıqlı olmayan.

YEK-DİGƏR *[fars.] köhn.* Bir-birini, bir-birinə, bir tərəf digər tərəfi (tərəfə). □ **Yek-digəri ilə** – bir-biri ilə.

YEKDİL *sif.* [fars.] Fikri, hissi, rəyi bir olan; həmrəy. *Yekdil qərar.* // Zərf mənəsində. [Mirzə Həsən:] Şura hökumətinin təkliflərini ürəkdən, yekdil, yekcəhət alqışlamalyıq. Ə.Haqverdiyev. □ **Yekdil olmaq** – fikri, rəyi, qərarı bir olmaq, həmrəy olmaq.

YEKDILLİK *is.* Fikir, rəy birliyi; həmrəylilik. *Yekdillik göstərmək.*

YEKƏ *sif.* 1. Həcmə, boyca, cüssəcə böyük, iri. *Yekə daş.* *Yekə ağac.* *Yekə bədən.* – *Yekə başın faydası yoxdur, içində beynin gərək.* (Ata. sözü). *Ətrafdakı hər şey Səmədin nəzərində qeyb oldu, təkcə Məmiş Əlləzəoglunun yekə .. gövdəsi gözləri öündə dəvəndi.* İ.Hüseynov.

2. *məc.* Yaşı, kamala çatmış, hər şeyi başa düşən. *Yekə oğlansan.* – [Asya Gülcöhrəye:] *Sən yekə qızsan. Elə seyləri başından çıxart.* *Sən hara, bazarın gedəsi hara..* Ü.Hacıbəyov.

◊ **Yekə yerdən danışmaq** – lovğalıq etmək, lovğa-lovğa danışaq. *Əlindəki badə olsun, saz olsun; Hərəkətin işvə olsun, naz olsun;* *Yekə yerdən danışmağın az olsun;* *Düşərsən bir dərin ah-vaya, Pəri!* Aşiq Məhəmməd bəy. **Başından yekə danışmaq** – yaşına, tutduğu mövqeyə, biliyinə yaraşmayan, uyğun olmayan sözlər danışmaq. *Tez ol!* *Çox danışma başından yekə;* *Yoxsa doğranarsan lap tikə-tika.* S.Vurğun.

yekə-yekə *zərf* Büyük-böyük, iri-iri. [Pərinisə ərinə:] ..*Eşşəyin üstə yekə-yekə cuvalar çatılmışdı.* C.Məmmədquluzadə.

◊ **Yekə-yekə danışmaq** – bax *başından yekə danışmaq* (“yekə”də). [Qarası:] *Mən ölüm Həsənəli, yekə-yekə danışma!* *Həyə sən kişi idin, bınəvə Süleyman bəyə vaxtında patron yetirə idin.* C.Məmmədquluzadə.

YEKƏBAŞ *sif.* 1. Başı böyük olan. *Yekə baş adam.*

2. *məc.* Çətin qanan, höcət, kənək; qaba, mərifətsiz adam. *Gör yekəbaş, gönüqlən axmaq, malumu nə günə salib!* Mir Cəlal.

YEKƏBAŞLI *bax* **yekəbaş** 1-ci mənənda.

YEKƏBAŞLIQ *is.* Qanmazlıq, qabalıq, kobulmuşluq.

YEKƏBİĞ(LI) *sif.* Bişleri yekə olan. *Sonra yekəbiyi, yoğunqarın bir fəhlə çıxıb danışdı.* Quantəmir.

YEKƏBURUN *sif.* Burnu yekə olan. *Yekəburun oğlan.*

YEKƏBUYNUZ(LU) *sif.* Buynuzları çox böyük olan, iribuyuzlu. *Yekəbuyuz özük, maral.*

YEKƏDALAQ(LI) *sif.* Dalağı şışmiş (xəstə).

YEKƏDIRNAQ(LI) *sif.* Dirnaqları çox iri, yaxud çox uzun olan.

YEKƏDİŞ(Lİ) *sif.* Dişləri çox iri olan.

YEKƏDODAQ *sif.* Dodaqları böyük, enli olan. *Yekədodaaq adam.*

YEKƏDÖŞ(LÜ) *sif.* Döşləri çox iri olan.

YEKƏXANA *sif.* Özünü hər kəsden yüksək sayan, lovğa, təkəbbürlü, başqasını bəyənməyən.

◊ **Yekəxana danışmaq** – bax *yekə-yekə danışmaq* (“yekə-yekə”də).

YEKƏXANALANMAQ *f.* Saymazyanlıq etmək, heç kəslə hesablaşmamaq, lovğalanmaq, özünü başqalarından yüksək tutmaq, təşəxxüslenmək, lovğa-lovğa danışmaq.

YEKƏXANALIQ *is.* Lovğalıq, təşəxxüs, özünü başqalarından yüksək tutma, başqalarını saymama. [Fərzəli:] *Bilmirəm heç sizə bu iddia, bu yekəxanaliq haradan belə gəlibdir.* S.Rəhimov.

YEKƏXANA-YEKƏXANA *bax* **yekə-yekə.**

◊ **Yekəxana-yekəxana danışmaq** – bax *yekə-yekə danışmaq* (“yekə-yekə”də).

YEKƏXANALANMA “Yekəxanalanmaq”-dan *f.is.*

YEKƏQANAD(LI) *sif.* Qanadları çox böyük olan.

YEKƏQARIN *sif.* 1. Qarnı çox yekə, iri olan. *Yekəqarin kişi.* – [Mirzə Həsən:] *O yekəqarın kulakla nə söhbət eləyirdin?* Ə.Haqverdiyev.

2. *məc.* Qarınqulu, doymaq bilməyən.

YEKƏQAS *sif.* 1. Qası enli və qalın olan, enliqəş (bax *qaş* 1-ci mənada). *Yekəqas adam.*

2. Qası böyük olan (bax *qaş* 2-ci mənada). [Oğlan:] *Yəni burada, siz buyuran, ən əla, yekəqas brilyant üzük .. vardır?* S.Rəhimov.

YEKƏQULAQ(LI) *sif.* Qulaqları çox böyük olan; palazqulaq.

YEKƏQUYRUQ *sif.* Quyruğu çox böyük olan; şələquyruq.

YEKƏLƏNDİRİLMƏ “Yekələndirilmək”-dən *f.is.*

YEKƏLƏNDİRİLMƏK *məc.* Yekə hala salınmaq; iriləşdirilmək.

YEKƏLƏNDİRİMƏ “Yekələndirmək”-dən *f.is.*

YEKƏLƏNDİRİMƏK *f.* Böyütmək, irileşdirmək.

YEKƏLƏNMƏ “Yekələnmək”-dən *f.is.*

YEKƏLƏNMƏK *f.* Yekə olmaq, iriləşmək. // Yaşa dolmaq, böyümek. *Uşaqlar daha yekələnilərlər.*

YEKƏLƏTMƏ “Yekələtmək”-dən *f.is.*

YEKƏLƏTMƏK *f.* Daha yekə etmək, daha da böyütmək.

YEKƏLİK *is.* 1. Yekə şeyin hali; irilik, həcmə böyüklük. *Daşın yekəliyi. Ayaqqabının yekəliyi. – Başın yekəliyi dövlətdir, ayağın yekəliyi neybət.* (Ata, sözü). *O yekəlkidə tayadan üç-dörd çengə ot çıxır.* M.Hüseyin. [Qədir:] *Mən yekəlkidə adamin diriliyini danırlar.* Mir Cəlal.

2. Bax **yekəxanılıq**. *Mərd olan al geysə, yekəlik bilməz; Namərd sılə geysə, xanlıq davalar.* Molla Cümə.

YEKƏLMƏ “Yekəlmək”-dən *f.is.*

YEKƏLMƏK *f.* Yekə olmaq, həcmə, boyca artmaq. *Bağda ağaclar lap yekəlmışdır. Qarnı yekəlmək.* // Böyümkən, yekələşmək. *Yaşar da ata-anasının və müləyim nənəsinin, bir də Səlimin məhəbbəti ilə boy atıb yekəlirdi.* S.Rəhimov.

2. *məc.* Qırurlanmaq, iftiخار etmek (çox vaxt “dağ boyda”, “dağ kimi” sözleri ilə). [Bazarbaşı:] *Mirzə canı, man Hacı ağamı görəndə inan ki, dağ boyda yekəlirəm.* P.Makulu.

YEKƏLTMƏ “Yekəltirmək”-dən *f.is.*

YEKƏLTMƏK *f.* 1. Böyütmək, irileşdirmək. // *məc.* Şişirtmək, böyütmək, yekə göstərmək. *Xirdə məsələni yekəltirmək lazım deyil.*

2. *məc.* Böyük tutmaq; qırṛəlenmək. *Özünü az yekəlt. – Aslan özü bilmədən özünü dartıb yekəltirmək istədi.* S.Rəhimov.

YEKƏPƏR *sif.* və *is.* Çox yekə, çox iri, cüssəcəç çox böyük. *Dəmirçioğlu baxdı ki, bu, bir yekəpər, kələ-kötür adamdı, üz-gözündən zəhm yağır.* “Koroğlu”. *Mən onların yekəpər köpəyini göstərib: – O dinsizlərin öhdəsindən bu imansız gələr!* dedim. M.Rzaquluzadə.

YEKƏPƏRLİK *is.* Yekəpər adəmin (heyvanın) hal və görünüşü.

YEKƏRAQ *sif. köhn.* Böyük təhər, bir qədər yekə, iri. // Çox yekə. *Hər kasın olsa başında yekəraq əmmamə;* *Görünür xəlqdə guya ki, odur əllamə.* S.Ə.Sirvani.

YEKƏSAQQAL *sif.* Saqqalı yekə olan. *Yekəsaqqal kişi.*

YEKƏYANAQ(LI) *sif.* Yanaqları çox yekə, etli olan.

YEKNƏSƏQ *sif. [fars.]* 1. Eyni ilə birbirine oxşayan, eyni terzdə, eyni şəkildə olan, eyni cür səslənən, bir-birindən qətiyyən ayrılmayan; yekrəng. ...*İçəridən Mehribanın yeknəsəq vəl səsi eşidildikdə Zeynalın sanki vücdudunu titrədi.* S.Hüseyin. *Hətta Atabay elə düşümündü ki, yekrəng və yeknəsəq libaslar da Atabayə xidmət edən qadınlar üçün xüsusi olaraq tikdirilmişdir.* M.S.Ordubadi.

2. *məc.* Usandırıcı, darıxdırıcı, biqdırıcı, cansixici. *Yeknəsəq iş.* – Kompressor stansiyasından gələn yeknəsəq gurultunun arası kəsilmirdi. M.Hüseyin. *O, çayxananın yeknəsəq, sakit və ölgün bir adılıklə damğalanmış həyatına hərəkət və canlılıq götirmiş müsəfirləri razi salmağa çalışır.* M.İbrahimov.

YEKNƏSƏQLİK *is.* Yeknəsəq şeyin hal və keyfiyyəti; yekrənglik. *Musiqinin yeknəsəqliyi.* *Həyatın yeknəsəqliyi.*

YEKPAY *zərf [fars.]* Aşıq havalarından biri. *Aşıq Səfər yekpay oxuyur.* *Yekpaydan sonra balabançı əyləşir.* Ə.Haqverdiyev.

YEKPARƏ *sif. [fars.]* 1. Tam, bütün, bütöv, bir parçadan ibaret olan; monolit. *Yekparə gaya.* – *Böyük daş parçalarından tikilmiş və ya yekparə (monolit) daşlardan qurulmuş qədim abidələrə meqallitin abidələr deyilir.* Ə.Salamzadə.

2. *məc.* Vahid, parçalanmaz, bütöv.

YEKRƏNG *sif. [fars.]* 1. Eyni rəngdə olan, rəngi bir olan, bir-birinə oxşayan.

2. Bir cür, eyni. *Mən yenə də, həmişə olğu kimi, ona sadə və yekrəng cavablar verdim.* M.S.Ordubadi.

3. *məc.* Cansixici, maraqsız, yeknəsəq. [İblis:] *Öylə yekrəng olaraq keçəsə həyat; Biqar insan, yaşamaqdan yorular.* H.Cavid. *Uşaqlıqdan qəlbimin dərinliklərində iz salmış yekrəng olmayan, o qiymətli və silinməz xatırələr!..* A.Şaiq.

YEKRƏNLİK *is.* 1. Yekrəng şeyin hal və keyfiyyəti. *Torpağın yekrəngliyi.*

2. *məc.* Cansıxılıq, maraqsızlıq, yeknəsəqlik. *Həyatın yekrəngliyi. Musiqinin yekrəngliyi.*

YEKSAN *sif.* [fars.] *klas.* Düz, bərabər, tən. *Onunçun var yalnız birca saadət; O saadət məhəbbətlə yeksandır.* A.Səhhət.

◊ Yer (torpaq, xak) ilə yeksan etmək – büsbütün dağıtmak, yerlə bir eləmək. *Mən sülhə səs verirəm; Qədim abidələri; Yerlə yeksan etməsin; Toplar bir an içində.* H.Hüseynzadə. **Yer (torpaq, xak) ilə yeksan olmaq** – tamamilə yixilib dağılmak, yerlə bir olmaq. *Bir deyən olmadı, ey xanəxərab; Məmləkət xak ilə yeksan oldu.* M.Ə.Sabir; // məhv olmaq. *Vallah, elə bəd dua elərəm ki, yerlə yeksan olarsan!* C.Məmmədquluzadə.

YEKSƏR *sif.* [fars.] Başdan-başa, bütün, hamı, tamam. *Sən o deyildinmi, edəndə qiyam; Səcdə edərdi sənə yekşər əvəm?* M.Ə.Sabir. [Şeyx Kəbir Sənəna:] *Cahil-arif, böyük-kicik yekşər; Səni özlər, sevər, pərəstiş edər.* H.Cavid. *İtirdi özünü soldatlar yekşər; Atıldı uçruma o dəmdə Əjdər.* H.K.Sanlı.

YEKTA *sif.* [fars.] köhn. Tayı-bərabəri olmayan, nadir, yegane, vahid.

YEKTƏRƏF *sif.* [fars.] *yek və ər.* təref] Birtərəfli, məhdud.

YEKUN *is. müh.* Bir neçə ədədin cəmindən əldə edilən say, hesabin məcmusu. // *məc.* Bir şeyin nəticəsi. *Xalq təsərrüfatı inkişafının yekunları. İşin yekunları.* □ **Yekun vurmaq** – 1) *bax yekunlaşdırmaq.* Gəlirin yekununu vurmaq; 2) son vermək, tamamlamaq. *Şəmsi yenə vaxtin azlığını xatırlayıb söhbətə cırıq dəftərnən məhkəmə quracağım!* – deyə yekun vurmağa çalıdı. M.Hüseyn. *Mən bu [Abbas əməli] təhkimçi ilə söhbətinə yekun vurmüşdüm.* İ.Hüseynov. **Yekun vurulmaq** – *bax yekunlaşdırılmaq.*

YEKUNLAŞDIRILMAQ *məch.* 1. Yekun vurulmaq, yekunu çıxarılmak, cəm edilib həsili əldə edilmək. *Həftənin axırında şərbafaların işlədiyi muzd və apardıqları nisə ayrı ayrı yekunlaşdırılır(di).* Ə.Thülbüləsən.

2. *məc.* Nəticə çıxarılmak, xülasə edilmək. *İclasda çıxış edənlərin mülahizələri yekunlaşdırıldı.*

YEKUNLAŞDIRMA “Yekunlaşdırmaq”-dan *f.is.*

YEKUNLAŞDIRMAQ *f.* 1. Ədədləri üstüste gələrək cəmini tapmaq, ümumi məbləği hesablamaq; cəmləşdirmək. *Gəlir cədvəlini yekunlaşdırmaq.*

2. *məc.* Nəticələrini müəyyənləşdirmək, ümumileşdirmək, ümumi nəticə çıxarmaq. “*Ölülər*” C.Məmmədquluzadənin *din, mövhumat və feodal həyat tarzı əleyhinə mübarizəsinə aks etdirən və bu mübarizəni yekunlaşdırın bir əsərdir.* M.Ibrahimov.

YEKVÜCUD *sif.* [fars.] köhn. kit. Vahid, bir, yekparə. *Mənə qarşı hər bir hədyan söyləyəcəklərsa söyləsinlər, lakin məni bəhanə edib də, yekdil və yekvücud olması lazımlı gələn millətimizin içinqə qarağagli və bakılı kimi fitnəngiz məsələlər salmasınlar.* Ü.Hacıbəyov.

YEL¹ *is.* 1. Külök. *Yaman yel əsir. İsti yel. Bu gün bərk yel var. – Şirmayı telə işlər; Dəyirman yelə işlər; Heç nəşərin başına; Gəlməsin belə işlər.* (Bayati). *Müştəqdirdən gözünə aləmin gözü;* *Yel atar çarqatın, açılar üzü.* Q.Zakir. □ **Yel vurmaq** – külökdən xarab olmaq, azar döymək, zaval vurmaq. *Bu il bitkiləri yel vurmusdur.* **Yelə vermek** – 1) qurumaq, yaxud iyi, tozu getmək üçün havaya vermek. *Paltarları yelə vermek.* *Yorğan-döşəyi yelə vermek;* 2) sovrurmaq. *Sünbülli yela verib dənini samandan ayırmak;* 3) *məc.* israf etmə, dağıtmak, puça çıxarmaq; bada vermek. *Bütün varını yelə vermek.* *Ömrüümüzün altı illik gül tacını yelə verən;* *Darılfünün nə öyrədir, səfələtdir maarifimiz.* Şəhriyar.

2. Mədə ve bağırıqlarda əmələ gələn qaz.

3. *məc.* İtilik, sürət mənasında (adətən tərkiblərdə). *Uzaqlaşan kimi atların yeli öz-özünə yatdı.* S.Rəhimov. *Haydi, minib belinə yel gedisi atların;* *Yerdə, göydə, dənizdə oy-nasın qanadların.* M.Müşfiq. □ **Yel atına minmək** – iti yerimək, yeyin yerimək. **Yel kimi, yeltək** – çox sürətli, çox iti. *Yel kimi qaçmaq.* – *Oğlan atın üstünə minib, onu mahmızladı.* *At yel kimi uçurdu.* (Nağıl). *Döñübürdür gənc Osman qanadlı quşa;* *Yel kimi durmaşır o, dik yoxuşa.* H.K.Sanlı. *Qiyy vurub tərlənim yeltək keçəndə;* *Bir vəlvələ dişür hər yana, dağlar!* S.Vurğun. **Yel kimi gəzmək** – veyillənmək, boş-boş gəzmək, avaralanmaq.

*Hərzədir yel kibi gəzmək, nə bitər avarədən?
Nəsimi.*

◊ İçində yel gəzib, yengələr oynamaq – bax **yerində yellər əsmək.** İş belə gedərsə, *Gəray ağanın Qarabağ düzənlərindəki mali-kanısı, Şuşa şəhərindəki üçmərtəbəli imarəti də xaraba qalacaq, sökülib-tökülcək, içində yel gəzib, yengələr oynayacaqdır.* S.Rəhimov. **Yel olub yanından (yanımdan) öta də bil-məz** – hədəyən qarşı cavab ifadəsi. [İmam-qulu:] *Sən ölsən, heç yel də olub yanından öta bilməsən.* N.Vəzirov. **Yerində yellər əsmək** – nam və nişanı qalmamaq, məhv olmaq.

YEL² is. Revmatizm xəstəliyinin xalq arasında adı. *Qızclarımı yel tutub. – Əl-ayağımı yel tutan xəstəni isə Qalaya (Pirvəro) aparardılar.* H.Sarabski.

YELAPARDI is. məh. 1. Sac üstündə bişirilən nazik, yağılı yuxa. *Yelapardını sac üzərində bişirərlər.*

2. Çox yüngül, nazik şey haqqında. *Bu çit lap yelapardı çıtdır.*

YELAYAQ(LI) sif. Yeyin yeriyən, çox iti gedən. *Çəkirlər əllərimi qupquru damardamar; Ey uzunsaq rəssamlar, yelayaq foto-qraflar.* S.Rüstəm.

YELBEYİN sif. və is. Başıboş, axmaq, gic, sefəh; yüngül. *Yelbeyin adam. – Birisi ona övliyi, o birisi ona yelbeyin, birisi ona əzim, o birisi ona vəzir, birisi ona ağıllı, o birisi ona tamam dolı adını verirdi.* S.Rəhimov.

YELBEYİNCƏSİNƏ zərf Yelbeyin adama yaraşan bir tərzdə; axmaqcasına, səfəhcəsinə. *Yelbeyincəsinə hərəkət etmək.*

YELBEYİNLİK is. Başıboşluq, giçlik, axmaqlıq, səfəhlik, yüngüllük, axmaqcasına hərəkət. *Yelbeyinlik etmək.*

YELBƏ is. zool. Çox iti yeriyən balaca köçəri quş. *Dağa yelbə nə lazım; Girər qəlbə, nə lazım; Ağacda bar olmasa; Ona səlbə nə lazım.* (Bayati). □ **Yelbə kimi** – çox iti, çox tez, çox yeyin. *Yelbə kimi getmək. Bu at yelbə kimi qaçıır.*

YELBİZ is. məh. Qadın saçı.

YELBİZLƏMƏ “Yelbizləmək”dən f.is.

YELBİZLƏMƏK f. məh. Yelbizində yaşımaq, saçından yapışmaq.

YELBİZLƏNMƏ “Yelbizlənmək”dən f.is.

YELBİZLƏNMƏK məch. məh. Yelbizindən tutulmaq, saçından tutulmaq.

YELCÖVÜZÜ is. Təbabətdə, ətriyyat işlərində, yaxud ədviviyyə kimi işlənən bitki meyvəsi.

YELÇƏKƏN is. 1. Qapalı binada qarşı-qarşıya olan açıq yerlərdən gələn hava cərə-yani. *Yelçəkəndə oturmaq. Bura yaman yelçəkəndir.*

2. Qapalı binanın havasını dəyişdirmək üçün qırğu; ventilasiya, ventilator. *Yelçəkən xarab olub, işləmir.*

YELÇÖPÜ is. məh. Çiçəksiz bir bitki adı.

YELDA 1. is. [Fars.] klas. şair. Dekabr ayının 21-na təsadüf edən ən uzun gecə (çox vaxt “şəbi-yelda – yelda gecəsi” tərkibində işlənir). *İldə bir yelda gəlir ayının rəsmidəhrə; Bu nə yeldadir gəzir ayın yanınca müttəsil?* Q.Zakir. *Dilqəməm, qarşında çıxdi xuraman; Bir şəbi-yeldədə bir mahitanban.* Aşiq Dilqəm.

YELDƏYİRMANI is. Küleyin hərəkətə gətirdiyi pərlər vasitəsilə işləyən dəyirman. *Arxa planda su quyusu üstündə hərəkətsiz dayanmış yeldəyirmani.* Ə.Məmmədxanlı.

YELƏK is. 1. Lələk.

2. məh. Oxun baş tərəfinin enli hissəsi. *Oxun yeləyi olmayanda yerə tez düşər.* Xəstə Qasımlı.

3. məh. Qolsuz gödək paltar.

YELƏKLİ sif. Yeləyi olan.

YELƏKSİZ sif. Yeləyi olmayan. *Bir iyidin dünya vari olmasa; Yeləksiz ox kimi çovar deyərlər.* Xəstə Qasımlı.

YELƏN is. Haşıyə, qıraq, kənar. *Xalça yeləni. Yeləni göy kəlağayı.* – *Asıl evlərin divarlarından; Yeləni çıçəkli, güllü xalilar.* O.Sarıvellı. // Bütöv bir parçanın qıraqına çəkilən başqa bir parça; calaq. *Yorğan yeləni.*

□ **Yelən vermək** – qıraqına calaq salmaq. **Yelən qoymaç** – kağızı yazanda dörd kənarını yazmayıb ağ qoymaç. **Yelən çıxmaç** – haşıyə çıxməq.

YELƏNCİRİ is. Varəncir, badəncir.

YELƏNLİ sif. Yeləni olan, haşıyeli.

YELƏNSİZ sif. Yeləni olmayan, haşıyəsiz.

YELĞƏ is. məh. 1. Qadın saçı.

2. At yahı.

YELİN is. Məməli heyvanlarda süd yiğilan (süd vəziləri və məmələri yerləşən) orqan. *Bu inəyin yelinində süd çıxdır.* – *Salxim-salxım olacaqdır ağ üzümü tənəklərin; Yelin-ləri dolacaqdır yenə sağnal inaklərin.* S.Vurğun. *Yelini südlə dolu qoyunlar ağıllardakı qızuların maləsməsini eşitdikcə daha yanlılı bir səslə onlara hay verərək, yatağa çatmağa tələsirdi.* M.İbrahimov. □ **Yelin salmaq** – yelini böyümək (doğmağa bir neçə gün qalmış heyvanın). *Boz inək yelin salıb.* **Qızıl (qırmızı) yelin** – boğaz inek. [Qədim:] *Xırda, bir sən o qırmızı yelini görürsənmi?* S.Rəhimov.

YELİNLƏMƏ “Yelinləmək”dən *f.is.*

YELİNLƏMƏK f. Yelini südlə dolmaq. *İnəklər naxırdan qaydırınca yelinləyir.* // *Doğmağa yaxın heyvanın yelini böyümək, südlə dolmaq. İnək yelinləyib, bu gün-sabah doğa-caq.*

YELİNSOY is. *məh.* Məməli heyvanlarda yelin xəstəliyi.

YELKƏN is. 1. Dor ağacına bənd edilən və içine yel dolduğu zaman gəmini, qayığı hərəkət etdirən xüsusi biçimli qalın, möhkəm bez parçası. *Gəminin yelkənlərini açmaq, yiğmaq.* □ **Yelkən açmaq (qaldırmaq)** – yelkənləri açıb hərəkət etmək, yola düşmək. *Dərvish olan gedər, gəzər dərində; Yelkən açar dayazlarda, dərində.* Aşıq Ələsgər. **Yelkən gəmisi** – yelkənlə hərəkət edən (motorsuz) gəmi (qayıq). **Yelkən çəkmək** – bax yelkən açmaq. *Tez olun, yelkən çəkin, düşək yola.* **Yelkənləri endirmək** – hərəkət edən gəminin sürətini azaltmaq və ya saxlamaq.

2. Üstünə tut ve b. xırda meyvələri çırpmaq üçün iri bez parçası. *Tutu yelkənə çırpmamaq.*

3. Badban, çərpələng. *Yelkən uçurtmaq.*

◊ **Yelkəni suya salmaq (vermək)** – təslim olmaq.

YELKƏNLİ *sif.* Yelkəni olan, yelkənlə hərəkət etdirilən. *Yelkənlə gəmi.* – *Dənizdə gəzişən ağ yelkənlə qayıqlar nəzəri cəlb edirdi.* S.Hüseyn. *Yelkənlə gəmitək üzür göydə Ay; Qaraqoyunludan keçən Əyriçay;* Əks edir köksündə güzgütək onu. H.K.Sanlı. *Sahil boyu düzülmüş fənərlərin əksi dənizdə gəzən yelkənlə qayıqları işiqlandırdı.* S.Rəhman.

YELKƏNSİZ *sif.* Yelkəni olmayan. *Mənsiz kətan, kəndir verməz zəmilər; Çadırsız, yelkənsiz (z.) qalar gəmilər.* A.Səhhət.

YELQOVAN¹ is. 1. *bot.* Toxumu külək vəsitəsilə uzaqlara aparılıb, orada tökülen bir bitki və onun dəni; süpürüm. *Həsi və o biri rəncəbərlər xırmandı eşələnir, saman içindən yelqovanları çıxarırlırlar.* S.Rəhimov.

2. *məc.* Fikrində və işində sabit olmayan adam haqqında. *Yelqovanın biridir, onun sözüne etibar yoxdur.*

YELQOVAN² is. 1. Uzun ağacın başına bənd edilmişək və küləyin əsidiyi tərəfə çevrilərək onun istiqamətini göstərən dəmir lövhəcik və s.

2. *dan.* Saatin, dəqiqlieri göstərən uzun əqrəbi.

YELLƏDİLMƏ “Yellədilmək”dən *f.is.*

YELLƏDİLMƏK “Yellətmək”dən *məch.*

YELLƏMƏ “Yelləmək”dən *f.is.*

YELLƏMƏK f. 1. Sərinləmək üçün bir şeylə havanı hərəkətə getirmək, hava cərəyanı yaratmaq. *Yelpicə üzünü yelləmək.* – *Rüstəm kişi hırsından şapkasını çıxardı, üzünü yellədi.* M.İbrahimov.

2. Odu, ocağı alışdırmaq, kömürü közərtmək üçün üzərində havanı bir şeylə hərəkətə getirmək, yel vermək; körüklemək. *Manqalı yelləmək.*

3. Yırğalamaq, tərətmək, silkələmək, əsdirmək, yaxud itələmək, itələyərək o yanabu yana hərəkət etdirmək. *Layla-layla deyə çəkər keşiyin; Min məhabbatla yelləyər beşiyin.* M.Ə.Sabir. *Bürcəliyev də Kərimqulu kişi kimi qaralıdı, əllərini kənara yellədi.* S.Rəhimov. *Rüstəm kişi .. paltosunun ətəyini yelləyə-yelləyə (z.) özünü maarif idarəsindən çölsə atdı.* M.İbrahimov.

4. Sürüb aparmaq. *Dan yerinə şəfəq düşməsdü, malları yellədim, gün çıxar-çıxmaz evə goldim.* A.Divanbəyoglu.

5. Yelə vermək, tozunu çırpmamaq. *Palazı yelləmək.* // Sovurmaq.

6. *məc. dan.* Bir işə təhrik etmək; qızışdırmaq.

YELLƏNCƏK is. Ağac будагından və ya bir yerdən asılmış müvəzəti qalın kəndirlərin ucuna bənd edilmiş oturacağı olan yellənmə qurğusunu; salıncaq, uçuncaq. *Oğlan-qızla dolu uçuncaqlar, yelləncəklər havada fırlanırdı.*

S.Rəhimov. *Qızlar isə tək-tək yelləncəyə minir, havalanırdı.* Ə.Əbülləhəsən.

YELLƏNCƏKLİ *sif.* Yelləncəyi olan, yellənmək üçün qurğusu olan.

YELLƏNDİRİLMƏ “Yelləndirilmək”dən *fis.*

YELLƏNDİRİLMƏK *məch.* 1. Yelin təsiri ilə hərəkətə gətirilmək.

2. *məc. dan.* Bir işə təhrik edilmək; qızışdırılmaq.

YELLƏNDİRİRMƏ “Yelləndirmək”dən *fis.*

YELLƏNDİRİMƏK *f.* 1. Terpotmək, əsdirmək, o yan-bu yana hərəkət etdirmək, yırğalandırmaq, dalgalandırmaq. *Yel ağacları yelləndirir. – Külək vurdुqca Tellinin qıygacı örtdüyü çadrasını yelləndirirdi.* S.Hüseyn.

2. *məc. dan.* Bir işə təhrik etmək; qızışdırmaq.

YELLƏNMƏ “Yellənmək”dən *fis.* *Çar təbəələri və çar himayəsində olanların qapılarda çar bayraqlarının yellənməsi konsulun Təbrizə daxil olmasına bildirdi.* M.S.Ordubadı.

YELLƏNMƏK *f.* 1. Yelləncəyə minib o yan-bu yana hərəkət etmək. *Yelləncəkdə yellənmək.*

2. Tərpənmək, yırğalanmaq. *Beşik baxmaz heç bir kəsə; Qulaq verir gələn səsə; Nənə bir nəgmə söyləsə; Yel olur, yellənir beşik.* Ə.Cavad. // *Dalgalanmaq, əsmək. [Qızıl Ordu-nun] başı üstündə həqiqi azadlığın əbədi rəmzi olan qızıl bayraqlar yellənirdi.* M.İbrahimov.

3. *məc.* Avaralanmaq, veyllənmək, boşbos gəzmək. *Bikar-bikar yellənib gəzir.*

4. *Yel buraxmaq.*

◊ **Yellənib uçmaq** – ruhlanmaq, bir yerə getməye can atmaq. [Şərəfnisə xanım Şahbaz bəyə:] *Firəng qızları başlarına örtən təsəkkür mənə lazım deyil, al Parijdə onların başlarına ört ki, Qarabağdan onların havasına yellənib uçursan.* M.F.Axundzadə.

yellənə-yellənə *zərf* 1. *Yellənerək, dalgalanaraq. Sürəkdən qurtarmış körpə maralşək; Saçları dağınmış, əlində ətək; Yellənə-yellənə gəlir qaçaraq.* H.K.Sanlı. *Qızın saçları, uzun höküklərlə topuğa sari; Yellənə-yellənə dalgalanırdı.* S.Vurğun. *Qara kişi artıq dayanmadı, ətəkləri yellənə-yellənə idarədən çıxdı.* Ə.Əbülləhəsən.

2. *məc.* Nazlana-nazlana, əzilə-əzilə, naz-qəməz ilə. *Yellənə-yellənə gələn yar.*

YELLƏNTİ *is. məh.* Yüngül yel. *İlin .. ən isti və ən odlu vaxtı idi. Nə bir kölgə, nə də .. bir yellənti vardi.* Ə.Əbülləhəsən.

YELLƏTMƏ “Yellətmək”dən *fis.*

YELLƏTMƏK *icb.* Yellənməyə məcbur etmək; yelləndirmək. *Çay aşağı getmərəm; Çadramı yellətmərəm; Xoruzgöz oğlan gərək; Dul kişiya getmərəm.* (Bayati). *Qaragöz tez künçə qaçıb ucları alaçığın iki tarəfində bərkidilib asılmış balaca nənnini yellədi.* M.İbrahimov. *Əsan külək Gülsənin saçlarına siğal çəkir, güllü-çiçəkli paltarını yellədirdi.* Ə.Vəliyev.

YELLİ¹ *sif.* 1. Küləkli. *Yelli hava. Yelli bir gün.*

2. *məc. dan.* Hirsli, tünd, tez qızan. *Yelli adam.*

3. *zərf* Bərk, iti, şiddetli. *Oğlan cox yelli gəlir. – Kabinetin qapısı bir qədər yelli açıldı..* S.Rəhimov.

YELLİ² *sif. dan.* Yel xəstəliyi olan; revmatik. *Yelli qıçalar.*

YELMAR *is.* Çox iti gedən sarı-qırmızı rəngdə zəhərili ilan.

YELPAZƏ *b ax yelpik.* Balkonun iki tərəfində duran xidmətçilər tavandan asılmış böyük yelpazəyə hərəkət verir. M.S.Ordubadi. // *Yelpik kimi açılıb qapanan. Qadir .. günün batlığı yerdə yelpazə kimi açılıb göyün bir bucağını tutan qızılı şəfəqlərə diqqət etdi.* Ə.Əbülləhəsən.

YELPAZƏLƏMƏ “Yelpazələmək”dən *fis.*

YELPAZƏLƏMƏK *f.* Yelpazə ilə yelləmək; yelpikləmək.

2. *məc.* Oxsamaq, nəşənləndirmək. *Arabir qulaqlarımıza çarpan müsiqidər fisiltular qəlbimizi yelpazələyərək, bizdə nə qədər xoş təsir və canlı duygular oyadır.* A.Şaiq.

YELPAZƏLƏNMƏ “Yelpazələnmək”dən *fis.*

YELPAZƏLƏNMƏK *məch.* Özünü yelpaze ilə yelləmək, özünü yelpikləmək.

YELPƏNƏK *məh.* Xiyar. *Ağzı bir çuval, boynu şam piyi; Başı gərmək, burnu yelpənək.* Ü.Hacıbəyov.

YELPİK *is.* Sərinlik, yaxud ocağı alışdırmaq üçün yelletməklə havanı hərəkətə

götirən alət. *Qatlama yelpik. Düz yelpik. Yel-piklə üzünü yellə. Ocağı yelpiklə yelləmək.* – İki qız [şahin] başı üstündə oturub tovuz quşu qanadından qayrılmış yelpiklə onu yel-pikləyirdi. M.S.Ordubadi.

YELPIKLƏMƏ “Yelpikləmək”dən *f.is.*

YELPIKLƏMƏK *f.* Yelpiklə yelləmək, yelpiklə yelləyib sərinlik yaratmaq. [Sarı] bir an içində yelpikləyib kömüri közərtdi və samovara od saldı. S.Rəhimov.

YELPIKLƏNMƏ “Yelpiklənmək”dən *f.is.*

YELPIKLƏNMƏK *1. qayıd.* Sərinlənmək üçün özünü yelpiklə yelləmək.

2. *məch.* Yelpiklə yellənmək.

YELPIKLƏTMƏ “Yelpiklətmək”dən *f.is.*

YELPIKLƏTMƏK *icb.* Yelpiklə sərinlət-mək.

YELPİKŞƏKILLİ *sif.* Yelpik şəklində olan.

YELPİKVARİ *sif.* Yelpiyə oxşayan, yelpik şəklində olan, yaxud yelpik kimi açılıb bükülən.

YELPİNC, YELPİC *bax yelpik.* Yelləyir körpə ağaclar bizi yelpic sağayı. S.Rüstəm. Günsəs yerləri atib gedərkən, üfüqlərdə sarı bir yelpic kimi açılmış şüalarını yüksərkən mən onu düşünərdim. Ə.Məmmədxanlı.

YELSUYU *is. məh.* Yerdən çıxan isti mineral suların xalq arasında adı.

YELTƏNMƏK *f. dan.* Çalışmaq, can atmaq. Əlindən .. iş gəlməyən bu adam .. dərs verməyə yeltəndisə də, ondan da bir şey çıxmadi. S.Rəhman.

YEM *is.* 1. Heyvanlara verilən yeyəcək (arpa, ot, saman və s.). *Qidalı yemlər. Şirəli yem. Siloslanmış yem.* – *Qara atlari tövfləyə çəkib yem verdi.* (Nağıl). *Yem gətirib yoxsa sizə verməyə? Ya ki gəlib bir quru dindirməyə?* A.Səhhət. *Kişi axurda yem yeyən atlarını göstərib fəxr edirdi.* Mir Cəlal. // Quşlara verilən dən və s. *Toyuqlara yem vermək. Quş yemi.*

2. Quş və heyvanı cəlb etmək üçün tələyə, cələye, duzağa qoyulan yeyəcək şey. *Tələ yemi.* □ **Bahq yemi** – qarmağa taxılan soxul-can və s.

3. *məh., xüs.* Əl üsulu ilə daş çıxararkən pazla daşın arasına qoyulan quru ot.

◊ **Yemi artıq düşmək** – qdurmaq, hə-dini azmaq.

YEMÇİ *is.* Kolxozda, sovxoza heyvanlara yem vermək və ya yem hazırlamaqla məş-gül olan işçi.

YEMCİLİK *is.* Heyvanlar üçün yem hazırlamaqla məşgül olma, yem yetişdirmə işi. // *Sif. mənasında.*

YEMDOĞRAYAN *is. xüs.* Heyvanlara ve-rilöcək yemi doğrayan maşın.

YEMƏ “Yemək”dən *f.is.*

YEMƏK *f.* 1. Qida qəbul etmək, ağızda çeynəyib udmaq. *Xörək yemək. Meyva yemək.* – *Yeyərsən qaz ətinin, görərsən ləzzətinin.* (Ata. sözü). *Xudayar bəy yeyib qarnı tox, .. arxayın və rahat uzamb yatdı.* C.Məmmədquluzadə. [Mirzığa] ata və anası ilə bir evdə yaşayır, bir süfrədə yemək yeyir, onlarla bərabər yatıb-dururdu. S.Hüseyn. // *İs. mənasında.* İnsanın müəyyən vaxtlarda yediyi şey; taam, xörək. *Yemək yemisinizmi?* Hələ yemək yeməmişik. *Sabah yeməyi (səhər yeyilən şey).* Axşam yeməyi (axşam yeyilən şey, şam). – *Heç düşünməz nədir yemək, uyqu;* Gecə ulduzla, Aylı söhbət edər; Düşünür daima sabaha qədər. H.Cavid. □ **Yemək masası (stol)** – üstündə yemək yeyilən stol. *Usta əlindəki gül dəstəsinə yemək masasının üstünü atdı.* M.Hüseyn. **Yemək otağı** – yemək yeyilen otaq, yemək yeyilmək üçün ayrılmış otaq. Zeynal genis bir şüşəbəndi keçib yemək odasına girdi. S.Hüseyn. *Yemək otağına süküt çökümsüdü.* Arabir çay içənlərin marçılısı eşidilirdi. Ə.Vəliyev.

2. Yemek, ruzi. [Qatama] *Qanqın şimalına doğru yürüyərək har yerdə sehr göstərib yeməyini təmin edirdi.* Çəmənzəminli.

3. *dan.* Sancaq, dişləmək. *Qollarımı baş-dan-başa ağcaqanad yeyib.*

4. Aşındırmak, oymaq, dağıtmak. *Su sahili yeyib dağıdır.* Dəmiri pas yeyir. *Qələvi dəriyə aşındırıcı təsir edir, onu yeyir.* // *Gəmirərək, içindən yeyərək xarab etmek, korlamaq, poz-maq, dağıtmak.* Xalçanı güvə yeyib. *Meyvə-ləri qurd yeyib.*

5. *məc.* Üzmək, eldən salmaq, rahat burax-mamaq. *Xəstəlik bədənini yeyir.* – *Yad gördü, dedi məni;* Dərd oydu, yedi məni; Vəfəsizə sərr verdim; Aləmə dedi məni. (Bayati). *Şamil ali təhsilini bitirib gəlinəcə təhsil də onu yeyib bitirmişdi.* A.Şaiq.

6. məc. dan. Heç bir imkan verməmək, dözülməz şərait yaratmaq, gözümçixdıya salmaq, yaşamağa, çalışmağa qoymamaq. // **məc.** Yox etmək, məhv etmək. *Naçalnik elə bir halətdə mənim üzümə baxırdı ki, deyirdim, bu saat məni yeyəcək.* C.Məmmədquluzadə. [Qacar:] *Cox da tərifləmə mənə vətəni; Bu qılınca olmasa, yeyərlər məni.* S.Vurğun. *Elə bil ev qurd olub* [Durnani] *yemək istəyirdi.* Ə.Vəliyev. // Məhv etmək, qırıb tökmək. *Çəvirkə taxılı yedi.*

7. məc. dan. Həyasiycasına mənimsemək, alıb verməmək. *Özgənin malını yemək.* – *Dəstədə olan adamların biri Mir Qasımdır ki, doğma bacısı Səkinənin malını yemək qəsdi ilə saxta kağız düzəltmişdi.* C.Məmmədquluzadə. [Məşədi İbad:] ..*Özü də hələ mənim beş min manat pulumu yeyibdir.* Ü.Hacıbəyov.

8. məc. dan. Məruz qalmاق, uğramaq. *Sılla yemək.* Kötək yemək. – *Molla əvvəlcə vermək istəmədi, bir neçə aynalı dürtməsi yeyəndən sonra, sandığın ağzını açdı.* "Qaçaq Nəbi". *Yarəb, ol qəməzən oxun bin yerdən artıq yemisəm.* Nəsimi. *Əhməd onu təhdid və təqib edirdi. Sağ böyründən bir qurşun yemişdi.* A.Şaiq. // **məc.** Dözmək, dözərək cavab verməmək. *Daşdamiroğlunun ayağına getməyi, hörmət görmək* əvəzinə onun ağır sözlərini yeməyi *Muqim bəyə çox ağır gəlirdi.* S.Rəhimov.

9. Bir sıra sözlərə qoşularaq müxtəlif frazeoloji ifadələr düzəldilir; məs.: başını yemək, qəm yemək, üreyini yemək, acıq yemək.

◊ **Yemək istəmək** – qızığın məhbəbtə göstərmək, öz hissiyyatını bir şeyle ifadə etmək. *Mehriban məhbəbtə qarışqı bir həyəcanla Rəmziyənin üzündən, dodaqlarından, gözlərindən öpməyə başladı.* Onu öz öpüşləri ilə sanki yemək istəyirdi. S.Hüseyn. **Yeməyi gölmək** – 1) yemək xoşuna gölmək, istəmək; 2) son dərəcə xoşuna getmək. *Adamın yeməyi gölər.*

YEMƏKXANA is. Yemək hazırlanan və ictimai surətdə yemək yeyilən müəssisə; aşxana. *Fəhlə yeməkxanası.* *Tələbə yeməkxanası.* – [Qüdrət:] *Fəhlələrin sayı artıraqca .. yeməkxana, kino zali da gərək olacaq.* M.Hüseyn. *Vahid dönləndə Gəldiyevin başıaçıq, yeməkxanadan çıxıb əl elədiyini gördü.* Mir Cəlal.

YEMƏK-İÇMƏK 1. is. Qonaqlıq.

2. Bax **yeyib-içmək.**

3. is. Yeyiləcək və içiləcək şeylər. *Yemək-içmək hazırlayıb yaxın meşəyə getdik.* A.Şaiq.

YEMƏLİ sif. 1. Yeməyə yarayan; yeyilən. *Gördülər ki, içi çörək, yemiş, cürc, yumurta və qeyri yeməli şeylərlə doludur.* S.S.Axundov. // Dadlı, ləzzətli. *Yeməli taamlar.* Nə yeməli qarpızdır? *Cox yeməli nardır.*

2. məc. Sevimli, istəkli, xoşagələn. *Haray, sevməli gəlin;* *Sevib yeməli gəlin;* *Xəlvətdə bir sözüm var;* *Sənə deməli, gəlin.* (Bayati). Böyüdün, əndamın olduqca incə; *Yeməli qız oldun üçə gəlincə.* H.Cavid.

YEMƏMƏZLİK is. Yeməyə həvəsi olma-ma, yeməkden imtina etmə; iştahsızlıq. *Xəstə yeməməzlikdən bir sümük bir dəri olmuşdur.*

YEMİŞ is. 1. Şirin bostan meyvəsi; qovun. *Bir dilim yemİŞ.* *Şirin yemİŞ.* *YemİŞ acı çıxdı.* *YemİŞ bir həftəyə dayar.*

2. top. Hər cür quru meyvə. *Qişa yemİŞ* cox yaxşı çərəzdir. // *Üzüm qurusu,* kişimiş. // Ümumiyyətlə, meyvəcat.

YEMİŞAN is. Qırmızımtıl qara meyvəsi olan kol bitkisi və onun meyvəsi. *Yemışan kolu.* *Yemışan tikani.* *Meşələrdə dərməyə yemışan* çoxdur. – *Kənddən bir qədər uzaqlaşanda çəpərliliklər,* sonra yol boyu axan kəhriz sularının gizləndiyi böyük təkən, yemışan kolluqları gəlir. Mir Cəlal. *Gülgəz cold ..* əlləri ilə üzünü tutub yaxınlıqdakı yemışan pöhərənliliyinin dalına qaçdı. İ.Hüseynov.

YEMİŞANLIQ is. Coxlu yemışan bitən yer. Uşaqlar yemışanlıqdə yemışan yiğdalar.

YEMİŞÇİ is. Yemış satan, yaxud yaxşı yemış tanıyan adam. // Meyvə qurudan, ya da quru meyvə satan adam.

YEMİŞLİ sif. Yemışı olan, meyvəsi olan, meyvə veren. *Bağçadır bir yanımız;* *İçi gülli, çıçaklı;* *Bir yanda bostanımız;* *Yemışlı, xəlvirəkli.* O.Sarıvəlli.

YEMİŞLİK is. 1. Yemisi bitən, yemış əkilmiş yer; yemış bostanı.

2. Meyvələri asib saxlamağa məxsus yer.

3. Meyvə qoymağa məxsus qab, meyvə boşqabı.

YEMQARIŞDIRAN is. xüs. Doğranmış müxtəlif yemi qarışdırın maşın.

YEMLƏMƏ “Yemləmək”dən *f.is.* *Mal-qarani yemləmə üsulu*.

YEMLƏMƏK f. 1. Heyvanlara, quşlara yem vermək, heyvanları yedirtmək, otarmaq. *Qu-zunu yaxşıca yemləmək lazımdır. – Molla eşşayı həmişə özü yemləyərmiş. “M.N.lətif.” Yol üzərində bir qədər dincəlmək, atları yemləmək lazımlı gəldi. S.Hüseyn. Sənəm qarı tuyuqları yemləyib pilləkənlə yuxarı qalxmağa başladı.* Ə.Məmmədxanlı.

2. Bitkiyə gübərə vermək. *Pambıq yetişənə qədər Şamama sahəni altı dəfə kətmənləmiş, üç dəfə əlavə yemləmişdi.* Ə.Əbülləhesən.

YEMLƏNDİRİLMƏ “Yemləndirilmək”-dən *f.is.* *Mal-qarannın vaxtlu-vaxtında yemləndirilməsi*.

YEMLƏNDİRİLMƏK *məch.* Yem verilmək, dən verilmək.

YEMLƏNDİRİMƏ “Yemləndirmək”dən *f.is.*

YEMLƏNDİRİMƏK *b a x yemləmək*.

YEMLƏNMƏ “Yemlənmək”dən *f.is.*

YEMLƏNMƏK *məch.* Yem verilmək, dən verilmək.

YEMLƏTMƏ “Yemlətmək”dən *f.is.*

YEMLƏTMƏK *icb.* Yem(dən) verdirmək. *Atları yemlətmək.*

YEMLİYİCİ *sif.* və *is.* Yem verən, yem paylayan, heyvanlara yem verməklə məşğul olan (adam).

YEMLİ *sif.* Yemi olan.

YEMLİK¹ *is. bot.* Zəmilərdə, çöllərdə bitən dar, uzun yarpaqlı, südlü, yeyilen çoxillik ot bitkisi. Yemlik otların arasında bitir. – *O biri məhəllənin uşaqları da Laçının dəstəsi ilə yemlik dərməzə, oynamaya getidilər.* M.Hüseyn. Nəhayət, kəpənək çıçəklənmiş bir yemlik kolunun üstünə qonanda Tapdıq papağının onun üstünə basdı. Ə.Vəliyev. Naxırçılar ellik çəmənliyinin lap yuxarılarına çıxaraq yemlik gəzirdilər. Mir Cəlal.

YEMLİK² *is.* Heyvanlara yem verilən taxta qutu; yemqabı. *Kolxoçu heyvanın yemliyinə ot tökdü.*

YEMLİK³ *sif.* Yem üçün ayrılmış, yem üçün saxlanılmış. *Yemlik dən.* – *Yemlik çuğundurun yarpaqları zülələ maddələrlə zəngindir.* – [Güləsərin] ..yemlik yeməkdən əlləri və dodaqları bir az qaralıb, şabalıdı rəngə düşmüdü. İ.Şixlı.

YEMLİKLİK *is.* Çoxlu yemlik bitən yer (*b a x yemlik¹*).

YEMPÖRTƏN *is. xüs.* Heyvan yemlərini bişirmək üçün qurğu.

YEMSƏK *sif. məh.* Axsaq.

YEMSƏMƏ “Yemsəmək”dən *f.is.*

YEMŞƏMƏK *f. məh.* Axsamaq.

YEMSİZ *sif. və zərf* Yemi olmayan; ac. Heyvanları yemsiz qoymaq.

YEMSIZLİK *is.* Yemin olmaması, ac qalma, ac qoyma (heyvani).

YENCİLMƏK *f. qəd.* Əzilmək, basılmaq. *Paltar yencildi. Qaysı yencilmişdir.*

YENCMƏK *f. qəd.* Əzmək, basmaq, sixışdırmaq, xurd-xəşil eləmək. *Zərb ilən onu sərnigün edəyin; Əzəyin, yencəyin, zəbun edəyin.* Füzuli.

YENDİRMƏ “Yendirmək”dən *f.is.*

YENDİRMƏK *b a x endirmək*.

YENƏ *zərf* (bəzən *də* ədati ilə). 1. Təkrar, bir daha, təzədən, yenidən. *Düñənki adam bu gün yenə gəldi. Bu gün yenə hava pisləşdi. Uşaqlar yenə qaçışmağa başladılar.* – *Gülbadam yenə də sual vermək istədi.* N.Nərimanov. *Məcnun kimi yenə düşdüm çöllərə.* Molla Cümə. *O günün sabahı Mirzəağa üçüncü kərə olaraq Cəmila ilə yenə üz-üzə gəldi.* S.Hüseyn. // *Sual şəklinde: təccüb, heyret, məmənuniyətsizlik bildirir. Yenə gəldin? Yenə narahizliq? Yenə də şikayət?*

2. Eyni qayda üzrə, əvvəlki kimi. *Yenə söhbətlər başladı.* – *Bir gün yenə Nigar xanının üzrə sixlidi.* “Koroğlu”. [Mərcan bəy:] *Balam, orada olmadı, gəl yenə burada danışaq.* Ü.Hacıbəyov. *Otuza az qalır Ayygünün yaşı;* *Yenə od kimidir al yanagları.* S.Vurğun.

3. Hər halda, her necə olsa, hətta, belə, hələ də, o halda da. *Gec də olsa, yenə gələcəyəm. Dediyindən yenə də əl çəkmir.* *Bundan yenə o yaxşıdır.*

4. Eyni ilə, olduğu kimi, o cür. *Dünən necə etmişdinsə, yenə elə hərəkət et.*

YENG *is.* Paltarda: qolun ağız tərəfi, aşağı tərəfi; paltaların qolu. *Yengi ilə üzünүn tərini sildi.*

YENGƏ *is. etnoqr.* Keçmişdə gəlin köçürürlən zaman onun yanında gedən və ona rəhbərlik edən qadın. *Önündə yengəsi, qucağında ayna, əllərində şamdan, musiqi ilə, gurultu ilə, tüsəng, tapança ata-ata, böyük dəbdəbə*

və gurultu ilə [gəlin] aparsınlar. A.Şaiq. *Sərhəng gəlin toyuna xonça aparan yengələr kimi .. qutunu stolun üstünə qoydu.* M.Ibrahimov. □ **Yengə yolu, yengə payı etnoqr.** – toyda yengələre verilən pay, hədiyyə. **Qız yengəsi etnoqr.** – qız evi tərəfindən teyin olunan yengə. **Öğlan yengəsi etnoqr.** – oğlan evi tərəfindən teyin olunan yengə.

YENGƏC is. zool. Qisaquyuqlu dəniz xərcəngi.

YENGƏLİK etnoqr. 1. is. Yengə gedən qadının işi, vəzifəsi. *Yengəlik etmək.*

2. sif. Yengəyə aid, yengəyə məxsus. *Yengəlik bəxşisi. Bir dəst yengəlik paltar.*

YENGİ 1. "Yeni"nin qad. forması. *Zülfünү eylä kənar, olsun əyan əbrulörin; Yengi ay rövşənlənir, mahim, hava olduqca saf.* S.Ə.Sirvani.

2. Gələn il. *Nə söz dedim o güldə, məndən inciyib getdi? Bizim barışmağımız yengi il baharə çəkar.* Ə.Vahid.

YENGİCƏ zərf Yenice, az əvvəl.

YENGİYETİŞMİŞ b a x **yeniyetmə.** [Ziba xanım:] *Sənə demədimmi, kişi, bu əlli yaşında yengiyetişmiş qız almaq sənə yaraşmaz?* M.F.Axundzadə.

YENİ sif. 1. İlk dəfə yaradılmış lap yaxınlarda meydana gəlmış, töremiş; təzə (köhnə ziddi). *Yeni əsər. Yeni paltar. Ən yeni maşınlar. – Hər gün bir yeni nəğmə; Hər gün bir yeni ilham; Yazadıym səhər-axşam.* M.Müşfiq. // İstifadə olunmamış, işlənməmiş, əcərli. *Yeni ayaqqabı. Yeni evə köçmək. Yeni silahlar. Yeni kostyum.* // Öz əvvəlki vəziyyətini saxlamış, deyişməmiş halda qalmış. *Paltar yeni (z.) qalıbdir.*

2. Dövrümüzə aid olan, müasirimiz olan, müasir (keçmiş, köhnə, əski, qədim qarşılığı). *Yeni tarix. Yeni ədabiyyat. Yeni dünya.* □ **Yeni il** – yanvarın birinci günü, üzümüzə gələn il. **Yeni iliniz mübarək!** – yeni il münasibəti ilə tebrik. // İndiki, hazırkı. *Yeni dövr. Yeni mərhələ. Yeni dillər* – qədim, ölü dillərdən fərqli olaraq bu gün mövcud olan dillər, müasir diller. **Yeni insan, yeni adamlar** – müasirlərimiz. *Bizdədir sinfi şüurun əsl; Adımızdır yeni insan nəslı.* M.Müşfiq.

3. Təzə tapılmış, keşf edilmiş, keçmişdə məlum olmayan. *Yeni planet. Yeni ulduz. Elm-də yeni qanun. Yeni keşf. Yeni üsul.*

4. Əvvəlkinin yerinə gəlmış, yaxud teyin olunmuş, əvvəlkini əvəz edən. *Yeni müdir. Yeni direktor. Yeni katib.* // Bir işdə hələ təcrübəsi olmayan; alışmamış, öyrənməmiş. *O, bu vəzifədə yenidir.* // Köhnəni əvəz edən, əvvəlkinin əvəzində tətbiq edilən. *Yeni qayda. Yeni vəzifələr. Yeni istiqamət. Yeni yol.*

5. Əvvəlki deyil, başqa, digər, bambaşqa. *Yeni mənə. Yeni məzmun. Qarşısında yeni aləm açıldı.* – İrəlidə Səmədi tamamilə yeni bir həyat, yeni işlər, yeni qayğılar gözəyləirdi.. İ.Hüseynov.

6. Cavan, tər, bu ilin məhsulu; təzə. *Yeni taxıl. Yeni məhsul.* – *Onsuz açılmazdı yeni çıçıklar; Uçmazdı düzlərdə ağ kəpənəklər.* S.Vurğun.

7. Zərf mənasında. Bir az bundan əvvəl; təzəcə. *Bəzə vaxt Cəmilə [Mirzığanın] mənzilinə gəlir, yeni aldığı bir ev aşyasının nə yerə və necə qoyulmasını teyin edirdi.* S.Hüseyn. *Payızın şübhü yeni açılmışdı.* S.M.Qənizadə. P. Vurğun.

◊ Yeni başdan – b a x **yenidən.** *Yeni çıxmá* – təzə meydana çıxmış, moda olmuş. *Yeni çıxmá sey. Yenidən yeni* – lap yeni, lap təzə. **Yeni dünya köhn.** – Amerika. [Qara zənci:] Amerika, Yeni dünya! Mənim doğma vətənimdir; Babamın ağ sümükləri çürümüşdür bu torpaqda... S.Vurğun.

YENİCƏ 1. zərf Az əvvəl, indicə, təzəcə. *Yenice getdi. Yenice gözüm yuxuya getmişdi ki... – Üç yaşından beş yaşına varanda; Yenice açılan gülə bənzərsən. "Koroğlu".* Bu dəstəni təşkil edən üzvlərin kimisi yenice çadrasını atmışdı, kimisi hələ buna cürət etməmişdi. S.S.Axundov. // Təzə-təzə.

2. sif. Təzə, təzəcə, az və ya tamamilə yeni. *Yenice bir sey.*

yenice-yenice zərf Təzə-təzə. *Yenice-yenice oxuyur, yazar.*

YENİÇƏRİ is. [türk.] 1. tar. Sultan Türkiyəsində adətən polis, cəza məqsədləri üçün istifadə edilən və sonralar ortadan qaldırılan imtiyazlı piyada qoşun və onun nəfəri. *Topçular top ata bilməz; Yeniçəri döyüş istəməz; Padşahdan imdad olmaz; Əsir olduq gavur olındı.* Aşıq Həsən.

2. məc. Zalim, zülmkar, zorla iş görən adam haqqında.

YENİÇƏRİLİK is. [türk.] tar. 1. Yeniçəri əsgərləyi, yeniçəri hissələrində qulluq etmə.

2. məc. Zorbazlıq, zülmkarlıq.

YENİÇİ

YENİÇİ b a x *yenilikçi*.

YENİÇİLİK b a x *yenilikçilik*.

YENİDƏN zərf Bir də, təzədən, tekraren. *Yenidən çılməq. Yenidən yazmaq. Yenidən başlamaq. Kitabı yenidən oxumaq. – Sofiya xanımın solmuş yanaqlarından yenidən yas axmaga başladı. Çəmənzəminli. Nefitin fərtan vuran buruqlarına; Yenidən can verir Xəzər Bakıda.* Aşiq Şəmşir.

YENİLƏMƏ “Yeniləmək”dən *f.is.*

YENİLƏMƏK f. 1. Təzələmək, dəyişdirmək, təzəsi ilə əvəz etmək. *Vitrindəki malları yeniləmək.*

2. Yenidən etmək, təkrar etmək. *O sözü yeniləməyə ehtiyac yoxdur.*

YENİLƏNDİRİMƏ “Yeniləndirmək”dən *f.is.*

YENİLƏNDİRİMƏK b a x *yeniləmək.*

YENİLƏNMƏ “Yenilənmək”dən *f.is.*

YENİLƏNMƏK mach. 1. Yeni şəkil almaq, təzə kim olmaq, təzələnmək. *Palto çevirtidildikdən sonra tamamilə yeniləndi.*

2. B a x *yeniləşdirilmək.*

YENİLƏŞDİRİLMƏ “Yeniləşdirilmək”-dən *f.is.*

YENİLƏŞDİRİLMƏK mach. Yeni hala salımlaşmaq, yeni şəkil verilmək, təzələndirilmək, bərpa edilmək.

YENİLƏŞDİRİRMƏ “Yeniləşdirmək”dən *f.is.*

YENİLƏŞDİRİRMƏK b a x *yeniləndirmək.*

YENİLƏŞMƏ “Yeniləşmək”dən *f.is.* Hər yerda yeniləşmə, dəyişmə hərəkəti duyulurdu. Mir Cəlal.

YENİLƏŞMƏK f. Tədricən yenilənmək, təzələnmək. *Yazda ağacların yarpaqları yeniləşir.*

YENİLİK is. 1. İstifadədə olmamış, hələ işlənəməmiş şeyin hal və keyfiyyəti; təzelik. *Paltarın yeniliyi. Maşınların yeniliyi. // Yeni şeyin hal və keyfiyyəti. Fikrin yeniliyi. Mövzunun yeniliyi.*

2. Yeni xəber və əhvalat; dəyişiklik. *Ela bir yenilik yoxdur. Yenilikdən xəbərin varmı? Sənə bir yenilik deyəcəyəm.*

3. Yeni bir şey, keçmişdə olmamış, təzə meydana gəlmüş şey. *Elm və texnika yenilikləri. Yenilik göturmək. – Təbriz qadınları bu yeniliyi sevirdi, çünki onlar bütün ömürlərində ancaq məscidləri, qəbiristanlıları, ziyarətgah-*

YENİYETMƏ

lari və ümumi hamamları görmüşdü. M.S.Or-dubadi. [Qorxmaz] əlini ölçə-ölçə demişdi: – *On ilin ərzində kənddəki yenilik tək bir məktəb binasından ibarətdir.* Ə.Vəliyev. // Yeni qayda, yeni üsul, yeni adət, yeni tətbiqə başlayan hər şey.

4. Dəyişiklik. *Vəziyyətdə heç bir yenilik yoxdur.*

YENİLİKÇİ is. Hər hansı bir sahədə yeni, mütərəqqi prinsiplər, ideyalar, üsullar və s. irəli sürün və həyata keçirən adam; novator.

YENİLİKÇİLİK is. Hər hansı bir sahədə yeni, mütərəqqi prinsiplər, ideyalar, üsullar və s. irəli sürmə və həyata keçirmə; novatorçuluq.

YENİLƏM “Yenilmək”dən *f.is.*

YENİLƏMƏK mach. Basılmaq, məğlub edilmək, sarsıdlımaq. *Qarşıda dayanmaz dağlar, qayalar; Səndə yenilməyən div qüvvəti var.* R.Rza.

YENİLƏMƏZ sif. Basılmaz, məğlubedilməz, yixılmaz, dağıdılmaz, çox möhkəm. *Yenilməz Sovet Ordusu. Yenilməz mübariz. Yenilməz qala. – İdarə etdiyimiz məmələkətin xalqı yenilməz və məğlubedilməz bir xalqdır!* M.S.Or-dubadi. *Bu qarlı dağlara sığındı Babək; Azərin qəhrəman, yenilməz oğlu!* S.Vurğun.

YENİLƏMƏZLİK is. Basılmazlıq, məğlubedilməzlilik, sarsılmazlıq, çox möhkəmlik.

YENİŞ b a x *eniş.*

YENİŞ-YOXUŞ b a x *eniş-yoxuş.* [Əbdürəhman bəy:] ..Qara dağdan ala dağa yeniş-yoxuş, dərə-tapə, axırda nədi, nədi? Kömür qaradı, qatıq ağdı. N.Vəzirov.

YENİ-YENİ 1. sif. Təzə-təzə. *Yeni-yeni evlər. Yeni-yeni adamlar. Yeni-yeni qüvvələr.* – [Mirpaşa:] *Amma çox sağ ol, usta, mən səndən yeni-yeni şeylər öyrəndim.* Z.Xəlil.

2. zərf Yenice, təzəcə, bir az əvvəl, indicə. *Uşaq yeni-yeni ayaq tutur. Xəstə yeni-yeni yeriməyə başlamışdır. – Təyyarələrin gurultusunu yeni-yeni eşidilməkdə idi.* M.Hüseyn.

YENİYETMƏ is. Çox gənc, gənclik yaşına ayaq qoymuş oğlan və ya qız; ümumiyyətlə, gənc, cavan. *Uzunboylu, yeniyetmə, növçavən; Məni bu dördlərə salan oynasın.* M.P.Vaqif. *Çox yaşlı kişilərin "matəm" hadisəsindən xəbərləri vardısa da, yeniyetmələr əsla buna vəqif deyildilər.* Qantəmir. *Çobanlar və yeniyetmələr alaçığın yanlarına çəkilərək, yeməyi*

yrığışdırıb ortanı açdılar, oynamaga başladılar. M.İbrahimov. // Sif. mənəsində. Qapıda bıdən başqa dörd-beş çoban da xidmət edirdi. Hamısı yeniyetmə, bigiburma oğlanları idi. A.Şaiq. Azərbaycanın yeniyetmə müəllimləri geridə qalmış arvadlara böyük bir həvəslə, sevinə-sevinə savad öyrədirildilər. M.Hüseyin.

YENMƏ “Yenmək”dən f.i.s.

YENMƏK f. 1. Basmaq, məğlub etmək, qalib gelmək. Onu yenməkdə əlbir olsaq biz; Cox gözəl bar verər diləklərimiz. A.Şaiq. Nəğini, Xaçoyu yendi cavanlar; Vuruşmasaq olmaz! – dedilər onlar. H.K.Sanlı.

2. Bax **emmək**. İndi dünyada qayda belədir ki, birisi ucadan alçağa yənə, dövlətlilikdən kasıbılığa düşə səhəbatı həmişə aparıb çıxardacaq keçən günlərinə. C.Məmmədquluzadə. [Kərim baba tüsəngi] hər gün silər, təmizlər və arabir dərənin içinə yenərək bir yeri nişan alardı. A.Şaiq.

YENMƏZ bax **yenilməz**. [El:] Var olsun yeni dünyanın yenməz mübarizi Elxan, urra! C.Cabbarlı.

YENMƏZLİK bax **yenilməzlilik**.

YENÓT [lat. geneta] 1. zool. Tünd-sarı rəngli qiymətli xəzi olan yırtıcı heyvan.

2. Bu heyvanın dərisi.

YEPƏLKƏK is. 1. Təzə tutulmuş alıcı quşu ələ öyrəderkən onun qabağına tutulan quş.

2. məc. Qapazaltı. [Mahmud:] Mənim acığım Adəmə tutur. Axi, o niyə arvada yepəlk olurdu. Ə.Haqverdiyev.

YEPİŞKOP [yun. episkopos] Xristian dinində yüksək ruhani rütbə və bu rütbəni tutan şəxs.

YEPYEKƏ sif. Cox yekə, lap yekə. Yepyekə daş.

YEPYENİ sif. 1. Cox yeni, lap yeni, tama-mılə yeni. Yepyeni paltar. – [Səlma:] İştə gümüş kəmər! Həm də yepyeni; Sonra yənə məm-nun eylərəm səni. H.Cavid.

YER is. 1. Üzərində sakın olduğumuz planət: Yer kürosi (bu mənənada böyük hərflə). Ay Yerin peykidir. Yerlə Günəş arasında 150 milyon kilometr məsafə var. Yer Günəş ətrafında fırlanır.

2. Quru (su səthi müqabili). Dənizdən yer görünmürdür.

3. Yer qabığının üst qatı; torpaq (bu mənənada çox vaxt “altri” sözü ilə). Yer altında qa-

zılmış şaxta. Yer altından çıxan mədən. Yer altından tapılmış mədəniyyət abidələri. – Bizzələr. Kürtin, Arazin və yerin altındaki suları qoyub, gedib yalandan Allaha yalvarrıq ki, bizə su göndərsin. C.Məmmədquluzadə. [Əhməd:] Bəs gərək yer qazam ki, oradan pul çıxın. Ə.Haqverdiyev.

4. Üzərində dayandığımız və hərəkət etdimiz sahə. Yerdə oturmaq. Yerdən qaldırmaq. Əlindəki şeyi yera qoymaq. Yer yaşıdır. Tapdaq yer. – Amma hamı dövrə vurub yerdə oturub, təkcə Teymur əyləşib uca bir taxtın üstündə. “M.N.İətif.” Məşədi Kazım ağa .. xixlanmış dəvə kimi .. yerə çökdü. M.S.Ordubadı. Sanki göylərdə uçan quş kimiyəm; Sanki yerdən uçurulmuş kimiyəm. M.Müşfiq.

5. Kənd təsərrüfatı məqsədləri üçün istifadə edilən (yaxud edilməyən) torpaq sahəsi. Əkin yeri. Xam yerkər. Əkməyə yer azlıq edir. Mülkədar yerkər. – Eldarın atası Mardakanda xozeyinlərin bağındı bağbanlıq edər, oğlu da su çəkər, yer işlər, araba qoşarmış. S.Hüseyn.

6. Ölkə, ərazi, vətən, diyar, məmələkət. Babalarımızdan qalan yerkər. – Sizə kimdən və nə yerdən danışım. Təbriz vilayətindən. “Aşıq Qərib”. [Bəkir:] Bu yerkərə mən az-çox bələdəm.. N.Vəzirov. İnsan oğlu, uzaqlaşma, gəl yaxın; Başqa yerdən alınmasın sorağın. M.Müşfiq.

7. Ölkə, vilayət, şəhər, kənd və s. Bu yerkəri birinci dəfə görürəm. Nə gözəl yerdir! Tanış yerkər. O yerkərdə olmamışam. Uzaq yerkərdən gələn qonaqlar.

8. Üzərində bir şey olan, yaxud ola bilən müəyyən sahə, məntəqə, məkan və s. Şəhərin bağ salmış yeri. Küçənin qurtaran yerdində. Yol dağə qalxan yerdə. Keçmişdə boş çöl olan yerdə indi böyük binalar ucalır. // Bir işin, hadisenin və s.-nin baş verdiyi, ya olduğu məntəqə, məhəl. Hadisə baş verən yer. Qızza yerinə getmək. // Bir işə məxsus məhəl (ev, idarə, müəssisə, məntəqə və s.). Əyləncə yeri. – [Kərbəlayı Qubad:] Bircə tez ol, başına dönüm, istəyirəm bu gün bir dükan yeri alım. Ü.Hacıbəyov. Mehriban bir ildən artıq bir zaman idi ki, teatr və kino kimi tamaşa yerkərinə getməmişdi. S.Hüseyn. Teymur onu tez-tez kinoya, teatra və rəqs yerkərinə apardı. M.Hüseyn. // Bir məqsəd üçün ayrılmış

sahə, yer səthi, parçası. *İşləmək üçün yer ayırməq. Qışlama yeri.*

9. Əyalət, mərkez olmayan yer (adətən cəm şəklində). *Yerlərdən gələn nümayəndələr. Yerlərdə işləri canlandırmak.*

10. Bir şeyin ayrıca hissəsi, parçası. *Paltar göründən yerindən ləkələnmişdir. Bədənin bəzi yeri qızarmışdır. Dam çox yerdə axır. // Kitabın, müsiqinin, pyesin və s.-nın ayrıca hissəsi, parçası. Əsərin yaxşı yerləri çoxdur. Komediyada gülməli yerlər azdır. Məqalənin bəzi yerlərini yenidən yazmaq lazımdır.*

11. Teatrda, kinoda, vəqonda və s.-də oturacaq (stul, skamyə və i.a.). *Zalda hərə öz yerində oturdu. Biletiniz neçənci yerədir? Vagona girib özünə yer tutdu.*

12. Ev, məskən, mənzil və s. *Qalmaga yeri yoxdur. Düşməyə yerin varmı?*

13. Vəzifə, xidmət, qulluq, iş. *Şattda bos yer yoxdur. Yerlərin hamisi tutulmuşdur. Özünə bir yer tap, işlə. – Bəli, vaxt oldu ki, şəhərdə pristavlıq yeri açıldı. N.Nərimanov. [Hacı Səməd xanın] yerinə Tehran kabinetinin məsləhəti ilə müavini Sərdar Rəşid təyin olundu. M.S.Ordubadi.*

14. İz, nişanə, əlamət, əsər. *Yara yeri. Tikiş yeri. Ləkanın yeri qalıb. Biçaq yeri. – Qatıq dağilar, yeri qalar; Ayran dağlsa, nəyi qalar?* (Ata. söyü).

15. Ayri olaraq götürülə bilən, sayıla bilən yüksək, bağlama. *Mənim 5 yer yükümün ağırlığı 40 kilo olmaz.*

16. məc. Mənbə, məxəz mənasında. *Lotu-başı, sən qovunu ver, mən sənə bir xeyirli yer deyim. “Aşıq Qərib”. [Aslan bəy:] Yaxın yer-dən bilməşəm. Özü xəbər göndərmiş. C.Cabbarlı.*

17. məc. dan. Ev, ailə mənasında. [Məmməd:] ..İkinci vəsiyyətim də budur ki, qızım Nərgiz xanımı varlı yerə ərə vermo. “Aşıq Qərib”.

18. Yorğan-döşək, yataq. ..*Birisə gecə ya-tır və sübh yerindən duranda neçə xalvar elm və kamal sahibi olur, dəxi heç kəsi bəyənmir. C.Məmmədquluzadə. [Vahid] yerin içində oturub, yuxudan tamam aylımaq üçün neçə dəfə kirpiklərini çaldı. Mir Cəlal. □ Yer sal-maq – yatmaq üçün bir yerdə yorğan-döşək düzəltmək, yataq hazırlamaq. Durur, nənəm mənim üçün yer salır; Üstümü örtür, mənə*

layla çalır. A.Səhhət. Qulluqcu taxtapuşda yer saldı, çıxıb uzandım və vaxtından vaxtına da bişmiş-zad verirdilər. Çəmənzəminli.

19. Parçada, xalçada və s.-də əsas rəng; fon. *Xalının yeri göydür. Bu çitin yeri məx-məridir.*

20. Bir adamın cəmiyyətdə, ailədə, elmdə, idmandan və s.-də tutduğu mövqə. *Cəmiyyətdə öz yerini müəyyən etmək. Yarıda birinci yeri tutmaq.*

21. Qəbin, yeşiyin, kisənin və s.-nın içərisində şey olmadan çekisi. *Yerini çəkmək. Malın yeri nə qədərdir?*

22. **Yerda** şəklində – ...halda, ...zaman(da), ...vaxt(da), ...məqamda. *O, getdiyi yerdə bir-dən yixildi. Qaçlığı yerdə ayağına tikan batdı. – [Molla Xəlil] müəllimi yaxşı yerdə tutmuşdu. S.Hüseyn. Camal əmi zarafatıyanı dedi: – Ha, ...ay arvad! İclasa getməyə şirin hazırlaşdırığın yerdə mən səni saxladım. Ə.Vəliyev.*

23. **Yerində** şəklində – 1) öz məqamında, münasibet düşükdə, öz vaxtında. *Lap yerin-də gəldin. Yerində söylənmiş söz. Bunları ye-rində demək lazımdır; 2) düzgün olaraq, haqlı olaraq. Onu yerində işdən çıxardılar. Ona ye-rində oldu; 3) ...məqamında, ...vaxtında. İşin şirin yerində soyuq bir şey Eyaz kişiinin sol qoluna dolandı. Ə.Vəliyev; 4) ...vəziyyətində, ...halında. Onun yerində mən olsaydım; 5) durduğu, oturduğu yerdə. [Sultan] sağa-sola baxdı, yerində qurcuxub stulu cirıldatdı. İ.Hüseynov.*

24. **Yer(in)də** şəklində – ...yaşında, ...sin-nində, ...böyükükldə. *Atası yerində kişi. Babam yerində qoca. – İsticə lavasım var; Hər gecəyə aşım var; Demə, dədəm yerdəsan; Ancaq əlli yaşım var. M.Ə.Sabir. [Əminə:] Aralıqdan baxdım, gördüm iki qız xeyləgi dayanıb. Biri olardı sənin yerdə, o biri demə görmədim, Fatma! Qantəmir. [Qumru:] Anam yerdə arvadsan, evimə gəlibsan, xoş gəlibsan. Mir Cəlal.*

25. **Yeridir** şəklində – layiqdir, cəzasıdır, əcəb olur. *Ona nə eləsələr, yeridir. – [Əhməd:] Vur, – deyirdi, – faşistə nə qədər güllə vur-san, yeridir. Mir Cəlal.*

26. **Yerinə** şəklində – əvəzinə. *Onun ye-rinə yoldaşı gol çəkdi. Bizim yermizədə təbrik elə. – Mən Molla Vaqifəm, eylərəm əfşan;*

Gözlərim də yaş yerinə tökər qan. M.P.Vaqif. [Nurəddin ağa:] ..Mədrəsə yerinə, azarxana yerinə, bax gör, hansı yolla tarac olur sərmayə. N.Vəzirov. □ **Yerinə qoymamaq** – qətiyyən saymamaq, ...hesab etməmək. Necə ki şikəst adamları adam yerinə qoymazlar, bizi də o biri millətlər adam yerinə qoymular. C.Məmmədquluzadə. ..Bu allahsız qızı heç olmazsa özünüñ ucu ilə də baxmur. [Ələmdarı] kişi yerinə qoymur, qozbel faytonçu Topusdan da aşağı tuturdu. S.Rəhimov.

◊ **Yer altından yasa gedən** – gizlincə, əl-altından iş görən adam haqqında. [Kəndli:] Elədir, bu molla Qafar çox yer altından yasa gedəndir. S.Rəhimov. **Yer altından yasa getmək** – gizlicə, əlaltından, heç kəsin xəbəri olmadan iş görmək. **Yer eləmək** – 1) başqası oturmaq üçün bir qədər o yana çəkilmək, çəkilərkən başqasına yer vermək. Bir az yer elə, o da otursun. – Sədr cold geri çəkilib heyətdə Haciya yer elədi. Mir Cəlal; 2) məc. təsir etmək, ağrı gəlmək, tutmaq. Deyəsən, söz ona yer elədi. – Sarıqlı molların “cəhad” haqqindakı sözləri çox adamlara yer elədi. Mir Cəlal. Dünənki iclas Gülsənə yaman yer eləmişdi. Ə.Vəliyev. **Yer quruculuğu** – torpaqdan istifadə qaydalarını nizama salan tedbirler sistemi. *Yer quruculuğu işləri.* **Yer oynamaq** – yer tərpənmək, zəlzelə olmaq. **Yer tutmaq** məc. – 1) rol oynamaq, mövqə tutmaq, bu və ya başqa əhəmiyyəti olmaq. Cabbarlıının əsərlərində qadın çox görkəmlı bir yer tutur. M.Arif; 2) əbəs yerə çox sahəni işğal etmək, artıqlıq etmək. Bu şeylər burada ancaq yer tutur. **Yer üzündən götürmək** – yox etmək, aradan qaldırmaq. **Yer üzündən götürülmək** – yox edilmək, ortadan qaldırılmaq. [Sara xanım:] Götürüb qəzətçilərə buyruq vermişən, onlar da yazırlar ki, gərək tezliklə çadra yer üzündən götürülsün. Qantəmir. **Yer üzündən yox olmaq** – yoxa çıxməq, itmək. Sədinin “Gülistan”ı neçə vaxtdır ki, yer üzündən yox olubdur. Hər kəs yerini bilirsə və ya özündə varsa, idarəmizə xəbər versin. “Mol. Nəsr.” ...**yer yox idi (yer də yoxdur)** – çox qələbəlik, həddən artıq çoxluq, basabas, sixliq bildirir. Adam əlindən yer yoxdur. – Bakı vəzələminin sakılırndə tərpənməyə yer yox idi. Mir Cəlal. **Yerdə qalani** – 1) bir şeyin, vax-

tin qalan qismi. Üç saat məktəbdə keçirdiyi vaxtdan başqa, günün yerdə qalanını Əmirəslan hər bir əmr və göstərişdən azad idi. S.S.Axundov; 2) digərləri, başqaları. **Yerdə qalmaq** – 1) cəzasız qalmaq, əvəzi verilməmək. Yara deyin, bizdən qarğış almasın; Yerdə qalmaz dühü zari Həsənin. Aşıq Həsən. [İsmət:] Ah, qanın yerdə qaldımı, Qanpolad?! H.Cavid; 2) nəzarətsiz qalmaq, baxımsız qalmaq, köməksiz qalmaq, himayəsiz qalmaq; 3) qalıq olmaq. Yerdə nə qədər qaldı? 4) heç kəs tərefindən istenilməmək, bəyənilməmək. **Yerdən göyə qədər (kimi)** – son dərəcə çox, həddindən artıq. Aralarında yerdən göyə qədər fərq var. – Zeynəb oğlundan yerdən göyə kimi razıdır. C.Məmmədquluzadə. **Yerdən olmaq** – 1) avara-sərgərdən qalmaq, vəzifəsindən və s.-dən mehrum olmaq; 2) başqasının tehribi ilə fikrini, qərarını dəyişdirmək. [Şehrəbanu xanım:] Müsyö Jordanın və Şahbazın bir para ağılsız sözlərinən yerdən oldu. M.F.Axundzadə. **Yerdən-yerə vurmaq** – 1) çırpmaq. Qurbət xala o gün nə silə, nə süpürə bildi. Sancı çəkən hamılərlər kimi qırıldı, açıldı, özünü yerdən-yerə vurdur. Mir Cəlal; 2) məc. heç etmək, puça çıxartmaq. **Yerə atmaq (fullamaq)** – bax yerə salmaq. **Yerə batasan!** **Yerə batsın!** **Yerə batmış** – qarğış ifadəsi. [Ağabəni Məşədi Səfəro:] ..Ay külbaş, sənin Kərbələyi Xuduş kimi lay-lay oğlanların ola-ola, ay yerə batasan, sənin təzədən evlənməyinin nə mənası var. M.Əliyev. **Yerə batmaq** – adı, sorağı qalmamaq, əsər-əlaməti qalmamaq. Yerə batsın deyilir şərlə zülmü; Qalmاسın yerdə nə zülmət, nə ölüm! S.Vurğun. **Yerə girmək** məc. – 1) çox xəcalet çəkmək, çox utanış sxişləmək. [Gərəy ağa:] Axi sən niyə utanıb-qızarıb yerə girmirsən? S.Rəhimov; 2) bax yerə batmaq. [Bibixatun:] ..Sənin namusun olsa əriyib yerə girərsən. Utanmayıb başına papaq qoyub gəzir-sən, deyirsən kişiyəm. Ə.Haqverdiyev. **Yerə qoymaq** – bir daha etməmek, əl çəkmək, tərgitmək. Bu xasiyyətini yerə qoy. – Səttar kişi onunla zarafatlaşmayı yerə qoymurdu. Ə.Əbülləhəsən. **Yerə salmaq** – 1) düşürmək, endirmək, devirmək; 2) məc. nəzərə almamaq, yerinə yetirməmək, rədd etmək. Bağlama, aç üzünü; Örtmə o qaş-gözünü; Gəl mənə naz

eləmə; Yerə salma sözümü. (Bayati). **Yerə sərilmək** – yixilmaq, yerdə uzanıb qalmaq. *Qopdu qanlı bir firtına; Ölüm hökmü verildi; Qarşı duran ığid gənclər; Bir-bir yerə sarıldı.* A.İldirim. **Yerə soxmaq** – utandırmaq, başını aşağı etmək, xəcalət çəkməsinə səbəb olmaq, rüsvay etmək. [Turxan oğluna:] *Daha nə ola-caq!.. Daha nə olsun ki, dost-düşmən içində bizi yerlərə soxdun!* H.Cavid. **Yerə vurmaq** – 1) möğlüb etmək, yenmək; 2) heçə çıxarmaq, puça çıxarmaq. *Çəkilən zəhməti niyə yera vurursan? – Şairlik adını yera vuranlar; Sınəmə yüz yerdən yara vuranlar.* Şəhriyar. **Yeri deyil** – 1) ...arasında olmamalıdır. *Bura onun yeri deyil. Ora bizim yerimiz deyil;* 2) qeyrimünasibdir, münasibetsizdir. *Bu sözlərin yeri deyil. – Axır, bunu uşaq da bilir ki, meydan xanım yeri deyil, meydana pəhləvanlar çıxıb güştü tutarlar.* C.Məmmədquluzadə. [Kamilə:] *Bu saat o söhbətin yeri deyil.* S.Rəhman. **Yeri düşəndə (gələndə)** – münasib olanda, münasib vaxt düşəndə, məqamında, məqamı qatdıqda. *Dünyada faydalı, dəyərlili nə var; Toplamaq istədim yeri düşəndə; Səadəti üçün mən öz xalqumin; Öyrənmək istədim düşmənindən də.* O.Sarıvəlli. **Yeri gəlmışkən** – tesadüfdən istifadə edərək, fürsətdən istifadə edərək, məqamı gəlmışkən. *Yeri gəlmışkən onu da deyim ki, ... – Yeri gəlmışkən burada ərbət əlifbasının birinci tərtibini və rəqəm vəzifələrinin göstərəlim.* F.Ağazadə. **Yeri görünmək** – bir yerdə, məclisdə və s.-də olmayan, lakin olması arzu edilen adam haqqında çok zaman ölen adam haqqında deyilir. *Köcüb gedən o əzziz dostların yeri görünür; Sədaları qarışib cöllərin nəvəsi ilə.* Şəhriyar. **Yeri var(dır)** – 1) yerində olar, haqlı olar. *Yeri vardır nə qədər gəlsən əgər fəryadı.* M.Hadi. *Mən də şimşək kimi çaxsam, yeri var; Çağlayanlar kimi axsam, yeri var.* M.Müşfiq; 2) münasib olar. [Asya:] *..Bilmirəm hayandan galdı çıxdı bura arşınmal alan? ..Genə bir bəy balası ola, ya bir tacir oğlan ola, yeri var.* Ü.Hacıbəyov. **Yeri yoxdur** – əbəsdirdir, mənəsizdir, yersizdir, artıqdır, lüzumsuzdur. [Qoca kəndlə:] *Canım, boş qışqırmağın yeri yoxdur.* Ə.Haqverdiyev. **Yerin altını da, üstünü də bilmək** – hər şeyin təfərrüatını bilmək (adətən coxbilməş və hiyləgər adam haqqında). *O, yerin altını da bilir, üstünü də.* – [Ələmdar:] *Daha biz bəy deyilik ki, yerin altını da, üstünü də əlimizin içi kimi bilək.* S.Rəhimov. **Yerin təkindən (dibindən)** *məc.* – haradan olursun. **Yerində bitmək (donmaq)** – 1) yerində olmaq, yerinde oturub qalmaq; 2) *məc.* donub qalmaq, heyrot içinde qalmaq. *İmamqulu gözlərinialaçığın bacısına dikib yerində bitdi.* Çəmənzəminli. *Gülpori daş kimi yerində donur; Ala gözlərindən üşyan oxunur...* S.Vurğun. **Yerində qalmaq** – olduğu yerde olmamak. *Əlini naqana atdıığı zaman; Göy Vəli mix kimi yerində qalır; Titrəyib, xəncəri əlindən salır.* S.Vurğun. ...**yerində olmamaq** – münasib olmamak, uyğun olmamak. **Yerində oturtmaq** *məc.* – çox lovğa, iddialı adama eybini, ləyaqətini göstərərek cavab vermək, həddini göstərmək, yerini göstərmək. *Telli arvad..[Rüstəm kişiye] baxanda filosofluq edib deyirdi:* – Ay qoca dünya, o qədər mənəm-mənəm deyənləri yerində oturtusun! M.Ibrahimov. **Yerində saymaq** – 1) durduğu yerdə addimlamaq; 2) *məc.* inkişaf etməmək, irəliləməmək, irəli horəkət etməmək, olduğu yerdə qalmaq. [Süsən:] *Hər halda biz yerində sayanlardan deyilik.* İ.Hüseynov. *Görün hələ nə qədər; beyni iflic olan var; öz yerində sayan var.* X.Rza. **Yerində turp əkilmək** – bərbad olmaq, xaraba qalmaq, uçulub-dağılmaq. [Gəray ağa:] *Mülkü-nüz xaraba qalacaq, bəlkə xan sarayının divarları kimi dözüm gətirməyəcək.* Yerində turp əkilməkdir. S.Rəhimov. **Yerindən dəli kimi qalxmaq (sıcıramaq)** – hövlək qalxmaq, yerindən sıçramaq. [Rupça xatun] *yerindən dəli kimi qalxdı.* Çəmənzəminli. **Yerindən eləmək** – 1) avara qoymaq, özəsən işindən ayrılmamasına, avara qalmasına səbəb olmaq; 2) yerindən, yuvasından məhrum etmək. **Yerindən qımlıdanmamaq** – 1) tərpənməmək, qımlıdanmamaq; 2) səsi çıxmamaq. *Bütün bu müddədə Molla min dəfə özündən gedirsə də, yerindən qımlıdanmur.* “M.N.letif.” **Yerindən oynatmaq** – 1) laxlatmaq; 2) *məc.* tehrük edərək fikrini, qərarını dəyişdirməyə, yaxud bir işə iqdam etməyə məcbur etmək. *Molla Sadığın təmkinlə söylədiyi bu sözlər adamları yerindən oynatdı.* İ.Şıxlı. **Yerinə düşmək** – münasib vaxtda olmaq, məqamında olmaq,

qında). *O, yerin altını da bilir, üstünü də.* – [Ələmdar:] *Daha biz bəy deyilik ki, yerin altını da, üstünü də əlimizin içi kimi bilək.* S.Rəhimov. **Yerin təkindən (dibindən)** *məc.* – haradan olursun. **Yerində bitmək (donmaq)** – 1) yerində olmaq, yerinde oturub qalmaq; 2) *məc.* donub qalmaq, heyrot içinde qalmaq. *İmamqulu gözlərinialaçığın bacısına dikib yerində bitdi.* Çəmənzəminli. *Gülpori daş kimi yerində donur; Ala gözlərindən üşyan oxunur...* S.Vurğun. **Yerində qalmaq** – olduğu yerde olmamak. *Əlini naqana atdıığı zaman; Göy Vəli mix kimi yerində qalır; Titrəyib, xəncəri əlindən salır.* S.Vurğun. ...**yerində olmamaq** – münasib olmamak, uyğun olmamak. **Yerində oturtmaq** *məc.* – çox lovğa, iddialı adama eybini, ləyaqətini göstərərek cavab vermək, həddini göstərmək, yerini göstərmək. *Telli arvad..[Rüstəm kişiye] baxanda filosofluq edib deyirdi:* – Ay qoca dünya, o qədər mənəm-mənəm deyənləri yerində oturtusun! M.Ibrahimov. **Yerində saymaq** – 1) durduğu yerdə addimlamaq; 2) *məc.* inkişaf etməmək, irəliləməmək, irəli horəkət etməmək, olduğu yerdə qalmaq. [Süsən:] *Hər halda biz yerində sayanlardan deyilik.* İ.Hüseynov. *Görün hələ nə qədər; beyni iflic olan var; öz yerində sayan var.* X.Rza. **Yerində turp əkilmək** – bərbad olmaq, xaraba qalmaq, uçulub-dağılmaq. [Gəray ağa:] *Mülkü-nüz xaraba qalacaq, bəlkə xan sarayının divarları kimi dözüm gətirməyəcək.* Yerində turp əkilməkdir. S.Rəhimov. **Yerindən dəli kimi qalxmaq (sıcıramaq)** – hövlək qalxmaq, yerindən sıçramaq. [Rupça xatun] *yerindən dəli kimi qalxdı.* Çəmənzəminli. **Yerindən eləmək** – 1) avara qoymaq, özəsən işindən ayrılmamasına, avara qalmasına səbəb olmaq; 2) yerindən, yuvasından məhrum etmək. **Yerindən qımlıdanmamaq** – 1) tərpənməmək, qımlıdanmamaq; 2) səsi çıxmamaq. *Bütün bu müddədə Molla min dəfə özündən gedirsə də, yerindən qımlıdanmur.* “M.N.letif.” **Yerindən oynatmaq** – 1) laxlatmaq; 2) *məc.* tehrük edərək fikrini, qərarını dəyişdirməyə, yaxud bir işə iqdam etməyə məcbur etmək. *Molla Sadığın təmkinlə söylədiyi bu sözlər adamları yerindən oynatdı.* İ.Şıxlı. **Yerinə düşmək** – münasib vaxtda olmaq, məqamında olmaq,

uyğun olmaq. Mirzə Cavad sözünün yerinə düşdürübüñə sevindi. Mir Cəlal. **Yerinə gəlmək** – ölen bir arvadın yerinə əre getmək. [Xədica] anasının yerinə gələn qadınla yola gedə bilməmişdi. S.Hüseyn. **Yerinə yetirmək** – icra etmək, həyata keçirmek. *Tapşırığı yerinə yetirmək. Vəzifəsinə yerinə yetirmək.* – Müqim bəy xanımın meyyəcət barədə tapşırığını yerinə yetirdikdən sonra Alagözü “güzgü otağına” gətirdi. S.Rəhimov. **Yerini almaq** – həyata keçmek, yerinə yetirilmək. *Nisə xalanın sərəncamı bütün mənəsi ilə yerini alırdı.* Qantəmir. **Yerini dar eləmək (etmək)** – maneçilik, narahatlıq, çətinlik törətmək; hərəkətinə, inkişafına, fəaliyyətine mane olmaq. [Güllü:] *Bircə de görünüm mən sənə neyləmişəm? Yerini dar eləmişəm, ya ərini əlindən almışəm?* Ə.Haqverdiyev. **Yerini göstərmək** – 1) bir şeyi nişan vermek; 2) bax **yerində oturtmaq.** Tahir bir istədi qışqırsın, tülküüsif natiq fıtış bassın, ona öz yerini göstərsin, amma məclisdə oturanların töhmətindən cəkinib dinmədi. M.Hüseyn. **Yerini xəlvət etmək** – yerini heç kəsə bildirməmək, yerini gizli saxlamaq. *Tamam beş günün müdaddətində yerimi xəlvət etmək üçün gündə bir ev dəyişdim.* “Mol. Nəsr.” **Yerini tutmaq** – əvəz etmək. *Heç bir adam onun yerini tutu bilməz.* – [Sayalı:] *Maşallah, yekə oğlan olubsan, torpağı sami yaşayasan, lap atan Səmədin yerini tutubsan.* İ.Sıxlı. **Yerini verməmək** – əvəz edə bilməmək. *Heç şey verməz bu dağların yerini;* *Min bir rəngə girir burda təbiət.* S.Rüstəm. **Yerlə yeksan etmək** – 1) yerə tökmək, dağıtmak; 2) məc. məhv etmək, xarabaya döndürmək, uğurub dağıtmak, viran etmək; 3) vurub öldürmək. *Saymadan sultani, xani;* *Eyləyibsən nəhaq qani;* *Badam kimi növcavanı;* *Yer ilə yeksan eylədin.* Aşıq Pəri. **Yerlə yeksan olmaq** – 1) yerə tökülmək, dağılmak. *Sünbüllər yerlə yeksan olmuşdu;* 2) məc. xarabaya dönəmək, uçulmaq, məhv olmaq, viran olmaq. *Şəhər göyə sovrulub;* *Yer ilə yeksan oldu;* *Min ilin yaratlığı;* *Bir ana qurban oldu.* B.Vahabzadə. Mirzə ata-anasının az qala yerlə yeksan olmuş qəbirlərinə baxdı, sonra qonur gözlərini Qədirin üzünə zillədi. İ.Məlikzadə. **Bir yerdə – bax bir.** [Mərcan bəy:] *Sözün doğrusu, daha bundan sonra*

mən səninlə bir yerdə .. çörək yeməyəcəyəm. Ü.Hacıbəyov. Bir gün Qərənfillə Bahadur yenə adı qayda üzrə bir yerdə evə dönürdürlər. S.Rəhman. **Bir yerə (araya) gəlmək** – toplanmaq. **Bir yerə gəlmək** – bir qərar vermək. *Mübahisədən na çıxar, bir yerə gəlmək lazımdır.* **Bos yera** – bax **bos.** Ömrü ucuz verdi... bir iş görmədən; *Bos yərə ölməyin nə mənəsi var?* B.Vahabzadə. **Dan yeri** – bax **dən ...duran (olan) yerdə** – ...var ikən, ...olalo. Amma mən duran yerdə Qədirin qulluğunu getməsi, *lap nahaqdır.* Mir Cəlal. **Qara yer** – qəbir, məzar. **Qəlbində yer eləmək (etmək, salmaq)** – özünə yer tutmaq, əsər və əlamət buraxmaq. *Silindi qəlbində yer salan qəhər.* M.Rahim. *Öldürdüyü düşmənə qarşı olan nif-rət hissi ilə qarışq bir acı duyğu da gənc qızın hələ qəlbində yer etməyə macal tapmamışdı.* Ə.Əbülləhəsən. **Nahaq yera** – bax **nahaq.** **Nə yerdə** – hansı vəziyyətdə. *İşləriniz nə yerdədir?* Onun məsələsi nə yerdə qaldı? ...**o yera (elə yera) çatdı ki, ... (çatmışdı ki, ...)** – bir işin, hadisənin gedişində ən son nöqtəni, həddi bildirir. *Söhbət o yera çatdı ki, ...* – [Rübabənin] Vahid ilə ünsiyyəti o yera gəlib çatmışdı ki, heç biri o birindən kənardada yaşayır, yaşaya bilmirdi. Mir Cəlal. ...**olan yerdə** – 1) ...olduğu halda, bir halda ki, ... *Aşkar seydik, təzə olan yerdə köhnə qanunlar gərək pozulsunlar.* C.Məmmədquluzadə; 2) ...kimi, ...olaraq. *Kəsbkarlıqdan əlin çıxdı, usan!* Ər olan yerdə, görünüm, yox olasan. M.Ə.Sabir. **Öz yerində** – qaydada, nizamda. [Süleyman:] *Şükür Allahe, hər şey öz yerində sazdır.* Ü.Hacıbəyov. **Öz yerindədir** – öz qabiliyyət və ləyaqətinə görə vəzifə tutan adam haqqında. *İndi o, öz yerindədir.* **Sağ yer qoymamaq** – bax **sağ.** **Yalan yera** – nəhaq yerə; nəhaqdandan, yalandan. *Dövlətliyə yaltaqlana bilmərəm;* *Qəmli ikən, yalan yerə gilmərəm.* M.Ə.Sabir. **YERALMASI** is. Kartofa oxşayan, yemeli kökü olan tərvəz bitkisi. // **məh.** Kartof.

YERALTI sif. Yerin içində, yer səthinin altında olan. Yeraltı sərvətlər. Yeraltı sular. Yeraltı yol. Yeraltı mədən. Yeraltı istehkam. Yeraltı sığınacaq. – Gecədən xeyli keçmiş, yeraltı qazmada qırıq bir şam işığındə Ulduz anasına öz zərif qızılıq nəvazislərindən hörülüslüş işqili bir məktub yazdı. Ə.Məmmədxanlı.

YERBÖYER *zərf* 1. Hər biri öz yerində; qaydada, müntəzəm. *Məclis əqli yerbəyer əyləşdirilər.* “Aşıq Ələsgər”. [İlyas:] ..*O kişilərdən gələn kağızları yerbəyer saxlasın.* S.Rəhimov. □ **Yerbəyer etmək (eləmək)** – 1) hər şeyi öz yerine qoymaq, nizam və səliqə ilə yiğmaq, yerləşdirmək, qayda ilə qoymaq. *Sona ev işinə məşğul idi və Bahadır öz şeylərini yerbəyer edirdi.* N.Nerimanov. *Osman diüküni üçün götirdiyi malları yerbəyer etməklə məşğul idi.* M.Hüseyin. [Əlləzəoglulu] *süfrədə hər şeyi yerbəyer elədi, qara kırılı əlləri ilə işləşləri bir-bir qamarlayıb kababı iri, çökək bir nimçəyə çəkdi.* İ.Hüseynov; 2) rahatlamaq, yerləşdirmək. *Qarəz, oğlan atı yerbəyer eləyəndən sonra yuxarı çıxdı.* (Nağıl). *Gecə gəlib sənəi yerbəyer edərəm.* M.S.Ordubadi. *Hamını yerbəyer eləyəndən sonra, müəllim gülsə-gülsə uşaqlara dedi..* Mir Cəlal. **Yerbəyer olmaq** – qayda ilə yerini tutmaq, yerləşmək, hərə öz yerini tutmaq.

2. Hər yerdən, hərə bir tərəfdən, hərə öz yerindən. *Həsrətindən əlif qəddim büküldü;* *Cismim bəndi yerbəyerdən söküldü.* M.V.Vidadi. *Qızlar gülüşərək yerbəyerdən qışqırışdır.* Ə.Məmmədxanlı.

YERBÖYERLƏŞDİRİMƏ “Yerbəyerləşdirmək” dən f.is.

YERBÖYERLƏŞDİRİMƏK *f.* Hər birini öz yerinə qoymaq, yerbəyer etmək. *Şeyləri yerbəyerləşdirmək.*

YERBÖYERLİ *zərf* və *sif.* Lazımı qaydada, lazımı surətdə, dəqiq surətdə. *Qadir .. yastı daş döşənmış həyətə çıxaraq əzazıl Əminənin əmrini yerbəyerli icra etməyə başladı.* Ə.Əbülləsən.

YERDƏNÇIXMA *sif.* Torpağın altından, yerin içindən çıxan.

YERDƏYİŞDİRİMƏ 1. *Bax yerdəyişmə* 1-ci mənənda.

2. Bir şeyi bir yerdən götürüb başqa yere qoyma.

YERDƏYİŞMƏ *is.* 1. Olduğu və ya oturduğu yerdən başqa yerə keçmə, bir yeri buraxıb o birinə getmə.

2. *dilç.* Sözdə iki qonşu səsin qeyri-iradı olaraq yerini dəyişməsi hadisəsi; metateza; məs.: vağzal-vağzal; yarpaq-yarpaq.

YERDOMBALANI *is. bot.* Göbələklər qrupuna daxil olan kartofaoxşar kökümeyvəli tərəvəz bitkisi.

YEREŞƏN *is. zool.* Həşəratyeyənlər dəstəsindən kiçik meməli heyvan.

YERƏBAXAN *is. və sif.* Zahirən sakit, dinnəz, zərərsiz görünən, əslində isə hiylegər, fitnəkar, xəbis adam haqqında. *Suyun lal axanı, adamin yerəbaxanı.* (Məsəl). *Qaraqabaq, yerəbaxan, gözü gömgöy, rəngi kürən;* *O fitnələr övladının hiylə yağır sıfatindən.* S.Vurğun.

YERƏNCİRİ *is.* Vaxtından əvvəl yetişən əncir, tezyetişən əncir. *Bu il yerənciri yoxdur.*

YERFINDİĞİ *is. bot.* Fındıq kimi meyvələri olan kol bitkisi və onun meyvəsi; araxis.

YERFISDİĞİ *b a x yerfindiği.*

YER-GÖY *is.* Dünya, kainat. [Molla öz-özüne:] *Ay Hacı Molla Cəlil ağa, san olasan yeri-göyü yox yerdən xalq edən Allaha, içmə bu kaflıların dərmanını.* C.Məmmədquluzadə. *Yeri-göyü titrədən partlayış nərəsəli;* *Çıxarırlar yer altından bol filiz yataqları.* Ə.Cəmil. // Hər yer, bütün aləm. *Yer-göyə hökmün işlər;* *Sənsən Süleyman, a Pəri!* Aşıq Ələsgər.

◊ **Yer-göy ağlamaq** – çox felakətli, acı, acınacaqlı hali bildirir. [Bundan əlavə] *hərgah nəqəl etsəm, bu biçarə, bədbəxt fəhlələrin başlarına nayıbları nə müsibət gətirirlər, yer-göy ağlar.* N.Vəzirov. **Yer-göyə siğmamaq** – 1) çox sevinmək, çox şad olmaq; 2) bir şeyin həddən artıq coxluğunu bildirir. *Mənim dərdim yer-göyə siğası deyil, mənim günüm taybuynuz ölkənün günündən bədərdir.* F.Köçərli. *Qoy başqası nə cür düşünür düşünüsün,* *Səmədin işa sevinci yer-göyə siğmirdi.* İ.Hüseynov.

YERİDİLƏM “Yeridilmək” dən f.is.

YERİDİLƏMƏK “Yeritmək” dən *məch.*

YERİK *is.* Hamilə qadınlarda ağız dadının azması hali. // Tamah mənasında.

YERİKLƏMƏ 1. “Yerikləmək” dən f.is.

2. *is.* Hamilelik dövründə ağız dadının azması nəticəsində hamilə qadının turşu və ya başqa şeylər istəməsi.

YERİKLƏMƏK *f.* 1. Hamilelik dövründə ağız dadının azması nəticəsində turşu və ya başqa şeylər ehtiyac hiss etmək. *Onun anası*

yerikləyəndə aslan ətinin kababını yemiş imiş.
M.İbrahimov.

2. məc. Bir şeyin həsrətində olmaq, bərk istəmək, həris olmaq. [Koroğlu dedi:] *Koroglu fərməni mərdi-mərdanə; Dəlilərim yerikləyir al qana. "Koroğlu".*

YERİMƏ "Yerimə" dən f.is.

YERİMƏK 1. Ayaqlarını işə salaraq hərəkət etmək; addımlamaq. *İralı yerimək. Bərk yerimək. Yerişə bilməmək.* Çox yeriməkdən vorulmaq. – *Yerişən at özünə qamçı vurdur-maz.* (Ata. sözü). *Bir qoca köhnə paltar əy-nində; Yerişir yolda torba çiyində.* A.Səhhət. [Məhəmmədəhsən əmi] yovuqa yerişib baş-ladı yumşaqlıqnan oğlunu sakit eləməyə. C.Məmmədquluzadə. // Hərəkət etməyə, gəzməyə iqtidarı olmaq. *Uşaq hələ yerimir. Xəstə indi-indi yeriməyə başlamışdır.*

2. Hərəkət etmək (getmək, üzmək). *Maşın ağır yerişir. Dənizdə qayıqlar yerişir. – Maşın yenicə yeriməyə hazırlaşırdu ki, Tapdıq qurğı kimi sıyıb maşını götürdü.* Ə.Veliyev. // İşləmek. *Saat yerişir.*

3. Üzərinə getmək, hücum etmək, axın etmək. *Ordu qərbə yerişir.*

4. Keçmək, qəbul olunmaq, yayılmaq. *Bu işlər bizim vilayətdə yeriməz, vəssalam!* C.Məmmədquluzadə.

5. Bir şeyin içine batmaq, keçmək, girmək. *Buğa güc gələndə oğlanın ayağı topuğuna qədər torpağa yerişir.* M.Rzaquluzadə.

YERINDƏCƏ *zərf* Dayandığı yerde, durduğ və ya oturduğu yerde; oradaca. *Təccübdən yerindəcə qaldı.* *Yerindəcə canı çıxdı.*

YERİTDİRİMƏ "Yeritdirmək" dən f.is.

YERİTDİRİMƏK məch. Yeriməyə məcbur etmək.

YERİTMƏ "Yeritmək" dən f.is.

YERİTMƏK icb. 1. Yeriməyə, hərəkət etməyə məcbur etmək. // Yeriməsinə kömək etmək, gəzdirmək. *Ayaq açan uşaqları yeri-dirlər.*

2. Sövq etmək, hücum etdirmək. *Qoşun yeritmək.* – *Hər iki taraf meydana yeni-yeni qüvvələr yerikdirdi.* S.Rəhimov. *Xəzərin sahilinə xəzri qoşunlar yerişir; Titrəyir qumların üstündə səhərdən bəridir.* S.Rüstəm.

3. Bir şeyin içini girməyə məcbur etmək, daxil etmək. *Torpaq .. [ərik ağacının] yüyü-duna məlhəm yerikdirdi.* Mir Cəlal.

4. Həyata keçirmək, intişar etmək. // Tək-lif etmək, irəli sürmək, yaxud qəbul etdir-məyə, keçirməyə çalışmaq. *Fikir yeritmək. Öz təklifini zorla yeritmək istəyir.* – *Hərcayı .. yalani yerişir doğru yerinə.* Q.Zakir. □ **De-diyiini yeritmək** – öz fikrini, teklifini zorla keçirmək. *O yixilmadlıqca, mən heç bir vaxt öz dediyimi yerişə bilməyəcəyəm.* M.Hüseyn. Ancaq Rübəbə bəriki otağa keçəndə Fatma duyu du, əri dediyini yeritmişdir. Mir Cəlal.

5. dan. Batırmaq, soxmaq. *Anamın canı üçün, bu tiyəni düz qarnına yeridəcəyəm.* P.Makulu.

6. məc. dan. Aldadaraq birinə satmaq, işə vermək; ötürmək.

YERİŞ is. 1. Yerimək tərzi, yerimək işi. *Sallana-sallana gedən Salatin; O sərəxoş ye-rişin yola yaraşır.* Aşıq Ələsgər. [Kor kişi] tamamilə əski hayatın bir yadigarı idi. Əlbisəsinin tərzi, biçimi avamlığını, yeriş gözsüz-lüyüünü andırırdı. S.Hüseyn. Səməd [qadının] üzünü görməsə də, yerisindən, boy-buxunun-dan, tərpanışindən onun lap cavan olduğunu dərhəl bildi. İ.Hüseynov. □ **Ayı yerişi** – iki yana basa-basa yerimə.

2. Yürüş, axın, hücum. *Xotkar yazmışdı ki, qoşun hazırlayır, Çənlibələ yeriş olacaq.* "Koroğlu". □ **Yeriş etmək** – axın halında hərəkət etmək, hücum etmək. [Vəli:] *Belə yapincı çəkdim döşümə, papağımı basdım gözümün üstünə, çomağı aldım olıma, düşdüm sürüülərin qabağına, ləhləyə-ləhləyə birbaş yeriş elədik üzü yuxarı...* N.Vəzirov.

◊ **Yerişini azdırmaq** – 1) yorğa gedən at haqqında; 2) məc. qudurmaq, lovgə olmaq, təşəxxüsli olmaq.

YERİŞLİ sif. ...kimi yerişən, ...kimi (adə-tən tərkib halında). *Başında ağı şalı var; Yaşılı var, ali var; Ceyran yerişli yarın; Ağ buxaqda xalı var.* (Bayati).

YERKEŞNİŞİ is. bot. Torpaqüstü hissə-lərində zehər olan yabani bitki.

YERKÖKÜ is. Sarı-qırmızı rəngli, getdik-cə incə-uzunsov yeməli kökü olan tərəvəz bitkisi və bu bitkinin meyvəsi.

YERQAZAN 1. sif. Yer qazımaqla məşğul olan, torpaq işləri görən. *Yerqazan fəhlə.* – *Həqiqətin qurmazı yanağını toz basmış, ba-sının tükləri bir neçə yerdən pirtmiş, özü isə*

bikef halda dayanib .. yerqazan yoldaşlarina baxırdı. Ə.Vəliyev. // Yer qazıyan, torpaq qazıyan, torpaq çıxardan. Yerqazan maşın.

2. is. Yer qazımaqla məşgül olan işçi, torpaq işləri görən fəhlə. *Yerqazanlar yer qazır-dilar.*

3. is. Yer qazımaq üçün lazıim olan alət (külüng, bel və s.). *Yerqazanla yer qazımaq.*

YERLƏŞDİRİLMƏ "Yerləşdirilmək" dən f.is.

YERLƏŞDİRİLMƏK məch. 1. Bir yerə qo-yulmaq. *Şeylərin hamisi yerləşdirilmişdir.*

2. Müvəqqəti və ya daimi qalmaq, yaşa-maq, yerləşmək, sakın olmaq üçün bir yer verilmək. *Qonaqlar mehmanxanalarda yer-ləşdirildilər.*

YERLƏŞDİRİMƏ "Yerləşdirmək" dən f.is.

YERLƏŞDİRİMƏK f. 1. Bir şeyə bir yerde yer etmək, bir yerə qoymaq, yerbəyer etmək. *Şeyləri çamadana yerləşdirmək. Kitabları şkaflara yerləşdirmək.*

2. Yaşamaq üçün bir yer vermək, bir yerde sakın etmək. *Tələbələri yataqxanalarda yer-ləşdirmək. Bu evə neçə adam yerləşdirmək olar? // Bir məqsəd üçün bir yerə qoymaq; düzəltmək. [Məsmə:] Axırda [ərimi] xəstə-xanaya yerləşdirmək fikrinə düşdüm, orada daha faydalı müalicə edilərdi.* S.Hüseyin.

3. Soxmaq, yeritmək.

YERLƏŞMƏ "Yerləşmək" dən f.is.

YERLƏŞMƏK f. 1. Bir sahəni, bir yerini tutmaq, mövqə tutmaq. *Yuxarıbazarда isə bəz-zazalar, xalçaçular yerləşmişdi.* H.Sarabski. Rüxsərənin gözləri qarşısında dəniz sahilində yerləşən qocaman şəhər canlanırdı. S.Rəhimov. Güney yamaclarda yerləşən şəhər bu gün lap tez yuxudan qalxmışdı. Mir Cəlal.

2. Bir yerde qərar tapmaq, sakın olmaq, oturmaq, müvəqqəti və ya həmişəlik bir yerdə yaşamaq. *Nümayəndələr mehmanxanalarda yerləşiblər. Qərargah yeralı qazmalarda yer-ləşdi. Səyyahlar bir çayın kənarında yerləş-dilər.*

3. Sığmaq. *Bu qədər gilas bir səbətə yer-ləşməz. Mebel otağı zorla yerləşdi.*

4. Səliqəyə, nizama düşmək, yerbəyer olmaq. *Mallar qəfəsələrə yerləşdi.*

YERLİ sif. 1. Başqa yerdən gəlmə deyil, həmin yerdən olan, bu yerin əhalisindən olan. *Yerli əhali. Yerli camaat. Bizim yerli deyil.*

// İs. mənəsində. *Yerlilər və gəlmələr. Yerli-lərə məxsus adət və əmənələr. Buranın yerli-ləri əkinçidir.* – [Südəbənin anası:] *Südabə Həkimülmülkün qızı deyil. Bunun atası bizim öz yerlimiz, öz ellimiz idı.* M.İbrahimov.

2. Müyyəyən yerə (şəhərə, ölkəyə və s.-ye) aid olan. *Yerli adətlər. Yerli ləhcə. Yerli cins mal-qara.* // Götürilmə olmayan, həmin yerdə olan və ya hazırlanan. *Yerli mallar. Yerli yanacaq. Yerli xammal.* // Mərkəzi olmayan, ümumidlövlət mahiyəti daşımayan, yalnız müəyyən bir ərazi daxilində qüvvəsi, əhəmiyyəti olan. *Yerli təşkilatlar. Yerli büdcə. Yerli qozet.*

3. Ümumi olmayan, bir şeyin yalnız bir hissəsinə, bir cəhətinə təsir edən. *Yerli iltihab. Yerli keyləşdirmə.*

4. Şəraite tam uyğun olaraq edilən, məqamında, yerində olan; haqlı. *Yerli söz. Yerli göstəriş. - Babacanın məzəmməti bir az yerli və haqlı olduğundan Qumru pozuldu.* Ə.Əbüll-həsen. □ **Yerli-yerində** – 1) her şey və ya hər kəs öz yerində, qaydasında, tərtib və nizamla. *Hər şey yerli-yerindədir. Sınıfda şagirdlər yerli-yerindədir;* 2) bütün təfsilatı ilə, müfəssəl surətdə; 3) lazım gəldiyi yerdə, hər yerdə.

YERLİÇİLİK is. Ümumi işin zərərinə ola-raq, öz yerlisini himaye etmə, ona üstünlük vermə (yalnız mənfi mənada işlənir). *Yerliçilik kimi mənfi halları aradan qaldırmaq.* // Bir işdə və s.-de yalnız öz yerinin mənafeyini güdmə. *Planlarımızda və işimizdə olan yerliçilik .. böyük işlərə ağır zərbədir.* Ə.Sadiq.

YERLİ-DİBLİ zərf 1. Büttünlükdə, tamamilə, kökündən. [Səkinə xanım:] *Mənim haq-qum yerli-dibli batsa da, mən Ağa Həsənə gedən deyiləm!* M.F.Axundzade. *Deyçəkdim ki, Qaryagın mahalının qazisinin işləri ya möcüzədir və ya yerli-dibli yalandır.* C.Məmmədquluzadə.

2. Qətiyyən, bilmərrə, əsla, heç. *Yerli-dibli xəbərin yoxdur.* *Yerli-dibli heç bir şey bilmir.*

3. İzsiz-soraqsız. *Məktəbli gənc yerli-dibli yox oldu.* Ə.Vəliyev.

YERLİK is. Döşəmə, yer. *Yerliyi darısqal, içi bürkülü;* *O qamış komalar bəs indi hanı?* S.Vurğun. // Bax yer 19-cu mənada. *Maral keçən il tikidirdiyi yerliyi ağ olan donunu götürdü.* Ə.Əbüll-həsen.

◊ **Yerlik hal** qram. – ismin kimde? nədə? və harada? suallarına cavab verən hali.

YERLİ-KÖKLÜ zərf Dibindən, kökündən, tamamılı, büsbüütün, yerli-dibli. [Surxay:] *Allah onların yerli-köklü tifaqlarımı dağitsın. S.Rəhman.*

YERLİLƏŞDİRİLMƏ “Yerliləşdirilmək”-dən f.is.

YERLİLƏŞDİRİLMƏK məch. Yerli iqlimə, yerli şəraito uyğunlaşdırılmaq; iqlimləşdirilmək. *Bir sira meyyə növləri Mıçurin tərəfin-dən soyuq iqlimdə yerliləşdirilmişdir.*

YERLİLƏŞDİRİMƏ “Yerliləşdirmək”-dən f.is.

YERLİLƏŞDİRİMƏK f. Yerli iqlimə, yerli şəraito uyğunlaşdırılmaq; iqlimləşdirilmək. // Bir yerin hökumət idarələrini, təşkilatlarını və s.-ni yerli əhalidən olan işçilər hesabına gücləndirmək, yerli əhaliyə yaxınlaşdırmaq. *Idarələri yerliləşdirmək.*

YERLİLƏŞMƏ “Yerliləşmək”-dən f.is.

YERLİLƏŞMƏK f. Uzun müddət bir yerde yaşayaraq onun yerli əhalisinin adət və ən-ənələrini, həyat tərzini, mədəniyyətini qəbul edib ondan seçilməz hala gəlmək; bir yerə isinişmək, uyğunlaşmaq.

YERLİLİK is. 1. Yerli olma, bir yerin sakini olma, bir yera mənsubluq.

2. Bax **yerliçilik.**

YERLİ-YATAQLI zərf 1. Geniş, ətraflı, hərtərəfli, təfsilatlı ilə. *Ballunın yerli-yataqlı danışığı, köhnə kənd evlərini təsvir etməsi Budağı uzun müddət dərin fikirlərə qarq edirdi.* Ə.Vəliyev.

2. Çok büyük, yekə, qocaman. [Qaçaqlar] *yerli-yataqlı, şax-budaqlı qocaman bir çinarın dibində doyunca yeyib al şərabdan içmiş, yatıb xumarlanırdılar.* M.Rzaquluzadə.

3. Hami birlikdə, köç-külfətlə olaraq, bütün ailəsi ilə birlikdə. *Yerli-yataqlı gəlib.*

YERLİ-YERSİZ zərf Münasib, məqamında, yerində olub-olmadığını nəzərə almadan, düz olub-olmadığını bilmədən. *Yerli-yersiz irad tutmaq. Yerli-yersiz danışmaq. Yerli-yersiz tərifləmək.*

YERÖLÇƏN is. Mərz çəkmə, yer ölçmə mütəxəssisi. *Yerölçənlər gəlib, - deyə muzdur xəbər verdi.* Ə.Əbülhəsən. *Tamam şübhədən qurtarmaq üçün səhər yerölçəni göndərərəm, gəlib baxar.* Ə.Vəliyev.

YERPƏNƏK is. Xiyar. [Süleyman bəy:] *Yolda tor qurub beş-on bildirçin tutdum, budur torbadı. Bir az şoraba üçün yerpənək almışam, gedirəm. Soruşdum: a kişi, heç əməlli bildirçinin varmı? Ə.Haqverdiyev.*

YERPULU is. Gecələmə haqqı, gecələmə yeri üçün verilən pul.

YERSARMAŞIĞI is. bot. Yerdə sürünən kırda açıq-göy və qırmızı, yaxud ağ çıçayı olan çoxillik sarmaşiq bitkisi (alaq otu).

YERSİZ sif. 1. Yeri, məkanı olmayan, yeri-yurdub olmayan. *Yersiz adam.* // 2. mənasında. *Yersiz gəldi, yerli qaç.* (Məsel).

2. Torpaqsız. *Yersiz kəndlilər.*

3. Yerində, məqamında olmayan; uyğun-suz, namənəsib, münasibətsiz. *Yersiz söz.* *Yersiz söhbatlər.* *Yersiz danlaq.* – [Şərifzadə] *Mehribani boşadığı üçün olduqca darılmış,* [Zeynalın] *bələ yersiz hərəkətindən dolayı əcilişlənmişdi.* S.Hüseyn. // Zərf mənasında. *Yersiz danlamaq.* – *Ev sahibinin qəribə bir ilhamla dediyi sözlər də mənə yersiz görü-nürdü.* M.Hüseyn. *Kazım müdirdin hirsənəsini yersiz görüüb təəssüfləndisə də, çıxıb getdi və güman etdi ki, məsələ bununla qurtardı.* Mir Cəlal.

4. Təsirsiz. *Müxbirin təklifi yersiz qalmadı.* Mir Cəlal.

5. Nahaq, əbas, əsəssiz. *Yersiz nigarançıluq.* *Yersiz ehtiyat.* *Yersiz (z.) narahat olmaq.* – [Rüstəm:] *Xeyr, şahim, aldırma!* *Yersizdir bu iżtirab; Rüstəm dursun, onlara;* *Səyavuş verir cavab.* H.Cavid. [Soltan:] *Sənin atan da, əmilərin də yersiz inadkarlıqdan həmişə zərər cəkiplər.* İ.Hüseynov.

6. Vəzifəsi, yeri olmayan; vəzifəsiz, işsiz. *Yersiz (z.) qalmaq.*

yersiz-yersiz zərf və sif. Namənəsib, münasibətsiz, uyğunsuz. *Yersiz-yersiz danışmaq.* – [Veys] .. sol əli ilə yersiz-yersiz hərəkətlər edirdi. Ə.Əbülhəsən.

YERSİZ-YURDSUZ sif. Yaşamaq üçün yeri-yurdub olmayan, evsiz-eşiksiz; yersiz. // Səfil, avara.

YERSİZ-YUVASIZ sif. Yaşayış yeri olmayan; yersiz-yurdsuz. *Mədənlərdə, fabrik və zavodlarda işləyən fəhlələr, bəyin zülmündən və aqılıdan qaçıb iş axtarmağa gəlmış kəndlilər, kasıblar, yersiz-yuvəsiz zavallular burada – Çəmbərəkənddə yaşayırdılar.* S.Rəhman.

YERTƏRPƏNMƏ *is.* Zəlzələ.

YERÜSTÜ *sif.* Yerin, torpağın üst tərəfində. *Məşələr qarın tez ərimasınə mane olur, yerüstü suların axmasını azaldır ki, bu da rütubətin torpağa həpməsinə səbab olur.* M.Qaşqay.

YERYAPALAGI *is. zar.* Boyca çox gödək adam haqqında. *Bu yeryapalagi kimdir?*

YER-YEMİŞ *top.* 1. Bostan meyvəleri.

2. Xuşgəbar. *Yer-yemişin yedim mən; Ürək sözüm dedim mən; Heç Allaha rəvadır; Ağ-saqqala gedim mən?* (Bayati). *Bayrama yaxın neçə dəfə dövlətlilərin yanına gedib yer-yemiş istəməmişə də, verməmişidlər.* C.Cabbarlı.

YER-YER *zərf* Müxtəlif yerlərdə, bəzi yerlərdə: orada-burada, adda-budda. *Buna pəsyləkə deyərlər, yer-yer;* Doluşub qoynunga məxluq, ellər. M.Müsfiq.

YER-YERDƏN *zərf* Müxtəlif yerlərdən, hər yerden, hər tərəfdən. *Nə zaman getsə məcəlisə; Qovular, döyürlər kasib; Danışmağa ağız açsa; Yer-yerdən söyürlər kasib.* Aşıq Əhməd. *Yer-yerdən [Əlisəfaya] etiraz etdi'lər.* S.Hüseyn. *Ellərin üstünə düşüb yer-yerdən; Vurmaq istədilər bağırna yara.* S.Rüstəm.

YER-YURD *is.* Yaşayış yeri, bir adamın olduğu yaşadığı yer, vətəni; ümumiyyətə, yer. *Yeri-yurdı məlum deyil.* – [Nəbi:] *Bəylərin yer-yurdı od tutub yansın; Buraxmayıñ bir təkini bəylərin!* “Qaçaq Nəbi”. *Dağların başında gurultu güclənir, ildırım şaqqlıdayır, yeri-yurdı tərpədir.* S.Rəhimov.

YESİR *b a x əsir.* Yalan yoxdur, bir az səndən kəsirəm; *O səbəbdən məhlənləndə yesirəm.* Aşıq Ələsgər. *[Şamama Cadu:] Ev nədir, eşik nadir, sənə yesir olum, bir daxması var, iki kin kimi otaqdır.* Ə.Haqverdiyev.

YESİRLİK *b a x əsirlilik.*

YEŞİK *[rus.]* Taxtadan və s.-dən qayrılan iri qutu. *Meyvələri yeşiklərə yığıldılar. Üç yeşik alma.* – [Ağə:] *Bir uca ağacın baş budağına bir yeşiyi kəndir ilə möhkəm bağlayıb Molla Nəbiqulunu əyləşdirdim yeşiyin içində.* Ə.Haqverdiyev. *Şofer bir yeşik üzüm və bir yeşik əncir gəttirdi.* Ə.Əbülhəsən.

YEŞİKÇİ *is.* Yeşik qayıran usta.

YEŞİKÇİLİK *is.* Yeşikçinin işi, peşəsi, sənəti.

YEŞİKDAŞIYAN *sif.* Yeşikləri daşyan (fəhlə, işçi).

YEŞİKLİ *sif.* Yeşiyi və ya yeşikləri olan. *Yeşikli stol.*

YEŞİKLİK *sif.* 1. Yeşiyə yaranan. *Yeşiklik taxta.*

2. Adətən sayrlarla – ... yeşiyə yetəcək qədər. *Bir yeşiklik taxta.*

YETDİK *sif.* 1. Çatacaq qədər, kifayət edəcək qədər. *Bir stəkan çaya yetdik qənd ayırdı.* Bir gün yetdik çörək.

2. Catası, çatmalı olan. *Sinəmdə sizə yetdik; Mənim bir az sözümüz var.* R.Rza.

YETƏN: *hər yetən* – hər kəs, hər adam, hər biri. *Hər yetən gözələrə gözəl demərəm; Gözəldə bir qeyri əlamət olur.* M.P.Vaqif. [Həcər xanım:] *Mən Həcərəm, əbrü ətləs geymərəm; Hər yetən gədəya boyun əymərəm.* Aşıq Ələsgər. *Cümə deyər, hər yetənə sərr vermə; Dost, məhrəiban ya bir olur, ya iki.* Molla Cümə.

YETƏR 1. *sif.* Bəs olan, kifayət edən. *Bağları yetər qədər üzüm verir. Büttün ilə yetər taxılı var.*

2. *Əmr mənasında.* Bəsdir, kifayətdir! *Yetər, ağlama!* Yetər, canım! □ **Artıq yetər** – daha bəsdir, kifayətdir, daha lazım deyil.

3. *Xəbər mənasında.* Bəs edər, çatar, kifayət olar. *İşlədik, yetər. Taxıl bir ilə yetər. Cörəyimiz iki günə yetər.*

YETƏRLİK *sif.* Kafiflik, bəslik. *Bir xəmirə yetərlik unumuz qalmışdır.*

YETİK *sif.* 1. Bələd, tanış, xəbərdar, vaqif, yaxın. *Ələsgərəm, mən yetiyəm hər işə; İki könül bir-biriynən barışa.* Aşıq Ələsgər. [Sona:] *Görmüşəm, sıfətdən gözəldir, ancəq təbiətinə bilmirəm, anam onlara çox yetikdir.* A.Saiq.

2. Yetişmiş, yetkin. *Yetik yelinli mayalar isə ehtiyatla, tələsmədən yeriyb sallana-sallana sırının dalında gəlirdi.* M.İbrahimov.

YETIKLIK *is.* 1. Yetik olma, xəbərdar olma; bələdlik, yaxınlıq.

2. Yetkinlik.

YETİM *sif.* 1. Atası-anası, yaxud atası və ya anası olmuş. *Yetim uşaqq.* Atadan yetim qız. – *Qürbət içrə fəhləliklə saxlar idи öz başın;* Həm vətəndə dul anasın, yetim bacı, qardaşın. A.Səhhət. // İs. mənasında. *Yetima can-can deyən çox olar, cörək verən az.* (Ata. sözü). *Yetim malına göz dikdiyin nədir daim;* Hələl kəsb məğər narəvadır, ey vaiz? S.Ə.Şirvani. *Yetimlər məlül-məlül Aslanın əlinə baxdilar.*

YETİMCƏSİNƏ

C.Cabbarlı. *Bu gün isə Hüseyin artıq arxasız və kimsəsiz bir yetimdir.* S.Rəhman. □ **Atadan (anadan) yetim** – atası (anası) ölmüş. *Bu iki uşaq atadan yetim idi.. və ataları bulara bir şey qoymamışdı.* S.S.Axundov.

2. məc. Fağır, yazılıq, aciz, zavallı, miskin mənəsindən. [Ösgər:] *Birçə deyin görüm, mən yetimin təqsiri nədir?* N.Vəzirov. *Bu gün görürdüm ki, yetim iranlılar sevincək qaćırlar konsulxanaya ki, .. məşrutənin təzə elan olunmağı barəsində konsula mübarəkbadlıq versinlər.* C.Məmmədquluzadə. *İndi bəlkə mən yetimin də günü ağardı, – deyə, Səməd piçildadi.* İ.Hüseynov.

◊ **Yetim segah** – Azərbaycan müğamlarından birinin adı. *Fısqırıq çala-çala, dodaqaltı yetim segah oxuya-oxuya malı sahmanladı.* Mir Cəlal. **Yetimlər evi köhn.** – bax **yetimxana.**

YETİMCƏSİNƏ *zərf* Yetim kimi; zavallıcasına, yazılıq-yazıq, məzlum-məzlum, fağır-fağır.

YETİMÇİYƏZ is. “Yetim”dən oxş.

YETİMÇƏ 1. “Yetim”dən kiç. və oxş.

2. is. Bəzən tehqir, söyüş məqamında. *Yamacın yetimçəsi mənə qalmayıb, – deyə* [Əlləzoglu] *kinli-kinli söylənirdi.* İ.Hüseynov.

YETİMÇİLİK bax **yetimlik.** [Kərim xan] iyirmi yaşı olar-olmaz özü kimi yetimçilikdə böyümiş Xavar adlı yoxsul, lakin yaraşıqlı və nəcib təbiətli bir qızla evlənmişdi. M.İbrahimov. *Məni yetimçilikdə saxlayıb, adam elayıb kişilər cərgəsinə çıxardığını demədin..* Ö.Vəliyev.

YETİMDAR *sif.* Yetim uşaq saxlayıb böyütmə, yetim uşaq saxlama. [Murad] *Nigari alacaqdı.* Onun yaşının azlığı, özünün yetimdar bir kişi olması əhəmiyyətsiz şəylərdi. S.Hüseyn.

YETİMDARLIQ is. Yetim uşaq saxlayıb böyütmə, yetim uşaq saxlama.

YETİMDΟΥΡΑΝ *sif. dan. zar.* Yeko, iri (qab, boşqab haqqında). // İs. mənəsində. [Almaz:] *Bu heç adamin boğazını da yaşlamaz ki, yetimdoyurani gətir.* N.Vəzirov.

YETİMXANA is. Atasız-anasız, kimsəsiz qalmış uşaqlara məxsus xeyriyyə müəssisəsi. *Büldən bütün bularla baxır, yetimxananı tezliklə yorğan-döşəklə də təmin etmək lazımlı-*

YETİRİMƏK

duğunu düşünürdü; çünkü yetimxananın açılması bundan asılı idi. Ə.Əbülhəsən.

YETİMLƏŞMƏ “Yetimləşmək”dən f.is.

YETİMLƏŞMƏK f. Yetim olmaq, ata və ya anası ölmək.

YETİMLİK is. Ata-anası olmayan uşaqın hali, vəziyyəti. Yetimlik çəkmək – Yetimliyi halatindən bəllidir; Fəqirliyi zillətindən bəllidir. A.Səhhət. *Biz ki yetimlikdə böyüdüük qoşa;* *Birgə qonaq gədik yara, yoldaşa.* S.Vurğun. Durnanın yetimlik, yalqızlıq iztrabları ilə pərvəriş tapmış qəlbə bu sakit sevginin sadə, mehriban axşamları ilə bəxtiyar idи. İ.Əfəndiyev.

YETİM-YESİR top. dan. 1. Atasız-anasız uşaqlar, yetimlər. [Məşədi Cəfər:] *Məndən sonra bir böyük yetim-yesir qalacaq.* Ə.Haq-verdiyev.

2. məc. Yoxsullar, məzlumlar, evsiz-eşiksizlər. *Amma bunu da biliniz, ey mollalar ki günlər dolanar, ..zəmanət təzələnər və axırdı yetim-yesir və keçəl-küçəl qardaşların dostu ilə düşməni tanıyıb haman yoğun dəyənəkləri sizin əlinizdən alar..* C.Məmmədquluzadə. *Külək əsir, şaxta kəsir; Nalə çəkir yetim-yesir.* S.Rüstəm. *Murad camaatında açıq-açıqına danışırkı ki, „Şura hökuməti hamiya əl-qol verib, dil-agzı verib, kasub-kusub, yetim-yesir adam olub, adam içini çixır..”* İ.Hüseynov.

YETİRİCİ sif. Yetirən, verən, yetişdirən, hasiledici. *Ziyadə məhsulat yetirici və meyvacat yetirici yerlərdə əhali elmsizlik cəhətindən fəqir və zillətdə dolanmaqdadırlar.* F.Köçerli.

YETİRİLMƏ “Yetirilmək”dən f.is.

YETİRİLMƏK məch. Çatdırılmaq.

YETIRMƏ 1. “Yetirmək”dən f.is.

2. is. bax **yetişdirmə** 2-ci mənada. O, ki-min yetirməsidir? – Guya bütün salamabadlılar öz yetirmələrinə məktəb düzəldəcəklər. Mir Cəlal.

YETİRİMƏK f. 1. Bir şeyi, yaxud bir sözü (xəbəri, məlumatı) başqa bir kəsə və ya yerə hər hansı bir vəsiti ilə çatdırmaq. Məktubu sahibinə yetirmək. Məndən ona salam yetir. – *Şah Abbas o saat əmr elədi, lazımı xəbəri fırang elçilərinə yetirdilər.* M.F.Axundzadə. *Qasiməli kirvə, əlbəttə, biza gərək iki pud xalis inək yağı gətirəsən, amma üç həftəyədək gərək yetirəsən.* C.Məmmədquluzadə.

2. Özünü gedən, ya qaçan birisinə, yaxud da bir yerə çatdırmaq (adətən “özünü” sözü ilə). *Özünü tez evə yetirdi. Özünü qabaqda-kilara yetirmək.* – *Əgər Nəbi bu gün özünü Gorusa yetirə bilməsə, sabah Hacər ölüsi idi. “Qaçaq Nəbi”. Bu vaxt Elman özünü yetirdi. M.Hüseyn.*

3. Təriyə və təlim edib böyütmək, ortaya çıxarmaq (bəzən “böyüdüb-yetirmək” şəklində). *Yaxşı övlad yetirmək.* – *Qafar.. İkram və Fatma kimi zehinli, ləyəqətli uşaqlar böyüdüb-yetirən arvadına güldən ağır söz deyilməsinə dözməyəcəkdi.* Ə.Thüləsən. // *Qulluq edərək böyütmək;becərmək, yetişdirmək, yaratmaq. Bağban bağında yeni meyvə növləri yetirmişdir.* – *Cəfə çəkdir, bağ yetirdim; Gülsəni xarə tapşırdım; Bunca fikri xoyal etdim; Tapmadım çarə, tapşırdım.* Q.Zakir.

4. Bir sira sözlərə qoşularaq, müxtəlif frazeoloji ifadələr düzəldilir; məs.: diqqət yetirmək, dil yetirmək, göz yetirmək, yerinə yetirmək.

YETİŞDİRİLMƏ “Yetişdirilmək” dən f.is.

YETİŞDİRİLMƏK məch. Becərilmək, bəslənib böyüdülmək; vücuda götürilmək. *Bağlarda dadlı meyvələr yetişdirilir.* // Təriyə edilib meydana götürilmək, ortaya çıxarılmak; hazırlanmaq, yaradılmaq. *Ali məktəblərimizdə müxtəlif sahələrə aid mütəxəssis yetişdirilir.*

YETİŞDİRİMƏ 1. “Yetişdirmək” dən f.is.

2. is. Biri tərəfindən təriyə və təhsil verilib yetişdirilmiş adam. *Universitetin yetişdirməsi. O, məşhur alimin yetişdirməsidir. Bизim institutun yetişdirməsidir.* – *Mirzə Valehin yetişdirməsi olan gənc Adil də hər kəsi öz fə-sahət və bəlağatı ilə təəccübləndirirdi.* S.Rəhimov.

YETİŞDİRİMƏK f. 1. *Bax yetirmək.* *Canvan meyvə ağacıları yetişdirmək.* Yeni kadr-lar yetişdirmək. – *Mehriban dindar, əski bir müsəlman ailəsinin tərbiyə edib yetişdirdiyi bir qızdı.* S.Hüseyn.

2. Çatışdırmaq, öhdəsindən gəlmək, vaxtında görə bilmək. *Bu qədər işi yetişdirmək mümkün deyil.*

YETİŞHAYETİŞ is. 1. Çatmaq, yetişmək, yaxınlaşmaq üzrə olma. [Tərlan] *kolxoz idarəsinə yetişhayetişdə* çəvik addımlarla gələn bir nəşərlə qarşılaşı. M.Hüseyn.

2. Yetişmək, dəymək üzrə olma (meyvələr haqqında).

YETİŞKƏN sıf. Yaxşı yetişmiş, lap dəymış. Yetişkən meyva. // İs. mənasında. *Tutun yetişkənlərindən dər.*

YETİŞKƏNLİK is. Yetişmiş, dəymış meyvənin halı.

YETİŞMƏ “Yetişmək”dən f.is.

YETİŞMƏK f. 1. Bir istiqamətdə gedərək nəzərdə tutduğu bir yerə çatmaq, yetmək, varmaq, varid olmaq. *Yüzbaşının çavuşu Nəzərəli at üstə, çaparaq yetişər xərmənə.* C.Məmmədquluzadə. [Hacı:] *Kəndə yetişəndən sonra Almaz uzunboğaz çəkməsini keçi piyi ilə yağlayıb işildadir.* S.Rəhimov. // Özünü çatdırmaq, vaxtında çatmaq. *Millat böğülür, .. əgər dadı fəryada tez yetişmərsə, mümkündür ki, millətdən bir əsər dəxi qalmaya..* C.Məmmədquluzadə. *Knyazın ordusu yetişib həmən; Bürümüş şəhəri dörd bir tarəfdən.* S.Vurğun. // Bir istiqamətdə hərəkət edərək bir yerə çatmaq (qatar, gəmi, maşın və s. haqqında). *Qatar stansiyaya yetişdi. Biz sahilə yetişdik.* // Göndərilən ünvana, yerə, şəxsə çatmaq; yerinə, sahibinə çatmaq; yetmək. *Üç gün əvvəl göndərilən məktub bu gün yetişdi.* Telegram nədənsə sahibinə yetişməyib. // Gəlib çatmaq; bilinmək. *Xəbər nə vaxt yetişdi? Məlumat hələ yetişməyib.*

2. Qoşusmaq, birləşmək. *Əziziyəm, yar yara; Qara bağım yar yara; Ürək titrər, qan qaçar; Yetişəndə yar yara.* (Bayati). *Yüz hüns dilü dideyi-heyrana yetişməz; Yüz gənc həqiqətdə bu viranə yetişməz.* Qövsi.

3. Çatışmaq, yetmək, çatmaq. *Elə qaçırsan ki, sənə yetişmək olmur.* *Yoldaşuma yetişdim. Qatara yetişə bilmədim.*

4. Müəyyən bir həddə, yaşa çatmaq. [Rza-qulu xan] *28 sinə yetişdikdə Sorbon darülfünunun hüquq şöbəsində qızıl nişan və iftخار ilə məzun olmuşdur.* M.S.Ordubadi. // Bülüğə çatmaq, böyükəmək. *Yetişibsən, indən belə yaraşmaz; Yadlar ilə deyib-danişmaq sənə.* Q.Zakir. *Uşaqlarımız oxuyur, cavanlarımız yetisir, qoy ürəkəcan bir yer olsun, özü də istəyirəm ki, məndən sonraya bir yadigar qalsın!* S.Rəhimov. *Buğa yetişən kimi oğlan yenə onun buynuzlarından yapıdı.* M.Rza-quluzadə. // *Yetkinleşmək, təcrübə qazanmaq, bişmək.* *Biz döyüsdə yetişmişik.* Z.Xəlil.

5. Bitmək, vücuda gəlmək, hasil olmaq (bitki haqqında). *Abşeronda zeytun çox yaxşı yetişir. – Elə subtropik bitki yoxdur ki, Azərbaycanda yetişməsin.* İ.Əfəndiyev.

6. Dəymək, yeməli hala gəlmək. *Meyvələr yaxşı yetişib. Üzümlər çoxdan yetişib.* – [Əyyar:] ..Şitillər böyük, bağım bağ olar; Meyvələr yetişər, keşim çağ olar. A.Şaiq. [Hacı Murad:] *Yox, oğlum, dəymə, yetişəndə yiğib sənə göndərəcəyəm.* S.S.Axundov. // İşlənmək üçün hazır vəziyyətə gəlmək. *Pendir yetişib, yemək olar.*

7. Kifayət etmək, kafi olmaq; çatmaq. *Bu ət beş nəfərin xörəyinə yetişməz. Cörək hamiya yetişər.*

8. Gəlib çatmaq, yaxınlaşmaq. [Bəypolad:] *Əfsus ki, şərəfi-müsahibətinizdən məhrum olmaq zamanı yetişdi.* H.Cavid.

9. Tay olmaq, bərabər olmaq, çatmaq (adətən inkarda işlənir). *Eşq atası bir od salıb canına; Yanmaqda yetişməz səməndər mənə.* Q.Zakir.

10. **Yetişir, yetişər** şəklində – bəsdir, yetər, kifayətdir. [Cəmil bəy:] *Yetişir, Humay, yetişir! Yaralı könlümə buraxmış olduğun yanğını, əmin ol ki, döryalar belə söndürməz.* H.Cavid. [Nüshəbə:] *Yetişir, bizdə əzizdər qonşu; Düşünün bir, nə zarafatdır bu?* A.Şaiq.

YETİŞMİŞ sif. 1. Dəymmiş, yeməli hala gəlmış. *Yetmiş meyvə. Yetmiş üzüm.* // İşlənmək, yeyilmək, istifadə edilmək üçün hazır olan; gəlmış. ...*Pendir saxlananda onun kažeininin bir hissəsi dönüb piy və ətirli yağ olur ki, belə pendirə yetmiş pendir deyilir.* H.Zərdabi.

2. Böyümiş, bülüga çatmış. *Onun yetmiş uşaqları var.* // Ərə getmək vaxtı çatmış. *Sözüm buradadır ki, bu axır vaxtlarda bızım yetmiş qızlarımıza ər tapılmış.* C.Məmmədquluzadə. [Xırda xanım:] ..*Özün bilirsən, şəhərimizdə bu saat yetmiş qız çoxdur.* N.Vəzirov.

YETKİN sif. 1. Hər cəhətdən yetmiş, kamilləşmiş, təcrübəli. *Yetkin adam. Yetkin mütxəssis. Yetkin sənətkar.* – Əsgər rayon mərkəzinə yola düşəndə fikirləşir və bu qərrara gəlirdi ki, o bir mütxəssis olaraq hələ yetkin deyil. Ə.Vəliyev. [Sultan əmi] özünü doğrudan da yetkin bir kişi kimi hiss etmişdi. İ.Hüseynov.

2. Dəymmiş, yetmiş, yetişkən. *Yetkin taxıl. – Ağ tutun yetkinlərindən biri düşdü qabağında stəkanın yanına..* C.Məmmədquluzadə. *Çıxma ərik ağacına, bihudə, dilbərim; Yen gəl aşağı, nə yetkini var, nə xamı var.* M.Möcüz.

YETKİNLƏŞMƏ “Yetkinleşmək” dən f.is.

YETKİNLƏŞMƏK f. 1. Yetkin hala gəlmək, təcrübələnmək, kamilləşmək; daha yetkin olmaq.

2. Dəymək, yetişmək (meyvə, taxıl).

YETKİNLİK is. 1. Təcrübəlilik, kamillilik.

[“Dəli Kür”] ..əsərin toxumu. *Şixlinin qan yaddaşında həmişə mövcud olub, sadəcə, əlverişli şərait yarananda – oyanıb. Şixli da onu qələmə alıb; xosbəxtılıkdən bu, onun sənətkar kimi yetkinlik dövrünə təsadüf edib.* I.Qasimzadə.

2. Yetmiş, dəymmiş meyvənin hali.

YETMƏ 1. “Yetmek” dən f.is.

2. sif. Yetmiş, yetkin. *Göla cumar yaşıł başlı sonalar; Əcəb yetmə gözəl bəslər analar.* Aşıq Kərəm.

YETMƏK f. 1. Bax **yetişmək** 3-cü mənada. *Pul sənə yetdimi? Məktub sahibinə hələ də yetməmişdir. Sənə yetmək olmur.* – Yetənə yetir, yetməyənə daş atır. (Ata. sözü). *Yar gələrlər, yara yetməz; Sonalar sara yetməz; Pis gündən qurtarmağa; Ağlamaq çara etməz.* (Bayatı).

2. Gəlmək, keçmək, çatmaq. *Demə ki, nədir bu macəralar! Səndən mənə yetdi bu bələlər.* Füzuli. // Gəlib çatmaq, yaxınlaşmaq, ardınca gəlmək. *Yanvar ayı keçib getmiş; Sonra yetir fevral ayı.* M.Dilbazi.

3. Çatmaq, kifayət etmək. *Zeynal sərəxş-luğundan müvəzətinə saxlaya bilmədiyi üçün Mehribana gücü yetmirdi.* S.Hüseyin.

4. Toxunmaq, rastlaşmaq, dəymək. *Pərvanə yaxar var-yoxunu bir ola yetsə; Razi deyi-ləm kim, mənə pərvanə desinlər.* Qövsü.

5. **Yetər** şəklində – bəsdir, kifayətdir. [Ana:] *Yox, qardaşım, birini dartıb qərib vila-yətə apardığın yetər, daha bunu vermarəm.* S.S.Axundov. *Yetər bu qədər danışdığımız. Artıq iş zamanıdır.* C.Cabbarlı.

YETMİŞ 1. Altmış doqquzdan sonra gələn say – 70. *Yetmişdə yeddi onluq var. Yetmiş manat.* Yetmişə yaxın adam.

2. is. Yetmiş yaş. Yetmiş keçmişdir.

YETMİŞİLLİK 1. *is.* Yetmiş il davam etmiş dövr, ömür. *Yetmişilliini bayram etmək.* Yetmişilliyi münasibəti ilə gələn təbrikələr. Şairin yetmişilliyi.

2. *Sif. mənasında.* Yetmiş il davam etmiş, yetmiş il sürmüş. Yetmişilik bir ömür. *Məsələnin yetmişilik tarixi var.*

YETMİŞİNCİ “Yetmiş”dən sira s.

YETMİŞLİK *sif.* Yetmiş yaşında. Yetmişlik bir qarı.

YETMİŞYAŞLI *sif.* Yetmiş yaşında olan. Yetmişyaşlı qoca. Yetmişyaşlı qadın.

YEY [qəd.] *b a x eyi.* Əgərçi bir neçə gün xar zəhmətin çəkdiñ; Vəli yey oldu günün-gündən ey həzar, bu il. Qöysi. Ayrılıqdan ölüüm yeydi; Yar hasratı qəddim əydi. Aşıq Ələsgər.

YEYƏ¹ *is.* Metalı yonmaq, təmizləmək üçün üzəri diş-diş olan polad alət; suvand, törp. İnşaata gələndə yeyin tutmağı bacar-mayan. İbrahimə ustası mürzəkkəb bir hissə göstərdi. Mir Cəlal.

YEYƏ² *b a x yiyo.*

YEYƏCƏK *is.* Yeməyə yarayan hər şey, yeyinti şəyləri, azuqə, ərzaq məhsulları. Yeyəcək ehtiyacı. Yeyəcək vermək.

YEYƏCƏKSİZ *sif.* Qidasız, yeməksiz, azuqəsiz, yeyintisiz. Yeyəcəksiz (z.) *qalmaq.*

YEYƏCƏKSİZLİK *is.* Yeyəcəyin olmadığı hal; azuqəsizlik.

YEYƏLƏMƏ “Yeyələmək”dən *f.is.*

YEYƏLƏMƏK *f.* Yeyə ilə yonmaq, sürtüb nazikləşdirmək və ya təmizləmək (metalı). Dəmiri yeyələmək.

YEYƏLƏNMƏ “Yeyələnmək”dən *f.is.*

YEYƏLƏNMƏK *məch.* Yeyə ilə yonulmaq, sürtülüb nazikləşdirilmək, təmizlənmək.

YEYƏLƏTMƏ “Yeyələtmək”dən *f.is.*

YEYƏLƏTMƏK *icb.* Yeyə ilə yondurmaq, yeyə ilə sürtüdürüb nazikləşdirilmək, təmizlətmək. Açıru bir qədər yeyələtmək lazımdır.

YEYİB-İÇMƏ “Yeyib-içmək”dən *f.is.*

YEYİB-İÇMƏK *f.* Qidalamaq, yaşamaq üçün qida qəbul etmək. [Hacı Murad:] Öz yeyib-içməyiniz az idi, bunlar da artdı. S.S.Axundov. [Şeyda:] ..Böylə heyvancasına yeyib-içmək, çalışıb-çapalamaq neçin?! H.Cavid. [Gülsənəm] axır vaxtlar nə yeyib-içdiyini də bilmirdi. M.Hüseyn.

2. *məc. İşrətlə, keflə məşğul olmaq. Dost-ları da bir-birlərinə göz vurub onu göylərə*

qaldırar, sağlığına yeyib-içib dağıldardılar. S.Rüstəm. ..Yeyib-içən bir dəstə kefli Cumamın nəzərini cəlb etdi. Ə.Əbülləhəsen.

YEYİB-YATMAQ *f.* Heç bir işlə məşğul olmamaq, tüfeysi hayat keçirmek. [Əsgər:] Yaxşı, indi bu sağ və salamat cavan bəs neyləşsin, elə yeyib-yatsın?! Ü.Hacıbeyov.

YEYİCİ *is. və sif.* 1. Yeyən, qidalanan, yemək alan. Yeyicilərin sayı.

2. *B a x yeyimci.*

3. Kimyevi cəhətdən pis təsir edən; pozucu, dağıdıcı. Yeyici maddə. Yeyici turşular. – *Gildə qumun miqdarı artırıqca, onun özülüyü və plastikliyi azalır, yeyici xassələri isə artır.* S.Quliyev.

YEYİCİL *b a x yeyimci.*

YEYİCİLİK *is.* 1. Qarınqluluq, yeyimcilik.

2. Kimyevi cəhətdən pis təsir etmə, pozuculuq, dağıdıcılıq xassəsi. *Turşuların yeyici-liyi.*

YEYİLMƏ¹ “Yeyilmək”dən *f.is.*

YEYİLMƏ² *is. məh.* Ən çox üzə çıxan pis yara, dəri vərəmi, qurdöşənəyi.

YEYİLMƏK *məch.* 1. Ağızda çeynəyib udulmaq, mədəyə ötürülmək. *Cörək yeyilmək. Xörək yeyilmək. Yemək yeyilmək.* – *Mirzənin atasının evində nahar yeyildi.* Ə.Haqqverdiyev.

2. Yeməyə sərf edilmək; işlədilmək. *Evinizdə çox şəkər yeyilir.*

3. Xarici təsir neticəsində forması, bəzən də tərkibi dəyişilmək, sürtülüb getmək. *Gülnaz saxsı bardağdakı qatıdan mis kasaya töküb ucu yeyilmiş taxta qaşıqla çalxalamaga başladı.* M.İbrahimov. *İslənmiş baltanın pərləri yeyildikdə onları yenidən metal elektrod vasitəsilə bərpa edirlər.* S.Quliyev.

4. *məc. dan.* Mənimsənilmək.

YEYİM *b a x yeyimlik.*

YEYİMCİL *sif.* Çox yeyən, yeməyi çox sevən, qarınqlu. *Yeyimci adam.*

YEYİMCİLLİK *is.* Yeyimci adamın hal və keyfiyyəti.

YEYİMLİ *sif.* Yaxşı yeyən, yeməyi yaxşı olan yeyimli adam.

YEYİMLİK *is.* Bir dəfə yeməyə çatan miqdər. *Bir yeyimlik cörəyimiz qalıb.*

YEYİN *sif.* Tez, cəld, iti, sürətli, itigedən. *Yeyin at özünü qamçı vurdurmaz.* (Ata sözü).

// Zərf mənasında. Söhbətin lap şirin vaxtı idi, sol səmtdən, döngədən bir şəxs çıxb, yeyin yeriyib, kətdilərin yanına gəlib, salam verib üzünü tutdu Məhəmmədhəsan əmiya. C.Məmmədquluzadə. [Qulam:] Durun bir nəfəsimi dərim. Yeyin gəlmışəm. C.Cabbarlı.

yeyin-yeyin zər'fəz-tez, cəld-cəld, iti-iti,
sürətlə. *Yeyin-yeyin yazmaq.* – *Bu dağ mənim,*
o dağ sənin; *Yem toplardı yeyin-yeyin;* *Döş-*
lərinə süd yiğardi; *Buyunuzuna ot yiğardi.*
M.Müşfiq. *Gecə keçir...* *Mən gedirəm yeyin-*
yeyin; *Səyyah deyil,* *bu şəhərin öz səsiyəm.*
S.Vurğun. *Şığıldıca gəy üzündə gőzal yur-*
tan tırlanları; *Yeyin-yeyin vurur qızıl Abşे-*
ronun qan damarı. R.Rza.

YEYİNLƏMƏ “Yeyinləmək”dən *f.is.*

YEYİNLƏMƏK f. İti (tez, celd, sürətli) addımla yerimək, addımlarını süretləndirmek. *Qoca daha da yeyinlədi. Baxdı ki, yox, bu dəfə səs lap qulağının dibindən gəlir.* (Nağıl). Səlim gələn tərəfdən dalbadal üç güllə atıldı. *Kəşfiyyatçılar yeyinlədirilər.* Mir Cəlal.

YEYİNLEŞDIRİLMƏ “Yeyinləşdirilmək”-dən *f.is.*

YEYİNLEŞDİRİLMƏK *məch.* Süreti artırmaq, daha da sürətləndirilmək, cəldləşdirilmək.

YEYİNLEŞDİRME “Yeyinləşdirmək” dən f.is.

YEYİNLEŞDİRMEK *f.* Daha da süretilen dirmek, süretini artırmak; yeyinlətmek. *Xan-parı addımlarını yeyinləşdirdi.* Ə Vəliveləy.

YEYİNLEŞME "Yeyinlemek" dən f. is.

YEYİNLOŞMƏK *f.* Sürelər gölmək, yeri-mək, yeyin-yeyin ireliləmək. *Ağqanadlı* görə ləpələr hürkmüs ördəklər kimi süzərək quruya doğru yeyinləşir. Mir Cəlal.

YEYİNLƏTMƏ “Yeyinlətmək” dən *f.is.*

YEYİNLETMƏK f. Sürətini artırmaq, daha da sürətləndirmək, cəldləşdirmək. *Birdən Oərənfil addimlarını yeyinlətdi.* M.Hüseyn.

YEYİNLİK is. Bir şeyin hərkətində sürətlilik, itilik, cəldlik. Yerişin yeyinliyi. *İşdə yeyinlik. Maşının hərəkətinin yeyinliyi. – Təkər yuxarıya ağır-ağır çıxır, ancaq enişə firlananda yeyinliyindən qabağında durmaq olmur.* S.Rəhimov.

YEYİNTİ is. 1. Yeməyə yarayan şeylər, yemək şeyləri, azuqə, yeyəcək şey. [Molla Zaman:] Dur, arvad, gör bu corabları üç-

dörd manata sata bilərsənmi? Bir az yeyinti al, gətir. Ə.Haqverdiyev. □ **Yeyinti məhsulları** – yemək üçün hasil edilen məhsullar, yeyəcək şəyləri. **Yeyinti sənayesi** – yeyinti məhsulları, yemək şəyləri istehsal edən sənaye.

2. Mal-qara yeminə yarayan ot, küləş və s.

3. məc. Dövlət, yaxud xalq malını, pulunu mənimsəmə, oğurlama, israf etmə; israf. Yeyinti demək azdır, talan var, lap belə yekə talan! – deyə *Salman* ağızdolusu səsini ucal-daraq söyləndi. M.İbrahimov.

YEVİTMƏ bax **yeylimə²**. *Tənbəllik yeyitmə azarı kimi bir şeydir.* Ə.Sadiq.

YEYRƏK “Yey”den üst. dər. qəd. Daha eyi, daha yaxşı, daha güzel. *Bağiban, gər meyl qıl-mam sərvinə, məzur tut; Sərvdən yeyrək gəlir ol qaməti-mövzun mana.* Füzuli.

YEZDAN is. [fars.] *klas*. Yaradan, Allah, Tanrı. *Mən bülbü'ləm, gülşən olur məkanım; Açılmamış soldu gülli gülşanım; Bəxti qara yazan günü yezdanım; Qələm alıb yazan yerdir bu yerlər. Aşıq Bülbül. Məni sənə qismət eyləmiş yezdan; Aman Körəm, məni rüsvay evləmə*, “Əslİ və Kərəm”.

YEZİD [*ør. xü. is.-dən*] Zalim, qəddar, insafsız, əzazil (bəzen söyüş məqamında). *Bu yezid oğlu yezid gərək elə mənim eşşayımi
gəlib aparaydı ki, başıma bu qadər qalmaqal
gəlsin?* C. Məmmədquluzadə.

YEZIDI¹ is. [ər.] İraqın Mosul tərəflərində yayılmış bir məzhəb və bu məzhəbə mənsub adam.

YEZİDİ² *sif.* [xüs. is.-dən] köhn. Qırmızı.
◻ **Yezidi qırmızı** – tünd-qırmızı. Yezidi qır-

YEZİDLİK is. [xüs. is.-dən] Zalimliq, qəddarlıq, insafsızlıq, nislik

YEZNƏ is. 1. Bacının eşi. *Onunçun da, doğrusu, yeznəmə yazığım gəldi və bu səbab-dan qoltuq cibimdən daftərçəni çıxartdım və uzatdım yeznəmə tərəf. C.Məmmədquluzadə.*

2. Kürəkən. Ay yeznə, ürək yeznə; *Enlicə kürək yeznə: Oğlu, qızı içinde; Evində gərək yeznə.* (Bayati).

YEZUIT [lat. *Iesus*] 1. Katolik dininin əməkdarı və mürtəce və qəddar təşkilatlarından biri olan “İsa cəmiyyəti” adlı cəmiyyət üzvü.

2. məc. Hər cür xəyanət və rəzalətə hazır olan cox məkrli, ikiüzlü adam haqqında.

YEZUITLİK *is.* İkiüzlülük, riyakarlıq, öz məqsədinə çatmaq üçün heç bir vasitədən çəkinməmə.

YƏD *is. [ər.] klas.* Əl. □ **Yədi-beyza** – əsatirə görə Musa peyğəmbərin möcüzə göstərən elinə işarə olan bu ifadə klassik ədəbiyyatda və folklorda tövqelədə məharət, bacarıq, hünər, qabiliyyət mənasında işlənmişdir. *Dəsturovun ərizə yazmaqdə yədi-beysizi vardi.* Ə.Haqverdiyev.

YƏĞİMA *is. [fərs.] klas.* Özgənin malını zorla əlindən alma; çapovul, qarət, soyğunçuluq. *Verir yəğmaya nəqdi-gəncin olcaq pasiban sərəxos.* Füzuli. *Qoşun qaçdı, boşaldı meydani-cəng; Bütin getdi yəğmaya tupu tüfəng.* M.Ə.Sabir.

YƏHƏR *is. 1.* Üstündə oturmaq üçün qayışlarla atın belinə bağlanan oturacaq. [Doktor:] *Atı yəhərin altında yox, qoşquda görməyi daha da artıq xoşluyuram.* C.Məmmədquluzadə. // Velosiped oturacağı. □ **Yəhər qaşı** – yəhərin dal və qabaq tərəfindəki çıxıq hissə. *Abbas kişi dolu bir heybə hazırlayıb yəhərin qaşına saldı.* Mir Cəlal.

2. *k.t.* Calaq üsullarından biri. *Qələm calağı calaqaltının yoğunluğundan asılı olaraq yarma, yəhər və sadə üsullarla edilir.* İ.Axundov.

YƏHƏRALTI *is.* Yəhəri atın belinə bərkidən qayış.

YƏHƏRBURUN *sif.* Burnu yastı. *O yandan patron paylayan yəhəburun əzərin səsi eşidildi.* Ə.Thülbülhəsən.

YƏHƏRCƏ *is.* Balaca yəhər.

YƏHƏR-ƏSBAB *top.* Yəhər və s. qoşqu ləvaziməti.

YƏHƏRQAS *sif.* Yəhərin qaşına bağlanan, yəhərin qaşından asılan. *O, yəhərqaş xurcununda həmişə neştar, biz gəzdirər, yeri gələndə işə salardı.* S.Rəhimov.

YƏHƏRQAYIRAN *is.* Yəhər qayırana stava; sərrac.

YƏHƏRLƏMƏ “Yəhərləmək” *dən f.is.*

YƏHƏRLƏMƏK *f.* 1. Atın belinə yəhər bağlamaq. *Rizvan öz atını [müəllim] üçün həyətdə yəhərləməklə məşğul idi.* S.Hüseyn. *Musa kişi birbaş təvləyə getdi. Boz atı yəhərlədi və həyətə çəkdi.* M.Ibrahimov.

2. *məc. dan.* Özünə tabe etmək; cilovlamaq. *Bəylər onu yəhərləyə bilmədilər, başladılar donosbazlıqla, vəssalam!* N.Vəzirov.

YƏHƏRLƏNMƏ “Yəhərlənmək” *dən f.is.*

YƏHƏRLƏNMƏK *məch.* Belinə yəhər qoymulmaq. *At yəhərləndi.*

YƏHƏRLƏTMƏ “Yəhərlətmək” *dən f.is.*

YƏHƏRLƏTMƏK *icb.* Başqası vasitosilə yəhər qoymurmaq. *Atları yəhərlətmək.*

YƏHƏRLİ *sif.* Belinə yəhər qoyulmuş, belində yəhər olan. *Düzlarda, tarlalarда əkinçilik işi ilə məşğul olan hər bir kəndlinin atı da yəhərli (z.) bir halda tarlanın kənarındaki ağaca bağlanıb durmuşdur.* M.S.Ordubadi. *Atları yəhərlə buraxır ota; Kimisi otura, kimisi yata; Tuturlar Osmanın ölüm yasını.* H.K.Sanlılı.

YƏHƏRVURMA *is.* Atların və b. heyvanların belində yəhərin sürtüb əmələ gətirdiyi yara.

YƏHƏRYANI *sif.* Yəhərin yanında olan. *Yəhəryani qayış.*

YƏHÜDİ *[ər.] 1. is.* Eramızın I-II əsrlərinən qabaq Fələstində yaşamış, sonradan dönyanın müxtəlif ölkələrinə yayılmış, indi isə İzraıl dövlətinin əsas əhalisini təşkil edən xalq və həmin xalqa mənsub adam; cuhud. *Yəhudi xalqı. – Yalnız yəhudi qızı Rima hələ orə getməmişdi.* M.Hüseyn.

2. *Sif. mənasında.* Yəhudi xalqı. *Yəhudi dili. Yəhudi ədəbiyyatı. Süleyman qədim yəhudi dini tarixində peyğəmbər və qüdrətli hökmədar kimi göstərilir. Bədii ədəbiyyatda qüdrətli hökmədar rəmzi kimi işlənir.*

YƏHÜDİCƏ *zərf və sif.* Yəhudi dilində. *Yəhudicə qəzet. Yəhudicə oxuya bilir.*

YƏHÜDİLƏŞMƏ “Yəhudiləşmək” *dən f.is.*

YƏHÜDİLƏŞMƏK *f.* Yəhudi dinini və ya adət və xasiyyətlərini qəbul etmək, mənimsemək.

YƏHUDİLİK *is.* Yəhudi dini. // Bu dinə mənsubiyət.

YƏHUDİPƏRƏST *sif. və is. [ər. yəhudi və fars. ...pərəst]* Yəhudiləri, yəhudi adət və ənənələrini sevən adam.

YƏHUDİPƏRƏSTLİK *is.* Yəhudiləri, onların adət və ənənələrini sevmə.

YƏQİN 1. *zərf* Şəksiz, şübhəsiz, səhīh, inamla. *Yəqin demək olar ki, ramazan ayı*

müsəlmanlardan ötrü yemək ayıdır, qonaqlıq ayıdır, toy-bayram ayıdır. C.Məmməd-quluzadə. *Bəllidir yerimiz yəqin divana.* H.K.Sanlı. □ **Yəqin bilmək** – tamamilə düzgün olduğuna inanmaq, heç bir şübhə etməmək. *Məsələni yəqin bilmirəm.* – *Onu yəqin bil ki, mənim sözüm sözdür.* Ü.Hacıbəyov. **Yəqin etmək** – bir şeyin doğruluğuna tamamilə inanmaq, yəqinlik hasil etmək. *Mən bunların Hacı Mirzəga Billurinin əmri ilə gəldiklərini yəqin etdim.* M.Ordubadi. **Yəqin olmaq** – doğru olduğu aşkar çıxmamaq, sübuta çıxmamaq. *Məsələ yəqin oldu.* Ü.Hacıbəyov. // Xəbər şəkilçisi ilə **yəqindir** – şübhəsizdir, şübhə yoxdur. *Bu hünsü lətfatda yəqindir bəşər olmaz.* S.Ə.Şirvani.

2. is. Həqiqət; əsil, həqiqi vəziyyət, hal və s. *Yəqinini bilmirəm.* *Yəqin budur ki, ... Yəqininə gəldikdə...*

3. ara s. Ehtimal, ola bilsin, görünür (bu mənənədən çox vaxt “ki” bağlayıcısı ilə). *Əhvatalı, yəqin, sən də eșitmisin.* *Yəqin, kino da olacaq.* *Yəqin, xəstədir.* *Yəqin, gələcək.* *Yəqin ki, cavanlığını xaturlayır.* – *Yəqin ki, Sultan bəyin qızıdır, amma əcəb gözəl qızdır, bərəkət kallah, Əsgər!* Ü.Hacıbəyov. *Yəqin ki, məni də müzakirəyə çağıracaqlar.* M.Hüseyn. [Qadın] *yəqin, bu sakit guşədə kənar bir göz olmadığına şübhə eləmirdi..* İ.Hüseynov.

YƏQİNÇƏ zərf Yəqin, düz, doğru, inanaraq. “Molla Nəsrəddin” məzəlilikcə söylədiyi sözlər və istehzalar, yəqincə yazdığı xəbərlər eyni ilə nəticə verdi. F.Köçərli.

YƏQİNƏN köhn. Şəksiz, şübhəsiz; əsla şəkk və şübhə olmadan. *Hər kim ki, getmə-yibdi, yəqinən gedən bilar;* Guya ki, bir behiştə yayağı Gəncənin. Aşıq Abbas.

YƏQİNLEŞDIRMƏ “Yəqinləşdirmək” dən f.is.

YƏQİNLEŞDİRİMƏK f. Yəqin etmək, həqiqət olduğunu müəyyən etmək.

YƏQİNLEŞMƏ “Yəqinləşmək” dən f.is.

YƏQİNLEŞMƏK f. Yəqin olmaq, həqiqət olduğu müəyyənləşmək.

YƏQİNLIK is. Şəkk və şübhəsizlik, düzlük, doğruluq, həqiqilik. *Bu ehtimalı xatirə gətirə bildiyinə xoşlanan Nəriman bu hadisənin yəqinliyini düşünəndə məyus oldu.* Mir Cəlal. □ **Yəqinlik hasil etmək** – bir şeyin doğru olduğunu müxtəlif yollarla müəyyən

etmək, yəqin etmək, inanmaq. **Yəqinlik hasil olmaq** – doğru olduğu müəyyənləşmək, aşkar çıxmamaq. *Bu xüsusda hamida yəqinlik hasil oldu.* – [Soltan bəy:] *Bəs elə isə, bir balaca üzünü göstər ki, yəqinlik hasil olsun.* Ü.Hacıbəyov.

YƏMİN is. [ər.] And, qəsəm. □ **Yəmin etmək** – and içmək. *Bu şanlı bayraqı al, ona yəmin et.* S.S.Axundov. *Quranə yəmin etdim isə, sonra unutdum;* Əhrar, fədailəri birdən topa tutdum.. A.Səhhət.

YƏMİNLİ sıf. Andlı, and içmiş.

YƏNI bağı. Özündən əvvəlki fikri izah edən cümlələri və ya cümlə üzvlərini birləşdirmək üçün işlənir. *Biz üç nəşr, yəni mən və iki yoldaşım irəlidə gedirdik. Deyə bilməyəcəyəm, yəni deməyə ixtiyarım yoxdur.* – *Mən özüm anadan olmuşam düz otuz il bundan irəli, yəni mənim düz otuz yaşım var.* C.Məmmədquluzadə. [Sənəmə]: *Yəni batmış bu qədər çirkindir ki, adam qorxa da bilar?* Ü.Hacıbəyov. □ **Yəni ki** – yəni, lakin (bir qədər kinayə, şübhə ifadə edir). *Yəni ki, o bilir, biz heç şey bilmirik.*

YƏS is. [ər.] Yas, hüzn. *Başını qaldırıb Maral xəritə üzərində yarimsantimetrik bir sahə tutan bu yera baxdı və yəslə (z.) öz-özüñə piçildidi.* Ə.Bühləsən.

YƏSAVƏR sıf. [ər. və fars.] Ümidsizlik, məyusluq getirən, matəm törədən.

YƏŞƏM is. [ər.] miner. Xırda kvars dənəciklərinən ibarət qırmızı, yaşılmış və s. rəngli sükür, daş (bəzək şəyəri qayılır).

YƏZDAN is. [fars.] 1. mif. Qədim zərdüştilərdə xeyir allahi.

2. Yaradan, Allah, Tanrı.

YƏZİDİ is. [ər.] Yaxın Şərqdə əsasən kürdlər arasında yayılmış bir məzhəb (yazidilər dönyanın yaradılmasında iblisli Allaha şərik tutur və getdikən iblisin qüdrətinin üstün olacağı əqidəsindədirler). // Bu məzəhəbə mənsub adam. *Yəzidi qəbilələri.*

YƏZİDİLİK is. Yəzidi məzhəbi və ona mənsubiyət.

YİĞCAM sıf. 1. Dağınq olmayan; qısaca, müxtəsərcə, qısa, toplu. *Yığcam ifadə.* Fikrini *yığcam* (z.) şəkildə anlatmaq.

2. Kiçik, lakin səliqəli, hər şey öz yerində; rahat. *Bu, tək pəncərəli, taxçalı, buxarlı, keçə ilə döşənmış yığcam bir otaqdi.* Ə.Bühləsən.

YIĞCAMLIQ is. Yiğcam şeyin hali.

YIĞDIRMA “Yığdırmaq”dan f.is.

YIĞDIRMAQ icb. Başqasına yiğma işi görürmek. *Taxılı yiğdirmaq. Məhsulu yiğdirmaq. – Qulam müəllim seyləri daşdırıb bir tərəfə yiğdirdi.* S.Rəhimov.

YIĞICI is. 1. Yetişmiş məhsulu yiğmaqla məşgül olan adam. *Yiğıcı briqadasi. – Yiğicilar üçün döşlik hazırlanmış, qapınların hamisi təmir edilib yoxlamadan keçirilmişdir.* Ə.Vəliyev.

2. Pul, şey yiğib saxlamağı sevən adam, yiğincil adam. // Ümumiyyətlə, bir şeyi yiğib toplamaqla məşgül olan adam; kolleksiyaçı. *Marka yiğicisi. Qədim kitablar yiğicisi. Folklor yiğicisi.*

YIĞILAN f.sif. Yuyulmaq, islanmaq və s. nəticəsində qisalan, gödələn, əvvəlki ölçüsü azalan. *Yiğilan parça. Aşısız gön yiğilan olur.*

YIĞILI sif. Yiğilmuş halda olan, toplanmış halda olan. *Yiğili yük. Yiğili pul. Şeylər yiğili (z.) halda hayatda durur.*

YIĞILIŞ is. Yiğılma, toplanma işi və tərzi; yiğılma, toplanma, cəmləşmə.

YIĞILIŞMA “Yiğilişmaq”dan f.is.

YIĞILİŞMAQ b a x **yığışmaq.**

YIĞILMA “Yiğilmaq”dan f.is. *Taxılın yiğilmasına az qalib.*

YIĞILMAQ 1. f. Bir yere toplaşmaq, cəm olmaq; cəmləşmək. *İştirakçılardan hamisi yiğilmayıb. Mitinqə çoxlu adam yiğilib. Camaat yiğilib sizi gözlöyir. – Hami dükanlarını bağlayıb buraya yiğilir.* Ü.Hacıbəyov. *Şabanın getməyini eşidib, sair bikar tamaşaçılar da kənardan yiğilmişdilər.* Ə.Haqverdiyev.

2. t-siz. Yuyulmaq, islanmaq və s. nəticəsində qisalmaq, gödəlmək, əvvəlki ölçüsünü itirmək. *Köynək yuyulandan sonra xeyli yiğilibdir.*

3. məch. Toplanılmaq, dərilmək. *Məhsul yiğildi. Pambıq yiğilmağa başlanubdır. – Oktaybr ayının ortaları idi. Kənddə üzüm qızığın yiğilirdi.* Ə.Vəliyev. *Şah yedi, doydu, süfrə yiğildi.* M.F.Axundzadə.

4. məch. Yiğisdirilməq, ortadan götürülmək; bitmək, qurtarmaq. *Ağarmışdı başı uca dağların; Yiğilmiş dəsgahı güllü bağlarının.* H.K.Sanlı.

YIĞIM is. 1. Toplama işi. *Vəsait yiğimi. Yiğim mənbələri.* // Məhsulu yiğma, əkinin

bıçmə, meyvəni dərmə. *Taxıl yiğimi. Dərman otları yiğimi. Çay yarpağı yiğimi. – Cox çəkmədi ki, qızlar pambıq yiğimina başladılar.* Ə.Vəliyev.

2. Yiğilmiş, toplanmış məhsul və s. yiğilmiş, toplanmış məhsulun və s.-nin ümumi miqdarı. *Taxılın ümumi yiğimi. Bu il pambıq yiğimi keçən ilkindən xeyli çox oldu.* // Bir şey üçün alınan və ya toplanan pul; gölər. *Sığorta yiğimi. Gömrük yiğimi. Xalis yiğim.*

3. Bir yera yiğilmiş seylərin məcmusu; yiğin.

YIĞIMCIL sif. Ehtiyat yiğan, ehtiyat yiğmağı sevən. *Yiğimcil adam.* – [Mürsəl:] [Anam] çox yiğimcil qadındır. Mir Cəlal.

YIĞIMCILLIQ is. Yiğimcil adamin xasiyyəti, ehtiyat yiğmağı sevmə.

YIĞIN is. 1. Koma, qalaq, topa; yiğinti həlinda olan şey. *Ot yiğini. Saman yiğini. Sey yiğimi. Odun yiğini.* – Sarxan özü sağ tərəfdəki torpaq yiğininin arxasında uzandı. M.Hüseyn.

2. B a x **yığım.**

3. Kütlə, izdiham, qələbəlik, bir yerə toplanıb yiğilmiş camaat.

◊ **Bir yiğin** – çox miqdarda, çoxlu. *Bir yiğin kitab. Bir yiğin adam.* – Çalışdalar bu bir yiğin insanlar; Xırmanlarda, tarlalarda, biçində. A.Səhəhet. *Səhərdir. Məktəbə yolların Xumar; Yanında bir yiğin yoldaşı da var.* S.Vurğun.

YIĞINACAQ b a x **yığnaq.**

YIĞINCAQ is. 1. Hər hansı bir məsələni və ya məsələləri müzakirə etmək üçün çağırılan ümumi iclas. *Yığıncaqda iştirak etmək. Yığıncaq keçirmək. Yığıncaqda çıxış etmək.* – [Mirzağa] çox vaxt ümumi iclaslara, işçi yığıncaqlarına getməzdi. S.Hüseyn. // Həmin iclasın iştirakçıları. *Yığıncaq qərar çıxartdı. Yığıncaq təklifi bir səslə qəbul etdi.*

2. İzdiham, qələbəlik, camaat. *Bir gün nəzmiyyə qabağından keçirdim, gördüm orada bazar əhlindən bir böyük yığıncaq var.* C.Məmmədquluzadə.

3. Məclis, qonaqlıq. [Şərəfnisə xanım:] *Müsyo Jordan beyninə salibdir ki, Parıjda qızlar, gəlinlər maclisda, yığıncaqda üzüaçıq oturub-dururlar.* M.F.Axundzadə.

YIĞINTI is. 1. Qalıqlardan, tullantılardan, tör-töküntüdən və s.-dən yiğilmiş qalaq. *Dəmir tullanti yiğintisi. Zibil yiğintisi.* – Əjdər bir az da uzaqlaşmalı, kənardan, daş və qum

yığıntılarının arası ilə getməli oldu. S.Rəhman.

2. Çay və yağış suları ilə gəlib çökən dağ sıxurları qırıntıları (daş, qum, lil və s.). *Şiddətli yağmurun yiğintisini toplayan və azgın seli gətirən qorxunc dərələrin üstündən körpülər salınırdı.* S.Rəhimov.

3. *Sif. mənasında.* Müxtəlif yerlərdən topalanma, müxtəlif yerlərdən gəlib cəmləşmiş, camaati müxtəlif yerlərdən gəlmə adamlar dan ibarət olan. *Yığıntı məhəllə. Yığıntı kənd.*

YİĞİN-YİĞİN *sif.* Topa-topa, dəstə-dəstə; qələbəlik, izdiham halında. *Yığın-yığın insan kütlesi.* // Qalaq-qalaq. *Yığın-yığın odun.*

YİĞİŞ *is.* Yığma işi, yığma tərzi.

YİĞİŞAN *b a x yığılan.*

YİĞİŞDIRILMA "Yığışdırılmaq" dan *f.is.*

YİĞİŞDIRILMAQ "Yığışdırmaq" dan *məch.*

Cay icilib qurtardı, süfrə yığışdırıldı. M.S.Ordubadı.

YİĞİŞDIRMA "Yığışdırmaq" dan *f.is.*

YİĞİŞDIRMAQ *f.* 1. Tökülmüş, səpələnmiş, salınmış, düzülmüş, qoyulmuş şeyləri yığıb götürmək. *Stolun üstünü yığışdırmaq.* Şeyləri yerdən yığışdırmaq. – Kərbəlayı Cəfər süfrəni, qabları yığışdırıb qoydu kənarə. C.Məmmədquluzadə. *Səfərlər Tanrıverdi Qurbanın palalarını yığışdırıb götürürkən arasından yerə bir məktub düşdü.* A.Qayıq. // Səliqəyə, sahmana, qaydaya salmaq, düzəltmək, temizləmək, sil-süpür etmək. *Otağı yığışdırmaq.* – *Telli inəkləri töyləyə saldıqdan sonra, Gülپərinin buraxıb getdiyi evi yığıdurdı.* S.Hüseyn.

2. Çəkmək, dartib bir yerə yığmaq. *Ətəklərini yığışdırmaq.*

◊ **Əl-ayağını yığışdırmaq** – *b a x əl-ayaq.*

Özünü yığışdırmaq – *b a x öz.*

YİĞİŞMA "Yığışmaq" dan *f.is.*

YİĞİŞMAQ *f.* Bir yerə toplanmaq, yığılmaq, cəmləşmək, toplaşmaq. *Əhali meydana yığışı.* – [Qız evində] parça biçməyə hər iki quda ailə öz möhtərəm arvad qohumlarını dəvət edib yığışarlar. R.Əfəndiyev. *Bütün Təbriz* [nümayişcilerin] tamaşalarına yığışmışdı. M.S.Ordubadı.

2. Bir yerə getmək, yola çıxməq üçün həzirlıq görmək, şeylərini qablaşdırıb hazır olmaq. *Yığışın, sabah gedirik.* // Hazırlaşmaq. [Pori xanım:] Ay Sona! Neçə vaxtidır ha yığ-

şıram, bircə səni görməyə gəlim. *Ə.Haqverdiyev.* // Bir yerdən başqa yerə köçüb getmək. [Hacı Sultan] artıq Şamaxı yolunda qalmaq istəmədi. Oradan yığışib dəniz qarağında ticarət kontoru açdı. S.Hüseyn.

3. Büzüşmək, bütüşmək. *Yarməmmədən üzgözü yığışdı, turşudu, tez cibindən əzik-üzük və cırkılgı ağ yaylığı çıxarıb ovcunda sıxdı və üzünə tutub asqrıdi.* M.İbrahimov. // *B a x yığılmaq* 2-ci mənada.

YİĞMA "Yığmaq" dan *f.is.*

◊ **Yığma qoymaq** – şərklə pul qoymaq, şərık olmaq, pay qoymaq. *Şamaxı cavanları yığma qoyub, məndən savay da iki dəstə çalğıçı götürüb yaylağa sayahətə getmişdilər.* Ə.Haqverdiyev. **Yığma komanda** – müxtəlif komandalarдан seçilib yığılan idmançılarından düzəldilən komanda.

YİĞMAQ *f.* 1. Bir yerə toplamaq, cəm etmək. Adamları bir yerə yığmaq. *İşçiləri yığıb söhbət aparmaq.* – *Aslan paşa car çəkdirib bütün camaati meydana yığmışdı.* "Koroğlu". // Müxtəlif şəxslərdən almaq, toplamaq. *Üzvlük haqqı yığmaq.* Vergi yığmaq. *Məlumat yığmaq.* Divar qəzeti üçün məqalə yığmaq. – *Qazi cənabları məktəb açmaq üçün bir gündə əlli çuval buğda "zəkat"* yığdı. C.Məmmədquluzadə. *Qaraç qavalını açıb, pul yığır.* Ü.Hacıbəyov. *Fikirləşdim ki, balkə adama bir az pul yığıb verək.* M.Hüseyn. // Qənaət edərək, dala ataraq yavaş-yavaş toplamaq, ehtiyat görmək. *Ehtiyat yığmaq.* Pul yığmaq.

2. Yetişmiş məhsulu, meyvəni toplamaq. *Taxılı yığmaq.* Pambığın yığıb qurtarmaq. *Bağın məhsulunu yığmaq.* // Bir şey toplamaqla, dərməkələ məşğul olmaq. *Çiyələk yığmaq.* Başaq yığmaq. Dərman otları yığmaq. – Atası Mahmudalı kişi sədrlik eləyondə, Şamama: – Atama kömək edirəm, – deyə həvəsələ pam-bıq yığırı. Ə.Əbülhəsən.

3. Yığışdırmaq, götürmək. *Yorğan-döşəyi yığmaq.* Xalçaları yığıb naftalinləmək. – Arvad ikinci gün nahar vaxtı stolun üstündən yanları göy haşiyəli kətan örtüyü yığmaq istəmişdi. Ə.Sadiq.

4. Qalaq-qalaq, topa-topa düzətmək, qoymaq. *Taya yığmaq.* Odunu anbara yığmaq. *Kitabları şəkər yığmaq.* Şeyləri bir yesiyyə yığmaq. // Ümumiyyətə, qoymaq, düzəltmək.

YIĞNAQ

Gülərlə Yaşar böyük tasın içinde göyərti yub boşqablarla yiğirdilar. M.İbrahimov.

5. Quraşdırmaq, ayrı-ayrı hissələrini bir-leşdirib tam şəklə salmaq. *Mexanizmi söküb yiğmaq.*

6. Yavaş-yavaş, hissə-hissə toplamaq, kol-leksiya düzəltmək. *Marka yiğmaq. Nadir şeylər yiğmaq. Qədim kitablar yiğmaq.*

YIĞNAQ is. 1. Yiğincaq; yiğilmiş, toplanmış adamlar ve s.; qələbəlik, tünlük. *Bu nə yiğnaqdır? – Yasardi orada qaçaq yiğnağı: Olardı dövlətə açıq bir yağı..* H.K.Sanlı.

□ **Yiğnaq eləmək (etmək)** – yiğilib danişmaq, məsləhətləşmək. *Çağır Kükümlə Muxtarı; Otağa, yiğnaq eləyə! Aşıq Ələsgər. Yiğnaq salmaq kın.* – toplaşmaq, yiğışmaq. *Gündə bir qapıya salırlar yiğnaq.* Q.Zakir. // Bir yere yiğilmiş, toplanmış şeylər. *Keçibidir beş yüzü dərədə yiğnaq; Toplanmış imperyal bir dolu çanaq.* H.K.Sanlı.

2. Qonaqlıq, məclis. *Xeyrin olsun, hər kəs yiğnağındadır; Onlar ilə zövqü işrat eylərsən.* M.V.Vidadi. [Divanbəyi:] *Xub, o şeytan yiğnağına rast gələn uşaqları mənə göstərin.* M.F.Axundzadə. *Düşəndə məclisə, ağır yiğnağa; Mənə hörmət qoyur irəncəbər, ağa.* Aşıq Ələsgər.

YIXDIRILMA “Yixdirılmaq” dan f.is.

YIXDIRILMAQ “Yixdirmaq” dan mach.

YIXDIRMA “Yixdirmaq” dan f.is.

YIXDIRMAQ “Yixmaq” dan icb. [Pristav oğruya:] *Doğrusunu de, yoxsa səni yixdirib, o qadər döydürərəm ki, bir ay yorğan-döşəkdə qalarsan.* Ə.Haqverdiyev.

YIXICI sif. Yixan, dağıdan; viranedici, dağıdicı, sarsıcı.

YIXICILIQ is. Dağıdıcılıq, sarsıcılıq, yixib-dağıtma, viran etmə.

YIXIQ sif. Yixilmiş, uçulmuş, dağılmış, ucuq. *Yixiq ev. Yixiq divar. Yixiq dam. – Dündəyada özündən başqa əzəmətli bir şəxs görəməyən Dara bu yixiq sovmədə keçi dərisinə bürünmiş qocaya baxaraq .. soruşur.* Çəmən-zəminli.

YIXIQLIQ is. Yixiq, ucuq şeyin hal və vəziyyəti.

YIXILA-DURA zərf Gah yixilaraq, gah duraraq; çox çətinliklə. *Yixila-dura özümü evə çatdırdım. – Bu ümidi də [Səriyyə xala] yixila-dura, taqədən düşmüs dizlərini bükkə-*

YIXILMAZLIQ

bükə qüvvələrini gərginləşdirər və yeriyirdi. M.İbrahimov.

YIXILQAN sif. Çox yixilan, ayağı bürdəyən; bürdək. *Yixilqan at.*

YIXİLİ sif. Yixiq, yixılmış.

YIXILMIŞ is. Yixilmaq işi; yixılma, uçulma.

YIXILMA “Yixilmaq” dan f.is.

YIXILMAQ f. 1. Öz ağırlığı ilə yerə enmək, müvazinətini, yaxud istinad nöqtəsini itirərək aşağıya devrilmək, yerə deymək. *Bası gicəllənib yixildi. Pilləkəndən yixilmaq. – Məşədi, tərpənsən, yixilsən ki... Ü.Hacıbəyov. Gərək yadindadir... üç il qabaq mən; Qaya-dan dənizə yixildim birdən.* S.Vurğun. // Kökündən qopub yerə sərilmək. *Külzin siddatindən coxlu ağaç yixilibdir.* // Köhnəlikdən uçmaq, dağılmış, yerə tökülmək. *Evin divar-ları yixildi. Hasar yixildi.*

2. Yerə uzanmaq, yerə sərilmək. *Onda görürsən yixilib yanban; Bir neçə növrəstə cavan laybalay.* M.Ə.Sabir. □ **Yixilib-yat-maq** – yatmaq, yatmaq üçün yataqda uzanmaq. *Xudayar katda ləzzətnən yixilib-yatdı.* C.Məmmədquluzadə. *İki seyid əmmaməni bir tərəfə atıb bir qədər oynadılar, axırda yixilib-yatdalar.* Ə.Haqverdiyev.

3. məc. Hakimiyətdən salınmaq, devril-mək, düşürülmək, düşmək. *1917-ci ilin fevralında çar mütləqiyəti yixildi.* – [Qatır Məmməd:] *Padşah yixildi, gorbagor oldu; Uçdu sarayları, tar-mar oldu.* Z.Xəlil. // Əmr formasında: **yixilsin!** – məhv olsun! yox olsun! dağılsın! viran qalsın! *Yixilsin məğrur sarayı Buludlara batsın* Ay. S.Vurğun.

yixila-yixila zərf Gah yixilaraq, gah du-raraq; çox çətinliklə. *Yixila-yixila getmək. – Zavallı, bəxtsiz bacı evdə qardaşının mü-sibətində qızığın göz yaşları tökdüyü bir zamanda, ana yixila-yixila dışarı çıxıb oğlunu yerə sərilmış .. görərsə, nə yapə bilər?* S.Hü-seyn. ..*Tapdıq bu cəhrənin qabağında yata-yata, otura-otura, yixila-yixila böyümişdü.* Ə.Thübəlhəsən.

YIXILMAZ sif. Yixilması, dağılması müüm-kün olmayan; sarsılmaz, devrilmez. *İpəkdir vicdanın, poladdir yaxan; Yixilmaz dağlara dayanmış arxan.* S.Vurğun. // *Yenilməz, möğ-lubedilməz, alınmaz, möhkəm. Yixilmaz qala.*

YIXILMAZLIQ is. Yixilmaz şeyin hal və keyfiyyəti; sarsılmazlıq, dağılmazlıq, möhk-

kəmlik. // Yenilməzlik, alınmazlıq, məglub-edilməzlik, möhkəmlik.

YIXILMIŞ “Yixılmaq”dan *f.sif.* *Yixılmış uşaq.* *Yixılmış bina.* *Yixılmış divar.*

YIXMA “Yixmaq”dan *f.is.*

YIXMAQ *f.* 1. İtləyib, vurub, yaxud bərk toxunub yerə salmaq, yerə düşürtmək, yerə vurmaq; aşırımaq. *Öküzü nallamaq üçün yerə yixdilar.* *Külək adamı yixir.* // Üzərindən atmaq, yerə salmaq, devirmək, yerə vurmaq. *Uşağı at yixdi.*

2. Yani üstə qoymaq.

3. Bütün ağırlığı ilə düşmək, salmaq. [Kıçıkxanım] *güclə özünü taxtın üstünə yixdi.* Mir Cəlal.

4. Uçurmaq, dağlımaq, xaraba qoymaq, vi-ran etmək. *Divarı yixmaq.* – *Yixar qayaları, atar dağları; Kəməndinə salar Koroğlu səni.* “Koroğlu”. *Böyük bir dünyani yixmaq, uçurmaq;* *Yerində başqa bir dünya da qurmaq?* S.Vurğun.

5. Güləşmədə: basmaq, məglub etmək. [Xəlfe:] ..*Süleymani bu vaxtadək yixan ol-mamışdı, elə verdin xoruzunu qoltuğuna!..* C.Cabbarlı.

6. *məc.* Devirmək, zorla hakimiyyəti əldən almaq. *İstismarçı sınıfları yixmaq.* // *məc.* Mövqeyindən, vəzifəsindən düşürmək; möv-qeyindən, vəzifəsindən düşməsinə nail olmaq.

7. Atmaq, həvale etmək, yüksəlmək (adətən tərkiblərdə). *Üzərinə yixmaq.* *Üstünə yixmaq.* *Öhdəsinə yixmaq.* – *Deməli, biz ərin günahını arvadın boynuna yixmaqla haqlı devilik?* M.Hüseyn.

YIPRAMA “Yipramaq”dan *f.is.*

YIPRAMAQ *b a x* **yipranmaq.**

YIPRANMA “Yipranmaq”dan *f.is.*

YIPRANMAQ *f.* Tamamilə köhnəlib xarab olmaq, əldən düşmək, düşkün hala gəlmək. *Üst-bası yipranmaq.* *Kitabın cildi tamamilə yipranmışdır.* // Qocalıb əldən düşmək.

YIPRANMIS *f.sif.* Tamamilə köhnəlib xarab olmuş, üzülmüş, əldən düşmüs. *Yipranmış paltar.* *Kitabın yipranmış sahifələri.* – *Monim bu sözüm bugünkü ictimai həyatımızın yipranmış və solmuş səhifələrindən götürülmüş və onun xəstə cəhətlərini öks etdirən bir vəsiqədir.* Qantəmir. // Düşkün, üzgün, əldən düşmüs. [Kor kişinin] yipranmış vü-cudu, bozarmış saç-saqqları yaşının əlliidən

artıqlığını, köhnə bir adam olduğunu bildi-rirdi. S.Hüseyn.

YIRĞALAMA “Yırğalamaq”dan *f.is.*

YIRĞALAMAQ *f.* 1. O yan-bu yana, aşa-ğıya ve ya yuxarıya itələyərək hərəkət etdir-mək; tərpətmək, silkələnmək. *Külək ağacları yırğalayıb* ayır. *Araba yaman yırğalayıv.* – Həmişə sən mürgülyirysən, nənə, yırğala-yırsan başımı. C.Məmmədquluzade. *O gözəl xilqətin nəydi vərdişi? Beşik yırğalayıb pal-tar yamamaq.* S.Vurğun.

2. Tərpətmək, yellətmək. *Uşağı yırğala-maq.*

YIRĞALANDIRMA “Yırğalandırmaq”dan *f.is.*

YIRĞALANDIRMAQ *b a x* **yırğalatmaq.**

YIRĞALANMA “Yırğalanmaq”dan *f.is.*

YIRĞALANMAQ *f.* O tərəf-bu tərəfə əyi-lərək hərəkət etmək; tərpənmək, silkələn-mək. *Küləkdən ağaclar yırğalanır.* Gəmi suda yırğalanır. – O biri otaqda yırğalanmaqdə olan bir körpə beişinin həzin səsi eşidildi. S.Hüseyn. *Görünməz olmuşdur dənizin dibi;* *Qayıq yırğalanır bir beşik kimi.* S.Vurğun.

yırğalana-yırğalana *zərf* Yırğalanaraq, ayaq üstə dura bilməyərək, o yan-bu yana eyilərək. *Yırğalana-yırğalana yerimək.* – *Yu-sif sərxos halda, o tərəf-bu tərəfə yırğalana-yırğalana gəlib çıxdı.* S.S.Axundov.

YIRĞALAŞMA “Yırğalaşmaq”dan *f.is.*

YIRĞALAŞMAQ *qarş. dan.* Yırğalanmaq (çoxları haqqında). *Gəmidəkilər yırğalışırlar.*

YIRĞALATMA “Yırğalatmaq”dan *f.is.*

YIRĞALATMAQ *f.* Yırğalanmağa məcbur etmək, yırğalanmasına səbəb olmaq. *Ləpə gəmini yırğaladır.*

YIRĞANMA “Yırğanmaq”dan *f.is.*

YIRĞANMAQ *b a x* **yırğalanmaq.**

YIRTDIRMA “Yırtdırməq”dan *f.is.*

YIRTDIRMAQ *icb.* Yırtmasına, yırtılma-sına səbəb olmaq.

YIRTICI *sif.* 1. Başqa heyvanların otını ye-yən. Yirtıcı heyvanlar. *Yirtıcı canavar.* *Qartal yirtıcı quşdur.* – *Başqa baliqları tutub yeyən yirtıcı baliqlar olduğu kimi, “dinc” baliqlar da vardır.* “Zoologiya”.

2. *məc.* Vəhi, qəddar, qaniçən. *Yirtıcı faşist cəlladları.* – *Zaman çapır öz atını;* *Od parlayır süngüldən;* *Rəzil düşmən yaralanmış;* *Yirtıcı bir canavardır.* S.Vurğun.

YIRTCICASINA *zərf* Yırtıcı kimi, vəhşi kimi; vəhşicəsinə, qəddarcasına. *Yirticicasına hərkət etmək.*

YIRTCILAŞMA “Yırtıcılaşmaq”dan *f.is.*

YIRTCILAŞMAQ *f.* Yırtıcı olmaq, vəhşiləşmək.

YIRTICILIQ *is.* 1. Yırtıcıların başqa heyvanları tutub yeməsi, yırtıcı xasiyyət. *Çöl-pişiklərinin yırtıcılığı.*

2. *məc.* Vəhşilik, qəddarlıq. *Yırtıcılıq etmək.*

YIRTIQ¹ *sif.* Cırığı, deşik yeri olan; yırtılmış. *Yırtıq corab.* *Yırtıq ayaqqabı.* *Yırtıq tutmaq* (*bir şeyin yırtığını tikmək, gözəmək*). – *Sikka olmaz övladının cibində;* *Rizqləri yırtıq çuval dibində.* Q.Zakir. *Onlar bu gün köçüb düşmüşlər çah üstə;* *Yırtıq alaçığda gecələ-yirlər.* A.Səhhət. // Köhnəlib dağlımış; üzülmüş, parça-parça, deşik-deşik olmuş. *Evda dəst-dəst qəşəng paltarlarının olmasına baxmayaraq, özü çirkli, yırtıq və kirli paltar geyirdi.* Ə.Sadiq.

YIRTIQ² *is.* Hər hansı bir orqanın, adətən nazik bağırşığın dəri altına çıxmاسından ibarət xəstəlik; dəbə.

YIRTIQ-DEŞİK *is.* Deşilmiş, yırtılmış yer. *Yırtıq-deşiyini tutmaq.*

YIRTIQLIQ *is.* Yırtıq şeyin hali. *Kisənin yırtıqlığı.* *Ayaqqabının yırtıqlığı.*

YIRTIQ-YAMAQ *is.* Köhnə, yırtıq şeyləri yamama işi və bu seylərin özü. □ **Yırtıq-yamaq vurmaq** – yamamaq, təmir etmək. *Natalya əri üçün yırtıq-yamaq eləyib dəyişiyini torbaya yiğməgə başladı.* H.Seyidbəyli.

YIRTLIMA “Yırtılmaq”dan *f.is.*

YIRTLIMAQ *f.* 1. Köhnələrək, yaxud sürtülərək, bir şeyə ilisərək deşilmək, yırtıq əmələ gəlmək; cirilmaq. *Ayaqqabısı yırtılmaq.* *Çuval yırtılmışdır.* // Köhnəlib dağlımaq. // *məch.* Cirilmaq. .. *Gərək hərməxana xatun-larının da talağı verilib, kəbin kağızları yırtıla.* M.F.Axundzadə.

2. *məc.* Partlamaq. *Məndən bir gülməli söz eidiib .. az qaldı bağırsaqları yırtılsın...* C.Məmmədquluzadə.

YIRTMA “Yırtmaq”dan *f.is.*

YIRTMAQ *f.* Geyib dağıtmək, köhnəltmək, yırtıq hala salmaq. *Ayaqqabılıarı yırtmaq.* // İlləşdirərək və ya başqa bir vasitə ilə qırmaq; qəlpələmək, deşmək. *Paltarını hərada yırtımsan? – O olsun şikarın tutmağa*

məşğul; Mən olum torbanı yırtmağa məşğul. Q.Zakir. // *Cırmaq, ləğv etmək. Talaq tamam olduqda şahın buyruğu ilə kəbin kağızlarını Xacə Mübərək yırtdı.* M.F.Axundzadə.

2. Parçalamaq, vəhşicəsinə dağıtmək. *Bu yerə çin yetirdi qurd sözünü; Tutdu, yırtdı, dağıtdı ol qızunu.* A.Səhhət.

YIR-YIĞİŞ *is.* Yiğışdırma işi; səliqəye, sahmana salma işi. □ **Yir-yığış etmək (eləmək)** – yiğışdırmaq, səliqəye, sahmana salmaq. [Məşədi Səkinə xala] *onun evsizliyinə və şikəstliyinə yazılı gələr, hərdən evini yıryığış edərdi.* Mir Cəlal.

YIV *is.* 1. Bir şeyin digərine girib birləşməsi üçün açılan oyuq. *Çərçivə yivi. Pəncərə yivi.*

2. Eyni məqsəd üçün boru və s.-də açılan vintvari oyuq, cizgi. *Yiv açmaq.* *Yivi sürtülmək.* // *Tüfənglərin, topların və s.-nin lüləsinin içində spiral şəklində qabarıq zolaq; xır.*

YİVAÇAN *is.* Yiv açmağa məxsus alet.

YİVLİ *sif.* Yivi olan, yiv açılmış. *Yivli tüfəng (lüləsinin içində yiv olan tüfəng).*

YİYƏ *is.* Hər hansı bir şey üzərində mülküyyət hüququ olan adam; sahib. *Oğul, Rövşən, get, buzov yiyeşinə pul ver, razi sal.* “Koroğlu”. *Ev yiyesi yaşı bir arvad idi.* S.Hüseyn. □ **Yiya çıxmaq** – sahibi özünü bildirmək, sahibi məlum olmaq, tapılmaq. **Yiya durmaq** – sahib çıxmaq, yiye kimi çıxi etmək, yiye olduğunu bildirmək. *Dönsə, heç demirəm pis günlərimə;* *Yaxşı günlərimə yiyyə durmaram.* M.Araz.

◊ **İt yiyeşini tanımır** – *b a x it.*

YİYƏLƏNMƏ “Yiyələnmək”dən *f.is.*

YİYƏLƏNMƏK *f.* Zorla və qeyri-qanuni surətdə bir şeyə sahib olmaq. *Özgənin malına yiyeşənmək.* *Kitabımı yiyeşəndi.*

2. *məc.* Yaxşı-yaxşı öyrənmək, bilmək, istifadə edə bilmək, bir şeyin ustası olmaq. *Biliklərə yiyeşənmək.*

YİYƏLİ *sif.* Yiyesi, sahibi olan.

YİYƏLİK *is.* Sahib olma, yiye durma; sahiblik. □ **Yiyəlik etmək** – sahiblik etmək, bir sahib kimi idarə etmək, öz əlində saxlamaq. [Səttar bəy:] .. *Səlbənəzin heç olmasa anası var, qovmusan, gedib evlərinə. Bunun heç kimi yoxdu, onunnan belə bir yerdə dilinə yiyeşlik eləmər.* N.Vəzirov. // *Hökəmrənliq etmək.*

◊ Yiyəlik hal *gram.* – ismin kimin? nəyin? və haranın? suallarına cavab olan hali.

YİYƏSİZ *sif.* Yiyəsi, sahibi olmayan; sahibsiz. *Yiyəsiz ev. Yiyəsiz mülk. Yiyəsiz bağ.* // Baxımsız. *Yiyəsiz uşaq.* // Zərf mənasında. *Yurd yiyəsiz qalanda donuz təpəyə çıxar.* (Ata, söyü).

YİYƏSİZLİK *is.* 1. Sahibi, yiyəsi olmama; sahibsizlik, baxımsızlıq.

2. *məc.* Tənhalıq, adamsızlıq. *Nə işləti, nə də çitraq; Nə bir qara daxma var; Hər yer bütün yiyəsizlik; Hər yer bütün qalın qar.* A.Səhhət.

YOD [*yun. iodes*] Başlıca olaraq dəniz yosunlarından istehsal edilen tünd-boz rəngli, metal kimi parıldayan kristallik maddə (kimyəvi element). // Bu maddənin təbabətdə işlədirilən spirtlilə məhlulu. *Yaraya yod sürtmək.*

YODLAMA “Yodlamaq”dan *f.is.*

YODLAMAQ *f.* Yod sürtmək, yod vurmaq. *Yaranı yodlamaq.*

YODLU *sif.* 1. Tərkibində yod olan. *Yodlu maddə. Yodlu dərman. Yodlu su.*

2. Yoda batmış, yod sürtülmüş.

YODOFÓRM [*yun.*] *əcz.* Təbabətdə anti-septik dərman kimi işlədirilən kəskin qoxulu yod preparatı.

YOĞRULMA “Yoğrulmaq”dan *f.is.*

YOĞRULMAQ *məch.* 1. Təzyiq altında, yaxud əl və s. ilə ovuşturularaq yayğın hala gətirilmək (xəmir və s.).

2. *məc.* Yaranmaq, əmələ gəlmək. *Şeir, sənət əzəl gündən sözün hüsnilə yoğrulmuş; Zamanın sırrı, sevdası onun qəlbində naqş olmuş.* S.Vurğun. // *Qayırlımaq, yaradılmış.* [Rizvan:] *Və ya padşah bədəni qızıldan, bağban bədəni palçıqdanmı yoğrulubdur?* Ə.Haq-verdiyev.

YOĞRULMUŞ “Yoğrulmaq”dan *f.sif.* *Yoğrulmuş xəmir.*

YOĞUN *sif.* 1. Həcmcə, en etibarılə böyük, geniş olan; qalın. *Yoğun ağac. Yoğun ip.* // Kök, dolğun, ətli-canlı. *Yoğun adam. – Bir kişi küçədə getdiyi yerdə görür ki, filan övrətin topuqları ağdır və yoğundur.* C.Məmmədquluzadə. *Qarnı yoğun, boynu da dam tiridir; Ruhu ölüb, nəfsi hələ diridir..* M.Ə.Sabir.

2. Qalın. *Yoğun səs.* [Cahendar ağanının] *yoğun, zəhmli səsi eşidildi.* İ.Şixli.

3. *məc.* Qaba, kobud, yontalanmamış, torbıyəsiz; qanmaz, kütbeyn.

YOĞUNBALDIR *sif.* Baldırları yoğun olan.

YOĞUNBOYUN *bax boynuyoğun.* Hər bir şəhərimizdə ildə 10-15 imam ehsami verən olur ki, yoğunboyun mollaları, işşapaq təcirləri, .. qızıl təkbənd nücəbələri çaylayıb, ploylav yolda salır.. N.Vəzirov.

YOĞUNCA *sif.* Çox yoğun. *Yoğunca bir adam olan Mehman dayı yerindən qalxıb kürsünün dalına gəldi.* Ə.Sadiq.

YOĞUNDİMDİK *sif.* Dimdidiyi yoğun olan. *Yoğundimdirik quş.*

YOĞUNDODAQ *sif.* Dodaqları yoğun olan. *Yoğundodaq adam.*

YOĞUNQARIN *sif.* Qarnı yoğun, yekə olan; qarmıyoğun, yekəqarin.

YOĞUNQURŞAQ *is.* köhn. zar. Keçmişdə mollalara, axundlara verilən istehzali ad. *Elə iş baş verər yoğunqurşaqdan; Həq bilir ki, cixmaz nadan uşaqdan.* Q.Zakir.

YOĞUNLAMA “Yoğunlamaq”dan *f.is.*

YOĞUNLAMAQ *f.* 1. Həcm etibarılə artıb böyümək, yoğun olmaq.

2. *məc. dan.* Ciddiləşmək, böyümək, ciddi şəkil almaq. – *Yox, Alo, – dedi, – doğrudur, sən mənim qeyrətimi buraxmazsan, amma iş yoğunlayıb.* S.Rəhimov. [Getdikcə] *söhbət yoğunlayırdı.* Ə.Əbülləhəsən.

YOĞUNLANMA “Yoğunlanmaq”dan *f.is.*

YOĞUNLANMAQ *f.* 1. Bax *yoğunlamaq* 1-ci mənada.

2. Kobudlaşmaq.

YOĞUNLAŞDIRILMA “Yoğunlaşdırılmaq”dan *f.is.*

YOĞUNLAŞDIRILMAQ *məch.* 1. Daha yoğun (qalın) edilmək.

2. *məc. dan.* Ciddiləşdirilmək, böyüdülmək, şışirdilmək.

YOĞUNLAŞDIRMA “Yoğunlaşdırmaq”-dan *f.is.*

YOĞUNLAŞDIRMAQ *f.* 1. Daha yoğun etmək; yoğunlatmaq.

2. *məc. dan.* Daha da ciddiləşdirmək; böyütmək, şışirtmək. *Məsələni yoğunlaşdırmaq lazım deyil.*

YOĞUNLAŞMA “Yoğunlaşmaq”dan *f.is.*

YOĞUNLAŞMAQ *f.* 1. Daha da yoğun olmaq.

2. Bax *yoğunlamaq.*

YOĞUNLUQ is. 1. Yoğun şeyin hal və keyfiyyəti. Ağacın yoğunluğu. İpin yoğunluğu.

2. Köklük, ətlilik, canlılıq, şışmanlıq. Qarının yoğunuğu əyilməsinə mane olur.

3. məc. dan. Qabaliq, təriyəsizlik, qanızlılıq, kütlük.

YOĞURMA “Yoğurmaq”dan f.is.

YOĞURMAQ f. Qatı bir maddəni əzib qarışdırmaqla yayığın hala salmaq. Xəmir yoğurmaq. Palçıq yoğurmaq. – Nə yoğurdum, nə yapdım; Hazırca kökə tapdım. (Ata. sözü). □ **Yoğurub-yapmaq** – xəmir yoğurub çörək bişirməyi bacarmaq. [Yasəmən] küdüdür, toxumaq, yamamaq, yoğurub-yapmaq bilmir. Mir Cəlal.

YOĞURT is. Qatıq.

YOĞURTAŞI is. Qatıqaşı.

YOĞURTDURMA “Yoğurtdurmaq”dan f.is.

YOĞURTDURMAQ bax yoğurtmaq.

YOĞURTDURULMA “Yoğurtdurulmaq”-dan f.is.

YOĞURTDURULMAQ “Yoğurtdurmaq”-dan məch.

YOĞURTMA “Yoğurtmaq”dan f.is.

YOĞURTMAQ icb. Başqasına yoğurma işi gördürmək. Xəmir yoğurtmaq.

YOĞURUCU sif. xüs. Yoğurmaq üçün olan, yoğuran. Yoğurucu maşın.

YOX ad. 1. Xəbər mənasında. Bir şeyin həzirdə, yaxud ümumiyyətlə olmadığı bildirir (var ziddi). Yeməyi bol, iştahası yox. – Var evi – kərəm evi; Yox evi – vərəm evi. (Ata. sözü). Yox vaizin sözünə sözüm kim, behişt var; Kuyin bir özgə, cənnəti-didarın özgədir. Qövsi. // Həmin mənada adətən **yoxdur** şəklində işlənir. Evdə heç kəs yoxdur. Zalda boş yer yoxdur. Bu baradə heç bir şübhə yoxdur. – [Əsgər:] Görünür ki, heç bir yol yoxdur. Ü.Hacıbəyov. Yoxdur təbiətdə bu ayrılıqlar; Bütün kainatın bir ahəngi var. S.Vurğun. Ay süd kimidir... Bir ləkə yoxdur bənizində; Yerlər də cimir sanki bu dəm nur dənizində. B.Vahabzadə.

2. Sualı mənfi cavab və ya bir şəylə razı olmamığı bildirmək üçün işlənir (*hə, bəli ziddi*). – Bu axşamki tamaşaaya biletin varmı? – Yox. – Sənə nə olub, xəstə deyilsən ki? – Yox. – Sən bununla razısanı? – Yox. – Gedəcəksən, ya yox? – Yox, hələ dayan, fikirləşmək

lazımdır. // İnkar edilən şeyin təkrarlanması ilə. – Sabahki qonaqlığa gələcəksənmi? – Yox, gəlməyəcəyəm. – Bu işi iki günə görüb qurtarmaq olarmı? – Yox, olmaz. – [Aslan bəy:] Yox, hələ də gəlməmiş. C.Cabbarlı, [Süleyman:] Yox, xala, daha bu qədər dul qaldın bəsdir. Ü.Hacıbəyov. // Ümumiyyətlə, etiraz, narazılıqlı bildirmək üçün işlənir (bəzən təkrar şəklində). Yox, yox, buna dözmək olmaz. Yox, yox, razi deyiləm. – Yox, yox, mənim fikrimə başqa şey gəlir. Ü.Hacıbəyov. Yox, yox, bəsdir, qarı nənə; Bu sözləri demə mənə. S.Vurğun. // Söylənmiş fikri, sözü düzəltmək üçün işlənir. Dur get, sabah axşam gələrsən. Yox, ertəsi gün. Bu saat sənə deyim. Yox, özün tap. – Yox, o ağlamırıdı. Göynayirdi. M.Hüseyn. // Bir şeyi rədd və ya qadağan etməyi bildirir. – Söz verirəm ki, ... – Yox, söz-zad vermə. – İstəyirəm ki, görüşünə gəlim. – Yox, sən gələmə, man özüm gələram. // Cümlədə inkar bildirən xəberin, yaxud söz birləşməsinin əvəzində işlənir. O deyir ki, bu saat getmək lazımdır. Mən deyirəm – yox. Sən onu çox dərin adam hesab edirsən. Mən – yox. Bax gör, qayıdaq, ya yox.

3. İs. mənasında. Yoxa çarə yoxdur. Yoxun üzü qaradır. Yoxdan bir şey ortaya çıxarmaq. – Verdilər knyaza “yox” xəbərini; Ovuşdurub bir az o, əllərini; Əmr etdi qoşuna: “Vurun birbaşa!” H.K.Sanlı.

4. Bağlı. mənasında. Deyil. Ona dağ havası yox, dəniz havası xeyirlidir. Bu məsələ tək bizi yox, bütün kollektivi düşündürür. – Amma tək biz yox, bütün əhali qılıqladan əziyyət çəkirdi. M.Hüseyn. Maya uşaqlıqdan atı sevərdi, lakin yükdəşiyən qoşqu atlarını yox, yallı-yəhərlilə minik atlarını. M.İbrahimov.

5. **Yoxam** şəklində – sevmirəm, acığım gəlir, xoşum gəlmir (varam ziddi). Mən buna yoxam.

6. **Yoxdur** şəklində – 1) cümlədə işi bildirən xəber mənasında; 2) özündən əvvəlki sözün mənasına müsbətlik çaları verir. İstisuyun yay aylarında hüsnü yoxdur.

◊ **Yox a!** – teəccüb, heyret bildirir. – Az qala yixılmışdım. – Yox a! **Yox demək** – mənfi cavab vermək, rədd etmək, qəbul etməmək. [Rüstəm bəy:] Qızım, yox deyirsən? Ü.Hacıbəyov. **Yox deyil** – vardır, mövcuddur, yaşayır. Yox deyil diñiyada; namərd dost, kəmfürsət

adam. R.Rza. **Yox etmək** – puça çıxarmaq, heç çıxarmaq, məhv etmək, boş yerə sərf etmək. *Varın yox edən sərrafə əvvəl nəzərin var; Sonra hazırın var.* M.Ə.Sabir. *Qaranlıq gecədə buradan qaçaq; Bizi yox etməyi yağı arzular!* H.K.Sanlı. **Yox olmaq** – 1) çıxıb getmək, gözdən itmək; 2) itmək, yoxa çıxməq, gözdən itmək. *Coxandur ki, bu kağız bizim evimizdən yox olmuşdu.* M.S.Orubadi. *Hamımız alaçığdan çıxdıq. Qızılquş yox olmuş, uşub getmişdi.* A.Şaiq. *Səlimnəz arvad gəldiyi kimi də yox oldu.* M.Hüseyin; 3) çəkilmək, görünməz olmaq; 4) tükənmək, bitmək. *Yox oldu səbrü sükün həsrəti-dəhanində; Qəmündə qarat olub hər nə var, ey xaliq!* S.Ə.Şirvani. **Yox olmuş** – qarğış ifadəsi. *Neyləyim, axır, bu yox olmuşların; Fikrini qan-qan görürəm, qorxuram.* M.Ə.Sabir. **Yox olsun!** – məhv olsun! rədd olsun! **Yox yerə** – bica, əbəs, nəhaqdən, səbəbsiz, heç bir səbəb olmadan. *Aldı aqlı huşunu şövqi-dəhanı dilbərin; Getdi əldən yox yerə macmui-varım, ey könül!* S.Ə.Şirvani. **Yoxa çəkilmək** – tapılmamaq, qitlaşmaq. **Yoxa çıxmaq** – görünməmək, itmək, qeyb olmaq, yox olmaq. *Neçə böyük cəzirələr yoxa çıxdı dənizlərdə.* N.Rəfibəyli. **Yoxdan var etmək** – heç bir şeydən yaxşı bir şey vücud'a getirmək, yaratmaq. **Yoxdan yaranmaq** – çox ariq, ciliz adam haqqında. **Bu gün var (varaṁ, varsan), sabah yox (yoxam, yoxsan)** – həyətin müvəqətəliyi haqqında. **Heç yox – bax heç. Nə var, nə yox? – bax var!** Nə yoxdur – hər şey var. *Mağazalarda nə yoxdur.* **Söz yox** – bax söz. **Söz yoxdur** – bax söz.

YOXALMA “Yoxalmaq”dan f.is.

YOXALMAQ f. Yox olmaq, itmək. *Yolda maşınlar dayanır. Düşüb çayxanada dincəlir və təzə damlənmış maxməri çayı içdikcə yor-gunluğumuz yoxalır.* S.Rüstəm.

YOXALTMA “Yoxaltmaq”dan f.is.

YOXALTMAQ f. Yox çıxartmaq, yox etmək.

YOXLADILMA “Yoxladılmaq”dan f.is.

YOXLADILMAQ məch. Başqası vasitəsilə yoxlamadan (sınaqdan, müayinədən, nəzarətdən) keçirilmək.

YOXLAMA 1. “Yoxlamaq”dan f.is. [Xədicə:] ..*Sənin beləcə gəlib məni yoxlamandan çox sevindim...* S.Hüseyin.

2. is. Bir işin düzgün və qanuni olub-olmadığını, yaxud ümumiyyətlə bir şeyin həqiqi vəziyyətini aydınlaşdırmaq üçün aparılan təhqiqat, təftiş, araşdırma. *Sənədləri yoxlamadan keçirmək.* – *Yoxlama zamanı Toğrulun xəzinədən israf xərclədiyi və qiyamılı şeyləri mənimşədiyi meydana çıxdı.* M.S.Orubadi.

3. Sınaq, sinama, imtahan, müayinə. *Bu cür yoxlamalar şagirdləri sözlərdə hərf buraxmaq və sözləri təhrif etmək kimi nöqsanlardan xilas edir.* (Qəzətlərdən).

YOXLAMAQ f. 1. Bir şeyin varlığı – yoxluğu, yaxud düzgünlüyü, həqiqi vəziyyəti barədə yəqinlik hasil etmək üçün onu gözdən keçirmək, təhqiq etmək, müayinə etmək, araşdırmaq. *Hesabati yoxlamaq. Məsələnin həllini yoxlamaq. Kassanı yoxlamaq. Siyahida adları bir-bir yoxlamaq. Xəstənin səhhətini yoxlamaq.* // *Nezaret məqsədi ilə təhqiq etmək, təftiş etmək; baxmaq. İşin gedisi yoxlamaq. İdarənin faaliyyətini yoxlamaq.* – [Sarxan] növbədə duran qarovalu yoxlayıb, bəzi tapşırıqlar verdi. M.Hüseyin. // Eyni məqsədlə araşdırıb baxmaq. *Məndən sonra iki nəfərin də çəmədanını yoxladılar.* M.Hüseyin. // Bir şeyin düzgün olub-olmadığını müəyyən etmək üçün nəzarətdən keçirmək. *Biletləri yoxlamaq. Sənədləri yoxlamaq.* – *Qulan üzü-əşağı enib küçədə dəmir sütuna rəbt edilmiş böyük saata baxdı, öz qol saatını yoxladı.* S.Rəhimov.

2. Bir şeye ol ilə toxunmaq; müəyyənəşdirmek. *Nəbzini yoxlamaq.* – *Dimdik oturub ətrafını yoxlarkən əlimə bir heyvan quyrugu toxundu, bu, bir pələng quyruğu idi.* A.Şaiq. *Məsmə arvad əlini can köynəyinin yaxasına salıb üçlüyü yoxladı.* Mir Cəlal.

3. Biliyi, təcrübəni, keyfiyyəti və s.-ni öyrənmək məqsədi ilə təcrübədən, sınaqdan keçirmək. *Şagirdlərin biliyini yoxlamaq. Adamları işdə yoxlamaq.* // Bir aletin, cihazın, maşının və s.-nın saz olub-olmadığı haqqında yəqinlik eldə etmək üçün onu işlədib sınaqdan keçirmək. *Yeni cihazları yoxlamaq.* – *Əvvəl maşının hissələrini yoxladı, yağıladı, bir neçə yerini açıb içəriyə baxdı..* Ə.Sadiq.

4. Götür-qoy etmək, bir şey haqqında ətraflı düşünmək, fikirləşmək. ...*Öz məsləhətlərinin yoxlayıb bitərəf qalan hökumətlər bunlardır.*

YOXLANILMA

Şvetsiya, Norvegiya, İran.. C.Məmmədqulu-zadə.

5. Bax **yoluxmaq**². Bir dəfə Nurəddin sərçəni götürüb oynamamaq bəhanəsi ilə qəcib İmamverdi babanı yoxlamağa getdi. S.S.Axundov. [Məsmə: ..Həftə nəhayətində onu yoxlamağa getdim. Mən onun səadəti üçün çalışırdım. S.Hüseyn.

YOXLANILMA “Yoxlanılmaq” dan f.is.

YOXLANILMAQ məch. Yoxlama keçirilmək, başqası tərəfindən yoxlanmaq, teftis edilmək, müayinədən keçirilmək, müayinədən keçirilmək, sınaqdan keçirilmək. Hərbi təlim dövründən sonra atıcı diviziyası yoxlanıldı.. S.Rəhimov.

YOXLANMA “Yoxlanılmaq” dan f.is.

YOXLANMAQ məch. Sınanmaq, sınaqdan keçirilmək, imtahanadan keçirilmək; yoxlanılmaq. Burda at çapdı keçən azğınlar; Burda yoxlandıqlarıqlıclar, qınlar. S.Vurğun. Həsən ilk dəfə yoxlanmaq üçün xor dərnəyinə gələndə, bəzi oğlanlar və qızlar .. gülmüşdülər. H.Seyidbəylı.

YOXLATMA “Yoxlatmaq” dan f.is.

YOXLATMAQ icb. Başqasına yoxlama işi gördürmək. Sənədləri yoxlatmaq.

YOXLAYICI sif. 1. Yoxlama aparan, yoxlamaqla məşğul olan; yoxlayan. Yoxlayıcı kəmisiyyət.

2. İs. mənasında. Sınaqçı. // Təftişçi.

3. Sınayıcı, diqqətli. Ağca arvad yoxlayıcı nəzərlə Tapdığın uzun .. qıçlarını nəzərdən keçirdi. Ə.Əbülləhəsən.

YOXLAYIŞ is. Yoxlama işi, təhqiqat, müayinə. Yoxlayış aparmaq.

YOXLUQ is. 1. Yox olma, olmama, bir şeyin olmaması (varlıq ziddi). Məclisdə onun yoxluğu dərhal hiss olundu. – Qaynum həmişəki kimi indi də Midhətin yoxluğunu mənə hiss etdirməyə çalışırı. M.Hüseyn.

2. Yoxsulluq mənasında. Varlıqda dost olmaq, yoxluqda kənar; İyidəm deyəndə bu adət olmaz. Aşağı Ələsgər.

YOXSA bağl. 1. Əks surətdə, əks təqddirdə, belə olmasa (olmazsa). Ey dil ki hicrə doymayıb istərsən ol məhi; Şükr et bu halə, yoxsa gələr bir bəla sana. Füzuli. Lazımdır mikrobları millətin bədənindən kənar eləmək! Yoxsa nə göz yaşı tökmək ilə azarlı şəfa tapar, nə dua yazmaq ilə. C.Məmmədqulu-zadə. [Pris-

YOXSULLAŞDIRILMAQ

tav:] Doğrusunu de, yoxsa səni yixdirib, o qədər döydürərəm ki, bir ay yorğan-döşəkdə qalarsan. Ə.Haqverdiyev. [Sərvər:] Yaz mən deyəni, yoxsa beynini toz eyləyərəm! Ü.Hacıbəyov.

2. Olmaya, bəlkə (sual yerində). Yoxsa bizdən inçimən? – Ol bəladır kim, mənim mərhəm bitirməz yarəmi; Yaxsa kim, hər natəvənin dərdi dərmanuncadır. Qövsi. [Süleyman:] Balam, nə olub ki, belə qaradinnəzə oturubsan, yoxsa dünyanın dərdi sənə qalıbdır? Ü.Hacıbəyov. [Gülnaz anasına:] Nə olub, ana? Yoxsa atamdan pis bir xəbər var?.. M.İbrahimov.

3. Sual cümlələrinə ehtimal bildirir – ya, yaxud. Siz gölərsiniz, yoxsa mən gölim? Bu günəm, yoxsa sabaham hazır olmalıdır? – [Məşədi İbad:] Əş, siz bu gəlini gətirəndə bir baxmadınız görək bu kisidir, yoxsa arvadıdır? Ü.Hacıbəyov. Sizi bir elçimi göndərmis bahar; Yoxsa məftunsunuz stırlı gülə? N.Rəfibəyli.

YOXSUL 1. is. Yaşamaq üçün kifayət qədər vəsaiti, imkanı olmayan, ehtiyac içində olan adam; kasib, möhtac. Var bu kənddə yenə elə yoxsullar; Nə cütü var, nə kotanı, nə kəli. A.Səhhət. [Almaz:] Biz istəyirik ki, kəndimizdə yoxsul qalmasın. Bütün yoxsullar varlanıns... C.Cabbarlı. [Zeynəb deyir:] Xeyr, yoxsullar iclasında keçibdir, görək otaqları boşaldısan. Qantəmir. // Sif. mənasında. Yoxsul kəndlilər. Yoxsul adam. Əhalinin yoxsul tabəqası. – Mirbalayev yoxsul bir kəndlinin oğlu idi. M.Hüseyn.

2. sif. Miskin, kasib, bəzəyi-düzəyi olmayan, çox sadə. İçərişəhərdə qaranlıq, dar bir dalanda kiçik bir otaq tutub anamla yoxsul həyat keçirirdik. A.Şaiq. // Bir şeyi çatışmayıyan, ya az olan; nöqsanlı, çox mehdud. Ağıl-dan yoxsul. – [Nizami:] Bu torpağın oğulları hər seydən yoxsul olsalar da, namusdan yoxsul deyildir! M.Hüseyn.

YOXSULLANMA “Yoxsullanmaq” dan f.is.

YOXSULLANMAQf. Yoxsul olmaq, kasiblaşmaq.

YOXSULLAŞDIRILMA “Yoxsullaşdırılmaq” dan f.is.

YOXSULLAŞDIRILMAQ məch. Yoxsullaşmasına səbəb olmaq, yoxsul hala salınmaq; kasiblaşdırılmaq.

YOXSULLAŞDIRMA “Yoxsullaşdırmaq”-dan *f.is.*

YOXSULLAŞDIRMAQ *f.* Yoxsul etmək, yoxsul hala salmaq; kasıblaşdırmaq.

YOXSULLAŞMA “Yoxsullaşmaq”-dan *f.is.*

YOXSULLAŞMAQ *f.* Tədricən yoxsul olmaq, yoxsulluğa doğru getmək, yoxsulluğa düşmək; kasıblaşmaq. [Xaqqanı:] Şamaxı bazarı zangın bazzardır; Əfsus, yoxsullaşır getgedə bir az. M.Rahim.

YOXSULLUQ *is.* Yoxsul hal, yoxsul vəziyyət; kasılıq, ehtiyac. Dünyada heç ığid yoxsul olmasın; Yoxsulluq ığidə yaman ad olur. “Koroğlu”. Şirəli də başqaları kimi yoxsullug, ehtiyac içində böyimişdə. M.Hüseyin.

YOXUŞ *is.* 1. Yolun daga, təpəyə qalxan hissəsi; ümumiyyətlə, getdikcə yuxarı qalxan yer (*eniş* müqabili). Dərənin o biri tayında yoxuşun başında bir atlı dayanmışdı. Ə.Məmmədxanlı. Yollar uzun, yoxus dar. B.Vahabzadə. // Dik (yer), dikdir. İndi yuvasından uçacaq quşlar; Min rəngə girəcək düzəllər, yoxuşlar. S.Vurğun. Bu anda töyüşyə-töyüşyə yoxuşu dirmanan Heydərli Bayrama yanaşdı. M.Hüseyin. Cığır [Nizamini] bir yoxuşa gətirib çıxardı. Ə.Məmmədxanlı. // *sif.* Yuxarıya qalxan. O indi evlərinə tərəf uzanan yoxuş bir eğıri dirmanırdı. A.Şaiq.

2. *məc.* Çətinlik, dar gün mənasında. Hər yoxuşun bir enişə olar. (Ata. sözü).

YOXUŞ-ENİŞ *bax* **eniş-yoxuş.**

YOXUŞLU *sif.* 1. Yoxuşu olan, yoxuşları çox olan. Yoxuşlu yol.

2. *məc.* Çətin, əziz yetti. [Müəllim Zərifəyə deyir:] Həyat yolları yoxuşludur. H.Seyidbəyli.

YOXUŞLUQ *is.* Çoxlu yoxuşu olan yer, yoxuş yer. Bura çox yoxuşluqdur.

YOXUŞSUZ *sif.* 1. Yoxuşu olmayan, düz. Yoxuşsuz yol.

2. *məc.* Çətinliksiz, asan, rahat. [Mirpaşa:] Yeri, uşaqlarla göz, dolan bir az; Bu dünya emişsiz, yoxuşsuz olmaz. Z.Xelil.

YOL *is.* 1. Gedis-golis və nəqliyyat işləməsi üçün zolaq şəklində ayrılmış yer. Kəndarası yol. Bu yol haraya gedir? Avtomobil yolu. Şose yolu. – [Yusif şah] əmr elədi ki, hər yerdə yollar təmir olunsun və lazım məqamlarda və mənəzzillərdə körpülər və karsıvansaralar tikilsin. M.F.Axundzadə. Bağlar

arası ilə uzanan bir yolla gedirdim. S.Hüseyin.

YOL ÇƏKMƏK – şose, yaxud dəmir yolu inşa etmək. **YOL SALMAQ** – 1) bir yerden çox gedib-gelerək oranı işlək hala götürmək; 2) bax **yol çəkmək**. // Təyyarələrin, gəmilərin hərəkət etdiyi xətt. *Hava yolu. Dəniz yolu. Su yolu.* // Keçiləcək yer, kecid, keçmək üçün yer. *Yolda dayanmaq. Yolu kəsmək. Kolları qırıb yol açmaq. Buzqırıq gəminin açdığı yoldan qayıqlar keçdi.*

2. Dəmiryol xətti; rels. *Qatar yolda durmuşdur. Tramvay yolu.*

3. Səfər, seyahət. Yorucu yol. Yolumuz çox şən keçdi. *Yolda heç yatmadıq. Uzaq yoldan gəlmək. – Yolcu yolda gərək.* (Ata sözü). **YOL ÜSTDƏ OLMAQ** – səfərə hazırlaşmaq, səfər ərəfəsində olmaq. *Bala, səhər ertənin soyuğuna özünü verma! Yol üstdəsən, xastalanərsən.* Ə.Vəliyev. **YOLA ÇIXMAQ** – uzaq bir yerə səfərə getmək. Rizvan, belə qarlı və çovğunlu havada bir cüt öküzlə yola çıxmaga cürət etmədiyindən, qonşusunun da öküzlərini aldı. S.Hüseyin. **YOLDAN GÖLMƏK** – səfərdən və ya uzaq bir yerden gəlmək.

4. İstiqamət, yön. **YOLU AZMAQ (İTİRMƏK)** – azmaq, yolu tanımamaq. *Qayıdarkən yolumu azdim.* S.Hüseyin. // *məc.* Fealiyyət istiqaməti, inkişaf xətti. Yaziçı öz yaradıcılığında yeni bir yol seçdi. Hərə öz yolunu tapacaqdır. // *məc.* İmkan. Hər bir adam qarşısında geniş yollar açılmışdır.

5. *anat.* Canlı orqanızmdə: müxtəlif maddelein keçdiyi boru. *Sidik yolu.*

6. *məc.* Bir yerə girmək, daxıl olmaq imkanı. *Yuxarılara yol axtarmaq.* – *Mənim kon-sulxanada verilən ziyaftəzə yol tapa biləcəyimə imkan yaradacaq idı.* M.S.Ordubadi.

7. Bir şeyi əldə etmək üçün əsul, vasitə, vəsait. *İşin yolunu öyrənməli.* Məsələni iki yolla həll etmək olar. Bilik əldə etmək üçün əsas yol gərgin əməkdir. Mühəribə dövlətlər arasında mübahisəni həll etmək üçün yol ola bilməz. // Çarə, əlac, tədbir. [Muradın] qarşı-sında iki yol vardi; Nigari boşayıb adını öz üzərindən qaldırmaq və ya onu tamamilə sər-bəst buraxıb hər işinə göz yummaq.. S.Hüseyin. **YOL ARAMAQ** – tədbir düşünmək.

8. *məc.* Dünyagörüşü, əqidə. *O, başqa yolun adamıdır.*

9. məc. Dəfə, kərə. *Ondan üç yol soruşdum. Bu gün iki yol çimmişəm. – Əlli yol çapılıam, yüz yol talanam; Bir şey deyil dövlət, mal, incimərəm. Aşiq Ələsgər. Nə var qoçaq, nə üçün bağırırsan? Bura ki meşə deyil.. İstəyirsinmi peysərinə bir beş-on yol da şapalayım, elə düz gedəsən.* N.Vəzirov. [Koxa:] Məmmədağa! Başın üçün, nəinki iki-iüç və bəlkə on yol demişən. N.Nərimanov.

10. ...**yolunda**, ...**yolda** şəklində – uğrundan, üçün, namine. *Dost yolunda. Yüksək ideallar yolunda. Azadlıq və səadət yolunda. Vətən yolunda canından keçmək. – Dost yolunda bu dünyada; Başından keçdiyin varmı? “Koroglu”. Mən axırdı arvada dedim ki, dəxi bizim yolumuzda onun zəhmətinə ehtiyac yoxdur.* C.Məmmədquluzadə. *Yarın bahar mövsimidir, aşiq olmalı; Canan yolunda ölmək üçün şaiq olmalı.* A.Səhhət. [Zeyd:] Bil ki, bu yolda keçərəm; Canımdan, həm varımdan. Ü.Hacıbəyov.

◊ **Yol açıqdır!** – buyura bilərsən! gedə bilərsən! redd ol! get! **Yol açmaq** məc. – hər hansı bir yenilik sahəsində birinci olmaq; // təşəbbüsçü olmaq, nümunə olmaq, yol göstərmək. *Özünə tapdır əlac, tapdır əlac; Vəliyə sən bir yol aç, sən bir yol aç!* Ü.Hacıbəyov. **Yol ağızında** – yolu yanında, yol kənarında, yola yapışq yerdə. *Yol ağızında durub gözləmək. – Bostan yol ağızında idi.* Ə.Thülhəsən. **Yol almaq** – hər hansı bir istiqamətdə hərəkət etmək, getməyə başlamaq. [Yolcu] şəhər yolundan döñərək kərpic zavoduna yol alır. Mir Cəlal. **Yol bilmək** – 1) yola bələd olmaq. *Qəhrəman şəhər tanımır, yol bilmir.* S.Rəhimov; 2) tədbirli olmaq, tədbir tapmaq. **Yol döymək** – bir yerə çox gedib-gəlmək. **Yol eləmək** – çox gedib-gəlməkdən yol salmaq; // həddindən artıq gedib-gəlmək. *Dünyanın üstündən yol eylərən mən; Bu hikmətdə mən Musayam, sən nəsən?* Aşiq Valeh. **Yol göstərmək** – rəhbərlik etmək, yönəltmək, istiqamətləndirmək. **Yol götürüb (alıb, tutub) getmək** – həddindən artıq bol olmaq. **Yol gözləmək** – bir adamın gəlməsini gözləmək, müntəzir olmaq. *Bir təpə başında oturub səbirsizliklə atamın yolunu gözləyirdim.* A.Şaiq. **Yol kəsmək** – 1) çapovulçuluqla, qarətgerliklə məşğul olmaq, soyğunçuluq etmək. *Bəs hansi diləncilər, görəsən, quldur*

oldular, yollar kəsdilər? M.F.Axundzadə; 2) mane olmaq, yol verməmək. *Onun xoşbaxlılığının yolunu kəsə bilərikmi?* M.S.Ordubadı. **Yol ölçmək** – boş yerə, səməresiz gedib-gəlmək. **Yol ötmək** – keçmək, keçib getmek. **Yol tutmaq** – bir terəfə istiqamət götürmək, getməyə başlamaq. **Yol uzunu** – bütün yolu, yol boyunca. *Atları sürən bir yekəpapaq qoca kişi idi ki, yol uzunu mürkülyirdi.* C.Məmmədquluzadə. *Yol uzunu söhbətimiz Hacı kişidən idi.* Qantəmir. **Yol üstdə** – bəx **yol ağızında**. *Bağ salmışam yol üstdə; Meyvəsi var bol, üstdə; Gedirəm yar görməyə; Yağı durub yol üstdə.* (Bayati). **Yol vermək** – 1) başqasının keçməsi üçün kənara çəkilmək; 2) icazə vermək, imkan vermək, mane olma- maq. *Bələ şeylərə yol vermək olmaz.* **Yol verməmək** – icazə verməmək, imkan verməmək, mane olmaq. *Qanun buna yol vermir. – Səni beş grana İslətməyə insafim yol vermir, artığa da gücüm çatmaz.* M.İbrahimov. **Yol varəqəsi** – ezamiyətə, sanatoriyyaya və s.-yə gedənlərə verilən vəsiqə; putyovka. *Cərrahiyə professorunun xahişinə görə, Rüksərəyə Cənubi Krim sahilinə getmək, orada dincəlmək üçün yol varəqəsi hazırlanı.* S.Rəhimov. **Yol yoldaşı** – berabər yol gedən (sefərə çıxan) adamlardan hər biri. **Yol yorğununu olmaq** – bir yerə çox gedib-geldikdə, lakin bir şey əldə edə bilmədikdə deyilen ifadə. **Yola aparmaq** – 1) yaxşı rəftar etmək, yola vermək; 2) idarə etmək. *Adam garək hər dil ilə olsa filcümlə fəhm və zamanə əhlinin adət və [xassələrindən] müttəle olsun, öz işin yola aparsın.* M.F.Axundzadə. **Yola aparmamaq** – yaxşı rəftar etməmək, yola verməmək, daim dalaşmaq, höctələşmək, sözleşmək. *Günlərin bir günü qızların anası öldü, ataları geldi, təzə arvad aldı. Bu arvad qızları yola aparmadı.* (Nağıl). **Yola düşmək** – getmek, hərəkət etmək. *Sabah yola düşəcəyik. Səyyahlar yola düşdülər.* Yola düşməyə hazırlaşmaq. – O adam Şiraza yola düşüb-dür. Ü.Hacıbəyov. **Yola düzəlmək** – yola düşmək (ayaqla). *Qasid vidalaşıb yola düzələrkən şair, qızı:* – Sən artıq kəniz deyilsən, – dedi. Ə.Məmmədxanlı. **Yola gedər** – keçər, gedər, ötüşər, razılaşmaq olar. *Nağılbazlığı yola gedər, ancaq ağızbütöv qoca olsun.* S.Rəhimov. **Yola getmək** – yaxşı rəftar et-

mək; keçinmək, dolanmaq, birlikdə dinc yasaşmaq. [Molla Xəlilin] *dədiyi kimi, ikisi bir yerdə yola gedə bilməyəcəklər..* S.Hüseyin. **Yola getməmək** – bir yerdə ünsiyyət tapa bilməmək, xasiyyətləri tutmamaq, aralarında yaxşı münasibət olmamaq, daim sözleşmək, mübahisə etmək, dalaşmaq. *Onlar heç yola getmirlər. – İslam keçən payızda ikinci bir arvad aldığından, iki günü bür evdə yola getmirdilər.* S.Hüseyin. **Yola gəlmək** – uzun-uzadı fikirləşməkdən, xahişdən, nəsihətdən, söhbətdən sonra razi olmaq, razılıq vermek. [Yığınlar] *da nə qədər nəsihət elədilərsə, Anaxanım yola gəlmədi.* “Aşiq Ələsgər”. **Yola gətirmək** – dilə tutaraq razi etmək, razılığına nail olmaq. *Mənim başım plov bisirəməyə qarışacaqdır, sən çalış, onu yola gətir.* S.S.Axundov. [Mirzəağ:] *Mən [Cəmiləni] tez yola gətirərəm.* S.Hüseyin. **Yola rəvan olmaq** – bax *yola düşmək.* Axşama bir saat qalmış yoluçular çıxdılar və gecə orada qalıb səhər yola ravan oldular. S.S.Axundov. **Yola salmaq** – 1) gedəni qapiya qədər və ya səfərə çıxanı miniyə qədər ötürmək, müsayiət etmək. *Eşitmışik xanımı yola salmışan; Xanım getcək kim, sən tənha qalmışan.* Ü.Hacıbəyov. *O gəmi ilə mən də öz yaralı qardaşımı yola saldım.* M.Hüseyin; 2) temin etmək, razi salmaq. *Bir bədən qatlıq doğraması ilə on-on beş fəhləni yola salmaq olurdu.* Mir Cəlal. **Yola vermək** – 1) rəftar etmək, dolandırmaq, idarə etmək. [Mehribani] *Zeynal istədiyi tərzdə idarə edib yola verməli idi.* S.Hüseyin, [Atam:] *“Quzğun”dan bizim evə gələn gənci biz yola verəcəyik, zənnindəyəm.* Çəmənzəminli; 2) ötürmək, üstündən keçmək. *Onun yanında nüfuzdan düşməsin deyə, işi birtəhər zarafatla yola vermək istədi,* zorla güllişində. M.Hüseyin; 3) həyata keçirmek, məqsədinə çatmaq. [Kərəmovu] *mütərüb kimi oynadıb elə salan, öz işlərini yola vermək üçün bir alətə چevirən yaltagları, ikiüzlüləri çox sərrast təzin etmişdir.* I.Əfəndiyev. **Yola verməmək** – rəftar etməmək, yola getməmək, ünsiyyət tapa bilməmək. [Anası:] *Balka səni evdə baldızların, qayınların yola vermirlər?* Çəmənzəminli. **Yoldan azmaq** – bax *yoldan çıxmaq* 2-ci mənada. **Yoldan çıxar(t)maq** – azdırmaq, sapdırmaq, başdan çıxarmaq, müxtəlif yollarla aldadarəq başqa bir işə (adətən pis işə)

sövq etmək. *Ağə, başına dönüm, məni yoldan çıxartılar.* Mən bir fəqir, dinc adamam. M.F.Axundzadə. *Neçə-neçə qərinələrdən bəri müsəlman elə xəyal eləyir ki, “Şeytan” adında onun bir düşməni var ki, həmişə istəyir, onu yoldan çıxartsın.* C.Məmmədquluzadə. [Həsenənə bəy:] *Rüstəm bəy, vallah, bağıشا, bizi Məşədi İbad yoldan çıxardı.* Ü.Hacıbəyov. **Yoldan çıxmaq, yolundan çıxmaq** – 1) qəzaya uğramaq. *Qatar yoldan çıxi;* 2) mac. azmaq, sapmaq, pis yola düşmək. *Aməndi, qoymayıñ övladınıñ azib çıxa yoldan;* *Ola bu yaxşı vələdlər yaman, bu boyda, bu boyda.* M.Ə.Sabir. **Yoldan eləmək (etmək)** – 1) bax *yoldan saxlamaq.* *Bülbülü güldən eylərsən; Gedni yoldan eylərsən. Aşıq Həsən;* 2) bax *yoldan çıxar(t)maq.* *Akoşkanın illəri; Açıb qızılğulları; Oğlanı yoldan eylər;* *Qızın şirin dilləri.* (Bayati). **Yoldan qalmaq** – bir sebəb üzündən gedəcəyi yera gedə bilməmək, yaxud qatara və s.-yə gecikmək. **Yoldan qoymaq** – bax *yoldan eləmək* 1-ci mənada. **Yoldan ötən, hər yoldan ötən mac.** – hər kəs, hər adam. **Yoldan saxlamaq** – getməsinə mane olmaq, getməkdən daşındırmaq. *Şükür Məşədi Həsən əmini yoldan saxlaya bilmədi.* S.Hüseyin. **Yolları ayırmalıq** – aralarında nifaq, ixtilaf olmuşə gəlmək. **Yolları (yolu) ayrı olmaq** – məqsədləri, niyyətləri, qayələri başqa-başqa olmaq, birbirə uymamaya. **Yolu bir olmaq** – bir məqsəd təqib etmək, bir məsləkdə, bir əqidədə olmaq. **Yolu çasdırmaq** – hansı tərəfə gedəcəyini bilməmək; azmaq. ...**yolun yolcusu** – bax *yolcu.* **Yolu düşmək** – təsadüfən gəlmək, getmək, bir yerdə olmaq. *Poçta yolum düşdü və bir açıq kağız alıb kəndimizə, Molla Cəfər rəfiqinə müxtəsər yazdım..* C.Məmmədquluzadə. *Ax, yolum bir yena Samuxa düşə;* *Ürəyim istəyir gedə görüşə..* H.K.Sanlıh. ...**yolu ilə** – ...qaydası ilə, ...üsulu ilə, ...kimi. Dostluq yolu ilə. **Yolu(n) yumrulsun, yolu yumrulmuş** – qarğış ifadəsi. [Tükəz:] *Çifayda, Əzrailin yolu yumrulsun ki, sənin kimi murdarı yer üzündə qoyub, gözəl cavanları qara torpaq altına yollayır!* M.F.Axundzadə. [Nazlı xanım:] *Dünən olan-olmazımı vermişəm kişiyyə, aparsın satsın, kişi də aparıb satıb, yolu yumrulmuş yoldan dönüb Nəcəf bəyin yanına.* Ə.Haqverdiyev. *Yolun yumrulsun,*

ölüm! Al-qana döndü könlüm. R.Rza. Yoluna düşmək (girmək) – adı halına düşmək, ni-zam və qaydaya düşmək, normaya düşmək. Ənisə çox yaxşı bilirdi ki, ər evinə getməklə istər özünü, istər atası Məşadi Əhmədin maddi həyatı qismən yoluna düşə bilər. S.Hüseyn. Yoluna qoymaq – bax yoluna salmaq. Yoluna salmaq – nizama salmaq, qaydaya salmaq, davam etdirmək. Yolundan çıxməq – bax yoldan çıxməq. Monim sözüm öz yolundan çıxarı: İnstallah, qaytarar, düz insan eylər. Aşıq Ələsgər. Yolunu görmək – rüşvət vermək. [Həcər:] Divanbəyinin la-yiqincə yoluñ görmək bizim başımız üstə. M.F.Axundzadə. [Məhəmmədəli:] Qabaqcadan yolumu görməsən, man səni içəri qoymaram, qardaş! N.Vəzirov. Yolunu göz-ləmək, yolunu saxlamaq – hörmət etmək, ehtiram etmək. Özündən böyüyün saxla yoluñ; Düşən yerdə saxla ərzi-halını. Aşıq Abbas. Rüstəm kişini görən hər bir kəs uzaqdan ona salam verir, yoluñ saxlayır. S.Rəhimov. Yolunu kəsmək – maneçilik töretmək, mane olmaq, engel töretmək. Axır (son) yol – ölüm. Dörd yol ağızı (ayrıçı) – iki yoluñ kəsişdiyi nöqtə. Gözləri yol çəkmək – bax göz. Gözləri yolda qalmaq – bax göz. Kanat yol – polad kanatlardan asılmış və onunla hərəket edən vaqonetlərə yük (bezən adam) daşımaq üçün qurğu. Daşkasəndə kanat yolu ilə filiz stansiyaya daşınır. Nə yolda? – nə halda? necə? ne vəziyyətdə? [Xan:] Amerika ticarət müəssisələri ilə olan işlərin nə yoldadır? M.S.Ordubabı. [Mehriban:] Zeynal məzuniyyətdən qayıtdıqdan sonra özü ilə əlaqəsi nə yolda olacaqdı? S.Hüseyn. Öz yolu ilə (öz yolunda) getmək – 1) heç kəslə işi ol-mamaq, heç kəsə toxunmamaq, mane olma-maq; 2) lazımı qaydada, adı yolu ilə getmek. İslər öz yolu ilə gedir. Yaxşı yol! – yola (səfəre) çıxana salamatlıq, uğur arzusu.

YOLAQ, YOLAĞA is. məh. Çəperde, hörgüdə basıq və ya ucuq yer; çəperi, hörgünü basmaqla açılan yol. Yolaqdan gələn hənir-tiya qarşı onlar.. yerbəyer galxdilar və həyat qapısına tərəf atıldılar. S.Rəhimov.

YOLAYAXIN sif. Sözə qulaq asan; sözeşidən, sözqanan, üzüyola. Yolayaxin adam.

YOLAYAXINLIQ is. Yolayaxin olma, üzüyola olma; üzüyolahıq.

YOLAYIRAN is. d.y. 1. Relsli yollarda yolu qatarlar üçün açıb-bağlamaqdan ötrü qurğu; yoldəyişən.

2. Bu qurğunu idarə edən dəmiryol işçisi. Yolayiran öz budkasının yanında durmuşdu.

YOLAYOVUQ bax yolayaxin.

YOLAYOVUQLUQ bax yolayaxinlıq.

YOLAYRICI is. Yolların kəsişdiyi və ya ayrıldığı yer, nöqtə. Zinyət, xos gəlmışsiniz! Bəs biz sizi yolayricında gözləyirdik. S.Rəhman.

YOLBİLƏN sif. və is. Təcrübəli, çətin vəziyyətdən çıxməq çərəsini bilən; tədbirli (adam).

YOLÇU is. 1. Yola, səfərə çıxmış adam, yol gedən adam. Yolçu yolda gərək. (Ata. sözü). Sevinir keçəndə yolçunun gözü; Seyr edir bu geniş, bəzəkli düzü. H.K.Sanlı. Abbas kişiñin böyük və səsli şəhərdə rast gəldiyi ilk yolçudan soruşduğu bu oldu. Mir Cəlal. // Sərnicişin, minik. [Konduktor] uzaqdan gələn yolçulara, görünür, güzəşt edirdi. Qantəmir.

2. Dilənçi. Yolçudan yolçuya pay düşməz. (Ata. sözü). Ey mənim yolcu, dilənçi, lüt-lüm qardaşlarım həmşərilər! C.Məmmədquluzadə.

◊ ...yolun yolcusu – adətən düz yolla getmeyən adam haqqında. [Kəlenterli:] Yoldaş Əmirli, insafla danışın, man o yoluñ yolcusu deyiləm. İ.Hüseynov.

YOLÇULUQ is. Dilənçilik. Yolçuluq etmək.

YOLDAS is. 1. İş, həyat şəraiti ilə birbirinə yaxın olan adamlar; rəfiq. Məktəb yoldaşları. Cəbhə yoldaşları. İş yoldaşı. Uşaqlıq yoldaşı. – Yoldaşı yoldaşdan soruşarlar. (Ata. sözü). Mənim adım Xəlil və yoldaşım adı Sadigdi. C.Məmmədquluzadə. [Qoçu:] İki min manat pul verərsən: bir mini mənim, bir mini də yoldaşlarım. Ü.Hacıbəyov.

2. Biri ilə birlikdə yola çıxan və ya yol gedən adam. Əvvəl yoldaş, sonra yol. (Məsəl).

◻ Yoldaş olmaq – biri ilə birlikdə yola çıxmək, yol getmək, yaxud yol gedən bir adama qoşulmaq. Şurişin əvvəlinci sabəbi .. miraxur idi ki, küçədə köhnə xəzinədərə rast gəlib, ona yoldaş olub soruşdu.. M.F.Axundzadə. Dəstədən aralanıb arabacı ilə yoldaş oldum. S.Hüseyn.

3. Yoldaşım, yoldaşı şəklində dan. – arvadım (ərim), arvadı (əri). Yoldaşım hələ işdən

gəlməyib. Onun yoldaşı xəstədir. □ **Həyat yoldaşı** – ər, arvad.

4. Sovet cəmiyyətində: vətəndaş, adam. Bir yoldaş sizi xəbər alırdı. Yoldaşlara deyin tez yiğişsinər. Yoldaşların fikrini bilmək lazımdır. Üç yoldaşdan ibarət komissiya ayrıldı.. // Eyni mənədə belə şəxsin familyası, adı, vəzifəsi qabağında və ya onlardan sonra. Yoldaş Əhmədov ezamiyətdədir. Cavadov yoldaş yerindədir? Müdir yoldaşı görmək olarmı? – Zeynal üç ay bundan əvvəl, yoldaş Möhsünzadə və Şərifzadənin yanında Mehribana və onun atasına verdiyi sözlərin heç birinə əməl etməyirdi. S.Hüseyn. // Müraciət etdikdə. İrəli, yoldaşlar! Yoldaş sədr, xahiş edirəm mənə söz verəsiniz. – Yoldaşlar! İndi də başqa kələk var; Biza qəpik-quruş göstərir onlar. S.Vurğun.

□ “**Yoldaş, al bunu**” – xalq oyunlarından birinin adı. [Gülüqiz:] Bu oyunun adı “Yoldaş, al bunu”dur. Bir dəstə adam oturur. Bir nəfər bilici seçilir. O adamı seçirlər ki, on sözü yadında saxlasın və dalbadal deyə bilsin. Ə.Vəliyev. “**Yoldaş, səni kim apardı?**” – xalq oyunlarından birinin adı.

YOLDAŞCANLI *sif.* Yoldaş sevən, yoldaş, dost üçün canı yanana, yoldaşa sədaqətli. Nəbi çox yoldaşcanlı adam idi. O istəmirdi yoldaşlarının ayağını tikən batsın. “Qaçaq Nəbi”.

YOLDAŞCANLILIQ *is.* Yoldaşcanlı olma, yoldaşının qeydinə qalma, yoldaşa bağlılıq.

YOLDAŞCASINA *zərf* Yoldaş kimi, dost kimi, yaxın adam kimi; səmimi. *Yoldaşcasına demək.* Yoldaşcasına hərəkət etmək.

YOLDAŞCİĞAZ “Yoldaş”dan *oxş.* *Yoldaşçığazım azarlayıb.* – Dedi bir tülüküyə bir gün meymun; Səndə, yoldaşçığazım, çıxdırun. A.Səhhət.

YOLDAŞLAŞMA “Yoldaşlaşmaq”dan *f.is.*

YOLDAŞLAŞMAQ qarş. Bir-biri ilə yoldaş olmaq.

YOLDAŞLI *sif.* 1. Yoldaşı, rəfiqi, dostu olan. *Sallan, qələm qaşlı, yani yoldaşlı;* *Qalmışam ataşlı, mən başdaşlı...* Aşiq Ələsgər.

2. *Zərf* mənasında. Təkbəşinə yox, yoldaşla birlikdə.

YOLDAŞLIQ *is.* 1. Yoldaşlar arasında əlaqə əsasında əmələ gələn yaxınlıq; dostluq. *Yoldaşlıq duyğusu.* *Yoldaşlıq vəzifəsi.* *Yoldaşlıq münasibəti.* – [Süleyman:] Yox, bu,

yoldaşlıq haqqında namərdlik olar. Ü.Hacıbəyov.

2. Yol, səfər arqadaşlığı; rəfaqət. *Yoldaşlıq etmək.*

◊ **Yoldaşlıq məhkəməsi köhn.** – ictimai, qeyri-dövlət məhkəməsi.

YOLDAŞSIZ *sif.* Heç bir yoldaşı, dostu olmayan; tek. *Yoldaşsız (z.) qalmaq.*

YOLDAŞSIZLIQ *is.* Yoldaşı, dostu olmayan, yoldaşı, dostu olmayan adamın hal və vəziyyəti; təklif. *Hərgah danışmırıam, ona da səbəb yoldaşsızlıqdır.* S.S.Axundov.

YOLDAŞVARİ *sif.* ve *zərf* Yoldaş kimi, dost kimi. *Sizinlə bir məsələ haqqında yoldaşvari və daha açıq danışmaq istəyirəm.* Ə.Vəliyev.

YOLDƏYİŞƏN *is.* 1. *d.y.* Relsli yollarda qatarları bir yoldan başqasına keçirmək üçün qurğu; strelka.

2. Bu qurğunu idarə edən dəmiryol işçisi; strelkaçı. [Qədir] *dəmir yoluna yoldəyışən vəzifəsinə işə girdi.* Ə.Sadiq.

YOLDURMA “Yoldurmaq”dan *f.is.*

YOLDURMAQ “Yolmaq”dan *icb.*

YOLDURTMAQ *icb.* Başqasına yoldurmaq.

YOLGÖSTƏRƏN *is.* Rəhbər, başçı, böyük. Uşağın yolgöstərəni olmadı.

YOLXƏRCİ *is.* Yolda xərclənməsi zəruri olan pul.

YOL-İZ *is.* Yol. [Rizvan:] *Hava yağır.* Sonra *yol-iz tutular, gecəyə düşərik!..* S.Hüseyn. *Qar yağır ağır-agır;* *Yollar-ızlər ağarır.* H.Hüseynzadə.

YOLKÁ [rus. ёлка] 1. Yeni il, yaxud xristianların milad bayramı münasibətli bəzədilən küknar ağacı (bəzən süni materiallardan düzəldilir). // Bu münasibətli hemin ağac ətrafinda düzəldilən şənlik, bayram. *Yolka bayramı.*

YOLKƏSƏN *is.* Qarət və soyğunuluq məqsədi ilə adamların yolunu kəsən şexs; quldur. *Bütün oğrular, yolkəsənlər, qatillər, zalimlər, müstəbidlər, firildaqcılalar – hamisi cəhənnəmin vəsfini döñə-döñə eşitmışlər və moizələrə, nəsihətlərə az-çox qulaq asmışlar.* M.F.Axundzadə. ..*Oğrular və yolkəsənlər ölkəni çapib talan elədilər.* F.Köçərlı.

YOLKƏSMƏ *is.* Quldurluq, çapovul, qarət. *O ətrafdı bir yolkəsmə, bir quldurluq olmazdı*

ki, Əmiraslanın orada əli olmamış olaydı.
S.S.Axundov.

YOLLAMA “Yollamaq”dan *f.is.*

YOLLAMAQ *f.* Göndermək. *Məşədi bəyin yolladığı uşaq tez qayıtdı və cavab gətirdi.*
M.Hüseyn.

YOLLANMAQ *1.f.* Yola düşüb getmək, bir səmtə istiqamət almaq. *Səhərdir, məktəbə yollanır Xumar; Yanında bir yiğin yoldaşı da var.* S.Vurğun. [Səriyyə] ayaqları əsa-əsa Ayaz və Niyazi yanına saldı. *Mitil yorğanı dalına atıb mehmanxanaya tərəf yollandı.* M.İbrahimov.

2. məc. Göndərilmək. *Şeylər çoxdan yollanıb. Məktub təyyara ilə yollanmışdır.* – *Yetişdi Osmana Əşrəfdən xəbər:* “*Sabah yatab ilə yollanır Əjdər.*” H.K.Sanlı.

YOLASMA *1.* “Yollaşmaq”dan *f.is.*

2. is. Razılışma, razılıq, saziş.

YOLASMAQ *qarş.* 1. Yola getmək.

2. Danışaraq razılışmaq, saziş gölmək. *Pullu müştərilər ilə yollasandan sonra, cərvonları alıb yerbəyer edəndən sonra, sarıköynək arvad Qulamın məscidə dönmüş evinə baxıb ürəyində demişdi..* Mir Cəlal.

YOLLATMA “Yollatmaq”dan *f.is.*

YOLLATMAQ *icb.* Başqası vasitəsilə yollamaq. *Yay olanda dağğa yollat!* Yaz olanda ifçin nallat! “Koroğlu”.

YOLLU *sif.* Yolu olan.

YOLLUQ *sif.* Yol üçün, səfər üçün olan, yola götürülən, yola lazım olan. *Yolluq xərc.* *Yolluq yemək.*

YOLMA *1.* “Yolmaq”dan *f.is.*

2. sif. Çox gödək olduğundan orağa gəlmədiyi üçün əllə dərtlib çıxarılmalı olan. *Yolma taxil.* – ..*Onların taxili bu il gödərək yolma olmuş, dərzləri bəndəmin arasına güclə yişilmişdi.* S.Rəhimov. // *is.* Bu cür taxil. *Yolmasın yolmaqdan qırıldı belim;* *Bundan gələn xeyir zəhrimər olsun!* Aşiq Ələsgər.

YOLMAQ *f.* 1. Dartub qoparmaq, çəkib qoparmaq. *Otu yolmaq.* *Toyuğu yolmaq.* – *Vur ağızına, düşsin yerə dəndən, nəyə lazımlı?* *Yol zülfünү, ol zülfü-pərişan naya lazımlı?* M.S.Ordubadi. *Saxlamış sarayda o qızı bir qış;* *Qız yolub saçını, təslim olmamış.* S.Vurğun.

2. məc. Soymaq, var-yoxunu əlindən almaq, qaret etmək.

YOLPA *sif.* Pırtlaşışq saçlı, əzilmiş paltarlı, tör-töküntülü.

YOLPAN *is.* Başı kəsilmiş ot, kol. *Qumsal təpələrin qiraqlarını qaratikan kolları və yoldan otları örtməsdü.* S.Rəhimov.

YOLPULU *b a x* **yolxərci.**

YOLSUZ *sif.* 1. Yolu olmayan. *Yolsuz çöllər.*

2. məc. dan. Dinsiz, məzəhəbsiz (bəzən söyüd yerində işlənir).

YOLSUZLUQ *is.* 1. Yolun olmadığı hal.

2. məc. dan. Dinsizlik, məzəhəbsizlik.

YOLUXDURMA “Yoluxdurmaq”dan *f.is.*

YOLUXDURMAQ *f.* Başqasına keçirmək, sirayət etdirmək (mikrobu, azarı); yoluxmasına səbəb (vasitə) olmaq. *Qripi yoluxdurmaq.*

YOLUXDURUCU *sif.* 1. Keçirən (mikrobu, azarı).

2. Keçirici, yoluxucu, sirayətedici.

YOLUXDURUCULUQ *is.* Başqalarına keçirmə (keçmə) qabiliyyəti; keçiricilik.

YOLUXMA *1.* “Yoluxmaq”dan *f.is.* // Mikrob, azar.

2. sif. Yoluxucu, yoluxan, keçici, sirayətedici. *Yoluxma xəstəliklər.*

YOLUXMA *2* “Yoluxmaq”dan *f.is.* *Xəstəni yoluxma.*

YOLUXMAQ *f.* Sirayət etmək, keçmek (xəstelik, mikrob).

YOLUXMAQ² *f.* Hal-əhval bilmək üçün birinin yanına getmək (gölmək). *Mirzə Mehdi həkimbaşı həftədə iki-üç dəfə onu yoluxurdu.* Ə.Haqqverdiyev. *Arazi yuxuya verdikdən sonra bir də Poladi yoluxmağa getdi.* A.Şaiq. *Hacını yoluxmağa gələn on beş nəfərdən ikisi bayır qapıda bizə rast gəldi.* Qantəmir.

YOLUXUCU *sif.* Keçici, başqalarını tutu bilən; sirayətedici. *Qrip yoluxucu xəstəlikdir.* *Yoluxucu xəstəliklərdən özünüyü qoruyun!* – *Həkim üzü görməyən, tibb xidmətinin nə olduğunu bilməyən bu yerlərdə bu yoluxucu xəstəlik böyük sürətlə yayılıb, coxlu qurbanlar aldı.* A.Şaiq.

YOLUXUCULUQ *is.* Yoluxma, keçmə, sirayətetmə qabiliyyəti; keçicilik, sirayətedicilik (xəstelik haqqında).

YOLUQ *sif.* 1. Tükləri yolumuş. *Soyaram libasın, allam sazını;* *Yal-quyruğın yoluq (z.) yola dişərsən.* Aşiq Ələsgər. *İndi bax, qorxundan yoluq cüçəyə oxşuyursan.* C.Məmməd

YOLUNMA

mədquluzadə. Yüz-yüz iyirmi addım uzaqda
əl ilə sancılmış kimi, ağaca oxşayan yoluq bir
şey seçilirdi. Mir Cəlal.

3. məc. Kasıb, yoxsul, lüt. *Yoluğun nəyi var,
şuluğ nə versin?* (Ata. sözü).

YOLUNMA “Yolunmaq”dan *f.is.*

YOLUNMAQ *məch.* Tükleri dərtlib çıxarılmış.

YOLUNMUŞ *f.sif.* Tükleri dərtlib (çəkilib)
çıxarılmış; yoluq. *Yolunuş toyuq.*

YOLÜSTÜ *zərf* Yoldan keçərkən, yanından keçərkən. *Yolüstü yoldaşına dəydim.* *Yolüstü bir bizə də gəl.* – *Yolüstü dəllək dükanuna girdi.* Üzünü qurxdırıb boynunu, başını düzəldirdi. M.Süleymanov.

YOLVERİLMƏZ *sif.* Qətiyyən yol verilə bilməyən, dözülə bilməyən, icazə verilməz. *Yolverilməz hərəkət.*

YOLVURAN *is.* Qaçaq, quldur, yolkəsən. *Zərəfsan xanımın əri, Camalı məhv etdirmək üçün Qaradağın bütün quldur və yolvurularını öz ətrafına yiğmişdi.* M.S.Ordubadi.

YOL-YOL *sif.* Miləmil, mil-mil; milləri olan. *Xalçının naxışlı yol-yol hasıyaları gözlərdə parıldayırdı.* Mir Cəlal.

YONCA *is. bot.* Paxlalılar fəsiləsindən çox-illik bitki cinsi. *Yonca tarası.* – *Şəbistan mərəkdən bir bağlama yonca götürüb tövlaya tərəf yönəldirdi.* S.Rəhimov.

YONCALIQ *is.* Yonca bitən yer, yonca tarası. *Yoncalıqlarda bildirçinlərin və torağayların səsi eşidildi.* Ə.Vəliyev. *Kimisi də Hacı kimi, əlindən gedən torpağının, çəmən və yoncalıqlarının ağırtısı ilə yatağında ilan çalması kimi dincəlmək bilmirdi.* Mir Cəlal.

YONCUMAQ *f. məh.* Yalvarmaq.

YONDURMA “Yondurmaq”dan *f.is.*

YONDURMAQ *icb.* 1. Yonma işi gördürmək. *Taxtaları yondurmaq. Ağacı yondurmaq. Dəmiri yondurmaq.*

2. Həkk etdirmək, qazıtdırmaq, yaxud yonmaqla daşdan və s.-dən qayıtdırmaq. [Qəhrəmanı Firiduna:] *Gəl ayanın altında, fil süümüyünün üstündə Şüdabənin şəklini yonduraq, – dedi.* M.İbrahimov.

YONQA(R) *is.* Rəndə və s. yoncu alətlerin ağızından çıxan nazik, ensiz taxta parçaları. *Taxta zavodunda gecə-gündüz kəsilən, yonulan taxtaların talaşası, yonqarı dağ*

YONULMUŞ

kimi qalanib böyük bir sahəni tuturdu. Mir Cəlal.

YONQARLAMA “Yonqarlamaq”dan *f.is.*

YONQARLAMAQ *b ax yonmaq* 1-ci mənada.

YONQARLANMA “Yonqarlanmaq”dan *f.is.*

YONQARLANMAQ “Yonqarlanmaq”dan *məch.*

YONMA 1. “Yonmaq”dan *f.is.*

2. *sif.* Yonulmuş.

YONMAQ f. 1. Bir şeyi (ağaçı, dəməri və s.) həcm etibarilə kiçiləmək, nazikləşdirmək və ya istənilen şəkli salmaq məqsədi ilə xüsusi kəsici, yaxud yoncu alətlə kəsib üstünü götürmek. *Kərim baba fit çala-çala bir qarış iki barmaq qalınlığında yaş çubuğu yonurdu.* A.Şaiq.

2. Daşdan və s.-dən yonmaq yolu ilə həzirlamaq. *Qəhrəmanın heykəlini daşdan yonmaq.*

YONTALAMA “Yontalamaq”dan *f.is.*

YONTALAMAQ *f. dan.* Tez-tələsik, necə gəldi yonmaq.

YONTALANMA “Yontalanmaq”dan *f.is.*

YONTALANMAQ *məch.* Tez-tələsik, necə gəldi yonulmaq.

YONTALANMAMIŞ *b ax yonulmamış.*

YONUCU 1. *sif.* Yonan, yonma işi görən. *Yonucu dəzgah.* *Yonucu alət, maşın.*

2. *is.* Yonma dəzgahında işləyen, yaxud yonma işində işləyen fəhlə.

YONUQ *sif.* Yonulmuş.

YONULMA “Yonulmaq”dan *f.is.*

YONULMAQ f. 1. Rəndə və s. yoncu və ya kəsici alətlə kesilib üstü götürülmək; hamarlanması, işlənmək. *Əmməma şəklinde bir daş yonulmuş; Bir sadə qəbrin üstünə qoyulmuş.* A.Səhhət.

2. Yonularaq hazırlanmaq, qayrlımaq.

YONULMAMIŞ *f.sif.* 1. Rəndə və s. yoncu və ya kəsici alətlə kesilib üstü götürülməmiş; hamarlanması, işlənməmiş. *Yonulmamış taxta.* *Yonulmamış daş.*

2. *məc. dan.* Tərbiyəsiz, mədəniyyətsiz, olduqca kobud, qanmaz. *Fərmanın ürəyi sıxlidi. Dünyada qəribə, yonulmamış adamlar varmış!* Ə.Sadiq.

YONULMUŞ *f.sif.* 1. Rəndə və s. yoncu, yaxud kəsici alət vasitəsilə üstü götürülmüş,

YONURCA

düzləndirilmiş; hamarlanmış, işlənmiş. *Yonulmuş taxta*.

2. Yonularaq qayrlılmış, düzəldilmiş, həkk edilmiş, qazılmış. *Daşdan yonulmuş heykəl*.

YONURCA *is. bot.* Parazit göbəleklerin (əsasən taxillarda) törətdiyi xəstəlik.

YORGĀ 1. *is.* At yerisinin bir növü (bu yeridə at növbə ilə gah bir tərəfdəki – sağ ayaqlarını, gah o biri tərəfdəki – sol ayaqlarını eyni zamanda ireli attr).

2. *sif.* Bu cür yerişi olan, bu cür yeriyen. *Yorǵa at. Yorǵa kürən.* // Zərf mənasında. *Kəhər at yenə də yorǵa yeriyir, çayaşağı səkirdi.* Ə.Vəliyev.

YORGALAMA “Yorǵalamaq”dan *f.is.*

YORGALAMAQ *f. 1.* Yorǵa yerişlə yeri-mək. [Mayanın] bütün fikri yorǵalayan kə-hərdə, gözəlliyindən doymadığı çöllərdə idi. M.İbrahimov.

2. *məc.* Sürətlə getmək, qaçmaq.

YORGALATMA “Yorǵalatmaq”dan *f.is.*

YORGALATMAQ *icb.* Yorǵalamağa möc-bur etmək, yorǵa yerişlə surmək. // İti sür-mək, bərk surmək.

YORGALIQ *is.* Yorǵa yeriyen atın hal və keyfiyyəti. *Atın yorǵalığı.*

◊ **Qocalıqdə yorǵalıq** – bəx **qocalıq**.

YORGĀN *is.* Yatanda örtümək üçün içi yunlu və ya pambıqlı geniş örtü. *Qalın yorǵan. Yun yorǵan. Üstünə yorǵan örtmək.* – Ələsgər, ağlayır qızlar, arvadlar; Söküldü döşəklər, yorǵan qalmadı. Aşıq Ələsgər. Üstümə bir neçə qətrə su atıldı və yorǵanın kə-narı ilə üzümü sildim. C.Məmmədquluzadə. Çəkdik başımıza qalın yorǵanı; Dərin bir yu-xuya getdik hamımız. S.Vurğun.

YORGANAĞI *is.* Yorǵana keçirilən xüsusi ağ, yaxud onun altında salınan mələfə.

YORGANÇA *is.* Kiçik yorǵan, balaca yorǵan; uşaq yorǵanı.

YORGANÇI *bəx yorǵansıriyan, yorǵan-tikən.*

YORGĀN-DÖŞƏK *top.* Yorǵan, döşək, ba-lışdan ibarət yatacaq ləvaziməti. *Həmi aptek-xanalarda taxtabiti tozu satırlar, get bir az al, sap yorǵan-döşəyin ətrafinə!* N.Vəzirov. [Səlimə:] Ay Qurban, yuxun gəlirsə, yorǵan-döşək salım, bir az yat. Ə.Haqverdiyev.

◊ **Yorǵan-döşəkdən durmaq (qalxmaq)** – sağalmaq. *Heç gör sən gedəndən də bir-iki ay*

YORĞUN-ARĞIN

sonra mən yorǵan-döşəkdən dura biləcəyəm ki, bir söz də danişəm? “Koroğlu”. **Yorǵan-döşəyə düşmək (yxıılmaq)** – bərk xəstələnmək. *..Həlimə hamamdan çıxanda özünü soyuğa verib yorǵan-döşəyə düşdü.* S.S.Axundov. *Bir az da bu dərdi ilə baş-başa qalardısa, naxoşlayıb yorǵan-döşəyə yixila bilərdi.* Ə.Thübühəsən.

YORĞANIQLIN *sif. dan.* Havadarı, himayəcisi olduğu üçün əməllərinin üstü açılmayan adam haqqında.

YORĞANLIQ 1. *sif.* Yorǵana yarayan, yorǵan üçün lazım olan.

2. *is.* Yorǵana yarayan parça. *Cit yorǵanlıq. Yaxşı yorǵanlıq almışam.*

YORGANSIRIYAN, YORGANTİKƏN *is.* Yorǵan sırimaqla (tikməklə) məşğul olan adam. *Yorgansıriyan qadın.*

YORGANÜZÜ *is.* Yorǵanın üzünə çəkilən adı və ya naxışlı parça. [Mahmud Sonaya:] *Halə gör sənə nə gətirmişəm: cit, şal, yorǵan-üzü, tumanlıq...* Z.Xelil. Sultanın əli taburetkanın üstündə duran telefon aparatına doğru uzananda ayağı yorǵanüzünün cirığına keçərdi. İ.Hüseynov.

YORĞANÜZÜLÜK 1. *sif.* Yorǵanüzü üçün yarayan. *Yorǵanüzülliç parça.*

2. *is.* Yorǵanüzü. *Qələmkar yorǵanüzüllük.*

YORGUN *sif.* Cox işləmək, yerimək, hə-rəkət etmək və digər fəaliyyət nəticəsində yorulmuş, üzgün düşmüş. *Yorǵun adam. Yorǵun at – Qışın soyuğunda da adam istəyir, girsin isti kürsüyə və yorǵanı çəksin başına, bir az da yorǵun olan adəmi yuxu tutur.* C.Məmmədquluzadə. *Yorǵun olduğunudan yatdıq gecəni; Səhər açılınca oyadtı məni.* S.Vurğun. *Səməd əmisiinin ardınca, yorǵun addimlarla yemək otağına keçib stolun yanında oturdu.* İ.Hüseynov. □ **Yorǵun düşmək** – yorulmaq. [Xədice] axırdı yorǵun və halsizcə düşüb qaldı. S.Hüseyn. *Yorǵun düşmiş qızlar yerlərinə girən kimi gözlərini yumḍular.* M.Hüseyn. // *məc.* Keçirdiyi həyəcan və iztirablardan üzülmüş, üzgün düşmüş, yorulmuş.

yorǵun-yorǵun *zərf* Gücdən düşmüş halda, yorulmuş halda, zəifləmiş halda. *Yorǵun-yorǵun baxmaq.*

YORĞUN-ARĞIN *sif.* Cox yorulmuş. *Yorǵun-arğın insanlar işdən sonra; Yiğmişdi*

YORĞUNLAMA

divarları daş aynalı bir salona. S.Vurğun.
□ **Yorğun-arğın düşmek** – çok yorulmaq, taqətsiz düşmək.

YORĞUNLAMA “Yorğunlamaq”dan f.is.

YORĞUNLAMAQ bax **yorğunlaşmaq**. Ölən oldu, qalanın dərdini dərmanlamışıq; Daxi bəsdir, daxi bəsdir, daxi yorğunlamışıq. Ö.Nəzmi.

YORĞUNLAŞMA “Yorğunlaşmaq”dan f.is.

YORĞUNLAŞMAQ f. Yorğun düşmək, yorğun olmaq, yorğunluq nəticəsində taqət-dən düşmək.

YORĞUNLUQ is. Çox işləmək, yerimək, hərəkət etmək nəticəsində bədənin gücdən düşməsi, yorulması, yaxud zehrin bir müd-dət səməralı surətdə işləye bilməyəcək hala gəlməsi; üzgünlük, taqətsizlik hissi. *Bədənin min yorğunluğu hələ də getməyi. Cismani yorğunluq. Yorğunluqdan bədənin sizildiyir. – Xanım qızın manım çöhrəmdə gördüyü dalgınlıq fikirdən deyil, uzun yolun yorğunluğundandır..* M.S.Ordubadi. □ **Yorğunluğun çıxmaq** – istirahət etdikdən sonra qüvvəsi özünə qayitmaq. **Yorğunluğununu almaq** – istirahət etmək. *Abbas bacısına: – Yavaş-yavaş gedərik, orada sən yorğunluğunu alarsan..* S.S.Axundov. **Yorğunluğununu çıxartmaq** – bax **yorğunluğununu almaq**. *İsabala bir az uzandi ki, yol yorğunluğunu çıxartsın.* N.Və-zirov.

YORMA “Yormaq¹”dan f.is.

YORMAQ¹ f. Yorulmasına səbəb olmaq, taqətdən salmaq, tabsız etmək; üzmək. *Atı yormaq. Uşağı çoxlu tapşırıqla yormaq ol-maz. Bu iş məni yordu. Yol adımı yorur.* – Kinli paşalara meydan oxuyan; Çox köh-lənlər yoran qoç Koroğlundur. “Koroğlu”. Məhəmmədhəsən əmi eşşəyi heç kəsə ver-məzdə ki, bir yana aparılıb heyvanı yorsunlar. C.Məmmədquluzadə. □ **Yol yormaq** – çox gedib-gəlmək. [Çarvadar:] Ə, bu yolu yor-dugun bəs deyil? S.Rəhimov. **Özünü yor-maq** məc. – boş yera əlləşmək, əbəs çalışmaq. *Özünü yorma, bundan heç bir şey çıx-mayaqcaqdır.* // Gərgin zəhmət tələb edən bir işdə üstün gəlmək. *Nərddə o məni yordu.*

YORMAQ² bax **yozmaq**. *Günəş də Qəh-rəmanın yuxusunu yorurdu.* Ə.Vəliyev.

YORNUQ dan, bax **yorğun**. [Süleyman bəy:] İndi çay içəriq, yornuğumuz çıxar.

YORULMAQ

Ə.Haqverdiyev. ...Biz [müsəlmanlar] bəşəriyyət karvanının qatarından üzülmüş yornuq dəvə kimi bir yerdə qalıb, uzun dəhrləri xabi-qəflətdə keçirmişik. F.Köçərli.

YORT sıf. At yerisinin bir növü; löhrəm yeriş (bu yeridə at bir qabaq ayağı ilə bir dal ayğını eyni vaxtda yerə qoyur).

YORTAVLAMAQ f. məh. 1. Yorta yerisə yeriməyə, yortmağa başlamaq. [Məcid] göy iürkəsinə bir acı qamçı çəkdi. Ürkə yortavladı. S.Rəhimov.

2. Süretlə, çapa-çapa getmək. O, üzünü enişa tərəf döndərib: – Sən bir gör, necə də eti kəsilmiş kimi yortavlayır! S.Rəhimov.

YORTDURMA “Yortdurmaq”dan f.is.

YORTDURMAQ icb. 1. Yortmağa, qaç-mağşa, çapmağa məcbur etmək. Sonra bizi yortdurub [Ətmilmərdü] nəbzimizə baxdı. Cəmənzəminli.

2. məc. Boş-boş gəzməyə məcbur etmək.

YORTMA 1. “Yortmaq”dan f.is.

2. sıf. Yort. [Tahir] ..atını yortma yerişə sürməyə başladı. M.Hüseyn.

YORTMAQ¹ f. 1. Yort getmək, yerimək. *At-ler tərpənib bir qədər yortdular.* S.Rəhimov.

2. məc. Ümumiyyətlə, yerimək, qaçmaq, boş-boş gəzmək. O, yənə əvvəlki kimi ora-bura yortan, ixtisasının adı bulunmayan və gardaşının əlinə baxan Nəsir idi. S.Hüseyn. [Budaq:] Şələmiz dalmızda yortmağa üz qoy-duq. Ə.Vəliyev. Rəhimli fisildaya-fisildaya təhkimçinin arxasında yorturdu. İ.Hüseynov.

3. məc. dan. Soxmaq, dürtmək.

yorta-yorta zərf Tələsik, çaparaq, qaça-qaca. Yorta-yorta getmək.

YORUCU sıf. Yorğunluq əmələ götürən, yoran; ağır. *Yorucu iş. Yorucu yol. Yorucu iclas.* // Üzüçü, cansixici, usandırıcı. *Yorucu söhbətlər. Yorucu mənzərə. Yorucu həyat.*

YORULMA “Yorulmaq”dan f.is.

YORULMAQ f. Çox işləmək, çalışmaq, hərəkət etmək və s. fəaliyyət nəticəsində yorğunluq hiss etmək, gücdən düşmək. *Gəzməkdən yorulmaq. İsləməkdən yorulmaq. Fikirləşməkdən yorulmaq.* – Zeynəb bucaqda ayaq üstə durmaqdən lap yoruldu. C.Məmmədquluzadə. // Təngə gəlmək, bıqmaq, usanmaq, üzülmək. *Danişmaqdən yorulmadın?* – ..Bu Allahın bəlasına giriftar olmuş da yaylaqlarda

veyillənənməkdən yorulmadı. C.Məmmədqulu-zadə. Bir xeyli sükutdan sonra katib qapıya baxa-baxa dedi: – Nizam-intizam barədə da-nışmaqdan yorulmuşuq. M.Hüseyin.

YORULMAQSIZIN, YORULMADAN *zərf*. Yorulmaq bilmədən, istirahət etmədən, dayanmadan, aram tapmadan, arası kəsilmədən. *Yorulmadan işləmək. Yorulmadan danışmaq.*

YORULMAZ *sif.* Yorulmaq bilməyən; yorulmayan. *Yorulmaz tədqiqatçı. Yorulmaz adam.*

YORULMAZLIQ *is.* Yorulmaz adının hal və keyfiyyəti.

YOR-YOXSUL *top.* Yoxsullar. *Aşıq Humayindi, bu saat özündən çıxıb yor-yoxsulun başı üstündə qamçı oynadan mülkədər balalarına qan içirmiş Qacاق Nabidən deyir, Həcəri tərifləyirdi.* Ə.Vəliyev.

YOSMA *sif. sair.* Zərif, incə, işvəli, işvəkar, nazənin. *İpəklər içində xumarlandıqca; Yosma gözəllərlə dastanlar deyin.* S.Vurğun.

YOSMALIQ *is.* Zəriflik, incəlik, işvəkarlıq; işvə, naz.

YOSMARAQ *sif.* Bəstəboylu, kiçik, alçaq.

YOSUN *is. bot.* Kökü, gövdəsi, yarpağı olmayan və bununla da başqa su bitkilərindən fərqlənən sporali su bitkisi, dənizdən çıxan otlar. *Dəniz yosunu.*

YOSUNLAMA “Yosunlamaq” dan *f.is.*

YOSUNLAMAQ *f.* Yosun bitmək, yosunu bağlamaq, yosunla örtülmək, yosun basmaq.

YOSUNLU *sif.* Üstünü yosun basmış, yosunla örtülmüş. *Yosunlu gölməçə.*

YOSUNVARİ *sif.* Yosuna oxşayan; tel-tel.

YOTLAŞDIRMA *dilç.* “Yotlaşdırmaq” dan *f.is.*

YOTLAŞDIRMAQ *f. dilç.* Yot (y) səsi ilə tələffüz etmək.

YOTLAŞMA *is. dilç.* Saitlərin qabağında (adətən sözün əvvəlinde və ya saitlərin arasında) yot (y) samitinin gəlməsi. *Yotlaşma hadisi.*

YOVQAR *is.* Taxta yonmaq üçün alət; rəndə, ikitidəstəli rəndə.

YOVM *is. [ər.] köhn.* Gün, gecə-gündüz, sutka.

YOVMIYYƏ *is. [ər.] köhn.* 1. Hər gün üçün verilən xərc, haqq, maaş; gündelik. *Azərəttifaqdan göndərilən təftiş komissiyası aylarla oturur, öz yovmiyyasını alar, bu dairəttifa-*

qın işini əsaslı surətdə yoxlardı. S.Rəhimov. // *sif.* Gündəlik. [Hacı Kərim zərgər:] *Mən ki zərgərəm, yovmiyyə xərcimdən ötrü acızəm.* M.F.Axundzadə.

2. Hərgünkü golir və çıxarı yazmaq üçün mühasibat dəftəri; gündəlik.

YOVSAN *is. bot.* Mürekkebçiçəklilər fəsiləsindən kəskin qoxulu ot və yarımkol bitkisi. *Yovşan arağı (distillə yolu ilə yovşandan çəkilmiş cövhər).* – Muğanda qarağat, yovşan yerinə; Çinarlar boy atdı cərgalənərək. S.Vurğun.

YOVSANLI *sif.* Çoxlu yovşan bitmiş, yovşan bitən. *Yovşanlı əkin. Yovşanlı yer.* – [Tahir] pəncərənin qabağında durub boz və yovşanlı tapşılın ardında batan günəşə baxırdısa da, fikri tamam başqa yerdə idi. M.Hüseyin.

YOVSANLIQ *is.* Yovşan bitən yer.

◊ **YOVSANLIGHA ÇIXMAQ** – bir işdə, danışqada və s.-də adı, normal dərəcədən kənara çıxməq, həddi aşmaq.

YOVSUTMA “Yovşutmaq” dan *f.is.*

YOVSUTMAQ *f.* Yumşaltmaq, dilə tutaraq özünə yaxınlaşdırmaq.

YOVUQ *bax yaxın.* [Hacı Murad:] *Sinni də mənə yovuqdur.* S.S.Axundov.

YOVUQLAŞDIRILMA “Yovuqlaşdırılmaq” dan *f.is.*

YOVUQLAŞDIRILMAQ *bax yaxınlaşdırılmaq.*

YOVUQLAŞDIRMA “Yovuqlaşdırmaq” – dan *f.is.*

YOVUQLAŞDIRMAQ *bax yaxınlaşdırmaq.*

YOVUQLAŞMA “Yovuqlaşmaq” dan *f.is.*

YOVUQLAŞMAQ *bax yaxınlaşmaq.*

YOVUQLUQ *bax yaxınlıq.*

YOVUŞDURMA “Yovuşdurmaq” dan *f.is.*

YOVUŞDURMAQ *icb.* Yaxınlaşdırmaq; yaxınlaşmağa, ünsiyyət bağlamağa məcbur etmək və ya vasitə olmaq. // Uyğunlaşdırmaq.

YOVUŞDURULMA “Yovuşdurulmaq” dan *f.is.*

YOVUŞDURULMAQ *məch.* Yaxınlaşdırmaq; yaxınlıq, ünsiyyət yaradılmış.

YOVUŞMAQ *f.* Yaxınlaşmaq, ünsiyyət bağlamaq. ... *Gülgəz [atasına] az yovuşardı.* Mir Cəlal. // Uyuşmaq, uyğunlaşmaq, özünü başqası ilə tay, bərabər tutmaq. *Adam adama gərək yovuşsun.*

YOVUŞMAZ *sif.* Yovuşmayan, heç kəslə qaynayıb-qarışmayan (adam). *Yovuşmazın biridir.*

YOZDURMA “Yozdurmaq”dan *f.is.*

YOZDURMAQ 1. “Yozmaq”dan *icb.* *Yuxusunu yozdurmaq.*

2. *f.* Fikrini başqa şeyə cəlb etmək, azdırmaq, yayındırmaq.

YOZMA “Yozmaq”dan *f.is.*

YOZMAQ *f.* Özü istədiyi kimi məna vermək, izah etmək, şərh etmək. *Cəhrənin qırılmasını pis yerə yozaraq, ürəyinə gətirmişdi ki, bəlkə də bu saat Tapdığın başında bir xata var!* Ə.Thülbəsən. // Hiss etmək, duymaq. *Kələntərlə müsahibinin qəfildən tutulmasını səhətdən xoşlanmamasına yozdu.* İ.Hüseyinov. // Yuxuda görülmüş şeyə məna vermək, röyani təbir etmək.

YOZULMA “Yozulmaq”dan *f.is.*

YOZULMAQ *mach.* İstenilən kimi məna verilmək, izah edilmək, şərh edilmək.

YÖN *is.* 1. Üz, üz tərif, ön tərif. *Oturub-durub yönü oyana; Durub-durub yeriməyin nədəndir?* M.P.Vaqif. *Gah yönümü çevreiriməm Şirvana; Gah üz tutub Gürcüstana, ağlaram.* Molla Cümə. *Gülsənəm arvad yönünü oğluna tərəf çevirmədən cavab verdi və aşağı əylib ocağı üfürməyə basıldı.* M.Hüseyn. □ **YÖN ÇEVİRMƏK** – üz çevirmek, üzünü tutmaq, müraciət etmək. *Ələsgər, yön çevir şahlar şahına; Yapış atəyindən, sıkıyat eylə!* Aşıq Ələsgər. **YÖNÜNÜ TUTMAQ** – üzünü.. tərefə çevirmək. *Hər kəsin dünyada bir qibləsi var; Mən də yonum sanə sarı tutmuşam.* M.P.Vaqif.

2. İstiqamət, səmt, təref. □ **YÖN ALMAQ** – istiqamət almaq, üz tutmaq, ...tərefə getmək. *Ertəsi gün sübh tezdən Qaraxan Xirdanı və məni oyadı.* Onlar birləşdə yoncalığa tərəf yön aldılar. S.Rəhimov.

◊ **YÖNÜ BƏRİ OLMAQ** *dan.* – sağalmağa başlamaq, sağalmaq əlamətləri göstərmək. *Səs hər yana yayıldı.* *Padşaha müştuluğşa getdilər ki, Qəmərin nəfəsi qayılmışdır, xırda-xırda yönü bəri olur.* (Nağıl).

YÖNDƏM *is.* 1. Qayda, nizam, səliqə. □ **YÖNDƏMDƏN ÇIXMAQ** – eybəcərləşmək, çirkinləşmək, korlanmaq. **YÖNDƏMƏ DÜŞMƏK** – qaydaya düşmək, səliqəyə düşmək, müəyyən şəklə düşmək. *Yöndəmə düşdükdən sonra universitetə getdim.* Mir Cəlal.

YÖNDƏMƏ SALMAQ (qoymaq) – səliqəyə, sahmana salmaq, qaydaya salmaq, müəyyən bir şəklə salmaq. ..*Mən cəmi işlərimi yöndəmə qoyub, dost-aşnalar ilə vidalaşib əyləşdim manzilda.* Ə.Haqverdiyev.

2. Görkəm, sir-sifət, xarici görünüş. *Bunun yöndəminə bax. Bu nə yöndəmdir?*

YÖNDƏMLİ *sif.* Səliqəli, qaydalı; görünüşcə yaxşı, abırılı, görkəmlı.

YÖNDƏMLİLİK *is.* 1. Yöndəmli şeyin hal və keyfiyyəti.

2. Rəhat, qolay.

3. Qolaylıq, rahatlıq.

YÖNDƏMSİZ *sif.* 1. Qaba, kobud, biçimsiz, səliqəsiz, tonasıbsız. *Yöndəmsiz adam.* Yöndəmsiz şey. – *Halə kim olduğunu bilməmişdən bu adamın xarici görkəmi bizdə nifrət əmələ gətirmişi; kobud sıfəti, yöndəmsiz bədəni vardi.* S.Rəhman.

2. Naqolay, narahat, qaydasız, kobud. *Yöndəmsiz hərəkət.* *Yöndəmsiz (z.) oturmaq.*

YÖNDƏMSİZLİK *is.* 1. Yöndəmsiz şeyin hali.

2. Naqolaylıq, narahatlıq.

YÖNƏLDİCİ *sif.* 1. Hərəkət və istiqamət verən, istiqamətverici, istiqamətləndirici, istiqaməti nizama salan. *Yönlərdici göstəriş.*

2. *tex.* Bir şeyi müəyyən istiqamətə hərəkət etdirən. *Yönlərdici carx.* *Yönlərdici rels.* – *Quyunu qazmağa başlarkən onun ağzını möhkəmlətmək və gilli məhlul cərayanını təmin etmək üçün quyuya endirilən ilk qoruyucu borularla yönlərdici boru deyilir.* S.Quliyev.

YÖNƏLDİLMƏ “Yönlərdilmək”dən *f.is.*

YÖNƏLDİLMƏK *mach.* Bir səmtə və ya bir şeyə doğru çevrilmək, sövq etdirilmək; istiqamətləndirilmək. *Topların ağızı düşmənə yönəldilmişdir.* *Tənqid atası öz hədəfinə yönəldildi.*

YÖNƏLMƏ “Yönlərmək”dən *f.is.*

YÖNƏLMƏK *f.* 1. Bir tərefə istiqamət alıb getmək, üz tutub getmək, istiqamət almaq. *Hamimiz səs gələn tərəfə yönəldik.* *Gəmilər adaya doğru yönəldi.* – *Koroğlu Nigara tərəf yönəldi.* “Koroğlu”. [Faytonun] *İmam-verdi baba çıxbı Nurəddinə tərəf yönəldi.* S.S.Axundov. // Bir şey üçün yanaşmaq, yanına getmək, müraciət etmək. [Xortdan:] *Əlində maya düzəltmək üçün qədim dost və aşnalarına yönəldi..* Ə.Haqverdiyev.

YÖNƏLTMƏ

2. Gəlmək, üz tutmaq. [Bəkir:] *Qayanın üstündən gördüm, iki dəstə atlı bizi sarı yönəliblər.* N.Vəzirov.

3. Üzünü çevirmək, dönmək, çevrilmək.
YÖNƏLTMƏ “Yönəltmək”dən *f.is.*

YÖNƏLTMƏK *f.* İstiqamət vermək, istiqamətləndirmək, istiqamət göstərmək. *Suyu arxa yönəldik; Bağla, bostana getdik; Evin var olsun, qardaş; Axır xoş günsə yetdik.* (Banyakı). *Balaca Sabir hiss edirdi ki, daha atası onu məktəbə taraf yönəltmək istəmir.* S.Rəhimov. // *Tuşlaşmaq, çevirmək, döndürmək. Topun ağızını hədəfə yönəltmək. – Bir daşa sinə gərib tüsəngimi [pələngə] taraf yönəltdim.* A.Saiq.

YÖNLƏŞMƏ “Yönləşmək”dən *f.is.*

YÖNLƏŞMƏK *qarş. məh.* Razılığa gəlmək; razılışmaq, düzəlişmək.

YÖNLÜ *sif. dan.* 1. Yararlı, lazımlı, gərkli, münasib, əlverişli, yaxşı, əməlli-başlı. *Yönlü şey.*

2. Yaxşı, üzüyola, sözəbaxan. [Əhməd] *ürzində öz-özü ilə belə bir iftixarla danışırdı: – Ağlılı övlad, yönlü bala adamın galxması üçün ən sehirlili qanad deyilmə!* S.Rəhimov.

YÖNLÜK: yönlük hal *gram.* – ismin kime? nəyə? və haraya? suallarına cavab veren hali.

YÖNSÜZ *sif.* Yararsız, lazımsız, gəreksiz. // Pis, vecsiz, fərsiz. *Hatəm xan oturduğu yerdə bütün vücudu ilə silkələndi: – Yönsüz oğul neylər ata malını, – dedi.* S.Rəhimov.

YÖRƏ *is.* Yan, ətraf, həndəvər (çox vaxt “yan-yöre” şəklində işlənir). *Korəsi qoyunun, kürəsi qoyunun; Ağlığımızdan gəzərik yörəsində qoyunun.* (Sayaç söyü).

YÖR-YÖNDƏMƏ *is. dan.* 1. Xarici görünüş; sir-sifət, qiyaftə. *Pasının qurmazı üzü daha da qızardı: – Qadam sənin yönəmə-yöndəminə, – dedi.* S.Rəhimov.

2. Səliqə, sahman, qayda.

◊ **Yör-yöndəmə salmaq** – qaydaya (səliqəye, sahmana) salmaq, abira mindirmək. *Odur ki, oğlum bağı yör-yöndəmə salır.* “Koroğlu”.

YUBADILMA “Yubadılmaq”dən *f.is.*

YUBADILMAQ *məch.* Ləngidilmək, gecikdirilmək, təxirə salınmaq. *Xəstəni qorxulu hallardan xilas etmək üçün, ona dərhal zəhərin təsirini zəiflədən maddə verilməlidir.* Bu

YUDURTMA

iş bir anlığa belə yubadılmalıdır. (Qəzetlərdən).

YUBADILMAZ *f.sif.* Təxirə salınmasına, gecikdirilməsinə, ləngidilməsinə yol verilməyən; toxırsız, tecili, gecikməz.

YUBANDIRMA “Yubandırmaq”dən *f.is.*

YUBANDIRMAQ *b a x yubatmaq.* [Quliyev] *heç vaxt smetanın tərtibini yubandırmazdı.*

YUBANMA “Yubanmaq”dən *f.is.*

YUBANMADAN *zərf* Gecikməden, ləngimədən; tez, dərhal. *Yubanmadan bunu aparın yerinə çatdır.* *Yubanmadan qayıt gəl.*

YUBANMAQ *f.* Bir işə vaxtında başlamaq, tələsməmək; gecikdirmək, ləngimək, gecikmək. *Yubanma, işə başla! – Daxmalarda balıqçular oyanmış; Bir parası çox gecikib yubanmış.* A.Səhhət. *Xan nökəri çağırıb dedi ki, getsin poçta taraf va görüsün Novruzalı harda qaldı və nə bais oldu ki, belə yubandı.* C.Məmmədquluzadə. [Müəllim:] *Ancaq şərtimiz bu oldu ki, yubanmayıb, təyin etdiyimiz saatda gəlsin, daha məni çox gözlətməsin. Qantomir.*

YUBATMA “Yubatmaq”dən *f.is.*

YUBATMAQ *f.* Vaxtında etməmək, vaxtında görməmək; gecikdirmək, uzatmaq, lengitmək. *İşı yubatmaq. Məktubun cavabını yubatma.* *Yığımı yubatmaq olmaz.*

YUBILEY [lat. *yubilaeus*, əsl *qəd. yəh.*] Bir hadisənin, yaxud bir şəxsin fealiyyətinin və s.-nın təntənəli surətdə qeyd edilən ildöñümü. *Artıstın yubileyini keçirdilər.* – *Bütün Avropada kəmyab ikən, amma Bakıda; Nə səbəbdənse bu il oldu firavan yubiley.* M.Ə.Sabir. 1933-cü ildə Azərbaycan teatrının 60 illik yubileyi keçirildi. M.Arif.

YUBİLYAR *is.* [lat.] Yubileyi keçirilən şəxs, təşkilat və s. *Yubilyara təbrik telegramı göndərmək.* Son söz yubilyara verildi. –..*Böyük, kiçik hamı şanlı yubilyarı alqışlamaq və onu öpməyə gəlməsi.* Mir Cəlal.

YUBKA [rus. əsli *fr.*] Beldən aşağı geyilən qadın geyimi, arvad tumanı. *Xanpəri tezaya durub yubkanın ətəklərini dəstələdi.* Ə.Vəliyev. *Züleyxa da həvəssiz halda əlini Fərmana uzatdı və yubkasını səliqə ilə yığışdırıb, skamyanyın üstündə əyləşdi.* Ə.Sadiq.

YUDURTMA “Yudurtmaq”dən *f.is.*

YUDURTMAQ “Yumaq”dan *icb. Paltarlari yudurtmaq. Pəncərələri yudurtmaq.* – [Arvadı] burada sözə tutub qızın əlini- üzünü yudurdardılar. R.Əfendiyev.

YUFT is. Qaramal, at ve donuz dörüsünün aşı maddələri ilə emalından alınan materiallar.

YUXA is. 1. Nazik yayılmış (mayasız) xəmirdən sacda bişirilən çörək növü; yagma. Yuxa, yuxa, yolda tixa. (Ata. sözü). Aradan bir az keçməmişdi ki, Səhnəbanının anasını yuxa üstünə apardılar. “Aşiq Ələsgər”. Göyçək arvad bir büküm yuxanın arasına cizdəq doldurub poçtalyona uzatdı. Ə.Vəliyev. Mələk qarı təzə buğda unundan xəmir edib sacda yuxa bişirirdi. S.Şamilov.

2. məc. Yumşaq, nازik, zərif şey haqqında. Əmanət, əmanət; növki-müjkanın; *Toxunmasın, qanar, yuxa üzünü.* Q.Zakir. [Ovçu:] Qızım, - dedi, - ürəyiniz yuxa olur, bılırəm, amma [quşlar] bizim üçün yaranmışdır. Mir Cəlal. [Rüstəm:] *Hava da bark dolub, yağacıdır. Əynin də yuxadır.* S.Rəhimov.

YUXAÇI is. Yuxa bişirib satan adam.

YUXALAMA “Yuxalamaq”dan *f.is.*

YUXALAMAQ f. Yuxa yaymaq.

YUXALIQ is. Yuxa üçün yararlı olan. *Yuxalıq xəmir. // ...yuxaya çatacaq qədər. Dağarcığın dibində on-on beş yuxalıq un, iki bişirmilik düyü qalmışdır.* Ə.Abasov.

YUXALMA “Yuxalmaq”dan *f.is.*

YUXALMAQ f. Yumşalmaq, nazikləşmək, incəlmək. □ **Ürəyi yuxalmaq** – kövrəlmək, riqqətlənmək, təsirlənmək. Kamran üzünü çevirib ondan uzaqlaşanda koxanın ürəyi yuxaldi. Ə.Əbülhəsən. *Hər il yay tətili zamani xalasının yanında olmasına baxmayaraq, birinci dəfə id ki, [Budağın] ürəyi bu qədər yuxalrdı.* Ə.Vəliyev.

YUXALTMA “Yuxaltmaq”dan *f.is.*

YUXALTMAQ f. İncəltmək, nazikləşdirmək. *Bəsdir, ürəyimi yuxaltdın.*

YUXARI 1. sif. Üst, üstdə olan, yüksəkdə olan, yuxarida olan. *Yuxarı mərtəbə. Gəminin yuxarı göyərtəsi.* – [Qərenfil xala] *cəld yuxarı otağa çıxdı.* Ə.Vəliyev. // Zərf mənasında. *Yuxarı qaldırmaq. Yuxarı çıxməq.* – ..Kərbəlayı Heydər çıxardı küçəyə, sağ əlinin şəhadət barmagını yuxarı qovzuyubancaq mənə bircə bunu deyərdi ki, “Qırışmal! Uşağı döymə!” C.Məmmədquluzadə. Zeynal könülsüz addim-

lar ilə sakin olduğu evin pilləkənlərini yuxarı çıxırdı. S.Hüseyn. *Biçənəklərdə ot dizdən yuxarı qalxmışdı.* M.Ibrahimov.

2. Qoş. mənasında. Artıq, çox. İclasda yüzdən yuxarı adam iştirak edirdi. Bir saatdan yuxarı gözəldim. – Dən düşmüş saqqalı, sallaq bişləri; Göstərir yaşını qırxdan yuxarı. H.K.Sanlı. □ **Yuxarı tutmaq** – üstün tutmaq. Zeynal öz mənliyini hər şeydən yuxarı tuturdu. S.Hüseyn.

3. sif. Vəzifəcə, mənsəbcə, dərəcəcə yüksək, üstün. *Yuxarı siniflər. Yuxarı təbəqələr. Yuxarı vəzifəyə qomyuşlar.*

4. is. Bir şeyin yuxarı, üst, yüksək hissəsi, yeri, təpəsi. *Pilləkənin yuxarısı. Dağın yuxarısında qar var.*

5. Yerlik halda: **yuxarıda** – irəlidə, qabaqda, əvvəldə. *Yuxarıda deyildiyi kimi. Yuxarıda bu baradə yazılmışdır.* – *Yuxarıda zikr etdiyimiz keyfiyyəti Mirzə özü nağıl edərdi.* Ə.Haqverdiyev.

6. Cəmiyyətin, teşkilatın yüksək, rəhbər dairələri; yüksək vəzifələr, mövqelər (bəzən cəm şəklində işlənir). *Yuxarılardan göstəriş almaq. Yuxarıya müraciət etmək lazımdır.* – [Məmişov:] *Sən ki mənimlə kac başladın, man də soni yuxarılara keçirərəm.* M.Ibrahimov. [Geldiyevin] *fikri həmişə yuxarıda, böyüklerdə id.* Mir Cəlal.

◊ **Yuxarıdan baxmaq** – bəyənməmək, xor baxmaq, həqarətlə baxmaq, saymamaq. *Məktəbdə hər dərsdən zəif olan bir tanbəlin belə yuxarıdan baxmayı Şəltənətə güllə kimi dəydi.* Mir Cəlal.

YUXARIBAŞ zərf Otağın baş tərəfi, məclisin ən hörmətli yeri. *Yuxarıbaşda sandalya üstə əyləşib həzərət Əşraf.* C.Məmmədquluzadə. *Molla Gülləndəm bacı məktəbin yuxarıbaşında oturub köynək tikirdi.* Cəmənzəminli.

YUXARIDAKI sif. 1. Yuxarida (üstdə), yuxarı (üst) tərəfdə, yuxarı (üst) qatda olan. *Yuxarıdakı qonşular. Yuxarıdakı kitabı mənə ver.*

2. İrəlidəki, qabaqdəki, əvvəldəki. *Yuxarıdakı səhbət aramızda qalsın.* // is. Yuxarida haqqında danışılan məsələ. *Yuxarıdakıları nəzərdən qaçırmra.*

YUXARIKI sif. Yuxarida, yüksəkdə, hündürdə olan. [Şirəslən öz-özünə deyirdi:] *Əgər o yuxarıki turşsu, bax, o qocaman palidin*

altında olsaydı, .. onda bütün yolcular burada zylənər(dilər). S.Rəhimov.

YUXU is. 1. Dövrəsiriyatmaq şəklində davam eden fizioloji hal (bu zaman beyin – şüür tamamilə, ya da qısmen fealiyyətdən qalır, bir sira fizioloji proseslər zəifləyir və bədən dincelir). Yuxudan ayılmaq. *Yuxu zamanı. Yuxuda və ayıqlıqdır. Uşağa yuxu lazımdır. – Bəs ki verməz yuxu göz açmağa fırsatət kim-səyə; Sibh gün şəmилə hər gün çəşmi-bidar axtarır. Qövsi. Bunlar yuxudan ayılır, dava başlanır.* Ü.Hacıbəyov. □ **Yuxun(uz) şirin olsun!** – yatmağa gedənlərə rahat yuxu arzusu. **Yuxusu gəlmək** – yuxulamaq, yatmaq ehtiyacı hiss etmək. *Yuxun gəlməmiş yerini sal.* (Ata. sözü). **Yuxusu qaçmaq** – hər hansı bir səbəb üzündən, yaxud səbəbsiz yuxusu pozulmaq, daha yatmaq istəməmək. *Şairin gözündən yuxusu qaçmış; Hərbin ajdahası, qorxunc, dəhşətli; Cəhənnəm sayığı ağızını açmış.* Şəhriyar. **Yuxusuna haram qatmaq** – 1) b ax **yuxu qaçırtmaq**; 2) vaxtından tez ayılmaq. **Yuxusunu almaq** – yatıb dincəlmək, doyuncuya yatmaq. **Yuxusunu qaçırtmaq** – yuxusunuz pozulmasına səbəb olmaq. **Yuxuya batmaq** – bərk yuxulamaq, yatmaq. **Yuxuya getmək** – mürgüleyərək yatmaq, yuxulamaq. *Paşa göy otun üstündə uzandı, gün kürayinin arasını qızdıranda şirin yuxuya getdi.* “Aşıq Ələsgər”. **Yuxuya qalmaq** – yatıb qalmaq, vaxtında oyana bilməmək. *Hə-mişə dan yerinə sədə düşəndə ayaq üstündə olub qapı-bacada hərlənən qız [Salatin], ya-tib yuxuya qaldı.* İ.Şixli. **Yuxuya vermək** – 1) yuxulatmağa çalışmaq, gözü yuxuya gedincə gözləmək. [Şahqulu:] *Meyitini görüm, mən heç sarsaq deyilmə... Bircə de görüm, gecələr bizi yuxuya verib bayının otağında nə qayırısan?* N.Vəzirov; 2) məc. yuxulatmaq, iğfəl etmək, aldatmaq. **Gözlərindən yuxu tökülmək** – bərk yatmaq istəmək. **Gözünə yuxu getmək** – yuxulamaq. *Gözümə necə yuxu getdiyini xatırlamıram.* M.Hüseyn. **Gözünə yuxu getməmək** – yuxulaya bilməmək, yata bilməmək, yuxusu qaçmaq. [Çerkez] *yorgana bürünən kimi xoruldadi.* Şam-xalın isə gözündə yuxu getmədi, arxası üstə uzanaraq əllərini başının altında daraqladı. İ.Şixli. **Qəflət yuxusu** – b ax **qəflət.** **Qiş yu-**

xusu, yay yuxusu – qışda və ya yayda bəzi heyvanlarda əmələ gələn yuxululuq (uyuşuqluq) hali. **Ölü kimi yatmaq** – çox bərk və rahat yatmaq.

2. B ax **yuxugörmə.** *Dəhşətli yuxu. Yuxuya inanmaq.* Yuxusunu yozmaq. – *Yuxunun yanlışı olar, yalani olmaz!* (Ata. sözü). [Mərcan bəy:] *Görəsən, bu yuxudur, yoxsa gerçəkdir?* Ü.Hacıbəyov. □ **Yuxu görmək** – yuxuda ikən cürbəcür şeylər (hadisələr, surətlər və s.) görmək. *Bu gecə pis yuxu gördüm.* – [Mərcan bəy:] *Yox-yox, bu, yuxudur... Mən yuxu görürəm.* Ü.Hacıbəyov. **Yuxusu çin olmaq** – yuxuda gördüyü şey həyata keçmək. **Yuxusuna da gəlməmək (girməmək)** – heç xəyalında da olmamaq, heç düşünməmək, ağlına belə götürməmək. **Yuxusuna girmək (gəlmək)** – bir şeyi yuxuda görmək. *Bakıdan beş gün ayrılanда yuxuma Xəzər girir.* N.Rəfi-bəyli. // Qeyri-real, xəyalı, gerçək olmayan şey haqqında. *Bunların hamısı bir yuxu imis.* □ **Yuxusunda da görməmək** – heç ağla gəlməyən, mümkün hesab edilməyen şey haqqında. *Utanmaq bilməzər, həya etməzər, insaf, vicedən, mürvüvvət heç yuxularına da girməz.* N.Vəzirov.

◊ **Yuxu kimi (gəlmək)** – tamamilə unudulmuş bir şey, hadisə haqqında. *Bu əhvalat adama yuxu kimi gəlir.*

YUXUCUL sif. Çox yatan, yatmayı çox sevən. *Yuxucul adam.*

YUXUCULLUQ is. Yatmayı çox sevmə.

YUXUGƏTİRƏN, YUXUGƏTİRICİ sif. Yuxulatmaq xassəsi olan; yuxuladan, yuxuladıcı. *Yuxugətirən dərman.*

YUXUGÖRMƏ is. Yuxuda görülən şey; röya.

YUXULAMA “Yuxulamaq”dan f.is.

YUXULAMAQ f. Yuxuya getmək; yatmaq, uyumaq. *Uşaq yuxuladı.* – Oğul, oğul, amandır; *Cox yuxulamaq yamandır.* M.Ə.Sabir. ..*Qızların ikisi Zeynəbin qucağında şirin yuxuladılar.* C.Məmmədquluzadə. [Xəstenin] yuxuladığı, ya halsiz düşdüyü məlum deyildi. Mir Cəlal.

YUXULATMA “Yuxulatmaq”dan f.is.

YUXULATMAQ icb. Yuxulamağa məcbur etmək, yuxu götürmək. *Dərman adımı yuxuladır.* Uşağı yuxulat.

YUXULU *sif.* və *zərf* 1. Yatmış halda (olan), yaxud yatmış halda ikən. *Yuxulu uşaq. Yuxulu halda danışmaq.* – *Kəramət uşaqlarını ancaq yatdıqları yerdə, yuxulu olduqları vaxt oxşayır, öpərdi. Ə.Əbülləsən.* // Yariyatmış, yarı-ayıq, hələ tamam ayılmamış, yuxudan doymamış. *Yuxulu halda soruşdu. Yuxulu gözləri ilə baxdı.* – [Əvəz kişi] *yuxulu gözlərini ova-ova soruşdu: – Yenə nə var, ay arvad, yuxu görmüsən, nədir?* Ə.Vəliyev.

2. *məc.* Key, süst.

YUXULULUQ *is.* Yuxulu halda olma, yuxulu vəziyyət.

YUXULU-YUXULU *zərf* Yuxudan hələ ayılmamış bir vəziyyətdə, yuxulu halda. *Yu-xulu-yuxulu hara gedirən? Yuxulu-yuxulu durub qapımı açdı.*

YUXUPIŞIYİ *is. zar.* Cox yatan, yatmağı çox sevən adam haqqında. *O, lap yuxupişi-yidir.*

YUXUSUZ *sif.* Yatmadan keçirilən; uyqusuz. *Yuxusuz gecələr çıxı qarşımı; Fəqət töyümündə bu polad sinəm.* S.Vurğun. // Yatmayan, yuxulamayan, yuxu bilməyen, ən ayıq; oyanıq. *Yuxusuz qarovalçular.* – *Yuxusuz məraltık hərdən sızılılib; Axan gözlərinin sədə-qosı canım.* Q.Zakir. // Zərf mənasında. *Gecəni yuxusuz keçirmək.* – *O gecəni Bəxtiyar səhə-radək yuxusuz qaldı.* S.Hüseyn.

YUXUSUZLAMA "Yuxusuzlamaq"dan *f.is.*

YUXUSUZLAMAQ *f.* Yuxusuz olmaq, yuxu həsrətində olmaq.

YUXUSUZLANMA "Yuxusuzlanmaq"dan *f.is.*

YUXUSUZLANMAQ *b a x yuxusuzlamaq.*

YUXUSUZLAŞMA "Yuxusuzlaşmaq"dan *f.is.*

YUXUSUZLAŞMAQ *f.* Getdikcə yuxusuz olmaq, yuxusu azalmaq, az yatmaq.

YUXUSUZLATMA "Yuxusuzlatmaq"dan *f.is.*

YUXUSUZLATMAQ *icb.* Yuxudan məhrum etmək, yuxusunu olından almaq, az yatmağa məcbur və ya vərdiş etdirmək.

YUXUSUZLUQ *is.* Uyumama, uyya bilməmə, yuxusu olmama; uyqusuzluq. *Yuxusuzluq qocalarda daha çox olur. Yuxusuzluqdan əziyyət çəkmək.* – *Uruzu yuxusuzluqdan acliq və yorğunluqdan çox, çəkdidiyi mənəvi izitirablar sıxılmışdı.* M.Rzaquluzadə. *Səməd*

arıqlamış, yuxusuzluqdan gözlərinə qan sa-ğılımışdı. İ.Hüseyinov.

YUKAGIR Yakutiyada yaşayış şimal xalqlarından biri və bu xalqa mənsub adam. *Yuka-gir dili.*

YUKKA *is. [lat.] bot.* Həmişəyaşıl bitki cinsi.

YUQOSLAV Yuqoslaviya əhalisinə mənsub adam.

YULAF *is. bot.* At yemi kimi istifadə edilən, habelə dənindən yarma hazırlanan dənli bitki. *Yulaf samarı. Yulaf əkini.*

YULAFLIQ *is.* Yulaf əkilmış yer, yulaf əkini.

YULĞUN *is. bot.* Quraqlığa və şoranlığa davamlı xırda salxım şeklinde çıçəkləri olan kol bitkisi. *Yulğun ağacı.* – *Toz basmış tikan, yulğun kolları – ..hamısı, deyəsən, dünənki-lərdir.* Mir Cəlal.

YULĞUNLUQ *is.* Yulğun bitmiş yer, yulğun kolluğu.

YUMAQ¹ *f. 1.* Su və ya su və sabun, yaxud başqa bir maye ilə təmizləmək. *Əllərini yumaq. Əl-üzünü yumaq. Ayaqlarını yumaq. Paltar yumaq.* – *Bahadır üzünü yuyub çay içməyə getdi.* N.Nərimanov. *Bir həyətdə bir müsəlman arvadı arxin kanarında qab yuyurdu.* C.Məmmədquluzadə. *Müsgünəz başını yuyub quruladıqdan sonra güzgüün qaba-*ğına gəldi. Ə.Vəliyev.

2. Çarparaq, toxunaraq dağıtmak, aparmaq (yağış, dəniz, çay). *Dalğalar sahili yuyur.* – *Su bütün əkinləri yuyub aparmışdı.* Ə.Sadiq.

3. *məc.* Əvəzini vermək, doğrultmaq ("gühnahim", "təqsirimi" sözləri ilə). [Heydər bəy:] *Naçalnik, mən hazırlam ki, bu təqsirimi öz qanım ilə .. yuyam.* M.F.Axundzadə. [Əxistətan:] *Söyləsin bir mənə əyan Sabahi;* Neylə yuyacaqdır ağır günahı? M.Rahim.

YUMAQ² *is.* Top kimi sarılmış sap, ip və s. *Bir yumaq yun ip.* – *Keçəlin anası gündə bir yumaq əyirərdi, keçəl aparıb onu bazarда satardı.* (Nağıll).

◊ **Yumağa dönmək** – büzüşmək, yiğişmək, kiçilmək. [Əhməd:] *Rüstəm bəy kimi pəhləvanın beli bükülüb, özü dönüb bir yumağa.* N.Vəzirov. *O, kinindən büzüsdükə bir yumağa dönür bəzən.* S.Vurğun.

YUMAQCA *is.* Balaca yumaq.

YUMAQLAMA "Yumaqlamaq"dan *f.is.*

YUMAQLAMAQ *f.* Sapı sariyb yumaq halına salmaq. *Hisli-pashı alçaq bir damda oturmuş Fati əlində ip yumaqlayır.* Ə.Abasov.

YUMAQLANMA "Yumaqlanmaq" dan *f.is.*

YUMAQLANMAQ *1. məc.* Sarınbı yumaq halına salınmaq, yumaq düzəldilmək.

2. qayid. məc. Yumağa dönmək, yiğilib yumaq kimi olmaq.

YUMALAQ *is.* Ovuc içində yumrulanmış yumşaq şey (mum ve s.).

YUMALAMA "Yumalamaq" dan *f.is.*

YUMALAMAQ *b a x yumbalamaq.* Dağlardan axan sellər alaçıqlara dolub bəzilərini yumalayıb aparır. S.S.Axundov.

YUMALANMA "Yumalanmaq" dan *f.is.*

YUMALANMAQ *f.* Diyirlənmək, yumba- lanmaq. *Ayi eniş aşağı qaça bilmədiyindən dərənin içino yumalandı.* S.S.Axundov. *Buradan çıxarılan daslar üstdən aşağı yumalanır və dərənin dibində bənd alırdı.* S.Rəhimov. *Bu zaman .. daş qopub üzüaşağı yumalandı.* Ə.Məmmədxanlı.

YUMARLAMA "Yumarlamaq" dan *f.is.*

YUMARLAMAQ *f.* Gillətmək, diyirlətmək, yumbalamaq. *İlan kimi qırvılıb açılan dalğalar Nəbini öz qoynunda yumarlayaya yumarlaya (z.) aparırdı.* Ə.Abasov.

2. Yumrulamaq, girdələmək, yumru etmək.

YUMBALAQ *is.* Başı üzərində aşma hərkəti.

YUMBALAMA "Yumbalamaq" dan *f.is.*

YUMBALAMAQ *b a x yumbalatmaq.*

YUMBALANMA "Yumbalanmaq" dan *f.is.*

YUMBALANMAQ *f.* Başı üstə çevrilə- çevrile gəlmək, dombalaq aşmaq, kəlləma- yallaq gəlmək. [Qəhrəman:] *Bir gülla atdım, birini də, .. hərif girulutu ilə pilləkənlərdən yumbalanaraq otağı düşdü.* H.Nəzərlı. // *Di- yirləno-diyirləno gəlmək, gilləne-gilləne getmək. İndi [Muradın] ardınca böyük, kiçik daşlar yumbalanırdı.* S.Hüseyin.

YUMBALATMA "Yumbalatmaq" dan *f.is.*

YUMBALATMAQ *f.* Diyirlətmək, gillətmək. *Dağdan daşları aşağı yumbalatmaq.*

YUMDURMA "Yumdurmaq" dan *f.is.*

YUMDURMAQ *icb.* Yummağa məcbur etmək; qapatmaq. *Ağzını yumdurmaq. Gözlərini yumdurmaq.*

YUMMA "Yummaq" dan *f.is.*

YUMMAQ *f.* Qapamaq, örtmək. *Gözlərini yummaq. Ağzını yummaq.* — *Məst ol gecə- gündüz, na bilim, yat nərələrda; Yum gözlərimi xaneyi-viranını görçək.* M.Ə.Sabir. *Çöhrasın- dən sizan bu qan bəs nədir? Onun gözlərimi yuman bəs nədir?* M.Rahim.

◊ **Göz açıb-yumunca** — *b a x göz.*

YÚMOR [*ing. humour*] 1. Hadisələri, nöqsanları, zəif cəhətləri və s.-ni gülməli, məzəli, eyləncəli şəkildə təsvir etmə bacarığı; mizah. *Onda böyük humor var. Bu adamda humor deyilən şey yoxdur.*

2. Ədəbi, yaxud incəsənət əsərində bir şeyi gülməli, məzəli şəkildə təsvir etmək əsasında qurulmuş bədii yaradıcılıq üsulu, habelə bu üsuldan istifadə edən ədəbi, yaxud incəsənət əsəri. *Yumor və satira. Molla Nəsrəddinin humoru. Musiqi humoru. Sirk tamaşaşının humoru.*

YUMORÉSKA [*alm. humoreske*] Yumor mahiyyətində olan əsər (kiçik hekayə, müsiqi əsəri).

YUMORİST [*ing. humorist*] Həyatı hadisələri gülməli, məzəli şəkildə təsvir edən yaziçi, artist.

YUMORİSTİK *sif.* Yumor mahiyyətində olan; gülməli, məzəli. *Yumoristik hekaya.*

YUMORİSTİKA [*fr. humoristique*] Yumor mahiyyətində olan bədii ədəbiyyat. *Estrada yumoristikası.*

YUMRU 1. *sif.* Yuvarlaq, girdə, kürə, top şəklində. *Yumru güllə. Yumru daş. Yumru gilə. Yumru gavalı.* — *Torbani boşaldanda içindən kağıza bükülmüş bir yumru şey çıxdı.* S.S.Axundov.

2. *sif.* Dairəvi şəkildə olan; girdə. *Nizami özünü düzəltdi, xırda və yumru gözlərinin qapalarını qaldırdı.* M.S.Ordubadi. *Rəhimlinin qiyiq gözlərindən silinməyən təbəssüm qızartısı çəkilməyən, yumru, ətli, tiküsüz sıfətinə yarasıq verirdi.* İ.Hüseynov.

3. *sif.* Gombul, koppuş, kök. *Yumru, totuq uşaqlar qızıl taxtlarda qumas yastıqlara söykənən möminlərə şərab paylayırdılar.* Çəmənzəminli.

4. *is.* Tikə, dənə. [*Şamama Cadu:*] *Di, bəşinə dönüm, bircə yumru mənə qənd ver.* Ə.Haqqverdiyev. // *is.* Baş, kök yumrusu. *Cinsi*

hüceyrələr iştirak etmədiyi bir halda da kartof yumrularında baş verən dəyişmələr ondakı gözçüklərə təsir edir. M.Axundov.

yumru-yumru *zərf və sif.* Yumru (çoq şey haqqında). *Yumru-yumru eləmək.* – [Əmir-aslan baba dedi:] *Çərçinin saqqızdan savayı yumru-yumru sabunları, .. dəyirmi güzgüləri də olardı.* S.Rəhimov.

YUMRUCA *sif.* Yumru. *Yumruca bir uşaq.*

YUMRUCUQ *sif.* Azacıq yumru.

YUMRUDİB *sif.* Dibi yumru olan.

YUMRUQ *is.* 1. Yumulmuş əl, əlin yumulmuş vəziyyəti. *Başımı aşağı dikib durduğum halda, əlimdəki çörək qismətini yumruğumda saxlamağa başladım.* A.Divanbəyoglu. *Uşaq da bu hay-kütüün onunçun olduğunu duyur, balaca yumruğunu gözüne basıb ağlayır.* Mir Cəlal. *Mahmud .. yumruğu ilə kirpiyini sildi.* Ə.Əbülhəson. *[Otaqda] ağızından yumruq ırılıkda paslı qıfil asılmış sandıq .. vardi.* İ.Hüseynov. □ **Yumruğunu düyünləmək** – əlini yumruq halına salmaq.

2. Bu vəziyyətdə olan əl ilə vurulan zərbə. *Min acizü biçarələrin basın əzərdim; Silla, yumruğnan.* M.Ə.Sabir. *Seyid yenə başladı təpəsinə yumruq endirməyə.* Ə.Haqverdiyev. *Bir də xanın yumruğunun zərbindən pəncərə çilik-cilik olub yera sapıldı.* Çəmənzəminli. □ **Yumruğa çıxməq** – yumruq davasına çıxməq, bir-birini yumruqlamaq. *Odunu olmasa hər kimsənin qış fəsləi; Ağlaşar tıfl, çıxar yumruğa arvad ər ilən.* Molla İslmayıl. ...**yumruğu altında olmaq** – itaetində olmaq, ... zülmü altında olmaq, daim ... zülmünü görmək. **Yumruq yemək** – döyülmək, yumruqla vurulmaq.

YUMRUQLAMA “Yumruqlamaq” dan *f.is.*

YUMRUQLAMAQ *f.* 1. Əlini yumulmuş vəziyyətə salmaq. *Solmaz əllərini yumruqlayıb balıncı dayadı, ancəq qalxa bilmədi.* S.Rəhimov.

2. Yumruqla vurmaq (döymək). // *Yumruqla taqqıldatmaq* (döymək, döyəcləmək). [Müəllimə] *bir şey lazım olduqda, öz otağı ilə Tellinin sakin olduğu otaq arasındakı divarı yumruqlardı.* S.Hüseyn. // *məc.* Döyəcləmək. [Qəhrəman:] *Kənardı şiddətlə əsən qış ruzgarı birqat pəncərələri yumruqlayır, kiçik qar və buz zərrələri ilə bombardman edirdi.* H.Nəzərlə.

YUMRUQLANMA “Yumruqlanmaq” dan *f.is.*

YUMRUQLANMAQ *məch.* Yumruqla vurulmaq (döyiilmək), yumruq zərbəsi yemək.

YUMRUQLAŞMA “Yumruqlaşmaq” dan *f.is.* *Yumruq davası.*

YUMRUQLAŞMAQ *qarş.* Bir-birini yumruqla vurmaq, yumruqla vuruşmaq, yumruq davasına çıxməq. *Ey mənim ruhani qardaşlarım. İndi eşidirəm ki, .. bir-biriniz ilə əlbə-yaxa olub yumruqlaşanda əmmaməniz çaya düşüb.* C.Məmmədquluzadə.

YUMRUQLATMA “Yumruqlatmaq” dan *f.is.*

YUMRUQLATMAQ *icb.* Yumruqla döydürmək, yumruq vurdurmaq.

YUMRULAMA “Yumrulamaq” dan *f.is.*

YUMRULAMAQ *f.* Yumru şəklə salmaq, yumru etmək; dəyirmiləşdirmək.

YUMRULANMA “Yumrulanmaq” dan *f.is.*

YUMRULANMAQ *f.* 1. Yumru olmaq, yumru hala gəlmək; dəyirmilənəmək, girdələnmək.

2. *məc.* Kökəlmək.

YUMRULAŞMA “Yumrulaşmaq” dan *f.is.*

YUMRULAŞMAQ *f.* Getdikcə yumru şəkil almaq, yumru olmaq.

2. *məc.* Getdikcə yumru olmaq; kökəlmək.

YUMRULATMA “Yumrulatmaq” dan *f.is.*

YUMRULATMAQ *f.* Yumru hala salmaq; dəyirmiləşdirmək, girdələndirmək.

YUMRULMA “Yumrulmaq” dan *f.is.*

YUMRULMAQ *f.* köhn. Şişib ur kimi olmaq.

◊ **Yolu(n) yumrulsun, yolu yumrulmuş – bax yol.**

YUMRULU *sif.* Yumrusu olan.

YUMRULUQ *is.* 1. Yumru şeyin hali; dəyirmilik, girdelik. *Topun yumruluğu.*

2. *məc.* Köklük, koppusluq.

YUMRUSİFƏT *sif.* Sifəti yumru və kök olan; girdəsifət. *Yumrusifət uşaq.* – Kamerada iki nəşər də vardi. *Biri qalınlaşlı, yumrusifət oğlandı.* Mir Cəlal.

YUMRUYANAQ *sif.* Yanaqları yumru və kök. *Teybə .. yumruyanaq, qırımızisifət, düzgamətli, dolğunəndamlı, ucaboy, zəhmlı baxışları ilə nə isə daima qorxu təlqin edən bir qadındı.* M.Hüseyn.

YUMŞACIQ “Yumşaq” dan oxş. *Yumşaciq uşaq əlləri.*

YUMŞAQ *sif.* 1. Baslıqda, toxunduqda müşavimət etməyən və batib qalmayan; qatı, sərt olmayan. *Yumşaq döşək. Yumşaq yastıq.* – *Bayram yumşaq kresloda oturub papağını çıxartdı, yaylıqla alınının tərini sildi. M. Hüseyin. Sadıq kişi ayağında yumşaq məs, şalvari dolagla qıvrıq bağlanmış halda oğlunun dalınca gedirdi. Mir Cəlal.* // Sümüksüz. *Yumşaq* *ət.* □ **Yumşaq vaqon** – oturmaq və yatamaq üçün yumşaq yerləri olan sərnişin vaqonu. *Biletlər yumşaq vaqona alınmışdır.* M.S.Ordubadi. *Qarı daima beş nömrəli yumşaq vaqona minərdi.* Ə.Thülbəhəsən. // Zərif, sərt olmayan, toxunduqda xoş hiss oyadan. *İpək kimi yumşaq. Yumşaq əl. Yumşaq parça. Yumşaq saç.* // Hələ quruyub sərtləşməmiş. *Mağaranın içi yumşaq ağac qabığları ilə döşənmişdi.* A.Şaiq. *Kəhər hələ kifayət qədər qurumamış yumşaq otu böyründən söküb yeyirdi.* M.Ibrahimov.

2. Bayat olmayan, təzə. *Yumşaq çörək. Yumşaq qoğal.*

3. Sixanda asanlıqla yiğila bilən, basila bilən, formasını dəyişə bilən, bərk olmayan. *Yumşaq mum. Yumşaq palçıq. Yumşaq xəmir.* // Asanlıqla işlənilə bilən, istənilən şəklə salına bilən. *Yumşaq materialıllar. Yumşaq ağaç. Bakı daşı çox yumşaq daşdır.*

4. Gözü, qulağı oxşayan, ruhu oxşayan, xoşagələn; kəskin olmayan, məlahətli. *Yumşaq səs. Musiqinin yumşaq ahəngi. Yumşaq tonlar.* – *Onun çox yumşaq və mülayim səsi vardi.* Ə.Vəliyev. // Mülayim, xos; nə isti, nə soyuq. *Yumşaq hava. Yumşaq iqlim. Yumşaq yel.*

5. Xasiyyətə həlim, mülayim. *Yumşaq xasiyyət. Təbiətə yumşaq adamdır.* – [Mustafa bəy:] *Nə qədər ki sən bu kəndə gəlməmişdin, camaat bundan yumşaq idি.* Ə.Haqqverdiyev. [Əsmərin] *Təbiəti olduqca yumşaq idি.* S.Hüseyn. *Ancaq hər ikisinin yumşaq təbiəti onları sabahı günü rast göldikləri zaman dayanıb səhbət etməyə məcbur etmişdi.* S.Rəhman.

□ **Yumşaq danışmaq** – mülayim danışmaq, mülayim roftar etmek, sərtlik göstərməmək. [İbrahim bəy:] *A kişi, çəkil kənara, görüm a!* *Səninlə yumşaq danışdıqca azırsan.* Ə.Haqqverdiyev.

6. məc. Yüngül, zeif, sərt olmayan. *Yumşaq hökm. Yumşaq rəftar. Yumşaq cəza.* // məc.

Kəskin olmayan; nəzakətli, xoş. *Yumşaq ifadə. Yumşaq ton. Yumşaq söz.*

◊ **Yumşaq su** – tərkibində kirəc duzları az olan ve sabunu asanlıqla əridən su.

yumşaq-yumşaq zərf Xoş dille, yumşaqlıqla, mülayimcə, əsulluca. *Arvad qızını yanına çağırıb ordan yumşaq-yumşaq xəbər almağa başladı:* – Ay gözümün nuru, balam, nə olub sənə rəngin belə solmuşdur? (Nağıl).

YUMŞAQBƏDƏNLİLƏR *cam zool.* Adəten daxili skeleti olmayan, üzəri çanaqla örtülü onurğasız heyvanlar tipi. *Dənizdə yaşayış yumşaqbədənlilər.*

YUMŞAQCA *zərf* və *sif.* Yumşaq, mülayim. *Yumşaqca cavab vermek. Yumşaqca bir şey.*

YUMŞAQDƏRİLİ *sif.* Dərisi yumşaq olan.

YUMŞAQXASIYYƏT(Lİ) *sif.* Xasiyyətə, təbiətə yumşaq, mülayim. *Yumşaqxasiyyət(lı) adam.*

YUMŞAQXASIYYƏTLİLİK *is.* Yumşaqxasiyyət adəmin hal və keyfiyyəti. *Döşəyin yumşaqlığı. Saçın yumşaqlığı. Yunun yumşaqlığı.*

2. Mülayimlik. *Xasiyyətin yumşaqlığı. Havanın yumşaqlığı.*

3. **Yumşaqlıqla** şəklində *zərf* – bax **yumşaq-yumşaq.** [Məmmədhəsən emi] *yovuşa yeriyib başladı yumşaqlıqnan olduğunu sakit etməyə.* C.Məmmədquluzadə. [Mehriban] *yumşaqlıqla cavab verdi..* S.Hüseyn.

YUMŞAQTÜRK(LÜ) *sif.* Tükü (saçı) yumşaq (zərif) olan.

YUMŞAQÜRƏKLİ *sif.* Qəlbiyumşaq, ürəyiymüşaq; şəfqətli, rəhmətli.

YUMŞAQÜRƏKLİLİK *is.* Qəlbiyumşaqlıq, rəhmətlik, şəfqətlilik, şəfqət.

YUMŞAQVARİ *sif.* Bir qədər yumşaq, yumşaq kimi.

YUMŞAQYARPAQLI *sif.* Yarpaqları sərt olmayan, yarpaqları yumşaq olan. *Yumşaq-yarpaqlı bitkilər.*

YUMŞAQYUNLU *sif.* Yunu yumşaq olan. *Yumşaqyunlu qoyun.*

YUMŞALDICı *sif.* 1. Yumşaldan, yumşaq hala sala bilən. *Yumşaldıcı maddələr.*

2. Yüngülləşdirici, sərtliyini, şiddetini azaldıcı. *Hökmi yumşaldıcı keyfiyyətlər.* *Təqsiri yumşaldıcı səbəbələr.*

YUMŞALDILMA “Yumşaldılmaq”dan *f.is.* *Torpağın yumşaldılması.*

YUMŞALDILMAQ *məch.* Yumşaq hala salınmaq.

YUMŞALMA “Yumşalmaq”dan *f.is.*

YUMŞALMAQ *f.* 1. Yumşaq, elastik hala gəlmək; sərtliyini, bərkliyini, codluğununu itirmək. *Dəri suda yumşalmışdır.*

2. Zəifləmək, azalmaq, kəskinliyi, şiddetti keçmək. *Ağrı bir qədər yumşalıdı.*

3. Mülayimleşmək; hırsı, acığı, qəzəbi, hiddəti keçmək, hırsı soyumaq. *Bir az yumşalmaq lazımdır. – Molla Qasım pulun adını eşitcək yumşalıb dedi: – Razi oluram.* S.S.Axundov. *Rüstəm bəy yumşaldı və Cəfərə baxaraq bir az da gülümsündü. Cəmənzəminli. Yumşalmadı daşa dönmiş üzəklər; Onlara göz yaşı etmədi asər.* H.K.Sanılı.

YUMŞALTDIRMA “Yumşaldırmaq”dan *f.is.*

YUMŞALTDIRMAQ *icb.* Başqası vasitəsilə yumşaltmaq. *Palçığı bir az yumşaltdırmaq lazımdır.*

YUMŞALTMA “Yumşaltmaq”dan *f.is.*

YUMŞALTMAQ *f.* 1. Yumşaq, elastik hala salmaq; sərtliyini, bərkliyini rəf etmək. *Torpağı yumşalmaq. Yunu yumşalmaq. Dərini suya qoyub yumşalmaq. Dəməri odsuz yumşalmaq olmaz. – Qızlar təkcə kətmənlə torpaq yumşaltmurdalar.* Ə.Veliyev.

2. Sərtliyini, hiddətini, inadını azaltmaq, yola götirmək, razı etməyə çalışmaq. *Ürəyini yumşalmaq. Həyat onun xasiyyətini xeyli yumşalımsıdı. Nə qədər çalışırsa, onu yumşalda bilmədi. – [Naşad] [Mehribanı] yumşalmaq məqsədi ilə mülayim bir tərzdə dedi.* S.Hüseyn. *Günlər golub keçər, aylar adalar, Əfruz bacı Mədətin qılığına girər, onu yumşalmağa çalışardı.* S.Rehimov. *Sadiq onu yumşaltdı: – Ay arvad, sən çöldən tapmağışam, hara keyfindir, aparum.* Mir Cəlal. // Hırsını soyutmaq, rehəmət getirmək. *..Gülyaz qocanı dilə tutub yumşalmaq, onun hırsını soyudub öz istəkli qızını bu ağır xəstəlik yağından qaldırmaq istəyirdi.* S.Rehimov. // Kəskinliyini azaltmaq; mülayimləşdirmək. *Tonunu bir qədər yumşalmaq.* // Bir qədər rahatlaşdırmaq, ağrısını, şiddetini azaltmaq, rahatlıq hissi oyatmaq. □ **Sinəsinı yumşalt-**

maq – öskürəyi azaltmaq, ciyərlərə yaxşı təsir göstərmək (dərman haqqında).

YUMUQ *sif.* Yumulmuş vəziyyətdə olan, örtülü, qapalı. *Yumuq gözlərimi aç da, bir oyan; İndi zaman başqa zamandır, ana!* S.Vurğun.

YUMULMA “Yumulmaq”dan *f.is.*

YUMULMAQ *f.* Öz-özünə qapanmaq; örtülmək. *Mayilin gözləri ehmal-ehmal yu-*
muldu. Mir Cəlal.

YUMULU *sif.* Yumulmuş vəziyyətdə olan; örtülü, qapalı, yumuq. – *Vida deycəyəm Və-*
tən mülküñə; Gözləri yumulu, əlləri açıq. M.Araz.

YUMURLAMA “Yumurlamaq”dan *f.is.*

YUMURLAMAQ *bax* **yumrulamaq.**

YUMURLANMA “Yumurlanmaq”dan *f.is.*

YUMURLANMAQ *bax* **yumrulanmaq.** *Toğluların quyruğu yumrulanmış, yanları si-*
ğallanıb ət bağlamışdı. M.İbrahimov.

YUMURTA *is.* 1. *biol.* İnsan və heyvan orqanizmlərinin yeni orqanızm vücudunda götirə bilən qadın cinsi hüceyrəsi (toxumu).

2. Quşların, tisbağlarının və s. yumurtlayan heyvanların qabılıqla örtülü belə hüceyrəsi. *Toyuq yumurtası. – Ordək yumurtası. – Qon-*
şandan bir gün ol rəşid cavan; Bir yumurta
oğurladı pünhan. S.Ə.Şirvani. [Dursun:] *Kim manə yumurta versə, ona qurban olaram.* C.Cabbarlı. □ **Yumurta ağı** – quş yumurtasının sarı hissəsini dövrəleyən şəffaf hissəsi. **Yumurta sarısı** – quş yumurtasının qatı sarı maddədən ibarət olan orta hissəsi.

3. Toxum.

◊ **Yumurtadan yun qırxmaq** – hər bir şeydən qazanc götürməyə çalışmaq. *Kişi gə-*
rək yumurtadan yun qırxsın, qəpik-qəpik top-
lasın, düşəndə işini yeritmək üçün ovuc-ovuc
xərcləsin. S.Rəhimov. **Qızıl yumurta bay-**
ramı – *bax* **qızıl.**

YUMURTACIQ *is.* 1. Balaca yumurta.

2. *biol.* Spermatozoid hasil edən kişi tənə-sül vəzisi, habelə insanda və meməli heyvan-larda daxili sekresiya orqanlarından biri.

3. *bot.* Toxumcuq. *Yumurtalıq yuvalarında*
yumurtalığın necə yerləşməsinin də böyük
əhəmiyyəti vardır.

YUMURTALI *sif.* 1. Yumurtası olan. *Yu-*
murtalı toyuq qırtıldayır.

2. Tərkibində yumurta olan, yumurta qatılmış. *Yumurtalı xörək.* *Yumurtalı xəmir.*

– Yumurtalı çörək, ədvəli küftə; *Gətirib gəlmışlər birinci həftə*. H.K.Sanlı.

YUMURTALIQ 1. is. Qadın cinsiyyət vəzisi.

2. sif. Yumurta vermek üçün yetişdirilən *Yumurtalıq toyuqlar*.

3. bot. Çiçəkdə dişiciyin toxlanmadan sonra toxum əmələ gətirən aşağı hissə; toxumluq.

YUMURTASIZ sif. 1. Yumurtası olmayan, yumurta verməyən.

2. Tərkibində yumurta olmayan, yumurta vurulmamış. *Yumurtasız yeməklər*.

YUMURTASIZLIQ is. 1. Yumurta verməmə, yumurta çıxarmama, yumurtası olmama. *Yumurtasız toyuq*.

2. Tərkibində yumurta olmama, yumurta vurulmama.

YUMURTAŞƏKİLLİ bax **yumurtavari**.

YUMURTAVARI sif. Yumurtaya oxşar, yumurta şəklində olan, görünüşe yumurtaya oxşayan; yumurtaşəkilli.

YUMURTLAMA “Yumurtlamaq” dan f.is.

YUMURTLAMAQ f. 1. Yumurta vermek, yumurta çıxarmaq. *Toyuqlar yumurtlayır*. – *Yumurtlamadığı bəs deyil, fəli da içir*. (Ata sözü).

2. məc. Gözlənilmədən və bəlli olmadan ortaya çıxarmaq (çixmaq), meydana getirmək (gölmək). *Bu, haradan yumurtla?*

YUMURLATMAQ icb. Yumurtlamağa məcbur etmək, yumurtlaması üçün şərait yaratmaq. *Toyuğu falsız yumurtlatmaq* çatindir.

YUN is. 1. Bəzi məməli heyvanların dərisinin üstünü örən tüklər. *Yun qurxımı*. *Qoyunların yununu vaxtında qurxmaq*.

2. Heyvandan (adətən qoyundan, dəvədən və s.) qırxılan belə tüklər. *Qoyun yunu*. *Dəvə yunu*. *Keçinin yununu qırxmaq*. *Yun darağı*. – [Sah:] *Sən bazardan mənə yun al və keçəçi aləti al*. Ü.Hacıbeyov. // Belə tükdən toxunmuş. *Yun parça*. *Yun alcək*. *Yun ip*. *Yun köynək*. – *Telli özünə toxuduğu yun corabı aldı*. S.Hüseyn. *Pərşən gəlib yaxınlaşırı, onun əynində xozlı qara palto, başında sarı yun şal, ayağında işildayan uzunboğaz botı vardi*. M.Ibrahimov.

◊ **Yun kimi** məc. – ağarmış və ya bozarmış saç-saqqlal haqqında. *Ömür ötüb, baş ağarıb un kimi*; *Diş töküllüb, saqqal olub yun kimi*. M.Ə.Sabir.

YUNAN is. Yunanistanın əsas əhalisini təskil edən xalq və bu xalqa mənsub adam. *Yunan dili*. *Qədim yunan mədəniyyəti*. – *Qədim vaxtlarda komediyanı yunanlar gülliş üçün çıxarrırdılar.. N.Nərimanov*.

YUNANCA zərf və sif. Yunan dilində. *Yunanca danışmaq*. *Yunancadan tərcümə*. *Yunanca-rusca lügət*.

YUNANI köhn. bax **yunan**.

YUNANLI is. və sif. köhn. Yunan, yunanıstanlı. *Yunanlıların qədim mədəniyyəti*. *Yunanlı qadınlar*. – *Görünür ki, yunanlı sayımiş səni ejdaha; Bir dəfə baxıb getmiş, gəlməmişdir bir daha*. Ə.Cavad.

YUNCU is. Yun mütəxəssisi, yaxud yun tədarükü, yun işləri ilə məşğul olan adam.

YUNÇULUQ is. Kənd təsərrüfatının, yunverən qoynu cinsləri yetişdirib artırmaqla məşğul olan sahəsi. *Yunçuluq təsərrüfatı*.

YUNDARAĞI is. Yun temizləmək üçün dəmir dişlərdən ibarət alet.

YUNDARAYAN 1. is. Daraqla yun təmizləyen işçi və ya alet.

2. sif. Yun təmizləyən (darayan). *Yundarayan alətlər*.

YUNDIDƏN sif. Yunu didib təmizləyən. *Yundidən maşın*.

YUNƏYİRƏN sif. Yunu əyirib ip istehsal edən. *Yunəyirən fabrik*.

YÚNKER [alm. Junker] 1. tar. Keçmişdə Prussiyada: iri torpaq sahibi; zadəgan, mülkədar.

2. Çar Rusiyasında: zabit hazırlayan hərbi məktəb müdavimi. *Səhər səhərdir, axşam axşam – dünyanın hər yerində; yunkerlərin kölgəsi; cani kimi dolaşmasa; Madrid küçələrində*. R.Rza.

YUNKERLİK is. 1. tar. Yunkerlər. *Prussiya yunkerliyi*.

2. Yunker rütbəsi, adı.

YUNQA is. [rus.] Matros olmağa hazırlanan uşaq.

YUNLAMA “Yunlamaq” dan f.is.

YUNLAMAQ f. İçərisinə yun qoymaq, yunla doldurmaq.

YUNLANMA “Yunlanmaq” dan f.is.

YUNLANMAQ qayid. Yunla örtülmək, üstünü yun basmaq.

YUNLU sif. 1. Üstündə yunu olan, qalın yunla örtülmüş, yun basmış. *Yunlu qoyun*.

2. İçerisində yun olan, isti olmaq üçün içərisinə yun qoyulmuş. *Yunlu palto*. *Yunlu gödəkə*. — *Yunlu və qalın kürklərin yan ciblərindən qovurğa çıxarıb yeyən əsgərlərin bəziləri qarın üstündə oturmışdı*. Ə.Vəliyev.

YUNLUQ *sif.* Çox yun verən, yun vermək üçün yetişdirilən. *Yunluq qoyun cinsləri*. *Merinos yunluq qoyundur*.

YUNLULUQ *is.* Heyvanın yunla örtülmə dərəcəsi, yunvermə qabiliyyəti.

YUNSUZ *sif.* 1. Üstündə yun olmayan və ya çox az olan, yun verməyen. *Yunsuz qoyun*.

2. İsti olmayan, isti olmaq üçün içərisinə yun qoyulmamış. *Yunsuz palto*.

YUNVERƏN *b a x yunluq*. *Yunverən qoyun cinsi*.

YUNUYUYAN *sif.* Yunu yumaga məxsus. *Yunuyyan maşın*.

YUPİTER [*lat. Jupiter*] 1. Güneş sistemininən böyük planeti.

2. Kinotexnikada işlənən çox qüvvətli işıq verən elektrik cihazı; projektor.

YUPYUMRU *sif.* Tamamilə yumru; gipgirdə. *Yupymru top kimi*. — *Düz yeri bir yup-yumru şey qanır; Həm də deyir: sutkada bir fırlanır*. M.Ə.Sabir.

YURA [*coğrafi addan*] **Yura dövrü, Yura sistemi** *geol.* — Yerin tarixində mezozoy erasının sıra ile ikinci dövrü.

YURD *is.* 1. İnsanın doğulub böyüdüyü yer, məmələkət, ölkə; vətən. *Ey kiçik dəmirçi, tuyduğun haqqıdır; Çalış, yurdun üçün özünü göstər*. Ə.Cavad. *Hayatimdə safahı bir bağ salaçağım mən; Yurdumda bir misilsiz bağban olacağam mən*. M.Müşfiq. *Hər məktubun öz dili var; Tərəvəti, istisi var; Çox məktubun sözlərində; Doğma yurdun tüstüsü var*. R.Rza. *Onlar yeni bir ilham və inam ilə xaraba qalmış yurdalarını abad etməyə başladılar*. Ə.Məmmədxanlı.

2. Yaşayış yeri, ev, ev-eşik, məskən. *Yurdundan olmaq* (*ev-eşiyindən, yaşadığın yerindən məhrum olmaq, avara düşmək*). □ **Yurd salmaq** — oturmaq, sakın olmaq. *Deyirdilər ki, qədimdə [bu kəndə] das qoyub yurd salan adamin gözəl bir qızı varmış*. İ.Hüseynov. // *Yaşayış məntəqəsi; kənd, el, oba. Biz düzən yurdun adı Qızılboğaz idi*. İ.Əfəndiyev.

3. Körpa evi, uşaq bağçası mənasında. *Səyyahlar fabrikı gəzdilər. Burada körpə çocuq-*

lar üçün yurdalar, dispanserlər, sənət məktəbləri .. gördülər. Cəmənzəminli.

4. *məc.* Bir şeyin çox olduğu yer. *Qəhrəmanlar yurdu*.

◊ **Yurdda qalan** *məc.* — hamidən geri qalan. [Badam xala:] *Yurdda qalan elə səninlə mən imişəm. Kursda arvad nə qədər...* Mir Cəlal.

YURDDAŞ *is.* Bir yurda mənsub olan adamlardan hər biri; həmvətən, həmyurd, vətəndəş. *Yurddaslara müraciət*. — *Gecələr yatmadan əvvəl sor özündən ki: "Bu gün; Mən nə etdim məni yurddəş edən öz yurdum üçün?"* B.Vahabzadə.

YURDDASLIQ *is.* Bir yurda mənsub olma; həmvətənlilik, vətəndəşliq.

YURDLAMA “*Yurdlamaq*” *dan f.i.s.*

YURDLAMAQ *f.* Özünə yurd düzəltmək, yuva qurmaq. *Nə gördüm? Samanda o yurdlamışdır; Bir findiq boydaca yumurtlamışdır*. S.Vurğun.

YURDLU *sif.* Yurdu olan.

YURDSUZ *sif.* Yurdu, evi, məskəni olmayan, evsiz-eşiksiz, ev-eşiyindən, yurdundan məhrum olmuş. *Hələ də gəlib-gedənə əl açan yetim uşaqlar və yurdsuz arvadların əlindən tərəpnəmkən mümkün deyildi*. M.İbrahimov. // *Vətənsiz, Vətən! Qoynunda baslanmış əmələrlər, arzular, şəksiz; Vətənsiz, yurdsuz insanlar yaşar aləmdən məsləksiz*. S.Vurğun. *Xatmurani səltənəti çöküb yerə; Bir əbədi yurtclar, bir də dedi; Mütilardır tarix boyu yurdsuz galan*. M.Araz. // *Sahibsiz, baxımsız, kimsəsiz; avara, [Firidun] bazar və küçələri doldurmuş yurdsuz uşaqlara, səfil-sərgərdən bir halda hər gələnə əl açan qadın və qızlara baxırdı..* M.İbrahimov.

YURDSUZ-YUVASIZ *sif.* 1. Yurdu-yuvası olmayan, ev-eşiyi olmayan; sərsəri, sərgərdən. *Yurdsuz-yuvasız adam*.

2. Sahibsiz, baxımsız, kimsəsiz. [Məsmə:] *Şəhərdə nə çoxdu yurdsuz-yuvasız uşaq, üzünə baxan kimdi? Adını tutan, yaxına qoyan kimdi?* Mir Cəlal.

YURDSUZLUQ *is.* 1. Yurdu, evi olmama. 2. Sahibsizlik, baxımsızlıq, kimsəsizlik.

YURD-YUVA *is.* Ev-eşik, ev, məskən. [Murad] *Sarının qəlbini qırmaq, onu yurduyuvası dağılmış bir zavallı sıfətində, boynu-bükülü görmək istəyirdi*. S.Hüseyin. □ **Yurd-**

yuva salmaq – yaşamaq üçün şərait yaratmaq, ev-eşik düzəltmək (özü üçün).

YURD-YUVASIZ sif. Yurd-yuvası olmayan, yaşamaq üçün müəyyən yeri olmayan; avara, sərgordan. *Qacağam mən yurdsuz yuvasız; Dura bilməm heç davasız...* H.K.Sanlınil.

YURİDİK sif. Hüquqa aid olan, hüquqi, hüquq nöqtəyi-nəzərindən.

YURİST [əslī lat. jurist] bax **hüquqşü-nas.** *Çingiz təkidlə: -İki ilə qurtararsan. Nə var ki, yurist deyilsənm? Cəmənzəminli.*

YURİSTLİK is. Yuristin (hüquqşunasın) işi, peşəsi, ixtisası. *Yuristik etmək (hüquqşunasıqla məşğul olmaq).*

YURTAV zərf məh. At yerisinin bir növü. *Gənclərdən biri soruşdu: -Salam əmi! Qu-lan nə cür yeriyəcək? Yorğ'a, yurtav, yoxsa qədəməyeri. Ə.Vəliyev.*

YUSİF is. Dini əfsanələrə görə, gözəlliyi ilə məşhur bir şəxs (Yaqub peyğəmbərin övladlarından biri) olub, klassik ədəbiyyatda gözəl (kişi) mənasında işlənmişdir (bəzən "Yusifi-Kənan" tərkibi şəklində işlənmişdir). *Elim, günüm, obam, misli-Züleyxam; Yusifi-Kənanım nəçün gəlmədi?* M.P.Vaqif.

YUVA is. 1. Quşların yumurṭayıb bala çıxarmaq və onları saxlayıb böyütmək üçün çör-cöpən və s.-dən düzəltidikleri yer. *Qaranquş yuvası. Sərçə yuvası. -Quşlar yuvalarında oturub, dimidklərini təmizləyirdilər.* N.Nərimanov. // Ari şəmi. *Yuvalan aralambək qalan arılar böyük səslə həyətdə cöylan vurub pətəyi axtarırdılar.* Mir Cəlal. // Heyvanların düzəltidikləri yer, məskən. *Siçan yuvası. İlən yuvası. Ayi yuvası.*

2. məc. Ev, məskən, ev-ocaq mənasında. *Yuvası dağılmaq. İstiyuvasından məhrum olmaq.* – Zəhra yuvası dağılmış bu yavrucuqların, analarını itirmiş bu üç qızın halını, ürək parçalanıyan səmimi göz yaşlarını görərək ixtiyarsız gözləri yaşardı. S.Hüseyn. □ **Yuva salmaq** – 1) yurd salmaq, məskən salmaq, yaşamaq üçün şərait yaratmaq; özüne yer düzəltmək. *Üç dəfə qaçmışam qarlı Sibirdən; Bizim meşələrdə salmışam yuva.* S.Vurğun. [Əbdək:] *Dağlarda, daşlarda yuva salmış zavallı vətəndaşlarının dərdi məni bir an belə rahat buraxmir..* M.Hüseyn; 2) məc. Yer tutmaq, yaşamağa başlamaq. *Məni xilas etdin*

vaxtsız ölüməndən; O gündən qəlbimdə yuva saldın sən. S.Vurğun.

3. xüs. Maşın, alet, qapı, pencə, kılıd kimi şeylərin hissələrinin girib işləməsinə və ya birləşməsinə məxsus oyuq, çuxur, dəlmə. *Rəzə yuvası.* // Bir şeyin içində yerləşmiş olduğu oyuq. *Dil yuvası.*

4. məc. Bir şeyin törədiyi, intişar etdiyi yer; mənbə. [Qətibə:] *Paytaxtımız isə hazırda fitnələr, iftira və böhtənlər yuvasıdır.* M.S.Or-dubadi. // məc. Yurd, vətən mənasında. *Sən, ey ığid mədən torpağından qüvvət alıb gülən diyar; ığid ərlər meydənisan, qəhrəmanlar yuvasısan.* S.Vurğun. // Xana-xana bölünmüş şəkilde olan şey. *Toxum şahmat üsulu ilə, yuvalarla iki və ya bir cərgədə akılır.*

5. məc. Bir şeyin çox olduğu yer. *Oğru yuvası. Canılər yuvası.*

YUVACIQ "Yuva"dan oxş. və kiç. Hey gedirəm durmadan; *Bir yuvacıq qurmadan.* S.Vurğun.

YUVAQ is. anat. 1. Ciyər toxumasının əmələ götirdiyi xırda qabarcıqlar.

2. Cənədə diş köklərinin yerləşdiyi oyuqlar.

YUVAQLIQ is. anat. Cənədə diş yuvaqlarının yerləşdiyi yer.

YUVALAMA "Yuvalamaq"dan f.is.

YUVALAMAQ f. Yuva tikmək, yuva salmaq, yuva düzəltmək. *Sərçə divar dölliklərin-də yuvalar.*

YUVALANMA "Yuvalanmaq"dan f.is.

YUVALANMAQ qayid. Özünə yuva düzəltmək. *Başına dönməkdən əlmi götürəram; Can mürkü zülfündə yuvalanıbdr.* M.P.Vaqif.

YUVALI sif. Yuvası olan. *Yuvalı quşlar.*

YUVARLAQ sif. 1. Girdə, dəyirmi, yumru. *Çayın vadisini uğultu bürümüşdü. Hırslı sular iri, qara, yuvarlaq daşları yumalaya-yumalaya gətirdikcə, bir-birinə toxunub saqqıldayırdı.* I.Şixli. // Daire şəklində olan. *Yuvarlaq stol. Yuvarlaq güzgüz.* – [Ayrim qızı] ..şışman qadın idi, kiçik qumral gözləri, ay kimi yuvarlaq üzü var idi. A.Şaiq.

2. riyaz. Kəsr deyil, tam ədədlə göstərilən. *Yuvarlaq ədəd.*

YUVARLAQLAMA "Yuvarlaqlamaq"dan f.is.

YUVARLAQLAMAQ f. Yuvarlaq hala getirmək, yuvarlaq şəklə salmaq, yuvarlaq etmək.

YUVARLAQLIQ

YUVARLAQLIQ *is.* Yuvarlaq şeyin hali; girdəlik, dəyirmilik.

YUVARLAMA “Yuvarlamaq”dan *f.is.*

YUVARLAMAQ *f.* 1. Yuvarlaq bir şeyi itəleyib hərəket etdirmək; gillətmək. *Topu yuvarlamaq. Daşları başısağrı yuvarlamaq. Çarxi yuvarlayaraq götürdi.*

2. Yuvarlaq hala salmaq, girdə və ya uzunsov, lülə şəklini vermək. *Qəzeti yuvarlamaq. – Həbləri yuvarlamaq və onlara hamar səth vermək üçün [el diyircəyindən] istifadə edilir.* R.Əliyev.

3. *məc.* Sövq etmək, sürüklemək, aparmaq, aparıb çıxarmaq. *Uçuruma yuvarlamaq. Batıqlığa yuvarlamaq. – Dədə-babadan qalma bu vordış sizı olduqca qorxulu bir yola yuvarlaya bilər.* Ə.Vəliyev.

YUVARLANMA “Yuvarlanmaq”dan *f.is.*

YUVARLANMAQ *qayid.* 1. Yuvarlanmaqla düşmək, diyrənə-diyirlənə getmək, gedib düşmək. *Gözəlin əlindən düşən findiq stolun üstündən yerə yuvarlandı.* Ə.Vəliyev.

2. *məc.* Sürüklenmək. [Zeynal] *get-gedə məsişət pozğunluğunun çirkəbi içində yuvarlanndı.* S.Hüseyin.

3. Yuvarlaq hala gəlmək, yuvarlaq şəklə düşmək.

YUVARLATMA “Yuvarlatmaq”dan *f.is.*

YUVARLATMAQ *icb.* 1. Yuvarlanmağa məcbur etmək. *Sanki bir sel* [Səriyyə və uşaqlarını] *çalxalaya-çalxalaya gətirib hündür bir bənddən başısağrı, dəyirmən daşının altına yuvarlatdı.* M.Ibrahimov.

2. Yuvarlaq hala salmaq.

YUVASIZ *sif.* 1. Yuvası olmayan. *Yuvasız quş.*

2. *məc.* Yurdsuz, menzilsiz, evsiz-eşiksiz; avara, sərgordan. □ **YUVASIZ QUŞ** – *məc.* yurdsuz, evsiz, siğınacaqsız adam haqqında. [Hindli qız:] *Yuvasız bir quşam, elindən ayrı; Dağından, daşından, selindən ayrı.* A.Şaiq.

YUVENİL *is.* [lat.] coğr. Dərinliklərdən ilk dəfə yer səthinə çıxan ərgin sular.

YUYUCU¹ *sif.* *xiş.* Təmizləmək üçün bir şeyi yuyan. *Yuyucu cihaz.*

YUYUCU² *is.* Meyit yuyan adam. [Əbülfəz kisinin] *üst paltarlarını qəbirqazanlara, alt paltarlarını yuyucusuna verdilər.* Ə.Vəliyev. *Ağlayır yuyucu, ağlayır kəfən; Ağlayır oraya*

YUYUNMAQ

hər gəlib-gedən; Hami vurulubdur sənə, ya Əli; Aləm qurban olsun sənə, ya Əli. Şəhriyar.

YUYUCULUQ *is.* Yuyucunun işi, peşəsi (ba x *yuyucu*²). *Yuyuculug etmək.*

YUYULMA “Yuyulmaq”dan *f.is.*

YUYULMAQ *məch.* 1. Su, sabun və s. ilə çirki, lokəsi təmizlənmək. *Paltalar yuyuldu. Pilləkənlər yuyuldu. Çirkli qablar yuyuldu. – Şərifə o gün yuyulan paltarlarla ütü çəkməklə məşğuldul.* S.Hüseyin.

2. Axar suyun tösüri ilə pozulmaq, dağlımaq, yuyulub aparılmaq.

YUYULMAMİŞ *f.sif.* Su və ya su və sabun ilə təmizlənməmiş; kirli, çirkli. *Yuyulmamış qab. Yuyulmamış paltar. Yuyulmamış meyvə.* – [Məşədi:] *Allah kəssin müsəlmanın evini-əsiyini, dırılıyını, səliqəsin!* Gözəl xörəkləri ortalığa bir sıfırdə çıxardırlar ki, adamın üzəyi ağızına gəlir... *Qaşıqlar sıniq, iki ildən yuyulmamış əl dəsmalı...* Ə.Haqqverdiyev.

◊ **Yuyulmamış qaşıq kimi özünü ortaya atmaq** – münasibətsiz, yersiz bir iş və ya söhbətə qarışmaq, ortalığa atılmaq. *Dildar yuyulmamış qaşıq kimi özünü ortaya atdı.* Ə.Vəliyev.

YUYULMUŞ “Yuyulmaq”dan *f.sif.* *Yuyulmuş paltar. Yuyulmuş qab. Yağışdan yuyulmuş asfalt. Dalgalardan yuyulmuş sahil.* – .. *Yağışdan yuyulmuş kərpiclərin sarı samani biz-biz çıxmışdı.* İ.Hüseyinov.

YUYUNACAQ *is.* Əlüzyuan (cihaz). [Kəbələ Rəcəb] *cəld gedib, yuyunacaqdə əllərini sabunla yuyub suya çəkir.* Ə.Haqqverdiyev.

YUYUNDURMA “Yuyundurmaq”dan *f.is.*

YUYUNDURMAQ *f.* Su, sabun və s. ilə əl-üzünü, bədənini yumaq; cimizdirmək. *Uşaqları vannada yuyundurmaq.*

YUYUNMA “Yuyunmaq”dan *f.is.*

YUYUNMAQ *qayid.* 1. Öz əl-üzünü, bədənini yumaq; cimmək. *Hamamda yuyunmaq. Çayda yuyunmaq.* – *Kərim xan gəlib yuyunar, cörək yeyər, çay içər və köhnə ciriq kilimin üstündəki mütəkkəyə söykənarək xəyalə dalardı.* M.Ibrahimov. *Qızlar quyunun başında yuyunurdular.* Ə.Vəliyev.

2. *məc.* İslanmaq, üzərinə şəh düşmək; nəmənəmək. *Al örpək örtdü bağçalar;* *Yuyunuşəhlə gül-ciçək.* Ə.Cəmil.

YUYUNTU is. İçində paltar və s. yuyulmuş su; çirk su.

YÜK is. 1. Daşınmaq, aparılmaq üçün hər cür şey, daşınmali olan mal və s. *Yüki bosaltmaq*. Heyvanın dalına yük çatmaq. – Ağ dəvə diüzə qaldı; *Yükü Təbrizdə qaldı*; *Oğlanı dərd apardı*; *Dərməni qızda qaldı*. (Bayati). □ **Yük heyvani** – yük daşıyan heyvan. // İçində şey olan torba, kisə, yeşik və s. *Yükləri bir yerə yiğmaq*. // Eyni mənada sayrlarla. [Heydər bəy:] *Heç kas qorxudan gedib gətirə bilmir*. Məgər handa bir rəşid və qoçaq adam cürət edib bir yük, iki yük çıxarda bilər. M.F.Axundzadə. *O ki qaldı danışığımız, cümlətəni bir yük buğda olmuşdur*. S.Rəhimov. // Ağır şey; ağırlıq. Bu bir yükdür ki. **Yük maşını** – ağır şeylər (yük) daşımaq üçün böyük avtomobil. *Bahadir çayçı dükanının qabağında bir-iki yük maşınına yaxınlaşdı*. S.Rəhman. **Yük vurmaq** – yük yükləmək. *Paroxoda yük vurmaq*.

2. Seliq ilə üst-üstə yiğilmış yorğan-döşək, xalça-palaz. *Bu zaman bir qış alaçığın ağzından ildirim kimi sığışub yükün altına soxuldú*. A.Şaiq. *Bütün avadanlıq evin yuxarı tərəfinə yiğilib, iştinə köhnə palaz çəkilmiş yoxsul bir yükdən ibarət idi*. İ.Əfəndiyev. // Yük yiğilan, camaxatan. *Yorğan-döşək yükdədir*. *Yük-dən bir yorğan götürdü*. – *Kilim, gəbə yükdədi*; *Gözlərim gədikdədi*; *Dönüb geri baxsana*; *Sevdiyin yar dikdədi*. (Bayati). □ **Yük sandığı** – üzərinə yük yiğmaq üçün iri sandıq. *İki dəst yorğan-döşək, nazbolis, iki yük sandığı*, bir neçə mücrü, *taxçalarla qoyulası mücrülərin altına gümüşdən məmul zirəndazlar tədarük görüləcəkdir*. R.Əfəndiyev. **Yük yeri** – yük yiğmaq üçün divarda açılan yer, şkaf.

3. məc. Ağır vəzifə, məsuliyyətli iş; məsuliyyət. *Mən bu yükü öhdəmə götürə bilmərəm*. Bu yükün altından çıxməq çətin olacaqdır. – *Rüstəm kişi, doğrudan da, yükünün ağır olduğunu hiss etdi*. M.İbrahimov. // məc. Yorucu, əziyyətli, sixici iş; qayıt, sixinti, ağırlıq. *Bu da bizə bir yük oldu*. Bu yükün altından məni qurtar. – *Gülsümün yükü və dərd-qəməni gündən-günə artmaqda idi*. Ə.Haqverdiyev.

4. fiz. Hər hansı bir cisimdə olan elektrikin miqdarı. *Müsbat yük*.

◊ **Yük etmək (eləmək)** – lazımlı olmayan, artıq bir şeyi özü ilə götürmək. [Bahar Güll-

pəridən soruşdu:] *Xanım, üç aydan ötrü bir belə şeyi yük eləyib aparmağın nə mənasi var?* S.S.Axundov. **Yükünü tutmaq** – 1) hər cür lazımı şeylərlə (adətən qiymətli şeylərlə) özünü təmin etmək; mal-dövlət yığmaq. [Hacı Fərəc:] *Yusif səkkiz yaşındadır, gəlib yetişəndək mən yükümü tutaram*. N.Vəzirov; 2) dan. çox yemək, doymaq.

YÜKLƏN is. Ünvanına qatar, gəmi, təyyarə və s. vasitəsilə yük göndərilən təşkilat, adam və s.

YÜKLƏTİ is. Üstünə yük yığmaq üçün qurğu (bəx **yük** 2-ci mənada).

YÜKBOŞALTMA is. Yükü boşaltma işi.

YÜKDAŞIYAN sif. Yük daşımağa məxsus. *Yükdaşyan maşın*. *Yükdaşyan gəmi*. // Yük daşımaqla məşğul olan. *Yükdaşyan fəhlə*. // *İs. mənasında*. Vağzalda sərnişinlərin şeylərini daşımaqla məşğul olan işçi. *Yükdaşyan çamadunu yerə qoyanda Əziz əlini cibinə atı*. S.Rəhimov.

YÜKDAŞIMA is. Yük daşıma işi.

YÜKGÖNDƏRƏN is. Birinin ünvanına qatar, gəmi, təyyarə və s. vasitəsilə yük göndərən təşkilat, adam və s.

YÜKGÖTÜRMƏ is. tex. Mexanizmlərin ağır şey qaldırma gücü.

YÜKQALDIRAN sif. Ağır şeyləri, yükleri qaldırın. *Yükqaldıran maşın*. – *Hündür və qüvvəti yüksəkdirən kran uzun xortumunu dik tutaraq vüqarla durmuşdur*. Ə.Sadiq. // *İs. mənasında*. Ağır şeyləri qaldırmaq üçün işlədilən müxtəlif mexanizmlərin adı.

YÜKLƏDİLME “Yüklədilmək”dən f.is.

YÜKLƏDİLMEK məch. Başqasına yüklemə işi gördürmək.

YÜKLƏMƏ “Yükləmək”dən f.is.

YÜKLƏMƏK f. 1. Yük vurmaq, yük qoymaq, yükle doldurmaq. *Vagonu (gəmini, maşını) yüklemək*. – *Körpünün sol tərəfində dayanmış gəmiyi taxta-şalban yüksələrdilər*. M.Hüseyin. // *Dalına yük vurmaq*, yük çatmaq. *Atı yüklemək*. *Dəvəni yüklemək*. – [Molla] sahər tezdən durub xişarı dərir, eşşəyə yükleyib sahərə tərəf yola düşür. “M.N.İətfif.” Mağıl keçən vaxtlar dəvə karvanları düzüldürdü yola, ticarət malını yüksələrdik dəvələrə. C.Məmmədquluzadə. // *Aparmaq (daşımaq)* üçün vermək. [Firidun bəy:] *Əlacım kəsildi, get-*

dim, [Anna Petrovna] oradan bir neçə əski-üsgündən alıb məni yüklədi. Ə.Haqverdiyev.

2. *məc.* Üzərinə çox iş qoymaq, çox iş tapşırmaq, vəzifəsini, işini ağırlaşdırmaq. *Yazıçı o qədər yükleyiblər ki, heç vaxtı qalmır.*

3. *xüs.* Elektrik enerjisi vermek (bir cismə, cihaza və s.-yə). *Batareyanı yüklemək. Akkumulyatoru yüklemək.*

YÜKLƏNMƏ “Yüklənmək” dən f.is. *Məşinlərin yüklenməsi.*

YÜKLƏNMƏK məch. 1. Yük vurulmaq, yük qoyulmaq, yükə doldurulmaq. *Vaqonlar (məşinlər) yüklenmişdir.* // *Dalna yük çatılmaq (qoyulmaq). Heyvanlar yüklenmişdir.*

2. *qayid.* Öz dalma yük qoymaq, yük çatmaq.

3. *xüs.* Elektrik enerjisi almaq. *Kondensator elektrik yığığını ilə yüklenmişdir.*

YÜKLƏNMİŞ f.sif. Yük qoyulmuş, yük vurulmuş, yük doldurulmuş. *Yüklənmiş maşın. Taxıl ilə yüklenmiş vagonlar.* // *Arxasına yük çatılmış, yük qoyulmuş. Yüklənmiş at.*

YÜKLƏTMƏ “Yüklətmək” dən f.is.

YÜKLƏTMƏK icb. Yükləmə işi gördürmək, yük vurdurmaq. *Arabaları yükətəmək.*

YÜKLƏYİCİ sif. Yükvuran, yükaldıran, yükleyen. *Yükləyici maşın.*

YÜKLÜ sif. 1. Yük vurulmuş, yüklenmiş, yükü olan. *Yüklü vagon. Büyüklü maşın. Büyüklü araba.* – *Kişi əlində çəmaq; Sürür büyülü öküzü.* A.Səhhət.

2. Bir şəyə yüklenmiş, üzərində, əllərində və ya dalında bir şey olan. *Biləklər çırmaklı, döşələr önlükli; Hamısı torbalı, hamısı büyülü. S.Vurğun.*

YÜKLÜK is. Yük yığılan yer, yük yeri. *Otaqların müxəlləfati yüklükdə bir dəst yorğan-döşək, .. çaxmaqlı tüsəng, köhnə xəncərdən ibarətdir.* A.Şaiq.

YÜKSƏK sif. 1. Uca, hündür. *Yüksək bina. Yüksək dağ. Yüksək ağaç. Yüksək təpə.* – *Yolun üst tarafında, yüksək qayaların döşündə şam ağacları görünürdü.* S.Şamilov. // *Yüksəklərdə olan. Yüksək yer. Yüksək yaylaqlar. Yüksəkdə uçaş təyyara.*

2. Adı səviyyədən yuxarı. *Suyun səviyyəsi hələ də yüksəkdir.*

3. Say, qüvvə, şiddət və s. cəhətdən böyük, çox güclü, çox artıq. *Yüksək əmək məhsul-*

darlığı. Yüksək məhsul. Yüksək sürət. Yüksək qiymət. Yüksək hərarət. Yüksək təzyiq. Yüksək gərginlik. – [Müəllim] *intiqam hissinin yüksək və müqəddəsliliyindən hərarətlə bəhs edirdi.* Ə.Sadiq.

4. Keyfiyyətcə yaxşı, əla. *Yüksək sənət nümunələri. Yüksək mədəniyyət. Yüksək ixtisas. Yüksək keyfiyyətli mal.*

5. Çox böyük əhəmiyyəti olan; ali, şərəfli, fəxri. *Yüksək mükaşafat. Ədəbiyyatın yüksək vəzifəsi.*

6. Dərin, qeyri-adi məzmunlu, böyük, ulu, ali. *Yüksək ideya. Yüksək ideal. Yüksək hissələr. Yüksək arzular. Yüksək mövzuda söhbət.*

7. Təmtəraqlı, təntənəli. *Yüksək üslub. Yüksək ifadələr.*

8. Çox nazik və uca. *Yüksək səs. Yüksək not.*

◊ **Yüksək fikirdə olmaq** – çox yaxşı fikirdə olmaq, yüksək qiymətləndirmək. *İşimiz haqqında yüksək fikirdədirler.* **Yüksəkdə durmaq** – üstün olmaq, daha irəlide olmaq. *Mən bu gün bir daha qadının incəsənət işlərində kişilərdən daha yüksəkdə dardığunu gözümlərə gördüm.* M.S.Ordubadi. **Yüksəkdə baxmaq** – xor baxmaq, saymamaq, etina etməmək, bəyənməmək. *Yüksəyə qalxmaq* – ölüb keçmək, üstün olmaq. [Füzuli] “*Leyli və Məcnun*” kimi dahiyana əsərində öz qoca rəqiblərini geri buraxmış və hamisində yüksəyə qalxmışdır. C.Cabbarlı.

YÜKSƏKCƏ sif. Bir qədər yüksək; yüksək. [Qızın] *yüksəkcə boyu, ağ bənizi, uzaqlarda bir şey arayan dalğın gözləri diqqətimi cəlb etmişdi.* S.Hüseyn. // *Çox yüksək. Yüksəkcə bir ağaç.* Yüksəkcə divar.

YÜKSƏKGƏRGİNLİK sif. elektr. Gərginlik dərəcəsi yüksək olan. *Yüksəkgərginliyi cərəyan.*

YÜKSƏKİXTİSASLI sif. Yüksək ixtisas sahibi olan. *Yüksəkixtisasi kadrlar.*

YÜKSƏKLİK is. 1. Hündürlük, ucalıq; yüksək şeyin hali. *Dağın yüksəklüyü. Divarın yüksəklüyü.* Evin yüksəklüyü iyrimi metrdir. *Bu yüksəklilikdə ağaç görməmişəm.*

2. Yer səthindən yüksəkdə olan sahə, yer, dağlıq, təpəlik. *Yüksəklilikdə bitən ağaclar.* Yüksəklilikdə yol salmaq. – “*Güdəqala*” deyişən yüksəklilik üzərindəki ovdanların yanında idik. S.Hüseyn.

3. Yer səthindən çox-çox yuxarı olan fəza; göy, asiman (çox zaman cəm şəklində). Buludlar yüksəkliliklərdə üzür. Təyyarə yüksəkliliklərdə sözür. Yüksəkliliklərdə uledzərlər sayılır.

4. Bir şeyin böyüklüyü, ölçüsü, səviyyəsi, dərəcəsi. Təzyiqin yüksəkliyi. Horarətin yüksəkliyi. Biliyin yüksəkliyi. Əmək məhsuldarlığının yüksəkliyi. Texnikanın yüksəkliyi.

YÜKSƏKLİKÖLÇƏN is. xüs. Yüksəkliyi (yer setti nöqtələrinin, ucuçu aparatların uçuşunun və s.-nin ucalığını) ölçən müxtəlif cihaz və alətlərin ümumi adı.

YÜKSƏKMƏAŞLI sif. Yüksek tariflər üzrə maaş (zəhmət haqqı) alan. *Yüksəkməaşlı vəzifə*.

YÜKSƏKMƏHSULLU sif. Yüksək məhsul verən, bollu məhsul verən. *Yüksəkməhsullu heyvandarlıq. Yüksəkməhsullu mal-qara cinsləri. Yüksəkməhsullu bitkilər.*

YÜKSƏKMOLEKULLU: yüksəkmolekullu birləşmələr fiz. – molekülləri zəncirlər şəklinde qurulmuş maddələr.

YÜKSƏKVƏZİFƏLİ sif. Yüksek vəzifə sahibi olan, yüksək ictimai və ya xidməti mövqə tutan. *Yüksəkvəzifəli şəxslər.*

YÜKSƏKVOLTLU sif. elektr. Yüksək elektrik cərəyanına aid olan. *Yüksəkvoltlu cihazlar. Yüksəkvoltlu elektrik xətti.*

YÜKSƏLDİLMƏ "Yüksəldilmək" dən f.is. Suyun səviyyəsinin yüksəldilməsi. Əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsi.

YÜKSƏLDİLMƏK məch. 1. Qaldırmaq, ucaldılmaq, daha yüksək, uca edilmək, hündürlüyü artırılmaq.

2. Artırılmaq, gücləndirilmək. // məc. Daha yüksək pilləyə qaldırılmaq, yaxşılaşdırılmaq, təkmilləşdirilmək.

YÜKSƏLİŞ is. 1. İnkışaf prosesində irəliyə, yaxşılaşmağa, mükəmməlləşməyə doğru hərəkət; yüksəlmə, irəliləmə, tərəqqi, inkışaf. *Dünyada hər könül yüksəlisi arar; Vərlığın nə ilki, nə axırı var.* S.Vurğun. *Biz yüksəlmiş dəğini fəth edərkən aşırıq; Cavanlaşır ölkəmiz, biz də cavanlaşırıq.* S.Rüstəm.

2. Artma, çıxalma, güclənmə, qüvvətlənmə.

YÜKSƏLMƏ "Yüksəlmək" dən f.is.

YÜKSƏLMƏK f. 1. Yüksəye, yüksəkləre, yuxarı qalxmaq; ucalmaq. *Bina xeyli yüksəl-*

mişdir. – Ay xeyli yüksəlmış, ətrafi yarımkölgəli bir surətdə aydınlatmışdı. S.Hüseyn. *Günəş bu yerlərdə qalxıb atna; Yüksəlir göylərin yeddi qatına.* S.Vurğun. *Günəş tifüqden xeyli yüksəlmışdı.* İ.Əfəndiyev. // Üfüqdə görünmək, çıxməq, tülü etmək, zahir olmaq. *Boz dağın arxasında doğan günəş saf mavi göyə yüksələrək günorta yerinə qalxmışdı.* Ə.Sadiq.

2. Artmaq, qalxmaq, çıxalmaq, səviyyəcə yuxarı qalxmaq. *Çayın suyu xeyli yüksəlmışdır.* Havanın temperaturu birdən-bira yüksəldi. // Artmaq, şiddətlənmək, güclənmək. *Xəstənin qızdırması yüksəldi.* Məşğalələrə maraq xeyli yüksəlmışdır. *Küləyin siddəti getdikcə yüksəlir.* Gəlir faizi gündən-günə yüksəlir. Yaxşı kitablara olan tələbat çox yüksəlmışdır. // Yaxşılaşmaq. *Şagirdlərin dərs müvəffəqiyyəti getdikcə yüksəlir.* Məhsulun keyfiyyəti yüksəlmışdır. *Gənc rəssamların yaradıcılıq səviyyəsi yüksəlmışdır.* Əhvali-ruhiyəsi yüksəldi.

3. Hörməti, nüfuzu, mövqeyi, qiyməti, dəyəri artmaq; tanınmaq, şöhrətlənmək. *Kollektivdə nüfuzu yüksəlmək.* Bu hadisədən sonra o bizim gözüümüzə çox-çox yüksəldi. – Dedi: – Az-az görürənməyin nədən sizə ağır gəlir? Dedi: – Çünkü bu dünyada gözəlliklə söz yüksəlir. S.Vurğun. // məc. Tərəqqi etmək, artmaq, inkişaf etmək. *Yüksəlmək haqqımızdır, iradəm vardır; Biliyim, şüurum hər şey yaradır.* A.Şaiq.

4. Daha yüksək, daha məsul vəzifəyə keçmək, daha yüksək mövqə tutmaq. *Vəzifəcə yüksəlmək.*

5. Eşidilmək, gəlmək, qalxmaq (səs haqqında). *Ura sadaları göyə yüksəldi.* Evdən dəhşətli bir fəryad yüksəldi. – Mənim də evimdən işi gələrdi; *Qapımdan, bacamdan səs yüksələrdi.* S.Vurğun.

6. Uzaqdan və ya yaxından görünmək (uca şey haqqında). *Çayın sahilində uca qayalar yüksələr.* Qəsəbənin ortasında mədəniyyət sarayının binası yüksələr. – Kəndin aşağı tərəfində məktəb binası yüksələr. Ə.Vəliyev.

YÜKSƏLTMƏ "Yüksəltmək" dən f.is.

YÜKSƏLTMƏK f. 1. Qaldırmaq, ucaltmaq, daha uca etmək, hündürlüyünü artırmaq. *Divari bir qədər yüksəltmək lazımdır.* Suyun səviyyəsinin yüksəltmək.

2. Artırmaq, güçlendirmek. *İşin sürətini yüksəltmək. Əmək məhsuldarlığını yüksəltmək.*

Tələbi yüksəltmək. // məc. Daha yüksək pilleyə qaldırmak; yaxşılaşdırmaq, tekmilləşdirmək. *Xalqın rıfah halını daha da yüksəltmək. Mədəniyyəti yüksəltmək. Biliyini yüksəltmək.*

3. məc. Rolini, əhəmiyyətini, hörmətini daha da artırmaq. *Alicənab hərəkəti onu adamaların gözündə daha da yüksəldi.*

YÜKSÜZ sif. Yükü olmayan; boş. *Yüksüz maşın. Yüksüz qatar.* // zərf Heç bir yük götürmədən; boş. *Maşınlar yüksəliş qayıtları.*

YÜKVURMA is. Yüklemə işi.

YÜNGÜL sif. 1. Çekisi az olan (*ağır ziddi*). *Yüngül yük. Yüngül çamadan. Yüngül daş.* □ **Yüngül çəkmək** – çəkidə aldatmaq, əskik vermək. // Six olmayan, nazik. *Yüngül parça.* // İsti olmayan, qalın olmayan; qızdırımayan. *Yüngül paltar.* // Taxtadan tikilmiş. *Yüngül pavilyon. Yüngül bina.* // Həzmi asan olan, mədəya ağırlıq verməyen. *Yüngül yeməklər. Yüngül qəlyanaltı. Axşam yeməyi yüngül* (z.) *olmalıdır.*

2. Çotin olmayan, asan olan. *Yüngül matn. Yüngül məsələ.* // Aydin, sadə, səlis. *Yüngül üslub. Dili çox yüngüldür.* – [M.Ə.Sabir] *sadə və aydın bir dillə oynaq və yüngül misralarda böyük bir cəsarətlə köhnəliyi .. qamçılayırdı.* M.Arif. // Əyləndirici mahiyyətdə olan. *Yüngül musiqi. Yüngül komediya. Yüngül mahnı.* // Asanlıqla əldə edilən, qazanılan. *Yüngül qazanc. Yüngül qələbə.* // Yerinə yetirilməsi çotin olmayan, çox zəhmət tələb etməyən; asan. *Yüngül iş. Yüngül vəzifə.*

3. Ciddi olmayan; əhəmiyyətsiz, xətərsiz. *Yüngül yara. Yüngül xəstəlik.* // Əziyyətsiz, ağrısız. *Yüngül doğuş. Yüngül hayatı.* // Ağır olmayan; şiddətsiz. *Yüngül cəza. – Fəxrəddin isə Qızıl Arslandan yüngül bir məzəmmət alandan sonra Hüsaməddinini qaçıran qadını axtarmağa başladı.* M.S.Ordubadi.

4. Zəif, az (hisse edilən). *Yüngül külək. Yüngül qoxu. Yüngül təbəssüm.* Üzündə yüngül kədər izləri göründü. // Təsiri az olan, tünd olmayan; zəif, boş. *Yüngül şərab. Yüngül tütün.*

5. məc. Səthi, qeyri-ciddi. *İşə yüngül münasibət. Yüngül mühakimələr.* // Adam, hərəkət, xasiyyət haqqında. *Yüngül adam. Yüngül xasiyyət. Yüngül oxlaq.* – *Onu söyləməyə gəl-*

mişəm sizə; Yüngül (z.) görünməyim gözlərinizə. S.Vurğun.

6. məc. Sağlam, çevik, qıvrıq. *Nəriman özünü rahat və yüngül (z.) hiss etdi.* Mir Celal. // Saf, temiz, tənəffüsü asanlaşdırıcı. *Yüngül dağ havası.* – *Yüngül payız havası müalicəyə gəlmış adamlara daha artıq ləzzət verirdi.* M.İbrahimov.

7. Ağır silahlanmamış; mütəhərrik. *Yüngül topçu dəstəsi. Yüngül batareya. Yüngül kreyser.*

◊ **Yüngül atletika** – atletikanın, qaçış, tulanma, nizə, disk və s. tullama növləri. **Yüngül ayaq** – bəx ayağı yüngül (“ayaq¹”da). [Mirzəli:] *Doğrudan, Hüməmətəli, sən elə yaxşısan, yüngül ayaqsan, gələsən, qaçıb bir xəbər gətirəsən.* C.Məmmədquluzadə. **Yüngül əl** – əli yüngüllük, şəfa, uğur, qazanc gətirən adam haqqında. **Yüngül kavaleriya** tar. – sovet idarəələrinin işini yoxlamaq üçün vaxtilə komsomol tərefindən təşkil edilən dəstələr, briqadalar və s. **Yüngül sənaye** –cox işlənən mallar hazırlayan sənaye.

YÜNGÜLCƏ 1. sif. Bir qədər yüngül; yüngülvari, yüngültəhər. *Yüngülcə bir daş.* // Cox yüngül.

2. zərf Bir balaca, azacıq, ciddi olmayıraq. *Yüngülcə soyuqlamaq. Yüngülcə sançalanmaq.* – *Bülənd qolundan yüngülcə yaralanmışdır.* Ə.Əbülləhesən.

YÜNGÜLCƏKİLİ sif. Çekisi yüngül olan, çəkisi az olan, ağır olmayan.

YÜNGÜLXASIYYƏT(Lİ) bəx yüngültəbiətli).

YÜNGÜLXASIYYƏTLİLİK bəx yüngültəbiətliilik.

YÜNGÜLLƏDİLMƏ “Yüngüllədilmək” – dən f.is.

YÜNGÜLLƏDİLMƏK məch. Yüngül hala salınmaq.

YÜNGÜLLƏŞDİRİCİ sif. 1. Yüngülləşdirən, ağrılığını azaldan. *Zəhməti yüngülləşdirici şərait.*

2. hüq. Yüngüllük verən, şiddətini, təsirini azaltmağa imkan verən. *Cəzəni yüngülləşdirici keyfiyyətlər.*

YÜNGÜLLƏŞDİRİLMƏ “Yüngülləşdirilmək” – dən f.is. Əmək şəraitinin yüngülləşdirilməsi.

YÜNGÜLLƏŞDİRİLMƏK *məch.* 1. Ağırlığı, çəkisi azaldılmaq, daha yüngül edilmək.

2. Əziziyəti, çətinliyi, ağırlığını azaldılmaq; asanlaşdırılmaq. // Zəiflədilmək, yumşaldılmaq, azaldılmaq.

YÜNGÜLLƏŞDİRİMƏ “Yüngülləşdirmək”-dən *f.is.*

YÜNGÜLLƏŞDİRİMƏK *f.* 1. Zəhmətini, əziyyətini, çətinliyini, ağırlığını azaltmaq; asanlaşdırmaq. *Əmək şəraiti yüngülləşdirmək. Yolu yüngülləşdirmək. İşini yüngülləşdirmək. Vəziyyətini yüngülləşdirmək.*

2. Zəifləşdirmək, yumşaltmaq, azaltmaq. *Dərdini yüngülləşdirmək. Ağrını yüngülləşdirən dərmanlar. – Prokuror da, vəkil də döñə-döñə inad edirdilər ki, doğrusunu aç söylə, [məhkəmə] sənin təqsirini yüngülləşdirir. Mir Cəlal.*

3. Təskin etmək, yumşaltmaq. *Ürəyini yüngülləşdirmək.*

4. Quruluşunu sadələşdirmək, bəsitləşdirmək. *Maşının quruluşunu yüngülləşdirmək.*

YÜNGÜLLƏŞMƏ “Yüngülləşmək”-dən *f.is.*

YÜNGÜLLƏŞMƏK *f.* 1. Çəkisi azalmaq, ağırlığını itirmək, yüngül olmaq. *Arabanın yüksək yüngülləşdi.*

2. Asanlaşmaq, zəhməti, əziyyəti bir qədər azalmaq, işi azalmaq. *İşı bir qədər yüngülləşmişdir. Əmək şəraiti yüngülləşmişdi. – Axırı Xudayar bəyin yazılı övrətə bir az rəhmi göldi. Vəliqulun özünə cütçü, Zibani qaravaş tutdu ki, Zeynəbin işi bir az yüngülləşsin. C.Məmmədquluzadə.*

3. Sakitləşmək, təskinlik tapmaq, beynini məşğul edən hissələrdən, fikirlərdən azad olmaq. *Dərdi yüngülləşmək. – [Sona xanum:] Səni görəndə könlüm açılır. Gözlərimə şəfəq gəlir, dərdimi açıb deyirəm, ürəyim bir az yüngülləşir. Ə.Haqqverdiyev.*

4. Özünü yüngül hiss etmək, mədəsi təmizlənmək. *Qusandan sonra yüngülləşdi.*

YÜNGÜLLƏTMƏK *f.* Ağırlığını azaltmaq, çəkisini azaltmaq, daha yüngül etmək. *Yükünüyüngüllətmək.*

YÜNGÜLLÜK *is.* 1. “Yüngül”-dən *mücər.* (ağırlıq ziddi). *Havanın yüngüllüyü. Paltarın yüngüllüyü. Xəsiyyətin yüngüllüyü. Vəzifənin yüngüllüyü.*

2. *məc.* Yüngül hərəkət, qeyri-ciddilik.

□ **Yüngüllük etmək** – qeyri-ciddi hərəkət etmək.

3. *məc.* Arxayınlıq, rahatlıq hissi; sevinc, fərəh. *Mədəd dərhal ürzəyində ani bir yüngüllük hiss etdi. S.Rəhimov. Mən bu sözləri dedikcə bir yüngüllük, rahatlıq duyurdum. Mir Cəlal. Kərim özündə bir yüngüllük hiss edərək çıxıb getdi. İ.Əfəndiyev.*

YÜNGÜLMƏZAC *bax yüngültəbiət. Yüngülməcəz adam.*

YÜNGÜLMƏZACLIQ *bax yüngültəbiətlilik.*

YÜNGÜLRAQ *sif.* Olduqca yüngül, çox yüngül.

YÜNGÜLTƏBİƏT(Lİ) *sif.* Qeyri-ciddi, xəsiyyətcə yüngül. *Yüngültəbiət adam.*

YÜNGÜLTƏBİƏTLİLİK *is.* Xəsiyyətcə, təbiətcə qeyri-ciddilik, qeyri-ciddi adamin hal və keyfiyyəti.

YÜNGÜLVARİ *sif.* 1. Bir qədər yüngül. *Əl çamadən boyda, yüngülvari bağlılı əlimə aldım. Mir Cəlal.*

2. Çətin olmayan, çox mürekkeb olmayan, çox zəhmət, bilik, bacarıq tələb etməyən; asantəhər. *Yüngülvari bir iş.*

YÜNGÜL-YARAQ *zərf dan.* 1. Lazımı dərəcədə silahlanmamış, hazırlanmamış.

2. Yüngül geyinmiş halda.

3. *məc.* Zəif, sıddətsiz, yüngül. *Dalğalar, ağ dalğalar; Yüngül-yaraq dalğalar. R.Rza.*

YÜPYÜNGÜL *sif.* Lap yüngül, olduqca yüngül, yox yüngül.

YÜRÜK *is.* Çapar, qasid.

YÜRÜMƏ “Yürümək”-dən *f.is.*

YÜRÜMƏK *bax yerimək.* Fəvvərələr attr, axır bulqlar; *Yürüdüyüm yollar parlaq sədəfli. A.Səhhət. Rotşild də başqa zavodların nümayəndləri ilə bərabər yürüməkdə idi. M.S.Ordubadi. Yürüytürkən parvozlar irəli; Daşınır zahmatimın meyvaları. S.Vurğun.*

YÜRÜŞ *is.* 1. İrəliyə doğru hərəkət; yərimə. *Ağır karvan yürüşü ilə dalgalanır insanlar; Həm də qızlar-oğlanlar. S.Vurğun.*

2. Hücum, axın, hərbi əməliyyat. *Qalan yürüşlə aldilar. – Qızıl Ordu Büyyük Kirəc yoldan qüdrətli və əzəmətli bir yürüşlə.. [şəhərə] daxil olurdu. M.İbrahimov. □ Yürüş etmək* – hücum etmək, axın halında irəli

yerimək. *Dəhşətli, qüdrətli, hesabsız ləşkər; Şimaldan düz şərqə yürüş edirlər.* A.Səhhət.

3. məc. Müəyyən məqsəd və ya tapşırığı yerinə yetirmək, yaxud bir şeyle, ya da bir şey uğrunda mübarizə aparmaq üçün müteşəkkil çıxış, hərəkət. *Mövhumat əleyhinə yürüş. Qənaat uğrundan yürüş.* // Səyahət məqsədi ilə təşkil edilən səfər. *Turist yürüşü.*

4. Yeriş yarışı (idman növü).

YÜRÜŞÇÜ is. Yürüşdə iştirak edən adam (ba x yürüş 4-cü mənada).

YÜRÜTMƏ “Yürütmək”dən f.is.

YÜRÜTMƏK ba x **yeritmək** 1 və 2-ci mənalarda. *Yağlılar yurduna yürütsə qoşun; Oğlum, siz onda bir şir kimi qoşun.* S.Rüstəm.

YÜYƏN is. Atın başına keçirilən kəm və cilovdan ibarət qoşqu ləvazimati. *Yüyəni atın başına keçirmək. Atın yüyənidən tutmaq.* – Bir az da getmişdilər, genə Rövşən Qıratın yüyənini çəkib dönlüb geri baxdı. “Koroğlu”. [Bülənd] atın yüyənini tamamilə buraxdı. Ə.Thülbəsən.

◊ **Yüyəni ələ keçmək** – birindən asılı vəziyyətə düşmək, asılı olmaq, tabe olmaq. [Hikmət İsfəhaninin] deyəsən, *yüyəni [Sərhəngin] əlinə keçməkdə idi.* M.İbrahimov. **Yüyəni ələ vermək** – ixtiyarını başqlarının əlinə vermək, tamamilə asılı vəziyyətə düşmək, tabe olmaq. **Yüyənidən (yüyənini) çəkmək** – qarşısını almaq, saxlamaq, yığışdırmaq, həddini göstərmək. *Onun yüyənini bir az çəkmək lazımdır.* **Yüyənini ələ keçirmək** – özündən asılı vəziyyətə salmaq, özünə tabe etmək.

YÜYƏNLƏMƏ “Yüyənləmək”dən f.is.

YÜYƏNLƏMƏK f. 1. Başına yüyən keçirmək, yüyən taxmaq (atın). *Qara, göyxallı attı kimi təmizləyib yəhərlədi və yüyənlədi.* S.Rəhimov.

2. məc. Özünə tabe etmək, özündən asılı vəziyyətə salmaq.

YÜYƏNLƏNMƏ “Yüyənlənmək”dən f.is.

YÜYƏNLƏNMƏK məch. 1. Başına yüyən keçirilmək (taxılmaq). *At yüyənlənməsidir.*

2. məc. Başqasının tabeliyinə keçmək, başqasından asılı vəziyyətə düşmək.

YÜYƏNLƏTMƏ “Yüyənlətmək”dən f.is.

YÜYƏNLƏTMƏK icb. Atın başına yüyən taxdırmaq.

YÜYƏNLİ sıf. Başına yüyən vurulmuş, yüyəni olan. *Tez yəhərli, yüyənli bir at alıb mindi, .. Çənlivelə taraf yola düşdü.* “Koroğlu”.

YÜYƏNSİZ sıf. Başına yüyən vurulmamış, yüyəni olmayan. *Yüyənsiz at.*

◊ **Yüyənsiz danışmaq** – fikirləşmədən danışmaq. *Yüyənsiz danışmaq nə yana çatar; Bihürmət eylədi simü zər məni.* Q.Zakir.

YÜY(ÜRƏK) sıf. Berk qaçan; itigedən, qaçağan. [Əhməd tacirbaşı] *bir yüyərk at minib, durmagəldim özünü Həsən paşanın yanına çatdırıcı.* “Koroğlu”. [Qurbanəli bəy:] *Ay naçalnik, əgər sənin mahalında bir belə yüyərk at tapılsa, mən biglərimi qurxdırmamasam, qurumsağam.* C.Məmmədquluzadə.

YÜYÜRMƏ “Yüyürmək”dən f.is. *İndi [Lətif] yürüş zamanı diüzgün nəfəs alır və yüyürmə sürətini daha da artırırı.* H.Seyidbəyli.

YÜYÜRMƏK f. Qaçmaq, qoşaraq getmək, bərk getmək, qaça-qaca getmək; qoşmaq. *Hara belə yüyürürsən?* Uşaqlar yüyürmək-dən yoruldu. – Küçədən bir çocuq yüyürdü evə. M.Ə.Sabir. *İtlər quyuqlarını, qulaqlarını şəkləyərək birdən-bira hürməyə, yüyürməyə başladılar.* A.Şaiq. □ **Yüyürüb-yortmaq** – çox yüyürmek, qaçmaq. **Üstünə yüyürmək** – hücum etmək, üstünə cummaq. *Əlinə silah alanlar.. düşmən üstünə yüyürdü.* Mir Cəlal.

yüyürə-yüyürə zərf Qaça-qaca, qoşaraq, çaparaq. *Yüyürə-yüyürə getmək.* – *Ciyini yapincılı çobanın yüyürə-yüyürə göldiyini görən Səməd Gülgəzi.. yarpaqların arasında gizlətdi, özü isə yenə haçaya endi.* İ.Hüseynov.

YÜYÜRTMƏ “Yüyürtmək”dən f.is.

YÜYÜRTMƏK icb. Yüyürməyə, qaçmağa, iti getməyə məcbur etmək; çapdırmaq.

YÜYÜRÜBBƏ zərf dan. Yüyürərək, yüyürə-yüyürə, qaçaraq, qaça-qaca, tez, cəld. *Düşmən piyadası.. yüyürübə qosaraq.. çalaçuxurlara yıgilib dolur.* Ə.Thülbəsən.

YÜYÜRÜK is. 1. Yeni ayaq tutmağa başlanan usağıñ tez və yaxşı yeriməyi öyrənməsi üçün xüsusi quruluşlu arabacıq. *Uşaq üçün yüyürük almaq.*

2. Uzunib istirahət etmək üçün iki tərəfdən ağaca, dirəyə bağlanan tor; qamak.

YÜYÜRÜŞMƏ 1. “Yüyürüşmək”dən f.is.

2. is. Qaçış yarışı. *Yüyürüşmədə birincilik kazandı.*

YÜYÜRÜŞMƏK *qarş.* Hami birdən yüyürmək, qaçmaq, yüyürərək gəlmək. *Balaca uşaqlar gülər sıfətləri ilə biqeyd bağın xiyanənlərində qışqırı ilə yüyürütürlər.* Ə.Haq-verdiyev. Kəndin hər tərəfindən adamlar yüyürüşürdülər. S.Hüseyn. // Yüyürmekdə yaşımaq.

YÜZ *say 1.* Doxsan doqquzdan sonra gələn rəqəm – 100. *Yüz manat. Yüz nəfər. Yüz faiz. Yüz addimlıqda. On dəfə on yüz elər.* // Başqa sayrlarla birlükdə. *Dörd yüz kilo. Təyyarə saatda 600 kilometr yol gedir.* □ **Yüz il** – bir əsr. *Bir taleyin əllərində cütlənmiş zərik; Yüz il qoşa atısaq da qoşa düşmərik.* M.Araz.

2. Qeyri-müəyyən çox miqdard mənəsində. *Sənə yüz dəfə demişəm ki... Yüz ildir ki, onu görməmisişəm.* – *Yüz dəfə ölç, bir dəfə biç.* (Ata. sözü). *Gərçi, ey dil, yar üçün üz verdi yüz möhnət səna;* *Zərracə qəti-məhəbbət etmədin, rəhmət səna.* Füzuli.

◊ **Yüz... dəyər** – bir şeyin başqa bir şeye nisbətən çox-çox üstünlüyünü, yaxşılığını bildirir. *Nə qədər olsa qoca garçı Vidadi xəstə; Yenə Vaqif kimi, əlbəttə, yüz oğlana dəyər.* M.V.Vidadi. **Yüz faiz** – bax **yüzdə yüz.** [Sultan:] *Mən yüz faiz əminəm, o saatca başlardın ki, əmi, belə çal-saqqal vaxtında o yaşda adamlı evlənmək sənə yaraşmaz.* İ.Hüseynov. **Yüzdə doxsan doqquzu** – demək olar ki, hamısı. *Dünyada firəng dilini və elmini müükəmməl təhsil eliyən müsəlmanların yüzdə doxsan doqquzu heç bilməz ki, orucu necə tutarlar.* C.Məmmədquluzadə. **Yüzdə yüz** – 100 faiz, tamamilə, hamısı, bütün-bütüne. *Plani yüzdə yüz yerinə yetirmək.*

yüz... – mürekkeb sözlərin əvvəlində bir şeyin yüz vahiddən ibarət olduğunu bildirir; məs.: yüzmanatlıq, yüzfaizlik, yüznəfərlik.

YÜZBAŞI *is. tar.* İnqilabdan əvvəl Azərbaycan kəndlərində kənd icması tərəfindən seçilən inzibati vəzifə sahibi. *Kənd yüzbaşısı.*

– *Bir yüzbaşının ağız-burnunu sariyb, torba içində düz dəstənin qərargahına götürirdilər...* M.Hüseyn. *Yüzbaşının heybəti səsi eşidiləndə kəndin adamları tir-tir əsərdilər.* S.Şamilov.

YÜZBAŞILIQ *is. tar.* Yüzbaşı vəzifəsi, rütbəsi.

YÜZƏR *bax yüz-yüz.*

YÜZİLDƏNBİR *dan. bax ishalotu.*

YÜZİLLİK *sif.* 1. Yüz il davam etmiş, bir əsrlik. *Yüzillik dövr. Yüzillik müharibə.*

2. Yüz illiye həsr edilmiş, yüz ilin tamam olması ilə əlaqədar olan. *Yüzillik yubiley.*

YÜZLƏRCƏ *sif.* Bir şeyin sayca coxluğunu bildirir. *Yüzlərcə adam. Yüzlərcə turist golmisidir.*

YÜZLÜK 1. *sif.* Yüz vahidlə ölçülən. *Yüzlük lampa.*

2. *is.* Yüzmanatlıq kağız pul. [Mərcan bəy:] *Paho, nə danışırsan? İki min manat iyirmi dənə yüzlük eləyir.* Ü.Hacıbəyov. *Ərz etdiyimdən ötrü ən aži bir diricə yüzlük lazımdır,* çünkü *bu iş seyxilişləmə qədər gedib çata bilər.* S.Rəhimov. // *sif.* Yüz manat dəyərində olan; yüzmanatlıq. *Yüzlük bilet.*

◊ **Yüzlük tərəzi** – çəkilən şey yüz dəfə yüngül daşla tarazlaşdırılan xüsusi quruluşlu tərəzi.

YÜZMANATLIQ *bax yüzlük* 2-ci mənada.

YÜZÜNCÜ “Yüz”dən sira s. *Yüzüncü adam. Yüzüncü ev. Yüzüncü vərəqə.*

YÜZ-YÜZ *zərf 1.* Hər birinə və ya hər dəfəsinə yüz. *Hər yesiyə yüz-yüz yumurta yiğilmişdir.*

2. Yüzlərcə, yüzlərlə sayılacaq qədər çox. *Tək olmadım nə xoş gündə, nə tufanda; Qaradaşlarım var yüz-yüz.* N.Rəfibəyli.

Zz

Z Azərbaycan əlifbasının otuz ikinci hərfi.
Ba x ze.

ZABİL is. [fars.] mus. Tarda bir pərdə. Mirzə Sadıq tərən goluna zabil pərdəsini əlavə etmişdir. Ə.Bədəlbəyli. □ **Zabil segahı** – Azərbaycan müğamlarından birinin adı.

ZABİT is. [sr.] Ordu ve donanmada komanda heyətinə mənsub şəxs. Zabit rütbəsi. Zabitlər klubu. – Axırımcı teleqraf xəbərlərin-dən aşkar olur ki, Trablisdə osmanlı zabiti və əsgəri tələf olubdur. C.Məmmədquluzadə. [Sona:] Ancaq bizim başımızda bir zabit get-məmişdir. H.Nəzerli. Zabit papirosunu yan-draraq: – Gətirin qəhrəməni! – dedi. R.Rza.

ZABİTƏ is. [ər.] 1. Qayda, qanun, nizam, intizam. [Divanbəyi:] Baru bu işin şükrənə-sinə nizamə tabe olun, əgərçi heç nizamı və zabitəni anlamırsınız. M.F.Axundzadə.

2. Başqalarına nüfuz və təsir etmə, özünə qarşı hörmət oyandırma qabiliyyəti; nüfuz, ciddiyət. Onun heç zabitəsi yoxdur. – Get gedə Müqim bay Cavanşirin zabitəsi bərə yüz artı, o, sürtüllüb yağılanan bir qılnc kimi bərə verirdi. S.Rehimov. Xanprərinin zabitəsi əski-lir, inadi azalırdı. Ə.Vəliyev. [Sultan:] ..Bu gündən belə mənim qaradınməzliyim, nə də zabitəm səni çəkindirməməli, əl-qolunu bağ-lamamalıdır. İ.Hüseynov.

ZABİTƏLİ sif. Zabitəsi olan, nizam və intizam tələb edən, çox ciddi və tələbkar olan, nüfuz və təsir gücünə malik olan. Zabitəli adam. Zabitəli müəllim. Zabitəli müdür. – Zərrintac xanım .. döñüb zabitəli bir əda ilə Alagözü çığırdı. S.Rehimov. Bəlkə, Həpir özünü zabitəli (z.) hiss etdirmək üçün qızəblə gəlirdi? Mir Cəlal. Qız da nə isə başqa milis işçilərindən bir az seçilən bu zabitəli oğlana baxıb gülümsündü. H.Seyidbəyli.

ZABİTƏLİLİK is. Zabitəli olma, zabitəli adamin xassəsi.

ZABİTƏSİZ sif. Zabitəsi olmayan, sözü keçməyen, tələbkar olmayan. Zabitəsiz adam.

ZABİTƏSİZLİK is. Zabitənin, ciddiyətin, tələbkarlığın, nüfuzun olmadığı hal.

ZABİTLİK is. [hərb.] Zabit rütbəsi. Mən zabitliyə bir adı soldat ikən nail olmuşam. M.S.Ordubadi. [Sona:] Yaxşı, biz zabitliyə kimi təyin edək? H.Nəzerli.

ZACÓT [rus. зачёт] Ali və orta ixtisas məktəblərində tələbələrin biliyini yoxlama növü. Zaçota hazırlanmaq. Zaçot almaq. Zaçot yazmaq. Zaçot sessiyası. // Belə yoxlamalar keçirildiyini təsdiq edən qeyd.

ZAD is. [ər.] 1. Şey. Hər zad. Heç zad yoxdur. – Nə şirindir məhabbatək zad olmaz; Ölenədək könlük ondan yad olmaz. M.V.Vidadi. Mən aşiq qan ayağı; Qan əli, qan ayağı; Aşiq bir zad görübüdür; Üç başı, on ayağı. Sarı Aşiq. Kişi, məlum zaddi ki, övrətdən güclü olar. C.Məmmədquluzadə. Yox idi könlünü açası bir zad; Dayanmadı insan, olsa da polad. H.K.Sanlı. // Bəzən söylənmək, istənilən söz yada düşmədikdə, onun əvezinə deyilir. O .. zadi manə ver. – Məşədi İbad: – Mən də sən zad deyiləm, rədd ol burdan! Ü.Hacıbəyov. □ **Heç zad** – heç bir şey. Heç zadin üstündə şagirdi döymək .. mötəbər qaydalardan sayılır. F.Köçərli. [Məşədi İbad:] İstayırsən mən də atam kimi səndən heç zad almayıam.. Ü.Hacıbəyov.

2. Adətən başqa sözlərlə birlikdə qeyri-müəyyənlik bildirir (çox vaxt qoşuldugu sözün ifadə etdiyi şeyin əhəmiyyətsizliyini bildirir). Ona bir az şeydən-zaddan ver. Pul nədir, zad nədir! – Xanım, mən cəlladdan-zaddan qorxan deyiləm. “Koroğlu”. [Qurban-əli:] Bir əppəkdən-zaddan ver, zəqqumlanaq. N.Nərimanov. [Sultan bəy Süleymana:] Bu-yur, gedək o biri otağa, çaydan-zaddan içək, söhhbətimizi də orada edək. Ü.Hacıbəyov.

ZADƏ is. [fars.] klas. Oğul, övlad. Duruyor oxşamaya zadəsini; Sevgili, nazlı xudadədəsini. M.Hadi.

...zadə [fars.] Əsil mənası “doğulmuş, törəmiş” olub: 1) adətən isimlərə qoşularaq onların əslini, kimden törediyini, nəslini bildirir; məs.: şahzadə (şah nəslindən olan), bayzadə (bəy nəslindən olan), əsilzadə (zadəgan nəslinə mənsub); 2) xüsusi isimlərə qoşularaq familya düzəldilir; məs.: Əlizadə, Rəhimzadə, Məmməzdəzadə.

ZADƏGAN top. [fars.] Hakim sinfin yüksək küberlər təbəqəsi, əsilzadələr; aristokratiya.

..Bağdadda dul qadınlar və öz ərlərindən intiqam almaq istəyən zadəgan qadınların görüb istədikləri adamlarla tanış olaraq evlərinə dəvət etməsini Fəxrəddin hələ Gəncədə ikən eşitmışdı. M.S.Ordubadi.

ZADƏGANCASINA zərf Zadəgan kimi, ağa kimi; ağacına, kübarcasına.

ZADƏGANLIQ is. 1. Əsilzadəlik, əyanlıq, küberliq, aristokratlıq.

2. məc. Nəciblik, alicənablıq; nəcib hərəkət.

ZА҆Ч¹ is. [ər. zac] kim. Bəzi metalların sulfat duzu.

ZА҆Ч² is. Qılinci, bıçağı itiləyərək verilən cila, parlaqlıq. // Ümumiyyətlə silaha verilən cila, parlıtı.

ZА҆Ч³ is. [fars.] klas. Qara qarğı. [Aşıq Hüseyn:] Hüseyn düşsə cananundan uzağa; Şeyda bülbüл tanə vurur o zağ... Aşıq Hüseyn. Əgər dünyada insan və ədalət olsa idi, tərlən yerində zağ oturmaz idi. Ə.Haqverdiyev. // məc. Qara, qaralıq mənasında. Bülbüл, sənən işin qandır; Aşıqlar sənə mehmandır; Tamam cəsədin əlvandır; Sinən altı zağı, bülbüл. (Qoşma).

ZА҆ЧА is. Heyvan yuvası, mağara. *Qurd da, quş da qoy çəkilsin öz ünvanına; Bir zağda da, bir saralmış yarpaq da yurdu.* M.Araz.

ZА҆ЧАР is. məh. Yığın, yekəqarın.

ZА҆ЧАРА is. Dəri papağın aşağı və yuxarı kənarı, qıraqı. // Palto yaxasına qoyulan dərinin qıraqı, boynu. □ **Zağarası getmək (çixmaq)** – dəri papaq və ya yaxalığın kənarları yeyilib getmək. *Aslan zağarası getmiş papağını çıxardıb əlindeki kağızı onun içini qoydu.* M.Hüseyn. Həm aşağıdan, həm də yuxarıdan zağarası getmiş qəhvəyi Buxara papağı elə bil büzüşüb kəlləyə qalxmışdı. Mir Cəlal.

ZА҆ЧАС is. zool. Qarğalar fəsiləsindən qara parlaq lələkli köçəri quş.

ZА҆ЧЧИ is. Silahı zağla suvaran, cilalandıran usta.

ZА҆ЧЛАМА “Zağlamaq”dan f.is.

ZА҆ЧЛАМАQ f. Cılalamaq, cila vermək. Xəncəri (qılinci) zağlamaq.

ZА҆ЧЛАНМА “Zağlanmaq”dan f.is.

ZА҆ЧЛАНМАQ məch. Cılalanmaq, cila vermək, parıldadılmaq. *Tüsəng zağlandı.*

ZА҆ЧЛАТМА “Zağlatmaq”dan f.is.

ZА҆ЧЛАТМАQ icb. Cılalatmaq, cila verdirmək.

ZА҆ЧЛИ sıf. Zağ verilmiş, cılalanmış, cilalı. Zağlı tüsəng. Zağlı xəncər. – ... Yanan lampanın qüvvətli işığı altında göy zağlı xəncər yaşıł bir parlılı buraxırdı. S.Rəhimov. Köl-gələnənəsin deyə; Bəhrəmin gül rəngi; Mən hazır saxlamışam; Əldə zağlı tüsəngi. R.Rza. [Nazlı:] Kəndçi başıbatmışa zağlı başaçilan verin, onda özünüz görərsiniz kəndçilərin baylar haqqında fikri nadir? Ə.Məmmədxanlı.

ZА҆Ч-ЗА҆Ч: zağ-zağ əsmək (titrəmək) – bərk qorxmaq, qorxudan titrəmək. [Veysəl:] *İki yüzdən artıq fəhlə səni görəndə zağ-zağ əssin, iki gədə səni tələyə salınsın?* S.Vəliyev. Özünü elə göstərmidi ki, hamı [Baxış bəy-dən] zağ-zağ əsirdi. Ə.Abasov. // Eyni mənada bəzen “qorxudan”, “əlindən” sözləri ilə. Ev adamları tamam yuxudan ayılıb qorxularından zağ-zağ əsdilər. Çəmənzəminli. // Ümumiyyətlə bərk titrəmək (əsmək). Xırda təpələri sellər oyunda; Əsər bu həmləyə dağlar da zağ-zağ. B.Vahabzadə.

◊ Üstündə zağ-zağ əsmək – həddindən artıq, ifrat dərəcədə əzizləmək, sevmək, qorumaq. Anatək övladının üstündə zağ-zağ əsir. – Baba, nənə və ana Aslanın üstündə zağ-zağ əsirdilər. Ə.Vəliyev.

ZА҆ЧИ is. [fars.] Yenicə doğmuş qadın. [Cəbrayıł bəy:] *Onda ayrı evə keçək, yaxşı deyil, zahinin yanında oturmayaq.* “Qaçaq Nəbi”. Səhərisi yenə mamaça gələr, zahiya baxıb lazımı tapşırıq və dərmanlar verər, şışı-zadı yığıb evdən tullardı. H.Sarabski. // Sif. mənasında. İndi zahi qadını cana və qüvvətə gətirmək üçün yemək tapmaq, evi qızdırmaq lazımdı. Ə.Vəliyev.

ZА҆ЧИЛИQ is. Yenicə doğmuş qadının vəziyyəti.

ZА҆ЧИД is. [ər.] 1. Dünyanın zövq və nemətlərindən əl çəkib vaxtını ibadətlə keçirən dindar adam. Zahidi-xudbin nə bilsin zövqünü eşq əhlinin; Bir əcəb meydird məhəbbət kim, içən huşyar olur. Füzuli. Pərdeyidam eyləmiş zahid ridasın xəlq üçün. Qövsi. İstəyir cənnəti zahid bu qədər hiylə ilə; Əbləhin fikrini gör, dildə təmənnasına bax. S.Ə.Şirvani.

2. məc. Cəmiyyətdən, insanlardan qaçaraq qapalı həyat keçirən adam haqqında. Zahid olub, heç kəsə qarışmaz.

ZAHİDANƏ zərf [ər. zahid və fars. ...anə] Zahid kimi. Zahidanə yaşamaq. Zahidanə həyat keçirmək.

ZAHİDCƏSİNƏ zərf Zahid kimi, zahidən. Zahidcəsinə həyat sürmək. Özünü zahidcəsinə aparmaq.

ZAHİDLİK is. 1. Zahidin hal və vəziyyəti. Heç birimiz müqaddəslik və zahidlik iddiası emirik. M.F.Axundzadə.

2. mac. Özünü dünyanın həzz və nemətlərindən məhrum edərək yaşama; cəmiyyətdən, insanlardan qaçaraq həyat keçirmə.

ZAHİDVAR [fars.] b a x **zahidənə**. Mən otuz il cahanda zahidvar; Bilmədim qız-qadın nədir, zinhar! H.Cavid.

ZAHİR is. [ər.] 1. Açıq, aşkar, aydın, meydanda olan (*batin* müqabili). Mən bir Fərhad, sən bir şirindəhansan; Dərdin zahir, amma özün nəhansan. M.P.Vaqif. Zahirdi qəmənən ciger sökməyi; Can atmağı, nahaq qanlar tökməyi. Q.Zakir.

2. Xarici görünüş, görkəm, üz tərəf. Zahidən batınə yol var. (Ata, sözü). Batının əksidir fəqat zahir. H.Cavid. [Əsgər:] Görünür, zahiri gözəl olan kimi batini də gözəldir. Ü.Hacıbəyov. Qəbul otağının astanasına qədəm basan oğlanın zahirində ilk nəzərdə diqqəti cəlb edə bilən bir şey yox idi. İ.Hüseyinov. □ **Zahir etmək** – aşkara çıxarmaq, üzə çıxarmaq, bürüzə vermək, aydın etmək, məlum etmək, bildirmək. *Saxlama nəqdi-qəmi-esqini, ey can, zahir et;* Kim, verim həbsi-bədəndən çıxmaga rüsxət sana. Füzuli. Nəmi-maşuqi nə lazım zahir etmək, ey könül; El bilir, aləm bilir, gülrxlərin sultanıdır. S.Ə.Şirvani. *Anası oğlunun cinayətini;* Görərək, zahir etdi nifrətini. M.Ə.Sabir. **Zahir olmaq** – aşkara çıxmaq, üzə çıxmaq, zühur etmək, meydana çıxmaq, görünmək. *Hər gün onun həsənatından və ədalətindən növ-növ əlamətlər xalqa zahir olurdu.* M.F.Axundzadə. Bu əsnada yaxındakı uca dağın təpəsində gözəl bir qız surətində nurani bir kölgə zahir olur. A.Səhhət. *Şeyx hər nə qədər səslədisə də, Gülsüməndən səs zahir olmadı.* Ö.Haqqverdiyev; // məlum olmaq. Vaqif öldü,

neçin yasa gəlmədin? Ya zahir olmadı bu xəbər sənə? M.P.Vaqif. **Zahirə çıxmaq** – üzə çıxmaq, məlum olmaq, görünmək. Divarlar-dan asılmış xəritələri ... olmasayı, suvaqların töküldüyü, bişmiş karpiclərin çılpaq qaldığı bəzi yerlərdə güllələrin dəlib açıldığı dərin yaradır zahira çıxardı. H.Nəzərlə.

ZAHİR-BATİN is. [ər.] İç-üz, esil, zat, mahiyət. Zahir-batiniñ üzə çıxarmaq.

ZAHİRDƏ zərf Üzdə, zahirən, xarici görünüşə. ... Bir para cüvəlləgi oxumuşlarımız iürəkdən gül-gül və zahirdə guya ağlaya-ağlaya dəstənin qabağında dolanırdılar. C.Məmmədquluzadə. [Musa kişi] zahirdə belə işlərə yaxın durmayırdı. Qantəmir. Zahirdə ədavət guya soyumuşdu. Mir Cəlal.

ZAHİRƏN zərf [ər.] Xarici görünüşünə, görkəminə görə, xaricən, üzdən. Zahirən kim gözü görməz, fələki-xunxarın; Məni bu gündə görən böylə sitəmkar olmaz. Qövsi. ... On-on beş adam zahirən seyid libasında, başlarında yaşıł əmməmə və bellərində yaşıł qurşaq hər iki tərəfdən bizi əhatə edib yapışdırılar atlارımızın cilovundan. C.Məmmədquluzadə. Zahirən ... [Tehranın] sakitlik və ətalətini pozacaq bir hərəkət gözə dəymirdi. M.Ibrahimov. Səməd zahirən, doğrudan da, mürgüləyən adama bənzəyirdi. İ.Hüseynov. // Anlaşıldığı üzrə, məlum olduğu üzrə. Bir cavan təzədən gəlib ərsəyə; Əcaib oğlandır, adı Məhəmməd; Zahirən özütək pak imiş əсли; Ola bilməz heç övladi-Məhəmməd. M.P.Vaqif.

ZAHİRİ sıf. [ər.] Xarici görünüşcə, üz tərəfdən, zahirdə olan (*batini* müqabili). Zahiri görünüş. Zahiri oxşarlıq. Zahiri gözəllik. – [Oğlan] bütün zahiri əlamətlərinə: gözlərinə rəngi və üzünün cizgilərinə görə rus idi. M.Rzaquluzadə.

ZAHİRİLİK is. Zahiri görkəm, görünüş. □ **Zahiriliyi yoxdur** – kifirdir, çirkindir, görkəmsizdir.

ZAHİRPƏRƏST sıf. [ər. zahir və fars. ...pərəst] Ancaq zahiri görünüşə, xarici görkəmə əsasən qiymət verən.

ZAİD is. [ər.] köhn. 1. Artan, əlavə edilən. ... İstərsən əgər oğlun edə kəsb fəvaid; Həm sərvəti zaid ola, həm miknəti zaid; Tərğib elə ta kəsbi-həram eyləsin oğlun!.. M.Ə.Sabir.

2. Qədərindən artıq, lazımsız.

3. Riyaziyyatda: üstəgəl işarəsi (+).

ZAIQƏ is. [ər.] Dadbilmə duyğusu, qabiliyyəti.

ZAIŁ sif. [ər.] *klas.* Daimi olmayan, müvəqqəti, fani, keçici, puç. □ **Zail etmək** (*eyləmək*) – puç etmək, yox etmək, məhv etmək, heçə çıxarmaq. *Nə gözəldir sənin şirin sözlərin; Zail etdi məni ala gözlərin.* Qurbani. *Zakirəm, eylədin aqlimi zail; Olmaz belə surət, belə şəmail...* Q.Zakir. *Gərdənə yarasıñ qızıl hamayıł; Görənən ağlıñ edibdi zayıł...* Aşıq Ələsgər. *Vaiz demə kiim, zail edər aqlı ziyalı; Bada gətirər mərdümi-husyarı kəmələ.* S.Ə.Şirvani. **Zail olmaq** – keçmək, yox olmaq. *Heyhat ki, tədbir ola bu xanəxərabə;* *Zail olub aqlı.* M.Ə.Sabir. *Vaxtı ilə [Ceyranın] üzündə gördiyüm solğun məhzunluq büsbütün zail olmuşdu.* S.Hüseyin. *Lakin şəhərə düşən birinci bombadan o diksinincə, elə bil, dərhal aradan bu illər qalxıb zail oldu.* Ə.Thülbüləsən.

ZAKİR is. [ər.] din. **Zikr edən** (bax **zikr** 2-ci mənədə). // Keçmişdə təkyelərdə ilahiyat oxuyan adam. *Zakirəm, zikr eylərəm, yəni ki seyxəm; sufiyəm; Gör nə göyçək ad ilə aləmdə məzkur olmuşam.* Nəsimi.

ZAQS [rus. Запись актов гражданского состояния] İcra Aparatının doğum, ölüm, evlənmə, boşanma, övladlıq götürmə hadisələrini qeyd edən vətəndaşlıq vəziyyəti aktları şöbəsi. *Nikahi zaqsda qeyd etdirmək.* – *Zaq müdiri ortayaşa, bozsaqqallı, həlim-simalı bir kişi idı.* T.Ş.Simurq. [Zeynalın] fikrində vardi ki, əvvəlcə bu ayrılmاق məsələsinin öz aralarında həll etsinlər, sonra zaqsa gedib bir-birilərindən ayrılsınlar. S.Hüseyin.

ZAL [alm.] xüs. 1. Kütləvi yığıncaqlar və ya müxtəlif məşğolələr üçün böyük və geniş otaq. *İdman zalt. Tamaşa zalt. Gözləmə zalt.* – *İmtahan məclisi qurulmuşdur;* *Zalda skamyalar qoyulmuşdur.* A.Səhhət. *Adam o qədər idi ki, böyük zal dolmuşdu.* T.Ş.Simurq. *Gül-yanaq tamaşa zalına girəndə özünü başqa aləmdə hiss etdi.* Ə.Vəliyev.

2. Geniş qonaq otağı. *Sənə dinnədikcə, əbləh, azixib yoluñ çəşrisan; Qapıda dayanımayıb da, zala doğru dırmaşırsan.* M.Ə.Sabir.

ZALXA is. məh. bot. Tutqun bənövşəyi rəngində çoxlu çicəkləri olan zəhərli bitki.

ZALIM sif. və is. [ər.] 1. Zülm edən, zülmkar, qəddar, mərhəmətsiz, insafsız. *Zalim padşah.* *Zalim istismarçılar.* – *Mən görəmüssəm, kafirim da görməsin; Nə yaman dərd imiş zalim ayrılıq.* Molla Cümə. ..*Bir dəstə zalim bir yerə cəm olub və özlərinə bir başçı qərar verib minmişdilər camaatın boynuna.* C.Məmmədquluzadə. *Eh zalim xan!* *Zalim xan!* *Sən qorxub öz canundan;* *Yurdı versən hər yada;* *Kor olasan dünyada.* S.Vurğun.

2. zar. Bəzən bacarıqlı, zirək, məharətli adam haqqında. *Avropa üləməsinin övrət məsələsinə dair yazılarını oxuyanda görürsən ki, bu zalimlər dünyannın hər bir guşəsindən xəbər verirlər.* C.Məmmədquluzadə. // Eyni mənada bəzən oğlu, balası, usağı və s. sözlərlə işlənir. *Zalim oğlu yaman güləşirdi.* *Zalim qızında bir səs var ki...* – *Ağzını açan kimi, Hacı zalim oğlu onun kimi, bəlkə ondan da yaxşı damışmağa başlayır.* C.Cabbarlı. [Mərcan bay:] *Ay zalim balası, zalim! Məni sən aldatdırın!* Ü.Hacıbəyov. *Sarı simə keç, ay zalim balası, sarı simə.* M.İbrahimov. [Qaradonlu:] *Dedi-qodu gəzdirməsə, dinclik tapmir da, zalimin qızı.* İ.Hüseynov.

♦ **Zalim sual** – çətin sual, cavab verilməsi çətin olan sorğu. *Bir tərəfdən uşaqların faciəli halları, o biri tərəfdən Zəhranın zalim suali Zeynala artıq dərəcədə təsir etdi.* S.Hüseyin. *Bu zalim sual quluc kimi qarışında durdu.* T.Ş.Simurq.

ZALIMANƏ [ər. zalim və fars. ...anə] bax **zalimcasına.**

ZALIMCASINA zərf İnsafsızcasına, mərhəmətsizcəsinə, qəddarcasına, amansızcاسina. *Zalimcasına hərəkət etmək.*

ZALIMLIQ is. Zülmkarlıq, zülm etmə, amansızcasına incitmə, eziyyət vermə.

ZALÓM [rus.] zool. İri siyənək balığı.

ZALP [lat.] bax **yayhm¹.** *Zalp atəsi.* – *Zalp atılan tüsənglərin səsi tikililəri tərpədirdi.* Ə.Vəliyev.

ZAMAN is. [ər.] 1. Vaxt, müddət. *O hadisədən çox zaman keçdi.* – *Unudubsan məni xeyli zamandı.* Aşıq Ələsgər. [Birinci əyan:] *Bu qədər zaman paytaxtdan ayrıldığı heç yox*

idi... Ü.Hacıbəyov. Aradan üç aya qədər bir zaman keçmişdi. S.Hüseyin. [Beyrək] zamanın yetişdini görüb yumruğunu masaya çırpdı. M.Rzaquluzadə // Adətən feillərdən sonra – bir hadisənin, işin baş verdiyi və ya baş vermiş olduğu vaxtı, anı bildirir. *O, danışlığı zaman mən getmişdim.* – Keçəl Həmzə Çənlibeldə Düratə baxdığı zaman Quratin da yan-yörəsinə hərlənib özünə mehriban eləmişdi. “Koroğlu”. İkinci şəhər məktəbinə getdiyim zaman Ə.Haqverdiyələ tanış oldum. A.Şaiq. // Zəmanə, dövr, vaxt. Yaxşı zamanda yaşıyırıq. – Mirzənin zamanında bazaarda ucuzluk idi. Ə.Haqverdiyev. Zamanmı, insani dəyişdi yoxsa. B.Vahabzadə.

2. Fəlsəfədə: sonsuz inkişaf edən materialyanın, vaxtin davamı və ardıcılığında təzahür edən ümumi obyektiv varlıq forması. *Məkan və zaman hər cür varlığın əsas formalarıdır.*

3. Qrammatikada: iş və hərəkətin müəyyən vaxtda icra edilib-edilmədiyini bildirən feil şəkilli. *Keçmiş zaman şəkilçiləri. Grammatik zaman anlayışı.*

◊ **Zaman keçidkər** – yavaş-yavaş, vaxt ötdükcə, getdikcə. *Zaman keçidkəc Azərbaycan dili büllurlaşır, lüzumsuz fars, orəb və osmanlı sözlərindən təmizlənir.* M.İbrahimov. *Zaman keçidkəc Teymurun öz çətin işi haqqındaki təsəvvürü get-gedə genişlənir.* H.Seyidbəyli. **Zamanın nəbzini tutmaq** – dövrün tələbinə uyğunlaşmaq. *Zamanın nəbzini tut ki, nə canandan, nə candan tut; Nəyin vardırsa aləmdə sən öz simana qalxan tut...* S.Vurğun. **Zamanla ayaqlaşmaq** – həyatdan geri qalmamaq, dövrün tələbinə hərəkət etmək. ..*Gələcəyi ancaq zamanla ayaqlaşa bilənlər qazanacaqdı!*.. M.İbrahimov. **Axır zaman din**. – dünyanın axırı. *Dağlar başı dumandır; Elin hali yamandır; Dövran belə dəyişib; Bəlkə axır zamandır?* (Bayati). **Bir zaman** – 1) vaxtı ilə, bir vaxt, əvvəller, keçmişdə. *Bir zaman onlar yaxın dost idilər.* – Bir zaman oldu bir belə qovğa; Külək ilə gün etdilər dəvə. A.Səhəhet; 2) az müddət, bir müddət, bir qədər vaxt. *Bir zaman durub gözlədim.* – Nə xoşdur bir zaman bir dilbərin eşqində yar olmaq; Ümidi-vəsl ilə hicrində müddət biqərər olmaq. S.Ə.Şirvani. **Çox zaman** – tez-tez, çox vaxt. *Çəkinərək çox za-*

man, söhbəti dəyişəydin; Mənimlə əyişəydin. M.Müşfiq. **Eyni zamanda** – bir vaxtda, eyni vaxtda, bununla birlikdə, həm də. *O zaman ki özümüz olduğunu öz dustağımız; Qəlbimizə sigindı üç rəngli bayraqımız.* B.Vahabzadə. *On yeddi yaşı yenice tamam olan Gülləsər isə başına gələn əhvalatdan heç nə anlamır, elə buradaca, kolun dibində dəhşətli və eyni zamanda cazibədar bir maraqla gözlədiyi əhvalatın baş verəcəyindən qorxurdur.* İ.Şixli. **Heç bir zaman** – əsla, qətiyyən, heç vaxt. [Selim:] *Haqsızlıq əzf olunmaz heç bir zaman.* H.Cavid. [Aslan bəy:] *Yox, bir söz dedimi, heç bir zaman unutmaz...* C.Cabbarlı. Ancaq onu da deyim ki, mən heç bir zaman ölümdən qorxmamışam. M.Hüseyin. **Heç zaman** – heç bir vaxt, əsla, qətiyyən. Onu heç zaman unutmaram. – *Dünyadan heç zaman kəsilməyəydi; Gözəl, sən nəğməli bu quş səsəri.* N.Rəfibəyli. **Hər zaman** – daim, həmişə, hər vaxt. *Plov hər zaman hazırlır, – deyə Firəngiz oyalanıb qəti bir qərərlə dilləndi.* S.Rəhimov. **Nə zaman** – haçan, havaxt. *Qovuşub bahara yaşlı bağçada; Belə bəzənmisən nə zaman, budaq?* M.Dilbazi. **O zaman ki** – o vaxtda ki... onda ki...

zaman-zaman zərf Hərdən, gah-gah, vaxt-vaxt. *Könüldə qönçələnir cahan-cahan fəryad; Dilim bu vəchdən eylər zaman-zaman fəryad.* Qövsi. *Qazamat divarları uca; Qapının yarımay deşiyindən; Zaman-zaman görünür bir qoca.* R.Rza. *Zaman-zaman gözlərimi boşluqlara dikmişəm; Gündün, ayın, ulduzların keşiyini çəkmişəm.* M.Rahim. *Tarix qalın bir kitabdır; Vərəqlənir zaman-zaman.* H.Hüseynzadə.

ZAMANA bax zəmana. Ay zamana, zama-
na; *Oxu qoydun kamana; Eşşəklər arpa
yeyir; At həsrətdir samana.* (Bayati). Zamana
ağirdır, Allah axırını xeyir eləsin. H.Nəzərli.

ZAMAZKĀ [rus.] köhn. Şüşə ilə çərçivə aralarını və rəng çəkməzdən əvvəl dəlik-deşikləri tutmaq və ümumiyyətlə, hamar olmayan yerləri hamar etmək üçün işlədilən özlü maddə. *Pəncərələrə zamazka vurmaq.*

◊ **Zamazka qalmaq** dan. – arzuladığı şeyə nail olmayıaraq damaq qalmaq, umsunmaq.

ZAMAZKAÇI is. Zamazka çəkən (usta). *İki gündür zamazkaçı gəlib çıxmır.*

ZAMAZKALAMA “Zamazkalamaq”dan f.is.

ZAMAZKALAMAQ f. 1. Zamazka sürtmək, zamazka ilə tutmaq, qapamaq. *Pəncərələri zamazkalamaq. Qapıları zamazkalamaq.*

2. məc. dan. Ört-basdır etmək, üstünü malaşdırmaq. *Məsələni zamazkalamaq.*

ZAMAZKALANMA “Zamazkalanmaq”-dan f.is.

ZAMAZKALANMAQ məch. Zamazka sürtülmək, zamazka ilə qapanmaq.

ZAMAZKALATMA “Zamazkalatmaq”-dan f.is.

ZAMAZKALATMAQ icb. Zamazka vurdurmaq, zamazka çəkdirmək.

ZAMIN is. [ər.] Öhdəsinə zaminlik götürən, zəmanət verən adam. [Heydər bəy:] *Hacı, mən zamin ki, bu safrədə bulardan sənə heç bir xata yetişməsin.* M.F.Axundzadə. *Mən zaminəm ki, olmaya bir illət ilə fövt; Hər xəstəyə dəvə edələr gər şorab ilə.* S.Ə.Şirvani. □ **Zamin olmaq (durmaq)** – birinin və ya bir işin məsuliyyətini öz üzərinə götürmək, zəmanət vermək. *Borcun yoxdur, zamin ol!* (Ata. sözü). ..*Zamin olmuşam ki, topu fırlanan tapançanı bizim eloğlu Şamo düşmənə əlinə keçirməz!* S.Rəhimov. **Zamin(a) vermək** – 1) *hüq.* birinin zəmanəti (məsuliyyəti) ilə bir şəxsi müvəqqəti olaraq həbsdən azad etmək. *Müttəhimi zaminə vermək.* – [Naçalnik:] *Buları zaminə ver ta yuxarıdan cavab gelinçə.* M.F.Axundzadə. *Cinayət sübut olunana qədər Bəndalını Tahirzadəyə zaminə verdilər.* Mir Cəlal; 2) zamin kimi göstərmək. *Zeynal yenə bir çox sözlər söyləyirdi. Gah Şərifzadəni, gah Möhsünzadəni zamin verirdi ki, bundan sonra alacağı paraları tamamilə Mehribana təslim etsin.* S.Hüseyn. **Zamina götürmək hüq.** – ittiham olunan bir şəxsin istənilən vaxt inzibat və ya istintaq orqanına qayıdacağı haqqında dilindən rəsmi iltizam verərək, həbsdən müvəqqəti azad etdirmək. [İbrahim bəy:] ..*Zamina götürərik.. Sən də, hacı, mənim yolumu görərsən.* N.Vəzirov.

Uzun danışqandan sonra Xasay [İsmiyev] zaminə götürdü. M.Hüseyn. [Yüzbaşı:] *Bundan bir ay möhlət alaq, mən zaminə götürürəm.* Mir Cəlal.

ZAMINKAR is. [ər. zamin və fars. ...kar] Üzərinə zəmanət götürən adam, zəmanətçi, zaminə götürən, zamin duran, zamin.

ZAMINKARLIQ is. Başqasının verdiyi iltizamin yerinə yetirilməsi məsuliyyətini üzərinə götürmə, zamin olma; zaminlik.

ZAMINLİK is. Zəmin olma, məsuliyyəti öhdəsinə götürmə; zəmanət. [Naçalnik Sona xanımı:] *Sənin zaminliyin hər kəsin zaminliyindən etibarlıdır.* M.F.Axundzadə.

ZĀMSA [rus.] Xüsusi aşılama üsulu ilə hazırlanın üstü məxmər kimi yumşaq maral, qoynu və s. dərisi. // Bu dəridən tikilmiş, hazırlanmış. *Zamşa əlcək. Zamşa tuflı.*

ZANBAĞI sif. Zanbaq röngli, zanbaq kimi göy rongi olan. *Zanbağı cit.* – [Sona] *zanbağı kəlağayı örtmiş, belibüzəməli, qollu ağ kofta, sumağlı tuman geymişdi.* Ə.Thülbəsən.

ZANBAQ is. [ər.] bot. Soğanaqlı, zəngənoxşar, etirli çiçək. *Ağ zanbaq. Sarı zanbaq.* – *Açılmış güllər, göy, sarı zanbaqlar;* Bir cənnətdir bu gülşən hərtərəfli. A.Səhhət. *Gülzərəni süslərkən xoş qədəmləri;* *Boyun bükər bənövşələr, zanbaqlar..* H.Cavid. *Zeynəbin lalə kimi olan üzü solub ağ zanbağa dönmüşdü.* S.S.Axundov.

ZANBAQCİÇƏKLİLƏR cəm bot. Soğanaqlı, kökü yumru, bəzən də kökümsovlu çoxillik ot, yarımkol və ya ağaç şəkilli bitkilər fəsiləsi.

ZANQ, ZANQAZARANQ təql. Zəngi və ya başqa metal vurduqda onlardan çıxan səs.

ZANQILDAMA “Zanqıldamaq”dan f.is.

ZANQILDAMAQ f. Zanqılıtlı səsi vermək. *Zəng zanqıldayırdı.*

ZANQILDATMA “Zanqıldatmaq”dan f.is.

ZANQILDATMAQ f. Zəngi və ya metali bir şəylə vuraraq zanqılıtlı səsi çıxartmaq. *Qazanı zanqıldatmaq.*

ZANQILTI is. Zəng və metal cisimləri vurduqda onların çıxardığı səs. ...*Sağ tərəfdəki “Təzəpir” məscidinin minarəsindən ucalan axşam əzənin səsi, daha aşağıda sol tərəfdə “qızılı kilsə” adlanan Aleksandr kilsəsinin zəng qülləsindən qopan boğuq çan zanqılıtları vardi...* Ə.Məmmədxanlı.

ZAPONKA [rus.] Kişi üst köynəyi qollarının manjetinə taxılan düymə. *Mahmud*

Qəmərlinin .. [köynəyini] aldım. Gümüş zaponka axtarırdım. Mir Cəlal.

ZAPONKALI *sif.* Zaponkasi olan, zaponka taxılmış. *Zaponkali köynək.*

ZAR¹ [fars.] *klas.* 1. Səslə, yanıqlı-yanıqlı ağlayan, inləyen, nale edən, nalan (adətən izafetlərde işlenir). *Aşıqi-zar. Bülbül-zar.* // Yanıqlı-yanıqlı, həzin-həzin ağlama, inləmə; fəğan, nalə. □ **Zar getmək** – yanıqlı-yanıqlı ağlamaq, fəğan etmək. *Bülbül, qızıl-gül həsrəti; Qış, yazı zar gedirəm.* Aşıq Abbas; // Zar-zar. *Gər nala çəkməsin dili-bimar, neyləsin? Aşıq gözüm gər ağlamasın zar, neyləsin? Qövsi.* // Fəğan, nalə. *Bülbül, bu nə nala, fəryaddır; De, bu nə ah ilə zardır?* Molla Cüme.

2. *məc.* Zeif, üzgün, əlacsız, çarəsiz, çıxılmaz (adətən tərkiblərde işlenir). *Cismi-zar.* – *Gər mən mən isəm, nəsən sən, ey yar? Vər sən sən isən, nayəm mani-zar?* Füzuli. *Öldürən zamanda Zakiri-zarı;* *Əl saxla bir, qanlı qəməndən öpüm.* Q.Zakir. *İlahidən qorxun, bir insaf edin; Az incidin məni-zarı, sərçələr!* Molla Cüme.

◊ **Zar qalmaq** – çarəsiz qalmaq, çıxılmaz vəziyyətdə olmaq, səfalet keçirmək. *Millət.. çobanı itmiş qoyun sürüsü kimi zar və sərgərdan qalıb, axırdı acañılalar əlində asır və hər qisim zülm və baladara giriftar olacaqdır.* F.Köçərli. **Zar etmək** – zinhara gəlmək, tengə gəlmək, usanmaq. *Şəbi-meraci-visalim məni zar etdi rəqib;* *Görmədəm, seyr elədim çoxrı-müəlladaşarəh.* S.Ə.Şirvani. **Zar olmaq klas.** – 1) tengə gəlmək, cana gəlmək. *Nə xoşdur bir zaman bir dilbərin eşqində zar olmaq;* *Ümidi-vəsl ilə hicrində müddət biqərər olmaq.* S.Ə.Şirvani; 2) ağlamaqla keçmək, ağlamaq. *Ney kimi nala çəkib, çəng kimi zar olalı!* Qövsi. *Bonəşə qoxulu yardan ayrılan; Gündə yasa batar, günü zar olur.* M.P.Vaqif. **Zara gəlmək** – tengə gəlmək, cana gəlmək, usanmaq. *Mən aşıqəm gülzər;* *Cəmənzərə, gülzər;* *Ayrılığa dözməkdən;* *Axır gəlib gül zara.* (Bayati). *Can zarə gəlib, ta ki o cananə qayıtsın.* Heyran xanım. *Artıq bunun nisəyi-nin əlindən camaat zara gəlməşdi.* S.Rəhman. **Zara götirmək** – tengə götirmək, cana götirmək, zinhara götirmək, usandırmaq. *Gətirdin, ey könül, zarə məni sən ahü zarinla.* S.Ə.Şirvani.

ZAR² *is.* 1. Bədənin bəzi üzvlərini daxil-dən bürüyən incə nazik pərdə. *Bu sözləri elə yanıq bir səslə, miskin bir tövrlə söyledi ki, qulaqlarının zarında hiss etdiyim sizdən bütün vücadum titrdi.* A.Şaiq.

2. Bəzi meyvələrin nazik iç qabığı (pərdesi). *Nar zarı. Portağal zarı.*

ZARAFAT 1. *is.* [ər.] Gülmək, əylənmək və dilxoşluq üçün deyilən söz və ya edilən hərəkət; həmək. *Kobud zarafat.* – *Məhbub xanum gördü Koroğlu keçdi zarafata.* “Koroglu”. *Bəndələ əvvəllər başa düşmür,* Məşədi Hüseynin sözlərini zarafat, ya bir xoş sözsöhbət sayırdı. Mir Cəlal. *Kələntərlə həmişə dara düşəndə olduğu kimi, indi də zarafata əl atdı.* İ.Hüseynov. □ **Zarafat bir yana** – danişarkən tamamilə ciddi tona keçmək istənilidikdə deyilən ifadədir. **Zarafat deyil** – ciddi məsələdir, əhəmiyyətli məsələdir. *..Camaati ələ dolamaq zarafat deyil.* Ü.Hacıbəyov. [Sədr:] *Eyvaz kişini qınamaq olmaz.* Zarafat deyil, bir il tamam olmamış kişinin sinəsinə qoşa dağ çəkildi. Ə.Vəliyev. **Zarafat etmək (eləmək)** – əylənmək, oynamaq, dilxoşluq etmək. *Olmaya sən məni biqrar sandın;* Zarafat eylədim, ona inandın. M.P.Vaqif. *Cumayəm, ıstərəm zarafat edəm;* *Na fayda, yanından getməz xocası.* Molla Cüme. *Kəndilirlərə Mirzə həmişə şirin dilla zarafat eləyərək söhbət edərdi.* Ə.Haqverdiyev. [Əhməd] *buçağacan barılıtlı, güllə ilə zarafat eləməmişdi.* B.Talibli. **Zarafat öz yerində** – bəx **zarafat bir yana.** Zarafata salmaq – zarafatla ötüşməyə, işin içində çıxmaga çalışmaq. *Sən zarafata salıbsan, amma mən düzünü deyirəm.* M.Rzaquluzadə.

2. *zərf* **Zarafatla** şeklinde: zarafat yolu ilə, zarafat tərzində, ciddi olmayaraq. *Zarafatla demək.* – *Sözün düzünü zarafatla deyirərək.* (Məsəl). *Elçin də atasının zarafatına zarafatla cavab verdi.* M.Rzaquluzadə.

ZARAFATCA *zərf* Zarafat yolu ilə, zarafatıyanı, zarafatla. *Aşıq Ələsgərin zarafatca arvadına söz dediyini, bundan ötrü Anaxanının küsüb getdiyini camaatın hamısı eşitmişdi.* “Aşıq Ələsgər”.

ZARAFATCASINA *zərf* Zarafat yolu ilə, zarafat tərzində. *Zarafatcasına demək.*

ZARAFATCIL *bəx zarafatçı.* Bir künçdə oturub siqar çəkən üzügülər, zarafatçı

ZARAFATCILLIQ

Məmməd İsmayılov Hüseyni yaxşı tamışır.. S.Rəhimov. Qaradınməz, öz qabığından çıxmayan, tərs Bədir depoda hamının tanıldığı, deyib-güldüyü, dost olduğu zarafatçıl bir adam idi. Ə.Sadiq.

ZARAFATCILLIQ bax zarafatçılıq. Zarafatcılığı və comərdliyi ilə məşhur Zeynalın gur səsi bu dəfə qaranlıq izdihamın başı üstündə dalğalandı. Ə.Əbülləsən.

ZARAFATÇI sıf. və is. Zarafat etməyi sevən (adam); honəkçi, zarafatçı. Zarafatçı adam. O yaman zarafatçıdır. - [Bağban] həmişə deyən, damışan, güllən, zarafatçı bir şəxs idi. S.S.Axundov. [Bəhram] çox zarafatçı və sözbaz idi. Ə.Vəliyev. Daşdəmir əmi bu zarafatdan xoşlanmış bir halda, zarafatçı gəncə eyni ahangla cavab verdi. M.Rzaquluzadə.

ZARAFATÇILIQ is. Zarafatçı adamın xəsiyyəti.

ZARAFATHƏNGİ bax zarafatyana. Zarafathəngi demək. Zarafathəngi söz.

ZARAFATLAŞMA "Zaraftlaşmaq"dan f.is.

ZARAFATLAŞMAQ qarş. Bir-biri ilə zarafat etmək; hənəkləşmək. Qızların səsində elə bir səmimi məyusluq var idi ki, heç kəs zaraftlaşmış, gülüşmürdü. Ə.Vəliyev.

ZARAFATSIZ zərf Zarafat olmadan, ciddi; doğrudan, həqiqətən. Bu sözü zaraftsız deyirəm. Zarafatsız danışmur. - [Halay:] Elədir, zaraftsız, bizim Turşuyun bütün işqli dünyada bəlkə də tayıl-bərabəri yoxdur. S.Rəhimov. Dostları Kələntərlinin haqqında deyirdilər: - Macid çörəksiz-susuz keçinər, zaraftsız keçinməz. İ.Hüseynov.

ZARAFATYANA zərf və sıf. Zarafat yolu ilə, ciddi olmayaraq. Zarafatyana söhbət. - Hətta hesab müəllimi məsələləri taxtada həll edəndən sonra, zarafatyana üzünü ona çevirər, soruşardı: - Yaqub, necədir, etirazın yoxdur ki? Mir Celal. Salehin görkəmi və işi Qorxmaza o qədər xoş gəlməşdi ki, bu dəqiqəcə onunla şirin söhbət etməyi qət edib zarafatyana bir şəkildə soruşdu. Ə.Vəliyev. Daşdəmir əmi zarafatyana öskürdü və bigalarını eşməyə başladı. M.Rzaquluzadə.

ZARANQ təql. Metal cisimlərə bir şeylə toxunduqda və ya vurduqda, onların çıxarıdığı səs.

ZARINCI

ZARANQAZARANQ təql. bax zaranq. Plovun da ətri evi bürüyüb, qazanın qazmağını zaranqazaranq ilə qopardırlar. C.Məmməd-quluzadə.

ZARILDAMA "Zarıldamaq"dan f.is.

ZARILDAMAQf. 1. Şiddətli həyəcan, ağrı, əziyyət, əzab və s. təsirindən zarlıtı səsi çıxarmaq; inildəmək. [Sofiya:] Allah xatirinə mondən ol çəkin, günahımı arturmayın, - deyir, ağır bir xəstə kimi zarıldayırdı. Çəmen-zəminli. Getdikcə ağır nəfəs alan Niyaz zarıldadı. M.İbrahimov.

2. Zar-zar ağlamaq. Uşaq zarıldayırdı. - Axşamçağı soyuqdan paltonuma bürünüb bazardan keçdikdə gördüm, bir dişkanın qabağında üç uşaq durub zarıldayırdı. Çəmen-zəminli. Uşaqlar "mən acımışam", deyə zarıldayırdı(lar). C.Cabbarlı.

zarıldaya-zarıldaya zərf Zarlıtı ilə; ağlaya-ağlaya, inildəyə-inildəyə. Molla zarıldaya-zarıldaya şikayət etdi. P.Makulu.

ZARILDAŞMA "Zarıldاشmaq"dan f.is.

ZARILDAŞMAQ qarş. Zarıldamaq (hami bir yerde).

ZARILDATMA "Zarıldatmaq"dan f.is.

ZARILDATMAQ icb. Zarıldamağa məcbur etmək, ağlatmaq.

ZARILTI is. Ağrıdan, əzabdan və ya şiddətli həyəcandan insanların çıxardığı səs; inilti. Qaraca qız tamam gecəni ufultu və zarılıt ilə keçirib sübhə yaxın yuxuya getdi. S.S.Axundov. Eşikağası keçərkən zindandan Zamanın zarılıtımı eşitdi. Çəmənzəminli.

ZARIMA "Zarimaq"dan f.is.

ZARIMAQ 1. Bax zarıldamaq. Xəstə zariyır. - Sən ugursuz bir güllənin ağrılardan; Zariyırsan pələng kimi, sinən yaralı. S.Vurğun... Yeni məhbəbus üzü üstə yerə dayıb zarımağa başladı. M.İbrahimov. // Ulamaq. Hərdənbir zariyır bayquş, yapalaq; Uzaqda tülküller edirlər vaq-vaq. H.K.Sanılı.

2. f. İnlömək, sizləmək. [Güləndam:] Yusif bəy ilan dili çıxardır. Elə zariyir, elə zariyir, adamın yazığı galır. N.Vezirov. Həm də göz-dən iraq gəlinlər, qızlar; Əlləri qoynunda zariyar, sızlər. S.Vurğun. Yanır od içində bala quşcuğaz; Bəzən sayıqlayır, zariyir az-az. M.Rahim.

ZARINCI is. məh. Çox xəstəlik çekib zəifləmiş adam; üzgün. Qurbaniyam mən, sevərəm

narinci; Yar-yar deyib, oldum belə zarinci. Qurbani. [Qaraxan:] Elə eləmisən ki, uşağı belə zarinci eləmisən də. S.Rəhimov.

ZARITMA “Zaritmaq”dan f.is.

ZARITMAQ f. Zarimasına sebəb olmaq.

ZARI-ZARI: zari-zari ağlamaq – bax zar-zar ağlamaq (“zar-zar”da). Mən ağlamam zari-zari; Bu zülmü götürməz tari. Qurbanı. Abbas ağlar zari-zari; Getməz könlü mün qubari... Aşıq Abbas.

ZARISOVKA is. [rus.] 1. Şəkilçekmə.

2. Şəkil, rəsm.

ZAR-ZAR: zar-zar ağlamaq (zarılda maq) – səsələ, zarılıt ilə ağlamaq, fəğan etmək. *Ey Vidadı, sənin bu puç dünyada; Nə dərdin var ki, zar-zar ağlarsan?* M.P.Vaqif. *Rədd ol qapıdan, ağlama zar-zar, dilənci!* M.Ə.Sabir; // yaniqlı-yaniqlı, həzin-həzin ağlamaq, inləmək. Xədicə .. uşaqlarını bağrına basıb zar-zar ağladı. S.S.Axundov. Muzdur bu işləri təftiş edib, o payədə müttəssirləşdi ki, uşaq kimi zar-zar ağlamağa başladı. S.M.Qənizadə. Bülbül zar-zar ağlar çəməndən ayrı. S.Rüstəm.

ZASTÁVA [rus.] Dövlət sərhədinin müəyyən sahəsini mühafizə edən hərbi hissə, habelə bu hissənin yerləşdiyi yer, məntəqə.

ZAT is. [ər.] 1. Əsil, mənşə, kök, nəsil, nəsəb. *Xəbar alın o namərdin zatını; Aparıbdı mərd iğidin atını. “Koroğlu”.* [Heydər bəy:] Zatında şübhə olanlar öz nəsəbləri üçün şəhadətnamə qayırırlar. M.F.Axundzadə. *Oğlumuzun, sükr kim, zati müsləman imis!* Bəxtəvər olsun başım, bəxtimiz oğlan imis! M.Ə.Sabir. □ **Zatına bələd olmaq** – bax zatını tanımaq. Bələdəm zatına sənin, novkar; Dəyməz heç bir pula bu cür sözlər. C.Məmmədquluzadə. **Zatına lənət** – söyüş ifadesi. Harda bihaya var, zatına lənət. Q.Zakir. *Musa kişi Mübaşir Məmmədin yığın səsini tanidi: – Zatına lənət, – deyib tüpürdü...* M.İbrahimov. **Zatını tanımaq** – əslini, nəсли, iç üzünü, bütün varlığını tanımaq (adəten mənfi, istehzali mena ilə). [Allahverdi:] *Zurnacı Muğanı? Onun zatını təməyiram.* C.Cabbarlı. **Həddi-zatında** – əslində, təbietində, xilqətində.

2. köhn. Şəxs, adam, şəxsiyyət, sima. *O çox oxlaqlı bir zatdır. Böyük zat. – Bax, nə qədər sevimli, nəzakətlı bir zat!* M.S.Ordubadi. *Bu*

zatların sayəsində də birinci ilin tədris haqqı maarif cəmiyyətləri tərəfindən verildi. T.Ş.Simurq. // Hörəmtli, mötəbər şəxs. [Südabənin anası:] ...Allaha çox şükür eləyirəm ki, mənim bircə balamın qabağına sanın kimi zati, südü təmiz bir adam çıxarıb. M.İbrahimov.

3. Özü, öz nəfəsi, öz varlığı. *Bitməzmi cəfa, axıra yetməzmi kəşakəş?* Axırda yaxar zatını yağıdıqların atası. M.S.Ordubadi.

4. köhn. Vərliq, əsil, təbiət, mahiyyət. O küləkdir, özü vardır, zati yox. Xesta Qasim.

ZATƏLCƏNB is. [ər.] Sətelcəm. Əgər zatəlcənb də tutmasan, yəqin ki bir zökəm tutacaqsan. Ə.Haqverdiyev.

ZATƏN zərf [ər.] 1. Təbii olaraq, əslində, fitrətən, həqiqətdə, həddi-zatında olaraq. Zatən muzdurların bədənləri davamlı, ruhları qüvvətli olur. S.M.Qənizadə. Zatən qıruba da bir şey qalmamışdı. S.Hüseyn. Zatən Dilbər son zamanlar tez-tez xəstələnirdi. C.Cabbarlı.

2. ara söz mənasında. Daha doğrusu, əslina baxanda, əslində. Zatən, o haqlıdır. Zatən, deyəcək sözüm də yoxdur. – Zeynal səbəbini söyləyə bilməyəcəkdi. Zatən, buna lüzum da yox idi. S.Hüseyn. *Qurbanqulu həmisi xalqın xeyirxahi hesab olunardı.* Zatən də belə idi. T.Ş.Simurq. *Buradakıların hamısı, zatən, həbəsi vəhşi zənn edərək ondan başqa bir hərəkət də ummurdu.* Çəmənzəminli.

ZATIQIRIQ sif. və is. dan. Nanəcib, firıldaqçı, kələkbaz, etibarsız. Babacanın əlli cür nadirüstü tanışı, zatiqiriq dostu var. Ə.Əbülləhəsən.

ZATIQIRIQLIQ is. dan. Zatiqiriq adamın xüsusiyyəti.

ZATİ zərf [ər.] klas. 1. Zatında, əslində, bünövrəsində olan; anadangəlmə, fitri. Zati xasiyyət.

2. Bax **zatən**.

ZATİ-ALİ is. [ər.] köhn. Yüksək rütbeli şəxslərə müraciət etdikdə və ya onların haqqında danışdıqdə hörmət möqamında işlənən ifadə (çox zaman cəmdə işlənir).

ZAVAL is. [ər.] 1. Ziyan, zərər, təbii fəlakət, afət. *Bu körpəcə meynəni qoru hər bir zavaldan; Qoy torpaqda kök salıb bərkitsin öz yerini.* S.Rüstəm. // Bəla, müsibət, xəter, qorxu. *Kahinlər axışından kəşf etmiş istiqbali;* Çox zaman qışkırigın bildirmiş o zavallı.

Ə.Cavad. *Hünərdir keçirən bizi hər oddan;
Olarmı hünərə zaval, ay Maral!* B.Vahabzadə.

2. Yox olma (etmə), tələf olma (etmə), fənaya uğrama (uğratma), məhv olma (etmə); məhv. *Fani cəhanə baxma, keçər, ömrü sevəmə kim; Ömrün zavalı var və cahanın bəqası yox.* Nəsimi. *Sizdə olan aldadıcılıq və dostlara yalan satmaq sizin təxt-tacinizin zavalını yaxınlaşdırmaqdadır.* M.S.Ordubadi.

3. məc. Zülm, eziyyət, işgəncə mənasında. *Yazılıq Ələsgərə çoxdur zavalın; Aparır ağlımı günəş camalın.* Aşıq Ələsgər.

◊ **Zaval görməmək** – 1) sağ-salamat qalmaq, heç bir bələya düşçər olmamaq; 2) zərər görməmək, cəzasız qalmaq. [Pişik] *heç bir zaval görməyəcəyini hiss etdi, iti caynaqlarını qabırğaya ilişdirdi.* İ.Hüseynov. **Zaval olmaz** – b a x **zaval yoxdur.** *İynə saçdım divarə; Elçi göndərdim yara; Elçiyə zaval olmaz;* Özüm elçiyəm yara. (Bayati). **Zaval tapmaq** – xəsarətə uğramaq, ziyan görmək, məhv olmaq, tələf olmaq. *Mal-qaranı zaval tapdı.* **Zaval vurmaq** – 1) ziyan vurmaq, xəsarətə uğratmaq, zay etmək, məhv etmək. *Bostamı zaval vurdı;* 2) ölüm gətirmək, fənaya ugṛatmaq. *Bağında var gavala; Başım olub havala;* Əzrail ova çıxdı; Mənə vurdı zavalı. (Bayati). **Zaval yetirmək** – 1) b a x **zaval vurmaq.** *Yağış bağlara çox zaval yetirdi;* 2) bədbəxtlik gətirmək, fəlakət gətirmək, məhv etmək. *Bir gün olmaz kim, ona gərdün yetirməz bir zaval.* Füzuli. *Bir zaval yetirən sahi-sərvərə; Bir şux sitəmkarə müştaq olmuşam.* Aşıq Rəcəb. *Bu dord, billəm, məni axır öldürər; Günbəgün yetirər zavalə, gözəl!* Aşıq Mehdi. **Zaval yoxdur** – qorxu yoxdur, xətər yoxdur. [Əhməd tacirbaşı dedi:] *Bizə heç bir zaval yoxdur.* “Koroğlu”. [Sozali:] *Axi, arvad üstündə dalışmayan kişiyyə zaval yoxdur.* İ.Hüseynov. [Hümmət:] *Əgər bu tufandan qurtarsam, daha mənə zaval yoxdur.* B.Bayramov. **Zavală düşmək** – bədbəxtliyə uğramaq, bədbəxt olmaq. *Gəlmədi aştıbımız, keçidi nəhar nisfdən; Gör ki, mən, ey fələk, bu gün bir nə zavalə düşmişəm.* S.Ə.Sırvani. **Zavală getmək** – b a x **zavală gəlmək.** *Mən bilirəm, gedəcəkdir zavalə; Zənəxdan dövründə, üzər yanında.* Q.Zakir. *Şamamələr dağda dəyər; Qızılğullar boynun ayər;* Bədnəzər çoxdu, göz dəyər; Gedər za-

vala gözlərin! Aşıq Məhəmməd. **Zavalə gəlmək** – 1) bədbəxtliyə uğramaq, fəlakətə uğramaq, müsibətə düşçər olmaq. *Hər günüm bir ildir sənsiz, a bala! Gəlməyəsən, görüm səni, zavalə.* R.Rza. [Əlibaba:] *Qılınçı qın saxlar, çox sağ ol, bala!* Görüm, gəlməyəsən əsla zavalə! Z.Xəlil; 2) məhv olmaq, yox olmaq, zail olmaq. *Kasib dedi: – Maldar, uyma çox mala; Dolanır zamana, gəlir zavalə.* Aşıq Əhməd. *Elə zarbə vurarıq ki, yağı golər zavalə;* Bir zərbə ki qoca tarix görməmişdir yaşından. S.Rüstəm. **Zavalə vermək** – fəlakətə, məhvə ugṛatmaq; bədbəxt etmək. *Əbəs yerə bizi verdi zavalə;* Oğrun-oğrun bələlərə həvalə. Q.Zakir. *O mahruḍan iraq verdi qəm zavalə məni.* X.Natəvan. **Zavalə yetirmək** – b a x **zavalə vermek.** *Zavalə yetməz* – heç vaxt zavalə; *Ağıl, kamal, tale, izzət məndə var.* Aşıq Əhməd.

ZAVALLI sıf. 1. Dolu, istilik və s. nəticəsində zədələnmiş (ağac, bitki, meyve və s. haqqında). *Zavallı ağaç.* Zavallı yarpaqlar.

2. Acınacaq halda olan, yaziq, biçarə, başıbələli, bədbəxt. *Zavallı adam.* Zavallı uşaq. – [Maral:] *Məktəbi bitirmək üzrə ikən zavallı babam tərk-i-həyat etdi.* H.Cavid. *Mən ürəyiimdə heyfisiləndim ki, zavallı qızı məktəbdən məhrum edəcəklər.* T.Ş.Simurq. *O, insanın ariq, zəif üzünə, ağarmış saçlarına baxır və bu zavallı arvadin nə qədər böyük azablarla yaşayıb bu yaşa dolduğunu düşünürdü.* S.Rehman. // İs. mənasında. Zavallı bu kənddə özü [Telli] kimi qərib və adamsız idi. S.Hüseyn. *Zavallının iztirabı artmışdı və üz-gözü qıpqrımızı olmuşdu.* B.Talibli. [Durna:] *İncə, sənin bu sözlərin Aydınmirçin çox ağır.* Zavallını məhv edər. C.Cabbarlı. *Bilmirlər zavallının qadrını, qiyomatını;* *Duymurlar qəlbindəki böyük məhbəbatını.* S.Rüstəm.

zavallı-zavallı *zərf Yazıq-yazıq, məzлum-məzлum.* [Kərəm:] *Xan Əslim bağça içində; Gəzər zavallı-zavallı.* “Əsl və Kərəm”.

ZAVALLILIQ is. Acınacaq halda olan adamın halı; yazıqlıq, bədbəxtlik.

ZAVALSIZ sıf. Məhv olmaz, yox olmayan, zail olmayan; davamlı, dayanıqlı, daimi, həmişə yaşayan. // *Zərf mənasında.* Cəlladların başı zavalsız qalmayacaq.

ZAVALSIZLIQ is. Məhv olmama, zay olmama, həmişə qalma, yaşama, var olma; daimilik.

ZAVİYƏ is. [ər.] klas. 1. Bucaq, künc, guşə. Bundan əlavə, cəhənnəmdə qırx zaviyə var və hər zaviyədə bir ilan var və hər ilanın qarnamenda üç yüz otuz qəzab var. M.F.Axundzadə.

2. Zahidin ibadətlə məşğul olmaq üçün çəkildiyi tenha yer, tekyə, hücrə. [Əli] ruhani alimlərlə görüşər, dina dair bir çox məsələlər soruşar, zaviylərə gedər, rahiblərin həyatını öyrənməyə çalışardı. Cəmənəzəminli.

ZAVİYƏNİŞİN is. [ər. zaviyə və fars. ...nişin] 1. köhn. din. Zaviyədə (2-ci mənada) oturub ibadətlə məşğul olan adam; münzəvi.

2. məc. Tənha yerde oturub dışarı çıxmayan adam haqqında. O, lap zaviyənişin olub.

ZAVİYƏNİŞİNLİK is. 1. köhn. din. 1. Zaviyədə (2-ci mənada) oturub ibadətlə məşğul olma; münzəvilik.

2. məc. Tənha yerdə oturub dışarı çıxmama.

ZAVKOM is. [“zavod komitəsi”nin ixtisarı] köhn. Həmkarlar ittifaqının zavod komitəsi. Zavkom icası. // dan. Bu komitənin sədri. [Gülbahar:] Yenə bilməyirəm bu zavkom(dan) .. nə istəyirsin. H.Nəzerli. Zavkom məhrיבan və arxayın ifadə ilə əlavə etdi. Mir Cəlal.

ZAVOD [rus.] İri sənaye müəssisəsi. Şəkər zavodu. Metallurgiya zavodu. Şüşə zavodu. Kənd təsərrüfatı maşınları zavodu. Zavod bacısı. – Eldarın fikrinə görə, fabrik, zavodlarda və istehsalatda faydalı bir surətdə çalışıa bilmək üçün qadınların savadı, yüksək təhsili olmalı imiş. S.Hüseyn. Hər gün səhərdən axşama kimi zavod borularından burula-burula qalxaraq, bozuntul Baki səməsini qaraldan qatı tüstüldən əsər-əlamət belə görünmüdü. M.Hüseyn.

◊ **At zavodu** – bax at.

ZAVODÇU is. köhn. dan. Zavod sahibi. Bu qədər pul ancaq xozeynlərdə olur, zavodçularlarda olur. S.M.Qənizadə.

ZAVODÇULUQ is. Zavod işləri ilə məşğul olma, zavod saxlama.

ZAVODYANI sıf. Zavodun yanında olan, zavodun ətrafında olan. Zavodyani sahə. Zavodyani təsərrüfat.

ZAY [ər. “zaye”dən] Heç, puç; tələf olmuş, korlanmış, puç olmuş, hədər olmuş. Öküzün

taydi, işin zaydi. (Ata, sözü). □ **Zay eləmək (etmək)** – puç etmək, korlayıb heç eləmək. Göndər gəlsin Ələsgərin xələtin; Etmə əməyini zay, sarıköynək. Aşıq Ələsgər. Nə üçün daşı zay eyləyişiniz, heyif deyilmə? Mir Cəlal. **Zay məhsul** – keyfiyyəti pis olan məhsul; brak, çıxdaş. **Zay olmaq** – tələf olmaq, puç olmaq, korlanmaq, heç olmaq, hədər olmaq. Ömür üzdüm, gün çürütдüm, zay oldum; Cismim düşüb yandı axır oda, hey! Aşıq Kərəm. Dost elədin hər nadanı, hər yadı; Çəkdiyim əməklər oldu zay, pəri. R.Rza. **Zaya getmək (çıxmaq, dönmək)** – hədər yere məhv olmaq, puç olmaq, hədər getmək. Buradan bir maya getdi; Sallandi, çaya getdi; Yolunda cəfa çəkdim; Əməyim zaya getdi. (Bayati). Yar salmur üstümə saya; Cavan ömrüm gedir zaya. Aşıq Ələsgər. Tökdiyünüz qanlar getməsin zaya; Çixin bu qarışq imtahanlardan. S.Vurğun. **Zaya vermək** – bax zay eləmək (etmək). Yandırıdı qolbımı camalın sövqü; Ağlımı veribdir zaya qaşların. “Aşıq Qərib”. Əsmər burdan getsə boş qalar bağlar; Sən vermə ömrümü zaya, xos geldin. “Abbas və Gülgəz”. Yaziq aşıq vermə ömrünü zaya; Dərd bilən can bu yerlərdə tapılmaz. Aşıq Ələsgər.

ZAYE [ər.] klas. bax zay. □ **Zaye etmək (eyləmək)** – bax zay etmək (eləmək) (“zay”da). Vəchindəki bənzər ay olar zaye; Verdilər ömrümü, ay olar zaye. M.P.Vaqif. [Molla İbrahimxəlil:] Mən sizə yaxşılıq etmək fikrindəyəm, siz mənim əməyimi və cəfəmi zaye etmək fikrindəsiniz! M.F.Axundzadə. Yixdin evimi, eylədin övladımı zaye; İş keçdi məhəldən. M.Ə.Sabir. **Zaye olmaq** – bax zay olmaq (“zay”da). Hala ki, xəsarət oldu vəqe; Sərmayələrin tamam zaye. Füzuli.

ZE “Z” hərfinin və bu hərflə işarə olunan samitin adı.

ZEBR [fr.] zool. Dərisi zolaq-zolaq olan Afrika vəhşi atı.

ZEBÜ is. [fr.] zool. Çiyin sahəsində donqarı olan qaramal növü. Lənkəran sahəsində buynuzlu mal-qaranın xişuslu növü olan zebə bəslənir.

ZEFİR [yun. zephyros] 1. Eşilmiş, ağardılmış iplikdən toxunmuş zərif pambıq parça növü.

2. Yüngül meyvə pastilası (şırniyyat növü).
Şokoladlı zefir.

ZEH is. [fars.] 1. Yay kirişi. Kamanın zehi.

2. Paltar və s.-nin qıraqına tikişən qaytan, köbə, haşıyo. Paltarin kənarına zeh tikmək.

// Səhifənin etrafına çəkilən haşıyə, cizgi. Kitabın vərəqinə zeh çəkilir. // Pəncərənin, divarın kənarına vurulan və ya çəkilən haşıyə. Qapının zehi. – Xanım Balacayeva ərinin indicə orada, Saçlı ilə bir yerdə zənn edərək, qırvırtlə bir tapık çaldı. Qapı divarın zehinə dəyiş səsləndi. S.Rəhimov.

ZEHİN is. [ar.] 1. İnsanda düşünmə, anlama və yaddaş qabiliyyəti; dərrakə, istedad. Bu uğağın yaxşı zehni var. Onun heç zehni yoxdur. – [Ağa Bəşir:] Ağa, maşallah sizin zehninizə və fərasətinizə! M.F.Axundzadə. // Hafızə, yaddaş, xatir. Zehnində qalmamaq. İyirmi il əvvəl oxuduqlarım indi də zehnim-dədir. – Qocanın dediyi sözlər Şuraslanın zehnindən naşşalandı. S.Rəhimov. Ağabala təkrar uşağın zehnini yoxlamaq istədi. Mir Cəlal.

2. Fikir, xəyal, Mərəşini məşğul edən söz-ləri babasına deyə bildiyi üçün sevindi, yüngüllük dudyu. Mir Cəlal. Nədənsə o zaman mənim zehnim bir şey məşğul etmişdi: "O kişi sizin nəyinizdir və yaxud siz onun nəyi ola bilərsiniz?" S.Hüseyn. □ **Zehni açılmaq** – fikirləşmək, düşünmək qabiliyyəti bərpa olmaq, yaxşılaşmaq, başında yüngüllük hiss etmək. ..Üzümü yudum, bir qədər zehnim açıldı. C.Məmmədquluzadə. **Zehni qaralmaq** – fikrini bir yere toplaya bilməmək; düşünmək, fikrəşmək qabiliyyətini itirmək.

ZEHİNLİ sif. Yaxşı zehni, yaddaşı, hafızəsi, istedadı olan; dərrakəli, istedadlı. Zehinli tə-ləba. – Sənə .. dərk etmək qabiliyyətinə malik, zehinli bir qız id. Ə.Thülbəhəsən.

ZEHİNLİLİK is. Yaxşı zehni, hafızəsi, istedadı olma.

ZEHİNSİZ sif. Zehni olmayan, qavrayış qabiliyyəti zəif olan; key, küt.

ZEHİNSİZLİK is. 1. Zehinsiz adamın hali; hafızəsizlik, istedadsızlıq; keylik, kütlük.

2. Hafızəsizlik, xatirdə saxlaya bilməmə.

ZEHLİ sif. Zehi olan, kənarında haşıyəsi olan. Zehli kitab. Zehli pəncərə. Zehli divar.

ZEHNI sif. [ər.] Zehin, ağıl, beyninə əla-qədar olan. Zehni əmək.

ZEHNİACIQ sif. Açıq düşüncəli, aydın fikirli, tez anlayan, çox dərrakəli. Zehniaçıq adam.

ZEHNİACIQLIQ is. Düşüncəlilik, dərrakəlilik, tez anlama.

ZEHNİYYƏT is. [ər.] İnsanın öz zehninə görə heyat və varlıq haqqında fikirləri, dün-yagörüşü. [Səlim:] Müasir bir adam olmaq üçün yalnız şəklimizi dəyişmək kifayət etməz. Bir az ruhumuzu və zehniyyətimizi də dəyişmək lazımlı gələcəkdir. S.Hüseyn.

ZÉMSTVO is. [rus.] tar. İnqilabdan qabaqkı Rusiyada: tərkibi əsasən zadəgan-burjuva nümayəndələrindən ibarət olan məhdud hüquqlu yerli idarə. Zemstvo idarələri. Zemstvo yığıncağı. Zemstvo hakimi. – Sonra müəllim, zemstvo və hökumət məktəblərinə nisbətən bu məktəbdə oxuyan şagirdlərin yazı ləvazimatı ilə daha yaxşı təmin olunmasına danışdı. Çexovdan.

ZEND [əslı sanskritcədən] tar. Zerdüştlerin dini kitabı olan "Avesta"nın pəhləvi dilinə tərcüməsi. [Ceyniz:] Boş vaxtlarımı atamdan qiraət öyrənirdim. İlk əvvəl "Zend" oxumağa başladım. Çəmənzəminli.

ZENİT [fr. əslı ər.] astr. 1. Gökün, baş üstündəki ən uca xəyali nöqtəsi. Günəş heç vaxt qütb'lərdə zenitdə durmur, əksinə, ekvator boyunca Günəş həmişa zenitdə dayanır.

2. məc. Ən yüksək dərəcə, ən yüksək nöqtə, zirvə. Günəş qalxanda zenitə; az qalır bir ovuc içində; kölgəmiz də itə. R.Rza.

◊ **Zenit topu** – uçan təyyarələri vurmaq üçün xüsusi top. Zenit toplarından atəş açıldı. – Ağız-ağıza vermiş zenit topları aramsızcasına göylərə açılırdı. S.Rəhimov. ..Gə-mi(nin) göyərtəsində də zenit topları var idi. Ə.Thülbəhəsən.

ZENİTCİ is. hərb. Zenit topçusu, təyyarə vuran topçu. Zenitçilərimiz düşmən təyyarələrini vurub saldırlar. – Keçir baxışları göylərə dalan; Faşist quzğunu hey vurub salan; Şanlı zenitçilər böyük qürurla. Ə.Cəmil.

ZENKER is. [al.] Silindrik deşiklərin giriş hissələrini, fasonlu sahələrini təmiz emal etmək üçün istifadə olunan alət. // f. Zenker-ləmək.

ZERZƏK is. məh. xüs. Quyunu uçub dağılmaqdan qorumaq üçün onun divarlarına və ağızına hörülən daş və ya kərpic hörgü.

ZERZƏKLİ *sif. məh. xüs.* Zerzəyi olan. *Zerzəklı quyu.*

ZEY *is. [ər. ziyy]* Zahiri şəkil, xarici görünüş, qiyafə, paltar. □ **ÖZ zeyindən çıxməq** – öz ciziğindan, öz çərçivəsindən çıxməq, azmaq.

ZEYİL *is. [ər.] köhn.* 1. Ətek, paltarətəyi. 2. Artırma, qeyd, əlavə (kitab barəsində). 3. Mətnə dair təsvir və şərh. 4. Aşağıda göstərilən.

ZEYTUN *is. [ər.]* Zeytunkimilər fəsiləsindən bitki cinsi. Meyvesində yeyinti sənayesində və texnikada işlədiplen yağı alırmır. Abşeronda zeytun yaxşı yetişir. Zeytun 5-12 metrə qədər hündürlükdə, yarpağı bozumtuluyaşlı rəngli, həmisiyaşlı ağacdır. H.Qədirov.

ZEYTUNÇİƏKLİLƏR *cəm bot.* Kol və ağaç cinsindən olan bitki fəsiləsi. *Birgözkimilər sirasının ancaq zeytunçiklilər fəsiləsi vardır.* M.Qasımov.

ZEYTUNÇU *is. 1. k.t.* Zeytun yetişdirməkə məşğul olan adam.

2. *köhn.* Zeytun satan adam.

ZEYTUNÇULUQ *is.* Zeytunçunun işi, peşəsi, məşğılıyyəti; zeytun yetişdirmə işi.

ZEYTUNI *sif. [ər.]* Zeytun rəngində olan, bozumtuluyaşlı çalan. *Zeytuni yarpaq.*

ZEYTUNLUQ *is.* Zeytun ağacıları ökilmiş yer, zeytun plantasiyası.

ZƏBAN *is. [fars.] klas.* Dil. *Bir saat görəməsəm, tuti zəbanım; Qopacaq başıma qiyamət eylə.* M.P.Vaqif. *Şəkər söhbətlidi, şirin dillidi; Tutı kimi xoş zəbanım gedibidı.* Aşıq Əlösger. □ **Zəbana gəlmək** – dilə gəlmək, dillənmək. *Görcək cəmali-yarımı gəldi zəbanə şəm.* S.Ə.Sırvani. *İşlər dəyişildi – hamisi döndü zamanı;* *İnsan kimi fələ, kölə də gəldi zəbanə.* Ə.Nəzmi.

ZƏBANƏ *is. [fars.] klas.* 1. Alov, alovun sələsi. □ **Zəbana çəkmək** – şiddetlə alovlanmaq, alışib-yanmaq. *O ancaq evlərinin zəbanə çəkərək yandığını gördü.* Ə.Əbülləsən.

2. Tərəzi və s. ölçü cihaz və alətlərinin dil səklində olan hissəsi, mili. *Tərəzinin zəbanası.*

ZƏBƏR *is. [fars.]* Ərəb (fars) əlifbasında “ə” səsini bildirmək üçün samitlərin üzərinə qoyulan ə işarəsi; fəthə. *Orda ayindir şerin hər kalməsi;* *Qarışib bir-birinə zir və zəbər.* Şəhriyar.

ZƏBƏRCƏD *is. [ər.]* Keçmişdə qıymətlidən daşlardan sayılan, zümrüdə bənzəyən yaşıl rəngli daş. *Sabahı gün qız oglana bir zümrüd göndərdi.* Oğlan gərdi bazara, bir dənə zəbərcəd alıb qoydu bının yanına, qeytardı dala. (Nağıl). *Mina qəddin zəbərcəddi;* Nə desən cana minnətdi. “Qurbani”. *Çəpkənin yaxasındaki zümrüd və zəbərcəd diymələri* altından tellərinə səndidi *badam şəkilli* almaz ciqqa .. görünürdü. M.S.Ordubadi.

ZƏBƏRDƏST *sif. [fars.] köhn.* 1. Cox qüvvətli, çox güclü, qolugüclü.

2. İstedadlı, talantlı, qüvvətli. *Zəbərdəst şair.* – [Nizami:] *Fəqir bəxtəvərəm, şairəm, zəbərdəstəm;* *Cahan kiminsə qoy olsun, mən onda sərbəstəm.* M.S.Ordubadi.

ZƏBƏRDƏSTLİK *is.* Cox qüvvətlilik, dolugüclülük.

ZƏBT *is. [ər.]* Silah gücü ilə, zorla tutma, elə keçirme, hakimiyyəti altına alma, ixtiyarına alma; sahiblənmə, yiyələnmə. *Qalanın zəbtı.* *Şəhərin zəbtı.* □ **Zəbt etmək** – 1) zorla tutmaq, ələ keçirmək, hakimiyyəti altına almaq, işgal etmək, ixtiyarına almaq, zorla sahiblənmək. *Güllüçə kəndini düşmən zəbt etdi.* S.S.Axundov. [Şah Mirzə Ağa xana:] *Niya məndən izn almamış Herati zəbt etdin?* C.Cabbarlı. *Cəfərşəhər Fərhad bəyin evlərini zəbt və özünü həbs etməyə göndərildi.* Qan-təmir; // məc. özüne tabe etmək, yiyələnmək. *Təbiəti zəbt edib almağın zamanıdır;* *Kainata zəlzələ salmağın zamanıdır.* M.Müşfiq; 2) klas. qeyd etmək, yazmaq; 3) hafızəsi ilə tutmaq, hafızəsində saxlamaq, qavramaq.

ZƏBTİYYƏ *is. [ər.] köhn.* Polis nəfəri. [Həsən:] *Bu, bir əsgərə jemper satmış, zəbt-iyyələr yaxalamaşlar.* H.Nəzərlə.

ZƏBT-RƏBT *is. [ər.] köhn.* Asayış, intizam, nizam, qayda.

ZƏBUN *sif. [fars.] klas.* Zəif, qüvvətsiz, cansız, aciz, düşkün. *Dust bipərvə, fələk birəhm, dövrən bisikun;* *Dərd çox, həmdərd yox, düşmən qəvi, tale zəbun.* Füzəni. *Zira könlüm həvəslərin pəncəsində zəbundur;* *Qurtarmaram, na etməli?* Bir çarasız cünundur. A.Səhhət. // Əsir, giriftar. □ **Zəbun etmək (eyləmək)** – 1) zəifləşdirmək, qüvvədən salmaq, cansızlaşdırmaq, düşkünləşdirmək. *Nagəhan başlayıb vəba;* *taun;* *Sardı traftı, xəlqi eidi zəbun.* H.Cavid; 2) əsir etmək,

giriftar etmək. [Minnət xanım:] *İnsaf eyləyin, bir baxın mənə! Mərcan eyləyir çox zəbun mənə!* Ü.Hacıbəyov. **Zəbun olmaq** – 1) zəifləşmək, qüvvədən düşmək, cansızlaşmaq, düşkünleşmək; 2) osir olmaq, giriftar olmaq.

ZƏBUNLUQ is. Zəiflik, qüvvətsizlik, cansızlıq, acizlik, düşkünlük. *Aslanın qızarmış gözlərində olan məhzunluq və zəbunluq əlməti Hacini da qəmən edirdi.* C.Cabbarlı.

ZƏBUR is. [ər.] Dini əsatirə görə, Allah tərefindən Davud peygəmbərə göndərilən kitab. [Dəriş:] *Əvət, Quran, Zəbur, İncili Tövrət; Birər röya ki zor təfsiri, heyhat!* H.Cavid.

ZƏDƏ is. [fars.] 1. Toxunmaq, yaxud bərk bir şey dəymək nəticəsində bir şeydə əmələ gələn əzik yeri, qopuq, qəlpə, çatdaq və s. *Bu stəkanın zədəsi var.* // Meyvələrdə qurd dəyme, yaxud dolu və s.-den əmələ gelən xəsar. *Meyvanın zədəsi var. Bu qovunda zədə yoxdur.* □ **Zədə vurmaq** – 1) zədələmək; 2) məc. yaralamaq. **Zədə dəymək (toxunmaq)** – 1) xarab olmaq. [Ana:] *Ay oğul, bəlkə ağılnıa zədə toxunub.* S.Rohman; 2) məc. yaralamaq. **Zədə salmaq** – zədələmək, yaralamaq. *Müjganların salib bağırma zədə;* *Dözmək olmaz munca dərdi-bihədə.* Q.Zakir.

2. Xarici təsir nəticəsində orqanizmin bir yerində toxumanın əzilməsi, ziyan görməsi; kontuziya. *Kənd təsərrüfat işlərində müshahidə olunan zədələr cürbəcür olur.*

...**zədə** [fars.] Bəzi mürəkkəb sözlərin “vurulmuş, uğramış, düzər olmuş, giriftar olmuş” mənalarını bildiren ikinci tərkib hissəsi; məs.: qəmzədə, müsibətzədə, fəlakətzədə.

ZƏDƏLƏMƏ “Zədələmək” dən f.is.

ZƏDƏLƏMƏK f. Toxunaraq və ya toxunduraraq zədə vurmaq, xarab etmək, şikəst etmək, yaralamaq, əzmək, çatlatmaq və s. *Həyatın külləkləri hamidan əvvəl gənc yarpaqları zədələyir.* M.S.Ordubadi. *Əvvəl bir ox ilə hevyanın başını zədələmişdi.* Mir Cəlal.

ZƏDƏLƏNDİRİMƏ “Zədələndirmək” dən f.is.

ZƏDƏLƏNDİRİMƏK “Zədələnmək” dən icb.

ZƏDƏLƏNMƏ “Zədələnmək” dən f.is. *Badimcanı sərin yerdə saxlamaq və zədələnmədən qorumaq lazımdır.*

ZƏDƏLƏNMƏK f. Bir şeyə toxunmaq və ya bir şey dəymək nəticəsində bir yeri əzilmək, zədə dəymek, zədə əmələ gəlmək, yaralamaq, şikəst olmaq. *Doludan almalar ağacda zədələndi.* – *Düşmən təyyarəsi döyüsdə zədələndi, fasistin burnu əzildi, qan axıb ağızına dolmağa və çənəsindən süzülməyə başladı.* S.Rəhimov. *Həkim güman yerini tutdu və zədələnmiş qayığı Aslandaşa sərdü.* M.Süleymanov. Ö.Vəliyev.

ZƏDƏLƏNMİŞ ”Zədələnmək” dən f.sif. *Doludan zədələnmiş meyva.* *Zədələnmiş bədən.* – Kamil maşınısti tez əyləşdirib, özü onun yerini tutdu və zədələnmiş qayığı Aslandaşa sərdü.

ZƏDƏLİ sif. Zədəsi olan, zədə dəymiş; əzik. *Zədəli yer.* *Zədəli bədən.* – *Qarı isə ömrünün son çağında onun dərdini dinləyən adama zədəli qəlbə ilə hörmət bəsləyir.* S.Rəhimov. *Qayıçlayanlar isə şüşə kimi ağı, qara salxmuları zədəli gılədən təmizləyirdilər.* Mir Cəlal. // məc. Yaralı. *Bu əllər yad əlidid;* *Köməyim dad əlidid;* *Gedirsən, tez qayıt gəl;* *Üzəyim zədəlidid.* (Bayati).

ZƏDƏLİLİK is. Zədəli şeyin hal və keyfiyyəti.

ZƏDƏSİZ sif. Zədəsi, nöqsani, əziyi olmayan; bütöv, saf. *Zədəsiz şüşə.* *Zədəsiz meyva.*

ZƏDƏSİZLİK is. Zədəsi olmama, bütövlük, tamlıq.

ZƏF is. [ər.] klas. Zəiflik, qüvvətsizlik, üzgünlük. *Mana bu zəfə bihaliq, sağınma, pirlikdəndir;* *Gözün fikri məni yorğun salıb ahu qovanırtək.* Q.Zakir. *Zəf eylədi aciz məni, qaldım əməlimdən;* *Çəkdim na ziyanlıq??* M.Ə.Sabir. *Bir dəfə Sofiya xanım studentin baxışından qorxmadı, gözlerinin içində dik baxdı.* Lakin ruhuna sükut gəlmədi. *Zəfini duyu və başını yastiğə söykəyərək ağladı.* Çəmənəzəminli.

ZƏFƏR is. [ər.] tənt. Qalibiyət, qələbə. *Gəncə zəfəri İbrahim xanın nüfuzunu Azərbaycan xanlıqları arasında bir qat daha artırdı.* Çəmənəzəminli. *Ey zəfər nəğməsi, sən ey sən nəğmə!* *Qanlı cəbhələrdə döyüşən nəğmə.* N.Rəfibəyli. *Gəzib bu dost elləri, dolansan qarış-qarışı;* *Hər yanda görəcəksən, yüksəlis, zəfər, yariş.* Ə.Cəmil. // *Qalib gəlmə, üstün gəlmə.* □ **Zəfər qazanmaq (çalmaq)** –

qalib olmaq, qələbə çalmaq. [Nüşabə:] Ölkə-lər düşməni rumlu İskəndər; Hind ilə İranda qazanmış zəfər. A.Şaiq. Döyüşlərdə zəfər çaldın, boy atdın; Yer üzündə milyonları oyadın. R.Rza. **Zəfər tapmaq** – bax zəfər qazanmaq. **Zəfər yetirmək** – məğlub etmək, üzərində qələbə çalmaq, yenmek. // Məqsədə nail olma, müvəffəqiyyət, nailiyyət.

◊ **Zəfər toxundurmaq** – başına xata götürmək. [Xanımınaz:] Ay balam, qurbanın olum, qorxuram birdən uşaqçıqazıma bir zəfər toxundurmasınlar. C.Cabbarlı. **Zəfər toxunmaq (dəymək)** – zərər, ziyan, xətər dəymək, başına xata gölmək. Can Koroğlu, öz canimdan qorxmuram; Qorxum odur, zəfər dəyə dostuma. “Koroğlu”. Əhməd tacir də qızı götürüb aradan çıxdı ki, ona zəfər toxunmasın. (Nağıl).

ZƏFƏRAN is. [ər.] 1. bot. Çiçəkləri yeyinti sonayesində istifadə olunan çoxillik soğanaqlı cənub bitkisi. Zəfəran tarlası. – [İbad Ocaq-quluya:] Buğda əkanları da gərək zəfəran əksinlər. C.Cabbarlı. // Hemin bitki çiçəklərinin, müxtəlif yemək şeylərinə etir, tam və xüsusi rəng vermək üçün istifadə edilən qurudulmuş sarı telleri. Xərc edir bir para əşxas pulun bayramda; Zəfəran, yağı, razyana, xaxxaşa, atə. M.Ə.Sabir.

2. məc. Sarı rəng mənasında. Həm rəngi-bəhar olub xəzanı; Dönmüşdü əqiqə zəfəranı. Füzuli. Dösləri qurumuş, rəngi zəfəran; Budur ehtiyacım, alichin sonu! S.Vurğun.

ZƏFƏRANI sif. Zəfəran rəngli, sari-narincı rəngli. Zəfərani şəftali.

ZƏFƏRANLI sif. Zəfəran qatılmış, zəfəran vurulmuş, tərkibində zəfəran olan. Zəfəranlı plov. Zəfəranlı bozbəz. – Balkonun fəzasını atırlı şərbətlərin, zəfəranlı yeməklərin qoxusu doldurmuşdu. M.S.Ordubadi. Üstü zəfəranlı bir plov yeyək; Bu günün eşqinə mahnilər deyək. S.Vurğun.

ZƏFƏRANPLOV is. Zəfəranlı plov. Görərsiniz ki, bacınız sizin üçün necə bir zəfəranplov bışır! S.Rəhimov. Eşşək nə bilir zəfəranplov nədir? (Ata. sözü).

ZƏFƏRLİ sif. Xatalı, həyat üçün təhlükeli. □ **Zəfərlə yer dan**. – zədələnməsi həyat üçün təhlükəli olan bədən üzvü. Nurəddini fayton basıldıqdan sonra onun yaralı halında başına yığılmış adamlardan birisi dedi: – Hərgah-

zəfərli yerindən basmayıbsa, heç zad olmaz. S.S.Axundov.

ZƏFƏRYAB sıf. [ər. zəfər ve fars. ...yab] klas. tant. Müvəffəqiyətə çatan, müvəffəqiyyət qazanan. // Qalib, qələbə çalan, qalib gələn. □ **Zəfəryab olmaq** – müvəffəqiyətəldə etmək; // qələbə çalmaq, qalib gəlmək.

ZƏCÖV is. Cox acı və ya zəy dadlı şey.

ZƏĞƏN¹ is. [fars.] klas. Qara qarğı, dolşa. Tərlan yerini zağ va zəğən tutmaz. (Ata. sözü). Əgər dünyada insaf və ədalət olsa idi, tərlan yerində zağ və zəğən oturmaz idi. Ə.Haqverdiyev. Bülbül yerində indi oturmuş idi zəğən; Bülbüllərin məzarda söylər: vətən, vətən!.. M.Hadi.

ZƏĞƏN² is. [ər.] klas. Çənə ortasındaki çuxur. Kənül asayısi, canın rahəti; Gülgəz zənəxanda, tər zəğəndədir. M.P.Vaqif.

ZƏHƏNDƏ sıf. və is. dan. Diliacı, zəhlə-aparan, zehlətökən, qabadanışan, kobud (adam). Zəhəndə adam. Zəhəndənin biridir.

ZƏHƏR is. [fars.] 1. Canlı orqanızmı zəhərləndirə bilən maddə; ağı. İlan zəhəri. Öldürücü zəhər. Zəhər vermək (zəhərləmək). □ **Zəhər yemək** – özünü öldürmək üçün zəhər içmək. // məc. Cox acı şey haqqında. Bu darmən lap zəhərdir. □ **Zəhər kimি** – cox acı. // məc. Cox mənfi təsiri olan şey. Şövinizm zəhəri.

2. məc. dan. Mikrob mənasında. Hindistanda Qanq çayı bizim Kür çayından çox böyükdi, ..amma bu sudan vəba zəhəri heç asik olmur. C.Məmmədquluzadə.

◊ **Zəhər dağarcığı (tuluğu, torbası)** dan. – dili çox acı adam haqqında. [Əsgər:] ..Zəhər torbası yuxudan ayılıb gəlmək istəyir. N.Vəzirov. **Zəhər etmək (eləmək)** – bax zəhər qatmaq. Zəhər içirtmək məc. – həyatını zəhərləmək, gününü qara eləmək, həyatını eziyyətə salmaq. Naməndləri oylaqlardan köçürütdüm; Yağı düşmənlərə zəhər içirdim. “Koroğlu”. **Zəhər qatılmaq** – tama-milə korlanmaq, zəhərlənmək. Ogünkü nəşəmə zəhər qatılmış olduğunu çox dalğın id(m).. A.Şaiq. Niya zəhər qatulsın kişinin nəşəsinə.. B.Vahabzadə. **Zəhər qatmaq** məc. – tama-milə korlanmaq, pozmaq, xarab etmək, zəhərləmək. **Zəhər uddurmaq** – bax zəhər içirtmək. Zəhər yeyəsan! dan. – qarğış, nifrin, söyüş ifadəsi. **Zəhərə döndərmək**

– bax zəhər qatmaq. Bir stəkan çay verdi, onu da zəhərə döndərdi. **Zəhərə dönmək** – pozulmaq, xarab olmaq, pis, acı bir şeyle əvəz olunmaq. Yediyimiz zəhərə döndü. **Üz-gözündən (sifətindən) zəhər tökülmək (yağmaq)** – çox qasqabaqlı olmaq, acıqli, qəzbəli görünmek.

ZƏHƏRLƏMƏ “Zəhərləmək”dən f.is.

ZƏHƏRLƏMƏK f. 1. Ağlılamaq, zəhərlə təsir etmək, zəhər vermek, zəhər içirmek, zəhər verib öldürmek, zəhərli maddələrlə öldürmek, qırmaq. *Qazla zəhərləmək*. – *Qapida bağlanmış itin səsi çıxmayırdı. Deyəsən, onu casus zəhərləmişdi.* M.Hüseyin. □ **Özünü zəhərləmək** – zəhər qəbul edib özünü öldürmek, özünü öldürmək üçün zəhər içmək. *Xanım knyaginyanın gəlməyəcəyini eşidər-eşitməz şəkfin yanına yüyüürüb özünü zəhərləmək istədi.* M.S.Ordubadi. // 2. məc. Aci, zəhərli söz deyərək, qəlbini incitmək, son dərəcə kədərləndirmək, açılamaq.

2. Zəhər və ya zəhərli maddə qatmaq. *Havani zəhərləmək. Düşmən quyuların suyunu zəhərlədi.*

3. Zəhər və yaxud zəhərli maddənin təsiri ilə xəstələndirmək, xəstələnməsinə, pozulmasına, xarab olmasına səbəb olmaq. *İçki ilə bədənini zəhərləmək.*

4. məc. Korlamaq, xarab etmək, pozmaq, çox pis təsir etmək. *Kefini yaman zəhərlədilər.* – [Ceyran:] *Bu qadın mənim həyatımı zəhərləmişdi.* S.Hüseyin.

ZƏHƏRLƏNMƏ “Zəhərlənmək”dən f.is. İnsan çox [spirtli içki] içdikdə orqanizmdə zəhərlənmə əlamətləri görünür.

ZƏHƏRLƏNMƏK f. Bədənə zəhərli bir şey daxil olmaq nöticəsində xəstələnmək və ya ölmək. *Balıqdan zəhərlənmək. Göbəlkədən zəhərlənmək. – Havadan müğmığa sancır insanı; Döniüb zəhərlənir insanın qanı.* S.Vurğun.

ZƏHƏRLƏTMƏ “Zəhərlətmək”dən f.is.

ZƏHƏRLƏTMƏK icb. Zəhər verdirmək, zəhər verdirib öldürmek. *İti zəhərlətmək. Siçanları zəhərlətmək.*

ZƏHƏRLƏYİCİ sif. Zəhərlənmə əmələ gətirən, zəhərlənməyə səbəb olan, zəhərləndirib öldürən. *Zəhərləyici maddələr. Zəhərləyici qazlar.*

ZƏHƏRLİ sif. 1. Zəhəri olan; zəhərləndirici, ağılı. *Zəhərli qaz. Zəhərli maddə.* – [Naşadda] zəhərli bir əqrəb xasiyyəti vardır. S.Hüseyin. *İçərimdə zəhərli ilan kimi bir acıq və kin qıvrılırdı.* M.İbrahimov. *Ovçunu sənki yeddi il susus qalmış zəhərli bir ilan çaldı.* Ə.Məmmədxanlı. // Tərkibində zəhər madəsi olan, zəhər qatılmış, zəhər vurulmuş. *Zəhərli dərman.* – *Zəhərli güllələr havanı yarlıdır;* Əşrəfin evini qıgilçım sardı. H.K.Sanlı.

2. məc. Aci, toxunan, sancan, qanqaraldan, kinli, istehzalı. *Zəhərli söz. Onun zəhərli dili var.* – *Müəllimin sözlərində zəhərli iynələr olduğunu molla Xəlil hiss edirdi.* S.Hüseyin. *Zəhərli dilləri danışır düzlu;* Deyillər keçmiş-tək çox da quduzlu. H.K.Sanlı.

3. məc. Aci, acılayıcı. *Həftələr, aylar keçir axşamlı-səhərli;* *Bəzən şirin, bəzən zəhərli.* R.Rza.

ZƏHƏRLİLİK is. Zəhərli şeyin hali, keyfiyyəti, xassesi, zəhərləmə qabiliyyəti.

ZƏHƏRSİZ sif. Zəhəri olmayan, ağısız.

ZƏHƏRSİZLƏŞDİRİCİ sif. kim. Zəhəri, zəhərin təsirini yox edən, zəhərdən təmizləyən. [Nişasta lüabı] yandırıcı, yeyici maddələrlə və yodla zəhərləndikdə zəhərsizləşdirici maddə kimi istifadə edilir. R.Əliyev.

ZƏHƏRSİZLİK is. Zəhərsiz şeyin hali, xassesi, keyfiyyəti.

ZƏHİR is. [ər.] köhn. Yardımcı, köməkçi, arxa.

ZƏHLƏ: zəhləsini aparmaq (tökmək) – təngə getirmək, bezikdirmək, usandırməq. *Mordılra can sadığa;* Zəhləmi bədənat apalar. Aşıq Ələsgər. *Balaca uşaqların səsi-küyü adamin zəhləsini aparır.* C.Məmmədquluzadə. [Zeynəb] ədəbiyyat müəlliminin lap zəhləsini tökmüşdü. Qantemir. **ZƏHLƏSI qaçmaq (getmək)** – görməyə gözü olma-maq, acığa gəlmək, sevməmək, nifret etmək. ...Şahin münəccimbaşından zəhləsi getmişdi. M.F.Axundzadə. Bir müsəlman övrətindən zəhləsi qaçanda, gecə-gündüz səy eləyir ki, övrət əlsiün, yəni vəfat etsin. C.Məmmədquluzadə. [Məşədi İbad:] *Hərgah [papağı] bu cüra qoysam, onda qızın məndən zəhləsi gedər.* Ü.Hacıbəyov. [Məhbusi Kərimxana:] *Oğru kimi gizli və işsiz yaşamaqdan zəhləm gedir.* M.İbrahimov.

ZƏHLƏPARAN bax zəhlətökən.

ZƏHLƏKAR *sif. bax zəhləaparan.* Usta Tapdıq üzünə qonmuş zəhləkar bir milçayı qovurmuş kimi əlini yuxarı qaldırıb saldı.. M.Hüseyn.

ZƏHLƏTÖKƏN *sif.* Öz hərəkət və sözləri ilə adamı təngə getirən, bezikdirən, usandıran, cana getirən, biqdirci. Ancaq zəhlətökən müştəridən yaxa qurtarmaq üçün bunun da xeyri olmadı. S.Rəhman. Həmzənin zəhlətökən kiy-kələkçi arvadının təkidiñə baxma-varaq, yolda boyun-boğazlarının daş-qasını, qızıl-gümüşünü çıxartmayanlar, indi aramla soyunub mücrü və sandıqlarına qoydular. Ə.Thüləhsən. // Pis, xoşagətməyən, qulağa xoş gəlməyən. Bu zaman maşınlar qozəblə-nib böyüür, tramvaylar məni yollarında görən kimi zəhlətökən bir səslə zingildəyir. Ə.Məmmədxanlı.

ZƏHLƏTÖKÜCÜ *bax zəhlətökən.* [Fərraş] gözlərini yumaraq zəhlətökücü bir ahangla sözə başlandı. P.Makulu.

ZƏHM *is. [fars. “sehm”dən]* 1. Qorxu, vahimə, dəhşət; qorxu, vahimə, dəhşət doğuran hal, görünüş. Dəmircioğlu baxdı ki, bu bir yekəpər, kələ-kötür adamdı, üz-gözündən zəhm yağır. “Koroğlu”. Əlipaşanın zəhmi canına çökdü, sabr eləməyi məsləhət gördü. Mir Cəlal. □ **Zəhmi basmaq** – qorxutmaq, bərk qorxuya salmaq, vahimələndirmək, dəhşətə getirmək. **Zəhmi yarılməq** – bərk qorxmaq, bağlı yarılməq, dəhşətlənmək. Bəli, Məhəmməd də [devlərə] qoşuldı. Az zaman içində bu elə pəhlivan oldu ki, kimin meydanna girsəydi zəhmi yarılırdı. (Nağıl).

2. **Zəhmlə, zəhmilə** şəklində – qəzəbələ, hiddətlə, çox acıqlı bir halda. Cənab Bax Nəmatin gözlərinə elə bir zəhmlə baxdı ki, tələbənin vücuduna titrətmə düşdü. Çəmən-zəminli.

ZƏHMƏT *is. [ər.]* 1. Əmək. Zəhmətin bari. Öz zəhmətinin bəhəri. – Əgər ki yayda zəhməti əkinçinin ziyyad olur; Ziyyad olursa, qış günü o da o qədr şad olur. A.Səhhət. Həmin yüksəkdirənlərdən bircəsi işləsəydi, bu yülzlərlə adamin zəhməti qat-qat yüngülləşərdi. M.Rzaquluzadə.

2. Əziyyət, rahatsızlıq, narahatlıq. Cox zəhmətlə başa gələn iş. Sizə zəhmət oldu. – Ya dost olma, ya zəhmətdən incimə; Dost yolunda boran, qar olacaqdi. Aşıq Ələsgər. □ **Zəh-**

mət çəkilmək – bir şeyi əldə etmək üçün əmək sərf edilmək. *Bu sərgini yaratmaq* üçün xeyli zəhmət çəkilmişdir. – Mən siz qəs-dən bu otağa ovvalca gətirdim, siz Bağdadda gördiyyünüz gözəllərin, oxuyub-çalanların üzərində nə qədər zəhmət çəkildiyini təyin edə biləsiniz. M.S.Ordubadı. **Zəhmət çək(İN)** – xahişle birinə müraciət (bəzən kinaya ilə deyilir). Zəhmət çəkin, gəlin. – Bacioglu, sən bir balaca zəhmət çək, burada qoyunun qabağında dayan, mən çobana xəbər verim. “Koroğlu”. [Xasməmməd:] *Sən allah Xurşid xanım, bir zəhmət çək, bu şərə sən də qulaq as!* C.Cabbarlı. Qapiçı, qapiçı, bura zəhmət çək; Özünlə bir az da su götür, içək. S.Vurğun. **Zəhmət çəkmək** – 1) bir şeyi əldə etmək üçün əmək sərf etmək, işləmək, çalışmaq, əlləşmək. Bilik əldə etmək üçün zəhmət çəkmək lazımdır; 2) əziyyətə düşmək, narahat olmaq. Çareyi-dardıma zəhmət çəkməyin, ey duslər; Dərdi-eşqə çarə olmaz, olsa Əflatun təbib. S.Ə.Şirvani. *Man Məşədi Həsəndən təvəqqə etdim ki, bir-iki gün zəhmət çəkib Gəncəni mənə göstərsin.* Ə.Haqverdiyev. **Zəhmət çəkmə(yin)** – lazım deyil, narahat olmayın (çox vaxt kinaya ilə deyilir). Zəhmət çəkmə, hamisini özümüz görüb qurtararıq. **Zəhmət haqqı** – zəhmət (iş) müqabilində verilən haqq, muzd; əmək haqqı, maşa. Nəbi bir ilin zəhmət haqqı əvəzində bəyin bir qızusunu götürüb evlərinə qaydır. “Qaçaq Nəbi”. [Sarıköynəyə] yardım olmaq üçün otağının süpürürlüb təmizlənməsini ona təpsirər, zəhmət haqqı verordim. S.Hüseyn. Səlim bay isə zəhmət haqqını ikinci dəfə azaltmağı qərara aldi. H.Nəzərli. **Zəhmət olmasa (olmazsa)** – hörmətlə xahiş, rica bildirir. Zəhmət olmasa, o kitabı mənə verin. – [Böyük oğlu:] Əgər zəhmət olmasa, siz də [vəsiyyəti] latin dilində (latin hürufatı ilə) yazın... Qantəmir. **Zəhmət vermək** – narahat etmək, incitmək, əziyyət vermək. Ey Füzuli, öldün, əzgən et-mədin, rəhmət sənə; Rəhm qıldın, xəlqə əfşanınla zəhmət vermədin. Füzuli. Hər sənəm ki vəra yarına zəhmət; Oxunur ölüncə zatına lənət. Q.Zakir. Cox raziyam, sizə zəhmət vermək istəmirəm. S.S.Axundov. **Zəhmətə düşmək** – zəhmət çəkməli olmaq, əziyyət çəkməli olmaq, işləməli olmaq. **Zəhmətə qatlanmaq (qatlaşmaq)** – əziyyətə dözmək,

ZƏHMƏTKEŞ

çətinliklərə qarşı dözümlü olmaq. *Hiss edirdim ki, Bəyim xala mənim çox işləməyimi, zəhmətə qatlaşmağımı bəyənsə də, yuxusuzluğa dözməyi bir gün yatağa düşəcəyimdən qorxurdu.* İ.Hüseynov.

ZƏHMƏTKEŞ [ər. zəhmət və fars. ...keş] 1. Bax **əməkçi**. ...İşçilər xüsusi müllklərin zəhmətkeşlərə təqsim olunmasını tələb edirlər. C.Məmmədquluzadə. [Səfərəli:] *Biz deyirik hamı millətlərin zəhmətkeşləri qardaşdırılar.* H.Nəzərlə.

2. Bax **zəhmətsevən**. O, çox zəhmətkeş adamdır. – Nənəcan ağıllı, işsəvan, zəhmətkeş, mehriban, qeyrətli bir arvad idi. N.Nərimanov. Zəhmətkeş və hünərlü gəmiçi bir-iki ilin ərzində yaxşıca pul qazanıb, əlavə yeni bir barkaz və iki xirdəca gəmi aldı. S.M.Qənizadə.

ZƏHMƏTLİ sif. 1. Zəhmət tələb edən, zəhmətə başa gələn.

2. məc. Ağır. *Zəhmətli iş.*

ZƏHMƏTSEVƏN, **ZƏHMƏTSEVƏR** is. və sif. Zəhməti, əməyi, işləməyi sevən (adam). Tüstüñər bacalar; *Ocaq üstə sac olar; Zəhmətsevər gün görər; Tənbəl hər vaxt ac olar.* (Bayati). Xalqın əksariyyəti əkinçidir, zəhmətsevəndir. M.S.Ordubadi. *Müqəddəs bir aləmi var; Zəhmətsevən hər insanın.* H.Hüseynzadə.

ZƏHMƏTSEVƏNLİK, **ZƏHMƏTSEVƏRLİK** is. Zəhməti, işləməyi sevme; çalışqanlıq.

ZƏHMƏTSİZ 1. sif. Zəhmət tələb etməyən, zəhmət istəməyən, asanlıqla başa gələn. *Zəhmətsiz iş.*

2. *zərf* Zəhmət çəkmədən, çalışmadan, əmək sərf etmədən. *Zəhmətsiz bal yeməzlər.* (Ata. söyü). *Halal zəhmət ilə qazanılan cit; Zəhmətsiz geyilən şaldan yaxşıdır.* Aşıq Qədir. *Qoy uşaq bilsin ki, zəhmətsiz çörək yoxdur.* S.Rəhimov.

ZƏHMƏTSİZCƏ *zərf* Zəhmətsiz olaraq, zəhmət çəkmədən, zəhmət sərf etmədən.

ZƏHMƏTSİZLİK is. Zəhmət tələb etməmə, zəhmət çəkməmə.

ZƏHMLƏNDİRİLMƏ “Zəhmləndirilmək”-dən f.is.

ZƏHMLƏNDİRİLMƏK məch. Zəhmə salınmaq, dəhşətə salınmaq; dəhşətləndirilmək.

ZƏHMLƏNMƏ “Zəhmlənmək”dən f.is.

ZƏHRİMAR

ZƏHMLƏNMƏK f. Zəhmi basmaq, bərk qorxmaq, dəhşətə düşmək. [Alman] *bu heykəlin səsindən zəhmlənib ala-yarımçıq rusca zaridi.* Ə.Əbülhəsən.

ZƏHMLİ sif. 1. Zəhmi olan, baxanda öz görünüşü ilə adamda qorxu doğuran, dəhşətləndirən. // Cox böyük, çox yekə, görünüşə əzəmətli. [Nemət] *sökük və zəhmlili darvaza yaxınlaşdıqda, orada “Dava vəkili cənab Baxa xüsusi katib aranır” deyə, yeni bir elana təsdiyif etdi.* Çəmenzəminli.

2. Cox ağır, təmkinli, çox ciddi, heybəti. Aslan müəllim zəhmlili bir adam idi. İ.Əfəndiyev. // Qaşqabaqlı, acıqli, eyni zamanda nüfuzedici. *Teyibi zəhmlili baxışları ilə nə isə daima qorxu təlqin edən bir qadındır.* M.Hüseyn. Sultan zəhmlili nəzərlə başdanayağa Qoşqarı süzdü. İ.Hüseynov.

ZƏHMLİLİK is. Zəhmlili adamin halı, sıfəti, görünüşü.

ZƏHR klas. bax **zəhər**. Camlər zəhrilə məmlü şəbi-hicran içdik; Eylədik tövbə əgər göz görə, pünhan içdik. Qövsi. Hələ bax sən bu münqəqidlərə, hazır dayamb; Zəhrə döndərmək üçün gündə bizim balmızı. R.Rza.

◊ **Zəhri** *yarılməq*, **zəhri-bağı** *yarılməq* – bərk qorxmaq, dəhşətə düşmək, bağrı yarılməq. *O qalxmaq istədi, dəmir sarıldı; Xortdan xəyal edib, zəhri yarıldı.* Ə.Cavad. Katibin gözü cassaya sataşan kimi zəhri-bağı, yarıldı, o, ruh kimi uçundu. S.Rəhimov. Üzüñə baxanda az qala [Qədirin] zəhri yarıldı. Mir Cəlal.

ZƏHRİMAR is. [fars.] Əsil mənəsi “ilan zəheri” olub, aşağıdakı mənalarda işlənir: 1) zəhər, çox acı şey mənasında. *Haq bilir ki, beli şallı hacilar; Zəhrimartək xalqın ağzın acıclar.* Q.Zakir; 2) çox pis, mənəfur, xoşagəlməz şey haqqında deyilir. *Əba-qabını qovza, bax, içində zəhrimarı gör.* M.Ə.Sabir; // söyüd məqamında. [Vəzir:] *Zəhrimar, zəqqum, sən mənə belə xörək yediribsən ki, bir ay da yeməsəm, acmanın. M.F.Axundzadə.* [Telli:] ..Zəhrimar, Telli, dərd, Telli. Ü.Hacıbəyov. [Mirzə Turab:] *Zəhrimar, bəli! Neçə dəsfədir ki, səni çağırıram, indi gəlib öküz kimi bəyirirsən.* B.Talibli; // mənfur; 3) adı deyilmək istənilməyən şeysə işaret (acıqla deyilin). [Mübaşir Məmməd:] ...Musa kişi, bizi na-

ümid eləmə, bir-iki şüşə o zəhrimardan tap!
M.İbrahimov.

◊ **Zəhrimar olmaq, zəhrimara dönmək –** bax **zəhərə dönmək** (“zəhər”də). *Zəhrimara döndü ağızımın dadı; Əlimdə şərbətim ağı kəsildi. Aşıq Ələsgər. Mənzilə getməyə yox cürətləri; Zəhrimar olubdur kef-ləzzətləri.* H.K.Sanili. **Zəhrimara qalsın, zəhrimara qalmış** – söyüş, qarğış ifadəsi. [Sevil:] *Nə edim, Gülüş, zəhrimara qalsın o çörək ki biz veyirik, yaziq Balaş gecə-gündüz ac-susuz işləyir.* C.Cabbarlı. [Usta Zəfər:] *Yena zəhrimara qalmış xəzri yeri-göyü süpürür.* M.Süleymanov.

ZƏHRİMARLANMA dan. “Zəhrimarlanmaq”dan f.is.

ZƏHRİMARLANMAQ f. vulq. dan. Yemək, yeyib-içmək, qarnını doyurmaq (acıqla, nəriziliqlə deyilir). [Mirzə Səfər oğluna:] *Gəl, axmaq balası, naharını zəhrimarlan!* Ə.Haqqverdiyev. [Rosul:] *Yumurta qabığını görsədib qısqırdı: – Bəs bunu kim zəhrimarlanıb?* Ə.Əbülhəsən.

ZƏHRİMARLIQ is. vulq. dan. Yeməyə yarar bir şey (acıq, hirs məqamında deyilir). *Bu evdə bir tık zəhrimarlıq tapılmış.* □ **Zəhrimarlıq etmək** vulq. dan. – yemək. Bir balaca zəhrimarlıq edib evdən çıxdı.

ZƏXİRƏ is. [ər.] köhn. Vaxtı çatanda işlənəmək üçün tədərük edilib anbarda saxlanılan ərzaq şeyləri; ümumiyyətlə ərzaq, yemək şeyləri. *Zəxirə işlərimiz də duanızın bərəkətindən, pis deyildir.* “Mol. Nəşr.” ..Məlik Müəyyəd artıq Xorasandan qoşun və zəxirə göndərməkdən boyun qaçırmadadır. M.S.Ordubadi.

ZƏXM is. [fars.] klas. Yara. *Ey Füzuli, eylədi hər dərdə dərman ol təbib;* Bir mənim zəxmimdir ancaq bulmayıyan marhəm hənuz. Füzuli. *Ümidiñ var ki, ol həmdəm;* *Edə zəxmidə mərhəm.* Aşıq Hüseyin. *Eşqin ilə cismim yanar, tutuşar;* *Sanma sinəm zəxm oluban bitişər.* Aşıq Gövhər.

ZƏIF sif. [ər.] 1. Cismən az qüvvəli, gücsüz. *Zəif adam. Zəif at. Zəif qol.* – [Nadir bəy:] *Məxluqatın ən şərəflisi olan insanların, hətta zəif, aciz bir qarınçının belə qanına girmək, məncə əfvedilməz bir cinayətdir.* H.Cavid. // İs. mənasında. Gücsüz, qüvvətsiz adam. Axırda zəiflər yavaşça başlayırlar əkilməyə

və güclülər, yəni dəstə sahibləri qalrlar məclisidə. C.Məmmədquluzadə. [Firəngiz:] *Zəiflər daima gücdən bəhs edər.* H.Cavid. // Sağlam olmayan, möhkəm olmayan, cansız, ariq, xəstəlenmeye mail olan. *Zəif bədən.* Zəif ciyər. *Səhhətcə zəif uşaq.* – Xasay qatarın səsini eşidincə sanki onun qoluna qüvvət gəldi. Elə bil, *zəif ürəyi həmisişlik olaraq sağaldo.* Ə.Vəliyev.

2. Üzgün, əldən düşmüş, taqətsiz. □ **Zəif düşmək** – üzülmək, əldən düşmək, taqətdən düşmək. [Gövhər xanım:] *Gör nə zəif düşmüşəm?* S.S.Axundov. **Zəif eyləmək (etmək)** klas. – zəiflətmək, üzmək, əldən salmaq. *Dordi-hicran ol qadr eyləmiş zəif əndamımı;* *Saxı-gültək cünbüsü-bədli-səbadən titrərəm.* S.Ə.Şirvani. **Zəif salmaq** – zəifleşdirmək, əldən salmaq. *Həsən bəy Zərdabi bir zaman xalqı içəridən yeyən, onun qanını soran qurdlardan danışmaqla cəmiyyəti zəif salan tüfeyliləri tapmışdı.* M.Ibrahimov.

3. məc. Zabitəsiz, qətiyyətsiz. // İradəsiz, iradə qüvvəsi çatışmayan, aciz. [Səməd].. heç kimin qarşısında bu cür zəif və aciz olmuşdu. İ.Hüseynov.

4. Lazıminca nüfuzu, gücü, başqalarına təsiri olmayan. *Zəif dövlətlər.* *Zəif hökmədar.* – *Bəzi kəndlərdə yoxsullar qrupu zəif idi.* Mir Cəlal.

5. Təsiri, gücü az olan. *Zəif dərman.* *Zəif zəhər.*

6. Qüvvəsi, gərginlik gücü, fəaliyyət gücü az olan. *Zəif cərəyan.* *Zəif külək.* Nəbzi zəif (z.) vurur. – *Qazmaların və çadırların ancaq bir neçəsindən çox zəif işiq gəlirdi.* Ə.Sadiq.

7. Az, əhəmiyyətsiz, kifayətsiz, pis. *Zəif qabiliyət.* *Zəif intizam.* *Zəif iş.* *Zəif yoxlama.* Dili zəif (z.) bilir. *Qulağı zəif (z.)* esidir. – *Neyləyim, qüdrətim zəifdir hələ;* *Görüm təbiətin kor olsun gözü!* S.Vurğun.

8. Öz işini, vəzifəsini layiqinçə yerinə yetirə bilməyen, öz işini, sənətini yaxşı bilməyən, yaxşı işləməyən, işin öhdəsindən gəlməyən. *Zəif idarə başçısı.* *Zəif rəhbər.* // Yaxşı oxumayan, pis oxuyan. *Zəif tələbə.* *Zəif sinif.* *Zəif (z.) oxumaq.* *Riyaziyyatdan zəifdir.* – Bir tələbə dərsdən zəif olanda bütün briqada zəif sayılırdı. Mir Cəlal. // Sənətkarlıq nöqtəyi-nəzərindən qeyri-mükəmməl, keyfiyyətsiz. *Zəif əsər.* *Zəif roman.* *Zəif çalğıçı.*

Skipkaçının texnikası zəifdir. O, tarda çox zəif (z.) çalır.

◊ **Zəif damar** – bir şəxsin təsirə düşə bilən on həssas cəhəti. [Naşad] Zeynalın zəif damarını yaxşı tapmışdı. S.Hüseyn. **Zəif yer, zəif cəhət** – nöqsan, çatışmazlıq. ...Ovçu dos-tumun da bir zəif cəhəti var idi. M.Rzaqulu-zadə. Baxış bayın bir zəif cəhəti vardi: çox şorgöz idi. Ə.Abasov.

Zəifcə sif. Bir qədər zəif. *Zəifcə işıq. Zəifcə usaq. Zəifcə allər. Pəncərədən zəifcə işıq gəlir.*

Zəiflədilmə “Zəiflədilmək”dən f.is.

Zəiflədilmək məch. Zəif salınmaq, zəif hala salınmaq.

Zəifləmə “Zəifləmək”dən f.is.

Zəifləmək f. Gücdən düşmək, qüvvədən düşmək, əldən düşmək, halsızlaşmaq. *Xəstə gündən-günə zəifləyir. – Ustanın azarı günü-gündən sıddatlı�irdi; bədəni zəifləyib gücdən düşürdü.* Çəmənəzəminli.

2. Gücü, təsiri, təsir qüvvəsi, sıddəti, gərginliyi və s. azalmaq. *Şaxta zəifləməsidir. İşıq getdikcə zəifləyir. Külək gah zəifləyir, gah güclənir. – Samovarın qaynaması zəifləyib, əvvəlki gurultu sakit olmuş, ocağın alovu sönmüşdü.* H.Nəzərli. ...Əmiraslan baba Sol-mazın zəifləyən əlini ovcuna aldı. S.Rəhimov.

Zəifləndirilmə “Zəifləndirilmək”-dən f.is.

Zəifləndirilmək b a x zəiflədilmək.

Zəifləndirmə “Zəifləndirmək”dən f.is.

Zəifləndirmək b a x zəifləmək.

Zəifləşdiricə sif. Zəiflədən, zəiflik töredən.

Zəifləşdirilmə “Zəifləşdirilmək”-dən f.is.

Zəifləşdirilmək b a x zəiflədilmək.

Zəifləşdirmə “Zəifləşdirmək”dən f.is.

Zəifləşdirmək b a x zəiflətmək.

Zəifləşmə “Zəifləşmək”dən f.is.

Zəifləşmək f. Zəiflənmək, getdikcə zəif olmaq. *Hükəmanın da ığrarı bunadır ki, başın çanağı nazikləşib kiçildikcə, beyin də zəifləşməyə və kiçilməyə başlayır.* C.Məmmədquluzadə.

Zəiflətmə “Zəiflətmək”dən f.is.

Zəiflətmək f. Zəif salmaq, gücdən salmaq, qüvvədən salmaq, gücünü azaltmaq. // Zəif düşməsinə səbəb olmaq, taqətsiz hala gətirmək, üzmək. *Xəstəlik onu çox zəiflətmisidir. Doyunca yatmamaq adamı zəiflədirib gücdən salır.*

Zəiflik is. 1. Qüvvə azlığı, gücsüzlük. *İşığın zəifliyi. Motorun zəifliyi. // Üzgülüklük, taqətsizlik, qüvvətsizlik, xəstəlik hali, fiziki qüvvə azlığı, arıqlıq. Qiçlarında zəiflik hiss etmək.* – [Qızın] çöhrasında bir yorğunluq və zəiflik hiss olunurdu. M.S.Ordubadi. [Güllərə] zəiflikdən bir skelet şəklini almışdır. Ə.Veliyev.

2. Bir şeyin yerinə yetirilməsində lazımlıca möhkəmlik, səbat və ardıcılıq olmaması; iradəsizlik, qətiyyətsizlik, acizlik, bacarıqsızlıq, qabiliyyətsizlik. *Rəhbərliyin zəifliyi. Bütin günah onun zəifliyindədir.* – [Qadir] özünün zəifliyindən o qədər açıqlandı ki.. Ə.Əbülbəhəsən. □ **Zəiflik göstərmək** – acizlik göstərmək, iradəsizlik göstərmək. // Kifayətsizlik, yarıtmazlıq, qüsurluq, nöqsanlılıq, nöqsan, qüsür. *Aparılan işlərin zəifliyi. Təşkilat cəhətdən zəiflik. Eşitmə (görmə) qabiliyyətinin zəifliyi.* // Azlıq, çatışmazlıq. Əqli zəiflik. *Orqanızmda vitaminlərin azlığı zəifliyə və ya xəstəliyə səbəb olur.*

Zəka is. [ər.] Bir şeyi tez anlama, tez dərk etmə, tez qavrama qabiliyyəti, zehin kəskinliyi; ağıllı, fəhmi, zehin. [Uluca:] *Kimdə var əql, zəka, əzm, hüñər; Hər nəhəngi o, məharətlə yenər.* A.Şaiq. *Bəşir manı gördükdə arvadının oxumağa olan həvəsindən, səyindən, zəkasından söylərdi...* S.S.Axundov. [Məhsəti:] *Mənim nəzərimdə Nizamini dağlar qədər əzəmətlə göstərən də onun zəkasıdır.* M.Hüseyn.

Zəkali sif. Zəkası olan, fəhmi, zehinli, ağıllı, fərasətli, istedadlı, zəkası kəskin. *Zəkali qız. – Uşaqlar zəkalyidi, alını ay kimi.* S.Vurğun. *Zəkali adamdı. Bir dəfə eştidiyi söz həmişəlik hafızasında qalırdı.* S.Rəhman.

Zəkalılıq is. Zəkali adamın xassəsi; zəka sahibi olma, zehinlilik, fəhmlilik, istedadlılıq.

Zəkasız sif. Zəkası olmayan, fəhmsiz, zehinsiz, istedadsız.

Zəkasızlıq is. Zəkasız adamın xassəsi; idraksızlıq, zehinsizlik, fəhmsizlik, fərasətsizlik, istedadsızlıq.

ZƏKAT is. [ər.] İslam dinində: əldə edilmiş mal və pulun halallığını təmin etməkdən ötrü, onun dini ehtiyaclar və fəqir-füqərəya verilmək üçün ayrılan hissəsi. *Hər nə versən ver, məbada vermə bir dirhəm zəkat; Qoy acından ölsə, ölsün binəvə kəndli və tat.* M.Ə.Sabir. ...Fəqirlərin haqqı olan zəkat pullarını yığan... Hacı Məcid əfəndi deyilmə? C.Məmmədquluzadə. // Klassik şeirde: gözəlin mərhəmətinə, iltifatına, şəfqətinə işara. *Qəməzə peykanın edər aşığı çəşmin sədəqə; Öylə kim, mərdümi-muyim verə möhtacə zəkat.* Füzuli.

ZƏKAVƏT [ər.] bax **zəka**. Nə əhlimizdə ayıqlıq əlaməti görünənydi; Nə bir para oxumuşlarda bu zəkavət olaydı! M.Ə.Sabir. *İnsanda qabiliyət də gərək olsun, zəkavət də gərək olsun, hamı oxuyan alım olmaz.* C.Məmmədquluzadə. ...Xəlilin zəkavəti, cəpəqliyi, ayıqlığı Ağa Hüseyni təccübə gətirdi. Ə.Haqverdiyev.

ZƏKAVƏTLİ bax **zəkali**.

ZƏKAVƏTLİLİK bax **zəkaliqliq**.

ZƏKİ [ər.] bax **zəkali**. [Şeyx Kəbir:] Lakin ən son yerin, zəki Sənan! Olacaq son nəfəsədə Gürcüstan. H.Cavid. ...Mən də xoşnudam ki, məmləkətdə belə zəki cavalar tapulur. C.Cabbarlı. Ziba olduqca zəki, gözüəciq bir zəməna qızı idi. S.Hüseyn. [Musannin nəvəsi] məharətlidir, zəkidir, gözüəciqdır, cəld və zirəkdir. Qantəmir.

ZƏKİLİK bax **zəkaliqliq**.

ZƏQQƏTO sıf. Çox acı, zəqqum kimi. *Bu meyvə zəqqəto zəhərdir.* // Həddən artıq turş.

ZƏQQƏTUN bax **zəqqəto**.

ZƏQQUM is. [ər.] 1. Acı meyvəsi olan bir cins ağac; ağı ağacı. [Xortdan:] *Odabaşından xahiş etdim ki, zəqqum ağacını mənə gəstərsin.* Ə.Haqverdiyev. // Bu ağacın meyvəsi.

2. məc. Çox acı şey haqqında. Heyif oldu yarın şirin söhbəti; Zəhərə, zəqquma, ağıya döndü. Molla, Cümə. Görürəm Muğanın, Milin havası; İndi acı deyil bir zəqqum kimi. R.Rza.

◊ **Zəqqum!** zəqqum yeyəsən! – qarğış, söyleş mənasında. [Vəzir:] Zəhirmar, zəqqum, sən mənə elə xörək yediribsən ki, bir ay da yeməsəm acmanam. M.F.Axundzadə. **Zəqqum kimi** – zəhər kimi (çox acı). Hayat bir zəqqum kimi; Görünürdü o xana. S.Vurğun.

[Xanpəri] heç nə deyə bilmədi, cavab verəcəyi sözlər zəqqum kimi boğazına yiğilib xirdəyinə tixandı. Ə.Vəliyev. **Sifətindən (üzündən) zəqqum yağmaq** – çox acıqlı, hırslı, qasqabaqlı adam haqqında. Gözünü kövşənə zilləyib həyatını torpağa bağlamış kəndlişərin sıfətindən elə bil zəqqum yağır, zəhərələnirdi. Ə.Vəliyev.

ZƏQQUMLAMAQ f. 1. Zəqqum vermək, zəqqum yedirmək.

2. vulq. Yedirmek, doydurmaq (acıqla deyilir).

3. məc. Acılamaq, zəhərləmək.

ZƏQQUMLANMAQ qayid. vulq. Yemək (acıqla deyilir). [Qurbanəli:] Bir əppəkədən-zaddan ver, zəqqumlanıq. N.Nərimanov.

ZƏLALƏT¹ is. [ər.] 1. klas. Alçalma, alçaqlıq, həqarət, rəzalət, xarlıq. *Bu nə zələltidir?*

2. Zillət, ezab və əziyyət, çətinlik, möhnət. *Amma o millət ki, ümidini qulmca bağlayıb, həmişə zəlalətdə bulunubdur.* N.Nərimanov. [Dərvişin] üzündə və gözlərində əziyyət nişanları oynasıb çox zəlalətlərə düşçər olduğuna işarə verirdi... A.Divanbəyoglu. □ **Zəlalət çəkmək** – əziyyətə, zillet içinde yaşamaq, çətin dolanmaq, acı, ağır həyat keçirmek. **Zəlalətə düşmək** – zəlil olmaq, zillətə düşmək, bəd-bəxt olmaq. [Hacı Novruz:] Belə zəlalətə düşməkdənə biryolluq ölüb qurtarmaq məsləhətdir. Ə.Haqverdiyev.

ZƏLALƏT² is. [ər.] klas. Doğru yoldan azma, düz yoldan sapma (çixma); sapqınlıq.

□ **Zəlalət əhli klas.** – doğru yoldan azmış adam. **Zəlalət əhli hər şeyi gec anlar,** gec də hökm eylər; *O kəs kim, doğru yolu fəhm edər, əhli-fəzilətdir.* M.Ə.Sabir.

ZƏLAM is. [ər.] klas. Qaranlıq, zülmət. Sanki göydən yağırdı hüzün zəlam; Çulğayırdı cahan üzün zülmət. C.Cabbarlı.

ZƏLİ is. 1. Şirin sularda yaşayan, həyvanların bədəninə yapışıp onların qanını sormaqla dolanan xırda qurd. □ **Zəli qoymaq (salmaq, yapışdırmaq, düzmək)** – təbabətdə: xəstə adamin korlanması qanını sordurmaq üçün onun bədəninin müvafiq yeriñə zəli qoymaq. Molla Qasımın arvadı Zeynəb qarı da azarlırlara zəli yapışdırmaqdə böyük ixtisas sahibi olub. S.S.Axundov.

2. məc. Başqasını amansızcasına istismar edən, soyan, var-yoxunu sorub çəkən adam haqqında. *Xalqın qanını zəli kimi sormaq.* – *Bu əmrədə hakimi-vilayətlər şəbihdilər zəlilərə ki, qan sorub şısdıkda sahibi oları sixır, tamam sorduqları qanı qusurlar.* M.F.Axundzadə.

3. məc. Yapışlığı yerdən qopmayan, tutduğunu əldən buraxmayan şey və ya adam haqqında. *Lakin bir zəli dəyişməyir öz xis-lətinə.* O.Sarıvəlli. □ **Zəli kimi yapışmaq** – 1) tutduğu yerdə bərk-bərk yapışib buraxmamaq, yapışib əl çəkməmək. *Qəmər atasının qulluğundan mürəkkəb olub, düz mənzili galib, genə də zəli kimi kitabə yapışdı.* (Nağılı); 2) təngə götirmək, cana götirmək. [Kərbəlayı Rəcəb:] *Peşman olursan dalandan kənara çıxırsan, zəli kimi yapışular.* N.Vəzirov.

ZƏLİL sif. [ər.] Zələlatə düşmüş; yaziq, bədbəxt, həqir, fəqir, xar. *Man indi hazırlam, ömrüm bu dəm tamam olsun; Belə zəlil (z.) yaşamaq bir kərə haram olsun.* A.Səhhət.

□ **Zəlil etmək** – pis günü qoymaq, bədbəxt etmək, xar etmək, alçaltmaq. *Demin ki, yara edib Seyyidi zəmanə zəlil; Məbadə könlü yanə, könlümi xarab görüb.* S.Ə.Şirvani. [Şamama cadu:] *Allah heç kasi zəlil eləməsin...* Ə.Haqverdiyev. **Zəlil olmaq** – bədbəxt olmaq, pis günü qalmaq, xar olmaq, alçalmaq. [Naçalnik:] *Sizin nəcabətinizə hərgiz laying dəylil ki, özünüüz bədnəm edib ümənai-dövlətin nəzərində xar və zəlil olasınız.* M.F.Axundzadə. **Zəlil olsun!** – bəddua, qarğış nidası. *Olsun düşməniniz həmişə zəlil; Duaçıdır sizə hər yoxsun, əsil.* H.K.Sanlı.

zəlil-zəlil zərf Yaziq-yaziq, fağır-fağır.

ZƏLİLANƏ zərf [ər. zəlil və fars. ...anə] klas. Zəlil kimi, bədbəxtcisinə, yaziq-yaziq. *Mənsur bu mərhamətdən bir növ taqəzə gəlib göz yaşı tökərək, bir sövti-zəlilanə ilə ahü naləyə başladı.* C.Cabbarlı.

ZƏLLİLLƏŞMƏ “Zəlilləşmək” dən f.is.

ZƏLLİLLƏŞMƏKf. Zəlil olmaq, xar olmaq, pis günü düşmək.

ZƏLLİLLİK is. Zələlatə düşmüş adamin hali; zələlat, xarlıq, həqirlik, yaziqliq, bədbəxtlik. *Şadlıq ilə saxladığın aşığı; Zəlliliklə (z.) imtahana çəkirsən.* Aşıq Ələsgər.

ZƏLZƏLƏ is. [ər.] Yer qabığının bəzi sahələrinin vulkanik və ya tektonik proseslər

üzündən güclü titrəməsi; yer sarsıntı. *Usta Zeynal yaşadığı şəhərdə tez-tez zəlzələ olardı.* S.S.Axundov. *Vaxtı ilə uzaq və amansız bir zəlzələ böyük və gözəl bir şəhəri yerlə yeksan etmişdi..* Ə.Məmmədxanlı.

◊ **Zəlzələ(yə) salmaq** – 1) sarsıtmaq, dehşətə salmaq, vəlvələyə salmaq. *Kosa hələ çayın ortasına çatmamış, yuxarı tərəfdən yeri-yurdu zəlzələyə salan bir gurultu qopdu.* S.Rəhimov; 2) alemi bir-birinə vurmaq, həyəcan salmaq, mərəkə qoparmaq.

ZƏLZƏLƏLİ sif. Tez-tez zəlzələ olan, zəlzələ baş verən; zəlzələyə məruz qalan. Zəlzələli yərlər.

ZƏMANƏ [ər.] 1. Dövr, zaman. *Səni mənə bəxş elədi zəmanə;* *Yaxşı olan nəsib olmaz yamanə.* M.V.Vidadi. [Heydər bəy:] *Pərvərdigara, bu necə əsrdir, bu necə zəmanədir?* *Nə at çapmağın qiyməti var, nə tüsəng atmağın hörməti var.* M.F.Axundzadə. *Bəhram da bir çoxları kimi öz zəmanəsinin oğlu idi.* Ə.Vəliyev.

2. İndiki zaman, hazırkı vaxt, müasir həyat. *Zəmanə adamı (uşağı).* – *Ziba olduqca zəki, gözüəçiq bir zəmanə qızı idi.* S.Hüseyn.

3. Bəxt, tale, felək mənasında. *Zəmanə saldı əcab möhlətü malələ məni.* X.Natevan. *Yazıq Ələsgərdən üz döndəribən;* *Ya bəxt yatıb, ya zəmanə dönübdü.* Aşıq Ələsgər.

ZƏMANƏT is. [ər.] Zəminlik, zamin olma. [Əbdülhəli bəy:] *Balaş, sizin təməs-sükün vaxtı dünən qurtarmışdır.* Çünkü mən zəmanət vermişəm. C.Cabbarlı. □ **Zəmanət etmək** – zəmin olmaq. [Vəzir:] *Mən də zəmanət edirəm.* Ə.Haqverdiyev. // Bir şəxs haqqında verilən yaxşı rəy. *Bu zəmanəti kim vermişdi?* – *Abbas karandaşa bir əlcə kağıza ərizəsini yazdı, üç nəfərdən zəmanət aldı.* Ə.Əbülhəsən.

ZƏMANƏTCİ is. Zəmanət verən adam, zamin olan adam; zamin.

ZƏMANƏTKAR is. [ər. zəmanət və fars. ...kar] bax **zaminkar.**

ZƏMİ is. [fars.] Əkin yeri, tarla. *Taxıl zəmisi.* – *Muğan şəhərləri bir tamaşadır;* *Bugda zəmiləri qosşa-qosşadır.* S.Vurğun. *Göz işlədikcə dəryə kimi dalgalanan kolxoz zəmiləri artıq bugum bağlayırdı.* S.Rəhimov. *Səməd sünbüllənməmişdən yanılı qaralmış zəmilərə, uzaqdan görünən kimsəsiz tarlalara baxdıqca ürəyi sıxlırdı.* İ.Hüseynov.

ZƏMİN is. [fərs.] 1. klas. Yer, torpaq. *Əhli-zəmanə qanına* çox təşnədir, zəmin; *Qanın kimin tökərsə fələk, ol zaman içər.* Füzuli. *Bəhri-silabtək zəminü zəman;* *Cünbuşə gəldi, qopdu bir tufan.* M.Ə.Sabir. □ **Ruyi-zəmin** klas. – yer üzü, dünya, alem.

2. Üzərində şəkil, naxış salınan əsas rəng, ton, yer; fon.

3. məc. kit. Bir şeyin, hadisinin cərəyan etdiyi əsas şərait, mühit, vəziyyət, imkan. *İctimai zəmin. Məsələyə beynəlxalq hadisələr zəminində baxmaq lazımdır.* – *Hər bir fərdin istədədi kollektiv zəmində çıxaklınlıb meyvə verə bilər.* S.Rəhimov.

ZƏMİNƏ bax **zəmin** 3-cü mənada. [Məsmə:] *Məni yuxu aparmırdı. Məruzəm üzərində çıxışda bulunan natıqlarə verəcəyim cavab üçün zəminə düşünürdüm.* S.Hüseyn. [S.Vurgun] o zaman yazmış olduğu bir sira şeirlərində möhkəm bir zəminədə durur. O.Sarıvəlli. □ **Zəminə yaratmaq (hazırlamaq, qoymaq)** – lazımı şərait yaratmaq, hazırlamaq. *Danişqlar üçün müvafiq zəminə yaratmaq (hazırlamaq).* – *Biz də bu gecə mühüm bir hadisinən zəminəsini qoymalyıq.* M.S.Ordubadi.

ZƏMİNƏSİZ sıf. Heç bir zəmini, əsası olmayan, əsəssiz, zəminədən mehrum.

ZƏMİR is. [ər.] köhn. Köhnə qrammatikada: əvəzliyin adı.

ZƏMİŞİÇANI is. zool. Taxilların arasında yaşayış, onlara ziyan verən gəmirici (siçan).

ZƏMMƏ is. [ər.] Ərəb əlifbasında “ü” saitini əvəz edən və hərfin üstündə qoyulan — işarəsinin adı; piş.

ZƏM-ZƏM is. [ər.] Məkkənin yanında olub, suyu dindar müsəlmanlar tərefindən müqəddəs sayılan bir quyunun adı (klassik şeirdə təmizlik, paklıq, saflıq, duruluq rəmzi kimi işlənir). *Köysünə vuran həcər kimi daş; Zəm-zəm kimi gözdən axıdan yaş.* Füzuli. *Zəm-zəm tək oldu kuyinə aşki rəvan, rəvan; O, Kəba içrə görmədi əhli-səfa, səfa.* S.Ə.Şirvani. *Çalxanur sonalar, çığrışır qazlar; Zəm-zəm zülmümlə göllərin, dağlar!* Aşıq Ələsgər. □ **Abi-zəmzəm** – bax **ab**.

ZƏNBƏRƏK is. [fərs.] “zənburək”dən] 1. Qədimdə: adətən dəvə üstündə gəzdirilən kiçik top. *Əlliya qədər atlı yavaş-yavaş gə-*

lirdi. Arxadakı dəvədə bir zənbərək topu da vardi. Çəmənzəminli.

2. Metal yay.

ZƏNBƏRƏKÇİ is. köhn. Zənbərək atan, zənbərək topuna xidmət edən. *Birinci güllə zənbərəkçini aşırı dəvədən saldı.* Çəmənzəminli.

ZƏNBİL is. [ər.] İçinə şey qoymaq üçün küləşdən, qarğıdan, çubuqdan və s.-dən hörrülümiş qab. [Qız] kanalın yaxınlığında zənbilini yerə buraxıb bir daş üstündə oturdu. S.Hüseyn.

zənbil-zənbil zərf Zənbillər dolusu, zənbillərlə. *Ət bazardan daşınib mənzilə zənbil-zənbil;* *Etmədi mədələri yağı qidani təhlil.* S.Ə.Şirvani.

ZƏNBİLÇİK is. Kiçik zənbil, balaca zənbil.

ZƏNBİLÇİ is. Zənbil toxuyan və satan adam.

ZƏNBİLÇİLİK is. Zənbil toxuma və satma işi, zənbilçinin peşəsi. *Zənbilçiliklə məşğul olmaq.*

ZƏNBİLLİ sıf. Əlinde zənbili olan, zənbildə şey aparan. *Zənbilli qız.*

ZƏNBUR is. [ər.] klas. Ari, cir ari. *Bağrim şan-şan olur zənbur evi tək;* *Gözüüm ki sən gəzən otağa düşər.* Q.Zakir. *Ələsgər, üşyən əixibid sandan;* *Öldürsən zənburu, əl çəkməz sandan.* Aşıq Ələsgər.

ZƏNCƏFİL is. [ər.] Köklərində efir yağı-ları olan tropik bitki. // Bu bitkinin ədviyə kimi işlənən kökü. [Hacı Mehdi:] *Qəndimi, çayımı, istiotumu, darcınum, zəncəfilimi də satacağam.* M.S.Ordubadi. *Zəncəfil tropik bitki olub Asiya qıtəsinin cənubunda bitir.* Bəzi xörəklərin və undan hazırlanmış məmə-latin tamını yaxşılaşdırmaq üçün istifadə edilir. □ **Zəncəfil çayı** – zəncəfil kökündən hazırlanınç çay. *Anası zəncəfil çayının hayın-daydı.* Mir Cəlal.

ZƏNCƏFİLLİ sıf. Zəncəfil səpilmüş, zəncəfil təkəlmüs. *Zəncəfilli qoğal.*

ZƏNCƏRƏ is. [fərs.] zool. Çeyirtkəyə bənzər qara rəngli böcək, iynəcə.

ZƏNCİ is. [ər.] Tropik Afrikanın, dərisi tünd-qara rəngdə olan yerli əhalisi və bu əhaliyə mənsub adam. *Afrika zənciləri.* – *Bunlar zəncilərdən və afrikalılardan ibarət idi.* M.S.Ordubadi. *Öz ana vətənində ağızlıdoluşus gülər;* *Rəngi qara, qəlbəi ağ zəncilər.* S.Rüstəm.

ZƏNCİR

ZƏNCİR is. [fars.] 1. Bir-birinə keçmiş halqalardan ibarət dəmir bağlı; silsilə. *Saat zənciri. Lövbər zənciri. İti zəncirlə bağlamaq.* – Axırda Dəmircioğlu atasından gizli bir canlı kotan zəncirini də götürüb toqqa əvəzinə belinə bağladı. “Koroğlu”. Kəndlinin cavan oğlu şiddətlilə surətdə dəli oldu, hətta onu zəncir ilə bağlamağa məcbur olurlar. S.S.Axundov.

2. Buxov, qandal. *Əzizim bağlı qaldı; Yar qəlbi dağlı qaldı; Zəncir, buxov görmədi; Qollarım bağlı qaldı.* (Bayati). *Ruhı-Məcnuni sevirsən bir dəm ey zəncir açıl; Kim, tutulmuş şəhəridən könülüm biyaban istəram. Qövsi..* ..Dustaqxananın zəncir səsi camaatın qulağına gəldi. Ə.Haqqverdiyev. Zənciri qolundan atdı bu torpaq. B.Vahabzadə. □ **Zəncirə çəkmək (vurmaq)** – zəncirləmək, əl-ayağını zəncirlə bağlamaq. *Dili-divanəni zəncirə çəkərsən, yeri var; Ətri-zülfün nə üçün müşki-Xətadan seçməz?* S.Ə.Şirvani.

3. məc. Əsarət, zülm, məhkumluq rəmzi. *İnsanlara zəncir, fəğan gətirən; O, faşist adlanan qara itləri; Məhv et silahının qüdrəti işən! R.Rza.* // Klassik şeirdə gözəlin zülfünə işarədir. *Tutmazam zənciri-zülfü tərkin, ey naseh; Məni xah bir aqil xoyal et, xah bir divanə tut.* Füzuli. *Saćın zəncirinə könül bağladım; Məcnun kimi düşdüm dağa, Fatimə!* M.P.Vaqif.

◊ **Zəncir kimi (tək)** – bir-birinin ardına, silsilə şəklində. *Dağların ardi-arası kəsilmir, zəncir kimi bir-birinə hörülümiş, bir-birini qucaqlamış kimi durur.* A.Şaiq. *Zəncirtək düzülib on beş hünərvər; Daşlı kiadrları etdilər səngər.* H.K.Sanlı. **Zəncir gəmirmək (çey-nəmək)** (bəzən “əldindən” sözü ilə) – birinə qarşı son dərəcə hiddətlilə olmaq, birinə divan tutmağa hazır olmaq, açılılı olmaq. **Zəncirdən qurtarmaq** – bax zəncirini qırmaq 1-ci mənada. *Yaşılılıq çağırsın hər qəlbin neyi; Qurtaraq zəncirdən Prometeyi!..* S.Vurğun. **Zəncirini qırmaq** – 1) əsarətdən qurtarmaq, azadlıq əldə etmek; 2) məc. dan. həddini azmaq, sözə baxmamaq, özbaşınalıq etmek.

ZƏNCİRƏND is. [fars.] Zəncirlə bağlı, zəncirə vurulmuş, zəncirli.

ZƏNCİRÇİ sif. köhn. Məhərrəmlikdə, təziyə günlərində kürəklərinə zəncir vurmaqla özüne işgənce verən mövhumatçı.

ZƏNCİRLƏNMƏK

ZƏNCİRÇİLİK is. köhn. Məhərrəmlikdə, təziyə günlərində mövhumatçıların zəncirlə kürəyinə vurma adəti.

ZƏNCİRƏ is. 1. Sarı-qızılı rəngində incə hasiyə. *Dona zəncirə qoymaq.* – *Qırmızı çuxası, yaxa zəncirə; Ətəkləri uzun, sallanır yerə.* M.S.Ordubadi.

2. Zəncir, silsilə şəklində düzülmüş, zəncir kimi hörülümiş ləndən ibarət paltar bəzəyi, gül-çiçək hörgüsü. // Bu şəkildə ornament, bəzək.

ZƏNCİRƏLİ sif. Zəncirəsi olan. *Zəncirəli paltar. Zəncirəli başmaq.* – [Məşuqə] *zəncirəli tumanını dəstələyib.. həyətə enən pilləkənlə düşdü.* S.Rəhimov.

ZƏNCİRLƏMƏ 1. “Zəncirləmək” dən f.is.

2. sif. Zəncir kimi bir-birinə bağlı, silsilə kimi fasıləsiz.

3. is. məc. dan. Dəli. *Lap zəncirləmədir.*

ZƏNCİRLƏMƏK f. 1. Zəncir vurmaq, zəncirlə bağlı olmaq. *İti zəncirləmək.* – *Piri kişi qara köpəyi heç vaxt zəncirləmirdi.* S.S.Axundov.

2. məc. Boğmaq, hərəkət etməyə, fəaliyyət göstərməyə imkan verməmək. *Din və məzhəb yoxsulları zəncirləyib ağalarla və sərvətdarlarla qul etmək üçün yaradılmışdır.* S.S.Axundov. *Qanun var ki, zəncirləmiş ruhu, dili, həvəsi.* N.Rəfibəyli.

3. məc. Özünü bir işə və ya şeyə bağlamaq, əl-ayağın bağlı olmaq. [Aslanın] *bir fikri varda, o da qardaşını evləndirməkdi.* Lakin Fərhad həmişə eyş-işrətdə olduğu üçün özünü hələ zəncirləmək istəməyib Aslanın sözlərini rədd edirdi. C.Cabbarlı.

ZƏNCİRLƏNMƏ “Zəncirlənmək” dən f.is.

ZƏNCİRLƏNMƏK məch. 1. Zəncirlə bağlı lanmaq, zəncir vurulmaq; bağlanması. *Dar meydanda aslanın da zəncirlənər əl-ayağı.* S.Vurğun. *Yatdığı yerdən hürə-hürə sıçrayan, tut ağacı kölgəsində zəncirlənmiş (fsif) Alabaşa açıqlanıb, sonra da Şahbəy Sirata qışındı..* Ə.Thüləsən.

2. Zəncir kimi sıralanmaq, düzülmək.

□ **Bir-birinə zəncirlənmək** – bir-birinə bağlanması, silsilə kimi düzülmək, sıralanmaq. *Yolun lap yuxarı səmtlərində isə bir-birinə zəncirlənmiş, uca və yaşıl dağlar vardi.* S.Rəhimov.

ZƏNCİRLƏTMƏ “Zəncirlətmək” dən *f.is.*
ZƏNCİRLƏTMƏK *icb.* Başqasına zəncirle
 bağlatmaq, zəncir vurdurmaq.

ZƏNCİRLİ *sif.* 1. Zənciri olan. *Zəncirli saatlar, üstü almazlı; Toqqalar altunlu, qumro qotazlı.* H.K.Sanlı.

2. Zəncirle bağlanmış, zəncir vurulmuş. *Zəncirli it.* // Əl-ayağında zəncir olan. *Zəncirli dustaq.* – *Sənin yaratdiğın zəncirli qullar; Ağzını bir dəfə açıb güləmdə.* S.Vurğun.

3. *mac.* Əl-ayağı bağlı, əsir edilmiş, mütü. *Zəncirlidir qoca qartal; Qanadları qəfəsədir.* S.Vurğun.

4. *məc.* Deli. – *Ağillınız kimdir? – Qabaqda gedən zəncirli.* (Ata. sözü).

ZƏNCİROTU *is. bot.* Qırıldıqda içərisindən süd kimi maye ifraz edən qısa gövdəli, uzunsaplaqlı ot bitkisi. *Açıqovuq və ya zəncirotu cinsinin səbəti silindr şəkilli və ya zəngvarıdır. Səbətdə çiçəklərin hamısı dilcik şəkillidir, sari rənglidir.* H.Qədirov.

ZƏNCİRVARİ *sif.* Zəncir kimi; davamlı, sürətli, silsileli. *Zəncirvari reaksiya.* Zəncirvari hörgü.

ZƏNCİRVURAN *köhn. b a x zəncirçi.*

ZƏNDEYİ-ZƏHLOŞI: *zəndeyi-zəhləsi getmək* – tamam zəhləsi getmək, acığı gölmək, görməyə gözü olmamaq. *Vəxirin Kəl Həsənnən zəndeyi-zəhləsi gedirdi.* (Nağıl); *zəndeyi-zəhləsini aparmaq* – tamam zəhləsini aparmaq, acığını tutdurmaq, hiddətlənməsinə səbəb olmaq.

ZƏNƏX *is. [fars.] klas.* Çənə, alt çənə. *Münəvvər üz, lalə zənəx, tar buxaq; Tamam bir yanadır, bir yana gözler.* M.P.Vaqif.

ZƏNƏXDAN *is. [fars.] klas.* Çənədə, yaxud yanaqda çuxur. *Dal görədən dütüb tutub dali zülf; Xoş göstərir zənəxdanı, xalı zülf.* M.P.Vaqif. *Siyah tellər ağ buxağın yanına; Xirdə tellər zənəxdanı düşübdür.* M.V.Vidadi. *Nə göyçək görünür üzündə xalın; Gülgəz zənəxdanın xala yaraşır.* Aşıq Ələsgər.

ZƏNƏXDANLI *sif.* Zənəxdanlı olan, çənəsində və yaxud yanağında çuxuru olan. *Çoxdur ağ bədənlı, büllur buxaqlı; Lalə zənəxdanlı, qönçə dodaqlı.* M.P.Vaqif.

ZƏNƏN *is. [fars.]* 1. Qadın, arvad. *Camaat yer eylədilər, zənənnər gəlib oturdular.* “Aşıq Ələsgər”. □ **Zənən xeylağı** *evf.* – qadın,

arvad. *Onda ki, şahi-şəhid İngilistana təşrif aparmışdı, ingilis padşahi da o zaman bir zənən xeylağı idi.* M.S.Ordubadi.

2. Həyat yoldaşı, arvad. *Günlərin bir gümündə genə də padşahın zənəni həmlı olur.* (Nağıl).

ZƏNƏNƏ *sif. [fars.]* Qadınlara məxsus, qadınlara aid. *Zənənə ayaqqabı.* – *Sarı başmaq zənənə;* Gözəl çoxdu, mənə nə? *Qoy ilqar qənim olsun; İlk yarından döñənə.* (Bayati). *Pari xanım.. zənənə paltarını geydi.* (Nağıl).

◊ **Zənənə hamam** *dan.* – çox hay-küylü yer.

ZƏNG *is.* 1. Vurulduğda xüsusi səs çıxarmaq üçün içərisində metal dili olan, ağızgen, kəsik konusşəkilli mis və ya mis ərintisindən qayrılmış alet. *Kilsə zəngi.* *Zəng səsi. Dəmir-yol zəngi.* *Yanğın maşını zəngi.* – *Davamlı bir zəng səsindən sonra 3 nömrəli tramvay döngədən göründü.* Qantəmir. // Həmin alətin heyvanların boynundan asılan kiçik növü; *zinqrov.* *Düzlərdə yüksək heyvanlarının boynundan asılmış zənglərin ahəngsiz və qarmaqarışlıq səsindən başqa bir şey eşidilmirdi.* M.S.Ordubadi.

2. Səs siqnalı vermek üçün metal cihaz. *Qapının zəngi.* *Elektrik zəngi.* – *Birdən qapının zəngi çalındı.* M.Hüseyn. *Sərhəng Səfai zəngi basıb.. Fırıldunu aparmağı əmr etdi.* M.Ibrahimov. *Zəng səsi Kərim bəyi xəyalından ayırdı.* Mir Cəlal.

3. Bu alət vasitəsilə çıxarılan səs siqNALI. *Telefon zəngi.* *Saatın zəngi.* □ **Zəng vurmaq** – 1) zəngə bir şey vurmaqla, toxundurmaqla və ya elektrik zənginin düyməsini basmaqla səs siqnalı çıxarmaq. *Anisim tələsik pilləkəni başa çıxdı, zəngi vurdur.* S.Rəhimov; 2) zəngin səsi çıxməq (bəzən “zəng vurulmaq” şəklində də işlənir). *Qapının zəngi vurdur.* *Telefon zəngi vurmaq.* – *Üçüncü zəng vurulurdu.* *Camaat tamaşa zalına axışırdı.* S.Rəhimov; 3) danışmaq üçün telefonə çağırmaq, telefonda danışmaq. *Evlərinə zəng vurdur.* *Sizə zəng vurdum, cavab olmadı.* **Zəng eləmək (etmək)** – *b a x zəng vurmaq* 3-cü mənada. *Usta divardan asılmış telefonla kimə isə zəng etdi.* M.Hüseyn. **Zəng çalmaq** – *b a x zəng vurmaq* 1 və 2-ci mənalarda. **ZƏNGÇALAN** *b a x zəngçi.*

ZƏNGÇİ

ZƏNGÇİ *is.* Vəzifəsi kilsə zəngini vurmaqdan ibarət olan kilsə xidmətçisi; zəngçalan.

ZƏNGÇİÇƏYİ *is. bot.* Zəngvari çiçəyi olan çiçək bitkisi. *Zəngçiçəyinin zərif, açıq-çəhrayı yarpaqları olur.*

ZƏNGÇİÇƏKLİLƏR *cəm bot.* Bitişik, bəzi hallarda isə bölünmüş ləçəkləri olan bitkilər fəsiləsi.

ZƏNGÇİLİK *is.* Zəngçinin işi, vəzifəsi.

ZƏNGƏL *is. məh.* Çekmə boğazını əvəz edən dəri ve gön qunc; ketr.

ZƏNGİ *[fars.] bax zənci.*

ZƏNGİN *sif. 1.* Coxlu mal-dövləti, sərvəti, maddi vəsaiti olan, çox varlı. *Zəngin ölkə. – Bu kənd böyük, zəngin bir kənd idi.* N.Nərimanov. // Eyni mənada adam haqqında. *Heç zənn etməm özgənən mali; Bizi zəngin qılıb edə ali.* M.Ə.Sabir.

2. Çox bol, çoxlu, bollu, çox geniş. *Zəngin dil* (söz ehtiyatı və ifadə vasitələri çox bol olan inkişaf etmiş dil). *Zəngin kitabxana. Zəngin neft yataqları. Əsəri yazmaq üçün zəngin material toplanmışdır. Zəngin imkanlardan istifadə etmək.*

3. Çox qəşəng, çox gözəl, möhtəşəm, dəbdəbəli, təmtəraqlı, cah-calallı. *O yerdə ki quşlar oxur, söylənilən türkülər; Andırır ki, o torpağın zəngin təbiəti var.* S.Vurğun.

ZƏNGİN LƏŞDİRİCİ *sif. 1.* Zəngin edən, varlandıran, sərvəti artıran.

2. *xüs.* Süxuru zənginləşdirməyə xidmət edən. *Zənginləşdirici maddələr.*

ZƏNGİN LƏŞDİRİLMƏ “Zənginləşdirilmək” *dən f.is.*

ZƏNGİN LƏŞDİRİLMƏK *məch. 1.* Zəngin edilmək, daha da varlandırmak.

2 Artırılmaq, gücləndirilmək.

ZƏNGİN LƏŞDİRİRMƏ “Zənginləşdirmək”-dən *f.is.*

ZƏNGİN LƏŞDİRİRMƏK *f. 1.* Zəngin etmək, varlandırmak. *Ölkəni zənginləşdirmək.*

2. Daha da artırmaq, çoxalmaq. *Öz rübəsini zənginləşdirmək. Biliyini zənginləşdirmək. – Ana dilində və farsca yazılış əsərləri ilə Şəhriyar, .. təravətlə obraz və ifadə vasitələri ilə zənginləşdirmiş, xüsusən dünya poeziyasına “Heydərbabaya salam” kimi yüksək dərəcədə xəlqi və sənətkarlıq baxımın-*

ZƏNGŞƏKİLLİ

dan nadir əsərlərdən birini töhfə vermişdir. B.Nəbiyev.

3. *xüs.* Süxurun boşluğununu aradan qaldırmaqla, yaxud ona her hansı bir maddə daxil etməklə, onun dəyərini, faydalılığını artırmaq. *Filizi zənginləşdirmək.*

ZƏNGİN LƏŞMƏ “Zənginləşmək”-dən *f.is.*

ZƏNGİN LƏŞMƏK *f. 1.* Varlanmaq, varlı olmaq, mali, dövləti daha da artmaq.

2. *məc.* Biliyi, məlumatı artmaq; əqlən, mənənə dəha da inkişaf etmək; kamilləşmək. *Şiraslan öz-özünə cavab verdi: “Bəli, insan təbiəti dərk etməklə, onu dəyişdirməklə özü də zənginləşir”.* S.Rəhimov. *İnsan mənəvi cəhətcə yalnız o zaman həqiqi mənada zənginləşə bilər ki, onun həyat idealı bütün başqa hissələri üzərində hakim olsun.* M.Hüseyn.

ZƏNGİN LİK *is. 1.* Varlılıq, dövlətlilik; böyük sərvət, dövlətə, mal-mülkə, maddi vəsait və imkanlara malik olma. // Var, dövlət, sərvət, mal və mülk, maddi vəsait və pul bolluğu.

2. Həşəmet, calal, dəbdəbə, təmtəraq. *Bu qəsr Bağdad qəsrlərinin ən kiçiyi, lakin zinət və zənginlik cəhətcə ən böyüyüdür.* M.S.Or-dubadi.

3. Adətən cəm şəklində – maddi vəsait, sərvətlər. *Azərbaycanın torpaqlı zənginlikləri müxtəlif və tükənməzdir.*

ZƏNGLİ *sif.* Zəngi olan. *Gəminin zəngli saati gecə saat 2-ni vururdu.*

ZƏNGULƏ *is. [fars.]* Azərbaycan klassik müsiqisində: 12 əsas muğamdan biri. *Əsas muğam bunlar idi: üşşaq, nava, .. zəngulə və hicaz.* Ü.Hacıbəyov. // Hər bir xanəndəyə xas olan iki qonşu tonun tez təkrarından əmələ gələn titrək səs. *Zəngulə ilə oxumaq. – Könüllər dillənir zənguləsində; Hər təzə havaya təzə söz seçir.* H.Hüseynzadə. □ **Zəngulə vurmaq** – oxuyarkən bu cür səsler çıxarmaq (xanəndənin oxumaq xüsusiyyəti). [Suraxanski:] *Hansi məşhur xanəndə, Qarşıyagdiogluñundan başlamış, mənim kimi zəngulə vura bilər?* Θ.Haqverdiyev. *Hotta* [Fərəc] *zəngulə vuranda uşaqlar bir-birinə baxıb dığlərini ağardırlardı.* Qantəmir. *O, sazin zil pərdəsini dilləndirir və o zamanın ən məşhur xanəndəsi olan Keçəcioğlunun zəngulələrini düzgün vurmağa çalışırı.* A.Şaiq.

ZƏNGŞƏKİLLİ *bax zəngvari.*

ZƏNGVARI *sif.* Şəkilcə zəngə oxşayan, görünüşcə zəngə bənzəyən.

ZƏNGVURAN *is.* Zəng çalan adam, kilsədə zəng vuran şəxs; zəngçalan.

ZƏNN *is.* [ər.] 1. Kafi dəlil üzərində əsaslanmayan ehtimal, güman, qeyri-qəti fikir. *Qəzetiñ olmadı bu həftə əyan; Yüz yera getdi zənnüñ fikrү güman.* S.Ə.Sirvani. *Mənim zənnim ayrı yera getdi.* Mir Cəlal. □ **Zənn etmək (eləmək)** – güman etmək, ehtimal etmək, düşünmək. [Əhməd:] *Mən elə zənn edirdim ki, Gülnazın nazənin səsin eitsəm bihuş olaram.* T.Ş.Simurq. [Bəhram Pəriye:] *Mənim adımla özünüñ təsvir edirsən, zənn edirəm.* C.Cabbarlı. *Zənn etməyin o saçlar öz-özünə ağarmış.* H.Hüseynzadə. **Zənn ilə** – diqqətə. *Qurbət bir şəhərin bazarında iki adam qabaq-qabağa gəlib bir-birinə zənn ilə baxdilar.* Çəmən-zəminli. *Ağsa sağ əlini çənəsinə dayadı, kirpiklərinin bər dəfə də qurpmadan Tahirə zənn ilə baxdı.* M.Hüseyn. **Zənnim kəsmir** – güman etmirem, inana bilmirəm, ağlım kəsmir. **Zənnimcə** – mənim fikrimə görə, fikrimcə, düündüyümə görə, ehtimalima görə. *Zənnimcə, o, doğru demir. Zənnimcə, bu gün soyuq olacaq.* – [Nadir bəy:] *Yalnız Çingizi, yaxud onun kimi bir-iki cəhangiri haqsız görüüb də, başqlarını haqlı göstərmək, zənnimcə, pək böyük bir haqsızlıqdır.* H.Cavid. [Xanım:] *Qısqanlıq yaxşıdır yerində; Hər şey üstə qısqanlığa meydan verməyin, zənnimcə, mənəni yoxdur.* Çəmən-zəminli. **Zənnini yayındırmaq** – çəsdürmək, fikrini azdırmaq. *İlyas uzandığı yerdə sakitə dayanıb düşmənin zənnini yayındırırdı.* Mir Cəlal.

2. Şübəhə, şəkk, güman. *Zənnin kima gedir?* – Mümkün olsa lap kökündən qaldırıb bir zənn ilə; *Cümlə mətbuatı viran etməli bundan sora.* M.Ə.Sabir. [Hacı:] *Mənim səndən zənnim var idi.* Ə.Haqverdiyev.

3. Yaddaş, hafizə. [Zülfüqar dedi:] *Zənnim korlanıb, sizi yaxşı tanıya bilmədim.* B.Bayramov.

ZƏR¹ *is.* [fars.] *klas.* 1. Qızıl. *Zər ilə olan zər ilə olmaz.* (Ata. sözü). *Ey mücəssəm duyğu, ey ülvi bəşər; Ey çamurlı içərə düşmüş saf zər.* A.Səhhət. *Gözəlsən, tərifin düşüb mahala;* *Zər kəmər yaraşır qaməti-dala.* Aşiq Ələsgər. *Neçə məktəblərimiz var, neçə cəmiyyətimiz;*

Zərimiz, zivərimiz, qüvvətimiz, qüdrətimiz. Ə.Nəzmi.

2. Qızıl suyu, yaxud qızılı toz. *Zər vurmaq.* *Zər kağız (üzərinə qızıl suyu çəkilmiş, yaxud qızıl tozu ilə örtülmüş kağız).* *Zər yazı (qızıl suyu ilə yazılmış yazı).* – Bunu oxumusunmam? – deyə mizin üstündə atıldı sari cildli, zər yazılı kitabı göstərdi. M.Hüseyn. *Rəis zər paqonlu qaraşın bir oğlan idı.* Mir Cəlal. *Qoşqar sinəsi atlana-atlana daşların üstünlə qaçar, .. zər kimi bərq vuran balıqları yiğməgə başlardı.* İ.Hüseynov.

3. Bax **zərxara**. *Zər tuman, zər arxalıq; Yaşılı, həm ali göyçək.* Aşiq Ələsgər.

ZƏR² *is.* [fars.] Sümükən və s.-dən qayrılan altızlü, üzərində xallar olan oyun daşı (əsasən nərd oyununda istifadə olunur). [Nüşabə:] *Söylə, kimsən, haradansan, ey gənc? Oynayırkən, zər atırsan şəş, pənc.* A.Şaiq. Nərd iyiyəsi sonra papiros qutusundan kağıza bükülü zərləri çıxardı. Ə.Əbülləhəsan.

ZƏRAVƏND *is.* [fars.] *bot.* Düz və sarmaşıq gövdəyə malik ot-bitki (kök və yarpaqlarında olan zəhərli maddələrdən təbabətdə istifadə olunur).

ZƏRB *is.* [ər.] 1. Vurma, vuruş, zərbə. *Zərbənin gücü, siddəti.* *Ağac zərbi.* – *Zərb zəyərəkən yağ çıxardar.* (Ata. sözü). ..El bir olsa, zərbi kərən sindirər.. Aşiq Abbas. *Vəzn, xüsusiələ zərb ilə çalınan musiqi əsərlərində .. daha qabarıq surətdə nəzərə çarpır.* Ə.Bədəlbəyli. □ **Zərbə düşmək** – gücə düşmək, zora düşmək.

2. Adətən **zərbindən** şəklində – toxunma gücündən, siddətindən, zərbəsindən, təsirindən. *Küləyin zərbindən ağaclar yixildi.* – *Zərbindən dağlar titrəşir; Bərquin dirəxşəni kimi.* Aşiq Ələsgər. *Mən hələ ondan qorxuram ki, Parjin yixılmağının zərbindən özgə şəhərlər də bərbəd ola.* M.F.Axundzadə. *Yəqin ki istinin zərbindən hərə bir kölgə yera pənah gətirib.* C.Məmmədquluzadə. *Səlim sillənin zərbindən səndələdi.* M.İbrahimov.

3. **Zərbə** şəklində *zərf* – siddətlə, bərk, bütün ağırlığı ilə. *Atlan qarmağın birini də balıq aparmışdı.* .. Elə bu vaxt sudakı qarmağın zərbələ dərtildiyimi gördülər. İ.Şixli. *Oğlan əlindəki kağız büküllüsünü yera çırpıb, qapını zərbələ çəkdi.* İ.Məlikzadə.

4. riyaz. köhn. Vurma əməli. Beş zərb beş – eylər iyrimi beş. □ **Zərb cədvəli** – vurma cədvəli. Əhmədin riyaziyyatdan çox da başı çıxmazdı, amma əmali-ərbəni və ələlxüsüs, zərb cədvəlini yaxşı bilirdi.. B.Talibli.

5. Metal pul, sikkə və s. üzərinə naxış, damğa vurma. □ **Zərb vurmaq (eləmək)** – metal pul kəsmək, sikkə kəsmək. **Zərb olunmaq (edilmək)** – kesilmək (metal pul və s.).

ZƏRBAF is. [fars.] 1. Bafta, güləbətin, zərli parça toxuyan usta.

2. Qızıl və ya güləbətinle qarışq parça, habelə bu parçadan tikilmiş paltar. *Alaydım yaşmağın, açıb kəmərin; Çıxarıb əynindən zərbafın, zarın.* M.P.Vaqif. *Böyükkənimənən zərbaf çarşab.. salam verib daxil oldu.* M.S.Ordubadi. *Belinə yaraşış zərbafdan kəmər; Çəpkənli, çarqatlı ağbədən gəlir.* Aşıq Abbas.

ZƏRBALI sif. Zərbafdan biçilmiş, zərbafdan tikilmiş; qızıl və ya güləbətinle işlənmiş, zərlə sirmalı. *Tərifli gözəllər galhagəl oldu; Yaşılı, zərbəli, allı sənəm, gəl!* Xəstə Qasım.

ZƏRBƏDƏST is. [ər. zərb və fars. dəst] 1. Qol gücü, qüvvət. Onun zərbədəstindən qolum ağırdı.

2. məc. Hünər, güc, bacarıq. *Tutub kəmərindən çalandı yerə; Mənim zərbədəstim bila pəhləvan! “Koroğlu”.*

ZƏRBƏ is. [ər.] 1. Qolaylayaraq bir şeylə şiddetlə vurma; vuruş. *Yumruq zərbəsi. Balta zərbəsi. Zərbə səsi.* □ **Zərbə endirmək (çalmaq, vurmaq)** – 1) bir şeylə bərk vurmaq. *Bizləri osmanlı, alman, rus gətirdi, heyrətə; Zərbə vurdub hər biri mümkün qədər hürriyyətə.* Ə.Qəmküsər. *Şaxtaşılard çalarkən zərbəsinə dağlıra;* *Radiodan yayıldı bu səda uzaqlara.* M.Rahim; 2) zərər vermək. [2-ci bənnə:] *Haydi, quzum, kərpic at;* *Kərpic gətir, az su qat;* *Gecikmə, gəl, durma, gəl!* *İşə zərbə vurma, gəl.* H.Cavid. **Zərbə yemək** – vurulmaq, döyülmək, zərbəyə məruz qalmaq. *Gəldiyəv nagahani zərbə yemiş adam kimi səndirlədi, özünü saxladı.* Mir Cəlal. // Bərk dəymə, şiddətlə çarpma. *Top gülləsinin zərbəsi.* *Dalğanın zərbəsi.*

2. Şiddətli həmlə, ansızın və qəti hücum. *Cinahdan vurulan zərbə.* *Gözənlənilməz zərbə.* Ansızın zərbələr dişməni sarsıdı. – Faşistlər

zərbəmizə dözməyib geriya qaçdırılar. M.Hüseyn. // məc. Bir şeyin qabağını almaq, bir şeyi aradan qaldırmaq üçün görülən qəti tədbir, hərəkət. *Mühəribə qızışdırınlara qəti zərbə vurmaq.*

3. məc. Ağır mənəvi və ya cismani sarsıntı. *Taleyiñ zərbələri.* Oğlunun ölümü onun üçün ağır zərbə oldu. Xəstəlik onun səhhətinə ağır zərbə vurdub. – *Əgər insan güclü məxluq olsaydı, on ağır zərbələrə də dözərdi..* M.Hüseyn.

◊ **Zərbə altına qoymaq** – təhlükə qarşısında qoymaq.

ZƏRBƏÇİ sif. köhn. Zərbəçiliklə əlaqədar olan; qabaqcıl. *Zərbəçi fəhlələr.* Zərbəçi briqada. // İs. mənasında. *İstehsalat zərbəçiləri.* Zərbəçilər toplanışı. – [Qurban Fatmanisəyə:] ..Sən də oxuyarsan, onlar kimi savadlanarsan, daha zərbəciyə zurnaçı, udarnikə udernik deyib, xalqı özünü güldürmərsən. Ə.Haqverdiyev.

ZƏRBƏÇİLİK is. Zərbəçilərin kütləvi hərəkəti.

ZƏRBƏFT klas. bax **zərbaf** 2-ci mənada. Yeri abı zərbəfdən ki, misl və bərabəri bu vaxtadək Lənkəranda görülməmiş ola. M.F.Axundzadə.

ZƏRBƏLİ¹ sif. mus. Zərb ilə çalınan, vurmaqla çalınan. Zərbəli musiqi aləti. *Nağara zərbəli musiqi alətidir.*

ZƏRBƏLİ² sif. 1. Bax **zərbəçi**.

2. Cox mühüm və təxirəsalınmaz. Zərbəli tapşırıq.

ZƏRBƏT is. [ər. “zərbət”dan – zərbələr] köhn. Zərbə, yara. *Vurursan sineyi-mollaya zərbət zərbət üstündən.* Ə.Nəzmi.

ZƏRBXANƏ is. [ər. zərb və fars. ...xanə] Metal pul kəsilen yer, rəsmi müəssisə.

ZƏRBİ-DƏST bax **zərbədəst**. [Əsgər bay:] *Yaxşı, bir özgə dəfə rast gələndə zərbə-dəstini göstərərsən..* M.F.Axundzadə.

ZƏRBİ-MƏSƏL is. [ər.] Məsəl kimi söylənilən məşhur söz, xalq ifadəsi, atalar sözü. [Hacı:] *Nə qədər timsal və zərbə-masəllər eşitsəniz, uşaqlarınıza deyin, dəftərlərinə yazsınlar.* Qantəmir. □ **Zərbə-məsəl olmaq** – dillərdə məsəl kimi işlənmək. *Çarın bu mahir rüşvətxorу özünüň həyasızlığı ilə Təbriz tacirlərinin arasında zərbə-məsəl olmuşdu.* M.S.Ordubadi.

ZƏRBLİ b a x **zərbəli**¹. Zərbli musiqi alətləri.

ZƏRBÜLMƏSƏL [ər.] b a x **zərbi-məsəl**. Hər zərbülməsəlin öz tarixi var; Yersiz söz deməyib bizim babalar! H.Hüseynzadə.

ZƏRD¹ sif. [fars.] klas. Sarı. Əşkimi, çoh-reyi-zərdimi görüb meyl etməz; Mən eşitmış-dim, edər simü zər insanı əziz. Q.Zakir.

ZƏRD² is. Sarıköynəyin möhəlli adı.

ZƏRDAB is. [fars.] 1. Süd çürdükdə, qatlıq qaldıqda hasıl olan sarı, quru, turştohor maye, su.

2. biol. tib. Laxtallanmış qan və limfanın duru çöküntüsü (təbabətdə dərman və diaqnostik vasitə kimi istifadə olunur). Difteriyaya qarşı zərdab. — Qanın maye zərdab hissəsində qida maddələri olur ki, bu maddələr qana həzm üzlülərindən keçir və bütün bədənə yayılır. “Zoologiya”.

3. Yaradan çıxan çıraklı və irinli su.

ZƏRDALI is. [fars.] Sarı ərik, qaysı (ağacı və meyvəsi).

ZƏRDƏ is. məh. Yerkökü.

ZƏRDƏPƏR is. zool. İri üzgəcli balıq.

ZƏRDÜŞTİ sif. [fars. əfsanəvi şəxsiyyət olan Zərdüstün adından] Zərdüştlüyə aid, zərdüst dininə mənsub olan; atəşpərəst. // İ. mənasında. Xüsusilə manım xoşuma gələn Tahirin zərdüştilərlə rəftarı hekayəsidir. M.F.Axundzadə. [Kəbusəy:] Zərdüştilər yaradılışda iklilik olduğuna inanırlar. Çəmənzəminli.

ZƏRDÜŞTİLİK, ZƏRDÜŞTLÜK is. Qədim Azərbaycan, İran və Orta Asiya xalqlarının dini (zərdüştlüyün ən səciyyəvi xüsusiyəti dünyada iki qüvvənin – xeyir ilə şərin həmişə bir-biri ilə mübarizədə olduğu təsvi-rürümədən ibarətdir).

ZƏRƏDİN is. xüs. Məftil və s.-ni kəsmək, habelə qızmış dəmiri tutmaq üçün kəlbətin.

ZƏRƏFŞAN sif. [fars.] klas. şair. Qızıl səpən, qızıl saçan. Tamaşana gölsin, Rum ilə Misir; Zərəfşan tellərin dörd yana əsir. Aşıq Sərvinaz. Min də desə dürri-zərəfşandi bu! Dur qaçaq, oğlum, baş-ayaq qandı bu! M.Ə.Sabir. Neçin afaqi sarmaz şöleyi-hüsni-zərəfşani? H.Cavid.

ZƏRNƏNDAZ is. [fars.] köhn. Keçmişdə taxçalarдан asılan iki qıçalı (şalvara bənzər)

zərxara, güllü, xırda bürünç pullarla bəzəkli pərdə.

ZƏRƏR is. [ər.] Ziyən. Bunun xeyri var ki, zərəri yoxdur; Gülməli insanlar həyatda coxdur. S.Vurğun. □ **Zərər çəkmək** – zərər etmək, maddi itki vermək, zərərə məruz qalməq. [Kosaoglu:] Allah ömrünü uzun eləsin, Qurban qağā, sən olan yerdə adam zərər çəkərmi? İ.Sıxlı. **Zərər dəymək** – ziyan çəkmək. **Zərər etmək** – alverdə qazanmaq iştirəkən itki vermək, maddi itkiyə məruz qalmaq. [Məmmədbəğir] Bakıdan apardığı findığı, şabahı istədiyi qıymətə sata bilmədiyindən, zərər edirdi. S.Hüseyn. **Zərər götirmək** – b a x **zərər vermək**. Mənim doğruluğum zərərə götirdi. Q.Zakir. **Zərər görmək** – ziyan çəkmək. [Sultan:] Sənin atan da, əmilərin də yersiz inadkarlıqlandan həmişə zərər görüblər. İ.Hüseynov. **Zərər vermək** – ziyan vermək, zərərlə olmaq. Yalan zərər verər daim insana; Yalançı bənzəyər mələn şeytana. Şəhriyar. **Zərər verməz** – zərəri olmaz. Gözündə məskən et, xari-müjəmdən ehtiraz etmə; Güli-xəndənə sordum, xarə yar olmaq zərər verməz. Füzuli. **Zərər vurmaq** – ziyan vurmaq, ziyan çəkmesinə sebəb olmaq. Hərçənd bir çox mollalar taklikda “sətr” in şəri olmadığını, məarif və tərəqqimizə zərər vurdugunu söyləyirdi, amma heç kəs meydana çıxıb aşkar deməyə cəsarət edəməyordu. “Hophopname”. **Zərər yox** – zərəri yoxdur, eyib etməz, raziyam. [Nadir bəy Aşıq Sultana:] Zərər yox, madam ki arzu edirlər, sazını al da gəl, fəqət çox gecikmə! H.Cavid.

Zərərə düşmək – 1) b a x **zərər çəkmək**; 2) məcburiyyət altında pul xərcleməyə məcbur olmaq. **Zərərə salmaq** – pul xərcleməyə məcbur etmək. [Aşıq Veli:] Adama ümid-nevid verib, yerindən eləyib, zərərə salib, axırdı sözüñə əməl eləməyənə lənət! N.Vəzirov. **Zərəri çatmaq** – zərəri deymək. De, görün onların nadir səməri? Bəlkə də hər kəsa çatır zərəri. M.Ə.Sabir. **Zərəri nədir** – zərəri yoxdur. **Zərərin yarısından qayıtməq** – ziyan götirə bilən bir işi davam etdirməyib yarımcıq qoymaq, başa çatdırırmamaq. [İmran:] Gəl mənə qulaq as, zərərin yarısından qayıt. M.Hüseyn. **Nə zərəri var** – b a x **zərəri nədir**. [Məşədi İbad:] Əlbəttə, nə

zərəri vardır, cavanlıq olmasın, pul olsun.
Ü.Hacıbəyov. // Maddi itki, xəsarət.

ZƏRƏRDİDƏ *sif.* [ər. zərər ve fars. ...didiə] Bir hadisə, felakət və s. nəticəsində zərər çəkmiş, ziyan görmüş, xəsarət görmüş. *Zərərdidə adam. Zərərdidə ölka. – Mali gedənlər və zərərdidə (z.) olanlar qorxudan baş komandanın yanına şikayət gedə bilmirdilər.* M.S.Ordubadi. // İs. mənasında. *Zərərdidələr kömək. Daşqın zərərdidələri. – Yüzbaşının yasavulları küçələri dolanırdılar və zərərdidələri yoxlamaqda idilər.* C.Məmmədquluzadə. □ **Zərərdidə olmaq** – zərər çəkmək, ziyan görmək, xəsarətə uğramaq. *Əvvəla, təhlükə zamanlarında Məşədi Kazım ağanın maliyə işləri zərərdidə olurdu.* M.S.Ordubadi.

ZƏRƏRLİ *sif.* 1. Zərəri toxuna bilen, zərər verən, ziyanlı, müzür. *Zərərlı fikirlər. Zərərlili həşərat.* Papiros səhhət üçün zərərlidir. – [Alp Arslan:] *Mən paytaxtı zərərlü ünsürlərdən təmizlədiyim zaman, Qəlibani də oğlunun yanına, Rey şəhərinə göndərməmişdim.* M.S.Ordubadi.

2. Maddi itkiyə, zərərə, ziyanə səbəb olan, zərərlə nəticələnən. *Zərərlı satış.*

ZƏRƏRLİLİK *is.* Zərərlı şeyin xassəsi, keyfiyyəti.

ZƏRƏRSİZ *sif.* Zərəri toxunmayan, zərəri olmayan; ziyanlı. *Zərərsiz dərman. Zərərsiz adam. – Şeyx, o bir möhtərəm, zərərsiz adam; Həm müsafir, qəribü aciz adam.* H.Cavid. *Molla Xəlil axırdı bu fikra galmişdi ki, müəllimlə dost olsun. Bu vasitə ilə onu özü üçün zərərsiz (z.) bir hala sala bilərdi.* S.Hüseyn.

ZƏRƏRSİZLƏŞDİRİLMƏ “Zərərsizləşdirilmək” dən *f.is.*

ZƏRƏRSİZLƏŞDİRİLMƏK *məc.* Zərərsiz hala salınmaq. *Torpaq vasitəsilə, ən birinci olaraq, yanğın qonşu evlər üçün zərərsizləşdirilir.* Ə.Thülbəhəsən.

ZƏRƏRSİZLƏŞDİRİLMİŞ *f.sif.* Zərərsiz hala götürilmiş. *Zərərsizləşdirilmiş mina.*

ZƏRƏRSİZLƏŞDİRİMƏ “Zərərsizləşdirmək” dən *f.is.*

ZƏRƏRSİZLƏŞDİRİMƏK *f.* Zərərsiz hala getirmək, zərər vermək imkanından məhrum etmək. *İstehkamçıları minaları tapıb zərərsizləşdiridikcə, minaların qaytanlarını doğradıqca elə bil qarantlıq gecə haraya isə qaçmaq istəyirdi.* Ə.Vəliyev.

ZƏRƏRSİZLƏŞMƏ “Zərərsizləşmək” dən *f.is.*

ZƏRƏRSİZLƏŞMƏK *f.* Zərərsiz hala düşmək.

ZƏRƏRSİZLİK *is.* Zərərsiz şeyin hali, xassəsi.

ZƏRƏRVERİCİ *is.* Kənd, meşə, anbar teşərrüfatı, habelə məişətdə insanlara zərər verən həşərat, heyvan. *Pambıq zərərverici-lərə.* // Sif. mənasında. *Zərərverici cüçülər. Zərərverici həşərat.*

ZƏRF¹ *is.* [ər.] 1. İçərisinə məktub və ya başqa kağız qoyub başqa yera göndərmək üçün xüsusi biçimli kağız qab; konvert, paket. *Molla Fərzəli məktubu yazıb bitirdikdən sonra büküüb zərf içinə qoysu.* A.Şaiq. *Bu dəfə Zəfər stolunun dalından çıxıb əlində zərf mənə tərəf gəldi.* M.Hüseyn. Ağabala zərfi açmamışdan *Davud tərəfindən göndərildiyini* bildirdi. Mir Cəlal.

2. köhn. İçinə şey qoymaq üçün müxtəlif formalı qab; futlyar. *Saat zərfi.*

ZƏRF² *is.* [ər.] *gram.* Hərəkətin, keyfiyyətin və ya xassənin əlamətini bildirən deyişməz nitq hissəsi. *Zaman zərfi. Yer zərfi.*

ZƏRFİNDE *zərf* içinde, ərzində, müddətində. *Beş gün zərfində. Bir ay zərfində.* – Az bir müddət zərfində savadlanmağın birinci vasitəsi əlifbanın asanlığıdır. M.F.Axundzadə. *Elm və nuri-mərifət ilə az vaxtın zərfində çox hünərlər meydana gətirmək olar.* F.Köçərli. *Yarım saat zərfində bu adamlar tələbələrin arasından bu surətlə kəmara atıldılar, özləri də məbəhut qaldılar.* T.Ş.Simurq.

ZƏRFLİK *is.* *gram.* İş və hərəkətin yekini, zamanını, kəmiyyətini, tərzini, səbəb və məqsədini bildirən cümlə üzvü.

ZƏRGƏR *sif.* [fars.] Qızıldır, gümüşdən bəzək şəyleri qayırıran usta. *Zər qədrini zərgər bilər.* (Ata. sözü). ..Xədicə beş il əvvəl bəzək şəyleri satan zəngin bir zərgərə əra getmişdir.. S.Hüseyn. *Bakıda ümumiyyətlə peşkarlar: xalçaçı, zərgər, papaqçı, saatsaz, minasaz, dəllək, boyaqçı və sairə çox olardı.* H.Sarabski.

ZƏRGƏRLİK *is.* Zərgərin işi, sənəti, ixtisası. *Zərgərlik etmək.* – *Zərgər onlara öz bacardığı saatsaqlıq, başmaqcılıq, zərgərlik sənətlərini öyrədirdi.* M.S.Ordubadi.

ZƏRXARA *is.* Zərli ipəkdən toxunmuş parlaq və şax ipək parça. *Zərxaradan libası; Gey, sallan, olma ası; Məni yandırdı, yaxdı; Gözlərinin qarası.* (Bayatı). [Bədircahan:] *Hesab elə, qeyri qız olsa, o səndən istəyəcək: yaxşı yemək, içmək, zərxaradan çərkəzi tuman.* N.Vəzirov. [Sara xanımın] ..zərxara arxalığı, qara məxmərdən tumanı, ..nəyi, nəyi yox idi? Qantemir.

ZƏRXARALAMAQ *f. köhn.* Zərxaradan pərdə çəkmək, pərdə asılmaq.

ZƏRXARALANMAQ *məch. köhn.* Zərxaradan pərdə çəkilmək, pərdə asılmaq.

ZƏRXARALI *sif.* Zərxara, zərxarası olan. *Zərxaralı dom. – Alagöz geyindiyi zərxaralı paltardır özünü qaratikan içiñə düşmüş kimi hiss edərək boğula-boğula soruşdu: – Yəni müsəlman zənəni də şərab içərmi, xanum.* S.Rəhimov.

ZƏRİF *sif. [ər.]* 1. İnce. *Zərif çıçəklər. Zərif əl. Zərif yun. – [Əbdüləli bəy:] Qadın vücudu zərif(z.) yaranmışdır, odur ki, qədimlərdə qadınlar gəcəvə ilə gəzirdilər.* C.Cabarlı. *Varlığın nə zərif (z.) yarandı sənin; Gözlə görünməyən bir aləmin var.* S.Vurğun. *Məktubu oxuyarkən əlindən çıxardığı zərif yun əlcəkləri paltosunun cibinə soxdu.* Ə.Thülbəhesen.

2. məc. Nazik, ince. *Zərif söz. – Xoş gəlib şahə ol zərif kəlam; Ona şəmşirin eylədi ənam.* S.Ə.Sırvani. // *Lətafətli, ürəyəyatan, qəşəng. Zərif səs. – Sitarənin xəyalında bir cavan oğlanın əksi nəqs bağlamışdı. Bu oğlan Sitarə kimi zərif, lətif bir cavan idi.* Çəmenzəməlini. 3. Ariq, zəif, cansız. [Rəhim boy] ..naçalniklər yanında xidmət etmiş şirindil, zərif, gödəkboylu, altmış sinnini ötmüş bir kişi idi. Ə.Haqqverdiyev.

ZƏRİFƏNƏ *zərf [ər. zərif və fars. ...anə]* İncəliklə: gözəl, ince əda ilə, zərif, ince. *Zərifənə rəstər. Zərifənə söz.* Zərifənə “Zərifləşdirilmək”-dən *f.is.*

ZƏRİFLƏŞDİRİLMƏK *məc.* Zərif hala salmaq; incələşdirilmək.

ZƏRİFLƏŞDİRİMƏ “Zərifləşdirmək”-dən *f.is.*

ZƏRİFLƏŞDİRİMƏK *f.* Zərif hala salmaq; incələşdirmək.

ZƏRİFLƏŞMƏ “Zərifləşmək”-dən *f.is.*

ZƏRİFLƏŞMƏK *f.* Zərif olmaq; nazikləşmək, incələşmək.

ZƏRİFLİK *is.* 1. İncilik, lətafət, gözəllik, qəşənglik. *Xüsusən Səbanın səsində və söhbətindəki zəriflik Atabayın o gözəl qadını Qətibədə yox idi.* M.S.Ordubadi.

2. Zəriflik. *Doğrudur, zərifliyin adı başqadır; Qüvvətə gəl, qüvvətin dadi başqadır. M.Müşfiq.*

ZƏRİFYUNLU *sif.* Zərif yunu olan, yunuñun incəliyi ilə fərqlənən. *Zərifyunlu qoyun.*

ZƏRİNÇ *b a x ziriş(k).*

ZƏRİNƏ *is. [fars.]* Zərli, qıymətli paltar, qızıl bəzək. ..*Xalxallı cariyələr və zərinələrə bürünmiş kənizlər Azərbaycan heyətinə xidmət edirdi.* M.S.Ordubadi.

ZƏRQANADLI *sif.* Sarı rəngli qanadı olan; sarıqanadlı. [Toxumyeyən] *cücü qara rəngli, zərquanadlı, xırda həşəratdır.*

ZƏRLİ 1. *sif.* Zərlə bəzəkli, zərlə işlənmiş, üzərinə zər çəkilmiş, zərlə örtülmüş. *Zərli parça. Zərli kağız. Zərli cild. – Dağdan gəldik ikimiz; Zərli yorğan yükümüz.* (Bayatı). *Taxçalarda xırda və zərli sandıqlar qoyulub, üstünə örtük çəkilməşdi.* M.S.Ordubadi. *Sövkəndi üzlərə zərli paqonlar; Şişdi tuluq kimi ağ nazik donlar.* H.K.Sanlı.

2. *is.* Zərli parça, zərlə işlənmiş parça.

ZƏRLİLİK *is.* Zərli şeyin xassəsi, keyfiyyəti.

ZƏRLİ-ZİBALI *b a x zər-zibali.* [Gəray ağa:] *Niya [Müqim] öz zərli-zibali Zərişinlə .. Cavanşırla Şuşa qalasını su yoluna döndürirsin?* S.Rəhimov. *Zərli-zibali bir otaq qayırılmışdır.* S.Rəhman.

ZƏRNİGAR *is. [fars.] klas.* Qızıl naxışı, qızilla bəzənmiş (naxışlanmış). *Tök cəmi-zərnigarə şəfqəgün bədəni; Hierü fəraq şəminə yəni çirəq tut.* Q.Zakir. *Alişan imarət, aynaband otaq; Zərnigar qasrlər, evyan mənimdir.* Aşıq Məhəmməd. *Danışursan azığınazığın; Hanı qəsri-zərnigarın?* M.Ə.Sabir.

ZƏRNİŞAN *[fars.]* 1. *sif.* Qızıl suyu ilə vurulmuş nişanı (naxışı) olan, qızıl nişanlı. *Hərami könlümə tapşırıdı zərnışan oxlar; Ki hər birisi dəyəri padşah xəzinəsinə.* Qövsi. *Bir qoç igid bir meydanda tapılsa; Bəzənər o meydan, zərnışan olu.* “Koroğlu”. *Olub zərnışan tacla sərfəraz; Şəbistanə qoydu qədəm yari-naz.* M.Ə.Sabir.

2. is. Zərli, bəzəkli, naxışlı parça və bu parçadan tikilmiş paltar. *Ağ xələt bütürünər, zərnisan geyməz; Heç kəsi dindirib keyfinə dəyməz.* Aşıq Ələsgər. // Zər. [Qoca çoban Qumruya dedi:] *Onun şəklini elə toxu ki, nə qardan, çovğundan, nə də yüz il keçəndən sonra vurdugun naxışların zərnisanı solmasın...* Ə.Məmmədşanlı.

3. sif. Ümumiyyətlə bəzəkli. *Yaşıl nimənəli, gülgəz qabali; Başında dəstəri zərnisan Pəri!* Aşıq Əmrəh.

ZƏRRƏ is. [ər.] Bir şeyin ən kiçik hissəsi. [Qəhrəman:] *Kənardə siddətlə əsən qış ruzgarı birqat pəncərələri yumruqlayır, kiçik qar və buz zərrələri ilə bombardman edirdi.* H.Nəzərli. *Buradaki dağ günəşinin tərkibində olan zərrələr.. misilsiz dərmanlardır.* S.Rəhimov. *Hər zərrəsi ulduz kimi; Gur bulaqdan sular axdı.* M.Dilbazi. □ **Zərrə qədar (də), bir zərrə qədar** – b-a x **bir zərrə.** Mehrin köñüldə zərrə qədar bir zavalı yox. S.Ə.Sırvani. *Tahir qızın gecikməyindən zərrə qədar də incimirdi.* M.Hüseyn. [Sultan:] *Sənin o quru qəfəsənin altında vətənə heç zərrə qədar də məhəbbət yoxdur,* Məcid. İ.Hüseynov. **Bir zərrə** – 1) bir az, çox cüzi miqdard. *Bir zərrə su içdim.* Bir zərrə ondan ver. – *Qızın dodaqlarında və üzündə bir zərrə də olsa qırmızılıq qalmamışdı.* M.S.Ordubadi; 2) qətiyyən, heç, əsla. *Yox böylə ikidilli, yaman-üzlü cəfəkar; Bir zərrə utanmaz!* M.Ə.Sabir. [Xəyyam:] *Yox, oxşayaq ruhumu bir zərrə səadət; Izlər məni har dürlü fəlakət.* H.Cavid.

zərrə-zərrə zərf Zərrələrlə, çox kiçicik hissələrlə, az-az, cüzi-cüzi.

ZƏRRƏBİN is. [ər. zərrə və fars. ...bin] Böyüdücü şüşə (ən xırda şeyləri böyük göstərən şüşə); mikroskop. ..*Bir daşın qəlbində gizlənən brilyant zərrəbin vəsiatlılaşdırmaq mümkündür.* M.S.Ordubadi. *Bu, zərrəbinin oxunacaq dərəcədə xırda, zərif bir xətt ilə cığara kağızına yazılmış bir məktub idi.* M.Rzaquluzadə.

ZƏRRƏCƏ zərf Zərrə qədar də olsa, az da olmuş olsa; heç, əsla, qətiyyən. *Zərrəcə qorxusu yoxdur.* – *Gərçi, ey dil, yar üçün üz verdi yüz möhnət sana; Zərrəcə qəti-məhəbbət etmədin, əhsən sana.* Füzuli. *Uzun illər sənə qaldım mən həsrət;* *Zərrəcə görmədim mehrü məhəbbət.* M.P.Vaqif. *Amma mən zərrəcə*

darılmaz idim; O qaranlıqda heç də qorxmaz idim. A.Səhhət.

ZƏRRƏCİK is. Ən kiçik zərrə; zərrənin ən kiçicik, ən xırda hissəciyi.

ZƏRRƏDİN is. məh. Balaca şeyləri tutmaq və ya kəsmək, doğramaq üçün kəlbətin.

ZƏRRƏLƏNMƏ “Zərrelənmək” dən f.is.

ZƏRRƏLƏNMƏK f. Zərrələr halına düşmək, ən xırda hissələrinə ayrılmak, parçalanmaq.

ZƏRRƏLƏNMİŞ f.sif. Zərrələr halına düşmüş, ən xırda hissələrinə ayrılmış, parçalanmış.

ZƏRRİN sif. [fars.] 1. klas. Qızıldan düzəldilmiş, qızıldan qayırılmış. *Dev Reyhanı bir zərrin taxt üzərində qoyub, üzərinə gülləb səpib burnuna müşkü ənbər iyi verdikdə Reyhan huşa gəlib, özünü devlərin yanında gördü.* (Nağıl). *Dövrü bir bəzəmdir behiştibərin; Tac zərrin, sürəhi həm zərrin.* Füzuli. // *Zərli. Bəzək bilməz bu diyarın göyçəyi; Tanımadal çarçat, zərrin ləçəyi.* M.P.Vaqif. *İlhamının yelkəni zərrin saçın olaydı.* M.Müşfiq. *Hər fikir mülkündə zərrin tac yatar; Hər meyvə tumunda bir ağac yatr.* O.Sarıvelli.

2. şair. Qızıl kimi, qızıl rəngində, qızıl kimi parlaq. *Zərrin qədəh.* *Zərrin şəfəqlər.* *Zərrin şüalar.* ..*Qərbədəki ulduzlar zərrin dumandalar içində itmiş, şərqdəkilər sanki qorxub bir-birinə qisılmışdı.* Ə.Məmmədşanlı. *Miz üstündə yanır bir şam titrədikcə şölərləri; Səpib zərrin tellərini o bəzəyir nurla yeri.* B.Vahabzadə.

ZƏRRİNƏ b-a x zərinə.

ZƏRURƏT is. [ər.] 1. Bir işe hər halda və vəziyyətdə məcbur olma, iştir-iştəməz onu əmələ getirmə; məcburiyyət, naçarlıq, çərəsizlik. *Hər dəm çəkib ol qəm içərə min ah; Səbr etdi zərurət ilə ol mah.* Füzuli. *Zərurət üz verdiyi zaman, insan özündə adı vaxtlarda mövcud olduğunu əsla taxmin etməyən bir qüvvənin bulunduğu hiss edə biləmiş.* M.S.Ordubadi.

2. Lazım olma, lüzum, vaciblik. *Cəmiyyətin bütün mütərəqqi adamları.. qüvvələrini bir-ləşdirmək zərurətini anlımışlar.* M.İbrahimov.

3. Ehtiyac, lüzum. *Seyyid, qəzəldə ləfzi-qəliz etmə mündəric;* *Kim kəşfinə zərurət ola*

ZƏRURİ

“Kənz” ya “Sihah”. S.Ə.Şirvani. Əlbəttə, bu yerləri yazın ilq günlərində görmək Qəhrəman üçün daxili bir zərurət idi. S.Rəhimov.

◻ **Zərurət düşmək** – ehtiyac əmələ gəlmək, lazımlı gəlmək, yeri gəlmək. *Sərfəsizdir gövhəri israfılə sərf eyləmək; Ta zərurət düşməyinə söyləmək zinhar söz.* Qövsü.

4. Son dərəcə yoxsulluq, möhtəcliq, ehtiyac.

ZƏRURİ [ər.] 1. *sif.* Ən lazımlı, ən vacib, çox lazımlı, onszuz keçinilməsi mümkün olmayan. Zəruri vəsait. Zəruri ehtiyac tədbirləri. İnsanın həyatı üçün zəruri olan qidalar.

2. *zərf* Labüb, istər-istəməz olacaq, məcburi, mütləq. *Hər zərreyi-zahirin zühuri; Bir özgəyə bağlıdır zəruri.* Füzuli.

ZƏRURİLİK is. 1. Zəruri olma, vaciblik, lazımlıq, lüzum. *Nizam və qaydanın zəruriliyi.*

2. Labüdüllük, məcburılık.

ZƏRURİYYƏT bax **zərurət**. Muxtarov Dadaş pulemyotçu idisə də, axır günlər zəruriyyət üzündən hesablama bölməsinə komanda edirdi. Ə.Əbülhəson. „Daxili bir zəruriyyət [Sultani] başı kəlağayılı qızlar dəstəsinə diqqət yetirməyə məcbur edirdi. İ.Hüseynov.

ZƏRVARI sif. Qızıl rəngində olan, sariya çalan.

ZƏRVƏRƏQ is. [fars. zər və ər. vərəq] Üzüne qızıl suyu çəkilmiş kağız, zər ilə qaplanması sohifə.

ZƏRZƏR is. [fars.] Zərlə toxunmuş parça, zərlə parça. Otağın divarlarındakı cümləxatanda böyük sandıqların üstə ipək, zərzər üzlü əlvən yorğan-döşəklər qoyulardı. H.Sarabski.

ZƏR-ZƏRBAFTA is. [fars.] bax **zərbaf** 2-ci menada.

ZƏR-ZİBA is. [fars.] 1. Bərli-bəzəkli palatar, bahalı parça. *Qızıldan çarpazı, yar düymələri; Əyninə geyib zər-zibaları.* “Əmrəh”. Gümüşüm tunc olub, zər-zibam da bez; *Qəlb çıxır alındığım mal, qoca baxtım.* Aşıq Ələsgər. Bayram gəlib, hamı geyib zər-ziba; *Bizdə nə bez qədək, nə şal da yoxdur.* Aşıq Hüseyn.

2. Qızıl-gümüş, cavahirat, dövlət, qiymətli şeylər. [Koroğlu dedi:] *Şəhərin yerində koton əkərəm; Zər-zibasın Çənlibələ çəkərəm.* “Koroğlu”.

ZƏVZƏKLƏŞMƏK

ZƏR-ZİBALI sif. Bərli-bəzəkli, süslü; bərli-bəzəkli paltar geymiş. *Ələmdar .. ağasının zər-zibali xanımını gözləri qabağına gətirib maya kimi ağappaq əndamina baxır, baxır, baxırdı.* S.Rəhimov.

ZƏR-ZİVƏR is. [fars.] Bərbəzək, zinət, süs, yaraşq. *Qapular, divarlar gövhədir, ipək; Verir libaslara zər-zivər, bəzək.* Şəhriyar.

ZƏVAL bax **zaval**. Bir gün olmaz kim, ona gərdün yetirməz bir zəval. Füzuli. Mehrin könlüldə zarrə qədar bir zəvalı yox. S.Ə.Şirvani. *Ey dövlətimin zəvalı oğlum!* Ey başı ağır, bələli oğlum. M.Ə.Sabir.

ZƏVAT [ər. “zat” söz, cəmi] bax **zat**. Yetdi necə bəs mövqe-i-kimələ bu sənət? Etdi iki sərvətli zəvat ilə şərakət. M.Ə.Sabir.

ZƏVƏRDƏR is. [fars.] xüs. məh. Bina tikilərkən qapı və pəncərənin üstünə qoyulan böyük daş.

ZƏVVAR is. [ər.] Ziyaret edən, ziyarətə gələn və yaxud ziyarətdən qaydan şəxs; ziyanrotçı. *Zəvvarın həmişə getmək ya gəlmək sədاسını eşidən kimi Məhəmmədhəsən əminin gözündən yaş çeşmə kimi başlar axmağa.* C.Məmmədquluzadə. *Haşim yol ilə gedərkən iki nəfər nabələd adama rast gəldi. Bunnların biri piyada zəvvər, biri də dərvish idi.* B.Talibli. *Zəvvarlar karyanı Məkkə şəhərinə yaxınlaşır.* Ə.Məmmədxanlı. // Poetik dildə, məc. mənada. *Bulunmaz dünyada bənzərin bəlkə; Zəvvarın olmuşdur bir böyük ölkə.* Ə.Cavad. *Zəvvarın olmuşdur ay da, ulduz da; Göydəki mələk də, yerdəki qız da.* S.Vurğun.

ZƏVZƏK sif. Çoxdanışan, naqqal, boşboğaz, lağlağı. *Zəvzək adam.* // İs. mənasında. [Aslan bay:] Yox, [doktor] hələ gəlməmiş, .. da hər zəvzək ilə vaxt keçirir. A.Şaiq. *Bu inamlı yaşamışam; Bizim kimi zəvzəklərin; İgidliyi dözüm olsun;* “Heyvərəlik, boşboğazlıq” bizim olsun. B.Vahabzadə.

zəvzək-zəvzək zərf. Boş-boş, bilihədə, mənasız. [Molla Abbas:] Necə nağıl de? Nə zəvzək-zəvzək danışırsan. Mən vaizəm, yoxsa nağlıçiyam ki, sizə nağıl deyəm. C.Məmmədquluzadə.

ZƏVZƏKLƏŞMƏ “Zəvzəkləşmək” dən f.is.

ZƏVZƏKLƏŞMƏK f. Zəvzək olmaq, lağlağı olmaq.

ZƏVZƏKLİK *is.* Çox danışqanlıq, lağlıqliq, boşboğazlıq, naqqallıq. [Xan:] *Bivecedir, əlindən zəvzəklilikdən başqa bir şey gəlməz.* Çəmənzəminli. *Yaman qəzəbləndi bu zəvzəkliya; Baş həkim Cahangir çıxdı özündən.* B.Vahabzadə. □ **Zəvzəklilik etmək** – boşboğazlıq etmek, naqqallıq etmek, boş-bos danışmaq. *Sabah bu arvad gedib orda-burda zəvzəklilik edərək Sıratın dövlətləri tərəfdarı olduğunu danışa bilərdi.* Ə.Əbülləhesən.

ZƏVZƏMƏ “Zəvzəmək”dən *f.is.*

ZƏVZƏMƏK *f.* Çox danışmaq, naqqallıq etmek, boşboğazlıq etmek.

ZƏVZƏTMƏK *icb.* Zəvzəməsinə səbəb olmaq, çox danışdırmaq (boş-boş).

ZƏY *is. kim.* İkiqat sulfat turşuları kristallarından ibarət das.

ZƏYDAN *is. [zey və fars. ...dan]* Lampanın boğazına zəylər yapıldırılan və lampanın odluğu – maşını burulub keçirilən yivli halqa. *Lampanın zəydanı qopub.*

ZƏYƏRƏK *is. bot.* Toxumundan və dənin-dən yağı çıxarılan bəzir adlanan bitki; kətan. *Kətan (zəyərək) .. cinsinin Azərbaycanda 13 növü vardır.* Ə.Qasimov.

ZƏYLƏMƏ “Zeyləmək”dən *f.is.*

ZƏYLƏMƏK *f.* Zəy vurmaq, zəy qarışdırmaq, zəy qatmaq. *Suyu zəyləmək (durulmaq üçün suya zəy vurmaq).*

ZƏYLƏNMƏ “Zəylənmək”dən *f.is.*

ZƏYLƏNMƏK *məch.* Zəy vurulmaq, zəy qarışdırılmaq, zəy qatılmaq.

ZƏYLƏTMƏ “Zeylətmək”dən *f.is.*

ZƏYLƏTMƏK *icb.* Başqasına zəylətdirmək. *Suyu zəylətmək (durulmaq üçün suya zəy vurdurmaq).*

ZƏYLİ *sif.* Zəy ilə qarışq olan, zəy vurulmuş, zəy qatılmış. *Zəyli su. – İnsanın bədəni yanmaqdən, məsələn, qaynar su tökməkdən qabarib ziyyadə azar edər.. Belə qabarı duzlu, ya zəyli suya salanda qabarın içindəki su bu duzlu sudan duru olduğuna dəridən keçib duzlu suya qarışır və bu səbəbə belə qabarı yarıma saat saqlantıma olur.. “Əkinçi”.*

ZƏYLİK *bax zəydan.* Lampanın zəyliyi əyilmişdir.

ZİĞ *is. 1.* Duru (sulu) palçıq, lehmə, bataq. *Qurşağacan batıb ziğə; Əlləşir misirli qardaşlar.* O.Sarıvəlli. *Pilpilənin təpəsindən bozumtul ziğ və lehmə axırdı.* M.Şüleymanov.

..Zığdan addim atmaq qeyri-mümkin olmuşdu. İ.Hüseynov.

2. Gözdə əmələ gələn çirk, kir.

3. Yağ, yağlılıq, qatılıq, qəlizlik.

4. Yaş peyin töküntüsü.

◊ **Zığ vermək (vurmaq)** – ağızınan dolu olmaq. *Böyük həyatın o biri başı toydan dağlısan adamla ziğ verirdi.* Ə.Əbülləhesən.

ZİĞBAZİĞ *zərf dan.* Ağızınan, ağızına qədər. *Otaq ziğbazığ dolu idi.*

ZİĞILDAMA “Zığıldamaq”dan *f.is.*

ZİĞILDAMAQ *f. dan.* İnlədəmək, mızıl-damaq, şikayətlənmək.

ZİĞILDASMA “Zığıldاشmaq”dan *f.is.*

ZİĞILDASMAQ *qarş.* Ziğildamaq (coxları yerbəyerdən). *Titəməyin, haydi, ziğildaş-mayın! Ay cüçələr, çox da cirıldاشmayın.* Ə.Nəzmi.

ZİĞILDATMA “Zığıldatmaq”dan *f.is.*

ZİĞILDATMAQ *icb. dan.* Ziğildamağa məcbur etmek, ziğildamasına səbəb olmaq.

ZİĞLAMAQ *f.* Palçıqlamaq, palçıq batırmaq, lehmələmək, lehməyə bulamaq. *O su təmiz bir yolu korlayıb ziğlamasa yaxşıdır.* S.Rəhimov.

ZİĞLANDIRMA “Zığlandırməq”dan *f.is.*

ZİĞLANDIRMAQ *f. 1. Bax ziğlaməq.*

2. Qatılasdırmaq, qatılığını artırmaq. *İnək südüünü ziğlandırdı.*

ZİĞLANMA “Zığlanmaq”dan *f.is.*

ZİĞLANMAQ *f.* Ziğə (palçıq) bulanmaq, batmaq.

ZİĞLANMIŞ *f.sif.* Ziğə (palçıq) batmış, lehmələnmiş. *Zığlanmış döşəmə.*

ZİĞLAŞMA “Zığlaşmaq”dan *f.is.*

ZİĞLAŞMAQ *f.* Ziğ halına gəlmək, ziğ olmaq, lehmələnmək.

ZİĞLATMA “Zığlatmaq”dan *f.is.*

ZİĞLATMAQ *bax ziğlaməq.*

ZİĞLİ *sif.* 1. Palçıqlı, lehmeli, bataq, bataqlıq. *Küçə ziğli idi, [Nemətullayev] yeri-dikə sürüşürdü.* S.Rəhimov. *Zığlı dərəciklər quruyub yaşışdırıldı.* M.Ibrahimov.

2. Qatı, qolzıl. *Bu qoyun yaxşı ziğli süd verir.*

3. Kirli, çirkli. *Kaştan keçəlləmiş quyrugunu bulaya-bulaya yartıymulu ziğli göz-lərinin teşə zilləmişdi.* İ.Məlikzadə.

ZİĞLIQ *is. 1.* Ziğ olan yer; palçıqlıq, lehməlik, bataqlıq.

2. Qatılıq, qəlizlik.

ZIĞ-ZIMÇİR

ZIĞ-ZIMÇİR b a x ziğ 1-ci mənada. *Qol-qılçısını çırmayıb işə girişən uşaqlar bu bağ-çanın qumlu torpağına, arxin ziğ-zimçirinə batıb bulanmaqdan çəkinmirdilər.* S.Rəhimov.

ZİQQANMA “Ziqqanmaq”dan *f.is.*

ZİQQANMAQ *f.* Gücənmek, gücə düş-mək, hıqqanmaq. // Bir işi çox çətinliklə gör-mək. *İdarədəkələr Müşyö Qomel ilə birlikdə hələ də o kəlmənin üstündə ziqqanırdılar.* Qantəmir.

ziqqana-ziqqana *zərf.* Gücənə-gücənə, hıqqana-hıqqana, gücə düşərək, güclə, çə-tinliklə. *Bələ yerdə ziqqana-ziqqana kağız oxumaq çox ayib olacaqdı.* Qantəmir. *Bəy ziqqana-ziqqana ağır gövdəsini yerdən üzdi,* dərhal yekə döşəkçəyə çurpdı. Mir Cəlal.

ZIQQI *sif.* və *is.* 1. Çox xəsis, çox tamah-kar, acgöz. *Xalıqverdiyə görə Mirza Cəmil çox xəsis, göy, ziqqı adamdı.* Ə.Vəliyev.

2. Ağırxasiyyətli, zəhlətökən, zəhləapanar. *Ela bir ziqqıdır ki, dindirəsi deyil.*

ZIQQILDAMA “Ziqqildamaq”dan *f.is.*

ZIQQILDAMAQ *f.* Zarımaq, inildəmək, szıldamaq, zarıldamaq. *Kosa gocalıb əldən düşmiş xəstə qarı kimi ziqqıldı.* S.Rəhimov. ..Məmmədhüseynin arxası yerə dəyəndə çox yemiş ayı kimi ziqqıldı və qışqırdı. Mir Cəlal.

ZIQQILTI *is.* Ziqqildama səsi, inilti, zarlıtı. **ZIQQINMAQ** b a x *ziqqanmaq.*

ziqqina-ziqqina b a x *ziqqana-ziqqana.* *Bir uşaq da mollanın qabağında diz çökiüb, ziqqina-ziqqina dərs oxuyurdu.* P.Makulu.

ZİLĞA *is. məh.* 1. Quşun yeni yumurtadan çıxmış tüksüz balası; etcəbala. *Gözünün öndən qara, boz ilan; Girib yuvasına, edərdi talan; Körpə balaları udardı diri; Qalmazda salamat zilğanın biri.* H.K.Sanlı. *Onun dişsiz ağızı zilğa cüçə kimi açıldı.* S.Rəhimov.

2. Quraqlıqdan sıxıntı çəkib incəlmış. *Zilğə taxıl (bitki).*

3. Çox zəif, tək-tük tükləri olan. *Onun başının tükləri təpədən yanlara qədər tökülmüş, ortası zilğə (z.) qalmışdı.* S.Rəhimov.

ZILX *is. məh.* Çugundur.

ZILXA *zərf məh.* Tamamilə, bütün, baş-dan-başa, səlt. *Bu ət zilxa yağıdr.*

ZILIQ *is. məh.* Gözdən, ağızdan, burundan axan selik.

ZIRILDAMA

◊ Gözünün ziliğini axıtmaq – b a x **göz.** [Hacı Ataşı Tamaşaya:] *Nə olub, yenə gözü-nün ziliğini axıdırsan?* Ə.Abasov.

ZILIQLI *sif. məh.* Ziliği olan, ziliq axan.

ZIMIRTLAQ *is. məh.* Ziğ, bataqlıq yer; yaşı peyin tökülmüş yer.

ZINBA *is.* Deşik açmaq üçün el aleti; deşik-açan.

ZINDIQ *is. [ər.]* Əsil mənəsi zərdüsti (ka-fir, dinsiz) olub, canlı dildə söyüş məqamında işlənir. [Əhməd:] ..*Bu zindiq oğlu zindiqdır ki, ondan bir tük də çəkmək olmayır.* N.Vəzirov.

ZINQ¹ *is.* Quş ifrazatı, quş təzəyi. *Toyuq zinq atdı.*

ZINQ², ZINQ-ZINQ *təql.* Zəngin, qumro-vun çıxardığı səs.

ZINQILDAMA “Zinqildamaq”dan *f.is.*

ZINQILDAMAQ *f.* İnce zəng səsi çıxar-maqla. *Qumrov zinqildadı. – Ağatlı fayton tər-pəndi, zinqıldaya-zinqıldaya (z.) səs saldı.* S.Rəhimov.

ZINQILDATMA “Zinqildatmaq”dan *f.is.*

ZINQILDATMAQ b a x *zanqildatmaq.*

ZINQILTI *is.* Zəngin çıxardığı səs, incə zəng səsi. *Eşitidilər birdən yeni zinqılıtı; Fay-tonçular çox bərk govurdu atı.* H.K.Sanlı. *Telefon zinqiltisi növbətçi həkim otağını dol-durdu.* S.Rəhimov.

ZINQIROV *is.* Heyvanların boynuna, dəfin sağınağına taxılan xırda zəng, qumrov. *Tək calınan zinqirovlar uzun-uzun guvuldardı; Usandırıan bir səs ilə viyildar.* A.Səhhət. *Yeridikcə dəvələr səslənan zinqirovlar; Əru-zun ahəngini xatrladır şairə.* B.Vahabzadə.

ZINQIROVLU *sif.* Zinqirov asılmış, zinqirovu olan. *Zinqirovlu keçi. Zinqirovlu dəvə. Zinqirovlu dəf. – Budur iki fayton gəlir, ikisi də zinqirovlu.* C.Məmmədquluzadə. *Çoxdan bəri zinqirovlu fayton görməmiş uşaqlar, ..məktəbin yanından uzanan araba yolu ilə aşağıya sari yürüdürlər.* M.Hüseyin.

ZINQIROVOTU *bot. b a x zəngicəyi.*

ZIPPILTI *is. dan.* Bir şey yuxarıdan düş-dükədə, yaxud bir yerə dəydikdə çıxan səs.

ZIRAN *is.* Oyunda axırıcı; uduzmuş partnyor.

ZIRI(Q) *sif. və is. vulq.* 1. Çox yekə və yön-dəmsiz, yekəpər.

2. Qanmaz, anlamaz, qaba, kobud adam.

ZIRILDAMA “Zirıldamaq”dan *f.is.*

ZIRILDAMAQ *f. dan.* Zır-zır etmək, usandırıcı bir səslə ağlamaq. [Səməd bacısına:] *Ay arvad, bu xalqi nə zinhara gotirdin? Sənə demədimmi çox zarıdayıb zirildama?* B.Talibli. // məc. Xoş gəlməyən bir səslə ağlarcasına oxumaq. *Uşaqqıriq val kimi zirildiyrdi.* Mir Cəlal.

ZIRILDATMAQ “Zırıldatmaq”dan *f.is.*

ZIRILDATMAQ *icb. dan.* Zırıldamağa məcbur etmək, zırıldamasına (ağlamasına) səbəb olmaq; ağlatmaq.

ZIRILTI *is. dan.* 1. Zırıldama, zır-zır ağlama. *Zirilti səsi.*

2. Səs-küy, mərəkə, həngamə, dava-qalmaqla, dava-dalaş, araqarışma. *Zirilti qopmaq.* – *Mən da çıxıb bir yana gedərəm, beləliklə də, bu zirilti yatıb qurtarar.* M.S.Ordubadi. *Həpirin yəqini idi ki, bu ziriltidən sonra atası onun evində qalmaz, baş götürür gedər.* Mir Cəlal. [Qar.:] *Bu zirilti nədir, deyirlər hökumət dayışılıb?* Ə.Əbülləhesən.

◊ **Zirilti ilə** – biabırçılıqla, rüsvayçılıqla.

ZIRINQ *təql. Zəngin çıxardığı səs.*

ZIRINQAZIRINQ *zərf* Zinqıldaya-zinqıldaya, zəng kimi zinqıldayaraq, səs sala-sala. ..*Fayton .. zirinqazirinqla hərəkət edirdi.* S.Rəhimov.

ZIRINPİ *is. məh.* Zır-zır ağlama, zırıldama. ..*Cəfəra baxıb Yusif də onun kimi başladı zirinpanı.* C.Məmmədquluzadə.

ZIRNI, ZIRNIX *is. [ər. zirniq]* Bədəndə olan artıq tükəri aparmaq üçün işlədilən maddə (arsenlə kükürd xəlitəsi).

ZIRPI *sif. ve is. vulq.* 1. Çox yekə, çox böyük, yekəpər, yönəmsizcəsinə iri. *Şah Dəşkūvar baxırdı, gördü ki, bu pəlvan elə zurpi pəlvandı ki, qabağında dağ dayanmaz.* (Nağılı). [Gileyguzarov:] *Mən boyda zirpi adibi burada qoyub, bir gör kimləri çap eyləyirlər, kimləri?! – deyib özündən çıxdı.* S.Rüstəm. ..*Bitdiliidən zəvvər aparmağa gələn zurpi bir seydi.* Ə.Əbülləhesən.

2. B a x **ziri(q)** 2-ci mənənada.

ZIRPILAŞMA “Zırپilaşmaq”dan *f.is.*

ZIRPILAŞMAQ *f. vulq.* Çox yekələşmək, çox qabalışmaq, yönəmsizcəsinə irileşmək.

ZIRPILIQ *is. vulq.* Yönümsizcə yekəlik, irilik, böyüklük, yekəpərlik. *Zirpiliğina baxma, gücü yoxdur.*

ZIRPILTI *b a x zippilti.*

ZIRRAMA *is. və sif.* Gic, sarsaq, ağıldıñ kəm; sözünü, hərəkətini bilməyən, ziri. *Axitrindən şey çıxmadi, zirramanın biri idi.* R.Rza. *Nə qədr ki, bu zirramanın əlində imkan var, çalış, ondan istifadə et, özün isə gözdaqlaqlaqla ol.* İ.Əfəndiyev.

ZIRYAN *is. Komi xalqının köhnə adı.*

ZIR-ZIR *1. təql. dan.* Usandırıcı uşaq ağlaması səsi. □ **Zir-zır eləmək** – bax **zir-zır zirildamaq.** **Zir-zır zirildamaq** – zırıltı ilə ağlamaq; daim ağlamaq.

2. *sif.* Ağlayan. *Zir-zır uşaq.*

ZIVINCA *is. məh.* Qolsuz isti qadın tənliyi (candonusu). *Qumrunun anasından bir yadigar var idi: maxmər zivinca.* Mir Cəlal.

ZIBA *sif. [fars.] klas.* 1. Bəzəkli, zinətli, yaraşıqlı, qəşəng. *Ziba nimətənəli, tikmə köynəkli; Gözləri qəmzəli, qallı sənəm, gəl!* Xəstə Qasim.

2. Gözəl, göyçək. *Surəti ziba sənəmlər yox demən büttxanədə; Var çox, əmma sənə bənzər bütü-xunxar yox.* Füzuli. *Anın üçün uymaz qeyriyə könlüm;* Bir əcəb zibadır mənim sevdiyim. M.P.Vaqif. *Könlümdə o ziba sənəmin şövqi-vüsəli;* *Etmisiđi pərişan saçılık fikri xəyalı.* A.Səhhət.

ZIBALANMAQ *f.* Gözəlləşmək, qəşəngləşmək, daha da gözəl və qəşən olmaq. *Algəzərlər nərgisi-məstənə tak şəhələnən;* *Elə ki süzgünləşir, yüz mərtəbə zibalanır.* M.P.Vaqif.

ZIBALIQ *is.* Gözəllik, yaraşıqlılıq, qəşənglik. *Səni bu zibaliqda;* *Görəyənən göz gözdümü?* Sarı Aşıq. *Mələkədə belə hüsn olmaz,* *pəridə belə zibaliq;* *Nə gülşəndə gülü lala,* *nə gərdündə məhü əxtər.* Aciz.

ZİBƏS *zərf [fars.] klas.* (bəzən “ki” bağlayıcısı ilə). Kifayet qədər, qədərincə. *Zibəs ki müntəzirəm ayaq sədəsindən;* *Təsəvvür eyləyirəm, bəlkə nazlı yar galır.* S.Ə.Şirvani. *Zibəs çoxdan bəri sövqündə idim mən bu həlvanın;* *Dedim, yaran, nolur versən bana bir payı-hürriyət.* M.Ə.Sabir.

ZİBİL *is.* 1. Èvlərdə, küçələrdə və s.-də yiğlaraq onları zibilləndirən tör-töküntü, tullanlı. *Evin zibilini süpürüüb atmaq.* – *Bizim Cəfərin anası ev-əşyi süpürüüb, yiğilan zibili evin qabağına atırdı...* C.Məmmədquluzadə. O gündən hamamın qapısı mismarlandı, qabağına zibil tökülməyə başlandı. Çəmənzenimlini. // məc. *dan.* Lüzumsuz, yararsız, heç

bir qiyməti, dəyəri olmayan şey haqqında. *Bu zibili buradan götürün.*

2. məc. Çox pis, yaramaz, murdar, alçaq, rezil adam haqqında (bəzən söyüş monasında). *Zibilin biri zibil.* // *məc.* Yararsız, leyaqetsiz, aciz, bacarıqsız adam haqqında. [Molla:] *Amma öz aramızdı, heç cavaklıqla da bir zibil deyildim.* “M.N.letif.”

◊ **Zibil kimi** – həddən artıq çox, bol (bəzən həddən artıq çox olduğu üçün qiymətdən düşmüs şey haqqında). *İndi pul zibil kimi, fəqət həvəs yox. Qüvvət gedib.* N.Nərimanov.

Zibili çıxmaq – həddindən artıq çıxaldığı üçün qiymətdən düşmüs, əhəmiyyətini itirmiş, gözdən düşmüs şey haqqında.

ZİBİLATAN *is. xüs.* Yiğilmiş zibili kənar etmek üçün qurğu, mexanizm və s.; zibildəsiyan.

ZİBİLÇİ *is.* Həyətlərin, küçələrin zibilini maşın və ya araba ilə daşıyb aparan işçi.

ZİBİLÇİLİK *is.* Zibilçinin işi, peşəsi.

ZİBİLDAŞIYAN *sif.* Həyətlərde, küçələrdə yiğilmiş zibili daşıyb aparan. *Zibildaşyan maşın.*

ZİBİLXANA *b a x zibilliğ.*

ZİBİLLƏMƏ “Zibillemək”dən *f.is.*

ZİBİLLƏMƏK *f.* 1. Zibil etmək, zibil tökmək, zibilləndirmək. *Xalçanın üstünü zibilləmək. Döşəməni zibilləmək.* – *Ədə, Həsənli, naxır galır, qaç töylənin qapısını aç, heyvanlar gəlib həyətə girməsinlər və həyət-bacanı zibilləməsinlər.* C.Məmmədquluzade.

2. məc. Xarab etmek, korlamaq, lüzumsuz, istənilməz və s. şeylərlə doldurmaq. *Dili lüzumsuz yad sözlərlə zibilləmək.*

ZİBİLLƏNDİRİLMƏ “Zibilləndirilmək”-dən *f.is.*

ZİBİLLƏNDİRİLMƏK “Zibilləmək”dən *məc.*

ZİBİLLƏNDİRMƏ “Zibilləndirmək”dən *f.is.*

ZİBİLLƏNDİRMƏK *b a x zibilləmək.*

ZİBİLLƏNMƏ “Zibillenmək”dən *f.is.*

ZİBİLLƏNMƏK *f.* 1. Zibilli olmaq, zibilə batmaq, bir şeyin içinde çoxlu zibil yiğilmaq. *Həyat lap zibillənibdir. Hovuz yaman zibillənib.*

2. İçərisine bir şey düşmək nəticəsində xarab olmaq, korlanmaq, tutulmaq. *Su borusu zibillənmişdir.*

ZİBİLLƏŞDİRİMƏ “Zibilləşdirmək”dən *f.is.*

ZİBİLLƏŞDİRİMƏK *f.* 1. Zibil tökmək, zibilli etmək.

2. məc. Korlamaq, xarab etmək, pozmaq.

ZİBİLLƏŞMƏ “Zibilləşmək”dən *f.is.*

ZİBİLLƏŞMƏK *f.* 1. Zibilli olmaq, zibilə dönmək.

2. məc. Xarab olmaq, korlanmaq.

ZİBİLLƏTMƏ “Zibillətmək”dən *f.is.*

ZİBİLLƏTMƏK *b a x zibilləmək* 1-ci mənada.

ZİBİLLİ *sif.* 1. Zibil olan, süpürülənməmiş, zibildən təmizlənməmiş. *Zibilli otaq. Zibilli küçə.*

2. İçərisində yararsız, zərərli kənar şey olan. *Zibilli bugda. Zibilli düyü. Zibilli pam-bıq.*

ZİBİLLİK *is.* Zibil tökülen yer; zibilkhana. *Zibili zibilliyyə tökmək.* – *Vəziri qarğıga olanın ağzı zibillikdə gərək.* (Ata. sözü).

◊ **Zibilliyyə atmaq** *məc.* – lüzumsuz, yaramaz bir şey kimi rədd etmek, atmaq, yaddan çıxarmaq, unutmaq. *Tarix çox atmışdır zibilliklərə; Döyüş meydanında satılanları. S.Vurğun.*

ZİBİLLİLİK *is.* Zibilli yerin hali.

ZİBİLSİZ *sif.* Zibilli olmayan, zibildən təmizlənmmiş; arıdlı, temiz. *Zibilsiz dən.*

ZİBİLSİZLİK *is.* Zibilsiz şeyin hali və keyfiyyəti; təmizlik, xalislik.

ZİDD [*ər.*] *sif.* Tamamilə başqasına əks olan, onunla qətiyyən düz gəlməyen. *Zidd fikir. Zidd rəy söyləmək.* *Əsərdə iki zidd qüvvə üz-üzə qoyulur.* // *is.* Bir şeyin əksi, qarşılığı, müxalifi. *Şirin acının ziddidir.* – *Gözləmək və səbir etmək [sevginin] təbiətinə zidd imis.* *Ə.Sadiq.* □ **Zidd çıxmaq** – 1) əleyhinə (əksinə) çıxmaq, əleyhinə (ziddinə) hərəkət etmək. *Təbiətin bu gözəl ahəngdar qanununa zidd çıxmaq olmaz.* S.Rəhimov; 2) müvafiq olmamaq, əks olmaq. *Bu faktlar bir-birinə zidd çıxır.* **Zidd getmək** – əleyhinə çıxmaq, əksini demək, qarşı durmaq, müxalif olmaq. *Zeynəb öz təbiətinə zidd gedə bilmədi.* İ.Şixli.

ZİDDİNƏ *zərf* Əksinə, qarşı, əleyhinə. *Bir şeyin ziddinə hərəkət etmək.* – *Ziddimə söz deyən olsayıd, edərdim təkfir;* *İşimi qurdalasın, kimdə nə cürət var idi.* M.Ə.Sabir. *Sübhanverdizadə adətinin ziddinə olaraq bu*

gəcə qızılış cəox içmişdi. S.Rəhimov. [Qədir] özünü kütlədən, yəni “qara camaatdan” ayrımaq üçün həmisi hamı deyənin ziddinə getdi. Mir Cəlal.

ZİDDİYYƏT is. [ər.] 1. İki şey (fikir, hərəkət və s.) arasında olan tam uyğunsuzluq, əkslik, çox keşkin fərqli, uyuşmazlıq. Fikirlər arasında ziddiyət. *Əqləi əməkələ fiziki əmək arasındaki ziddiyətin aradan qaldırılması. – Cəlil Məmmədquluzadə varlığa realist münnasibət başlayıb, həyatı dərindən görən, onu ziddiyətləri, çarpışmaları və rəzalatları ilə dərk edən bir sənətkar idi. M.İbrahimov. // Uyğunsuzluq. Onun sözlərindəki məntiq-sizlik, fikirlərindəki ziddiyət.. haqqında olan fikrimi tamamilə dəyişdirmişdi. A.Şaiq. [Dilənçinin] təbii gözəlliyi ilə geydiyi paltar arasındaki ziddiyət o qədər böyük idi ki, insan ona baxarkən palçıq düşmüs bir dürr və ya gövər göründüyüն zənn edirdi. Ə.Sadiq.*

2. Öz keyfiyyətləri, xassələri etibarilə başqaşısı ilə uyğun olmayan, düz gəlməyen. *İri cüssəli və gur səsi etibarılə arvadı ilə tam bir ziddiyət təşkil edən İsa ona məsləhət verirdi. Ə.Əbülləhəsən.*

3. Ə davət, düşmənçilik. *Aralarında ziddiyət var.*

4. fəls. Təbiət və cəmiyyətin əşya və hadisələrinə daxilən xas olan əksliklər münasibəti; təzad. *Sinf ziddiyətlər. Əmək ilə kapital arasında ziddiyətlər.*

ZİDDİYYƏTLİ sif. Ziddiyət olan, ziddiyətə dolu; təzadlı. *Yazıcı ziddiyətlili ya-radiciliq yolu keçmişdir. – Səməd Vurğun yaradıcılığının ilk dövrü çox ziddiyətlidir. O.Sarıvəlli.*

ZİDDİYYƏTLİLİK is. Ziddiyət olan hal, vəziyyət.

ZİDDİYYƏTSİZ sif. Heç bir ziddiyət, əkslik, uyğunsuzluq olmayan. *Ziddiyətsiz cəmiyyət.*

ZİDDİYYƏTSİZLİK is. Ziddiyət olmadığı hal, vəziyyət.

ZİDLİK is. 1. Zidd olma, əleyhinə olma, əkslik, təzad. *Tərəqqiyə zidlik. Tarixi faktlara zidlik.*

2. Ə davət, düşmənçilik. *Aralarında zidlik var. Araya zidlik düşüb. – Bu taza arvad na-nəcib olduğundan oğlunu yola verməyib hər-*

neynən mümkünüsə, atasının bunun arası bir zidlik salmağa çalışır. (Nağıl).

ZİFAF is. [ər.] Oğlanın (beyin) qızla ilk görüşü. *Iki gün əvvəl Münəvvərin zifafına dəvət olunmuş xanımlar yavas-yavas gəlib yuxarı başa keçirdilər. M.S.Ordubabı. □ Zifaf gecəsi (axşam) – oğlanın (beyin) qız otağına girdiyini birinci gecə. ..Hərçənd zifaf gecəsi qız bir az atıldı-düşdü, amma bu atılıb-düşməyə bir çürük qəpik verməzler. “Mol. Nəsr.” Zifaf axşamının səhəri sağdıç və soldış gəlib “bəyi” evdən çıxarıb sağdışgilə apardırlar. R.Əfəndiyev. Zifaf otağı – oğlanla (bəylə) qızın birinci dəfə görüşdürüyü otaq. [Rəsəd:] Zifaf otağında təzə golini görcək Qurbanqulu təccüb edib dahi çəkilir. T.Ş.Simurq.*

ZİFT is. [ər.] 1. Şam ağacından, mədən kömüründən çıxan və odda əriyən qara, qatı maddə; qatran.

2. məc. Çox qara şey haqqında. *Zift kimi qara qurum.*

ZİFTLƏMƏ “Ziftləmək”dən f.is.

ZİFTLƏMƏKf. Zift sürtmək, zift vurulmaq, ziftlə qapamaq.

ZİFTLƏNMƏ “Ziftlənmək”dən f.is.

ZİFTLƏNMƏKməch. Zift sürtülmək, zift vurulmaq, ziftlə qapadılmaq.

ZİFTLİ sif. 1. Zift sürtülmüş, zift vurulmuş; ziftə bulaşmış; qatranlı.

2. Tərkibində zift olan.

ZİHƏYAT is. [ər.] Canlı. *Yaxınlıqda heç bir zihəyat görünmüyür, quyulardan neft dərtan darın tulumbaların yeknəsaq səsləri eşidilirdi. S.Hüseyn. Nə bir işiq görünür, nə də bir zihəyat səsi eşidilirdi. C.Cabbarlı. Bu səs qasabada zihəyat olduğunu andurrdı. H.Nəzərləri.*

ZİKR [ər.] köhn. 1. Anma, yad etmə, xatırı gətirmə, xatırlama, adını çəkmə, adını söylemə. □ **Zikr etmək (eyləmək)** köhn. – 1) anmaq, yad etmək, xatırı gətirmək, adını çəkmək, adını söylemək. [Dərviş:] *Mən də [Ruqiyənin] adını ürzimədə yox, dilimədə zikr etdim. A.Divanbəyoglu; 2) söylemək, demək, ifadə etmək. *Bütün gün fikr eylərəm; Dərdimə zikr eylərəm. (Bayati)..Necə ki vəzir zikr elədi, ona binaən mən bu cəhətdən qaydədə diləfsürdə idim. M.F.Axundzadə. Yuxarıda zikr etdiyimiz keyfiyyəti Mirzə özü nağıl**

edirdi. Ə.Haqverdiyev; 3) oxumaq (dua). Alverçi hacilar, *baqqallar, müamiləçilər, dəlləller bəzən sabahə qədər yatmadı, namaz qılıb zikr edərdi.* H.Sarabski. **Zikr olunmaq köhn.** – 1) anılmaq, yad edilmək, xatirə getirilmək, adı çəkiləmək, adı söylenmək; 2) haqqında danışılmaq, söylənilmək, ifadə olunmaq. *Şah Abbasın cülausundan altı il keçib yeddinci il başlanılmışdı ki, aşağıda zikr olunan qəziyyə vəqe oldu.* M.F.Axundzadə.

Ata ilə oğul arasında yuxarıda zikr olunan səhbətdən 1-2 ay keçəndən sonra Mirzə Cavad köcdü kəndə. Ə.Haqverdiyev.

2. din. Təsbeh çevirə-çevirə dua etmə, Allahın adlarını və sıfətlərini bir-birinin ardıcınca söyləyib təkrar etmə, vird etmə.

□ **Zikr demək** – məscidde axundun oxuduğu duanı onun ardınca eyni ilə təkrar etmək. **Zikr təsbehi** – dindarların dua oxuyanoxuya çevirdikləri təsbeh. [Hətəmxan] özü isə *mollanın ala-bəzək zikr təsbehini əlinə aldı.* S.Rəhimov.

3. Bütün fikir, bütün düşüncə, bütün xəyal (bu mənada adətən “fikir-zikir” şəklində işlənir). *Fikrim-zikrim, sözüm, xəyalım səssən; Haçan könlüm səndən eidaya düşər.* M.V.Vidadi. ...*Hətta namaz vaxtı da mömin müsləmanın fikri və zikri dolu olur dolma ilə, ..isgəncəbi ilə.* C.Məmmədquluzadə.

ZİQİYMƏT sif. [ər.] köhn. Qiymətli, çox qiymətli, bahalı. Atamdan mənə çox ziqiyəmat kitabları kecibdir. Ə.Haqverdiyev. [Ərən:] *Xanum yürüdükcə cıqqasının ziqiyəmat gaşları minbir rəng çalırdı.* Çəmənzenimli. *Qoca Şərqiñ ilahi şeir sənətinin bu ziqiyəmat xəzinələri Mirzə Valehin üzünə açıq idi.* S.Rəhimov.

ZİL¹ is. [fars.] 1. Musiqi alətlərinin ən yüksək tonu (*bəm* əksi). // sif. Beyindən gələn ən yüksək və nazik (səs haqqında). *Zil səs.* – *Melodiya bir-biri ilə qarşılıqlı münəsibətdə olan ayrı-ayrı səslərdən düzəlir. Bu səslər bir-birinə nisbətən zil (yüksek) və bəm (aşağı) olur.* Ə.Bədəlbəyli. *Birinci katibin kabinetindən eşidilən zil qışqırı Səmədi diksindirdi.* İ.Hüseynov. □ **Zil pərdə** – yüksək (zil) səs çıxaran pərdə (tarda, sazda). [Araz] *sazın zil pərdəsini dilləndirir.* A.Şaiq. **Zilə çəkmək** – simli musiqi alətini yüksək tonda kökləmək; zil pərdədə çalmaq. *Tari zilə çəkmək.* – *Sazi zilə çəkir, sözü dərinə;* Mümm-

künmü düşümüb fikrə getməmək. H.Hüseynzadə; // bax zilə qalxmaq. Xanəndə zilə çəkdiyindən hamının gözü onda idi. M.Hüseyn. **Zilə gətirmək** – bax zilə çəkmək. *Sazi zilə gətirmək.* **Zilə qalxmaq** – oxuyarken və ya çalarkən ən yüksək not götürmək, ən yüksək tona keçmək; // zil pərdədə çalmaq. *Uzaqlarda, bir eyvanda zilə qalxır kaman, tar; Kənd üstüylə ötə-ötə durna uçur bir qatar.* Ə.Cəmil.

2. köhn. Zəng. [Əşref] onları qürur ilə dindəkdən sonra, masa üzərindəki zili basdı. A.Şaiq.

◊ **Zilə çəkmək** məc. – 1) çox işırtmək, ifrata varmaq; 2) sinamaq üçün bərkə-boşa çəkmək, sixisdirməq.

ZİL² əd. Tünd, lap, çox, tamamilə (adətən “qara” və “qaranlıq” sözlərinin əvvəlində işlənib, onların mənalarını şiddetləndirir). *Zil qara saçlar. Kömür kimi zil qara.* – *Zil qaranlıq gecə hər tarzı bütümüdü.* S.Rəhimov. Üzüñə dağılmış zil qara dalğalı saçları arasından Səmədin iri gözləri parıldayırdı. İ.Hüseynov.

ZİL³ is. Quş ifrazatı, quş peyini. Tarlaları quş zili ilə gübərləmək.

ZİLDƏN zərf Ucadan, zil səslə. Zildən oxumaq.

ZİLHİCCƏ is. [ər.] Hicri qəməri əreb təqviminin on ikinci ayı. *Zilhiccə ayının 18-də [qızızın] doqquz yaşı tamam olub, on yaşına ayaq qoyub.* C.Məmmədquluzadə.

ZİLXAN is. [fars.] mus. Zildə oxuyan xanəndə, zil sesi olan adam.

ZİLİ is. xüs. Xalça növlərindən birinin adı. [Xalçanın sumaq] *tipinin müxtəlif növləri Qubada, Qusarda, Qarabağda və Bakıda toxunur. Bəzi yerlərdə bu, “zili” və “vərnı” da adlanır.* M.Tərlanov.

ZILQƏDƏ is. [ər.] Əreb qəməri təqviminin on birinci ayı. [Əli dayı:] *Zilqədə ayının 14-də Müzəffərəddin şah ölüb.* P.Makulu.

ZİLLƏMƏ¹ “Zilləmek!”dən f.is.

ZİLLƏMƏ² “Zillemek²”dən f.is.

ZİLLƏMƏK¹ f. Gözlərini bir nöqtəyə dikmək, kirpiklerini qırpmadan diqqətlə bir nöqtəyə baxmaq (çox vaxt “gözlərini” sözü ilə). *Baxışını zilləmək. Nəzərini zilləmək.* – *Tərlan gözlərini zillədi; Dağ başından evin səmtin bəllədi.* A.Səhhət. *Əmrəh birdən duruxdu.*

Qəmgin gözlərini evinə tərəf zillədi.. M.Hüseyn. [Mürsəl] müntəzir gözlərini mənə zilləmişdi. Mir Cəlal.

ZİLLƏMƏK² f. Zilə keçmək, səsi zilə qaldırmaq. *Tərəqqi, tənazzül kəmənçəsinin; Gah zilləyib, gah da bəmə çəkirsən.* Aşiq Ələsgər.

ZİLLƏNMƏK¹ 1. *qayid.* Zilləyib baxmaq, gözlərini qırpmadan diqqətlə bir nöqtəyə baxmaq.

2. *məch.* Yönəldilmək, dikilmək. *Dörd nəfər yoldaşın nəzəri bir-birinə zillənir və hamida eyni kədər və ələm hiss olunurdu.* H.Nəzərli. *Xəlfə ayaga durub qapıya yanaşdı, hamının gözü ona zilləndi.* M.Hüseyn.

3. Dik qalxmaq. *Havaya zillənib, uçmaq istərdi; Dəhşətli bir meydan açmaq istərdi.* H.K.Samili.

ZİLLƏNMƏK² f. Zilə qalxmaq, yüksəlmək, ucadan səslənmək.

ZİLLƏŞDİRİLƏMƏ “Zilləşdirilmək” dən f.is.

ZİLLƏŞDİRİLƏMƏK *məch.* Zilə qaldırılmaq, tonu yüksəldilmək.

ZİLLƏŞDİRİMƏ “Zilləşdirmək” dən f.is.

ZİLLƏŞDİRİMƏK f. Zilə qaldırmaq, yüksək tona qaldırmaq (səsi).

ZİLLƏŞMƏ “Zilləşmək” dən f.is.

ZİLLƏŞMƏK² f. Zilə qalxmaq, yüksək tona qalxmaq, tonu yüksəlmək.

ZİLLƏT is. [ər.] Çətinlik, ağır şərait, pis vəziyyət, ağır maddi ehtiyac, yoxsulluq, məşəqqət, üsrət. [Mehribanın atası:] [Mehribanın] *zillətə qalmasına heç bir haldə razi olmaram.* S.Hüseyn. [İkinci oğlu:] *Nə zillətdir, nə möhnətdir; Buna bails, bəli, sənsən!* Ü.Hacıbəyov. *Bilməyəcəksiniz nə dərd, nə zillət; Aşılıb-daşaçaqdır sizinçin dövlət.* S.Vurğun. // Həqirlik, xarlıq, alçalma. [Məsme:] *Düşdürüm mühit məni zillət və saflət içində sürünməyə məhkum etmişdi.* S.Hüseyn. □ **ZİLLƏT çəkmək** – əziyyət içinde yaşamaq, ağır vəziyyətdə olmaq, ehtiyac içinde yaşamaq. *Ferhadı Mücnundən sən eylə ibrat; Müddət bari-qəmədə çəkdilər zillət.* Aşıq İskender bəy. [Bəbir bəy:] *Zillət çəkməsən, sabah qucağına alıb öpəndə heç ləzzət də verməz.* Mir Cəlal. **Zillətə salmaq** – 1) ağır vəziyyətə salmaq, ehtiyac içinde yaşatmaq. *Hicran dərdi məni salıb zillətə; Səni görəsən dərdim azaltı,* Güllü. Aşiq Ələsgər; 2) həqir etmək, xar etmək, alçaltmaq.

ZİLLƏTLİ sif. Zillətlə dolu, ağır, çetin, əzablı, məşəqqətli.

ZİLLƏTMƏK b a x **zilləmək¹**.

ZİLLİ sif. Zil tökülmüş, zil qarışmış, zil ilə örtülü (b a x **zil²**).

ZİLTƏNG is. Atın dal tərəfindən belinə çekilən ip, toqqa, örökən. *Koroğlu Qıratın ziltəngini bərkətdi.* “Koroğlu”.

ZİLVİYƏ is. Un, bal və yumurtadan hazırlanan şirniyyat növü.

ZİMİSTAN is. [fars.] *şair.* Qiş, qış fəsli. Zimistan çəkməyən bülbül baharın qədrini bilməz. (Ata. sözü). *Addadı zimistan, gəldi növbəhar;* Şamamanın tağı yaşıldı, yaşıł. Aşiq Ələsgər. *...Hər gecənin bir gündüzü və hər zimistanın bir baharı olar..* C.Məmmədquluzadə. *Pərişan gəzirən bütün aləmi;* Gözündə ilk bahar zimistan olur. S.Vurğun.

ZİNA is. [ər.] köhn. Qeyri-qanuni cinsi əlaqə. □ **Zina etmək (eləmək)** – qeyri-qanuni cinsi əlaqədə olmaq. ...*Bu rəvayat bir kişi ilə bir arvadın zina eləməyi barəsindədir.* C.Məmmədquluzadə.

ZİNAKAR is. və sif. [ər. zina və fars. ...kar] köhn. Zina edən, qeyri-qanuni cinsi əlaqədə olan (qadın və ya kişi). *Dedilər ki, sizin aranızda binamazlar, oruc tutmayanlar, yetim malına qəsd edənlər, zinakarlar, əqidəsi süst olanlar vardır.* Ə.Haqverdiyev.

ZİNAKARLIQ is. köhn. Qeyri-qanuni cinsi əlaqədə olma.

ZİNCİLFƏRƏC is. Əncir doşabı ilə unun qarışığından bişirilib qurudulduğandan sonra yeyilen (adətən qışda) şirni.

ZİNDAN¹ is. [fars.] 1. Keçmiş zamanlarda: qaranlıq və müdhiş dustaqxana (adətən yerin altında olardı). *Zindana atmaq.* *Zindana salmaq.* ...*Sultanın hökmü ilə zindanlarda çürüyün min-min məşrutxahların ahü nalası Kəlküttəyə çata biləyib, çünkü Kəlküttə çox uzaqdır.* C.Məmmədquluzadə. *Bu binanın [ədliyyə sarayınnı]* ..*zirzəmisində məhbuslar üçün zindanlar vardır.* M.Ibrahimov. *Zindana saldılar Leylani o gün.* B.Vahabzadə. // Ümumiyyətə, həbsxana, həbs, dustaqxana. *Qəbir kimi qaranlıqdır zindanım;* *Qurd-quş, siçan oynağıdır dörd yanım.* A.Şəhəhet. [Sona:] *O vaxt zindan naçalniki dustağı biza təslim edər.* H.Nəzərli. [Ramazan:] *Söylə görüm bu cür yaşamaq ilə zindanda yaşamağın fərqə*

nədir? B.Talibli. // Məc. mənada. [Zəhra:] *Ayri düşdükə Şeyx Sənandan; Mana guya cahan olur zindan.* H.Cavid.

2. məc. Çox qaranlıq, çox darısqal, cansızıcı yer haqqında. *Bura lap zindandır ki... Zindan kimi bir otaq.*

◊ **Dünyani zindana döndərmək** – əzab vermək, gününü qara eləmək. *Dünyani bizdən ötəri; Döndərdi zindana, pişik!* Aşıq Ələsgər.

ZİNDAN² is. [ər.] Üzərində metal döymək üçün dəmirçi aləti. *Dəmirçi qabarlı əlinə hovxurub, əkici bir-iki dəfə boş zindana vurdur.* B.Bayramov. □ **Zindan kimi** – çox ağır. *Yol uzun, həsrat ağır zindan kimi; Hansı xəncər yarasıdır ağrıda hicran kimi?* R.Rza.

ZİNDANBAN is. [fars.] b a x **zindançı.** *Mollabaşı Axund Səməd Ərkin zindanından zindanbandan eşitdi ki, onun mənsəbini Molla Ramazan veriblər, qüssəsindən füçətan hələk oldu.* M.F.Axundzadə. [Seriyyə:] *Alçaq cina-yatkarlar kimi məni həbsə alıb, nökəri də üstümə zindanban qoyublar.* C.Cabbarlı. *Qorxudan titrəyirdi zindanban;* Yox idi nitqə onda tab-təvan. Ə.Qəmküsər.

ZİNDANBANLIQ b a x **zindançılıq.**

ZİNDANÇI is. Zindan baxıcısı, həbsxana gözetçisi, həbsxanaçı.

ZİNDANÇILIQ is. Zindançının işi, vəzifesi, zindan (dustaqxana) baxıcılığı.

ZİNDANXANA¹ [fars.] b a x **zindan**¹. *Bəli, şahın əmri üzrə Qəməri bargahın xüsusi zindanxanasına salıdlar.* (Nağıl). Zindanxanada dar ağacı quruldu. Çəmənzəminli.

ZİNDANXANA² [ər. sindan və fars. ...xanə] *klas.* b a x **dəmirçixana.**

ZİNDANLAMA “Zindanlanmaq”dan f.is.

ZİNDANLAMAQ f. *köhn.* Zindana salmaq, həbsə salmaq. *Can alan, qan axıdanlarını zindanlamışıq.* Ə.Nəzmi.

ZİNDANLANMA “Zindanlanmaq”dan f.is.

ZİNDANLANMAQ məch. Zindana salınmaq, həbsə salınmaq.

ZİNDƏ sif. [fars.] *klas.* Diri, canlı. *Sən samma ki oldur ol, mənam mən;* Bir can içərə zindədir iki tən. Füzuli. *Hər zaman zindəyəm, hər zaman gəncəm;* Şahları mat edən canlı şətrəncəm. A.Şaiq.

ZİNƏTGƏN is. [fars.] Heyat, yaşayış, mösiət, dolanacaq, zindəganlıq, dirilik. *Sən də*

deyirsən, dünya görürəm, ərik, kişmiş şirəsinə bulana-bulana gün keçirərsən, deyirsən ki, elə dünyyanın zindəgəni budur. Ə.Haqqverdiyev.

ZİNƏTGƏNİ is. [fars.] Heyat, dirilik, dolanacaq. *Leyli sənə verdi zindəgəni; Sən ol bağı, ol oldu fani.* Füzuli.

ZİNƏGANLIQ is. Heyat, dirilik, yaşayış, dolanacaq, mösiət. [Xotkar:] *Nə qədər ki bu Koroğlunun səsi kəsilməyib, dünya üzündə zindəganlıq biza haram olacaq.* “Koroğlu”. *Ölüm yeydir belə zindəganlıqdan.* Q.Zakir. ..*Komediya zindəganlığın ayinəsidir.* N.Nərimanov. □ **Zindəganlıq etmək** – yaşamaq, dolanmaq, keçirmək, gün keçirmək, həyat sürmək. *Dərya dibində zindəganlıq edən heyvanat və nəbatatın çoxu bir yerə bond olub qeyri yera getmirlər.* H.Zərdabi. *İki iləndən bir qədər ziyanə “Əkinçi” artıq üsrət və məşəq-qət ilə zindəganlıq edib canını millət uğrunda fəda etdi.* F.Köçərli.

ZİNƏT is. [ər.] Bəzək, süs, yaraşıq. *Rəhimin evində səhər tezdan qonaqlıq tədarükü görüldürdi.* Bahar, Rəhimə və Rahim süfrənin zinəti ilə məşqül idilər. S.S.Axundov. *Hünərdir əmrə ilk zinət, onun hüsnündə mənə var.* S.Vurğun. *Coxdur hədiyyələr insan adına;* *Qiymətli zinatlar, qiymətli daşlar.* B.Vahabzadə. □ **Zinət vermək (vurmaq)** – zinətləndirmək, bəzəmək, süsləmək. *Qarı nənə .. göyün üzünə yeddi qələmlə yeddi zinət vururdu.* “Koroğlu”. *Nə zinət veribdir eyvan, otağı;* *Ətri qoxur Bağdad baharı kimi.* Aşıq Ələsgər. *Xos avazın verir zinət;* *Bu leyli nəhara, bülbüll!* Molla Cümə. **Özüne zinət vermək** – 1) bəzəmək, qiymətli daş-qas taxmaq və qəşəng geyinmək. *Məlik Cümşüd .. özüne zinət verib getdi Nuşapəri xanımın yanına.* (Nağıl); 2) üzünə ənlik-kirşən vurmaq, üz-gözünü boyamaq.

ZİNƏTCİ is. Zinət verən, zinət vuran adam; bəzəkcı.

ZİNƏTCİLİK is. Zinətçinin işi, peşəsi, sənəti.

ZİNƏTLƏMƏ “Zinətləmək”dən f.is.

ZİNƏTLƏMƏK f. Bəzəmək, zinət vermək, süsləmək, gözəlləşdirmək.

ZİNƏTLƏNDİRİLMƏ “Zinətləndirilmək”-dən f.is.

ZİNƏTLƏNDİRİLMƏK məch. Zinət verilmək, bəzədilmək, süsləndirilmək.

ZİNƏTLƏNDİRMƏ “Zinətləndirmək” dən f.is.

ZİNƏTLƏNDİRMƏK f. Bəzəmək, süsləmək, bəzək vurmaq, yaraşlıq vermək. *Magər bu səhramı zinətləndirən və ağacın özünə hüsn və lətafət verən biz yarpaqlar deyilik?* F.Köçərlil.

ZİNƏTLƏNMƏ “Zinətlənmək” dən f.is.

ZİNƏTLƏNMƏK qayid. Bəzənmək, süslənmək, özünə bəzək-düzək vermək; qəşəng geyinmək. ..*Seyrəngah yaşıl otla, .. rəngli çiçəklərlə zinətlənməsi*. S.S.Axundov.

ZİNƏTLİ sıf. Bəzəkli, süslü, bəzənmiş; qəşəng geyinmiş, bəzəkli-düzəkli. *Zinəti nərgizdən, tar banövşədən; Al-yaşıl geyinib şad olan dağlar!* Aşiq Dilqəm. *Azacıq sonra, Həmzə .. zinətli, amma tör-töküntülü otağın yuxarılarında dayandı.* Ə.Əbülləhesən.

ZİNG is. 1. anat. məh. İnsan və heyvanlarda bazi və baldır sümüyü.

2. B a x **zingirə**.

ZİNGİLDƏMƏ “Zingildəmək” dən f.is.

ZİNGİLDƏMƏK f. 1. Zingilti səsi çıxarmaq. *Buruq-buruq bacalardan çıxır tüstü, aq duman; Küçələrdə it soyuqdan zingildəyir, işsüyür.* A.Səhhət. *İtlərin bir neçəsi cürətlənib mağaranın içini soxuldu. Ancaq çox çəkmədi, yenə zingildəyə-zingildəyə (z.) geri qayıtdı-*lar. S.S.Axundov. *Haf-haf gəldi, zingildədi; Qayıruğunu qisib dedi: – Sənin xallı küçüyünəm; Burnu qılılı küçüyünəm.* M.Dilbazi.

2. Zinqıldatmaq.

ZİNGİLDƏŞMƏ “Zingildəşmək” dən f.is.

ZİNGİLDƏŞMƏK qarş. Hami birden zingildəmək. *Vahiməyə düşmüş itlər zingildəşir, uzaq briqadaların iclasa gələn heyət üzvlərinin atları kişnəşirdi.* B.Bayramov.

ZİNGİLDƏTMƏ “Zingildətmək” dən f.is.

ZİNGİLDƏTMƏK icb. 1. Zingildəməyə məcbur etmək, zingildəməsinə səbəb olmaq. *İti vurub zingildətdi.*

2. Zinqıldatmaq.

ZİNGİLTİ is. Vurulan və ya xəstə itin çıxardığı səs, zarılıt.

ZİNGİRƏ is. Kiçik üzüm salxımı. *Üzümü elə təmizləyiblər ki, deyərsən, günorta çağrı buradan bir dəstə oğru keçib.* Bir zingirə də qalmayıb. Mir Cəlal.

ZİNGVARA is. Salxımları çox xırda və dənələri tökülmüş üzüm.

ZİNHAR nida [fars.] klas. Məbada, amanıdır, ay aman, saqın, ehtiyatlı ol (adətən bir şeydən saqındırmaq üçün işlenir). *Ey iki gözüm, yaman olur ar; Namusumu itirmə, zinhar!* Füzuli. *Yatsa o mahparə, yatar bəxtimiz bizim; Zinhar, qoymayın onu, zinhar, yatmasın.* S.Ə.Şirvanı. *Zinhar, vəfa etmə tələb ər dediyindən; Sərvəqt ol, amandır!* M.Ə.Sabir. *Məni bənzətməyin Məcnuna, zinhar; Ahimca olsayıdı Məcnunun ahi;* Yuva tikərdimi başında quşlar? B.Vahabzadə. □ **Zinhar etmək (eləmək)** – b a x **zinhaba gətirmək**. Zinhaba olmaq – b a x **zinhaba gəlmək**. **Zinhaba gəlmək** – usanmaq, bezikmək, yorulmaq, cana gəlmək, təngə gəlmək. *Lay-lay dedim yatinca; Gözlərəm Ay batınca; Çanım zinhaba gəldi; Sən hasıl çatınca.* (Batiyi). *Day camaat [Qara xanının] əlindən zinhaba gəlmışdı. "Koroğlu".* Vallah, bu gədənin əlin-dən lap zinhaba gəlmışam.

M. Süleymanov. **Zinhaba gətirmək** – bezikdirmək, usandırmaq, yormaq, cana gətirmək, təngə gətirmək. [Səməd bacısına:] *Ay arvad, bu xalqı nə zinhaba gətirdin?* Sənə demədimi çox zarildayib, zırıldama. B.Talibli. *Bu uzun gecə Mədədovu lap zinhaba gətirmişdi.* Ə.Əbülləhesən.

ZİR is. [fars.] Ərob (fars) elifbasında “e” səsini bildirmək üçün samitlərin altına qoyulan – işarəsi; kəsre.

ZİRA baql. [ər.] Çünkü, ona görə ki (bəzən “ki” bağlayıcısı ilə). *Deməzəm dəxi:* “*Sənə aşiqəm*”, ey gül! Zira; *Sənə aşiqliyim izhar edəli xar olubam.* Füzuli. Zira ki, atası şahimizdir; *Hər müşkül işə pənahımızdır.* Məsihi. Yusif uşaqlarının içində hamidan çox kiçik qız Sonanı istəyirdi. Zira ki, Sona əxlaq və ətvarda hamidan gözəl bir qız idi. N.Nərimanov. ..Öz ana dilimizdə tədris və təlim etmək indi bizim aməllərimizin ən ümədəsidir.. Zira nəşri-maarif və təlimi-mədəniyyət üçün yeganə vasitəmiz bir bu təriqədir. Ü.Hacıbeyov.

ZIRAB is. [fars.] köhn. Ayaqyolu.

ZİRAƏT is. [ər.] köhn. 1. Əkinçilik. *Sizin yerin camaati ziraətə məşğul olarmı?* Ə.Hacıverdiyev. *Maarif, nəqliyyat, ziraət, ticarət və sair işlərimizin islaha böyük ehtiyacı vardır.* M.S.Ordubadi.

2. Əkin, əkinəcək, bitki. *Mayın 7-də 5 saat yağış yağıb ziraətlərə ziyyədə nəf yetirdi, xəl-*

yiqi şad elədi. “Əkinçi”. Əlbət, əlbət elədir, hələ qorabişirən qabaqdadır! – Elə odlu gün yağmasa, yerdən zircamə qalxma. S.Rəhimov.

ZİRCAMƏ is. [fars.] köhn. Alt paltarı, tuman-köynək. Çamadanın içində .. bir neçə top aq köynək və zircamə və bir neçə dənə aq dəsmələr vardi. S.M.Qəniməzadə. Ağa Ələsgər-ağa zircamədə qılmanları başına toplayıb hoppan-hoppan oynayırdılar. Cəmənzəminli.

ZİRCAMƏLİK is. köhn. Zircamə üçün yararlı, alt paltarlıq. *Zircaməlik parça. – [Xonçaya] .. bir dəst ipək parçadan zircaməlik, iki adəd imperial və sair usaq-tufaq şeylər qoyulardı.* R.Əfəndiyev.

ZİRDƏST is. [fars.] köhn. Əlaltı, köməkçi. [Şah:] *Xacə Mübarək, sənin zirdəstlərin də çölə çıxınlar, sən qal!* M.F.Axundzadə.

ZİREH is. [fars.] 1. köhn. Ox və s. yaraları silahlardan qorunmaq üçün döyişçülərin üstündən geydikləri dəmir tordan, yaxud qalın dəridən geyim. [Yaşlı kişi:] ..*İri vücudlu kor bir dilənci iki olı ilə zirehi silkələyərək qışqırırdı.* S.Hüseyn. □ **Zireh kimi, zirehtək** – tor kimi, deşik-deşik. *Sinəmi göz-göz zireh-tək etdi peykanın sənin.* Qövsi.

2. Hərbi gəmilərde, tanklarda və s.-də xüsusi polad laylardan ibarət möhkəm qoruyucu örtü. *Polad zireh. – Birinci mərmi tankın zireh qismində dəyərək, deyəsən, kənara sürüüşüb partladı.* Ə.Əbülləsən. *Keçir tanklarımız – zəhmli, qorxunc; Axır bir sel kimi dəmir, zireh, tunc.* Ə.Cəmil.

3. zool. Bəzi heyvanların (tisbağa, timsah və b.) bədənini örtən berk qabıq. *Tora qara rəngli dəri zirehi olan nəhəng bağa düşmüdü.*

ZİREHDEŞƏN, ZİREHDƏLƏN sif. hərb. Zirehli örtüleri deşən, dəlib keçən. *Zireh-deşən mərmi. Zirehdələn top.*

ZİREHLƏMƏ “Zirehləmək” dən f.is.

ZİREHLƏMƏK f. Zireh vurmaq, bir şeyin üzərini zirehle örtmek.

ZİREHLƏNMƏ “Zirehlənmək” dən f.is.

ZİREHLƏNMƏK mach. 1. köhn. Zireh geymək (b a x **zireh** 1-ci mənada).

2. Zirehə örtülmək, üzərinə zireh çəkilmək (b a x **zireh** 2-ci mənada).

ZİREHLƏNMİŞ f.sif. b a x **zirehli** 1-ci mənada. *Dəniz kimi coşub-daşır; Zirehlənmiş pəhləvanlar.* S.Vurğun.

ZİREHLİ sif. 1. köhn. Zireh geymiş (b a x **zireh** 1-ci mənada). *Zirehli döyüşçü.*

2. Zirehə örtülmüş, üzərinə zireh çəkilmiş (b a x **zireh** 2-ci mənada). *Zirehli gəmi.* *Zirehli avtomobil. – Faşist təyyarəsi zirehli (z.) olduğundan, ona adı güllə batmirdi.* M.Rzaquluzadə.

3. Üstü zirehə örtülmüş (b a x **zireh** 3-cü mənada). *Zirehli tisbağa.* *Zirehli balıqlar.*

ZİRƏ is. bot. Çetirçəkliər fəsiləsindən iki ve ya çoxillik ot cinsi və həmin bitkinin ədviyyat kimi xəmire və s.-ye qatılan xoşiyili toxumu. *Zirəni Kirmana aparr.* (Ata. sözü). *Zirə Azərbaycanda meşə qurşağından başlamış ta Alp qurşağına qədər yayılmış otdur.* M.Qasimov.

ZİRƏCİÇƏYİ is. bot. Çoxillik bəzək bitkisi.

ZİRƏFKƏND is. [fars.] mus. Azərbaycan müğamlarından birinin adı. 12 əsas müğam bunlar idi: *işsaq, nəva, busəlik, rast, əraq, isfahan, zirəfkənd, büzürg, zəngulə, rəhavi, hüseyni və hicaz.* Ü.Hacıbəyov.

ZİRƏK sif. [fars.] Bacarıqlı, əlindən iş gələn, cəld, çevik, çox diribaş. [Hacı Qara:] *Yaxşı, siz istayırsınız ki, qışdan da zirək olub Arazın o tayına səkasınız?* M.F.Axundzadə. *Bir qədər diribas və zirək uşaqlar mollanın xələfisi olardılar.* H.Sarabski. □ **Zirək tərpənmək (tərpəşmək)** – 1) tez, cəld hərəkət etmək. [Körbələyi Fatma xanım:] ..*Ay qız, Zeynəb, tez ol, yataqları gətir, bu tərəfdən qoy... Tez ol!* Bir azacıq zirək tərpəş! C.Məmmədquluzadə; 2) başqalarından tez hərəkət etmək, bir işdə başqalarını qabaqlamaq.

ZİRƏKLƏNDİRMƏK b a x **zirəkləşdir-mək.**

ZİRƏKLƏNMƏ “Zirəklənmək” dən f.is.

ZİRƏKLƏNMƏK b a x **zirəkləşmək.**

ZİRƏKLƏŞDİRMƏ “Zirəkləşdirmək” dən f.is.

ZİRƏKLƏŞDİRİMƏK f. Zirəkləşməsinə səbəb olmaq, daha da zirək etmək.

ZİRƏKLƏŞMƏ “Zirəkləşmək” dən f.is.

ZİRƏKLƏŞMƏMƏK f. Daha da zirək olmaq, cəld olmaq, diribaş olmaq, çevik olmaq, bacarıqlı olmaq. *Uşaq böyüdüükə zirəkləşir.* – *Doğrudan da Rüstəmin oğlu zirəkləşmişdi.* S.Rəhimov.

ZİRƏKLİK is. Bacarıq, əlindən iş gəlmə, cəldlik, çeviklik, diribaşlıq. *Uşağın zirəkliliyi.* – [Nəbi] öz zirəklilik və qoçaqlığı ilə Şuşa qalasında məşhurlaşır. “Qaçaq Nəbi”. Altı il ərzində Budaq oxudu, tərbiyələndi. Gözel əx-laqi, pak və səmimi ürəyi, həddən artıq zirəkliliyi və qəbuliyəti onu müəllimlər və həm də yoldaşlarına çox sevdirdi. Ə.Veliyev. □ **ZİRƏKLİK göstərmək** – cəld herəkət etməkle, tədbir görəmkələ bir şeyi o birilərindən daha tez əldə etmək; qabaqlamaq. *Qoca Firuz bu gün .. zirəklilik göstərib.* Ə.Məmmədxanlı.

ZİRƏNG bax **zirək**. Tülükünün zirəngi ikiayağından tələyə düşər. (Ata, sözü). Aldanma özün bir kəsa, huşyarı zirəng ol. M.Ə.Sabir.

ZİRƏNGLİK bax **zirəklilik**.

ZİRİNC is. [fars.] bot. 1. Yarpaqlarının bir hissəsi tərsinə çevrilmiş, çıçayı açıq-sarı rəngli, meyvəsi turşməzə olan kol bitkisi. [Ev sahibi] burada cavan şiv zirinc ağacından qırıb gətirər, ocaqda ütüb çəkicilə döyüər, özü üçün lopa düzəldərdi.. S.Rəhimov. [S.Vurğun] ayaq saxlayıb bir zirinc kolunun dibində bitmiş gülxəmti çıçaklılarından dərdi. Aşıq Şəmsir.

2. Həmin bitkinin adviyyə kimi xörəye qatılan turşməzə meyvəsi.

ZİRİNÇİÇƏKLİLƏR cəm bot. Zirinc və başqa kol ve ya çoxçılık bitkilərin daxil olduğu bitki fəsiləsi.

ZİRİŞ(K) bax **zirinc**. Dağda ziriş kolları; Çapar tutub yolları, Yar dördin necə yazsın; Bağlanubdur qolları. (Bayati). Alçaqboylu iyda, zirişin ətri hər yana yayılır. Mır Cəlal.

ZİRÜ ZƏBƏR klas. bax **zir-zəbər**. Qəm kişvəri könlüm kimi zirü zəbər olmuş. Qövsi. [Məstəli şah:] Qaldırın Pariji yerindən, vurun yərə, bu saatda necə ki, mən bu heykəli vurub zirü zəbər edirim. M.F.Axundzadə. *Derdim ki, könlük zirü zəbər olmasın, oldu.* S.Ə.Sirvani.

ZİRVƏ is. [ər.] Dağın en yüksək nöqtəsi, təposi. Dağın zirvələri qarla örtüldür. – Qafqaz altımdadır, an müdhiş olan zirvədə mən; Tutmuşam, tək uçurum qarlı dağ üstündə qarar. A.Səhhət. Uzaqda dağların zirvəsi neçə min illərlə əriyib tükənmək bilməyən qarlı ilə əfsanəvi bir quşa bənzəyir. R.Rza. Səsləyir yurdumun şeri, zinəti; Zirvəsi du-manlı o dağlar məni. M.Dilbazi. // məc. Bir şeyin en yüksək pilləsi, dərcəsisi, nöqtəsi.

Burda yaxşı işləyən adamın çıxmayacağı bir zirvə yoxdur. M.İbrahimov. Deyirəm həmişə həyata da biz; Uca zirvələrdən baxa biləydi. B.Vahabzadə.

ZİR-ZƏBƏR zərf [fars.] Alt-üst. □ **Zir-zəbər etmək** – alt-üst etmək, vurub dağıtmak, yerlə yeksan etmək. **Zir-zəbər olmaq** – alt-üst olmaq, dağılmak, pozulmaq, məhv olmaq.

ZİRZƏMİ is. [fars.] Yer altında olan ev, anbar və s. Zirzəmidə oturub balaxana yuxusu görür. (Ata, sözü). İçərişəhərdə, Yuxarı bazaarda, Qoşa karavansaranın altın-da tağ bir zirzəmi vardi. H.Sarabski. Qoçər göz-lərini açanda özünü kif qoxuyan bir zirzəmidə gördü. M.Rzaquluzadə.

ZİR-ZİBL top. 1. Tör-töküntü, süpürüntü, tullantı. Tikəndə quş yuva çör-cöp yığıban zir-zibl istər. Q.Zakir. [Cəmile:] Budur, papıros kötiyyü kimi zir-zibili atmağa maxsus qablar! S.Hüseyn. [Çimnaz:] Ay bala, orada oturma, zir-zibildi. Ə.Əbülləhəsən.

2. məc. Yaramaz, pis şeylər və ya adamlar haqqında. Sözlər də cəvahir kimidir, əsli bədəldən; Təşxis verən olsa, bu qədər zir-zibil olmaz. Şəhriyar.

ZİŞAN sıf. [ər.] klas. Şanlı. Kişidən istənilən işdir, iş; Kim ki, iş yapdı o, zişan oldu. M.Ə.Sabir. Baş qoşma, o cür alimi-zışana dolasma. Ə.Qəmküsər.

ZİŞT sıf. [fars.] klas. Çirkin. Vaqifəm, göz yum, cahanın baxma xubii ziştinə. M.P.Vaqif.

ZİVANA is. 1. Dəyirman daşının ortasındaki qazıq, oyuq.

2. Bir şeyin iki parçasını bir-birinə rəbt edən içiboş mil; bir-birinin içində keçən iki şeyə açılan oyuq.

3. Qəlyan çubuğu ağızlığının keçirildiyi içiboş mil.

ZİVƏ is. məh. Paltar asmaq üçün çekilən ip. Zivəyə paltar sərmək.

ZİVƏR is. [fars.] klas. Zinət, bəzək, süs. Qəribə-qəribə zinət və zivərləri şaha göstərildilər. M.F.Axundzadə. Yaraşdırıldı məşşatalar zivəri; Bəzəndirdilər ol maləkmənzəri. M.Ə.Sabir. Neçə məktəblərimiz var, neçə cəmiyyətimiz; Zərimiz, zivərimiz, qüvvətimiz, qüdrətimiz. Ə.Nəzmi.

ZİYA is. [ər.] İslıq, aydınlıq, nur. Mən onun dərdində oldum miibtəla; Şəmi-xəyalima o

verir ziya. M.P.Vaqif. Dağların, bağların libası sari; Günəşin də sönük ziyası sari. A.Səhhət. Qaramıl bir bulud parçası qıruba əyilən günün qabağını tutduğu üçün çölün biz olan hissəsinə kölgə düşmüş, galan yerlər isə qızılı ziya içindəydi. İ.Əfəndiyev.

Ziya saçmaq – nurlandırmaq, işiqlandırmaq. [Gülər:] Gülsün günəş, ziyasını saçın səmələrə! C.Cabbarlı.

ZİYAD¹ zərf [ər.] klas. Cox, artıq. Kirvə Məhəmmədxan bəy! Dövlətin ziyad; Həm evin abad, sümüyün polad. Aşıq Piri. **Ziyad etmək** (eyləmək) – artırmaq. Çərxi-fələk zülmü ziyad eləmiş; Hicran məni gündə döyüd, ağlaram. M.V.Vidadi. [Pəri və Şöle xanım:] Ağə, Allah sanın ömür və dövlətinizi ziyad eləsin, yüz il xanlıq edəsən! M.F.Axundzadə. **Ziyad olmaq** – çıxalmaq, artmaq. Zövq üzrə mey artırırı zövqüm; Sövq üzrə ziyad olurdu sövqüm. Füzuli. Ziyad olur gözümün nuru, ey gözüm nuru; Səbahü şam təməsayı-xəttü xalında. S.Ə.Şirvani. Əgar ki yayda zəhməti əkinçinin ziyad olur; Ziyad olursa, qış günü o da o qədr şad olur. A.Səhhət.

ZİYAD² is. Kütüm balığının xalq arasında işlənən adı.

ZİYADAR sıf. [ər. ziya və fars. ...dar] klas. İşiqlı, nurlu. Əsarət bərgi xurşidi-ziyadarınla mahəv oldu. M.Hadi. [Xarrat:] Bizim Fransada, məsələn, ev heyvanlarının cins və növünün yaxışlaşması üçün bir çox cəmiyyətlər təsis olunmuş ..va ziyadar məskənlər vücudunda gətirilmişdir. T.Ş.Simurq. Gündə bir fənn qoyur ərsəyə əfkari-bəşər; Min qaraib çıxarırlar əqliziyadarı-bəşər. Ə.Nəzmi.

ZİYADƏ zərf [ər.] 1. Cox, artıq, çıxlu. Dağdan endim piyada; Dərdim vardır ziyadə; Biz xəlvətdə görüşdüük; Aləmə düşdü səda. (Bayati). [Müsyoj Jordan:] Bir il çəkər gedib gəlməyi, ziyadə çəkməz. M.F.Axundzadə. İmtahan ilə bilinik ki, meşə olan yerə ziyadə yağış yağır. Ol səbəbə bu yer artıq nəm olur. “Əkinçi”. // Zərf mənasında. Son dərəcə, olduqca. Bu həqiqət Minanı ziyadə şad eldi. İ.Musabəyov. // Qoşma mənasında. Təsəvvür eyləmə kim, məst edibdi bədə məni; Gözündü məst qılan bədən ziyadə məni. S.Ə.Şirvani. Hami dərdən ziyadə; Bu dərd mana kar eldi... Aşıq Ələsgər. // Sif. mənasında. Ziyadə söz lazımlı deyil. – Ziyadə qəmzədayəm

hicr ilə xoş ol günlər; Ki mən bu qəmzəlik-dən ziyadə xürrəm idim. Füzuli. □ **Ziyadə etmək** – artırmaq, çıxalmaq, daha da artırmaq, bollaşdırmaq. Fərhadə, Məcnunə məni tay etdin; Elədin dərdimi ziyadə, fələk! Aşıq Zabit. **Ziyadə olmaq** – artmaq, çıxalmaq, daha da artmaq, bollaşmaq. Ürəyim daryadı, könülüm bir ada; Dərdim oldu günü-gündən ziyadə. “Əslî və Kərəm”. [Koroğlu Qırata dedi:] Günbəğündən dardım oldu ziyadə; Alma gözlüm, qız birçəklim, Qırat, gəl! “Koroğlu”. **Ziyadəsi ilə** – artıqlaması ilə, artıq olaraq, olduqca Cox. Oğlanın anası, bacısı olduğunu bilib qızın anası bunlara ziyadəsi ilə hörmət elər... R.Əfəndiyev.

2. **Ziyadədir** şeklinde – artıqdır, çıxdur. Kürreyi-ərzin ömrü 10-20 min il deyil, bəlkə 10-20 milyon ildən də ziyadədir. H.Zərdabi. Hacı Əsgərin təvanası nəinki yetmiş iki min, bəlkə iki yüz yetmiş iki mindən ziyadədir. S.M.Qənizadə

ZİYADƏLƏNDİRİMƏ “Ziyadələndirmək”-dən f.is.

ZİYADƏLƏNDİRİMƏK bax **ziyadələş-dirmək**.

ZİYADƏLƏNMƏ “Ziyadələnmək”-dən f.is.

ZİYADƏLƏNMƏK f. Ziyadə olmaq, çıxalmaq, artmaq, bollanmaq. Atlı piyadalandı; Dərdi ziyadələndi.. (Bayati). Şahın vəhşəti qayıtdə ziyadələnməyə başladı. M.F.Axundzadə.

ZİYADƏLƏŞDİRİMƏ “Ziyadələşdirmək”-dən f.is.

ZİYADƏLƏŞDİRİMƏK f. Artırmaq, çıxaltmaq, daha da artırmaq, bollaşdırmaq.

ZİYADƏLƏŞMƏ “Ziyadələşmək”-dən f.is.

ZİYADƏLƏŞMƏK f. Artmaq, çıxalmaq, daha da artmaq, bollaşmaq. [Nadir bəy:] İnsanlar arasında ülfət ziyadələşdikə, şübhəsiz, könüldəki təssürat və mahəbbət də o nisbətdə artımağa başlar. H.Cavid. İçərisində yaşadığımız iyirminci əsrədə elmlərin ədədləri bir dərəcədə ziyadələşmişdir ki, ..sayingaqla qurtarmaq olmaz. F.Ağazadə.

ZİYADƏSİNÇƏ zərf Artıqlaması ilə, çıxlu. Səkinə oğlunun qeyrət və hümmətini görüb ziyadəsincə şad idi. “Məktəb”.

ZİYAFƏT is. [ər.] Təntənəli qonaqlıq. Qazax bəylərindən qonağı gəldi; Bir həftə ziyaflət göyə yüksəldi. Aşıq Ələsgər. Xüsusən

bu vaxt ziyaſatda iſtirak edən ziyalı xanım-ların gözləri dolmuşdu. S.Rəhimov. Bayırda qoparır toplar qiyamət; Torpağın altında gedir ziyaſat. M.Rahim.

ZİYALANDIRILMA “Ziyalandırılmaq”-dan *f.is.*

ZİYALANDIRILMAQ *məch.* 1. İşıqlandırılmaq, nurlandırılmaq.

2. *məc.* Maarifləndirmək.

ZİYALANDIRMA “Ziyalandırmaq”-dan *f.is.*

ZİYALANDIRMAQ *f.* 1. İşıqlandırmaq, nurlandırmaq. *Milləti ayıldan və onun ruhani və cismani qüvvələrini hərkətə gətirən, qəlbini ziyalandırıb, ruhunu təzələndirən gözəl və ali fikirlər, hüsn-i-tədbirlər, doğru və salamat sözlər və samimi-qalbdən çıxan avazlar olacaq.* F.Köçerli.

2. *məc.* Maarifləndirmək.

ZİYALANMA “Ziyalanmaq”-dan *f.is.*

ZİYALANMAQ *f.* 1. İşıqlanmaq, nurlanmaq. *Günəş çıxdı, ziyanlı yer üzü; Cila-landı səfalandı yer üzü.* A.Səhhət. Ziyalanır bütün evlər, cahan olur rövşən. H.Cavid.

2. *məc.* Maariflənmək. *Elm ilə ziyanlanar bu millət; Qalxar bu təəssübü cəhalət... A.Səhhət.*

ZİYALI 1. *is.* Elm, texnika, mədəniyyət sahəsində təhsilə və xüsusi biliyə malik olan və eqli əməklə meşgül olan adam. *Hər kəndin özünə görə ziyalıları var...* Ə.Sadiq. *Həc zaman ziyalı sayıla bilməz; Özgənin dərdini yaşamayan kəs.* B.Vahabzadə. // Ümumiyyətlə, oxumuş, mədəni, savadlı adam. // *Sif.* mənasında. *Ziyalı tabaqələr. Ziyan qadınlar.* – [Rəcəb:] *Naçalnik müavini dedi ki, axı siz ziyalı cavanlarsınız.* Qantəmir.

2. *sif.* Açıq, aydın, nurlu, işıqlı. *Mənim bağım, baharım! Fikri ziyalı, oğlum.* M.Ə.Sabir.

ZİYALILAŞMA “Ziyalilaşmaq”-dan *f.is.*

ZİYALILAŞMAQ *f.* Ziyan olmaq, mədəni olmaq, mədəniləşmək. *Kənd məktəbində dərs deyirdi, fikrən də Mirzə Kərim ziyalilaşmışdı.* C.Cabbarlı.

ZİYALILIQ *is.* Mədənilik, fikri-açıqlıq.

ZİYAN *is.* [fars.] Zərər. *Ziyan vermak. Ziyan vurmaq. Ziyan dəymək. Ziyanan düşmək. Ziyan gətirmək. Ziyan görmək. Ziyan toxunmaq. Ziyan çəkmək.* – Ziyanın yarısından qayıtmak da qazancdır. (Ata. sözü). Neyçün özünə ziyan edirsən? Yaxşı adını yaman edir-

sən? Füzuli. [Cavan kəndli:] [Pərviz xanın hər gəlməyindən rəiyətə na qədər ziyan toxunur. Ə.Haqverdiyev. [Sultan:] Mən bu dəfə əl çəkməyəcəyəm, özü də heç bir ziyan görəməyəcəyəm. İ.Hüseynov.

◊ Ziyan eləmək – uşaq salmaq.

ZİYANÇI *is.* və *sif.* Cinayət məqsədi ilə xalqa, dövlətə ziyan vuran, pislik edən (adam); ziyankar. // Zərərlə, zərərverən. *Daha səmi çəkməyəcəm; Ziyançisan, ay papiros.* Aşıq Əziz.

ZİYANÇILIQ *is.* Ziyanının gördüyü cinayət işi; cinayət məqsədi ilə xalqa, dövlətə ziyan vurma, pislik etmək məqsədi ilə görünlən iş. [Zinyet:] *Bu, ziyançılıqdan başqa bir şey deyildir.* S.Rəhman.

ZİYANXOR [fars.] b a x **ziyankar.** *Siçan ziyanxor heyvandır.*

ZİYANXORLUQ b a x **ziyankarlıq.**

ZİYANKAR *sif.* [fars.] Ziyan verən, ziyan toxunduran, ziyançı, zərərverən; ziyan və zərərə səbəb olan, müzür. [Kərim baba:] *Baxın o, ilan quyrığı kimi qara buludu görürsünüz mü?* Cox ziyankar buludur. A.Şaiq. // İs. mənasında. *Gözə görünməyən ziyankarlar (mikroollar).*

ZİYANKARLIQ b a x **ziyançılıq.**

ZİYANLI b a x **zərərli.** *Açıqlı galxan, ziyanlı oturar.* (Ata. sözü). *Mən onun qəsdən ziyanlı bir addım atdıqına inanmiram.* M.Hüseyn.

ZİYANLIQ *is.* Zərər, itki, tələfat, xəsarat, zərər. *Zəf eylədi aciz məni, qaldım əməlim-dən; Çəkdim nə ziyanlıq.* M.Ə.Sabir. [Qurbanəli:] ..O ki qaldı qoyuna, keçiyə, onlardan da bir balaca ziyanlıq olub. N.Vəzirov. [Həsən:] *Özüm də gəlib yatağın ziyanlığını yoluşacağam.* Ziyanlığın hamisini [Həzərət-qulunun] gözündən soyacağam. Ə.Haqverdiyev.

ZİYANLILIQ b a x **zərərlilik.**

ZİYANSIZ 1. *sif.* b a x **zərərsiz.** *Ziyansız dərman.* Ziyansız adam.

2. *zərf* Heç bir zərərə, ziyanə uğramadan; xətersiz, xəsarətsiz, sağ-salamat. *Atlan oxlardan çıx gəl ziyansız;* *Namü nişanına qurban olduğum.* Ə.Cavad.

ZİYANSIZLIQ b a x **zərərsizlik.**

ZİYANVERƏN *sif.* Zərər gətirən, zərərverici. Abşeronda çoxdan kökü kəsilmiş canav-

var, tülkü, çäqqal kimi ziyanverən heyvanlar haradansa peyda olub. M.Rzaquluzadə.

ZİYANVERİCİ bax **zərərverici**. Ziyanvericilərlə mübarizə.

ZİYARƏT is. [er.] köhn. Hörmət elaməti olaraq birini görməye, biri ilə görüşməyə gəlmə; görüşə gəlmə; vizit. *Münacimbaşı Mirzə Sədrəddin qibleyi-aləmin ziyarətinə müşərrəf olmaq istəyir bir vacib işdən ötrü.* M.F.Axundzadə. *İki ay bundan qabaq naçal-nikdən izn alıb getmişdim kəndimizə anamın ziyarətinə.* C.Məmmədquluzadə. *Müsyo Qamel əvvəlinci ziyarətdə bu işlərin hamisina bələd oldu.* Qantəmir. □ **Ziyarət etmək** – görüşmək üçün yanına getmek, görüşünə getmek, görüşmək. **Ziyarətinə getmək** – görüşünə getmek. *Vəliəhd Gəncəyə göldiyinin ikinci günü Qızıl Arslannın verdiyi məktubu da götürüb böyük şair Nizaminin ziyarətinə getdi.* M.S.Ordubadı. *Bir axşam nə olur olsun deyə, Nemət cənab Baxı ziyarət etməyə qərar verdi.* Çəmənzəminli. *Müsyo Qamel İsfahanda kimi ziyarət etməlidir, kimlə əlaqə və dostluq saxlamalıdır?* Qantəmir. [Yaqut] *gəlir-gedir, anasını ziyarət edir.* Ə.Məmmədxanlı; // din. Hörmət və xatırlama elaməti olaraq müqəddəs sayılan yerləri, qəbirləri və s.-ni gedib görmə. *Rəsul ustasından izn alıb atasının qəbrini ziyarət etmək üçün qəbiristanlığa yollandı.* “Aşıq Qərib”. *Göynüyün ətrafinı Molla Cümə; Hər günü dörd yolla ziyarət eylər.* Molla Cümə. □ **Ziyarətə getmək** din. – müqəddəs sayılan yerləri və qəbirləri görməyə getmək. *İmama çox lazımdı ki, Ağə Sadıq kimi axmaqlar onun ziyarətinə getdi, ya yox.* C.Məmmədquluzadə. *Anlayanlar ziyarətə getmədi.* Gedənlər də mətləbinə yetmədi. Aşıq Mirzə. **Ziyarətinə getmək** – ziyarət etmək. ..*Qonşu qadınlar Pirçınar ziyarətinə getməyə qərar vermişdilər.* S.Hüseyn. [Məşədi Mürsəl:] *Sən bu cansız daşları de ki, onlar da ağanın ziyarətinə yuvarlana-yuvarlana gedirlərdi.* T.Ş.Simurq.

◊ **Həm ziyarət, həm ticarət** – fürsətdən, təsadüfdən istifadə edərək, bir yerə gəlmışkən, ikinci xoş bir işi də görmək. *Həm ziyarət, həm ticarət, - deyə Əhməd findiq dükanını ləğv edib və ələ gətirdiyi paraları arxağının astarına tikib yola düşdü.* B.Talibli.

ZİYARƏTCİ is. Ziyarət edən adam, ziyanrətə gedən (gələn) adam. *Qayidan ziyanvericilər qəsəbədə qalanlardan əhvalatı təfərrüati ilə öyrənmək istəyirlər.* Ə.Thülbəhəsən. // sif. məc. Köçəri mənasında. *Qasımabadın çıçəkli tarlalarının yerində düzəldən dəryada ziyanrəti quşların meyitləri üzürdü.* M.S.Ordubadı.

ZİYARƏTÇİLİK is. Ziyarət işi, ziyanrət etmə.

ZİYARƏTGAH is. [ər. ziyarət və fars. ...gah] Ziyarət yeri, ziyanrət üçün gedilən yer. [Şeyx Kəbir:] *Qapılıb hissə olmasan gümrəh; Olacaq məqbərin ziyanətgah.* H.Cavid. Bakının ətrafindəki kəndlərin bir qismində bir çox pirlər, ocaqlar, ziyanətgahlar vardi. H.Sarabski. *Bu yerlər, bu qumlu, ağacsız, çıçəksiz torpaqlar hələ ta qədimlərdən belə yığın-yığın insanların ziyanətgahı idi.* Ə.Məmmədxanlı.

ZİYİL is. Derinin üstündə əmələ gələn müxtəlif böyüklükdə düyüncükler. □ **Ziyil tökmək** – çoxlu ziyil əmələ gəlmək, ziyyillə örtülmək. [Həmzə dedi:] *O, necə deyərlər, qurbağlı gölməçələrdən su içməkdən dodaqlarım ziyil töküb.* “Koroğlu”.

ZİYİLCİK is. Xırda, kiçik ziyil.

ZİYILDƏMƏ “Ziyildəmək”dən f.is.

ZİYILDƏMƏK f. Üşümək, soyuqdan titrəmək, tir-tir əsmək.

ZİYILLİ sif. Ziyili olan, ziyyille örtülü olan. Ziyilli qurbağ. Ziyilli əl.

ZİYİLLİLİK is. Ziyilli olma, ziyil çıxarma, ziyyillə örtülü olma.

ZİYİLOTU bax **dəmrovotu**. Ziyilotu və ya dəmrovotu köhnə daş divarlarında, meşə kənarlarında, əkinlərdə və zibilli yerlərdə bitən və narıcı süd şirəsi olan çoxillik otdur. M.Qasımov.

ZOD is. xüs. 1. Metalları qaynaq yolu ilə bir-birinə yapışdırma, calama, birləşdirmə, qaynaq. // Metalda qaynaq, calaq yeri. // Metallı döyməklə uzatma.

2. məc. dan. Kəsər, təsir, itilik. *Ağzının zodu yoxdur.*

ZODLAMA “Zodlamaq”dan f.is.

ZODLAMAQ f. xüs. 1. Zod qoymaq, qaynaq yolu ilə calamaq (dəmiri).

2. Metalı döyməklə uzatmaq.

ZODLU sif. dan. 1. Zodu (1-ci mənada) olan. *Zodlu balta.* – *Göldilər təzələr, ağızı*

çox odlu; Kotan yaxşı qaçar olanda zodlu.
H.K.Sanlı.

2. məc. Kəsərli, ağıziodlu. *Zodlu* (z.) *da-nışmaq.*

ZOĞ is. Ağacda və başqa bitkilərdə yenice cüccəren göy qabılıq ince budaqların hər biri; pöhre. *Söyüdün zoğları.* // Ağacın və başqa bitkinin yer altındakı rişələrindən çıxan cüccəri. Kişi Xanpərini pambıq kolunun yanına aparıb içəridən qalxan bir zoğu göstərərək dedi... Ə.Vəliyev. □ **Zoğ atmaq (vermək, etmək)** – yeni yaşıllı qollar əmələ gəlmək. *Alma ağacı yaxşı zoğ atıbdir.* – *Yazın bu ayında xoş keçər illər;* *Zoğ edib rişədən baş verər güllər.* Aşıq Ələsgər. Ağacalar yeni zoğ atır, yamaclarда yaşıllı otlar göyərir. M.Ibrahimov.

ZOĞAL is. Yeməli, qırmızı meyvəsi olan bərk oduncuqlı ağaç (kol). *Zoğal 5-6 metr hündürlükdə, qışda yarpağı tökülen kol və ya ağaçdır.* Sarı rəngli çiçəkləri mart-aprel aylarında yarpaqlanmadan əvvəl açılır. Meyvəsi sentyabrda yetişir. H.Qədirov. // Bu ağacın xırda turş meyvəsi. *Zoğal çərdəyi.* *Zoğal mürəbbəsi (zoğaldan bişirilmiş mürəbbə).* – *Məşənin dəymış əzgili saralar;* *Həm zoğal da darılmayıb qaralar.* A.Səhhət. *Oğul-uşaq zoğal, findiq, moruq dərmaya gedərən Kərim baba da sıradan qalmazdı.* A.Şaiq. *Almalar qızılar, armudlar, heyvalar saralar, əzgilla zoğal bir-birinə qarışırı.* S.Rəhimov. □ **Zoğal axtası, axta zoğal** – tumu çıxarırlaraq qurudulmuş zoğal. *Xalq batıbdur noğula, şəkər, qəndə;* *Bizim evdə axta zoğal da yoxdur.* M.P.Vaqif.

ZOĞALASI is. Zoğal və ya zoğal qurusu ilə bişirilən aş.

ZOĞALI sif. Zoğal rəngində, tünd-qırmızı. Zoğalı parça. –.. Vaqif isti kürküni soyundu, nökərlərdən biri onun ciyinə zoğalı çıxasının üstündən samur xəzli ipək xırqa saldı, sonra içəri girdi. Çəmenzəminli. Doldular silaha onlar birtəhər; Hacinin sevdiyi zoğalı kəhər; Aldı arxasına Qurban çobanı. H.K.Sanlı.

ZOĞALLIQ is. Çoxlu zoğal ağacı bitən yer, zoğal ağacları bol olan yer.

ZOĞLAMA “Zoğlamaq”dan f.is.

ZOĞLAMAQ f. 1. Zoğ atmaq, zoğ vermək, ağacın kökündən zoğlar çıxməq.

2. Yerə yeni kök atmaq.

ZOĞLANMA “Zoğlanmaq”dan f.is.

ZOĞLANMAQ f. Öz-özünə zoğ atmaq, cücerib çıxmaq, uzanmaq, boy atmaq; pöhrelənmək.

ZOĞLU sif. Zoğu, zoğları, pöhrezi olan. *Zoğlu ağaç.*

ZOQQULDAMA 1. “Zoqquldamaq”dan f.is.

2. is. Yaranın, çibanın irinləməyə, yetişməyə başladığı zaman dərin və bərk ağrımı, sancması, göynəməsi.

ZOQQULDAMAQ f. dan. 1. İrin, çirk etməyə yaxın bərk ağrıməq, sancmaq, göynəmək (yara). *Çibanum zoqquldayıyr.* – *Bala-qardaş, ... canım sənə qurban, o zəhrimarı tezcə gətir, yoxsa ürəyimin ortası zoqquldayıyr.* N.Vəzirov. [Mürsel] ufuldayırdı, çünkü yarası zoqquldayırdı. Ə.Vəliyev.

2. məc. İnləmək, inildəyə-inildəyə ağlaməq acı-acı ağlamaq. *Bəxti da bu zaman zoqquldayıb ağlamıṣdı.* S.Rəhimov.

ZOQQULTU is. Davamlı, bərk və dərin ağrı, sancı, bərk sizilti (b a x zoqquldama). [Beyin] gicgahlarından qalxan zoqqultu ona əziyyət verirdi. Ə.Vəliyev.

ZOL¹ 1. sif. Uzun zolaq şəklində olan, zolaq şəklində kesilmiş. *Zol gön.* *Zol taxta.* // is. Zolaq şəklində kesilmiş gön, dəri və s. // is. Ağacın gövdəsindən qoparılan zolaqşəkilli qabıq.

2. is. Zolaq. // Şüy çubuq, qayış zərbəsinin dəyidiyi yerde buraxıldığı iz. *Zolların yerində qan görünməyə başladı.* M.S.Ordubadi.

□ **Zol çıxarmaq (çəkmək, qaldırmaq)** – şüy çubuq, qayış və s. buna bənzər şeylərlə vurub bədəndə zolaq kimi iz buraxmaq. *Ey arıslar, İsfahanda;* *Bir dəllək var, zol çıxardır.* Xəstə Qasım. *Nazik çubuq hər dəfə tap-pilti ilə [Laçına] dəyəndə, dərisində zol qaldırırdı.* M.Hüseyn.

ZOL² zərf 1. dan. Düz, birbaş. *Zol getdim* şikayətə.

2. Arasıkəsilmədən, həmişə, daima, tez-tez. *Zol fikir içindədir.* *Zol şikayət edir.* – [Rüstem] gördü ki, burada bir cavan pəlvənə əyləşibdir. Amma heç kimnən gülüb-danişmur, hey başın salıb aşağı, zol fikirdədir. (Nağıl). [Səfər bəy:] *Yaxşı! Yaxşı!* Axund, bu Qənbərqulu maşın kimi bir şeydir, bir kərə ki, vintini burdun, daha zol damışacaq. B.Talıbli.

ZOLA is. dan. Uzun nazik ağaç, düz direk. *Çardağın böyüründən bir zola qoymasaq, uça-
caq.* // Uca ağaclarдан meyvə çırpmaq üçün uzun, düz, nazik ağaç. *Zola ilə tut çırpmaq.* – *Uşaq zolamıydı. Bu, uzun, hamar bir ağaçdı.* P.Makulu. // Çox yekə ağaç.

ZOLAQ is. 1. Bir endə olan uzun forma, bir şeyin bir endə olan dar, uzun parçası. *Dəmir zolağı. Kağız zolağı.*

2. Enli xətt. *Abi zolaqları olan parça. Ağ-
sarı zolaqları olan divar kağızı. Parçada qur-
mazı zolaqlar.* // Bir şeyin buraxdığı uzun, ensiz iz; xətt; zol. *İşqılanıb al zolağı; Par-
layanda göy qurşağı; Birnəfəsə çıxıdı dağı.* M.Dilbazi.

3. Bir sahənin, səthin və başqa bir şeyin ümumi fon üzərində hər hansı bir əlaməti ilə fərqlənən uzanmış hissəsi. *Qara tüstü zolaqlar.* – *..Dan yeri sökülməyə başlayır, içəriyə işiq zolaqları süzülürdü.* M.Hüseyn. *Bu qar-
anlığı haradansa düşən Ay işığının zolağı
ikiyə parçalamışdı.* Ə.Məmmədxanlı.

4. Bir şeyin uzanıb gedən qismi; qurşaq, zona, sahə. *Qaratorpaq zolağı. Səhra zolaqları.* Sahilin qumlu zolağı. – *Yolumuz .. təzə salınmış meşə zolaqları arasından keçirdi.* M.Dilbazi.

5. köhn. Kolxozlar teşkil olunmadan əvvəl: kənd torpaqları ayrı-ayrı kəndlilik məxsus olan dar şum sahəsi.

ZOLAQARASI sif. Zolaqlar arasında olan. *Meşə zolağı havanın hərəkətinin zolaqarası tarlada da aşağı olmasına kömək edir.* Q.Gül.

ZOLAQLI sif. Üzərində zolaqları olan, zolaq-zolaq. *Üstü zolaqlı qovun. Zolaqlı bə-
bir.* // Üzərində müvazi xətlər, cizgilər olan. *Zolaqlı parça. Çitin qara zolaqları var.* – [Əsəd] üzü təmiz qırılmış, püsteyi rəngdə köynək geyib qırımızı zolaqlı qalstuk bağla-
mışdı. Ə.Sadiq.

ZOLAQ-ZOLAQ sif. Zolaqlar şəklində olan. *Zolaq-zolaq tarlalar.* – *Qurtuluş gülləleri zolaq-zolaq qızardı havanı.* R.Rza. // Üzərində zolaqlar olan. *Zolaq-zolaq parça. Zolaq-zolaq palaz. Zolaq-zolaq döşək. Zolaq-zolaq zürafə.* Zolaq-zolaq özəbək xələti. – [Qaragünənin] başının üstündən, divarda zolaq-zolaq bir pələng dərisi, üzərində mal damarından hörilmüş qaba bir qamçı.. asıl-
mişdi. M.Rzaquluzadə. [Zeynal] zolaq-

zolaq xəstəxana pijamasının altında yavaş-
yavaş barmaqlarını tərpədirdi. B.Bayramov.
// *Zərf mənasında. Zolaqlar şəklində. Böyür
qırımcandan zolaq-zolaq olmuş yabı. – Köy-
nəyinin üstündən də mümkündür saymaq;
Qırımcılanmış zolaq-zolaq qabırğaları.
S.Rüstəm.*

ZOLLAMA¹ “Zollamaq¹”dan f.is.

ZOLLAMA² “Zollamaq²”dan f.is.

ZOLLAMAQ¹ f. dan. Zolaqlar şəklində kəsmək, zol-zol etmek. *Gönü zollamaq.*

ZOLLAMAQ² f. vulq. 1. Uzun, möhkəm bir şeyle bərk vurmaq, ilişdirmek, çəkmək. *Dəli şeytan deyir ki, bir dəyənək; Mollanın zolla başına zırək.* S.Ə.Şirvani. [Atakisi:] Bir yol Dildili Həsənin gündəyməzindən bir ağaç zolladım ki, iki ay sümüklərinə yağı xəmirdə saldılar. C.Cabbarlı. *Dava qızışan kimi hər kəs əyilib öz başlığını çıxarıb əlinə alar və bir-birinin sir-sifstinə zollayardı.* Qantəmir.

2. Yararsız bir şey kimi atmaq, tullanmaq. *Ah, o saadən lüt eylər mürdəşir əndamivi;
Taxta üstündə yuvar, tabutə zollar canüvi.* M.Möcüz.

ZOLLANMA “Zollanmaq”dan f.is.

ZOLLANMAQ məch. vulq. 1. Bərk vurulmaq, ilişdirilmək, döyülmək.

2. Yararsız bir şey kimi atılmaq, tullanmaq. **ZOLLATMA** “Zollatmaq”dan f.is.

ZOLLATMAQ bax zollamaq². *Qəflətdə yatab, ad batırıb, nam alırız biz; Başa yumruq zolladırız, kam alırız biz.* M.Ə.Sabir.

ZOLOTNIK is. [rus.] Buxar maşınlarında buxarpaylayıcı mexanizm.

ZOL-ZOL¹ sif. Zollar, zolaqlar şəklində olan. // Üzərində zolaqlar olan. *Zol-zol parça.*

□ **Zol-zol etmək** – 1) bax **zol çəkmək** (“zol”də); 2) zolaqlar şəklində izlər əmələ gələnə qədər qırımcı, şüv və s. ilə vurmaq. *Əndamını zol-zol elədi.* // *Zərf mənasında.* Zolaqlar şəklində, zolaq kimi. *Döşyi, yor-
ğanı zol-zol cirdilər;* Zolaqları kəndir kimi burdular. H.K.Sanlı. [Keyan Hacıyevin] göz-
ləri bir az sıçmışdı, üzündə bir neçə barma-
ğının yeri zol-zol dururdu. Ə.Əbülhəsen.

ZOL-ZOL² zərf Tez-tez, arasıksılmədən, mütəmadiyən. *Zol-zol baxmaq.*

ZOM is. məh. Arxin içində bellə alınıb kənarlarına qoyulan sulu palçıq. *Zom vurmaq.*

ZOMLAMA “Zomlamaq”dan f.is.

ZOMLAMAQ *f. məh.* Arxin içindəki palçığı bellə götürüb bənd şəklində kənarlarına yiğmaq, bənd vurmaq. *Arxi zomlamaq.*

ZÖNA [yun.] Hər hansı bir ümumi əlamətine görə səciyyələnən müəyyən ərazi sahəsi; qurşaq, rayon. *Arktik zona. Subtropik zona. Meşə zonası. Sərhəd zonası. Respublikamızın əsas çay zonası Lənkəran – Astara rayonlarıdır. Qarabağ atının vətəni və əsas yayıldığı yerlər Qarabağ zonası olmuşdur. – Xəzərin sahili, xos gozməli zonası da var...* R.Rza.

ZONAL *sif.* [yun.] Zonaya aid olan, zona ilə əlaqədar olan, müəyyən zona üçün səciyyəvi olan. *Zonal bitkilər. – Boz torpaqlar Qarabağ düzünün aran hissəsi üçün əsas zonal torpaqlar hesab olunur.* S.Salayev.

ZONALLIQ *is.* [yun.] xüs. Zonalar üzrə yerləşmə, qurşaqlar üzrə yerləşmə. *Torpağın zonallığı. – Kiçik Qafqaz sıradağ sistemi şagqli zonallıq qanununa təbi olan xüsusiyət yaradır.* S.Salayev.

ZOND [fr.] 1. Orqanların, toxumaların daxilini tədqiq etmək üçün onların içino yeri-dilən borucuq və ya çubuq şəklində tibb aləti. *Mədəyə zond salmaq.*

2. Torpağın dərin qatlarını yoxlamaq və nümuneler götürmək, habelə quyu qazmaq üçün burğu.

3. Atmosferin yüksək qatlarında meteoroloji işlər aparmaq üçün içərisində avtomatik yazma cihazı olan kiçik hava balonu.

ZONDLAMA “Zondlamaq”dan *f.is.*

ZONDLAMAQ *f.* 1. Zond (1-ci mənada) salmaq.

2. Zond (3-cü mənada) buraxmaq.

ZONTİK [rus. əslι *holl.* zonnedek-dən] Yağışdan, gündən qorunmaq üçün üzərinə parça çəkilmmiş millərə bənd edilmiş açılıb-bükülən əl ağacı şəklində alət; çətir, günlük, yağımlıluq. *Əlində zontik tutmaq. Zontik açmaq. – Pəncərənin birində açıq qadın zontiki qoyulmuşdu.* S.Rəhman.

ZONTİKLİ *sif.* Başına zontik tutmuş, əlinde zontik olan. *Zontikli kişi. – Zontikli qadınlar alçaq çadır kimi görünürdülər.* Mir Cəlal.

ZOO... [yun. zoon] — mürəkkəb sözlərin birinci tərkib hissəsi olub, heyvanlar ələminə mənşəbiyyət, yaxud sözün heyvana aid oldu-

ğunu bildirir; məs.: zoobaytarlıq, zoogigiyena, zoopsixologiya, zoocoğrafiya, zoopark, zoostansiya.

ZOOBAYTAR *is.* [yun. zoon və ar. bəytər] Kənd təsərrüfat heyvanlarının yetişdirilməsi, bəslənməsi, saxlanması və onlardan düzgün istifadə olunması sahəsində çalışan mütəxəssis. *Zoobaytar nəzarəti.*

ZOOBAYTARLIQ *sif.* Kənd təsərrüfat heyvanlarının yetişdirilməsinə, bəslənməsinə, saxlanmasına və onlardan düzgün istifadə olunmasına, habelə onların müalicəsinə aid olan. *Zoobaytarlıq şəbəkəsi. Zoobaytarlıq institutu. Zoobaytarlıq tədbirləri. Zoobaytarlıq tələbləri.*

ZOCƏRRAHLİQ *is.* [yun. zoon və cərrahlıq] Heyvanlar üzrəndə cərrahlığa aid elm. *V.I.Vsevolodov (1790–1863) zoocərrahlıq .. dair əsərlərin müəllifi olmuşdur. “Ümumi zootexniya”.*

ZOGİGIYÉNA [yun. zoon və hygieinos – şəfəverici] Heyvanların sağlamlığını qoruma şəraitləri və tədbirləri haqqında elm.

ZOGİGIYÉNİK *sif.* [yun.] Zoogigiyenaya aid olan, zoogigiyenə ilə əlaqədar olan. *Zoogigiyenik tədbir. Zoogigiyenik qayda.*

ZOOLÓGIYA [yun. zoon və logos – elm, anlayış] Heyyanlar ələmindən bəhs edən elm.

ZOOLOJÍ *sif.* [yun.] 1. Zoologiyaya aid olan. *Zooloji muzey.*

2. *məc.* Heyvani, qaba.

ZOÓLOQ [yun.] Zoologiya (heyvandarlıq) mütəxəssisi.

ZOOPÁRK [yun. zoon və ing. park] Heyvanat parkı, zooloji park. *Gah zooparkda gəzirəm səllimi; hər cürə heyvan görürəm, qorxmaram.* R.Rza.

ZOOTÉXNİK [yun. zoon və techne-dən] Zootexniya mütəxəssisi. *Kəndin müəllimləri, kolxozun briqadırları, zootexnik, agronomu həmişə üzvlərini Samad Bayramlıya qırxdırdılar.* M.Hüseyn. *Agronom, baytar, zootexnik, mühəndis, yerölçən yeni kəndin tərəqqisi uğrunda ciddi işə girişdi.* Ə.Vəliyev.

ZOOTÉXNIKA [yun. zoon və techne] Heyvandarlıq elmi; kənd təsərrüfat heyvanlarının yetişdirilməsi, saxlanması və onlardan düzgün istifadə üsullarından bəhs edən elm.

ZOOTEXNİKİ *sif.* [yun. zoon və techne-dən] Zootexnikaya aid olan. Zootexniki laboratoriya. Zootexniki qaydalar.

ZOOTÉXNIYA *b a x zootexnika.* Zootexniyada qaramalın bədən quruluşu ilə birlikdə eksteryeri, yəni bədənin xarici görünüşü də öyrənilir. “Qaramal”.

ZOPA *is. dan.* Deyənək, kötük. *Molla da əlinə bir yekə zopa alıb onu qova-qova çığırı.* “M.N.lətif.” [Helmi:] *Mən gəlincəyə qədər bunların hər birisinə yüz zopa vurulmasını əmr edərsiniz.* M.S.Ordubadlı. *Mirzə Süleymanə zopa vuracaqlar.* B.Talibli.

ZOPALAMA “Zopalamaq”dan *f.is.*

ZOPALAMAQ *f. dan.* Zopa ilə döymək, kötükləmək.

ZOPALANMA “Zopalanmaq”dan *f.is.*

ZOPALANMAQ *məch. dan.* Zopa ilə döyülmək, kötüklənmək.

ZOPALATMA “Zopalatmaq”dan *f.is.*

ZOPALATMAQ *icb.* Zopa ilə döydürmək, kötüklətmək.

ZOPU *is. etnoqr.* Keçmişdə toylardada cavalların cərgə ilə durub uzun çubuqla oynadıqları bir oyun.

ZOR [*sars.*] 1. *is.* Güc. *Muzdur anladı ki, çox pulun zoru da çox olurmuş.* S.M.Qəni-zadə. [Mirzə Həsən:] *Bundan sonra traktor adlanan maşının zoru ilə akəcəksiniz.* Ə.Haq-verdiyev. [Harun:] *Düşmənən zoru qabağında könül xof eyləməz.* Ü.Hacıbəyov. □ **Zor etmək (eləmək)** – güclə məcbur etmək, güc tətbiq etmək. [Mehərrəm:] *Odur ki,* [Səriyyəyə] *zor etməyə haqqınız və ixtiyarınız yoxdur.* C.Cabbarlı. **Zor gəlmək** – üstün olmaq, qalib çıxməq, məcbur etmək. **Zor ilə** – 1) zorla. *Mən səndən ayrılmazdım;* Zor ilən ayırdılar. (Bayati). *Nəşhl olana mətləbi andırmaq olurmۇ!* Söz qanımıyanız zor ilə qandırmaq olurmۇ! M.Ə.Sabir. *Mexaniki zor ilə maşınxanadan kənara çıxardılar.* H.Nəzərlı; 2) var gücü ilə. Keçmiş köşköyü zor ilə yerə vuranda qığılçım saçılan kimi [dərvishin] göz-ləri məşəlləndi. A.Dinbəyəoğlu. **Zor işlətmək (göstərmək)** – zor etmək, gücdən istifadə etmək, zorakılıq etmək. [Vahidov Tel-liyə dedi:] *Bəzən zor işlətmək lazımdır ki, sevdiyin adamı xoşbəxt edəsən.* Ə.Məmmədxanlı. **Zora çəkmək** – çətinliyə salmaq, bərkə çəkmək, məcbur etməyə çalışmaq. *Boşla, ay-*

molla dayı, sən də bizi çəkmə zora; *Biz sənin hiylən ilə düşmərik əsla bu tora.* M.Ə.Sabir.

Zora salmaq – çətinliyə salmaq, gücə salmaq. *Molla dartındı, ancaq qolunun məngənəyə düşdüyüünü görüb zora salmadı.* S.Rəhman. **Zoruna dönüm!** – tərif və təsviyyə ifadəsi (birinə ürək vermək, bir işe cəsər-tələndirmək və təhrirk etmək üçün işlənir). *Qiyyətlə six döşünə tüfəngin qundağı;* *Vur, zoruna dönüm, vur, baş qaldıran yağım!* R.Rza. // *Qolugüclülük, qolunun gücü.* **Zor vermək** – 1) güc vermək. [Aslan bəy:] *Xoş gəldin, get ancaq bundan sonra ağlına zor vermə...* N.Vəzirov; 2) ağır təsir etmək. *Ayri-liq zor verdi ana qalbinə;* *Gəl!* – deyib yanına çağırıdı yənə. S.Vürğun.

2. *sif.* Cox güclü, qüvvətli, böyük. *Açarın gücü qifildən zordur.* (Ata söyü). [Paşa Qəribə:] *Mən biliram sən qəribən, ancaq deyir-lər ki, çox zor aşıqsən.* “Aşıq Qərib”. // Cox bacarıqlı, qoçaq, əlindən her şey gələn. *Kişi zor adamdır.* // *Zərf* Cox, xeyli. [Rüstəm bəy:] *Çingiz, nə cox yatmışq, balam? – dedi, – zor yatdıq.* Çəmənzəminli.

3. *sif.* Çətin, çətin başa gələ bilən, zehni ve yaxud cisməni güc tələb edən, çox ağır. *Zor masələ.* – *Müqim bəy .. sabahki işin çox zor iş olduğunu kəsdirdi, təkrarən öz nitqini nəzərdən keçirməyə başladı.* S.Rəhimov. // **Zordur** şəklində – çox çətindir. *Uff, .. bu qədər məşəqqətdən sonra ona yaxınlaşmaq yənə də zordur,* – dedi. H.Nəzərlı.

4. *is.* Məcburiyyət. *Monim yetim uşaqa rəhmim gəlir,* çünki o uşaq sahibsizdir və bu barədə daxi mənə zor yoxdur. C.Məmmədquluzadə. [General:] *Xoşluqla etməsə, nə gəlib zora?* *Biz ki, gəlməmişik xoşluqla bura.* B.Vahabzadə. // *Zərf mənasında.* Məcburiyyət altında, məcburən, istəmədən, öz xahişi olmadan. *Tacir yarı zor, yarı xoş həmbali padşahın yanına apardı.* (Nağıl).

5. **Zorla** şəklində *zərf* – 1) güc işlədərək (işlədilərək), güc tətbiq edərək (edilərək), məcburiyyət altında. *Qızı gətirdilər saraya zorla;* *Hər şeyi sarayda anladı Leyla.* B.Vahabzadə; // istəməyə-istəməyə, özünü məcbur edərək. [Əlləzoglu] *sifətini eybəcər bir şəklə saldı, qədəhin az qala yarısını zorla püstə ağızına təpdi.* İ.Hüseynov; 2) çox çətinliklə, güclə. *Özünü zorla çəkib aparan*

qoyunların yelini südlə dolu idi. M.İbrahimov. *Ancaq tüsəng çox uzun və ağır olduğundan onun əli tətiyə zorla çatırdı.* M.Rzaquluzadə; 3) güclə, güc-bəla ilə, çox çətinliklə (bu mənada bəzən “zor-bəla ilə” şəklində işlənir). *İşin öhdəsindən zorla gəldi.* Zorla özünü saxlaya bildi. *Onu zor-bəla ilə razi sala bildildər.*

ZORAKI *sif.* Zor gücü ilə həyata keçirilən, zorla olan, zora istinad edən. *Zoraki çevriliş. Zoraki tədbir. Zoraki assimilyasiya.*

◊ **Zoraki ölüm hüg.** – zor nötiesində baş verən ölüm, qətl (*təbii ölüm qarşılığı*).

ZORAKILIQ *is.* 1. Zor tətbiqi, zor işlətmə; zor vasitəsi ilə məcburiyyət. *İş zorakılıq məsələsinə gəlirsə, bizimkilər oradadır, qorxmayın.* M.S.Ordubadi. ..*Cəbhələrin birisinin bayraqı azadlıq və zəhmət, o birisinin bayraqı zorakılıq və aqalıq idi.* M.İbrahimov.

2. Qolugüclülük, zorla məcbur etmə; zor gücü ilə görülən iş; zülm, qanunsuzluq, özbaşinalıq, haqsızlıq. *Bizim hüquq elmi hər hansı zorakılığın, haqsızlığın əleyhinədir!* S.Rəhimov. *Kamilin verdiyi təsəlli [Biqəm] ruhlandırıldırsa da, gördüyü zorakılıq və yediyi ağır kötkədən ədalətin ola biləcəyinə inana bilmirdi.* M.Şüleymanov. □ **Zoraklıq etmək** – 1) zora el atmaq, zor işlətmək, zorla məcbur etmək, qaba qüvvə tətbiq etmək; 2) tabe olmamaq, inad göstərmək, höcət eləmək. [Kərbələyi] *Ədə, hökumət ilə zorakılıq eləmək olar?* H.Nəzərləi.

ZORBA *sif.* 1. Çox iri, çox yekə, çox böyük. *Zorba ayı. Zorba canavar. Zorba ilan. Zorba daş.* – Zorbadır hərçənd ki, qəddin sənin; *Yox mənə tay olmağa həddin sənin.* M.Ə.Sabir. *[Nisə xala] pilləkənin altında yatan zorba bir qoyun itinin boğazına ayağını basıb biza dedi.* Qantəmir. // *dan.* Ümumiyyətə böyük. [Axund:] *Bu nikah kəsməkdən və ya kəsdiyimkdən zorba savab yoxdur, ələlüsus, siğə ola.* C.Cabbarlı.

2. *məc. bax* **zorbazarlıq.** *Hər yerdə, hər mühitdə haqsızlığın, qolugüclülükün, zorbalığın əleyhinə çıxışlar olurdu.* S.Hüseyn.

ZORBАЗОРЛУУ *3. məc.* Çox güclü, çox qüvvətli, çox böyük. *Mübarizə apardığımız qüvvələr zorbادر.* M.S.Ordubadi.

ZORBACA *sif.* Çox zorba. *Canlicadir, zorbacadr baldırıım; Sindira bilməz məni heç ildirməm.* M.Ə.Sabir.

ZORBALANMA “Zorbalanmaq”dan *f.is.*

ZORBALANMAQ *f. dan.* Çox böyümək, zorba olmaq, çox böyüüb artmaq, yekələnmək, şismək. *Gündə on şahi ilə cümlə ümürü adlanır; Bu vücudin ki, dəmədəm əməli zorbalanır.* M.Ə.Sabir.

ZORBALAŞDIRILMA “Zorbalaşdırılmaq”dan *f.is.*

ZORBALAŞDIRILMAQ *məch.* Çox böyüdülmək, yekələşdirilmək, iriləşdirilmək.

ZORBALAŞDIRMA “Zorbalaşdırmaq”-dan *f.is.*

ZORBALAŞDIRMAQ *f. dan.* Zorba halə salmaq, çox böyütmək, çox böyüdüb artırmaq, yekələşdirmək, iriləşdirmək.

ZORBALAŞMA “Zorbalaşmaq”dan *f.is.*

ZORBALAŞMAQ *f. dan.* Çox böyümək, çox yekəlmək, həddindən artıq şismək, zorba olmaq. *Günlər keçdi, aylar keçdi, balaca Cəbi yavas-yavaş boy atırdı, fəqət həmişə zəif, üzü kiçik, başı işə günbəgün zorbalaşırı.* N.Nərimanov.

ZORBALIQ *is. dan.* 1. Yekəlik, irilik, böyüklük; zorba şeyin hali. *Başladı tərifə palid qamətin;* *Öyüd özün, zorbalığın, halatın.* M.Ə.Sabir. *Yusif Qaraca qızın tərsliyinə təccüb edib arvadına deyərdi:* – *Bu zorbalığda ayı mənim qamçıının qorxusundan hər cür oyun çıxarıır, amma bu balacalıqda qızın əlində aciz qalmışam.* S.S.Axundov.

2. *məc. bax* **zorbazarlıq.** *Hər yerdə, hər mühitdə haqsızlığın, qolugüclülükün, zorbalığın əleyhinə çıxışlar olurdu.* S.Hüseyn.

ZORBАЗОР *is.* Zalim, zülmkar, qolugüclü, zorakılıq edən, başlı-başinalıq edən adam. *Qoymuyublar başımızın üstünü kəsən minlərlə zorbazarların zülmərindən bəhs edək.* C.Məmmədquluzadə.

ZORBАЗОРЛУУ *is.* Qolugüclülük, zorakılıq, başlı-başinalıq, qaba qüvvə; haqsızlıq, qanunsuzluq. □ **Zorbazarlıq etmək** – kobudca qüvvə tətbiq etmək, zorakılıq etmək, zor işlətmək, başlı-başinalıq etmək, qol gücü ilə iş görmək.

ZOR-BƏLA: *zor-bəla ilə* – zorla, güclə, çox çətinliklə. *Rəşid zor-bəla ilə balığı tutub, vedrəyə qoydu..* M.Süleymanov.

ZOR-GÜC *zərf* Zorla, güclə, zor-bəla ilə (bəzən “zor-güclə” şəklində işlənir). *Şah Daşkūvar əlaci kəsiləb dedi: – Raziyam. Yeddi gün, yeddi gece toy elziyib, vəzirin qızını zor-güc alıb, verdi Adamzada..* (Nağıl). Kəndlilər zor-güc bu heyvanları itlərin pəncəsindən qurtara bildilər. A.Şaiq. *Yox, ağ günü mütləq aramaq, onu zor-güclə çəkib gətirmək gərəkdir!* S.Rəhimov. // Çox çətinliklə, əziyyətə, məşəqqətə, birtəhər. *Zor-güc dolanır.* – [Tahir:] *Mən də iki-üç günlüyüñə zor-güc izin almışam.* M.Hüseyn.

ZORXANA *is.* [fars.] köhn. Keçmişdə: ağır idman məşqələləri və yarışları keçirilən yer, bina. *Bundan sonra bir ayrisi başlayırdı: – Rəhmətlik xanın mənnən də arası kök idi. Zorxanada işləyəndə xan da bizimlə işləyirdi.* Çəmənzəminli. *Zorxanaya kim yazılısaydı, görək hər gün oyuna gələydi.* H.Sarabski.

ZORLAMA 1. *“Zorlamaq”* dan *f.is.*

2. *zərf* Zorla, güclə, zor işlədərkə.

ZORLAMAQ *f.* 1. Zorla bir işə məcbur etməyə çalışmaq, zora salmaq, zorla boyunca qoymaq. *Gülyaz Səmədi, heç olmazsa, rəsmi bir ər kimi istəmək üçün könəlünü nə qədər zorlayırdısa da, bir nəticə çıxmırı.* M.Hüseyn. [Nəriman:] *Mənim qəlbimi zorlamaq fikrinə düşmədi.* Mir Cəlal.

2. *məc.* Zorla cinsi əlaqəyə məcbur etmək, zorla əlaqədə olmaq, namusuna toxunmaq.

3. Zorla açmaq, gücə salaraq açmaq; güc gəlmək. *Onlar nə hökumət qapısını, nə də sizin evin qapısını zorlayıb içəri gira bilməzlər.* M.S.Ordubadi. *Axund qapımı zorlamaga başladı.* S.Rəhman. // Güc gəlmək, zoraklığa salmaq, güc eləmək, zor etmək. *Sonra hər kəs gəldi, zorladı, girdi içəri.* C.Məmmədquluzade.

ZORLANMA “Zorlanmaq” dan *f.is.*

ZORLANMAQ 1. *f.* Güclənmək, qüvvətlenmək.

2. “Zorlamaq” dan *məch.*

ZORLAŞMA “Zorlaşmaq” dan *f.is.*

ZORLAŞMAQ *b a x* **zorlanmaq** 1-ci mənada.

ZORLATMA “Zorlatmaq” dan *f.is.*

ZORLATMAQ *icb.* Başqasının vasitəsi ilə zorla bir işə məcbur etmək.

ZORLU *sif.* 1. Güclü, qüvvətli. *Yaman zorlu adamdır.* – *Qüvvətli olsan da, yoxsulu döymə;* *Demə ki, zorluyam, qolum yaxşıdır.* Xəste Qasım. *Həmin fələkzadə Məşədi Əsgər qırx yaşında, qıسابolyu, amma çox zorlu bir kişi idi.* S.M.Qənizadə. *Tez çatsın əlimiz bərkə düşərsək; Zorlu qoşun ilə biz görüşərsək.* H.K.Sanılı.

2. *məc.* Söyü keçən, nüfuzlu, hökmü olan. [Pərvad] *Əh, o boş sözdür, əmim dövləti, zorlu kişidir.* M.F.Axundzadə. // *İs. mənasında.* [Ceyniz:] *Saray istibdadı, zorluların əmlak iştahası xalqı zara götirmiştir.* Çəmənzəminli.

ZORLUQ *is.* Çətinlik, ağırlıq. *Hacı Vəlinin müəyyən prinsipləri var idi.* Şeyləri zorluqla (z.) qəbul edərdi.. Çəmənzəminli.

ZORLULUQ *is.* Zorlu olma, qüvvətlilik, güclülük.

ZORRAMA *dan. b a x* **zorlama** 2-ci mənada. *İbrahim bu səfər genə birtəhər zorrama balığı buraxdırıdı.* (Nağıl).

ZORSUZ *sif.* Gücsüz, qüvvətsiz, ariq. Zorsuz adam.

ZÖHD *is.* [ər.] *klas.* Dinin qadağan etdiyi seylərdən çəkinərək vaxtını ibadətə sərf etmə, pəhrizkarlıq (bəzən “zöhd və təqva”, “zöhdü təqva” şəklində işlənir). *Mey gətir, sağı, məni qurtar nəməzü rövzədən;* *Kim, mən ol zöhdü riyadan tövbəkarəm, doğrusu.* Kişveri. *Vaqifa, sənda ki yoxdur, bilirəm, zöhdü riya.* M.P.Vaqif. [Vidadi:] *Bu fani dün-yamı zöhd və təqva ilə keçirmək daha yaxşı olmazdim?* Çəmənzəminli. □ **Zöhd** əhlili *klas.* – dünyanın zövq və nemətlərindən əl çəkib vaxtını ibadətdə keçirən adam. *Bağışmış zöhd əhlilə qapısunu meyxanənin;* *Hör-məti lazım gərək, hərçənd kafirdir qonaq.* Qövsi. *Ayağın bassa sağı başım üzərə cana minnətdir;* *Neçin zöhd əhlindən bir dərd-məndə xeyrү şər gəlməz.* Q.Zakir.

ZÖHRƏ *is.* [ər.] *Günorta.* Elə isə sabah zöhrə zamanı məni *Qəsəfa* cameyinin qarşısında gözləyin. M.S.Ordubadi. *Günortaya yaxın zöhr namazının vaxtı olduğu üçün qaladan azan səsi eşidilərdi.* H.Sarabski.

ZÖHRƏ *is.* [ər.] 1. *astr.* Günəş sistemində daxil olan yeddi ulduzdan biri və bütün

ZÖHRƏOTU

görünən uledzələrin ən parlağı; Karvanqiran, Venera.

2. məc. Eşq ilahesi (klassik poeziyada adətən gözellilik rəmzi kimi "Zöhrə uledzə" şəklinde işlənməşdir). Şəşəsində məhv olur ay ilə gün bu gün Zöhrənin; Gör ki, nə aştabmus şol fələkin sitarəsi. Nəsimi. Müşəteridir sənə Zöhrə fələkdə; Gecə-gündüz övsafını deməkdə. Q.Zakir. Susun artıq! Bu Zöhrə uledzəzunu seyr edin iştayaqü həsrət ilə; Bu gözəl lövhə sonra düşməz ələ. H.Cavid. Zöhrə uledzəzuna məstən olmuşsan; Sürürsən üstünə öz təyyarəni. S.Vurğun.

ZÖHRƏOTU is. bot. Qarşı-qarşıya yerləşmiş yarpaqları olan çoxillik zəhərli bitki (yarpaqlarından və gövdəsindən göy rəng hasıl edilir).

ZÖHRƏVİ sıf. [ər.] tib. Əksər hallarda cinsi əlaqə ilə keçən. Zöhrəvi xəstəlik.

ZÖKƏM is. [ər.] Burnun daxili qişasının iltihabi nəticəsində burundan selik axma və tez-tez aşkırmış şəklində tezahür edən xəstəlik. Zökəm olsa əgər bizim qəhrəman; Şeir uzaqlaşar onun yanından. M.Rahim. Qızdırımdan, zökəmdən zara gəlib adamlar. H.Hüseynzadə.

ZÖKƏMLİ sıf. və is. Zökəm olmuş, zökəm xəsteliyinə tutulmuş (adam).

ZÖVC is. [ər.] kit. Kişi, ər. *Demək*, *Mahmudun atası Allahın rəhmətinə vasil olandan hənuz zövq ixtiyar etməyibən*. P.Makulu.

ZÖVCƏ is. [ər.] kit. Arvad, həyat yoldaşı, qadın. *Taleyin varmış, əzizim, Jasmen!* Daha dilbərdir ölən zövcəndən. H.Cavid. *Getdi ağlım mənim əyyami-cavanlıq dəminə; Ki nədir, mən dözərəm zövcələrin hər qəmina...* Ə.Nəzmi. [Əbdüləli bəy:] *Ancaq Güllüs xanım, sizin yadınızdadırı, 7-8 il bundan qabaq Mirzə Balasın bir zövcəsi var idi, o nə oldu?* C.Cabbarlı.

ZÖVQ is. [ər.] 1. Hər hansı bir xoş təessüratdan duyulan sevinc hissi, məmənunluq hissi; ləzzət, həzz, nəşə. *Sən mükafatını insanlığa xidmətində ara; Əbədi zövq, təsəllini həqiqətdən ara.* A.Səhhət. *Ham zövqüdür, ham cövrüdür ömrün, o, həyatın; İnsani ucaldan da, qocaldan da məhəbbət.* B.Vahabzadə. [Sultan:] *Dünyada şad xəbərin intizarını çəkməkdən böyük zövq ola bilməz, qardaşoğlu.* İ.Hüseynov. // Şəhvani ləzzət. [Sevil:] *Sən*

ZÖVQ

[Balas] hər gün bir dəqiqlik zövqün üçün tuş gəldiyin hər bir qadına göz basırkən, kimsə sənə namussuz demirdi. C.Cabbarlı.

□ **Zövq almaq** – ləzzət almaq, həzz almaq, xoşlanmaq, nəşələnmək. *Bu oxumaqdan heç bir zövq almadım.* – [Solmaz:] *Mən istərdim ki, mənim gözəlliyyimdən bütün dünya zövq alınsın.* C.Cabbarlı. Zərrə zövq alımrəm dəbdəbəldərən; Ömrü mahnularla vururam başa. S.Rüstəm. *Güzgü də zövq alır gözəlliyyindən;* Səni gizgiziyə də qışqanıram mən. B.Vahabzadə. **Zövq çəkmək** – bax zövq almaq. **Zövq əhli** – kefcil adam haqqında. *Bülbül istər gilü, zövq əhli sevər cananı;* Hər bir aşiq sevir öz sevgili cananəsini. Vahid. **Zövq vermək** – ləzzət vermek, nəşə vermek, kef vermek. *Bu musiqi bizə böyük zövq verdi.* – Zövq verməz dəxi, eşq əhlində şirin dəhənin. S.Ə.Sırvani.. Bu gün [Ruxsarenin] öz ayığı ilə galması Sübhənverdizadəyə hədsiz bir zövq verdi. S.Rəhimov. **Zövqə batmaq** – bax zövq almaq. **Zövqə dalməq** – zövqə qapılmaq, zövq içinde olmaq. *Şimdi Sənan yatıb da röyadə;* Zövqə dalmış behişt-i-ələdə. H.Cavid. **Zövqə gəlmək** – zövqlənmək əhvalı yaxşılaşmaq, kefi durulmaq. **Zövqə yatmaq (yaratmaq)** – xoşa gəlmək, bəyənilmək, estetik tələblərə cavab vermek. **Zövqünə oxşamaq** – bax zövq vermek. *Təbiət öz gözəlliyi və təravəti ilə insanlara təsir edir, zövqünü oxşayır.*

2. Gözəllik, hüsün. *Mirzağa deyirdi:* – Sən bilmayırsan, Cəmilə! Xalvat bir güşəyə çəkilib ikili yaşamığın başqa bir zövqü vardır. S.Hüseyn. Nə xoş gəlib bu qış, bu qar; Qişın da başqa zövqü var. M.Dilbazi.

3. Gözəlliyyi, incəliyi hiss etmə, duyma, seçmə, başa düşmə qabiliyyəti; estetik duyğu. *Zövq ilə geyinmək.* Onun incə zövqü var. – Biləks, onda "Fərhad və Şirin" dastanına qiyət qoya biləcək qədər bədii zövq yoxdur. M.S.Ordubadi. [Nadir bəy:] *Məncə gözəllik zövqə aid bir seydir.* H.Cavid. □ **Zövq ilə** – incəliklə, incə duyğu ilə, estetik tələblərə uyğun surətdə. *Burada hər sey zövq ilə sahman olunmuşdu.* H.Seyidbəyli.

4. Meyil, həvəs, istək. *Qulluq zamani öz fitri zövqümə görə, mütləci və təhsilimdən qalmadım.* M.F.Axundzadə. *Eyni zamanda sənən zövq və marağının əleyhinə olaraq,*

*özünə sevgi elan edən adamları da cəzalan-
durmağa haqqın yoxdur.* M.S.Ordubadi.

5. Əyləncə, şadlıq, kef, səfa. Zövq içində yaşamaq. O, bütün zövgümüzü pozdu. — Gök səmti açıldıqca könüllər da açıldı; Dünya üzünə zövq, səfa endi, saçıldı. A.Səhhət. *Calm, oxuyum! Biz də uzaqdan zövgünüzdə istirak edərək.* H.Cavid.

ZÖVQLƏNMƏ “Zövqlənmək”dən f.i.s.

ZÖVQLƏNMƏK f. Zövq almaq, ləzzət aparmaq, nəşələnmək. *Vaqif yağışdan sonra tamızlənilib, işıldayan otlara və çiçəklərə baxıb zövqlənirdi.* Cəmənzəminli.

ZÖVQLÜ sif. 1. Yaxşı zövqü olan (bax zövq 3-cü mənada).

2. Zövq verən, nəşə verən, kef verən.

ZÖVQ-SƏFA [ər.] bax **zövq** 5-ci mənada. Bir ay belə zövq-səfa ilə vaxt keçirib, yaziq Əsmaya yenə bir xəbər yollamadılar. “Letif şah”. [Kərəm:] *Gəl sürək dünyanın zövq-səfasını; Boyna dolamağa qol gəlsin, gəlsin!* “Əslİ və Kərəm”.

ZÖVQSÜZ sif. 1. Zövqü olmayan (bax zövq 3-cü mənada). *Zövqsüz adam.* // Estetik tələblərə cavab verməyən, gözəllikdən, incəlikdən məhrum. *Zövqsüz paltar.* // Zərf mənasında. *Zövqsüz geyinmək.*

2. Xoşa gəlməyən, bəyənilməyən.

ZÖVQSÜZCƏSİNƏ zərf Zövqsüz, yaxşı zövqə, zərifliyə, incəliyə, estetik tələblərə uymaz bir surətdə. ...*Bu da müharibədən əvvəl zövqsüzcəsinə və savadsızcasına çəkilmiş bir neçə səthi, boş kinofilmin verdiyi məlumatdan irəli getməmişdi.* Ə.Əbülləhsən.

ZÖVQSÜZLÜK is. Yaxşı zövqün, gözəllik duyusunun olmaması; pis zövq.

ZÖVQÜ SƏFA bax **zövq-səfa**. *Bayram gündündür, zövqü səfa xanələr içrə; Cananım oturmuş neçə cananələr içrə.* Q.Zakir. *Kim-sini görmədim zövqü səfadı;* *Bülbül ağlar, sünbül ağlar, gül ağlar.* H.Cavid. □ **Zövqü səfa çəkmək** (qılmaq, sūrmək) – bax **zövq çəkmək** (“zövq”də). *Yar olub özgələrə, yar çəkir zövqü səfa;* *Düşmüşəm mən quru böhtanlara, töhmət çəkirəm.* S.Ə.Şirvani. *Sür daima zövqü səfa, səft etmə fürsət;* *Bir gün gəlir, asla səmər verməz nədamət.* H.Cavid. *Tərk elziyib yarı-vəfadarınu;* *Rəqib ilə zövqü səfa qılmışan.* Aşıq Kərim.

ZUBUL is. Odun doğramaqdə, bərk materialda deşik açmaqdə istifadə olunan mixça.

ZUMAR is. məh. Qiş ehtiyatı. *Haminin anbarında üzümü, narına-heyvasının qış zumarı* [var]. Mir Cəlal.

ZÜMMƏR is. [alm. Summer] tex. Səs siq-nalları vermək üçün radiotexnika və telefoniyada işlədirən elektrik cihazı və cihazda eşidilən qırıq səs. *Telefonda zummer yoxdur.*

ZUR klas. bax **zor**. Bir tərəfdə görüürəm qüvvəti-zur; *O biri yanda bilik, fənn, süur..* Ə.Nəzmi. *Qızlara insan deyib; məxluq edir başına zur.* C.Cabbarlı.

ZURNA is. Nəfəslə çalışınan boruşəkilli, ağızgen, kəskin səsli musiqi aləti. *Zurna çalmacı.* — Birdən qulağıma zurna səsi gəldi. S.S.Axundov. *Rəqs qurtardıqda qapıdan məşəllərin işığı görünür və zurna səsi eşidilir.* Ü.Hacıbəyov. [Gülyaz] ..ordularını şışirdib zurnada ceyran havası çalan çalğıçların qarşısında məharətlə oynardı. M.Hüseyn.

◊ **Zurna bağlamaq** – dalca danışmaq, söz qoşmaq, böltən atmaq. **Zurna çalınmaq** məc. – aləmə yayılmaq, söz-sov getmək, haqqında cürbəcür şayielər yayılmaq. [Qaradonlu] *bir-iki söz də səndən qopardacaq, onda görçəksən ki, kəndin arasında zurna çalınır.* İ.Hüseynov. **Zurna çalmaq** məc. – 1) *vulg.* boş, mənasız danışmaq, uzatmaq, baş-qulaq aparmaq; 2) şışirdərək aləmə yaymaq, şayıyo yaymaq, aləmə car çəkmək. [Pullu Məhərrəm:] *Qardaş, bu nə zurnadı camaat çalır?* Aşıq Ələsgər. [Hacı Murad:] *Zurna çalıb alma səs salmışınız ki, Hacı Muradin pulunu sandıqlar tutmur.* S.S.Axundov. **Zurnası sonraya qalıb** – adətən pis nəticələnəcək, mənfi nəticələrə səbəb olacaq bir şey haqqında. **Əlinə zurna vermək** – yalan vəd-lər vermək. **Zurnaya qoyub çalmaq** – biabır elemək, rüsvay elemək, aleme yaymaq.

ZURNA-BALABAN is. Zurna və balaban. [Qarovalıç:] *Odur kəndin camaati, usaqlı-böyükü zurna-balabanla buraya gəlirlər.* Ə.Haqverdiyev. *Ay ana, ay ana, bircə mənim o zurna-balabanımı bəri gətir.* C.Cabbarlı. // Çalğı, kef mənasında. *Çəşmələr başından heç əskik olmaz;* *Zurna-balabanı bizim dağların.* S.Vürgün.

ZURNA-BALABANLI sif. Zurna və balaban çalışınan (çalğılı). [Tükəz qarı:] *Sənə toy*

lazmıdır, kişi, özü də zurna-balabanlı bir toy... S.Rəhimov.

ZURNAÇI is. 1. Zurna çalan çalğıçı. *Qızı öz kefinsə qoysan ya zurnaçığı gedir, ya halvaçıya.* (Ata. sözü). Zurnaçılardan çalmaga başlayırlar. Ü.Hacıbeyov. *Baxışoğlu Həsən özü bir zurnaçı idi.* B.Talibli.

2. məc. Naqqal, boşdanışan, boşboğaz adam haqqında.

ZURNAÇILIQ is. 1. Zurnaçının işi, peşəsi, sənəti.

2. məc. Uzunçuluq, boşboğazlıq, naqqallıq.

ZURNA-QAVAL is. Zurna və qaval. *Zurna-qaval səsi. – Çalma, dəxi bu zurna-qavalın işə keçməz! Bifaidədir, cəngü cidalın işə keçməz!* Ə.Nəzmi. *Sonra zurna-qaval çalındı, əsil toy başlandı..* M.Rzaquluzadə.

ZÜBDƏ is. [ər.] köhn. 1. Ən çox bəyənilmiş hissə.

2. Nəticə, xülasə.

3. Qaymaq.

ZÜHƏL is. [ər.] Saturn planetinin ərəbcə adı (klassik şeirdə gözəlin surəti buna bənzədir).

ZÜHUR [ər.] Zahir olma, meydana çıxmama, görünmə, çıxma. *Günəşin zühuru. Ayın zühuru. – Hər zərreyi-zahirin zühuri; Bir özgəyə bağlıdır zəruri.* Füzuli. [Soltanın] *bu nagahani zühuru Durnada heç bir təəccüb.. doğurmadi.* İ.Əfəndiyev. □ **Zühur etmək** – meydana çıxmamaq, zahir olmaq. *Gecmi, tezmi, bilməm, əmma həqq edər bir gün zühur.* M.Hadi. *Veylabadda hər bir şey dəyişmişdi, çoxlu ocaqlar (pirlər) zühur etmişdi.* Əmən-zəminli. *İran ticarət bazarlarda zühur edən ümumi düşmənə qarşı vahid cəbhə düzəldə bilmirlər.* M.S.Ordubadi. **Zühur olmaq** – doğulmaq, meydana gəlmək. *Necə ki sən zühur oldun anadan; Mən gülə bilmədim bu qəmən-xanadan.* Molla Cümə. **Zühura golmək** – meydana çıxmamaq. ...*Bizlərdə millət qurğuları şaxsi qurğular şəklində zühura gəlir.* C.Məmmədquluzadə. **Zühura çıxməq** – üzə çıxmamaq, meydana çıxmamaq, zahir olmaq.

ZÜKUR is. [ər. “zəkər” söz. cəmi] klas. Kişilər. *Hər yerdə zükür və ünas biməristanları olurdu ki, qərib və bikəs mərizlərə orada müalicə edib pərvəstar olurdular..* M.F.Axundzadə. *Dağıstan xalqının ünas tayfası sövdə*

eləməkdə zükür qismindən sərriştəsi artıqdır. “Əkinçi”. Küçələrdə hamı; nə narü nə nur; Qarışib bir-birə ünası zükür. M.Ə.Sabir.

ZÜLAL is. [ər.] 1. Saf, sərin, dadlı su (klassik şeirdə adətən təmizlik, saflıq rəmzi kimi işlənmişdir). *Şəfayı-vəsl qədrin hicr ilə bimər olandan sor; Zülali-zövq şövgün təşneyi-didar olandan sor.* Füzuli. *Xurşidim, xavərim, hilalim sənsən; Şəkərim, şərbətim, zülalim sənsən.* M.V.Vidadi. *Qorxuram soluxa bu gül yanğıñ; Ey ləbi zülalim, son ağılayanda.* Molla Cümə.

2. biol. kim. Canlı organizmlərin ən mühüm tərkib hissəsi olan mürəkkəb üzvi maddə. *Qarğıdalı dənində 9-10 faiz zülal və 4-6 faiz yağı vardır.*

ZÜLALI sıf. [ər.] biol. Zülala aid olan, zülaldan ibarət olan. *Zülali birləşmələr. Zülali maddələr.*

ZÜLAM [ər. zəlam] klas. 1. Bax **zülm**.

2. Bax **zülmət**. *Ətraf zülam içində yekəsər; Göylərdə görünməyir bir extər.* A.Şaiq.

ZÜLF is. [fərs.] şair. Saç (xüsusi şərəf üzün iki tərəfində sallanan tellər). *Təbriz üstə Marağça; Zülfün gəlməz darağa; Axtarıram yarımı; Düşüb soraq-sorağa.* (Bayati). *O şahmar zülfələri, tel güləbatın; Necə oldu, ay qabağı nigarnı?* Molla Cümə. *Xalın qaradı, zülf qara, gözlərin qara; Bir uğ gün görərmi olan mübtəla sana?* S.Ə.Şirvani.

ZÜLFÜ sıf. Zülfü, zülfələri olan. *Pərişan zülfü gözəl.*

ZÜLM is. [ər.] Ədalet və insafa zidd olan hal və hərəkət, güclünün gücsüzə qarşı göstərdiyi amansız tezyiq, haqsızlıq, ınsafsızlıq, ədalətsizlik, cəfa. *Ya zalim zülməndən əl çəkməlidir, ya da məzəlum zülmə qatlanıb, öz idrakının təsdiqi ilə zülmü dəf etməlidir.* M.F.Axundzadə. // *Özbaşınlıq və zorakılıq əsasında qurulan idarə üsulu; istibdad. Hökümatın zülmündən təngə galmiş xalq hökumətə qarşı yazılın bu rübabının təkrar edilməsini tələb etməyə başladı.* M.S.Ordubadi. // *Ümumiyyətlə, eziyyət, ezbət, işğənce. Tainiki ayıqdur, həzər et ər dediyindən; Ər zülmü yamanıdir!* M.Ə.Sabir. □ **Zülm çəkmək** – zülmə, haqsızlığa məruz qalmaq. **Zülm etmək (eləmək)** – amansızcasına sixışdırmaq, incitmək, azadca yaşamağa və inkişaf etməyə qoyma-

maq, istismar etmək, ədalətsizlik etmək, haqsızlıq etmək, cəfa etmək. ..*Zülm eliyən, qan tökən; Ya xan, ya sultan olar.* (Bayati). İkisi birləşib zülm edib mana; *Şahid yox arada, qorxuram dana.* Q.Zakir. *Man ki doymamışdim heç vüsalından; Mənə zülm elədi yaman ayrıraq.* N.Rəfibəyli. **ZÜLM ərşə dayandı (çixdi)** – zülm, ədalətsizlik həddini aşdı. **Zülm ilə, zümlə** – çox böyük əziyyətlə, çox çətinliklə. *Qurbani der: bu nə çərxi-fələkdir; Zülmələ ayırırlar yarı da məndan.* Qurbani.

ZÜLMAT bax **ZÜLMƏT**.

ZÜLMATLI bax **ZÜLMƏTLİ**. *Vərəmli, zülməthi zindan görünür; Hər gül bir zəhərli tikin görünür.* M.Rahim.

ZÜLMƏT is. [ər.] 1. Qaranlıq. *Axşamdır, gün batmış, şəfq saralmış; Çölə zülmət çökmiş, hava qaralmış.* A.Səhhət. *Çıraq ol! Nurunu artır günbağın; Hər yerdə həyatın boğ zülmətinin..* B.Vahabzadə. *Zülmət çökdü, gecə geldi; Zalim gecə necə geldi!* M.Dilbazi.

2. folk. Nağıllarda: İskəndərin dirilik çeşməsi axtarmaq üçün getdiyi çox qaranlıq yer.

3. məc. kit. Mədəniyyətsizlik, nadanlıq, cəhalət mənasında. *Elm bir nur, cəhl zülmətdir; Cəhl duzaxdır, elm cannaatdır.* S.Ə.Şirvani.

ZÜLMƏTXANA is. [ər. zülmət və fars. ...xanə] klas. Qaranlıq yer. *Yatıbsan, oyan, dağlar! Al-yaşıl boyan, dağlar! Bura zülmətxanadır; Necədir o yan, dağlar!* (Bayati). *Çıraq-şəb mənə bəşdir, ciyərdə şöləyi-dağın; Bihəmdüllah ki, zülmətxaneyi-könlüm münəvvərdir.* S.Ə.Şirvani.

ZÜLMƏTLİ sif. Qaranlıq. *Sən gözləmir, misən yaşamaqdan çox il hələ; Zülməti yollar içərə gəzirsən neçin belə?* A.Səhhət. *Həçər bir az da gedib zülməti bir meşəyə qovuşdu.* S.Rəhimov.

ZÜLMKAR is. [ər. zülm və fars. ...kar] Zalim, zülm edən, müstəbid. *Əzəl fürsət bizdə idi həmişə; İndi fürsət zülmkara dişübədi.* “Lətif şah”. *Bəy çox xəsis və zülmkar idi.* Ə.Sadiq.

ZÜLMKARCASINA zərf Zalimcasına, insafsızcasına, amansızcasına.

ZÜLMKARLIQ is. Zülm etmə, zalimlik etmə, zülmkarlara xas olan hal və sıfət. *Deyrilər, məclislerdə monim zülmkarlığımdan danışırsan.* “M.N.lətif.”

ZÜLUM sif. [ər. zəlum] klas. 1. Həddindən artıq zülm edən, haqsızlıq edən, qəddar, çox zalim.

2. Zülm. *Cahan, cahan deyil daha, züluma aşışanədir; Qalibsa ədlü rəhmdən boş ad, o da fəsanədir.* C.Cabbarlı.

ZÜLÜM-ZÜLÜM: **zülm-zülm ağla-maq** – acı-acı ağlamaq, zar-zar ağlamaq. ..*Bir maral yerə uzanıb gözlərinin yaşını abineysan kimi tökiür, zülmət-zülmət ağlayırdı.* (Nağıl).

ZÜMRƏ is. [ər.] 1. Silk, ictimai təbəqə, sinif. *Ziyahi zümrəsi. – Mirzə Səməd şəhər məktəbinə qurtarıb iyirmi yaşından etibarən məmər zümrəsinə daxil olmuşdu.* Cəmənzəminli. *Bu qəzet [“Qamusul-əxbər”] nə bir siyasi fırqənin, nə də bir elmi zümrənin mali idi.* Qantemir. *Ümumən kübarlar zümrəsinə qarşı bədgüman olan və pis münasibət bəsləyən Qəhrəmanı belə bu qızı* [Südabəni] xoşlayırdı. M.Ibrahimov.

2. köhn. Camaat mənasında.

3. köhn. Cins, növ, qrup. *Heyvanlar zümrəsi.*

ZÜMRÜD [ər.] 1. is. Yaşıl rəngli qiymətli daş.

2. Sif. mənasında. Zümrüddən qayrılmış. *Zümrüd bilərzik. Zümrüd üzük qaşı. – [Qızlar] zümrüd və almaz xalxalları topuglarına bağladılar.* M.S.Ordubadi.

3. Sif. mənasında. Yamyasıl, yaşıl, tünd-yaşıl şey haqqında (təşbeh məqamında). *Zümrüd dağlar üstündəki al şəfəqlər sənərkən, qonşu bağçalarда həzin bir ney səsi inlədi.* H.Cavid. *Nə dayanmaq vaxtidır, gözəl dostum, sən də gəl!* Seyr edəlim qol-qola bu zümrüd çəməndə, gəl... M.Müşfiq. *Zümrüd rəngli dənizə; Bir baş vur; Bir cim, qaral.* N.Rəfibəyli. *Yadına yurdumun çölü, çəməni; Suyu zümrüd rəngli göllərim gəlir!* M.Dilbazi.

◊ Zümrüd quşu – qədim əfsanələrdə: özünü odda yandırıb sonra kıldən törəyən əfsanəvi quş (əbədiyyət rəmzi kimi işlənir).

ZÜMRÜDGÖZLÜ sif. şair. Yaşılıgözlü, gözləri yaşıl.

ZÜMRÜDÜ sif. Zümrüd kimi, zümrüd rəngində, yamyasıl.

ZÜMZÜMƏ is. [ər.] Ahəstə səslə, pəsədən, özü üçün oxuma, dodaqaltı oxuma. *Eşitdim cavanların şirin zümrüdəsini; Dinqidim layla*

deyən anaların səsini. Ə.Cəmil. Ötüşən quşların civiltili nəğməsi, büllur suların şirin züzməsi, sərin tərənəsi [eşidildirdi]. M.Rzaquluzadə. □ **Züzmə etmək (eləmək)** – pəsədən, ahəstə səslə özü üçün oxumaq; dodaqaltı oxumaq. *Kalvayi Qurban pəyəyə gedəndə gördü ki, Ələsgər camışın axırında oturub, astadan züzməmə eləyir. “Aşıq Ələsgər”. Baxış bəy züzməmə eləməyə başladı. Ə.Abasov. // məc. Nəğmə, tərənə, tərənnüm (bəzən şairənə teşbəhlərdə işlənir). Quşların züzməsi. Suların züzməsi. – Axşam sularının züzməsində; Bir yeni dünyanın nəşidəsi var. S.Vurğun. Ağ samovar züzməmə eləyir, Müşkinaz .. həzin-həzin oxuyurdur. Ə.Veliyev.*

ZÜMZÜMƏLƏMƏK f. Züzməmə etmək, dodaqaltı oxumaq, nəğmə oxumaq. // Məc. mənada. *Dağlardan əsən meh əbasını yellədikə xoşlanır, dodağının altında züzməmələyirdi. S.Rəhman.*

ZÜMZÜMƏLİ sıf. Züzməmə ilə oxuyan; təranəli, ahəngli. *Çalxanır dəryalar, çığırış qazlar; Zəm-zəm züzməmlə göllərin, dağlar! Aşıq Ələsgər.. Səhərə qədər çayın və bulaqların züzməmlə suları baş alıb hara isə gedir. Ə.Veliyev.*

ZÜNNAR is. [ər.] Xristian keşişlərinin ibadət zamanı bellərinə bağladıqları ucları aşağı sallanan sərt qurşaq (klassik şeirdə xristianlıq rəmzi kimi işlənmişdir). □ **Zünnar bağlamaq klas.** – müsəlmənlərdən dönmək, xəç-pərəst olmaq. *Axırda zünnar bağlarsan; Qəmə yoldaş olan könlüm!* Aşıq Valeh.

ZÜRAFƏ is. [ər.] zool. Boynu çox uzun və qabaq ayaqları dal ayaqlarından uzun, gövşək Afrika heyvanı. *Zürafə boyununa bənzərdi boynu; Məğrur, ədalı bir duruşu vardi. H.Cavid. Hacının gözünə görünmək istəyən yuzlərcə yaltaq ziyanlılar ayaq barmaqları üstündə qalxıb başlarını zürafə kimi yuxarı qaldırrırlar.* M.S.Ordubadı.

ZÜRRİYYƏT is. [ər.] klas. Övlad, nəsil, soy. [Şah:] *Məndən sonra mal-dövlətimə .. sahib olacaq bir zürriyətim yoxdur. “Lətif şah”. [Səlim bəy:] ..Mirzənin, budur, saqqalı düşüb qurşağına, amma zürriyəti yoxdur. Ə.Haqverdiyev.*

ZÜVÜLDƏMƏ “Züvüldəmək” dən f.is.

ZÜVÜLDƏMƏK bax **züyüldəmək**².

ZÜVVAR bax **zəvvər**. Züvvvarları gözləyənlər gözlərini haman tüstü tərəfə tutub, sabırsız gözləməkdə və söhbət etməkdə idilər. T.Ş.Simurq. *Yaxşı, a kişi, axır sabah-biri gün züvvvarlar çıxırlar.* C.Məmmədquluzadə.

ZÜY¹ is. Nəfəslə calinan musiqi alətlərində səsi əsas alətin ahənginə uyğunlaşdırma, onun çaldığı havanı təkrar etmə. □ **Zü(y) tutmaq (getmək)** – 1) calinan havanı təkrar etmək, səsi onun ahənginə uyğunlaşdırmaq (nəfəslə calinan musiqi alətində); // məc. müşayiət etmək, bərabər etmək. *Züy tutur gecələr suların səsi; Bur-da çobanların zil şikəstəsi. S.Vurğun; 2) məc. öz fikri olmayıb başqasının fikrini, sözlərini təkrar və ya müdafiə etmək.*

ZÜY² is. 1. Sürüşmək üçün buz meydança.

2. Xizək ilə buz meydançada sürüşmə. *Züy getmək (buz üzərində sürüşmək).*

ZÜYCÜ is. Zurnaçalanın yanında züy tutan çalğıçı. *Züycü züy tutar, zurnacı zurna çalar.* (Ata, sözü).

ZÜYCÜLÜK is. 1. Züyünün işi, peşəsi.

2. məc. Öz fikri olmayıb başqasının fikrini, sözlərini təkrar və ya müdafiə etmə.

ZÜYTUTAN bax **züyçü**.

ZÜYÜLDƏMƏ¹ “Züyüldəmək” dən f.is.

ZÜYÜLDƏMƏ² “Züyüldəmək” dən f.is.

ZÜYÜLDƏMƏK¹ f. dan. Sürüşmək. *Lotu dinməz-söyləməz minbərdən züyüldüyüb düşür yera.* C.Məmmədquluzadə. [Dərviş:] *Ruqiyə ilan kimi iki qolunun arasından züyüldəyiş çıxdı.* A.Divanbəyoglu.

ZÜYÜLDƏMƏK² f. Züyültü səsi çıxarmaq, ağlamaq, inləmək.

ZÜYÜLDƏTMƏ “Züyüldətmək” dən f.is.

ZÜYÜLDƏTMƏK icb. Ağlatmaq, züyüldəməsinə səbəb olmaq.

ZÜYÜLTÜ is. 1. Züyüldəmək işi, körpə usağın ağlamaq səsi, ağlaması. // İnilti.

2. İti gedən, sürüsən şeyin çıxardığı səs; viyiltili. *Minalar züyültü ilə süzüüb gələrək sağda-solda partlayır, .. güllələr cir arılar kimi [İdris] başının dövrəsində vizildiyirdi.* Ə.Məmmədxanlı.

**Dördcildlik “Azərbaycan dilinin izahlı lügəti”nə
əlavə edilmiş sözlərin siyahısı**

A	Anklav	Bazi ³
	Aplikasiya	Bekon
Abak	Aprobasiya	Berkut
Abiogenез	Aranjiman	Bestseller
Abisin	Areal	Beysbol
Abissal	Arena	Beyzə
Abolisionizm	Asılqan	Bəqərə
Abordaj	Avstralopitek	Bələkləmək
Aborigen	Ayətullah	Bilina
Abortiv	Azixantrop	Biatlon
Abraziya		Biqudi
Absenteizm	B	Blef
Abses		Blin
Absorbsiya	Badminton	Bomj
Abstinensiya	Bakalavr	Bonus
Abuliya	Bal ⁴	Bordür
Addison	Bal ⁵	Bölgə
Adekvat	Bal ⁶	Bra
Adenoma	Bal ⁷	Brakonyer
Adheziya	Ban ³	Brifinq
Aksiz	Banka ²	Broker
Aqava	Bar ⁵	Broyler
Aqreqat ²	Bar ⁶	Buklet
Allergiya	Bar ⁷	Bumeranq
Alliterasiya	Bar ⁸	
Alternativ	Bar ⁹	C
Ambisiya	Bar ¹⁰	
Amfora	Barel	Came
Anafora	Barə ²	Cəzm
Anakonda	Barə ³	Cidar
Analgin	Barə ⁴	Cin ²

Cins ²	Davla	Eksklüтив
Cübbə	Davuş	Ekspansiya
Cütavazlı	Demblok	Ekstaz
	Dendrari	Ekstra
Ç	Deportasiya	Esse
Çarter	Depressiya	Eşafot
Çaşı	Dəbir	Evakuasiya
Çığ	Dərbərə	Evrika
Çığnamaq ¹	Dərbəstə	Eyd
Çığnamaq ²	Dərək	
Çırtlaq	Dəstar	Ə
Çiçə	Diaspor	Ədyal
Çiling	Dibir	Əfza
Çis	Dilir	Əmbiz
Çitək	Dilov	Əndərz
Çiyən	Dimedrol	Ənduh
Çotur	Dingə	Ənvar
Çöpük	Dingi	Ərəzən
Çöz	Display	Əshab
Çözələmək	Dissident	Ətf
Çözənək	Distrofiya	Əvayıl
Çözmək	Dizayn	Əyləc
Çözüm	Dominat	Əzdad
Çudu	Dosye	
Çuğlamaq	Draxma	F
Çuşka	Draje	Fail
Çüy	Drel	Faks
	Dublyonka	Faringit
D	Dust	Farmazon
Dansıq		Fasid
Dara-barə	E	Fata
Darımaq	Ehtimam	Femida
Dasit	Ehtiraq	
	Epikriz	

Feminizm	H	Xəndə
Fen	Hafız	Xıra
Feniks	Hail ¹	Xızır
Fenomen	Hail ²	Ximer
Fiasko	Haiz	Ximə
Fibra	Hakəza	Xirələmək
Filantropiya	Hallüsinasiya	Xolerik
Fitr	Halogen	Xural
Flakon	Hamaş	Xüləfa
Fleqmatik	Hamil	Xülq
Fles	Harmatan	Xulus
Fleyta	Helium	i
Fligel	Hematologiya	
Florin	Hepatit	İbtida
Forint	Hermafrodit	İdentik
Fort	Həcz	İfrac
Fövc	Həfriyyat	İkebana
Friz	Həmzad	İqta
Frontit	Həmzə	İllüminator
Fut	Həndbol	İmic
Fürer	Hənəfi	İmmigrant
Füyuzat	Hənir	İmpiqment
G	Hənuz	İpotensiya
Geparin	Həpir	İpresario
Germetik	Homogen	İnabət
Gəhgir	Horoskop	İnaqurasiya
Gərdə	Hotel	İndiferent
Gildiya	Hübəb	İnformasiya
Giyah	X	İnhilal
Güçürləmək	Xartiya	İnhina
Gündəm	Xaşak	İnjektor
Güvənc	Xəlic	İnqrediyent
		İnnervasiya

İnsolyasiya	Kariyes	Konsonant
İnstansiya	Karotin	Konsort
İnsult	Karter	Kordiamin
İnteqrasiya	Karyer	Korrelyat
İnvar	Kasasiya	Korrida
Invariant	Kaset	Korrupsiya
İpoteka	Kaskadyor	Korsar
İppodrom	Katakomba	Kortes
İprənmək	Keşməkeş	Kotton
İrbis	Kəsmət	Kotul
İrtihal	Kətəməz	Kovrolit
İsrif	Kəzzab	Kredo
İstiqrar	Kibernetika	Kristalon
İşəmiya	Kirza	Krişna
İyen	Kivi	Kulturologiya
İyerarxiya	Klan	Kumarin
J	Klapan	Kurator
	Klerk	Küvet
Jalüz	Klip	Kvorum
Jele	Koalisiya	Kvota
Jiro	Koaqluoqram	Q
Jitiye	Kokos	
K	Kolqotqa	Qaimə
	Kollokvium	Qamak
Kabalistika	Kolodka	Qanqster
Kabriolet	Kolyuriya	Qarant
Kabus	Kommutasiya	Qarnir
Kakadu	Kompromat	Qasib
Kameliya	Kompyuter	Qaupvaxt
Kamuflyaj	Kondensasiya	Qazel
Kanistr	Kondisioner	Qazoyl
Kanyon	Konfessional	Qisvət
Karate	Konqruyent	Qladiolus
	Konsonans	

Qlobal	Libido	Makiavellizm
Qneys	Lixter	Makkartizm
Qobelen	Linqafon	Makrel
Qoboy	Lipoid	Maqnitola
Qolfi	Lisenziya	Maqnon
Qondola	Litologiya	Maltoza
Qonit	Liturgiya	Manqurt
Qonq	Liver	Maneken
Qrafem	Lobbi	Mani
Qranul	Lokal	Manipulyasiya
Qravitasiya	Lokasiya	Manqır
Quaş	Lornet	Mansarda
	Losyon	Mansıra
L	Lotos	Mantilya
	Löküt	Manul
Lakey	Lunoxod	Marazm
Lakonik	Lütf	Marğız
Lanset		Marimba
Latun	M	Marina
Lavsan		Marinad
Layka	Maaf	Marinka
Layner	Mac ¹	Marionetka
Lazaret	Mac ²	Market
Lazer	Madyar	Marketinq
Leksem	Mafiya	Maroken
Lemur	Mafraq	Maroni
Len	Magiya	Martit
Leonid	Maharaca	Maskaron
Letuçka	Mahatma	Maskon
Leykoplastır	Mahrux	Mason
Leykoz	Majoritar	Mastit
Lém	Makaka	Mavəra
Lərziş	Makao	Mayya
Ləvəngi	Maki	Mazer

Media	Mənqul	Monitorinq
Medium	Mərəndi	Moped
Medye	Mərvani	Mor ²
Megera	Məsərrət	Mor ³
Meqa	Məzyədi	Mosi
Melanxoliya	Mıçır	Motel
Melassa	Mikoz	Moyva
Melxior	Mikser	Möbid
Melinit	Miledi	Mövlana
Meliya	Milenium	Muar
Menecment	Milord	Muavr
Menno	Minotavr	Mucuq
Mentalitet	Mirabel	Mufel
Menuet	Missiya	Muxul
Menzura	Mister	Mukaltin
Mer	Mitoz	Mukor
Meriya	Mitra	Mulda
Mesaj	Mobəd	Munda
Mesenat	Mobil	Munqu
Messa	Modem	Murğuz ²
Metamorfoz	Modul	Mustanq
Metol	Mofet	Muşket
Meton	Mogikan	Muşketyor
Meyoz	Moxer	Mutagen
Mezon	Moqar	Mutant
Məcruh	Moqr	Muton
Məfsəl	Mol	Muza
Məhabət	Molyar	Müadil
Məhfəl	Molyusk	Müaqib
Məhfəzə	Moment	Mübəllig
Məhzər	Monada	Mücrim
Məxlut	Monitor ¹	Müdəbbir
Məkus	Monitor ²	Müəssir
Məngəl	Monitor ³	Müettər

Müfsid	Nadidə	Nokaut
Mühib	Naftalan	Nokdaun
Müxabirə	Nax	Noqay
Müxtəs	Naxah	Nom
Müqəddər	Namvar	Nomarx
Mülazim	Nanay	Nominasiya
Mühləq	Nandi	Nonet
Müməssil	Nandu	Nord
Münacat	Nanıx	Norka
Münafiq	Narkomaniya	Norveç
Münazirə	Nasir	Nostalgiya
Mürəbbe	Nasizm	Nubiyalı
Mürvər	Neandertal	Nuh
Müsəlihə	Nekroloq	Nuqa
Müsəvvər	Neoantrop	Nüsərət
Müstəhkəm	Neptun	O
Müşəbbək	Netto	
Müşfiq	Neyman	
Müşrik	Neyro	Oblast
Mütəəllinq	Nəfir	Obliqasiya
Mütəəllim ¹	Nəhy	Obraz
Mütəəllim ²	Nət	Oda ²
Mütəkəllim	Nəvvab	Ofisiant
Mütəlla	Nəzafət	Oğuz
Mütəntən	Niknam	Oxra
Mütəradif	Nikol	Oksid
Müttəhid	Nimcan	Olay
Müzayidə	Nimfa	Oluş
Müzikl	Nistaqm	Omaç
N		
Nabud	Nistatin	Omar
Naçız	Nitrasiya	Omlet
Nadfil	Nitro	Orakul
	Nival	Orgiya
	Niyabət	Orogen

Oronim	Parez	Piniya
Ortam	Paritet	Pion
Ortit	Partnyor	Pişrov
Ortoqonal	Pas ²	Plafon
Ostan	Pas ³	Plastr
Ottisk	Paskvil	Plato
Oval	Passat	Plutonizm
Oyalamaq	Pastel	Plüs
Oykonim	Patisson	Plyus
Ö	Patogen	Podium
	Patronaj	Polemika
Ödül	Pazaq	Polietilen
Öndər	Pedi	Politoloq
Önəm	Penni	Polonez
Örən	Penya	Poloves
Özgün	Periferiya	Polyak
P	Perikmək	Poni
	Persey	Ponqo
Padar	Persol	Poplin
Paxar	Peso	Populist
Paker	Pey	Popurri
Paleoantrop	Peycer	Porsumaq
Palitra	Peycinq	Porşen
Palpasiya	Pərpuç	Portye
Paltus	Pərvin	Postsovvet
Pampa	Pəst	Potensiya
Pampers	Pəşəng	Poza
Pandit	Pfenniq	Pozisiya
Pandus	Piastr	Praqmatika
Papey	Pifos	Preambula
Paraqvaylı	Pikador	Prednizolon
Paranoyya	Pikap	Prefektura
Paremiya	Piktoqram	Preyskuranṭ
	Pilyastır	Prioritet

Pripiska	Relaksiya	Saqa
Prodüser	Relikt	Salaka
Proskripsiya	Remedium	Saleh
Prostat	Repressiya	Salgar
Protein	Repressor	Salmonellyoz
Psixeya	Repriza	Salto
Puçal	Respirator	Saltus
Pudinq	Ressor	Salurlar
Pudlinq	Resurs	Sammit
Pulover	Retro	Sanarlar
Purgen	Revyü	Sanqvinik
Püştə	Reyestr	Sanskrit
R		
Raca	Rəd	Santim
Rad	Rəhavi	Sapfir
Rafikasiya	Rəqiq	Sapyor
Rahəvi	Rəmə	Sapyorluq
Rakurs	Rəməl	Sarpinka
Raqə	Rəsul	Sasanilər
Ralli	Rial	Saturn
Ranq	Ridikül	Sauna
Ratsiya	Rikoşet	Savanna
Reabilitasiya	Rivanol	Seçim
Reanimasiya	Robot	Sekam
Rebus	Rok	Seks
Reduktor	Rondo	Sektor
Redut	Rumba	Selen
Referensiya	Rutil	Selenit
Region	Rüfət	Selva
Registr	Rüqə	Sen
Rekon	S	
Rekviyem	Saklar	Sentesimo
Reqressiya	Sakslar	Sentimo
		Senz
		Sepsis

Septik	Sıslamaq	Situasiya
Septima	Sıtqamaq	Siyal
Ser	Si	Siyena
Seradella	Siam	Siyenit
Seroz	Sian	Sizal
Serum	Sianid	Skafandr
Set	Sibo	Sketç
Seym	Sikl	Sklera
Seytnot	Silə	Sklerit
Sezarizm	Silfon	Skumbriya
Səbi	Silvi	Skuter
Səbuhi	Simin	Slalom
Səfinə	Simmental	Slayd
Səktə	Simmetriya	Slenq
Səlsələ	Simpleks	Sofu
Səmə	Simptom	Soğdilər
Səmir	Simsar	Solfecio
Səmirmək	Sinaqoq	Solyari
Səmizmək	Sindirmək	Solyarka
Səngimək	Sindrom	Somatologiya
Səngin	Sinekdoxa	Sombrero
Sənubər	Sinel	Sonet
Sərhəng	Sinod	Sonor
Sərih	Sintaqmatika	Soplo
Sərpmək	Sintomisin	Sortament
Sərsər	Sirena	Sovmaq
Səttar	Sirimsimək	Soya
Səza	Sirişk	Soyad
Sfera	Sirkulyasiya	Sozalmaq
Sferik	Sirroz	Spesifikasi
Sfinks	Sistit	Spiker
Sıcaq	Sitogenetika	Spinningq
Sığa	Sitra	Spiral
Sınırmaq	Sitramon	Spirant

Spirit	Şarada	Şpindel
Spirometriya	Şarj	Şplint
Sponsor	Şarnir	Şpon
Spontan	Şedevr	Şprot
Stansiya	Şellak	Şpur
Stapel	Şenyon	Ştabel
Stator	Şevalye	Ştamm
Status	Şevron	Ştativ
Stellaj	Şezlonq	Ştift
Stirol	Şəb	Ştof
Surroqat	Şəri	Ştok
Suspenziya	Şərmsar	Ştopor
Suvenir	Şətəl	Ştrek
SüdUR	Şındır	Ştrix
Süflə	Şırvanmaq	Şturval
Sülb ¹	Şixta	Şulum
Sülb ²	Şirkənlənmək	Şurf
Sümürgə	Şirvanşahlar	Şurup
Süprək	Şivaizm	Şühudi
Süprüm	Şkif	Şveller
Sürəyya	Şkiper	Şvertbot
Sürpriz	Şlak	
Sürvə	Şlam	T
Süyüm	Şleyf	
Shev	Şlif	Taarüf
	Şlix	Taban
Ş	Şora	Tahir
	Şou	Taxeometr
Şaqren	Şökləmək	Taxeometriya
Şamot	Şötük	Taxikardiya
Şans	Şpal	Taksir
Şanson	Şpat ¹	Tal
Şantaj	Şpat ²	Talassemiya
Şantan	Şpik	Talğa

Talxa	Təam	Tənasüx
Talmud	Təbəddül	Tənasül
Tamburin	Təcdid	Tənavül
Tamet	Təcəddüd	Tənəzzöh
Tanin	Təcəlla	Tərəkə
Tantal	Tədavi	Tərəssüd
Tarantella	Təəllüq	Tərxan
Tarik ¹	Təərrüz	Tərsim
Tarik ²	Təəşşüq	Təsərrüf
Tasa ¹	Təfcimək	Təsxir
Tavar ¹	Təharet	Təşhir
Tavar ²	Təhəmmül	Təşxis
Tavar ³	Təhəssür	Təşrih
Tavot	Təhəvvül	Tətəbbö
Tavr	Təhəyyür	Təzənə
Teflon	Təxfif	Təzmək
Teizm	Təxliyyə	Təzvic
Tekstologiya	Təkbir	Təzvir
Teleks	Təkəllüf	Təzyin
Telepatiya	Təkəş	Tısmaq
Tellur	Təkrir	Tiamin
Temperament	Təqəddüm	Tilavət
Tendensiya	Təqəllüb	Timol
Tender ¹	Təqrir	Timpan
Tender ²	Tələkə	Tiran
Teologiya	Tələt	Tirannozavr
Terminator	Təlx	Tireoidin
Terras	Təlif	Titanit
Tersiya	Təlis ¹	Toksoplazmoz
Test	Təlis ²	Tolstovka
Tester	Təlis ³	Toluol
Tet-a-tet	Təlis ⁴	Tomoqrafiya
Teyf	Təmhid	Tompak
Teyxa	Təmin	Topaz

Toreador	Urna	Venet(lør)
Tori	Uruqvayllilar	Verbal
Torit	Uti(lør)	Verizm
Toros	Uvologiya	Veronal
Torşer		Versiya
Total	Ü	Vestern
Tösbərək	Üqab	Vezikul
Tövhid	Üqəla	Vəhhabi
Tövsif	Ülüş	Vəli ¹
Traxeya	Ünləmək	Vər ²
Tral	Üsrət	Vər ³
Transfer		Vərni
Transmissiya	V	Vəsm
Transparant	Vaginizm	Vibrasiya
Transportyor	Vakansiya	Vibrioz
Tranşey	Vakuol	Video
Trek	Vaqranka	Vikari
Triumf	Validol	Vineqret
Trofik	Valokordin	Vinetka
Troyka	Valun	Vinil
Tuğra	Valyor	Viraj
Tur	Vam	Virtual
U	Vampir	Virus
Uduxmaq	Vant	Viski
Uklad	Varan	Vivaçe
Uqor	Varəstə	Vivari
Unikal	Varna	Vizual
Union	Vayxır	Volyer
Unison	Veçe	Volyuta
Unitar	Vegetarian	Vona
Uniya	Velvet	Vtulka
Unsiya	Venera ¹	Vual
Unter	Venera ²	Vüquf

Y		
Yadro	Yolpa	Zeyl
Yaxta	Yoncumaq	Zəhir
Yakut	Yovqar	Zərdə
Yam	Yovm	Zinba
Yarğac	Yuft	Ziran
Yasa	Yukka	Zolotnik
Yatırım	Yunqa	Zubul
Yavinc	Yuvenil	Zübdə
Yayçı	Yürük	
Yegah		
Yeger	Z	
Yexidna	Zaid	
Yekta	Zaiqə	
Yəsavər	Zarisovka	
	Zenker	

MÜNDƏRİCAT

Ss	5
Şş	180
Tt	250
Uu	390
Üü	420
Vv	456
Yy	497
Zz	637
<i>Əlavə edilmiş sözlərin siyahısı</i>	695

Qeyd üçün

Qeyd üçün

Buraxılışa məsul: *Əziz Güləliyev*
Texniki redaktor: *Rövşən Ağayev*
Tərtibatçı-rəssam: *Nərgiz Əliyeva*
Kompyuter səhifələyiciləri: *Ələkbər Kərimov*
Aslan Almasov
Korrektorlar: *Pərinaz Musaqızı*
Fəridə Səmədova

Yığılmğa verilmişdir 08.07.2005. Çapa imzalanmışdır 24.08.2006
Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 44,5. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 174.

DÜST 5773-90, DÜST 4.482-87

Kitab "CBS-PP" MMC mətbəəsində çap olunmuşdur.
Bakı, Şərifzadə küçəsi, 3.